

Міністерство освіти і науки України (МОНУ);
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОНУ;
Національний університет «Чернігівська політехніка»;
Навчально-науковий інститут економіки;
Навчально-науковий інститут права та соціальних технологій;
Навчально-науковий інститут менеджменту, харчових технологій та торгівлі;
Навчально-науковий інститут бізнесу, природокористування і туризму;
Наукове товариство здобувачів вищої освіти і молодих вчених
НУ «Чернігівська політехніка»;
Гомельський філіал Міжнародного університету «МИТСО»
(Гомель, Білорусь);
Карагандинський державний технічний університет
(м. Караганда, Казахстан);
Університет Вітаутаса Великого (м. Каунас, Литва)

Ministry of Education and Science of Ukraine (MESU);
State Scientific Institution «Institute of Education Content
Modernization» of MESU;
Chernihiv Polytechnic National University;
Educational-Scientific Institute of Economics (ESI) of Economics;
Educational-Scientific Institute of Law and Social Technology;
Educational-Scientific Institute of Management, Food Technology
and Trade;
Educational-scientific institute of business, environmental
management and tourism
Scientific Association of Students, Postgraduates and Young
Scientists;
Gomel Branch of International University «MITSO»
(Gomel, Belarus);
Karaganda Technical University (Karaganda, Kazakhstan);
Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania)

**IX Міжнародна науково-практична
конференція студентів, аспірантів та молодих учених**

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА:
ЕКОНОМІКО-УПРАВЛІНСЬКІ, ПРАВОВІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

22 грудня 2020 року

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

**IX International Research and Practice Conference
of Students, Postgraduates and Young Scientists**

**INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY:
ECONOMIC AND MANAGERIAL, LEGAL AND SOCIOCULTURAL ASPECTS
December 22, 2020**

CONFERENCE PROCEEDINGS

**IX Международная научно-практическая
конференция студентов, аспирантов и молодых ученых**

**ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА:
ЭКОНОМИКО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ, ПРАВОВЫЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ
АСПЕКТЫ
22 декабря 2020 года**

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ КОНФЕРЕНЦИИ

Чернігів – 2020 / Chernihiv-2020

І 65 «Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти»: IX Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 22 грудня 2020 р.): збірник матеріалів конференції. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. - 1150 с.

Організаційний комітет

Голова організаційного комітету: Маргасова В.Г., проректор з наукової роботи, д.е.н., проф.

Заступник голови: Гонта О.І., д.е.н., проф.

Співголови:

Остапенко Л.А. – директор ННІ права і соціальних технологій, к.ю.н., доц.

Ткаленко Н.В. – директор ННІ менеджменту, харчових технологій та торгівлі, д.е.н., проф.

Забаштанський М.М. – директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму, д.е.н., проф.

Пінчук А.О. – директор ННІ економіки, к.е.н., доц.

Члени організаційного комітету:

Колесников С.Д. – к.е.н., доцент, директор Гомельського філіалу Міжнародного університету «МИТСО»

Стеблякова Л.П. – д.е.н., доцент, зав. каф. інженерного підприємництва та маркетингу Карагандинського державного технічного університету (Казахстан)

Міцейкісене А. - д.э.н., проф., декан факультету розвитку біоекономіки (м. Каунас, Литва)

Селецький О.В. – декан юридичного факультету ННІ права та соціальних технологій, к.ю.н.

Шакун Н.В. – в.о. декана факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації ННІ інституту права та соціальних технологій, к.філос.н., доц.

Бутко М.П. – зав.каф. менеджменту і державної служби, д.е.н., проф.

Дерій Ж.В. – зав. каф. теоретичної та прикладної економіки, д.е.н., проф.

Ремньова Л.М. – зав. каф. управління персоналом та економіки праці, к.е.н., проф.

Юрченко М.С. - зав. каф. бухгалтерського обліку оподаткування і аудиту, к.ф.м.н., доц.

Дубина М.В. – зав. каф. фінансів, банківської справи та страхування, д.е.н., проф.

Крук О.І. – зав. каф. філософії і суспільних наук, к.і.н., доц.

Литвин С.В. – зав. каф. іноземних мов професійного спрямування, к.пед.н., доц.

Каленіченко Т.І. – зав. каф. соціальної роботи, к.пед.н., доц.

Поленкова М.В. – зав. каф. креативних індустрій та соціальних інновацій, к.е.н., доц.

Зайцев В. О. – зав. каф. фізичної реабілітації, к.пед.н., доц.

Пузирний В. Ф. – зав. каф. трудового права, адміністративного права та процесу, д.ю.н., проф.

Колодій І.М. – зав. каф. цивільного, господарського права і процесу, к.ю.н.

Коломієць Н.В. – зав. каф. кримінального права та правосуддя, д.ю.н., доц.

Козинець О.Г. – зав. каф. правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доц.

Вербицька А.В. – зав. каф. маркетингу, PR-технологій та логістики, к.н.держ.упр.

Зеленська О.О. – зав. каф. туризму, к.е.н., доц.

Пономаренко С.І. – зав. каф. публічного управління та менеджменту організацій, к.е.н., доц.

Селінний М.М. – зав. каф. аграрних технологій та лісового господарства, к.е.н., доц.

Ревко А.М. - доцент каф. соціальної роботи, д.е.н., доц.

Хоменко І.О. – професор каф. теоретичної та прикладної економіки, д.е.н., проф.

Кичко І.І. – професор каф. управління персоналом та економіки праці, д.е.н., проф.

Роговий А.В. – професор каф. туризму, д.е.н., проф.

Старченко Г.В. – доцент каф. публічного управління та менеджменту організацій, д.е.н., доц.

Сакун О.С. – доцент каф. бухгалтерського обліку оподаткування і аудиту, д.е.н., доц.

Садчикова І.В. – доцент каф. фінансів, банківської справи та страхування, к.е.н., доц.

Рябуха Г.І. – доцент кафедри туризму, к.е.н.

Попело О.В. – голова наук. товариства здобувачів вищої освіти і молодих вчених, д.е.н., доц.

Кормило І.М. – відповідальний секретар оргкомітету, провідний фахівець відділу підготовки науково-педагогічних кадрів

Матеріали збірника представлено в авторській редакції. Відповідальність за зміст несуть автори, наукові керівники.

Конференція включена до Переліку проведення міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій здобувачів вищої освіти і молодих учених МОН України у 2020 р.

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1 СЕКЦІЯ / 1 SECTION

Сталий розвиток регіональних та національних соціально-економічних систем

Sustainable development of regional and national socio-economic systems

Устойчивое развитие региональных и национальных социально-экономических систем

Прушківська Е.В., Венгерська Н.С., Земляной А.О. МОЛОДІЖНЕ СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НЕЕТ-МОЛОДІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	14
Хоменко І.О., Кобзар К.М. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА ПРОБЛЕМ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ	16
Мініна О.В. ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ	19
Бєбко С.В. ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	21
Агафощина М.П., Бутко М.П. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК САМОДОСТАТНІХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	23
Прайм А.В. РОЛЬ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	25
Самойлович А.Г. РОЛЬ ЗНАТЬ У ПРОЦЕСАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ	27
Волкова Ю.В. РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОСТІ	28
Велекдан К.В. МОЛОДІЖНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЧИННИК ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	30
Федорченко М.Р. РОЗРОБКА ТА ВИКОРИСТАННЯ ДІАГНОСТИКУМІВ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОЛОВНОЇ МЕТИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	32
Шевчук І.Ю. УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСАМИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	34
Лисиця Т. ЕКОЛОГІЧНА КОНВЕРСІЯ У ПРОМИСЛОВОСТІ	36
Мороз Є. А. ОЦІНКА РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ	38
Сєкач К. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	41
Янченко С.С. ФІНАНСОВІ ДЖЕРЕЛА СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	42
Бабенко В.О., Приходько В.С. ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ З ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	45
Іванов Т.Л., Лисевич В.М. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ	48
Каштальян О.А. МОНІТОРИНГ СТАНУ ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯ	51
Каштальян О.А. СУЧАСНІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ	52
Каштальян О.О. ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE CHARACTERISTICS OF SUSTAINABILITY OF UKRAINE'S DEVELOPMENT	55
Вітер А.О. СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	57
Колоток М.О. ВПЛИВ COVID-19 НА МІЖНАРОДНУ ЕКОНОМІКУ	61
Канчура А.Р. ПОРІВНЯННЯ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	63
Довгопол Н.Г. ФЕНОМЕН «НОВОЇ ЕКОНОМІКИ» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	66
Волинець Л.М., Сенченко С.В. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	67
Потапенко Я.О., Хитрук І.О. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ	69
Юрченко М.С. АНАЛІЗ ІНДИКАТОРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	71
Дерій О.Ю. ПРІОРИТЕТИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ У КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	74
Харченко Ю.П. АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ ПРОВЕДЕННЯ СТРУКТУРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	75
Пястун Д.А., Пархомчук Н.В. ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА УНИТАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ	78
Родина О.А. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА В СИСТЕМЕ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	83
Собчук Д.О. ДИНАМИКА ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	85
Ibragimova B. S. THE ESSENCE OF THE PRODUCTION POTENTIAL OF THE ENTERPRISE	87
Мельниченко П.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ЕКОНОМІКИ	89

2 СЕКЦІЯ / 2 SECTION	
Детермінанти інноваційного розвитку національної економіки	
Determinants of innovative development of national economy	
Детерминанты инновационного развития национальной экономики	
Жовток В.А. РОЛЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	93
Католик М.А. ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА – НОВИЙ ТРЕНД В ЦИФРОВІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ	94
До Тхі Хуєн Чанг. РОЗВИТОК ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ КРЕДИТ ЧЕРЕЗ ІННОВАЦІЙНІСТЬ ВРАХУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ	98
Кабрусь М. В. ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ЯК ІНДИКАТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ	100
Кобзар К.М. ДІЯЛЬНІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	103
Колоток М.О. ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	106
Кобзар К.М. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	108
Колоток М.О. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПАНІЇ “SONY”	111
Редкачов М. Є. ОПЛАТА ПРАЦІ: ГАРАНТІЇ ТА КОМПЕНСАЦІЙНІ ВИПЛАТИ	113
Парубець В. С. ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	115
Циброва А.В. СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: ОБГРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ	117
3 СЕКЦІЯ / 3 SECTION	
Фінансова політика: сучасні проблеми та перспективи вдосконалення	
Финансовая политика: современные проблемы и перспективы совершенствования	
Financial policy: current issues and prospects of improvement	
Дубина М. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	119
Льчук В.П., Чуг М.А., Штирхун Х.І. МЕХАНІЗМ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ У ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	121
Драгунов Д. М., Ридзель Ю. М. РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ	125
Дубина М. В., Мурашківська І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНИХ РЕЙТИНГОВИХ АГЕНТСТВ	127
Жаворонок А. В. ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ	129
Панченко О. І. ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	131
Садчикова І.В. ПОЛІТИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	133
Холявко Н. І., Мельник В. О. ФІНТЕХ-СТАРТАП KLARNA: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК	136
Козляниченко О. М. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ В УКРАЇНІ	138
Шпомер Т.О., Маслюк О.Ю., Гориленко А.С. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СТРАХУВАННЯ БУДІВЕЛЬНО-МОНТАЖНИХ РИЗИКІВ І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ	141
Шпомер Т.О., Онопрієнко А.В., Корицька А.Є. СУЧАСНИЙ СТАН СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ	144
Білоус Н. В. РОЛЬ КІБЕРСТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ	146
Патай Р. Р. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ РИНКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	149
Кайдан О. В. ОСОБЛИВОСТІ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	152
Комар О.В. ФАКТОРИ ТА РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ ІНГРЕДІЄНТІВ ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ТА КОНДИТЕРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	154
Іванов В. В. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	156
Гориленко А.С., Маслюк О.Ю. АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ	158
Гончаренко Ю. В. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ПЛАНУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ В УКРАЇНІ	162
Нагорна А.В., Костюченко І.А. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	166
Корицька А.Є., Онопрієнко А.В. РОЛЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	168
Гончаренко Ю.В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СЕРЕДНЬОСТРОКОВОГО БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВИ	173
Маслюк О. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ	177

Корицька А. С., Онопрієнко А. В. ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ УКРАЇНИ	181
Корицька А. С., Онопрієнко А. В. ДОСВІД ЯПОНІЇ В ОПОДАТКУВАННІ ПРИБУТКУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	183
Горилєнко А. С. АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ	186
Нагорна А. В., Костюченко І. А. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ НІМЕЧЧИНИ	189
Шорох В.Д., Кривошея Н. ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ РЕКЛАМИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НОРМАТИВНИМ ВИМОГАМ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАПОБІГАННЯ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	192
Малько Т. В. ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	197
Засоба С. М. ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	199

4 СЕКЦІЯ / 4 SECTION

Обліково-аналітичні аспекти забезпечення сталого розвитку національної економіки

Учетно-аналитические аспекты обеспечения устойчивого развития национальной экономики

Accounting and analytical aspects of ensuring sustainable development of national economy

Буряк А. П. ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПЛАНІВ РАХУНКІВ РІЗНИХ КРАЇН СВІТУ	201
Брехунова Д. О. ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У ПОЛЬЩІ	202
Волот О. І., Сидоренко Ю. В. ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ	205
Грищенко Е. Н. МАЛИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ЗНАЙТИ НОВІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ АБО ЗАКРИТИСЯ?	207
Грищенко Е. Н. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АУДИТУ В УКРАЇНІ	210
Дроб'язко В. В. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ	212
Король Є. Я. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЗАПАСІВ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ	215
Костюченко І.А., Чубикіна А.О. РЕНТНА ПЛАТА ЯК ФІСКАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ	218
Костюченко І.А., Нагорна А.В. ЯКІСТЬ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ: СУТНІСТЬ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ	220
Курганська М. Г. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ	224
Норець Д. О. СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ДЛЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ПЕРЕХОДУ	226
Акименко О.Ю., Норець Д.О. РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	228
Палєєва В.Р. ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У ПОРТУГАЛІЇ	230
Предко А.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА СКЛАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У ЧЕХІЇ	234
Сидоренко О.О. ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ БАНКІВ ДОХОДІВ (ВИТРАТ) ВІД ЗМІНИ СПРАВЕДЛИВОЇ ВАРТОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ	237
Хоменко К. Ю. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ	239
Єрошенко Я.М., Грищенко Д.В., Гальчук В.М. ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА	241

5 СЕКЦІЯ / 5 SECTION

Соціо-гуманітарні, історико-культурні та правові аспекти розвитку суспільства в умовах глобалізації

Socio-humanitarian, historical-cultural and legal aspects of the society's development in conditions of globalization

Социо-гуманитарные, историко-культурные и правовые аспекты развития общества в условиях глобализации

База К.Т. ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ, НІЖ ПЕРЕДБАЧЕНО ЗАКОНОМ	244
Барабаш А. Г., Васько В. В. ПОНЯТТЯ ТА СКЛАД ЗЕМЕЛЬ ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	247
База К. Т., Пузирна Н. С. ЮДЕЙСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я: КОМПАРАТИВІСТСЬКА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ	249
Баніт О. Р. ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	251

Берднік С. С. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ЯК ЗАХОДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИПИНЕННЯ	254
Беребенєв К. А. ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАЦІ ДМИТРА ДОНЦОВА «НАЦІОНАЛІЗМ»	257
Біб Д. М. ДЖЕРЕЛА, ГОЛОВНІ ІДЕЇ ТА ПРИЧИНИ ПОЯВИ ЛІБЕРАЛІЗМУ	260
База К.Т., Коломієць Н.В. ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ	262
Біб Д.М. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ ЗЛОЧИНУ «СХИЛЯННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ВЖИВАННЯ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ»	265
Бондарчук А. А. ПУБЛІЧНА СЛУЖБА В УКРАЇНІ: ВИТОКИ ТА ДЕФІНІЦІЇ	267
База К. Т., Шестак Л. В. НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	272
Бондарчук Т. С. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	274
База К.Т. ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ПОМИЛОК ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	278
Бордонос Н. В. НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	280
Борисенко О. В., Толкач А.М. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «РОЗБІЙ» В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ	283
Британ О. В. ПРО ПРАВА МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	288
Борисенко О. В. ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ»	290
Бугай Д. А. АДМІНІСТРАТИВНА ЮРИСДИКЦІЯ: ПОНЯТТЯ І ОСОБЛИВОСТІ	294
Букатіна В. О., Козинец О. Г. ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ ЗА МУСУЛЬМАНСЬКИМ ПРАВОМ	296
Буряк В. ФОРМУВАННЯ РАННЬОФЕОДАЛЬНОЇ МОНАРХІЇ АНГЛІЇ	299
Вакула М.Ю. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В РОЗВИТКУ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДО СУСПІЛЬСТВА	301
Васильєва Д.А. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ У СТАРОДАВНЬОМУ ВАВИЛОНІ ТА ІНДІЇ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	304
Вереша О. Р. РОЛЬ ТА МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ДОЗВІЛЬНІЙ СИСТЕМІ В УКРАЇНІ	307
Візір А. І. ПРАВА ЖІНОК У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	311
Віктор В. В. ФЕНОМЕН БУЛІНГУ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ	314
Воробей В. С. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	317
Гармаш В. С. ЕКСПЕРТНЕ ОТOTOЖНЕННЯ ОСОБИ ЗА ФОТОЗОБРАЖЕННЯМ	319
Гармаш В.С. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	321
Городній М.С. АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО: СУЧАСНІ	325
Грищенко Е.Н. ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ, ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА	327
Дворниченко К. В. СТВОРЕННЯ ОСНОВ РАДЯНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	330
Деркач Є. В. ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	333
Жернова М. Г., Іваньков І. В. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМ	336
Жук П. В. СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ІНТЕРПОЛУ	339
Іваньков І. В., Лесун А. Є. ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	342
Іваньков І. В., Калітник О. О. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ПОСТАВКИ, ЯК ОСНОВНОГО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАХОДУ	344
Ігнатенко С. В. МІЖНАРОДНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ІНТЕРНЕТ-САЙТ	347
Кравченко В. Я. ДО ПИТАННЯ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ	350
Калита М. В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ, В ДИТЯЧИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ	353
Калітник О. О. ОБМЕЖЕННЯ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА	356
Калітник О. О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА СВОБОДУ ВІД САМОВИКРИТТЯ ПІД ЧАС ДОПИТУ, ЯК ОСНОВНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	361
Карповець В. С., Козинец О. Г. ОЛІВЕР КРОМВЕЛЬ – ДІЯЧ АНГЛІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ XVII СТОЛІТТЯ	364
Керноз Н. Є., Деркач Є. В. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	367
Керноз Н.Є., Макогін Н.О. ОПЛАТА ПОСЛУГ АДВОКАТА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ	371

Керноз Н. Є., Лось А.Ю. СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	376
Колінський О. О. БІДНІСТЬ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ	382
Комзол Б. С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ	384
Копилова А.І. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТРОК» У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	386
Корж Ю. С. ОРГАН ДЕРЖАВИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ	389
Кот В.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЙНА ОСОБИ, ЯКА БУЛА ВИЗНАНА БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ АБО ОГОЛОШЕНА ПОМЕРЛОЮ	391
Кисельов М.С. ПРИЧИНИ УТВОРЕННЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ	393
Козинець О. Г., Козак О.С. СУДОВА СИСТЕМА НА ЗАПОРІЗЬКІЙ СІЧІ	397
Кот В. В. СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ЗА КОРДОНОМ	399
Котов В. І. ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВИКЛЮЧЕННЯ З УНІВЕРСИТЕТУ ПРИ НЕДОТРИМАННІ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ	402
Кочина О. С. МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ	404
Кравченко В. Я. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОКАЗІВ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	407
Кравченко О. В. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАКІНЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	411
Кравченко О.В., Менджул К.В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА БЕЗКВИТКОВИЙ ПРОЇЗД В ГРОМАДСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ	416
Крес Н. О. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ СРСР 1936 РОКУ	420
Кривенко В. О. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	422
Крістева Е.А. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СКЛАДАЮТЬ ПРЕДМЕТ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ	425
Крошка І. С. НАСЛІДКИ СПЛИВУ СТРОКІВ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ	429
Кугук Н. С. «ІСТОТНІСТЬ ОБСТАВИН» ЯК ПРОБЛЕМНА ПІДСТАВА ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ	431
Кугук Н. С. ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ЩОДО ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	435
Кучерявець М. Е. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЗАЛУЧЕННЯ УВАГИ ЧИТАЧІВ У ЗАГОЛОВКАХ ГАЗЕТ	438
Лесун А. Є. БОРОТЬБА З ТЕРОРИЗМОМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	441
Лесун А. Є. УЧАСТЬ ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	444
Лесун А. Є. ПОСТАНОВЛЕННЯ ОКРЕМОЇ УХВАЛИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	446
Лівик М. С. ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФЕНОМЕН: ВАРІАТИВНІСТЬ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА	45
Лось А. Ю. ОБОВ'ЯЗКОВА УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ПСИХІЧНІ ТА ФІЗИЧНІ ВАДИ	453
Лось А. Ю., Іваньков І. В. СПЕЦІАЛЬНІ ПІДРОЗДІЛИ ПО БОРОТЬБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ СУБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	455
Мазко Р. М., Петрик О. Л. ЗАХИСТ ПРИ ПОВІДОМЛЕННІ ПРО ПІДОЗРУ	460
Мазко Р. М. МЕЖІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	462
Макогін Н. О., Толкач А. М. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ ЗЛОЧИНЦІВ	464
Менджул К. В. РЕЦИДИВ ЯК ВИД МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ	468
Мишага Т. Б. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ВІД ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДО ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	471
Nahornyi P. COLLABORATION AND COOPERATION AS THE KEY TO SUCCESS IN THE MODERN WORLD	475
Новик А. Р. ПРЕДМЕТ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА	478
Никипорець І. О. ТЕОРІЯ «ЕЛІТАРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ»: ІДЕЇ ТА РЕАЛЬНІСТЬ	480
Овсієнко Д. О. ПСИХОЛОГІЧНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	483
Овсієнко Д. О. НОРМАТИВІЗМ ГАНСА КЕЛЬЗЕНА	485
Ольховик М. М. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ «НОВИХ РУБЕЖІВ» ДЖ. КЕННЕДІ	486
Остапенко А. І. ПРИВАТНА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНОСТЬ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АСПЕКТ	489
Патук А. А. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	493
Патук А. А. ДОПУСТИМІСТЬ ТА НАЛЕЖНІСТЬ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	497
Пекур Д. Л. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ РИМСЬКОГО ПРАВА	501

Перетяцько С. О. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЖІНКИ, ЯКА ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН	503
Пивовар М. А. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	505
Питель О.В. ПІДСТАВИ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В УСІХ СТАДІЯХ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА	510
Півень Б.О. ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	513
Пінчук В.І. ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕДОСТОВІРНЕ ДЕКЛАРУВАННЯ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ 27 ЖОВТНЯ 2020 РОКУ	516
Пододня А. П., Мачуліна І. І. РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ	518
Присяжний В. В. СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКІ УСТАНОВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ	520
Приходько В. О. ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВІ ПАЛАТИ ЯК СУБ'ЄКТ НЕДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	524
Пророченко В.В. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ «ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА НАСИЛЬНИЦЬКУ ЗМІНУ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО НА ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ»	526
Пророченко В. В. ДОКТРИНА СВОБОДИ РОЗСУДУ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	531
Пророченко В. В. ПРАВО ПРАЦІВНИКІВ НА НАЛЕЖНІ, БЕЗПЕЧНІ ТА ЗДОРОВІ УМОВИ ПРАЦІ	534
Путрукевич М. С. ОДНОПОЛЫЕ БРАКИ: СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ АМЕРИКИ	537
Рожкова С. О. СУДОВА СИСТЕМА СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ	540
Ромащенко К. Ю. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНІВ МАНУ	542
Рубець В. В. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПОЛІТИКИ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	544
Сєвдовсєва К. О. ВПЛИВ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТИ НА СУЧАСНУ ОСВІТУ ТА КУЛЬТУРУ	548
Сіліна Д. І. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФАХІВЦЯ	550
Собенко С. М. ПРАВОРОЗУМІННЯ: ОСНОВНІ ТИПИ	553
Стеченко К. Л. ЕКОЛОГО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ	555
Стеченко К. Л. ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНУ ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ (ІНДИВІДІВ)	558
Стрельцова О. О. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС ЗА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ	560
Сурай А. О. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИ ЗВЕРНЕННІ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ З ПОЗОВОМ	563
Сурай А. О. ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ПАРКІВ	566
Тарасенко Д. В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ	568
Фурса О.Ю. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ - СПІВРОБІТНИКА УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	571
Хамрасєва А. А. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	575
Хамрасєва А. А. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ПАРКІВ	577
Хименко А. О. НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	579
Хорсун Р. А. ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА: ВИЗНАЧЕННЯ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	584
Чалкова І. Ю. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СУЧАСНА ГАЛУЗЬ ПРАВА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	587
Шевченко В.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА	589
Шевченко К. М. ВІДМЕЖУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ВІД ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ	592
Шпомер А. І. КАПІТАЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО ЯК ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ	596
Шульга А.П. СТАТУС ЕКСПЕРТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ, ЙОГО ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ	600
Шербак К. А. ДОКАЗИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА	603
Шербінін М. Ю. КОНТРЕФОРМИ ОЛЕКСАНДРА ІІІ: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ	605
Ефименко Н. В. ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ДЕЯТЕЛЬНОСТІ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕННЮ ПРЕСТУПНОСТІ В РЕСПУБЛІКЕ БЕЛАРУСЬ І НАПРАВЛЕННЯ ЇЇ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ	607
Грамма Н.И. ФОРМИ РОЗНИЧНОЇ ТОРГОВЛІ В КАНАЛАХ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ: ПОНЯТИЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В РЕСПУБЛІКЕ БЕЛАРУСЬ	610
Казусєва В.С. К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СТРАНАХ СНГ	613
Парукова Е. В. ПРИОБРЕТЕНИЕ ПРАВ НА НЕКОТОРЫЕ ОБЪЕКТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ КАК СПОСОБ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	618
Шаповалов Ю. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЛИГАЦИИ С ПОЗИЦИИ ЗАКРЕПЛЕННЫХ В НЕЙ ПРАВ	622

Болбас В. В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	624
Венедиктова К.С. ДОГОВОР МЕЖДУНАРОДНОЙ КУПЛИ-ПРОДАЖИ	627
Воробьева Е.А. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В СФЕРЕ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА НАРКОТИКОВ	630
Гогонова О.В. К ВОПРОСУ ОБ ОГРАНИЧЕНИИ (ОБРЕМЕНЕНИИ) ПРАВ НА НЕДВИЖИМОЕ ИМУЩЕСТВО В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ	633
Дударева Д. Д. ЗНАЧЕНИЕ ИНСТИТУТА ИСКОВОЙ ДАВНОСТИ В РИМСКОМ ПРАВЕ И В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА	637
Зогова М. Ю. ПРОКСЕМИКА В МЕЖКУЛЬТУРНОМ ОБЩЕНИИ	641
Климович А.А. ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО УСЫНОВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	644
Мартиненко А. И. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОХРАНЫ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ И БАЗ ДАННЫХ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ. ПРАВОВЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ	649
Минов О. П. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	653
Олейник В. Е. ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЕ РАСТОЧИТЕЛЬНОСТЬ: НОВАЯ ТЕНДЕНЦИЯ В МИРОВОМ СООБЩЕСТВЕ	658
Стефаненко Г. Е. НЕКОТОРЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ИНТЕРНЕТ-САЙТА	660
Стрижак Н. О. ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ИСТОЧНИКОВ ТРУДОВОГО ПРАВА: СПОРНЫЕ АСПЕКТЫ	664
Троякова А.О. РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КОНТЕКСТЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	667
Урбанович Д.В. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	669
Храпунова Н.А. К ВОПРОСУ ПРИВЛЕЧЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ К УГОЛОВНОЙ, АДМИНИСТРАТИВНОЙ И ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	673
Цырульникова Ю.А. ДИСЦИПЛИНАРНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУДЕЙ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	676
Шишкова А. О. ОБЪЕКТЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ И СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ИХ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	678
Ястремская А. Л. РОЛЬ ПРОКУРОРА В ПРОФИЛАКТИКЕ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	683
Дворецкая О. С., Табакова Е. П. ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	685
Прокофьева Т. В. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА	689
Фадеева К. П., Ромейко В. П. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ НАРУШЕНИЯ АВТОРСКИХ ПРАВ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ СЕТИ ИНТЕРНЕТ	692
Колесникова В. А., Дегтярь Е. М. К ВОПРОСУ О ПРАВОНАРУШЕНИИ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	696
Каршакова М. Д. СООТНОШЕНИЕ ДЕЕСПОСОБНОСТИ МАЛОЛЕТНИХ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ	699
Селюков А. Н. ЗНАЧЕНИЕ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ ДЛЯ УЧАСТНИКОВ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	702
Миколайчук Д. А. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОБЪЕКТОВ АВТОРСКОГО ПРАВА И СМЕЖНЫХ ПРАВ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ	707
Александрович А. А. ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ДОКТРИНАЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	709
Марченко В. П. ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	713

6 СЕКЦІЯ / 6 SECTION

Сучасні аспекти публічного управління, менеджменту та маркетингу

Современные аспекты публичного управления, маркетинга и менеджмента

Modern aspects of of public administration, marketing and management

Алексєєнко М.О. СЕГМЕНТУВАННЯ РИНКУ ТА ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТОВАРУ	719
Агафшина М П. ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ САМОДОСТАТНІХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	721
Бабенко В.О. ІНДИКАТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ДЛЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	724
Березовська О. Л. ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	727
Беккер М. А. ВЫЯВЛЕНИЕ ЛИДЕРОВ В ОРГАНИЗАЦИИ	732
Болденков Д.О. ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ	734
Глухенька К. В. МОТИВАЦІЯ І ПРОДУКТИВНІСТЬ	738
Герасімчук М. О. ТЕХНОЛОГІЯ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ	740

Смельянченко А. В. РИЗИКИ В ІНВЕСТУВАННІ	743
Охріменко К. В. АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	746
Федяй І. Г. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ЦІЛІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА	748
Кулик О. С. ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ	751
Михайловська О. В., Юрченко С. В. КОНТРОЛЬ ЗА ЕФЕКТИВНІСТЮ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ІІ ЕЛЕМЕНТІВ	753
Мосін А. В. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ	755
Рябченко І. С. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЇ, ЯК ОБ'ЄКТУ МАРКЕТИНГУ	759
Косач І. А., Мостіпан Н. В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	762
Ніколайчук Т. О. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНКЛЮЗІЇ У СФЕРІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	764
Вержущка Я. Ю. ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА	767
Абдулхайров Д. А. СИЛЬНИЙ БРЕНД ЯК СТІЙКА КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА ПІДПРИЄМСТВА	770
Голопапа Р. А. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ	772
Мурай А. О. ІННОВАЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ	774
Сміловець Д. О. ЗБУТОВА ПОЛІТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ	776
Федоренко М. В. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧА	778
Пономаренко С.І., Тютюнник Ю.Ю. ПЛАНУВАННЯ ЗАХОДІВ ПО УДОСКОНАЛЕННЮ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОСНОВНОГО ФАКТОРУ ЗБІЛЬШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО ВИРОБНИЦТВА	779
Косач І. А., Сахно М. Є. ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ В НЕСТАБІЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	781
Алексійчук А.О. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА	783
Вітер А. О. ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ "ПАБЛІК-РИЛЕЙШІЗ"	785
Сокорський А. Ю. ІННОВАЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ У СФЕРІ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ	788
Буряк Л. М., Бирик А. О. СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН В МАРКЕТИНГОВІЙ ТА МЕДІА СФЕРАХ	791
Гуцаленко А. Є. ІНФОРМАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН В ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВ	793
Єрошенко С. В. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙНУ У СФЕРІ БАНКІНГУ	795
Коробко В. В. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕНЕРГО-ПРОЕКТІВ НА ЗАСАДАХ БЛОКЧЕЙНУ	796
Матюшко А. С. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	799
Метла М. В. ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕНЕДЖМЕНТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	801
Шурда Д. О. ЗАПРОВАДЖЕННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЇ У ГАЛУЗІ МЕДИЦИНИ	803
Барбаш Г. В. ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ	805
Галушка Б. А., Бабаченко Л. В. ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ	808
Давидяк А. І., Бабаченко Л. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТІЙКИХ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА	810
Носенко О.С. ОРГАНІЗАЦІЯ МЕРЧАНДАЙЗИНГУ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА	812
Чорна К. О. СВІТОВИЙ ДОСВІД МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ	814
Язловецька Д. В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	817
Ярмоленко К. М. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ В УПРАВЛІННІ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	820
Мамеєва О.В. МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	823
Герасімчук М. О. ТЕХНОЛОГІЯ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ	828
Халимон В. О. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ	831
Шаповал М.С. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ	834
Гришина Д. С. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ, ЯК ВАЖЛИВА ЧАСТИНА МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РИНКУ	835
Гришко І. Г. ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГОВОГО КОМПЛЕКСУ	837
Здор Я. О. ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ЗДІЙСНЕННЯ ПОКУПКИ	840
Лельотко А. С. ПСИХОЛОГІЯ КОЛЬОРУ В МАРКЕТИНГУ ТА РЕКЛАМІ	842
Матусевич Е. Р. ПЛАТФОРМИ ДЛЯ БІЗНЕСУ В 2021 РОЦІ	844
Рябова Т.А., Криса А.В. ВИЗНАЧЕННЯ СЕГМЕНТІВ РИНКУ КАНЦЕЛЯРСЬКИХ ТОВАРІВ УКРАЇНИ	846
Пікуль Є. Ю. СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ	848
Середа Я. Я. ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	850
Сябро А. В. ОСНОВНІ ЕТАПИ МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	852
Хоменко В. О. МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ ВИХОДУ НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК	855
Гришина Д. С. КОНЦЕПЦІЯ МАРКЕТИНГУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	857
Гришко І. Г. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РИНКУ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ	860

Гришко І. Г. МАРКЕТИНГОВІ ЕЛЕКТРОННІ РОЗСИЛКИ ТА СПАМ	862
Здор Я. О. МЕТОДИ ГЕНЕРУВАННЯ БІЗНЕС-ІДЕЙ	864
Крючков І. В. РОЛЬ В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ ПОЗ, ЖЕСТІВ ТА МІМІКИ	866
Рябов І. Б., Воскобойник Ю. І. ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ В СФЕРІ СТРАХУВАННЯ	867
Скляр І. С. МЕТОДИ ПОШУКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ІДЕЙ	870
Лабута А. О. МОТИВИ ТА ФУНКЦІЇ БІЗНЕСУ	872
Скляр І. С. ІНТЕРНЕТ-АУКЦІОНИ: ОСНОВНІ ТИПИ	874
Лабута А. О. ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНУ	875
Халимон В. О. МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ	877
Лабута А. О. ПСИХОЛОГІЧНІ ВПЛИВИ В РЕКЛАМІ	880
Ярош В. М. КОМЕРЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ	883
Minicheva A. DEVELOPMENT AND SUPPORT OF SMALL BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	885
Касылкасова Л. Т. АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ПУТИ ФИНАНСИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РК	887
Гришай А. В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКУПОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ	889
Грамузова Д. В. ВНЕДРЕНИЕ WMS-СИСТЕМЫ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ЛОГИСТИКИ СКЛАДИРОВАНИЯ ООО «ТЕТРА-СТИЛЬ»	893
Жадько Н. М. СУЩНОСТЬ, ПРИНЦИПЫ И ЗАДАЧИ ЛОГИСТИЧЕСКОГО СЕРВИСА	897
Кобрусева Е. А. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ	901
Раковчук С. О. СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ЗАПАСАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ	904
Чернышев А. С. ПУТИ СНИЖЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ЗАТРАТ ПРЕДПРИЯТИЯ	908
Чиркова К. Н. ОРГАНИЗАЦИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КСУП «ТЕПЛИЧНОЕ» (ГОМЕЛЬСКАЯ ОБЛАСТЬ, РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ)	911

7 СЕКЦІЯ / 7 SECTION

Сучасні проблеми розвитку туристичної індустрії

Современные проблемы развития туристической индустрии

Modern problems of development of the tourism industry

Бундак Я.О. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	915
Бусел В. М. ПРАПВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ У СФЕРІ ТУРИЗМУ	917
Касьянова Є. Р. СУСПІЛЬНА ДУМКА ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ	922
Гижа М. І. ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ І СТАЛИЙ РОЗВИТОК: КОНФЛІКТ ЧИ СИНЕРГІЯ?	924
Качан А. Д. АСПЕКТИ БІЗНЕС ПЛАНУВАННЯ В ТУРИЗМІ	926
Леоненко А. В. МАТЕРІАЛЬНІ ВИТРАТИ ТУРИСТИЧНОЇ ФІРМИ, ЇХ СТРУКТУРА ТА МОЖЛИВОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ	931
Лук'яненко Ю. І. РОЗВИТОК АКТИВНОГО ВИДУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	933
Марцева І. О. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	935
Піпкун А. О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИННОГО ТУРИЗМУ	940
Панчощна Я. В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ТУРИЗМІ	945
Петрова А. С. ТУРИСТИЧНА ГАЛУЗЬ В УКРАЇНІ	950
Чепка Т. А. ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ У РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ	951
Симченко В. Є. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ	953
Лямзіна О. Г. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ТУРИЗМУ	955
Павленко М. М. ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СВІТОВІЙ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ	957
Федоряка В. В. СЕДНІВ - СИМВОЛ УКРАЇНСТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ	961
Удовиченко І. Д. РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ	964
Фенна М. М. РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	965
Юрченко Ю. Г. СОЦІАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ	968
Ярошенко А. Ю. ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ	969

8 СЕКЦІЯ / 8 SECTION

Актуальні проблеми управління персоналом та економіки праці

Актуальные проблемы управления персоналом и экономики труда

Actual problems of human resources management and labor economics

Аліксійчук А. О. ОСНОВНІ КОМУНІКАЦІЙНІ БАР'ЄРИ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	972
Бондаренко А. Ю. ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	974

Бондаренко А. Ю. ТИПИ ТА ПРИЧИНИ КОНФЛІКТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	976
Вихор Д. Д. ЕФЕКТИВНА МОТИВАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ	978
Волкова А. М. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ	980
Гавриш Е.О. ПОРІВНЯННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	982
Гайова Д. В. МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ	984
Галушка А. О. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ	987
Глушенко А. Г. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	989
Гуляницька А. А. ПЕРЕБУДОВА МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНО РОБОТИ	991
Гусар О. Г. HR МЕНЕДЖМЕНТ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	994
Журавель В. В. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ВІРУСУ COVID-19 НА ПРИКЛАДІ ІТАЛІЇ	995
Затишна К. В. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СТАНОВЛЕННЯ ПРАКТИКИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ	997
Зуб І. М. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ	999
Іваненко В. В. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА УПРАВЛІНСЬКІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ	1001
Кириченко Я. О. САМОРОЗВИТОК ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ УСПІХУ МЕНЕДЖЕРІВ	1003
Ковальчук Г. О. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ	1005
Костюк І. С. РОБОТИЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РИНОК ПРАЦІ	1006
Костюк І. С. ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РИНОК УКРАЇНИ: ОСНОВНІ НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	1008
Кутня В. О. РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	1010
Лисенко К. В. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	1012
Мекшун Л. М., Болуто А. О. РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ HR-МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ	1014
Мироненко А. Г. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	1016
Мокеєва О. А. ПЕРЕШКОДИ В РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОЇ СТРАТЕГІЇ ВНАСЛІДОК ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ	1018
Мотуз В. О. ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІННЯ АНРІ ФАЙОЛЯ В УПРАВЛІННІ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	1020
Нагорний П. В. SWOT-АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ КОРПОРАТИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	1022
Ніколаєва В. Ю., Дегтяр В. А. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ	1025
Олійник В. П. СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	1027
Охріменко М. О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	1029
Охріменко Н. О. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	1031
Панченко М. М. ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ	1033
Потапенко Я. О. ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ КЕРІВНИКІВ	1035
Сенченко С. В. СУЧАСНІ СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ	1038
Сичук В. М. ДІАГНОСТИКА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ	1040
Струговець П. О. ОСНОВНІ ТРЕНДИ ТА ВИКЛИКИ У СФЕРІ ПРАЦІ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	1043
Тітаренко К. В. ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРСОНАЛОМ	1045
Ткаченко Ю. О. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИРІШЕННЯ	1046
Труніна А.П.ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ОПЛАТУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	1049
Хмельєвський С. М. ТАКТИКА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	1050
Чорна К. В. ПІДВИЩЕННЯ СТИМУЛІВ ДО ПРАЦІ В РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ	1053
Шило А. В. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАЛУЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОЦЕСУ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІН НА ПІДПРИЄМСТВАХ	1056
Шкалаберда В. М. ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІНИ ПОТРЕБ У ПЕРСОНАЛІ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	1058
Шулак А. О. РОЛЬ SWOT-АНАЛІЗУ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ	1059

9 СЕКЦІЯ / 9 SECTION	
Оптимізація та раціональне використання агоресурсного потенціалу.	
Оптимизация и рациональное использование агоресурсного потенциала	
Optimization and rational use of agororesource potential	
Шевченко Л. А., Слюсар В. В., Гарасименко Т. А., Авсеєнко В. І. ВИКОРИСТАННЯ МІКРОБНИХ ПРЕПАРАТІВ – СТИМУЛЯТОРІВ РОСТУ РОСЛИН У ЗЕМЛЕРОБСТВІ	1062
Чмель О. П. ЗАСТОСУВАННЯ АГРОТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ ДЛЯ ЗБІЛЬШЕННЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ВИКОРИСТАННЯ ВОЛОГИ, ПОЖИВНИХ РЕЧОВИН, ҐРУНТУ ТА ДОБРИВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ КУЛЬТУРАМИ	1066
Богуля О. О., Вербицький В. Д., Скоблик А. П. СІВОЗМІНИ – ОСНОВА РАЦІОНАЛЬНОГО ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА	1069
Бутурлим Д. А. ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ЯРОГО ЯЧМЕНЮ ПИВОВАРНОГО НАПРЯМКУ В ЗОНІ ЛІСОСТЕПУ	1072
Бутурлим Д. А. СОРТИ ПИВОВАРНОГО ЯЧМЕНЮ ЯК ЧИННИК УПРАВЛІННЯ ЯКОСТІ ЗЕРНА	1075
Голуб Н. А. АНАЛІЗ ЛІСОЗАГОТІВЛІ ЗА ВИДАМИ ПРОДУКЦІЇ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	1078
Гуцул Т. В., Проданюк Д. М. ОПЕРАТИВНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ НА ТЕРИТОРІЯХ ГРОМАД ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	1081
Дегтярьова А. В. ВПЛИВ СИСТЕМИ УДОБРЕННЯ ТА ПОПЕРЕДНИКА НА УРОЖАЙНІСТЬ КУКУРУДЗИ ТА ЯКІСТЬ ОТРИМАНОЇ ПРОДУКЦІЇ	1084
Дзуг М. С. МІСЦЕ ГМО У СТАЛОМУ РОЗВИТКУ	1086
Єременко Н. О. ВПЛИВ ПЕРЕДПОСІВНОЇ ОБРОБКИ БАКТЕРІАЛЬНИМИ ПРЕПАРАТАМИ ТА ХІМІЧНИМИ ПРОТРУЙНИКАМИ НА РОЗВИТОК РОСЛИН СОЇ	1088
Круглік Л. В. ПРИНЦИПИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В ОРГАНІЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ	1091
Круглік Л. В. ГЕТЕРОЗИС – АЛЬТЕРНАТИВА ВИВЕДЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ СОРТІВ ТА ГІБРИДІВ СОЇ	1095
Куролес А. В. ЗАСТОСУВАННЯ ВИСОКОПРОДУКТИВНИХ ГІБРИДІВ ЖИТА ОЗИМОГО В ЗОНІ ПОЛІССЯ	1098
Кухаренко В. С. СЕЛЕКЦІЯ ГЕТЕРОЗИСНИХ ГІБРИДІВ СОНЯШНИКУ	1100
Мамеєва О. В. ПІДВИЩЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	1104
Микаїлова Н. Ф. ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОЩУВАННЯ ЧАСНИКУ ОЗИМОГО	1107
Петрова Є. М. ВИКОРИСТАННЯ СТЕРНЬОВИХ СІВАЛОК В ОРГАНІЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ	1109
Пономарчук А. П. ГРИБКОВІ ХВОРОБИ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ ТА БОРОТЬБА З НИМИ	1111
Пушкар С. А. ЗБІР ЖИВИЦІ. ПРАВИЛА ЗАГОТІВЛІ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПІДСОЧКИ СОСНИ ЗВИЧАЙНОЇ	1175
Пушкар В. А. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ СЕЛЕКЦІЇ КАРТОПЛІ В УКРАЇНІ	1117
Рассказов О. І. ВПЛИВ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА КОМПЛЕКСНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	1119
Романець О. А. ІННОВАЦІЇ В ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННІ КУКУРУДЗИ	1121
Слюсар В. В. ВИКОРИСТАННЯ БІОГУМУСУ ДЛЯ ПІДТРИМАННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТУ	1126
Скляренко Я. Д. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ДЕРЕВОСТАНІВ СОСНИ ЗВИЧАЙНОЇ	1128
Тарасенко Н. А. ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ НЕДЕРЕВНИХ РЕСУРСІВ ЛІСУ	1131
Шавлак М. А. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ	1135
Шамшур О. О. ВПЛИВ ЗАСТОСУВАННЯ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ НА ПОСІВАХ ОЗИМОГО ЖИТА	1139
Шумейко А. Г. ІННОВАЦІЇ В ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ КАРТОПЛІ	1141
Щерба А. Ю. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В ТЕХНОЛОГІЮ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ	1145

1 СЕКЦІЯ / 1 SECTION

Сталий розвиток регіональних та національних соціально-економічних систем

Sustainable development of regional and national socio-economic systems

Устойчивое развитие региональных и национальных социально-экономических систем

Прушківська Е. В., д.е.н., професор кафедри міжнародні економічні відносини,
Венгерська Н. С., к.е.н., доцент кафедри міжнародні економічні відносини,
Земляной А. О., магістр освітньої програми «міжнародні економічні відносини»
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)
em.prushkovskaya@gmail.com; nataljavengerskaja@ukr.net

МОЛОДІЖНЕ СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ NEET-МОЛОДІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Однією з найбільших політичних проблем минулого десятиліття для багатьох держав-членів Європейського Союзу (ЄС) (і країн, що не входять до ЄС) є криза безробіття серед молоді. В ЄС рівень безробіття серед молоді досяг максимуму в 2013 році – 23,7%. У той же час кількість молоді, яка не була працевлаштована, не здобувала освіти та не навчалась (NEET-молодь), також швидко зростала.

Цей виклик зумовив низку політичних дій у ЄС, включаючи «Гарантії для молоді» [1], які мали на меті забезпечення усіх молодих людей віком до 25 років якісною пропозицією працевлаштування, продовження освіти, стажування чи стажування протягом чотирьох місяців після безробіття чи залишення формальної освіти. З впровадженням «Гарантії для молоді» кількість NEET у віці 15–29 років зменшилась, приблизно з 14 мільйонів у розпал кризи 2008–2013 років до 9,3 мільйона у 2019 році (12,6%). Однак дослідження Eurofound все ще оцінюють значні збитки для європейських економік близько 142 млрд. євро на рік (2015 р.) у вигляді пілг та втрачених доходів та податків [2]. Це суттєво впливає на економічний та соціальний розвиток ЄС. Враховуючи ситуацію з молодими людьми, яку зараз загострила пандемія COVID-19, актуалізується питання підвищення зайнятості NEET-молоді. Зазначимо, що у 2010 р. Євростат прийняв визначення і розробив методологію розрахунку рівня NEET. Це було викликано тим, що традиційні показники не давали повної картини для аналізу становища молоді на ринку праці і не враховували індивідуалізацію та різноманітність траєкторій при переході від навчання до роботи. З тих пір показник рівня NEET входить в число базових для опису соціально-економічного становища молоді та коригування соціальної політики.

Групу NEET-молоді утворюють безробітні та економічно неактивні, які при цьому не навчаються і не охоплені професійною підготовкою / перепідготовкою, у віці від 15 до 24 років. До складу економічно неактивних в залежності від причин неучасті в робочій силі розрізняють: зайнятих веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми та іншими членами сім'ї; мають проблеми зі здоров'ям; зневірених знайти роботу, тобто тих, хто хочуть і готові працювати, але припинили пошук, так як вважають, що не зможуть її знайти; не мають необхідність працювати (незалежно від джерела доходу) [3].

Основним фінансовим інструментом, що використовується для впровадження схем гарантування молоді в державах-членах, є Ініціатива зайнятості молоді (YEI). Ця ініціатива була розпочата у 2012 році та підтримує молодь, яка живе в регіонах, де рівень безробіття серед молоді перевищує 25%. YEI надає фінансові ресурси для доповнення заходів, що фінансуються з національних бюджетів держав-членів, а також тих, що підтримуються за рахунок коштів фондів ЄС, зокрема Європейського соціального фонду (ESF).

Щодо молодіжного підприємництва, то ЄС здійснює молодіжну політику задля сприяння зайнятості молоді та підприємництву. ЄС та країни-члени спільно працюють над такими напрямками:

вирішення проблем молоді у стратегіях зайнятості; інвестиції в ті знання, які шукають роботодавці; розвиток послуг з профорієнтації та консультування; сприяння можливостей роботи та навчання за кордоном; підтримка якісних стажувань; поліпшення догляду за дітьми та спільні сімейні обов'язки; заохочення до підприємництва.

Молодіжне підприємництво займає важливе місце в політичному порядку денному ЄС як інструмент боротьби з безробіттям серед молоді та соціальною ізоляцією, а також стимулювання інновацій серед молоді. Молодіжна робота та неформальне навчання відіграють важливу роль у розвитку творчого та інноваційного потенціалу молоді, включаючи підприємницькі навички. Важливість молодіжного підприємництва наголошувалася у Висновках Ради щодо сприяння молодіжному підприємництву для сприяння соціальної інтеграції молоді (2014 р.). Особлива увага приділялася «соціальному підприємництву», яке поєднує соціальний та підприємницький виміри [4-5].

Наразі соціальне підприємництво є актуальним трендом у Європейському Союзі, особливо серед молоді, яка прагне створити власну справу, і при цьому бути каталізатором необхідних змін у суспільстві. До того ж у молодіжному середовищі зростає соціальна напруженість, що викликана підвищенням загального рівня безробіття. У такій ситуації створення сприятливих умов для розвитку молодіжного підприємництва та реалізації підприємницького потенціалу молоді може дати позитивний соціальний ефект.

ЄС інвестує в підприємницьку освіту і навчання, створення середовища, де підприємці можуть процвітати та зростати, простягаючи руку допомоги конкретним групам. Зокрема, модель «соціального підприємництва», передусім спрямована на внесок у загальне добро суспільства, може стати платформою для молоді та дати їм можливість надати інноваційні відповіді на сучасні економічні, соціальні та екологічні виклики [6]. Ідея соціального підприємства, близька до людей та місцевих громад, забезпечує соціальну згуртованість через залучення молоді, в тому числі з вразливих груп NEET-молоді. Соціальні підприємства сприяють розумному зростанню, реагуючи соціальними інноваціями на нові потреби; вони створюють стійке зростання з урахуванням їх впливу на навколишнє середовище та їх довгострокового бачення; вони знаходяться в основі інклюзивного зростання завдяки їх акценту на людях та соціальній згуртованості. Соціальне підприємство є оператором соціальної економіки, основною метою якого є соціальний вплив, а не отримання прибутку для їх власників або акціонерів. Воно працює шляхом надання товарів і послуг для ринку та використовує свій прибуток, в першу чергу, для досягнення соціальних цілей. Управління таким підприємством здійснюється у відкритий та відповідальний спосіб і, зокрема, залучає працівників, споживачів та зацікавлених сторін, які постраждали від її комерційної діяльності. Для України проблема безробіття молоді є надзвичайно актуальною з огляду на статистичні дані з таблиці 1, в якій частка безробітного населення у віці 15-24 роки та 25-29 років є найвищою серед інших вікових груп.

Таблиця 1 – Безробіття населення України (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2019 році, у % до робочої сили відповідного віку

Показник	Усе населення віком 15 років і старше	Жінки	Чоловіки	Міська місцевість	Сільська місцевість
Безробіття населення, у % до робочої сили відповідного віку за віковими групами	8,2	7,9	8,5	8,0	8,6
15-24 роки	15,4	15,3	15,5	15,1	15,9
25-29 років	8,4	7,8	8,8	8,0	9,1
30-34 роки	7,3	6,3	8,1	6,8	8,6
35-39 років	7,5	8,0	7,0	7,3	8,2
40-49 років	8,4	8,6	8,2	8,7	7,6
50-59 років	8,0	7,2	8,8	7,7	8,5
60-70 років	0,1	0,1	0,2	0,2	-
71 рік і старше	-	-	-	-	-

Джерело: [7]

Проте статистичний облік не ведеться в розрізі груп NEET-молоді. На нашу думку, Україні необхідно використовувати досвід ЄС, оскільки в національній економіці також є

тенденція розвитку кількості NEET-молоді, що сформувалася в останні роки, проте відсутня статистична картина такої тенденції.

З огляду на це, вважаємо за необхідне запропонувати введення статистичного обліку даної категорії молоді задля прийняття обґрунтованих рішень в сфері молодіжної політики. Іншим важливим заходом є залучення NEET-молоді до соціального підприємництва, що є додатковою основою для розвитку практичної підприємницької діяльності серед молоді та підвищення їх зайнятості.

Список використаних джерел

1. European Commission, Youth Employment Initiative (YEI). URL: 2018. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1176> (дата звернення 08.12.2020).
2. Eurofound. NEETs. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/topic/neets> (дата звернення 08.12.2020).
3. Eurofound. Youth entrepreneurship in Europe: Values, attitudes, policies. 2015. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
4. Employment, Social Affairs & Inclusion. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1045&langId=en> (дата звернення 08.12.2020).
5. Employment and entrepreneurship. URL: https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy/employment-entrepreneurship_en (дата звернення 08.12.2020).
6. Conclusions on promoting youth entrepreneurship to foster social inclusion of young people. Council of the European Union. Education, youth, culture and sport. Council meeting Brussels, 20 May 2014.
7. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 08.12.2020).

Хоменко І. О., д.е.н., професор,
Кобзар К. М., здобувачка вищої освіти, група ФК-181
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА ПРОБЛЕМ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

В умовах розгортання глобалізаційних процесів система управління державним боргом України стає все більш важливим інструментом економічної політики, а від спроможності національної економіки вчасно та повноцінно обслуговувати державний борг залежить і її макроекономічне становище. Варто відзначити, що проблема збільшення обсягів державного боргу щороку набуває все більшої актуальності, адже державний борг, за сприятливих умов, слугує джерелом фінансових ресурсів для капітального розвитку національної економіки. Але при незбалансованій, нерозвиненій системі управління, відсутності чіткої стратегії боргової політики та напрямів використання запозичених коштів він ще більше обтяжує непросту економічну ситуацію нашої країни.

Частка зовнішнього боргу в загальній структурі державного боргу невпинно зростає. Невиконані зобов'язання по зовнішньому державному боргу можуть суттєво знизити рівень економічної безпеки та збільшити залежність нашої держави від зовнішніх запозичень. Тому питання динаміки та проблем зовнішнього державного боргу України є як ніколи актуальними.

Зовнішній державний борг являє собою заборгованість держави за залученими з-за кордону коштами у вигляді позик і кредитів іноземних банків та міжнародних фінансових установ, відсотків, що сплачуються по них, а також коштами, отриманими шляхом розміщення на міжнародних ринках державних цінних паперів. Державний зовнішній борг є частиною валового зовнішнього боргу країни[1].

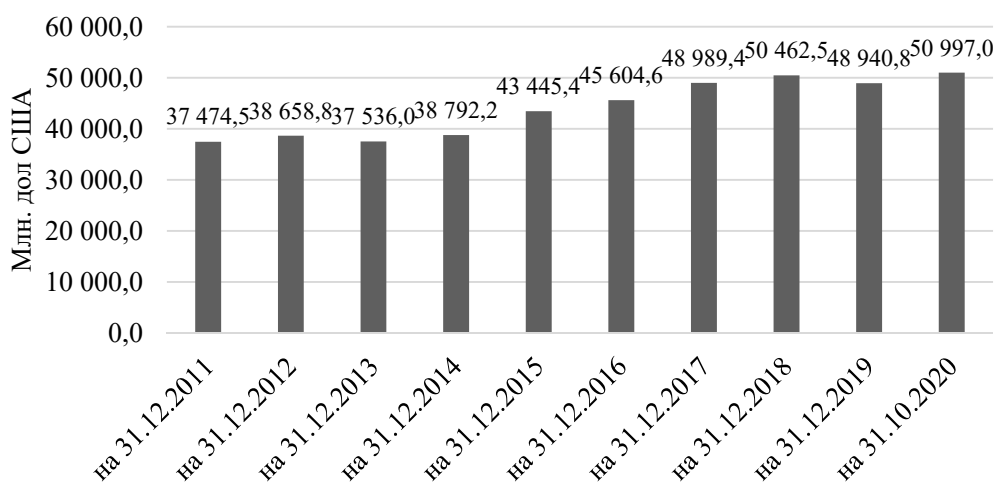

Рисунок 1- Зовнішній державний борг України

Джерело: складено автором на основі [1]

У 2015 році прослідковується різке збільшення державних запозичень(рис.1). У цей час сума зовнішнього державного та гарантованого боргів зросла на 11,8%: до 43,4 млрд дол. США у порівнянні з 38,8 млрд дол. США на кінець 2014 року. Це головним чином було пов'язано з економічною кризою та нестабільною політичною ситуацією в країні. Починаючи з 2015 року зовнішній державний борг продовжував невідомо зростати.

Світова економічна криза початку двадцятих років двадцять першого століття спричинена пандемією вірусу COVID-19 вплинула і продовжує згубно впливати на економічне становище нашої держави. Так на кінець 2019 року загальна сума зовнішніх державних запозичень склала 48,9 млрд дол. США. Але вже наприкінці лютого 2020 року склала 49,8 млрд дол. США. Станом же на кінець жовтня 2020 року сума зовнішнього державного та гарантованого державою боргів зросла до 51 млрд дол. США, що є найбільшою сумою за останні 10 років.

Протягом II кварталу 2020 року валовий зовнішній борг України зріс на 2.5 млрд дол. США – до 122.8 млрд дол. США (порівняно з початком року – на 1.1 млрд дол. США). Відносно ВВП борг збільшився до 78.7% з 75.7% на кінець I кварталу (на початок року борг становив 78.6%). Зростання зовнішнього боргу відбулося за рахунок збільшення зовнішніх зобов'язань: державного сектору – на 1.4 млрд дол. США (до 52.9 млрд дол. США, або 33.9% від ВВП); приватного сектору – на 1.1 млрд дол. США (до 69.9 млрд дол. США, або 44.8% від ВВП) [2].

У 2021 році передбачається зростання запозичень для фінансування загального фонду держбюджету на 64,2 млрд грн, до 684,7 млрд грн, з них облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) становитимуть 549,1 млрд грн, облігації зовнішньої державної позики (ОЗДП) – 86,4 млрд грн, надходження від приватизації очікуються у розмірі 6 млрд грн та від міжнародних фінансових організацій – 43,2 млрд грн[3].

За прогнозними платежами у 2020-2045 роках за діючими угодами станом на 01.11.2020 у 2021-2026 роках прослідковуються найбільші обсяги виплат (критичними з яких стануть 2023 та 2024 роки, коли обсяги виплат складуть відповідно 159,46 млрд грн та 222,97 млрд грн), після яких виплати по зовнішньому боргу різко зменшуються у 2027 році до 93,74 млрд грн, а у 2045 році мають досягти вже позначки 1,58 млрд грн[4]. Але варто розуміти, що на тлі загострення економічної ситуації через пандемію зовнішні запозичення держави продовжуватимуть зростати і відповідно виплати по ним теж.

До основних ризиків зовнішнього державного боргу України варто віднести[5]:

1. ризик рефінансування, якщо борг неможливо пролонгувати за прийнятною для країни-боржника ціною, що може призвести до фінансової кризи або до значних економічних збитків;
2. ризик ліквідності розглядають як доповнення щодо визначення ризику рефінансування, який включає проблеми неспівпадіння структури активів і пасивів;

3. ринкові ризики (валютні процентні тощо), що породжують зміну процентних ставок і обмінного курсу валют;

4. кредитний ризик - це втрати, пов'язані з невиконанням своїх зобов'язань перед позичальником.

Темпи зростання зовнішнього державного боргу свідчать про кризу платіжного балансу країни в умовах функціонування державного апарату та національної економіки загалом за споживацькою моделлю при перевищенні бюджетних видатків над доходами, що потребує змін з метою забезпечення країни від подальших боргових криз[6].

Узагальнюючи сказане варто зазначити, що зовнішній державний борг може стати потужним інструментом капітального розвитку національної економіки, країни. Багато країн світу мають подібний досвід в розвитку національних економік завдяки зовнішнім запозиченням. Україна ж на даному етапі свого розвитку спрямовує основну частку зовнішнього боргу на "латання дір" в державному бюджеті, яка мала б спрямовуватися на розвиток фінансової системи країни, на інвестиції в ключові галузі національної економіки тощо.

Для зменшення частки запозичених фінансових ресурсів, що йдуть на покриття дефіциту державного бюджету, необхідно сформувати сприятливі економічні, податкові, політичні умови для ефективного розвитку і функціонування малого та середнього бізнесу, що дасть змогу збільшити податкові і неподаткові надходження до держбюджету. Варта уваги є також і проблема підвищення рівня фінансової грамотності населення зокрема у сфері купівлі-продажу державних цінних паперів, вирішення якої сприяло б якісному збільшенню обсягів внутрішньодержавних запозичень.

Список використаних джерел

1. Зовнішній державний борг України. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/>
2. Зовнішній борг України на кінець II кварталу 2020 року. Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/ES/ExDebt_q.pdf
3. Мінфін очікує зростання запозичень у 2021 році до загального фонду бюджету на 64 мільярди. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3099315-minfin-ocikue-zrostanna-zapozicen-u-2021-roci-do-zagalogo-fondu-budzetu-na-64-milardi.html>
4. Боргові платежі та прогнози. Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi>
5. Бражник Л.В. «Зовнішній державний борг України: тенденції та взаємозв'язок з економічним розвитком», *instzak*, вип. 1, с. 99-105, Лют 2020. URL: <http://instzak.com/index.php/journal/article/view/1779>
6. Гринкевич, С. С., Р. Д. Федів, and Ю. Ю. Байдецький. "Проблема зовнішнього державного боргу України: аналіз динаміки, поточна ситуація та подальші перспективи." *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* 4 (2017): 16-22. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/sepspu_2017_4_5.pdf
7. Хоменко І.О., Горобінська І.В., Вовк Є.А. Причини виникнення та наслідки подолання тіньової економіки в Україні. *Вісник НТУ*. К.: НТУ, 2019. Серія «Економічні науки». Випуск 2 (44), 2019. С.151-160.
8. Хоменко І.О., Горобінська І.В., Куїмова А.В. Оцінювання інфляції в Україні та заходи щодо її подолання. *Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць*. К.: КиМУ, 2019. Випуск 1(9). С. 234-243.
9. Хоменко І., Волинець Л., Чубикіна А. Стратегічні засади інвестування в людський капітал для забезпечення розвитку національної економіки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1 (21). С. 38-45.

Мініна О. В., к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: minina.ok.v@gmail.com

ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ

Основним підґрунтям побудови ефективної регіональної господарської системи завжди виступають якісні прогнози тенденцій розвитку її основних складових. Прогнозуванням економічного розвитку регіону називають передбачення майбутнього стану його економічної системи. Прогнозування є одним з найважливіших інструментів державного регулювання економіки та регіональної політики, що покликане визначати напрямки розвитку регіонального комплексу та його структурних складових.

В якості об'єкту розглянемо регіональну господарську систему Чернігівської області. За обсягом валового регіонального продукту (ВРП) у 2018 р. вона займала 16 позицію серед областей України, забезпечуючи 1,98% від загальнодержавної величини, а за темпами зростання ВРП – 10 позицію [1].

Протягом останніх десяти років частка Чернігівської області у ВВП України невпинно зростає. Проте для з'ясування майбутніх перспектив розвитку регіональної господарської системи слід оцінити тенденції, що склалися, з точки зору поточної ситуації та можливості побудови прогнозів (рис. 1).

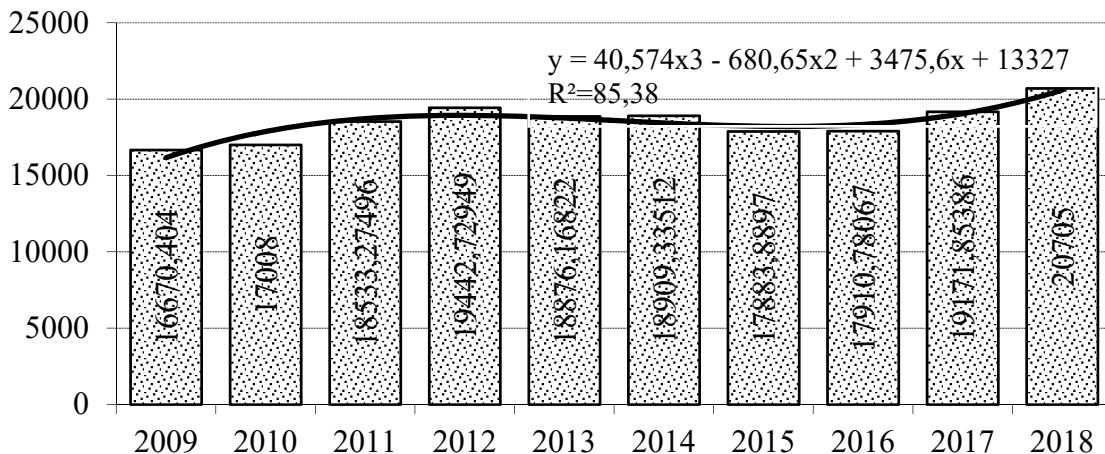

Рисунок 1 - Динаміка ВРП Чернігівської області, млн. грн. (у цінах 2010 р.)

Динаміка ВРП області демонструє періодичний підйом і спад на фоні загальної тенденції до зростання і описується достовірною трендовою моделлю ($R^2 = 85,38$) – поліномом третього ступеня, що може бути використана для побудови інерційного прогнозу (табл. 1).

Таблиця 1 - Інерційний прогноз ВРП Чернігівської області, млн. грн. (у цінах 2010 р.)

Прогнозний показник	Роки прогнозу			
	2021	2023	2029	2030
Обсяг реального ВРП, млн. грн.	32621,0	49252,0	161903,8	192387,6

Незважаючи на достовірність трендової моделі, не можна не зважати на той факт, що на величину і динаміку ВРП чинить вплив цілий ряд факторів. Саме тому для побудови реалістичних прогнозів мають застосовуватися багатофакторні моделі, побудовані з використанням методів множинного кореляційно-регресійного аналізу, які дають змогу вивчити та кількісно оцінити внутрішні і зовнішні наслідкові зв'язки між утворюючими модель факторами та встановити закономірності функціонування і тенденції розвитку досліджуваної результативної ознаки.

У структурі валової доданої вартості Чернігівської області найбільша частка припадає на сільське, лісове та рибне господарство – 27,96% і промисловість – 16,98%. Крім того,

Чернігівська область є складовою господарського комплексу держави і виробляє 1,4% її промислової продукції, займаючи за цим показником 18 місце в Україні [1]. Протягом останніх десяти років обсяги реалізації промисловості області переважно спадали, що в кінцевому підсумку призвело до зниження її частки у валовій доданій вартості регіону до 17%. Слід зазначити, що ситуація в промисловій сфері області досить неоднозначна. В значній мірі вона зумовлена специфікою галузевої структури промислового комплексу, де кожна провідна галузь базується в основному на одному-двох підприємствах.

Для прогнозування перспектив розвитку промислового комплексу Чернігівської області доцільно проаналізувати динаміку обсягів виробництва за останні 10 років та виявити тенденції, що склалися за цей період (рис. 2).

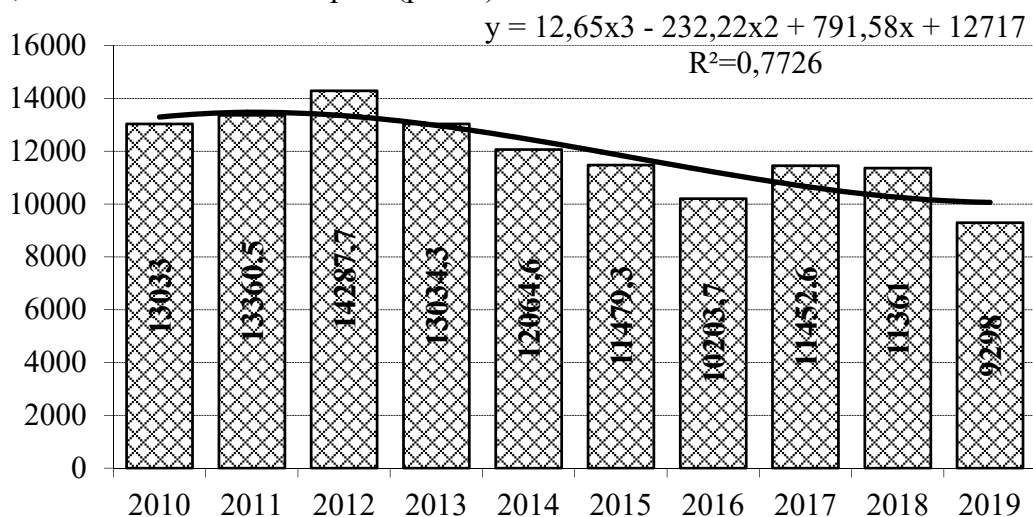

Рисунок 2 - Динаміка випуску продукції промисловості Чернігівської області, млн. грн. (у цінах 2010 р.)

Динаміка виробництва продукції промисловості в області за останні десять років має досить чіткі тенденції до зниження. Зокрема, достовірна трендова модель (з коефіцієнтом детермінації 77,26%) описується поліномом третього ступеня, що може бути використана для побудови інерційного прогнозу (табл. 2).

Таблиця 2 - Інерційний прогноз випуску продукції промисловості Чернігівської області, млн. грн. (у цінах 2010 р.)

Прогнозний показник	Роки прогнозу			
	2021	2023	2029	2030
Обсяг випуску продукції промисловості, млн. грн.	10635,5	12995,6	36860,6	44082,8

Збереження існуючої на сьогодні тенденції, описаної за допомогою моделі, можливе лише за умов збереження незмінними всіх факторів, що чинять вплив на обсяги промислового виробництва. Для побудови адекватних прогнозних моделей зазвичай використовують кореляційно-регресійні моделі. Що стосується сільського господарства, протягом останніх десяти років обсяги його виробництва демонструють тенденцію до зростання, а його частка у валовій доданій вартості економіки області зростає з прискоренням – з 18,3% у 2010 р. до 28% у 2018 р. Описана динаміка свідчить про те, що сільське господарство розвивається і набирає вагомості в розвитку регіональної господарської системи. Не так стрімко, але також збільшується частка регіону у ВДВ сільського господарства країни – з 3,5 до 4,8% [2].

Оцінимо динаміку, побудуємо трендову модель та інерційний прогноз для сільського господарства регіону (рис. 3).

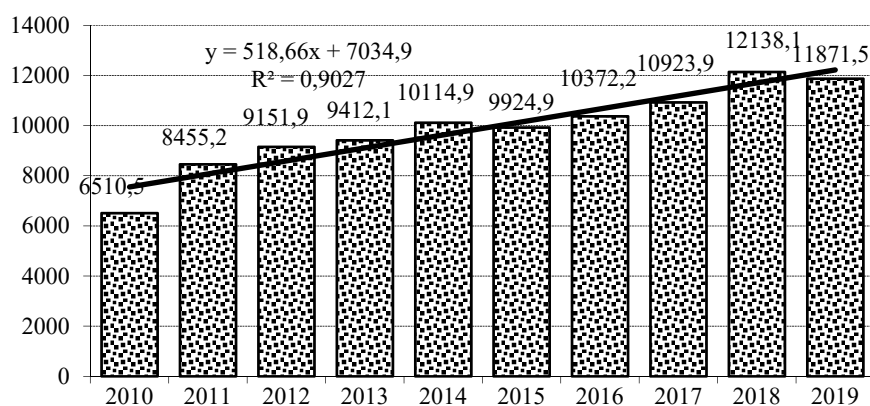

Рисунок 3 - Динаміка обсягів продукції сільського господарства Чернігівської області, млн. грн. (у постійних цінах 2010 р.)

При моделюванні динаміки продукції сільського господарства Чернігівської області в цілому було отримано лінійну модель, що має високий ступінь достовірності ($R^2 = 90,27$).

Для аналізу і прогнозування загальних тенденцій розвитку галузі в масштабах регіону, а також на фоні загальнодержавних тенденцій дана модель є цілком прийнятною. На її основі розрахуємо прогнозні обсяги продукції сільського господарства (табл. 3).

Таблиця 3 - Інерційний прогноз випуску продукції сільського господарства Чернігівської області, млн. грн. (у цінах 2010 р.)

Прогнозний показник	Роки прогнозу			
	2021	2023	2029	2030
Обсяг випуску продукції сільського господарства, млн. грн.	13258,8	14296,1	17408,1	17926,8

Одержані прогнозні показники можуть використовуватися для обґрунтування напрямів і перспектив розвитку регіону з метою формування ефективної економічної політики і прийняття відповідних управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Головне управління статистики у Чернігівській області [Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.chernigivstat.gov.ua>

Бєбко С. В., к.е.н., старший викладач

Київський національний університет харчових технологій (м. Київ, Україна)

e-mail: lider577@gmail.com

ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Національна парадигма та стратегія сталого розвитку виникли як відповідь на виклики економічної кризи, наростаючих екологічних проблем та соціальної розбалансованості. Саме це сформулювало порядок денний розвитку країни, де сталість визначено головним пріоритетним орієнтиром розвитку всіх сфер суспільства, серед яких сектору освіти належить роль драйвера у формуванні цінностей та засад суспільства сталого розвитку.

Загальна Декларація прав людини, визначає, що кожна людина має право на освіту, технічна, професійна освіта та вища повинна бути однаково доступною для всіх виходячи зі здібностей кожного [1].

Цілі сталого розвитку України орієнтуються на забезпечення економічного росту, соціальної стабільності та справедливості, раціонального, не виснажливого природокористування [2].

Однією з передумов досягнення сталого розвитку суспільства виступають наука і освіта, які водночас є і найважливішими інструментами ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень. На всіх стадіях розробки і втілення концепції сталого розвитку – від з'ясування потреби, формулювання ідей до практичної реалізації, вона потребує глибокого і розгалуженого науково-теоретичного підґрунтя і максимально широкої освітньої та роз'яснювальної роботи.

Освіту одночасно треба розглядати як передумову досягнення цілей сталого розвитку так й засіб досягнення цілей. Завдяки освіті, як формальній так й неформальній, відбувається формування людського потенціалу та його подальша капіталізація. Рівень освіти є однією з трьох складових індексу людського розвитку (разом з ВВП на душу населення та середньою тривалістю життя).

Четверта Ціль сталого розвитку – Якісна освіта, передбачає для її досягнення розв'язання ряду задач, зокрема: забезпечення доступності якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків; забезпечення доступності якісного дошкільного розвитку для всіх дітей; забезпечення доступності професійної освіти; підвищення якості вищої освіти та забезпечення її тісного зв'язку з наукою, сприяння формуванню в країні міст освіти та науки; збільшення поширеності серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності; ліквідація гендерної нерівності серед шкільних учителів; створення у школах сучасних умов навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів.

Засади людиноцентризму відповідають вимогам сучасної постіндустріальної цивілізації, для якої основна потреба – знаюча, творча, інноваційно мисляча людина. Сформувалась парадигма, згідно якої економіка функціонує задля розвитку людини та її потенціалу, а не навпаки. Реалізація людського потенціалу відбувається через базові засади такі як очікувана висока тривалість життя, освіта протягом життя, досягнення соціально-економічного добробуту. Відповідно з точки зору людського розвитку, освіта суттєво розширює можливості людини, оскільки позитивно впливає на різні сторони її життєдіяльності, стан здоров'я, суспільну та політичну активність, доступ до знань та вміння ними користуватися як на роботі, так й у повсякденному житті.

Відповідно до концепції сталого розвитку, головною метою освіти має бути формування у населення планети усвідомлення того, що виникла глобальна проблема захисту довкілля, усвідомлення того, що довкіллям необхідно опікуватися і для цього треба мати відповідні знання, досвід, уміння, мотивації та зобов'язання як для індивідуальної, так і для колективної роботи.

З року в рік людство дедалі глибше розуміє відповідальність за наслідки свого впливу на довкілля, якість життя в якому значно погіршилася через постійні викиди забруднюючих речовин в усі компоненти природи.

Стратегія сталого еколого-економічного розвитку передбачає, що структура економіки, спеціалізація виробництва в сучасних умовах повинні якнайтісніше узгоджуватися з наявними ресурсами, відтворювальним потенціалом біосфери. На думку провідних вчених на сьогодні немає альтернативи сталому розвитку в сучасному світі, а освіта, й зокрема екологічна, є життєво необхідною для впровадження в суспільство.

Важливим моментом освіти для сталого розвитку є практична реалізація закладених основ сталості, забезпечення дострокових дій з вирішення екологічних проблем, а також проблем сталого економіко-соціального розвитку.

Головними напрямками сучасної освітньої політики для досягнення цілей сталого розвитку вважаємо демократизацію та гуманізацію освіти; поєднання ролі держави та громадської та приватної ініціативи; свободу вибору викладачами методів і засобів навчання; значну увагу, що приділяється до матеріального забезпечення реалізації освіти, залучення до освітніх потреб сучасних досягнень науки; зацікавленість економічної сфери у вдосконаленні освіти; координацію діяльності освітніх закладів громадськими об'єднаннями; дотримання у всіх ланках освітньої системи встановлених у державі норм законодавства, а також історичних національних традицій. Останнім часом в європейській освіті спостерігається активне впровадження ідеї компетентнісного підходу. Рух у цьому напрямі особливо активно почався у Великій Британії після обробки даних опитування працевластців, на думку яких працівники не підготовлені відносно ключових компетенцій.

До системоутворювальних і ціннісно-орієнтованих компетенцій сьогодні відносять життєві компетенції, різновидом яких є екологічні, і саме набуття таких компетенцій забезпечить окремій особистості також екологічну компетентність. Екологічні компетенції ґрунтуються на міжпредметних знаннях і сукупно є основою фундаменталізації освіти. Адже саме процес фундаменталізації освіти

забезпечує високий освітній рівень населення, екологізацію виробництва, розробку жорстких екологічних стандартів, використання безвідходних технологій, формування системи управління відходами тощо. Тобто, освіта XXI ст. стає новим сенсом життя для цивілізованого суспільства, його філософією і конкретною метою сучасного освітнього процесу, дієвого засобу продовження і розвитку людської цивілізації в цілому.

Таким чином, можна стверджувати, що сьогодні визначило безальтернативність стратегії сталого розвитку для ефективного існування інформаційного суспільства. Функціонування сучасного суспільства неможливе без розвитку механізмів нової системи освіти, а саме освіти для сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Загальна Декларація прав людини // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Цілі сталого розвитку. Україна Національна доповідь. 2017. http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
3. Національна парадигма сталого розвитку України / за ред. Б. Є. Патона. – К.: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку". 2012. – 72 с.

Агафошина М. П., аспірантка

Науковий керівник: **Бутко М. П.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: uprarch2@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК САМОДОСТАТНІХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Успішна країна складається з успішних сіл, селищ, міст. Успішна країна – це люди, задоволені власним добробутом та комфортним життям. Тільки сильна та спроможна громада з достатньою економічною активністю на власній території, з ініціативними та працьовитими людьми забезпечить гідний рівень життя населення, обере пріоритети розвитку і фінансуватиме освіту, охорону правопорядку, медицину, дороги та інші напрями, які люди вважатимуть важливими.

Таким чином, назріли передумови проведення реформи децентралізації, оскільки історично склавшимися надбаннями для України стали:

- істотна залежність територій від центру;
- низький рівень інвестиційної привабливості територій;
- низька якість надання публічних послуг;
- високий рівень корупції;
- низький рівень довіри до влади;
- низька ефективність управлінських рішень;
- деградація сільської місцевості.

Прагнення людей задовольнити свої потреби природно призводять до їх об'єднання, тому що раціональне складання зусиль дає помножений результат, так званий синергічний ефект [1, с. 9].

Таким чином, метою проведення реформи децентралізації є формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Реформа передбачає відповідальність органів місцевого самоврядування перед виборцями – за ефективність своєї роботи, а перед державою – за її законність.

В Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [2], Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [3], Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [4], та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації.

Цей процес дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування значний дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування на базовому рівні

– об’єднані територіальні громади (ОТГ). Відтепер, мешканці територіальних громад мають поруч ефективну спроможну владу, яку самі обирають і на діяльність якої можуть впливати. Як наслідок – в містах і селах громади більш доступні та якісні послуги, більш сприятливі умови життя.

Децентралізація – це не стільки про обсяг коштів на місцях, скільки про повноваження місцевої влади та громади ними розпоряджатися. При цьому необхідно шукати баланс між економією на масштабі (адже малі громади не завжди в змозі надавати відповідний обсяг послуг) та міцністю соціальних зв’язків у громаді із залученням мешканців до ухвалення рішень [5].

12 червня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв 24 розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей. В результаті чого, в країні створено 1469 спроможних територіальних громад (в т.ч. 31 тергромад на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей) [6].

Таким чином, нову систему адміністративно – територіального устрою в Україні станом на 10 вересня 2020 року наведено у табл. 1.

Таблиця 1- територіальний устрій в Україні станом на 10 вересня 2020 року

Область	К-сть адмінтеродиниць базового рівня затверджених розпорядженнями КМУ щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад	К-сть територіальних громад, у яких призначено перші місцеві вибори 25 жовтня 2020 р.	К-сть адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня (Постанова ВРУ No 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів»)	К-сть районних рад, у яких призначено перші місцеві вибори 25 жовтня 2020 року
АРКрим			10	
Вінницька	63	63	6	6
Волинська	54	54	4	4
Дніпропетровська	86	86	7	7
Донецька	66	46	8	5
Житомирська	66	66	4	4
Закарпатська	64	64	6	6
Запорізька	67	67	5	5
Івано-Франківська	62	62	6	6
Київська	69	69	7	7
Кіровоградська	49	49	4	4
Луганська	37	26	8	4
Львівська	73	73	7	7
Миколаївська	52	52	4	4
Одеська	91	91	7	7
Полтавська	60	60	4	4
Рівненська	64	64	4	4
Сумська	51	51	5	5
Тернопільська	55	55	3	3
Харківська	56	56	7	7
Херсонська	49	49	5	5
Хмельницька	60	60	3	3
Черкаська	66	66	4	4
Чернівецька	52	52	3	3
Чернігівська	57	57	5	5
РАЗОМ	1469	1438	136	119

Джерело: [7].

Таким чином, за більшість питань відповідає місцева влада: голова, депутати ради громади та її виконком. Освіта, медицина, адміністративні послуги, дороги, освітлення, водопостачання, сміття, благоустрій, забудова і навіть безпека – компетенція влади територіальної громади. Саме влада громади, і більше ніхто, займається вирішенням більшості місцевих питань, має на це кошти і несе за усе відповідальність.

Новостворені громади зіткнулися з багатьма проблемними питаннями та не стали заможними автоматично. Звісно, повноваження, ресурси і відповідальність передаються від центральної влади на місця, бо тільки так можна побудувати міцну державу, але саме тут і виникає наріжний момент: дублювання повноважень та передача коштів разом з передачею повноважень.

Ще однією проблемою є неузгодженість або відставання міністерств від поточних темпів децентралізації та їх реагування на виклики, які постають перед новоствореними громадами. Часто

громади просто не в змозі відповісти на питання своїх членів: що буде з медичним обслуговуванням, освітою, соціальною допомогою, бо не отримують від міністерств чіткого бачення, а тим більше алгоритмів, стандартів чи механізмів реалізації секторальних реформ [8].

Наступна проблема, що є дуже актуальною — кадровий голод для нових виконкомів, бо робота в них потребує більшого обсягу знань та досвіду. На згадку приходять вислів німецького політика Отто фон Бісмарка – «З поганими законами і хорошими чиновниками цілком можна правити країною. Але якщо чиновники погані, не допоможуть і найкращі закони» [9].

Місцеві бюджети зараз володіють ресурсною базою, яка була значно більше, але це стосується лише об'єднаних громад. Робиться все можливе, щоб нові можливості були максимально ефективно реалізовані. У об'єднаних громад є низка преференцій і додаткових можливостей, якими важливо скористатися.

Об'єднуючись, долаючи певні перешкоди на початку, громади, тим не менше, закладають важливі основи для свого економічного розвитку в перспективі, бо отримують територіальні, земельні, демографічні ресурси, мають змогу облаштувати інфраструктуру.

Рушійною силою в країні стають не політики і чиновники, а сильні заможні громади. Вони долають зневіру людей, бо починають дійсно піклуватися про них: надають якісні та доступні послуги, будують дороги та інфраструктуру, турбуються про безпеку людей, не чекаючи, поки це зробить хтось «згори». В територіальних громадах тепер є на це і повноваження, і кошти. Тому там зростає довіра до влади, підвищується патріотизм, зникає відчуття безпорадності та зростає активність людей.

Список використаних джерел

1. Котельников Д. І., Бочок М. П., Бутко М. П. Управління регіоном. Навчальний посібник для практичних та самостійних занять. Чернівці. 2001. 280 с.

2. Про схвалення концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квіт. 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

3. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 черв. 2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

4. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05 лют. 2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.

5. Індикатори успішності та їх інструменти в системі управління місцевими громадами. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/610/indykatory_cmprsd_.pdf

6. Урядовий портал : [сайт]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npasearch?&key=%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2&from=12.06.2020&to=12.06.2020>.

7. Моніторинг процесу децентралізації вдали та реформування місцевого самоврядування станом на 10 вересня 2020. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/593/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3__10.09.2020.pdf.

8. Сас О. Децентралізація під мікроскопом: аналіз плюсів та мінусів для об'єднаних громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/2101>.

9. Лук'янюк В. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ13/>.

Прайм А. В., аспірантка, освітня програма «Економіка»
Науковий керівник: **Дерій Ж. В.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: lider577@gmail.com

РОЛЬ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У 2015 р. було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) [1]. Україна, як країна-член ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку через розв'язання певних задач у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Сьогодні в Україні розвивається процес інклюзивної адаптації ЦСР через залучення та орієнтацію на всі групи суспільства.

Всі національні ЦСР орієнтуються на забезпечення економічного росту, соціальної стабільності та справедливості, раціонального, не виснажливого природокористування.

Досягнення затверджених цілей сталого розвитку передбачає широке залучення молоді у цих процесах одночасно як суб'єкта й об'єкта змін.

Молодь – це соціально-демографічна група, яка виокремлена за сукупністю вікових характеристик та особливостей соціального стану.

Сьогодні збільшення тривалості шкільного навчання призводить до того, що молодь пізніше починає самостійне трудове життя. Крім того, ускладнюються критерії соціальної зрілості, як то: отримання професії, початок трудової діяльності, отримання політичних прав, шлюб, народження дітей та ін. дані події надають людині певного соціального статусу, проте вони настають не одночасно, рівень їх значущості для кожної особистості різний. Це призводить до постійної дискусії щодо вікових меж молоді: нижня межа встановлюється між 14 та 15, верхня – між 30 та 35 роками [1].

За визначенням Організації Об'єднаних Націй, підлітки – це особи віком від 10 до 19 років, а молодь – особи віком від 15 до 24 років, що не позбавляє країн членів права мати інші визначення. Спільно підлітків та молодь називають «молоді люди».

Станом на 1 січня 2020 р. в Україні молодь становила 6693,286 тис. осіб, або 16 % від загального населення [2]. Враховуючи даний факт, можна стверджувати, що саме молодь є потужним рушієм змін та вагомую силою при реалізації завдань, які передбачені цілями сталого розвитку. Проте ми не можемо стверджувати, що молодіжна політика, яка реалізується зараз, є квінтесенцією засад та орієнтирів сталого розвитку.

Сьогодні відбуваються законотворчі зміни щодо засад молодіжної політики та розвитку молоді. Так Верховна Рада ухвалила в першому читанні законопроект “Про основні засади молодіжної політики” (№3718). Законодавчі ініціативи акцентують увагу на наступних моментах: визначення основних понять, мети, завдань, принципів та пріоритетів молодіжної політики в Україні; гарантії та механізми участі молоді у її формуванні та реалізації; повноваження центральних та місцевих органів виконавчої влади; особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань; зниження віку молоді до 29 років; створення Національної ради з питань молоді; визначення суб'єктів та змісту молодіжної роботи; створення мережі молодіжних центрів.

При розробці заходів молодіжної політики невід'ємною складовою процесу є вибір індикаторів молодіжної політики, досягнення її цілей та їх кореляція з цілями сталого розвитку (таблиця 1).

Таблиця 1 - Відповідність індикаторів молодіжної політики Цілям сталого розвитку

Індикатори молодіжної політики	З якими ЦСР корелює, зміст визначених цілей
Показники демографічного стану	8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.
Освіта молоді	4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.
Матеріальне становище та благополуччя	1. Подолання бідності. 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. 10. Скорочення нерівності. 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Стан здоров'я молоді	3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці.
Молодіжна мобільність	1. Подолання бідності.
Включення та активна громадянська позиція	5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат. 10. Скорочення нерівності.
Механізм реалізації політики	16. Сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях. 17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Таким чином, вважаємо, що грамотна молодіжна політика є передумовою для досягнення програмних орієнтирів, зокрема цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Цілі сталого розвитку. Україна Національна доповідь. 2017.
http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
2. Населення України за 2019 рік. Демографічний щорічник. 2020.
http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_nas_2019.pdf
3. Закон України Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>

Самойлович А. Г., аспірантка кафедри менеджменту та державного управління
Науковий керівник: **Попело О. В.**, д.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
email: nastia.guz25@gmail.com

РОЛЬ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Цифровізація економіки впливає не лише на розвиток ринку праці, а й на процеси розвитку регіонального економічного простору в цілому: інноваційні форми зайнятості, виникнення нових форм трудової діяльності, підвищення ролі знань та інформації. Розвиток технологій створює нові правила гри для всіх учасників ринку праці, а також до процесів, які на ньому відбуваються.

Паралельно із трансформацією суспільних інститутів відбувається також і трансформація інституту знань, який є одним із основоположним для розвитку цифрової економіки - економіки знань. Знання в умовах цифровізації є унікальним ресурсом, який має низку особливостей, властивих лише йому.

Революційна роль знань та їх унікальна особливість, у порівнянні з іншими видами ресурсів, полягає у тому, що вони не зникають у процесі споживання, а навпаки - примножуються та доповнюються із кожним відтворенням та використанням. Сам процес споживання знань як унікального ресурсу є іншим - для того, щоб "використати" знання, інформацію не обов'язково бути фізично присутнім: розвиток інтернету та інших інформаційних технологій дозволяє навчатися, спілкуватися, обмінюватися досвідом, брати участь у форумах та конференціях, відвідувати музеї, виставки тощо не виходячи із дому.

Заклади освіти є місцем формування нових та вдосконалення існуючих знань та інформації. Внаслідок появи нової інформації за багатьма професіями період втрати компетенції настає менше ніж за 5 років, тобто в середньому раніше, ніж закінчується навчання у закладі вищої освіти.

Зважаючи на вищезазначене, заклади вищої освіти мають бути драйвером, який наряду із технологією задає напрям розвитку для всіх соціально-економічних інститутів. Проте на практиці виявляється, що система освіти змінюється досить повільно. Певною мірою це явище притаманне також і для розвинених країн.

Згідно із статистичними даними, 49 % офіційно зареєстрованих безробітних в Україні мають вищу освіту, 34 % – професійно-технічну, 17 % – загальну середню [1]. Невідповідність отриманих знань запитам роботодавців, велика кількість комерційних закладів освіти, популяризація спеціальностей та напрямів підготовки, не затребуваних на ринку праці, підривають авторитет вищої освіти [3] та підвищують роль неформальної освіти.

Невідповідність знань спеціалістів вимогам ринку праці призводить до появи структурного безробіття, впливає на ефективність функціонування економіки, сприяє трудовій міграції, неформальній зайнятості, знижує загальне задоволення суспільства життям. Проте розвиток технологій та їх доступність дозволяє отримувати нові і розвивати вже набуті знання та навички з більшою швидкістю та гнучкістю, а принцип освіти протягом життя стає звичним явищем.

В еру стрімкої цифровізації всіх сфер життя людини роль знань набуває дедалі більшого значення для успішної діяльності як окремого фахівця, так і конкурентоспроможності економіки регіонів. Особливість знань як предмету праці обумовлює їх революційність, яка кардинально змінює процес їх споживання та відтворення.

Постійний розвиток професійних навичок, опанування новими знаннями (особливо в суміжних галузях), знання технологій, розвиток комунікаційних навичок є запорукою успіху суспільства 4.0.

Список використаних джерел

1. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у січні-квітні 2020 року. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.
2. Education pays off, but you have to be patient. URL: https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/publications/WCMS_733783/lang--en/index.htm
3. Економічна стратегія України 2030. URL: <https://strategy.uifuture.org/ukraine-learning-nation.html#6-7-1>.
4. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf
5. Изменение характера труда Доклад о мировом развитии 2019. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/publication/wdr2019>.
6. Э.Тоффлер, Революционное богатство URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4015>.

Волкова Ю. В., аспірантка кафедри управління і фінансово-економічної безпеки
Науковий керівник: **Попова О. Ю.**, д.е.н., професор, зав. кафедри управління і
фінансово-економічної безпеки

*Державний вищий навчальний заклад «Донецький національний технічний університет»
(м. Покровськ, Україна)
e-mail: yulii.volkova@donntu.edu.ua*

РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОСТІ

У сучасних економічних умовах, в умовах посилення жорсткої конкуренції, в умовах екологічної кризи, в умовах динамічної зміни зовнішніх чинників підприємства все частіше мають шукати нові підходи адаптації до цих умов на засадах сталості. Адже перехід до стабільного розвитку забезпечує позитивні зміни соціально-економічної системи підприємницької діяльності у тісній взаємодії з навколишнім середовищем у довгостроковій перспективі. Таким чином, сталий розвиток наразі є пріоритетним напрямом розвитку майбутнього як на мікро-, так і на макрорівні.

Наразі проблемам сталого розвитку приділяється досить уваги багатьох вчених. Багато як вітчизняних, так і закордонних вчених займалися і займаються проблемами сталого розвитку. А саме, Л.Г. Мельник [1], З. В. Герасимчук [2], Б. М. Данилишин [3], Г. Дейлі [4], І. Картон, Б. Карпінський, Дж. М. Майер [5], О. Ф. Новікова [6], Й. Рандерсон, В. М. Трегобчук [7] й ін.. Існує багато думок та суперечок серед учених щодо визначення поняття «сталий розвиток», але кожний його трактує з

урахуванням специфіки своїх досліджень. Необхідно зауважити, що більшість авторів покладають в основу розуміння поняття «сталого розвитку» тріаду складових: економічну, соціальну та екологічну, базисом яких є стійкість, стабільність, збалансованість, спрямованість. Отже, саме об'єднання складових аспектів розвитку як у теперішньому, так і майбутньому є основою концепції сталого розвитку (рис. 1).

Рисунок 1 - Складові сталого розвитку

Отже, як вже зрозуміло, досить багато наукових розробок ґрунтуються загалом на розробці теоретичних і методологічних базисів концепції сталого розвитку з урахуванням вищезгаданих складових, але й з можливим урахуванням таких складових як: політичні, фінансові, організаційні, управлінські, ресурсні. Але, маємо зазначити, що наразі недостатньо вивчена саме проблема забезпечення сталого розвитку промислових підприємств, а саме, аналіз існуючого стану сталого розвитку промислових підприємств, можливості його запровадження на підприємстві, методологічні принципи щодо реалізації концепції сталого розвитку й, нарешті, можливість залучення інвестиційних ресурсів щодо його впровадження, розвитку й підтримки

Маємо наголосити, що сталий розвиток передбачає суттєві інноваційні зрушення нинішньої моделі розвитку за умови адаптивного відтворення, збереження й використання всіх категорій соціального та еколого-економічного розвитку. Вищевказане дає змогу зрозуміти, що саме сталий розвиток – базисна концепція розвитку сучасної господарської діяльності як промислового підприємства регіону, так і національного господарства в цілому. Маємо відмітити, що в результаті запровадження кардинально нових підходів до управління господарською діяльністю промислових підприємств зміняться й вимоги щодо оцінки її результативності [8].

Як вже зазначалося вище, категорія сталого розвитку передбачає впровадження та забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку без нанесення шкоди навколишньому середовищу за умови цих процесів як у теперішньому, так і у майбутньому.

Якщо розглядати сталий розвиток в площині промислового підприємства, то варто зазначити, що саме підприємство, в тому числі й промислове, – первинна ланка великого економічного процесу, з якої починаються структурні зміни. Тому, саме вони здійснюють досить суттєвий вплив на систему сталого розвитку. Отже, сталий розвиток підприємства – це усвідомлений вибір керівною ланкою підприємства оновленої стратегії розвитку господарської діяльності цього підприємства з урахуванням нових інноваційних підходів до впровадження концепції збалансованого розвитку, орієнтованих на майбутнє, та спрямованих на забезпечення поєднання основних складових цього розвитку. Отже, для переходу на шлях сталого розвитку підприємства мають віднайти чіткий баланс між отримання деякого прибутку, соціальною рівністю і збереженням навколишнього середовища. Але, варто зазначити, що досягнення цього балансу в певний момент не є запорукою успіху в майбутньому, необхідно розробляти довгостроковий чіткий план запровадження змін, який дасть результати не завтра, й не через тиждень, а через рік, а може навіть й більше. Зауважимо, що лише підприємства, які міцно тримаються на плаву, можуть собі дозволити залучати інвестиції та вкладати власні кошти у інновації та стійкий розвиток, вдосконалювати методологічні й практичні підходи до управління цим самим розвитком, впроваджувати нові інструменти щодо його адаптації, оскільки всі ці вищезгадані процеси потребують власних, й не лише, значних фінансових ресурсів. Тому ще раз наголошуємо на тому, що досягти сталого розвитку як на рівні підприємства, так і на регіональному, і на національному рівні, поки, досить не просто.

Зауважимо, що сталий розвиток підприємств перш за все можливий за умови впровадження власних розумінь і можливостей ефективного використання потенційних виробничо-ресурсних можливостей, чіткого формулювання довгострокової стратегічної програми й цілей розвитку.

Отже, для ефективного ведення господарської діяльності й забезпечення розвитку промислових підприємств на засадах сталості необхідно більш детально розглядати систему процесів функціонування підприємств, обирати чіткі напрями вдосконалення цих процесів, орієнтуватися на ресурсні, економічні, інноваційні, соціальні, стратегічні складові сталого розвитку, більш пильну увагу приділяти екологічній складовій, економічній складовій, й не лишати осторонь й соціально-важливу складову. Актуалізувати процеси дослідження сталого розвитку підприємства, що в свою чергу дозволить виявити недоліки в концепції управління стійким розвитком підприємства у довгостроковій перспективі. Також не варто забувати про державу, оскільки її роль у процесі становлення сталого розвитку не лише на підприємстві, а й в економіці загалом є досить суттєвою. Завдяки виваженій державній політиці, впровадженню особливих умов кредитування, значним фінансовим ресурсам, залученню додаткових інвестицій коштів потенційних інвесторів, політиці інформування щодо впровадження інновацій, розширенню державних обсягів замовлення, державних стандартів щодо припинення глобальних викидів у навколишнє середовище можливе забезпечення й удосконалення механізму сталого розвитку як на макро-, так і на мікрорівні.

Список використаних джерел

1. Мельник Л.Г. Основи стійкого розвитку [Текст]: посібник / Л.Г. Мельник. – Суми: Університетська книга, 2006. - 383 с.
2. Герасимчук З.В. Сталий розвиток регіону на засадах екологістики / З.В. Герасимчук, Н.В. Хвищун // Інноваційна економіка. – 2012. – № 2 [28]. – С. 158–162.
3. Данилишин Б.М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б.М. Данилишин, Л.Б. Шостак. – К.: СОПС Украины НАНУ, 1999. –367 с.
4. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі. – К.: Інтелсфера, 2002. – 312 с.
5. Майер Джеральд М. Основні проблеми економіки розвитку [Текст]: навчальний посібник / Дж. М. Майер, Дж. Е. Раух, А. Філіпенко; пер. з англ. Д. Олесевич [та ін.]. – К. : Либідь, 2003. – 688 с.
6. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 534 с.
7. Трегобчук В.М. Концепція сталого розвитку для України / В.М. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2002. – № 2.– С. 58.
8. Попова О.Ю., Волкова Ю.В., Франко А.О., Чернокнижний М.А. Забезпечення сталих відносин у розвитку підприємств. Концепти інноваційного розвитку підприємництва: Міжнародна колективна монографія [Монографія]. Київ, 2018. С. 56-64.

Велекдан К. В., здобувачка вищої освіти 2 року магістратури, група ГФз-219м
Науковий керівник: **Антонюк К. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)
e-mail: hfk218@ukr.net

МОЛОДІЖНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЧИННИК ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В умовах загострення глобальних викликів перед країнами світу постає питання пошуку можливостей не лише втриматися у глобальному середовищі, але й зміцнити свої позиції відносно конкурентів, що є можливим лише за умови розвитку. Перед кожною країною світу постає питання визначення вектору розвитку, тобто його напрямку та кількісних змін. Проблемами сучасного розвитку є нерівномірність розподілу доходів, низький рівень зайнятості, соціальна несправедливість, що може бути мотивом виникнення соціальних конфліктів. Важливим на цьому етапі є усвідомлення необхідності зменшення рівномірності розподілу доходів, соціальне вирівнювання, справедливість, забезпечення ефективної зайнятості, що і лежить в основі концепції інклюзивного зростання.

Базовими пріоритетами стратегії «Європа 2020» [1] є: розумне зростання, сталий розвиток та інклюзивний розвиток. Ці три пріоритетних напрямки взаємно доповнюють один одного і складають основу соціальної ринкової економіки Європи ХХІ ст.

Інклюзивний розвиток є концептуальною основою розвитку економіки, що обумовлюється, євроінтеграційним вектором, з одного боку, та необхідністю формування людиноцентричної економіки – з іншого.

Категорія «інклюзивний розвиток» одночасно передбачає кількісні зміни (зростання) та якісні перетворення, що дозволяють відчувати результати змін кожній людині окремо та суспільству в цілому, охоплюючи усі сфери його життєдіяльності.

Представники Європейської комісії (European Commission) [2] визначають інклюзивний розвиток з точки зору забезпечення високого рівня зайнятості, інвестування в освіту, боротьбу з бідністю і вдосконалення функціонування ринків праці, системи соціального захисту і сприяння тісній взаємодії у суспільстві. Основними причинами значної уваги до інклюзивного розвитку країн ЄС є:

а) негативна динаміка щодо скорочення робочої сили в Європі внаслідок демографічних змін – незначна кількість робочої сили підтримує все більшу кількість економічно неактивного населення;

б) необхідність підвищення загального рівня зайнятості у країнах ЄС: рівень зайнятості є особливо низьким для жінок (63% проти 76% для чоловіків у віці 20-64 років) і працівників у віці 55-64 років (46% проти 62% США і Японії), забезпечення зайнятості молоді.

в) європейці працюють не весь день – на 10% менше, ніж американські чи японські працівники.

г) економічна криза призвела до виникнення високого рівня безробіття серед молоді – понад 21% – і все важче стає отримати роботу.

д) в країнах ЄС налічується близько 80 млн людей, які мають лише базові навички – від яких отримують менше користі, ніж від навчання протягом усього життя.

е) 8% працюючих мають низький рівень доходу, і живуть за межею бідності.

З точки зору кількісного аналізу ЄС поставив за мету досягти всеосяжного інклюзивного зростання, яке передбачає:

а) 75% зайнятості для жінок і чоловіків у віці 20-64 років до 2020 року – повинні бути зайнятими, особливо це стосується жінок, молоді;

б) підвищення рівня освіти, зокрема: – зниження відтоку учнів зі шкіл - менше 10%; принаймні 40% людей у віці 30-34 роки повинні бути охоплені третім освітнім рівнем;

в) зменшити на 20 млн кількість бідних, або тих, котрі перебувають на порозі бідності.

Особливу увагу в концепції інклюзивного розвитку приділено питанню боротьби з молодіжним безробіттям та забезпечення високого рівня зайнятості молоді.

Для інклюзивного розвитку провідне значення має людський ресурс. Саме інклюзивні бізнес-моделі спроможні забезпечити залучення, збереження, примноження та формування соціальної згуртованості з метою прийняття ефективних рішень.

Враховуючи ціннісні орієнтації молоді в сфері трудової діяльності та прагнення самореалізації, важливою є підтримка сферою діяльності є підтримка ініціатив щодо організації власного бізнесу, що є основою розвитку молодіжного підприємництва. Підприємництво є важливим драйвером економічного зростання та створення робочих місць: створює нові компанії та робочі місця, відкриває нові ринки збуту, підвищує продуктивність праці та створює багатство. Підприємницьке мислення підвищує працездатність молоді людини. Підприємництво і, зокрема, малі та середні підприємства (МСП) є основою економіки ЄС і є найважливішим джерелом нової зайнятості [3].

Молодіжне підприємництво відіграє провідну роль як можливість самореалізації для молоді та спосіб зменшення рівня безробіття, але й також має соціальну місію. Молодіжні інклюзивні бізнес-моделі передбачають дозволяють налагоджувати взаємовигідні контакти між бізнесом і малозабезпеченими групами населення. До переваг для людей з низьким рівнем доходів можна віднести задоволення основних потреб, отримання стійких доходів і досягнення більш високої продуктивності, що є ознаками інклюзивного розвитку.

Молодіжні ініціативи, спрямовані на вирішення соціальних проблем суспільства реалізуються через розвиток молодіжного соціального підприємництва. Молодіжне соціальне підприємництво є перспективною інноваційною формою бізнесу, яка за рахунок розробки та поширення нових методів вирішення соціальних проблем, використання традиційних практик господарювання вдосконалює модель соціально-економічного розвитку та адаптує її до реалій сьогодення. Головною метою такої інноваційної форми господарювання є ідентифікація та практичне вирішення соціальної проблеми шляхом використання інноваційних методів або креативних способів адаптації традиційних господарюючих практик до особливостей оточуючого ринкового середовища.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про важливість молодіжного підприємництва як основи інклюзивного розвитку через зростання рівня зайнятості молоді та вирішення соціальних питань. При цьому в країнах ЄС зазначені молодіжні ініціативи підтримуються через проектну діяльність, гранти, конкурси. На сучасному етапі для національної економіки вкрай важливим є активізація розвитку молодіжного підприємництва, орієнтованого на допомогу соціально незахищених верств населення, що сприятиме не лише скороченню рівня безробіття серед молоді, але зниженню соціальної напруженості в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, EC, 2010. 34 p. URL: http://ec.eu-ropa.eu/europe2020/index_en.htm
2. ЄС. веб-сайт. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/inclusive-growth/index_en.htm
3. Conclusions on promoting youth entrepreneurship to foster social inclusion of young people. EDUCATIO, YOUTH, CULTURE and SPORT Council meeting Brussels, 20 May 2014. COUCIL OF THE EUROPEAN UNION.

Федорченко М. Р., здобувачка вищої освіти 5 курсу, група БТБ-2001М

Науковий керівник: **Боголюбов В. М.**, д.пед.н., професор

*Національний університет біоресурсів та природокористування України (м. Київ, Україна)
e-mail: fedorchenko.mariia@gmail.com*

РОЗРОБКА ТА ВИКОРИСТАННЯ ДІАГНОСТИКУМІВ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОЛОВНОЇ МЕТИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

За визначенням Всесвітнього комітету з питань довкілля і розвитку при ООН “сталий розвиток” можна розглядати як зобов’язання суспільства діяти у спосіб, що підтримуватиме високу якість життя і дозволить нашим нащадкам жити комфортно у дружньому, чистому і здоровому світі. Іншими словами сталий розвиток можна визначити як розвиток суспільства без економічного зростання, яке призводить до виходу за межі господарської ємності біосфери (під розвитком мається на увазі якісне поліпшення, а під зростанням – кількісне збільшення) [1, с. 9].

Необхідність переходу України, як і всіх країн світу, до сталого розвитку зумовлена багатьма чинниками - як внутрішніми, так і зовнішніми. При цьому, Україна взяла на себе зобов’язання щодо переходу до сталого розвитку, які визначені стратегічними документами ООН (Ріо-92) і Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2]. Внаслідок домінування протягом багатьох років в Україні ресурсо- та енергоємних галузей і технологій, надмірної концентрації виробництва в окремих промислових регіонах, а також сировинної орієнтації експорту, в країні сформувалася така структура управління економічним розвитком, яка загалом стала неефективною та ще й екологічно небезпечною.

Концепція сталого розвитку суспільства орієнтована, перш за все, на та покращення якості життя нинішнього і майбутніх поколінь у сприятливому соціально-економічному

середовищі та екологічно чистому, здоровому, різноманітному природному доквіллі. Генеральною метою стратегії сталого розвитку є збереження людства. Тому на Генеральній Асамблеї ООН у 2015 році було прийнято сімнадцять Глобальних цілей сталого розвитку, які сприятимуть досягненню даної мети. Серед них: Сприяти тривалому інклюзивному збалансованому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; подолання бідності та скорочення нерівності; забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти; забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами; збереження наземних і морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їхніх ресурсів та багато інших [3, с. 9, 13, 15, 17]. Використання досягнень наукового прогресу, безумовно, полегшує та пришвидшує досягнення цих завдань.

Розвиток такого напрямку як біотехнологія частково забезпечує виконання багатьох цілей, поставлених перед людством. Зокрема, сільськогосподарська або «зелена» біотехнологія займається розробкою та вдосконаленням вже існуючих сортів культурних рослин та підвищення продуктивності тваринної галузі. Морська або «синя» біотехнологія займається проблемами морів, океанів та прісних водойм, використовуючи мешканців цих середовищ для досягнення необхідних людині цілей, не завдаючи при цьому їм самим серйозної шкоди. Промислова біотехнологія задовольняє потреби людства у різних товарах, використовуючи для цього живі організми та продукти їх життєдіяльності, зменшуючи вихід шкідливих речовин. Розробка та використання альтернативних джерел енергії також є однією з підгалузей біотехнології. Використання відновлюваних ресурсів, зокрема, виробництво біогазу та біодизелю, сприяє скороченню видобутку енергетичних ресурсів, як нафта, кам'яне вугілля та природний газ. Надзвичайно активний розвиток і досягнення медичної, «червоної» біотехнології, сприяє пошуку прогресивних методів лікування небезпечних хвороб, які складають серйозну загрозу здоров'ю людей.

У зв'язку із ситуацією, що склалась у світі сьогодні, можемо зробити висновок, що задля досягнення генеральної мети сталого розвитку надзвичайно важливим є аспект збереження людського здоров'я та досягнення високого рівня розвитку медицини та забезпечення всіма необхідними ліками, обладнанням та матеріалами. Епідемічна ситуація у світі ніколи не була спокійною. Протягом усього періоду свого розвитку людство неодноразово стикались із появою нових, щораз більш серйозних захворювань, які забирали десятки тисяч людських життів та залишали серйозний слід на здоров'ї людини і її нащадках, виникали невиліковні хвороби, з якими провідні спеціалісти борються вже не перший рік. Весь час спостерігалися спалахи інфекційних захворювань і з'являлися нові види інфекційних хвороб, а в останні 10 років відбувається повернення «старих» інфекцій. Генетична мінливість штамів, мутація, ті процеси які відбуваються постійно призводять до їх удосконалення та підвищення рівня розповсюдження, тобто зараження. Така мінливість циркулюючих штамів, внутрішньолікарняні інфекції, бактеріоносійство та вірусносійство, труднощі у забезпеченні і застосуванні імунобіологічних препаратів вимагають посилення роботи в області імунопрофілактики та імунотерапії. Недостатня увага до цих проблем неминуче призводить до підйому інфекційної захворюваності. Важливим сегментом, який суттєво впливає на збереження здоров'я, є своєчасне діагностування хвороб, адже успіхи сучасної медицини і сільського господарства часто залежать від того, чи вдається виявляти специфічні віруси, бактерії, гриби, паразитичні мікроорганізми, білки і низькомолекулярні сполуки в організмі людини або тварин, в рослинах, воді або ґрунті.

Діагностування хвороб на ранніх стадіях є запорукою своєчасного виявлення та запобігання розповсюдження захворювання, що є дуже актуальною проблемою у світі. На допомогу тут приходять біотехнологічні розробки тест-систем, що дозволяють швидко та точно визначити наявність тієї чи іншої хвороби [4]. Розробка та використання діагностичних препаратів, систем та наборів широко використовують для діагностики інфекційних й неінфекційних хвороб, індикації та ідентифікації бактерій, вірусів, грибів та найпростіших, для визначення імунного статусу, алергічних й імунопатологічних розладів, імунологічної

сумісності тканин, імунних взаємовідносин матері та плоду тощо. Діагностичні препарати відносяться до імунобіологічних препаратів, оскільки їх дія заснована на імунологічних принципах й реакціях. Відповідно до цільового призначення діагностичних препаратів вони містять ті чи інші специфічні імунореагенти (антигени, антитіла, алергени, імуномодулятори, фактори природного імунітету тощо), які використовують для виявлення об'єкта дослідження в певних реакціях або тест-системах. Ефект реакції відповідно до характеру імунореагентів і механізму реакції реєструють за фізичними (наприклад, каламутність), хімічними (наприклад, зміна кольоровості) або клінічними (симптоми і прояви) показниками. На основі перерахованих імунологічних реакцій створені сотні сучасних діагностичних систем, за допомогою яких діагностують як інфекційні хвороби, такі як ВІЛ-інфекції, грип, черевний тиф, чума, холера, хламідіоз, вірусні гепатити тощо, так і неінфекційні (онкологічні, алергічні, імунопатологічні). Імунологічні методи діагностики специфічні, високочутливі і достовірні, тому знаходять широке застосування в екології і медицині.

Список використаних джерел

1. Стратегія сталого розвитку: Підручник / [В.М.Боголюбов, М.О. Клименко, Мельник Л.Г., О.О. Ракоїд, Л.І. Соломенко, В.А. Прилипко]. За редакцією професора В.М.Боголюбова. – К.: ВЦ НУБПУ, 2019. – 328 с.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
3. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. Проект 2017 – 112 с.
4. Імунобіологічні препарати для профілактики, лікування та діагностики інфекційних захворювань: навчальний посібник / За ред. Є.П. Красноженова, Т.Л. Мірютової. Томськ: Вид-во «Друкована мануфактура», 2007. -с. 175-192.

Шевчук І. Ю., здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури, група БТ2001М

Науковий керівник: **Боголюбов В. М.**, д.пед.н., професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

e-mail: ivanka.shevchuck17@ukr.net

УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСАМИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Численні дослідження показали, що успішна реалізація завдань і цілей сталого розвитку є можливою за умови надійного забезпечення енергетичних потреб промислових виробництв і населення держав. У сучасному світі постає проблема вичерпання таких енергетичних ресурсів як газ і нафта, що загострює ситуацію намагання заволодіти ними, або контролювати видобування, розподіляти і транспортувати, виникнення міжнародних конфліктів, напади терористів на основні паливно-енергетичні ресурси (ПЕР), видобування чи транспортування, збільшується тиск з боку держав експортерів енергетичних ресурсів на країни що їх імпортують. Основні причини виникнення сучасних ризиків у забезпеченні енергетичної безпеки є високі і нестійкі ціни на паливно-енергетичні ресурси, обмеженість заходів щодо підвищення енергозбереження та їх використання [1].

Аналіз в Україні показує, що рівень паливно-енергетичного комплексу визначає рівень соціальної сфери життя людей, рівень економічного розвитку країни, рівень шкідливого впливу на навколишнє середовище. Найбільш масштабними та небезпечними з усіх видів шкідливого впливу підприємств паливно-енергетичного комплексу на навколишнє природне середовище є викиди забруднюючих речовин у повітря (атмосферу), від загального обсягу викидів в Україні ця частка становить приблизно 40%. Стратегія сталого розвитку у питанні

енергетики та економіки нашої держави у XXI столітті не зможе реалізуватися без розв'язання складних екологічних завдань і забезпечення необхідного рівня захищеності навколишнього природного середовища.

Загалом показовим головним орієнтиром сталого розвитку енергетики в XXI столітті є оптимізована комплексна збалансована система чотирьох "Е": енергетика – економіка – енергоефективність – екологічна сумісність.

В Україні як визначено у Національній доповіді про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році "Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку" пріоритетом проведення державної політики енергоефективності, насамперед, є встановлення ефективно діючих, прозорих механізмів регулювання взаємовідносин суб'єктів господарювання, населення та держави, готовність забезпечити однакові умови господарювання для всіх суб'єктів господарювання, уникнення адміністративного втручання у ринкові механізми ціноутворення на паливно-енергетичні ресурси, зниження рівня корупційних схем у сфері оподаткування, що створить основу успіху єдиної державної політики енергоефективності.

Також загальносвітовою тенденцією сталого розвитку енергетики в XXI столітті на фоні проблеми вичерпаності традиційних енергоресурсів є підвищення ролі енергозбереження.

Проблема створення ефективної системи управління енергозбереженням має складний багатофакторний міжгалузевий характер, несе навантаження всієї різноманітності форм та напрямків застосування енергії та розосереджена по всіх рівнях управління держави. Це вимагає формування гнучкої системи управління. Загалом енергозбереження – діяльність, яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів [3].

Згідно Закону України «Про енергозбереження» основними принципами державної політики у сфері енергозбереження є:

- створення державою економічних і правових умов зацікавленості в енергозбереженні юридичних та фізичних осіб;

- здійснення державного регулювання діяльності у сфері енергозбереження на основі застосування економічних, нормативно-технічних заходів управління;

- пріоритетність вимог енергозбереження при здійсненні господарської, управлінської або іншої діяльності, пов'язаної з видобуванням, переробкою, транспортуванням, зберіганням, виробленням та використанням ПЕР;

- наукове обґрунтування стандартизації у сфері енергозбереження та нормування використання ПЕР, необхідність дотримання енергетичних стандартів та нормативів при використанні палива та енергії;

- створення енергозберігаючої структури матеріального виробництва на основі комплексного вирішення питань економії та енергозбереження з урахуванням екологічних вимог, широкого впровадження новітніх енергозберігаючих технологій;

- популяризація економічних, екологічних та соціальних переваг енергозбереження, підвищення громадського освітнього рівня у цій сфері;

- поєднання методів економічного стимулювання та фінансової відповідальності з метою раціонального використання та економного витрачання ПЕР;

- встановлення плати за прямі втрати і нераціональне використання ПЕР;

- вирішення проблем енергозбереження у поєднанні з реалізацією енергетичної програми України, а також на основі широкого міждержавного співробітництва;

- запровадження системи енергетичного маркування електрообладнання побутового призначення [4].

Для збереження основних енергетичних ресурсів можна використовувати відновлювані джерела. Розвиток біотехнологій дозволяє використовувати біогаз, біоводень та інші складові для використання у виробництві. Біогаз – газ, що отримується водневим або метановим

бродінням біомаси. Отримують біогаз в промислових об'ємах переважно з органічних відходів, ґрунтуючись на керованому процесі розкладання органіки в безкисневих умовах. Оскільки тільки метан поставляє енергію з біогазу, то щоб описати якість газу, вихід газу та кількість потрібно аналізувати метан за його нормованими показниками [2].

Виробництво біогазу дозволяє запобігти викидам метану в атмосферу, його використовують як паливо для виробництва електроенергії, тепла, автомобільного палива.

Водень використовують для атомно-водневого зварювання, як ракетне паливо, при виробництві аміаку, мила, метанолу, пластмас.

Біогеотехнологія металів – вилучення металів з руд, концентратів, гірських порід і розчинів вод впливом мікроорганізмів або продуктів їх життєдіяльності при нормальному тиску і фізіологічній температурі. Біогеотехнологія включає в себе: біогідрометалургію або бактеріальне вилуговування, біосорбція металів з розчинів, збагачення руд.

Механізми й інструменти стимулювання енергозбереження різноманітні й охоплюють технологічні, організаційно–управлінські, соціально–економічні методи управління на різних рівнях ієрархії (світовому, державному, регіональному і локальному рівнях). В першу чергу методи управління спрямовані на стимулювання впровадження інтеграційних заходів у сфері енергозбереження. Застосування біотехнології в сфері паливно-енергетичних ресурсів допоможе заощадити основні джерела енергії для промисловості.

Список використаних джерел

1. Паливно–енергетичний комплекс України в контексті глобальних енергетичних перетворень / [А.К.Шидловський, Б.С.Стогній, М.М.Кулик, Г.Г.Півняк та ін.]. – Київ : Українські енциклопедичні знання, 2004. – 468 с.

2. Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році "Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naer.gov.ua/nacionalna-dopovid-energoefektivnist>.

3. Закон України «Про енергозбереження» із змінами, внесеними згідно із Законами N 1026–V (1026–16) від 16.05.2007/ – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007. – № 34. – С.444. (Кабінет Міністрів України).

4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article>

Лисиця Т., здобувачка вищої освіти магістратури, гр. МЕД 191
Науковий керівник: **Дерій Ж. В.**, д.е.н., професор, завідувач кафедри
теоретичної та прикладної економіки

*Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: foxtany2017@gmail.com*

ЕКОЛОГІЧНА КОНВЕРСІЯ У ПРОМИСЛОВОСТІ

Екологічна криза поставила складні завдання перед промисловим виробництвом. Виникла потреба в науковому аналізі взаємодії промислового виробництва з навколишнім природним середовищем, на основі якого стала розвиватись нова галузь екології - промислова екологія., як розділ загальної екології, що вивчає вплив промислового виробництва на навколишнє середовище.

Багато галузей потребують екологічної конверсії, тобто розвивати промислове виробництво з відмовою від екологічно небезпечних технологій.

Важливим елементом екологічної конверсії є розробка технологій утилізації відходів. У цьому аспекті важливо розробити методи утилізації відходів. Утилізація відходів – це повторне їх використання для отримання корисних продуктів. Процес рециклінгу зводиться до первинної сепарації в місцях формування, сортування і комплексної переробки з отриманням корисних продуктів або матеріалів.

Технологічні процеси та види відходів в різних галузях значно відрізняються. Тому форми їх екологічного перетворення різні. Так, в металургійній промисловості це заміна мартенівських

печей, де виплавляють сталь протягом 8-12 годин, на конвертери, що виробляють метал кожні півгодини. Впроваджуються установки безперервного лиття сталі.

У цукровій промисловості конверсія повинна починатися з очищення стічних вод, що забруднюються водою. Для цього використовують метод біологічного очищення шляхом створення полів зрошення, фільтрації та біологічних ставків.

Світовим лідером у галузі екологічної конверсії промисловості є Німеччина:

-значно знижене використання коксу при виробництві металу (з 850 кг до 359 кг на 1 тону гарячого металу) ;

-впроваджується безперервне розливання, що дає економію енергії;

-впроваджені пиле- і газозуловлювачі, що знизило викиди пилу до 1,4 кг і менше на 1 тону необробленої сталі (раніше ці викиди перевищували 3 кг).

Нині активно впроваджується напрямок екологічних досліджень, пов'язаних із забрудненням природного середовища й антропогенною конверсією природних систем.

Слід зазначити, що моніторинг стану навколишнього середовища в існуючому в цей час виді є примусовим мотивом у розвитку підприємницької діяльності. Разом з тим методична й контрольна база екологічного моніторингу дозволяє активно впливати на вдосконалення технологічної діяльності підприємства при виробництві продукції, при конверсії продукції військового призначення, інноваційній діяльності. Таким чином, є можливість розширити функції екологічного моніторингу в інтересах забезпечення конкурентоспроможності продукції, що випускається. Для цього необхідно значно змінити структуру й функції екологічного менеджменту підприємствах.

Екологічну конверсію промисловості слід починати із удосконалення технології виробництва діючих підприємств і нових, що вводяться в експлуатацію, шляхом:

-удосконалення технології вилучення відходів із сировини, що видобувається із природного середовища;

-зменшення відходів промислового виробництва та їх викидів у довкілля; переведення всіх видів транспорту на екологічно чисте паливо та природну енергію (вітру, сонячні батареї, водень);

-розробка і використання високоефективних способів очищення і знешкодження відходів промисловості та їх рециклінг;

-впровадження нових технологій мінімальної обробки ґрунту, недопущення його ерозійності;

Отже, збільшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище призводить до вкрай негативних наслідків, основними із яких є: порушення природних ландшафтів, поява кислотних дощів, посилення парникового ефекту та глобальне потепління клімату, погіршення здоров'я населення тощо. Зазначене вимагає зменшення темпів приросту обсягів викидів забруднюючих речовин, а також їх поступове скорочення, що має стати одним із основних напрямів екологічної політики держави.

Список використаних джерел

1.Адаменко О.М. Геоекологічна оцінка впливу магістральних газопроводів на долинні екосистеми Передкарпаття / Адаменко О.М., Адаменко Я.О., Шкіца Л.Є. та ін. // Прикарпатський вісник НТШ. – 2019. – № 1(17). – С. 278-287.

2.Александров И.А., Половян О.В., Красовская Н.С. Институциональная составляющая механизма экономико-экологической безопасности хозяйственных систем // Наук. пр. Донецьк. нац. техн. ун-ту. Сер.: економічна. - Донецьк: ДонНТУ. - 2019. - Вип.103 - 1. - С.123-130.

3.Александров І.О. Передумови сталого розвитку соціально-економічних систем / І.О. Александров // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. О.В. Прокопенко. – Суми: Сумський державний університет, 2019. – Т. 1. – 199 с.

Мороз Є. А., здобувач вищої освіти магістратури 2 курсу, група МЕДп-191
Науковий керівник: **Мініна О. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: *evgeniiamoroz@gmail.com*

ОЦІНКА РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ

Майже половина населення світу дихає повітрям, що офіційно визнане шкідливим для здоров'я. Були проведені дослідження, які показали, що в Угорщині кожний сімнадцятий житель помирає через брак чистого повітря, а кожний двадцять четвертий отримує інвалідність. В Китаї від раку легень смертність у міського населення в шість разів вища, ніж у сільського населення [2].

Відповідно до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» атмосферне повітря – життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень [1].

Охорона атмосферного повітря – система заходів, пов'язаних зі збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням, зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів.

Забруднення атмосферного повітря – зміна його складу і властивостей в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан довкілля. Забруднююча речовина – речовина хімічного або біологічного походження, що присутня або надходить в атмосферне повітря і може прямо або опосередковано справляти негативний вплив на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища. Забруднюючі речовини потрапляють у повітря через викиди, що представляють собою надходження в атмосферне повітря забруднюючих речовин або суміші таких речовин. Джерелом викиду є об'єкти (підприємство, цех, агрегат, установка, транспортний засіб тощо), з яких надходить в атмосферне повітря забруднююча речовина або суміш таких речовин [1].

Для економічної оцінки поточного стану атмосфери повітря в Україні необхідно проаналізувати тенденції зміни кількості викидів їх структуру. Безумовно, одним з основних видів забруднення атмосфери є автомобільний транспорт. Так, щоденно до атмосфери потрапляють такі шкідливі речовини, як чадний газ, окиси азоту, тверді частинки та летючі органічні з'єднання. Близько 90% викидів чадного газу, що потрапляє в атмосферу, здійснюється саме автомобільним транспортом. Максимальна кількість викидів реєструється в години пік, причому всередині автомобіля концентрація шкідливих речовин найбільша. Науковці стверджують, що двоокис азоту подразнює легені і викликає загострення астми [2].

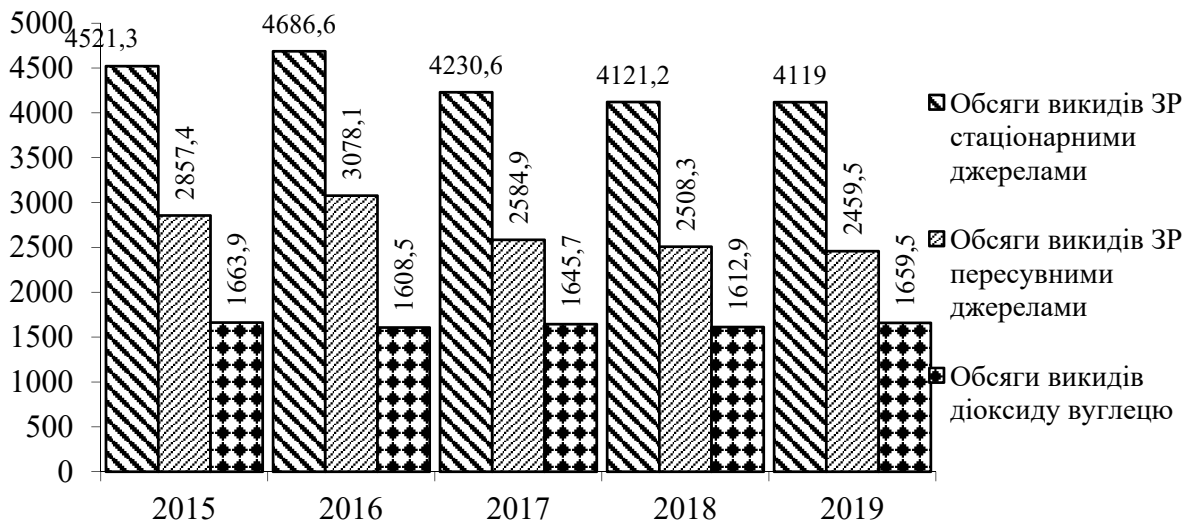
Вихлопні гази дають третину вуглекислого газу, що викидається в повітря, сприяють утворенню парникового ефекту, який викликає глобальне потепління. Летючі органічні речовини, такі як поліароматичні вуглеводні та бензол, сприяють утворенню смогів. Викиди вуглеводнів є наслідком неповного згорання палива. Це можуть бути гази чи тверді частинки. Бензол (що потрапляє в атмосферу з вихлопами та випарами з бензобаків та бензоколонок під час заправки автомобілів) може викликати рак легенів та респіраторні захворювання [2].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, цей газ настільки небезпечний, що для нього не існує норм гранично допустимої концентрації. Окиси азоту з повітряними масами переміщуються на значні відстані і, з'єднуючись із сіркою, випадають у вигляді кислотних дощів, забруднюючи земляні угіддя, водойми, руйнуючи різні забудови. Окиси азоту можуть також з'єднуватися з твердими частинками не повністю згорілого палива та чадним газом, утворюючи фотохімічний смог. Спільна реакція вуглеводнів, кисню та окисів азоту на сонячному випромінюванні приводять до утворення озону [2].

Автотранспорт, на жаль, не єдине джерело забруднення атмосфери повітря, не менш небезпечними є викиди промислових підприємств. Найбільшими забруднювачами є підприємства енергетики. Зокрема, викиди диму, що містить двоокис сірки та окис азоту і

утворився процесі згорання вугілля, в 2019 р. в Україні сягав 960,7 тис. т, що становить 39,061% від загальних викидів [3].

Автотранспорт, на жаль, не єдине джерело забруднення атмосфери повітря, не менш небезпечними є викиди промислових підприємств. Найбільшими забруднювачами є підприємства енергетики. Зокрема, викиди диму, що містить двоокис сірки та окис азоту і утворився процесі згорання вугілля, в 2019 р. в Україні сягав 960,7 тис. т, що становить 39,061% від загальних викидів [3].

* побудовано автором на основі [3]

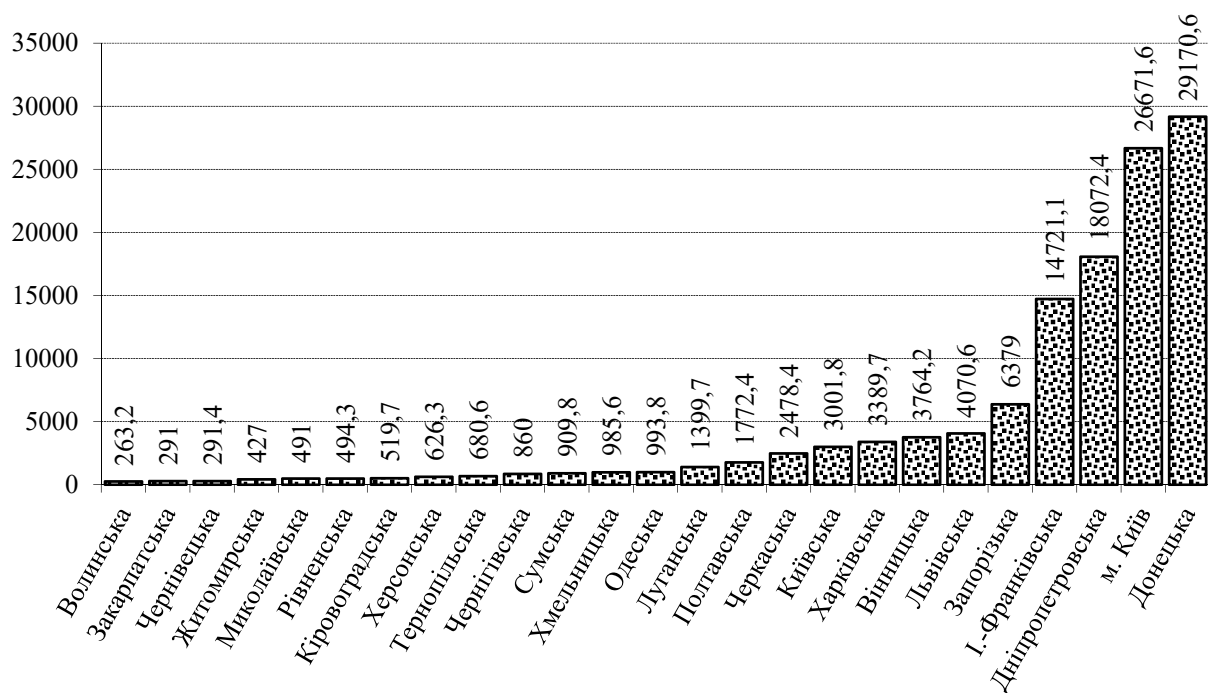
Рисунок 1 - Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в Україні в 2015-2019 рр., тис. т

За останні п'ять років найбільші обсяги викидів, як від стаціонарних, так і від пересувних джерел, Україна мала у 2016 р., найменші – у 2019 р., тобто спостерігається тенденція до їх зниження. За аналізований період обсяги викидів від стаціонарних джерел зменшилися на 8,9% (на 2,3% в середньому щорічно), від пересувних – на 13,9% (на 3,7% в середньому щорічно). Найбільшу частку в загальних обсягах протягом всього періоду мали викиди діоксиду вуглецю, причому, слід зазначити, що, незважаючи на несуттєве зменшення абсолютних значень, частка цих викидів за останні п'ять років зросла з 22,55% у 2015 р. до 25,23% – у 2019 р.

У територіальному розрізі лідерами з викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення на одиницю території були Донецька область (29170,6 кг/км², у загальнорічній масі – 773,5 тис. т), м. Київ (26671,6 кг/км², 22,3 тис. т/рік), Дніпропетровська (18072,7 кг/км², 576,9 тис. т/рік) та Івано-Франківська області (14721,1 кг/км², 205 тис. т/рік). Слід зазначити, що чотири області – Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Івано-Франківська – здійснюють 70,4% загальнодержавних викидів в атмосферне повітря.

Найменшу кількість викидів від стаціонарних джерел забруднення у 2019 р. здійснили Чернівецька (2,4 тис. т або 291,4 кг/км²), Закарпатська (3,7 тис. т або 291 кг/км²), Волинська (5,3 тис. т або 263,2 кг/км²), Тернопільська (9,4 тис. т або 680,6 кг/км²) та Рівненська (9,9 тис. т або 494,3 кг/км²) області.

Нерівномірність викидів в атмосферу в регіональному розрізі пояснюється, в першу чергу, особливостями розміщення продуктивних сил України, специфікою господарської діяльності підприємств, що здійснюють викиди, кількістю населення, кліматичними умовами та розташуванням корисних копалин.

* побудовано автором на основі [3]

Рисунок 2 - Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення на одиницю площі за регіонами у 2019 р., кг

Аналізуючи отримані дані, можна дійти висновку, що однією з нагальних екологічних проблем для значної кількості регіонів і країни в цілому є проблема забруднення атмосферного повітря, яка має бути вирішена. На сьогодні в світі розробляється цілий ряд програм, технологій, робляться кроки в напрямку зниження обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Більшість технологічних рішень є дороговартісними, а тому неприйнятними для України на даному етапі. Проте, залишати без уваги цю проблему не можна.

Шляхами вирішення даної проблеми ми бачимо такі:

1. Зниження загальної кількості викидів від автотранспорту шляхом поступового переходу на електромобілі.
2. Встановлення або модернізація існуючих очисних споруд на підприємствах, що здійснюють викиди в атмосферне повітря.
3. Відмова від використання твердопаливних котлів у домогосподарствах.
4. Використання прогресивних новітніх технологій, що знизять кількість викидів, які потрапляють в повітря.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про охорону атмосферного повітря” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – №50. – ст. 678. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>
2. Транспортна екологія: навчальний посібник / О.І. Запорожець, С.В. Бойченко, О.Л. Матвєєва, С.Й. Шаманський, Т.І. Дмитруха, С.М. Маджд; за заг. ред. С.В. Бойченка. – К.: НАУ, 2017. – 507 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Секач К., здобувачка вищої освіти магістратури, 2 курс, гр. МЕДп- 191
Науковий керівник: **Дерій Ж.В.**, д.е.н., професор, завідувач кафедри
теоретичної та прикладної економіки
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: seka4k98@gmail.com

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В останні роки спостерігається підвищений інтерес промислових підприємств до впровадження й сертифікації системи екологічного менеджменту (СЕМ) у відповідності зі стандартами серії ISO 14000. Це пов'язане з підвищенням екологічної свідомості громадськості й споживачів і посиленням боротьби між підприємствами за одержання статусу "екологічно орієнтованих".

Важливим етапом на шляху формування СЕМ на промисловому підприємстві виступає розробка екологічної стратегії, що визначає генеральний напрямок його діяльності в екологічній області на довгострокову перспективу й в остаточному підсумку, що забезпечує досягнення намічених екологічних цілей і завдань.

Поле дії екологічної стратегії лежить між границями мінімальних вимог для кожної з її складових і максимально можливим видаленням від них. Природно, що одночасне досягнення максимальних значень для всіх трьох складових екологічної стратегії чи ледь можливо через обмеженість ресурсів, тому її успіх залежить від того, наскільки далі вдалося піти від мінімальних вимог при використанні наявних ресурсів.

На базі принципів функціонування СЕМ автором розроблений механізм формування екологічної стратегії промислового підприємства, що припускає наступну послідовність дій:

- 1) оцінка й аналіз ключових стратегічних факторів в екологічній сфері;
- 2) визначення стратегічних альтернатив в області екології;
- 3) вибір стратегії й формулювання політики промислового підприємства в екологічній сфері.

Оцінка й аналіз ключових стратегічних факторів в екологічній сфері відбуваються на основі виявлення екологічних шансів і ризиків у зовнішньому середовищі промислового підприємства (зовнішні фактори), а також екологічних шансів і ризиків усередині промислового підприємства (внутрішні фактори).

Оцінка й аналіз ключових стратегічних факторів в екологічній сфері діяльності промислового підприємства повинні здійснюватися шляхом використання наступних інформаційних джерел: існуючої на підприємстві документації, даних прямих вимірів, результатів інтерв'ювання й анкетування, вивченого досвіду екологічно орієнтованої діяльності вітчизняних і закордонних підприємств подібного профілю.

Після розробки ряду стратегічних альтернатив слід вибрати найкращу з них для безпосередньої реалізації на промисловому підприємстві. Стратегічний вибір повинен бути певним і однозначним, інакше кажучи, вище керівництво підприємства повинне усвідомлювати те, що, зробивши вибір, воно повинне буде послідовно й неухильно проводити стратегічну лінію й домагатися відповідних дій від виконавців.

При виборі екологічної стратегії необхідно враховувати ряд факторів, а саме: зовнішні й внутрішні екологічні шанси й ризики підприємства; загальну корпоративну стратегію; ціннісні орієнтації й переваги вищого менеджменту; наявність і можливість залучення фінансових ресурсів; підготовленість персоналу підприємства до майбутніх змін; збережені з давніх років дані підприємством зобов'язання. Вибір одного з декількох варіантів екологічної стратегії, а виходить, і визначення очікуваного рівня екологічної стійкості підприємства можуть здійснюватися на підставі розрахунків їх порівняльної економічної ефективності, що враховує вплив факторів внутрішнього й зовнішнього середовища підприємства.

Вибір екологічної стратегії обумовлює формулювання відповідної екологічної політики підприємства, яка являє собою сукупність привселюдно декларованих принципів і зобов'язань, пов'язаних з екологічними аспектами діяльності підприємства, що й забезпечують основу для встановлення й досягнення його власних екологічних цілей і завдань.

Промисловому підприємству важливо використовувати екологічну політику з метою демонстрації власної екологічної відповідальності й екологічної заможності. Екологічна політика промислового підприємства повинна відповідати корпоративній місії, на основі якої формується політика, мети й завдання в різних функціональних сферах його діяльності, у тому числі екологічній сфері.

Розробка екологічної політики є одним з початкових і найбільш відповідальних етапів у створенні СЕМ на промисловому підприємстві. Вона виступає необхідним двигуном, що дозволяє останньому визначити пріоритетні напрямки діяльності в області екологічного менеджменту й сформулювати конкретні екологічні цілі й завдання. Тим самим, екологічна політика задає рівень екологічної відповідальності й масштаб зобов'язань промислового підприємства стосовно навколишнього середовища, відповідно до яких будуть оцінюватися всі його наступні дії.

Список використаних джерел

1. Бойченко М. В. Оцінка перспектив трансформації природного середовища як результату антропогенного впливу на довкілля [Електронний ресурс] / М. В. Бойченко // Економічний вісник Національного гірничого університету. - 2007. - № 4. - С. 6974.
2. Китаєв О.В. Методичні підходи до визначення комплексного еколого-економічного показника діяльності промислового підприємства // Вісник Сумського державного університету. Серія "Економіка". - 2002. - №7(40) - С. 61-64.
3. Крутякова В.І., Харічков С.К. Екологізація як складова стратегії переходу України до сталого розвитку. Цілі збалансованого розвитку для України: матеріали Міжнародної конференції» (м. Київ, 18-19 червня 2013 р.). К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2013. 491 с. С. 280-286.

Янченко С. С., здобувачка вищої освіти магістратури

2 курсу, група МЕАп-191

Науковий керівник: **Мініна О. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: yanchenko@gmail.com

ФІНАНСОВІ ДЖЕРЕЛА СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Серед найважливіших аспектів забезпечення сталого розвитку регіональних та національних соціально-економічних систем на перший план сьогодні виходить пошук джерел цього розвитку, одним з яких можна розглядати заощадження домашніх господарств. Підвищення рівня їх капіталізації дозволить забезпечити потужний поштовх для розвитку національної економіки за рахунок "запуску" механізму інвестиційного мультиплікатора та виходу її на принципово новий якісний рівень. Визначення фінансового потенціалу заощаджень домашніх господарств України та пошук ефективного механізму трансформації їх в інвестиційні ресурси модернізації національної економіки – одне з найактуальніших завдань. Як зазначав професор Б. Кваснюк, заощадження населення є одним з найперспективніших резервів фінансових ресурсів, і їхнє залучення в реальний сектор економіки є важливою передумовою економічного зростання [1; 2]. У країнах з розвинутою ринковою економікою модернізація виробництва істотною мірою фінансується за рахунок заощаджень домашніх господарств. Зокрема, в США 80% своїх заощаджень населення вкладає саме

у цінні папери [2]. Проте, незважаючи на переважання приватної власності в ринковій економіці, заощадження формують не лише домашні господарства, а і підприємницький та державний сектори, хоч і в набагато менших обсягах. З огляду на це найбільший інтерес у економістів Заходу викликає дослідження загального розміру заощаджень у масштабі суспільства. Наочним для порівняння тут є показник норми валових заощаджень. За її величиною Україна суттєво відстає від загальносвітового рівня, хоча у 2005 р. мала кращі показники, однак протягом наступних десяти років розрив не на користь нашої держави поглиблювався, сягнувши у 2012 р. критичної величини – норма валових заощаджень в Україні впала до позначки в 0,77% ВНД. Лише останні три роки показник демонструє тенденцію до зростання, чим зменшує розрив із загальносвітовим рівнем. За розглянутий період величина зазначеного показника в світі майже не змінювалася, спостерігалися лише незначні коливання [3].

Згідно класичної макроекономічної теорії єдиним джерелом доходу в будь-якій економічній системі є продаж ресурсів у тій чи іншій формі. Їхні власники (а в умовах ринкової економіки, побудованої на засадах приватної власності, це переважно сектор домашніх господарств), одержуючи доходи від продажу ресурсів (трудових – заробітну плату, землі (природних) – ренту, капітальних – відсоток, підприємницьких здібностей – прибуток), витрачають їх на задоволення своїх потреб. У розвинених країнах, де вартість ресурсів, особливо трудових, є високою, рівень одержуваних доходів дозволяє не лише споживати, а і заощаджувати частину доходу. Проте, в Україні, де вартість ресурсів, а отже і рівень доходів – низькі, схильність населення до заощадження є дуже незначною.

За останні десять років інвестиційний потенціал заощаджень домашніх господарств України катастрофічно знизився, що в першу чергу обумовлено зменшенням реальних доходів населення. За таких умов домашні господарства взагалі можуть “випасти” з процесу формування інвестиційних ресурсів суспільного виробництва, прирікаючи тим самим економіку нашої держави на поглиблення залежності від зовнішніх джерел інвестування та зростання зовнішніх боргів. Для населення України сьогодні характерне переважання мотиву збереження цінності при формуванні заощаджень через нестабільну економічну ситуацію, недовіру до банківської системи та політики уряду, невпевненість у завтрашньому дні. Зокрема, на Всесвітньому економічному форумі в Давосі у звіті Global Competitiveness Report надійність українських банків у 2015 р. визнана найгіршою у світі. Її оцінили найнижчим показником – 140 із 140 [4]. Завдяки цьому перевага віддається неорганізованим заощадженням, що здійснюються у формі накопичення національної валюти, закупівлі іноземних валют (часто через нелегальних посередників), тобто частина коштів, що могла б “працювати”, виводиться з обігу, породжуючи сформульований ще Дж. Кейнсом “парадокс ощадливості”. Крім того, реальний обсяг заощаджень населення, а отже й інвестиційний потенціал цих заощаджень, виявляється досить важко оцінити. За розрахунками експертів приблизно дві третини грошових заощаджень населення України перебувають поза межами банківської системи [5]. І ситуація не покращується. На сьогоднішній день населення України практично не бере участі у фінансуванні модернізації національної економіки через купівлю цінних паперів, має низький рівень фінансової та економічної грамотності, досить пасивно відноситься до своєї ролі в здійсненні модернізаційних змін.

Залучення заощаджень в інвестиційний процес, як зазначає Л. Ключник, передбачає наявність сукупності інструментів, форм і методів, котрі забезпечують капіталізацію частини доходів домашніх господарств та сприяють їхньому збереженню і зростанню, тобто особливого механізму трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції [6]. Сучасна фінансова система в умовах розвинутої ринкової економіки пропонує цілий ряд напрямів інвестування заощаджень домогосподарств, що має не лише стимулювати спекулятивний мотив ощадливості, а і забезпечувати впевненість населення у збереженні набутої в результаті тривалої праці цінності, зокрема:

- депонування заощаджень на банківських рахунках;
- вклади у небанківських депозитних установах;
- участь в інститутах спільного інвестування та кредитних спілках;
- купівля цінних паперів найбільш успішних підприємств;

- безпосередня участь у формуванні статутного капіталу підприємств;
- участь у фондах фінансування капітального будівництва;
- партнерська участь в інвестуванні державних інвестиційних проєктів;
- участь в операціях з нерухомістю та цінностями (дорогоцінні метали, антикваріат, коштовне каміння тощо);
- вкладення у страхові поліси;
- участь в інвестиційних, спекулятивних та хержувальних операціях на валютному ринку;
- участь в лізингових і трастових операціях.

Недосконалість фінансового ринку в Україні призводить до того, що переважна більшість організованих заощаджень домашніх господарств перебуває на депозитних рахунках банків, проте доступність цих коштів, завдяки вартості їх використання, для реального сектору економіки залишає бажати кращого. Український фондовий ринок не складає відчутної конкуренції банківському ринку, що не може не відобразитися на ефективності роботи останнього. Крім того, у структурі грошової маси України велика частка готівки (25-30%), що перетікає в неорганізовані заощадження, котрі знаходяться поза банківською системою і є недосяжними для залучення в господарський обіг. Натомість у розвинених країнах світу внутрішні інвестиційні резерви, що формуються із заощаджень домашніх господарств, є набагато більшими і доступними через переважання безготівкової системи розрахунків (частка готівки тут ледь сягає 7-10%), коли всі платежі і транзакції здійснюються через банківську систему, всі доходи і заощадження населення знаходяться на банківських рахунках та активно використовуються для інвестування процесів економічного розвитку.

Зважаючи на виявлені проблеми і недоліки трансформації заощаджень в інвестиційний ресурс модернізації економіки України, першочерговим завданням держави на даному етапі розвитку є розробка і впровадження системи заходів, спрямованих на стимулювання зростання реальних доходів населення, що є безпосередньою базою формування інвестиційного потенціалу країни, з одночасним зменшенням їхньої диференціації. Зважаючи на тезу Дж. Кейнса, “заощадження – це розкіш, тому багаті заощаджують більшу частину свого доходу порівняно з бідними” [7], починати потрібно саме з підвищення добробуту основної продукуючої сили суспільства – домашніх господарств, зменшення розриву між багатими і бідними, формування середнього класу. В той же час, згідно закону випереджального зростання продуктивності праці порівняно із зростанням заробітної плати, слід докласти зусиль до створення умов для підвищення ефективності використання трудового потенціалу та його результативності.

Підвищення доходів може виступати стимулом збільшення заощаджень та інвестицій лише за умов стабільності цін в країні, тому ще одна проблема, котру слід вирішити на шляху успішної модернізації національної економіки, – приборкання інфляції на фоні активної політики зайнятості.

Розвиток фондового ринку, контроль над ринком банківських послуг, підвищення довіри населення до фінансової системи та держави в цілому – наступне нагальне завдання, що вимагає вирішення. Відсутність можливостей для трансформації заощаджень в інвестиції та недовіра до суб’єктів, що мають це здійснювати, досі залишається перешкодою для формування потужного внутрішнього інвестиційного потенціалу в Україні.

Список використаних джерел

1. Держава та економічне зростання / за ред. д.е.н. Б. Є. Кваснюка. – К.: Інститут економічного прогнозування НАНУ, 2001. – 384 с.
2. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук ; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
3. Мініна О.В. Капіталізація заощаджень домашніх господарств України як фактор

модернізації національної економіки [Електронне видання] / О.В. Мініна, Н.Т. Шадура-Никипорець // Фінансові дослідження. – 2017. – №1(2). – С. 105-112.

4. Global Competitiveness Report 2015-2016. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/andrewwilliamsjr/global-competitiveness-report-20152016-world-economic-forum>

5. Заславська О. І. Проблема трансформації організованих заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси банків / О.І. Заславська // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – №2(48). – С. 278-285.

6. Ключник Л. В. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні / Л. В. Ключник // Економічні науки. – 2012. – №9(33). – Ч. 4. – С. 163-164.

7. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.

Бабенко В. О., здобувач вищої освіти магістратури 1 курсу, група МЕДп-201
Приходько В. С., здобувачка вищої освіти магістратури 2 курсу, група МЕАп-191
Науковий керівник: **Самко О. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
pikkardiumchord@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ З ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

В Україні тривалий час не приділялась достатня увага екологічним проблемам. Тому після активізації діяльності в цьому напрямі досить складно впровадити в дію ефективну систему екологічного оподаткування. Саме надходження екологічного податку повинні в певній мірі стати джерелом фінансування природоохоронних витрат для подолання негативного впливу суб'єктів господарювання на навколишнє природне середовище.

Згідно Податкового кодексу України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) (ст. 240, п.1) платниками податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються [4]:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

В загальній структурі екологічного податку, що фактично надходить до бюджету, за даними державного статистичного спостереження найбільшу частину займають надходження за розміщення відходів у спеціально відведених місцях та об'єктах (61% у 2017р., 60,7% у 2018 р. та 55,5% у 2019 р.) та надходження за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин (31,5% у 2017 р., 32,4% у 2018 р. та 38,4% у 2019 р.). Динаміка фактичних надходжень податку протягом 2017-2019 рр. характеризується поступовим зростанням показника (на 12,8% у 2018 р. відносно 2017 р. та на 17,7% у 2019 р. порівняно з 2018 р.). Тенденція до збільшення

показника характерна і для надходжень податку за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (на 16% у 2018 р відносно 2017 р. та на 39,7% у 2019 р. відносно 2018 р.). Це в основному пов'язане не зі збільшенням ділової активності підприємств, а зі зростанням ставок екологічного податку (табл.1).

Таблиця 1 - Екологічний податок, фактично сплачений підприємствами, що здійснюють викиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, в Чернігівській області у 2017-2019 рр. тис. грн *

Екологічний податок за напрямками	2017	Структура у 2017р., %	2018	Структура у 2018р., %	2019	Структура у 2019р., %	Темпи збільшення/ зменшення, %	
							у 2018 р. відносно 2017 р.	у 2019 р. відносно 2017 р.
Надходження екологічного податку - усього	15675	100,0	17674,8	100,0	20811,5	100,0	112,8	117,7
В т.ч. за: викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин	4937,6	31,5	5726,8	32,4	8000,8	38,4	116,0	139,7
в т.ч. стаціонарними джерелами забруднення	4912,0	31,3	5656,8	32,0	7963,2	38,3	115,2	140,8
за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	1174,7	7,5	1211,7	6,9	1263,2	6,1	103,1	104,3
за розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи об'єктах	9562,7	61,0	10736,3	60,7	11547,5	55,5	112,3	107,6

*Складено та розраховано за даними Головного управління статистики в Чернігівській області [3]

Фактично ці надходження мають стати джерелом фінансування природоохоронних заходів для зниження негативного впливу на довкілля. Витрати на природоохоронні заходи поділяються на капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища – інвестиції у придбання нових і тих, які були у використанні, або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних і нематеріальних активів, витрати на капітальний ремонт та модернізацію, що здійснюються з метою охорони навколишнього природного середовища. Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища – витрати, які здійснюються на підтримку (утримання та експлуатацію) об'єкта (основних засобів природоохоронного призначення) в робочому стані, та входять до складу витрат поточного періоду [1].

Аналіз витрат за напрямками та джерелами фінансування показав, що за рахунок Державного та місцевих бюджетів витрати на охорону атмосферного повітря протягом 2017-2019 рр. не здійснювалися взагалі. Натомість підприємства витрачали власні кошти на фінансування цих заходів (табл. 2).

Таблиця 2 – Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону атмосферного повітря і проблем зміни клімату у всіх секторах за джерелами фінансування у 2017-2019 рр. у Чернігівській області* (тис.грн.)

Роки/Показники	Фактично витрачено - всього	У тому числі за рахунок:			
		власні кошти	коштів Державного бюджету	коштів місцевих бюджетів	інших джерел фінансування інші джерела фінансування
У 2017 р. всього	49033,8	49033,8	-	-	-
В т.ч. капітальні інвестиції	342,4	342,4	-	-	-
Поточні витрати	48691,5	48691,5	-	-	-
У 2018 р. всього	60531,7	60531,7	-	-	-
В т.ч. капітальні інвестиції	709,4	709,4	-	-	-
Поточні витрати	59822,3	59822,3	-	-	-
У 2019 р. всього	41200,1	41200,1	-	-	-
В т.ч. капітальні інвестиції	1396,0	1396,0	-	-	-
Поточні витрати	39804,1	39804,1	-	-	-
Темпи збільшення/зменшення загальних витрат (капітальних інвестицій та поточних витрат разом), %					
2018/2017	123,45	123,45	-	-	-
2019/2018	68,06	68,06	-	-	-

*Складено та розраховано за даними Головного управління статистики в Чернігівській області [3]

Обсяги фінансування природоохоронних заходів за цим напрямом за рахунок власних коштів підприємств характеризуються неоднозначною динамікою. Так, зростання у 2018 р. на 23,45% змінюється скороченням на 31,94%. Також слід проаналізувати структуру цих витрат, яка характеризується однозначним переважанням поточних витрат (39804 тис.грн. поточних витрат проти 1396 тис.грн. капітальних інвестицій у 2019 р., 59822,3 тис.грн. проти 709,4 тис.грн. відповідно у 2018 р. та 48691,5 тис.грн. проти 342,4 тис.грн. відповідно у 2017 р.). Така структура пояснюється особливостями заходів з охорони атмосферного повітря: на капітальні інвестиції, які дадуть позитивний ефект, потрібні значні суми коштів, а поточні витрати дозволяють за найменших рівнів їх здійснення підтримувати природоохоронне обладнання в робочому стані (табл.2).

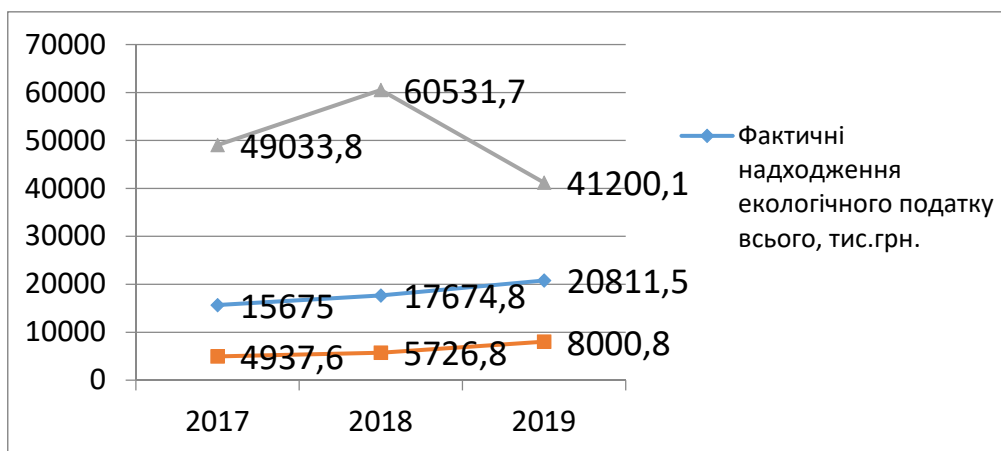

Рисунок 1 – Співвідношення надходжень екологічного податку та витрат на охорону атмосферного повітря в Чернігівській області у 2017-2019 рр. (побудовано за даними табл.1 та табл. 2).

Рисунок 1 демонструє співвідношення коштів, отриманих від екологічного податку за всіма напрямками та за викиди в атмосферне повітря безпосередньо, які можуть бути використані на покриття витрат на охорону атмосферного повітря, а також обсяги витрат за цим напрямком, здійснених підприємствами за рахунок власних коштів.

Отже, при значних сумах екологічного податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин (4937,6 тис.грн. у 2017 р., 5726,8 тис.грн. у 2018 р. та 8000,8 тис.грн. у 2019 р.) (табл.1), ці кошти з бюджету на даний напрям охорони довкілля не витрачалися (табл.2).

Для подолання негативного впливу суб'єктів господарювання на довкілля необхідно переглянути пропорційність фінансування витрат на природоохоронні заходи відповідно до сумм надходжень екологічного податку за відповідними напрямками, а також підвищити їх мотивацію до впровадження заходів з охорони навколишнього природного середовища за власний рахунок шляхом надання податкових пільг та застосування інших еколого-економічних інструментів.

Список використаних джерел

1. Довкілля України 2019. Статистичний збірник. За ред. Прокопенка О. К. 2020. 200 с.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Чернігівській області. URL: <https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Navk/index.php>
4. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text> (дата звернення: 01.12.2020)

Іванов Т. Л., здобувач вищої освіти 2 курсу, група МЕАп-191,
Лисевич В. М., здобувач вищої освіти 2 курсу, група МЕАп-191,
Науковий керівник: **Шадура-Никипорець Н. Т.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: ivanovtim47@gmail.com

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ

Спалах пандемії коронавірусу (COVID-19) змінив життя всіх людей без винятку, він виявився справжнім шоком для європейської та світової економіки. Держави змушені приймати заходи щодо бюджету, ліквідності та політики спрямовані на збільшення спроможності своїх систем охорони здоров'я та надання допомоги тим громадянам та секторам, які зазнають особливого впливу. Хвороба призвела до спаду світової економіки та економіки України, змусивши уряд йти на значні жертви, спричинені обмеженнями діяльності базових секторів економіки. Сформувався невизначеність щодо перспектив економічного розвитку України.

Вирішення питань щодо подальших перспектив повинно враховувати специфічність пандемії COVID-19 як явища. Під пандемією прийнято розуміти епідемічний процес, для якого є характерним інтенсивне масове поширення інфекційного захворювання та охоплення ним населення всієї країни, декількох країн світу або континентів. Відповідно до трактування Всесвітньої організації охорони здоров'я, пандемія – це епідемія, що поширюється в масштабах, які перетинають міжнародні кордони і, здебільшого, вражає велику кількість людей [3].

Цей термін стосується лише нових інфекційних захворювань (H1N1-2009 рік, COVID-19) і не відноситься до спалахів сезонних рецидивів грипу та ГРВІ. Тим не менш хвороба не є пандемією лише тому, що вона широко поширена або вбиває багато людей. Наприклад, рак має великий показник смертності серед населення, але не вважається пандемією, оскільки захворювання не є інфекційним і не передається повітряно-крапельним шляхом. Ще характерним

для пандемії вважається відсутність колективного імунітету та ефективних способів профілактики і лікування [1].

Саме такі особливості пандемій змішують уряди всіх країн світу до прийняття нетрадиційних, доволі часто непопулярних дій, вимагають значного економічного ресурсу для протистояння.

Незважаючи на те, що пандемія CoVid-19 є новою, достатня кількість авторів вже досліджує та вивчає хворобу, слід виділити дослідження Комісаренка С.В., Хуан Чаолінь, Національні інститути охорони здоров'я США та інші. На сьогоднішній день всі проблеми, зв'язані з епідеміологічною ситуацією у світі, регулює Всесвітня організація охорони здоров'я. Крім того, слід також виділити Європейський центр з профілактики та контролю захворювань – незалежний орган Європейського союзу, місією якого є зміцнення оборони Європи по боротьбі з інфекційними захворюваннями.

Уряди країн по всьому світу відзначають, що економічні втрати, спричинені пандемією COVID-19 дуже великі. Це характерно і для України. Саме тому уряд вже повинен готуватися до так званого «постпандемічного» періоду і розробляти стратегічні методи боротьби з економічними наслідками пандемії.

Враховуючи поточні прогнози світові експерти відзначають, що більшість країн не зможе повернутися до попереднього рівня економічних характеристик як мінімум до 2022 року. Багато що залежить не лише від розвитку пандемії та ефективного застосування терапевтичних та вакцинних препаратів, але і від грошової, фіскальної, торгової та регуляторної політики.

Узагальнивши всі методи та інструменти, використані урядами різних країн, можна виділити три широкі стратегії: стримування, боротьба та підтримка. Ключові характеристики та приклади конкретних країн, де застосовуються елементи відповідних стратегій представлені в табл.1.

Таблиця 1 - Стратегії подолання наслідків COVID-19, які використовували уряди країн*

Стратегія			
	Стимування	Боротьба	Підтримка
Мета	повне стримування задля зниження кількості локальних випадків захворювання майже до нуля шляхом проведення масового тестування, відстеження контактних осіб, карантинних обмежень та ізоляцією	спроба стримування шляхом введення суворих заходів для зниження кількості випадків захворювання та уникнення перенавантаження системи охорони здоров'я	Відмова від жорстокого стримування з помірними обмеженнями та опір на добровільне самообмеження для мінімізації росту випадків захворювання до тих пір, поки не з'явиться колективний імунітет чи вироблена ефективна вакцина чи лікування
Необхідні умови	– ранні і суворі запобіжні заходи та застосування тривалих обмежень у випадку необхідності; – суворий прикордонний контроль; – висока кількість тестувань, відстежування контактних осіб з урахуванням кількості випадків зараження	– ресурси для розширення можливостей системи охорони здоров'я; – можливість посилити спостереження за ситуацією з коронавірусом (тестування та відстеження контактних осіб); – дотримання протоколів безпеки під час відновлення	– можливість ізолювати і підтримувати соціально-економічний добробут вразливих груп населення; – високий рівень довіри до уряду, що супроводжується високим рівнем дотримання вимог; – сприятливі демографічні характеристики
Приклади	Китай, Нова Зеландія, Південна Корея, Тайвань	Бразилія, Німеччина, Італія, Великобританія, США	Швеція

*Розроблено авторами за даними [2]

Як бачимо, швидкість реалізації втручань уряду та їх суворість є ключовими факторами, що відрізняють кожну стратегію. Саме тому стратегія «стримування» є найбільш ефективною.

На нашу думку нова стратегія України повинна бути комбінованою та містити елементи всіх трьох методів боротьби:

– для початку уряд повинен знов ввести жорсткі карантинні обмеження, але не на території всієї країни, а методом «прицільного знищення» локальних спалахів. Це означає, що всі організації, громадські заклади, більшість торгових і промислових компаній на території з підвищеним ризиком епідеміологічної небезпеки припиняють діяльність, а жителі велику частину часу проводять удома. На вулиці вони знаходяться під постійним контролем, який уряду допомагають здійснювати поліція і численні добровольці;

– тестування всіх, хто знаходився в тісному контакті з інфікованим незалежно від проявлення симптомів. У разі позитивного результату тесту людини - в тому числі і при відсутності симптомів - відправляють на карантин і ретельно стежать за його дотриманням за допомогою функції геолокації на смартфоні;

– суворий прикордонний контроль, обов'язкове проходження карантину для всіх осіб, що повертаються до країни з-за кордону;

– перегляд бюджету на боротьбу з COVID-19: ресурсів бракує, але Міжнародний валютний фонд та інші міжнародні організації запровадили декілька програм з допомоги країнам в боротьбі з COVID-19;

– продовження роботи стратегічно важливих підприємств, що виробляють продовольчі товари, медикаменти, одяг і предмети необхідності. Здійснення виробничої діяльності в умовах найжорстокішого епідеміологічного контролю;

– багато представників туризму, гостинно-ресторанного, малого та середнього бізнесу понесли та ще понесуть втрати, які, на жаль, є вимушеними, але держава повинна обов'язково їх компенсувати. Уряд вже розгорнув програму з надання підтримки малому та середньому бізнесу;

– вирішувати проблеми в нинішній ситуації в поодиночку не зможе жодна країна, саме тому ключ знаходиться в кооперації. Уряд повинен дотримуватися гнучкої довгострокової стратегії, націленої на нарощування торговельно-економічної взаємодії з іншими країнами;

– Україна має високий ресурсний потенціал, саме тому для забезпечення динамічного зростання обов'язково потрібно використовувати можливості як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Саме таким чином реальний сектор економіки зможе розвиватися з набагато більш високою динамікою.

Список використаних джерел

1. Пандемія чи епідемія: у чому різниця? // Освітня асамблея. [Електроний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ea.org.ua/2020/03/14/pandemic/>
2. Програма стимулювання економіки для подолання наслідків COVID-19: «Економічне відновлення». Інформаційно-аналітичні матеріали. – 2020. – 88 с.
3. Что такое пандемия? // Всемирная организация здравоохранения. [Електроний ресурс]. Режим доступу: https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/ru/

Каштальян О. А., здобувач вищої освіти 4 курсу, група ЕП-171
Науковий керівник: **Хоменко І. О.**, д.е.н., професор
Національний університет "Чернігівська політехніка" (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alex20002103@gmail.com

МОНІТОРИНГ СТАНУ ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯ

Моніторинг - це процес регулярного вимірювання рівня забруднення навколишнього повітря у певній місцевості. Ці дані дозволяють корегувати механізми, які допомагають підтримувати політику контролю забруднення повітря. Ці структури включають просторові відмінності забруднення (які райони міста є більш забрудненими) та тимчасові відмінності (чи існує закономірність рівня забруднення протягом дня та / або року). Хоча й даний показник є важливим при дослідженні стану повітря, але він надає лише дані щодо ранжування регіонів за обсягом забрудненості, але не зменшує забруднення атмосферного повітря сам по собі. Використовуючи тенденції даних, можливо зробити висновок, чи успішні зусилля щодо поліпшення якості повітря та на скільки. Якщо ні, то чи потрібно спробувати інші варіанти чи впроваджувати більш жорсткі механізми регуляції забруднення атмосфери.

Забруднення повітря було названо першим як один із трьох стовпів нової стратегії ЄС щодо нульових викидів, тому нова Європейська комісія активно працює над створенням дієвих заходів, що повинні призвести до значного скорочення забруднення повітря. Протистояння кліматичній надзвичайній ситуації буде неможливим, якщо не перепроєктувати економіку, що базується на викопному паливі. Непрямі наслідки забруднення повітря, такі як кліматичні зміни, стають все більш очевидними. Транспорт - найшвидше зростаюче джерело викидів викопного палива вуглекислого газу (CO₂), найбільший внесок у зміну клімату.

Забруднення озоном спричиняє утруднення дихання, запускає симптоми астми, спричинює захворювання легенів та серця, вплив твердих речовин (ПМ) скорочує тривалість життя кожної людини в середньому майже на 1 рік, головним чином через збільшення ризику серцево-судинних та респіраторних захворювань та раку легенів. Тому у 2007 році ЄС встановив цілі для кожної зі своїх держав-членів щодо зменшення загального забруднення до 2020 року. Однією з ключових цілей пакету клімату та енергії до 2020 року, який був прийнятий у 2009 році, є зменшення викидів парникових газів на 20%.

Парникові гази (ПГ) - це гази в атмосфері Землі, які уловлюють сонячне тепло і, отже, прогрівають планету. Цей ефект також відомий як "парниковий ефект". Основні ПГ - це вуглекислий газ (CO₂), метан (CH₄), оксид азоту (N₂O) та фторовані гази. ПГ виникають природним чином в атмосфері Землі, але такі дії, як спалювання викопного палива, збільшують рівень ПГ в атмосфері, що призводить до зміни клімату.

Ця інтерактивна карта ілюструє кількість викидів ПГ на душу населення в ЄС. Чим світліший колір, тим менша швидкість викидів.

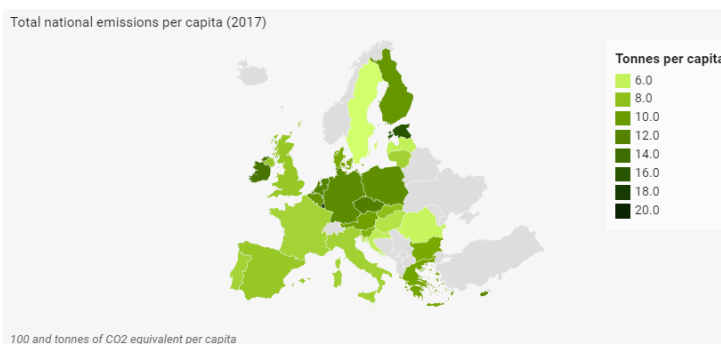

Рисунок 1 - Ранжування країн за викидом CO₂ у повітря, тон на душу населення [1].

Три найкращі країни, які забруднюють найменше, це:

- Швеція - 5,5 тонн на душу населення
- Мальта - 5,5 тонн на душу населення
- Румунія - 5,9 тонн на душу населення

Як вказано на карті, Швеція має позитивні показники викидів, що стосується забруднення на душу населення. У Швеції уряд полегшує кожному домогосподарству доступ до інформації про економію енергії. У всіх муніципалітетах Швеції є консультанти з питань енергетики, до яких люди можуть звертатися за допомогою та рекомендаціями, наприклад, перехід на інше джерело опалення, як котли та теплові насоси[1].

З іншого боку, найнижчі три країни, які найбільше забруднюють:

- Ірландія - 13,3 т на душу населення
- Естонія - 16 тонн на душу населення
- Люксембург - 20 тонн на душу населення

Фактор, що сприяє високій нормі викидів, може стати великою кількістю транспортних засобів у країні. Викиди парникових газів в ЄС та обмеження ЄС на 2020 рік. Як було зазначено раніше, ЄС встановив цілі скоротити викиди на 20% до 2020 року. Цілі викидів ПГ на 2020 рік диктують максимальний рівень викидів, до якого країна ЄС може досягти. Ця мета по-різному відповідає державам різних членів, оскільки встановлені межі базуються на багатстві окремих країн. Таким чином, країнам із нижчим ВВП дозволяється викидати вищий рівень парникових газів, оскільки їх економіка залежить від діяльності, що спричиняє забруднення. Хоча й менш заможні країни зобов'язані мінімізувати свої викиди ПГ.

Задля запобігання росту викидів парникових газів необхідно ужити таких заходів:

✓ Інвестувати у відновлювані джерела енергії, що є одним із найефективніших способів знизити викиди вуглецю та сприяти впровадженню принципів зеленої планети. Наприклад, стійкі домогосподарства з сонячними батареями або тепловими насосами допоможуть боротися із надмірним спалюванням викопного палива, а отже, допоможуть обмежити наслідки зміни клімату.

✓ Сформулювати чіткий перелік пріоритетних заходів та плану заходів з адаптації до зміни клімату для різних секторів економіки

✓ Розробити стратегію адаптації до зміни клімату та планів адаптації до зміни клімату на регіональному рівні

✓ Затвердити комплексний план з енергетики та зміни клімату на 2021–2030 роки

Список використаних джерел

1. Mapped: Greenhouse Gas Emissions by EU Country - 2018 - [Електронний ресурс]. — URL: <https://www.greenmatch.co.uk/blog/2019/10/greenhouse-gas-emissions-by-country>

2. Khomenko I.O., Yusukhno S.I., Rakhnii O.Y. Ecological degradation and its main reasons. *Юність науки – 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. (м. Чернігів, 17-18 квітня 2019 р.). у 2-х ч. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. Ч. 1. С. 63-64.

3. Хоменко І.О., Бабаченко Л. В. Еколого-економічна оцінка водокористування, охорони і відтворення водно-ресурсного потенціалу регіону. *Молодіжний економічний дайджест* 2015. № 2-3 (5-6). С. 57-62.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ

Сьогодні проблема управління відходами стає все гострішою для всього світу, а для країн з низьким рівнем розвитку вона набула хронічного характеру. У списку 50 найбільших сміттєзвалищ світу, складеному Програмою ООН з навколишнього середовища, переважна їх більшість зареєстрована в Африці, Азії та Латинській Америці, а в Європі відзначено лише два такі звалища – в Україні та Сербії [1].

На всіх територіях, де існують сміттєзвалища, відзначаються проблеми зі здоров'ям населення – переважно онкологічні захворювання і вроджені аномалії у дітей. Статистично встановлено сталі кореляційні зв'язки між проживанням поблизу місць розміщення небезпечних відходів та виявленням таких захворювань, як рак легенів, мозку, шлунку і сечового міхура. Як показано в дослідженнях Єльського університету Нью-Йорка, в таких випадках також підвищується ймовірність розвитку захворювань шкіри на 32%, нервової системи – на 29 і кістково-м'язової системи – на 16%.

Отже, стає зрозумілим, що необхідно створювати та впроваджувати нові системи і стратегії управління відходами, що носять вкрай складний, комплексний характер, охоплюючи інфраструктурні, управлінські, фінансові і соціокультурні компоненти. Задля розроблення власних дієвих стратегій з екологізації виробництва та зменшення обсягів захороненого сміття, необхідно розглянути діючі проекти країн Європейського Союзу. При цьому важливо вивчити еволюцію політики управління відходами на рівні інститутів ЄС, досвід окремих найбільш розвинених країн у цій галузі.

В Європейському Союзі вже прийнято близько 20 директив, які стосуються різних аспектів управління відходами. Головним завданням є виявлення загальної логіки розвитку системи управління відходами, що сформувалася в ЄС на теперішній час. Європейською Радою була прийнята так звана Рамкова директива про відходи (the Waste Framework Directive – 75/442/ЕЕС), яка встановила загальні вимоги, основні поняття і терміни в даній сфері. У 2006 році Директива була перевидана й кодифікована, і наразі діє в своїй останній редакції від 2008 року під позначенням Directive 2008/98/EC. Директива 2008/98/EC має на меті скорочення обсягів відходів через повторне використання (з підготовкою до нього), рециклінг (переробку), утилізацію відходів. Візуально концепцію представляють у вигляді перевернутої піраміди (рис. 1). Хоча насправді піраміда поводження з відходами в Україні є оберненою до європейської, де понад 90% всіх відходів підлягає захороненню [2].

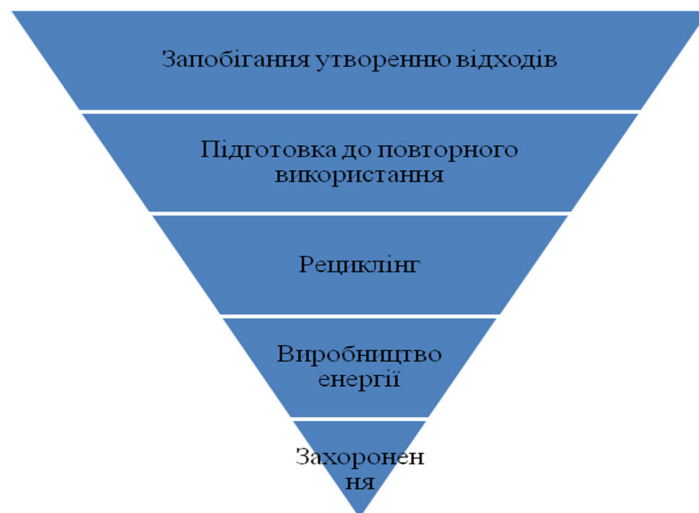
Задля скорочення обсягів утвореного та захороненого сміття більшість країн ЄС вживають додаткових заходів, що покращують екологічний стан виробництва та країни в цілому. До найбільш репрезентативних кроків можна віднести:

- у Великобританії на основі добровільної угоди між супермаркетами і організацією «Програма дій щодо відходів та ресурсів» реалізується проект з поширення біорозкладних пакувальних матеріалів;

- у Франції компанія «Eco-Emballages» здійснює підготовку кадрів і консультування всіх охочих, переважно студентів інженерного профілю, з питань мінімізації відходів пакувальних матеріалів;

- у Бельгії реалізується регіональна програма (Фландрія) зі значного скорочення відходів домогосподарств, при цьому частина відходів після подрібнення використовується для отримання енергії. Паралельно організовуються центри повторного використання, які здійснюють збір, сортування, ремонт і подальший продаж викинутих на смітник предметів побуту – одягу, побутової техніки, меблів, посуду, книг і велосипедів;

- в Ірландії під егідою Національного комітету з запобігання утворенню відходів працює «Ініціатива зеленого бізнесу», що заохочує і сприяє розвитку підприємств і організацій у трьох сферах: відходи, водні ресурси та енергетика [4].

*побудовано автором за даними [3]

*Рисунок 1 - Піраміда управління відходами**

Важливо згадати, що наразі Україна знаходиться на межі переходу від застарілого підходу управління відходами до більш сучасного, що включає сортування та переробку. 21.07.2020 р. у першому читанні було схвалено законопроект №2207-1-д «Про управління відходами», що впроваджує нову систему поводження з муніципальними відходами, зокрема, визначає порядок їх збирання, вивезення та оброблення. Новий законопроект також визначає процес впровадження роздільного збирання відходів та їх рециклінгу, чіткі вимоги до якісного надання послуг з управління відходами та нарахування плати за таку послугу. Тариф на утилізацію відходів, що буде включати всі додаткові процеси, був підрахований експертом з управління відходами «Агентства розвитку Дніпра» Витвицьким Олександром і в середньому його розмір має зрости з 25,62 до 51,95 грн./міс. з особи [5].

Тож в даний момент для України існує лише кілька можливих шляхів удосконалення організації управління відходами. Першочерговою є розробка нових законопроектів, що будуть регулювати діяльність компаній, фірм, організацій і домогосподарств задля запобігання, зниження до мінімуму утворення відходів, зростання обсягів відсортованих та повторно використаних відходів з мінімізацією їх захоронення. Також необхідним є створення нової системи вивезення відходів, що зможе транспортувати відсортовані фракції з подальшою обробкою, рециклінгом і лише за необхідності – захороненням.

Список використаних джерел

1. Solid waste management in the world's cities. Water and sanitation in the world's cities // United Nations Human Settlements Programme. – L.; Wash., DC, 2010. – P. XX–XXI.
2. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. Article 3, clause 12-13.
3. Waste Management Hierarchy and Homeland Security Incidents <https://www.epa.gov/homeland-security-waste/waste-management-hierarchy-and-homeland-security-incidents> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epa.gov/homeland-security-waste/waste-management-hierarchy-and-homeland-security-incidents>
4. Assessment of impacts of options to reduce the use of single-use plastic carrier bags [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/environment/waste/packaging/pdf/report_options.pdf
5. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69033

Каштальян О. О., здобувач вищої освіти 4 курсу, група ЕП-171,
Науковий керівник: **Шадура-Никипорець Н. Т.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alex20002103@gmail.com

ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE CHARACTERISTICS OF SUSTAINABILITY OF UKRAINE'S DEVELOPMENT

At the end of the XX century the influence of economic factors has increased significantly, which has forced mankind to rethink the issue of greening production. Nature's ability to self-renew was unable to satisfy all human needs and desires, so there was an intensification of the struggle for resources and an even deeper stratification of the world in terms of income. As a result, the world faced an unprecedented problem which is the need to form a new model of civilization that could withstand socio-political, economic and environmental crises. In 1992 Ukraine, among 179 states at the Summit of Heads of State and the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro), signed a number of policy documents defining a coordinated policy of the world to ensure sustainable development [1].

Today's public and even scientific mentality is characterized by a clear underestimation of the role of ecology in the modern world. The environmental approaches adopted today with assessment and subsequent compensation for "damage" are based on a systemic error in understanding the essence of the problem. Ecology as an important component of sustainable development should act as a basic prerequisite for the functioning of any economic entity.

In order to assess Ukraine's compliance with the policy of sustainable development, we will conduct a study of paired ecological and economic relations between economic (gross domestic product and income) and environmental indicators (emissions of pollutants into the atmosphere from stationary sources, waste, felling area) based on the methods of correlation and regression analysis. The selected indicators most representatively reflect the impact of economic development on environmental sustainability and it is vital to note that the gross share of environmental damage is received by water resources, air and forests.

Table 1 - Paired correlation coefficients *

Index	Gross domestic product, UAH billion	Incomes of the population, UAH
Emissions of pollutants into the atmosphere from stationary sources, thousand tons	-0,784	-0,764
Volume of generated waste, thousand tons	0,698	0,732
The total area of deforestation, thousand hectares	0,75	0,719

* built by the author on the basis of his own calculations according to [2]

The calculations (based on data from 2015-2019) indicate that there are high-density relationships between the studied indicators and the changes in environmental parameters are accompanied by the variations in the economic factors of Ukraine.

Thus, it becomes clear that the growth of GDP and population's income is accompanied by an increase in the amount of waste generated and the total area of deforestation and a reduction in emissions of pollutants into the atmosphere from stationary sources.

Considering that for linear regression, the correlation coefficient (r) is not only a criterion for tightness, but also a criterion for the accuracy of the approximation, so we can determine the parameters of the linear regression equation. Given the functional relationship between the linear correlation coefficient (r) and the total regression (b), we determine its value [3, p. 133]:

$$b = r \cdot \frac{\sigma_y}{\sigma_x}. \quad (1)$$

For further research, we define a stochastic model of the linear type for a pair of indicators that allow us to assess the environmental friendliness of production. For the model of dependence of pollutant emissions into the atmosphere from stationary sources on GDP, the linear regression coefficient is: $b = -0,784 \cdot \frac{162,69}{818,72} = -0,15579$ thousand tons / billion UAH, which indicates an increase in emissions of pollutants into the atmosphere from stationary sources by 155.79 tons with a reduction in GDP by one billion UAH.

Determine the independent coefficient (a) of the linear pairwise regression equation:

$$a = \bar{y} - b \cdot \bar{x}. \quad (2)$$

Substituting all known values to formula 2, we perform calculations:

$a = 2626.26 - (-0.15579) \cdot 2975.78 = 3089.86$ thousand tons. It means that at zero GDP the amount of pollutant emissions into the atmosphere from stationary sources will be equal to 3089.86 thousand tons.

Thus, the model of the dependence of pollutant emissions into the atmosphere from stationary sources ($Q_{\text{emiss.pollut.}}$) on GDP takes the form: $Q_{\text{emiss.pollut.}} = 3089.86 - 0.15579 \cdot \text{GDP}$.

The obtained model also allows us to estimate the relative strength of the reaction of the environmental indicator (the volume of pollutant emissions into the atmosphere from stationary sources) to the change of the selected economic factor (GDP) based on the calculation of the elasticity coefficient [3, p. 135]:

$$E_x = b \cdot \frac{\bar{x}}{\bar{y}}. \quad (3)$$

Therefore, the coefficient of elasticity of emissions of pollutants into the atmosphere from GDP is $E_{\text{GDP}} = -0,15579 \cdot \frac{2975,78}{162,69} = -2,85$, which indicates a decrease in their volume by 2.85% with GDP 1% growth rate.

Considering this model, we can conclude that the change in such an economic indicator as GDP has a positive effect on emissions of pollutants into the atmosphere from stationary sources, namely, leads to its reduction. The study of this ecological and economic relationship is fully consistent with the ideology of sustainable development such as the preservation of the environment while improving economic performance. This indicates the introduction of more modern and environmentally friendly stationary sources that lower emissions of pollutants into the atmosphere.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Шадура-Никипорець Н., Никипорець Ю. Дослідження впливу масштабів виробництва на екологічні характеристики регіону на основі стохастичного факторного аналізу / Н.Т. Шадура-Никипорець, Ю.І. Никипорець // Проблеми і перспективи економіки та управління / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів: ЧНТУ, 2019. – №2(18). – С. 129-136.

Вітер А. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група Мен-171
Науковий керівник: **Повна С. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alinchiksv46@gmail.com

СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Постановка проблеми. Концепція сталого розвитку суспільства набуває все більшого значення у процесі вивчення особливостей функціонування сучасних підприємств. Проблеми забезпечення сталого розвитку підприємства поступово стає важливим предметом дослідження сучасної економіки та об'єкта управління в реальній економіці.

Існує велика кількість не узгоджених понять, які стосуються не лише понятійного апарату, а й методологічних підходів щодо визначення концепції дослідження стабільності та вибір методів управління. Крім того, більшість компаній не приділяють належної уваги питанням стійкості, навіть коли керівники розглядають це важливим для розвитку. Лише близько 30% керівників вважають, що їх компанії є активними шукачами можливостей для інвестицій у розвиток, щоб включити ці проблеми у свою ділову практику. Це демонструє важливість впровадження теорії сталого розвитку підприємства в практику управління сучасних підприємств [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення економічної стабілізації економіки й стійкості підприємств, підвищення якості та ефективності управління процесами розвитку підприємств знайшли відбиток в монографіях і публікаціях вітчизняних і закордонних учених, серед яких: С. Альтман, Л. І. Абалкін, О. В. Ареф'єва, В. О. Василенко, В. М. Геєць, В. М. Гончаров, І. Пригожин, В. В. Ковальов, Я. Корнаї, Р. Ш. Коуз, Ю. С. Погорелов, Р. С. Сайфулін, І. Н. Омельченко, С. Фішер, В. М. Ячменьова. Узагальнення результатів досліджень зазначених учених дозволило використати їх напрацювання як базу для інтерпретації категорії стійкого розвитку і формування на цій основі принципів сталого розвитку підприємств [2].

Теоретичні основи наукових досліджень на тему «Сталий розвиток підприємств» формується працями багатьох зарубіжних та українських науковців, зокрема, працями В.А. Василенко [3], Р.М. Лепа, А.І. Пушкар [4], Н. В. Шандова [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення наукової літератури з питань управління сталого розвитку підприємства дає змогу окреслити три ключові напрямки дослідження. По-перше, це бачення стійкості через розуміння екологічних проблем. По-друге, це розуміння стійкості як складного процесу взаємодії між ними, складові стабільності як економічні, соціальні та екологічні. По-третє, визнання необхідності формування системи управління для сталості сучасного підприємства.

Загалом серед науковців є консенсус щодо необхідності формування системи управління компанією для забезпечення стійкої діяльності розвитку, але питання щодо визначення критеріїв та вибору інструментів управління все ще залишається відкритим [1].

Мета статті. Дослідження сутнісних характеристик поняття "сталий розвиток підприємства".

Виклад основного матеріалу. Чітке розуміння поняття "сталий розвиток" важливо не тільки для наукової спільноти, а також у сфері практичного управління, оскільки вона визначає предмет та область управління. В результаті це поняття є об'єктом наукового дослідження з використанням різних підходів.

Перший підхід (комбінаторний) базується на простому поєднанні двох умов "Стабільність" та "розвиток", тобто "статичність" та "динаміка". Отже, стабільність або

статичність характеризують певну ситуацію, яка повторюється і, безсумнівно, не може бути метою для компанії. Термін "стійкість" може мати позитивні характеристики, якщо компанія отримує стабільні позитивні результати або вони змінюються (збільшуються) однаковими темпами.

З точки зору бізнес-процесу, поняття "стійкість" можна пояснити більш систематично як здатність компанії протистояти змінам навколишнього середовища та одночасно підтримувати здатність рости. Таким чином, з точки зору управління, досягнення стійкості означає підтримку функціонування підприємства в "нормальному" оперативному режимі, зберігаючи темпи динаміки, але проблема обґрунтування критеріїв оцінки результатів діяльності компанії досі залишається невирішеною [1].

Про складність поняття "стійкість" свідчить велика кількість визначень, що стосуються соціально-економічних систем взагалі. Деякі з них наведено в табл. 1.

Таблиця 1 - Визначення стійкості соціально-економічних систем

Визначення	Автор
1. Стійкість як критерій. Критерії стійкості: безпека, стабільність, надійність, цілісність і міцність системи	
Стійкість господарської системи в загальному значенні являє собою властивість даної системи зберігати свою цілісність і стабільність щодо заданого вектора розвитку в довгостроковій перспективі в умовах мінливого зовнішнього середовища	Т.М. Конопляник
Стійкість – найважливіша характеристика економіки як єдиної системи. Стійкість економіки відображає міцність і надійність її елементів, вертикальних і горизонтальних зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і зовнішні "навантаження".	О.Є. Користін
2. Стійкість як властивість системи	
Стійкість – це така властивість системи, що є результатом інформаційних процесів щодо контролю матеріальних та енергетичних потоків у системі з метою протидії наростанню ентропії шляхом забезпечення оптимального балансу порядку та хаосу.	В.А. Даниленко
Економічна стійкість розглядається як постійне, міцне положення системи, забезпечене діючими механізмами саморегуляції та саморозвитку.	Т.Г. Краснова
3. Стійкість як здатність системи	
Стійкість є результатом взаємозв'язку і взаємодії операцій системи, ціль яких – генерація факторів рівноваги та створення фундаменту для подальшого розвитку.	О.М. Тищенко
Стійкість підприємства – це його здатність забезпечити динамічну постійність елементів внутрішнього середовища за рахунок структурної і функціональної перебудови його елементів, а також зміни характеру і способів взаємодії із зовнішнім середовищем.	Т.В. Сухорукова

Джерело: [6].

Розвиток – це поняття, яке в ширшому розумінні, у порівнянні з термінами "зростання" або "збільшення", описує еволюцію компанії. Компанія може розвиватися без будь-якого розвитку, але з іншого боку, розвиток може відбуватися, але супроводжуватися погіршенням показників динаміки (зростання).

Другий підхід (структурний), заснований на дослідженні поняття "стійкість" з точки зору економічних, екологічних та соціальних складових.

Застосування на практиці концепції сталого розвитку вимагає від компаній пожертв прибутку і, можливо, акціонерних цінностей на користь громадськості. Отже, включення питань стійкості до системи управління визначає необхідність сформулювати сукупність показників, що характеризують економічну, екологічну та соціальну сфери діяльності компанії.

Третій підхід (гармонійної взаємодії) описує важливість досягнення ефективності взаємодії між внутрішнім та зовнішнім середовищем організації, яка може забезпечити сталий розвиток підприємства. Наприклад, В. Сартаков приходиться до висновку, що стійкість та сталий розвиток є значною мірою концептуальні поняття, що характеризують здатність організації розвиватися та існувати в гармонії з навколишнім середовищем [1].

Стійкість є однією з найважливіших передумов здійснення висхідної траєкторії розвитку системи. Якби радикальні зрушення не відбувалися в останній, якості стійкості не дає системі вийти за допустимі межі коливань навколо траєкторії розвитку, що, відповідно, дозволяє уникнути великих втрат і непередбачених впливів.

Стійкість соціально-економічних систем, в загальному вигляді, може розглядатися як незмінність їх властивостей і пов'язаних з цими властивостями параметрів, забезпечення їх здатності виконувати свої функції, попри безперервну зміну зовнішнього і внутрішнього середовища (в тому числі і під впливом різноманітних негативних факторів) [6].

Можна зробити висновок, що стійкий (сталий) розвиток соціально-економічних систем будується на цільовій спрямованості збереження й розвитку потреб і можливостей необхідних для існування, обмеженнями цієї цільової функції виступає баланс інтересів суспільства у рівні експлуатації ресурсів, напрямках технологічного розвитку, спрямуванні інвестицій, організаційних змін (рис. 1).

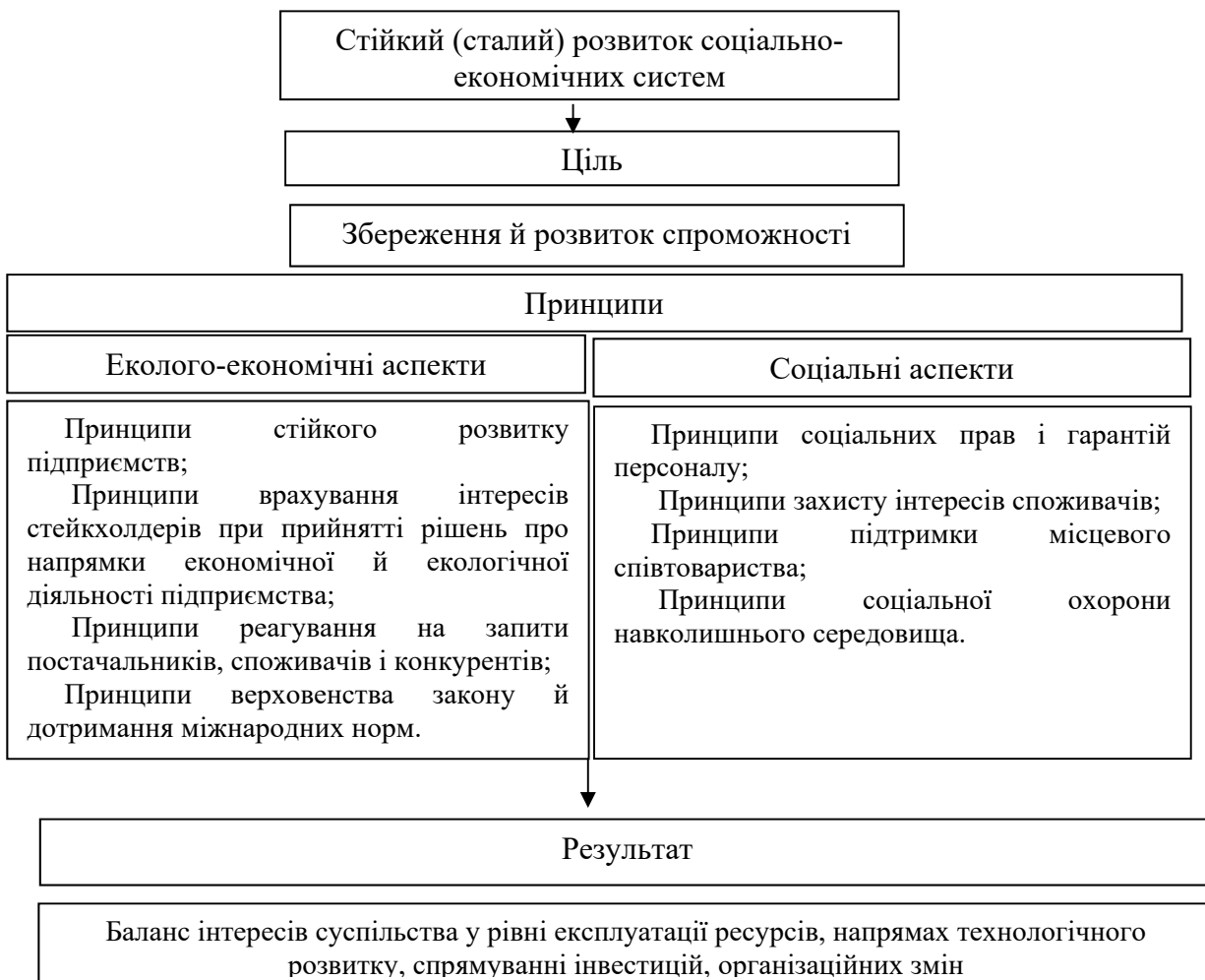

Рисунок 1 – Принципи стійкого (сталого) розвитку соціально-економічних систем

1. та значне погіршення навколишнього середовища безпосередньо впливають на населення і, як наслідок, демографічні показники регіону, тобто кількість споживачів.

2. Також відбувається зміна в розумінні ефективності компанії в суто економічній напрям і, як результат, показники вартості та стабільності стають важливішими за прибутковість прийняття управлінських рішень.

3. Управління стійкістю є складною науковою, методологічною та практичною проблемою, що вимагає комплексного та систематичного вирішення. Як результат, задача досягнення стійкості все більше впроваджується в стратегії, які розробляються провідними корпораціями.

Таким чином, стійкість розвитку підприємства передбачає:

✓ наявність заданих орієнтирів розвитку. У рамках прийнятої концепції, генеральним орієнтиром стійкого розвитку підприємства є максимальне задоволення вимог споживачів при тривалому збереженні такої можливості;

✓ позначення траєкторії досягнення заданих орієнтирів. Розвиток, як процес досягнення визначених цілей, може здійснюватися з різною швидкістю на окремих його етапах;

✓ можливість коригування зміни напрямків розвитку (відхилень від визначеної траєкторії), які виникають за взаємодії факторів внутрішнього і зовнішнього середовища [6].

Висновки. Отже, нами досліджене поняття стійкості соціально-економічних систем в цілому та підприємств зокрема з точки зору комбінаторного, структурного підходів та гармонійної взаємодії. Розглянуто принципи сталого розвитку соціально-економічних систем з конкретизацією на рівні підприємств, що передбачає наявність офіційно заданих орієнтирів розвитку, визначення часу досягнення заданих цілей та можливість коригування відхилень від заданої траєкторії.

Список використаних джерел

1. Теоретичні та методологічні принципи управління підприємством сталого розвитку. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/7247/1/mmi2017_2_298_305.pdf (дата звернення 29.11.2020).

2. Принципи формування умов сталого розвитку промисловості. URL: file:///C:/Users/%D0%B4%D0%B4/Downloads/binf_2013_6_30.pdf (дата звернення 29.11.2020).

3. Василенко В.А. Менеджмент сталого розвитку підприємств: монографія / В.А. Василенко. Київ: ЦУЛ, 2005. 644 с.

4. Моделювання процесів управління розвитком підприємств: монографія / Р.Н. Льюпа та ін. Донецьк: ІЕП НАН України, 2005. - 348 с.

5. Шандова Н.В. Методологія та практика управління стійким розвитком промислових підприємств : монографія. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2014. – 424 с.

6. Теоретичні основи стійкого розвитку підприємств. URL: file:///C:/Users/%D0%B4%D0%B4/Downloads/ecfipr_2013_12_6.pdf (дата звернення 29.11.2020).

Колоток М. О., здобувач вищої освіти групи ФК-181
Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ COVID-19 НА МІЖНАРОДНУ ЕКОНОМІКУ

COVID-19 – це інфекційне захворювання, збудником якого є останній виявлений коронавірус SARS-CoV-2[6]. Ця хвороба розповсюдилась достатньо швидко по всьому світу, і з метою запобігання масового захворювання, майже у всіх країнах світу було введено карантин, а саме: зачинено всі заклади харчування, заклади освіти, розважальні комплекси, зупинено дію міського та міжміського транспорту, перекрито всі кордони тощо. Такі заходи нанесли значний удар по світовій економіці та економіці кожної країни окремо.

Спочатку ця хвороба виникла в Китаї, в результаті виходу коронавірусу з лабораторії. Спочатку це прийняли як за спалах пневмонії, тому активного запобігання хворобі спочатку не було. Швидкого поширення вона набула через великі скупчення людей в осередку хвороби та недотримання карантинних обмежень. Проте з метою запобігання розповсюдження вірусу, країна вдалась до рішучих дій, які призупиняли цей процес, але разом з тим й економіку. Згодом така ж сама доля спіткала й інші країни світу і, переважно, вплив був однаковий.

Розберемо вплив COVID-19 на міжнародну економіку окремо по пунктах:

1. Скорочення випуску продукції.

Особливе значення мають країни, які є лідерами у виробництві товарів, наприклад Китай. Адже ця країна має ключову роль ринку постачання товарів та послуг, фінансовому та туристичному ринках. Відповідно, економіки інших країн також відчували цей вплив, хоча і не в такому значному масштабі.

2. Зниження показників ВВП.

За допомогою цього показника, економіку країни можна виміряти в числах. Відповідно, він показує скільки товарів та послуг було вироблено за рік у країні. Наприклад, у Бразилії, у якої найбільша економіка Латинської Америки, щоквартальний ВВП скоротився на 9,7%, у США – 9,5%[2], у країнах Єврозони – 3,6%, в Україні – 6,5%[5].

3. Підвищення рівня безробіття.

В результаті припинення роботи багатьох підприємств, різних видів закладів (освіти, харчування, розваг тощо) багато людей проживали на мінімальну заробітну плату. Проте з часом, коли підприємства почали банкрутувати через значне зниження доходів, люди залишились взагалі без роботи. А через пандемію влаштуватись на нову досить складно. Для прикладу, в США кількість безробітних зросла до 10,2%, а рівень безробіття у країнах ЄС зріс до 7,1%[8].

4. Девальвація валюти.

Зниження курсу національної валюти призводить до погіршення умов торгівлі, а через це продукція із-за кордону стає значно дорожчою. Також девальвація валюти призводить до складнощів в обслуговуванні боргу в іноземній валюті. Ця проблема є актуальною для Аргентини, Туреччини та України[1]. Для країн, що розвиваються, зниження курсу призведе до скорочення інвестицій у ці країни, а саме скорочення кількості акцій.

5. Банкрутство підприємств.

Як вже зазначалось у пункті 3, банкрутство підприємств призводить до підвищення рівня безробітності. Також варто зазначити, що якщо банки або інші фінансові установи знизять якість кредитних портфелів, то це може спровокувати фінансову кризу в країні.

6. Зміни в торгівельній політиці.

В Індонезії було введено спрощення правила експорту для рибної та лісової продукції, а також правила для імпорту сталі. Ірак призупинив товарний експорт/імпорт з Іраном та Кувейтом шляхом закриття контрольно-пропускних пунктів на відповідних кордонах. КНР продовжує політику реформ і **відкритості** (opening-up) для зовнішньої торгівлі та співробітництва[6].

7. Світова економічна криза.

МВФ прогнозує, що через карантинні заходи, які були спрямовані на призупинення поширення коронавірусу, у цьому році світова економіка впаде на 3%. Варто зазначити, що у випадку, якщо коронавірус не виникав би, світова економіка у 2020 зросла б на 3,3%[4].

8. Зниження індексу людського розвитку

Через хворобу у багатьох людей погіршується стан здоров'я, також чимала кількість летальних випадків від COVID-19. Відповідно, ІЛР знижується, і варто зазначити, що це вперше з 1990 року. Станом на 5 листопада 2020 року від коронавірусу померло 1 231 026 осіб[9]. За даними ПРООН 60% дітей не отримують освіти, а глобальні показники на душу населення знизяться на 4%.

Серед запропонованих експертами для розгляду зовнішніх ризиків / явищ на 2020 та 2021 роки[10] висока інтегральна оцінка зберігається за ризиками, які оцінюються не вперше, хоча деякі з них мають дещо нижчі інтегральні оцінки порівняно з попереднім опитуванням:

- «Нова світова криза (внаслідок руйнування усталених виробничих зв'язків, банкрутства ряду промислових виробників в країнах ЄС/світі. Цей ризик / явище вдруге займає лідируючу позицію.
- «Дефіцит зовнішнього фінансування та звуження можливостей доступу до міжнародних ринків капіталів».
- «Вихід нерезидентів з ОВДП»
- «Посилення гібридних загроз національній безпеці, у т.ч. активне військове протистояння деяких країн».

Оскільки періодичні пандемії стали, на жаль, невіддільною складовою життя людства, жодна країна світу не застрахована від їх прямого чи опосередкованого впливу. За таких умов країни повинні бути економічно готові швидко та ефективно діяти за формулою "боротьба з епідемією — мінімізація негативних коротко-, середньо- та довгострокових ефектів". Такий економічний протиепідемічний пакет має враховувати кілька обов'язкових елементів[3].

У висновку хотілося б додати, що у світі очікується третя хвиля пандемії коронавірусу, тому варто очікувати подальшого погіршення стану міжнародної економіки. Наразі для запобігання поширення COVID-19 необхідна вакцина, яка на сьогоднішній день знаходиться на стадії розробки. Багато експертів порівнюють цю пандемію з пандемією вірусу атипової пневмонії у 2003 році. Тому є надія, що після розробки вакцини варто очікувати полегшення карантинних норм. І хоч наслідки від коронавірусу негативні, проте вони обмежені. Проте залишається відкритим питання якою саме буде тривалість та глибина спалаху.

Список використаних джерел

1. Вісник МСФЗ. Режим доступу: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002118
2. Європейська статистика. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat>
3. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Наукова стаття «Коронавірус: епідемія як економічний шок». Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=6329>
4. Міжнародний валютний фонд. Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/mvf>
5. Міністерство економіки. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
6. Міністерство закордонних справ України. Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/news/diznajtesya-bilshe-pro-zmini-v-torgovelnij-politici-inozemnih-krayin-u-zvyazku-iz-covid-19>
7. Міністерство охорони здоров'я. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/>
8. Новини в Україні «ZN,UA». Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/WORLD/riven-bezrobittja-u-sviti-prodovzhuje-zrostaty-ft.html>
9. УКРІНФОРМ. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3130249-u-sviti-kilkist-infikovanih-koronavirusom-perevisila-484-miljona.html>
10. Юнісеф. Наукова стаття «Вплив COVID-19 на економіку та суспільство». Режим доступу: [file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%88%D0%B0/Downloads/Concensus_2020_ukr_52_Aug%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%88%D0%B0/Downloads/Concensus_2020_ukr_52_Aug%20(1).pdf)

11. Хоменко І.О., Горобінська І.В., Вовк Є.А. Причини виникнення та наслідки подолання тіньової економіки в Україні. Вісник НТУ. К.: НТУ, 2019. Серія «Економічні науки». Випуск 2 (44), 2019. С.151-160.

12. Хоменко І.О., Горобінська І.В., Куїмова А.В. Оцінювання інфляції в Україні та заходи щодо її подолання. Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць. К.: КиМУ, 2019. Випуск 1(9). С. 234-243.

13. Хоменко І., Волинець Л., Чубикіна А. Стратегічні засади інвестування в людський капітал для забезпечення розвитку національної економіки України. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2020. № 1 (21). С. 38-45.

Канчур А. Р., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група МЕДп-201

Науковий керівник: **Зосименко Т. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: anastasiia.kanchura@gmail.com

ПОРІВНЯННЯ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ООН та інші міжнародні організації вітають різні наукові підходи до вирішення проблеми вимірювання сталого розвитку, відзначаючи відмінності у внутрішньому і зовнішньому середовищах еколого-економічних систем, для яких розробляються такі індикатори. В основі наукових досліджень лежить група показників, що характеризують досягнутий рівень соціальної, економічної та екологічної сталості еколого-економічних систем в динаміці і ступінь адаптивності їх до впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища – індикатори сталого розвитку. Такі індикатори слугують основою для організації моніторингу сталого розвитку еколого-економічних систем [3, с.18].

На конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку 3-14 червня 1992 року в Ріо-де-Жанейро було проголошено необхідність розробки індикаторів сталого розвитку, які відіграють важливу роль в практичній реалізації концепції сталого розвитку, та запропоновано наступні заходи щодо інформаційного забезпечення такого моніторингу: розробка показників сталого розвитку; сприяння глобальному використанню показників сталого розвитку; вдосконалення збору і використання даних; вдосконалення методів оцінки та аналізу даних; створення всеосяжної системи інформації; зміцнення потенціалу в області традиційної інформації [3, с.18].

Наразі існують такі два основні методичні підходи до моніторингу сталого розвитку еколого-економічних систем: 1) використання інтегрального індикатора сталості розвитку (індексу); 2) розробка системи індикаторів сталого розвитку:

Виникає питання, який із підходів та показників у їх складі є найбільш прийнятним для дослідження динаміки сталого розвитку національної економіки.

Розглянемо перший блок методичного підходу. До нього належать наступні інтегральні індикатори:

1. Індекс людського розвитку в країнах і регіонах світу (Human Development Index) ПРООН – це узагальнений показник середніх досягнень у ключових вимірах людського розвитку: довгого та здорового життя, знання та гідного рівня життя. ІРЧП є середнім геометричним значенням нормованих показників для кожного з трьох вимірів [7]. Перевагами даної методики є: великий обсяг показників, які охоплюють багато аспектів; наявність формул для розрахунку; оприлюднення п'яти складових індексів кожен рік. Недоліками даної методики є: недостатньо інформації про екологічні показники; громіздкість методики; складність збору даних; індикатори не розподілені за цілями сталого розвитку; для деяких країн нелогічно розраховувати деякі показники; зміна показника не дозволяє зрозуміти за рахунок якого індикатора відбувається зміна;

2. Індекс добробуту (Better Life Index) ОЕСР – це індекс, який дозволяє порівняти добробут в різних країнах по 11 критеріям, які ОЕСР виділила в якості найважливіших показників фізичних умов і якості життя [5]. Перевагами даної методики є: наявність інфографіки; зрозумілий інтерфейс; легка доступність порівняння країн за вибраним аспектом. Недоліками даної методики є: складність збору даних; індикатори не розподілені за цілями сталого розвитку; зміна показника не дозволяє зрозуміти за рахунок якого індикатора відбувається зміна; охоплює лише 34 країни (Україна не розглядається);

3. Індекс скоригованих чистих накопичень (Adjusted Net Savings Index) Світового банку – це індекс, що розглядається, як корекція та розширення економічних рахунків і має на меті зробити можливим всебічне відображення процвітання економічного району та з урахуванням його стійкості в єдиній монетарній ключовій цифрі. Він призначений для підтримки відповідальної фінансової, економічної та екологічної політики. Також допомагають узаконити відповідне оподаткування використання природних ресурсів [4]. Перевагами даної методики є те, що вона: заснована на індексі “реальних заощаджень”, складеному в 1998 році; містить інтегровану систему рахунків як показник всебічного процвітання економіки і її сталого розвитку; передбачає інтегрований, послідовний «підхід до оцінки рахунками», заснований на ідеї «всебічного процвітання». Недоліками даної методики є: незручний інтерфейс; база даних сумнівна і неповна (не дуже надійна); концептуально доволі розмита (є певні питання щодо її достовірності); питання поширення не розглядаються.

Що стосується другого блоку, до нього належать наступні індикатори:

1. Індикатори світового розвитку (The World Development Indicators) Світового банку – це збірка відповідних, якісних та порівнянних на міжнародному рівні статистичних даних про світовий розвиток та боротьбу з бідністю. База даних містить 1600 показників часових рядів для 217 економік та понад 40 груп країн, причому дані для багатьох показників сягають понад 50 років [9]. Перевагами даної методики є те, що вона: охоплює 189 країн світу; містить удосконалені опції по вимірюванню результатів та використовує стандартизовані показники з широкого кола секторів; продовжує коригувати та розширювати набір показників. Недоліками даної методики є: складність збору даних; індикатори не розподілені за цілями сталого розвитку; неможливо оцінити сукупний вплив зміни показників.

2. Індикатори сталого розвитку Комісії зі сталого розвитку ООН-2006. Цей звіт пропонується в якості внеску у багатосторонньому обговоренні в підтримці ЦСР. У ній описується, як можна створити комплексну систему показників для підтримки цілей та завдань, запропонованих Робочою груповою відкритого складу [2]. Перевагами даної методики є те, що вона: включає індикатори для моніторингу досягнення ЦСР на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях; індикатори виділені в окремі тематичні блоки. Недоліками даної методики є те, що: індикатори не розподілені за цілями сталого розвитку; неможливо оцінити агрегований вплив зміни показників.

3. Індикатори EUROSTAT. Євростат виробляє європейську статистику в партнерстві з національними статистичними інститутами та іншими національними органами держав-членів ЄС. Це партнерство відомо як Європейська статистична система (ЕСС). У нього також входять статистичні органи країн Європейської економічної зони (ЄЕЗ) і Швейцарії [8]. Перевагами даної методики є: надання якісної статистику та даних по Європі; орієнтація на різні групи стейкхолдерів (співробітників, партнерів та користувачів); дотримання принципу професійної неупередженості; стимулювання інновації в офіційній статистиці. Серед недоліків методики можна виділити те, що: індикатори розділені за багатьма тематичними групами, які не відповідають цілям сталого розвитку; неможливо оцінити агрегований вплив зміни показників; охоплює лише країни ЄС; громіздкість методики; відсутність інфографіки.

4. Агроекологічні індикатори FAOSTAT – продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО) – спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яке очолює міжнародні зусилля по боротьбі з голодом. Мета ФАО – забезпечення продовольчої безпеки для всіх і зробити так, щоб люди мали регулярний доступ до достатньої кількості високоякісних продуктів харчування для ведення активного і здорового життя. ФАО нараховує понад 194 держав-членів і працює більш ніж в 130 країнах світу [6]. Перевагами даної методики є: охоплення значної

кількості країн; можливості простежити тренди показників ЦСР, пов'язаних із задоволенням потреб у продуктах харчування та сільським господарством; опис дій проти опустелювання; наявність інфографіки. До недоліків слід віднести те, що в рамках даної методики: розглядаються тільки показники харчової галузі та сільського господарства; індикатори не розподілені за цілями сталого розвитку; неможливо оцінити сукупний вплив зміни показників.

5. Індикатори біорізноманіття проекту SEBI-2010 Європейського агентства з навколишнього середовища. Процес SEBI являє собою зразковий випадок співпраці на загальноєвропейському рівні між різними ключовими гравцями. Публікація звіту забезпечує перехід до нового циклу SEBI, який базується на таких політиках: Стратегічний план з питань біорізноманіття на 2011–2020 роки разом із цілями Aichi 2020 на глобальному рівні, Стратегія ЄС щодо біорізноманіття 2020 та Загальноєвропейська стратегія щодо біорізноманіття 2020. Переглянуте видання містить 96 показників, включаючи підмножину з 50 основних показників [1]. Перевагами даної методики є: індикатори поділені згідно кожної цілі сталого розвитку; наявність картографування; всі показники SEBI можуть бути використані для вимірювання прогресу щодо шести нових цілей ЄС та 20 цілей Аїті; ідентифікація прогалін, які повинні бути додатково розглянуті тематичними експертами; важливість SEBI для орієнтування тих, хто бере участь у вимірюванні та відстеженні біорізноманіття; звіт залишається важливою частиною процесу, що рухається до досягнення цілей. Недоліком даної методики є: незручний інтерфейс.

Висновки. Отже, на сьогоднішній день підходів до оцінювання є доволі багато. Вони дозволяють порівняти сталий розвиток національної економіки в динаміці та країни з іншими державами. Кожен із підходів має як свої переваги так і недоліки. Для різних потреб можна користуватися тим чи іншим підходом. Кожна з цих методик орієнтована на макрорівень дослідження, тоді як у межах кожної держави спостерігаються істотні відмінності у параметрах функціонування економічної, екологічної та соціальної підсистем. Використання ж розглянутих методик не є придатним через значні складнощі адаптувати їх до інформаційного забезпечення регіонального рівня. Це зумовлює необхідність вибору й обґрунтування методичних підходів до моніторингу сталого розвитку регіональних систем.

Список використаних джерел

1. Індикатори біорізноманіття проекту SEBI-2010 Європейського агентства з навколишнього середовища. European Environment Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/streamlining-european-biodiversity-indicators-2020> (дата звернення: 17.10.2020).
2. Індикатори сталого розвитку Комісії зі сталого розвитку ООН-2006. Sustainable development goals. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/topics/indicators> (дата звернення: 09.11.2020).
3. Моніторинг еколого- економічних систем. Методичні вказівки до практичних занять для студентів галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки спеціальності 051 – економіка освітньої програми “економіка довкілля та природних ресурсів” денної форми навчання/ Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 32 с.
4. Adjusted Net Savings Index. The world Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS> (дата звернення: 17.10.2020).
5. Better Life Index. OECD URL: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/ru/#/11111111111> (дата звернення: 17.10.2020).
6. Food and agriculture data. FAOSTAT. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/> (дата звернення: 17.10.2020).
7. Human development index (HDI). United nations development programme. Human development reports. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (дата звернення: 17.10.2020).
8. Your key to European statistics. EUROSTAT. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 17.10.2020).
9. World development indicators. The world Bank. URL: <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/> (дата звернення: 17.10.2020).

Довгопол Н. Г., здобувачка вищої освіти гр. ЕП-171
Науковий керівник: Хоменко І. О., д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: nadinka18022001@gmail.com

ФЕНОМЕН «НОВОЇ ЕКОНОМІКИ» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Однією з головних рушійних сил економічного розвитку та змін у соціальній сфері є інформація. На сьогодні інформаційний сектор є незамінним засобом як спілкування у суспільстві, так і ведення бізнесу. Економіка тісно взаємопов'язана з інформаційними технологіями [1].

Поняття «нової економіки» вимагає інтерпретації та аналізу з різних точок зору. Найпоширенішим твердженням є те, що нова економіка ґрунтується на основі знань та ІКТ. Дана точка зору привела до виникнення таких термінів як невагома економіка, що використовує знання та інформацію в якості оперативних понять; цифрова економіка, яка є ширшою за невагому і робить особливий акцент на основних залучених секторах та безпрецедентній конвергенції між інформаційними технологіями та інформаційними комунікаціями; віртуальна економіка, що заснована на онлайн-середовищі, де все взаємопов'язано за допомогою комп'ютерів, всі учасники та процеси віртуальні, а спілкування відіграє важливу роль.

Поняття «нової економіки» пов'язане з поширенням Інтернету та інформаційно-комп'ютерних технологій.

Нова інформаційна економіка характеризується такими ознаками:

1. Глобальність – економіка має можливість працювати в реальному часі на планетарному рівні, капітал перетікає між країнами, які можуть використовувати його у будь-який час.
2. Висока продуктивність – пов'язана з інвестуванням в сферу ІКТ.
3. Посилення конкуренції і диференціація систем.
4. Посилення значення комп'ютерних технологій.
5. Інновації організаційних структур [2].

Економічні зміни, що відбулися внаслідок нової економіки, потребують деталізації та аналізу їх кількісної значимості, для того, щоб отримати якесь уявлення про розміри явища та визначити його можливий вплив як на економіку, так і на інші сфери діяльності людини. Вимірювання та кількісна оцінка явищ є однією з основних проблем, з якими стикаються дослідники в цій новій сфері. Серед різних проблем, які виникають під час аналізу економічних змін в новій економіці виділяють:

1. Неоднозначність у визначенні явища, що в свою чергу викликає труднощі в отриманні чіткого та послідовного визначення показників, що використовуються для його вимірювання.
2. Труднощі, пов'язані зі встановленням рівня цін, що відображають технічні зміни та поліпшення якості товарів і послуг внаслідок нової економіки. Дефлятори цін потрібно коригувати, щоб врахувати якісні зміни, спричинені ІКТ.
3. Оскільки продукція трансформується за допомогою нових інформаційно-комунікаційних технологій, то з'являються нові продукти та послуги, які ускладнюють процес вимірювання секторів послуг, зокрема в банківській, страховій, роздрібній торгівлі та послугах зв'язку.

Зазвичай до «нової економіки» відносять ті галузі народного господарства, де виробляється комп'ютерне і комунікаційне обладнання, програмне забезпечення, а також вся система формування, зберігання, розпорядження і отримання інформації, що в значній мірі побудована на системі Інтернет.

Це досить вузьке уявлення про «нову економіку». Звичайно, в основі «нової економіки» лежить інфо-комунікаційна складова, яка багато в чому визначає суть цього явища. У самому змісті більшості економічних операцій закладена можливість заміщення реального фізичного об'єкта інформацією про нього, а прогрес у сфері інформаційних технологій забезпечує можливість і виступає каталізатором розвитку даних операцій в світовому масштабі, ініціюючи і активізуючи глобалізацію світової економіки і окремих її сфер.

Однак зводити феномен «нової економіки» тільки до її інфо-комунікаційної (ІКТ) складової, при всій її значущості, навряд чи правильно. Крім ІКТ, в креативній основі «нової економіки» лежать і інші технології: біотехнології, нанотехнології, технології заощадження ресурсів,

створення нових матеріалів, екотехнології та ін. Дуже важливу роль в системі «нової економіки» грає фінансовий чинник, який багато в чому визначає її характер.

«Нова економіка» - це, як вже визнано багатьма дослідниками, «економіка знань», економіка інтелектуальних послуг. В основі «економіки знань» лежать освітні наукові структури різних рівнів. Вони включають механізм переробки даних в інформацію, які в свою чергу, при певних умовах трансформуються в знання, а потім в технології. Це процес переробки, переплавки даних, необробленої інформації в інтелектуальний продукт: в ноу-хау, технології - становить основу зростання в «новій економіці» і впливає на зростання її продуктивності.

Нова економіка - це мережева, віртуальна, нематеріальна та цифрова економіка, заснована на інформації, знаннях, інновації та цифровому декодуванні інформації, яка розвивається в результаті впливу інформаційно-комунікаційних технологій.

Таким чином, з макроекономічної точки зору, феномен «нової економіки» в інформаційному суспільстві можна трактувати як результат поєднання трьох явищ: розвитком технологічної інфраструктури, пов'язаної з ІКТ, макроекономічної трансформації в економіці, що впливає із застосування цих технологій та посилення процесу глобалізації.

Мікроекономічні ефекти нової економіки мають місце на ринку електроніки, де нові продукти та процеси з'являються серед нових ділових відносин та нових моделей спілкування й організації. Ці нові умови сприяють змінам у структурі ринку та конкурентних стратегіях, а також прискоренню зближенню технологій, інфраструктури, ринків та продуктів.

Список використаних джерел

1. Піддубна Л. В. Інформація як складова економічного розвитку суспільства. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси.* 2012. №3. С. 122-131.
2. Currás, Nanclares, López. The debate surrounding the new economy: an approach for an analysis. *Universidad Pública de Navarra*, 2001.
3. Хоменко І. О., Івченко Н. В. Проблеми сталого розвитку в Україні. Юність науки – 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. (м. Чернігів, 17-18 квітня 2019 р.). у 2-х ч. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. Ч. 1. С. 35–36.
4. Хоменко І., Волинець Л., Чубикіна А. Стратегічні засади інвестування людський капітал для забезпечення розвитку національної економіки України *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1 (21). С. 38-45.
5. Хоменко І.О., Горобінська І.В., Куїмова А.В. Оцінювання інфляції в Україні та заходи щодо її подолання. *Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць*. К.: *КиМУ*, 2019. Випуск 1(9). С. 234-243.

Волинець Л. М., к.е.н., доц.,

Сенченко С. В., здобувач вищої освіти гр. ОА-181

Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

За сучасних умов господарювання, процесів євроінтеграції, все більш важливим питанням для вітчизняного бізнесу постає якісний та своєчасний аналіз фінансового стану підприємства, проведення якого є беззаперечною умовою успішного господарювання. Однак, враховуючи, що існує багато методів оцінки фінансового стану та значної невизначеності, важливо вибрати найбільш підходящий метод для кожного суб'єкта господарювання, при цьому враховуючи властиві йому особливості.

На практиці виникає складність аналізу фінансового стану підприємства, яка полягає у використанні недосконалих методів для його оцінки. Саме тому, значної уваги заслуговують удосконалення методики оцінки фінансового стану, з цього приводу виникає потреба глибше розглянути існуючі методи оцінки фінансового стану підприємств, що застосовуються у вітчизняній та зарубіжній практиці, щоб з'ясувати відмінності та можливості. Даній темі

присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних фахівців економістів, серед яких варто виділити Бабяк Н.Д.[1], Терещенка О.О., Швиданенка Г. О [2], Бабіної Н. О., Білик М. Д., Бадзим О. С. [3], Тютюнника Ю. М. [4], Архіма М.В. [5], Корола Т. та інших.

При оцінці фінансового стану підприємства необхідно використовувати різні прийоми та методи, адже дана процедура вимагає систематичної та всебічної оцінки.

На думку Терещенка О.О. та Бабяк Н.Д., аналіз фінансової стану, в основу якого покладено вивчення кількісних показників фінансової звітності підприємства та використовуються стандартні прийоми та методи, називається традиційним(класичним).У вітчизняній практиці, із застосуванням традиційного підходу до оцінки ймовірності фінансової кризи компанії, існують дві групи методів фінансового аналізу: перша спирається на однофакторний аналіз показників, а друга заснована на бальній системі, яка визначає індекс ризику фінансового стану підприємства. Висновок про фінансове становище ґрунтується на основі порівняння фактичних показників з їх нормативними значеннями [1, с. 252-253].

Швиданенко Г.О. та Дмитренко А.І. вважають, що ключовими є три напрями оцінки фінансового стану підприємства (рис. 1).

Рисунок 1 - Аспекти та об'єкти фінансового стану підприємства [2, с. 126]

За словами авторів підручника «Фінансовий аналіз» Білик М.Д., Притуляк Н.М., Павловська О.В., Невмержицька Н.Ю. та Цал-Цалко Ю.С., метод оцінки фінансового стану підприємства залежить від цілей фінансового аналізу. Підхід даних вчених можна представити з дотриманням наступних кроків(Рис.2)

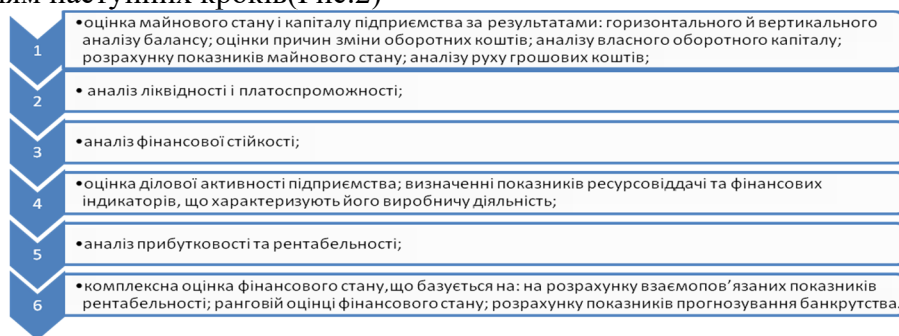

Рисунок 2 - Етапи оцінки фінансового стану підприємства [3, с. 66-67]

Якщо значення одних показників вказує на позитивну діяльність підприємств, тоді як значення інших показників - про незадовільну, тобто об'єктивно передбачити банкрутство неможливо, рекомендується використовувати багатофакторний дискримінантний аналіз, що передбачає побудову оптимальної дискримінантної моделі, за допомогою якої можна класифікувати підприємства за їх фінансовим становищем .

Аналізуючи дані різних джерел щодо зарубіжних методів оцінки фінансового стану підприємств можемо прийти до висновку, що вони орієнтуються на вивчення ймовірності банкрутства підприємства. На думку зарубіжного науковця Архіма М.В. найбільш узагальненими моделями аналізу ризику банкрутства є: бухгалтерські моделі, які використовують окремі фінансові показники; теоретичні моделі, що базуються на якісному критерію; статистичні моделі, які включають однофакторний аналіз, мультиплікативний

дискримінантний аналіз та інші [5, с. 12-13]; моделі штучного інтелекту, що використовують методи «м'яких обчислень». Незважаючи на те, що ці методи відносно нові, вони вже продемонстрували високу здатність до прогнозування.

У сучасній економічній літературі питанню оцінки фінансового стану підприємства приділяється значна увага. Однак існують значні розбіжності у пропозиціях фахівців, що не дозволяє сформулювати ефективну методичку аналізу фінансового стану підприємств. При аналізі фінансової ситуації можуть бути використані різні методи аналізу. Кількість та ширина їх використання в основному залежить від завдань, які ставлять експерти, але обов'язково повинні враховуватися особливості конкретного підприємства.

Відмінною рисою зарубіжного досвіду від вітчизняного при оцінці фінансового стану є його зосередженість на дослідженні ймовірності банкрутства підприємства.

Список використаних джерел

1. Терещенко О. О. Фінансовий контролінг [Електронний ресурс]: навч. посіб. / О. О. Терещенко, Н. Д. Бабяк // КНЕУ. – 2013
2. Швиданенко Г. О. Бізнес-діагностика підприємства [Електронний ресурс]: навч. посіб. [Електронний ресурс] / Г. О. Швиданенко, А. І. Дмитренко // КНЕУ. – 2013.
3. Фінанси підприємств: проблеми і перспективи: монографія : у 3 т. / [М. Д. Білик, Н. О. Бабіна, О. С. Бадзим та ін.]; за наук. ред. М. Д. Білик ; Мво освіти і науки України, Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. - К. : ТОВ «ПанГот». - Т. 3 : Антикризове управління підприємством в умовах ринку. - 2013. – 338 с.
4. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / Ю. М. Тютюнник. – Київ: Знання, 2012. – 815 с.
5. Archim M. V. Considerations on Business Risk of Bankruptcy [Електронний ресурс] / M. V. Archim, S. N. Borlea // Review of Economic Studies and Research Virgil Madgearu. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=13892>.
6. Khomenko I. O., Sadchykova I.V., Krasnyanska Y.V. Current approaches to the analysis of the borrowers (creditworthiness ukrainian and world experience). Economics. Ecology. Socium. Odessa, 2019. Vol. 3, No.1. P. 48-55.
7. Хоменко І.О., Гурнак В.М., Волинець Л.М. Пріоритетні напрямки підвищення фінансової стійкості підприємств транспортної інфраструктури України. Фінансові дослідження. 2018. № 1 (4). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/110.pdf>
8. Хоменко І.О., Концева В.В., Бойко Н.В. Методичні аспекти превентивного антикризового управління та оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання. Фінансові дослідження. 2016. № 1 (1). С. 105-117.

Потапенко Я. О., здобувачка вищої освіти гр. ОА-181,

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Хитрук І. О., здобувачка вищої освіти гр. ЛГ-1-1М,

Національний транспортний університет (м. Київ, Україна)

Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

На сучасному етапі стрімкий прогрес глобалізації торкнувся майже всіх сфер людського існування: політики, суспільства, духовності, культури, науки, техніки та економіки. В рамках трансформації світової економіки актуальним стає питання визначення статусу та ролі мережевої економіки в різних її проявах.

Проблеми глобалізації настільки актуальні, що їм присвячено сотні наукових робіт і українських, і зарубіжних вчених. Провідних науковців, державних та політичних діячів хвилюють численні питання, пов'язані передусім з процесом економічної глобалізації.

За думкою іспанського соціолога М. Кастельса в кінці 20 століття склалася «інформаційна» (оскільки конкурентоспроможність будь-якого суб'єкта економіки – фірми, регіону, нації – залежить від їх здатності генерувати, обробляти і ефективно використовувати інформацію) або «глобальна» (тому що основні види економічної діяльності – виробництво, споживання, циркуляція товарів та послуг, капітал,

праця, сировина, управління, технологія, ринки - організуються в глобальному масштабі з використанням розгалуженої мережі) економіка нового типу [1].

Технологічні прориви в галузі інформаційних технологій дають можливість обговорити особливу матеріальну основу інформаційного суспільства, базисом якої є “мережева економіка”. Як відомо, економічні епохи відрізняються не тим, що виробляється, а тим, якими засобами виробництва виробляється.

Найважливішою умовою становлення “мережевої економіки” стало витіснення з 80-х років ХХ ст. четвертого технологічного укладу, п’ятим за якого лідируючі позиції займають комп’ютерні та інформаційні технології, нові організаційні структури, засоби космічного зв’язку, оптоволоконні та біотехнології тощо. У результаті в мережевій економіці автоматизоване виробництво, завдання, прилади, пристрої, машини та люди пов’язані між собою новими зв’язками [2].

У 2010 р., паралельно зі світовою фінансово-економічною кризою, настав кінець стадії швидкого зростання п’ятого технологічного устрою і почався перехід до технологій та формування відтворювального контуру шостого технологічного устрою. Водночас, в українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно належать до малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1 %; харчова, легка промисловість, аграрна промисловість – 1,2 %. Загалом в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія тощо). Відповідно майже 95 % вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1 %[3].

Сформувався новий глобальний виклик, який стимулюватиме пристосування галузевої структури та зміни технологічної платформи національної економіки під час переходу до інноваційної моделі структурної перебудови економіки. Варіант такої моделі розглянуто і її основні положення затверджено засіданням колегії Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції ще 09.11.2004 р., проте це рішення так і залишилось на папері.

Існують конкретні методи та кількісні вказівки для здійснення структурних змін і у проекті Стратегії розвитку України у період до 2020 р. Це, зокрема, збільшення частки більш технологічно високих виробництв до 35–40 %; частки наукоємної продукції в економіці до 25–30 %; частки підприємств, що впроваджують інновації, в 3–3,5 рази; внеску інновацій в 1,5–2 рази. Своєю чергою, це приведе до зростання ВВП до 12–15 тис. дол. в розрахунку на душу населення. Стратегія розглядає інноваційну діяльність і необхідні заходи щодо її розвитку з позицій таких основних пріоритетів[3]:

- пристосування інноваційної системи України до умов глобалізації та підвищення її конкурентоспроможності;
- налаштування системи продукування інновацій на ринковий попит і споживача;
- створення привабливих умов для творців інновацій, стимулювання інноваційної активності підприємництва;
- систематизація в управлінні інноваційним розвитком, інформатизація суспільства [2].

Очевидно, що для переходу до мережевої економіки недостатньо створити новітню виробничу інфраструктуру (бізнес-інкубатори, технологічні платформи, технопарки, венчурні фонди тощо): за відсутності необхідної щільності соціальної кооперації, у разі дефіциту демократичних інститутів і низького рівня суспільної довіри така інфраструктура працюватиме даремно.

Підсумовуючи вищевикладене створення та розвиток різних форм мереж - це новий метод вирішення проблем конкуренції у світовій економіці та глобалізації ринку. Ця тенденція зумовлена швидким розвитком та розповсюдженням високотехнологічних продуктів та інтегрованих рішень у сучасній економіці, швидкими технологічними вдосконаленнями та високими ризиками на нових ринках.

Перехід до інформаційного суспільства створив нові економічні та технологічні реалії, і ці нові реалії повинні бути зрозумілі та враховані в стратегії розвитку інновацій країни. Сьогодні всі провідні країни, які використовують інформаційні технології на національну користь, розробляють та застосовують державні програми для приєднання до світового інформаційного суспільства.

Наша країна не може ігнорувати цей стратегічний напрямок економічного розвитку, оскільки це надалі забезпечить статус іноземної держави та призведе до низки негативних наслідків. Це може лише знизити рівень національної інформаційної безпеки, ще більше знизити конкурентоспроможність

вітчизняних виробників, зменшити доходи бюджету, посилити соціальні проблеми та послабити економіку національної держави.

Тому Україна має розробляти свою стратегію із врахуванням захисту національних інтересів, надбання нових ключових технологій та завоювання нетипових для себе сегментів світового ринку. Окрім надання пріоритетів підтримці передових технологій та галузей, а також створення новітньої виробничої інфраструктури, найважливішим напрямком інноваційної політики має стати розвиток мережевої співпраці та мереж.

Список використаних джерел

1. Кастельс М. Галактика Інтернет: розмішлення об Інтернете, бизнесе и обществе / Мануэль Кастельс. – Єкатеринбург : У-Фактория, 2004. – 328 с.
2. Дзядук Т. В. Мережева економіка як елемент формування сучасної світової господарської системи / Т. В. Дзядук // Економіка та держава. – 2008. – № 7. – С. 25–27. (0,40 д. а.)
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920.
4. Хоменко І.О., Горобінська І.В., Вовк Є.А. Причини виникнення та наслідки подолання тіньової економіки в Україні. Вісник НТУ. К.: НТУ, 2019. Серія «Економічні науки». Випуск 2 (44), 2019. С.151-160.
5. Хоменко І.О., Брехунова Д.О. Франчайзинг як сучасна форма ведення бізнесу // Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених» (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.) Чернігів: ЧНТУ, 2020. С.33-35.
6. Хоменко І. О., Волинець Л.М., Палєєва В. Р. Особливості функціонування міжнародних товарних бірж // Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.) Чернігів: ЧНТУ, 2020. С.17-19.

Юрченко М. С., здобувач вищої освіти 1 курсу, група МЕДп-201

Науковий керівник: **Зосименко Т. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: taxum0198@gmail.com

АНАЛІЗ ІНДИКАТОРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Одним із інструментів подолання еколого-ресурсних та еколого-техногенних загроз національній безпеці є моніторинг еколого-економічної системи регіону. Моніторинг еколого-економічної системи регіону – це характеристика тенденцій розвитку регіону на основі комплексного аналізу його екологічних, економічних, соціальних, демографічних та організаційно-технічних показників з метою регулювання і прогнозування процесів, необхідних для досягнення цілей сталого розвитку [2].

Окремо слід зупинитися на аналізі екологічної підсистеми регіону як найбільш уразливої перед антропогенним впливом. Для її моніторингу на рівні регіонів доцільно скористатись підходом на основі зведення ряду показників до інтегрального індексу, що дозволить комплексно відобразити екологічні процеси в регіоні в динаміці, а також співставити їх позиції між собою у рейтинга. Враховуючи інформацію, що надає Державна служба статистики України [1], було відібрано ряд індикаторів для обчислення субіндексу екологічної складової сталого розвитку регіонів України. Серед них: використання свіжої води, утворення відходів у розрахунку на одну особу, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, рівень утилізації відходів, площа, на якій проведено роботи з відтворення лісів на одиницю.

Скориставшись методом max-min для їх нормалізації, а також на основі методу середнього арифметичного було розраховано значення показника екологічної підсистеми сталого розвитку кожного регіону України у 2017 р. та 2018 р.

Аналізуючи показники 2017 року, середній субіндекс по регіонах становив – 0,659, мінімальне значення припадало на Дніпропетровську область – 0,340, максимальне на Волинську – 0,841. В середньому темп росту збільшився на 0,41%, це свідчить про покращення екологічних показників по регіонах, при цьому мінімальний темп припав на Сумську область, він знизився на 7,5%, це свідчить про погіршення екологічних показників в регіоні, а максимальне зростання буду зафіксовано в Полтавській області – 8,38%, це свідчить про покращення екологічних показників. Рейтинг 5 лідерів та аутсайдерів серед областей за рівнем екологічного субіндексу у 2017 рік наведено на рис. 1.

Найкращі області у 2017 році:

1. Житомирська – 0,832. Майже по всім показникам ця область виділилась від інших, окрім показника утилізації відходів, по відношенню до інших областей цей показник досить низький (15%) по відношенню до середнього по регіонах (19,2%).

2. Чернівецька – 0,811, також як і Житомирська область, ця область виділяється від інших, окрім показників утилізації відходів (30,3%) по відношенню до середнього по регіонах (19,2%) та відтворення лісів (2,41 га на тис. га) по відношенню до середнього по регіонах (1,266 га на тис. га).

3. Черкаська – 0,810, найбільше на цей показник вплинула утилізація відходів, оскільки у цієї області за 2017 рік найкращий показник серед усіх регіонів (59,2%) по відношенню до середнього по регіонах (19,2%), найменше вплинули роботи з відтворення лісів (0,89 га на тис. га) по відношенню до середнього по регіонах (1,266 га на тис. га).

4. Рівненська – 0,804, найбільше на це вплинули роботи з відтворення лісів, цей регіон лідер по цьому показнику (4,12 га на тис. га) по відношенню до середнього по регіонах (1,266 га на тис. га), найменше значення має утилізація відходів, майже найнижче (5,2%) по відношенню до середнього по регіонах (19,2%).

5. Волинська – 0,792, цей регіон лідер по найменшому викиду забруднюючих речовин у повітря (0,003 тис. т на га) по відношенню до середнього по регіонах (0,042 тис. т на га), найнижчий показник який вплинув, це утилізація відходів (15,3%) по відношенню до середнього по регіонах (19,2%).

Луганська область лідер по найменшому використанню чистої води на особу (0,02 м3 на особу) по відношенню до середнього по регіонах (0,159 м3 на особу)

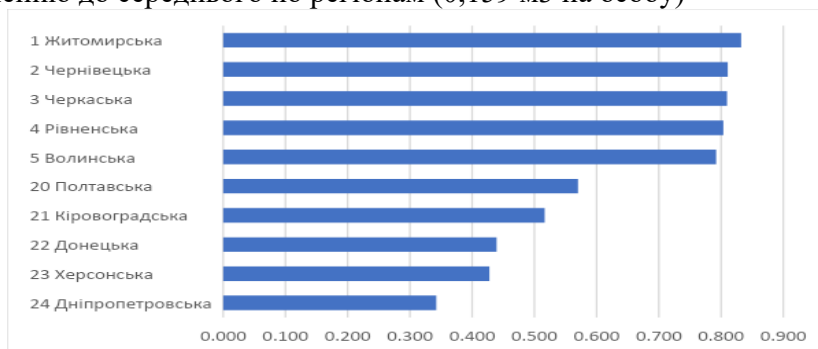

Рисунок 1 – ТОП лідерів та аутсайдерів за показником екологічної підсистеми сталого розвитку у 2017 р.*

*побудовано автором на основі власних розрахунків

Найгірші регіони за екологічними показниками за 2017 рік:

1. Дніпропетровська – 0,342, це лідер по утворенню відходів на 1 особу (75249,7 кг) по відношенню до середнього по регіонах (6775,250 кг), також майже лідер по найменших роботах по відтворенню лісів (0,09 га на тис. га) по відношенню до середнього по регіонах (1,266 га на тис. га).

2. Херсонська – 0,428, цей регіон найбільший по використанню свіжої води на особу (1,21 м3 на особу) по відношенню до середнього по регіонах (0,159 м3 на особу).

3. Донецька – 0,439, цей регіон лідер по найбільшим викидам в атмосферу забруднюючих речовин (0,296 тис. т на га) по відношенню до середнього по регіонам (0,042 тис. т на га).

4. Кіровоградська – 0,517, у цьому регіоні дуже мало утилізується відходів (3,9%) по відношенню до середнього по регіонам (19,2%) та проводяться роботи з відтворення лісів (0,34 га на тис. га) по відношенню до середнього по регіонам (1,266 га на тис. га).

5. Полтавська – 0,570, цей регіон також як і попередній, мало утилізує відходів (7,9%) по відношенню до середнього по регіонам (19,2%) та не займається відтворенням лісів (0,6 га на тис. га) по відношенню до середнього по регіонам (1,266 га на тис. га).

П'ятірка лідерів та аутсайдерів серед областей за екологічним субіндексом у 2018 р. зображена на рис. 2

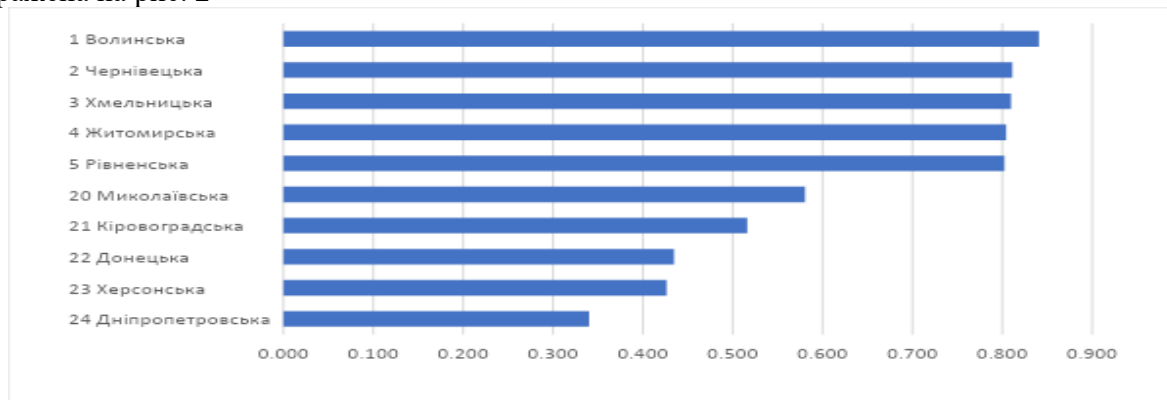

Рисунок 2 – ТОП лідерів та аутсайдерів за показником екологічної підсистеми сталого розвитку у 2018 р. *

*побудовано автором на основі власних розрахунків

Найкращі регіони по екологічним показникам за 2018 рік:

1. Волинська – 0,841, цей регіон залишився лідером по найменшому викиду забруднюючих речовин у повітря (0,003 тис. т на га) по відношенню до середнього по регіонам (0,041 тис. т на га).

2. Чернівецька – 0,811, порівняно з 2017 регіон не змінив своє місце відносно інших регіонів

3. Хмельницька – 0,810, більш за все на це вплинув показник утилізації відходів (з 42,8% до 55,6%) по відношенню до середнього по регіонам (20,2%).

4. Житомирська – 0,804, за рахунок зниження темпу росту, регіон з лідируючої позиції змістився на 4, оскільки майже всі показники знизилися, зокрема більше всього вплинуло зниження утилізації відходів (з 15% до 10%) по відношенню до середнього по регіонам (20,2%).

5. Рівненська – 0,802, показник відносно попереднього року майже не змінився, але з 4 місця регіон знизився на 5.

Найгірші регіони за екологічними показниками на 2018 рік:

1. Дніпропетровська – 0,340, відносно попереднього року показник майже не змінився, але регіон все одно займає найнижчу позицію в рейтингу.

2. Херсонська – 0,426, також як і попередній регіон, Херсонська не змінила свої позиції та залишилася лідером по найбільшому використанню свіжої води на особу (1,19 м³ на особу) по відношенню до середнього по регіонам (0,167 м³ на особу)

3. Донецька – 0,435, займає те саме місце що и в попередньому році.

4. Кіровоградська – 0,516, займає те саме місце що и в попередньому році.

5. Миколаївська – 0,580, показник майже не змінився, але регіон знизився на 1 позицію в рейтингу завдяки тому що має найнижчий показник відтворення лісів (0,04 га на тис. га) по відношенню до середнього по регіонам (1,017 га на тис. га).

Регіони з найбільшою зміною темпу росту:

1. Луганська – з 12 місця на 17, темп росту зменшився на 3,26% завдяки зниженню показника утилізації відходів (з 14% до 8,2%) по відношенню до середнього по регіонам (20,2%).

2. Запорізька – з 17 на 14, темп росту збільшився на 5,72% завдяки показнику утилізації відходів (з 52,7% до 62,8%) по відношенню до середнього по регіонам (20,2%).

3. Київська – з 13 на 16, темп росту зменшився на 1,5% завдяки підвищенню використання чистої води на особу, показник змінився (з 0,18 м³ на особу до 0,29 м³ на особу) по відношенню до середнього по регіонам (0,167 м³ на особу).

4. Закарпатська – з 10 на 7, темп росту збільшився на 1,58% завдяки показнику відтворення лісів з (2,50 га на тис. га до 2,09 га на тис. га) по відношенню до середнього по регіонам який зменшився (з 1,266 га на тис. га до 1,017 га на тис. га).

5. Сумська – з 7 на 10, темп росту знизився на 7,5% завдяки зниженню утилізації відходів (з 39,4% до 23,2%) по відношенню до середнього по регіонам (20,2%).

Закарпатська область лідер по найменшому використанню свіжої води на особу (0,02 м³ на особу) по відношенню до середнього по регіонам (0,167 м³ на особу)

Виходячи із проведених розрахунків, можна ідентифікувати найбільш уразливі компоненти екологічної підсистеми сталого розвитку кожного регіону України. У подальшому наведений перелік показників може бути суттєво доповнений, що дозволить сформулювати більш комплексну уявлення щодо поточного стану та динаміки екологічних параметрів функціонування кожної області.

Список використаних джерел

1. Статистичний збірник «Регіони України. I частина». 2019 / за ред. І.Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 255 с.

2. Моніторинг еколого-економічних систем. Тексти лекцій для студентів галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка, освітньої програми “Економіка довкілля та природних ресурсів” денної форми навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. Чернівці: ЧНТУ, 2018. 102 с.

Дерій О. Ю., аспірантка, освітня програма «Економіка»

Науковий керівник: **Маргасова В. Г.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернівці, Україна)

e-mail: olchia@ukr.net

ПРІОРИТЕТИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ У КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На сучасному етапі розвитку України, що відзначається зусиллями її інтеграції в європейський світогосподарський простір, проблеми збалансування економічних, соціальних та екологічних складових набувають особливої гостроти у зв'язку з їх пріоритетністю в рамках домінування парадигми сталого розвитку.

Сьогодні Україна залишається державою зі значними обсягами утворення та накопичення відходів серед європейських країн, а існуюча система управління відходами є вкрай застарілою, що не відповідає положенням концепції екологізації виробництва та споживання. Це вимагає підвищеної уваги до вирішення проблем у сфері поводження з відходами на мікро-, мезо- та макрорівнях. Особливий акцент потрібно перенести на регіональний рівень, адже процес децентралізації владних повноважень та вимоги щодо розробки регіональних планів поводження з відходами створюють передумови та можливості формування комплексного підходу до вирішення даної проблеми.

Для міських поселень у структурі відходів значну частку займають муніципальні відходи, які включають:

а) побутові відходи:

- відходи від домогосподарств, включаючи папір, картон, скло, метали, пластик, біовідходи, деревину, текстиль, упаковку, відходи електричного та електронного обладнання, відпрацьовані батарейки, батареї та акумулятори, а також великогабаритні відходи;

- відходи з інших джерел, якщо ці відходи подібні за своїм складом до відходів з домогосподарств;

б) відходи інфраструктури населеного пункту:

- відходи об'єктів благоустрою населених пунктів (включаючи відходи від зелених насаджень);

- вуличний змет [2].

Тверді побутові відходи (ТПВ) утворюються у процесі життєдіяльності людини і накопичуються у жилих будинках, закладах соціально-культурного побуту, громадських, навчальних, лікувальних, торговельних та інших закладах. ТПВ відносять до IV класу небезпеки.

Незважаючи на малу частку ТПВ у загальній структурі відходів Чернігівської області, ефективне функціонування цієї сфери має дуже велике значення, оскільки безпосередньо впливає на стан навколишнього середовища поблизу житлових районів. Окрім цього, перероблені відходи є додатковим джерелом сировини, матеріалів та енергії для національної економіки. Попри зменшення кількості населення, обсяг ТПВ, що утворюється в країні та в області поступово збільшується.

Починаючи з 2000 року, структура споживання зазнавала змін, при цьому збільшувалася частка споживання високовідходних товарів та послуг. Спостерігається зростання частки споживання товарів нехарчової групи, що спричиняє збільшення обсягів відходів упаковки.

Структура ТПВ є вирішальним чинником для розвитку системи поводження з відходами. Тобто якісний склад відходів визначає вимоги до систем їх збору та утилізації, а також заходи, які мають застосовуватися в межах поводження з ТПВ. Роль цього показника суттєво зростає при необхідності вибору моделей переробки ТПВ.

До твердих побутових відходів відносять картон, газетний, пакувальний або споживчий папір, всіляку тару (дерев'яна, скляна, металева); предмети та вироби з дерева, металу, шкіри, скла, пластмаси, текстилю та інших матеріалів, що вийшли з ужитку або втратили споживчі властивості; зламані або застарілі побутові прилади, сміття, а також сільськогосподарські та комунальні харчові відходи.

Сучасні концепції поводження з відходами, зокрема з ТПВ, передбачають орієнтацію на європейську ієрархію поводження з відходами, основи якої закладено в Директиві ЄС про відходи від 19 листопада 2008 р.

Пріоритетним є попередження утворення відходів, шляхом зміни споживачьких звичок на користь більш екологічного способу життя. Також на користь цивілізаційного поводження з відходами є стадія яка передбачає їх повторне використання. Тобто відходи стають вторинною сировиною і можуть знову використовуватись у якості сировини та не впливати на довкілля. У ієрархії поводження захоронення відходів знаходиться на останньому місці, проте на жаль в Україні зараз захоронюється близько 99% відходів. Тому найближчими завданнями у сфері управління відходами як на національному так й на місцевому рівнях, є перехід до екологічно безпечних способів поводження з відходами, закриття несанкціонованих звалищ, рекультивация діючих полігонів та приведення їх до відповідності нормам, створення комунальних центрів поводження з відходами. Ці та інші заходи мають на меті досягнення екологічно сталого та безпечного довкілля, зниження негативного впливу на здоров'я населення, створення екологічних продуктів та інше.

Список використаних джерел

1. Цілі сталого розвитку. Україна. Національна доповідь. 2017. http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
2. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України "Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення регіональних планів управління відходами" від 12.04.2019 № 142.

Харченко Ю. П., докторант

Науковий керівник: **Бутко М. П.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: stu_management@ukr.net

АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ ПРОВЕДЕННЯ СТРУКТУРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Децентралізаційні зміни торкнулися не лише регіону як об'єкта державної політики, оскільки зі зростанням мобільності ресурсів, капіталів, товарів і послуг значно знецінились чинники географічного розташування та територіальної близькості.

Економіко-географічні чинники конкурентоспроможності регіонів, які вважалися традиційними як наявність природних, трудових та енергетичних ресурсів, якість наявного матеріального капіталу тощо, втрачають значущість для просторового розвитку.

Посилення здатності регіональних об'єднань результативно здійснювати вирішення лівової частки проблем громади продукує інклюзивність локальних економік (шляхом задіяння у діяльність з отримання результату всіх членів громади та посилює відчуття відповідальності за цей результат).

Інституціоналізація – це нормативно-правова основа організації владної діяльності на відповідній території. Під інституційним аналізом слід розуміти аналіз діяльності економічних суб'єктів (людей, домогосподарств, підприємств, громади, держави, представлених різними рівнями влади) для формування стабільних та повторюваних економічних зв'язків між регіонами, де розташовані ці суб'єкти. Інституційний аналіз враховує питання, пов'язані з владою управління, інтересами, правами та обов'язками суб'єктів господарювання, місцями дії в економічних структурах та взаємовідносинами в економічній сфері.

Тому інституційний аналіз має на меті оцінити організаційну, правову, політичну та адміністративну ситуацію, в якій відбувається економічна діяльність в регіоні, та розробити рекомендації щодо заходів щодо вдосконалення здійснення діяльності.

Проведення інституційного аналізу напряму залежить від розв'язання низки проблем наукового та прикладного характеру. Безпосередньо, це і вибір науково-методологічної бази дослідження, опрацювання та апробація відповідних методик аналізу, формування методик емпіричної бази дослідження.

На сьогодні активно експлуатуються та науково обґрунтовані три основні парадигми сталого економічного зростання:

1) модель інвестиційного зростання, яка базується на високому рівні капітальних вкладень в розробку і впровадження технологій, створених в національних економіках [1, с. 14-33];

2) модель інноваційного зростання – в даному випадку сутність зростання, на відміну від попередньої моделі, полягає у використанні сучасних інновацій, розробці нових технологій і їх розповсюдженні на світових ринках [2];

3) модель інклюзивного зростання, заснована на ефективному використанні людського капіталу і винахідницької діяльності [3, 4].

За фундаментальну наукову базу дослідження оберемо основні ідейні твердження економічного інституціоналізму, що ґрунтується на теоретико-методологічних напрацюваннях сучасної регіоналістики.

Складність впровадження економічних систем суспільства та наявність елементів невизначеності у їхньому вживленні в українські реалії потребує укорінення регулюючої ролі держави, що має спроби усунути, чи пом'якшити суперечності, які, в умовах науково-технічного прогресу, на одне з перших місць висовують диспропорції в економічному розвитку різних районів і територіальних громад країни, недооцінення ролі природного, економічного і людського потенціалу в слаборозвинених районах.

Вирішення світових проблем ґрунтується на концепції інклюзивного стійкого зростання (inclusive sustainable growth) та інклюзивного розвитку (inclusive development). Фундаментальними положеннями таких концепцій є взаємозалежність між темпами зростання економіки і рішенням широкого кола соціокультурних та політичних проблем, включаючи справедливий розподіл створених у суспільстві благ, доходів, з пріоритетною орієнтацією на верстви населення, які є найбільш уразливими або знаходяться найближче до межі бідності (в тому числі і ті, що знаходяться за її межею).

Концепція інклюзивного розвитку означає, що кожен економічний суб'єкт є важливим, унікальним, цінним для суспільства і має можливість задовольнити свої потреби.

У країнах Європи концепція інклюзивного зростання отримала широку популярність. Ця концепція включає теорію хорошого управління, яка визначає роль держави в сучасному процесі економічного розвитку та зростання і може характеризуватися такими принципами:

- Без ефективної держави сталий розвиток неможливий, а функції держави і ринку доповнюють, але не замінюють одна одну.

- Ефективна економічна політика включає активне використання людського капіталу та відкритість до глобальної економіки для широкого та сталого зростання та зменшення бідності.

- Для підвищення ефективності країни необхідна тісна інтеграція ринку (економічної системи), уряду та громадянського суспільства.

Наразі ми, спираючись на літературні джерела, узагальнимо спільні риси і визначимо принципи, які конкретизують сутність інституційного інклюзивного зростання та інклюзивного розвитку для економіки регіону.

Зазначені принципи пропонуємо згрупувати за трьома напрямками: формування, функціонування та розвитку.

Рисунок 1 - Принципи удосконалення інституційного забезпечення територіальної організації господарства України

Неухильне дотримання зазначених принципів створює симбіоз через об'єднання державної та регіональної політики в напрямі модернізації соціогуманітарного простору регіону, підвищення спроможності територіальної громади та втілює людиноцентриський вектор в регіоналістиці через підвищення якості життя населення.

За допомогою запропонованих принципів матимемо змогу провести наукову та комплексну оцінку впливу інституціонального забезпечення територіальної організації господарства України на процеси модернізації та розбудови соціальної інфраструктури регіональних господарських систем, враховуючи децентралізаційні виклики організації територіальної влади на місцях.

У процесі розбудови інституціонального забезпечення територіальної організації господарства України необхідно враховувати такі критерії пріоритетного інклюзивного розвитку, як:

- концентрація, яка створює можливості соціогуманітарного і економічного розвитку регіону;
- інтеграція інновацій в інклюзивний розвиток та функціонування соціальної інфраструктури регіонального простору;
- деконцентрація, що обумовлена необхідністю наближення інституцій до користувачів послуг;
- технологізація, яка ґрунтується на модернізації продуктивних сил регіону з метою реалізації інноваційних стратегій розвитку регіональної економіки, удосконалення процесів надання послуг, що залежить від специфіки регіонального простору.

Для максимального ефекту при виборі діагностичних змінних для оцінки інституціонального забезпечення територіальної організації господарства України, та всіх його складних системних елементів необхідно керуватись такими основними критеріями, як: універсальність, вимірюваність, доступність, якість даних, економічна ефективність, інтерпретативність та спосіб взаємодії змінних.

Комплексна реалізація запропонованих вище принципів здатна стати каталізатором, певною рушійною силою модернізації продуктивних сил регіону з метою реалізації інноваційної та інституційної стратегії розвитку регіональної економіки, в період децентралізаційних трансформацій та визначенні векторів та сфер впливу місцевих управлінських структур у розрізі регіонів і держави в цілому.

Сучасні глобалізаційні виклики в напрямі модернізації економіки загалом і продуктивних сил зокрема, при умові максимального залучення інтелектуального потенціалу, впровадження

сучасних технологій та інших типів інновацій стає єдиноможливим шляхом подолання управлінської кризи, забезпечення стійкого зростання економіки регіонів, покращення якості та рівня життя населення.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія державного управління : в 8 т. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління. 692 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с
3. Вовканич С.Й. Українська національна ідея та еліта: доцентрові (соборні) і відцентрові (регіональні) виклики. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 3 (107). С. 438-454.
4. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І. Франка, 2014. 416с.

Пястун Д. А., Пархомчук Н. В., студенти 2 курсу,
група V – 21, факультета економіки и управления

Научный руководитель: **Коновалова Ж. Ч.**, к. ю. н. доцент

Учреждение образование «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: education3184144@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА УНИТАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ

Правовой статус юридического лица характеризуется спецификой, отличающей юридическое лицо от других субъектов хозяйственной деятельности.

Понятие юридического лица содержится в ст. 44 Гражданского кодекса Республики Беларусь (далее - ГК Беларуси) и в ст. 80. Гражданского кодекса Украины (далее ГК Украины), согласно которым под юридическим лицом понимают организацию, созданную и зарегистрированную в установленном законом порядке, наделенную гражданской правоспособностью и дееспособностью, которое может быть истцом и ответчиком в суде.

Согласно ст.2 ГК Украины и ст. 1 ГК Беларуси, юридические лица являются участниками регулируемых гражданским законодательством правоотношений.

В отношении юридических лиц – субъектов предпринимательства ГК Беларуси и ГК Украины определяет, что предпринимательство осуществляется в любых организационных формах, предусмотренных законом.

Одной из правовых форм коммерческих организаций является унитарное предприятие.

Унитарным предприятием, согласно ст. 113 ГК Беларуси, признается коммерческая организация, не наделенная правом собственности на закрепленное за ней собственником имущество. Имущество унитарного предприятия является неделимым и не может быть распределено по вкладам (долям, паям), в том числе между работниками предприятия. Аналогичная формулировка содержится и в п.1 ст. 1 проекта Закона Республики Беларусь «Об унитарных предприятиях».

Согласно ст. 63 Хозяйственного Кодекса Украины (далее – ХК Украины) в зависимости от способа образования (основания) и формирования уставного капитала в Украине действуют предприятия унитарные и корпоративные. Унитарное предприятие создается одним учредителем, который выделяет необходимое для того имущество, формирует согласно Закону уставный капитал, не разделенный на доли (паи), утверждает устав, распределяет доходы, непосредственно или через руководителя, который назначается (избирается) учредителем (надзорным советом такого предприятия в случае его образования), руководит предприятием и формирует его трудовой коллектив на началах трудового найма, решает вопросы реорганизации и ликвидации предприятия.

Согласно статье 84 ГК Украины, предпринимательскую деятельность могут осуществлять общества, созданные исключительно как хозяйственные общества (полное общество, коммандитное общество, общество с ограниченной или дополнительной ответственностью, акционерное общество) или производственные кооперативы. То есть имеющие корпоративную структуру и признающиеся

собственниками имущества. Корпоративная модель управления обществом исключает возможность совпадения в одном лице учредителя (участника) и руководителя предприятия (высшего и исполнительного органа), что возможно, согласно ХК Украины, в частных предприятиях.

ХК Украины предусматривает возможность для владельцев создавать частные предприятия, не ограничивая их обязанностью формировать фиксированный законом минимальный размер уставного капитала. Можно сказать, что порядок создания и осуществления деятельности унитарных предприятий практически оправдал себя в малом бизнесе. Поэтому среди предприятий частного сектора экономики Украины они стали одной из наиболее распространенных организационно-правовых форм субъектов хозяйствования (предпринимательства), в то время как полные, коммандитные общества и общества с дополнительной ответственностью так и не стали «востребованы» [10].

В соответствии с правовой конструкцией унитарного предприятия при его создании происходит дальнейшая деиндивидуализация объекта собственности, то есть закрепление имущества учредителя на самостоятельном балансе предприятия по праву хозяйственного ведения, при этом он остается хотя и номинальным, но собственником имущества предприятия. Характерным признаком учредителя унитарного предприятия является то, что он относительно своего предприятия является внешним, вне структурного субъекта права. Единственным правовым основанием его «учредительских прав» становится признание предприятия субъектом права хозяйственного ведения, а учредителя — собственником имущества предприятия. Именно такой статус учредителя унитарного предприятия и правовой режим имущества логически определяют право учредителя унитарного предприятия на результат хозяйственного использования имущества (часть 2 статьи 6 Закона Украины «О собственности»), на определение порядка использования прибыли предприятия, на заключение и прекращение контракта с руководителем, на ликвидацию и реорганизацию предприятия [10].

Белорусский законодатель в качестве особого объекта права в ст. 132 ГК Беларуси указывает на предприятие как имущественный комплекс. Однако наряду с подобным подходом к термину «предприятие» в белорусском праве указанный термин, но уже в соединении с понятием «унитарное» используется для описания субъекта права (в частности ст. 113 ГК Беларуси). Хозяйственный кодекс Украины в разделе, регламентирующем предприятия (ст. 62 и далее), использует термин «предприятие» в качестве понятия, тождественного понятию субъекта права, созданного для осуществления, прежде всего, предпринимательской деятельности, но наряду с этим и для реализации некоммерческой хозяйственной деятельности. Таким образом, в силу украинского права понятие «предприятие» охватываются не только государственные и коммунальные унитарные предприятия, но и например, производственные кооперативы, фермерские хозяйства, арендные предприятия и др. При этом в силу п. 3 ст. 66 ХК Украины предприятия обладают «целостными имущественными комплексами», которые признаются недвижимостью и могут быть единым объектом купли-продажи и иных сделок [8].

В гражданских правоотношениях унитарное предприятие, как носитель гражданских прав и обязанностей, может быть как субъектом, так и объектом гражданского оборота.

Участвовать в гражданском обороте как субъект унитарное предприятие может с момента возникновения у него правоспособности, а правоспособность согласно п.3 статьи 45 ГК Беларуси возникает в момент создания юридического лица, а государственного юридического лица, положение о котором утверждено актом законодательства, возникает с момента вступления в силу акта законодательства, предусматривающего образование (создание) такого юридического лица, если иное не предусмотрено этим актом. Юридическое лицо считается созданным с момента его государственной регистрации, если иное не установлено Президентом Республики Беларусь (п.2 статьи 47 ГК).

В Республике Беларусь правовое положение унитарного предприятия как участника гражданского оборота: формы, порядок участие унитарного предприятия в гражданском обороте, объем полномочий предприятия и органов его управления зависит от того на каком вещном праве основано предприятие.

В зависимости от того, на базе какого имущества создано унитарное предприятие, они могут быть государственными и частными.

Государственные унитарные предприятия подразделяются на республиканские и коммунальные.

Имущество республиканского унитарного предприятия принадлежит государству и принадлежит предприятию на праве оперативного управления или на праве хозяйственного ведения.

Имущество коммунального унитарного предприятия принадлежит административно-территориальной единице и принадлежит предприятию на праве хозяйственного ведения.

Имущество частного унитарного предприятия принадлежит собственнику имущества, по решению которого создано предприятие и принадлежит предприятию на праве хозяйственного ведения.

Являясь субъектом гражданских правоотношений, как и любое юридическое лицо, унитарное предприятие приобретает гражданские права и принимает на себя гражданские обязанности через свои органы. Органом унитарного предприятия является руководитель. Руководитель назначается собственником имущества предприятия – учредителем. Собственник имущества унитарного предприятия вправе сам осуществлять функции руководителя предприятия [7].

Право собственности является основным вещным правом, а право хозяйственного ведения и право оперативного управления являются производными вещными правами, или как записано в Гражданском кодексе Республики Беларусь иными вещными правами.

Вещные права на имущество унитарного предприятия (право оперативного управления и право хозяйственного ведения) предполагают ограничения по распоряжению указанным имуществом:

- унитарное предприятие, за которым имущество закреплено на праве оперативного управления, вправе распоряжаться указанным имуществом, в том числе отчуждать его только с согласия собственника. Причем собственник имеет право изъять имущество, закрепленное за предприятием на праве оперативного управления, и распорядиться им по своему усмотрению.

- унитарные предприятия, которым имущество принадлежит на праве хозяйственного ведения, ограничены в распоряжении недвижимым имуществом: продавать, сдавать его в аренду, в залог, вносить в качестве вклада в уставной фонд хозяйственных обществ и товариществ, и иным образом распоряжаться этим имуществом унитарное предприятие может только с согласия собственника. Остальным же имуществом, принадлежащим на праве хозяйственного ведения, унитарные предприятия распоряжаются без согласия собственника, исключения могут быть предусмотрены законодательством или самим собственником [7].

Следует также обратить внимание, что согласно п.2 статьи 210 ГК Беларуси право собственности на имущество, приобретенное унитарным предприятием по договорам или иным основаниям приобретаются собственником имущества этого унитарного предприятия, независимо от того на государственной и частной форме собственности оно основано.

Особенностью унитарного предприятия, как субъекта гражданских правоотношений является то, что имущество унитарного предприятия является неделимым, долевая собственность на имущество унитарного предприятия не допускается.

В тех случаях, когда в соответствии с законодательством Республики Беларусь имущество унитарного предприятия переходит к двум и более лицам (оформление наследственных прав и т.д.) унитарное предприятие подлежит либо ликвидации, либо реорганизации в хозяйственное общество или продается как имущественный комплекс в целом лицу, не являющемуся участником долевой собственности на имущество предприятия.

Объектом гражданского оборота (объектом купли – продажи, дарения, брачного договора и т.д.) унитарное предприятие в целом может быть только как имущественный комплекс, зарегистрированный как объект недвижимого имущества в Едином государственном регистре недвижимого имущества, прав на него и сделок с ним. Унитарное предприятие, зарегистрированное как имущественный комплекс, является недвижимым имуществом (статья 130 ГК Беларуси), и поэтому при совершении с ним сделок как с объектом гражданского оборота, необходимо руководствоваться законодательством, регулирующим оборот недвижимого имущества [7]. Продажа бизнеса, как имущественного комплекса, требует высоких денежных и временных затрат.

В ХК Украины вопрос о механизме смены собственника обязательных прав не урегулирован. Однако учредитель частного предприятия приобретает права аналогичные правам участников хозяйственных обществ, что предполагает их продажу и ликвидацию.

Правоспособности унитарных предприятий по белорусскому и украинскому законодательству различаются.

В ГК Украины (ст.91) правоспособность юридических лиц приравнена к правоспособности физических лиц, что предопределяет её общий характер.

Универсальная правоспособность юридических лиц в полном объеме закреплена только в ГК Украины. Общая гражданская правоспособность юридического лица может быть ограничена только по решению суда. Представляется, что при наличии такой нормы в ГК Украины даже учредители юридического лица не могут ограничивать ее возможности иметь те или иные гражданские права и обязанности. Отдельные виды деятельности юридическое лицо может осуществлять после получения соответствующего разрешения (лицензии). Перечень таких видов деятельности определен в ст. 9 Закона Украины «О лицензировании определенных видов хозяйственной деятельности» [5]. Например, лицензированию подлежит поиск (разведка) полезных ископаемых, производство лекарственных средств, оптовая, розничная торговля лекарственными средствами, строительная деятельность (изыскательские и проектные работы для строительства, возведение несущих и ограждающих конструкций, строительство и монтаж инженерных и транспортных сетей). Возникновения гражданской правоспособности юридического лица, как и ее прекращения, закон связывает с моментом внесения соответствующих записей в Единый государственный реестр юридических лиц и физических лиц-предпринимателей.

В белорусском законодательстве определение характера гражданской правоспособности носит более абстрактный характер, не конкретизируется законодателем в зависимости от вида юридического лица. Правоспособность юридических лиц по ГК Беларуси определяется через категории «цель» и «предмет» деятельности: юридическое лицо может иметь гражданские права, соответствующие целям деятельности, предусмотренным в его учредительных документах, а также предмету деятельности, если он указан в учредительных документах, и нести связанные с этой деятельностью обязанности (ст. 45). Обязательность закрепления в учредительных документах унитарного предприятия помимо цели предмета его деятельности непосредственно предусмотрено в п. 2 ст. 48 ГК Беларуси. Таким образом, специальная правоспособность унитарного предприятия предопределяется предметом деятельности, закрепление которого в уставе обязательно в силу нормы, содержащейся в кодифицированном законодательном акте, представленном уровнем закона, и соответствует целям создания унитарного предприятия [9].

Специальная правоспособность государственных унитарных предприятий определяется спецификой правового режима имущества, на базе которого они создаются: объекты республиканской и коммунальной собственности, предназначены для обеспечения определённых общественных интересов, для исполнения возложенных на государство специальных функций. Иными словами, целевая правоспособность государства влечёт необходимость использования его имущества в рамках определенного перечня целей, в том числе и тогда, когда оно передано в хозяйственное ведение или оперативное управление. При этом получение прибыли для государства через функционирование созданных им государственных унитарных предприятий не может доминировать, а может рассматриваться исключительно как средство достижения других основополагающих для государства целей [9].

Спецификой белорусского законодательства является признание частных унитарных предприятий, которые согласно ГК Беларуси могут быть созданы на основе частной собственности физического или юридического лица. Если специальный характер правоспособности государственных унитарных предприятий не оспаривается, то вопрос об определении характера правоспособности частных унитарных предприятий является неоднозначным.

Список использованных источников

1. Гражданский Кодекс Республики Беларусь от 07.12.1998 № 218-3 / [Электронный ресурс]/. Режим доступа: https://kodeksy-by.com/grazhdanskiy_kodeks_rb.htm. - Дата доступа: 05.12.2020.
2. Гражданский кодекс Украины от 16.01.2003 № 435-IV(с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2020) / [Электронный ресурс] /. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30418568 - Дата доступа: 05.12.2020.
3. Хозяйственный кодекс Украины от 16.01.2003 №436-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.07.2020) / [Электронный ресурс]/. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30418746 - Дата доступа: 05.12.2020.

4. О хозяйственных обществах: Закон Республики Беларусь от 09.12.1992 №2020-ХП. / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_hozyajstvennyh_obwestvah/9.htm - Дата доступа: 05.12.2020.
5. О лицензировании определенных видов хозяйственной деятельности: Закон Украины от 01.06.2000 № 1775-III / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://kodeksy.com.ua/ka/o_licenzirovanii.htm - Дата доступа: от 08.12.2020.
6. О государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) субъектов хозяйствования: Декрет Президента Республики Беларусь от 16.01.2009 №1 / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.pravo.by/document> - Дата доступа: 08.12.2020.
7. Готина, И. Унитарное предприятие – субъект и объект гражданских правоотношений / И. Готина // Белорусская нотариальная палата [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://belnotary.by/press-tsentr/avtorskaya-kolonka/inna-gotina/unitarnoe-predpriyatie-subekt-i-obekt-grazhdanskikh-pravootnosheniy/?type=special> - Дата доступа: 08.12.2020.
8. Функ, Я.И. О некоторых аспектах правовой природы предприятия как имущественного комплекса (на основе белорусского права) / Я.И.Функ // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.lawinstitute.bsu.by/upload/image/Biblio/funk/funk_2.pdf - Дата доступа: 08.12.2020.
- 9 Салей, Е.А. Правоспособность коммерческих юридических лиц (по законодательству Республики Беларусь) / Е.А.Салей // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://univer.km.ua/visnyk/1140.pdf> - Дата доступа - 08.12.2020.
10. Соловей, Л. Что хорошо в унитарном предприятии. / Л.Соловей // Изд. юридическая практика [Электронный ресурс] - 2006. - №2. / - Режим доступа: https://pravo.ua/articles_category/vypusk-2-420-Lfnf - Дата доступа : 07.12.2020.
-

Родина О. А., магистрант, группа 2071мдЛ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Богущ В. В.**, к.э.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
rodina_olesia@rambler.ru*

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА В СИСТЕМЕ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

По мере развития рыночной экономики в стране повышение эффективности транспортного процесса требует новых подходов к организации перевозок. Это привело к появлению нового направления – транспортной логистики.

Транспортная логистика позволяет значительно сократить транспортные затраты и оптимизировать маршрут движения транспортных средств. Применение современных информационных технологий способствует значительной экономии затрат, времени и документов.

Транспорт как составная часть более крупной системы, т. е. логистической цепи, привел к необходимости рассматривать его в разных аспектах. Транспортный сервис в современных условиях включает в себя не только собственно перевозку грузов от поставщика потребителю, но и большое количество экспедиторских, информационных операций, услуг по грузопереработке, страхованию, охране и т. д. Такой подход способствует оптимальному выбору транспортных услуг.

Существуют пять основных видов транспорта: железнодорожный, водный (морской и речной), автомобильный, воздушный и трубопроводный.

В таблице 1 приведены объемы грузоперевозок в Республике Беларусь по видам транспорта. Из данных таблицы следует, что в начале тысячелетия отмечается постепенный рост объемов перевозок практически по всем видам транспорта. Этому способствовали постепенное изменение политики государства в области логистики в целом, создание и развитие логистических центров в республике, более эффективное использование транзитного потенциала страны, ряд принятых на законодательном уровне программных документов, которые определили основные направления инвестиций и инфраструктурного развития Беларуси.

Таблица 1 – Грузооборот по видам транспорта за 2000-2020 годы (млн т-км)

	Годы								
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	октябрь 2020
Все виды транспорта	89 154	127 320	128 144	125 957	125 820	133 348	138 838	130 842	101 480,6
в том числе:									
трубопроводный	52 659	74 261	65 743	60 552	59 345	57 708	58 071	54 039	42 412,3
железнодорожный	31 425	43 559	46 224	40 785	41 107	48 538	52 574	48 205	35 115,4
автомобильный	5 026	9 351	16 023	24 523	25 239	26 987	28 082	28 516	23 871,3
внутренний водный (речной)	26	90	110	21	21	32	37	33	58,7
воздушный	18	59	44	77	108	83	75	48	22,9

Примечание – Источник: [1].

Если оценивать ситуацию за последние 5 лет, следует отметить незначительное увеличение общего объема грузооборота (для целостности картины используем данные за 2019 год). Но в разрезе по видам транспорта ситуация неоднородна. В 2015 году грузооборот транспорта Республики Беларусь составил 125957 млн т-км в год, в том числе трубопроводным – 60552 млн т-км, железнодорожным – 40785 млн т-км, автомобильным – 24523 млн т-км, внутренним водным – 21 млн т-км, воздушным – 77 млн т-км. По сравнению с 2015 годом в 2019 году грузооборот увеличился на 3,89 %. Также наблюдался рост показателя по железнодорожному (на 18,19 %), автомобильному (на 16,28 %) и внутреннему водному (на 57,14 %) видам транспорта. В то же время наблюдалось снижение объема грузооборота трубопроводным (на 10,76 %) и воздушным (на 37,66 %) видами транспорта. На рисунке 1 изображена динамика грузооборота по видам транспорта за 2000-2020 годы.

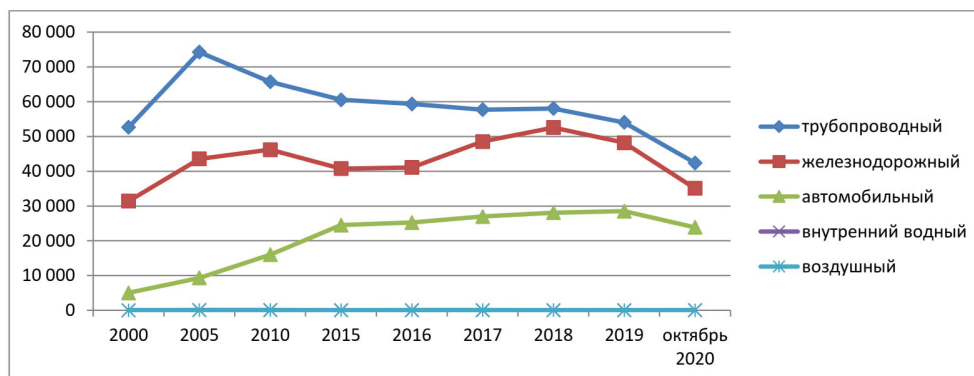

Рисунок 1 – Динамика грузооборота по видам транспорта за 2000-2020 годы (млн. т-км)

Примечание – Источник: собственная разработка на основе [1].

В настоящее время наибольший удельный вес в грузообороте транспорта страны занимает трубопроводный – 42 %. Удельный вес железнодорожного транспорта составляет 35 %, автомобильного – 24 %. Доля внутреннего водного и воздушного видов транспорта – незначительна. Соответствующие данные отражены на рисунке 2.

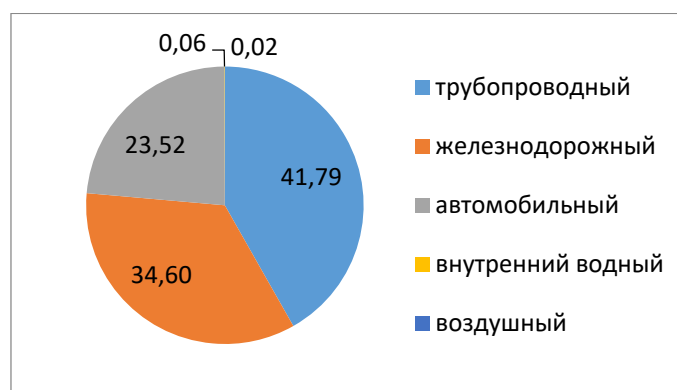

Рисунок 2 – Соотношение видов транспорта в общем грузообороте Республики Беларусь на октябрь 2020 года (в %)

Примечание – Источник: [2].

Несмотря на то, что в общем грузообороте страны доля автомобильного транспорта занимает третье место, с каждым годом его роль и значение в экономике и товарообороте республики возрастает. По сравнению с 2015 годом увеличились международные грузовые перевозки на 45,3 %, из них доля транзита через страну – на 26,21 % [3]. Это свидетельствует о стремлении республики наиболее эффективно использовать свое географическое положение и транзитный потенциал.

Основными причинами активного использования автотранспорта в логистических системах стали присущие ему гибкость доставки и высокая скорость междугородных перевозок. От железных дорог автотранспорт отличают сравнительно небольшие капиталовложения в оборудование терминалов (погрузочно-разгрузочных мощностей) и использование автодорог общего пользования. Однако в автотранспорте величина переменных издержек (оплата труда водителей, затраты на горючее, шины и ремонт) в расчете на 1 км пути велика, постоянные же расходы (накладные расходы, амортизация автотранспортных средств) невелики. Поэтому в отличие от железнодорожного автотранспорт лучше всего использовать для перевозки небольших партий грузов на малые расстояния. Это определяет сферы использования автотранспорта – перерабатывающая промышленность, торговля и т. д. Несмотря на определенные проблемы в автотранспортной отрасли (рост расходов на замену и техническое обслуживание оборудования, на оплату труда водителей, грузчиков и ремонтников) в обозримом будущем именно автотранспортные перевозки сохранят центральные позиции в обеспечении транспортных потребностей логистики.

Привлекательность любого вида транспорта, и в первую очередь в экономическом аспекте, должна обеспечиваться за счет удовлетворения потребностей покупателей транспортных услуг и создания таких условий, при которых материальный поток доводится до конечного потребителя с минимальным участием грузовладельца.

В последние годы крупные государственные и частные транспортно-логистические компании, логистические провайдеры, предприятия производственного сектора и сферы услуг стали активно создавать свои складские комплексы, грузовые терминалы, транспортно-логистические центры. Тем не менее, потенциал транспортной логистики в Республике Беларусь используется недостаточно, что связано с нехваткой квалифицированных кадров, обладающих соответствующими теоретическими знаниями и практическими навыками в области транспортной логистики.

Список использованных источников

1. Грузооборот по видам транспорта. [Электронный ресурс] // Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Режим доступа: <https://minsk-city.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ekonomicheskaya-statistika/transport/> – дата доступа: 12.12.2020.
2. Грузовые перевозки по видам транспорта за январь-октябрь 2020 года. [Электронный ресурс] // Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Режим доступа: <https://minsk-city.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ekonomicheskaya-statistika/transport/>. – дата доступа: 12.12.2020.
3. Транспорт в Республике Беларусь. Отчет по качеству (ESQRS 2.0). [Электронный ресурс] // Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Режим доступа: <https://minsk-city.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ekonomicheskaya-statistika/transport/>. – дата доступа: 12.12.2020

Собчук Д. О., студентка 2 курса, группа 1971-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Емельяненко Я. В.**, магистр экон. наук
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: sobchuk.dasha1952@gmail.com

ДИНАМИКА ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

На протяжении последних лет для Республики Беларусь привлечение и эффективное использование иностранных инвестиций является одним из приоритетных направлений инвестиционной политики, которую проводит Правительство страны.

Иностранные инвестиции являются одной из важнейших частей функционирования национальной экономики любой страны, так как они открывают доступ к новым товарным рынкам, способствуют созданию новых рабочих мест, способствуют экономическому росту страны.

В данном исследовании представим результаты анализа динамики поступлений инвестиций от иностранных инвесторов в реальный сектор экономики Республики Беларусь. В качестве периода исследования возьмем десять последних лет: данные за 2010-2019 годы.

В 2019 году вклад иностранных инвестиций в реальный сектор Республики Беларусь вырос по сравнению с 2010 годом на 10,1 % (в 2010 г. – 9085,5 млн долл. США, 2019 г. – 10006,8 млн долл. США [1]). Структуру указанных инвестиций представим на рисунке 1.

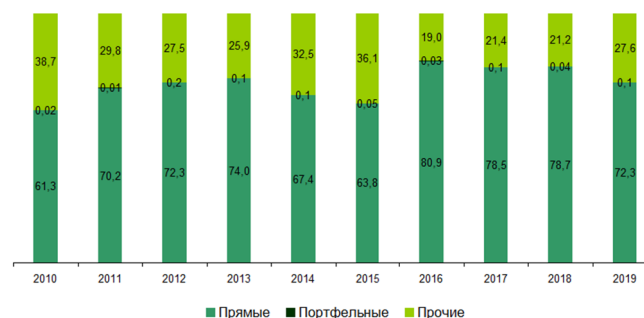

Рисунок 1 – Структура инвестиций, поступивших от иностранных инвесторов в реальный сектор экономики Республики Беларусь в 2019 году (в процентах к итогу)

Примечание. Источник: данные Национального статистического комитета Республики Беларусь [1]

Как видно из рисунка 1, в 2016 году в структуре иностранных инвестиций наблюдается увеличение доли прямых инвестиций на 17,1 п.п. (с 63,8 % до 80,9 %). Далее наблюдается динамика их снижения, которая вызвана сокращением внутренних источников

финансирования: средств консолидированного бюджета (оптимизация финансирования государственных программ), кредитных ресурсов (высокие процентные ставки по кредитам и за кредитованность организаций).

По итогам 2019 г. основными поставщиками иностранных инвестиций в Республику Беларусь стали: Российская Федерация (45,1 %), Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии (18 %) и Кипр (7,6 %), которые представлены на рисунке 2.

Рисунок 2 – Структура инвестиций, поступивших от иностранных инвесторов в реальный сектор экономики Республики Беларусь в 2019 году, по основным странам-инвесторам

Примечание. Источник: данные Национального статистического комитета Республики Беларусь [1]

Анализ статистических данных за 2010–2019 гг., проведенный автором, позволил сделать вывод о наличии факторов и проблем, препятствующих повышению инвестиционной активности, к которым можно отнести:

– негативные тенденции уменьшения внутреннего спроса. Последний раз экономика Беларуси показывала рост с первого по третий квартал 2015 г., с тех пор ВВП страны демонстрировал стабильное снижение. Сегодня ВВП не растет из-за снижения внутреннего спроса, уменьшения доходов и инвестиций;

– особенности национального механизма приобретения и регистрации земли;

– Республика Беларусь не входит в ВТО, что находит отражение на снижении уровня конкурентоспособности белорусских товаров по сравнению с аналогичными товарами стран-участниц ВТО, поскольку последние могут поступать на рынки других стран ВТО без ограничений и повышенных таможенных пошлин. В связи с этим можно ожидать уменьшение заинтересованности иностранных инвесторов в реализации проектов на территории Республики Беларусь и перелив капитала в страны-члены ВТО;

– особенности развития национального фондового рынка. Доля рынка государственных ценных бумаг и ценных бумаг Национального банка Республики Беларусь слишком велика в объеме биржевой торговли. Во многих развитых странах рынки ценных бумаг используются для заемного финансирования, в Беларуси же для этих целей используются банки. Фондовый рынок в Беларуси – место для торговли государственными ценными бумагами;

– недостаточно высокая доля частного сектора в экономике. По сравнению с 2016 г. доля частного сектора в экономике увеличилась на 17,9 % и составила 47,9 %. Для сравнения в развитых странах удельный вес частного сектора составляет 60-80 %;

– неопределенность политики приватизации и отсутствие единой всеобъемлющей стратегии приватизации. Самым крупным собственником акционерных субъектов хозяйствования является государство, т. к. в большинстве акционерных предприятий контрольным пакетом акций (свыше 51 %) владеет государство. Кроме того, политика приватизации представляет собой только приватизацию отдельных предприятий;

– усложненная налоговая система, ценообразование и таможенный режим, бюрократическая структура принятия решений государственными органами по согласованию и размещению инвестиций, частые изменения действующих законодательных актов;

– чрезмерное вмешательство государства в экономику и недобросовестная конкуренция со стороны местных государственных предприятий. Государственные предприятия имеют доступ к относительно дешевым сырьевым и кредитным ресурсам.

Таким образом, можно констатировать, что в Республике Беларусь существует ряд факторов, которые сдерживают прирост иностранных инвестиций в реальный сектор экономики страны – это политические барьеры и особенности белорусского законодательства, падение внутреннего спроса и неблагоприятный прогноз развития нормативно-правовой среды. Все это говорит о необходимости экономических реформ, призванных повысить привлекательность белорусской экономики для иностранных инвесторов.

Список использованных источников

1. Иностранные инвестиции [Электронный ресурс] / Официальный сайт Национального статистического комитета Республики Беларусь. – Режим доступа: <https://belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/inostrannye-investitsii/godovye-dannye/>. – Дата доступа: 05.12.2020.

Ibragimova B. S., 2nd year student, FIEM-19-1 group (Mark),
Faculty of Engineering Economics and Management
Supervisor: **Esenbekova T. I.**, Master of Economics, Senior Lecturer
Karaganda Technical University (Karaganda, Kazakhstan)
e-mail:tleu65@mail.ru

THE ESSENCE OF THE PRODUCTION POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

Currently, the word "potential" is used to refer to the means, reserves and sources that are available and can be used to achieve a certain goal, solve a task, as well as the capabilities of an individual, society, or state in any area.

In modern conditions, the main factors of economic growth have changed radically. If the economy has developed mainly through an extended involvement in the production of labor resources, production facilities, raw materials, materials and energy, now many tasks have become possible only on the basis of efficiency and quality of work through better use of scientific and technological process, energy, labor and financial resources.

The production potential serves one common goal facing the economic link. But it is precisely the fact that the place and functions of each element are determined by the requirements imposed on the totality of elements as a whole that characterizes its orderliness. On the other hand, the performance of a set of elements of a common task for the production potential means that they are interconnected and interact with each other. Thus, the production capacity meets all the requirements for systems.

In the modern economy of the Republic of Kazakhstan there are the following problems:

- one-sided orientation of the economy;
- low productivity of the manufacturing industry;
- underdeveloped industrial and social infrastructure;
- increasing depreciation of fixed assets in sectors of the economy that are not included in the oil and gas and mining and metallurgical complex;
- general technical and technological obsolescence of enterprises;
- low R & D costs, lack of effective interaction between science and production.

The main objectives of the State Program of Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan are:

- improving the productivity of fixed assets in the manufacturing industry;
- stimulating the creation of knowledge-intensive and high-tech export-oriented industries.

Being the main link of the country's economic complex, enterprises concentrate all the resources of production. It is here that important economic processes take place, national income is formed, economic and social problems are solved, and production and social relations are formed. The efficiency of economic development ultimately depends on how effectively the production potential of enterprises is used. The size and degree of perfection of the production potential of enterprises to a decisive extent depend on the number of new equipment mastered in production, the timing of the development of progressive products.

The relevance of studying the production potential of an industrial enterprise is determined primarily by its role in increasing the scale of social production, improving the quality of products and accelerating scientific and technological progress.

The production potential of an enterprise is characterized as a complex system of production resources that are interconnected and interdependent. Orientation of the category of production potential at the enterprise level is very important from the point of view of improving the use of production resources, increasing their return.

The main importance of the production potential of the enterprise is to create new values, and its elements must be purposefully adapted to the requirements of the manufactured products. It will be able to fulfill this purpose if the material natural form it has adopted and the quantitative ratio of its components make it capable of functioning as a value that creates value and surplus value. That is, when the composition and characteristics of the elements of the production potential correspond to and are determined by the parameters of the manufactured products.

In this case, all the elements of the production potential serve one common goal facing the enterprise. But it is precisely the fact that the place and functions of each element are determined by the requirements imposed on the totality of elements as a whole, and characterize its ordering. On the other hand, the performance of a set of elements of a common task for the production potential means that they are interconnected and interact with each other. Thus, the production capacity meets the requirements for the systems.

The main task of the production potential of the enterprise is to manufacture products, that is, to reproduce them. In order for the production capacity to carry out this continuous and constantly renewed process, it itself must also be continuously and continuously reproduced. Moreover, at any given time, the characteristics of the renewed potential must correspond (be adequate) to the characteristics and volumes of the products produced.

This condition will be enforced with the greatest completeness only if all or at least the most important elements of productive capacities will be played within the system, taking into account circulating in her information as the status of individual elements and their relationship, and the correlation of the characteristics – constituents of production potential and technical and economic parameters of its goals and objectives. That is, the production potential must have the ability to reproduce itself.

In practice, this ability is confirmed by a number of trends: the system of repairs and modernization of fixed assets of the enterprise. Another form of practical realization of the ability of the production potential to reproduce itself should be considered an increase in the number of complex enterprises in the structure of industry, along with auxiliary units that include the so-called non-core production. Finally, it should be noted and such a form of manifestation of the reproductive capacity of the production potential, as the restructuring of production.

Production potential as an economic system is characterized by another feature that has a decisive influence on the content and nature of the interrelationships of its elements - their interchangeability. It determines the wide competitiveness of potential elements and plays a crucial role in their development, giving it high reliability in operation. The interchangeability of the elements of production capacity creates opportunities for choosing effective options for production and saving resources.

These distinctive features of the production potential of the enterprise—the purpose, the ability to reproduce itself and the features of a complex economic system—determine its structure.

In the most general formulation, all resources that are in any way related to the functioning and development of the enterprise can be considered as elements of the production potential of the enterprise. The selection of the most important ones from a huge number of them is a very difficult problem, as evidenced, in particular, by the many different opinions about the composition of production capacity. The main difficulty in analyzing the composition of the production potential of an enterprise is that all its

elements function simultaneously and in aggregate. Consequently, the laws of potential development can be revealed not as separate laws of development of its components, but only as a combination of them.

List of sources used

1. Bukhalkov M. I., Kuzmina N. M., Babordina O. A. Personnel management at the enterprise: Textbook for universities / Under the editorship of M. And Bugakova. - M.: Publishing house "Exam". - 2017. - 320 p.

Мельниченко П. В., аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ЕКОНОМІКИ

Спираючись на успішний досвід зарубіжних країн, слід зазначити, що інструменти державного управління є важливими стимулами активізації розвитку інвестиційного потенціалу економіки.

Нормативно-правове регулювання як основа запровадження інвестиційної політики займає важливе місце серед ключових факторів успіху інвестиційного розвитку зарубіжних країн. Наприклад, США мають потужну розгалужену дворівневу систему інвестиційного та податкового нормативно-правового регулювання [1]. Виходячи із американського законодавства рівень обов'язків щодо активізації та підтримки інвестиційної діяльності для регіонального та федеративного рівня є однаковим. Також слід відзначити самостійність та автономію у прийнятті рішень щодо економічного розвитку своєї території, залучення іноземного капіталу і контролю за іноземними інвесторами, стимулювання розширення підприємницької та господарської діяльності для місцевих органів влади через формування відповідної регіональної фіскальної політики [2].

Система нормативно-правового регулювання Великобританії характеризується відсутністю єдиного закону, що регламентує інвестиційну діяльність. Особливістю її також є першочергове завдання захисту прав інвесторів та сприяння безперервному і швидкому нагромадженню капіталу в інтересах стейкхолдерів, що в результаті призводить до розвитку виробничої сфери [1].

У Німеччині важливу роль в системі правового регулювання відведено інвестиційним компаніям. Інвестиційні компанії позиціонуються як кредитні установи, а їх діяльність регламентується окремим законодавством. Тут також не передбачено єдиного закону або державного органу для регулювання інвестиційної діяльності [1].

Особливим аспектом японської моделі управління інвестиціями є здійснення фінансування проектів, спрямованих на інвестування в інфраструктуру відповідно до потреб конкретних суб'єктів підприємницької діяльності. Координуються ці проекти консультативними радами, що формуються державою. Для урядових організацій даної країни характерно те, що за необхідності розширення масштабів виробництва, певна галузь на законодавчому рівні набуває особливого статусу, який надає їй право адміністративної координації інвестицій на певний часовий період. Після закінчення встановленого періоду цей режим може бути скасований, тобто можна судити про те, що даній країні притаманний капіталоутворюючий характер інвестиційної політики. Значним плюсом представленого процесу є можливість акумулювання вагомих обсягів фінансових ресурсів для ефективного інвестування [3].

В країнах зі високим економічним розвитком широкого застосування набули інструменти фіскального стимулювання інвестиційної активності. Це пояснюється тим, вони мають ряд переваг порівняно з прямим бюджетним фінансуванням, а саме: незалежність та автономія у можливостях ухвалення рішень для приватного сектору щодо пріоритетів здійснення інвестиційної та інноваційної політик; уникнення формування ринку інноваційної продукції, що здатен функціонувати лише за штучної підтримки держави; зниження рівня бюрократії в системі органів державної влади; відсутність залежності від послідовності стадій бюджетного процесу та необхідності затвердження асигнувань, а також узгодження інтересів різних відомств і ухвалення законодавчих актів; активізація

та мотивування інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств різних промислових галузей, базуючись на дотриманні принципів справедливості та ефективності господарського процесу [4].

Наприклад, США використовують такі пріоритетні напрями фіскальної політики: збільшення бази оподаткування, зменшення найбільших значень ставок оподаткування, скорочення фіскальної функції податків через превалювання інших функцій, лібералізація ставок оподаткування, однакове податкове навантаження при однаковому рівні доходу незалежно від форми інвестування [5]. З метою мінімізації наслідків кризових явищ для економіки країни пріоритетно відбуваються спроби зменшити податкові пільги для запобігання можливості платників зменшити свої податкові зобов'язання. Однак такі заходи не стосуються тих суб'єктів господарювання, які займаються реалізацією пріоритетних інноваційних проєктів, а також підтримують рівень обсягів інвестування, вони, як правило, мають право на додаткові податкові преференції [6]. Також у США в рамках програми формування робочих місць The American Jobs Act надаються податкові пільги на капітальні інвестиції.

Механізм стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів у Великобританії схожий за принципом побудови на американській, проте йому притаманні певні особливості. Наприклад, ставки податку на прибуток корпорацій встановлюються щорічно на фінансовий рік, який завершився. Корпораціям надано право всі витрати на НДДКР відносити на витрати виробництва незалежно від розміру. Також англійська податкова система містить вагомий перелік податкових пільг. Зокрема це стосується таких податків, як оподаткування дивідендів компаній та податок з прибутку на приріст капіталу [5]. Підсумовуючи, слід зазначити, що для сучасного етапу прояву кризових явищ характерне зберігання тенденції до податкового стимулювання інвестиційної активності та формування інвестиційного ресурсу [6].

Уряд Німеччини широко використовує неоподатковувані надбавки на виробництво товарів за рахунок інвестицій, а також інвестиції у сферу НДДКР, зменшення ставок корпоративного податку, зміна податкової структури, зменшення податку на дохід і прибуток з одночасним збільшенням податку на споживання та додану вартість [5].

Для податкової системи Франції характерний значний перелік різноманітних стимулів інвестиційно-інноваційної діяльності. Пільгова податкова політика в цій країні практикується з 90-х рр. Зокрема вона стосується користування коштами податкового кредиту для проведення досліджень, періодично підвищується його найбільший розмір, спрощується послідовність та процедура отримання права на пільги, формуються більш сприятливі умови для венчурних компаній. Також таким суб'єктам господарювання надається право нараховувати податковий кредит на підставі приросту витрат на НДДКР стосовно загальної суми витрат, які були здійснені в попередні роки [5]. Зокрема, урядом Франції встановлено преференційний податковий режим для підприємств у спеціальних зонах підприємницької діяльності (у районі Дюнкерка, Ля Сіота, Ля Сена). Податкові пільги діють також для підприємств, які виконують програму підготовки кадрів на виробництві, а також фірмам, що здійснюють діяльність в рамках програми науково-технічних досліджень (30 % від щорічного приросту витрат на науково-дослідні потреби) [7].

Важливим для України є також досвід Франції щодо реалізації спеціальної програми залучення іноземних інвесторів у розвиток науково-дослідних центрів країни. Пріоритетність для одержання урядової фінансової підтримки надається підприємствам, які інвестують у проєктно-конструкторські розробки, системи управління та засоби математичного забезпечення; у виробничу сферу районів за межами "великого Парижу"; компаній, що надають не менше ніж тридцять робочих місць в перші три роки функціонування. Субсидії надаються у відповідності до оподаткованого доходу компанії, проте в реальності оподаткуванню підлягає лише п'ятдесят відсотків їх величини, а друга половина враховується в суму амортизаційних відрахувань підприємства. Пільговий режим при цьому поширюється на субсидії, які спрямовуються на розвиток науково-технічного прогресу й у фонд амортизаційних відрахувань [8].

Лідуючі позиції по залученню зовнішніх інвестицій у світі займає КНР, що досягається завдяки формуванню та застосуванню широкого кола спеціальних податкових, митних та інших видів фінансових інструментів. Існують спеціальні пільги для галузей матеріального виробництва, які визначені пріоритетними для держави. До них належать: машинобудування, електроніка, сільське

господарство тощо. Незважаючи на низький рівень комерціалізації, більшу частину бюджетних інвестицій уряд Китаю спрямовує у суспільно важливі сфери, що надає цьому виду інвестицій вагомості у забезпеченні прискороеного економічного зростання цієї країни [8].

Важливим є досвід Швеції щодо використання державної системи пільгового оподаткування на інвестиційні резерви. Відповідно до цієї системи компаніям було дозволено відраховувати в інвестиційні резерви майже сорок відсотків усіх неоподаткованих комерційних прибутків. Створення інвестиційних резервів змотивувало розвиток науково-технічного прогресу в даній країні.

Інституційне сприяння інвестиційному розвитку держави здійснюється шляхом формування відповідної інвестиційної політики, а також через створення та ефективне функціонування спеціальних інституцій (агентств) просування інвестицій.

Важливу роль у залученні інвестицій та реалізації обраного курсу інвестиційної політики відіграють окремі структури – інвестиційні інституції. Наприклад, у Франції фінансування економічного розвитку забезпечує Міністерство наукових досліджень і технологій та Національний центр наукових досліджень Франції. Слід наголосити на важливості діяльності такого інституту як АНВАР, що пов'язано з підтримкою і розвитком технологічної кооперації в межах європейського співтовариства на рівні підприємств і дослідницьких лабораторій. АНВАР здійснює експертизу проєктів, представлених в межах окремих загальноєвропейських програм підприємствами Франції. За умови позитивної оцінки таких проєктів АНВАР забезпечує сорок відсотків фінансування з боку державних організацій [8].

Інвестиційне партнерство Канади (IPC) [1] створено у 1996 році як один з кроків федеральної інвестиційної стратегії, покликаної залучати прямі іноземні інвестиції в країні. IPC реалізує федеральну інвестиційну стратегію Канади. Тісно співпрацює з провінціями, територіями та основними муніципалітетами. За організаційною формою – це партнерство департаменту промисловості Канади та Департаменту закордонних справ і міжнародної торгівлі (DFAIT). IPC підзвітне двом міністрам і двом заступникам міністрів різних департаментів у рівних умовах.

Першопочатком було створення між Департаментом промисловості Канади та DFAIT партнерства з інвестицій у формі спільної венчурної організації, об'єднуючи разом людські та фінансові ресурси. 19 федеральних департаментів та агенцій мають свою частку в інвестиціях і представлені у Правлінні заступників міністрів IPC. Партнерство також співпрацює як з провінційними та територіальними урядами, так і з ключовими муніципалітетами. Робочий контакт підтримується за допомогою робочих зустрічей, офіційних консультацій і брифінгів.

Основними напрямками федеральної інвестиційної стратегії є: формування сприятливого інвестиційного клімату; розвиток стратегічного маркетингу та формування комунікаційного плану; впровадження конкретних інвестиційних програм; управління партнерством.

Польська агенція з інформації та іноземних інвестицій (Polish Information & Foreign Investment Agency (PAIiZ)) [9] являє собою новоутворену організацію від злиття Polish Information Agency (PAI) і Polish Agency for Foreign Investment (PAIZ). Необхідність створення цієї агенції було зумовлене потребою координування тих видів діяльності, які сприяють економічному розвитку країни. Це інституція так званої третьої генерації, яка повинна була займатися пошуком інвесторів на рівні секторів економіки, згідно зі стратегічними пріоритетами економічного розвитку країни. Результати діяльності PAIiZ знайшли своє відображення у формуванні принципів інформаційної політики на подальші роки. Сучасні науковці наголошують, що сучасна Польща формує свій позитивний інвестиційний імідж, спираючись на сприятливий інвестиційний клімат завдяки захисту інвестицій від нелегальної експропріації; можливості вільного обміну національної валюти в місцевих банках; можливості конвертації або репатріації прибутку; можливості купівлі нерухомості або земельних ділянок іноземними інвесторами тощо [10].

Список використаних джерел

1. Гоцуляк Л. В. Інвестиційна політика розвинених країн в умовах становлення інноваційної економіки. Ефективна економіка. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3330>.
2. Бойчук Р. П. Окремі проблеми становлення інвестиційного права України. Право та інноваційне суспільство. 2016. № 1 (6). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Boichuk6.pdf>.

3. Адаменко І.П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. Бізнесінформ. 2014. № 3. С.341-345.
 4. Блискавка Т. Зарубіжний досвід фіскального регулювання інноваційного процесу в економічно розвинених країнах. Дослідження міжнародної економіки: Збірник наукових праць. 2011. Вип. 1(66). С. 155-165.
 5. Литвиненко Я. В. Податкова політика. Київ : МАУП, 2003. 224 с.
 6. Innovations in taxation: A new forum for tax reform professionals. Fiscal reform & Economic Governance. URL : <http://www.fiscalreform.net>.
 7. Государственное регулирование экономики: опыт пяти стран / Ступин В., Хохлова Т., Шадрин А и др. Институт экономики переходного периода. Москва, 1999. 196 с.
 8. Затонацька Т. Світовий досвід формування державної інвестиційної політики та механізмів її реалізації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2014. Вип. 9 (161). С. 6-10.
 9. Polish Information & Foreign Investment Agency/ Yearbook 2003. Warsaw. PAiIZ, 2004.
 10. Коваль Г. І., Дударчук Т. Ю. Прямі іноземні інвестиції в країнах із перехідною економікою. Науковий вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2007. № 7. С. 110–115.
-

2 СЕКЦІЯ / 2 SECTION

Детермінанти інноваційного розвитку національної економіки

Determinants of innovative development of national economy

Детерминанты инновационного развития национальной экономики

Жовток В. А., аспірант кафедри менеджменту і державної служби
Науковий керівник: **Олійченко І. М.**, д.н.держ.упр., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: developerofweb@gmail.com

РОЛЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

На даний час найбільш актуальним трендом для публічного управління є цифровізація. В аспекті державного або публічного управління фокус надається e-government. Цифровізація розглядається як більш широке поняття, що означає тотальне перенесення фізично збережених даних на електронні носії для подальшої обробки, систематизації та розповсюдження згідно чинного законодавства. Електронне урядування (e-government) націлене на державний сектор управління та є ланкою, що зв'язує (коннектор) державу та суспільство, є представленим фізичними та юридичними особами, а також представниками інших держав.

Електронне урядування є лише формою, змістом у даному випадку залишається держава з її управлінським апаратом на всіх рівнях. Таким чином, розгортання сучасної системи e-government без паралельного налаштування управлінських механізмів, практично не має сенсу. Очевидно, що система зможе надати інформаційні виписки без участі людського ресурсу. Однак, у той же час усі запити, що потребують додаткового осмислення із застосуванням природнього інтелекту, обробляються чиновниками на місцях, котрі виконують роботу із тією ж якістю як і без використання системи електронного урядування. За даних умов потрібне паралельне налаштування управлінської вертикалі, але жодним чином не абстрактне реформування. Для успішного впровадження e-government не достатньо якісно виконаного технічного завдання на написання системи e-government та технічного оснащення для його базового розгортання. Слід зазначити, що управлінський апарат повинен якісно працювати поза системою координат електронного управління. Тільки у такому випадку при розгортанні якісної системи e-gov буде отриманий значний приріст показників успішності країни. Адже використання такої системи дозволяє суттєво скоротити час на прийняття рішень, оптимізувати чисельність чиновників на всіх рівнях влади, отримувати актуальні показники зі всіх куточків країни в режимі онлайн та багато іншого. В іншому випадку, коли система електронного урядування винесена за дужки управлінської реальності та функціонує без продуктової цілі, країна матиме додаткові витрати та навіть зниження ефективності. Яскравим прикладом є ситуація, коли після введення такої системи громадянам доводиться отримувати необхідні довідки, виписки та інше спочатку завітавши до оффлайн-офісу конкретної державної структури, а після цього — до онлайн-кабінету. Таким чином, час на отримання необхідної інформації зростає, а отже, процеси в країні сповільнюються.

Електронне урядування України в сучасній системі координат є вкрай проблемним та має низьку оцінку міжнародних організацій. Оскільки e-government розвивається в Україні безсистемно та окремо від ситуації на місцях, у більшості випадків впровадження такої системи не забезпечує необхідного ефекту. Наслідком даного підходу став негативний кейс із додатком «Дія», що спричинив компрометацію персональних даних користувачів. Для успішної реалізації проекту e-gov необхідно виконати підготовчі роботи, що відбиваються у створенні базових умов: забезпечення якісного покриття бездротового інтернету по всій країні та залучення актуального апаратного/програмного забезпечення, що є мінімальними умовами для e-government. Тільки централізоване розгортання електронного урядування та попередньо розроблена модель із покроковим планом впровадженням до моменту повної реалізації, може забезпечити належний ефект та вбудувати Україну в систему координат розвинених країн світу.

Список використаних джерел

1. United Nations e-Government Survey 2018 [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://egov.unu.edu/news/news/un-egov-survey-2018.html>.

2. У відкритому продажі з'явилися персональні дані українців із прав і паспортів [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство ЛІГАБізнесІнформ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua-news.liga.net/society/news/u-vidkritomu-prodaji-zyavilisy-personalni-dani-ukraintsiv-iz-prav-i-pasportiv>.

Католик М. А., аспірант 1 курсу, кафедра менеджменту та державної служби
Науковий керівник: **Олійченко І. М.**, д.н.держ.упр., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: m_katolik@ukr.net

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА – НОВИЙ ТРЕНД В ЦИФРОВІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Розвиток новітніх технологій та глобальна комп'ютеризація, яка почалася у кінці минулого століття дали поштовх для відкриттів та розробок. Найважливішою з таких здобутків можна з впевненістю назвати розробку Інтернет мережі. Інтернет дає змогу не тільки спілкування, не виходячи з дому, а й отримувати будь-яку необхідну інформацію, оперативно їх обробляти. Завдяки розвитку Інтернету доступна велика кількість послуг, що заощаджує час і витрати. Поширення Інтернет посилює важливість он-лайн-інструментів доступу до органів влади, відкриває перед громадськістю неможливий раніше рівень обізнаності з інформацією, що ними продукується. Саме Інтернет надає ефективні інструменти для пошуку, відбору та опрацювання тих даних, що цікавлять спільноту [4].

За даними щорічного дослідження компаній WeAreSocial та Hootsuite станом на початок 2020 року інтернетом в світі користувалося на 7% (298 мільйонів нових користувачів) більше порівняно з січнем 2019 року. Кількість користувачів соцмереж цього року зросла на 9% або 321 мільйон нових користувачів в порівнянні з минулим роком. Загалом 92% світових користувачів Інтернету зараз підключаються через мобільні пристрої. Тому 53,3% всіх веб-запитів припадає на смартфони, 44% - на ПК і ноутбуки, 2,7% - на планшети і ще 0,07% - на інші гаджети. Наймасовішою платформою є Facebook - у неї 2,449 млрд активних користувачів на місяць. На другому місці YouTube (2 млрд.), на третьому - WhatsApp (1,6 млрд.). Рекламна аудиторія становить Facebook 1,95 млрд. осіб. Також високі темпи зростання показує TikTok, проте 500 млн з 800 млн його користувачів знаходяться в Китаї [5].

За даними цього ж дослідження, в Україні станом на 2020 рік проживає 27,5 мільйонів інтернет-користувачів, що складає 63% всього населення. Лише 19 мільйонів з них користуються соцмережами [6].

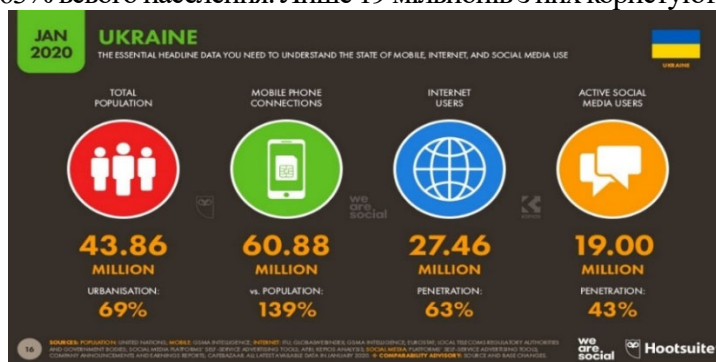

Рисунок 1 – Кількість користувачів в Україні

Джерело: [6]

Дослідницький холдинг Factum Group Ukraine наводить інформацію про щорічну динаміку проникнення інтернету. За цими даними маємо стабільну динаміку зростання «регулярних користувачів».

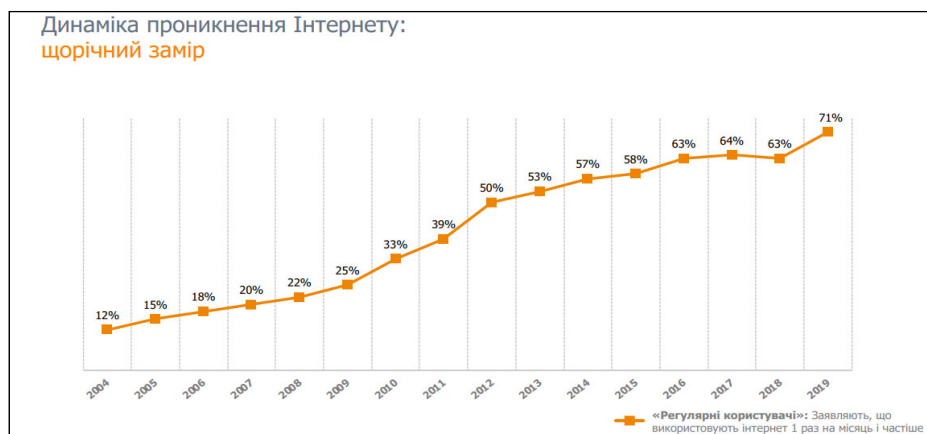

Рисунок 2 – Динаміка проникнення інтернету в Україні за 2004-2019 рр.
Джерело: [7]

У результатах дослідження за 2019 рік мобільний телефон або смартфон використовують 66% користувачів, домашній ноутбук – 40%, стаціонарний домашній комп'ютер використовують 36%, а планшет лише 14%.

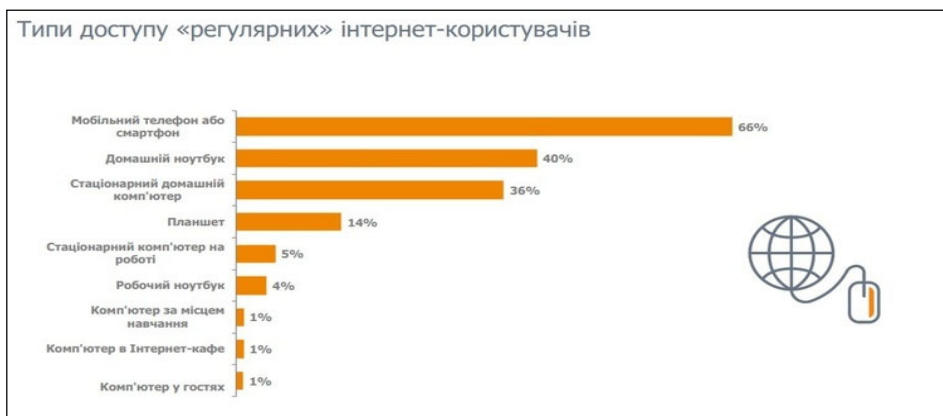

Рисунок 3 – Розподіл користувачів за типом мобільного пристрою, який використовується для підключення

Джерело: [7]

Серед «регулярних» користувачів 69% використовують мобільні пристрої (смартфон + планшет), 22% використовують лише мобільні пристрої. 51% користувачів мають тільки один пристрій для користування Інтернетом, 35% – два пристрої і 14% – три або більше [7].

Електронний уряд не є доповненням або аналогом традиційного уряду, а формує новий спосіб взаємодії на основі активного застосування інформаційно-комунікаційних технологій з метою підвищення ефективності державних послуг. А сервісне управління зі сторони державних органів передбачає якісно новий підхід, який наближає державу до інституту, що обслуговує громадян, тобто робить державу для людей, що несе відповідальність за їх забезпечення і безпеку та покликана гарантувати задоволення потреб та інтересів як окремої особи, так і їх груп.

Наприкінці вересня 2019 року Уряд України ухвалив рішення про створення нового органу виконавчої влади - Міністерство цифрової трансформації України. На Мінцифри наразі забезпечує наступні напрямки:

- формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства;

- формування та реалізацію державної політики у сфері відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку

інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу;

- формування та реалізацію державної політики у сфері надання електронних та адміністративних послуг;

- формування та реалізацію державної політики у сфері електронних довірчих послуг;

- формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку ІТ-індустрії [1].

28 лютого 2020 року Міністерство цифрової трансформації презентувало онлайн-платформу для підприємців малого та середнього бізнесу - Дія.Бізнес. Кожен підприємець завдяки неї отримав доступ до державного порталу, на якому можна переглянути:

- каталог бізнес-ідей зі зручними шаблонами, перелік усіх необхідних юридичних документів для відкриття бізнесу;

- сервіси – онлайн-сервіси та програми підтримки для підприємців;

- довідник підприємця – на основі матеріалів профільних державних органів та провідних компаній кейси – історії успіху простих людей, які хотіли розпочати свою власну справу;

- консалтинг-зона – можливість консультацій із фахівцями за допомогою відеомесенджера.

Підприємці зможуть отримувати консультації із систематизації бізнес-процесів, фінансового управління, взаємодії з державою, психології бізнесу, HR, маркетингу та продажів. В планах – запуск експортного порталу, а також маркетплейс фінансових послуг для малого та середнього бізнесу.

Дія.Бізнес – це частина масштабного національного проекту з розвитку підприємництва, який має також офлайн-складову — в різних регіонах України планується відкрити центри підтримки та хаби для підприємців. Окрім консультацій, у консалтингових зонах підприємці зможуть представити свій продукт іншим підприємцям і отримати зворотний зв'язок, пройти освітні програми та отримати додаткові послуги. Вперше в Харкові відкрили консалтинг-зони для підприємців в липні 2020 року. Цю онлайн-платформу втілено за підтримки компанії Mastercard. Другий центр відкрито на початку листопада в Миколаєві. Його відкрито за підтримки ГО «Майбутнє Миколаєва» та Всеукраїнської Асоціації Фінансових Компаній (ВАФК) та технічного партнера проекту — ХУАВЕЙ Україна. Центри підтримки підприємців Дія.Бізнес планується розмістити в кожному місті України з населенням більше 50 000 осіб [8].

Новий проект Мінцифри *Diiia City* – віртуальна вільна економічна зона зі спеціальним податковим, фінансовим і правовим режимом. В Верховній Раді зареєстровані перші законопроекти, які, після їх прийняття, дадуть зелене світло проекту *Diiia City*. Законопроекти розроблялись з представниками українського та світового ІТ та враховують їх базові побажання. Мета *Diiia City* — створити функціональне середовище для розвитку високотехнологічних галузей, а не надати окремому сектору економіки податкові або інші пільги. Мінцифри створює альтернативу — спеціальний правовий режим для компаній, що добровільно увійдуть до *Diiia City*. Всі опції, передбачені у *Diiia City*, існуватимуть для резидентів. Мінцифри формуватиме та реалізуватиме політику щодо розвитку *Diiia City*, визначатиме загальну стратегію розвитку правового режиму, а також забезпечуватиме прозорий баланс між приватними інтересами резидентів *Diiia City* та публічними інтересами держави. Якщо компанія не стає резидентом *Diiia City*, для неї нічого не змінюється [9].

Що саме пропонує проект *Diiia City* для підприємців: Податковий блок - пропонується замінити податок на прибуток податком на виведений капітал за ставкою 10%. Податки на працю передбачають 5% ПДФО, 22% ЄСВ від мінімальної заробітної плати та 1,5% військового збору. Безпековий блок - мінімізований тиск з боку держави на резидентів *Diiia City*. Блок трудових відносин - введення концепції GIG-працевлаштування. Концепція додає до звичної моделі фрілансу основні трудові права працівника: відпустку, лікарняні, мінімальну зарплату та інше.

Податки	Право	Фінанси
<ul style="list-style-type: none"> ● Податок Дія Сіті: основна ставка – 10% ● Податки на працю – 10% ● Ввізне мито на обладнання для R&D – 0% ● Інші податки не застосовуються ● Запобіжники: <ul style="list-style-type: none"> – висока середня ЗП; – вагома доля експорту; – мінімальна кількість співробітників. ● Адміністрування: Офіс обслуговування резидентів ДС при ДПС України 	<ul style="list-style-type: none"> ● Спеціальний правовий режим ● Власний арбітраж ● Типові договори, розроблені юристам ● Легальне працевлаштування співробітників, оформлених як ФОП ● Неможливість блокувати рахунки ● «Маски шоу» – стоп 	<ul style="list-style-type: none"> ● Спеціальні умови валютного регулювання ● Спрощений режим валютних розрахунків між резидентами Дія Сіті та світом ● Створення конкурентоздатних умов для венчурного інвестування

Рисунок 4 – Перелік стимулюючих заходів Diia City

Джерело: [10]

Встановлені також вимоги для майбутніх резидентів Diia City:

- компанії мають належати за видом економічної діяльності до ІТ і креативної індустрії;
- структура компанії має складатися мінімум з дев'яти співробітників;
- середня заробітна плата становити від 1200 євро.

Очікувані результати проекту до 2025 року в країні буде створено додаткових понад 450 тис. робочих місць. Проект залучить в ІТ-галузь понад \$11,8 млрд., проект зацікавить українські та міжнародні ІТ-компанії, інвестиційні фонди, стартапи, освітні організації [11].

В Україні за останні кілька років прогрес в розвитку E-government став відчутним. Україна зараз посідає 46 місце з 193 країн – учасниць рейтингу. Амбітні плани Мінцифри до 2022 року увійти до ТОП-20 країн рейтингу.

Список використаних джерел

1. Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету міністрів України, від 18 вересня 2019 р. № 856, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoi-t180919>.
2. Про заходи щодо стимулювання розвитку ІТ-індустрії в Україні : Проект Закону України, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69670.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України (щодо заходів стимулювання розвитку індустрії інформаційних технологій в Україні) : Проект Закону України, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69669.
4. Інформаційне забезпечення органу місцевого самоврядування при взаємодії із засобами масової інформації, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/17832/1/%D0%9C%D0%90%D0%93.%20%D0%9B%D0%95%D0%9F%D0%90%D0%9A.pdf>
5. До середини року більш як половина населення світу буде користувачами соцмереж, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2870117-doseredini-roku-bils-ak-polovina-naselenna-svitu-bude-koristuvacami-socmerez.html>.
6. Digital 2020: Ukraine, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-ukraine>.
7. Майже 23 млн українців регулярно користуються Інтернетом – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayinciv-regulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya>.
8. Онлайн-платформа для підприємців Дія.Бізнес запрацювала в тестовому режимі, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua/news/onlayn-platforma-dlya-pidpriemtsiv-diyabiznes-zapratsyuvava-v-testovomu-rezhimi>.
9. Реакція на критику Дія Сіті: Дехто з гравців ІТ-ринку хоче більше коней в упряжку, а Мінцифри пропонує Tesla, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/yak-pracuyuvati-diya-city-vidpovid-mincifri-na-kritiku-novini-ukrajini-50122763.html>.
10. Для чого Мінцифри створює Diia City та як вона розвиватиме ІТ-бізнес в Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://business.diia.gov.ua/cases/tehnologii/dla-cogo-mincifri-stvorue-diia-city-ta-ak-vona-rozvivatime-it-biznes-v-ukraini>.

11. Старт проекту Дія.City — першої в світі віртуальної бізнес-країни, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://financeworld.com.ua/start-proektu-diya-city-persho%D1%97-v-sviti-virtualno%D1%97-biznes-kra%D1%97ni/>.

До Тхі Хуєн Чанг, здобувачка вищої освіти 4 курсу, група 6.02.072.080.17.2
 Науковий керівник: **Внукова Н. М.**, д.е.н., професор
Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця»
(м. Харків, Україна)
e-mail: changdo171@gmail.com

РОЗВИТОК ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ КРЕДИТ ЧЕРЕЗ ІННОВАЦІЙНІСТЬ ВРАХУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ

Кредит відіграє значну роль в економіці, більш того, кредит виконує роль регулятора економіки. Вивчення поняття «кредит» присвячені численні роботи вітчизняних та зарубіжних економістів.

Дослідженню сутності кредиту приділяється багато уваги. Загалом в економічній літературі не існує єдиної позиції щодо розуміння сутності «кредиту», це призводить до виникнення протиріч з приводу розуміння даної категорії. Одні економісти вважають, що кредит - рух позичкового капіталу, що здійснюється на засадах строковості, повернення та платності. Інші пов'язують його з грошовими коштами або матеріальними цінностями, що надаються кредитором позичальнику в розмірі та на умовах, передбачених договором.

Теоретичне обґрунтування поняття «кредит» та врахування комунікативної складової взаємодії учасників, що пропонуються у вітчизняній науковій літературі представлені у табл. 1.

Таблиця 1 - Визначення поняття кредиту у вітчизняній літературі

Автор (група авторів), джерело	Зміст визначення	Ключове слово
Герасимович А. М. [2]	Кредит – це економічні відносини, що виникають між кредитором та позичальником з приводу передачі тимчасово вільних коштів на умовах їх повернення та сплати ціни за користування.	Економічні відносини, передача коштів
Колодізєв О. М., Колесніченко В. Ф. [7]	Кредит – економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів і використання їх на умовах повернення й оплати.	Економічні відносини, мобілізація вільних коштів
Економічна енциклопедія [6]	Кредит – позика в грошовій або товарній формі на умовах повернення у певний термін з виплатою відсотка.	Позика
Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. [5]	Кредит – це форма передачі в тимчасове користування коштів у грошовій і грошово-натуральній формах на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором іншій особі – позичальнику.	Форма передачі коштів
Лагутін В. Д. [9]	Кредит – це економічні стосунки, які виникають між кредитором і позичальником з приводу перерозподілу вартості на умовах зворотності у встановлений термін з у виплатою відсотка.	Економічні стосунки, перерозподіл вартості
Живко З. Б. [4]	Кредит – це позичковий капітал у грошовій формі, що передається банком позичальнику на умовах повернення, платності та цільового використання.	Позичковий капітал
Івасів Б. С. [3]	Кредит – це економічні взаємозв'язки, що утворюються між позикодавцями і позичальниками з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та уживання їх на умовах вартості й винагороди.	Економічні взаємозв'язки, мобілізація вільних коштів

За даними табл. 1 бачимо, що вищенаведені трактування кредиту не розкривають повною мірою комунікативну складову взаємодії кредитора та позичальника. Проведений розгляд визначень категорії «кредит» в економічній літературі дає підстави зробити висновок, що найбільш поглиблене врахування сутності потенційного інноваційного розвитку кредиту наведено у Івасів Б. С., [3] де кредит відзначається, як економічні взаємозв'язки, що утворюються між позикодавцями і позичальниками з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та уживання їх на умовах вартості

й винагороди. Можна зробити висновок, що поняття кредиту на сучасному етапі ще належно не враховують комунікативну складову.

Комунікації відіграють важливу роль як у повсякденному житті, в діловій діяльності й особливо в банківському секторі, де передбачається тісний зв'язок із клієнтом і надзвичайно високий ступінь довіри.

У міру зростання ролі кредиту і банків все більшого значення набуває те, як кредитори спілкуються зі своїми позичальниками і потенційними позичальниками. Ефективне спілкування з клієнтами та потенційними клієнтами має важливе значення для збільшення прибутку.

Розглядаючи питання банківських інновацій, особливий акцент варто зробити на взаємозв'язку інноваційної діяльності банків з формуванням лояльності клієнтів та зростанням рівня довіри до банків. В сучасних умовах, переважна більшість клієнтів при виборі банку віддає перевагу його інноваційності.

У теперішній час спостерігаються суттєві зміни у потребах споживачів фінансових послуг. Сучасні клієнти банків віддають переваги *спілкуванню* за допомогою гаджетів 24 години на добу ніж реальне спілкування. Банківська установа, яка чутлива до змін потреб клієнтів та забезпечує комфортне і доступне обслуговування сприяє забезпеченню лояльності клієнтів та формує більш високий рівень довіри. Для того, щоб «вижити», фінансовим установам у мінливому середовищі, треба буде постійно оцифровувати власні послуги, широко використовувати мобільні додатки, а також хмарні технології, що дає набагато більше можливостей для позичальників та функціонування всього електронного фінансового сектору. Це зробить доступними для широкого використання електронних кредитних операцій цілодобово з будь-якого куточка світу.

Для посилення комунікативної складової доцільно запровадити нові спеціальні види кредитування. Сучасна банківська система пропонує декілька видів овердрафту, що сприяє спрощенню доступу до фінансування. Овердрафте кредитування є універсальним інструментом для фінансування поточних потреб як фізичних так і юридичних осіб, що надає позичальнику суттєві переваги порівняно з іншими джерелами. Зростання поширеності овердрафту є дозволяє позичальникам без помітних фінансових витрат і швидко одержати спеціальний кредит і прискорити оборот коштів у національній економіці [1].

Основною перевагою активного залучення банківського кредитування в процесі інноваційного розвитку є те, що суб'єкти інноваційної діяльності отримують можливість у будь-який момент оперативно мобілізувати додаткові грошові ресурси, необхідні для вирішення поточних і довгострокових господарських потреб, що, у свою чергу, дозволяє кредиторам перетворити вільні кошти в дохідні активи. Взаємовигідне співробітництво банків та інших суб'єктів інноваційного процесу супроводжується такими перевагами: значно зменшується обсяг так званих «інформаційних витрат»; зменшується обсяг «мінових витрат»; збільшується можливість оперативно отримувати кредити [8].

Для побудови широкого діалогу напряму з клієнтами банк має дотримуватися мультिकанальності у здійсненні комунікацій, зберігаючи присутність одночасно у різних каналах комунікацій. Упровадження нового продукту неможливе без підготовки кадрів, які повинні ознайомитися з інструкціями й регламентами, оволодіти новими програмними кредитними продуктами, відпрацювати методи та прийоми роботи з клієнтами. Інноваційна ідея можуть не дати очікуваних результатів, якщо реалізовуватимуться некваліфікованими кредиторами, оскільки кредитування відбувається саме у процесі обслуговування клієнтів.

Комунікація допомагає розвинути довіру, лояльність і, у кінцевому підсумку, поліпшити репутацію банку і якість обслуговування клієнтів. Для кредитних менеджерів важливо вміти спілкуватися для виявлення проблем, і ранньому втручанні для їх усунення. Спілкування може допомогти менеджеру визначити, чи може клієнт заплатити, надати допомогу або розробити план погашення. Щоб вибрати правильний канал, кредитні менеджери повинні враховувати контекст і мету спілкування. В економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення поняття кредиту. Вважаємо, що кредит – це економічні відносини, що утворюються між позичальником та кредитором в процесі перерозподілу тимчасово вільних коштів та матеріальних цінностей на умовах строковості, поверненості, платності і забезпеченості.

Список використаних джерел

1. Внукова Н. М. Використання спеціального виду кредитування (овердрафту) для спрощення доступу до фінансування підприємництва. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. пр. за матеріалами Інтернет-конф., м. Харків, 26 лютого 2019 р. : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 31-35.
2. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності : підручник. Київ : КНЕУ, 2012. 599 с.
3. Гроші та кредит : підручник / Б. С. Івасів та ін. ; за ред. Б. С. Івасіва. Київ : КНЕУ, 1999. 404с.
4. Живко З. Б. Банківська діяльність: навч. посіб. Київ : Алерта, 2012. 248 с.
5. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. Київ : Знання, 2000. 587 с.
6. Злупко С. Економічна енциклопедія / ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 863 с.
7. Колодізев О. М., Колесніченко В. Ф. Гроші і кредит : підручник. Київ : Знання, 2010, 615 с.
8. Котковський В. С., Гетманенко А. А. Інноваційні процеси в сфері банківського кредитування. Вісник Криворізького економічного інституту. Економіка окремих країн і частин світу. Кривий Ріг, 2013, №1. С. 101-104.
9. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, КОО, 2002. 215 с.

Кабрусь М. В., здобувачка вищої освіти 3-го курсу, група ОА-181

Науковий керівник: **Самко О. О.**, к.е.н, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ЯК ІНДИКАТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

В сучасних умовах все більше уваги приділяється аналізу продуктивності ресурсів, особливо оцінці рівня та динаміки продуктивності праці, як одного з її видів, що характеризує ефективність використання ресурсів праці на всіх ієрархічних рівнях. Порівняно з іншими показниками продуктивності, продуктивність праці має найбільше поширення, оскільки витрати на працю більше піддаються об'єктивному та точному виміру, ніж будь-які інші витрати. Тому продуктивність праці можна вважати одним з головних показників ефективності суспільного виробництва, в тому числі на національному рівні.

З метою впровадження в практику макроекономічного аналізу та прогнозування показника продуктивності праці було затверджено «Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в цілому та за видами економічної діяльності» (Наказ Міністерства економіки України від 26 груд. 2008 р., № 916 [1]). Вони формують загальні підходи до визначення показників продуктивності праці: на національному рівні, за видами економічної діяльності, а також для міжнародних порівнянь [1]. Різні установи в межах своєї компетенції мають змогу користуватись цими методичними рекомендаціями для розрахунку рівня та динаміки продуктивності праці для прийняття певних управлінських рішень. Розрахунки продуктивності праці на національному рівні та за видами економічної діяльності проводяться кожного року на основі офіційних даних статистичного обліку Державного комітету статистики України.

На національному рівні валовий внутрішній продукт використовується як результативний показник функціонування суспільного виробництва, оскільки решта показників мають суттєві недоліки. Випуск враховує проміжне споживання, а валова додана вартість не враховує чистий податок на товари. Крім того, Державна служба статистики розраховує не тільки річний ВВП, а й щоквартальний його показник. [2].

Для порівняння продуктивності праці в Україні та інших країнах застосовують показник ВВП в розрахунку на особу зайнятого населення (за паритетом купівельної спроможності).

Продуктивність праці за видами економічної та промислової діяльності розраховується як відношення валової доданої вартості за видом економічної (промислової) діяльності до чисельності зайнятих або середньооблікової кількості штатних працівників за видами економічної (промислової) діяльності [2].

Макроекономічний показник продуктивності праці, в основному, вимірюється відношенням валового внутрішнього продукту до кількості працюючих або загальної кількості робочих годин,

виражених у перерахунку на тривалість робочого часу за календарний період. Цей приклад демонструє спотворення статистичного виміру: не існує універсального взаємозв'язку між ВВП та зайнятістю, оскільки не весь ВВП створюється робочою силою, і все, що створюється робочою силою, не включається до ВВП [2]. В дослідженнях використовують статичну та динамічну продуктивність праці. Статичну продуктивність праці можна розрахувати як відношення результату до витрат праці, а динамічну – як похідну від результату за витратами праці [2].

Динаміка статичної продуктивності праці на макрорівні представлена в табл.1, табл.2 та рис.1.

Таблиця 1 – Динаміка продуктивності праці в Україні (у фактичних цінах) у 2010–2019 рр.*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	2385367	2983882	3560596	3974564
Чисельність зайнятого населення, тис. осіб.	20266	20324,2	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3
Продуктивність праці, тис. грн./особу	53,3	64,0	72,9	75,9	87,8	120,9	146,5	184,7	217,6	239,7
Темп приросту,%	-	20,1	13,9	4,1	15,7	37,7	21,2	26,1	17,8	10,2
Темп інфляції, у % до попереднього року	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1

*Складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [3]

Показники продуктивності праці, розраховані за ВВП у фактичних цінах, штучно завищені, оскільки не позбавлені впливу інфляції (табл.1). Так, зростання продуктивності праці у фактичних цінах на 10,2% у 2019 році порівняно з 2018 роком не відображає реальної динаміки продуктивності праці, оскільки у 2019 році темп інфляції склав 104,1%. Аналогічно у 2015 році зростання продуктивності праці на 37,7% порівняно з 2014 роком зовсім не свідчить про підвищення ефективності суспільного виробництва, оскільки таке зростання зумовлене зростанням цін (темп інфляції склав 143,3%). Реальна ситуація в цьому році характеризується зменшенням продуктивності праці на 0,8% (табл.2).

Таблиця 2 – Динаміка продуктивності праці в Україні (у постійних цінах 2010 р.) у 2010–2019 рр.*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ВВП у постійних цінах 2010р., млн. грн.	1079346	1138338	1141055	1140750	1066001	961821	985299	1010173	1090421	1143055
Чисельність зайнятого населення, тис. осіб.	20266	20324,2	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3
Продуктивність праці, тис. грн./особу	53,3	56,0	59,2	59,1	59,0	58,5	60,5	62,5	66,6	68,9
Темп приросту, %	-	5,2	5,8	-0,3	-0,1	-0,8	3,5	3,3	6,6	3,5

*Складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [3]

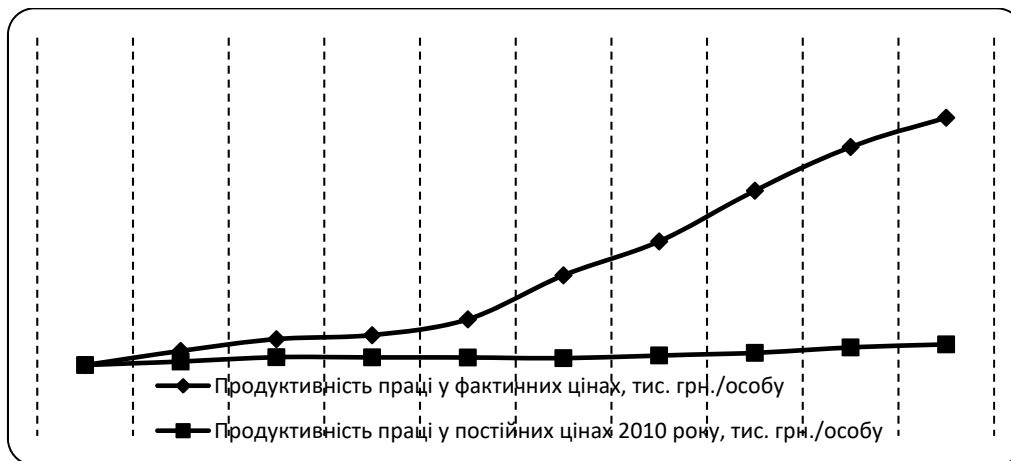

Рисунок 1 – Продуктивність праці в Україні у 2010 – 2019 рр.

Рис. 1 наочно демонструє відмінність динаміки продуктивності праці, розрахованої за ВВП у фактичних цінах, за якою помітна тенденція до постійного зростання цього показника протягом 2010-2019 рр. від динаміки продуктивності праці, розрахованої за ВВП у постійних цінах 2010 р, яка характеризується більш-менш стабільним рівнем показника із незначними коливаннями (зниженням у 2013-2015 рр. та зростанням у 2011р., 2012 р. та протягом 2016-2019 рр.).

Оскільки продуктивність праці на макrorівні є індикатором соціально-економічного розвитку країни, важливе порівняння її показника в Україні з аналогічними показниками інших країн (рис.2).

Рисунок 2 – Продуктивність праці в Україні та деяких країнах світу в 2019 р. (у постійних цінах 2017 р. за паритетом купівельної спроможності), тис.долл. США (за даними [5])

Продуктивність праці для даного аналізу представляє собою ВВП у постійних цінах 2017 р. за паритетом купівельної спроможності в розрахунку на особу зайнятого населення (в тис.долл. США). Серед обраних для аналізу країн Україна посідає одне з останніх місць за значенням даного показника (29,25 тис.долл. США), випереджаючи лише Узбекистан та Таджикистан з показниками 16,06 та 14,36 тис.долл. США відповідно. Найвищий рівень продуктивності праці у 2019 році зафіксовано в Ірландії (186,52 тис.долл. США), США (128,45 тис.долл. США) та Німеччині (105,88 тис.долл. США) (рис.2).

Отже, дана ситуація свідчить про значне відставання України від інших країн за рівнем соціально-економічного розвитку, розрахованому за макроекономічним показником

продуктивності праці. Перш за все, це може бути пов'язане з неефективною мотивацією зайнятих осіб, що призводить до зниження результативності їх праці, застарілими технологіями та технікою, низьким рівнем організації праці та виробництва в цілому.

По-друге, однією з основних причин неможливості подолати ці негативні явища, є постійний брак коштів на фінансування заходів по покращенню ситуації.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Тимчасових методичних рекомендацій розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності» від 26.12.2008 р. № 916. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0916665-08#Text>

2. Кожем'якіна С.М. Продуктивність праці: вектор макроекономічних показників. Ринок праці та зайнятість населення. 2014. № 4. С. 49 – 53.

3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Чернушкіна О.О. Продуктивність праці: тенденції та перспективи зростання. Економічний форум. 2013. № 4. С. 147-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2013_4_26.

5. GDP per person employed (constant 2017 PPP \$). The World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.GDP.PCAP.EM.KD/countries>.

Кобзар К. М., здобувачка вищої освіти 3 курсу група ФК-181

Науковий керівник: **Ніколаєнко Ю. В.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка»,

e-mail: kobzarkm0@gmail.com; e-mail: yuriynikolaenko1811@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розвиток комерційних банків та створення умов для удосконалення їх діяльності якісно впливають на становище фінансової і банківської систем України та визначають рівень стабільності процесів в національній економіці. На сьогоднішній день ефективному розвитку комерційних банків в Україні та банківської системи в цілому перешкоджають низка факторів та умов спричинених економічною та політичною кризами, веденням військових дій на території нашої держави. Тому дослідження проблем розвитку та особливостей діяльності комерційних банків України з кожним роком набуває все більшої актуальності.

Основними нормативно-правовими актами, що здійснюють регулювання діяльності комерційних банків є Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000, остання редакція якого була затверджена станом на 03.07.2020, та Закон України «Про національний банк України» від 20.05.1999 (редакція станом на 16.10.2020) [1].

Варто зазначити, що ринок банківських послуг в Україні зазнав суттєвих змін. В першу чергу це пов'язано з політикою держави щодо зменшення кількості комерційних банківських установ, які не відповідають фінансовим вимогам функціонування, які висунуто нормативно законодавчим блоком. Крім того в Україні відмічається доволі значний прошарок збіднілого населення, яке не в змозі, у разі потреби звертатися до комерційних банків з метою вирішення існуючих проблем. Цілком зрозумілим є зниження кількості юридичних та фізичних осіб, які зверталися за кредитним ресурсом[2].

Запорукою стабільності та надійності у діяльності банку є власний капітал, що сформований за рахунок коштів його власників та виконує такі функції: захисну, оперативну та регулювальну. Визначається власний капітал шляхом розрахунків, тобто включає у себе статті власних коштів та деякі статті залучених коштів, наприклад, субординований борг[3].

Процес формування власного капіталу банків: його оперативність та результативність суттєво впливають на ефективність діяльності комерційних банків. Але зважаючи на недостатній рівень сформованості нормативно-правової бази регулювання банківської діяльності, обмеження та

втручання у діяльність комерційних банків цей процес може бути сповільненим та проблематичним, що в свою чергу може спричинити невідповідність капіталу комерційного банку нормативним розмірам та зумовити зменшення довіри клієнтів до банку.

Для того, щоб зупинити негативні тенденції в сучасній банківській системі, необхідно провести комплексне редагування діючих нормативів НБУ та законодавчої бази, пристосувавши їх до сьогоденних реалій [3].

За останні п'ять років курс гривні до американського долара збільшився більше ніж в три рази, що призвело до збільшення кредитного портфелю банків на фоні зниження його якості, тобто збільшення частки прострочених проблемних кредитів. Це в свою чергу негативним чином відобразилось на загальнобанківській стабільності та здатності розраховуватися по своїм зобов'язанням[3].

Фінансова стабільність комерційного банку формується під впливом багатьох факторів. В економічній літературі вони поділяються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні (екзогенні) фактори пов'язані із загальним економічним та політичним станом в країні, а внутрішні (ендогенні) – з діяльністю всередині установи [4].

Ендогенні фактори демонструють ефективність організації управління комерційного банку, сильні та слабкі сторони його діяльності. На екзогенні ж фактори КБ безпосередньо впливати не може адже вони утворені зовнішніми умовами та проблемами. За останні роки прослідковується погіршення діяльності комерційних банків, що, перш за все, пов'язане із складною геополітичною ситуацією в країні та веденням воєнних дій на Сході України. Ці чинники спричиняють зростання рівня інфляції, зменшення з року в рік обсягів ВВП та залучених іноземних інвестицій, адже економічні процеси мають нестабільний характер і важко робити певні прогнози на довгостроковий термін.

Станом на 01.11.2020 загальна кількість діючих банків в Україні становить 74, з яких банків з іноземним капіталом - 33, а банків із 100% іноземним капіталом - 22[6].

Таблиця 1 – Показники діяльності банків України за 2017-2019 роки

Показники діяльності банків України, млн. грн	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020
Активи	1333831	1359703	1493298
Активи в іноземній валюті	506883	494623	492157
Кредити надані клієнтам	1036745	1118860	1033430
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції	425803	480615	539466
Капітал	161108	154960	199921
з нього: статутний капітал	495377	465532	470712
Строкові вклади (депозити) інших банків та кредити, що отримані від інших банків	50240	42178	23912
Кошти суб'єктів господарювання	403955	406367	498157
Кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) сертифікатами)	478100	508457	552115

Джерело: складено автором на основі [6].

Аналізуючи основні показники діяльності банків України за останні 3 роки (таблиця 1) варто відзначити, що щороку обсяг активів комерційних банків зростає. Так станом на 01.12.2018 активи досягли 1333831 млн грн, на початок 2019 - 1359703 млн грн, а станом на 01.12.2020 досягли рівня 1493298 млн грн. Але в той же час динаміка активів в іноземній валюті має тенденцію до спаду. Так на кінець 2019 року активи в іноземній валюті становили 492157 млн грн, що у порівнянні з 2017 роком (506833 млн грн) зменшилися на 3%. Що до обсягів кредитів, наданих клієнтам банків, то тут ситуація неоднозначна. У 2017 році обсяг наданих кредитів становив 1036745 млн грн, у 2018 збільшився до 1118860, а вже на кінець 2019 року зменшився до позначки 1033430. Така нерівномірна тенденція кредитування

клієнтів пов'язана з постійними змінами економічної ситуації в країні, від яких залежать збільшення чи зменшення потреб в запозичених коштах.

Таким чином економічна та політична криза, яка мала початок у 2013 році і на сьогоднішній день здійснює негативний вплив на банківський сектор української економіки. Вона спричинила суттєве погіршення фінансового стану комерційних банків, збільшення ризиків для їх функціонування. Відчутним стало і зниження рівня фондування КБ через зменшення клієнтської бази, а також знецінення національної валюти, падіння курсу акцій та зменшення обсягів іноземних інвестицій в банківський сектор.

Вирішення проблеми адекватності та достатності власного капіталу банків може бути досягнуто за рахунок наступних кардинальних змін загальноекономічних факторів: легалізації капіталу; суттєвої зміни рівня корпоративного управління; створення привабливих податкових та фінансових умов для інвестицій у банківський сектор економіки; зниження рівня діючих в Україні ризиків; підвищення загального рейтингу України[3].

Стимулювання структурних перетворень у банківській системі повинен реалізований за рахунок: підвищення нормативних вимог до розміру власного капіталу банків; диференціація вимог до норм капіталів банків, що приймають строкові депозити від фізичних осіб; встановлення підвищених вимог до нормативів капіталу та ліквідності для системно значущих банків; розвиток регіональних та кооперативних банків та створення банків, спеціалізованих під кредитування певних галузей економіки[4].

Список використаної літератури

1. Офіційний портал Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>

2. Хайлова, Т. В. "Ключові проблеми нормативно-законодавчого регламентування діяльності комерційних банків" ББК 67.9 (4Укр) (2019): 349. URL: http://repo.dli.donetsk.ua/jspui/bitstream/123456789/620/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%2027.09.2019__Fin.pdf#page=349

3. Кушнір, С. О., and М. Ю. Вернидуб. "Особливості формування власного капіталу комерційних банків в Україні." Молодий вчений 4 (2016): 104-109. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2016_4_28.pdf

4. Ганзюк, С. М., and А. В. Лінькова. "Особливості функціонування проблемних банків в Україні." Молодий вчений 8 (2016): 11-14. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/8/3.pdf>

5. Національний банк України. Основні показники діяльності банків. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>

Колоток М. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу групи ФК-181
Науковий керівник: **Садчикова І. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: masha_kolotok@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Ринок кредитних послуг України характеризується купівлею та продажем кредитних ресурсів і банківських послуг. Варто зазначити, що саме він є основною складовою фінансового ринку. Головною функцією такого ринку є забезпечення потреб суб'єктів господарювання необхідними фінансовими ресурсами, оскільки саме від цього залежать темпи та стійкість економічного зростання.

Правом надання кредитних послуг в Україні володіють такі фінансові установи: банки (приватні та державні), кредитні спілки, ломбарди, юридичні особи публічного права та інші установи, які мають відповідну ліцензію.

На сьогоднішній день діяльність з надання кредитів регулюється такими нормативно-правовими актами [3]:

1. Конституція України;
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність»;
3. Закон України «Про Національний банк України»;
4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»;

В свою чергу є і державні регулятори кредитного ринку, такі як:

1. Національний банк України;
2. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;
3. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Враховуючи, що в сучасних банківських установах практично всі процеси здійснюються з використанням сучасних інформаційних системи і технології, постає питання захисту даних від зловмисників.

Дослідження процесу інформаційної безпеки в банках розкриті в низці вітчизняних та зарубіжних працях, таких як: Анікін І. В., Бодюл Є. М., Бондаренко М. Ф., Домарєв В. В., Зубок М. І., Кавун С. В., Петренко С. А., Страхарчук А. Я. та ін. Незважаючи на це, аналіз наукових праць показав, що питання особливості інформаційної безпеки саме ринку кредитних послуг недостатньо вивчене.

Так, Анікін І. В. визначає політику інформаційної безпеки, як набір норм, правил і практичних рекомендацій, що регламентують процес обробки інформації, виконання яких забезпечує захист від заданої множини загроз [1].

Якщо говорити конкретно про ринок кредитних послуг, то сюди відноситься захист персональних даних, конфіденційність інформації, актуальність та правильність даних тощо.

Серед основних об'єктів на які необхідно звертати увагу при розгляді інформаційної безпеки банківських установ є [7]:

- фінансові ресурси;
- персонал банку;
- матеріальні засоби;
- сервісні ресурси та підтримуюча інфраструктура;
- програмне забезпечення;
- інформаційні ресурси.

Проте є багато різноманітних небезпек інформаційній безпеці, які становлять загрозу інтересам особисті, фінансовій установі та, в деяких випадках, державі. Серед основних загроз можна виділити такі:

- неякісна інформація (недостовірна або фальшива);

- несанкціонований й неправомірний вплив сторонніх осіб на інформацію і інформаційні ресурси [6];
- інформаційному праву та свободі (поширення інформації, передавання та використання).

Тепер конкретно розглянемо інформаційну безпеку кожної фінансової інституції.

Правління НБУ у 2017 році було передбачено питання регулювання питань безпеки інформації та кіберзахисту банківської системи України шляхом визначення обов'язкових вимог щодо організації заходів інформаційної безпеки. Ця постанова набрала чинності з 01 березня 2018 року, крім розділу V «Додаткові заходи безпеки інформації», вимоги якого набрали чинності з 01 вересня 2019 року [9].

Наведемо приклад застосування інформаційної безпеки на прикладі комерційного банку КБ «ПриватБанк». Там було розроблено проект під назвою BugBounty, мета якого полягає у виявленні «слабких місць» у банківських системах. Якщо хтось із користувачів знайде розкриті проблему безпеки, вкаже проблему в системі або у веб-ресурсах банку, і у разі підтвердження та усунення проблеми фахівцями банку, користувач отримає грошову винагороду до 1 000 доларів [11]. Такий проект стимулює не лише банку краще слідкувати за безпекою, а й користувачів бути більш пильним до захисту персональних даних.

Система захисту інформації небанківських установ дещо відрізняється. Наприклад, ломбарди максимально обмежують коло осіб, що мають доступ до конфіденційної інформації, застосовують технічні засоби для запобігання несанкціонованому доступу до електронних та інших носіїв інформації, а також мають організацію спеціального діловодства з документами, що містять конфіденційну інформацію [5].

Кредитні спілки характеризуються недостатнім впливом законодавства на діяльність та відсутністю необхідного регулювання. Ці проблеми стримують розвиток даного сектору. Тому всі небанківські фінансові установи, у тому числі кредитні спілки, які з 1 липня 2020 підпорядковуються Національному банку України [10], який вивчає звітність їх діяльності та перевіряє дотримання нормативів [2]. Проте варто зазначити, що контроль інформаційної безпеки також відбувається через постанови НБУ, проте конфіденційність інформації є відповідальністю самої спілки.

Юридичні особи публічного права – це організації, що створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування та з владними повноваженнями [8].

Такі організації мають слідкувати за конфіденційністю та актуальністю і точністю інформації. У випадку недотримання, повинні здійснювати їх зміну і доповнення без отримання запиту суб'єкта персональних даних або його законного представника [4].

На ринку кредитних послуг дуже важливим питання довіри населення, оскільки це формує темпи розвитку економіки держави. На сьогоднішній день низькою є довіра не лише до банківських установ, а й до небанківських організацій. Тому суб'єктам ринку фінансових послуг необхідно приділити значну увагу до рівня їх інформаційної безпеки.

Отже, можна зробити висновок, що забезпечення інформаційної безпеки банківських установ, а також всіх операцій, які вони здійснюють є доволі актуальним питанням їх функціонування і розвитку, оскільки несе в собі потенціал збереження і ефективного використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банків, своєчасного виявлення та мінімізація реальних та потенційних загроз, а також формування необхідних умов реалізації банками своїх стратегічних інтересів.

Список використаних джерел

1. Аникин И. В. Методы и средства защиты компьютерной информации / И. В. Аникин, В. И. Глова, А. Н. Нигматуллина // Учебное пособие. Казань: Изд-во Казан. гос. техн. ун-та, 2008. – 212 с.
2. Біла книга. Стаття «Майбутнє регулювання кредитних спілок». Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_KS_2020.pdf?v=4

3. Верховна Рада України. Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/>
4. Висновок на проект Закону України «Про основні засади упорядкування та розбудови національного інформаційно-комунікаційного простору» (реєстр. N 2110-1 від 30.09.2019 р.). Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/XI00555A?an=3>
5. Закон України «Про ломбард та ломбардну діяльність». Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/JF2ND00A?an=3>
6. Інформаційна безпека особистості. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/infobezpekaosobu/informacijna-bezpeka>
7. Кібальник Л. О. Впровадження політики інформаційної безпеки банківських установ / Л. О. Кібальник, І. Ю. Напора // Причорноморські економічні студії. - 2016. - Вип. 12(2). - С. 119-122. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_12%282%29_23
8. Міністерство Юстиції. Стаття «Порядок створення та припинення юридичних осіб згідно норм чинного законодавства України». Режим доступу: [justice-km.gov.ua > uploads > files](http://justice-km.gov.ua/uploads/files).
9. Національний банк України. Вимоги до інформаційної безпеки. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-posilyuye-vimogi-do-informatsiynoyi-bezpeki-ta-kiberzahistu-v-bankah-ukrayini>
10. Національний банк України. Кредитні спілки. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pitannya-dnya-kreditni-spilki-yaki-prava-ta-riziki-uchasnikiv>
11. ПриватБанк. Інформаційна безпека. Режим доступу: <https://privatbank.ua/informational-security>

Кобзар К. М., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ФК-181
Науковий керівник: **Тарасенко А. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: kobzarkm0@gmail.com

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Важливим чинником розвитку та стабільності економік країн світу є успішне виконання інвестиційних проектів, без яких є просто неможливим здійснення суттєвих змін в економіці. Економічний розвиток багатьох країн світу та конкурентоспроможність їх економічного потенціалу на міжнародній арені напряму залежить від рівня науково-технічного прогресу, інноваційних процесів в ключових галузях економіки, які в свою чергу не мали б змогу бути реалізованими без відповідного інвестування. Українська економіка на сучасному етапі її розвитку характеризується недостатністю залучених інвестицій та досить нестабільним інвестиційним кліматом, що не приваблює іноземних інвесторів здійснювати масштабні капітальні вкладення. Проблеми активізації інвестиційного процесу в Україні та покращення її інвестиційного клімату обумовлюють актуальність дослідження за даною темою, адже їх вирішення сприяло б розвитку як економіки країни, так і подоланню багатьох соціальних проблем.

Правові засади інвестиційної діяльності в Україні регламентовані в Законі України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991, що визначає загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, остання редакція якого була здійснена від 16.10.2020. Відповідно до ЗУ «Про інвестиційну діяльність» інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект. Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [1].

Проводячи аналіз стану інвестиційної діяльності в Україні варто звернути увагу на показники, які її характеризують. Одним із основних показників інвестиційної діяльності

(особливо для економік, що розвиваються) є рівень залучених іноземних інвестицій, що головним чином визначає інвестиційний клімат національної економіки.

Аналізуючи рівень залучених інвестицій в Україну за останні 10 років (рис.1) варто відмітити, що важко визначити якийсь загальний тренд, оскільки рівень іноземних вкладень різниться з року в рік, що головним чином залежить від соціально-економічної та політичної ситуацій в країні. Так, наприклад, найбільший притік зарубіжних інвестицій прослідковувався в 2012 році, досягнувши позначки 8,4 млрд дол. США, збільшившись на 16,6% порівняно з попереднім роком. У цей час українська економіка продовжувала процес виходу з економічної кризи 2008-2009 років, активно розвиваються малий та середній бізнес. Наступного року у зв'язку із загостренням геополітичної ситуації та початком революційних процесів, рівень довіри іноземних інвесторів до української економіки різко впав, що тим самим спричинило спад інвестицій - 4,5 млрд дол. США. А вже у 2014 році іноземні інвестиції знизились до рівня 4,1 млрд дол. США, скоротившись більше ніж на половину (51,2%) у порівнянні з 2012 роком.

У першому ж кварталі 2019 року був зафіксований приплив інвестицій на рівні 943 млн доларів, а вже в першому кварталі 2020 року – відтік на суму майже 1,6 млрд. У Національному банку України відтік пов'язують з вилученням реінвестованих доходів підприємств і компаній реального сектору економіки [2].

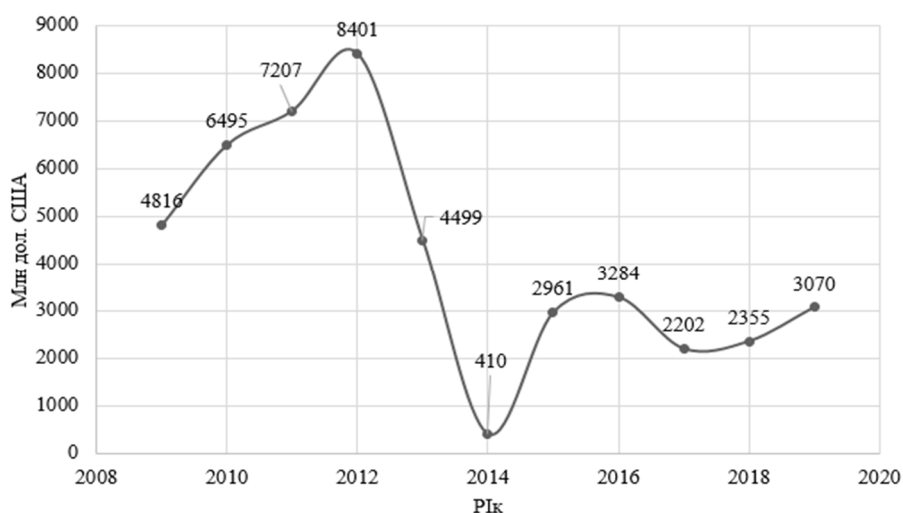

Рисунок 1 – Прямі іноземні інвестиції в Україну

Джерело: складено автором на основі [3]

Серед країн-інвесторів в економіку України провідні місця займають Кіпр, Нідерланди, Велика Британія та Німеччина. Так, частка прямих інвестицій з Кіпру склала 29,5% від загального обсягу у 2019 році, Нідерланди - 22%, Велика Британія - 6,1%, Німеччина - 5,2% [4]. Але вже у першому кварталі 2020-го інвестиції з Кіпру скоротилися на 1,4 млрд доларів, з Німеччини – на 427,5 млн, з Нідерландів – на 178,4 млн. При цьому інвестиції зі Швейцарії зросли на 112,1 млн, з Польщі – на 48 млн, з Франції – на 45 млн, з Австрії – на 38,5 млн [2].

Важливого значення набуває аналіз обсягів і структури капітальних інвестицій за джерелами фінансування (табл. 1). За проаналізовані роки основним джерелом капітальних інвестицій слугували власні кошти підприємств і організацій, займаючи у 2017 майже 70% від загальної структури, у 2018 - 71,3%, у 2019 - 68,1%. Провідне місце у структурі капітальних інвестицій належить інвестиціям за рахунок коштів місцевих бюджетів. Їхня частка за 2017-2018 відносно стабільна і не опускалася нижче 8,7%, а у 2019 досягла 9,6%, що становить 56047,5 млн. грн. Це головним чином пов'язано з реформою децентралізації та змінами в напрямках перерозподілу коштів на користь місцевих бюджетів. Також за три роки зменшилися інвестиції населення на будівництво житла: з 7,8% у 2017 до 5,6% у 2019 році.

Таблиця 1 - Обсяг і структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування у 2017-2019 роках

Показники	2017		2018		2019	
	млн. грн	%	млн грн	%	млн. грн	%
1	2	3	4	5	6	7
Капітальні інвестиції усього у тому числі за рахунок:	412812,7	100,0	526341,8	100,0	584448,6	100,0
коштів державного бюджету	14324,6	3,5	21036,7	4,0	29536,7	5,0
коштів місцевих бюджетів	38175,9	9,2	45743,1	8,7	56047,5	9,6
власних коштів підприємств та організацій	288644,2	69,9	375309,1	71,3	397771,5	68,1
кредитів банків та інших позик	21826,9	5,3	35299,8	6,7	40983,1	7,0
коштів іноземних інвесторів	5667,1	1,4	1540,2	0,3	3541,4	0,6
1	2	3	4	5	6	7
коштів населення на будівництво житла	32288,1	7,8	33838,9	6,4	32666,4	5,6
інших джерел фінансування	11885,9	2,9	13574,0	2,6	23902,0	4,1

Джерело: складено автором на основі[5]

Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні може вважатися відносно стабільним, проте за останні роки вагомим зрушень у напрямі масштабного її розширення не відбулося. Причиною такої ситуації є несприятливий інвестиційний клімат в країні, стагнація на ринку внутрішніх інвестицій; нестабільна нормативна база; низький рівень розвитку інфраструктури інвестиційного ринку; інфляційні процеси; спад виробництва; зростання безробіття; проблема інвестицій на заміщення та відновлення виробничого апарату, поповнення оборотних коштів [6].

Отже, для формування в Україні сприятливого інвестиційного клімату, що спричинило б зростання обсягів іноземних інвестицій, які суттєво впливають на соціально-економічний розвиток нашої країни, необхідно провести ряд заходів та визначити стратегію і тактичні цілі для їх виконання. Важливим етапом є вдосконалення нормативно-правової бази ведення інвестиційної діяльності для зменшення бюрократичних процесів та подолання корупції. Також для спрощення залучення іноземних інвестицій варто розробити систему митних пільг, субвенцій для крупних іноземних інвесторів. Більш масштабними цілями для збільшення інвестицій в економіку є створення і підтримання стабільних економічних умов для ведення бізнесу, розвиток інфраструктури та врегулювання геополітичної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про інвестиційну діяльність". Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/conv#n3>
2. Скільки іноземних інвестицій надійшло до України у 2020 році. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/09/04/infografika/finansy/skilky-inozemnykh-investyczij-nadijshlo-ukrayiny-2020-roczii>
3. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>
4. Інвестиційна нескладуха Режим доступу: <https://business.ua/uk/investitsijna-neskladukha>
5. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Мордань Є.Ю., К. С. Загорко. "Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні/ Мордань Є.Ю., К. С. Загорко // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. -2017. - №23 - С.63-67 URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/57314>

Колоток М. О., здобувач вищої освіти групи ФК-181
Науковий керівник: **Холявко Н. І.**, д.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: *masha_kolotok@ukr.net*

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПАНІЇ “SONY”

2020 рік виявився одним із найбільш турбулентних за останнє десятиріччя для бізнесу у всьому світі. Пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 набула глобального характеру та мала потужний вплив на розвиток підприємств різних видів економічної діяльності [9]. З метою уповільнення темпів поширення захворюваності на COVID-19 урядами низки країн було введено карантинні обмеження, а саме норми щодо регулювання діяльності закладів харчування й освіти, розважальних комплексів, щодо роботи міського і міжміського транспорту, щодо перекриття кордонів тощо. Нові виклики, обумовлені пандемією та заходами по боротьбі з ними, спричинили банкрутство деяких підприємств і, відповідно, економічний спад у темпах економічного розвитку країн.

У межах даної доповіді ставимо собі за мету проаналізувати досвід компанії “Sony” з акцентом на впливі коронавірусу на її діяльність. Ця японська компанія функціонує на ринках побутової і професійної електроніки та іншої високотехнологічної продукції з 1946 р. Окрім цього, Sony є однією із найбільших у світі медійних компаній – вона володіє звукозаписною маркою Sony BMG (спільно з компанією Bertelsmann), кіностудіями Columbia Pictures і TriStar Pictures, повним архівом фільмів компанії MGM (спільно з компанією Comcast) [1; 3].

Протягом останніх років Sony орієнтує зусилля на розвиток у нових для себе напрямках, у тому числі у сфері комп’ютерних телекомунікацій та ігор. Крім цього, уже станом на сьогодні нові технології телевізора “Sony” дають можливість підключатись до мережі Інтернет і відправляти факси і листи на електронну пошту, не використовуючи при цьому комп’ютер.

Однак, офіційні звіти компанії “Sony” протягом останніх кількох років вказують на її збитковість. За даними фінансового звіту за 2019 р. виручка компанії скоротилась на 4,7%. При цьому чистий прибуток зменшився на 36,5%. Проте збитковими були не усі напрями діяльності. Наприклад, виручка у музичному підрозділі зросла на 5%, а кінопідрозділ зафіксував збільшення чистого прибутку на 24,9%. Таке зростання пов’язують з успішним прокатом фільмів «Людина-павук: Далеко від дому», «Джуманджі: Наступний рівень» та «Погані хлопці назавжди». Проте, решта підрозділів “Sony” (ігровий, електроніки) зафіксували скорочення виручки та чистого прибутку [5]. Це пов’язано не лише зі скороченням виробництва та зниженням обсягів продажу техніки, а й з низкою інших факторів, таких як:

- зростаючий курс національної валюти ієни (несприятливий вплив на параметри експорту);
- форс-мажорні обставини (землетрус у 2011 р. в Японії призвів до вимушеного простою підприємства, і в результаті – до збільшення збитків);
- зростаюча конкуренція на глобальному ринку (втрата лідерства компанії «Sony» у виробництві електроніки);
- проблеми, з якими стикнулася компанія під час консолідації активів EMI MUSIC.

Пандемія COVID-19 мала колосальний вплив на діяльність компанії «Sony»: через введені карантинні обмеження було закрито низку офісів компанії, працівників переведено на дистанційну роботу, закрито два заводи в Малайзії і підприємство у Великобританії [4]. Обмеження на переміщення людей через національні кордони також негативно позначилось на функціонуванні компанії, оскільки вона не змогла направити інженерів у виробничі центри до Китаю та Південно-Східної Азії, що зруйнувало плани з освоєння нової продукції. Фінансовий директор “SONY” Хіроко Тотоки прогнозує негативний вплив пандемії на прогноз прибутку компанії, а також передбачає імовірність зривів поставок, порушення роботи підрозділу випуску електроніки [2; 8].

Поряд із цим, пандемія коронавірусної інфекції спричинила і певні позитивні зрушення в розвитку компанії «Sony». Закриття розважальних закладів на карантин призвело до суттєвого зростання попиту на відеоігри та мережеві розваги – дохід цього сектору становив 5,7 млрд доларів, перебивши збитки від спаду продажів електроніки та побутової техніки [6]. Більше того, компанія реалізує програми соціальної відповідальності бізнесу. Зокрема, було засновано благодійний фонд у розмірі 100 млн доларів для допомоги постраждалим від COVID-19; планується виділити 10 млн доларів у фонд солідарності, що діє за підтримки ВООЗ та ООН; передбачається інвестування коштів в некомерційні організації, такі як «Юнісеф» та «Лікарі без обмежень» [7].

На сьогоднішній день плани “Sony” не дуже амбітні: очікується зниження чистого прибутку на 12% в порівнянні з минулим звітним періодом до 4,8 млрд доларів; прогнозується імовірність порушень у механізмах роботи музичного та кінематографічного підрозділів [6]. Проблема карантинних обмежень – не єдина, з якою стикається сучасний бізнес. Поряд із негативними впливами пандемії, фірми функціонують в умовах жорсткої конкурентної боротьби. На даний момент головним конкурентом “Sony” є Microsoft, який пропонує своїм клієнтам новий Xbox, що має низку технічних переваг. Але, у свою чергу, компанія “Sony” у перспективі покладає значні надії на збільшення аудиторії Sony PlayStation 4, яка на даний момент знаходиться на третьому місці серед усіх приставок з результатом трохи більше 113 млн доларів.

Список використаних джерел

1. Вільна енциклопедія // Вікіпедія. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Sony>
2. Електронний журнал // 3D news. Daily Digital Digest. Режим доступу: <https://3dnews.ru/1003094>
3. Електронний журнал // ITech. Режим доступу: <https://itech.co.ua/novyny/sony-ne-rozrahovuye-prodaty-sotni-miljoniv-playstation-5/>
4. Електронний журнал // iXBT.com. Режим доступу: <https://www.ixbt.com/news/2020/03/27/sony-covid-19.html>
5. Електронний журнал // The Page. Режим доступу: <https://thepage.ua/ua/news/sony-povidomila-pro-semikratne-znizhennya-kvartalnego-pributku>
6. Електронний журнал // Коммерсант. Режим доступу: <https://www.kommersant.ru/doc/4442258>
7. Електронний журнал // УНІАН. Режим доступу: <https://www.unian.ua/games/10942736-sony-pozhertvuye-100-milyoniv-dolariv-postrazhdalim-vid-koronavirusa.html>
8. Інноваційний менеджмент // Інноваційний менеджмент у фірмах Японії та США. Режим доступу: <https://library.if.ua/book/4/490.html>
9. Міністерство охорони здоров'я. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/>

Редкачов М. Є., курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Науковий керівник: **Ярошенко А.С.**, к. ю.н., доцент
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)
e-mail: mredkacov@gmail.com

ОПЛАТА ПРАЦІ: ГАРАНТІЇ ТА КОМПЕНСАЦІЙНІ ВИПЛАТИ

Оплата праці є однією з больових точок сучасної української економіки. По-перше, скорочення обсягу послуг, що дотуються, відмова від регулювання цін на основні споживчих товарів, в тому числі у зв'язку з глобалізації української економіки, – призводить до того, що основна великі затрати лягають на заробітну плату. Тим самим актуалізується проблема недостатності заробітної плати для забезпечення гідної якості життя населення як основи розвитку національного людського потенціалу.

По-друге, на теперішній час склалась дуже непроста ситуація. Сьогодні недостатньо враховуються індивідуальні характеристики працівників, а тому не забезпечуються нормальні умови. Важливим завданням є визначення частки фактору праці як джерела ВВП. До сих пір фахівці в галузі праці по-різному оцінюють цю частку [2].

Зараз в Україні частка зарплати в сукупних доходах населення становить 40%, а частка фонду оплати праці у ВВП не перевищує 30%. У розвинених країнах ці показники досягають 70% і 60% відповідно. Диференціація доходів майже в 2 рази перевищує американський рівень і в 3-5 разів — європейський.

Таким чином, трудове законодавство або колективні договори встановлюють нижчу межу заробітку працівника, або рівень, нижче якого встановлення заробітної плати є неприпустимим. Розмір і диференціація тарифних ставок і окладів встановлюється шляхом переговорів, і закріплюються в колективних договорах [2].

Більш гнучким є встановлення розмірів і умов призначення тарифних надбавок, виплат і ін. У трудовому законодавстві найчастіше визначається основний принцип підвищеної оплати понаднормових робіт і визначаються мінімальні розміри збільшення тарифних ставок за понаднормовий час.

На особливу увагу заслуговує такий напрямок державного регулювання оплати праці, як реалізація заходів щодо чинення тиску на заробітну плату з метою запобігання її надмірного зростання. Великого поширення ці заходи отримали в 50-70-ті роки минулого століття, коли державами ряду країн проводилася політика доходів, сутність якої полягала у встановленні жорсткого контролю над підвищенням трудових доходів.

Очевидно, що для підвищення ефективності системи оплати потрібно вдосконалення системи управління. Для цього необхідно повністю переглянути спосіб підвищення оплати: точніше оцінювати ефективність діяльності; призначати достатню оплату за заслуги так, щоб реально винагороджувати гарне виконання роботи; забезпечити варіювання розміру підвищення винагороди на різних рівнях ефективності виконання роботи.

Аналогічна система регулювання зарплати і умов праці колективними договорами є, наприклад, в Норвегії. Тут колективні переговори ведуться для всіх держслужбовців, включаючи працівників держапарату, вчителів, працівників охорони здоров'я, оборони, державних підприємств. Виключення становлять вищі посадовці, з якими укладаються індивідуальні контракти. Уряд і міністерство фінансів встановлюють фінансові рамки для переговорів. З боку роботодавців в переговорах беруть участь міністерство праці і адміністрація уряду, з боку працівників — 4 основних профспілки: - національна федерація державних службовців (20 асоціацій); - національна конфедерація професійних асоціацій (40 асоціацій) [2].

Внаслідок того, що заробітна плата є основним джерелом доходу, необхідним для підтримки життєдіяльності людини, держава здійснює регулювання оплати праці працівників всіх форм власності за допомогою податкової системи, а також встановлюючи

розмір мінімальної заробітної плати, надаючи інші державні гарантії і фіксує норми, встановлюючи умови і розміри оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній і комунальній власності, працівників підприємств, установ і організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, регулюючи фонди оплати праці працівників підприємств-монополістів [1].

Для товариства витрати на оплату праці займають досить вагоме місце, так, як знаходяться в сукупних витратах на виробництво продукції (робіт, послуг).

Оплати праці залежить безпосередньо від результатів праці зацікавлених працівників цукрового виробництва, мотивації та стимулювання праці.

В сучасний період ринкових перетворень підприємство має реагувати на зміни, що відбуваються на ринку праці. Керівництво підприємства має здійснювати моніторинг ефективності компенсаційної політики. Крім оцінювання результатів праці треба періодично вивчати рівень задоволення працівників компенсаційним пакетом. За результатами моніторингу потрібно змінювати структуру компенсаційного пакета, умови і порядок виплати окремих видів винагороди тощо.

Як правило, ці виплати присуджуються за виняткові результати діяльності, найчастіше – за реалізацію спеціальних проектів або за виконання роботи з якісними або кількісними показниками, які настільки перевищили очікування, що це, поза всяким сумнівом, заслуговує додаткової винагороди. Процедура присудження таких премій проста: за фактом виконання завдання з винятковими результатами безпосередній керівник роботи повідомляє про це вище керівництво [4]. У великих компаніях іноді приймається офіційний порядок визнання підсумків роботи видатними і вказівки розміру виплачуваної разової премії або спот-премії, яку називають так в силу її виплати по факту. У невеликих компаній зазвичай немає таких процедур визнання, і вони проявляють велику суб'єктивність, визначаючи розмір премії [2].

Організація оплати праці має відповідати певним принципам: здійснення оплати праці відповідно до її кількості та якості; диференціювання заробітної плати залежно від кваліфікації працівника, умов праці, галузевої та регіональної належності підприємства; систематичне підвищення реальної заробітної плати, тобто перевищення темпів зростання номінальної заробітної плати над інфляцією; перевищення темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання середньої заробітної плати.

Заробітна плата є точкою перетину інтересів багатьох: підприємства, працівника, податкової, фондів тощо. Кожна з цих сторін оцінює значення заробітної плати майже як найважливіше. У зв'язку з цим важко переоцінити значення роботи бухгалтера, пов'язаної з обліком витрат на оплату праці.

Список використаних джерел

1. Алиев И. М. Политика доходов и заработной платы: учебник / И. М. Алиев, Н. А. Горелов. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 415 с.
2. Кодекс законів про працю України: станом на 11 травня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jobs.ua/ukr/kzot/>.
3. Лютенс Ф. Организационное поведение: пер. с англ. / Ф. Лютенс. – М.: ИНФРА-М, 1999. – С. 161.
4. Милкович Дж. Т. Система вознаграждений и методы стимулирования персонала / Дж.Т. Милкович, Дж. М. Ньюман; пер. с англ. – М.: Вершина, 2005. – 210 с.

Парубець В. С., здобувачка вищої освіти, 2 курсу, МФБп – 191
Науковий керівник: **Парубець О. М.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: viktoriaparubec@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

В умовах пандемії існує думка, що підприємства оптової і роздрібною торгівлі лікарськими засобами отримують надприбутки. Однак, на практиці діяльність аптечних закладів в умовах поширення пандемії, спричиненої коронавірусною хворобою, характеризується зниженням показників їх прибутку і рентабельності. Особливо це стосується суб'єктів роздрібною торгівлі лікарськими засобами, до складу яких входять і фізичні особи-підприємці. Погіршення фінансових результатів діяльності роздрібних підприємств торгівлі лікарськими засобами пов'язано з виникненням різноманітних ризиків, що виникають на макро- і мікрорівні їх функціонування.

В умовах невизначеності подальшої діяльності вищезазначених підприємств необхідно проводити постійний моніторинг з метою виявлення ризиків, що негативно впливають на стан їх фінансової безпеки. Спочатку зупинимось на дослідженні макроризиків, поява яких обумовлюється такими зовнішніми факторами як:

- впровадження карантинних обмежень і збільшення витрат аптек на дотримання санітарних вимог;

- зниження купівельної спроможності населення на фоні зростання цін на ліки, особливо імпортного походження;

- закриття кордонів і, як наслідок, виникнення проблем, пов'язаних зі скороченням обсягів поставок імпортних ліків і сировини для їх виготовлення;

- дефіцит окремих позицій лікарських засобів, особливо тих, що використовуються для лікування коронавірусної хвороби згідно до протоколів лікування;

- зменшення кількості планових операцій та призупинення лікування інших хвороб, не пов'язаних з коронавірусною інфекцією;

- зростання конкуренції з боку великих аптечних мереж, які можуть собі дозволити впровадження акційних заходів для залучення покупців.

Серед основних макроризиків, що впливають на діяльність аптечних закладів, можна виділити наступні:

- міжнародні –непрогнозована зміна ситуації на міжнародному фармацевтичному ринку, зменшення обсягів поставок імпортних ліків та виникнення їх дефіциту;

- політичні – зміна нормативно-законодавчої бази регулювання аптечних закладів; посилення контролю з боку державних органів влади та органів місцевого самоврядування за їх діяльністю;

- постачальницькі – несвоєчасне постачання лікарських засобів; необгрунтоване підняття цін; погіршення якості ліків та супутньої номенклатури продукції, що реалізується в аптеках;

- валютні – коливання валютного курсу позначається на зростанні цін на лікарські та інші медичні засоби імпортного виробництва;

- ринкові – зростання недобросовісної конкуренції з боку великих аптечних мереж; зростання рівня монополізації на ринку роздрібною торгівлі лікарськими засобами (критичний рівень більше 35 %);

- соціальні – зниження доходів населення; зростання рівня захворюваності на Covid-19; виникнення соціальної напруги у зв'язку з дефіцитом лікарських засобів для лікування коронавірусної інфекції та інших хвороб, звуження асортименту ліків по програмі «Доступні ліки» тощо [1, 2].

Значний вплив на діяльність аптечних закладів здійснюють фактори мікросередовища, які викликають появу відповідних ризиків. До таких факторів слід віднести вірогідність закриття аптечних закладів, особливо у невеликих за розмірами населених пунктах по причині їх збитковості; плінність кадрів серед фармацевтів і провізорів; відсутність у працівників аптек відповідної фахової освіти; прорахунки в плануванні результатів діяльності аптечних закладів; неефективна цінова, фінансова, кадрова, маркетингова політики. Перелічені фактори спричиняють появу низки мікроризиків, основними серед яких є:

–ризик зниження прибутковості – зменшення показників прибутку і рентабельності, поява ознак банкрутства аптечних закладів; збільшення обсягів нереалізованих або прострочених лікарських засобів; зростання кількості крадіжок ліків та супутньої продукції в аптеках;

–кредитні ризики – відсутність пільгового і лізингового кредитування; неможливість своєчасного погашення кредиторської заборгованості або залучення кредитних ресурсів на розширення діяльності та диверсифікацію продукції і послуг;

–інноваційні ризики – неможливість проведення інноваційних змін під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

–управлінські ризики – відсутність ефективного менеджменту персоналу; погіршення умов праці провізорів і фармацевтів; виникнення внутрішніх конфліктних ситуацій; некомпетентність персоналу;

–комерційні ризики – відсутність продуманої стратегії і тактики політики реалізації ліків і супутньої медичної продукції; прорахунки у встановленні націнок на лікарські засоби; перехід покупців до інших аптечних мереж, які мають змогу запроваджувати заохочувальні знижки; відсутність ефективної реклами; порушення умов зберігання і контролю за якістю лікарських засобів;

–інформаційні – відсутність можливості обслуговування клієнтів за електронними рецептами; низький рівень поінформованості фармацевтів і провізорів стосовно якості лікарських засобів окремих виробників і дистриб'юторів; низький рівень комп'ютеризації аптечних закладів в умовах розвитку інформаційного суспільства [1].

Зменшення вірогідності настання або розміру зазначених ризиків потребує розробки дієвої системи ризик-менеджменту на рівні аптечних закладів, основними складовими якої є проведення постійного моніторингу зовнішніх і внутрішніх загроз, оцінка рівня безпеки діяльності аптек, розробка заходів, спрямованих на нейтралізацію макро- і мікро-ризиків. Першочергову увагу необхідно приділити розвитку взаємодії аптечних закладів зі страховими компаніями, особливо в напрямку кіберстрахування [3]. Покращення якості обслуговування покупців потребує впровадження інформаційних технологій на рівні аптечних закладів, розвитку системи електронних рецептів, але це можливо тільки при забезпеченні надійної системи захисту аптек від кібератак, особливо з боку конкурентів.

Список використаних джерел

1. Євтушенко О.М. Управління галузевими ризиками на етапах реалізації та споживання лікарських засобів: Автореф. дис. ... докт. фармац. наук: 15.00.0. — Х., 2011. – 25 с.

2. Убогов С. Г., Трохимчук В. В., Загорий В. А. Методические и прикладные аспекты управления рисками для качества в аптечных учреждениях. Рецепт. Международный научно-практический журнал для фармацевтов и врачей. 2019. Т. 22, № 1. С. 136-146.

3. Ільчук В. П., Парубець О. М., Сугоняко Д. О. Інноваційні підходи до розвитку ринку кіберстрахування в Україні. Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6295>.

Циброва А. В., здобувач

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая (м. Київ, Україна)

e-mail: tsybrova@ukr.net

СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: ОБГРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ

Електронна комерція сьогодні є тією складовою світової економіки, яка розвивається найшвидшими темпами. Складні процеси цифровізації, які вже проникли у всі сфери економічної діяльності, розвиток інформаційних технологій та пандемія COVID-19 мали колосальний вплив на розвиток цього виду комерції у всіх без винятку розвинутих країнах світу. Така ситуація підтверджує важливість проведення нових наукових досліджень у сфері розвитку електронної комерції, враховуючи масштаби її функціонування та значні перспективи подальшого глобального розвитку у всьому світі. З цією метою існує потреба у конкретизації теоретичних та методичних положень забезпечення розвитку цього виду комерції, насамперед, розгляду її як цілісного, складно структурованого об'єкта

Розгляд електронної комерції як цілісної економічної системи доцільно розпочати з визначення сутності даного виду комерції. На сьогодні існує значна кількість наукових робіт у сфері опису, конкретизації змісту електронної комерції. Наприклад, Тардаскіна Т.М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. стверджують, що «електронна комерція (e-commerce) – вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій [5, с. 24]. Соболев В.О. зауважує, що «електронна комерція – це електронна економічна діяльність, яка забезпечує повний цикл бізнес-процесів, ділових операцій та угод, які містять в собі замовлення товарів/послуг, проведення платежів, доставку товарів/послуг та інші угоди, які передбачають використання передових інформаційних технологій і комунікаційних середовищ з метою забезпечення найбільш високої економічної ефективності, порівнюючи з традиційними видами комерції [3]». Патраманська Л. Ю. пропонує такий варіант розгляду окресленої категорії: «електронна комерція – будь-який вид ділової активності суб'єктів господарювання, що провадиться з використанням сучасних інформаційних технологій, систем та комунікаційних засобів з метою отримання прибутку та задоволення потреб споживачів [1]».

Враховуючи окреслені визначення сутності електронної комерції та аналізуючи особливості її здійснення і роль в національній економіці, на наш погляд як економічну категорію, електронну комерцію доцільно розглядати наступним чином: «електронна комерція – окремий вид електронного бізнесу, сутність якого полягає у формуванні та розвитку господарських відносин між економічними агентами у процесі продажу, придбання товарів та послуг за допомогою Інтернету, використання цифрових технологій маркетингу для їх збуту, електронних систем для оплати їхньої вартості з метою задоволення попиту на такі товари та послуги і для отримання прибутку».

Для обґрунтування електронної комерції як окремої системи використаємо методологію системного підходу. Сутність окресленого підходу полягає у розгляді об'єктів дослідження як цілісних, окремо функціонуючих систем. Загалом, поняття системи є складним та використовується сьогодні фактично при проведенні досліджень у всіх без винятку науках. Сорока К. О. зауважує, що «система – це сукупність елементів, яка має нові властивості, відсутні у кожного елемента» [4]. Ревак І.О. стверджує, що система у вузькому значенні – це порядок, зумовлений цілеспрямованим розміщенням усіх складових у певній ієрархії або логічному підпорядкуванні, а в розгорнутому – це динамічна, самоорганізуюча, багатофункціональна структура, усі компоненти якої взаємодіють та зумовлюють синергетичний ефект, спрямований на досягнення позитивного результату [2, с. 55].

На наш погляд систему доцільно розглядати як єдиний об'єкт дослідження, який має чітко визначену мету функціонування, власну структуру, взаємодіє з підсистемами, які не входять до його складу, здійснює власні функції та продукує вплив також на інші об'єкти. Таким чином, систему електронної комерції доцільно розглядати як систему взаємовідносин між

економічними агентами, що виникають у процесі продажу, купівлі товарів та послуг за допомогою Інтернету, реалізації інших господарських операцій для розвитку таких взаємовідносин, яка взаємодіє із елементами зовнішнього середовища, реалізує власні, притаманні лише їй функції, має єдину мету існування – задоволення попиту на товари та послуги та отримання прибутку.

Аналіз наукових робіт у сфері визначення базових компонентів системи електронної комерції дозволяє зробити висновки, що серед їх варто виділити, насамперед, такі складові:

1) С2С – взаємодія між споживачами у процесі купівлі та продажу товарів і послуг за допомогою мережі Інтернет;

2) В2В – взаємодія між компаніями, підприємницькими структурами у процесі купівлі та продажу товарів, продукції на дання послуг;

3) В2С – продаж товарів і надання послуг споживачам (електронна торгівля);

4) С2А – взаємодія споживачів та адміністративних органів (адміністрація) у процесі купівлі та продажу товарів, продукції на дання послуг;

5) В2А - взаємодія підприємницьких структур з адміністративними органами в процесі здійснення власної діяльності.

Варто зазначити, що окреслені види взаємодії між економічними агентами, що відбуваються у межах системи електронної комерції за своєю при природою є досить складними і багатограними, що обумовлює можливість розгляду їх як складних підсистем у межах даної системи та актуалізує проведення окремих досліджень кожного з них.

Список використаних джерел

1. Патраманська Л. Ю. Електронна комерція: переваги та недоліки. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4505>.

2. Ревак І. О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: проблеми теорії та практики: монографія. Львів: ЛДУВС, 2015. 415 с.

3. Соколов В.О. Сутність основних понять Інтернет-торгівлі. URL: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33645.doc.htm.

4. Сорока К. О. Основи теорії систем та системного аналізу: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2004. 291 с.

5. Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція: навчальний посібник. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 244 с.

3 СЕКЦІЯ / 3 SECTION

**Фінансова політика: сучасні проблеми та перспективи
вдосконалення**

**Финансовая политика: современные проблемы и перспективы
совершенствования**

Financial policy: current problems and prospects for improvement

Дубина М. В., д.е.н., професор,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: maksim-32@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Ринок фінансових послуг як цілісний об'єкт дослідження перебуває у фокусі інтересів багатьох науковців, а теоретичний та методологічний базис його пізнання загалом уже сформований. Проте, з іншого боку, високий рівень залежності такого ринку від зовнішніх впливів та трансформацій в економічних системах, сприяє постійному формуванню нових недосліджених сфер та явищ у його функціонуванні. Саме динамічний процес диджиталізації роботи фінансових установ та посилення впливу локалізаційних чинників на їх функціонування призводить до виникнення додаткових наукових проблем та завдань, які потребують вирішення для створення умов подальшого розвитку ринку фінансових послуг.

Диджиталізація нині пронизує всі сфери ринку фінансових послуг. Цей процес є невідворотним. Об'єктивно виникає необхідність проведення досліджень цього явища, розкриття його впливу на такий ринок, виокремлення не лише позитивних сторін від нових інноваційно-інформаційних технологій, але й загроз, які можуть деструктивно впливати на стійкість функціонування такого ринку, на фінансову стабільність у державі.

Ринок фінансових послуг – це простір взаємодії споживачів та виробників фінансових послуг. Діяльність останніх ґрунтується на опрацюванні фінансової інформації. Нові технології (e-banking, FinTech, InsurTech, Big Data, Artificial Intelligence, Blockchain, Regtech, Techfin) надають значні можливості для фінансових установ і поступово змінюють усталену модель фінансової поведінки домогосподарств [6]. Проте такі технології можуть нести загрози для споживачів фінансових послуг, знижувати рівень їхньої інформаційної безпеки. Фінансові установи на сьогодні вже накопичили значні обсяги персональної і не завжди фінансової (digital footprint) інформації про клієнтів. Наявність таких даних дозволяє їм створювати психометричні моделі індивідуальних споживачів (customers' psychometric profile). Ця інформація потенційно і маніпулятивно може бути використана цими фінансовими установами для продажу власних фінансових продуктів. З іншого боку, втрата такої інформації та отримання доступу до неї третіх осіб актуалізує питання її недобросовісного використання.

Фінансова поведінка домогосподарств є вирішальною в забезпеченні стійкості фінансових систем і тому постійно проводяться дослідження особливостей її формування. Річард Тайлер (2017) та Деніел Канеман (2002) отримали Нобелівську премію за використання психологічних методів в економічній науці та створення теорії поведінкової економіки. Це також підкреслює актуальність проведення досліджень у сфері поведінкових фінансів (behavioral finance). Р. Тайлер увагу приділяє обґрунтуванню процесу прийняття рішень економічними агентами й чи можна їх підштовхнути до здійснення необхідного вибору [4; 5]. Д. Канеман на основі досліджень із когнітивної та соціальної психології описує роботу людського мозку, неусвідомлені упередження фізичних осіб, властивості інтуїтивного та усвідомленого мислення [3]. Виникнення інформаційної невизначеності, вплив дефіциту даних на прийняття

господарських рішень, що є основою формування фінансової поведінки, вивчали А. Іващенко, Ю. Сибірянська, Є. Поліщук [2]. Питання маніпулювання вибором домогосподарств, схилення їх до не завжди корисних для них рішень розглядаються в роботах Г. Акерлофа та Дж. Шиллера. Учені вводять поняття «фішингу» та трактують його як нав'язування споживачам товарів і послуг, яких вони не потребують [1].

Вивчення поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг та особливостей розвитку інноваційно-інформаційних технологій на ринку фінансових послуг здійснюють міжнародні фінансові інститути, до яких варто віднести Організацію економічного співробітництва та розвитку (OECD), Міжнародну фінансову корпорацію (IFC), Європейський інвестиційний банк (EIB), Агентство США по міжнародному розвитку (USAID), яке реалізує в Україні проєкт «Трансформація фінансового сектору в Україні» (FST), та приватні глобальні фінансові установи: KPMG; Ernst & Young; PricewaterhouseCoopers (PwC); Deloitte ін.

Отже, ринок фінансових послуг, як зазначалося, перебуває у трансформаційному періоді суттєвих змін, основною причиною яких є швидкий розвиток інноваційно-інформаційних технологій. Такі зміни сприяють підвищенню якості фінансових послуг, підвищують рівень довіри між їхніми споживачами та виробниками. Однак кардинальні та шокуючі випадки втрати особистих даних світовими корпораціями (наприклад, Facebook) та їх використання в політичних цілях актуалізує питання щодо можливості використання фінансовими установами персональної інформації (не завжди фінансового характеру) для здійснення неусвідомленого впливу на споживачів також і фінансових послуг. Виникає закономірне питання, де завершується маркетинг продуктів фінансових корпорацій, а де може початися цілеспрямовано спланований маніпулятивний тиск на домогосподарства для формування бажаної для сторонніх суб'єктів фінансової поведінки цих економічних агентів і як унеможливити здійснення таких дій.

Таким чином, дослідження процесів формування і трансформації поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг у нових умовах діджиталізації є актуальним і важливими з позиції забезпечення безпеки фізичних осіб, унеможливлення здійснення маніпулятивного впливу на їхній вибір послуг окремих фінансових продуктів. Відповідно, це вимагає також зміни методології проведення наукового дослідження, використання не лише економічних методів пізнання, але й застосування методологічних конструкцій інших наук (психологія, соціологія, інформаційні системи та технології).

Список використаних джерел

1. Akerlof G. A., Shiller R. J. *Phishing for Phools. The Economics of Manipulation and Deception*. Princeton: Princeton University Press, 2015.
2. Ivaschenko A., Sybirianska Y., Polischuk Ye. *Information and Communication Platform as a Complex Approach for Solving Information Asymmetry Problems. 13th International Conference «ICT in Education, Research, and Industrial Applications: Integration, Harmonization, and Knowledge Transfer»*. ICTERI 2017, 2017. Pp. 111–126.
3. Kahneman D. *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux. New York, 2011. 480 p.
4. *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics* / by Richard H. Thaler. New York : W. W. Norton, 2015. 432 p.
5. Thaler H. Richard, Sunstein R. C. *Nudge. Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*. Yale University Press. New Haven&London, 2008. 312 p.
6. Zhavoronok A., Kholiavko N. *Banking System Of Ukraine: Trends And Prospects Of Development. Modern Science – Moderní věda*. 2020. № 10. Pp. 129–142.

МЕХАНІЗМ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ У ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Перехід вітчизняних промислових підприємств на ринкові умови господарювання суттєво змінює їх поведінку в жорсткому конкурентному середовищі. За таких умов господарювання необхідна адекватна ринковій економіці система управління фінансами промислових підприємств, яка б забезпечувала впровадження нових підходів до розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень, спрямованих на протидію екзогенним та ендогенним факторам, що спричиняють загрозу їх стабільному функціонуванню.

Виходячи з того, що фінанси промислових підприємств виявляються в економічних відносинах, пов'язаних з рухом коштів, формуванням і використанням фінансових ресурсів, управлінський вплив на них з боку суб'єктів управління, якими виступають власники підприємств, керівники фінансових підрозділів, провідні фахівці з фінансів повинен забезпечити виявлення та нейтралізацію ймовірних викликів і загроз, які негативно відбиваються на результатах фінансово-господарської діяльності, а також оперативну розробку ефективних управлінських рішень щодо формування фінансових ресурсів, налагодження виважених фінансових взаємовідносин з установами фінансово-кредитної системи, іншими суб'єктами господарювання та державою, що є умовою для стійкого розвитку промислових підприємств. Однією з головних функцій фінансів промислових підприємств є забезпечення процесу інноваційного оновлення основних засобів виробництва та створення нових виробничих потужностей на сучасній техніко-технологічній базі, що відповідає останнім досягненням науково-технічного прогресу.

Виходячи з того, що промислові підприємства складають основу наукоємного виробничого потенціалу країни, фінанси яких є одним із головних чинників забезпечення фінансової стабільності на макрорівні завдяки формуванню фінансових ресурсів, що досягається шляхом їх накопичення, розподілу та перерозподілу ще на мікрорівні, управління фінансами промислових підприємств є складним і відповідальним процесом [3].

Формування, розподіл і використання фінансових ресурсів на промислових підприємствах, здійснюється в процесі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Фінансовий стан підприємства, який залежить від фахового рівня управління його фінансами, є індикатором ефективності процесу управління. Проблеми з фінансами, що виявляються в дефіциті грошових коштів або наявності неплатежів за своїми зобов'язаннями, нераціонального або не цільового використання коштів, поява збитків та виникнення інших негативних явищ у процесі функціонування промислових підприємств висувають жорсткі вимоги щодо підвищення якості управління їх фінансами.

Прийняття якісних управлінських рішень стосовно фінансів позитивно відбивається на взаємовідносинах з установами фінансово-кредитної системи з державними установами та іншими суб'єктами господарювання, дозволяє забезпечити високий рівень фінансової стійкості промислових підприємств. Самостійність фінансово-господарської діяльності, яку набувають промислові підприємства в умовах ринкової економіки, посилює відповідальність, важливість та значущість прийняття управлінських рішень у сфері формування фінансових ресурсів, їх раціонального розподілу та використання, а також в організації фінансових відносин з іншими учасниками ринку.

Промислові підприємства в процесі свого функціонування і розвитку потерпають від негативного впливу факторів зовнішнього середовища та внутрішніх чинників, які відбиваються на результатах їх фінансово-господарської діяльності, що викликає гостру необхідність підвищення якості управлінських рішень, розробки дієвого механізму для ефективного управління фінансами.

Розвиток ринкових відносин, посилення конкурентного тиску з боку інших товаровиробників висувають жорсткі вимоги щодо поліпшення фінансового стану промислових підприємств, підвищення їх фінансової стійкості.

Високий рівень фінансової стійкості будь-якого підприємства, в тому числі і промислового, забезпечується потужним фінансовим потенціалом (фінансовими ресурсами і відповідними можливостями), який гарантовано забезпечує в жорстких конкурентних умовах ринкового середовища успішний розвиток на довгострокову перспективу. Ситуація, яка склалась на конкурентних ринках, вимагає нових підходів до організації і управління фінансово-господарською діяльністю, розробки зважених управлінських рішень стосовно фінансів промислових підприємств, що має сприяти створенню якісної та конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках промислової продукції.

Підвищення фінансової стійкості промислового підприємства залежить від ефективності управління його фінансами, що може бути забезпечено механізмом вартісно-орієнтованого управління як найбільш дієвого з існуючих механізмів управління. Механізм вартісно-орієнтованого управління покликаний забезпечити раціональну структуру активів, пасивів, не допустити невикористаної кредиторської заборгованості та зривів термінів своєчасних розрахунків за своїми зобов'язаннями.

У центрі уваги вартісно-орієнтованого управління фінансами промислових підприємств має бути належний рівень забезпеченості запасів і витрат власними та позичковими коштами, що визначається певною сукупністю показників фінансової стійкості підприємства [2].

В залежності від рівня фінансової стійкості промислового підприємства воно має відповідну оцінку щодо ділового партнерства в системі господарських зв'язків з іншими суб'єктами господарювання. В разі зниження фінансової стійкості промислового підприємства в процесі його функціонування в результаті неефективної операційної, фінансової або інвестиційної діяльності чи не виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання, що призводить до збоїв процесів формування, розподілу і раціонального використання фінансових ресурсів виникає потреба в дієвому управлінському впливі з боку механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами на основні види діяльності промислового підприємства, які визначають його фінансовий стан (рис. 1).

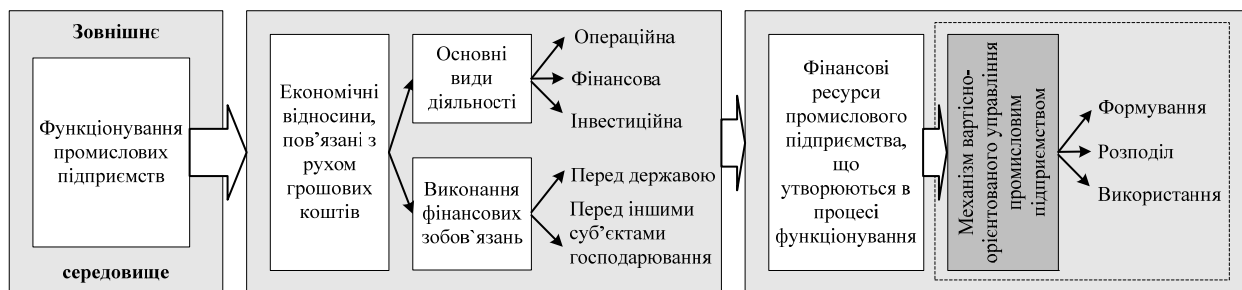

Рисунок 1 – Місце та функціональне призначення механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами в процесі функціонування промислового підприємства

При цьому об'єкти першочергового зосередження управлінських зусиль зазначеним механізмом визначаються в залежності від рівня фінансової стійкості промислового підприємства (табл. 1).

Таблиця 1 – Рівні фінансової стійкості підприємства

Забезпеченість запасів і витрат власними та позичковими коштами	Рівень фінансової стійкості підприємства	Оцінка підприємства як ділового партнера	Об'єкти першочергового зосередження управлінських зусиль механізмом вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств
Власні оборотні кошти повністю забезпечують запаси і витрати	Абсолютна фінансова стійкість	Надійний та перспективний діловий партнер	Моніторинг поточного фінансового стану промислового підприємства
Запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів і довгостроковими позичковими джерелами	Нормальний стійкий фінансовий стан	Ситуаційно-надійний діловий партнер	Співвідношення позичкових та власних коштів
Запаси і витрати забезпечуються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових позичкових джерел та короткострокових кредитів і позичок, тобто за рахунок усіх основних джерел формування запасів і витрат	Нестійкий фінансовий стан	Умовно надійний (ненадійний) діловий партнер	Співвідношення позичкових та власних коштів, оборотність матеріальних активів і коштів у розрахунках
Запаси і витрати не забезпечуються джерелами їх формування	Кризовий фінансовий стан	Виключається з ділового партнерства	Співвідношення позичкових та власних коштів. Оборотність матеріальних активів і коштів у розрахунках. Умови залучення довгострокових та короткострокових кредитів і позичок

Сукупність показників фінансової стійкості є однією з найважливіших характеристик фінансового стану промислового підприємства, що оцінює стабільність його функціонування і розвитку. Фінансова стійкість промислового підприємства в основному визначається його фінансовою структурою, яка залежить від обсягів зобов'язань (кредиторам, акціонерам, державі, іншим суб'єктам господарювання), обсягів власного капіталу та інвестиційних надходжень [1].

В якості вихідних даних для оцінки фінансової стійкості промислового підприємства використовують результати основних видів фінансово-господарської діяльності – операційної, фінансової та інвестиційної, які є об'єктами вартісно-орієнтованого управління фінансами. Зважені рішення вартісно-орієнтованого управління фінансами дозволяють вийти на такі показники вихідних даних, які забезпечать належний рівень фінансової стійкості промислового підприємства.

Визначивши, які вихідні дані впливають на певний показник фінансової стійкості, який має бути поліпшений, та яким видом діяльності промислового підприємства він формується, можна виявити ті напрямки управлінських впливів з боку механізму вартісно-орієнтованого управління, які потребують посиленої уваги.

Концептуальна схема управлінського впливу механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами промислових підприємств на формування вихідних даних, які використовуються для розрахунку показників оцінки фінансової стійкості промислового підприємства показано на рис. 2.

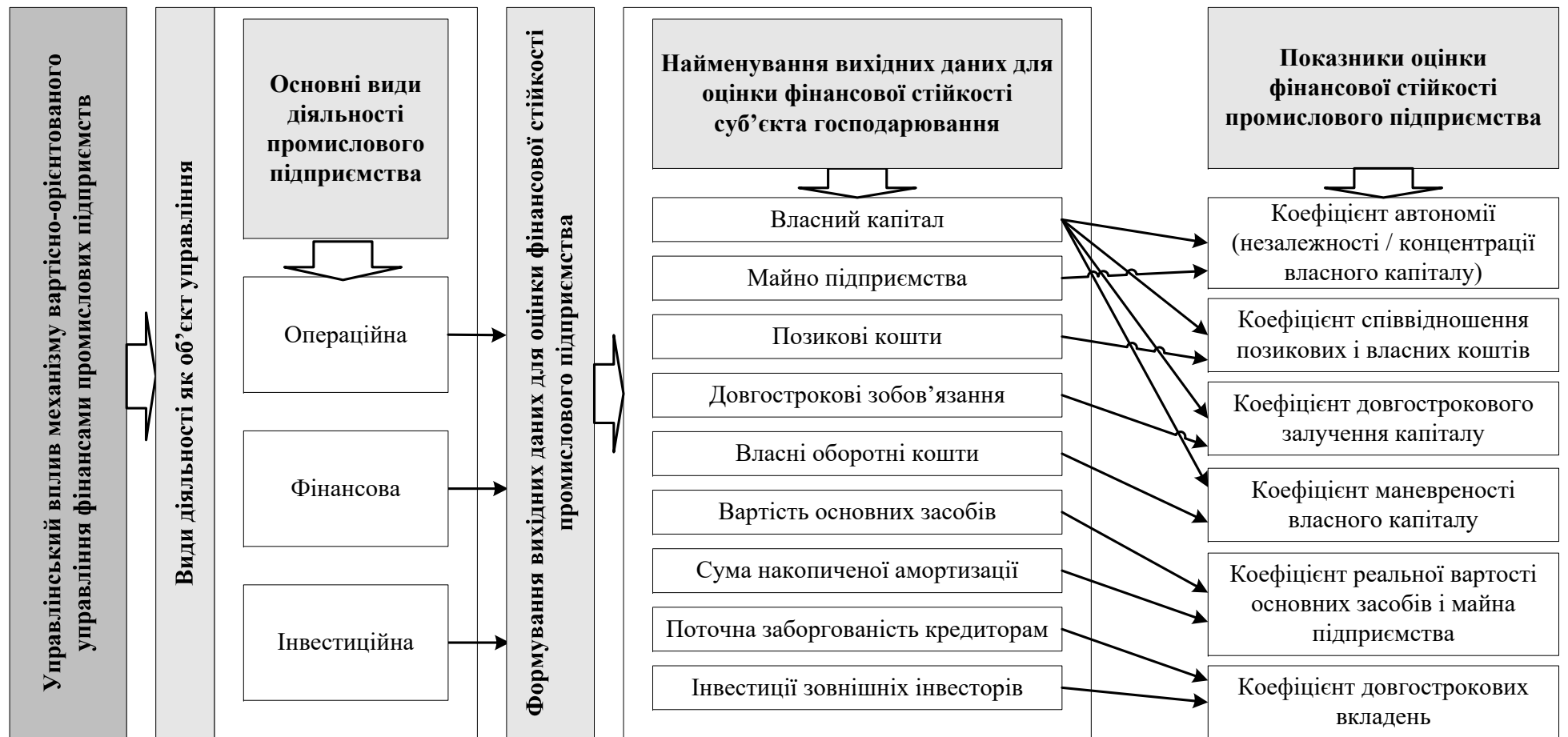

Рисунок 2 – Формування вихідних даних для розрахунку показників оцінки фінансової стійкості промислового підприємства

Із рис. 2 видно, що управлінський вплив механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами спрямовується на основні види діяльності (операційну, фінансову та інвестиційну) як об'єктів управління і від якості цих управлінських впливів залежить фінансовий стан промислового підприємства.

Інформаційною базою для оцінки результатів управлінських впливів на зазначені види діяльності промислового підприємства є: визначені коди певних розділів балансу (форма №1), звіту про фінансові результати (форма №2), звіту про рух грошових коштів (форма №3), звіту про власний капітал (форма №4), що стосується розрахунку показників оцінки фінансової стійкості промислового підприємства, та в якості вихідних даних головним чином використовується баланс (форма №1).

Аналізуючи перелік показників оцінки фінансової стійкості промислового підприємства та вихідних даних для їх розрахунку можна встановити певний їх взаємозв'язок з точки зору частоти (повторюваності) їх використання у відповідних розрахунках. Це може бути критерієм для виявлення значущості певних вихідних даних в плані їх впливу на результати розрахунків окремих показників фінансової стійкості, що дозволяє визначитись з напрямом управлінських впливів на ті чи інші вихідні дані або на окремі напрями діяльності промислового підприємства для виправлення ситуації.

Вартісно-орієнтоване управління фінансами промислових підприємств спрямоване на недопущення від'ємних фінансових результатів їх діяльності та забезпечення платоспроможності і належного рівня фінансової стійкості в умовах жорсткого конкурентного середовища. Ефективне вартісно-орієнтоване управління фінансами усуває ризики зростання кредиторської та дебіторської заборгованості, забезпечує висхідну динаміку фінансових показників та виключає загрозу банкрутства промислових підприємств.

Список використаних джерел

1. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк, Л. І. Данілова, Н. Л. Кремпова; ред.: А. М. Поддєрьогін; ДВНЗ Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. - 8-е вид., переробл. та доповн. - К. : КНЕУ, 2013. - 519 с.

2. Довгань Л. П. Оцінка вартості бізнесу в умовах впровадження вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств / Л. П. Довгань, А. В. Сурженко // Економічний вісник університету. - 2017. - Вип. 33(1). - С. 293-302.

3. Мілінчук О. В. Ефективність вартісно-орієнтованого управління: ключові показники / О. В. Мілінчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2016. - № 1. - С. 86-96.

Драгунов Д. М., Ридзель Ю. М., аспіранти кафедри управління персоналом та економіки праці

Науковий керівник: **Забаштанський М. М.,** д.е.н, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: drahunovdm@gmail.com

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Сфера охорони здоров'я в Україні на даний час обмежена в можливості надання послуг належної якості всім верствам населення, що в першу чергу обумовлено наявністю значного фізичного та морального зносу основних засобів, спричинених відсутністю достатніх обсягів фінансового забезпечення спрямованого на інноваційне технологічне оновлення та модернізацію протягом останніх років. Крім того, низький рівень оплати праці лікарів та медичного персоналу, спричиняє відтік кваліфікованих

фахівців з сфери, що здійснює подальше загострення питання надання медичних послуг належної якості.

Державний бюджет, з якого в даний час фінансується сфера охорони здоров'я, неспроможний покрити усіх її потреб. Одним з альтернативних джерел фінансового забезпечення сфери, являється медичне страхування. Система медичного страхування в Україні на сьогодні не є інформаційно поширеною для населення. Страхування сприймають як нещасні випадки, які страхова компанія відшкодовує потерпілій особі фінансовими ресурсами на подальше лікування. Медичне страхування у сфері охорони здоров'я пов'язано з необхідністю забезпечення громадян доступними, якісними і різноманітними медичними послугами. Страхування може стати додатковим джерелом фінансового забезпечення у сфері охорони здоров'я, але при впровадженні нової реформи медичне страхування перебуває на стадії розвитку. На сьогодні медичне страхування повинно дати змогу залучення додаткових фінансових ресурсів для організації медичної допомоги населенню шляхом надання медичних послуг в повному обсязі для всього населення.

Соціальний пакет медичного страхування як форма соціального захисту у сфері охорони здоров'я представляє собою гарантії забезпечення медичною допомогою за будь яких обставин, у тому числі у зв'язку із хворобою та нещасним випадком. До теперішнього часу визначаються багато джерел фінансування сфери охорони здоров'я, але основні види фінансового забезпечення набувають майбутнього сенсу: обов'язкове та добровільне медичне страхування.

Перехід до обов'язкового медичного страхування в Україні є пріоритетним напрямом удосконалення фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я, що перевірено світовим досвідом і сприятиме підвищенню якості, доступності та своєчасного діагностування та надання медичної допомоги населенню [1].

Впровадження обов'язкового медичного страхування в існуючих умовах трансформації фінансових відносин повинно бути забезпечено державною підтримкою. Забезпечення населення необхідними медичними послугами на сьогодні є достатньо вартісним у порівнянні з реальними доходами населення, проте в умовах обмеженості державного фінансування повне надання пакету медичних послуг є суттєво ускладненим. У цьому випадку, коли держава не в змозі забезпечити у повному обсязі повний пакет медичних послуг, систему обов'язкового медичного страхування доповнює система добровільного медичного страхування.

Добровільне медичне страхування є формою захисту інтересів громадян у разі втрати ними здоров'я з будь-якої причини. Воно пов'язане з компенсацією громадянами витрат, зумовлених оплатою медичної допомоги, та інших витрат, пов'язаних із підтримкою здоров'я, такі як: відвідуванням лікарів та амбулаторним лікуванням; придбанням медикаментів; лікуванням у стаціонарі; отриманням стоматологічної допомоги, зубним протезуванням; проведенням профілактичних та оздоровчих заходів тощо [3]. Добровільне медичне страхування поділяється на індивідуальне (виступають окремі громадяни) та колективне (об'єктом страхування є підприємство чи установа).

Поліс із добровільного медичного страхування передбачає обсяг надання медичних послуг та можливість вибору умов отримання медичної допомоги. Розширення програми добровільного медичного страхування дає можливості та поліпшують умови надання профілактичної, лікувально-діагностичної та реабілітаційної допомоги, що впливає на якість медичних послуг.

Кількісні показники добровільного медичного страхування в Україні з кожним роком зростають, хоча вартість медичного страхування для переважної частини населення залишається досить значною. На даний час на ринку працюють більше ніж 30 страхових компаній і вже середній рівень виплат становить більше ніж 60%. Страхові

компанії пропонують різні програми, які забезпечують населення медичним обслуговуванням відповідної якості [2].

Згідно деяких розрахунків страхування громадянина країни у рік становить приблизно 10 тис. грн., що дає змогу забезпечити надходженню до бюджету країни більш ніж 8 млрд. грн. на рік, що дає можливості та великі переваги у формуванні необхідних джерел фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я спрямованого на забезпечення відповідної якості медичних послуг, особливо в умовах сучасної пандемії COVID -19.

Медичне страхування, як обов'язкове, так і добровільне дозволить здійснити послідовний перехід до якісного та доступного медичного обслуговування, що в результаті дасть поштовх у зростанні та процвітанні сильної та здорової нації.

Список використаних джерел

1. Болдова А. А., Мойко В. Й. Особливості медичного страхування в Україні. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2012. № 2. С. 33–39.
2. Новосельська Л.І. Шляхи запровадження медичного соціального страхування в Україні. Науковий вісник. 2009. № 18.
3. Ялтинська кооперація. *Медичне страхування в Україні*. Страхова справа. 2006. №3. С.60-61.

Дубина М. В., д.е.н., професор, **Мурашківська І.**, аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: maksim-32@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНИХ РЕЙТИНГОВИХ АГЕНТСТВ

Ринок кредитних послуг відіграє ключову роль у розвитку національної економіки. Фактично цей ринок є простором формування та розвитку довірчих відносин між кредиторами та позичальниками. Відповідно для забезпечення нормального функціонування такого ринку важливим є створення сприятливих умов для ефективної взаємодії між його основними учасниками.

Кредитні відносини є досить специфічними відносинами, оскільки безпосередньо пов'язані з рухом фінансових відносин, потребою в них та бажанням отримати додаткові ресурси від використання цих коштів. Відповідно, у цьому випадку в різних суб'єктів цього ринку інтереси та мотиви протилежні. Об'єктивно, досить часто між кредиторами та позичальниками виникають непорозуміння та конфлікти. Проте, безумовно, для уникнення таких складних ситуацій доцільно їм запобігати ще на початкових стадіях зародження кредитних відносин. При цьому важливу роль повинні відігравати допоміжні установи, які мають здатність надавати правильну інформацію про фінансовий стан позичальників, їх спроможність обслуговувати кредити. Нині цю роль виконують кредитні рейтингові агентства, які зарекомендували себе як ефективні установи, які спроможні надавати інформацію фінансовим установам для прийняття ними правильних рішень.

Кредитні рейтингові агентства за своєю сутністю є інформаційними посередниками, які аналізують значну кількість фінансової та економічної інформації загалом і на її ґрунтовному вивченні визначають окремі кредитні рейтинги для певних економічних суб'єктів. Такими суб'єктами можуть виступати окремі країни, підприємства, регіони тощо. Отже,

встановлення кредитного рейтингу є основним видом діяльності цих установ, який приносить їм значний дохід.

На сьогодні у світі вже ефективно працюють такі загальновідомі кредитні рейтингові агентства, як Standard & Poors, Moody's, Fitch Ratings. Ці компанії вже мають значний рівень довіри від світових фінансових установ, інвестиційних компаній, міжнародних фінансових компаній. Відповідно і вплив цих організацій на обіг фінансових ресурсів у світі також уже є значним. Фактично, кредитні рейтинги використовуються різними фінансовими компаніями для прийняття рішень щодо надання позик, вкладення інвестицій, загалом фінансування окремих проєктів у різних країнах. Використання окреслених рейтингів дозволяє правильніше оцінити фінансові та інші види ризиків, не вдаючись до глибинного аналізу початкової інформації про майбутній об'єкт інвестування. Не всі фінансові компанії спроможні забезпечити проведення якісного аналізу доцільності здійснення окремих інвестицій у ті або інші сектори економіки, країни, території. Це пов'язано з недостатніми фінансовими можливостями, належним рівнем кваліфікації співробітників і т. ін. Саме робота кредитних рейтингових агентств допомагає їм приймати якісні управлінські рішення.

Таким чином, зміна рейтингів потенційних позичальників, об'єктів інвестування може негативно впливати на рівень їхньої інвестиційної привабливості, сприяти руху інвестиційних ресурсів між країнами. Також це безпосередньо впливає на вартість капіталу, який надається в користування. При високих рейтингах та низькому рівні ризику вартість капіталу для позичальників є нижчою, ніж, наприклад, при погіршенні кредитного рейтингу.

Зауважимо, що важливу роль у роботі кредитних рейтингових агентств відіграє довіра фінансових установ, інвесторів, кредиторів до інформації про кредитні рейтинги. Саме забезпеченість об'єктивності при їх встановленні є дуже складним процесом, який вимагає високого рівня професіоналізму, незаангажованості та обґрунтованості оцінювання наявного стану. Саме тому серед великої кількості різних кредитних агентств на сьогодні прийнято виділяти не більше п'яти найкращих, авторитетніших, які довели власну ефективність та заслужили довіру.

Однак у роботі рейтингових агентств відбуваються також кризові явища, які зумовлюються насамперед негативним впливом зовнішніх чинників на функціонування всієї світової фінансової системи. Якщо внутрішні суперечності та проблеми кредитні рейтингові агентства вже вміють ефективно розв'язувати, не втрачаючи високого рівня довіри споживачів фінансової інформації, то адаптуватися до перманентних криз на світових фінансових ринках вкрай складно. Досить значних репутаційних втрат зазнала вся індустрія рейтингування у 2007-2008 році, періоді глибокої світової фінансової кризи. В опонентів була основна претензія до роботи кредитних рейтингових агентств щодо неспроможності їх виявляти дуже складні деструктивні процеси, які латентно відбуваються на ринках фінансових послуг і з часом вже відчутно призводять до їх складного функціонування з всіма негативними наслідками для розвитку економік країн.

Однак, попри наявність певних недоліків у роботі кредитних рейтингових агентств, на сьогодні інвестори і кредитори все одно мають потребу у сучасній, актуальній фінансовій інформації. Іншого способу швидко її отримати не існує. Саме тому робота кредитних рейтингових агентств є об'єктивно необхідною загалом для розвитку світової фінансової системи, активізації інвестиційних процесів у країні, підтримці економічної активності та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

На сьогодні індустрія рейтингування, як і робота кредитних рейтингових агентств, також змінюється, враховуючи швидкий вплив процесів цифровізації на трансформацію фінансових ринків, роботу кредитних та інвестиційних установ. Використання нових технологій, що побудовані на застосуванні технологій штучного інтелекту, обробці значних обсягів інформації, більшій прозорості та доступності фінансової інформації, вимагає також і зміни роботи самих рейтингових агентств, удосконалення методів встановлення кредитних

рейтингів. Саме ці питання на сьогодні потребують більш ґрунтовного дослідження з метою пошуку нових інструментів підвищення якості послуг, що надаються такими агентствами.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В. Особливості побудови системи ризик-контролінгу в банківських установах. *Фінансові дослідження*. 2019. № 2(7). URL: <https://fr.stu.cn.ua/>.
2. Жаворонок А. В. Проблеми вдосконалення механізму банківського кредитування як засобу стимулювання розвитку ринку кредитних послуг в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 196–201.
3. Zhavoronok A., Kholiavko N. Banking System Of Ukraine: Trends And Prospects Of Development. *Modern Science - Moderni Veda*. 2020. № 10. Pp. 129–142.
4. Коваленко Ю. М. Економіка фінансового сектору: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 320 с.
5. Пластун О. Л., Дудкін О. В. Міжнародні інвестиційні рейтинги як засіб усунення інформаційної асиметрії на макроекономічному рівні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 3. С. 191–198.
6. Васильєва Т. А., Циганюк Д. Л. Кредитний ринок України: сучасні проблеми та найближчі перспективи розвитку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 4 (4). С. 249–253.

Жаворонок А. В., к.е.н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)
e-mail: artur.zhavoronok@ukr.net

ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

У сучасних умовах під впливом фінансової глобалізації починає активно проявлятися циклічність економіки загалом та кредитного ринку зокрема. Це проявляється в збільшенні обсягів кредитування та інвестування на фазі економічного підйому та зменшенні в період економічного спаду. Таким чином, банки посилюють коливання кредитного циклу, а також амплітуду економічного. Формування і розвиток кредитного ринку багато в чому залежить від економічного зростання. В деякі роки зростання загального обсягу виробництва відбувається дуже швидко, в інші роки – повільніше, іноді можливий спад. Регулярно повторювані за певний проміжок часу коливання в русі суспільного виробництва означають «циклічний» характер його розвитку. Діапазон одиничного циклу охоплює рух економіки від однієї кризи до іншої, або, називаючи інакше, ось однієї точки зльоту («буму») до іншої.

Кожна держава має у своєму розпорядженні певним переліком економічних інструментів, здатних стримувати «перегрівання» економіки або надати прискорювальні імпульси на фазі депресії. З цією метою широко використовується податкова система, де шляхом підвищення або зниження ставки податків держава регулює зростання окремих галузей економіки. За допомогою системи пільг здійснюється цілеспрямований вплив на конкретні види підприємств [2, с. 12].

Циклічність економічного розвитку – це безперервні коливання ринкової економіки, коли зростання виробництва змінюється спадом, підвищення ділової активності - зниженням. циклічність характеризується періодичними підйомами і падіннями ринкової кон'юнктури. Переважно періоди підвищення економічної активності характеризуються екстенсивним розвитком, а періоди пониження економічної активності – початком інтенсивного розвитку.

Під кредитним циклом розуміють сукупність фаз розвитку кредитного ринку, які характеризуються зростанням та зменшенням обсягу пропонованих кредитних ресурсів, попиту на них, а також швидкості їх руху та норми позичкового відсотку упродовж

відповідного періоду, що є чинником для зміни показників в реальному секторі економіки. Кожна фаза економічного циклу по-різному впливає на окремі сфери суспільного життя, у тому ж числі і на банківську систему (рис. 1).

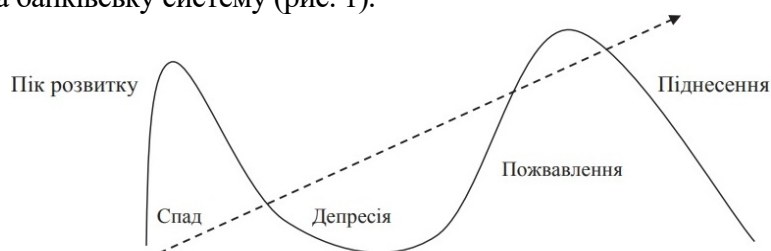

Рисунок 1 - Фази економічного циклу

Джерело: згруповано автором на основі [4]

Під час фази поживлення та піднесення активно розвивається кредитна та депозитна діяльність, зростають прибутки, основні банківські активи є низьколіквідними, бо задіяні у реальному секторі. І навпаки, у фази суттєвого спаду люди намагаються не тримати заощадження у банках, знижується обсяг депозитних операцій, майже відсутнє споживче кредитування, зниження обсягу резервів, необхідність тримати більшість активів у високоліквідній формі через що, відповідно, отримуються значні збитки.

Ринок кредитних послуг традиційно займає провідну позицію в банківській системі з урахуванням циклічності його розвитку. Довгострокове економічне зростання не може бути забезпечене без залучення кредитних ресурсів банків з метою фінансування інвестицій та задоволення потреб реального сектора економіки [1, с. 82]. На обсяги надання кредитних послуг значно вплинули негативні наслідки світової фінансово-економічної кризи, що показало високу вразливість їх від зовнішніх чинників, а також військового конфлікту на Донбасі. Низька кредитна активність вітчизняного банківського сектору, яка спостерігається в останні роки не сприяє поживленню економічних процесів Україні. Визначимо, яку частку займають кредитні ресурси у загальній сумі активів комерційних банків України (табл. 1).

Таблиця 1 – Аналіз частки кредитних ресурсів у загальній сумі активів комерційних банків України за 2015-2019 роки

Найменування	роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Активи банків, млрд. грн.	1254,4	1256,3	1333,8	1359,7	1493,3
Кредити надані, млрд. грн.	1009,8	1005,9	1036,7	1118,9	1033,4
Частка кредитів в активах, %	80,5	80,1	77,7	82,3	69,2

Джерело: складено автором на основі даних [3]

Як можна побачити із табл. 1, в останні п'ять років в Україні зростає сукупний обсяг активів банків, розмір якого в 2019 році зріс у порівнянні з 2018 роком на 133,6 млрд. грн. або 9,8%. Натомість обсяг наданих кредитів демонстрував зростання в 2017-2018 роках, й падіння в 2016 та 2019 роках. Зокрема, в 2019 році обсяг наданих кредитів зменшився на 85,5 млрд. грн. або 7,6%. Зниження обсягів кредитів негативно характеризує динаміку кредитної діяльності банків в Україні та говорить про наявну фазу «спаду».

Частка наданих кредитів була найвищою в 2018 році (82,3%), однак в 2019 році знизилась на 13,1% і склала лише 69,2%, що є найнижчим значення за останні п'ять років. Це вказує на те, що в 2019 році роль кредитів в активах банків знизилась. Зауважимо, що станом на 1.10.2020 р. частка кредитів в активах є ще нижчою – лише 60,2%, що свідчить про стрімке падіння обсягів кредитної діяльності, викликане низькою активністю реального сектору, що не дозволяє належним чином розвивати бізнес за рахунок кредитних ресурсів. Ситуацію не

виправляє навіть існування пільгового кредитування за програмою «5-7-9%». Банківська система України продовжує характеризуватися зниженням активності кредитних операцій.

Проведений аналіз доводить існування відповідного зв'язку між економічним циклом, та кредитним циклом, адже фактори, які призводять до зміни амплітуди коливань кредитного циклу, приводять до прямо-пропорційних змін у діловому циклі і навпаки. Яскравим прикладом цього є значний вплив негативних наслідки світової фінансово-економічної кризи на зниження обсягів кредитів, що говорить про наявну фазу «спаду». На основі вищезазначеного, можна зробити висновок, що зміна економічних циклів впливає на усі сфери суспільного життя, у тому числі і на банківську систему, розумне та виважене регулювання якої є надзвичайно важливим під час будь-якої фази циклу.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В., Шишкіна О. В. Сутність та система інфраструктури кредитного ринку України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. 4. С. 80-86.
2. Кулаковська Т. А. Циклічність як форма розвитку економіки: концептуальні погляди та сучасні особливості циклів. Причорноморські економічні студії. 38-1. 2019. С. 11-15.
3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 17.12.2020).
4. EcoLib. URL: <http://ecolib.com.ua> (дата звернення 17.12.2020).

Панченко О. І., к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pan68@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

Банківський ринок є важливою складовою фінансової системи країни, оскільки фінансово-кредитні установи здійснюють управління грошовими ресурсами населення та суб'єктів господарювання. Банківські установи виступають в якості основних учасників грошового ринку і мобілізують та розподіляють грошові ресурси, відповідно до потреб економіки.

Одночасно банки є комерційними підприємствами, які надають фінансові послуги і на результат їх діяльності здійснює суттєвий вплив здатність забезпечувати збереження коштів вкладників і своєчасність виконання зобов'язань перед своїми клієнтами.

Банківський ринок через механізм регулювання руху грошових потоків сприяє ефективному використанню всіх фінансових ресурсів суспільства за рахунок перерозподілу капіталу в сфері з максимальною віддачою від вкладених коштів.

Фінансово-економічна криза попередніх років та процес реорганізації всієї фінансово-банківської системи здійснили суттєвий вплив на розвиток банківської сфери. У зв'язку з необхідністю подолання наслідків кризи в банківській сфері виникає необхідність використання інноваційних методів управління та проведення докорінних перетворень. Умови економічних перетворень вимагають пошуку нових підходів до використання фінансово-кредитного механізму в управлінні економікою.

За таких умов особливого значення набувають питання страхового захисту банківських установ від ризиків, пов'язаних з їх діяльністю. Страхування банківських ризиків має важливе теоретичне і практичне значення і у своєму розвитку ставить нові завдання, вирішення яких дозволить підвищити наукову обґрунтованість заходів по оздоровленню вітчизняної банківської системи.

Сутність і економічна необхідність страхування банківських ризиків розкривається в багатьох працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Разом з тим, визначення способів зниження

банківських ризиків є маловивченою оскільки розглядалась як правило у контексті інших проблем, а не як об'єкт спеціального вивчення.

У зв'язку з цим, дослідження є актуальним як для банківських установ, так і для страхових компаній, які повинні в сучасних умовах проводити таку політику, яка сприятиме оздоровленню як банківської сфери, так і всієї фінансової системи.

Тому необхідно дослідити способи страхового захисту банківських ризиків в сучасних умовах і розробити класифікацію банківських ризиків для організації їх страхового захисту.

Необхідність удосконалення страхування банківських ризиків обумовлена наступними причинами:

1) високий рівень банківських ризиків і недостатня ефективність застосування існуючих способів їх зниження. Так, часто не враховуються операційні банківські ризики і ризиків втрати ділової репутації банку;

2) в умовах економічної нестабільності складно визначити довгострокову стратегію розвитку, тому банківські установи беруть на себе підвищені ризики. За таких обставин виникає необхідність формування механізмів ефективного управління банківськими ризиками;

3) банківські установи мають можливість підвищити ефективність своєї діяльності за рахунок передачі відповідальності за другорядні ризики страховикам.

Привабливість страхування банківських ризиків для страхових компаній, обумовлена його високою прибутковістю і, як наслідок, зростанням пропозиції даного виду страхових послуг. Разом з тим страхування банківських ризиків є одним з найбільш ризикованих видів страхової діяльності, тому страхові компанії, що працюють в даному сегменті повинні мати необхідний запас фінансової стійкості і досвід співпраці з банками.

При придбанні страхових послуг, банкам необхідно оцінити ступінь надійності страхового захисту, що вимагає оволодіння відповідними інструментами і методами. Можливість використання подібного способу зниження ризику залежить від якості отриманого страхового захисту (фінансового стану страховика, його організаційно-правового статусу, терміну дії страхового захисту та ін.).

У процесі організації страхового захисту банківських ризиків необхідно враховувати їх класифікацію за методами фінансування ризиків: самострахування і страхування.

Самострахування забезпечується внутрішнім фінансуванням ризиків і визначається як система заходів щодо організації та забезпечення управління банківськими ризиками за рахунок коштів банківської установи.

Страхування забезпечується зовнішнім фінансуванням ризиків страховими компаніями. Страховий захист розглядаються як економічні відносини між банком і страховиком щодо захисту від банківських ризиків. Передача банківських ризиків за допомогою страхування вивчена в значно меншому ступені, взагалі відсутні фундаментальні дослідження ефективності управління банківськими ризиками за допомогою страхування. Страхування банківських ризиків забезпечує не тільки оптимізацію ризиків і усунення збитків, а і забезпечує заощадження часу.

Банківське страхування підвищує стандарти роботи фінансово-кредитних установ і формує імідж надійності, що сприяє співпраці з іноземними партнерами.

У міжнародній практиці невід'ємною складовою безпеки та ділової репутації банку є поліс ВВВ (Bankers Blanked Bond) – комплексного банківського страхування. Це загальноприйнята світова практика страхування банківських ризиків. Вважається престижним мати страховий поліс ВВВ, а в деяких країнах це обов'язкова вимога.

Умови такого страхування розроблені на основі правил страхування андеррайтерів Ллойда – світового лідера в класичному страхуванні банківського бізнесу.

Комплексне банківське страхування – це *комплексне страхування банків від усіх злочинів*, тому захисту підлягають:

1) злочинні дії щодо активів банківської установи:

пограбування, крадіжка третіми особами майна з її приміщення або в процесі перевезення; зловживання персоналу банку (шахрайство і використання підроблених документів, розкрадання цінних паперів зі сховища банку тощо);

2) електронні та комп'ютерні злочини (Electronic & Computer Crime Policy);

3) професійна відповідальність співробітників банку (Professional Indemnity Policy);

Основною перевагою ВВВ страхування є те, що покриваються збитки від втрати майна банківською установою не тільки з приміщення банку, а і в процесі перевезення готівки, а також збитки у результаті надання банківських послуг, які здійснюються персоналом банку на підставі неправдивих документів із внесенням в них певних змін, з фальшивими цінними паперами або валютою та ін. Аналітики вважають, що переважну кількість злочинів у банківській сфері скоюють співробітники банків, тому цей вид страхування є найефективнішим інструментом забезпечення та надійності функціонування банківської системи.

Додатково до основної частини страхового полісу ВВВ було включено захист, що забезпечує покриття збитків нанесених банкам у результаті дії шахрайських команд або програм в їх комп'ютерну мережу, в систему електронного переказу грошей або в комунікаційну систему банку. Також забезпечується покриття збитків банків, понесених в результаті пошкодження їх комп'ютерної системи вірусом.

Страхування професійної відповідальності співробітників банків забезпечує на випадок ненавмисної помилки та недбалості, які були допущені в процесі виконання своїх професійних обов'язків.

Страхування банківських ризиків вже протягом століття широко використовується в економічно розвинутих країнах. Уперше страхування почали застосовувати для захисту активів банку ще у 1911 р. в США. На сьогодні кожного року в цій країні укладається біля двох тисяч страхових договорів по забезпеченню банківських активів. У сучасних умовах вітчизняний банківський ринок повинен активно долучитись до використання страхових інструментів в своїй діяльності для забезпечення відповідного іміджу та репутації, оскільки банки зацікавлені у збільшенні коштів вкладників.

Список використаних джерел

1. Клапків М. Страхування споживчих кредитів: теорія та практика. *Банківська справа*. 2001. №6. С. 45-50.

2. Панченко О. І. Типологізація фінансових ризиків як основа організації їх страхового захисту. *Бізнес-інформ*. 2019. № 3. С. 350-357.

3. Сайт НБУ URL: <https://bank.gov.ua/>

Садчикова І. В., к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: aspirant_chstu@ukr.net

ПОЛІТИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Розвиток банківської сфери сьогодні характеризується високою швидкістю розробки та впровадження нових інформаційних систем та технологій, всебічним застосуванням інформаційного середовища та Інтернет простору для обміну інформацією, комп'ютеризацією практично всіх послуг банківської установи, що говорить про актуальність забезпечення інформаційної безпеки банків.

Неправильна або недосконала політика інформаційної безпеки банківських установ призводить до витоку інформації, що тягне за собою значні фінансові втрати та

втрату довіри клієнтів. Головним завданням банківської установи забезпечувати власну безпеку та безпеку своїх клієнтів. Саме для цього і необхідна розробка стратегії захисту інформації в банку.

Дослідження питання щодо політики інформаційної безпеки банківських установ здійснювалось як вітчизняними, так у зарубіжними вченими, основними серед яких є: Анікін І., Баланда А., Белоусова К., Бодюл Є., Домарєв В., Зубок М., Кавун С., Колюжний Р., Кормич Б., Марущак А., Почепцов Г., Петренко С., Страхарчук А. та інші.

Незважаючи на численні дослідження питання інформаційної безпеки банківських установ питання розробки системи, яка спроможна захистити банківську інформацію потребують подальшого вивчення.

Взагалі, саме поняття «інформаційна безпека» з'явилося лише наприкінці 80-х років у праці вченого Г. Одермана, в ній йшлося, що інформаційна складова є дуже важливою у міжнародній торгівлі. Що стосується вітчизняної економіки, то вчені почали розглядати інформаційну безпеку лише наприкінці 1991 р. [1].

На сьогодні при дослідженні дефініції «інформаційна безпека» існують два підходи. В основі першого підходу, так званого гуманітарного – інформаційна безпека розглядається лише з позиції таємниці. Що стосується другого напрямку – правового, то поняття інформаційної безпеки розширюється на всі аспекти і відносини в інформаційні сфері і навіть ототожнюють інформаційну безпеку з інформаційним середовищем [2].

Банківська сфера характеризується прогресивними темпами розвитку та впровадження нових інформаційних технологій у всі сфери банківської діяльності. Саме тому питання інформаційної безпеки та розробка дієвої політики щодо інформаційної безпеки набуває актуальності.

Актуальність впровадження політики інформаційної безпеки обумовлюється тим, що необхідно створити дієвий механізм, який би дозволив ефективно управляти і планувати інформаційну безпеку.

Розглянемо декілька підходів щодо трактування поняття «політика інформаційної безпеки», які наведені в табл.1.

Таблиця 1 – Сутність поняття «політика інформаційної безпеки»

Автор(и)	Визначення
1	2
Домарєв В.В.	Під політикою інформаційної безпеки розуміє набір законів, правил, обмежень, рекомендацій тощо, які регламентують порядок обробки інформації і спрямовані на захист інформації від певних загроз
Кормич Б.А.	Досліджує організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки, робить акцент на проблеми обігу комерційної інформації, оскільки при передачі, копіюванні, розповсюдженні виникає зовсім нова вже суб'єктивна інформація, яка суттєво може впливати на ту чи іншу сферу життєдіяльності
Анікін І.В.	Розглядає політику інформаційної безпеки, як набір норм, правил і рекомендацій, що регламентують процес обробки інформації, виконання яких забезпечує захист від заданої множини загроз
Страхарчук А.Я.	Розкриває політику інформаційної безпеки, як набір законів, правил і практичних рекомендацій, на базі яких здійснюється керування, захист і розподіл критичної інформації в системі

Джерело: побудовано автором з використанням [3-6]

Отже, врахувавши досвід та сутність поняття «політика інформаційної безпеки» можна зробити висновок, що політика інформаційної безпеки банківської установи – це перш за все спроможність банку організувати належне зберігання своєї інформації, забезпечувати комерційну таємницю та здійснювати захист від інтелектуальних атак. Політика інформаційної безпеки банківської установи може містити ряд правил, норм, законів принципів, нові технічні та програмні засоби та способи захисту електронної

банківської інформації, постійний моніторинг та організація діяльності щодо виявлення можливих каналів витоку інформації за допомогою технічних засобів захисту тощо.

Метою впровадження політики інформаційної безпеки банківської установи мають бути організаційні та технічні заходи, що направлені на захист інформаційних активів банку від зовнішніх та внутрішніх загроз завдяки розробленню та впровадженню ефективної системи управління інформаційної безпекою.

Основними принципом, на яких повинна базуватися системи політики інформаційної безпеки банківської установи є:

- пріоритетність цілей – політика інформаційної безпеки повинна бути в одному ключі із цілями та пріоритетами стратегії розвитку банківської установи;
- законність – забезпечення інформаційної безпеки повинно базуватися суворо у відповідності до чинного законодавства України;
- відповідальність – керівництво банківської установи відповідає за дотримання заходів інформаційної безпеки щодо інформаційних ресурсів, якими вони володіють;
- публічність інформаційної безпеки – всі працівники банку, клієнти та інші суб'єкти господарювання, з якими працює банк, повинні бути обізнані з правилами та вимогами щодо політики інформаційної безпеки в установі;
- системність і комплексність – впровадження політики інформаційної безпеки банківської установи здійснюється з використанням системного методологічного підходу та враховує усі мінуси та вразливі місця інформаційних систем;
- адекватність захисних заходів – засоби і заходи, які впроваджуються для забезпечення інформаційної безпеки повинні бути доцільними і враховувати ризики, які можуть виникати при їх впровадженні;
- безперервність – забезпечення інформаційної безпеки є безперервним процесом в реалізації засобів і методів захисту інформаційних ресурсів банківської установи;
- науковість – впровадження способів та заходів повинно базуватися на нових наукових досягненнях в сфері інформаційної безпеки банківських установ.

Банківська установа є відкритою системою, яка постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем, стикаючись постійно з ризиками і загрозами щодо витоку інформації. Дослідження факторів, які створюють умови щодо витоку інформації наведені на рис. 1.

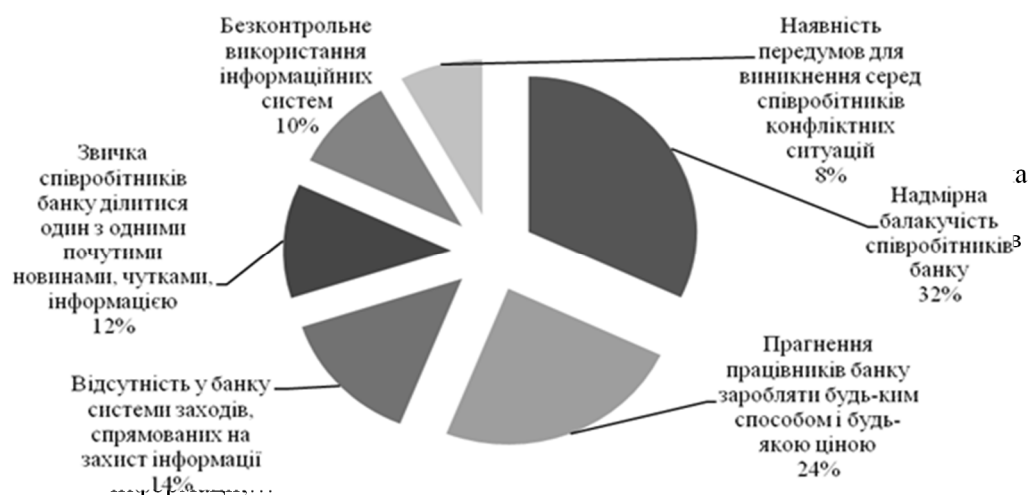

Рисунок 1 – Фактори, які створюють умови витоку інформації

Джерело: побудовано автором з використанням [8]

Побудова ефективної політики інформаційної безпеки банківської установи повинна включати в себе наступні етапи:

- зробити оцінку інформаційним ресурсам, якими володіє банк;

- здійснити аналіз загроз інформаційної безпеки;
- визначити ризики, пов'язані з витоком інформації;
- згрупувати всі дані в один документ на основі якого розробити внутрішнє положення щодо політики інформаційної безпеки банку;
- реалізувати та дотримуватися положення всіма співробітниками банку.

Таким чином щоб забезпечити інформаційну безпеку банківської установи необхідно застосувати певний комплекс заходів (правил), яких повинні дотримуватися всі без виключення співробітники банку. Виходячи з цього забезпечення інформаційної безпеки банками є доволі актуальною проблемою їх розвитку і функціонування в сучасних економічних умовах, оскільки дозволяє ефективного використовувати інформаційні ресурси банку з урахуванням пріоритетності їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Рижук О. Аналіз підходів щодо визначення поняття «інформаційна безпека» в умовах глобалізації. / О. Рижук. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3007/2697
2. Чернадчук Т. Забезпечення інформаційної безпеки як один із напрямів банківської діяльності/ Т. Чернадчук// Юридична Україна. – 2013. – № 3. – С. 44-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_3_10
3. Домарев В. В. Обґрунтування основних функцій системи управління інформаційною безпекою / В. В. Домарев, Д. В. Домарев, С. Б. Гордієнко. // Вісник Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій. – 2012. – Т. 10, № 2. – С. 102-104.
4. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: дис...д-ра юрид. Наук: 12.00.07/ Борис Анатолійович Кормич. – О., 2004. – 427 с.
5. Аникин И. В. Методы и средства защиты компьютерной информации / И. В. Аникин, В. И. Глова, А. Н. Нигматуллина // Учебное пособие. Казань: Изд-во Казан. гос. техн. ун-та, 2008. – 212 с.
6. Страхарчук А. Я. Інформаційні системи і технології в банках: Навч. посіб. / А. Я. Страхарчук, В. П. Страхарчук – К.: УБС НБУ: Знання, 2010. – 515 с.
7. Кібальник Л.О. Впровадження політики інформаційної безпеки банківських установ/ Л.О. Кібальник, І.Ю. Напорна//Причорноморські економічні студії. - 2016. - Вип. 12(2). - С. 119-122. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_12%282%29_23
8. Світлична В.Ю. Забезпечення інформаційної безпеки банківської установи/ / В.Ю. Світлична // Крымский экономический вестник: Научный журнал. №1 (08) лютий 2014. Частина II. – Сімферополь, 2014. – С.172-175.

Холявко Н. І., д.е.н., доцент

Мельник В. О., здобувач вищої освіти, група МФПп-201

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: nateco@meta.ua; pochta@gmail.com

ФІНТЕХ-СТАРТАП KLARNA: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

В сучасних умовах стрімкої діджиталізації економічного простору одним із найбільш динамічних є фінтех-сектор. В Україні фінтех тільки починає нарощувати оберти, тоді як провідні країни світу мають низку успішних прикладів запуску фінтех-стартапів, впровадження фінтех-інновацій та функціонування фінтех-компаній. Протягом останніх років регулярно складається рейтинг топ-100 фінтех-компаній (укладачі: H2Ventures та KPMG Fintech). Лідерські позиції в цьому рейтингу посідають компанії із Китаю, Сінгапуру і США. До «двадцятки» кращих у світі щороку потрапляє шведський стартап Klarna [4].

Засновниками Klarna стали друзі Себастьян Семятковські та Никлас Адальберт. У 2000 р. електронні платежі у Швеції не користувались особливою популярністю серед населення,

оскільки сприймалися як недостатньо надійний інструмент з високою ймовірністю інтернет-шахрайств. Саме в цей період С. Семятковські та Н. Адальберт вирішили створити сервіс, який після перевірки кредитної історії користувачів оплачував би їх онлайн-покупки. З цією ідеєю вони взяли участь в університетському конкурсі стартапів, однак журі конкурсу розкритикували дану новаторську пропозицію. Провал на конкурсі стимулював команду до пошуку інвесторів. Голова шведського венчурного фонду Walerud Ventures Дж. Валеруд вкладала в стартап Klarna \$60 тис. Надалі зусилля команди стартапу Klarna було націлено на розширення партнерської мережі, максимальне залучення ритейл-сектору. При цьому акцент компанією робився на покриття ризиків як покупців, так і продавців товарів онлайн. Відповідно, здійснюючи покупку в онлайн-магазині за допомогою Klarna, споживач перенаправляється на сторінку, де вносить інформацію про себе (номер соціального страхування, адреса електронної пошти); при повторному користуванні сервісом внесена інформація про покупця зберігається автоматично. Пропонується два способи оплати: Klarna Invoice (зручно при здійсненні одиничної покупки в певному магазині) і Klarna Account (рахунок у паперовій чи електронній формі надсилається покупцю разом із товаром) [1].

Компанія Klarna надає можливість: оплати товару протягом 14-30 днів з моменту його доставки (не вимагається миттєва оплата); зручного повернення товару у разі його невідповідності очікуванням покупця; забезпечення високого рівня безпеки особистих коштів. Принципи роботи Klarna повною мірою задовольняють інтереси стейкхолдерів, що поміж усього іншого знайшло свій прояв у тому, що від моменту заснування у 2005 р. компанії вдалося залучити більше \$ 2 млрд.

Пандемія Covid-19 спричинила новий етап у розвитку компанії Klarna, оскільки в силу введення жорстких карантинних обмежень у країнах ЄС низка магазинів переорієнтувалась на роботу в онлайн-режимі. У своєму звіті за січень-червень 2020 р. Klarna відзначає зростання валових обсягів продажу на 44% та чистого операційного прибутку на 36%. Валовий обсяг продажу склав \$22 млрд., загальний чистий операційний прибуток сягнув \$466 млн. Станом на 2020 р. роздрібна база компанії налічує більше 200 тис. ритейлерів, а кількість активних користувачів – 12 млн. [2-3].

Перспективними напрямками розвитку компанії Klarna є розширення клієнтської бази, вихід на ринок США, впровадження фінтех-інновацій. Реалізуючи зазначені напрями, Klarna накопичує резерв для покриття кредитних ризиків, виникнення яких пов'язано в першу чергу через зростаючі інвестиції компанії в міжнародну експансію. Команда Klarna намагається максимізувати вигоди, обумовлені їх спроможністю оперативно й адекватно реагувати на виклики пандемії.

Досвід Klarna може бути корисним для українських фінтех-компаній. Зокрема, це стосується практичних кейсів по запуску фінтех-стартапу в країні з невисоким рівнем довіри користувачів до онлайн-сервісів оплати товарів, по імплементації інноваційних фінтех-продуктів, по розширенню клієнтської бази та залученню інвестиційних коштів. Окремий наголос при цьому варто зробити на тому, що всі стратегічні плани компаній в першу чергу базуються на принципі клієнтоорієнтованості.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт компанії Klarna. URL: <https://www.klarna.com/us/>
2. Річний звіт компанії Klarna-2019. URL: https://www.klarna.com/assets/2020/04/Klarna_Bank_AB_publ_Annual_Report_2019_EN.pdf
3. Річний звіт компанії Klarna січень-червень 2020 р. URL: <https://www.klarna.com/international/regulatory-news/klarna-interim-report-january-june-2020/>
4. Рейтинг 100 ведущих фінтех-компаній в 2019 году. URL: <https://ict.moscow/research/reiting-100-vedushchikh-fintekh-kompanii-v-2019-godu/>

Козлянченко О. М., докторантка
кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alenka-0785@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ В УКРАЇНІ

Завдяки всесвітній мережі - Інтернет, яка увійшла в наше життя та стала повсякденною необхідністю, в банках з'явилася інноваційна послуга, а саме дистанційне банківське обслуговування інтернет-банкінг, що характеризує себе як система управління банківськими рахунками в режимі онлайн. Термін «Інтернет-банкінг» з'явився на початку 80-х років, коли перші західні банки почали надавати своїм клієнтам послуги без відвідування банку, тобто обслуговували клієнтів в дистанційному режимі. Дистанційне банківське обслуговування – це проведення операцій по рахунках клієнта на підставі його дистанційних розпоряджень, в свою чергу дистанційне розпорядження – це розпорядження банку виконати певну операцію, передане клієнтом погодженим каналом доступу з певною процедурою передачі розпоряджень [7, с. 186].

Жорстка конкуренція в банківському секторі диктує банкам свої умови. Клієнтам вже мало мати можливість просто отримувати банківський продукт, їх цікавить якість наданої послуги та часові витрати на її отримання. Не менш важливо, що банківська послуга має потрібні характеристики і зможе в кінцевому підсумку задовільнити всі потреби клієнта. Для банку, в свою чергу, важлива конкурентоспроможність банківської послуги, яка на відміну від якості, визначає комплекс споживчих і вартісних характеристик банківської послуги, що визначають її успіх на ринку. Тобто перевага саме цієї банківської послуги над іншими в умовах широкої пропозиції конкуруючих банківських послуг-аналогів [1].

Першим банком у світі, що досяг успіху в інтернет-банкінгу був Bank of America. До 2001 року він став першим, серед всіх банків, що надають послугу інтернет-банкінгу, чия база користувачів цією послугою перевищила 2 млн клієнтів. В даний час в країнах західної Європи і Америки послугами електронного банкінгу користуються більше 50% всього дорослого населення, а серед повнолітніх користувачів інтернету ця цифра досягає 90%. У Японії у 2001 році було засновано банк Sony, який лише протягом місяця відкрив 21000 рахунків. Послуги Інтернет-банкінгу включають в себе як продукти для корпоративних клієнтів, так і різні фінансові послуги для фізичних осіб, тобто через Інтернет можна отримати повний комплект банківських послуг, за винятком видачі готівки. Іноземні банки вже імплементували досить широкий спектр використання дистанційних послуг, а українські банки лише розпочали використання Інтернет-банкінгу [5].

У країнах Європи кількість банківських операцій в Інтернеті складає більше 30% від загального обсягу послуг. Кількість клієнтів інтернет-банкінгу у США та Європі вже досягла 120 млн. осіб, а оборот інтернет-банкінгу у Європі складає більше 5 млрд. євро. Загальний обсяг операцій, що здійснюються шляхом використання банкоматів, телефонів та комп'ютерів у США щороку збільшується на 15% і нині складає приблизно 75%. Щодо Європи, то тут найбільш активно банківські інтернет-послуги розвинуті у скандинавських країнах – Фінляндії, Норвегії, Швеції – ними охоплено 95% банків і користуються 70% клієнтів. У Західній Європі (Німеччині, Іспанії, Франції, Нідерландах) кількість електронних банків вдвічі перевищує показники США [1].

Інтернет-банкінг – технологія віддаленого банківського обслуговування, що дозволяє клієнту, не відвідуючи банківське відділення, здійснювати різноманітні операції та одержувати такі банківські послуги [2, с. 90; 3]:

- надання банківської інформації загального користування, зокрема, щодо умов вкладів і видання позик, курсів валют тощо;

- купівля та продаж валюти;
- відкриття депозитів;
- надання авторизованої інформації про стан рахунків клієнта (залишки, обороти, виконання виписок за певний період);
- оплата товарів, страхових полісів, комунальних послуг;
- поповнення карткових рахунків тощо.

При обслуговуванні клієнтів через інтернет-банк необхідно дотримуватися наступних основних принципів банківського обслуговування: доступність, простота використання, конфіденційність, оперативність, комплексність, збереження цілісності інформації, автентифікація.

В Україні інтернет-банкінг знаходиться на стадії активного формування та розвитку. Першим українським банком, який запровадив серед своїх послуг інтернет-банкінг, був ПриватБанк, це відбулося 1998 Серед банків, які активно просуваються до освоєння інтернет-банкінгу, можемо виділити ще такі: ПриватБанк, УкрСиббанк, УкрсоцБанк, ПУМБ, Альфа-Банк, ОTR-Bank.

Звичайно ж, лідером в цій сфері є система онлайн-банкінгу «Приват 24». У 2016 році рейтинг Форбс дав Приватбанку перше місце в номінації «Інноваційні компанії України», в 2018 банк отримав нагороду – «Кращий інтернет-банкінг» від FinAwards 2018. За інформацією GooglePlay українці встановили на свої Android-смартфони додаток Privat 24 більше 5 млн. разів. Якщо врахувати, що кількість смартфонів в мережах українських операторів становить близько 10 млн, то можна зробити висновок, що Privat 24 використовує кожен другий власник AOS-пристроїв, а це абсолютний результат для платіжних додатків на Android серед користувачів України і Східної Європи.

Інтернет-банкінг Приват24 надає свої послуги користувачам будь-якого банку по всьому світу. Інструмент онлайн-банкінгу дозволяє користувачам переказувати гроші з будь-якої банківської карти на іншу, а також оплачувати рахунки за стільниковий телефон і комунальні послуги. Покупки в онлайн магазинах можна здійснювати з використанням переказів з картки на картку використовуючи онлайн-платформи різних банків або з використанням платіжних систем. Новий Privat24 порівнюють з інтернет-магазином: кожен додає необхідні послуги в «кошик» сайту, а потім оплачує, надаючи дані своєї банківською картки. Всі сервіси працюють без необхідності перевірки телефону або паролів. Все, що потрібно – це інтернет і банківська карта. Валюта транзакції залежить від валюти банківської карти користувача.

Кожен день більше тисячі клієнтів здійснюють банківські операції через POS-термінали: замовляють таксі, оплачують товари і послуги, керують кредитами і депозитами, замовляють доставку піци або води, поповнюють мобільні телефони. Це інтерактивний сервіс, зручний діалог між банком і клієнтами через розумний месенджер, що дозволяє отримати практично будь-які послуги і консультації ПриватБанку. Окремо слід виділити те, що ПриватБанк пропонує сьогодні своїм клієнтам не один «Приват 24», а 19 мобільних додатків, пристосовавши їх до певного типу користувачів і розподіл [4; 5].

Таким чином, сучасні інтернет-технології дозволили банкам істотно прискорити та спростити документообіг, знизити собівартість банківських операцій, зменшити обсяг паперової роботи. Інтернет-банкінг знижує витрати банку, підвищує комфорт і дозволяє банку отримувати додатковий комісійний дохід. Завдяки цьому, щоб залучити й утримати клієнтів, банки часто пропонують більш вигідні умови клієнтам, які укладають договори за допомогою системи інтернет-банкінгу.

Перевагами роботи системи інтернет-банкінгу є те, що вона виконує операції в режимі on-line працює цілодобово, доступна з будь-якого комп'ютера або смартфона підключеного до мережі Інтернет, не потребує спеціального програмного забезпечення лише наявність будь-якого Web-браузера, має максимально спрощену процедуру реєстрації та має механізм взаємної автентифікації банку і клієнта, що забезпечує захист операцій клієнта.

Пандемія та карантинні обмеження пришвидшили зміни в платіжних звичках громадян у бік безготівкових розрахунків, зокрема в Інтернеті. Українці активніше переходять на безготівкові платежі та частіше користуються послугами електронної комерції. Водночас зберігається тренд зростання популярності безконтактних платіжних інструментів та розрахунків з ними. Загальна кількість операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за дев'ять місяців 2020 року становила 4310,2 млн шт., а їхня сума – 2807,9 млрд грн. Кількість зазначених операцій зросла на 18,0%, а сума – на 8,7%, якщо порівнювати з аналогічним періодом 2019 року [6].

Цей тренд пов'язаний насамперед зі зростанням суми та кількості саме безготівкових операцій. Їхня частка переважає у загальній сумі операцій із платіжними картками. Так, сума безготівкових операцій становила 1550,1 млрд грн або 55,2% від суми усіх операцій із картками. Торік за підсумками дев'яти місяців 2019 року цей показник становив 49,7%.

За оцінками сучасного стану банківської системи України провідні фахівці прогнозують, що через кілька років цифрові банківські послуги стануть одним з основним способом взаємодії між клієнтами та банками. Проте існує ряд причин які гальмують розвиток Інтернет-банкінгу в країні і не дозволять банкам відмовитися від обслуговування клієнтів через свої відділення, а саме: недосконалість вітчизняного законодавства, консервативність у поглядах деяких клієнтів викликає недовіру і страх перед використанням електронних документів та пристроїв. Завжди буде категорія клієнтів яка буде підтримувати традиційну практику взаємовідносин з банком [5].

Крім того, одним з вагомих факторів стримування розвитку інтернет-банкінгу є фінансово-політична нестабільність в Україні. вона створює несприятливі умови для ведення банківського бізнесу та негативно відображається на фінансовій стабільності банківського сектору. саме це призводить до ліквідації банківських установ та виходу іноземних банків з вітчизняного ринку фінансових послуг.

Отже, Інтернет-банкінг в Україні – це перспективний напрямок розвитку банківських послуг, який забезпечує скорочення витрат на персонал для банків та економію часу та коштів для їхніх клієнтів. Істотні переваги віртуальних банківських послуг забезпечують стрімке зростання цільової аудиторії. Клієнтів приваблює доступність послуг у будь-який час і у будь-якому місці, достатньою умовою є наявність Інтернету. Масштаби використання Інтернет-банкінгу в Україні останнім часом зросли, однак все ще залишаються незначними у порівнянні з розвинутими європейськими країнами. Для сприяння розвитку Інтернет-банкінгу в Україні державі слід удосконалити нормативно-правову базу його використання та приділити особливу увагу запобіганню шахрайства у даній сфері.

Список використаних джерел

1. Вареник Н. Інтернет-банкінг: для людини чи проти неї? Дзеркало тижня. 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/business/internet-banking-dlya-cheloveka-ili-protiv-nego>.

2. Гонгало Н.М. Проблеми та перспективи розвитку інтернет-банкінгу в Україні / Н.М. Гонгало // Матеріали тез доповідей учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи та економіки». – Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2018. – 342 с. – С. 89-93.

3. Дубина М.В., Жаворонок А.В., Марич М.Г. Сучасний розвиток VIP-банкінгу в Україні. Інфраструктура ринку. 2019. №36. С. 385-392.

4. Дубина М., Шеремет О. Розвиток e-banking: світовий та вітчизняний досвід. Проблеми перспективи економіки та управління. 2019. № 2 (18). С. 154-162

5. Інноваційні банки України: хто кращий? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://marketer.ua/ua/the-best-innovative-banks-of-ukraine>.

6. Офіційний сайт Національного Банку України <https://bank.gov.ua>

Шпомер Т. О., к.е.н., асистент

Маслюк О. Ю., Гориленко А. С., здобувачі вищої освіти 4 курсу, групи ФК-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: tanya_shpomer@ukr.net, masliukolha@gmail.com, maximumride22@ukr.net

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СТРАХУВАННЯ БУДІВЕЛЬНО-МОНТАЖНИХ РИЗИКІВ І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Сучасний стан будівельної галузі характеризується швидким розвитком науково-технічного прогресу. На сьогодні, впровадження нових матеріалів, новітньої техніки та інноваційних технологій, підвищення якості та прискорення термінів виконання будівельно-монтажних робіт є актуальним завданням підприємств будівельного комплексу та запорукою їх успішного функціонування. Поряд з цим, спостерігається зростання ризику аварій та виходу з ладу машин та механізмів, що призводить до збільшення матеріальних витрат і негативно позначається на результатах фінансово-господарської діяльності підприємств. Тому, ефективним інструментом управління ризиками, викликаними дією непередбачуваних обставин при будівництві, реконструкції, ремонті будівель, споруд, технологічного обладнання, інженерних мереж виступає страхування.

Страхування будівельно-монтажних ризиків – комплексний вид страхування, що забезпечує захист учасників будівництва від ризиків випадкової загибелі або пошкодження об'єктів будівельних робіт, будівельного обладнання, матеріалів, іншого майна, а також цивільної відповідальності за заподіяння шкоди третім особам [1].

Особливість даного виду страхування полягає в багатоваріантності ризиків, які підпадають під його покриття: майнові ризики (пожежа, попадання блискавки, вибух, повінь, стихійні лиха тощо), відповідальність перед третіми особами (професійна, цивільна тощо) та страхування від нещасних випадків. При цьому, страхові компанії надають захист не лише підрядникам, але й інвесторам, замовникам та всім зацікавленим у будівництві учасникам.

Найбільшого розвитку страхування будівельно-монтажних ризиків набуло в США, Японії, Німеччині, Англії та інших країнах, які є активними учасниками Міжнародного союзу страховиків технічних ризиків.

Вперше страхування будівельно-монтажних ризиків було запроваджено у Великобританії на початку ХХ ст. під час будівництва Ламбетського мосту через річку Темза. Однак, свого розквіту воно набуло вже після другої світової війни, коли швидкими темпами відбувалося відновлення та нове будівництво шкіл, лікарень, житлових будинків та зростала потреба у більш досконалих комунікаціях (мости, автомагістралі тощо).

На сьогодні, в більшості країн з розвинутою економікою (Канада, США, Італія, Франція, Іспанія, Австралія, Фінляндія) страхування будівельно-монтажних ризиків носить обов'язковий характер. Так, в США чітко встановлені суми, на які підрядник зобов'язаний застрахувати своїх робітників, службовців та нерухомість. Цивільним кодексом Франції передбачена відповідальність будівельників за виявлені в процесі зведення будівлі приховані дефекти, які заподіяли шкоду вже після завершення її будівництва. До того ж, здійснювати страхування будівельно-монтажних ризиків

потрібно в обов'язковому порядку на протязі десяти років після завершення всіх будівельних робіт.

В інших країнах даний вид страхування вважається добровільним, проте, наприклад, в Німеччині, будівельні фірми зобов'язані пред'явити поліс як гарантію отримання кредитів у банку, а також здійснювати страхування відповідальності перед третіми особами за тілесні ушкодження або збитки, завдані майну під час проведення будівельних робіт. В Ірані, Іраку та Колумбії ні на законодавчому рівні, ні в підприємницькій діяльності не передбачено оформлення договорів страхування будівельно-монтажних ризиків.

У міжнародній практиці даний вид страхування охоплює значний перелік ризиків, які потрапляють під страхове покриття, що дозволяє отримати захист не лише від класичних небезпек, а й від специфічних ризиків, які досить складно передбачити (рис. 1).

Незважаючи на значний перелік страхових послуг за даним видом страхування найбільшою популярністю користуються все ж таки CAR – страхування всіх ризиків підрядника та EAR – всі ризики монтажу.

Зростання попиту на страхування CAR зумовлено загостренням конкурентної боротьби і в свою чергу, дозволяє знизити вартість будівництва. Будівельним компаніям доцільніше сплатити страхові премії, які за розміром є завжди меншими, аніж ризикова надбавка, що включається до вартості будівельно-монтажних робіт. Даний вид страхування забезпечує ефективний захист від можливих збитків всіх учасників процесу будівництва.

Договорами CAR передбачається можливість страхування всіх об'єктів цивільного та промислового будівництва (житлові будинки, електростанції, аеропорти, мости, дамби тощо), а також робіт з монтажу машин, обладнання і сталевих конструкцій за умови, що вартість таких об'єктів, включаючи витрати на монтаж, складає менше 50% загальної страхової сум.

Страхування EAR передбачає розширення страхового покриття всіх ризиків, які з'являються в процесі монтажу машин та механізмів, зведенні сталевих конструкцій. При цьому страхувальниками можуть виступати як виробники та постачальники монтажних об'єктів, так і покупці та кредитори. Даний вид страхування забезпечує повне страхове покриття, побудоване за методом виключення. В міжнародній практиці такими є події, пов'язані безпосередньо з діяльністю страхувальника, зокрема умисні дії співробітників страхувальника, відповідальних за організацію та проведення будівельно-монтажних робіт, а також вчинення або спроба скоєння ними злочину, помилки, недоліки або дефекти, які були відомі до моменту укладення договору страхування, проведення експериментальних і науково-дослідних робіт, недотримання інструкцій щодо зберігання, експлуатації та обслуговування застрахованого майна, та події, викликані зовнішніми факторами, а саме військові дії, терористичні акти, внутрішні несправності машин і обладнання, природний знос застрахованого майна [1].

Рисунок 1 – Страхові послуги при страхуванні будівельно-монтажних ризиків

Джерело: згруповано та побудовано авторами на основі [1; 2]

В світовій практиці діяльність страхових компаній законодавчо підкріплена та перебуває під постійним державним наглядом. Тому використання страхування будівельно-монтажних ризиків давно є нормою. Однак в Україні страховий ринок тільки набуває етапу становлення і розвитку.

Згідно Концепції публічного управління у сфері містобудівної діяльності головними проблемами у сфері страхування будівництва є [3]:

- відсутність страхування будівельних ризиків, а отже, і страхового нагляду і контролю, а також оцінки та підтвердження відповідності об'єктів будівництва вимогам законодавства;
- законодавча нерегульованість страхування будівельно-монтажних ризиків;
- відсутність у законодавстві та на практиці інституту представника страховика на об'єкті будівництва, що нівелює ефективність договорів страхування;
- недостатня поінформованість учасників будівельної діяльності про способи, види, порядок і переваги страхування ризиків.

Для вирішення зазначених вище проблем необхідно [3]:

- забезпечити діяльність страхових компаній нормативно-правовою базою;
- запровадити перелік видів обов'язкового страхування в галузі будівництва, а також перелік видів добровільного страхування;
- встановити вимоги до страхових компаній та фахівців зі страхування ризиків у галузі будівництва, в т.ч. будівельно-монтажних;
- підвищити роль та відповідальність страховика при прийнятті об'єкта в експлуатацію і протягом гарантійного періоду;
- створити умови для запровадження інституту представника страховика у будівництві та залучення незалежного інженера-консультанта;
- визначити концептуальні підходи до оформлення моделі страхування будівельно-монтажних ризиків.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного страхового ринку, зокрема при страхуванні будівельно-монтажних ризиків, необхідним є звернення уваги на практичні аспекти, що застосовуються у світі. Поширення даного виду страхування вітчизняними страховими компаніями дозволить надати фінансові гарантії будівельним підприємствам на випадок настання непередбачуваних подій, забезпечивши стабільність та прибутковість їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Страхування будівельно-монтажних ризиків. URL: <http://consoris.com.ua/construction-risk/>
2. Страхування будівельно-монтажних робіт <https://colonnade.com.ua/storage/files/file20190301133002.pdf>
3. КОНЦЕПЦІЯ публічного управління у сфері містобудівної діяльності на 2019-2030 роки URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Kontseptsiya-na-sayt.pdf>

Шпомер Т. О., к.е.н., асистент

Онопрієнко А. В., Корицька А. Є., здобувачі вищої освіти 4 курсу, групи ФК-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: tanya_shpomer@ukr.net, nast170600@gmail.com, koritskaya78@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

Специфіка діяльності банків як фінансово-кредитних установ безпосередньо пов'язана з наданням кредиту фізичним та юридичним особам. Нестійкий фінансовий стан позичальника, відсутність застави та страхування майна, яке виступає забезпеченням за кредитною операцією, а також некваліфікованість працівників та керівництва, що приймають рішення про надання кредиту, призводить до виникнення кредитного ризику.

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [1]; розмір очікуваних втрат (збитків) за активом унаслідок дефолту боржника/контрагента [2].

За даними Національного банку України рівень кредитного ризику банківського сектору знаходиться на дуже високому рівні (табл. 1). Найбільший його ступінь спостерігається за кредитами, наданими банками юридичним особам. До того ж, при зниженні суми кредитної заборгованості на 11,9%, частка кредитного ризику зросла з 51,3% до 52,7%, тобто за оцінками банківського сектору ймовірність дефолту боржника підвищується. Найпоширенішим способом, що дозволяє досягти забезпечення виконання кредитних зобов'язань та захистити кредиторів від неплатоспроможності позичальників виступає страхування кредитних ризиків.

В Україні на законодавчому рівні визначено три види страхування кредитних ризиків, а саме страхування кредитів, страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту, страхування виданих та прийнятих гарантій. Закордоном набули поширення й інші види страхування кредитних ризиків, зокрема популярністю користується страхування товарних та грошових кредитів, страхування нерухомого майна та іпотеки, переданих у заставу та ін.

Таблиця 1 – Динаміка кредитної заборгованості та кредитного ризику банківського сектору України

Показник		Станом на		Темп зростання, %
		01.01.2019	01.01.2020	
Сума кредитної заборгованості, млн. грн.	фізичні особи	202202,2	214251,5	106,0
	юридичні особи	958327,2	844522,1	88,1
Кредитний ризик, млн. грн.	фізичні особи	83145,8	71070,8	85,5
	юридичні особи	491629,4	445432,7	90,6
Частка кредитного ризику в сумі кредитної заборгованості, %	фізичні особи	41,1	33,2	x
	юридичні особи	51,3	52,7	x

Джерело: розраховано авторами на основі [1]

З метою виявлення сучасних тенденцій розвитку ринку страхування кредитів розглянемо показники, наведені у таблиці 2.

Таблиця 2 – Основні показники розвитку ринку страхування кредитних ризиків

Показники	Роки			Відхилення			
				абсолютне		відносне	
	2017	2018	2019	2018/ 2017	2019/ 2018	2018/ 2017	2019/2018
Валові страхові премії, млн. грн.	365,0	1113,6	1102,3	748,6	-11,3	205,10	-1,01
Питома вага валових страхових премій у загальній сумі, %	0,84	2,26	2,08	1,42	-0,18	x	x
Чисті страхові премії, млн.грн.	334,7	577,2	366,3	242,5	-210,9	72,45	-36,54
Питома вага чистих страхових премій у загальній сумі, %	1,18	1,68	0,93	0,5	-0,75	x	x
Валові страхові виплати, млн.грн.	261,3	78,0	49,6	-183,3	-28,4	-70,15	-36,41
Питома вага валових страхових виплат у загальній сумі, %	2,48	0,61	0,35	-1,87	-0,26	x	x
Чисті страхові виплати, млн.грн.	261,3	78,0	49,6	-183,3	-28,4	-70,15	-36,41
Питома вага чистих страхових виплат у загальній сумі, %	2,55	0,63	0,35	-1,92	-0,28	x	x
Рівень чистих страхових виплат, %	78,07	13,51	13,54	-64,56	0,03	x	x

Джерело: складено авторами на основі [1].

Відтак, з наведених даних видно, що дана сфера страхування не набула достатнього розвитку. Питома вага всіх розглянутих показників є досить низькою і крім того, має тенденцію до зниження особливо протягом останнього року аналізованого періоду. Так, у 2019 році спостерігається зменшення чистих страхових премій на 210,9 млн. грн. (36,54%), валових та чистих страхових виплат – на 28,4 млн. грн. (36,41%). Найбільше скорочення страхових виплат спостерігалось у 2018 році у порівнянні з попереднім періодом (на 70,15%) при зростанні валових страхових премій у 2 рази та чистих страхових премій на 72,45%.

За кількістю укладених договорів, страхування кредитних ризиків займає останні місця на страховому ринку – 0,07%, 0,09% та 0,01% протягом 2017-2019 рр. відповідно. Більшість з них протягом 2017-2018 рр. укладалася з юридичними особами, а у 2019 році ситуація кардинально змінилася на протилежну сторону – переважають договори, що уклалися із страхування кредитів (у т.ч. відповідальності позичальника за непогашення кредиту) з фізичними особам зі стрімким скороченням (майже у 15 разів) договорів, які уклалися зі страхувальниками-юридичними особами (рис. 1).

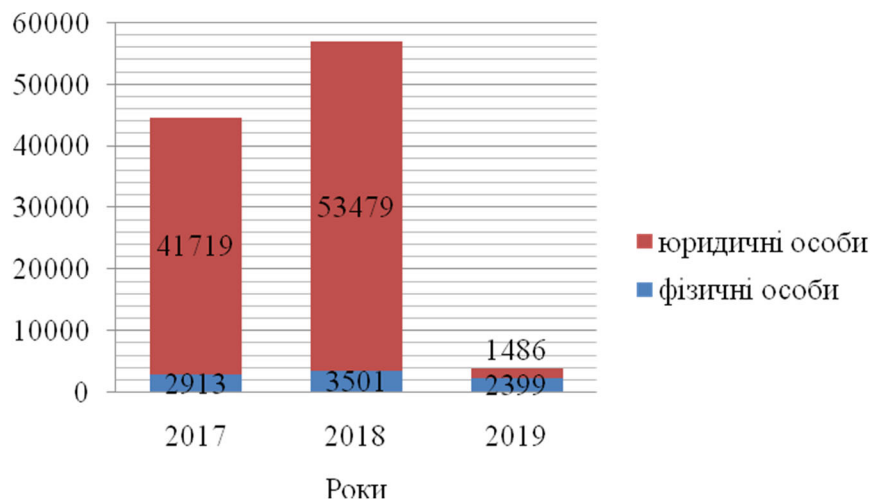

Рисунок 1 – Динаміка укладених договорів зі страхування кредитів

Джерело: побудовано авторами на основі [1]

Головними стримуючими факторами розвитку страхування кредитних ризиків є безперечно складна процедура укладення договору страхування, завищені страхові премії, недосконала та неадаптована до реалій сьогодення нормативно-правова база, що забезпечує регулювання відносин за даним видом страхування тощо.

Ринок кредитного страхування сприяє підвищенню рівня фінансової стійкості банківських установ, а відповідно є запорукою стабільності економіки країни. Тому, на державному рівні має бути розроблена стратегічна програма розвитку вітчизняного ринку страхування, в т.ч. кредитного.

Список використаних джерел:

1. Національний банк України: офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua>
2. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: постанова Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>

Білоус Н. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу
магістратури, група МФКп-191

Науковий керівник: **Панченко О. І.**, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: natka.belous1077@gmail.com

РОЛЬ КІБЕРСТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Розвиток економічної, науково-технічної, суспільно-політичної та соціокультурної сфер у світі неможливий без використання сучасних інформаційних технологій, автоматизації та оптимізації управлінських і виробничих процесів.

Стратегія переходу до інформаційного суспільства, що реалізується державами, передбачає створення масштабної інфраструктури, яка базується на впровадженні інформаційних, телекомунікаційних та цифрових технологій для розвитку науково-технічного і виробничого потенціалу країн, підвищення ефективності державного управління, систем безпеки, соціального забезпечення, оптимізації бізнес-процесів.

Однак потрібно розуміти, що впровадження сучасних технологій, особливо в таких масштабах, обов'язково супроводжується підвищенням рівня ризиків втрати інформації,

збоїв обладнання, помилок при введенні даних, вірусних атак і несанкціонованого вторгнення в системи, а також багатьма іншими загрозами інформаційній безпеці. Кіберризик стають усе більш поширеними, а їх наслідки все більш катастрофічними. Тобто якщо раніше це було щось туманне, пов'язане з урядовими ресурсами, то з появою Інтернету речей кібершахрайство в мережі перетворилося на поширений заробіток у всіх галузях економіки. Одним з найефективніших способів мінімізації можливих фінансових втрат при виникненні даного ризику може стати кіберстрахування.

Питання важливості кіберстрахування у сучасних умовах знайшли своє відображення у роботах вітчизняних науковців, зокрема: С. Волосовича, Т. Ротової, В. Ільчука, О. Парубець, О. Гудзя, Л. Мамаєвої та інших.

На даний момент ще не склалося однозначного поняття, що ж із себе представляє кіберризик. У широкому розумінні значенні кіберризик – це ймовірність загрози інтерактивним цифровим мережам, що використовуються для передачі, модифікації та зберігання інформації (кіберпростору) [1, 103].

У вузькому значенні кіберризик пов'язані з операційними загрозами інформаційним та технологічним активам, які негативно впливають на конфіденційність, доступність та цілісність інформації або інформаційної системи. Кіберризик – це операційний ризик, який полягає в отриманні прямих чи побічних збитків економічними суб'єктами внаслідок їх функціонування у кіберпросторі [1, 103].

Аналізуючи швидкість впровадження цифрових технологій, ми бачимо, що технічна революція відкриває широкі можливості для кібератак, створюючи всілякі проблеми в процесі роботи підприємств. Можна сказати, що прискорення технологічного розвитку прямо пропорційно збільшенню схильності кібератак.

Щороку повідомляється про зростання кількості кіберпорушень, так за даними McAfee та Центру стратегічних та міжнародних досліджень (CSIS), протягом 2020 року кіберзлочинність витягнула із світової економіки понад трильйон доларів або 820 мільярдів євро. Завданий цього року хакерами збиток є на 50 % вищим, у порівнянні з 2018 роком. Отже, сума збитків від хакерських атак у 2020 році, становить більше 1 % світового ВВП, інформує французька інформаційна Agence France-Presse [6].

Особливістю кіберзлочинів є те, що коли в реальному світі у банку або у людини крадуть гроші, то збиток видно відразу, а ось коли кіберзлочинці крадуть гроші, то часто вони крадуть потроху, з різних рахунків. Їх жертви знаходяться в різних куточках світу, збитки і шкода кожного потерпілого можуть бути не дуже великі, але в сумі хакери отримують величезні доходи. Часто злочинці здійснюють дії, які безпосередньо ніякої шкоди не завдають: вони впроваджуються в систему і вичікують момент. Складно відстежити причинно-наслідковий зв'язок між їх діями і наступними збитками, до того ж ІТ дозволяють зробити кіберзлочини масштабними.

На сьогодні кіберризик загрожує практично всім, помилково вважати, що це не стосується малий та середній бізнес, тому клієнти, усвідомлюючи, що їхні дані постійно знаходяться під загрозою і потребують захисту, при ухваленні рішення про співпрацю вимагають від своїх партнерів наявності поліса страхування кіберризиків.

До страхових ризиків, які покривають страхові компанії відносяться:

1. Втрата, навмисна і ненавмисна зміна, знищення застрахованих інформаційних активів через помилки в створенні, розробці та неналежному обслуговуванні інформаційної системи підприємства (страхувальника) і дії комп'ютерних вірусів і атак.

2. Втрата, навмисна і ненавмисна зміна, знищення застрахованих фінансових активів у вигляді їх неправомірного списання з рахунків підприємства (страхувальника) через несанкціоновану модифікацію програм, введення шахрайських електронних команд в ІТ-системи та передачу шахрайських (сфальсифікованих) електронних

доручень у банк або депозитарій підприємства (страхувальника) від третіх осіб внаслідок їх несанкціонованого доступу до інформації.

3. Втрата, навмисна і ненавмисна зміна, знищення застрахованих інформаційних активів або фінансових активів в електронній формі через протиправні умисні дії співробітника підприємства (страхувальника) з метою отримання фінансової вигоди й нанесення шкоди підприємству.

Перераховані об'єкти страхування піддаються ризикам, а, отже, вимагають певного рівня безпеки. Однак практичний досвід показує, що неможливо домогтися 100 % рівня безпеки, оскільки такий абсолютний захист зробить інформаційні активи підприємства недоступними навіть для самих співробітників та потенційних клієнтів. Не треба забувати, що якість системи захисту також визначається надійністю персоналу, який обслуговує її.

Крім основних інформаційних ризиків, також можуть бути застраховані:

- витрати, понесені в результаті зупинки господарської діяльності підприємств через зброю в роботі інформаційних систем;

- витрати, пов'язані з підтриманням поточної діяльності підприємства в період відновлення, у разі існування альтернативних способів зберігання і використання інформації;

- витрати, пов'язані з терміновим відновленням інформаційних ресурсів і господарської діяльності в разі необхідності;

- додаткові витрати, пов'язані з відновленням ділової репутації компанії.

Перераховані витрати можуть розглядатися як об'єкти страхування. Але в кожному конкретному випадку страхувальникові та страховикові потрібно аналізувати різні варіанти виходу компанії з критичної ситуації й вибрати найбільш прийнятні.

Варто звернути увагу на те, що кіберстрахування – це штучний продукт, оскільки страховику потрібно оцінити систему захисту даних в організації, яка звертається до них за цим страхуванням, оцінити інформацію про наявне програмне забезпечення, точніше про програмно-технічний комплекс, який захищає всі дані організації. Також необхідно провести моніторинг поведінки при надзвичайній ситуації, електронної системи, тощо. Тобто необхідно повністю оцінити все, чим володіє організація, для того щоб захистити дані. Також, якщо це страхування архівних даних, то необхідно враховувати наявність копій, які дозволяють відновити ту чи іншу інформацію. Складність всього процесу полягає в тому, що навіть дві однакові організації, що працюють в одній сфері, не будуть схожі одна на одну. Тому при кіберстрахуванні необхідно приділяти індивідуальний підхід до кожного об'єкта страхування, що збільшує складність процесу та розповсюдження даного виду страхування.

Актуальність кіберстраховки з роками буде тільки зростати, адже компанії мають все більше загроз мережевій безпеці та конфіденційності, ніж будь-коли. Кіберстрахування має величезний потенціал, оскільки в основному це недосліджений сегмент як на ринку багатьох країн, так і на українському. Зараз його пропонують всього приблизно 60 страхових компаній по всьому світу.

Криза COVID-19 впливає на попит на кіберстрахування, оскільки пандемія перенесла фокус країн на охорону здоров'я та економічну стабільність, тим самим відкривши кіберзлочинцям можливість злому серверів та крадіжки важливої інформації. Випадки зараження шкідливим програмним забезпеченням, фішинг-атак, DDoS атак зросли з моменту спалаху пандемії, тому, щоб захистити себе від фінансової шкоди, нанесеної такими атаками, як великі, так і малі компанії обирають кіберстрахування.

Отже, технології та дані є фундаментальними для ведення бізнесу сьогодні. І оскільки цифрові процеси змінюється дуже швидко, важко передбачити, звідки виникне наступний ризик. Як зовнішні загрози, так і внутрішні помилки призводять до ризику.

Те, що дозволяло захиститися від кібератак минулого року, може бути вже неактуальним сьогодні. І якщо ваша мережа або дані будуть скомпрометовані, ваш бізнес може швидко зупинитися. То ж компанії вимушені додати в список небезпек новий вид ризику – кіберризик та вкладати кошти не тільки в свої «чотири стіни» для захисту, а думати про можливі наслідки та необхідні заходи для їх зменшення. Головним з таких є залучення полісу кіберстрахування.

Список використаних джерел

1. Волосович С., Клапків Л. Детермінанти виникнення та реалізації кіберризиків // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2018. - № 3. — С. 101-115.
2. Гудзь О. Є., Розвиток страхування: нові інструменти та методи управління ризиками в цифровій економіці / О. Є. Гудзь // Економіка. Менеджмент. Бізнес: науковий журнал. - 2019. - № 3. - С. 4-12.
3. Ільчук В.П., Парубець О.М., Сугоняко Д.О. Інноваційні підходи до розвитку ринку кіберстрахування в Україні. Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6295>.
4. Мамаєва Л.Н. Кібер-страхування як спосіб забезпечення інформаційної безпеки // Науково-практичний журнал: Економічна безпека і якість. - 2018. - № 1 (30). - С. 76 - 79.
5. Ротова Т.А., Шевченко Ю. Страхування як фінансовий інструмент захисту від кіберризиків. Безпека соціально-економічних процесів в кіберпросторі: матеріали Всеукр. наук. - практ. конф. Київ: КНТЕУ, 2019. - С. 177-178.
6. Світова економіка втратила близько \$1 трлн через кіберзлочини — дослідження. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/tech/yakih-zbitkiv-zavdali-kiberataki-svitoviy-ekonomici-ostanni-novini-50128898.html>.

Патай Р. Р., здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури,
група МФКп-191

Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: oksana.patay@gmail.com

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ РИНКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

В Україні може використовуватись чотири шляхи розвитку обов'язкового медичного страхування (ОМС):

- державне обов'язкове медичне страхування;
- загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- комерційне ОМС;
- змішане страхування ОМС, яке поєднує державну і комерційну складові.

В основу кожної із систем покладено різні підходи до управління фондами ОМС. Зокрема, органом управління в системі державного ОМС може бути державна страхова компанія – Фонд обов'язкового медичного страхування, що контролюється урядом через Міністерство охорони здоров'я України. За загальнообов'язкового соціального медичного страхування можливе формування окремої структури – так званого фонду «Лікарняних листів» – громадської організації, якою будуть керувати представники роботодавців, профспілок і держави (в особі Міністерства праці та соціальної політики України) [5].

Система медичного страхування за правильної її організації буде забезпечувати не лише покращення якості обслуговування застрахованих за даною системою, але і будуть

стимулювати розвиток медичних послуг для іншої частини населення через акумуляцію додаткових фінансових ресурсів в системі охорони здоров'я.

Проаналізувавши основні види фінансування охорони здоров'я в різних країнах світу, можна зробити висновок, що найбільш прийнятною для більшості країн є змішана форма фінансування. За змішаної бюджетно-страхової системи медичного страхування страхові внески сплачують держава, роботодавці та громадяни. Частка державних коштів має бути не нижчою за 50% від загального обсягу внесків.

Взагалі, як приклад раціонального використання коштів у медицині можна навести Японію. У даній країні здійснюється контроль за адміністративними витратами, а лікарям, які допускають «брак» і лікуванні пацієнта, відразу зменшують заробітну плату. Необхідно зазначити, що для використання зарубіжного досвіду змішаної системи медичного страхування та забезпечення високої якості страхових послуг в Україні потрібно впровадити наступні заходи:

- вдосконалити економічний механізм державного регулювання надання якісних медичних послуг населенню;
- забезпечити державний контроль за діяльністю страхових компаній, які здійснюють добровільне медичне страхування;
- розширювати асортимент та забезпечувати якість послуг медичного страхування;
- запровадити податкові пільги для страхових компаній, які здійснюють медичне страхування;
- підготувати медичний персонал та фахівців страхової справи, які мають високий рівень страхової культури та будуть здійснювати медичне страхування;
- удосконалити законодавче поле, яке передбачало б бюджетне фінансування базової частини охорони здоров'я;
- сформуванню систему страхування і, на основі зарубіжного досвіду, впроваджувати змішаний вид медичного страхування в Україні.

Доцільним є запровадження обов'язкового медичного страхування. Має бути розроблений перехід на чітку систему, за якої у разі виникнення страхового випадку, тобто захворювання, страховик гарантує оплату медичної допомоги за рахунок коштів, які є в резерві. Важливо наголосити, що в лікарні жодних грошових розрахунків не повинно бути, адже з медичною установою за фактом надання застрахованій особі медичної допомоги розраховуватиметься страхова компанія.

На жаль, зобов'язкове медичне страхування не запроваджене в нашій країні, а його добровільна форма не набула належного поширення. У більшості європейських країн діє переважно обов'язкове медичне страхування. Працівники і роботодавці сплачують внески в страхові компанії (наприклад, у Франції) або в некомерційні страхові організації – лікарняні каси (Німеччина).

Завдяки обов'язковій формі медичного страхування ним охоплено не менше 80% населення у Франції і понад 90% – в Німеччині. Люди, які не мають медичного страхування, як правило, це особи з мінімальними доходами, можуть звернутися за допомогою до приймального покою “Швидкої допомоги” або у відділення однієї з гуманітарних організацій [4].

У цьому контексті необхідно прийняти Закон України “Про загальнообов'язкове медичне страхування”, в якому передбачено та буде чітко прописано права й обов'язки страховика, страхувальника, перелік послуг, їх ціна, єдиний реєстр застрахованих осіб, формування фонду соціального медичного страхування, диференційований підхід до категорій населення та пошук оптимальної довгострокової концепції його розвитку, яка буде враховувати як фінансово-економічний стан держави, так і світовий досвід. В

Україні поступово формується ринок медичного страхування (зокрема добровільна форма), який потребує суттєвого удосконалення.

Як стверджують сучасні науковці, уніфікована медична інформаційна система дасть змогу вирішити наступні проблеми [1, с. 110]: вести персоніфікований облік пацієнтів медичних установ всіх категорій, а також моніторинг показників здоров'я населення; визначати обсяги і вартість усіх видів наданої допомоги; створити інструменти контролю якості надання допомоги і проведення експертизи тимчасової втрати працездатності; здійснювати моніторинг стану фінансового забезпечення соціальних нормативів у сфері охорони здоров'я; створити методологічну базу для розробки єдиної й уніфікованої системи ціноутворення медичних послуг відповідно до рівнів надання медичної допомоги населенню.

Це дасть можливість створити умови для найбільш повного задоволення потреб населення в одержанні доступної і якісної медичної допомоги, зменшить навантаження на державний і місцеві бюджети та частку тіньової медицини, допоможе уникнути необґрунтованих витрат на надання зайвих медичних послуг з метою одержання додаткового прибутку, підвищить фінансовий стан працівників медичних установ [2].

Страхова модель дає пацієнтам переваги, серед яких - широкі можливості вибору постачальників медпослуг, право отримувати медичну допомогу за межами місця постійного проживання, що вкрай важко в бюджетній моделі медичного страхування. Впровадження ризикової моделі медичного страхування - питання складне, вимагає всебічного обговорення. Але його доцільність для забезпечення прав застрахованих осіб на якісну медичну допомогу очевидна.

Страховики повинні отримати можливість впливати на мотивацію медустанов, складати їх рейтинги і давати пацієнтам рекомендації по вибору поліклініки. Вони повинні мати право маршрутизувати направлення пацієнтів до клініки, щоб стимулювати конкуренцію між медичними організаціями та забезпечити тим самим підвищення ефективності наданої допомоги

Отже, доцільно підтримувати ініціативи по впровадженню даних заходів, що дозволить накопичити необхідний досвід впровадження змішаної системи медичного страхування, за якої страхові внески сплачують держава, роботодавці та громадяни, яка повинна забезпечити рівність і доступність медичних послуг достатньо високої якості для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. Барзилович А. Д. Впровадження обов'язкового медичного страхування в Україні // Інвестиції: практика та досвід. - 2020. - № 5-6. - С. 109-114.
2. Садовенко М. М. Проблеми та перспективи розвитку медичного страхування в Україні Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2018. - Т. 23, Вип. 4. - С. 139-142. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2018_23_4_30
3. Шатковський Я. М. Запровадження обов'язкового медичного страхування як публічно-правовий крок до підвищення доступності медичної допомоги в Україні // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2020. - №. 1. - С. 221-228.
4. Шевчук Ю. В. Особливості узгодженості обов'язкового і добровільного страхування в системі фінансового забезпечення медичного страхування // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. - 2019. - № 13. - С. 75-80. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2019_13_13
5. Штирхун Х. І. Розвиток медичного страхування в Україні // Фінансові дослідження. - 2018. - № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/find_2018_2_14

Кайдан О. В., здобувачка вищої освіти групи ЗМФКп-191
Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Відродження та розвиток ринку іпотечного кредитування в Україні належить до найбільш актуальних проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення на державному рівні. Досвід розвинених країн показує, що іпотечне кредитування забезпечує не лише економічні, але й соціальні складові зростання економіки країни. Іпотечне кредитування є одним із важливих фінансових інструментів економічного стимулювання і стабільного економічного розвитку країни.

Іпотечне кредитування для клієнтів представляє собою банківський продукт, який розрахований на задоволення потреб у кредитуванні на купівлю нерухомого майна або отримання права на власність у майбутньому на нерухомого майна на первинному або вторинному ринку як фізичних, так і юридичних осіб під заставу нерухомості [7, с. 123].

Формування ефективного механізму іпотечного кредитування в країні є однією з головних передумов розвитку національної економіки. Надання таких кредитів фінансовими установами різним типам суб'єктів господарювання дозволяє створити додаткові джерела формування їх прибутку, підвищити спроможність, насамперед, фізичних осіб придбавати власне житло й загалом позитивно впливає на функціонування низки галузей національного господарства. Зростання темпів розвитку будівельної галузі безпосередньо пов'язано з нарощенням обсягів виданих іпотечних кредитів економічним суб'єктам [5, с. 176].

У свою чергу, М. Геєнко, Т. Гузенко зауважують також, що розбудова ефективної системи іпотечного кредитування сприятиме залученню довгострокових фінансових ресурсів національних та закордонних інвесторів в економіку України; вирішенню проблеми забезпечення житлом населення; активізації ринку нерухомості; розвитку фондового ринку та ринків фінансових послуг; стимулюванню розвитку економіки загалом, зокрема будівельної й агропромислової галузей [2].

У країнах з розвинутою економікою іпотечне кредитування є важливим чинником для стимулювання економічного розвитку. Безперечно, що ефективно діюча система іпотечного кредитування дозволяє вирішити багато економічних та соціальних проблем. Із розвитком системи іпотечного кредитування в Україні пов'язане: економічне зростання, бо утворення ринку іпотечного кредитування забезпечить виробничій сфері національної економіки необхідні довгострокові фінансові ресурси; вирішення соціальних проблем, бо іпотечне кредитування допоможе пересічним громадянам отримати доступ до довгострокових фінансових ресурсів для поліпшення своїх житлових умов, а це сприятиме зростанню економічних показників будівельної галузі, оновленню житлового фонду; прискорення розвитку сільськогосподарського виробництва, бо іпотечне кредитування та зняття обмежень на передачу в іпотеку сільськогосподарських земель дасть змогу суб'єктам господарювання в сільській місцевості одержати довгострокові кредити. Особлива роль держави у сприянні розвитку іпотеки [4, с.174].

Одну з найважливіших ролей іпотечне кредитування відіграє в процесах трансформації тимчасово вільних коштів фізичних осіб в інвестиційні ресурси, що відбувається через систему фінансових посередників різного типу. Саме існування такого механізму дозволяє громадянам підвищувати рівень якості життя, стати власниками житла, навіть коли власних фінансових ресурсів для його придбання

недостатньо. В Україні в цьому процесі нині провідну роль відіграють банківські установи [5, с. 181].

Для забезпечення фінансової стабільності держави і попередження кризових явищ саме розвиток іпотечного кредитування житла вимагає формування дієвої інфраструктури іпотечного ринку, посилення контролю держави за забезпеченням системного балансу між сукупною ціною цінних паперів і закладних, які іпотечні банки надають емітентам для забезпечення їхніх емісій.

Основні ознаки іпотечного кредитування представлені на рис. 1.

Рисунок 1 – Ознаки іпотечного кредитування

Джерело: складено автором за даними [1, с.244].

На сучасному етапі, внаслідок нестабільної політичної та економічної ситуації в країні причиною загального падіння рівня економіки є гальмування розвитку іпотечного кредитування. Більш жорстокі вимоги кредитування, постійно зростаючі ставки за кредитами, збільшення порогу для початкового внеску, підвищенні штрафи по заборгованості на рівні з низькими доходами населення роблять іпотеку для них недосяжною мрією, конкуруючою з зростаючим попитом на житло [3, с.57].

Сучасна ситуація управління кредитним ризиком комерційними банками України характеризується застосуванням окремих методів його мінімізації, але велика питома вага проблемних кредитів у загальному обсязі доводить недооцінку деяких факторів на практиці що і призвело до формування численних фінансових проблем, які і досі мають значний вплив на банківську систему України. Тому важливим є виявлення резервів подальшого вдосконалення захисту банків від кредитного ризику. У періоди зниження курсу національної валюти такі кредити є джерелом небезпеки для банків і мають оцінюватись ще під час підготовки кредитного договору більш детально, з врахуванням кон'юнктури валютного ринку. Для цього слід розробити окремі методики оцінки кредитоспроможності позичальників, які звертаються до банку з метою отримання позичок під здійснення експортно-імпортних операцій. Повинні застосовуватись більш жорсткі обмежувальні умови кредитної угоди [6, с.116].

Список використаних джерел

1. Борисюк К. М. Система іпотечного кредитування в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Банківська справа. Наукові праці НДФІ. № 4 (33), 2015. С. 242–250.
2. Геєнко М., Гузенко Т. Передумови становлення національної системи іпотечного кредитування. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 3-4 червня 2016 р.). Переяслав-Хмельницький, 2016. URL: <http://confscience.webnode.ru>.

3. Губа Н. О., Губа О. І. Сучасний стан іпотечного кредитування в Україні. «Modern Economics», 2018. №8. С. 55 – 62.

4. Давидюк О. Проблеми та перспективи розвитку банківського іпотечного кредитування фізичних осіб в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2018. № 4. С. 170-175.

5. Дубина М. В., Разгуліна Н. О. Теоретичні аспекти функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб. Проблеми перспективи економіки та управління. 2018. № 4 (16). С. 176–187.

6. Кошонько О. В. Необхідність застосування механізму мінімізації кредитного ризику в сучасних умовах. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3(3). С. 111-116.

7. Холодна Ю. Є. Мінімізація ризиків іпотечного кредитування в сучасних умовах. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2016. Вип. 17(4). С. 122-126.

Комар О. В., здобувачка вищої освіти 6 курсу, група ЗМФКп-191

Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: olena.komar@zeelandia.ua

ФАКТОРИ ТА РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ ІНГРЕДІЄНТІВ ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ТА КОНДИТЕРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Умови господарювання підприємств в Україні на сучасному етапі характеризуються економічною та політичною нестабільністю, недосконалістю реформування податкової системи, що негативно позначається на фінансових результатах діяльності підприємств майже у всіх галузях національної економіки.

Основна мета господарської діяльності підприємств на ринку постачальників інгредієнтів для хлібопекарської та кондитерської промисловості полягає в отриманні фінансового прибутку, за умов мінімізації витрат, але не у всіх випадках результатом діяльності виступає отримання прибутку, за умов перевищення витрат над доходами підприємство отримує збитки [4, с.59].

Зміст фінансових результатів в загально-економічному аспекті представляє собою результат співставлення доходів та витрат звітного періоду [1, с.32].

Фінансовий результат є ключовим показником ефективності господарської діяльності підприємств на ринку постачальників інгредієнтів для хлібопекарської та кондитерської промисловості, а позитивне значення фінансового результату характеризує можливість подальшого розвитку підприємства та сприяє створенню запасу фінансової стійкості. Для підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку постачальників інгредієнтів для хлібопекарської та кондитерської промисловості доцільно дуже ретельно здійснювати вивчення та робити аналіз зміни показника прибутку.

В економічній літературі розглядається велика кількість факторів, які впливають на підвищення фінансових результатів діяльності підприємств на ринку постачальників інгредієнтів хлібопекарської та кондитерської промисловості. Основні класифікаційні ознаки можна подати таким чином (табл. 1) [3, с. 475]:

– за ступенем опосередкованого впливу: прямі і непрямі;

– за можливістю впливу на продуктивність праці і капіталу: інтенсивні та екстенсивні.

Підвищення фінансових результатів діяльності підприємств на ринку постачальників інгредієнтів хлібопекарської та кондитерської промисловості можливе за рахунок ряду факторів, які пов'язані з підвищенням технічного рівня виробництва, підвищенням ефективності управління, організації виробництва і праці, оптимізацією обсягу та структури виробництва, покращенням якості продукції тощо. Наприклад, підвищення ефективності використання основних засобів досягається за рахунок збільшення рівня завантаження обладнання в часі, оптимізацією структури витрат з врахуванням співвідношення у них часток амортизації, витрат на оплату праці, матеріальних витрат та ін.

Таблиця 1 – Класифікація факторів підвищення ефективності діяльності підприємств на ринку постачальників інгредієнтів хлібопекарської та кондитерської промисловості

Класифікаційні ознаки	Види факторів	Характеристика
Ступінь опосередкованого впливу	прямі	Прямими вважаються фактори, які роблять підвищення ефективності діяльності фізично можливим, а саме: кількість і якість трудових ресурсів; необхідна кількість і якість матеріалів; обсяг основного капіталу; технологія і організація виробництва; рівень розвитку менеджменту підприємства.
	непрямі	зниження ступеня монополізації ринку; податковий клімат в економіці; ефективний кредитно-банківський сектор; підвищення споживчих, інвестиційних та державних витрат; розширення поставок на експорт; можливості перерозподілу виробничих ресурсів в економіці; діюча система розподілу доходів.
За впливом на продуктивність праці і капіталу	інтенсивні	зростання продуктивності праці, фондівдачі, матеріаловіддачі та зниження капітало-, фондо- та трудомісткості)
	екстенсивні	зростання обсягу виробничих ресурсів

Збільшити оборотність оборотних коштів як головного показника ефективності їх використання можливо шляхом прискорення реалізації готової продукції, через зменшення обсягів незавершеного виробництва, оптимізацію обсягу виробничих запасів, обґрунтованому нормуванню матеріальних ресурсів тощо.

Забезпечити підвищення ефективності використання трудових ресурсів на підприємствах на ринку постачальників інгредієнтів хлібопекарської та кондитерської промисловості можна шляхом зменшення внутрішньозмінних втрат робочого часу, покращення мотивації працівників, зменшення плинності персоналу, впровадження засобів механізації і автоматизації праці.

Оптимізація організації виробничого процесу може здійснюватися шляхом впровадження нових підходів до організації робочих місць, удосконалення виробничої структури підприємства на ринку постачальників інгредієнтів хлібопекарської та кондитерської промисловості, використання більш ефективних типів виробництва тощо.

Використання технологічних резервів збільшення ефективності виробництва є особливо актуальним для підприємств на ринку постачальників інгредієнтів хлібопекарської та кондитерської промисловості, оскільки їх техніко-технологічне відставання перешкоджає раціональному використанню матеріальних ресурсів, стримує зростання продуктивності праці [5, с. 359].

Резервами підвищення прибутку підприємств на ринку постачальників інгредієнтів хлібопекарської та кондитерської промисловості є:

– резерви зниження собівартості продукції: усунення перевитрат по сировині і матеріалах, усунення понадпланових відходів, скорочення непродуктивних виплат з фонду оплати праці, усунення невиправданих і непродуктивних витрат у складі цехових і загально-виробничих витрат, а також у складі витрат на утримання і експлуатацію устаткування, усунення втрат від браку.

– економія ресурсів на оплату праці за рахунок запровадження досягнень науково-технічного прогресу (зниження трудомісткості).

– підвищення якості продукції.

– зменшення витрат на маркетинг та рекламу, на тару, транспортування, зберігання, обробку, пакування і передпродажну підготовку товарів (продукції) [2, с. 27].

Список використаних джерел

1. Бурковська А. В. Економічна сутність фінансових результатів діяльності для сільськогосподарських підприємств України. *Modern economics*. 2018. № 8. С. 29-36.

2. Денисенко М. П., Захарова Ю. І. Заходи підвищення прибутковості підприємства. *Агросвіт*. 2020. № 1. С. 24–28.

3. Навольська Н.В. Теоретичні аспекти управління економічною ефективністю діяльності підприємств та вибору показників її оцінки. *Економіка і суспільство*, 2018. Випуск 18. С. 474-479.

4. Попович О. В., Титаренко Л. І. Тлумачення економічної сутності категорії «фінансові результати». *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 58–64.

5. Соколова Е., Щербак А. Особливості формування фінансових результатів суб'єктів господарювання та забезпечення управління прибутками вітчизняних підприємств. *Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія: «Економіка і управління»*. 2015. Вип. 33. С. 352–362.

Іванов В. В., здобувач вищої освіти 4 курсу, група ФК-171

Науковий керівник: **Кальченко О. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: vladyslav00qq@gmail.com

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах сучасних реалій на ринку майже кожне підприємство знаходиться в ситуації невпевненості та невизначеності навіть найближчого майбутнього, оскільки економіка є мінливою і суб'єкти господарювання не захищені від дії різних внутрішніх та зовнішніх факторів. Слід мати на увазі, що менеджмент в сфері фінансів сучасного підприємства залежить насамперед від методів, які використовуються для управління фінансовими ресурсами. Якщо своєчасно розроблювати та впроваджувати заходи, які будуть спрямовані саме на поліпшення фінансового стану в довгостроковому періоді, господарюючі суб'єкти можуть розраховувати на збільшення свого виробничого потенціалу, а також відновлення платоспроможності та прибутковості. На жаль, в управлінні сучасним підприємством фінансове планування залишається слабким місцем.

Фінансове планування - це система дій по складанню комплексу планів на перспективу, що забезпечують оптимізацію управління фінансовими ресурсами, їх формування і використання.

Фінансове планування вирішує наступні завдання:

- обґрунтування необхідного обсягу реалізації продукції і послуг для забезпечення досягнення поставлених цілей;
- досягнення валового доходу (прибутку), який би забезпечував розширене відтворення;
- оптимізацію витрат на виробництво та реалізацію товарів і послуг;
- розрахунок і оптимізацію прибутку за її видів і складових;
- визначення найбільш раціонального розподілу і використання прибутку;
- формування фондів: резервного, накопичення, соціального розвитку, виплати дивідендів;
- оптимізацію податкових виплат [1].

Під час планування діяльності підприємства методи планування обирають відповідно до завдань та цілей, які ставить перед собою суб'єкт господарювання. Також на це можуть впливати особливості виробничого процесу, фінансові можливості, вплив внутрішніх та зовнішніх факторів, особисті переконання працівників, які безпосередньо залучені до процесу фінансового планування. Але використання лише одного методу не є раціональним та стратегічним. Лише синтез кількох методів одночасно може стати дієвим механізмом складання системи планів підприємства. При здійсненні фінансового планування доцільно використовувати такі методи:

- нормативний;
- економічного аналізу (розрахунково-аналітичний, балансових розрахунків);
- грошових потоків;
- багатоваріантності розрахунків (оптимізації планових рішень);
- економіко-математичного моделювання [2].

Слід зауважити, що використання цих методів не є гарантією успішності розвитку. Потрібно оцінювати реальні показники та вміти оптимізувати вищеперелічені методи за для найкращого результату. На нашу думку, при недотриманні послідовності дій у процесі планування ні один метод, ні всі разом не зможуть підвищити ефективність роботи підприємства.

Тому потрібно чітко розуміти алгоритм здійснення фінансового планування:

1. Визначення загальної мети планування.
2. Постановка та дослідження проблеми.
3. Встановлення конкретних деталізованих цілей.
4. Пошук альтернатив з усіх можливих варіантів.
5. Прогнозування майбутнього розвитку подій.
6. Оцінювання запропонованих альтернатив.
7. Прийняття планового рішення.
8. Проектування реалізації планування.
9. Контроль за виконанням планів [4].

Фінансове планування дозволяє розв'язати ряд фінансово-господарських проблем підприємства:

- забезпечення господарської діяльності необхідними фінансовими ресурсами;
- зростання обсягів прибутку та показників рентабельності і забезпечення фінансової стійкості на перспективу;
- контроль над здійсненням витрат в процесі виробничо-господарської діяльності;
- забезпечення збалансованості доходів та видатків підприємства шляхом їх прогнозування;

- прогнозування місця і конкурентоспроможності підприємства та його продукції на ринку,
- комплексний аналіз фінансового стану та всіх сфер діяльності підприємства;
- контроль над інвестиційною діяльністю, фінансовим станом підприємства, його фінансовою стійкістю і платоспроможністю;
- підвищення ефективності кількісної оцінки запланованих результатів та досягнутих цілей;
- регулювання фінансових взаємовідносин з кредитними установами, бюджетом та іншими контрагентами;
- підвищення координації та ефективності роботи фінансово-економічних підрозділів та бухгалтерії [3].

Таким чином, можна зробити висновки, що без фінансового планування не може бути досягнутий той необхідний рівень розвитку діяльності підприємства, який би забезпечив йому успіх на ринку, постійне вдосконалення матеріальної бази, соціальний розвиток колективу. Жоден з інших видів планування не може мати для підприємства такого узагальнюючого, глобального значення як фінансове планування, адже саме фінанси охоплюють усі без винятку елементи й сфери його функціонування.

Список використаних джерел

1. Сутність і основні принципи фінансового планування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/14871001/finansy/finansovoe_planirovanie.htm
2. Гут Л. В., Зігрюк О. О. Методологічні підходи до фінансового планування підприємств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvbdfa_2013_2_11.pdf
3. Кальченко О. М. Сутність та необхідність фінансового планування на підприємствах Електронний ресурс / О.М. Кальченко, О.А. Цимбал, А.В. Дзюба //Фінансові дослідження: електронний науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – № 2 (3). – Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/>.
4. Костецька Н. І. Теоретичні основи планування діяльності підприємства/Н. І. Костецька//Сталий розвиток економіки.2016. № 1(30). С. 91-96

Гориленко А. С., Маслюк О. Ю., здобувачі вищої освіти,
4 курс, група ФК-171

Науковий керівник – **Кальченко О. М.,** к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: maximumride22@ukr.net

АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день інвестування значною мірою впливає на вирішення різноманітних соціально-економічних проблем, з якими стикається будь-яка країна в світі. Від обсягів інвестування та напрямків вкладення капіталу залежить розвиток як економіки загалом, так і окремих її складових. На забезпечення приросту таких надходжень та, відповідно, залучення та розширення бази потенційних іноземних інвесторів значний вплив надає такий фактор, як інвестиційна привабливість країни.

Інвестиційна привабливість країни є важливою умовою для забезпечення її сталого економічного розвитку та становлення позитивного іміджу на міжнародному рівні. Адже інвестиційна привабливість свідчить про успіх економічної політики як на макро-, так і на мезо- й мікрорівнях, що покращує позиції країни в міжнародних рейтингах.

На сучасному етапі розвитку економіки України посилення її інвестиційної привабливості та стабілізація національної економіки є досить актуальним і пріоритетним завданням державної інвестиційної політики відповідно до стратегії сталого розвитку. Тому, дослідження інвестиційної привабливості України має значне практичне й теоретичне значення за нинішніх умов ринкового господарства.

Серед науковців, які досліджували різні аспекти інвестиційної привабливості країни, а також проблематику її оцінки слід відмітити таких, як І.О. Бланк, М.С. Герасимчук, А.В. Матвійчук, О.В. Нечипорук, С.В. Юхимчук, Р. Харро, Е. Чемберлін. Також необхідно відмітити праці Г.І. Рзаєва та В.О. Вакулова, які окреслили методики оцінки інвестиційної привабливості на рівні країни, В.М. Толстова та Л.С. Цибульського, які узагальнили підходи до оцінювання привабливості країн і регіонів, Т.В. Куліч та М.А. Мричко, які назвали можливі шляхи підвищення інвестиційної привабливості України, Г. Грицаєнко та М. Грицаєнко, які проаналізували інвестиційну привабливість України в порівняно з країнами-колишніми республіками СРСР.

Залучення іноземних інвестицій в економіку країни є складним та непостійним явищем, який залежить від переліку різноманітних факторів позитивного та негативного характеру. До цих факторів відносять внутрішню політичну стабільність та стабільність економічного законодавства, гарантії недоторканості приватної власності й закордонних вкладень та сприятливі зовнішньоекономічні умови [1].

Досліджуючи інвестиційну привабливість національної економіки, можна визначити певні чинники, які формують позитивний інвестиційний клімат України як потенційного реципієнта, так і чинники, що мають негативний вплив та формують негативний імідж країни на світовій арені. Деякі з вказаних чинників зображені в табл. 1.

Як вже було зазначено, іноземні інвестиції є важливим джерелом коштів для розвитку національної економіки. В табл. 2 зображено обсяг прямих іноземних інвестицій в динаміці з 2012 року по 2020 рік за кварталами.

З табл. 2 видно досить значні коливання обсягів прямих іноземних інвестицій в Україні. За досліджуваній період з 2012 року по 2020 рік найбільшого значення показник сягнув у першому кварталі 2012 році, після чого у 2014 відбулося різке зменшення у зв'язку з військовими діями, що розпочались на території України, що говорить про нестабільну політичну ситуацію, хоча поступово ситуація стабілізувалась. Крім того, у 2019 році ми бачимо незначне зростання обсягів інвестицій, проте на початку 2020 року відбулись значні зміни в країні внаслідок пандемії COVID-19.

Таблиця 1 – Чинники, які впливають на інвестиційну привабливість національної економіки

Позитивні чинники	Негативні чинники
<ul style="list-style-type: none"> – сприятливе географічне розташування країни; – м'які кліматичні умови для ведення сільського господарства; – висококваліфіковані працівники та менеджери, що зацікавлені в ефективності та розвитку національної економіки; – природно-ресурсний потенціал. 	<ul style="list-style-type: none"> – нестабільність політичної, економічної та правової систем; – значний рівень корупції в місцевих і центральних органах влади; – недотримання законів та інших нормативних актів всіма сферами суспільства; – непередбачуваність економічних ситуацій в майбутньому; – збройний конфлікт на частині території країни; – нестабільність національної валюти.

Джерело: [2].

Таблиця 2 – Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну з 2012 по 2020 роки

Період	Обсяг, млн. дол.	Зміна, млн. дол.	Темп приросту, %	Період	Обсяг, млн. дол.	Зміна, млн. дол.	Темп приросту, %
1	2	3	4	5	6	7	8
2012 1 кв.	2 402	+609	+34	2016 2 кв.	760	-610	-45
2012 2 кв.	1 990	-412	-17	2016 3 кв.	1 000	+240	+32
2012 3 кв.	2 039	+49	+2	2016 4 кв.	46	-954	-95
2012 4 кв.	1 970	-69	-3	2017 1 кв.	464	+418	+909
2013 1 кв.	1 149	-821	-42	2017 2 кв.	1 038	+574	+124
2013 2 кв.	555	-594	-52	2017 3 кв.	349	-689	-66
2013 3 кв.	1 571	+1 016	+183	2017 4 кв.	354	-5	+1
2013 4 кв.	1 224	-347	-22	2018 1 кв.	455	+101	+29
2014 1 кв.	-589	-1 813	-148	2018 2 кв.	645	+190	+42
2014 2 кв.	-319	+270	+46	2018 3 кв.	419	-226	-35
2014 3 кв.	762	+1 081	+339	2018 4 кв.	836	+417	+100
2014 4 кв.	556	-206	-27	2019 1 кв.	497	-339	-41
2015 1 кв.	352	-204	-37	2019 2 кв.	577	+80	+16
2015 2 кв.	902	+550	+156	2019 3 кв.	637	+60	+10
2015 3 кв.	891	-11	-1	2019 4 кв.	1 347	+710	+111
2015 4 кв.	816	-75	-8	2020 1 кв.	-1 553	-2 900	-215
2016 1 кв.	1 370	+554	+68	2020 2 кв.	1 255	+2 808	+181

Джерело: [3-4].

Для того, щоб оцінити відкритість економіки та інвестиційну привабливість, двічі на рік Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА) вимірює індекс інвестиційної привабливості України. Отримані дані за 2012-2020 роки зображені на рис. 1.

За результатами першої половини 2020 року індекс склав 2,51 балів з 5-ти можливих, він знизився на 0,44 бали, та опинився у негативній площині. До традиційних проблем, що негативно вплинули на інвестиційну привабливість України, таких як слабка судова система, відсутність зрушень у боротьбі з корупцією та значний вплив тіньової економіки додалися нові фактори. Зокрема, впровадження обмежувальних заходів через COVID-19, постійні ротації в складі Уряду, як наслідок – політична та економічна нестабільність, підвищення податкового тиску та зміни податкового законодавства, призупинення реформ [5].

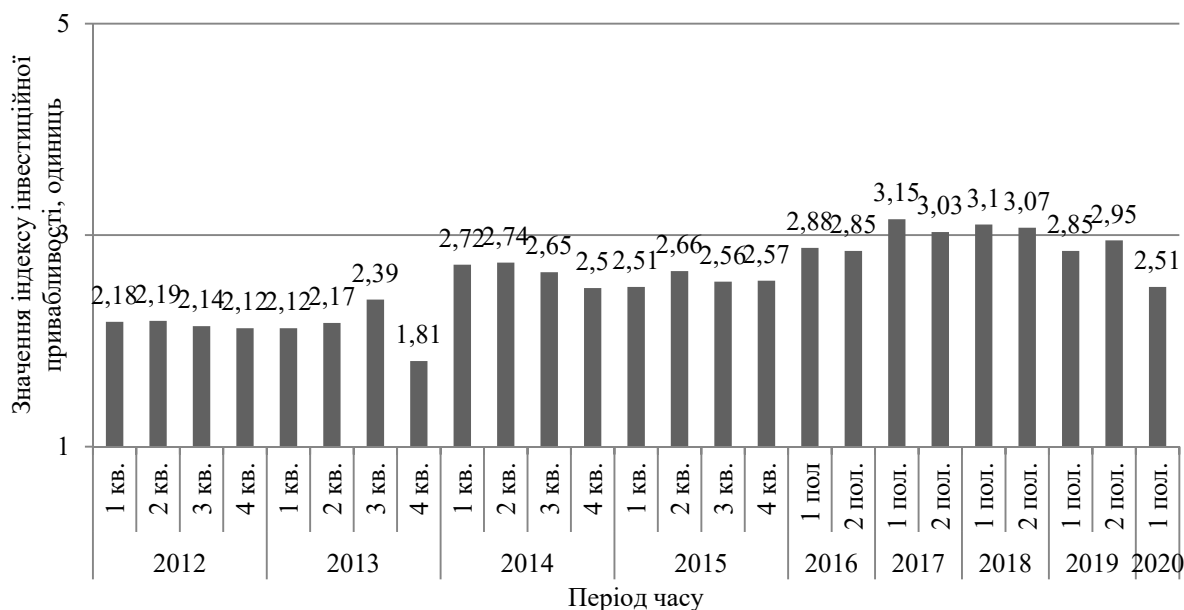

Рисунок 1 – Динаміка зміни індексу інвестиційної привабливості
Джерело: [5].

Проте, наявні й певні позитивні моменти, які відзначили бізнес-лідери за останні півроку, до яких віднесли запуск ринку землі, валютну лібералізацію, продовження співпраці з МВФ, зниження облікової ставки НБУ, стабільна національна валюта [5].

Загалом, не зважаючи на ряд несприятливих факторів, які негативно впливають на стан інвестиційної привабливості України та погіршують інвестиційний клімат в країні, наявний значний потенціал для залучення прямих іноземних інвестицій, який однак використовується не в повній мірі.

Для залучення потенційних іноземних інвесторів необхідно мінімізувати такі внутрішні проблеми країни, як відсутність чіткої державної стратегії щодо заохочення інвестицій, високий рівень корупції, непрозорість судової системи, недосконале правове середовище, загальний нестабільний економічний стан країни, політична ситуація. Крім вище сказаного, гострими проблемами для іноземних інвесторів залишається їх невпевненість у подальшому співробітництві з Україною й захист своїх прав та легкість ведення бізнесу.

Таким чином, з метою підвищення інвестиційної привабливості України та припливу обсягів надходжень іноземних інвестицій необхідно: забезпечити прозорість використання інвестиційних ресурсів; здійснення антимонопольних заходів та забезпечення внутрішнього конкурентного середовища; розвивати інвестиційно-привабливі галузі з метою розвитку економіки та систему ефективних державних гарантій та пільг, що надаються інвесторам в даних галузях.

Список використаних джерел

1. Денисенко М.П. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія / М.П. Денисенко [та ін.]. – Суми: Університетська книга, 2008. – 1049 с.
2. Ткаченко О.М. Оцінка інвестиційної привабливості України крізь призму міжнародних рейтингів. Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід, 2018. № 11. С. 15-21
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

4. Офіційний сайт BANKCHART. Прямі іноземні інвестиції з 2002 по 2020 рр. URL: https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/foreign_direct_investment

5. Офіційний сайт ЕВА. Індекс інвестиційної привабливості України. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analifyka/>

6. Бохонко І.В., Жигало І.І., Слободюк А. Інвестиційна привабливість України в умовах ринкового господарювання. Економіка та управління національним господарством. Інфраструктура ринку. 2020. № 40. С. 46-53.

7. Вербіцька І.І. Інвестиційна привабливість України: проблеми та перспективи. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 22. С. 150-154.

8. Онищенко І.О. Інвестиційна привабливість України: проблеми та шляхи їх вирішення. Електронний науковий журнал. Траекторія науки. Розділ «Бізнес та адміністрування». 2016. №3 (8). С. 2.89-2.95

Гончаренко Ю. В., здобувачка вищої освіти 6 курсу, гр. МФКп-191

Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: yulyagonsharenko_24@ukr.net

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ПЛАНУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ В УКРАЇНІ

Загальновідомо, що від якісного визначення планових показників бюджету залежить ефективність його виконання. Бюджетне планування виступає ядром всієї фінансової діяльності в країні та включає комплекс заходів, які здійснює держава з метою забезпечення ефективного планування та прозорого використання бюджетних коштів.

Питання дослідження сутності та особливостей здійснення бюджетного планування розглядалися в роботах наступних вітчизняних та закордонних науковців: О. Василик, В. Опаріна, Т. Прохорова, Ю. Пасічник, Л. Фещенко, І. Благун, Л. Панкевич, В. Опарін, М. Стадник, С. Буковинський, В. Мазярчук, R. Allen, T. Chaponda, L. Fisher, R. Ray та ін..

Бюджетне планування це створення розпорядниками коштів плану бюджету прогнозованої діяльності на певний період, передбачення обсягів коштів, які потрібні для досягнення обраних цілей з урахуванням запланованих макроекономічних показників розвитку країни [2].

Незважаючи на прийняту стратегію реформування системи управління державними фінансами України на 2017-2020рр., вітчизняну економіку дуже важко спрогнозувати навіть використовуючи унікальні методики МВФ та Світового банку. Для підвищення якості планування обсягів доходів та видатків бюджету недостатньо мати інформацію про обсяги ВВП, результати планування і виконання бюджету попереднього періоду. Методи планування та прогнозування необхідно удосконалювати та розширювати економіко-математичними та експертними оцінками для врахування чинників інноваційного, соціально-економічного, інституціонального, політичного характеру на різних рівнях бюджетної системи України з метою скорочення відхилень фактичних бюджетних показників від планових [5].

В Україні спостерігається стабільне відхилення фактичних показників бюджету від запланованих. При чому такі відхилення спостерігаються як за дохідною частиною

державного бюджету (рис.1), так і за видатковою (рис.2). До 2019р. простежується перевиконання запланованих показників доходів, не зважаючи на порушення бюджетного законодавства щодо термінів виконання стадій бюджетного процесу та внесення змін до прийнятого закону протягом бюджетного періоду. Так, виконання державного бюджету за доходами в 2015р. склало 534,7 млрд. грн., що більше планового показника на 17,7 млрд. грн., або на 3,42 %. Річний план виконано на 103,4 %. Доходи державного бюджету за підсумками 2018р. склали 928,1 млрд. грн., що на 134,7 млрд. грн. або на 17% більше доходів 2017 року (793,4 млрд. грн.). За 2018р. було перевиконано заплановані доходи на 1,1% або на 10,1 млрд. грн.. Проте за підсумками 2019р. спостерігається відхилення отриманих бюджетних показників від запланованих (державний бюджет за доходами було виконано лише на 99,1%). Основними чинниками, які стали причиною відхилення фактично отриманих доходів від запланованих були: зміцнення гривні (як наслідок скорочення митних надходжень), зниження темпів росту імпорту (в першу чергу зниження цін на нафтопродукти та газ), завищення запланованих показників та ін.[1].

Дослідження проектів законів про ДБУ показало, що заплановані показники надходжень (як податкових, так і неподаткових) до державного бюджету, розраховані Міністерством Фінансів протягом 2017-2019 рр. зазнавали змін як на стадіях розгляду та прийняття, так і після прийняття закону про бюджет на певний бюджетний рік.

Слід відмітити, що навіть якщо за підсумками бюджетного року спостерігалось перевиконання бюджету, то прослідковується відхилення запланованих складових доходів та видатків від фактичних. Зокрема, запланований МФУ обсяг неподаткових надходжень на 26 993,50 млн. грн. (26,6 %) менший, ніж був фактично отриманий за підсумками 2017 року. У 2018р. таке відхилення становило 46 754,46 млн. грн. (39,6%), у 2019р. – 37 552,86 млн. грн.(25,5%). Доходи від операцій з капіталом протягом аналізованого періоду перебували на стабільному рівні. Лише за підсумками 2018р. відбулося недовиконання плану на 85% внаслідок недоотримання коштів, що перераховуються НБУ. За підсумками 2018 року спостерігалось відхилення запланованих показників цільових фондів від фактично отриманих на 4679,88 млн. грн. (тобто план було виконано лише на 3,85%). В 2019р. ситуація змінилась на протилежну. Рівень виконання плану 102,5%. Забезпечення надходження до фонду відбувалось в основному за рахунок коштів, отриманих від реалізації майна, конфіскованих коштів.

Найбільшу частку всіх надходжень до бюджету (більше 80%) займають податкові надходження. Протягом досліджуваного періоду спостерігається відхилення фактичних податкових надходжень від запланованих. За підсумками 2019р. перевиконання плану було лише за такими категоріями: податок на прибуток підприємств за рахунок покращення фінансових результатів діяльності підприємств (перевиконання 12%), ПДФО за рахунок збільшення середньої заробітної плати (перевиконання 4%), акцизу з імпорту внаслідок масового розмитнення автомобілів.

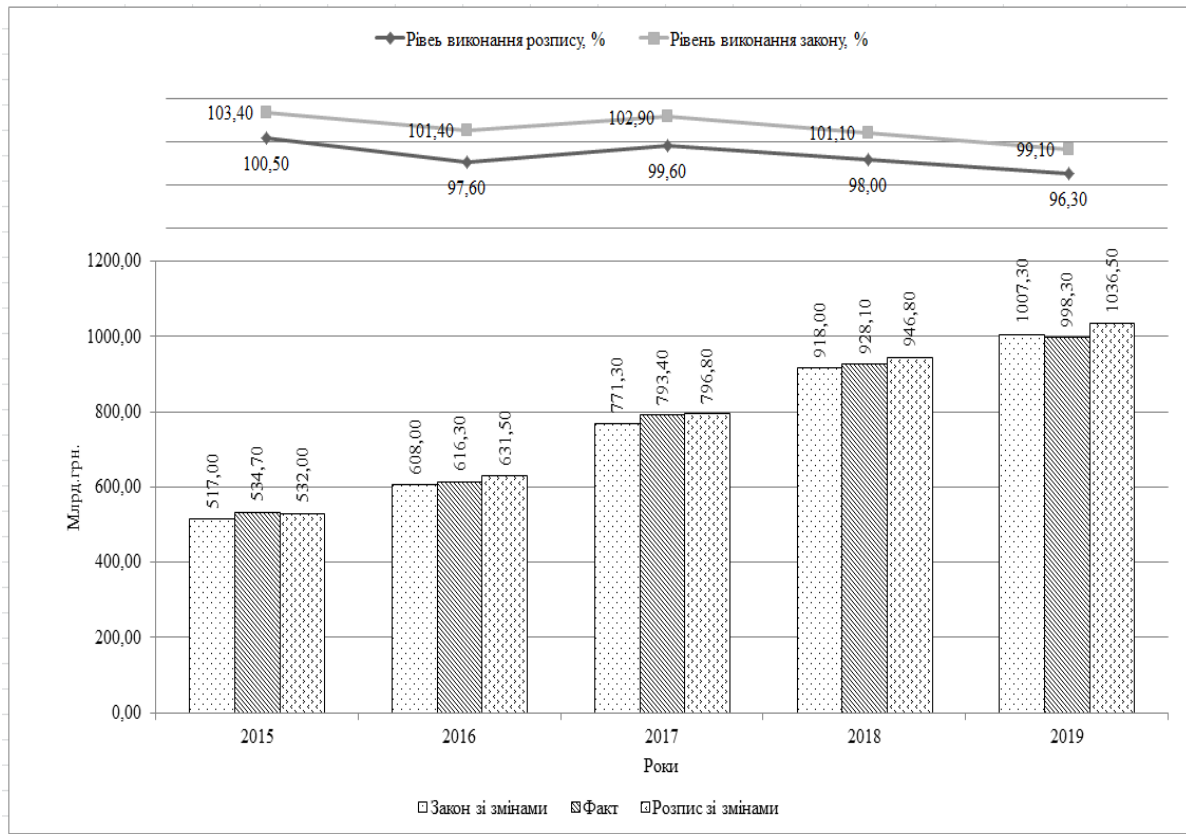

Рисунок 1 – Рівень виконання Державного бюджету України за доходами
Джерело: побудовано автором на основі [1].

ПДВ з виготовлених на території України товарів було утворено на суму 88,9 млрд. грн. (за мінусом бюджетного відшкодування 151,9 млрд. грн.), що також менше запланованого показника. Рівень виконання – 94%. Причиною недовиконання обсягів митних платежів, ПДВ з імпорту є залежність від валютного курсу гривні (відбулося скорочення цін на імпортовані товари через зміцнення гривні, то податки на імпортовані товари відповідно також зменшились). Відхилення від запланованого показника акцизу з виготовлених товарів в Україні спричинене скороченням обсягів виробництва тютюнових виробів. Надходження від ПДВ з імпортованих товарів становило 289,8 млрд. грн. тобто менше запланованого на 33,3 млрд. грн. враховуючи те, що даний податок займає близько 40% податкових надходжень до ДБУ, то вплив курсових факторів на ПДВ був найбільший) [1].

Що стосується видаткової частини державного бюджету України, то тут спостерігається стабільне відхилення від запланованих показників протягом останніх років. Видатки державного бюджету 2017р. виконані у сумі 839,5 млрд. грн., що становить 96,4% річного планового показника. Фактичні показники виконання державного бюджету на 31 млрд. грн. менші від планових, темп росту становить -3,6%. Порівняно з видатками ДБУ 2018р., що склали 985,9 млрд. грн. або 95,3% від планових показників, видатки 2019р. зросли на 89,2 млрд. грн. (темп росту - 109%). Найбільший рівень відхилення запланованих показників від фактично отриманих спостерігається за наступними статтями: освіта (рівень виконання – 88%), житлово-комунальне господарство (рівень виконання в 2017р. - 43,68%, в 2018р. – 71,59%, в 2019р. – 66,7%).

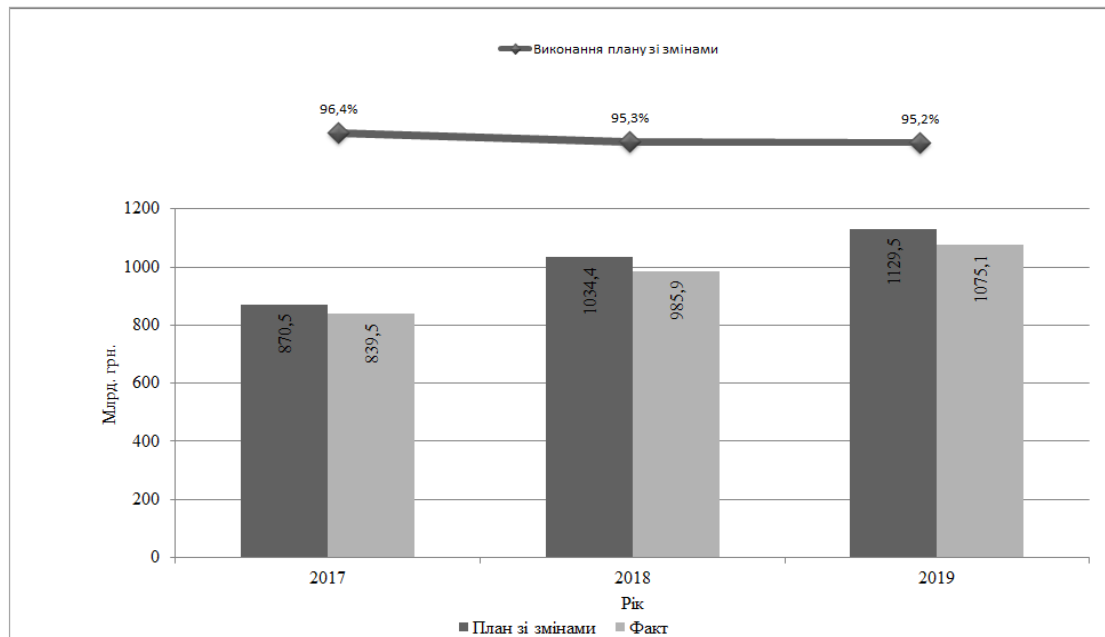

Рисунок 2 - Рівень виконання Державного бюджету за видатками
Джерело: створено автором на основі [1].

Вирішити проблему неефективності бюджетного планування в Україні покликане середньострокове бюджетне планування (СБП). Не зважаючи на те, що деякі аспекти СБП були впроваджені в Україні ще на початку 2010 року, проте результативності для бюджетного процесу не було отримано. Процес бюджетного планування до 2017 року продовжував бути пасивним, а коштів для реалізації запланованих програм уряду не вистачало. В Україні середньострокове бюджетне планування було впроваджено в 2017 році відповідно до проекту постанови ВРУ «Про Основні напрями бюджетної політики на 2017–2020 роки» № 6591 від 15.06.2017 [4]. Однак, з 2017 року середньострокове бюджетне планування функціонує в Україні в пілотному режимі. Лише в кінці 2019 року були внесені зміни до Бюджетного кодексу щодо середньострокового бюджетного планування, орієнтуючись на Директиву ЄС 2011/85/EU [3].

Україна перебуває на початковому етапі реалізації середньострокового бюджетного планування. Упровадження СБП в Україні на сьогодні характеризується неоднозначними рисами. Зараз цей процес більше нагадує спробу оптимізації вже існуючих підходів до бюджетного планування, оскільки історично були сформовані ряд факторів, які перешкоджають ефективній реалізації такого роду бюджетного планування, а саме: мінливість макроекономічного середовища, недостатній рівень відповідальності ГРК за нераціональне використання коштів бюджету, недосконалість законодавчих актів щодо СБП або їх відсутність, незавершеність процесу бюджетної децентралізації, неефективна система моніторингу використання бюджетних ресурсів та ін.. Важливою проблемою є значна політизованість, що проявляється в тому, що параметри і зміст майбутнього бюджету визначаються балансом сил всередині виконавчої влади. Тому на показники дохідної і видаткової частин часто впливають політичні події - вибори (президента, до Верховної Ради чи місцевих органів влади), зміна партії або політичної сили в законодавчій чи виконавчій структурі, у Національному банку, Мінфіні, Рахунковій палаті чи інших фінансових органах.

Міжнародна практика впровадження та реалізації середньострокового бюджетного планування показала лише позитивні результати. Кожна країна має свої підходи до організації процесу СБП залежно від національних особливостей та рівня економічного

розвитку. Однак, слід пам'ятати, що використання кращого зарубіжного досвіду повинно бути оціночним індикатором, а не шаблонним.

Забезпечення подальшого вдосконалення СБП в Україні на основі кращих зарубіжних практик та вдосконалення власного досвіду потребує виконання наступних заходів: перегляд бюджетних програм для оцінки їх пріоритетності; формування механізму перенесення коштів на наступний бюджетний період з встановленням певного ліміту пролонгації; створення ефективної системи аналізу та оцінки результативності бюджетних програм; формування прозорих взаємозв'язків між бюджетними програмами державного та місцевих рівнів; забезпечення ефективної паралелі між використанням коштів бюджету та якістю наданих послуг, тобто зміцнення мотивації ГРК; узгодження сформованих бюджетних програм з потребами населення, цілями уряду; заохочення до участі у розробці стратегічних цілей всіх учасників бюджетного процесу; формування ефективного механізму аналізу раціональності видатків; збільшення обсягів охоплення державного сектору стратегічним плануванням.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>.
2. Плескач В.Л., Івасюк І.Я. Середньострокове прогнозування доходів Державного бюджету України з допомогою методу експоненціального згладжування. *Фінанси України*. 2012. №1. С.58-66.
3. Директива ЄС № 2011/85/EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0041:0047:EN:PDF>
4. Проект Постанови про Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 рр. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995.
5. Шаповал С.Л. Бюджетне планування в системі соціально-економічного розвитку країни: дис. ... к.е.н.:08.00.08/КНТЕУ, 2017. 216с.

Нагорна А.В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ФК-171
Костюченко І. А., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ОА-171

Науковий керівник: **Шпомер Т. О.**, к.е.н., асистент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: aljona2002605@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Автомобілі є невід'ємною частиною нашого життя. Практично будь-яка діяльність безпосередньо пов'язана з автомобільним транспортом – перевезення пасажирів та вантажів. Загальна кількість зареєстрованих в Україні транспортних засобів на кінець 2019 року становить 9,7 млн одиниць. З них легкові автомобілі - 8,4 млн. Таким чином, рівень автомобілізації в нашій країні досягає 232 автомобілі на 1000 жителів [4].

Зі зростанням кількості транспортних засобів відбувається і зростання ризиків, зокрема ДТП, викрадення, пошкодження третіми особами, пожежа, вибух транспортного засобу або вплив стихійного лиха. За даними статистики рівень аварій на дорожньо-транспортній мережі України за останні роки надзвичайно високий. Для того, щоб відновити автомобіль після інциденту, власник транспортного засобу має витратити значні кошти та час на його ремонт. Тому з метою захисту від значних збитків страхові компанії пропонують широкий спектр програм з автострахування.

В Україні найбільш поширеними є обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ), страхування наземного транспорту (КАСКО) та обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за міжнародними договорами) «Зелена картка».

У 2019 році дані види страхування займають найбільшу частку в структурі страхових премій -13 801,2 млн. грн. (або 34,9%) (станом на 31.12.2018 даний показник становив 11 720,7 млн. грн. (або 34,0%)). У структурі чистих страхових виплат автострахування також займає найбільшу частину – 6 504,2 млн. грн. (або 46,3%) (станом на 31.12.2018 даний показник становив 5 623,8 млн. грн. (або 45,2%)) [3].

Більш детально основні показники автострахування за 2018-2019 роки наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Динаміка основних показників автострахування за 2018–2019 роки

Показник Вид страхування	Валові страхові премії		Валові страхові виплати		Рівень валових страхових виплат		Темп приросту	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	Валові страхові премії	Валові страхові виплати
	млн. грн.				%		2019/2018	
КАСКО	6972,4	8133,9	3149,1	3576,0	45,2	44,0	16,7	13,6
ОСЦПВ	4499,3	5087,3	2144,6	2527,9	47,7	49,7	13,1	17,9
«Зелена картка»	1503,3	1 889,0	537,9	610,8	35,8	32,3	25,7	13,6
Всього	12975,0	15110,2	5831,6	6714,7	44,9	44,4	16,5	15,1

Джерело: розроблено автором на основі [3]

Надходження валових страхових премій при страхуванні наземного транспорту (КАСКО) за 2019 рік склало 8 133,9 млн. грн., тобто збільшилося на 16,7% у порівнянні з попереднім роком, при страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) валові страхові премії становлять 5 087,3 млн. грн. (збільшились на 13,1%); при страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за міжнародними договорами) «Зелена картка» обсяг валових страхових премій збільшився на 25,7% і становив 1 889,0 млн грн.

Валові страхові виплати за 2019 рік зросли по всіх зазначених видах страхування, порівняно з попереднім роком. Рівень валових страхових виплат показує, що виплати по ОСЦПВ відносно валових страхових премій збільшились з 47,7% до 49,7%, а по КАСКО та за договором «Зелена картка» зменшились на 1,2% та 3,5% відповідно. Тобто прибутковість даних видів страхування дещо зросла.

Протягом року загальний обсяг валових страхових премій з автострахування збільшився на 16,5%, а обсяг валових страхових виплат зріс на 15,1%. Цей показник свідчить про те, що надходження зростають більшими темпами, ніж виплати.

Проведений аналіз доводить, що розвиток страхового ринку в галузі автострахування розвивається стрімкими темпами. Але при цьому виникає багато проблем, які потребують вирішення. Однією з них є недовіра населення до страхових компаній, пов'язана з ризиком неотримання страхових виплат в разі настання страхового випадку. Дана проблема підсилюється недосконалим законодавством, при якому

страховики мають можливість трактувати норми та визначення в декількох сенсах та використовувати для власної вигоди.

Іншою проблемою є низький рівень доходів та необізнаність в сфері страхових послуг. Як показує статистика, найбільша частка договорів укладається по обов'язкових видах страхування, в тому числі і договори автострашування, при цьому багато людей оформлюють даний договір як необхідність.

Для вирішення даних проблем необхідно розробити дієву стратегію розвитку страхового ринку. Основним завданням якої має стати поширення страхових послуг серед населення, в тому числі як обов'язкових так і добровільних видів страхування. Для поширення послуг автострашування доцільно створити систему інформування споживачів про суть та переваги наданих послуг, забезпечити можливість вільного доступу до загальної статистичної інформації по страховій діяльності, розробити досконале законодавство для уникнення спірних ситуацій при виплаті страхового відшкодування, залучати кваліфікованих фахівців та проводити науково-аналітичні дослідження зі страхової проблематики.

Список використаних джерел

1. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>
2. Золотарьова О.В. Ключові тенденції та пріоритети розвитку ринку страхових послуг в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. С. 413-420.
3. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: офіційний сайт. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>
4. Укравтопром: офіційний сайт. URL: <https://ukrautoprom.com.ua/>
5. Смоленюк Р. Фінансові аспекти страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. *Світ фінансів*. 2015. С. 140-142.
6. Шимко О.О. Автострашування проблеми та перспективи розвитку в Україні. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9059/1/Шимко%20О.О.%20Автострашування%20проблеми%20та%20перспективи%20розвитку%20в%20Україні.pdf>

Корицька А. Є., Онопрієнко А. В., здобувачки вищої освіти 4 курсу,
група ФК-171

Науковий керівник: **Садчикова І. В.,** к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: koritskaya78@gmail.com

РОЛЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Важливою складовою економічного розвитку держави є банківська система. Задля ефективного її функціонування важливим є дослідження та аналіз стану даної системи для виявлення та подолання негативних факторів впливу на економіку України в цілому. На сьогоднішній день вітчизняна банківська система є однією з найрозвинутіших елементів господарського механізму, оскільки її становлення та реформування було розпочато раніше за інші сектори економіки. Нині кризові явища в економічній та

фінансовій сферах потребують пошуку та втілення методів стабілізації ситуації в країні з метою поступового розвитку національної економіки.

За визначенням НБУ стабільність банківської системи (stability of banking system) – комплексна характеристика стану банківської системи, при якому реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, адекватно та ефективно виконуються її функції, а також забезпечується спроможність підтримувати рівновагу та відновлювати стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій, будь-яких відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами (спадом економіки, фінансовою кризою, трансформацією економіки тощо) [1].

Ефективність діяльності банківської системи визначається на основі аналізу показників її діяльності. Проаналізуємо ключові параметри задля визначення тенденції розвитку, виділення основної проблематики та напрямків покращення банківської системи.

У табл. 1 наведено кількість комерційних банків в Україні.

Можна зробити висновок, що тенденція зменшення кількості банків є позитивною, адже це впливає на стійкість банківської системи загалом, але в той же час є негативною, адже кількість банків з іноземним капіталом постійно зменшується, що вказує на недовіру інвесторів з інших країн.

Таблиця 1 – Кількість комерційних банків в Україні з 2010 по 2018 рік

Рік	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	З них з 100% іноземним капіталом
2010	182	51	18
2011	176	55	20
2012	176	53	22
2013	176	53	22
2014	180	49	19
2015	163	51	19
2016	117	41	17
2017	96	38	17
2018	82	38	18

Джерело: складено авторами на основі [4]

На кінець 2018 року в Україні було 77 діючих банків, що на чотири менше, ніж кварталом раніше. Два банки закінчили процедури злиття з іншими, один був перетворений на фінансову компанію, ВТБ-банк було визнано неплатоспроможним. Частка ринку державних фінансових установ майже не змінилася: 54.7% та 63.4% за чистими активами та депозитами населення відповідно [2].

У 2018 році внаслідок інтенсивного кредитування населення частки Приватбанку та приватних банків у чистих активах зросли на 1,3 в.п. та 0,9 в.п. до 20,7% та 14,8% відповідно. Ступінь концентрації в секторі не змінюється протягом останніх двох років: на кінець минулого року на 20 банків припадало 91% чистих активів [3].

З метою виявлення резервів зростання прибутковості банківської діяльності, як джерела формування банківського капіталу, що забезпечує стабільність фінансового стану банківської установи, здійснюється комплексний аналіз її доходів і витрат. В основному вся діяльність банківської установи – це нагромадження коштів у формі капіталу та вкладів і заміна цих грошей на активи, з метою досягнення максимального прибутку, який необхідно узгодити з безпекою коштів депозитаріїв і потребою ліквідності для покриття зобов'язань при вилученні вкладів [6].

На рис. 1 продемонстровано кількість взятих кредитів саме суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що сума постійно збільшується, що вказує на недостатню державну підтримку суб'єктам господарювання, що призводить до збільшення використання кредитних коштів та негативно впливає на розвиток галузей національної економіки та її стабільності.

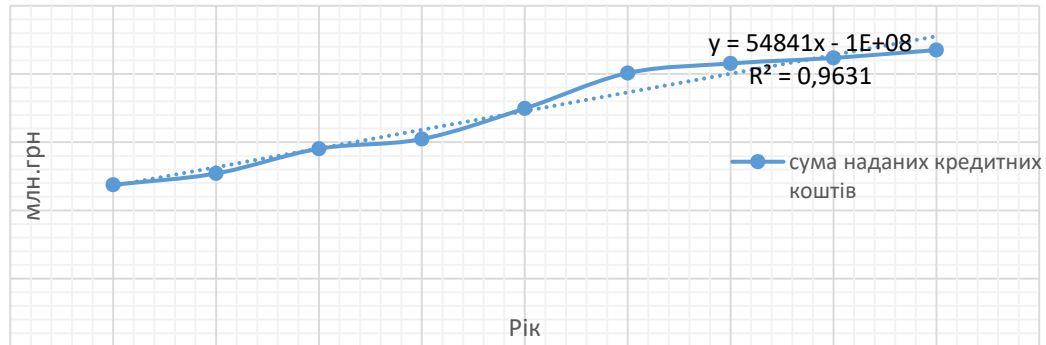

Рисунок 1 – Кредити надані суб'єктам господарювання, млн. грн. (2016-2019 р на 01.01 відповідного року)

Джерело: складено авторами на основі [4]

Кількість наданих кредитних коштів фізичним особам (рис. 2) має стабільний характер і не має суттєвих змін, тому не може сильно вплинути на розвиток банківської системи.

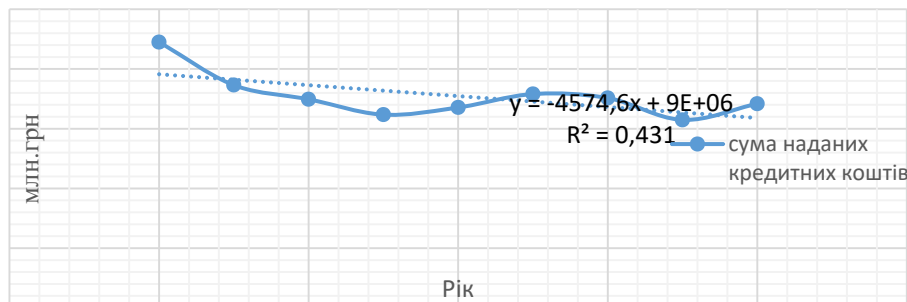

Рисунок 2 – Кредити надані фізичним особам, млн. грн (2016-2019 р на 01.02 відповідного року)

Джерело: складено авторами на основі [4]

Але слід зазначити, що люди почали в більшій кількості використовувати сервіс «оплата частинами» в магазинах, але в той же час кількість кредитів спочатку зменшувалася а потім різко почало зростати, що вказує на недостатню купівельну спроможність населення, що також негативно впливає на розвиток національної економіки загалом.

Щодо рентабельності банків, яка представлена на рис. 3, можна зробити висновок, що цей показник постійно збільшується, що вказує на підвищення ефективності їх функціонування. Збільшення рентабельності вказує на збалансованість співвідношення між продуктивними і непродуктивними активами, збільшення ефективності управління доходністю кредитного портфелю і портфелю цінних паперів врівноваження розмірів комісійних з одиниці продуктивних активів, а також неможливість покриття отриманими доходами процентних і управлінських витрат, тобто ефективність контролю над ними в по елементному розрізі (операційні видатки і витрати, видатки на

оплату праці та ін.). Всі вищезазначені причини є факторами, які сприяють стабілізуванню банківської системи України.

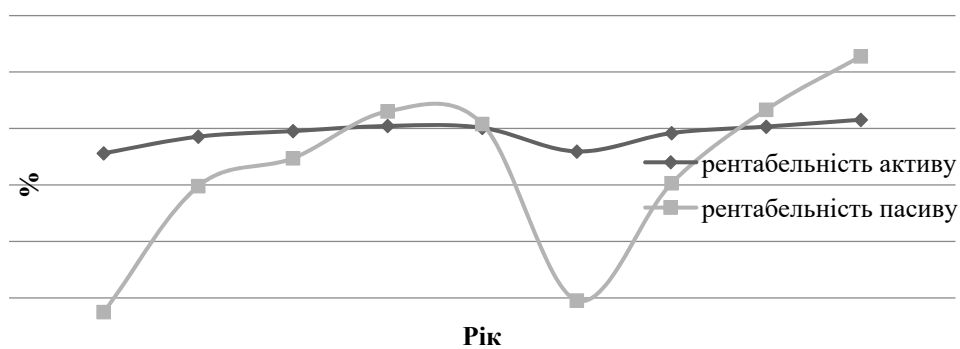

Рисунок 3 - Рентабельність банківської системи

Джерело: складено авторами на основі [5]

На даному етапі можна проаналізувати стан розвитку економіки України, банківська система якої чинить на неї безпосередній вплив. Одними з найважливіших показників національної економіки є: валовий внутрішній та національний продукти, рівні безробіття та інфляції, дефіцит бюджету та рівень державного боргу.

Розглянемо обсяг ВВП країни у період з 2016 по 2018 роки (табл. 2). Тобто, рівень ВВП з кожним роком збільшується, На нашу думку, це вказує на ефективну стабілізацію банківської системи, адже завдяки надання позиковим коштом населенню та підприємствам, які завдяки цьому підвищують свою споживчу та інвестиційну активність, що в той же час позитивно впливає на виробництво, то на ВВП загалом.

Таблиця 2 – Валовий внутрішній продукт в Україні з 2010 по 2018 роки.

Рік	Номинальний ВВП	Реальний ВВП	Різниця, %
2010	1079346	949293	-12,05%
2011	1299991	1138346	-12,43%
2012	1408889	1304064	-7,44%
2013	1454931	1410609	-3,05%
2014	1566728	1365123	-12,87%
2015	1979458	1430290	-27,74%
2016	2383182	2034430	-14,63%
2017	2982920	2445587	-18,01%
2018	3558706	3083409	-13,36%

Джерело: складено авторами на основі [4]

На рис. 4 продемонстровано динаміку змін рівня безробіття. Загалом рівень безробіття неоднозначно впливає на розвиток банківської системи. При збільшенні рівня безробіття зменшується купівельна спроможність та можливість повернути кошти банку з процентами. Щодо рівня безробіття в Україні спостерігається дуже різкі зміни, що ніяк не може позитивно вплинути на стабільність банківської системи.

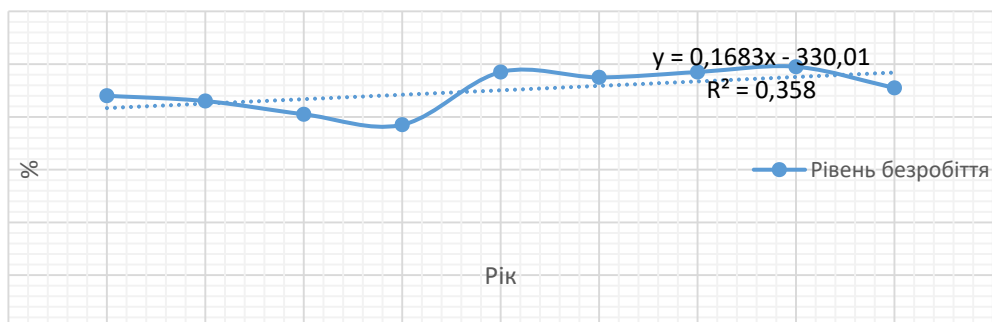

Рисунок 4 - Рівень безробіття

Джерело: складено авторами на основі [5]

Не менш важливим є вплив інфляційних процесів на розвиток банківської системи, а отже і національної економіки загалом. Динаміку зміни рівня інфляції в Україні можна простежити на рис. 5. Згідно аналізу статистичних даних можна зробити висновок, що рівень інфляції у країні у період з 2010 по 2018 роки носить нестабільний характер. Слід відмітити, що у 2015 році через низку негативних факторів рівень інфляції різко зріс до 143,3%. В цілому інфляція та інфляційні очікування прямо впливають на рівень банківських відсоткових ставок. Це пояснюється самою суттю інфляції – знецінення грошей та збільшення цін в країні. А отже і облікова ставка, і, відповідно, відсоткові ставки комерційних банків буде збільшуватися. В свою чергу останнє призводить до гальмування економічного зростання через зниження попиту на кредити підприємствами реального сектору економіки, ослаблення стимулів для заощаджень і звуження депозитної бази, відтік капіталів за кордон, зміну структури активів і пасивів та ін.

Отже, можна виділити наступні фактори, що перешкоджають розвитку банківської системи України, а саме: невзаємозалежність, або дуже слабкий зв'язок між формами власності та ефективності діяльності в виробничій та банківській сфера; не правильний підхід комерційних банків при відкритті відділень; прихована банківська монополізація, особливо в маленьких містах; нестабільність банківської системи; незначна участь іноземного капіталу в розвитку.

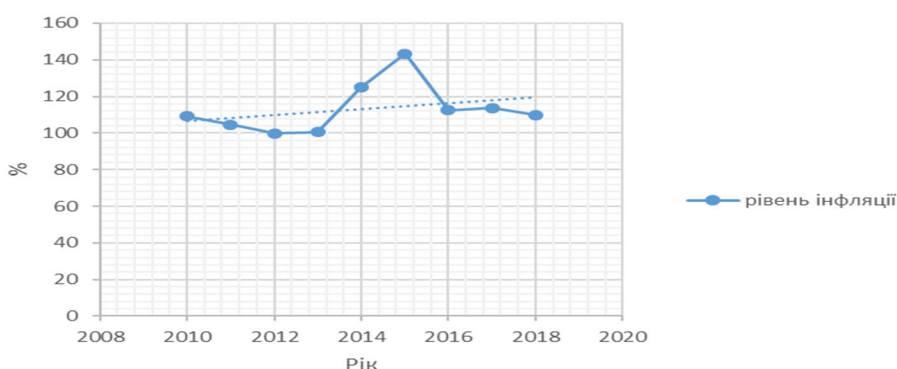

Рисунок 5 – Рівень Інфляції

Джерело: складено авторами на основі [6]

Задля вирішення проблем НБУ має свою стратегію розвитку. Стратегічними цілями є: низька та стабільна інфляція; стабільна, прозора та ефективна банківська

система; відновлення кредитування; ефективна модель регулювання банківського сектору; вільний рух капіталу; фінансова інклюзія; сучасний, відкритий та незалежний банк [9].

На нашу думку, необхідним є: запровадження системи заходів для збільшення довіри до банків та використання їх послуг; прискорення створення кредитного державного реєстру; ініціювання змін до податкового кодексу України та інших законодавчих актів.

Впровадження низки заходів приведе до стабілізації розвитку банківської системи в Україні та відновлення довіри серед широких верств населення.

Список використаних джерел

1. Стечишин Т.Б., Дідик М. М. Забезпечення стабільності банківської системи в умовах фінансової кризи [Електроний ресурс].- Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/123.pdf
2. Матвієнко П. Рейтингова оцінка діяльності банків України [Текст] / П. Матвієнко // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 37-46
3. Гроші, банки та кредит: у схемах у коментарях: навч. посібник / За ред. Б.Л. Луціва. – 3-тє вид., стереотипне. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 214 с.
4. Міністерство фінансів України [Електроний ресурс].- Режим доступу: <https://www.mof.gov.ua/uk>
5. Офіційна сторінка НБУ [Електроний ресурс].- Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/>
6. Таблиця індексів інфляції [Електроний ресурс].- Режим доступу: <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/norma-robochogo-chasu/tablitnya-indeksiv-inflyatsiyi/>
7. Стратегія Національного банку України. Програма дій 2019 [Електроний ресурс].- Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86050888>

Гончаренко Ю. В., здобувачка вищої освіти 6 курсу, гр. МФКп-191

Науковий керівник: **Панченко О. І.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: yulyagonsharenko_24@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СЕРЕДНЬОСТРОКОВОГО БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВИ

Одним із найбільш дієвих фінансових інструментів забезпечення економічного зростання держави є бюджет. Проте в сучасних умовах монетарних та фіскальних обмежень можливості економічного зростання держави вкрай обмежені. Дисбаланси, що виникають у процесі планування та виконання державних та місцевих бюджетів свідчать про наявність низки основоположних проблем та суперечностей у бюджетному плануванні та прогнозуванні. Забезпечувати стійкість економічного зростання, досягнення запланованих економічних та соціальних цілей, нейтралізацію потенційних та фактичних ризиків і загроз фінансовій безпеці держави покликаний розвиток середньострокового бюджетного планування (СБП). Практика застосування СБП у зарубіжних країнах свідчить про те, що цей інструмент є одним із чинників забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку територій, досягнення стабільності та прогнозованості як державного, так і місцевих бюджетів шляхом забезпечення більш ефективного використання обмежених бюджетних ресурсів, реалістичної оцінки

майбутніх бюджетних надходжень та визначення пріоритетів у фінансуванні видаткових потреб.

Теоретичні та методологічні основи реалізації СБП знайшли відображення у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі, зокрема в роботах Плескач В., Івасюк І., Остріщенко Ю., Дем'янишин В., Панкевич Л., Опарін В., Козоріз А., Тимошенко М., Лондар С., Sherwood M., Heinemann F., Dogaru T., Brumby J., Akerlof G., Frankl J., Robinson J. та багатьох інших. Світова практика відображає позитивний досвід впровадження СБП. В останні роки з'явилося безліч публікацій досліджуваної тематики представників МВФ, Світового банку, ЄС, ООН, експертів провідних аналітичних центрів.

СБП - це один із підходів до регулювання державних фінансових ресурсів, що дає змогу створити підґрунтя формування бюджетної політики на трирічну або п'ятирічну перспективу і дає змогу прогнозувати бюджетні доходи та видатки, потрібні для реалізації стратегічних цілей бюджетної політики держави в середньостроковій перспективі [1]. Розкриваючи суть такого доволі прагматичного визначення слушно, на нашу думку, підкреслено взаємозв'язок середньострокового планування та національних стратегічних цілей держави загалом.

Розглядаючи теоретичні аспекти СБП окрему увагу слід звернути на питання взаємозв'язку між стратегічним, річним та середньостроковим бюджетним плануванням. Зв'язок цей полягає у тому, що в рамках середньострокового періоду, здавалось би, автономні процеси середньострокового та річного планування можна представити у вигляді циклічного безперервного процесу (рис. 1).

З іншого боку зв'язок між трьома інструментами планування забезпечують головні розпорядники коштів (ГРК), а саме: ГРК, які формують власні стратегічні цілі; ГРК, що формують середньострокові плани, орієнтовані на виконання стратегічних цілей з урахуванням можливостей бюджету на середньостроковий період; ГРК, що формують бюджетні програми у рамках системи СБП для досягнення своїх стратегічних цілей. На місцевих рівнях створюються оперативні плани. Їх досягнення (або недовсягнення) дозволяє говорити про виконання (або невиконання) як середньострокового, так і стратегічного планів [2].

Європейською комісією були створені ключові компоненти, які повинні бути обов'язково реалізовані в системі СБП з метою підвищення прозорості та ефективності бюджетного процесу: лімітування видатків, законодавча прив'язка планування на середньострокову перспективу до бюджету, реалістичність планування, покриття всіх державних видатків середньостроковим планом, оцінка відхилень, формування декількох сценаріїв розвитку макроекономічної ситуації, ефективний моніторинг та механізм коригування [4].

Окремо виділені сім складових СБП, насправді опираються одна на іншу та повинні розглядатися як єдине ціле. Як правило, найбільш результативними є бюджетні плани, що встановлюють обмеження на видатки як на державному, так і на місцевих рівнях. Доходи до бюджетів повинні плануватися відповідно до загальної макроекономічної ситуації. Усі відхилення фактичних показників від запланованих підлягають ґрунтовному аналізу. Важливо виявити причини відхилень у прогнозі та можливі дії учасників бюджетного процесу, які сприяли їх появі. Очевидно, що планування макроекономічних показників повинно здійснюватись за декількома сценаріями з метою забезпечення використання різних засобів фіскального регулювання у відповідності до ситуації, яка склалася в рамках певного сценарію.

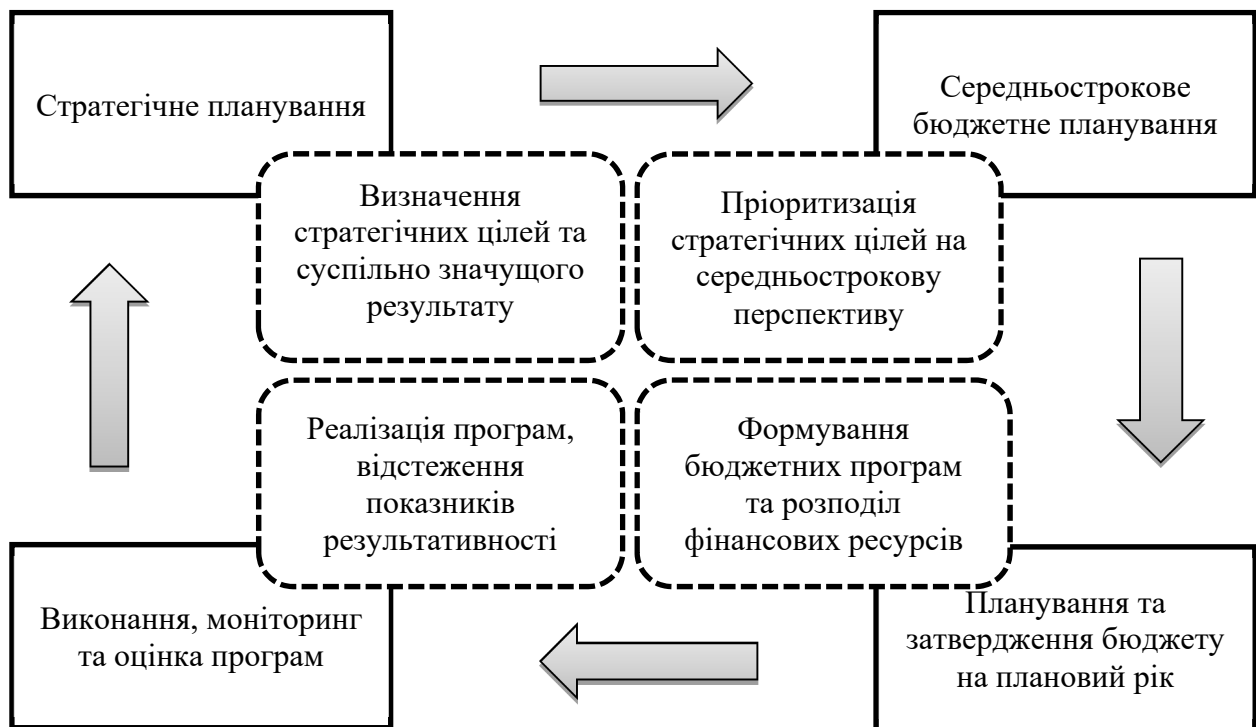

Рисунок 1 – Схема взаємодії стратегічного, середньострокового та річного бюджетного планування

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Необхідно зазначити, що законодавче забезпечення бюджетного процесу має передбачати його взаємодію із середньостроковим плануванням, щоб СБП здійснювало реальний вплив на бюджетний процес. У разі появи відхилень фактичних показників від запланованих необхідно завчасно продумати комплекс дій, які відобразатимуть реакцію на ці відхилення. Можна з впевненістю сказати, що місцеві бюджети також мають вигоди від впровадження СБП. Насамперед, воно забезпечить ефективний розподіл ресурсів на довгострокові проекти на рівні органів місцевого самоврядування та підвищить передбачуваність міжбюджетних відносин. Оскільки зараз розміри дотацій та правила їх визначення можуть змінюватись у відповідності до нових законодавчих актів, що призводить до появи касових розривів та до неможливості ефективного планування видатків на місцевому рівні. Всі суб'єкти бюджетного процесу повинні пристосуватися до нових обов'язків та приймати обґрунтовані рішення щодо використання бюджетних ресурсів. ГРК повинні забезпечити створення середньострокових бюджетних програм для досягнення стратегічних цілей, визначити пріоритетні галузі та здійснювати оцінку результативності бюджетних програм.

Відповідно до директиви ЄС 2011/85/EU «Про вимоги до бюджетних систем держав-членів ЄС» усі країни-учасники ЄС мають здійснювати СБП на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди [6]. Крім того, держави-учасники ЄС зобов'язуються формувати середньострокові бюджетні цілі та їх дотримуватись. Моделі середньострокового бюджетного планування в кожній країні відрізняються одна від одної, адже підходи країн мають свою специфіку відповідно до національних особливостей та рівня економічного розвитку [3].

Згідно з європейським індексом СБП можна встановити наступні передумови щодо його впровадження [7]: значні обсяги державного боргу, які важко спрогнозувати; ефективна регіональна практика; цілеспрямованість країн до інтеграції в ЄС; впровадження,

реалізація Директиви 2011/85/EU 2011; наявність ґрунтового і достовірного макроекономічного прогнозу на середньострокову перспективу; стабільність (відсутність значних коливань) фіскальних цілей; чітке виконання річного бюджету відповідно до плану (закону про бюджет на поточний рік); уніфікований бюджет (включає всі асигнування, які повинні використовуватися в чітко обґрунтованому порядку) [3].

Європейська комісія кожного року оцінює ефективність реалізації СБП з метою зміцнення бюджетної дисципліни та забезпечення ефективного і заощадливого використання коштів бюджету. Основними критеріями якості впровадження СБП є: рівень охоплення видатків; залучення парламенту під час формування середньострокових планів; встановлення взаємозв'язку між показниками річного бюджету та середньостроковими цілями; залучення незалежних експертів до формування середньострокових планів та контроль за їх дотриманням; конкретизація середньострокових цілей та аналіз ризиків обраної бюджетної стратегії. Використовуючи наведені критерії розраховується інтегральний індекс СБП країн-членів ЄС.

Отримання очікуваного ефекту від реалізації середньострокового бюджетного планування можливе лише у разі його використання у взаємодії з програмно-цільовим методом бюджетування (ПМЦ). Використання ПМЦ фактично і дає змогу здійснювати планування бюджету на середньостроковий період. Реалізація ПМЦ кардинально змінює не тільки стадії бюджетного процесу, а і загальну методику управління бюджетними видатками. Увага переноситься від загальноприйнятого фінансування на результативне використання коштів бюджету для реалізації запланованих цілей з проведенням постійного моніторингу ефективності використання коштів бюджету на всіх стадіях бюджетного процесу [5]. Наведена вище інформація відображає загальні теоретичні засади СБП, які є спільними та загальноновизнаними для всіх країн та бюджетних систем.

Підбиваючи підсумки, варто відмітити, що бюджетне планування виступає ядром бюджетного процесу. Усі наявні проблеми що стосуються бюджету повинні отримати вирішення на етапі бюджетного планування, оскільки від правильного розрахунку майбутніх показників бюджету залежить якість його виконання. Тому в кожній країні йому приділяється особлива увага з боку всього суспільства. Крім того, розробка бюджетних показників на середньострокову перспективу з урахуванням циклічності економічного розвитку забезпечує підвищення керованості та прозорості бюджетного процесу.

Список використаних джерел

1. Brumby J. Beyond the annual budget: global experience with medium-term expenditure frameworks. The World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/871121468154791469/Beyond-the-annual-budget-global-experience-with-medium-term-expenditure-frameworks>.
2. Остріщенко Ю. В. Досвід застосування стратегічного бюджетного планування в країнах з ринковою економікою. Наукові праці НДФІ. 2011. №1. С. 44-52.
3. Sherwood M. Medium-Term Budgetary Frameworks in the EU Member States / European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. – Discussion paper №021. – December, 2015. – Luxembourg, 2015. – 35 p.
4. Офіційний сайт Єврокомісії. URL: https://ec.europa.eu/info/index_en
5. Немцова С.Г. Впровадження програмно-цільового методу формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації. «SCIENCE, SOCIETY, EDUCATION: TOPICAL

ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS»: матеріали III між нар. наук.-практ. конф., м. Харків, 17-18 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 365-368.

6. Про вимоги до бюджетних систем держав-членів ЄС: Директива ЄС: 2011/85/EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0041:0047:EN:PDF>

7. European Commission, Medium-term budgetary framework. 2017. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/indicators-statistics/economic-databases/fiscal-governance-eu-memberstates/medium-term-budgetary-framework_en

Маслюк О., здобувачка вищої освіти 4 курсу групи ФК-171

Науковий керівник: **Парубець О. М.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: masliukolha@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Основою економічної системи кожної країни є її податкова система, яка забезпечує фінансову базу держави та являє собою інструмент реалізації її економічних та соціальних інтересів. Податкова система відіграє важливу роль в розвитку країни, оскільки за допомогою податків держава стимулює розвиток виробництва та регулює діяльність суб'єктів господарювання. Також податки є головним джерелом надходжень до державного бюджету та місцевих бюджетів, розмір надходжень яких безпосередньо залежить від ефективності, прозорості та зрозумілості фіскальної політики. В сучасних умовах в кожній країні повинна функціонувати стабільна, дієва та ефективна податкова система, що забезпечить стрімкий соціально-економічний розвиток держави.

У світі існує велика різноманітність податкових систем та підходів до її побудови. Кожна країна має свої особливості податкової системи, системи оподаткування, системи надання пільг та інших елементів податкової сфери. Для удосконалення податкової системи України необхідно вивчати зарубіжний досвід у сфері оподаткування і побудови податкових систем країн світу. Це дозволить дослідити основні переваги і недоліки в побудові та функціонуванні податкових систем зарубіжних країн та розробити дієві напрями реформування вітчизняної податкової системи. Враховуючи вищезазначене розглянемо особливості функціонування податкової системи Республіки Білорусь.

Податкова система Республіки Білорусь почала етап формування з початку проголошення незалежності і до сьогодні триває її розвиток та становлення. Система оподаткування Білорусі базується на чинному законодавстві, що включає в себе Податковий Кодекс, який складається із Загальної та Особливої частини, укази, декрети та розпорядження Президента стосовно оподаткування, постанови Уряду в сфері оподаткування та інші нормативні правові акти республіканських і місцевих органів влади, що регулюють питання оподаткування в межах їх компетенції і повноважень [1].

В таблиці 1 наведено основні принципи, на яких ґрунтується податкове законодавство в Республіці Білорусь, та порівняємо їх з принципами, які прописані в Податковому кодексі України.

Як видно з даних наведених в таблиці 1, податкове законодавство Республіки Білорусі має лише 8 принципів оподаткування, тоді як в законодавстві України – 11 принципів. При побудові податкових систем переважна кількість країн світу

використовують принципи, сформульовані ще А. Смітом, і доповнюють їх в залежності від національних особливостей та адміністративно-територіального устрою.

Республіка Білорусь, як і Україна, є унітарною державою, в якій бюджетна система складається з двох рівнів, а саме республіканського, тобто державного бюджету, і місцевих бюджетів. А отже, податки і збори (мити) встановлюються на республіканському і місцевому рівні. Згідно Податкового Кодексу Республіки Білорусь, на місцеву рівні встановлюється податок за володіння собаками, курортний збір і збір з заготівельників, а на республіканському рівні встановлюються такі податки, збори (мита): податок на додану вартість, акцизи, податок на прибуток, податок на доходи іноземних організацій, які не здійснюють діяльність в Республіці Білорусь через постійне представництво, прибутковий податок з фізичних осіб, податок на нерухомість, земельний податок, екологічний податок, податок за видобуток (вилучення) природних ресурсів, офшорний збір, гербовий збір, консульський збір, державне мито, патентні мита, мита і митні збори, митні платежі щодо товарів для особистого користування та утилізаційний збір [2].

Таблиця 1 – Принципи, на яких ґрунтується оподаткування

Податкове законодавство Білорусі	Податкове законодавство України
1. Законність	1. Загальність
2. Обов'язковість	2. Рівність усіх платників перед законом
3. Рівність	3. Невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення законодавства
4. Презумпція сумлінності платника податків, зборів (мит)	4. Презумпція правомірності рішень платника податку
5. Справедливість	5. Фіскальна достатність
6. Стабільність	6. Соціальна справедливість
7. Гласність	7. Економічність
8. Економічна обґрунтованість	8. Нейтральність
	9. Стабільність
	10. Рівномірність та зручність сплати
	11. Єдиний підхід до встановлення податків і зборів

Джерело: складено автором на основі даних [2-3].

В податковому законодавстві Білорусі налічується 16 республіканських та 3 місцевих податків і зборів, тоді як українське законодавство налічує 7 державних та 4 місцевих податків і зборів. Деякі види податків і зборів теж використовувалися в Україні, але не збереглися, а в Білорусі продовжують стягуватися. Крім того, на території Республіки функціонують особливі режими оподаткування, які передбачають спеціальний механізм обчислення і сплати податків і зборів для окремих категорій платників, наприклад для виробників сільськогосподарської продукції, лотерейної діяльності, грального бізнесу, діяльності з надання послуг у сфері агроекотуризму та інших.

Оскільки податки і збори є головним джерелом надходжень до бюджетів різних рівнів, проаналізуємо структуру доходів за 2016-2019 роки республіканського та місцевих бюджетів Білорусі. Дані аналізу зазначених показників наведені в таблиці 2 та 3.

Таблиця 2 – Структура доходів республіканського та місцевих бюджетів Республіки Білорусь за 2016-2019 роки, %

Вид доходу	Доходи республіканського бюджету				Доходи місцевих бюджетів			
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
Податкові надходження	73,7	73,0	76,5	77,0	70,7	72,6	72,1	70,8
Неподаткові надходження	18,1	14,7	11,5	12,3	7,9	7,0	7,0	6,9
Безоплатні надходження	8,2	12,3	12,0	10,7	21,4	20,4	20,9	22,3

Джерело: складено автором на основі даних [4-5].

Дані таблиці 2 показують, що податковим надходженням належить головна роль у формуванні республіканського та місцевих бюджетів Республіки Білорусь. Питома вага податкових надходжень у 2019 році в республіканському бюджеті склала 77,0%, що є найбільшим показником за роками періоду, що аналізується; на рівні місцевих бюджетів – 70,8%, що менше відповідного показника у 2018 році на 1,3 %.

Таблиця 3 – Структура податкових надходжень республіканського та місцевих бюджетів Білорусі за 2016-2019 роки, %

Рік	Податкові надходження республіканського бюджету (разом 100%)				
	Податок на додану вартість	Податки від ВЕД	Акцизи	Податки на доходи і прибутки	Інші податки
2016	43,4	26,2	16,7	5,6	8,1
2017	44,2	24,6	16,2	7,1	7,9
2018	42,7	29,5	14,1	6,9	6,9
2019	45,4	25,4	14,9	6,9	7,4
Рік	Податкові надходження місцевих бюджетів (% від всіх доходів)				
	Прибутковий податок	Податок на додану вартість	Податок на нерухомість	Податок на прибуток	Інші податки
2016	25,9	16,8	10,5	10,5	7
2017	26,5	17,5	9,9	11,6	7,1
2018	29,0	14,5	9,7	11,2	7,7
2019	29,4	13,7	8,0	12,5	7,2

Джерело: складено автором на основі даних [4-5].

З таблиці 3 видно, що головним наповнювачем податкових надходжень республіканського бюджету є непрямий податок – податок на додану вартість, що характерно для більшості країн, які розвиваються. У 2019 році ПДВ склав 45,4 % податкових надходжень і за роки періоду, що аналізується має постійну тенденцію до зростання. В розрізі місцевих бюджетів найбільшу частку займає прибутковий податок, а саме 29,4%, який також має постійну тенденцію до зростання. В Україні спостерігається подібна ситуація – податкові надходження займають лівову частину надходжень до бюджетів та ПДВ займає найбільшу питому вагу в податкових надходження державного бюджету.

Загалом податкова система Республіки Білорусь орієнтується на реалізацію поточних фіскальних потреб держави і формується на середньострокову та довгострокову перспективу. Податкова політика Білорусі спрямована на вирішення завдань соціального та економічного розвитку країни і базується на довгострокових наукових фінансових прогнозах. У Республіці Білорусь середньострокова і довгострокова податкова політика регламентується «Програмою соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2016-2020 роки», «Національною стратегією стійкого соціального-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2030 року», а також Концепцією «Національної стратегії сталого розвитку Республіки Білорусь на період до 2035 року» [1].

На даному етапі податкова система Республіки Білорусь має низку проблем, а саме нестабільність податкового законодавства, оскільки часто змінюється і доповнюється, а також має нечіткість викладу окремих норм і положень; висока періодичність сплати податків і зборів, більшість сплачується раз на місяць, тоді як в інших державах періодом є квартал або календарний рік; значний податковий тягар і як наслідок суттєве ухилення від сплати податків; достатньо велика тривалість часу для перерахування податків та інше.

В майбутньому, згідно Концепції «Національної стратегії сталого розвитку Республіки Білорусь на період до 2035 року» [6], податкова система буде направлена на збалансування бюджетної та податкової політики, підвищення якості та ефективності управління державними фінансами. Також планується перегляд та спрощення деяких статей Податкового Кодексу, зниження загального рівня податкового тягара на економіку, вдосконалення податкового адміністрування та інше, що передбачено зазначеною Концепцією.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів Республіки Білорусь. URL: <http://minfin.gov.by/>
 2. Податковий Кодекс Республіки Білорусь (Загальна частина) от 19 грудня 2002 г. № 166-3 URL: <https://kodeksy.by/nalogovyy-kodeks>
 3. Податковий Кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
 4. Аналітичні доклади «Про стан державних фінансів Республіки Білорусь» за 2016-2019 роки // Офіційний сайт Міністерства фінансів Республіки Білорусь URL: http://minfin.gov.by/ru/budgetary_policy/analytical_reports/
 5. Бюлетені про виконання бюджету за 2016-2019 роки // Офіційний сайт Міністерства фінансів Республіки Білорусь URL: http://minfin.gov.by/ru/budgetary_policy/bulletin/
 6. Концепція «Національної стратегії сталого розвитку Республіки Білорусь на період до 2035 року» // Міністерство економіки Республіки Білорусь URL: <http://www.economy.gov.by/ru/>
-

Корицька А. Є., Онопрієнко А. В., здобувачки вищої освіти
4 курсу, група ФК-171
Науковий керівник: **Кальченко О. М.,** к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: koritskaya78@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день в сучасних умовах розвитку глобалізації економічних процесів вивчення та дослідження зовнішніх запозичень є актуальним питанням, адже саме вони є основою формування зовнішнього боргу країни, який підлягає погашенню та постійному контролю з боку держави. Також зовнішній борг чинить безпосередній вплив на економічну систему (державний бюджет, грошово-кредитну та валютну систему), а також на рівень інфляції в країні, обсяги іноземного інвестування тощо. Дослідження стану зовнішнього боргу України, його структури та динаміки робить можливим та актуальним визначення рівня економічної безпеки країни та пошук шляхів використання запозичень для її економічного зростання і забезпечення макрофінансової стабільності.

Аналізуючи вищезазначене можна стверджувати, що завдяки фінансовим ресурсам зовнішніх запозичень, наша країна отримує додаткові джерела фінансування для задоволення суспільних потреб і подолання відставання в усіх галузях економіки, які в розвинутих країнах більш технічно розвинуті та модернізовані. Взагалі зовнішні запозичення можна вважати одним із важливих сегментів прискорення темпів економічного зростання держави. З іншого боку, вони стають борговим тягарем, що обумовлює необхідність обслуговування боргових зобов'язань і підвищує актуальність проблем бюджетного дефіциту. Також борг може виступати фактором мобілізації реального капіталу для знаходження сфер його більш ефективного використання. На нашу думку, всі вищезазначені позитивні явища використання зовнішніх запозичень не є достатньо вагомими, адже зовнішні фінансові ресурси можуть стати значним тягарем для країни через їх невідповідальне та нерациональне застосування.

Розглянемо динаміку державних запозичень і державного та гарантованого боргу України за останні роки (рис.1). Слід зазначити стрімке збільшення державного і гарантованого державою боргу, що здійснює негативний вплив, адже ці кошти займають значну частину видатків бюджету.

Аналізуючи табл.1 слід зазначити, що сума щорічних запозичень українського уряду коливалась від 80,7 млрд. грн. до 514,1 млрд. грн. У структурі державних запозичень України домінують внутрішні запозичення. За останні десять років державний та гарантований державою борг України зріс на 2 019,65 млрд. грн. За підсумками 2018 року державний і гарантований державою борг становив 2 168,6 млрд. грн. або 78,3 млрд. дол. США. Тобто у структурі щорічних запозичень 85,8% займає прямиий державний борг і лише 14,2% – гарантований державою борг.

Досліджуючи динаміку окремих індикаторів стану боргової безпеки України (табл.1), необхідно відмітити, що відносно витрат державного бюджету платежі за державним боргом зросли з 23,3% у 2013 році до 28,5% у 2018 році. За підсумками 2019 року значення показника що аналізується становило 38,0%. В той же час, частка відсоткових виплат за борговими зобов'язаннями у видатках Державного бюджету України досягнувши пікового значення у 2015 р. – 15%, дещо скоротилась і за підсумками 2018 року становила 11,7%, що вище порівняно з 2013 роком. За підсумками 2019 року платежі щодо обслуговування державного боргу становили 13,5% видатків держбюджету.

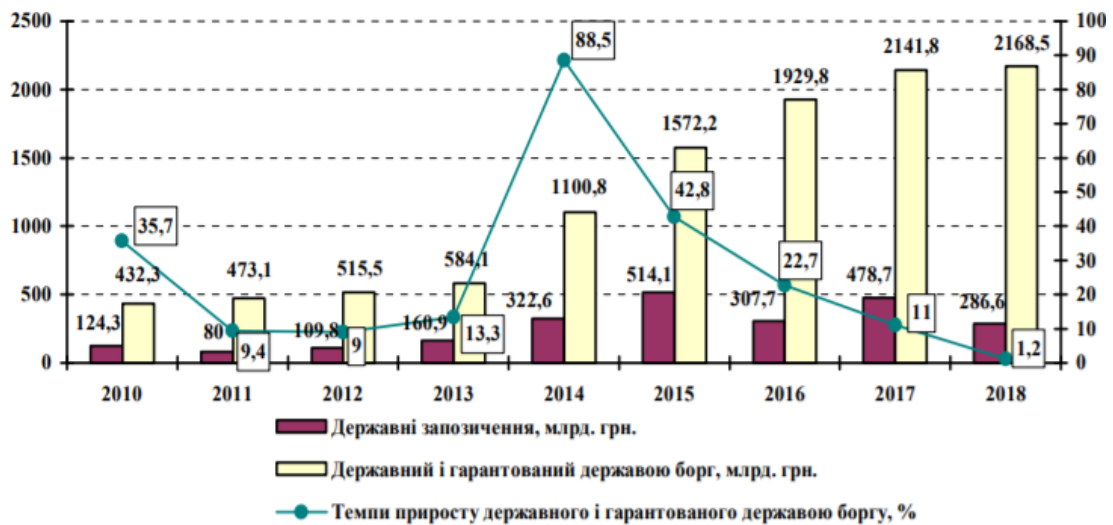

Рисунок 1- Динаміка державних запозичень й державного та гарантованого державою боргу України

Джерело: побудовано авторами за даними [1].

Загалом в Україні державні позики орієнтовані на фінансування дефіциту державного бюджету, для погашення поточних видатків та існуючих боргових зобов'язань і гарантованих державою кредитів підприємствам. Відносно невелика частка є вкладенням в інвестиційні проекти та підтримку стратегічних галузей народного господарства. Даний розподіл запозичених коштів не є достатньо ефективним та раціональним.

Таблиця 1 - Динаміка окремих індикаторів стану боргової безпеки України

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	40,1	69	79	81	72	61	-
Державний та гарантований державою борг, % доходів держбюджету	144	308	294	313,1	270	233,7	231,3
Короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення, % золотовалютних резервів країни	291	752	384,6	303	248,4	236,9	221,7
Платежі за державним боргом, млрд. грн., у т.ч.:	114,2	171,8	503,4	208,8	475	349,9	126,4
- внутрішнім	65,7	102,7	151,3	166,5	370,1	241,9	96,3
- зовнішнім	48,5	69,1	352,1	42,3	104,9	108	30,1
Частка платежів за державним боргом у витратах бюджету, %	23,3	26,3	28,5	22,4	37,1	28,5	38,0
Частка відсоткових виплат за боргом у видатках бюджету, %	8,5	11,9	15	14,2	13,2	11,7	13,5
Відношення відсоткових виплат за боргом до ВВП, %	2,3	3,2	4,4	4,1	3,7	3,3	4,0
Відношення платежів за державним боргом до ВВП, %	7,5	10,8	10,2	8,8	15,9	10,0	15,9

Джерело: складено авторами на основі [1,2,3]

Важливим аспектом боргової політики будь-якої країни є розробка механізму ефективного управління державною заборгованістю, адже це сприяє раціональному

використанню запозичених коштів та зменшенню боргового навантаження країни. Необхідним є виконання державою всіх зобов'язань перед інвесторами, кредиторами та іншими суб'єктами діяльності задля оптимальності структури державного бюджету та збереження фінансової незалежності.

Отже, значний обсяг видатків Державного бюджету України на обслуговування внутрішніх та зовнішніх боргових зобов'язань в разі зменшує потенціал країни щодо фінансування усіх сфер, у тому числі соціально-економічних програм, що призводить до загрози погіршення рівня життя українців та гальмування економічної активності. Через значні обсяги зовнішнього боргу погіршуються перспективи економічного розвитку України та збільшуються ризики в будь-якій сфері розвитку держави, підвищуються небезпеки соціальних й політичних потрясінь.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua>

Корицька А. Є., Онопрієнко А. В., здобувачки вищої освіти
4 курсу, група ФК-171

Науковий керівник: д.е.н., проф. **Парубець О. М.**

*Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: koritskaya78@gmail.com*

ДОСВІД ЯПОНІЇ В ОПОДАТКУВАННІ ПРИБУТКУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Японія є одним із світових лідерів економічного зростання. Незважаючи на те, що дана країна дуже залежить від поставок сировинних матеріалів з інших країн, її економіка являється однією з найпотужніших у світі та найбільшою в Азії. Сучасна податкова система Японії має дворівневу структуру, а податки поділяються на дві категорії: загальнодержавні та місцеві (поділені на префектурні та муніципальні). За даними виконання бюджету на 2019 рік, доходи бюджету Японії на 61,6% складаються з податкових надходжень. Щодо оподаткування юридичних осіб, то його особливості склалися історично. Завдяки зусиллям американського вченого-фінансиста Карла Шоупа, була проведена низка реформ у сфері оподаткування. З його реформами були введені так звані «блакитні» декларації для компаній, які вели належний бухгалтерський облік і звітність, повністю виконували податкові зобов'язання. Вони звільнялися від податкових перевірок та контролю [1].

Види і ставки податків, що сплачують юридичні особи в Японії наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Ставки податку на прибуток юридичних осіб та інші корпоративні податки

Вид податку	Ставка податку
Податок на прибуток підприємств (для компаній із статутним капіталом, що перевищує 100 мільйонів ієн)	23,2%
Місцеві податки	2,390%
Стандартний податок на підприємство	3,5% на річну податкову базу до 4 млн. Єн. 5,7% на податкову базу до 8 млн. Єн.
Податок на додану вартість	8 %
Податок на споживання	Стандартна ставка 10 %
Податок на мешканців	визначається місцевим самоврядуванням
Ефективна ставка податку	30,62%
Гербовий збір	Від 200 до 600 тис. єн
Муніципальний податок на основні активи	1,4%
Податок на придбання нерухомості	3-4% (тимчасово знижений до 1-2%)
Податок на спадщину	Прогресивні ставки від 10% до 55%
Податок за реєстрацію та ліцензію	Від 0,1% до 2% або у фіксованій сумі
Податок на реєстрацію акцій	0,7%

Джерело: складено на основі [2].

Податок на прибуток юридичних осіб у структурі доходів бюджету Японії за підсумками 2019 року складав 12,7%. Юридичні особи, що являються резидентами Японії сплачують податки зі своїх доходів, не зважаючи на те чи зароблені вони на території країни, чи за її межами. Юридичні особи-нерезиденти сплачують податки лише з тих доходів, що були отримані на території країни. Платники корпоративних податків зобов'язані подавати та сплачувати національний місцевий корпоративний податок за фіксованою ставкою 10,3% від своїх податкових зобов'язань. Відповідно до цього ставка місцевого податку становить 2,39%. Податком на мешканців обкладаються доходи корпорації, що знаходяться на території окремих префектур та муніципалітетів. Ставка на цей податок визначається місцевим самоврядування та факторами оплаченого капіталу та чисельністю працівників. Ефективна ставка податку становить 30,62%, виходячи з максимальних ставок, що застосовуються в Токіо до компанії, внесений капітал якої перевищує 100 мільйонів єн. Максимально можливий розмір усіх прямих податків, які сплачує юридична особа, не може перевищувати 58% від суми річного прибутку. Податок за реєстрацію та ліцензію справляється там, де зареєстровано певне майно, за ставкою від 0,1% до 2% від оподатковуваної бази або у фіксованій сумі. Податок на реєстрацію акцій оцінюється в 0,7% при реєстрації нового або додаткового акціонерного капіталу [2].

Ще одним важливим податком, що наповнює бюджет Японії та може сплачуватися юридичними особами, є податок на споживання зі ставкою 19,1%. Стандартна ставка - 10% (7,8% національного податку та 2,2% місцевого податку). Знижена ставка на 8% застосовується до: постачання їжі та напоїв (крім алкогольних напоїв та вечери); передплата на газети (обмежена газетами, що видаються принаймні

два рази на тиждень і містять інформацію на загальні теми, такі як політика, економіка, суспільство та культура); будівельні контракти та оренда майна (на основі зобов'язань, укладених до зміни податкової ставки). Акцизні податки справляються з бензину, авіаційного палива, спиртних напоїв та тютюну. Митні збори справляються із ввезених товарів [2]. Економічні заходи, вжиті для реагування на кризу COVID-19, передбачають однорічний пільговий період сплати податку на споживання для корпорацій та приватних осіб, які зазнають значного зменшення доходів.

Особливу роль у активізації економічного зростання кожної країни важливу роль відіграють малі та середні підприємства. В Японії вони визначені для кожного сектору промисловості (див. табл. 2.).

Таблиця 2 – Характеристики малих і середніх підприємств в Японії

Критерії класифікації	Виробництво	Оптова торгівля	Роздрібна торгівля	Сфера послуг
Щорічні обороти коштів	300 мільйонів ієн або менше	100 мільйонів ієн або менше	50 мільйонів ієн або менше	50 мільйонів ієн або менше
Кількість працівників	300 осіб або менше	100 осіб або менше	50 осіб або менше	100 осіб або менше

Джерело: складено на основі [3].

В Україні, згідно із сучасним законодавством, поділ підприємств на великі, середні та малі здійснюється на основі критеріїв щорічного обороту та кількості працівників, зайнятих у діяльності підприємства. Різняться також підходи щодо формування української та японської політики у сфері підтримки малого та середнього бізнесу, створення підґрунтя для його розвитку та ефективного функціонування. В Японії традиційно розвиненими є правосвідомість та законслухняність громадян, практично відсутня практика ухилення юридичних осіб від оподаткування. При виявленні правопорушень в сфері оподаткування податкова поліція працює чітко і принципово встановлюючи винних осіб і міру покарання за недотримання законів.

В умовах пандемії в Японії було розроблено напрямки податкової реформи спрямовані на залучення інвестицій з боку юридичних осіб для розвитку інформаційно-комунікаційної та мережевої інфраструктури, стартапів спрямованих на впровадження інноваційних технологій, шляхом надання податкового кредиту, різноманітних податкових преференцій, продаж через торгові автомати безмитних товарів тощо [4]. Пакет зазначених реформ спрямований не тільки на підтримку підприємств у морвах коронакризи але і передбачає заходи спрямовані на їх інноваційно-інвестиційний розвиток з метою підвищення ефективності їх діяльності та показників конкурентоспроможності.

Важливість застосування досвіду Японії для стабілізації української економіки зумовлена такими факторами схожості як: важливість сектору малого та середнього підприємництва, зростання конкуренції, вплив глобалізаційних процесів та фінансової інтеграції тощо. Особливо актуальними є напрямки податкової реформи, які можна було б використати і для розвитку вітчизняних підприємств та прийняття відповідних змін у податковому законодавстві, що спрямовані на надання податкових преференцій тим юридичним особам, які впроваджують інноваційні зміни.

Список використаних джерел

1.Офіційний сайт Міністерства фінансів Японії URL: <http://www.mof.go.jp/english/>

2. Японія: податкова система URL: – Режим доступу: <https://santandertrade.com/en/portal/establish-overseas/japan/tax-system>

3. Кашуба Я. М. Система оподаткування як чинник активізації підприємницької діяльності в Японії та Україні. Вісник Запорізького національного університету №3(7), 2010. С. 133- 138. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek7-3-2010-PDF/133-138.pdf

4. Карлін М. І., Ліповська-Маковецька Н. І. Податкові системи країн Азії: навчальний посібник / М. І. Карлін, Н. І. Ліповська-Маковецька – Луцьк: Вежа-Друк, 2016. – 240 с.

Гориленко А. С., здобувачка вищої освіти 4 курсу, групи ФК-171

Науковий керівник: **Парубець О. М.**, д.е.н., професор
кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: maximumride22@ukr.net

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Малий бізнес в багатьох країнах світу є основою розвитку економіки. Підприємства малого бізнесу забезпечують створення нових робочих місць, здійснюють диверсифікацію продукції і послуг розширюючи тим самим ринки збуту, підвищують показники конкурентоспроможності країни в якій вони розташовані і здійснюють свою діяльність, забезпечують вирішення низки соціальних проблем, як на державному так і місцевому рівнях. В багатьох країнах світу оподаткування малого бізнесу базується на використанні спрощеної системи.

Спрощену систему оподаткування, обліку та звітності окрім України мають також і інші пострадянські країни, а саме Азербайджан – спрощений податок, Білорусь – диференціація ставок податку при спрощеній системі оподаткування на основі врахування виду населеного пункту, Казахстан – спеціальні податкові режими на основі патенту, спрощеної декларації, для селянських або фермерських господарств, Киргизстан – спрощена система оподаткування на основі єдиного податку [1].

Система оподаткування малого бізнесу країн-членів Європейського Союзу регулюється розгалуженою системою законодавчих актів у вигляді рішень, директив, відповідно до Лісабонського договору. Також можна навести Директиву Ради (ЄС) 2020/285 від 18 лютого 2020 року про внесення змін до Директиви 2006/112 / ЄС про загальну систему податку на додану вартість щодо спеціальної схеми для малих підприємств та Регламенту (ЄС) № 904/2010 щодо адміністративної співпраці та обмін інформацією з метою контролю за правильним застосуванням спеціальної схеми для малих підприємств [2].

В умовах коронакризи Європейська Комісія розробила заходи щодо підтримки ліквідності європейських малих та середніх підприємств (МСП), а також вдосконалює та адаптує певні заходи нової стратегії МСП для пом'якшення негативних наслідків кризи. Для суб'єктів малого підприємництва передбачено нові правила спрощення, які передбачають звільнення малого бізнесу створеного в інших державах-членах ЄС від ПДВ, спрощення реєстрації та звітності [3].

Кожна країна світу в залежності від прийнятого законодавства використовує відповідні особливості та елементи оподаткування малого бізнесу, що в ньому зазначені. Згідно з податковим законодавством різних країн світу, підприємствам малого бізнесу

можуть надаватися податкові пільги у вигляді зменшення оподаткування прибутку, зменшення податкового зобов'язання чи звільнення від оподаткування (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Особливості оподаткування малого підприємництва в окремих країнах світу

Країна	Особливості системи оподаткування суб'єктів малого бізнесу
Велико-британія	<ul style="list-style-type: none"> – Спрощені вимоги до звітності, прогресивна шкала оподаткування, наявність пільг для високотехнічних галузей; – Використання ряду пільг стосовно капіталовкладень у будівництво та придбання основних засобів; – Знижено ставки прибуткового податку та зменшено податок на інвестиції в нові сфери малого бізнесу, особливо пов'язані з високим ступенем ризику.
Франція	<ul style="list-style-type: none"> – Застосування спеціальних податкових режимів для малих підприємств залежно від величини їхнього обороту та зниженої ставки податку на прибуток; – Застосування спрощеної форми звітності та наявна можливість звільнення від оподаткування; – Надання дослідницьких податкових кредитів малим інноваційним компаніям, якщо їх витрати на науково-дослідні роботи досягають 15% від загальних витрат.
Швеція	<ul style="list-style-type: none"> – Відсутні будь-які спеціальні податкові режими для малих та середніх підприємств; – Передбачені певні винятки у вигляді податкових пільг, таких як: віднімання збитків приватними торговцями від господарської діяльності з можливого доходу протягом перших п'яти років діяльності; збільшення терміну сплати ПДВ з моменту закінчення звітного періоду.
Південна Корея	<ul style="list-style-type: none"> – Податкові пільги надаються у вигляді інвестиційних податкових кредитів, податкових знижок на витрати, пов'язаних із науково-дослідними роботами, податкових кредитів на зайнятість; – Малі підприємства, які інвестують в матеріальні активи чи в обладнання пов'язані із інноваціями, збереженням енергії чи в обладнання соціального забезпечення для працівників можуть застосовувати інвестиційний податковий кредит від 3 до 10% своїх капітальних витрат на такі об'єкти.
Італія	<ul style="list-style-type: none"> – Пільгове оподаткування для італійських фінансових компаній, які створюються з метою модернізації малих підприємств; – Звільнення від сплати ПДВ фірм-експортерів товарів, фірм, що надають міжнародні послуги та пов'язані з ними операції, страхових компаній, медичного обслуговування тощо; – Субсидування та кредитування, особливо у сфері сільського господарства.

Джерело: складено на основі [4,5].

Тобто, серед європейських країн однією з найпоширеніших форм стимулювання розвитку сектору малого бізнесу є система преференцій в оподаткуванні, яка передбачає введення спеціальних податкових правил або застосування загальних правил з окремими пільгами для малих підприємств [4].

Загалом, в країнах світу використовують різноманітні програми надання податкових стимулів для підтримки та розвитку державою малого підприємництва. Найбільш цікаві, доцільні та ефективні напрями податкових стимулів, зображені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Найбільш використовувані напрями податкових стимулів в країнах світу

Напрями податкових стимулів	Країни, що використовують податкові стимули
Зниження ставки прибуткового податку для підприємств та асоціацій з метою оптимізації грошового потоку, стимулювання інвестиційної привабливості та допомоги компаніям зберегти свою конкурентоспроможність.	Канада, Японія, Угорщина, Італія, Україна, Нідерланди, Південна Корея
Збільшення податкового кредиту на науково-дослідні роботи, що створює додатковий стимул інвестиційного розвитку в нестабільних економічних умовах.	Австралія, Франція, Бельгія, Ірландія, Сінгапур, Південна Корея
Внесення змін до непрямих податків для підтримки попиту шляхом зниження вартості товарів і послуг.	Франція, Бельгія, Швейцарія, Китай, Ірландія, Нідерланди
Внесення змін до податку на прибуток з метою зростання попиту шляхом збільшення реальних доходів, особливо для платників податків з низьким і середнім доходом.	Чехія, Австралія, Південна Корея, Ірландія, Швейцарія
Зменшення податкового зобов'язання шляхом збільшення розміру інвестиційних податкових кредитів з метою стимулювання інвестиційної активності малого бізнесу.	Франція, Бельгія, Сінгапур, Південна Корея, Канада, Італія.
Звільнення від оподаткування прибутку суб'єктів малого підприємництва.	Франція, США

Джерело: складено на основі [5,6].

Адапування та пристосування позитивного зарубіжного досвіду, зокрема країн Європейського Союзу, у сфері оподаткування суб'єктів малого підприємництва в умовах реформування податкової системи України забезпечить надійну підтримку та перспективний розвиток малого бізнесу. Необхідно зазначити і про вплив коронавірусної кризи, що в теперішній час негативно позначається на результатах фінансової діяльності підприємств малого бізнесу і потребує розробки ефективної стратегії подолання наслідків кризи та подальших ефективних заходів щодо перспектив розвитку таких підприємств.

Список використаних джерел

1. Амбрик Л.П. Вітчизняний та зарубіжний досвід функціонування спрощених систем оподаткування. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 15. С. 28-33.
2. Офіційний веб-сайт законодавства Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>
3. Офіційний веб-сайт Європейського Союзу. URL: <https://ec.europa.eu>
4. Голобородько Т.В. Облік та оподаткування суб'єктів малого бізнесу у зарубіжних країнах в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності. Причорноморські економічні студії. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2016. № 12-2. С. 149-154.
5. Бобиль В.В., Топоркова О.А. Оподаткування малого бізнесу: нормативно-організаційний аспект. Review of transport economics and management. 2019. № 1(17). С. 35-47.
6. Апостолюк О. Ю. Напрями вдосконалення оподаткування малого підприємництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 7. С. 93–97.

Нагорна А. В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ФК-171
Костюченко І. А., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ОА-171
Науковий керівник: **Парубець О. М.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: aljona2002605@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ НІМЕЧЧИНИ

Німеччина федеративна держава, яка має складну систему адміністративного поділу й управління, що позначається на побудові структури податкової системи країни та напрямках фіскальної політики. Орієнтир на високі соціальні стандарти, особливості управління місцевої влади та різноманітність кліматичних умов сприяли тому, що податкова система Німеччини сьогодні налічує близько 45 різноманітних податків та зборів. Зведений бюджет формується на трьох рівнях: бюджет федерації, бюджети 16 земель і понад 11 тис. громад (общин), які утворюють ще й округи.

На даному етапі Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) має високий економічний розвиток та займає лідируючі позиції в багатьох світових рейтингах, наприклад, за даними Міжнародного валютного фонду (МВФ) країна займає 4 місце серед країн світу за розміром ВВП та 15 місце у світі по паритету купівельної спроможності на душу населення [1].

У Німеччині складна система оподаткування, вона кардинально відрізняється від української. Податкова служба в Німеччині розділяє платників податків на шість податкових груп. При визначенні податкових категорій рівні призначаються відповідно до сімейного стану та трудових відносин. У той же час податкова служба враховує різні тягарі, які існують залежно від сімейних обставин та обов'язків по догляду за членами родини [2].

До першого класу входять неодружені, або розлучені без дітей. Вони не отримують майже ніяких пільг, адже забезпечують лише себе, тому більш вигідно обирати інший клас платників податків. До другого класу відносять батьків-одинаків, або одружених, що живуть окремо та виховують дитину. Вони мають право отримати пільгу в розмірі трохи менше 2000 євро на рік з першої дитини. За кожну додаткову дитину, що проживає в тому ж будинку, можна додати ще 240 євро.

Третій клас існує тільки в поєднанні з податковим класом п'ять: високі податкові відрахування з V класу з низькими відрахуваннями III класу. Таким чином, така комбінація дає податкові переваги парам з великим розривом у доходах, вони мають вищу доступну суму для спільного проживання.

Четверта податкова категорія ідеальна для партнерів, які отримують приблизно однаковий дохід. Їх загальний дохід складається і потім ділиться на дві половини. Податкова служба розраховує суму податку з половини, щоб знову подвоїти цю суму. У багатьох випадках результат розрахунку дає податкову перевагу.

Податковий клас VI розраховує найвище податкове навантаження і не пропонує ніяких знижок. Основна ідея податкового класу VI полягає в тому, що працівник заробляє більше завдяки кільком джерелам доходу, причому тільки особи з додатковою роботою відносяться до цього класу.

Система поділу дійсно складна, але має свої переваги. За рахунок пільг кожен громадянин має змогу отримати достатній дохід, щоб задовольнити свої потреби. Особливо переваги мають сім'ї чи особи, що виховують дітей, адже їх витрати значно перевищують витрати людей, що використовують свою заробітну плату тільки для своїх потреб. Якщо людина хоче отримувати вищий дохід, ніж має потребу, то їй доведеться

платити вищі податки. Таким чином забезпечується економне та раціональне використання ресурсів, а також скорочується розрив між людьми середнього класу та багатими, адже останнім не вигідно платити дуже високі податки.

Для України буде дуже корисним розглянути та проаналізувати деякі аспекти цієї системи. Функціонування економіки відображається в діяльності домогосподарств та має зворотний зв'язок. Чим краще соціальне та матеріальне забезпечення має населення, тим більш позитивний ефект для країни в цілому.

Окрім системи пільг для фізичних осіб в Німеччині існує можливість зменшити податкове навантаження для суб'єктів малого та середнього бізнесу, а зокрема: [3]

- для суб'єктів, власний капітал яких не перевищує 235000 євро, звільняється від оподаткування 40% доходу, якщо ці кошти спрямовуються в майбутні придбання чи виробничі витрати;

- якщо загальний оборот не більше 17500 євро (без врахування сплаченого ПДВ) у попередньому році та не перевищить 50000 євро у поточному календарному році, суб'єкти не зобов'язані сплачувати ПДВ;

- якщо прибуток індивідуального підприємця чи партнерства не перевищує 24500 євро, то відповідний суб'єкт звільняється від обов'язку сплати торгового податку.

Дані заходи полегшують можливість створення підприємств малого та середнього бізнесу, а також їх функціонування на початку своєї діяльності. Розвиток підприємництва у свою чергу збільшує суму податкових надходжень та сприяє економічному розвитку країни.

В Україні багато підприємств припиняють свою діяльність ще на початковому етапі, а зважаючи на кризові умови, викликані COVID-19, створити свій бізнес практично не реально. Тому часткове звільнення від оподаткування або зменшення податкових ставок дасть багато можливостей для цих суб'єктів господарювання і в свою чергу забезпечить нові робочі місця для громадян країни.

Всі податки, що сплачують фізичні та юридичні особи, надходять до бюджету держави, федеральних земель та муніципалітетів. В зальній структурі надходжень до зведеного бюджету податки складають більш як 95%. Державні податки складають 23,6%, податки, що розподіляються між федерацією, землями та муніципалітетами становлять 76,64%. Тобто Німеччина здатна за рахунок отриманих коштів покрити більшість своїх потреб, забезпечуючи гідний рівень життя для населення. Для прикладу, видатки міністерству праці та соціального забезпечення складають 40,76% від загальних видатків держави [4].

В наступній таблиці представлено надходження по типах податків за останні три роки:

Таблиця 1 – Податкові надходження по типах податків в Німеччині за 2017-2019 рр., млн. євро

Тип податків	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Загальні податкові надходження	734 513	776 263	799 308
Комунальні податки	538 817	566 941	587 272
Федеральні податки	99 934	108 586	109 548
Державні податки	22 205	23 913	25 850
Обов'язки	5 063	5 057	5 085
Муніципальні податки	68 495	71 765	71 553

Джерело: складено на основі [4, 5]

У 2019 році в Німеччині було зібрано в цілому 799,3 млрд. євро податків до розподілу федеральними, державними та місцевими властями. У порівнянні з

попереднім роком це на 23045 млн. євро більше або на 3,0% у порівнянні з 2018 р. Зростання відбулось майже по усім складовим.

В структурі податкових надходжень найбільшу частку займають комунальні податки. Найбільшу суму надходжень серед місцевих податків забезпечують податок з продажів,. Серед федеральних податків найбільшим за сумою надходжень є податок на енергію. Досліджуючи структуру державних податків найбільша їх частина забезпечується за рахунок податку на майно і перехід власності.

Зважаючи на даний аналіз, можна сказати, що податкова система Німеччини має добре структуровану систему податків. Високі ставки податку забезпечують належний рівень соціального захисту населення, а доступність інформації створює відповідний рівень довіри та відповідальності. Зростання податкових надходжень до різних рівнів бюджетів ФРН за 2017-2019 роки свідчить про відповідальне ставлення платників податків, розуміння останніми цільового призначення сплачених ними податкових платежів. Своєрідним показником ефективної податкової політики є зростання податкових надходжень до дохідної частини бюджетів і відсутність дефіциту бюджету в країні.

Досвід даної країни буде корисним для покращення податкової системи України, але при цьому слід враховувати особливості національної економіки. Для створення ефективної стратегії з покращення податкових послуг можна вжити таких заходів: забезпечити доступність та прозорість інформації щодо функціонування податкової системи; запровадити пільги по зменшенню податкового навантаження для новостворених підприємств; надання податкових пільг для малих і середніх підприємств; створення стабільного податкового законодавства, де чітко прописані закони щодо оподаткування в Україні для уникнення можливості подвійного трактування норм та визначень; посилення контролю за діяльністю податкових органів для зменшення ризику появи корупційних схем в даній сфері.

Список використаних джерел

- 1.Офіційний сайт міжнародного валютного фонду. - URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>
 - 2.Das Steuersystem der Bundesrepublik Deutschland. - URL: <https://wissen.consorsbank.de/t5/Blog/Das-Steuersystem-der-Bundesrepublik-Deutschland/ba-p/74141>
 - 3.Податки в Німеччині для підприємств та фізичних осіб. - URL: <https://migrant.biz.ua/nimechina/biznes-de/podatky-v-nimechchyni.html>
 - 4.Федеральне статистичне управління Німеччини. - URL: https://www.destatis.de/DE/Home/_inhalt.html
 5. Eurostat URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
-

Шорох В. Д., аспірант 1 року навчання, спеціальність 072
Кривошея Н., здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури, група 8.02.072.050.20.1
Науковий керівник: **Внукова Н. М.**, д.е.н., професор
*Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця (м. Харків, Україна)
e-mail: valeriiashoroh@ukr.net, nadya.krivoshey.99@gmail.com*

ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ РЕКЛАМИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НОРМАТИВНИМ ВИМОГАМ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАПОБІГАННЯ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

В Україні набув чинності закон про «спліт», який передбачає ліквідацію Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та розподіляє її функції між Національним банком України (стає регулятором ломбардів, кредитних спілок, фінансових, лізингових, страхових компаній) та НКЦПФР (регулює фонди будівництва та недержавні страхові фонди), що значно розширює повноваження НБУ.

В умовах «спліт» проявляються особливі можливості НБУ, зокрема щодо права не погоджувати рішення з Мін'юстом, іншими державними органами. Жоден інший регулятор в країні не наділений настільки виключними повноваженнями.

Це особливо важливо на тлі асиметрії відсоткових ставок банків та небанківських фінансових установ. Незважаючи на помітну останніми роками тенденцію до зниження, кредитні ставки банків усе ще майже втричі перевищують облікову ставку НБУ. А приклади кредитних ставок для фізичних осіб в небанківських фінансових установах можна знайти на рівні 620-730 % річних.

Прихильники такого проєкту як «спліт» побачили можливість оновлення роботи всього сектору небанківських фінансових установ через таке регулювання, дія якого паралельно із законодавством про «спліт» надала центральному банку достатніх повноважень для цього.

Запровадження удосконаленого законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг шляхом прийняття закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» від 20.09.2019 р №122-IX [1] поставило вимогу перед Національним банком України розробити нові правила до піднаглядних учасників ринку, які дозволять регулятору якісніше реагувати на звернення споживачів.

Національний банк вже приступив до затвердження нових вимог, згідно з якими банки (а згодом і всі фінустанови) зобов'язані по-новому інформувати про свої послуги на сайтах: розкрити повну і актуальну інформацію про умови надання послуг, їх вартість, включаючи комісії та платежі за додаткові послуги, умови дострокового повернення кредиту, можливі штрафи в разі невиконання клієнтом зобов'язань тощо.

Згідно із Постановою Правління Національного банку України від 28 листопада 2019 року № 141 «Про затвердження Положення про інформаційне забезпечення банками клієнтів щодо банківських та інших фінансових послуг» [2] та Постанови Правління Національного банку України від 14 травня 2020 року № 62 «Про затвердження змін до Положення про інформаційне забезпечення банками клієнтів щодо банківських та інших фінансових послуг» [3] усі банки та небанківські фінансові установи повинні надавати повну інформацію про кредити та депозити для фізичних осіб на веб-сайті в єдиному уніфікованому форматі. Насамперед фінансові установи зобов'язані вказувати реальну річну ставку за кредитом, наявність додаткових послуг (наприклад, страхової компанії, державного реєстратора, нотаріуса, оцінювача) та їх вартість для клієнта, строк послуги, орієнтовну загальну вартість кредиту, періодичність

погашення кредиту, попередження про можливі наслідки у випадку прострочення виплат за кредитом, умови дострокового зняття грошей із депозиту та інші.

Профільний підрозділ Національного банку – Управління захисту прав споживачів фінансових послуг – з 01 вересня 2020 року здійснює щоденний моніторинг веб-сайтів і реклами банків та контролюватиме дотримання вимог до розкриття інформації [4].

Поки під такий моніторинг потрапили саме банки, і запроваджений моніторинг їх веб-сайтів дозволяє Національному банку аналізувати їх релевантність заявленим умовам кредитування та внесення депозитів.

У цей же час небанківські фінансові установи продовжують функціонувати без такого контролю.

Проте відсутність формального контролю у теперішній час не знімає з небанківських фінансових установ відповідальності за розміщувану інформацію.

Так згідно із Закон України «Про рекламу» [5] контроль за дотриманням та відповідальність за порушення законодавства про рекламу несе Національний банк України щодо реклами на ринках фінансових послуг (у тому числі споживчого кредиту), крім фондового ринку.

Тож встановити порушення умов та правил рекламування фінансових послуг і передати інформацію про це до Національного банку може будь-який споживач.

Авторами розроблені згруповані критерії, на які слід звертати увагу споживачам фінансових послуг при аналізі реклами послуг банків та інших небанківських фінансових установ, та наведені в табл. 1.

Як видно з табл.1, всі перелічені критерії характеризуються високим рівнем доступності та прозорості розкриття інформації щодо тої чи іншої фінансової послуги. Визначені критерії показують, що якісна реклама є важливою компонентою механізму захисту прав споживачів фінансових послуг.

Таблиця 1 – Критерії аналізу реклами фінансової послуги

Критерії	Закон України «Про рекламу»	Особливі умови виконання / не виконання
Мова реклами	Мовою реклами є державна мова (українська)	Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [6]: з 16 січня 2020 року реклама лише українською мовою. Реклама на телебаченні, радіо, пресі та зовнішніх носіях має бути українською. Окремої статті щодо онлайн у законі немає, але є стаття 32, яка починається з норми про те, що мовою реклами в Україні є державна мова.
Точність	Інформація в рекламі повинна надаватися в зрозумілому вигляді	Критерії «точності» в законодавстві не визначені. Слід орієнтуватися на їх повноту
Достовірність	Інформація повинна відповідати дійсним умовам установи (правдива інформація), яка пропонує послугу	Критерії «достовірності» в законодавстві не визначені. Слід орієнтуватися на їх співставність самим умовам послуг

Продовження таблиці 1

Оригінальність	Не дозволяється імітувати або копіювати текст, зображення, музичні чи звукові ефекти, що застосовуються в рекламі інших товарів/послуг	Факт порушення слід доводити у суді
Наявність ліцензії	Наявність відповідних ліцензій, дозволів	Інформація щодо виданої ліцензії
Надання фінансових послуг	Рекламування послуг, надання яких на території України не заборонено законом	Текст реклами повинен відображати основні характеристики наданої послуги
Наявність інформації про послугу, що надається	В рекламі має бути розміщено: річну ставку, максимальну суму кредиту, максимальний строк, інформацію про заставу,	Інформація про послугу, що надається, та її істотних характеристик (вартість, обсяг та ін.)
Візуальне сприйняття	Чітке, немає ускладнень для отримання інформації надання послуги	Інформація має зазначатися у спосіб, який не ускладнює її візуальне сприйняття
Шрифт	Умови надання фінансової послуги: 1. Більші за розміром (на 50 %) від назви послуги та установи; 2. Оголошуються пізніше назви послуги; 3. Більші за розміром (на 50 %) від торговельної марки	Однозначні критерії визначено законодавством[5], згодом НБУ продублює ці вимоги у власному регуляторному акті для небанківських фінансових установ
Інформація щодо установи, яка надає послугу	Адреса, сайт, телефони	Формальна вимога

В Україні правові механізми захисту прав споживачів фінансових послуг знаходяться на початковому етапі розвитку. Невисокий рівень фінансової грамотності споживачів провокує надавачів фінансових послуг вдаватися до недобросовісної діяльності.

За таких умов має змінитися реклама банків та небанківських фінансових установ, яка буде містити істотні характеристики послуги – інформацію про повну вартість, умови отримання послуги, ризику.

Держава забороняє поширення недобросовісної реклами фінансової установи, тобто її послуг, які характеризуються порушенням норм, введених законодавством, та які установа пропонує населенню. Нововведення, які представлені в законах України, що регулюють відносини у сфері реклами, особливо пов'язані саме з недобросовісною рекламою, адже це поняття може змінити становище як фінансової установи, так і самих споживачів, які користуються тими чи іншими фінансовими послугами.

Насамперед, кожна організація повинна розуміти, що займаючись рекламною діяльністю на території України, звичайно, мова реклами повинна бути державною, тобто українською[5]. Будь-яка інша мова, якщо попри заборону в законодавстві, буде використана в рекламі тої чи іншої кредитної установи, вважатиметься порушенням нормативних актів та супроводжуватиметься накладенням певних штрафних санкцій на установу, яка дозволила статися даній ситуації. Зазначена норма не створює певної загрози споживачеві фінансових послуг, але може завдати шкоди репутації та втрати іміджу кредитним організаціям.

Основними точками ефективної та безпечної реклами є: законність, точність, достовірність, використання засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди [5]. Що стосується кредитних організацій, то нехтування вище зазначеними принципами може призвести до втрати потенційних клієнтів та можливості зміни власного положення на

фінансовому ринку. Інформація, яка характеризує ту чи іншу фінансову послугу організації, повинна, насамперед, відповідати дійсності, тобто справді належати до списку послуг, які дозволені для використання даній організації.

Репутація та імідж кредитної організації залежить від її ефективної діяльності, від показників, які характеризують безризиковий стан діяльності установи. Якщо виконуються попередньо названі пункти, то рекламування послуг, які пропонує кредитна організація, можна вважати достовірними та надійними. У такому разі підвищується довіра суспільства, взагалі, до рекламної сфери та до самої фінансової установи.

У теперішній час ринок фінансових послуг насичений кредитними організаціями, які пропонують широкий спектр можливостей для клієнтів. Послуги, які вони надають, є однаковими, але самі умови користування ними відрізняються, кожна організація намагається бути першою, представити найкращий асортимент послуг. Це стосується всіх організацій, які займаються будь-якою діяльністю. Тобто, мова йде саме про конкуренцію. Це одне з важливих понять в існуванні будь-якої організації на ринку. Сфера реклами повинна відповідати принципам добросовісної конкуренції [5]. Цим самим, якщо брати до розгляду кредитну установу, то в рекламних засобах в жодному разі не повинно бути наглядного порівняння діяльності одної організації з іншою або за рахунок недоліків іншої установи наголосити на перевагах власної. Це також вважатиметься домірним порушенням відносин у сфері реклами.

Етика, мораль, гуманність, правила пристойності – всі ці норми також є основою побудови ефективної реклами фінансових послуг та співпраці з клієнтами. Тобто, в будь-якому елементі реклами – напис, картинка, звук, все повинно бути правильно сформовано, враховуючи гуманність та пристойність. Для цього в законодавстві з регулювання відносин у сфері реклами внесено певні норми, які повинна виконувати кожна організація [5].

Реклама фінансових послуг повинна бути оригінальною, не ідентичною до конкурентів. Імітація або копіювання тексту реклами чи зображення від іншої фінансової установи, несе за собою відповідальність щодо порушення законодавства України [5].

Попередньо названі критерії щодо відносин у сфері реклами можуть застосовуватися як і для фінансових компаній, так і для будь-яких інших. А наступні критерії характерні більш за все для фінансових установ, тобто ті, які пропонують фінансові послуги для клієнтів.

Найважливіший фактор, який одразу викриває недобросовісність реклами фінансових послуг – це відсутність ліцензії, тобто права або дозволу фінансової установи на провадження діяльності з надання фінансової послуги [5]. Обов'язково в рекламі повинно бути вказано номер за державним реєстром фінансових установ або державним реєстром банків, номер зазначеного дозволу чи ліцензії, дату видачі та найменування органу, що видав дозвіл або ліцензію. Таким чином, кожен клієнт може завчасно зробити висновки щодо законності проведення тієї чи іншої фінансової операції. Вищий орган надав дозвіл щодо провадження діяльності тої чи іншої фінансової установи, цим самим підвищив рівень довіри населення.

Якщо поміркувати над словом «реклама», то одразу можна наткнутися на думку, що це просування певного товару або послуги, неважливо в якій формі – радіо, телебачення, флаєр та інше. Але перше, що приходить на думку – це складові реклами, тобто є головний товар або послуга та інформація про нього. З цього можна зробити висновок, якщо кредитна організація рекламує свою фінансову послугу, то вона повинна вмістити в саму рекламу умови надання послуги [5]. Якщо вони відсутні, то це вводить клієнта в непорозуміння та відвертає увагу від представленої реклами.

Наступними критеріями недобросовісної реклами кредитної організації, яка впливає на ступінь ризику від провадження рекламної діяльності є оформлення реклами. Головним структурним елементом реклами фінансової послуги є умови її надання. Вони повинні надаватися на 25 відсотків швидше, ніж оголошення назви фінансової послуги, що рекламується. Також треба звернути увагу на те, що текст умов надання фінансової послуги

повинен бути на 50 і більше відсотків меншим, ніж назва фінансової послуги або установи, яка надає послугу [5].

Що стосується саме кредитної організації, то основними характеристиками послуги мають бути: повна річна процентна ставка, загальні витрати споживача (включаючи не лише проценти, але й комісії кредитної організації), періодичність виплати тіла кредиту, а також штрафи та пеню у випадку прострочення платежів [7]. Інформація повинна бути актуальною та правдивою.

Останнім та не менш важливим критерієм недобросовісної реклами, яка впливає на ступінь ризику від провадження рекламної діяльності є відсутність інформації щодо установи, яка надає послугу[5]. Це обов'язково має бути номер телефону або електронна адреса, куди клієнт зможе без перешкод зателефонувати або відкрити сайт та ознайомитися з повною інформацією про послугу, яка рекламується.

Нова редакція ст. 11 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає вимоги щодо достовірності реклами та іншої інформації про фінансові послуги. Фінансовим установам забороняється поширення у будь-якій формі реклами та іншої інформації, що містить неправдиві відомості про їх діяльність у сфері фінансових послуг [8].

Висновок. Наявність більш широкого спектру фінансових інструментів та більш глибокі фінансові ринки вимагають прискіпливішого нагляду за просуванням таких послуг на ринку, що дозволить фінансовій системі в цілому опанувати новий рівень конкуренції між собою на національному ринку і поза кордонами.

Також необхідні подальші економічні дослідження, що пов'язані з усуненням проблем довіри до фінансової системи населення України, висвітлення заходів для ефективного функціонування та здорової конкуренції банківських і небанківських установ в Україні та на світовому ринку фінансових послуг. Проведене дослідження із визначення відповідності реклами фінансових послуг нормативним вимогам як передумова запобігання ризику діяльності фінансових установ показало, що якісна реклама є важливим чинником в механізмі захисту прав споживачів фінансових послуг та невід'ємним елементом функціонування фінансового ринку.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг: Закон України від 20.09.2019 р. №122-IX.
2. Про затвердження Положення про інформаційне забезпечення банками клієнтів щодо банківських та інших фінансових послуг: Постанова Правління Національного банку України від 28.11.2019 р. № 141.
3. Про затвердження змін до Положення про інформаційне забезпечення банками клієнтів щодо банківських та інших фінансових послуг: Постанова Правління Національного банку України від 14.05.2020 р. № 62.
4. Вимоги до реклами банків та калькулятори на вебсайтах – з вересня запрацюють нові правила захисту прав споживачів фінансових послуг: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/vimogi-do-reklami-bankiv-ta-kalkulyatori-na-vebsaytah--z-veresnya-zapratsuyut-novi-pravila-zahistu-prav-spojivachiv-finansovih-poslug>(дата звернення 17.12.2020).
5. Про рекламу: Закон України № 270/96-ВР від 03.07.1996 р. в редакції 13.08.2020 р. згідно Закону України № 768-IX.
6. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України № 2704-VIII від 25.04.2019 р. в редакції від 11.09.2020 р. згідно Закону України 113-IX.
7. Про споживче кредитування: Закон України № 1734-VIII від 29 травня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>(дата звернення 17.12.2020).
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. в редакції від 04.10.2020 р. згідно Закону України № 909-IX.

Малько Т. В., здобувачка вищої освіти 6 курсу, ЗМФКп – 191
 Науковий керівник: **Парубець О. М.**, д.е.н., професор
 Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
 e-mail: *malko.tanya98@gmail.com*

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Система соціального страхування України не є досконалою і потребує суттєвої трансформації. Особливо загострилися проблеми функціонування вищезазначеної системи в умовах поширення пандемії. На фоні зниження життєвого рівня населення, зменшення доходів, зростання витрат (особливо на оплату житлово-комунальних послуг), втрати роботи, відсутності «подушки безпеки» та неможливості точного планування фінансових ресурсів, зростає потреба у соціальному забезпеченні та соціальному захисті малозабезпечених верств населення. Особливо це стосується домогосподарств з дітьми; матерів або батьків, які самостійно виховують дітей; осіб пенсійного віку; безробітних.

До складу системи соціального страхування в Україні входять: Фонд соціального страхування України, Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Діяльність зазначених фондів регулюється Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законами України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» тощо.

Не дивлячись на достатньо велику кількість законодавчих актів, що регулюють систему соціального страхування в Україні, на практиці виникає низка проблем, пов'язаних з її функціонуванням. Основні проблеми у системі соціального страхування України наведені у таблиці 1 [1-5].

Таблиця 1 – Проблеми в системі соціального страхування України

Макро-проблеми	Мікропроблеми
<ul style="list-style-type: none"> – зростання рівня міграції населення працездатного віку; – високий рівень диференціації доходів населення, що проживає у різних регіонах та працює у різних секторах економіки; – низький рівень мінімальної і середньої заробітної плати та пенсій для забезпечення нормальних умов населення та у порівнянні з іншими європейськими країнами; – великий розмір тіньового ринку праці; – ухилення роботодавців від сплати єдиного соціального внеску по причині відсутності достатніх стимулів для офіційного оформлення трудових відносин та відсутності суттєвих штрафних санкцій; – заміна системи соціального страхування соціальним забезпеченням; – відсутність обов'язкового державного медичного страхування. 	<ul style="list-style-type: none"> – недофінансування фондів соціального страхування; – перевищення видатків над доходами і існування дефіциту, особливо на рівні Пенсійного фонду; – відсутність чіткої адресності соціальної допомоги; – неможливість отримання консультаційної допомоги в онлайн-режимі населенням у віддалених населених пунктах де відсутнє інтернет-покриття; – відсутність взаємодії між соціальним і особистим страхуванням.

Вирішення зазначених проблем потребує:

- проведення дієвих реформ системи соціального страхування шляхом вдосконалення існуючої нормативно-законодавчої бази;
- прийняття відповідних законодавчих актів у сфері розвитку медичного страхування та недержавного пенсійного страхування;
- застосування позитивного міжнародного досвіду в напрямку підвищення ефективності системи соціального страхування;
- диверсифікації джерел фінансового забезпечення діяльності фондів соціального страхування;
- припинення практики виплати заробітної плати в конвертах та неофіційного працевлаштування населення;
- розвитку інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення рівня взаємодії між усіма суб'єктами системи соціального страхування;
- посилення контролю та підвищення рівня відповідальності у системі соціального страхування з боку посадових осіб, роботодавців та робітників;
- забезпечення прозорості і відкритості системи соціального страхування;
- поєднання загальнодержавного соціального страхування з особистим страхуванням;
- розвиток державно-приватного партнерства у системі соціального страхування;
- підвищення соціальних стандартів;
- проведення постійного моніторингу та розробка дієвої системи управління соціальними ризиками;
- створення нових інституцій у системі соціального страхування населення, наприклад, Фонду гарантування страхових виплат по окремим видам соціального страхування [3; 5].

Впровадження на практиці зазначених заходів сприятиме трансформації системи соціального страхування, підвищенню її ефективності і результативності в напрямку розвитку і регулювання соціальних процесів та зменшення навантаження на бюджети фондів соціального страхування за рахунок підвищення ролі соціального партнерства та впровадження нових механізмів регулювання соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Білозір О. В. Проблеми соціального страхування та системи соціальної захищеності країни в умовах європейської інтеграції. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 23. С. 140–143.
2. Братюк В. П. Теоретико-методологічні аспекти соціального страхування та його державного регулювання. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 22. С. 26-31.
3. Временко Л. В. Соціальне і приватне страхування: загальні та специфічні риси Економічний простір. 2017. № 118. С. 143-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2017_118_15.
4. Зеленко Н. М., Зеленко В. А. Аналіз ринку недержавного пенсійного страхування в Україні: соціально-економічний вимір. Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development. 2019. Vol. 1, numb. 2. P. 126-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/meu_2019_1_2_16
5. Парубець О. М., Сугоняко Д. О. Концепція розвитку системи соціального захисту населення в умовах інформатизації економіки та суспільства. Підприємництво та інновації, 2019. № 10. С. 129-135.

Засоба С. М., здобувач
Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій
(м. Одеса, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Ефективне функціонування агропромислового комплексу забезпечується злагодженою роботою підприємств різних видів економічної діяльності, що входять до його складу:

- сільське господарство є провідною галуззю АПК та складається з рослинництва й тваринництва. Продукція рослинництва напряму залежить від виробництва добрив та іншої агрохімічної продукції. Також сюди входить рибальство;
- харчова промисловість та оптова й роздрібна торгівля продуктами харчування;
- сільськогосподарське машинобудування, а також виробництво машин та устаткування для харчової промисловості.

Дослідженню сучасних проблем агропромислового комплексу України присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, серед яких слід назвати: В. Андрійчука, Є. Воробйова, П. Гайдуцького, В. Геєця, М. Дергалюка, Б. Пасхавера, В. Россохи, М. Хорунжия та інших [1-3].

Враховуючи нестабільність макроекономічної ситуації, яка на сьогоднішній день характеризується невизначеністю та ризиком, діяльність АПК забезпечує продовольчу безпеку держави, виконуючи важливу соціальну функцію. Саме тому метою даної роботи є дослідження фінансового стану підприємств, що входять до його складу. В якості вхідної інформації використовувались дані Державної служби статистики України щодо майнового стану та фінансових результатів за видами економічної діяльності [2].

Проведений аналіз дозволив визначити найбільш критичні проблеми у фінансовому благополуччі цих підприємств, які можуть вплинути на ритмічність їхньої роботи у майбутньому.

1. На більшості підприємств агропромислового комплексу частка оборотних активів в їхньому загальному обсязі перевищує нормативні значення. Виняток складають лише сільське господарство та виробництво харчових продуктів, де у 2019 р. даний показник становив 62-65%. На підприємствах оптової та роздрібною торгівлі частка оборотних активів традиційно складала близько 80%, що є прийнятним. Однак, у сільськогосподарському машинобудуванні необоротні активи становили лише 16,6%, а у виробництві машин та устаткування для харчової промисловості – 26,9%. Це є свідченням неефективного використання капіталу та утворення наднормованих залишків обігового капіталу на різних стадіях обороту, зокрема, у формі дебіторської заборгованості. Аналогічна ситуація склалась й у рибному господарстві.

2. Непокриті збитки попередніх періодів призвели до повної втрати власного капіталу у виробництві добрив та агрохімічної продукції. Так, станом на початок 2020 р. його обсяг був від'ємним та дорівнював -76681,3 млн. грн., або -164% від сукупного капіталу, величина якого склала 46722,2 млн. грн. Фінансування господарської діяльності відбувалось за рахунок короткострокових зобов'язань в обсязі 118160,5 млн. грн. Фактично це означає, що економічна діяльність з виробництва добрив в Україні є банкрутом. Також традиційно низькою є частка власного капіталу у торгівлі продуктами харчування (3,3%) та сільськогосподарською сировиною й живими тваринами (4,5%). Таким чином, фінансова стійкість зазначених видів діяльності є занадто низькою.

3. Загальною тенденцією фінансування господарської діяльності на підприємствах АПК, в умовах недостатніх обсягів власного капіталу, є залучення короткострокових, а не довгострокових зобов'язань. Це призводить до втрати ліквідності балансу й може спричинити кризу неплатоспроможності в майбутньому. Так, у рибному господарстві за рахунок короткострокової заборгованості у 2019 р. фінансувалось 76,6% сукупних активів, сільськогосподарському машинобудуванні – 68,0%, підприємствах торгівлі продуктами харчування – 83,2% тощо.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що на сьогоднішній день в агропромисловому комплексі України склалась критична ситуація, що загрожує масовим банкрутством підприємств різних видів діяльності у випадку початку загальної рецесії в економіці. Насамперед це стосується виробництва добрив та сільськогосподарського машинобудування. Тому, в кожному конкретному випадку це потребує розробки комплексу антикризових заходів.

Список використаних джерел

1. Дергалюк М.О. Підходи щодо визначення сутності поняття "агропромисловий комплекс" [Електронний ресурс] / М. О. Дергалюк // Економіка та держава. - 2018. - №5. - С. 34-37. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2018_5_10

2. Державна служба статистики України. Економічна статистика, діяльність підприємств [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm

3. Shmygol, N., Galtsova, O., & Varlamova, I. (2018). Developing a methodology to assess the environmental and economic performance index based on international research to resolve the economic and environmental problems of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 366-374.

4 СЕКЦІЯ / 4 SECTION

Обліково-аналітичні аспекти забезпечення сталого розвитку національної економіки

Accounting and analytical aspects of ensuring sustainable development of national economy

Учетно-аналитические аспекты обеспечения устойчивого развития национальной экономики

Буряк А. П., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група ОА-191

Науковий керівник: Сакун О. С., д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: nburyak2002@ukr.net

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПЛАНІВ РАХУНКІВ РІЗНИХ КРАЇН СВІТУ

Розвиток бухгалтерії супроводжувався виникненням великої кількості рахунків, що потребували систематизації. Це завдання було вирішене з появою плану рахунків - важливою складовою бухгалтерського обліку.

При побудові планів рахунків до уваги насамперед беруться загальні принципи побудови, які є спільними для всіх і забезпечують єдність інформації.

Насамперед залежно від розміщення та кодування рахунків відбувається поділ планів рахунків на види. Боримська К.П. виділила чотири основні види: лінійний, десятковий ієрархічний, фасетний і матричний. Першому виду характерний послідовний виклад номенклатури синтетичних рахунків, при цьому укладачі цього виду плану рахунків ставили за мету поєднання логіки його будови бо до структури статей бухгалтерського балансу, або до кругообігу капіталу. Даний план рахунків можна зустріти в країнах з англо-американською обліковою моделлю. Другий вид покладений в основу німецького плану рахунків, як наслідок йому притаманний поділ на десять груп рахунків, які відповідно поділяють ще на 10 підгруп і т.д. Третій вид плану рахунків дозволяє об'єднувати дані з різних рахунків за однаковими ознаками. Згідно з четвертим відбувається поділ плану рахунків на класи та групи, які в свою чергу теж зазнають поділу [1].

У міжнародній практиці мають місце два підходи до структури плану рахунків: автономний (двохрядний) та інтегрований (однорядний).

Згідно з першим підходом відповідно до цілей фінансового та управлінського обліку мають місце дві автономні системи рахунків, а перехід даних з управлінського в фінансовий облік і навпаки відбувається за допомогою рахунків-екранів.

Згідно з другим підходом має місце одна єдина система, в межах якої кореспондуються рахунки управлінського й фінансового обліку.

На даний момент існує три найпоширеніші плани бухгалтерського обліку:

- план рахунків бухгалтерського обліку Європейського Союзу;
- план рахунків організації Африканської єдності;
- план рахунків Англо-Сакської облікової системи.

При цьому кожен з них пристосований відповідно до особливостей використання на практиці в межах відповідної території.

План рахунків бухгалтерського обліку Європейського союзу був складений на основі Директиви ЄС від 25 липня 1978 р. Таким чином при побудові своїх планів рахунків країнами-членами ЄС були враховані всі норми та вимоги, встановлені планом рахунків

бухгалтерського обліку Європейського союзу щодо кожної фінансової звітності, а саме балансу та звіту про прибутки та збитки.

Тим не менш кожна країна пристосовує свій план рахунків відповідно до національних особливостей. Наприклад, Франції та Німеччини – країн, які входять до ЄС. Загальний план рахунків бухгалтерського обліку Франції враховував вимоги, встановлені Директивою ЄС, але у той же час метою його створення було виконання низки завдань, основним з яких було надання достовірної інформації про фінансовий стан і результати діяльності компанії. У Німеччині подібні завдання вирішувалися за допомогою низки законів, при цьому типізація плану рахунків відбувається й у комерційному секторі – на рівні підприємства.

Створення плану рахунків Африканської єдності мало на меті вирішення таких завдань: створення зрозумілої та нескладної у використанні системи рахунків та нормалізація звітних форм.

Головною особливістю плану рахунків організації Африканської єдності є чіткий поділ класів рахунків на два розділи: «Рахунки фінансової бухгалтерії» та «Рахунки управлінської бухгалтерії».

В Англо-Саксонській системі немає загально прийнятих національних планів рахунків (характерно для США, Великобританії, Канади). На відміну від плану рахунків бухгалтерського обліку ЄС, якому притаманний автономний підхід до структури плану рахунків, цій системі притаманний інтегрований підхід. При цьому план рахунків складають використовуючи Леонтьєвський метод «витрати-випуск», який був розроблений для економіки Німеччини та активно використовується у Франції.

Описані вище плани рахунків бухгалтерського обліку були пристосовані відповідно до регіону, де застосовуються. При цьому слід зазначити, що далі зміни в планах рахунків відбуваються під впливом особливостей ведення обліку відповідної країни. Тим не менше ці рахунки були складені з однаковою головною метою – забезпечення зовнішніх та внутрішніх користувачів впорядкованою обліковою інформацією.

Список використаних джерел

1. Боримська К. П. План рахунків бухгалтерського обліку як інтегрована облікова модель: підходи до побудови — [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/67014>.

2. Акулова Д. В. Модель Леонтьєва багатогалузевої економіки — [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrdoc.com.ua/text/48293/index-1.html>.

Брехунова Д. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ОА-171

Науковий керівник: **Гоголь Т. А.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: dashabrehunova@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У ПОЛЬЩІ

Європейський вектор розвитку посідає особливе місце в зовнішній політиці України, тому вже існуючі норми ведення бухгалтерського обліку потребують подальшої модернізації відповідно до вимог ЄС та МСФЗ. Орієнтиром розвитку для України може слугувати позитивна динаміка економічних процесів в країні, що має схожість в географічному положенні, структурі населення, економічному та ресурсному потенціалі. Так, Республіка Польща створила унікальну гнучку економічну систему, яка здатна адаптуватися до нестабільних умов сучасного життя. Саме бухгалтерський облік є одним із найважливіших компонентів побудови економічної системи держави. Тому, доцільно проаналізувати досвід Республіки Польщі в методології організації облікових процесів.

Основним нормативним документом, що регулює ведення бухгалтерського обліку в Польщі є Закон «Про бухгалтерський облік» прийнятий від 29.09.1994 р. З часу набрання чинності (01.01.1995 р.) Закон зазнає постійних змін в процесі пристосування до мінливих вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. За своєю структурою та обсягом він значно відрізняється від прийнятого в Україні Закону «Про бухгалтерський облік» та включає 86 статей і 5 додатків. Польський Закон детально розкриває інформацію щодо оцінювання активів, зобов'язань, власного капіталу, та визначення фінансового результату (*Wycena aktywów i pasywów oraz ustalenie wyniku finansowego*), об'єднання підприємств (*Łączenie się spółek*), складання та подання фінансової та консолідованої фінансової звітності (*Sprawozdania finansowe jednostki; Skonsolidowane sprawozdania finansowe grupy kapitałowej*). Також, він містить такі специфічні як для українського законодавства з бухгалтерського обліку розділи як ведення бухгалтерських книг, інвентаризація (*Inwentaryzacja*), Звіт про платежі до державного управління (*Sprawozdanie z płatności na rzecz administracji publicznej*), охорона даних (*Ochrona danych*) та кримінальна відповідальність (*Przepisy szczególne i przejściowe*). Перелічена інформація послідовно розташована у 11 розділах Закону.

Крім Закону «Про бухгалтерський облік» польські бухгалтери в своїй діяльності застосовують правила і норми національних стандартів бухгалтерського обліку, що видані Комітетом зі стандартів бухгалтерського обліку. У разі відсутності потрібного національного стандарту, можна застосувати Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [6]. У Польщі існує 10 національних стандартів, коли в Україні їх 30. Така невелика кількість стандартів пояснюється тим, що більшість інформації міститься в польському Законі «Про бухгалтерський облік». Проте наявні стандарти досить змістовні і містять всі необхідні дані для організації обліку конкретного об'єкту.

Важливе місце в організації облікових процесів на підприємствах Польщі займає План рахунків бухгалтерського обліку. В Україні затверджено три плани рахунків (для бюджетних установ, для підприємств і організацій і для банків), у Польщі на державному рівні затверджений один типовий план рахунків для бюджетних і комунальних організацій. Комерційні підприємства і організації можуть розробляти власний план рахунків, проте на практиці вони, як правило використовують промисловий план рахунків побудова якого схожа на бюджетний [2].

Щодо фінансової звітності, то інформація з реєстрів бухгалтерського обліку узагальнюється у формі бухгалтерських книг на підставі яких в день закриття книг складається щорічний фінансовий звіт. Він, в свою, чергу включає баланс, звіт про прибутки і збитки та додаткову інформацію (примітки) [5]. Звільняються від подання додаткової інформації лише мікропідприємства. Товариства з обмеженою відповідальністю та компанії, котирувані на фондовій біржі, також повинні підготувати Звіт про управління. Поряд з цим, компанії, що підлягають щорічному обов'язковому аудиту також мають складати звіт про зміни в власному капіталі та звіт про рух грошових коштів. В Україні також існує скорочений та повний комплект фінансової звітності, суб'єкти малого та мікропідприємництва подають скорочений комплект фінансової звітності: Баланс та Звіт про фінансові результати, а великі та середні підприємства – повний комплект: Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів, Звіт про власний капітал та Примітки до річної фінансової звітності [4].

Для виправлення помилок при відображенні господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку у Польщі переважає метод «зворотнього проведення», тобто збільшення оборотів за дебетом або кредитом, що відповідає нормам і правилам МСФЗ. Натомість в українській практиці бухгалтерського обліку поширеним є метод «червоного сторно» (зменшення оборотів) [5].

З метою узагальнення інформації викладеної вище, проведемо порівняльну характеристику основних облікових аспектів Польщі та України. Результати наведемо у таблиці 1.

Таблиця 1 - Порівняльна характеристика основних облікових аспектів Польщі та України

Критерії порівняння	Країна	
	Польща	Україна
1	2	3
<i>Закон «Про бухгалтерський облік»</i>	<p><i>Прийнятий від: 29.09.1994 р.</i> <i>Розділи:</i> 1. Загальні положення 2. Державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності 3. Організація ведення бухгалтерського обліку 5. Фінансова звітність 6. Прикінцеві положення</p>	<p><i>Прийнятий від: 16.07.1999 р.</i> <i>Розділи:</i> 1. Загальні положення 2. Ведення бухгалтерських книг 3. Інвентаризація 4. Оцінка активів, зобов'язань власного капіталу, та визначення фінансового результату 4а. Об'єднання підприємств 5. Фінансова звітність суб'єкта господарювання 6. Консолідована фінансова звітність групи капіталів 6а. Звіт про платежі до державного управління 7. Подання і оприлюднення фінансової звітності 8. Охорона даних 9. Бухгалтерські послуги 10. Кримінальна відповідальність 11. Особливі і перехідні положення</p>
<i>Національні стандарти бухгалтерського обліку</i>	10 стандартів детально описують облік конкретного об'єкта (від 28 до 104 сторінок)	30 стандартів (обсяг всіх стандартів близько 200 сторінок)
<i>План рахунків бухгалтерського обліку</i>	<p><i>План рахунків, для бюджетних і комунальних організацій.</i> Має 4 формати: 1. Бюджетних товариств 2. Територіальних органів самоврядування 3. Бюджетних закладів і самостійних бюджетних установ 4. Закордонних представництв <i>Комерційні підприємства можуть самостійно розробляти план рахунків</i></p>	<p><i>Плани рахунків:</i> 1. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі; 2. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій; 3. План рахунків бухгалтерського обліку банків України. <i>Підприємства, можуть вводити нові субрахунків із збереженням кодів субрахунків затвердженого Плану рахунків.</i></p>
<i>Фінансова звітність</i>	<p><i>Існують повний та спрощений пакет фінансової звітності.</i> Примітки до фінансової звітності мають право складати лише мікропідприємства. Звіт про управління подають товариства з обмеженою відповідальністю та компанії, котирувані на фондовій біржі.</p>	<p><i>Існують повний та спрощений пакет фінансової звітності.</i> Примітки до фінансової звітності мають право не складати лише малі підприємства та мікропідприємства. Звіт про управління подають великі та середні підприємства</p>
<i>Виправлення помилок минулих звітних періодів</i>	Превалює метод «зворотнього проведення»	Превалює метод «червоного сторно»

Джерело: *складено автором на основі [1, 2, 3, 6, 8]

З огляду на проаналізовану інформацію про основні засади організації бухгалтерського обліку в Україні та Польщі, можна стверджувати, що імплементація норм ЄС а також міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в Україні перебуває на стадії впровадження. Ми переконалися що, нормативна база з питань ведення і регулювання бухгалтерського обліку в Польщі є більш деталізованою та ґрунтовною. Тому необхідним є подальше удосконалення облікового законодавства та стандартів у бік європейських та міжнародних вимог з урахуванням реалій ринкової економіки України.

Список використаних джерел

1. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. №291. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>
2. Малишкін О.І. Нормативне забезпечення бухгалтерського обліку в Польщі та в Україні в рамках директив ЄС // Облік і фінанси. – 2017. – № 2. – С. 43 – 49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2017_2_8
3. Малишкін О.І. Плани рахунків підприємств європейських країн у контексті міжнародних стандартів і євроінтеграції // Водний транспорт. – 2019. – № 1. – С. 76 – 83. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2025150>
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
5. Основні моменти організації бухгалтерського обліку у Польщі. URL: <https://migrant.biz.ua/polsha/biznes/bukhhalteriia-v-polshchi.html>
6. Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19941210591/U/D19940591Lj.pdf>
7. Krajowe Standardy Rachunkowości. URL: <https://www.gov.pl/web/finanse/krajowe-standardy-rachunkowosci>
8. Accounting in Poland. URL: https://www.roedl.net/pl/en/services/financial_accounting_payroll/accounting_in_poland.html
9. Accounting and accounting rules in Poland URL: <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/poland/accounting>

Волот О. І., к.е.н., доцент

Сидоренко Ю. В., магістрант, група МФАМп-191

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: e_volot@ukr.net; z33z@i.ua

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ

Робота будь-якого підприємства починається з організації та формування облікової політики, яка передбачає вибір комплексу методичних прийомів, способів та процедур організації і ведення бухгалтерського обліку. Тому облікова політика є важливим інструментом, який сприяє достовірному визначенню фінансового результату та повного розкриття інформації у фінансовій звітності.

Вивченню сутності облікової політики займалися такі вчені як: Т.В. Барановська, Ф.Ф. Бутинець, Л.Г. Лавінська, В.С. Лень, М.С. Пушкар та інші. Проте, питання щодо

сутності та формування облікової політики на даний час висвітлено на недостатньому рівні, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Серед науковців немає єдиної думки щодо визначення терміна «облікова політика». Одна група авторів тлумачить облікову політику як сукупність способів ведення бухгалтерського обліку, які були обрані підприємством. Друга розуміє принципи і правила ведення бухгалтерського обліку на підприємстві (табл.1).

Таблиця 1 - Підходи до визначення поняття «облікова політика» *

№	Автор	Визначення
1	Барановська Т. В	Це комплекс методичних прийомів, способів, процедур організації та ведення бухгалтерського обліку, що обираються підприємством із загально прийнятих або розробляються самостійно з урахування особливостей його діяльності з метою забезпечення захисту прав та інтересів власника (власників, учасників) .
2	Бутинець Ф. Ф.	Це не просто сукупність способів ведення обліку, обраних відповідно до умов господарювання, а й вибір методики обліку, яка дає змогу використовувати різні варіанти відображення фактів господарського життя.
3	Лень В. С.	Сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності.
4	Ловінська Л. Г.	Сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються суб'єктом господарювання для ведення поточного обліку, складання та подання фінансової звітності, визначених Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, іншими нормативними документами, затвердженими Міністерством фінансів.
5	Пушкар М. С.	Сукупність форм ведення і методів бухгалтерського обліку, що формується адміністрацією і головним бухгалтером, виходячи із загальних принципів, методології і організації обліку та конкретних умов діяльності підприємства.

*Джерело: складено авторами на основі [1-5].

Трактування поняття «облікова політика» в законодавстві передбачає, що підприємство до початку звітного періоду вибирає в межах, встановлених стандартами або іншими нормативними документами, певні методи, методики, способи оцінки, форми організації обліку, які використовуються ним для ведення поточного обліку і складання фінансової звітності.

Відповідно до Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» пункту 3 «облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності» [6].

За Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» облікова політика – «конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансових звітів» [7].

Отже, можна зробити висновок, що облікова політика - це сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються суб'єктом господарювання для ведення обліку, складання та подання фінансової звітності в межах, визначених законодавством.

Відповідно до законодавства щодо формування облікової політики, підприємства складають розпорядчий документ під назвою Наказ про облікову політику. Оскільки, законодавством не затверджена типова форма розпорядчого документу про облікову

політику, то всі підприємства мають свободу у організації та формування облікової політики на підприємстві.

Таким чином, можна зробити висновок, що основне призначення прийнятої облікової політики – максимально адекватно відобразити діяльність підприємства сформувавши повну, об'єктивну і достовірну інформацію про неї, корисну для прийняття ефективних економічних рішень, а основний принцип – це постійність та послідовність облікової політики з року в рік.

Список використаних джерел

1. Барановська Т. В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.06.04. Київ, 2005. 21 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручник / Ф.Ф. Бутинець. Житомир, 2000. 640 с.
3. Лень В. С. Організація бухгалтерського обліку : навч. посіб. Київ, 2006. 696 с.
4. Ловінська Л. Г. Про національну облікову політику в Україні. *Економіка України: політико-економічний журнал*. 2006. № 4. С. 22-29.
5. Пушкар М. С. Облікова політика і звітність : навч. посіб. Тернопіль : Карт-бланш, 2004. 141 с.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. *Все про бухгалтерський облік*. 2008. № 27. С. 2-6.
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8. Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки. Дата оновлення: 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020#Text (дата звернення: 01.12.2020).

Грищенко Е. Н., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ОА-171

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: elviragrishchenko5@gmail.com

Науковий керівник: к.е.н., доцент **Акименко О. Ю.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МАЛИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ЗНАЙТИ НОВІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ АБО ЗАКРИТИСЯ?

Проблеми розвитку малого бізнесу в економіці регіонів України цікавлять багатьох науковців: Н. І. Бабкіна – досліджує розвиток малого підприємництва за специфікою міст [4], Н. І. Верхоглядова, О. Д. Чередніченко, І. Б. Стенічева розглядають стратегічні важелі регіонального економічного розвитку на прикладі області [5]; В. Гуманецька розглядає адаптацію малого та середнього бізнесу до господарювання в умовах кризи [6]; О. В. Піскунова досліджує розвиток малого бізнесу за різних форм державної фінансової підтримки, використовуючи при цьому математичне моделювання [7]. Але, зараз в умовах пандемії, основною проблемою виступає те, що замість підтримки малого бізнесу держава спонукає до його закриття. Зазначена проблема і спричинила вибір напрямку дослідження, обумовивши її актуальність та необхідність проведення аналізу дій держави стосовно адаптації малого бізнесу в умовах карантину.

Пандемія змінила життя кожної людини в будь-якому куточку світу. Тепер ми не можемо вийти з будинку без захисної маски, піти на вихідних в кіно великою компанією та провести вечір в розважальному закладі. Більш того, люди почали втрачати роботу, середній та малий бізнес - стабільний прибуток, можливість своєчасної сплати оренди та заробітної плати, стабільні ділові зв'язки, і як висновок - обсяги продажів.

В соціальних мережах з'являється все більше постів з приводу підтримки маленьких кав'ярень, виробництва, почали створювати хештеги з закликанням підтримати малий бізнес. Наприклад, хештег #купуйумалих запустила у Facebook співвласниця київської пекарні March & Co Софія Терехова, підкресливши : «...Вдячна кожному, хто купує у малих виробників. На відміну від великих компаній з великим обігом, малі мають обмежені можливості, вкладають у справу весь час, заощадження та натхнення. Часто все роблять самотужки і дуже хочуть вирости, щоб дати дорогу іншим малим» [1].

Європейська Бізнес Асоціація у березні 2020 року провела експрес-опитування серед представників малого та мікробізнесу стосовно стану розвитку їх власності. Проаналізувавши дане опитування нами було сформовано уявлення про ситуацію, представлене на рис.1 [2].

Як бачимо, вже на початку карантину бізнес зазнав значних змін в негативному сенсі. Але, саме стан малого та середнього бізнесу в країні визначають рівень її економіки. І чим більшу частку даний бізнес займає в ВВП країни, тим вище рівень її економічного розвитку, адже це говорить про належне виконання законів і правильне налагодження суб'єктів господарювання та держави як регулятора. Малий бізнес є підґрунтям зайнятості населення, конкурентоспроможного ринку, завдяки якому споживач отримує якісний товар (роботу / послугу) за оптимальними цінами. Малий бізнес значно впливає на формування національного доходу країни.

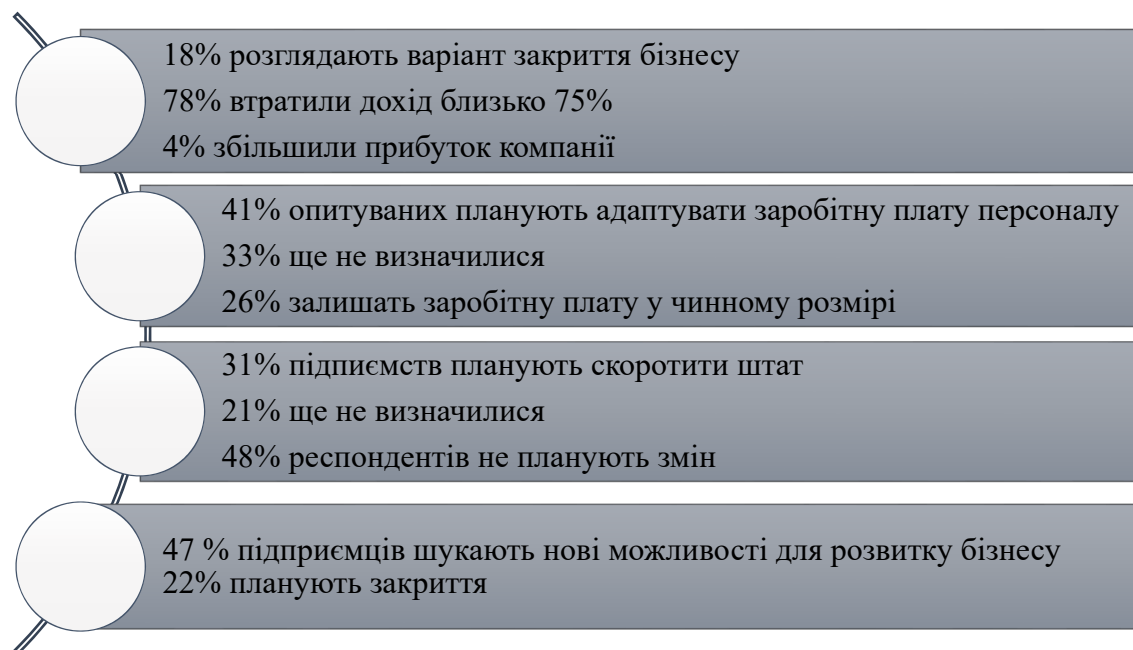

Рисунок 1 - Стан та дії бізнесу після введення карантину

З часу введення обмежень значно сповільнився рівень економічної активності країни, малі підприємства опинилися в ситуації тотальної невизначеності і потребують допомоги з боку держави.

Нами було з'ясовано, яку допомогу держава надає малому бізнесу і чи реальні ці дії.

Отже, урядом розроблено Програму підтримки бізнесу, основними шляхами якої є : кредитні канікули, податкові преференції, безпосередня підтримка представників малого та середнього бізнесу (рис. 2). Програма справді в деяких моментах полегшує

існування малого бізнесу в умовах пандемії, але вона не покриває збитків кожного підприємства. Наразі з 14.11.2020 року в Україні діє карантин вихідного дня, яким передбачено закриття багатьох сфер діяльності суб'єктів господарювання, серед розважальні, ресторани бізнеси тощо. Але, працюють метрополітени, працює громадський транспорт та ще низка сфер, люди перестали ходити в кіно на вихідних, але скупчення відбуваються в продуктових магазинах.

Отже, можемо дійти висновку, що Україна не готова до повного локдауну, а малий бізнес, який є запорукою успішного розвитку економіки країни, не витримає ще більших обмежень з боку влади. І хоча кожен намагається підлаштуватися під умови карантину, дій влади недостатньо для нормального існування бізнесу в Україні та скорочення величезних збитків, які мають підприємці наразі.

Рисунок 2 - Програма підтримки бізнесу в умовах карантину

Список використаних джерел

1. Свій до свого по своє. Як в умовах карантину виживає малий бізнес. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://www.unian.ua>.
 2. Кожен п'ятий малий бізнес може закритися через карантин – опитування ЕВА. Електронний ресурс. URL: <https://eba.com.ua/kozhen-p-yatyj-malyj-biznes-mozhe-zakrytysya-cherez-karantyn-opytuvannya-eva>.
 3. Електронний ресурс. URL : <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
 4. Бабкіна Н. І. Розвиток малого підприємництва туристичної сфери в курортному місті / Н. І. Бабкіна // Держава та регіони. – 2010. – № 4. – С. 4–6.
 5. Верхоглядова Н. І. Стратегічні важелі регіонального економічного розвитку (на прикладі Дніпропетровської області) / Н. І. Верхоглядова, О. Д. Чередніченко, І. Б. Стенічева // Держава та регіони. – 2010. – № 4. – С. 29–32.
 6. Гуманецька В. адаптація малого та середнього бізнесу до господарювання в умовах кризи / В. Гуманецька // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2010. – № 2 (12). – С. 13–15.
 7. Піскунова О. В. Моделювання розвитку малого підприємництва за різних форм державної фінансової підтримки / О. В. Піскунова // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 115–124.
-

Грищенко Е. Н., здобувачка вищої освіти гр. ОА-171

Науковий керівник: к.е.н., доцент **Гнедіна К. В.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: elviragrishchenko5@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АУДИТУ В УКРАЇНІ

В усьому світі останнім часом виникає багато дискусій щодо того, яким повинен бути аудит, а також щодо ролі та місця аудитора у формуванні економічних відносин між суб'єктами господарювання, державними органами, фінансовими установами. У більшості індустріально розвинених країн відбулись зміни у підходах до прийняття рішень щодо подальшого розвитку підприємств. Наразі рішення мають прийматися на основі інтегрованого дослідження діяльності певної компанії. Подальший розвиток на довгострокову перспективу та зменшення шансів на банкрутство потребують уміння своєчасно передбачати ситуацію на ринку та швидко адаптуватися до нових умов, що зумовлює необхідність у незалежній професійній перевірці результатів діяльності підприємств та висловленні думки аудитора щодо повноти та точності інформації у фінансовій звітності суб'єктів господарювання.

Проблеми, пов'язані з аудиторською діяльністю досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені. Автори Н. Кужельний, Е. Петрик, Ф. Бутинець, Г. Давидов присвячують свої дослідження питанням організації аудиту та вказують на певну завершеність формування національної системи аудиту в країні. Вчений Н. Дорош аналізує особливості організації аудиторської діяльності та звертає увагу на важливість контролю якості ринку аудиторських послуг в Україні. Характеристика організації та проведення аудиту в Україні наведена в таблиці 1 [1, 2].

Таблиця 1 - Модель аудиту в Україні

Мета аудиту	
Висловлення думки аудитора у аудиторському висновку щодо відповідності фінансової звітності (за усіма суттєвими аспектами) положенням інструкцій, що регламентують порядок її складання та подання	
Предмет аудиту	Об'єкт аудиту
Уявна конструкція у вигляді позитивного судження аудитора про стан і дії об'єктів, які перебувають у сфері аудиторської оцінки	Під об'єктами аудиту розуміють окремі і взаємозв'язані економічні, організаційні, інформаційні та інші форми функціонування системи, що вивчається, стан яких може бути оцінено кількісно та якісно.
Нормативне регулювання аудиторської діяльності в Україні	
<ul style="list-style-type: none"> - Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [3]; - Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг; - положення Аудиторської палати України; - Нормативні акти міністерств, що встановлюють правила організації аудиторської діяльності та проведення аудиту для конкретних галузей; - Внутрішньофірмові стандарти аудиторської діяльності; - Договір на проведення аудиту або надання аудиторських послуг. 	

**Джерело: складено автором на основі [1,2]*

Ключові проблеми та напрями розвитку аудиту в Україні наведено в таблиці 2. Система аудиторської діяльності потребує вдосконалення та вимагає ефективного розвитку. Зокрема, існує необхідність: модернізувати організацію та проведення зовнішньої перевірки якості аудиторської фірми, встановити чіткі критерії відбору об'єкта контролю, покращити та вивести на новий рівень міжнародну співпрацю професійних аудиторських компаній Україні та закордону; вдосконалити механізм застосування МСА в Україні на практиці; розробити єдину модель ціноутворення на аудиторські послуги; підвищувати кваліфікацію аудиторів в компаніях; популяризувати принципи чесності та об'єктивності аудитора [4-8].

Таблиця 2 - Ключові проблеми та напрями розвитку аудиту в Україні

Проблеми розвитку аудиту	Напрями розвитку аудиту
<ul style="list-style-type: none"> - недостатня кількість кваліфікованих кадрів; - брак достатнього досвіду аудиторської діяльності; - відсутність типових форм документів з аудиту; - низький рівень комп'ютеризації аудиту та відсутність методичних рекомендацій з цих питань; - недостатня кількість методичних розробок з проведення аудиторської діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> - модернізація організації та проведення перевірки якості надання аудиторських послуг; - розробка та вдосконалення внутрішньофірмових методик аудиту; - посилення міжнародної співпраці між вітчизняними та зарубіжними аудиторськими компаніями; - вдосконалення механізму застосування МСА в Україні на практиці; - підвищення кваліфікації аудиторів в компаніях; популяризація принципів етики серед аудиторів.

**Джерело: складено автором на основі [4-8]*

Отже, існує низка проблем у сфері аудиторської діяльності, але й відбувається активний розвиток незалежного аудиту й становлення ринку якісних аудиторських послуг.

З економічним розвитком та динамічними змінами у законодавстві в Україні з кожним роком все більш актуальною та затребуваною стає робота аудиторів та аудиторських фірм. Проведення якісних аудиторських перевірок дозволить підприємствам підвищити ступінь довіри користувачів до інформації, що міститься у фінансовій звітності, що покращить їх інвестиційну привабливість.

Список використаних джерел

1. Бондар М.І. Аудит в АПК: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 188 с. URL: <https://buklib.net/books/21918/>
2. Слюсаренко В.Є. Аудит: сучасний стан та перспективи розвитку на Україні. Монографія. Ужгород; «УжНУ», 2014. 200 с.
3. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>
4. Бутинець Ф.Ф., Малюга Н.М., Петренко Н.І. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2004. 564 с.
5. Бутинець Ф. Ф. Проблеми аудиту в Україні. Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи: зб. тез та виступів на II міжнар. наук.-практ. конф. К.: ННЦ Інститут аграрної економіки, 2006. С. 184–186.
6. Дорош Н. І. Аудит: Методологія і організація: монографія. К.: Знання, 2010. 402 с.
7. Соболев В.М., Слюніна Т.Л., Розіт Т.В. Основні проблеми та перспективи розвитку аудиту в Україні. Бізнес Інформ. № 11. 2013. С. 324-328. URL: http://www.business-inform.net/pdf/2013/11_0/324_328.pdf
8. Подопрігора А.В. Проблеми та перспективи розвитку аудиту в Україні. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/49039/2/2018_Podoprihora_A_V-Problemy_ta_perspektyvy_121-122.pdf

Дроб'язко В. В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ОіО4-1

Науковий керівник: **Горковенко І. В.**, к.е.н., доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва (м. Харків, Україна)

e-mail: vl.drobiazko@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

Важливою ланкою між державою та суспільством є бюджетні установи, для таких установ бухгалтерський облік є системою контролю за наявністю та рухом бюджетних коштів.

Однією з найважливіших ділянок бухгалтерського обліку є своєчасність і правильність нарахування заробітної плати. Адже до більшої частини витрат бюджетних установ відносяться витрати на оплату праці, тому завдяки вчасному нарахуванню заробітної плати здійснюється своєчасна її виплата і таким чином не відбувається накопичення та зростання кредиторської заборгованості.

Порядок ведення бухгалтерського обліку заробітної плати визначається законодавством України та нормативними документами Міністерства фінансів України, Державного казначейства, інструкціями установ і організацій. Основні поняття та положення з оплати праці визначає КЗпП [1]. Він пов'язує усі нормативні акти стосовно обліку праці в Україні. Відповідно до ст.1 Закону України «Про оплату праці» заробітна

плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [2].

В бюджетних установах основною формою оплати праці є почасова, яка має два різновиди: штатно-окладну і погодинну системи оплати. Штатно-окладна система оплати праці передбачає встановлення кожному працівникові місячного окладу відповідно до посади, яку він обіймає.

Методичну основу для створення в обліку інформації та її розкриття у фінансовій звітності щодо виплати працівникам встановлено НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» [3]. До виплат працівникам включають: поточні витрати; виплати при звільненні; інші виплати. Однак у міжнародній практиці використовують МСБОДС 19 «Виплати працівникам», за яким виділено чотири категорії виплат працівникам: короткострокові виплати (заробітна плата, внески на соціальне забезпечення, щорічні відпустки, тимчасова непрацездатність та інше); виплати по закінченню трудової діяльності (пенсії, страхування життя тощо); інші довгострокові виплати та виплати при звільненні [4]. Ці виплати визначаються поточними, якщо вони виплачуються на регулярній основі або плануються до виплати не пізніше ніж закінчується 12 місяців від періоду, в якому такі зобов'язання були нараховані. У протилежному випадку їх слід відносити до довгострокових виплат.

Заробітна плата бюджетних установ обов'язково виплачується два рази на місяць: аванс за першу половину місяця та фактичний місячний заробіток з вирахуванням суми авансу та відрахувань. Розмір авансу, суми заробітку за другу половину місяця та відрахування із заробітної плати відображаються в розрахунково-платіжній відомості працівника, яка містить такі реквізити: табельний номер, прізвище, ім'я та по батькові працівника, сума авансу, розписка про отримання [5]. Підставою для складання розрахунково-платіжної відомості є відповідні документи: накази, таблиці обліку відпрацьованого часу, наряди, виконавчі листки, листки непрацездатності.

Облік заробітної плати в бюджетних установах ведеться за допомогою пасивного субрахунку 6511 «Розрахунки із заробітної плати». За кредитом даного субрахунку відображаються нараховані суми, а за дебетом — відрахування, виплати, суми депонованої зарплати. Суми нарахованої заробітної плати є фактичними видатками бюджетної установи за кодом економічної класифікації видатків 2111 і обліковуються за дебетом рахунків 8011, 8111 і 82 залежно від того, яким працівникам і за рахунок яких коштів проводяться нарахування. Кредитується при цьому субрахунок 6511.

На основі даних розрахунково-платіжної відомості складається меморіальний ордер № 5 «Зведення розрахункових відомостей із заробітної плати та стипендій». До меморіального ордеру прикладаються всі документи, завдяки яким була нарахована заробітна плата (табелі обліку робочого часу, накази про звільнення і прийом на роботу, лікарняні листи). Підсумок меморіального ордеру № 5 заноситься в Головну книгу.

Організація та облік розрахунків з оплати праці впливає на ефективність діяльності бюджетної установи. Тому облік оплати праці працівників потребує удосконалення з урахуванням впровадження сучасних підходів до нарахування заробітної плати і створення ефективної системи розрахунків.

Одним із шляхів удосконалення обліку оплати праці є вдосконалення синтетичного і аналітичного обліку. Необхідно деталізувати субрахунок 6511 «Розрахунки із заробітної плати» по різним категоріям з метою проведення аналізу витрат на оплату праці, покращення роботи бухгалтерів та недопущення помилок. Тому, ми пропонуємо ввести до даного синтетичного рахунку наступні аналітичні рахунки:

- 6511/1 «Розрахунки за посадовими окладами згідно з розрядами Єдиної тарифної сітки»;

- 6511/2 «Розрахунки за надбавками». В свою чергу даний аналітичний рахунок можна поділити ще на 3 підгрупи: 6511/2/1 «За складність і напруженість в роботі»; 6511/2/2 «За вислугу років»; 6511/2/3 «За почесні та спортивні звання»;
- 6551/3 «Розрахунки з індексації грошових доходів»;
- 6511/4 «Розрахунки з середньомісячного заробітку». Даний аналітичний рахунок доцільно поділити на такі підгрупи: 6511/4/1 «Оплата відрядження»; 6511/4/2 «Оплата відпускних»; 6511/4/3 «Компенсація за невикористані дні відпустки»;
- 6511/5 «Розрахунки з матеріальної допомоги на оздоровлення»;
- 6511/6 «Розрахунки з інших виплат, що не належать до фонду оплати праці».

Наступним напрямом вдосконалення системи ведення обліку є спрощення документообігу на підприємстві, яке передбачає зменшення кількості документації за рахунок впровадження накопичувальних документів та формування аналітичної відомості за виплатами персоналу, де відображалась би інформації про відпрацьований та невідпрацьований час, виконання норми працівником, склад працівників, структуру фонду оплати праці.

Для полегшення аналізу розрахунків з працівниками доцільно застосовувати комп'ютерні аналітичні програми. Основною передумовою для успішної роботи аналітиків у комп'ютерному середовищі є побудова комп'ютерної інформаційної системи підприємства, про те це досить трудомістке та витратне вдосконалення. Для автоматизації бухгалтерського, фінансового та кадрового облік, розрахунку заробітної плати, включаючи підготовку обов'язкової (регламентованої) звітності в організаціях, що знаходяться на державному фінансуванні можна використовувати програмний продукт UA – Бюджет.

Отже, в бюджетній установі з метою оптимальної організації обліку оплати праці у наказі про облікову політику варто прописати найбільш досконалі методи ведення обліку розрахунків з працівниками; обґрунтувати вибір форм оплати праці та вказати чинники підвищення продуктивності праці. Окрім того, потрібно створити графік використання робочого часу та, у разі відсутності, створити графік документообігу з оплати праці: вказати виконавців та строки складання документів, які пов'язані з обліком оплати праці.

Також слід відмітити, що на даному етапі відслідковується тенденція відставання рівня заробітної плати працівників сфери від рівня заробітної плати працівників позабюджетного сектору економіки, що негативно впливає на мотивацію працівників. Тому в державному секторі економіки слід провести модернізацію цього сектора в цілому. Адже, скорочення надлишкових державних функцій, оптимізація присутності держави в економіці, здійснення доцільних структурних перетворень, використання сучасних ринкових методів управління зможе забезпечити фінансову й організаційну базу для реформ в організації та оплаті праці та принципово змінити ситуацію.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.71 р. № 332-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 09.12.2020)
2. Закон України «Про оплату праці» Верховна Рада України від 24.03.95 № 108/95-ВР URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (дата звернення 09.12.2020)
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 132 «Виплати працівникам» від 29.11.2011 р. № 1798 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0121-12> (дата звернення: 09.12.2020).
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 19 «Виплати працівникам» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_011 (дата звернення: 09.12.2020).

5. Наказ Держкомстату «Про затвердження типових форм первинної облікової документації зі статистики праці» №489 від 05.12.2008р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0489202-08#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

Король Є. Я., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група 1
Науковий керівник: **Горковенко І. В.**, к.е.н., доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
(с. Докучаєвське, Харківського району, Харківської області, Україна)
e-mail: lizakorol25@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЗАПАСІВ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

В умовах функціонування ринкової економіки основною метою установи виступає отримання і максимізація прибутку, а також надання якісних послуг, що можливо при забезпеченні ефективного використання ресурсної бази. Тому фундаментальною складовою безперебійного функціонування бюджетної установи виступають виробничі запаси, раціональне використання яких забезпечить можливість економічного зростання.

Доцільно сказати, що дана тема є досить актуальною, оскільки полягає в тому, що питання ощадливості й економії державних ресурсів набувають особливого значення на сучасному етапі розвитку економіки України. На сьогодні є необхідною умовою – пошук інших додаткових джерел фінансування бюджетних установ та її підрозділів для виконання своїх обов'язків, передбачених статутною діяльністю. Невірні дані про надходження, наявність, рух виробничих запасів може служити причиною неякісного управлінського обліку і, як наслідок, нести за собою збитки. Одним із шляхів вирішення цих питань є створення ефективних систем обліку і контролю запасів бюджетних організацій.

Метою дослідження є розробка пропозицій з удосконалення системи організації обліку та контролю запасів бюджетних організацій, підвищення їх впливу на результати діяльності.

Питанням організації обліку запасів у бюджетних установах здійснили такі вчені, як: Атамас П. І., Джога Р. Т., Свірко С. В, Т.В., Максимова В.Ф. Так Атамас П. І., стверджував, що Матеріальні запаси – це частина майна, що використовується у виробництві продукції, виконанні робіт і наданні послуг; призначається для продажу безпосередньо або після відповідної обробки; використовується для управлінських потреб організації. Водночас Канєва Т.В. зазначала, що запаси – це оборотні активи в матеріальній формі, які належать установі та забезпечують її функціонування (або перебувають у процесі виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг) і будуть використані, як очікується, протягом одного року; засоби, які ще не задіяні у виробничому процесі і які забезпечують його безперервність. Також, слід зазначити, що визначення терміну «Запаси» трактується в Інструкція з обліку запасів бюджетних установ № 125 та НП(С)БО 123 «Запаси». Згідно інструкції, запаси - визначено як оборотні активи в матеріальній формі, які належать установі та забезпечують її функціонування (або перебувають у процесі виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг), а також будуть використані, як очікується, впродовж одного року [2,4].

У процесі діяльності бюджетних установ у складі інших їхніх оборотних активів у кругообігу беруть участь запаси — комплексна категорія, певна частина об'єктів якої з

очікуваним терміном використання, що становить один рік, забезпечує функціонування зазначених суб'єктів господарювання протягом року, а решта виступає результатом специфічних для бюджетних установ видів діяльності з виготовлення продукції.

Запаси є важливою складовою активів організації. Вони займають лідируюче місце у структурі витрат підприємств різних сфер діяльності, їх облік і оцінка впливає на результати господарської діяльності підприємства та на розкриття інформації про його фінансовий стан. У складі запасів обліковуються: сировина та матеріали; будівельні матеріали; обладнання, конструкції і деталі до установки; спецобладнання для науково-дослідних робіт за господарськими договорами; молодняк тварин на вирощуванні, тварини на відгодівлі, птиця, звірі, кролі, сім'ї бджіл; доросла худоба; малоцінні та швидкозношувані предмети; паливо; матеріали для навчальних, наукових та інших цілей; запасні частини до машин і обладнання; продукти харчування; медикаменти і перев'язувальні засоби; господарські матеріали і канцелярське приладдя; тара; матеріали в дорозі; готова продукція. Порядок обліку запасів бюджетних установ регламентується Інструкцією, затвердженою наказом Державного казначейства України [1].

Облік запасів виконує ряд завдань щодо господарської діяльності бюджетних установ. До головних завдань обліку запасів належать:

- забезпечення правильного і своєчасного документального оформлення операцій з наявності, руху та вибуття запасів;
- правильне виконання належних дій відповідно до нормативної бази;
- контроль за повним збереженням запасів;
- контроль за збереженням та рухом запасів на складі;
- достовірність відображення інформації про запаси.

Головною метою управління виробничими запасами є їх оптимізація, досягнення такого їх рівня, який з одного боку, мінімізує загальні витрати по їх утриманню, підтримці, а, з іншого боку, щоб рівень матеріально-виробничих запасів був би достатньою для рентабельної діяльності організації.

Метою економічного аналізу виробничих запасів є виявлення їх внутрішньовиробничих резервів (пов'язані зі зниженням собівартості продукції і збільшенням прибутку господарської діяльності організації), виявлення резервів під зниження вартості матеріальних цінностей. Для надання якісних своєчасних послуг, збільшення прибутковості необхідно повноцінне, якісне і своєчасне забезпечення матеріальними запасами організації.

Під час організації обліку запасів на підприємстві важливу роль відіграє організація складського обліку. Всередині складів матеріали повинні розміщуватися по секціях, за типом, сортом, розмірами у штабелях, на стелажах і на полицях з таким розрахунком, щоб забезпечити можливість швидкого їх приймання, відпускання і перевірки наявності. За умов правильної організації складського обліку, буде ефективним і облік у бухгалтерії. Одним з напрямів удосконалення організації оперативного й складського обліку запасів є раціоналізація форм документів, документообігу й всієї системи оформлення, реєстрації й обробки інформації

Оцінка запасів, яка є важливим елементом організації обліку запасів та грошовим виразом їхньої вартості, безпосередньо пов'язана з визначенням вартості виконаних робіт, виготовленої продукції чи наданих послуг. Під оцінкою, як правило, розуміють представлення розмірів господарських засобів, їх джерел і результатів господарських процесів у грошовому вимірнику.

З метою здійснення правильної оцінки запасів їх необхідно відповідно класифікувати при постановці на бухгалтерський облік. Класифікація запасів як об'єктів бухгалтерського обліку для цілей оцінки залежить від багатьох факторів, основними з яких є належність запасів до певних їх видів і характер володіння ними.

Однією з грубих помилок, яка виникає при організації обліку запасів, є неправильне віднесення витрат до «інших витрат» при визначенні первісної вартості придбаних за плату запасів. До таких витрат, зокрема, належать прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці і відрядження, інші прямі витрати підприємства на доопрацювання і підвищення якісно технічних характеристик запасів. Також виникають труднощі із визначенням справедливої вартості запасів.

Первісною вартістю запасів вважається справедлива вартість запасів при внесенні до статутного капіталу підприємства, при одержанні запасів підприємством безоплатно, при придбанні у результаті обміну, тощо. Головним недоліком обліку за справедливою вартістю є можливість маніпулювання вартістю і, як наслідок, спотворення показників бухгалтерського обліку. У такому випадку облік не відповідає головному призначенню – наданню достовірної інформації про діяльність підприємства. Визнання справедливої вартості активів найчастіше ґрунтується на цінах активного ринку.

Для визначення справедливої вартості виробничих запасів вважаємо необхідним: визначити стан запасів (нові чи застарілі); проаналізувати існуючі ринки щодо даного об'єкту обліку та ціни на аналогічні запаси; якщо таких ринків не існує, необхідно знайти довідкову інформацію щодо ціни певного продукту; здійснити оцінку справедливої вартості об'єкту обліку, використавши всю доступну інформацію та існуючі методики розрахунків.

Ефективне використання матеріальних цінностей у бюджетній установі є запорукою тривалого її функціонування. Щоб процес був якомога злагодженим та точним, установи державного сектору економіки приділяють значну увагу обліку, контролю та аналізу запасів. Кожний напрям окремо не дасть високого результату, тому установа повинна бути зацікавлена у високій якості кожного з них. Оскільки ведення обліку регламентоване законодавством України, перед відділом бухгалтерії постає завдання виконувати всі затверджені інструкції та положення. За допомогою чіткого ведення обліку відбувається відображення всіх сторін діяльності бюджетної установи на всіх її рівнях. Завдання обліку запасів певною мірою своєрідні та зосереджують свою увагу на таких важливих аспектах: правильне і своєчасне документальне оформлення операцій з надходження, руху та вибуття запасів; контроль за збереженням та рухом запасів на складах; контроль за раціональним використанням запасів та додержанням норм їх використання; своєчасне виявлення запасів, що не використовуються для прийняття рішень щодо їх реалізації чи списання; дотримання чинного законодавства з обліку запасів [1].

Отже, розробка ефективної системи управління матеріальними ресурсами дозволить господарюючому суб'єкту значно покращити свій фінансовий стан. І лише за допомогою контролю можна запобігти втратам або пошкодженню товарно-матеріальних цінностей і виявлення винних у збитках осіб. Аби вірно проводити контроль використання матеріалів, необхідно вивчити їх структуру, яка передбачає групування їх за економічним призначенням, виходячи з функціональної і технологічної ролі та значення у виробничому процесі і технологічними властивостями.

Таким чином, в сучасних умовах господарювання формування оцінки запасів бюджетних установ є особливо актуальною складовою організації обліку. Це пов'язано з тим, що на один і той же вид запасів можуть бути різні ціни у різних постачальників та різні ціни в різні періоди придбання від одного й того ж постачальника. Тому оцінка запасів бюджетних установ уособлює результат визначення та аналізу якісних і кількісних характеристик керованого об'єкта, а також процесу управління виробничо-господарською діяльністю. Слід визнати, що в системі бухгалтерського обліку бюджетних установ саме облік запасів є однією з найскладніших і найвідповідальніших

ділянок, яка вимагає скрупульозності, відповідальності та значних затрат робочого часу через значну кількість об'єктів обліку.

Список використаних джерел

1. Михайло М., Телегунь О. Бухгалтерський облік у бюджетних установах. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 384 с. ;
 2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 123 «Запаси»: затв. Наказом Міністерства фінансів України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1019-10> ;
 3. Про затвердження Інструкції з обліку запасів бюджетних установ № 125 : Наказ від 8 грудня 2000 року. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/law/main.cgi> . ;
 4. Свірко С. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація [Текст] : Київ.: КНЕУ, 2006. 244 с.
-

Костюченко І. А., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ОА-171

Чубикіна А. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ОА-171

Науковий керівник: **Гливенко В. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: irinakostyuchenkoblog45@gmail.com

e-mail: annachubyckina@gmail.com

РЕНТНА ПЛАТА ЯК ФІСКАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

Раціональне використання лісів завжди було і залишається одним з актуальних завдань сьогодення. Як відомо, ліси - це легені планети, у яких розміщено понад 75 % земного біорізноманіття. Важливу роль ліси відіграють також у забезпеченні питною водою великих міст, у створенні доходів домогосподарств сільської місцевості, забезпеченні відновлювальної енергії тощо [1].

Україна розташована у помірному поясі зі сприятливими кліматичними умовами та родючими землями, а це у свою чергу зумовлює наявність лісів у різних природних зонах. Ліси по території України розташовані дуже нерівномірно і відрізняються видами деревних порід та іншою рослинністю. Це в свою чергу зумовлює відмінність у методах ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів.

За даними Державного агентства лісових ресурсів України, за площею земель, вкритих лісом, Україна займає дев'яте місце в Європі (без урахування Росії), але має низький рівень лісистості, всього 15,9%. Для порівняння: Швеція, яка знаходиться на першому місці має лісистість 67,7% , а Польща, яка за площею лісів на 10-му місці, має лісистість 29,8% [2].

Така ситуація спонукає здійснювати першочергові заходи щодо відновлення та збереження лісів.

Фіскальне регулювання є важливою складовою загальної екологічної політики країни. Фіскальне регулювання лісової галузі потребує посилення функції наповнення бюджету, що відповідає за залучення природних ресурсів у господарський обіг, масового впровадження перспективних форм лісокористування, а також багатоцільового використання лісових екосистем у різних сферах діяльності [3].

Згідно з Податковим кодексом України, лісгосподарські підприємства сплачують рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів. Плата за спеціальне використання лісових ресурсів є одним з основних фіскальних регуляторів діяльності постійних лісокористувачів. Основне завдання даного платежу — вилучення на користь держави та територіальних громад тієї частини ренти, яка виникає у зв'язку з дією природних чинників та пов'язана із витратами людської і уречевленої праці в попередні періоди. Об'єктами оподаткування рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є:

- 1) Деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;
- 2) Деревина, заготовлена під час проведення заходів:
 - щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей (у деревостанах віком понад 40 років - рубки догляду за лісом, вибіркові санітарні рубки, вибіркові лісовідновні рубки, рубки, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні рубки і рубки переформування.
 - з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів;
- 3) Другорядні лісові матеріали (живиця, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів)
- 4) Побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин та ін.;
- 5) Використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо - виховних цілей, проведення науково-дослідних робіт [4].

Відповідно до ПКУ, з 1 липня 2020 року вже почали діяти нові ставки рентної плати за заготівлю деревини і застосовуються лише з урахуванням розподілу лісів за поясами, а раніше розмір ставки залежав ще й від розподілу лісів за розрядами [5].

У структурі податкових платежів, які сплачують державні лісгосподарські підприємства, рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів займає, як правило, найбільшу питому вагу, тому виступає вагомою складовою податкового навантаження на діяльність постійних лісокористувачів. Даний платіж нараховується за кубометр заготовленої деревини та з року в рік зростає.

Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів місцевого значення надходить до місцевих бюджетів, що відіграє важливе значення для забезпечення прийняттого рівня фінансової самодостатності територіальних громад, особливо в регіонах з високою лісистістю. Тривалий період база нарахування такої рентної плати була надмірно звуженою, оскільки в частині фіскального регулювання використання лісових ресурсів загальнодержавного значення оподатковувалася лише деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування. Розширення бази нарахування рентної плати за спеціальне лісокористування за рахунок рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства та інших видів рубок, підвищило фіскальну віддачу господарського освоєння лісоресурсного потенціалу.

Удосконалення фіскального інструментарію вилучення ренти має відбуватися шляхом забезпечення прив'язки надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до пріоритетів інвестиційно-інноваційного забезпечення відтворення лісоресурсного потенціалу через формування фінансових фондів розвитку лісового господарства на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

В Україні розвиток лісового господарства гальмує недосконалість фінансово-економічного механізму та податкової бази, яка не враховує довгостроковості у вирощуванні лісу. Оподаткування лісового господарства України впливає на природно-ресурсний потенціал і може як стимулювати, так і гальмувати процеси лісозбереження.

Збільшуючи економічний ефект від господарського освоєння природних ресурсів і надходження платежів за їх використання, важливо не порушити природну рівновагу в еколого-економічних системах, що потребує ґрунтовних досліджень і удосконалення системи оподаткування підприємств лісового господарства. Тому необхідно формувати нову систему оподаткування і фінансування в лісовому господарстві, яка закладе міцні підвалини переходу лісогосподарських підприємств на еколого-економічні засади розвитку та забезпечить досягнення стабільності лісових екосистем.

Список використаних джерел

1. The great importance of Forests in the World - Iberdrola. - URL: <https://www.iberdrola.com/environment/importance-of-forests>
2. Лісове господарство України. - URL: https://ekoinform.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/Brosura_DALR_2019_UA-web.pdf
3. Вдосконалення оподаткування спеціального використання лісових ресурсів. - URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/26805/1/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.PDF>
4. Податковий кодекс (чинна редакція від 13.08.2020 р.). URL: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks/rozdil-ix-rentna-1020946.html>
5. З 1 липня діють нові ставки ренти для лісових ресурсів. - URL: <https://news.dtkk.ua/taxation/other/63574>

Костюченко І. А., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ОА-171

Нагорна А.В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ФК-171

Науковий керівник: **Гнедіна К. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: irinakostyuchenkoblog45@gmail.com

e-mail: aljona2002605@gmail.com

ЯКІСТЬ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ: СУТНІСТЬ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ

Аудит став невід'ємною частиною функціонування сучасної ринкової економіки, який слугує надійним способом підтвердження даних фінансової звітності, що є необхідним як підприємству, так і його акціонерам, постачальникам, кредиторам, інвесторам, фіскальним органам, страховим компаніям і суспільству в цілому, тому питання перспектив розвитку аудиторських послуг в Україні є досить актуальним. Але становлення аудиту на своєму шляху має достатньо проблем, які необхідно вирішувати. Все гостріше постає питання про контроль якості аудиторських послуг на підприємстві. А це, у своє чергу, супроводжується потребою у застосуванні нового системного підходу у вирішенні питань щодо підвищення якості аудиту.

Метою даної роботи є визначення поняття «якість аудиторських послуг» у системі внутрішнього і зовнішнього господарського контролю України та дослідження організації контролю якості аудиторських послуг.

Перш ніж проаналізувати особливості організації контролю якості аудиторських послуг необхідно визначити, що ж розуміється під «якістю аудиторських послуг». Підходи до трактування категорії «якість аудиторських послуг» наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 - Сутність категорії «якість аудиторських послуг»

№	Автори	Сутність категорії «якість аудиторських послуг»
1.	Бутинець Ф. Ф.	Під якістю розуміють максимальне задоволення інформаційних потреб користувачів результатами виконаних аудитором робіт, послуг та супутніх йому робіт відповідно до інтересів власника, суспільства та конкретного замовника в межах вимог чинного законодавства України, стандартів аудиту та Кодексу професійної етики аудиторів [1]
2.	Єременко Д. В.	Якісний аудит – аудит, проведення якого повністю відповідає вимогам стандартів аудиту, бо саме тільки завдяки якості можна забезпечити «...тотожність думки аудитора про достовірність в усіх суттєвих аспектах даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та відповідність вимогам законів України, П(с)БО та інших правил (внутрішніх положень) суб'єктів господарювання згідно із вимогам користувачів дійсному рівню їхньої достовірності» [2]
3.	П.О. Єськов	Якість роботи безпосередньо пов'язана із забезпеченням функціонування фірми, нею визначається якість керівництва і керування (планування, аналіз, контроль). [3]
4.	Козак В.Є., Пономарьов А.А.	Якість аудиторських послуг – це відповідність у всіх суттєвих аспектах виконаних аудиторських процедур вимогам стандартів аудиту, прийнятій програмі надання послуг, умовам договору з замовником, обґрунтованість результатів, отриманих від надання професійних послуг, а також відсутність у діях аудиторської фірми або її персоналу ознак правопорушень [4]
5.	Проскуріна Н.М., Коваленко В.П.	Якість аудиторських послуг можна розглядати як їх здатність задовольняти потреби замовника та суспільства в отриманні достатнього рівня впевненості у фінансовій інформації, що виступає предметом аудиту. Якість аудиторських послуг – категорія, що перманентно змінюється залежно від рівня суспільних відносин та господарської практики країни [5]
6.	Рядська В.В.	Під якістю аудиторських послуг слід розуміти системне дотримання реальної професійної незалежності, вимог чинного законодавства та стандартів аудиту, дотримання Кодексу професійної етики і професійної діяльності у сфері аудиту [6]
7.	Суха О. Р., Марчук О. В.	Якість аудиторської перевірки, особливо аудиторських послуг, гарантує довіру громадськості, яка покладається на інформацію, що надається аудитором в процесі виконання завдань з надання впевненості [7]

*Джерело: [1-7]

Принцип забезпечення якості має бути ключовим при наданні аудиторських послуг. Його сутність полягає у дотриманні аудиторами при наданні послуг вимог Міжнародних стандартів аудиту, чинного законодавства, фундаментальних етичних принципів, положень договору, укладеного із замовником та належного виконання завдань. Забезпеченню якості сприяє раціонально організована система контролю, рівень ефективності функціонування якої позначається на якості аудиторських послуг [8].

В Україні виділяють такі напрями контролю якості аудиторських послуг: 1) зовнішній контроль, що діє на основі чинного законодавства України шляхом проведення постійного моніторингу діяльності аудиторських фірм, а також інформування суспільства про функціонування системи контролю якості аудиторських послуг в Україні [4]; 2) внутрішній контроль, спрямований на усунення ризиків діяльності, проводиться безпосередньо суб'єктами аудиторської діяльності [4].

Питання організації та забезпечення контролю якості аудиторських послуг висвітлено у Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [9]. Згідно Міжнародного стандарту контролю якості 1 «Контроль якості для фірм, що виконують аудит та огляд історичної фінансової інформації, а також інші завдання з надання впевненості та надають супутні послуги» [10] аудиторська фірма повинна запровадити систему контролю якості. Методологічні основи внутрішнього контролю якості викладено в МСА 220 «Контроль якості під час аудиту історичної фінансової інформації» [11].

Міжнародна федерація бухгалтерів через прийняті стандарти аудиту, насамперед МСА 220 «Контроль якості під час аудиту історичної фінансової інформації» [11], вказує на певні складові якості аудиторських послуг, а саме: етичні, що включають в себе незалежність, чесність, об'єктивність, компетентність, професіоналізм та конфіденційність; організаційні, які визначають політику виконавців, прийняття на роботу та внутрішнього контролю якості; методичні, які формують політику вибору й утримання замовників, консультування співробітників, планування роботи та дотримання стандартів аудиту [12].

В Україні ж здійснюється недостатній контроль якості аудиторських послуг. Відсутність практичного досвіду аудиторів і необхідних ресурсів, а також тісний ринок призводять до того, що аудиторські фірми не можуть якісно виконувати аудиторські завдання, за які вони беруться [13].

Важливими факторами забезпечення належного рівня якості аудиторських послуг є інтелектуально-кадровий потенціал аудиторської фірми та сформована культура якості, про що свідчить досвід роботи провідних аудиторських фірм. Головними суб'єктами на ринку аудиторських послуг виступають іноземні компанії, так звана "Велика четвірка" (Ernst and Young (Британія); PricewaterhouseCoopers (Англія); KPMG (США); Deloitte and Touch (Великобританія), які використовують новітні технології та передові методики, що дозволяє їм регулювати основну частину ринку аудиторських послуг в Україні [14].

Отже, можна зробити висновок, що у сучасних умовах дуже важливе місце має контроль якості аудиторських послуг. Якісне надання аудиторських послуг формує відповідну репутацію аудиторської фірми на ринку та свідчить про залучення до роботи висококваліфікованих аудиторів. Наразі в Україні ще недостатній рівень якості аудиторських послуг порівняно із зарубіжними провідними аудиторськими фірмами. Тому нашій країні потрібно переймати зарубіжний досвід, але при цьому враховувати особливості національної системи та розробляти стратегії з покращення якості аудиторських послуг. Адже лише при якісному виконанні аудиторських перевірок користувачі інформації будуть впевнені в точності даних перевіреної фінансової звітності, що дозволить створювати умови для зниження інформаційного ризику при прийнятті рішень.

Список використаних джерел

1. Аудит: сучасні тенденції розвитку в Україні та світі: монографія / Ф. Ф. Бутинець, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко; за ред. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: ЖДТУ. 564 с.

2. Єременко Д.В. Якість аудиторських послуг в Україні. Облік і фінанси АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. № 2. 2010. С. 94-96.
 3. Єськов П.О. Українська асоціація якості - запорука якості в Україні. Факти, 25.10.2009 р. С.3-4.
 4. Козак В.Є., Пономарьов А.А. Контроль якості аудиторських послуг в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2010. № 5, т.3. С. 220-223. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/3459>
 5. Проскуріна Н.М., Коваленко В.П. Якість аудиторських послуг в Україні: реалії та перспективи. Економічний часопис – XXI. № 9-10, 2010. С. 53-57.
 6. Рядська В.В. Аудит в системі економічних відносин України: сучасний стан та концепція розвитку: монографія. Чернігів 2014. 472 с.
 7. Суха О. Р., Марчук О. В. Проблеми і перспективи контролю якості аудиту в Україні // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: Збірник наукових праць. Вип. 3 (39). Рівне, 2007. С. 290-297.
 8. Гнедіна К.В. Організація контролю якості аудиторських послуг. Збірник тез Національного університету «Чернігівська політехніка». Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства. Чернігів, 2020. С.181-183.
 9. Закон України “Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність”. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 9 С.50). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
 10. Міжнародний стандарт контролю якості (МСКЯ) 1 “Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги”. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201(1).pdf)
 11. Міжнародний стандарт аудиту 220 "Контроль якості аудиту фінансової звітності". URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201(1).pdf)
 12. Здирко Н.Г., Рибачок А.В. Аудиторські послуги в Україні в контексті контролю їх якості. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. № 4. 2010. С. 150-156. URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/245.pdf>
 13. Мулик Я.І. Аудиторська діяльність в Україні: сучасний стан, реформування та розвиток. Агросвіт 2020. №7. С.37-47. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/card.php?lang=uk&id=24738>
 14. Соколев В.М., Слюніна Т.Л., Розіт Т.В. Основні проблеми та перспективи розвитку аудиту в Україні. Бізнес Інформ. № 11. 2013. С. 324-328. URL: http://www.business-inform.net/pdf/2013/11_0/324_328.pdf
-

Курганська М. Г., здобувачка вищої освіти 4 курсу, ОО4-1
Науковий керівник: **Горковенко І. В.**, к.е.н., доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва (м. Харків, Україна)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

На сучасному етапі розвитку економіки такі процеси як розширення міжнародних зв'язків, стандартизація усіх сфер діяльності національної економіки, глобалізація стають головною причиною вдосконалення законодавства та всіх стандартів та доведення їх до міжнародних норм.

Стан економічної ситуації в бюджетній сфері потребує вдосконалення системи обліку і теоретичного перегляду з метою урахування нових явищ, процесів, що виникли в сучасних умовах.

Основним завданням обліку у процесі фінансово-господарської діяльності бюджетної установи є забезпечення своєчасного, точного, повного відображення всіх господарських операцій у бухгалтерських документах та використання виділених коштів з бюджетів різних рівнів за цільовим призначенням.

Оскільки бухгалтерський облік в бюджетних установах має певні особливості: організація обліку в розрізі статей бюджетної класифікації; окремий облік отриманих асигнувань з бюджетів різних рівнів та власних надходжень; розподіл обліку видатків за джерелом покриття : на ті , що фінансуються з загального фонду та спеціального фонду; окремий облік касових та фактичних видатків; контроль виконання кошторису видатків; сувору відповідність обліку і звітності вимогам нормативних документів; галузеву специфіку обліку в установах культури, науки, освіти, управління. То в сучасних умовах є необхідним формування нових підходів до реалізації функцій та завдань бухгалтерського обліку в бюджетних установах [1].

Вдосконалення бухгалтерського обліку у бюджетних установах може забезпечити: підвищення ефективності управління ресурсами бюджетної установи; задоволення потреб розпорядників бюджетних коштів у відповідності з прийнятим законом України «Про державний бюджет України»; забезпечення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів; своєчасне та повне здійснення перерахування асигнувань усім рівням бюджетів для подальшого їх використання для реалізації соціальних програм органів місцевого самоврядування; вдосконалення системи стратегічного бюджетного планування; підвищення рівня гласності та прозорості ведення бухгалтерського обліку [2].

Одним з шляхів вдосконалення бухгалтерського обліку бюджетних установ та органів Держказначейства, можна вважати внесення певних доповнень в інструктивні документи. Наприклад:

1. Відображення в бухгалтерському обліку бюджетних установ первинних документів повинно відображатись в тому місяці, в якому складено первинний документ;

2. Відображення в бухгалтерському обліку бюджетних установ первинних документів повинно здійснюватись після реєстрації зобов'язань в органах Держказначейства;

3. Реєстрація зобов'язань бюджетною установою повинна бути здійснена в органах Держказначейства на протязі трьох робочих днів після їх виникнення (після дати складання первинного документу).

Наступним методом покращення бухгалтерського обліку в бюджетних установах та організаціях України є впровадження широкого використання інформаційних технологій, оскільки це надасть можливість спростити обліковий процес, підвищити

оперативність отримання облікових даних в різних аналітичних розрізах, а отже дозволить використовувати облікову інформацію з метою забезпечення суворого контролю за витрачанням бюджетних ресурсів, за їх цільовим призначенням, що збільшить економію ресурсів держави (у т.ч. паперу) та часу. Досвід європейських країн підтверджує ефективність заходів щодо комп'ютеризації обліку, проте необхідним є чіткий розподіл обов'язків між бухгалтерами. Це дозволить покласти відповідальність за правильне ведення бухгалтерського обліку на певній ділянці на окремих осіб [3].

Третій елемент покращення організації обліку та контролю це структурування наказу про облікову політику. В ньому необхідно виділити основні розділи: загальні положення, організаційно-правова форма установи, фінансування, галузева належність установи, види діяльності установи (основні та додаткові) відповідно до статуту, облік різних ділянок. Економічна класифікація видатків демобілізує використання коштів за їхніми предметними ознаками - заробітна плата, нарахування на заробітну плату, оплата комунальних послуг, усі види господарської діяльності, виплати населенню та інші категорії і надає можливість виділити захищені статті видатків бюджету та забезпечує єдиний підхід до всіх розпорядників та одержувачів коштів. Такий розподіл надає можливість виділити захищені статті бюджету і забезпечити єдиний підхід до планування і обліку видатків бюджетними установами.

Основна проблема реформування бухгалтерського обліку бюджетної установи – це впровадження системи обліку з урахуванням вимог міжнародних стандартів без наявності відповідних програм переходу на єдині методологічні засади та стандартизованого організаційного й інформаційного забезпечення облікового процесу [4].

У результаті здійснених законодавчих змін бухгалтерський облік бюджетних установ наблизився до загальноприйнятих принципів міжнародної практики. В разі переходу на ведення обліку за міжнародними стандартами варто також і запозичувати відповідну термінологію, щоб уникнути проблем, пов'язаних з обліком доходів [4]. Не менш важливим є питання відображення операцій у первинних документах. Тому необхідно якомога швидше розробити форми меморіальних ордерів та карток аналітичного обліку для підвищення ефективності організації бухгалтерського обліку

Отже, можна зробити висновок, що для вдосконалення системи бухгалтерського обліку в державному секторі необхідно сформувати єдину законодавчо-нормативну базу, адаптувати її до міжнародних стандартів та норм, удосконалити методологію складання звітності та запровадження інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Атамас П. Й. Облік у бюджетних установах: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 288 с.
2. Атамас П. Й. Основи обліку в бюджетних організаціях: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 284с.
3. Васильєва В. Г. Удосконалення організації і методики обліку та контролю доходів і видатків у бюджетних установах. *Економічний простір*. 2018. № 138. С. 164-182
4. Ценклер Н.І. Тенденції розвитку бухгалтерського обліку в державному секторі: міжнародний контекст. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. №2(43). С.75-81

Норець Д. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ОА-171
Науковий керівник: **Волот О. І.**, к. е. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: darina.norets@gmail.com

СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ДЛЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ПЕРЕХОДУ

В наш час значна увага приділяється спрощеній системі оподаткування, адже вона має ряд переваг, зокрема звільнення від деяких податків, таких як податок на прибуток, податок на майно в частині земельного податку, рентна плати за спеціальне використання води (платники податку четвертої групи) [5]. Основна мета спрощеної системи оподаткування - полегшити ведення бухгалтерського обліку, розрахунку податків і ведення звітності в цілому [6].

Дослідженням цього питання займалися Мальшакова С. [1], Онищенко В. П. [2], Онісіфорова В. Ю. [3], Сідельнікова В. К. [3] та інші, однак воно досі залишається актуальним.

Перш за все необхідно зазначити, що відповідно до статті 291 Податкового кодексу України (далі ПКУ) [5], суб'єкти господарювання – юридичні особи можуть бути платниками єдиного податку лише третьої групи, за винятком товаровиробників сільськогосподарської продукції, які мають право бути платниками єдиного податку третьої та четвертої групи.

Платниками єдиного податку третьої групи можуть бути лише ті суб'єкти господарювання обсяг річного доходу яких не перевищує сім мільйонів гривень. Якщо платник єдиного податку отримав річний дохід у більшій сумі, то він зобов'язаний перейти на загальну систему оподаткування.

Також у статті 291 ПКУ зазначений перелік видів діяльності, якими не можуть займатися платники єдиного податку. До такої діяльності належать: вироблення та продаж підакцизних товарів, обмін іноземної валюти, видобуток та реалізація корисних копалин, крім реалізації корисних копалин місцевого значення, тощо [5].

Перевагами третьої групи спрощеної системи оподаткування порівняно з загальною є:

- відсутність податкового обліку витрат;
- відсутність податкових коригувань;
- не застосовуються правила трансфертного ціноутворення;
- не сплачується податок на прибуток [4].

В багатьох випадках застосування єдиного податку є вигідним для підприємства з фінансової точки зору. Однак, проаналізувавши це питання, слід зазначити, що якщо підприємство має великі витрати, які значно зменшують фінансовий результат, то може виникнути ситуація, коли єдиний податок, який необхідно сплати виявиться вищим аніж податок на прибуток. Також, наприклад, якщо витрати підприємства протягом декількох періодів є більшими аніж доходи, то однозначно, підприємству вигідніше застосовувати загальну систему оподаткування.

Платник єдиного податку третьої групи може обрати бути платником ПДВ або ні. Якщо платник єдиного податку третьої групи не є платником ПДВ, то ставка податку для нього становить 5% від доходу, а якщо є платником ПДВ, то – 3% від доходу. Перед тим, як обрати бути підприємству платником ПДВ або ні управлінському персоналу необхідно проаналізувати, який варіант є більш вигідним. Наприклад, якщо підприємство має багато постачальників – платників ПДВ і відповідно велику суму податкового кредиту, то йому більш вигідно бути платником ПДВ, а особливо, якщо податковий кредит перевищує податкове зобов'язання.

Слід також зазначити, що за спрощеною системою оподаткування дозволено розрахунки з покупцями та постачальниками лише у грошовій формі. Тому, якщо на підприємстві досить часто здійснюються бартерні операції, видача векселів, або

зарахуванням зустрічних вимог, то обрання спрощеної системи оподаткування може бути не найкращим варіантом.

Наприклад, якщо підприємство має постійних постачальників, розрахунок з яким здійснюється бартером. У випадку якщо підприємство вирішить стати платником єдиного податку, а його постачальники відмовляється від здійснення операцій у грошовій формі, то такому підприємству доведеться шукати нових постачальників, умови постачання яких можуть виявитися гіршими (вища ціна, нижча якість продукції, відсутність знижок, тощо).

Таким чином, можемо виділити наступні недоліки третьої групи спрощеної системи оподаткування:

- встановлено суму граничного доходу за рік;
- базою оподаткування є дохід, встановлений статтею 292 ПКУ, а не прибуток;
- дозволена лише грошова форма розрахунків.

Щодо юридичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників, якщо такий суб'єкт господарювання обирає третю групи єдиного податку, то він повинен відповідати тим самим вимогам, що і інші платники єдиного податку третьої групи.

Відповідно до статті 291 ПКУ платниками єдиного податку четвертої групи можуть бути лише ті сільськогосподарські товаровиробники у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий рік дорівнює або перевищує 75 відсотків. Не можуть бути платниками єдиного податку:

- суб'єкти господарювання, які отримують більшу половину доходу від продажу декоративних рослин за винятком зрізаних квітів, вирощених на угіддях, які належать сільськогосподарському товаровиробнику на праві власності або надані йому в користування, та продуктів їх переробки), диких тварин та птахів, хутряних виробів і хутра, за винятком хутрової сировини;

- суб'єкти господарювання, діяльність яких пов'язана з виробництвом або реалізацією підакцизних товарів, окрім виноматеріалів первісного виробництва [5].

Однією з переваг платників єдиного податку четвертої групи є те, що вони звільнюються від сплати податку на майно за земельну ділянку, від сплати земельного податку за передану в оренду земельну ділянку [1], а також, як і інші платники єдиного податку – від сплати податку на прибуток.

Найчастіше суб'єкти господарювання, які відповідають вимогам, встановленим для платників єдиного податку четвертої групи, обирають цю групу. Однак, якщо витрати підприємства перевищують дохід, то йому може бути більш доцільно перебувати на загальній системі оподаткування.

Проаналізувавши це питання, можемо зробити висновок, що в більшості випадків, суб'єктам господарювання – юридичним особам вигідно бути платниками єдиного податку, за умови, що вони відповідають встановленим вимогам. Однак, деяким підприємствам більш раціонально перебувати на загальній системі оподаткування. Доцільність обрання спрощеної або загальної системи оподаткування залежить від розміру доходу та прибутку підприємства, форми розрахунків з покупцями і постачальниками, а для товаровиробників сільськогосподарської продукції – ще й від оцінки земельної ділянки, яка використовується для сільськогосподарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Мальшакова С. Аналізуємо систему оподаткування // AgroOne: журнал. – 2018. - № 11 (36) [Електронний ресурс]. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/agro-4-nalogooblozhenie-selxozpredpriyatij-12-analiziruem-sistemy-nalogooblozheniya> (дата звернення 15.12.2020).

2. Онищенко В. Спрощена система оподаткування // Головбух: електронний журнал. – 2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7121-sproshchena-sistema-opodatkuvannya> (дата звернення 15.12.2020).
3. Онісіфорова В. Ю. Спрощена система оподаткування: сучасний стан, переваги, недоліки та перспективи / В. Ю. Онісіфорова, В. К. Сідельнікова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. - 2019. - № 2. - С. 158-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2019_2_16 (дата звернення 15.12.2020).
4. Переваги та недоліки спрощеної системи (група 3 юрособи). // Професійний бухгалтер: газета. – 2019. № 44. [Електронний ресурс]. URL: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/433> (дата звернення 15.12.2020).
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>, вільний
6. Спрощена система оподаткування ТОВ: як розібратися ? [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://pravdop.com.ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/uproshennaya-sistema-nalogooblozheniya-ooo-kak-razobratsya-05-2020-101/> (дата звернення 15.12.2020).

Акименко О. Ю., к. е. н., доцент,
Норець Д. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ОА-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: darina.norets@gmail.com

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Відповідно до статті 42 Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1]. Враховуючи, що підприємницька діяльність може здійснюватися в різних масштабах, підприємництво можна розподілити на мале, середнє та велике [4].

Дослідженням питання розвитку малого підприємництва займалися багато науковців, зокрема Еро О. [3], Іванілов О. С. [4], Крисак А. О. [5], Мусятовська Л. Й. [5], Терещенко Я. І. [8], Шандова Н. В. [9] та інші, однак воно досі залишається актуальним.

Метою написання наукової роботи є дослідження переваг розвитку малого підприємництва, а також проблеми та перспективи його розвитку в Україні.

Основними перевагами розвитку малого підприємництва є:

- зростання конкуренції на ринках;
- наповнення ринку товарами на які є попит;
- створення нових робочих місць, що в свою чергу зменшує безробіття і покращує рівень життя населення;
- мале підприємництво може змінити структуру економіки (в країнах зі сприятливими умовами для ведення бізнесу переважну частину ВВП виробляють малі й середні підприємства) [5].

За даними 2019 року в Україні налічувалось 23749 малих підприємств, частка яких у загальній структурі становила майже 95%. Однак їх діяльність важко назвати ефективною так

як ними було вироблено лише 16% ВВП, в країнах Західної Європи цей показник у 2 рази вищий [6].

Якщо проаналізувати структуру малого підприємництва в Україні, то слід зазначити, що найбільша частка, трохи більше ніж 28%, припадає на торгівлю та ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів. У країнах Європи більшість малих підприємств безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції. Тому доцільно найбільше уваги приділити розвитку саме виробничих підприємств.

Проаналізувавши проблеми з якими зіштовхується малий бізнес, слід зазначити, що однією з найбільших серед них є недостатня кількість коштів для створення та розвитку підприємства. У багатьох Європейських країнах особам, які хочуть розпочати бізнес надаються певні пільги щодо кредиту, які стосуються як невеликого відсотку кредитування, звільнення від сплати відсотки за певний період, так і можливості не віддавати кредит, якщо діяльність підприємця буде збитковою, і він буде змушений її припинити. Щодо останнього варіанту - він може бути задіяний лише в країнах з досить розвиненою економічною системою та стабільною економікою.

У лютому 2020 року в Україні була запроваджена програма «Доступні кредити 5-7-9%», метою якої є надання доступних кредитів для розвитку малого підприємництва в Україні. За цією програмою підприємець може отримати кредит на 5 років для створення або розвитку малого підприємства під 5%, 7% або 9%. Однією з умов отримання кредиту під 5% річних є створення двох робочих місць протягом першого кварталу. Якщо підприємець отримав кредит під 7% або 9%, то за кожне нове робоче місце компенсаційна відсоткова ставка зменшується на 0,5% річних, але не нижче 5% [2]. Таким чином уряд мотивує підприємців створювати нові легальні робочі місця.

Однак, не всі підприємці та бажаючі створити власний бізнес зможуть взяти кредит через ризик неефективної та збиткової діяльності підприємства, який залежить від багатьох факторів зовнішнього та внутрішнього характеру. Одним з варіантів вирішення даної проблеми є проведення грантових програм. Наразі проводяться наступні програми для підтримки малого бізнесу: «Initiative East», «EUREKA», також можна отримати грантову підтримку від Європейського фонду для Південно-Східної Європи (EFSE), Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) [7] та інших фондів.

Однією з цікавих програм є програма ЄС «Еразмус для молодих підприємців». Вона дає можливість молодим та діючим підприємцям навчатися у досвідчених керівників малого бізнесу в інших країнах-учасниках цієї Програми [7].

Окремо слід відзначити проблему недостатньої інформованості підприємців про можливості та перспективи для подальшого розвитку (кредитні програми та гранти). Тому уряду необхідно звернути увагу на те, щоб якомога більше охочих змогли отримати інформацію щодо розвитку малого підприємництва в Україні.

Більшість підприємців вважає, що найбільшою проблемою, яка гальмує розвиток малого підприємництва є високе податкове навантаження [3]. Отже, потребує перегляду та вдосконалення система оподаткування малого підприємництва (особливо тих, що пов'язані з сферою виробничої діяльності та розвитком інновацій).

Проаналізувавши питання можна зробити висновок, що незважаючи на досить значний відсоток малого підприємництва в Україні його діяльність є малоефективною. Більшість суб'єктів малого підприємництва пов'язані з торгівлею або наданням послуг. Для того, щоб стимулювати підприємців розвивати діяльність і в інших сферах, уряду необхідно надавати додаткові пільги для підприємців, у тому числі й в оподаткуванні, та фінансову підтримку, наприклад, шляхом проведення грантових програм або доступного кредитування.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV, зі змінами та допов. // Офіц. сайт ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. «Доступні кредити 5-7-9%» державна програма підтримки малого бізнесу. *Ощадбанк*: офіційний сайт. URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/business/579>.
3. Еро О. Як підтримати малий бізнес в Україні. 28.03.2019. URL: <https://eba.com.ua/yak-pidtrymaty-malyj-biznes-v-ukrayini>.
4. Іванілов О. С. Малий бізнес. Економіка підприємства: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Іванілов — К.: Центр учбової літератури, 2009. URL: https://pidru4niki.com/17190512/ekonomika/maliy_biznes.
5. Крисак А. О., Мусятовська Л. Й. Актуальні проблеми розвитку малих підприємств в Україні та перспективні напрями їх вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 14. С. 21 – 26. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/14_2019/6.pdf.
6. Малий та середній бізнес в Україні дає 55% ВВП – Кабмін. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10596576-maliy-ta-seredniy-biznes-v-ukrajini-daye-55-vvp-kabmin.html>.
7. Перелік грантів для малого та середнього бізнесу. *Шепетівська міська рада*: офіційний сайт. 27.05.2020. URL: <https://shepetivka-rada.gov.ua/perelik-grantiv-dlya-malogo-ta-serednogo-biznesu-2>.
8. Терещенко Я. І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні. Двадцять друга всеукраїнська практично-пізнавальна інтернет – конференція. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/52-dvadtsyat-druga-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/535-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-malogo-pidpriemnitstva-v-ukrajini>.
9. Шандова Н. В. Сучасні проблеми розвитку підприємництва в Україні. *Economy*. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/935>.

Палєєва В. Р., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ОА-171

Науковий керівник: **Гоголь Т. А.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: paleevalada99@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У ПОРТУГАЛІЇ

В період глобалізації економіки та стрімкого розвитку міжнародних відносин все більшого значення набуває аналіз та вивчення особливостей бухгалтерського обліку та звітності зарубіжних країн та залучення їх позитивного досвіду для економічного розвитку України. Тому, розглянемо підходи до організації обліку на прикладі Португалії - держави – члена Європейського співтовариства, яка як і Україна пройшла тривалий час реформування системи бухгалтерського обліку.

Для Португалії, як і для більшості країн ЄС, характерна континентальна модель бухгалтерського обліку, специфіка якої обумовлена високою залежністю від банківської системи та держави. Оскільки залучення фінансових інвестицій здійснюється за посередництвом банків, то і фінансова звітність направлена, в першу чергу, для них, як основних користувачів облікової інформації. Крім того, облік носить консервативний характер та має детальний юридичний регламент обліку та звітності з боку держави [4].

На законодавчому рівні бухгалтерський облік та звітність в Португалії регулюється Торговельним кодексом, Загальним планом бухгалтерської справи і податковими законами [3,

ст.276]. Головною особливістю португальської бухгалтерської системи - є залежність від податкового законодавства. Навіть якщо виникають розбіжності між бухгалтерськими принципами, викладеними в Загальному плані бухгалтерської справи і податковими положеннями, пріоритет віддається останнім.

У процесі створення органу, який би займався розробкою стандартів та Національного плану рахунків, обов'язкових для виконання всіма господарюючими суб'єктами країни, було взято за основу французьку модель бухгалтерської системи та в 1976 році в Португалії створено Комісію зі стандартизації бухгалтерського обліку (Comissao de Normalizacao Contabilistica (CNC)), що підпорядковується Міністерству фінансів. А в 1977 році було прийнято перший в Португалії Загальний план бухгалтерської справи (Plano Oficial de Contabilidade (POC) [1, ст.43].

У 1986 році Португалія приєдналася до Європейського Союзу. Це вимагало реформування бухгалтерської системи країни у відповідності до Директив ЄС, що посприяло створенню нової редакції Плану бухгалтерського обліку у 1989 році, а згодом його переглядом та удосконаленням у 1991 році відповідно до вимог ЄС [8].

Згодом у 2007 році, в контексті міжнародної інтеграції, система бухгалтерського обліку та звітності у Португалії почала зазнавати всебічного процесу трансформації, зокрема перехід від POC, що базувався на чітких правилах, заснованих на впливі податкового законодавства, до економічного підходу, що характеризувався створенням в 2009 році Системи стандартизації бухгалтерського обліку (Sistema de Normalização Contabilística (SNC), яка базується на бухгалтерських принципах та керується відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) [8].

Основні елементи Системи стандартизації бухгалтерського обліку наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 - Основні елементи Системи стандартизації бухгалтерського обліку (SNC)

Елемент	Характеристика
Концептуальна основа <i>Estrutura Conceptual (EC)</i>	Сукупність концепцій структурування бухгалтерського обліку, на яких ґрунтується складання і подання фінансових звітів.
Основа для подання фінансової звітності <i>Bases para a Apresentação de Demonstrações Financeiras (BADF)</i>	Встановлює основні принципи, на основі яких повинна складатися фінансова звітність та загальних вимог, що дозволять забезпечити сумісність фінансової звітності за попередні періоди або з фінансовою звітністю інших суб'єктів господарювання.
Моделі фінансової звітності <i>Modelos de Demonstrações Financeiras (MDF)</i>	Містить перелік стандартизованих, але гнучких форм фінансової звітності для загального режиму, малих та мікро- підприємств, а також організацій некомерційного сектору.
Код рахунку <i>Código de Contas (CC)</i>	Кодифікована та уніфікована структура рахунків, яка спрямована на захист потреб різних користувачів, приватних та державних, та сприятиме розвитку приватних та офіційних платформ та баз даних.
Стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності <i>Normas Contabilísticas e de Relato Financeiro (NCRFs)</i>	Вони становлять інструмент стандартизації, де передбачаються різні технічні методи та процедури, розпізнавання, вимірювання, представлення та розкриття економічної та фінансової інформації, що вважається доречною та мінімальною для відповідних суб'єктів господарювання.

<p><i>Norma Contabilísticas e de Relato Financeiro para Pequenas Entidades (NCRF-PE)</i> – стандарт для малих підприємств; <i>Norma contabilística para microentidades (NC -ME)</i> – стандарт для мікропідприємств; <i>Norma contabilística e de relato financeiro para entidades do setor não lucrativo (NCRF -ESNL)</i> – стандарт для суб'єктів некомерційного сектору</p>	
<p>Інтерпретаційні стандарти <i>Normas interpretativas (NI)</i></p>	<p>Призначені для роз'яснення та / або для вказівки щодо змісту інших інструментів, що складають SNC</p>

* джерело узагальнено автором на основі [8.9]

Нова національна модель стандартизації бухгалтерського обліку запровадила оновлену термінологію для рахунків та статей, було введено нові терміни (біологічні активи та активи, що утримуються для продажу) [9] та змінено форму і структуру фінансової звітності.

Відповідно до пункту 2.1.4 SNC BADF повний пакет фінансових звітів в Португалії включає Бухгалтерський баланс, Звіт про прибутки та збитки, Звіт про зміни власного капіталу, Звіт про рух грошових коштів (прямий метод) і Додаток [8].

Щодо Балансу Португалії, то SNC вніс деякі зміни, серед яких – вертикальна модель даного звіту, тобто власний капітал та зобов'язання тепер знаходяться не праворуч від активів, а після них. Також, ще однією важливою зміною, порівняно зі старою моделлю, є вилучення двох граф, у яких відображалися валові доходи та амортизація. Тепер залишилися лише дві графи, пов'язані із значенням чистого доходу за поточний рік та попередній. Крім того, з'явилася графа «Примітки», яка призначена для посилань на роз'яснення, що містяться у Додатку. У Балансі активи представлені відповідно до критерію підвищення ліквідності, тоді як пасиви - у порядку зростання терміну погашення зобов'язань.

Нинішній формат Балансу та інших обов'язкових фінансових звітів є однаковими як для індивідуальних, так і для консолідованих звітів. Вони мають мінімальний перелік статей, куди можна додавати елементи залежно від концепцій суттєвості та агрегації, і коли рядки не мають значень, їх можна видаляти, що сприяє оптимізації простору [7].

Звіт про прибутки та збитки показує яким є результат суб'єкта господарювання на кінець певного періоду часу. З впровадженням SNC Звіт про прибутки та збитки також зазнав змін. Тепер він так само, як і Баланс, складається за вертикальною моделлю. SNC встановила обов'язковою форму Звіту про прибутки та збитки з класифікацією витрат за елементами, однак підприємство за бажанням може додатково подати даний звіт із класифікацією витрат за функціями. За старою моделлю обидві форми звіту були обов'язковими. При складанні консолідованого звіту в заключній частині Звіту про прибутки і збитки наводиться інформація про чистий прибуток або збиток за відповідний період, який показує частину прибутку або збитку, що відноситься на власників капіталу материнської компанії, та частину прибутку, що відноситься на частки меншості, а також базовий прибуток на акцію [7].

Звіт про зміни власного капіталу запроваджено новою системою бухгалтерського обліку. Він був створений з метою відображення всіх змін у капіталі між двома звітними періодами, тобто для пояснення змін, що відбулися у грошовому вираженні та у складі власного капіталу. Це єдина фінансова звітність, яка не містить порівняльної інформації, тому вимагає подання звіту за звітний період та іншої звітності за попередній період.

Звіт про рух грошових коштів є невід'ємною частиною фінансової звітності і навіть вважається найважливішою його частиною, оскільки дозволяє користувачам оцінити

здатність компанії продовжувати свою діяльність. Основна зміна, введена SNC стосовно цієї моделі, це обов'язок представити грошові потоки від операційної діяльності, використовуючи прямий метод. У попередньому плані бухгалтерського обліку можна було звітувати про потоки операційної діяльності прямим або непрямим методом [9].

У Додатку наводиться інформація про основи підготовки фінансової звітності та прийняту облікову політику, а також інформація, яка не знайшла відображення у фінансових звітах, але важлива для користувачів при прийнятті ними рішень. Порівняно з Додатком, рекомендованим РОС, SNC розширив перелік інформації, яка в ньому наводиться.

Отже, порівняно з РОС, система, заснована на принципах SNC, веде до більш сучасної, прозорої та об'єктивної фінансової звітності, що надається користувачам.

Усі суб'єкти, які підпадають під дію SNC, повинні представити повний набір фінансової звітності. Однак для суб'єктів господарювання, які приймають NCRF-PE або Спеціальний спрощений режим, представлені вище моделі є спрощеними з меншою деталізацією статей, а Звіт про зміни власного капіталу, Звіт про рух грошових коштів, а також Звіт про прибутки і збитки за функціями (за наявності) не складаються [9]. Суб'єкти мікропідприємства звільняються і від подання Додатку.

У 2016 році було внесено зміни до SNC, прийнятого в 2009 році. Зокрема:

- незначні зміни у показниках фінансової звітності, що вимагається стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності, у бік спрощення, особливо стосовно мікропідприємств, а також збільшено перелік інформації, що має бути наведена у Додатку;
- зміна номенклатури деяких рахунків;
- зміна обмежень, що визначають різні категорії суб'єктів;
- обов'язковим є прийняття системи постійної інвентаризації суб'єктів господарювання, які застосовують SNC або Міжнародні стандарти фінансової звітності.

Відповідно до вимог законодавства, стандарти МСФЗ застосовуються всіма португальськими та іноземними публічними компаніями. Малі суб'єкти господарювання можуть обирати між стандартами МСФЗ, прийнятими ЄС, та національними стандартами бухгалтерського обліку Португалії, розроблені SNC, на основі МСБО. Дочірні компанії іноземних компаній, що не належать до МСФЗ, повинні використовувати португальські стандарти бухгалтерського обліку [6].

Отже, система бухгалтерського обліку Португалії, яка за своєю природою характеризується консерватизмом, залежністю від держави та податкового законодавства пройшла тривалий шлях становлення національної облікової системи починаючи з 1970-х років до моменту створення Системи стандартизації бухгалтерського обліку (SNC) з урахуванням економічного підходу ведення обліку, його узгодження з директивами і правилами Європейського Союзу та МСФЗ. Аналіз світового досвіду розвитку та становлення системи бухгалтерського обліку (на прикладі облікової системи Португалії) дозволяє враховувати європейський досвід та законодавство з питань бухгалтерського обліку і фінансової звітності в вітчизняну облікову практику з метою розвитку національної облікової системи.

Список використаних джерел

1. *Жарикова, Л.А.* Бухгалтерский учёт в зарубежных странах : учебное пособие / Л.А. Жарикова, Н.В. Наумова. – Тамбов: Издво Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. – 160 с. URL: <https://tstu.ru/book/elib/pdf/2008/jarikova-l.pdf>.

2. *Корягін М. В., Куцик П. О.* Концептуальний розвиток методології бухгалтерського обліку: монографія – Львів: ЛКА, 2015, 239 с.

3. Лучко М. Р. Бухгалтерський облік в зарубіжних країнах : навч. посіб. / М. Р. Лучко, І. Д. Бенько – 2016. – 370 с. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/16824/1.pdf>.
 4. Учет по португальским принципам. *Бухгалтерия.ру*. URL: <https://www.buhgalteria.ru/article/uchet-po-portugalskim-printsipam>
 5. Шмидт А. Финансовая отчетность предприятий Португалии. URL: https://schmidt-export.ru/annual_return.
 6. Accounting and accounting rules in Portugal. URL: <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/portugal/accounting>.
 7. Alexandre Pereira de Matos. A Adoção do Sistema de Normalização Contabilística e o seu Impacto nas Demonstrações Financeiras. URL: <https://recipp.ipp.pt/bitstream/10400.22/383/1/DissertaA3o.pdf>
 8. Comissao de Normalizacao Contabilistica. URL: <http://www.cnc.min-financas.pt/snc2016.html>.
 9. Cláudia Filipa Pedra Martins. O novo sistema de normalização o novo Sistema de normalização Contabilística em Portugal. URL: <http://www.cilea.info/public/File/15%20Seminario%20Badajoz/5%20da%20Costa.pdf>.
 10. Os modelos das demonstrações financeiras. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/47135977.pdf>.
-

Предко А. Ю., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ОА-171
Науковий керівник: **Гоголь Т. А.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: predkoanzhela@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА СКЛАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У ЧЕХІЇ

Національні особливості ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності зробили звітність компаній різних країн світу непорівняними, у зв'язку з цим, виникає необхідність в стандартизації звітності комерційних структур. Бухгалтерський облік Чехії в цьому відношенні мав проблеми з адаптацією діяльності іноземних компаній на місцеві правила та норми, однак після того, як країна стала повноправним членом Європейського союзу ситуація змінилася.

Методологія ведення бухгалтерського обліку в зарубіжних країнах в цілому та за різними об'єктами його організації, зокрема, досліджувалася багатьма вітчизняними науковцями, такими як: А.О. Андрєєва [1], В.Ф. Дейнека [2], А.В. Погосова [3], Р.Р. Шуило [4], Т.Б. Шира [5] та інші.

Коли Чехія вступила в Європейський союз, окрім митного та податкового законодавства, їй довелося реформувати бухгалтерський облік. Національні стандарти бухгалтерського обліку підпадали під зміни, а деякі компанії вимушено почали складати фінансову звітність за міжнародними нормативами МСФЗ [6].

Бухгалтерський облік повинен вестися такими суб'єктами економічної діяльності:

- юридичними особами, які зареєстровані на території країни;
- зарубіжними компаніями і підприємцями, які здійснюють діяльність в Чехії;
- приватними підприємцями, які є платниками податку на додану вартість, оборот яких перевищує 25 млн. крон за рік;
- філіями та відокремленими безбалансовими підрозділами юридичних осіб;
- приватними особами, що на добровільних засадах ведуть стандартизований облік.

Дане положення визначене Чеським законом про бухгалтерський облік, який регулює обсяг та спосіб ведення бухгалтерії, випадки оприлюднення інформації з бухгалтерського обліку та умови передачі бухгалтерських записів для потреб держави. Збір бухгалтерських записів для потреб держави, включаючи складання фінансової звітності для Чеської Республіки, здійснюється Міністерством фінансів, яке також управляє центральною системою державної бухгалтерської інформації [7].

Суб'єкти господарювання складають і подають фінансову звітність в електронному вигляді в Фінансове управління Чехії через державні електронні поштові скриньки. Фінансова звітність є єдиним цілим і складається з балансу, звіту про прибутки і збитки та додатків (звіт про рух грошових коштів, звіт про зміни в структурі активів і капіталу тощо). Малі та мікропідприємства не зобов'язані складати звіт про рух грошових коштів та звіт про зміни власного капіталу [8].

Відповідно до закону, суб'єкти господарювання можуть подавати спрощену звітність та відмовитися від аудиторських перевірок, якщо виконуються такі умови:

- річний прибуток та обороти не перевищують суму 40 млн. крон та 80 млн. крон відповідно;

- середня кількість працівників становить не більше 50 осіб [7].

В таблиці 1 відображена інформація щодо періодичності та термінів подачі звітів чи декларацій.

Таблиця 1 - Періодичність та терміни подачі звітів чи декларацій

Назва звіту чи декларації	Періодичність	Дата подачі	Додаткові відомості
Податок на прибуток юридичних і фізичних осіб	Раз в рік	До 31 березня	-
Декларація з ПДВ	Щомісяця	До 25 числа місяця, наступного за звітним	-
Розрахунок соцвідрахувань на обов'язкове страхування із зарплати найманого працівника	Щомісяця	До 20 числа місяця, наступного за звітним	Відомості про роботодавця: про нарахування платежів на медичне страхування і про розмір страхових внесків

Джерело: узагальнено автором на основі [9]

Закон про бухгалтерський облік наголошує на тому, що запаси оцінюються відповідно до складських цін. При цьому існує два методи розрахунку складських цін:

- по методу FIFO, тобто запаси, що були закуплені першими, і будуть списуватися раніше;

- по методу середньої ціни, тобто запаси оцінюються за певною формулою, і за цією ціною товари віддаються зі складу (вартість є середнім арифметичним).

Важливо зазначити, що оцінка запасів за методом LIFO в Чехії не допускається.

Чеське законодавство визначає амортизацію двох видів: бухгалтерську та податкову. Податкову амортизацію необхідно розраховувати під час визначення податкової бази податку на прибуток. Розмір амортизації знаходять виходячи з витрат на придбання, або прискорено, або ж рівномірно. В залежності від типу майна – матеріального чи нематеріального – визначаються ставки та терміни амортизації. В більшості випадків, власник самостійно визначає спосіб амортизації для кожного із

видів майна, яким фірма володіє, однак змінювати його не можна протягом усього періоду амортизації [10].

Звичайно, що розібратися з особливостями ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності іноземним інвесторам складно, і тому Чехія безумовно надає їм значну підтримку. Окрім пільг та спеціальних програм по зниженню податкового навантаження, новачкам може надаватися допомога фірм щодо складання облікової політики для нової компанії, налагодження чи відновлення обліку, і навіть обслуговування юридичних осіб чи підприємців на постійній основі. Велика частина іноземців, які ведуть свою діяльність в Чехії, замість створення власної бухгалтерської служби передали обов'язки на аутсорсинг – сторонній компанії або приватному спеціалісту. Звичайно, що переваг достатньо, серед яких: економія витрат (адже, не потрібно вкладати кошти для навчання власного штату та виплачувати їм заробітну плату), безперервність обслуговування, значна юридична підтримка для тих, хто мало знайомий з нормативами податкового законодавства [11].

Отже, визначивши особливості бухгалтерського обліку, які характерні для Чехії, можна прийти до висновку, що не кожен підприємець зможе розібратися із тонкощами ведення обліку та з діючою системою оподаткування без знання місцевого законодавства. Звичайно, що сучасні умови, надають можливість довірити ці справи справжнім професіоналам, однак базовими знаннями, які пов'язані з поданням фінансової звітності, обліком активів та пасивів, орієнтуванням в законодавстві, повинен володіти кожен керівник іноземної фірми.

Список використаних джерел

1. Andrieieva A.O. Pryntsypy bukhhalterskoho obliku v mizhnarodnii praktysi // Ekonomichni nauky: Zbirnyk nauk. prats.– Seria: Oblik i finansy.– 2012.– Vyp. 9, Ch. 4. – S.7–12.
2. Deineka V.F., Korzh M.A. Zarubizhnyi dosvid funktsionuvannia yedynoho kaznacheiskoho rakhunku v konteksti sproshchennia systemy obliku dokhodiv biudzhetu // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy.– Seria: Ekonomika, pravo.– 2013.– №3. – S. 149–157.
3. Pohosova A.V., Sulimenko L.A., Turok I.V. Oblikovo-analitychne zabezpechennia nadannia sotsialnoho paketa pratsivnykam pidpriemstva: zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid // Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu.– Seria: Ekonomichni nauky).– 2013.– №2. – S. 350–358.
4. Шумило Р.Р. Зарубіжний досвід обліку та внутрішньогосподарського контролю малоцінних і швидкозношуваних активів // Економічні науки.– Серія: Облік і фінанси.– 2010.– Вип. 7. – С. 547–555.
5. Шира Т.Б. Зарубіжний досвід організації обліку розрахунків з покупцями // Наукові записки Української академії друкарства.– 2014.– №4. – С. 72–78.
6. Прийняття Міжнародних стандартів фінансової звітності (IFRS) у Чеській Республіці та їх вплив на побудову фінансового та управлінського обліку. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/65897>
7. Zákon o účetnictví. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-563#cast5>
8. Особливості формування фінансової звітності в країнах ЄС. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/65897/61389>
9. Як організовано бухгалтерський облік в Чехії? URL: <https://migrant.biz.ua/chexiya/biznes-cz/buxgalterskij-oblik-v-chexii.html>
10. Vlastnosti účetnictví v České republice. Sestavení rozvahy: Aktiva společnosti. URL: <https://bitcoin-times.ru/cs/osobnosti-vedeniya-buhucheta-v-chehii-principy-sostavleniya/>

11. Облік на підприємствах малого бізнесу в Чехії. Принципи складання бухгалтерського балансу. Бухгалтерський облік в Чехії. URL: <https://duf-obozrenie.ru/uk/banki/uchet-na-predpriyatiyah-malogo-biznesa-v-chehii-principyu-sostavleniya.html>

Сидоренко О. О., к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ БАНКІВ ДОХОДІВ (ВИТРАТ) ВІД ЗМІНИ СПРАВЕДЛИВОЇ ВАРТОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ

Відповідно до п. 2 "Порядку подання фінансової звітності", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 № 419, банки зобов'язані складати звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності.

Банки, як і інші суб'єкти господарювання в процесі здійснення своєї діяльності використовують нерухомість (будинки, споруди та/або землю). При цьому, не завжди така нерухомість використовується виключно для забезпечення основної діяльності банку. Так, бувають випадки коли така нерухомість утримується з метою її подальшого продажу у довгостроковій перспективі або для здачі в короткострокову оренду на постійній основі, або в обох цілях одночасно. В таких випадках, може виникати ситуація за якої таку нерухомість слід визнавати у складі інвестиційної нерухомості та відображати її у звітності та обліку відповідно до методологічних засад наведених у МСБО 40 "Інвестиційна нерухомість". Зокрема, головною відмінністю обліку інвестиційної нерухомості у порівнянні з обліком нерухомості, зайнятої власником, є те що для інвестиційної нерухомості пріоритетним є її відображення за справедливою вартістю, і лише у випадку якщо її визначити неможливо, застосовують модель собівартості (первісна вартість за вирахування нарахованої амортизації за період використання). Отже, дослідження питання особливостей обліку доходів (витрат) від зміни справедливої вартості інвестиційної нерухомості є актуальним.

Відповідно до вимог МСБО 40 "Інвестиційна нерухомість", інвестиційна нерухомість – нерухомість (земля чи будівля, або частина будівлі, або те й інше), утримувана (власником або орендарем як актив з права користування) з метою отримання орендних платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей, а не для: а) використання у виробництві або при постачанні товарів чи наданні послуг або для адміністративних цілей; або б) продажу у ході звичайного ведення бізнесу [1].

Відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України [2] затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 11.09.2017 № 89, для обліку доходів (витрат) від зміни справедливої вартості інвестиційної нерухомості використовують субрахунки: "6394 "Дохід від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості"; 7394 "Витрати від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості" [2], які відповідно включені до груп інші операційні доходи або інші операційні витрати.

Тобто, фактично Планом рахунків бухгалтерського обліку банків України віднесено результат зміни вартості інвестиційної нерухомості виключно до результатів від операційної діяльності. Водночас, в МСБО 40 "Інвестиційна нерухомість", зазначено "прибуток або збиток, що виникає від зміни в справедливій вартості інвестиційної нерухомості, визнається в прибутку або збитку за період, у якому він виникає" [1], в якому як ми бачимо, не наведено жодної прив'язки до виду діяльності (операційної (основної),

фінансової чи інвестиційної). Отже, на нашу думку, прив'язка результату зміни вартості інвестиційної нерухомості виключно до результатів від операційної діяльності є дещо некоректною з точки зору методології обліку.

На нашу думку, при виборі рахунків обліку доходів і витрат щодо зміни справедливої вартості інвестиційної нерухомості, спочатку треба визначитись з видом діяльності, за якою така нерухомість буде приносити основний дохід, тобто операційною чи інвестиційною.

Згідно МСБО 7 "Звіт про рух грошових коштів": "операційна діяльність – це основна діяльність суб'єкта господарювання, яка приносить дохід, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною або фінансовою діяльністю; інвестиційна діяльність – це придбання і продаж довгострокових активів, а також інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів" [3].

Проаналізувавши визначення поняття "інвестиційна нерухомість" можна зробити висновки, що нерухомість можна поділити на три групи, а саме нерухомість, яка може: 1) використовуватись в основному для здачі в операційну оренду протягом всього строку експлуатації такої нерухомості; 2) утримуватись в основному з метою продажу в довгостроковій перспективі; 3) використовуватись в обох цілях одночасно. При цьому, щодо третьої групи, на нашу думку, банку необхідно проаналізувати ринок нерухомості, та оцінити розмір можливого доходу від продажу такої нерухомості та порівняти його з очікуваним доходом від здачі нерухомості в операційну оренду, і залежно від сум віднести таку нерухомість до першої чи другої, виділеної нами, групи.

Узагальнюючи зроблені вище висновки та порівнюючи їх з визначеннями понять операційна та інвестиційна діяльність, на нашу думку, при виборі рахунків обліку результатів змін справедливої вартості інвестиційної нерухомості в банках України, необхідно скористатись наступним правилом:

1) якщо нерухомість утримується в основному для здачі в оренду (1. Виключно для здачі в оренду; чи 2. Для здачі в оренду та з метою подальшого продажу в довгостроковій перспективі за вартістю меншою ніж дохід отриманий від здачі в оренду за період утримання такої нерухомості) доходи (витрати) від зміни справедливої вартості інвестиційної нерухомості слід відображати у складі результатів діяльності від операційної діяльності, тобто на субрахунках "6394"Дохід від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості"; 7394 "Витрати від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості" [2].

2) якщо нерухомість утримується в основному з метою продажу в довгостроковій перспективі (1. Виключно з метою продажу в довгостроковій перспективі і більше ніяк не використовується; або 2. Для здачі в оренду та з метою подальшого продажу в довгостроковій перспективі за вартістю більшою ніж дохід отриманий від здачі в оренду за період утримання такої нерухомості) доходи (витрати) від зміни справедливої вартості інвестиційної нерухомості слід відображати у складі результатів діяльності від інвестиційної діяльності, наприклад, шляхом доповнення Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України [2] субрахунками 6491 "Інвестиційний дохід від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості" та 7492 "Витрати від інвестиційної діяльності від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості".

Список використаних джерел

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 40 "Інвестиційна нерухомість". Офіційний сайт міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS%2040_ukr.pdf (дата звернення: 08.12.2020).

2. План рахунків бухгалтерського обліку банків України, затверджений Постановою Правління Національного банку України від 11.09.2017 № 89. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/83/f469870n666.doc> (дата звернення: 08.12.2020).

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 "Звіт про рух грошових коштів". Офіційний сайт міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-07_ukr_2018.pdf (дата звернення: 08.12.2020).

Хоменко К. Ю., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група ОА-191
Науковий керівник: **Сакун О. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
katyakhomenko2016@gmail.com

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ

Податкова система України та Японії нараховує значну кількість різноманітних податків, але серед них є такі, які відіграють більшу роль у наповненні державного бюджету. Для Японії це прибутковий та корпоративний податки, які складають близько 70% державних надходжень [2]. В Україні ж найбільшу частку складають податок на додану вартість та податок на доходи фізичних осіб - близько 50% [1].

Державний прибутковий податок у Японії сплачують фізичні особи. Він нараховується залежно від суми отриманого доходу по прогресивній шкалі (5, 10, 20, 30, 40 і 50%) і сплачується щорічно на всі види доходів, які були отримані протягом календарного року. Найвища ставка податку - 50% доходів – нараховується, коли громадянин отримує надприбуток, тобто дохід, що перевищує 30 млн. єн (близько 8 млн. грн). Найбідніші верстви населення, чий дохід складає менше 163 000 єн (приблизно 45 000 грн), користуються мінімальними ставками податку.

Фізичні особи також сплачують прибутковий префектурний податок за ставками 5, 10, 15% у залежності від суми доходу. Також кожен громадянин Японії сплачує податок на проживання – 3 200 єн на рік (приблизно 860 грн).

Взагалі японські податкові ставки вважаються одними із найвищих у світі, але, незважаючи на це, законодавство дає багато пільг та підстав для податкових кредитів. Законом встановлений неоподатковуваний мінімум, що враховує родинний стан платника податків. Існують додаткові зменшення на відрахування для членів родини, що перебувають на утриманні (16-22 роки) в сумі 250 000 єн. Також від сплати податку звільняються кошти, витрачені на медичне обслуговування (лікування), страхування життя та пенсійне страхування. Чимало пільг мають багатодітні родини. Середньостатистичний японець може вивільнити від прибуткового податку більш як 30% своїх доходів [2].

В Україні ж фізичні особи сплачують податок на доходи фізичних осіб, ставки якого можуть бути 0, 5, 8, 9, 18% залежно від діяльності. Основною ставкою є 18%, яка стягується з доходів, які нараховуються платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами. Повернути частину податку на доходи фізичних осіб, сплаченого громадянами із заробітної плати, можна, зокрема, у разі реалізації права на податкову знижку. Загальна сума податкової знижки, нарахована платнику в звітному податковому році, не може перевищувати суми річного загального оподаткованого доходу платника податку, нарахованого як заробітна плата [3].

Другий за значущістю податок у Японії – корпоративний – нараховується з чистого прибутку як організацій, так і приватних підприємств, а також складається з національного податку та місцевих податків: податок на проживання, податок з підприємств, та спеціальний місцевий податок з корпорацій, що значно збільшують

підсумкову ставку корпоративного податку (в Токіо вона може сягати більше 40%). В Україні ж аналогом корпоративного податку є податок на прибуток підприємств, який стягується з прибутку організації. Існують різноманітні розміри ставок (0, 3, 4, 5, 6, 10, 12, 18, 20, 30%), але базова ставка податку становить 18% [3].

Серед непрямих податків Японії основним виступає податок на споживання, що стягується за ставкою 5% (4% національного та 1% податку префектур). Цей податок включається в ціну товару та сплачується споживачем, що надаються в Японії [2].

Існує також місцевий податок на споживання, що йде до муніципальних бюджетів. Ним обкладається проживання в готелях та користування закладами громадського харчування. Якщо плата за проживання особи протягом доби перевищує 10 000 єн (2 700 грн) або плата з особи за одне відвідування ресторану чи бару перевищує 5 000 єн (1 400 грн), то розмір податку сягає 3%. За один день відвідування гарячих джерел з особи беруть податок в 150 єн, а за один день використання поля для гольфу – 800 єн. Ці податки стягуються додатково до звичайного 3% податку на споживання [2].

Як бачимо, податок на споживання в Японії схожий на загальнодержавний податок на додану вартість, а місцевий податок на споживання – на місцевий туристичний збір. Адже податок на додану вартість є непрямим податком, який входить у ціну товарів (робіт, послуг) та сплачується покупцем, але його облік та перерахування до державного бюджету здійснює продавець. Ставки встановлюються від бази оподаткування в розмірі 0, 7, 20%. Також ПДВ виступає не тільки потужною складовою надходжень до державного бюджету України, але й є інструментом стимулювання експорту. Адже експорт обліковується за ставкою 0% і експортери мають право на відшкодування ПДВ державою [3].

Туристичний збір є місцевим збором, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. Ним обкладається проживання (ночівля) в готелях та інших закладах готельного типу, санаторно-курортних закладах, будинках, квартирах, що належать на праві власності фізичним особам, за вирахуванням ПДВ. Ставка збору встановлюється за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, за кожен добу тимчасового розміщення особи у місцях проживання (ночівлі), у розмірі до 0,5% - для внутрішнього туризму та до 5% - для в'їзного туризму від розміру мінімальної заробітної плати [3].

Японці дуже правосвідомі та законослухняні, більшість просто не може порушити закон, тому податкова система спрямована саме на ці характерні особливості населення. Цікавість цієї системи виявляється в такому контролі за платниками, при якому практично неможливо ухилитися від заповнення декларації. Звісно, є й такі, хто ухиляється, але згідно закону до них можуть застосовуватися різні санкції (штрафи, карні переслідування) [2]. Японська податкова поліція працює жорстко, послідовно і принципово, незважаючи на особи і посади.

Унікальність податкової політики Японії характеризується тим, що спостерігаються високі темпи економічного зросту і помірний рівень державних витрат. Японія займає серед розвинутих країн перше місце за рівнем оподаткування доходів і останнє – за рівнем оподаткування споживання.

Сучасна Україна може позичити у японців досвід вирішення проблем у частині взаємоповаги держави і громадянина, а також навчитися легкості сплати податків, адже вважається, що у Японії чи не найкраща у своїй простоті податкова система.

Список використаних джерел

1. Доходи держбюджету України [Електронний ресурс] // Мінфін. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>
 2. Податкова система Японії [Електронний ресурс] // Державна фіскальна служба України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/print-56582.html>
 3. Податковий кодекс України: [Кодекс від 02.12.2010 №2755-VI] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
-

Єрошенко Я. М., здобувач вищої освіти магістратури, група МФАМп-191

Грищенко Д. В., здобувач вищої освіти магістратури, група МОАп-191

Гальчук В. М., здобувач вищої освіти магістратури, група ЗМОАп-191

Науковий керівник – к.е.н., доцент **Акименко О.Ю.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: yeroshenko26@gmail.com

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО- ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА

Відомо, що для досягнення високих темпів економічного зростання та високого рівня життя громадян необхідно зробити правильний вибір економічної моделі розвитку країни в цілому та податкової моделі зокрема. Податкова система в кожній країні є важливим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку, а її структура — досить важливий економічний показник розвитку і досконалості податкової системи.

Суттєвий внесок у дослідження проблем функціонування податкової системи України зробили такі вчені, як: В.Л. Андрущенко, В.Г. Баранова, О.Т. Замасло, Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, М.І. Крупка, В.М. Мельник, Л.П. Сідельникова, А.М. Соколовська, К.І. Швабій та інші. Однак, з урахуванням продовження реформування податкової системи дослідження даного питання не втрачає сенсу.

Враховуючи притаманну податковій системі автономність та її зв'язок з фінансовою системою держави, слід зазначити, що як і будь-яка система, податкова є одноранговою системою на рівні з іншими системами (з бюджетною, митною, банківською, борговою, валютною, страховою, фондовою та іншими). У процесі свого функціонування податкова система, як і всі інші складові фінансової системи також активно взаємодіє та знаходяться у взаємозв'язку з іншими державними системами (політичною, правовою, інформаційною, інноваційною) [1].

Вихідні принципи складу податкової системи, за допомогою яких ґрунтується Українське податкове законодавство, регулюються Податковим кодексом:

- ✓ загальність в характері оподаткування;
- ✓ рівність платників перед законом та недопуск будь-яких виявів дискримінації щодо податків;
- ✓ невідворотність відповідальності, яка визначена податковим законодавством у випадках порушення законів;
- ✓ достатність фіскальності, яка визначає необхідність встановлення збалансованості надходження податків та зборів з урахуванням видатків бюджету;
- ✓ презумпція правомірності рішень платника податку;
- ✓ соціальна справедливість, яка означає зв'язок соціальної платоспроможності платників та розмірів встановлених податків;

- ✓ економічність та нейтральність оподаткування;
- ✓ принцип стабільності;
- ✓ рівномірність і зручність оплати;
- ✓ один єдиний підхід до визначення зборів та податків [2].

Рисунок 1 - Інституціонально-функціональна структура податкової системи України*

*Побудовано авторами на основі [2-4]

Не дивлячись на певні кроки щодо змін, які відбулися та відбуваються, податкова система України все ще залишається недосконалою [5]. Серед головних недоліків треба визначити: по-перше, нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження; по-друге, переважно фіскальний характер системи оподаткування; по-третє, зростання тенденції щодо ухилення від сплати податків і відтік капіталів за кордон; по-четверте, постійні, непередбачувані та безсистемні зміни до Податкового кодексу України; по-п'яте, все ще складне та суперечливе адміністрування податків

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Податкова держава: монографія. Київ, 2016. 304 с.
 2. Варналій З.С. Податкова система України: проблеми функціонування та шляхи реформування. Економіка і регіон. 2017. № 5 (66). С. 5-9.
 3. Замасло О. Т. Податкова система України: теорія, методологія, практика : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 420 с.
 4. Мельник В.М., Кошук Т.В. Податкова політика України в умовах імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Фінанси України. 2016. № 7. С. 7-25.
 5. Варналій З. Податкова система України: інституціонально-функціональна структура та шляхи модернізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/145588/143631>.
-
-

5 СЕКЦІЯ / 5 SECTION

Соціо-гуманітарні, історико-культурні та правові аспекти розвитку суспільства в умовах глобалізації

Socio-humanitarian, historical-cultural and legal aspects of the society's development in conditions of globalization

Социо-гуманитарные, историко-культурные и правовые аспекты развития общества в условиях глобализации

База К. Т., здобувачка вищої освіти 5 курсу, група МКПРп-201
Співавтор: Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права і правосуддя
*Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail bazakatarina@gmail.com*

ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ, НІЖ ПЕРЕДБАЧЕНО ЗАКОНОМ

У кримінальному законодавстві України призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, передбачено статтею 69. Закріплення цієї норми, разом зі ст. 65 КК України, сприяє дотриманню судами України при застосуванні покарання принципу його індивідуалізації. Можна сказати, що положення ст. 69 КК України, вносячи певні корективи до загальних засад призначення покарання, додатково гарантують призначення винній особі справедливого і доцільного покарання. Однак, практична реалізація ст. 69 КК України іноді пов'язана з неправильним застосуванням її приписів, а окремі положення цієї статті дозволяють їх подвійно тлумачити. У зв'язку з цим, дослідження проблемних аспектів призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є вельми актуальним і корисним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Вивченням проблем призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, займались М.І. Бажанов, В.М. Василяш, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, А.С. Макаренко, О.М. Омельчук, В.В. Полтавець, Є.Ю. Полянський та ін.

Зі змісту ст. 69 КК України вбачається, що суд, реалізуючи приписи цієї статті, може прийняти одне з таких рішень: 1) призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, установленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин; 2) перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин; 3) не призначити додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин як обов'язкове. При цьому суд не може призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання у Загальній частині КК України [1, с. 868].

Дискусійною в окремих випадках є оцінка наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання, як обов'язкової передумови застосування ст. 69 КК. З огляду на положення ст. 66 КК перелік обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпним, а відтак, і підставою застосування ст. 69 КК можуть бути обставини, які не закріплені

прямо у ст. 66 КК. Разом із тим, результати аналізу судової практики свідчать про існування випадків, при яких ст. 69 КК застосовується за сукупності таких обставин, як «часткове визнання вини та відсутність таких, що його обтяжують, обставин», які визнаються судом обставинами, які пом'якшують покарання. На наш погляд, очевидним є те, що сукупність наведених обставин не може бути визнана ані фактичною, ані юридичною підставою для реалізації щодо відповідної особи правил, передбачених ст. 69 КК. Так, враховуючи те, що визначеними ч. 1 ст. 66 КК обставинами, які пом'якшують покарання, є з'явлення із зізнанням, щире каяття, сприяння розкриттю злочину, то саме лише визнання вини, тим більше часткове, не може бути оцінене як відповідна обставина. Те ж саме стосується і недопустимості оцінки фактору відсутності обставин, які обтяжують покарання, як позитивної характеристики, що зумовлює «пом'якшення» правового становища винного.

Разом із тим результати аналізу судової практики суду касаційної інстанції дозволяють виокремити обставини, існування яких виключає можливість застосування ст. 69 КК.

Так, ухвалою колегії ВССУ від 19 березня 2015 р. [2] скасовано вирок Апеляційного суду Івано-Франківської області від 11 листопада 2014 р. щодо засудженого ОСОБА_1, зокрема, з огляду на безпідставне застосування ст. 69 КК. При цьому суд касаційної інстанції зазначив, що при вирішенні питання про призначення засудженому покарання із застосуванням ст. 69 КК України Апеляційний суд не врахував ступінь тяжкості вчинених засудженим кримінальних правопорушень (передбачених ч. 2 ст. 307 КК України та ч. 2 ст. 317 КК України), які, відповідно до ст. 12 КК України, відносяться до категорії тяжких, які вчинені ОСОБА_1 з корисливих мотивів з метою особистого збагачення, та недостатньо судом враховано, що засуджений раніше судимий вироком Галицького районного суду Івано-Франківської області від 6 лютого 2013 р. за ч. 1 ст. 309 КК України до штрафу в розмірі 1700 грн. Після чого, вчинивши 11 липня 2013 р. кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 309 КК України, ОСОБА_1 був засуджений вироком Галицького районного суду Івано-Франківської області від 15 жовтня 2013 р. із застосуванням ст. 69 КК України до 1 року 3 місяців позбавлення волі. Незважаючи на це, ОСОБА_1 продовжив свою злочинну діяльність, і 29 серпня 2013 р. та 11 вересня 2013 р. вчинив два епізоди збуту особливо небезпечного наркотичного засобу – канабісу. Таким чином, як зазначено в аналізованій ухвалі, ОСОБА_1, який раніше притягувався до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, під час розслідування справи щодо нього вчинив нові злочини зазначеної категорії, що свідчить про його стійку злочинну направленість та небажання ставати на шлях виправлення.

З огляду на наведений приклад, поєднання таких обставин, як тяжкість суспільно небезпечного діяння, фактор попереднього вчинення та притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення подібних злочинів, який у судовій практиці цілком обґрунтовано тлумачиться як ознака, що свідчить про стійку злочинну спрямованість та небажання ставати на шлях виправлення, унеможливорює призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

З цих же підстав необґрунтованим було визнано застосування судом першої інстанції ст. 69 КК щодо засудженого ОСОБА_6 з тих мотивів, що він неодноразово притягувався до кримінальної відповідальності за вчинення корисливих злочинів та знову вчинив кримінальне правопорушення, яке, відповідно до ст. 12 КК України, є тяжким. Окрім того, був звільнений від відбування покарання умовно-достроково та новий злочин учинив у період іспитового строку [3].

Також, як слушно зауважує О. Дудоров, «чинна редакція ст. 69 КК не містить вимоги про послідовний (поетапний) перехід до іншого, більш м'якого покарання, виду основного покарання» [4, с. 544–545]. Водночас він приєднується до позиції О. Євдокімової [5] і вважає, що «у порядку обмеження занадто широкого застосування суддівського розсуду при застосуванні ст. 69 КК заслуговує на підтримку пропозиція покласти на суд обов'язок здійснювати послідовний перехід до найближчого за ступнем суворості більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції. Тільки якщо це покарання не може бути призначено особі, суд розглядає питання про обрання інших, ще більш м'яких видів основного покарання» [5, с. 545]. А. Яценко вважає, що подальше вдосконалення практики застосування ст. 69 КК України необхідно здійснювати суто в напрямі ще більшого обмеження суддівського розсуду і, проаналізувавши досвід молдавського законодавця, пропонує положення ст. 69 КК України доповнити положенням, згідно з яким у разі засудження повнолітніх осіб за вчинення особливо тяжких злочинів судова інстанція може призначити покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої кримінальним законом, але що становить не менше двох третин мінімального покарання, передбаченого КК за вчинений злочин [6, с. 132].

Практика пом'якшення покарання на підставі ст. 69 КК залежить, зокрема, і від конструкції санкції статті Особливої частини КК. Так, якщо в санкції статті передбачено один вид основного покарання, під час вибору більш м'якого покарання варто враховувати, що він: а) належить до основних видів покарань; б) не передбачений у санкції тієї статті Особливої частини КК, за якою кваліфікується діяння; в) є більш м'яким порівняно з тим покаранням, яке передбачене в санкції [7, с. 796]. Якщо ж санкція статті є альтернативною, то такий вид покарання має бути менш суворим, ніж інші основні види покарання, що передбачені санкцією. Слушно звертається увага на те, що в окремих випадках обраний вид покарання може бути більш м'яким порівняно не з усіма, а лише з одним із тих видів покарань, які передбачені в альтернативній санкції, що зумовлено конструкцією низки статей КК.

Таким чином, результати аналізу судової практики в частині вирішення питання про наявність фактичних підстав призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, дозволяють констатувати, що судами не в усіх випадках враховується винятковість правила призначення покарання, передбаченого ст. 69 КК, що зумовлене ненаданням належної оцінки існуючим факторам, які характеризують підвищену суспільну небезпечність посягання та особи винного.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: «Істина», 2011. – 1112 с.
2. Ухвала ВССУ від 19 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43266323>.
3. Ухвала ВССУ від 25 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45855621>.
4. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. Навроцького. Київ : Юрінком-Інтер, 2013. 712 с.
5. Євдокімова О. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 19 с.
6. Яценко А. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом: деякі аспекти законодавчої регламентації та практичної реалізації. Наше право. 2014. №3. С. 128–133.

7. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 17 : Кримінальне право / редкол. : В. Тацій (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. С. 796

Барабаш А. Г., к.ю.н., доцент,
Васько В. В., здобувачка вищої освіти юридичного факультету групи ЗПРб-181
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА СКЛАД ЗЕМЕЛЬ ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Актуальність теми. Земельний кодекс України в редакції від 13 березня 1992 р. землі оздоровчого призначення визначав складовою частиною категорії земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Незважаючи на виділення законодавцем в Земельному кодексі України від 25 жовтня 2001 р. земель оздоровчого призначення в самостійну категорію земель, залишаються не в повній мірі вивченими особливості таких земель.

Метою дослідження виступає аналіз поняття та складу земель оздоровчого призначення.

Виклад основного матеріалу. Поняття, склад та правовий режим земель оздоровчого призначення регламентує Земельний кодекс України, закони України «Про охорону навколишнього середовища» від 25 червня 1991 р., «Про туризм» від 15 вересня 1995 р., «Про курорти» від 05 жовтня 2000р., «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. та інші нормативні акти.

Відповідно до ст. 47 Земельного кодексу України «до земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватись для профілактики захворювань і лікування людей» [1]. З законодавчої дефініції можна визначити три ознаки характерні для земель оздоровчого призначення: наявність на їх території природних лікувальних властивостей; можливість використовувати такі землі для профілактики захворювань і лікування людей; використання земель цієї категорії для профілактики захворювань і лікування людей. До природних лікувальних властивостей земельної ділянки відносять мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер. Земельна ділянка може мати один або декілька ресурсів одночасно.

Щодо такої ознаки земель оздоровчого призначення як використання їх для оздоровчих цілей або лише *можливості* відповідного використання, то питання є дискусійним. З точки зору Мірошніченка А. «землями оздоровчого призначення на сьогодні все-таки прийнято вважати лише ті, які в установленому порядку оголошені курортами». Далі у своїх дослідженнях вчений доводить, що такий підхід до розуміння земель оздоровчого призначення є звуженим і неправильним. На думку Мірошніченка А., поняття земель оздоровчого призначення слід розширити за рахунок включення до них земель, зайнятих водними об'єктами, які віднесені до категорії лікувальних, якщо вони знаходяться поза межами курортів [2, с. 464]. Ми погоджуємось з думкою вченого про звужений підхід до розуміння земель оздоровчого призначення, але вважаємо, що поняття земель оздоровчого призначення може бути розширене не лише за рахунок земель водного фонду, але і за рахунок інших земель, які мають лікувальні властивості.

Акцентуємо увагу на тому, що використання земель для профілактики захворювання і лікування людей означає виділення вказаних земель в натурі (на місцевості), надання їм статусу курорту, документальне оформлення відповідного

статусу. В науковій літературі вже була пропозиція поділу земель оздоровчого призначення на дві складові частини: неосвоєну та освоєну лікувальну місцевість. Остання і визначається як курорт [3, с. 76-79].

Ми також вважаємо, що поняття земель оздоровчого призначення охоплює як земельні ділянки зі статусом курорту, так і інші земельні ділянки, які можуть використовуватись для профілактики захворювань і лікування людей. Такий висновок підтверджується положеннями законів України «Про охорону навколишнього середовища», «Про курорти». Згідно із ст. 62 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» землями оздоровчого призначення визначаються як курортні, так і лікувально-оздоровчі зони, які мають виражені природні лікувальні фактори [4]. Аналогічний підхід до поняття земель оздоровчого призначення міститься у ст. 1 Закону України «Про курорти»: курорт – освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні; лікувально-оздоровча місцевість – природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань [5].

Ще одним аргументом на користь структуризації земель оздоровчого призначення є дослідження Краснова Н.І. Як зазначає науковець, курорт у земельно-правовому понятті не розглядається як територія в «чистому» вигляді, яка могла б комусь передаватись. Адже на території «таких» курортів функціонує різноманітне інфраструктурне забезпечення та землекористування іншого цільового призначення, що суперечить правовому розумінню поділу земель за категоріями. Відмежування земель такого спеціального призначення має на меті встановлення просторових кордонів дії режиму «курортної зони». Це означає розповсюдження додаткового правового режиму на місцевість з уже діючими режимами землекористування [6].

Критерієм поділу земель України на категорії є їх цільове призначення. Виходячи з Класифікації видів цільового призначення земель із визначенням кодів цільового призначення земель, землі оздоровчого призначення поділяються на: землі для будівництва і обслуговування санаторно-оздоровчих закладів, для розробки родовищ природних лікувальних ресурсів, для інших оздоровчих цілей та, включаючи все перелічене, для збереження та використання земель природно-заповідного фонду [7]. Як бачимо, Класифікація також розмежує землі оздоровчого призначення на різні їх види.

Висновки. Землі оздоровчого призначення є неоднорідними за своїм складом. Вони поділяються на дві частини: земельні ділянки, яким надано статус курорту згідно з вимогами Закону України «Про курорти»; земельні ділянки, які мають природні лікувальні властивості. Що стосується земельних ділянок, які мають природні лікувальні властивості, такі землі, окрім віднесення їх до категорії земель оздоровчого призначення, можуть бути віднесені і до іншої категорії земель (до земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, до земель історико-культурного призначення, до земель водного фонду тощо). Надання земельній ділянці статусу земель оздоровчого призначення, навіть, без відведення земельної ділянки для курорту, має суттєве значення для охоронного режиму таких земель.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.

2. Мірошниченко А. М. Земельне право України : підручник. К. : Алерта; Центр навч. літ., 2011. 680 с.
 3. Гнаткович С.А. Правове визначення земель оздоровчого призначення. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. 2013. №20(2). С. 76-79.
 4. Про охорону навколишнього середовища : Закон України від 25 червня 1991р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
 5. Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000р. // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 50. Ст. 435.
 6. Краснов Н.И. Правовой режим земель специального назначения: монография. М. : Юрид. лит., 1961. 215 с.
 7. Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель : наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23 липня 2010 р. № 548. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>
-

База К. Т., здобувачка вищої освіти 5 курсу, група МКІРп-201

Пузирна Н. С., к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: bazakatarina@gmail.com

ЮДЕЙСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я: КОМПАРАТИВІСТСЬКА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ

В сучасних умовах дослідження в порівняльно-правовому вимірі правових систем є надзвичайно актуальним не тільки з теоретичної, але й з практичної точки зору, що зумовлено насамперед євроінтеграційними процесами України. Проте, незважаючи на зближення України з державами романо-германського типу правової системи та частковим впровадженням елементів англосаксонського права в частині судового прецеденту та практики важливим є дослідження юдейського права, яке має унікальну правову природу.

Варто зазначити, що Єврейське (його ще називають юдейське) право – це одна з найдавніших національно-релігійних правових систем, що виникла понад 3000 років тому на території Ханаану (Земля Ізраїлю). Загалом, юдейське право складається з норм іудаїзму, що мають правове значення. Відомий французький вчений-компаративіст Р. Давид зараховує єврейське право до так званої релігійної сім'ї права [1, с. 45]. Проте, з такою точкою зору, ми не в повній мірі можемо погодитися, оскільки для релігійної правової сім'ї не характерний значний масив норм права, які регулюють відповідне коло суспільних відносин, а для іудаїзму вони мають важливе значення для регулювання тих чи інших відносин. Але, незважаючи на вищезазначене, все ж таки релігійний компонент має важливе значення для іудаїзму.

Так, зокрема, іудаїзм – одна із давніх релігій, що збереглася до наших днів. Словом іудаїзм називають насамперед релігію, поширену серед євреїв. Це слово походить від назви стародавнього племені Юди. Прихильники іудаїзму проживають на всіх континентах Землі. Іудаїзм розповсюджений переважно серед євреїв, але відомі факти поширення іудаїзму і серед несврейського населення. Наприклад, у Стародавньому Римі, Хазарській державі VIII ст., в сучасній Ефіопії та ін. [2, с. 130].

Юдейське право характеризується низкою рис, які визначають його самобутність і відрізняють від інших релігійних систем:

1. Юдейське право являється складовою частиною іудаїзму. Це співвідношення обумовлено декількома чинниками: спільність походження, а також збіг джерел права і

джерел релігії; єдність релігійних і правових норм вимагає суворого дотримання не тільки релігійних настанов та приписів, а також і юридичних законів; право і релігія об'єднанні спільними правозастосовними органами – ті органи, які розглядали релігійні спори, також розглядають і правові.

2. Вказана система права має мононаціональний характер. Це означає, що юдейське право поширюється лише на євреїв (Ізраїль), в той час як багато інших релігійних систем сучасного світу є мультинаціональними і поширюють свою дію на осіб незалежно від їхньої приналежності до тієї чи іншої національності (наприклад, мусульманське право діє на осіб, що сповідують іслам незалежно від їхньої національності в багатьох мусульманських державах і не тільки).

3. Юдейське право розвивалося та формувалося в складних історичних умовах, зокрема протягом тривалого часу євреї взагалі не мали власної держави. Протягом багатьох років євреї жили на території чужих держав, іноді навіть ворожих, де їх оточувала зовсім інша, не притаманна їм культура.

4. Заборонні та зобов'язальні норми є переважною частиною юдейського права. Таким чином, в юдейському праві імперативні норми переважають над диспозитивними. Деякі ізраїльські вчені навіть характеризують юдейське право як сукупність «всеохопних обов'язків, що регулюють всі аспекти єврейського життя» [3, с. 197].

На нашу думку, вищезазначені ознаки суттєво відрізняють юдейське право від інших правових систем, в тому числі від правових систем релігійного типу.

Сутність юдейського права також необхідно розглядати в контексті його джерельної бази, оскільки саме джерела юдейського права визначають особливості правового регулювання в цілому у євреїв.

Що стосується безпосередньо джерел юдейського права, то найважливішим джерелом юдейського права є Старий Заповіт – частина Біблії, яка складається з кількох книг, написаних до пришествя Христа. Інша частина Біблії – Новий Заповіт, книги якого були складені вже після пришествя, не визнаються іудаїзмом. Оскільки євреї визнають священними тільки заповіді Старого Заповіту, його іноді називають єврейською Біблією.

Відмічаємо, що серед книг Старого Заповіту особливе місце посідає Тора (Л'ятикнижжя Мойсееве), яка являється своєрідною конституцією єврейського народу. Особливістю цього джерела є те, що заповіді юдаїзму викладені в ньому в віршованій формі, які розповідають про створення світу і людства, про вихід юдеїв з Єгипту, про вирізнення з юдейського суспільства привілейованого коліна Левітів, про літочислення єврейського народу та спроба систематизувати все вищевикладене в попередніх чотирьох книгах відповідно [4, с. 119].

Отже, констатуємо, що Біблія є визначальним джерелом юдейського права а Старий Заповіт являється її ключовою книгою, яка має важливе значення для регулювання суспільних відносин й досі.

Також на наш погляд, дійсно важливим джерелом юдейського права виступає Талмуд. Після Біблії це найважливіша і свята книга єврейського народу. За своєю структурою Талмуд неоднорідний: він являє собою багатотомний збірник єврейських релігійних, правових та етичних норм, складених у період з IV століття до н.е. – V століття н.е.

На нашу думку, наступним і не менш важливим джерелом юдейського права є звичай. Саме він регулював суспільні відносини ще до появи Святого Письма. Після створення Тори, частину звичаїв було узгоджено з релігійними нормами та узаконено, іншу – скасовано або змінено. Важливість звичаю полягає в тому, що саме за його допомогою регулюється значний масив суспільних відносин.

Ще одним джерелом цієї релігійно-правової системи є так зване законодавство. Але не в класичному розумінні як нормативно-правовий акт виданий уповноваженою особою, а

певні постанови та укази, прийняті авторитетними релігійними діячами. Саме наявність цього джерела відрізняє юдейське право від інших релігійних систем [5, с. 190].

В свою чергу відмічаємо також, що збірки різноманітних судових рішень становлять важливу частину юридичної літератури. Прикладом такої збірки є «Питання і відповіді». Вона містить судові рішення з усіляких життєвих проблем, які вирішували видатні єврейські правознавці, що жили в різних країнах за всіх часів. У межах цієї збірки дослідники налічують майже триста тисяч таких рішень [6, с. 159].

Таким чином, юдейська (єврейська) правова сім'я – це релігійно-правова система, що регулює суспільні відносини всередині єврейської громади, що сповідує юдаїзм. Єврейське право є феноменальним не лише з позицій порівняльного правознавства, а й з релігійного погляду, оскільки в ньому гармонійно переплітаються важливі релігійні приписи з нормами суспільної моралі та права, воно охоплює всі галузі правового буття людини, суспільства та держави. Отже, єврейське право ґрунтується на біблійних текстах, при вивченні яких можна зробити як загальнотеоретичні, так і практичні висновки, які застосовуються до правового регулювання різних аспектів життя. Правова система Ізраїлю має змішаний характер і їй притаманні риси романо-германської правової сім'ї, загального, юдейського, мусульманського і канонічного права. Це пояснюється тим, що єврейський народ протягом тисячоліть знаходився під різними державами, внаслідок чого відбувався синтез правових систем.

Список використаних джерел

1. Давид Р. Основные правовые системы современности. М. : Прогресс, 1998. 400 с.
2. Элон М. Еврейское право: Пер. с иврита. СПб.: Юридический центр пресс, 2002. 480 с.
3. Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Х. : Право, 2003. 274 с.
4. Коталейчук С. П. Теорія держави та права : навч. посіб. для підгот. до держ. іспитів. для студ. вищ. навч. закл. К. : КНТ, 2009. 320 с.
5. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
6. Білоричський Г. Єврейське (іудейське) право: джерела та тенденції розвитку. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 157-162.

Баніт О. Р., магістрант 1 курсу, гр. ЗМ-20м-1

Науковий керівник: **Бутиріна М. В.**, д.н. із соц. ком., проф., завідувачка кафедри масової та міжнародної комунікації

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)
e-mail: ol2234ga@meta.ua

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Журналістська діяльність в Україні регулюється Конституцією та такими законами: «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про державну підтримку засобів масової та соціального захист журналістів», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про телебачення і радіомовлення» тощо. При чому вони регламентують не лише обов'язки, а й права працівників мас-медіа.

Наприклад, зазначені закони законодавчо закріплюють саме визначення професії журналіста. Як слушно зауважують Н. Науменко, Г. Воробйова, такі визначення не вимагають від журналіста для заняття професійною діяльністю фахової освіти чи членства у професійному об'єднанні. Однак це позбавляє журналістську спільноту можливості притягувати до відповідальності порушників журналістських стандартів шляхом виключення із корпоративних організацій або у м'якших формах [3, с. 89-90]. Хоча при цьому все ж робиться акцент на необхідності фахової підготовки, законодавство України не містить прямої вказівки на необхідність отримання офіційного диплому вищого навчального закладу, тобто така підготовка може відбуватися безпосередньо у редакції, під час виконання службових обов'язків.

Таблиця 1 – Визначення професії журналіста в українському законодавстві.

Закон України	Визначення
«Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»	Ст. 25. Журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації
«Про державну підтримку та соціальний захист журналістів»	Ст.1. Журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України.
«Про телебачення і радіомовлення»	Ст. 1. Телерадіожурналіст – штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження;

Разом з тим, як підкреслив А. Москаленко, журналістська діяльність, в першу чергу, має саморегулюватися за допомогою журналістської етики, суспільних зобов'язань та професійних стандартів, а законодавче втручання держави має відбуватися тільки у випадках, коли така саморегуляція не є ефективною. На його думку, стосунки журналістів з громадянами та організаціями мають регулювати і Закон України «Про пресу», і норми професійної етики», а з чинне законодавство вимагає від

журналіста соціальної відповідальності, правдивості та об'єктивності, сумлінності і чесності, вірності загальнолюдським цінностям, професійної солідарності і т.д. [2, с. 85; 152].

На практиці найбільше значення для контролю за дотриманням журналістами професійних стандартів здійснюють громадські організації та професійні об'єднання, такі, як Національна спілка журналістів України, Комісія з журналістської етики, Академія української преси. Хоча їхні рішення, як і положення Кодексу журналістської етики, на відміну від положень законодавства, не є обов'язковими до виконання, завдяки інструменту професійного осуду та розголосу мають вплив на працівників мас-медіа.

Так, діяльність Комісії з журналістської етики має за мету: формування культури професійної і чесною журналістики, усвідомлення журналістами визнаних у всьому світі правил професійної поведінки та необхідності дотримуватися них у повсякденній діяльності, досягнення точності кваліфікації оскаржуваних дій та ухвалення рішень, які можуть в майбутньому використовуватися у якості прецедентів. Комісія розглядає конфліктні ситуації для оцінки діяльності журналістів, редакторів, засновників, власників ЗМІ або державного органу у сфері масової інформації за зверненням фізичних та юридичних осіб. У своїй діяльності цей корпоративний інститут громадянського суспільства керується нормами українського законодавства, ст. 19 Декларації прав людини, Ст. 10 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 34 Конституції України, Кодексу етики українського журналіста.

Інша неприбуткова організація, яка своєю діяльністю сприяє дотриманню стандартів журналістики, – Академія української преси. З цією метою вона випускає друком підручники «Етика в редакційному повсякденні», в основу якого покладено Пресовий кодекс Німецької пресової ради, та «Посібник з журналістської етики», в основу якого покладено Етичний кодекс інформаційної журналістики. Ці посібники, на думку Академії української преси, мають допомогти журналістам ухвалювати правильні рішення у професійній діяльності. Крім того, організація проводить тренінги з дотримання правил журналістської етики: «Робота журналіста на передовій: настанови, етика та правила компетентної роботи», «Світові стандарти журналістики» для студентів українських ВНЗ, «Стандарти журналістики у висвітленні конфліктів» тощо.

Як слушно зазначає А.С. Бондарчук, єдиним стримуючим фактором від порушень Кодексу етики українського журналіста є громадський осуд, що є не такою ефективною мірою, як законодавчо врегульоване покарання, яке реалізується у залі суду. При цьому в основу Кодексу покладено положення Загальної декларації прав людини, Всесвітньої Хартії свободи преси ООН, Декларації принципів поведінки журналіста Міжнародної Федерації журналістів, Конституції України та чинного законодавства. На думку А.С. Бондарчука, журналістика, з огляду на вплив цієї діяльності на суспільство, має виробити дисциплінарну та навіть кримінальну відповідальність для своїх працівників. Натомість сьогодні відсутній кодифікований законодавчий акт, який би регулював журналістську діяльність в Україні, наявні прогалини та колізії у законодавстві в сфері масової інформації, законодавча нечіткість прав та обов'язків журналіста, що викликає нагальну необхідність реформування цієї сфери правовідносин [1, с. 145].

Список використаних джерел

1. Бондарчук А. С. Проблеми реалізації прав та виконання обов'язків журналіста в рамках законодавства України. *Збірник тез виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми розвитку вищої школи та економіки в XXI*

столітті" присвяченої 90-річчю від дня народження С. Я. Дем'янчука (22-23 жовтня 2015 р.). – Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. – 260 с. – С 144-146.

2. Москаленко А.З. Нормативна база діяльності преси. Теорія журналісти: навч. посібн. – Київ: Експрес-об'ява, 1998. – 336 с.

3. Науменко Н., Воробйова Г. Правові засади журналістської діяльності в Україні. С. 87-92.

Берднік С. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група КЮ-191

Науковий керівник: **Шестак Л. В.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: snejana.2002@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ЯК ЗАХОДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИПИНЕННЯ

Серед розмаїття заходів адміністративного примусу особливе місце держава приділяє заходам забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП). Вітчизняне законодавство не містить визначення адміністративно-примусового заходу. Отже, виходячи з наукових доробок дослідників у галузі адміністративного права, при визначенні адміністративно-правового заходу як примусового слід виходити з того, що, по-перше, його застосування необхідне для охорони суспільних відносин, які виникають в цій сфері державної діяльності; по-друге, його мета - охорона правопорядку, тобто попередження чи припинення правопорушень або притягнення винних до відповідальності (як правило, адміністративної); по-третє, примусовий характер застосування, тобто незалежно від волі і бажання суб'єкта, до якого застосовується, часто з можливістю використання для його реалізації інших примусових заходів; по-четверте, відсутність, як правило, підпорядкування осіб, органу чи посадовій особі, який використовує примусовий захід, і, по-п'яте, підстави та порядок застосування цього заходу встановлено адміністративно-правовими нормами [1].

Одним із заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення є адміністративне затримання, передбачене ст. 261 КУпАП. Реалізація зазначеного заходу - це важлива і актуальна задача відповідних державних органів, оскільки адміністративне затримання призначене для забезпечення законності, охорони правопорядку, прав і інтересів громадян і організацій, власності, попередження вчинення нових протиправних проявів і припинення правопорушення.

Разом з тим, адміністративне затримання пов'язано з тимчасовим обмеженням волі особи. А відповідно до ч. 1 ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, що також має закріплення у чинних міжнародних договорах України [2]. Зокрема, відповідно до статті 3 Загальної декларації прав людини 1948 року [3], пунктом 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [4], пункту 1 статті 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року [5] кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути підданий свавільному арешту чи утриманню під вартою. Положення Конституції України проголошують, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним Законом (ч.1 ст. 64 Основного Закону України). Адміністративне затримання якраз і є проявом такого обмеження.

За змістом ч.1 ст. 260 КУпАП адміністративне затримання особи допускається у випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, для встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення [6].

Максимально допустимий строк затримання особи без вмотивованого рішення суду визначено у ч. 3 ст. 29 Конституції України. Так, у разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом; затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин із моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 11 жовтня 2011 року у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) констатував, що відповідно до принципу верховенства права затримання без вмотивованого рішення суду в адміністративному процесі не може тривати довше, ніж затримання в кримінальному процесі [7].

У ст. 263 КУпАП встановлено строки адміністративного затримання осіб, які вчинили адміністративні правопорушення. У ч. 1 вказаної статті визначено загальний строк затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, - не більш як три години. У ч.ч. 2, 3 йдеться про виняткові випадки, та встановлюються інші строки адміністративного затримання, що не перевищують сімдесят дві години [6]. Зокрема, строк адміністративного затримання понад 3 години визначений для затримання осіб, які незаконно перетнули митний кордон України, порушили порядок обігу наркотичних речовин тощо. Тобто об'єктивно протягом 3 годин встановити особу, особливості вчиненого адміністративного правопорушення неможливо.

Варто також відзначити, що перебіг строку адміністративного затримання починається не з того часу, коли особа була фактично затримана, а з часу доставлення відповідного суб'єкта до органів внутрішніх справ. Адже власне перевіряти особу за базами даних, проводити слідчі та інші дії можна в умовах доступу до відповідних баз тощо. Тому вважаємо за доцільне зробити примітку до ст. 263 КУпАП, де зазначити початок відліку строків адміністративного затримання та зобов'язати представників правоохоронних структур, які його здійснюють повідомляти про початок відліку часу адміністративного затримання особу, щодо якої воно було здійснене.

Окремої уваги заслуговує питання суб'єктного складу застосування адміністративного затримання.

За змістом ч. 2 ст. 262 КУпАП перелік органів, посадових осіб, які мають право здійснювати адміністративне затримання, є вичерпним. Законодавець відносить до них: органи внутрішніх справ (Національну поліцію); органи прикордонної служби; старшу у місці розташування охоронюваного об'єкта посадову особу воєнізованої охорони; посадових осіб Військової служби правопорядку у Збройних Силах України; органи Служби безпеки України; посадових осіб органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; посадових осіб, уповноважених на те центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції) [6]. Поряд з тим, аналіз низки законодавчих актів з питань протидії

адміністративним правопорушенням свідчить про наявні недоліки, зокрема при визначенні суб'єктів застосування адміністративного затримання як заходу припинення адміністративних правопорушень.

Зокрема, при визначенні у КУпАП суб'єктів застосування цього заходу порушується вимога дотримання повноти законодавчого акту. Так, ст.260 КУпАП до переліку суб'єктів не відносить посадових осіб митного органу (ч.2. ст.507 Митного кодексу); органи, підрозділи, військовослужбовці Державної прикордонної служби України (п. 14 ч.1 ст.20 закону України «Про Державну прикордонну службу України»). Крім того, залишено поза увагою відсутність повноважень щодо здійснення адміністративного затримання уповноваженими службовими особами та військовослужбовцями Національної гвардії з огляду на особливість завдань цього військового формування з правоохоронними функціями. Такий вибірковий підхід, на нашу думку, свідчить про недостатнє опрацювання нормотворцем чинних законодавчих актів та необхідність внесення змін та доповнень до КУпАП.

Заслуговує на увагу й питання законодавчого визначення та закріплення переліку обставин, що унеможливають здійснення адміністративного затримання. Зокрема, на мою думку, до невиключного переліку таких обставин слід віднести: наявність у особи небезпечних для життя тілесних ушкоджень, симптомів гострих захворювань внутрішніх органів, отруєння, небезпечних для здоров'я оточуючих інфекційних хвороб (COVID-19); непритомний стан особи; втрата здатності самостійно пересуватися; вагітність, наявність психічних розладів.

Таким чином, питання адміністративного затримання ще потребують уваги законодавця. Зокрема, доцільно визначитися з початком часу відліку адміністративного затримання; переліком представників влади, які мають право його здійснювати; розширити перелік суб'єктів, до яких адміністративне затримання не здійснюється або може застосовуватися лише у виняткових випадках (із зазначенням вичерпного переліку таких випадків), а також визначити алгоритм дій посадової особи, якщо з об'єктивних причин строк адміністративного затримання було перевищено.

Усунення зазначених вище недоліків нормотворення сприятиме належному правозастосуванню норм, що регламентують підстави та порядок адміністративного затримання.

Список використаних джерел

1. Братков С.І. Види поліцейських заходів, що застосовуються Національною поліцією України. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1485/1/%D0%91%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%81.pdf> (дата звернення: 14.12.2020).

2. Конституція України від 29.06.1996 р. 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.12.2020).

3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 14.12.2020).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950 р. (ратифікована Україною 17.07.1997 р.) / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.12.2020).

5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 14.12.2020).

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7.12.1984 р. № 8073-Х / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 14.12.2020).

7. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) від 11.10.2011 р. у справі №1-28/2011 / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text> (дата звернення: 14.12.2020).

Беребенець К. А., здобувачка вищої освіти 3 курсу, групи ПД-181,
юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доц.
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
berebenets.kat@ukr.net

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАЦІ ДМИТРА ДОНЦОВА «НАЦІОНАЛІЗМ»

Однією з найвидатніших праць в історії України ХХ ст. була праця Дмитра Донцова «Націоналізм», дослідження якої в умовах сучасного державотворення та глибокої політичної кризи, в якій знаходиться Україна, становить безсумнівний інтерес.

Метою дослідження є основні аспекти праці Д. Донцова, адже навіть попри майже столітнє існування вона не втрачає своєї актуальності й досі.

Слід зазначити, що світ ця книга побачила в 1926 р., в часи, коли на українських землях все почав утверджуватися соціалізм та при владі перебував Й. Сталін.

Структурно книга складається з передмови до третього видання, замість передмови (по суті ми вбачаємо в цьому вступну частину книги) та трьох частин:

1. Українське провансальство;
2. Чинний націоналізм;
3. Українська ідея [1].

При цьому, кожна частина книги Д. Донцова складається з розділів до кожної частини та приміток до тексту кожної частини. На нашу думку, така структурна побудова книги, виданої в 1926 р. була надзвичайно прогресивною на той час, оскільки дозволяла читачу обрати той матеріал, який його найбільше цікавив.

Так, у Передмові до третього видання Д. Донцов розповідає про що буде йти мова в основній частині книги. Саме в Передмові до третього видання автор ставить питання, які були актуальними на той час:

1. На питання «ЩО?» «Націоналізм» відповідав: незалежність і повний сепаратизм, підкреслення останнього в антиципації майбутніх гасел «федерації», «самостійності».

2. На питання «ЯК здобувати свою мету?» «Націоналізм» відповідав: боротьбою; національною революцією проти Московщини; не шляхом «порозуміння» чи «еволюції» [1].

Отож, як ми бачимо, єдиним правильним розвитком державності в Україні автор вбачав повну незалежність України від Радянського Союзу, навіть закликав до сепаратистських дій, радикальної боротьби проти Московщини.

У свою чергу, в частині «Замість передмови» автор розкриває сутність світової катастрофи, яка трапилася в 1914 р. і стверджує, що розуму, еволюції і космополітизму, які були найбільшими цінностями XIX ст. завдали страшний удар події 1914 р. Це наштовхнуло автора для створення нової концепції – націоналізму.

У передмові автор хоче визначити поняття українського націоналізму, так як він його розуміє в межах світогляду, а не як політичну доктрину чи ідеологію. Автор стверджує, що він протиставляє своє поняття націоналізму дотеперішньому нашому націоналізмові XIX віку, націоналізмові упадку або провансальству і закликає українців до національної революції [2, с. 90].

У передмові автор визначає основну мету книги – як вплинути на формування української національної ідеології, яка, вийде переможцем із умового розбрату наших днів, – і тим самим вплинути на перебіг майбутніх подій. Саме тому він закликає українців боротися за свою незалежність, не втрачати надій [1].

У передмові також визначалася сутність основної частини. В контексті вище зазначено доцільно зазначити, що автор позитивну частину цієї книги мусила попередити частина негативна, критика нашого «провансальства», хоч цілковите розуміння цієї критики можливе щойно по прочитанні другої частини. Характеризувати наше провансальство автор мусив його ж таки словами і виразами, не тому, що мені хотілося перетяжувати книгу цитатами (які уживає автор не як докази, лише як ілюстрацію), а тому, що своїми словами автору просто неможливо було сформулювати так безконечно чужу йому ідеологію». На цьому завершується вступна частина книги і розпочинається основна частина.

Перша частина книги «Націоналізм» присвячена українському провансальству, в якій автор його критикує [1].

Принагідно зауважити, що автор, порівнюючи суспільно-політичних діячів України XIX-XX ст. Драгоманова і Франка з такими світовими іменами як Данте, Макіавеллі або Мадзіні їх принижує, оскільки автор стверджує, що українським діячам не притаманна ідеологія націоналізму. В цій частині автор розкриває сутність демократичного націоналізму, яка була притаманна українській державі часів козацтва – до 1709 р. Також автор розкриває причини національних ворожнеч. Причиною міжнаціональних ворожнеч були для них не вічні закони конкуренції між расами, не перенесена зі світу органічного до над-органічного боротьба за існування; причиною національних свар була умовна відсталість, боротьба ідей, а головне – непорозуміння. Ніщо іншого, як непорозуміння, ігнорація, неуцтво, брак культури були й причинами, чому людські раси від тисячі років нищили одна одну.

Отже, на нашу думку, автор цим хоче показати, що причина ворожнеч була в розумі людей, зокрема в невмінні домовлятися один із одним. Саме з цієї причини суспільство й перебувало в стані воєн тисячі років.

У другому розділі книги автор розкриває поняття наукового квіетизму. Автор стверджує, що друга характеристична риса українофільства була нібито науковий, квіетизм, віра в непорушні суспільні закони. Автор критикує дану позицію і стверджує, що ніщо не є вічним і задля перемоги потрібно змінюватися, тому й закони не вічні і для кожного періоду розвитку історії вони повинні бути іншими.

У наступних розділах автор розкриває сутність таких політичних ідеологій, як лібералізм, демократизм, пацифізм, партикуляризм, анархізм. Проте він їм суперечить.

Таким чином, суть даної частини автор зводив до того, що для провансальця суть – «край ріднесенький», «край веселий і люд хрещений», з тим розумінням щастя яке дає йому «люд», а хто є суб'єктом панування в цьому краю – байдуже [3, с. 177-178].

У частині другій книги автор безпосередньо торкається проблем чинного націоналізму на той час, зокрема особливу роль відводить Миколі Міхновському. Тобто, як ми бачимо Д. Донцов в ідеал ставить працю Міхновського для себе і стверджує, що «Самостійна Україна» увібрала в себе найкраще з націоналізму.

Частина III «Націоналізму» присвячена українській ідеї. Як зазначає автор, України, якої прагнемо, ще нема, але можемо створити її в нашій душі. Можемо й повинні опалити цю ідею вогнем фанатичного прив'язання, і тоді цей вогонь з'їсть у нас нашу рабську «соромливість» себе, що нищить нас, як соромливість своєї правди знищила французьку аристократію, як ідеологія «кающагося дворянина» знищила російську шляхту, а в цім вогні спопеліють і чужі ідоли. Як стверджує автор, коли отже українська ідея хоче підняти боротьбу з іншими за панування, мусить у першу чергу залишити прокляту спадщину невільничих часів [1].

Таким чином, ми проаналізували основні аспекти книги Дмитра Донцова «Націоналізм» і можемо дійти висновку, що вони просякнуті ідеєю боротьби за незалежність, самостійність України від радянського (російського, московського панування). Досліджуючи дану книгу, можемо зробити висновок, що нація є вічна, що її воля не ідентична з сумою поодиноких воель, але щось самостійне; що її цілі осягаються цілими поколіннями, переростаючи цілі одиниці, родини, даного моменту. Через це, що не самодержавна нація не є нацією, ідея власновладства повинна бути над всіма іншими. Вона не повинна робити угод із жадними доктринами, що обмежують її неподільний вплив, ані в середині, ані на зовні, лише вона має надавати зміст національній волі.

Список використаних джерел

1. Донцов Дмитро Націоналізм. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16829> (дата звернення: 06.12.2020).
2. Смолин, М. Б. Украинфильство в России. Идеология раскола. Украинский сепаратизм в России. *Идеология национального раскола*. Сборник. Вступительная статья и комментарии М. Б. Смолина. Оформление М. Ю. Зайцева. М.: Москва, 1998. 432 с.
3. Бердник М. Пешки в чужой игре. Тайная история украинского национализма. Litres, 2015. 324 с.

Біб Д. М., здобувач вищої освіти 3 курсу,
група ПД-181, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: bibdima411@ukr.net

ДЖЕРЕЛА, ГОЛОВНІ ІДЕЇ ТА ПРИЧИНИ ПОЯВИ ЛІБЕРАЛІЗМУ

На сучасному етапі розвитку держав, коли права і свободи особистості є базовим явищем, що відіграють велике значення в соціальних та економічних процесах, теорія лібералізму та застосування його ідей є невід'ємною частиною життя суспільства та держави в цілому. Вважається, що лібералізм як теорія виник в Європі наприкінці XVII ст., який згодом став найбільш поширеною теорією у багатьох розвинутих країн. Швидке зародження та розвиток капіталістичного способу виробництва потребували ліквідації застарілих на той час феодальних суспільних відносин, усунення перешкод задля становлення вільного підприємництва, приведення у відповідність з новими виробничими відносинами політичної надбудови.

Лібералізм – це теорія, а також одна з провідних ідеологій світу, яка виходить із думки про те, що індивідуальні свободи людини є правовим базисом суспільства та економічного ладу.

Слово «ліберальний» походить від лат. *liber* («вільний»). Тіт Лівій в роботі «Історія Риму від заснування міста» описував боротьбу за свободу між двома верствами плебеїв і патриціїв. Марк Аврелій у своїх «Міркуваннях» пише про подання «про державу, до закону, рівним для всіх, де визнаються рівність і рівне право на мову; також про єдинокоронацію, яке все більше шанує свободу підданих» [1.с.5].

Слово «лібералізм» прийшло в кінці XVIII ст., а з французької мови *libéralisme* і означало «вільнодумство». В англійській мові слово *liberalism* також спочатку мало негативний відтінок, але поступово він був втрачений» [1. с.5].

Появі ліберальної течії сприяла Англійська буржуазна революція 1640 р., головною ідеєю якої було повалення феодалізму та утвердження буржуазних відносин. Також важливим елементом у становленні цієї теорії був реформаторський рух, що розпочався у Німеччині на чолі з М.Лютером.

«Ідейні засади лібералізму пов'язують із роботами таких видатних мислителів, як Дж. Локк, Т. Гоббс, А. Сміт, І. Кант, Б. Констан, А. де Токвіль та ін. Відомий американський дослідник лібералізму І.Валлерстайн, у своїй роботі «Після лібералізму», вказував на три основні завдання, які постали перед цією доктриною з її появою: це утвердження загального виборчого права, створення держави добробуту та пошук національної ідентичності Лібералізм має свою систему цінностей, до основних можна віднести: особисту свободу, індивідуалізм та індивідуальні права, вільний ринок та приватну власність, ліберальну демократію. Лібералізм проголошує історичну необхідність утвердження всебічної та найширшої свободи в сфері особистого життя (свобода самореалізації, самовираження), в сфері економічного життя (свобода підприємництва, торгівлі, володіння і розпорядження власністю), в сфері політичного життя (свободу обирати і бути обраним, свободу від незаконного примусу, верховенство закону і розподіл влади). Проголошуючи всебічну свободу, лібералізм надає їй часто негативного змісту, трактуючи, як «свободу від», свободу від будь-якого примусу. Такі крайні форми лібералізму, як лібертаріанство та анархо-капіталізм, взагалі заперечують необхідність забезпечення будь яких позитивних свобод з боку держави, вказуючи на загрозу інтервенціонізму» [2, с.48-49]

«Фундаментальні принципи лібералізму включають індивідуальні права (на життя, особисту свободу і власність); рівні права і загальна рівність перед законом; вільну ринкову економіку; уряд, що обирається на чесних виборах; прозорість державної влади. Функція державної влади при цьому зводиться до мінімуму, необхідного для забезпечення цих принципів. Сучасний лібералізм також віддає перевагу відкритому суспільству, заснованому на плюралізмі та демократичному управлінні державою, за умови захисту права меншості та окремих громадян» [1, с.5].

Незважаючи на великий вплив та поширення теорії лібералізму, є й ті хто ставиться до неї негативно. Зокрема, прихильники марксистської теорії, виходячи ж із своєї теорії стверджують що нерівний розподіл матеріальних благ є одним із головних недоліків цієї течії. Також марксистичні стверджують про повне зосередження влади в руках великих фінансових груп.

«Більш м'якою критикою лібералізму займається комунітаризм (Амітана Етціоні, Мері Енн Глендон тощо), який визнає індивідуальні права, але жорстко пов'язує їх з обов'язками по відношенню до суспільства і допускає їх обмеження, якщо вони реалізуються за державний рахунок. Сучасні авторитарні режими, що спираються на популярного в народі лідера, часто здійснюють пропаганду з метою дискредитації лібералізму серед населення. Ліберальні режими звинувачують у недемократичності у зв'язку з тим, що виборці роблять вибір серед політичних еліт, а не обирають представників із народу (тобто, собі подібних). Політичні еліти становляться маріонетками в руках єдиної закулісної групи, яка також тримає контроль над економікою. Зловживання правами і свободами (демонстрації радикальних організацій, публікації образливих матеріалів, позбавлені ґрунту судові позови і т.д.) підносяться як системні та сплановані ворожі акції. Ліберальні режими звинувачують у лицемірстві: що вони виступають за обмеження втручання держави в життя своєї країни, але при цьому втручаються у внутрішні питання інших країн (як правило, мається на увазі критика за порушення прав людини). Ідеї лібералізму оголошуються утопією, яку принципово неможливо реалізувати, невігідними і надуманими правилами гри, які країни Заходу та США, намагаються нав'язати всьому світу (наприклад, в Іраці або Сербії). У відповідь ліберали вказують, що саме можливість реалізації ліберальної демократії і доступність її поглядів для різних народів є головними причинами занепокоєння диктаторів» [1, с.12].

«Противагою раціоналістичному лібералізму є консервативна ідеологія. Тобто, надмірні пориви соціальних перетворень ліберальної демократії врівноважуються консервативною поміркованістю. «Консерватори наголошують, – пише Р. Шуттінгер, – що «суспільство не є механізмом, який можна поправляти і змінювати за власним бажанням; суспільство краще розуміти як живий організм і, якщо хочемо, щоб воно вижило, ми повинні його поступово і природним чином розвивати» [3, с.99].

Отже, розглянувши лібералізм можна зробити висновок, що це одна з провідних ідеологій світу, яка поклала кінець застарілим феодальним відносинам та стала драйвером розвитку нових на той час буржуазних відносин, започаткувала, що індивідуальні свободи людини є правовим базисом суспільства та економічного ладу, які, не дивлячись на кризу сучасного лібералізму, розвиваються та є актуальними й дотепер.

Список використаних джерел

1. Гай-Нижник П.П. Лібералізм як філософська, політична та економічна теорія: нарис історії становлення та розвитку. *Науковий вісник Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова «Гілея», 2014. Випуск 88. С. 5-14.*

2. Мошенський С.А. Криза сучасного лібералізму. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. VI Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Харків, 1 груд. 2017 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. С.48-52.*

3. Яблонський В.М, Корнієвський О.А., Вознюк П.Ф. Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування». К., 2012. 504 с

4. Манан П. Інтелектуальна історія лібералізму. К.: Дух і літера, 2005. 206 с.

5. Проценко О., Лісовий В. Лібералізм, антологія. К.: «Простір», «Смолоскип», 2009. 1164 с

6. Валлерстайн И. После либерализма: Пер. с англ. / Под ред. Б.Ю. Кагарлицкого. М.: Едиториал УРСС, 2003. 256 с.

База К. Т., здобувачка вищої освіти 5 курсу, група МКПРп-201,
Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент, професор кафедри
кримінального права і правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail bazakatarina@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ

Україна є учасником багатьох міжнародних організацій (наприклад, Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ) та ін.), членство у яких зобов'язує до певних дій, у тому числі і до уніфікації національного законодавства. Ще більш актуальною проблема уніфікації та імплементації міжнародних норм права постає у зв'язку з намаганням України вступити до Європейського Союзу (ЄС).

Система виконання покарання та зокрема одного з найсуворіших його видів – довічного позбавлення волі – не залишилась поза увагою міжнародних інституцій, відповідальних за дотримання прав людини. У зв'язку із зазначеним дотримання прав і свобод засуджених стає предметом моніторингу Європейського комітету з питань запобігання катуванням (далі – ЄКЗК), правовою підставою діяльності якого є норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ), що була ратифікована Україною 17 липня 1997 року, а також Європейської конвенції з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – КЗК), ратифікованої Україною 24 січня 1997 року.

Держави-члени Ради Європи, які підписали КЗК, враховуючи положення КЗПЛ, вирішили, що захист осіб, позбавлених волі, від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання, повинен бути посилений позасудовими засобами превентивного характеру, який ґрунтується на інспекціях місць позбавлення волі [1]. У зв'язку з цим у 1987 році було утворено ЄКЗК, який за результатами інспектування формує звіти, в змісті яких висловлені зауваження та рекомендації, що конфіденційно надсилаються до держав-членів Ради Європи. ЄКЗК створений як правовий механізм допомоги державам, що добросовісно прагнуть забезпечити права осіб, які перебувають у місцях несвободи, і зокрема осіб, засуджених до довічного позбавлення волі [3, с. 6]. Особливе занепокоєння викликає факт посилення активності діяльності ЄКЗК стосовно інспектування установ виконання покарань. Підтверджуючим фактом зазначеного є науковий аналіз здійснення

періодичності візитів ЄКЗК до України, за результатами якого виявилось, що з 1998 по 2009 рік, тобто більш ніж за десять років, було здійснено сім візитів до України. З 2010 року до початку 2014 року періодичність візитів відбувалась щорічно [2, с. 43].

У зв'язку із зазначеним ЄКЗК неодноразово у своїх звітах за результатами візитів звертав увагу на проблемні питання в сфері виконання покарань, які потребували вирішення з боку української влади з приведенням їх у відповідність до вимог стандартів Ради Європи.

У змісті пункту 53 доповіді ЄКЗК за результатами інспектування у 2012 році зазначається, що право на побачення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, особливих позитивних змін не зазнало. Крім того, засуджені були все ще позбавлені права на тривалі побачення, а короткострокові побачення дозволялись лише з близькими родичами та завжди відбувались у кабінках і через скляну перегородку. У зв'язку із зазначеним ЄКЗК закликав українську владу внести зміни до національного кримінально виконавчого законодавства з метою приведення права осіб, засуджених за вироком суду до довічного позбавлення волі, на побачення у відповідність з аналогічним правом засуджених, які перебувають в умовах мінімального рівня безпеки [3].

У зв'язку з вищезазначеними зауваженнями та наданими рекомендаціями ЄКЗК щодо забезпечення права на побачення довічно позбавлених волі у кримінально-виконавчому законодавстві України відбуваються прогресивні зміни в цьому напрямі.

Відповідно до змісту ст. 151 Кримінально виконавчого кодексу (далі – КВК) України засуджені, які відбували покарання у виді довічного позбавлення волі, мали право на одне короткострокове побачення кожні шість місяців. Законодавчі зміни від 16 лютого 2010 року надали право засудженим на одне короткострокове побачення кожні три місяці [4]. Згодом до ст. 151 КВК України було внесено чергові зміни, які набрали чинності 7 травня 2014 року, що надало право засудженим, які відбували покарання у виді довічного позбавлення волі на одне короткострокове побачення щомісяця та одне тривале побачення з родичами на три місяці [5]. Відповідно до законодавчих змін у нормах КВК України, які набрали чинності з 7 вересня 2016 року, засуджені до довічного позбавлення волі наразі мають право на одне тривале побачення з близькими родичами на два місяці [6]. Отже, у зв'язку із зазначеним кримінально-виконавче законодавство України в напрямі приведення у відповідність із рекомендаціями права засуджених на побачення набуває відповідної форми, про яку зазначалось у звіті ЄКЗК.

Черговим зауваженням, висловленим представниками ЄКЗК під час візиту 2012 року, була необхідність розробити програму цілеспрямованої діяльності для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, що включала в себе роботу, навчання, спортивні і культурні заходи, а також цільові програми реабілітації [3].

Наведемо ще одну з невідповідностей КВК України нормам міжнародного права.

«Перелік основних міжнародних правових документів щодо осіб, які відбувають покарання за вироком суду, нараховує понад 30 найменувань, серед яких є положення загального (універсального) характеру і спеціальні міжнародні стандарти» [7, с. 117]. Серед них потрібно виділити Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Факультативні протоколи до них, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведіння і покарання, Мінімальні стандартні правила поведіння з ув'язненими, Європейські тюремні правила, Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.) та ін.

А з них найповніше міжнародні стандарти виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк щодо неповнолітніх зазначено в двох останніх з наведених вище міжнародно-правих актів. Водночас Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, Європейські тюремні правила, Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) також містять спеціальні норми, які пов'язані з досліджуваною нами групою міжнародних стандартів. Підпункт «е» п. 8 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями містить застереження, що неповнолітніх правопорушників треба утримувати окремо від дорослих [8].

Подібну норму містять Європейські пенітенціарні правила (п. 35.4) і Кримінально-виконавчий кодекс України. Однак Європейські пенітенціарні правила також наголошують на важливості освіти неповнолітніх засуджених і забезпеченні державою доступу таких осіб до соціальних, психологічних та освітніх послуг, до релігійної підтримки, до програм дозвілля або їх еквівалентів, які доступні їхнім одноліткам на волі (п. 35). Для цього персонал виправного закладу має проходити спеціалізовану підготовку, яка відповідає особливостям роботи (п. 81.3) [9]. Кримінально-виконавчий кодекс України не містить аналогічної спеціальної норми щодо умов відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх, але теж наголошує на потребі надання доступу до освіти, можливості сповідувати релігію тощо у місцях позбавлення волі загалом.

Отже, з наведеного випливає, що український законодавець частково зумів втілити у національному законодавстві міжнародні пенітенціарні стандарти щодо неповнолітніх засуджених, що містяться у міжнародних правових документах, які регулюють умови і порядок відбування покарання та визначають правовий статус усіх в'язнів.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Європейської конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню : Закон України від 24 січня 1997 р. № 33/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.11.2019).

2. Ащенко О.М., Човган В.О., Захаров Є.Ю., Захаров Б.Є. Українське пенітенціарне законодавство у світлі стандартів Комітетів проти катувань ООН та Ради Європи. Харків : Права людини, 2014. 332 с.

3. Доповідь Українському Уряду щодо візиту в Україну, здійсненого Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) з 1 по 10 грудня 2012 року. URL: <http://khp.org/index.php?id=1379842217> (дата звернення: 18.11.2019).

4. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21 січня 2010 року № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1828-17> (дата звернення: 20.11.2019).

5. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів : Закон України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186-18#n201> (дата звернення: 07.11.2019).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19#n320> (дата звернення: 07.11.2019).

7.Ткачова О. Міжнародні документи щодо поводження із засудженими і політика України у сфері виконання покарань // Юридична Україна. 2010. №12. С. 116–120.

8.Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, ухвалені 30.08.1955 року, схвалені Резолюцією Ради Безпеки ООН № 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року, переглянуті згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН № 1984/47 від 25 травня 1984 року : права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. Амстердам; Київ, 1996. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_212/conv/print1475761819107782

9.Європейські пенітенціарні правила, ухвалені Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Заступників Міністрів (Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць): Додаток до Рекомендації № R (2006) 2. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032/conv/print1475943322537250

Біб Д. М., здобувач вищої освіти з курсу, групи ПД-181

Науковий керівник: **Берднік І. В.** к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: bibdima411@gmail.com

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ ЗЛОЧИНУ «СХИЛЯННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ВЖИВАННЯ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ»

На сьогоднішньому етапі розвитку здорової нації важливу роль відіграє профілактика злочинності щодо вживання одурманюючих засобів, малолітніми особами, що в свою чергу породжує інші кримінальні правопорушення. А оскільки молодь є однією з найнезахищенішою віхою суспільства постає питання щодо вивчення цієї теми детальніше .

Проблемою визначення об'єкта злочину займалися такі вчені як: Є.В. Фесенко, Ф.Г. Бурчак, С.А. Тарарухін, А. Н Трайніна.

До того ж схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів різниться від інших злочинів специфічною об'єктивною стороною (що має форму схилення); наявністю предмета злочину (ним є одурманюючі засоби); суб'єктом злочину (якщо суб'єктом окремих злочинів інших розділів є фізична, осудна особа, яка досягла 14 років, то кримінальна відповідальність за ст. 324 КК України настає з 16 років). Схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів слід відмежовувати від однорідних злочинів. Підставами відмежування виступають видовий та безпосередній об'єкти. Для дослідження цього питання скористаймося класифікацією злочинів проти здоров'я населення, запропоновану Є.В. Фесенком. В основу цієї класифікації покладено групування всіх злочинів розділу XIII Особливої частини КК залежно від трьох систем заходів, спрямованих на охорону здоров'я населення. Згідно з цим автор виокремлює: 1) злочини, що посягають на здоров'я населення та систему заходів, спрямованих на недопущення виникнення і розповсюдження захворювань масового поширення (стаття 325 КК); 2) злочини, що посягають на здоров'я населення та систему заходів, спрямованих на недопущення виникнення і розповсюдження наркоманії (статті 305–320); 3) злочини, що посягають на здоров'я населення та систему заходів, спрямованих на недопущення виникнення і розповсюдження захворювань, викликаних шкідливим впливом певних речовин тощо, які не відносять до наркотичних або психотропних (статті 321–324, 326, 327). Підставою розмежування злочинів останньої

групи слугують їх безпосередні об'єкти Така класифікація дає змогу чітко виділити злочин, передбачений ст. 324 КК України, у самостійну групу злочинів, що посягають на здоров'я населення та систему заходів, спрямованих на недопущення виникнення і розповсюдження захворювань, викликаних шкідливим впливом певних речовин тощо, які не відносять до наркотичних або психотропних. Ця група має певну особливість, оскільки не всі ці злочини посягають на систему заходів, визначених нормативними правилами, і мають набір «класичних» бланкетних ознак. До таких злочинів належать тільки незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних і сильнодіючих речовин (ст. 321 КК) та порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326 КК) [1, с. 43].

Національне законодавство України не дає чіткого законодавчого врегулювання переліку одурманюючих засобів. Досліджуючи досвід вітчизняного законодавства, що з початку застосування статті, якою передбачена відповідальність за втягнення неповнолітнього у немедичне застосування лікарських та інших засобів, що викликають одурменення науковці того часу до предмета цього злочину, які розумілися, як сукупність засобів, споживання яких завдає шкоди здоров'ю неповнолітнього та викликає токсикоманію – хворобу, яка виникає внаслідок розвитку від означених засобів, що не є наркотичними [2, с. 131].

До орієнтованого переліку одурманюючих засобів на сьогодні пропонується внести такі засоби: снодійні засоби (фенобарбітал, барбітал, бромізовал, барбаміл); анальгетики (фенацетін, анальгін, амідопірін); стимулятори центральної нервової системи (синдрокарб, сиднофен, алколоїди кофеїну); антипаркіноксичні засоби (циклодол, паркопан, ридонол); антигістамінні препарати (димедрол, пипольфен); транквілізатори (сибазон, хлосепід, нозепам, нітрозепам, феназепам, триокгазін); легкі ароматичні (розчинники, лаки, нітрофарби, засоби для вивезення плям, що містить ацетон, клей і рідкі рідини, які використовують у промисловості та як засоби побутової хімії) [2, с. 134].

Проблема визначення об'єкта даного злочину постала перед вченими, що поділилися на два табори.

Прихильники так званої традиційної концепції під об'єктом злочину розуміють певні суспільні відносини, взяті під охорону кримінальним законодавством, і хоча погляди цих авторів мають індивідуальні відтінки, проте остаточний висновок полягає в тому, що об'єкт злочину – це суспільні відносини. Так, зокрема, В.Я. Тацій вказував на те, що суспільні відносини як цілісна система, а не певні її складові частини, можуть визнаватися об'єктом злочину. М.Й. Коржанський також вважає, що об'єктом злочину можуть бути лише суспільні відносини як цілісне явище. Він заперечує визнання об'єктом злочину предметів і явищ (наприклад, речей, життя людини тощо), правових форм суспільних відносин (зокрема, права власності). Адже правові форми злочином не змінюються (право власності на річ не зникає після викрадення речі). Також він заперечує, що об'єктом злочину можуть бути норми права [3, с. 389].

Певна частина науковців не погоджується з вищевказаною думкою. Зокрема вони стверджують, що об'єктом злочину слід визнавати не якісь абстрактні суспільні відносини, а конкретні людські, суспільні або державні цінності [4, с. 97-100].

У працях А.Н. Трайніна можна простежити аналогічну позицію, на думку якого, об'єктом посягання в його конкретному життєвому втіленні можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні цінності – політичні, моральні, культурні тощо. З огляду на це, поняття «соціальні цінності» пропонується автоматично перенести на ґрунт кримінального права. При цьому належним чином не враховуються історичні традиції, специфіка кримінально – правової галузі, її окремих інститутів. Також треба

визнати, що таке визначення об'єкта злочину має істотну логічну ваду, оскільки відомо, що судження вірне у загальному, виявляється вірним і зокрема. Якщо загальним об'єктом кожного злочину визнаються суспільні відносини, не можна одночасно визнавати об'єктом окремих злочинів ті чи інші предмети матеріального світу. Крім того, таке поняття об'єкта викликає заперечення і за суттю. Тому й досі у вітчизняній літературі значне місце займає думка, що безпосереднім об'єктом злочину можуть бути і не суспільні відносини [3, с. 390].

Отже, саме суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення є родовим об'єктом схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Саме з такого розуміння родового об'єкта слід виходити, визначаючи безпосередній об'єкт цього злочину [3, с. 391].

Отже, розглянувши проблематику визначення об'єкта злочину «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів», можна зробити наступні висновки:

- держава повинна працювати в напрямку профілактичних заходів з молоддю, задля підвищення її свідомості та зменшення кількості даних правопорушень;
- законодавство чітко не фіксує перелік одурманюючих засобів, тому доречно було б зафіксувати даний перелік на законодавчому рівні;
- збільшення відповідальності за вчинення даного правопорушення, дасть змогу зменшити кількість осіб, які схиляють до вживання одурманюючих засобів.

Список використаних джерел

1. Пайда Ю. Ю «Відмінність схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів від суміжних злочинів». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №2. С.43-46.
2. Лосич С.В, «Проблемні питання визначення предмета злочину, передбаченого ст. 234 КК України». *Право і суспільство*. 2016. № 1(2). С. 131-135.
3. Лосич С.В «Об'єкт схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів» *Форум права*. 2012. № 3. С. 389-394.
4. Андрусів Г.В. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

Бондарчук А. А., здобувачка вищої освіти 2 курсу, групи ЗМКІРп-191
Науковий керівник: **Пузирний В. Ф.**, д. ю. н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
1976_slava@ukr.net

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА В УКРАЇНІ: ВИТОКИ ТА ДЕФІНІЦІЇ

Упродовж усього періоду незалежності України її публічна служба постійно зазнавала суттєвих змін. В процесі прагнення нашої країни приєднатися до єдиного європейського простору дана проблема набула конкретних орієнтирів, котрі вміщують у собі відповідні стандарти, що визначені відповідними вітчизняними та країн-членів ЄС нормативними документами.

На сучасному етапі державотворення питання становлення та подальшого розвитку інституту публічної служби набуває особливого значення. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки якісної теоретичної бази, яка повинна стати підґрунтям сучасного й ефективного інституту публічної служби в Україні.

Необхідність реформування й модернізації публічної служби обумовлює пошук і теоретичне обґрунтування шляхів та напрямів розвитку цього важливого інституту. Формування високопрофесійного кадрового складу публічної служби є одним із найбільш пріоритетних напрямів сучасної кадрової політики держави.

Інститут публічної служби у різних контекстах досліджувався такими вченими, як В. Б. Авер'янов, Ю. М. Старілов, В. Я. Малиновський, М. І. Цуркан, Д. Н. Бахрах, О. В. Попова, Н. О. Рунова, Н. В. Янюк, О. С. Петренко, О. В. Хорошенко, проте єдиного підходу до визначення поняття та змісту інституту публічної служби на сьогодні не вироблено.

У 2018 році вітчизняному інституту державної служби виповнилося 100 років. Цій визначній даті українського державотворення відомий учений, професор Малиновський В. Я. присвятив чергову наукову працю – підручник «Публічна служба в Україні» [1, с.145].

Сидоренко Н. С. вивчаючи інтерпретацію поняття «публічна служба» з урахуванням зарубіжного досвіду, вказує, що слово «служба» являє собою певний вид діяльності, який спрямований на забезпечення та реалізацію інтересів когось або чогось. Також служба означає підзвітність та підконтрольність суб'єкта. Слово «публічна» підкреслює об'єкт служби та означає, що повинні захищатись та реалізовуватись інтереси громади та суспільства - публічні інтереси. Під публічною службою (public service) розуміється діяльність уряду для людей, що живуть у межах території власної юрисдикції, яка реалізовується безпосередньо через державний сектор [2, с. 73].

Публічна служба, основні її принципи та особливості упровадження були предметом дослідження Левченко С. О., котрий вказує, що Появу поняття “публічна служба” пов'язано з ім'ям французького соціолога і теоретика права Л. Дюгі, який ще в 1920-х рр. обґрунтував сфери втручання держави (“публічний” від латин. publicus – суспільний, народний, що походить від public – суспільство). На його думку, публічна служба – це “будь-яка діяльність, здійснення якої має бути визначене, забезпечене і контрольоване керівниками держави, тому що це необхідне для реалізації та розвитку взаємної соціальної залежності й тому, що за своєю природою вона може бути повністю забезпечена тільки з втручанням влади”. Спроби дослідження проблематики публічної служби в сучасній Україні почалися відносно недавно. Хоча ще в 1950-х рр. завдяки відомому українському вченому Ю. Панейку термін “публічна служба” з'явився в науковому обігу в нашій країні. Публічну службу Ю. Панейко розглядав як інтегровану систему різних видів служб, що послуговують для задоволення суспільного інтересу. Модель НПС виникла у 1990-х рр. як наслідок теоретичного осмислення практичного використання концепції НПМ. У XXI ст. цю модель, зокрема, було упроваджено в США, Великобританії, Канаді. Публічна служба в межах цієї моделі призначена для надання послуг суспільству на принципах, що застосовуються у приватному секторі, а її функціональною особливістю стає те, що вона більшою мірою координує діяльність надавачів послуг, а не регулює її. У центрі уваги публічних службовців перебувають потреби та інтереси суспільства. Модель публічної служби у різних модифікаціях та різною мірою сьогодні представлено практично в усіх країнах світу. В Україні також запроваджено окремі її елементи, такі як дозвільні офіси, адміністративні центри, громадські ради, громадські експертизи, громадські слухання, профілі професійної компетентності посадовців тощо [3, с. 43]. З огляду на вище вказане було б логічним детальніше зупинимося на теоретичних засадах, на які спирається публічна служба, зокрема на теорії демократичної громадянськості, громад і соціального капіталу, теорії організаційного гуманізму та постмодерністського публічного управління, але існуючі обмеження нашого дослідження не дають на цього зробити, а тому переходимо до трактування публічної служби.

Журавський В. С. та Серьогін В. О. розглядають публічну службу як службу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, спрямовану на вирішення суспільних справ [4].

Петренко О.С. визначила два підходи до формулювання поняття публічна служба: як служби в апараті центральних і місцевих органів виконавчої влади, служби в апараті органів прокуратури, діяльність неатестованих працівників апарату органів внутрішніх справ та військових формувань; діяльність з надання публічних послуг населенню в публічних корпораціях, місцевих органах влади [5, с. 14].

Проведене Стельмашук Л., дослідження щодо співвідношення понять «публічна» та «державна служба» доводить, що: поняття публічна служба є більш широким і включає до свого складу державну службу і службу в органах місцевого самоврядування. До основних елементів публічної служби можна віднести службу на політичних посадах, адміністративну, спеціалізовану та громадську служби, тоді як державна служба об'єднує адміністративну та спеціалізовану без урахування органів місцевого самоврядування, державну службу слід розглядати як елемент публічної з урахуванням її головної мети - стати повсякденним каналом зв'язку держави та народу, їх взаємодії, а також бути лідируючою силою суспільства; – з метою чіткого розмежування понять публічна служба та державна служба необхідно їх визначення зафіксувати в законодавчому порядку. У цьому разі доречним стало би прийняття Закону України «Про публічну службу», якого на сьогодні не ухвалено. У ньому необхідно розмежувати види публічної служби та окреслити загальні засади їх статусу; сформулювати принципи, функції та ознаки публічної служби; визначити умови прийняття на публічну службу та основні посади, що до неї належать, у законодавчому порядку потрібно визначити посади, які належать до публічної служби, та встановити критерії, за якими ці посади визначаю [6, с. 59-60].

Сидоренко Н. С. дослідивши інтерпретацію поняття «публічна служба» з урахуванням зарубіжного досвіду, зазначає, що публічна служба в країнах-членах Європейського Союзу – поняття багатогранне та розглядається в широкому і вузькому значеннях. Адже в цілому, в широкому розумінні, публічну службу в країнах-членах ЄС доцільно сприймати як службу усіх публічних службовців, зайнятих в усіх державних органах, які працюють на благо суспільства. А вузького значення публічній службі кожної з країн-членів Євросоюзу надають власні внутрішні закони, які стосуються публічної служби, кожної з країн. Підводячи підсумок аналізу сучасних систем публічної служби розвинених демократичних держав, слід констатувати, що на початку ХХІ сторіччя роль публічної служби в цих країнах не тільки не знизилася, але часом навіть зросла у зв'язку з появою нових сфер регулювання, які потребують участі публічного сектора як у здійсненні управляючих дій, так і безпосередньо в самій діяльності. Зараз публічна служба розвинених країн проходить етап вдосконалення, адаптації до нових умов. У цьому значенні можна виявити певні аналогії між процесами, які характерні для таких країн, як Франція, Італія, Німеччина, і процесами в країнах, які переживають період радикальних політичних змін (демократизація, деколонізація) [2, с. 76]

Публічна служба як інструмент публічного управління досліджували І. В. Письменний, Н. А. Липовська, котрі відзначають, що складність проблеми ефективності публічної служби була виявлена у Великобританії в доповіді Фултона в кінці 1960-х рр., що призвело до часткової реалізації десятима роками пізніше ідеї так званої “відкритої структури”. У зв'язку з особливим характером діяльності статус і основи функціонування урядовців регулюються в трьох з чотирьох аналізованих європейських країнах (Німеччині, Франції та Італії) спеціальними нормативними актами публічного права і лише у Великобританії ситуація складніша і комплексніша, оскільки формально “цивільні службовці” (civil servants) є “слугами корони” (servants of the crown), що визначає регулювання на основі неформального “Кодексу поведінки”. З їхнього статусу виникає

відсутність у них прав, які можуть бути захищені в суді. Проте на практиці їхнє становище мало відрізняється від становища їхніх колег в інших країнах. Однією з особливостей британської системи стало різке скорочення кількості службовців (урядовців) у період правління консерваторів на чолі з М. Тетчер, коли багато елементів системи управління були виділені з неї та перетворені на незалежні агентства зі зміною статусу самих службовців. Проте, переставши бути урядовцями, вони залишилися публічними службовцями. Для статусу урядовців у всіх європейських країнах характерні такі особливості, що забезпечують насамперед стабільність системи публічної служби: висока стійкість робочого місця (посади) – вони можуть бути звільнені тільки за важку посадову провину (зрада, корупція, критична некомпетентність) і лише після складної та тривалої процедури; привілейоване пенсійне забезпечення – вище, ніж у інших зайнятих, що індексується залежно від вартості життя; захист прав спеціальними профспілками чиновників – вони мають велику владу в усіх європейських країнах; право на участь у політичній діяльності, хоча й з обмеженнями. Цього права позбавлені тільки британські урядовці. Таке становище урядовців і всіх публічних службовців пов'язано з важливістю, великими масштабами і складністю функцій, виконуваних у системі публічного управління [7, с. 87].

Омельянович О. Т. аналізуючи публічну службу в Україні, констатує, що зробила низку важливих висновків. По-перше, визначення категорії «публічна служба», закріплене в п. 15 ст. 3 КАС, цілком відповідає меті, з якою його закріплено саме у КАС, а саме: забезпечує визначення кола суб'єктів, які можуть бути учасниками публічно-правових спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження та звільнення з публічної служби. По-друге, незважаючи на правильність обраного підходу до визначення поняття «публічна служба» у КАС, існує необхідність додаткового закріплення у іншому нормативно-правовому акті ще одного визначення даного поняття з перерахуванням сутнісних ознак публічної служби. При цьому важливо забезпечити чітке розмежування сфер застосування визначення поняття «публічна служба», яке наведено у КАС, та визначення цього ж поняття у іншому нормативно-правовому акті. По-третє, навіть після аналізу законодавчого визначення поняття «публічна служба», критеріїв віднесення до публічної служби та принципів публічної служби перерахувати всі види служби, які можна віднести до публічної служби, виявляється можливим лише узагальнено, у зв'язку із несталістю даної сфери правового регулювання [8, с. 401].

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновки: 1) якісне реформування адміністративної та соціальної системи неможливе за умов відсутності ефективних механізмів реалізації повноважень органів державної влади на місцях та органів місцевого самоврядування; 2) є необхідність у створенні єдиного правового поля що дозволяє розмежувати функції органів публічної влади та місцевого самоврядування; 3) забезпечення органів місцевої влади фінансово-матеріальними ресурсами, кадровим потенціалом у здійсненні своїх функціональних повноважень щодо реформування соціальної складової публічної політики. На думку більшості фахівців, реформи в Україні мають бути соціально орієнтованими та зрозумілими суспільству. У роботі органів публічної служби більше уваги необхідно приділяти прогнозуванню наслідків при прийнятті рішень щодо впровадження програм і реформ [9, с. 126].

Отже, публічна служба – це правовий і соціальний інститут професійної служби в державних і недержавних суб'єктах публічної влади (зокрема органах державної влади та органах місцевого самоврядування), працівники яких наділені публічно-правовим статусом.

Вагомим завданням публічної служби є досягнення цілісності державного механізму і стійкості засад державного управління. Наступним завданням публічної служби є забезпечення ефективного функціонування органів влади. Його виконання можливе лише

на основі постійного вдосконалення функціонування апарату, впровадження нових досягнень адміністративно-управлінської науки, сучасних методів державного управління. До завдань публічної служби можна також віднести подальшу демократизацію діяльності апарату, подолання бюрократизму, корупції, протекціонізму, створення сприятливих соціальних і правових умов для ефективної діяльності публічних службовців. Таким чином, головне завдання публічної служби полягає в ефективному забезпеченні комплексної взаємопов'язаної діяльності службовців, спрямованої на вироблення і реалізацію публічної політики та управлінських рішень, здійснення регулятивних та обслуговуючих функцій в інтересах усього суспільства чи його окремих складових.

Список використаних джерел

1. Лопушинський І. Публічна служба в Україні (Рецензія на книгу: Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Кондор, 2018. 312 с. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. № 1. С. 145-146.
 2. Сидоренко Н. С. Інтерпретація поняття «публічна служба» з урахуванням зарубіжного досвіду. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 35-36. С. 71-77.
 3. Левченко С. О. Нова публічна служба: основні принципи та особливості упровадження. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 4. С. 41-50.
 4. Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підруч. для студ. ВНЗ / В. С. Журавський, В. О. Серьогін, О. Н. Ярмиш. Київ: Видавн. дім «Ін Юре», 2004. 672 с.
 5. Петренко О. С. Формування інтегрованого інституту публічної служби в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.03 «Державна служба». Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2008. 20 с.
 6. Стельмащук Л. Співвідношення понять «публічна служба» та «державна служба». *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 1. С. 52-62.
 7. Письменний І. В. Публічна служба як інструмент публічного управління. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. - 2015. - № 1. - С. 82-89.
 8. Омелянович О. Т. Публічна служба в Україні: поняття та зміст. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 397-402.
 9. Шульга І. Л. Публічна служба в Україні як інструмент реалізації соціальних потреб громадян на регіональному рівні. *Економіка та держава*. 2011. № 12. С. 124-126.
-

База К. Т., здобувачка вищої освіти 5 курсу, група МКПРп-201
Шестак Л. В., к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: bazakatarina@gmail.com

НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Проблематика адміністративної відповідальності в адміністративному праві України охоплює коло концептуальних питань, вирішення яких є актуальним для науки адміністративного права та практичної діяльності суб'єктів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення. Наукою адміністративного права вироблені та вдосконалюються підходи, що визначають оцінку її впливу на адміністративно-правові відносини, суспільство та державу, а також визначаються недоліки адміністративного законодавства й способи їх усунення.

Сьогодні законодавству в сфері адміністративної відповідальності, попри наявність кодифікованого акта, властива несистемність. Положення щодо адміністративних правопорушень містяться в різноманітних за юридичною силою нормативно-правових актах, що призводить до складнощів застосування санкцій за той самий адміністративний проступок. Такий стан речей не відповідає правовій визначеності демократичної держави [1].

Трансформація суспільних відносин, що відбувається в Україні, потребує належної систематизації адміністративного законодавства. Зокрема, посилення на адміністративну відповідальність за вчинення правопорушень, передбачених КпАП України, містяться більше як у 100 законах та підзаконних актах. Паралельно з КпАП діють норми, що встановлюють адміністративну відповідальність, але вони містяться у законодавчих міжгалузевих актах (Повітряний, Митний кодекси, закони України «Про запобігання корупції», «Про державний кордон України» та ін.). До складу нормативних актів, що містять норми про адміністративну відповідальність, належать закони, норми яких не включені до чинного Кодексу. Питання адміністративної відповідальності регулюються також указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України. Акти з адміністративними санкціями можуть видавати місцеві ради з питань боротьби зі стихійним лихом, епідеміями та епізоотіями. Обласні, Київська та Севастопольська міські ради мають право встановлювати також правила благоустрою міст та інших населених пунктів, правила торгівлі на колгоспних ринках, правила додержання тиші у громадських місцях, які в Кодексі не визначені, але у ньому за їх порушення передбачена адміністративна відповідальність. Тому вони фактично також є нормативною основою адміністративної відповідальності.

До сьогодні залишається відкритим питання про закріплення в положеннях адміністративно-деліктного законодавства норм щодо визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності. Це питання стає актуальним у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» [2], за яким суб'єктами відповідальності за порушення в правил дорожнього руху, що зафіксовані в автоматичному режимі, разом з фізичними особами визначено й юридичних осіб, на яких зареєстровано відповідний транспортний засіб. Фактично відповідальність юридичних осіб сьогодні визнається низкою інших галузевих законів. Існування інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб доводить свою дієвість у адміністративно-деліктному законодавстві та практиці його використання в багатьох європейських країнах (Бельгія, Данія, Нідерланди,

Португалія, Франція, Естонія, Сербія, Польща, Словенія, Хорватія, Швейцарія, Чехія тощо), так і в країнах колишнього союзу (Республіка Білорусь, Азербайджанська республіка, Республіка Таджикистан, Республіка Казахстан). Отже, назріли політичні, наукові та економічні передумови для визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності [3, с. 104].

Досить важливими є питання вдосконалення системи адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення, часто вони є занадто м'якими і невідповідними масштабам небезпечних наслідків, які завдаються адміністративними правопорушеннями. У перспективі, для юридичних осіб також необхідно розробити відповідну систему адміністративних стягнень [4, с. 111].

Збільшення розмірів штрафів за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху останнім часом у багатьох засобах масової інформації подають практично як єдиний ефективний засіб зменшення кількості таких правопорушень. Така ж думка часто звучить із вуст багатьох політиків і державних діячів. Разом з тим в теорії права завжди переважала думка, що посилення суворості санкцій дуже мало впливає на зменшення кількості правопорушень. Найбільш дієвим юридичним засобом для цього є забезпечення невідворотності юридичної відповідальності. В той же час говорити про невідворотність адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху в наш час не доводиться. Система забезпечення контролю за дорожнім рухом знаходиться на стадії свого становлення, тому говорити про ефективність її роботи вкрай важко.

Діючий Кодекс про адміністративні правопорушення та закони, які встановлюють адміністративну відповідальність, нерідко містять прогалини, суперечать один одному, не розкривають зміст багатьох понять, особливо об'єктивну сторону більшості правопорушень, що призводить до труднощів у застосуванні його на практиці та створенні умов для розповсюдження корупції з боку органів, наділених правом розгляду справ про адміністративні правопорушення. Як наслідок, щорічно збільшується кількість адміністративних правопорушень, а заходи попередження адміністративної відповідальності не є ефективними. До того ж ряд статей діючого Кодексу про адміністративні правопорушення застарілі: в ньому відсутній чіткий поділ на матеріальні і процесуальні норми, а останні містяться як у Загальній, так і в Особливій частинах, що створює труднощі для діяльності адміністративних судів.

Отже, стан інституту адміністративної відповідальності на цей час не відповідає вимогам сучасності та суспільного розвитку, а тому потрібно реформувати й вдосконалити його систематизацією адміністративного законодавства у єдиний кодифікований акт Кодексі України про адміністративні проступки, в якому зазначені суперечності та неузгодженості буде усунуто, а норми будуть чітко відповідати вимогам Конституції України і принципам правової держави.

Таким чином, вирішення проблем адміністративної відповідальності має відбуватися з урахуванням доцільності наступних заходів:

1. Проведення систематизації чинного законодавства України, яке передбачає адміністративну відповідальність та включення до положень Кодексу норм про адміністративну відповідальність, які розпорошені по некодифікованих законодавчих актах і підзаконних документах.

2. Доповнення КпАП України нормами, що визначають порядок та умови адміністративної відповідальності юридичних осіб, а також визначають систему покарань для них.

3. Розробка дієвих заходів щодо реалізації принципу невідворотності адміністративної відповідальності, а також системи заходів попередження адміністративних правопорушень.

4. Проведення ґрунтового аналізу змісту й особливостей застосування окремих адміністративних стягнень та виключення з їх числа тих покарань, які є неефективними (виправні роботи, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям або безпосереднім об'єктом вчинення правопорушення тощо).

5. Виключення з положень КпАП України застарілих норм, що не відповідають реаліям сьогодення.

6. Вивчення та упровадження передового досвіду інших країн світу в питаннях застосування заходів адміністративної відповідальності та уніфікація адміністративного законодавства про відповідальність з правовими нормами ЄС, які не суперечать національним традиціям та правовим звичаям нашої держави.

7. Систематизація норм про адміністративну відповідальність іноземців в Україні.

Звичайно, що здійснення вище названих заходів є питанням часу. Проте будь-яка реформа має значення лише тоді, коли її положення упроваджуються в життя, а не просто проголошуються на рівні законів. Варто пам'ятати, що за кожною справою про адміністративне правопорушення стоїть людина – найвища соціальна цінність нашої держави.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 14 липня 2015 року № 596-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 39. Ст. 372.

3. Гозн О. Основные начала административного права: французское право. Основные начала российского и французского права. М., 2012. С. 104–121.

4. Гришук Н. Историко-правовой генезис института административной ответственности: порівняльно-правові аспекти. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 12. С. 111–115.

Бондарчук Т. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група ЦГЮ-191

Науковий керівник: **Кочина О. С.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: smollson3@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

З розвитком суспільних відносин, врегульованих цивільним правом, представництво активно використовується фізичними і юридичними особами. Воно полегшує і розширює їх участь в цивільному обороті, допомагає знайти оптимальні способи для набуття прав і виконання обов'язків майнового і немайнового характеру. Громадяни можуть укласти договори або вчинити інші правочини, які без участі представника важкодоступні або взагалі недоступні для них; юридичні особи можуть активніше брати участь в господарських стосунках. Таким чином, проблема представництва є актуальною у будь-якому суспільстві і заслуговує на увагу науки цивільного права.

Сучасний вітчизняний інститут представництва – це ефективний засіб реалізації цивільних прав та обов'язків суб'єктів права, котрі внаслідок тих чи інших причин не можуть захистити свої права, свободи та законні інтереси самотійно. Сам же інститут

представництва закріпленій ст. 59 Конституції України, в якій визначено, що кожна особа має право на правову допомогу, особа є вільною у виборі правозахисника [1].

Правова природа представництва визначається тим, що представник діє не від свого імені, а від імені особи, яку представляє, та в її інтересах. Тому внутрішнє правовідношення обов'язково повинно включатися до складу представництва, і лише наявність повноваження є доказом того, що особа, яку представляють, зобов'язана визнати правові наслідки дій представника [8, с. 537].

Зауважимо на тому, що ст. 15 Цивільного кодексу (далі - ЦК) України визначає, що кожна особа, по-перше, має право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання; по-друге, має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного та цивільно-процесуального законодавства України [2].

Для надання визначення представництву необхідно, насамперед, оглянути його законодавче трактування. Так, ст. 237 ЦКУ під представництвом розуміємо: «правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє» [2].

Наразі в науці цивільного права присутні й інші дефініційні визначення представництва, які, на нашу думку, більш широко розкривають його розуміння. Так, Є. О. Харитонов визначає представництво як правовідносини, у рамках яких виникає й реалізовується повноваження. У зв'язку з цим він визначає представництво як діяльність однієї особи (представника) від імені та в інтересах іншої особи (особи, яку представляють), що відбувається в рамках визначених правовідносин між представником і особою, яку представляють, у силу яких юридичні права та обов'язки виникають безпосередньо в особи, яку представляють [7, с. 176–177].

Доманова І. Ю. під представництвом розуміє вчинення однією особою (представником) від імені іншої особи правочину, інших юридичних дій, що безпосередньо створюють, змінюють і припиняють цивільні права та обов'язки в особи, яку представляють [4].

Представництво є однією з форм цивільно-правового посередництва. Оскільки представництво, на відміну від інших форм посередництва, використовується не тільки в договірних відносинах (договірне, або добровільне, представництво), але і при реалізації цивільно-правової правосуб'єктності малолітніх і повнолітніх недієздатних осіб (обов'язкове, або законне, представництво), його можна розглядати як універсальну форму посередництва в цивільному праві. Представництво можна назвати й унікальною формою посередництва, оскільки це єдина форма останнього, при реалізації якої правові наслідки дій однієї особи – представника – безпосередньо породжують правові наслідки у іншої особи, що представляється. Іншими словами, тільки в рамках представництва відбувається повне заміщення представником фігури, що подається, що дозволяє говорити про представництво як одну з відомих праву юридичних фікцій [6, с. 415].

Значення представництва полягає й у тому, що саме завдяки цьому інститутові юридичні особи мають можливість повніше здійснювати свої повноваження, захищати інтереси в суді за допомогою кваліфікованих юристів. Потреба представництва зумовлена й тим, що у випадках тривалої відсутності за місцем постійного проживання, тривалої хвороби та інших обставин фізична особа не завжди має змогу особисто здійснювати надані йому законом можливості: отримувати заробітну плату, пенсію, поштові перекази, керувати транспортними засобами, розпоряджатися майном, захищати свої інтереси в суді тощо. І саме в цих випадках йому допомагає представник [9, с. 230].

Виходячи з проаналізованого, ознаками представництва є наступні: цивільні права та обов'язки належать особі, яку представляють, а здійснюються безпосередньо представником; представник вчиняє певні юридичні дії; представник діє не від свого імені, а від імені іншої особи, яку він представляє; представник діє виключно в межах наданих йому повноважень; правові наслідки настають не для представника, а для особи, яку він представляє; представництво можливе лише щодо суб'єкта права.

За своїм змістом правовідносини представництва поділяються на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх правовідносин належать правовідносини між представником та особою, яку представляють. Ці відносини мають особистий характер, адже особа, яку представляють, повинна довіряти представнику і бути впевненою, що при здійсненні представницьких повноважень він не порушить належні їй цивільні права й законні інтереси. Однак внутрішні правовідносини до представництва не ведуть до зовнішнього ефекту, який виявляється в діях представника щодо третіх осіб, а саме у вчиненні представником на підставі наданих йому повноважень правочинів від імені особи, яку представляють, з третіми особами. У зв'язку з цим до зовнішніх правовідносин у представництві належать правовідносини між представником та третьою особою. Що ж до правовідносин, які складаються між особою, яку представляють, та третьою особою, то вони є результатом представництва, оскільки права і обов'язки за правочином, вчиненим представником з третьою особою, правовідносини виникають безпосередньо в особи, яку представляють [10, с. 364].

Представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства.

Учасниками правовідносин представництва є три суб'єкти: особа, яку представляють, особа, яка представляє (представитель) та третя особа, з якою в особи, яку представляють, внаслідок вчинення представником правочину, виникають цивільні права та обов'язки. Особою, яку представляють, може бути будь-яка юридична або фізичка особа (навіть недієздатна або з обмеженою дієздатністю). Представником може бути як фізична, так і юридична особа. Фізична особа може бути представником у разі, якщо вона має повну цивільну дієздатність або якщо вона надана фізичній особі [2].

При представництві діє один суб'єкт права, але мається на увазі, що в його обличчі діє інший – що представляється, тобто «воля, виражена одним, визнається волею іншого» [3, с. 28].

Не може бути представником фізична особа, над якою встановлено піклування або опіка. Юридичні особи мають право виконувати функції представника, якщо це не суперечить їх правосуб'єктності.

Усі юридичні дії представник зобов'язаний здійснювати в інтересах того, кого представляє. З метою захисту цивільних прав та інтересів того, кого представляють, законом встановлена заборона укладення угоди представником відносно себе особисто або відносно іншої особи, представником якої він одночасно є [5, с. 97].

При здійсненні представництва (зовнішні відносини) представник зобов'язаний: інформувати третю особу про представницький характер своєї дії (інформаційний обов'язок); надати докази наявності і змісту повноваження.

Нездійснення першого обов'язку покладає юридичні наслідки дій представника відносно третьої особи безпосередньо на представника, нездійснення другого — може спричинити небажання третіх осіб мати справу з представником, тобто перешкоджає реалізації повноваження.

Розмежування різних форм участі третіх осіб у набутті й реалізації цивільних прав і обов'язків має важливе значення, оскільки полегшує вибір тих правових засобів, які дозволяють досягти бажаного правового результату. Згідно зі ст. 2 Цивільного кодексу, третьою особою, з якою представник від імені особи, яку він представляє,

вчиняє правочин, може бути будь-який учасник цивільних відносин, який має потрібну для вчинення правочину правосуб'єктність [2].

Від представництва треба відрізнити осіб, діяльність яких зовнішньо схожа на представництво. Так, не є представником особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені, наприклад, комісіонер, який за дорученням комітента за винагороду вчиняє один чи кілька правочинів від свого імені за рахунок комітента (ст. 1011 ЦК), або управитель, який, здійснюючи від свого імені управління майном установника управління, може вчиняти щодо нього різноманітні правочини (ст. 1029, 1033 ЦК). Також не є представником особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів, оскільки її дії лише сприяють вчиненню правочину у майбутньому, тобто мають допоміжний характер і не зв'язують сторони між собою юридичними обов'язками; особа, що підписує текст правочину за дорученням фізичної особи, яка внаслідок хвороби або фізичної вади не може підписатися власноруч (ст. 207 ЦК), або орган юридичної особи, через який юридична особа набуває і здійснює цивільні права та обов'язки (ст. 92 ЦК) [10, с. 365].

Таким чином, проаналізувавши ряд наукової літератури, чинне законодавство України та деяких зарубіжних країн ми логічно можемо зробити наступний висновок, що представництво – платна/безоплатна діяльність конкретної дієздатної особи (представника) від імені та в інтересах іншої особи, що здійснюється в межах чітко визначених між ними правовідношень, внаслідок чого юридичні права й обов'язки виникають безпосередньо в особи, яку представляють. Метою представництва є вчинення представником правочинів в інтересах особи, яку він представляє. Представництво забезпечує усунення юридичних або фактичних перешкод, які не дають фізичній чи юридичній особі самостійно укладати той чи інший правочин.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР, з подальшими змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. - 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 року, № 435-IV, з подальшими змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 35.
3. Брагинский, М.И. Договор поручения // Хозяйство и право. 2001. №4. С. 25–32.
4. Доманова І.Ю. Інститут добровільного представництва в цивільному праві України: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / І.Ю. Доманова; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2007. 17 с.
5. Мазур О.С. Цивільне право України: Навч. пос. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
6. Невзгодина Е.Л. Юридическая сущность представительства. *Вестн. Ом. ун-та*. 2012. № 3. С. 415–419..
7. Харитонов Е. О. Гражданское право. Частное право. Цивилистика. Физические лица. Юридические лица. Вещное право. Обязательство. Виды договоров. Авторское право. Представительство / Е. О. Харитонов. К. : А.С.К., 2001. 830 с.
8. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В.Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А.Майданика. 3-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
9. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник/ За ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. К.: КНТ, 2006. 480 с.
10. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У 2 т./ За заг. Ред. Я. М. Шевченко. Вид. 2-ге, доп. І перероб. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т. 1. Загальна частина. 696 с.

База К. Т., здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури,
група МКПРп-201
Науковий керівник: **Толкач А. М.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: bazakatarina@gmail.com

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ПОМИЛОК ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В умовах сьогодення чітке і неухильне дотримання принципів кримінально-правової кваліфікації, дотримання її правил, вироблених теорією кримінального права та апробованих на практиці забезпечують правильні результати відповідної правозастосовної діяльності. Але поряд з правильною кримінально-правовою кваліфікацією часто виникають помилки та зловживання при її проведенні. Вони спричинені тим, що діяння отримує кримінально-правову оцінку, яка не відповідає фактичним обставинам справи і кримінальному закону. При цьому не застосовуються кримінально-правові норми, які належить інкримінувати, або ж, навпаки, вони застосовуються безпідставно. Внаслідок цього винні не несуть належної за законом відповідальності, до відповідальності притягаються особи, які не вчиняли інкримінованих їм правопорушень або ж і взагалі невинні. Це суттєво впливає не лише на права учасників процесу, але й веде до порушення громадських інтересів в сфері протидії злочинності. Проте, на практиці виникають часто проблеми при кваліфікації кримінальних правопорушень, в зв'язку з чим важливо визначити основні причини таких помилок.

Варто зазначити, що причини кваліфікаційних помилок зумовлені об'єктивними та суб'єктивним факторами, а саме:

1. Об'єктивні (законодавчі) фактори обумовлюють сумлінну помилку суб'єкта кримінально-правової кваліфікації. До них доцільно віднести:

а) недосконалість законодавчої регламентації окремих кримінально-правових норм (приміром, визначення форм та видів вини у КК сформульоване щодо правопорушень з матеріальним складом) та інститутів (наприклад, інститут співучасті, зокрема, відмежування видів співучасників, розмежування форм співучасті, загальні та спеціальні правила кваліфікації діянь співучасників тощо);

б) наявність значної кількості бланкетних норм (недосконалість законодавства, що розкриває зміст бланкетних диспозицій, їх значна кількість і відсутність усталеності та співвідношення (системності));

в) наявність значної кількості норм з оціночними ознаками (відсутність однаковості судової практики, не завжди вдале тлумачення ПВСУ відповідних оціночних ознак, відсутність системного тлумачення тощо);

г) відсутність передбачених у КК більшості правил кримінально-правової кваліфікації (окремі правила кваліфікації передбачені лише у ст. 16, ст. 29, ч. 2 ст. 33 КК) [1].

д) надмірна криміналізація діянь (систематичне внесення змін та доповнень до КК, порушення системності кримінального законодавства тощо);

е) відсутність чітких критеріїв відмежування окремих складів правопорушень, передбачених статтями Особливої частини КК (приміром, диверсія, терористичний акт тощо) [2, с. 79].

2. Суб'єктивні (правозастосовні) фактори, що викликані несумлінним ставленням суб'єкта кримінально-правової кваліфікації до здійснення такої діяльності:

а) специфіка сприйняття та трактування кримінально-правових норм правозастосувачем;

б) неповне дослідження та доведення всіх фактичних обставин вчиненого діяння;

в) неправильна оцінка доказів;

г) недостатній рівень професійної підготовки правозастосувача;

д) неналежне (недбале) виконання своїх професійних обов'язків особами, які здійснюють кримінально-правову кваліфікацію;

е) спрощений підхід щодо з'ясування всіх обставин кримінального провадження та оцінки доказів тощо.

Слід також зазначити, що кваліфікаційна помилка може бути результатом (наслідком) не однієї, а декількох причин у сукупності (приміром, надзвичайна переважаність суб'єктів кваліфікації). Більше того, об'єктивні фактори, що зумовлюють кваліфікаційну помилку, доволі часто, у свою чергу, є причиною виникнення суб'єктивних факторів, що зумовлюють таку помилку [3, с. 98].

Крім того, типові кваліфікаційні помилки відбуваються внаслідок порушення основних законів формальної логіки (тотожність, несуперечність, виключення третього, достатньої підстави тощо).

До недоліків чинного кримінального законодавства можна віднести надмірність криміналізації діянь, що являє собою передбачення в КК України таких складів правопорушень, які межують з проступками, і більш ефективно могли б переслідуватись у цивільному, адміністративному чи дисциплінарному порядку. Це стосується правопорушень невеликої тяжкості, а також ряду правопорушень середньої тяжкості у сфері господарської діяльності.

В таких випадках порушується правило кодифікації: якщо діяння за асоціальністю перебуває на межі правопорушень і проступків, то для відповідальності за нього, перевага має надаватись не кримінальному, а іншим галузям права.

Неточність кримінального законодавства, як причина кваліфікаційних помилок, пов'язана з порушенням при здійсненні законотворчої діяльності правил законодавчої техніки. Це, перш за все, мовні та системні правила [4, с. 46].

Багатозначність, що породжує кваліфікаційні помилки, має місце при вживанні у КК України термінів і понять, які різні за граматичним значенням відповідно до словників української мови, етимологічного і тлумачного. В таких випадках доцільно уникати їх вживання в законі, або вживати у загальноприйнятому значенні.

Не менш значущою причиною кваліфікаційних помилок є недоліки в діяльності правоохоронних і судових органів. Ця помилка може полягати у неправильному обранні норми КК України для ідентифікації скоєного із складом злочину. Це відбувається у зв'язку із неточністю тієї або іншої норми КК України, непрофесійністю практичних працівників, а також неоднозначним тлумаченням кримінального закону з боку юридичної науки [5, с. 81].

Таким чином ми дійшли наступних висновків: кваліфікаційні помилки являють собою невірну з точки зору законності і обґрунтованості правову оцінку суспільно небезпечних діянь; таких помилок припускається законодавець, офіційні правозастосовні органи і особи, які здійснюють неофіційне тлумачення кримінального закону; основні причини кваліфікаційних помилок – недоліки законодавства і непрофесійність правозастосовних органів.

Список використаних джерел

- 1.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. ст. 131.
- 2.Марітчак Т.М. Класифікація помилок у кваліфікації злочинів та її критерії. Життя і право. 2004. №2. С. 78-83.
- 3.Марітчак Т.М. Помилки у кваліфікації злочинів. Монографія. К.: Атіка, 2004. 188 с.
- 4.Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. 316 с
- 5.Колосовский В. В. Квалификационные ошибки. СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2006. 157 с

Бордонос Н. В., здобувачка вищої освіти
2 курсу магістратури, група МКПРп-191
Науковий керівник: **Коломієць Н. В.**, д.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: bordonos999@ukr.net

НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Із плином часу відбуваються зміни в суспільних відносинах, які вимагають відповідної реакції законодавця. Еволюція системи національного права та вдосконалення законодавства є природним та необхідним явищем. В той же час ефективно та якісне правове регулювання потребує певної стабільності законодавства – закони не повинні змінюватися надто часто, а самі зміни мають бути науково та практично обґрунтованими, а не обумовленими політичними факторами. На жаль, в нашій державі склалася протилежна ситуація.

Нестабільність кримінального законодавства є системною проблемою кримінального права України. Варто відмітити, що дане явище в цілому властиве багатьом державам пострадянського простору, що пов'язано із особливостями проведення правових реформ у цих країнах, які відбувалися у руслі посткомуністичної та посттоталітарної трансформації суспільства.

Після здобуття Україною незалежності перед нею постала потреба розбудови власної кримінально-правової системи, адже кримінальне право Української РСР вже не відповідало новим політичним та економічним реаліям. Нове ж законодавство мало відповідати потребам сучасної суверенної демократичної держави, орієнтованої на ринкову економіку та європейські цінності.

Спочатку модернізація кримінального законодавства відбувалася шляхом внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу УРСР 1960 р. Одночасно (з 1992 р.) велася робота щодо підготовки проекту нового КК [7, с. 613], який був прийнятий 5 квітня 2001 р. та набув чинності з 1 вересня 2001 р. Практика застосування та досвід реформування КК України 1960 р. змусили відмовитися в новому КК від низки попередніх положень [8, с. 31]. Як зазначав В. Сташис (у 2003 р.), «новий КК України відображає досягнення сучасної науки кримінального права, ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, встановлює принципи гуманізму і законності» [7, с. 626].

Нині, після дев'ятнадцять років чинності Кримінального кодексу України 2001 р. назріла необхідність розробки та прийняття нового КК. Цьому є низка причин, одна із яких напряму пов'язана з нестабільністю законодавства.

Основним шляхом вдосконалення кримінального законодавства протягом цього часу було внесення змін та доповнень у КК 2001 р. Даний процес з часом почав прискорюватися. Так, за десять років чинності КК України 2001 р. доповнень зазнали 198 статей КК, що становить більше 44% тих його статей, які існували в ньому на момент прийняття та набрання чинності [8, с. 33]. Станом же на 15 грудня 2020 р., до КК було внесено 1094 зміни та доповнення (222 зміни та доповнення до Загальної частини КК і 862 – до Особливої частини) [1; 2].

Внесені зміни часто були несистемними, науково і практично необґрунтованими, хаотичними, та свідчили скоріше про недосконалість законотворчої діяльності, ніж про реалізацію об'єктивної необхідності законодавчих змін, зумовленої еволюцією суспільних відносин. Вказана тенденція є одним із проявів системної проблеми у кримінальному праві України – нестабільності сфери кримінально-правової регламентації. Дана проблема є досить серйозною, враховуючи важливість стабільності кримінального закону.

Л.В. Левицька вважає, що «нестабільність сфери кримінально-правової регламентації пов'язана також з відсутністю чітких критеріїв визначення змісту багатьох понять, закріплених у КК. Зокрема, це стосується таких оціночних понять, як тяжкі наслідки, істотна шкода, значна суспільно корисна мета тощо. Високий рівень бланкетності, невиправдані зміни кримінально-правових норм зумовлюють їх низьку ефективність навіть в умовах бездоганної роботи правоохоронних органів [6, с. 34].

Слід відмітити, що одним із недоліків чинного Кримінального кодексу є велика кількість оцінних понять. На термінологічні вади КК України звертали увагу у своїх працях В. Навроцький, З. Тростюк, М. Хавронюк та ін. [4, с. 159]. Дослідники (Д.С. Лаврович, М.І. Хавронюк) відзначають, зокрема, велику кількість не роз'яснених законом малозрозумілих термінів, які кожен прокурор чи суддя можуть тлумачити по-своєму [5, с. 204; 9].

Крім термінологічних вад КК України 2001 р., фактором, що зумовлює нестабільність законодавства було не завжди продумане внесення змін до статей Кодексу. Зміни, що вносилися до КК України 2001 р., мали різний характер. Вони уточнювали деякі положення Кодексу, вносили редакційні зміни до статей, виключали деякі статті та доповнювали КК новими статтями. Нерідко такі зміни відбувалися в рамках правових реформ, пов'язаних із європейським курсом України, гуманізацією та європеїзацією законодавства. Вони носили прогресивний характер, однак нові законодавчі норми часто були недосконалими, та, у свою чергу, потребували подальших змін та уточнень. Крім того, численні зміни призвели до руйнування внутрішньої структури КК та міжгалузевих зв'язків, зокрема, взаємозв'язку з Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) 1984 р.

Необхідність вирішення вказаних вище системних проблем кримінального права України стала одним із факторів, що зумовив необхідність прийняття нового Кримінального кодексу. Серед інших причин цієї ґрунтовної реформи – неузгодженість КК України та КУпАП, необхідність створення інституту кримінального проступку.

7 серпня 2019 року Указом Президента України було затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи, у складі якої була створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Серед завдань, що стоять перед групою – підготовка та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність [2].

На даний момент вже розроблений проєкт нового Кримінального кодексу України (остання редакція 19.10.2020 р.). Варто відмітити деякі особливості нового Кодексу, що мають сприяти стабільності законодавства. Розділ 1.3 нового КК містить роз'яснення термінів Кримінального кодексу України, в тому числі й таких, що наразі

відносяться до оціночних понять – значення основних термінів (ст. 1.3.1), визначення розрахункової одиниці (ст. 1.3.2), розмірів майнової шкоди (ст. 1.3.3) та розмірів шкоди здоров'ю (ст. 1.3.4). Стаття 1.1.3 КК передбачає презумпцію стабільності Кримінального кодексу України та обмежує частоту внесення змін до нього [3].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що процес реформування кримінального права не зупиняється на прийнятті нового КК. Необхідність реагувати на виклики часу в майбутньому може зумовити нові правові реформи. При подальшій модернізації законодавства зміна кримінально-правових норм має бути продуманою, науково та практично обумовленою, вдосконалення законодавства має бути системним.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001. № 25-26. ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print> (дата звернення: 16.12.2020).
 2. Причини, що обумовили необхідність реформування кримінального законодавства України // Новий Кримінальний Кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept> (дата звернення: 16.12.2020).
 3. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний проект КК 19.10.2020 // Новий Кримінальний Кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf> (дата звернення: 16.12.2020).
 4. Актуальні проблеми кримінального права: навч. посіб. / В.М. Попович, П.А. Трачук, А.В. Андрушко, С.В.Логін. К.: Юрінком Інтер, 2009. 256 с.
 5. Лаврович Д.С. Оціночні поняття в кримінальному праві України. Молодий вчений. 2019. № 5 (69). С. 203-206.
 6. Левицька Л.В. Якість кримінального закону України як показник ефективності кодифікації законодавства. Судова апеляція. 2009. № 2(15). С. 31-40.
 7. Сташис В. Основні новели нового Кримінального кодексу України / В. Сташис // Вісник Академії правових наук України. Х.: Право, 2003. № 2-3 (33-34). С. 612-626.
 8. Тацій В.Я. Десять років чинності Кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 жовт. 2011 р. Х.: Право, 2011. С. 29-34. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/425> (дата звернення: 15.12.2020).
 9. Хавронюк М.І. Чи знаєш ти, українцю, за що тебе посадять і скільки дадуть? Дзеркало тижня. 2015. № 1. С. 2. URL: https://zn.ua/ukr/internal/chi-znayesh-ti-ukrayincyu-za-scho-tebe-posadyat-i-skilki-dadut_.html (дата звернення: 15.12.2020).
-

Борисенко О. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МКПРп-191
Толкач А. М., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «РОЗБІЙ» В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ

Правове регулювання відносин власності – це складний процес, де важливе місце посідає охорона об'єктів власності, посягання на які тягне кримінальну відповідальність.

Розбій є одним із найпоширеніших корисливих злочинів проти власності і має глибокі історичні корені, так як являє собою не просто соціальний феномен, втілений в статті кримінального кодексу, а цілу кримінальну субкультуру, яка пов'язана з процвітаням культури агресії та відсутністю будь-яких обмежень.

На сьогоднішній день відповідальність за розбій закріплена у Кримінальному кодексі України (далі - КК України), в Розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності».

Але вивчення джерел історії вказує на існування явища «розбій» в давні часи, отже проаналізуємо дане явище в його історичній ретроспективі.

Поява розбою у звичаєвому праві, підтверджується нормативно-правовими документами з часів Київської Русі. Уперше ці протиправні діяння згадуються у договорах Київської Русі з Візантією (911, 944 і 971 рр.), норми яких мали переважно кримінально-правовий характер. Так, Договір князя Олега з Візантією 911 р. передбачав відповідальність за насильницьке заволодіння чужим майном, скоєне однією або кількома особами (в ст. 7 Договору вказано: «Аще ли кто, или Русин Хрестьянину, или Хрестьянь») [1, с. 125].

У відомому джерелі права Київської Русі - Руській Правді згадується «вбивство в розбої» як один із тяжких злочинів, але зміст цього злочину не розкрито. Само по собі поняття «розбій» у той час не вживалося. У Великій редакції Руської Правди законодавець знову згадує «вбивство в розбої», що визнавалося більш небезпечним, ніж випадкове вбивство. За «вбивство в розбої» передбачалася вища міра покарання: потік і розграбування. Потік – це коли вбивця разом із родиною «виганявся чи відправлявся в заслання»; розграбування – не тільки конфіскація майна, а й перетворення на холопів дружини й дітей злочинця [2, с. 59].

Отже, як бачимо з документа, за вбивство у розбої передбачено найсуворіше покарання за Руською Правдою.

Історики зазначають, що в пам'ятках XV ст. термін «розбій» зберіг значення неспровокованого вбивства з метою грабежу чи збройної засідки на дорогах із тією ж метою. Саме в цьому значенні поняття вживалося й у Псковській Судній грамоті (1397–1467 рр.). Розбій характеризувався, як посягання на особу зі зброєю або вбивство, скоєне з корисним наміром. Цей злочин класифікувався як тяжкий [2, с. 63].

Розглянуті документи стали підґрунтям для формування Судебника 1497 р., який став першим загальним зводом законів того періоду. У ньому розбій визначався як відкритий напад, що зазвичай вчинявся зграєю та супроводжувався вбивством, відповідно до родового об'єкта злочину належало майно чи майнові права, а у разі скоєння вбивства об'єкт змінювався на життя чи здоров'я особи [3, с. 605].

Термін «розбій» використаний також у Судебнику 1550 р., як викрадення, поєднане з насиллям, проте в ньому не розкрито його ознак [4, с. 55].

У Судебнику 1550 р. було запроваджено узагальнене поняття «лихого» складу злочину, що характеризувало найбільш небезпечні діяння, зокрема розбій, грабїж, підпал, вбивство та особливі види крадіжки. Виникнення цього терміна було породжене заснуванням нової процедури, яка називалась «обліхованіє» – форма судового процесу, що полягала в позасудовому розгляді справи стосовно особи, якій висунуто звинувачення у тому, що вона є «завідомо лихою людиною». Відкрите викрадення чужого майна визнавалось грабежем, а всі форми насильницького заволодіння майном вважались розбоєм [5, с. 607].

Важливими нормативно-правовими документами в історії кримінального права варто назвати Литовські статuti. Статут 1588 р. передбачав, що розбій належить до злочину проти власності та втілювались у дефініції «пограбенъе». Розбоєм вважається умисний напад на чужий дім, двір, маєток. Таким чином, до складу розбою вводилась обов'язкова ознака, яка не була передбачена у попередніх законах, – місце вчинення злочину. Якщо особа, незалежно від її соціального статусу, була вбита під час такого нападу, то всі учасники, незважаючи на виконані ними ролі та функції, каралися найсуворішим покаранням – смертною карою [6].

Згідно Соборного укладення 1649 р. розбій визначався як дії насильницького характеру, що створювали небезпеку для життя, були спрямовані на отримання чужого майна та вчинялись спеціально організованою групою, тобто зграєю. Цей акт передбачав такі види розбою: а) простий розбій – напад, який не спричинив смерті потерпілого; б) кваліфікований розбій [7, с. 356].

У Російській державі в 30–50 рр. XVI ст. була проведена Губна реформа: справи про розбійників і крадіїв вилучались із суду приставів і передавались губним організаціям, тобто органам місцевої влади Росії, що існували до 1702 р. [8, с. 158].

Важливу роль в історії кримінального права України відіграє збірник законів, який у 1743 р. отримав назву «Права, за якими судиться малоросійський народ». Там, розбій (пограбування) визначався як насильство з метою привласнення чужого майна та трактувався у такий спосіб: «Кто был от кого на пути разбит или ограблен был, – а тот разбитый перед судом раны свои объявил» (розділ 20, арт. 19, п. 1). При цьому «розбитий» означає поранений, а «розбійники» – це ті люди, які завдають тілесних ушкоджень, маючи на меті заволодіння чужим майном [9, с. 430].

У Зводі законів Російської імперії від 1 січня 1835 р., розбій віднесено до корисливо-насильницького злочину. Згідно зі ст. 2129 розбоєм визнається будь-яке викрадення майна під час здійснення нападу та застосування сили зі зброєю або без неї, із завданням побоїв, тілесних ушкоджень, інших дій, небезпечних для життя, здоров'я осіб, на яких скоєно напад, вбивства [10, с. 159].

Таким чином, законодавчо у XIX ст. остаточно сформовано поняття «розбій» як виду злочину та відокремлено від грабежу.

Під час встановлення української державності у період 1917–1921 рр. на території України, окрім основних кримінальних законів, діяли суміжні з ними закони та нормативно-правові акти. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів здійснювалось згідно з Уложенням про покарання 1885 р., положення якого характеризували розбій як напад на особу, вчинений із метою викрадення майна.

Звернемося до прийнятих у цей час Кримінальних кодексів. У період радянської влади в кримінальному законодавстві поняття «розбій» з'явилося у Кримінальному кодексі УРСР 1922 р. у ст. 184.

У ст. 184 вказаного Кодексу йшлося про вчинення розбою як відкритого з метою заволодіння майна нападу окремої особи на будь-кого, поєднаного з фізичним або психічним насильством, що загрожує смертю або каліцтвом [11, с. 27].

У Кримінальному кодексі СРСР 1926 р. основний склад розбою визначався як відкритий напад, вчинений із метою заволодіння чужим майном і поєднаний із насильством, небезпечним для життя та здоров'я потерпілого (ч. 1 ст. 167) [12, с. 35].

У Кримінальному кодексі УРСР 1927 р. зі складу розбою було виключено погрозу як спосіб скоєння цього виду злочину, хоча сутність дефініції цього злочину не змінилась. Як спосіб вчинення розбою розглядалось насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпілого [13, с. 189].

У перші роки після Другої світової війни найбільш серйозних змін зазнало кримінальне законодавство, що встановлювало відповідальність за розкрадання державного й суспільного майна, а також кримінальне законодавство з охорони особистої власності громадян. Охорона майнових інтересів громадян була суттєво посилена Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про посилення охорони особистої власності громадян» від 4 червня 1947 р., що встановлював підвищену кримінальну відповідальність за крадіжку майна громадян і розбійні напади [14, с. 67].

Розбій визначався як явний напад поодинокі особи задля заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, яке загрожувало смертю або каліцтвом, чи з погрозою вчинити таке насильство.

Отже, відбувся штучний процес: насильницькі грабежі увійшли до розбою, відкрите розкрадання – до крадіжки..

У ст. 53 Кримінального кодексу РРФСР 1960 р. визначено умови застосування умовно-дострокового звільнення стосовно переліку тяжких злочинів. До них, окрім особливо небезпечних державних злочинів, відносився також розбій. Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про посилення боротьби з особливо небезпечними злочинами» від 5 травня 1961 р. з групи тяжких злочинів виділено злочини особливо небезпечні, до яких належав розбій [14, с. 86].

Визначальними ознаками цього злочину названо такі: 1) заволодіння чужим майном; 2) застосування насильства. Характеристика насильства здійснена за допомогою вказівки на його інтенсивність та особливо загрозливий характер [12, с. 35].

Звернемося до Кримінального кодексу України 1961 р., де розбій відноситься до злочинів проти індивідуальної власності громадян. Згідно ст. 142 під розбоєм розумівся напад із метою заволодіння індивідуальним майном громадян, поєднаний із насиллям, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або із погрозою застосувати таке насилля [15].

КК України, що набрав чинності у вересні 2001 р., використавши історичні надбання розвитку кримінальної відповідальності за розбій, дав своє розуміння поняття «розбій», яке фактично мало відрізняється від нинішнього законодавчого визначення розбою.

Аналізуючи об'єктивні історичні обставини розвитку кримінальної відповідальності за розбій в Україні К.В. Паламарчук пропонує умовно виділити наступні її періоди:

1) становлення кримінальної відповідальності за розбій та віднесення його до злочинів проти власності (911 р. – I пол. XVI ст.);

2) нормативного вдосконалення кримінальної відповідальності за розбій (II пол. XVI ст. – 1917 р.); Це період нормативного вдосконалення кримінальної відповідальності за розбій.

3) деталізації норм кримінальної відповідальності за розбій (1917 – 1990 рр.), під час якого зазнає змін мета розбою (з викрадення – на заволодіння чужим майном), а також деталізуються та роз'яснюються форми насильства, які використовуються під час вчинення його злочину (фізичне та психологічне);

4) сучасний період розвитку кримінальної відповідальності за розбій (1990 р. – наш час), який характеризується визнанням розбою найбільш небезпечним злочином проти власності, який посягає на два об'єкта кримінально-правової охорони – життя чи здоров'я особи – з одного боку, власність – з іншого [16, с. 74- 75].

На думку Л.В. Лісниченко, історичний розвиток законодавства, яким регламентовано кримінальну відповідальність за розбій відповідно до часового критерію, пройшов такі періоди:

1) кримінальне законодавство Київської Русі та феодалних земель (IX – початок XV ст.);

2) період перебування України у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XV – середина XVII ст.);

3) кримінальне законодавство козацької держави та період перебування України в складі Австро-Угорської й Російської імперій – імперський період (друга половина XVII ст. – початок XX ст.);

4) кримінальне законодавство радянського періоду (1917– 1991 рр.);

5) період становлення незалежності України (1991–2001 рр.);

6) сучасне кримінальне законодавство (з 2001 р. й дотепер) [17, с. 211].

За основу подальшого дослідження, ми візьмемо наведену вище періодизацію, так як на нашу думку, вона більш деталізована і охоплює певні історичні етапи розвитку кримінального законодавства про розбій.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал можна зробити такі висновки: історичний розвиток законодавства, яким регламентовано кримінальну відповідальність за розбій пройшов тривалий шлях свого розвитку і включає певні етапи; вперше розбій як злочинне посягання згадується у договорах Київської Русі з Візантією; уперше визначення розбою надане в Укладенні про покарання кримінальні й виправні (1845 р.); у XIX ст. остаточно сформовано поняття «розбій» як виду злочину та відокремлено від грабежу; стаття присвячена розбою була присутня у Кримінальних кодексах СРСР -1926 р., УРСР -1927 р., РРФСР -1960 р., УРСР -1961 р..

Таким чином, розуміння сутності розбою як суспільно небезпечного діяння впродовж історії людства фактично не змінювалося: він завжди вважався одним із найбільш тяжких злочинів і передбачав найвищі міри покарання.

Список використаних джерел

1. Хачатуров Р.Л. Уголовно-правовое содержание договоров Киевской Руси с Византией. Советское государство и право. 1987. № 8. С. 125.

2. Российское законодательство X – XX веков : [тексты и комментарии] : в 9 т. / под общ. ред. О. Чистякова. М. : Юридическая литература, 1984–1994. Т. 1 : Законодательство Древней Руси / отв. ред. В. Янин. 1984. 432 с.

3. Судебник 1497. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.

4. Российское законодательство X – XX веков : [тексты и комментарии] : в 9 т. / под общ. ред. О. Чистякова. М.: Юридическая литература, 1984–1994. Т. 2 : Законодательство периода образования и укрепления русского централизованного государства. 1985. 520 с.

5. Судебник 1550. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.

6. Статути Великого князівства Литовського. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.

7. Российское законодательство X – XX веков : [тексты и комментарии] : в 9 т. / под общ. ред. О. Чистякова. М.: Юридическая литература, 1984–1994. Т. 3 : Акты Земских соборов. 1985. 512 с.

8. Казміренко В. О. Історичні передумови розбою як суспільно небезпечного явища. Актуальні проблеми держави і права. 2015. Вип. 75. С. 157-162.

9. Права, за якими судиться малоросійський народ / відп. ред. та авт. передм. Ю.С. Шемшученко; упорядн. та авт. нарису К.А. Вислобоков; ред. кол.: О.М. Мироненко (голова), К.А. Вислобоков (відп. секретар) та ін. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ, 1997. 548 с.

10. Российское законодательство X – XX веков [тексты и комментарии] : в 9 т. / под общ. ред. О. Чистякова. М.: Юридическая литература, 1984–1994. Т. 6 Законодательство первой половины XIX века. 1988. 432 с.

11. Уголовный кодекс УССР (утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 г.) с алфавитным указателем: Изд. Официальное. Харьков, 1926. 50 с.

12. Иванцова Н. Разбой – насильственное хищение чужого имущества. Уголовное право. 2003. № 2. С. 34–36.

13. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года: текст с построчными разъяснениями из циркуляров и постановлений Наркомюста и Верховного Суда УССР и определений УКК Верховного Суда УССР (по 1 июля 1927 г.) с сопоставительной таблицей статей УК старой и новой редакции и алфавитно-предметным указателем / Сост. И.И. Курицкий. Харьков, 1927. 322 с.

14. Курс советского уголовного права. Государственные преступления и преступления против социалистической собственности : в 6 т. / ред. колл.: А. Пионтковский, П. Ромашкин, В. Чхиквадзе. М.: Наука, 1970. Т. 4: Часть особенная. 1970. 432 с.

15. Кримінальний кодекс України від 1 квітня 1961 року URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KD0006.html

16. Паламарчук К.В. Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00. 08 Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. 224 с.

17. Лісниченко Л.В. Історико-правові засади запровадження поняття «грабіж» та «розбій» у кримінальне законодавство України. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 2. С. 208-211.

Британ О. В., здобувач вищої освіти 3 курсу, група ФР-181
Науковий керівник: **Литвиненко В. М.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: sashabrytan0328@gmail.com

ПРО ПРАВА МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Динамічний розвиток суспільства та людських потреб вимагає вдосконалення наявних та виникнення нових професій. Діяльність працівника будь-якої професійної галузі, а особливо діяльність медичного працівника має свої специфічні особливості, котрі кардинально виокремлюють професію лікаря від інших, а саме відповідальність за здоров'я інших людей. Дана професія вимагає належного рівня знань та високу пізнавальну активність, самостійність, майстерність і кваліфікованість, інтерес до власних трудових і функціональних обов'язків. Також варто зазначити про суспільну значимість, її унікальність та необхідність для кожного.

Професія медичного працівника, особливо в період пандемії COVID-19, де медичні працівники стоять на передовій захисту та порятунку сотень тисяч життів, є що найменше недооціненою самим об'єктом професійної діяльності - людьми, оскільки працівники медичних закладів, ставлячи під загрозу стан власного здоров'я, щоденно рятують сотні життів пересічних громадян, які відповідно до ст. 3 Конституції України, визнаються державою як найвища соціальна цінність. В більшості випадків ця діяльність оцінюється державою в розмірі, фактично, мінімальних заробітних плат, відсутністю пільг та банальної підтримки. Тому питання стосовно правового статусу медичних працівників на сьогодні є актуальним.

Варто зазначити, що єдиного підходу до визначення правового статусу медичних працівників, як юридичної категорії у науковій літературі немає. Так, частина вчених визначає правовий статус, як комплексну інтеграційну категорію, що за своєю сутністю відображає взаємовідносини суб'єктів між собою, а також інші соціальні зв'язки [1, 2]. Інші науковці – розглядають права і обов'язки суб'єктів правовідносин, як основу їх правового статусу [3, 4]. Різноманітність підходів до розуміння правового статусу вказує на відсутність однаковості серед вчених у цій царині юриспруденції і обумовлює необхідність вивчення прав і обов'язків медичного працівника, який є учасником правовідносин, що виникають у галузі охорони здоров'я.

На сучасному етапі реформування національної системи охорони здоров'я, на думку автора, одним із пріоритетних напрямків є вдосконалення механізму втілення змін, оскільки правової бази для забезпечення професійної діяльності медиків вистачає, а форм контролю – ні. З причин проблематики практичної діяльності медичних працівників пов'язаної з систематизацією законодавства у галузі охорони здоров'я, оптимізація чинного законодавства, що регулює професійну діяльність медичного працівника є зумовленою потребами сьогодення.

Вивчення актуальних нормативно-правових актів дає можливість констатувати те, що права медичних працівників можна, умовно, розподілити на дві групи: загальні та спеціальні.

До загальних прав відносяться ті, які гарантують умови професійної діяльності медичних працівників, як і будь-яких інших працівників, права яких закріплені в таких актах: Кодекс законів про працю України, Закони України «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про охорону праці» тощо.

До спеціальних прав, згідно ст. 77 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» - основного законодавчого акту, який регулює правовідносини у галузі охорони здоров'я та закріплює спеціальні права медичних працівників, належать:

1. Право на належні умови професійної діяльності;
2. Право на заняття медичною і фармацевтичною діяльністю відповідно до спеціальності та кваліфікації, на підвищення кваліфікації, перепідготовку;
3. Право на надання інформації про пацієнта;
4. Право на відмову від подальшого ведення пацієнта;
5. Право здійснювати медичне втручання у виключних випадках без згоди пацієнта та/або його законних представників;
6. Право на вільний вибір апробованих форм, методів і засобів діяльності, впровадження у встановленому порядку сучасних досягнень медичної та фармацевтичної науки і практики;
7. Право на безоплатне користування соціальною, екологічною та спеціальною медичною інформацією, необхідною для виконання професійних обов'язків;
8. Право на соціальний захист;
9. Право на забезпечення побутових потреб у сільській місцевості;
10. Право на створення наукових медичних товариств, професійних спілок та інших громадських організацій;
11. Право на судовий захист [5].

Зважаючи на всі вище перераховані права щодо медичних працівників, варто констатувати, що правова регламентація професійної діяльності цієї категорії громадян у національному законодавстві потребує доповнень і додаткових уточнень, оскільки, наприклад, у ситуації пандемії, права медиків порушуються, хоча б за декількома пунктами.

Наприклад, спостерігаючи стан медичних закладів, їх навряд чи можна назвати сучасними та в більшості випадків – належними до умов професійної діяльності лікарів. Враховуючи кількість захворюваності медичного персоналу можна сказати, що система захисту здоров'я медичних працівників не відповідає належній, що є порушенням прав працівників на охорону здоров'я. Хоча б ці факти є підставою говорити, що система контролю та забезпечення прав, не справляється з виконанням своїх обов'язків та вимагає конкретних змін та реформації у своїй діяльності, разом з цим, відповідного перетворення нормативних стандартів та узгодження правових норм з умовами сьогодення.

Якщо брати до уваги досвід іноземних держав, який міг би покращити діяльність сфери медичного обслуговування та умови праці медиків, на думку автора, було б не погано звернути увагу на можливість впровадження таких складових медицини, як страхова медицина, розробка стабільного протоколу лікування будь-якого випадку захворюваності, постійний табель перевірених лікарських засобів/препаратів, а також доцільність впровадження профілактичних методів та заходів щодо оздоровлення населення держави, окрім наявного наразі фактичного лікування.

Підсумовуючи, можна сказати, що проведений загальний аналіз, вказує на нагальну необхідність в перегляді наявної правової регламентації прав медичних працівників, її вдосконалення та доповнення в межах комплексного реформування системи охорони здоров'я і проблем сьогодення. Наглядна недосконалість існуючої системи впровадження та контролю правового статусу медичних працівників, дає можливість говорити, що недостатня увага та відсутність належного контролю з боку державних органів стосовно гарантій у забезпеченні прав медичних працівників і їх взаємозв'язок з пацієнтами, нерідко зумовлює халатне відношення і байдужість у виконанні працівників охорони здоров'я своїх професійних обов'язків, що обумовлюється умовами праці та оплатою трудової діяльності. Відносно цього, запозичення певного зарубіжного досвіду та впровадження низки міжнародних стандартів у національне законодавство дасть поштовх до забезпечення якісніших умов

праці, гарантій реалізації прав медичного персоналу, а також підвищення цінності та оплати праці медичних працівників, що знайде свій відбиток у якості та кваліфікованості надання медичної допомоги і рівні всенационального здоров'я громадян України.

Список використаних джерел

1. Сарибасєва Г. М. Законодавство України про охорону здоров'я: адміністративний вимір. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2017. № 13. С. 121–127.
2. Стефанчук Р. О. Проведення в Україні кодифікації медичного законодавства: Актуальні проблеми медичного права: професійний погляд: матеріали Всеукраїнської наук.- практи. конф., Київ, 2018. 29 лист. С. 124–129.
3. Сенюта І. Підстави виникнення правовідносин у сфері надання медичної допомоги: деякі аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Т. 1, № 50. С. 107–110.
4. Стеценко С. Г. Медична реформа в Україні: право, політика, мораль. Публічне право. 2017. № 4. С. 57–61.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2802- XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. - № 4. Ст. 19.

Борисенко О. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група ЗМСРп-191
Науковий керівник: **Максьом К. В.**, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ»

Однією з найбільш соціально-активних та ініціативних груп у структурі сучасного суспільства є студентська молодь. Сучасне українське суспільство, формуючи державність висунуло нові вимоги до молоді, вважаючи її соціальною групою з великими потенційними можливостями.

Соціальна активність є предметом дослідження багатьох галузей, а саме психології, соціальної педагогіки, філософії, соціології та соціальної роботи.

Соціальна активність тісно взаємопов'язана з такими поняттями, як спілкування, комунікативність, активна життєва позиція, відповідальність, соціальна адаптація,

У науковій літературі існує кілька підходів до визначення змісту поняття «соціальна активність особистості». Досить поширеним є визначення соціальної активності як соціальної якості особистості. На думку В. Мордковича- соціальна активність особистості є суттєва суспільна якість особи, що виявляється у її здатності взаємодіяти з середовищем, враховувати потреби і інтереси, проявляти готовність до активної дії, яка спрямована на перетворення різних областей дійсності і самих соціальних суб'єктів [1, с.15].

Соціальна активність особистості – це системна соціальна якість, яка характеризує рівень соціальності індивіда, глибину та повноту його зв'язків із соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин [2. с. 142].

Як ми бачимо, соціальну активність визначають як вихідну соціальну якість особистості, яка проявляється у активному ставленні особи до проблем суспільства, визначає якісні показники діяльності особистості.

Ще одним підходом до визначення змісту поняття «соціальна активність особистості» є його розуміння як форми людської діяльності.

Соціальна активність – сукупність форм людської діяльності, яка свідомо направлена на вирішення завдань, що постають перед суспільством, соціальною групою у певний історичний період. Суб'єктом соціальної активності може виступати особистість, молодіжний колектив, соціальна група, суспільство в цілому [3, с. 251].

Для того, щоб розібратися в проблематиці соціальної активності молоді, потрібно визначитися з терміном «соціальна активність».

Тому варто проаналізувати це поняття у філософському, психологічному, соціологічному, педагогічному та соціальному аспектах.

Філософи, а саме Л. П. Буєва, А. В. Брушлінський, Л. Н. Мітрохін трактують соціальну активність як особливий стан діяльності, що характеризується позитивно вираженою стороною, як специфічну форму взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем [4, с. 351].

На думку професора філософії Б.В. Новікова, соціальна активність є показником рівня реалізації функціональних особливостей соціальної спільності, її внутрішню потребу, розуміння та сприйняття цінностей суспільства [5, с. 6].

Психологічний підхід до даної проблеми під соціальною активністю вбачають усю систему соціальної взаємодії особистості і з окремими громадянами, і із цілими спільнотами, соціальними інститутами чи суспільством загалом [6, с. 178].

На думку С. Грабовської та С. Чолій соціальна активність - загальна характеристика особистості, яка реалізується у соціальній поведінці, тобто здійснюється свідомо, імпульсивно та емоційно, з конформістських міркувань та у соціальній діяльності, тобто здійснюється цілеспрямовано, маючи поставлену мету, план реалізації задуманого [7, с. 171].

Л. Орбан-Лембрик визначає соціальну активність, як зв'язок особистості із соціумом, коли особа реалізується, як суб'єкт суспільних відносин [8, с. 284].

Отже, простежують взаємозалежність соціальної активності і особистості, тобто від рівня соціальної активності залежить міра реалізації особистості в соціумі.

Соціологи в основу соціальної активності вкладають особливі характеристики самосвідомості особистості, які ідентифікують її із соціумом і розглядають як суб'єкт, що виражає та захищає інтереси спільноти як власні [6, с. 178].

На нашу думку, вдалою є позиція Н. Осипової, яка визначає соціальну активність як системну соціальну якість, де формується та реалізується рівень її соціальності, це глибина й повнота зв'язків особистості з соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин [9, с. 28].

Отже, соціологи констатують, що соціальна активність – це активність, що реалізовується в різних формах, найтипівіші сфери прояву якої – соціально-політична, трудова, економічна, культурно-дозвільна життєдіяльність людини.

Свій вклад у розуміння соціальної активності внесли науковці-педагоги.

О. Бодальов визначив активність як якісну характеристику діяльності особистості і вказує на те, що реалізація її активної життєвої поведінки залежить від ступеня сформованості умінь та навичок соціальної діяльності [10, с. 40].

Соціальна активність особистості, як зазначає Ю. Воробйов, не може бути розкрита інакше як через діяльність, її форми і види. Науковець зазначає, що соціальна активність особистості обумовлена внутрішніми причинами, спрямована не лише на збереження системи, а й на її подальший розвиток, має строго виборчий характер і включає оціночний момент» [4, с. 352].

На думку В. С. Торохтія, соціальна активність - це спосіб існування і розвитку особистості, як суб'єкта суспільного життя, коли особа прагне до соціальних змін і формуванню власних якостей [11, с. 141].

Під соціальною активністю В.І Косовець розуміє стійке особистісне утворення, що характеризує молоду людину як соціальну істоту, яка має чітку власну позицію, сформовану систему знань і переконань та бажання взаємодіяти з навколишнім світом [12, с. 12].

У нашому дослідженні ми більш детально проаналізуємо поняття «соціальна активність» з точки зору представників соціальної роботи.

У словнику соціального працівника соціальна активність визначається, як свідомо, цілеспрямована діяльність людини, яка орієнтована на перетворення об'єктивних соціальних умов, і також на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції) [13, с. 201]. На нашу думку, змістовність даної дефініції найбільш точно передає розуміння соціальної активності для соціальної роботи.

Аспектність поняття «соціальна активність» розвиває у своєму дослідженні О. Безпалько. Він розглядає соціальну активність у двох аспектах. По-перше, це характеристика способу життєдіяльності соціального суб'єкта – як індивіда, так і групи, що фіксує свідому спрямованість його діяльності й поведінки на зміну соціального середовища, умов, інститутів відповідно до назрілих потреб, інтересів, цілей тощо. По-друге, це здатність людини здійснювати соціально значущі перетворення, ініціювати зміни у мікро- і макросередовищі. По-третє, це сукупність методів, процедур, спрямованих на зміну соціальних умов відповідно до потреб, інтересів, цілей та ідеалів особистості, на висунення й реалізацію соціальних інновацій, формування в собі необхідних соціальних якостей [14, с. 81].

А. Базиленко в межах дисертаційного дослідження визначає активність особистості як якісну характеристику просоціальної спрямованості особистості, внутрішньо детерміновану її індивідуальними потребами, ціннісними орієнтаціями, вольовими характеристиками та особливостями, яка назовні проявляється у прагненні до перетворення соціуму і себе та відповідних діях (соціальній діяльності) [15, с. 188].

Соціальну активність визначають, з одного боку усвідомленням і прийняттям інтересів суспільства та певних спільнот, а з іншого – готовністю та вмінням реалізовувати ці інтереси, активною діяльністю самостійного суб'єкта [16].

О.С.Кулінченко вважає соціальну активність складною структурою, яка характеризується потребою до дії, реалізується в соціально-значущій діяльності, спрямованій назовні, і якій притаманні соціально-ціннісні вчинки і поведінка; інтересами, що відображають особистісні утворення, які інтегрують раціональне й емоційне начало і які визначають спрямованість людини на предмети і явища дійсності, а також мотивами її дій [17, с. 38].

На нашу думку, найбільш вдалою є дефініція «соціальної активності», яку запропонувала С. Чернета, це – якість особистості, яка через творчу та усвідомлену діяльність задовольняє власні та суспільні потреби, забезпечуючи розвиток суспільства й усвідомлення себе як особистості в ньому [6, с. 180].

Вона повністю відповідає вимогам до майбутніх спеціалістів соціальної роботи, так як не може бути соціальним працівником людина, яка не має власної активної позиції.

Проаналізувавши основні визначення соціальної активності особистості, С. Грабовська, С. Чолій виділили її характерні особливості:

- соціальна активність особи спрямована на інших людей чи суспільство загалом;
- в основі соціальної активності є соціальна взаємодія;

- за допомогою соціуму людина прагне реалізувати певні цілі, задовольнити інтереси чи потреби;

-соціальна активність виявляється в творчих діях, які скеровані на досягнення бажаних цілей, що можуть бути просоціальними або антисоціальними [7, с.180].

Отже, соціальна активність - це свідома, цілеспрямована діяльність людини, орієнтована на перетворення об'єктивних соціальних умов, та на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції).

Проаналізувавши різні наукові підходи до поняття «соціальна активність» пропонуємо власне розуміння: соціальна активність особистості - це якість особи, яка направлена на потреби інших людей і проявляється у відповідальності та самостійності, творчості та турботливості.

Список використаних джерел

1. Мордкович В. Г. Социальная активность: суть и споры. Социальная активность. Челябинск. 1976. Вып. 3. С. 3-25.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. М., 1998. 376 с.
3. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радула. К.: «ЕксОб», 2004. 304 с.
4. Воробьев Ю. Л., Королев Б. Н. В поисках смысла и правды. Активность и развитие личности. М. : МГСУ Союз. Т. 1. 2003. 500 с.
5. Новиков Б.В. Социальная активность как мера самодеятельности личности. Творчество и философия. К., 1989. 175 с.
6. Чернета С. Соціальна активність особистості як умова розвитку сучасного українського суспільства. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 177-180.
7. Грабовська С., Чолій С. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К., 2010. Т. XII, ч. 1. С. 171-181.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління. К.: Академ-видав, 2003. 568 с.
9. Соціологія: підручник / за ред. Н. П. Осипової. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
10. Бодалев А.А. О формировании отношений. Педагогика. 1997. № 8. С. 39 – 44.
11. Социальная педагогика / под общ. ред. В. С. Торохтия. М.: Юрайт, 2015. 451 с.
12. Косовець В. І. Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2009. 23 с.
13. Кизименко Л.Д., Бедна Л.М. Словник-довідник соціального працівника. Міні – глосарій. Львів, ДЦ МОУ, 2000. 327 с.
14. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [Алексєенко Т. Ф. та ін.]; за заг. ред. І. Д. Зверєвої; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т проблем виховання НАПН України [та ін.]. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 535 с.
15. Базиленко А. Психологічні чинники формування соціальної активності студентської молоді (на прикладі студентського самоврядування): дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2018. 20 с.
16. Уйсімбаєва М. Соціальна активність особистості як чинник суспільного розвитку. URL : <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2->
17. Кулінченко О.С. Соціальна активність студентів як соціально-педагогічна проблема. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. 2014. Вип. 18. С. 34-39.

Бугай Д. А., здобувач вищої освіти IV курсу,
група ТПР-171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І. Г.**, ст. викладач кафедри
трудового права, адміністративного права і процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: wexytool1000@gmail.com

АДМІНСТРАТИВНА ЮРИСДИКЦІЯ: ПОНЯТТЯ І ОСОБЛИВОСТІ

Сучасні проблеми трансформації суспільних відносин в Україні, розроблення нових правових механізмів реалізації положень Конституції України, проведення адміністративної реформи в Україні обумовлюють зміни змісту державного управління.

Найважливішою ділянкою такого реформування є адміністративна процесуальна сфера, що обумовлюється низкою чинників. Механізм взаємодії органів держави і громадян мусить мати чітке адміністративне процесуальне регулювання, забезпечувати правову захищеність осіб, з одного боку, і чітке, налагоджене функціонування усіх ланок органів виконавчої влади – з іншого. Процесуальна регламентація взаємовідносин громадян і державних органів слугує дійовим засобом запобігання конфліктним ситуаціям, гарантією об'єктивного вирішення правових спорів, а в разі їх судового розгляду важливе значення має визначення належності конкретного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду.

Поняття адміністративної юрисдикції в літературі висвітлюється досить широко. Проте її зміст та визначення потребують відповідних уточнень. Це пов'язано з тим, що адміністративні провадження неоднорідні, різноманітні, більша частина їх спрямована на забезпечення виконавчо-розпорядчої діяльності у сфері публічного управління, на реалізацію норм матеріального адміністративного права позитивного характеру.

Згідно з поширеним визначенням адміністративна юрисдикція (від латинського «юрис» – право, «дико» – кажу) – це встановлена законом чи іншим нормативним актом сукупність правових повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори, в тому числі вирішувати справи про правопорушення, тобто оцінювати дії особи чи іншого об'єкта права з точки зору їх правомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників [1, с.419].

Досить тривалий час юрисдикція ототожнювалася із судочинством, правосуддям, судовим провадженням, з підвідомчістю чи підсудністю, межами компетенції того чи іншого судового органу, а також з повноваженнями вирішувати справи і застосовувати санкції. Наприклад, у довідкових виданнях юрисдикція розглядається як «коло повноважень суду або адміністративного органу по правовій оцінці конкретних факторів, в тому числі по вирішенню спорів та застосуванню передбачених законом санкцій» [2, с.133]. Стосовно державного органу «юрисдикція» визначається як правова сфера, на яку поширюються повноваження даного державного органу.

З часом розуміння юрисдикції зазнало певних змін, і стала визначатися як сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори і справи про правопорушення [3, с.26] або як адміністративно-процесуальна діяльність уповноважених органів виконавчої влади, тобто встановлена законодавчими актами діяльність органів державного управління і посадових осіб з вирішення індивідуальних справ і застосування відповідних юридичних санкцій в адміністративному порядку [1, с.422].

Поза сумнівом, заслуговує на увагу точка зору А.П. Шергіна, яка докладно викладається ним у фундаментальній праці «Адміністративна юрисдикція». На його думку, юрисдикція є самостійним видом державної, підзаконної, правозастосовної, правоохоронної діяльності. У якості обов'язкових ознак цієї діяльності учений вказує: змагальну процедуру

вирішення справи; видання юрисдикційного акту у встановленій законом формі і наявність правового спору (правопорушення).

При цьому А.П. Шергін неодноразово підкреслює, що юрисдикція як державно-владна діяльність полягає в застосуванні закону саме до юридичних конфліктів [4, с. 12]. Діяльність юрисдикційних органів має строгу процесуальну форму, що являє собою певний порядок розгляду і вирішення справи. Порушення процесуальної форми має на увазі визнання в установленому порядку незаконними здійснені юрисдикційні дії. Звідси, процесуальна форма – невід’ємна ознака юрисдикції.

Підсумком юрисдикційної діяльності є те, що приймається за результатами розгляду справи рішення, тобто видання юрисдикційного акту. Як справедливо відмічає - А.П. Шергін, це «особливий акт, що відрізняється від інших видів правозастосовних актів як за призначенням, так і за формою і змістом» [4, с. 20].

Усі вказані ознаки властиві також і адміністративній юрисдикції, оскільки остання є одним з видів юрисдикції. У той же час, це самостійний вид правозастосовної, правоохоронної діяльності, що має властиві йому ознаки, призначення, відособленість правової регламентації і систему органів. В принципі, суб’єкти адміністративної юрисдикції здійснюють при цьому дії, співпадаючи за своїм призначенням і характером з тими, які здійснюються у рамках цивільної або кримінальної юрисдикції. Так, вони зобов’язані розглядати і вирішувати індивідуальні справи, що носять характер адміністративно-правових конфліктів, самостійно оцінювати при цьому правомірність поведінки учасників процесу і, нарешті, застосовувати в необхідних випадках заходи юридичної відповідальності – адміністративної.

Використовуючи підхід до розгляду юрисдикції як компетентність органів публічної влади, В. К. Колпаков підкреслює, що адміністративна юрисдикція на відміну від цивільно-правової, кримінально-правової, дисциплінарної, поділяється на три види:

- адміністративно-регулятивна юрисдикція - встановлена законодавчими актами компетентність органу (посадової особи) розглядати і вирішувати адміністративні справи, що виникають у сфері публічного управління позитивного характеру;

- адміністративно-судочинна юрисдикція - встановлена законодавством компетентність адміністративних судів щодо вирішення відповідних спорів;

- адміністративно-деліктна юрисдикція - встановлена законодавством компетентність органів (посадових осіб), судів щодо розгляду і вирішення справ про адміністративні правопорушення і накладення адміністративних стягнень [5, с. 383].

Адміністративна юрисдикція характеризується наступними рисами:

- 1) здатністю органів публічної влади, їх посадових осіб відповідно до чинного законодавства здійснювати свої функції у сфері публічного управління, вирішувати правові спори, застосовувати заходи примусу, відновлювати порушене право та розглядати індивідуальні адміністративні справи і приймати рішення у них;

- 2) наявністю правового спору, спору про право, порушення встановлених правових норм, індивідуальних адміністративних справ, оспорюваних інтересів у адміністративному порядку без звернення до суду;

- 3) належним, повним та всебічним процесуальним врегулюванням діяльності органів публічної влади, сторін та інших учасників процесу, створенням умов для змагальності у вирішенні справи та встановлення особливих процесуальних форм, обов’язкових для юрисдикції. Наприклад, обов’язкове складання протоколу, акта, іншого процесуального документа чи звернення до суду з позовом в установленому законодавством порядку;

- 4) обов’язковістю прийняття рішення чи іншого юридичного акта про застосування норм права до конкретного випадку, що означає вирішення спору про право, правового спору чи індивідуальної адміністративної справи по суті. Наприклад, видача свідоцтва про

реєстрацію, винесення постанови про накладення адміністративного стягнення, винесення рішення про застосування заходів примусу тощо [6, с. 30].

Варто також відмітити, що в КАС України у редакції 2017 р. ототожнено такі процесуальні категорії, як «адміністративна юрисдикція» і «підсудність адміністративних справ». У цьому нескладно переконатися, якщо звернути увагу на те, що у Гл. 2 «Адміністративна юрисдикція» Розд. 1 «Загальні положення» поміщено статті, якими передбачено «адміністративну юрисдикцію» (ст. 19), «інстанційну юрисдикцію» (статті 22–24), «територіальну юрисдикцію (підсудність)» (статті 25–28). Тобто поняттям «адміністративна юрисдикція» охоплюються і адміністративна юрисдикція, і підсудність адміністративних справ [7, с. 18].

Таким чином, адміністративна юрисдикція - це встановлена чинним законодавством компетентність (сукупність повноважень) органів публічної адміністрації (посадових осіб) здійснювати свої функції у сфері публічного управління і розглядати будь-які адміністративні справи у відповідній, визначеній адміністративними актами, адміністративно-процесуальній формі, виносити по них рішення із застосуванням, у необхідних випадках, заходів адміністративного примусу.

Список використаних джерел

1. Іщук О.С. Поняття адміністративної юрисдикції: проблеми дефініції. *Форум права*. 2011. №1. С.419-424.
2. Голосніченко І. П. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1995. 268 с.
3. Пилипенко А. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів виконавчої влади: питання теорії. *Право України*. 2004. № 2. С. 26–31.
4. Шергин А.П. Административная юрисдикция: монография. М.: Юрид. лит., 1979. 144 с.
5. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
6. Бурбика М. М., Колеснікова М. В., Солонар А. В. Адміністративний процес України (у схемах): навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2019. 108 с.
7. Бевзенко В. М. Адміністративна юрисдикція та Кодекс адміністративного судочинства України у редакції 2017 р.: розв'язання проблеми по-новому чи неподолані виклики минулого? *Право України*. 2018. № 2. С. 11-25.

Букатіна В. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група АЮ-201, юридичний факультет

Козинец О. Г., к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: viktoraiy642@gmail.com

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ ЗА МУСУЛЬМАНСЬКИМ ПРАВОМ

Шлюбно-сімейне право посідає особливе місце у мусульманському праві, оскільки підкреслюючи важливість шлюбу, Пророк Мухаммед казав: «Шлюб - це половина релігії». Тому мусульманин не повинен бути легковажним і несерйозним при виборі своєї дружини. Згідно принципам шаріату, в першу чергу треба упевнитися в наявності благочестя та релігійності своєї обраниці.

Мусульманське право, а саме шлюбні відносини в ньому тісно стоять в співвідношенні з традиціями і звичаями мусульманських країн. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин є складним. У його вивченні, перш за все, необхідно

звернутись до першоджерел. А саме: Корану, Сунни, Киясу, Іджми, Фетви та ін., аналіз яких може дати об'єктивну картину шлюбно-сімейних відносин в ісламі.

Сімейні права, завжди вважалися найбільш важливими в шаріаті. Основними інститутами даної галузі є: шлюб; розлучення; спорідненість (матеріальне забезпечення сім'ї, обов'язки по вихованню дітей); заповіт; спадкування за законом; опіка; піклування; обмеження правоздатності і т. п. [2, с. 185].

Процедура укладення шлюбу у мусульманському праві вельми спрощена і не вимагає будь-якої реєстрації. Для визнання шлюбу дійсним необхідно дотримання процедури, яка складається з пропозиції про укладення шлюбу і прийняття цього припущення в той же час і в тому ж місці безпосередньо за пропозицією.

Укладення шлюбу розглядалося як своєрідна торгівельна угода з необхідною згодою сторін і значним викупом за наречену її батькові. Коран допускає мати чоловікові до чотирьох дружин, проте передбачає це обов'язком надавати кожній дружині майно, житло і одяг, які відповідали б його положення. Примушувати рабину до співжиття заборонялося [1, с. 260].

Мусульманська релігія і шаріат розглядають безшлюбність як небажаний стан, а шлюб як релігійний обов'язок мусульманина. Формально для укладення шлюбу була потрібна згода сторін, в тому числі і нареченої (тільки шафіїти не вважали таку згоду обов'язковою). Але, оскільки, вважалося, що волю нареченої вправі висловити батьки, шлюбний договір часто перетворювався в замасковану форму продажу дівчини. Фактично батько розпоряджався шлюбної долею своїх дочок, прагнучи при цьому отримати максимально високий викуп. Так як, згідно з переказами, Мухаммед одружився на Айше, коли їй виповнилося дев'ять років, цей вік був визнаний як достатній для вступу в шлюб жінок. У шиїтів допускався тимчасовий шлюб, заключений на певний термін. За шаріатом мусульманин не мав права вступати в шлюб з невірними. Шлюби, укладені з порушенням цих умов, розривалися. Але мусульманину дозволялося одружуватися з жінками, які сповідують іншу релігію, оскільки передбачалося, що чоловік зверне свою дружину в мусульманську віру. Жінці-мусульманці було заборонено виходити заміж за іновірця [3, с. 565].

Згідно Корану мусульманин мав право мати чотири дружини одночасно, що, в свою чергу, не допустимо для європейських країн. Якщо враховувати практику то утримувати стільки жінок не всі мусульмани могли собі дозволити, а лише представники верхнього прошарку суспільства, не кажучи вже утримувати цілі гареми з невольницями. Тож можна зробити висновок, що мусульманська релігія принижувала і ставила в залежне становище жінку в сім'ї.

Перевага чоловіка обґрунтовувалося наступним зазначенням у Корані: «чоловіки стоять вище дружин тому, що бог дав першим перевагу над другими, і тому, що вони зі своїх маєтностей роблять витрати на них». Дружина взагалі не брала участь у витратах по господарству та сімейному побуті, які, в свою чергу, повністю покладалися на чоловіка, але була зобов'язана вести домашнє господарство, виховувати дітей. Право жінки брати участь самостійно в майновому обороті сім'ї було вкрай обмежене. Деякі мусульмани вважали, що дружина без очей чоловіка може розпоряджатися не більше ніж третьою частиною майна. Коран дозволяв чоловікові застосовувати до дружин різні види покарання, серед яких є і тілесні.

Якщо одруження в мусульманському праві розглядається як вкрай бажаний і почесний статус, то Корані протилежне ставлення відводиться розлученню. Розірвання шлюбу вважалося найнеприємнішим із вчинків, дозволених Аллахом. Можна сказати, що розлучення засуджувалося і не схвалювалося в мусульманстві, але тим не менше ніхто не може заважати розлученню, якщо воно було проведено з дотриманням всіх норм шаріату. Будь-який із чотирьох шлюбів міг бути розірваний, число розлучень не

фіксувалося. Чоловік міг розлучитись без пояснення причин, за допомогою простого проголошення ритуальних фраз: «Ти відлучена» або: «з'єднайся з родом». Дружина могла домогтися розлучення тільки за сприяння суду і при наявності таких підстав: чоловік має фізичні вади, не виконує подружніх обов'язків, жорстоко поводить з нею або не виділяє коштів для її утримання. У разі розлучення чоловік зобов'язаний виділити дружині частину майна [1, с. 260].

Шаріат знав кілька видів розлучень, розрізнялися як по самому порядку, так і по його юридичними наслідками. Наприклад, було можливе тимчасове розлучення, що передбачає своєрідний випробувальний термін. Розлучена жінка протягом трьох місяців залишалася в будинку колишнього чоловіка, щоб визначити, чи не є вона вагітною. За мусульманським правом дитина залишалась у будинку батька.

Надзвичайно складним і заплутаним було право спадкоємця, яке до того ж мало істотні відмінності в різних правових школах. Визнавалися два порядки спадкування: за заповітом і за законом. Заповіт не міг складатися на користь законних спадкоємців, торкатися більш третини майна заповідача, його складання вимагало присутності двох свідків. Особливо розробленим був порядок спадкування за законом. З майна померлого насамперед покривалися витрати, пов'язані з його похованням, потім виплачувались всі його борги. Особливістю шаріату було те, що спадкоємству підлягали тільки майнові права померлого, а не обов'язки, які не могли переходити спадкоємцям. Частина майна, що залишилась переходила до законних спадкоємців померлого. Вони ділилися на кілька категорій, всередині яких встановлювалася своя черговість. Так, в першу чергу спадщину приймали діти померлого, потім його брати, дядьки і т. д. Частина жінок була вдвічі менше частки чоловіків. На отримання спадщини не мали права особи які відріклися від віри, розлучені, особи, які, хоча б і неумисними діями, викликали смерть спадкодавця. Лише маликити визнавали право на спадщину за убивцею, якщо він керувався справедливими мотивами [3, с. 565].

Отже, можна сказати, що сім'я для мусульманина є найвищою цінністю, а безшлюбність трактується Кораном, як вельми небажане явище. В цьому аспекті мусульманське право відрізняється від європейського, так як шлюбно-сімейні відносини в Європі регулюються лише нормами права, а мусульманські відносини носять яскраво виражений релігійний характер. Закріплюється пануюче становище чоловіка.

Список використаних джерел

1. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов. - 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2007. 752 с.
2. Рубаник В. Е. История государства и права зарубежных стран: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. СПб.: Питер, 2011. 544 с.
3. История государства и права зарубежных стран: В 2 ч. / Под общ. ред. д. ю. н., проф. О. А. Жидкова и д. ю. н., проф. Н. А. Крашенинниковой. М.: Норма, 2004. Ч. 1. 624 с.

Буряк В., здобувач вищої освіти 1 курсу
група ПД-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
burakvlad89@gmail.com

ФОРМУВАННЯ РАННЬОФЕОДАЛЬНОЇ МОНАРХІЇ АНГЛІЇ

Коли Вільгельм Нормандський захопив Англію, він конфіскував їхні володіння. І в Англії не залишилось англосаксів, які були васалами. Ці землі, які конфіскував король, увійшли під королівський домен.

Щоб здобути підтримку населення, Вільгельм пообіцяв населенню «додержувати законів Едуарда». Вільгельм змусив баронів присягтися йому на вірність. І було проголошено, що барони отримували землю від нього, але за певних умов. Умови були такі: *омаж* королю і присягання йому на вірність; з'явлення в королівську курію; служба в ополченні (в межах країни 40 днів за рік); надання фінансової допомоги. Барони не могли більше передавати свою спадщину самостійно. Спадкоємець отримував свою землю лише від короля. Для цього потрібно було внести платіж – *рельєф*.

Коли Вільгельм оголосив себе верховним власником землі у державі, то всі землевласники стали васалами короля, і були зобов'язані виконувати певні повинності короля. У 1086 р. король постановив, що всі вільні жителі повинні присягнути йому на вірність. Це не впливало на статус громадян та на те, що вони були підвладні своєму сеньйору. Отже, це дало змогу встановити прямий зв'язок між васалами своїх васалів (ар'євасали).

Монарх правив самостійно. Для підготовки королівських указів, при ньому були канцлер і капелани. А укази розсилали шерифам, які були представниками короля у графствах.

Після смерті Вільгельма наступним королем був Генріх I Плантаганет (1100-1135 рр.). Він відомий своїм маніфестом, з яким звернувся до підданих, він відомий як Хартія вольностей Генріха I. За правлінням Генріха I тричі на рік скликали *Верховну раду*, в якій засідали вищі лорди. Колегію очолював юстиціарій – головний помічник короля. Йому підпорядковувались канцлер і скарбник. Канцлер був секретарем монарха. Землеволодіння поділялось на вільне та залежне. Власник вільного був вільним у користуванні, а власник залежного залежав від сеньйора. Було два види вільних держань: лицарське та за інші послуги. Лицарське отримували лицарі та барони. Барони мали власних васалів. Лицарі одержувати землю за несення військової служби та присягання на вірність. Барони мали більш ар'євасалів (від 10 до 100 рицарів). Держатель від корони мав право передавати частину свого лену підвасалам. При одержанні лену держатель платив лордові *рельєф*. Потім був визначений розмір *рельєфу*: барон платив 10 фунтів стерлінгів, а лицар – 100 шилінгів. Сеньйору належала *сейзина* – це сума річного доходу від держання. Цю суму спадкоємці васала передавали сеньйору вступаючи у володіння феодалом. За відчуження землі лорд одержував *файн*. Якщо держання було безгосподарським, то лен повертався сеньйору.

Сержанта – один з різновидів феодального землеволодіння. Його держатель без дозволу лорда не міг відчужувати. При переході сержанти, *рельєф* не був чітко фіксованим.

Церква вважалась найбільшим землевласником. Її землі формально були вільними, а їхні власники зобов'язані молитися та служити сеньйору.

В Англії сформувалась кінцева форма феодальної організації, спрямована на посилення королівської влади та послаблення впливу баронів на англосаксонських селян. Реформи Вільгельма Завойовника позбавили можливості розпаду Англії на незалежні сеньйорії, а це певною мірою запобігало феодальній роздробленості.

Король видавав закони, які узгоджував із Великою радою, яка засідала три рази на рік. Це був дуже громіздкий орган, який ледь справлявся зі своєю роботою. Тому було створено малу раду (королівська курія). До її складу входили: маршал, великий констебль, вищі придворні сановники, камергер, сенешаль. Курія виконувала функцію державної скарбниці, також вважалась вищим судом, де очільником був юстиціарій, а його помічники – скарбник і канцлер.

Коли помер Генріх I (1135 р.), в Англії настали криваві міжусобиці. Владу захопили барони. Англія була поділена на дві частини. Селяни та феодалі-лицарі були невдоволені тиранією баронів.

Засновник нової королівської династії Плантагенетів Генріх II (1154-1189 рр.) мав за мету позбавити владного впливу баронів. Він позбавив володінь баронів. Також він послабив вплив магнатів на місцеве управління, а на посаду шерифів ставив своїх довірених людей. Проведення судової та військової реформи значно вплинуло на зміцнення королівської влади.

Судова реформа здійснювалась через видання асизів. Великого, Нормгемптонського, Кларендонського.

Кларендонський асиз вніс важливий внесок у кримінальне право. Це право про розслідування, вбивць, крадіжки і т.д. Кларендонський асиз увів інститут роз'їзних королівських суддів внаслідок чого кримінальна юстиція стала загальнодержавною. Змінилась процедура розгляду справ, звузилось коло повноважень сеньйорального судді.

Із проведенням реформи Генріха II королівська влада значно посилилась, збільшилось джерело доходів, а юрисдикційні права значно обмежувались. Генріх II замінив 40-денну службу феодалів на податок – щитові гроші. В 1183 р. він видав асиз, що зов'язував всіх вільних селян мати озброєння та в разі необхідності з'явитися в ополчення.

Генріх II спробував провести ще одну реформу – церковну. Реформа полягала у підпорядкуванні своїй владі єпископатів. А настоятелем Кентерберійського престолу поставити канцлера. Проте канцлер Фома Бекет прийнявши духовний сан, зблизився з папою римським, і завадив здійснити реформу.

За часів Генріха II від королівської влади відокремилась Палата шахової дошки. Палата складалась з двох відділень: Звітна та Приймальна палати. Повний склад палати збирався на Великдень.

Вищим судом був суд королівської курії. З цього суду виділявся суд загальних позовів. Суд розшлядав справи про майно, та ті справи, де корона не виступала як сторона.

До середини XII ст. від Палати шахової дошки відокремилась канцелярія. З канцелярії здійснювалось керівництво всіма судовими установами країни, а посада юстиціарія була скасована.

Отже, на відміну від континенту, розвиток феодальної держави відбувався послідовно від роздробленості до централізації держави. Завоювання Англії норманським герцогом Вільгельмом у XI ст. зробило значний вплив на зосередження влади в руках глави держави – короля, що мало позитивні наслідки для державного розвитку.

Список використаних джерел

1. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній новий час): Навч. посіб. / за ред. проф. Б.Й.Тищика. Львів: Світ, 2006. 696 с.
2. Федоров К.Г. Історія держави і права зарубіжних країн. К.: Вища школа, 1994. 464 с.

Вакула М. Ю., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група 44-УА
Науковий керівник: **Тютюнник О. М.**, к.філос.н., доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» ім.Т.Г.Шевченка
(м. Чернігів, Україна)
e-mail: mariavakula@outlook.com

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В РОЗВИТКУ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність роботи обумовлена різноманітністю підходів до вивчення феномена глобалізації в цілому і глобалізації освіти зокрема.

Розвиток системи вищої і середньої освіти вимагає від педагогічної науки і практики вивчення і впровадження сучасних технологій і нових методів навчання. Нововведення в педагогічній науці пов'язані із суспільно-економічними процесами, процесами глобалізації та інтеграції. Інноваційна діяльність в Україні передбачена Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Державною програмою прогнозування науково-технічного розвитку. Інновації в освіті розуміємо як природне явище, динамічний за своєю природою і розвивається за результатами, їх впровадження дозволяє вирішити протиріччя між традиційною системою та інноваційною.

На нашу думку, більшість існуючих освітніх систем не відповідає вимогам часу. Цей факт зараз сприймається як безперечний не лише споживачами освітніх послуг, але і їх постачальниками [1]. У той же час інтенсифікація процесів глобалізації в освітній сфері, яка суперечила відсутності відповідної стратегії їх оптимальної реалізації, з невідомої причини не є центром досліджень.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі інноваційних підходів в розвитку освіти в контексті глобалізації до суспільства

Проблема освітнього феномена полягає в тому, що процес глобалізації характерний для різних сфер суспільного життя, а позитивні і негативні наслідки такого проникнення ще не отримали наукового обґрунтування.

Тому **об'єктом** дослідження в цій роботі стала глобалізація освіти.

Інноваційна освіта в нових умовах нового тисячоліття розглядаються такими вченими, як В. Андрущенко, Т. Андрущенко, О. Базалук, А. Бойко, В. Вашкевич, В. Воронкова, Л. Губерський, Є. Герабунова Добронравова, Т. Жижко, О. Кивлюк, К. Клепко, Н. Кочубей, А. Кравченко, В. Кремень, М. Култаєва, К. Куцепал, В. Кушерець, В. Муляр, І. Немчинов, О. Панченко, тощо.

Суттєвою особливістю інновації є її здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності вчителя, розширювати інноваційне поле освітнього середовища в освітній установі. Інновації як система освіти характеризуються інтегральними якостями: інноваційний процес, інноваційна активність, інноваційний потенціал, інноваційне середовище. Джерелом нововведення є цілеспрямований пошук ідеї з метою вирішення протиріч, її розвиток відбувається шляхом тестування у вигляді педагогічного експерименту або пілотної реалізації. Розвиток інновацій залежить від

того, наскільки соціально-психологічне середовище потребує нової ідеї. Подальша поява нововведень пов'язана з переходом в стадію стабільної роботи. Так інновації - процес створення, поширення в запровадженні та практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій в результаті яких підвищується рівень. Слово «інновація» має багатогранне значення, так як складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичного втілення.

Удосконалення освітнього процесу здійснюється в контексті наступних світових освітніх тенденцій:

- масовість освіти і його спадкоємність;
- важливість освіти для людини і суспільства;
- орієнтація на активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності;
- адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості;
- орієнтація на демократизацію всіх освітніх структур;
- орієнтація освіти на новаторство, особистість, надання можливостей для її саморозвитку і саморозкриття, загальних і професійних компетенцій;
- людиноцентричність спрямованість освіти і гуманна орієнтація інноваційних процесів;
- організаційні, структурні та змістовні інновації в освітньому процесі підкоряються принципу «безперервного навчання»;
- освіта стає пріоритетним напрямком фінансування в розвинених країнах [3].

Інноваціями в навчанні розуміються нові методи навчання, нові способи організації занять, новинки в організації змісту навчання (інтеграційні) (міждисциплінарні) методи програм.

За найбільшим вмістом інновацій у цій сфері належать: організація занять (без управління класного завдання; створення гомогенних класів правого переходу на інший рівень; створення профільного класу, методів колективізації нав'язування та запуску). Організація занять (з традиційної системи класів-уроків): проектний метод, школа-парк, побудова схеми локальної взаємодії, індивідуальні освітні траєкторії, репетиторство[2].

Під інновацією в освіті розуміються система або довгострокові ініціативи, засновані на використанні нових освітніх інструментів. До них відносимо створення: різних варіантів денної школи; психолого-педагогічні центри та відділення школи; кабінети директора всередині школи; дитячі та батьківські асоціації в окрузі школи; розширена система додаткового навчання в школах; система додаткової мотивації до суспільно-корисної діяльності.

Спеціалісти Міжнародної платформи Studyportals, в яку входять близько 4 тисяч університетів за всім миром та рядом національних інститутів, що стосуються старого населення світу, формулюють наступні тенденції:

- зміни на ринку праці: зростання автоматизації впливає на глобальну робочу силу;
- невідповідність навичкам: розрив між темами, що потребує роботодавця, і тем, що пропонує освіту; жорстка імміграційна політика;
- більше перешкод для мобільності в країнах з високим рівнем доходів;
- економічні зміни: залежність економічного росту ринків; дисбаланс потужності;
- попит у розвитку сторін за порівнянням з пропозицією у розвинутих країнах; бюджетне тиснення
- вища освіта зіштовхується зі скороченням державного фінансування [3].

Стрімкі зміни, що знаходяться в громадськості, технологіях, знаннях, потребують у майбутньому від фахівців здібностей адаптуватися, освоювати нові навички. У майбутніх структурах освітніх програм найбільш актуальним є придбання

універсальних компетенцій: вміння вчитися, обробляти інформацію, швидко освоювати нові технології навчання, вчитися. Також стають актуальними навички системного мислення, програмування, спілкування, вміння працювати в умовах невизначеності, мультикультуралізму та управління кількома мовами. Висока складність завдань майбутнього вимагає від фахівців вміння концентруватися, керувати власними емоціями, зберігати розумову та фізичну роботоздатність, планувати плани.

Можливості використання Інтернет-ресурсів величезні. Глобальна мережа Інтернет створює умови для отримання будь-якого необхідного та викладачам інформації, яку можна знайти в будь-якій точці земної кулі: краєзнавчий матеріал, новини з життя молодих, державних і державних установ.

Студенти можуть брати участь у тестах, вікторіях, конкурсах, олімпіадах, провідних в Інтернеті, переписуватися із суверенними з інших країн, брати участь у чатах, відео.

Студенти можуть отримати інформацію про проблеми, над якими вони зараз працюють в рамках проекту.

У цей момент пріоритет віддається комунікативності, інтерактивності, аутентичності суспільства, вивченню мови в культурному контексті, автономії та гуманізації навчання. Ці принципи дозволяють розвивати міжкультурну компетентність як компонент комунікативних здібностей. Кінцева мета вивчення мов в аспекті розвитку освіти в умовах глобалізації має орієнтацію в іноземній мовному середовищі та вміння адекватно реагувати в різних ситуаціях, щоб є загальне. Сьогодні нові методики з використанням Інтернет-ресурсів протипоставляться традиційному навчанню іноземним мовам. Для того, щоб навчити спілкування іноземною мовою, необхідно створити реальні життєві ситуації (якщо це так, що називається принципами пільговості суспільства), що стимулюватимуть та стимулюватимуть навчання. Нові технології, зокрема Інтернет, намагаються виправити цю помилку.

До ряду глобальних процесів знаходяться поява корпоративних університетів, стрімкий розвиток інноваційних форм отримання освіти (пряме, дистанційне, віртуальне), різноманітність кваліфікацій і дипломів про освіту, зросла мобільність суб'єктів і об'єктів освітнього процесу, перенесення вектора на довічне навчання і зростання попиту на вищу освіту, зростання зацікавленості приватних інвесторів в сфері послуг, що надаються освітою,

У сучасному процесі навчання використовуються, як традиційні, так і інноваційні методи навчання. Потрібно не тільки просувати вперед інноваційні методи, але й не забувати про традиційні методи, що не менш дієві, а в інших випадках без них просто не обійтися.

Потрібно, щоб традиційні і інноваційні методи навчання були в постійному взаємозв'язку і доповнювали один одного. Ці два поняття мають існувати на одному рівні.

Суть інноваційних методів полягає в тому, щоб організувати навчальний процес у формі діалогу, що допоможе навчитися висловлювати свої думки, аналізувати проблемні ситуації і знаходити ефективні шляхи їх вирішення. Такі методи дозволяють підвищити рівень освіти, розвивають студентів, формують навички та вміння, які будуть використовуватися ними в подальшій професійній діяльності.

Як інновація у викладанні дисциплін застосовується метод проектів. Інноваційна освітня проектна діяльність є ефективною формою організації навчального процесу, спрямованої на індивідуальний розвиток пізнавальних інтересів і творчих здібностей студентів. Цей метод передбачає оволодіння технологією презентації різних творчих робіт (звітів, оглядів, рефератів, доповідей на запропоновані теми). Метод проектів

завжди припускає рішення деякої проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів і засобів навчання, а з іншого - інтегрування знань і умінь з різних галузей науки, техніки, технології, творчих галузей.

Висновки. Отже, як показує практика, використання інноваційних методів в професійно-орієнтованому навчанні є необхідною умовою для підготовки висококваліфікованих фахівців.

Використання різноманітних методів і прийомів активного навчання пробуджує інтерес до самої навчально-пізнавальної діяльності, що дозволяє створити атмосферу мотивованого, творчого навчання і одночасно вирішувати цілий комплекс навчальних, виховних, розвиваючих завдань.

Список використаних джерел

1. Воронкова В.Г., Кивлюк О.П., Нікітенко В.О. «Формування концепції інноваційної освіти (stemосвіти) як фактор становлення і розвитку smartсуспільства за умов глобалізаційної реальності» // Становлення інформаційного суспільства як цивілізаційної парадигми розвитку сучасної України за доби глобалізації: теоретико-методологічні та праксеологічні виміри.

2. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті // Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 12-28.

3. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : Монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 496 с.

4. Химинець В.В. Інновації в сучасній школі. – Ужгород, 2004. – 168 с.

Інтернет ресурси

1. <https://www.tyuiu.ru/wp-content/uploads/2015/10/Sborn-TSDO-2016.pdf>
2. https://www.kstu.kz/wpcontent/uploads/docs/restricted/lib/periodic/Alma%20mater_2016_2_16.pdf
3. <https://studyportals.com/>
4. <https://naurok.com.ua/mayster-klas-metod-integraci-48427.htm>

Васильєва Д. А., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група КЮ-202, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: diana.love.vasylieva@gmail.com

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ У СТАРОДАВНЬОМУ ВАВИЛОНІ ТА ІНДІЇ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У стародавньому Вавилоні та Індії існували патріархальні відносини у сім'ї. Але разом з тим, у месопотамському суспільстві в II тис. до н.е. почалися процеси руйнації великих патріархальних сімей. Ці процеси знайшли відображення у основних правових збірках двох країн у Законах вавилонського царя Хаммурапі та давньоіндійській збірці – Законах Ману.

З правової точки зору становище жінки у Вавилоні було більш привілейованим чим у Індії, оскільки тут вона була зовсім безправна та беззахисна. Так, у Вавилоні жінка могла бути свідком у суді, могла займатись торгівлею, володіти майном та ін.

Але в той же час у суспільній свідомості вавилонян тривалий час зберігалось уявлення, що жінка є власністю свого чоловіка.

Якщо говорити про правила вступу у шлюб, то для різних держав були різні умови вступу та дійсності шлюбу.

За законами Хаммурапі шлюб укладався за договором нареченого і батька нареченої. Батько нареченої після попередньої згоди на шлюб дочки і отримання викупу зобов'язувався видати дочку заміж. Якщо він порушував своє зобов'язання, то повинен був оплатити нареченому подвійну суму викупу. Якщо дочка, будучи заміжною, не приносила спадкоємця і вмирала, чоловік мав право вимагати свій викуп за наречену з батька, але до батька поверталось придане дочки. Викуп виплачувався частинами, спочатку надавався завдаток. Дружина могла вимагати включення в договір застереження, що позбавляє чоловіка права продавати її за свої борги (ст. 151). [1, с. 68]. Розлучення було спрощеним тільки для чоловіка. Дружину, яка зрадила чоловікові, разом із коханцем кидали в річку, якщо чоловік її не прощав (в разі її вибачення цар міг помилувати і коханця). Безплідну дружину чоловік мав право покинути, давши їй викуп і повернувши придане. Тільки тривала зрада чоловіка, який йде з дому і «дуже ганьбить дружину», давала їй право на розлучення: вона йшла в будинок батька зі своїм приданим.

Згідно до Законів Ману, чоловік купував дружину і вона повністю належала йому. При вступі до шлюбу чоловік міг брати за дружину лише представницю своєї варни. Але робилися і виключення, що дозволяли чоловікові одружуватися з жінкою нижчої варни, проте вищої – ніколи. Шлюбний вік для чоловіків наступав з 20 років, для дівчат – з 12 і навіть з 8 років. Ідеальним вважався той шлюб, в якому чоловік у тричі старший за наречену. Батько нареченої витрачав великі кошти на придане дочки, в результаті яких бідняк на все життя міг залишатися в боргах. Відсутність приданого прирікало дівчину на безшлюбність у результаті чого дівчина могла кінчити життя самогубством.

Головою сім'ї, як в Індії, так і у Вавилоні, був чоловік, який мав практично необмежену владу над своєю дружиною. Якщо дружина не народжувала чоловікові дітей, то він мав право покинути її, або взяти наложницю (у Вавилоні). Згідно з законами Хаммурапі: «Якщо жінка зненавиділа свого чоловіка і сказала: «Не доторкайся до мене», то справу її потрібно розглянути в кварталі, і якщо вона дотримувала себе і гріха не зробила, а її чоловік «гуляв» і дуже її принижував, то ця жінка не має провини: вона може забрати своє придане і піти в будинок свого батька (ст.142). Якщо вона не дотримувала себе, «гуляла», будинок свій розоряла і принижувала свого чоловіка, цю жінку мають кинути у воду (ст.143)». Дружина мала певну правоздатність: вона могла мати власне майно, користуватися своїм приданим, укладати договори, обіймати певні посади, а також у декількох випадках дружина могла навіть подати на розлучення зі своїм чоловіком. Проте, якщо у чоловіка були борги, він розплачувався з ними самостійно.

За законами Ману головним призначенням жінки вважалось народження і виховання дітей, перш за все синів, на яких покладался обов'язок здійснювати поминальні обряди по померлим предкам. Потомство, як і худоба, визнавалися основним видом багатства. В силу цього законним батьком дитини вважався чоловік матері. Жінка в даному випадку прирівнювалась до рабинь, потомство яких належало хазяїну. Допускалося також, хоча і вважалось гріхом, продаж дружини і дітей. Подаровані і продані в крайніх обставин сини (мабуть, у бездітні сім'ї – Д.В.) отримували всі права прямих родичів у нових сім'ях. Дружина вважалась не тільки власністю чоловіка, вона становила як би частину його самого. Не випадково навіть продана дружина не звільняється від чоловіка, а право на неї в уявленні стародавнього індійця зберігалось і за померлим чоловіком [2, с. 100].

У Вавилоні та Індії практикувалося усиновлення. Згідно з законами Хаммурапі, усиновлення мало відбуватися зі згоди дітей та їхніх батьків, а якщо все відбулося всупереч їхній волі, таке усиновлення не визнавалося законом. Всиновлювати можуть лише власних позашлюбних дітей та бідних. Однак, якщо усиновитель не навчив усиновлену дитину своїй праці, ремеслу, то останній усиновлений міг покинути його дім та повернутися до рідного батька. Стосовно того, як цей процес відбувався в Індії, відомостей немає навіть у законах. Сказано лише те, що така практика була.

В обох країнах існувало право на розірвання шлюбу. Розлучення відбувалося лише з ініціативи чоловіка, і для нього воно було вільним, без пояснення причин. У Вавилоні у випадках, встановлених законом, жінка також мала право вимагати розлучення. Розлучення в Індії було неможливим для жінки і майже неможливим для чоловіка, оскільки шлюб вважався священним.

Спадкування було відоме в двох основних формах за законом і за заповітом. В обох країнах право на спадок мали лише сини. У Вавилоні усі сини зрівнювалися у правах, навіть від рабині, якщо батько визнав їх своїми. У будь-якому випадку сини від рабині вважалися вільними. Дружина володіла часткою вдови тільки довічно, потім вона переходила дітям. А в Індії жінка, як правило, не допускалась до успадкування майна. Але особлива власність жінки після її смерті успадковувалась як синами, так і дочками. Все майно родини вважалось загальним надбанням, але керував ним глава сім'ї. Після смерті батьків майно або поділялося між синами, або залишалось у старшого сина, який ставав опікуном для молодших братів, що залишилися в будинку. Дочки усувалися від спадщини, але брати повинні були виділити їм частку для приданого.

Отже, провівши порівняння правового становища жінок у двох країнах, можна сказати, що жінка в Індії була абсолютно позбавлена прав; у Вавилоні ж жінки мали певні права. Чоловіки як в Індії, так і у Вавилоні були вищі за жінок, що давало їм майже необмежену владу над дружинами та великі права щодо своїх дітей.

Список використаних джерел

1. Графский В. Г. Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов. М.:Норма, 2007. 752 с.
 2. Прудников М.Н. История государства и права зарубежных стран. М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2013. 811 с.
 3. Кузьминець О.В., Дурнов Є.С., Сокур Ю.В. Історія держави і права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник). К.,2012. 242 с.
 4. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права в 2-х тт. / за ред. К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. М.: Юристь,1996. Т.1. 520 с.
-

Вереша О. Р., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ПР-8
Науковий керівник: **Берднік І. В.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: *olga.veresha@gmail.com*

РОЛЬ ТА МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ДОЗВІЛЬНІЙ СИСТЕМІ В УКРАЇНІ

Реєстраційно-дозвільні провадження відіграють важливу роль в загальній структурі адміністративного процесу. Органами Національної поліції виконуються головні навантаження стосовно виконання таких проваджень.

Наша держава, громадяни та інші країни світу та людство в цілому не застраховані від надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, які супроводжуються втратою людських життів та матеріальних збитків. Надзвичайна ситуація виводить з ладу не присторої, а ритм життя людей, і масштаб збитків важко оцінити, інколи не можливо, бо мова йде про людські життя.

Дозвільна система посідає значну роль в охороні громадської безпеки та громадського порядку. Для гарантії безпеки в державі економічних та соціально-політичних інтересів, сприяння закономірних умов безпечної діяльності державних, а також громадських організацій, дотримання законності, охорони власності, забезпечення захисту громадськості, існує організаційно-правова діяльність, яка виконується державою.

Дослідженням питання «дозвільна система», займалися такі вітчизняні вчені: В.А. Гуменюк, Д.С. Денисюк, О.В. Кузьменко, С.В. Лихачов, А.Є. Луньов, Є.О. Легези, С.Д. Подлінев, В.І. Ткаченко та ін. Ролі та місця Національної поліції в даній сфері у своїх працях приділяли увагу такі вчені: Белінський Ю. Є, Мартиновський В. В, Фоменко А. Є, та інші.

Метою даної статті є аналіз ролі та місця Національної поліції в дозвільній системі України.

Права та свобода особистості визначені Конституцією України є найвищою цінністю. Проте, дотримання прав і свобод гарантується державою та є найголовнішим її обов'язком врахування та врегулювання дотримання прав та свобод. Врахування спільних інтересів суспільства та окремо – індивіда передбачені Конституцією України, а також і передбачені спільні обмеження.

Деякі діяння сьогодення, по суті які не є, проступком чи злочином (окрім: стихійних лих, сфера обігу небезпечних предметів, речовин тощо, воєнний стан) можуть становити небезпеку для суспільства. При перевезенні предметів будь-яких товарів обов'язковими є загальноприйняті обліково-фінансові документи. Проте, якщо предмет перевезення є вибухова речовина, а дії при перевезенні визначаються як небережне поводження, котрі можуть призвести до суспільної небезпеки.

Суспільство зобов'язане відгородити себе від можливого негативного прояву властивостей небезпечних предметів уведенням додаткових правил, що, по суті, є правовими запобіжними заходами від можливого шкідливого впливу небезпечних предметів або речовин у разі неправомірного або неправильного їхнього використання. Через це в державах запроваджується режим дозвільної системи [2, с. 109].

У ХХ ст. поняття «дозвільна система» з'явилося, як самостійний термін. У науковій літературі тлумачення «дозвільна система» трактується по-різному.

Складові терміну «дозвільна система» в основі якого «дозвіл»: «Великий тлумачний словник сучасної української мови тлумачить дозвіл як згоду, що дає право на здійснення чого-небудь; документ, який посвідчує таке право» [3, с. 234].

Під системою у словниковій літературі розуміється сукупність елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, що утворює певну цілісність, єдність [8, с. 610].

Дані твердження «дозвільна система» найбільш врегульована для юридичної термінології. Дозвільна система визначається, як правовідносини між органами та фізичними (юридичними) особами, щодо видачі чи переоформлення документів у зазначених місцях(функціонування підприємств, майстерень тощо).

Окремі вчені розглядають дозвільну систему у вузькому та широкому розумінні. Так, А.Т. Комзюк вказує, що можна вести розмову про дозвільну систему у двох аспектах. Широке розуміння дозвільної системи передбачає особливий порядок вчинення різними суб'єктами будь-яких дій, на які потрібно одержати спеціальний дозвіл. Дозвільна система у вузькому розумінні поширюється лише на об'єкти, перераховані в Положенні про дозвільну систему[6, с. 194]

На думку Д.С. Денисюка, під дозвільною системою в широкому розумінні, необхідно розглядати засновану на відповідних нормах, або правилах сукупність правових відносин, які складаються з приводу здійснення державними органами, фізичними та юридичними особами, діяльності пов'язаної з об'єктами, які становлять потенційну небезпеку для громадянської безпеки, їх життя та здоров'я [4, с. 98].

Так, у Законі «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV дозвільна система у сфері господарської діяльності визначається як сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, державними адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру, переоформленням, видачею дублікатів, анулюванням документів дозвільного характеру [2, с.110].

У Положенні про дозвільну систему, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576, під дозвільною системою розуміється особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку і використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян [2,ст.110].

Щоб забезпечити безпеку та порядок в Україні дозвільно система діє у різних сферах, а саме: економічній, адміністративно-політичній, культурній.

Дозвільна система є однією з структур державного управління, сутність даного явища здійснюється діяльністю державного управління.

Діяльність Національної поліції є фундаментальним у розробці та втіленні в життя сукупності заходів, націлених на недопущення шкоди, яка може бути спричинена внаслідок неправомірного і безконтрольного поведіння з об'єктами дозвільної системи.

Важливим сегментом у діяльності органів внутрішніх справ є видавати дозволи на придбання, зберігання та користування, корті повинні бути підтвердженні. Врегульована система отримання дозвільної системи, однак в разі порушення настає встановлена дисциплінарна, адміністративна, матеріальна і кримінальна відповідальність.

Завдання Національної поліції визначених чинним законодавством. Основні з них:

1) здійснення систематичного контролю за додержанням правил виготовлення, зберігання та використання предметів (речовин), на які поширюється дозвільна система, попередження та припинення порушень її правил;

2) підготовка і своєчасне проведення профілактичних заходів по недопущенню

крадіжок (втрат) зброї, боєприпасів та інших предметів та речовин, на які поширюється дозвільна система, запобігання випадкам протиправного їх використання;

3) виявлення і усунення (нейтралізація) причин та умов, що сприяють порушенням правил дозвільної системи;

4) вжиття до порушників правил дозвільної системи передбачених законодавством заходів впливу [6].

Органи Національної поліції згідно до законодавства України видають дозвільну систему таким чином (табл. 1):

Таблиця 1 - Органи Національної поліції видають дозвільну систему таким чином, згідно до законодавства України

<i>Кому видається</i>	<i>Вид зброї</i>
<i>міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, господарським об'єднанням</i>	<i>вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї; пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів тощо; пунктів вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею та її застосування</i>
<i>тільки державним підприємствам та організаціям</i>	<i>вибухових матеріалів (вибухових речовин, засобів ініціювання)</i>
<i>громадянам</i>	<i>вогнепальної мисливської, холодної зброї, пневматичної зброї</i>
<i>на зберігання і носіння - видаються строком на 3 роки, придбання та перевезення – строком до 3 місяців</i>	

Здійснення даних завдань у дозвільній системі Національною поліцією України спрямоване на забезпечення безпечного стану громадян, і має відношення до реалізації державної політики у галузі певного порядку створення, інвестиції, зберігання, доставки, встановлення кількості та експлуатації спеціальних предметів, матеріалів і речовин, основна ціль яких є безпека громадян та охорона інтересів держави.

Відповідно до Спеціального порядку набуття права власності громадянами на окремі види майна, затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 р. № 2471-ХІІ, громадяни набувають права власності на такі види майна, придбаного ними з відповідного дозволу, що надається: на вогнепальну гладкоствольну мисливську зброю – підрозділами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 21-річного віку; на вогнепальну мисливську нарізну зброю (мисливські карабіни, гвинтівки, комбіновану зброю з нарізними стволами) – органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 25-річного віку; на газові пістолети, револьвери і патрони до них, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії, – органами

внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку; на холодну зброю та пневматичну зброю калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту кулі понад 100 м/с – органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку [2, с. 113].

Діяльність Національної поліції регламентує поведження з використанням предметів, що обмежені в цивільному обігу за законодавством України та на які поширюється дозвільна система.

Органи Національної поліції відповідають за контроль об'єктів дозвільної системи в ході перевіряє ці об'єкти, при виявленні порушень вживає відповідні заходи щодо припинення та покарання винних.

Отже, одним із важливих завдань держави – це забезпечення прав та свобод громадянина. Дозвільна система регламентує дотримання цих завдань, як пріоритетних. Національна поліція відіграє важливу роль в дозвільній системі України, зокрема контролюють механізм реалізації права громадян на зброю, для користування якою необхідно отримати дозвіл, що видається посадовими особами. Для забезпечення безпеки населення, навколишнього природного середовища, об'єктів і споруд та уникнення або зменшення можливих економічних соціальних та інших витрат суспільства від аварій, катастроф та інших надзвичайних ситуацій техногенного і природного походження в Україні створена єдина державна система запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації.

Список використаних джерел

1. Адміністративна діяльність. Частина особлива: підруч. / за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків, 2000. 368 с.
2. Белінський Ю. Є. Органи внутрішніх справ України як суб'єкт реалізації дозвільної системи. *Право і суспільство*. 2012. С. 108–114.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Денисюк Д.С. Щодо визначення поняття дозвільної діяльності ДАІ МВС України. *Форум права*. 2009. № 1. С. 138-142.
5. Мартиновський В. В. Дозвільна система - одна з форм реалізації виконавчої влади. *Науковий вісник Херсонського національного університету*. 2015. С. 113–117.
6. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 14.12.2020).
7. Фоменко А. Є. Адміністративні послуги Національної поліції України у сфері дозвільної системи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. С. 249–253.
8. Философский энциклопедический словарь / гл. Ред. :Л.Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. Москва, 1993. 840 с.

Візір А. І., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група КЮ-191
Науковий керівник: **Пузірний В. Ф.**, д.ю.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: vizir00an@gmail.com

ПРАВА ЖІНОК У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У демократичній державі дуже важливим є принцип рівності людей у правах, який передбачає можливість будь-якої особи, незалежно від її статі, віку та інших особливостей, вільно користатися своїми правами і свободами. Конституція України закріпила рівність прав жінки і чоловіка. Права жінки набули юридичного закріплення й у трудовому законодавстві, яке приділило значну увагу фізіологічним особливостям організму жінки, охороні материнства та здоров'ю жінок.

Особливістю розвитку гендерної політики в нашій державі є те, що вона базується на міжнародних нормативно-правових актах, ратифікованих Україною, а також на національних нормативно-правових актах щодо рівноправності між жінками і чоловіками. До джерел міжнародних нормативно-правових актів варто віднести Загальну декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року та Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», яка була ратифікована Україною 12 березня 1980 року.

Згідно з положеннями Конвенції жінки мають бути забезпечені рівними можливостями та правами через формування умов для досягнення результатів. Для цього слід брати до уваги біологічно-фізіологічні, соціальні, культурні відмінності жінки та чоловіка [6, с.4].

Щодо національного законодавства, яке регулює права жінки, то слід виділити такі джерела як: Кодекс законів про працю України, Закон України «Про охорону праці», а також Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Відповідно до статті 24 Конституції України, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Не зважаючи на те, що в статті 24 Конституції закріплена гендерна рівність жінки та чоловіка, трудове законодавство передбачає певні гарантії щодо охорони праці жінок у вигляді пільг або додаткових прав. Це стосується роботи, де забороняється праця жінок, відпусток, гарантій при працевлаштуванні на роботу тощо.

Зокрема, у трудовому законодавстві забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, окрім деяких підземних робіт [4, с.437].

Насамперед це передбачено статтею 10 Закону України «Про охорону праці», у якій визначається, що забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних

норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [3].

Перелік робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 р. за № 256.

Варто додати, що в главі 12 Кодексу законів про працю України затверджуються права жінок у трудовому законодавстві. Саме статті цього розділу визначають види робіт, на яких забороняється застосування праці жінок, визначають обмеження праці жінок на роботах у нічний час й заборону залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних та надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення у відрядження тощо.

У національному трудовому законодавстві також передбачено, що залучати жінок до роботи у нічний час – не допускається. Однак, є винятки, коли це обумовлено особливістю праці в народному господарстві і є тимчасовим заходом. Такі галузі і види робіт із застосування праці жінок у нічний час затверджується Кабінетом Міністрів України. Крім того, забороняється залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення їх у відрядження.

У питанні охорони материнства відіграє важливу роль стаття 51 Конституції України, а також Конвенція №103 «Про охорону материнства» (переглянута в 1952 р.).

У системі законодавства України виділяють заходи з охорони материнства. Це заходи, які діють на постійній основі та застосовуються із врахуванням біологічних відмінностей між жінками і чоловіками. Саме вони надають жінкам додаткові гарантії при реалізації рівних із чоловіками прав, а також захист їх дітей.

Стаття 177 КзПп визначає обмеження залучення жінок, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей з інвалідністю, до надурочних робіт і направлення їх у відрядження. Жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей з інвалідністю, не можуть залучатись до надурочних робіт або направлятись у відрядження без їх згоди [2].

Також, вагітні жінки або жінки, які мають дітей віком до трьох років можуть бути переведені на більш легшу роботу, якщо це передбачено медичним висновком. Цей захід повинен бути втілений із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою, але якщо заробіток особи стане нижчим, то особі виплачується фактичний заробіток.

Щодо відпусток жінок. На підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю: 70 календарних днів до пологів; 56 календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів; 70 календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів. Крім того, тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами обчислюється сумарно і становить 126 календарних днів, 140 календарних днів - у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів [5, с.104].

За бажанням жінки їй може надаватися відпустка з метою догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Відповідно до законодавства з виплатою за ці періоди матеріальної допомоги.

Підприємства, установи та організації за рахунок власних коштів можуть надавати жінкам: частково оплачувану відпустку для догляду за дитиною більшої тривалості та відпустку без збереження заробітної плати для догляду за дитиною більшої тривалості [5, с.105].

Відповідно до ст. 183 КЗпП, жінкам, які мають дітей віком до півтора року, надаються, крім загальної перерви для відпочинку і харчування, додаткові перерви для годування дитини. Ці перерви надаються не рідше ніж через три години тривалістю не менше тридцяти хвилин кожна. За наявності двох і більше грудних дітей, тривалість перерви встановлюється не менше години. Строки і порядок надання перерв устанавлюються роботодавцем із урахуванням бажання матері. Перерви для годування дитини включаються в робочий час і оплачуються за середнім заробітком. Жінкам, які виховують дітей, можуть надаватися додаткові відпустки. Відповідно до ст. 182-1 КЗпП та ст. 19 Закону України «Про відпустки», жінці, яка працює і має двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину-інваліда, або яка усиновила дитину, матері інваліда з дитинства підгрупи А І групи, одинокій матері, батьку дитини або інваліда з дитинства підгрупи А І групи, який виховує їх без матері (у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла під опіку дитину або інваліда з дитинства підгрупи А І групи, надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів. За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів. Така відпустка надається понад щорічні відпустки і може переноситися на інший період або продовжуватися у порядку, визначеному в ст. 80 КЗпП [2].

Крім того, трудове законодавство встановлює й гарантії при прийнятті на роботу і заборону звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей. Саме це проголошується в статті 184 КЗпП України, де чітко визначено: «Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям - за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю. При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язані повідомляти їм причини відмови у письмовій формі. Відмову у прийнятті на роботу може бути оскаржено у судовому порядку. Звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років - частина шоста статті 179), одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування за ними зберігається середня заробітна плата, але не більше трьох місяців з дня закінчення строкового трудового договору» [2].

В Україні також існує закон, який регулює прояви дискримінації щодо прав жінок. Це Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Права жінок активно захищаються законодавством, але гендерна дискримінація у сфері працевлаштування є поширеним явищем. Хоч жінки й мають широкий спектр прав, який передбачений національним законодавством, іноді доводиться стикатися з тим, що роботодавці віддають перевагу чоловікам, оскільки вважають, що молоді жінки, які не мають дитину, з часом вимушені будуть відмовитися від роботи у зв'язку з вагітністю.

Підбиваючи підсумки можна впевнено сказати, що гарантії забезпечення праці жінок є одним із факторів розвитку демократичної правової держави. Питання охорони праці жінок та її використання завжди були актуальними, оскільки жінки, як і чоловіки, теж мають право на працю. Однак, у наш час дискримінація у працевлаштуванні жінок є доволі спірною темою, оскільки враховуються фізіологічні особливості жіночого організму, вік та наявність дітей у жінки. Жінок називають «слабка стать», але

насправді, жінка – це сильна людина, яка має право займатися тією діяльністю, яка їй подобається, вона має право вільно обирати професію, отримувати гідну заробітну плату, відпустки та пільги. Світ змінюється, амбіцій у жінок стає більше, а гендерна рівність у правах набуває позиції, яка чітко закріплюється трудовим законодавством та охороняється державою. Тож, держава повинна не тільки забезпечувати жінок належними умовами праці, але й створювати механізм, який зміг би реалізовувати можливості жінки використовувати свої права у повному обсязі. І тільки за умов поширення в суспільстві твердження: «Жінка має право на працю», відповідного до законодавства інформування населення про права і свободи жінки, країна зможе досягти економічного та культурного розвитку.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50. Ст. 375.
3. Про охорону праці : Закон України в редакції від 21 листопада 2002 року № 229-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 2. Ст.10.
4. Трудове право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львівю. ЛьвДУВС. 2017. 564 с.
5. Трудове право (в схемах та визначеннях) : навч. посіб. / Коваленко А. В., Юнін О. С., Савельєва М. О. та ін. Дніпро. Видавець Біла К. О. 2017. 166 с.
6. Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків / Авторка Суслєва О.І., [ФОП Москаленко О. М.]. Київ. 2017. 90 с.

Віктор В. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
Науковий керівник: **Децюк Т. М.**, к.пед.н., доц.
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: ninavktr@ukr.net

ФЕНОМЕН БУЛІНГУ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Проблема агресивної міжособистісної взаємодії у підлітків є однією із найгостріших в умовах сьогодення. Особливо розповсюдженими є прояви довготривалої і систематичної агресії в школах одних учнів по відношенню до інших. Найчастіше жертвами цькування стають ті, хто чимось відрізняється від решти класу і має спокійний характер. Як правило цькування є публічними, тобто учасниками стають всі: агресор або агресори, жертва та споглядачі. Такі дії призводять до негативних наслідків як для жертви (суїцид, зловживання хімічними речовинами, агресія по відношенню до інших та інші), так і для агресора (штраф, виправні роботи чи навіть позбавлення волі, формування моделі протиправної поведінки) чи спостерігачів. Тому, постає потреба пошуку шляхів вирішення даної проблеми.

Проблема шкільного насильства існувала задовго до її перших згадок. Знуцання в колективі зародилося ще тоді, коли колектив вважався зграєю. Перша згадка про шкільне насильство з'явилася у 16 столітті, а перша наукова публікація датується 1905 роком. Скандинавські вчені у 1970-х роках першими почали досліджувати прояв

довгострокової та систематичної агресії серед учнівської молоді і назвали дане явище поняттям «булінг» [6].

Норвезький учений Д. Ольвеус першим почав займатися проблемою булінгу. Під даним поняттям науковець пропонує розуміти ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку іншого учня чи групи учнів. Він вважає, що дане явище включає три важливих компоненти:

- це агресивна поведінка, що включає в себе небажані, негативні дії по відношенню до іншої особи;
- це явище систематичне та довготривале;
- воно характеризується нерівністю влади, впливу чи сили [5].

Взагалі термін «булінг» походить від англійського слова «bully» та перекладається як забіяка, хуліган, задира [7].

Під поняттям «булінг» також розглядають здійснення тривалого фізичного чи психологічного насилля, яке не є самозахистом, з боку одного індивіда або цілої групи щодо іншого індивіда [3].

Існує чітка різниця між сваркою чи конфліктом та булінгом. На відміну від перших двох, булінг є повторюваним діянням, що завжди має злий умисел і характеризується дисбалансом сил та відсутністю у кривдника розкаяння.

Розрізняють п'ять форм прояву булінгу:

- фізичний – умисні поштовхи та удари, побої, стусани та інші види тілесних ушкоджень;
- психологічний – дія на психіку, а саме словесні образи, глузування, погрози, переслідування, залякування, створення стресової ситуації, ізоляція;
- сексуальний – поширення чуток, дотики, жарти, погрози, прізвиська сексуального характеру;
- економічний – нанесення шкоди власним речам, вимагання грошей, їжі, власного майна, дрібні крадіжки [2];
- кібербулінг – поведінка, спрямована на залякування, провокування чи приниження тих, проти кого він спрямований, в соціальних мережах, платформах обміну повідомленнями (месенджерах), ігрових платформах та мобільних телефонах [1].

Шкільний булінг може проявлятися не лише по відношенню учнів один до одного, але і з боку вчителів, працівників або керівників школи до учнів. Вчителі можуть проявляти таку поведінку, що приносить особі, на яку здійснюють вплив страждань, психологічних зривів та порушують право гідності особистості. А також булінг може проявлятися з боку учнів по відношенню до вчителів.

Найчастіше жертвами булінгу стають учні з багатодітних сімей, малозабезпечені, учні з вадами слуху, зору, психологічними порушеннями, учні з інвалідністю, діти іншої національності або іншої релігійної приналежності, учні різної вікової категорії, фізично слабші за більшість класу тощо. Проте жертвою булінгу може стати і особа, що не підходить до попередніх характеристик, проте за якихось обставин стала в конфронтацію з неформальними лідерами класу. При чому, жертви булінгу чи домашнього насильства згодом можуть самі стати агресором по відношенню до більш слабших осіб.

Як зазначав науковець Д. Ольвеус, булінг може бути прямим та непрямим. Прямий булінг часто проявляється у формі явного фізичного контакту агресора чи агресорів із жертвою, в якому на жертву нападають. Непрямий булінг виступає у формі соціальної ізоляції і навмисного виключення особи із спільної діяльності [5].

Булінг може проявлятися не лише в стінах школи, але і поза її межами. Часто жертви уникають контакту з агресорами за межами школи. Але трапляється, що

агресор проживає в одному дворі із жертвою, він може опинитися в новій компанії друзів або займатися в тій же секції чи відвідувати такий же гурток, що і жертва. Особи, які є агресорами в одному колективі, можуть бути жертвами в іншому колективі або в сім'ї.

Розрізняють декілька фаз розвитку булінгу від моменту зародження до найвищої ланки його розвитку. Будь-яку стадію його розвитку можливо зупинити в будь-який момент. Головне вчасно виявити та зреагувати на факт насильницьких дій.

Як правило більшість жертв шкільного насильства соромляться зізнатися родичам, батькам, друзям про те, що над ними здійснюється цькування. А тому, булінг продовжує тривати, а з ним і приниження, руйнація самооцінки і, як наслідок, зростання його негативного психологічного впливу на особистість жертви.

До негативних наслідків шкільного булінгу для особистості можна віднести:

1. Неадекватне сприйняття себе, що викликає беззахисність, знижену самооцінку та комплекс неповноцінності.

2. Негативне сприйняття однолітків включає самотність, відторгнення від спілкування з однолітками, часті прогули шкільних уроків.

3. Неадекватне сприйняття реальності викликає фобії, неврози, підвищений рівень тривожності.

4. Девіантну поведінку – викликає залежність від тютюнової, алкогольної чи наркотичної залежності, суїцидальну поведінку, схильність до правопорушень [4].

Шкільний булінг є складним соціально-психологічним явищем, з яким може стикнутися будь-яка дитина. Найчастіше він проявляється в колективах де є явний лідер і стосується всіх членів колективу, незалежно від того, хто ти: агресор, жертва чи спостерігач.

Толерантне або нейтральне ставлення вчителів або керівництва школи до прояву агресії та насильства формує загальну атмосферу навчального класу та школи, а отже проявляє загальний соціально-психологічний клімат в шкільному навчальному закладі.

Найпоширенішими формами шкільного булінгу є психологічний та фізичний. Найчастіше психологічний булінг зустрічається серед учнів старших класів, а фізичний серед молодших школярів. Результати численних досліджень свідчать про те, що вже в початковій школі є жертви булінгу. Проявляється він зазвичай на перервах, коли поряд немає дорослих.

Тому, профілактика булінгу має починатися ще з початкової школи і продовжуватися до її закінчення. Профілактичні заходи мають плануватися відповідно до вікових особливостей класу та групової динаміки. Учасниками профілактичних заходів мають бути як учні так і вчителі. Також окрему увагу необхідно приділяти роботі з батьками. Тобто, профілактика булінгу має бути комплексною та системною.

Список використаних джерел

1. Кібербулінг – що це та як це зупинити? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/cyberbullying>

2. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник [Електронний ресурс] / В.Л. Андреєнкова, В.О. Мельничук, О.А. Калашник. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – 132 с. – Режим доступу: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/metodychnyj-posibnyk-protydiya-bulingu-v-zakladi-osvity-systemnyj-pidhid.pdf>

3. Стоп шкільний терор [Електронний ресурс]. Особливості цькувань у дитячому віці. Профілактика та протидія боулінгу. – Режим доступу: <http://uire.org.ua/doslidzhennya/stop-shkilny-terror-yak-zupiniti-dityache-nasillya-doslidzhennya-institutu/>

4. Devoe J. F. Student Reports of Bullying: Results From the School Crime Supplement to the National Crime Victimization Survey / J. F. Devoe, S. Kaffenberger – U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. – 2005. – 310 p.

5. Olweus D. Bullying at school: tackling the problem (2001) / D. Olweus // Research Centre for Health Promotion, University of Bergen // www.oecd.oaserver.org

6. Matthiesen S. B. Perpetrators and Targets of Bullying at Work: Role Stress and Individual Differences society / S. B. Matthiesen, S. Eunarsen // Violence and Victims – 2007. – Vol. 22.- №6- pp. 735-753

7. Seeley K. Peer Victimization in Schools: A Set of Quantitative and Qualitative Studies of the Connections Among Peer Victimization, School Engagement, Truancy, School Achievement, and Other Outcomes / K. Seeley, M. L. Tombari, J. Bennett, B. Jason – Denver.: National Center for School Engagement, 2009. – 291 p.

Воробей В. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу

другого (магістерського) рівня вищої освіти, 465 навчальна група

Науковий керівник: **Олійник В. С.**, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук

Академія Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів, Україна)

e-mail: academy@kvs.gov.ua

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Після здобуття Україною незалежності, проблема розвитку громадянського суспільства піддалася значному теоретичному опрацюванню, однак на сьогодні досі немає законодавчого закріплення цього поняття. Можливо саме тому населення України не розуміє, що таке громадянське суспільство, адже досить часто громадянське суспільство ототожнюється з активністю громадськості, яка керується спільними інтересами.

Ми ж пропонуємо розуміти під громадянським суспільством політико – правовий стан суспільства, у якому людина, її права, свободи та інтереси є вищими за інтереси держави, яка співпрацює з громадськістю на засадах партнерства та соціального діалогу з метою гарантування рівноправності осіб, забезпечення і захисту їх прав та свобод, шляхом об'єднання останніх у різного роду організації, спілки, товариства.

Стан розвитку громадянського суспільства відслідковується багатьма міжнародними організаціями. У 2014 році USAID опублікувало дані щодо розвитку громадянського суспільства в Україні, оцінивши його як таке, що є перехідним, тобто воно не досягло рівня країн з розвинутою демократією, однак показники розвитку випереджають показники країн співдружності незалежних держав.

На даний час є два варіанти розвитку громадянського суспільства в Україні, перший варіант: внаслідок закритості політичної еліти та небажання допускати представників громадськості до управління державними справами, ігнорування їх думки – призведе до повного занепаду громадянського суспільства та деградації держави. Другий – всебічна допомога громадським організаціям, залучення їх представників до реалізації державної політики, передача частини повноважень держави на місцеві рівні, розробка ефективних механізмів взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Другий варіант можливий при існуванні в державі демократичного режиму, де діяльність механізму держави

відбувається за участі широких народних мас, а діяльність державних органів широко висвітлюється у засобах масової інформації.

Події листопада 2013 року, коли органи державної влади припинили діалог з громадянським суспільством, ознаменувалися протестами народу, а згодом переросли у громадський рух – Євромайдан. Подальші дії влади (прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зміни до Закону України «Про громадські об'єднання») ще більше обурили народ, адже були проведені без жодних консультацій з громадськістю та ігноруванням її думки.

Пропонуємо виділити сучасні проблеми нормального функціонування громадянського суспільства:

1. Бідність населення. Більша частина населення України вважає себе бідним або таким, що стоїть на межі бідності. В той час, коли середній клас спроможний реально підтримувати соціально пасивне населення, сплачувати податки, створювати громадські структури, які протистоять втручанню держави в економіку [1, С. 76 – 81].

2. Етнокультурна, духовна, політична роз'єднаність, яка виникла ще за довго до здобуття Україною незалежності. Країна є центром Європи і тому держава не аби як відчуває вплив одразу двох культур: східної і західної.

3. Тотальна недовіра до влади і взагалі до людей. Прикладом виступають вибори, коли обирають більш менш прийняттого для себе кандидата, голосують з думкою «не за когось, а проти когось», а тому перемогу здобуває політична сила, яку по суті населення не вибирало. Однак згідно опитування проведеного Центром Розумкова, довіра до інституту виборів досить висока, проте до самих кандидатів – ні.

4. Відсутність єдиної ідеї, цілі. Народ – парадокс, ми прагнемо народовладдя і в той же час хочемо сильного керманіча; бути членом Європейського Союзу і залишитися в добрих відносинах з Росією тощо.

5. Безвідповідальність суспільства. Частина тих, хто розраховує на державу значно більша, ніж тих, хто розраховує на себе та різні громадські інститути. Люди займають «вичікувальну» позицію та вважають, що порятунок прийде без їх намагань і участі. А це значною мірою впливає на безпосередній розвиток громадянського суспільства.

6. Низький рівень правової культури, внаслідок неповаги до права, не відчуття особою захищеності в суспільстві.

7. Одвічною проблемою є корупція, яка наявна в будь-якому органі державної влади.

8. Несистематизованість законодавства, наявність застарілих норм, їх подвійне тлумачення.

Вирішивши ці проблеми, ми вважаємо, що Україна дійсно зможе побудувати громадянське суспільство, в основі якого буде правова держава, а основним інструментом в побудові громадянського суспільства має бути громадська солідарність – готовність громадян об'єднатися для досягнення спільної мети, здатність дійти згоди при вирішенні проблем державного характеру.

На сьогодні в Україні діє Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 р., адже це зумовлено необхідністю створення державою сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади та органами місцевого самоврядування [2, С. 290].

Список використаних джерел

1. Красота О. Середній клас в Україні: сутність та кваліфікаційні ознаки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 121 – 122. С. 76 – 81.

2. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки: Указ Президента України від 26.02.2016 р. № 68/2016. Офіційний вісник України. 11 березня. (№ 18). С. 290.

Гармаш В. С., здобувач вищої освіти 4 курсу, група КІР-171

Науковий керівник: **Осипенко І. П.**, ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: vlad23_07@ukr.net

ЕКСПЕРТНЕ ОТОТОЖНЕННЯ ОСОБИ ЗА ФОТОЗОБРАЖЕННЯМ

Кількість портретно-криміналістичних експертиз в останній час значно збільшилось і продовжує зростати. Все це обумовлюється доступністю та ефективністю застосування нових технічних засобів та цифрових технологій, що призводить до оперативного розслідування кримінальних правопорушень.

У літературних джерелах експертне ототожнення особи за фотозображенням називають по-різному: портретно-криміналістичною, фотопортретною ідентифікаційною, експертизою з метою ідентифікації особи за рисами зовнішності. За К. О. Чаплинським портретно-криміналістична ідентифікація – це безпосереднє порівняння експертом із застосуванням спеціальних знань ознак зовнішності людини, збережених на фотознімках, у кіно- та відеоматеріалах, зі зразками ознак зовнішності, відображеними на різних матеріальних носіях інформації. Криміналістичну портретну експертизу призначають тоді, коли необхідно встановити особи невідомих злочинців, невпізнаних трупів, свідків, підозрюваних, фактів належності документів, які засвідчують особу, та інші фактичні обставини, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення. Експертизою встановлюють, чи та сама або різні особи зображені на поданих фотознімках або інших матеріальних відображеннях [1, 116].

Слід зауважити, що в разі призначення судово-портретної експертизи, крім об'єкта дослідження, експерту необхідно надавати порівняльні матеріали – зразки (зразки для порівняльного дослідження), які повинні мати належну якість і відповідати вимогам достовірності, зіставлюваності та повноти. Тобто вимогами щодо об'єктів, які повинні відповідати матеріали, що направляються на криміналістичне дослідження є їх достовірність, зіставлюваність та повнота.

Достовірність матеріалів забезпечується дотриманням процесуальних правил вилучення й оформлення портретів та інших об'єктів, що направляються на експертизу.

Зіставлюваність матеріалів означає, що зображення повинні бути порівнюваними між собою, тобто бажано, щоб особи на знімках були сфотографовані в однакових умовах (поза, ракурс, освітлення). Тому для виготовлення таких порівняльних фотознімків треба запрошувати фахівця.

Найбільш придатними для експертного дослідження знімками є сигналетичні фотографії, де особи, що підлягають порівнянню, сфотографовані в однакових умовах.

Повнота матеріалів, що направляються на експертне дослідження, забезпечується тим, що вони повинні в повному обсязі ознак характеризувати зовнішність, тому слід зібрати найбільшу кількість знімків людини, навіть якщо вони здаються однаковими,

оскільки залежно від різних умов зйомки й технічної якості знімка ознаки людини мають на знімках різне відображення. Зокрема, повне уявлення про зовнішність людини дає відеозапис, тому що ознаки в русі відобразатимуться під різними кутами [2, 260].

У постанові про призначення експертизи, крім звичайних відомостей, зазначаються біографічні дані зображеної на знімках особи та всі інші дані, що можуть мати значення для експерта: наявність близнюків, зовнішня подібність із близькими родичами та ін. Крім того, необхідно правильно сформулювати питання експерту. У залежності від завдань, що ставляться на вирішення експертизи, ці питання можуть бути приблизно такими: «Чи не зображена на даному фотознімку певна особа?», «Чи не зображена на двох (і більше) наданих для дослідження фотознімках одна й та ж особа?» і т.д [3, 287].

Також останнім часом для ідентифікації особи використовують не тільки фотозображення, а й відеозображення. Так, відеозйомка має певні переваги у разі ідентифікації людини за ознаками зовнішності. По-перше, порівняння відеопортретів між собою дає змогу ідентифікувати людину за її функціональними ознаками: поставою, ходом, жестикуляцією, мімікою обличчя тощо). По-друге, використання відеозйомки дозволяє створити графічні дво- і тривимірні зображення, які в подальшому можна порівнювати для вирішення питання про тотожність [4, с. 97].

Варто наголосити, що у всіх випадках, коли призначення експертизи неможливе або недоцільне, але потрібно здійснити дослідження спеціалістом, необхідно дотримуватись правил, встановлених для підготовки матеріалів для проведення експертизи. При цьому бажано, щоб у супровідних документах об'єкти та відомості про них були вказані у тому ж обсязі, що й при призначенні експертизи.

Так, для успішного проведення портретної експертизи об'єкти повинні відповідати наступним вимогам [3, с. 288]:

- Для ототожнення краще надавати оригінали фотографій. У випадку відсутності оригіналів досліджуватись можуть копії;
- На дослідження слід направляти як найбільшу кількість знімків порівнюваної особи, навіть якщо вони виявляються однаковими;
- Порівнювані особи повинні бути, за можливості, одного віку;
- Порівнювані особи повинні бути сфотографовані в однаковому чи близьких ракурсах;
- Для оцінки виявлених ознак зовнішності експерту надати інформацію «біографічного» характеру (наявність (відсутність) братів (сестер), близнюків у порівнюваних осіб, перенесені захворювання, травми, операції).

Зокрема, портретні експертні дослідження з метою ототожнення особи за ознаками зовнішності є одним із найскладніших видів судово-експертних досліджень. Складність цього виду експертного дослідження визначається як самою його природою, так і низкою різноманітних факторів. Під природою в цьому випадку ми розуміємо суміжну галузь таких експертних досліджень: їхню біологічну, антропологічну, анатомічну, краніологічну основу. Це потребує наявності у експерта комплексу знань із вказаних наук. До комплексної природи портретних досліджень необхідно ще додати складнощі, зумовлені біологічною природою людини як об'єкта експертного дослідження, а також і складнощі, зумовлені закономірностями просторового сприйняття та фіксації об'єкта людиною візуально та за окремими ознаками: вікові зміни обличчя людини, вплив перенесених захворювань, стан об'єкта під час фіксації, спосіб фіксації (фото-, відеозйомка), розташування особи, яку фотографують, кут та дистанція зйомки, технічні засоби, що використовувалися, освітлення об'єкта, наявність природних або штучних змін у об'єкта зображення тощо.

Отже, сукупність цих та подібних факторів і робить цей вид спеціальних досліджень чи не найскладнішим з усіх криміналістичних [5, с. 266].

Таким чином, фотопортретна експертиза – це сучасний вид криміналістичного дослідження, який допомагає правоохоронним органам, здійснювати роботу відповідно до сучасних технологій, шляхом дотримання у своїй діяльності принципів оперативності, повноти та законності. Також в разі призначення судово-портретної експертизи, крім об'єкта дослідження, експерту необхідно надавати порівняльні матеріали – зразки (зразки для порівняльного дослідження), які повинні мати належну якість і відповідати вимогам достовірності, зіставлюваності та повноти, тлумачення яких розкрита в цій праці.

Список використаних джерел

1. Чаплинський К. О, Лускатов О.В, Пиріг І.В, Плетенець В.М., Чаплинска Ю.А. Криміналістика: підр. для студентів вищих навчальних закладів. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 480 с.

2. Волобуєв А.Ф, Даньшин М. В, Іщенко А.В. Криміналістика: підручник. Харків: нац. ун-т внутр. справ, 2018. 384 с.

3. Волощук Т.В. Вимоги до об'єктів криміналістичного портретного дослідження. Часопис Київського університету права. 2010. №2. С. 286-288. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23554> (дата звернення: 17.10.2020).

4. Манько Є.С. Особливості портретної криміналістичної ідентифікації з використанням відеозображень. Криміналістичний вісник. 2016. №2. С. 95-101. URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/29/ISSN%2019924437%20Криміналістичний%20вісник%20%20%2826%29%202016> (дата звернення: 17.10.2020).

5. Мировська А., Данилюнок Н. Фотопортретна експертиза та її значення для розслідування злочинів. Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології. 2018. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jsui/handle/123456789/9579> (дата звернення: 10.12.2020).

Гармаш В. С., здобувач вищої освіти 4 курсу, група КПП-171

Науковий керівник: **Іваньков І. В.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: vlad23_07@ukr.net

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Пріоритетним завданнями сучасної України на шляху інтеграції до європейського співтовариства є забезпечення правопорядку, дотримання прав і свобод людини. Від роботи органів прокуратури, наділених згідно Конституції України та інших нормативно-правових актів національного законодавства функцією нагляду за додержанням законів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності під час пошуку й фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, значною мірою залежить ефективне виконання вищезгаданих завдань.

Через те, що у сфері оперативно-розшукової діяльності (через негласність проведення окремих заходів та інші об'єктивні причини) громадяни досить часто обмежені у можливості захищати свої права та інтереси, головним завданням

прокурора при реалізації цього напряму його діяльності є попередження і припинення порушень прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які опинилися у сфері оперативно-розшукової діяльності, що підтверджує важливість прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю оперативних підрозділів.

З огляду на те, що предметом нагляду є забезпечення гарантій: а) дотримання прав людини і громадянина; б) недоторканності приватного життя; особистої і сімейної таємниці; в) недоторканності житла і таємниці кореспонденції; г) дотримання принципу законності при здійсненні оперативно-розшукових заходів, то, відповідно до ч.1 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» повинен бути здійснений нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності Генеральним прокурором, його заступниками, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора прокурорами Офісу Генерального прокурора та уповноваженими наказом керівника обласної прокуратури прокурорами відповідних обласних прокуратур. Також до суб'єктів прокурорського нагляду належить керівник місцевої прокуратури, а також уповноважені його наказом прокурори відповідної місцевої прокуратури, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності в оперативно-розшукових справах, заведених піднаглядними їм територіальними оперативними підрозділами правоохоронних органів (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») [1].

Зокрема, відповідно до п. 4 наказу Генерального прокурора України «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» від 03.12.2012 прокурор має право проводити перевірки законності проведення оперативно-розшукових заходів та прийнятих при цьому рішень на підставі: 1) планових заходів з урахуванням стану законності в цій сфері діяльності; 2) даних про відсутність позитивних результатів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісно відсутніх осіб; 3) інформації про неналежне виконання вказівок уповноваженого прокурора; 4) повідомлень оперативних підрозділів про заведення чи закриття оперативно-розшукової справи, проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора; 5) повідомлень, скарг і звернень осіб про порушення вимог законодавства під час здійснення оперативно-розшукової діяльності; 6) інформації про неналежне виконання доручень, постанов, ухвал та інших обов'язкових рішень слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо здійснення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; 7) ініціювання керівниками відповідних галузевих управлінь і відділів, керівниками міських, районних, міжрайонних та прирівняних до них прокуратур та вказівки уповноваженого прокурора вищого рівня [2].

Як визначається у ч. 1, 2 ст. 14, ч. 2 ст. 32 Кримінального кодексу України, за наявності достатніх даних про підготовку тяжкого та особливо тяжкого злочину (передусім у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, зброї, боєприпасів та вибухових речовин) або в разі, якщо такий злочин фактично вже вчиняється чи вчиняються окремі діяння продовжуваного злочину [3] за рішенням прокурора може проводитись контроль за вчиненням злочину з метою його виявлення, документування та припинення у визначених ч. 1 ст. 271 КПК України формах, зокрема, таких, як контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка [4], що нерідко, як зазначає С.М. Князев, є пов'язаним з

комплексом інших процесуальних (гласних і негласних) дій, спрямованих на фіксацію фактів готування особи до вчинення злочину та (або) замаху на злочин [5, с. 133].

Також при здійсненні нагляду прокурори не можуть втручатися у діяльність піднаглядних їм органів, не наділені безпосереднім правом застосовувати заходи примусового впливу, скасовувати протизаконні акти управління та змінювати їх. Вони також не можуть притягати винних до правової відповідальності. Здійснюючи нагляд, прокурори застосовують певні методи і форми. До перших, за думкою І.В. Щербини, слід віднести: а) право вимагати надання документів та відомостей; б) безперешкодно входити у приміщення; в) здійснювати на місцях перевірку законів; г) вимагати від відповідних органів і посадових осіб проведення перевірок і ревізій підпорядкованих об'єктів; д) вимагати від посадових осіб і громадян письмових чи усних пояснень з приводу порушень закону [6, с. 261].

Вичерпний перелік повноважень прокурора щодо нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності закріплений у ч.3 ст.14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якого прокурор у межах власної компетенції має право: 1) безперешкодно входити в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність; 2) вимагати для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів; 3) доручати керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону; 4) надавати письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження та виявлення кримінальних правопорушень, про розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно відсутні; 5) надавати згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності; 6) отримувати пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність; 7) перевіряти скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами; 8) скасовувати незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону; 9) вживати заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності і щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності; 10) опротестувувати незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів. Принесення протесту зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які дано судом [1].

Слід погодитись із думкою А. Дьоміна, який вважає, що основними критеріями оцінки ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності згідно з відомчими нормативними актами є: а) додержання прав людини і громадянина, у тому числі щодо недоторканності особистого життя, житла і таємниці листування, телефонних розмов та інших форм приватного спілкування, банківських вкладів і рахунків; б) вжиття невідкладних заходів до поновлення порушених прав та притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності та своєчасність реагування на порушення законності при здійсненні оперативно-розшукової діяльності [7, с. 71].

У якості висновку вважаємо за доцільне зазначити, що прокурор наділений широкими повноваженнями щодо ефективного нагляду за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, він має право:

1) безперешкодно входити в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність; 2) вимагати для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів; 3) доручати керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону; 4) надавати письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження та виявлення кримінальних правопорушень, про розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно відсутні; 5) надавати згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності; 6) отримувати пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність; 7) перевіряти скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами; 8) скасовувати незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону; 9) вживати заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності і щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності; 10) опротестовувати незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів.

Таким чином, саме від якісно здійсненого прокурорського нагляду за додержанням законів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності під час пошуку й фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп значною мірою залежить ефективне забезпечення правопорядку, дотримання прав і свобод людини і громадянина, що доводить важливу роль прокурора у кримінальному процесі взагалі, та у нагляді за оперативно-розшуковою діяльністю – зокрема.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1999 р. № 2135-ХІІ. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#n224> (дата звернення: 16.12.2020).
2. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність. Наказ від 03.12.2012 р. № v0004900-12. Дата оновлення: 13.12.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004900-12#Text> (дата звернення: 16.12.2020).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. Дата оновлення: 14.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.12.2020).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.12.2020).
5. Князев С.М. Особливості прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи підрозділами Національної поліції України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. № 42. Том 1. С. 130-135. URL: <https://cutt.ly/BhLZiaW> (дата звернення: 17.12.2020).
6. Щербина І.В. Деякі аспекти вдосконалення прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 3 (9). С. 259-264. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015_3_58 (дата звернення: 17.12.2020).
7. Дьомін Ю. Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С.67-73. URL: <https://cutt.ly/ghLZaeE> (дата звернення: 17.12.2020).

Городній М. С., здобувач вищої освіти IV курсу,
група ТПР-171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І. Г.**, ст. викладач кафедри
трудового права, адміністративного права і процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: orangevpro@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Як і будь-який вид правосуддя в Україні, адміністративне судочинство направлено на захист порушених або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів громадян, прав і законних інтересів юридичних осіб у сфері адміністративних та інших публічних правовідносин, що досягається шляхом розгляду та вирішення справ судами в рамках адміністративного судочинства. Побудова і функціонування адміністративного судочинства неможливі без слідування загальним керівним засадам судочинства, а також виконання певних завдань.

Відносно нещодавно, а саме 15 грудня 2017 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким було кардинально оновлено процесуальне законодавство України. Безперечно, внесення цих змін до процесуального законодавства породжують нові погляди на поняття «адміністративне судочинство» та його завдання. Тому особливо важливо визначити це поняття, оскільки в спеціальній літературі сьогодні немає єдиного визначення як адміністративного судочинства, так і його місця в системі адміністративного права. З цієї нагоди продовжуються дискусії серед науковців.

Якщо розглядати погляди дослідників, то існує велика варіативність підходів до тлумачення поняття «адміністративне судочинство»:

- особливий порядок вирішення адміністративно-правових спорів судами та іншими уповноваженими державними органами [1, с. 59-60].

- система принципів та адміністративно-процесуальних норм, що визначають та регулюють порядок розгляду судом справ про публічно-правові спори, що виникають у сфері адміністративно-правових відносин між суб'єктами у сфері здійснення функцій управління владою [2, с. 2];

- чітко визначений спеціальними нормами адміністративно-процесуального характеру порядок діяльності адміністративних судів для послідовного розгляду та вирішення адміністративних спорів певної категорії [3, с.133];

- всебічний, повний, об'єктивний розгляд та рішення адміністративного суду поетапно, що визначається нормами КАС України, адміністративно-правовими спорами, що виникають між фізичними та юридичними особами, з одного боку, та суб'єктом владних повноважень влади, з іншого, з метою захисту прав і свобод фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб, контролю у сфері публічно-правових відносин [4, с. 4].

Узагальнюючи найпоширеніші позиції з цього питання, на наш погляд, їх можна розділити на три основні напрямки:

- адміністративне судочинство як система принципів і норм, що визначають та регулюють порядок розгляду судом справ у публічно-правових спорах;

- адміністративне судочинство як діяльність судових органів при здійсненні правосуддя у сфері адміністративної діяльності;

- адміністративне провадження як процесуальний порядок (форма) розгляду судом спорів, що виникають у сфері управління [5, с. 28].

У чинному Кодексі адміністративного судочинства України (далі - КАС України) зафіксовано значення терміна «адміністративне судочинство», що найбільш відповідає другій доктрині із наведеного переліку. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 4 КАС України адміністративне судочинство - це діяльність адміністративних судів з розгляду та вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому КАС [6].

Отже, розглянувши ці підходи до визначення поняття адміністративного судочинства, ми можемо констатувати, що ознаками адміністративного судочинства є:

- це один із нових правових інститутів в українській правовій системі, навколо якого продовжуються наукові дискусії, проводяться наукові дослідження щодо його змісту та галузевої приналежності;

- є адміністративним процесуальним інститутом, правовою основою якого є норми Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», КАС України;

- це особливий вид судочинства, який існує незалежно від конституційного, кримінального, господарського та цивільного та полягає у розгляді та вирішенні публічно-правових спорів адміністративним судом;

- є специфічною формою здійснення судовими органами владних повноважень, що завершується прийняттям судових рішень, які є обов'язковими для всіх осіб, яких вони стосуються;

- здійснюється спеціальними судовими органами - адміністративними судами, система яких в Україні створювалась за принципами територіальності та спеціалізації;

- основним завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку державної влади, місцевої влади, їх посадових та службових осіб при здійсненні їх владних функцій управління;

- є засобом захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб від незаконних рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень; інструмент забезпечення верховенства права шляхом забезпечення верховенства права при здійсненні функцій виконавчої влади та місцевого самоврядування;

- є способом судового контролю за законністю актів органів публічної влади;

- є механізмом вирішення адміністративних спорів між громадянами та органами, що здійснюють публічно-владні повноваження;

- існують суперечливі публічно-правові відносини, один з учасників яких обов'язково повинен бути суб'єктом владних повноважень, щодо рішень, дій чи бездіяльності яких фізична чи юридична особа змушена звертатися до адміністративного суду за захистом. Отже, юридичний спір вважається предметом розгляду адміністративним судом лише за умови дотримання двох умов: якщо це наслідок, по-перше, управлінської діяльності суб'єкта владних повноважень, і, по-друге, коли така управлінська діяльність порушує, обмежує або перешкоджає здійсненню законних прав, свобод чи інтересів фізичної чи юридичної особи [7, с. 834].

На наш погляд, зазначені вище ознаки в цілому характеризують сутність та зміст адміністративного судочинства.

Питання, пов'язані із завданнями адміністративного судочинства, є важливими для науки адміністративного права, оскільки якість таких завдань є критерієм оцінки ефективності адміністративного судочинства та ключовим фактором забезпечення громадянам права на ефективне відновлення своїх прав компетентними національними судами.

Відповідно до ст. 2 КАС України, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів законних суб'єктів від порушень суб'єктами владних повноважень [6].

Таким чином, беручи до уваги вищесказане, проаналізувавши різні підходи до визначення адміністративного судочинства, ми дійшли до узагальнюючого висновку, що адміністративне судочинство є діяльністю адміністративних судів з розгляду та вирішення адміністративних справ, тобто публічно-правових спорів, в яких принаймні одна сторона є суб'єктом публічної адміністрації. Такі спори виникають через порушення суб'єктами публічної адміністрації прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Кузьменко О. В. Адміністративна юстиція в Україні. К.: Атіка, 2007. 156 с.
2. Селіванов А. О. Адміністративне судочинство – новий інститут реалізації судової влади. Вісник Верховного Суду України. 2005. № 10. С. 2-5.
3. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні: монографія. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 208 с.
4. Руденко А. В. Адміністративне судочинство : становлення і здійснення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2006. 19 с.
5. Сеньків О. І. Сутність та поняття адміністративного судочинства в рамках сучасної парадигми адміністративного права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. Вип. 38(2). С. 27-31.
6. Кодекс адміністративного судочинства України. Дата оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 28.10.2020).
7. Роженко Д. В. Поняття й ознаки адміністративного судочинства та місце у ньому письмового провадження. Форум права. 2013. № 1. С. 831-836.

Грищенко Е. Н., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ОА-171.

Науковий керівник: **Сидоренко О. О.**, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту.

*Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net*

ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ, ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

*Всі люди в рівній мірі мають право
на освіту і повинні користуватися
плодами науки.*

Фрідріх Енгельс [1]

Ключові слова: вища освіта в Україні, особи з обмеженими можливостями, право на освіту, інклюзивна освіта в ЗВО, соціальний захист інвалідів.

Особи з інвалідністю є серед усіх верств населення будь-якого суспільства, вони різного віку, національності, статі та з різними діагнозами: починаючи від проблем опорно-рухової системи до ураження органів слуху, зору або внутрішніх органів. Статистика показує, що кількість людей з обмеженими потребами з кожним роком тільки зростає, причини цієї тенденції різні, зумовлені, як неоднаковими соціально-економічними обставинами, так і різним рівнем забезпеченості державою добробуту населення.

І хоча в законах України «Про вищу освіту», «Про освіту» та «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» гарантуються рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя країни, але 90%

національних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) не можуть забезпечити якісне отримання знань для людей з обмеженими можливостями [7].

За даними офіційного сайту Міністерства освіти і науки України, кількість шкіл з інклюзивними класами стрімко зростає і становить 4273 школи. Держава стрімко фінансує та підтримує такі заклади, 460,5 млн грн було виділено впродовж 2018 року на оснащення спеціалізованих шкіл. Було покращено архітектурну доступність, безперешкодний доступ до 1 поверху в 11560 закладах або 74% від загальної кількості закладів загальної середньої освіти, встановлені: пандуси – 10781, кнопки виклику – 3664, інформаційні вказівники – 2864, ліфти або підйомники – 51, спеціально обладнані туалетні кімнати – 746 [4].

Загальна характеристика інклюзивної освіти в Україні наведена на рисунку 1.

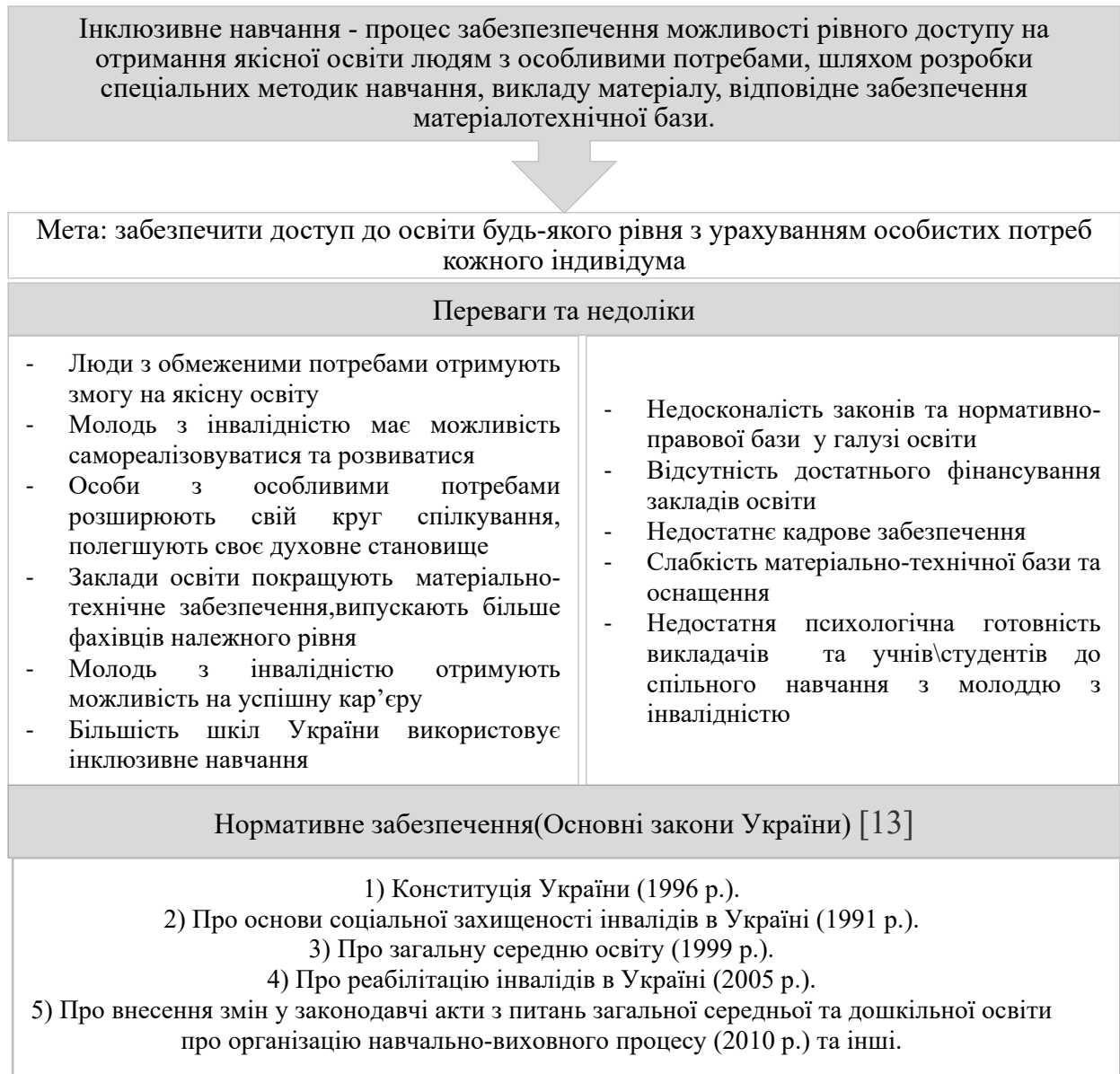

Рисунок 1 - Загальна характеристика інклюзивної освіти в Україні

Джерело: власна розробка автора

Але що далі? Отримавши атестат про закінчення 11 класів та належний рівень знань, школярі вступають до вищих навчальних закладів, та чи є належні умови для отримання вищої освіти людям з обмеженими можливостями? На сучасному етапі та

умовах отримання вищої освіти актуальність питання щодо організації навчального процесу молоді з інвалідністю стрімко набирає обертів.

Створення рівнозначних можливостей для всіх студентів означають, що при формуванні освітнього процесу основою мають бути потреби всіх, без винятку, індивідумів. Для реконструкції закладу та створення умов навчання осіб з інвалідністю необхідно насамперед бюджетне фінансування, адже забезпечити потрібно чимало: це і вільний доступ до будівель і споруд, доступність шляхів руху, наявність засобів інформаційної та навігаційної підтримки, дублювання сходів пандусами, виділення місць для паркування автотранспорту інвалідів, система для орієнтації та навігації інвалідів в приміщенні ЗВО тощо.

Також ЗВО бракує чіткої політики в роботі з абітурієнтами з інвалідністю. Всі перелічені недоліки, безсумнівно, гальмують, якщо зовсім не зупиняють, інтеграцію осіб з інвалідністю у соціум [10].

Один з найпопулярніших ЗВО, який здійснює підготовку інвалідів є Міжнародний університет розвитку людини «Україна» [9]. Університет інклюзивного типу, в якому студенти I-III груп з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату, тощо, навчаються разом зі здоровими студентами однолітками в групах – мікро-моделях соціального середовища. Щороку університет випускає близько 5-6% студентів з інвалідністю [6]. Забезпечення однакового доступу таких студентів до навчання відбувається шляхом впровадження системи супроводу навчання, вона включає в себе новітні освітні технології, спеціальні методи підтримки та новітні технічні засоби для адаптації. Для вступу в університет «Україна» студенти з інвалідністю складають вступні іспити або ж приймають участь в конкурсі за результатами ЗНО, абітурієнти мають вибір. Далі люди з обмеженими можливостями проходять співбесіди із лікарями, психологами та соціальними працівниками, щоб оцінити можливості майбутнього студента та надати йому належні умови.

Таким чином, можемо прослідкувати, що саме якісна освіта виступає бар'єром на шляху до успішної соціальної інтеграції та є фактором самореалізації. Десятки соціологічних досліджень свідчать про те, що вища освіта входить у десятку цінностей, які є найбільш важливими для молоді.

Для забезпечення рівності доступу до освіти важливо впровадити в освітній процес певні методи, адаптивні засоби, педагогічні технології. Слід звернути увагу та взяти приклад на закордонні рішення даних обмежень, у розвинених закордонних країнах людям з обмеженими потребами пропонується широкий вибір форм здобуття освіти: індивідуальна, дистанційна, «школи консультаційних класів», «школи другого шансу», «вечірні школи», «включені» (інклюзивні) форми навчання тощо.

В результаті роботи можна зробити висновок, що університетами впроваджуються нові технології, розробляються освітні програми, які більш спеціалізовані для отримання вищої освіти людям з обмеженими можливостями. Позитивним фактором є і існування університетів, в яких вже впроваджена програма інклюзивного навчання, яскравим прикладом є недержавний університет «Україна».

Список використаних джерел

1. Афоризми про освіту та знання. URL: <https://kpi.ua/aphorism-education%20>
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/ed20170507>
3. Вища освіта для інвалідів в Україні. URL: <https://uk.nure.info/blog/202-vyscha-osvita-dlya-invalidiv-v-ukrayini.html>

4. Інклюзія для всіх: освітня політика та практика. URL:<https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu/prezentaciyi-inclusivna-osvita>
5. Інклюзивна освіта URL:<http://vipro.org.ua/index.php?pagename=inclusive>
6. Ашиток А. Проблеми інклюзивної освіти в Україні / Людинознавчі студії. серія «Педагогіка». – 2015. – Вип. 1(33). – С. 4–11.
7. Ковтун С. Інклюзія у вищій школі України: сучасний стан та перспективи / Ковтун С. // PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – Seria: Pedagogika, 2011. – Z. XX. – P. 137–145.
8. Кравченко О. О. Соціальна реабілітація студентів з інвалідністю як ключове завдання для ВНЗ / Кравченко О. О. // Inovache vyskum v oblasti sociologie, psychologie a politologie: Medzinarodna vedeckoprakticka konferencia (Sladkovico, Slovenska republika, 2017). – Sladkovico, 2017. – С. 31–34.
9. Гуркина О. А. Зарубежный опыт социальной и образовательной инклюзии людей с овз на примере исследования высшего образования / Новикова Е. М. // Современная зарубежная психология. – 2014. – № 1. – С. 6–15.
10. Фудорова О. М. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в соціум через механізми університетської освіти. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2009. № 844. С. 269–273.
11. Туалашвілі Ю. Й. Методи навчання студентів з вадами зору за напрямком інженерно-педагогічної підготовки. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2007. Вип. 16. С. 256–262.
12. Запорожченко Ю. Г. Використання засобів ІКТ у дистанційному навчанні учнів з функціональними обмеженнями.
13. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні. URL: <https://www.schoollife.org.ua/normatyvno-pravove-zabezpechennya-inklyuzyvnoyi-osvity-v-ukrayini/>
14. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. – Полтава : ПУЕТ, 2018. – 261 с.

Дворниченко К. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група ПД-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
dekaterina503@gmail.com

СТВОРЕННЯ ОСНОВ РАДЯНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Державотворчі процеси радянської держави не могли не накласти свій відбиток на її право. У перші роки радянської влади існували три групи джерел права.

По-перше, це старе, дореволюційне, добільшовицьке законодавство. Його застосування було зумовлене відсутністю нової правової системи. Декрет про суд № 1 вимагав застосовувати старе право в судах з урахуванням нових умов суспільного життя. Можливість використання старого права була зумовлена тим, що багато з його норм мали загальнолюдський характер і легко рецепіювалися в нових умовах.

По-друге, більшовицька влада, відкидаючи будь-які буржуазні принципи права, не зуміла створити сама якісь нові правові форми. Оскільки маса нового законодавства була невеликою і недосконалою, а старе право використовувалося з певними

обмеженнями, створювався «правовий вакуум» - сфера відносин, неврегульованих законодавством. Тому, як специфічне джерело права, стала застосовуватися безпосередньо революційна «правосвідомість трудящих». На практиці це означало, що суди, адміністративні органи, посадові особи у випадку, коли не могли опертися на правову норму, діяли так, як їм підказувала «революційна совість».

По-третє, з'являються перші результати законотворчої діяльності радянських органів влади. Намагаючись якнайшвидше заповнити прогалини у праві, оперативно вирішити численні питання суспільного життя, нова влада значно розширила коло законодавчих органів. Нормативні акти найвищої юридичної сили видавали Всеросійські з'їзди Рад, Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет (ВЦВК), Раднарком (РНК). Правотворчу діяльність здійснювали й інші органи радянської держави: народні комісаріати, місцеві ради. Певне значення мали акти профспілкових органів (особливо в питаннях регулювання трудових відносин). Не будучи за своєю природою актами правовими, вони на практиці виступали нарівні з актами державних органів. Нормотворчу роботу проводили і безпосередньо трудові колективи. Створені ними акти регулювали широке коло питань дисципліни праці, її оплати, відпусток тощо.

За своєю формою законодавчі акти мали характер відозв, декларацій, постанов. Але найбільше поширення мали декрети, якими називали всі акти радянської держави в Росії перших років її існування.

Від початку формування радянського кримінального законодавства на початку 20-х років XX ст. повністю відмовилися від терміну «покарання», замінивши його на словосполучення «міра соціального захисту». Тим самим підкреслювалося, що соціалістичне репресивне законодавство носить суто оборонний характер.

Кримінальний кодекс, як закон «про злочин та покарання» змінився, він став законом «про злочин та міру соціального захисту». Проте в інших актах терміни «покарання», «репресії», «класовий примус» та «кара» широко використовувалися.

Кримінальна політика держави в цілому визначалася програмою більшовицької партії. Її основою була кримінальна репресія.

Одним із перших нормативних актів з кримінального права був декрет РНК УСРР «Про дострокове звільнення» від 21 березня 1919 р. У грудні 1919 р. в Росії було прийнято «Керівні начала з кримінального права РРФСР», а 4 серпня 1920 р. вони офіційно були введені в дію на території України.

Цей нормативний акт став першою спробою узагальнення практики пильності судів і трибуналів. Згідно з теорією «соціальних функцій права», яка отримала вданий період широке розповсюдження, нове кримінальне право повинно формуватися за принципом доцільності, який протиставлявся принципу законності. Поміж законодавців набула сили тенденція відмови від особливої частини кримінального кодексу. Припускалось, що суди, керуючись соціалістичною правосвідомістю і принципом доцільності, будуть вирішувати справи лише на основі норм загальної частини кримінального кодексу.

На цій ідеї базувалась структура Керівних начал. Вони склалися зі вступу, розділів про сутність кримінального права, про кримінальне правосуддя, про злочин та покарання, про стадії здійснення злочину, про співучасть, про види покарання, про умовне засудження, про простір дії кримінального права. Законодавець відмовлявся від вичерпного і повного нормування всіх відносин, покладаючись на «соціальний нух пролетарського суду». Керівні начала правом вважали систему (порядок) суспільних відносин. При визначенні покарання суд повинен був враховувати ступінь і характер соціальної небезпеки злочинця і його соціальну приналежність. При цьому покарання мало базуватися на доцільності його застосування. Форми вини, необхідна оборона,

крайня необхідність в кодексі не пояснювались. Недостатня увага до визначення суб'єктивної сторони злочину вела до посилення принципу об'єктивного зобов'язання, коли ступінь покарання пов'язувався з результатом злочину, а не з його мотивами. На міру покарання впливали соціальна приналежність злочинця і соціальна спрямованість діяння. Система покарань за Керівними началами включала: догану, громадський осуд, примусове вивчення курсу політграмоти, бойкот, виключення з колективу, відшкодування збитків, усунення з посади, конфіскацію майна, позбавлення політичних прав, оголошення ворогом народу, примусові роботи, позбавлення волі, оголошення поза законом, розстріл. У часи воєнного комунізму багато з цих покарань використовувалися в адміністративному і позасудовому порядку.

Слід вказати на існування таких антиправових інститутів, як кримінальна відповідальність за принципом кругової поруки та заручництво. До кримінальної відповідальності притягувалась, наприклад, частина населення того міста, де були знищені продовольчі склади, розібрані залізничні колії тощо.

Згідно до секретного наказу НКЮ СРСР і Прокурора СРСР від 20 березня 1940 р № 058 виправдані особи не підлягали негайному звільненню судами з-під варті, а повинні були направлятися в ті місця ув'язнення, звідки вони були доставлені в суд. Суди зобов'язувалися попередньо з'ясувати в органах НКВД, чи не має з їх боку будь-яких заперечень щодо звільнених, «незалежно від винесення по справі виправдувального вироку».

У результаті широко починають застосовуватись репресії. Вони поширюються не тільки на «зрадників батьківщини», а й на членів їхніх сімей. Так, постановою політбюро ЦК ВКП (б) від 7 грудня 1940 г. «Про притягнення до відповідальності зрадників батьківщини і членів їх сімей» було прийнято рішення про притягнення до відповідальності громадян СРСР, самовільно йдуть з СРСР в інші держави (ст. 58-1а КК РРФСР), що не тих, хто повертається, а також про притягнення до відповідальності членів сім'ї, які спільно з ними проживали або перебували на їх утриманні на момент вчинення цими громадянами злочину, шляхом посилення у віддалені північні райони СРСР на термін від 3 до 5 років, з конфіскацією. Справи про притягнення до відповідальності членів сімей зрадників батьківщини розглядалися особливими нарадами НКВС СРСР. Названа постанова носила секретний характер і не була доведена до громадськості. Далі було видано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про доповнення положення про державні злочини статтею про відповідальність членів сімей зрадників батьківщини» і інструкція НКВС СРСР «Про порядок посилення у віддалені північні райони СРСР членів сімей зрадників батьківщини, які втекли або перелетіли кордон», які поширювали свою дію не тільки на членів сімей військовослужбовців, як це було передбачено в Кримінальному кодексі, але і на всіх інших громадян СРСР, які втекли за кордон. Заслані у віддалені північні райони СРСР підлягали всі повнолітні члени сім'ї зрадника батьківщини (батько, мати, дружина, чоловік, діти, теща, брати, сестри). Неповнолітні діти засланих, слідували разом із дорослими членами сім'ї.

Війна спричинила величезні зміни в соціально-політичній обстановці. Багато дій, які не мали політичного характеру, але які представляли собою злочини до війни, в період з 1941 по 1945 р. втратили суспільно небезпечний характер або особа, яка його вчинила, вже не визнавалася суспільно небезпечною (ст. 8 КК РРФСР).

У післявоєнний період кримінальне право не втрачає свою політичну спрямованість. Під каток політичних репресій нерідко потрапляли ті, хто був звільнений з німецького полону, ті, з ким в умовах воєнного часу колись було розбиратися за їх «традиційні політичні проступки». У їх числі були і досить кваліфіковані, професійні командувачі або керівники тилкових об'єктів. Суворо

каралися такі правопорушення, як вивіз майна з звільнених Червоною Армією країн Східної Європи, так і спроби військових залишитися за кордоном, в тому числі при створенні сім'ї. Причому відповідати за це, коли в'язницею, а коли і життям, доводилося не тільки таким порушникам, а й їх командирам.

Після війни, а особливо після смерті Сталіна поряд із фізичним насиллям почало активніше розвиватися та використовуватися моральне насилля у вигляді пропагандистських компаній проти окремих представників творчих людей: інтелігенції, стиляг і т.п. Всіх цих людей висилали за кордон, у провінціальні міста, у психіатричну лікарню. Репресії перестали бути тотальними та кривавими, але як частина державного насилля, як і раніше, залишалися ефективним інструментом для управління суспільством. Очевидно, ці зміни потребували деякого корегування у кримінальній політиці держави.

Отже, разом зі становленням держави відбувається становлення радянського кримінального права. В його основу було покладено репресивну політику держави. Тільки після війни починається поступове пом'якшення покарань аж до відміни смертної кари. Але в той же час, особливо після смерті Й.Сталіна поступово в практику запроваджується так зване моральне насилля, а саме переслідування інакомислення.

Кримінальне право як наука виходить на новий рівень розвитку, розширюється її зміст, виявляється соціальна спрямованість.

Список використаних джерел

1. Іванов В.М. Історія держави і права України. К.: Атіка, 2007. 728 с.
2. Історія держави і права України. Підручник/ за ред. Гончаренко В.Д. К.: Право, 2013. 704 с.
3. Терлюк І. Історія держави і права України. К.: Кондор, 2018. 772 с.

Деркач Є. В., здобувач вищої освіти 3 курсу, група ЦГЮ-181
Науковий керівник: **Веремієнко С. В.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: jekaderkach@ukr.net

ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Екологічне право як і кожна галузь права базується на вироблених теорією та практикою правових принципах. З огляду на те, що екологічне право є відносно молодою галуззю права, яка динамічно розвивається, питання принципів екологічного права, зокрема, їх класифікації, особливостей впливу на подальший розвиток екологічного права, впливу на процеси систематизації та вдосконалення екологічного законодавства набувають особливої актуальності.

Термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*» та означає основу, початок. Призначення принципів права полягає в тому, що вони здійснюють універсальне й узагальнене закріплення основ суспільного ладу, а також забезпечують однозначне формулювання норм права та їхній вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання та інших видів правового впливу [1, с. 32].

Традиційно під принципами екологічного права розуміють виражені в його нормах основоположні ідеї, засади, риси, відповідно до яких здійснюється регулювання екологічних відносин. Еколого-правові принципи можуть офіційно закріплюватися у законодавстві або виводитися з його загального змісту [2, с. 14]. Принципи права прийнято класифікувати за різними підставами, наприклад: за

формою нормативного вираження (тобто за характером нормативного джерела, в якому вони закріплені: у міжнародно-правових актах, Конституції та чинному законодавстві); за сферою дії (в одній чи декількох галузях права, праві в цілому); за змістом (загально-соціальні і спеціально-юридичні) та ін. [3].

Систему принципів екологічного права складають такі групи принципів:

1. Загально-правові принципи, на яких базується вся система права. Вони є притаманними для всіх галузей права, у тому числі і екологічного.

2. Спеціально-правові (галузеві), що стосуються і діють лише в рамках однієї галузі, зокрема, екологічного права.

3. Принципи підгалузей екологічного права (земельного, надрового, водного тощо).

4. Принципи інститутів екологічного права [4, с. 30].

Оснвою для виникнення й формування практично усіх принципів екологічного права складає принцип правового забезпечення гармонійної взаємодії суспільства і природи. Вплив даного принципу відбивається на всіх основних правових інститутах екологічного права. Взагалі, гармонійність суспільства і природи являє собою об'єктивно існуючий зв'язок суспільства і природи, який припускає узгоджену діяльність людей відносно природи з додержанням законів природи, екологічно нормальній експлуатації природних ресурсів, їх відтворення й охорони [6, с. 10].

Принцип сталого розвитку передбачає рівний підхід до економічної, соціальної і екологічної складової і визнання неможливості суспільного прогресу при деградації довкілля. Сутність даного принципу розкривається у таких аспектах:

а) наявність певних обмежень у сфері використання природних ресурсів, такі обмеження пов'язані з стрімким розвитком технологій, тому ми повинні використовувати природні ресурси так, щоб вони встигали відновлюватись;

б) забезпечення основних потреб людей, що є однією з головних умов довготривалого розвитку, бо, як відомо, саме злидні є однією з головних причин екологічних катастроф;

в) задоволення потреб людей в такому обсязі, щоб майбутні покоління також мали можливість задовольняти свої потреби.

Принцип правового забезпечення раціонального й ефективного використання природних ресурсів знаходить своє відображення в тому, що природні ресурси повинні використовуватись лише з чітким дотримання еколого-правових приписів, які покликані для того, щоб запобігти завданню шкоди довкіллю, людині та її життю та здоров'ю. Даний принцип являє собою сукупність таких складових як: бережливе, економне ставлення до природних ресурсів у процесі їх використання; здійснення заходів спрямованих на відтворення відновлювальних природних ресурсів; запобігання псуванню, забрудненню і виснаженню природних ресурсів, а також недопущення негативного впливу на стан довкілля [5, с. 20].

Принцип правового забезпечення цільового використання природних об'єктів поєднує в собі такі два аспекти як: об'єктивна необхідність задоволення потреб суспільства, колективів людей та індивідів у продуктах харчування, сировині, естетичних, господарських та інших за рахунок використання природних об'єктів з одного боку та необхідність підтримання екологічної системи (навколишнього природного середовища) у сприятливому стані з іншого.

Принцип правового забезпечення сталого (тривалого) використання природних ресурсів полягає у тому, що їх власники і користувачі можуть бути позбавлені права власності і права користування тільки з підстав, передбачених законодавством та договорами у встановленому порядку. Законодавство дає вичерпний перелік таких підстав [7, с. 18-19].

Принцип обов'язковості додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів забезпечує екологічне благополуччя населення, належну якість довкілля та раціональне використання природних ресурсів.

Принцип особливої правової охорони територій та об'єктів, що мають підвищену екологічну цінність означає, що для об'єктів, які мають підвищену екологічну цінність встановлюється спеціальний режим, який включає в себе підвищену юридичну відповідальність за його порушення;

Відповідно до принципу запобігання екологічній шкоді повинна регулярно та своєчасно перевіряти та реагувати на речовини та технології, які можуть здійснювати істотний вплив на навколишнє середовище та задля попередження нанесення йому шкоди. На забезпечення даного принципу створюються спеціальні програми охорони навколишнього природного середовища [8, с. 147].

Принцип безоплатності загального використання природних ресурсів полягає в наданні громадянам права загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб.

Принцип пріоритетності права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля випливає з положень Конституції України, відповідно до якої «людина, її життя, здоров'я та безпека є найвищою соціальною цінністю» [5, с. 19].

Принцип вільного доступу до екологічної інформації передбачає, що така інформація повинна бути повною, розгорнутою та достовірною, адже забезпечення населення цією інформацією є одним з провідних напрямів інформаційної діяльності держави.

Принцип екосистемності більшою мірою відображається у природоохоронному законодавстві при формуванні правових режимів об'єктів комплексної еколого-правової охорони – природно-заповідного фонду, курортів, рекреаційних зон і територій, водно-болотних угідь міжнародного значення, природних та антропогенно змінених ландшафтів тощо.

Екосистемність є однією з основних передумов та невід'ємною складовою еволюційного розвитку біосфери. Реалізація принципу екосистемності передбачена з урахуванням можливості природних процесів до саморегуляції та самовідновлення, прогнозування ступеню змінюваності біосфери в результаті здійснення відновлювальних заходів природоохоронного характеру. Враховуючи активний на сьогодні процес екологізації права, можна стверджувати, що саме принцип екосистемності є найбільш перспективним і тому потребує постійної уваги та вдосконалення [9, с. 40-41].

Отже, принципи екологічного права є своєрідним фундаментом на якому базується вся система екологічного права. Вони є основоположним фактором для розробки та формування еколого-правової доктрини та екологічної політики держави.

Список використаних джерел

1. Рябець К. А. Екологічне право України: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 438 с.
2. Екологічне право України : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Х.: Право, 2009. 328 с.
3. Анісімова Г.В. Принципи екологічного права: поняття та види : *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2012. Вип. 13. № 1034.
4. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 352 с.

5. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 848 с.
 6. Чаусова Л. Л. Принципи екологічного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1998. 14 с.
 7. Екологічне право: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана. Х.: Право, 2013. 432 с.
 8. Панталієнко Т. П. Принципи права екологічної безпеки як особливий вид екологічних принципів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2013. № 182 (2). С. 142-149.
 9. Позняк Е. Принцип екосистемності в екологічному праві: поняття та зміст. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. № 4 (98). С. 39-41.
-

Жернова М. Г., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-171

Іваньков І. В., к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: masha.18012001.08@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМ

Протидія сучасній злочинності залишається одним із пріоритетних і водночас складних завдань, що ставиться перед правоохоронними органами. Вирішення цього завдання можливе лише за умови сумісної та злагодженої роботи органів і підрозділів, що ведуть боротьбу із злочинністю, першочерговою функцією яких є запобігання, попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Одним із напрямків подібної діяльності є чітка і ефективна організація взаємодії під час проведення досудового розслідування, що безпосередньо спрямовується на вирішення одного з двох основних завдань єдиного та головного завдання кримінального провадження, визначеного у статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Взагалі робота слідчих і оперативних підрозділів має на меті розслідування кримінальних правопорушень та їх попередження, а також виявлення причин і умов, що сприяли їх вчиненню. При цьому розслідування злочинів стає можливим лише завдяки постійній та злагодженій взаємодії слідчого із працівниками оперативних підрозділів, а також їх вміння своєчасно здійснити низку спільних заходів, націлених на викриття обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні і є значущими для нього. (ст. 91 КПК України) [1].

На відміну від слідчого, оперативні підрозділи не відносяться ані до сторін, ані до учасників кримінального провадження. Проте, відповідно до змісту ч. 2 ст. 41 КПК України, під час виконання доручень слідчого і прокурора працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Однак, як зазначає О. Яковлев «працівники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не наділені

правом здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися із клопотаннями до слідчого судді чи прокурора» [2, с.220].

Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є найбільш поширеним і важливим видом взаємодії, необхідною умовою досягнення повного, швидкого та неупередженого досудового розслідування.

І.В. Кубарєв, досліджуючи поняття взаємодії, суб'єктами якої є слідчі та оперативні підрозділи, проаналізував зміст законодавства та наукової літератури і дійшов висновку, що вона полягає в узгодженому визначенні і здійсненні слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів під керівництвом слідчого з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства [3, с.184]. Однак оскільки взаємодія не завжди відбувається під безпосереднім керівництвом слідчого, тому працівники оперативних підрозділів під час виконання письмових доручень слідчого можуть користуватись його повноваженнями.

Взаємодія між слідчим і працівником оперативного підрозділу має теоретичні та правові підстави. Зокрема, як підкреслює М.В. Стацак, теоретичними підставами подібної взаємодії виступають положення, що роз'яснюють її сутність, роль, значення тощо. На її думку, їх усвідомлення суб'єктами робить взаємодію більш осмисленою та цілеспрямованою, сприяючи тим самим підвищенню її ефективності і безумовному дотриманню всіма учасниками вимог законності [4, с.188]. Таким чином, теоретичними підставами взаємодії між слідчим і працівником оперативного підрозділу постає спільність мети і завдань, тобто лише об'єднуючи свої зусилля, вони зможуть ефективно їх вирішити, а саме: 1) швидко розкрити кримінальне правопорушення; 2) своєчасно, швидко, повно та неупереджено здійснити досудове розслідування; 3) встановити та притягнути до кримінальної відповідальності винну особу. У ролі консолідуючої ознаки також виступає однакова юридична сила процесуальних документів слідчого та працівника оперативного підрозділу, складених на підставі доручення слідчого. Зокрема, протоколи слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, які складені слідчим, мають таке ж доказове значення, як і протоколи, складені працівниками оперативного підрозділу.

Правовими підставами взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів є положення чинного КПК України, норми законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Національну поліцію», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», а також підзаконних нормативно-правових актів, у тому числі відомчих наказів, інструкцій, вказівок, розпоряджень тощо»

Відповідно до положень ст. 9 КПК України, під час здійснення взаємодії слідчий та працівник оперативного підрозділу зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародно-правових актів, а також вимог інших законів і підзаконних нормативно-правових актів. Вони зобов'язані швидко, повно і неупереджено дослідити усі обставини кримінального правопорушення, виявити обставини, що викривають чи виправдовують підозрюваного, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [1].

Однак, відповідно до вимог ч. 3 ст. 9 КПК України, при здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України, а у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють окремі питання кримінального провадження, відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України [1]. До того ж співробітники оперативних підрозділів, зазначає

О.В. Грибовський, з огляду на наявні уміння, навички і знання, мають можливість з власної ініціативи здобути шляхом проведення негласної роботи докази (відомості), за допомогою яких слідчий може перевірити або зібрати докази під час формування підозри й обвинувачення. Можливість самостійного проведення слідчим негласних слідчих розшукових дій сприятиме процесуальній економії, оскільки слідчий у деяких випадках звільняється від дачі доручень оперативним підрозділам й очікування на їх розгляд та результати проведення [8, с. 250]. Водночас, на наш погляд, відсутність чіткого нормування засад та порядку взаємодії слідчих та оперативних працівників у здійсненні заходів оперативно-розшукового характеру без визначення між ними «зворотних зв'язків» загрожує порушенням законності й розголошенням службової таємниці. Наведені аспекти актуалізують проблематику взаємодії слідчого та співробітника оперативного підрозділу під час проведення негласних слідчих розшукових дій.

С.О. Сорока та Г.С. Римарчук зауважують, що фундаментом взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів повинні стати норми кримінального процесуального закону, у той самий час інші законодавчі та підзаконні акти повинні деталізувати окремі питання взаємодії [5, с. 348].

У свою чергу, системний аналіз нормативних актів, якими закріплено взаємодію слідчого та співробітника оперативного підрозділу під час проведення НСРД, а саме статей 40, 41, 99, 246–275, 280 КПК України [1], статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6], Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні й розслідуванні (далі – Інструкція) [7] та інших нормативно-правових актів, надає можливість виокремити три напрями взаємодії вказаних суб'єктів під час проведення негласних слідчих розшукових дій: а) надання слідчим доручення на проведення процесуальних дій та його виконання уповноваженим співробітником оперативного підрозділу; б) діяльність слідчого та співробітника оперативного підрозділу у складі слідчо-оперативної групи; в) залучення слідчим уповноваженого співробітника оперативного підрозділу до проведення негласних слідчих розшукових дій.

У науковій літературі досить ґрунтовно досліджено питання видів допомоги оперативних підрозділів слідчому під час проведення НСРД у процесі виявлення, припинення та досудового розслідування кримінальних проваджень: по-перше, безпосередня участь у проведенні негласних слідчих розшукових дій (участь в оперативній комбінації впродовж здійснення контролю за вчиненням злочину (контрольована поставка, контрольна та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину); по-друге, виконання спеціального завдання під час упровадження в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття з метою викриття її протиправної діяльності; по-третє, профілактика і припинення порушень порядку під час провадження негласних слідчих розшукових дій (оточування й охорона місця, приміщення або іншого володіння особи, де вони проводяться); застосування спеціальних знань працівниками оперативних та оперативно-технічних підрозділів, які беруть участь у проведенні негласних слідчих розшукових дій як фахівці [8, с. 251-252].

Отже, взаємодія слідчого та співробітника оперативного підрозділу є одним із важливих, ефективних, а інколи проблемних напрямів діяльності уповноважених осіб у процесі проведення негласних слідчих розшукових дій під час досудового розслідування кримінального провадження. І лише цілеспрямована й системна робота слідчого та співробітника оперативного підрозділу під час проведення негласних

слідчих розшукових дій дасть змогу ефективно використовувати можливості обох суб'єктів у процесі перевірки та збирання доказів негласними засобами.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.12.2020).
2. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. №1. С. 217–224.
3. Кубарев І. В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 184–185.
4. Стацак М. В. Особливості взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України з органами досудового розслідування під час протидії злочинам у сфері економіки. *Право і безпека*. 2012. № 5 (47). 188 с.
5. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 825. С. 347-354. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_59. (дата звернення: 17.12.2020).
6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 15.12.2020).
7. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 17.12.2020).
8. Грибовський О.В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 246–254.

Жук П. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група КЮ-192

Науковий керівник: **Пузирна Н. С.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: krauch_nike@ukr.net

СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ІНТЕРПОЛУ

У статті 3 Конституції України закріплюється, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Проте, конституції окремих держав світу різняться своїм змістом, хоча і спрямовані на повне дотримання і забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також законних інтересів держави. Уявіть, що ви стали жертвою злочину, скоєного кимось з іншої країни. Як поліція може зловити злочинця?

Цим займається Інтерпол – Міжнародна організація кримінальної поліції, яка є міжурядовою організацією. До її складу входить 194 країни-члени, і вона допомагає поліції в усіх з них працювати разом, щоб зробити світ безпечнішим. Питання про необхідність

створення такої міжнародної організації поставало ще на початку ХХ століття. У 1914 році було проведено 1-й Міжнародний конгрес кримінальної поліції, в якому взяли участь поліцейські з 24 країн. На конгресі було схвалено ініціативу про створення міжнародної комісії кримінальної поліції, проте Перша світова війна перешкодила виконанню планів [2].

На 2-му Міжнародному конгресі кримінальної поліції у 1923 році, у якому взяли участь 138 представників з багатьох країн світу, було створено Міжнародну комісію кримінальної поліції для координації зусиль окремих країн у боротьбі із загальнокримінальною злочинністю. Формально, після Другої світової війни Інтерпол перестає існувати, і його відтворення відбувається лише у 1946 році. З того часу організація діє безперервно, а серед суттєвих змін відбулося лише перенесення її штаб-квартири: у 1946 році до Парижа, а у 1989 – до міста Ліон (Франція).

Звернемо увагу на структуру Міжнародної організації кримінальної поліції. До її складу входять Генеральна асамблея, Генеральний секретаріат, Виконавчий комітет, Національне центральне бюро і радники.

Генеральна асамблея, що збирається щорічно, є вищим органом організації. Головує на ній обраний президент Інтерполу. Зараз це представник Південної Кореї Кім Чон Ян.

Генеральний секретаріат координує повсякденну діяльність Інтерполу по боротьбі з низкою злочинів. Під керівництвом Генерального секретаря в ньому працюють як поліція, так і цивільне населення. Він включає штаб-квартиру в Ліоні, глобальний інноваційний комплекс у Сінгапурі та кілька супутникових офісів у різних регіонах.

У кожній країні Національне центральне бюро Інтерпол (НЦБ) забезпечує центральний контактний пункт для Генерального секретаріату та інших НЦБ. НЦБ управляється національними чиновниками поліції і, як правило, засідає в урядовому міністерстві, відповідальному за поліцію. У складі Інтерполу також діє Генеральна Асамблея – керівний орган, який раз на рік збирає всі країни для прийняття рішень [3].

Інтерпол з'єднує всі країни-учасниці за допомогою системи зв'язку під назвою I-24/7. Країни використовують цю безпечну мережу для зв'язку між собою та Генеральним секретаріатом. Це також дозволяє їм отримувати доступ до баз даних та послуг у режимі реального часу, як з центральних, так і з віддалених місць. Відповідно, Інтерпол також координує мережі поліції та експертів у різних сферах злочинності, які об'єднуються через робочі групи та конференції для обміну досвідом та ідеями [3].

Генеральний секретаріат надає широкий досвід та послуги країнам-членам Інтерполу. Він управляє 18 базами даних міліції з інформацією про злочини та злочинців (від імен та відбитків пальців до викрадених паспортів), доступних країнам у реальному часі.

Інтерпол пропонує слідчу допомогу, таку як криміналістика, аналіз та допомога у пошуку втікачів по всьому світу. Навчання є важливою частиною діяльності Міжнародної організації кримінальної поліції, яку вона здійснює в багатьох сферах, а також сприяє набуттю досвіду чиновниками різних країн світу для подальшої співпраці з Інтерполом.

Міжнародна організація кримінальної поліції підтримує національні зусилля у боротьбі зі злочинами у трьох глобальних сферах, які, безумовно, є найбільш актуальними сьогодні: тероризм, кіберзлочинність та організована злочинність.

Посадові особи, які працюють у кожній спеціалізованій галузі злочинів, проводять разом з країнами-членами різноманітну діяльність. Це може бути допомога в розслідуванні, операції на місцях, навчання та створення мереж. Важливо зазначити, що так як злочини постійно розвиваються, Інтерпол проводить спостереження за майбутнім шляхом досліджень та розробок у галузі міжнародної злочинності та тенденцій.

Ми вважаємо, що при розгляді статусу та повноважень Інтерполу, неможливо не звернути уваги на правову основу діяльності цієї організації. Прийнята в 1956 році,

Конституція є головним правовим інструментом. Він встановлює основні правила та принципи, за якими працює Організація, визначає структуру та ролі кожного органу Інтерполу разом із їхнім мандатом, який:

1. Забезпечує та сприяє якнайширшій взаємодопомозі між усіма органами кримінальної поліції в межах законів, що існують у різних країнах, та в дусі Загальної декларації прав людини;

2. Створює та розвиває всі установи, які можуть ефективно сприяти запобіганню та припиненню злочинів звичайного права [4].

У виконанні мандату органи Інтерполу керуються чотирма основними принципами, встановленими Конституцією: національного суверенітету; поваги до прав людини; нейтральності та постійної та активної співпраці.

Загальні положення доповнюють Конституцію та містять додаткові положення щодо сесій Генеральної Асамблеї, Виконавчого комітету, Генерального секретаря, радників та питань, що стосуються фінансів та персоналу.

Положення про фінанси визначає, як складається та виконується бюджет Інтерполу, як здійснюється управління активами та коштами, а також визначає правила щодо закупівель, рахунків, управління та аудиту.

Комісія з контролю за справами Інтерполу є незалежним, неупередженим органом, офіційно відповідальним за забезпечення відповідності обробки персональних даних Генеральним секретаріатом чинним правилам Інтерполу.

Незважаючи на те, що функції Комісії визначаються Конституцією, Статут Комісії визначає його компетенцію, повноваження, структуру, функціонування та процедури.

Сучасні злочини стають все більш міжнародними. Дуже важливо, щоб між різними країнами та їх громадянами залишався мир та безпека. Оскільки Інтерпол є глобальною організацією, вона дозволяє поліції працювати безпосередньо зі своїми колегами, навіть між країнами, які не мають дипломатичних відносин.

Інтерпол також надає голос для міліції на світовій арені, взаємодіючи з урядами найвищого рівня, щоб заохотити цю співпрацю та використання наших послуг. Всі дії Міжнародної організації кримінальної поліції є політично нейтральними і здійснюються в рамках чинного законодавства різних країн.

Список використаних джерел

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 01 вересня 2019 р.: Офіц. текст. - К.: Алерта, 2019. – 80с.

2. Б. І. Гуменюк, О. В. Задорожній. Інтерпол // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К: Знання України, 2004 — Т. 1 — 760 с.

3. Інтерпол // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. — Т. 2 : Д — Й. — 744 с.

4. Статут Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерполу: чинне законодавство від 13.06.1956. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text

5. Використання можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у боротьбі зі злочинами : навч. посіб. / В. А. Некрасов, В. Б. Смелік, С. Є. Житняк ; М-во освіти і науки України. — К. : КНТ : Скіф, 2008. — 163 с. ;

6. Офіційний сайт Інтерполу. URL: www.interpol.int

Іваньков І. В., к.ю.н., доцент,
Лесун А. Є., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-173
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alinalesun@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Оперативно-розшукова діяльність перебуває у тісному зв'язку із кримінально-процесуальною, оскільки, відповідно до чинного Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон) спрямована, зокрема, на пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства [1]. Із зазначеної норми зрозуміло, що оперативно-розшукова діяльність сприяє виконанню функції кримінального переслідування, тому актуальними є питання можливості подання оперативними підрозділами в якості доказів результатів (матеріалів) оперативно-розшукової діяльності, їх доказове значення і можливість використання у кримінальному провадженні.

Кримінальним процесуальним законом прямо не встановлено право чи обов'язок оперативних підрозділів за власною ініціативою подавати матеріали оперативно-розшукової діяльності до органів досудового розслідування, що дозволяє науковцям робити індивідуальні висновки з цього приводу: С.А. Шейфер зазначає, що оперативно-розшукові органи вправі подавати органам розслідування результати оперативно-розшукових заходів і реалізують це право за наявності необхідних умов [2, с. 94]; Г. М. Мінковський також вважає, що оперативно-розшукові органи вправі подати предмети і документи, виявлені оперативним шляхом, але із застереженням, що вони можуть розглядатися як докази лише, якщо після їх «фізичного» виявлення настає їх процесуальне збирання, в ході якого до них був повністю застосований режим, що визначає допустимість речових або письмових доказів [3, с. 51].

Питання використання результатів оперативно-розшукової діяльності в якості доказів у кримінальному провадженні також є досить дискусійним у наукових колах: Є.А. Доля вважає, що фактичні дані, отримані оперативним шляхом не можуть стати змістом доказів у кримінальному процесі з причин, перш за все, онтологічного і гносеологічного характеру [4, с. 228]; а на думку В. Бозрова, навпаки, оперативно-розшукова діяльність повинна розглядатися, як один із способів доказування у кримінальних справах [5, с. 48].

Кримінальним процесуальним кодексом України, а саме ч. 2 ст. 99 прямо визначено умову, за якої матеріали, зібрані оперативними підрозділами, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Такою умовою є «збирання матеріалів оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6].

Вимогами щодо законності оперативно-розшукових заходів, відповідно до Закону, зокрема, є:

- заборона порушення прав і свобод людини та юридичних осіб;
- обов'язок працівників оперативних підрозділів, при застосуванні оперативно-розшукових заходів, враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки кримінально протиправних посягань та загрози інтересам суспільства і держави;

– заборона застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу з метою одержання інформації тощо [1].

Варто звернути увагу на той факт, що в окремих випадках подання оперативними підрозділами матеріалів оперативно-розшукової діяльності стає неможливим або ускладненим, що пов'язано з віднесенням певних відомостей до державної таємниці. Зокрема, у п. 4 ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» встановлено, що до державної таємниці віднесена інформація в сфері державної безпеки та охорони правопорядку, в тому числі про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової діяльності, про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що здійснюють таку діяльність, про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність [7]. Відносно цього науковець І.І. Мусієнко висловлює думку, що з метою дотримання режиму таємності оперативний працівник при передачі зібраних матеріалів повинен забезпечити нерозголошення відомостей про сили, засоби, методи оперативно-розшукової діяльності, що становлять державну таємницю, а також про осіб, що в ній задіяні. У рапорті оперативного співробітника, супровідному листі та інших документах, які подаються слідчому, може бути посилення на те, що така інформація отримана в ході оперативно-розшукової діяльності, однак без розкриття її оперативного джерела, форм і методів отримання [8, с. 103].

М.А. Погорецький вважає, що перед поданням матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що містять державну таємницю, особам, які ведуть кримінальний процес, ці матеріали або повинні бути позбавленими грифу таємності на підставі мотивованої постанови керівника органу, який проводить оперативно-розшукову діяльність, або направляються зазначеним особам відповідно до вимог таємного діловодства. Документи і матеріали з грифами таємності направляються тільки для залучення до кримінальних справ, провадження яких в слідчих підрозділах і судах ведеться з дотриманням режиму таємності відповідно до чинного законодавства України [9, с. 302].

Слід зауважити, що нині відсутнє законодавче врегулювання процедури надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності для їх подальшого використання у кримінальному провадженні. М.А. Погорецький вважає вдалим наступний порядок подання матеріалів оперативно-розшукової діяльності: 1) винесення керівником оперативно-розшукового підрозділу постанови про надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності слідчому; 2) винесення постанови про позбавлення грифу таємності окремих оперативно-службових документів або предметів, що містять державну таємницю і мають значення для кримінальної справи; 3) оформлення супровідних документів та фактичну передачу матеріалів оперативно-розшукової діяльності органам досудового розслідування, прокурору [9, с. 299].

Таким чином, результати оперативно-розшукової діяльності відіграють значну роль у кримінальному провадженні. У свою чергу дискусії, що ведуться серед науковців щодо порядку подання оперативними підрозділами матеріалів оперативно-розшукової діяльності процесуальним органам і можливості їх подальшого використання в кримінальному провадженні, свідчать про важливість даної теми, але, водночас, відсутність єдності серед поглядів дослідників дає змогу зробити висновок, що зазначене питання потребує більш чіткого та детального закріплення на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18. 02. 1992 р. № 2135-ХІІ. Дата оновлення: 24.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 17.12.2020).
2. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. Москва : Норма, 2008. 240 с.
3. Крушинський С.А. Результати оперативно-розшукової діяльності: проблеми подання і використання у кримінальному судочинстві України. *Економіка та митно-правові відносини*. 2017. № 2. С. 50-56.
4. Доля Е.А. Формирование доказательств на основе результатов оперативно-розыскной деятельности. Москва : Проспект, 2009. 282 с.
5. Крушинський С.А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький : ХУУП, 2017. 247 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.12.2020).
7. Про державну таємницю: Закон України від 21. 01. 1994 р. № 3855-ХІІ. Дата оновлення: 24.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 17.12.2020).
8. Мусієнко І.І. Тактика використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. № 12. С. 100-104.
9. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

Іваньков І. В., к.ю.н., доцент

Калітнік О. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КІР-173
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: lesya.kalitnik@gmail.com

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ПОСТАВКИ, ЯК ОСНОВНОГО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАХОДУ

Боротьба із незаконним обігом, виробництвом наркотичних засобів та психотропних речовин була та залишається нагальною проблемою всього людства. Швидкий темп глобалізації та стрімкий розвиток технологій сприяли утворенню низки масштабних транснаціональних організованих злочинних корпорацій, основними напрямками діяльності яких стали: контрабанда наркотичних речовин та засобів (попит на які зростає і по цей день), контрабанда зброї, незаконних обіг обмежених або заборонених у загальному обігу товарів тощо. Подібна злочинна діяльність спричиняє стагнацію економіки, сповільнює культурний та політичний розвиток кожної держави, створює серйозну загрозу стабільності суспільства, суверенітету та безпеці країни й громадян. Для України протидія подібним видам злочинності є як ніколи актуальною, адже вже більше шести років наше суспільство та держава перебувають в стані війни та боротьби за збереження територіальної цілісності нашої країни.

Одним із визнаних міжнародною спільнотою способів подолання вищезазначених транснаціональних організованих злочинів є контрольована поставка.

Відповідно до п. г. ст. 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» 1988 р., під контрольною поставкою розуміється означає «метод, при якому допускається вивезення, провезення або ввезення на територію однієї або декількох країн незаконних або таких, що викликають підозру, партій наркотичних засобів, психотропних речовин..., що їх заміняють, з відома і під наглядом їх компетентних органів з метою виявлення осіб, які беруть участь у здійсненні правопорушень, визнаних такими» [1].

Українське законодавство вже тривалий час перебуває у стані реформування, основною ознакою чого є імплементація відповідних міжнародних стандартів до всіх галузей права і, зокрема, кримінально-процесуального права. Наслідком цієї діяльності стала повне оновлення Кримінально процесуального кодексу України (далі - КПК України) у 2012 р. Новелою оновленого КПК України стало створення окремого інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) у кримінальному процесі України, тобто, відбулось об'єднання оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу. З метою урегулювання загальних процедур організації та проведення негласних слідчих дій і використання їх результатів у кримінальному провадженні, забезпечення додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів була затверджена «Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», відповідно до якої зміст контрольованої поставки знайшов свій вираз в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [2].

Відповідно до змісту ст. 271 КПК України, контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин [3]. Однією із форм контролю за вчиненням злочину є контрольована поставка. Проте контрольована поставка у кримінальному процесі виконує ще й роль способу міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій що виражається, відповідно до ст. 569 КПК України у тому, що слідчий органу досудового розслідування України у разі виявлення ним контрабандної поставки при проведенні процесуальних дій, у тому числі за запитом про міжнародну правову допомогу, має право не вилучати її з місця закладки або транспортування, а за домовленістю з компетентними органами держави, куди її адресовано, безперешкодно пропустити її через митний кордон України з метою виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій [3].

Порядок проведення контрольованої поставки визначено переважно у нормативно-правових актах, які регулюють оперативно-розшукову діяльність. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи мають право проводити контрольовану поставку ... товарів, предметів та речовин, зокрема заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь [4].

Зважаючи на значний інтерес наукової думки до інституту контрольованої поставки, у науковому середовищі існує велика кількість її визначень. Наприклад, А.Ю. Шумилов пропонує наступне визначення контрольованої поставки: це «система

оперативно-розшукових заходів і дій, в ході здійснення яких з відома і під негласним контролем оперативного підрозділу допускається переміщення (ввезення, вивезення, транзит) товарів чи предметів (засобів, речовин), вільна реалізація яких заборонена або обмежена в загальному обігу, а також предметів, здобутих злочинним шляхом або таких, що зберегли на собі сліди злочину; знярядь або засобів вчинення злочину з метою ефективного вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності» [5, с. 9].

У свою чергу, В.І. Михайлов під контрольованою поставкою пропонує розуміти «проваджуване за наявності зазначених у законі підстав і з дотриманням встановлених процедур переміщення під контролем правоохоронних органів, наділених правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність, товарів і предметів з метою виявлення і припинення злочинів та осіб, причетних до їх вчинення» [6, с. 9].

О.П. Федотов, ґрунтуючись на нормах міжнародних угод, вважає контрольовану поставку «методом, при якому допускається під контролем і оперативним наглядом правоохоронних органів ввезення, вивезення, чи транзит наркотичних засобів та інших речовин із метою визнання кримінальними злочинами дії осіб, які беруть участь у вчиненні правопорушень» [7, с. 343].

Окремі науковці під контрольованою поставкою розуміють «спосіб отримання інформації шляхом встановлення контролю за постачанням, купівлею, продажем, переміщенням предметів, речовин і товарів, вільна реалізація яких заборонена або обмежена в обігу» [8, с. 7]. Деякі вчені зараховують контрольовану поставку до методів оперативно-розшукової діяльності та вважають, що вона «набуває ознак самостійності, оскільки під час її проведення використовуються тільки притаманні їй прийоми і засоби збирання інформації та документування злочинної діяльності» [9, с.100].

Вважаємо, найбільш вдалим визначенням є визначення В. І. Михайлова. Таким чином, на нашу думку, значення такого оперативно-розшукового заходу, як контрольована поставка є очевидним, адже він забезпечує право людини на безпечне життя, а безпека людини й громадянина визнається в Україні найвищою соціальною цінністю та обов'язком держави, однак цей інститут потребує подальшої уваги з боку держави, детального законодавчого регулювання та практичного вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.12.1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 16.12.2020).

2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Генеральна прокуратура України, МВС України, Служба безпеки України [...]; Наказ, Інструкція від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 16.12.2020).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 16.12.2020).

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1999 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#n224> (дата звернення: 16.12.2020).

5. Шумилов А.Ю. Юридические основы оперативно-розыскных мероприятий: учеб. пособие Москва. 1999. С. 128

6. Михайлов В.И. Контролируемая поставка как оперативно-розыскная операция: учебно-практич. пособие. Москва. 1998. С. 96.

7. Федотов О.П. Організаційно-правові основи боротьби митних органів України з контрабандою наркотиків. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. 2005. Вип 24. С. 340-348.

8. Антоненко О.А. Контрольована поставка як форма контролю за вчиненням злочинів. *Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті*: матер. Всеукр. наук.- практ. конф. (14 грудня 2012 року, Одеса). ОДУВС, 2012. С. 6–7.

9. Комашко В. Доктринальні підходи до визначення поняття контролю за вчиненням злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратори України*. 2014. № 4. С. 100.

Ігнатенко С. В., студентка 2 курсу магістратури, група МППРп-191
Науковий керівник: **Колодій І. М.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: sveta.ihn@ukr.net

МІЖНАРОДНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ІНТЕРНЕТ-САЙТ

Мережа Інтернет має міжтериторіальний характер та являє собою глобальну телекомунікаційну мережу передачі даних, і, оскільки, інтернет-відносини не можуть бути локалізовані в межах тієї чи іншої території, то часто вони підпадають під юрисдикцію різних держав, що значно ускладнює механізм їх правового регулювання [1, с.34].

Процес правового регулювання Інтернету на міжнародному рівні розпочався в 90-х рр. ХХ століття. Уніфікація проводилась в рамках Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ), Міжурядової організації з уніфікації приватного права (УНІДРУА), Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), Міжнародної торгівельної палати (МТП) та інших організацій. Комісія ООН з права міжнародної торгівлі розробила та прийняла Типовий закон про електронну торгівлю (1996), Типовий закон про електронні підписи (2001), Правове керівництво з електронного переказу коштів (1987), Рекомендації щодо правової цінності комп'ютерних записів (1985).

В рамках Ради Європи прийняті Конвенція про захист фізичних осіб щодо автоматичної обробки персональних даних (1981), Конвенція про інформаційне і правове співробітництво, що стосується «послуг інформаційного суспільства» (2001), Конвенція про боротьбу з кіберзлочинністю (2001), Декларація про свободу спілкування в мережі Інтернет.

В рамках Міжнародної торгівельної палати прийняті Загальні звичаї для завіреної цифровим способом міжнародної комерції (1997), Загальні принципи реклами і маркетингу в Інтернет (1998). Європейською економічною комісією ООН і Центром ООН сприяння торгівлі і електронному бізнесу прийнято Типову угоду обміну при міжнародному комерційному використанні електронного обміну даними, Угоду про електронну комерцію (2000).

В рамках ЄС прийняті Директиви Європейського парламенту і Ради: Про захист прав споживачів щодо дистанційних договорів (дистанційного продажу) (1997), Про правові основи Товариства для електронних підписів (1999), Про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, в тому числі електронної комерції, на внутрішньому ринку (Директива про електронну комерцію) (2000), Про нові правила і порядок оподаткування Інтернет-торгівлі (2004).

У 2003 році Генеральним секретарем ООН була створена Робоча група з управління мережею Інтернет (РГУІ). В наш час планується створити міжнародне управління мережею Інтернет у особі Глобального форуму з управління мережею Інтернет, Глобальної ради щодо Інтернет-мережі, Ради з глобальної політики щодо Інтернет, Всесвітньої корпорації з присвоєння імен і номерів в Інтернет.

Міжнародний характер правовідносин в мережі Інтернет розумно визначати через його зв'язок з правопорядками двох чи більше держав, тому оптимальним варіантом для локалізації Інтернет-відносин на сьогоднішній день є концепція «зв'язку приватноправових відносин з правопорядком двох і більше держав». Інтернет-відносини, як правило, є підставою настання правових наслідків, які передбачені нормами декількох різних держав, а відповідно декількох різних правопорядків, тому відносини в мережі Інтернет завжди, безумовно, мають міжнародний характер.

Західна доктрина встановлює зв'язок Інтернет-відносин з правом будь якої держави згідно концепції «цілеспрямованої діяльності». Розглядаючи зазначену концепцію, в першу чергу необхідно визначити, за яким принципом прибічники цієї концепції класифікують способи передачі інформації. Так, способи передачі інформації, в межах вказаної концепції, поділяють на: активні (електронна пошта, e-mail розсилка тощо) і пасивні (веб-сайт). Виходячи з цього, діяльність вважається ціленаправленою, якщо передача інформації здійснювалась активним способом, тому тільки така діяльність повинна мати правові наслідки.

Будь яке відношення приватноправового характеру, в тому числі і у віртуальному просторі, яке має зв'язок із правопорядком іноземної держави, знаходиться у сфері дії міжнародного приватного права. Оскільки Інтернет являє собою транскордонну мережу, то всі приватноправові відносини в цій сфері повинні бути врегульовані нормами міжнародного приватного права.

Система правового регулювання інтелектуальної власності на міжнародному рівні також є достатньо розгалуженою, і, особливо це стосується сфери авторського права і суміжних прав. Серед нормативних документів, якими регулюються суспільні відносини у цій сфері слід виділити Всесвітню (Женевську) конвенцію про авторське право від 6 вересня 1951 року (переглянута в Парижі 24 липня 1971 року) та Бернську Конвенцію про охорону літературних і художніх творів (Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року).

До зобов'язань із заподіяння шкоди при порушенні прав на результати інтелектуальної діяльності повинно застосовуватися законодавство держави, яка надала захист відповідному праву на результати інтелектуальної діяльності.

Найбільш відома форма недобросовісної конкуренції в сфері використання інформаційних технологій – це «кібер-сквотінг» («захоплення доменів»), тобто реєстрація доменних імен, які співпадають з чужими товарними знаками або фірмовими найменуваннями. До «кібер-сквотінгу» як форми недобросовісної конкуренції, пов'язаної з порушенням прав на результати інтелектуальної діяльності, підлягає застосуванню право держави, яка надала захист відповідному праву на результати інтелектуальної діяльності.

Друга форма недобросовісної конкуренції в сфері використання інформаційних технологій – неналежна електронна реклама (практика «оплачених посилань», або «куплених ключових слів»), яка вводить користувачів в оману стосовно релевантності результатів пошуку. Безпідставне збагачення в мережі Інтернет виражається в набутті безготівкових грошових коштів («електронних грошей») і майнових прав без відповідної правової підстави.

У сфері охорони та захисту Інтернет-сайтів цікавим також є досвід окремих держав. Так, до прикладу Франція була першою країною, яка оголосила боротьбу з

піратством в мережі Інтернет, шляхом прийняття Закону «Про три кроки», який був розроблений за ініціативою президента Франції Ніколя Саркозі і вступив у дію з 1 жовтня 2010 року. З прийняттям зазначеного закону влада Франції отримала право на повне прослуховування трафіку, а також на сповіщення по електронній пошті тих, хто активно викачує з мережі піратські програми та мультимедійний контент у файлообмінних мережах. Закон передбачив, що «пірати», які ігнорують попередження електронною поштою, втрачають доступ до мережі терміном на рік, крім того, в ряді випадків передбачено штраф до 300 тисяч євро або тюремне ув'язнення.

Законом «Про три кроки» також було передбачено зобов'язання для місцевих Інтернет-провайдерів перехоплювати і передавати владні дані про людей, які займаються поширенням піратських матеріалів. Щодо цих осіб в подальшому порушуються кримінальні справи. У звичайних користувачів є дві спроби на скачування захищеного копірайтом контенту, після кожного з яких провайдер буде повідомляти їх про порушення; третього попередження не буде, а відразу обліковий запис буде заблоковано на рік. Зазначена процедура є досить вартісною, французькі експерти підрахували, що відстеження у пірингових мережах буде коштувати державі 400 тисяч євро на рік.

Ефективність дії даного закону проявилася лише в середині країни, але не за її межами, так, наприклад, три найбільші французькі видавництва (Gallimard, Flammarion і Albin Michel) подали позов до суду на корпорацію Google за неправомірну публікацію відсканованих версій їх книг з вимогою сплатити 9 800 000 євро. Корпорація Google подала зустрічний позов, так як вважала, що діяльність Google Books не суперечила французьким і міжнародним законам з охорони авторського права, більше того, ці дії сприяли збільшенню не тільки читацької аудиторії, але і прибутку самих видавництв та авторів.

У Німеччині система «трьох попереджень» працює досить успішно і дієво, про що свідчить статистика за минулий рік: з 650 користувачів, попереджених наглядовою організацією про порушення, лише 44 наважилися повторно завантажити піратський контент. І все ж щодо 60 осіб було вжито заходи судового реагування. Долю таких «рецидивістів» вирішував суд – офіційна «норма» вироку за такі порушення – до місця позбавлення доступу до мережі Інтернет або штраф у розмірі 1 500 євро [2, с.28].

У процесі вдосконалення законодавства про авторські права у Сполучених Штатах Америки був розроблений нормативно-правовий акт, спрямований на протидію піратству і захисту прав у мережі Інтернет, що викликало різке невдоволення компаній, завдяки яким сьогодні існує і розвивається Всесвітня мережа. Основний постулат Stop Online Piracy Act – SOPA: «порушення авторських прав є важким злочином, а, значить, і боротися з ним потрібно відповідно». Якщо Stop Online Piracy Act буде прийнято, то компанії, які володіють авторськими правами, отримають безпрецедентне право на цензуру сайтів, запідозрених у піратстві. Правоволодільці зможуть блокувати «сумнівні» веб-сайти і веб-сторінки, забороняючи їх появу в пошукових системах, блокувати домени і накладати арешт на фінансові кошти компаній, які ними володіють.

У Китаї уряд зобов'язав Інтернет-компанії перевіряти вміст своїх мереж і видаляти заборонену інформацію. З 2012 року всі блогери зобов'язані реєструватися, вказуючи персональні дані та номери телефонів. Фірма Tencent, власник популярного в Китаї інтернет-месенджера QQ, дає спецслужбам можливість моніторити повідомлення користувачів, здійснюючи пошук за конкретними словами. Китайська версія Skype дозволяє перехоплювати повідомлення, що містять певні слова або надіслані певними користувачами, зберігаючи їх на сервері разом з даними по IP-адресах.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що політика іноземних держав у сфері захисту авторських прав є доволі ефективною. Це пояснюється введенням в дію певних законодавчих інновацій, які ґрунтуються на збільшенні санкцій майнового характеру і запровадженні такої міри покарання як громадський осуд.

Список використаних джерел

1. Морева Р.Б. О понятии общих принципов современного международного права. *Ученые записки РГСУ*. 2013. № 6(122). С. 33-37.
2. Вилинов А.А. Краткий обзор практики регулирования отношений, связанных с незаконным использованием объектов авторского и смежных прав в сети Интернет, в странах ЕС, США и России. *Культура: управление, экономика, право*. 2011. № 1. С. 27-31.

Кравченко В. Я. студентка 3 курсу, група КЮ-182
Науковий керівник: **Колодій І. М.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: frogedme@gmail.com

ДО ПИТАННЯ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Діти це одна з найбільш незахищених верств населення. Захист прав та інтересів дитини є одним із найважливіших завдань Української держави, адже ставлення до дітей, їхніх прав і свобод, повага до їх гідності відображають рівень цивілізованості суспільства.

Одним з правових інститутів, що гарантує дотримання прав дітей є інститут усиновлення. Визначальна його ідея - турбота про дітей, які втратили батьків, або з тих чи інших причин позбавлені батьківського піклування, створення для них середовища, яке є характерним для сім'ї.

Сім'я виступає одним із найважливіших інститутів соціалізації дитини, фундаментом, де закладаються основи виховання та формується особистість майбутнього члена суспільства, тому виховання та розвиток дитини в сім'ї є дуже важливим.

Усиновлення дітей в Україні являється предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: Г.К. Матвеева, В.А. Рясенцева, О.М. Нечаєвої, О.В. Дзери, Ю.С. Червоного та ін.

Усиновлення – один з найдавніших інститутів сімейного права, існуючий тисячоліттями у законодавстві більшості країн світу. В Україні усиновлення виступає пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

В нашій державі прийнято належне законодавче та організаційне підґрунтя для усиновлення дітей. Конвенція ООН про права дитини, учасницею якої є і Україна, передбачає, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, або яка в її власних якнайвищих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надається державою, яка забезпечує зміну догляду за дитиною [1].

Стаття 52 Конституції України покладає на державу вирішення питань щодо утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [2].

Одним із основних нормативно-правових актів, що закріплює принципи захисту прав і свобод дитини, у тому числі дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, є Закон України «Про охорону дитинства» [3]. Ним визначено охорону

дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток, а також встановлено основні засади в цій сфері. У Законі закріплюються основоположні права та свободи дитини; права, обов'язки та відповідальність батьків щодо виховання та розвитку дітей; звертається увага на те, яким чином надається державна допомога сім'ям з дітьми. Також цей документ визначає поняття усиновлення – оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки. Також особлива увага приділяється соціальному захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Деталізуючим актом, у процесі здійснення усиновлення, виступає Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» [4]. На підставі зазначеного Порядку визначається порядок обліку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути усиновлені, та порядок передання дітей на усиновлення. При цьому забороняється будь-яка діяльність з усиновлення з метою отримання прибутку, та закріплюються права та обов'язки учасників процедури усиновлення.

Сімейний кодекс України в ст. 207 визначає поняття усиновлення як прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого ст. 282 СК України [5].

Серед науковців немає єдиної точки зору стосовно визначення цього поняття. Так, І.М. Кузнєцова розуміє під усиновленням встановлення між усиновлювачем та усиновленою дитиною правовідносин, що є однаковими з правами, які існують між рідними (біологічними) батьками і дітьми. А.М. Нечаєва розглядає усиновлення як форму влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, як адміністративний акт та як факт, який має юридичне значення [6, с.63]. В.І. Борисова визначає усиновлення як правовий інститут, що функціонує в інтересах дитини, єдиний або обидва батьки якої померли, невідомі, позбавлені батьківських прав, визнані в судовому порядку недієздатними, безвісно відсутніми або оголошені померлими та дали згоду на усиновлення [7, с.58].

На нашу думку, усиновлення це, перш за все, правовий інститут, який захищає інтереси дитини, та має за мету створити нові, постійні відносини між батьками і дитиною. Для того, щоб усиновлення відповідало меті, яка визначена законом і мало правові наслідки, необхідно дотримуватись певних умов. Під умовами законодавець розуміє згоду осіб, які відповідно до закону мають на це право: згоду самої дитини, її батьків або осіб, які їх замінюють, одного з подружжя, якщо він не виступає усиновлювачем.

Сімейний кодекс України встановив, що згода дитини може братися до уваги тільки з того моменту, коли вона може сформулювати і висловити її у формі, яка відповідає віку. Відмова дитини дати згоду на усиновлення, повинна розглядатися як серйозна перешкода для усиновлення. Проте, якщо судом встановлено, що заперечення дитини не має під собою обґрунтування, усиновлення провадиться без згоди дитини.

Усиновлення дитини здійснюється за вільною згодою її батьків, тобто тоді, коли мати та батько усвідомлюють значення своїх дій та можуть керувати ними. Проте, усиновлення можливе і без згоди батьків, якщо вони невідомі, визнані безвісно відсутніми, недієздатними, позбавлені батьківських прав.

Щодо дітей, які позбавлені батьківського піклування, згоду на усиновлення надає опікун, піклувальник, заклад охорони здоров'я або навчальний заклад, в якому знаходиться дитина.

Якщо дитина усиновлюється одним із подружжя, то потрібна письмова згода другого з подружжя, посвідчена нотаріально. Необхідність такої згоди виключається, якщо один із подружжя визнаний безвісно відсутнім, недієздатним, та коли встановлюється режим їх окремого проживання (ч. 3 ст. 220, п. 3 ч. 2 ст. 120 СК України) [5].

Сімейне законодавство передбачає також до усиновлювачів певні вимоги. По-перше, ними можуть бути тільки повнолітні дієздатні особи; по-друге, усиновлювач обов'язково повинен бути старшим за дитину, яку він бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років, а при усиновленні повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою, ніж вісімнадцять років. На нашу думку, таким чином штучно звужується коло осіб, які б могли бути усиновлювачами, тому, вважаємо, що краще б було надати можливість суду, враховуючи інтереси дитини, скорочувати різницю у віці.

Сімейний кодекс України у ст. 212 устанавлює перелік осіб, які не можуть бути усиновлювачами. Їх можна поділити на чотири групи: особи, які за станом свого здоров'я не можуть виконувати функції усиновлювачів; особи, які у минулому допустилися серйозних порушень у своїх зобов'язаннях щодо виховання дітей, внаслідок чого були позбавлені батьківських прав, і ці права на момент усиновлення не були поновлені; особи, які з об'єктивних причин не можуть бути усиновлювачами, а саме не можуть забезпечити дитині прожитковий мінімум, створити належні умови для проживання і виховання; інші особи, інтереси яких суперечать інтересам дитини.

При дотриманні всіх зазначених умов, усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішення суду про усиновлення. Відповідно до ст. 232 Сімейного кодексу України, усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки у такому ж обсязі, який мають кровні батьки щодо дитини, тобто тягне за собою такі ж юридичні наслідки, які наступають внаслідок народження дитини, оскільки усиновлена дитина прирівнюється до рідної.

Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що особливою формою влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є усиновлення. Під усиновленням розуміють юридичний факт, який передбачає появу правового зв'язку між усиновлювачем та усиновителем. На сьогодні воно розглядається як найкраща форма влаштування дітей, оскільки основною метою є саме турбота про дітей, які залишилися без піклування батьків, охорона та забезпечення їх інтересів, створення для них сприятливих умов для життя і виховання в сім'ї. Треба відзначити, що законодавство нашої держави встановлює суворі вимоги до процедури усиновлення і передбачає, що рішення про усиновлення приймається лише судом, оскільки має важливе значення для дитини та усиновлювачів.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лют. 1991 р. К.: Столиця. 2007. 32 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
4. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 79. Ст. 126.
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. №21- 22. Ст. 135.

6. Микитян В.І. Деякі особливості усиновлення дітей громадянами України. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 62-67.

7. Сімейне право України: підручник / за ред. В.І. Борисової, І.В. Жилінкової. Київ: Юріком Інтер, 2009. 263 с.

Калита М. В., здобувач вищої освіти 2 курсу магістратури, гр. ЗМСРп-191
Науковий керівник – **Кривоконь Н. І.**, д. психол. н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: kolya.kalita.96@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ, В ДИТЯЧИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Сім'я, яка виховує дитину з інвалідністю, стала об'єктом вивчення спеціалістів-психологів, дефектологів, медиків порівняно нещодавно, в останні декілька десятиліть. Така сім'я вивчається, з одного боку, як така, що вимагає психологічної допомоги через стрес, викликаний появою в сім'ї дитини з проблемами здоров'я. З іншого боку, сім'ю розглядають як середовище, в якій росте і розвивається особлива дитина, що допомагає або перешкоджає її адаптації та соціалізації.

Саме в психологічно благополучній сім'ї дитина з особливими потребами може отримати те, що їй необхідно для входження в соціум і подальшого повноцінного життя. Як відзначають чимало авторів, найбільш адекватним підходом для вивчення і організації допомоги таким сім'ям є системний підхід [1, 2, 3, 4]. Розгляд проблем, з якими стикається сім'я особливої дитини, і аналіз шляхів їх подолання, показує, що участь інших інститутів і установ у вихованні дитини істотно полегшує проблеми таких сімей [3, с. 10].

В даній публікації маємо на меті стисло проаналізувати погляди науковців на особливості підтримки сімей, які виховують дітей з інвалідністю, одним із важливих суб'єктів соціалізації - дитячим освітнім закладом.

Говорячи про умови соціалізації дитини з інвалідністю на різних вікових етапах, переважна більшість науковців визначає дошкільну навчальну установу як частину складної організаційно-педагогічної системи соціального інституту освіти, яка спрямовує свої зусилля на вдосконалення діяльності соціально-освітніх структур, котрі мають відношення до дитини з особливими потребами.

Не можна не погодитися з думкою, що як «соціально-педагогічна система, установа дошкільної освіти може бути охарактеризована через розкриття взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів, що утворюють діалектичну єдність» [2, с. 27]. Важливим чинником повноцінного розвитку дитини з інвалідністю є тісна взаємодія усіх учасників освітнього простору.

В дошкільному освітньому закладі ця взаємодія здійснюється за кількома напрямками.

Перший це – вдосконалення процесу взаємодії між педагогами, дітьми та батьками. Аналіз специфіки процесу соціалізації в дошкільному навчальному закладі можливий через визначення структури взаємовідносин всіх суб'єктів навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі: від дітей (однолітків) до адміністрації і батьків. Якість навчально-виховного процесу в цьому випадку складається з суми якостей всіх його складових. Зміни взаємовідносин між усіма компонентами структури залежать від цілеспрямованості та узгодженості дій всіх

суб'єктів навчально-виховного процесу, в першу чергу, від дій педагогів та адміністрації дошкільному навчальному закладі.

Оптимізація результатів навчально-виховного процесу за допомогою організації системи методичної роботи розглядається авторами в якості наступного напрямку взаємодії [2, с. 29; 4, с. 16]. Освітньо-виховний процес в дошкільному навчальному закладі – це цілісна педагогічна система. Управління ним також вимагає системного підходу. Для цього, на наш погляд, всім суб'єктам даного процесу необхідний глибокий теоретичний і практичний аналіз сутності освітнього процесу як системи, закономірностей його функціонування та розвитку. Також даний процес дошкільному навчальному закладі це – цілеспрямована виховно-освітня, науково-методична діяльність педагогів в єдності з експериментально-пошуковою, самонавчальною діяльністю дітей.

Удосконалення системи відносин між компонентами освітньо-виховного процесу визначається в якості третього напрямку взаємодії і розглядається як єдність інформаційного, комунікативного та організаційно-діяльнісного компонентів.

Результати проведеного аналізу свідчать про необхідність забезпечення таких умов ефективності функціонування системи:

- ефективність спільної взаємодії адміністрації, вихователів і батьків у процесі досягнення цілей освітнього процесу;

- узгодженість критеріїв оцінки цілей і результатів освітнього процесу з дітьми, методичної та управлінської діяльності в дошкільному навчальному закладі;

- комплексний підхід до ранжирування пріоритетних напрямків, стратегій освітньої роботи і технологій управління якістю діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу;

- оцінка результативності діяльності педагогів і наявність постійного зворотного зв'язку, який дозволяє педагогу своєчасно отримувати інформацію про відповідність отриманих результатів поставленим завданням, виявляти чинники, що негативно впливають на якість освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі;

- задоволеність всіх суб'єктів освіти (вихованців, педагогів, батьків, громадськості) результатами роботи.

Проаналізуємо реальні можливості сучасної сім'ї та дошкільного навчального закладу виступати в ролі взаємодоповнюючих один одного повноцінних суб'єктів виховання дитини з особливими потребами, щоб краще побачити їх сильні і слабкі місця.

За загальним визнанням фахівців, сімейне виховання неповторне за своєю дією і ця унікальність визначається наступними причинами:

- первинністю сімейного оточення в силу біологічної і психологічної залежності дитини від батьків;

- максимальною віковою чутливістю (сензитивністю) в період раннього і дошкільного дитинства до спілкування зі значимим дорослим, яка виникає раніше потреби в спілкуванні з однолітком;

- тривалістю і сталістю перебування в сім'ї, інтимно-емоційною атмосферою сімейних відносин: кровною спорідненістю, любов'ю, прихильністю, індивідуалізацією спілкування членів сім'ї з дитиною.

Таким чином, в емоційно насиченій атмосфері кровноспоріднених відносин, аналогів якої немає в соціумі, закладений найважливіший резерв для збагачення чуттєвого і соціально-морального досвіду дошкільника. Сім'я - це середовище, в якому задовольняється фундаментальна потреба маленької дитини бути прийнятою всерйоз в будь-який момент часу [5, с. 75]. В сім'ї діти з перших днів життя отримують цінний

досвід вибачення, поступливості, обожнювання, підтримки від близьких, відчувають увагу, захоплення і відданість з боку значущих людей, відчувають себе коханими і бажаними. Сім'я є для малюка інститутом емоційних відносин, який несвідомо сприймається ним як своєрідний «емоційний тил».

З приходом в дошкільний навчальний заклад дитина стикається з новим соціальним досвідом. І вже не їй потурають, а вона вчиться поступатися, зважати на вимоги оточуючих і погоджувати свої потреби і інтереси з іншими дітьми і дорослими.

Таким чином, сім'я і дитячий садок починають одночасно виступати для дитини своєрідною школою соціальної поведінки. Але і в цьому випадку сім'я залишається для неї першою опорою, де вона розраховує завжди знайти підтримку своїм душевним і емоційним силам. Кожен інститут виховання - сім'я і дитячий садок - має свій особливий зміст, якого немає в іншого. У кожного є свої вади і переваги. Кожен з них дає дитині свій унікальний досвід соціальних переживань, зав'язків і відносин.

Таким чином, соціальний досвід, що знаходять дошкільнята в дитячому садку і в сім'ї, різний: в сім'ї дитина - об'єкт поступливості і прощення, в дитячому садку - рівноправний член соціальної групи. У цій несхожості закладений головний сенс співпраці і взаємодії. Звідси слідує, що тільки в гармонійному взаємодоповненні дитячий садок і сім'я, визнаючи свої відмінності і подібності, недоліки і переваги, можуть компенсувати або пом'якшувати недосконалість один одного.

Дані проведеного аналізу свідчать про необхідність організації індивідуального підходу до роботи з сім'ями вихованців в рамках нової філософії роботи з сім'єю. Ми вважаємо, що організація груп неповного перебування в дошкільному навчальному закладі сприятиме максимальній індивідуалізації подібної взаємодії і інтеграції виховних впливів в дошкільному навчальному закладі і сім'ї по відношенню до дитини з особливими потребами.

Отже, можна стверджувати, що досить дієвими підходами в роботі дошкільного навчального закладу, в тому числі груп неповного перебування, є наступні: дати можливість кожній дитині виробити почуття впевненості в собі; розвинути комфортні, емпатійні і толерантні взаємини з соціальним оточенням; сформувати критичне мислення і здатність захищати себе та інших перед обличчям несправедливості.

Список використаних джерел

1. Бурк О. А., Зарецкая Н. Ю. Ребенок с особыми потребностями в семье: системный семейный подход. URL: <http://childpsy.ru/lib/articles/id/10296.php> (дата звернення: 10.11.2020).
2. Ашиток Н. Инвалидность как социально-педагогична проблема. *Молодь і ринок*, 2012. №9 (92). С.27-30.
3. Балдинюк О. Зміст соціально-педагогічної роботи з дітьми з інвалідністю та їх сім'ями. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2019. Вип. 2. С.6-15.
4. Блозова Л. М, Кубіцький С. О. Особливості організації соціально-педагогічної роботи з дітьми з обмеженими функціональними можливостями. *Вісник Національного університету оборони України*, 2013. №3 (34). С.15-19.
5. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями. Київ: ДЦССМ, 2003. 146 с.

Калітнік О. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-173
Науковий керівник: **Керноз Н. Є.**, старший викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: lesya.kalitnik@gmail.com

ОБМЕЖЕННЯ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Конституційними засадами регулювання та вирішення ігрової залежності як нагальної проблеми суспільства й обов'язку держави Україна є такі положення: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3); «збереження генофонду Українського народу» (ст. 16); «право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» як складова невід'ємного право на життя (ст. 27); обмеження законом гарантованого права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на свободу світогляду і віросповідання, в інтересах «...охорони здоров'я населення і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей» (ст.ст. 34,35 Конституції України) [1].

Для впровадження ефективної моделі контролю з боку держави у сфері регламентації відносин з організації та проведення азартних ігор в сучасних умовах розвитку суспільства в Україні необхідно було комплексне та системне оновлення законодавства, що забезпечило б досягнення оптимального балансу між інтересами суспільства, учасників ринку та держави, створило б умови для наповнення державного бюджету та спрямування таких надходжень на підтримку соціальних програм, зокрема, медицину, спорт, культуру.

Проте, створенню єдиного та уніфікованого законодавства передував довгий шлях. На відміну від іноземних держав, азартні ігри та казино в 90-х роках стали новим явищем для України. Тим не менш, гральний бізнес швидко розповсюдився країною та перетворився в неконтрольовану проблему. Відсутність на той час чіткого нормативно-правового регулювання даної сфери, призвело до значної кількості правопорушень та трагічних наслідків, зокрема, пожежа в гральному закладі у Дніпрі, в якій загинуло 9 людей. Тому в Україні поспіхом був прийнятий Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15.05.2009 р. № 1334-VI (далі – Закон № 1334-VI), відповідно до якого були виписано: - легальне визначення азартної гри як «будь-яка гра, обов'язковою умовою участі в якій є сплата гравцем грошей, у тому числі через систему електронних платежів, що дає змогу учаснику як отримати виграш у будь-якому вигляді, так і не отримати його залежно від випадковості»; - види діяльності, які не відносилися до азартних ігор: «організація та проведення лотерей; організація та проведення творчих конкурсів, спортивних змагань тощо, незважаючи на те передбачається чи не передбачається їх умовами грошовий або майновий виграш; гра в більярд, гра в кеглі та інші ігри, які проводяться без одержання гравцем виграшу; гра на гральних автоматах типу «кран-машина», де як виграш гравець отримує виключно матеріальні речі (іграшки, цукерки тощо); розіграші на безоплатній основі з рекламуванням окремого товару, послуги, торгової марки, знаків для товарів і послуг, найменування або напрямів діяльності суб'єктів господарювання, комерційної програми з видачею виграшів у грошовій або майновій формі; розіграші у вигляді конкурсів (ігор, вікторин), умови яких передбачають безоплатне набуття особою статусу її учасника та отримання учасником, який виявив кращі особисті знання та вміння, виграшів у грошовій або майновій формі за особисту перемогу; розіграші на безоплатній основі для розважальних, благодійних або пізнавальних цілей»; -

організатори азартних ігор як «фізичні та юридичні особи - СПД, що здійснюють діяльність з організації і проведення азартних ігор з метою отримання прибутку»; - організація і проведення азартних ігор як «діяльність організаторів азартних ігор, що здійснюється з метою створення умов для здійснення азартних ігор та видачі вигравішів учасникам азартних ігор»; - учасники азартних ігор як «фізичні особи з повною цивільною дієздатністю, що беруть участь в азартних іграх» [2].

Отже, Законом № 1334-VI виписана заборона виключно грального бізнесу, який визначався як «діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера», хоча ігроманія - це захворювання, яке скалічило долі не однієї тисячі людей та їх сімей. Всесвітня організація охорони здоров'я включила лудоманію до Міжнародної статистичної класифікації хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям (МКХ-10), під кодом F63.0 «Патологічна пристрасть до азартної гри», яке як психічне захворювання визнане у понад 100 державах [3].

Недосконалість національного законодавства призвела до утворення чисельних шпоринок, якими до 2020 року користувались власники інтернет-кафе, національних лотерей, онлайн-казино, залів гральних автоматів та букмекерських ставок (масштаб такого тіньового сектору економіки обчислюється мільярдами).

Отже, в цій ситуації єдиним законодавчим виходом боротьби з гральним бізнесом стає легалізація його, на вигідних для держави умовах, тому 13 серпня 2020 року набув чинності Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14.07.2020 року № 768-IX (далі - Закон № 768-IX) [4], наслідком прийняття якого стало не тільки запровадження кримінальної відповідальності за організацію азартних ігор без ліцензії, а й доповнення новою главою 2-1 «Розгляд судом справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх» Розділу IV Цивільного процесуального кодексу (далі - ЦПК) України [5] та численні зміни до інших нормативно-правових актів.

Додана глава до ЦПК України є новелою для українського процесуального законодавства, адже до 13.08.2020 року дані питання частково були врегульовані.

Закріплення в ЦПК України можливості обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх є важливим наслідком прийняття Закону № 768-IX, оскільки вперше на законодавчому рівні виписано:

по-перше, коло заявників, які можуть звернутися до суду із заявою про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, зокрема, члени сім'ї першого ступеня споріднення або законні представники такої особи (ст. 300-2 ЦПК);

по-друге, підстави для обмеження фізичної особи у відвідування гральних закладів та участі в азартних іграх, а саме:

1) перевищення витрат на гру над особистими доходами особи, що ставить особу або її сім'ю у скрутне матеріальне становище;

2) наявність у особи боргових зобов'язань на суму більше 100 прожиткових мінімумів доходів громадян;

3) несплата особою аліментів впродовж більше трьох місяців;

4) отримання особою або членами її сім'ї житлової субсидії чи пільг на сплату житлово-комунальних послуг;

5) скрутне матеріальне становище особи чи членів її сім'ї, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати (ст. 300-3 ЦПК);

по-третє, суд розглядає справу за участю заявника та особи, стосовно якої розглядається справа; при цьому судові витрати, пов'язані з провадженням справи про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, відносяться на рахунок держави;

по-четверте, суд встановлює строк дії такого обмеження, що не може бути меншим від строку, встановленого Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [5].

Допоміжною нормою до можливості обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх є принцип відповідальної гри. Відповідно до п. 10 ч. 1. ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор»: відповідальна гра - базовий принцип організації та проведення азартних ігор, що передбачає здійснення організаторами азартних ігор заходів до попередження та мінімізації негативних наслідків участі фізичної особи в азартній грі, а також заходів, спрямованих на організацію самообмежень і самоконтролю для гравців [4].

У всьому світі, під принципом відповідальної гри розуміють реалізацію гральними операторами програми дій, які спрямовані на надання допомоги лудоманам, захист гравців від можливих негативних наслідків, які можуть бути викликані участю в подібних іграх. Як свідчить практика, такий вид залежності нерідко призводить до банкрутства, руйнування стосунків із близькими людьми та навіть до суїциду, тому дана проблема є гострою та актуальною для суспільства.

Очевидним є те, що вирішення даного питання є гострою першочерговою необхідністю суспільства. В Україні на сьогодні відсутня точна статистика щодо кількості осіб, залежних від азартних ігор, оскільки здебільшого люди соромляться говорити про свої проблеми. Також немає жодних статистичних даних про випадки суїциду чи навмисних вбивств внаслідок невдалих ігор, проте кримінальна статистика свідчить, що такі випадки трапляються. За середньою статистикою у місті з кількістю людей до 500000 осіб 5% – залежні від ігор [6].

Попри ймовірну втрату прибутку, деякі казино інформують гравців про потенційні ризики, з якими вони можуть зіткнутися під час участі в азартних іграх, також надають допомогу людям, що страждають від ігроманії, тобто обмежують своїм клієнтам доступ до даного виду розваг. Зараз популяризацією відповідальної гри займаються організації в різних куточках світу (Senet Group, National Council on Problem Gambling та інші). Такі об'єднання проводять просвітницькі заходи, поширюють інформаційні матеріали та вживають заходи, що спрямовані на формування правильного підходу до азартних ігор. Окрім того, у різних країнах функціонують організації, які надають підтримку лудоманам та їхнім сім'ям. Також вони надають рекомендації щодо боротьби з ігроманією [7].

Яскравим прикладом країни, яка на державному рівні створює програми для боротьби з лудоманією є Латвія. На початку 2020 року в країні почав діяти реєстр осіб, яким заборонений вхід до ігрових залів та відмовлено у доступі до сайтів онлайн-ігор. У разі допуску осіб, які зараховані до такого реєстру, власникам гральних закладів загрожує штраф у розмірі до 1400 євро. Важливим є те, що особа може потрапити до цього реєстру виключно за особистим бажанням, тобто, а ні члени сім'ї першого ступеня споріднення, а ні законні представники такої особи не можуть подати заяву до такого реєстру. Латвія ще до запуску даного реєстру вела активну боротьбу з таким захворюванням. Раніше, якщо людина відчувала, що ігрова залежність впливає на його життя, руйнує його, мала змогу звернутися з заявою до Інспекції по лотереям та азартним іграм про заборону допуску такої особи до гральних закладів, але виконання даного прохання було добровільною справою персоналу грального закладу, тепер же в

країні діє єдиний реєстр осіб з лудоманією, допуск яких заборонений. Варто зазначити, що особа може бути виключена з даного реєстру не раніше чим через один рік і тільки після відвідування Інспекції по лотереям та азартним іграм, в якій особа повинна буде пройти обов'язкову бесіду з психологом [8].

В Латвії станом на 14 січня 2020 року, тобто лише після двох тижнів роботи, до реєстру добровільно подали заяви 1600 громадян з ігровою залежністю; за офіційною статистикою 2019 року налічувалося близько 79000 людей з лудоманією [9]. Станом на 29 лютого 2020 року в Реєстрі кількість зменшення - 5446 осіб. Незважаючи на такий успіх, Сігне Бірне - керуючий Інспекцією по лотереям та азартним іграм зазначив, що велика кількість громадян з ігровою залежністю через їх внесення до реєстру їдуть грати до Естонії або Литви. Тому, планується провести переговори із зазначеними країнами та запровадити єдину систему гравців-лудоманів, задля їх одужання від такої хвороби [10]. Не можна не погодитися з Сігне Бірне, що саме така системна міждержавна боротьба з лудоманією є дійсно дієвою та реальною.

Окрім європейських держав, країни Азії також занепокоєні лудоманією, зокрема, влада Казахстану займається розробкою механізму обмеження громадян із гальною залежністю. На сьогодні громадяни не мають законних прав обмежити дієздатність своїх родичів-гравців, проте фактично така можливість є. За добровільною згодою гравця, у випадку коли азарт несе фінансову, а й іноді і для життя загрозу, залежний може самостійно обмежити себе в іграх та парі шляхом написання відповідної заяви, яка перешкоджає його доступу до гральних закладів та ставок в мережі Інтернеті. Заборона на відвідування таких закладів діє від 6 місяців до 1 року. Проте, на відміну від Латвії в Казахстані не існує можливості забрати таку заяву і тобі назавжди буде закритий доступ до грального світу. Інформація про таку особу направляється до відповідного органу і дані про гравця заносяться до списку фізичних осіб, які обмежені у доступі до азартних ігор [11].

Білорусь є гарним прикладом боротьби на рівні держави з гальною залежністю. Вже багато років громадяни Білорусі мають можливість самостійно обмежити себе у відвідуванні казино шляхом написання відповідної заяви. Так як і в Україні, в Білорусі родичі та законні представники вправі подати відповідно заяву про обмеження фізичної особи у випадку загрози сімейному бюджету, проте, на відміну від нашої держави в цій країні така норма зазнала успіху та широко застосовується суспільством [12].

Проблема примусового звуження прав залежних від ігор є актуальною та дискусійною в Ірландії. Станом на березень 2019 року кількість залежних гравців в країні налічується близько 40000. Незважаючи на таку статистику, влада не прийняла відповідного закону. Законопроектом 2018 року передбачається: обов'язок власників інтернет-казино відстежувати та прогнозувати потенціальних лудоманів; встановлення заборони кредитування залежних від гри; норми у сфері реклами азартних ігор стануть ще більш суворими, але він все ще перебуває в стані вдосконалення [13].

Окрім вищезазначених шляхів боротьби з лудоманією законодавством України передбачена заборона прийняття ставок у кредит, тобто розстрочення платежу боргу, адже всі ці роки дана практика була розповсюджена, кількість заляканих та переслідуваних колекторами сімей є неймовірною. Також заборонена гра з наступною оплатою, проте оплата кредитними або дебетовими картками за наявності авторизації платежу дозволена, що в принципі нічого не змінила. На організаторів азартних ігор покладений обов'язок забезпечувати ідентифікацію гравців та відвідувачів, як гральному закладі, так і під час ігрової діяльності в мережі Інтернет, дана норма дає надію, що в майбутньому, люди які дійсно потребують допомоги у боротьбі з такою залежністю та які офіційно внесені до державного реєстру лудоманів, будуть стримані державою та законом. Тобто, організатори азартних ігор будуть мати повноваження в

обмеженні окремої категорії громадян та тих громадян, в яких яскраво виражена ігрова залежність до доступу в азартних іграх. Проте, на думку автора, надання права вибору, дасть змогу організаторам уникнути відповідальності за порушення закону. Під офіційну заборону підпала і можливість організатора надавати гравцю позики за для участі в азартній грі, проте так і незрозуміло чи буде дотримуватися організаторами ця вимога, та як вона буде контролюватися відповідними правоохоронними органами. Під заборону також розміщення в приміщеннях гральних закладів банківських або кредитних пристроїв (установ), ломбардів, які досить часто використовуються залежними у випадку відсутності коштів, банкоматів, пунктів обміну валют. Проте і в цій нормі є виключення, розміщення банківських або кредитних установ, ломбардів, банкоматів дозволено поблизу закладів казино. Як результат, вирішення проблеми лудоманії в Україні настане нескоро, нормотворцями створюється лише видимість боротьби з ігровою залежністю, а не реальне подолання проблеми.

Станом на 3 грудня 2020 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень в Україні не зареєстровано жодної справи стосовно обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. Причини такого явища можуть бути різні, проте, найвірогіднішою, на думку автора, є страх та сором члена сім'ї або законного представника привселюдно заявити про таку делікатну проблему, окрім цього, багато людей все ще зважає на думку інших, побоюється осуду суспільства. Як наслідок, судова практика в цій сфері відсутня через непоінформованість населення щодо можливості звернення до суду, особливо людей похилого віку, які не мають широкого доступу до інформації та правничих інтернет-порталів.

Аналізуючи чинне оновлене законодавство України в сфері боротьби з ігроманією, уявляється можливим констатувати, що способи захисту неповнолітніх та людей хворих на лудоманію, були враховані при прийнятті Закону № 768-IX, проте, без реально діючого механізму покарань за допуск неповнолітніх та лудоманів до азартної гри, норми закону будуть залишатися декларативними та неефективними. Закони повинні працювати. При цьому реальність вирішення даної проблеми є необхідною й актуальною не тільки для України, а й для країн усього цивілізованого світу.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.12.2020)
2. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 р. № 1334-VI. Втратив чинність 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17#Text>
3. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision. URL: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en> (дата звернення: 04.12.2020).
4. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14.07.2020 № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/768-20> (дата звернення 02.12.2020).
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 03.12.2020).
6. Чебаненко О. Законопроект по азартних іграх збільшує ризики поширення лудоманії в Україні – Інститут майбутнього. УНІАН. 13.11.2019 р. URL:

<https://www.unian.ua/society/10753290-zakonoproekt-po-azartnih-igrah-zbilshuye-riziki-poshirennya-ludomaniji-v-ukrajini-institut-maybutnogo.html> (дата звернення: 04.12.2020).

7. Відповідальна гра: що це і як вона допоможе боротися з лудоманією? Kyiv igaming affiliate conference 2020: веб-сайт. URL: <https://affiliateconf.com.ua/uk/news/otvetstvennaya-igra-chto-eto-i-kak-ona-pomoget-borotsya-s-ludomaniey-100243> (дата звернення: 04.12.2020).

8. В Латвії почав роботу реєстр игроманов. Smartlatvia.lv: веб-сайт. URL: <http://www.smartlatvia.lv/v-latvii-nachal-rabotu-registr-igromanov/> (дата звернення: 08.12.2020).

9. Полторы тисячі латвійців признали себя игроманами. SputnikLatvija: веб-сайт. URL: <https://lv.sputniknews.ru/lifestyle/20200114/13047838/Poltory-tysyachi-latviytsev-priznali-sebya-igromanami.html> (дата звернення: 08.12.2020).

10. Пять тысяч игроманов: в Латвии решают что делать с казино и лотереями. SputnikLatvija: веб-сайт. URL: <https://lv.sputniknews.ru/Latvia/20200304/13315284/Pyat-tysyach-igromanov-v-Latvii-reshayut-chto-delat-s-kazino-i-lotereyami.html> (дата звернення: 08.12.2020).

11. В Казахстане разработаны нормы по борьбе с игроманией. МК.RU Казахстан: веб-сайт. URL: <https://mk-kz.kz/social/2019/01/29/v-kazakhstane-razrabotany-normy-poborbe-s-igromaniey.html> (дата звернення: 08.12.2020).

12. В Беларуси черный список игроманов будет действовать и для онлайн-казино. Белта: веб-сайт. URL: <https://www.belta.by/special/society/view/v-belarusi-chnyj-spisok-igromanov-budet-dejstvovat-i-dlja-onlajn-kazino-332573-2019/> (дата звернення: 08.12.2020).

13. Why Irish problem gamblers need a regulator? Ireland's National Public Service Media: веб-сайт. URL: <https://www.rte.ie/brainstorm/2020/0430/1135874-gambling-addiction-regulator-ireland/> (дата звернення: 08.12.2020).

Калітнік О. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-173

Науковий керівник: **Сенченко Н. М.**, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та процесу

*Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: lesya.kalitnik@gmail.com*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА СВОБОДУ ВІД САМОВИКРИТТЯ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЯК ОСНОВНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Як правило, найважливішими та найвагомішими джерелами доказів в кримінальному провадженні є показання. В свою чергу, показання саме підозрюваного та обвинуваченого є основним джерелом інформації при розслідуванні кримінального правопорушення. Відповідно до Кримінально процесуального кодексу України (далі - КПК України), а саме ст. 95 показання - це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [1].

Законодавець не наводить офіційної дефініції поняття допиту, проте, велика кількість наукових доробків на цю тему дає виокремити загальне поняття допиту. Незважаючи на значну кількість думок науковців-юристів щодо даного поняття, стає

зрозуміло, що вони не суперечать один одному, а й навпаки, розкривають окремі аспекти більш детально. Спільним та беззаперечним фактом є те, що допит - це насамперед ініційоване слідчим, або іншою уповноваженою кримінальним процесуальним законом посадовою особою, спілкування, яке будується та ґрунтується на певних психологічних та тактичних знаннях. Саме тому, ще до початку допиту слідчому та прокурору необхідно ґрунтовно підготуватися. Підготовка до допиту полягає у наступних етапах: збирання вихідних даних, тактичне забезпечення допиту, вибір моменту і місця допиту, визначення способу виклику на допит, технічне забезпечення допиту.

Основним завданням допиту, яке і розкриває суть даної слідчої дії, є одержання інформації у формі показань від допитуваних осіб, стосовно обставин, які підлягають доказуванню та становлять істотне значення для встановлення істини у справі. Так як, за своєю суттю, допит є складною та багатоплановою слідчою дією, законодавець та науковці-юристи переважно класифікують допит за процесуальним статусом допитуваної особи, адже саме від процесуального статусу особи, яку допитують, слідчий визначає порядок допиту такої особи, коло запитань, які можуть ставитись до цієї особи, та вирішує, в залежності від ситуації, низку інших організаційних та тактичних питань.

Між статусом підозрюваного та обвинуваченого є деяка відмінність. Відповідно до ч.1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення. А обвинувачений, відповідно до ч.2. ст. 42 КПК України є особою, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду у відповідному порядку[1]. Таким чином, порівнюючи два поняття, можемо зробити висновок, що поняття "підозрюваного" набагато ширше, адже будь-який обвинувачений пройшов стадію підозрюваного, проте не кожний підозрюваний в майбутньому набуде статусу обвинуваченого.

Однією з особливостей процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого є їх можливість та право під час допиту не свідчити проти себе. Дане право закріплене у п.4 ч.3 ст. 42 КПК України: підозрюваний, обвинувачений має право: не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання [1]. Окрім цієї норми, п.5. ч.3. ст. 42 КПК України закріплено право підозрюваного та обвинуваченого давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення або ж в будь-який момент відмовитися їх давати [1].

Дана норма впроваджує у кримінальне процесуальне законодавство основоположний конституційний припис, а саме, відповідно до ч.1 ст. 63 Конституцією України закріплено право особи відмовитись давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [2]. Окрім цього, це конституційне право щільно переплітається із положенням Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., п. "g" ч. 3 ст. 14 якої надає право кожному "при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним"[3].

Така можливість відповідає загальним засадам кримінального провадження, а саме принципам свободи від самовикриття, право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Відповідно до ст. 18 КПК України, жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. Кожна особа має

право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права [1].

Проте, незважаючи на обов'язковість даної норми, зафіксовано значну кількість порушень такої засади в національному та міжнародному судочинстві. З огляду на непоодинокі факти порушення свободи від самовикриття під час здійснення кримінального провадження, неабияку актуальність викликає дотримання міжнародних принципів у сфері захисту прав людини під час здійснення кримінального судочинства. Непоодинокі факти порушень на права від самовикриття, яке належить до міжнародних стандартів судочинства, зафіксовані в практиці Європейського Суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), яким неодноразово винесені рішення не на користь України.

Зокрема, знаковими є рішення Європейського суду з прав людини від 21 квітня 2011 р. у справі "Нечипорук і Йонкало проти України", яким констатовано порушення статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з боку національних органів досудового слідства та судів першої і касаційної інстанцій при розгляді відповідної кримінальної справи (застосовані катування) [4] та справі "Шабельник проти України" від 19.02.2009 р. [5] Остання справа цікава тим, що скарги заявника, подані на підставі пункту 1 і пункту 3(с) статті 6 Конвенції (995_004), стосовно того, що його засудження судом за вбивство пані К. ґрунтується саме на викривальних показаннях, здобутих із порушенням його права "на мовчання" та права не свідчити проти себе, і стосовно перешкод в ефективному здійсненні ним права на захист під час допитів на досудовому етапі провадження у справі про вбивство пані К.-оголошені прийнятними.

Закріплений як у законодавстві України, так і у Конвенції принцип свободи від самовикриття, у національних реаліях є одним із важливих чинників уникнення штучного створення та використання доказової бази задля «показників», що певною мірою притаманні пострадянській правоохоронній системі.

Дотримання принципів кримінального судочинства та імплементація рішень ЄСПЛ у національне законодавство, як джерел права, є основними чинниками забезпечення реальної рівності та змагальності сторін, й повинні беззастережно ураховуватись у всіх стадіях кримінального процесу, зокрема й при проведенні такої важливої слідчої дії, як допит.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 10.12.2020).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.12.2020)

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10. 1973 р № 2148 -VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.12.2020)

4. Справа "Нечипорук і Йонкало проти України" (Заява N 42310/04) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа від 21.04.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення 10.12.2020).

5. Справа "Шабельник проти України" (Заява N 16404/03)Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа від 19.02.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text (дата звернення 10.12.2020).

Карповець В. С., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група АЮ-201, юридичний факультет,
Козинець О. Г., к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: superk.valentine@gmail.com

ОЛІВЕР КРОМВЕЛЬ – ДІЯЧ АНГЛІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ XVII СТОЛІТТЯ

В історії трапляються випадки, коли життєвий шлях діяча такий же складний і наповнений не очікуваних поворотів, як і прижиттєва кар'єра. Це стосується і Олівера Кромвеля, який був однією із найвідоміших постатей періоду Англійської буржуазної революції XVII століття. Ставши лідером революційного табору, він здобув пожиттєву славу, яка для одних була хорошою, а для інших – не дуже.

Олівер Кромвель народився 25 квітня 1599 р. у сім'ї джентрі із графства Хантінгдон. Батьки, Роберт Кромвель і Елізабет Стюард, мали суворі пуританські погляди, тому з дитинства в Олівера виховувалася ненависть до католиків. Початкову освіту отримав у школі Хантінгдона. У 1616-1617 рр. навчався у коледжі Кембриджського університету, проте повну освіту здобути не зміг через раптову смерть батька. У 1619 р. Олівер вступив до Лондонського університету на юридичний факультет. Відомо, що 22 серпня 1620 р. Олівер Кромвель, одружився на Єлизаветі, дочці багатого лондонського купця-хутровика. Він підтримав стару традицію свого роду: це був типовий шлюб «підприємливого сквайра» стюартівської Англії [1, с. 79].

8 років Олівер Кромвель займався сільським господарством, аж поки у 1628 р. його обрали до парламенту Хантінгдона. У лютому 1629 р. вперше виступив у парламенті на захист пуританських проповідників. У березні 1629 р. Карл I розпустив парламент, і Кромвель протягом 11 років почав знову вести сільське господарство: орендував пасовища, розводив худобу. У 1636-1638 рр. брав участь в русі на захист общинних прав селян.

Саме 40-ві роки XVII століття є початком його участі в Англійській революції. У квітні 1640 р. Олівера Кромвеля обрали депутатом до Короткого парламенту, а 3 листопада 1640 р. – до Довгого парламенту. Саме в Довгому парламенті він відіграв дуже важливу роль. Перший його виступ відбувся 9 листопада, Кромвель подав Петицію від імені Джона Лільберна. Найбільш важливим у діяльності Кромвеля як члена Довгого парламенту в першу сесію була його участь у роботі комітетів із конституційних і церковних питань.

22 листопада 1641 р. парламентом була прийнята Велика Ремонстрація – документ, у якому містилися положення про королівські зловживання. Щодо неї Кромвель висловився так: «Якби Ремонстрація була відвергнута, я б наступного ранку продав усе своє майно і назавжди розпрощався з Англією. Я знаю, що багато інших чесних людей зробили б те ж саме» [1, с. 107].

У серпні 1642 р. з початком Першої громадянської війни між парламентом та королем Олівер Кромвель вступає до парламентської армії у чині капітана і починає збирати загін добровольців-кавалеристів. Він рішуче виступив за демократизацію армії парламенту, за залучення в неї тих, хто боровся би проти короля за переконаннями, а

не в якості найманців. У пошуках таких «ратників божих» Кромвель звернувся до селян-йоменів Східної Англії, переконаним пуританам і ворогам віджилих феодальних порядків. Селянська кавалерія Кромвеля, який командував з початку 1643 р. кавалерійським полком, незабаром заслужила своєю стійкістю і залізною дисципліною кличку «залізнокі».

У лютому 1643 р. Олівер Кромвель був призначений полковником військ Східної асоціації графств і з успіхом взяв участь у ряді боїв із кавалерами. У серпні 1643 р. він стає заступником головнокомандувача парламентським військом графа Манчестера; у жовтні 1643 р. завдає першої поразки роялістам при Уінсбі. У 1644 р. Олівер став лейтенант-генералом парламентських військ. Його полководницьке мистецтво найбільш яскраво проявилось у вирішальних битвах Першої громадянської війни – при Марстон-Мурі (2 липня 1644 р.) і у Нейзбі (14 червня 1645 р.), де саме кавалерія Кромвеля вирішила успіх битв.

Успіх парламенту у війні проти короля був у значній мірі забезпечений енергією і організаторськими якостями Кромвеля. У листопаді-грудні 1644 р. в парламенті Олівер Кромвель звинуватив графа Манчестера у бездіяльності та вимагав докорінної реформи армії. На початку 1645 р. за ініціативою Кромвеля була створена армія Нового зразка, основою для якої стали загони залізнокі.

У ході Першої громадянської війни Кромвель фактично був лідером революційної демократії в таборі парламенту. Однак після перемоги над королем займає помірні політичні позиції, відмежовується від радикальних демократичних елементів. Така позиція привела його до запеклої боротьби з левелерами, що вимагали продовження революції. Опинившись у 1647 р. між трьома політичними силами – пресвітеріанською більшістю у парламенті, армією і королем, Кромвель виявив себе як хитрий і спритний політик.

Коли армія захопила в полон короля, Кромвель це підтримав. 6 серпня 1647 р. на чолі армійських частин вступає до Лондону. Незабаром він і вищі офіцери починають переговори з королем про умови збереження монархії, за що левелери оголошують його зрадником. У жовтні-листопаді у Патні на засіданні Ради армії Кромвель бере участь в обговоренні левелерівської демократичної конституції «Народної угоди» і заперечує її. У листопаді він придушує виступ левелерів в Уері.

Спроби Кромвеля встановити спокій в Англії шляхом примирення ворогуючих сторін не мали успіху. У 1648 р. роялісти розв'язали Другу громадянську війну. Кромвель знову став потребувати підтримки народних мас і пішов на союз із левелерами. Навесні 1648 р. він боровся проти роялістів – спочатку в Уельсі, потім здобув перемогу при Престоні. На початку жовтня Кромвель вступає до Единбургу й укладає переможний договір про мир.

У кінці 1648 р. Олівер Кромвель ввів армію до Лондона і за допомогою солдатів очистив палату обшин від відвертих роялістів. Цей захід отримав назву «Прайдова чистка». Під тиском радикальних демократів, Кромвель погодився на суд і страту короля в грудні 1649 року, на знищення монархії і палати лордів та оголошення Англії республікою (травень 1649). Влада в республіці належала індепендентам на чолі з Кромвелем. Він вжив заходів щодо зміцнення державної влади.

У травні і вересні 1649 р. були придушені повстання левелерів, тоді ж розгромлено рух дигерів. У 1649-1650 рр. була здійснена військова експедиція до Ірландії. У травні 1650 р. Кромвель відправився придушувати рух роялістів у Шотландії.

З плином років Олівер Кромвель стає все більш консервативним, у його поведінці яскравіше проявляється ворожість до демократичних устремлінь народних мас. Він, офіційно призначений парламентом у травні 1650 р. лордом-генералом –

головнокомандуючим всіма збройними силами республіки, йшов до встановлення особистої диктатури. 20 квітня 1653 р. Кромвель силою розганяє «охвістя» Довгого парламенту і збирає Малий парламент із представників релігійних громад. Спроби цього парламенту провести демократичні реформи викликали невдоволення заможних класів, і, після його розпуску під тиском офіцерів, Кромвель 16 грудня 1653 р. встановлює нову конституцію «Знаряддя управління», за якою влада в державі ділилася між ним, як главою, що носив титул лорда-протектора (покровителя), парламентом і державною радою. Але дві останніх установи, що створювали видимість встановлення в країні «нормального», тобто конституційного, порядку, в дійсності були винайдені для того, щоб прикривати ними одноосібну диктатуру Кромвеля [1, с. 218].

Кромвель як протектор вів успішну зовнішню і колоніальну політику: уклав вигідний мирний договір із Голландією, підписав торговий договір зі Швецією та Данією, трохи пізніше – з Португалією, англійський флот захопив острів Ямаїку. Його внутрішня політика була менш вдалою через тривалу економічну кризу і невирішеність низки важливих соціальних проблем. Новий парламент, скликаний у вересні 1654 р., ставив під питання необмежені повноваження протектора, і Кромвель розпустив його в січні 1655 р.

У серпні того ж року Кромвель поділив Англію та Уельс на 11 військово-адміністративних округів на чолі з майор-генералами, наділеними всією повнотою поліцейської влади. Цей захід призвів до зростання фінансового дефіциту і загального невдоволення режимом. У лютому 1657 р. Кромвелю запропонували королівський титул. 8 травня він під натиском офіцерів від нього відмовився, проте прийняв нову конституцію, яка наділила його фактично монархічною владою.

Зовнішня велич Кромвеля досягнула в останні роки вершини, приховувала слабкість системи протекторату. Своїм відвертим антидемократизмом він сам полегшив і прискорив реставрацію монархії.

3 вересня 1658 р., в один із щасливих днів свого життя – річницю Денбара і Вустера – Олівер Кромвель помер.

Отже, Олівер Кромвель був умілим воєначальником і державним діячем, а також першим, хто встановив в Англії нову форму правління – військову диктатуру. Без його участі неможливо уявити хід Англійської революції XVII ст. Вона знищила феодальні відносини і заснувала капіталістичний лад, і навіть відновлення монархії не змогло знищити здобутки Кромвеля.

Список використаних джерел

1. Барг М. А. Кромвель и его время. М.: УЧПЕДГИЗ, 1960. 244 с.
2. Барг М. А. Великая английская революция в портретах её деятелей. М.: Мысль, 1991. 400 с.
3. Креленко Н. С. Кромвель: рождение героя. *Imagines mundi: альманах исследований* всеобщей истории XVI-XX вв. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2008. № 6. Сер. Альбионика. Вып. 3. С. 23-45.

Керноз Н. Є., ст. викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу
Деркач Є. В., здобувач вищої освіти 3 курсу, група ЦГЮ-181
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: kernoz1966@ukr.net; jekaderkach@ukr.net

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВОГО РІШЕННЯ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Конституційною основою оскарження рішень, дій або бездіяльності державних виконавців та посадових осіб державної виконавчої служби (далі – ДВС), приватних виконавців в Україні є положення ч. 2 ст. 55 та ч.ч.2,3 нововведеної ст.129-1 Основного Закону України якими визначено, що «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади посадових і службових осіб»; «держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд» [1].

Підписання 02.06.2016 р. Президентом України таких важливих Законів України як: «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII, «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII, «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» № 1403-VIII [2], «Про виконавче провадження» № 1404-VIII [3] заклали фундамент для чергової судової реформи, оскільки з 15.12.1017 року набрали чинності зміни в усі процесуальні кодекси на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII (далі – Закон № 2147-VIII) .

В нововведених з 05.10.2016 року Законах України «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» виконавче провадження здійснюється з дотриманням засад визначених по різному в одночасно прийнятих цих Законах, для полегшеного сприйняття яких пропонуємо Табл. 1.

Таблиця 1 - Порівняльна таблиця правового регулювання засад (принципів) діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців за чинним законодавством України

Стаття 2 Закону України «Про виконавче провадження» [3]:	Стаття 4 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [2]:
уніфіковані принципи	
1) верховенства права;	
2) законності;	
3) обов’язковості виконання рішень;	
4) диспозитивності;	
5) справедливості, неупередженості та об’єктивності;	
6) розумності строків виконавчого провадження;	
7) співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями;	
8) гласності та відкритості виконавчого провадження + *та його фіксування технічними засобами	
розбіжні принципи	
забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців.	незалежності

Виникає нагальне питання про усунення прогалин законодавства між двома суміжними законами щодо невідповідності засад (принципів).

Ця засада окремо конкретизована в Розділі X «Оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та посадових осіб органів ДВС» лише в одній статті на відміну від попередньої Глави 9 з назвою «Захист прав стягувача, боржника та інших осіб у виконавчому провадженні» (ст.ст. 82-88) попереднього Закону України «Про виконавче провадження»; одночасно ці питання були врегульовані положеннями попередніх національних процесуальних кодексів: ст. 121-2 ГПК України, ст.181 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України, Розділу VII з назвою «Судовий контроль за виконанням судових рішень» (ст.ст. 383-389) ЦПК України.

Оскільки Законом України від 03.10.2017 року № 2147-VIII були внесені зміни до всіх процесуальних кодексів України, то спробуємо дослідити їх системність та однозначність. З 15.12.2017 року на відміну від попередньої ст. 121-2 ГПК змінений ГПК України доповнено не тільки Розділом VI з назвою «Судовий контроль за виконанням судових рішень», а також важливим Розділом V з назвою «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у господарських справах», що узгоджується з відповідними розділами VI, VII зміненого ЦПК України, які залишилися по суті без нормативних змін в 2017 році, крім нумерації статей. На відміну від попередньої ст.181 КАС досліджуване питання врегульовано більш досконало в ст. 287 зміненого КАС України[7, с. 49], для полегшеного сприйняття яких пропонуємо таблицю 2.

Таблиця 2 - Судовий контроль за виконанням судових рішень: порівняльна таблиця правового регулювання за чинним процесуальним законодавством України

Розділ VII ЦПК України [4]	Розділ VI ГПК України [5]
<p style="text-align: center;">1. Право на звернення із скаргою до суду</p> <p>1. Сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи.</p> <p style="text-align: center;"><i>Висновок: за змістом стаття 447 ЦПК України = статті 339 ГПК України</i></p>	
<p style="text-align: center;">2. Подання скарги</p> <p>1. Скарга подається до суду, який розглянув справу як суд першої інстанції. 2. Про подання скарги суд повідомляє відповідний орган державної виконавчої служби, приватного виконавця не пізніше наступного дня після її надходження до суду.</p> <p style="text-align: center;"><i>Висновок: за змістом стаття 447 ЦПК України = статті 340 ГПК України</i></p>	
<p style="text-align: center;">3. Строки для звернення зі скаргою</p> <p>1. Скаргу може бути подано до суду: а) у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права або свободи; б) у триденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій. 2. Пропущений з поважних причин строк для подання скарги може бути поновлено судом.</p> <p style="text-align: center;"><i>Висновок: за змістом стаття 449 ЦПК України = статті 341 ГПК України</i></p>	

4. Розгляд скарги
<p>1. Скарга розглядається у десятиденний строк у судовому засіданні за участю стягувача, боржника і державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, рішення, дія чи бездіяльність яких оскаржуються.</p> <p>2. Неявка стягувача, боржника, державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця, які належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду скарги, не перешкоджають її розгляду.</p> <p>3. Якщо суд встановить, що особа, рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються, звільнена з посади (не здійснює відповідну діяльність), він залучає до участі в справі посадову особу, до компетенції якої належить вирішення питання про усунення порушення права чи свободи заявника.</p> <p>Висновок: за змістом стаття 450 ЦПК України = статті 342 ГПК України</p>
5. Судове рішення за скаргою
<p>1. За результатами розгляду скарги суд постановляє ухвалу.</p> <p>2. У разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника).</p> <p>3. Якщо оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця і право заявника не було порушено, суд постановляє ухвалу про відмову в задоволенні скарги.</p> <p>Висновок: за змістом стаття 451 ЦПК України = статті 343 ГПК України</p>
6. Розподіл витрат, пов'язаних з розглядом скарги
<p>1. Судові витрати, пов'язані з розглядом скарги, покладаються судом на заявника, якщо було постановлено рішення про відмову в задоволенні його скарги, або на орган державної виконавчої служби чи приватного виконавця, якщо було постановлено ухвалу про задоволення скарги заявника.</p> <p>Висновок: за змістом стаття 452 ЦПК України = статті 344 ГПК України</p>
7. Виконання ухвали суду
<p>1. Про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду скарги, відповідний орган державної виконавчої служби, приватний виконавець повідомляють суд і заявника не пізніше ніж у десятиденний строк з дня її одержання.</p> <p>Висновок: за змістом стаття 453 ЦПК України = статті 345 ГПК України</p>

Отже, очевидна уніфікація положень щодо судового контролю за виконанням судових рішень в цивільному та господарському судочинстві.

Щодо правового регулювання судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах, то зазначене питання врегульовано принципово по іншому в ст. 287, ст. 382 КАС України[6], що можна звести до таких специфічних правил:

по-перше: суд, який ухвалив судові рішення в адміністративній справі наділений дискреційним повноваженням щодо можливості зобов'язати суб'єкта владних повноважень (далі - СВІП), не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення;

по-друге: альтернативне реагування суддею на неподання звіту СВІП про виконання рішення суду або при розгляді такого звіту, зокрема, суддя своєю ухвалою може:

а) встановити новий строк подання звіту,

б) накладати на керівника СВІП, відповідального за виконання рішення, штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; за таких обставин, половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина - до Державного бюджету України (далі – ДБУ);

по-третє: питання про накладення штрафу вирішується за клопотанням позивача або за ініціативою судді у судовому засіданні з повідомленням сторін, але при цьому їх неприбуття не перешкоджає розгляду цього питання при умові, що вони були належним чином повідомлені;

по-четверте: суддя за невиконання або неналежне виконання рішення за клопотанням органу чи посадової особи, відповідальних за їх виконання, на підставі відповідних доказів зменшує розмір штрафу, який стягується на користь ДБУ на суму штрафу, який було накладено за ці самі дії державним виконавцем відповідно до законодавства про виконавче провадження;

по-п'яте: ухвала суду про накладення штрафу, що набрала законної сили, направляється для виконання до державної виконавчої служби;

по-шосте: без додаткового рішення суду на суму заборгованості нараховується пеня у розмірі трьох відсотків річних з урахуванням індексу інфляції з наступного дня після набрання ухвалою законної сили;

по-сьоме: сплата штрафу не звільняє від обов'язку виконати рішення суду і подати звіт про його виконання;

по-восьме: повторне невиконання цього обов'язку тягне за собою застосування наслідків, установлених в ч.ч.1, 2 ст. 382 КАС України, але розмір нового штрафу збільшується на суму штрафу, який було або мало бути сплачено за попередньою ухвалою [6];

по-дев'яте: судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах також здійснюється у порядку, встановленому ст. 287 КАС України, що принципово відрізняється від цивільного та господарського судочинства, оскільки процесуальним засобом звернення може бути виключно позовна заява, яка за змістом має відповідати вимогам ст.ст.160,161 КАС України, на відміну від скарги - за ЦПК, ГПК України зміст якої законодавчо не виписаний.

Отже, уявляється можливим констатувати:

– слугуватиме виконанням положення ст.129-1 Основного Закону України щодо контролю за виконанням судового рішення судом про усунення прогалин законодавства між двома суміжними законами: Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів № 1403-VIII та Про виконавче провадження № 1404-VIII щодо невідповідності законодавчо виписаних в них засад як принципів, зокрема закріплення такого важливого принципу як «забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців», в Законі № 1403-VIII, що сприятиме їх уніфікації;

– в цивільному та господарському процесуальному законодавстві положення Розділу VII ЦПК України з назвою «Судовий контроль за виконанням судових рішень» (складається із 7 статей) виписано ідентично(однаково) з положеннями Розділу VI ГПК України, що свідчить про уніфікацію національного процесуального законодавства як позитивного надбання;

– звіт про виконання судового рішення є відокремленим та самостійним засобом контролю за виконанням судового рішення, що притаманний виключно адміністративному судочинству, особливості правового регулювання якого закріплені в статті 382 КАС України, що є виправданим з огляду нової конституційної засади виписаної в ч. 5 ст. 125 Основного Закону України як: «з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди» [1], призначенням яких є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів у зазначеній сфері з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n166> (дата звернення: 18.12.2020).
2. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19/conv> (дата звернення: 18.12.2020).
3. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Дата оновлення: 10.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 18.12.2020).
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv> (дата звернення: 18.12.2020).
5. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Дата оновлення: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 18.12.2020).
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 18.12.2020).
7. Керноз Н. Є. Проблемні аспекти оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та посадових осіб органів державної виконавчої служби в Україні. *Інтеграція юридичної науки та практики з питань регулювання підприємницької діяльності як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства: матеріали науково-практичного семінару* (м. Чернігів, 6 грудня 2016 р.); за заг. ред. І. М. Колодій. Чернігівський національний технологічний ун-т. Ч.: ЧНТУ, 2016. С. 48-52.

Керноз Н. Є., ст. викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу,
Макогін Н. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ППР-171
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: kernozi1966@ukr.net
natalia.makogin@gmail.com

ОПЛАТА ПОСЛУГ АДВОКАТА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ

Оплата послуг адвоката, в тому числі гонорар адвоката за представництво в суді та іншу правничу допомогу, тобто адвокатська винагорода регламентується з 15.12.2017 року національними процесуальними кодексами, оновленими Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. (далі – Закон № 5076-VI) [1], а також Правилами адвокатської етики (далі – Правила) [2].

Одним із останніх трендів на ринку юридичних послуг є «гонорар успіху» (англ. «success fee» або лат. «ractum de quota litis»), який є відносно новою формою оплати послуг адвоката в Україні. Метою дослідження є визначення навантаження на зміст

оплати послуг адвоката в Україні, в тому числі «гонорару успіху» як складового їх елементу, аналіз ключових справ Верховного Суду (далі – ВС) України, що стосуються обраної проблематики, й обґрунтування доцільності внесення змін до чинного законодавства.

До 15.12.2017 року відповідно до ч. 2 ст. 84 чинної на той момент редакції Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України [3] граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу встановлювався Законом України «Про граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20.12.2011р. № 4191-VI, який із 15.12.2017 року втратив чинність. У статті 1 цього Закону зазначалося, що «розмір компенсації витрат ... не може перевищувати 40 відсотків прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року, за годину участі особи, яка надавала правову допомогу, у судовому засіданні, під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням та під час ознайомлення з матеріалами справи в суді, що визначається у відповідному судовому рішенні» [4]. Тобто, станом на 2017 рік розмір оплати за годину роботи адвоката обмежувався сумою 640 грн. Чи є на сьогодні в законодавстві обмеження сторін спору у розмірі витрат на правничу допомогу й, відповідно, очікуваного розміру компенсації?

З 15.12.2017 року вперше уніфіковано на законодавчому рівні виписано складові витрат, пов'язаних із правничою допомогою адвоката, зокрема, за ст. 137 ЦПК України розмір витрат на правничу допомогу визначається згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, а саме:

- а) гонорар адвоката за представництво в суді;
- б) гонорар адвоката за іншу правничу допомогу, пов'язану зі справою, зокрема, підготовку до її розгляду, збір доказів тощо;
- в) вартість послуг помічника адвоката [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 30 Закону № 5076-VI та ст. 28 Правил гонорар трактується як форма винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги клієнту. Відповідно до ч. 2 ст. 30 Закону № 5076-VI офіційно закріплено такі способи обчислення гонорару адвоката як його фіксований розмір та погодинна оплата [1; 2].

Законодавчо ускладнено зміст позовної заяви, зокрема у п. 9 ч. 3 ст. 175 ЦПК України його доповнено таким обов'язковим реквізитом як попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи, що обумовлено наступними новелами процесуального законодавства 2017 року: попереднє визначення суми судових витрат (ст. 134 ЦПК України), забезпечення та попередня оплата судових витрат (ст. 135 ЦПК України). Цей реквізит є важливим, оскільки суд може відмовити стороні у відшкодуванні відповідних судових витрат у разі неподання нею попереднього розрахунку суми судових витрат, за винятком суми сплаченого нею судового збору [3]. Хоча суд може попередньо визначити суму судових витрат, пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією, але принциповим є нерозповсюдження цього правила щодо витрат на професійну правничу допомогу. При цьому попередній розрахунок розміру судових витрат не обмежує сторону у доведенні іншої фактичної суми судових витрат, які підлягають розподілу між сторонами за результатами розгляду справи.

Новелою цивільного судочинства є положення щодо процедури забезпечення судових витрат та витрат на професійну правничу допомогу, встановлені ч. 1 ст. 138 ЦПК України. Так, суд може своєю ухвалою встановити обов'язок сторін внести

попередньо визначену суму судових витрат, які стосуються розгляду справи або вчинення певної процесуальної дії на депозитний рахунок суду.

Зробивши системний аналіз законодавчого врегулювання питання щодо остаточної оцінки послуг адвоката та для полегшеного сприйняття інформації щодо закріплення критеріїв, що враховуються при встановленні розміру гонорару пропонуємо Табл.1.

Таблиця 1 - Порівняльний аналіз правового закріплення критеріїв, що враховуються при встановленні розміру гонорару

Закон України № 5076-VI (ч. 3 ст. 30) [1]	Правила (ч. 3 ст. 28)[2]	ЦПК України з 15.12.2017 року (ч. 4 ст. 137) [3]
<p>При встановленні розміру гонорару враховуються:</p> <ul style="list-style-type: none"> - складність справи, - кваліфікація і досвід адвоката, - фінансовий стан клієнта; - інші істотні обставини? <p>Гонорар має бути розумним та враховувати</p> <ul style="list-style-type: none"> - витрачений адвокатом час на виконання доручення. 		<p>Розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); 2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); 3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; 4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Отже, уявляється можливим констатувати: щодо критеріїв, що враховуються при встановленні розміру гонорару, визначених у ч. 3 ст. 30 Закону № 5076-VI та ст. 28 Правил, то перелік їх невичерпний та виписаний неоднозначно; з 15.12.2017 року за ЦПК України перелік критеріїв розширено через доповнення такими як: «обсяг наданих адвокатом послуг та виконаних робіт»; «ціна позову та (або) значення справи для сторони, в тому числі вплив вирішення справи на репутацію сторони або публічний інтерес до справи».

При цьому щодо остаточного розміру витрат на оплату послуг адвоката законодавчий термін «розумність» доповнено терміном «співмірність», що є вдалим доповненням на наш погляд, оскільки відповідає такій нововведеній засаді цивільного судочинства як пропорційність, яка виписана в статті 11 ЦПК України через: «... порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо» [3]. Але на практиці викликає проблемність застосування критеріїв «складність справи», «час, витрачений адвокатом», «значення справи для сторони», «вплив на репутацію сторони», «публічний інтерес до справи» через їх оціночний характер. При цьому саме на сторону, яка заявляє клопотання до суду про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката покладається обов'язок доведення неспівмірності цих витрат.

Виятковими є витрати фізичних осіб, пов'язані з оплатою професійної правничої допомоги при розгляді судом певних справ окремого провадження, зокрема: справ про оголошення померлою фізичної особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати фізичну особу загиблою від

певного нещасного випадку, або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, оскільки їх несуть юридичні особи, на території яких мав місце нещасний випадок внаслідок таких надзвичайних ситуацій.

Щодо вітчизняної судової практики, то нашу вагу привернули 2 постанови ВС України, що стосуються досліджуваної тематики. У справі № 462/9002/14-ц від 12.06.2018 року рішенням Касаційного цивільного суду (далі – КЦС) ВС України було скасовано рішення суду першої інстанції щодо задоволення позову адвоката про відшкодування його клієнткою обумовленої договором про надання правової допомоги додаткової винагороди у розмірі 10 % від суми, що становить вартість предмета судового розгляду (частини квартири), у зв'язку із позитивним результатом справи. КЦС визнав положення договору про «гонорар успіху» недійсними, на основі ст. 632, 901, 903 ЦК України, ст. 1, 27, 30 Закону № 5076-VI, мотивуючи зазначене тим, що:

1) свобода договору обмежується законом, тому положення договору, що суперечать імперативним нормам є недійсними;

2) судові рішення – не об'єкт цивільних прав, його ухвалення не є результатом наданих адвокатами послуг, тому воно не може бути ані ціною, ані предметом договору [5].

Тобто, на думку суддів КЦС ВС, результат судового розгляду не залежить від фактично наданих адвокатом послуг. Проте ми маємо підстави з цим не погодитися, адже саме адвокат є рушійною силою змагального процесу, оскільки саме на нього покладено обов'язок формування доказового матеріалу, висловлення клопотань, вимог та заперечень, надання правової оцінки ситуації, тощо, тому винесене судове рішення на користь клієнта можна вважати критерієм оцінки якості наданих ним послуг.

Відповідно до матеріалів іншої справи № 904/4507/18 від 12.05.2020 року Велика Палата ВС України ухвалила зовсім протилежне рішення: між клієнтом та адвокатом було укладено договір про надання правової допомоги, яким передбачався основний гонорар, що сплачувався незалежно від результату, та додатковий гонорар, що сплачувався у випадку досягнення мети представництва (під яким в інших країнах розуміється «гонорару успіху»). Цю мету було досягнуто, але клієнт не сплатив «гонорар успіху» адвоката, через що останній звернувся із відповідним позовом до суду першої інстанції та з апеляційною скаргою до суду апеляційної інстанції, якими було відхилено його вимоги. Натомість Велика Палата ВСУ задовольнила, підкреслюючи, що гонорар успіху є складовою частиною гонорару адвоката передбаченого договором про надання правової допомоги, і є дійсним зобов'язанням, яке відповідає вимогам ст. 30 Закону № 5076-VI, оскільки розмір загального гонорару адвокату передбаченого даним договором про надання правової допомоги не виходить за межі розумності [6].

За даними дослідження цінової політики юридичних компаній, проведеного «Юридичною Газетою», за 2019 рік із 74 юридичних компаній «гонорар успіху» використовували 28%, тобто лише близько 20 компаній [7]. Окрім того, на практиці «гонорар успіху» у чистому вигляді застосовують рідко, натомість поширена змішана форма, коли до 50% гонорару з урахуванням поточних витрат клієнт сплачує одразу, а решту – якщо кейс буде розв'язано успішно. Тобто, наразі така форма оплати праці адвокатів як «гонорар успіху», не набула значного розповсюдження в Україні.

Однією із причини того, що «гонорар успіху» досі не набув в Україні достатньої популярності, є відсутність в законодавстві як його визначення так і порядку застосування, що виступає підґрунтям для появи значної кількості спірних ситуацій між клієнтами та юристами, й, як наслідок, неоднозначної судової практики по даній проблематиці, зокрема в досліджуваних рішеннях ВС України.

«Гонорар успіху», хоча й опосередковано, проте регулюється Цивільним кодексом України через можливість розглядати це поняття як відкладальну обставину,

оскільки достеменно невідомо, чи вдасться досягти позитивного результату у справі. Відповідно до ч. 1 ст. 212 ЦК України вписано: «Особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити настання або зміну прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (відкладальна обставина)» [8].

Детальній регламентації в законодавстві України «гонорару успіху» як способу оплати праці адвокатів, сприятиме дослідження його в тих країнах, для яких це вже ustalена практика. Перш за все, дефініція «гонорару успіху» прямо зазначена в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, а саме у п. 3.3.2, де вказано, що «*actum de quota litis*» – це угода, яка укладається між адвокатом і клієнтом до винесення остаточного рішення стосовно справи, що розглядається, у якій клієнт є однією із заінтересованих сторін; згідно з вищевказаною угодою клієнт зобов'язується у випадку винесення рішення на його користь виплатити адвокату винагороду у вигляді грошової суми або у будь-якій іншій формі [9].

Для США характерним є застосування «ймовірного гонорару» – гонорару успіху, що становить відсоткову частку від суми «виграшу», середній розмір – 25-30%. При цьому у кожному штаті є власний кодекс професійної відповідальності юриста, який може слугувати підставою встановлення певних обмежень на визначеній території. Наприклад, у більшості штатів діє правило, що забороняє встановлення гонорару, який залежить від результату для справ про розлучення, призначення й виплату аліментів.

Встановлення винагороди праці адвоката залежно від досягнення позитивного результату строго заборонено в Німеччині. Разом з тим, якщо юридичні послуги надаються за ставками, встановленими законом, то в разі виграшу допускається можливість узгодження сторонами так званої премії (наприклад, в подвійному або потрійному розмірі від встановлених законом ставок). В Італії та Франції законодавство встановлює, що умови оплати гонорару адвоката можуть регулюватися договором, укладеним між ним та клієнтом. Відповідно допускається наявність у такому договорі умов про додаткову винагороду, у випадках не заборонених законом [10, с. 366-367].

Зважаючи на все вищевикладене, уявляється можливим констатувати:

- чинні положення щодо оплати послуг адвоката, в тому числі «гонорару успіху» як складової витрат на професійну правничу допомогу, не спрощено, а ускладнено, порівняно з національним законодавством до 15.12.2017 року;

- не завершений механізм регулювання відносин, оскільки не врегульовано – випадки (підстави) та граничний розмір зменшення витрати на професійну правничу допомогу;

- критерії, якими повинен керуватися суддя при остаточному встановленні розміру судових витрат, розширено через доповнення такими, як: «обсяг наданих адвокатом послуг та виконаних робіт»; «ціна позову та (або) значення справи для сторони, в тому числі вплив вирішення справи на репутацію сторони або публічний інтерес до справи», які мають оціночний характер, що на практиці викликає проблемність їх застосування, тощо.

З метою уникнення правових колізій, на нашу думку, доцільно детально регламентувати в національному законодавстві такий спосіб оплати праці адвокатів, як «гонорар успіху»:

1) доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» легальним визначенням цього поняття;

2) чітко прописати межі його використання, з огляду на те, що його застосування є некоректним для певних категорій справ (зокрема, сімейні спори);

3) встановити середній розмір «гонорару успіху» для кожної категорії справ.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>. (Дата звернення: 14.12.2020).
2. Правила адвокатської етики: Правила затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017 р. № n0001891-17. Дата оновлення: 15.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>. (Дата звернення: 14.12.2020).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (Дата звернення: 14.12.2020).
4. Про граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу у цивільних та адміністративних справах: Закон України від 20.12.2011р. №4191-VI. Втратив чинність: 15.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4191-17>. (Дата звернення: 14.12.2020).
5. Постанова КЦС ВС України № 75003682 № 462/9002/14-ц від 12.06.2018 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75003682>.
6. Постанова ВП ВС України № 91572017 у справі № 904/4507/18 від 12.05.2020 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572017>.
7. Цінова політика юридичних компаній України за 2019 рік URL: <https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/stavki-znizhki-hourly-rates.html>.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (Дата звернення: 14.12.2020).
9. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text. (Дата звернення: 14.12.2020).
10. Орешкін В. П. Гонорар успіху адвоката в Україні і світі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 362-369.

Керноз Н. Є., ст. викладач кафедри

цивільного, господарського права та процесу

Лось А.Ю., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-173

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: kernozi1966@ukr.net; losnastia090800@gmail.com

СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Відповідно до міжнародних стандартів, зокрема, положень статей 6,13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна особа має право: «...на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...»; «...на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження» [1].

В унісон міжнародним стандартам, законодавець закріпив подібні положення в основному нормативно-правовому акті держави, зокрема, в статті 55 Конституції України виписані положення - гарантії: «права і свободи людини і громадянина

захищаються судом»; «право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [2].

Таке право більш детально та відповідно до галузевого спрямування регламентується у кодифікованих законодавчих актах: Цивільному кодексі (далі – ЦК) [3], Сімейному кодексі (далі – СК) [4], Житловому кодексі (далі – ЖК) [5], Земельному кодексі (далі – ЗК) [6], Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) [7], Господарському процесуальному кодексі (далі – ГПК) [8], Кодексі адміністративного судочинства (далі – КАС) України [9].

Можливість захисту цивільних прав передбачається ч. 1 ст. 15 ЦК України, відповідно до якої визначено «право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання», що деталізується положеннями ч. ч. 1, 2 ст. 16 ЦК України згідно яких: «кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу»; законодавчо виписані способи здійснення захисту цивільних справ та інтересів судом [3].

Зробивши аналіз національних процесуальних кодексів щодо законодавчого закріплення способів судового захисту, можна констатувати схожість засад, виписаних в ст. 5 ГПК та ст. 5 ЦПК України, якими проголошено, що суд, здійснюючи правосуддя, «захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором»; «у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону» [7], хоча в господарському судочинстві відсутній термінологічний оборот «невизнаного або оспорюваного права, свободи чи інтересу» [8].

При цьому, в адміністративному судочинстві з 15.12.2017 року положеннями ст. 5 КАС України законодавчо виписані чіткі шляхи судового захисту, якими особа має право скористатися у разі, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, на відміну від норм ЦПК та ГПК України, в яких не передбачено універсального переліку способів судового захисту [9].

Звертаємо увагу на те, що наразі ЦПК України містить положення про можливість застосування такого способу, що не суперечить закону та договору. В той час, як у статті 4 ЦПК України в редакції 2004 року передбачалась лише норма: «що здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України», що фактично значно звужувало можливості вибору ефективного способу захисту особи в судовому порядку, оскільки суди, як правило, вважали неможливим застосування іншого способу захисту порушеного права, якщо такий спосіб не був прямо передбачений законом.

На сьогодні, положеннями статей 5 оновлених ЦПК та ГПК України суд не обмежений при виборі способів захисту, прямо передбачених законом або договором, а поряд з цим законодавчо виписано його дискреційне повноваження щодо визначення ефективного способу захисту порушеного права особи, який не тільки прямо передбачений в законі чи договорі, а й спосіб захисту, який не передбачений законом, але одночасно не суперечить йому, що на думку авторів, є прогресивною нормою, оскільки поширеною підставою відмови у задоволенні позову слугував саме невірний обраний спосіб захисту порушеного права, хоча права та інтереси особи дійсно потребували захисту.

Уніфікованою новелою цивільного та господарського процесуального законодавства на підставі набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13.05.2020 р. № 590-IX (далі – Закон № 590-IX), є доповнення ЦПК та ГПК України двома частинами однакового змісту, а саме:

«Єдиним способом захисту прав осіб, які є (були) учасниками банку і права та інтереси яких були порушені внаслідок виведення неплатоспроможного банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправного (незаконного) індивідуального акта Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішення Кабінету Міністрів України, є відшкодування завданої шкоди у грошовій формі.

Визнання протиправним (незаконним) індивідуального акта/рішення, зазначеного в частині третій цієї статті, не може бути підставою для застосування способів захисту у вигляді визнання недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльності, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку» [10].

Отже, Законом № 590-IX фактично звужується право осіб, які є або ж були учасниками банку і права та інтереси яких були порушені внаслідок виведення неплатоспроможного банку з ринку або ліквідації банку.

Таким чином, уявляється можливим визнати, що уніфіковане закріплення способів судового захисту нормами національних процесуальних кодифікованих нормативно-правових актів, як в адміністративному, так й в цивільному та господарському судочинстві, з врахуванням галузевих особливостей, має важливе значення, оскільки сприятиме дотриманню та реалізації основоположного конституційного принципу (засади) національного судочинства верховенства права, основними складовими категоріям якого є «якість», «зрозумілість» та «однозначність» чинного законодавства. Тож, не дивно, що станом на сьогодні, конституційна засада «верховенство права» як універсальна засада правової держави вже як основна засада (принцип) національного судочинства закріплена у всіх процесуальних законах України, адже у будь-якому демократичному суспільстві його призначення - забезпечення достатнього рівня захисту прав особи [11, с. 545].

При цьому, під способами захисту суб'єктивних прав розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи охоронного характеру, за допомогою яких проводиться визнання (поновлення) оспорюваних (порушених) прав і вплив на правопорушника [12].

Згідно зі ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства, у порядку позовного, наказного та окремого провадження [6].

Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить однаковим чином від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа та від характеру його порушення. З цією метою суд повинен з'ясувати характер спірних правовідносин сторін, зміст порушеного права позивача та можливість його захисту в обраний ним спосіб, який визначений положеннями галузевого матеріального законодавства, зокрема, ч. 2 ст.16 Цивільного кодексу, ст. 152 Земельного кодексу, ч. 2 ст.18 Сімейного кодексу України.

Для полегшеного сприйняття інформації щодо законодавчого закріплення способів захисту цивільних прав, земельних прав (на земельні ділянки) та сімейних прав та інтересів пропонуємо Табл.1.

Таблиця 1 - Порівняльний аналіз закріплення способів судового захисту у цивільному судочинстві

Цивільний Кодекс України (ч. 2 ст. 16) [3]	Земельний Кодекс України (ч. 3 ст. 152) [6]	Сімейний Кодекс України (ч. 2 ст. 18) [4]
1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб; 11) інший спосіб, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.	1) визнання прав; 2) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав; 3) визнання угоди недійсною; 4) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; 5) відшкодування заподіяних збитків; 6) застосування інших, передбачених законом, способів.	1) встановлення правовідношення; 2) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; 3) припинення правовідношення, а також його анулювання; 4) припинення дій, які порушують сімейні права; 5) відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права; 6) відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено Кодексом або договором; 7) зміна правовідношення; 8) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. <i>Даною нормою Сімейного Кодексу України не встановлено невичерпність способів, але відповідно ст. 40,41 СК вбачається такий спосіб як визнання шлюбу недійсним.</i>

Отже, уявляється можливим констатувати, що універсальними способами судового захисту, що законодавчо виписані в трьох досліджуваних Кодексах є: визнання права; встановлення правовідношення; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку в натурі; відновлення становища, яке існувало до порушення (реституція); зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування заподіяних збитків; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Також у ч. 2 ст. 16 ЦК та ч. 3 ЗК України наведено невичерпний перелік способів захисту прав судом, що обґрунтовано, оскільки неможливо передбачити весь спектр конфліктів, тому законодавець виправдано передбачив можливість особи захистити цивільне право або охоронюваний законом інтерес та право на земельні ділянки іншим способом, ніж встановлений законом.

Наприклад, у справах про спори, які виникають із договору підряду, де предметом позову є вимоги про зобов'язання замовника (відповідача) підписати акт здачі-приймання виконаних робіт і довідку про вартість виконаних робіт, одні суди задовольняли такі позови, а інші – на законних підставах відмовляли в їх задоволенні, указуючи, що такого роду способів захисту цивільних прав та інтересів ст. 16 ЦК не передбачає [13].

У тих випадках, коли спеціальна норма закону встановила інший, ніж визначений статтею 16 ЦК України, спосіб захисту, застосовується спосіб захисту, встановлений саме спеціальною нормою, оскільки це загальний міжнародний принцип *lex specialis*.

Прикладом неправильного тлумачення норм права, у зв'язку з чим приймається рішення про відмову в задоволенні позову, може слугувати постановою ККС ВП від 05.08.2020 року у справі №560/1280/16-ц: відповідно до матеріалів справи на стадії апеляційного перегляду справи суд другої інстанції дійшов помилкового висновку про те, що договір дарування частки у праві власності на нерухоме майно, укладений на підставі довіреності, яку позивач не підписував, не може бути визнаний недійсним, якщо позивач не заявляє вимоги про визнання недійсною довіреності [14].

Отже, на нашу думку, наділення судів правом визначити такий спосіб захисту, який не суперечить закону, є доволі прогресивним положенням, оскільки саме завдяки такому влучному уніфікованому формулюванню законодавця, яке містить і в ч. 2 ст. 5 ЦПК і в ч. 2 ГПК України, суд отримує можливість стати на захист порушеного права особи та не допускати відмови в задоволенні позову з підстави невірно обраного способу захисту порушеного права, що є абсолютно неприпустимим в тих випадках, коли право особи дійсно порушено.

Отже, уявляється можливим визнати:

1) правильність тлумачення впливає на правильність застосування судами першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права, зокрема щодо обрання способу захисту, які мають важливе значення для прийняття законного та обґрунтованого судового рішення, яке б відповідало вимогам законодавства;

2) новела процесуального законодавства через надання суду права визначити у своєму рішенні інший ефективний спосіб захисту, який не суперечить закону, але відповідає вимогам, викладеним в позові, є досить прогресивною уніфікованою нормою, оскільки, суддя під час здійснення правосуддя отримав можливість стати на захист порушеного права особи;

3) уніфіковане закріплення способів судового захисту нормами національних процесуальних кодифікованих нормативно-правових актів, як в адміністративному, так й в цивільному та господарському судочинстві, з врахуванням галузевих особливостей, має важливе значення, оскільки сприятиме дотриманню та реалізації особами та суддями основоположного конституційного принципу (засади) верховенства права.

Тому пропонуємо доповнити статтю 5 ЦПК України положенням, яким би регламентувався надати перелік універсальних способів судового захисту у цивільному судочинстві а саме: визнання права; встановлення правовідношення; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку в натурі; відновлення становища, яке існувало до порушення (реституція); зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування заподіяних збитків; відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, що буде сприяти реалізації особами гарантованого статтею 55 Конституції України права на судовий захист.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. Дата оновлення: 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.12.2020).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>(дата звернення: 12.12.2020).

5. Житловий Кодекс Української РСР: Закон України від 30.06.1983р. № 5464-X. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

6. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001р. № 2768-III. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 12.12.2020).

8. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Дата оновлення: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

9. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дат оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 12.12.2020).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності: Закон України від 13.05.2020 № 590-IX. Дата оновлення: 13.05.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-20#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

11. Лось А. Верховенство права як засада судочинства: проблемні аспекти тлумачення та застосування. Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.) / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів: ЧНТУ, 2020. С. 544-548.

12. Постанова Великої Палати Верховного Суду: Постанова ВС України від 22.08.2018 року у справі №925/1265/16. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_22_08_2018_roku_u_spravi_925_1265_16/ (дата звернення: 12.12.2020).

13. Аналіз практики застосування судами статті 16 Цивільного кодексу України. URL: https://zib.com.ua/ua/print/88249-analiz_praktiki_zastosuvannya_sudami_st16_civilnogo_kodeksu.html (дата звернення: 12.12.2020).

14. Постанова КЦС ВП: Постанова від 05.08.2020 року у справі №560/1280/16-ц. URL:

Колінський О. О., здобувач вищої освіти 2 курсу
магістратури, гр. МСРп-191
Науковий керівник: **Ревко А. М.**, д.е.н., доц.
Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)

БІДНІСТЬ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

В умовах сьогодення, люди похилого віку переважно є соціально-незахищеними та часто перебувають за межею бідності. Незважаючи на те, що законодавство нашої країни гарантує певні права, однак для людей похилого віку в більшості випадків це не вирішує проблеми доступу до рівних можливостей, забезпечення правової допомоги та правового захисту відповідно до потреб.

З огляду на вищезазначене, тема забезпечення достойного рівня життя людей похилого віку завжди буде актуальною, оскільки саме рівень життя показує можливість людини задовольнити свої потреби в культурних, матеріальних та соціальних благах [1].

Нині проблеми бідності людей похилого віку досліджують багато вітчизняних дослідників. Зокрема, становище людей похилого віку та стратифікаційні процеси у структурі суспільства вивчають Е. Лібанова, Л. Стадник; проблеми соціальної адаптації осіб похилого віку досліджують С. Кравцов, О. Комарова, А. Лобанова; організаційну структуру системи соціального обслуговування відображено у роботах І. Євдокимової, Ю. Ткаченко, Л. Єгорова та ін.

До базових чинників бідності людей похилого віку слід віднести: низький рівень пенсій; низький рівень соціальних допомог та масштаби тіньової економіки в Україні.

Нами було проведено емпіричне дослідження бідності людей похилого віку. Базою дослідження виступив Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Новозаводського району в місті Чернігові.

Загальна кількість вибірки склала 20 респондентів, з них 8 чоловіків та 12 жінок. Встановлено, що головним джерелом доходів більшості респондентів (70%) є пенсії (рис. 1), якої не вистачає на задоволення навіть базових потреб (харчування, сплата комунальних послуг, ліків). Більше того, виявлено, що люди похилого віку не мають змоги купувати товари тривалого користування.

Рисунок 1 - Основні джерела доходів людей похилого віку

З огляду на проведені дослідження, можна зробити висновок, що рівень задоволеності людей похилого віку наявними доходами знаходиться на низькому рівні (табл. 1).

Таблиця 1 - Рівень задоволеності людей похилого віку наявними доходами

Варіанти відповідей	Кількість відповідей (у тому числі у%)
повністю не задовольняють	9 (45%)
в основному не задовольняють	3 (10%)
менш ніж наполовину задовольняють	2 (15%)
більш ніж наполовину задовольняють	5 (25%)
повністю задовольняють	1 (5%)

Як справедливо зазначає Ревко А.М., внаслідок низької споживчої культури суспільства в цілому структура споживання населення викривлена в бік харчування за рахунок мінімізації непродовольчої складової, а саме, соціально-культурної [2, с. 116].

Однією з установ, яка надає соціальне обслуговування та соціальні послуги людям похилого віку, котрі перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують допомоги є Територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

На соціальне обслуговування в територіальних центрах мають право громадяни:

- похилого віку, з обмеженими можливостями, хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які з тих чи інших причин не здатні до самообслуговування і потребують тривалої сторонньої допомоги;

- які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям, люди, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (але вони повинні мати на своєму утриманні, дітей-інвалідів, людей літнього віку, неповнолітніх дітей, людей з обмеженими можливостями), при умові, що середньомісячний дохід сім'ї становить менше ніж прожитковий мінімум [1].

На основі проведеного дослідження нами був розроблений тренінг «Фінансова грамотність людей похилого віку», оскільки було виявлено, що однією з причин бідності є фінансова не грамотність людей похилого віку та невміння ефективно розпоряджатися наявними ресурсами.

Головними завданнями тренінгу є розкриття змісту поняття «фінансова грамотність» та поетапне формування фінансової грамотності у людей поважного віку в межах діяльності територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів.

Отже, головною зброєю проти бідності людей похилого віку є така політика держави, котра спрямована на економічне зростання. В нашій країні є досить низький рівень соціальної допомоги, тому бідні в Україні отримують значно менший рівень матеріальної допомоги, аніж бідні в іншій країні. На наше переконання, тільки ефективна, цілеспрямована діяльність держави може цілком звільнити державу від убогості та бідності серед людей похилого віку.

Список використаних джерел

1. Територіальні центри соціального обслуговування. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/centri-zahistu.html>
2. Ревко А.М. Оцінка впливу витрат домогосподарств на якісний розвиток людського потенціалу регіону. *Сталий розвиток економіки*. № 1(26). 2015. С. 115-121.

Комзол Б. С., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група УР 43
Науковий керівник: **Тютюнник О. М.**, к.філос.н., доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна)
e-mail: bkomzol@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Актуальність. Пошуки оптимальної моделі системи освіти у XXI столітті зумовлені трансформаційними процесами, які відбуваються в суспільстві. Для успішного подальшого формування конкурентноспроможної особистості важливими є практична підготовленість й освіченість, безпосередньо у професійному контексті. В Європі вже створена базова модель освіти з урахуванням активізації суспільних процесів. Тому особливо гостро зараз постає питання реформування системи сучасної освіти в Україні.

Метою нашого дослідження є аналіз психолого-педагогічних аспектів сучасної системи освіти.

Стан дослідження. Проблеми сучасної системи освіти України не так давно стали предметом дискусій для багатьох науковців. Питанню щодо формування освітньої сучасної моделі займаються такі науковці як: В.Ю. Дмитрієва, І.О. Жарська, І.В. Захарова, Ю.В. Іванов, В.С. Лозовий, М.П. Сагайдак та інші. Велику увагу приділяють аспектам Психолого-педагогічні особливості освіти такі наук як І. О. Синиця, О. М. Раєвський, Т. А. Рубцова та інші. В. П. Головенкін велику увагу приділяє психологічним аспектам процесу пізнавальності діяльності учнів.

Основний виклад матеріалу. Формування нової системи освіти пов'язана у першу чергу з процесом інноваційної освіченості суспільства. Стратегія впровадження в освітній процес особистісно-орієнтованого та гуманістичного підходів передбачає створення умов для продуктивного особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців, розвитку соціального мислення, забезпечення самореалізації, урахування індивідуальних можливостей та соціокультурного досвіду учнів. Отже, у процесі навчання учні мають оволодіти навичками аналізу й колективного прийняття рішень [1, с. 145]

Перед освітою виникає нове завдання - дати людині знання не тільки про світ та його закони, але й методологію перетворення цього світу, формувати відповідні вміння та навички, які б ґрунтувалися на прийнятних людських цінностях. Така постановка питання пов'язана з гуманізацією й гуманітаризацією освіти.

Впровадження гуманістичного підходу є однією з психолого-педагогічних проблем в освітньому процесі. Реалізація гуманістичного та особистісно-орієнтованих підходів базуються на поєднанні педагогічно доцільних індивідуальних форм та колективних технологій навчання. Це зумовлює перехід педагога від авторитарної моделі поведінки, яка була типовою для радянських часів, до демократичної, особистісно-орієнтованої.

Отже, принцип гуманістично-орієнтованого підходу робить можливим побудову гнучких стратегій в організації та управлінні самостійною навчальною діяльністю відповідно до існуючих освітніх ресурсів.

Ще одним важливим елементом в освітньому процесі є компетентнісний підхід. Для реалізації необхідна практична зорієнтованість та міждисциплінарний характер навчання, які досить часто залишаються поза увагою в освітньому процесі. Обов'язковою умовою компетентнісного підходу є узагальнені уміння, багатофункціональність та гнучкість, які формують уміння вирішення складних комбінованих завдань.

В освіті створюються проблемні ситуації, які моделюють сучасні виклики суспільства. Тож, важливо активно залучати учнів до вирішення цих складних питань.

На думку Ірини Аркадіївни Кандієвської «Характер освіти та самоосвіти обумовлює їх спрямованість на сучасне наповнення життя, їх орієнтацію на духовний розвиток індивідів. Весь інформаційно-технічний потенціал освітніх технологій використовується майже винятково для адаптації людини до швидко змінюваних умов її життя, тобто виступає як транслятор сучасного змісту життя. Разом з цим весь пласт традиційної культури залишається практично непотрібним в якості матеріалу, що відтворюється в свідомості сучасних людей» [3, с.147].

Тож, до психолого-педагогічних системи освіти можна віднести питання інновації технічних засобів навчання в освітньому просторі. Використання ТЗН підвищує методичну майстерність педагогів. Застосування таких технічних засобів підвищує й інтерес учнів до сприймання інформації, заохочує їх до самоосвіти. Сучасні технології відкривають можливості для максимально ефективного навчального процесу. Проте, у системі освіти подекуди застарілі підходи до побудови технічних моделей навчання. Не завжди враховується специфіка конкретного навчального матеріалу у поєднанні з новітніми прийомами за методами навчання.

Впровадження технічних засобів навчання стало обов'язковим елементом у формуванні процесу дистанційної освіти. Такий тип роботи розширює й оновлює роль педагога, який стає координатором процесу самостійного навчання. Він має поступово удосконалювати пізнавальний процес та зміст навчальної дисципліни з урахуванням новітньої наукової інформації та побажань учнів. Педагоги використовують усі види інформаційних технологій, але переважно нові інформаційні технології, засобами яких є комп'ютери, комп'ютерні мережі, мультимедійні системи. Засоби ІТ впливають на усі компоненти системи навчання: мету, зміст, методи, засоби й організаційні форми навчання. Усе це дозволяє ставити і вирішувати значно більш складні і надзвичайно актуальні завдання педагогіки, завдання розвитку людини, її інтелектуального, творчого потенціалу, аналітичного, критичного мислення, самостійності в отриманні знань, роботі з різними інформаційними ресурсами. У зв'язку з цим гостро стають завдання щодо проведення психолого-педагогічних досліджень проблем застосування засобів сучасних технологій в освітньому процесі.

Як зазначає Людмила Кринець: «...ТЗН є інструментом для створення навчального середовища. Через це їх комплексний підбір і комплектування, з урахуванням змісту навчального процесу, визначають ефективність їх використання. Але при цьому не слід забувати, що вони завжди залишаються тільки інструментом для реалізації навчальної програми, розробленої викладачем, і самі по собі не можуть мати якоїсь особливої дидактичної цінності, що особливо важливо для розвитку ТЗН в конструктивній педагогіці» [2, с. 100].

Висновки. Таким чином, питання організації системи освіти Україні є особливо актуальним. В освітньому процесі відбувається постійний пошук нових методів і форм навчання. Разом з цим виникає ряд проблем, що вимагають миттєвої реакції, а

гуманістичний та компетентнісний підходи є найважливішими при вирішенні психолого-педагогічних проблем в системі освіти України.

Список використаних джерел

1. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 328с.
2. Кримець Л. В., Панкратова О. С. Особливості використання технічних засобів навчання в освітньому просторі / Вісник Національного університету оборони України. Збірник наукових праць. Випуск 2 (39). – 2014. – С. 99-104.
3. Кадієвська І.А. Філософія освіти в умовах глобалізації сучасного українського суспільства / Науковий журнал «Культура народів Причорномор'я» №155 – Сімферополь: Міжвузівський центр «Крим», 2009. – С.146-148.

Копилова А. І., здобувачка вищої освіти IV курсу,
група ТПР-171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І. Г.**, ст. викладач кафедри трудового права,
адміністративного права і процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)
e-mail: arestina.kopylova@gmail.com

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТРОК» У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Процесуальна діяльність суб'єктів адміністративного процесу, протікаючи в площині системи обов'язкових і факультативних стадій провадження, тісно пов'язана з перебігом процесуальних строків, повністю ними охоплюється та окреслюється. Процесуальний строк, виступаючи одним із ключових елементів адміністративно-процесуальної форми, в цілому спрямований на забезпечення динамічного й просторового перебігу провадження адміністративного процесу у визначених адміністративно-процесуальним законодавством часових рамках. Строки адміністративного судочинства спрямовані на якнайшвидше здійснення даного захисту шляхом суворого їх дотримання судом та особами, які беруть участь у справі.

Строк (час) є комплексною міждисциплінарною категорією, предметом дослідження різних галузей науки, включаючи право. Як зазначає з цього приводу В.П. Маковій, час як правовий інститут має міжгалузеву приналежність, що пояснюється його функціональним призначенням [1, с. 101].

За своєю правовою природою процесуальний строк в адміністративному процесі, як і інші види юридичних строків, чітко визначає часові межі реалізації суб'єктивного процесуального права та виконання суб'єктивного процесуального обов'язку. Така процесуальна регламентація, поряд із чітким нормативним обрамленням змісту самої процесуальної діяльності покликана, зокрема: сприяти ефективному здійсненню адміністративного судочинства в цілому, своєчасному захисту та відновленню порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного права, свободи чи охоронюваного законом інтересу сторони спірного публічно-правового відношення,

уникненню фактів порушення адміністративним судом встановлених процесуальних строків розгляду та вирішення публічно-правових спорів й зрештою – підвищенню дієвості механізму забезпечення дисципліни та законності у сфері публічного адміністрування.

І.О. Розум пропонує процесуальні строки в адміністративному процесі визначити як встановлені законом або адміністративним судом проміжки часу, що визначаються годинами, днями, місяцями і роками, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка має неминуче настати, з початком або закінченням перебігу яких пов'язано настання чітко регламентованих юридичних наслідків та в межах яких вчиняються процесуальні дії суб'єктами адміністративного процесу [2, с. 93-94].

Згідно з визначенням, яке міститься у ч. 1 ст. 118 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України, процесуальні строки - це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії [3]. Таким чином, вихід за визначені часові межі робить для відповідного учасника процесу вчинення певних процесуальних дій неможливим.

М. О. Сорока зазначає, що у зазначеній нормі процесуальні строки визначені через термін «строки», що не може бути визнано достатнім, а тому потребує уточнення. Науковець пропонує процесуальний строк визначити як установлений законом або судом проміжок часу початок чи закінчення спливання якого або настання якого тягне юридичні наслідки та в межах якого вчиняються процесуальні дії [4, с. 235].

Аналізуючи визначення поняття строків в адміністративному судочинстві, можна виокремити такі найважливіші їх характеристики:

1) одиницею виміру є певний момент або період часу - години, дні, місяці та роки, або подія, яка має неминуче настати (ч. 2 ст. 118 КАС України);

2) можуть визначатися законом або встановлюватися судом у межах, визначених законом;

3) мають встановлені часові межі - початок та закінчення, винятково у яких (якщо причини пропуску не визнані поважними) можуть здійснюватися процесуальні дії, реалізовуватися суб'єктивне право чи виконуватися обов'язок, або є певним періодом часу, з настанням якого пов'язане виникнення юридичних наслідків [5, с. 12].

Разом із поняттям «строк» у КАС України вживається поняття «термін». Так, у ч. 5 ст. 249 КАС України одночасно застосовано обидва поняття, зокрема, йдеться про «строк для надання відповіді» та «термін, необхідний для виконання вказівок (суду)». Зі змісту цієї статті вбачається, що ці поняття застосовано у значенні певного періоду часу, встановленого судом для виконання суб'єктом владних повноважень вказівок або надання відповіді відповідному суду, тобто КАС України фактично не розмежовує поняття «строк» та «термін», застосовуючи їх у подібному значенні.

Разом з тим у Цивільному кодексі (далі – ЦК) України ці поняття не є тотожними. Так, відповідно до ст. ст. 251 та 252 ЦК України строк - це певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами), а термін - певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати).

Таким чином, розмежування понять «строк» та «термін» є практично обґрунтованим підходом. Крім того, ці поняття не є абсолютно тотожними й з точки зору їх етимологічного значення.

На цій підставі слід констатувати доцільність розмежування понять «строк» та «термін» у КАС України за аналогією з ЦК України, що є правильним як у практичному, так і науково-теоретичному аспектах.

Багато науковців звертає увагу на вирішальне значення строків для процесуальних галузей права. Інститут строків в адміністративному судочинстві сприяє досягненню юридичної визначеності у публічно-правових відносинах, а також стимулює учасників адміністративного процесу добросовісно ставитися до виконання своїх обов'язків. Ці строки обмежують час, протягом якого такі правовідносини можуть вважатися спірними; після їх завершення, якщо ніхто не звернувся до суду за вирішенням спору, відносини стають стабільними.

М.М. Аракелян обґрунтовує, що строки є однією з основоположних правових категорій, оскільки існування і розвиток процесуальних прав та обов'язків нерозривно пов'язані із плином часу, є однією з істотних характеристик виникнення, зміни та припинення відносин. Наявність визначеного строку є неодмінною умовою для належної реалізації прав, виконання зобов'язань, а також захисту прав та інтересів осіб [6, с. 258].

І. О. Розум з цього приводу також зазначає, що процесуальна регламентація строків здійснення процесуальних дій поряд із чітким нормативним обрамленням змісту самої процесуальної діяльності покликана зокрема:

1) сприяти ефективному здійсненню адміністративного судочинства в цілому, своєчасному захисту та відновленню порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного права, свободи чи охоронюваного законом інтересу сторони спірного публічно-правового відношення;

2) уникненню фактів порушення адміністративним судом встановлених процесуальних строків розгляду та вирішення публічно-правових спорів;

3) підвищенню дієвості механізму забезпечення дисципліни та законності у сфері публічного адміністрування [2, с. 94].

Таким чином, під строками в адміністративному судочинстві необхідно розуміти часові періоди, що визначаються КАС України, іншими законами або встановлюються судом, які вимірюються годинами, днями, місяцями та роками, мають початкову та кінцеву дати, що визначають їх межі, у яких можуть здійснюватися процесуальні дії, реалізовуватися суб'єктивні права та виконуватися обов'язки.

Список використаних джерел

1. Маковій В.П. Місце часу серед правових інститутів. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. №2. С. 98-101.

2. Розум І.О. Дискусійні аспекти поняття та сутності процесуальних строків у адміністративному процесі. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 93-99.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 2.12.2020).

4. Сорока М. О. Поняття «процесуальний строк» в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. № 1. С. 229-235.

5. Берназюк Я.О. Онтологічні питання строків в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник УжНУ*. Серія: Право. Випуск 53. Том 2. 2018. С. 11-15.

6. Аракелян М.М. Особливості визначення та обчислення строку звернення до адміністративного суду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 258-264.

Корж Ю. С., здобувачка вищої освіти 3 курсу,
група ПД-181, юридичний факультет,
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», (м. Чернігів, Україна)
e-mail: elena_8067@ukr.net

ОРГАН ДЕРЖАВИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ

Питання про владу, а саме, про пошук ефективної, оптимальної форми її організації відносяться до категорії вічних питань, що так чи інакше супроводжують людський розвиток протягом його всесвітньої історії. Саме державним органам належить ключова роль у створенні і функціонуванні механізму держави і вирішенні низки проблем, з якими стикається держава.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували поняття органу держави, досить актуальною є думка М. В. Цвіка, який зазначає, що орган держави – це «структурно відокремлений, внутрішньо організований колектив державних службовців, який наділений компетенцією для виконання певних владно-управлінських функцій і завдань держави» [1, с. 119].

На думку К. Г. Волинка державний орган являє собою відносно самостійну, структурно відособлену ланку державного апарату, створювану державою з метою здійснення певного виду державної діяльності, наділену відповідною компетенцією, що спирається у процесі реалізації своїх повноважень на організаційну, матеріальну і примусову силу держави [2, с. 75].

П.М. Рабінович визначає органи держави як ті організації держави, які вона наділила владними повноваженнями щодо інших учасників суспільного життя й необхідними матеріальними засобами для здійснення цих повноважень. Владні повноваження органу полягають у наданій державою можливості встановлювати формально-обов'язкові правила поведінки загального чи індивідуального характеру (юридичні послуги) та домагатись, забезпечувати їхнє виконання [3, с. 58].

Вчені С.Д. Гусарев, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко зазначають, що орган держави – це структурно-організований колектив державних службовців (або один службовець), які наділені владними повноваженнями й необхідними засобами, утворені на законних підставах для виконання конкретних завдань і функцій держави [4, с. 81].

В основу поділу державних органів на самостійні гілки (законодавчу, виконавчу і судову) покладено теорію поділу влади, що є структуротворчим та функціональним принципом раціональної організації і контролю за діяльністю інститутів з боку державної влади.

Також у науці виділяють й інші критерії класифікації органів держави.

Так, залежно від соціальної природи державні органи поділяються на первинні та вторинні.

За територією, на яку поширюються повноваження державних органів, їх поділяють на центральні та місцеві.

Законодавча влада – це галузь державної влади, делегована народом своїм представникам у парламенті, що надає їм виключне право приймати закони [5, с. 10]

Згідно з Конституцією України єдиним органом законодавчої влади в Україні є Верховна Рада. Вона правомочна розглядати важливі питання, що не входять до компетенції органів державної виконавчої чи судової влади, а також не вирішуються виключно всеукраїнським референдумом. Верховна Рада України складається з 450

депутатів України і працює сесійно. Сесії Верховної Ради України складаються з пленарних засідань комітетів і тимчасових комісій Верховної Ради.

Виконавча влада – це одна з гілок державної влади, єдина система виконавчо-розпорядчих органів, які здійснюють безпосереднє управління державними справами.

В Україні вищим органом виконавчої влади є Кабінет Міністрів України, який очолює прем'єр-міністр. Систему виконавчої влади в Україні, крім Кабінету Міністрів, становлять центральні органи виконавчої влади – міністерства, державні служби, агентства та інспекції і інші відомства, місцеві (обласні і районні) державні адміністрації.

Судова влада – це одна з гілок державної влади, основною метою якої є здійснення правосуддя. Найважливіше її завдання – розгляд та вирішення правових спорів, забезпечення балансу свободи у суспільстві та обов'язку виконання законів. Обов'язковою умовою функціонування судової влади є забезпечення незалежності її діяльності та самостійності у вирішенні питань внутрішньої організації адміністрування у судах.

Судову владу в Україні здійснюють Верховний Суд, апеляційні та місцеві суди. Також особлива роль у системі судової влади належить Конституційному Суду України – єдиному органу конституційної юрисдикції в Україні, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України

Отже, орган держави – це структурно відокремлений внутрішньо організований колектив державних службовців, які посідають визначені законодавством посади, наділені відповідною компетенцією для виконання певних владно-управлінських функцій і завдань держави. Державний орган є первинним структурним елементом державного апарату, оскільки саме з державних органів складаються його окремі ланки і підрозділи, вся система державного апарату як цілісного явища.

Класифікація органів держави є їх розподілом на відносно відокремлені групи за суттєвими критеріями, що відображають особливості утворення, функціонування та предметну належність певної державної структури.

Найбільш важливим критерієм класифікації органів держави є їх поділ залежно від гілки влади за яким органи держави поділяються на органи законодавчої, виконавчої і судової гілок влади.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія держави і права. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

2. Волинка К. Г. Теорія держави і права. К.: МАУП, 2003. 240 с.

3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. К.: Юридична література, 2002. 264 с.

4. Гусарєв С.Д. Теорія права і держави. / С.Д. Гусарєв, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 270 с.

5. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель. Харків: Право, 2009. 596 с.

Кот В. В., здобувач вищої освіти 2 курсу, група АЮ-191
Науковий керівник: **Кочина О. С.**, к.ю.н., доцент кафедри цивільного,
господарського права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: vladik.kot@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЙНА ОСОБИ, ЯКА БУЛА ВИЗНАНА БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ АБО ОГолоШЕНА ПОМЕРЛОЮ

Такі події, як зникнення людини, є досить частим явищем в новітній історії України, особливо, коли країна знаходиться в стані неоголошеної війни. У зв'язку з подіями на сході України відбуваються періодичні зникнення людей. В основному це пов'язане з потраплянням в полон, звідки відомості про особу досить складно дістати. Не менш важливим є той факт, що зникнення людей відбуваються і на території, де бойові дії відсутні. Такі зникнення, зазвичай, пов'язані з певними соціальними, економічними або злочинними обставинами.

Особлива увага приділяється правовому статусу майна особи, яка була визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою, оскільки якщо проаналізувати практику, то можна дійти висновку, що існують значні зловживання, пов'язані з процесом визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою з метою неправомірного заволодіння майном та подальшого незаконного користування і збуту у власних корисливих цілях. Саме тому, питання захисту майнових прав осіб, визнаних безвісно відсутніми або оголошених померлими, не втрачає актуальності і на сьогодні.

Основним призначення інституту визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою є захист її особистих та майнових прав на період відведений законодавством для захисту таких прав.

Якщо проаналізувати законодавчі положення щодо оголошення особи померлою, то визначальною є ст. 47 Цивільного кодексу (далі - ЦК) України, в якій міститься одне з ключових положень щодо статусу майна такої особи. Відповідно до зазначеної статті спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини. При цьому законодавчо визначено, що нотаріус зобов'язаний накладати заборону на таке відчуження [1].

Аналізуючи думку О. В. Дзери щодо даного положення, можна визначити, що на підставі рішення суду про оголошення особи померлою, настають юридичні наслідки, які пов'язані з процесом відкриття спадщини і появою спадкоємців такої особи, у яких виникає право на прийняття спадщини або на відмову від прийняття [2, с.678].

Законодавець прагне захистити права особи у випадку її появи. Так, на нерухоме майно особи накладається заборона відчуження строком на п'ять років, такий термін починає діяти з моменту державної реєстрації права на спадщину. Однак, як зазначає Д. С. Січко такі обмеження поширюються винятково на спадкоємців, а тому виконавці заповіту, кредитори, охоронці спадщини та інші зацікавлені особи мають право на відчуження такого майна. Окрім цього науковець також вказує на таку прогалину в законодавстві, як визнання невідчужуваним виключно нерухомого майна, тобто лише таке майно не може бути передано, подаровано, придбано тощо протягом визначеного законодавством строку, а в свою чергу рухоме майно може вільно відчужуватися без жодних на те перешкод [2, с.678]. З даним положенням ми можемо погодитися оскільки зважаючи на законодавчі норми, рухоме майно є незахищеним з боку держави, а тому може бути безпідставно відчужене без будь-яких цивільно-правових наслідків. Саме

тому необхідно внести зміни в законодавство щодо неприпустимості відчуження і рухомого майна.

Не менш важливими є положення щодо опікуна майна особи, яка визнана безвісно відсутньою. Так, на підставі ч. 1 ст. 44 ЦК України над майном особи, визнаної безвісно відсутньою, встановлюється опіка. Повноваження опіки полягають виключно в управлінні таким майном, погашенні боргів та виконанні зобов'язань на користь особи, визнаної безвісно відсутньою, а тому неприпустимим є той факт, що опікун може безпідставно наділити себе обов'язками, які не входять у пряме коло його функцій стосовно майна зниклої особи.

На думку О. В. Дзери повноваження опікуна в управлінні майном є виключними та передбаченими самим статусом опікунства [2, с.769]. Як зазначено в ч.4 ст.63 ЦК України опікун і піклувальник може призначатися з осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахування особливих стосунків між ними. Є. О. Ятченко зазначає, що дане положення є виправданим і доречним в даній ситуації, оскільки опікун повинен забезпечити належні умови підопічному, здійснювати за ним догляд, при цьому обов'язок щодо управління майном особи визнаної безвісно відсутньою носить субсидіарний характер [4, с.94-95].

Для здійснення обов'язку щодо опіки над майном основне місце посідають професійні якості опікуна, а не особисті стосунки. Таке твердження підтверджує Д. С. Січко, який вважає, що при управлінні майном головне місце посідають навички особи щодо керівництва та управління майном, а ніж взаємостосунки опікуна і зниклої особи [3, с.70]. З такими твердження можна частково погодитися, оскільки опікун повинен володіти достатнім обсягом знань, умінь та навичок, щоб ефективно керувати майном, а не втратити його через власну необізнаність. Однак і міжособистісними стосунками між опікуном і зниклою особою не можна нехтувати, тому що тільки особа з правомірним наміром стати опікуном майна може зберегти таке майно незалежно від власних інтересів, амбіцій та потреб, на відміну від особи з корисливим наміром, яка хоч і ефективно управляє майном, але має власні інтереси щодо майбутнього такого майна. На нашу думку, необхідно досягти рівноваги в даному питанні і довіряти керуванню майном лише особам, які перебували в гарних відносинах зі зниклою особою і при цьому враховувати їх практичний досвід та уміння.

Основна функція опікуна полягає в охороні отриманого майна. Так, З. В. Ромовська пропонує ввести таке поняття як опікун-охоронець [5, с.319]. На думку А. В. Зинов'євої охоронець майна повинен виключно займатися охороною майна від протиправних посягань інших осіб і ні в якому разі не наділятися правом відчуження такого майна [6, с.3].

Д. С. Січко зазначає, що опікун при відчуженні майна повинен дотримуватися певних умов. Таким умовами можна визначити наступні: майно повинно відчужуватися лише за нагальної потреби; обов'язкове попередження нотаріуса, органу опіки та піклування тощо про вчинення зазначених дій; необхідно отримати дозвіл від зазначених суб'єктів на вчинення визначених дій [3, с.71].

Крім призначення опікуна над майном зниклої особи, в цивілістичній літературі розглядається ще один шлях розв'язання проблеми управління майном безвісно відсутньої особи. Так, на думку Є. Харитонова, при необхідності постійного управління майном воно може передаватися за рішенням суду в довічне управління на підставі ст. 1032 ЦК України [8, с.38]. Не менш важливою є позиція Д. Нікітіна, який зазначає, що предметом договору довірчого утримання майна зниклого громадянина можуть бути ті блага, щодо яких здійснюються дії довірчого утримання. Предмет договору полягає у вчиненні будь-яких юридичних та/або фактичних дій з переданим

майном у порядку довірчого утримання. Щодо об'єкта, то ним можуть бути будь-які матеріальні блага в тому числі рухомі і нерухомі речі, майнові комплекси тощо [7, с.17].

Отже, інститут довічного управління майном може розглядатися як один із ефективних способів захисту майна осіб, визнаних безвісно відсутніми.

Таким чином, основним завданням функціонування інституту визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою полягає у беззаперечному захисті прав та законних інтересів такої особи від протиправних посягань інших осіб з метою незаконного заволодіння майном такої особи. З огляду на існуючі проблеми, існує потреба в подальших дослідженнях даного питання задля виявлення неточностей та прогалин в законодавчому регулюванні і поступовій їх ліквідації заради ефективного захисту майнових прав осіб, визнаних безвісно відсутніми або оголошеними померлими.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

2. Ніколаєв А.Н., Дзера О.В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. К. : Юрінком Інтер, 2010. Т. I. 1327 с.

3. Січко Д.С. Правовий статус майна особи, яка була визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою. Право і суспільство. 2014. № 6-2. Частина 3. С. 68-73.

4. Ятченко Є.О. Опікун над майном безвісно відсутньої особи як суб'єкт виконавчих правовідносин. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 6 (152). С. 91–99.

5. Ромовська З.В. Українське цивільне право: загальна частина : академічний курс : підручник.К. : Атіка, 2005. 560 с.

6. Зинов'єва А.В. Правовий зміст інституту опіки та піклування над інтересами безвісно відсутнього перебування якої невідоме. Юриспруденція, теорія і практика. 2011. № 2. С. 2-8.

7. Никитин Д.Ю. Договор доверительного управления имуществом гражданина, признанного безвестно отсутствующим : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Волгоградская академия МВД России. Москва. 2006. 24 с.

8. Харитонов Є.О., Дрішлюк А.І., Калітенко О.М. Цивільне право України (в запитаннях та відповідях) : навчальний посібник. Вид. 3-є, перероб. та доп. Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. 576 с.

Кисельов М. С., здобувач вищої освіти 1 курсу,
група ЦГЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: nikita_kiselev0321@ukr.net

ПРИЧИНИ УТВОРЕННЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

У кінці XV ст., прославленим мореплавцем Христофором Колумбом був відкритий Континент у Карибському басейні, який в подальшому став відомий як Америка і відразу нові землі зацікавили всі європейські держави, а перші переселенці відправилися на невідомі береги континенту для заснування колоніальних поселень. Минуло більше століття на освоєних територіях Північної Америки виникла нова держава, яка тепер є гегемоном міжнародної політики і наддержавою - Сполучені Штати Америки. Датою заснування цієї держави вважається 4 липня 1776 р., коли Союз

із 13 штатів підписав декларацію незалежності від Британії. Але через що пройшла історія США до цього моменту і як насправді з'явилися Сполучені Штати?

І так, кінець XV ст., відкриття нового континенту викликало небачений ажіотаж. Адже всі хотіли скоріше освоїти американські землі.

Першими в Америці з'явилися іспанці до середини XVI ст. Саме вони лідирують, в освоєнні нових територій на тихоокеанському узбережжі. А на Атлантичному узбережжі Північної Америки головне відкриття роблять англійці, португальці та французи. У 1497 р. італієць Джованні Кабото, який переселився до Англії, відпливає в експедицію організованою королем Генріхом VII. В ході якої було відкрито острів Ньюфаундленд і обстежено нової території узбережжя Флориди. У 1540 - 1541 рр. експедиція Франсіско Васкес де Коронадо в басейні річки Міссурі привела до відкриття великого каньйону Колорадо.

Іспанці успішно лідирували в освоєнні території Америки. Справа була в тому, що іспанці славилися, як чудові мореплавці, адже в епоху великих географічних відкриттів саме Іспанія нарівні з Португалією активно споряджала морські експедиції до далеких берегів. Ну ось зібрана для вторгнення в Англію «Непереможна Армада» - це крупно військовий флот складався зі 130 кораблів, зазнав від британців нищівної поразки, після цього вплив влади іспанців у Новому світі почав занепадати. Головним конкурентом в освоєнні Північної Америки з цього моменту став давній суперник Британії – Франція. У 1608 р. було засновано французьке поселення в Квебеку, а в 1682 Луїзіана в басейні річки Міссісіпі, але на початку XVII ст., британська колонізація Північної Америки значно прискорюється, з цього моменту англійці стають фактично головними власниками нових територій, офіційно починається період англійської колонізації Америки. Так званий колоніальний період історії США існував протягом 170 років, з моменту створення перших британських поселень і до початку боротьби за незалежність [1].

Як же все починалося для Англії на території Америки? У 1584 р. англійським мореплавцем Уолтром Релі були відкриті берега сучасної Кароліни, які потім стали власністю Англії. Королева Єлизавета дала новим землям назву Вірджинії, саме 1607 р. з'явилося перше поселення англійців під назвою Джеймстаун.

Перше поселення англійців під назвою Джеймстаун всього за пару років із перевалочної бази перетворилася на квітуче селище, а вже через 13 років його населення становило 1000 чоловік. Адже європейських емігрантів манили в Америку: багаті природні ресурси, бажання розбагатіти, змінити рід занять, тому багато мігрантів до Нового Світу перебиралися цілими сім'ями, але незважаючи на привабливість нових земель, все ж у колонії поки відчувалася нестача людських ресурсів. Згадаймо ще один важливий нюанс, за короля Якова I в 1606 р. в Англії утворилися дві торгові компанії: Лондонська і Плімутська, для яких головною метою стала колонізація Північної Америки. В Хартіях цих компаній було визнано, що колоністи – їхні нащадки залишаються англійцями в усіх відношеннях. Вони користуються усіма правами і привілеями в Америці, так само якби вони залишалися на батьківщині. Це дало згодом колоністам формальне право протидіяти домаганням Англії на обкладання їх податками. Забігаючи наперед згадаємо, що саме ця обставина через роки відіграла важливу роль у боротьбі за незалежність, але поки що британські колонізатори освоювали на нових територіях.

З двадцятих років XVIII ст. починається активне будівництво – були закладені: Нью-Гемпшир, Массачусетс, Коннектикут, Меріленд, Род-Айленд, Нью-Джерсі англійці витісняють ще одного колонізатора – голландців із басейну річки Гудзон. Збудоване ними місто Новий Амстердам і Португальська колонія Нова Голландія отримують нову назву Нью-Йорк. Спроби відвоювати захоплені території

закінчуються невдачами і до XVII ст. всі європейські держави, крім Англії, послаблюють свій вплив у Північній Америці, втім і самій Британії стає важко тримати підпорядкування своєї колонії, адже вони на той момент вже мають власну сформовану систему влади. З кінця XVII ст. на Атлантичному узбережжі майбутніх Сполучених Штатів, між Флоридою і річкою Святого Лаврентія, утворюється 13 англійських колоній: Нью-Гемпшир, Массачусетс, Род-Айленд, Коннектикут, Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Пенсільванія, Делавер, Мейленд, Північна Кароліна, Південна Кароліна і Джорджія і звичайно найперше Віргінія, при цьому сумарна чисельність населення на території Північної Америки вже приблизно дорівнювала 250 тис. населення.

Зрозуміло, при такому зростанні населення неминуче прискорюється економічно-політичний розвиток. Реагуючи на це в середині XVII ст. Великобританія намагалася встановити повний контроль за економічним розвитком американських колоній. Законодавчо всі промислові товари імпортувалися колоніями через метрополію в обмін на сировину і сільськогосподарську продукцію і звичайно англійські підприємці не були зацікавлені в розвитку промисловості в колоніях, а також у торгівлі в колоніях з ким би то не було, крім метрополій. Одночасно з цим американська промисловість особливо в північних колоніях швидко розвивалася. Особливо досягли успіху колоністи в будівництві кораблів, що дозволило їм налагодити торгівлю з Вест-Індією, знайти ринок збуту для вітчизняних мануфактур. Але англійський парламент сприйняв ці успіхи як загрозу, він приймає ряд заходів спрямованих на утиски зовнішньої торгівлі колоній. У 1763 р. видається закон про судноплавство, по якому товар дозволялося ввозити та вивозити з американських колоній тільки на Британських кораблях. Більш того все повинно було вантажитися в Великобританії, врахуйте ще безліч мит і податків на товари, які колоністи мали виплачувати. Не дивно, що саме тоді склалися прямі передумови війни за незалежність. До другої половини XVIII ст. і британцям, і американцям ставало все ясніше – конфлікту між колоніями і метрополією не уникнути [2]. Завдяки цій пропаганді в ЗМІ зіграла значну роль перша американська газета, що з'явилася в 1704 р., а 1765 р. їх вже було 25. Зрозуміло, там висловлювалися ідеї, думки, які не віталися британцями.

Масла у вогонь підлив і акт гербового збору, прийнятий англійською владою в 1765 р. Згідно з цим документом всі торгові угоди, а також продаж книжок, газет, оформлення цивільних документів, обкладалися зборами на користь англійської корони. Цей закон визвав нові масові протести, хвилювання в північноамериканських колоніях. Так, звичайно були спроби пом'якшити ситуацію. Бенджамін Франклін висунув проект зі створення союзу колоній із власним урядом, на чолі з президентом, який був призначений британською короною. Він не передбачав повну незалежність, але в Лондоні все одно викликав вкрай негативну реакцію і вже після цього стало очевидно, що збройний конфлікт – це тільки питання часу.

У грудні 1773 р. радикально налаштовані колоністи заблокували розвантаження чаю, який прибув трьома англійськими кораблями. Через 7 днів під покровом ночі, група революціонерів зробила диверсію, скинувши в океан 350 ящиків чаю, на суму 15000 фунтів. Нам така сума може здатися незначною, але насправді ціна еквівалентна двом мільйонам доларів. Така акція протесту не могла пройти непоміченою, але каральна операція англійської влади проти Бостона, не тільки не приборкала бунтівників, а й стала закликком для всіх американських колоній згуртуватися для боротьби за незалежність. Так, Бостонське чаювання стало іскрою з якої розгорілося полум'я американської революції.

Через рік 5 вересня 1774 р. в Філадельфію прибули представники всіх колоній за винятком Джорджії. Так почав свою роботу перший Континентальний конгрес, який

тривав до 26 жовтня. За цей час були сформульовані вимоги до Британії з переліком прав американських колоній на життя, свободу і власність. Підписаний на тому ж конгресі документ, Континентальна асоціація, санкціонував відновлення бойкоту англійських товарів, у разі відмови британської корони піти на поступки в своїй фінансово-економічній політиці. Звичайно, у відповідь заходи не змусили себе довго чекати [3]. Британія висунула вимогу повного підпорядкування колоній, і заявила, що зупинить відкритий бунт. Це в черговий раз продемонструвало колоністам, що їх сила полягає тільки в єдності, а на поблажливе ставлення розраховувати не варто. Вони готувалися до активних бойових дій до початку війни за незалежність.

10 травня 1775 р. розпочався другий Континентальний конгрес, який оголосив себе центральним урядом колоній, які об'єдналися для спільного захисту від британської агресії. На тих же зборах генерал Вашингтон – харизматичний політичний лідер, був призначений командувачем об'єднаної континентальної армії. Через рік, 4 липня 1776 р., Конгрес прийняв декларацію Незалежності. З поразками та перемогами війна за незалежність тривала до 1783 р. і завершилась укладанням Версальського мирного договору. Так закінчився тривалий період колоніального панування Британської Імперії над Північною Америкою. Так народилися Сполучені Штати Америки [4].

Отже, ми з'ясували, що до моменту підписання Декларації Незалежності, Сполучені Штати пройшли кілька періодів свого розвитку, включаючи колонізацію, створення 13 колоній, Перший та Другий Континентальні Конгреси, прийняття Конституції США і нарешті створення інститутів влади. До становлення супердержави в тому вигляді в якому ми її зараз знаємо, ще пройде багато часу. Попереду у США тривалий період становлення державності, приєднання нових земель, золота лихоманка і найбільш кровопролитна для США – громадянська війна та багато інших подій, які зробили свій вплив на формування США.

Список використаних джерел

1. Європейська колонізація Північної Америки [Електронний ресурс]. – 501. – Режим доступу до ресурсу: <https://moayaosvita.com.ua/istoriya/yevropejska-kolonizaciya-rivnichnoy-ameriki/>. (дата звернення 28.11.2020)
 2. Історія походження штатів. Історія США. Конфлікт з метрополією. [Електронний ресурс] // APRIORI-NAUKA – Режим доступу до ресурсу: <https://apriori-nauka.ru/uk/menedzhment/prezentaciya-na-temu-istoriya-proishozhdeniya-shtatov-istoriya-ssha-konflikt.html>. (дата звернення 3.11.2020)
 3. Перший Континентальний конгрес [Електронний ресурс]. – 11. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Перший_Континентальний_конгрес. (дата звернення 4.12.2020)
 4. Історія США [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://znaimo.com.ua/Історія_США (дата звернення 5.12.2020)
-

Козинець О. Г., к.і.н., доцент,
Козак О. С., здобувач вищої освіти 4 курсу,
група КПр-171, юридичний факультет
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: elena_8067@ukr.net; kozakoleg@i.ua

СУДОВА СИСТЕМА НА ЗАПОРОЗЬКІЙ СІЧІ

Запорізьке січове козацтво створило новий вимір правового життя XVI – XVIII століття, відмінний від тогочасних правових реалій, зокрема від принципів і норм феодалного права, що закріплювали станову, релігійну, національну та майнову нерівність. Право на власне судівництво становило одну зі складових того статусу, за який боролись українські козаки.

Формування судоустрою на Запорізькій Січі було пов'язане із необхідністю забезпечувати правові звичаї Запорізької Січі. Проте, можна сказати, що до 30-х років XVI століття судової системи як такої не існувало. Суд носив чітко виражений суспільний характер. Більшість справ розглядалася на основі традицій і звичаїв просто і словесно. Постійно діючих судових органів не існувало. Право суду мав кожен козак, але правосуддя здійснювалося тільки колегіально, про що говорить діючий тоді принцип: «Де три козаки, там два третього судять» [1, с. 103].

Маючи свободу і незалежність від державних чиновників, козаки твердо стояли на сторожі звичаїв предків. В Запорізькій Січі найважливіше значення мало звичаєве козацьке право, що міцно утвердилося у сфері козацьких суспільних відносин.

У Запорізької Січі не було писаного закону і там впродовж всієї її історії користувались звичаєвим правом, яке було результатом правових переконань. Вони передавались з покоління до покоління в усній формі та були обов'язковими до виконання на рівні зі законом, а у випадку їх порушення – призводили до покарання.

Причинами відсутності на Запорізькій Січі писаних законів були: по-перше, досить короткочасна тривалість історії запорізьких козаків, впродовж якої вони не змогли писане право виробити, систематизувати та оформити його письмово; по-друге, життя козаків у більшості проходило у походах та війнах, що аж ніяк не сприяло можливостям займатися складанням писаних законів; по-третє, козаки боялися, що писані закони можуть значно обмежити їх існуючі права та свободи [2, с. 101].

Тож суд не керувався писаними законами, а звертався тільки до норм козацького звичаєвого права, як і вся тогочасна військово-адміністративна система Запорізької Січі.

Надалі у козацькому судочинстві почали з'являтися демократичні елементи класичного розподілу влади: законодавча – загальна рада, виконавча – гетьман, судова – військовий суддя.

Вищою судовою інстанцією була Військова рада, як правило, більшість судових справ вирішували військові судді, а слідство та виконання судових рішень покладалося на військового осавула. Судовими функціями наділялися й інші представники козацької старшини, курінні та паланкові отамани.

Посада військового судді вважалася другою після кошового отамана у владній ієрархії Запорізької Січі. Як і отамана, його обирали на Військовій раді з-поміж козацького товариства. Суддя був охоронцем “прадавніх звичаїв і одвічних порядків”, які діяли на Запорізькій Січі. Військовий суддя був зобов'язаний здійснювати судочинство динамічно, справедливо та безсторонньо.

Важливо, що хоча й до компетенції військового судді належала більшість цивільних і кримінальних справ козаків, він не мав права виносити остаточний вирок.

Розглянувши справу, суддя передавав її для прийняття рішення кошовому отаману чи Військовій раді [3, с. 140].

Суд не був відділений від адміністрації, відповідно значна частина козацьких начальників, в межах своєї компетенції, виконували також і судові функції.

Судовий устрій Запорізької Січі складався з судів нижчих і вищих. До нижчих судів належали суди паланкові, курінні й міжкурінні, а до судів вищих – суди військового судді, кошового отамана й Січової ради [4, с. 115].

Найнижчим у судовій системі був паланковий суд, під юрисдикцію якого підпадало все населення паланки [5, с. 6]. Спільної думки серед науковців щодо компетенції цього суду не існує: одні обмежують її тільки дрібними кримінальними справами, інші вважають, що він розглядав усі без виключення справи» [6, с. 341].

Найвищою судовою інстанцією у межах регіону був суд кошового отамана – при розгляді майже усіх питань у своїх оцінках він керувався нормами звичаєвого права і «здорового глузду». Винесені судом вироки фактично не оскаржувалися і ніхто їх змінити чи скасувати не міг. Характерною особливістю судочинства на Січі було те, що судові рішення, особливо у формі найбільш суворих покарань, наприклад, «страсти за горло», виконувалися доволі швидко. Обумовлювалося це головним чином невідкладними вимогами військового становища, необхідністю терміново виступати у похід, а то й просто «гарячністю та наполегливістю «козацького духу» [7, с. 42].

Загалом до особи судді пред'являлися певні вимоги: крім природнього добродійства, він мав бути сумлінним, розумним, вмілим у письмі та найкраще знати козацькі звичаї, Січові традиції та права [8, с. 27]. Усі справи повинні були вирішуватися за принципом справедливості, незалежно від того, хто судиться, за давніми козацькими звичаями.

Військового суддю на Запорізькій Січі обирали привселюдно разом з іншими військовими старшинами, на площі, де проходила рада. Ця процедура, щорічна зміна старшини, була безумовно гарантією демократії, політичної свободи в Запорозькій Січі. Військовий суддя після публічних виборів отримував знаки своєї гідності: військовий клейнод – «комишину», «суддівську тростину», чим була «ліска судейська чорна гибанова, просто в сребло оправная» та атрибут влади – велику срібну печатку необхідну «для запечатованія укончоних... справ» [9, с. 303].

Основними принципами, притаманним судовій системі Запорозької Січі, були: демократичність, безпосередність, рівність у судочинстві, що слугувала судовою гарантією верховенства права та рівності усіх січовиків перед правом і судом; усвідомлення своєї ролі в процесі державотворення; особливий режим суспільного життя, за якого забезпечується повне і неухильне дотримання та виконання законів; повага до гідності та прав людини, її цінності як особистості; відповідність між правами та обов'язками, злочином та покаранням [10, с. 150].

Отже, принципи на яких базувалась судова система Запорізької Січі свідчили про серйозність наміру захистити права особи та слугували гарантом захисту цих прав.

Існували і слабкі сторони судоустрою Запорізької Січі, наприклад, це відсутність чіткої юридичної процедури, певного професіоналізму судової діяльності, а бо ж це оригінальна адміністративна організація судоустрою, за якої Запорізька Січ не відокремлювала судову владу від влади адміністративної, що призводило до зосередження в одних руках козацької урядової старшини всіх повноважень, викликало зловживання владою та навіть винесення несправедливих рішень.

Утім, здобутків козацької судової системи значно більше, адже загалом судова влада Запорізької Січі користувалась високою довірою населення й утілювалась в рішеннях, зрозумілих кожному козакові.

Список використаних джерел

1. Суд і судочинство на Українських землях у XIV – XVI століттях. За заг. ред. проф. П. Музиченка. 2000. 136 с.
 2. Бедрій М. В. Історичний тип українського звичаєвого права: спроба теоретичного обґрунтування. Держава і право. Серія “Юридичні науки”. К.: Юридична думка, 2015. Вип. 68. С. 99–112.
 3. Яворницький Д. Історія Запорізьких козаків. К.: ФОП Стебеляк О. М., 2015. 1072 с.
 4. Паньонко І. М. Система органів управління Запорізької Січі: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. 144 с.
 5. Мартянова С. М. Правовий статус суддів у системі влади Запорізької Січі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 4– 10.
 6. Музиченко П.П. Історія держави і права України: навч. посіб. К. : Знання, 2007. 471 с.
 7. Слотвінська Н. Д. Історико-правові аспекти формування судової практики як джерела права в Україні (X–XVIII ст.). Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2016. № 8. С. 38-45.
 8. Паньонко І. М. Кримінальне право козацької доби. Життя і право. 2005. № 6-7 (18-19). С. 25-29.
 9. Смолій В. А. Історія українського козацтва: нариси: у 2 т. К.: Києво-Могилянська академія, 2006. Т. 1. 724 с.
 10. Рудок В. С. Судова влада в Україні (X–XVIII ст.): філософсько-історичний аналіз. Філософські та методологічні проблеми права. 2018. № 1-2 (15-16). С.146-158.
-

Кот В. В., здобувач вищої освіти 2 курсу, група АЮ-191
Науковий керівник: **Литвиненко В. М.**, к.ю.н., доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: vladik.kot@ukr.net

СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ЗА КОРДОНОМ

Питання оплати праці є одним з найважливіших у трудовому праві не тільки України, але й світу. Досить значна увага приділена питанню систем оплати праці, оскільки з їх допомогою здійснюється процес оплати праці працівників. На сучасному етапі в Україні найчастіше застосовуються дві системи оплати праці – почасова та відрядна. Удосконалення цих систем є пріоритетним завданням для нашої держави, оскільки той рівень заробітної плати, яку отримують більшість українців, відверто не задовольняє їх потреби, і виною тому є не сама система оплати праці, а підходи держави до розв’язання питання оплати праці через такі методи, які не відображають реального стану речей в системі оплати праці. Якісне вивчення іноземного досвіду є запорукою подальшого удосконалення та пристосування наявних в Україні систем до реалій сучасності, з урахуванням національних особливостей. Вивчення іноземного досвіду сприятиме тому, щоб працівники мали гідну оплату своєї праці, а держава нарешті почала отримувати належні доходи до бюджету, які так необхідні для процвітання та розвитку України.

У зарубіжних країнах склалася досить тривала історія використання систем оплати праці, оскільки більшість з них пройшли свій шлях під егідою капіталізму та ринкової економіки, що допомагало в набутті необхідного досвіду. Аналізуючи досвід зарубіжних країн можна визначити, що для кожної з них притаманні різні системи оплати праці: Швеція – солідарна система, це означає, що працівники, які мають однакову кваліфікацію, виконують аналогічну роботу, отримують рівну заробітну плату незалежно від економічних

показників підприємства; Японія – в основі лежать роки трудової діяльності (стаж), тобто використовується політика довічного найму (зараз не має такої популярності, як у 70-80-х рр. ХХ ст.); Німеччина – стимулювання підвищення продуктивності, тобто чим більша у працівника продуктивність роботи, тим більша оплата його праці; США – в основі закладена кваліфікація; Великобританія – оплата за індивідуальними договорами, тобто між працівником та роботодавцем самостійно визначаються розміри оплати, звичайно з урахуванням державних стандартів; Франція – широке використання накопичувального преміювання, тобто беруться до уваги підсумки роботи працівника та підприємства за один, два, три і т.д. роки [1, с.122]. Отже, на основі вивчення даного питання ми можемо прослідкувати загальну тенденцію до підвищення за допомогою даних систем ефективності виробництва. Проте у всіх цих випадках, норми праці встановлює підприємство. Допомогу у встановленні таких норм, підприємствам надають низка некомерційних асоціацій, що діють на професійній основі. Основна маса іноземних підприємств користується погодинною системою оплати праці з метою підвищення якості продукції, а не її кількості.

Щодо державного регулювання в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС), то воно відбувається за таким принципом: встановлюються такі державні стандарти як мінімальна заробітна плата, граничні розміри її зростання в період інфляції, податкові навантаження; загальний порядок індексації доходів, форми і системи оплати праці тощо. В основі правового регулювання порядку оплати праці в країнах ЄС лежить соціальний діалог, замість командних, адміністративно-політичних норм. Питання пов'язані із заробітною платою вирішуються шляхом переговорів.

На підприємствах Західної Європи можна спостерігати активне використання політики індивідуалізації трудового доходу. Така політика дає можливість повного врахування індивідуальних результатів праці, особистих ділових якостей, кваліфікації, відповідальності, точності та якості роботи працівника. У межах індивідуального підходу щодо оплати праці виділяють три групи працівників: особи, які мають найвищі інтелектуальні здібності – їх оплата визначається на основі індивідуальних контрактів; особи, які володіють творчими здібностями, що здатні приймати не стандартні рішення – їх оплата залежить від посадового окладу та відсотків від його розміру; інші категорії працівників отримують основну заробітну плату, а також премії за перевищення показників виробітку на основі колективних договорів. Більше ніж 70% працівників у світі перебувають на погодинній оплаті праці, що сприяє зменшенню конфліктності на виробництві, поліпшенню психологічного мікроклімату в колективі, попередженню страйкових рухів [1, с.123].

За кордоном виокремлюють наступні системи оплати праці:

1. Система контролю денного виробітку, за якої перегляд тарифної ставки може здійснюватися раз в квартал або ж, раз в півроку. Ріст чи падіння тарифної ставки залежить від виконання нормативів, затрат часу, дотримання трудової дисципліни, сумісництва, кожен з цих чинників є визначальним та окремо впливає на кінцеву оцінку з якої формується тарифна ставка.

2. Хелсі. Заробіток поділяється на дві частини: першу складають нормативи затрат часу, а другу премії або надбавки за виконання нормативів менше встановленого часу. Розмір заробітної плати визначається тарифною ставкою з певним коефіцієнтом зекономленого часу (від 0,3 до 0,7). В результаті знижується витрата на робочу силу. Система Хелсі найчастіше використовується на часто змінних роботах, коли норму часу встановити досить складно. Займає одне з провідних місць у Великобританії та США.

3. Роурена. Від ефективності праці залежить розмір виробітку, який виплачується за фактично відпрацьований час плюс відсоток від даної оплати. Широко використовується у Великобританії

4. Емерсона. Вона полягає в тому, що преміювання працівників здійснюється при виконанні вісімдесяти відсотків встановленої норми, чим більше перевиконання, тим більше і розмір премії. Використовується в США, Мексиці, Канаді.

5. Сканлона. Розмір премій залежить від економії заробітної плати, що повинна була виплачуватися працівникам. З усієї суми зекономленої заробітної плати формується фонд, де 75% йдуть на преміювання, а 25% йдуть на виплати у скрутні часи. Дана система використовується в США так само як і системи Тейлора, Ганта та Мерики.

6. Тейлора. Встановлюється диференційована ставка (0,8 якщо нормативи не виконано, а 1.1,1.3 якщо норму виконано чи перевиконано).

7. Мерики. Якщо завдання виконано до 60% - працівнику загрожує звільнення, якщо 61-83 % - працівник отримує ставку, 81-100 % - 1,1 ставки, понад 100% - 1,2 ставки.

8. Ганта. Передбачає комбінування змінної та відрядної оплати, які застосовуються залежно від досягнутого рівня продуктивності праці. У разі виконання завдань до 100% застосовують погодинну оплату за низькими ставками; у разі перевиконання відрядну оплату здійснюють за підвищеною оцінкою.

9. Емпірична. Визначається певними коефіцієнтами, що використовуються у разі підвищення рівня виконання норм. За виконання завдань від 67 до 100 % здійснюється доплата в розмірі до 20-25 %. За кожен відсоток зростання ефективності виробництва, коефіцієнт зростає на 1-1,25 %.

10. Бедо. Оплата здійснюється за виконану роботу, яка визначена нормами, які виражені в бестодиницях (норми-хвилини). Встановлюється норма в 60 бестодиниць і при досягненні такої норми працівник може розраховувати на гарантовану оплату залежно від погодинної ставки на підприємстві [2, с.66-68]. Система Бедо досить широко використовується в системі оплати праці Франції, ще починаючи з 1920-х років минулого століття.

На основі іноземного досвіду такі науковці, як Тибінка Г.І., Сікора О.А., Мартинюк Н.Ю. пропонують нашій державі наступні шляхи удосконалення систем оплати праці: основна орієнтація має бути на Німеччину або Великобританію, де в основі лежать стимуляція продуктивності та договірна практика. Така система допоможе у розвитку виробництва шляхом більшої продуктивності працівників, оскільки вони будуть зацікавлені у виготовленні більшої кількості та якіснішої продукції, а укладання договорів забезпечить більш ефективний захист робітника; почати більш широко використовувати преміальне заохочення працівників залежно від результатів їхньої роботи; запровадження тарифних систем на всіх без виключення підприємствах допоможе підвищити кваліфікацію працівників, індивідуальні показники роботи; загальнонаціональні колективні угоди, котрі укладатимуться щорічно повинні визначати розміри мінімальної оплати праці, при цьому її розмір має бути вищим за прожитковий мінімум та допомогу по безробіттю, що допоможе у стимулюванні безробітних до пошуку роботи; індексація заробітних плат повинна проводитися щорічно (для осіб з низьким доходом в повному обсязі, а для тих у кого високий дохід – частково) [1, с.124-125].

На нашу думку, Україна може перейняти досвід використання системи Мерики, оскільки вона передбачає диференційований підхід до оплати праці за допомогою встановлення певного відсотка роботи, яку має виконати особа для того, щоб отримати заробітну плату, або ж звільнитися у зв'язку з невиконанням нормативів. Також можна перейняти досвід використання Емпіричної системи, де до основної заробітної плати у разі перевищення норм виробітку здійснюється доплата у розмірі 20-25 відсотків.

Отже, дослідивши питання систем оплати праці за кордоном можна зробити наступні висновки:

1) значний іноземний досвід показує, що кожна країна має власні особливості в питанні систем оплати праці.

2) кожна країна підлаштовує систему залежно від специфіки виробництва та можливостей кожного підприємства, при цьому використовуються декілька систем з метою диференційованого підходу до оплати праці;

3) в основному іноземні системи оплати орієнтовані на мотивування працівників до більш продуктивної роботи.

Список використаних джерел

1. Тибінка Г. Іноземний досвід застосування різних систем оплати праці та можливості їх використання в Україні. Аграрна Економіка. 2017. №3. С. 120–126.

2. Божок Н. О. Дослідження питання форм та систем оплати праці. Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту». 2015. №9. С. 65–70.

Котов В. І., здобувач вищої освіти 3 курсу,
групи ПД-181, юридичний факультет

Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВИКЛЮЧЕННЯ З УНІВЕРСИТЕТУ ПРИ НЕДОТРИМАННІ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства освіта відіграє важливе місце у формуванні особистості. Від того як навчання в університеті впливає на молоду людину залежить її становище в майбутньому. Університет виховує молодь, а одним із принципів яким вчить вищий навчальний заклад є академічна доброчесність.

Сьогодні академічна доброчесність, як слушно зазначає Нітченко А.Г. є одним із важливих критеріїв якості освіти в усьому цивілізованому світі, який напряду впливає на її основну функцію, визначаючи які конкретно суспільні цінності закладаються під час навчання [5, с. 111]. Порушення принципу академічної доброчесності підриває авторитет вищого навчального закладу, а також може мати негативні наслідки, як для викладацького складу так і для студентів.

Стаття 42 Закону України «Про освіту», визначає академічну доброчесність, як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень навчання [1].

Враховуючи нормативне визначення академічної доброчесності сучасна наука академічну доброчесність розуміє, як сукупність різноманітних правил, яких людина повинна дотримуватися під час створення власних проектів, якщо вона користується допоміжною інформацією.

До прикладу в Національному університеті «Чернігівська політехніка» протягом останніх років багато уваги приділяють поширенню знань про основні поняття, принципи академічної доброчесності, здійснюють заходи боротьби з плагіатом і з порушенням принципів академічної доброчесності [3, с. 111]. Так, з 1 вересня 2017 р. в університеті було введено в дію Положення про академічну доброчесність студентів та науково-педагогічних працівників Чернігівського національного технологічного університету, яке втратило чинність у зв'язку з прийняттям Кодексу академічної доброчесності Національного університету «Чернігівська політехніка» [4]. На

офіційному сайті університету розміщені нормативні акти з питань академічної доброчесності, програми та он-лайн ресурси пошуку плагіату та ін.

Порушення принципів академічної доброчесності значною мірою підриває цінність освіти, сприяє фальсифікації вищої освіти і тим самим зменшує її внесок у соціально-економічний розвиток.

Феномен академічної недоброчесності різноманітний і в XXI ст. може приймати різні форми. Зазначене пов'язане з розвитком технологічного прогресу та базується на навмисному порушенні загально визнаних морально-правових норм в академічному середовищі, як правило, з метою отримання певних переваг (визнання колективу чи відмінних балів за наукову діяльність).

З того часу, як набрав чинності новий Закон «Про освіту», академічна доброчесність стала невід'ємною частиною навчального процесу, і його порушення є загрозою для кожного учня, студента та ін. Недотримання належних принципів освіти може призвести до переоцінки або навіть відрахування.

Безумовно, що сьогодні найпоширенішою формою академічної нечесності є плагіат. Іншим проявом є академічне шахрайство. Останнім часом несанкціонована співпраця стала досить поширеним проявом академічної нечесності, яка передбачає допомогу певним особам у вчиненні академічної нечесності, тобто навмисне чи навмисне надання допомоги чи спроба допомогти іншим.

Проте безсумнівно, найнебезпечнішим проявом академічної недоброчесності є поведінка членів академічної спільноти, яка має ознаки корупційних діянь.

Згідно Закону України «Про освіту» за порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання [1]

Відповідно до розділу 5 Кодексу академічної доброчесності Національного університету «Чернігівська політехніка» учасники освітньо-наукового процесу несуть адміністративну та дисциплінарну відповідальність за недоброчесну поведінку. Види адміністративної та дисциплінарної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та внутрішніми положеннями Університету, що затверджені вченою радою Університету та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності [4, с. 7-8].

Одним із найбільш жорстких покарань за порушення принципів академічної доброчесності є, безумовно, виключення з університету.

Отже, на сучасному етапі розвитку освіти в Україні дотримання принципу академічної доброчесності сприяє ефективній роботі всієї освітньої системи, сприяє отриманню студентами реальних знань. Забезпечення вищими навчальними закладами реалізації принципу академічної доброчесності гарантує дотримання студентами, викладачами принципів чесної праці та навчання. Враховуючи роль, яку відіграє академічна доброчесність для розвитку вищої освіти, виключення з університету при недотриманні принципів академічної доброчесності є справедливим покаранням для студентів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Академічна доброчесність: що в учнів та студентів на думці? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://saiup.org.ua/novyny/akademichna-dobrochesnist-shho-v-uchniv-ta-studentiv-na-dumtsi/>
3. Козинець О. Г., Ципляк Н. О. Чи починається академічна доброчесність у закладі вищої освіти? Академічна доброчесність: виклики сучасності. Збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 28.01 – 08.02.2019). Варшава, 2019. С.109-112.
4. Кодекс академічної доброчесності Національного університету «Чернігівська політехніка». Чернігів, 2020. 12 с.
5. Нітченко А. Г. Академічна доброчесність як важлива умова забезпечення якості освіти. Академічна доброчесність: виклики сучасності. Збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 28.01 – 08.02.2019). Варшава, 2019. С.80-83.

Кочина О. С., к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: Aleksandra.cn88@gmail.com*

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ

Мале підприємництво відіграє особливу роль в економіці, без нього ринкова економіка не може оптимальним чином ні функціонувати, ні розвиватися, тобто він пов'язує економіку в єдине ціле, будучи своєрідним фундаментом. Важливими особливостями і перевагами малого підприємництва є гнучкість і вміння швидко пристосуватися до змін в ринковій кон'юктурі, як наслідок – оперативне реагування на ринкові запити; швидка зміна структури виробництва при наявності такої можливості і мобільність при організації роботи; економне використання ресурсів, що виражається в тому числі в зменшенні витрат на утримання управлінських структур, підвищена швидкість обороту капіталу; оперативне відображення зміни споживчого попиту, більш легкий у порівнянні з великими підприємствами галузевої перелив робочої сили і капіталу.

Питанням розвитку малого підприємництва в Україні приділяє увагу чимало науковців в сфері юриспруденції та фахівців з економіки, зокрема Н.Ю. Волощук, О.О. Гетьман, А.Ю. Гриненко, В.В. Міца, О. Пукало, О.В. Черняєва, В.М. Шаповал та інші.

Численність малих і середніх підприємств створює додаткові можливості розвитку конкуренції, а також характеризується створенням умов роботи, в яких не тільки сам підприємець, а й кожен його працівник стають зацікавленими в кінцевих результатах роботи. Такі підприємства не завойовують ринки шляхом витіснення монополій, а заповнюють вільні ніші, в тому числі і в невеликих місцевостях і спеціалізуються на роботі на місцевих ринках збуту, зазвичай в сфері надання послуг населенню (побутових, освітніх, туристичних і т.д.) і бізнес-послуг (консалтинг, маркетинг, інжиніринг та ін.), надання яких дозволяє забезпечити підприємство необхідними ресурсами, наприклад, інформацією або кадрами. Так як така потреба у великих підприємств виникає не часто, то займатися самостійно цими напрямками підприємствам не вигідно, і малі сервісні фірми вирішують за них це завдання. Також малий і середній бізнес першими впроваджують і розвивають інновації, які здаються занадто ризикованими для великих підприємств.

В законодавстві України відсутнє визначення поняття «мале підприємництво», тож звернемося до наукових пропозицій, яких існує чимало.

Так, О. Гетьман визначає мале підприємництво як самостійну господарську діяльність малих підприємств та громадян-підприємців, яка ведеться з метою отримання прибутку [01, с. 215]. На думку Н. Волощук мале підприємництво є особливим видом господарської діяльності з врахуванням творчих здібностей підприємця та інноваційних підходів, що базується на самозайнятості підприємців та членів його родини, власному ризику і майновій відповідальності, спрямований на отримання прибутку та за певними критеріями визначений чинним законодавством [02, с. 16]. О. Пукало вважає, що мале підприємництво – це самостійна діяльність, пов'язана з виробництвом продукції, наданням послуг тощо з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними і юридичними особами, що зареєстровані як суб'єкт підприємницької діяльності, передбачені законодавством [3, с. 32].

Враховуючи надані визначення, вважаємо, що мале підприємництво є особливим видом підприємницької діяльності, що полягає у створенні і практичній реалізації нового інноваційного економічного процесу або здійсненні особливого внеску у вже існуючий економічний процес, пов'язаний із функціонуванням малих підприємницьких структур різних форм власності та організаційно-правових форм з метою отримання прибутку та задоволення певних потреб суспільства.

В економічній літературі дуже часто поряд з поняттям «мале підприємництво» використовується термін «малий бізнес». Серйозного розмежування цих понять немає. А. Ю. Гриненко та О. В. Черняєва вважають, що відмінність між цими поняттями полягає лише в тому, що «малий бізнес» – це економічний термін і використовується здебільшого у зв'язку з економічним розвитком регіону чи держави, а «мале підприємництво» – це юридичний термін і вживається переважно в нормативних актах [4, с. 34]. Підтримуємо зазначено позицію і в подальшому будемо вживати зазначені поняття як тотожні.

Варто зазначити, що історія розвитку малого підприємництва в Україні нараховує приблизно 20 років. За цей період відбулися значні зміни в кількісному та якісному складі підприємницьких структур, в економічних і правових умовах їх діяльності, державній політиці розвитку малого та середнього бізнесу.

О. М. Костюк виділяє три основні етапи становлення та розвитку малого підприємництва в Україні.

Перший етап охоплює 1991-1994 роки. В цей час відбувається початок формування державної політики підтримки малого підприємництва. Зокрема 7 лютого 1991 року Верховною Радою України був прийнятий Закон "Про підприємництво" (з 01.01.2004 року втратив чинність, крім статті 4), яким було визначено загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території України, а також встановлено гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки. Відбулося утворення Державного комітету України з сприяння малим підприємствам і підприємництву та схвалення урядом Програми державної підтримки підприємництва.

Другий етап тривав з 1995 по 1997 рік. Це період реформування системи державної підтримки підприємництва: схвалення Кабінетом Міністрів Концепції Державної політики розвитку малого підприємництва, конституційне закріплення свободи підприємництва та затвердження урядом Програми розвитку малого підприємництва на 1997-1998 роки.

Третій етап розпочався в 1998 році і триває дотепер. За цей час відбулося визнання на рівні державної політики необхідності зменшення державного втручання у підприємницьку діяльність, введення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва. Важливим моментом було прийняття

Верховною Радою України 19 жовтня 2000 року Закону України "Про державну підтримку малого підприємництва", який 22 березня 2012 року втратив чинність у зв'язку з прийняттям нового Закону "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні", а також 21 грудня 2000 року Закону "Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні", який залишається чинним і на сьогодні [05, с. 44].

Динамічність розвитку малого підприємництва на території України обумовлена низкою причин організаційно-економічного характеру, до яких В.В. Міца відносить:

1. Трансформація співвідношення між великомасштабними та малими виробництвами, яка відбулась в результаті впливу організаційно-технологічних змін. Зокрема, це процеси диверсифікації, модернізації виробництва, реструктуризації, приватизації, раціоналізації структури зайнятості.

2. Суб'єкти малого підприємництва можуть в повному обсязі використовувати свої інноваційно-технологічні переваги в сучасних умовах розвитку ринкової конкуренції.

3. Динамізм ринкового середовища, явища глобалізації, розвиток інформаційно-комунікаційного середовища мали вплив на формулювання нової схеми розподілу праці. Особливості заснування малих підприємств дають змогу швидше заповнювати вільні ніші на ринку, які не викликають інтерес у керівників великих корпорацій [6, с. 124-125].

Можемо констатувати, що мале підприємництво має низку переваг в порівнянні з великими та середніми підприємствами, а саме: здатність до швидкої й адекватної реакції на зміни економічної ситуації, раціональна організація виробництва, мобільність та гнучкість у прийнятті рішень.

Аналіз офіційних статистичних даних про кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010-2019) [70], свідчить, що саме мале підприємництво займає найбільшу нішу серед суб'єктів підприємницької діяльності і займає 99% до загального показника суб'єктів господарювання (детальніше див. табл. 1).

Таблиця 1 - Аналіз офіційних статистичних даних про кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010-2019)

Роки	Суб'єкти великого підприємництва, одиниць	У % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	Суб'єкти середнього підприємництва, одиниць	У % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	Суб'єкти малого підприємництва, одиниць	У % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності
2010	586	0,0	21343	1,0	2161999	99,0
2011	659	0,0	21059	1,3	1679902	98,7
2012	698	0,0	20551	1,3	1578878	98,7
2013	659	0,0	19210	1,1	1702201	98,9
2014	497	0,0	16618	0,9	1915046	99,1
2015	423	0,0	15510	0,8	1958385	99,2
2016	383	0,0	15113	0,8	1850034	99,2
2017	399	0,0	15254	0,9	1789406	99,1
2018	446	0,0	16476	0,9	1822671	99,1
2019	518	0,0	18129	0,9	1922978	99,1
2020	586	0,0	21343	1,0	2161999	99,0

Отже, статистичні дані, зазначені в таблиці, демонструють колосальний розрив між великим та середнім підприємництвом і малим підприємництвом. Мале підприємництво – це фундамент для зростання будь-якої економіки. Тому сьогодні підтримка і розвиток малого бізнесу має бути одним із пріоритетних напрямків економічної політики будь-якої країни.

Список використаних джерел

1. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 488 с.
2. Волощук Н.Ю. Теоретичні підходи до дослідження сутності категорії малого підприємництва. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка. 2015. Вип. 2(2). С. 13–17.
3. Пукало О. Теоретичні проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2017. № 4. С. 31–37.
4. Черняєва О.В., Гриненко А.Ю. Сутність і значення малого підприємництва у світовій економіці. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 3(08). С. 33–42.
5. Костюк О. М. Розвиток малого бізнесу в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 12. С. 44-48.
6. Міца В.В. Малий бізнес як суб'єкт економічної системи регіону. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М. М. Палінчак. Ужгород : Гельветика, 2018. Вип. 20. Ч. 2. С. 123-126.
7. Державна служба статистики: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Кравченко В. Я., здобувачка вищої освіти 3 курсу група КЮ-182

Науковий керівник: **Чічкань М. В.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: frogedme@gmail.com

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОКАЗІВ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Обов'язковою складовою правової держави є забезпечення верховенства права, захист конституційних прав та свобод громадян, вирішення спорів адміністративного характеру між громадянами та органами, які здійснюють публічно-владні повноваження.

Головним завданням адміністративного судочинства як галузі процесуального права є розгляд та вирішення правових спорів, тобто встановлення істини у справі. Це завдання реалізується у процесі судового розгляду у результаті вивчення обставин справи, а саме судового доказування.

Докази, зібрані у визначеному законом порядку, мають вагоме значення, оскільки без належного підтвердження необхідних обставин держава не може гарантувати особі додержання юрисдикційних гарантій захисту її прав, свобод та інтересів у разі їх порушення, невизнання або оспорування.

Необхідність всебічного вивчення інституту доказів в адміністративному судочинстві зумовлюється постійним оновленням діючого законодавства, зокрема змінами, які відбуваються у законодавчих актах. Інститут доказів також зазнає суттєвих

змін за рахунок впливу інноваційних технологій та появи нового виду інформаційного простору. Це сприяє появі таких засобів доказування, які враховують реалії сьогодення.

Ця тема стала предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: Богуцького В.В., Бойко І.В., Бандурки О. М., Калмикова Я.С., Комзюка А.Т., Кубійди Р.О., Мартиновського В.В., Мельник М.П., Рекуненко Т.О. та ін.

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямку, питання визначення поняття доказів в адміністративному судочинстві залишається актуальним.

Слід відмітити, що поняття доказів належить до основних, вихідних у теорії доказів і доказовому праві. Тому, правильне визначення поняття доказу є необхідною умовою досягнення істини, забезпечення законності й обґрунтованості рішень адміністративного суду.

Поняття доказів нормативно закріплено в адміністративному законодавстві. Стаття 72 Кодексу адміністративного судочинства України визначає, що докази – це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [1].

У даному аспекті хотілося б зауважити, що визначення доказів міститься не лише в адміністративному законодавстві, але і в інших процесуальних галузях права.

Так, Господарський процесуальний кодекс у ст. 32 передбачає, що доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору [2].

У Кримінально-процесуальному кодексі України у ст. 84 визначається, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [3].

Цивільний процесуальний кодекс України у ст. 76 визначає докази як будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [4].

Безумовно, для всіх галузей мають місце спільні способи збирання, дослідження й оцінки доказів, схожі способи доказування і дефініції самих доказів, і це зумовлюється походженням усіх цих видів судочинства з однієї процедури вирішення спору, яка раніше не мала поділу на кримінальну, цивільну та адміністративну.

Досліджуючи поняття доказів, необхідно приділити увагу тлумаченню даного терміну саме в науці адміністративного судочинства, оскільки існує велика кількість підходів до його визначення.

Так, на думку В.В. Богуцького доказами є фактичні дані, інформація, на основі якої встановлюються обставини справи [5, с. 12]. Також він доповнює, що це пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, показання свідків та висновки експертів.

І. В. Бойко вважає, що докази – це певна інформація, якою учасники адміністративної процедури обґрунтовують свої вимоги, а адміністративний орган встановлює відсутність чи наявність даних про факти та обставини справи [6, с. 74].

Своє бачення поняття доказів пропонує Т. Рекуненко, визначаючи, що доказ являє собою засіб встановлення істини у справі, а також інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, отриманий відповідно до процесуальних норм [7, с.172].

Я. С. Калмикова говорить про те, що доказами в адміністративному судочинстві є інформація, на підставі якої особи, які беруть участь у справі обґрунтовують або спростовують позовні вимоги, а суд встановлює наявність чи відсутність даних про факти, обставини, дії або події, що мають значення для правильного вирішення справи [8, с. 3-4].

Схожої думки дотримується М. П. Мельник, визначаючи, що доказами в адміністративному судочинстві України є – відомості, інформація про факт, на підставі якої адміністративний суд у визначеному законом порядку, а саме отримання, дослідження та оцінки встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, які одержують на підставі засобів доказування (пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових речових доказів, висновків експертів) [9, с. 273].

На думку А. Т. Комзюка та О. М. Бандурки доказами в адміністративному судочинстві у конкретній адміністративній справі є будь-які фактичні дані, які добуваються або встановлюються судом під час розгляду справи за допомогою джерел і засобів доказів, про наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі та занесенні до документів або технічних засобів, які фіксують адміністративний процес у конкретній справі, що мають значення для правильного вирішення справи і доведенні в судовому засіданні як докази у цій справі [10].

В. Л. Миронченко та Р. О. Кубійда визначають, що доказами являється інформація про обставини у справі, яка одержана судом із визначених частиною першої статті 69 Кодексу адміністративного судочинства України джерел – засобів доказування [11].

Підсумовуючи погляди науковців, на нашу думку, доказами є інформація, яка застосовується учасниками провадження в адміністративному судочинстві для встановлення наявності або відсутності певних фактів, обставин, подій, і використовується для здійснення процедури доказування, що включає в себе такі складові як дослідження та оцінку цих доказів.

Деякі науковці вважають, що інформація може розглядатися як доказ за наявності двох умов. По-перше, якщо така інформація містить дані про наявність або відсутність адміністративного правопорушення, винуватість особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. По-друге, якщо вона одержана в порядку та з джерел, передбачених законом.

Проаналізувавши різні визначення науковців можна сформулювати такі ознаки доказів:

По-перше, докази - це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність оспорюваних обставин.

По-друге, докази – це відомості, які становлять собою відображення реальних фактів, є їх відтворенням, яке дозволяє судити про властивість цих фактів уже після того, як вони стали надбанням минулого.

По-третє, докази завжди отримуються у встановленій законом формі. Недотримання правил отримання доказів є підставою для того, щоб дані докази не брались до уваги судом.

По-четверте, докази можуть бути представлені у різних формах: пояснення сторін, показання свідків, письмові, речові докази, висновки експертів.

По-п'яте, докази завжди повинні бути належними і допустимими, тобто повинні відповідати певним вимогам.

По-шосте, жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Отже, виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок, що доказування в адміністративному судочинстві є процесуальною діяльністю спеціально уповноважених органів, яка включає збір, оцінку та використання доказів, необхідних для встановлення істини у справі та її вирішення по суті. Погляди науковців стосовно визначення дефініції доказів відрізняються, що обумовлено стрімким розвитком та зміною законодавства. Правовий інститут доказів є невід'ємним складником внутрішньої системи адміністративного процесуального права. Поняття доказів в адміністративному судочинстві відносять до основоположних категорій, через те, що від правильного розуміння цього поняття залежить і напрям пошуку доказів, і вміння їх використовувати в процесі встановлення істини. Тому, докази в адміністративному судочинстві можна визначити як фактичні дані, які здатні прямо чи опосередковано підтвердити факти, які є важливими для вирішення судової справи, виражені в передбаченій законом процесуальній формі, отримані та досліджені з дотриманням правил та в установленому порядку.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року. // Відомості Верховної Ради України. № 35-36, № 37, ст.446.
 2. Господарський процесуальний кодекс України від 11.02.1992 року. // Відомості Верховної Ради України. 1992, № 6, ст.56.
 3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 11.08.2013 року. // Відомості Верховної Ради України. 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
 4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року. // Відомості Верховної Ради України. 2004, № 40-41, 42, ст.492.
 5. Богуцький В.В., Мартиновський В.В. Проведення у справах про адміністративні правопорушення. Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2009. 168 с.
 6. Бойко І.В. Адміністративна процедура: конспект лекцій / за ред. І.В. Бойко, О.Т. Зима, О.М. Соловійова. Харків: Право, 2018. 132 с.
 7. Рекуненко Т.О. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення. Підприємництво, господарство і право. 2019. №3. С. 169-173.
 8. Калмикова Я.С. Докази та доказування в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юр. Наук: 12.00.07. Харків, 2010. 21 с.
 9. Мельник М.П. Поняття доказів у адміністративному судочинстві України. Держава і право. Випуск 48. 2010. С. 269-278.
 10. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / О. М. Бандурка; за заг. ред. А.Т. Комзюка. К: Прецедент, Істина. 280 с.
 11. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Р.О. Кубійди. К.: Юстиніан, 2009. 336 с.
-

Кравченко О. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури,
група МКПРп-201
Науковий керівник: **Толкач А. М.**, ст. викл.
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: kravchenko883@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАКІНЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Кримінальні правопорушення вчинялися завжди і з моменту свого виникнення держава намагається якнайдужче їм протистояти. Держава направлена на боротьбу з кримінальними правопорушеннями, в той час як кримінально-протиправні елементи намагаються навпаки боротися з державою, розхитуючи її правову стабільність та виводячи з ладу державний апарат соціального управління. Одним з основних елементів боротьби є кримінально-правова політика держави, що направлена на боротьбу із кримінально-протиправними діяннями, а також формування норм та інститутів кримінального права.

Інститут стадій кримінального правопорушення має чітко визначений кримінально-правовий характер і є одним з найважливіших інструментів визначення ступенів тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, визначення кримінально-протиправної та адекватної поведінки особи, визначає можливість застосування кримінальної відповідальності за такі умисні діяння, які поки що можуть і не завдати шкоди людині, суспільству або державі [1, с. 64].

Законодавець регламентуючи поняття «кримінальне правопорушення» (ст.11 ККУ), «склад кримінального правопорушення», як підставу кримінальної відповідальності по суті визначає закінчене кримінальне правопорушення [2, с. 21]. Це ж саме відноситься і до диспозицій всіх статей Особливої частини ККУ, які містять в собі формулювання закінченого кримінального правопорушення.

Доволі чітко визначення поняття закінченого кримінального правопорушення міститься в ч.1 ст. 13 ККУ. Там зазначено, що закінчене кримінальне правопорушення це те діяння, котре має всі ознаки складу кримінального правопорушення передбаченого статтею Особливої частини ККУ. Тобто, закінчене кримінальне правопорушення - це правопорушення, яке цілком виконане чи доведене до кінця [3].

На практиці надзвичайно важливо правильно кваліфікувати закінчене кримінальне правопорушення, враховуючи конкуренцію кримінально-правових норм, частини та цілого, відмежування одиничного кримінального правопорушення від множинності.

При аналізі особливостей кваліфікації закінченого кримінального правопорушення важливо зазначити, що закінчене кримінальне правопорушення повинно кваліфікуватись за статтею (частиною статті) Особливої частини ККУ, що передбачає відповідний склад правопорушення.

Залежно від способу опису ознак елементів кримінального правопорушення можна виділити просте одиничне закінчене кримінальне правопорушення та ускладнене одиничне правопорушення.

Простим одиничним кримінальним правопорушенням визначається таке правопорушення, що характеризується відносною нескладністю об'єктивної та суб'єктивної сторін його складу. Для визначення особливостей кваліфікації простих одиничних закінчених кримінальних правопорушень важливо визначити його види:

1) кримінальне правопорушення з одним діянням – закінчене з моменту вчинення суспільно-небезпечного діяння, що є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони Особливої частини ККУ;

2) кримінальне правопорушення з двома діяннями, що передбачені як обов'язкові – закінчене з моменту вчинення обох суспільно-небезпечних діянь передбачених, як обов'язкова ознака в об'єктивній стороні Особливої частини ККУ;

3) кримінальне правопорушення з двома діяннями, що передбачені як альтернативні – закінчене з моменту вчинення будь-якого альтернативного діяння передбаченого в диспозиції статті Особливої частини ККУ;

4) кримінальне правопорушення з одним діянням та одним наслідком – характерне лише для правопорушень з матеріальним складом і закінчене з моменту настання суспільно-небезпечного діяння передбаченого диспозицією статті Особливої частини ККУ;

5) кримінальне правопорушення з одним чи кількома діяннями та двома чи більше альтернативними наслідками, що в диспозиції передбачені як альтернативні – закінчене з моменту настання будь-якого з альтернативних наслідків передбачених диспозицією статті Особливої частини ККУ [4, с.155-156].

Закінчене одиничне просте кримінальне правопорушення має кваліфікуватись за однією статтею Особливої частини ККУ, за умови, що його вчинено особою одноособово.

Ускладнене одиничне закінчене кримінальне правопорушення характеризується ускладненням ознак об'єктивної та суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення порівняно з простим одиничним правопорушенням.

Так само, як і з простим одиничним кримінальним правопорушенням для кваліфікації ускладненого закінченого кримінального правопорушення важливим є момент закінчення правопорушення залежно від його виду.

Першим видом є триваюче кримінальне правопорушення – суб'єкт правопорушення вчиняє певне суспільно-небезпечне діяння, яке продовжується в часі протягом певного періоду. Одні науковці вважають, що воно може починатися як дією так і бездіяльністю і потім здійснюватись лише у формі триваючої бездіяльності, інші ж стверджують що може мати місце і триваюча дія.

М.І. Блум та А.О. Тилле наводячи визначення триваючого кримінального правопорушення опираються на твердження сформульоване М.Д. Шаргородським: «Триваючим кримінальним правопорушенням є такий, що вчиняється не в якийсь певний момент, а має тривалий характер. Триваюче кримінальне правопорушення характеризується безперервним здійсненням певного кримінально-протиправного діяння» [5, с. 41].

Т.Г. Черненко зазначає: «Триваючим є кримінальне правопорушення, який починається з акта протиправної дії чи бездіяльності та, не закінчуючись цим моментом, безперервно здійснюється, утворюючи кримінально-протиправний стан особи, до моменту його припинення за волею особи або всупереч їй» [6, с. 28].

Н.М. Куличенко визначає триваюче кримінальне правопорушення так: «Триваюче кримінальне правопорушення – це суспільно небезпечне діяння, яке характеризується тривалим невиконанням покладених на особу обов'язків шляхом дії (бездіяльності) протягом невизначеного часу. Триваюче кримінально-протиправне діяння визнається закінченим із моменту припинення діяння за волею особи (або всупереч їй), а також із моменту настання подій, що перешкоджають здійсненню такого діяння» [7, с. 85].

Автори даних робіт підкреслюють тривалий характер суспільно-небезпечного діяння, таким чином характеристикою даного виду кримінального правопорушення є тривалість в часі суспільно-небезпечного діяння.

Що важливо для кваліфікації – момент початку – вчинення суспільно-небезпечного діяння з якого починається «суспільно-небезпечний стан особи» та закінчення кримінального правопорушення – момент припинення «суспільно-небезпечного стану», що відбувається з об'єктивних (початок сплати правопорушником аліментів) або суб'єктивних причин (затримання правопорушника правоохоронними органами). Також для кваліфікації даного виду кримінального правопорушення важливо встановити юридичний та фактичний момент закінчення. Юридично триваюче кримінальне правопорушення закінчене з моменту вчинення суспільно-небезпечного діяння, а фактичний момент закінчення – припинення «суспільно-небезпечного стану» особи.

Допомогти кваліфікувати даний вид кримінального правопорушення дозволяє встановлення ознак умисності, а також безперервності діяння, момент його юридичного та фактичного закінчення.

Наступним видом ускладненого одиничного кримінального правопорушення є продовжуване правопорушення, що складається з двох або більше юридично тотожних діянь, розірваних між собою певним проміжком часу, які посягають на один і той самий об'єкт складу правопорушення, спричиняють єдиний суспільно-небезпечний наслідок (у випадку вчинення правопорушення з матеріальним складом), передбачені однією статтею Особливої частини ККУ та поєднані спільним умислом (конкретизованим чи неконкретизованим).

Конкретизований умисел передбачає, що кримінальне правопорушення буде завершено, коли особа вчинить останню із запланованих нею дій, якщо вона не вчинить останню із запланованих дій, внаслідок обставин, що не залежали від її волі будемо мати справу з незакінченим кримінальним правопорушенням.

Якщо умисел неконкретизований, момент закінчення кримінального правопорушення пов'язується з вчиненням останньої фактично вчиненої дії правопорушника, незалежно від того чи стала ця дія останньою внаслідок об'єктивних чи суб'єктивних обставин.

М.І. Бажанов стверджує, що початок продовжуваного кримінального правопорушення - вчинення першого із числа декількох тотожних кримінально-протиправних дій, закінченням – вчинення останнього із задуманих кримінально-протиправних дій [8, с. 19].

Що стосується змісту кримінально-протиправного наміру, то Пленум Верховного Суду України у пункті 6 постанови «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки» № 7 від 04.06.2010 р., роз'яснив, що об'єднання тотожних діянь єдиним кримінально-протиправним наміром означає, що до вчинення першого з низки тотожних діянь особа усвідомлює, що для реалізації її кримінально-протиправного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру [9].

Законодавець не визначає поняття «кримінально-протиправного наміру» при продовжуваних кримінальних правопорушеннях, однак згадує про нього в ч.1 ст.68 ККУ. При цьому визначаючи намір він не згадує у відповідній нормі про мотив та мету.

У пунктах 5 та 19 Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 роз'яснюється, що умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за пунктом 1 частини 2 ст. 115 КК за умови, що їх убивство

охоплювалось єдиним умислом винного. Кваліфікація в такому випадку не буде відрізнятися, не залежно від того чи мотив при убивстві кожного з потерпілих був однаковий чи різний. Якщо мотиви передбачені як додаткові кваліфікуючі ознаки, то і дії винного будуть кваліфікуватись за відповідними положеннями п.2 ст.115 ККУ. Якщо при вчиненні убивства винна особа керувалася кількома мотивами, вони мають бути встановлені і зважаючи на домінуючий мотив кримінально-протиправна дія кваліфікується за тим пунктом частини 2 ст. 115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами частини 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство [10].

Продовжуване кримінальне правопорушення може мати різні мотиви, але при цьому обов'язково має бути єдина мета.

Отже, продовжуване кримінальне правопорушення обов'язково має містити єдність кримінально-протиправного наміру, умислу та мети. Таку ж позицію підтримує А. П. Козлов та додає, що загальна мета у продовжуваному кримінальному правопорушенні повинна бути конкретизована за вагою, розміром, об'ємом тощо [11, с. 108]. Вказану позицію поділяють А. Зелінський, О. Дудоров, А. Козлов, П. Кривошеїн, В. Навроцький, Т. Созанський [12, с. 54].

Наступний вид ускладненого одиничного закінченого кримінального правопорушення – складене кримінальне правопорушення, яке по суті складається з двох самостійних правопорушень пов'язаних між собою умислом, кожне з яких можна кваліфікувати за окремою статтею Особливої частини ККУ, однак у зв'язку з їх органічною єдністю, типовістю, поширеністю законодавець об'єднав їх у окреме самостійне кримінальне правопорушення.

Початок вчинення кримінального правопорушення – момент вчинення одного з декількох обов'язкових діянь передбачених об'єктивною стороною складу конкретного кримінального правопорушення. Закінченим таке правопорушення вважається з моменту вчинення обох діянь передбачених диспозицією статті Особливої частини ККУ [4, с. 160]

Отже, щоб кваліфікувати суспільно-небезпечне діяння як складене кримінальне правопорушення слід встановити, що спричиняється шкода одночасно декільком об'єктам складу правопорушення; у складі об'єднано два або більше суспільно-небезпечні діяння, кожне з яких, якщо його розглядати відокремлено від інших становить собою самостійний склад кримінального правопорушення; діяння у більшості різномірні, хоча можуть бути і однорідні; кримінально протиправні діяння вчинено умисно і перебувають вони у взаємозв'язку, тобто одне діяння породжує інше, або є способом, умовою виникнення іншого.

Останній різновид ускладненого одиничного правопорушення – кримінальне правопорушення, що кваліфікується за наслідками. Внаслідок діяння особи виникає послідовне настання двох або більше суспільно-небезпечних наслідків. Один з них основний (прямий) наслідок, а інший кваліфікуючий (похідний). Прикладом кримінального правопорушення з похідними наслідками є умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК).

Для кваліфікації правопорушення, як такого, що кваліфікується за наслідками необхідно встановити, що правопорушник вчинив правопорушення з матеріальним складом, тобто вчинив суспільно-небезпечне діяння, яке спричинило послідовне настання двох суспільно-небезпечних наслідків; наявний причинний зв'язок між діянням та наслідками, а також змішана форма вини. При кваліфікації

правопорушення, треба встановити умисел, щодо основного наслідку та необережність, щодо похідного наслідку.

Закінчене одиничне ускладнене кримінальне правопорушення підлягає кваліфікації лише за однією статтею Особливої частини КК і лише у випадку його одноособового здійснення.

Одиничні кримінальні правопорушення є структурними елементами множинності (сукупності, рецидиву, повторності); мають значення при кваліфікації для відмежування множинності від одиничних кримінальних правопорушень; одиничні кримінальні правопорушення підлягають самостійній кваліфікації і за кожне одиничне правопорушення має бути призначено самостійне покарання.

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, слід сказати, що для кваліфікації закінчених кримінальних правопорушень має значення їх поділ на прості та ускладнені, а також момент їх початку та закінчення.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доп. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.
 2. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ: Атіка, 2004. 488 с.
 3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26, ст.131.
 4. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації :лекції. Харків : Право, 2018. 368 с.
 5. Блум М.И. Обратная сила закона. Москва : Юридическая литература, 1969. 136 с.
 6. Черненко Т.Г. Множественность преступлений по российскому уголовному праву : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Кемеровский государственный университет. Кемерово, 2001. 367 с.
 7. Куличенко Н.Н. Уголовно-правовая оценка единичного сложного преступления : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08«Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Омская академия Министерства внутренних дел Российской Федерации. Омск, 2006. 191 с.
 8. Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. Харьков: Право, 2000. 128 с.
 9. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки. Вісник Верховного Суду України. 2010. № 7. С. 6-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2010_7_3.
 10. Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>
 11. Козлов А. П. Учение о стадиях преступления. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 353 с.
 12. Дудоров О. Кримінально-правові проблеми множинності злочинів. Вісник прокуратури. 2010. № 9 (11). С. 50-64.
-

Кравченко О. В., Менджул К. В., здобувачі вищої освіти
1 курсу магістратури, група МКПРп-201
Науковий керівник: **Шестак Л. В.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА БЕЗКВИТКОВИЙ ПРОЇЗД В ГРОМАДСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

Необхідність побудови в Україні справедливого, неупередженого, своєчасного, доступного і, в той же час, ефективного вітчизняного правосуддя стимулює до вдосконалення адміністративного законодавства, зокрема інституту адміністративної відповідальності. Серед великої кількості адміністративних правопорушень особливої уваги заслуговують правопорушення у сфері транспорту, оскільки транспорт відіграє надзвичайно важливу роль в житті людей, чим і зумовлене провідне місце даного виду правопорушень серед інших.

На сьогодні досить недослідженою та актуальною залишається тема пасажирських перевезень та відповідальності за безквитковий проїзд. Відповідно до ст. 135 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) безквитковий проїзд пасажирів, в тому числі проїзд без реєстрації або компостування проїзного документа, а так само провезення без квитка дитини віком від семи до шістнадцяти років: у поїздах приміського, місцевого або дальнього сполучення, в автобусі приміського або районного сполучення, в автобусі міжміського і міжнародного сполучення та у міжміському електротранспорті - тягне за собою накладення штрафу в десятикратному розмірі від вартості проїзду; в міському транспорті - тягне за собою накладення штрафу в двадцятикратному розмірі від вартості проїзду; на судах водного транспорту - тягне за собою накладення штрафу в п'ятикратному розмірі від вартості проїзду [1].

В Постанові Кабінету Міністрів України №176 від 18.02.97 р., якою затверджено Правила надання послуг пасажирським автомобільним транспортом, в п. 158 зазначається, що обов'язок пасажирів автобуса мати при собі квиток на проїзд, квиток (квитанцію) на перевезення багажу або повинен в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду - зареєструвати електронний квиток. Отже, одним з основних нормативно встановлених обов'язків пасажирів є оплата проїзду, якщо відсутні документи, що підтверджують право на безкоштовний проїзд [2].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №1735 від 23.12.04 р. «Про затвердження Правил надання населенню послуг з перевезень міським електротранспортом» зазначається, якщо особу було спіймано без документа, що посвідчує право на безкоштовний проїзд, з простроченим проїздом, без талона або за будь-яких інших обставин, що дають змогу дійти висновку, що особа знаходиться в громадському транспорті без оплати проїзду, (несплата проїзду протягом однієї або більше зупинок), а так само провезення без квитка/талона дитини віком від семи до шістнадцяти років, то до такої особи мають бути застосовані заходи адміністративної відповідальності, тобто штраф передбачений ст. 135 КУпАП [3].

Доволі схоже визначено відповідальність за безквитковий проїзд в Наказі Міністерства транспорту та зв'язку України №1196 від 27.12.2006р. «Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» у разі виявлення під час перевірки у поїзді пасажирів без проїзного документа та документів, які посвідчують особу, а також документів, що підтверджують право на пільговий проїзд, пасажирів з недійсним проїзним документом,

з прізвищем та іменем (за винятком допущених описок не більше трьох знаків) у проїзному документі, які не відповідають даним документа, що посвідчує особу, він вважається безквитковим і повинен сплатити штраф та оплатити проїзд від станції посадки до станції призначення. У разі відмови від сплати штрафу та вартості проїзду пасажир повинен залишити поїзд на найближчій станції для подальшого оформлення вартості проїзду та протоколу про адміністративне правопорушення в установленому порядку із залученням представників правоохоронних органів. Також, в кожному місті є Правила користування міським громадським транспортом, які складені на підставі нормативно-правових актів зазначених вище та містять ідентичні положення, що стосуються безквиткового проїзду [4, 5].

На сьогодні, відповідно до ст. 222 адміністративне правопорушення передбачене ч.2 ст. 135 КУпАП розглядається органами Національної поліції. І відразу постає питання до законодавця – чи існує взагалі ч. 2 ст. 135 КУпАП? Проаналізувавши дану статтю, доходимо висновку, що такої частини не існує, і тому, відповідно, органи Національної поліції не в праві притягувати до адміністративної відповідальності за безквитковий проїзд. Це питання є невирішеним на даний час, і ми пропонуємо внести зміни до ст. 135 КУпАП, зазначивши частини цієї статті, що буде підставою можливості притягнення особи, яка порушила законодавство у сфері безквиткового проїзду органами Національної поліції до адміністративної відповідальності [1].

Чітка вказівка щодо органів, які мають право розглядати адміністративні правопорушення за безквитковий проїзд та накладати стягнення є в ст. 229 КУпАП. Такими органами є органи автомобільного транспорту та електротранспорту, а особами, які діють від імені вище зазначених органів є керівник перевізника, який в установленому законодавством порядку надає транспортні послуги, його заступники та контролери. З даної статті ми бачимо, що кондуктори та водії не мають права накладати штрафи.

Щодо процедури складання протоколу за адміністративне правопорушення безквиткового проїзду, то в ст. 258 КУпАП чітко зазначено, що не складається протокол, зокрема за адміністративне правопорушення передбачене ст. 135 КУпАП, якщо особа не оспорує допущене порушення і адміністративне стягнення, що на неї накладається. Хоча процедури стягнення штрафу за безквитковий проїзд кодекс та закони не містять, втім можна визначити, що в разі оспорування адміністративного правопорушення та адміністративного стягнення, посадова особа має скласти протокол про адміністративне правопорушення.

Досить частими є випадки коли контролер виписує штраф «зайцю» на підставі правил перевезення пасажирів затвердженого міською радою, які містять положення, що відрізняються від визначених у КУпАП, однак дана діяльність є незаконно, адже лише на підставі ст. 135 КУпАП має регулюватись процедура стягнення штрафу за безквитковий проїзд.

Проблемним питанням є доставлення правопорушника до поліції, якщо він демонструє непокору, внаслідок чого неможливо скласти адміністративні матеріали на місці вчинення правопорушення, оскільки за ст. 262 КУпАП ніхто не має права затримувати або в інший спосіб обмежувати волю особи, крім поліцейського або члена громадського формування з охорони громадського порядку. Вище ми вже зазначили, що працівники правоохоронних органів не вправі притягувати особу до адміністративної відповідальності за безквитковий проїзд в зв'язку з колізією законодавства, при цьому якщо поліцейського чи члена громадського формування поруч немає, ніхто інший не має права затримувати особу-правопорушника, оскільки тут може йти мова про позбавлення волі (ст. 146 Кримінального кодексу України).

«Громадським» таке затримання не може бути, оскільки воно застосовується в окремих випадках лише щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення [6].

На основі вищезазначеного можна сказати, що контролер не може затримувати безбілетника та/або утримувати його до приїзду поліції. При цьому громадянин має право вийти з транспорту та не зобов'язаний чекати на поліцію.

Розглянувши національний механізм відповідальності за безквитковий проїзд ми б хотіли звернути свою увагу на досвід зарубіжних країн щодо даної теми.

Розглянемо на прикладі декількох країн відповідальність за безквитковий проїзд у громадському транспорті. У Польщі, діє досить цікава система міського транспорту. Лінії громадського транспорту Варшави розбиті на 2 зони. 1 зона - це проїзд у місті; 2 зона - це проїзд на околицях міста. Всі перевезення здійснюються за допомогою проїзного квитка. В залежності від виду квитка і в якій зоні він застосовується визначається кількість можливих поїздок, в межах міста чи за його межами буде відбуватись поїздка та час, протягом якого той чи інший квиток є дійсним. Навіть є квиток вихідного дня, який дозволяє здійснювати необмежену кількість поїздок від 19.00 п'ятниці до 8.00 понеділка.

Та трапляються випадки коли особа намагається проїхати на громадському транспорті не заплативши за проїзд. І за це правопорушення у Польщі передбачені штрафи. Розміри штрафів визначають так: 1) за проїзд без відповідного документа (квитка або проїзного) штраф є 38 кратною ціною звичайного одноразового пересадочного квитка чинного в зоні 1 і 2 - 266.00 zł (2041 грн); 2) за проїзд без документа, що підтверджує право на пільговий чи безкоштовний проїзд є 28 кратною ціною звичайного одноразового пересадочного квитка чинного в зоні 1 і 2 – 196,00 zł (1504 грн.). Навіть передбачено штраф за вимушену зупинку або зміну маршруту транспортного засобу без поважної причини, який є 100 кратною ціною звичайного одноразового пересадочного квитка чинного в зоні 1 і 2 – 700,00 zł (5371 грн.). Для порівняння, в Україні штраф за безквитковий проїзд в міському транспорті встановлюється в двадцятикратному розмірі від вартості проїзду (для Чернігова – 120 грн.). Оплатити штраф можна відразу на місці або в пункті ЗТМ (транспортна система Варшави). У Варшаві також передбачено, якщо на момент перевірки у особи при собі не виявилось дійсного проїзного документа та їй виписали штраф, протягом 7 днів вона може звернутися в один з пунктів ЗТМ і оскаржити його, пред'явивши діючий на день і час штрафу проїзний документ [7].

Транспортна система Чехії є дуже розвиненою. Вона зручна як для місцевих жителів так і для туристів, які можуть комфортно пересуватися на автобусі, трамваї, метро, фунікулері. Зручність полягає в тому, що на території Чехії впроваджено єдиний квиток на всі види громадського транспорту, вартість якого залежить від часу дії та категорії квитків. Особами, які перевіряють наявність білету є контролери. Найрідше вони зустрічаються в автобусах та трамваях, найчастіше в метро. Штраф за безквитковий проїзд в Чехії становить 850 крон (1100 грн.), при умові що оплата штрафу відбувається на місці. Ситуація буде більш сумною, коли випишуть квитанцію на оплату штрафу. В такому випадку штраф буде сягати 1600 крон (2069 грн.) [8].

У Німеччині, якщо Вас спіймають за безквитковий проїзд, існує можливість притягнення до кримінальної відповідальності, і це не жарти. Згідно зі статтею 265-а Кримінального кодексу ФРН, подібне «навмисне ухиляння від сплати за користування завідомо платною послугою», може каратися ув'язненням терміном до одного року. Звісно, притягнення до кримінальної відповідальності настає не за першу спробу проїхати безкоштовно. В більшості випадків накладається штраф у розмірі 60€, але якщо особу буде спіймано декілька разів протягом короткого часу то сума штрафу підвищується. Взагалі, дуже рідко справи про безквитковий проїзд доходять до суду і

особа отримує покарання у вигляді позбавлення волі. Але можливість настання такого виду покарання стимулює людей перш за все подумати, якими наслідками може обернутися на перший погляд таке незначне правопорушення. У Римі штраф за безквитковий проїзд встановлюється у розмірі понад 100€, а у Брюсселі - 200€ [9].

У всіх розглянутих нами країнах основним покаранням за безквитковий проїзд, так званий проїзд «зайцем», є накладення штрафу. Сума штрафів може залежати від виду квитка, його терміну та ін. особливостей. В українському законодавстві таких особливостей не зазначено. Спираючись на практику зарубіжних держав, на наш погляд, було б доречно впровадити в національне законодавство накладення суми штрафу, залежно від виду громадського транспорту в якому було здійснено адміністративне правопорушення Також позитивним кроком стало б і введення єдиної бази осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності за безквитковий проїзд, щоб в подальшому відбувалось підвищення розміру штрафу для такої категорії правопорушників.

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, можна дійти висновку, що існує досить багато проблемних питань пов'язаних з притягненням особи правопорушника до адміністративної відповідальності за ст. 135 КУпАП. Так, наприклад, внаслідок колізії законодавства органи Національної поліції не мають права штрафувати за безквитковий проїзд, існують випадки, коли особу притягають до відповідальності безпосередньо водії та кондуктори, які не мають на це законних повноважень. Крім того, нерідко виникають ситуації затримання цими особами або контролером громадян на місці вчинення правопорушення, що прямо заборонено законом. Основним видом покарання за даний вид правопорушення в Україні є штраф, як і в більшості зарубіжних країн. У розглянутих нами країнах штраф застосовується відповідно до особливостей вчиненого правопорушення. Так як в нашому законодавстві зазначено лише те, що штраф за безквитковий проїзд у міському транспорті накладається у двадцятикратному розмірі, ми пропонуємо здійснити підвищення сум штрафу залежно від того вчинила особа таке діяння вперше чи вчиняє регулярно та саме в якому громадському транспорті відбулося адміністративне правопорушення. І щоб легше було отримувати інформацію про «безбілетників-рецидивістів» доцільним буде ввести в дію Єдину базу осіб, які притягуються до відповідальності за ст. 135 КУпАП.

Український законодавець досі не декомунізував величезну кількість нормативно-правових актів, зокрема і КУпАП, що потребує негайного вдосконалення, адже громадяни майже кожного дня користуючись громадським транспортом повинні чітко знати свої права, а контролери, кондуктори та поліцейські повинні виконувати свої обов'язки та не порушувати права громадян.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство із змінами та допов. на 29.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення - 4.12.2020)
2. Постанова Кабінету Міністрів України №176 від 18.02.97 р. Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-97-п#Text>. (дата звернення - 4.12.2020)
3. Постанова Кабінету Міністрів України №1735 від 23.12.04 р. «Про затвердження Правил надання населенню послуг з перевезень міським електротранспортом». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1735-2004-п#Text>. (дата звернення - 4.12.2020)
4. Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України №1196 від 27.12.2006р. «Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти

залізничним транспортом України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07/conv#n1309>. (дата звернення - 4.12.2020)

5. Правила користування міським електричним транспортом в місті Чернігові. URL: <https://чту.укр/pravyula/>. (дата звернення - 5.12.2020)

6. Боротьба з «зайцями» в громадському транспорті. До чого тут поліція та права громадян. URL: <https://umdpl.info/news/borotba-z-zajtsyamy-v-gromadskomu-transporti-do-chogo-tut-politsiya-ta-prava-gromadyan/>. (дата звернення - 5.12.2020)

7. Міський транспорт у Варшаві: квитки й штрафи за безквитковий проїзд. Polska praca 2017. URL: <https://polskapraca.in.ua/articles/miskiy-transport-u-varshavi-kvitki-y-shtrafi-za-bezkvitkoviy-proizd/> (дата звернення - 5.12.2020)

8. Як придбати квиток чи проїзний на транспорт у Чехії: Контролери та штрафи за безквитковий проїзд URL: <https://migrant.biz.ua/chexiya/transport-cz/iak-prydbaty-kvytok-abo-proiznyj.html> (дата звернення - 6.12.2020)

9. Чому в Німеччині «кидають за ґрати пасажирів без квитка» URL: <https://www.dw.com/uk/a-51435871#:~:text> (дата звернення - 6.12.2020).

Крес Н. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу
група КЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: kres_natalia@ukr.net

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ СРСР 1936 РОКУ

Конституція СРСР 1936 р. в офіційних доктринах пропагувалась, як «конституція соціалізму, що переміг» або «сталінська конституція», була опублікована на другий день після її прийняття на VIII Всесоюзному з'їзді Рад 5 грудня 1936 р.. Проект конституції був надрукований загальним тиражом близько 10,5 млн. екземплярів, виданий окремими брошурами близько 60 млн. примірників на 100 мовах народів СРСР. Публікація такого проекту та його всенародне обговорення мало глобальне всенародне значення, яке викликало у громадян СРСР відчуття своєї «демократії».

Як сказав французький письменник – демократ Ромен Роллан: «Эта Конституция покажет всему миру, что СРСР окончательно победил косные силы, оставшиеся от старого строя. Это – установление настоящей демократии, которая может существовать только в бесклассовом обществе...». На противагу такій довірі, інформація, яка розміщувалась в буржуазній пресі, ставила за мету зганьбити проект Конституції (особливо ту частину, де визначалась пріоритетна роль Комуністичної партії).

Конституція містила 13 глав, представляючи собою яскраву модель соціалізму. Вона являла собою документ, який характеризувався всеосяжністю форм та змісту, в цілому відповідаючи засадам демократії.

Основою Конституції 1936 р. були принципи, що історично склались ще на початкових етапах еволюції Соціалістичної влади. Проблема відсутності регламентації суспільного ладу в попередніх Конституціях СРСР була вирішена, адже в новій Конституції даному питанню спеціально була присвячена перша глава.

Вперше було закріплено місце партії в політичній системі соціалістичної республіки, стаття 126 Конституції СРСР 1936 р. регламентує партію як: «руководящее ядро всех организаций трудящихся, как общественных, так и государственных». Тобто

Комуністична партія виступає, як єдине керівництво всіх організацій трудящих, на що особливо звернула увагу буржуазія.

В якості політичної основи Конституція СРСР закріплювала «социалистическую систему хозяйства и социалистическую собственность», а в якості економічної основи виступали Ради депутатів трудящих. Хоча, на противагу буржуазним думкам, перемога соціалізму не означала повну ліквідацію приватної власності, Конституція в певній мірі допускала, але при визначених умовах: ця власність повинна бути дрібною, а в її основі повинен лежати особиста праця. Але інші конституційні положення містили норми про повалення влади поміщиків та капіталістів та встановлення диктатури пролетаріату. Саме ці положення закріпили остаточну перемогу соціалізму.

Не менш важливим аспектом Конституції СРСР 1936 р., є факт збереження і розвитку принципу виборності всіх органів влади, як місцевих так і вищих. Хоча виборче право піддалось суттєвим змінам, за Конституцією права обирати позбавлялись «только умалишенные и лица, осужденные судом».

Нормативний акт СРСР 1936 р. ввів прямі вибори до всіх ланок Рад – від сільрад до Верховної Ради. Результатом такої реформи став більш тісний зв'язок трудящих з органами влади (по меншій мірі, народ так вважав).

Конституція СРСР 1936 р. суттєво змінила порядок організації виборів – з виробничо-територіального до територіального принципу.

Принцип таємного голосування оголошений як один з найважливіших (стаття 140). Активним виборчим правом могли користуватись всі повнолітні (18 років) дієздатні особи без будь-яких видів дискримінації: за ознакою статі (щодо гендерної рівності, соціалістичне право від самого початку виходило з принципів рівності чоловіка і жінки. У ст. 122 Конституції СРСР зазначалось: «Женщинам в СССР предоставляется равные права с мужчиной во всех областях деятельности»), національними ознаками, віросповіданням та ін. Голос кожного громадянина зрівнювався з силою голосу іншого, не залежно від місця проживання або класової ознаки.

Характерним положенням Конституції 1936 р. було збільшення спектру прав громадянина в соціально-економічному аспекті: право на працю (ст. 118). При стрімкому розвитку політики індустріалізації на зміну безробіттю в країні прийшла проблема нестачі робочої сили та кваліфікованих кадрів; право на відпочинок (ст. 119) Конституція проголосила тільки після повної перемоги соціалізму; право на соціальне та матеріальне забезпечення за віком та в разі втрати працездатності (ст. 120); право на освіту, особисту недоторканість (ст. 127: «никто не может быть подвергнут аресту иначе как по постановлению суда или с санкции прокурора») та ін.

Щодо суспільно-політичної системи, Конституція регламентувала свободу слова, дружу, мітингів, зборів, право на захист в судді та ін.

Найвищою судовою інстанцією визначався Верховний Суд. Конституція закріплювала положення щодо суду та прокуратури. За статтею 102 Конституції СРСР: «Правосудие в СССР осуществляется Верховным Судом СССР, Верховными Судами союзных республик, краевыми и областными судами, судами автономных республик и автономных областей, окружными судами, специальными судами СССР, создаваемыми по решению Верховного Совета СССР, народными судами». За ст. 113, діяльність прокуратури регламентувалась Конституцією, як вертикальна система підпорядкування.

До Основного Закону також були додані деякі нові зобов'язання громадян СРСР. Одним із них – було «беречь и укреплять социалистическую собственность», але суть даного положення порівняно з попередніми Конституціями суттєво збільшилась адже соціалістична власність стала основою загального соціальної системи господарства.

Ст. 130 зобов'язує громадян СРСР «соблюдовать Конституцию, исполнять законы, честно относиться к общественному долгу, уважать правила социалистического общества». Але загалом, Конституція 1936 р. не покладала на громадян якихось нових або додаткових зобов'язань, вона вважала конституційними ті обов'язки, які вже існували та повинні виконуватись громадянами СРСР. Слід також зазначити, що одним з провідних обов'язків громадянина Конституція СРСР визначала службу в Червоній Армії і захист Вітчизни.

Підкреслення та закріплення Конституцією основних прав та свобод створило своєрідну ілюзію «демократичного суспільства», але фактично такі дії виявили всю фальш та неправдивість радянської тоталітарної системи.

Отже, прийняття Конституції 1936 р. стало світовою історичною подією всесвітнього значення. Не дарма Голова Всесвітньої федерації профспілки Джузеппе ді Вітаріо зазначав: «Нікогда ни одна конституция, ни какой – либо другой официальный документ какого – либо государства не имели и ничтожной доли той популярности, которой пользовалась Конституция СРСР 1936 года». В ній були наявні як нововведення, так і поліпшення існуючих законів. Зміст Конституції був відомий кожному (громадяни з усіх частин СРСР знали її краще ніж ту, що діяла на території їх федерацій), така масштабність свідчить про наявність демократичних засад функціонування держави. Тривале використання Конституції показало її всеосяжність у різних формах та сферах суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Кукушкин Ю.С., Чистяков О.И. Очерк истории Советской Конституции. М.: Политиздат, 1980. 160с.

2. Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21STR=Konstitutsiya_Srsr_1936 (дата останнього звернення 11.12.2020 р.)

Кривенко В. О., студентка 4 курсу, група СР-171

Науковий керівник: **Чічкань М. В.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: vladakrivenko7@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Формування ефективної системи соціального захисту учасників бойових дій є однією з актуальних проблем сьогодення. Розширення кола осіб, які відносяться до учасників бойових дій, що пов'язано з антитерористичною операцією (п. 19-23 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»), підкреслює необхідність та важливість дослідження даного питання.

Метою дослідження є окреслення нормативно-правових засад та деяких проблемних аспектів соціального забезпечення учасників бойових дій в Україні.

Дослідженню цього питання присвятили свої роботи такі вчені, як І. Дацюк, О. Кондратенко, М. Кравченко, А. Кириченко, Д. Чижов, В. І. Алещенко, Є. Гордієнко, В. В. Балабін, О. С. Верба, М. І. Карпенко, В. І. Пашинський та інші.

Згідно із діючим Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», **учасниками бойових дій** є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час.

У системі соціального забезпечення учасників бойових дій чільне місце посідають пільги, які перелічені у статті 12 вищезазначеного закону, та які можна згрупувати за певними сферами суспільного життя:

Так, у сфері охорони здоров'я передбачається надання таких пільг: безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів; першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів); безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування; користування при виході на пенсію (незалежно від часу виходу на пенсію) чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи; щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів; першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація; позачергове обслуговування закладами та установами, що надають соціальні послуги з догляду. У разі неможливості здійснення такого обслуговування закладами соціального захисту населення відшкодовуються витрати, пов'язані з доглядом за цим ветераном війни, в порядку і розмірах, встановлених чинним законодавством;

У сфері житлово-комунального господарства це, зокрема, такі пільги: 75-процентна знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю); 75-процентна знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленням балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання; 75-процентна знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення; позачергове користування всіма послугами зв'язку та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата у розмірі 20 процентів від тарифів вартості основних та 50 процентів - додаткових робіт). Абонементна плата за користування телефоном встановлюється у розмірі 50 процентів від затверджених тарифів;

Щодо зайнятості, то у цій сфері надаються наступні пільги: виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи; використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік; переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємства, установи, організації; зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства;

У сфері житлового забезпечення виділяють: першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб та забезпечення їх паливом; одержання позики на будівництво, реконструкцію або

капітальний ремонт жилих будинків і подвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також позики на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва; першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів по будівництву та експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва і садових будинків;

Стосовно освітньої сфери, то тут притаманні такі пільги: учасникам бойових дій на території інших держав надається переважне право на вступ до закладів вищої, фахової передвищої освіти, право на позаконкурсний вступ до закладів професійної (професійно-технічної) освіти і на курси для одержання відповідних професій; держава забезпечує учасникам бойових дій та їх дітям, у тому числі дітям, які навчаються за денною формою навчання у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, - до закінчення такими дітьми закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, державну цільову підтримку для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти у державних та комунальних закладах освіти у вигляді: повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти, соціальної стипендії, безоплатного забезпечення підручниками, безоплатного доступу до мережі Інтернет, систем баз даних в закладах освіти;

У сфері транспорту пільгове забезпечення виявляється у: безплатному проїзді усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрішньорайонних, внутрішньо- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду - також електронного квитка, який видається на безоплатній основі; безплатному проїзді один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, незалежно від наявності залізничного сполучення, або проїзду один раз на рік (туди і назад) вказаними видами транспорту з 50-процентною знижкою [1].

Однак, на наш погляд, деякі з вищезазначених пільг мають особливо важливе значення для учасників бойових дій. Перш за все, це забезпечення житлом. На сьогоднішній день в Україні існує Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей, але внаслідок хронічного недофінансування ефективність зазначеної програми як інструменту вирішення житлових проблем військовослужбовців є вкрай низькою [2, с. 69].

Іншою не менш важливою потребою в Україні, на думку В. С. Бастричева є створення єдиного реєстру учасників АТО, який би дозволяв прорахувати загальний обсяг необхідних ресурсів (допомоги) в масштабі держави, регіону, скоординувати дії державних та громадських організацій, ефективно перерозподілити наявні ресурси та забезпечити адресну допомогу у соціальному захисту учасників АТО та їх сімей [2, с. 68].

Також слід зупинитися на ще одній актуальній проблемі – створенні інформаційних «Центрів допомоги учасникам антитерористичної операції», куди міг би звернутися будь-який учасник АТО для отримання вичерпної інформації про власні права та пільги, визначені, як чинним законодавством України, так і рішеннями органів місцевого самоврядування. Однак, можна зазначити, що джерелом найповнішої

інформації про права та пільги, на жаль, є друзі, бойові побратими, які раніше пройшли шлях їх реалізації та поділилися своїм досвідом, і засоби масової інформації, але не представники державних установ і громадських організацій [2, с. 67-68].

На думку Є.П. Гордієнко законодавчого врегулювання потребує така низка питань:

- захист прав, грошове забезпечення та визначення механізму компенсаційних виплат родинам у разі загибелі учасника бойових дій;
- страхування життя та здоров'я військовослужбовців;
- затвердження програм медичної та психологічної реабілітації учасників бойових дій;
- реформування системи пільгового забезпечення;
- запровадження дієвої системи кредитування житла [3, с. 120].

Підсумовуючи вище зазначене можна дійти висновку, що на сьогодні держава сформувала певну нормативно-правову основу соціального забезпечення стосовно учасників бойових дій. Однак, і досі залишається ряд неврегульованих питань, які мають велику суспільну вагу. Слід пам'ятати, що недостатній рівень соціального забезпечення військовослужбовців знижує мотивацію, породжує невдоволення та негативно позначається на якісному складі війська, тому вирішення цих питань вимагає консолідованої позиції всіх гілок та рівнів влади.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» №3551-ХІІ, 22.10.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#n46>.

2. Бастричев В. С. Проблеми соціального захисту учасників антитерористичної операції/ В. С. Бастричев // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». — Хмельницький, 2017. — № 14. — С.66–70.

3. Гордієнко Є. П. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій / Є. П. Гордієнко // Ефективність державного управління. - 2018. - Вип. 1. - С. 117-125.

Крістева Е. А., аспірантка

Науковий керівник: **Ільєва Н. В.**, к.ю.н, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна)
e-mail: ella.kristeva@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СКЛАДАЮТЬ ПРЕДМЕТ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ

Сьогодні відомості, факти, інформація розповсюджується завдяки швидкому розвитку людства, доступу суспільства до всесвітньої мережі Інтернет, мобільному зв'язку, використанню сучасних технічних пристроїв – все це становить складність у контролі поширення та передачі інформації. Тому, дуже гостро стоїть проблема захисту таємної інформації, оскільки являє собою цінний складник професійної діяльності сучасного суспільства. Вважаємо, інформація стала основним компонентом життя сучасного суспільства, метою та наслідком його діяльності. Процес створення, накопичення, збереження, передачі та обробки інформації є головними елементами на шляху правомірного використання будь-яких відомостей.

Представники інформаційно-правової науки здійснюють свої дослідження в цьому напрямку, зокрема А. І. Марущак вважає, що: «таємна інформація - це відомості, що становлять державну або іншу передбачену законом таємницю (нотаріальну, банківську, комерційну, службову, професійну, адвокатську, тощо), розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі» [1, с. 134].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації», «таємна інформація – інформація, доступ до якої обмежується, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю» [2, ст. 8].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», – «це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані в порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою» [3, ст. 1].

В. М. Парасюк зазначає: «нотаріальна таємниця, поряд із адвокатською, банківською та медичною відноситься до різновидів професійної таємниці. Як відомо, професійна таємниця - це матеріали, документи, інші відомості, якими користується особа в процесі виконання своїх професійних обов'язків, які забороняється розголошувати у будь-якій формі» [4, с. 182].

Через високу зацікавленість та інтерес, щодня нотаріальна таємниця привертає до себе підвищену увагу злочинного світу, маючи на меті вивідати секрети нотаріального провадження для своїх корисних цілей. Збереження професійної таємниці є одним з елементів обов'язків нотаріуса. Згідно Закону України «Про нотаріат», «нотаріус та особи, яким надано право вчиняти деякі нотаріальні дії, а також помічник нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась» [5, ст. 8].

Я. Д. Скиба наголошує, що «сьогодні органи державної влади, взаємодіючи із зовнішнім середовищем (громадянами і підприємницькими структурами), отримують значну кількість інформації з обмеженим доступом, яку повинні зберігати у відповідному режимі. До неї належать персональні дані, інформація, яка складає комерційну, банківську, професійну таємницю» [6, с. 12].

Розголошення нотаріальної таємниці у правовій державі неприпустимо та карається законом. Водночас, з цього правила є винятки та обмеження, тому що в процесі взаємодії між суб'єктами нотаріальних правовідносин часто виникають особливі ситуації та випадки, коли одна особа повинна ділитися з іншою особою інформацією. Треба зазначити, що розголошення нотаріальної таємниці можливе і не тягне за собою жодної відповідальності для нотаріуса лише за умови її розголошення правомірно, тобто належному суб'єкту і лише щодо певного виду інформації та обсягу відомостей.

На думку В. В. Баранкової: «досить часто виникають складнощі щодо визначення обсягу та меж нотаріальної таємниці у випадках, коли нотаріальна дія є багатосуб'єктною, і у ній беруть участь декілька особисто зацікавлених осіб (найчастіше це стосується спадкових справ, де на спадкову масу претендують декілька спадкоємців). З одного боку, необхідність дотримання нотаріальної таємниці має забезпечуватися щодо кожної із зацікавлених осіб, але поряд з цим з іншого - кожному зацікавленому учаснику нотаріальної дії так само має бути забезпечено можливість ознайомлюватися з матеріалами нотаріальної справи. Це означає, що не можуть

становити нотаріальну таємницю для всіх учасників нотаріальної дії такі обставини, що визначені законом як підстави для реалізації спадкових прав: наприклад, склад спадкового майна або підстави спадкування» [7, с. 192].

Треба підкреслити, що Законом України «Про нотаріат» передбачено розкриття відомостей на письмову вимогу певного чітко визначеного кола осіб. У випадку надання інформації, яка становить предмет нотаріальної таємниці, на запит чи за заявою перелічених осіб має місце її правомірне використання.

Отже, згідно ст. 8 Закону України «Про нотаріат» «правом на отримання від нотаріуса інформації, відомостей про вчинені нотаріальні дії та деяких інших документів наділені: фізичні та юридичні особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії; у разі смерті особи - її спадкоємці; у разі визнання особи безвісно відсутньою - опікун майна такої особи; витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту - тільки заповідач, а після смерті заповідача - будь-яка особа, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів); суд, органи прокуратури, органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органи досудового розслідування; органи доходів і зборів; орган державної виконавчої служби або приватний виконавець; Міністерство юстиції України» [5, ст. 8].

Як бачимо, законодавець прописує норми, якими зобов'язує нотаріуса співпрацювати з уповноваженими органами, видаючи в установленому законом порядку необхідні довідки. По суті виходить, що нотаріус і так, без спеціального рішення суду повинен видати документи на письмову вимогу уповноваженого органу. Але де межа, яку не повинен переступити нотаріус, щоб не порушити нотаріальну таємницю, слід більш детально розглянути це питання.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться в провадженні цих органів, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу, а також на обґрунтовану письмову вимогу державного виконавця, приватного виконавця за виконавчим провадженням з обов'язковим зазначенням номера виконавчого провадження та реквізитів виконавчого документа, на підставі якого здійснюється виконавче провадження [5, ст. 8].

З викладено вище бачимо, що нотаріус зобов'язаний задовольнити таку письмову вимогу за умови, якщо вона обґрунтована. Тобто законодавець надав нотаріусу право оцінювати, обґрунтованою є вимога вказаних органів чи ні. Отже, реалізувавши це право, нотаріус має й інше право, похідне від вищезазначеного, а саме: право відмовити у наданні відповідної довідки про вчинені нотаріальні дії та інших документів, якщо вважатиме, що письмова вимога є необґрунтованою.

На нашу думку, важливим недоліком є відсутність строку, протягом якого нотаріус зобов'язаний надати такі довідки. Цю прогалину необхідно усунути, встановивши десятиденний строк для надання вищевказаних довідок. На вимогу Міністерства юстиції України з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами.

Згідно ст. 8-1 Закону України «Про нотаріат» держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності. Будь-яке

втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкодження виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, у тому числі вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства [5, ст. 8-1].

Обшук, виїмка, огляд робочого місця (контори) провадяться на підставі та в порядку, встановленому законом. Вилучення (виїмка) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому цим Законом, а також печатки нотаріуса не допускається. Такі реєстри нотаріальних дій, документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду. Щодо практики сучасності доцільно відзначити, що, безумовно, є деякі нюанси, наприклад, коли звертаються слідчі з представленням про надання тимчасового доступу до нотаріальних документів, іноді виникають труднощі. За законом нотаріус зобов'язаний протягом 10 днів надати доступ їм до цих документів. Якщо у слідчого є матеріали, які доводять, що та чи інша угода або нотаріальна дія були зроблені на підставі підроблених документів, виникає необхідність в призначенні експертизи - наприклад, для того, щоб з'ясувати справжність підпису в журналі реєстрації. Суд повинен дати дозвіл на вилучення цього журналу і направити його на експертизу. У таких випадках суд стикається з проблемою, тому що в цьому журналі зареєстровані всі нотаріальні дії щодо інших людей, а нотаріус зобов'язаний зберігати таємницю і не має права надати журнал. Як бути в такому випадку, адже експертизу необхідно провести? Отже, Закон дозволяє розкривати нотаріальну таємницю в рамках зареєстрованого провадження, якщо з'ясується, що мала місце підробка, фальсифікація або інше зловживання. Слідчі звертаються з поданням, і суд дає необхідні дозволи. Потім слідчий йде до нотаріуса, і користуючись тимчасовим доступом, вилучає необхідні документи. Обмежень немає, головне - мотивоване і ґрунтовне уявлення про те, що той чи інший документ може стати доказом у справі.

Як висновок необхідно зазначити, що нотаріус щоденно під час вчинення нотаріальних дій спілкується з величезною кількістю осіб і незалежно від його волі та бажання стає свідком розголошення особистої інформації та багатьох фактів із їх приватного життя. Нотаріусу надаються відповідні документи, які також містять певні відомості, які не можна розкривати, бо це нотаріальна таємниця. Власне таємниця нотаріальної діяльності, у тому числі і нотаріальної дії, має забезпечити недоторканість приватного життя громадян, які звертаються до приватного нотаріуса. Отже, правомірне використання відомостей, що складають предмет нотаріальної таємниці підкріплює довіру громадян до нотаріату та є одним із важливих правил діяльності самого нотаріуса, що забезпечує його авторитет, професійну повагу і перешкоджає виникненню негативних наслідків для осіб, які звернулися до нотаріуса.

Список використаних джерел

1. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. 532 с.
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 15.12.2020).
3. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 15.12.2020).

4. Парасюк В. М. Нотаріальна таємниця: окремі спірні питання. *Митна справа*. Київ, 2010. № 6. С. 182-185.

5. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. Дата оновлення: 01.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 15.12.2020).

6. Скиба Я. Д. Теоретичні підходи до обґрунтування співвідношення службової інформації та службової таємниці. *Митна справа*. Київ, 2012. № 4 (82). С. 12.

7. Баранкова В. В. *Поняття та межі нотаріальної таємниці. Мала енциклопедія нотаріуса*. Київ, 2017. № 4. С. 192-219.

Крошка І. С., здобувач вищої освіти 2 курсу, група АЮ-191
Науковий керівник: **Кочина О.С.**, к.ю.н., доцент кафедри цивільного,
господарського права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: ira12200012@gmail.com

НАСЛІДКИ СПЛИВУ СТРОКІВ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

Дотримання особою строку позовної давності, передбаченого цивільним законодавством, суттєво впливає на ефективність вирішення цивільних справ у судовому порядку. Якщо особа не звернулася до суду з позовом про порушення власного права у термін, визначений законом, то вона втрачає можливість обов'язкового захисту свого права. Тому досить важливою проблемою є з'ясування наслідків спливу строків позовної давності.

Питання правових наслідків спливу строків позовної давності стало предметом дослідження таких науковців, як П.Д. Гуйван, К.Р. Петренко, В.А. Романюк, В.І. Цікало та інших.

В силу ст. Цивільного кодексу (далі - ЦК) України позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу [0]. Тобто, у межах цього часу від моменту порушення права особа має право подати позов до суду з вимогою про захист цивільних прав. Загальна позовна давність складає три роки, проте у деяких випадках може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною, встановленою ЦК України.

На думку П. Д. Гуйвана, з матеріально-правової точки зору порушене право особи не може бути захищене шляхом застосування державного примусу, у випадку, якщо особа пропустила строк на пред'явлення позову. Він звертає увагу на те, що упродовж свого перебігу позовна давність може зупинитися або перериватися за наявності встановлених для цього обставин, і це впливає на її загальну тривалість від початкового до кінцевого терміну шляхом подовження. [0, с. 157].

Слід погодитися з цією позицією, адже у разі, коли суд встановить, що позовну давність було перервано або зупинено, він мусить перерахувати тривалість позовної давності, і якщо позов пред'явлено в межах часу до її закінчення, захистити право особи у разі його порушення, тому що позов вважатиметься таким, що був поданим своєчасно.

К. Р. Петренко наголошує, що позовна давність не може бути поновлена в разі її спливу, однак для позовної давності існує виняток, який може поширити її дію за межами встановленого законом строку [0, с. 75]. Так, справді, відповідно до ч. 5 ст. 267 ЦК при визнанні судом поважними причини пропусчення позовної давності, порушене

право підлягає захисту. До таких причин можуть бути віднесені обставини, які унеможливили звернення особи до суду у період дії строку позовної давності і які не залежали від волі особи. Наприклад, підтверджене документально тяжке захворювання особи або її тривала відсутність у місці постійного проживання тощо.

Ст. 267 ЦК України прямо вказує на наслідки спливу строків позовної давності і зазначає, що особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності. Заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності. Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові. Якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту.

Виходячи із цього положення, можна виокремити такі наслідки спливу строку позовної давності: виконання зобов'язання не є підставою для повернення виконаного і не залежить, чи знала особа у момент його виконання про сплив строку позовної давності чи ні; суд зобов'язаний прийняти позов про захист цивільного права чи інтересу незалежно від спливу позовної давності; суд зобов'язаний застосувати позовну давність лише за заявою сторони у спорі і така заява має бути подана до суду до винесення судового рішення; подання стороною заяви про сплив строку давності є підставою відмови у позові; суд може визнати поважними причини пропущення строку позовної давності, проте перелік таких обставин не зазначений.

В. А. Романюк звертає увагу на те, що необхідно розмежовувати сплив позовної давності та наслідки її спливу. Фактичне настання позовної давності, а саме момент її спливу, не породжує жодних юридичних наслідків. Юридично позовна давність настає з моменту застосування її судом на підставі заяви відповідача, і лише з цього моменту можуть наставати наслідки її застосування [0, с. 44]. Тобто сплив строку позовної давності не впливає на захист порушеного права, проте тільки з цього моменту існує ймовірність втрати особою права на примусове здійснення свого порушеного права в майбутньому. Сплив строку позовної давності позбавляє сторону можливості вимагати примусового здійснення права через суд, але не позбавляє права звернутися за захистом до суду взагалі, оскільки для подачі позовної заяви до суду про захист порушеного інтересу чи права законодавством ніяких строків не встановлено.

В. І. Цікало зазначає, що положення про правові наслідки спливу позовної давності можуть застосовуватися лише у тих випадках, коли буде доведено існування самого суб'єктивного цивільного права і факт його порушення або оспорювання. Якщо у процесі розгляду справи буде встановлено, що у позивача немає суб'єктивного права, про захист якого він просить, або ж воно не було порушеним чи оспорюваним, суд повинен відмовити в позові не через те, що був пропущений строк позовної давності, а через безпідставність матеріально-правової вимоги [0, с. 38]. Тобто, якщо у особи відсутнє право, захист якого вона вимагає, суд зобов'язаний відмовити в позові на цій підставі.

Отже, проаналізувавши праці вчених, які досліджували проблему строку позовної давності, можна дійти наступних висновків. Сплив строків позовної давності не виключає можливість особи звернення до суду щодо порушення своїх прав та інтересів, а лише позбавляє особу примусово вимагати захисту своїх права та інтересів. Строк позовної давності може бути поновлений у тому випадку, коли буде доведено, що особа пропустила цей строк через обставини, що не залежали від її волі. Отже, інститут позовної давності має досить суттєве значення у цивільному праві, оскільки вчасне звернення до органів судової влади гарантує захист прав та інтересів особи.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-20>
 2. Гуйван П.Д. Відновлення позовної давності: право чи обов'язок суду. Часопис Київського університету права. 2014. №4. С. 157-161.
 3. Петренко К.Р. Особливості застосування інституту позовної давності під час розгляду цивільних справ. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2017. Вип. 27. С. 73-76.
 4. Романюк В.А. Особливості застосування позовної давності та її вплив на суб'єктивне право особи. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2018. Т. 29. №1. С. 43-47.
 5. Цікало В.І. Правові наслідки спливу позовної давності. Підприємство, господарство і право. 2001. №8. С.38-40.
-

Кугук Н. С., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-171

Науковий керівник: **Керноз Н. Є.**, ст. викл.

*Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
natalyakuguk1454@gmail.com*

«ІСТОТНІСТЬ ОБСТАВИН» ЯК ПРОБЛЕМНА ПІДСТАВА ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Правосуддя в Україні здійснюється судами шляхом розгляду і вирішення справ у порядку відповідної юрисдикції (адміністративної, господарської, кримінальної та цивільної) у детально регламентованій процесуальній формі, встановленій у відповідних національних процесуальних кодексах (Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) [1], Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) [2], Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) [3], Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) [4] України). Така процесуальна форма для всіх форм правосуддя передбачає можливість перегляду судових рішень в інстанційному порядку, а саме: апеляційному та касаційному провадженнях. Проте з 15.12.2017 року в національному процесуальному законодавстві під перегляд судових рішень законодавець, крім класичного перегляду за нововиявленими обставинами, доповнив новим переглядом за виключними обставинами, але виписав та виокремив їх в одну спеціальну главу.

Підставою для перегляду в інстанційному порядку може бути незаконність та (або) необґрунтованість рішень суду попередньої інстанції, тоді як для перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами однією із традиційних підстав залишається встановлення «істотних обставин», які мають значення для правильного вирішення справи через їх невідомість, котра з 15.12.2017 у п. 1 ч. 2 ст. 361 КАС [1], п. 1 ч. 2 ст. 320 ГПК [2] та п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК України [4] отримала доповнення та законодавчо була виписана як: *«істотні для справи обставин, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи»*. Така підстава, зазначена у судовій практиці зустрічається частіше, ніж інші нововиявлені підстави. Зважаючи на таку її «популярність», а також на той факт, що поняття «істотності обставин» є оціночною категорією, залишається актуальним визначити змістове навантаження на це поняття.

Аналізуючи національне процесуальне законодавство, ми з'ясували, що до 15.12.2017 року словосполучення «не були встановлені судом» не містилося в аналогічних нормах КАС, ГПК та ЦПК України. Але це законодавче доповнення є дуже важливим, тому що, якщо обставини дійсно не були відомими заявнику, однак суд в ході провадження по справі встановив їх, тобто вони йому вже відомі, він повинен врахувати ці обставини при прийнятті рішення і лише за такої умови вони вже не будуть підставою для перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Зробивши екскурс до цивільного процесуального законодавства інших країн щодо закріплення аналогічної норми, зокрема, в п.1 ч. 2 ст. 452 ЦПК Республіки Білорусь [5], ч. 1 ст. 455 ЦПК Республіки Казахстан [6], ч. 2 ст. 381 ЦПК Республіки Таджикистан [7], п.1 ч. 2 ст.437 ЦПК Республіки Узбекистан [8], уявляється можливим констатувати, що підстава, яка нами розглядається, в названих кодексах не містить такої вимоги для її настання, як невстановлення судом обставини на час розгляду справи.

Якщо звертатися до положень кримінального процесуального законодавства України, то у ньому ідентичної підстави немає, але схожою (подібною) можна вважати таку, як «інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути», закріплену в п. 4 ч. 2 ст. 459 КПК [3], навіть попри відсутність (не вживання) терміну «істотність» в цій нормі, адже обставини, які «доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути» не можна не називати істотними. Можливо, законодавець не вжив цей термін уникаючи плеоназму, тобто «...сполучення близьких за значенням слів, з яких одно або кілька логічно зайві» [9, с. 576]. Адже зрозуміло, якщо якась обставина може довести неправильність рішення та вплинути на прийняття іншого рішення, вона є істотною. Можливо, у нормах ЦПК, ГПК, КАС України, які закріплюють таку підставу, законодавець не виписує таких подібних словосполучень, як «якщо вони мають значення для справи», саме зважаючи на їх однакове змістове навантаження. Хоча у цивільному законодавстві Республіки Узбекистан таке словосполучення закріплюється разом із вживанням терміна «істотність» [5].

З'ясувавши, що у національному процесуальному законодавстві істотними для справи визначаються ті обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи. Полеміка щодо неконкретності цієї підстави може пояснюватися тим, що законодавець у зв'язку з неможливістю передбачити всі конкретні обставини залишає визначати ті чи інші обставини істотними на власний розсуд та оцінку суду. Щодо цього слушно зазначає І.В. Андронов: «...надати більш конкретне визначення такої підстави неможливо, як неможливо передбачити всі можливі обставини, які можуть вплинути на розгляд кожної конкретної справи...» [10, с. 114].

Таким чином, питання «істотності обставин» є оціночним, зокрема, це підтверджується в мотивувальній частині ухвали Новоайдарського районного суду Луганської області № 91326940 від 01.09.2020 по справі № 419/1000/20: «...питання про те, які обставини можна вважати істотними, є оціночним, і вирішуються судом у кожному конкретному випадку з урахуванням того, чи ці обставини могли спростувати факти, покладені в основу судового рішення, та вплинути на висновки суду під час його ухвалення таким чином, що якби вказана обставина була відома особам, які беруть участь у справі, то зміст судового рішення був би іншим» [11].

Так як у процесуальному законодавстві не виписано, які обставини вважати істотними, вважливо звернутися до словника для з'ясування значення слова

«істотний», зокрема, в одному з тлумачних словників української мови надається визначення прикметнику «істотний»: «1. Який становить сутність або стосується сутності чого-небудь; дуже важливий, значний, вагомий. 2. заст. Дійсний, реальний, справжній» [12, с. 507].

Ріпей М. у своїй роботі зазначає: «Прикметник «істотний» та прислівник «істотно» вважають скалькованими з російської мови...». Тому автор робить висновок, що «росіянізмом «істотний» не треба замінювати такі відповідники: «суттєвий», «значний», «важливий», «вагомий», «великий», «визначальний», «грунтовний», «слухний», «чималий» та ін.» [13, с.335-335]. Отже, не зовсім правильно вживати термін «істотний» у законодавстві, тому доречно внести зміни до законодавства шляхом заміни зазначеного терміна на більш українське «суттєвий».

Для розуміння змісту істотності обставин, вважаємо, необхідно проаналізувати судову практику: у Постанові Верховного Суду від 08.08.2018 у справі № 916/2719/16 міститься наступна норма в мотивувальній частині: «істотними є обставини, вплив яких на суть справи та винесене рішення може потягнути за собою скасування рішення суду та винесення іншого рішення, тобто, мають бути такими, що ставлять під сумнів або спростовують висновки суду, покладені в основу прийнятого судового рішення» [14].

При цьому необхідно наголосити, що обставини, які надалі будуть вважатися підставою для перегляду рішення за нововиявленими обставинами, мають існувати на момент розгляду справи судом, який прийняв відповідне рішення, що підтверджується Постановою КЦС ВП від 26.02.2020 року у справі за №756/618/14-ц, в якій зазначається: «... необхідними умовами нововиявлених обставин є те, що вони існували на час розгляду справи, проте не могли бути відомі заявникові...» [15]. Тобто у зв'язку з тим, що вони не були відомими під час вирішення справи ні заявникові, ні суду, було прийняте інше рішення, ніж могло би, якщо такі обставини були відомими. Тому, якщо обставини з'являться після прийнятого судом рішення і навіть якщо вони будуть істотними, підстави для перегляду не буде. В такому випадку можна знову звернутися до суду за загальними правилами.

Отже, проаналізувавши вищезазначене, уявляється можливим констатувати, що важливість розглянутої теми обумовлюється наявністю деяких проблем, пов'язаних, зокрема, з використанням законодавцем терміна «істотність», адже він скалькований з російської мови; та з самим формулюванням підстави: у зв'язку з неможливістю передбачити всі обставини, що можуть вплинути на розгляд справи, норма виписана законодавцем в КАС, ГПК, ЦПК України, але в ній не розкрито, які саме обставини слід вважати істотними. Зважаючи на це, суд у кожному випадку сам вирішує, чи являються ті чи інші обставини суттєвими для справи. Таким чином, проблемність підстави полягає у тому, що питання істотності обставин завжди вважалось та залишається оціночною категорією, що може призводити до різного бачення та вирішення питання істотності чи неістотності однієї обставини суддями неоднаково.

Дослідивши цю підставу перегляду, ми з'ясували, що вона є уніфікованою для положень адміністративного, господарського та цивільного судочинства України, на відміну від кримінального судочинства. Аналогічно підстава виписана в процесуальних кодексах інших країн, зокрема, ЦПК Республіки Білорусь, ЦПК Республіки Таджикистан, ЦПК Республіки Узбекистан, але словосполучення «не встановлені судом» можна вважати особливістю лише національного процесуального законодавства.

Таким чином, можемо виокремити основні критерії для визнання обставин істотними за чинним процесуальним законодавством України:

по-перше, суд оцінює їх як суттєві для справи, тобто які можуть призвести до іншого вирішення справи;

по-друге, існують на момент розгляду справи;
по-третє, не відомі і не могли бути відомі заявникові;
по-четверте, не встановлені судом як уніфіковане надбання національно процесуального законодавства з 15.12.2017 р.

Ці критерії є обов'язковими для визнання обставин істотними, а вся решта ознак у кожному випадку буде залежати від конкретної справи та розсуду суду.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005р. № 2747-IV. Дата оновлення: 15.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 17.12.2020).

2. Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991 р. №1798-XII. Дата оновлення: 16.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 17.12.2020).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI . Дата оновлення: 11.09.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 23.10.2020).

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 17.12.2020).

5. Гражданский процесуальний кодекс Республики Беларусь: Кодекс Республики Беларусь от 11.01.1999 г. № 238-3. Дата обновления: 18.12.2019 г. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=НК9900238> (дата обращения: 17.12.2020).

6. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 31.10.2015 г. № 377-V ЗРК. Дата обновления: 07.07.2020. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1500000377> (дата обращения: 17.12.2020).

7. Гражданский процессуальный кодекс Республики Таджикистан: Кодекс Республики Таджикистан от 05.01.2008 г. Дата обновления: 20.06.2019. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30410757#pos=6;-106 (дата обращения: 17.12.2020).

8. Гражданский процессуальный кодекс Республики Узбекистан: Кодекс Республики Узбекистан от 22.01.2018 г. Дата обновления: 11.03.2020 г. URL: <https://www.lex.uz/docs/3517334>. (дата обращения: 17.12.2020).

9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 6. 832 с.

10. Андронов І. В. Сутність та значення перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 56. С. 110-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_56_18.

11. Ухвала Новоайдарського районного суду Луганської області від 1 вересня 2020 р., судова справа № 419/1000/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/91326940/>

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1735 с.

13. Ріпей М. Лексеми «істотний» та «істотно» в газетних матеріалах Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2014. Вип. 39. С. 332–336.

14. Постанова Верховного Суду від 08.08.2018, судова справа № 916/2719/16. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_18_05_2020_roku_u_spravi_904_8052_16/

15. Постанова Верховного Суду від 26.02.2020, судова справа № 756/618/14-ц. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_26_02_2020_roku_u_spravi_756_618_14_ts/

Кугук Н. С., здобувачка вищої освіти 4 курсу,
група КІР-171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
natalyakuguk1454@gmail.com

ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ЩОДО ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Історія держави і права складається зокрема з політичних поглядів історичних постатей. В історії становлення української державності вагомим є період 1648-1657 рр., коли відбувся великий прорив у національній свідомості народу. Головна заслуга в цьому належить Богдану Хмельницькому. Враховуючи те, що постать Богдана Хмельницького займає чи не найцентральніше місце в історії України, завжди актуально та важливо досліджувати його політичні погляди, обставини, що на них впливали та до чого це призводило.

Питання політичних поглядів Богдана Хмельницького щодо української державності слід досліджувати шляхом вивчення історії життя гетьмана, його участі у повстаннях та війнах, його висловлювань, і нарешті – його політичної діяльності. Адже лише за допомогою історії дій та висловлювань гетьмана ми можемо мати уявлення, які погляди на питання української державності мав Богдан Хмельницький.

Є припущення, що Богдан отримав початкову домашню освіту, а далі навчався в парафіяльній школі. Палеографічний аналіз власноруч написаних гетьманом листів виявив почерк з прикметними рисами Київської школи.

Тому не виключено, що навчався він у школі при якомусь із київських монастирів. Можливо, десь у 1609 році, на пропозицію гетьмана Жолкевського, батько віддав його до Львівської єзуїтської колегії, де був учнем Андрея Гонцеля-Мокрського, доктора теології відомого письменника і проповідника. Там майбутній гетьман навчався п'ять-сім років, де був добре обізнаний з всесвітньою історією, в колегії він дістав добрі знання латинської мови, досконало володів польською мовою, а згодом навчився ще турецької, кримськотатарської і французької мов [1, с.10]. Отож, на нашу думку, не останню роль у формуванні політичних думок Богдана Хмельницького відіграла його освіченість.

Богдан вважав себе козаком і завжди підкреслював свою приналежність до козацтва, до Запорізького війська [2, с.26]. Важливим етапом у формуванні суспільно-політичних поглядів Б.Хмельницького стали 1630-ті роки. Окремі, фрагментарні дані джерел дозволяють висловити здогад, що Богдан належав до патріотично настроєних кіл козацтва. Так, відомий польський історик другої половини XVII ст. В. Коховський засвідчує його участь у повстанні 1630 р. під проводом Тараса Федоровича, під час якого вперше було сформульовано програму, що поєднувала вимоги соціально-економічного й національно-визвольного характеру. Якщо тоді він найімовірніше перебував серед рядових козаків, то в повстанні 1637-1638 рр. під проводом П. М. Бута (Павлюка) уже виступив, як представник старшини. Він займав дуже відповідальну посаду військового писаря й треба гадати, що саме тоді Хмельницький навчився всім тонкощам організації повстання. Принаймні, можна побачити надзвичайну схожість у діяльності штабу Павлюка навесні 1637 р. і в заходах Хмельницького взимку 1648 р. [3, с.10]. З цього випливає висновок про те, що досвід, який Хмельницький набув, беручи участь в повстаннях, допоміг йому у формуванні своїх поглядів щодо національної державної ідеї, що впливало на характеристику Богдана Хмельницького як політичного діяча.

Політичні погляди гетьмана найконкретніше відображаються в період Національно-визвольної війни. Багато науковців, досліджуючи політичну концепцію Богдана Хмельницького, часто спираються на універсали гетьмана, де говориться наступне: «...ми зазнали чимало шкоди і кривд від ляхів і різних панів, які порушили наші права і зневажали наше військо Запорозьке, через що Україна наша, і слава, і Божі дома мало не загинули...

Ось чому хочу я шаблею знищити цього неприятеля» [4, с.176], «скинути ярмо урядовців» і здобути свободу – ту, що «наші батьки кров'ю окупили» [4, с.147], а також на слова Богдана Хмельницького на початку 1649 року, на зустрічі із посольством Адама Киселя від польського короля Яна Казимира: «Я вже доказав, чого не думав ніколи, тепер докажу, що надумав. Виб'ю з лядської неволі руський народ, увесь. Попереду воював я за свою шкоду і кривду, тепер буду воювати за нашу православну віру» [5, с.471]. Останнє, на думку багатьох науковців, є формулювання Богданом політичної програми української державності.

Так як головною причиною цієї війни було звільнитися від польського панування, створити державне утворення, в якому верховенство належатиме козацтву, очевидним є те, що Хмельницький був прихильником ідеї окремішності України. Але на початковому етапі революції (січень-березень 1648 р.) гетьман та його соратники не висували програми боротьби за незалежність України, оскільки спромоглися лише сформулювати ідею політичної автономії для козацького регіону. Так, у першій половині березня, під час переговорів з посланцями коронного гетьмана М. Потоцького, вони висунули вимоги щодо виведення польського війська з території Задніпров'я та України, ліквідації тут «управління Речі Посполитої», права «укладати договори з іноземцями й зарубіжними монархами і робити все, що лише забагнеться їхній волі і бажанню» [6, с.15-16].

Схоже у своїй праці пише І. Куташев: «...українські гетьмани мислили позиції України винятково в тісному союзі з іншою державою чи під її протекторатом. Фактично питання про існування Козацької держави як цілком самостійної і незалежної не ставилося. Певний рівень суверенності завжди зумовлювався підтримкою тієї чи іншої держави» [7, с.173-174], але автор пише не про початковий етап війни, а зокрема про весь період національно-визвольної війни. Також І. Куташев пише, що прагнення створити незалежну Козацьку державу виявлялося в політичній позиції гетьмана, але не стало визначальним [7, с.181]. Вважаємо, думку автора цілком слушною, адже судячи з висловів та універсалів Хмельницького, основною метою національно-визвольної війни було захист «вольностей» і православної віри, а щодо цілковитої незалежності України на той час мова йти ніяк не могла.

Проте не можемо й не погодитись з Ю. Лебедевою, яка пише: «...в процесі війни, коли до лав козацтва почали вливатися широкі народні маси й за допомогою їх було визволено чималу територію України, у гетьмана Б.Хмельницького з'явилася ідея створення української автономії у складі Речі Посполитої, а з часом її трансформацію в українську суверенну державу» [8, с.25]. Тобто Б. Хмельницький, розуміючи всю складність ситуації, не розраховував на негайну незалежність, але, планував та хотів такої долі для українців в майбутньому.

Той факт, що 1654 року Б. Хмельницький уклав «Березневі статті» з Московською державою, що визначав становище українських земель у складі останньої, не означав повний перехід цих земель у власність Москви. Б.Хмельницький вважав, що ця угода надасть юридичного статусу Україні під протекторатом іншої держави, але з власною і досить сильною автономією. Він розглядав цю угоду як військовий союз, союз вільного з вільним, рівного з рівним. Тобто Москва мала б допомогти Козацькій

державі у боротьбі проти Польщі, адже без підтримки «протектора» козацька армія не змогла б протистояти польській.

Отже, державницькі концепції Б. Хмельницького були одним із основних досягнень в період Гетьманщини та відіграли важливу роль у становленні України. Великий вплив на погляди гетьмана справляли його освіченість, досвід участі в повстаннях під проводами козаків, обставини, що панували в період його гетьманування.

Враховуючи ті обставини, що без допомоги зовнішніх сил неможливо було позбавитись польського панування, Б. Хмельницький приділяв велику увагу зовнішній політиці. Його союзи з іншими державами були вимушеними тогочасними обставинами. Сутність політичних поглядів Б. Хмельницького полягає в тому, що він розумів неможливість на той час досягти на практиці незалежність України, тому він спрямовував свою діяльність на досягнення автономності Козацької держави.

Список використаних джерел

1. Коляда І. А., Марченко С. А., Кирієнко О. Ю. Битва під Берестечком, 1651. К.: Шанс, 2012. 124 с.
2. Лапшин С. А. Характеристика політичних поглядів Б. Хмельницького та особливості їх формування. *Наукові записки ВДПУ ім. М.М. Коцюбинського*. Серія: Історія. 2017. Вип. 25. С. 25-29.
3. Світова велич Богдана: інформаційно-бібліографічні матеріали до 425-річчя від дня народження Богдана Хмельницького / укладач В. Ю. Логвиненко; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олесея Гончара. Полтава, 2020. 32 с.
4. Тисяча років української суспільно-політичної думки [Текст]: у 9 т. / голова ред. кол., наук. ред. Т.Гунчак. К.: Дніпро, 2001. Т. 3, кн. 1: Третя чверть XVII ст. / упоряд., передм., прим. В.Шевчук; ред. С.Коба. [Б. м.]: [б.в.], 2001. 504 с.
5. Грушевський М. С. Хмельницький і Хмельниччина. Історичний ескіз. Твори у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів: Видавництво «Світ», 2002. Т. 6. /НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського; М.С.Грушевський; редкол.: П.Сохань, І.Гирич, О.Тодійчук. Львів: Видавництво «Світ», 2004. 676 с.
6. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы. В 3 т. М.: АН СССР, 1953. Т.2. 1648-1651 годы. 558 с.
7. Куташев І. Політичні погляди гетьманів Б. Хмельницького та І. Виговського: порівняльний аналіз. *Сторінки політичної історії*. Політичний менеджмент №1. 2007. С. 173–184.
8. Лебедєва Ю. О. Внесок Б. Хмельницького в неперервність української державницької традиції. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. 41. С. 24-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_41_4

Кучерявець М. Е., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група 1ВСЗМ
Науковий керівник: **Грона Н. В.**, д.пед.н., доцент
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна)
e-mail: 123dearengel@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЗАЛУЧЕННЯ УВАГИ ЧИТАЧІВ У ЗАГОЛОВКАХ ГАЗЕТ

Газетні заголовки завжди викликали інтерес дослідників, тому сьогодні вони досить широко вивчаються науковцями, особливо специфіка та функціональне призначення. У газетній періодиці заголовку приділяється значна увага, оскільки реципієнт спочатку знайомиться, як правило, з назвою журналістського матеріалу, а вже потім починає читати текст з тією назвою, яка його привабила, зацікавила, зачепила.

Вивчення заголовків у цілому та безпосередньо у зв'язку з текстом лишається актуальним, адже вони динамічно змінюються: одні синтаксичні моделі стають продуктивними, інші взагалі перестають функціонувати, що зумовлено змінами в мові газетно-публіцистичного стилю.

У науковій літературі спостерігаємо інтерес вітчизняних науковців до проблеми газетних заголовків. Це, зокрема, В. В. Різун, М. С. Тимошик, В. О. Жадько, В. Й. Здоровега, З. В. Партико, В. О. Садівничий, І. Л. Михайлин, В. Ф. Шевченко, В. І. Іванов та ін.

Заголовок є важливим елементом газетного видання. У публіцистиці він визначається як назва статті, що пишеться перед текстом. Цей складник газетної публікації повинен бути правильно сформульованим, адже від нього залежить позиція реципієнта – читатиме він матеріал чи ні. Тому заголовок має бути чітким, точним, влучним, містити елемент новизни або інтриги, щоб спонукати читача до прочитання статті.

Актуальність роботи полягає в тому, що попри багатий арсенал наукових довідок, вивчення специфіки газетних публікацій, і заголовків зокрема, у матеріалах регіональних видань сьогодні є малодослідженим.

Мета дослідження – визначення різних способів залучення уваги реципієнтів у заголовках періодичних видань.

Як засвідчує «Словник української мови» заголовок це – назва будь-якого твору, його частини, розділу або статті, повідомлення, назва газети, журналу й т. ін. Заголовок – обов'язкова структурно-композиційна категорія будь-якого газетного тексту. Він передає найважливіше комунікативне навантаження. Заголовок нерозривно пов'язаний із рубрикою та змістом статті. Він повинен знаходитися в межах тематико-стилістичного діапазону до рубрики та в стислій формі передавати ідею статті [3, с. 72].

Як зазначає Т. В. Желтоногова, *«при всій різноманітності підходів до вивчення проблеми заголовка дослідники сходяться на тому, що він є «змістовим репрезентантом» тексту. Попри те, що функції заголовка різняться залежно від комунікативних завдань творів, які вони відкривають, заголовок покликаний виконувати номінативну функцію (називати текст) і комунікативну функцію (виокремлювати для читача конкретний твір серед інших)»* [2, с. 2].

Важливість газетних заголовків підкреслював В. В. Різун: *«Заголовки – це спеціальні засоби, які являють собою опорні точки, що показують найбільш важливу текстову інформацію. Саме ці елементи тексту служать опорою для читача в розумінні змісту»* [5, с. 83].

І. Л. Михайлин виокремив такі основні риси заголовка: він має бути *«виразним, стислим, змістовним, цікавим, легко відкладатися в пам'яті читачів»* [4, с. 225].

Однією з найважливіших функцій газетних заголовків вважається залучення уваги читача, тож вважаємо за необхідне розглянути особливості сприймання заголовків реципієнтом, а також розкрити окремі способи привернення уваги.

Слід наголосити, що всі способи залучення матеріалу діляться на мовну і немовну групу. До *немовної групи* належать:

- **графічні заголовки**, котрі реалізуються за допомогою шрифтових виділень, використання тексту, графічних засобів, прийомів верстки;

- **інформативні заголовки**, що привертають увагу читача своїми цікавими і необхідними відомостями, що містяться в заголовку «*Лікарні області отримують медзасоби*» (Деснянка № 13, с. 2, 2020 р.);

- **сміслові** – застосування у заголовках умовчання, обманутого очікування «*Чиновники вбили дитяче щастя*» (Голос Чернігівщини № 46, с. 3, 2018 р.).

До *мовних* відносимо: лексичні; словотворчі; морфологічні; синтаксичні; стилістичні [1, с. 126].

Сьогодні користуються популярністю газетні заголовки у формі заклику або звернення, таким чином вони сприймаються як експресивно закличні, певною мірою рекламні. Такій ефект виникає за допомогою *використання експресивної насиченості, яку несуть знаки пунктуації*, спонукаючи читача перечитати текст повідомлення: **знак оклику, знак питання, двокрапка, тире, трикрапка.**

Розглянемо на прикладі як використання вище згаданої пунктуації впливає на залучення уваги читачів. У виданнях «Голос Чернігівщини» і «Деснянка» ми віднайшли такі заголовки, де для емоційного підсилення автор використовує **двокрапку**: «*Смертельні пігулки: померла 2-річна дитина*» (Голос Чернігівщини № 40, с. 2, 2020 р.), «*Будні пандемії: як живе Чернігівщина в умовах карантину*» (Голос Чернігівщини № 19, с. 4, 2020 р.), «*Авто на «єврономерах»: особливості перегону та користування*», «*Лісові баталії: громади хочуть забрати свої ліси з центру*» (Голос Чернігівщини № 31, с. 5, 2018 р.), «*До школи повновому: в початкових класах ліквідували табелі*» (Голос Чернігівщини № 33, с. 5, 2018 р.), «*Із карного розшуку у шукачів скарбів: історія одного з найвідоміших чернігівських археологів*» (Голос Чернігівщини № 33, с. 7, 2018 р.), «*Зимовий раціон: турбота і здоров'я про птахів*» (Голос Чернігівщини № 2, с. 5, 2019 р.), «*Я-Волноваха: Чернігів проти терору*» (Деснянка № 4, с. 3, 2018 р.). Таким чином автор намагається пояснити першу частину заголовка, конкретизувати, про що саме йтиметься в матеріалі.

Використання заголовків у формі **запитання** містять відповіді на ці запитання в самому журналістському творі, унаслідок чого читача може зацікавити та чи інша висвітлена проблема, і він може впевнено читати матеріал. У цьому випадку реципієнт вступає у діалог з текстом, йому цікаво дізнатися відповідь, а тому існує більша вірогідність, що матеріал буде прочитаний від початку до кінця. Наприклад: «*Децентралізація: що далі?*» (Деснянка № 2, с. 15, 2020), «*Залізний Майк?*» (Деснянка № 2, с. 4, 2020 р.), «*Чи виживе людство?*» (Голос Чернігівщини № 30, с. 3, 2019 р.), «*Чи треба дошкільнятам вміти читати і писати?*» (Голос Чернігівщини № 35, с. 4, 2019 р.).

Використання власних назв у газетних заголовках звужує коло сприйняття реципієнта та деталізує матеріал, а отже робить його для читача зручнішим у пошуку необхідної інформації. Наприклад: «*Ляшко «вибив» гроші на модернізацію*» (Деснянка № 19, с. 2, 2018 р.), «*Удома й стіни допомагають: породіллі Бахмаччини народжуватимуть у відновленому пологовому*» (Голос Чернігівщини № 18, с. 3, 2019 р.), «*Оksamитовий сезон: на море – до Болгарії*» (Голос Чернігівщини № 40, с. 3, 2019 р.), «*Ромбовані ворота – тренд Данівки*» (Голос Чернігівщини № 40, с. 5, 2019 р.), «*8 хвилин правди з Олександром Ларченком*» (Деснянка № 10, с. 4, 2018 р.), «*Хто-кого: Кабмін і МОЗ дивляться на госпітальні округи різними очима*» (Деснянка № 10, с. 3, 2018 р.), «*Максим Микитась: «Я хочу виграти свій бій у Чорнобіля»*», «*У Чернігові зникло унікальне озеро*» (Деснянка № 19, с. 15, 2020 р.), «*Кияни*

розгромили чернігівську «Десну» (Голос Чернігівщини № 39, с. 2, 2018 р.), «Стоунхендж» під Ічнею викликає палкі дискусії науковців» (Голос Чернігівщини № 39, с. 5, 2018 р.).

Не винятком залучення уваги є використання віршованих або пісенних заголовків. Своєю посиленою виразністю вони зацікавлюють читача, насамперед візуально, після ознайомлення з таким заголовком читачеві буде цікаво дізнатися, про що саме йде мова в матеріалі. Наприклад: «Без собаки – життя ніяке» (Голос Чернігівщини № 16, с. 2, 2020р.), «Набралися жучків, як собака бліх» (Деснянка № 52, с. 8, 2019р.), «На слово не вір – перевір» (Деснянка № 16, с. 2, 2020 р.), «Не вогнем так засухою, як водна траса Е40 зруйнує Полісся та може підняти другу хвилю радіації в зоні відчуження» (Деснянка № 17, с. 4, 2020 р.), «Кліщі атакують чотириногих, а оленка волохата – сади» (Деснянка № 21, с. 4, 2018 р.), «Медикам – подвійна зарплата, порушникам – строк» (Деснянка № 12, с. 2, 2020 р.), «Пішла у ліс по ягоди і зустріла смерть» (Голос Чернігівщини № 39, с. 2, 2018 р.), «Краще один раз побачити ніж сто разів почути» (Голос Чернігівщини № 46, с. 4, 2018 р.).

Автору вдасться зацікавити читача за допомогою **трикрапки**, адже заголовок, ніби, переривається на найцікавішому моменті, не говорить про щось важливе, чим заохочує реципієнта зазирнути в сам матеріал. Наприклад: «Добрались...» (Деснянка № 16, с. 14, 2020 р.), «Як карантин змінює довкілля й...» (Деснянка № 14, с. 9, 2020 р.), «А ви чули про...» (Голос Чернігівщини № 46, с. 7, 2018 р.).

Виходячи з зазначених вище прикладів газетних заголовків у виданнях «Голос Чернігівщини» і «Деснянка», можемо прослідкувати, що автори використовують прийоми мовної гри, власні назви, засоби експресії. Такі методи необхідні для того, щоб привернути читачьку увагу до статті за допомогою самого лише заголовка.

Отже, неоднозначність, гра слів, експресивність приваблюють до прочитання тексту широке коло читачів, спрощують текст, роблять його більш доступним для розуміння. Варто відзначити використання власних назв у заголовках газет. За їх допомогою автор конкретизує особу, предмет подію, сигналізує, про що йтиметься в тексті.

Запитання в газетних заголовках акцентують увагу на порушеній проблемі, націлюють читача ознайомитись детальніше про що йдеться в тексті, таким чином знайти відповідь на поставлене запитання в заголовку.

Використання двокрапки доволі поширений прийом серед журналістів. Таким способом можна заінтригувати (у першій частині) і водночас конкретизувати (у другій частині) про що саме буде йти мова. Заголовок є першим сигналом, який спонукає читача або ознайомитись із текстом, або не звернути на нього жодної уваги, тому він має бути чітко сформульованим. Проаналізувавши заголовки, опубліковані у газетах «Голос Чернігівщини» і «Деснянка», ми дійшли висновку, що вони представлені різними типами, виконуючи при цьому функції, спрямовані на формування масової свідомості. Запорукою успішного та цікавого журналістського тексту є вдало дібраний заголовок.

Список використаних джерел

1. Григораш А. М. Трансформація складу фразеологізмів у газетних текстах: система і структура східнослов'янських мов. Київ, 1997. С. 48–57.
2. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10. 02. 01 / українська мова. Кіровоград, 2004. 19 с.
3. Літературознавчий словник-довідник: за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І.Ковалева, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
4. Основи журналістики: підручник / за заг. ред. І. Л. Михайлин. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: ЦУЛ, 2002. 284 с.
5. Різун В. В. Літературне редагування. Київ: Либідь, 1996. 240 с.

БОРОТЬБА З ТЕРОРИЗМОМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Нинішня ситуація в Україні свідчить про необхідність функціонування дієвого механізму протидії тероризму, який посягає на права, свободи і законні інтереси населення України та її державний суверенітет. Офіційною стратегією протидії тероризму слід вважати боротьбу з ним.

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» № 638-IV закріплено таке положення: «тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [1].

Тож, виходячи з даному положення, до обов'язкових елементів, які характеризують тероризм слід віднести:

- наявність насильства, як правило, збройного або його загрози;
- заподіяння чи загроза заподіяння шкоди здоров'ю людини, або матеріальних, моральних збитків;
- позбавлення або загроза позбавлення життя людей.

Такі дії здатні викликати широкий резонанс серед населення, розвіяти відчуття страху в суспільстві, підірвати атмосферу безпеки, спокою, стабільності в державі, тому питання боротьби з тероризмом завжди буде залишатись актуальним та надзвичайно важливим.

Організація боротьби з тероризмом в Україні, у тому числі забезпечення її необхідними силами, засобами і ресурсами здійснюється Кабінетом Міністрів України у межах його компетенції.

Суб'єктами, які здійснюють боротьбу з тероризмом в Україні є:

- 1) Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю;
- 2) Міністерство внутрішніх справ України;
- 3) Національна поліція;
- 4) Міністерство оборони України;
- 5) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту;
- 6) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону;
- 7) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань;
- 8) Управління державної охорони України;
- 9) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи [1].

Вважається, що державна система боротьби з тероризмом є надійною, якщо вона включає в себе такі елементи:

- національне антитерористичне законодавство;
- суб'єкти боротьби з тероризмом і координуючий орган;
- єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків;

- державну політику у сфері протидії тероризму;
- систему прийняття рішень у сфері протидії тероризму [2, с. 36].

Державна система боротьби з тероризмом в Україні включає всі необхідні складові, проте для ще більш ефективної роботи даної системи важливою також є здатність передбачати й оцінювати ризики і загрози, прогнозувати їх характер і можливі масштаби. На це спрямовані, зокрема, такі дії суб'єктів боротьби з тероризмом: постійний обмін інформацією; моніторинг загроз вчинення терактів на території України та за кордоном; своєчасне виявлення та усунення причин і умов, що викликають їх вчинення; прогнозування можливих наслідків таких дій; забезпечення постійного контролю за розвитком подій, пов'язаних із загрозою вчинення теракту; проведення узгоджених оперативно-розшукових та інших заходів тощо [3, с. 41].

Особливістю тероризму є те, що конкретні його прояви ніяк не забезпечують задоволення цілей терористів, сам терористичний акт є лише засобом публічної демонстрації терористами своїх вимог. Так, між жертвами та метою, на яку спрямовують свої дії терористи, немає прямого зв'язку [4, с. 151].

Таким чином, головним фактором, який визначає специфіку терористичної діяльності є непряма стратегія впливу, тобто при вчиненні терористичних актів загальнонебезпечне насильство застосовується стосовно одних осіб (випадкових жертв), а психологічний вплив з метою схилення до певних дій на фоні створеної в суспільстві атмосфери страху чиниться на інших осіб (фізичних або юридичних), від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень [5, с. 19].

Важливою ознакою терористичних актів також є їх публічний характер: вони повинні викликати негайну гостру реакцію суспільства, досягти масового стану страху та напруженості серед населення. Цей стан породжується, по-перше, загальнонебезпечністю терористичних діянь (чим жорстокіше насильство та його наслідки, тим більший психологічний вплив воно справить на людей), по-друге, випадковим і нерозбірливим характером вибору жертв, по-третє, несподіваністю та непередбачуваністю насильства [4, с. 152].

Тож, з огляду на більш ніж серйозну загрозу, яку являє собою терористичний акт - боротьба з тероризмом – це надзвичайно потрібна та важлива державна діяльність, що вимагає комплексного системного підходу та участі в цьому процесі усіх гілок влади.

Як правило для локалізації терористичної загрози проводиться антитерористична операція.

Антитерористична операція – це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.

Координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при Службі безпеки України.

Антитерористична операція проводиться лише за наявності реальної загрози життю і безпеці громадян, інтересам суспільства або держави у разі, якщо усунення цієї загрози іншими способами є неможливим [1].

Задля переконаності в тому, що проведення згаданих вище вимушених заходів надасть потрібний результат, існує низка чинників, які забезпечують стійкість державної системи протидії терористичним актам, тим самим відіграють глобальну роль у боротьбі з тероризмом, зокрема, це:

1. Існування резервів у державній системі протидії тероризму, що передбачає наявність додаткових ресурсів та альтернативних стратегій (планів), які можуть бути використані за неможливості застосування основних; наявність необхідного кадрового забезпечення, його належна готовність.

2. Адаптивність державної системи протидії тероризму – тут мається на увазі безперервність її функціонування, а також можливість пристосування механізмів її діяльності у нормальному режимі до умов, що швидко змінюються, а також до нової ситуації у разі виникнення неочікуваних проблем, під впливом кризи або руйнівних дій.

У сфері протидії тероризму це досягається, зокрема, за рахунок: розроблення нових методів боротьби з тероризмом; надання координуючим органом методичної допомоги та рекомендацій суб'єктам боротьби з тероризмом; аналізу ефективності заходів з протидії терористичній діяльності; уточнення планів проведення антитерористичних операцій; забезпечення належної міжвідомчої координації і взаємодії; підготовки пропозицій щодо удосконалення антитерористичного законодавства, відповідних стратегічних і програмних документів, системи прийняття рішень тощо.

3. Реагування державної системи протидії тероризму - передбачає її здатність до швидкої мобілізації зусиль в умовах дій загроз різного рівня та характеру. Зокрема, реагування передбачає посилення організаційних, режимних, адміністративних, інформаційних та інших заходів, метою яких є недопущення вчинення терористичного акту, підготовка сил та засобів до проведення антитерористичної операції, припинення терактів та мінімізація їх наслідків.

Окрім цього, досить важливо комунікувати з суспільством, адже недовіра з боку населення може призвести навіть до протидії роботі суб'єктів боротьби з тероризмом. Підготовленість суспільства до дій в умовах терористичної загрози, його довіра до органів державної влади, уповноважених на боротьбу з тероризмом, готовність взаємодіяти з ними є досить важливим фактором.

Належна антитерористична культура населення, високий рівень самоорганізації суспільства дозволяють йому відігравати важливу роль у забезпеченні стійкості держави до терористичної загрози, брати на себе додаткові функції сприяння уповноваженим органам у боротьбі з тероризмом та мінімізації наслідків терактів [3, с. 42].

Отже, варто визнати, що терористична діяльність була та залишається небезпечним явищем, що, беззаперечно, вимагає належного реагування з боку держави. Боротьба з тероризмом у сучасних умовах є одним з пріоритетних напрямів державної діяльності та потребує подальших пошуків необхідних практичних заходів для гарантованої безпеки суспільства та держави.

Список використаних джерел

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20. 03. 2003 р. № 638-IV. Дата оновлення: 03. 07. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення 06.12.2020).

2. Середа В. В., Серкевич І. Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.

3. Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь; за заг. ред. О.О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. 60 с.

4. Мокляк В. В. Сучасний тероризм як соціальне явище: сутність та форми прояву. Кримінальне право та кримінологія. 2016. С. 147 – 156.

5. Чередниченко О.Ю., Чередниченко А.О. Актуальні питання боротьби з тероризмом в Україні в сучасних умовах. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. № 57. С. 16 -22.

Лесун А. Є., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-173
Науковий керівник: **Сенченко Н. М.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alinalesun@ukr.net

УЧАСТЬ ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією з гарантій забезпечення прав та законних інтересів таких учасників кримінального провадження як неповнолітні, недієздатні або обмежено дієздатні особи є участь у кримінальному провадженні їх законних представників. Так, питання захисту найменш захищеної категорії осіб шляхом взаємодії їх законних представників з іншими учасниками кримінального провадження зі сторони обвинувачення та захисту є досить актуальним.

Спочатку слід визначитись із підставами наділення особи статусом законного представника. Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) законними представниками можуть бути батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітня, недієздатна або обмежено дієздатна особа [1]. Тож, законний представник наділяється цим статусом саме в силу наявності між ним та особою, що представляється певного правового зв'язку (батьківства, встановлення опіки, тощо), на що і вказують відповідні норми КПК України. Окрім цього, слід зауважити, що законні представники отримують повноваження на представництво інтересів особи не від неї самої, а на підставі закону. Таким чином, якщо особа не вказана у нормативно-правовому акті, а саме законі України, як така, що має здійснювати обов'язки законного представництва, то залучати її як законного представника не можна [2, с. 135].

Проте, у той же час КПК України містить норму, у якій зазначено, що якщо участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього учасника кримінального провадження, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника [1].

Таким чином, норми КПК України, з одного боку забезпечують право участі законного представника у кримінальному провадженні, а з іншого боку передбачають захист від недобросовісних законних представників. Таке рішення законодавця слід розглядати як процесуальну гарантію дотримання прав та інтересів неповнолітніх, недієздатних або обмежено дієздатних учасників кримінального провадження.

Проведення процедури заміни законного представника, у разі виявлення його негативного впливу на неповнолітнього, недієздатного або обмежено дієздатного учасника кримінального провадження є необхідною умовою законного представництва. Заміна законного представника здійснюється з причин, якщо його дії спрямовані на відстоювання власних інтересів, якщо його діями керує певна матеріальна вигода, якщо він зловживає наданими йому повноваженнями або навпаки унаслідок своєї бездіяльності не реалізує повноважень, наданих йому законом, тощо [3, с. 613].

Отже, якщо існує загроза завдання шкоди інтересам неповнолітнього, недієздатного або обмежено дієздатного учасника кримінального провадження з боку його законного представника – слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд мають негайно замінити такого законного представника іншим з числа осіб, які відповідно до закону можуть мати статус

законного представника. Водночас, необхідно зазначити, що механізм заміни одного законного представника на іншого законодавчо чітко не визначено. Проте і така ситуація, коли до зазначеної категорії осіб не залучено законного представника є недопустимою [4, с. 186].

Так, участь законного представника є обов'язковою на всіх стадіях кримінального провадження та повинна забезпечити дотримання прав та інтересів неповнолітньої, недієздатної або обмежено дієздатної особи та гарантувати останнім справедливий розгляд кримінального провадження [5, с. 34].

Відповідно ч. 3 ст. 44 КПК України про залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд – постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику [1].

Також Кримінальним процесуальним законодавством України передбачено, що законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим неповнолітнім і не може бути доручена представнику [1]. Необхідно зазначити, що таке положення є малоінформативним навіть для осіб, які мають юридичну освіту, не кажучи вже про законних представників, чії знання права, як правило, є вкрай обмеженими. Крім цього, у КПК України не вказано, реалізація яких саме процесуальних прав не може бути доручена представникові.

Таким чином, варто визнати, що положення чинного кримінального процесуального законодавства, яким регламентується участь законного представника у кримінальному провадженні, чітко не визначає коло наданих йому законом прав та обов'язків, до того ж процедура заміни законного представника також потребує більш чіткого та детального законодавчого врегулювання.

Та взагалі реалізація права на залучення законного представника, а також права на його заміну, що надані законом неповнолітнім, недієздатним або обмежено дієздатним особам є вагомим важелем у забезпеченні інтересів зазначених учасників кримінального провадження. Участь законного представника слід розглядати як додаткову гарантію дотримання прав та свобод тієї категорії осіб, яка не може самостійно реалізувати свої процесуальні права, і як наслідок не в змозі й ефективно захистити свої законні інтереси.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.12.2020).

2. Романюк В. В. Удосконалення процесуального статусу законного представника неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2013. Серія ПРАВО. Випуск 23. Частина I. Том 3. С. 134 – 137.

3. Пожар В.Г. Межі повноважень представників у кримінальному провадженні: проблеми визначення. Молодий вчений. 2016. № 12 (39). С. 612-615.

4. Кавецька В. О. Участь законного представника неповнолітнього у кримінальному процесі. Юридичний вісник, 2019. № 4. С. 184 – 189.

5. Машика В. О. Представництво неповнолітніх, недієздатних та обмежено дієздатних осіб у кримінальному провадженні. Вісник АПСВТ, 2020. № 1-2. С. 30 – 35.

Лесун А. Є., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-173
Науковий керівник: Керноз Н. Є., ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alinalesun@ukr.net

ПОСТАНОВЛЕННЯ ОКРЕМОЇ УХВАЛИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Ефективним інструментом у боротьбі з порушеннями законності та правопорядку при забезпеченні захисту прав, свобод, законних інтересів особи під час здійснення правосуддя має стати окрема ухвала, як один відокремлений вид судового рішення. Окрема ухвала не є новелою цивільного процесуального законодавства, але з 15.12.2017 року нове правове врегулювання саме інституту окремої ухвали як процесуального засобу впливу на виявлені під час судового розгляду порушення, набуває особливого значення, тому дана тема наразі є актуальною.

Основні процесуальні моменти постановлення окремої ухвали закріплюються в статті 262 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України, Кодекс), але ми звернемо увагу на складність застосування деяких із них через проблемність законодавчого закріплення, зокрема, положень викладених в ч. 10 зазначеної статті, яка має важливий зміст для застосування саме суддями: «Суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції порушення норм матеріального або процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення. Такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на розгляд Великої Палати Верховного Суду» [1].

Дана норма включає в себе багато важливих змістових навантажень і як наслідок процесуальних моментів та нюансів, а саме:

По-перше, необхідно визначитись, що необхідно розуміти під словосполученням «судом вищої інстанції»? Так, відповідно до § 2 Глави 2 Розділу I ЦПК України вперше в цивільному процесуальному законодавстві виокремлено інстанційну юрисдикцію й визначено як:

1.1. які суди є судами першої інстанції: як правило, місцеві загальні суди, та як винятки: апеляційні суди з певними уточненнями щодо виключної категорії справ та Вищий антикорупційний суд (ст.23 ЦПК України), які у випадках визначених ст.262 Кодексу можуть постановляти окрему ухвалу;

1.2. які суди є судами апеляційної інстанції: як правило, апеляційні суди, та як винятки: Верховний Суд, Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду(ст.24 ЦПК України);

1.3. Верховний Суд проголошено виключно як суд касаційної інстанції (ст. 25 ЦПК України)[1], але зі змісту ч. 2 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02. 06. 2016 року № 1402-VIII (далі – Закон № 1402-VIII) його структура дуже складна, а саме: Велика Палата та чотири касаційні суди: Касаційний адміністративний суд (КАС ВС), Касаційний господарський суд (КГС ВС), Касаційний кримінальний суд (ККС ВС), Касаційний цивільний суд (КЦС ВС) [2].

Велика Палата Верховного Суду відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в контексті досліджуваної проблеми:

- здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права у визначених законом випадках (? - від автора) (п.1 ч. 2 ст. 45 Закону № 1402-VIII);

- діє як суд апеляційної інстанції у справах, розглянутих Верховним Судом як судом першої інстанції (п. 2 ч. 2 ст. 45 Закону № 1402-VIII) та інші повноваження визначені законом (? - від автора) [2].

При цьому окрема ухвала може бути постановлена також й судами апеляційної та касаційної інстанції, що підтверджується спеціальними статтями 385, 420 Кодексу уніфіковано вписаних з дискреційним повноваженням відповідних судів та відсиланням до ст. 262 ЦПК України.

По-друге, підстави для постановлення окремої ухвали судами вищої інстанції неоднозначно законодавчо вписано, а саме: 2.1.«... допущення судом нижчої інстанції порушення норм матеріального або процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення»[1]. Зміст зазначеної підстави потребує детальнішого аналізу для правильного застосування, тому що відповідно до п. 4 ч.1 ст. 376 ЦПК України саме ця підстава вписана як: « порушення норм процесуального права або неправильне застосування норм матеріального права», яка потім детально розкривається через положення ч.ч.2,3 цієї статті, для полегшеного сприйняття яких застосовуємо Таблицю 1.

Таблиця 1- Правове регулювання поняття незаконності в апеляційному провадженні за Цивільним процесуальним кодексом України

Незаконність:	
п.4 ч.1,ч. ч. 2, 3 ст. 376 ЦПК України	
А) неправильно застосування норм матеріального права:	Б) порушення норм процесуального права, I. які є обов'язковою підставою для скасування або зміни судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, якщо:
- неправильне тлумачення закону,	1) справу розглянуто неповноважним складом суду; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими; 3) справу (питання) розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою; 4) суд прийняв судові рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі; 5) судові рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені у рішенні; 6) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу; 7) суд розглянув в порядку спрощеного позовного провадження справу, що підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження;
- застосування закону, який не підлягає застосуванню,	
-незастосування закону, який підлягав застосуванню. <i>Можна констатувати однаковість положень ч.2 ст.376 та ч.3 ст.412 Кодексу за змістом</i>	
II. які можуть бути факультативною (необов'язковою) підставою для скасування або зміни рішення, якщо ці порушення призвели до неправильного вирішення справи [3, с.16-17].	

2.1. аналізуючи зміст ч. 1 статті 411 ЦПК України, в якій визначено для суду касаційної інстанції підстави обов'язкового скасування судових рішень з направленням

справи на новий розгляд, можемо констатувати ідентичність положень п. п. 1-5,8 цієї статті та п. п. 1-6 ч. 3 статті 376 Кодексу, саме як порушень норм процесуального права, крім одного: «ухвалення судового рішення судом з порушенням правил інстанційної або територіальної юрисдикції», яке виписано для судів апеляційної інстанції у виокремлених ст. ст. 377, 378 ЦПК України неоднозначно, оскільки відмежована предметна юрисдикція, визначена ст.ст.19-22 Кодексу, від підсудності як територіальної юрисдикції;

2.2. неправильне застосування норм матеріального права виписане для суду касаційної інстанції в ст. 412 ЦПК України як підставу для скасування судових рішень повністю або частково і ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміні рішення; при цьому положення ч. 3 ст. 412 за змістом законодавчо виписані однаково, тобто повністю дублюється ч. 2 ст. 376 Кодексу.

Отже, ми визначились із тим, що під термінологічним оборотом «неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права» розуміється «незаконність» як вагома підстава для звернення до суду апеляційної інстанції, яка чітко має бути виписана й підтверджена в апеляційній скарзі відповідно до вимог п. 5 ч. 2 ст. 356 ЦПК України. Проте, неможливо не звернути увагу на певну законодавчу розбіжність, колізію: положеннями ст. 262 Кодексу виписано як підставу саме «порушення норм матеріального права», а у ст. ст. 376, 412 ЦПК України йдеться саме про «неправильне застосування норм матеріального права». На нашу думку, така різниця в термінології є браком юридичної техніки, що не сприяє однозначному розумінню та застосуванню, тому є неприпустимою.

2.3. На підтвердження зазначеного звернемось до інших норм цивільного процесуального законодавства, зокрема, оновлених в 2020 році положень ст. 389 ЦПК України в яких також вживається термінологічний оборот «неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права» [1].

Оскільки ст. 389 ЦПК України з 08.02.2020 року зазнала суттєвої трансформації, то потребує особливої уваги дослідження саме щодо зміни законодавчого закріплення підстав касаційного оскарження, а саме: «неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду (далі – ВС), крім випадку наявності постанови ВС про відступлення від такого висновку;

2) якщо скажник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові ВС та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок ВС щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах» – щодо зазначених 3 випадків, до 2020 року була лише одна норма: «при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду» ч. 4 ст. 263 ЦПК України, що аналогічні положеннями ч. 6 ст.13 Закону України «Про судоустрій і статус судів»;

4) «якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених ч. ч. 1,3 ст. 411 ЦПК України». Але законодавець в новій редакції цієї статті виокремив як підстави випадки, так й певні судові рішення за яких можливе касаційне оскарження, а саме:

а) рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи або

б) постанови суду апеляційної інстанції, крім судових рішень, визначених у ч. 3 ст. 389 ЦПК України та ухвал суду, вичерпний перелік яких виписаний у п. п. 2 ч.1 ст. 389 ЦПК України[4, с. 85-86].

По-третє, виходячи зі змісту положень ч. 10 ст. 262 Кодексу, повноваження щодо постановлення окремої ухвали має Велика Палата Верховного Суду, щодо питань передачі справ на її розгляд, а саме:

3.1. відповідно до ч. ч. 3, 4 ст. 403 ЦПК України: «Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо:

а) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати;

б) дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему (? - від автора) і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики» [1].

3.2. обмежено перелік справ, які підлягають передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду визначений в ч. 6 ст. 403 ЦПК України такими підставами:

«1) учасник справи, який оскаржує судове рішення, брав участь у розгляді справи в судах першої чи апеляційної інстанції і не заявляв про порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції;

2) учасник справи, який оскаржує судове рішення, не обґрунтував порушення судом правил предметної чи суб'єктної юрисдикції наявністю судових рішень Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду у справі з подібною підставою та предметом позову у подібних правовідносинах;

3) Велика Палата Верховного Суду вже викладала у своїй постанові висновок щодо питання предметної чи суб'єктної юрисдикції спору у подібних правовідносинах» [1].

Але положеннями ч. 2 ст. 377 Кодексу виписано, що «порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19-22 ЦПК України (від автора - які саме і визначають зміст предметної та суб'єктної юрисдикції), є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів апеляційної скарги», тобто очевидна неузгодженість між положеннями ч. 6 ст. 403 та ч. 2 ст. 377 ЦПК України, що є черговою колізією яка потребує однозначного законодавчого врегулювання.

3.3. Щодо незрозумілого положення ч. 10 ст. 262 ЦПК України: «Такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на розгляд Великої Палати Верховного Суду», необхідно зауважити, що процесуальними засадами діяльності Великої Палати як новоутвореного органу Верховного Суду є:

- *перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного цивільного суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (ч. 5 ст. 33 Кодексу);*

- *розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами здійснюється ... Великою Палатою, якщо рішення, що переглядається, ухвалено відповідно ... Великою Палатою (ч. 13 ст. 33 ЦПК України);*

- *перегляд справи за такої виключної обставини як «встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною (від автора - ЄСПЛ), порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом»(ч. 9 ст. 34 ЦПК України), що відповідає положенням ч. 3 ст. 425 Кодексу відповідно до яких: «заява про перегляд судового рішення з підстави, визначеної пунктом 2 частини*

третьої статті 423 цього Кодексу, подається до Верховного Суду і розглядається у складі Великої Палати» [1].

Отже, на основі проведеного аналізу оновлених норм чинного цивільного процесуального законодавства України та законодавства про судоустрій, уявляється можливим констатувати:

- редакція Цивільного процесуального кодексу України після 08.02.2020 року щодо можливості звернення до суду касаційної інстанції суттєво змінилася, оскільки до зазначеної дати у ініціаторів касаційного оскарження була така можливість незалежно від виду судового рішення, що оскаржувалося та лише за однієї такої підстави як незаконність, законодавчо виписаної через термінологічний оборот «неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права» без будь-яких застережень чи обмежень, а тепер значно звузились гарантовані статтями 3,8,55,129 Конституції України права особи;

- для усунення браку юридичної техніки та приведення законодавства до уніфікації норм між положеннями ч. 10 ст. 262 та статей 376, 412 ЦПК України термінологічний оборот «порушення норм матеріального права» має бути замінено на «неправильне застосування норм матеріального права»;

- змінити «можливість» суду будь-якої інстанції щодо постановлення окремої ухвали у випадках передбачених статтями 262, 385, 420 ЦПК України як дискреційне повноваження на «обов'язок» постановляти окрему ухвалу;

- однозначно виписати процесуальні повноваження Великої Палати Верховного Суду в ЦПК України, які б були узгоджені з положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 14.12.2020).

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 10.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/conv>(дата звернення: 14.12.2020).

3. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн., переробл. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 134с.

4. Керноз Н.Є. До питань новел касаційного оскарження судових рішень у цивільному судочинстві. *Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С.85 -87.*

Лівик М. С., курсантка 2 курсу, група 120 факультету пробації
Науковий керівник: Доній Н. Є., д.філос.н., професор
Академія Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФЕНОМЕН: ВАРІАТИВНІСТЬ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Демократія з доби Античності сприймалася як важливий та ефективний інструмент протидії захопленню влади, перепорою на шляху встановлення узурпаторських та тоталітарних типів правління. Зазначаючи ситуацію зародження афінської демократії, професор Кембриджського університету П. Карлledge причиною утворення демократії як форми політичного режиму визначає конфлікт між аристократами, що закінчився тим, що один з них, а саме Клісфен, отримавши владу, пішов на політичну хитрість і провів ряд реформ, метою яких стала зміна ролі мікрополісів. В результаті реалізації задуманого повноправні громадяни демів отримали доступ до управління державою-полісом і це, в підсумку, дало «побічний» результат: народ, відчувши смак владних повноважень, не побажав повертати їх аристократа і поступово влада громадян стала сприйматися як досконала, а сама демократія отримала в «подарунок» образ богині, святість якої не піддавалася сумніву та посягання на яку визнавалось за блюзнірство. Відтак, афінська демократія була закріплена законодавчо та базувалася на приматі рівності усіх перед законом і свободи кожного громадянина.

Розпад рабовласницького ладу фактично дав поштовх для тривалого періоду занепаду, але не зникненню, демократії. Тож, і за Середньовіччя, за доби феодальних держав, демократія як феномен, втративши завойований простір, частково зберегла, а в чомусь і збільшила свій зміст. Так, наявний в науковому дискурсі матеріал демонструє, що в системі управління середньовічних міст існували різні елементи демократичного устрою. Наприклад, деяким державам Італії та Німеччини були притаманні певні демократичні засади. Маємо на увазі приклади прямої демократії в італійських містах Флоренція та Венеція, німецьких вільних ганзейських містах. Серед слов'янських міст елементи демократії присутні в руських Новгороді та Пскові [див. 1]. Утім, зазвичай, реалізовувати визначене демократією право участі в політичному житті мали виключно повноправні громадяни, до яких відносилися виключно члени цехів і купецько-торгівельних гільдій. Відтак, політична участь була долею тільки заможних верств суспільства, а міська біднота таких повноважень і прав була позбавлена.

Величезним прогресом в порівнянні з феодальним варіантом стала буржуазна демократія, яка встановилася після революційних перетворень XVII-XVIII ст. Виникнув у надрах середньовічних комун і станових представницьких органах влади (парламентів), пройшовши крізь вогнище англійської, нідерландської, французької та інших революцій, масових селянських і релігійних рухів, буржуазна демократія досить міцно затвердила себе у декількох десятках країн як краща форма політичної організації суспільства та заклала головну основу сучасного демократичного державного устрою – принцип підпорядкування меншості більшості, який виявляв на ділі «загальну волю» народу.

В XIX ст. ідея демократії стала одним із векторів руху країн світу, а з середини XX ст. перетворилася в глобальну тенденцію розвитку держави. Ця тенденція розгортається і на даний час і причиною цього можна вважати перегляд концепту «демократія». Найбільш показовою трансформацією в концептуальній основі

демократії вважаємо позицію А. Пшеворського, за якою демократія є «система впорядкованої необмеженості чи організованої невизначеності» [3, с.31]. Як наслідок, концептуальних змін демократія отримала значний варіативний ряд як феномен і якщо на початку ХХ ст. включав 29 типів демократій в світі, то вже в середині 90-х рр. ХХ ст. Д. Коллієр та С. Левицькі ідентифікують 550 типів і підтипів демократії [5]. Так, до сучасних варіацій демократії відносяться: поліархія (Р. Даль), в якій влада належить багатьом суб'єктам [б. с.84]; «делегована демократія» (Г. О'Доннелл), яка виступає режимом, при якому обраний усіма голова («вождь нації») на свій розсуд користується делегованими йому повноваженнями [9]; «напівдемократії-напівдиктатури» (Л. Даймонд), як етап між авторитаризмом і демократією [див. 7]; «неліберальні демократії» (Ф. Закарія) в яких перемішані виборність і авторитаризм [2], тощо.

Попри те, до якого типу відносяться варіації демократії, доцільно зазначити, що новітня демократія в ідейному відношенні практично втратила все те, що було в варіації афінської демократії. Якщо афінська демократія дозволяла незначному прошарку вільних громадян безпосередньо – через народні збори або жереб – брати участь в політичному управлінні і таким чином реалізовувати політичну владу, сучасна демократія являє собою режим обмеження використання влади. Крім цього, характерною рисою афінської демократії було прагнення до рівності громадян і тотожності тих, хто править, і тих, ким правлять, що знайшло свій прояв у використанні жереба для обрання посадових осіб. У сучасних демократіях, навпаки, правлячі та ті, ким керують, чітко диференційовані, а обрання посадових осіб відбувається за допомогою виборів – процедури, що поєднує в собі як демократичний, так і аристократичний елемент.

Отже, демократія як феномен, якщо порівнювати з початковим варіантом античного демократичного ладу, видозмінилася та на сьогоднішній день представлена великою кількістю варіацій та типів.

Список використаних джерел

- 1) Баранов Н. Демократические традиции Средневековья. Режим доступу: <https://nicbar.ru/politology/study/kurs-demokratiya-istoriya-i-sovremennost/326-lektsiya-2-demokratische-traditsii-srednevekovyu> (дата звернення: 15.12.2020)
- 2) Закарія Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Пер. с англ. Под ред. В.Л. Иноземцева. Москва, Ладомир, 2004. 383 с.
- 3) Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. Пер. с англ. / Под ред. В.А. Бажанова. Москва, РОССПЭН, 2000. 320 с.
- 4) Cartledge P. Democracy: a life. Description. New York, NY : Oxford University Press, 2016. 417 p.
- 5) Collier D., Levitsky St. Democracy With Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics*. 1997. Vol. 49, No. 3 (Apr.). Pp. 430-451.
- 6) Dahl R.A. A preface to democratic theory. Chicago: The University of Chicago Press, 2006. 176 p.
- 7) Diamond L. The Global State of Democracy. *Current History*. 2000. № 99 (641). Pp. 413-418.
- 8) Huntington S.P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman: University of Oklahoma Press, 1991, 384 p.
- 9) O'Donnell G. Delegative Democracy. *Journal of Democracy*. 1994. January 5 (1). Pp. 55-69.

Лось А. Ю., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КПП-173
Науковий керівник: **Петрик О. Л.**, к.держ.упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: losnastia090800@gmail.com

ОБОВ'ЯЗКОВА УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ПСИХІЧНІ ТА ФІЗИЧНІ ВАДИ

Звернувшись до Основного закону України, а також певних кодифікованих нормативно-правових актів держави вбачаємо, що право на захист визнається одним із невід'ємних прав людини та гарантується безпосередньо шляхом його закріплення не тільки у національних, але й у міжнародно-правових актах.

Зокрема, відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правову допомогу, а також на вільний вибір захисника своїх прав та представника інтересів. Окрім цього, ст. 63 Конституції України закріплює право на захист підозрюваного, обвинуваченого та підсудного. У прямо передбачених законодавством випадках така допомога може надаватися на безоплатній основі [1].

В свою чергу Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПКУ) у статті 20 розкриває зміст забезпечення права на захист як загальної засади кримінального провадження, яка зокрема забезпечує право на захист, що полягає у можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення; право збирати і подавати докази; брати особисту участь у кримінальному провадженні; користуватися правовою допомогою захисника; реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПКУ. Законодавець проголошує, що право залучити захисника до участі у кримінальному провадженні мають: підозрюваний, обвинувачений, законний представник підозрюваного чи обвинуваченого, інших осіб, за проханням чи згодою підозрюваного або обвинуваченого [2]. Також, забезпечення ефективності захисту та створення умов для вільного вибору захисника є важливою складовою права на захист. Недотримання подібних складових може призвести до істотних порушень вимог, закріплених у положеннях процесуального закону та відповідно скасування судового рішення [3].

Так, виходячи з наведених положень та посилаючись на згадані правові акти, можна стверджувати, що забезпечення особі права на захист є не лише основною засадою судочинства, а й віднесено законодавцем до загальних засад кримінального провадження.

Окрім цього, КПКУ, зокрема статтею 52 передбачено випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному процесі, а саме п.3 ч.2 зазначеної статті передбачає, що обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад [2]. Саме вказані категорії осіб, на думку законодавця, не здатні реалізовувати гарантоване право на захист самостійно, оскільки мають певні психічні чи фізичні вади, а, отже, потребують додаткової правової охорони з боку держави.

Вирішуючи питання про наявність психічних чи фізичних вад, внаслідок яких особа нездатна повною мірою реалізувати свої права, суддям необхідно керуватись п. 13 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2003 року № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві», згідно з яким особами, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати право на захист, визнаються особи з істотними дефектами мови, зору, слуху тощо, а

також особи, які хоча і визнані осудними, але мають психічні вади, що перешкоджають самостійно здійснювати захист від обвинувачення [4].

При цьому, дефініція «істотні дефекти» носить оціночне поняття, оскільки ні законодавство України, ні судова практика не визначають, які саме дефекти слід відносити до істотних, а суди у своїх рішеннях вказують лише на наявні фізичні вади у підозрюваного чи обвинуваченого, посилаючись лише на згадану нами норму КПКУ, здебільшого не вказуючи на обставини, на підставі яких вони роблять висновок про їх істотність. На жаль, такі необхідні рівні, як мінімальний ступінь ураження слуху, зору, мови, які б в обов'язковому порядку підтверджувались медичними висновками або результатами проведення судово-медичної експертизи і могли б бути підставою для обов'язкового залучення захисника у кримінальному провадженні, на законодавчому не встановлено [5, с.594].

Таким чином, хоча КПК України і закріплює дане положення, однак на законодавчому рівні чітко не встановлено, які саме фізичні вади мають існувати у особи і який ступінь порушення функцій організму людини повинен бути наявний для обов'язкового залучення захисника в кримінальному провадженні [5, с.592].

Поряд з цим, питання щодо наявності чи відсутності психічних вад, які перешкоджають самостійній реалізації своїх прав, має вирішуватись безпосередньо суддею у кожному конкретному випадку окремо [3].

Зокрема, слід враховувати, що для визнання особи такою, що має фізичні вади та не здатна здійснювати своє право на захист потрібен такий стан функцій психіки (уваги, сприйняття, мислення, пам'яті і т.п.) особи, за яких неможливо забезпечити істинне, не викривлене відображення дійсності, а також створити передумови для повноцінної інтелектуальної діяльності.

Обставини, які впливають на можливість особи здійснювати право на захист, можуть бути встановлені на підставі документально підтверджених відомостей: що особа інвалід певної групи, встановленої щодо психічного захворювання; перебуває на обліку в психоневрологічному диспансері або навчається в школі для розумово відсталих дітей; визнана медичною установою такою, що страждає хронічним алкоголізмом, наркоманією тощо [3].

Так, питання про залучення захисника необхідно вирішувати виходячи з конкретно відомих обставин справи з обов'язковим урахуванням встановленого характеру розладів, психічного або соматичного стану здоров'я особи, особливих проявів її поведінки, стилю комунікації з оточуючими тощо, тобто виключно факти перебування особи на спеціальному обліку та/або проходження курсу лікування свідчать виключно про наявність в особи окремих поведінкових розладів тимчасового характеру. Всі ці обставини прямо не вказують на неможливість такої особи свої права, а отже, і не можуть бути безумовною підставою для застосування норм КПК з приводу обов'язкового залучення захисника. Для застосування відповідних положень та вчинення такої процесуальної дії необхідно встановити факт перешкоджання реалізувати свої права внаслідок певної психічної вади у конкретної особи [6].

Отже, при вирішенні питання щодо необхідності обов'язкового залучення захисника у тому чи іншому кримінальному провадженні необхідно враховувати низку обставин та фактів, з метою уникнення недотримання гарантованого права на захист та його окремих складових, а також недопущення істотних порушень КПКУ, що в свою чергу, можуть призвести до некоректного застосування положень нормативно-правового акту та безпосередньо скасування судового рішення.

Список використаних джерел

1) Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.11.2020).

2) Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.11.2020).

3) Гулько Б., Луспенік Д. ВССУ: Узагальнення судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні (витяг). Юридичний портал «Протокол». URL: [https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgenni_\(vityag\)/](https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgenni_(vityag)/) (дата звернення: 19.11.2020).

4) Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві: Постанова Верховного суду України від 24.10.2003 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03#Text> (дата звернення: 19.11.2020).

5) Бабій Ю.С., Шкурко В.Р. Обов'язкове залучення захисника в кримінальному провадженні щодо осіб, які мають фізичні вади. Молодий вчений. 2018. № 5 (57). С. 592-595.

6) Сам факт перебування обвинуваченого на спецобліку, стаціонарі з відповідним діагнозом не є безумовною підставою для участі захисника – ККС ВС. 2019. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/761432/> (дата звернення: 19.11.2020).

Лось А. Ю., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група КІР-173,
Іваньков І. В., к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: losnastia090800@gmail.com

СПЕЦІАЛЬНІ ПІДРОЗДІЛИ ПО БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ СУБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Приводом до більшості реформ, що провадяться в Україні з часу здобуття незалежності і до сьогодні є необхідність приведення положень національного законодавства у відповідність з міжнародними нормами та стандартами, тобто підтвердження прагнення увійти до європейської спільноти в цілому. Водночас, непродумане швидкоплинне реформування у всіх сферах державного життя, зокрема – у правоохоронній діяльності, і як наслідок – погіршення наслідків соціально-політичних процесів, вже привело до значного зростання тіньової злочинності, проявам соціально-політичної неадекватності, а також появи суттєвих проблем, пов'язаних з виконанням стратегічного завдання держави – забезпечення внутрішньої безпеки.

Варто визнати, що наразі реформована система правоохоронних органів України, зокрема й органів з правоохоронними функціями, спеціально призначених для боротьби з організованою злочинністю, залишається малоефективною: вона перебуває у стані гострої нестабільності, постійного реформування; не відповідає міжнародним нормам та стандартам захисту прав людини; характеризується каральною спрямованістю, корупційними зв'язками, залежністю від владних осіб, відсутністю

чітко окреслених повноважень і функцій, громіздким центральним апаратом та розбалансованою структурою на місцях, незадовільним організаційно-правовим, матеріально-технічним і кадровим забезпеченням їх діяльності тощо. Варто визнати, що такі чинники є наслідком політичних, економічних та соціальних проблем. Нікітін Ю.В. зазначає, що «внутрішній стан сучасної України, поряд з позитивними ідеями й впливом здійснюваних демократичних реформ, характеризується негативними і досить довготривалими наслідками системної економіко-політичної кризи. Вона проявляється у процесах економічних перебудов, різкої соціальної поляризації суспільства, досить складних відносинах між гілками влади та, що саме негативне, широкої криміналізації всіх сторін суспільного життя, що полягає у збільшенні проявів організованої злочинності, наркоманії, корупції, екстремізму на міжетнічному ґрунті – все це є тим переліком процесів, які є внутрішніми витоками загроз і небезпек для стабільності, а звідси і внутрішньої безпеки суспільства» [1, с.6]. Саме тому важливою передумовою створення ефективного механізму забезпечення протидії організованій злочинності є налагодження дієвої системи уповноважених суб'єктів такої протидії, визначення чіткої мети і завдань їхньої діяльності, наділення їх необхідними повноваженнями, компетенцією, відповідно і функціями, створення ефективною законодавчої бази тощо.

Держава, безпосередньо під час виконання своєї правоохоронної функції через забезпечення відповідних органів конкретними повноваженнями, має забезпечити дієву протидію та результативну боротьбу з організованою злочинністю. Саме тому питання протидії організованій злочинності варто розглядати через призму та з огляду на виконання функцій держави, яка, в свою чергу, реалізує їх через спеціально створені відповідні органи (суб'єкти), що діють відповідно до Конституції та законодавства України, визначених завдань, функцій, компетенції і повноважень.

Як зазначає Г.В. Форос, держава виступає суб'єктом правоохоронної діяльності «через функціонування представницьких, виконавчих, судових органів і прокуратури, а також громадських організацій та об'єднань. Суб'єктом діяльності щодо протидії злочинності можуть бути визначений орган, конкретна організація, окрема особа, які в цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій запобігання, як організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення» [2, с. 180].

На наш погляд, поряд з органами галузевої і функціональної компетенції, що забезпечують протидію організованій злочинності, до суб'єктів цієї боротьби необхідно також зарахувати органи загальної компетенції, які безпосередньо виробляють і забезпечують реалізацію політики протидії організованій злочинності, зокрема: Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Таким чином, суб'єктами державного управління (адміністрування) повинні виступати не тільки органи виконавчої влади як суб'єкти, спеціально уповноважені у сфері протидії організованій злочинності, але й суб'єкти із загальними повноваженнями, не створені спеціально для безпосередньої боротьби з організованою злочинністю, проте уповноважені протидіяти такому явищу та наділені відповідними повноваженнями.

Для достовірного та найбільш повного визначення суб'єктів протидії організованій злочинності в першу чергу слід виходити з основних напрямків подібної діяльності, що визначені статтею 6 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (далі – Закон): а) створення правової основи, організаційних, матеріально-технічних та інших умов для результативної боротьби з організованою злочинністю, організацією міжнародного співробітництва у цій сфері; б) виявлення та усунення або нейтралізація негативних соціальних процесів і явищ, що породжують організовану злочинність та сприяють їй; в) запобігання нанесення шкоди людині, суспільству, державі; г) запобігання виникнення організованих злочинних

угруповань; д) виявлення, розслідування, припинення і запобігання правопорушенням, вчинюваних учасниками організованих злочинних угруповань та притягненням винних до відповідальності; е) забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, державі; є) запобігання встановленню корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами та втягненню їх у злочинну діяльність; ж) перешкоджання використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і ЗМІ; з) запобігання легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, використання суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації злочинних намірів [3].

Законодавець у ст. 5 Закону визначає наступну систему суб'єктів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю: а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах покладених на них інших основних функцій [3].

Таким чином, органами держави, спеціально створеними для боротьби з організованою злочинністю, є наступні: 1) Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України; 2) спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України.

На законодавчому рівні визначено, що при необхідності Верховна Рада України може створювати, на постійній або тимчасовій основі, й інші спеціальні органи для боротьби з організованою злочинністю [3].

Відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону до спеціально створених державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, відносяться: а) органи Національної поліції і Служби безпеки України; б) органи прокуратури України; в) органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю; д) органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори; е) розвідувальний орган Міністерства оборони України; є) Служба зовнішньої розвідки України; ж) Національне антикорупційне бюро України [3].

Однак, незважаючи на нормативне визначення державних засад протидії організованій злочинності, у сучасних умовах в Україні цілеспрямованої діяльності у цьому напрямку фактично не ведеться. Навіть щодо наведених норм Закону існують формальні підтвердження того, що чимало положень Закону або втратили чинність, або визнані неконституційними на підставі Рішення Конституційного Суду або ж виключені на підставі відповідного нормативного акту. Наприклад, Закон і досі визначає Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України як державний орган, спеціально створений для боротьби з організованою злочинністю, при цьому де-факто цього органу його не існує, а відповідні зміни до Закону не внесені, що свідчить про абсолютну неврегульованість цього питання на законодавчому рівні в цілому.

Наступною складовою державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, є спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України (далі – СБУ) [3].

Відповідно до положень Закону України «Про Службу безпеки України», до компетенції СБУ як спеціального підрозділу протидії корупції та організованій злочинності, належить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [4], що, в свою чергу, звісно ж не охоплює усі напрями протиправної

діяльності організованих злочинних організацій. Таким чином, органи Служби безпеки України, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, не мають спеціально визначених завдань і функцій щодо протидії організованій злочинності. Можна сказати, що це формально визначені суб'єкти, оскільки відповідно до п. 6 ст. 16 Закону територіальні органи Національної поліції і Служби безпеки України (у межах відомств) під час виконання своїх безпосередніх завдань і функцій, отримуючи інформацію про організовані злочинні формування, зобов'язані передавати відповідним спеціальним підрозділам оперативну інформацію, документи та інші матеріали, пов'язані з організованою злочинністю [3].

Отже, можливо зазначити, що підрозділи СБУ є чи не єдиним суб'єктом, до повноважень якого законодавство відносить боротьбу організованою злочинністю. Інших спеціально створених органів із протидії організованій злочинності законодавством України не визначено. Існуючі раніше спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю МВС України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ» від 12 лютого 2015 р. було ліквідовано [5].

Однак, до системи суб'єктів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, на наш погляд, слід віднести окремі органи та підрозділи Національної поліції України.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що систему поліції складають: 1) центральний орган управління поліцією; 2) територіальні органи поліції. Зокрема, до складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань. Безпосередньо у складі поліції функціонують: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення [6].

Для зазначених органів поліції існують загальні завдання, що полягають у наданні поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [6]. Виходячи із змісту викладених завдань, можливо зробити висновок, що у силу їх загальності, вони не містять конкретизації щодо протидії організованій злочинності.

Крім того, зрозуміло, що не усі підрозділи Національної поліції спроможні протидіяти організованій злочинності через різні обставини: завдання, функції, компетенції, повноваження, підготовленість тощо. Нині протидія організованій злочинності в основному покладається на Департамент карного розшуку (в якому функціонує управління по боротьбі з організованою злочинністю), Департамент кіберполіції, Департамент протидії наркозлочинності і Департамент захисту економіки Національної поліції. Однак слід підкреслити, що співробітники зазначених підрозділів із цим завданням не зможуть впоратися у повному обсязі в силу виконання різних специфічних першочергових завдань, у наслідок чого протидія організованій злочинності для них має побічний характер.

У ст. 5 Закону [3] визначено, що у боротьбі з організованою злочинністю беруть участь і органи прокуратури. Однак, як і інші державні органи, прокуратура виконує ці функції, як другорядні. Аналіз законодавчої бази свідчить, що: 1) відповідно до п. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків

координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому наданими правами і виконуючи покладені законом обов'язки. Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню [7]; 2) відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, зокрема ст. 36 прокурор, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора [8]; 3) відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» Генеральним прокурором, його заступниками, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора прокурорами Офісу Генерального прокурора та уповноваженими наказом керівника обласної прокуратури прокурорами відповідних обласних прокуратур здійснюється нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності. Статтею 14 визначені зокрема й повноваження, що відведені прокурору на виконання у межах його компетенції [9].

З наведених вище положень можливо зробити висновок, що органи прокуратури необґрунтовано зараховано до суб'єктів, які беруть безпосередню участь у боротьбі з організованою злочинністю, адже прокурори дають у межах своїх повноважень доручення, які є обов'язковими для виконання, здійснюють і координаційну діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, в тому числі й організований, тобто безпосередньо лише здійснюють нагляд за законністю протидії організований злочинності.

Аналіз Закону щодо змісту діяльності інших державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, свідчить про те, що органами доходів і зборів, органами Державної прикордонної служби України та органами державного фінансового контролю, органами і установами виконання покарань та слідчими ізоляторами, розвідувальним органом Міністерства оборони України, Службою зовнішньої розвідки України забезпечується в межах взаємодії тільки надання суб'єктам протидії організований злочинності інформації про організовані злочинні формування і за окремими дорученнями цих суб'єктів у межах своєї компетенції та повноважень здійснюються окремі заходи за їх участю.

Таким чином можливо визначити, що основною проблемою протидії організований злочинності на державному рівні є той факт, що в сучасних умовах і відповідно до діючого законодавства спеціальним суб'єктом цієї діяльності є тільки спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, що, на нашу думку, жодним чином не може забезпечити ефективну протидію організований злочинності за усіма напрямками.

Також визначений у ст. 5 Закону перелік спеціальних підрозділів як суб'єктів боротьби з організованою злочинністю, не є вичерпним. Зокрема, поряд з віднесенням Національного антикорупційного бюро України до органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, цілком резонним та абсолютно обґрунтованим вважається зарахування до суб'єктів протидії організований злочинності і Державного бюро розслідувань та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Здійснивши аналіз нормативно-правових актів щодо визначення суб'єктів протидії організований злочинності та реальної практики їх діяльності у цьому

напрямку, слід зазначити, що законодавчо визначена система подібних суб'єктів є недосконалою, чітко не врегульованою, науково не обґрунтованою, що суттєво впливає на ефективність діяльності щодо протидії організованій злочинності на державному рівні.

Список використаних джерел

1) Нікітін Ю.В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: Монографія. Київ: ВНЗ «Національна академія управління». 2009. 373 с.

2) Форос Г.В. Суб'єкти діяльності щодо попередження злочинів та протидії злочинності. *Правова держава*. № 14. 2012. С. 179–184.

3) Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. 1993. № 3341-ХІІ. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

4) Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

5) Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ: Закон України від 12.02.2015 р. № 193-VIII. Дата оновлення: 07.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-19#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

6) Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

7) Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

8) Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

9) Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

Мазко Р. М., здобувач вищої освіти 4 курсу, група КПП-173

Петрик О. Л., к.держ.упр., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: romanmazko84@gmail.com

ЗАХИСТ ПРИ ПОВІДОМЛЕННІ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення особи про підозру в кримінальному провадженні це визначений процедурними нормами кримінального процесуального права порядок прийняття, оформлення та вручення процесуального документа у вигляді повідомлення особи про підозру уповноваженими на те суб'єктами. Необхідно зазначити, що за результатом прийняття такого рішення конкретна особа набуває «особливого правового статусу». Набуття статусу підозрюваного в кримінальному процесі має одне з найголовніших значень, з якого, фактично, і розпочинається одна із активніших фаз захисту. Тому в

даній роботі ми хочемо проаналізувати правову природу права на захист при повідомленні про підозру.

Згідно з ч. 1 ст. 42 КПК підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому, ч. 1 ст. 276 КПК визначає, що повідомлення про підозру здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК, відповідно до норм якої письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень [1, с. 266].

Після повідомлення особі про підозру до неї може бути застосовано низку обмежень (її можна відсторонити від займаної посади, накласти арешт на майно, обрати запобіжний захід тощо).

Стаття 59 Конституції України закріплює право кожного на правову допомогу. Зокрема, кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення при вирішенні справ у судах в Україні діє адвокатура. Крім цього, ст. 63 Конституції України передбачає, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний мають право на захист.

Отже, держава спрямовує зусилля на те, щоб кожний підозрюваний був захищений від свавілля держави та її чиновників, щоб гідність людини не принижувалася. Досить важливо, що право на захист від обвинувачення закріплене саме в Основному Законі тому, що конституційні норми відомі значно більш широкому колу осіб, ніж норми КПК, і завдяки цьому конституційні принципи дозволяють громадянам краще усвідомити завдання органів правосуддя, права й обов'язки учасників процесу [2, с. 18].

Ю. П. Янович вважає, що право на захист – це сукупність процесуальних прав, що надаються підозрюваному, обвинуваченому для заперечення висунутих щодо них підозри чи обвинувачення у вчиненні злочину, надання доказів, що виправдовують чи пом'якшують відповідальність, а також для захисту інших законних інтересів у кримінальній справі [3, с. 45].

Сутність права на захист розкриває і Європейський суд з прав людини. Так, у рішенні справи Пакеллі проти Федеративної Республіки Німеччини він відзначив, що положення підпункту «с» пункту 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод гарантує особі, яка обвинувачується у вчиненні кримінального злочину, такі права: захищати себе особисто; мати обраного нею самою захисника; за наявності певних умов мати призначеного захисника безкоштовно [4, с. 124].

Визначення поняття захисника закріплене у ст. 45 КПК, згідно з якою захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, щодо якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

О.Ю. Татарова стверджує: «Залучення до кримінального провадження лише професійних захисників сприяє як стороні захисту, так і обвинувачення, адже складання кваліфікаційного іспиту якраз і передбачає оволодіння адвокатом відповідними навичками та знаннями, що є гарантією професійності кандидатів на внесення Реєстру. Відтак, слідчий, прокурор розраховує на фаховий «процесуальний діалог», а підозрюваний, обвинувачений, у свою чергу, має всі підстави сподіватися на професійний захист його прав та ефективного використання наданих законодавцем повноважень» [5, с. 25 – 28].

Основним обов'язком захисника у кримінальному провадженні є здійснення ним професійної діяльності з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, керуючись законом і правилами адвокатської етики.

Отже, під правом на захист при повідомленні особи про підозру в кримінальному провадженні, на нашу думку, слід розуміти сукупність процесуальних прав, передбачених чинним законодавством, наданих особі, яка повідомляється про підозру, для захисту від підозри та будь-якого обмеження прав і свобод людини як особисто, так і за допомогою захисника.

Список використаних джерел

1. Татаров О.Ю., Мірковець Д.М. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. Митна справа. 2015. С. 265–271.

2. Чайка Р. А. Участь захисника на досудовому слідстві : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Запорізький юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя. – 2008. – 196 с.

3. Янович Ю. П. Уголовный процесс Украины. – Харьков : Университет внутренних дел, 1997. – 252 с.

4. Европейский суд по правам человека : Избранные решения: В 2-х томах: Том 1. / Ред. В. А. Туманов. – М. : НОРМА, 2000. – 856 с.

5. Татаров О. Ю. Проблеми збирання доказів стороною захисту в кримінальному провадженні // Актуальні проблеми розслідування злочинів : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 1 липня 2014 року). – К. : Нац. акад.. внутр.. справ, 2014. – 312 с.

Мазко Р. М., здобувач вищої освіти 4 курсу, група КПП-173

Науковий керівник: **Апанасенко К. І.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: romanmazko84@gmail.com

МЕЖІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Відповідальність у міжнародному праві відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного функціонування міжнародної системи. Здійснення наукового дослідження на дану тему зумовлено тим, що в світовій спільноті на сьогоднішній день все частіше мають місце факти негативних наслідків неправомірних дій міжнародно-правових суб'єктів. Тому питання міжнародної відповідальності набуло особливої значущості в сучасних умовах науково-технічного прогресу та розвитку комунікативних відносин.

Комісія міжнародного права визначила міжнародну відповідальність як «усі форми правових відносин, що можуть виникнути в міжнародному праві у зв'язку з правопорушенням, що вчинене державою, незалежно від того, обмежуються ці відносини правовідносинами між державою, що вчинила неправомірну дію, і державою, яка безпосередньо постраждала, або ж вони поширюються також на інших суб'єктів міжнародного права, і незалежно від того, чи обмежуються ці відносини зобов'язанням винної держави поновити право потерпілої держави та відшкодувати заподіяну шкоду, включають можливість самої потерпілої держави та інших суб'єктів застосувати до винної держави будьякі санкції, передбачені міжнародним правом» [1, с. 204].

В.М. Буроменський виділяє такі цілі міжнародно-правової відповідальності: утримати потенційного правопорушника від учинення правопорушення; спонукати правопорушника належним чином виконати свої зобов'язання; забезпечити потерпілому компенсацію за завдану йому матеріальну чи моральну шкоду; вплинути на майбутню поведінку сторін з метою добросовісного виконання ними своїх зобов'язань. Комісія міжнародного права на підставі узагальнення теорії та звичаєвих норм визначила такі принципи міжнародно-правової відповідальності: відповідальність за будь-які міжнародно-правові діяння держави; визначення суб'єктів таких діянь; визначення умов наявності міжнародно-правових діянь; незастосування внутрішнього права для визначення наявності таких діянь [2, с. 312].

Міжнародно-правова відповідальність держав – один з основоположних й найстаріших інститутів міжнародного права. Одним з керівних в сучасному міжнародному праві є принцип суверенної рівності. Дотримуючись даного принципу, держави беруть участь у взаємних відносинах і в багатосторонньому міжнародному спілкуванні, володіючи суверенітетом як політико-правовою властивістю, що виражає верховенство кожного з них усередині країни і його незалежність у зовнішніх справах. У той же час зазначений принцип не є ознакою відсутності взаємодії і взаємозалежності держав, оскільки жодна держава не може існувати і розвиватися в ізоляції від усього світового співтовариства. Даний принцип дозволяє державі здійснювати будь-які дії, що не суперечать встановленим принципам і нормам міжнародного права. Відповідальність держав у міжнародному праві.

Якщо ж держава не виконує або порушує свої зобов'язання, що впливають з норм міжнародного права, цілком закономірно постає питання про його відповідальність перед окремими державами чи світовим співтовариством у цілому. Принцип суверенної рівності дозволяє виділяти держави в основну групу суб'єктів міжнародного права і, отже, міжнародної відповідальності.

Міжнародно-правова відповідальність настає лише за наявності підстав для міжнародно-правової відповідальності. Тлумачення міжнародно-правового правопорушення міститься в Проекті статей щодо відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння, прийнятому Комісією міжнародного права ООН. У ст. 1 вказано, що «будь-яке протиправне діяння держави тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави». Відповідно до ст. 2, міжнародно-протиправне діяння має місце в таких випадках: а) поведінка, що є дією чи бездіяльністю, приписується державі за міжнародним правом; б) ця поведінка є порушенням міжнародного зобов'язання держави. Згідно зі ст. 3 Проекту, діяння держави може бути кваліфіковане як міжнародно-протиправне лише на підставі міжнародного права. На таку кваліфікацію не може вплинути кваліфікація цього ж діяння як правомірного згідно з внутрішньодержавним правом [3].

Для притягнення до міжнародно-правової відповідальності необхідними є таке: 1) має бути міжнародно-правове зобов'язання між двома державами; 2) повинна бути дія чи бездіяльність, які порушують це зобов'язання та які приписуються відповідальній державі; 3) наслідком цієї дії є втрата чи збитки [4].

МС ООН зазначає, що висуваючи вимогу щодо відшкодування шкоди, ООН може ґрунтувати свою претензію на порушенні зобов'язань щодо неї самої. Це має допомагати уникнути конфлікту між діями ООН і правами держави. Узгодження таких інтересів повинно виходити з кожної окремо взятої ситуації та на угодах між ООН та державами.

Суд також визначив поняття «правоздатність пред'являти претензію», обґрунтовуючи, що таке право ООН впливає з її міжнародної правосуб'єктності [5].

Таким чином, функціонування інституту міжнародно-правової відповідальності є необхідним для забезпечення підтримки міжнародного правопорядку та мирних відносин у міжнародній системі.

Список використаної літератури

1. Ежегодник Комиссии международного права. – М., 1973. – Т. 2. – 1973. – 280 с.
2. Міжнародне право : [навчальний посібник] / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Академії правових наук України М.В. Буроменського. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
3. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Titles and texts of the draft articles II United Nations General Assembly. – A/CN.4/L.602/ Rev.1 26 July 2001.
4. See Shaw M. N. International Law. – 4th ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 542.
5. Возмещение за ущерб за увечья, понесенные на службе Организации Объединённых Наций. Консультативное заключение от 11 апреля 1949 года. URL: http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1.pdf

Макогін Н. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ППР-171
Толкач А. М., ст. викладач кафедри
Кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: natalia.makogin@gmail.com

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ ЗЛОЧИНЦІВ

Особистість злочинця – одне із центральних понять кримінології. Саме вона є носієм причин вчинення злочинів, тому для їх попередження важливо приділяти увагу дослідженню вказаної категорії. Для повного і результативного вивчення злочинців необхідно систематизувати наявні про них дані за певними критеріями, а саме шляхом їх поділу на окремі групи і типи, що здійснюється, в свою чергу, за допомогою класифікації та типології. Хоча варто пам'ятати про індивідуальність кожної особи, загалом існує можливість виділити певні загальні риси, властиві окремим контингентам вказаних осіб. При цьому такий всебічний підхід до особистості злочинця сприятиме об'єктивному розслідуванню кримінального правопорушення та обранню найбільш доцільних заходів впливу на нього для забезпечення його перевиховання.

Метою роботи є аналіз існуючих у кримінології підходів до класифікації та типології злочинців й виокремлення узагальненого комплексного переліку їх підстав.

Поняття «особа злочинця» слід розглядати як сукупність соціально значимих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину з низьким рівнем контролю над собою і винну в порушенні норм кримінального закону [1, с. 79].

Під класифікацією злочинців розуміється поділ осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на певній території (статистичної сукупності) на групи за певними жорсткими ознаками. У рамках класифікації фактично вивчається не особа у комплексі її характеристик, а контингенти злочинців [2, с. 55]. Підставою класифікації ж визнається та чи інша поширена серед них кримінально-правова ознака. Так, аналіз наукових джерел дає можливість встановити, що у кримінології найчастіше використовують наступні критерії:

1. Соціально-демографічні дані:
- стать: чоловіки, жінки;

- вік: неповнолітні (з 14 до 18 років), молодь (18-29 років), особи зрілого віку (30 років і старше)

- місце проживання: жителі міст, жителі сільської місцевості;

- тривалість проживання: постійні жителі, переселенці, мігранти.

2. Соціально-економічні дані:

- освіта: базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, повна вища освіта;

- соціальний статус: учні, студенти, робітники, підприємці, держслужбовці, пенсіонери тощо;

- професія: поділ відповідно до видів здійснюваної діяльності, у тому числі безробітні;

- матеріальне становище: нижче середнього, середнє, вище середнього тощо.

3. Громадянство: громадяни України, іноземці, особи без громадянства.

4. Стан особи у момент вчинення злочину: нормальний, безпорадний, алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння.

5. Вид вчиненого злочину (відповідно до Кримінального кодексу України): вбивство, зґвалтування, крадіжка, шахрайство, хабарництво і т. д.

6. Форма участі у злочинному діянні: діяльності: вчинення злочину в складі організованої групи або злочинної організації; сукупність, повторність, чи рецидив злочинів.

7. Ступінь суспільної небезпеки злочинців: особи, які вчинили нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі злочини, а також ті, хто вже раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Перелік вказаних підстав не вичерпний, але вони є досить простими статистичними показниками і часто їх недостатньо, щоб повністю відобразити суть явищ, які досліджуються. Тому кримінологи використовують багатомірну класифікацію, яка охоплює одночасно декілька із вищевказаних ознак (наприклад, вік і рід занять). У ній також можуть застосовуватися математичні методи, які дають можливість певним чином систематизувати контингент злочинців для їх ретельнішого вивчення, зокрема, виявлення напрямів змін у цьому контингенті, груп, що потребують першочергової профілактичної уваги, тощо [1, с. 86].

Типологія – це розподіл злочинців на категорії за ознаками, які відображають певні функціональні залежності, детермінаційні зв'язки та генетично зумовлюють злочинну поведінку. Кримінологи зазначають, що типологія базується на сутнісних ознаках (ознаки-прояви й ознаки-причини) досліджуваних явищ та є вищим рівнем пізнання. Для здійснення типології злочинців треба з'ясувати внутрішню сутність цих осіб, їх глибинну антисуспільну спрямованість і цільову визначеність на певний вид злочинної діяльності [1, с. 86].

Першу спробу виокремлення злочинних типів зробив італійський психіатр Чезаре Ломброзо – яскравий представник антропологічної школи кримінального права, яка виникла у 70–80-х рр. XIX ст. Він стверджував, що злочинний тип особистості можна діагностувати за специфічними фізичними і психічними ознаками. Так, Чезаре Ломброзо і його послідовник Енріко Феррі виділяли такі типи злочинців: 1) природжені; 2) «злочинці унаслідок божевілля», психопати та інші, які страждають на психічні аномалії; 3) злочинці із пристрасті; 4) випадкові; 5) звичні [3].

Цікавою є і типологія злочинців, здійснена психологом Олександром Лазурським. Він визначав три рівні особистостей – нижчий, середній і вищий, кожний із яких включав чисті, змішані і спотворені типи. Для кримінології важливе значення мали спотворені типи особистості нижчого рівня, оскільки саме вони є злочинними особистостями. О. Лазурський відносив до спотворених типів такі: 1) пасивний тип:

апатичний – характеризується байдужим ставленням до навколишнього світу, відсутністю яскраво виражених інтересів і потреб; безвільно-боязкий – характеризується пригніченим настроєм, легко піддається навіюванню; 2) тип розважливого егоїста – такі особистості обережні і хитрі, злопам'ятні, перш за все турбуються про себе; 3) афективно-спотворений тип – легковажні люди, переважно п'яниці, дрібні злодії; 4) активно-спотворений тип (гвалтівник): безладний – йому притаманна активність, енергія; зосереджено-жорстокий – не зупиняється і перед вбивством [3].

Сьогодні найбільш поширеними критеріями типологізації злочинців у кримінологічній літературі є наступні:

1. Характер антисуспільної спрямованості особи [1, с. 87]:

- з агресивно-зневажливим ставленням до людини та її найважливіших благ;
- з корисливо-егоїстичною мотивацією, що пов'язана з ігноруванням принципу соціальної справедливості і чесної праці – це шахраї, крадії хабарники і т. д.;
- з індивідуалістично-анархічним ставленням до різних соціальних інститутів, своїх громадських, службових, сімейних та інших обов'язків – це ті особи, які вчинили злочини проти громадського порядку, військові злочини тощо;
- з легковажно-байдужим ставленням до дотримання правил техніки безпеки, що проявляється у вчиненні необережних злочинів.

2. Глибина та стійкість антисоціальної спрямованості:

- випадкові злочинці – особи, що вчинили нетяжкий злочин вперше, без відповідного наміру всупереч своїм моральним переконанням;
- ситуативні – подібні до вищевказаних осіб, оскільки також вчинили злочин вперше за несприятливих обставин, але такий, що відносяться до категорії тяжких чи особливо тяжких;
- нестійкі злочинці – порушили кримінальний закон вперше, але до цього вели асоціальний спосіб життя (алкоголіки, наркомани тощо);
- злісні злочинці – професійні злочинці, рецидивісти для яких така поведінка вже звична;
- особливо-злісні злочинці – особи, що ведуть злочинну діяльність тривалий час та мають особливий статус (наприклад, лідери злочинних організацій).

Використання одночасно цих двох класифікацій дозволяє виділити 25 типів злочинців: насильницькі ситуативні, корисливі злісні, корисливо-насильницькі особливо злісні тощо [2, с. 57].

3. Характер взаємодії соціальної ситуації і особи:

- послідовно-криміногенний – включає осіб, у середовищі яких правові та моральні норми часто порушуються; вони мають антисуспільні орієнтації і, як правило, активно сприяють виникненню криміногенної ситуації;
- ситуативно-криміногенний тип – притаманний особам з суперечливим середовищем, де поширено вчинення правопорушень, та антисуспільним способом життя;
- ситуативний тип – представникам цього типу характерне середовище, де відсутні чи дуже слабо виражені аморальні елементи, а злочин вчиняється не з їх вини під впливом конкретної життєвої ситуації.

4. Соціальна спрямованість особистості злочинця – універсальна типологія злочинців, яка може бути застосована до різних злочинців: корисливих, насильницьких і т. д.:

- професійний тип – характеризується високим ступенем соціальної деформації та негативною спрямованістю, правовим нігілізмом і низькою моральною культурою;

до цього типу відносяться особи, які займаються злочинною діяльністю тривалий час та часто цілеспрямовано вчиняють злочини повторно, як-от професійні злочинці;

- звичний тип – має значний ступінь соціальної деформації, слабо виражену позитивну спрямованість та нестійкі соціально-психологічні, відсутні чіткі межі між моральним та аморальним; такі особи також часто вчиняють повторні злочини, але від професійного типу відрізняються тим, що не проявляються активність у створенні криміногенних ситуацій;

- нестійкий тип – характеризується значними стійкими соціальними деформаціями, майже рівним співвідношенням негативної та позитивної спрямованості, яка може посилюватися чи послаблюватися; особи, що належать до цього типу, можуть мати досвід вчинення кримінальних правопорушень та нерідко ведуть аморальний спосіб життя, часто вчинення злочину залежить від інтерпретації ними тих чи інших життєвих ситуацій;

- недбалий тип – загалом притаманна позитивна соціальна спрямованість, легковажне ставлення до правових та моральних норм; зазвичай такі особи вчиняють нетяжкі умисні злочини;

- випадковий тип – має позитивну соціальну спрямованість, високий рівень правосвідомості, відсутні особистісні деформації; вказані особи вчиняють злочини переважно за несприятливих обставин у конкретній життєвій ситуації, наприклад, у стані сильного душевного хвилювання.

Як бачимо, типологія фіксує не просто те, що найчастіше трапляється, а закономірне, що є логічним результатом соціального розвитку особи [1, с. 88].

Отже, кримінологічні класифікації і типології злочинців – це способи поділу осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на певні групи (категорії) за визначеними жорсткими ознаками (соціально-демографічними, соціально-економічними, громадянством, кваліфікацією вчиненого діяння, суспільною небезпечністю тощо) та ознаками, які генетично пов'язані із злочинною поведінкою (характер антисуспільної спрямованості особи, її глибина та стійкість, характер взаємодії соціальної ситуації і особи, соціальна спрямованість особистості злочинця). Класифікація злочинців дає змогу отримати переважно статистичні дані Тип злочинця виражає якісну однорідність суттєвих характеристик багатьох злочинців. Вони не є абсолютно достовірними та повними, але мають важливе як теоретичне, так і практичне значення, адже дозволяють поглибити знання про основні характеристики злочинців, сприяють запобіганню злочинності та підвищенню ефективності заходів індивідуальної роботи з ними й соціальної підтримки з метою їх виправлення.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник. Київ: ВД Дакор, 2018. 352 с.
2. Березняк В. С., Корогод С. В. Кримінологія. Конспект лекцій. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 183 с.
3. Класифікація злочинних типів URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK/UR_PSIX/html/50.htm.

Менджул К. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу
магістратури, група МКПРп-201
Науковий керівник: **Толкач А. М.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

РЕЦИДИВ ЯК ВИД МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ

На сьогодні основною метою нашої демократичної держави є правильна кваліфікація вчинених кримінальних правопорушень. Адже така кваліфікація є запорукою чіткого, точного та об'єктивного механізму визначення саме за які кримінальні правопорушення особа має нести покарання. Однією із центральних проблем кримінально-правової теорії та практики є проблеми кваліфікації множинності кримінальних правопорушень, зокрема рецидиву кримінальних правопорушень. Хоч на законодавчому рівні й визначено розуміння поняття «рецидив» та його коротку характеристику, але, на практиці, ми можемо зустрічати чимало питань щодо складності застосування в судовій та слідчій практиці даного виду множинності.

В першу чергу було б доречно охарактеризувати множинність кримінальних правопорушень, адже рецидив є одним із її форм. Множинність кримінальних правопорушень є важливою складовою кваліфікації вчинених кримінальних правопорушень. Інститут множинності кримінальних правопорушень знайшов своє відображення лише в 2001 р. внаслідок реформування українського кримінального законодавства. Хоча було не повністю розкрито існування даного інституту.

У чинному Кримінальному Кодексі України (далі - КК України) немає визначення та характеристики поняття «множинності кримінального правопорушення», але міститься комплекс норм і чітка правова регламентація інституту множинності кримінальних правопорушень. Так як законодавець не закріпив визначення поняття «множинність кримінальних правопорушень» доцільно буде звернутися до праць науковців, які займалися та займаються даним питанням.

На думку Р.В. Вереси множинність кримінальних правопорушень - це вчинення однією і тією ж особою або у співучасті кількох особами кількох кримінальних правопорушень, кожен з яких визначені в законі як окремий самостійний склад кримінального правопорушення [1, с. 178].

В.О. Навроцький, вважає, що множинність кримінальних правопорушень означає, що особою вчинено два або більше кримінальних правопорушень, кожне з яких має ознаки самостійного складу кримінального правопорушення і, зберігаючи свою юридичну значущість, підлягає самостійній правовій оцінці [2, с. 93]. Також науковець підкреслює й те, що не має значення вчинено кримінальне правопорушення особою одноособово чи у співучасті та особа, яка вчинила щонайменше два кримінальних правопорушення може бути притягнена до кримінальної відповідальності або вчиняє нове кримінальне правопорушення, маючи судимість і все це підпадає під множинність кримінальних правопорушень. Аналізуючи погляди науковців, щодо визначення поняття множинності, можемо сказати, що під множинністю кримінальних правопорушень розуміють вчинення двох або більше кримінальних правопорушень однією особою, які утворюють ознаки самостійного складу кримінального правопорушення, за які вона може бути притягнена до кримінальної відповідальності.

Як зазначається в «Узагальненні судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів» Верховного Суду України впровадження інституту множинності кримінальних правопорушень є позитивним правовим явищем як для теорії так і для практики. Але, як свідчить практика, судді, прокурори, слідчі ще не досягли єдиної точки зору стосовно того, в яких випадках вчинення особою двох і більше самостійних кримінальних правопорушень належить кваліфікувати за ознаками повторності, а в яких - за ознаками сукупності. Тому дуже часто можна зустріти випадки неправильної кваліфікації вчиненого діяння особи, яка притягається до кримінальної відповідальності [3].

Питання про види множинності кримінального правопорушення на сьогодні в теорії кримінального права залишаються дискусійним, хоч і загальновизнаними видами є повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень. На нашу думку, такі дискусії виникають скоріше за все в полі їх взаємовідношення один з одним та класифікації цих видів на підвиди. Насамперед важливо розкрити зміст поняття рецидиву кримінального правопорушення, а вже потім перейти до кваліфікації. Слово «рецидив» має латинське походження від слова «recidirens» та означає «те, що відновлюється, повторюється». Законодавець в ст. 34 КК України надав визначення поняттю «рецидив», а саме, що це вчинення особою нового умисного кримінального правопорушення, і суб'єкт який його вчинив має судимість за умисне кримінальне правопорушення [4]. Та відразу ми можемо побачити недосконалість норм законодавства щодо рецидиву кримінальних правопорушень.

Головним недоліком є неузгодження назви ст. 34 «Рецидив кримінальних правопорушень» з її змістом. Виходячи зі змісту ст. 34 її назва мала б бути викладена в такій редакції - «Рецидив умисних кримінальних правопорушень». Адже сам по собі рецидив повинен охоплювати кримінальні правопорушення, які вчинені з необережності та судимість за необережне кримінальне правопорушення. В цьому випадку особи, які вчиняють кримінальні правопорушення з необережності мають більш привілейоване становище у порівнянні з тими особами, які вчиняють кримінальні правопорушення умисно.

Навряд чи можна враховувати позитивним кроком те, що особа, яка вчинює кримінальне правопорушення з необережності, а саме за присутності протиправної самовпевненості, не буде відповідати за ст. 34, якщо хоч і буде наявний рецидив.

Із законодавчого визначення рецидиву можна сформулювати його основні ознаки:

- 1) вчинення двох або більше кримінальних правопорушень;
- 2) кримінальні правопорушення є умисними;
- 3) присутня наявність певного проміжку часу;
- 4) при вчиненні нового кримінального правопорушення особа вже має судимість.

Але ці ознаки можна назвати не особливими, а загальними, адже вони можуть бути притаманні і повторності кримінальних правопорушень. У КК України не зазначено переліку видів рецидиву кримінальних правопорушень, тому їх можуть класифікувати за різними підставами.

Виділяють три основні критерії класифікації рецидиву. Залежно від характеру кримінальних правопорушень, рецидив поділяється на загальний та спеціальний. Загальний рецидив утворюється різнорідними кримінальними правопорушеннями; спеціальний рецидив утворюється тотожними чи однорідними кримінальними правопорушеннями. Спеціальний рецидив є більш суспільно небезпечним, ніж загальний, що і відображається при кваліфікації. Залежно від кількості судимостей відбувається поділ на простий та складний рецидиви. Відповідно, простий рецидив присутній тоді, коли особа має одну судимість за попереднє умисне кримінальне

правопорушення, а складний характеризується наявністю двох і більше судимостей за попереднє умисне кримінальне правопорушення. І останнім критерієм класифікації є критерій визначення ступеню суспільної небезпечності. Відповідно до нього рецидив поділяється на пенітенціарний та рецидив тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень. Коли особа, яка була засуджена до позбавлення волі, знову вчиняє протягом строку судимості нове умисне кримінальне правопорушення, за яке знову засуджується до покарання у вигляді позбавлення волі, то йде мова про пенітенціарний вид. У тому випадку коли особа вчинила новий умисний тяжкий чи особливо тяжкий злочин, маючи судимість за тяжкий чи особливо тяжкий умисний злочин, розглядається рецидив тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень [5, с. 65].

В ст. 35 КК України зазначається те, що рецидив кримінальних правопорушень враховується при кваліфікації кримінальних правопорушень [4]. Для того, щоб можна було кваліфікувати діяння як рецидив, необхідно дізнатися таку інформацію:

1) особа вчинила одна чи у співучасті з іншими декілька кримінальних правопорушень;

2) кримінальним правопорушенням, які утворюють рецидив притаманна лише умисна форма вини. Та на нашу думку, це твердження є недоліком, яке ми зазначали раніше;

3) для кримінальних правопорушень, які утворюють рецидив характерним є проміжок у часі між їх вчиненням;

4) раніше вчинене умисне кримінальне правопорушення не декриміналізовано;

5) наявність незнятої чи непогашеної судимості.

Саме спеціальний та пенітенціарний рецидиви мають кваліфікуюче значення. Кваліфікація спеціального рецидиву є значно простішою у порівнянні з іншими видами множинності. В цьому випадку кримінально-правова оцінка надається другому кримінальному правопорушенню. Для кваліфікації спеціального рецидиву необхідно:

а) встановити, що саме в період після вступу в силу вироку за раніше вчинене кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості за нього особа вчинила нове кримінальне правопорушення;

б) впевнитись в тому, що кримінальне правопорушення раніше вчинене особою містить в диспозиції вказівку на рецидив;

в) здійснити остаточну кваліфікацію вчиненого з урахуванням наявності спеціального рецидиву [6, с. 465].

Кваліфікація пенітенціарного рецидиву здійснюється майже так, як і загального рецидиву, але має певні свої відмінності:

1) необхідно встановити, що кримінальне правопорушення вчинене в період відбування покарання за раніше вчинене кримінальне правопорушення;

2) існує необхідність підтвердження, що призначене особі покарання в період якого вона вчинила кримінальне правопорушення є законним;

3) необхідність кваліфікації вчиненого нового кримінального правопорушення [4].

Отже, множинність кримінальних правопорушень є важливою складовою кваліфікації вчинених кримінальних правопорушень. Проаналізувавши різні тлумачення множинності кримінальних правопорушень наданих теоретиками та практиками в цій сфері, ми дійшли висновку, що множинність кримінальних правопорушень - це вчинення двох або більше кримінальних правопорушень однією особою або у співучасті, за які вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності, які утворюють ознаки самостійного складу кримінального правопорушення і вчинені кримінальні правопорушення передбачені окремою кримінально-правовою нормою. Також ми вважаємо за необхідним, ввести в Розділ

VII КК України поряд із видами множинності статтю, яка б визначала розуміння множинності.

Досліджуючи такий вид множинності кримінальних правопорушень як рецидив, звернули увагу, що в чинному КК України присутнє неузгодження назви ст. 34 «Рецидив кримінальних правопорушень» з її змістом. Ми вважаємо, що на сьогодні існує необхідність виправлення ст. 34 кримінального закону, яка має бути спрямована на визнання рецидиву як вчиненого умисно, так і необережно кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне чи необережно кримінальне правопорушення. Для здійснення правильної кваліфікації рецидиву необхідно встановити його вид.

Значення для кваліфікації має спеціальний та пенітенціарний рецидив. У випадку спеціального рецидиву кримінально-правова оцінка надається другому кримінальному правопорушенню. Кваліфікація пенітенціарного рецидиву здійснюється майже так як і загального рецидиву, але має певні свої відмінності.

Список використаних джерел

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Станом на вересень 2011 р. К. : Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

2. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації навч. посібник Навроцький В. О. 2-ге вид., виправн. та доповн. К. : Юрінком Інтер, 2009. 512 с. URL: <https://law.wikireading.ru/8275> (дата звернення: 12.12.2020)

3. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) : Верховний Суд України від 01.12.2008 № n0007700-08 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-08#Text> (дата звернення: 11.12.2020)

4. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2011 № 2341-III Дата оновлення: 14.11.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.12.2020)

5. Савченко А.В. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах): навч. посіб. / Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. К.: «Центр учбової літератури» 2015. 312 с.

6. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

Мишаста Т. Б., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група КЮ-201, юридичного факультету

Науковий керівник: **Козинець О.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: elena_8067@ukr.net

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ВІД ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДО ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Найбільш актуальним питанням в історії є проблеми становлення і розбудови різних держав. Особливу увагу привертає відродження держав після Першої світової війни. Перша світова війна тривала з літа 1914 до осені 1918 рр. Вона принесла людству важкі економічні, матеріальні й моральні втрати та призвела до загострення міждержавних економічних відносин.

Після Першої світової війни політична карта Європи зазнала значних змін, оскільки основні бойові дії Першої світової війни відбувалися на європейському континенті. Поряд з іншими слов'янськими народами в цей період, поляки здобули незалежність. Однією з найважливіших дат в історії Польщі є 11 листопада 1918 р. Саме в цей день відродилася і продовжила багатовікові традиції польського народу II Річ Посполита. Вона стала одним із найважливіших кроків на шляху становлення польської національної державності. Відновлення Польщі завершило національно-визвольну боротьбу польського народу, що тривала понад 120 років. Польська республіка відроджувалася поряд з багатьма іншими державами регіону. Поява Польщі як суверенної країни, її устрій і кордони залежали від численних внутрішніх і зовнішніх чинників. Проголошення незалежності Польської держави обумовило здобуття нею вагомого місця у системі міжнародних відносин Центрально-Східної Європи та впливу на історичні процеси на європейському континенті в умовах міжвоєнного часу [1, с. 138].

26 січня 1919 р відбулися Доленосні національні вибори до Законодавчого сейму. Основним його завданням було вироблення та прийняття основного закону, визначення принципів устрою держави, її інституцій.

9 лютого 1919 р. депутатів було скликано до Варшави [2, с. 28]. Цього дня, за традицією давніх сеймів Речі Посполитої, у соборі Св. Яна відбулась урочиста церемонія. А перше засідання Законодавчого сейму незалежної Польщі, відбулося вже наступного дня, його відкрив Ю. Пілсудський, зазначаючи роль парламенту як головного осередку влади суверенної держави: «Наділені сьогодні довірою народу, маєте дати основу для його належного життя у формі конституційного закону Польської Республіки. На цій основі утворите уряд, який опирається на закони, що встановили обранці народу. Права, що Ви ухвалите, будуть початком нового життя вільної та об'єднаної Вітчизни».

20 лютого 1919 р. Ю. Пілсудський склав із себе повноваження Тимчасового Начальника Держави, і підкреслив, що скликання сейму було необхідним, «щоб серед величезної завірюхи, в якій мільйони людей вирішують свої справи тільки насильно і насильством ..., власне щоб в нашій Вітчизні необхідні й неминучі суспільні тертя розв'язувалися тільки демократичним способом за допомогою прав, наданих обранцям народу» [3, с. 124].

Оскільки підготовка Конституції потребувала тривалого обговорення, цього ж дня було прийнято «Постанову Законодавчого сейму від 20 лютого 1919 р. в справі довірення Ю. Пілсудському дальшого виконання функцій Начальника Держави» до прийняття Конституції та обрання президента, що отримала назву «Малої Конституції».

Під такою назвою вона увійшла в історію, й, незважаючи на те, що поняття не є нормативно здефініційоване, його протягом тривалого часу вживали й далі використовують у політичній та науковій термінології. Вона визначила основні принципи функціонування держави, її суспільно-політичного та соціально-економічного устрою, прав та свобод громадян до прийняття Конституції. Таким чином, законодавчу владу представляв Сейм, а виконавчу – Начальник Держави спільно з урядом. Начальника Держави обирав сейм, він представляв країну в її зовнішніх відносинах, виконував рішення сейму і призначав уряд за згодою сейму.

Варто зазначити, що за чотири роки роботи Законодавчого сейму були доволі плідними. Протягом його каденції було прийнято 571 закон, у т. ч. 166, що стосувалися організації державного апарату. Наявність і дія Малої Конституції та діяльність Законодавчого сейму Польської Республіки відкрили шлях до її визнання на міжнародній арені.

Надалі, чи не найважливішим завданням Законодавчого сейму було створення основного закону держави, оскільки Мала Конституція Польщі від 20 лютого 1919 р. мала перехідний і тимчасовий характер, а її основним завданням було забезпечити повноваження Ю. Пілсудського як Начальника Держави. Робота над конституцією відновленої Польщі розпочалася ще в лютому 1919 р., коли парламент затвердив Конституційну комісію на чолі з В. Сейдою, пізніше її очолювали М. Ратай, Е. Дубанович [3, с. 123-124].

У процесі роботи над основним законом Польщі було проведено 109 засідань Конституційної комісії, 38 пленарних обговорень основного закону країни у парламенті. 8 липня 1920 р. розпочалось обговорення проекту конституції в сеймі, та незабаром воно було перерване у зв'язку з воєнною ситуацією і відновилося лише наприкінці вересня.

Після тривалих, запеклих дискусій, 17 березня 1921 р. Законодавчий сейм ухвалив Конституцію Польської Республіки, побудовану частково за зразком французької та англійської, а також з урахуванням національних традицій [3, с.124].

Перша стаття основного закону проголошувала: «Польська Держава є Річчю Посполитою», закріплюючи тим самим характер устрою країни, означеного традиційною назвою – республіка. З кінця 1918 р. республіканська форма правління стала міцною підвалиною польського політичного устрою. Конституція визнавала народ, у розумінні спільноти всіх громадян, джерелом і носієм верховної влади (ст. 2), що відповідає теоретичним положенням сучасного конституціоналізму. При цьому народ здійснював владу через виборчі органи, що означало прийняття принципів представницької демократії. Основою її функціонування була теорія Ш. Монтеск'є про поділ влади на: законодавчу – сейм і сенат, виконавчу – президент і уряд, судову – незалежні суди, що й зафіксовано у 2-й статті. Законодавчі органи наділяли певними виконавчими повноваженнями, а виконавчі – отримували деякі законодавчі й судові права. Це мало сприяти їх злагодженій роботі, гальмувати диктаторські наміри виконавчої гілки і гарантувати громадянські права. Опертя взаємозв'язків законодавчої і виконавчої сфер державного життя – парламентська форма правління. Суть її полягала в тому, що призначений головою держави уряд здійснював виконавчу владу, доки мав довіру парламенту. Від моменту її втрати – повинен був піти у відставку, президент зобов'язаний його відкликати. Парламент виявляв свій стосунок до уряду через інституцію парламентської відповідальності міністрів [4, с. 68].

Основний закон Польської Республіки, що запроваджував парламентський устрій, систему представницького правління й засади організації адміністративного апарату та судочинства, на певний час стабілізував внутрішньополітичну ситуацію і робив можливим поступ країни на шляху демократизації суспільного життя.

Прийняття Конституції законодавчо закріпило державний суверенітет Польської держави, її незалежність і фактично завершило перший період становлення національної польської державності, юридично оформило головні елементи та інститути демократично-парламентської системи організації суспільно-політичної влади, характерні для стабільних розвинених країн світу. Розвиток державотворчого процесу в Польщі на основі демократично-парламентської конституційної системи, попри всі труднощі та проблеми, сприяв широкій політизації і соціальному структуруванню польської спільноти, становленню громадянського суспільства й непорушності територіального врегулювання в Європі на основі Версальської системи мирних договорів [3, с.124].

Конституція 17 березня 1921 року забезпечувала центральним органам державної влади можливість керівництва діяльністю органів місцевого самоврядування і нагляду за ними. В основі системи органів місцевого самоврядування лежали виборні ради та

їх виконавчі органи. Передбачалося, що виконавчі органи воєводського і повітового самоврядування утворювались з представників, обраних радами, і представників органів державної адміністрації під їх керівництвом і контролем. Відповідно до статті 65 Конституції «для адміністративних цілей територія Польської Держави шляхом прийняття законів буде поділена на воєводства, повіти, міські і сільські гміни, які будуть співпадати з одиницями територіального самоврядування». Потрібно зазначити, що ці положення конституції не відповідали дійсності, оскільки не у всіх регіонах Польщі було створено воєводське самоврядування. Сейм так і не спромігся уніфікувати устрій самоврядування у межах всієї країни за 15 років своєї роботи. По суті, реформування самоврядування йшло шляхом підпорядкування центральним органам державної влади, який один із тогочасних правників влучно назвав процесом «одержавлення самоврядування», що завершився прийняттям Конституції 23 квітня 1935 року [5, с.114].

Президент І. Мосьціцький 23 квітня 1935 р., підписав нову конституція II Речі Посполитої. Відповідно до цієї конституції вся влада зосереджувалася в руках Президента, різко обмежувалися повноваження сейму, чисельність якого скорочувалася більш ніж в два рази. Згідно з Конституцією, Президент призначав Прем'єр-міністра, а за пропозицією останнього – міністрів, скликав і розпускав сейм і сенат, був верховним головнокомандувачем збройних сил, наділявся прерогативою видання різних актів без попереднього погодження з прем'єром, за свої дії відповідав лише «перед Богом і історією». Повноваження сенату, вирішальний вплив на формування якого мав Президент, зросли порівняно з повноваженнями сейму. Обрання Президента відбувалося на зборах виборців, які склалися з 80-ти осіб, серед яких 5 найвищих посадових осіб держави, 50 виборців від сейму та 25 виборців від сенату. Чинний Президент мав право вносити свою кандидатуру на найвищу державну посаду. В розділі «Держава» вже не використовувався термін суверенітету народу, а лише держави як спільного блага громадян, на чолі якої стояв Президент [2, с. 27-28].

Польська конституція 1935 р. передбачала створення органів місцевого самоврядування, але пішла шляхом обмеження їх ролі в житті суспільства. У конституції 1935 р. уже не говорилось про верховенство народу в державі. Верховним органом держави конституція визначала президента, якому підпорядковані уряд, сейм, сенат, збройні сили і державний контроль (ст.ст. 2, 3 Конституції 1935 р.). Публічна служба за польською конституцією 1935 р. охоплювала всю державну адміністрацію, в тому числі і органи територіального самоврядування. Принцип конституції 1921 р. протиставлення органів самоврядування органам урядової адміністрації авторами конституції 1935 р. було відхилено. Основним мотивом в даній ситуації виступала позиція, що у громадян не може бути інших інтересів, крім державних, тому відпадає потреба розмежовувати урядову адміністрацію на місцях і територіальне самоврядування, як окремі структури [6, с. 155].

Нова конституція, по суті, завершила процес перебудови устрою Польщі (що розпочався після травневого перевороту 1926 р. маршала Ю. Пілсудського та встановлення режиму «санації») на авторитарних засадах. Вона запровадила надзвичайну роль державної влади, якій підпорядковувалися усі громадянські інститути. Ідея суверенітету народу була замінена ідеологією, що базується на засадах елітарності влади.[2, с.28]

Отже потрібно зазначити, що розвиток незалежної Польської держави був складним. Ми вважаємо, що можна виділити три етапи розвитку. Першим етапом є прийняття «Постанову Законодавчого сейму від 20 лютого 1919 р. в справі довірення Ю. Пілсудському дальшого виконання функцій Начальника Держави», що отримала

назву «Малої Конституції. Вона мала перехідний і тимчасовий характер, а її основним завданням було забезпечити повноваження Ю. Пілсудського як Начальника Держави.

Другий етап – створення Конституції 1921р. Вона визначала, що Польська держава має республіканську форму правління. Прийняття Конституції законодавчо закріпило державний суверенітет Польської держави та її незалежність. Законодавча влада була надана двопалатному парламентові – Національним зборам, що складався з сенату і сейму, виконавча – президенту та уряду.

Третім етапом є підписання президентом Конституції 1935 р. Відповідно до цієї конституції все влада зосереджувалася в руках Президента. Повноваження сейму обмежувалися, а його чисельність скоротилася більш ніж в два рази. У конституції уже не говорилося про верховенство народу в державі. Верховним органом держави конституція визначала президента, якому підпорядковані уряд, сейм, сенат, збройні сили і державний контроль, відповідно до ст. 2 та ст. 3 Конституції 1935 р.

Список використаних джерел

1. Парнета О.Й. Польша 1918–1923 рр.: усталення кордонів держави. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. №17. С. 138-144.
2. Демчишак Р. Б. Трансформація політичного ладу II Речі Посполитої (1935 р.) та її вплив на характер українсько-польських відносин. *Наукові праці. Серія: Політологія*. 2012. Т. 182, Вип. 170. С. 27-31.
3. Парнета О. Й. Інституалізація Польської Республіки (1918 – 1921 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. 2011. №8. С. 120-125.
4. Алексієвець Л.М. Прийняття Конституції 1921 р. у контексті утвердження парламентсько-демократичного устрою Другої Речі Посполитої. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. № 2. С.62-77.
5. Сорока С. В., Плевак С. М. Реформа місцевого самоврядування Польщі: історичні передумови, проблеми проведення та результати. *Наукові записки. Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2015. №4. С. 113-119.
6. Олійник Ю.В. Правовий статус органів місцевої влади у Західній Україні у складі Польської держави (1921-1939 рр.). *Наукові записки. Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2018. № 2. С. 152–157.

Nahorni P., 3d year student, group III-181
Scientific adviser: **Dyvnych H.**, PhD in Public Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
e-mail: inn5665@gmail.com

COLLABORATION AND COOPERATION AS THE KEY TO SUCCESS IN THE MODERN WORLD

The modern world is characterized by rapid globalization and digitalization processes. The habitual forms of human life are changing. Even perception of the surrounding world becomes different. If earlier the future of a person was almost completely determined by his/her origin (ancient India, feudal Europe etc.), now we have come to the Confucian morality "Everyone is the blacksmith of his own happiness". A modern person is socially active, proactive, creative, trying to get the best education, favorable working conditions and constantly spending time on self-development. Naturally, in such conditions competition arises. In a world full of competition, we increasingly come across the concept of

collaboration and cooperation that acquire a special value. A logical question arises: what they are and what is the difference between them?

Collaboration is a process of joint activities in any sphere of two or more people or organizations to achieve common goals, during which there is an exchange of knowledge, certain forms of learning and reaching consensus [1]. During collaboration the product is developed and produced jointly. Collaboration is sometimes called partnership, although this is not entirely true, since there is still another type of partnership - cooperation. Cooperation unlike collaboration does not provide for joint development of products. During cooperation individual organizations can exchange capital, management experience and ideas, advice and recommendations, but the product development process is separate.

So why are collaborations and collaborations so important? The main advantage of these types of partnership is the exchange of experience and ideas. This exchange is a powerful incentive for innovation. The knowledge and experience of one person (organization) may not be enough to solve problems, which are often more or less global in nature. In this case partnership acts as the link that allows you to combine the ideas of individuals into one solution. At the same time, the obtained solution, according to philosophical dialectical laws [3], is not just a sum of ideas, but a phenomenon that has a higher qualitative level of existence.

Evidence for the importance of collaboration as a source of innovation can be found in modern hermeneutic science. A conversation of one person, like ideas, according to H.-G. Gadamer [3] are completely subordinate to this person. But when other people join the conversation, each individual participant has less control over what is happening. Thus the conversation begins to exist, in a sense, separately from its participants, while embodying their best ideas. Related to this issue is the concept of collective intelligence as the quintessence of these considerations regarding the conversation. Already many scientists [4] have proven the importance of the collective mind for solving complex problems. At the same time, it can be argued that partnership is the basis of collective intelligence.

Cooperation is the key to success in many areas of life. Renowned art collaborations of famous brands or designers are the source of true masterpieces. Most of today's successful startups were also started by collectives. For many years, the Nobel Prizes have been received exclusively by teams of scientists. Thus the level of development of mankind has reached the level when an individual person is practically unable to cover a sufficiently wide area of knowledge. Universal scientists and lone industrialists are a thing of the past.

In our century of globalization, partnership can be observed even at the highest level - between countries. Prominent examples are the international alliances NATO, EU, UN, WTO and many others, the actions of which are largely decisive for world politics. Participation in international alliances guarantees the participating countries many advantages: no visas, privileged terms of trade, protection from external aggression.

For small companies the partnership can be a lifeboat in another matter - providing start-up capital. It is well known that ensuring the operation of an enterprise, especially at the initial stages of its development, is too costly. Most entrepreneurs don't have that kind of money. The only way out is partnership. It can manifest itself in various forms. Even a bank loan is a kind of partnership between the creditor and the debtor. But other types of partnership are more common, such as angel investors, venture funds, mezzanine funding and the like.

In some cases, collaboration/cooperation can have a negative effect. In particular, when it comes to business, large holdings, syndicates and other powerful industrial unions can lead to the monopolization of the relevant industry. This situation was typical for the 20th century, but now most developed countries, including Ukraine, provide for special antimonopoly laws.

Considering the importance of partnership in the modern world, let us consider what conditions of collaboration or cooperation can be effective. Forbes magazine identifies 12 principles of collaboration [5], where it outlines such benefits as increasing overall corporate benefit, strategic development, better communication with employees, using mutual experience as example, supportive environment, better definition of what matters, better adaptation to the changing environment etc.

Thus collaboration and cooperation are an important component of life in modern society, a logical consequence of the widespread competition. Through partnership, there is a powerful exchange of experiences and ideas between individuals/enterprises/countries. Most modern large enterprises arose only through cooperation in financing issues at the initial stages of enterprise development. Despite individual cases of the negative impact of cooperation and collaboration on society, partnership is still the key to success in the modern world.

Given the effectiveness of the use of collaboration and cooperation, the basic principles, mechanisms and means of partnership should be investigated in more detail. Educational institutions are powerful centers for development and research of partnership; they actively integrate cooperation at different levels themselves: "educational institution - educational institution" (exchange of ideas, experience, students etc.), "educational institution - corporate sector" (the concept of dual education), "educational institution - student" (established rights and obligations regarding the educational process). In addition, universities should promote the development of social skills necessary for effective cooperation among applicants for higher education in the educational process for their successful work in the professional field.

List of references

1) Marinez-Moyano, I. J. Exploring the Dynamics of Collaboration in Interorganizational Settings, Ch. 4, p. 83, in Schuman (Editor).

2) Model of Active Collaboration – Federal Bureau of Investigation [Electronic resource] – source: www.fbi.gov.

3) Shcherba S, Zaglada O. Philosophy: a textbook / S. Shcherba, O. Zaglada – [6th ed., stereotypical]. – Zhytomyr: Zhytomyr National Agroecological University Publishing House, 2010. – 548 p.

4) Howard Bloom, Global Brain: The Evolution of Mass Mind from the Big Bang to the 21st Century, 2000.

5) The 12 Habits Of Highly Collaborative Organizations – Forbec [Electronic resource] – source: www.forbes.com/sites/jacobmorgan/2013/07/30/the-12-habits-of-highly-collaborative-organizations/?sh=44b0df633683

Новик А. Р., здобувач вищої освіти II курсу,
група ЦГЮ-191, юридичного факультету
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: elena_8067@ukr.net

ПРЕДМЕТ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Поняття теорії держави і права як науки розкривається у деяких монографічних працях, майже кожному підручнику із загальної теорії держави і права, а також у академічному курсі цієї дисципліни. Її дефініції містяться у юридичних словниках та енциклопедіях. Вони різні за обсягом і глибиною: від коротких дефініційних визначень до широких аналітичних узагальнень.

Так, у підручнику з теорії держави і права В. Хропанюк зазначає, що це наука, яка вивчає державно-правові явища суспільного життя. З її допомогою досліджуються причини виникнення держави і права, їх форми й типологія, основні закономірності побудови системи органів держави і системи права, їх функціональний вплив на суспільне життя. Вона є: суспільною наукою, тому що вивчає такі суспільні явища, як держава і право; юридичною наукою, адже досліджує тільки державний та правовий аспекти суспільного життя; загальнотеоретичною наукою, оскільки виявляє і пояснює загальні закономірності розвитку держави і права. Як і будь-яка наука, теорія держави і права виконує певні функції, що свідчать про її теоретичне та практичне значення для процесів реформування суспільного життя [1, с.52]

На нашу думку, теорія держави та права – це загальнотеоретична, фундаментальна юридична наука, що вивчає сутнісні властивості, загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави та права, інших пов'язаних з ними явищ суспільної дійсності, а також здійснює інтеграцію юридичних наук у єдину систему та їх методологічне забезпечення [2, с.12].

Як і кожна наука, теорія держави та права має свій предмет. Саме предмет визначає самостійність науки, її специфічні властивості та місце у сфері наукового пізнання дійсності.

Водночас предмет теорії держави та права створюється фактично всією системою юридичних наук. Це пояснюється тим, що галузеві та інші юридичні науки вивчають лише окремі сфери, аспекти держави і права або історію державно-правового життя та не можуть надати цілісного і повного уявлення про державно-правову організацію суспільства. З огляду на те, що предмет дослідження будь-якої науки є основою розуміння її сутності, специфіки і призначення, його чітке визначення має бути одним з головних завдань, яке має виконувати та чи інша наука. Предмет теорії держави та права - це динамічна категорія, що постійно уточнюється [3, с. 11].

Теорія держави і права має двоєдиний предмет – держава і право. Вони тісно пов'язані, взаємозумовлені, не існує одне без іншого. Але держава і право разом з тим відносно самостійні, мають свої специфічні закономірності виникнення і розвитку. Природне право, ідеї свободи і справедливості визначаються не державою і не єю даруються. Але норми позитивного права, що визначають реальний стан особистості, інші юридичні приписи формуються державними правотворчими органами, а правоохоронними державними органами ці приписи охороняються від порушень. Держава, в свою чергу, не може існувати без права як засобу вирішення державних завдань і виконання фундаментальних своїх функцій.

Предметом теорії держави і права є питання, що мають найбільш загальне, провідне для інших правових наук значення, формулювання головних юридичних

понять і їх ознак, встановлення найбільш загальних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права.

Саме загальнотеоретичні категорії та закономірності, що їх формулює теорія держави і права, об'єднують окремі науки про право і державу в єдину юридичну науку і водночас сприяють створенню системи законодавства, яка б відповідала принципу верховенства права, здійсненню правових форм діяльності держави тощо [4, с. 8].

Ознайомившись із предметом теорії держави і права, слід з'ясувати, за допомогою яких засобів, прийомів ця наука досягає своїх цілей, тобто які методи використовуються в науковому пізнанні явищ державно-правової дійсності. Предмет теорії держави і права дає відповідь на запитання, яку галузь суспільного життя досліджує ця наука. А метод у той же час вказує на те, яким чином вона це здійснює.

Для того, щоб вдало охарактеризувати методи які використовуються у такій науці як теорія держави і права потрібно спочатку визначити зміст поняття «методологія».

Методологію юридичної науки П.Рабінович визначає з двох сторін. Він вважає, що методологія юридичної науки – це: з одної сторони «система підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження», а з іншої «вчення (теорія) про їх використання при дослідженні державно-правових явищ» [5, с. 22].

На разі не існує єдиного поняття методології. Сучасна юридична наука тлумачить поняття методології по-різному. Під методологією розуміють сукупність певних теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів дослідження предмета науки, також її розуміють як система певних теорій, принципів, законів і категорій, що відображають процес пізнання. Зважаючи на це, методологію теорії держави і права слід визначити як складне утворення, що включає в себе цілу систему різноманітних підходів, методів, логічних прийомів та інших можливих засобів пізнання й удосконалення державно-правових явищ.

Пошук найбільш точних методів наукового дослідження сприяє розширенню методологічного забезпечення в предметній сфері. Кожен метод теорії держави і права має свою сферу застосування та відображає певний аспект дослідження. Розроблення та розуміння методології теорії держави та права є важливим чинником формування чіткого праворозуміння та правозастосування, що зумовлює потребу розвивати більше коло методів теорії держави та права. Методологія сучасної теорії держави та права становить складне і багатопланове утворення, що охоплює: проблеми структури наукового знання взагалі й наукових правових теорій зокрема; закони виникнення, функціонування та зміни правових теорій; понятійно категоріальний апарат теорії держави та права; систему методів і принципів пізнання предмета теорії держави та права; аналіз її наукової мови, формальних і формалізованих методів дослідження (методики і процедури дослідницької діяльності), типології систем наукового загальнотеоретичного знання тощо [6, с. 31].

Отже, теорія держави і права входить до загальної системи юридичних наук, має свій предмет і методи досліджень. Предметом цієї науки є такі явища суспільного життя, як держава і право, загальні та специфічні закономірності їх виникнення, розвитку і функціонування, сутність та прояви їх у різних державно-правових системах, системи об'єктивних і суб'єктивних прав, у тому числі система природних прав людини, правова культура тощо.

Теорія держави і права, активно використовуючи загальні методи, що напрацьовані суспільними та природничими науками, розробляє власні методи дослідження державно-правових явищ. Думки науковців на рахунок того, за допомогою чого юридична наука пізнає свій предмет дуже різняться і варіюються від гіпотези про існування лише одного загально юридичного методу до наявності цілої системи методів, які включають в себе не лише власне юридичні, а й запозичені з інших наук.

Список використаних джерел

1. Хропанюк В.Н. Теорія держави і права. Навчальний посібник для вищих учбових закладів / під ред. проф. Стрекозова В.Г. Москва: Інтерстиль, 1993, 105 с.
 2. Каримнов В.М. Теорія держави та права: навч. посіб. Вид. 2-ге. Луганськ: Луган. акад. внутр. справ, 2005. 206 с.
 3. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.
 4. Петришин О.В. Теорія держави і права: підручник. Харків: Право, 2015. 368 с.
 5. Рабінович П.М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 789 с.
-

Никипорець І. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу,
група КІР-171, юридичний факультет,
Науковий керівник: **Козинець О.Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: elena_8067@ukr.net

ТЕОРІЯ «ЕЛІТАРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ»: ІДЕЇ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Історія людства свідчить про те, що демократія не є природним способом життя для людей. У суспільстві, як і в природі, визначальним, як правило, був принцип, відповідно до якого виживає найсильніший. Такий порядок проявлявся в різних насильницьких суспільно-державних устроях, що розрізняються ступенем обмежень, що накладаються на людину.

В якості найбільш поширених можна назвати теократію, тиранію, диктатуру, монархію, імперію, тоталітаризм, олігархію, що розрізняються ступенем насильства, нав'язаної меншістю більшості, нездатній протистояти примусу. Демократична організація життя, яка суперечить природі, так як є культурним продуктом людства, претендує на переверот в природному для суспільства порядку, тому їй чиниться серйозний опір, і будуються численні перешкоди. Незважаючи на настільки неорганічну природу, демократія, тим не менш, завоювала собі «місце під сонцем», і тепер претендує на роль найбільш затребуваної форми правління.

Кінець ХХ ст. став для демократії триумфом, який був підготовлений всім ходом попереднього історичного розвитку. Розчарування широких верств населення спочатку тоталітарними, потім авторитарними режимами все більше привертають увагу до демократичного режиму. Соціально-економічні успіхи демократичних держав сприяли виникненню асоціації вільного, забезпеченого життя з демократичними нормами і цінностями. Однак, інтенсивний розвиток людства вносить свої корективи в цю тенденцію [1, с. 80].

Якщо одні зміни, пов'язані з формуванням інформаційних суспільств, сприяли становленню демократії, то зростаюча економічна, соціальна і культурна диференціація зводить нові перепони для демократичних режимів, перевіряючи їх на міцність. З'ясовується, що демократія сама по собі не є панацеєю від усіх бід, які підстерігають суспільство, а тільки створює умови, при яких люди самі можуть налагодити гідне життя, обрати свою владу і здійснювати контроль за її діяльністю.

Найбільшим випробуванням підлягають демократичні режими, які ще не визначилися остаточно з пріоритетом форм свого подальшого розвитку. У таких суспільствах, часто, при наявності прогресивної політичної еліти, не склалося потреби в народовладді, не прижились демократичні цінності, що є наслідком переважного впливу традиційного характеру політичної культури. Тому будь-які невдачі політичної влади ототожнюються з негативним сприйняттям демократії як політичної системи, нездатної ефективно вирішувати нагальні проблеми людей.

Теорія елітарної демократії виникла в 70-80 рр. ХХ ст. на основі поєднання елементів теорії еліт і теорії «плюралістичної демократії» (С.Келлер, О.Штаммер, Д.Рісмен).

Рання теорія еліт («еліта» - краще, добірне, вибране), розроблялася В.Парето, Москою, Р.Михельсом (кінець, ХІХ – початок ХХ ст.). Її основне положення – у суспільстві розділяються два класи: пануючі (еліта) і підвладні (народ, трудящі). Не маючи нічого спільного з демократичними теоріями, рання теорія еліт заперечувала здатність мас до управління. Виняток становить допущення Моски про оновлення еліти за рахунок найздібніших до управління з числа активних нижчих верств суспільства [2, с. 170].

Але це аж ніяк не свідчить про демократичну позицію теорії раннього елітаризму, її ідеологи були переконані в тому, що правлячий клас концентрує управління політичним життям країни у своїх руках, а втручання неосвіченого народу в політику може лише дестабілізувати або зруйнувати сформовані громадсько-політичні структури.

Відповідно до теорії еліт кожне суспільство не схоже на інше внаслідок відмінностей у природі своїх еліт. Воно обумовлено, крім інших факторів, нерівномірним розподілом престижу, влади або почестей, пов'язаних із політичним суперництвом. Визнавалися два види прийомів і засобів правління більшістю з боку еліти сила і хитрість. Еліту, яка віддає перевагу насильству, Парето називав «елітою левів», а еліту, яка тяжіє до хитрості – елітою лисиць. На думку Г. Парето, історія суспільств – це, головним чином, циркуляція еліт. Його підтримав Г. Міхельс в роботі «Соціологія партійних організацій в сучасній демократії». Він стверджував, що відбувається зміна еліт за законом олігархії, згідно з яким у всіх партіях, організаціях, незалежно від їх типу, «демократія веде до олігархії». Рядові члени організацій, нездатні до управління, висувають керівників, які «анти демократизуються», перетворюються в «партійну еліту». тобто на певному етапі демократія перетворюється в олігархію. По суті, демократія перетворюється в арену «циркуляції партійних еліт». Першочерговим завданням Г. Міхельс вважав формування «гідної» партійної еліти [3, с. 71].

До Другої світової війни центр пропаганди елітаризму знаходився в Європі, США були її «периферією» (праці Моска, Парето, Міхельса почали перекладати там лише в 30-х роках ХХ ст.). Після II світової війни цей центр перемістився в США. Утворилося кілька елітарних шкіл. Якщо порівняти американську і західноєвропейську теорії еліт, можна побачити, що перша є емпіричною, в ній переважають інтерпретації еліти з точки зору структури влади і громадсько-політичних впливів. Другий є властивою «ціннісною» інтерпретацією еліти.

Ціннісні уявлення про еліти покладені в основу концепцій елітарного плюралізму (інакше – елітарної демократії). Теорії елітаризму і плюралістичної демократії, які раніше вважалися антиподами, знаходять у ній тісніші точки дотику.

Теорія елітарного плюралізму (або елітарної демократії) заперечує розуміння демократії як правління народу й обґрунтовує демократичне правління еліт. Вона стверджує, що існує чимало еліт і жодна з них не домінує в усіх сферах життя. Між

елітами, що переслідують різноманітні політичні цілі, але і мають загальну згоду щодо «правил гри», йде конкуренція. Чисельність протиборчих еліт створює в суспільстві певний «баланс сил, який забезпечує демократичне вирішення питань влади» [4, с. 91].

Наприклад, С.Келлер стверджує, що в західному суспільстві лідерство належить не одній еліті, «а скоріше комплексній системі спеціалізованих еліт». Довільно розширюється коло еліт: до них відносять будь-яке більш-менш оформлене об'єднання людей. Вважається, що маси можуть суттєво впливати на еліти через вибори, «групи тиску», вимагати їх звітності. У цьому аспекті теорія елітарного плюралізму практично змикається з теорією «плюралістичної демократії». Місце соціальних груп як учасників (суб'єктів) політичного процесу прийняття владних рішень посіли еліти груп (плюралізм еліт). Саме їх численність і конкуренція, їхній консенсус щодо основних цінностей і «правил гри» гарантує стабільність, високу цінність функціональності і ефективності демократичної системи [3, с.15].

Послідовники елітарної теорії демократії (одним з них є Й. Шумпетер) використовують зворотну логіку в доведенні переваг свого підходу: слід йти не від ідеалу демократії, а, навпаки, від визнання як норми лише того, що перевірено на практиці. Оскільки не існує раціональної поведінки окремого індивіда при голосуванні або прийнятті рішень, відсутня зобов'язуюча концепція загального блага, остільки необхідний «політичний розподіл праці».

Отже, політичний режим – одна з форм політичної системи суспільства з характерними для неї цілями, засобами і методами реалізації політичної влади. Він дає уявлення про сутність державної влади, способи формування політичних інститутів, стиль і методи політичного управління, обсяги прав і свобод людини, форми взаємодії держави і суспільства.

Існують різні концепції демократії: ліберальна, колективістська, плюралістична, елітарна і ін.

Аналіз сучасних теоретичних концепцій демократії показує різноманіття підходів до визначення і характеристики демократії, що, безумовно, пов'язано з реальним різноманіттям її практичних форм існування, а також ідеолого-світоглядними позиціями дослідників. У розглянутих теоріях є й загальне. Демократія представляється в основному як певний образ політичного суспільства і навіть всієї конкретної суспільної системи. Кожен із напрямків має концептуально-нормативний характер, тобто характеризує той чи інший вид демократії в ідеалі. Разом із тим теоретичний розгляд спирається на реальний досвід, а отже, на емпірично-описовий підхід.

Демократичні концепції виділяють різноманітні складові елементи сучасної демократії, обґрунтовують пріоритетну роль тих чи інших елементів. Узагальнюючи їх, можна і потрібно виділити принципи демократії, найбільш важливі інститути і процедури

Таким чином, теорія елітарної демократії виходить із розуміння демократії як вільного суперництва претендентів за голоси виборців, як форми правління еліт, більш-менш підконтрольних народу особливо під час виборів. Суть концепції елітарної демократії полягає в ідеї плюралізму еліт, що «виростають» на основі взаємодії суспільних груп. Ідея плюралізму еліт протиставляється ідеї влади в руках однієї еліти.

Список використаних джерел

1. Мельвиль А. Ю. Политология. М.: Изд-во «Проспект», 2004. 624 с.
2. Політичний режим і народовладдя в Україні: політологічний аналіз : [Монографія] / За ред. проф. Ф. М. Рудича. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 456 с.

3. Рудич Ф. Політичний режим і народовладдя : спроба політологічного аналізу. *Політичний менеджмент : наук. журнал.* 2010 № 2. С. 3-16.

4. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави: Монографія. Х.: Вид-во «ФІНН», 2009. 216 с.

Овсієнко Д. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ПД-181

Науковий керівник: **Берднік І. В.**, к.ю.н., доц.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: darina.ovsienko@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Протягом усього історичного розвитку суспільства питання домашнього насильства висвітлювалося з урахуванням типу правових систем, політичного режиму, тих чи інших історичних умов.

Тривалий час проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою усталених звичаїв і традицій та залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання в сімейні стосунки з боку суспільства та вважалася грубим порушенням таємниці приватного життя й категорично не допускалося. Таке становище призвело до певного деспотизму у сфері сімейних відносин та перетворення їх на сферу рецисивних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади.

Відповідно до статті 126-1 КК України під домашнім насильством розуміють умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [1].

Таким чином, законодавством України у сфері протидії насильству в сім'ї закріплено чотири форми домашнього насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Однією із поширених форм насильства є фізичне насильство в сім'ї. Найчастіше воно проявляється в нанесенні різного роду тілесних ушкоджень, які визначаються як порушення анатомічної цілості органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів [2, с. 144]. Досить рідко на практиці можна зустріти вияв фізичного насильства як однієї з форм насильства в сім'ї у чистому вигляді. У більшості випадків вони комбінуються: фізичне насильство поєднується з психічним, сексуальне від самого початку включає в себе фізичне насильство тощо.

Проведення корекційної роботи з кривдниками – складний процес, що вимагає планової роботи. Так, п. 10 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» програмою для кривдника є комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків [3, ст. 1].

Серед чинників психологічного насильства вагоме місце займають соціальні та економічні аспекти. Нерідко має місце низький рівень правової культури, правового

виховання, деформація правосвідомості, нехтування моральними цінностями суспільства. Зазначені аспекти часто пов'язані з економічною напругою в сімейному бюджеті, незадовільна якість житлових умов. Відсутність поваги, гармонії, духовного розвитку в сім'ї стають поштовхом до приниження, незадоволеності, агресії, кепкування, нехтування правами інших осіб, порушення важливих соціальних норм спільного проживання [3, ст. 1].

Особлива роль в допомозі особам, постраждалим від психологічного домашнього насильства, належить розвитку мережі доступної психологічної, правової допомоги, формуванню довіри населення до дієвості таких заходів, активна позиція громадськості, розвиток духовності в суспільстві.

Одним із оптимальних варіантів є поєднання лікарського підходу з психологічною та правовою допомогою. Так, робота психолога, насамперед, полягає в ефективній психодіагностиці учасників ситуації, вироблення оптимальної стратегії психологічної допомоги, узгодженість стратегії з учасниками ситуації, вмільний підбір методики і плідна робота з клієнтом. Має значення етап ізоляції із середовища кривдника, спроможність жертви психологічного насильства самостійно будувати свій власний шлях гармонії в новому позитивному оточенні. Вихід із середовища кривдника в новий світ гармонії несе в собі розвиток відповідальності, критичного мислення, вольових якостей. Важливу роль у системі цих заходів займає реалізація програм як для кривдника, так і постраждалої особи [4, с. 46].

Враховуючи велику значущість окресленої проблеми для інтересів суспільства, держави, особи, вбачається доцільним запровадження циклу занять з правового виховання населення, зокрема, з напрямку правової просвіти. Активізація діяльності центрів сім'ї і молоді, формування відповідального батьківства, своєчасне виявлення ризиків та фактів домашнього насильства мають стати ефективними напрямками правового та психологічного супроводу. Вагомим внеском в реалізацію зазначених напрямків має бути формування та розвиток мережі центрів – тимчасових проживання осіб, постраждалих від домашнього насильства, своєчасне виявлення його проявів та здійснення профілактичної роботи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Судова медицина: підручник / [В. В. Білкун, Л. Л. Голубович, П. Л. Голубович та ін.]; ред. А. С. Лісового. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 480 с.
3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII-ВВР.-2018.-№ 5, ст. 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19>.
4. Сучасна діагностика і лікування в психіатрії (2-е видання, перероб. та доповн.) / За редакцією д.мед.н., професора В.С. Підкоритного // Довідник лікаря «Психіатр». – К.: ТОВ «Доктор-Медія», 2-11. – 292 с. – (Серія «Бібліотека «Здоров'я України»).

Овсієнко Д. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу,
групи ПД-181 юридичний факультет,
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доц.
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: darina.ovsienko@gmail.com

НОРМАТИВІЗМ ГАНСА КЕЛЬЗЕНА

Політичне та правове вчення нормативізму бере свій початок з формально-догматичної юриспруденції XIX ст. Воно склалося на основі методології, виробленої в юридичному позитивізмі, і являє собою реакцію на поширення в сучасному правознавстві соціологічних, психологічних та новітніх етико-філософських концепцій.

Під чистим вченням про право Г. Кельзен розумів теорію, з якої видалені всі елементи, що є чужими для юридичного мислення. Правознавство повинно займатися не соціальними передумовами чи моральним підґрунтям правових установок, а специфічним нормативним змістом права [1, с. 64]. Оскільки воно є теорією, то прагне лише одного: пізнати свій предмет. Воно намагається відповісти на питання, що є право і як воно є, але не на питання, як воно повинно бути або створюватися. Воно є не політикою права, а правознавством.

На думку мислителя, метою «чистого права» є забезпечити юриста та законодавця розумінням і описом позитивного права їх країни. Така теорія не повинна піддаватися впливу мотивів та пристрастей, а також наміру законодавчої влади, бажанням і інтересам індивідів по відношенню до змісту закону. Наука повинна описувати свій об'єкт, як він є, а не наказувати, яким він повинен з точки зору деяких специфічних ціннісних міркувань [2, с. 663]. Так, Г. Кельзен хотів підкреслити, що юридична наука займається лише аналізом позитивного права, а не психологічним чи економічним поясненням його суті, вона не повинна займатися моральною чи політичною оцінкою права. Вчений вимагав абсолютного відокремлення права від «філософії справедливості», від соціологічного аналізу, а також від оцінки права.

Г. Кельзен виходить із того, що право – «це нормативне впорядкування людської поведінки», яке через специфіку техніки приписує кожному члену суспільства його обов'язки і тим самим положення про нього, передбачаючи акт примусу, що направлений проти члена суспільства, який не виконає обов'язку. Відштовхуючись від такого визначення, Кельзен зазначає, що правовий порядок являє собою ступінчасту будову правових норм різних рівнів. На думку вченого, державний правовий порядок має три рівні: найвищу сходинку позитивного права займає конституція, тобто норми, що регулюють вироблення загальних правових норм; середній рівень займають «загальні правові норми», які створено законодавчим шляхом або шляхом узвичаєння, а на нижчому рівні знаходяться «індивідуальні правові норми», які вироблено судами і адміністративними органами при застосуванні загальних правових норм і які втілюються в судових рішеннях і адміністративних актах [3, с. 241].

Зважаючи на це можна засвідчувати, що для Кельзена право дорівнює законодавству. Тобто, практично «чиста теорія права» є проявом вузького розуміння права. Цей підхід дає змогу визначити юридичне розуміння держави, як нормативного, примусового порядку людських відносин панування та інтервенції, тобто розуміння держави, як певного централізованого правопорядку.

Погляди Г. Кельзена мали суттєвий вплив на основну норму міжнародного права, яка тим самим служить опосередкованим підставою дійсності державного

правопорядку. Вона являє собою передумову, що дозволяє розглядати так зване загальне міжнародне право, тобто в загальному і цілому дієві норми, що регулюють поведінку всіх держав по відношенню один до одного, як правові норми, які зобов'язують держави [1, с. 434]. Ці норми створюються звичаєм, який констатується фактичною поведінкою держав, тобто поведінкою людей, що діють згідно з державними правопорядкам в якості урядів.

За тлумаченням Кельзена, у трактуванні співвідношення права і влади, права і держави позитивістська традиція проступає найбільш чітко, особливо у висновку про те, що право, відповідно до чистої теорії права, – «специфічний порядок чи організація влади».

Держава виступає у двох вимірах – як панування і як право. Сприйняття держави, за Гансом Кельзенем, найбільш плідне там, де держава представляє відносини, за яких «деякі» наказують і правлять, а інші підкоряються і керуються. Юрист може описати соціальну реальність без терміна «держава» або вживаючи цей термін у специфічному розумінні [4, с. 193].

Отже, відповідно до «чистої теорії права», основою дійсності норми є завжди сама норма, а не факт. Пошук основи дійсності норми, з точки зору цієї теорії, веде не до реальності, а до іншої норми із якої виходить перша норма. Теорія права повинна вивчати свій предмет таким, яким він є, а не таким, яким він повинен бути з точки зору певних оціночних суджень, тобто теорія права повинна відокремлюватися від філософії, соціології, аксіології тощо права.

Список використаних джерел

1. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. О. Э. Лейста. М.: Юридическая литература, 1997. 478 с.
2. Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений: 4-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2004. 944 с.
3. Демиденко Г.Г., Історія вчень про право і державу: Навчальний посібник. Харків: Консум, 2004. 432 с.
4. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.:Правова єдність, 2009. 312 с.

Ольховик М. М., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група КЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: maria.olhowyk2002@gmail.com

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ «НОВИХ РУБЕЖІВ» ДЖ. КЕННЕДІ

У передвиборній кампанії початку 60-х рр. ХХ ст. в США обидві партії зробили ставку на молоді кадри. Кандидатом на посаду президента від Демократичної партії став Кеннеді, від Республіканської – Ніксон.

Передвиборча агітація демократів ретельно була продуманою. Кеннеді висунули на противагу Ейзенхауєру (діючому тоді президенту – М.О.). У своїх промовах Кеннеді закликав до відродження історичної місії США – повести за собою весь світ, а іміджмейкери створювали його образ – енергійного захисника національних інтересів.

Вперше за довгі роки в 1960 р. Кеннеді офіційно заявив про відставання США від СРСР. Для подолання такої ситуації молодий політик висунув програму «Нових рубежів», яка була покликана вивести США на передові позиції та закріпити її провідне становище у світі.

Мета програми в цілому полягала в прискоренні темпів науково-технічної революції, стимулюванні економічного розвитку.

Теза Кеннеді: «Не запитуйте, що країна зробить для вас – краще спитайте себе, що зробите для неї ви», – означає, що рівень держави залежить також від світогляду й обізнаності її громадян.

Перемога Кеннеді на виборах означала прихід до влади демократа, політика якого здійснюється на ліберальних засадах.

Проведення програми «Нових рубежів» Кеннеді почав із центру керування державою – парламенту та міністерств. Оскільки, управління державою має здійснюватися високо кваліфікованими людьми – це є однією з головних заporук сильної, розвиненої та незалежної держави.

Для управління суспільством потрібні навчені для цього особи, які здатні вирішувати швидко та ефективно поставлені перед ними вимоги. Тому президент США провів кадрову політику – посилення якості роботи публічної влади: надання посадових місць індивідам зі спеціальною освітою та досвідом у державному управлінні.

Прагнення подолати фінансування виборних кампаній через зацікавлені корпорації, які з кожним роком росли, щоб запобігти впливу американських корпорацій на здійснення повноважень органами держави. Проводиться політика усунення електоральної геометрії, тобто всі виборчі округи мають бути в рівних правах.

Безперечно одна з провідних ролей у державі надавалась економіці. Її тодішній стан вимагав стрімкого втручання з боку правлячої верхівки, нового подиху, думок.

Виведення США на перше місце серед ринкових конкурентів відбувалося шляхом розробки та впровадження нової економіки. Але нова економіка США в основному сприяла тільки підйому комерсантів (вони надавали перевагу залишатися у «тіні»), а інші верстви населення так і залишилися позаду прогресу. Для уряду було найголовнішим, аби економіка, в першу чергу, задовольняла їхні потреби.

Однією з головних цілей програми Кеннеді був розвиток «індустріального суспільства» пов'язаний, з нестачею нових ідей щодо процвітання США.

Демократ вирішив піти найкращим та найвигіднішим шляхом – удосконалити освіту: вклад капіталу в її розвиток, впровадження закону про вищу освіту.

Забезпечення гідної освіти громадянам – це шлях до прогресу країни у багатьох сферах її життя. Достойне існування держави забезпечується через якісне навчання та високу компетентність працівників.

Задля залучення геніїв проводилася допомога країнам Африки, яка виявлялась у наданні їхнім студентам, які вивчають технічні науки, можливості здобувати знання в університетах США – достойний хід, аби поповнити державу конструкторами, інженерами для розробок нових технологій, в тому числі й зброї.

Розвиток освіти та науки це все необхідно, але громадяни невід'ємно разом із цим також потребували у забезпечення певного соціально мінімуму. Надання соціальних благ є невід'ємною заporукою держави, вона має здійснюватися лише з благих намірів.

Перебудова в соціальній сфері відбувалася наступним чином: підвищення заробітної плати, боротьба проти безробіття, забезпечення пристарілим медичної

допомоги, сприяння розвитку фермерства, створення вигідних умов для діяльності підприємців.

Соціальні програми здійснювалися на виплатах федеральних субсидій штатам, які полягали в допомозі лікарням, багатодітним батькам, сім'ям з дітьми-інвалідами, будівництві житла.

Перед Америкою постала проблема така як: бідність «синіх комірців» - працівників фізичної праці, інтелігенції, які опинилися поза економічним прогресом країни. Тому для них вводилися: скорочення робочого часу, збільшення оплати праці, які стали одними з головних важелів прогресу промисловості.

Життєво важливим завданням США також є допомога у боротьбі та відстоюванні афроамериканцями своїх прав і свобод.

Для підтримки та захисту прав громадян встановлювалася судова відповідальність за дискримінацію, була створена Комісія з громадянських прав, яка зобов'язана врегульовувати всі питання, які виникали у сфері її діяльності.

Не тільки в Америці, а й в усьому світі винесене гостре питання – подолання расової дискримінації. Її прояви дуже відчутні й сьогодні, багато людей обмежуються в своїх правах, зазнають утисків через стать, колір шкіри, расу, належність до певної релігійної або національної групи тощо.

Сильним поштовхом до прогресу США була могутність і лідерство СРСР у світобудові. Конкуренція між ними стала рушійною силою майже на всіх поприщах життя.

Внаслідок цього відбувається посилення військової бази, розробка та виготовлення ядерної зброї – один із способів (головних) дати відсіч у разі посягань на цілісність території США, довести свою першість на інтернаціональному рівні. Усе це не оминуло державний бюджет країни, оскільки мілітаризація завжди потребує великих затрат.

З об'єктивних причин стосунки між США та СРСР були дуже напруженими. Вони зумовлювалися у відкритості антикомуністичних та антирадянських настроїв Америки. Як зазначив Кеннеді: «Холодна війна не закінчена, вона продовжується, але вже за іншими умовами».

«Гонка озброєнь» двох могутніх держав – спроба довести свою міжнародну перевагу, що призвела до Карибської кризи, яка ледве не стала точкою неповернення – знищенням людства.

Але «гонка озброєнь» це був не єдиний кішталт показати свою першість.

Країні необхідно було підвищити свій авторитет, свою значимість в усьому світі. Підґрунтям було обрано розвиток науки – космонавтики, який відбувся завдяки започаткуванню та розробці програми «Аполлон».

Програма «Аполлон» стала початком освоєння космосу США та всесвітньо важливим дослідженням: американські космонавти першими побували на космічному тілі – Місяці.

Слід також зазначити, що відносини США з іншими державами будувалися на досить цікавих принципах. Так, «налагодження» стосунків із країнами Близького Сходу, здійснювалося задля посилення владного впливу США на міжнародній арені. Перегляд політичних відносин із Китаєм для контролювання та обізнаності ситуацій, які можуть виникнути між державами у політичній царині.

Поведінка Америки щодо інших країн була дуже неоднозначною, але мету мала лише одну – приручення. Розробка нової програми «допомоги» іноземним державам була всього-на-всього можливістю вилучити користь для себе від інших країн.

Отже, програма «Нових рубежів» Джона Кеннеді – це дві сторони однієї медалі. Неможливо не взяти в приклад цю програму, тому що в ній дійсно поставлені головні

задачі, які не тільки є важливими для США, а й взагалі для світу. Не можна не звернути увагу на чесність та відкритість намірів Кеннеді в проведенні як внутрішньої, так і зовнішньої політики. При всіх намірах та діях Джон Кеннеді казав, що відносини між країнами не обов'язково мають конструюватися на любові – для початку вони мають виявлятися у терпінні, а переговори – не боязнь, а засіб для досягнення та вирішення поставлених завдань перед країною. Хоча щодо відносин між СРСР ми бачимо зовсім іншу картину, але програма 35-го президента США була створена, насамперед, для розвитку країни, безпосередньо відтворюючись в наданні достойної освіти та високої кваліфікації громадянам. Програма «Нових рубежів» створила умови для росту промисловості, науки та, як наслідок, економіки країни, яка дала змогу зійти Америці на п'єдестал.

Список використаних джерел

1. 1036 днів президента Кеннеді (Громько А.А.). URL: <http://usa-history.ru/books/item/f00/s00/z0000007/st020.shtml> (дата останнього звернення 09.12.2020)
2. Пронь С. Стиль управління президента Джона Кеннеді: бажані уроки для сучасної України. *Американська історія та політика*. 2016. № 2. С. 92-97. URL: http://www.americanstudies.history.knu.ua/?media_dl=48 (дата останнього звернення 07.12.2020)
3. История государства и права зарубежных стран: Учебник для вузов: В 2 ч. Ч.2 / Под общ. ред. д. ю. н., проф. О. А. Жидкова и д. ю. н., проф. Н. А. Крашенинниковой. М.: Издательство НОРМА, 2003. 720 с.
4. Согрин В.В. Идеология в американской истории: от отцов-основателей до конца XX века. М.: Наука, 1995. 238 с.
5. Иванян Э.А. История США: Пособие для вузов. М.: Дрофа, 2004. 576 с.

Остапенко А. І., здобувачка вищої освіти 3 курсу, групи ПД-181

Науковий керівник: **Берднік І. В.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: ostapenkoangelina2311@gmail.com

ПРИВАТНА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АСПЕКТ

Актуальність. Загальновідомий факт, що « хто володіє інформацією — той володіє світом». В сьогоденні все більш в більш приділяють увагу не тільки на те щоб володіти цією інформацією, а як правильно та вміло здобувати та кваліфікувати її в межах правового поля. Отримана та перевірена інформація правильно орієнтує у подіях та дає змогу вірно приймати аргументовані рішення. Якщо правоохоронні органи в цьому не компетентні, то в такому випадку шефство на себе бере приватний детектив.

На сьогодення ця тема досить актуальна, оскільки наша держава потребує правового регулювання детективної діяльності, оскільки почалося масове збільшення попиту на послуги детектива. У такому випадку надзвичайної уваги набуває вивчення практики європейського досвіду з метою подальшої адаптації до вітчизняних правових, економічних, суспільних реалій та з урахуванням перспектив подальшого розвитку даної галузі. Таким чином У Великобританії, Франції, Сполучених Штатах Америки, Канаді, Іспанії, Італії, Португалії, Японії, Норвегії, Німеччині та в багатьох країнах

світу приватна детективна діяльність є визнаною на державному рівні, регулюється законами і як найкраще застосовується з метою захисту громадян та юридичних осіб своїх законних прав та інтересів. Враховуючи це, у пропонованій статті ми висвітлимо основні засади регулювання такої діяльності за кордоном задля їх однозначного розуміння та оптимального втілення у чинне законодавство України.

Метою статті: є узагальнення досвіду організації та роботи інституту приватних детективів за кордоном.

У перелічених вище країнах вже запроваджені інститути приватних детективів, детективних агентств, свого часу такі об'єднання були наслідком реагування влади на негайні виклики соціуму, і тепер в наш час діяльність та існування таких недержавних інституцій є звичайним явищем у цих країнах, які достатньо унормовані та установленні національним законодавством.

В усьому світі постійно зростає попит на послуги приватних детективів. Наприклад, у Європі кожен десятий громадянин хоч раз у житті звертався до таких професій з проханням зовнішнього спостереження. Офіційно зареєстровано близько трьохсот приватних бюро, та ще й крім того існують сотні «недозволених» розшукових підприємств. У Великобританії нараховано близько 2000 приватних детективів, також в цій країні є дуже багато приватних детективних агентств, серед них є і крупні підприємства і дрібні агентства.

Отже, детективна діяльність є однією з найпотужніших комерційних галузей у промислово розвинутих країнах.

Приватні детективи надають істотну допомогу та проводять велику роботу по розшуку майна та тварин, виявляють факти порушення права інтелектуальної власності, проводять пошуки осіб, місце знаходження яких не відоме, не законне використання товарних знаків та багато чого іншого.

Як це зазвичай буває, детективну діяльність в першу чергу ініціюють особи, які раніше працювали в правоохоронних органах, спецслужбах або в органах, пов'язаних з правоохоронними органами. У 1925 році була заснована найавторитетніша в світі міжнародна організація в області розслідувань і безпеки - Всесвітня асоціація детективів. В даний час вона об'єднує понад тисячу кращих приватних детективів з більш ніж 60 країн світу. Більш того, ця організація зростає і зростає [1]. Буде визнаний винним Європейським судом і країною ЄС, та країна яка забороняє або яким-небудь чином обмежує права приватних компаній. Світовий досвід показує, що приватні охоронні і детективні фірми, наприклад, у Великій Британії мають більше співробітників, ніж поліцейських [2]. У США працює 1,1 млн детективів, а їх бюджет на 50% перевищує бюджет усіх поліцейських агентств країни в цілому. У невеликій країні Ізраїль (населення трохи більше 5 мільйонів чоловік) діє близько 2 тисяч детективних і охоронних організацій. Визнання приватної детективної діяльності безпосередньо залежить від ступеня демократизації країни. У диктаторських країнах детективна діяльність часто забороняється або скасовується як допоміжна для правоохоронних органів. Слід зазначити, що в тих країнах, де детективна діяльність вже регламентована на законодавчому рівні, правоохоронні органи не так завантажені, як інші, тому що детективи їм допомагають, звільняючи перших від виконання другорядних і властивих їм функцій. Хоча в Україні цей вид діяльності досить популярний і не тільки фізичні і юридичні особи вже давно плідно займаються детективною діяльністю, але і приватна детективна діяльність в нашій країні офіційно не визнана і законодавчо не врегульована. Однак, за неофіційними даними, в країні налічується кілька тисяч приватних детективів і детективних організацій, і їхні послуги користуються великим попитом [3]. Законодавча історія цієї діяльності в Україні почалася давно, з 2000 року різними авторами було розроблено ряд законопроектів, що

регулюють детективну діяльність. Однак в наприкінці 2015 року питання законодавчого регулювання приватної детективної діяльності знову набуло актуальності [1]. А 13 квітня 2017 року депутати прийняли закон «Про приватну детективну (слідчою) діяльність» (№ 3726). Однак 7 червня Президент України наклав вето. Було відзначено, що законом сформований перелік дозволених видів приватних детективних послуг без урахування вимог ряду законодавчих актів України [4].

У США існує три класи ліцензій, які видаються приватним детективам:

– ліцензія класу «А», яка передбачає основною сферою діяльності приватного детектива лише збір інформації. Детектив, який отримав таку ліцензію, не має прав займатися охоронною діяльністю.

– ліцензія класу «В», яка передбачає основною сферою діяльності приватного детектива здійснення охоронної функції. Детектив, який отримав таку ліцензію, не має прав займатися збором і накопиченням інформації про особу.

– ліцензія класу «С» – комбінована ліцензія, яка надає її власнику право займатися як розшуковою роботою (ліцензія класу «А»), так і виконувати охоронні функції (ліцензія класу «В») [1, 2, 3].

Для отримання цієї ліцензії, кандидат у детективи повинен здати письмовий іспит та внести відповідний вступний внесок.

Як згадувалося вище, в кожному штаті є свої правила для цієї діяльності, тому вимоги для кожної людини, яка хоче стати детективом, індивідуальні для кожного штату. Наприклад, в Каліфорнії для отримання ліцензії на цю посаду потрібен досвід роботи в області розслідування не менше 6 тисяч годин (тобто 750 робочих днів), але, оскільки у нього буде юридичну освіту, досить мати 2 тисячі годин занять стажу роботи. І також в цьому стані необхідно здати не один, а два іспити: на знання законодавства США та англійської мови. [5,6] Отримання ліцензії на заняття приватним пошуком в США - справа досить складна і трудомістка.

З 2001 року у Великобританії був прийнятий закон, який підкреслює обов'язкове ліцензування приватної детективної діяльності і, як наслідок, реєстрацію приватних детективів. В результаті пізніше був створений спеціальний орган, що займається ліцензуванням і перевіркою приватної детективної діяльності - Управління індустрії безпеки [6]. Цей орган почав свою діяльність в травні 2015 року та почав роботу в британській структурі Міністерства внутрішніх справ. Британські детективні агентства виконують найрізноманітніші функції - від переговорів з терористами, які взяли заручників, до виявлення факторів подружньої невірності [1]. У цій країні приватний детектив має широкий вибір технічних засобів. Крім того, детектив має доступ навіть в лабораторію судово-медичної експертизи лондонської поліції. Кандидати, які отримали посаду детектива, що пройшли перевірку відповідними органами на предмет чесності та професійної придатності, мають доступ до комп'ютера центральної національної поліції. Недарма майже 70% приватних детективів Великобританії раніше працювали в поліції. І це може бути пов'язано з тим, що між детективними організаціями та правоохоронними органами дуже тісна співпраця. В даний час у Великобританії існує дуже велика кількість приватних пошукових агентств.

У Франції приватний детектив - це особа, яка розслідує і проводить дослідження за окрему плату. Французьке право чітко відокремлює професію приватного детектива від професії юриста, нотаріуса, поліції та інших суміжних професій. Кодекс національної безпеки (Книга VI, розділ II) закріплює поняття детектива як людини, яка професійно займається діяльністю, що виходить за рамки офіційних поліцейських процедур в області приватного права, з метою конфіденційної захисту інтересів людини. [5]. До 18 березня 2003 року, навчання приватних детективів не було обов'язковим у Франції, але після внесення відповідних поправок до закону таке

навчання стало обов'язковим. Паризький університет Пантеону з 2006 року пропонує 2-річну програму навчання детективів з видачею державного диплома. Детективи у Франції не мають права носити вогнепальну зброю [6]. Діяльність приватних детективів у Франції в основному здійснюється по відношенню до: - вирішення сімейних конфліктів (випадки зради, домашнього насильства); - вирішення трудових спорів (незаконне звільнення, розголошення комерційної таємниці, недобросовісна конкуренція - вирішення економічних кейсів (бізнес-ризик, вивчення претендентів, кадровий контроль); - вирішення фінансових питань в приватному секторі (кредитні історії клієнтів, спадкові справи); - вирішення організаційних питань бізнесу (вивчення конкурентів, реалізація заходів безпеки бізнес-структури, правовий супровід підприємницької діяльності); - врегулювання страхових випадків; - збір інформації в інтересах клієнта у кримінальних справах [6].

Особливістю Іспанії є те, що закон забороняє приватним детективам здійснювати ділові злочину. Якщо детектив дізнається про цей злочин, він повинен негайно повідомити про злочин до правоохоронних органів. Також в цій країні заборонено використовувати всі технічні приклади, тим чи іншим чином порушують конституційні права громадян [7].

В Італії, щоб стати приватним детективом, ви повинні отримати ліцензію за погодженням з місцевим урядом. Слід зазначити, що в Італії законом встановлено, що приватний детектив може мати вогнепальну зброю [3]. Для ведення приватної детективної роботи в Італії вам необхідно отримати спеціальну ліцензію, видану ліцензійним відділом.

Слід додати, що у видачі ліцензії може бути відмовлено з міркувань національної безпеки або громадського порядку. Приватні детективи в Італії можуть при виконанні своїх обов'язків мати право носити вогнепальну зброю згідно з законом [7].

В африканських країнах, таких як Малі, взагалі заборонено займатися приватною детективною роботою. Ця професія дозволена в Буркіна-Фасо, де вона знаходиться під захистом міністра національної безпеки і територіального управління.

Аналіз зарубіжного законодавства про приватну детективну діяльність дозволяє виділити позитивний досвід у цій сфері для його впровадження в Україні

На прикладі країн ЄС ми спостерігаємо, як даний інститут (що на сьогодні, на жаль, не знайшов законодавчого врегулювання в Україні – Президент України наклав вето на закон, прийнятий Верховною Радою України 13 квітня 2017 р.), функціонує та продуктивно діє поряд з державними правоохоронними органами інших держав, не породжуючи ані «хаосу», ані будь-яких колізій у державній правоохоронній діяльності, хоча і має ряд особливостей для кожної країни. Для України такий досвід є вкрай важливим, оскільки окрім перспективи зниження рівня злочинності в подальшому це вирішує ряд важливих питань, зокрема: надання робочих місць колишнім співробітникам МВС, розвантаження та тісне співробітництво з діючими поліціантами (останні вимушені діяти в рамках повноважень та строків), вирішення кола питань які досить часто допомагають попередити та розкрити правопорушення. Для цього вкрай необхідним є введення приватних детективів як учасників кримінального процесу до КПК України та надання можливості долучати інформацію (докази), яка була зібрана під час здійснення приватної розшукової діяльності, до матеріалів кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Черков В. О. Приватна детективна діяльність в розвинутих країнах світу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 2. С. 248–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2010_2_35 (дата звернення: 10.12.2020).

2. Чорний О. Ю. Міжнародний досвід взаємодії держави та недержавних органів забезпечення безпеки суб'єктів господарювання та його застосування в Україні. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2012. Вип. 125: 15-річчю ННІ Бізнесу і менеджменту присвячується. URL: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/46.pdf (дата звернення: 10.12.2020).

3. История создания частных детективных агентств в мире / Проект «Безопасность для всех»; источник: siskar.ru. URL: <http://sec4all.net/modules/myarticles/article.php?storyid=374> (дата звернення: 10.12.2020).

4. Мотуз М. Тенденції розвитку приватної детективної діяльності в Україні. *Актуальні питання державотворення в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (21 квіт. 2011 р.) / Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Київ. ун-т. С. 387-389. URL: http://law.knu.ua/images/abook_file/conf2011_kpp_motuz.pdf (дата звернення: 10.12.2020).

5 La profession en 53 points essentiels / Centre d'information sur les détectives et enquêteurs privés. URL: <http://ufedp.online.fr/detectives-50questions.htm> (дата звернення: 10.12.2020).

6. Asociación Profesional de Detectives Privados de España: URL: <http://www.apdpe.es/codigo-deontologico> (дата звернення: 10.12.2020).

7. Investigatore privato (ordinamento italiano) / Wikipedia: l'enciclopedia libera: URL: [https://it.wikipedia.org/wiki/Investigatore_privato_\(ordinamento_italiano\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Investigatore_privato_(ordinamento_italiano)) (дата звернення: 10.12.2020).

Патук А. А., здобувач вищої освіти 4-го курсу, групи КПП-173

Науковий керівник: **Осипенко І. П.**, ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: 333.alinka@gmail.com

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судове почеркознавство – це галузь в криміналістичній техніці, що дозволяє вивчати різні закономірності рукопису та процесу дослідження ідентифікації людини за почерком. Процес формування воно пройшло не один рік різних за змістом закономірностей у різних галузях науки. В судовому почеркознавстві існують етапи становлення та розвитку, а саме:

- накопичення знань і досвіду;
- становлення теоретичних засад;
- вивчення теоретичних та експериментальних досліджень, математизація знань;
- формування теорії судово-почеркознавчої ідентифікації.

Один із найважливіших етапів процесу доказування при розслідуванні кримінальних проваджень є почеркознавча експертиза, за допомогою спеціальних знань встановлюється ким та при яких умовах виконана рукописна робота (текст; підпис).

Система ідентифікаційних ознак почерку має свою багаторічну історію формування та розвитку. Вона починається у ХІХ ст., протягом якого була поширена методика – каліграфічної експертизи. Фахівці з почеркознавства так звані каліграфи,

не обґрунтували ніякими науковими даними, діяли виключно емпірично і навіть не робили спроб щодо теоретичного обґрунтування свої методи дослідження. Методика полягає порівнянні загального вигляду почерку. Наступним кроком розвитку у почеркознавстві було заснування прикметоописової школи французьким криміналістом А. Бертільоном, наприкінці XIX ст., який у своїй праці, присвяченій порівнянню почерків, запропонував провадити ідентифікацію почерків на тій самій основі, на якій провадиться антропометричне ототожнення особи за її прикметами [1].

Методика каліграфів не досліджувала ознаки, які встановлювали закономірність і не були науково обґрунтованими, вони не мали анатомічних, фізіологічних та психологічних особливостей виконавця рукопису, на відміну від методики А. Бертільона, яка визначала декілька важливих ознак почерку.

На той момент у дослідження почерку для подальшого активного розвитку, узагальнення практики, вдосконалення існуючих методик та створення нових, які стали експериментальними розробками у судовому почеркознавстві. Воно окреслює положення, вчення та процес експертного дослідження, як компонента предмету судового почеркознавства.

В теорії понятійного апарату є два визначення: судове почеркознавство і криміналістичне дослідження письма. За змістом вони є тотожні, обидва займаються ідентифікацією .

Почерк – це манера написання та вираження системи рухів, які фіксуються в рукописі. Почерк залежить від рівня інтелектуального і фізичного розвитку особи і закріплення в неї письмово-рухових навичок. Почерк має загальні і окремі ознаки, які проявляються в сукупності. Індивідуальність є ідентифікаційними властивостями почерку, тобто вираження мало зустрічаємих ознак і відносна стійкість – почерк не зазнає істотних змін протягом ідентифікаційного періоду.

До 25-ти років почерк зазнає деформації – розвивається і вдосконалюється, потім він уже сформований, сталий та зі своїми характерними ознаками. Розвиток пов'язаний з рефлекторними діями та діяльністю великих півкуль головного мозку.

Властивість почерку (індивідуальність та відносна сталість) пов'язані з динамічними стереотипами (нейрофізіологічною основою навичок). При частому повторному написанні одних і тих самих літер, цифр, знаків призводять до звикання, до вироблення графічних навичок.

Графічний навик охоплює три головні групи навичок:

- технічні навички (спосіб техніки письма);
- безпосередньо графічні навички (вміння зображувати літери (цифри), об'єднувати їх у слова);
- орфографічні навички (вміння визначати фонему (звуки) та відображати їх письмовими знаками) [2, с. 124].

Технічні та графічні навички є стійкими та індивідуальними, вивчаються при ідентифікації почерку, оскільки вони добре виражені графічно. Писемно-руховий навик лежить в основі почерку, що набувся з часом в різні способи використання знаків і символів. Для формування писемно-рухового навичку, то важливу роль відіграє анатомія особи тобто її будова кисті та м'язова система, також важливим для формування почерку є нервова система, з її допомогою відбувається координація рухів.

До факторів, які впливають на формування писемно-рухового навичку можливо віднести:

– внутрішні фактори, які обумовлені анатомічними властивостями людини (довжина кісткових важелів, рухливість суглобів, розвиненість м'язів, особливості зору тощо) та психофізіологічними властивостями (сприйняття, увага, пам'ять, тип нервової системи тощо).

– зовнішні фактори, які обумовлені позицією при написанні, умови письма, методи та прийоми навчання письму [3, с. 87].

Важливу роль у судовому почеркознавстві відіграє і психологічний аспект. Як зазначала В.Ф. Орлова «Процес письма менш за все є тим простим ідеомоторним актом, яким його нерідко намагались видати. До його складу входять дуже багато психічних процесів, що лежать поза зоровою сферою (пов'язаною з уявою літер), так і поза руховою сферою (яка відіграє роль в безпосередньому здійсненні процесу письма). У кожного, хто пише, індивідуальні: не тільки анатомічні, а й біомеханічні фактори, що відносяться до рухів письмово-рухового апарату; характер протікання нервових процесів; психологічні фактори, які відносяться до формування зорового образу (точність сприйняття, запам'ятовування, відтворення і т.п.) [4, с. 171].

Судове почеркознавство слід більш детально розглянути з точки зору психології, адже зв'язок двох наук плідно переплітається і дає можливість не пропустити важливі ознаки. Здатність людини писати ґрунтується на її вмінні використовувати овали, дуги, гачки, прямі лінії та комбінування їх при формуванні окремих літер та слів. Саме це дає можливість відтворювати не лише літери та цифри.

Психодіагностика, психологічна допомога – це в себе включає психологічна практика. Психологи у своїй діяльності вивчають почерк особи з метою встановлення його психологічного стану, не тільки як загального, а ще й у момент написання тексту, для цього вони використовують знання графології, тому дослідження почерку в установленні особи є не лише традиційно-криміналістичним методом, а й методом, що пов'язаний з розвитком різних наук.

Графологія – це тісно пов'язана з психологією галузь знань, що стверджує про чіткий зв'язок між почерком та особистістю людини. Характеристика почерку використовує для дізнання індивідуальних якостей людини, допомагає встановити психологічний стан і навіть стать. Хоча літери і слова виводить на папері рука, але пише мозок. Конкретні знання з психології надають можливість для вирішувати діагностичних питань у почеркознавчій експертизі. Велика кількість експертів, які практикують почеркознавство у своїй діяльності більш застосовують власний досвід, а не результати наукових досліджень.

За кордоном результати графологічної експертизи оцінюються на рівні з іншими доказами, наявними у справі, але вони дають слідчому, судді загальне уявлення про особу підозрюваного (підсудного) та про розслідувану подію загалом [5].

На даний час дослідження, то достатньо велика кількість науковців класифікувала завдання, які пов'язані із встановленням належності почерку виконавця до групи почерків, притаманних особам певної статі, віку або типу почерків відповідно до прийнятої наукової класифікації (високо- чи маловироблені, із досконалою або недосконалою системою рухів). У межах класифікаційного завдання також можуть бути отримані відповіді на питання про схожість почерків (підписів), про придатність почеркового об'єкта для ідентифікаційного дослідження.

Незважаючи на існуючу загальноприйнятую чітку класифікацію завдань почеркознавчої експертизи (ідентифікаційна, діагностична та класифікаційна) сьогодні у конкретних експертних ситуаціях ці завдання розмежувати достатньо складно та у багатьох випадках почеркознавче дослідження має інтеграційний (наприклад, при дослідженні змінених почеркових об'єктів є суміщення цілей ідентифікаційного та діагностичного завдань), а іноді комплексний характер (встановлення виконавця підписів, виконаних шляхом технічної підробки тощо).

Важливе місце займають дослідження закономірностей процесу вирішення експертних завдань, раніше акцентувалась увага на об'єкті, тобто на почерку і його методах дослідження, які ґрунтувались на знаннях почеркових закономірностей.

Сьогодні ж увагу криміналістів привертає «внутрішня», суб'єктивна сторона експертної діяльності. Об'єктом уже стає конкретна діяльність експертів.

Сучасне судове почеркознавство в Україні має потужну теоретичну та методичну базу. Загалом почеркознавча експертиза, а саме її методика включає в себе процедури та схеми вирішення ідентифікаційних, діагностичних та класифікаційних завдань, положення, які стосуються характеристик почеркових об'єктів (рукописних текстів, записів, підписів), особливостей їх формування і функціонування, їх властивостей та ознак. До складу загальної методики почеркознавчої експертизи входять також методи, методики і методичні рекомендації, розроблені для вирішення типових та окремих завдань щодо певних об'єктів дослідження залежно від їх виду, обсягу графічного матеріалу у них, ступеня виробленості, умов виконання тощо [6, с. 20–21].

Заглиблюючись в методи почеркознавства, то воно має різні способи та засоби дослідження. Існує математичний процес дізнання характеру проникнення в суть почерку, так звана математизація науки за допомогою якої вирішуються математичні задачі щодо почерку. Але математичний метод не слід уважати повною об'єктивізацію процесу експертного дослідження, щоб це здійснити потрібно ознаки почерку формалізувати і зробити доступ до використання у математичному апараті. До того часу, поки ознаки почерку будуть визначатися на суб'єктивному рівні, процес експертного дослідження буде мати суб'єктивний характер. Вирішення цієї проблеми можливе тільки шляхом удосконалення існуючої системи ознак почерку, яка на даний момент достатньо чітка та обґрунтована, але цього не достатньо для формалізації.

В судовому почеркознавстві є важливий напрямок розвитку – це використання в дослідженнях інструментальних засобів і їхня автоматизація, що направлена на виявлення динамічних властивостей почерку, наприклад, координаті, темпу, ритмів рухів, а також натиск. При розкритті закономірностей їхнього проявлення криміналісти бачать джерело цінної інформації, яка дуже корисна в цілях дослідження почеркових реалізацій, в особливості малооб'ємних – підписів, коротких записів.

На даний час є актуальною розробка автоматизованої системи дослідження коротких почеркових об'єктів. При її запровадженні буде дозволено вводити у ЕОМ і аналізувати за обраними алгоритмами розпізнавання образів всю інформацію про почерковий об'єкт як структурно-геометричну, так і таку, що міститься у розподілі барвника і ширині штриха.

Автоматизована система зможе виконувати дві функції: допомагати про об'єкт отримувати інформацію, яка недоступна іншим шляхом та звільнить експерта від усунення можливих суб'єктивних помилок [7, с. 154–155].

З вище викладеної інформації, можна зробити висновок, що є велика необхідність створення програмного забезпечення та методик, щоб удосконалили діагностичне та ідентифікаційне дослідження в єдиному процесі і водночас були б зручними і доступними для їх використання у практиці. Необхідно прагнути до оптимального сполучення можливостей людини й ЕОМ, що доповнюють одне одного, у судово-експертній діяльності, і це повинно знаходити відображення у створюваних методиках експертного дослідження.

Список використаних джерел

1. Бертильон А. Сравнение почерком и графическая идентификация : моногр. / М: 1897.
2. Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

3. Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров Криміналістика. Академічний курс : підручник / Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

4. Орлова В.Ф. Теория судебно-почерковедческой идентификации. Труды ВНИИСЭ. Вип. 6. М., 1973. 335 с.

5. Дрыгваль Л. Сейчас уже смешно отрицать связь почерка и характера [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hrjournal.ru/articles/interview/interview_822.html.

6. Бондар М. Є., Ковальчук З. О., Сукманова Т. О. Судово-почерковзнавча експертиза: становлення, можливості, перспективи розвитку. Судова експертиза № 1. 2014. 19–29 с.

7. Свобода Є. Ю. Проблемні питання судово-почерковзнавчої експертизи. Досудове розслідування в сучасних умовах: проблеми, тенденції та перспективи : збірник матеріалів науково-практичного семінару. Київ: ННПСК НАВС, 2013. 153– 156 с.

Патук А. А., здобувач вищої освіти 4-го курсу, групи КПр-173

Науковий керівник: **Сенченко Н. М.**, доцент, к.ю.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: 333.alinka@gmail.com

ДОПУСТИМІСТЬ ТА НАЛЕЖНІСТЬ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Загальновідомо, що докази й доказування є центральним моментом усієї системи кримінального процесу, а якість норм доказового права – одним із визначальних показників рівня розвитку кримінального процесуального права держави. Саме на підставі зібраних (отриманих) на етапі досудового розслідування доказів суд, оцінивши їх із точки зору належності, допустимості, достовірності, та всієї сукупності – достатності, вирішує основні питання в кримінальному судочинстві про наявність кримінального правопорушення та винність особи в його вчиненні [1, с. 174]

За загальноприйнятим правилом, то докази, що вказують на вчинення інших правопорушень чи судимості підозрюваного, обвинуваченого не стосуються цього кримінального провадження, відповідно до ч. 1 ст. 88 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК), то відомості щодо характеру та його рис є недопустимими на підтвердження винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення. Допустимим визначається той доказ, який отриманий належним чином і в порядку передбаченим кримінальним процесуальним законодавством (ст. 86 КПК України).

Допустимість доказів у науці кримінального процесу розглядають, як елемент кримінальної процесуальної форми, а не тільки як одна із процесуальних властивостей доказу. Правове значення інституту допустимості, а саме їх регламентація визначає процедуру пізнання фактичних обставин відповідно до завдань кримінального провадження та враховуючи їх відносну пріоритетність. Через це інститут допустимості доказів відображає ту чи іншу перевагу законодавця, що стоїть перед вибором між установленням істини будь-якою ціною та усвідомленою готовністю

знизити імовірність її досягнення для зменшення ризику засудження невинуватого, а також звзвити сферу обмеження конституційних прав громадян [2, с. 5].

Основоположне значення для норм, що регулюють процес доказування мають засади кримінального провадження. Т.М. Мирошниченко справедливо зазначає, що доказування як стержень кримінальної процесуальної діяльності має базуватися перш за все на принципах кримінального провадження [3, с. 219]. Обумовлено це тим, що найважливіші права людини: на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та інші отримали закріплення у Конституції України. Якщо говорити про кримінальне процесуальне законодавство, то вони відобразились у засадах кримінального провадження, тобто у реалізації та дотриманні цих прав. В першу чергу такі вимоги були спрямовані на державні органи у сфері кримінального провадження. Не можна не погодитися з думкою Т.М. Мирошниченко, що держава захищає усі права особи під час кримінального провадження, зокрема ті, що пов'язані з її участю у кримінальному процесуальному доказування [4, с. 169].

Якщо говорити про саме поняття доказів, то вони належать до фундаментальних правових категорій, з якими пов'язано кримінальне судочинства в цілому. Кримінальне провадження, досудове розслідування і судове провадження – це процесуальні дії, що пов'язані зі вчиненням діяння, яке передбачене законом України про кримінальну відповідальність. Зазвичай на основі доказів, що мають вагоме значення у кримінальному провадженні, то прослідковується два моменти, тобто те, що при досудовому розслідуванні чи судовому розгляді кримінального правопорушення докази виступають, як фактичні данні або відомості про факт. Звідси й випливає подвійність поняття доказ означає джерело відомостей про такий, що підлягає встановленню факт, і доказ означає той факт, з якого робиться висновок про інший факт. Отже, докази – це єдність фактичних даних, відомостей про факт, а також відомостей про їх процесуальних джерел.

В науковій літературі існують різні поняття доказів, а відтак по-різному тлумачать їх в практичній діяльності, як наслідок це призводить до помилок, яких припускаються слідчі, прокурори і судді, коли в основу обґрунтування своїх процесуальних рішень замість доказів покладають те, що у кримінальному провадженні доказом не вважають.

Доказування – це головна діяльність в кримінальному провадженні, яка має базуватися на принципах кримінального провадження. Першим в цій системі дій з ефективної реалізації засади поваги до людської гідності у доказовій діяльності має бути усвідомлення її нормативного змісту. Структурно цей зміст визначається трьома складовими: 1) забезпечувальний елемент (ч.1 ст. 11 КПК); 2) елемент заборони (ч. 2 ст. КПК) і 3) елемент захисту (ч. 3 ст. 11 КПК).

Предмет доказування – це коло обставин, які підлягають дослідженню і встановленню у кримінальному провадженні з метою правильного вирішення. Розслідування розгортається навколо кримінального правопорушення, то встановленню і дослідженню мають піддаватися тільки його елементи, властивості й ознаки. [5, с. 122].

У теорії кримінального процесуального доказування виділяють 4 вимоги, якими є: належність, допустимість, достовірність та достатність. Однак відсутня їх правова визначеність. Насамперед це стосується критерію допустимості, відповідно до якого доказ визнається таким, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом. Зазвичай під належністю і допустимістю доказів розуміють здатність джерел відомостей, наприклад, показань допитуваної особи чи висновку експерта, встановити факт, що буде мати значення для кримінального провадження.

Правильність вирішення цього питання залежить і від соціальних цінностей, а саме: моральності, справедливості тощо. Не дарма в Конституції України зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Докази мають бути визнані отриманими незаконним шляхом тоді, коли їх збирання та закріплення здійснено з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінальним процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами.

Системне тлумачення норм статей 86–88 КПК України щодо поняття та змісту недопустимості доказів дає підстави для висновку, що у широкому значенні недопустимим є доказ, який отриманий з порушенням порядку, встановленого ст. 86, а також недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини відповідно до ст. 87 згаданого вище кодексу.

В.В. Вапнярчук справедливо зауважив, що тільки істотні процесуальні порушення, які пов'язані з ущемленням прав і свобод особи, приводять до визнання отриманих доказів недопустимими [6, с. 334]. У ч. 1 ст. 87 КПК зазначається, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Варто відзначити, що переліки, які визначають випадки, коли суд повинен визнати докази недопустимими, вичерпний.

Питання належності та допустимості завжди викликало дискусію. Прийняття рішення щодо кримінального правопорушення на основі доказів – потребує вирішення належності доказів чи мають вони доказове значення. Саме ця невизначеність призводить до помилки працівників і до наслідків, які будуть відігравати роль не тільки щодо результатів розслідування, а й ставлення суспільства до правоохоронних органів. Відомо, що основна частина доказів у кримінальному провадженні збирається шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема під час проведення пред'явлення для впізнання.

У науковій літературі традиційно визначають певні критерії (умови) визнання доказів допустимими. Відповідно до позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду, висловленої в постанові від 11.02.2020 у справі № 761/33311/15-к, під час розгляду кримінального провадження, даючи оцінку допустимості доказу, суд має проаналізувати критерії допустимості таких доказів, як-от: законність джерела, законність способу отримання, процесуальне оформлення перебігу й результатів слідчої дії. Критеріями допустимості доказів є:

- належне процесуальне джерело (ч. 2 ст. 84 КПК України містить вичерпний перелік процесуальних джерел доказів, який розширеному тлумаченню не підлягає);
- належний суб'єкт збирання доказів (докази можуть бути зібрані тільки тими суб'єктами, які згідно з нормами КПК України мають на це право);
- належна процесуальна форма (встановлений КПК України порядок здійснення кримінального провадження загалом і проведення окремих процесуальних дій) [7].

Кримінальне провадження базується на доказах, надання та оцінка яких визначається змістом діяльності слідчих, прокурорів, суддів та інших учасників кримінального провадження, від яких залежить реалізація кримінально-правової політики держави, виконання завдань кримінального провадження та забезпечення впровадження міжнародних стандартів кримінальної юстиції в Україні, останні закріплені Конституції України [8], у Кримінальному кодексі України [9]. Про докази йдеться у ст. 15 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких,

що принижують гідність, видів поведження і покарання [10], у ст. ст. 3, 17 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах [11] та в інших важливих міжнародних документах. Згідно з ч. 1 ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Збирання доказів як елемент процесу доказування становить діяльність уповноважених на це осіб у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, щодо одержання відомостей про факти й обставини, що мають значення для кримінального провадження, і закріплення їх у формі, яка визначена законом. Щодо одержання доказів із належного джерела, у ч. 2 ст. 84 КПК України міститься вичерпний перелік процесуальних джерел доказів, до яких належать показання, речові докази, документи та висновки експертів. Цей перелік розширеному тлумаченню не підлягає, і будь-яка інформація, отримана не з процесуального джерела, не може бути використана як доказ [12, с. 474].

Для того, аби на практиці не виникало проблем із визнанням доказів допустимими, потрібно чітко урегулювати у статтях про допустимість доказів усі випадки, коли суд може визнати доказ недопустимим. Варто чітко законодавчо закріпити критерії недопустимості доказів, одним з яких повинно стати «недотримання засад кримінального провадження».

Таким чином, сформульоване у ст. 84 КПК України поняття доказів містить найважливіші елементи, що визначають їх зміст і форму, а наявність інших впливає із вимог інших норм інституту доказового права, зокрема і вимог щодо належності, допустимості, достовірності та достатності доказів. Докази у кримінальному провадженні є нерозривною єдністю їх змістовної сторони – фактичних даних, що дають можливість встановити обставини, які є предметом доказування, та їх процесуальних джерел – форми, що є встановленим кримінальним процесуальним законом порядком отримання цих фактичних даних, в тому числі і їх процесуальну фіксацію.

Список використаних джерел

1. Соловійова, О. Є. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття : тези доп. учасників IV Всеукр. наук.-практ. конф. / Харків: 2020. 174-177 с.
2. Кипнис Н. М. Допустимість доказательств в уголовном судопроизводстве / М. : Юрист, 1995. 128 с.
3. Мирошниченко Т.М. Реалізація засади поваги до людської гідності у ході кримінального процесуального доказування. Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 216 – 225.
4. Мирошниченко Т.М. Окремі питання реалізації нормативного змісту засади розумності строків під час кримінального процесуального доказування. Науковий вісник Ужгородського наукового університету. 2016. Вип. 41. Том 2, С. 169 – 172.
5. Шепітько В. Ю. Вступ до навчального курсу “Криміналістика” : лекція / Київ : Ін Юре, 2016. – 192 с.
6. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків.: Юрайт, 2017. 408 с.
7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду, від 11 лютого 2020 року у справі No761/33311/15-к, провадження № 51-487км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87672462>.

8. Конституція України [Електронний ресурс] // Документ 254к/96-ВР – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ [Електронний ресурс] // Редакція від 11.09.2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

10. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання [Електронний ресурс] // Редакція від 13.11.1998 – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

11. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах [Електронний ресурс] // Редакція від 08.11.2001. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text.

12. В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін, А.О. Антошук Криміналістика : підручник / ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Право, 2020. 752 с.

Пекур Д. Л., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група ЦГЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н, доцент,
зав. кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
elena_8067@ukr.net

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ РИМСЬКОГО ПРАВА

Римське право, як перша в історії цілісна правова система, є чи не найважливішим фундаментом зародження юриспруденції в цілому. Тому питання вивчення римського права є дуже важливим, зокрема для майбутніх правників, адже актуальне і на сьогодні.

Римське право, на думку дослідників, розвивалось в три етапи.

Перший етап розвитку римського права – докласичний період (найдавніший). Він тривав з VI до середини III ст. до н.е. (протягом царського періоду та частини періоду аристократичної республіки в Римі – Д.П.). У той час лише починалось зародження права. Його першоджерелом, насамперед, вважають правові звичаї. Також до джерел можна віднести законодавство римських царів, але на сьогодні їх існування ставиться під сумнів багатьма дослідниками але, як зазначає Л.М. Бостан, виключеннями можна вважати закони Нуми Помпілія та Сервія Туллія [2, с.120]. Жерці стародавнього Риму – понтифіки, трактували правові звичаї та здійснювали нагляд за їх дотриманням, що означало монополію над правом патриціїв – вищої суспільної ланки стародавнього Риму. Це викликало певні суперечності з нижньою верствою населення – плебеями, що в свою чергу призвело до появи перших писаних законів стародавнього Риму – Законів XII таблиць.

За своєю суттю вони були записом звичаєвого права і врегульовували приватні, переважно майнові, відносини між римськими громадянами – квіритами. Історик стародавнього Риму Тіт Лівій вважав Закони XII таблиць джерелом всього публічного та приватного права. У докласичний період правову силу мали також закони, прийняті після Законів XII таблиць, що стали важливим джерелом цивільного (квіритського) права та рішення сенату. Незважаючи на свою недосконалість, архаїчність,

казуїстичність закони найдавнішого періоду відіграли значущу роль у подальшому розвитку римського права.

Наступний етап – класичний, тривав з середини III ст. до н.е. до кінця III ст. н.е. Цей період характерний розвитком суспільства, а разом із ним і правових норм, так як Закони XII таблиць і квіритське право вже не відповідали правовим вимогам тогочасного суспільства і вимагали вдосконалення. Тому утворились такі правові системи як «преторське право» і «право народів». Як перша, так і друга система була створена преторами (посадові особи в стародавньому Римі – Д.П.), на основі їх едиктів. «Преторське право», на відміну від законів до класичного періоду, вже не було залежне від звичаєвого, а пристосовувалось до нових правових потреб суспільства і держави. «Право народів» було сформоване виданими едиктами так званих преторів peregrinorum (іноземці, вільне римське населення – Д.П.), і представляло собою норми, які регулювали відносини peregrinorum і римлян у межах Римської імперії. Свою назву «право народів» отримало від того, що в його основу було взято звичаї торгових відносин Риму з іншими народами. Останній едикт (едикт Юліана) назвали «вічним едиктом», з того часу едикт перестав бути джерелом нового права [1, с.193].

Із розвитком і розширенням самостійної законодавчої влади римських імператорів, започаткувалось видання постанов – конституцій, які згодом стали основним джерелом права у всій Римській імперії. Їх налічувалось чотири види: едикти, рескрипти, декрети та мандати.

У класичний період також відбувалась активна діяльність римських юристів, яка носила світський характер. Їх внесок у юриспруденцію був дуже вагомий: вони вперше спробували систематизувати цивільне право та узагальнити судову практику, а також надавали юридичні консультації та складали правові акти. Римські юристи започаткували правову навчальну діяльність (видання інституцій – це римське право, написане для навчальних цілей – Д.П.) та практичну юридичну діяльність.

Тож значення класичного етапу римського права важко переоцінити. Ми вважаємо, що саме на цьому етапі право відокремилось від релігії, а також відбулась спроба систематизації низки важливих правових галузей, почався активний розвиток юриспруденції, започаткування юридичної наукової та практичної діяльності.

Останній етап називають посткласичним тривав з IV по VI ст. Римське право, в той час вже не так прогресивно розвивалося, а лише вдосконалювалося і пристосовувалося до новосформованих феодальних відносин, що пов'язані з кризою рабовласницької системи. Основним джерелом права стали законодавство імператорів, кодекси та роботи юристів [3, с.77]. Останні почали відігравати значну роль у розвитку римського права: їх праці отримали правову силу і стали джерелами права.

У посткласичний період було складено відомі збірки законів римського права. До них відносяться Кодекси Григоріана і Гермогеніана, що представляли собою справжній текст законів імператора; кодекс Феодосія (перша офіційна кодифікована імператорська конституція), Звід законів Юстиніана (систематизована збірка римського права).

Отже, у розвитку римського права виділяють три основні етапи, кожен із яких вніс вагомий внесок не тільки в розвиток права стародавнього Риму, а й у всю правову систему світу. Римське право стало першою в історії цілісною, розробленою правовою системою, яка була спроможна регулювати приватну власність, встановлювати ринкові відносини і контролювати багато інших важливих сфер суспільного життя. Саме римське право можна вважати початком усієї юриспруденції та основою юридичної професії.

Список використаних джерел

1. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посіб. Київ: Істина, 2005. 768 с.
 2. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
 3. Джужа О.М. та ін. Історія держави і права зарубіжних країн. Навчальний посібник, Київ, Атіка, 2006. 372 с.
-

Перетяцько С. О., здобувач вищої освіти 2 курсу магістратури
Науковий керівник: **Пеховський А. Ю.**, к.ю.н.
Академія державної пенітенціарної служби (м. Чернігів, Україна)

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЖІНКИ, ЯКА ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН

Вивчення особи жінки-злочинця має важливе значення для пізнання причинно-наслідкових зв'язків, які лежать в основі жіночої злочинності, й забезпечують застосування відповідних попереджувальних заходів. Даній категорії осіб властиві як деякі загальні для всіх злочинців риси, так і специфічні, що виділяє їх з основної маси правопорушників. На думку дослідників, біологічні особливості жінок, обумовлюючи або в деяких випадках обмежуючи кількісні показники окремих видів злочинів, не виступають головними у поясненні детермінації злочинів [1, с.172].

Варто окремо зупинитися на тому, що показник жіночого рецидиву не менш значний, ніж чоловічого, крім того, ресоціалізація жінок-рецидивісток проходить набагато складніше через втрату соціальних зв'язків [2, с.205]. Чоловіки удвічі частіше залишають засуджених до позбавлення волі жінок, ніж жінки чоловіків. Причому таке явище спостерігається й тоді, коли чоловіки користувалися злочинною здобиччю жінок. Після відбуття покарання у виді позбавлення волі багато жінок стають соціально неадаптованими, в результаті – самотність, відсутність житла і роботи, сімейних і родинних зв'язків, надії на майбутнє, а наслідком цього стає рецидив злочинів [3, с.94]. Водночас показник жіночого рецидивізму менший, ніж чоловічого. Більшість жінок (83 %) на момент вчинення злочину не мали судимості, 14 % - мали одну судимість, 1 % - дві, 2,5 % - три і більше. Але ресоціалізація жінок-рецидивісток відбувається значно важче [4].

Основну масу злочинців, які перебувають у місцях позбавлення волі, становлять жінки віком від 20 до 40 років (понад 70%), що пов'язано зі зміною соціального статусу жінок, їх соціальною незахищеністю, безробіттям, посадовим становищем та становищем у сім'ї. Понад третина жінок одружені, інші незаміжні або вдови. Для жінок-злочинців характерна середня і середня спеціальна освіта (до 80%). Однак дедалі зростає кількість злочинців, які мають вищу освіту. Освітній рівень жінок завжди був вищий за чоловіків, що взагалі характерно для населення країни.

Переважна кількість жінок працездатні (до арешту працювали понад 50% злочинниць), серед них працівниці у галузі сільського господарства становлять близько 40%; незначна кількість службовців і тих, хто навчається. Також важливо зазначити, що збільшується група злочинниць, які працюють у сфері підприємницької діяльності. Серед засуджених жінок збільшується частка іноземців і осіб без громадянства, що пояснюється, зокрема, незаконним проникненням емігрантів до України [5, с.66].

Однією з найбільш поширених морально-психологічних рис жінок-злочинців є алкогольна і наркотична залежність, тобто дезадаптованість. Аналіз рецидивної злочинності таких жінок свідчить про те, що під впливом алкоголю і наркотиків зростає число судимостей, настає соціальна деградація особи, форсується стійка психологія паразитизму, яка призводить до вчинення нових злочинів, в тому числі, і в установах виконання покарань. Більшість із засуджених, особливо тих, хто засуджені вже не вперше, втрачають зв'язок із сім'єю, дітьми, роботою, не мають житла чи навіть стандартних засобів до існування [6, с.127].

Соціологічні спостереження залежно від мотивації кримінальної поведінки дають змогу розподілити засуджених жінок на три типологічні групи. Перша група характеризується усталеністю респонденток щодо криміногенної ситуації і діючих «активістів» злочинного світу, несхильністю до рецидиву. Особи цієї групи є, певніше, «жертвами» злочину і співучасницями злочинців. Згідно з оцінками осіб цієї групи, найбільш значущими мотивами злочину можуть бути: прагнення легкого і «красивого» життя, важкі умови життя, несподіваність зроблених помилок і крах особистих життєвих планів. У зваженій соціологічній інтерпретації це може означати наявність різких меж поміж мрією про гарне життя і реальним потенціалом для її здійснення, оскільки в переважній частині засуджених жінок немає ні професії, ні освіти, ні навіть елементарних трудових навичок, щоб розраховувати на пристойне життя. Їм нічого не залишається, як заробити на нього іншим способом.

До другої групи належать особи з непевною позицією щодо криміногенної ситуації. Вони є жертвами своєї конформності, оскільки дуже податливі щодо зовнішнього впливу. У них слабка воля, «м'який» характер. Оцінюючи мотиви злочинних дій, вони на перше місце ставлять примус із боку інших осіб. Водночас їм властива «легковажність» як головна якість стилю життя, що свідчить про ненавмисність дій, зроблених багатьма з них.

Третя група репрезентує соціально неприйнятну для суспільства позицію. Особи, що до неї входять, прогнозують своє повернення у злочинний світ. Вони не просто схильні до девіантної поведінки, вони - її стрижень. У їхньому понятті злочинність асоціюється з гарним життям. Вони досить відверто говорять про відчуття себе в ролі злочинців як про природне вираження своєї сутності. Найчастіше головною причиною вчинення злочинів вони називають ненавмисність дій і важкі умови життя і побуту, однак так само часто вони вказують на мотиви легковажності і прагнення «жити красиво», небажання відмовити товаришеві в «проханні» [7, с.143-144].

Підсумовуючи, зазначимо, що особа «жінки, яка вчинила злочин» це поняття, яке розкриває її соціальну сутність, характеризує її особливості, зв'язки та відносини, які у взаємодії із соціальними й індивідуальними життєвими умовами конкретної особистості призвели до вчинення злочину.

Список використаних джерел:

1. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. Москва, 1992. 252 с.
2. Батиргареева В.С. Жіноча рецидивна злочинність в Україні: кримінологічний аналіз сучасного стану. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3(42). С. 205-206.
3. Меркулова В.О. Особливості жіночої рецидивної злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2000. № 2. С. 94-96.
4. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/>
5. Кубальський В.Н., Момотюк В.О. Жіноча злочинність: особливості та тенденції розвитку в Україні. *Судова апеляція*. 2018. № 4(53). С. 60-68.

6. Бадира В.А., Денисова Т.А. Правові основи виправлення та ре соціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі: монографія. Запоріжжя, 2009. 168 с.

7. Победа Н.О., Підшивалкіна В.І., Яценко А.Н. Молодіжна злочинність із жіночим обличчям. *Вісник Уряду України*. 1997. Том 7. С. 351.

Пивовар М. А., здобувач вищої освіти 2 курсу, група ЦГЮ-191
Науковий керівник: **Кочина О. С.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: maks.pivovar.02@gmail.com

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Цивільне право є системою правових норм, що регулюють найважливіші суспільні відносини, які стосуються інтересів всіх без винятку людей, місцем проживання яких є територія України, інтересів суспільства і держави. Після переходу України до суспільства з ринковою економікою цивільне право набуває рис, відмінних від рис цивільного права періоду соціалізму. В результаті прийняття Цивільного кодексу України народився новий тип цивільного права і відповідно нова концептуальна основа даного права. Цивільне право є основною частиною приватного права і необхідним елементом правової системи сучасної держави. На сьогодні цивільне право стало правом повсякденному житті, що регулює соціальні відносини, що стосуються всіх учасників суспільства, від народження до смерті. У зв'язку з цим дослідження поняття цивільного права як галузі єдиного українського права є актуальним і практично значимим.

Метою дослідження є комплексна характеристика цивільного права як галузі українського права.

Цивільне право як приватне право (в об'єктивному розумінні) – це сукупність правових норм, які регулюють шляхом диспозитивного методу особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. У радянській юридичній науці критеріями поділу галузей права усередині єдиної системи права вважались предмет правового регулювання, як головний, основний критерій, і метод правового регулювання, як додатковий, похідний, хоча деякі з науковців вважали, що достатньо і одного з цих (наприклад, предмета правового регулювання або методу правового регулювання) [6].

Предмет будь-якої галузі права становлять суспільні відносини що врегульовані нею. Предмет цивільно-правового регулювання складають на сьогодні дві групи відносин: особисті немайнові та майнові (цивільні відносини). Останні об'єднує те, що вони засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій постійності їх учасників фізичних і юридичних осіб, держави Україна, Автономної Республіки Крим, територіальних громад, іноземних держав та інших суб'єктів публічного права (статті 1 та 2 ЦК) [9].

Таким чином, ЦК насамперед висуває у колі відносин, що ним регулюються, на перше місце особисті немайнові відносини; по-друге не поділяє їх на дві групи – особисті немайнові відносини, які не пов'язані з майновими, які, за правилом, належать до виключних прав, й інші особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими, тобто суто особисті немайнові відносини, що до останнього часу мали незначний обсяг у цивільних відносинах і розглядалися як не відчужував нематеріальні права громадян та організацій (наприклад, честь, гідність, ділова репутація – ст. 7 ЦК УРСР); по-третє,

закріплює кола учасників цивільних відносин; по-четверте, вводить конститутивну ознаку цивільних відносин – юридична рівність, вільне волевиявлення та майнова самостійність їх учасників [11, с. 16].

Те, що ЦК не поділяє особисті немайнові відносини, які входять до предмета цивільного права, на групи, на перший погляд покладає край дискусії, що панувала у радянській науковій літературі щодо них. Так, деякі правники вважали, що цивільне право не регулює особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими в їх нормальному стані, а тільки забезпечує охорону останніх від можливих порушень. Тому ці немайнові відносини не повинні братися до уваги при визначенні предмета цивільно-правового регулювання [3, с. 56-66; 4, с. 8].

Метод цивільного права складає система прийомів, способів і форм впливу даної галузі на вхідні в її предмет суспільні відносини. Іншими словами, характеристика методу громадянського права дає розуміння того, як воно здійснює свою регулятивну роль, як домагається необхідного або бажаного поведінки людей.

Оскільки ефективний юридичний вплив можливий лише при використанні правом засобів, адекватних природі регульованих суспільних відносин, оскільки предмет галузі права багато в чому зумовлює використовуваний нею метод [7, с. 161-162].

Метод регулювання відносин, що входять в предмет цивільного права повинен відповідати вимогам товарно-ринкової економіки і не може не ґрунтуватися на визнанні рівноправності, автономії волі, ініціативності поведінки і майновій самостійності їх учасників. Це вказує на органічні відмінності юридичного інструментарію, застосовуваного цивільним правом як правом приватним, від способів регулювання в публічно-правовій сфері.

Дана обставина дозволяє деяким вченим виділяти єдину рису цивільно-правового методу і характеризувати його як «предметно-координативний» [2, с. 20-21] або метод «юридичної рівності». Однак особливості правового становища учасників, а так само специфіка підстав виникнення і змісту цивільно-правових відносин головним чином характеризують предмет цивільного права, не в повній мірі відображають галузеву специфіку цивільного права і не дозволяють відмежувати його метод від методів, використовуваних іншими приватними галузями права.

Цивільне право використовує всю палітру способів регулятивного впливу на свій предмет: дозволи, заборони, зобов'язання.

Однак найважливіша роль в регламентації цивільно-правових відносин відводиться дозвільних нормам. Саме вони в силу свободи договору забезпечують формування більшості цивільно-правових зв'язків, здійснюють свої цивільні права своєї волею і у своєму інтересі, в тому числі і право на застосування заходів відповідальності за їх порушення. Дозвільний характер мають норми: про осіб, здатних бути учасниками цивільного обороту; про підстави виникнення цивільних правовідносин; про способи захисту цивільних прав; про зміст права власності, виключного права і багато інших. Тому можна стверджувати, що з точки зору змісту регулятивного впливу на суспільні відносини метод цивільного права є переважно дозвільних. Дозвільна спрямованість цивільно-правового методу визнається його провідною рисою, яка зумовлює основний прийом регулювання – наділення осіб суб'єктивними правами (правонаділення) [12, с. 98-112].

Це передбачає особливу роль диспозитивних норм в регулятивному впливі цивільного права на що утворюють його предмет суспільні відносини. Велика частина норм, що регулюють договірні зобов'язання, надає сторонам можливість виконувати права і обов'язки в відповідно до індивідуальної моделі поведінки, встановленої ними на основі диспозитивних правил.

Отже, метод цивільного права відрізняється переважною диспозитивністю.

До основних функцій в цивільному праві відносяться регулятивна, охоронна, правозахисна, виховна, компенсаційна, відновна. Даний перелік не є вичерпним і може доповнюватися функціями, що мають міжгалузевий характер. При такому підході виділяються юридичні функції (регулятивна і охоронна), соціальна (економічна, політична, соціальна та ін.).

Особливий характер має виховна функція. Необхідно в особливий вид виділити правозахисну функцію, не ототожнюючи її з охоронною. Н. Боббіо, професор Туринського університету, виділяє поняття «заохочувальної функції права» «Заохочувальна функція – дія, яка надає право, коли використовуються позитивні санкції, тобто ті спонукальні механізми, які містить в собі та чи інша галузь права, спрямовані на стимулювання суспільно корисних дій [1, с. 128] за нашу думку; чіткого вираження в цивільному праві дана функція не має, хоча окремі прояви механізму стимулювання суспільно корисних дій, безсумнівно, присутні. Але більшою мірою вони виявляються за рахунок дії деяких обмежувальних правових засобів, коли дії одного з учасників цивільних правовідносин обмежуються громадськими або публічними інтересами. Так, наприклад, К. Бевілакка сприймає соціальну функцію права власності як правовий принцип для того, щоб виправдати зовнішні обмеження права власності [5, с. 38].

Закріплений у ст.8 Конституції принцип верховенства права означає, що позитивне право, яке створюється людьми, має ґрунтуватися на природному (позадержавному) праві, яке обмежує державну владу і є своєрідним фільтром позитивного права.

Згадані принципи мають загальнообов'язковий характер, і тому їх дотримання та врахування при законотворенні і розгляді конкретних правових ситуацій є обов'язковою вимогою закону.

Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини знаходить своє втілення в багатьох статтях Конституції, а також у більшості статей Книги другої ЦК (наприклад, ст.ст.286, 289, 300, 301, 303, 306, 307, 311). Правомочності людини щодо сфери особистого життя можуть бути обмежені лише Конституцією (щодо встановлених нею прав) або законом (щодо прав, встановлених ЦК та іншими законами).

Принцип неприпустимості позбавлення права власності гарантує стабільність відносин власності, що становлять базу майнового обороту. Всі норми цивільного права захищають власність осіб від посягань з боку інших осіб. Проте великого значення для розуміння цього принципу має Перший Протокол до Конвенції про захист прав людини. Стаття 1 Протоколу Європейської конвенції, визнаючи право будь-якої особи на безперешкодне користування своїм майном, за своєю суттю є гарантією права власності. Основною метою ст.1 Протоколу є попередження свавільного заволодіння власністю, конфіскації, експропріації та інших порушень принципу безперешкодного користування своїм майном.

Проявом фундаментального принципу свободи людини в майновому обороті є свобода договору. Цей принцип закріплює неприпустимість адміністративного втручання в цивільний оборот. Принцип свободи договору має універсальне значення для всіх учасників цивільних відносин. Договір є різновидом правочину, тому свобода договору розуміється більш широко, ніж свобода правочину (ст.6 ЦК).

Суть принципу свободи договорів розкривається в ряді статей ЦК (див., зокрема, ст.6, 627). Вона полягає в тому, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента й визначенні умов договору, у виявленні волі на вступ у договірні відносини, у виборі форми договору (ст.205) [9].

Із природного принципу свободи людини, який у майновій сфері конкретизується у вигляді свободи власності, свободи договору (правочинів), впливає принцип свободи підприємництва. Після багатьох десятиліть заборони підприємництва в нашій країні його слід було позитивувати в новій кодифікації.

Цей принцип має універсальне значення, тому що підприємницька діяльність може здійснюватися як фізичною особою-підприємцем, так й юридичними особами.

Верховенство права включає також принцип, за яким надається можливість подати цивільний позов до суду для захисту цивільних прав та інтересів. Судовий захист цивільних прав надається суб'єктам цивільних правовідносин як універсальний спосіб захисту їхніх прав (ст.16 ЦК). У тих випадках, коли захист цивільних прав здійснюється в адміністративному порядку, рішення, прийняте відповідними органами щодо захисту цивільних прав та інтересів, не є перешкодою для звернення за їх захистом до суду (ст.17 ЦК). Право на захист особа здійснює на свій розсуд. Нездійснення цього права не є підставою для припинення цивільного права, що порушено, крім випадків, встановлених законом (ст.20 ЦК).

Принцип судового захисту цивільного права та інтересу знаходить підтвердження у ст.55 Конституції, відповідно до якої права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Проте в цивільному праві цей принцип має універсальне значення і стосується всіх учасників цивільного обороту.

Велике значення для функціонування всієї системи приватного права має об'єктивізація принципів справедливості, добросовісності та розумності.

Принцип добросовісності є внутрішнім критерієм, тоді як справедливість та розумність – зовнішнім або об'єктивним [10, с. 9-15].

Враховуючи різноманіття джерел цивільно-правового регулювання, поняття «система цивільного права» може розглядатися у вузькому та широкому розумінні. У широкому розумінні може розглядатися як система чинних цивільно-правових норм, індивідуально-регулятивних положень, їх здійснення у формах цивільних правовідносин та актів застосування цивільного права, а також цивільно-правових ідей, які знаходять свій вираз у цивілістичній доктрині.

До цивільно-правової системи належать цивільне право, встановлене державою, а також звичаєве цивільне право, яке існує в суспільстві чи в окремих суспільних групах (мешканці певної місцевості, національні меншини, учасники господарських відносин певного виду тощо). Крім того, до цивільно-правової системи слід включити також положення статутів юридичних осіб, а також індивідуально-регулятивні положення, які містяться у договорах, рішеннях судів та в окремих адміністративних актах тощо.

У вузькому розумінні – це лише система цивільно-правових норм, встановлених державою чи офіційно санкціонованих нею (систему національного цивільного права). Надалі, якщо спеціально не зазначено інше, ми розглядатимемо систему цивільного права саме в цьому, вузькому її розумінні.

Єдність методу приватноправового регулювання дозволяє об'єднати в систему цивільного права підгалузі та інститути, які суттєво відрізняються одна від одної за предметом юридичного регулювання: особисті немайнові права, речове право, право інтелектуальної власності («виключні права»), зобов'язальне право (договірне і недоговірне), сімейне право, спадкове право. Вказані вище підгалузі та інститути утворюють структуру системи цивільного права України. Крім них, до цієї структури входить також і корпоративне право (система норм, яка регулює відносини між учасниками підприємницьких товариств), яке нині в Україні перебуває в процесі розвитку.

У континентальному цивільному праві (передовсім у германській правовій сім'ї, законодавство якої певною мірою вплинуло на структуру цивільного законодавства України) принциповим є виокремлення в системі цивільного права так званої Загальної частини, яка об'єднує норми загального значення, «винесені за дужки» окремих підгалузей та інститутів цивільного права. У ЦК такими є норми Книги першої «Загальні положення», які застосовуються до врегулювання будь-яких цивільних відносин за умови, що в інших книгах Кодексу чи в інших актах цивільного законодавства відсутні інші, спеціальні правила. Прийом «винесення за дужки» використовується і в структурі інших книг ЦК: викладу багатьох норм окремих цивільно-правових підгалузей та інститутів передують загальні положення.

Існує низка галузей права (трудова, земельна, господарська, екологічна тощо), норми яких об'єднані не на основі єдності методу юридичного регулювання, а на основі спільного соціально-економічного завдання, яке покликані розв'язувати норми відповідної галузі. У цьому випадку норми галузі права об'єднуються предметом правового регулювання та метою останнього. Такі галузі права (іноді їх називають комплексними) широко послуговуються методами та прийомами як приватноправового, так і публічно-правового регулювання. Водночас до структури цих галузей входять окремі цивільно-правові інститути (трудовий договір у трудовому праві, інститути речових та зобов'язальних прав на земельні ділянки в земельному праві, інститут господарських зобов'язань у господарському праві тощо), що зумовлює застосування положень ЦК до врегулювання відповідних відносин (ст. 9 ЦК).

Дискусійним у цивілістичній науці залишається питання про статус сімейного права. Вирішення цієї проблеми залежить від вибору критеріїв виокремлення галузей права, а також від того, як розв'язується питання про співвідношення галузі права і галузі законодавства. У юридичних системах Австрії, Франції, Німеччини сімейне право є складовою цивільного права. Згідно з нормою ст. 8 СК, положення ЦК можуть бути застосовані до регулювання сімейних відносин за умови, що це не суперечить суті цих відносин. Як можливість застосування норм ЦК до врегулювання особистих немайнових та майнових відносин між членами сім'ї та родичами підтверджує слушність розгляду сімейного права як підгалузі цивільного права [8, с. 15-16].

Таким чином, проаналізувавши ряд наукової літератури, чинне законодавство України та деяких зарубіжних країн ми логічно можемо зробити наступний висновок: цивільне право як галузь права - це система правових норм, що регулюють майнові, а також пов'язані і деякі не пов'язані з ними особисті немайнові відносини, засновані на незалежності, майновій самостійності і юридичній рівності сторін з метою створення найбільш сприятливих умов для задоволення приватних потреб та інтересів, а також нормального розвитку економічних відносин в суспільстві. Цивільне право - необхідний елемент саморегульованого економічного механізму, що назване ринком. Тому в міру становлення ринкової економіки в нашій країні роль і значення цивільного права в житті суспільства неухильно зростатимуть.

Список використаних джерел

1. Боббио, Н. От структуры к функции. Новые исследования в теории права / Н. Боббио // Право XX века: идеи и ценности: сб. обзоров и рефератов ; отв. ред. Ю. С. Пивоваров. Москва : ИНИОН РАН, 2001. С. 128–138.
2. Гражданское право: учебник; в 3 т. / отв. ред. В.П. Мозолин. 2-е изд. перераб и доп. Москва: Проспект. 2012. Т. 1. 816 с.
3. Иоффе О. С. Гражданско-правовая охрана интересов личности в СССР // Советское государство и право. 1956. № 2. С. 56-66.

4. Иоффе О.С. Советское гражданское право. Москва.: Юридическая литература. 1967. 494 с.
5. Медведев, С. Н. Социальная функция права собственности в бразильском праве// Северо-Кавказский юридический вестник. 2013. № 13. С. 38–41.
6. Мешера В.Ф. О делении советского права на отрасли// Советское государство и право. 1977. №3.
7. Микрюков В.А., Микрюкова Г.А. О методе гражданского права// *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2013. №1(19). С. 161-165.
8. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44.
10. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. - К. : Істина. 2004. 928 с.
11. Цивільне право: підручник/ В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т.1. 656 с.
12. Яковлев В.Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. 2-е изд., доп. М.: Статут, 2006. 240 с.

Питель О. В., здобувачка вищої освіти 3 курсу,
група ЦГЮ 181, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І. Г.**, ст. викладач кафедри
трудового права, адміністративного права і процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: olyapytell16@gmail.com

ПІДСТАВИ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В УСІХ СТАДІЯХ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Адміністративне судочинство виникло у зв'язку з необхідністю захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб у сфері публічно-приватних відносин від порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб та інших суб'єктів при здійсненні ними управлінських повноважень, включаючи делегованих.

Державним органом, відповідальним за нагляд за належним виконанням та виконанням законів є прокуратура.

Відповідно до статей 1 та 2 Закону України «Про прокуратуру», прокуратура України - це єдина система, яка відповідно до Конституції України та зазначеного Закону виконує такі функції:

- 1) підтримка державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина чи держави в суді у випадках, передбачених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. [1].

Прокурор володіє адміністративною правосуб'єктністю і представляє інтереси громадян або держави в адміністративному суді в порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії адміністративного процесу відповідно до ч. 3.4, 5 ст. 53 КАС [2].

Процесуальна правосуб'єктивність прокурора це його право на захист прав та інтересів інших людей та держави, набуття адміністративних процесуальних прав та адміністративних процесуальних обов'язків.

Визначаючи процесуальну правосуб'єктність прокурора, необхідно виходити із сутності прокуратури як органу, який виконує конституційну функцію представництва інтересів держави та громадянина в суді.

Відповідно до закону України «Про прокуратуру», до основних рис адміністративної процесуальної правосуд'єктності прокурора можна віднести:

1. Прокурор може вступити у справу на будь-якій стадії процесу, якщо це необхідно для захисту конституційних прав громадян, інтересів держави та суспільства, і зобов'язаний вчасно вжити заходів, передбачених законом, для усунення порушень закону, незалежно від того, звідки вони виходять.

2. Прокурор має ті самі права, що й інші учасники судового засідання.

3. Обсяг та обмеження повноважень прокурора, який бере участь у судовому розгляді, визначаються Законом України «Про прокуратуру» та процесуальним законодавством України.

4. Для вирішення питання наявності підстав для касаційної скарги у справі, яка була розглянута без участі прокурора, прокурор має право ознайомитися з матеріалами справи в суді, зробити з них витяги, отримати копії документів у цій справі .

5. Прокурор самостійно визначає підстави представництва в судах, форму його проведення та може здійснювати представництво на будь-якій судовій стадії в порядку, встановленому процесуальним законом.

6. Право на апеляцію або касацію в адміністративній справі або подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним судом тощо надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді справи, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурора вищого рівня: Генеральному прокурору, його першому заступнику та заступникам, керівники обласних та окружних прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників обласних прокуратур, керівнику, заступникам керівника, керівникам підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

7. Прокурор, або прокурор найвищого рівня має право змінити, доповнити, скасувати, відкликати позов (заяву, подання), апеляційну, касаційну скаргу, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом розкрити.

Процесуалісти розрізняють загальну та спеціальну правосуб'єктність прокурора. Загальна стосується основ реалізації прокурором функції представництва в адміністративному судовому процесі та спеціальна – специфіки реалізації цієї функції на кожному етапі процесу [3, с. 73].

Участь прокурора в суді дає змогу класифікувати підстави як такі, що закріплюють право прокурора бути учасником процесу; та ті, що конкретизують випадки реалізації представництва інтересів громадян або держави у суді прокурором [4, с. 47].

З цих підстав впливає, що прокурор має право долучитися до розгляду адміністративної справи наступним чином:

- подавши адміністративний позов;

- оскаржити рішення суду;
- подати скаргу (заяву) про перегляд справи за винятковими або нововиявленими обставинами;

- внести зміни, доповнення, відкликати, відмовитися від позову (заяви, подання), апеляційної скарги, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом відповідно до ст. 24 Закону України «Про прокуратуру» [1].

Завданням прокурора при розгляді адміністративних справ є дотримання прав та законних інтересів громадян, держави, винесення судом законних та обґрунтованих рішень.

Прокурор бере участь в розгляді справ адміністративними судами з метою захисту інтересів «інших осіб» як представник органу державної влади. Це специфіка прокуратури в адміністративному судочинстві. Виконуючи свої обов'язки, прокурор керується адміністративним процесуальним законодавством України та іншими правовими нормами.

Усі види представництва в адміністративному суді, передбачені статтями 56 та 57 КАС, закріплюють правові відносини між представником та особою, яку він представляє. Прокурор діє від імені державного органу - прокуратури відповідно до статті 131-1 Конституції України [5].

На підставі вищевикладеного можна виділити такі форми участі прокурора в адміністративному судочинстві:

- як самостійний позивач в інтересах держави за відсутності суб'єкта владних повноважень, який мав би захищати законні інтереси держави;
- як представник інтересів держави за позовами інших осіб;
- як представник в інтересах держави в особі суб'єкта владних повноважень за позовом, апеляційною, касаційною скаргою, заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами;
- як представник в інтересах громадянина за позовами інших осіб;
- як представник в інтересах громадянина за позовом, апеляційною, касаційною скаргою, заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами;
- як відповідач суб'єкта владних повноважень;
- участь органів прокуратури як сторони в адміністративному судочинстві тощо.

Таким чином, форми представництва прокурора в адміністративному процесі – це передбачена процесуальним законодавством можливість впливу діяльності прокурора на адміністративне судочинство.

Вступаючи до адміністративного процесу, прокурор стає його учасником і дотримується норм, що регулюють процесуальну діяльність суб'єктів адміністративного права [6, с.181].

Прокурор, який представляє інтереси громадянина або держави в суді, реалізує конституційні положення, згідно з якими держава зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян, а також усіх суб'єктів права власності та господарювання.

Відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 19 Закону України «Про прокуратуру» прокурор зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України [1].

Отже, виділяючи правові підстави прокурорського представництва, необхідно їх пов'язувати з нормами закону, які регламентують право прокурора бути учасником судочинства. При цьому відповідні норми самі по собі не можуть виступати підставами участі прокурора в суді у конкретній справі. Ними слід вважати конкретні випадки, визначені законом, за наявності яких у прокурора виникає право на здійснення в суді представництва інтересів громадянина або держави.

Формами представництва прокурора в адміністративному судочинстві є: представництво інтересів громадян (громадян України, іноземців чи осіб без громадянства) у суді; представництво в суді інтересів держави, на підставі та в порядку визначених законом.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. Редакція від 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/conv#n177> (дата звернення 19.10.2020).
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Редакція від 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 19.10.2020).
3. Голосов С.С. Окремі питання правового статусу прокурора в адміністративному процесі України. *Митна справа*. 2015. № 4. С. 71-76.
4. Ганєв А. Е. Особливості реалізації представницької функції прокуратури щодо захисту законних інтересів держави в адміністративних судах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 5 (14). С. 46-50.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv#n4204> (дата звернення 19.10.2020).
6. Таможня О. Представництво інтересів держави в адміністративному судочинстві: особливості та проблеми нормативно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4.С. 178-185. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.30>.

Півень Б. О., здобувач вищої освіти 2 курсу освітнього ступеня «Магістр», група МКПРп-191
Науковий керівник: **Коломієць Н. В.**, д.ю.н., доцент, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: bohdanpvn@gmail.com

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Актуальність дослідження довічного позбавлення волі викликано динамічними суспільно-економічними процесами, гуманізацією та демократизацією кримінального правового законодавства, а також глобалізації міжнародного законодавства в норми вітчизняного права.

Метою даної роботи є дослідження основних особливостей довічного позбавлення волі в деяких зарубіжних країнах й безпосередньо в Україні.

Сучасна зовнішня політика України, процеси євроінтеграції й подальший розвиток, як правової держави передбачає удосконалення положень законодавства до європейського рівня, забезпечення статусу демократичної держави, удосконалення в поступових змінах положень законодавства, де не є виключенням й кримінально-правове законодавство. Питання застосування довічного позбавлення волі викликає бурхливі дискусії, що супроводжується, як обґрунтуванням, так й критикою застосування довічного позбавлення волі як виду покарання. При цьому, паралельно зі згаданим питанням, тривають дискусії й щодо доцільності й необхідності існування смертної кари як виду покарання за особливого небезпечні злочини.

Довічне позбавлення волі як вид покарання за кримінальне правопорушення в Україні закріплено перш за все в ст. 64 Кримінального кодексу України (надалі КК України), а саме: «Довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, а також у випадку, передбаченому частиною четвертою статті 68 цього Кодексу» [1].

Щодо зарубіжного досвіду застосування довічного позбавлення волі можна простежити тенденцію до дострокового звільнення від відбування покарання. Як приклад, середній термін відбування покарання при призначенні довічного позбавлення волі складає в Хорватії від 20 до 40 років, Угорщині від 15 до 30, Австрії 22 роки, Італії 21 рік, Данії та Нідерландах до 20 років, Франції 18 років, Фінляндії від 10 до 15 років, Англії та Уельсі 14 років, Швеції 9 років. Розгляд питання про дострокове звільнення від відбування покарання у Канаді складає відбуття мінімум 10 років при вчиненні тяжкого злочину, й максимум до 25 років при вчиненні особливо тяжкого злочину. В Естонії цей термін складає мінімум 30 років фактичного відбування покарання, Латвії та Литві 25 років, Польщі 20 років, Германії та Люксембурзі 15 років, Японії 10 років, Шрі-Ланці 6 років. Термін може різнитися в залежності від поведінки засудженого, вчинення нового правопорушення (злочину зокрема), систематичне порушення порядку й дисципліни відбування покарання, а також можливості скорочення терміну, порушення питання про дострокове звільнення при застосування акту амністії чи помилування [2, с. 346-347].

На сьогоднішній день в деяких зарубіжних країнах можливий порядок застосування довічного позбавлення волі автоматично при вчиненні умисного вбивства. В США в окремих штатах передбачено автоматичне застосування довічного позбавлення волі за вчинення небезпечного злочину рецидивістом [3, с. 143].

Поширеним в законодавстві зарубіжних країн є існування довічного позбавлення волі поряд з смертною карою. При цьому застосування довічного позбавлення волі може мати як альтернативний характер, так й обов'язковий. Тобто, можливим є передбачення, як автоматичного й обов'язкового застосування довічного позбавлення волі (Нова Зеландія, Великобританія, Шотландія), так й наявності права вибору безпосередньо в органу призначення покарання, тобто за розсудом суду (Швеція) [2, с. 347].

Перелік злочинів за вчинення яких застосовується довічне позбавлення волі різниться, поширеними є: умисне вбивство, грабїж, заповідання тяжких тілесних ушкоджень, викрадення людей, згвалтування, підпал.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн можна простежити тенденції до переходу від довічного позбавлення волі до диференціації строку призначення покарання. Це пов'язано з різноманітністю вчинених злочинів, серед яких під довічне позбавлення волі, й відповідно однаковий термін підпадають особи вчинивши умисне вбивство у стані ефекту й рецидивісти засуджені за вчинення умисних вбивств багатьох осіб, дітей, вчинення з особливою жорстокістю тощо.

Щодо віку від якого може бути призначено довічне позбавлення волі, більшість розвинених країн виробили рекомендації щодо незастосування смертної кари до осіб, які скоїли злочин в неповнолітньому віці (до 18 років). Аналогічні рекомендації містяться й в рекомендаціях Організація Об'єднаних Націй. Позитивним аспектом є дотримання даних рекомендацій країнами й підвищення «вікового фільтру» неможливості застосування смертної кати до 22 років в Парагваї, до 21 року в Греції,

до 20 років в Угорщині, Кубі, Болгарії. Вважаємо за доцільне дотримуватися даних рекомендацій щодо вікового бар'єру й для довічного позбавлення волі. Проте, законодавство деяких країн в ХХІ ст. передбачає смертну кару як вид покарання для осіб молодше 18 років, а а саме: Іран, Ірак, Бангладеш, Барбадос, Пакистан та інші [3, 144].

Вважаємо це неприпустимим, оскільки до 18 років особа не може повною мірою сприймати й усвідомлювати деякі явища дійсності, що пов'язано з процесом її формування, розвитку, переважанням емоційного аспекту. Ранній вік вчинення особою злочину, навіть тяжкого, може бути результатом її неналежного виховання, антисоціального образу життя при її розвитку, впливі шкідливих й невинуватих звичках дорослих тощо. Проте, особа в ранньому віці має перспективу до сприймання подальшого виховного впливу для недопущення й виключення подальшої злочинної поведінки, адаптації до правомірного життя і т.д. Доречно що вже в згаданій ч. 2 статті 64 КК України обмежено застосування довічного позбавлення волі як виду покарання для осіб у віці до 18 років [1].

Цікавою й неоднозначною є практика Великобританії, законодавство якої передбачає довічне позбавлення волі за вчинення умисного злочину особою від 14 років. Дане положення застосовується автоматично й без винятку. Засудженні перебувають з єдиним правовим статусом й режимом утримання, мають право на отримання освіти, підтримання зв'язку з іншими особами, та ряд інших прав й обов'язків, де головним є право на дострокове звільнення від відбування покарання. Але щодо України, дійсних умов й тенденцій утримання засуджених, особа засуджена в ранньому віці до позбавлення волі може накопичувати негативний вплив та досвід тюремного життя, що в подальшому вплине на її життя [4, с. 26].

Таким чином, в практиці зарубіжних країн простежується тенденція до умовно дострокового звільнення від відбування покарання при засудженні на довічне позбавлення волі. Вважаємо, що доцільним зробити сучасну диференціацію строку засудження, що зможе замінити довічне позбавлення волі для деяких злочинів. Також раціональною є практика встановлення мінімального та максимального строку відбуття ув'язнення, при довічному позбавленні волі, після якого здійснюється розгляд питання про дострокове звільнення. При виправленні особи, уникнення антисоціальної спрямованості, подальше звільнення є доцільним як для засудженої особи, так й для пенітенціарної системи, що пов'язано із заощадженням у подальшому утриманні особи у місцях позбавлення волі, у випадку її звільнення від відбування покарання.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001.
2. Бараш Є. Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 1 (4). С. 344-354.
3. Тимошенко Ю. П., Кревсун О. М. Особливості відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі засудженими: недосконалість правового. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. № 1. С. 141-144.
4. Гончарук О. В. Деякі питання застосування інституту довічного позбавлення волі у кримінальному праві держав-членів Європейського Союзу. Право України. 2012. № 34. С. 24-28.

Пінчук В. І., аспірант
Науковий керівник: **Шевченко О. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: vitalii_pinchuk@i.ua

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕДОСТОВІРНЕ ДЕКЛАРУВАННЯ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ 27 ЖОВТНЯ 2020 РОКУ

Після того, як ст. 368-2 Кримінального кодексу України «Незаконне збагачення» була скасована, великі надії стали покладати на ст. 366-1 КК «Декларування недостовірної інформації» як на інструмент притягнення до відповідальності чиновників із сумнівними статками[6]. Юристи висловлювали думки, що не варто поспішати закривати кримінальні провадження по ст. 368-2 КК — слідчим варто гарненько розібратися, чи можна на підставі зібраних під час досудового розслідування допустимих доказів внести до ЄРДР відомості про інші можливі кримінальні правопорушення. Зокрема, мова йде про ст. 366-1, адже вони певною мірою пересікаються. І хоча санкція цієї статті передбачає лише 2 роки позбавлення волі замість 10, на які могла покарати втрачена стаття про незаконне збагачення, правники сходяться на думці, що це все ж краще, ніж взагалі залишити корупційні діяння безкарними.

Конституційний Суд визнав неконституційною статтю 366-1 Кримінального кодексу, яка передбачає покарання за недостовірне декларування. Відповідне рішення ухвалила Велика палата під час засідання 27 жовтня 2020 року[5]. "Конституційний Суд визнав неконституційною статтю 366-1 Кримінального кодексу та контрольні повноваження НАЗК", - поінформувало джерело.

Згідно з інформацією на сайті Конституційного Суду, Велика палата КСУ на закритій частині пленарного засідання 27 жовтня продовжила розгляд справи за конституційним поданням 47 народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України "Про запобігання корупції", "Про прокуратуру", "Про Національне антикорупційне бюро України", "Про Державне бюро розслідувань", "Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів", Кримінального кодексу, Цивільного процесуального кодексу. "У цій справі ухвалено рішення, повний текст якого буде оприлюднено на офіційному сайті Конституційного Суду України відповідно до вимог Закону України "Про Конституційний Суд України". Рішення набирає законної сили з моменту його ухвалення", - йдеться у повідомленні. Як повідомлялося, стаття 366-1 ККУ передбачає відповідальність у вигляді штрафу чи позбавлення волі за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

У серпні 2020 року до КС було направлено подання 47 народних депутатів щодо конституційності положень законів, які складають так звану антикорупційну платформу. Мова про електронне декларування, спецконфіскацію і оновлену ст. 368-5 ККУ, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення[9]. Зокрема, парламентарії оскаржили окремі положення законів «Про запобігання корупції», «Про прокуратуру», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», Кримінального і Цивільного процесуального кодексів[1,2,3,4,6,7]. Між тим, експерти не вірять у реальність кримінальних проваджень по внесенню недостовірної інформації в е-декларації. Експерт Центру політико-правових реформ Микола Хавронюк констатує, що

скасування норми про незаконне збагачення автоматично нівелює і статтю Кримінального кодексу про декларування неправдивої інформації (ст. 366-1), адже можна буде вказувати будь-які статки — все одно це вже не наражатиме на ризик якихось офіційних розслідувань.

Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченій Законом України «Про запобігання корупції», або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації караються штрафом від 42 500 до 51 000 грн, або громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

У Кримінальному кодексі залишається чимало статей, покликаних карати за корупційні діяння. Серед них: нецільове використання бюджетних коштів (ст. 210), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірно вигоди службовою особою (ст. 368), зловживання впливом (ст. 369-2) та інші. Втім, найбільш гучними і публічними залишаються кримінальні провадження за тими статтями, провину по якими майже неможливо довести [8].

Список використаних джерел

1. "Про запобігання корупції" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

2. «Про прокуратуру» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

3. «Про Національне антикорупційне бюро України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

4. «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

5. РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.

6. КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

7. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

8. Антикорупційну статтю 366-1 КК експерти охрестили «мертвою» [Електронний ресурс] // Газета "Судово-юридична публікація". – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://sud.ua/ru/news/publication/137744-antikoruptsiynu-stattyu-366-1-kk-eksperti-takozh-okhrestili-mertvoyu>.

9. КСУ визнав неконституційною кримінальну відповідальність за недостовірне декларування - джерело [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3124929-ksu-viznav-nekonstitucijnou-kriminalnu-vidpovidalnist-za-nedostovirne-deklaruvanna-dzerelo.html>.

Пододня А. П., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ТЕП-17-1д
Мачуліна І. І., к.соц.н., доцент
Дніпровський державний технічний університет (м. Кам'янське, Україна)
e-mail: irama3009@i.ua

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Значна увага на сучасному етапі розвитку вищої освіти приділяється питанню підготовки таких фахівців, які б дозволили забезпечити відповідний рівень конкурентоспроможності вітчизняної освіти у світовому просторі. Сучасна якість підготовки фахівця визначається тим, наскільки він готовий до вирішення нестандартних, перспективних завдань, власне – до професійної адаптації у принципово нових умовах. Отже, сучасний фахівець – це особистість, яка не тільки володіє професійними знаннями та навичками, але і здатна нестандартно, творчо, інноваційно мислити.

Ключем до розв'язання цього завдання бачиться у підвищенні ефективності організації навчального процесу у професійних закладах освіти, у спрямованості його на розвиток тих особистісних і професійних якостей майбутнього фахівця, які сприяють його творчій, самоосвітній діяльності, успішній адаптації до нових соціально-економічних реалій.

Все це можливо за умов, коли підготовка здобувачів у вищих закладах освіти буде супроводжуватися розвитком високого рівня не тільки професійної, а й загальної культури. На наш погляд, саме потенціал загальної культури майбутнього фахівця, його загальний світогляд є тією платформою, де формуються та нарощуються професійні компетентності.

В методологічному плані треба визначити, що весь освітній процес у закладах освіти будується на принципах формальної та неформальної педагогіки (за П. Бурд'є) [1], або видимої та невидимої (за Б. Бернстайном) [2] педагогіки. Вчені по-різному називають ці складові освітнього процесу, але сутність їх зведена до наступного:

- формальна педагогіка має суворий характер, реалізується через дотримання в освітньому процесі певних формальностей усіма суб'єктами освіти, наприклад, реалізація освітнього процесу через освітні програми, навчальні плани тощо;

- неформальна педагогіка (невидима педагогіка) – скрита навчальна програма, яка реалізується завдяки впливу соціокультурного освітнього середовища на особистість.

Звичайно, освіту ми розглядаємо як сукупність всіх ролей і практик, що реалізуються під час формальної (видимої) та неформальної (невидимої) педагогіки. Крім того, основним завданням професійної освіти є формування відповідних професійних компетенцій. Разом з тим, не треба зменшувати значення неявного або невидимого впливу на особистість здобувача, яке транслює соціокультурне середовище закладу вищої освіти.

Отже, саме соціокультурне середовище закладу освіти є необхідною умовою і чинником успішної адаптації людини до певного культурного середовища, а через нього – до суспільства в цілому. Соціокультурне середовище закладу вищої освіти включає безліч соціокультурних складових, до яких відносяться факультети, кафедри, професорсько-викладацький, обслуговуючий склад ЗВО, здобувачі. Кожна складова має своє соціокультурне призначення, цінність і носить самодостатній характер. Його характеризують сформований статус, менталітет, свій мікроклімат, традиції. Все це використовується для навчання і виховання майбутніх фахівців.

В цілому, період навчання у ЗВО – це важливий етап соціалізації здобувача, він передбачає формування особистості в умовах соціокультурного простору університету шляхом засвоєння в ході виховання і навчання загальнокультурного і соціального досвіду. Студенти накопичують і перетворюють власні цінності й орієнтації, вибірково вводять у свою систему поведінки ті норми і правила, які прийняті в колективі, суспільстві. Процес соціалізації включає також освоєння молоддю культури людських відносин і суспільного досвіду, соціальних норм і ролей, нових видів діяльності та форм спілкування [3, с. 47].

Так, для багатьох навчальний заклад стає «другою домівкою», який не тільки навчає, але й виховує, формує цінності, захищає, «стандартизує» та контролює дії, життя, навіть якщо ми знаходимося поза освітнім закладом. У зв'язку з цим, в навчальному закладі багатьом аспектам поведінки здобувачі навчаються на неформальному рівні. Навчальні заклади та викладачі можуть розглядатися як «розповсюджувачі» досвіду, який не є обов'язковим, який не прописаний у формальних освітніх документах [4, с. 180]. Щодо неформальної педагогіки, то тут можемо зазначити, окрім загального впливу соціокультурного середовища освітнього закладу, реалізацію таких форм освітніх практик, як культурно-дозвіллеві заходи, участь у наукових гуртках, спілкування з одногрупниками, професорсько-викладацьким, обслуговуючим складом тощо).

Отже, формування сучасного фахівця у вищій школі потрібно розглядати комплексно, враховуючи всі складові впливу освітнього процесу на особистість. Особливу увагу треба приділяти впливу соціокультурного середовища в контексті неформальної педагогіки на розвиток як загальної так і професійної культури майбутнього фахівця.

Список використаних джерел

1. Бурдые П. Практический смысл / Пер. с фр. А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко; Отв. ред. пер. и послесл. Н. А. Шматко. СПб. : Алетей, 2001. 562 с.
 2. Bernstein B. Class and Pedagogies: Visible and Invisible / Halsey A.H., Lauder H., Brown Ph., Wells A.S. (eds.) // *Education: Culture, Economy, Society*. New York: Oxford University Press, 1997. P. 59–79.
 3. Тюльпа Т. М. Соціокультурне середовище вищого педагогічного навчального закладу як умова успішної соціалізації студентської молоді. *Наукові записки ім. М. Гоголя*. Психолого-педагогічні науки. 2012. №3. С. 45-48.
 4. Нечитайло И. С. Изменение общества через изменение образования: иллюзия или реальность? : монография. Харьков : ХГУ «НУА», 2015. 552 с.
-

Присяжний В. В., здобувач вищої освіти 1 курсу,
групи ЦГЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: vadyu.prisyajnui@gmail.com

СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКІ УСТАНОВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Економічне піднесення у XIII-XIV ст., пов'язане з ростом міст і розвитком торговельно-грошових відносин, із накопиченням капіталу, спричинило посилення впливу станів та їх консолідацію, що зумовило поступове посилення королівської влади, яка шукала підтримки у представників станів та об'єднання держав на національній основі. Це призвело до еволюції сеньйоральної монархії у станово-представницьку.

Станово-представницька монархія – форма правління у державах періоду розвиненого феодалізму, за якої одноосібна, відносно сильна влада монарха обмежена владою станово-представницького органу, наділеного власною компетенцією. Станово-представницька монархія є проміжним ступенем між монархією періоду феодальної роздробленості та абсолютною монархією.

В країнах Європи станово-представницька монархія виникла в умовах оформлення станів і знаменувала певну централізацію управління державою порівняно з феодальною роздробленістю. У цей період до станово-представницьких органів входили представники духовництва, світських феодалів, городян (купців, ремісників). Цими органами були: в Англії – парламент (з 1265); у Франції – Генеральні штати (з 1302); в Іспанії – кортеси (з кін. XII – поч. 14 ст.); у Німеччині – рейхстаг (з XIV ст.) тощо.

Процес оформлення станово-представницької монархії у Франції був складним і суперечливим, бо відбувався під час посилення королівської влади, що в значному зумовлено розширенням королівських володінь – домену. Але об'єднання країни могло бути успішно завершене лише при оновленій державно-правовій формі, що мало забезпечувати консолідацію всіх інших сил, що виступали за збереження єдності країни. Почали скликатися збори представників від станів. Вони склалися з трьох станів: духовенства, дворянства та третього стану (багатих міщан тощо). Вони називалися штати.

Особливістю станового представництва у Франції була наявність представницьких органів влади на різних територіальних рівнях – місцевих і провінційних штатів. Чимало з них, наприклад асамблеї баронів, лицарів і консулів в графствах Ажен і Керсі, сенешальствах Тулузи і Каркассона, провінційних штатах Лангедока і Нормандії, були відомі з XIII ст.

У 1302 р. уперше були скликані загальнофранцузькі збори станів. Їх стали називати Генеральними штатами. Приводом для їх заснування була суперечка між королем Філіпом IV та Папою Римським з фінансових питань. Невпинні війни з Англією вимагали великих коштів і король наказав духовенству віддавати всі гроші, що відраховувалися до папської курії, в державну скарбницю. Це розгнівало Папу Римського і той покликав Філіпа IV до Рима, але той відправив запрошення графам і герцогам та вищому духовенству прибути на засідання Генеральних штатів. Дрібне дворянство і міщанство надіслали на збори виборних представників. Як і очікувалося Генеральні штати підтримали короля і проголосили, що у світських справах король залежить лише від Бога. Це сильно похитнуло становище папської курії. Надзвичайні події наступних десятиліть (Столітня війна, міські та селянські постання тощо)

перетворили Генеральні штати в найважливіший орган держави. Він складався з трьох окремих палат. У першу палату входили представники вищого духовенства. В другу виборні від дворянства, причому найбільш знатні графи та герцоги туди не входили. Вони брали участі у розробці рішень в складі королівської курії. Третій стан обирав своїх депутатів, як правило брали участь міський патриціат, а саме мери та члени міських рад. Кожний стан засідав і виносив рішення окремо від інших і володів одним голосом, незалежно від кількості депутатів, які входили до його складу. За такого порядку голосування перевага завжди була на боці представників дворянства і духовенства, якщо між ними не було протиріч.

Генеральні штати скликалися лише в тих випадках, коли це було вигідно королям, наприклад потребували грошей, але за феодалної роздробленості вони мали отримати згоду на субсидії та введення податків. Найчастіше цей орган скликався з XIV до XVст.

Також відбувалися конфлікти між королями або спадковими принцями та Генеральними штатами. У березні 1357р. під час затяжної політичної кризи (Столітньої війни 1337-1453 рр. та паризького повстання 1356-1358 рр.), на вимогу Генеральних штатів було видано ордонанс (указ), що став згодом відомий як «Великий березневий ордонанс» 1357р., що став вершиною тимчасового зростання повноважень Генеральних штатів. Відповідно до цього документу, їх сесії мали проводитися два рази на рік. Для їх скликання не потребувалося попередньої санкції короля. Генеральні штати мали виняткове право на збори податків та контроль за витратами уряду. Тільки з їхньої згоди можна було укласти мир і оголосити війну. Вони призначали спеціальних радників короля. Але після перемоги Франції у Столітній війні, королівська влада зміцнилася за допомогою великої найманої армії та потужного адміністративно-бюрократичного апарату, що утримувався податками які стягувалися без схвалення Генеральних штатів. Також послабленню цього органу сприяли протиріччя між двома привілейованими станами та третім станом, депутати не могли піднятися до розуміння загальнодержавних інтересів та навіть розуміння інтересів свого стану в масштабах країни. Таким чином, починаючи з XV ст. Генеральні штати майже перестають скликатись.

На відміну від Франції в Англії станово-представницька установа з'явилася на 37 років раніше в 1265 р. У той час королівська влада в Англії була більш централізована ніж у Франції, бо король мав більші території ніж у його васалів. Вона не виявляла готовності залучати до рішення питання державного життя представників пануючих класів. Навпаки, королі проводили невдалу зовнішню політику та грабували своїх васалів, залишали їх без маєтків тощо, тобто відбувалося адміністративне та фінансове свавілля королів. У зв'язку з цим права станів брати участь у вирішенні державних справ відбувалося в Англії разом із гострими соціальними протиріччями. Вони набули форму руху, що очолювали барони, до яких часто приєднувалося рицарство та маси фрігольдерів, незадоволених великими поборами королівських чиновників. Також цей рух супроводжувався підписання особливих документів.

Конфлікт 1265 р. не припинив боротьби баронів і короля. В червні 1265 р. в Оксфорді рада магнатів, скликана королем Генріхом III, затвердила «Оксфордські провізії», які всю владу передавали Раді 15 баронів. Без згоди Ради 15 король не мав права приймати жодних рішень. Також барони вибрали 12 чоловік від лицарів і міщан, які збиралися тричі на рік разом з радою 15 для обговорення державних справ. Однак у 1263 р. Генріх III відмовився виконувати «Оксфордські провізії» і в країні розпочалася громадянська війна.

Лідер опозиції Сімон де Монфор у 1265 р. вперше скликав збори, на які окрім баронів і вищого духовенства запросив по два лицарі від кожного графства і по два міщанина від найбільших міст. Так було започатковано англійський парламент. У 1295

р. скликано «зразковий» парламент, склад якого став моделлю для наступних парламентів Англії. Опіраючись на парламент, король частково відмінив судові привілеї феодалів, заборонив церкві без дозволу купувати землі. Парламент давав можливість королю заручитися підтримкою лицарства і міської верхівки у протистоянні з баронами. На відміну від Франції парламент Англії був загальним для держави і не мав рівнів.

У першій половині XIV ст. парламент був розділений на дві палати – верхню (Палата Лордів) і нижню (Палата Громад) і це була головна відмінність парламенту від інших тогочасних станово-представницьких органів. У першій засідали барони і духовенство (прелати), в другій – представники лицарів і міщан. У тому ж столітті парламент поряд із правом визначати податки отримав право видавати статuti (закони). Англійський парламент так як і Генеральні штати у Франції виконував одну з найважливіших функцій – фінансову. Вона стала джерелом політичного впливу та могутності парламенту. У 1297 р. статутом «Про не накладення податей» було встановлено, що обкладання прямими податками не може бути без згоди парламенту. У XIV ст. стягування непрямих податків потрапило в залежність від згоди парламенту. У XV ст. установився порядок, за якого справи про оподаткування спочатку розглядалися нижньою палатою. Згодом парламент отримав право здійснювати контроль над вищими посадовими особами і виступати в окремих випадках як судовий орган. Право законодавчої ініціативи парламенту виникло з практики подачі колективних парламентських петицій королю. Король міг погоджуватися з проханнями парламенту або відхилити їх. У XIV ст. встановлено, що жоден закон не має бути ухвалений без згоди короля і палат парламенту. Прагнучи підпорядкувати своєму контролю державне управління, парламент з кінця XIV ст. запровадив процедуру імпичменту. Вона полягала в порушенні Палатою Громад перед Палатою Лордів як вищим судом країни справи проти особи королівського чиновника щодо зловживання владою. Інші ж станово-представницькі органи Західної Європи не мали таких широких повноважень як парламент Англії, що в подальшому сформується як вищий законодавчий орган.

У Німеччині початок розвитку станово-представницької установи припадає на XIV ст. в умовах феодалної роздробленості і тому він мав певну специфіку, схожу на штати у Франції. Він складався з двох рівнів. На першому загальноімперському, поряд із слабкою владою імператора існував своєрідний станово-представницький орган – рейхстаг – загально імперський орган що скликався імператором з XIII ст. Але повністю цей орган сформувався у XIV ст. з прийняттям Золотої були Карла Великого (1356р.)

Він складався з трьох колегій:

1. Колегії курфюрстів – невелика група світських і духовних феодалів, які виокремилися із знаті і мали право обирати імператора
2. Колегії князів, графів (великі землевласники) і вільні пани (служива знать)
3. Колегії представників імперських міст – безпосередні васали короля.

Крім них існували ще два види міст, а саме вільні міста (не сплачували податки та мали повне самоврядування) та княжі міста (статус визначається князем, у володіннях якого ці міста і знаходяться). Верхні прошарки міського населення становило купецтво і земельні власники, на середньому щаблі були ремісники, а в самому низу – плебейські маси тощо.

Характер представництва цих імперських станів відрізнявся від представництва трьох станів інших країн західної Європи. У рейхстазі були відсутні представники дрібного дворянства, а також бюргерство не імперських міст. Духовенство не становило окремої колегії як і в парламенті Англії і засідало в першій або другій колегії,

оскільки знатні прелати входили до складу знатного прошарку. Усі три колегії засідали окремо. Іноді разом збиралися палата курфюрстів і князів.

Рейхстаг не представляв великої частини населення. Він був органом представництва окремих політичних одиниць: курфюрсти представляли інтереси своїх держав, князі – своїх князівств, а бургомістри – імперських міст за посадою. Компетенція рейхстагу не була точно визначена, вони не вказували в політичні справи, вирішували тільки загальноімперські, його акти носили як правило характер імперських рекомендацій, тому що рейхстаг не міг забезпечити обов'язкового виконання своїх рішень через слабкість імперської влади, непрофесійність бюрократії, відсутність постійної армії та недостатність матеріальних грошей тощо.

На другому місцевому рівні риси нової форми правління більш чітко проявилися. В XIV ст. у більшості князівств імперії сформувалося три замкнуті курії – духовенства, лицарства та городян. Збори цих земських чинів почали називати ландтаги. Вони дещо обмежували владу місцевих князів і за структурою більше нагадували станово-представницькі установи у Франції, ніж рейхстаг. Але в більшості випадках вони не мали вирішального голосу під час обговорення державних справ. Їхні згода була обов'язкова для вирішення фінансових питань. Але в цьому випадку князь міг отримати потрібне рішення від двох станів, які не сплачували податків, але брали участь у витраті цих коштів – духовенство і лицарство.

Отже, в Німеччині під впливом феодалної роздробленості сформувалося два рівні представницьких органів. Перший – це загальноімперський, що не мав властивих ознак станово-представницької установи, як у інших західноєвропейських державах. Існував другий місцевий рівень, що не мав значних повноважень і впливу (як і перший), бо два привілейовані класи майже завжди приймали потрібне рішення для князя. Така видимість станового представництва зберігалася до XVIII ст.

Отже, узагальнюючи, можна сказати, що станово-представницькі органи (крім рейхстагу) схожі в одному, вони обмежували владу монарха у сфері фінансів, бо під час розвитку міст і товарно-грошових відносин відігравало велику роль те, скільки у тебе грошей і в подальшому це вплине на всі сфери суспільства. Багато в чому станово-представницькі установи різні: в Англії парламент з інструменту в руках королів перетвориться на вищий законодавчий орган від чийх рішень буде залежати доля країни; у Франції Генеральні штати так і залишаться інструментом підтримки сильної королівської влади і подолання феодалної роздробленості, в подальшому дуже рідко будуть скликатись; у Німеччині рейхстаг і ландтаг будуть ширмою за якою стоять курфюрсти і князі, які будуть захищати тільки свої інтереси, тим самим поглиблюючи феодалну роздробленість імперії.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5. 736 с.
2. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 392 с.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / Джужа О. М. та ін. К.: НАВС, 2012. 376 с.
4. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : ЦУЛ, 2008. 730 с.
5. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. К.; Юрінком Інтер, 2006. 400с.

Приходько В. О., здобувачка вищої освіти 5 курсу, група ЗМППр-201
Науковий керівник: **Шпомер А. І.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: veronikaprihodko@i.ua

ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВІ ПАЛАТИ ЯК СУБ'ЄКТ НЕДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

На сьогоднішній день зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) займає чільне місце в економіці більшості держав світу. Тільки імпорт та експорт продукції складають близько 50% всього ВВП України. Формування ринкової моделі господарювання в Україні передбачає створення ефективної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності для забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку, захисту економічних інтересів України, заохочення конкуренції та ліквідація монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється:

- Україною як державою в особі її органів в межах їх компетенції;
- недержавними органами управління економікою (товарними, фондовими, валютними біржами, торговельними палатами, асоціаціями, спілками та іншими організаціями координаційного типу), що діють на підставі їх статутних документів;
- самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними [1].

Як зазначалося вище, регулювання ЗЕД займає недержавне управління, органами здійснення якого виступають торгово-промислові палати (ТПП). Останнім часом їх роль в цих процесах збільшується і є доволі вагомою, тому актуальним є дослідження правового статусу, повноважень, функціонування ТПП.

Недержавне управління ЗЕД визначають як здійснення врегульованого нормами права, зобов'язуючого в рамках позитивних диспозитивних правовідносин, цілевстановлюючого, організуючого та регулюючого впливу з боку суб'єктів управління недержавної форми власності межах, встановлених законодавством та статутними документами повноважень на діяльність суб'єктів ЗЕД з метою ефективного досягнення запланованих результатів відповідно до потреб загальнодержавного та регіонального розвитку економіки України, її окремих сфер [2, с. 71].

На нашу думку, питання недержавного регулювання в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» регулюється не належним чином, тому вважаємо за необхідне доповнити зазначений закон ст. 7-1 «Недержавне регулювання ЗЕД». Таким чином у ст. 7 залишаються лише загальні принципи та види регулювання ЗЕД.

До суб'єктів недержавного регулювання відносять громадські організації, національні та міжнародні торгово-промислові палати, палати, об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, біржі, окремі юридичні особи.

Потужну групу суб'єктів недержавного регулювання ЗЕД складають торгово-промислові палати. Їх правовий статус визначено Законом України «Про торгово-промислові палати в Україні». Згідно ст. 1 цього закону торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, яка об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання. Варто зазначити, що суб'єкти підприємницької діяльності можуть об'єднуватися в організації, але статус ТПП така організація може носити лише якщо утворена відповідно до зазначеного закону [3].

Торгово-промислова палата є юридичною особою, яка створюється за

добровільною ініціативою не менш як 50 засновників, що знаходяться на відповідній території.

Система Торгово-промислових палат в Україні забезпечує сприятливе бізнес-середовище в Україні, створює та розширює можливості розвитку бізнесу через відкриття нових ринків для вітчизняного експорту, сприяння динамічній інтернаціоналізації українського бізнесу та активну інтеграцію в світову економіку, вдосконалення інституційного середовища в процесі діалогу бізнесу та влади, а також надання послуг, затребуваних бізнесом [4].

Окремо в ст. 3 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» серед завдань ТПП більшість визначено таких, які стосуються саме регулювання здійснення ЗЕД:

- сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, експорту українських товарів і послуг, подання практичної допомоги підприємцям у проведенні торговельно-економічних операцій на внутрішньому та зовнішньому ринках, освоєнні нових форм співробітництва;

- представлення інтересів членів палати з питань господарської діяльності як в Україні, так і за її межами;

- обмін досвідом з іноземними партнерами та колегами, організації навчання і стажування в Україні і за кордоном, в обмінах.

- встановлення і розвиток зв'язків з іноземними підприємцями, а також організаціями, що об'єднують або представляють їх, участь у роботі міжнародних неурядових організацій та інших спільних організацій [3].

Серед функцій ТПП можна виділити такі, як представництво в Україні та за кордоном, відкриття представництв, філій в інших країнах, засвідчення обставин форс-мажору відповідно до умов зовнішньоторговельних угод і міжнародних договорів України.

Важливим напрямком діяльності Торгово-промислової палати України є вирішення торговельних спорів. При Торгово-промисловій палаті України діють Міжнародний комерційний арбітражний суд і Морська арбітражна комісія. Таким чином ТПП також представляє інтереси суб'єктів підприємницької діяльності і в арбітражах.

Якщо загалом проаналізувати закріплені законодавчо завдання, функції, повноваження ТПП, то можна зробити висновок, що переважна їх більшість стосується саме сфери ЗЕД. Все це підкреслює значення ТПП у недержавному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності.

Регіональні ТПП реалізують ідентичні завдання, але в конкретному регіоні. Для прикладу, Чернігівська регіональна торгово-промислова палата наразі працює над низкою проектів в сфері ЗЕД та міжнародної співпраці:

- програма SES від німецької організації для допомоги у розвитку економіки;

- Fit for Partnership with Germany (GIZ) - програма Федерального міністерства економіки та енергетики Німеччини, що дає можливість налагодження економічних зв'язків (експорт, імпорт) та вдосконалення компетенцій під час перебування на стажуванні в Німеччині;

- Канадсько-український проект з підтримки торгівлі та інвестицій (CUTIS) - підтримка підприємств, що зацікавлені у виході на канадський ринок;

- тощо [5].

Таким чином, торгово-промислові палати відіграють важливу роль у недержавному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності. Вони сприяють розвитку народного господарства та національної економіки, її інтеграції у світову господарську систему, формуванню сучасних промислової, фінансової і торговельної

інфраструктур. Крім того, сприяють створенню умов для підприємницької діяльності, всебічному розвитку усіх видів підприємництва, не заборонених законодавством України, науково-технічних і торговельних зв'язків між українськими підприємцями та підприємцями зарубіжних країн. Більшість завдань та повноважень ТПП стосуються саме зовнішньоекономічної діяльності. На сьогоднішній день ТПП успішно діють, функціонують, розвиваються та якісно здійснюють регулювання ЗЕД.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Документ № 959-ХІІ від 16 квітня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12?find=1&text=недержавне+#Text>
2. Омельченко А. Правовий статус торгово-промислової палати України як субєкта недержавного управління зовнішньоекономічною діяльністю. Юридична Україна. №8, 2013. С. 71-76.
3. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні»: Документ № 671/97-ВР від 2 грудня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text>
4. Місія, бачення, цінності. Торгово-промислова палата України - електронний сайт. URL: https://ucci.org.ua/about/mission-vision-and-values?__cf_chl_jschl_tk__=106d75afa034a34d730ac4199b9a6acb8608b70b-1608146614-0-Adm-frz3DGepx1rgb5lXhF0UYJKufsjYtbt_B0NCUvwUBD4kbFtT2XmY3ifoMEHLYZTQPqZjXF_bFxf9WrqfUFUuszMgVbkLRUkhdwBXSa0GFgbmNHHTMkcK564h2ecjN_p36n9I9xu6bJhnmvRJf51Ffso-K880ts-nxpIPKhXnHrLPpK6lA5A2dOM9DRTpm_xDaWncmR8Yp6ZC3Gjq4AsGGoeni7cH4MdWROHa2Cff10nmsubPU7zvf-nyBAhMwQyeStHTJqBlc8qbBQhMwF2d-R5ZVjaT-FJTUwilMevd9yF0r8eR9UqFnY8Xm7VUVDmJkYX4kqBdRRRapFG3JUe0C4eqzKdmjGRDQmBcENPYU
5. Проекти підтримки: Чернігівська регіональна торгово-промислова палата - електронний сайт. URL: <https://chamber.cn.ua/proekt/>

Пророченко В. В., здобувач вищої освіти 1 курсу
магістратури, група МКПРп-201

Науковий керівник: **Толкач А. М.**, старший викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: makromega@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ «ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА НАСИЛЬНИЦЬКУ ЗМІНУ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО НА ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ»

Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Тому порушення встановленого Конституцією України порядку створення та захисту конституційного ладу, території України, а також порядку виконання представниками влади своїх повноважень може створювати загрозу основам національної безпеки взагалі та конституційним основам національної безпеки України зокрема. У випадках, прямо передбачених Кримінальним кодексом (далі – КК) України, за такого роду посягання встановлюється кримінальна відповідальність. Зокрема статтею 109 КК встановлена відповідальність

за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади.

Проблема забезпечення кримінально-правової відповідальності за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, є досить актуальною. Якщо до 2014 р. такі протиправні дії становили незначний відсоток усієї злочинності України, то з березня 2014 р. спостерігається значна активізація здійснення протиправних діянь у даній сфері.

З огляду на підвищену суспільну небезпечність цього кримінального правопорушення його запобігання є одним із найважливіших напрямів діяльності правоохоронних органів. Застосування кримінального законодавства, що встановлює кримінальну відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, у даному випадку має важливе політичне та запобіжне значення. Без належної кримінально-правової охорони основ національної безпеки неможливе нормальне функціонування будь-якої держави.

Питання щодо злочинів проти основ національної безпеки, в тому числі стосовно дій, які спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади України, розглядалися в роботах таких науковців як: В. С. Багатиргареева, М. М. Дмитрук, Я. О. Лантінов, В. К. Матвійчук, Л. В. Мошняга, Н. В. Нетеса, Д. О. Олейніков, М. А. Рубащенко, Д. С. Слінько, В. Я. Тація, І. О. Харь та інших.

Кваліфікувати кримінальне правопорушення – означає встановити повну відповідність його ознак з одного боку та ознак норм, що передбачають за вчинення саме цього кримінального правопорушення з іншого. Таким чином, сутність кваліфікації кримінального правопорушення полягає в пошуку (встановленні) статті (статей, їхніх частин або пунктів) КК України, яка передбачає відповідальність за скоєне суспільно небезпечне діяння [1, с. 15-16].

Для того, щоб правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення необхідно дотримуватися певних підстав та передумов. При цьому підстава передбачає, що той, хто здійснює кваліфікацію, на щось спирається, із чогось виходить, знає щось як достатній привід для своєї діяльності. Передумовами кваліфікації є все те, що передує кваліфікації кримінального правопорушення, – це певна діяльність, яка і призводить до виникнення її підстав. Отже, підстави кваліфікації кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» слід відмежовувати від їхніх передумов.

Підстави кваліфікації кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» – це обставини, що в часі мають існувати на момент початку процесу кваліфікації та прямо стосуються оцінки даного діяння. Це певні факти, які вже встановлені та зафіксовані, незмінювані положення, в той час, як передумови кваліфікації – це лише шлях до них.

Передумовами правильної кваліфікації кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» є такі вимоги:

по-перше, глибоке вивчення та розуміння особою, яка застосовує кримінально-правові норми, засад кримінального права, кримінально-правової політики держави, слідчої та судової практики;

по-друге, правильне з'ясування та витлумачення змісту кримінального закону, визначення меж дії обраної кримінально-правової норми в часі, просторі та за колом осіб, а також встановлення всіх її ознак;

по-третє, збір і аналіз доказів у справі, повне й усебічне встановлення фактичних ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння;

по-четверте, застосування правил кваліфікації кримінальних правопорушень, вироблених теорією та практикою, при обґрунтованому поєднанні ознак кримінального правопорушення, що встановлені законом, з ознаками фактично вчиненого діяння.

У теорії кримінального права, як правило, виділяють дві підстави кваліфікації кримінальних правопорушень – фактичну та юридичну (нормативну). Ці підстави лише разом забезпечують правильну кваліфікацію. Відповідність між фактичним обставинами справи та юридичними висновками про кваліфікацію, залежить від того, наскільки повно та чітко визначено в законі ті факти, що повинні бути встановлені, та наскільки об'єктивно, повно й усебічно вони були досліджені.

Фактична підстава кваліфікації кримінального правопорушення – обставини справи, що трапилися насправді, стали відомими відповідним правоохоронним органам, набули процесуального закріплення та, внаслідок цього, підлягають кримінально-правовій оцінці: де, коли, ким, за яких обставин, з використанням яких знарядь (засобів), яким способом вчинено протиправне діяння, які шкідливі наслідки воно потягнуло, ким вчинено, як проявилось суб'єктивне ставлення особи до скоєного тощо [2, с. 7].

Для того, щоб діяння стало об'єктом уваги органів, які здійснюють кваліфікацію, потрібна наявність доказової інформації про скоєне, тобто відомостей, здобутих законним, процесуальним і обґрунтованим шляхом. Якщо інформація отримана з процесуальними порушеннями, вона не береться до уваги при кваліфікації кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади».

Кримінально-правова кваліфікація кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» можлива лише після того, як встановлено фактичні обставини справи, які мають кримінально-правове значення. По мірі встановлення окремих ознак вчиненого діяння, до остаточного завершення цього процесу, здійснюється лише попередній добір норми, висуваються версії кваліфікації скоєного. Власне ж кваліфікація можлива лише тоді, коли є склад кримінального правопорушення, передбачений нормою кримінального закону.

Юридична (нормативна) підстава кваліфікації кримінального правопорушення – це юридичний склад кримінального правопорушення, що міститься в кримінально-правовій нормі. Створюючи юридичний склад кримінального правопорушення, законодавець оголошує певну поведінку особи злочинною, тобто «трансформує» певний тип суспільно небезпечної поведінки на кримінальне правопорушення певного виду. Лише юридичний склад кримінального правопорушення дає підстави у процесі застосування кримінально-правових норм дійти висновку, яке конкретно кримінальне правопорушення вчинила особа [1, с. 40].

Слід зазначити, що своєрідними орієнтирами та беззаперечними правилами, якими мають керуватися у своїй діяльності всі суб'єкти (відповідні державні органи та їх посадові особи), на яких покладено обов'язок із застосування норм кримінального права і кваліфікації кримінальних правопорушень виступають принципи їх кваліфікації. До них відносимо такі: законність; офіційність; об'єктивність; точність; індивідуальність; повнота; вирішення суперечних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються; недопустимість подвійного інкримінування; стабільність. Зазначені принципи у своїй сукупності значною мірою висвітлюють найбільш суттєві риси кваліфікації кримінальних правопорушень і правила її здійснення [3, с. 52].

Кваліфікація кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» має певну структуру та включає чотири етапи.

На першому етапі відбувається встановлення фактичних обставин скоєного. Дана діяльність має певну процесуальну форму, передбачену законом, і здійснюється у формі слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій. В подальшому така кваліфікація може уточнюватися або змінюватися (в сторону погіршення, невизнання діяння протиправним тощо), наприклад у випадку виявлення кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення.

На другому етапі відбувається з'ясування змісту кримінально-правових норм, яке здійснюється із застосуванням різних прийомів тлумачення закону. Даний процес передбачає: аналіз положень кримінального закону; звернення до бланкетного законодавства та судової практики тощо.

Сама по собі кваліфікація кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» передбачає відповідь на питання: чи є в даному діянні ознаки даного складу кримінального правопорушення? Щоб відповісти на нього, необхідно провести певну розумову діяльність; результат кваліфікації відображає у положеннях певних процесуальних актів, відповідно до приписів Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України.

На третьому етапі відбувається зіставлення обставин скоєного і ознак закону (процес розумової діяльності суб'єкта). Кваліфікація являє собою розумовий процес, а тому підкоряється законам формальної логіки. В основі кваліфікації кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» фактично лежить умовивід у вигляді простого категоричного силогізму

Для того щоб процес кваліфікації проходив ефективно, необхідно виробити алгоритм кваліфікації (послідовність оцінки):

- а) об'єктивна сторона кримінального правопорушення (основа кваліфікації, найбільш повно виражається у положеннях статті 109 Особливої частини КК України);
- б) об'єкт кримінального правопорушення (включаючи предмет кримінального правопорушення);
- в) суб'єкт кримінального правопорушення (в першу чергу ознаки загального та спеціального суб'єкта);
- г) суб'єктивна сторона кримінального правопорушення (форма та вид провини, а також спеціальна мета) [4, с. 113; 5, с. 17].

Вченими, які розробляли теорію кваліфікації кримінальних правопорушень, порушувалося питання, з якого елементу складу слід починати зіставлення ознак. Деякими вченими висловлено думку, що кваліфікацію кримінальних правопорушень слід проводити за елементами їхнього складу, починаючи з об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони [6, с. 31-32; 7, с. 112]. Дана пропозиція не є, на наш погляд, коректною. Про об'єкт кримінального правопорушення в переважній більшості випадків не можна нічого сказати заздалегідь, до встановлення ознак складу, що відносяться до інших елементів складу кримінального правопорушення. Об'єкт кримінального правопорушення відразу можна визначити виключно рідко – наприклад, при посяганні на основи конституційного ладу. У переважній же більшості випадків це зробити неможливо, оскільки об'єкт – це не фактична обставина кримінального правопорушення, а охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, тому вони в принципі не

можуть бути «виявлені» безпосередньо, а завжди є судженням, що впливають з аналізу фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення.

Разом із тим пропозицію починати кваліфікаційний процес з ознак об'єктивної сторони також не можна вважати універсальною.

Таким чином, послідовність процесу зіставлення юридичних властивостей кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» з ознаками його складу, закріпленими в кримінально-правовій нормі, не підпорядковується жорстко регламентованим правилам. Проте у будь-якому випадку спочатку, як правило, встановлюються об'єктивні, а потім суб'єктивні ознаки скоєного.

На заключному четвертому етапі відбувається констатація факту наявності (або відсутності) в діянні ознак складу кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» (результат). Юридичне закріплення передбачає фіксацію в документі, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством (наприклад, повідомлення особі про підозру, обвинувальний акт, обвинувальний або виправдувальний вирок суду тощо).

Позитивний результат офіційної кваліфікації виражається (при їх наявності) у посиленні на частину статті 109 Особливої частини КК України. Крім того, кваліфікація кримінального правопорушення передбачає обов'язкове зазначення за допомогою термінології кримінального закону всіх ознак кримінального правопорушення, що відноситься до діяння «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» (розшифровка «коду» кримінального правопорушення, його опис словами закону).

Дана розшифровка виконує дві найважливіші функції:

по-перше, забезпечення зрозумілості обвинувачення – найважливіша умова змагальності кримінального процесу і гарантія права на захист;

по-друге, конкретизація обвинувачення шляхом вказівки тільки тих альтернативних ознак складу, які відносяться безпосередньо до вчиненого діяння.

Значення кваліфікації кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» проявляється у двох основних аспектах:

1) по-перше, загально-соціальному (як практичний засіб реалізації кримінальної політики і необхідна умова здійснення єдиної системи законності в країні, формування правової держави);

2) правовий, що виражається в тому, що кваліфікація – це:

– забезпечення законності при здійсненні правосуддя;

– вираження правової оцінки вчиненого особою діяння;

– дотримання гарантій прав і законних інтересів особи, індивідуалізація відповідальності і покарання;

– основа законного і обґрунтованого застосування інститутів і норм кримінального законодавства (в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, погашення судимості тощо).

Таким чином, правильність кваліфікації кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» забезпечується повнотою дослідження фактичної сторони вчиненого та визначенням правової значимості встановлених обставин (чи містять вони ознаки складу кримінального правопорушення). При цьому юридична оцінка встановлених фактів не тільки невіддільна від визнання їх співвідношення із

досліджуваною подією кримінального правопорушення, але і повинна співпадати з фактичною оцінкою самих обставин, їх достовірністю та доведеністю.

Особливістю формування розумової моделі складу кримінального правопорушення «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» є перш за все те, що вона носить правовий характер, оскільки у даному випадку визначається, наскільки факти, які стали відомими і обставини співвідносяться з даним складом кримінального правопорушення, його елементами та ознаками (чи наявний суб'єкт кримінального правопорушення, чи мало місце посягання на відповідний об'єкт, у чому виражається об'єктивна та суб'єктивна сторони кримінального правопорушення).

Список використаних джерел

1. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник (2-е вид. перероб.). За заг. ред. С. М. Моїсеева та О. М. Джужи. К: КНТ, 2007. 300 с.
2. Іваніна Юлія Вікторівна. Підстави кримінально-правової кваліфікації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Іваніна Юлія Вікторівна; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2018. 20 с.
3. Основи кваліфікації злочинів: навч. посіб. / [М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін.]; за заг. ред. М. І. Панова. Харків: Право, 2019. 378 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
5. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / В. В. Сухонос, Р. М. Білоконь, В. В. Сухонос (мол.) / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В. В. Сухоноса. Суми: ПФ Видавництво «Університетська книга», 2020. 672 с.
6. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції / О. В. Ус. Харків: Право, 2018. 368 с.
7. Фесенко Є. В. Кримінально-правова кваліфікація: функціональна роль та призначення. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Число 1. С. 112-114.

Пророченко В. В., здобувач вищої освіти

1 курсу магістратури, група МКПРп-201

Науковий керівник: **Апанасенко К. І.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: makromega@ukr.net

ДОКТРИНА СВОБОДИ РОЗСУДУ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Державне втручання у правореалізаційний процес громадян може мати різну природу: негативні зобов'язання, позитивні зобов'язання або процедурні зобов'язання (особливий вид позитивних зобов'язань). Однак у будь-якому із зазначених випадків державі необхідно дотримуватися певної межі своїх дискреційних повноважень – будь-яке обмеження має бути правомірним, відповідати правовим підставам такого втручання і вимогам законності.

В українському законодавстві на конституційному рівні закріплюються основні критерії допустимості втручання у права людини. Разом із тим, ані законодавцем, ані

вітчизняною юридичною літературою не вироблений єдиний алгоритм, механізм, тест правомірності обмеження прав людини, використання якого дозволило б визначати, в якому разі і в якому обсязі держава має достатні дискреційні повноваження для втручання, а в якому не має.

Вивченням різних аспектів принципу свободи розсуду займалися такі вчені як В.Б. Авер'янов, Ю.М. Бисага, В.Ф. Бойко, В.І. Бурденюк, В.Н. Денисов, В.І. Євінгов, Т.М. Заворотченко, Н.І. Карпачова, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, Ж.М. Пустовіт, П.М. Рабінович, М.І. Ставнійчук, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, Н.Г. Шукліна, І.О. Шумак та інші.

В європейській науковій думці широко використовується термін «свобода розсуду» (*margin of appreciation*), який за своєю суттю є принципом виконання державами своїх національних і міжнародно-правових зобов'язань, що визначає обсяг повноважень держави щодо правових можливостей своїх громадян. Кожен владний суб'єкт володіє розсудом – тією самостійністю, в межах якої рішення такого суб'єкта «можна розглядати як окремий випадок правосуддя».

Таким чином, доктрина свободи розсуду заснована на уявленні про те, що кожне політично організоване суспільство має певну обмежену свободу у вирішенні внутрішніх конфліктів між індивідуальними правами, законними інтересами особистості і національними інтересами держави. Свобода розсуду є не правом держави, а засобом його самообмеження в частині пошуку балансу публічних і приватних інтересів, наданим національному законодавцю та правозастосовним органам.

Доктрина свободи розсуду держави прямо не закріплена у положеннях первинного тексту Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і була розроблена завдяки її тлумаченню. Перша згадка про наявність дискреції у національних органів влади Суд здійснив у рішенні по справі “Греція проти Сполученого Королівства” (*Greece v. the United Kingdom*) від 26 вересня 1958 р., яке стосувалося порушення прав людини на Кіпрі; Комісія у своєму звіті зазначила, що «уряд перебуває в кращому становищі, ніж Комісія, щоб оцінювати факти і діяти найбільш прийнятно для протидії загрозі існування нації. Комісія не визнає презумпції необхідності тих засобів, які використовує уряд, проте деяка свобода розсуду повинна бути за ними збережена». Комісія визначила свободу розсуду як надану можливість державі використовувати ті методи впливу на ситуацію, яких відповідна ситуація вимагає [1].

У подальшому доктрина свободи розсуду набула свого розвитку у рішенні по справі Хендісайд проти Великобританії (*Handyside v. UK*) від 7 грудня 1976 р. [257], в якій Суд зазначив: «48. Отже, п. 2 статті 10 залишає Договірним державам певну сферу розсуду. Ця сфера розсуду надана як законодавцю («передбачено законом»), так і органам, в тому числі судовим, покликаним тлумачити і приводити закони 141 в дію (пар. 49). Однак, п. 2 статті 10 не надає Договірним державам абсолютну владу розсуду. У повноваження Суду, який разом з Комісією відповідальний за забезпечення гарантії виконання цими державами своїх зобов'язань (стаття 19), входить винесення остаточного рішення з питання про відповідність якого-небудь «обмеження» або «санкції» свободі вираження поглядів, як вона гарантована статтею 10 цієї Конвенції. Таким чином, сфера розсуду державних органів йде рука об руку з європейським контролем. Цей контроль стосується як мети, яку дана міра переслідує, так і її «необхідності». Європейський контроль поширюється не тільки на основні закони, а й на рішення, які застосували їх, навіть якщо вони були винесені незалежним судовим органом...» [2], [3].

Імплементация міжнародних стандартів прав людини на внутрішньодержавному рівні є гарантією їх належної і найбільш повної реалізації, що забезпечує, в тому числі, відповідні природі права заходи захисту в разі його обмеження. Щодо питання про обмеження прав людини справедливим є твердження про те, що ідеал вільної особистості не можна зводити до того, що людина у своїй поведінці нічим не обмежена і звільнена від відповідальності перед іншими людьми, суспільством і державою. У процесі реалізації прав людини виникає питання їх співвідношення з приватними та публічними інтересами. Саме при обмеженні прав людини, при втручанні держави у правореалізаційний процес своїх громадян визначальне значення має доктрина свободи розсуду держави (*margin of appreciation*).

Незважаючи на те, що доктрина свободи розсуду держави не набула значного розвитку в українській правовій науці і нормативного закріплення у національному законодавстві, значимість даної функціональної категорії абсолютна. Необхідність її застосування при визначенні допустимих меж втручання держави в процес реалізації прав людини не викликає сумнівів. Держава, володіючи певною свободою розсуду, дискреційними повноваженнями щодо прав своїх громадян, має можливість «втручатися», обмежувати гарантовані їм же і низкою національних та міжнародних актів права. Застосування доктрини свободи розсуду держави дозволяє визначити «найбільш адекватні для даної держави, суспільства і фактичної ситуації засоби і заходи при виконанні своїх міжнародно-правових зобов'язань» за положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

В якості правових підстав обмеження прав людини на рівні Європейської конвенції з прав людини слід визначити такі положення:

– по-перше, стаття 15 Конвенції, де вказуються обставини абсолютної необхідності (*the circumstances of absolute necessity*): війна, інші надзвичайні обставини, при наявності яких держава може відступити від виконання своїх зобов'язань. У подібних випадках держава може «втрутитися» у права і свободи громадян, гарантовані Конвенцією, за винятком визнаних на міжнародному рівні винятковими (статті 2-4, 6, 13);

– по-друге, положення деяких статей Конвенції (стаття 5, частини 2 статей 8-10) передбачають можливість обмеження закріплених прав;

– по-третє, стаття 14 Конвенції, яка має свої нюанси щодо «допустимості» дискримінації при дотриманні певних умов її «правомірності» з боку держави;

– по-четверте, положення статті 1 Протоколу № 1, що визначають специфіку обмеження права на повагу власності як в рамках експропріації, так і для здійснення контрольної функції держав в частині економіко-соціального планування [3].

Отже, основні межі свободи розсуду держави щодо обмеження прав і свобод громадян повинні відповідати певним умовам. По-перше, – це наявність у держави дискреційних повноважень, що дозволяють обмежувати права і свободи людини і громадянина, позначених на міжнародно-правовому рівні. По-друге, необхідно дотримуватися критеріїв правомірності такого обмеження:

– закріплення у положеннях законодавства на внутрішньодержавному рівні;

– наявність легітимної мети, зазначеної як у положеннях Європейської конвенції з прав людини, так і в положеннях національних законодавчих актів (наприклад, частини 2 статей 29-30, 36 Конституції України) [4];

– необхідність у демократичному суспільстві (оцінка даного критерію передбачає оцінювання дотримання балансу публічних та приватних інтересів, а також відповідність пропорційності такого обмеження).

Таким чином, доктрина свободи розсуду, сформована практикою Європейського Суду з прав людини, заснована на уявленні про те, що кожне політично організоване суспільство має певну свободу у вирішенні внутрішніх конфліктів між

індивідуальними правами, законними інтересами особистості з одного боку та національними інтересами держави з іншого. Держава, володіючи певною свободою розсуду, дискреційними повноваженнями щодо прав своїх громадян має можливість «втручатися», обмежувати гарантовані нею ж і низкою національних та міжнародних актів права.

Важливо підкреслити, що свобода розсуду, яка надається державам, є не тільки «принципом виконання державами своїх міжнародно-правових зобов'язань, закріплених в Конвенції, визначає обсяг повноважень договірних держав», але й інструментом нагляду з боку Європейського Суду з прав людини. Суд при здійсненні правосуддя по прийнятим до розгляду скаргам встановлює не тільки розумність і сумлінність застосованого державою розсуду, а й визначає дотримання державою меж його дискреційних повноважень і міжнародних стандартів прав людини.

Список використаних джерел

1. Греція проти Сполученого Королівства: Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 176/56) від 26 вересня 1958 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-73858"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (Дата звернення: 01.11.2020).

2. Хендісайд проти Великобританії: Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 5493/72) від 07 грудня 1976 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57499"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (Дата звернення: 01.11.2020).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Дата звернення: 01.11.2020).

4. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року. Документ № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Дата звернення: 01.11.2020).

Пророченко В. В., здобувач вищої освіти

1 курсу магістратури, група МКПРп-201

Науковий керівник: **Денисова Н. М.**, к.т.н., доцент, доцент
кафедри харчових технологій

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: makromega@ukr.net

ПРАВО ПРАЦІВНИКІВ НА НАЛЕЖНІ, БЕЗПЕЧНІ ТА ЗДОРОВІ УМОВИ ПРАЦІ

Різні аспекти охорони праці завжди перебували у центрі уваги дослідників та практиків. Основні питання організації охорони праці на виробництві знайшли своє відображення у працях таких учених, як І.С. Аксенов, Н.Б. Болотіна, Л.Ю. Бугров, Л.П. Гаращенко, Г.О. Замченко, П.О. Ізуїта, І.І. Корякіна, Д.М. Кравцов, О.М. Ярошенко та інші.

У сучасному світі зайнятість – це не просто контракт про надання роботи в обмін на заробітну плату. Вона включає умови праці, які організація пропонує співробітнику. При цьому забезпечення безпечних умов праці розглядається як важливий показник соціальної відповідальності роботодавців. В даний час забезпечення належних, безпечних та здорових умов праці розглядається як важливий показник соціальної відповідальності роботодавців. З політичної точки зору дана проблема досить складна, так як вона зачіпає багато сторін, які часто мають протилежні інтереси. Незважаючи

на наявність різних стандартів, регламентів, законодавства в даній сфері, рівень безпеки праці залишається достатньо низьким.

У розвинених країнах склався свого роду консенсус з приводу того, що в галузі охорони праці необхідне державне регулювання, більш того, вона стала першою сферою втручання держави в життя приватного підприємства. В його основі лежить переконання в тому, що лідируюча роль ринку в даному питанні призведе до соціально неприйнятної рівня професійних захворювань, нещасних випадків і смертей на виробництві. Однак йде досить жорстка дискусія з приводу того, якою мірою можна покласти на ринкові сили в питанні регулювання безпеки на робочому місці та який оптимальний рівень державного втручання. Її суть можна звести до того, чи варто підприємству вкладати гроші в охорону праці, як в довгостроковій, так і в короткостроковій перспективі. У зв'язку з цим виникають дві основні економічні проблеми:

по-перше, наскільки роботодавцю вигідно запобігти нещасному випадку або простіше заплатити за його наслідки (у зв'язку з цим виникає питання про те, чи повинно підприємство нести витрати з охорони праці або просто реагувати тоді, коли нещасні випадки трапляються);

по-друге, наскільки роботодавці можуть контролювати безпеку технологічного процесу і витрати на підвищення його безпеки.

Відповідно до положень частини 4 статті 43 Конституції України кожен має право на належні, безпечні та здорові умови праці. Разом із тим положення частини 1 статті 4 Закону України «Про охорону праці» визначають, що державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням. Крім того частина 1 статті 153 Кодексу законів про працю містить вказівку на те, що на всіх підприємствах, в установах, організаціях повинні створюватися безпечні і нешкідливі умови праці [1],[2],[3]. Таким чином, положення Конституції України конкретизуються та деталізуються у нормах відповідного галузевого законодавства.

Слід зазначити, що право працівників на належні, безпечні та здорові умови праці слід розглядати не просто з точки зору окремого підприємства, установи або організації, а суспільства загалом.

І.В. Лагутіна пропонує структуру права на безпечні та здорові умови праці як суб'єктивного трудового права працівників розглядати як сукупність правомочностей, основними з яких є такі його права:

по-перше, на умови праці, які не повинні завдавати шкоди здоров'ю працівника;

по-друге, вимагати впровадження сучасних систем управління охороною праці на підприємствах;

по-третє, отримувати інформацію про умови праці та наявність на робочому місці, де він працюватиме, небезпечних і шкідливих виробничих чинників, які ще не усунуто, і про можливі наслідки їх впливу на здоров'я;

по-четверте, на активну участь представників працівників з охорони праці в розробленні й застосуванні попереджувальних способів профілактики нещасних випадків та охорони здоров'я на підприємствах [4, с. 116].

Вважаємо таку позицію цілком слушною, оскільки даний підхід відображає ключові напрямки, необхідні для реалізації права працівників на належні, безпечні та здорові умови праці.

Н.Б. Болотіна та Г.І. Чанишева ототожнюють право людини на безпечні та здорові умови праці з правами працюючих на охорону їх здоров'я на виробництві [5, с. 391]. Вважаємо, що у сучасних умовах визначальним фактором економічного благополуччя

будь-якої держави є не лише рівень національного доходу та рівень розвитку виробничої та соціальної сфер, але і загальний стан системи охорони здоров'я загалом та охорони праці зокрема. Тому підтримуємо таку позицію авторів.

В свою чергу І.І. Шамшина під правом на безпечні та здорові умови праці, закріпленим у положеннях статті 43 Конституції України, розуміє право індивіда на охорону праці, яке є загальним та суб'єктивним правом громадян, безпосередня реалізація якого здійснюється в межах конкретних фактичних правовідносин у сфері охорони праці [6, с. 18]. При цьому незадовільне фінансування охорони праці та нехтування нею призводить до швидкого погіршення положення підприємства в цілому, відтоку значної частини виробничих сил в інші галузі, дисбалансу та нестабільності економіки.

Однією з істотних проблем, що ускладнюють реалізацію права працівника на належні, безпечні та здорові умови праці полягає в тому, що роботодавець не бажає бачити в працівникові особистість, а оцінює його з позиції специфічного ресурсу, який поряд з машинами і механізмами впливає на стан його капіталу. Тим часом працівник представляє собою людину, стабільна і успішна трудова діяльність якої забезпечується охороною праці. При цьому найбільш оптимально трудова діяльність здійснюється в комфортних та пристосованих для працівника умовах. Йдеться про гуманізацію праці, якій в сучасних умовах приділяється все більше уваги. Під гуманізацією праці слід розуміти орієнтацію процесу праці на людські інтереси і цінності, включаючи інтелектуальні та морально-психологічні, і, відповідно, більш повне використання продуктивних резервів працівників.

Праця в гуманних умовах передбачає, зокрема, що працівник не відчуває загрози для свого здоров'я, рівня доходу, забезпеченості роботою, його неповторні особистісні якості отримують найбільш повний розвиток, включаючи його участь в розподілі прибутків.

Таким чином, забезпечення права громадян на належні, безпечні та здорові умови праці у процесі трудової діяльності є важливим завданням держави на сьогоднішній день. При цьому однією із важливих умов, які забезпечують стабільну та безпечну трудову діяльність є охорона праці. Головною цінністю будь-якого цивілізованого суспільства та правової держави є громадяни, тому безумовним є пріоритет життя та здоров'я працівників у порівнянні із результатами виробничої діяльності. Проголосивши у Конституції України життя та здоров'я людини найвищою соціальною цінністю та гарантуючи право на відповідні, безпечні та здорові умови праці, держава тим самим взяла на себе обов'язок забезпечити всім громадянам захист їх здоров'я та життя в процесі трудової діяльності. Цей обов'язок полягає у законодавчому закріпленні на рівні правових норм, які визначають умови та порядок реалізації конституційного права громадян на належні, безпечні та здорові умови праці, а також юридичні засоби охорони та захисту цього права у випадку його порушення.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 року. Документ № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. (Дата звернення: 27.11.2020).
2. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 року. Документ № 2694-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12/conv#n203>. Дата звернення: (27.11.2020).
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року. Документ № 322-08. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#n948>. Дата звернення: (27.11.2020).
4. Лагутіна І.В. Юридичний механізм забезпечення особистих немайнових трудових прав працівників: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2015. 392 с.

5. Болотіна Н.Б., Чанишева Г.І. Трудове право України: підруч. Київ: Знання, 2000. 560 с.
6. Шамшина И.И. Правовые проблемы регулирования отношений в сфере охраны труда в современных условиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Луганск, 2002. 188 с.
-

Путрукевич М. С., студентка 3 курса,
группа П-31, юридический факультет
Научный руководитель: **Колодинская И. В.**, ассистент кафедры
гражданско-правовых дисциплин
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: mari_na00008@mail.ru

ОДНОПОЛЫЕ БРАКИ: СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ АМЕРИКИ

В настоящее время данная тема становится все более актуальной, так как вопрос об однополых браках становится довольно дискуссионным и имеет свои за и против.

В последнее время очень активно обсуждается тема регистрации однополых браков. Мир разделился на две части: одни страны поддерживают такой союз и законодательно гарантируют возможность создания подобных браков, другие страны выступают категорически против, закрепляя запрет на их существование нормативно-правовыми актами. На сегодняшний день в 72 странах мира однополые браки - уголовно наказуемые преступления. В основном это страны Азии и Африки. Есть и третья сторона отношения к однополым союзам, ее можно назвать нейтральной, другими словами однополые отношения допускаются, но официальная регистрация запрещена. Например, Китай запрещает официальную регистрацию однополых браков, но допускает союз по традиционным обычаям.

Однополые браки разрешены в следующих странах: Нидерланды, Бельгия, Испания, Канада, ЮАР, Норвегия, Швеция, Португалия, Исландия, Аргентина, Дания, Бразилия, Франция, Уругвай, Новая Зеландия, Люксембург, США, Ирландия, Колумбия, Финляндия, Мальта, Германия, Австрия, Тайвань, Эквадор, Великобритания, Коста-Рика, Мексика. Фактически признает однополые браки Израиль (если он был заключен за границей).

Однополые гражданские союзы разрешены в следующих странах: Андорра, Венгрия, Греция, Италия, Кипр, Лихтенштейн, Монако, Сан-Марино, Словения, Хорватия, Чехия, Чили, Швейцария, Эстония.

В Республике Беларусь легализация однополых браков запрещена.

США являются одними из первых государств, разрешившими официальную регистрацию однополых браков.

США узаконили регистрацию однополых браков и привели в свою пользу следующие аргументы:

а) Верховный суд США ссылается на решение Верховного суда штата Массачусетс, где указано, что «гражданский брак - удовлетворяющий потребности в безопасности, в спокойной гавани, в связи, воплощающей нашу общую человечность, - это уважаемый институт, и решение, сочетаться ли с кем-то браком, и если да, то с кем, составляет одно из важнейших действий самоопределения в нашей жизни»

б) право на брак имеет основополагающее значение, поскольку оно является основой создания самого важного из всех возможных союзов, в которых может участвовать человек. Право на заключение брака, таким образом, существует у любых

пар, которые «хотят определять себя в своей взаимосвязи друг с другом. Брак отвечает общему страху в какой-то момент обнаружить себя в полном одиночестве и дает надежду на то, что, пока оба супруга живут, у каждого всегда будет кто-то, кто о нем позаботится»;

в) право на брак состоит в том, что оно неразрывно связано с правом на рождение, усыновление и воспитание детей. В США разрешается однополым парам усыновлять детей, что, по мнению американских законодателей, вполне объясняет возможность однополыми парами создавать довольно счастливые семьи.

В соответствии с Конституцией США, однополые пары в браке вправе рассчитывать на такой же права, как и разнополые пары, и ограничение их прав означало бы лишение их свободы выбора, что не соответствует правам человека и ущемляет однополые семьи. Верховный суд США, таким образом, устанавливает, что однополые пары вправе осуществлять право на заключение брака, которое больше не может быть для них ограничено. В настоящее время в Соединенных Штатах однополые пары активно регистрируют свои союзы, усыновляют детей и живут полноценной семьей [1].

США не нашли в своем законодательстве оснований для запретов браков между однополыми гражданами, аргументировав это несколькими тезисами:

а) благополучная среда внутри брака, которая может быть создана любыми лицами независимо от пола;

б) право на заключение брака, таким образом, существует у любых пар, которые хотят определять себя в своей взаимосвязи друг с другом;

в) право на брак состоит в том, что оно неразрывно связано с правом на рождение, усыновление и воспитание детей, что вполне могут организовать и однополые пары, усыновив ребенка.

Республика Беларусь, в свою очередь, делает акцент на нормативно-правовых актах, которые трактуют брак как союз мужчины и женщины в соответствии со статьей 12 Кодекса о Браке и Семье [2].

В легализации однополых браков Беларусь видит ряд негативных факторов, которые не позволяют допустить легализации таких браков:

а) моральная сторона вопроса. Однополые браки несут отрицание семейных ценностей;

б) нарушение прав ребенка при усыновлении его однополной парой;

в) оскорбление чувств верующих;

г) сокращение уровня рождаемости и рост гомосексуалистов, связанный с воспитанием детей в однополых семьях.

Однако, стоит оговориться, возможность заключения однополого союза в ряде стран не предполагает, возможность усыновления детей, даже исключает ее. Так, в Великобритании шли на эту тему серьезные дебаты пару лет назад: можно ли гомосексуальным парам усыновлять детей и влияет ли воспитание в подобных семьях на их сексуальную ориентацию.

Сторонники брачного равноправия указывают на то, что брак является правовым институтом, который даёт заключившим его людям как супругам и близким родственникам целый ряд прав: не свидетельствовать против своего супруга в суде, посещать его в больнице, распоряжаться вопросами его здоровья, если он сам не может, наследовать имущество, участвовать в совместных сделках и так далее. Таким образом, вопрос однополых браков признаётся ими вопросом гражданского равноправия, а отказ в этом расценивается как дискриминация. Противники таких союзов отвечают в том духе, что раз этих прав у однополых пар не было, значит их права и не нарушаются.

Оппоненты брачного равноправия считают, что брак — это институт, направленный прежде всего на рождение и воспитание детей, а однополые пары не способны на зачатие. При этом воспитание детей в такой семье вызывает у противников брачного равноправия опасение за их развитие, связанное с предполагаемыми проблемами самоидентификации и стрессом. Сторонники однополых браков указывают на то, что гомосексуальность не лишает человека способности к размножению, а значит, однополые пары могут иметь (и имеют) своих детей. Причем сама возможность завести ребёнка никак не связана с брачным статусом. Сторонники апеллируют к многочисленным научным исследованиям развития таких детей, проведённым в разных странах мира, которые показывают, что они ничем не отличаются от сверстников, воспитываемых разнополыми родителями. При этом при усыновлении однополые пары более склонны брать детей с проблемным здоровьем. Кроме того, непризнание брака однополых родителей, де-факто воспитывающих ребёнка, приводит к повышению его правовой и социальной уязвимости.

В том, что касается родительских прав, Страсбургский суд расширил правоприменительную практику, постановив, что дискриминация в отношении признания родительских прав в связи с сексуальной ориентацией родителей недопустима. В то же время в отношении вопроса об усыновлении (удочерении) Суд проявил большую осторожность и во многом оставил его решение на усмотрение государств — членов Совета Европы для соблюдения необходимого баланса.

Разумеется, право на усыновление (удочерение) не является всеобщим, поскольку во внимание в первую очередь принимаются интересы самого ребенка. Тем не менее, очевидно, что в соответствии с принципами защиты прав человека при вынесении решения о том, кто будет лучшим приемным родителем для того или иного ребенка, гомосексуалисты и лесбиянки должны иметь те же права, что и другие совершеннолетние граждане.

Этот подход сегодня получил распространение в ряде европейских стран, включая Бельгию, Германию, Данию, Исландию, Испанию, Нидерланды, Норвегию, Соединенное Королевство и Швецию. Некоторые из этих государств разрешают совместное усыновление детей гомосексуальными парами. Если говорить об усыновлении детей отдельными лицами, не состоящими в браке, то законы большинства европейских стран не содержат положений, которые могли бы быть расценены как дискриминация в связи с сексуальной ориентацией. Число европейских стран, где были узаконены однополые гражданские партнерства, включает Андорру, Германию, Данию, Исландию, Люксембург, Норвегию, Соединенное Королевство, Словению, Финляндию, Францию, Чешскую Республику, Швецию и Швейцарию. В ряде других стран обсуждение этого вопроса все еще ведется. Однополые браки уже разрешены в Бельгии, Испании и Нидерландах, примеру которых в скором времени намеревается последовать Швеция.

Иными словами, политика, носящая гомофобный характер, постепенно сдает свои позиции, но прекращать работу в этом отношении пока рано.

Список использованных источников

1. Однополые браки в США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>. – Дата доступа: 15.12.2020

2. Кодекс Республики Беларусь о Браке и Семье: принят Палатой представителей 3 июня 1999 г.: одобр. Советом Респ. 24 июня 1999 г.: в ред. Закона Республики Беларусь от 09.07.1999 г. // Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://etalonline.by> - Дата доступа: 11.12.2020.

Рожкова С. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу
група ЦГЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
svetulik20030415@gmail.com

СУДОВА СИСТЕМА СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Історія давньої Греції сягає III тис. до н.е. В цей час на Балканському півострові вже існувало відносно розвинене суспільство, культура та писемність. З IX ст. до н. е. на території древньої Греції активно розвиваються продуктивні сили і удосконалюються засоби виробництва. Постійні грабіжницькі війни призвели до розпаду первіснообщинного ладу й утворення на території Балкан декількох міст-полісів, найбільшими та найвпливовішими з яких були Афіни та Спарта.

У Давніх Афінах суд був одним із основних інститутів соціалізації особистості. Не дарма афінський оратор Лікурґ виводив сутність державного ладу через три образи громадянина – правителя, судді та приватної особистості [1, с.50].

Внаслідок реформи Солона, проведеної у 594 р. до н.е., кожен громадянин отримав право звертатись із позовом та апелювати до суду. В Афінах була демократична форма правління і, відповідно, суд був народний, із безпосередньою участю громадян в управлінні полісом.

Діяльність суду і суддів була для того, щоб зберегти демократію. Суд у Афінах був не лише владним органом, а й об'єднував людей, так як кожен міг виступити з власною думкою і таким чином обговорювались ситуації і проблеми інших [3, с.41].

Коли людина зверталась до суду, то вона несла особисту відповідальність за збереження правил, які були в полісі. І тим самим людина відчувала, що вона належить цьому полісу. Після реформ Ефіальта та Перикла, проведених у V ст. до н.е, за свідченням Аристотеля, в Афінах обиралось 6 тис. присяжних суддів (дикастів), з них 5 тис. були основними, а 1 тис. – запасними. Саме це забезпечувало демократичність та непідкупність судової влади. Суддів обирали жеребкуванням. Засідали вони у десяти дикастеріях (по 501 судді кожна). Суддею міг стати громадянин, який досяг 30 річного віку, за умови відсутності боргів перед державою [2, с.229].

В Афінах суди розглядали процеси протягом всього року, крім святкових та тяжких днів. При цьому щодня залучались 2-2,5 тис. суддів.

Основними видами покарань у еллінів були смертна кара, атімія – позбавлення громадянської честі(громадянських прав), вигнання з полісу, конфіскація майна, накладення штрафу. Саме ці покарання могли бути за вчинення дій проти інтересів полісу та колективу громадян [2, с.230].

Судовий процес в Афінах розпочинався із того, що порушувалась судова справа. Ініціювати судову справу міг лише чоловік-афінянин.

Процеси поділялися на приватні (злочини проти власності, проти сім'ї, проти особистості), державні та релігійні [4, с.38].

Приватний процес порушувався з ініціативи потерпілої сторони, і його могли перервати у будь-який момент. У приватному процесі позивач сплачував судові мито, він же здійснював виклик відповідача до суду. За неявки відповідача суд розглядав справу без його участі.

Державний процес порушувався з ініціативи державних органів і він завжди доводився до завершення (під загрозою штрафу у тисячу драхм).

Щоб довести вину людини використовували такі докази: власні зізнання, документи, показання свідків (рабів включно), присягу сторін. При цьому свідків-рабів

могли допитувати із застосуванням тортур. Коли всі докази були зібрані, їх вкладали в спеціальну посудину і опечували. Доповнювати цю посудину пізніше заборонялося. В назначений день відбувалось судовоговіріння, яке проводилось у довільній формі за участю сторін та їхніх представників [2, с.230]

Всі турботи щодо ведення судочинства покладалися на його учасників. Адвокатів не існувало, але були помічники в написанні промов (логографи) і помічники-оратори. Обидві сторони процесу виголошували кілька вступних фраз, а все судовоговіріння до кінця, з дозволу судді, здійснювали оратори. Час виступу ораторів обмежувався і визначався за водяним годинником (клепсидрою). Але в особливо складних справах слухання проводилося без обмеження часу – без води (звідси і вираз - «лити воду»), тобто говорити про що-небудь, що не стосується суті розмови.

Закінчувалось судове засідання таємним голосуванням суддів. Судді клали білі або чорні камінці, таким способом визначаючи вину людини. Після цього обирався вид покарання. Покарання могли бути такі: смертна кара, продаж в рабство, конфіскація майна, штрафи, позбавлення громадських прав. Судові рішення можна було оскаржити у вищому суді – гелієї [1, с.50].

Гелією в Стародавніх Афінах був суд присяжних, заснований архонтом Солоном у VI ст. до н.е. У середині V ст. до н. е., згідно з реформою Ефіальта, функції гелієї було розширено за рахунок ареопагу – верховного судового і урядового контролюючого органу, який складався з службових осіб – архонтів, його довічних членів. Гелієя розглядала скарги на рішення інших судових інстанцій і була першою інстанцією за низкою найважливіших справ, в тому числі у справах про державні і посадові злочини. Рішення гелієї приймалися більшістю голосів. Вироки, прийняті гелією були безапеляційними. За Перикла, у V ст. до н.е., членам гелієї було запроваджено оплату за виконання своїх обов'язків.

У Афінах Пісістратом у VI ст. до н.е було запроваджено суддів по демах, у складі 30 громадян. Але під час тиранії Тридцяти у 404 р. до н.е. їх кількість змінилась до 40. Судді вирішували тяжби по демах [2,с.230].

Виділялось 8 видів судів, в залежності від характеру справ:

- для прийняття звітів від посадових осіб,
- суд над тими, хто зашкодив державі, з приводу державних злочинів,
- для розбору тяжб між посадовими та приватними особами з приводу штрафів
- з приводу торгівельних угод між приватними особами,
- суд над справами про вбивства,
- судові справи щодо іноземців.

Також був поділ судів за сумою позову. Приватні справи стосовно порушення прав та обов'язків знаходились під відомством діететів (він обирався жеребкуванням, старше 60 років) [2,с.230].

Рішення діететів могли бути оскаржені у суді присяжних – гелієї. Присяжні судді за жеребом засідали у десяти відділеннях [2,с.231].

У Спарті, на відміну від Афін, судова влада була відокремлена від основної маси громадян та здійснювалась посадовими особами. Цивільні справи розглядалися ефорами, кримінальні – геронтами.

Отже, суд у Давній Греції проникав в усі сфери діяльності громадянина, викликаючи відчуття особистої відповідальності за збереження засад полісного життя. Завдяки відкритості суду для всіх громадян кожен громадянин міг брати участь в управлінні полісом, реалізуючи основи демократичного управління суспільством.

Список використаних джерел

1. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 400 с.
 2. Вар'ян О.О. Судова влада у давній Греції як інститут формування особистості громадянина. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. вип. XXXVI. С. 229-233.
 3. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник (для курсантів і студентів усіх форм навчання) / Під загальною редакцією к. юрид. н, доцента Л.М. Князькової, к. філос. н. О.С. Туренка. Донецьк, «Цифрова типографія», 2010. 312 с.
 4. Попсуєнко Л.О., Ругало Ю.І. Суд присяжних в Стародавній Греції та сучасній Україні. *Правова держава*. 2018. №30. С. 36-42.
-

Ромащенко К. Ю., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група ПД-201 юридичний факультет,
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент.
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail:katia2020zno@gmail.com

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНІВ МАНУ

Закони Ману (Ману-Смриті, Ману-Самхіта) – це одна з найдавніших пам'яток юридичної літератури. Текст законів – є сукупністю етико-релігійних зобов'язань, правил, моральних приписів, правових настанов.

Метою дослідження є загальна характеристика Законів Ману, зокрема, стиль їх написання, структура та зміст, а також виокремлення їх особливості серед інших джерел права стародавності.

Унікальні риси стародавнього давньоіндійського права, які відображають соціально-економічний та державний розвиток Стародавньої Індії, виявляються в першу чергу в його джерелах, головне місце приділяють дхармашастрам – збірники релігійно-правових приписів (дхарм). Дхарма – це звіт правил, законів, норм поведінки, які обов'язкові для кожного правдивого індійця. Дхарма має релігійний, моральний, правовий зміст. Дхармашастри уклалися брахманами, з'явилися вони завдяки соціально-класовим розшаруванням та загостренням соціальних інтересів у суспільстві Індії. Укладаючи збірники, брахмани зверталися до звичаєвого права та загальні норми, судову практику та царські закони. Багато дхармашастр у своєму складі містили матеріали, які стосувались релігійно-правових норм, панування та підкорення, різні походження та історичну значущість. Головною є концепція дхарми – це норми поведінки віруючого індуса, які завдяки божеством змінюються від варни до варни або від каст до каст.

Закони Ману є одними із головних законів серед дхармашастр. Зміст написаний у формі віршів, відображав волю брахманів та кшатріїв, затверджували рабство та форми устрою держави [1, с. 85].

Ману-Смриті написані римованою (ритмізованою) прозою. Складаються з 12 глав та 2685 віршів. Вони містять, як і мораль, політику, релігійні настанови, описують сімейне життя індійців. Структура Законів Ману мають: опис про появу Всесвіту, варн, людського суспільства; правила життя періоду навчання; правила життя сімейного господаря; релігійні норми; життя відлюдника; обов'язки та права царя; судочинство

та юридичні норми; настанови про сімейні стосунки, покарання та злочини; приписи про каяття; відплати за гріхи.

Регулювання майнових відносин. Захист своєї особистості, власності та здоров'я має велике значення в Законах Ману. Особливим засобом для забезпечення себе та свого майна, було покарання, яке визначено Богом. Зазвичай, Закон оберігає майно царя і храмів. Якщо відбулась крадіжка у царя чи храму, відразу була страта. Ману спрямовані на охорону майна, якщо хтось присвоїть чуже майно чи привласнить земельний наділ, також буде сурове покарання. Авжеж, можна було і законно придбати майно, наприклад, передання у спадщину або купівля.

Детально в Законах описуються про давні види договорів – дарування, договір купівлі-продажу, договір позики, найму. Дуже добре, розповідається про договір позики, з різних спостережень у ньому відображається розквіт лихварства, стягнення високих процентів с людей, а також вони мають елементи кровавої розплати над боржником. Були різні засоби отримання боргу – це примус, сила, каяття. Велику роль у давньоіндійському праві займав договір найму. Плата найманого працівника, була зазвичай мала. Наймана праця була в зневазі для вищих варн. Договір найму був важким, а умови для цього не ліпшими. Договір купівлі-продажу, мав кастові бар'єри, тобто ряд обмежень щодо торгівлі людьми. Тому найбільше для Індії, було торгування людьми, вважали це негідною для вищих каст [1, с.91].

Ману-Самхіта включали в себе багато норм про сімейно-шлюбні відносини. Широко розписано про шлюб та сімейні відносини: права батька, права дружини, шлюбний вік для чоловіків та жінок, статус жінки.

У Стародавній Індії шлюбні стосунки контролювалися нормами звичаєвого права, існувало вісім форм шлюбу. Правильними вважалися ті, які уклалися з однією варною та взаємною згодою іншої. У такому шлюбі, батько віддавав доньку та наділяв її приданком. Шлюби, які застосовувалися завдяки купівлею або викраденням, були, хоча часто засуджувалися. Закони закріплюють патріархальну владу господаря. Батько міг продати дітей, дружину та бити їх. Жінка була постійна залежна від чоловіка, будь-то в руках батька або чоловіка, а після його смерті в руках сина. Заборонялися розлучення та новий шлюб, хоча чоловік міг бути з іншою жінкою, коли та була хвора, або народжувала тільки дівчат. Після смерті батька, право на власність мали тільки сини [2, с.91].

Коротше кажучи, склад родини був патріархальний, жінка посідала місце хранительки дому, але була під владою чоловіка, шлюб вважався релігійним і моральним, шлюбний вік для чоловіків не менше 20, для жінок 12 і 8 років. Закони також встановлювали одношлюбність.

Покарання та злочини. Головна і підстава в судді є злочини – образа дією, перелюбство, насилля, наклеп та ін. Окрім звичайних, були державні злочини, злочини проти власності.

В Законах Ману широко змісту набули покарання та злочини. До покарань, які мали легких характер, відносили зауваження, покаяння, догану, а потім вже штрафи, тілесні покарання, смертна кара. Також, не визнавалася рівність вільних перед законом. Штрафи були різними. За скоєний злочин, людина могла стати калікою. Головними об'єктами покарання є язик, ніс, кінцівки, очі і навіть органи дітонородження. А ось, шахрайство каралося смертю, також така кара загрожувала тим, кого зловили на крадіжці майна чи храму. За першу крадіжку, відрізали пальці, потім руку, а потім вбивали [3, с.92-93].

Судовий процес – мав змагальний характер. Потерпілий повинен був самостійно привести відповідача в суд, зі свідками. Приводи розгляду справ були наступні: несплата боргу, гра в кості, насильство, перелюбство та ін. Цінними були свідчення

очевидців пригод, суд мав ретельно перевірити показання, які йому надходили. Також, способами доказу своїх слів була – клятва [1, с.124-125].

Підводячи підсумок, хочу додати, що Закони Ману – це одна із найдавніших пам'яток Стародавньої Індії, ці закони є свідченням великого рівня юридичної думки стародавнього світу. У них відображаються закріплення рабовласництва, норма охорони власності та рухомого майна, сімейні відносини суспільства. «Книга Законів Ману» - є однією із шанованих в індуїзмі дхармашастр. Це не просто правовий кодекс, а посібник релігійного і цивільного побуду людини, які мають божественне походження.

Список використаних джерел

1. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посіб. К.:Істина, 2005. 768
2. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Маймескулов, Д. А. Тихоненков, В. В. Россіхін, С. І. Власенко ; за ред. Л. М. Маймескулова. Х.: Право, 2011. 520
3. Федоров К. Г. Історія держави та права зарубіжних країн: Підручник. К.,1994.
4. Закони Ману. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2: Д-Й. 744 с.

Рубець В. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група КЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
vika.roubets@gmail.com

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПОЛІТИКИ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Вісімдесяті роки ХХ ст. називають у Великобританії «тетчерівським десятиліттям». Тетчер встановила рекорд у британській історії за тривалістю перебування на посаді прем'єр-міністра. Маргарет Тетчер – не тільки видатний прем'єр-міністр свого часу. Вона була першою у Великобританії і в Європі жінкою, яка стала лідером консерваторів, а потім і главою уряду. М. Тетчер по праву вважають одним із політичних лідерів століття.

Актуальність теми даної роботи визначається, перш за все, величезним впливом М.Тетчер на відродження Великобританії і на світові політичні процеси, її особливим внеском в історію ХХ ст.

Головна мета даної роботи - характеристика основних напрямків політики М. Тетчер.

До початку 1970 р. фінансове становище Англії сильно погіршилось. Більш виразно звучало невдоволення проти бюрократії і високих податків, падіння життєвого рівня спровокувало потужну хвилю страйків, в результаті яких багато галузей англійської промисловості були паралізовані.

Слід виділити, що «відмінна риса М. Тетчер – наполегливість і навіть безкомпромісність у відстоюванні своїх принципів. Сформувавши політику, вона прагне, не відступаючи втілювати її в життя. Політичне значення такої діяльності вона

бачить у тому, що у широких верств населення прищеплюється впевненість у сталості основних установок тетчеризму» [3, с.57]

Головним напрямком у внутрішній політиці М. Тетчер є перебудова. Один із основних елементів тетчерівської перебудови – приватизація усупільненого сектора. Хоча основне завдання тетчерівської перебудови, безумовно, в зміцненні позицій правлячих класів, її практичний зміст – використання нових важелів із метою раціоналізації та зростання англійської економіки. У веденні приватного бізнесу перевага надавалась нафтовидобувній, газовій, авіаційній, телекомунікаційній та багатьом іншим галузям. Основне значення приватизації Тетчер вбачала, насамперед, у дерегламентації, у звільненні підприємств від «диктату держави», наданні їм повної свободи дій на капіталістичному ринку

Критики політики Тетчер говорили, що внаслідок політики, здійснюваної нею посилювався вплив центральної бюрократії. Крім того уряд зробив цілу низку помилкових кроків, зміцнив вплив тіньових капіталів на життя країни.

Також М. Тетчер відмовилася від старої моделі державного регулювання економіки і спробувала впровадити свою. Вона здійснювала децентралізацію управління економікою, скорочувала держапарат. Здійснюючи ставку на ініціативних і самостійних громадян, Тетчер заявила наступне: «той, хто готовий працювати більше за інших, повинен отримувати найбільшу винагороду».

Реформи в галузі мікроекономіки, проведені Маргарет Тетчер в період 1979-1983 рр., були, можливо, найбільш важливими з точки зору «тетчеризму»

Новий уряд провів дослідження накопичених фінансових питань і прийшов до висновку, що необхідно ліквідувати ряд недоліків у суспільно-фінансовій системі: 1) в країні надмірна влада опинилася в руках профспілкових лідерів, які неодноразово керувалися особистими інтересами і шантажували великих підприємців погрозами страйків; 2) у Великобританії здійснювалося надмірне оподаткування з найвищими у світі податковими ставками на особисті прибутки; 3) надмірна інфляція; 4) надмірна влада в руках держави.

Важливими елементами ідеологічної концепції «тетчеризму» стали проголошене консерваторами повернення до «вікторіанських цінностей» - повага до сім'ї та релігії, закону і порядку, ощадливість, акуратність, працьовитість, самостійність, примат права особистості.

М. Тетчер планувала припинити процес довготривалого спаду економіки шляхом політики «монетаризму», зменшення витрат і оподаткування, приборкання влади профспілок, відмови в субсидіях збанкрутілим підприємствам і «приватизації» належали державі галузі промисловості.

Тому однією з найперших дій, проведених консерваторами, було прийняття законів, які значно звузили майже безмежні права повноваження профспілок на оголошення страйків.

Одним із найважливіших елементів програми М.Тетчер був ще один важливий напрямок у фінансовій програмі консерваторів – це орієнтація на розвиток дрібного і середнього бізнесу. Дрібний і середній бізнес став новою силою в структурі господарства Великобританії.

Влада активно підтримувала та захищала міжнародні корпорації, в яких Англійській капітал виконував важливу роль. Однією з основних своєрідних особливостей англійської економіки був високий ступінь «інтернаціоналізації» в провідних галузях виробництва.

Наслідком проведеної урядом М.Тетчер економічної політики було економічне зростання країни в 1980-і рр. в середньому на рівні 3-4% на рік, що було вище, ніж в інших західноєвропейських країнах. Щотижня в середньому створювалося 500 нових

фірм. За 1980-ті рр. продуктивність праці в середньому зростала на рівні 2,5% на рік, поступаючись лише Японії [2].

Найважливішими заходами, що стимулювали розвиток економіки Англії, з'явилися прийняття закону про зниження стандартної ставки прибуткового податку, скорочення чисельності державного апарату і витрат на його утримання. Таким чином, можна відзначити, що з моменту початку перебудови в британській економіці почалися серйозні зрушення і зміни. Загалом у 1980-ті рр. Британія була єдиною з провідних країн світу, де сукупний показник ефективності виробництва збільшувався, в інших державах він або не змінювався, або знижувався.

Однак перебудова в Англії відбувалася аж ніяк не без проблем. У суспільстві посилилася соціальна поляризація. Уряду М.Тетчер довелося зіткнутися з проблемою зміни психології основної маси населення, бо доводилося руйнувати сформовану століттями систему соціальних гарантій «для всіх» і замінити новою шкалою цінностей, індивідуалістської – «кожен за себе».

У зовнішній політиці М. Тетчер передбачала відродження статусу Великобританії як великої держави. Вже в перші місяці після приходу до влади їй та її команді довелося дебютувати на дипломатичній арені. Розглядалося питання про долю Родезії (Зімбабве). Коротка історія питання така. У 1965 р. расистський режим Я. Сміта проголосив в односторонньому порядку незалежність цієї африканської країни, раніше колишньої британської колонії. У 1978 р. Сміт уклав із родезійськими діячами угоду про внутрішнє врегулювання, мета якої полягала в збереженні в країні колоніального і расистського порядку. Рада Безпеки ООН визнала таке врегулювання незаконним.

У 1979 р. расисти створили маріонетковий уряд за участю деяких африканців на чолі з Музоревою (Родезійський і Зімбабвійський політичний і релігійний діяч, лідер соціал-ліберальної партії Об'єднана Африканська Національна рада. Учасник боротьби за незалежність – В.Р.). Тетчер, яка була в той час лідером опозиції, натякала, що вона виступає за визнання цього маріонеткового уряду, проти якого вели боротьбу національно-патріотичні сили на чолі з Р.Мугабе і Дж. Нкомо. Такої ж політики дотримувалися і США. Коли Тетчер стала прем'єром, вона встановила контакти з Музоревою, хоча і була обережною. Міністерство закордонних справ доводило їй, що, визнаючи маріонетковий уряд Музореви, Англія вступає в конфлікт з ООН і зі Співдружністю Націй. Зрештою, Тетчер підписала разом з іншими країнами Співдружності комюніке про невизнання, прем'єр показала себе розумним політиком, який зумів під тиском обставин зайняти правильну позицію навіть ціною крутих поворотів [3, с.63].

Один із найяскравіших прикладів лідерства Тетчер – її позиція при вторгненні Аргентини на Фолклендські острови. Ці острови розташовані в 8000 миль від Англії з населенням не більше 1300 британських підданих з їх 650000 овець і десятьма мільйонами пінгвінів. Аргентина направила десант на острови, розсудивши, що жінка – прем'єр-міністр зайнята проблемами управління країною, що знаходиться в кризі, за тисячі миль від конфлікту, не стане вплутуватися в таку сумнівну боротьбу. Так само вважали багато, але Тетчер, лише другий рік перебувала при владі, без тіні невпевненості відправила дев'яносто вісім кораблів із вісьмома тисячами солдатів в критичний регіон. Її називали божевільною, але перемога була за Англією. Дипломатичні відносини з Аргентиною були розірвані.

Ось що сказала леді: «задираки ніколи не мають ніякої поваги до слабкості. Єдиний спосіб зупинити задир – це не бути слабким самому [4].

З перших днів свого прем'єрства М.Тетчер намагалася встановити особливі особисті відносини із американським президентом. У своїй зовнішньополітичній діяльності Тетчер завжди віддавала пріоритет відносинам з США. Наприкінці першого

терміну її правління в Британії розгорнувся широкий рух за ядерне роззброєння і ліквідацію американських ядерних баз, розташованих на англійській території. Пропозиція СРСР про його ліквідацію до кінця XX ст., розроблена в січні 1986 р., була холодно зустрінута урядом Тетчер.

Ставлення Тетчер до СРСР було складним і певною мірою суперечливим. Звичайно, ні про яку любов до Радянського Союзу не було й мови. Але, як великий політик, вона розуміла необхідність для Англії мати з СРСР нормальні дипломатичні відносини, а в ряді випадків – в області торгівлі або обміні інформацією – навіть тісніші, ніж вони були. На жаль, сам Радянський Союз, війська якого вторглися в Афганістан, підштовхнув Тетчер до активізації антирадянської політики.

Іншим розломом у радянсько-англійських відносинах були події в Польщі.

Можна було б зробити висновок, що при першому уряді Тетчер радянсько-англійські відносини були відкинуті назад і перебували в стані занепаду. Здавалося, не було ніяких реальних перспектив для їхнього поліпшення. Однак такий висновок неправильний. Під час однієї із зустрічей посла СРСР з нею в 1982 р. було помітно, що Тетчер проявляє дещо більший інтерес до англо-радянських відносин.

Вона сказала, що Англія має намір розвивати відносини з СРСР, а після невеликої паузи додала: «але там, де це дійсно необхідно» [5].

Незабаром після візиту Тетчер до Москви послідувало запрошення до Англії делегації Верховної Ради СРСР. У радянсько-англійських відносинах відбуваються деякі зрушення і нині перспективи їх розвитку більш сприятливі, ніж раніше.

Тетчер із перших кроків оголосила себе непохитним захисником інтересів Англії в ЄЕС. Непримиренність Тетчер у відносинах із партнерам ЄЕС визначалася не тільки її монетарною політикою, що мала на меті максимальне скорочення державних витрат, але і тим, що, особливо в перші роки свого правління, пріоритет у зовнішньополітичних уподобаннях вона віддавала не Європі, а Сполученим Штатам Америки.

Тетчер стала докладати максимум зусиль до поліпшення відносин із Францією, іншою ядерною державою Європи. Це було далеко не легкою справою. Відносини двох країн носили складний і суперечливий характер протягом тривалого часу. З одного боку, в обох світових війнах вони були союзниками, а з іншого – в Британії серед певних кіл існувало деяке недоброзичливість до Франції. Франція також перешкоджала вступу Англії в ЄЕС. Все це, звичайно, ускладнювало для Тетчер рух по шляху поліпшення відносин із Францією. Однак були і такі моменти, які зближували дві країни, і Тетчер вдало їх використовувала.

Отже, М.Тетчер заявляла, що її політичними пріоритетами є наступні: надання більшої політичної свободи особистості, зменшення зайвого державного втручання в економіку, скорочення державних витрат (і як наслідок, зменшення податків із приватних осіб і підприємців), зменшення друку грошових знаків (доктрини монетаризму).

Однимі з найбільш неординарних рішень Тетчер стала часткова націоналізація збиткових підприємств, що перебували у приватній власності.

Наприкінці свого правління Тетчер поширила свою жорстку політику на соціальну сферу. Вона заохочувала приватну освіту, введення платної медицини. Тетчер схвалила збереження Північної Ірландії у складі Великобританії.

Що стосується зовнішньої політики Кабінету Тетчер, то перш за все, варто відзначити дарування Зімбабве незалежності. З перших днів свого прем'єрства Тетчер намагалася встановити дипломатичні відносини із США, СРСР, Францією, що певною мірою їй вдалося, не втрачаючи, при цьому, власних інтересів.

Список використаних джерел

1. Замятин Л.М. Тэтчеризм. *Международная жизнь*. 1989. №7. С.53-63.
 2. Политика Маргарет Тэтчер: что полезного сделала для страны? URL: <https://silamira.ru/politika-margaret-tehtcher/> (дата останнього звернення 04.12.2020)
 3. Лебедев А.А. Очерки британской внешней политики. М.: Международные отношения, 1988. 303 с.
 4. Почему люди должны следовать за Маргарет Тэтчер ? URL: <https://blog.mann-ivanov-ferber.ru/2008/06/16/pochemu-lyudi-dolznyi-sledovat-za-margaret-tetcher/> (дата останнього звернення 04.12.2020)
 5. Огден Кр. Маргарет Тэтчер. Женщина у власти. М.:Изд-во Новости, 1992. URL: libking.ru/books/nonf-/nonf-biography/445541-2-kris-ogden-margaret-tetcher-zhenshchina-u-vlasti.html#book (дата останнього звернення 16.12.2020)
-

Сєводнєва К. О., асистент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького
(м. Мелітополь, Україна)
e-mail: Sevodneva11@gmail.com

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТИ НА СУЧАСНУ ОСВІТУ ТА КУЛЬТУРУ

Сьогодні ми проходимо новий етап становлення й розвитку народної освіти. Консолідувати націю, зміцнити національну самосвідомість можливо лише тоді, коли нація буде освічена. Історичний досвід дає можливість виявити прогресивні тенденції освітнього руху, який відбувався у сурових умовах минулого, а найголовніше сьогодні ми маємо врахувати історичний досвід в сучасних умовах. Вивчення історико-педагогічного, культурного досвіду в окремих регіонах України сприяє подальшому розвитку методичних аспектів в історії педагогіки й оновленню сучасних концепцій розвитку освіти. Актуальність дослідження та використання історичного досвіду є необхідністю використання саме позитивних аспектів у сучасній освіті та культурі.

Як прикладом зародження та розвитку освіти, візьмемо територію нинішньої Запорізької області. Адже саме на цій території відбувалися дійсно глобальні оновлення в освіті та культурі, які повністю змінили освіту та культуру в цілому. Як відомо, вже наприкінці XVIII ст. більшість людей, які проживали на той час на території Запорізької області намагалися дати освіту своїм дітям. Проте молодь притримувалася поглядів, що освіта потрібна лише німцям і попівським дітям, хоча продовжували відправляти дітей на навчання до Катеринослава, Харкова, Москви, віддаючи на це величезні кошти. [2, с.39-41].

Вплив видатних педагогів таких як Я. Новицький, К. Ушинський, М.Корф та багатьох інших, допомогли розвитку народної освіти, яка на той час знаходилася у занепаді. Поява земських шкіл з великим інтересом була зустрінута видатним педагогом К.Ушинським, який завжди підкреслював, що народна освіта повинна стати громадською справою. Костянтин Дмитрович з величезною ініціативою підтримував земські школи, у якій втілювалися його передові ідеї. К. Дмитрович завжди підкреслював необхідність дати людям освіту, як одне з найнеобхідніше у житті.[5].

У 1867 році в селі Олександрівці (маєток Д. Г. Гнедіна) Олександрівського повіту Катеринославської губернії було відкрито першу в країні земську школу. Пізніше з'являються земські школи у селах Врем'євці, Залив'янці, Наталівці, Орестополі, Петрівці (Строгоново). За сприянням видатного діяча культури та освіти М.Корфа

почали відкриватися нові дешеві й короткотермінові школи. У таких школах навчальний курс був розрахований на три зими, під час всього курсу було три відділення, які мав вести одночасно один учитель, в одній класній кімнаті [4, с.117].

У непростих умовах зародження освіти запроваджувалися перші методичні концепції, проводилися перші вчительські зїзди, під час які вчителі не тільки ділилися досвідом, а і обговорювали проблеми, які існували в освіті. Одним з перших організатором курсів для вчителів та саме вчительських з'їздів був М.Корф. Барон М.Корф був першим, хто за власною програмою організовував такі з'їзди. Проблема з браком професійних вчителів завжди існувала і є актуальною сьогодні. Тому саме педагогічні курси, з'їзди де вчителі можуть ділитися досвідом та впроваджувати нове-будуть актуальними і сьогодні.

Основоположник педагогічної науки Я.-А. Коменський, виразник демократичного напрямку в розвитку освіти серед всіх верст населення, відводив дуже важливе місце підготовленості вчителя [1, с.17].

Барон М. Корф завжди намагався зробити з'їзди для вчителів ще й інформативними, він говорив педагогам про нові підручники та нові методи у навчанні, намагався допомогти у розв'язанні особливо важливих проблем в освіті на той час. З'їзди, як правило проходили чотири з половиною дні. За цей час завчасно підготовлені вчителі давали одинадцять зразкових уроків за навчальною програмою народної школи. Обов'язковим був і аналіз таких уроків, критична оцінка учасників, після чого член училищної ради висловлював свою авторитетну думку [3].

На думку багатьох педагогів, такі курси та вчительські зїзди є актуальними і сьогодні, тому що кожен з педагогів дійсно може побачити у чому він помиляється, що має виправити, а головне дізнатися нове.

Суспільство третього тисячоліття, яке будує своє життя в умовах тоді коли мають бути розставлені чіткі пріоритети, одним з цих пріоритетів має бути пріоритет освіти, який ми маємо бачити крізь призму історичного аспекту. Врахувавши та переосмисливши історичний досвід минулого ми зможемо побудувати дійсно нову освіту. Відтак, загострюється потреба в осмисленні національних цінностей і пошуку нових засобів патріотичного та громадянського виховання учнів, які можемо знайти тільки в нашій історії.

Список використаних джерел

1. Аносов І. П., Болотін Ю. П., Окса М. М. Витоки шкільництва і педагогічної освіти в Мелітополі : монографія. Київ : Твім інтер, 2003. 107 с.
2. Бондарчук О. А. Розвиток освіти в запорізькому краї (кінець XVIII–XIX століття) / О. А. Бондарчук // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2010. – Вип. XXVIII. – С. 39–41
3. Державний архів Запорізької області: ф.56,оп1, спр. 6, арк. 97.
4. Кушніренко І., Жилінський В. Барон Микола Олександрович Корф. Одержимий з провінції / І. Кушніренко, В. Жилінський. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. –221 с.
5. Ушинський К.Д. Твори в 6-ти томах. – К.: Радянська школа, 1995. – Т.6. – 580с.

Сіліна Д. І., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група УР-43
Науковий керівник: Тютюнник О. М., к.філософ.н., доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: daniella3282@gmail.com

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФАХІВЦЯ

Актуальність дослідження впливу інтерактивних технологій навчання на розвиток педагога не викликає сумнівів, адже наразі спостерігаємо недостатню кількість наукових праць, які б розкрили сутність і можливості використання інтерактивних технологій в процесі підготовки майбутнього вчителя з метою формування професійних компетенцій.

Модернізація системи освіти націлена на те, щоб учень став центральною фігурою навчального процесу. Широке використання нових педагогічних методів дозволить змінити саму парадигму освіти, а інформаційні технології допоможуть найбільш ефективно реалізувати можливості, які закладені в нових педагогічних технологіях. Одними з сучасних педагогічних технологій, що використовуються в процесі навчання, є інтерактивні. Інтерактивні технології засновані на діалозі, кооперації та співпраці всіх суб'єктів навчання. Ці методи забезпечують процес навчання, який здійснюється в формі спільної діяльності учнів.

Стан дослідження. Проблему та сутність професійної компетенції розглядали А.К. Маркова, В.Н. Грищенко, І. А. Зимова, Т. Є. Ісаєва та інші. Сучасні освітні інноваційні концепції використовують у дослідженнях Ю. Васькова, С. Єрмоленкова, Л. Мацько.

Проте в галузі дидактики вищої школи, інноваційні методичні пошуки були епізодичними. Тому **метою** цього дослідження є психолого-педагогічний вплив інтерактивних технологій на формування педагога.

Основний виклад матеріалу. Сучасна ситуація з модернізацією системи освіти висуває все нові й нові вимоги до фахівця в галузі педагогічної освіти. На сьогодні потрібні саме конкурентоспроможні фахівці з великим творчим потенціалом, які прагнуть до саморозвитку та самовдосконалення. Вони мають бути здатними вирішувати професійні завдання в залежності від наступних видів професійної діяльності: педагогічної, проєктної, дослідницької та культурно-просвітницької. Сучасний учитель повинен вміти організовувати співпрацю учнів, розвивати їх творчі здібності та керувати навчально-дослідницькою діяльністю учнів, адже метою навчання є гармонійно розвинена особистість.

Організація ж педагогічного супроводу соціалізації й професійного самовизначення учнів вимагає від майбутніх вчителів умінь будувати взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу.

Поняття «інтерація» вперше виникло в області соціології й соціальної психології, адже воно означає процес взаємодії, діалогу з будь-ким (людиною) або з будь-чим (наприклад, з комп'ютером). Слово «інтерактивний» бере початок від англійського «interact» (inter - "взаємний", act - "діяти") і означає взаємодіяти, перебувати в режимі бесіди, діалогу з будь-ким [2, с. 139]. Системний аналіз психолого-педагогічної, наукової та методичної літератури дозволяє виокремити два підходи до визначення інтерактивного навчання: психологічний і технологічний.

Перевага інтерактивного навчання за психологічного підходу полягає в тому, що майже всі учні беруть активну участь у процесі пізнання.

Інтерактивними методами навчання Ю. В. Гущин називає методи навчання, що засновані на взаємодії учнів між собою [1, с. 13]. Ці методи здебільшого орієнтовані на більш широку взаємодію учнів не тільки з учителем, але і одне з одним, а також на превалюванні активності учнів у процесі навчання. Роль вчителя, за умови застосування інтерактивних методів, перестає бути центральною. Педагог є організатором процесу навчання, лідером групи, творцем умов для ініціативи учнів. Він готує завдання й формує питання або теми для обговорення в групах, дає консультації, контролює час і порядок виконання окресленого плану.

Робота в команді, що зумовлена взаємодією учнів між собою, підвищує зацікавленість, а також активізує освітній процес. Під час такого навчання кожен учасник освітнього процесу вносить свій особливий внесок у вирішення певної проблеми або розвиток окресленої теми. Учні набувають особливого досвіду, який потім зможуть застосовувати в позанавчальній діяльності.

З усього різноманіття інтерактивних методів навчання, найпоширенішими є ті, які можуть бути використані в процесі підготовки фахівця за напрямом «Педагогіка» для формування професійних компетентностей майбутнього вчителя.

- метод «проектів». В основі цього методу покладені ідеї розвитку пізнавальних навичок майбутніх вчителів, творчої ініціативи, вміння самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми;
- «кейс-метод». За умови використання цього методу, майбутнім вчителям пропонується реальна життєва педагогічна ситуація, опис якої відображає певну практичну проблему;
- дослідницький метод. Цей метод спрямований на формування творчої діяльності та розвиток активності, відповідальності й самостійності майбутнього вчителя в прийнятті рішень;
- ігровий метод. Використовується для стимулювання активної участі майбутніх учителів у навчальному процесі;
- тренінг. Це метод, метою якого є розвиток міжособистісної компетентності й професійної поведінки майбутнього вчителя у педагогічному спілкуванні.

Застосування інтерактивних технологій навчання на заняттях забезпечує не тільки успішне засвоєння навчального матеріалу, а й творчий розвиток учнів, їх самостійність, активність.

Інтерактивне навчання є спеціальною формою організації пізнавальної діяльності. Вона має на увазі цілком конкретні й прогнозовані цілі. Одна з таких цілей полягає в створенні комфортних умов навчання, тобто таких, за яких учень відчуватиме свою успішність, свою інтелектуальну здатність продукувати, що робитиме продуктивним сам процес навчання та надасть можливість кожному учневі розкрити себе, розвинути свої творчі здібності та самореалізуватися як особистісті.

Можна виокремити такі педагогічні умови, що підвищують ефективність використання інтерактивних технологій навчання за умови розвитку творчих здібностей учнів:

- поетапне засвоєння знань, умінь і навичок, розвиток творчих здібностей учнів;
- урахування принципів особистісного підходу до освіти;
- професійної спрямованості навчання;
- активізації творчої діяльності учнів;
- педагогіки співробітництва під час організації процесу навчання;
- структурування змісту навчання на основі взаємозв'язку інтелектуальних і творчих здібностей учнів через поетапну реалізацію діалогових форм і методів.

За технологічного підходу поняття «інтерактивне» є навчання, яке здійснюється в режимі взаємодії людини й засобів навчання (наприклад, навчання в режимі взаємодії

людини й комп'ютера). Зважаючи на цей підхід, з інтерактивним навчанням можемо пов'язати два поняття: інтерактивний діалог та інтерактивні засоби навчання.

Інтерактивний діалог, як зазначає І. В. Роберт, це взаємодія програмно-апаратної системи, що характеризується реалізацією більш розвинених засобів ведення діалогу (наприклад, можна ставити питання в неунормованій формі з використанням «ключового» слова з обмеженим набором символів тощо [3, с. 65]).

Інтерактивне заняття, здебільшого, має такий алгоритм:

- попередня методична підготовка. Вчитель обирає тему, ситуацію, виокремлює поняття, терміни, документи, що підлягають засвоєнню, підбирає потрібну форму проведення інтерактивного заняття, яка є найбільш ефективною.
- проведення заняття. Безпосереднє проведення заняття має таку структуру: вступ, основна частина й підбиття підсумків. Вчитель повідомляє тему й мету заняття, учні знайомляться з проблемною ситуацією. На основі бази знань, що є в учителя, повинен домогтися засвоєння понятійного апарату, встановити зв'язок нового матеріалу з раніше вивченим. Заняття має проходити жваво й цікаво, але на досить високому методичному рівні. Діалог і співпраця – основні ключові поняття на цьому етапі. Заняття проводиться за заздалегідь розробленим сценарієм. Конкретний зміст інтерактивного заняття визначається його видом і формою.
- підбиття підсумків заняття. Цей етап починається з самооцінки діяльності, рецензування відповідей інших учнів, емоційної оцінки проведеного заняття. Потім проводиться оціночна частина (відношення учасників до змістовного аспекту використаних методики, актуальності обраної теми тощо). Після рефлексії вчитель робить підсумки.

Інтерактивні методи навчання в закладі освіти пропонують певні засоби організації процесу навчання, які дозволяють учителям зберігати й допрацьовувати навчальний матеріал спонукаючи до нових, інноваційних методів викладання. Наприклад, використання інтерактивної дошки на занятті може в декілька разів збільшити ефективність навчання учнів. Адже інтерактивна дошка дозволяє застосовувати презентації, демонстрації, використовувати моделювання; сприяє підвищенню активності учнів на занятті; дозволяє поліпшити планування заняття і навіть пришвидшити його темп. Використання комп'ютера в навчальному процесі дозволяє учням створити різноплановий довідковий матеріал, який учні презентуватимуть у різноманітних варіантах: текст, графіка, анімація. Наразі навіть існує можливість розгортати перед учнями наочні картини найскладніших геометричних об'єктів в режимі реального часу, демонструвати динаміку процесів, досліджувати будь-яку проблему та оперативно контролювати й коригувати знання учнів.

Висновок. Інтерактивні методи відіграють важливу роль у формуванні професійних компетентностей майбутнього вчителя. Саме тому їх потрібно використовувати з максимально можливим вмістом інтерактивних методів і засобів навчання. Інтерактивні технології в такому поєднанні внесуть значний вклад у розвиток майбутнього фахівця.

У результаті інтерактивного навчання формується певний склад особистісних якостей вчителя: відповідальність, дисциплінованість, творчий підхід, комунікативні здібності, цілеспрямованість, винахідливість, кмітливість, самостійність мислення, вміння працювати в команді і відстоювати власну думку, вміння аналізувати й приймати рішення.

Список використаних джерел

1. Гуцин Ю. В. Интерактивные методы обучения в высшей школе // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». – 2012. – № 2. – С. 1–18.
 2. Карпенко О. Г. Професійна діяльність соціального працівника як творчий процес. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 22. –Київ, 2016. С. 11-14.
 3. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. – 398 с.
-

Собенко С. М., здобувачка вищої освіти 2 курсу,
групи АЮ-191 юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент, зав. кафедри зав. кафедри
правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін,
Національний університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
elena_8067@ukr.net

ПРАВОРОЗУМІННЯ: ОСНОВНІ ТИПИ

Аналізуючи теоретичні засади тематики основних типів праворозуміння доцільно відзначити, що проблематика поняття права та праворозуміння тісно пов'язані, оскільки без розумової діяльності з дослідження походження права, його сутності, змісту та форми неможливо дати визначення поняття права, а отже, проаналізувати його буття у світі (дію та дієвість) серед інших регуляторів соціального життя людей. Тому, незважаючи на те, що сьогодні сутність права досить детально розроблена, але існує питання у розумінні підходів до розуміння права.

Варто зазначити, що в науковій літературі сучасності виділяють такі основні традиційні теорії праворозуміння, як: природно-правову, юридичного позитивізму та соціологічну [1, с. 72].

Проте, існує і більш розгорнута класифікація типів праворозуміння: теорія природного права, історична школа права, теорія юридичного позитивізму, нормативістська теорія права, концепція юридичного функціоналізму, соціологічна школа права, реалістична школа права, теорія солідаризму в праві, психологічна теорія права, теорія інтегративної юриспруденції [2, с. 81].

На нашу думку, при дослідженні даної проблематики слід акцентувати увагу на трьох основних «класичних» теоріях праворозуміння, про які йшлося вище – нормативістській (теорії позитивного права), природно-правовій та соціологічній концепції, а також на аналізі новітніх поглядів науковців на природу права (праворозуміння) з позицій окремих філософських вчень, а саме: феноменології, герменевтики, антропології, синергетики, теорії комунікацій.

Право, згідно нормативістського праворозуміння, являє собою сукупність загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою і забезпечених у разі необхідності її примусом.

Родоначальником і творцем нормативістської школи права був австрійський юрист Ганс Кельзен (1881–1973). Його теоретичні погляди остаточно сформувалися в період розпаду Австро–Угорської монархії. Найвідоміша робота Кельзена називається

«Чиста теорія права». Кельзен був переконаний, що юридична наука покликана займатися не соціальними передумовами або моральними підставами правовстановлення, як доводили прихильники відповідних концепцій, а специфічно юридичним (нормативним) змістом права. Теорія нормативізму розвиває тезу про те, що право слід пізнавати лише з самого права, і підкріплює його посилення на постулат, згідно з яким «належне» – це особлива сфера створювана людським розумом, яка не залежить від «суцього» (тобто природи і суспільства). Оскільки право являє систему правил належної поведінки, воно знаходиться у сфері «належного», а, отже, не залежить від суцього [3, с. 91].

Відмінна особливість нормативного розуміння Кельзена полягає в тому, що він виводив право не з волі держави, а з «основної норми», абстрактного містифікованого поняття, зміст якого зводиться до того, що «має вести себе так, як наказує конституція», тому що вона нібито виходить із основної норми. Тобто джерелом єдності правової системи за Кельзеном виступає правова норма, яка є уявним допущенням, що звужує нашу свідомість з метою обґрунтування всього державного правопорядку в цілому. Кельзен писав: «Ця норма є основна норма державного правопорядку. Вона не встановлена позитивним правовим актом, але, як свідчить аналіз наших юридичних, представляє собою допущення, необхідне в тому випадку, якщо розглянутий акт тлумачиться як акт створення конституції, а акти засновані на цій конституції, як правові акти. Найважливіше завдання правознавства – виявити це припущення. У цьому припущенні знаходиться зміст дійсності правопорядку» [4, с. 79–80].

Іншою поширеною концепцією праворозуміння є природно-правова. Вона має досить різноманітні варіанти розуміння права, але всіх їх об'єднує погляд на право не як на акт державної волі, що передбачає законний примус у разі непокори, а як на втілення справедливості і розуму. Поява природно-правових теорій пов'язана з розкладанням феодалських відносин і розвитком капіталістичного способу виробництва. Основоположником концепції природного права вважається Г.Гроцій, у вченні якого можна простежити сильне піднесення природного права. Гроцій поділяв право на природне і волевстановлююче, але при цьому волевстановлююче право зумовлено правом природним. Вихідним положенням концепції Г.Гроція є положення про природній стан в якому спочатку знаходяться люди і який характеризується як «стан війни або миру». У цьому стані діє лише природне право, тобто «припис здорового розуму, яким ту чи іншу дію, залежно від його відповідності чи суперечності самій розумній природі, визнається або морально ганебною, або морально необхідною; а отже, така дія чи заборона являється наказом самого Бога, творця природи» [5, с. 19–20].

Прихильником природної концепції був також Т. Гоббс. У своїй теорії він також виходить із посилення про природний стан прав людини і про суспільний договір, який породив позитивне право. Основу природного стану за Т.Гоббсом, становить природня рівність людей по відношенню до фізичних і розумових здібностей. З рівності здібностей витікає рівність надій на досягнення цілей. Тому, якщо у двох людей є одна мета, яку вони можуть досягти тільки окремо, вони стають ворогами. Таким чином, рівність породжує взаємну недовіру, наслідком якого є війна. «Звідси видно, – пише мислитель – що поки люди живуть без загальної влади, що тримає всіх їх у страху, вони знаходяться в тому стані, який називається війною всіх проти всіх» [6, с. 216].

Отже, природно-правова теорія, спираючись на класичні вчення XVII–XVIII ст., визнає існування поряд із позитивним правом ідеального порядку відносин між людьми. Цей вищий нормативний порядок і називають природним правом. Згідно з такими поглядами закони держави є дійсними та легітимними лише у тому випадку, якщо вони відповідають ідеальному праву.

Наступним типом праворозуміння є соціологічна юриспруденція, яка почала формуватися під кінець XIX ст., коли соціологія вже самостійно оформилась, як окрема галузь знань. Соціологічні теорії права виникали двома напрямками: з одного боку, шляхом створення правових концепцій у межах загальної соціології, а з іншого – в результаті застосування соціологічних понять і методів у галузі юридичних наук. Її представники намагалися відмовитися від ціннісного підходу до права, уникати моральних оцінок, приймати право таким, яке воно є. Однак на відміну від юридичного позитивізму, що надає першорядного значення нормі права, соціологічна концепція акцентує увагу на практиці, тобто реальній дії права. Предтечею соціологічної теорії стала «школа вільного права», представниками цієї школи були Є. Ерліх у Німеччині, С.А. Муромцев у Росії. Вони виступали за живе право народу, що ґрунтується не на законі, а на правосвідомості суддів [7, с. 54].

Можна зауважити, що соціологічна школа охоплювала поняттям «право» поряд із законом ще й наступні компоненти: це 1) судові або адміністративні рішення; 2) юридичні факти; 3) право різних об'єднань (спілок). Сильна сторона соціологічної школи – це орієнтація на практику. Соціологічна школа піднімала дуже важливу, вже вищезгадану проблему співвідношення «права в книгах» і «права в житті», привертала увагу до вивчення важливих факторів, що впливають на зміст і застосування права.

Отже, в юридичній науці склалося кілька підходів до розуміння права. Всі вони беруть за основу різні його аспекти. Кожен з типів праворозуміння робить акцент на окремій грані права і по-різному пояснює походження права.

Список використаних джерел

1. Заєць А. П. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник. К., 2006. 233 с.
2. Марчук В. М., Ніколаєва Л. В. Нариси з теорії права: навчальний посібник. К., 2004. 381 с.
3. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.:1998. 321 с.
4. Графский В. Г. Интегральная (синтезированная) юриспруденция: актуальный и все еще незавершенный проект. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 79–80.
5. Лейст О.Э. Три концепции права. *Советское государство и право*. 1991. № 12. С. 19–20.
6. Лившиц Р.З. Теория права. М.: БЕК, 1994. 345 с.
7. Луцький Р.П. Основні типи праворозуміння. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. в 2–х ч. Ужгород: Ліра, 2011. Вип. 15. Ч. 1. С. 53–56.

Стеченко К. Л., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група КЮ-181

Науковий керівник: **Веремієнко С. В.**, ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: stechenko.katya25@gmail.com

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян, незабезпечення невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства є одними з першопричин екологічних проблем України [1]. Саме тому, питання удосконалення інституту еколого-правової відповідальності набуває особливої актуальності.

Місце еколого-правової відповідальності у системі юридичної відповідальності досліджували у своїх працях В.В. Петров, Н.В. Ільків, В.І.Андрейцев, С.М. Кравченко, Н.І. Титова, О.В. Чербаєва, В.М.Яковлев, Ю.В. Корнєєв, М.В. Садовський та інші науковці.

Перш за все, зазначимо, що більшість вчених при характеристиці еколого-правових відносин, окрім поняття «еколого-правова відповідальність» застосовують ще й формулювання «екологічна відповідальність», «юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища», «юридична відповідальність в галузі охорони навколишнього природного середовища», «юридична відповідальність за екологічні правопорушення». До речі, розділ XV Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» називається «Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища».

Поняття еколого-правової відповідальності на законодавчому рівні не закріплено, тому вважаємо за необхідне звернутись до аналізу праць науковців, в яких висувуються авторські тлумачення зазначеного поняття. Так, одним із перших, хто звернув увагу на необхідність виділяти цю форму юридичної відповідальності в окремий вид, був професор В.В. Петров, який розглядав екологічно-правову відповідальність як комплексний міжгалузевий інститут різних галузей права, що складається з двох груп норм і відповідних правовідносин: а) які виникають з приводу порушення норм природоохоронного законодавства; б) які тривають у зв'язку із застосуванням санкцій (кримінальної, адміністративної, цивільної відповідальності) за допущені порушення [2, с. 215]. У свою чергу, професор В.М. Яковлев еколого-правову відповідальність визначав як застосування державними органами примусових заходів особистого та майнового характеру до підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян, які порушили екологічне та інше законодавство [3, с. 97-98].

Варто також звернути увагу і на Директиву Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди», ухвалену 21 квітня 2004 року, де нормативно закріплено, що «екологічна відповідальність – це зобов'язання оператора вжити заходів щодо запобігання настанню екологічної шкоди чи ліквідації її наслідків для відновлення природних ресурсів до вихідного стану, що існував до її заподіяння, та покриття ним витрат на проведені заходи, що здійснюється особою, яка заподіяла екологічну шкоду» [4].

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що найбільш повним та загальним, на нашу думку, є таке визначення еколого-правової відповідальності – це особливий вид юридичної відповідальності, який являє собою сукупність правових засобів, встановлених законодавством, які застосовуються у випадках порушення вимог охорони довкілля та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів, заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Проаналізувавши поняття еколого-правової відповідальності та враховуючи положення чинного екологічного законодавства України, визначаємо такі особливості еколого-правової відповідальності:

1. Об'єктами правової охорони виступають елементи навколишнього природного середовища, які складно або ж взагалі неможливо відновити в натурі;

2. Підставою для настання відповідальності є екологічне правопорушення – суспільно небезпечне діяння, об'єктом посягання якого є якісний, екологічно безпечний стан довкілля для життя і здоров'я людей. Для кожного такого суспільно небезпечного діяння обов'язковим є наявність складу правопорушення: об'єкту (екологічні правовідносини, безпечний стан довкілля), об'єктивної сторони (суспільно небезпечне діяння та його наслідки), суб'єкту (особа-правопорушник), суб'єктивної сторони (психічне ставлення суб'єкта до вчиненого ним діяння);

3. Передбачає застосування державою законних засобів примусу та спеціальних заходів еколого-правового впливу (наприклад, обмеження чи позбавлення права

природокористування, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій у разі порушення ними екологічного законодавства, відкликання ліцензій або дозволів);

4. Передбачає відшкодування шкоди, завданої об'єктам навколишнього природного середовища, здоров'ю людей, а у деяких випадках – майну громадян, юридичних осіб, держави. Разом з тим, може мати місце відшкодування збитків, завданих якісному стану об'єктам навколишнього природного середовища, у натуральній формі шляхом виконання робіт по відновленню порушеного стану природного ресурсу або природного об'єкту. На сьогодні, за допомогою еколого-правових методик розраховується розмір екологічної шкоди з урахуванням комплексного характеру заходів, необхідних для відновлення екологічної системи, але вони не є максимально точними;

5. Застосування забезпечується чітким механізмом реалізації еколого-правової відповідальності, характер якого залежить від виду правопорушення та завданої ним шкоди;

6. Застосовується виключно державними органами у відповідній процесуальній формі (кримінально-процесуальній, цивільно-процесуальній, адміністративно-процесуальній тощо) – це зумовлено тим, що спектр екологічних правопорушень широкий, їхній перелік досить великий. Так, наприклад, у Кримінальному кодексі України кримінальні правопорушення у галузі екології об'єднані в розділі VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля», який містить 19 складів кримінальних правопорушень. Адміністративне законодавство передбачає відповідальність за порушення земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра, охорону атмосферного повітря і тваринного світу, екологічну безпеку, тому Кодекс України про адміністративні правопорушення у главі 7 містить понад 60 складів екологічних правопорушень і відповідно встановлює відповідальність за них [5, с. 131].

Як бачимо, окрім загальних ознак, властивих юридичній відповідальності взагалі, еколого-правова відповідальність має свої особливості, які обумовлюються специфікою сфери раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Отже, на нашу думку, еколого-правову відповідальність слід розглядати як сукупність правових норм, що встановлюють обов'язок винних осіб понести покарання особистого, організаційного або майнового характеру, яке застосовується державними інститутами (судовими органами, центральними або місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування) за вчинення екологічних правопорушень з чітким дотриманням встановленої законодавством процедури. Незважаючи на те, що багато вчених не виділяють еколого-правову відповідальність в самостійний вид юридичної відповідальності, вважаємо, що встановивши особливості даного виду відповідальності, підстав для заперечення факту існування такого правового інституту екологічного права як самостійного немає, і є необхідним його законодавче закріплення.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. ВРУ. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
2. Петров В.В. Экология и право. М., 1981. 315 с.
3. Яковлев В.Н. Экологическое право / Отв. ред. П.С. Никитюк. Кишинев, 1988. 398 с.

4. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди: Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року № 994_965. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text.

5. Н. В. Ільків Місце юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у системі юридичної відповідальності // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична. Вип. 2. 2008. С. 127-134.

Стеченко К. Л., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група КЮ-181
Науковий керівник: **Веремієнко С. В.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: stechenko.katya25@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНУ ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ (ІНДИВІДІВ)

З другої половини ХХ ст. у міжнародному праві починає збільшуватися роль і значення норм, які визначають правовий статус індивіда. Це пов'язано, перш за все, з поширенням практики притягнення фізичних осіб до міжнародної відповідальності та захисту прав індивіда міжнародними органами. У зв'язку з цим, питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи стало одним із центральних у науці міжнародного права. Погляди науковців щодо міжнародної правосуб'єктності індивідів варіюють від її повного невизнання чи визнання специфічної, обмеженої, особливої правосуб'єктності до безумовного визнання повної правосуб'єктності.

Дослідження проблематики міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб (індивідів) знайшло своє відображення у працях як іноземних, так і вітчизняних науковців, а саме: К.О. Луковецької, Т.С. Цимбрівського, А. Фердросса, Д.І.Романченка, Л.Моджоряна, Т.В. Чеховича, В.М. Репецького та інших.

Так, професор Л. Моджорян стверджує, що суб'єктом міжнародного права можуть бути лише фізичні особи, а не держави; адже держава – це форма організації суб'єктів міжнародного права (фізичних осіб) нарівні з міжнародними організаціями [1, с. 6]. Австрійський юрист-міжнародник Альфред Фердросс зазначає, що суб'єктами міжнародного права виступають лише особи, поведінка яких регулюється безпосередньо міжнародним правопорядком [2, с. 145]. Луковецька К.О. вважає, що індивід дедалі активніше бере участь у міжнародному праві та в процесах забезпечення міжнародних стандартів в галузі прав людини, тобто виконує норми міжнародного права і несе відповідальність за їх порушення [3, с. 44]. На думку Цимбрівського Т.С., для будь-якого суб'єкта міжнародного права важливою ознакою є нормотворча функція суб'єкта, яка є свого роду імперативом [4, с. 94].

Здебільшого, неоднозначність поглядів науковців на проблему міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб зумовлена особливостями розуміння співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права. Зокрема, за моністичною концепцією примату національного права, основним суб'єктом міжнародного права абсолютно визнається держава, яка на власний розсуд змінює не лише власне внутрішньодержавне право, а й міжнародне [5, с. 131]. Індивід же виступає користувачем норм міжнародного права та є лише суб'єктом прав і свобод (адже для нього вони й існують).

Разом з тим, за моністичною концепцією примату міжнародного права над внутрішньодержавним, основними суб'єктами міжнародного права насамперед

виступають індивіди і лише потім держави як посередники між міжнародним правопорядком та індивідами. Саме творці й послідовники цієї концепції завжди відстоювали ідею міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб (індивідів), зазначаючи, що загальні норми міжнародного права є частиною права держави і вони мають перевагу перед внутрішніми законами та безпосередньо створюють права й обов'язки для її громадян у процесі правозастосовної діяльності держави [6, с. 77]. Підтримуємо дану позицію і вважаємо, що існують достатні правові підстави вважати фізичних осіб (індивідів) суб'єктами міжнародного права, що наділені міжнародною правосуб'єктністю – певними правами та обов'язками, які виникають в результаті вступу цього суб'єкта у договірні правовідносини з іншими суб'єктами, безпосередньо на підставі норм міжнародного права.

Підтвердженням цього є те, що міжнародна правосуб'єктність фізичних осіб визнана в цілому ряді міжнародно-правових актів, а саме: у Загальній декларації прав людини 1948 року (стаття 6); у Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року; у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 2); у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року; у Міжнародній конвенції про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей 1990 року (стаття 8) тощо. Також правосуб'єктність фізичної особи (індивіда) досить чітко визнається в рішеннях Міжнародного Суду ООН та Європейського Суду з прав людини (зокрема, Справа братів Ла Гранд [7] та Справа Авена [8] Міжнародного Суду ООН, у яких було зазначено, що міжнародно-правовий акт безпосередньо створює права для фізичних осіб). Особливу увагу звертаємо на рішення Європейського Суду з прав людини, де абсолютно визнано правосуб'єктність фізичних осіб: «Співтовариство констатує новий правовий порядок у міжнародному праві, за яким переваги держав щодо їх суверенних прав обмежуються, і суб'єктами визнаються не лише держави, а й громадяни» [9].

Як бачимо, сучасне міжнародне право вже не є регулятором виключно міждержавних відносин, воно переходить на новий етап свого розвитку та може регулювати відносини за участю фізичних осіб (індивідів), наділяючи їх сукупністю необхідних прав та обов'язків. Таким чином, міжнародна правосуб'єктність фізичних осіб (індивідів) базується на:

- по-перше, здатності фізичних осіб (індивідів) володіти правами і виконувати обов'язки, що безпосередньо виникають із норм міжнародного права;

- по-друге, здатності фізичних осіб нести відповідальність, що виникає безпосередньо із норм міжнародного права (до прикладу, за вчинення міжнародних правопорушень (т.зв. «stricti sensu») фізичні особи можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, яка не опосередковується застосуванням національного законодавства, а виникає безпосередньо із норм міжнародного права і застосовується органами міжнародної юстиції);

- по-третє, можливості брати участь у міжнародних правовідносинах (у випадку, коли фізичні особи звертаються у міжнародні органи за захистом їхніх порушених прав (найчастіше до Європейського Суду з прав людини)).

Отже, з урахуванням вищевикладеного, можна стверджувати, що фізичні особи (індивіди) є повноправними суб'єктами міжнародних відносин, які наділяються міжнародною правосуб'єктністю. У даному контексті було б нелогічно говорити про відсутність у фізичних осіб здатності до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків, а отже, і відсутності міжнародної правосуб'єктності, тому що «опонентом» фізичної особи на міжнародно-правовій арені виступає держава як інший самостійний суб'єкт міжнародного права. Крім того, абсурдною виглядає спроба притягнення «несуб'єкта» права до відповідальності. Адже, як у такому разі може нести

міжнародно-правову кримінальну відповідальність особа, яка не наділена міжнародною правосуб'єктністю? Крім того, нами було названо міжнародно-правові акти, у яких чітко закріплено міжнародний нормативно-правовий статус фізичних осіб, і тому якщо є правовий статус, то обов'язково має бути і його носій.

Список використаних джерел

1. Моджорян Л. А. Субъекты международного права. Гос. изд. юрид. литературы, Москва, 1958. 157 с.
2. Фердросс А. Международное право // пер. с нем. Ф. А. Кублицкого, Р. Л. Нарышкиной. М.: Иностранная литература, 1959. 652 с.
3. Луковецька К. О. Проблема міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб // Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського: матеріали Міжнародної конференції. Одеса: Фенікс, 2010. С. 43-45.
4. Цимбрівський Т.С. Доктринальні підходи до дослідження правосуб'єктності у міжнародному праві // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2(1). С. 91-100.
5. Савчук К.О., Драчов О.В. Генезис проблеми співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 93 (Частина II), 2010. С. 128-134.
6. Німчук І.В. Міжнародна правосуб'єктність фізичної особи: проблемні аспекти питання // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 77-80.
7. LaGrang (Germany vs. USA). International court of justice Cases. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/104>.
8. Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America). International court of justice Cases. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/128>.
9. Judgment of the Court of 5 February 1963. Case 26/62. Van Gend end Loos v. Nederlands Administratie der Belastingen (1963) European Court of Justice 1.

Стрельцова О. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу,
група АЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: olexandrastreltsova@gmail.com

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС ЗА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ

Аналіз Салічної Правди франків дозволяє виділити, що значну увагу було приділено зводу кримінального права, як і в більшості інших варварських правд. В основу якого було покладено проблеми злочину і покарання.

Доцільним буде порівняння Салічної Правди зі збіркою стародавнього руського права в Київській Русі «Руською Правдою» XI-XII століття, саме через схожість умов створення.

Загальне поняття злочину у франкській державі було відсутнє. Але існує твердження, що під злочиним розумілося спричинення образи, шкоди особистості або майну і порушення «королівського миру». Тобто виділялися чіткі дії, які тягли за собою кримінальну відповідальність. В той же час казуїстичний характер Салічної Правди

виключав чіткі формулювання загальних положень, які стосувалися б усіх злочинних дій. Тоді як у руській державі це поняття трактувалося не тільки як образа, а й як будь-яке порушення закону.

До видів злочину відносилися:

1) Злочини проти особи;

Вони проявлялися через образу, обмову, вбивства, нанесення каліцтв, викрадення вільних людей, згвалтування, зазіхання на честь, гідність і свободу.

2) Злочини проти власності;

Особлива увага була приділена пограбуванню, підпалу і заподіяння шкоди майну, крадіжці.

3) Злочини проти порядку правосуддя;

4) Злочини проти постанов королівської влади.

У Салічній Правді можна виокремити непрямі вказівки на військовий злочин, наприклад дезертирство. Поняття «дезертир» розумілося, як звичайна образа словом і мала наслідком штраф.

Відповідно під покаранням за вчинене правопорушення розумілося відшкодування під назвою композиція. Головною метою останньої було запобігання кровній помсті та саморозправи. В Руській Правді в першій редакції кровна помста вважалася беззастережним обов'язком всіх родичів потерпілого.

У франкських джерелах права V-VI ст. штраф за вбивство мав назву вергельд. Саме цю назву пов'язують із походженням поняття «вира» у Київській Русі. В першу чергу розмір вергельду визначався соціальним становищем убитого. Можна помітити, що, як правило, діяв принцип «чим ближче до короля, тим більший викуп». Також, його розмір залежав від тяжкості вчиненого злочину, національності, віку, статі потерпілого і був досить високим. Він ділився на три частини, які розподілялися між сім'єю вбитого, родичами з боку його батька і матері і скарбницею. Спеціальні розділи судєбника визначають покарання за крадіжку свиней, рогатої худоби, коней, собак, рабів, за підпали, ломку огорожі. Салічна правда передбачає великі штрафи за вбивство, тілесні ушкодження, в ній детально перераховуються і різні види побоїв, образ словом або дією.

Штрафи за нанесення тілесних ушкоджень варіювалися від 9 до 200 солідів. 200 солідів мали бути сплачені за кастрацію людини, 100 – за ряд каліцтв, завданих одночасно, і за пошкодження мови, що позбавило людини здатності говорити. У переліку тілесних ушкоджень згадуються і вибите око, і відірване вухо, і різні відірвані пальці [3, с.237]. Наприклад, за палець, «яким натягують лук», присуджувався штраф в 35 солідів, а за четвертий палець – тільки 9. Сума штрафів за образу словом або дією залежала від ряду обставин: від соціального стану сторін, від тяжкості образи в розумінні франків. За вбивство графа чи королівського охоронця призначався вергельд у 600 солідів, за вільного – 100, 200 солідів, за римського колона – 63,5 соліди, за вбивство раба – 35 солідів хазяїну на відшкодування збитків. [2, с.16]. За вбивство графа збіговиськом, в поході, при виконанні службових обов'язків вергельд потроювався.

Інші покарання могли застосовуватися лише до невеликого населення (рабів, литів), як-от биття батогами, страта, катування, кастрація. Існували і покарання у вигляді смертної кари та калічення за державну зраду, лжесвідчення в суді, підробка монети, дезертирство в армії.

Серед майнових злочинів основне місце займала крадіжка. Так як основним захистом користувалося майно, що знаходилося на огороженій ділянці і в будинку, воно вартувало підвищеного штрафу [1, с.238]. Взагалі, розмір штрафу залежав від таких факторів, як-от із закритого чи відкритого приміщення було здійснено крадіжку,

від вартості і значимості майна, із зломом чи без. Грабіж трактувався, як несподіваний напад та відбирання майна. Пограбування знаходилося на рівні із вбивством, конокрадством та підпалом. Значно збільшувався розмір штрафу за закінчений злочин, тобто приховування вкраденого в особистому будинку. Будь-який грабіж тягнув за собою відшкодування вартості украденого чи пошкодженого майна.

Проаналізувавши конкретні склади злочину, можна дійти висновку, що у франків існувало поняття форми вини – умисел і необережність, замаху на злочин, співучасть, обставини, що пом'якшують або обтяжують злочин. Існувала також відповідальність за відсутності вини. Наприклад, ті хто був у юрбі злочинців і не знав про скоєння злочину теж несли покарання. Обставини, які пом'якшували вину: здійснення замаху, або просто намір вчинити злочин (порівняно з виконавцем), зізнання. Обтяжували вину: підбурювання, порушення загально визнаних понять честі – напад на жінку, дитину, особу, яка спить, глум над трупом.

Особливу групу злочинів займали злочини проти моралі. Здебільшого до них належали «насилля над вільною дівчиною» та співжиття з нею за її згодою. Щодо рабів у цьому випадку застосовувалися принципові покарання. Наприклад, крім малих штрафів, часто призначалося кастрування. А за вступ у явний шлюб із рабом або рабинею взагалі призводив до втрати волі. Статті «Правди» охороняють і захищають життя і гідність жінки. Крадіжка чужої дружини тягла за собою виплату штрафу в 200 солідів. «Хто схопить вільну жінку за руку, кисть або палець», мав би сплатити 15 солідів, «хто облудно назве вільну жінку блудницею» - 45 солідів. За побої вагітної жінки, спричинили смерть, виплачувалося 700 солідів, за вбивство жінки – 600. Дані норми свідчать про те, що жінки займали досить високе положення. Салічна правда знає злочини, які пригнічують гідність франка. Так, той хто назвав людину виродком або зайцем повинен був заплатити 3 соліди, донощиком або брехуном – 15 солідів. Таке ж покарання загрожувало за лжесвідчення у суді [3, с. 239].

Салічна правда містила покарання у вигляді вигнання з общини або оголошення людини поза законом. Такій особі не дозволялося давати їжу і притулок.

Зберігаючи пережитки первіснообщинного ладу у кримінальному праві франків зазначалося, що якщо вбивця не в змозі сплатити вергельд, він розплачується життям, а найближчі родичі мають брати участь у платі вергельд і в його одержанні. Громада ж відповідала за вбивство, вчинене на її території.

На відміну від Руської Правди, де не передбачалася смертна кара, у «Правді» франків остання застосовувалася здебільшого до рабів. Вони піддавалися колесуванню та повішанню. Вільним приписувалася лише у крайніх випадках.

До суттєвих принципів, які можна виділити, відносилися:

1) покарання, як правило, призначалося лише за кінцевий результат дії, яка спричинила шкоду особі або майну;

2) суб'єктами злочину були не тільки вільні, але й залежні люди (мети) і раби. Тоді як у Київській Русі XI-XII ст. за скоєння злочину до відповідальності притягувалися лише вільні люди;

3) відповідальність перед королем за порушення наступала з 12-річного віку.

Багато статей Салічної правди присвячені судовому процесу. Судова влада здійснювалася колегіями, що склалися з семи обраних народом засідателів – рахінбургів. На їх зміну прийшли особи, призначені владою – скабіни. Суд відбувався під керівництвом виборного голови – тунгіна. З посиленням королівської влади їх функції перейшли до графів. Існували також церковні і сеньйоральні суди. Вищою судовою інстанцією був суд короля.

Отже, Салічна Правда франків формально визначила рівність усіх перед законом. Цей судебник, записаний латиною при Хлодвігу дійшов до нас лише в списку кінця

VIII ст. з багатьма додатками і, ймовірно, виправленнями. Але вона стала визначним правовим документом, фундаментальною основою та взірцевим прикладом для укладання державних законів в подальшій історії.

Список використаних джерел

1. Черниловский З.М. История феодального государства и права: учебное пособие. ВЮЗИ, 1959. 354 с.
2. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы: под ред. В.М. Корецкого. Москва: ГИЗ Юридической литературы, 1961. 952 с.
3. Прудников М.Н. История государства и права зарубежных стран: учебник для бакалавров. Москва: Издательство Юрайт, 2013. 811 с.

Сурай А. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу,
група ЦГЮ 181, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І. Г.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: anechka082001@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИ ЗВЕРНЕННІ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ З ПОЗОВОМ

У правовій державі, якою є Україна, існує та ефективно діє адміністративне судочинство, як механізм судового оскарження та правовий інститут держави, що здатний забезпечити ефективний і справедливий захист прав громадянина від порушень з боку суб'єкта владних повноважень у сфері публічно-правових відносин. Адже права громадянина не мають бути тільки проголошеними, і держава не повинна лише встановлювати обмеження стосовно своїх дій з метою дотримання прав громадянина. Тому, безперечно, вкрай важливо забезпечити реальну можливість для кожного окремого громадянина реалізації своїх прав та їх захисту в примусовому судовому порядку.

Серед усіх видів захисту порушених прав, свобод та інтересів кожного окремого громадянина у сфері публічно-правових відносин судовий захист є найбільш ефективним, і не тільки з огляду на особливу роль органів судової гілки влади у механізмі держави, а й зважаючи на передбачені чинним законодавством державні гарантії здійснення такого захисту та правові наслідки набуття судовим рішенням законної сили [1, с.72].

Право на судовий захист – це визначена законодавством можливість звернення до суду за захистом своїх прав, свобод та законних інтересів, а також у випадку створення перешкод для їх реалізації або коли має місце факт обмеження прав і свобод. Це право, зокрема, гарантує можливість звернення зацікавлених осіб, після використання всіх національних засобів правового захисту, за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Звернення до суду з адміністративним позовом реалізується через процесуально-правову сторону права на позов, яка полягає у виникненні та реалізації позивачем права на звернення до суду шляхом пред'явлення адміністративного позову [2, с.142-143].

Чинне законодавство, яким врегульовано процедуру звернення до адміністративного суду містить масу неточностей, дублювань та протиріч, які

заплутують як позивачів так і суддів. Безліч неврегульованих аспектів та низька якість законодавчих норм ускладнюють або перешкоджають реалізації права на звернення до суду. Тому чинне адміністративне процесуальне законодавство потребує удосконалення [3, с.220-222].

Розглянемо деякі проблеми при зверненні до адміністративного суду.

Питання практичної реалізації громадянином права на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом за судовим захистом своїх порушених прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин регулюється Конституцією України та КАС України. Так, конституційні гарантії прав громадянина на судовий захист, тобто судовий порядок оскарження будь-яких рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень передбачено положеннями ст. 55 Конституції України [4] та конкретизується у ст. ст. 2, 5, 122, 160 КАС України. Оскільки необхідною умовою для практичної реалізації громадянином конституційного права на звернення до адміністративного суду за судовим захистом свого порушеного права є пред'явлення адміністративного позову шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції з дотриманням порядку, встановленого КАС України.

Хоча у КАС України право на звернення пов'язане із рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, проте не розкривається їх поняття, що значно ускладнює правозастосовну практику. Натомість у статті 5 КАС України наведені способи судового захисту, серед яких називаються «визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень» [5] і вже саме названі «нормативно-правові» та «індивідуальні акти», що характеризуються у статті 4 КАС України, та з ознак, про які йдеться у цій нормі, можна зрозуміти, що саме вони є різновидами «рішення» суб'єкта владних повноважень.

Також, ще однією з проблем, із якою зіткнулося адміністративне судочинство, є застосування процесуального законодавства щодо строку звернення до суду та процесуальних строків в адміністративному судочинстві.

Із моменту започаткування адміністративного судочинства питання строків звернення до суду врегульовано статтею 122 КАС України, яка є загальною нормою з цього питання в адміністративному судочинстві. Крім того, ця стаття за своєю повнотою є бланкетною, оскільки дозволяє питання строку звернення до адміністративного суду врегульовувати іншими законами. Зокрема, відповідно до частини першої статті 122 КАС України адміністративний позов може бути подано в межах строку звернення до адміністративного суду, встановленого цим Кодексом або іншими законами. Крім того, зі змісту частини другої статті 122 КАС України, в якій визначено, що для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, впливає, що положення в інших законах щодо строків звернення до суду мають пріоритет над приписами статті 122 КАС України. Тобто в разі, якщо за певною категорією справ законом передбачено інший строк звернення до суду, ніж у КАС України, то застосовуються приписи, які встановлені законом.

Таким чином, виходячи з положень частини другої статті 122 КАС України, строком звернення до суду є установлений законодавством період часу, протягом якого особа має право звернутися до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів.

В КАС України вказується, що позовна заява подається в письмовій формі позивачем особисто або особою, якій законом надано право звертатися до суду в

інтересах інших осіб (стаття 160 КАС України). У наведеній нормі відсутня вказівка про можливість направлення позову поштою, зокрема електронною поштою. Висновки про допустимість таких способів подання позову можна зробити зі змісту інших норм КАС України. Зважаючи на проголошений найближчим часом пріоритет електронного документообігу, зокрема, його активне запровадження у діяльності суб'єктів публічної адміністрації, потребуватиме оновлення Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [6] та відповідні норми КАС України, які хоч і містять положення про використання електронних документів та їх направлення на офіційну електронну адресу чи електронну пошту, проте досить часто ці положення не кореспондують одне одному та положенням інших нормативно-правових актів.

Отже, значення адміністративного позову у системі засобів захисту прав громадянина є важливим у демократичному суспільстві. Право на судовий захист визначено як можливість звернутися до встановленого позитивним правом процесуального механізму для захисту своїх прав і свобод в суді, що забезпечена процесуальним обов'язком суду надати такий захист, тобто використати всі передбачені процесуальними нормами можливості для повного та своєчасного розгляду справи і винесення належним чином аргументованого й базованого на вимогах права судового акта. Однак, як бачимо при зверненні до адміністративного суду з позовом, вирішення потребують такі проблеми: строк звернення з позовом, електронна форма позовної заяви.

Список використаних джерел

1. Рябченко О. П. Предмет судової адміністративної юрисдикції: проблеми реалізації та шляхи їх вирішення. *Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні*: зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. конференції, призначеної 10-річчю процесуальної діяльності адміністративних судів України (м. Київ, 1– 2 жовтня 2015 р.) за заг. ред. О. М. Нечитайла. К.: Ваіте, 2015. 448 с.

2. Поворознюк М. І. Адміністративний позов в системі засобів захисту прав громадянина у сфері публічно-правових відносин. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2017. № 3. С. 137–145.

3. Гнап Д.Д. Деякі аспекти реалій звернення до суду, створених новою редакцією Кодексу адміністративного судочинства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 6. Том 1. С. 219-223.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

5. Кодекс адміністративного судочинства України. Дата оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 28.10.2020).

6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.03.2003 №851-IV. Дата оновлення: 07.11.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення 28.10.2020).

Сурай А. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ЦГЮ-181
Науковий керівник: **Карпова І. Г.**, к.пед.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ПАРКІВ

Фонд природно-заповідного фонду складається із земельних і водних територій, природних комплексів та об'єктів, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і присвячені збереженню природного різноманіття ландшафту, генофонду фауни та флори, підтримці загальної екологічної рівноваги та забезпеченню моніторингу природного середовища.

До природно-заповідного фонду належать:

а) природні території та об'єкти — природні та біосферні заповідники, національні природні і регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятники природи, заповідні урочища;

б) штучно створені об'єкти — ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки, парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва [3].

Території природних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю народу України. Регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятники природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні, зоологічні парки та парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва можуть перебувати як у власності народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України [2, с. 310].

Правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів та об'єктів визначає Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16 червня 1992 р., в якому знайшли закріплення форми власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду України, цілі його використання, права громадян з означених питань.

Відповідно до ЗУ «Про природно-заповідний фонд» ст. 14, режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду — це сукупність науково обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, які визначають правовий статус, призначення цих територій та об'єктів, характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання і відтворення їх природних комплексів[1].

Заслуговує на увагу правовий режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, що визначається з урахуванням їх класифікації то цільового призначення.

Діяльність у сфері збереження біологічного та ландшафтного різноманіття повинна провадитись з дотриманням положень Конституції, міжнародних зобов'язань України, законодавчих актів, Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, а також з урахуванням положень Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття, Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, Європейської ландшафтно-конвенції, Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовище існування водоплавних птахів, Конвенції про охорону всесвітньої культурної й природної спадщини, Конвенції про охорону дикої флори та фауни й природних середовищ існування в Європі, Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин, Угоди про збереження афроевразійських мігруючих водно-болотних птахів, Угоди про збереження кажанів у Європі тощо [5, с. 56-57].

Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природо-соціальних умов та процесів; природні ресурси, що вже залучені в господарський обіг, та ті, що не використовуються в народному господарстві в даний період (земля, вода, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ); ландшафти та природні комплекси. Екологічна безпека населення розглядається як одне з найбільш відповідальних і благородних завдань [4, с. 20-21].

Регіональні ландшафтні парки - це природно-рекреаційні заклади місцевого або регіонального значення, створені з метою охорони природного стану типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також для забезпечення умов для організованого відпочинку. Організовується з захистом землі, води та інших природних об'єктів або без них від їх власників або користувачів. Регіональний ландшафтний парк підкреслює природну унікальність регіону та вказує на регіональний характер джерел фінансування парку.

Відповідно до ЗУ «Про природно-заповідний фонд» ст. 23 «Статус і завдання регіональних ландшафтних парків», регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення [1]. Крім того, Закон України «Про природно-заповідний фонд України» визначає, що управління парком здійснюють спеціальні адміністрації відповідно до Положень та Проектів організації територій, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів та об'єктів.

Розглянемо особливості правового функціонування регіонального ландшафтного парку «Міжрічинський». Парк був створений у червні 2002 року рішенням сесії Чернігівської обласної ради. Він розташований на території Козелецького та Чернігівського районів – в міжріччі Дніпра й Десни. Цей парк є найбільшим регіональним парком в Україні, його площа складає майже 79 тисяч гектарів.

Природоохоронне значення Міжрічинського парку полягає в тому, то він є ландшафтним парком, типовим для Полісся, сформованим під впливом останнього льодовика. Він є об'єктом Смарагдової мережі Європи. Це також територія, важлива для збереження світового біорізноманіття птахів.

Територія Міжріченського парку – це природний коридор для міграцій близько 200 видів птахів, ключова територія для збереження популяцій рисі, лося, сірого журавля, чорного лелеки, тетерука. Це територія збереження 18 рідкісних для Європи біотопів, осередок охорони понад 150 рідкісних видів, занесених до Червоної книги України та міжнародних червоних списків.

Природоохоронне значення Міжріченського парку полягає і тому, що він є важливим осередком екологічного туризму, Центром екологічної освіти, базою практичного навчання студентів, важливим середовищем для наукових досліджень та екологічного моніторингу.

Отже, можна зробити висновок, що площа природних заповідників в Україні недостатня і залишатиметься набагато меншою, ніж у більшості європейських країн, де середній відсоток заповідників становить 15%. Розмір природно-заповідного фонду в Україні повинен постійно розширюватися, в тому числі, й за рахунок регіональних ландшафтних парків, адже в кожній області України є унікальні природні комплекси, які слід зберігати. Цього можна досягти, зокрема, за рахунок областей, на які економічна діяльність людей менше позначається, або районів, де види рослин і тварин згадуються в Червоній книзі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» : прийнятий 16 червня 1992 року № 2456-ХІІ : <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Генік Я. В. Природно-заповідний фонд України – складова сталого розвитку територій / Я. В. Генік, О. В. Генік // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість : міжвідом. наук.-техн. зб. – Львів : НЛТУ України, 2006. – Вип. 32.
3. Семененко Б.А. Науково-методичні принципи оцінки земель природнозаповідного фонду / Б. А. Семененко, М. І. Гончаренко : <http://www.uto.sumy.ua>
4. Даниляк А.О. Удосконалення якісних аспектів заповідання // Збереження та відтворення біорізноманіття природнозаповідних територій : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Рівнен. природн. заповід. (м. Сарни, 11–13 червня 2009 року) / редкол. М.Д. Будз та ін. – Рівне : Рівнен. друк.», 2009.
5. Бурдіян Б. Навколишнє середовище та його охорона. - К., 1993.

Тарасенко Д. В., здобувачка вищої освіти III курсу,
група ЦГЮ 181, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І. Г.**, ст. викладач кафедри
трудового права, адміністративного права і процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: dianatarasenko2001@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ

Одним із найефективніших засобів захисту порушених прав й інтересів фізичних та юридичних осіб у правовідносинах, що виникають за участю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб під час виконання ними владних управлінських функцій, є судовий захист, що здійснюється в межах адміністративного судочинства. Передумовою участі суб'єкта в адміністративному судочинстві та наділення його правами й обов'язками є його правосуб'єктність.

Різноманітні питання адміністративно-процесуальної правосуб'єктності суб'єктів адміністративного судочинства досліджувалися в працях таких вітчизняних учених, як Н.В. Александрова, Р.О. Куйбіда, А.Т. Комзюк, І.Б. Коліушко, О.В. Кузьменко, Т.О. Коломоєць, В.К. Матвійчук, А.О. Селіванов, І.О. Хар, В.І. Шишкін та інші. Слід розпочати із розкриття терміну «правосуб'єктність». В юридичному словнику «правосуб'єктність» визначено як здатність фізичних і юридичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктами права, тобто носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. У сучасних дослідженнях наголошено, що єдиного визначення для правосуб'єктності немає. Так, О. В. Зайчук визначає, що правосуб'єктність – це можливість чи здатність особи бути суб'єктом права з усіма відповідними наслідками [1, с. 444–445].

Правосуб'єктність – це не просто соціальна, а визначена соціально-юридична властивість. Правосуб'єктність означає, з одного боку, наділення суб'єкта певними соціально-правовими можливостями, а з іншого – установлення їхніх меж, кордонів. Здатність бути носієм юридичних прав та обов'язків і називається правосуб'єктністю [2, с. 59].

Правосуб'єктність складається з правоздатності та дієздатності. Рідше виділяють і третю складову деліктоздатність.

У наукових роботах радянських часів ототожнювали «правосуб'єктність», «правоздатність» та «дієздатність». На сьогодні поняття правоздатності, дієздатності та правосуб'єктності розмежовуються. Алексєєв С. С. вказує на конкретизуючу роль правосуб'єктності в механізмі правового регулювання. Він вважає, що вона є засобом фіксування (закріплення) кола суб'єктів – осіб, які мають здатність бути носіями суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, і являє собою першу сходинку у процесі впровадження юридичних норм у соціальне життя. Галузеву правосуб'єктність визначає галузь законодавства, яка діє стосовно особи і таким чином, конкретизує коло правовідносин, в яких особа може брати участь. Правосуб'єктність являє собою особливе суб'єктивне право, яке входить до складу загальних правовідносин. При цьому суб'єктивні права за сутністю є нічим іншим, як юридичними можливостями [3, с. 380-381].

За загальним правилом теорії права, правосуб'єктність – це самостійна правова категорія, що існує поряд із правами та обов'язками. Правосуб'єктність відображає правову здатність особи бути носієм прав та обов'язків і являє собою постійне громадянське становище особи, а не спроможність чи здатність володіння правами. Вона є передумовою набуття суб'єктивних прав. При цьому зміст правосуб'єктності розглядається як певний набір суб'єктивних прав кожної особи [4, с. 535-536].

Стосовно поняття адміністративної процесуальної правоздатності та адміністративної процесуальної дієздатності, то їх зміст закріплений у Кодексі адміністративного судочинства України. Так, відповідно до ст. 43 КАС України здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами) (ч. 1 ст. 43 КАСУ).

Здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, в тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, в яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь (ч. 2 ст. 43 КАСУ).

Здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, в тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить органам державної влади, іншим державним органам, органам Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування, їхнім посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам) (ч. 3 ст. 43 КАСУ) [5, с. 29].

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що адміністративна процесуальна правосуб'єктність – це категорія, що містить адміністративну процесуальну правоздатність та адміністративну процесуальну дієздатність. Наявність у певного кола осіб правосуб'єктності є необхідною умовою виникнення та розвитку адміністративного процесу за їх участю. Неправоздатна особа - це особа, яка обмежена в дієздатності чи взагалі визнана недієздатною, не може бути повноцінним учасником адміністративного процесу, її дії не викликають жодних правових наслідків.

У процесуальній літературі ученими обговорювалося питання про те, чи правосуб'єктність є абстрактним, загальним поняттям, що застосовується однаково до всіх учасників юридичного процесу, чи правосуб'єктність має конкретний характер, тобто в кожного учасника процесу існує своя, суворо визначена правосуб'єктність [6, с. 120].

Так, загальна (абстрактна) правосуб'єктність повинна розглядатися як одна з передумов виникнення правовідносин, а конкретна правосуб'єктність – як характеристика правового статусу учасників адміністративного процесу. Це означає, що для участі в адміністративному процесі, крім загальної адміністративної процесуальної правоздатності та дієздатності, необхідно мати також конкретну адміністративну процесуальну правоздатність та дієздатність. Так, відповідно до ч. 1 ст. 43 КАСУ адміністративну процесуальну правоздатність мають такі суб'єкти:

- 1) громадяни України, іноземці, особи без громадянства (фізичні особи);
- 2) органи державної влади, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи (суб'єкти владних повноважень);
- 3) підприємства, установи, організації (юридичні особи).

У цьому контексті слід зазначити, що до суб'єктів адміністративної процесуальної дієздатності належать фізичні особи, які:

- 1) досягли повноліття;
- 2) не визнані судом недієздатними;
- 3) до досягнення повноліття можуть брати участь у публічно-правових спорах самостійно відповідно до чинного законодавства України [7, с. 353].

Адміністративна процесуальна дієздатність органів публічної влади, їх посадових та службових особи, підприємства, установи, організації (юридичні особи) завжди індивідуальна, оскільки вона виражає їх правовий стан.

Отже, проаналізувавши вищесказане, можна зробити висновок, що адміністративна процесуальна правосуб'єктність є як специфічна особливість учасників адміністративного процесу, що визначає їх можливість бути носіями прав та обов'язків і можливість вступати в адміністративні процесуальні правовідносини. Таким чином, адміністративна процесуальна правосуб'єктність закріплює на практиці правове становище суб'єктів адміністративного процесу.

Елементами системи адміністративної процесуальної правосуб'єктності є: адміністративна процесуальна правоздатність, адміністративна процесуальна дієздатність; конкретні адміністративно-процесуальні права та обов'язки.

Список використаних джерел

1. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. 2-ге вид., доповн. і переробл. К.: Юрінком Інтер, 2006. 668 с.
2. Окунев І. С. Проблема правосуб'єктності як складова теорії правового статусу суб'єкта права. *Держава і право*: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 37. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. 748 с.
3. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. [2-е изд., перераб. и доп.]. М.: Велби; Проспект, 2008. 576 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник О.Ф. Скакун. Х.: Еспада, 2006. 776 с.
5. Кодекс адміністративного судочинства України. Дата оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 28.10.2020).
6. Богдан И.И. Правосубъектность органов финансового управления в советском гражданском процессе. *Вестник Львовского университета*. (Серия юридическая). 1982. Вып. 21. С. 64-73.
7. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України / В.К. Матвійчук, І.О. Хар. : у 2 т. Т. 1. [2-е вид., змін. та доп.]. К.: Алерта, 2008. 787 с.

Фурса О. Ю., здобувач вищої освіти 2 курсу магістратури
Науковий керівник: **Івашко С. В.**, к.ю.н.
Академія державної пенітенціарної служби (м.Чернігів, Україна)

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ - СПІВРОБІТНИКА УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Вивчаючи злочинність як соціально-правове явище, розглядаючи шляхи її попередження, не можливо обійти увагою особистість злочинця. Суспільна небезпека будь якого кримінально-караного діяння визначається не лише його характером, способом вчинення і тяжкістю наслідків, які настали, формою вини, цілями і мотивами, але і в значній мірі специфічними особливостями особистості винного, причому особистість співробітника кримінально-виконавчої системи, який для себе обрав кримінальний шлях, не буде винятком із загального правила.

Вивчення особистості злочинця взагалі має велике значення для організації і тактики профілактичної роботи з конкретними злочинами і сприяє тому, що в «поле зору правоохоронних органів попадають не лише стабільні злочинці, але і особи від яких, виходячи з їх поведінки, можна очікувати вчинення злочинів» [1, с.205].

Структуру особистості злочинця, як різновиду особистості можна зрозуміти лише на основі комплексного і усестороннього вивчення. Як зазначає В.М. Кудрявцев, вивчення особистості правопорушників (як злочинців, так і інших) стосовно індивідуально-профілактичної роботи необхідно проводити за наступною схемою, яка відображає наступні основні дані: 1) щодо злочинного і іншого протиправного діяння; 2) щодо обставин, які обумовили злочинну і іноді протиправну поведінку; 3) щодо соціально-демографічних ознак і основних ознак особистості; 4) щодо індивідуально-психологічних та інших особливостей особистості; 5) щодо умов життя, роботи і найближчого оточення [1, с.206].

В літературі має місце думка, що в даних про злочинця, які включаються у зміст відповідного елемента криміналістичної характеристики злочину, досить складно виділити інформацію, яка має суто криміналістичне значення, на тій підставі, що особистість – це цілісне явище, яке вивчається кримінальним правом, кримінологією та іншими науками [2, с.76]. Тут, як вважає В.Г. Гавриш, і ми поділяємо його думку, наявні внутрішні протиріччя в самій постановці питання і шляхів його вирішення [3, с.69]. Той факт, що криміналістика вивчає дані про суб'єкта злочину, особистість злочинця в науці кримінального права, кримінології, - природній процес взаємозв'язку криміналістики з цими дисциплінами. В порядку зворотного зв'язку криміналістика постачає суміжні галузі знання своїми науковими розробками в сфері криміналістичної характеристики особи, яка вчинила злочин, і відображає прояв специфічних сторін особистості в механізмі злочину, процесі слідоутворення; визначає вибір і застосування найбільш ефективних тактичних прийомів, а також здійснює на правопорушника виховний вплив.

В.М. Дьомін зазначає, що найбільш криміногенною є вікова група від 20 до 30 років, так як саме в цьому віці вирішуються життєво важливі питання: визначається напрямок діяльності, створюються сім'ї, найбільш активно формується особистість. На цьому шляху виникає немало проблем, правильне вирішення яких потребує життєвого досвіду, навиків поведінки у суспільстві, уявлень про обов'язки, вміння сприймати труднощі та долати їх [4, с.16].

В ході дослідження особи співробітника-правопорушника, проведеного Є.Є. Гавриною, передбачалось, що відсутність сім'ї багато в чому розхолоджує людей і

сприяє їх втягненню в різноманітні авантюрні ситуації, навіть антисоціального спрямування [5, с.101-102].

Розглядаючи особистість злочинця, ми пропонуємо відходити від запропонованого професором Г. Олпортом загального її розуміння як динамічної організації всередині індивіда тих психофізичних систем, які детермінують характерну для нього поведінку і мислення [6, с.236]. Безсумнівним є те, що особливості вірогідного передбачення суб'єкта в злочинній поведінці полягають в особливій формі викривлення соціальної інформації, яка відбувається через особистісне «Я», сумнівності прогнозованих висновків, небажанні і невмінні прогнозувати свою соціальну активність в руслі домінуючих суспільних відносин.

Виділяючи особливості психологічної структури особистості типу злочинця, який нас цікавить, неможливо не зачепити тему професійної деформації, яка, на думку деяких авторів, сприяє засвоєнню протиправних форм поведінки персоналом органів і установ виконання покарань.

На думку І.І. Соколова, О.М. Сисоєва, С.В. Горностаєва, під професійною деформацією слід розуміти процес і результат негативних змін психічних процесів, станів, рис, якостей та інших комплексних психічних характеристик особистості під впливом середовища, в якому відбувається її життєдіяльність і які характеризуються різним ступенем чи рівнем прояву в залежності від їх швидкості, широти і глибини, та які призводять до неадекватної поведінки і вчинків у професійній діяльності [7, с.19]. Таким чином, уявляється закономірним, що розвиток професійної деформації особистості співробітника кримінально-виконавчої системи як внутрішньо особистісного фактора, детермінуючого посадові правопорушення, обумовлено взаємодією двох взаємопов'язаних блоків психологічних особливостей особистості та специфічних особливостей службової діяльності. Причому в ході розгляду психологічних особливостей особистості злочинця вагомий інтерес представляє дослідження деформації мотиваційної сфери, яка може призвести до вибору індивідом асоціативних варіантів поведінки.

Аналізуючи особливості посадових злочинів, ми можемо умовно виділити три групи мотивів, які призводять до кримінальних форм поведінки:

1) користні мотиви, які явно домінують у співробітників кримінально-виконавчої системи, що вчиняють злочини. В їх основі лежить прагнення до отримання матеріального зиску шляхом зловживання своїм посадовим становищем (передання у виправну установу та поширення серед засуджених заборонених препаратів, як правило наркотичних, алкоголю; організація незаконних побачень або незаконне оформлення документів задля умовно-дострокового звільнення за грошову винагороду);

2) мотиви, які базуються на бажанні самоствердитися у очах інших шляхом свідомого перевищення посадових повноважень, проявити свою значимість, в тому числі і шляхом демонстрації сили щодо засуджених, які в силу свого становища залежать від персоналу установи (незаконне застосування спецзасобів або фізичної сили до спецконтингенту);

3) мотиви, пов'язані з безвідповідальністю, у яких переважає легковажність, коли співробітник не розуміє значення своїх дій, не прогнозує розвитку подальших подій і досить часто не вважає свою поведінку протиправною (наділення засудженого своїми повноваженнями, приховання фактів порушення режиму, прийняття від спецконтингенту або родичів засудженого коштів).

Важливим в контексті розглядуваної проблеми уявляється також аналіз фізіологічного стану співробітників у момент скоєння злочину.

Узагальнюючи результати дослідження, ми зробили спробу класифікувати особистості злочинців. На думку деяких авторів, як злочини, так і злочинці не є однаковими, та їх класифікація здійснюється для досягнення наступних трьох цілей:

інформаційної підтримки управлінських рішень в пенітенціарній системі, забезпечення максимальної громадської безпеки персоналу і самих засуджених, а також безперебійної роботи виправної установи шляхом розподілу спецконтингенту за віковою і статевою ознакою, ступенем безпеки тощо;

інформаційної підтримки режимних рішень, коли для кожної категорії злочинців підбираються умови утримання, у яких найбільш вірогідним є успішне вирішення таких задач, як нагляд, навчання або реабілітація;

використання класифікації у ході теоретичного узагальнення будь яких проблем, наприклад для створення причинних теорій, які пояснюють злочини визначеної категорії або поведінку правопорушників.

Уявляється очевидним, що злочинність співробітників кримінально-виконавчої системи як представників правоохоронних органів несе в собі особливу небезпеку в силу заподіяння не лише прямої, але і побічної шкоди суспільним відносинам, так як наслідком таких діянь є втрата довіри громадян до правоохоронної системи і органів влади. Однак безсумнівним є і те, що за своїми особистісними характеристиками співробітники установ і органів виконання покарань, які скоїли загально кримінальні злочини, не відрізняються від інших осіб, які порушили закон. Інша справа – співробітники, які скоїли посадові злочини, - діяння, які напряму пов'язані зі службовими обов'язками.

Американський дослідник Л. Мак-Коркл, розглядаючи корупцію персоналу виправних установ у процесі взаємодії із засудженими, виділяє групи правопорушень, які допускаються:

«по дружбі»: трапляються як результат ототожнення співробітника зі спецконтингентом, що може виступати наслідком професійної деформації. Співробітник стає більш лояльним до засуджених, починає думати такими ж категоріями, чому сприяє низька заробітна плата і погані умови праці, відсутність можливості зняття фізичного і психічного тиску;

«за взаємністю»: співробітники ігнорують незначні порушення з боку засуджених взамін на створення ілюзії гарної поведінки і порядку у піднаглядному колективі, що демонструє видиму ефективність роботи персоналу;

«за замовчуванням»: відбуваються через байдужість, лінь або наївність персоналу. Засуджений, завойовуючи авторитет і підтримку співробітника, стає у результаті його довіреною особою і поступово починає виконувати його функції. Нерідко така довірена особа з числа спецконтингенту, надаючи допомогу представнику адміністрації (наприклад, в оформленні документів), використовує цю роботу як прикриття для якоїсь незаконної діяльності в пенітенціарній установі [8].

В результаті проведеного аналізу ми зробили спробу класифікувати особистості співробітників кримінально-виконавчої системи, які вчиняють посадові кримінально-карані діяння:

1) злочинець з необережності – для цього типу характерне легковажне відношення до своїх посадових обов'язків, обумовлене в тому числі і незнанням безпосередніх посадових обов'язків. Досить часто такий злочинець розуміє протиправність своїх дій, але применшує їх наслідки, маючи слабкі прогностичні здібності;

2) корисливий злочинець – для нього є характерним вчинення протиправного діяння з метою отримання прибутку або іншої матеріальної вигоди. Основною

характерною рисою такої особи є самовиправдання дій (низький рівень матеріального стимулювання і оплати праці, низький статус персоналу пенітенціарних установ тощо);

3) злочинець, який самостверджується за рахунок вчинення злочину – представники цієї групи, як правило, вчиняють злочини з метою самоствердитися, бажаючи відчутти владу та зверхність на іншими особами. Характерним для них діянням є перевищення посадових повноважень, обумовлене прагненням продемонструвати свою виключність і перевагу на спецконтингентом;

4) солідарний злочинець, який скоює протиправне діяння з причини корпоративної єдності, не бажаючи перечити окремим представникам колективу, вступаючи в конфронтацію з оточуючими в силу ототожнення себе з ними. По суті, це залежний тип злочинця, який не відмежовує себе від свого оточення. Такі особи, як правило, прагнуть приховати інформацію про вчиненні правопорушення не стільки через страх покарання або привернення уваги до своєї особи, скільки через неправильне розуміння почуття професійної єдності.

Список використаних джерел

1. Кудрявцев В.Н. Стратегии борьбы с преступностью. М.: ЮРАЙТ, 2003. 350 с.
 2. Ведерников Н.Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступлений: Криминалистическая характеристика преступлений. М.: Юрид. лит., 1984. 211 с.
 3. Экологические преступления / В.Г. Гавриш, В.Г. Грузкова, А.Л. Дудников, Г.А. Коновалова, Г.А. Матусовский, Л.Е. Моисеенко, М.В. Салтевский. Харьков: ИМП «Рубиком», 1994. 226 с.
 4. Демин В.М. Профилактика правонарушений сотрудников уголовно-исполнительной системы: Автореферат дис...к.ю.н. М., 2007. 20 с.
 5. Долг и преступление: психологические портреты / Д.В. Сочивко, Е.Е. Гаврина, А.В. Молоствов и др.; Под ред. Д.С. Сочивко. Рязань, 2007. 252 с.
 6. Олпорт Г. Становление личности. М.: Смысл, 2002. 462 с.
 7. Соколов И.И., Сысоев А.М., Горностаев С.В. Профессиональная деформация личности сотрудников уголовно-исполнительной системы: возникновение, развитие, профилактика: монография; под ред. И.И. Соколова; М-во юстиции Рос. Федерации, Акад. Права и упр. Рязань: АПУ, 2005. 205 с.
 8. McCorkle L. The Sociology of Punishment and Corrections. NY, 1970. P. 23-25.
-

Хамрасва А. А., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ЦГЮ-181
Науковий керівник: **Чічкань М. В.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: anastasiakoshkina27@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Пенсійна система кожної країни - це важлива складова системи соціального захисту населення, від ефективності якої залежить добробут населення та рівень стабільності у суспільстві. Дані відносно рівня пенсійного забезпечення доводять, що пенсійна система України не відповідає вимогам сьогодення. Недосконалість пенсійної системи України є надзвичайно актуальним питанням, адже створення належної трирівневої системи пенсійного забезпечення, передбаченої прийняттям законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і «Про недержавне пенсійне забезпечення» так і не відбулося.

Пенсійна система є складною, відкритою, адаптивною системою, яка постійно розвивається, вдосконалюється, взаємодіє із зовнішнім середовищем та має два принципових завдання: по-перше, підтримання цілісності і стабільності всієї економічної системи шляхом матеріального забезпечення фізичних осіб на випадок досягнення встановленого законом віку, інвалідності, втрати годувальника; по-друге, пристосування до зовнішніх факторів суспільства, що динамічно розвивається, до виниклих внутрішніх проблем, властивих сучасній соціально-економічній інфраструктурі, яка функціонує, зокрема демографічних проблем, які полягають у зниженні чисельності працездатного населення і зростанні навантаження на пенсійну систему. Зазначені соціально значущі завдання вирішуються комплексно за умови ефективно вибудованої системи адміністрування, за допомогою гармонійної дії сукупності державних інститутів та інститутів громадянського суспільства, тобто з урахуванням принципу організаційної безперервності. А. А. Богданов стверджував, що «світова інгресія в сучасній науці виражається як принцип безперервності. Він визначається по-різному; тектологічне ж його формулювання просте й очевидне: між усякими двома комплексами всесвіту, за достатнього дослідження встановлюються проміжні ланки, що вводять їх в один ланцюг інгресії» [1, с. 122]. Із зазначеного принципу випливає такий висновок: будь-яка система закономірно відображає властивості навколишнього середовища, зміни навколишнього середовища викликають зміну системи, і навпаки.

Пенсійна система України за своїм інституційним змістом є найскладнішим об'єктом державного управління за цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, серед яких слід зазначити багатокладність і різноманіття видів пенсійних виплат, а також тривалий період їх реалізації. Розвиток пенсійної системи полягає у створенні ефективного механізму пенсійного забезпечення та формуванні оновленого інституту, який стабільно функціонує із соціально спрямованою персоналізацією і мотиваційною узгодженістю, відповідної нової якості суспільства, без руйнування існуючої системи. Розвиток пенсійної системи, яка буде задовольняти і в перспективі випереджати суспільну потребу, можливий лише за умови здійснення комплексних заходів організаційного, інституціонального, правового, технологічного і ресурсного характеру [2, с. 255].

Загальновідомо, що багаторівнева пенсійна система страхує від багатьох ризиків, особливо від загальних, давно відомих правовій системі соціальних ризиків, що впливають із невизначеності в національній економіці і політиці, за допомогою диверсифікації державного і приватного типів управління та джерел фінансування.

Тому одним з основних завдань при визначенні стратегії довгострокового розвитку пенсійної системи України є визначення оптимальних пропорцій застосування розподільних і нагромаджувальних принципів пенсійного забезпечення і форм подальшого розвитку кожного з них.

Законодавством України передбачено впровадження трирівневої пенсійної системи. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності та субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах обов'язкового накопичення пенсійних коштів і здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбаченому законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з першого та другого рівнів [3, с. 128].

Усі наведені вимоги та розгалужена інфраструктура системи спрямовані на забезпечення належного рівня захисту пенсійних заощаджень і майнових прав застрахованих осіб у системі обов'язкового та добровільного пенсійного страхування.

Результати аналізу реформування пенсійної системи в сучасних умовах суспільно-економічного розвитку свідчать про необхідність коригування процесів подальшого проведення пенсійної реформи з урахуванням соціально-економічного становища в країні [4, с. 48].

Таким чином, система пенсійного забезпечення в нашій країні знаходиться у критичному стані – суспільство очікує універсальних, соціально справедливих рішень від уряду, таких як підвищення рівня пенсійних виплат, удосконалення механізму їх нарахування згідно зі справедливим обчисленням страхового стажу та рівня заробітної плати. Розвиток пенсійної системи має бути спрямований на приведення у відповідність її інституціональних основ з функціями пенсійного забезпечення в соціальній державі, для ефективного виконання яких необхідно створити об'єктивні зовнішні стосовно пенсійної системи макроекономічні і демографічні умови.

Список використаних джерел

1. Богданов А. А. Тектология: всеобщая организационная наука / редкол. : В. В. Попков (отв. ред.) [и др.] ; сост., предисл. и коммент. Г. Д. Гловели ; послесл. В. В. Попкова. - М. : Финансы, 2003. - 287 с.
2. Дідковська Т. О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: Сучасні реалії та перспективи розвитку / Т. О. Дідковська // Форум права. – 2012. – №1. – С. 253–257.
3. Філоненко О. А. Шляхи оптимізації стратегічних напрямів та механізмів державного регулювання системи пенсійного забезпечення / О. А. Філоненко // Наук. праці [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. «Державне управління». - 2014. - Т. 242, вип. 230. - С. 125 – 130
4. Януль І. Є. Особливості реформи пенсійної системи України / І. Є. Януль // Наук. Практ. Збірник. – 2017 - №2. – С. 48.

Хамраєва А. А., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ЦГЮ-181
Науковий керівник: **Карпова І. Г.**, к. пед. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: *anastasiakoshkina27@gmail.com*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ПАРКІВ

Регіональні ландшафтні парки є важливою регіональною сходинкою в ієрархії охорони природи, що загалом складається з глобального (біосферного), національного, регіонального та локального (місцевого) рівнів. Вони є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення. Організуються з вилученням або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів [1].

Регіональний ландшафтний парк підкреслює природну своєрідність регіону, а також вказує на регіональний характер джерел фінансування діяльності РЛП [1].

Головними завданнями регіональних ландшафтних парків є:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів;
- створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів;

- сприяння екологічній освітньо-виховній роботі.

Територія регіональних ландшафтних парків позначається на місцевості межовими охоронними знаками.

Відповідно до ст.24 ЗУ "Про природно-заповідний фонд України", на території регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей проводиться зонування з урахуванням вимог, встановлених для територій національних природних парків [1].

Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів і порядок його реалізації затверджуються державним органом, який прийняв рішення про організацію парку. Саме таким проектом є Проект організації території регіонального ландшафтного парку «Міжрічинський», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів.

Важливе місце у охороні регіональних ландшафтних парків, зокрема, і Міжрічинського парку, займає служба державної охорони природно-заповідного фонду.

Відповідно до п.5 Постанови "Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України", служба держохорони відповідно до покладених на неї завдань:

1. здійснює охорону природних комплексів природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, а також регіональних ландшафтних парків;

2. здійснює охорону диких тварин і місць їх перебування у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

3. забезпечує порядок використання природних ресурсів;
4. забезпечує додержання вимог щодо відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
5. попереджує пошкодження лісових насаджень унаслідок незаконних рубок;
6. здійснює заходи щодо запобігання виникненню, поширенню пожеж, інших надзвичайних ситуацій та їх ліквідації;
7. інформує відповідні державні органи про надзвичайні ситуації;
8. забезпечує реалізацію заходів з профілактики та захисту природних комплексів від шкідників і хвороб у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
9. підтримує у належному стані межові та охоронні знаки, інформаційні аншлаги, кварталні та ділянкові стовпи, а також протипожежні споруди;
10. забезпечує додержання режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі додержання вимог проектів організації територій та об'єктів чи проектів утримання та реконструкції об'єктів природно-заповідного фонду, на всій його території;
11. забезпечує проведення роз'яснювальної роботи щодо необхідності збереження особливо цінних природних комплексів та об'єктів [2].

Для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях установлюються охоронні зони. В разі необхідності охоронні зони можуть установлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Розміри охоронних зон визначаються відповідно до їх цільового призначення на основі спеціальних обстежень ландшафтів та господарської діяльності на прилеглих територіях. Відповідно до ст.60 ЗУ "Про природно-заповідний фонд України", охорона природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, а також регіональних ландшафтних парків, управління якими здійснюється спеціальними адміністраціями, покладається на служби їх охорони, які входять до складу служби державної охорони природно-заповідного фонду України. Положення про службу державної охорони природно-заповідного фонду України затверджується Кабінетом Міністрів України [1].

Охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій покладається на підприємства, установи та організації, у віданні яких вони перебувають. У разі необхідності їх охорона може покладатися на служби державної охорони розташованих поблизу природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків та регіональних ландшафтних парків.

Органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування сприяють охороні й збереженню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, виконанню покладених на них завдань [1].

Відповідно до Положення про регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський», Регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський» є природоохоронним рекреаційним об'єктом місцевого значення і входить до складу природно-заповідного фонду України, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення та використання [4].

Тому за цим положення визначається охорона цього парку. Охорона Парку включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та

інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення та використання його рослинного та тваринного світу відповідно до вимог природоохоронного законодавства України. Охорона території Парку покладається на службу його охорони, склад якої визначається штатним розписом КЗ «РЛП «Міжрічинський» [3].

Саме тому можна зробити висновок про те що, правовому забезпеченню охорони територій регіональних ландшафтних парків приділяється достатня увага (ЗУ "Про природно-заповідний фонд України", ст.ст. 23, 24 та 60 цього закону, Постанова "Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України" та Положення про регіональні ландшафтні парки відповідної області та ін.), але головне, щоб положення нормативно-правових актів забезпечувались реальним виконанням на практиці. Тільки тоді ми зможемо досягти справжнього дбайливого ставлення до навколишнього середовища і залишити нащадкам унікальні природні комплекси, одним із яких є Регіональний ландшафтний парк "Міжріченський".

Список використаних джерел

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992, № 34, ст.502.
2. Постанова Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України//. № 1127// від 14 липня 2000 р. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2000-p#Text>
3. Положення про регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський» // Наказ директора Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації від 17 жовтня 2019 № 97 : <https://eco.cg.gov.ua> > 2019/10 > docs
4. Рішення Про затвердження Проекту організації території регіонального ландшафтного парку «Міжрічинський», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів // № 14-23/VII від 12 травня 2020 року : <https://chor.gov.ua> > item > 9545-pr

Хименко А. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ППР-171

Науковий керівник: **Керноз Н. Є.**, ст. викл.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: anastasiakhymenko@gmail.com

НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Відповідно до ч. 3 ст. 124, ч. 3 ст.131-2 Основного Закону України оновленого Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII скасована абсолютна судова юрисдикція такими положеннями: «юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення; у передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи», але проголошена адвокатська монополія [1], що викликало необхідність кардинальних змін національного процесуального законодавства.

До 15.12.2017 року наказне провадження як спрощений вид цивільного судочинства було врегульовано положеннями Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) [2] з вичерпним переліком вимог за якими могло бути видано судовий наказ.

Змістове навантаження правового регулювання наказного провадження як безспірного виду цивільного судочинства в оновленому з 15.12.2017 року Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України)[3] на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII (далі – Закон № 2147-VIII) [4] суттєво реформовано, для полегшеного сприйняття якого пропонуємо Табл.1

Таблиця 1 - Порівняльна таблиця правового регулювання вимог, за якими може бути видано судовий наказ, за ЦПК України

ст. 96 ЦПК [2] до 15.12.2017 р.	ст. 161 ЦПК України [3] після 15.12.2017 р.
1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати;	
	+ та середнього заробітку за час затримки розрахунку;
<i>Висновок: доповнено новим важливим уточненням</i>	
2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника;	
3) заявлено вимогу про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості;	
4) заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;	
5) заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;	
6) заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів;	
<i>Такої вимоги не було</i>	7) заявлено вимогу до юридичної особи або фізичної особи - підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.
<i>Перелік був вичерпний, оскільки на підставі п. 1 ч. 3 ст. 100 ЦПК України суддя мав відмовити у прийнятті заяви про видачу судового наказу, у разі якщо було заявлено вимогу не передбачену ст. 96 цього Кодексу.</i>	<i>Особа має право звернутися до суду з вимогами, які вказані у ч. 1 ст. 161 ЦПК України в наказному або в спрощеному позовному провадженні на свій вибір.</i>

Таким чином, після 15.12.2017 року перелік вимог щодо яких може бути видано судовий наказ відповідно до ст. 161 ЦПК України розширено, що стало однією з передумов статистичного збільшення видачі судового наказу відповідно до даних, які

опубліковані на офіційному сайті Судової влади в Україні, зокрема: якщо за перший квартал 2018 року справ наказного провадження було в кількості 162964, питома вага яких складала 16,28%, то вже за перший квартал 2019 року їх кількості 188950 - становили 18,77% [5].

Також принциповою відмінністю положень цивільного судочинства після 15.12.2017 р. є заміна імперативних положень п. 1 ч. 3 ст. 100 та ч. 3 ст.118 ЦПК щодо неможливості звернення в позовному провадженні з вимогами, вказаними в ст. 96, без їх обов'язкового попереднього розгляду в наказному провадженні [2] - на таку альтернативу як право вибору заявником виду провадження в порядку якого вирішувати вимоги вказані в ст. 161 ЦПК України, реалізуючи принцип диспозитивності, для полегшеного сприйняття реалізації якого пропонуємо Табл.2.

Таблиця 2 - Розмежування основних процесуальних аспектів реалізації права на звернення заявника з вимогами вказаними в статті 161 ЦПК України

Спрощене позовне провадження	Наказне провадження
Підсудність	
§ 3. Територіальна юрисдикція (підсудність) глави 2 Розділу I ЦПК України (ст.ст. 26-32)	ст.162 ЦПК України суд першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленими цим Кодексом
Загальне правило визначення територіальної підсудності відповідно до ст. 27 ЦПК України: більшість справ, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються по суті місцевим загальним судом (МЗС) за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання (місцем перебування) відповідача (боржника) - фізичної особи; або місцевим загальним судом (МЗС) за місцезнаходженням відповідача (боржника) - юридичної особи згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань	
Учасники справи	
Особи, які мають цивільну процесуальну правосуб'єктність (правоздатність та дієздатність), відповідно ст.ст. 46, 47 ЦПК України	
ч. 1 ст. 42 та ч. 1 ст. 48 ЦПК України	ч. 2 ст. 42 ЦПК України
сторони: позивач; відповідач	заявник; боржник
Загальні строки звернення	
в межах строків позовної давності, яка врегульована главою 19 Розділу V Книги Першої Цивільного кодексу України	
Процесуальний засіб звернення заявника	
ст.ст.174,175,176,182,183, 276 ЦПК України	ст. 163 ЦПК України
позовна заява + клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження	заява про видачу судового наказу
Процесуальний засіб реагування	
ст.ст.174,178 + ст.ст.193,194 ЦПК України	ст.170 ЦПК України
відзив на позовну заяву(відзив) або зустрічний позов	заява про скасування судового наказу
Судовий збір	
- юридичною особою - 1,5 відсотка ціни позову, але не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 350 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; - фізичною особою або фізичною особою - 1 відсоток ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [6]	- заяви про видачу судового наказу- 0,1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб; - заяви про скасування судового наказу - 0,1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб[6]

Загальні строки розгляду	
ч. 1 ст. 275 ЦПК України	ч. 1 ст. 167 ЦПК України
суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше шістдесяті днів з дня відкриття провадження у справі	суд розглядає заяву про видачу судового наказу протягом п'яти днів з дня її надходження
Загальне правила розгляду справи	
ст. 279 ЦПК України	ч. 1 ст. 167 ЦПК України
за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку загального позовного провадження (ст.ст. 209-246, 259, 268) з особливостями, визначеними в Главі 10 Розділу III ЦПК України	без судового засідання і повідомлення заявника і боржника
Судове рішення	
ст.ст. 258,263,265 ЦПК України	ст. ст. 167,168,258 ЦПК України
рішення суду	судовий наказ або ухвала про відмову у видачі судового наказу
Набрання судовим рішенням законної сили	
ст. 273 ЦПК України	ст. 172 ЦПК України
<p>1. Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано.</p> <p>2. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду відповідно до ст. 384 ЦПК України з дня її прийняття.</p> <p>3. Якщо справу розглянуто за заявою осіб, визначених ч. 2 ст. 4 ЦПК України, рішення суду, що набрало законної сили, є обов'язковим для особи, в інтересах якої було розпочато справу.</p> <p>Виняток 4. Якщо після набрання рішенням суду законної сили, яким з відповідача присуджені періодичні платежі, зміняться обставини, що впливають на визначені розміри платежів, їх тривалість чи припинення, кожна сторона має право шляхом пред'явлення нового позову вимагати зміни розміру, строків платежів або звільнення від них[3].</p>	<p>1. У разі ненадходження до суду заяви від боржника про скасування судового наказу протягом п'яти днів після закінчення строку на її подання(+ 15 днів) судовий наказ набирає законної сили.</p> <p>2. Суд протягом п'яти днів з дня набрання судовим наказом законної сили надсилає його копію (текст), що містить інформацію про веб-адресу такого судового наказу в Єдиному державному реєстрі судових рішень та Єдиному державному реєстрі виконавчих документів, стягувачу на його офіційну електронну адресу або рекомендованим чи цінним листом у разі відсутності офіційної електронної адреси [3].</p>

Таким чином, зробивши порівняльний аналіз оновлених основних процесуальних аспектів реалізації права на звернення заявника з вимогами вказаними в статті 161 ЦПК України в порядку наказного та спрощеного позовного проваджень можна стверджувати, що доцільніше звертатися з вимогами в порядку наказного провадження, оскільки має такі переваги: менший розмір судового збору, мобільність розгляду та судового реагування, але при цьому з 15.12.2017 року законодавчо виписано негативне нововведення: неможливість оскарження в апеляційному порядку.

Варто також звернути увагу, що поспіхом приймаючи Закон № 2147-VIII законодавці припустилися системних недоліків, які призвели до правових колізій, зокрема: доповнення законодавства новим обов'язком боржника додати до заяви про скасування судового наказу документ, що підтверджує сплату судового збору (п. 1 ч. 5 ст. 170 ЦПК України) відповідає новим положенням підпункту 4-2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI (далі - Закону № 3674-VI), яким виписано розмір судового збору за подання до суду заяви про скасування судового наказу. Проте залишили норму в п. 2 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про судовий збір» відповідно до якої «судовий збір не справляється за подання заяви про скасування судового наказу» [6]. Лише з 21.04.2019 року - дня набрання чинності Кодексом України з процедур банкрутства цю норму виключили зі спеціального Закону № 3674-VI [7].

Відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 131-2 Конституції України: «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена» [1]. Зазначене конституційне нововведення 2016 року викликало проблемність застосування, оскільки більшість суддів вбачали запровадження з 30.09.2016 р. адвокатської монополії, тому позбавляли можливості користуватися послугами інших представників, що створило чергову правову колізію й підтверджується судовою практикою, зокрема, Постановою Верховного Суду України від 15 січня 2020 року по справа № 761/35015/17, із матеріалів якої:

- суди першої та другої інстанції залишили заяву про скасування судового наказу без розгляду відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 357 ЦПК України, мотивувавши таке рішення тим, що особа яка здійснювала представництво, діяла на підставі довіреності та не була адвокатом згідно із Реєстром адвокатів, тобто особою, яка не має процесуальної дієздатності на подачу апеляційної скарги;

- але Верховний Суд зробив висновок, що ухвала апеляційного суду була помилковою, керуючись практикою Європейського суду з прав людини п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також відповідно до ч. 1 ст. 352, ч. 3 ст. 356, ч. 1, 2 ст. 60, ч. 1 ст. 47 ЦПК України; як наслідок скасував ухвалу та направив до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження [8].

Частковому усуненню прогалін законодавства слугувало прийняття Закону України № 2147-VIII, яким в усі національні процесуальні кодекси законодавчо виписано можливість участі представника - не адвоката щодо певної категорії справ під яку підпадають малозначні справи, які в більшості вирішуються в порядку спрощеного позовного провадження.

Таким чином, враховуючи вищезазначене уявляється можливим констатувати, що попри поспішність прийняття Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», суперечливість його норм та проблемності їх застосування, проте більшість положень були прогресивними, а саме:

- перелік вимог щодо яких може бути видано судовий наказ відповідно до ст. 161 ЦПК України розширено;

- заміна імперативних норм щодо обов'язкового попереднього розгляду вимог в наказному провадженні - на можливість вибору заявником виду провадження в порядку якого вирішувати вимоги (в наказному або в спрощеному позовному);

- законодавчо виписана можливість іншої особи бути представником по певній категорії справ, а не виключно адвоката.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n5268> (дата звернення: 18.12.2020).
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803#Text> (дата звернення: 18.12.2020).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20200813#Text> (дата звернення: 18.12.2020).
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. Дата оновлення: 21.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 18.12.2020).
5. Судова статистика: квартальна звітність за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 18.12.2020).
6. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. Дата оновлення: 27.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/ed20200227#Text> (дата звернення: 18.12.2020).
7. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. Дата оновлення: 17.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/ed20201017#Text> (дата звернення: 18.12.2020).
8. Постанова Верховного Суду від 15 січня 2020 року., судова справа № 761/35015/17. Дата оновлення URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87000526> (дата звернення: 18.12.2020).

Хорсун Р. А., здобувачка вищої освіти, магістратури
1 навчального року, 1 група
Науковий керівник: **Боголюбов В. М.**, д.п.н., професор
*Національний університет біоресурсів і природокористування
України (м. Київ, Україна)
rhorsun@gmail.com*

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА: ВИЗНАЧЕННЯ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

В сьогоденнішніх реаліях боротьби з пандемією неможливо уявити освіту без інформаційних та комунікаційних технологій. Адже їх застосування дає змогу створювати нові форми взаємодій між викладачем та здобувачем освіти [1].

На думку Шаран Р.В., існуючі традиційні форми освіти не повною мірою задовольняють вимоги сучасного суспільства, вони не готують людину до майбутнього, яке ставить перед людством нові глобальні проблеми. В умовах зростання попиту на вищу та неперервну освіту дистанційне навчання розглядається як найефективніший засіб забезпечення неперервності освіти [2].

Проте, навчання за дистанційною формою веде за собою ряд проблем які виникають одразу чи в процесі здобування знань:

- 1) стрес, тривожність, психологічна ізольованість;
- 2) низька ефективність зворотнього зв'язку;

3) моральна невідповідність студентів чи учнів до самостійної роботи.

Крім того, величезною проблемою є низька пропускна спроможність інтернет мережі та дефіцит або повна відсутність технологічного забезпечення в сільській місцевості.

Якщо порівнювати «дистанційку» країн Європи та України, то можна підкреслити декілька моментів, котрі значно відрізняються один від одного.

Європейські студенти готують вдома лекційний матеріал і в разі необхідності обговорюють з викладачем проблемні питання чи пункти плану. Що стосується електронних чатів, то вони можуть отримати відповідь на свої листи вже через кілька годин, оскільки в країнах Європи переважають молоді викладачі, котрі гарно володіють інформаційними технологіями.

На жаль, в нашій державі склалася інша ситуація – студентам досі читають «сухі лекції» з аркушу, а викладачів, знайомих з новітніми технологіями обмаль [5].

Можемо зробити висновок, що дистанційна освіта 21 століття – це ефективна система безперервної підготовки висококваліфікованих фахівців різноманітних галузей, котра як і будь-яка інша структура потребує змін та вдосконалень [4]. Якщо глибше поринути в дану тему, можна побачити таку тенденцію, що в основному всі недоліки дистанційного навчання пов'язані з людиною та її психологією. І кожен недолік можна перетворити в перевагу. Бо часто недоліки в нашому житті – це причини для того, щоб чогось не робити та не вдосконалювати! Не дивлячись на ряд методичних та психологічних проблем, дистанційне навчання є досить перспективним.

Для подальшого його розвитку в нашій країні необхідно: сформувати методологічну базу, організаційно-управлінську структуру дистанційної освіти, розробити нормативно-правовий апарат, розвивати теоретичні, науково-психологічні підходи у співпраці з системою традиційної освіти. І, звичайно ж, необхідна фінансова підтримка матеріально-технічної бази дистанційної освіти.

О.Є Висоцька наголошує на тому, що слід чітко розрізнити освіту для сталого розвитку та екологічну освіту. У виданні «Сталий розвиток в Україні: роль освіти» подано наступне визначення: «Освіта для сталого розвитку – це сучасний підхід до організаційного процесу, який включає інформування суспільства та його вікових груп про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості» [7]. Державна екологічна академія визначає освіту для сталого розвитку як «сучасний підхід до організації навчального процесу, який включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу, орієнтацію на порушення та практичне розв'язання місцевих проблем» [8], що на наш погляд, більш повно характеризує особливості організації всієї системи освіти і, зокрема, освіти для сталого розвитку.

Освіта для сталого розвитку є більш комплексною за своїм змістом, в той час як екологічна зосереджується головною мірою лише на екологічних аспектах. Складовими екологічної освіти також є екологічний світогляд та екологічна етика [3]. Ідеї сталого розвитку впроваджуються в навчальний процес із метою виховання покоління «Альфа», здатного створити нового суспільства, націленого на збереження ресурсів та раціональне природокористування. Освіта для сталого розвитку повинна враховувати особливості кожного покоління, базуватись на актуальних подіях соціального, економічного та екологічного характеру. Варто відмітити, що Державний стандарт базової і повної середньої освіти в змісті освітньої галузі «Природознавство» "включає в біологічну, фізичну, географічну та інші компоненти, необхідні учням для набути знань щодо популяційного, екосистемного і біосферного рівнів організації біосфери, а також передбачає набуття здатності "оцінювати наслідки впливу людини

на природні екосистеми...". Більше того, освітня галузь "Технологія" передбачає поглиблення знань не тільки про "закономірності і перспективи розвитку технологічних основ ... виробничої та побутової технологічної діяльності" але й враховувати як "екологічні наслідки технологічної діяльності", так і "вплив технологічної діяльності на соціокультурні процеси в суспільстві" [9]. В Україні було запроваджено програму сталого розвитку для дітей дошкільного віку в рамках українсько-фінського проекту «Освіта для сталого розвитку» [6].

Українські виші також розпочали реалізовувати політику екологізації під час навчального процесу. Отже, для забезпечення сталого розвитку суспільства необхідна якісна комплексна освіта, за допомогою якої можна сформувати екологічне виховання, поведінку та стиль життя притаманні сталому майбутньому. Освіта повинна включати в себе різноманітність тем: мету існування людини, взаємовідносини людини та природи, соціальну справедливість, а найголовніше гендерну рівність в соціумі.

Список використаних джерел

1. О.О Абакумова. Соціокультурні перспективи розвитку сучасної дистанційної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=nvvik0UAAAAJ&hl=uk>
2. Шаран Р.В Розвиток дистанційної освіти у США[Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
3. Освіта для сталого розвитку [Текст]: науково-методичний посібник / О. Є. Висоцька. – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2011. – 200 с.
4. Ахмад І.М. Навчання в дистанційній і змішаній формі студентів ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1067>.
5. [Електронний ресурс]: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп.ред. Л.Б.Ліщинська. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – 102с . – Режим доступу: http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf
6. Пометун О. Що таке «емпауермент-педагогіка»? / Олена Пометун // Надихасмо на дії. – 2008. – No 1 (1). – С. 10-12.
7. Гончаренко С.У.Український педагогічний словник [Текст]/С.У. Гончаренко .- К.:Либідь,1997.-С.76-77.
8. Концепція регіональної системи освіти для сталого розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dea.edu.ua/konceptsiya_regionalnoi_sistemi_osviti_dlya_stalogo_rozvitku.
9. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Електронний ресурс: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:https://zakon.rada.gov.ua/go/24-2004-%25D0%25BF>.

Чалкова І. Ю., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група СР-171
Науковий керівник: **Чічкань М. В.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: irynachalkova@mail.com

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СУЧАСНА ГАЛУЗЬ ПРАВА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Дослідження окремих питань права соціального забезпечення у сучасних умовах не втрачає своєї актуальності, про що свідчить наукова позиція багатьох вчених.

Так, Г. Яковлева наголошує, що право соціального забезпечення, зберігаючи свою своєрідність, виражену в його предметі та методі, тісно взаємодіє з багатьма галузями права та забезпечує соціальний захист громадян. Однак сьогодні право на соціальне забезпечення визначається і є найбільш проблемним серед соціальних прав, закріплених у Конституції України. Проблемні питання права соціального забезпечення залишаються відкритими та потребують комплексного дослідження [1, с. 276].

Право соціального забезпечення – досить молода галузь, її визнання як самостійної галузі права відбувалося в середині 60-х р – на початку 70-х рр. ХХ століття. Зазвичай внесок у дослідження проблем соціального забезпечення і, зокрема, становлення галузі внесла плеяда радянських вчених-працівників: В.А. Ачаркан, І.В. Гуцин, О.Д. Зайкін, В.В. Караваєв, В.О. Тарасова тощо. Серед українських науковців досить активно досліджували питання соціального забезпечення Н.Б. Болотіна, М.Д. Бойко, В.Я. Буряк, І.М. Сирота, С.М. Синчук, С.М. Ярошенко та ін. [2, с. 126].

З цього приводу слушною є позиція Т.З. Гарасиміва, який зазначає, що комплексна розробка галузі права соціального забезпечення на сучасному етапі передбачає конкретні засоби виявлення сутності, структури й функцій соціального забезпечення, обґрунтування можливих форм кодифікації законодавства про соціальне забезпечення, встановлення принципів права соціального забезпечення, склад і зміст його галузевих функцій, аналіз головних рис методу, наукову будову структури галузі тощо. Відтак можна з упевненістю стверджувати, що обрана тема дослідження є досить актуальною і своєчасною [3, с.102].

На думку І.В. Гущина, «право соціального забезпечення» – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають під час здійснення державою за рахунок суспільних фондів споживання необхідних соціально-економічних заходів щодо забезпечення осіб похилого віку та непрацездатних громадян грошовими (пенсії й допомоги) та натуральними (протезування, засоби пересування, ортопедичні вироби) матеріальними благами аліментарного характеру; щодо надання громадянам безповоротних послуг, пільг і натуральних матеріальних благ під час медичного й санаторно-курортного лікування та обслуговування; щодо утримання осіб похилого віку й інвалідів у будинках-інтернатах, їхніх дітей у дитячих закладах, пов'язаних із процесом реалізації права громадян на основні види соціального забезпечення. С.В. Прилипко вказує, що «право соціального забезпечення регулює відносини, пов'язані з наданням непрацездатним особам допомоги та матеріального забезпечення окремим категоріям громадян. Суб'єктами цих відносин є особи або ще непрацездатні або вже непрацездатні. Повна або часткова втрата працездатності є підставою для поширення на названих суб'єктів права соціального забезпечення» [3, с. 103].

Зауважимо, що право соціального забезпечення як галузь права має характерні ознаки, які в основному пов'язані особливим предметом регулювання. У свою чергу, «предметом» прийнято називати коло однорідних суспільних відносин, які можуть бути врегульовані лише певною системою правових норм. Так, В.С. Андреев визначив предмет права соціального забезпечення як особливий вид суспільних відносин та окреслив їх особливості, а саме:

- 1) аліментарний характер цих відносин;
- 2) специфічно-суб'єктивний склад громадян і державних органів;
- 3) фінансове джерело – суспільні фонди;
- 4) підстава виникнення – особа не працює через непрацездатність або звільнення державою від цього обов'язку [4, с. 104].

При дослідженні права соціального забезпечення також звернемо увагу на систему права соціального забезпечення та її мету. Під системою необхідно розуміти сукупність норм, які регулюють відносини, що торкаються соціального забезпечення, захисту та страхування і перебувають у зв'язках між собою, створюють цілісність. Право соціального забезпечення повністю відповідає ознакам системи. Це цілісне утворення (перша ознака), складається з елементів (друга ознака), які перебувають у взаємозв'язку (третья ознака). Відтак ми підійшли до висновку про те, що ця система соціального забезпечення все ж таки існує, і це існування закріплене у вигляді державної системи соціального забезпечення або, іншими словами, у вигляді нормативно-правової регламентації [5, с. 23].

Метою держави як суб'єкта права соціального забезпечення є забезпечення кожній людині базового життєвого рівня та доступу до основних соціальних благ, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд, й надання необхідного соціального забезпечення у випадку дії факторів соціального ризику (в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, смерті чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини). Завданнями держави як суб'єкта права соціального забезпечення є наперед визначений запланований обсяг роботи щодо реальної реалізації мети соціального забезпечення, що має бути виконаним державою в особі її компетентних органів [6, с. 49].

Отже, підсумовуючи все викладене, зазначимо, що в умовах сьогодення право соціального забезпечення є однією з ключових галузей права, оскільки його норми спрямовані на реалізацію одного з найважливіших конституційних прав людини – права на соціальний захист. Його виникнення значною мірою пов'язано з великою кількістю нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання соціально-забезпечувальних відносин. Під правом соціального забезпечення потрібно розуміти галузь права, яка за допомогою відповідних нормативно-правових актів регулює специфічні соціально-забезпечувальні відносини, що виникають між державою (в особі її уповноважених органів) та особою, котра через ті чи інші життєві обставини потребує матеріальної чи іншої безповоротної допомоги від держави.

Список використаних джерел

1. Яковлева Г. Роль та місце права соціального забезпечення в системі права України : Юридичний бюлетень : наук. журн. / редкол. : - X. №7, 2018. – 274-280.
2. Скоробагадько В.А. Право соціального забезпечення у системі права України. – О. : Наук. Записки, 2016. № 59. – 125-132 с. URL : <http://www.unz.km.ua>.
3. Яковлева Г. Право соціального забезпечення як самостійна галузь права в національній правовій системі в Україні : К. : Журнал «Підпр. і господ. Право», 2017. № 3. – 102-105 с. URL : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

4. Тищенко О.В. Поняття права соціального забезпечення : теоретичні аспекти. – У. : Наук. Вісник, 2014. – 4 с. URL : <https://irbis-nbuv.gov.ua>.

5. Гарасимів Т. Право соціального забезпечення як галузь національного права : Л. : Часопис, 2018. – 23-29 с.

6. Передмістников О.Г. Загально-теоретичні проблеми держави та права : Юридичний бюлетень : наук. журн. / редкол. : – Одеса, ОДУВС, 2018. – Вип. 7 (7). Ч. 1. – 310 с.

Шевченко В. В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група УА-44

Науковий керівник: **Тютюнник О. М.**, к.філос.н., доцент

Національний університет «Чернігівський колегіум»

ім. Т.Г. Шевченка (м. Чернігів, Україна)

e-mail: hadkorinkavika@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність. У сучасній системі освіти чи не найактуальнішою сьогодні стає проблема особистості вчителя, культури його світогляду, педагогічного професіоналізму, а також його духовного вигляду та моральних якостей. Очевидно, що більшою мірою саме від педагога, його особистісних та професійних якостей залежить успішність учнів, реалізація в повній мірі освітнього процесу. А також навчання та виховання учнів в навчальний і позашкільний час, і найголовніше – якість надання освітніх послуг.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні ХХІ століття зазначається, що вчитель повинен формувати свої особистісні якості відповідно до практичних потреб та потреб учнів [3].

Наразі існує гостра необхідність теоретичного обґрунтування освітнього процесу. Саме тому дослідження проблеми особливостей формування особистості сучасного педагога в умовах глобалізованого суспільства є невідкладним та надзвичайно актуальним завданням.

Ця актуальність дослідження зумовлюється також нагальною необхідністю осмислення ролі і місця вчителя в сучасній освітній системі, його особистісних якостей та характеристик в умовах розгортання інформаційної революції та глобалізації.

Метою нашого дослідження є аналіз проблеми особливостей формування особистості педагога в умовах глобалізованого суспільства.

Стан дослідження. Останнім часом в українській педагогічній літературі до проблеми особливостей формування особистості педагога сучасності зверталися багато науковців, вчених. Серед них, зокрема, О. Савченко, М. Євтух, В. Андрущенко, І. Зязюн, С. Гончаренко, О. Сердюк, В. Кремень та багато інших дослідників.

Проте, незважаючи на роботи та дослідження цих та багатьох інших науковців, проблема залишається актуальною, адже система освіти не є сталою, що несе за собою зміни в особливостях формування особистості педагога. Отже, ця проблема залишається ще недостатньо дослідженою.

Виклад основного матеріалу. Наш час визначений фактором глобалізації, не є винятком також глобалізація освітнього процесу. Тому постає питання, як бути з самобутньою культурою країни, що будувалась і стверджувалась століттями і продовжує стверджуватись і на сьогодні, в такий складний час.

Глобалізація призвела до знецінення всіх національних проєктів, одним з яких є галузь освіти. У тому випадку, якщо перед урядом більше не стоятиме ідея нації – національна культура і національний дух, то, напевно, необхідно визначити нові завдання та ідеї, інакше галузь освіти приречена. За цією логікою галузь освіти, позбавлена сучасної державної і національної місії, буде існувати лише як бюрократична освітня корпорація задля того, щоб «продати» свій освітній «продукт».

Варто зазначити, що епоха глобалізації вимагає від майбутнього фахівця засвоєння не тільки теоретичних знань загалом, а й оволодіння технологіями їх отримання та безпосереднього функціонування. Глобалізація потребує здорового прагматизму. Це дозволяє випускнику школи одразу вступити в доросле життя її повноправним та обізнаним суб'єктом.

Тільки педагог, який спромігся сформувати в собі відповідні професійні та особистісні якості задля здійснення важливої місії, може виховати такий прагматизм.

Глобалізація диктує нові вимоги до особистості вчителя. Їх сутність полягає в підвищенні якості освітніх послуг, універсальності вимог, прозорості функціонування знань і методики моніторингу його освоєння на рівні навчально-виховного процесу.

Особистісні якості вчителя, які були актуальними ще зовсім нещодавно, поступово занепадають. Зараз ідеальному педагогові мають бути притаманні такі риси, як відкритість у спілкуванні, демократичність, толерантність, розуміння учнів та повага до них, гуманізм і політкоректність.

Саме такі науки, як філософія та психологія визначають методологічні засади, відповідно до яких педагогічна наука і конструє поняття особистості. Сучасна педагогіка та соціоантропософія мають на меті заглибитись у потаємний зміст поняття «особистість» не тільки для того, щоб правильно зрозуміти його сутність, але й для того, щоб визначити, як правильно використовувати знання про неї безпосередньо в професійній педагогічній діяльності.

Ми підтримуємо думку про те, що базовою, початковою платформою формування невід'ємного бачення та розуміння особистості є визначення, яке запропонував В. Сухомлинський. Саме він у своїй творчості інтерпретує поняття «особистість» як певну цілісність та динамічну систему рис та різноманітних якостей індивіда. Він указував, що більшою мірою саме діяльнісне ставлення до світу формує особистість [2]. Такий індивід водночас потребує обов'язкового включення в спілкування з іншими людьми, в нормальні суспільні відносини.

Розвиваючи думки В. Сухомлинського, С. Сисоева визначає особистість як соціальну якість індивіда, що є системною. Вона формується завдяки спілкуванню та спільній діяльності. На думку дослідниці, людина є особистістю, тому що їй властива свідомість, а також система поглядів, потреб, переконань, інтересів, моральних, розумових, та інших якостей, які визначають людську поведінку внутрішньо та надають їй певної організованості цілеспрямованості та стійкості [4]. Завдяки цьому людина є суб'єктом своєї власної діяльності, може передбачати її результати та контролювати, нести відповідальність за неї. Особистість є цілісною, а її розумові, фізичні, трудові, естетичні та моральні якості є взаємопов'язаними. Вона характеризується спільними для всіх людей рисами, та водночас у неї завжди є щось, що відрізняє її від інших особистостей, щось індивідуальне.

Аналіз поняття «особистість» у теоретичному та методологічному аспекті показує, що воно виражає більшою мірою соціальні, а не психологічні особливості людини.

У зв'язку з цим постає питання про особистісний ідеал вчителя та його зв'язок із середовищем.

Щоб стати ідеалом особистості, вчитель має поєднувати в собі певні властивості.

Він повинен бути: педагогом (досконало володіти і вміти користуватися педагогічною теорією); вченим (бути дослідником та експериментатором); технологом (володіти методичними та технологічними знаннями щодо процесу навчання і виховання, застосовуючи наукові ідеї на практиці); психологом (володіти знаннями з дитячої психології, їхні психологічні, індивідуальні, вікові особливості); організатором (опанувати навички управління колективом учнів); медиком (орієнтуватися в розумових особливостях певного віку, вміти правильно розподіляти навантаження на дитячу психіку); обов'язково артистом (виразно, захоплююче, цікаво подавати навчальний матеріал, мати довершену дикцію тощо).

Отже, педагогічна технологія – це найважливіша сходинка на шляху до педагогічного ідеалу особистості. Вчитель повинен володіти нею на професійному рівні.

Технологічний потенціал будь-якого професійного вчителя містить у собі декілька компонентів.

По-перше, дієво-практична складова – це володіння професійною майстерністю, основою якої є дидактичні форми організації навчально-виховного процесу, а також набором дидактичних методів і прийомів. Досвід роботи вчителя-професіонала характеризується винайденням і застосуванням своєї власної педагогічної технології.

По-друге, емоційно-особистісна складова педагогічної технології передбачає індивідуальний підхід до кожної дитини. Саме завдяки урахуванню дитячих характерів і темпераментів професійний учитель зможе повною мірою домогтися кінцевої мети – виховання гармонійно розвиненої та освіченої особистості.

Обов'язково потрібно зазначити, що мистецтво вирішення конфліктів – уміння, яким також повинен володіти професійний педагог, який прагне до ідеалу.

Справжній вчитель може знайти вихід з будь-якої педагогічно екстремальної ситуації, не зашкодивши при цьому учням морально; педагог зобов'язаний контролювати та залагоджувати конфлікти. Учитель неодмінно повинен проаналізувати проблемну ситуацію, що виникла, і толерантно її вирішити, а в майбутньому – запобігати подібним ситуаціям.

Допомогти в цьому педагогу можуть спеціальні методичні прийоми для вирішення конфліктів, наприклад: гумор, компроміс, жорстка позиція та багато інших.

Місія педагога полягає не тільки в навчанні й вихованні, а й у розкритті внутрішнього потенціалу кожної дитини, кожної маленької особистості; розвитку природних здібностей, розпізнаванню задатків; допомозі у пошуку покликання. Таке може зробити тільки природжений педагог, справжній майстер своєї справи, якому під силу виокремити педагогічну задачу та знайти шляхи її вирішення.

На думку Ш. Амонашвілі, який зазначає, що бути справжнім майстром педагогічної справи – це мати стійку педагогічну позицію своєї діяльності; безперервно шукати шляхи вирішення навчальних і виховних проблем, проблем роботи з громадськістю та батьками; володіти педагогічною технологією, що сприяє поліпшенню педагогічного процесу [1].

«Учитель сьогодні, – зазначається в Концепції національного виховання, – повинен бути професіоналом, здатним до точного прогнозування можливих результатів, вміти професійно потрактувати нові соціальні умови виховання, вміти майстерно аналізувати та контролювати себе, осмислювати новітні тенденції сучасного глобалізованого світу, щоб гарантувати педагогіці безпеку та захист від нищівних політичних впливів» [5, с. 89].

Державні та суспільні вимоги до вчителя полягають також в тому, щоб педагог умів проектувати розвиток особистості та чітко уявляв, яким саме повинен стати його вихованець як громадянин. Професійний учитель повинен своєю педагогічною

діяльністю створювати сприятливі умови для всебічного і гармонійного розвитку особистості, закласти основи активності, громадянської свідомості, відповідальності [5].

Учні цінують такі якості педагога, як загальна ерудиція, логіка мислення, вміння спілкуватися, принциповість, глибокі професійні знання, чітка громадянська позиція, критичний підхід до вирішення проблем, переконливість, почуття гумору.

Справжній професійний педагог має бути носієм знань, які він повинен передати своїм учням; партнером для своїх вихованців.

Висновок. Отже, епоха глобалізації вимагає від майбутнього фахівця ґрунтовного оволодіння новітніми технологіями та знаннями. Глобалізація також диктує нові вимоги до особистості вчителя. Особистісні якості вчителя, які були актуальними ще зовсім нещодавно, поступово занепадають. Зараз ідеальному педагогові мають бути притаманні такі риси, як відкритість у спілкуванні, демократичність, толерантність, розуміння учнів та повага до них, гуманізм і політкоректність.

Список використаних джерел

1. Амонашвили Ш. А. Как любит детей (опыт самоанализа) / Ш. А. Амонашвили; [Лаборатория гуманной педагогики, Артемовск]. – Донецк: Ноулинж, 2010. – 128 с.
2. Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Вип. LIX. – Слов'янськ: СДПУ, 2012. – 355 с.
3. Державна національна програма «Освіта» / Україна XXI століття /. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
4. Сисоєва С. А. Основи педагогічної творчості вчителя: навчальний посібник / С. О. Сисоєва. – М.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.
5. Хомич Л. О., Султанова Л. Ю., Шахрай Т. О. / Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія / Л. О. Хомич, Л. Ю. Султанова, Т. О. Шахрай. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 212 с.

Шевченко К. М., здобувачка вищої освіти

4 курсу, група ПР-9

Науковий керівник: **Берднік І. В.**, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: sevchenkakarina@gmail.com

ВІДМЕЖУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ВІД ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

Охорона громадської безпеки в Україні – це забезпечення прав і свобод людини, недоторканості її життя і здоров'я, інших суспільних інтересів. У сучасному КК громадська безпека є самостійним, безпосереднім об'єктом кримінально-правової охорони. Розглядаючи розділ IX Особливої частини КК, можна чітко визначити що об'єктивною стороною таких злочинів є активні дії проти громадської безпеки.

Предметом злочинів проти громадської безпеки є бойові припаси, вогнепальна зброя, холодна зброя, вибухові речовини а також вибухові пристрої, що зазначені в статтях Кримінального кодексу (далі – КК) України, а саме: вогнепальна зброя (ст.262, ч.1 ст.263, 264); холодна зброя (ч.2 ст.263); бойові припаси (ст.262, ст.263, ст.263-1 ст.264); вибухові речовини (ст.262, ч.1 ст.263, 263-1); вибухові пристрої (ст.262, ч.1 ст.263, 263-1) [1].

Метою даної статті є проаналізувати відмежування вогнепальної зброї від холодної зброї.

Незаконне поводження зі зброєю тягне за собою кримінальну відповідальність. Згідно статистики такі злочини є одними з найчисельніших злочинів, за які громадяни засуджуються українськими судами. В загальному понятті зброя – це пристрої і засоби, які використовуються для знищення живої сили супротивника, його техніки і споруд. У кримінально-правовому аспекті зброя поділяється на вогнепальну, холодну і таку, що не належить до цих видів. В даній статті ми проаналізуємо значення та роль вогнепальної та холодної зброї в суспільстві та їх відмежування [2].

Розглянемо за яку ж вогнепальну зброю та холодну зброю передбачена кримінальна відповідальність?

Кримінальна відповідальність настає за незаконний обіг таких предметів: вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), боєприпаси, вибухові пристрої та речовини. А також незаконний обіг таких предметів холодної зброя як, кинджали, фінські ножі, кастети та інша холодна зброя [3, с. 256].

Слід також зазначити, що відповідальність може наступати лише тоді, коли вилучені зброя, бойові припаси, вибухові речовини чи вибухові пристрої є придатними до використання за цільовим призначенням. Іноді для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, а також за необхідності з'ясування придатності зброї, боєприпасів або вибухових речовин до використання, потрібні спеціальні знання та навички. Може також призначатись експертиза для чіткого визначення обставин справи в спеціальних експертних установах.

Спочатку розглянемо характерні риси вогнепальної зброї, певну класифікацію [4, с. 365]:

- за призначенням це мисливська (гладкоствольна; нарізна; комбінована), спортивна (малокаліберні гвинтівки; малокаліберні пістолети; малокаліберні револьвери) та бойова зброя (бойові гвинтівки та карабіни; автоматикарабіни; пістолети-кулемети; пістолети; револьвери)

- за наявністю нарізів В.Черваков поділяв зброю на гладкоствольну та нарізну;
- за способом вогню – автоматична зброя (використовує для перезарядження енергію порохівих газів) та зброя одиночного вогню;

- за типом заряджання – заряджання зі стволу та така, що заряджається із казенного боку;

- за типом перезарядження – автоматична, саморядна (механізм дозволяє вести одиночну стрільбу).

І це ще не вся класифікація вогнепальної зброї, отже, вся ручна вогнепальна зброя через її різноманітність класифікується за багатьма ознаками.

Перед тим, як відмежовувати зброї одну від одної, розглянемо на прикладі ст.262 КК кваліфікуючі ознаки злочину - викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем.

Отже, об'єктом злочину є громадська безпека, об'єктивна сторона даного злочину включає в себе вчинення таких дій: викрадення; привласнення; вимагання; заволодіння шляхом шахрайства; заволодіння шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем, суб'єктом цього злочину, зчиненого шляхом крадіжки, грабежу, розбою і вимагання, може бути осудна особа, яка досягла 14-річного віку, а у разі його вчинення в інший спосіб - 16-річного віку, суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною виною.

Таблиця 1 – Види вогнепальної зброї

<i>Види вогнепальної зброї</i>			
За призначенням	За ступенем автоматизації	За калібром	За бойовими можливостями
бойова	неавтоматична	малокаліберна	пістолети
Навчальна	Саморядна	нормального калібру	пістолети-кулемети
Мисливська	Автоматична	висококаліберна	автомати
Спортивна			гвинтівки
			ручні кулемети

Що ж не відноситься до вогнепальної зброї?

До вогнепальної зброї не відноситься пневматична зброя, стартові, сигнальні, газові та будівельні пістолети (револьвери), пристрої для відстрілу патронів, що споряджені гумовими або аналогічними металевими снарядами несмертельної дії, ракетниці, а крім того і вибухові пакети та інші імітаційно-піротехнічні чи освітлювальні засоби.

Питання вогнепальної зброї менш проблемне ніж холодної і має простішу структуру. До холодної зброї належать знаряддя та пристрої, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що мають колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинжал, нунчаку, кастет тощо) і призначені для ураження певної живої цілі. Найбільше місце в холодній зброї відіграє клинкова металева зброя, яка в свою чергу ділиться на довгу та коротку. З точки зору кримінального права, до бойових припасів відносяться патрони, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби або вибухові пристрої в зібраному виді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнестрільної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони, набої до гладкоствольної мисливської зброї не є предметом злочинів, передбачених ч.1 ст. 222 КК [5, с. 412].

Відмінність поняття носіння і зберігання вогнепальної і холодної зброї в наступному:

- Під незаконним зберіганням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових речовин є умисні, без належного дозволу дії, пов'язані з володінням незалежно від тривалості часу будь-яким із зазначених предметів, що знаходяться не при винній особі, а у вибраному і відомому їй місці.

- За незаконне поводження з холодною зброєю (ч. 2 ст. 263 КК) найбільш м'яким покаранням є штраф у розмірі до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 510 до 850 гривень), а найбільш суворим – позбавлення волі на строк 3 роки.

Відмінність поняття придбання вогнепальної і холодної зброї в наступному:

- Незаконним придбанням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових речовин слід вважати умисні дії, спрямовані на їх заволодіння (за виключенням розкрадання), всупереч встановленому законом порядку, шляхом скуповування, обміну, привласнення знайденого, одержання в подарунок чи відшкодування боргу тощо.

- А ось холодною зброєю дозволяється купувати у випадках передбачених законодавством України.

Також, відмінністю вогнепальної від холодної зброї є те, що об'єктивна сторона так званої «вогнепальної зброї» (ч. 1 ст. 263 КК) полягає у вчиненні будь-якого із наступних діянь, а саме: носіння, зберігання, придбання, передача, збут вказаних

предметів без передбаченого законом дозволу, а «холодної», ч. 2 ст. 263 КК – носіння, виготовлення, ремонт, збут – кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу.

Під незаконним зберіганням вогнепальної зброї та інших предметів, зазначених в ч. 1 ст. 263 КК, належить розуміти такі умисні дії особи, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із предметів, що знаходяться не при особі, а в обраному нею місці.

Щодо незаконного носіння холодної, зброї та інших вибухових предметів, то слід розуміти такі умисні дії, що вчинені без передбаченого законом дозволу по їх переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо).

Кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 263 КК настає у випадках, коли буде встановлено незаконне поводження з вказаними предметами, тобто без передбаченого законом дозволу, тобто винний не має ні дійсного, ні уявного права на їх здійснення. Дозвіл на право носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передачу та збут зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв видається певними державними органами, передбаченими законом, наприклад органами МВС.

Під незаконним виготовленням холодної зброї належить розуміти такі умисні дії, що вчинені без передбаченого законом дозволу по її створенню чи переробленню, внаслідок чого вона набуває відповідних характерних властивостей для ураження живої цілі чи знищення або пошкодження майна [5, с. 434].

Для торгівлі звичайними ножами необхідно мати сертифікат якості. А холодною зброєю торгувати можна лише з відповідною ліцензією. Придбати холодну зброю абияк теж не можна.

Виділяють 3 основні ознаки холодної зброї: довжина клинка більше 90 мм; товщина клинка більше 2.6 мм; наявність гарди, упору чи виїнок глибше 5 мм на рукав'ї.

Якщо немає хоча б однієї ознаки - носить ніж спокійно, вас за нього не посадять.

До основних ознак вогнепальної зброї відносять наявність ствола та пристрою запирання каналу ствола (який може бути конструктивно не відокремленим елементом конструкції ствола) та пристрою запалення метального заряду.

Ці конструктивні ознаки є обов'язковими для вогнепальної зброї.

Отже, з даної статті можна зробити висновок, що вогнепальна та холодна зброя має певні відмінності, різницю.

В ч.ч.1,2 ст.263 КК ми бачимо санкції за вчинення певних категорій злочинів, а саме носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу - караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

А ось, носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу - караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 12.12.2020).

2. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 14.12.2020).

3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. Київ: А.С.К., 2005. 848 с.

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / О.О. Дудоров, В.О. Навроцький, А.М. Ришелюк та ін.; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

Шпомер А. І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: aishpomer1@gmail.com

КАПІТАЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО ЯК ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Капітальне будівництво належить до окремих, самодостатніх видів господарської діяльності, однак у законодавстві не визначене саме поняття «капітальне будівництво». Незважаючи на наявність у ГК України глави норми якої регулюють питання підрядних відносин у сфері капітального будівництва (глава 33 «Капітальне будівництво»), законодавцем не розкрито сутність самого поняття «капітальне будівництво». У ЦК України, яким достатньо повно врегульовано підрядні відносини у будівельній сфері, проте, не закріплено визначення капітального будівництва.

Таким чином, така категорія, як «капітальне будівництво» вміщено у п. 2 Порядку державного фінансування капітального будівництва, затвердженого постановою КМУ від 27 грудня 2001 року № 1764. Згідно з ним, «капітальним будівництвом є процес створення нових, а також розширення, реконструкція, технічне переоснащення діючих підприємств, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, пускових комплексів (з урахуванням проектних робіт, проведення торгів (тендерів) у будівництві, консервації, розконсервації об'єктів, утримання дирекцій підприємств, що будуються, а також придбання технологічного обладнання, що не входить до кошторису об'єктів)» [1].

Крім того, у цьому Порядку державного фінансування капітального будівництва також наведені визначення та дані характеристики змістових частин капітального будівництва. Так, визначено що розширення діючих підприємств – «будівництво нових і розширення існуючих окремих цехів та об'єктів основного, підсобного та обслуговуючого призначення на території діючих підприємств з метою створення додаткових або нових виробничих потужностей». У свою чергу, реконструкцією діючих підприємств законодавством вважається «переобладнання діючих цехів та

об'єктів основного, підсобного та обслуговуючого призначення без розширення існуючих будівель і споруд основного призначення та без збільшення чисельності працівників з одночасним поліпшенням умов їх праці та охорони навколишнього природного середовища, здійснюване з метою вдосконалення виробництва та підвищення його техніко-економічного рівня, збільшення виробничих потужностей, зміни номенклатури продукції та поліпшення її якості». У вигляді технічного переоснащення діючих підприємств виступає «комплекс заходів щодо підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів і дільниць на основі впровадження передової техніки та технології, механізації та автоматизації виробництва, модернізації та заміни застарілого і фізично зношеного устаткування на нове більш продуктивне. Технічне переоснащення здійснюється без розширення виробничих площ».

Подібний зміст «капітального будівництва» закріплено у п. 1 постанови КМУ від 1 серпня 2005 року № 668 «Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду у капітальному будівництві», відповідно до якого «капітальне будівництво включає в себе проведення робіт з нового будівництва, реконструкції будівель і споруд та технічного переоснащення діючих підприємств, а також комплексів і видів робіт, пов'язаних із капітальним будівництвом об'єктів» [2]. Відсутність визначення правової категорії «капітальне будівництво» в законодавстві є недоліком, що допускає можливість підміни цієї категорії іншими при виникненні подібних суспільних відносин.

Науковцями досліджується також ця правова категорія. Правові питання регулювання відносин у сфері капітального будівництва досліджувалися багатьма науковцями, зокрема, В. М. Коссака, Н. С. Кузнецовою, С. В. Сенік, І. І. Банасевич, Н. В. Трофуненко, М. С. Біленко, О. В. Шаповалова та інші. На сьогоднішній день відсутня єдність у поглядах не лише щодо змісту, а і щодо характеру капітального будівництва. Окремими науковцями взагалі ставиться під сумнів доцільність існування та використання такого поняття як «капітальне будівництво». Існує дискусія щодо вилучення його із законодавства і щодо використання замість нього терміни «будівельна діяльність» або «будівництво».

Відсутність серед дослідників спільного розуміння визначення поняття «капітального будівництва» та чисельні дискусії науковців щодо факту існування «капітального будівництва» як окремої самодостатньої категорії господарського права сприяє подальшому її вивченню.

І. М. Миронець, аналізуючи напрацювання інших дослідників, зазначає, що терміном «капітальне будівництво» визначається діяльність, більш широка за змістом, ніж будівництво [3, с. 167].

На думку В. Г. Олюхи, термін «капітальне будівництво» почав використовуватися для позначення будівельних процесів, які характеризувалися рядом відмінностей від процесів звичайного будівництва. Перелік таких відмінностей, на думку дослідника, дозволяє чітко відокремлювати його від будівництва [4, с. 8].

Крім того, В. Г. Олюха зазначає, що з набуттям чинності ЦК України договір будівельного підряду став різновидом договору підряду, а термін «капітальне будівництво» на кодифікованому рівні використовується без розкриття змісту у ГК України [4, с. 8].

О. М. Вінник вважає, що термін «капітальне будівництво» використовується у двох значеннях: як комплексна галузь економіки і як форма інвестиційної діяльності [5, с. 673-675].

Проблему визначення поняття «капітальне будівництво» вивчала також О. О. Квасніцька. Науковець визначає капітальне будівництво як «різновид діяльності

суб'єктів господарювання, змістом якої є сукупність практичних дій, спрямованих на забудову території, створення будівель, споруд, об'єктів виробничого та невиробничого призначення, об'єктів незавершеного будівництва (за винятком тимчасових споруд, кіосків, навісів та інших подібних споруд), пускових комплексів і реконструкції, яка опосередковується низкою господарсько-правових договорів, зокрема договорів на проектування, дослідницькі роботи, постачання, підряд, енергопостачання, купівлі-продажу тощо» [6, ст. 452]б. Водночас Н. С. Лещенко у своїх дослідженнях заперечує твердження О. О. Квасніцької, не погоджуючись із нею у визначенні капітального будівництва як змістової частини створення об'єктів незавершеного будівництва [6, с. 65].

Вважається, що розвиток сфери капітального будівництва, наявність розгалуженого законодавства, що здійснює регулювання господарських відносин у даній сфері, складність та наявність розмаїття таких відносин, дають підстави говорити про самостійність та самодостатність капітального будівництва і відмежовувати його від загального будівництва.

В.Г. Олюха пропонує розмежовувати капітальне будівництво та будівництво, використовуючи критерії, як ознаки, які притаманні саме капітальному будівництву. Такими критеріями є:

1) мета, для якої отримуються результати будівельних робіт. Капітальне будівництво, за словами автора критеріїв, завжди здійснюється з господарською метою, яка має різні прояви (створення основного капіталу, здійснення капітальних інвестицій, отримання прибутку, підтримання капітальних об'єктів у нормальному технічному стані). Результатами робіт у такому випадку є розширене відтворення основних фондів (засобів). При здійсненні загального будівництва результати проведених робіт слугують для особистих потреб, зазвичай не пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності та не створюють основний капітал у вигляді нерухомих об'єктів;

2) суб'єкт договірних відносин - замовник (забудовник) архітектурно-будівельних робіт, або ж при будівництві господарським способом – забудовник. У капітальному будівництві у якості замовника (забудовника) зазвичай виступає один із суб'єктів господарювання або органів державної влади, місцевого самоврядування, наділених господарською компетенцією;

3) складність організаційних та технологічних форм, а також адміністративних процедур для проведення будівництва. Будівельні роботи мають ознаки, до яких належать: нескладний характер їх проведення, відсутність залучення значної кількості будівельної техніки, устаткування, будівельного персоналу, короткостроковість, відсутність складних організаційно-договірних зв'язків, нескладний характер проектно-кошторисної та договірної документації. Що стосується капітального будівництва, то для нього характерними є: повний цикл виконання робіт, застосування генерального підряду, державного замовлення, проведення тендерних процедур при укладенні договору підряду. Окрім того, складність та розгалуженість організаційних зв'язків між суб'єктами відносин у капітальному будівництві спричиняє необхідність утворення складних організаційних форм між різними суб'єктами господарювання, що здійснюють професійну діяльність у цій сфері господарювання;

4) особливість правового регулювання. Так, щодо цього критерію дослідник відзначає, що відносини капітального будівництва є господарсько-правовими. Ці відносини регулюються як кодифікованими нормативно-правовими актами (ГК та ЦК України), так і спеціальними законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Водночас для загального будівництва застосовується норми цивільного законодавства;

5) характер будівельних робіт. Особливою ознакою капітального будівництва є масштабний характер робіт, у результаті яких створюються нові об'єкти або здійснюється істотний вплив на стан вже існуючих капітальних об'єктів;

6) результат завершених будівельних робіт. У випадку з капітальним будівництвом результатом є готова будівельна продукція у вигляді об'єктів нерухомості, що мають капітальний характер. До результатів робіт відносять: відновлення, покращення основних фондів у випадку, якщо будівельні роботи відбуваються з розширення, реконструкції та технічного переоснащення підприємств, будинків і споруд. Він допускає створення у межах єдиного будівельного проекту капітальних та некапітальних споруд. До прикладу, некапітальний характер мають тимчасові об'єкти, які використовуються як допоміжні при спорудженні основного капітального об'єкта. В такому випадку дослідником констатована наявність відносин капітального будівництва, «оскільки зазначені некапітальні споруди охоплюються єдиною метою капітального будівництва». Крім того, науковець у своїх дослідженнях робить висновок про наявність підстав для виокремлення та існування самостійної категорії «капітальне будівництво» [7, с. 502-504].

Проведений аналіз, дозволяє зробити деякі висновки. Вважається, що розвиток сфери капітального будівництва, наявність розгалуженого законодавства, що здійснює регулювання господарських відносин у даній сфері, складність та наявність розмаїття таких відносин, дають підстави говорити про самостійність та самодостатність капітального будівництва і відмежовувати його від загального будівництва. А зазначені критерії чітко аргументують відмінність капітального будівництва від будівництва, вирізняють складність його організаційно-господарських форм, масштабність виконуваних робіт, участь у цих відносинах органів державної влади або місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку державного фінансування капітального будівництва: Постанова КМУ від 27.12.2001 р. № 1764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1764-2001-%D0%BF>.

2. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду у капітальному будівництві: Постанова КМУ від 1.08.2005 р. № 668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2005-%D0%BF>.

3. Миронець І. М. Поняття будівництва і капітального будівництва / І. М. Миронець // Вісник господарського судочинства. – К.: Юрінком Інтер, 2009. - № 3. – С. 167-170.

4. Олюха В. Г. Оптимізація капітального будівництва: господарсько-правові проблеми, монографія / В. Г. Олюха. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 302 с.

5. Вінник О. М. Господарське право: навчальний посібник. - 2-е вид., змін. та доп. - К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2008. - 766 с.

6. Квасніцька О. Поняття та критерії об'єктів капітального будівництва відповідно до національного законодавства / О. Квасніцька // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. - Одеса : Фенікс, 2013. - Т. 2. - С. 733-735.

7. Олюха В. Г. Поняття та форми капітального будівництва в Україні / В. Г. Олюха // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2013. – Т. 13. – С. 499-507.

Шульга А. П., здобувачка вищої освіти 3 курсу,
група ЦГЮ 181, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І. Г.**, ст. викладач кафедри
трудового права, адміністративного права і процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка»
e-mail: ann18.shulga@gmail.com

СТАТУС ЕКСПЕРТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ, ЙОГО ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Значення та роль експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин важко переоцінити, оскільки саме завдяки його діяльності здійснюється доказування в адміністративному судочинстві.

У процесі розгляду та вирішення публічно-правового спору, під здійснення діяльності із доказування в адміністративних судів задля об'єктивного й всебічного дослідження конфліктних обставин, постановлення законного й обґрунтованого рішення щодо справи може виникнути необхідність у залученні осіб, які володіють спеціальними знаннями. У такому разі як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин і як самостійний учасник адміністративного процесу до участі в справі залучається експерт.

Судовий експерт відіграє в адміністративному судочинстві забезпечувальну роль, оскільки виконує процесуальні функції лише допоміжного характеру, реалізує процесуальні дії, які допомагають розглядати публічно-правовий спір та вирішувати його по суті. За таких умов експерт сприяє здійсненню адміністративного судочинства, забезпечує його належну якість та повноту. Окрім того, експерт не зацікавлений ані матеріально, ані процесуально в результатах адміністративної справи, оскільки йому байдуже, на користь кого саме буде постановлено рішення у справі, в якій він відігравав допоміжну роль. В адміністративному провадженні участь експерта водночас зумовлюється й обмежується тим обсягом повноважень, який покладений на нього чинним процесуальним законодавством [1, с. 229-230].

На підставі аналізу законодавчих визначень слід констатувати, що експерт – це фізична особа, яка має відповідну кваліфікацію, професійні знання та практичний досвід у відповідній галузі, та якій в порядку, встановленому законом, доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі.

Визначальною ознакою експерта є наявність спеціальних знань, до яких науковці відносять знання, якими володіють обмежена кількість фахівців; виходять за межі загальних знань та життєвого практичного досвіду; отримані в результаті навчання в спеціалізованих вищих навчальних закладах або у процесі тривалої практичної діяльності по конкретній спеціальності.

Спеціальні знання мають суттєві відмінності від загальноновідомих, а саме:

- 1) переважно відомі лише фахівцям у певній галузі людської діяльності в силу отримання відповідної освіти або практичної діяльності у сфері, яка не є загальнодоступною;
- 2) застосовуються для одержання доказової бази по справі;
- 3) перелік спеціальних знань необхідних для проведення відповідних експертних дій є легітимно встановленим;
- 4) проведення експертних дій та використання при цьому спеціальних знань відбувається у рамках чітко визначеної процесуальної форми.

Таким чином, основу спеціальних знань експерта складають:

- 1) загальновідомі та специфічні теоретичні та наукові знання;
- 2) практика застосування відомих знань;
- 3) набуті навички в ході практичної діяльності [2, с. 724; 3 с. 133].

Для полегшення роботи суду щодо правильного визначення завдань експертизи і формування питань, які виносяться на експертизу, наказом Міністерства юстиції України затверджені Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз, а також видані спеціальні посібники, які визначають завдання, що вирішуються за допомогою окремих видів експертиз, орієнтовний перелік питань, об'єкти і матеріали, які повинні надаватися для проведення експертизи. В окремих категоріях спорів питання, які ставляться перед експертами, визначаються судовою практикою.

Враховуючи значущість висновків експерта при розгляді справ в адміністративному суді, законодавець визнав, що здійснення експертної діяльності ґрунтується на законодавчо закріплених принципах, основними з яких є компетентність, незалежність і об'єктивність осіб, які проводять експертизу, відповідність їх вимогам чинного законодавства, відповідальність за достовірність і обґрунтованість експертних висновків тощо [4, с. 146].

Найбільш доказове значення мають категоричні висновки (стверджувальні чи заперечуючі), які не допускають різних тлумачень і чітко підтверджують або заперечують ті чи інші факти. Але й категоричні висновки експерта потребують перевірки, оцінки їх обґрунтованості та вірогідності, як і будь-які інші докази. Лише ретельний всебічний аналіз та критична оцінка встановлених експертним дослідженням фактів забезпечує перевірку вірогідності та обґрунтованості висновку експерта і дозволяє суду використовувати їх як доказ по справі. Оцінка висновку експерта на кожній стадії адміністративного процесу характеризується своїми особливостями, але засади та мета оцінки доказів на всіх стадіях однакові.

Оцінка висновку експерта судом представляє собою перевірку відповідності його висновку іншим зібраним по справі доказам. Сам по собі факт протиріччя висновку експерта деяким матеріалам справи ще не свідчить про помилковість його результатів, так само як і відповідність їх іншим доказам ще не підтверджує вірогідність висновку. Лише у сукупності зі всіма зібраними по справі доказами він служить підставою для висновку про обставини справи [5, с. 533].

Правовий статус в юридичній літературі розглядається як: комплекс прав та юридичних обов'язків особи; система можливостей особи, які визначають правове становище в державі; права, обов'язки, свободи та відповідальність особи.

У ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства України визначено такий перелік прав судового експерта:

- ознайомлюватися з матеріалами справи;
- заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом;
- викладати у висновку експерта виявлені в ході проведення експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;
- для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;
- право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом до суду.

До обов'язків експерта належить:

– дати обґрунтований та об’єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання;

– з’явитися до суду за викликом суду та роз’яснити свій висновок і відповіді на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції [6].

Гарантіями незалежності судового експерта та правильності його висновку є:

– визначення законом порядку призначення судового експерта;

– заборона під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи;

– існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду;

– створення необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальне і соціальне забезпечення;

– кримінальна відповідальність судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов’язків;

– можливість призначення повторної судової експертизи;

– присутність учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи [7].

Отже, судовий експерт як суб’єкт адміністративних процесуальних правовідносин – це особа, яка відповідає вимогам, визначеним законодавством про судову експертизу; є учасником адміністративного судочинства та наділений процесуальними повноваженнями, закріпленими на законодавчому рівні. Реалізація повноважень судового експерта спрямована на з’ясування обставин, які мають значення для вирішення публічно-правового спору і потребують спеціальних знань у відповідній галузі науки, техніки, ремесла тощо.

Список використаних джерел

1. Угровецький О. П. Регламентация правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 43 (3). С. 229-234.

2. Стародубов І. В. Загальна характеристика адміністративно-правового статусу експерта. *Форум права*. 2012. (3). С. 723-727.

3. Пчелін В. Б. Експерт як суб’єкт адміністративних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2 (1). С. 133-137.

4. Янчик О. Ю. Судова експертиза в адміністративному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 2. С. 145-150.

5. Лоза Ю. Я. Допустимість висновку експерта в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2011. № 2. С. 531-534.

6. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua /laws/show/2747-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text) (дата звернення 30.11.2020).

7. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р., № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 30.11.2020).

Щербак К. А., здобувачка вищої освіти 3 курсу, групи КЮ 181
Науковий керівник: **Чічкань М. В.**, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: *katya_sh952@ukr.net*

ДОКАЗИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА

Дослідження доказів в адміністративному судочинстві займає важливе місце. Термін «докази» є одним з основоположних в адміністративному процесі, оскільки від правильного розуміння цього поняття залежить пошук доказів, вилучення, застосування та ін. Достовірне визначення зазначеного терміну безпосередньо впливає на законне вирішення процесуальних питань.

Такі вчені як: В.М. Бевзенко, А.Т. Комзюк і Н.В. Мельник, розглядають докази як урегульовану процесуальним законодавством, існуючу в певній процесуальній формі інформацію (фактичні дані), яка дає можливість адміністративному суду, що розглядає справу, належним чином відтворити й установити всі обставини публічно-правового спору. [1, с.280].

Е.Ф. Демський вважає, що доказами є фактичні дані, на підставі яких суд, орган чи уповноважений суб'єкт встановлюють наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі. В свою чергу автор визначає поняття «фактичні дані» — це інформація, відомості про акти, дії чи бездіяльність, за допомогою яких можна встановити обставини, що мають значення для правильного вирішення адміністративної справи. [2, с. 146-147].

Проте, держава стала на крок легалізації поняття «докази» та закріпила його у діючому законодавстві. Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України ст. 72 доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими, речовими і електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків [3]. На нашу думку, саме таке тлумачення «доказів» є важливим, оскільки це поняття трактується через призму обставин (фактів). З приводу цього влучно зазначає Сірант О.Р.: «Кожний окремо взятий доказ має володіти відразу двома властивостями – відносністю (повідомляти важливу інформацію про значущі факти) та допустимістю (відповідати вимогам закону), що поєднує змістовний і формальний аспект» [4, с. 79].

Водночас, такий науковець як В. К. Колпаков зазначає, що інформація може розглядатися як доказ за наявності двох умов:

а) якщо вона містить дані про наявність або відсутність адміністративного правопорушення, винуватість особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення;

б) якщо вона одержана в порядку та з джерел, передбачених законом [5, с.298].

На думку А.Т.Комзюка, В.М.Бевзенка, Р.С.Мельника поняттю «докази» властиві такі ознаки:

1. це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність оспорюваних обставин;

2. докази як відомості про факти представляють собою відображення реальних фактів, є їх відтворенням, яке дозволяє судити про властивість цих фактів вже після того, як вони стали надбанням минулого;

3. докази можуть буди представлені у різній формі;

4. докази мають відповідати встановленим вимогам, тобто вони повинні бути допустимими та належними;

5. докази отримуються у встановленій процесуальним законом формі;

6. жодний доказ, який містить інформацію про предмет доказування, не має для суду наперед встановленої сили [1, с.279].

На думку С.В.Васильєва та Л.М.Ніколенко ознаки доказів характеризуються наступним:

1. Докази – це відомості про факти.

2. Докази – це відомості, що підлягають встановленню для вирішення конкретної справи.

3. Докази – відомості, які отримані з передбачених у законі засобів доказування.

4. Докази – відомості, що триманні в законному порядку [6, с.114].

Таким чином можна зазначити, що не відповідність хоча б однієї з ознак, унеможливує існування доказу в принципі.

Джерела доказів в адміністративному судочинстві суттєво не відрізняються від джерел в кримінальному або цивільному процесі. Тому це поняття запозичене із загальної теорії доказів із встановленими особливостями адміністративного процесу.

Джерелами доказів можуть бути:

1) пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності, суб'єктів звернення, інших учасників процесу. Ці пояснення оцінюються поряд з іншими доказами у справі. Зазначені особи, які дають пояснення про відомі їм обставини, можуть бути допитані як свідки;

2) визнання стороною обставин, якими друга сторона обґрунтовує свої вимоги або заперечення; визнання особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, своєї провини. [2, с.149-151];

3) показання свідків про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи також допитуються як свідки. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності. Кожний свідок допитується окремо [3].

4) письмові докази — це документи, у тому числі електронні, акти управління, листи, телеграми, адміністративні договори (угоди), будь-які інші письмові записи, що містять у собі відомості про обставини, які мають значення для справи. До письмових доказів належать також звіти, інформація у вигляді слів, цифр, креслень, схем місця події, планів забудови населених пунктів, будинків, розміщення межових знаків та ін. [2, с.149-151].

5) речові докази — це предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, які мають значення для справи, показання технічних засобів — швидкості руху транспорту, виміру вмісту спирту в речовині, рівня шуму, радіологічного забруднення та ін. Особи, якими подані речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з доказом та його оглядом;

6) висновки експертів — це письмові документи про об'єктивне, аргументоване, основане на законі вивчення, перевірку, аналітичне дослідження, кількісну чи якісну оцінку висококваліфікованим фахівцем чи установою певного питання, явища, предмета, документа, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності, що мають значення для адміністративної справи [3; 2, с.149-151].

Таким чином, виокремлюючи такі поняття як «докази» та «джерела доказів» слід підкреслити їх важливість в адміністративному процесі, оскільки від правильного розуміння цих понять залежить достовірне, об'єктивне, повне та правильне винесення

рішень по конкретній адміністративній справі. На законодавчому рівні хоч і закріплено поняття, проте думки науковці дещо відрізняються, що в свою чергу говорить про те, що ці категорії понять є основоположними в адміністративній теорії.

Список використаних джерел

1. Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: Навч. посіб. К.: Прецедент, 2007. 531 с.
2. Демський, Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е.Ф. Демський. К. : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
4. Сірант О.Р. Електронні докази як об'єкт дослідження в адміністративному праві. Європейські перспективи № 2, 2017. 79-84 с.
5. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. С. 544.
6. Васильєв С.В., Ніколенко Л.М. Доказування та докази у господарському процесі України. Х.: Еспада, 2004. С 192.

Щербінін М. Ю., здобувач вищої освіти 1 курсу,
група ЦГЮ-201, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець О. Г.** к.і.н, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: maxshch2@protonmail.com

КОНТРЕФОРМИ ОЛЕКСАНДРА III: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Російській імперії під час правління Олександра III прийнято називати періодом «контрреформ». Аналіз цього явища є важливим, оскільки його наслідки мають велике значення для подальшої історії всієї Російської імперії та української її частини, зокрема.

Контрреформами Олександра III є комплексом дій його уряду, що були спрямованими на так звану «консервацію», соціально-політичного життя країни, швидка зміна якого почалася після ліберальних реформ минулого імператора.

Приводом для початку реформ стала смерть Олександра II внаслідок замаху членами терористичної організації, котрі вважали, що його смерть призведе до соціальних перетворень у суспільстві. Це можливо є однією з найголовніших причин реформ Олександра III, оскільки він був вражений смертю батька та, за твердженням Зайончовського П.А., вважав, що вбивство його батька стало наслідком реформ, які проводилися за його правління [1, с. 49].

Також варто відмітити, що одним із ідеологів контрреформ був К.П. Победоносцев. Він був викладачем ще майбутнього імператора та людиною, яку імператор дуже поважав. За свідченнями історика Анісімова Є.В., Победоносцев внушав імператору, що без самодержавства Росія жити не зможе, що вона, разом із православ'ям є основою самобутнього російського життя і державі не потрібні парламенти, які, за його словами, є «говорильнями для проголошення розтліваючих промов» [3, с. 342]. Це підтверджують і його листи Олександрові III, в яких дійсно видно заклики до початку реакції [2, с. 315-318].

Але, очевидно, що не лише суб'єктивні причини викликали реакцію. Олександр III, як і Микола I вбачав опору своєї влади у дворянстві. Дворяни ж були вкрай незадоволеними реформами Олександра II, а найбільше однією з них – селянською, оскільки через неї зменшилися їхні прибутки. Вони прагнули повернути свої позиції, шляхом перегляду або відміни цієї реформи. Такі бажання дворянства прослідковуються, зокрема, у словах головного провідника цих реформ – Толстого Д.А., міністра внутрішніх справ, котрий скаржився імператору про те, що до реформ Олександра II «було населення спокійне, заможне, жило під керівництвом більш освічених людей, що різні галузі урядової діяльності один одному не шкодили, правила місцевими справами агенти уряду під контролем інших вищих агентів тієї ж влади, а тепер з'явилося розорене, злиденне, п'яне, незадоволене селянство, розорене, незадоволене дворянство, суди, що постійно шкодять поліції [1, с.64-65].

Крім того однією з основних причин контрреформ була неготовність влади до швидких змін, які почалися у суспільстві: посилення майнової нерівності на селі, суттєве зростання кількості пролетаріату, поширення вільнодумства тощо.

Серед інших суттєвих причин варто зазначити російсько-турецьку війну, яка хоч і була де-юре виграною, але де-факто умови мирного договору були не такими вигідними для Російської імперії як того можна було очікувати. Зокрема, Дворніченко А.Ю. говорить про те, що внаслідок війни в країні погіршилися справи з фінансами, а в селах, які постраждали через мобілізацію, наростало незадоволення. Навіть представники бюрократичної еліти доволі критично оцінювали дії влади [4, с. 317].

Отже, є очевидним, що через названі причини в Російській Імперії, на час сходження на престол Олександра III, тривала глибока суспільно-політична криза. В цих умовах йому потрібно було приймати швидкі дії: або поглиблювати ліберальні реформи розпочаті його батьком, або почати негайно почати хоча б часткове повернення до старих порядків, що були за його діда.

Контрреформи Олександра III мають неоднозначні наслідки і своїх цілей не досягли, бо результат виявився тимчасовим.

Влада, справді, змогла погасити соціально-політичні протиріччя в суспільстві. Це підтверджують слова М.М. Покровського, який говорив про «безсумнівний упадок революційного руху в середині 80-х р.», в якому він вбачав результат дій Олександра III [5, с. 259]. Це, дійсно, так, оскільки кількість протестних виступів суттєво скоротилася. Але це були лише тимчасові результати, оскільки така суворополіцейська опіка, за твердженням Орлова А.С., Полунова А.Ю., Терещенка Ю.А., викликала зростання невдоволення у суспільстві [6, с. 191]. У результаті кріпосницької політики уряду та зростаючого селянського малоземелля становище на селі стало «вибухонебезпечним». Наслідком такої «заморозки» стали дві російські революції. Також суттєво знизився рівень тероризму. Про це свідчить, зокрема, те, що після вбивства Олександра II, був лише один вдалий замах на одеського прокурора та один невдалий на Олександра III, після якого в країні не було жодного терористичного акту аж до поч. ХХ ст.

Встановлення режиму «народного самодержавства», за твердженням Анісімова С.В., призвело до розпалювання в «великоруського» націоналізму та масової русифікації окраїн [3, с. 343]. Проявами цього також, певною мірою, стало обмеження фінської автономії та ліквідація залишків польської державності.

Варто також зазначити про антисемітську складову реформ Олександра III. «Тимчасові правила», призвели до зростання антисемітизму у країні. Це проявлялося у частих єврейських погромах, заборонах займатися рядом професій, заборонах

поселятися у ряді місцевостей, ускладненні умов прийому у навчальні заклади єврейських дітей, насильницькі виселення тощо.

Наслідками освітньої контрреформи стали: заборона навчання для жінок, євреїв та представників нижчих станів, зростання вартості навчання та ліквідація університетської автономії. Немає нічого дивного, що на кінець XIX ст. в Російській імперії було всього 27 % грамотного населення.

До позитивних наслідків контрреформ Олександра III, безумовно належить розвиток промисловості: лише за десять років промислове виробництво збільшилося у двічі. Таке зростання відбулося завдяки протекціоністській політиці уряду. Але в той же час не звертали уваги на розвиток аграрної сфери. Це зокрема стало однією з причин голоду 1891-1892 рр. у країні, який мав важливі політичні наслідки. Економічне зростання було тимчасовим і повністю перекреслене російсько-японською війною.

Отже, контрреформи Олександра III мали неоднозначні та важливі наслідки, що проявилися після його смерті. Саме вони призвели до вибухів, у вигляді двох революцій, у суспільстві та до падіння монархії внаслідок останньої з них.

Список використаних джерел

1. Зайончковский П.А. Российское самодержавие в конце XIX столетия (политическая реакция 80-х – начала 90-х годов). М., 1970. 444 с.
2. Письма Победоносцева к Александру III. В 2 томах. М., 1925. Т. I. 448 с.
3. История России от Рюрика до Путина. Люди. События. Даты. 2-е изд., доп. СПб.: Питер, 2009. 592 с.
4. Дворниченко А.Ю., Кащенко С.Г., Флоринский М.Ф. Отечественная история (до 1917 г.): Учеб. пособие / Под ред. проф. И.Я. Фроянова. Москва.: УИЦ «Гардарики», 2002. 445 с.
5. Покровский М. Н. Русская история с древнейших времен. В 5 томах / При участии Н. Никольского и В. Сторожева. М., 1911. Т. 5. 349 с.
6. Орлов А.С., Полунов А.Ю., Терещенко Ю.Я. Основы курса истории России. Учебник. 2-е издание»: Проспект; Москва; 2008. 576 с.

Ефименко Н. В., студент 2 курса,
группа Пм-21, факультет экономики и управления
Научный руководитель: **Афонченко Т. П.**, к.ю.н., доцент
*Учреждение образования «Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)*
e-mail: vk77@tut.by

ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

С момента провозглашения независимости Республики Беларусь руководством страны и Президентом преступность воспринимается как прямая угроза национальной безопасности, воплощения белорусской экономической модели государственного развития, сохранению стабильности и согласия в стране. Современная преступность оказывает дестабилизирующее воздействие на все сферы жизни государства и общества, отрицательно сказывается на уровне жизни населения. Пагубные последствия преступности заключаются также в том, что она подрывает важнейшие конституционные принципы социальной консолидации, такие как социальная

справедливость и равенство всех перед законом. Поэтому важно принять решительные меры по противодействию этой тенденции, совершенствованию законодательства и повышению качества работы правоохранительных органов и других субъектов профилактики в области организации профилактической деятельности.

Основой правового обеспечения профилактической деятельности в Республике Беларусь является Закон Республики Беларусь «Об основах деятельности по профилактике правонарушений» от 14 января 2014 года № 122-3 (в ред. от 9 января 2018 г. № 91-3) [1]. В этом законе впервые определены такие понятия, как предупреждение правонарушений, общая и индивидуальная профилактика, бродяжничество и попрошайничество, лицо без определенного места жительства, насилие в семье. Закон устанавливает систему и компетенцию субъектов предупреждения преступности, регулирует полномочия органов государственной власти и местного самоуправления. Однако закон о предупреждении нарушений прав человека может рассматриваться только как правовая основа предупреждения преступности. В законе подробно не определены задачи предупреждения преступности, конкретные меры предупреждения и субъекты, осуществляющие их, а также степень ответственности за нарушение закона о предупреждении преступности. В качестве недостатков указанного закона Н. Барановский также выделяет следующие: не включение виктимологической профилактики в систему предупреждения преступности; неполная регламентация системы координации и взаимодействия работы субъектов предупреждения преступности; неразвитость критериев оценки эффективности деятельности субъектов предупреждения преступности.

Анализ законодательства о профилактике правонарушений позволяет сделать вывод о том, что местные исполнительные и распорядительные органы несут ответственность за контроль за профилактической деятельностью региональных субъектов профилактики. Автор предлагает закрепить в законодательстве конкретное должностное лицо исполнительного комитета, ответственное за выполнение этой функции. В целях повышения качества профилактических мероприятий и обеспечения взаимодействия всех субъектов профилактики необходимо определить должностное лицо субъекта региональной профилактики, которое будет отвечать перед руководителем профилактической деятельности за выполнение профилактической функции соответствующим субъектом профилактики. Координация деятельности по предупреждению преступности осуществляется генеральным прокурором Республики Беларусь и прокурорами нижестоящих уровней территориальных прокуратур, в том числе путем организации координационных совещаний по вопросам борьбы с преступностью и коррупцией.

Первостепенная роль в профилактике правонарушений принадлежит правоохранительным органам. Абсолютное большинство правоохранительных органов выполняет функции по предупреждению преступлений и иных правонарушений наряду или в процессе осуществления иных функций в сфере борьбы с преступностью. Следует признать, что главного государственного основного (специализированного) органа, занимающегося профилактикой правонарушений, в Республики Беларусь до сих пор не создано, что на наш взгляд, весьма негативно влияет на эффективность предупреждения преступлений и иных правонарушений.

Специализированным субъектом профилактики правонарушений могут выступать общественные формирования. Цели и задачи их деятельности, полномочия и организационно-правовые формы их участия в профилактике правонарушений регулируются Законом Республики Беларусь от 26 июня 2003 г. «Об участии граждан в охране правопорядка» (в ред. от 4 января 2014 г. № 122-3) [2]. Общественные пункты охраны порядка, добровольные народные дружины, внештатные сотрудники

правоохранительных органов – далеко не все урегулированные законом формы, в которых общественность выполняет функции по профилактике правонарушений наряду с охраной общественного порядка, оказанием помощи правоохранительным органам и иным организациям, населению.

Рассмотрение субъектов профилактики правонарушений тесно пересекается с изучением проблемы, связанной с созданием специализированного органа, занимающегося предупреждением преступлений и иных правонарушений в качестве основной и единственной деятельности. В первую очередь необходимо определить, какой объем полномочий по профилактике правонарушений будет выполняться данной структурой: стратегическая деятельность (информационно-аналитическая, методическая) – разработка конкретных планов (программ), рекомендаций, методик профилактики) либо тактическая деятельность – непосредственное осуществление мер профилактики.

Мы считаем, что в системе государственного управления может быть создан «стратегический» орган. В этом случае она будет подчиняться Правительству Республики Беларусь. Основные задачи этой структуры будут включать изучение проблем преступности и других правонарушений, разработку мер и рекомендаций по профилактике правонарушений отдельно для каждого субъекта профилактики с учетом специфики территориальных, экономических и других особенностей. На местах также должны быть созданы соответствующие структуры – отделы местных исполнительных и распорядительных органов. Кафедры должны быть укомплектованы высококвалифицированными специалистами, прошедшими специальную подготовку, переподготовку и повышение квалификации: социологами, юристами, психологами, социальными педагогами. Такой подход считается приоритетным с учетом социальной природы преступности, сложности и множественности профилактических мер.

Можно создать «стратегическую» структуру в прокуратуре или системе органов юстиции. В таком случае Генеральная прокуратура Республики Беларусь (или Министерство юстиции Республики Беларусь) будет непосредственно руководить деятельностью по предупреждению правонарушений и являться главным координирующим органом.

Представляется, что создание «тактических» структур возможно на базе органов внутренних дел, подведомственных Министерству внутренних дел Республики Беларусь. Отдел по предупреждению правонарушений может быть создан на базе полиции общественной безопасности или выделен в отдел по предупреждению правонарушений. Данная подсистема будет профессионально заниматься профилактикой преступлений и иных правонарушений во взаимодействии с правоохранительными и иными государственными органами (организациями), а также общественными организациями.

Опыт зарубежных стран (например, Высшая комиссия по предупреждению коррупции, созданная в Италии) свидетельствует о возможности создания независимого комитета или организации в структуре республиканских органов государственного управления (Правительства Республики Беларусь) – комитета по предупреждению преступлений и правонарушений. По аналогии с созданным Следственным комитетом Республики Беларусь, Комитет по предупреждению преступлений и правонарушений не может быть государственным органом, но может быть непосредственно подчинен президенту Республики Беларусь.

Этот комитет станет правоохранительным органом. Полномочия такого комитета должны быть очень широкими: доступ ко всем документам и базам данных государственных органов (организаций), право осуществлять контроль за деятельностью других специальных субъектов профилактики и др. Учитывая

вышеизложенное, внесение предложения о создании Комитета по предупреждению преступлений и правонарушений требует дополнительного исследования, детальной аргументации и детального обоснования.

Список использованных информационных источников

1. Об основах деятельности по профилактике правонарушений [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 4 янв. 2014 г., № 122- З : в ред. от 09.01.2018 г., № 91-3 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. Об участии граждан в охране правопорядка [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 26 июня 2003 г., № 214- З в ред. от 04.01.2014 г., № 122-3 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Грамма Н. И., студент 2 курса,
группа Пм-21, факультет экономики и управления
Научный руководитель: **Коновалова Ж. Ч.**, к.ю.н., доцент
*Учреждение образования «Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)*
e-mail: vk77@tut.by

ФОРМЫ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ В КАНАЛАХ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ: ПОНЯТИЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Розничная торговля – продажа (т. е. передача за плату) потребителю товара. Розница самый древний, распространенный и понятный вид торговли отличается тем, что один из ее участников непременно выступает конечным потребителем продукта.

Розничный торговый канал – группа торговых точек, в которых покупателям предлагаются похожий ассортимент и уровень сервиса, а также одинаковый метод продажи.

В мировой практике существует и подразделение розничной дистрибуции на прямую и непрямую (косвенную). Ко второму канала распределения относят различные форматы розничной торговли.

Формой розничной торговли понимается способ организации торгово-технологического процесса в зависимости от вида торгового объекта, приемов и методов, с помощью которых реализация товаров осуществляется [2].

В соответствии с постановлением Министерства торговли Республики Беларусь от 26 июня 2014 № 24 «О классификации форм розничной торговле» розничная торговля осуществляется в следующих формах [2]:

1. Комиссионная торговля – розничная торговля, осуществляемая в комиссионном магазине или комиссионной секции, в котором субъект торговли реализует товары, принятые по договору комиссии от граждан Республики Беларусь, иностранных граждан, лиц без гражданства.

2. Торговля в стационарных торговых объектах – розничная торговля, осуществляемая в торговых объектах, представляющих собой капитальное строение (здание, сооружение), присоединенное к инженерным коммуникациям, или его часть (части), оснащенные торговым оборудованием.

3. Торговля в нестационарных торговых объектах – розничная торговля, осуществляемая торговыми объектами, являющимися временным сооружением, не являющимся капитальным сооружением (зданием, сооружением) или его частью, независимо от присоединения или не присоединения инженерных коммуникаций с передвижных средств развозной торговли, оснащенных коммерческим оборудованием, а также с передвижных средств разносной торговли

4. Торговля без (вне) торговых объектов – розничная торговля без стационарных торговых объектов, нестационарных торговых объектов или вне таких объектов;

5. Торговля по образцам – розничная торговля, осуществляемая путем демонстрации образцов товаров и (или) описаний товаров, содержащихся в каталогах, проспектах, рекламе, буклетах или представленных на фотографиях или иных источниках информации, торговых объектах и (или) путем предоставления описаний товаров, содержащихся в каталогах, проспектах, рекламе, буклетах или представленных на фотографиях или иных источниках информации, направляет продавцу неопределенный круг лиц, пользующихся услугами организаций почтовой связи или маркетинга в средствах массовой информации или иным не запрещенным законом способом, включая глобальную компьютерную сеть Интернет через интернет-магазин, без (вне) торговых объектов [1].

То есть розничная торговля по образцам осуществляется:

– в торговом объекте – путем демонстрации образцов товаров и (или) описаний товаров, содержащихся в каталогах, проспектах, рекламе, буклетах или представленных в фотографиях или иных информационных источниках, в торговых объектах (далее торговля по образцам в торговом объекте);

– вне торгового объекта – путем предоставления описаний товаров, содержащихся в каталогах, проспектах, рекламе, буклетах или представленных в фотографиях или иных информационных источниках, отправленного продавцом неопределенному кругу лиц с использованием услуг организаций почтовой связи или распространяемых в средствах массовой информации или любыми другими способами, не запрещенными законом, в том числе в глобальной компьютерной сети Интернет через интернет-магазин [1].

При осуществлении торговли образцами покупателю обеспечивается возможность самостоятельно или с помощью продавца посмотреть с продемонстрированными образцами или предложенными описаниями товара, подобрать и оплатить необходимый товар, который передается покупателю после его доставки в указанное покупателем место, если другие варианты не предусмотрены договором розничной купли-продажи. При торговле образцами продавец может предложить покупателю услуги по доставке товара, отправке его почтой или транспортировке любым видом транспорта, а также сборке, установке, подключению, наладке и техническому обслуживанию товара.

Перечень товаров, продаваемых по образцам и оказываемых дополнительных услуг, определяется продавцом, если иное не предусмотрено законом. Покупатель вправе отказаться от услуг, предлагаемых продавцом во время заключения договора. Не допускается продажа по образцам вне торгового объекта следующих групп товаров: изделия из драгоценных металлов и драгоценных камней; оружия и боеприпасы, лекарственные средства; биологически активные добавки к пище; пиротехнические изделия; ветеринарные изделия. Розничная торговля по образцам вне торгового объекта кулинарными изделиями и скоропортящимися пищевыми продуктами и допускается при наличии у продавца торгового объекта, в котором продается такой продукт.

6. Развозная торговля – розничная торговля, реализуемая вне стационарных торговых объектов с использованием мобильных средств доставки, представляющих собой специально оборудованные для розничной торговли транспортные средства (автомагазины) [2].

7. Разносная торговля – розничная торговля, осуществляемая вне стационарных торговых объектов с использованием мобильных средств переносной торговли, представляющих собой специальные приспособления для торговли (торговые автоматы, тележки, лотки, корзины и другие приспособления), или без них.

8. Торговля на ярмарках – розничная торговля, осуществляемая на ярмарках, с предоставлением мест для продажи товаров.

9. Торговля на аукционах – форма розничной торговли, осуществляемая по средствам продажи товаров на аукционе в заранее согласованное время и в определенном месте участнику торгов, предложившему за них самую высокую цену.

10. Торговля на рынках – розничная торговля, реализуемая на рынках на торговых местах.

В целях совершенствования законодательства, регулирующего формы розничной торговли в Республике Беларусь предлагается обсудить поправки в Правилах продажи товаров при осуществлении розничной торговли по образцам:

– разделить понятия «торговля по образцам в торговом объекте» и «торговля по образцам без (вне) торгового объекта», поскольку в первом случае идет речь о методе продажи товаров в торговом объекте, а во втором – о форме розничной торговли, которую в международной практике относят к дистанционной торговле;

– определить термин «торговля по образцам» как форму розничной торговли, которая осуществляется без (вне) торговых объектов, путем предоставления описаний товаров, содержащихся в каталогах, проспектах, рекламе, буклетах или представленных в фотографиях или иных информационных источниках, рассылаемых продавцом неопределенному кругу лиц с использованием услуг организаций почтовой связи или распространяемых в СМИ или любыми другими способами, не запрещенными законодательством, в том числе в глобальной компьютерной сети Интернет, исключая возможность непосредственного ознакомления покупателей с товарами или их образцами, до момента и в момент заключения договора розничной купли-продажи.

– определить перечень информации, которую продавец должен предоставить покупателям до момента заключения договора розничной купли-продажи и в момент доставки товаров, а также регламентировать особенности осуществления торговли по образцам.

– перечень товаров, продажа которых не допускается при торговле по образцам, дополнить слабоалкогольными напитками и пивом, а также непродовольственными товарами, принятыми на комиссию у граждан.

Список использованных информационных источников

1. Об утверждении Правил продажи отдельных видов товаров и осуществления общественного питания и Положения о порядке разработки и утверждения ассортиментного перечня товаров, ассортиментного перечня продукции общественного питания : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 22 июля 2014 г., № 703 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. – 2014. – № 5/39169.

2. О классификации форм розничной торговли: постановление Министерства торговли Республики Беларусь от 26 июня 2014 г. № 24 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. – 2014. – № 8/28884.

Казусева В. С., студентка 4 курса,
группа П-42, юридический факультет
Научный руководитель: **Иванова Ю. И.**, старший преподаватель
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: Kazuseva.Veronika@yandex.by

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СТРАНАХ СНГ

На основании анализа правовых и теоретических положений в тезисах рассматриваются отдельные вопросы, касающиеся правового регулирования адвокатской деятельности в государствах-участниках СНГ. С целью выявления отличительных черт приводится сравнительный анализ законодательства об адвокатуре различных стран СНГ.

Правовое регулирование – важное условие создания стабильного правового порядка, а также органов, институтов и учреждений, способных обеспечить защиту и охрану от нарушений тех прав, свобод и законных интересов граждан и иных лиц, которые закреплены действующими нормами права [1]. Общей социальной целью правового регулирования является достижение социально полезных результатов и, прежде всего, создание необходимых условий для прогрессивного развития общества. Поэтому важно, чтобы адвокатская деятельность, ее принципы, организационные и правовые основы были законодательно закреплены. При этом большое значение имеет совершенствование норм законодательства для более эффективного регулирования общественных отношений.

Правовое регулирование адвокатской деятельности в странах СНГ можно разделить на уровни:

- 1) национальный;
- 2) международный, который подразделяется на универсальный и региональный.

Наиболее важным является национальный уровень правового регулирования, так как именно на этом уровне создаются нормы, непосредственно воздействующие на общественные отношения в государстве. Значимость также определяется и тем, что такие нормы являются обязательными к соблюдению, а нормы международного и регионального права, как правило, носят рекомендательный характер.

Национальное законодательство об адвокатуре в странах СНГ состоит из Конституции, закона об адвокатуре и иных нормативных правовых актов, регулирующих адвокатскую деятельность.

Конституции стран СНГ содержат нормы, закрепляющие право на защиту и на юридическую помощь. Например, статья 62 Конституции Республики Беларусь закрепляет, что «каждый имеет право на юридическую помощь для осуществления и защиты прав и свобод, в том числе право пользоваться в любой момент помощью адвокатов и других своих представителей в суде, иных государственных органах, органах местного управления, на предприятиях, в учреждениях, организациях, общественных объединениях и в отношениях с должностными лицами и гражданами» [2, с. 15]. Статьей 48 Конституции РФ «каждому гарантируется право на получение квалифицированной юридической помощи» [3].

Некоторые из государств-участниц СНГ (Узбекистан, Таджикистан, Армения) также содержат конституционную норму непосредственно об адвокатуре и

адвокатской деятельности в стране. Так, статья 64 Конституции Армении устанавливает:

«1. Каждый имеет право на получение юридической помощи. В установленных законом случаях юридическая помощь оказывается за счет государственных средств.

2. В целях обеспечения юридической помощи гарантируется адвокатская деятельность, основанная на независимости, самоуправлении и равноправии адвокатов. Статус, права и обязанности адвокатов устанавливаются законом» [4]. А статья 116 Конституции Узбекистана закрепляет адвокатуру в качестве института, оказывающего юридическую помощь, и содержит отсылочную норму на закон: «Право на профессиональную юридическую помощь гарантируется на любой стадии следствия и судопроизводства. Для оказания юридической помощи гражданам, предприятиям, учреждениям и организациям действует адвокатура. Организация и порядок деятельности адвокатуры определяются законом» [5].

В настоящее время все страны СНГ приняли законы об адвокатуре, которые регулируют адвокатскую деятельность в стране. По конструкции и основным положениям они схожи. Так, данные правовые акты содержат нормы, регулирующие понятие адвокатской деятельности, принципы деятельности адвокатуры, виды квалифицированной юридической помощи, требования, предъявляемые к адвокатам, правовой статус адвоката, положения стажера и помощника адвоката, основания приостановления и прекращения осуществления адвокатской деятельности, порядок лицензирования адвокатской деятельности, положение адвокатуры в государстве, формы оказания юридической помощи и др. Однако по содержанию отдельных норм можно наблюдать различия данных законов в разных странах. Например, понятие «адвокатской деятельности» в национальном законодательстве стран СНГ имеет разное содержание либо вообще не закреплено. Так, закон об адвокатуре Республики Беларусь содержит следующее определение адвокатской деятельности: «адвокатская деятельность - юридическая помощь, оказываемая на профессиональной основе адвокатами физическим лицам, в том числе индивидуальным предпринимателям, юридическим лицам, а также государству в целях осуществления и защиты их прав, свобод и интересов, а также обеспечения доступа к правосудию» [6, ст. 1]. В Российской Федерации «адвокатской деятельностью является квалифицированная юридическая помощь, оказываемая на профессиональной основе лицами, получившими в установленном порядке статус адвоката, физическим и юридическим лицам в целях защиты их прав, свобод и интересов, а также обеспечения доступа к правосудию» [7, ст. 1]. В Армении под адвокатской деятельностью понимается «вид право защитной деятельности, направленной на осуществление не запрещенными законом средствами и способами законных интересов, преследуемых получателем юридической помощи» [8, ст. 5]. А вот Закон об адвокатуре Республики Молдова не содержит рассматриваемого понятия как такового, а указывает на то, кем данная деятельность осуществляется и какие она имеет признаки. В статье 1 закреплено: «Адвокатская деятельность осуществляется квалифицированными лицами, уполномоченными в соответствии с законом выступать и действовать от имени своих клиентов, практиковать право, представлять перед судебной инстанцией или консультировать и представлять своих клиентов по юридическим вопросам. Адвокатская деятельность свободна и независима, при автономной организации и функционировании, в соответствии с условиями, установленными настоящим законом и уставом адвокатской профессии. Адвокатская деятельность не является предпринимательской» [9, ст. 1]. Различия в содержательном закреплении правовых норм, регулирующих адвокатскую деятельность, вызывают необходимость в унификации законодательства стран СНГ.

Адвокатская деятельность в странах СНГ регулируется не только специально принятыми законами, но и другими правовыми актами. Главное место среди них занимает процессуальное законодательство, нормами которого определяется положение и правовой статус адвоката в гражданском, уголовном и административно-деликтном процессе. В некоторых странах (Армения, Азербайджан, Туркменистан и др.) законы об адвокатуре прямо указывают на то, что гражданский процессуальный, административно-процессуальный и уголовно-процессуальный кодексы входят в состав законодательства об адвокатуре и определяют правовой статус адвоката.

До недавнего времени на региональном уровне, в частности в рамках СНГ, не существовало специального правового акта, регулирующего институт адвокатуры и адвокатскую деятельность. Однако 19 мая 2016 года главные органы адвокатского самоуправления восьми стран СНГ (Армении, Республики Беларусь, Грузии, Казахстана, Киргизской Республики, России, Таджикистана и Узбекистана) в рамках VI Петербургского международного юридического форума приняли Хартию основополагающих принципов адвокатской деятельности, в которой были закреплены основополагающие принципы адвокатской профессии. Позднее к документу присоединились адвокатуры Монголии (сентябрь 2018 г.), Молдовы (май 2019 г.) и Азербайджана (октябрь 2019 г.) [10, с. 129].

В качестве еще одного правового акта, направленного на развитие адвокатской деятельности в странах СНГ, необходимо выделить Модельный закон «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» (далее – Модельный закон), который был принят Межпарламентской Ассамблеей государств – участников Содружества Независимых Государств 19 апреля 2019 года. Данный правовой акт закрепил основные принципы деятельности адвокатуры; правовую основу адвокатской деятельности, а также права и обязанности адвоката; основания для привлечения адвоката к дисциплинарной ответственности и ответственность адвоката за неисполнение либо ненадлежащее исполнение своих профессиональных обязанностей; определил статус стажера и помощника адвоката; другие вопросы, связанные с деятельностью адвоката [11]. Однако эффективность данного документа в настоящее время не известна.

Модельный закон носит рекомендательный характер и служит для законодательных органов стран СНГ лишь нормативно-ориентирующим стандартом. Большинство норм данного документа содержат отсылки к национальному законодательству государств, а остальные – содержат наиболее общие положения адвокатской деятельности, многие из которых уже закреплены в национальном законодательстве стран СНГ [10, с. 130].

В основе правового регулирования адвокатской деятельности лежат как принципы, закрепленные национальным и региональным законодательством, так и общепризнанные стандарты, принятые на универсальном международном уровне.

Следует выделить две основные группы правовых источников, содержащих международные стандарты в области адвокатской деятельности.

Первая группа – это различные международные правовые акты общего характера, регулирующие адвокатскую деятельность в основном косвенно. Закрепляя гарантии права на защиту, на получение квалифицированной юридической помощи, устанавливая основы справедливого судебного разбирательства, эти акты определяют тем самым и базовые принципы организации и деятельности адвокатуры. К этой группе можно отнести различные международно-правовые акты: Конвенцию о защите прав человека и основных свобод 1950 г., Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 г., Всеобщую декларацию прав человека 1948 г., Международную конвенцию о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей 1990 г., а также документы, закрепляющие международные стандарты

задержания, заключения под стражу и содержания под стражей (Свод принципов для защиты всех лиц, задержанных или находящихся в условиях тюремного заключения (9 декабря 1988 г.), Минимальные стандартные правила обращения с заключенными (30 августа 1955 г.)) [12].

Всеобщая декларация прав человека 1948 г. стала одним из первых документов, в котором было провозглашено право каждого человека, обвиненного в совершении преступления, считаться невиновным до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком путем гласного судебного разбирательства, при котором ему обеспечиваются все возможности для защиты [13, ст. 11].

Согласно п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, п. 3 ст. 14 Международной конвенции о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей 1990 г. и п. «d» ч. 3 ст. 14 Международного пакта о гражданских и политических правах каждый обвиняемый в совершении уголовного преступления имеет право защищать себя через посредство выбранного им самим защитника, а при недостатке у него средств для оплаты услуг защитника – пользоваться услугами назначенного ему защитника бесплатно. Конвенция о правах ребенка 1989 г. гарантирует право на получение юридической помощи каждому ребенку, который, как считается, нарушил уголовное законодательство или обвиняется в его нарушении (пп.Б п.2 ст.40) и каждому лишенному свободы ребенку (п. с1 ст. 37). Право на равное с гражданами принимающего государства обращение в вопросах юридической помощи предоставлено лицам без гражданства (ст. 16 Конвенции о статусе апатридов 1954 г.), а также беженцам (ст. 16 Конвенции о статусе беженцев 1951 г.). Право на юридическую помощь в военное время гарантируется Женевскими конвенциями от 12 августа 1949 г. Часть 1 принципа 17 Свода принципов закрепляет право каждого задержанного лица на получение юридической помощи со стороны адвоката [14].

Вторую группу составляют конкретные международные стандарты квалификации адвокатов, организации деятельности адвокатуры, международные нормы о правах, обязанностях и ответственности адвокатов. Нормы такого характера содержатся в Основных положениях о роли адвокатов, принятых Восьмым конгрессом ООН по предупреждению преступлений (27 августа – 7 сентября 1990 г.), в Общем кодексе правил для адвокатов стран Европейского Сообщества, принятом Советом ассоциаций юристов и юридических обществ Европы (САЮЮОЕ) 28 октября 1988 г., в Хартии ключевых принципов Европейского юридического сообщества, принятой САЮЮОЕ 24 ноября 2006 г. [15].

Пункты 16 – 22 Основных положений о роли адвокатов закрепляют гарантии функционирования их деятельности. Правительства государств должны обеспечить адвокатам: возможность исполнить все их профессиональные обязанности без запугивания, препятствий, беспокойства и неуместного вмешательства; возможность свободно путешествовать и консультировать клиента в своей стране и за границей; невозможность наказания или угрозы такового и обвинения, административных, экономических и других санкций за любые действия, осуществляемые в соответствии с признанными профессиональными обязанностями, стандартами и этическими нормами; конфиденциальность коммуникаций и консультаций между адвокатом и клиентом в рамках их отношений, связанных с выполнением адвокатом своих профессиональных обязанностей; и другие гарантии [16].

Таким образом, можно отметить, что правовое регулирование адвокатской деятельности в странах СНГ осуществляется на трех уровнях: национальном, регионально-международном и универсально-международном. При этом национальное правовое регулирование представляет наибольшую значимость, так как

его нормы являются обязательными к соблюдению, а нормы универсального и регионального международного права, как правило, носят рекомендательный характер.

Список использованных источников

1 Березовская, Е. В. Международное и внутригосударственное правовое регулирование. Проблемы соотношения. / Е. В. Березовская // Вестник Казанского юридического института МВД России – 2012 [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnoe-i-vnutrigosudarstvennoe-pravovoe-regulirovanie-problemy-sootnosheniya-1>. – Дата доступа: 16.12.2020.

2 Конституция Республики Беларусь : с изм. и доп., принятыми на респ. Референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. – Минск : Нац. центр правовой информ. респ. Беларусь, 2016. – 64 с.

3 Конституция Российской Федерации от 12 декабря 1993 года : с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2020 г. / КонсультантПлюс [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/ – Дата доступа: 16.12.2020.

4 Конституция Республики Армения от 5 июля 1995 года : в ред. от 06 декабря 2015 г. / Президент Республики Армения [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: <https://www.president.am/ru/constitution-2015> – Дата доступа: 16.12.2020.

5 Конституция Республики Узбекистан от 8 декабря 1992 года : с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.09.2019 г. / Юрист – Параграф Online [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30433237#pos=6;-106 – Дата доступа: 16.12.2020.

6 Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Республике Беларусь: Закон Респ. Беларусь от 30 декабря 2011 г. № 334-З : в ред. от 11 июля 2017 г. № 42-З / Информационно-поисковая система «ЭТАЛОН-ONLINE» [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: https://www.etalonline.by/document/?regnum=h11100334&q_id=1822742 – Дата доступа: 16.12.2020.

7 Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации: Федеральный закон от 31 мая 2002 года № 63-ФЗ : в ред. от 31.07.2020 г. / «Консультант Плюс» – законодательство РФ: кодексы, законы и другие материалы [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=339270&fld=134&dst=100041,0&rnd=0.7079039395325732#06788777583536754> – Дата доступа: 16.12.2020.

8 Об адвокатуре: Закон Республики Армения от 14 декабря 2004 года № 1260 : с изменениями по состоянию на 17.09.2020 г. / Национальное Собрание Республики Армения [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2255&lang=rus> – Дата доступа: 16.12.2020.

9 Об адвокатуре: Закон Республики Молдова от 19 июля 2002 года № 1260 : с изменениями по состоянию на 15.11.2018 г. [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&id=335889&lang=2&view=doc> – Дата доступа: 16.12.2020.

10 Казусева В. С. Институт адвокатуры в странах СНГ / В.С. Казусева // Творчество молодых 2020. Социально-гуманитарные науки : сборник научных работ студентов, магистрантов и аспирантов. В 3 частях. Ч. 2 / редкол.: Р.В. Бородич [и др.] ; Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2020.

11 Об адвокатуре и адвокатской деятельности : Модельный закон от 19 апреля 2019 года № 49-7 : принят Межпарламентской Ассамблеей государств – участников

Содружества Независимых Государств / Национальное собрание Республики Армения [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/library/modelayin%20orenqner/378.pdf> – Дата доступа: 16.12.2020.

12 Машкино, А.Ю. Право на юридическую помощь в международном измерении / А.Ю. Машкина // Вестник Иркутского государственного технического университета. – 2007 [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-yuridicheskuyu-romosch-v-mezhdunarodnom-izmerenii> – Дата доступа: 16.12.2020.

13 Всеобщая декларация прав человека: Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года / Организация Объединенных Наций [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml – Дата доступа: 16.12.2020.

14 Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме : принят резолюцией 43/173 Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1988 года / Организация Объединенных Наций [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/detent.shtml – Дата доступа: 16.12.2020.

15 Международные стандарты регулирования адвокатуры и адвокатской деятельности / Раздел: Закон и юриспруденция [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: <https://law.wikireading.ru/11> – Дата доступа: 16.12.2020.

16 Основные положения о роли адвокатов : приняты восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступлений в августе 1990 г. в Нью-Йорке / Справочно-правовая система [Электронный ресурс] – 2020. – Режим доступа: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=175940> – Дата доступа: 16.12.2020.

Парукова Е. В., аспирант, старший преподаватель
кафедры гражданско-правовых дисциплин, юридический факультет
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: vitaminushka@mail.ru

ПРИОБРЕТЕНИЕ ПРАВ НА НЕКОТОРЫЕ ОБЪЕКТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ КАК СПОСОБ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Согласно Конвенции о защите прав инвестора, ратифицированной Законом Республики Беларусь от 11 ноября 1997 г. «О ратификации Конвенции о защите прав инвестора», вступившей в силу для Республики Беларусь 21 января 1999 года, «инвестиции – вложенные инвестором финансовые и материальные средства в различные объекты деятельности, а также переданные права на имущественную и интеллектуальную собственность с целью получения прибыли (дохода) или достижения социального эффекта, если они не изъяты из оборота или не ограничены в обороте в соответствии с национальным законодательством сторон» [1].

В соответствии с Законом Республики Беларусь «Об инвестициях» (далее – Закон) от 12 июля 2013 г. № 53-З, «инвестиции – любое имущество и иные объекты гражданских прав, принадлежащие инвестору на праве собственности, ином законном основании, позволяющем ему распоряжаться такими объектами, вкладываемые

инвестором на территории Республики Беларусь способами, предусмотренными Законом, в целях получения прибыли (доходов) и (или) достижения иного значимого результата либо в иных целях, не связанных с личным, семейным, домашним и иным подобным использованием» [2].

При этом, согласно ст.4 Закона, одним из способов осуществления инвестиций на территории Республики Беларусь является приобретение прав на объекты интеллектуальной собственности. Также за инвесторами признаются исключительные права на объекты интеллектуальной собственности. Инвесторы имеют право на реализацию своих имущественных и неимущественных прав в соответствии с законодательством Республики Беларусь.

Приобретение прав на объекты интеллектуальной собственности как один из способов осуществления инвестиций возможно на основании договора уступки исключительного права, договора о создании и использовании объекта авторского права, лицензионного договора, авторского договора, в результате создания служебного произведения.

Одним из возможных объектов интеллектуальной собственности, права на которые приобретает инвестор, является изображение физического лица, например, для использования инвестором в рекламных целях.

Индивидуальность человека давно перестала быть его индивидуальностью и все чаще становится достоянием общественности. Каждый день наблюдаем известных миру личностей, знаменитостей в мире шоу-бизнеса, деятелей культуры, науки, титулованных спортсменов, рекламирующих различного рода товары, оказание услуг и др. Более того на экранах телевизоров все чаще наблюдаем детей, которые, зачастую в бессознательном возрасте, привлекают своим образом к экранам телевизоров широкую аудиторию.

Инвесторы, приобретающие исключительные права на объекты интеллектуальной собственности, зачастую включают в договоры условия о передаче им прав на изображение, образ и т. п. Аналогичные условия включаются в договоры между спортивными клубами и спортсменами, в соответствии с которыми последние не могут без согласия клуба сниматься в рекламе, иным образом «торговать» своей внешностью. Логика агентств и клубов понятна: они делают вложения в будущих или даже уже состоявшихся звезд, «раскручивают» их и, разумеется, хотят получить дивиденды от своих инвестиций.

В указанных случаях возникает вопрос, как это регламентируется законодательством Республики Беларусь. Каков порядок и основания использования изображения физического лица, его образа, как объекта интеллектуальной собственности, приобретенного инвестором в коммерческих или рекламных целях. Каковы особенности использования фотографии, произведения изобразительного искусства, автором которых является одно лицо, а изображено другое.

В ряде стран мира наблюдается тенденция к законодательному закреплению права на собственное изображение (например, данное понятие уже введено в таких странах, как Казахстан, Франция, Украина, Россия и др.).

В России, например, с 28 июля 2007 г. вступила в силу новая статья (152 (1)) «Охрана изображения гражданина», в соответствии с п. 13 ст. 17 Федерального закона от 18.12.2006 г. № 231-ФЗ «О введении в действие части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации». В соответствии с указанной нормой закона обнаружение и дальнейшее использование изображения гражданина (в том числе его фотографии, а также видеозаписи или произведения изобразительного искусства, в которых он изображен) допускаются только с согласия этого гражданина. После смерти гражданина его изображение может использоваться только с согласия детей и

пережившего супруга, а при их отсутствии - с согласия родителей. Такое согласие не требуется в случаях, когда: 1) использование изображения осуществляется в государственных, общественных или иных публичных интересах; 2) изображение гражданина получено при съемке, которая проводится в местах, открытых для свободного посещения, или на публичных мероприятиях (собраниях, съездах, конференциях, концертах, представлениях, спортивных соревнованиях и подобных мероприятиях), за исключением случаев, когда такое изображение является основным объектом использования; 3) гражданин позировал за плату».

Из смысла данной статьи и особенностей охраны нематериальных благ следует, что согласие может быть дано лицом в устной либо письменной форме (последнее предпочтительнее с точки зрения доказательств) и, как правило, предварительно. Полагается допустимым и последующее одобрение, однако до его получения использование считается несанкционированным.

В Республике Беларусь на сегодняшний день законодательно не закреплено понятие «охрана изображения гражданина».

По законодательству Республики Беларусь право на фотографию принадлежит фотографу, а не изображенному на фото лицу в соответствии с Законом Республики Беларусь от 17 мая 2011 г. «Об авторском праве и смежных правах», который рассматривает фотографию в качестве объекта авторского права. В соответствии со статьей 993 Гражданского кодекса Республики Беларусь фотографические произведения, в том числе произведения, полученные способами, аналогичными фотографии, а также произведения изобразительного искусства (на которых также могут быть изображены физические лица) являются объектами авторского права, из чего следует, что авторам таких произведений в соответствии со статьей 982 Гражданского кодекса Республики Беларусь принадлежат в отношении этих объектов личные неимущественные и имущественные права, позволяющие им признаваться их авторами с момента их создания, использовать их любым способом, в любой форме и по своему усмотрению под своим собственным именем, с использованием псевдонима или анонимно и ряд других прав, в том числе и право на защиту от незаконного использования другими лицами, от незаконных посягательств путем внесения в их произведение каких-либо изменений, дополнений и т.п. Эти права принадлежат авторам таких произведений независимо от того, кто или что изображено на фотографии: граждане, природные объекты, животные и т.п., за исключением случаев, установленных законодательством.

Таким образом, граждане нашей страны не могут воспрепятствовать использованию своего образа в указанных случаях.

Однако при таком использовании авторам или иным правообладателям следует учитывать, что статья 28 Конституции Республики Беларусь устанавливает: «Каждый имеет право на защиту от незаконного вмешательства в его личную жизнь, в том числе от посягательства на тайну его корреспонденции, телефонных и иных сообщений, на его честь и достоинство». Более того статья 34 Конституции Республики Беларусь определяет: «пользование информацией может быть ограничено законодательством в целях защиты чести, достоинства, личной и семейной жизни граждан и полного осуществления ими своих прав». И соответственно, если автором используется фотография или произведение изобразительного искусства с изображением гражданина (его образа) и такое использование посягает на его честь и достоинство, такое использование может быть ограничено или запрещено. В подтверждение сказанному статья 151 Гражданского кодекса Республики Беларусь закрепляет: «... достоинство личности, личная неприкосновенность, честь и доброе имя, деловая репутация, неприкосновенность частной жизни, личная и семейная тайна, иные личные

неимущественные права и другие нематериальные блага, принадлежащие гражданину от рождения или в силу акта законодательства, неотчуждаемы и непередаваемы иным способом. Они защищаются в соответствии с гражданским законодательством».

Более жесткие требования по использованию изображения физического лица (его образа) установлены в рекламной деятельности. Обусловлено это в первую очередь тем, что такое использование может негативно сказаться на дальнейшей жизни людей, чьими изображениями воспользовались в рекламной деятельности или при показе различных телепередач.

В соответствии с Законом Республики Беларусь «О рекламе» от 10 мая 2007 г. № 225-З (в редакции закона Республики Беларусь от 17 июля 2017 г. № 52-З), в рекламе не допускается использование: фамилий, собственных имен и отчеств, псевдонимов, образов или высказываний граждан Республики Беларусь без их согласия или согласия их законных представителей. Кроме этого, согласно постановлению Совета Министров Республики Беларусь от 12 ноября 2007 г. № 1497 «О реализации Закона Республики Беларусь «О рекламе»» (в редакции от 13 января 2017 г. № 25), в случае рекламирования товара, производимого на территории Республики Беларусь, с участием граждан Республики Беларусь необходимо заключение договора о выполнении работы гражданином Республики Беларусь по рекламированию такого товара или об использовании изображения гражданина Республики Беларусь в такой рекламе, либо договора об оказании услуги модельным агентством, осуществляющим деятельность на территории Республики Беларусь, по предоставлению модели - гражданина Республики Беларусь для участия в рекламировании товара. Документальное подтверждение участия гражданина Республики Беларусь в рекламировании товара, производимого на территории Республики Беларусь, не требуется в случае использования в рекламе имитации образа человека (контуры, очертания и т.д.), не позволяющей достоверно установить его личность.

Таким образом, в соответствии с законодательством Республики Беларусь использование инвестором в коммерческих целях образа физического лица требует не только соответствующего документального сопровождения - заключение договора о выполнении работы гражданином Республики Беларусь по рекламированию определенного товара или об использовании изображения гражданина Республики Беларусь в рекламе, либо договора об оказании услуги модельным агентством, но и, нередко, заключения авторского (лицензионного) договора с обладателем исключительных прав на фотографию.

Однако законодатель не учитывает тех случаев, когда использование образа физического лица осуществляется вне коммерческой деятельности и, так как данное право не имеет законодательного закрепления и, соответственно, не требует получения согласия на такое использование, может негативным образом сказаться на дальнейшей жизни изображенного лица.

На основании вышеизложенного, полагаю целесообразным законодательное закрепление права на изображение физического лица с детальной регламентацией порядка его реализации и защиты.

Список использованных источников

1. Конвенция о защите прав инвестора : ратифицирована Законом Республики Беларусь от 11 ноября 1997 г. «О ратификации Конвенции о защите прав инвестора» // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. Об инвестициях : Закон Республики Беларусь от 12 июля 2013 г. № 53-3 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Шаповалов Ю. В., студент 3 курса, группа П-32,
факультет правоведение

Научный руководитель: **Ковалева Н. П.**, старший преподаватель
кафедры гражданско-правовых дисциплин

Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: yurashapovalov8@gmail.com

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЛИГАЦИИ С ПОЗИЦИИ ЗАКРЕПЛЕННЫХ В НЕЙ ПРАВ

Облигация это – эмиссионная ценная бумага, которая фиксирует факт заключения договора займа и удостоверяет право ее держателя на получение от лица, выпустившего облигацию, в предусмотренный ею срок номинальной стоимости или иного имущественного эквивалента, а также право на получение фиксированного в ней процента от номинальной стоимости облигации либо иных имущественных прав [1, стр. 245].

Анализ вышесказанного позволяет выделить следующую предварительную характеристику облигации:

- эмиссионная;
- ценная бумага;
- срочная;
- долговая;
- удостоверяет имущественные права;
- вознаграждается в номинальной стоимости или в имущественном эквиваленте или удостоверяет право на получение фиксированного процента.

Эмиссионность ценной бумаги лишает её абстрактного смысла. Выпуск облигации признанной недействительной или несостоявшейся лишает её возможности представлять и удовлетворять имущественные права.

Охарактеризовать облигацию с точки зрения прав, которые она закрепляет можно следующим образом:

- право на получение номинальной стоимости
- право на получение процента к номинальной стоимости
- право на конвертацию облигации в иные ценные бумаги (облигации с иными правами, обыкновенные и привилегированные акции
- право на досрочный выкуп или досрочное погашение
- право на приобретение облигаций эмитентом
- акцессорные права

Наиболее важным правом принято выделять право на получение номинальной стоимости. Данное право происходит из определения облигации и закреплено в статье 768 Гражданского кодекса Республики Беларусь и является обеспечением заключения договора займа. Понятие номинальной стоимости не закреплено в законодательстве, однако А.В. Габов предположил, что в категорию номинальная стоимость заложен размер обязательств лица в денежном выражении, сумма по данному обязательству, которую лицо должно заплатить владельцу ценной бумаги [1, стр. 248].

Важность номинальной стоимости связана с тем, что на её основе высчитывается доход по облигациям: процент или дисконт. В соответствии со статьей

1 Закона Республики Беларусь «О рынке ценных бумаг» дисконтом называется – доход по облигации в виде разницы между ценой приобретения облигации и номинальной стоимостью облигации, выплачиваемой эмитентом при погашении этой облигации.

Л.А. Лунц указывал, что проценты представляют собой периодически начисляемое на должника вознаграждение за пользование "чужим" капиталом в размере, не зависящем от результатов использования капитала [3, стр. 97]. Определение процентного дохода (процента) содержится в Постановлении Правления Национального банка Республики Беларусь от 12 октября 2016 г. № 530 «Об утверждении Инструкции о порядке эмиссии, обращения и погашения облигаций Национального банка Республики Беларусь и признании утратившими силу некоторых постановлений Правления Национального банка Республики Беларусь» в соответствии с которым процентный доход – доход в виде процента от номинальной стоимости облигаций, выплачиваемый (подлежащий выплате) Национальным банком владельцу облигаций при их погашении или периодически в течение срока обращения облигаций сверх номинальной стоимости облигаций в соответствии с условиями выпуска.

Право владельца облигаций на конвертацию должно быть одним из условий соответствующего выпуска облигаций. Облигации могут быть конвертированы в облигации с иными правами.

Существенное различие акции и облигации заложены в их правовой природе.

Облигация как ценная бумага может быть формой выражения займа, а по своему содержанию она выражает отношения между кредитором и заёмщиком. Данное долговое обязательство состоит из двух элементов

- эмитент, обязуется вернуть держателю(инвестору) облигации по истечении определенного срока сумму номинала;

- эмитент, обязуется выплачивать фиксированный доход держателю(инвестору) облигации в виде процента от номинальной стоимости.

При этом, в случае выпуска облигации с дисконтом от её номинальной стоимости, фиксированным доходом по этой облигации будет являться дисконт, погашение в данном случае осуществляется по номиналу.

Список использованных источников

1. Габов А.В. Ценные бумаги: Вопросы теории и правового регулирования рынка / А.В. Габов. – М.: Статут: 2011. – 1102 с.

2. Гражданский кодекс Республики Беларусь: текст с изменениями и дополнениями по состоянию на 18 декабря 2018 г. // — плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «Юрспектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2019.

3. Лунц Л.А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве / Л.А. Лунц – М.: Статут, 1999. – 97 с.

4. Об утверждении Инструкции о порядке эмиссии, обращения и погашения облигаций Национального банка Республики Беларусь и признании утратившими силу некоторых постановлений Правления Национального банка Республики Беларусь: Постановление Правление Национального банка Республики Беларусь на 12 октября 2016 г. №530 // Консультант — плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «Юрспектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2019

Болбас В. В., магистрант, группа 2072 мдЮ,
факультет экономики и права
Научный руководитель: **Давыденко С. С.**, к.п.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: vikusya_bolbas@mail.ru*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Процесс формирования целей развития Министерства внутренних дел Республики Беларусь (далее – МВД), основан на историческом опыте ее функционирования, поскольку путь становления и развития представляет собой непрерывный процесс совершенствования деятельности с учетом как положительного, так и негативного опыта. «Цивилизации, отрекшиеся от собственной истории, были бы калеками...» [1, с. 64].

Определение целей является необходимой предпосылкой эффективного функционирования МВД, как основного системообразующего признака любой организации. В юридической литературе преобладающим является мнение, согласно которому задачи государственного органа представляют собой цели, достижение которых он должен добиваться всей своей деятельностью. Задачи государственного органа имеют определенный характер в отношении его функций, которые являются практической реализацией задач. С позиции нашего исследования интересно мнение Ф.Е. Колонтаевского о задачах и функциях милиции: «это вопрос о характере и пределах ее вмешательства в частную и общественную жизнь» [2, с. 124].

Основными целями развития МВД в настоящее время являются:

- 1) создание оптимальной организационной структуры МВД и его территориальных органов, позволяющей обеспечить разработку и эффективную реализацию государственной политики в сфере внутренних дел;
- 2) восстановление имиджа и доверия общества к МВД.

В МВД осуществляется работа по оптимизации функций и созданию новой организационной структуры, которая уже «на деле прошла проверку». Завершен процесс упорядочения структурного построения ОВД, что позволило создать предпосылки для реализации принципов разграничения полномочий в области борьбы с преступностью и обеспечения общественной безопасности. Особое внимание было уделено проблемам развития районных ОВД, которые заключаются, с одной стороны, в повышении роли низовых звеньев за счет расширения их полномочий; с другой стороны, в повышении роли тех звеньев, которые непосредственно работают с населением.

В этой связи можно выделить следующие направления развития МВД:

- 1) совершенствование правового регулирования деятельности;
- 2) формирование организационных структур соответствующих общественным отношениям и экономическим условиям, и повышение эффективности управления на основе современных информационных технологий;
- 3) создание эффективных механизмов кадрового и социального обеспечения, укрепления законности;
- 4) доведение финансового и материально-технического обеспечения до необходимого уровня;
- 5) углубление межведомственных и международных связей [3, с. 54].

В контексте исследования представляется целесообразным рассмотреть эти направления подробнее. Структурная перестройка органов государственной власти направлена на укрепление единого правового пространства, и, соответственно, основными задачами совершенствования правового обеспечения деятельности МВД являются:

- обеспечение прав и свобод граждан, определение потребностей в правовом регулировании основных направлений деятельности МВД Республики Беларусь и устранение имеющихся правовых пробелов на основе мониторинга правоприменительной практики, научных исследований проблем и противоречий законодательства в сфере внутренних дел;

- закрепление правового статуса и основных параметров функционирования МВД в актах высшей юридической силы;

- совершенствование правовых основ взаимодействия и сотрудничества МВД с аналогичными структурами в странах СНГ, имплементация норм международного права в национальное законодательство в сфере внутренних дел, укрепление правовых основ международного сотрудничества во всех сферах борьбы с преступностью;

- обеспечение постоянного взаимодействия МВД с органами государственной власти Республики Беларусь по вопросам разработки и сопровождения проектов правовых актов, касающихся сферы внутренних дел;

- систематизация и кодификация имеющейся нормативной правовой базы, сосредоточение усилий на подготовке комплексных нормативных правовых актов;

- усиление правового контроля за соблюдением законности в ходе оперативно-служебной деятельности МВД, проведение криминологических и антикоррупционных экспертиз подготавливаемых проектов нормативных правовых актов;

- обеспечение доступа граждан к правовой информации, касающейся нормативного правового регулирования деятельности МВД, создание многоуровневой телекоммуникационной системы информационно-правового обеспечения МВД на базе современных информационных технологий;

- создание условий для реализации прав и законных интересов сотрудников, государственных служащих и работников, а также льгот, гарантий и компенсаций, вытекающих из особенностей службы в МВД;

- повышение организационно-методической роли подразделений правового обеспечения в совершенствовании правовой работы в МВД.

Основополагающей целью развития организационных структур МВД, является повышение эффективности управления, а также модернизация организационного построения МВД.

Для этого необходимо реализовать следующие задачи: оптимизировать состав и штатную численность подразделений, непосредственно подчиненных МВД аппаратов управления и подчиненных структур МВД, ГУВД, УВД путем обоснованного сокращения руководящего звена, формирования объединенных органов управления по направлениям деятельности (КМ, МОБ, кадровое, тыловое обеспечение), слияния организационных структур, выполняющих родственные функции и укрепление ОВД в районах и городах.

Целями кадрового обеспечения, социальной защищенности и укрепления законности являются формирование высокопрофессионального кадрового ядра, создание эффективной системы социального обеспечения личного состава и членов их семей, защиты сотрудников, государственных служащих и работников от неправомерного вмешательства в их профессиональную служебную деятельность, обеспечение законности.

Для этого необходимо осуществить следующие задачи:

- 1) разработать и реализовать комплекс мер по закреплению кадров в МВД;
- 2) внедрить перспективные автоматизированные системы учета кадров, методики противодействия коррупции и проникновению представителей криминальных групп; создать эффективный механизм ротации руководителей, повышения квалификации, переподготовки кадров среднего, старшего и высшего управленческого звена;
- 3) реализовать меры, которые позволили бы формировать у личного состава психологическую устойчивость к воздействию разного рода стрессовых факторов и способствующих укреплению духовно-нравственных основ службы;
- 4) определить потребности, с учетом структурных изменений, в специалистах с высшим образованием МВД, по каждому направлению деятельности ОВД, а также перечень специальностей, общего ведомственного компонентов образовательного стандарта ВУЗов МВД Республики Беларусь, проработать и реализовать меры по подготовке специалистов по общим специальностям в гражданских вузах с установлением персональных стипендий МВД и заключением договоров о гарантированном трудоустройстве выпускников МВД;
- 5) создать равные условия материального обеспечения для государственных служащих соответствующего уровня, работающих в органах государственной власти [4, с. 146].

Целями достижения необходимого уровня финансового и материального обеспечения являются создание необходимой материально-технической базы, надлежащих условий для качественного исполнения сотрудниками своих должностных обязанностей, обеспечение в требуемых объемах финансирования МВД.

Поэтому необходимо осуществить следующие задачи:

- 1) внедрить современные стандарты служебных мест, материально-технического оборудования и размещения личного состава согласно нормативам;
- 2) переработать перечень вооружения, материально-технических средств и предметов тылового обеспечения, совершенствование, с учетом предоставленных полномочий, межведомственной унифицированной системы технического и тылового обеспечения, а также ведомственных закупок и поставок;
- 3) провести технического переоснащение в соответствии с современными образцами вооружения, военной, специальной, криминалистической, оперативной техникой и средствами связи.

Целями углубления межведомственных и международных связей является повышение уровня межведомственных и международных связей в рамках существующих межправительственных и международных связей в рамках существующих межправительственных договорных отношений.

Для этого необходимо осуществить следующие задачи:

- 1) выполнить комплекс мер по борьбе с преступностью в рамках международных организаций; обеспечить эффективное взаимодействие с Министерством обороны по техническим и тыловым вопросам, комплектования и подготовки кадров для МВД;
- 2) продолжить практику совместных тренировок, согласно утвержденным алгоритмам действий правоохранительных органов Республики Беларусь и стран СНГ в борьбе с терроризмом, угонами воздушных судов, незаконным оборотом оружия, наркотиков, контрабандой, кражами грузов;
- 3) расширить прямые контакты с зарубежными подразделениями криминальных служб в сфере отработки информации в отношении иностранных физических и юридических лиц, подозреваемых в совершении преступлений, реализации мер по защите свидетелей, проведения экспертиз.

Подводя итог изложенному, следует отметить, что в настоящее время приоритетами развития МВД Республики Беларусь являются:

- 1) общественно-политические, направленные на формирование общественного правосознания и укрепление связи МВД и населения;
- 2) организационно-управленческие;
- 3) оперативно-служебные, направленные на развитие и совершенствование деятельности МВД, в том числе и в системе обеспечения национальной безопасности.

Список использованных источников

1. Кардашова, И.Б. Развитие и безопасность как две стороны одной проблемы // Актуальные вопросы административно-деликтного права: материалы Международной научно-практической конференции. – М., 2005. – С. 64–66.
 2. Колонтаевский, Ф.Е. Исторический опыт и современные проблемы правового регулирования организации и деятельности милиции // Исторический опыт и современность / Ф.Е. Колонтаевский. – М.: Академия МВД, 2011. – 340 с.
 3. Основы управления в органах внутренних дел: учебник / под ред. А.П. Коренева. – М.: МЮИ МВД России, 2014. – 320 с.
 4. Гавриленко, Д.А. Административное право: учебное пособие / Д. А. Гавриленко, С. Д. Гавриленко; под ред. Д. А. Гавриленко. – Минск: Амалфея, 2002. – 416 с.
-

Венедиктова К.С., магистрант,
группа 2072мдЮ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ахраменко П. Г.**, к.э.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: kristyaven@gmail.com*

ДОГОВОР МЕЖДУНАРОДНОЙ КУПЛИ-ПРОДАЖИ

Договор (контракт) международной купли-продажи является наиболее распространенной юридической формой внешнеэкономической сделки. Его разработка (выработка условий и составление проекта), заключение и исполнение требуют специальных знаний и навыков, учета специфических особенностей внешнего рынка. По своему характеру этот контракт, как и все внешнеторговые сделки, связан с правом более чем одного государства, вследствие чего естественным образом усложняется нормативная правовая база, обеспечивающая его функционирование. Существенные различия между национальными законодательствами отдельных стран, сохраняющиеся несмотря на тенденцию гармонизации правовых систем государств, в том числе принадлежащих к различным правовым институтам, определяют предпочтительность регламентации таких сделок международными договорами. Вместе с тем относительная малочисленность и разрозненность таких актов обуславливает значительную роль коллизионных норм национального законодательства, унифицированных норм международного частного права и международных обычаев. Исследование взаимодействия этих четырех составляющих в теории и практике правового регулирования международной торговли представляет собой актуальную задачу юридической науки.

Договор международной купли-продажи товаров – наиболее широко применяемый вид сделок во внешнеэкономических отношениях. Л.А. Лунц писал: «В международном частном праве нормы, относящиеся к внешнеторговой купле-продаже,

имеют в известной мере характер общих положений для различных гражданско-правовых сделок с иностранным элементом» [1, с. 442].

В законодательстве и литературе этот договор длительное время именовался внешнеторговым. Термин «международный» применяется с начала 90-х гг. прошлого столетия, после того как страна стала участницей Конвенции ООН о договорах международной купли-продажи товаров 1980 г.

Необходимо сразу отметить, что международный договор является разновидностью договора купли-продажи, в связи, с чем можно утверждать, что изначальный подход, задавший облик данному институту, был сформирован еще в Древнем Риме и представлял собой следующее: *Emptio-venditio* – это двусторонний контракт, по которому одна сторона (*venditor*) обязуется передать товар (*merx*) за денежное возмещение (*pretium*), которое другая сторона (*emptor*) обязуется ему уплатить.

Данное положение, подтверждается сравнением с соответствующим положением Гражданским кодексом Республики Беларусь (далее – ГК), а именно: по договору купли-продажи одна сторона (продавец) обязуется передать вещь (товар) в собственность другой стороне (покупателю), а покупатель обязуется принять этот товар и уплатить за него определенную денежную сумму (цену) [2].

Вместе с тем различия в национальных законодательствах и доктринах при определении признаков внешнеторговой сделки ведут к затруднению выработки на международном уровне общего определения «внешнеторгового контракта». Поэтому дефиниции, закрепленные в отдельных международных конвенциях, являются крайне лаконичными и отражают только наиболее существенные признаки внешнеторговых сделок.

Из анализа норм Венской Конвенции 1980 о договорах международной купли-продажи можно вывести следующее понятие:

Договор международной купли-продажи – соглашение между сторонами, коммерческие предприятия которых находятся в разных государствах, в том случае если, эти государства являются Договаривающимися Государствами или, когда, согласно нормам международного частного права, применимо право Договаривающегося Государства [3].

В свою очередь Конвенция об исковой давности в международной купле-продаже товаров, заключенная в Нью-Йорке 1974, определяет институт внешнеторговой сделки следующим образом:

«...Договор купли-продажи товаров считается международным, если в момент заключения договора коммерческие предприятия покупателя и продавца находятся в разных государствах...» [4].

При этом, как и в случае с Венской конвенцией 1980, данная конвенция содержит положение согласно которому:

«Конвенция применяется только в тех случаях, если коммерческие предприятия сторон договора международной купли-продажи товаров в момент его заключения находятся в Договаривающихся государствах».

Так же, считаем необходимым, обратится к нормам национального законодательства, а именно к Закону Республики Беларусь «О международном арбитражном (третейском) суде». В указанный правовой указано:

«В международный арбитражный суд по соглашению сторон могут передаваться гражданско-правовые споры между любыми субъектами права, возникающие при осуществлении внешнеторговых и иных видов международных экономических связей, если местонахождение или местожительство хотя бы одного из них находится за границей Республики Беларусь, а также иные споры экономического характера, если

соглашением сторон предусмотрена передача спора на разрешение международного арбитражного суда и если это не запрещено законодательством Республики Беларусь» [5].

Из данной формулировки можно почерпнуть несколько основных признаков, которые объединяют рассмотренные нами определения, а именно:

- различная государственная принадлежность сторон соглашения;
- коммерческий характер договора.

Таким образом, мы считаем необходимым рассмотреть доктринальные подходы к понятию договора международной купли-продажи.

Прежде всего, следует сразу отметить, что в правовой доктрине отсутствует единство мнений не только относительно формулировки самого определения, но и относительно необходимости его разработки. Как утверждал А.Л. Лунц «...общее понятие внешнеторговой сделки не может быть стабильным».

Считаем, что с данным мнением нельзя согласиться, так как гражданские правоотношения в отличие от уголовных характеризуются динамикой, а, следовательно, всегда подвержены изменению ввиду развития общества (развитие технологий и т.д.), наличие множества категорий, разработанных цивилистической наукой, говорят о возможности установления единого понятия внешнеторговой сделки. Поэтому утверждение о том, что разработка дефиниции отдельного правового института невозможна ввиду интенсивной динамики отношений, по нашему мнению, является несостоятельной, так как всегда имеются устоявшиеся признаки, позволяющие очертить то или иное правовое явление.

Подводя итог, хотелось бы отметить следующее: отсутствие единого определения, на международном уровне, вызывает затруднение в рассмотрении споров и иных различных вопросов, связанных с международной куплей-продажей товаров.

В связи с этим, анализируя указанные выше признаки, считаем целесообразным предложить свою авторскую дефиницию понятия международного договора купли-продажи:

«Договор международной купли-продажи – это соглашение двух сторон, по которому одна сторона (резидент одного государства) – продавец, принимает на себя обязательство передать определенный объект, перемещаемый через государственную границу на территорию другого государства, в собственность другой стороны (покупателя), являющегося, как правило, резидентом иного государства, а покупатель принимает на себя обязательство принять этот объект и уплатить за него продавцу обусловленную цену».

Закрепление данного определения на законодательном уровне помогут устранить пробелы в правовом регулировании или оказать содействие при преодолении пробелов.

Список использованных источников

1. Лунц, Л. А. Внешнеторговая купля-продажа: Коллизионные вопросы / Л. А. Лунц. – М.: Юрид. лит., 1972. – 102 с.
2. Гражданский кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: 07 декабря 1998 г., № 218-З: принят Палатой представителей 28 октября 1998 г. : одобр. Советом Респ. 19 ноября 1998 г.: с изм. и доп.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 04 мая 2019 г. // КонсультантПлюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
3. Венская конвенция о договорах международной купли-продажи товаров : Комментарий / М. М. Богуславский [и др.] ; под ред. А. С. Комарова. – М.: Юрид. лит., 1994. – 315 с.

4. Конвенция об исковой давности в международной купле-продаже товаров [Электронный ресурс]: [заключена в г. Нью-Йорке 14.06.1974] // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

5. О третейских судах [Электронный ресурс]: Закон Респ. Беларусь, 18 июля 2011 г., № 301-З: с изм. и доп.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 24 октября 2016 г., № 439-З // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Воробьева Е. А., студент 4 курса,
группа 1772-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Минов О. П.**, м.ю.н., старший преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: vorobeova_k26@icloud.com*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В СФЕРЕ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА НАРКОТИКОВ

В настоящее время для Республики Беларусь наиболее характерным проявлением деятельности организованной преступности является сфера незаконного оборота наркотиков.

В целом правоохранительным органам удается контролировать криминогенную обстановку в сфере незаконного оборота наркотиков и не допускать обвального роста преступности. Однако острота в сфере борьбы с организованной преступностью в данной области не снята. Эта проблема сильно тревожит граждан нашей страны, зачастую тонет в каждодневных устных и печатных словах политиков, социологов, общественных деятелей, писателей и журналистов. Однако далеко не все из них имеют ясное представление о сущности и степени общественной опасности этих социальных явлений.

Признавая необходимость в международном сотрудничестве с целью пресечения незаконного оборота наркотических средств и его серьезных последствий, были подписаны: Конвенция ООН от 20.12.1988 «О борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ» (заключена в г. Вене 20.12.1988) [1], «Соглашение о сотрудничестве государств - участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров» (заключено в г. Минске 30.11.2000) [2], «Соглашение о сотрудничестве между министерствами внутренних дел в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ» (Заключено в г. Киеве 21.10.1992) [3] и др., одной из участниц которых является Республика Беларусь.

Указанные конвенции и соглашения являются основными международно-правовыми актами, регламентирующими подходы к определению стратегий борьбы с наркотизмом, в них заложены принципиальные положения, касающиеся превентивных и репрессивных мер, в первую очередь, против торговцев наркотиками, меры по реабилитации в обществе больных наркоманией, а также основные направления международного сотрудничества в борьбе с наркоманией.

В последнее время отмечается неуклонный рост преступного «профессионализма» и организованности наркобытчиков. Международные наркогруппировки интегрировались с белорусским криминалом и сумели наладить дилерские сети сбыта синтетических наркотиков на территории республики. Разрабатываются новые схемы наркобыта, существенно затрудняющие работу сотрудников правоохранительных органов. Наркобытчики, стремясь обезличить себя, используют при сбыте наркотиков современные технические средства и программное обеспечение.

В настоящий момент интернет-магазины стали целой индустрией, которая привлекает миллионы пользователей. Наркотики в интернет-магазинах распространяются по законам криминального сетевого маркетинга (или многоуровневого маркетинга) – это способ реализации товара, основанный на создании сети сбытовых агентов, доход которых зависит от реализации товара и дополнительных вознаграждений (бонусов), зависящих от объема продаж, а также наличием штрафных санкций. Доход «компании» зависит не от привлечения новых членов, а от товарооборота, где товаром является наркотик. Данный «товар» рассматривается как конечный продукт деятельности хорошо отлаженного бизнеса. Бесконтактный способ распространения наркотиков через потайные места «закладки» делает проблему еще более серьезной.

В связи с появлением новых проявлений организованной преступности в сфере незаконного оборота наркотиков, в следственной и судебной практике нередко возникают определенные трудности и ошибки в квалификации преступлений, связанных с наркоманией, толковании понятий норм права.

В части 1 статьи 18 УК Республики Беларусь названо пять конструктивных признаков организованной группы, характеризующих ее с количественной и качественной стороны: состав из двух и более лиц; предварительная объединенность; управляемость; устойчивость; нацеленность на преступную деятельность.

Наличие именно этих пяти признаков позволяет отграничить организованную группу от группы лиц по предварительному сговору, поскольку и та, и другая обладают определенной устойчивостью и обе созданы для совершения преступлений.

Стоит отметить, что такие признаки как «предварительная объединенность» и «управляемость» носят оценочный характер, что порождает на практике различное понимание этой нормы права как судами, так и правоохранительными органами.

В современной организованной преступной группе по закону конспирации создана такая система взаимоотношений между членами группы, при которой низшие звенья практически не знают своих руководителей, что значительно затрудняет работу сотрудников подразделений по борьбе с организованной преступностью. Соответственно, доказать признак управляемости, свойственный классической организованной преступности, под которую «заточено» наше законодательство, вызывает определенную сложность.

В настоящее время современную организованную преступность в сфере незаконного оборота наркотиков можно выделить в отдельную форму организованной преступности, дав ей наименование «организованное преступное интернет-сообщество», для которого свойственны следующие признаки:

1) состав из двух и более лиц, построенный по иерархическому типу на примере криминального сетевого маркетинга, с обязательным наличием руководителя, и осведомленности об этом участников преступного интернет-сообщества, независимо от того, знакомы ли они между собой;

2) управляемость посредством использования средств массовой информации, электронных или информационно-телекоммуникационных сетей (включая сеть Интернет);

3) предварительная объединенность основного ядра участников;

4) устойчивость основного ядра участников организованного преступного интернет-сообщества;

5) нацеленность на преступную деятельность по распространению наркотических средств и психотропных веществ;

5) транснациональный характер деятельности организованного преступного интернет-сообщества.

С учетом изложенного, считаем целесообразным ввести в уголовный закон предложенную новую форму организованной преступности – «организованное преступное интернет-сообщество».

Таким образом, приведение современного антинаркотического законодательства в соответствии с существующими криминальными реалиями и совершенствование в этой связи практики деятельности позволит значительно расширить возможности борьбы с наркоманией и наркотизмом, создаст комплексную правовую систему для сдерживания экспансии этих негативных социальных явлений.

Список использованных источников

1. Конвенция Организации объединенных Наций о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ [Электронный ресурс] : [заключена в г. Вене 20.12.1988] // КонсультантПлюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

2. Соглашение о сотрудничестве государств - участников СНГ в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров [Электронный ресурс] : [заключено в г. Минске 30.11.2000] // КонсультантПлюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

3. Соглашение о сотрудничестве между министерствами внутренних дел в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ [Электронный ресурс] : [Заключено в г. Киеве 21.10.1992] // КонсультантПлюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

4. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 9 июля 1999 г., № 275-З : принят Палатой представителей 2 июня 1999 г. : одобр. Советом Респ. 24 июня 1999 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь 11 ноября 2019 г. № 253-З // КонсультантПлюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

Гогонова О. В., старший преподаватель кафедры
правоведения и социально-гуманитарных дисциплин
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: beimanova.olga@mail.ru*

К ВОПРОСУ ОБ ОГРАНИЧЕНИИ (ОБРЕМЕНЕНИИ) ПРАВ НА НЕДВИЖИМОЕ ИМУЩЕСТВО В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Институт ограничений (обременений) в гражданском законодательстве существует достаточно давно, однако его роль и отличительные черты законодателем в недостаточном объеме изложены.

В связи с принятием закона «О государственной регистрации недвижимого имущества, прав на него и сделок с ним» от 22 июля 2002 г. № 133-З в процессе осуществления государственной регистрации вещных прав на недвижимое имущество, возникают некоторые затруднения из-за отсутствия в юридической науке доктринальной определенности и практике единого мнения по вопросу о правовой природе и значении понятий «ограничение» и «обременение». К сожалению, законодатель смешивает эти два понятия, иначе термин «обременение» не стоял бы в скобках. Кроме того, законодатель не всегда последователен в применении этих терминов, в конечном счете, придавая им различные значения.

В действующем Гражданском кодексе Республики Беларусь (далее – ГК) термины «ограничение» и «обременение» можно встретить как в статьях, определяющих общие понятия гражданского права, так и регулирующих вещные и обязательственные правоотношения. В статьях закона достаточно понятно трактуется, что обременение – это субъективное гражданское право, однако про обременяющее свойство этого права – умолчано.

Статья 1 Закона «О государственной регистрации недвижимого имущества, прав на него и сделок с ним» дает следующее понятие: ограничение (обременение) прав – право в отношении конкретного недвижимого имущества лица, не являющегося его собственником, в том числе сервитут, ипотека, доверительное управление, аренда, безвозмездное пользование; условие или запрещение, ограничивающие правообладателя, в том числе арест, присвоение недвижимому имуществу статуса историко-культурной ценности, обременение, установленное в отношении недвижимого имущества при приватизации государственного имущества [1].

Ограничение (обременение) прав – это своего рода ущемление права собственности. Покровский И.А., образно, выражаясь, сравнивал право собственности с пружиной, которая пытается выровняться, однако посредством производных и усеченных прав собственности вещных прав, ей не всегда удается это сделать, так как всегда на ней лежат те или другие сжимающие ее гири [2, с. 202].

По утверждению Д.И. Мейера, «...если ограничения, существующие для права собственности, так или иначе уничтожаются, то объем права собственности расширится, чего не бывает с другими вещными правами» [3, с.347]. С другой стороны, при установлении наличия ограниченных вещных прав на имущество собственника делается вывод о превращении права собственности в ограниченное вещное право, пока переданные вещно-правовые правомочия не вернутся к собственнику [4, с. 617].

Смешение исследуемых институтов происходит и на доктринальном уровне. В юридической литературе встречается мнение о том, что различия между ограничениями и обременениями носят условный характер, т.е. не в разных правовых

свойствах обозначаемых ими правовых явлений, а корень таких различий в самих терминах. Конечно, при такой трактовке возникает вопрос об обоснованности применения двух терминов. Одни авторы полагают, что термины «ограничение» и «обременение» синонимичны и разнятся лишь лексически: когда речь идет о правах, то они ограничиваются, а, когда об имуществе, то обременяются. Другие считают, что об ограничениях можно говорить, когда речь идет о субъектах прав, а обременяются исключительно объекты прав, например земельные участки [5, с.7].

Есть авторы, полагающие, что наложение на собственника обязанности допускать определенные действия третьих лиц является проявлением ограничения права собственности [6, с. 142]. Данная точка зрения, по нашему мнению, не будет считаться верной, так как возникновение прав третьих лиц на имущество собственника не связано с ограничением, т.е. как права третьих лиц не приводят к ограничению, так и ограничение не порождает прав третьих лиц само по себе.

По мнению Уткина Б., ограничение прав необходимо связывать с ограничением прав собственника по передаче части этих прав другой стороне, а природа обременения прав напрямую связана с запретом реализации какой-либо части прав собственника, полученных последним в одностороннем порядке актами органов государственной власти или органов местного самоуправления [7, с. 2].

Этимологически «ограничить» означает установить какие-то границы, пределы в осуществлении права. В общей теории права в аспекте правового регулирования поведения субъектов под ограничением права понимается «сдерживающий фактор». Таким образом, под ограничением права собственности понимается некое стеснение собственника, где очевидно, что ограничение не порождает новых прав, а предоставляет возможность субъектам использовать имеющиеся у них права [8]. Конечно, нельзя отрицать, что права третьих лиц на чужие вещи и ограничение права собственности имеют однородные свойства, которые проявляются в стеснении собственника в отношении принадлежащего ему имущества.

Законом устанавливаются как общие, так и частные ограничения. В первом случае – это ограничения как в интересах всех или многих лиц, во втором случае – в интересах определенных лиц или отдельных видов имущества. Общее ограничение права собственности проявляется в ст. 2 ГК (требование действовать добросовестно и разумно при осуществлении права собственности) и п.1 ст.9 ГК (не допущение действия граждан и юридических лиц, включая собственников, осуществлять исключительно с намерением причинить вред другому лицу, а также злоупотреблять правом в иных формах) [9].

В зависимости от субъекта права собственности, могут устанавливаться и отдельные ограничения. Законом Республики Беларусь «Об объектах, находящихся только в собственности государства, и видах деятельности, на осуществление которых распространяется исключительное право государства» от 18 декабря 2019 г. № 271-3 определяются виды имущества, которые могут находиться только в государственной собственности. Специальные ограничения права собственности устанавливаются в отношении отдельных видов имущества. Так, согласно п. 3 ст. 210 ГК, владение, пользование и распоряжение землей и другими природными ресурсами в той мере, в какой их оборот допускается законодательством, осуществляется их собственником свободно, если это не наносит ущерба окружающей среде и не нарушает права и защищаемые законом интересы других лиц. Таким образом, можно увидеть, что специальное ограничение права собственности – это усечение границ и сужение дозволенных действий собственника по установлению и охране его права [9].

Термин «обременить» – означает отяготить, затруднить, отяжелить. Обременение – это есть дополнительное бремя по содержанию объекта недвижимого имущества и

пользованию, которое предусмотрено в установленном законом порядке или в форме факультативных обязанностей правообладателя. Это правило поведения субъектов гражданских правоотношений, которое сами же субъекты самостоятельно устанавливают между собой, но с учетом норм отечественного законодательства, т.е. он обязан содержать недвижимое имущество в определенном надлежащем состоянии, совершать в отношении этого имущества действия, предписываемые противопожарными, санитарными и иными нормами и исполнять иные требования. Используя одно из полномочий собственника – распоряжение, вправе установить обременения, проявляющееся в возникновении прав третьих лиц на принадлежащее ему имущество. В результате установления обременений собственник стесняется в правах из-за наличия прав третьих лиц в отношении его имущества (например, прав ограниченного пользования соседним земельным участком) или прав требования от него совершения в их пользу каких-либо действий (прав получателя ренты требовать от собственника выплаты определенного денежного содержания).

При обременении имущества, как правило, его стоимость уменьшается. Распоряжаясь обремененным имуществом, собственник должен довести до сведения покупателя о данном факте. Если же продавец умолчал о существующем обременении, то это дает покупателю право требовать уменьшения цены товара либо расторжения договора купли-продажи (ст. 430 ГК) [8].

Другими словами, право собственности – это пружина, которую могут растягивать или сжимать ограничения и обременения, тем самым устанавливая дисбаланс в пружине.

Ограничения и обременения права собственности имеют отличия в механизме и основаниях их возникновения и прекращения, механизме действия, в целях такого воздействия и действия, в пределах, содержании и правовой природе.

1. Так механизм обременений проявляется в передаче всех либо части правомочий третьим лицам, тогда как ограничение исключает такой факт.

2. В результате установления ограничений собственник скован (притеснен) в осуществлении своих субъективных прав и правомочий. Обременения же права собственности выступает объективной стороной, реализуя данное правомочие, так как является элементом правомочия распоряжения.

3. Обременение заключается в факультативных обязанностях, тогда как содержание ограничений выражается в действиях или бездействиях обязанного лица.

4. Ограничения существуют бессрочно и могут быть отменены только в случаях и порядке, предусмотренном законодательством. Срок для обременения установлен соглашением сторон.

5. Ограничения возникают на основании нормативных правовых актов, в то время как обременения возникают на основании не только законов, но и договоров.

6. Ограничения всегда подлежат государственной регистрации. Обременения подлежат государственной регистрации только в случаях, прямо предусмотренных законом.

7. Ограничения, которые устанавливают предел прав собственника, лишаящие его определенного набора полномочий и не представляющие права требования от собственника третьим лицам совершения в их пользу каких-либо действий, носят пассивный характер. В то время как обременения имеет активный и положительный характер, который проявляется в стеснении собственника в правах при наличии прав третьих лиц в отношении его имущества либо совершения в их пользу каких-либо действий путем права требования.

Анализируя п. 2 ст. 210 ГК можно сделать вывод о том, что здесь проявляется природа как ограничений, так и обременений: «Собственник вправе по своему

усмотрению совершать в отношении принадлежащего ему имущества любые действия, не противоречащие законодательству, общественной пользе и безопасности, не наносящие вреда окружающей среде, историко-культурным ценностям и не ущемляющие прав и защищаемых законом интересов других лиц (ограничение), в том числе отчуждать свое имущество в собственность другим лицам, передавать им, оставаясь собственником, права владения, пользования и распоряжения имуществом, отдавать имущество в залог и обременять его другими способами, а также распоряжаться им иным образом (обременение)» [9].

В цивилистике существуют близкие по звучанию понятия, которые не являются тождественными: ограниченные вещные права и ограничения права собственности. Так, ограничение права собственности имеет публично-правовой характер, цель которого поддержание общественных интересов (безопасность, свободный доступ к инженерным коммуникациям и т.п.). Ограниченные вещные права ограничивают некоторые правомочия собственника: либо право пользования собственника (например, сервитуты, право оперативного управления), либо право распоряжения собственником вещи (например, право пожизненного наследуемого владения земельным участком, право постоянного (бессрочного) пользования земельным участком).

Таким образом, анализ категорий «ограничение» и «обременение» указывает на их различную природу и недопустимость смешения этих понятий.

Ограничения и обременения имеют специфический предмет регулирования и специфические нормы, которые определяют правовую основу этих явлений, и как доказательство, несомненно, подтверждает, что это самостоятельные категории гражданского права.

Под ограничением следует понимать наличие установленных нормами права запрещений, стесняющих собственника (правообладателя) при осуществлении вещных прав на объект недвижимого имущества в интересах государства и общества.

Под обременением следует понимать наличие факультативных обязанностей правообладателя по содержанию и пользованию недвижимым имуществом, установленных на взаимных условиях, по соглашению сторон либо иным основаниям, установленным действующим законодательством.

Таким образом, данное исследование еще раз подтверждает насущную теоретическую и практическую необходимость отказа от смешения понятий «обременение» и «ограничение» в законотворчестве и как результат в правоприменении и в научных исследованиях.

Новый подход к определению ограничений (обременений) прав на недвижимое имущество в гражданском праве, позволит установить подлинное место данных категорий в гражданском законодательстве.

Список использованных источников

1. О государственной регистрации недвижимого имущества, прав на него и сделок с ним: Закон Республики Беларусь, 22 июля 2002 г. № 133-З: в ред. Закон Республики Беларусь от 24.10.2016, №439-З // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Республика. Беларусь. – Минск, 2020.

2. Покровский, И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский. 3-е изд., стереотип. М.: Статут, 2001. – 354 с.

3. Мейер, Д.И. Русское гражданское право / Д. И. Мейер. 3-е изд., испр. М.: Статут, 2003. – Ч. 2. – 831 с.

4. Гражданское право: в 4 т. Т. 2: Вещное право. Наследственное право. Исключительные права. Личные неимущественные права / отв. ред. Е.А. Суханов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2007. – 496 с.

5. Абсолямова, М.Н. Ограничение прав и обременение недвижимого имущества в российском законодательстве /М.Н. Абсолямова. Недвижимое имущество (права, обременения, сделки): проблемы государственной регистрации Материалы научно-практической конференции г. Иркутск, 3 декабря 2015 г./ отв. Ред. Сулова С.И. Иркутск: Иркутский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России), 2016. – С.5-11.

6. Малько, А.В. Стимулы и ограничения в праве / А.В. Малько // Правоведение. – 1998. –№ 3. – С.142-144.

7. Уткин, Б. Абсолютное право – относительные полномочия / Б. Уткин // ЭЖ-Юрист. – 2002. – С.2-5

8. Хотько, О.А. О соотношении ограничений (обременений) прав на земельные участки с другими объектами земельных отношений: [Электронный ресурс] / О.А. Хотько. Режим доступа: <http://elib.bsu.by/bitstream>. Дата доступа: 01.05.2020.

9. Гражданский кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Кодекс Респ. Беларусь от 7 дек. 1998 г. № 218-3: принят Палатой представителей 28 окт. 1998 г.: одобр. Советом Респ. 19 нояб. 1998 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 4 мая 2019 г. № 185-3 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Дударева Д. Д., студентка 2 курса,

группа 1972-П, факультет экономики и права

Научный руководитель: **Савчик Е. В.**, м.ю.н., старший преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: diana.dudareva.23@mail.ru

ЗНАЧЕНИЕ ИНСТИТУТА ИСКОВОЙ ДАВНОСТИ В РИМСКОМ ПРАВЕ И В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА

В современной науке гражданского права исковая давность рассматривается в двух аспектах. Так, в объективном смысле – это гражданско-правовой институт, т.е. система норм законодательства, регулирующих отношения, связанные со сроком защиты гражданских прав (сроки, возникновение и т. д.). Тогда как исковая давность в субъективном смысле – это права лица, чьи интересы нарушены, воспользоваться сроком для защиты нарушенных гражданских прав.

Основными условиями для исковой давности с древнеримских времен и до наших дней являются истечение установленного законом срока без осуществления права на иск. По мнению Ю. Барона, при рассмотрении сроков давности в римском праве надо ответить на три основных вопроса:

1. С какого момента начинается течение срока давности?
2. Какова продолжительность давностного срока?
3. В какой момент течение давностного срока окончено? [1, с. 208].

В Законах XII таблиц были закреплены следующие положения об исковой давности: «Пусть будут [даны должнику] 30 льготных дней после признания [им] долга или после постановления [против него] судебного решения» (III, 2); «Давность

владения в отношении земельного участка [устанавливалась] в два года, в отношении всех других вещей – в один год» (VI, 3) [2].

Впоследствии в Институциях Гая данные положения были несколько изменены и расширены в параграфах 41–50 книги II. В частности, в параграфе 41 говорится: «Если вещи, принадлежащей к *res mancipi*, я не манципирую, не уступаю тебе перед судящим претором, и только передаю ее тебе, то ты будешь вещью просто обладать, а я буду ее квирическим собственником до тех пор, пока ты не приобретешь собственности на основании давностного владения, ибо раз истек срок давности, вещь становится твоею полною собственностью, не только *in bonis*, но и по праву квиритов, как если бы она была передана другому лицу манципацией или цессией». В свою очередь параграф 44 гласит: «Это, по-видимому, введено для того, чтобы доминий на вещи не оставался слишком долгое время неопределенным, так как для собственника достаточен годичный или двухгодичный срок для того, чтобы он успел своевременно защитить свое право, срок, который предоставлялся владельцу для приобретения давности» [3].

При Юстиниане (в V в. н. э.) была введена исковая давность в классическом понимании этого термина. Для всех личных исков и исков на вещи она была одинаковой и устанавливалась на срок 30 лет (в исключительных случаях законодательство императоров устанавливало давность в 40 лет).

Источники признают, что по истечении законного срока уплата долга является уплатой не должного, так что возникает *condictio indebiti*; наоборот, залоговое право продолжает существовать по истечении давности для главного обязательства, пока не истечет давность для залогового права.

Согласно мнению профессора В.А. Краснокутского, условия исковой давности касались ее начала, течения и действия. Начало течения устанавливалось с момента возникновения искового притязания, в частности:

1. При праве собственности и других правах на вещи – с момента нарушения кем-либо господства лица над вещью.
2. При обязательствах не делать чего-либо – когда обязанный субъект совершал действие, противоположное принятой обязанности.
3. При обязательствах что-либо сделать – когда возникала возможность немедленно требовать исполнения обязанности от обязанного [4].

Данный взгляд на условия возникновения исковой давности совпадает и с мнением Ю. Барона с небольшим дополнением. Предметом спора, по его мнению, представляется факт обязательств что-либо сделать, но при этом не обозначен конкретный срок действия данного обязательства (например, заём, прекарий, которые давались без определенного срока). Начинается ли течение давностного срока с момента возникновения обязательства (вторая теория), или же только с того момента, когда кредитор безуспешно потребовал от должника исполнения, сделал напоминание (первая теория). Ю. Барон полагает, что правильной следует считать первую теорию, подтверждение которой следует из того, что все обязательства, по которым срок исполнения четко не предъявлен ни законом, ни волей сторон, подлежат, в случае требования, исполнению с момента возникновения (а, следовательно, с момента возможности подачи иска) [1, с. 206].

О.А. Омельченко также отмечает в своем труде, что исковая давность в отношении сложных исков могла быть двойкой: полной, когда в целом погашалось все требование, и частичной, когда считалось погашенным, например, право требовать штрафной санкции за неисполнение, но сохранялось право требовать исполнения (возврата вещи и т.д.) Названный автор указывает, что на особом положении были иски, вытекавшие из наследственного права. По общему правилу защищалось требование о восстановлении в правах наследства, особенно если не было дано силы

завещательному законному распоряжению, не имело погасительной давности и сохраняло правовые основания на протяжении жизни всех наследственных поколений, которые имели право наследования или непосредственно, или по праву представления [5, с. 58].

Как было уже указано выше, во времена классического римского права не существовало исковой давности в современном ее понимании, но имелись законные сроки подачи исков, и только Феодосий II в 424 г. н.э. ввел закон, по которому срок исковой давности был установлен в 30 лет. Следует добавить, что данный срок, согласно исследованиям Ю. Барона, устанавливался не для всех видов исков. Эти исключения встречаются во многих институтах, но главным образом Ю. Барон выделяет иски церковей и благотворительных учреждений, иски кафедрального собора в Риме, иски казны, государя и его супруги, а также штрафные иски казны и ее иски *bona vacantia* – срок давности вышеуказанных исков мог варьироваться от 4 до 100 лет. Так же существовали и некоторые другие иски, давность которых могла погашаться и в более малые сроки. Завершалась давность истечением последнего дня, так как дело идет о потере права.

Римское право предусматривало прерывание и приостановление исковой давности. Согласно труду И.Б. Новицкого, возможна была её приостановка на то время, когда существовали препятствия для предъявления иска, признаваемые правом уважительными, например, отсутствие по государственному делу; после отпадения такого препятствия течение давности продолжается [6]. То есть приостановление исковой давности, согласно изложению В.А. Краснокутского означало, что ее течение временно приостанавливается по какой-нибудь причине; например, ввиду несовершеннолетия лица, либо юридических препятствий для предъявления иска, например, до составления инвентаря наследства. Устранение этих оснований возобновляло течение исковой давности, а истекшее до приостановления время зачитывалось в общий срок давности. Прерывание же исковой давности приводило к тому, что истекшее время более не шло в счет; течение давности начиналось заново. Причинами прерывания срока давности могли быть предъявление иска, признание требований обязанным лицом. Таким образом, обращаясь к труду Ю. Барона, чтобы подвести итог рассмотрению условий прерывания и приостановления исковой давности можно сказать, что когда говорят «давность прервана», то этим хотят обозначить, что наступило событие, вследствие которого истекшая часть давностного срока истекла бесполезно; но потом может начаться новое течение давности. Когда же говорят «давность приостановилась», то это значит, что наступило событие, вследствие которого последующее течение срока не принимается в счет до тех пор, пока противоположное событие не допустит дальнейшего течения давности. По истечению исковой давности истец имел возможность попытаться осуществить иск, но ответчик имел возможность ему возразить.

Как отмечает Ю. Барон, ответчик мог себя защитить при помощи экцепции (возражения). Существовало несколько вариантов защиты от исковых требований истца, такие как, например, отрицание полностью или отчасти существование права, утверждаемого истцом, что было возможно в трех вариантах: во-первых, отрицание ответчиком фактов, приводимых истцом; во-вторых, признание фактов, но отрицание их значения; и в третьих, признание и фактов, и их юридическую силу, но противопоставление им других фактов со своей стороны, на основании которых ответчик утверждает, что истец не имеет права требования. Также ответчик мог признать мнение истца, но противопоставить ему такое обстоятельство, которое полностью или частично парализовало бы осуществление иска [1, с. 207].

Экцепции делились на временные отлагательные и постоянные разрушительные, и вели свое происхождение частично от древнего квинитского права, частично от преторского права. При этом В.А. Краснокутский отмечает, что ответчик имел право противопоставить экцепцию всякой попытке истца осуществить судебным порядком погашенные давностью притязания, но судья по собственной инициативе не учитывал давности, если этого не требовало обязанное лицо. В отношении вещных прав экцепция действовала на уничтожение самого права требования, но в то же время право на вещь оставалось. Что касается обязательственных прав – вопрос остается спорным [4].

По общему правилу действие исковой давности не распространялось на экцепции (так как предъявлен иск), кроме случаев, когда лицо могло по поводу своего права предъявить и иск, и экцепцию и пренебрегло правом предъявления иска. Это же подтверждает и Ю.Барон, говоря следующее: «Не подлежит сомнению, что-то лицо, которое имеет для своей защиты не иск, а только экцепцию, не теряет последней по давности, потому что осуществление экцепции лежит не в его воле, а в воле противника, который может откладывать предъявление иска по своему усмотрению» [1, с. 605].

Таким образом, исковая давность представляется результатом естественного процесса развития римского права, которое, являясь изначально римским национальным правом, распространявшим свое действие только в пределах римских земель, росло и развивалось пропорционально экономическому, политическому и духовному развитию и росту римского общества, со временем превратившись из норм общественных отношений маленькой римской общины до целой государственной правовой системы, распространившей свое влияние не только территориально, но и преодолевшей временное пространство, перенеся из глубины веков свои основы на современные мировые правовые системы.

Институт исковой давности, как одна из важных составляющих римского права, привнес в правовую систему упорядоченность, дисциплинировал участников правовых отношений и стимулировал взаимную ответственность истца и ответчика. Влияние институтов римского права, в том числе и исковой давности, на наиболее крупные правовые системы современности неоспоримо.

Список использованных источников

1. Барон, Юлиус Система римского гражданского права / Юлиус Барон. – СПб: Издательство Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 1102 с.
2. Законы XII таблиц [Электронный ресурс] // История Древнего Рима. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446588975#1>. – Дата доступа: 13.12.2020.
3. Институции Гая [Электронный ресурс] // История Древнего Рима. – Режим доступа: <https://study.shmat.by/institutsii-gaya-tekst/>. – Дата доступа: 13.12.2020.
4. Краснокутский, Ю. И. Римское частное право [Электронный ресурс] // Библиотекарь.Ру. – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/rimskoe-pravo-2/index.htm>. – Дата доступа: 17.12.2020.
5. Омельченко, О.А. Римское право: учебник / Издание второе, исправленное и дополненное / О.А. Омельченко. – Москва: ТОН – Остожье, 2000. – 208 с.
6. Новицкого, И.Б. Римское право: учебник [Электронный ресурс] // Библиотека Гумер. – Режим доступа: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/nov/02.php. – Дата доступа: 17.12.2020.

Зогова М. Ю., студентка 2 курса,
группа 1974-ЛК, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Дорняк А. Л.**, ст. преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
dorniac@mail.ru

ПРОКСЕМИКА В МЕЖКУЛЬТУРНОМ ОБЩЕНИИ

Каждый человек для нормального своего существования считает, что определённый объём пространства вокруг него является его собственным и нарушение этого пространства рассматривает как вторжение во внутренний мир, как недружественный поступок. Поэтому общение людей всегда происходит на определённом расстоянии друг от друга, и это расстояние является важным показателем типа, характера и широты отношений между людьми.

Однако известно, что зоны и соответствующие им коммуникативные дистанции колеблются в зависимости от таких факторов, как рост, пол, личностные особенности людей, социо- и этнокультура, плотность населения местности, в которой вырос и проживает человек, и некоторых других. Люди, которые выросли в редконаселённых районах, в сельской местности, требуют для себя большего личного пространства по сравнению с теми, которые выросли в крупных городах. Люди, привыкшие к одиночеству, больше ориентированы на самих себя и имеют обычно более протяжённую личностную дистанцию, чем экстраверты, направленные на других и любящие общаться [1].

Величина дистанции зависит также от нервно-психологического здоровья человека, его статуса, намерений по отношению к другому человеку. Выяснено, что дистанцирование происходит на бессознательном уровне.

Вопрос пространственного расстояния между людьми изучали ещё в пятидесятых годах XX века. Эдвард Холл предполагал, что принцип общения с людьми зависит от того, насколько близко человек позволяет к себе приближаться [2].

Проксемика – это один из способов невербального общения. Таким образом, человек выражает свою предрасположенность к близкому общению с определёнными индивидами через расстояние между ними. В каждой этнической культуре существуют свои каноны проксемики. Например, у цыган женщины и мужчины в застольях сидят в разных комнатах. Поэтому в зале московского ресторана «У яра» столы разделяет проход. Слева сидят женщины и дети, справа — мужчины.

Другими словами, проксемика – это пространственная дистанция между людьми, которая является общепринятым показателем при определённом контакте. В разных ситуациях, начиная от собеседования и заканчивая свиданием, два человека стараются придерживаться определённых правил. Одним из них является дистанция между собеседниками. В связи с этим различают интимную, личную, социальную, публичную дистанции.

Интимная дистанция

Данная дистанция, как и другие, имеет два интервала: далекий и близкий. В эту зону мы допускаем только тех людей, которых считают наиболее близкими: родителей, супругов, детей, друзей, любимых людей.

Что касается близкого интервала, то в этом случае можно говорить о непосредственном контакте с человеком; собственно, это будут прикосновения, объятия и т. д.

Далекий интервал подразумевает расстояние от 15 до 45 сантиметров, в зависимости от того, насколько тесно вы общаетесь с человеком в данный момент. Хотя подобное общение предполагает определенное расстояние, в эту дистанцию также могут входить прикосновения, помимо этого могут быть взгляды и тому подобный близкий контакт.

Интересным фактом является то, что люди, которые привыкли улаживать сложившиеся

конфликтные ситуации мирно, нуждаются в гораздо меньшем расстоянии между собой и своим близким собеседником. А те, у кого отмечено жестокое отношение к людям в целом и в частности к определенному человеку, требуют большего расстояния в общении даже с самыми близкими людьми.

Личная дистанция

Идеальное расстояние для повседневного общения, которое выделяет проксемика – это личная дистанция. Составляет она около метра.

Обычно на таком расстоянии принято общаться с друзьями, знакомыми, некоторыми коллегами по работе. Такая дистанция считается оптимальной для того, чтобы решать повседневные вопросы.

Наука проксемика определяет, что вторгнуться в вашу зону комфорта сможет только действительно близкий человек.

Что касается романтических отношений: обычно собеседники допускают интимное общение, если длительное время находились на личностном расстоянии. Если рассматривать рабочую обстановку — люди, общающиеся на такой дистанции, хорошо работают в команде, а партнеры по бизнесу чаще заключают взаимовыгодные договоры.

Социальная дистанция

Не менее важная дистанция, которую выделяет проксемика, – это социальная. Также иногда её называют общественной. Расстояние между людьми определяется в 120-400 см. Обычно такая дальность бывает между малознакомыми людьми, которым необходимо о чем-то поговорить или прийти к решению какого-либо вопроса.

В деловом общении одним из самых ярких примеров становятся переговоры. Некоторые собеседники в таких условиях видят друг друга впервые, но при этом последует решение вопросов о дальнейшем сотрудничестве. Такое общение ни к чему не обязывает и может закончиться после первой встречи.

Публичная дистанция

Также социальная психология выделяет четвертый тип дистанции, которая является самой дальней – публичная. Особенность её в том, что на таком расстоянии можно выступать перед большим количеством людей. В связи с этим данное расстояние начинается от 3,5 метра и может увеличиваться буквально до бесконечности.

Многие из нас видели пример такой дистанции, которую выделила проксемика: общение со слушателями на лекции, выступление в цирке, театре, концертном зале. Все эти ситуации подразумевают общение с большим количеством людей, при котором

выступающий находится на далеком расстоянии от них.

Поскольку выступающий обычно не знает всех присутствующих, нарушение пределов такой зоны вызывает разные последствия. Во многом это зависит от сложившейся ситуации. Когда преподаватель вплотную приближается к студенту, это может вызывать у слушателя гордость, страх и опаску, ощущение неловкости, а у некоторых даже гнев.

В соответствии с этими дистанциями различаются классы жестов — социальные, личные, интимные и т.д. Например, для скандинавов дистанция может восприниматься как интимная или личная, в то время как латиноамериканская или арабская культура расценивает это расстояние как социальную дистанцию. Различные социальные и культурные кинетические параметры играют в проксемике разные роли. Например, в женских парах расстояние между участниками коммуникативного акта меньше, чем в мужских, хотя с возрастом оно возрастает. В мужских же парах наоборот. В стрессовых ситуациях также расстояние уменьшается по сравнению с обычным. В групповом пространстве люди, сидящие в первых рядах в зале, оцениваются обществом как имеющие более высокий социальный статус. Даже за круглым столом, где, казалось бы, все сидят в равном семантически значимом пространстве, в зависимости от приближенности к наиболее важному лицу, оценивается статус сидящих.

Большое значение для осуществления межкультурной коммуникации играют зональные пространства между находящимися в контакте персонами, их называют еще «пространственный пузырь».

В Латинской Америке, средиземноморских странах и некоторых арабских странах пространственный пузырь, как правило, меньше, нежели чем в Западной Европе, Северной Америке и Австралии. В Бразилии разговоры зачастую происходят на таком близком расстоянии, что западноевропейец или американец начинает испытывать значительный дискомфорт, что вынуждает его автоматически отступить назад или попытаться спрятаться за стулом или столом, в то время как бразилец будет все время пытаться сокращать это расстояние и устранять со своей дороги мешающие предметы. Таким образом, социальная дистанция в Латинской Америке как минимум частично соответствует интимной зоне западноевропейца.

Социальная дистанция для русских также меньше, чем у бизнесменов из США, хотя не такая близкая, как это принято в Латинской Америке. Для американцев близкое расстояние, т.е. интимная и личная зоны, составляет от 15 см до 1,2 метра, поэтому их общение даже с западноевропейцами может приводить к недоразумениям, т.к. они будут предпочитать большую дистанцию для бесед, чем это принято, скажем, в Дании. Бессознательное стремление датчанина уменьшить дистанцию будет расценено американцем как стремление оказать давление или сексуальный намек.

У китайцев дистанция общения очень мала, иностранцев может сильно смущать, когда китаец вплотную подходит к ним, буквально дыша в лицо, и при этом что-то напористо говорит. Сразу надо понять, что никакой агрессии в этом нет, есть лишь традиция общения, которая предусматривает очень близкий контакт. К этому надо привыкнуть и не пытаться инстинктивно отходить назад. Во-первых, китаец, скорее всего, так же инстинктивно подойдет, чтобы восстановить привычную дистанцию, а во-вторых, если вы будете пятиться, то он подумает, что вы вообще избегаете общения.

На самом деле стоит поучиться у китайцев их манере общения. Это сыграет вам на руку и принесёт огромные плоды, например: если вы хотите расположить к себе своего китайского партнёра по бизнесу. Поделитесь важной информацией, войдя в его «энергетическую сферу», подходите ближе, как бы неудобно это вам не казалось. В ответ вы почувствуете, как собеседник окажется более расположенным к вам и контакт наладится быстрее.

Для каждой культуры характерно свое пространство в общении. Для человека одной культурной принадлежности может быть не комфортна социальная дистанция человека другой культурной принадлежности в то время, как второй не будет ощущать какого-либо дискомфорта.

Проксемика – очень важная наука, познав которую можно легче и лучше строить коммуникацию с разными людьми любой национальности. Также при ведении

коммуникации с человеком необходимо учитывать такие факторы, как социальный престиж или социальное положение собеседника, интравертность – экстравертность, общий объем беседы и, что особенно важно, – ее содержание. Существенно, что дистанция меняется и от внешних ситуативных факторов, например, от величины помещения.

Все это демонстрирует значение и силу дистанции, а также показывает, что полезно научиться более тонко чувствовать все нюансы положения, занимаемого собеседниками по отношению друг к другу.

Список использованных источников

1. Understanding the Unique Concept of Proxemics in Different Cultures// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://socialmettle.com/understanding-proxemics-in-different-cultures> – Дата доступа: 17.12.2020.

2. Проксемика: правильная дистанция и расстояние в разных ситуациях общения // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.elitarium.ru/distancija-obshhenie-proksemikasamoocenka-prostranstvo-jazyk-tela-psihologija/> – Дата доступа: 17.12.2020.

Климович А. А., магистрант
группа 2072мдЮ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Колесников С. Д.**, профессор кафедры, к.э.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: anna.nytaa@inbox.ru*

ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО УСЫНОВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Не затихают споры о правомерности и благоприятном воздействии усыновления ребёнка на его социализацию и полноценное развитие в будущем. Международное усыновление может рассматриваться как такая форма усыновления, при которой удовлетворяются потребности детей в семье и родителях, если не представилось возможным передать их на воспитание, поместить в семью или обеспечить подходящий уход в стране происхождения.

После окончания Второй мировой войны международное усыновление стало популярным. Интернационализация усыновления была вызвана вынужденной миграцией людей, которая после окончания военных действий оставила людей на неродственных им территориях, зачастую оторванными от семей оставались именно дети, вывозимые из эпицентров военных действий.

Ближе к концу 60-х гг. принятие иностранного ребенка рассматривали как одну из форм помощи странам так называемого «третьего мира», где в силу процессов деколонизации и экономически утопичного положения появлялось множество детей, оставшихся без родительского воспитания.

К концу 70-х гг. 20 века международное усыновление перестало быть необычным процессом. Случаи такого усыновления все чаще основывались на личной привязанности к ребенку, а также являлись способом «исцеления родительской функции», то есть международное усыновление позволило создать семьи тем родителям, которые не могли усыновить ребенка в своей стране, являясь при этом неспособными к деторождению.

Проблемы, связанные с правовым регулированием и применением на практике норм об усыновлении, осложнённом иностранным элементом, остаются до настоящего времени крайне актуальными. Отчасти это связано с тем, что до конца так и не сформирован унифицированный режим такого усыновления, а также не выработаны механизмы, позволяющие в полной мере защищать интересы усыновлённых детей, проживающих за границей.

Международным именуется усыновление (удочерение) ребёнка при наличии в указанных отношениях иностранного элемента, который проявляется в том, что усыновитель и усыновляемый ребёнок имеют разное гражданство либо проживают в разных государствах либо усыновление осуществляется за пределами государства, гражданином которого является усыновляемый ребёнок [1, с. 631].

Основополагающее значение в правовом регулировании института усыновления, осложнённого иностранным элементом, принадлежит Гаагской конвенции 1993 г., в которой разработаны универсальные механизмы совместного сотрудничества в данной области, и Конвенции о правах ребёнка 1989 г.

В Республике Беларусь данный институт регламентируется нормами, закрепленными в Кодексе Республики Беларусь о браке и семье от 9 июля 1999 г. № 278-З (далее – КоБС), Гражданском процессуальном кодексе Республики Беларусь от 11 января 1999 г. № 238-З, Постановлении о согласовании процедуры международного усыновления № 1173, Положении о порядке международного усыновления № 122, Постановлении о судебной практике № 9.

В законодательстве Республики Беларусь не дано четкого определения понятию «международное усыновление», однако определен его неотъемлемый элемент как института международного частного права – наличие иностранного элемента.

В связи с отсутствием общепринятого унифицированного определения понятия «международное усыновление» в юридическо-правовой литературе, а также в международно-правовых и национальных законодательных актах, учитывая основополагающие положения о международном усыновлении в ст. 4 Гаагской конвенции 1993 г., ст. 21 Конвенции о правах ребенка 1989 г., а также положения ст. 233 КоБС можно дополнить раздел VI КоБС статьей, содержащей понятие «международное усыновление» и изложить данную норму в следующей редакции:

«Международное усыновление – это альтернативный способ (если не представилось возможным передать на воспитание, поместить в семью или обеспечить подходящий уход в стране происхождения) устройства детей, оставшихся без попечения родителей, на воспитание в семью, который обеспечивается юридическим актом уполномоченных государственных органов и устанавливает правоотношения между усыновителями и усыновленными, аналогичные правоотношениям между родителями и детьми».

Данное изменение позволит закрепить на законодательном уровне определение такого института международного частного права как институт усыновления.

В соответствии с п. 5 Положения о порядке международного усыновления № 122 международное усыновление в Республике Беларусь возможно лишь гражданами того государства, с которым уже согласована процедура международного усыновления и подписан специальный протокол. На сегодняшний день единственным таким государством для Республики Беларусь является Итальянская Республика [2].

В Республике Беларусь существует необходимость в увеличении количества договоров с иностранными государствами о согласовании процедуры международного усыновления. Не умаляя значения приоритета национального усыновления, нельзя ни отметить, что наличие единственного договора в данной сфере с Италией уменьшает

возможность для детей, особенно имеющих серьезные проблемы со здоровьем и нуждающихся в дорогостоящем лечении, обрести семью.

На наш взгляд, если полное снятий ограничений по усыновлению иностранцами в Республике Беларусь нецелесообразно, имеется несколько вариантов решения проблемы расширения стран, с которыми Республика Беларусь сможет сотрудничать в сфере международного усыновления.

Во-первых, имеет смысл подписать договоры о сотрудничестве в области усыновления с государствами, с которыми заключены договоры, касающиеся условий оздоровления на основе безвозмездной помощи несовершеннолетним гражданам Республики Беларусь. В настоящее время такие заключены с Австрией (2009 г.), Бельгией (2009 г.), Великобританией (2009 г.), Германией (2009 г.), Испанией (2009 г.), Ирландией (2009 г.), Лихтенштейном (2009 г.), Нидерландами (2009 г.), Швецией (2009 г.), Францией (2009 г.), Люксембургом (2010 г.), Швейцарией (2010 г.), Словенией (2011 г.). Однако для минимизации рисков в договорах об оздоровлении следует предусмотреть положение, предоставляющее возможность заключения договоров о сотрудничестве в области усыновления несовершеннолетних граждан Республики Беларусь по истечению определенного срока после вступления в силу договора об оздоровлении, например, 5 лет.

Во-вторых, можно перенять опыт Латвии, например, в ч. 3 ст. 31 Закона Латвии от 19 июня 1998 г. «О защите прав детей» установлено следующее правило: международное усыновление детей (граждан Латвии) допускается только в государства, которые являются участниками Гаагской конвенции 1993 г. или с которыми Латвия заключила двусторонний договор, предусматривающий сотрудничество в области усыновления [3, с. 63].

Ввиду того, что в настоящее время возможность усыновления белорусских детей иностранцами ограничена нормами Положения о согласовании процедуры международного усыновления №1173, а также учитывая особое значение Гаагской конвенции 1993 г., для расширения контактов в области международного усыновления целесообразно перенять опыт Латвии и изложить ч. 1 п. 5 Положения о международном усыновлении № 122 следующим образом:

«Вопросы о международном усыновлении рассматриваются в отношении кандидатов в усыновители, проживающих на территории государств-участников Конвенции по защите детей и сотрудничеству в отношении международного усыновления 1993 г., и тех иностранных государств, компетентные государственные органы которых согласовали процедуру международного усыновления в соответствии с Положением о порядке согласования процедуры международного усыновления и взаимодействия с компетентными организациями иностранных государств в рамках данной процедуры, утвержденным постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 21 сентября 2004 г. № 1173».

Данное изменение позволит расширить перечень стран, с которыми Республика Беларусь сможет сотрудничать в сфере международного усыновления.

Что касается процедуры усыновления, осложненного иностранным элементом, то одна из главных процессуальных особенностей рассмотрения таких дел заключается в том, что иск в областной (г. Минска) суд по месту жительства усыновляемого ребёнка может быть подан только через Национальный центр усыновления, который является обязательным участником процесса. Международное усыновление рассматривается судом в порядке особого производства.

Ещё одним важным моментом является обязательное наличие разрешения Министра образования Республики Беларусь, разрешения компетентного органа государства кандидатов в усыновители, если они проживают на территории

иностранного государства, а также разрешения компетентного органа государства гражданства усыновляемого ребёнка. Также необходимым является согласие ребёнка – иностранного гражданина, если это требуется законом страны его гражданства.

По данным Национального центра усыновления за 2016 год было усыновлено 655 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в том числе в Республику Беларусь 559 детей и в иностранные государства 96 детей. За 2017 год в Республике Беларусь было усыновлено 548 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в том числе в Республику Беларусь 524 ребенка и в иностранные государства 24 ребенка. За 2018 год в Республике Беларусь было усыновлено 557 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в том числе в Республику Беларусь 439 детей и в иностранные государства 118 детей. За 2019 год в Республике Беларусь было усыновлено 530 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в том числе в Республику Беларусь 452 ребенка и в иностранные государства 78 детей. Больше всего иностранных усыновлений по данным Национального центра усыновления приходится на детей возраста 10-13 лет [4].

Отмена международного усыновления, как и его установление, производится судом. Однако, в отличие от дел об установлении, дела об отмене международного усыновления рассматриваются судом в исковом порядке.

В национальном законодательстве наблюдаются некоторые упущения в регулировании института отмены усыновления. В качестве лиц, правомочных на предъявление иска об отмене усыновления, помимо иных, указаны усыновители. В то время как ст. 138 КоБС в качестве оснований к отмене усыновления предусматривает только виновное поведение усыновителей [5].

В Италии, например, отмена усыновления также возможна по причине совершения усыновленным ребёнком преступления против усыновителя, его супруга или родственника. Положения, касающиеся отмены усыновления, находят свое отражение в ст. 51–54 Закона Итальянской Республики «О праве ребёнка на семью» от 4 мая 1983 г. № 184. Так, отмена усыновления может быть установлена в следующих случаях:

– по заявлению усыновителя, если усыновленный ребёнок достиг возраста четырнадцати лет и совершил покушение на жизнь усыновителя или его супруга, его потомков или предков, или же усыновленному вменяется в вину совершение по отношению к усыновителям и их родственникам преступления, которое карается лишением личной свободы сроком не менее трёх лет;

– по заявлению усыновленного или прокурора, если усыновитель совершил покушение на жизнь усыновленного лица;

– по заявлению прокурора вследствие неисполнения усыновителями принятых на себя обязанностей [6, с. 110].

На основании вышеизложенного видится возможным перенять опыт Италии и внести изменение в ст. 138 КоБС «Основания к отмене усыновления», дополнив её таким основанием для отмены усыновления, как виновное поведение усыновлённого.

Данное изменение позволит устранить противоречия, имеющиеся в законодательном регулировании такого института как отмена усыновления.

Отмена усыновления происходит навсегда и бесповоротно. Допуская возможность родителей ребенка, лишенных родительских прав, восстановить данные права, законодатель не вводит аналогичную норму в отношении бывших усыновителей. Столь уж категоричное запрещение повторного усыновления того же ребенка не всегда может быть целесообразно. Например, если усыновление было отменено по причинам, в которых отсутствовала вина усыновителя, но они устранены, следовало бы допустить возможность обращения в суд с заявлением об усыновлении

вновь. И если суд придет к выводу о соответствии его интересам ребенка, то удовлетворить данную просьбу.

Считаем также, что при отмене усыновления, тем более, если такая отмена происходит по вине усыновителя, ребенку наносится психологическая травма, он испытывает нравственные страдания. Тот факт, что вопрос о компенсации вреда при рассмотрении дел об отмене усыновления судом не обсуждается, не соответствует в полной мере интересам ребенка, так как его нарушенные права остаются не восстановленными в полном объеме. Поэтому считаем целесообразным обсуждать данный вопрос при рассмотрении и решении дел об отмене усыновления. Также считаем, что это может оттолкнуть недобросовестных усыновителей.

В заключении отметим, что законодательство Республики Беларусь, регулирующее отношения по усыновлению, осложнённого иностранным элементом, в целом соответствует международно-правовым принципам и нормам, а также создает нормальный правовой климат для осуществления международного усыновления.

Список использованных источников

1. Научно-практический комментарий к Кодексу Республики Беларусь о браке и семье от 9 июля 1999 г. № 278-3 / С. М. Ананич [и др.] ; под ред. В. Г. Тихини, В. Г. Голованова, С. М. Ананич. – Минск : ГИУСТ БГУ, 2010. – 680 с.

2. О некоторых вопросах усыновления (удочерения), установления опеки, попечительства над детьми (вместе с «Положением о порядке международного усыновления (удочерения) и установления международных опеки, попечительства над детьми») [Электронный ресурс] : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 31 янв. 2007 г., № 122 : с изм. и доп. : в ред. постановления Совета Министров Респ. Беларусь от 28 дек. 2018 г. № 961 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

3. Анцух, Н. С. Тенденции развития семейного права иностранных государств: рекомендации белорусским гражданам и законодателю / Н. С. Анцух // Юстиция Беларуси. – 2015. – №11. – С. 60-63.

4. Статистические данные по усыновлению / Национальный центр усыновления Министерства образования Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nacedu.by/statistika>. – Дата доступа : 02.12.2020.

5. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье [Электронный ресурс] : 9 июля 1999 г., № 278-3 : принят Палатой представителей 3 июня 1999 г. : одобр. Советом Респ. 24 июня 1999 г. : с изм. и доп. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 18 декабря 2019 г. № 277-3 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

6. Басальга, И.С. Специфика правового регулирования института усыновления в европейских государствах (Италии, Латвии, Франции) / И. С. Басальга // Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права. – Минск: БГУ, 2013. – Вып. 4, ч. 2. – С. 98-116.

Мартиненко А. И., магистрант,
группа 2073мдЮ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Денисова Т. А.**, д.ю.н., профессор
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: alevtinaaigor@mail.ru*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОХРАНЫ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ И БАЗ ДАННЫХ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ. ПРАВОВЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ

Компьютерные программы являются одним из самых молодых и в то же время самых сложных и специфических объектов права интеллектуальной собственности. Точкой отсчета в развитии компьютерных технологий принято считать 1946 год, когда был выдан патент создателям электронно-числового интегратора и вычислителя ENIAC. Работа этого интегратора состояла в выполнении определенной последовательности команд. Запись команд производилась в виде цепочки из нулей и единиц, затем вводилась в машину в виде чисел в двоичном, восьмеричном или шестнадцатеричном исчислении. Команды, созданные таким способом, назывались машинным кодом и не были доступны для человеческого восприятия. Программисты, не принимавшие участия в разработке компьютерной программы, как правило, не могли понять всех принципов ее использования, поэтому такие явления, как плагиат и заимствование чужих идей, среди программистов практически отсутствовали.

Следующим этапом стало создание языков программирования высокого уровня, преследовавшее цель ускорить и упростить процесс разработки компьютерных программ. Такие языки предоставляли возможность вводить в электронно-вычислительную машину команды с помощью операторов. При этом используемые команды были более доступны человеческому восприятию, в результате чего копировать чужие программы стало гораздо проще.

Далее развитие программирования шло по пути все большего упрощения процесса создания компьютерных программ, в результате чего программирование в определенной мере стало доступным даже обыкновенным пользователям. В литературе высказывается мнение о том, что современное программирование стало больше похоже на составительство программы из созданных другими модулей, участков программного кода и т. п., чем на написание программы «с чистого листа» [1, с. 51]. Стремительное развитие технологий, прогресс в различных областях знания привели к значительному увеличению объема информации в мире. По оценкам аналитиков, ее ежегодный рост составляет около 57 %. Глобальные масштабы данного явления позволили говорить о появлении информационного общества. Однако избыток информации ведет к информационному шуму, трудностям в вычленении нужных данных из общего массива. Поэтому новое значение приобретают базы данных, позволяющие хранить и оперативно находить нужные материалы.

Интенсивная информатизация всех сфер жизнедеятельности неминуемо приводит к созданию действенного механизма защиты авторских прав на создаваемые компьютерные программы как объекты интеллектуальной собственности. Особого внимания заслуживает вопрос передачи исключительных прав на данный объект. Количество судебных разбирательств в сфере IT-технологий постепенно увеличивается, что связано с некоторыми упущениями в правовом регулировании. На сегодняшний день в гражданском праве отсутствует единая форма договора, который может быть использован при заказе разработки компьютерной программы и

последующей передаче прав на нее. Указанные обстоятельства свидетельствуют об актуальности выбранной темы исследования.

Работа имеет практическую и теоретическую значимость, так как способствует расширению теоретической базы в области понятия и охраны компьютерных программ баз данных как объектов интеллектуальной собственности. Ее результаты могут быть использованы при разработке и внесении соответствующих изменений в законодательство, а также в ходе образовательного процесса.

Проведенный анализ показал, что в имеющихся публикациях рассматриваются важные, но все же отдельные аспекты правового регулирования охраны компьютерных программ и баз данных как объектов интеллектуальной собственности. Действующие правовые нормы в определенной мере изжили себя, а современный уровень развития общественных отношений вызывает необходимость внесения ряда изменений в акты законодательства.

Научная новизна проведенного исследования заключается в уточнении понятия компьютерной программы и базы данных; определении наиболее приемлемого способа передачи исключительного права на компьютерную программу, разработанную юридическим лицом и способов охраны баз данных.

В силу того, что в последние годы вносятся изменения в нормативно-правовые акты, в том числе принимаются новые нормативно-правовые акты, большое внимание уделено изучению и анализу нормативных правовых актов Республики Беларусь и международных актов.

В настоящее время действует Закон Республики Беларусь «Об авторском праве и смежных правах» от 17 мая 2011 г. № 262-З (в редакции Закона Республики Беларусь от 15.07.2019 г.) (далее – Закон), который определяет компьютерную программу как представленную в объективной форме упорядоченную совокупность команд и данных, предназначенных для использования на компьютере и в иных системах и устройствах в целях обработки, передачи и хранения информации, производства вычислений, получения аудиовизуальных изображений и других результатов. Данное определение представляется наиболее универсальным, позволяющим охватить все разновидности программ (прикладные программы, игровые программы, операционные системы и т.п.) [2].

Законодатель относит к компьютерной программе также документы, описывающие функционирование компьютерной программы, при условии, что они включены в саму программу. Признание таких документов частью программы означает, что они подчиняются правовому режиму компьютерной программы, определенному в ст. 13 Закона.

В данном определении компьютерной программы законодатель не дал четкого ответа на вопрос о том, являются ли частью компьютерной программы порождаемые ею звуковые, визуальные и аудиовизуальные образы, относится ли изображение, которое пользователь видит на экране монитора, к компьютерной программе и подчиняется ли использование такого изображения правилам использования компьютерной программы. Можно лишь предположительно утверждать, что, поскольку компьютерная программа определена как совокупность команд и данных, предназначенных для получения аудиовизуальных изображений и других результатов, такие результаты также являются частью компьютерной программы как самостоятельного объекта авторского права и на них также распространяется правовой режим компьютерной программы [3, с.49].

Подытожив, можно сделать следующие выводы.

В своем развитии компьютерные программы и базы данных прошли достаточно недолгий путь и очень стремительно вошли во всеобщее употребление. Если на первоначальном этапе создания компьютерной программы в виде машинописного кода

она не нуждалась в правовой защите, то современное программное обеспечение является одним из наиболее сложных объектов защиты авторских прав.

Имеющееся определение компьютерной программы, закрепленное в ст. 4 Закона не указывает на включение в ее состав таких элементов как звуки, образы, изображения, но данные элементы в силу сложившейся практики принято считать составными частями компьютерной программы. Однако, в силу неурегулированности данного вопроса, может возникнуть ситуация, что при использовании аналогичных изображений, звуков и т.д. в других компьютерных программах пользователями будут использоваться программы двойники, которые в техническом плане не соответствуют той программе, которую хотел приобрести пользователь, но визуальнo ничем не отличающиеся.

Резюмируя основные положения, касающиеся определения компьютерной программы в качестве объекта авторского права, можно отметить следующее.

Во-первых, компьютерные программы независимо от их вида, назначения и достоинства охраняются авторским правом, если они существуют в объективной форме, являются результатом творческой деятельности, что выражается в оригинальности той формы, в которой выражены положенные в основу программы идеи.

Во-вторых, компьютерные программы представляют особую разновидность объектов авторского права в силу своего синтетического, комплексного характера, поскольку состоят из взаимосвязи таких элементов, как исходный текст, объектный код, пользовательский интерфейс, описание программы и др.

Определение баз данных также имеет определенные трудности. В настоящее время зафиксирована законодательно далеко не первая редакция данного понятия. Именно содержащиеся в определении указания на особые признаки, объективная форма выражения и творческий путь создания, делают базу данных объектом охраны авторского права.

Подводя итог проведенному исследованию, можно сделать следующие выводы.

В своем развитии компьютерные программы и базы данных прошли достаточно недолгий путь и очень стремительно вошли во всеобщее употребление. Если на первоначальном этапе создания компьютерной программы в виде машинописного кода она не нуждалась в правовой защите, то современное программное обеспечение является одним из наиболее сложных объектов защиты авторских прав.

Имеющееся определение компьютерной программы, закрепленное в ст. 4 Закона не указывает на включение в ее состав таких элементов как звуки, образы, изображения, но данные элементы в силу сложившейся практики принято считать составными частями компьютерной программы. Однако, в силу неурегулированности данного вопроса, может возникнуть ситуация, что при использовании аналогичных изображений, звуков и т.д. в других компьютерных программах пользователями будут использоваться программы двойники, которые в техническом плане не соответствуют той программе, которую хотел приобрести пользователь, но визуальнo ничем не отличающиеся.

Резюмируя основные положения, касающиеся определения компьютерной программы в качестве объекта авторского права, можно отметить следующее.

Во-первых, компьютерные программы независимо от их вида, назначения и достоинства охраняются авторским правом, если они существуют в объективной форме, являются результатом творческой деятельности, что выражается в оригинальности той формы, в которой выражены положенные в основу программы идеи.

Во-вторых, компьютерные программы представляют особую разновидность объектов авторского права в силу своего синтетического, комплексного характера, поскольку состоят из взаимосвязи таких элементов, как исходный текст, объектный код, пользовательский интерфейс, описание программы и др.

Определение баз данных также имеет определенные трудности [4]. В настоящее время зафиксирована законодательно далеко не первая редакция данного понятия. Именно содержащиеся в определении указания на особые признаки, объективная форма выражения и творческий путь создания, делают базу данных объектом охраны авторского права.

Нормы международного права достаточно подробно регламентируют правовое регулирование защиты интеллектуальной собственности. Однако следует отметить, что отсутствует единый правовой подход к определению способов защиты интеллектуальной собственности. Так часть государств признает компьютерные программы объектами защиты нормами авторского права, другая часть – защищает права на компьютерные программы нормами патентного законодательства. В основе международного правового регулирования лежат такие правовые акты, как Бернская конвенция по охране литературных и художественных произведений (заключена в г. Берне 09.09.1886), Всемирная конвенция об авторском праве (подписана в г. Женеве 06.09.1952), Договор Всемирной организации интеллектуальной собственности по авторскому праву (подписан в г. Женеве 20.12.1996).

В разработке правовых норм, регулирующих вопросы охраны прав интеллектуальной собственности, лежат нормы международного права. Защита прав на компьютерные программы и базы данных в Республике Беларусь урегулирована нормами авторского права. Вместе с тем однозначно не отрицаются возможности использования для защиты права на компьютерную программу и базу данных путем режима коммерческой тайны.

Полагаем, что существенным недостатком отечественного законодательства является отсутствие необходимости регистрации вновь созданных компьютерных программ баз данных. Согласно законам Республики Беларусь защита авторских прав, в том числе и на программное обеспечение, компьютерные программы и базы данных возникает автоматически с момента создания охраняемого объекта.

В рамках авторских прав реализуются два блока прав: имущественные (право использования объекта по своему усмотрению в любой форме и любым способом) и личные неимущественные (право авторства, которое непередаваемо и неотчуждаемо).

Следует отметить, что регулирование и защита авторских прав осуществляется различными отраслями права, гражданским, административным, финансовым. Постепенно выделяется в отдельную отрасль право интеллектуальной собственности.

В ходе проведенного исследования можно выделить основной проблемный момент в разработке компьютерных программ и передачи исключительных прав на компьютерные программы:

Оформление разработки программы физическим лицом и порядок передачи исключительного права на компьютерную программу заказчику. Каждый из этих вопросов требует детального изучения и анализа. Если с разработкой и передачей исключительных прав на компьютерную программу от физического лица вопрос урегулирован достаточно неплохо, то совсем по-другому обстоят дела с юридическими лицами. Вызывает много разногласий правовая конструкция используемого договора.

В настоящее время однозначно нельзя выделить договор, который в чистом виде отвечает требованиям. В связи с чем предлагается следующее решение данного вопроса. Внести изменения в ст. 4 Закона республики Беларусь Об авторском праве и изложить определение компьютерной программы следующим образом:

«компьютерная программа – это технология управления устройством, которая представляет собой в объективной форме упорядоченную совокупность команд и данных, предназначенных для использования на компьютере и в иных системах и устройствах в целях обработки, передачи и хранения информации, производства вычислений, получения аудиовизуальных изображений и других результатов. Частью компьютерной программы являются включенные в компьютерную программу документы, детально описывающие функционирование компьютерной программы, в том числе взаимодействие с пользователем и внешними компонентами». Данное изменение позволит сделать обязательным при оформлении заказа на разработку и передачу прав на использование компьютерной программы осуществлять на основании договора на выполнение технологических работ, что существенно упростит порядок разрешения споров и разногласий в правовой конструкции договора и устранил разногласия по вопросам оформления условий передачи объекта интеллектуальной собственности.

Список использованных источников

1. Погуляев, В. Компьютерные программы и эволюция творчества/ В. Погуляев, А. Теренин, П. Новиков // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2004. – № 9. – С. 50–53.

2. Об авторском праве и смежных правах [Электронный ресурс]: Закон Республики Беларусь; 17 мая 2011 г., №262- З: в редакции Закона Республики Беларусь от 15.07.2019 г.// ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь/ Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

3. Лосев, С. С. Какие изменения нужны Закону «Об авторском праве и смежных правах?» / С. Лосев // Юридический мир. – 2017. – № 4. – С. 49–58.

4. Лосев, С.С. Научно-практический комментарий к Закону Республики Беларусь «Об авторском праве и смежных правах» (по состоянию на 18.04.2013) [Электронный ресурс] / С.С. Лосев // «КонсультантПлюс. Беларусь» / ООО «ЮрСпектр». Национальный центр правовой информации Республики Беларусь – Минск, 2020.

Минов О. П., м.ю.н., старший преподаватель

*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)*

e-mail: nauka_gf@mitso.by

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Пенсионное обеспечение является важнейшей составляющей системы социальной защиты. Право на пенсионное обеспечение, которое гарантировано гражданам Республики Беларусь Конституцией, реализуется через Закон Республики Беларусь «О пенсионном обеспечении», другие законодательные акты. Законом закреплены условия предоставления трудовых пенсий по возрасту, по инвалидности, по случаю потери кормильца, за выслугу лет, за особые заслуги перед республикой [1].

На данный момент в Республике Беларусь установлены два вида пенсий: трудовые и социальные. Выплата трудовых пенсий осуществляется из средств фонда социальной защиты населения, который аккумулирует страховые взносы работодателей и работающих граждан, а также часть средств государственного бюджета нашей республики. Выплата социальных пенсий осуществляется из

государственного бюджета. Пенсионная система Беларуси действует по солидарному принципу, когда работающие содержат неработающих.

Право на трудовую пенсию имеют лица, которые в период работы подлежали государственному социальному страхованию и уплачивали страховые взносы. Гражданам, которые по каким-либо причинам не имеют права на пенсию, связанную с трудовой или иной общественно полезной деятельностью, то им устанавливаются социальные пенсии.

Виды трудовых пенсий: по возрасту; по инвалидности; по случаю потери кормильца; за выслугу лет; за особые заслуги перед Республикой Беларусь.

Право на пенсию по возрасту на общих основаниях имеют мужчины при стаже работы не менее 25 лет, женщины при стаже работы не менее 20 лет по достижении общеустановленного пенсионного возраста:

- 1) в 2020 году: мужчины – 62 лет, женщины – 57 лет;
- 2) в 2021 году: мужчины – 62 лет 6 месяцев, женщины – 57 лет 6 месяцев;
- 3) в 2022 году и последующие годы: мужчины – 63 лет, женщины – 58 лет [1].

Социальные пенсии назначаются гражданам, не получающим трудовую пенсию и (или) пенсию из других государств в соответствии с международными договорами Республики Беларусь (ч. 1 ст. 72 Закона о пенсионном обеспечении). Следующие категории граждан имеют право на получение социальной пенсии:

- 1) инвалиды, в том числе инвалиды с детства;
- 2) лица, достигшие возраста: мужчины - 65 лет, женщины - 60 лет;
- 3) дети - в случае потери кормильца (п. «а» ч. 3 ст. 35 Закона о пенсионном обеспечении);
- 4) дети-инвалиды в возрасте до 18 лет.

Пенсионное обеспечение по своей сути является особым социальным договором между активным населением и людьми преклонного возраста или людьми, потерявшими трудоспособность, которые ранее сами через уплату страховых взносов поддерживали лиц пожилого возраста и других нетрудоспособных.

С.Н. Орлов считает, что экономический характер пенсионной системы устанавливается ее ролью в воспроизводственном процессе, распределении и перераспределении доходов населения. Поэтому состояние институтов пенсионной системы и, прежде всего, личного обязательного, социального и добровольного социального страхования в большой степени зависит от параметров, характеризующих уровень заработной платы и доходов населения. Основной круг вопросов, вытекающих из экономической составляющей пенсионной системы, касается рационального и эффективного использования финансовых ресурсов, объемы которых всегда лимитированы, не зависимо от уровня экономического развития конкретного государства. Пенсионное обеспечение в условиях происходящих кризисных явлений в экономике приобретает особенно важное значение для сохранения приемлемого уровня жизни социально незащищенных граждан [2, с. 7].

Экономика, строящаяся на рыночных отношениях, базируется на особых механизмах социальной защиты населения. Отрицательным аспектом рыночных отношений являются финансово-экономическая нестабильность, дифференциация доходов населения, что в мировой практике привело к разработке инструментария, направленного на более справедливое перераспределение доходов, преодоление инфляции, индексацию доходов и регулирование (ограничение роста) цен, на выплату пособий по безработице и социальные гарантии и др. Прежде всего на современном этапе высока роль работников и работодателей в формировании гарантий получения доходов в случае старости, болезни, инвалидности, а также из-за временной незанятости (безработицы). Государство сейчас не берет на себя материальное

обеспечение всех этих рисков, система социальной защиты строится на согласии и партнерстве государства, работников и работодателей. Социальная защита осуществляется в различных формах: индивидуальная ответственность работодателей, социальное страхование, адресная социальная помощь, государственное социальное обеспечение. Поэтому, как отмечает С.Н. Орлов, пенсионная система является важным институтом рыночной экономики, который гарантирует стабилизацию социального баланса в обществе, способствующего устойчивому экономическому развитию государства [2, с. 8].

Пенсионную систему можно рассматривать и как правовое понятие. В этом аспекте она представляет собой совокупность правовых норм, призванных решать социальные и экономические проблемы, возникающие в сфере пенсионного обеспечения. С.Н. Орлов выделяет три группы таких норм. Первую группу составляют отношения по формированию соответствующих пенсионных фондов, за счёт которых осуществляются пенсионные выплаты. Вторая группа включает отношения по материальному обеспечению членов общества пенсиями и иными пенсионными выплатами. Третья группа – это отношения по управлению и организации пенсионного обеспечения. В её структуре выделяются основные институты или группы правовых норм, которые регулируют неразрывно связанные между собой однотипные пенсионные отношения – пенсии по старости, пенсии по инвалидности, пенсии по случаю потери кормильца, государственные пенсии. Они объединяют нормы по видам пенсий [2, с. 11].

Понятие «пенсионное обеспечение» часто отождествляют с понятием «пенсионная система», однако эти понятия не являются тождественно значимыми. Пенсионная система всегда связана с каким-либо государством, в котором она функционирует. Поэтому при определении понятия пенсионной системы необходимо добавлять «государство», где действует такая система, например, пенсионная система Республики Беларусь. Следует отметить, что в литературе редко встречается четкое разграничение понятий пенсионное обеспечение и пенсионная система.

В последние годы появились научные публикации, содержащие предложения по реформированию системы пенсионного обеспечения, описание зарубежного опыта и определение преимуществ накопительной пенсионной системы в сравнении с существовавшей в постсоветских странах распределительной системой. В последние годы проблема финансового обеспечения пенсионного капитала и выплаты пенсий нетрудоспособному населению стала очень актуальной, в связи с чем научные исследования этого периода сводились, главным образом, к экономическим характеристикам пенсионного обеспечения, отодвигая социальные аспекты на второй план.

Пенсионер – лицо, получающее пенсию, регулярное денежное пособие, выплачиваемое лицам, которые достигли пенсионного возраста, стали инвалидами или потеряли кормильца, а также военнослужащим, прослужившим необходимое количество лет для начисления пенсии [3].

Право на государственное пенсионное обеспечение имеют граждане Республики Беларусь, постоянно проживающие в Республике Беларусь, при соблюдении ими условий, предусмотренных Законом о пенсионном обеспечении.

Право на государственное пенсионное обеспечение наравне с гражданами Республики Беларусь имеют иностранные граждане и лица без гражданства, постоянно проживающие в Республике Беларусь, при соблюдении ими условий, предусмотренных Законом о пенсионном обеспечении, если иное не установлено законодательными актами.

Государственное пенсионное обеспечение граждан Республики Беларусь, иностранных граждан и лиц без гражданства, проживающих за пределами Республики Беларусь, имеющих стаж работы и уплачивающих обязательные страховые взносы в бюджет государственного внебюджетного фонда социальной защиты населения Республики Беларусь, осуществляется на основе международных договоров Республики Беларусь.

Пенсия по возрасту – это один из видов трудовых пенсий, представляющий собой назначаемую пожизненно ежемесячную денежную выплату алиментарного характера, выплачиваемую из Фонда социальной защиты населения или за счет средств предприятий, учреждений и организаций гражданам, достигшим предусмотренного законом возраста, в размерах, соизмеримых с их заработком и стажем работы.

Можно выделить следующие признаки пенсий по возрасту: ежемесячные выплаты; денежные выплаты; алиментарный характер; источник выплаты – Фонд социальной защиты населения Республики Беларусь; выплачиваются при достижении определенного возраста; обусловлены определенной продолжительностью трудового стажа; выплачиваются в размерах, зависящих от прошлого заработка [4, с. 47].

Условия назначения пенсии по возрасту: достижение пенсионного возраста; наличие стажа работы с уплатой обязательных страховых взносов в бюджет фонда (далее - страховой стаж) установленной продолжительности.

На данном этапе развития пенсии для основной массы трудящихся организованы с применением страхового механизма, суть которого состоит в том, что наниматели, а также застрахованные лица уплачивают обязательные страховые взносы, аккумулирующиеся в государственном внебюджетном фонде социальной защиты населения Республики Беларусь. Денежные средства из него распределяются на выплаты пенсий с учетом продолжительности трудовой деятельности и уровня оплаты труда гражданина.

Таким образом, можно выделить следующие уровни белорусской пенсионной системы:

1) социальные пенсии, которые представляют собой минимальный уровень социальной защиты в случае наступления установленных законодательством социальных рисков и отсутствия необходимого стажа работы и (или) страхового стажа. Финансирование их осуществляется за счет государственного бюджета;

2) государственное пенсионное страхование, охватывающее большую часть занятых лиц и построенное на распределительном принципе;

3) профессиональное пенсионное страхование работников, занятых в особых условиях труда и (или) особым характером деятельности, которое является дополнительным наряду с государственным пенсионным страхованием, реализуется в установленных законодательством случаях на добровольной основе и основано на условно-накопительном принципе;

4) государственное пенсионное обеспечение отдельных категорий лиц (например, военнослужащих и иных приравненных к ним в пенсионных правах лиц), финансируемое за счет государственного бюджета;

5) добровольное страхование дополнительной пенсии (или негосударственное пенсионное страхование), построенное на накопительном принципе и включающее личное страхование граждан в свою пользу или в пользу другого лица, а также страхование нанимателем своих работников [5, с. 71].

Анализ современного развития пенсионных систем в странах мирового сообщества показывает, что их разделение на соответствующие уровни зависит от критериев, которые положены в основу такого деления, а также опыта каждого государства в организации пенсионных систем, их социально-экономического

развития. Основные различия заключаются в особенностях организации и соотношении обязательного и добровольного пенсионного страхования, в том числе построении их на основе распределительного, накопительного и (или) условно-накопительного принципов.

Кроме того, изучение зарубежного опыта показывает, что в последние годы с учетом демографических и экономических процессов государственное пенсионное обеспечение и страхование как единственные источники финансирования пенсии не могут гарантировать ее надлежащий уровень. Наиболее эффективны системы тех стран, которые используют сочетание разных финансовых схем. Вместе с тем наблюдается устойчивая тенденция к снижению общего уровня государственного (обязательного по закону) социального обеспечения и к более широкому использованию негосударственных пенсионных систем, характеризующихся страхованием за счет профессиональных (корпоративных) программ. Роль государства сводится лишь к закреплению социальных гарантий в части обеспечения минимальных средств к существованию, нормативной правовой базы, гарантирующей сохранность прав на пенсионные накопления, что в целом позволяет повысить доверие граждан к долгосрочным инвестициям для обеспечения старости.

Видится целесообразным организовать переход пенсионной системы Республики Беларусь к многокомпонентной пенсионной системе, включающей следующие уровни:

1) базовый, или нулевой (социальные пенсии) – не предусматривающий уплаты страховых взносов, для предоставления минимальной социальной защиты;

2) первый – распределительная система, финансируемая за счет уплаты социального налога или страховых взносов;

3) второй – обязательное накопительное пенсионное страхование, которое характеризуется созданием системы вкладов застрахованных лиц, как правило, в специализированные пенсионные фонды, инвестирующие эти вклады;

4) третий – добровольное накопительное пенсионное страхование, которое может предусматривать как отдельные сберегательные счета, так и профессиональные программы пенсионного обеспечения работников отдельных отраслей экономики.

Список использованных источников

1. О пенсионном обеспечении [Электронный ресурс]: Закон Республики Беларусь от 17 апреля 1992 г. № 1596-ХІІ : в редакции от 9 янв. 2017 г. : с изм. и доп. в ред. Закона Респ. Бел. от 10 декабря 2020 г. № 68-3 // Консультант плюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

2. Орлов, С. Н. Пенсионное обеспечение / С. Н. Орлов, А. П. Шеметов. – Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2013. – 106 с.

3. О здравоохранении [Электронный ресурс] : Закон Республики Беларусь от 18 июня 1993 г. № 2435-ХІІ : с изм. и доп. : в ред. Зак. Респ. Бел от 21 октября 2016 г. № 433-3 // Консультант плюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

4. Кирякова, И.Н. Право социального обеспечения: учебно-методический комплекс для студентов специальности 1-24 01 02 «Правоведение» / И. Н. Кирякова. – Новополоцк : ПГУ, 2011. – 303 с.

5. Комоцкая, И. Многоуровневая пенсионная система: опыт становления и развития в Республике Беларусь / И. Комоцкая. – Беларуская Думка. – № 9. – 2018. – С. 68-75.

Олейник В. Е., студент 2 курса,
группа 1974-ЛК, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Дорняк А. Л.**, ст. преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
dorniac@mail.ru

ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЕ РАСТОЧИТЕЛЬНОСТЬ: НОВАЯ ТЕНДЕНЦИЯ В МИРОВОМ СООБЩЕСТВЕ

Продовольственные потери и пищевые отходы всегда рассматривались с точки зрения двух различных подходов: в приложении к проблеме отходов и связанного с ней загрязнения окружающей среды или в контексте обеспечения продовольствием и связанных с ним проблем обеспечения продовольственной безопасности. В данном исследовании речь идет о чрезмерном употреблении пищевых продуктов и создании большого (неоправданного) пищевых отходов, которые могли бы быть использованы по назначению.

В современном обществе существует проблема голода среди населения. Основными «поясами» голода являются территории, расположенные к северу и к югу от экватора. Главные «полюса голода» – Тропическая Африка, Южная и Юго-Восточная Азия. От голода во всем мире страдает около 690 млн человек, что составляет 8,9 процента населения планеты. Причем за 2020 год эта цифра увеличилась на 10 миллионов, а за последние 5 лет – почти на 60 миллионов. Растет и число тех, кто испытывает дефицит продовольствия. В прошлом году этот показатель составил 750 млн – это практически каждый десятый житель планеты [1].

Но существует проблема, обратная данной: трата еды, неоправданное расточительство пищевых продуктов. Большое количество еды ежегодно выбрасывается в мусорку. Анализируя данную проблему, Institution of Mechanical Engineers (IMechE) (Великобритания) привел в своем новом исследовании шокирующие данные: из 4 млрд тонн продовольствия, ежегодно производимого в мире, выбрасывается от 30 % до 50 %. Происходит это на нескольких этапах: от уборки, хранения и перевозок до выбрасывания уже купленных продуктов в мусорный бак самими потребителями [2]. Масштабы продовольственных потерь и пищевых отходов свидетельствуют о том, что это не случайное явление, а неотъемлемый элемент продовольственных систем. Продовольственные потери и пищевые отходы являются следствием того, как функционируют продовольственные системы в технологическом, культурном, экономическом плане.

Причины, по которой еда выбрасывается, могут быть разнообразные:

1. Срок годности. Например, если срок годности истёк буквально за день или два, то еду выбрасывают несмотря на то, что эту еду всё ещё можно употребить в пищу без какого-либо вреда здоровью.

2. Остатки порции клиента. Речь идет о еде, которая осталась после употребления в пищу в местах общественного питания. После того, как посетитель ресторана принял пищу, но не доел всю порцию, ресторан не имеет права использовать пригодные для употребления остатки пищи для повторного использования.

3. Избыток продуктов. К примеру: план для сельскохозяйственного предприятия оказался перевыполнен, и лишняя еда просто оказывается ненужной.

4. Привередливость населения к пище. Так как подстраивать все предприятия под изготовление и выращиванию пищи просто невозможно, то предприятия изготавливают и выращивают все типы пищи, пригодные к употреблению. Но в связи

с выше озвученной проблемой, многие виды еды оказываются просто неиспользованными.

5. Издержки логистики. Во время перевозки и хранения часть пищевых грузов приходи в негодность. Еще до того, как еда попадает к покупателю, происходят колоссальные потери продуктов питания из-за неправильного с ними обращения, низкого качества транспортировки, недостатков инфраструктуры для хранения.

Как показывает практика, никто не любит выбрасывать еду. Отчего же тогда, по данным мировой статистики, каждый год на свалках оказывается 40 % всех произведённых продуктов питания? Исследователи из США попробовали найти ответ на вопрос. Причину такого поведения исследователи видят в том, что потребители хотят иметь выбор. Чтобы в любой момент под рукой были разнообразные продукты, при этом не факт, что они будут съедены.

Свой вклад вносят и ретейлеры, которые нередко отказываются от целых партий еды, если она не подходит под условные стандарты по внешнему виду или размеру. Превышение предложения по отношению к спросу вынуждает продавцов идти на многочисленные уловки. Чтобы продать больше товара, продукты часто упаковываются большими партиями, чем это нужно среднему потребителю. Размеры порций в ресторанах и кулинариях с готовыми блюдами нередко тоже больше, чем можно съесть за один раз.

Другая причина связана непосредственно с холодильниками. С 1970-х годов объём их производства увеличился на 15 %. Люди стали покупать больше просто потому, что в холодильниках стало больше места. По мнению исследователей, человеку не нравится пустота в холодильнике (при этом люди обожают свободное пространство в дизайне). Пустоту на тарелке также никто не любит. С 1960-х размер тарелки вырос на 36 %, а когда у человека большая тарелка, туда автоматически накладывается больше еды, чем может быть съедено несмотря на то, будет всё съедено или остатки будут выброшены.

По словам Риккардо Валентини, профессора Университета Турина, изменение климата будет способствовать повышению мировых цен на продовольствие в пределах от 3 до 84 % к 2050 году, что создаёт серьёзную угрозу для производства и безопасности пищевых продуктов [3].

В итоге в современном сообществе существует очень серьёзная и неоднозначная проблема мирового масштаба, которую кратко можно сформулировать как: «Съесть нельзя выбросить!» Она ярко показывает проблемы отношения сообщества к проблеме излишней трате еды. Безусловно, проблема пищевых отходов появилась не вчера, и многие международные организации, отдельные страны и регионы пытаются найти решение. И многое в результатах зависит от каждого жителя.

Список использованных источников

1. Доклад ООН: около 9 процентов населения планеты страдает от голода. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://news.un.org/ru/story/2020/07/1381951> – Дата доступа: 17.12.2020.

2. ООН: в мире выбрасывается треть пищевых продуктов. BBC news. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/business/2014/07/140703_un_food_waste_report – Дата доступа: 17.12.2020.

3. Climate Change, Sustainable Agriculture and Food Systems: The World After the Paris Agreement [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/336431079_Climate_Change_Sustainable_Agriculture_and_Food_Systems_The_World_After_the_Paris_Agreement Дата доступа: 17.12.2020

Стефаненко Г. Е., магистрант,
группа 2072мдЮ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Немогай Н. В.**, к.т.н., доцент экономики
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail mitsotime@gmail.com

НЕКОТОРЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ИНТЕРНЕТ-САЙТА

В современную «виртуальную» эпоху многие новые «информационные» категории достаточно трудно соотносятся с традиционными гражданско-правовыми понятиями. Глобальная компьютерная сеть Интернет с выделением ее национального сегмента (Байнета), не имеет ни внешнего централизованного контроля, ни внутреннего организационного единства, однако повсеместно использует единые стандарты и технологии. Одним из ее важнейших составляющих является интернет-сайт. Наполнение сайта автономно от программных и аппаратных средств, с помощью которых он размещается в Сети. *Сайт* – это функция одного из ресурсов Интернета, комплексный объект, имеющий ряд самостоятельных объектов авторского права также до сих пор не имеют устоявшегося правового статуса [1].

Целью настоящего исследования является комплексный анализ правового регулирования отношений, возникающих в сети Интернет, в частности, связанных с принадлежностью и использованием базовых элементов Интернет-сайтов. Поставленная цель потребовала решения следующих основных задач: формулирование понятия Интернет-сайта; исследование правовой специфики отношений, складывающихся по поводу Интернет-сайта; выявление актуальных проблем правового регулирования Интернет-сайта. Для решения указанных задач, использовались общенаучные методы исследования: диалектико-материалистический, а также специально-юридические методы исследования – сравнительно-правовой, формально-юридический и системный.

Выполненные исследования позволили установить, что интернет-сайт можно рассматривать с позиций различных отраслей права и их институтов.

1. Интернет-сайт как объект права. Понятие «интернет-сайт» целесообразно рассматривать в виде триады (трех взаимосвязанных частей): во-первых, в организационном значении, во-вторых с технической стороны, в-третьих с юридической точки зрения. В организационном значении интернет-сайт — это часть ресурсов сети Интернет, принадлежащая конкретному пользователю, его форма представительства в Сети. С технической стороны интернет-сайт – это совокупность электронных файлов, объединенных единым адресом (доменным именем или IP-адресом). С юридической точки зрения интернет-сайт не может быть охарактеризован однозначно, так как не имеет в белорусском законодательстве легального определения. Бесспорно, только то, что он является не субъектом, а объектом права. При этом, интернет-сайт можно рассматривать с позиций различных отраслей права и их институтов, на чем остановимся подробнее.

Интернет-сайт и информационное право. С точки зрения информационного права, комплексной отрасли, образовавшейся в связи с принятием Закона Республики Беларусь от 10.11.2008 № 455-3 «Об информации, информатизации и защите информации» (далее — Закон об информации) [2], а также частично Указа Президента Республики Беларусь от 01.02.2010 № 60 «О мерах по совершенствованию использования национального сегмента сети Интернет» (далее – Указ № 60) [3], интернет-сайт можно подвести под термин «информационный ресурс». Как говорится в ст. 1 Закона об информации, информационный ресурс – это организованная совокупность документированной информации, включающая базы данных, другие совокупности взаимосвязанной информации в информационных

системах. В этом качестве сайт подлежит государственной регистрации в БелГИЭ согласно Положению о порядке государственной регистрации информационных сетей, систем и ресурсов национального сегмента глобальной компьютерной сети Интернет, размещенных на территории Республики Беларусь, утвержденному постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 29.04.2010 № 644 [4].

Интернет-сайт и административное право. С позиций административного права сайт можно рассматривать как средство массовой информации (СМИ) [5]. Так, в контексте ст. 1 Закона Республики Беларусь от 17.07.2008 № 427-3 «О средствах массовой информации» (далее – Закон о СМИ) – СМИ рассматривается как форма периодического распространения массовой информации для неопределенного круга лиц и, в том числе, как информационные сообщения и (или) материалы с использованием глобальной компьютерной сети Интернет. Вместе с тем данный подход не всегда практичен, ведь Закон о СМИ предъявляет определенные требования к СМИ, например, к их регистрации. В частности, согласно п. 2 ст. 3 Закона о СМИ его действие распространяется на аналоги печатных, телевизионных и радиовещательных СМИ, которые распространяются через глобальную компьютерную сеть Интернет, за исключением требований о государственной регистрации СМИ. Однако, как сказано в п. 1 ст. 11 Закона о СМИ, последние должны быть определены Советом Министров Республики Беларусь. К тому же если следовать логике упомянутого Закона, то, к примеру, страничка (профиль) какого-нибудь тинейджера в социальных сетях, созданная для общения со сверстниками, может рассматриваться как СМИ.

Интернет-сайт и маркетинговое право. С точки зрения маркетингового права, как достаточно новой комплексной отрасли, прежде всего интернет-сайт используется для ведения маркетинговой деятельности (реализации товарной, ценовой, сбытовой и коммуникационной политик для удовлетворения потребностей потребителей) [6,7]. Как сказано в ст. 132 ГК Республики Беларусь интернет-сайт можно рассматривать в виде «виртуального аналога» организации, как имущественного комплекса, который используется для осуществления предпринимательской деятельности. При этом в состав данной организации входят все виды имущества, предназначенные для ее деятельности. Применительно к интернет-сайту его активы в значительной степени иллюзорны (существуют только в искусственном компьютерном пространстве), поскольку представлены информационными ресурсами, программным обеспечением, реке – фирменным наименованием или товарным знаком и т. п. Поэтому можно говорить лишь об аналогии такого сайта с организацией

Другие варианты организации деятельности субъектов хозяйствования в сети Интернет, а соответственно, функции сайта – поиск покупателей (например, реклама) на так называемых рекламных сайтах, а также заключение сделок (оформление заказа, помещение товара «в корзину» и т. п.), оплата (с помощью дистанционных средств управления счетом, электронных денег, обычных банковских переводов и т. п.) и (или) доставка товаров (естественно, только цифровых, то есть нематериальных) с использованием операционных (позволяющих заключать и полностью либо частично исполнять сделки) сайтов.

Также можно говорить о сайте как совокупности объектов интеллектуальной собственности (далее – ОИС): контент (содержание) интернет-сайт охраняется как объект авторского права; дизайн может защищаться патентом на промышленные образцы; наименование (доменное имя) может быть зарегистрировано в качестве товарного знака; компьютерные программы и базы данных также могут защищаться Законом Республики Беларусь от 17.05.2011 № 262-3 «Об авторском праве и смежных правах» (далее – Закон об авторском праве) [8]. Однако, как известно, в законодательстве об ОИС, а точнее в ст. 987 ГК Республики Беларусь, существует принцип автономии исключительных прав от права собственности на их материальный носитель. Применительно к Интернету он означает независимость содержания от программных и аппаратных средств, с помощью которых сайт

размещается в Сети. В свою очередь и сами «носители» неоднородны. К примеру, в аналогичной зарубежной правовой практике все юридические конструкции строятся вокруг двух технических терминов [6]:

- hardware – обозначает все аппаратное (машинное) обеспечение, включая персональные компьютеры и серверы, кабельные и оптоволоконные каналы связи, модемы, шлюзы и прочие инженерные (материальные) объекты инфраструктуры;

- software – программное обеспечение (далее – ПО), включая операционные системы, приложения, утилиты, браузер и прочее «математическое» обеспечение компьютера.

В компьютере hardware и software неразрывно связаны, образуя единую «форму». Однако, как мы уже отмечали, есть еще один важный элемент – контент (content (англ.) – содержание), т. е. наполнение сайта, файла, электронного сообщения и т. д., причем информация на естественном языке (английском, русском, белорусском и т. д.), а не на языках программирования.

С точки зрения контента сайт можно рассматривать как СМИ. Между тем часто он настолько тесно связан с программным обеспечением (например, гиперссылки, поисковые программы, базы данных), что любое разделение контента и software будет искусственным.

Выполненные исследования показали, что с точки зрения software и контента Интернет неоднороден, так как включает многие ресурсы. Наряду с самым популярным сервисом – WWW (World Wide Web), обеспечивающим доступ к постоянно обновляющемуся фонду гипертекстовых страниц (web-страниц), ресурсами Интернета также являются: электронная почта; система электронных конференций; система файловых архивов; информационные системы; информационные ресурсы; справочные книги; справочные службы; информационные ресурсы и др. [6].

Таким образом, сайт – это не какая-то «часть Интернета», а лишь функция одного из ресурсов. Встречающиеся определения сайта по большому счету однотипны, к примеру Луцкер А. говорит, что «Сайт – совокупность гипертекстовых документов (в виде HTML (HTML (HyperText Markup Language) как язык разметки описывает только логическую структуру документа. Документы HTML хранятся на web-сервере, который передает файлы на web-браузеры, подключающиеся к этим серверам. После этого HTML-файлы не только отображаются на экранах пользователей в том виде, в каком они существуют, но и интерпретируются web-браузером, который на их основе создает web-страницы, используя в качестве инструкции собственный HTML- страниц или хранящихся в базе данных), электронных произведений и программного обеспечения, необходимого для функционирования названных компонентов».

По мнению большинства специалистов, с точки зрения hardware сайт следует рассматривать как часть дискового пространства сервера, принадлежащего самому владельцу сайта, либо (чаще всего) хостинг-про-вайдеру [6]. Пространственная локализация сайта возможна применительно к месту расположения самого сервера (во многих странах такая привязка используется для определения налогового статуса владельца сайта), но не части дискового пространства поскольку это неделимая вещь в терминологии ст. 133 ГК Республики Беларусь. С точки зрения software и контента сайт – это различные ОИС, нематериальные по форме. Необходимо отметить, что в юридической литературе традиционно интернет-сайты рассматриваются не как самостоятельные объекты авторского права, а как ряд взаимосвязанных подобных объектов. Это наиболее обоснованная позиция, учитывая техническую сущность сайта, который представляет собой набор программных файлов, увязанных в систему и размещенных в домене на хост-сервере по определенному адресу. Традиционно отображение этих файлов происходит посредством обращения электронной программы браузера пользователя к данному web-сайту – на дисплее он предоставляется в виде законченного авторского графического аудиовизуального произведения на несколько web-страниц, доступного любому пользователю сети интернет.

При этом на дисплее пользователя воспроизводится сканированный с web-сайта в память компьютера электронный документ web-страницы).

Изложенное выше свидетельствует, что интернет-сайт рассматривается как комплексный объект, имеющий ряд самостоятельных объектов авторского права. Это значит, что определение правовой охраны применительно к интернет-сайту требует охраны каждого конкретного объекта, составляющего сайт.

Список использованных источников

1. Гражданский Кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: № 218-3 от 07 декабря 1998 г.: принят Платой Представителей 28 октября 1998г.: одобрен Советом Республики 19 ноября 1998г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 185-3 от 04 сентября 2019г.// Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

2. Об информации, информатизации и защите информации [Электронный ресурс]: № 455-3 от 10 ноября 2008 г.: принят Платой Представителей 9 октября 2008г.: одобрен Советом Республики 22 октября 2008г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 62-3 от 11 мая 2016г.// Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

3. Указа Президента Республики Беларусь «О мерах по совершенствованию использования национального сегмента сети Интернет» [Электронный ресурс]: № 60 от 1 февраля 2010г. // Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

4. Постановление Совета Министров Республики Беларусь [Электронный ресурс]: №664 от 29.04.2010г. // Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

5. О средствах массовой информации [Электронный ресурс]: № 427-3 от 17.07.2008г.: принят Платой Представителей 24 июня 2008г.: одобрен Советом Республики 28 июня 2008г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 128-3 от 17 июля 2018г.// Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

6. Овсейко С. Сеть Интернет и интернет-сайт: правовое регулирование // Юрист. — 2013. — № 4. С.63-69.

7. Немогай Н.В. Маркетинговое право: модель и структура образовательного модуля / Н.В. Немогай, С.Д. Колесников, Н.С. Ищенко // Право.by – 2018. – №4. – С. 120-125.

8. Об авторском праве и смежных правах [Электронный ресурс]: № 262-3 от 11 мая 2011 г.: принят Платой Представителей 27 апреля 2011г.: одобрен Советом Республики 28 апреля 2011г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 216-3 от 15 июля 2019г.// Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

Стрижак Н. О., студентка 2 курса,
группа 1973-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Савчик Е. В.**, м.ю.н., старший преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: nauka_gf@mitso.by

ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ИСТОЧНИКОВ ТРУДОВОГО ПРАВА: СПОРНЫЕ АСПЕКТЫ

Актуальность исследования современного белорусского законодательства о труде с теоретической точки зрения обусловлено тем, что сегодня одной из наиболее динамично развивающихся отраслей отечественного права является трудовое право. Как одно из ведущих, оно играет определяющую роль в жизни общества, в социальных преобразованиях, которые происходят в нашем государстве. Внесенные за последние годы изменения и дополнения в Трудовой кодекс Республики Беларусь (далее – ТК Республики Беларусь) обусловили пересмотр традиционных представлений юридической науки советского и современного периодов об источниках регулирования трудового права и трудовых отношений. При этом бесспорным является тот факт, что реформирование трудового законодательства должно быть направлено на приведение его в соответствие не только с Конституцией Республики Беларусь, но и с учетом общепризнанных принципов и норм международного права, а также новых социально-экономических реалий, в которых функционирует современный рынок труда и международное трудовое сообщество.

В настоящее время закрепление такого понятия, как законодательство о труде, отображено в ст. 1 ТК Республики Беларусь и трактуется как «совокупность нормативных правовых актов, регулирующих общественные отношения в сфере трудовых и связанных с ними отношений» [1]. Из данного определения следует, что фактически все документы, которые принимаются нормотворческим органом и регулируют отношения, связанные с возникновением трудовых прав и обязанностей, являются актом законодательства о труде. Также важно отметить, что данная формулировка в ст. 1 ТК Республики Беларусь подразумевает скорее централизованные нормативные акты о труде, нежели локальные, так как само понятие нормативных правовых актов включает в себе обязательность принятия этого документа именно правотворческим органом, в то время как локальные правовые акты регулируют только отношения между нанимателем и работником.

В целом следует отметить, что содержание статей 1 и 7 ТК Республики Беларусь показывает отсутствие унифицированного подхода к терминологии, используемой в действующем законодательстве. Так, к примеру, используемое в статье 1 ТК Республики Беларусь понятие локальных правовых актов подразумевает под собой коллективные договоры, соглашения, а также правила внутреннего распорядка и иные акты, регулирующие трудовые и связанные с ними отношения у конкретного нанимателя. В то же время п. 3 ч. 1 ст. 7 ТК Республики Беларусь разграничивает коллективные договоры, соглашения и иные локальные правовые акты. Также следует согласиться с мнением К.Л. Томашевского о том, что схожесть коллективных договоров с локальными правовыми актами проявляется лишь в уровне их принятия, однако существует ряд отличий, к примеру, по правовой природе, срокам действия, порядку заключения, сфере действия и по кругу работников [2, с. 17]. Кроме того, если рассмотреть внутреннюю документацию нанимателей, то ее, исходя из вышеизложенного определения локального правового акта, тоже стоит отнести к данному понятию, однако здесь можно отметить ещё одну коллизию норм законодательства. Так, постановлением Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь от 23.12.2011 № 135 закреплён перечень документов, обязательных

для индивидуальных предпринимателей и микроорганизаций при регулировании трудовых отношений с работником. К таким документам рекомендуется относить: правила внутреннего трудового распорядка; письменные трудовые договоры (контракты); штатное расписание, а также иные документы, установленные законом и необходимые в процессе трудовых отношений [3]. Как видно, выносимый за пределы локальных правовых актов согласно ТК Республики Беларусь трудовой договор в изложенном выше постановлении выступает как один из документов, регулирующих трудовые отношения у конкретного нанимателя, что является основной чертой локальных правовых актов.

В то же время в Законе Республики Беларусь от 17.06.2018 № 130-З «О нормативных правовых актах» (далее – Закон № 130-З) нет закрепления понятия локального правового акта в том понимании, в котором он закреплен в ТК Республики Беларусь, а используется термин «локальный акт» для обозначения локальных правовых актов нормотворческих органов (п. 2 ст. 1). Согласно п. 1 ст. 5 указанного закона локальный акт – это «официальный документ, принятый (изданный) нормотворческим органом (должностным лицом), устанавливающий обязательные правила поведения в целях регулирования вопросов организации внутренней деятельности данного нормотворческого органа (его территориальных органов), подчиненных ему (входящих в его состав, систему) организаций» [4]. Таким образом, можно увидеть коллизию в ряде действующих законодательных актов, что выражается в некорректном использовании понятий «локальный правовой акт» в трудовом законодательстве и «локальный правовой акт нормотворческого органа» в Законе № 130-З. Данные понятия встречаются в различных нормах законодательства, при этом ни одно из них не подразумевает под собой наличия другого, что говорит о лингвистической и смысловой ошибке при формулировке данных определений.

В этой же связи возникает и несколько иных коллизий, одна из которых затрагивает соотношение белорусского законодательства о труде с нормами международного права. Так, ст. 8 Конституции Республики Беларусь признает приоритет общепризнанных принципов международного права и предполагает их реализацию во всём белорусском законодательстве. Исходя из данного принципа К.Л. Томашевский предложил классификацию источников трудового права по уровню принятия и сферы действия, где первым в качестве источников первого уровня выступают именно источники международного трудового права [5, с. 9]. В настоящее время данный принцип не совсем корректно отражен в ст. 8 ТК Республики Беларусь, так как первая часть указанной правовой нормы обеспечивает соответствие законодательства о труде общепризнанным принципам международного права, но не обязывает следовать международным стандартам локальные правовые акты. Это значит, что на данный момент своё отражение общепризнанные принципы международного трудового права находят в теоретической, нежели в практической сфере.

Одним из наиболее удачных примеров закрепления понятия акта, принятого нанимателем, можно увидеть в Трудовом кодексе Республики Казахстан. Так, ст. 11 предлагает термин «акты работодателя», что является наиболее верным и охватывает все документы, регулирующие трудовые и связанные с ними отношения у конкретного работодателя [6]. Полагаем, что данную формулировку можно применить и к законодательству о труде Республики Беларусь, изменив название «акты работодателя» на «акты нанимателя», и определив содержание данного термина в соответствии с рассмотренными нами ранее нормативными правовыми актами и научными представлениями.

Исходя из вышеизложенного считаем целесообразным внести ряд изменений и дополнений в статьи 1 и 8 ТК Республики Беларусь, а именно:

1. Абзац 5 ч. 1 ст. 1 изложить в следующей редакции: «акты нанимателя – документы, принятые (изданные) нанимателем и регулирующие трудовые и связанные с ними отношения у данного нанимателя».

2. В ч. 1 ст. 8 слова «законодательства о труде» заменить словами «национальных, региональных и локальных правовых актов о труде».

Список использованных источников

1. Трудовой кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 26 июля 1999 г., № 296-З: принят Палатой представителей 8 июня 1999 г. : одобр. Советом Республики 30 июня 1999 г. : в ред. Закона Республики Беларусь от 18.07.2019 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

2. Томашевский, К.Л. Реформа Трудового кодекса Республики Беларусь 2019 года: общие положения, заключение, изменение трудового договора, контракты / К. Л. Томашевский // Трудовое и социальное право. – 2019. - № 3(31) – С. 16–20.

3. Об утверждении Рекомендаций по перечню документов, обязательных для индивидуальных предпринимателей и микроорганизаций при регулировании трудовых отношений с работниками [Электронный ресурс]: постановление Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь от 23.12.2011 г. № 135. – Режим доступа: <http://www.mintrud.gov.by/ru/rekom-po-perechnyu-dokumentov-obyaz-dlya-individ-predprin-i-mikroorganizacij-pri-regulir-trud-otnoshenij-s-rabotnikami>. – Дата доступа: 16.12.2020.

4. О нормативных правовых актах [Электронный ресурс]: Закон Республики Беларусь от 17 июля 2018 г. № 130-З // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11800130>. – Дата доступа: 16.12.2020.

5. Томашевский, К.Л. Концептуальные подходы к понятию и классификации источников трудового права / К.Л. Томашевский // журнал Вестник БГУ Сер.3. Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права : Навукова-тэарэтыч. часопіс . – 2010 . – №1 . – С. 6–10.

6. Трудовой кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс] : 23 ноября 2015 г., № 414-V: с изм. и доп. по состоянию на 07.07.2020 // Параграф: информационные системы. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=38910832#pos=4;-88&sdoc_params=ext%3D%25D0%25BB%25D0%25BE%25D0%25BA%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25D1%258B%25D0%25B5%2520%25D0%25B0%25D0%25BA%25D1%2582%25D1%258B%26mode%3Dindoc%26topic_id%3D38910832%26spos%3D1%26tSynonym%3D1%26tShort%3D1%26tSuffix%3D1&sdoc_pos=0&sel_link=1005081512 . - Дата доступа: 16.12.2020.

Троякова А. О., магистрант, группа 2072мдЮ,
факультет экономики и права
Научный руководитель: **Колесников С. Д.**, профессор кафедры, к.э.н., доцент
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: gf@mitso.by

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КОНТЕКСТЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Инновационная политика в Республике Беларусь представляет собой мощный, непрерывно трансформирующийся базис развития современных технологий, которые направлены на обеспечение информационной безопасности общества. В свою очередь, уголовно-правовая сфера призвана осуществлять охрану закона и государства. В силу того, что современный курс развития и совершенствования законодательства Республики Беларусь охватывает абсолютно все сферы общественной жизни, информационно-коммуникационные технологии внедряются в социум как инновационная платформа взаимодействия государства, общества и личности человека. С целью предупреждения противоправных посягательств в информационном пространстве создаются инновационные методы борьбы с преступлениями в сфере высоких технологий, с экономическими преступлениями, преступлениями в области наркоторговли и др. [1, с. 55].

Важно отметить, что в Республике Беларусь в сфере высоких технологий имеют место распространение таких видов мошенничества как фишинг, вишинг и кардинг. Фишинг основан на преступном получении доступа к конфиденциальным данным пользователей, при вишинге злоумышленник использует методы социальной инженерии и выманивает у держателя платежной карты конфиденциальную информацию, мошенничество с платежными картами, а именно кардинг, основано на проведении операции с использованием реквизитов платежной карты, не подтвержденные держателем карты. Получение доступа к учетным данным, взламывание аккаунтов в социальных сетях со стороны злоумышленника, и внедрение безналичных системы расчетов, мобильного банкинга как инновационных информационно-коммуникационных технологий приводят к совершению противоправных деяний, что вовлекает в указанные процессы большое количество граждан, а следовательно дестабилизирует политико-правовую ситуацию в стране в целом при совершении преступлений данной направленности [2].

Нельзя не отметить, что и создание усовершенствованных информационных систем и баз данных способствуют формированию инновационного направления по обеспечению информационной безопасности и борьбе с преступлениями посредством сбора и анализа информации в специальных базах.

Этап цифровизации экономики Республики Беларусь требует определения новых тенденций по борьбе с преступностью в сфере высоких технологий. Именно компьютерная разведка, грамотная фиксация электронных следов сотрудниками органов внутренних дел и следователями Следственного комитета помогают в расследовании хищений, мошенничества, убийств. Однако проблематика комплексности применения автоматизированных систем, сети Интернет в рамках цифровизации экономики остается неразрешенной. Речь идет о первостепенном влиянии человеческого фактора на организационно-правовой и экономический потенциал государства. В новую эпоху инновационного развития целесообразно

готовить специалиста, имеющего широкий творческий кругозор и способность к перманентному развитию и продвижению, что должно определяться как психологами, курирующими формирование психологического портрета кандидата на государственную службу, так и потребностями общества.

Так, при расследовании и раскрытии преступлений используется информационно-техническая система, осуществляющая учет и регистрацию правонарушений, определяемая как Единый государственный банк данных о правонарушениях. Основная задача применения данной системы состоит в фиксации сведений о противоправных деяниях посредством заполнения регистрационных карточек.

Автоматизированная идентификационная дактилоскопическая система осуществляет учет дактилоскопических карт, следов рук, изъятых с мест нераскрытых преступлений. В уголовном процессе вышеуказанная система учета позволяет качественно установить личность граждан, находящихся в бессознательном состоянии, также неопознанных трупов.

Такие учетные системы вносят инновационные поправки в юридическую науку и ее уголовно-правовой аспект, т.к. существенно снижается объем ручной работы при обработке дактилоскопической информации и предоставляется возможность оперативной проверки следов пальцев рук круга подозреваемых, ранее судимых.

Таким образом, инновационное информационное развитие охватывает масштабно сферу борьбы с преступлениями. В связи с развитием компьютерной техники компьютерные преступления в условиях цифровизации экономики способны подрвать стабильность общественной жизни. Важнейшей задачей по сохранению обеспечения безопасности общества является организация комплексности в расследовании и раскрытии преступлений и реального взаимодействия между различными структурами власти, общества и отдельного человека в целом.

Список использованных источников

1. Гучок, А. Е. Компьютерные технологии в системе криминалистического обеспечения предварительного следствия / А. Е. Гучок // Законность и правопорядок. – 2007. – № 3. – С. 55–56.

2. Обзор законодательства Республики Беларусь: Борьба с киберпреступностью [Электронный ресурс] // Информационно-аналитический портал о цифровой экономике и ИКТ-политике в странах Евразии. – Режим доступа: <https://digital.report/obzor-zakonodatelstva-respubliki-belarus-kiberprestupnost/>. – Дата доступа: 20.09.2020.

Урбанович Д. В., студентка 3 курса.
группа 1872-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ковальчук О. Н.**, ст. преподаватель, магистр права
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: nauka_gf@mitso.by

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Как правило, индивидуальные предприниматели работают в правовом поле, предусмотренном для деятельности юридических лиц. Но наличие в законодательстве довольно обширного перечня ограничений и специальных норм, позволяет говорить о том, что правовой режим индивидуального предпринимателя существенно отличается от аналогичного режима юридического лица.

При регистрации юридического лица учредители вносят от своего имени вклады в имущество организации. Это могут быть деньги, товарно-материальные ценности или внеоборотные активы. Имущество юридического лица с этого момента учитывается отдельно от имущества учредителей. Предположим, что организация понесла убытки. Кредиторы требуют возврата долгов. Юридическое лицо может рассчитаться с кредиторами только в пределах своего имущества. То есть отдать основные средства, ценные бумаги, товары, готовую продукцию и т.д. Стоит отметить, что забирать за долги личное имущество учредителей нельзя, так как организация отвечает по долгам только своим обособленным имуществом (ст. 44 Гражданского кодекса Республики Беларусь) [1].

Если же индивидуальный предприниматель окажется в убытке и не сможет отдать долги своим кредиторам, по решению суда он может быть признан банкротом. С момента вынесения такого решения предприниматель лишается своего статуса.

Чтобы удовлетворить требования кредиторов, индивидуальному предпринимателю необходимо отдать за долги не только то имущество, которое он использовал в предпринимательской деятельности. Взыскание за долги может быть наложено и на дачу, и на квартиру, и на машину, и на гараж гражданина. Индивидуальному предпринимателю по своим долгам приходится отвечать всем своим имуществом.

Налоговым законодательством Беларуси в отношении индивидуальных предпринимателей установлен как ряд льгот и преференций, так и некоторые ограничения по порядку осуществления деятельности.

Одно из таких ограничений оговорено в Указе Президента Республики Беларусь от 18 июня 2005г. № 285 «О некоторых мерах по регулированию предпринимательской деятельности» (далее – Указ № 285) [2]. Пунктом 2 Указа 285, установлено, что индивидуальный предприниматель вправе привлекать к осуществлению деятельности:

- не более трех физических лиц по трудовым и (или) гражданско-правовым договорам, заключаемым с юридическими лицами;
- членов семьи и близких родственников (супруг или супруга, родители, дети, усыновители, усыновленные, родные братья и сестры, дед, бабушка, внуки).

Предпринимательская деятельность, осуществляемая с нарушением вышеуказанных условий, запрещается.

При этом ограничение численности наемных работников распространяется и на лиц, которые непосредственно принимают участие в приносящей прибыль экономической деятельности (например, продавцы при осуществлении розничной

торговли, водители транспортных средств при осуществлении деятельности по перевозке пассажиров и грузов, работники производства). Данная норма не касается договоров, заключаемых индивидуальными предпринимателями на выполнение для них работ либо оказание услуг сопутствующего характера.

Также, важно отметить, что в соответствии со ст. 8 Закона Республики Беларусь от 1 июля 2010 г. № 148-З «О поддержке малого и среднего предпринимательства» государственная поддержка малого и среднего предпринимательства осуществляется государственными органами и иными государственными организациями в соответствии с их компетенцией по следующим основным направлениям:

- определение и реализация государственной политики в сфере поддержки малого и среднего предпринимательства;
- осуществление защиты прав и законных интересов субъектов малого и среднего предпринимательства;
- разработка и реализация республиканских, отраслевых и региональных программ государственной поддержки малого и среднего предпринимательства;
- содействие развитию системы финансовой поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства;
- содействие развитию системы имущественной поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства;
- формирование и развитие системы информационной поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства;
- содействие формированию и развитию инфраструктуры поддержки малого и среднего предпринимательства;
- содействие внешнеторговой деятельности субъектов малого и среднего предпринимательства, включая содействие развитию производственных, торговых, научно-технических, информационных связей с иностранными юридическими и физическими лицами;
- содействие подготовке, переподготовке и повышению квалификации кадров для субъектов малого и среднего предпринимательства;
- организация проведения научно-исследовательских работ по проблемам развития малого и среднего предпринимательства;
- реализация предусмотренных настоящим Законом и иными актами законодательства видов финансовой, имущественной, информационной и иной поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства [3].

Общий режим налогообложения доходов от предпринимательской деятельности предусматривает уплату налогов, сборов (пошлин) в общеустановленном порядке. Индивидуальные предприниматели, применяющие этот порядок налогообложения, являются плательщиками подоходного налога с доходов от предпринимательской деятельности.

Однако согласно ст. 10 Налогового Кодекса Республики Беларусь существуют и особые режимы налогообложения. Индивидуальные предприниматели применяют следующие из них:

- упрощенную систему налогообложения (УСН);
- единый налог с индивидуальных предпринимателей и иных физических лиц [4].

Эти специальные режимы объединяет то, что предприниматели, применяющие их, освобождаются в соответствии с законодательством от уплаты некоторых налогов. Однако при всех режимах налогообложения индивидуальный предприниматель должен уплачивать налог на добавленную стоимость (далее – НДС)

Заметим, что если индивидуальный предприниматель осуществляет несколько видов деятельности и для них предусмотрен различный порядок налогообложения, то он обязан вести раздельный учет по каждому такому виду деятельности, а также уплачивать налоги, предусмотренные каждой системой налогообложения.

Также важно отметить, что индивидуальные предприниматели не являются субъектами бухгалтерского учета. Они ведут только налоговый учет, предполагающий отражение доходов, расходов и хозяйственных операций в учетных документах (книгах учета).

Закон Республики Беларусь от 18 октября 1994 года №3321-ХІІ «О бухгалтерском учете и отчетности» (далее – Закон №3321-ХІІ) не распространяется на индивидуальных предпринимателей. Индивидуальные предприниматели ведут учет доходов и расходов в порядке, установленном налоговым законодательством Республики Беларусь [5].

Вместе с тем для обеспечения динамичного развития белорусской экономики предстоит немало сделать по дальнейшей либерализации хозяйственной деятельности.

Со стороны государства требуется принятие комплекса мер, которые могли бы существенно поднять роль предпринимательства, реально повысить его вклад в формирование темпов экономического роста, обеспечение высокой эффективности функционирования белорусской экономики на основе максимального использования частной инициативы.

Не случайно одним из приоритетных направлений социально-экономического развития Республики Беларусь является развитие человеческого потенциала, инициативы и предпринимательства. Это означает формирование полноценного партнерства частной и государственной форм собственности, что достигается совершенствованием делового климата для всех субъектов предпринимательской деятельности (государственных и частных, отечественных и иностранных) и в конечном итоге – созданием безбарьерной деловой среды.

Обеспечить дальнейшее развитие добросовестной конкуренции субъектов предпринимательской деятельности независимо от формы собственности. В этих целях необходимо:

- осуществить переход к рыночным механизмам ценообразования, способствующим повышению качества и конкурентоспособности товаров (работ, услуг);

- исключить вмешательство органов государственного управления в процесс ценообразования субъектов предпринимательской деятельности;

- отменить ограничение надбавок в оптовой и розничной торговле и обязательное составление экономического обоснования уровня применяемых цен (тарифов) на товары (работы, услуги);

- сохранить государственное регулирование цен только на продукцию организаций-монополистов и социально значимые товары (работы, услуги), определяющие жизненный уровень населения.

Следует отметить еще одно важное обстоятельство осуществления индивидуальной предпринимательской деятельности, которое особенно актуально на сегодняшний день. Прежде чем начать заниматься розничной торговлей, некоторыми видами услуг, выполнения работ перед предпринимателем стоит задача определения того места, где розничная торговля будет производиться, услуги оказываться и работы выполняться. Безусловно, торговое место может быть приобретено в собственность, однако в большинстве случаев это непозволительная оказания роскошь, особенно для предпринимателя в первые начавшего заниматься предпринимательской

деятельностью и достоверно не знающего размера доходов, которые могут быть получены от такой деятельности.

Концепция государственной политики в отношении предпринимательства должна претерпевать корректировку, базирующуюся на принципах поддержки и осуществляться с учетом реально складывающейся экономической конъюнктуры.

Главной целью финансовой поддержки государства в отношении предпринимательства должно быть устранение неблагоприятного положения малых предприятий на рынке кредитных ресурсов в силу их недостаточной финансовой устойчивости и кредитоспособности, а также целевое финансирование высокоэффективных программ и проектов, позволяющее раскрыть внутренний потенциал малых предприятий.

Очень важным на сегодняшний день является обучение и повышение квалификации предпринимателей. На базе центров поддержки предпринимательства должны проводиться семинары по менеджменту и маркетингу, основам внешнеэкономической деятельности, так как многие предприниматели недостаточно информированы о потенциальных возможностях развития своей деятельности, в частности на внешние рынки.

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Республики Беларусь, 7 декабря 1998 года с измен. и доп.: от 29 августа 2020 г. № 277-3 //Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Национальный Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

2. О некоторых мерах по регулированию предпринимательской деятельности: Указ Президента Республики Беларусь от 18 июня 2005г. № 285 с изм. и доп.: текст по состоянию на 11.07.2012 г. // Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020г.

3. О поддержке малого и среднего предпринимательства: Закон Республики Беларусь от 1 июля 2010 года №148-3, в ред. Закона от 10.07.2012 г. №426-3// Консультант Плюс: Версия. Проф. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр. - Минск, 2020г.

4. Налоговый кодекс Республики Беларусь. Особенная часть : Принят Палатой представителей 11 декабря 2009г.: одобр. Советом Респ. 18 декабря 2009 г.: текст кодекса по состоянию на 01.12.2020г. // Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020г.

5. О бухгалтерском учете и отчетности: Закон Республики Беларусь от 18 октября 1994 года №3321-ХІІ, в ред. 26.12.2007 г. №302-3. // Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020г.

Храпунова Н. А., магистрант
группа 2072мдЮ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Богущ В. В.**, к.э.н., доцент
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: dylyukna@mail.ru

К ВОПРОСУ ПРИВЛЕЧЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ К УГОЛОВНОЙ, АДМИНИСТРАТИВНОЙ И ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Социально-политические и экономические преобразования в Беларуси затронули отношения, направленные на регулирование правового положения несовершеннолетних. Общество, проявляя серьезное стремление к созданию надлежащих условий жизнедеятельности детей и молодежи, находится на определенном переломе и нуждается в четких концептуальных положениях, соответствующих современным реалиям. Институт ответственности представляет собой один из главных институтов права, благодаря которому регулируются возникающие разногласия между участниками. Особый интерес он вызывает в связи с участием в отношениях несовершеннолетних, поскольку наблюдается тенденция увеличения числа совершаемых правонарушений в среде несовершеннолетних.

Изучение правоприменительной практики оснований привлечения несовершеннолетних к уголовной, административной и гражданско-правовой ответственности позволило сделать следующие выводы.

К особенностям уголовной ответственности несовершеннолетних необходимо отнести: установление возрастного предела в определении уголовной ответственности; определение более узких пределов уголовной ответственности; ограничения срока наказания в виде лишения свободы независимо от тяжести совершенного преступления; установление иных видов уголовного наказания в сопоставлении с ответственностью взрослых правонарушителей; определение специфики при исполнении наказания и некоторые другие существенные особенности при судебном рассмотрении уголовных дел в отношении несовершеннолетних. Несовершеннолетние не могут быть привлечены к ответственности за некоторые преступления, субъектом которых может быть только лицо, достигшее 18-летнего возраста.

Следует иметь в виду, что при признании лица особо опасным рецидивистом не учитывается судимость за преступление, совершенное в возрасте до 18 лет. Все специальные виды освобождения лиц, не достигших 18 лет, от уголовной ответственности связаны с применением мер воспитательного воздействия, то есть установленных законом мер государственного принуждения к несовершеннолетним с целью их исправления педагогическими средствами без привлечения к уголовной ответственности. Принудительными эти меры являются потому, что они назначаются и приводятся в исполнение независимо от воли несовершеннолетнего или его законного представителя, обязательны как для лиц, совершивших преступления, так и для других лиц.

Институт возмещения вреда в административном процессе является административно-процессуальным средством восстановления имущественного положения физических и юридических лиц; позволяет более точно определить характер и размер вреда, причиненного административным правонарушением, что влияет на квалификацию деяния, вид и размер взыскания; обеспечивает наиболее

быстрое восстановление нарушенных имущественных и иных прав физического и юридического лица.

Гражданско-правовую ответственность можно определить как правоотношение, возникающее на основании закона или договора, имеющее как результат неблагоприятные последствия имущественного характера на стороне правонарушителя, в целях восстановления или компенсации нарушенного права потерпевшего, обеспеченного возможностью государственного принуждения и сопровождающегося публичным осуждением правонарушения и его субъекта. Формы гражданско-правовой ответственности, отражая конкретное лишение претерпеваемое правонарушителем, используется в литературе гражданского права достаточно произвольно.

Формами гражданско-правовой ответственности правильно считать добровольную и принудительную. Виды и формы гражданско-правовой ответственности ещё не имеют общепризнанной классификации. У одних авторов видами назван такой перечень, который у других назван формами гражданско-правовой ответственности и наоборот [2,3,4]. Виды гражданско-правовой ответственности отражают специфику, возлагаемых на правонарушителя лишений. Они в литературе иногда отождествляются с типами, а иногда именуется формами. Термин «формы гражданско-правовой ответственности», отражая конкретное лишение претерпеваемое правонарушителем, используется в литературе по гражданскому праву достаточно произвольно [5]. Традиционно формами гражданско-правовой ответственности называют договорную, внедоговорную и по кругу ответственных лиц.

По общему правилу лицо, не исполнившее обязательство либо исполнившее его ненадлежащим образом, несет ответственность при наличии вины (умысла или неосторожности). Из данного правила становится ясно, что наступление гражданско-правовой ответственности возможно только при совокупности определенных условий. В случае, когда у несовершеннолетнего нет имущества, достаточного для возмещения вреда, он должен быть возмещен полностью или в недостающей части его родителями, усыновителями, попечителями, а также образовательным, лечебным учреждением, учреждением социальной защиты населения и другим аналогичным учреждением, которое в силу закона являлось его попечителем, если они не докажут, что вред возник не по их вине.

Обобщая исследуемое можно отметить, что в системе видов наказаний имеются некоторые деструктивные моменты, которые негативно сказываются на общей картине ее эффективности и гармоничности. В связи с этим представляется целесообразным уменьшение возмездного характера наказания, усиление его воспитательного воздействия на осужденного и создание дополнительных гарантий индивидуализации наказания. Государство в виде специально созданных органов призвано обеспечить соблюдение прав и свобод человека, выполнения им своих обязанностей перед обществом, законность и порядок.

Права несовершеннолетнего являются нормативной формой его существования в обществе и взаимодействия с людьми, они упорядочивают связь ребенка со взрослым миром, координируют деятельность взрослых по отношению к детям, смягчают противоречия, конфликты, способствуют сочетанию полноценной жизнедеятельности ребенка с жизнедеятельностью других людей, здоровым развитием общества и функционированием государства.

Учитывая особый статус несовершеннолетних необходимо рассмотреть вопрос о принятии дополнительных мер, обеспечивающих комплексное регулирование системы управления профилактикой правонарушений несовершеннолетних. На первоначальном этапе можно Закон Республики Беларусь «Об основах системы

профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» дополнить главами, содержащими меры общей и индивидуальной профилактики правонарушений несовершеннолетних.

Например, к общим мерам можно отнести обеспечение защиты прав и законных интересов несовершеннолетних, правовое просвещение несовершеннолетних, организация досуга, и т.д., а к индивидуальным – принятие и реализация плана защиты прав и законных интересов ребенка, содействие несовершеннолетнему в трудоустройстве либо направление для освоения образовательной программы дополнительного образования взрослых, профилактическая беседа и т. д. Однако введение лишь мер общей и индивидуальной профилактики правонарушений несовершеннолетних не позволит обеспечить деятельность системы управления профилактикой правонарушений несовершеннолетних на высоком организационном уровне. В сложившейся ситуации обоснованно вести речь об изложении действующего Закона Республики Беларусь «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» в новой редакции, устраняющей указанные недостатки и учитывающей сущность и содержание деятельности по профилактике правонарушений несовершеннолетних в современных условиях Республики Беларусь.

С этой целью в новый Закон необходимо имплементировать передовые технологии управления профилактикой правонарушений несовершеннолетних, заложенные в основу ювенальной юстиции. В свою очередь, сутью ювенальной юстиции является восстановительное правосудие, то есть организация работы с несовершеннолетним преступником с учетом последствий в будущем этой работы для личности преступника и личности потерпевшего, с тем чтобы примирить их для совместного проживания в социуме и нормального развития в моральном, гражданском и иных аспектах.

Привлечение к труду несовершеннолетних не только важнейший элемент их социализации, но и действенное средство профилактики правонарушений, поскольку позволяет несовершеннолетним иметь независимый и законный источник доходов, дисциплинирует организацию свободного от получения образования времени (как работник несовершеннолетний должен подчиняться правилам внутреннего трудового распорядка, установленным у нанимателя) [1]. Труд формирует такие позитивные качества, как ответственность, трудолюбие, работоспособность, коммуникабельность, толерантность, стрессоустойчивость умение рационально организовывать и использовать свое время и способности и т. д. Отделы Внутренних Дел должны активно взаимодействовать с органами государственной службы, по труду, занятости и социальной защите населения в вопросах трудоустройства несовершеннолетних.

Таким образом, анализ имеющихся законов относительно ответственности несовершеннолетних за причиненный вред позволил выработать ряд предложений, рекомендаций, направленных на совершенствование существующего законодательства Республики Беларусь.

Список использованных источников

1. Боровая, Е. В. Трудоустройство несовершеннолетних как средство предупреждения нарушений [Электронный ресурс] / Е. В. Боровая. – Режим доступа: https://elib.amia.by/bitstream/docs/2549/1/157_2018_Adm_delict.pdf. – Дата доступа: 18.11.2020.

2. Иванова, В. С. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних в Республике Беларусь и зарубежных странах (Англия, Франция) [Электронный ресурс] / В. С. Иванова. – Режим доступа: <https://elib.gstu.by/handle/220612/11494>. – Дата доступа: 13.12.2020.

3. Калдашева, Э. Э. Особенности административной ответственности несовершеннолетних [Электронный ресурс] / Э. Э. Калдашева. – Режим доступа: http://www.bseu.by:8080/bitstream/edoc/16993/2/Kaldasheva_E_E_s_165_ocr.pdf. – Дата доступа: 23.10.2020.

4. Мисюля, М. И. Особенности привлечения несовершеннолетних к уголовной ответственности и формы профилактической работы по недопущению правонарушений среди молодёжи [Электронный ресурс] / М. И. Мисюля. – Режим доступа: <http://www.bseu.by:8080/handle/edoc/30247>. – Дата доступа: 04.12.2020.

5. Практика применения судами законодательства при рассмотрении уголовных дел о преступлениях несовершеннолетних (по материалам обзора) / Президиум Верховного Суда Республики Беларусь // Судебный вестник. – 2019. – 1. – С. 50-63.

Цырульникова Ю. А., студентка 3 курса,
группа 1872-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Савчик Е. В.**, м.ю.н., старший преподаватель
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: Sweettllure@yandex.ru*

ДИСЦИПЛИНАРНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУДЕЙ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Судья является носителем судебной власти и главным действующим лицом любой судебной системы. Именно он единолично или в коллегиальном составе судей принимает решения по делам, отнесенным к судебной юрисдикции.

В соответствии со ст. 110 Конституции Республики Беларусь, судьи при осуществлении правосудия независимы и подчиняются только закону. Для реализации данного принципа судьи наделены рядом правовых гарантий, среди которых можно выделить особый порядок привлечения к юридической ответственности в целом и к дисциплинарной ответственности в частности [1].

Видами дисциплинарных взысканий являются замечание, выговор, предупреждение о неполном служебном соответствии, понижение в квалификационном классе судьи на срок до шести месяцев, освобождение от должности. Решение о наложении дисциплинарного взыскания в виде понижения судьи в квалификационном классе на срок до шести месяцев и освобождении судьи от должности принимается Президентом Республики Беларусь.

При наложении дисциплинарного взыскания учитываются характер нарушения и его последствия, тяжесть проступка, личность судьи, степень его вины.

Действующий закон Республики Беларусь предусматривает две формы прекращения полномочий судей: лишение полномочий и освобождение от исполнения служебных обязанностей. Судьи могут быть лишены своих полномочий за умышленное нарушение законности или совершение порочащего поступка, несовместимого с их высоким статусом, не иначе как по решению органа, назначившего их, а также в связи со вступившим в силу обвинительным приговором суда в отношении их [2, с. 15].

В настоящее время в Республике Беларусь судья может быть привлечен к дисциплинарной ответственности за нарушение требований законодательства при

осуществлении правосудия, за нарушение Кодекса чести судьи Республики Беларусь и за несоблюдение правил внутреннего трудового распорядка [3, с. 55].

Судья может быть подвергнут дисциплинарному взысканию не позднее не позднее шести месяцев со дня его совершения и двух месяцев со дня обнаружения проступка. Дисциплинарное производство в отношении судей возбуждается Президентом Республики Беларусь, председателями судов, Министром юстиции и руководителями органов юстиции.

Дисциплинарное производство в отношении судей судов общей юрисдикции за совершение ими дисциплинарных проступков осуществляется квалификационными коллегиями судей.

Высшая квалификационная коллегия судей Верховного Суда Республики Беларусь осуществляет дисциплинарное производство в отношении судей Верховного Суда Республики Беларусь (кроме Председателя Верховного Суда Республики Беларусь), председателей, заместителей председателей областных (Минского городского) судов, экономических судов областей (города Минска), членов квалификационных коллегий судей областных (Минского городского) судов и экономических судов областей (города Минска) [3].

Порядок рассмотрения дела о дисциплинарном проступке в квалификационной коллегии судей состоит в том, что после того как подготовка к рассмотрению дела завершена, дело должно быть рассмотрено не позднее чем в месячный срок со дня его поступления в квалификационную коллегию судей, не считая времени, затраченного на дополнительную проверку материалов. Участие судьи, в отношении которого возбуждено дисциплинарное производство, на заседании квалификационной коллегии судей обязательно. Дело может быть рассмотрено в его отсутствие в случае повторной неявки в квалификационную коллегию без уважительной причины.

Судья является привлеченным к дисциплинарной ответственности в течение года со дня наложения дисциплинарного взыскания. Но также не исключается досрочное снятие с судьи дисциплинарного взыскания.

В заключении хочется отметить, что возможность привлечения судей к дисциплинарной ответственности обеспечивает баланс между независимости судьи и его обязательствами перед обществом. Согласно действующему законодательству, основанием юридической ответственности является совершение правонарушения. Было бы целесообразно в действующем законодательстве закрепить составы правонарушений, за которые судьи привлекаются к дисциплинарной ответственности, дабы урегулировать порядок привлечения судей к ответственности.

Особенностью привлечения к дисциплинарной ответственности судей в Республике Беларусь является то, что исключительным правом применять в отношении судей такие меры дисциплинарного взыскания, как понижение в квалификационном классе судьи на срок до шести месяцев и освобождение от должности, обладает Президент Республики Беларусь. Президент также наделен правом наложить любое дисциплинарное взыскание на любого судью без возбуждения дисциплинарного производства. На наш взгляд, такой «упрощенный» вариант наложения дисциплинарных взысканий на представителей судебной власти может привести к нарушению одного из основных принципов правового государства: принципа независимости судей и подчинения их только закону.

Процедурной особенностью наложения дисциплинарного взыскания на судей является наличие более продолжительного срока по сравнению с другими категориями государственных служащих, в течение которого судья может быть привлечен к дисциплинарной ответственности. Данный срок составляет 2 месяца с момента обнаружения совершения дисциплинарного проступка, в этот период не включается время болезни или пребывания судьи в отпуске. Для других категорий государственных служащих он составляет 1 месяц. Увеличение данного срока связано с особым порядком

возбуждения дисциплинарного производства и наличием строго определенного круга лиц, наделенных правом возбудить дисциплинарное производство в отношении судей.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Беларусь [Электронный ресурс] от 15 марта 1995 г., №2875-ХІІ (с изм. и доп., принятыми на Республиканском референдуме 24 ноября 1996 г.: в редакции Решения Республиканского Референдума от 17 октября 2004 г. // Консультант плюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

2. И.Л., Степанов. Судоустройство: учебно-методическое пособие. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2008. – 73 с.

3. Кодекс Республики Беларусь о судоустройстве и статусе судей: с изм. и до. по состоянию на 24 янв. 2017 г. – Минск : Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2017 – 112 с.

Шишкова А. О., магистрант 1 курса,
группа 2072мдЮ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Немогай Н. В.**, к.т.н., доцент экономики
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail nastyshka2310@yandex.by

ОБЪЕКТЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ И СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ИХ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В современных социально-экономических условиях большое значение приобретает проблема регулирования специфических прав на такие элементы интеллектуальной собственности, как объекты промышленной собственности (ПС). Регулирование прав объектов ПС претерпело существенные изменения и осуществляется последними редакциями Гражданского Кодекса (ГК) Республики Беларусь и соответствующих Законов Республики Беларусь.

Целью настоящей работы является всесторонний юридический анализ права ПС, его характеристике как обособленного раздела законодательства, а также исследование особенностей современного законодательного регулирования механизмов, форм и средств его защиты.

Для достижения цели были поставлены следующие задачи: проанализировать особенности современного регулирования отношений, возникающих в сфере ПС; выявить противоречия и пробелы законодательства в сфере защиты ПС; предложить рекомендации по совершенствованию правового механизма защиты прав ПС.

Методологической основой исследования является совокупность общенаучных и специальных юридических приемов, методов изучения и анализа социальных явлений, включая диалектический, логический, синтеза, индукции, дедукции, аналогии, наблюдения, описания и сравнения, а также системно-структурный, сравнительно-правовой, формально-юридический и статистический.

В соответствии со ст.998 последней редакции ГК право промышленной собственности (ПС) распространяется на: изобретения, полезные модели, промышленные образцы, селекционные достижения, топологии интегральных

микросхем, секреты производства (ноу-хау), фирменные наименования, товарные знаки и знаки обслуживания, географические указания, другие объекты ПС и средства индивидуализации (СИ) участников гражданского оборота, в случаях, предусмотренных законодательством [1].

Изобретение как объект права ПС охраняется в Беларуси с 1993 г. В настоящее время определение изобретения дается через признаки патентоспособности. Как определяет ст. 1000 ГК и ст. 2 «Закона о патентах на изобретения, полезные модели и промышленные образцы» изобретением признается техническое решение в любой области, относящееся к продукту или способу, а также к применению продукта или способа по определенному назначению, которое является новым, имеет изобретательский уровень и промышленно применимо.

В соответствии со ст. 13 «Закона о патентах на изобретения, полезные модели и промышленные образцы» для получения правовой охраны изобретения на территории Республики Беларусь необходимо оформить заявку на выдачу патента в Национальный центр интеллектуальной собственности (НЦИС) лицом, обладающим правом на получение патента [2].

Полезной моделью, которой предоставляется правовая охрана, признается техническое решение, относящееся к устройству и являющееся новым и промышленно применимым.

В соответствии со ст. 999 ГК Республики Беларусь право на полезную модель охраняется государством и удостоверяется патентом. Срок действия патента исчисляется с даты подачи заявки на его выдачу в НЦИС и составляет пять лет с возможным продлением этого срока патентным органом по ходатайству патентообладателя, но не более чем на три года [1].

Промышленным образцом, которому предоставляется правовая охрана, признается художественное или художественно-конструкторское решение изделия, определяющее его внешний вид и являющееся новым и оригинальным. Право на промышленный образец охраняется государством и удостоверяется патентом. В соответствии со ст. 1002 ГК срок действия патента исчисляется с даты подачи заявки на его выдачу в НЦИС и составляет десять лет с возможным продлением этого срока патентным органом по ходатайству патентообладателя, но не более чем на пять лет [1].

Топология интегральной микросхемы, как определяет ст. 1007 ГК и Закон Республики Беларусь «О правовой охране топологий интегральных микросхем» – зафиксированное на материальном носителе пространственно-геометрическое расположение совокупности элементов интегральной микросхемы и связей между ними.

Правовая охрана топологии в Республике Беларусь предоставляется на основании регистрации данной топологии в НЦИС. Право на топологию охраняется государством и удостоверяется свидетельством. Свидетельство на топологию удостоверяет авторство, приоритет топологии и исключительное право на нее [3].

К селекционным достижениям относятся: новые сорта растений, новые породы животных (в настоящее время в Республике Беларусь не охраняются).

В ст. 1003 ГК отмечается, что селекционным достижением в растениеводстве признается сорт растения, полученный искусственным путем или путем отбора и имеющий один или несколько существенных признаков, которые отличают его от существующих сортов растений. Селекционным достижением в животноводстве признается порода, то есть целостная многочисленная группа животных общего происхождения, созданная человеком и имеющая генеалогическую структуру и

свойства, которые позволяют отличить ее от иных пород животных этого же вида, и количественно достаточная для размножения в качестве одной породы [1].

В соответствии со ст. 998 Гражданского кодекса Республики Беларусь *секреты производства (ноу-хау)* отнесены к объектам права ПС.

На протяжении длительного периода времени определение секретов производства (ноу-хау) в законодательстве Республики Беларусь отсутствовало. Оно появилось с введением в действие с 11 июля 2013 г. Закона Республики Беларусь «О коммерческой тайне», который определил секреты производства (ноу-хау) как одну из разновидностей коммерческой тайны [5].

К средствам индивидуализации (СИ) участников гражданского оборота, товаров, работ или услуг ГК Республики Беларусь относит: товарный знак и знак обслуживания, фирменное наименование, географическое указание.

Ст. 1017 ГК Республики Беларусь и Закон «О товарных знаках и знаках обслуживания» определяют, что *товарный знак и знак обслуживания* – обозначение, способствующее отличию товаров, работ и (или) услуг одного лица от однородных товаров, работ и (или) услуг других лиц. В качестве товарных знаков могут быть зарегистрированы словесные обозначения, включая имена собственные, сочетания цветов, буквенные, цифровые, изобразительные, объемные обозначения, включая форму товара или его упаковку, а также комбинации таких обозначений. Товарный знак может быть зарегистрирован в любом цвете или цветовом сочетании. Исключительное право на товарный знак возникает с даты его регистрации в НЦИС. Никто не может использовать охраняемый на территории Республики Беларусь товарный знак, на который выдано свидетельство, без разрешения его владельца [4]. В соответствии с частью 2 статьи 980 ГК товарный знак и знак обслуживания отнесены к ОИС (в частности, к ОПС). Деятельность, связанная с их созданием, регистрацией, охраной и использованием, регулируются Законом Республики Беларусь «О товарных знаках и знаках обслуживания». В соответствии со ст. 1019 ГК, владелец товарного знака имеет исключительное право использовать товарный знак и распоряжаться им, а также право запрещать использование товарного знака другим лицам. В ст. 1020 ГК сказано, что никто не может использовать охраняемый на территории Республики Беларусь товарный знак, на который выдано свидетельство, без разрешения его владельца. Регистрация товарного знака действует в течение десяти лет с даты поступления заявки в патентный орган. Срок действия регистрации товарного знака может быть продлено заявлению владельца, поданному в течение последнего года ее действия, каждый раз на десять лет. Ст. 1022 говорит, что права на товарный знак могут быть уступлены владельцем по договору другому лицу в отношении всех или части товаров, для которых он зарегистрирован. Уступка прав на товарный знак не допускается, если она может явиться причиной введения в заблуждение потребителя относительно товара или его изготовителя. Право на товарный знак может быть предметом залога [1].

Парижская конвенция по охране промышленной собственности относит *фирменное наименование* к одному из охраняемых объектов права ПС. Причем фирменное наименование может охраняться без обязательной подачи заявки или регистрации. Фирменное наименование – это специальное наименование, являющееся частью полного или сокращенного наименования юридического лица, используемое для отличия его от других коммерческих организаций, осуществляющих свои деятельность в тождественной или сходной области предпринимательства или в других областях деятельности. На территории Республики Беларусь действует исключительное право на наименование, зарегистрированное в качестве обозначения юридического лица. В соответствии со ст. 1013 ГК Республики Беларусь фирменное

наименование юридического лица определяется при утверждении устава юридического лица и подлежит регистрации путем включения в Единый государственный регистр юридических лиц и индивидуальных предпринимателей [1].

В соответствии со ст. 1014 ГК Республики Беларусь, не может быть зарегистрировано фирменное наименование юридического лица, похожее на уже зарегистрированное настолько, что это может привести к отождествлению соответствующих юридических лиц. Фирменное наименование юридического лица может быть использовано в принадлежащем ему товарном знаке. Ст. 1015 определяет, что на территории Республики Беларусь действует исключительное право на наименование, зарегистрированное в Республике Беларусь в качестве обозначения юридического лица. Действие права на фирменное наименование прекращается с ликвидацией юридического лица или с изменением его фирменного наименования. Отчуждение и переход права на фирменное наименование юридического лица, в соответствии со ст. 1016 ГК, не допускается, кроме случаев реорганизации юридического лица или отчуждения предприятия в целом. Обладатель права на фирменное наименование может разрешить другому лицу использование своего наименования (выдать лицензию). Однако при этом в лицензионном договоре должны быть обусловлены меры, исключающие введение потребителя в заблуждение. Фирменное наименование может быть зарегистрировано в качестве товарного знака [1].

Как сказано в п. 1 ст. 1024 ГК Республики Беларусь *географическое указание* – обозначение, которое идентифицирует товар как происходящий с территории страны либо из региона или местности на этой территории, где определенные качество, репутация или другие характеристики товара в значительной степени связываются с его географическим происхождением. Понятие «географическое указание» включает в себя понятия «*наименование места происхождения товара*» и «*указание происхождения товара*».

В соответствии с п. 4 ст. 1024 ГК в Республике Беларусь предоставляется правовая охрана географическому указанию, находящемуся на территории Республики Беларусь. Правовая охрана наименования места происхождения товара, находящегося в другом государстве, предоставляется в Республике Беларусь, если это наименование места происхождения товара зарегистрировано в стране происхождения товара и в Республике Беларусь в соответствии с законодательством. Правовая охрана указания происхождения товара, находящегося в другом государстве, предоставляется в Республике Беларусь, если это указание используется в стране происхождения товара. Право на подачу заявки и на пользование наименованием места происхождения товара, зарегистрированным в установленном порядке, может быть предоставлено любому юридическому или физическому лицу, находящемуся в том же географическом объекте и производящему товар с теми же свойствами [1].

Ст. 1025 ГК определяет, что лицо, обладающее правом пользования географическим указанием, вправе помещать его на товаре, упаковке, в рекламе, проспектах, счетах и использовать иным образом в связи с введением товара в гражданский оборот.

Уступка права пользования географическим указанием и предоставление права пользования им на основании лицензии не допускаются. Свидетельство на право пользования наименованием места происхождения товара, в соответствии со ст. 1027 ГК, действует в течение десяти лет считая с даты подачи заявки в патентный орган.

В Республике Беларусь создана функционирующая система защиты объектов ПС. Государственные органы Республики Беларусь в редких случаях осуществляют самостоятельные действия. Защита объектов ПС без инициативы правообладателя

происходит лишь тогда, когда нарушения могут угрожать жизни или здоровью граждан.

Защита прав объектов ПС. может осуществляться судом, правоохранительными и таможенными органами, министерством антимонопольного регулирования и торговли (МАРТ), апелляционным советом при НЦИС, коллегией по делам ИС Верховного Суда Республики Беларусь.

В результате выполненных исследований разработаны следующие предложения по совершенствованию защиты объектов права ПС.

1. Внести дополнение в п. 3 Положении о порядке и условиях государственного стимулирования создания и использования объектов права ПС, утвержденном постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 6 марта 1998 г. № 368, которое бы регулировало выплату вознаграждения лицам, содействующим использованию объекта ПС, по ранее полученным патентам, и помогло бы решить возникшие правовые неопределенности. В частности, проблему исключенного положения, согласно которому «Вознаграждения лицам, содействующим использованию объекта ПС, выплачивать в течение трех лет с даты начала использования объекта ПС»

2. Внести изменения в гл. 5 ст. 14 Закона Республики Беларусь «О коммерческой тайне» и изложить в следующей редакции «До заключения с контрагентом гражданско-правового договора независимо от его вида в целях обеспечения конфиденциальности сведений, составляющих коммерческую тайну и относящихся к предмету заключаемого договора, обязательства по обеспечению конфиденциальности этих сведений должны быть закреплены в самостоятельном соглашении о конфиденциальности». Как показывает опыт стран Евросоюза и США, применение Соглашения позволит снизить экономический ущерб предприятию вследствие снижения конкурентоспособности его товаров (услуг), а также упростит правовую защиту.

3. В настоящее время судебная форма защиты прав промышленной собственности является менее востребованной, чем внесудебная. В большинстве случаев это обусловлено территориальной недоступностью судебной коллегии по делам интеллектуальной собственности, расположенной в г. Минске и размером ставки государственной пошлины составляющая 50 базовых величин для юридических лиц и 20 базовых величин для физических лиц. Предлагается уменьшить размер государственной пошлины вдвое. Это способствовало бы тому, что заинтересованные лица чаще могли бы обращаться в суд за получением квалифицированной помощи в разрешении возникшего спора.

Список использованных источников

1. Гражданский Кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: № 218-3 от 07 декабря 1998 г.: принят Платой Представителей 28 октября 1998г.: одобрен Советом Республики 19 ноября 1998г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 185-3 от 04 сентября 2019г.// Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

2. О патентах на изобретения, полезные модели, промышленные образцы [Электронный ресурс]: 16 декабря 2002 г. № 160-3: Принят Палатой представителей 14 ноября 2002г.: Одобрен Советом Республики 2 декабря 2002г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 88-3 от 18 декабря 2017г.// Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

3. О правовой охране топологий интегральных микросхем [Электронный ресурс]: № 214-3 от 7 декабря 1998 г.: принят Палатой предстателей 28.10.1998г.: одобрен Советом Республики 19.11.1998г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 151-3 от 18.12.2018г. // Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

4. О товарных знаках и знаках обслуживания [Электронный ресурс]: № 2181-ХП от 05 февраля 1993 г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 352-3 от 05 января 2016г. // Консультант Плюс. Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

5. О коммерческой тайне № 16-3 от 05.01.2013г.: в редакции Закона Республики Беларусь № 132-3 от 17 июля 2018г. // Консультант Плюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр». Нац. Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2020.

6. Положение о порядке и условиях государственного стимулирования создания и использования объектов права промышленной собственности [Электронный ресурс]: постановление Совета Министров Республики Беларусь от 06.03.1998 № 368: с изм. и доп. от 05 июля 2018 г. № 523 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

Ястремская А. Л., студент 4 курса,
группа 1772-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Савчик Е. В.**, м.ю.н., старший преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: nauka_gf@mitso.by

РОЛЬ ПРОКУРОРА В ПРОФИЛАКТИКЕ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В настоящее время, когда решение социальных проблем по воспитанию молодежи стало первоочередной задачей государственных и общественных органов, неизмеримо возросли возможности правового воздействия по воспитанию и образованию подрастающего поколения, его гражданского и правового становления. Надзор за исполнением законодательства, соблюдением прав и законных интересов несовершеннолетних возложен на государственный орган – прокуратуру, осуществляющую от имени государства надзор за точным и единообразным исполнением нормативных правовых актов на территории Республики Беларусь, а также выполняющую иные функции, установленные законодательными актами.

Основные задачи деятельности органов прокуратуры по профилактике правонарушений несовершеннолетних сосредоточены на следующих направлениях:

– расширение связей с общественностью, трудовыми коллективами, государственными органами, и молодежными организациями;

– выявление и пресечение случаев вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений и антиобщественных действий;

– предупреждение безнадзорности, беспризорности, правонарушений и антиобщественных действий несовершеннолетних, выявление и устранение причин и условий, способствующих этому;

– выявление и разоблачение групп несовершеннолетних антиобщественной направленности;

– социально-педагогическая реабилитация несовершеннолетних, находящихся в социально опасном положении;

– обеспечение защиты прав и законных интересов несовершеннолетних [1].

В систему органов профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, входят:

- 1) комиссии по делам несовершеннолетних;
- 2) органы управления социальной защиты населения;
- 3) органы управления образованием;
- 4) органы управления здравоохранением;
- 5) органы службы занятости;
- 6) органы внутренних дел.

Большое значение имеет совместная работа школы и прокуратуры, так как в подростковый период у несовершеннолетних происходят основные психические и физические изменения, которые в свою очередь могут стать криминогенными факторами. Поэтому важно проводить профилактическую работу на ранних этапах становления личности.

В профилактике правонарушений среди несовершеннолетних для достижения более эффективной работы, в первую очередь, необходимо обращать внимание на:

– организацию оперативного учета подростков, склонных к правонарушениям;

– выявление фактов насилия в семье, своевременную организацию специалистами учреждений образования работу с родителями;

– осуществление контроля над неблагополучными семьями, в том числе проведение воспитательной работы с ними через территориальные органы, Совет профилактики школы, комиссию по делам несовершеннолетних и защите их прав;

– своевременное информирование учебного заведения о случаях нарушения общественного порядка учащимися школы и организация совместной работы по принятию конкретных мер к ним;

– заслушивание на Совете профилактики школы родителей, не обеспечивающих должного воспитания и обучения детей, принятие к ним мер общественного воздействия;

– осуществление учет подростков, склонных к правонарушениям, контроль над их поведением в свободное время. Привлечение «трудных» подростков к занятиям в кружках и спортивных секциях, клубах по интересам. Регулярный контроль над «трудными» подростками за посещением занятий;

– изучение причин и источников, обуславливающие правонарушения;

– проведение ежемесячное подведение итогов совместной работы на Совете профилактики.

Проанализировав методы по профилактике органов прокуратуры, следует добавить, что детская преступность еще требует должного анализа и изучения, а меры по борьбе с ней должны применяться на ранних этапах работы по борьбе с ней. Основным моментом так же будет являться то, что при изучении и работе с правонарушителями упор должен делаться на личность несовершеннолетнего.

В Гомельской области за 2019 год количество преступлений, совершенных несовершеннолетними и при их участии выросло на 19,6% и составило 335 преступлений, среди них 2 убийства, 1 тяжкое телесное повреждение и изнасилование. Наибольший удельный вес составляют кражи (39,4%) и хулиганства (20,3%). Наибольшее число преступлений (40,6%) совершено группой лиц. Наибольшее количество преступлений, предварительное расследование по которым окончено, пришлось на Центральный район г. Гомеля (47) и Мозырский район (38) [2].

Анализируя условия совершения преступлений несовершеннолетними можно сделать несколько выводов:

- несвоевременно проводится комплексная проработка проблемы ранней профилактики правонарушений несовершеннолетних;
- не достаточно принимаются меры со стороны инспекций по делам несовершеннолетних отделов внутренних дел по выявлению лиц, вовлекающих несовершеннолетних в антиобщественное поведение;
- некачественно проводится работа учреждений образования по профилактике противоправного поведения среди учащихся;
- отсутствует контроль со стороны родителей за время препровождением подростков в их кругу общения;
- несвоевременно принимаются меры со стороны родителей и учреждений образования по выявлению факта употребления подростками психотропных веществ;
- не всегда имеет место раннее выявление социального семейного неблагополучия детей.

Значительную роль в решении названных проблем отводится социальной педагогике, однако, решить ее можно только комплексно, с привлечением всех субъектов профилактики правонарушений несовершеннолетних. А главная задача прокуратуры – это осуществление надзора за точным и единообразным исполнением законодательства, обеспечении гарантий прав и законных интересов несовершеннолетних, улучшении работы по борьбе с преступностью и правонарушениями, выявление причин и условий, им способствующих. Все это должно способствовать каждому отступившемуся подростку вернуться к учебной и трудовой деятельности.

Список использованных источников

1. Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 31 мая 2003 г., № 200-З : в ред. от 9 янв. 2017 г. // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. Архив Гомельского городского исполнительного комитета за 2019 год. – Отчет " Сведения о преступности несовершеннолетних за 12 месяцев 2019 года".

Дворецкая О. С., студентка 2 курса,
Табакова Е. П., студентка 2 курса,
группа V-21, факультет экономики и управления
Научный руководитель: **Коновалова Ж. Ч.**, к.ю.н., доцент
*Учреждение образование «Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)*
e-mail: olya.dvoretzkaya@bk.ru

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Нынешняя ситуация в гражданском законодательстве характеризуется наличием ряда проблем, связанных с неоднозначным пониманием законодателем роли принципов как основных начал законодательства.

Главной задачей на данный момент является поиск путей повышения эффективности гражданско-правового регулирования с помощью принципов гражданского права. Принципы гражданского права закреплены в гражданском

законодательстве Республики Беларусь [1, ст. 2]. Особое внимание следует уделить заложенному в принципах гражданского права потенциалу для нормотворческой деятельности.

Гражданское законодательство Республики Беларусь, как и конституционное не провозглашает право свободы неотъемлемым правом человека, особенно право свободы предпринимательства, без которого немислимы экономические реформы, обеспечение интересов населения.

Конституция Республики Беларусь в первую очередь говорит о свободе как о высшей цели государства (статья 21 Конституции). Она возлагает на государство ответственность за создание условий для свободного развития личности (статья 2 Конституции). Но не провозглашает права свободы. То есть свобода по Конституции есть лишь возможность, а не действительное, естественное и неотъемлемое состояние человека. При этом часть третья статьи 21 Конституции закрепляет правило, что государство гарантирует свободы граждан Беларуси лишь из числа закрепленных в Конституции, законах и международных обязательствах государства. Так, государство только обеспечивает свободу, неприкосновенность и достоинство личности, гарантирует свободу мнений, но не объявляет их присущими человеку по его существу быть и называться человеком.

Между гарантиями возможностей и реальностью, не нуждающейся в гарантиях, непроходимая пропасть чиновничьего и частного произвола сильного над слабым. И наше государство осознает свое бессилие провозгласить не только более широкий перечень свобод, но тем более общую свободу, как естественное состояние человека.

Мировая наука и практика выработала следующие основополагающие принципы современного гражданского права: принцип стабильного гражданского законодательства; принцип добросовестности; принципы равноправия субъектов гражданских правоотношений, сочетания общих и частных интересов, осуществления гражданских прав в соответствии с их назначением; принципы свободы волеизъявления, полной имущественной ответственности, наибольшей экономичности, имущественной самостоятельности, эквивалентности отношений, диспозитивности, сотрудничества и взаимной помощи; принцип священности и неприкосновенности права собственности, свободы договоров, личной независимости, свободы выбора форм собственности, свободы выбора форм предпринимательской деятельности, ограниченных возможностей государства по регулированию частных свобод и другие [6]. Гражданский кодекс Республики Беларусь в ст. 2 закрепляет важнейшие принципы гражданского законодательства. Этот перечень не является исчерпывающим. К числу принципов гражданского права относятся принципы, присущие всем отраслям права и вытекающие из Конституции Республики Беларусь:

- 1) принцип верховенства права;
- 2) принцип социальной направленности регулирования экономической деятельности;
- 3) принцип приоритета общественных интересов.

Отраслевыми принципами гражданского права являются:

- 1) равенства участников гражданских отношений;
- 2) неприкосновенность собственности;
- 3) свободы договора;
- 4) добросовестности и разумности участников;
- 5) недопустимости произвольного вмешательства в частные дела;
- 6) беспрепятственного осуществления гражданских прав;
- 7) обеспечения восстановления нарушенных прав, их судебной защиты;
- 8) диспозитивности.

Приведенные принципы в современных условиях могут применяться при условии подчинения принципам комплексности. Вне этого вышеперечисленные принципы вступают сегодня в недопустимое противоречие один с другим. Например, нельзя уже отдавать приоритет принципу неприкосновенности собственности в сравнении с принципом равенства в отношениях по трудовому найму, занятости населения, социальному обеспечению и др. Комплексно-относительное непрерывное многоуровневое регулирование гражданских горизонтальных и вертикальных правоотношений позволяет отразить универсальный охват интересов частного и публичного характера. Система этих и других принципов должна найти соответствующее отображение в первых разделах нового ГК и пронизать все другие его нормы. При этом важно знать назначение каждого из этих принципов.

Отсутствие единообразного подхода к закреплению принципов в нормативных правовых актах различного уровня является не менее важной проблемой. Согласно анализу различных нормативных правовых актов, в том числе и кодифицированных, не все из них содержат принципы, на основе которых осуществляется правовое регулирование тех или иных отношений. И если отсутствие статей, содержащих указание на принципы правового регулирования, в содержании отдельных правовых актов может быть логично объяснено их закреплением в кодифицированных актах, имеющих тот же предмет правового регулирования, то отсутствие основных начал в кодифицированных актах вызывает недоумение. Поскольку кодифицированный нормативный правовой акт – это закон, «содержащий систематизированное изложение правовых предписаний, направленных на регулирование определенной области общественных отношений» [2, ст. 1], вполне логично, что определение основных начал регулирования указанных отношений является неотъемлемой частью такого нормативного правового акта.

С целью обеспечения единства и единообразия нормотворческого процесса в условиях готовящейся систематизации гражданского законодательства, повышения его эффективности и достижения целей гражданско-правового регулирования необходимо в кодифицированных актах гражданского законодательства, а также в законах Республики Беларусь, сфера регулирования которых характеризуется значительной спецификой, закрепить принципы законодательства, которые должны применяться в случаях возникновения коллизии правовых норм или при наличии пробелов в законодательстве. Представляется также целесообразным законодательно закрепить требование соблюдения принципов права как необходимого условия процесса разработки и принятия актов гражданского законодательства.

Еще одной значимой проблемой является дублирование положений гражданско-правовых и конституционных принципов. В числе основных начал гражданского законодательства ст. 2 ГК Республики Беларусь называет принципы верховенства права и социальной направленности регулирования экономической деятельности, которые являются по своей природе общеправовыми, конституционными. Можно согласиться с взглядом о том, что необходимо отказаться от закрепления в нормах гражданского законодательства отдельных конституционных принципов, находящихся в структурной связи не с какой-либо одной, а со всеми отраслями права. Так, принцип верховенства права (ст. 7 Конституции Республики Беларусь) универсальный характер и не может быть отождествлен с какой-либо отдельной отраслью права. То же касается и принципа социальной направленности регулирования экономической деятельности, вытекающего из положений ст. 1 и ст. 13 Основного Закона. Стоящие перед правом задачи регулирования социальных и экономических отношений неизбежно отражаются в нормах всех отраслей права, в том числе гражданского. Однако данный принцип адресован публичной власти, и в сфере частноправовых отношений он

проявляется только косвенно, опосредованно. Дублирование принципов, закрепленных в Гражданском кодексе Республики Беларусь в текстах отдельных нормативных правовых актов, также является нецелесообразным.

Более эффективный подход, при котором отдельные принципы гражданского права не дублируются в положениях отраслевых актов законодательства, а уточняются исходя из специфики предмета правового регулирования данного нормативного правового акта. Вместе с тем в отдельных нормативных правовых актах правовые принципы определены достаточно конкретно и корректно. Так, в Законе Республики Беларусь «О туризме» названы принципы государственного регулирования туристской деятельности: содействие туристской деятельности и создание благоприятных условий для ее развития; определение и поддержка приоритетных направлений туристской деятельности; формирование представления о Республике Беларусь как о стране, благоприятной для туризма; осуществление защиты прав туристов и поддержки туроператоров, турагентов Республики Беларусь и их объединений [3, ст. 3]. В основу деятельности в области почтовой связи положены принципы: законности; доступности универсальных услуг почтовой связи на всей территории Республики Беларусь для всех пользователей услуг почтовой связи; равенства прав на получение услуг почтовой связи; соблюдения прав и интересов пользователей услуг почтовой связи; свободы транзита почтовых отправлений; равенства прав юридических лиц и индивидуальных предпринимателей, осуществляющих деятельность в области почтовой связи; тайны почтовой связи; единства технического нормирования, стандартов и правил в области почтовой связи [4, ст.4].

Названные принципы представляют собой трансформированные под влиянием специфики регулируемых правоотношений принципы гражданского права: недопустимости произвольного вмешательства в частные дела, свободы договора, добросовестности и разумности. Подобный подход законодателя к закреплению правовых принципов следует признать единственно правильным.

Проблеме отнесения к числу принципов положений, не соответствующих статусу принципов так же следует уделить отдельное внимание.

В число принципов правового регулирования законодателем иногда включаются положения, которые таковыми не являются. Так, в Законе Республики Беларусь от 6 января 1999 г. «О железнодорожном транспорте» определены не принципы деятельности железнодорожного транспорта, а основы финансово-экономической деятельности железнодорожного транспорта общего пользования. В частности, в ст. 9 закреплено: «организации железнодорожного транспорта общего пользования осуществляют финансово-экономическую деятельность на основе сочетания принципов государственного регулирования экономики и рыночных отношений». Вряд ли такое решение законодателя оправданно, поскольку основным видом деятельности железной дороги является не финансово-экономическая, а, как сказано в преамбуле Закона, «деятельность по обеспечению потребностей экономики и населения в перевозках и связанных с ними работах и услугах» [5].

Анализ действующего гражданского законодательства Республики Беларусь позволяет выделить, что в процессе разработки конкретного нормативного правового акта зачастую упускается возможность создать упорядоченную систему правовых норм на основе принципов, положенных в основу правового регулирования определенных гражданско-правовых отношений, приоритет отдается содержательному наполнению конкретной правовой нормы, в расчете на быстрый и конкретный эффект от ее введения. Между тем необходимым условием построения правового государства является повышение качества законопроектов в сфере

гражданско-правового регулирования, требование учета законодателем положений конституционных принципов, а также принципов гражданского права[6].

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Республики Беларусь: Принят Палатой представителей 28 окт. 1998г.: Одобрен Советом Респ. 19 нояб. 1998г.: Офиц. изд. – Мн., НЦПИ, 1999.
2. О нормативных правовых актах Республики Беларусь: Закон Респ. Беларусь, 10 янв. 2000 г., № 361-З: в ред. Закона Респ. Беларусь от 07.05.2007 г. // [Электронный ресурс].
3. О туризме: Закон Респ. Беларусь, 25 нояб. 1999 г., № 326-З: в ред. Закона Респ. Беларусь от 09.01.2007 г. // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 18.01.2007, № 15, 2/1303.
4. О почтовой связи: Закон Респ. Беларусь, 15 дек. 2003 г., № 258-З: в ред. Закона Респ. Беларусь от 04.01.2007 г. // [Электронный ресурс].
5. О железнодорожном транспорте: Закон Респ. Беларусь, 6 янв. 1999 г. № 237–З: в ред. Закона Респ. Беларусь от 19.07.2004 г. // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2007.
6. Витушко, В.А. Проблемы современного гражданского законодательства Республики Беларусь – 46 с.
7. Грибанов, В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов. – 2-е изд., стер. – М.: Статут, 2001. – 411 с.
8. Бондаренко, Н. Л. Проблема реализации принципов гражданского права / Н. Л. Бондаренко // Проблемы реализации норм права в условиях формирования рыночных отношений, Минск, 24 ноября 2006 г. / [редкол.: Г.А. Короленок (отв. ред.) и др.] ; Высш. Хоз. Суд Респ. Беларусь, Белорус. гос. экон. ун-т.– 187 с.

Прокофьева Т. В., студентка 2 курса,
группа V-21, факультет экономики и управления
Научный руководитель: **Коновалова Ж. Ч.**, к.ю.н., доцент
*Учреждение образование «Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)*
e-mail:tatyanaiprokofeva2002@gmail.com

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА

Осуществляя управление обществом, государство издаёт нормы права. Предназначенные для того, чтобы их предписаниям следовали все субъекты, которым они адресованы. Без реализации правовых предписаний в жизнь нормы права теряют свое социальное назначение. Без процесса реализации право утратило бы смысл. В правовом регулировании общественных отношений акцент переносится на реализацию права.

Реализация права – это осуществление правовых предписаний в правомерном поведении субъектов права, то есть граждан, их организаций, органов государства.

Следует обратить внимание, что способно обеспечить правомерное поведение людей и определить побудительные мотивы для добровольной реализации норм права. Когда человек пользуется относящимися ему правами, он стремится правомерным образом удовлетворять свои желания, интересы и потребности. Стимулы правомерного поведения граждан в ходе осуществления юридических обязанностей могут быть

разнообразными. Такие как: осознание собственного долга перед государством и обществом, внутреннюю убежденность в справедливости и необходимости правовых обязанностей. Конечно есть и другие стимулы: подражание поведению других людей, привычку, желание получить выгоду или награду, получить моральное или материальное поощрение. Самую главную роль играет стимул в виде страха перед будущими отрицательными последствиями, которые могут наступить в случае нарушения юридической обязанности.

Различают, как минимум, четыре формы непосредственной реализации права: применение, соблюдение, исполнение и использование. Как правило, использование зависит от формы правового регулирования.

Соблюдение – состоит в воздержании от совершения субъектами действий, запрещенных правовыми нормами.

Исполнение – обязательное исполнение правовых норм, независимо от их внутреннего к ним отношения.

Использование – это форма реализации, состоящая в совершении действий, дозволенных правовыми нормами, в осуществлении субъектами своих прав.

По моему мнению, особенной формой реализации является применение. Применение в виде активной властной деятельности одного из компетентных органов в области решения в рамках правовых норм конкретных дел, издание соответствующих актов права.

Если человек ведет себя правомерно, спокойно работает и живет, ничего не нарушает, является законопослушным гражданином, то тем самым происходит достижение тех целей, на которые рассчитывал законодатель. То есть, соблюдение норм права состоит в подчинении субъектами своего поведения требованиям правовых норм, в воздержании от совершения запрещенных нормами права действий. Таким образом, выполняется пассивная обязанность:

достаточно не совершать запрещенных нормами права действий.

В процессе исполнения субъекты исполняют возложенные на них позитивные обязанности. С помощью функций и полномочий они реализуют определенные нормы права. Так, любой гражданин обязан платить налоги, производить оплату проезда на любом виде транспорта, явиться в суд по повестке в качестве свидетеля. Так, специфика этой формы заключается в том, что она распространена, главным образом, на обязывающие нормы. Во-вторых, она предусматривает активные действия и отличается известной императивностью и властностью. Это обусловлено тем, что за неисполнение юридических предписаний в большинстве случаев следуют санкции и происходит оформление или фиксация исполнительных действий.

Применение норм права – это особая форма реализации права, осуществляемая государственными органами или по уполномочию государства негосударственными организациями в пределах их компетенции в форме властной организующей деятельности путем вынесения индивидуально-правовых предписаний.

В повседневной жизни любой человек может совершать различные юридически значимые и дозволенные законом действия. Следовательно, они могут вступать друг с другом или с учреждениями и предприятиями в определенные правоотношения, заключая различные гражданско-правовые сделки, договоры. Происходит купля-продажа, увольнение и поступление на работу, вступление в брак и др.

Для совершения этих действий не нужны специальные разрешения компетентных органов: достаточно разрешения закона. Наряду с этим, в некоторых ситуациях для беспрепятственного и полного осуществления гражданами собственных прав требуется помощь упомянутых органов или должностных лиц. Необходимо и вмешательство надлежащих властных служб и инстанций, структур, которые имеют

соответствующие полномочия. Реальную и полную реализацию правовой нормы можно наблюдать только в случае полной реализации субъективных прав и исполнения юридических обязанностей в качестве элементов правоотношения. Это можно считать завершающей стадией реализации норм права с помощью создания (изменения, прекращения) правоотношений. Для установления законности недостаточным будет только заключить договор, подать заявление, жалобу, принять индивидуальный правовой акт. Для этого требуется огромная организаторская работа в области реального осуществления содержания создаваемых правоотношений.

М.Ф. Орзих предложил различать такие формы реализации права, как использование, исполнение, соблюдение и применение [4, с.6]. Данная классификация получила признание в работах С.С. Алексеева, В.В. Лазарева, А.С. Пиголкина, Л.С. Явича и других ученых. В современной юридической литературе она по-прежнему остается наиболее актуальной.

И.Я. Дюрягин под реализацией права предлагает понимать «претворение, воплощение правовых норм в фактической деятельности организаций, органов, должностных лиц и граждан» [3, с.7].

По мнению П.Е. Недбайло, «правовые нормы претворяются в жизнь в практической деятельности людей, их объединений и государственных учреждений, в процессе которой они осуществляют предоставленные им права и выполняют возложенные на них обязанности» [5, с.125].

Реализация права напрямую связана с правомерным поведением людей. В связи с этим имеет смысл дополнить данные определения таким понятием, как правомерное поведение. Так, например, П.М. Рабинович считает, что поведенческий подход — это одно из перспективных направлений изучения реализации права. «Оно сулит приращение знаний об ее специфических государственно-правовых закономерностях и — что следует подчеркнуть особо — выявление дополнительных возможностей повышения эффективности правового регулирования» [6, с.7].

Н.И. Матузов по характеру правовых связей между субъектами права выделяет реализацию в общих и конкретных правоотношениях [7, с.84-185].

Л.С. Явич вычленяет три формы реализации права:

- 1) путем морально-политического воздействия права на поведение людей;
- 2) путем установления и реализации прав и обязанностей в неконкретных правоотношениях;
- 3) при помощи конкретных правоотношений [8, с.254].

Классификация Б.В. Шейндлина включает в себя пять форм реализации права:

- 1) реализацию правового статуса субъектов;
- 2) воздержание от запрещаемых действий;
- 3) выполнение компетентными лицами своих обязанностей и осуществление правомочий;
- 4) фактическое осуществление субъективных прав и обязанностей участников правоотношений;
- 5) применение правовых санкций [9, с.26].

Представляется, что точка зрения, высказанная М.Ф. Орзих, является наиболее убедительной. Она представлена в классическом варианте и получила признание во многих работах. Следовательно, можно сделать вывод, что это актуальные, точные, подходящие, наиболее применяемые классификации. Они легко поддаются изучению и применению.

Таким образом, рассмотрение вопросов реализации права показывает, что данное правовое явление неоднозначно понимается в современной науке. Представляется, что продолжение научных исследований по данной теме будет полезным для повышения эффективности правового регулирования.

Список использованных источников

1. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф. Вишневский. - Минск: Тесей, 2005. – 336 с.
2. Лебедев, А.Ф. Общая теория права: учебное пособие / А.Ф. Лебедев. – Минск: Амалфея, 2015. – 364 с.
3. Дюрягин, И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы / Свердловск, 1973. – 247 с.
4. Орзих, М.Ф. Реализация советской общественностью норм общенародного социалистического права / Харьков, 1966.–663 с.
5. Недбайло, П.Е. Применение советских правовых норм / М., 1960. – 550 с.
6. Рабинович, П.М. Общетеоретические вопросы реализации советского права // Вестник Львовского ун-та. Сер. юридическая. 1983. – 226 с.
7. Матузов, Н.И. Личность. Права. Демократия: Теоретические проблемы субъективного права. Саратов, 1972. – 293 с.
8. Александров, Н.Г., Братусь С.Н., Грацианский П.С., Лейст О.Е. и др. Общая теория советского права / под ред. С.Н. Братуся, И.С. Самощенко. М., 1966. – 262с.
9. Шейндлин Б.В. Сущность советского права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Л., 1962. – 357 с.

Фадеева К. П., студентка 2 курса,
Ромейко В. П., студентка 2 курса,
группа V-21, факультет экономики и управления
Научный руководитель: **Коновалова Ж. Ч.**, к.ю.н., доцент
*Учреждение образование «Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)*
e-mail: fadeewaksenia@yandex.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ НАРУШЕНИЯ АВТОРСКИХ ПРАВ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ СЕТИ ИНТЕРНЕТ

На сегодняшний день сложно представить свою жизнь без Интернета и социальных сетей. Информационные технологии стремительно развиваются и внедряются во все сферы нашей жизни. Интернет, или всемирная паутина, дает возможность не только знакомиться с информацией, просматривать фотографии, но и позволяет активно обмениваться файлами. Но при этом многие файлы содержат информацию, которая охраняется авторским правом. В п.1 ст. 6 Закона “Об авторском праве и смежных правах” сказано о том, что авторское право распространяется на произведения науки, литературы и искусства, являющиеся результатом творческой деятельности, независимо от назначения и достоинства произведений, а также способа их выражения. Также в п.2 этой же статьи указано то, что Авторское право распространяется как на обнародованные, так и на необнародованные произведения, существующие в какой-либо объективной форме: письменной, устной, звуко- или

видеозаписи, изображения, объемно-пространственной, электронной, в том числе цифровой и другие.

Пересылая друг другу аудиофайлы или делясь в соцсетях разными фотографиями, разнообразными текстами и видеофайлами, многие даже не задумываются о том, нарушают ли эти действия чьи-либо права интеллектуальной собственности. Большинство полагает, что ответственность за соблюдение авторских прав полностью лежит на владельцах интернет-ресурсов, которые предоставляют платформу для обмена такими файлами. Именно это заблуждение приводит к тому, что даже обыкновенные потребители могут стать нарушителями прав интеллектуальной собственности.

В связи с тем, что большинство граждан нашей страны, независимо от возраста или пола, пользуются интернетом ежедневно и постоянно обмениваются информацией и файлами, защита авторских прав в сети интернет – одна из самых актуальных проблем правовой системы Республики Беларусь.

Защита авторских прав определяется как совокупность мер, направленных на восстановление или признание авторских и смежных прав и защиту интересов их обладателей при их нарушении или оспаривании [2].

Актуальность проблемы защиты авторских прав состоит в том, что не все возможности защиты авторских прав, заложенные в законодательстве Республики Беларусь, применяются на практике, особенно это касается защиты авторского права в сети Интернет.

Мировая сеть Интернет с каждым годом становится площадкой пользования и ведения деятельности для все более широкой аудитории: от обычных пользователей до предпринимателей и крупных промышленных корпораций. Наравне с этим стремительными темпами создаются все новые и новые технологии, разные игры, контент различной формы, например, фото, видео, а также иные виды результатов интеллектуальной деятельности. И если одни создают такие продукты, то другие используют их, при этом не всегда на законных основаниях.

Необходимо для начала определить, что собой представляет сам интернет. Интернет— всемирная система объединённых компьютерных сетей для хранения и передачи информации. Часто упоминается как Всемирная сеть и Глобальная сеть, а также просто Сеть

[3].

Появление интернета привело к возникновению некоторых противоречий в современном авторском праве и одна из самых глобальных проблем — это вопрос о том, возможно ли вообще создание работоспособного закона, регулирующего права интеллектуальной собственности в интернете. Ведь интеллектуальная собственность имеет территориальную привязанность, тогда как сеть интернет является всемирной структурой и не имеет четких границ.

На международном уровне регулирование происходит при помощи следующих нормативных актов:

–Бернская конвенция по охране литературных и художественных произведений от 9 сентября 1886 г;

–Всемирная конвенция об авторском праве от 06.09.1952 г. ;

–Стокгольмская конвенция об учреждении Всемирной организации интеллектуальной собственности от 14.06.1967 г;

–Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (TRIPS) от 15 апреля 1994 года.

–и другие.

На территории Республики Беларусь защиту авторских прав регулируют Гражданский кодекс Республики Беларусь, далее Уголовный кодекс Республики Беларусь, далее Кодекс об административных правонарушениях Республики Беларусь рядом специальных законов. Преимущественным инструментом защиты авторского права можно назвать возмещение убытков.

Для того чтобы выяснить, о каких объектах интеллектуальной собственности может идти речь, обратимся к законодательству. В п. 1 ст. Закона Республики Беларусь от 17.05.2011 № 262-3 «Об авторском праве и смежных правах» (далее - Закон № 262-3) указано, что авторское право распространяется на произведения науки, литературы и искусства, являющиеся результатом творческой деятельности, независимо от назначения и достоинства произведений, а также способа их выражения.

Согласно п. 1 ст. 8 Закона № 262-3 авторское право на произведение возникает в силу факта его создания, т. е. для возникновения авторского права не требуется соблюдения каких-либо формальностей. Кроме того, следует отметить, что размещение файлов, в которых содержатся охраняемые авторским правом произведения (фонограммы, исполнения и т. д.), в интернете с возможностью свободного или ограниченного доступа к ним не отменяет их правовую охрану и не изменяет правовой режим их возможного последующего использования.

Данное утверждение полностью подтверждается нормой специального законодательного акта, регулирующего сетевые отношения: согласно ч. 1 п. 9 Указа Президента Республики Беларусь от 01.02.2010 № 60 «О мерах по совершенствованию использования национального сегмента сети Интернет» «размещение пользователями интернет-услуг в сети интернет литературных, научных, музыкальных, фотографических, аудиовизуальных произведений, произведений изобразительного искусства, иных объектов авторского права и смежных прав, пользующихся правовой охраной на территории Республики Беларусь, осуществляется с согласия их правообладателей (если иное не определено законодательными актами) и при условии соблюдения иных требований законодательства об авторском праве и смежных правах».

Несмотря на то, что Закон № 262-3 не раскрывает понятия «использование произведения», анализ действий, указанных в п. 2, ст. 16 Закона № 262-3 позволяет утверждать, что любое действие, в результате которого создается новая копия произведения или расширяется круг лиц, имеющих доступ к произведению, признается «использованием», т. е. лицо, создающее и распространяющее копию, и является лицом, использующим произведение (исполнение, фонограмму).

Интернет-пространство стало новой площадкой для создания и использования результатов интеллектуальной деятельности, на которую распространяются общие правила авторского права.

Между тем, способ распространения и передачи информации в глобальном информационном пространстве основан на принципе доступности и свободы информации, что порождает правовой нигилизм, а масштабы противоправной деятельности увеличиваются такими факторами, как экстерриториальность интернета и дальнейшее развитие технических возможностей. Эти и другие причины лежат в основе многочисленных нарушений авторских прав в Интернете.

Под угрозой нарушения авторских прав в сети Интернет могут оказаться такие произведения литературы, науки и искусства как:

- музыка;
- фильмы;
- фотографии;

– программное обеспечение, – литературные произведения; – интернет-сайты.

Авторы таких объектов авторского права имеют на нее в первую очередь личные неимущественные права, например, право авторства, на неприкосновенность, на обнародование и имущественные права (или исключительные — использование любыми законными способами, в том числе для извлечения прибыли), которые в свою очередь охраняются на законодательном уровне. Следовательно, в случае нарушения авторских прав могут быть применены положения соответствующих действующих законов.

Далее рассмотрим, какая предусмотрена ответственность за нарушение авторских и смежных прав. Гражданско-правовая ответственность определена нормами Закона № 262-3. Согласно абзацу 1 п. 2 ст. 56 Закона № 262-3: «В случае нарушения исключительного права на объект авторского права или смежных прав наряду с использованием способов защиты, предусмотренных нормами ГК (такими, как признание права, пресечение действий, нарушающих право, и др.), автор или иной правообладатель вправе требовать по своему выбору от нарушителя вместо возмещения убытков выплаты компенсации в размере от 10 до 50 базовых величин, определяемом судом с учетом характера нарушения».

Также предусмотрена административная ответственность за нарушение авторских и смежных прав. Ст. 9.21 Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях (далее – Кодекс об Административных Правонарушениях) гласит: «согласно ч. 3 ст. 9.21 КоАП, незаконное распространение или иное незаконное использование объектов авторского права или смежных прав влечет наложение на физическое лицо штрафа в размере от 30 до 50 базовых величин с конфискацией предмета административного правонарушения».

Кроме административной предусмотрена также уголовная ответственность - ст. 201 Уголовного кодекса Республики Беларусь (далее - УК): незаконное распространение или иное незаконное использование объектов авторского права, смежных прав, совершенные в течение года после наложения административного взыскания за такое же нарушение или сопряженные с получением дохода в крупном размере (ч. 2 ст. 201 УК). Крупным размером дохода (ущерба) признается доход (ущерб) на сумму более 500 базовых величин. Таким образом, условием привлечения лица к уголовной ответственности по ч. 2 ст. 201 УК является либо предыдущее привлечение к административной ответственности, либо факт получения дохода в крупном размере.

На наш взгляд, одной из самых актуальных проблем в Республике Беларусь является отсутствие закона по вопросам защиты интеллектуальных прав в информационно-телекоммуникационных сетях. В СМИ также известен как «Антипиратский закон».

В Российской Федерации данный закон внедрил механизм предварительных обеспечительных мер в виде блокировки сайта на досудебной стадии, что позволило более оперативно бороться с противоправными действиями пользователей сети Интернет, не законно использующих объекты авторского права. Далее правообладатель мог подать иск в суд в течение двух недель, в противном случае доступ к «пиратскому» контенту вновь открывался. [4]

«Антипиратский закон» получил свою «расширенную» версию в 2015 году, согласно которой Роскомнадзор мог блокировать сайты, нарушающие авторские права, на постоянной основе, если против такого сайта было выиграно два судебных спора. Всё это позволяет сделать вывод о том, что после анализа существующего законодательства, регулирующего положения о защите авторского права, можно сказать

то, что законодатель борется лишь с последствиями нарушения авторских прав, а не регулирует вопрос на фундаментальной основе для целей исключения возникновения споров.

Список использованных источников

1. Энтин, В. Л. Авторское право в виртуальной реальности / В. Л. Энтин. - М. - 2017. - 216 с
2. Защита авторских и смежных прав [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://legaltime.by/intellectual-propertyprotection/> — Дата доступа: 07.12.2020
3. Интернет [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Интернет> — Дата доступа: 07.12.2020
4. Федеральный закон от 2 июля 2013 года № 187-ФЗ «О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации по вопросам защиты интеллектуальных прав в информационно-телекоммуникационных сетях».

Колесникова В. А., Дегтярь Е. М., студенты 2 курса,
группы v21, факультета экономики и управления
Научный руководитель: **Коновалова Ж. Ч.**, к.ю.н., доцент
*Учреждение образование «Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)*
e-mail: degtyaralena2001@mail.ru

К ВОПРОСУ О ПРАВОНАРУШЕНИИ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Проблема подростков-правонарушителей в современном обществе представляет собой одну из самых сложных и противоречивых. К сожалению, не каждый подросток, осознает какие совершаемые им противоправные деяния ведут к тяжелым и трудно-исправимым последствиям.

Правонарушение – это противоправное виновное деяние деликтоспособного лица, причиняющее вред другим лицам, обществу в целом и влекущее установленные меры государственного принуждения [1, с.453].

В Республике Беларусь предупреждению правонарушений несовершеннолетних уделяется особое внимание. Чтоб предупредить правонарушения среди несовершеннолетних у нас создается целостная система мер борьбы, соответствующей характеру их причин, условий и контингентам несовершеннолетних, а также видам правонарушений.

Под правонарушением понимается форма социального поведения людей, которая может нарушать и нарушает нормальную жизнедеятельность общества. Такими нарушениями могут являться не только сами правонарушения, но и аморальные поступки, а также так называемое отклоняющееся поведение.

Все правонарушения принято разграничивать по степени их вредности для общества на правовые проступки и преступления (самые тяжелые правонарушения).

Проступки могут быть трудовыми, дисциплинарными, административными и гражданскими (деликтными).

Преступление-наиболее серьезный вид правонарушения. Преступлением признается совершенное виновное общественно опасное деяние (действие или бездействие), характеризующееся признаками, предусмотренными Уголовным

кодексом, и запрещенное им под угрозой наказания. Они могут различаться по категории тяжести.

Вовремя замеченные отклонения в поведении детей и подростков и правильно организованная педагогическая помощь могут сыграть важную роль в предотвращении ситуаций, которые могут привести к правонарушениям и преступлениям.

Признаками проблемных детей могут являться: уклонение от учебы; низкая общественно-трудовая активность; негативные проявления (употребление спиртных напитков, употребление психотропных и токсических веществ, курение, тяга к азартным играм); повышенная критичность по отношению к педагогам и взрослым:

1. Неблагоприятные условия семейного воспитания.

Для ребенка самый действенный образец это его родители. Асоциальное (поведение, противоречащее общественным нормам и принципам) поведение родителей: систематическое пьянство, скандалы, разврат, проявление жестокости.

2. Недостаточное внимание и любовь со стороны родителей. Ухоженный, вовремя накормленный и модно одетый ребенок может быть внутренне одиноким, психологически безнадзорным, поскольку до его настроения, интересов и переживаний никому нет дела. Такие ребята особенно стремятся к общению со сверстниками и взрослыми вне семьи, что в известной степени компенсирует им нехватку внимания, ласки и заботы со стороны родителей. Однако если это общение приобретает нездоровый интерес, оно пагубным образом отражается на моральном развитии и поведении детей.

3. Чрезмерное удовлетворение потребностей ребенка. В семьях, где детям ни в чем не отказывают, потакают любым капризам, избавляют от домашних обязанностей, вырастают не просто лентяи, а потребители, жаждущие все новых и новых удовольствий и благ. Отсутствие привычки к разумному самоограничению нередко толкает их на преступления, совершаемые под влиянием мотивов и желаний чисто потребительского характера.

4. Чрезмерная требовательность и авторитарность родителей. Излишняя суровость родителей, чрезмерное использование всевозможных ограничений и запретов, наказаний, унижающих детей, оскорбляющих их человеческое достоинство, стремление подчинить ребенка своей воле, навязывание своего мнения и готовых решений, категоричность суждений и приказной тон, использование принуждения и репрессивных мер, включая физические наказания, разрушают атмосферу взаимопонимания и доверия, нередко толкая детей на преступления.

Масштабы правонарушений представляют реальную угрозу процессу, развития государства, успешному улучшению социально-экономических сфер. На этом фоне сильную озабоченность вызывает интенсивный рост правонарушений несовершеннолетних. Предпосылки и условия правонарушений несовершеннолетних, как и преступность в целом, носят социально обусловленный характер[2].

Среди причин и условий правонарушений несовершеннолетних прежде всего нужно назвать социально негативные явления и процессы. Кроме того, возрастные особенности личности включаются и начинают действовать в механизме такого поведения, причем не автоматически, а когда наличие этих особенностей не учитывается в воспитании и контроле несовершеннолетних, что приводит к возникновению безнадзорности, конфликтных ситуаций. Одним из обстоятельств правонарушений несовершеннолетних на современном этапе жизни общества является незанятость подростков и несовершеннолетних, а также обострение проблем домашнего неблагополучия на общем фоне бедности и неизменной нужды, моральная и социальная деградация, происходящая в семьях, тоже приводит к очень нехорошим последствиям [8, с.92]. Тем не менее значительная часть

правонарушений среди несовершеннолетних рассматривается окружающими как проявление возрастной незрелости, озорства. Большинство несовершеннолетних преступников обладают устойчивыми привычками и стереотипами, например: постоянно демонстрируют пренебрежение к общепринятым нормам поведения, склонны к употреблению спиртных напитков, побегам из дома.

В то же время несовершеннолетний является не только субъектом правонарушения, но и объектом повышенной правовой охраны и защиты, поскольку подростки являются одной из самых незащищенных групп нашего общества. Несовершеннолетний правонарушитель как личность находится в стадии молодежного формирования, а совершенное им правонарушение, преступление – в большинстве случаев являются следствием стечения неблагоприятных, возможно, негативных жизненных обстоятельств. Следовательно, в основе системы общего и индивидуального предупреждения правонарушений несовершеннолетних (системы обращения с несовершеннолетними правонарушителями) должны лежать принципы максимального содействия благополучию несовершеннолетних и презумпция дальнейшей позитивной социализации.

Наряду с совокупностью мероприятий, которые создают основу для успешной деятельности по предупреждению правонарушений, важное место занимают:

- 1) оздоровление среды и оказание помощи несовершеннолетним;
- 2) предупреждение перехода на преступный путь и обеспечение исправления лиц, допускающих правонарушения;
- 3) создание условий для исправления лиц, допускающих систематически правонарушения.

Одной из самых актуальных и социально значимых задач, стоящих перед нашим обществом сегодня, является поиск путей снижения роста преступлений и правонарушений среди молодежи и повышение эффективности их профилактики.

Законодательство, регулирующее деятельность по профилактике правонарушений несовершеннолетних, основывается на Конституции Республики Беларусь [3], общепризнанных принципах международного права и состоит из Кодекса Республики Беларусь об образовании от 13 января 2011 года № 243-З, Закона Республики Беларусь от 19 ноября 1993 года № 2570-XII «О правах ребенка» [4]., Закона Республики Беларусь от 31 мая 2003 года № 200-З «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» и других законодательных актов Республики Беларусь.

Профилактика безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних – система социальных, правовых и иных мер, которые направлены на выявление и устранение причин и условий, способствующих безнадзорности, беспризорности, совершению несовершеннолетними правонарушений, и осуществляются в совокупности с индивидуальной профилактической работой с несовершеннолетними и семьями, находящимися в социально опасном положении [5].

Основными направлениями ранней профилактики правонарушений являются:

1. Выявление и установление неблагоприятных условий жизни и воспитания еще до того, как они отразились на поведении, формировании взглядов конкретных подростков.
2. Выявление и устранение (нейтрализация) источников отрицательных влияний на подростков, могущих сформировать антиобщественную позицию личности и способствовать совершению преступлений [6].

Эффективное предупреждение правонарушений несовершеннолетних является существенным условием охраны нравственного здоровья подрастающего поколения, вступающего в самостоятельную жизнь.

Таким образом, в качестве актуальных проблем совершенствования профилактики правонарушающего поведения несовершеннолетних могут быть выделены такие, как совершенствование нормативной базы, координации и взаимодействия субъектов профилактики, рационализация распределения функций между ними, кадровое обеспечение, криминологическая и психолого-педагогическая подготовка лиц, участвующих в предупредительной деятельности. Важность изучения преступности несовершеннолетних обуславливается тем, что она является резервом всей преступности. Установлено, что чем в более раннем возрасте человек совершил преступление, тем выше вероятность того, что он совершит новое преступление.

Список использованных источников

1. Вишневский А.Ф. Общая теория государства и права: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / А.Ф. Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общ. ред. проф. В.А. Кучинского. - М.: Изд-во деловой и учеб. лит-ры, 2006. - 656 с.
2. Национальный статистический комитет [Электронный ресурс] - Режим доступа www.belstat.gov.by. Дата доступа 28.11.2020
3. Конституция Республики Беларусь [Электронный ресурс] - Режим доступа <https://pravo.by>. Дата доступа 01.12.2020
4. Закона Республики Беларусь от 19 ноября 1993 года № 2570-XII «О правах ребенка».
5. Закон Республики Беларусь от 31 мая 2003 года № 200-З «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» (в ред. от 09.01.2017 N 18-З)
6. Основы правового регулирования отношений, возникающих в связи с деятельностью по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, устанавливает Закон Республики Беларусь от 31 мая 2003 года № 200-З «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» (в ред. от 09.01.2017 N 18-З)
7. Кодекс Республики Беларусь об образовании от 13 января 2011 года № 243-З
8. Кухарук В.В. Криминология. М.: НОРМА - М, 2010. -144 с.

Каршакова М. Д., студентка 2 курса,
группа V-21, факультет экономики и управления
Научный руководитель: **Коновалова Ж. Ч.**, к.ю.н., доцент
*Учреждение образование «Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)*
e-mail: masha.karshacova@mail.ru

СООТНОШЕНИЕ ДЕЕСПОСОБНОСТИ МАЛОЛЕТНИХ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ

Дееспособность – это способность гражданина своими действиями приобретать и осуществлять гражданские права, создавать для себя гражданские обязанности и исполнять их (гражданская дееспособность) [7].

Обладать дееспособностью – значит иметь способность совершать различные юридические действия (заключать договоры, отвечать за причиненный вред, за неисполнение договорных обязательств и т.п.) [7].

По общему правилу, дееспособность гражданина возникает в полном объеме с наступлением совершеннолетия, то есть по достижении восемнадцатилетнего возраста.

Что же касается дееспособности малолетних, в Гражданском кодексе Республики Беларусь (далее по тексту – ГК) в статье 27 «Дееспособность несовершеннолетних в возрасте до четырнадцати лет»[3] установлено, что:

- за несовершеннолетних в возрасте до четырнадцати лет (малолетних) сделки, за исключением указанных в пункте 2 данной статьи, могут совершать от их имени только их законные представители – родители, усыновители или опекуны.

- несовершеннолетние в возрасте до четырнадцати лет вправе самостоятельно совершать: 1) мелкие бытовые сделки; 2) сделки, направленные на безвозмездное получение выгод, не требующие нотариального удостоверения либо государственной регистрации; 3) сделки по распоряжению средствами, предоставленными законным представителем или с согласия последнего третьим лицом для определенной цели или свободного распоряжения.

- имущественную ответственность по сделкам несовершеннолетнего в возрасте до четырнадцати лет, в том числе по сделкам, совершенным им самостоятельно, несут его родители, усыновители или опекуны. Ответственность за вред, причиненный несовершеннолетним в возрасте до четырнадцати лет, определяется в соответствии с правилами главы 58ГК.

В Гражданском кодексе Украины [5] (Книга первая. Общие положения, статья 31 «Частичная гражданская дееспособность лица, не достигшего четырнадцати лет»):

- малолетнее лицо имеет право:

1) самостоятельно совершать мелкие бытовые сделки. Сделка считается мелкой бытовой, если она удовлетворяет бытовые потребности лица, соответствует его физическому, духовному либо социальному развитию и касается предмета, имеющего невысокую стоимость;

2) осуществлять личные неимущественные права на результаты интеллектуальной, творческой деятельности, охраняемые законом.

- малолетнее лицо не несет ответственности за причиненный им вред.

Проанализировав изложенное, можем констатировать определенные различия в объеме дееспособности малолетних:

1) в Гражданском кодексе Украины нет уточнений, что за совершеннолетних до четырнадцати лет сделки за исключением указанных выше, могут совершать от их имени только их законные представители – родители, усыновители или опекуны. В то время как в Гражданском кодексе Республики Беларусь это прописано в ч. 1 ст. 27;

2) в Гражданском кодексе Украины раскрыто понятие мелкой бытовой сделки, в то время как в Гражданском кодексе Республики Беларусь – нет;

3) в Гражданском кодексе Республики Беларусь малолетние могут совершать сделки, направленные на безвозмездное получение выгод, не требующие нотариального удостоверения либо государственной регистрации, а так же сделки по распоряжению средствами, предоставленными законным представителем или с согласия последнего третьим лицом для определенной цели или свободного распоряжения;

4) в Гражданском кодексе Украины малолетние могут осуществлять личные неимущественные права на результаты интеллектуальной, творческой деятельности, охраняемые законом. В Гражданском кодексе Республики Беларусь на это имеют право несовершеннолетние в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет.

Схожесть проявляется в том, что малолетние могут совершать мелкие бытовые сделки, что прописано в двух кодексах. Так же малолетнее лицо не несет ответственности за причиненный им вред, но в Гражданском кодексе Республики Беларусь на этот счет имеются уточнения в главе 58 Гражданского кодекса Республики Беларусь.

Если рассмотреть все вышесказанное и уделить внимание различиям, можно сделать вывод, что сделкоспособность малолетних в Украине не совпадает со сделкоспособностью лиц данной категории в Беларуси. Общим для данных государств является то обстоятельство, что в законодательстве этих стран нет нижнего возрастного предела для установления дееспособности малолетних.

Вместе с тем, в ряде государств этот вопрос нормативно решен, что представляется правильным.

Так, в статье 28 «Дееспособность малолетних» Гражданского кодекса Российской Федерации [4], во второй части этой же статьи, устанавливается нижний возраст сделкоспособности малолетних – с 6 лет.

Так же обратим внимание на статью 12 Гражданского права Китайской Народной Республики [6], которая гласит, что несовершеннолетние по достижении десяти лет и более считаются ограниченно дееспособными; они могут осуществлять гражданскую деятельность, соответствующую их возрасту и умственным способностям. Прочую гражданскую деятельность могут осуществлять от их имени их законные представители или они сами с согласия законных представителей.

Несовершеннолетние, не достигшие десяти лет, считаются недееспособными; осуществлять гражданскую деятельность от их имени могут их законные представители.

В Гражданском кодексе Грузии [1] в статье 14 «Ограниченная дееспособность» часть 1 отмечено, что несовершеннолетние от 7 до 18 лет имеют ограниченную дееспособность.

Полагаем, что в соответствии с вышеизложенным, что следует добавить некоторые коррективы в действующее законодательство: выделить «нижний возраст» дееспособности малолетних, например 6-7 лет. Также следует определить возраст (0 месяцев – 6 (7) лет), когда ребенок недееспособен, как это сделано в ряде стран. Такая норма содержится в статье 28.3 Гражданского кодекса Республики Азербайджан [2], в статье 12 части 6 Гражданского кодекса Грузии.

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Грузии от 26.06.1997 № 786 //Законодательный Вестник Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/31702?publication=111> – Дата доступа: 10.12.2020.

2. Гражданский кодекс Республики Азербайджан от 28.11.1999 № 779-IQ (в ред. от 12.06.2020) // КОНТИНЕНТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420111#pos=4;-122 – Дата доступа: 10.12.2020.

3. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 07.01.1998 № 218-3 (в ред. от 14.07.2000) // ЭТАЛОН-ONLINE. Национальный центр правовой информации Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://etalonline.by/> – Дата доступа: 08.12.2020.

4. Гражданский кодекс Российской Федерации от 30.11.1994 № 51-ФЗ (в ред. от 31.07.2020) //КОНТИНЕНТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://etalonline.by/http://continent-online.com/Document/?doc_id=30396612#pos=4;-132&sdoc_params=text%3D%25D0%2593%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25B6%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25BD%25D1%2581%25D0%25BA%25D0%25B8%25D0%25B9%2520%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25B4%25D0%25B5%25D0%25BA%25D1%2581%2520%25D0%25A0%25D0%25BE%25D1%2581%25D1%2581%25D0%25B8%25D0%25B9%25D1%2581%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25B9%2520%25D0%25A4%25D0%25B5%25D0%25B4%25D0%25B5%25D1%2580%25D0%25B0%25D1%2586%25D0%25B8%25D0%25B8%26mode%3Dindoc%26topic_id%3D30396612%26spos%3D1%26tSynonym%3D1%26tShort%3D1%26tSuffix%3D1&sdoc_pos=0 – Дата доступа: 10.12.2020.

5. Гражданский кодекс Украины от 16.01.2003 № 435–IV (в ред. от 21.07.2020) // КОНТИНЕНТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30418568#pos=6;-142 – Дата доступа: 08.12.2020.

6. Гражданское право Китайской Национальной Республики от 12.04.1986 // Законодательство Китая [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://chinalawinfo.ru/civil_law/general_principles_civil_law/general_principles_civil_law_p2_ch1 – Дата доступа: 10.12.2020.

7. Дееспособность малолетних // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://centr.minsk.gov.by/sfery-deyatelnosti/zakonnost-i-pravoporyadok/pravookhranitelnye-organy/prokuratura-tsentralnogo-rajona-g-minska/3669-deesposobnost-nesovershennoletnikh> – Дата доступа: 08.12.2020.

Селюков А. Н., студент 2 курса,
группа V-21, факультета экономики и управления
Научный руководитель: **Коновалова Ж. Ч.**, к.ю.н., доцент
*Учреждение образование «Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации» (г. Гомель, Беларусь)*
e-mail: madenergy1242@gmail.com

ЗНАЧЕНИЕ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ ДЛЯ УЧАСТНИКОВ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Судебное правотворчество, вполне допустимое в рамках основной функции судебных органов по осуществлению правосудия (в понятие «правосудие» мы включаем и правотворческие полномочия), предстает как создание судебными органами норм права в определенных официально признаваемых формах, а также совершенствование (изменение, отмена, признание утратившими юридическую силу) норм права.

Судебное правотворчество находит свое выражение в определенных результатах – нормах права. Последние должны концентрироваться в определенных формах, как и всякая норма – результат правотворчества любого иного субъекта. В качестве формы права, в которой находят выражение нормы судебных органов, может выступать судебный прецедент. В отдельных странах континентального права, в частности в Республике Беларусь, имеет место и иная форма – нормативные правовые акты, принимаемые высшими судебными инстанциями общей и хозяйственной юрисдикции по вопросам разъяснения законодательства, а также органом конституционного контроля – Конституционным Судом по результатам рассмотрения дел о конституционности нормативных правовых актов иных государственных органов. Судебная практика, с моей точки зрения, в целом является источником права и не может выступать формой права, а, следовательно, недопустимо придавать ей значение синонима судебного прецедента.

Терминологическая точность является важнейшим требованием юриспруденции. При употреблении понятий «судебный прецедент» и «судебная практика» наблюдается значительная неопределенность. В юридической литературе встречаются самые различные точки зрения по этому вопросу. Существует мнение, в частности среди российских и зарубежных ученых – представителей континентального права, о том, что исключительно судебная практика является формой права применительно к романо-германской правовой семье (И.Ю.Богдановская [1, с.10]).

Порой судебная практика и судебный прецедент отождествляются (например, Р.Давид употребляет их как синонимы, но, говоря о семье общего права [2, с.248]), между ними не делается никаких различий, то есть они рассматриваются как один вид формы права. Некоторые авторы, например А.Н.Ножкина [3, с.80], вообще разграничивают судебную практику и судебный прецедент как самостоятельные формы романо-германского права.

В рамках белорусской правовой системы некоторые ученые склоняются к признанию фактического существования судебного прецедента и судебной практики как двух взаимосвязанных источников и форм белорусского права (Г.А.Василевич) [4, с.127]. Отдельными же учеными высказывается мнение о том, что правовые акты высших судебных инстанций Республики Беларусь образуют особую самостоятельную систему «источников норм права» - «модифицированных источников белорусского права» наряду с уже известными основными «источниками норм права»: нормативный правовой акт, нормативный правовой договор, правовой обычай (Н.В.Сильченко) [5, с.58].

По-разному понимается учеными и само понятие «судебная практика».

Однако, «судебный прецедент» и «судебная практика» представляют собой различные феномены, которые неверно рассматривать как синонимы. Во избежание терминологической путаницы следует внести определенность в трактовку понятий «судебный прецедент» и «судебная практика». В контексте этой проблемы необходимо определить соотношение понятий «форма права» и «источник права».

Для уяснения данных понятий необходимо исходить из понятия права. Существует множество дефиниций права. Это исключительно порождение общества, поэтому оно также многогранно, как само общество и многочисленные сферы его жизни. Представляется, что право будет оставаться непознанным, пока оно существует как социальный регулятор общественных отношений. Мы исходим из понимания права как многогранного явления: социального регулятора, системы, включающей в себя, прежде всего, нормативный и ценностный аспект. Право как система норм находит свое выражение в определенных формах, в которых нормы права концентрируются. В то же время в процессе формирования права непременно участвуют факторы, явления, порождающие право, которые именуются источниками права. Обращаясь к учению Аристотеля, мы находим высказывание, подтверждающее наши представления о явлениях. Философ говорил, что у каждой вещи должна быть формальная первопричина (форма вещи) и движущая первопричина (источник – то, что создает вещь) [6]. С нашей точки зрения, так следует представлять и все правовые явления.

В Республике Беларусь и Российской Федерации на сегодняшний день происходит процесс становления правовой системы государства применительно к реформе судебной власти, которой придается особое значение. Органы правосудия должны занять особое место в государстве как органы защиты прежде всего частного интереса, приобрести самостоятельность в сфере осуществления своих полномочий. Учеными и практиками Республики Беларусь и Российской Федерации поднимается вопрос о необходимости участия судебной власти в правотворческой деятельности в государстве. Безусловно, важно правильно обозначить результаты и процесс такой деятельности судебных органов. Предлагаются различные термины, в том числе «судебная практика» и «судебный прецедент».

Общим дискуссионным вопросом, или вернее сказать «камнем преткновения», для двух правовых систем – российской и белорусской – является вопрос о том, насколько корректно говорить о судебной практике как о форме права и отождествлять её с понятием «судебный прецедент». Судебное правотворчество имеет место

фактически либо юридически, но в то же время такая деятельность в форме судебного прецедента не признается как в Российской Федерации, так и в Республике Беларусь.

Для выяснения лексического значения понятия «судебная практика» необходимо обратиться к его историческим корням. Данное понятие использовалось в белорусской и российской юридической науке и ранее. Необходимо выяснить, в каком значении оно использовалось.

Судебная практика происходит от общего понятия «практика», «юридическая практика» в частности, которое всегда отражало показатель деятельности, опыт, методику деятельности того или иного государственного органа (следственная практика, практика деятельности органов законодательной власти), который может быть подвергнут статистическому анализу. Таким образом, это *процесс либо результат деятельности*.

В зависимости от характера, способов преобразования отношений различают правотворческую, правоприменительную, распорядительную, другие типы юридической практики, а по субъектам – законодательную, судебную, следственную и другие [7].

Также заслуживает внимания формулировка юридической практики, данная российским правоведом С.В.Бошно, которая занимается изучением соотношения понятий «судебная практика» и «судебный прецедент». Под юридической практикой ученый понимает «деятельность субъектов права в процессе формирования и реализации норм права, которая заключается в издании нормативных актов и в совершении различных индивидуальных правовых актов, деятельность, которая непрерывно связана с движением правоотношений» [8, с.24].

Следовательно, судебная практика – это лишь некоторый статистический показатель деятельности безотносительно вида деятельности. Применительно к органам судебной власти, это показатель деятельности по осуществлению функции правосудия, в которую входит как правоприменительная, так и правотворческая деятельность, а также деятельность по толкованию норм права, то есть это опыт разрешения судами юридических дел, формулировки норм права, толкования положений законодательства в ходе осуществления юрисдикционной функции.

В странах романо-германской правовой семьи понятие «судебная практика» изначально употреблялось исключительно для характеристики правоприменительной деятельности, а не для обозначения возможной формы права, содержащей нормы права (опыт правовой системы СССР, Республики Беларусь, Российской Федерации, где существовали и существуют обзоры судебной практики судов различных инстанций по разрешению тех или иных категорий дел), поскольку правотворчество судей в данных правовых системах юридически, как правило, не имело места. Даже сегодня, когда за судебными органами признается факт создания ими норм права, в случае наделения их таким правом *юридически*, судебная практика, как правило, не приобретает нормативный характер, так как это лишь показатель деятельности судебных органов, который можно рассматривать в двух аспектах. В *статическом аспекте* судебная практика предстает как результат юрисдикционной деятельности судебных органов (правоприменительной, правотворческой деятельности, деятельности по толкованию права) в виде правовых актов судебных органов. Не исключается возможность включения в содержание судебной практики форм права. Но при этом, сама судебная практика формой права не становится. Она лишь отражает опыт судебной деятельности, заключенный в данных судебных актах. В *динамическом аспекте* – это сам процесс юрисдикционной деятельности судебных органов по разрешению тех или иных категорий юридических дел, по созданию норм права, по толкованию законодательства.

Статистический показатель, опыт не может выступать в качестве формы права - конкретного правового явления, в котором бы системно концентрировались нормы права. О судебной практике можно говорить как о критерии характеристики деятельности органов правосудия. Анализ судебной практики позволяет судить о компетентности органов судебной власти при осуществлении своей основной функции.

Нормы же, создаваемые судебными органами, могут находить свое выражение в форме судебного прецедента (мы в данном случае акцентируем внимание именно на категории «судебный прецедент», а не на возможных формах существования судебных норм: судебный прецедент, нормативный правовой акт). Иного понятия для обозначения правотворческой деятельности судей не выработано, так как правотворчество судей и термин, его обозначающий, являются порождением семьи общего права, хотя и имеют латинские корни и свой прообраз в Древнем Риме. Понятие «судебная практика» не встречается в британской юридической литературе для обозначения формы права – продукта деятельности судей. Не следует надстраивать искусственные конструкции для обозначения форм судебного права, если уже существует емкое понятие «судебный прецедент».

Чтобы именоваться формой права, в которой концентрируются судебные нормы, необходимо содержать в себе общеобязательные нормы права и представлять собой конкретный судебный правовой акт. Судебная практика такими признаками не обладает. Она, во-первых, отражает процесс (динамический аспект) либо результат юрисдикционной деятельности (статический аспект) судебных органов. Во-вторых, это всегда показатель деятельности судей (правоприменения, правотворчества, толкования права). Для обозначения формы права применимо понятие «судебный прецедент». Судебная практика может выступить источником права. В судебных правовых актах могут содержаться правила регулирования определенных отношений либо могут указываться пробелы в законодательстве, которые впоследствии могут быть трансформированы субъектом правотворчества в нормы права.

Основываясь на положении о том, что судебная практика, как правило, может выступать в качестве источника права, важно уяснить, какие правовые явления входят в понятие судебная практика в рамках белорусской правовой системы. Очевидно, это юрисдикционная деятельность (правоприменение, правотворчество, толкование) всех органов судебной власти в Республике Беларусь и ее результаты, то есть принимаемые ими правовые акты. К потенциальным судебным прецедентам в случае признания их формой права могут относиться лишь решения судебных органов по конкретным юридическим делам. Судебная практика охватывает и деятельность вышестоящих судебных инстанций общей и специальной юрисдикции: Верховного Суда Республики Беларусь, а также органа конституционного контроля Конституционного Суда Республики Беларусь, и ее результаты в форме решений Конституционного Суда по вопросам конституционности нормативных правовых актов государственных органов, постановлений-разъяснений законодательства Пленумов Верховного суда. Данные судебные акты содержат нередко правовые идеи, которые заимствуются законодателем при принятии нормативного правового акта.

Если принадлежность названных судебных правовых актов к источникам права – судебной практике не вызывает сомнения, то отнесение их к формам судебного права и к конкретному их виду порождает острые дискуссии среди белорусских ученых и требует анализа содержания самих правовых актов Конституционного Суда, Верховного Суда Республики Беларусь, а также положений белорусского законодательства.

Исследование такого правового явления, как судебная практика, выявляет значительную его роль в процессе правообразования, что говорит о косвенном участии представителей правосудия в формулировании законодателем норм права. Не менее важна непосредственная причастность органов судебной власти к правотворению, созданию норм права. С нашей точки зрения, признание и нормативное закрепление правотворческих полномочий высших судебных органов в форме судебного прецедента было бы целесообразным в рамках белорусской правовой системы.

Целесообразно узаконить право формирования обязательных прецедентов за судом высшей инстанции – Верховным Судом Республики Беларусь, а также органом конституционного контроля – Конституционным Судом Республики Беларусь, в случае введения института конституционной жалобы граждан. Именно в таком виде судебный прецедент может быть наиболее приемлем в условиях белорусской правовой системы.

Вместе с тем, следует учесть двойственный характер судебного прецедента при заимствовании его в качестве формы права: с одной стороны судебный прецедент позволит решить некоторые проблемы белорусской правовой системы, с другой – вызовет трудности в работе судов с судебными прецедентами.

Таким образом, появится возможность законодательно разграничить непосредственное правотворчество высших судебных органов и правотворчество высших судебных органов в порядке толкования, хотя осуществить это будет крайне не просто.

Список использованных источников

1. Богдановская, И.Ю. Прецедентное право / И.Ю.Богдановская. - Москва: Наука, 1993. – 239 с.
 2. Давид, Р. Основные правовые системы современности / Р.Давид, К.Жоффре-Спинози. Перевод с фр. Туманова В.А. - Москва: “Межд.отношения”, 1998. – 400 с.
 3. Ножкина, А.Н. Судебная практика как источник уголовно-процессуального права / А.Н.Ножкина // Уголовный процесс. – Минск, 2002. – 80-81 с.
 4. Василевич, Г.А. Источники белорусского права: принципы, нормативные акты, обычаи, прецеденты, доктрина / Г.А.Василевич. – Минск: Тесей, 2005 – 136 с.
 5. Сільчанка, М.У. Акты Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь у сістэме крыніц сучаснага беларускага права / М.У.Сільчанка // Веснік Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь. – Минск, 2006. – 51-62 с.
 6. Аристотель. Физика: в 8 кн. / Аристотель. Пер. В.П.Карпова. – Книга II // Библиотека философского факультета МГУ им. М.Ломоносова [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа: <http://www.philos.msu.ru/library>. - Дата доступа: 12.11.2020.
 7. Юридическая практика - 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А.Я.Сухарева. – Москва, 2007: «ИНФРА-М», 2007. – 12 с.
 8. Бошно, С.В. Судебная практика: источник или форма права? / С.В.Бошно / - Москва, 2001. – 24-26 с.
-

Миколайчук Д. А., студентка 4 курса,
группа П-41, юридический факультет
Научный руководитель: **Ковалёва Н. П.**

*Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: dasha.mikolaychuk@mail.ru*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОБЪЕКТОВ АВТОРСКОГО ПРАВА И СМЕЖНЫХ ПРАВ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Обмениваясь друг с другом текстовыми документами, фотографиями, аудиозаписями и видеофайлами посредством использования сети Интернет, большинство граждан не задумываются о нарушении подобными действиями прав интеллектуальной собственности иных лиц. Вероятно, граждане считают, что ответственность за соблюдение авторских прав лежит на владельцах интернет-платформ, посредством которых происходит обмен. Соответственно подобное заблуждение свидетельствует о том, что обыденные пользователи Интернета могут стать нарушителями прав интеллектуальной собственности.

Проблема защиты авторских прав в сети Интернет является одной из наиболее актуальных проблем правовой системы не только Республики Беларусь.

Прежде всего, необходимо определить объекты интеллектуальной собственности, использование которых в сети Интернет может привести к нарушению законодательства в сфере интеллектуальной собственности. Авторское право распространяется на произведения науки, литературы и искусства, являющиеся результатом творческой деятельности, независимо от назначения и достоинства произведений, а также способа их выражения [1, п.1 ст.6].

Основанием возникновения авторского права на произведение является факт его создания, соответственно для возникновения и осуществления авторского права не требуется соблюдение каких-либо формальностей [1, п.1 ст.8]. Важно отметить, что размещение файлов, содержащих произведения, охраняемые авторским правом, в сети Интернет с возможностью свободного или ограниченного доступа к ним, не изменяет их правового режима и не отменяет их правовую охрану.

Автору или иному правообладателю произведения принадлежит исключительное право на произведение, в соответствии с которым они могут использовать произведение по своему усмотрению в любой форме и любым способом, при этом им принадлежит право разрешать или запрещать другим лицам использовать произведение [1, п.2 ст.16].

В законодательстве Республики Беларусь в области авторских (смежных) прав не содержится дефиниция понятия «использование произведения». Лосев С.С., проанализировав законодательство Республики Беларусь, пришел к выводу о том, что любое действие, в результате которого создается новая копия произведения или расширяется круг лиц, имеющих доступ к произведению, и является использованием, а лицо, создающее и распространяющее копию, является лицом, использующим произведение [2].

Законом Республики Беларусь №262-3 от 17 мая 2011 г. «Об авторском праве и смежных правах» закреплена норма, согласно которой не требуется получение разрешения автора или иного правообладателя и выплата вознаграждения при воспроизведении объектов авторского права или смежных прав в случае, когда такое воспроизведение является временным и составляет неотъемлемую существенную часть технологического процесса передачи данных, имеющего единственной целью

правомерное использование записей объектов авторского права или смежных прав, в том числе их правомерное сообщение для всеобщего сведения [1, ст.40].

Следовательно, с одной стороны, процесс прослушивания или просмотра какого-либо файла, размещенного в сети Интернет, возможен без разрешения правообладателя, но с другой стороны, в случае, если файл был размещен в сети Интернет неправомочно, с нарушением права интеллектуальной собственности, то лицо, разместившее данный файл в сети Интернет, будет являться нарушителем такого права и соответственно нести ответственность по законодательству.

Рассмотрим ситуацию, когда пользователь желает сохранить файл, содержащий произведение, охраняемое авторским правом, на своё персональное устройство. Без согласия автора или иного правообладателя допускается воспроизведение правомерно опубликованных произведений и объектов смежных прав в единичных экземплярах физическим лицом исключительно в личных целях [1, п.1 ст.35]. Само по себе скачивание файла из сети Интернет на своё персональное устройство подразумевает создание электронной копии произведения, но если целью такого скачивания является личное использование, не носящее коммерческого характера, то такое воспроизведение не будет являться нарушением права авторского или смежного права с правовой точки зрения.

Но при этом рассматриваемая ситуация может стать нарушением авторского права, если скачанный файл, размещается например, в персональном аккаунте в социальных сетях. Сохранение файла на таком интернет-ресурсе говорит о том, что сохранённый файл выходит за пределы свободного использования, и действия лица, разместившего файл в своём персональном аккаунте, должны рассматриваться как нарушение исключительного авторского или смежного права, поскольку своими действиями данное лицо открывает доступ к сохранённому файлу другим лицам. Исходя из этого, целесообразным будет вывод, что размещение объекта авторского или смежных прав в персональном аккаунте в сети Интернет без разрешения правообладателя, является нарушением его исключительного права.

Обмен файлами, содержащими объекты интеллектуальной собственности, охраняемые законом, между пользователями сети Интернет не подпадает под сферу действия допускаемого законодательством случая свободного использования, соответственно подобный обмен будет являться неправомочным.

Законодательством Республики Беларусь предусмотрена гражданско-правовая, административная и уголовная ответственность за нарушение авторского или смежных прав. Уголовная ответственность наступает в том случае, если лицо совершило незаконное распространение или иное незаконное использование объектов авторского (смежного) права, смежных прав в течение года после наложения административного взыскания за такое же нарушение или в случае получения дохода в крупном размере, который установлен Уголовным кодексом Республики Беларусь.

На основании вышеизложенного следует сделать вывод, что необходима дополнительная правовая охрана распространения объектов авторского права и защиты права интеллектуальной собственности в сети Интернет. Но вопрос о возможности создания актуального закона, регулирующего права интеллектуальной собственности в сети Интернет, остается открытым, поскольку сеть Интернет – это всемирная система, не имеющая чётких границ, а интеллектуальная собственность имеет территориальную привязанность. Также следует отметить, что большинство действий пользователей сети Интернет, осуществляемых ежедневно, с формально-юридической точки зрения являются нарушениями прав интеллектуальной собственности. В связи с чем, считаем целесообразным ввести в Закон Республики Беларусь от 17.05.2011 г. № 262-З «Об авторском праве и смежных правах» норму, в

которой будут изложены основы правового регулирования использования объектов интеллектуальной собственности в сети Интернет.

Список использованных источников

1. Об авторском праве и смежных правах: Закон Республики Беларусь, 17 мая 2011 г. №262-З: в ред. Закона Республики Беларусь от 15.07.2019 г. №216-З // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 2019. – 2/2655.
2. Лосев, С. С. Использование объектов авторского права и смежных прав в социальных сетях: правовые аспекты [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ilex-private.ilex.by/view-document/ВЕСМВ/28243/searchKey=jruu&searchPosition=4#M100001>. – Дата доступа: 26.11.2020 г.

Александрович А. А., магистрант,
группа 2072мдЮ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ковалев М. Н.**, к.э.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: m0ra1b@mail.ru*

ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ДОКТРИНАЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Анализируя понятие предпринимательской деятельности, можно сделать вывод о том, что признаки предпринимательской деятельности, отраженные в действующем легальном определении, сформулированы законодателем не совсем корректно. Они допускают различное толкование, могут быть уточнены и дополнены.

Полагаем, что для утверждения данной позиции, необходимо провести анализ выработанных доктринами определений понятия и признаков предпринимательской деятельности для устранения пробелов и недостатков легального определения.

В содержащемся в п. 1 ст. 1 Гражданского кодекса Республики Беларусь (далее – ГК Республики Беларусь) легальном определении предпринимательской деятельности имеется нарушение, полагаем, что недостаточная определенность, обусловленная несоблюдением с точки зрения логических правил образования понятий: отсутствует указание на понятие, от которого производно понятие предпринимательской деятельности и с которым оно коррелируется как отдельное с общим [1].

В связи с этим, возникает разумный вопрос: По отношению к какому понятию предпринимательская деятельность является производным? Полагаем, что ответом на данный вопрос, могут служить несколько вариантов, а именно: экономическая деятельность и хозяйственная деятельность.

1. Экономическая деятельность (образование ВВП и выручки) – означает производство и реализацию продукции (работ, услуг, объектов интеллектуальной собственности), вложение инвестиций независимо от направленности на извлечение прибыли или дохода или удовлетворение социальных и иных потребностей.

2. Хозяйственная деятельности (образование продукции) – означает изготовление товаров, работ и услуг, как для их последующей реализации, так и для нужд самого производителя, социальных потребностей или извлечения дохода.

Из указанного выше, очевидно, что понятийная, индуктивная цепочка здесь будет следующей: экономическая деятельность уже хозяйственная деятельность, еще уже предпринимательская деятельность. На основании данного анализа, полагаем, что

легальное определение предпринимательской деятельности должно вытекать из одного из понятий, от которого оно произведено с точки зрения юридической целесообразности, в том числе:

– отграничение предпринимательства от других действий по реализации продукции, по тому или иному базовому признаку;

– отграничение предпринимательства от иных видов хозяйственной и экономической деятельности.

В связи с этим, полагаем, что возникает необходимость в юридической (правоприменительной) целесообразности привязки легального понятия ПД к одному из тех понятий, от которых оно производно, т.к. понятие предпринимательская деятельность состоит из всех рассмотренных нами элементов.

Предпринимательская деятельность направлена на получение определенных экономических результатов – создание продукта, удовлетворяющего какие-либо общественные потребности, его реализацию как товара, обладающего меновой стоимостью, и получение прибыли (дохода) от его реализации. Направленность на достижение экономических результатов позволяет рассматривать предпринимательскую деятельность как одну из форм осуществления экономической деятельности. Согласно п. 2 ст. 13 Конституции Республики Беларусь, Государство гарантирует всем равные возможности свободного использования способностей и имущества для предпринимательской и иной не запрещенной законом экономической деятельности». А в п. 3 этой же статьи сказано, что «Государство осуществляет регулирование экономической деятельности в интересах человека и общества, обеспечивает направление и координацию государственной и частной экономической деятельности в социальных целях» [2].

Отсюда вытекает, что экономическая деятельность – понятие более широкое по объему. Предпринимательская деятельность – разновидность экономической. Наряду с предпринимательской существуют другие виды (разновидности) экономической деятельности. От других видов экономической деятельности предпринимательская деятельность отличается по своей сущности, а именно – направленностью на систематическое получение прибыли (дохода) путем реализации результатов деятельности как товара, обладающего потребительной и меновой стоимостью.

Полагаем, что для отграничения понятия «незаконная предпринимательская деятельность» и «законная предпринимательская деятельность» от иных видов экономической деятельности большое значение имеет доктринальное отграничение «прибыли и дохода» от «выручки, не покрывающей расходов». В связи с этим, считаем необходимым указать на существующие проблемы отграничения и применения следующих понятий.

Прибыль и доход. Определение в ст. 1 ГК Республики Беларусь указывает только на доход, а прибыль подразумевает выручку от реализации продукции, которая превышает затраты.

В современной правовой доктрине, существует много мнений относительно соотношения этих понятий, как в гражданском, так и в финансовом законодательстве, для цели отграничения предпринимательской деятельности от иных видов экономической деятельности.

Та же экономическая деятельность, которая не обладает названными выше сущностными признаками, не является предпринимательской деятельностью.

Можно определенно утверждать только о целенаправленности, то есть направленности на извлечение прибыли (дохода), что касается систематичности, то она свойственна не только предпринимательской деятельности, но и, например, инвестиционной, если ее осуществляет институциональный инвестор, а иногда и

частный, деятельность по созданию и вовлечению в экономический оборот объектов интеллектуальной собственности тоже может быть систематичной.

Иными видами экономической деятельности, наряду с предпринимательством, являются, в частности, наемная трудовая деятельность, созидательная деятельность, выливающаяся в реализацию творческих результатов за вознаграждение, бюджетная деятельность государства и муниципальных образований, деятельность, направленная на удовлетворение различного рода собственных хозяйственных потребностей: эксплуатация и ремонт принадлежащих организациям и гражданам объектов, материально-техническое обеспечение. Последнюю разновидность экономической деятельности можно было бы называть эксплуатационной или хозяйственной деятельностью[3, с. 23].

По характеру действий, из которых складывается деятельность как процесс, у предпринимательской и хозяйственной (эксплуатационной) деятельности много общего. Но их общие признаки играют второстепенную роль. Главное же состоит в том, что в отличие от предпринимательской хозяйственная (эксплуатационная) деятельность не направлена на систематическое получение прибыли (дохода), ее результаты не приобретают свойств товара. Поэтому хозяйственной (эксплуатационной) деятельностью могут заниматься не только предприниматели, но и лица, не являющиеся предпринимателями.

Хозяйственная деятельность не является особым социальным феноменом, не образует какой-либо самостоятельный социальный слой в общественных отношениях, но, как и другие виды экономической деятельности, в том числе предпринимательской, подвергается специальному правовому регулированию путем установления ряда технологических требований: по промышленной безопасности, санитарии и т. д.

Поскольку предпринимательская деятельность подчиняется специальному правовому режиму и отношения, из нее проистекающие, регулируются многими специальными правовыми нормами, то очень важно проводить четкое разграничение предпринимательской и иной экономической деятельности. В законодательстве такое разграничение предпринимательской и иных видов экономической деятельности достигается различными способами. В Гражданском кодексе Республики Беларусь в целом ряде статей прямо указывается, что соответствующие специальные нормы применяются к отношениям, возникающим при осуществлении именно предпринимательской деятельности.

В других случаях вид деятельности определяется по лицам, имеющим статус коммерческой организации или индивидуального предпринимателя.

В тех случаях, когда характер деятельности (независимо от того, является она предпринимательской или нет) не имеет юридического значения, в законодательстве не содержится указание на то, что соответствующие правовые положения установлены для предпринимательской деятельности.

В законе Республики Беларусь «Об акционерных обществах, обществах с ограниченной ответственностью и обществах с дополнительной ответственностью» от 9 декабря 1992 года № 100-3 содержатся специальные правила, устанавливающие определенный порядок совершения акционерным обществом крупных сделок. Но под действие этих специальных правил не подпадают, в частности, сделки, совершаемые в процессе «обычной хозяйственной деятельности общества». В данном случае существенные признаки предпринимательской деятельности не имеют значения для квалификации сделки и для решения вопроса о применении правил об особом порядке совершения крупных сделок. «Обычная хозяйственная деятельность» может являться предпринимательской, например, выпуск и реализация продукции, но в контексте правил о порядке совершения крупных сделок это не имеет квалифицирующего

значения. Поэтому законодатель использовал термин «обычная хозяйственная деятельность» в целях охвата всех возможных крупных сделок, не подпадающих под действие специальных правил, предусмотренных законом «Об акционерных обществах, обществах с ограниченной ответственностью и обществах с дополнительной ответственностью»[4].

Понятие хозяйственной деятельности в законодательстве не закреплено. В доктрине под такой деятельностью понимается изготовление продукции с любой целью: реализация, гуманитарная помощь, собственные производственные и непроизводственные нужды общества. Однако можно ли считать обычной сделку, совершенную в процессе обычной хозяйственной деятельностью, если, например, эта сделка направлена на приобретение партии сырья, пригодного для нужд обучения персонала, изготовления гуманитарной помощи, но не пригодна для извлечения прибыли. С буквальной точки зрения, если общество этим занималось, то такую сделку можно считать, совершенной в процессе обычной хозяйственной деятельности, а по смыслу и системной точки зрения – обычная хозяйственная деятельность общества должна быть направлена на извлечение прибыли – в этом состоит любой вид деятельности коммерческой организации. В связи с этим, полагаем, что необходимо использовать признаки предпринимательской деятельности и в этом случае, тем более, что предотвращением крупной сделки можно предотвратить осуществление обществом лицензируемого вида деятельности без лицензии под видом гуманитарных акций или осуществление незаконной предпринимательской деятельности контрагентом по этой сделке.

Как разновидность экономической деятельности предпринимательская деятельность охватывает все виды (подвиды) хозяйственной производственной деятельности, осуществляемой в сфере экономики, при условии, если эти виды деятельности направлены на систематическое получение прибыли (дохода). Поэтому понятие предпринимательской деятельности является собирательным и в то же время базовым для большой группы экономико-правовых понятий, которыми охватываются различные виды (разновидности) экономической деятельности. В производных от понятия экономической деятельности понятиях конкретизируется предмет деятельности, а в предмете деятельности отражается то место, которое занимают в структуре экономических отношений лица, осуществляющие этот вид экономической деятельности как деятельность предпринимательскую.

Взаимосвязь этих производных понятий с понятием предпринимательской деятельности позволяет в определении различных видов экономической деятельности не воспроизводить все признаки (элементы) предпринимательской деятельности, содержащиеся в ее легальном определении. Квалифицируя тот или иной вид экономической деятельности как предпринимательскую деятельность, мы тем самым устанавливаем в этом виде деятельности наличие признаков предпринимательской деятельности.

Банковская, страховая, строительная, транспортная, торговая и многие другие виды экономической деятельности являются предпринимательской деятельностью, поскольку осуществляются профессиональными участниками различных секторов рынка, позиционированными как предприниматели, в целях систематического получения прибыли (дохода).

Репродуктивно-конструктивное значение понятия предпринимательской деятельности состоит в том, что признаки (элементы), из которых складывается это понятие, воспроизводятся в тех видах экономической деятельности, которые осуществляются предпринимателями в целях систематического получения прибыли.

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Кодекс Респ. Беларусь от 7 дек. 1998 г. № 218-З: принят Палатой представителей 28 окт. 1998 г.: одобр. Советом Респ. 19 нояб. 1998 г.: текст по сост. на 18 декабря 2019 г. № 277-3 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. Конституция Республики Беларусь от 15 марта 1994 г., № 2875-ХП (с изм. и доп., принятыми на Республиканском референдуме 24 ноября 1996 г.: в редакции Решения Республиканского референдума от 17 ноября 2004 г. // Консультант плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2020.

3. Базылев, Н.И. Основы бизнеса: учеб. пособие / Н.И. Базылев. – Минск: Мисанта, 2013. – 350 с.

4. О хозяйственных обществах [Электронный ресурс]: Закон Республики Беларусь от 9 декабря 1992 года № 2020-ХП: в ред. Закона Респ. Беларусь от 17 июля 2017 г. № 52-З // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Марченко В. П., магистрант,

группа 2072мдЮ, факультет экономики и права

Научный руководитель: **Ковалев М. Н.**, к.э.н., доцент

Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси

«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)

e-mail: meteor01121983@gmail.com

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Развертывание научно-технической революции обуславливает не только коренные прогрессивные изменения всех сторон жизнедеятельности общества, но и негативные тенденции развития преступного мира, приводит к появлению новых форм и видов преступных посягательств. Преступные группы и сообщества активно используют в своей деятельности новейшие достижения науки и техники. Для достижения целей преступники применяют системный подход при планировании своих действий, разрабатывают оптимальные варианты проведения и обеспечения криминальных акций, создают системы конспирации и скрытой связи, принимают меры по оказанию противодействия сотрудникам правоохранительных органов, используют современные технологии и специальную технику, в том числе компьютерные средства и новые информационные технологии.

Специальная техника до недавнего времени бесконтрольно продавалась в коммерческих магазинах по доступным ценам, что сделало возможным криминальным элементам проводить оперативно-технические мероприятия, в том числе для получения информации о деятельности спецслужб и правоохранительных органов.

Современная преступность не испытывает недостатка в кадрах, способных эффективно использовать новейшие электронные средства, новые технологии, свои профессиональные знания и навыки для подготовки, совершения, маскировки преступлений и активного противодействия работе правоохранительных органов. Зарубежной и отечественной практике известны случаи, когда организованные преступные группы и сообщества, специализирующиеся на незаконном обороте

наркотиков, использовали самые современные средства, чтобы избежать прослушивания телефонных переговоров [1, с. 5].

Таким образом, можно определить, в частности, кто находится в поле зрения специальных служб и подразделений правоохранительных органов.

Большинство исследователей и практиков связывают указанные явления с возникновением и развитием нового вида преступной деятельности – так называемых «компьютерных» преступлений, оставляя при этом практически вне рассмотрения преступные посягательства в информационной сфере, имеющие «некомпьютерный» характер. Это, по нашему мнению, существенно сужает круг обсуждаемых вопросов, разрешение которых весьма актуально, и создает проблемы методологического характера.

Научно-техническая революция на современном этапе ее развития повлекла за собой социальные изменения, наиболее важным из которых является появление и становление нового вида общественных ресурсов – информационных, которые отличаются от известных ранее сырьевых и энергетических ресурсов целым рядом особенностей.

Становление и развитие информационных ресурсов создало и поддерживает объективные предпосылки нового вида общественных отношений – информационных, основой которых является относительно новая категория – информация [2, с. 42].

Информация стала первоосновой жизни современного общества, предметом и продуктом его деятельности, а процесс ее создания, накопления, хранения, передачи и обработки, в свою очередь, стимулировал прогресс в области орудий ее производства: электронно-вычислительной техники, средств телекоммуникаций и систем связи.

Академик В.В. Парин со своими соавторами так выразил это явление: «Одним из фундаментальных результатов научного познания XX в., имеющих непреходящее мировоззренческое значение явилось установление принципиальной неполноты той картины объективной реальности, которую рисовала наука XIX в. на базе четырех основополагающих понятий – материи, движения, пространства и времени. Для получения целостной картины реальности к четырем вышеупомянутым категориям оказалось необходимым добавить понятие информации, которое всегда присутствовало в обыденном языке, но не включалось в обиход науки [2, с. 43].

Нам представляется интересными с криминалистической точки зрения определение информации, данное А.М. Коршуновым и А.Ф. Полторацким: «Информация есть свойство материальных явлений благодаря той представительной роли, которую они приобретают, становясь процессами, опосредствующими жизнедеятельность животных и человека» [45, с. 14] и А.И. Бергом и Б.В. Бирюковым: «Понятие информации, фиксируя определенную сторону процессов в явлении реального мира, связанную с их структурностью, организованностью, разнообразием, вместе с тем проливает новый свет на фундаментальное свойство отражения, неразрывно связанное с процессами взаимодействия материальных образований природы и общества» [3, с. 107].

Общим выводом из множества определений, на наш взгляд, является следующее – информацию следует рассматривать с трех сторон: 1) статистической, составляющей количественную характеристику информации и, прежде всего, сам факт ее существования; 2) семантической – смысловой, содержательной, выражающей отношение между информацией, как компонентом отражения и отражаемым объектом; 3) прагматической, определяющей полезность, значение в достижении поставленных задач.

Важнейшими из рассмотренных функций информации, на наш взгляд, являются отражение, определяющее ее содержание, и опосредование, определяющее ее роль в материальных, биологических и социальных системах.

Определение информации, данное в ст. 1 Закона Республики Беларусь от 10 ноября 2008 г. № 455-З «Об информации, информатизации и защите информации»: «сведения о лицах, предметах, фактах, событиях, явлениях и процессах независимо от формы их представления» представляется наилучшим образом соответствующим всем рассмотренным точкам зрения, если при этом иметь в виду указанные выше функции информации [4].

Это определение совпадает и с представлением об информации с точки зрения криминалистической науки, которая рассматривает все явления действительности в широком смысле, не ограничивая пределы изучения отдельными аспектами, а, напротив, расширяя их до любых, имеющих значение, подробностей.

Принцип независимости информации от форм ее представления означает значимость их изучения при решении вопросов, связанных с безопасностью информационной сферы.

Информация является главным и определяющим элементом информационной среды, как сферы (среды) деятельности субъектов, связанной с созданием, преобразованием и потреблением информации [5, с. 21].

Элементами информационной сферы, кроме ее субъектов, являются собственно информация, среда ее нахождения, средства обработки, распространения, потребления, хранения и защиты.

Понятие собственно информации означает сам факт ее наличия (существования), качественные (смысловые, содержательные), количественные и прагматические (определяющие полезность, реальную ценность) показатели. Применительно к рассматриваемой проблеме эта же категория включает и статус информации как объекта безопасности.

В Концепции национальной безопасности Республики Беларусь утвержденной Указом президента Республики Беларусь от 9 ноября 2010 г. № 575, под национальной безопасностью понимается «состояние защищенности национальных интересов Республики Беларусь от внутренних и внешних угроз», применительно к информационной сфере официально определяется как «состояние защищенности сбалансированных интересов личности, общества и государства от внешних и внутренних угроз в информационной сфере» [6].

Под угрозами информационной безопасности понимаются различные формы воздействия на элементы информационной сферы, влекущего наступление негативных последствий. В самом общем виде может быть воздействие на информацию и (или) на какой-либо объект посредством информации.

С учетом многообразия информационных угроз Л.И. Шершнева приводит такое определение: «под информационной безопасностью понимается способность государства, общества, социальной группы, личности обеспечить с определенной вероятностью достаточные и защищенные информационные ресурсы и информационные потоки для поддержания своей жизнедеятельности и жизнеспособности, устойчивого функционирования и развития; противостоять информационным опасностям и угрозам, негативным информационным воздействиям на индивидуальное и общественное сознание и психику людей, а также на компьютерные сети и другие технические источники информации; вырабатывать личностные и групповые навыки и умения безопасного поведения: поддерживать постоянную готовность к адекватным мерам в информационном противоборстве, кем бы оно не было навязано» [7, с. 33].

Оценка состояния информационной безопасности и определение ключевых проблем должны базироваться на анализе источников угроз. Являясь составной частью структуры информационной безопасности, источники угроз в известной степени определяют и раскрытие основных элементов криминалистической характеристики преступлений в информационной сфере. Источники угроз делятся на внешние и внутренние [8, с. 11].

К внешним источникам относятся:

- 1) недружественная политика иностранных государств в области глобального информационного мониторинга, распространения информации и новых информационных технологий;
- 2) деятельность иностранных разведывательных и специальных служб;
- 3) деятельность иностранных политических и экономических структур, направленная против интересов государства;
- 4) преступные действия международных групп, формирований и отдельных лиц;
- 5) стихийные бедствия и катастрофы.

Внутренними источниками угроз являются:

- 1) противозаконная деятельность политических и экономических структур в области формирования, распространения и использования информации;
- 2) неправомерные действия государственных структур, приводящие к нарушению законных прав граждан и организаций в информационной сфере;
- 3) нарушения установленных регламентов сбора, обработки и передачи информации;
- 4) преднамеренные действия и непреднамеренные ошибки персонала информационных систем;
- 5) отказы технических средств и сбои программного обеспечения в информационных и телекоммуникационных системах.

Дополняет классификацию угроз их деление на реальные и потенциальные [9, с. 26].

К реальным (краткосрочным) угрозам в информационной сфере относятся:

- 1) глубокое отставание информационного обеспечения государственных и общественных институтов от потребностей управления экономическим развитием на современном этапе;
- 2) использовании средств массовой информации различными группировками в целях обострения ситуации в стране.

Потенциальные (долгосрочные) угрозы:

- 1) отставание от развитых стран в использовании информационных ресурсов в производстве, распространении и переработке информации;
- 2) сохранение неоправданных режимно-секретных ограничений на распространение информации.

Все угрозы в настоящее время носят не умозрительный характер, каждой из них соответствуют целенаправленные действия конкретных носителей враждебных намерений, начиная с иностранных разведслужб и кончая криминальными группировками. В результате этих действий может быть нанесен серьезный ущерб жизненно важным интересам Республики Беларусь в политической, экономической, оборонной и других сферах деятельности государства либо причинен существенный социально-экономический ущерб обществу и отдельным гражданам.

Предотвращение, нейтрализация, парирование угроз составляют главную задачу информационной безопасности, а основной формой ее решения является комплекс мер по защите информации.

Действующим законодательством Республики Беларусь охраняются следующие виды информации:

1. Сведения, отнесенные к государственной тайне соответствующим законом, под которыми понимается информация в области военной, внешнеполитической, экономической, разведывательной, контрразведывательной и оперативно-розыскной деятельности, распространение которой может нанести ущерб безопасности Республики Беларусь;

2. Сведения конфиденциального характера: сведения о фактах, событиях и обстоятельствах частной жизни гражданина, позволяющие идентифицировать его личность (персональные данные), за исключением сведений, подлежащих распространению в средствах массовой информации в установленных Законом случаях; сведения, составляющие тайну следствия и суда; служебные сведения, доступ к которым ограничен органами государственной власти в соответствии с Гражданским кодексом и законами (служебная тайна); сведения, связанные с профессиональной деятельностью, доступ к которым ограничен в соответствии с Конституцией Республики Беларусь и иными законами (врачебная, нотариальная, адвокатская тайна, тайна переписки, телефонных переговоров, почтовых отправлений, телеграфных и иных сообщений и т.д.); сведения, связанные с коммерческой деятельностью, доступ к которым ограничен в соответствии с Гражданским Республики Беларусь и иными законами (коммерческая тайна); сведения о сущности изобретения, полезной модели или промышленного образца до официальной публикации информации о них [10, с. 21].

Международный опыт борьбы с преступностью свидетельствует о том, что одним из приоритетных направлений решения задачи противодействия современной преступной деятельности является активное использование правоохранительными органами различных мер профилактического характера [11].

Последние имеют решающее значение в сложном процессе предотвращения преступлений и представляют собой деятельность, направленную на выявление и устранение причин, порождающих преступления, и условий, способствующих их совершению. Результаты профилактической работы при ее правильной организации и целенаправленном осуществлении, оказывают существенное положительное влияние на уровень, структуру и динамику преступности, обеспечивают снижение количества совершаемых преступлений и имеют важное криминалистическое значение. Это обусловлено тем, что профилактические меры направлены против самих истоков преступности.

Поэтому в практической деятельности правоохранительных органов состоянию профилактической работы уделяется особое значение.

Разрабатываемые в современных условиях научные методы и средства должны способствовать активизации процесса предупреждения преступлений, и особенно их новых видов.

Применение системы организационно-технических и правовых мер предупреждения преступлений в информационной сфере, безусловно, является одним из ведущих направлений в борьбе с данным видом преступлений. Однако практика показывает, что одними мерами предупреждения (защиты информации) предотвратить преступные посягательства возможно далеко не всегда. Тем более, что по мнению ведущих специалистов, занимающихся, в частности, вопросами обеспечения безопасности компьютерных систем и электронного оборудования, в мире не существует абсолютно надежных электронных систем, гарантирующих своим пользователям полную конфиденциальность информации.

Анализ действующего законодательства и правоприменительной практики свидетельствует о том, что при расследовании преступлений, относимых нами к преступлениям в информационной сфере, информационный аспект практически не учитывается. Отечественная и зарубежная специальная литература, нормативные документы, публикации, ставя проблемы информационной безопасности в ряд глобальных мировых проблем, вместе с тем в основном ограничиваются рекомендациями концептуального характера.

Созданию и функционированию эффективной системы обеспечения информационной безопасности препятствует, по нашему мнению, ряд нерешенных пока проблем организационного, правового, методологического и криминалистического характера в рассматриваемой области общественных отношений.

Список использованных источников

1. Вирковский, В.А. Компьютерная преступность в США / В.А. Вирковский. – М.: ВИНТИ, 2012. – 340 с.
2. Парин, В.В. Проблемы кибернетики / В.В. Парин, Б.В. Бирюков, Е.С. Геллер, И.Б. Новин. – М.: Новый Мир, 2009. – 420 с.
3. Берг, А.И. Общенаучное значение принципа отражения. Ленинская теория отражения и современная наука / А.И. Берг, Б.В. Бирюков. – М.: Юнити-Дана, 2011. – 290 с.
4. Об информации, информатизации и защите информации [Электронный ресурс]: Закон Респ. Беларусь от 10 ноября 2008 г. № 455-З: принят Палатой представителей 9 октября 2008 г.: одобр. Советом Респ. 22 октября 2008 г.: с изм. и доп.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 11 мая 2016 г. № 362-З // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
5. Егорова, М. А. «Нетрадиционные» объекты авторского права: критерии охраноспособности, механизмы защиты / М. А. Егорова // Вестн. Сам. гуманитар. акад. Сер. Право. – 2014. – № 1. – С. 21–28.
6. Концепции национальной безопасности Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Указ Президента Респ. Беларусь от 9 ноября 2010 г. № 575 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
7. Шершнева, Л.И. Безопасность человека: учебно-методическое пособие / Л.И. Шершнева. – М.: Фонд национальной и международной безопасности, 2014. – 420 с.
8. Вирковский, В.А. Проблемы информационной безопасности и пути их решения / В.А. Вирковский. – СПб.: «Конфидент», 2005. – 340 с.
9. Степашин, С.В. Безопасность человека и общества: политико-правовые вопросы / С.В. Степашин. – СПб.: СПБЮИ МВД РФ, 2004. – 320 с.
10. Шебеко, С. Вопросы совершенствования правовой охраны информации / С. Шебеко // Интеллектуал. собственность в Беларуси. – 2008. – № 2. – С. 21–22.
11. Воздействие организованной преступности на общество в целом // Доклад Генерального секретаря ООН // В мат. Комиссии ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию. Вена, 13-23 апреля. – [Электронный ресурс]: Режим доступа: <https://www.un.org/sg/ru> Дата доступа: 12.12.2020.

6 СЕКЦІЯ / 6 SECTION

Сучасні аспекти публічного управління, менеджменту та маркетингу

Современные аспекты публичного управления, маркетинга и менеджмента

Modern aspects of of public administration, marketing and management

Алексєєнко М. О., здобувач вищої освіти 1 курсу, група МРт-201
Науковий керівник: Забаштанська Т. В., доцент, к.е.н.
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: nikita6480113@gmail.com

СЕГМЕНТУВАННЯ РИНКУ ТА ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТОВАРУ

Ідеальним підходом до планування маркетингової діяльності з погляду задоволення потреб споживачів можна вважати пристосування виробів і послуг до вимог кожного окремого споживача. Але підлаштуватися під кожного окремого покупця було б занадто дорого для будь-якої компанії, тому покупців групують за спільними критеріями і параметрами, це називається сегментування ринку.

Компанії розуміють, що їх товари подобаються не всіма покупцями, їм потрібно обирати для себе найпривабливіші сегменти ринку, які вони в змозі ефективно обслуговувати.

Сегментування ринку це розподіл споживачів на групи, які відрізняються відносною однорідністю попиту, смаків, уподобань або реакцією на ті чи інші види маркетингової діяльності [2].

Сегмент ринку це група покупців, що володіє схожими потребами, бажаннями і можливостями.

Метою сегментування є максимальне проникнення підприємства на сегменти ринку, що мають потребу в певній продукції, замість того, щоб розпилювати зусилля по всьому ринку.

Процедура сегментування ринку зазвичай починається з вибору факторів сегментування. Найбільш розповсюдженими факторами на споживчому ринку являються:

1. Географічні – передбачають розбивку ринку на різні географічні одиниці: держави, штати, регіони, округи, міста, громади. Підприємство може прийняти рішення діяти: в одному або декількох географічних районах або у всіх районах, але з урахуванням відмінностей в потребах і перевагах, визначених географією [1];

2. Соціально-демографічні – сегментування за демографічним принципом полягає в розбивці ринку на групи на основі таких демографічних змінних, як стать, вік, розмір сім'ї, етап життєвого циклу сім'ї, рівень доходів, рід занять, освіту, релігійні переконання, раса і національність. Демографічні змінні – найпопулярніші чинники, що слугують основою для розрізнення груп споживачів. Одна з причин подібної популярності полягає в тому, що потреби і переваги, а також інтенсивність споживання товару часто тісно пов'язані саме з демографічними ознаками [1];

3. Психографічні – покупців підрозділяють на групи за ознаками приналежності до суспільного класу, способу життя і / або характеристик особистості. У представників однієї і тієї ж демографічної групи можуть бути абсолютно різні психографічні профілі [1];

4. Фактори поведінки споживача – сегментація на основі поведінкових особливостей. Покупців ділять на групи в залежності від їх знань, відносин, характеру використання товару і реакції на цей товар. Багато маркетологів вважають поведінкові змінні найбільш відповідною основою для формування сегментів ринку [1];

На другому етапі здійснюють сегментування за методом, що може відрізнитися залежно від цілей і завдань. Найпопулярнішими є такі методи:

1. Метод побудови сітки сегментування – цей метод застосовується для виділення базових ринків і використовується на рівні макросегментування. При цьому до уваги беруться три змінні: функції (або вигоди, які шукають споживачі), технології та споживачі. У результаті аналізу визначають перелік стратегічно важливих сегментів;

2. Метод групування – передбачає послідовну розбивку сукупності об'єктів на кілька підгруп за найбільш важливими ознаками;

3. Метод багатомірного статистичного аналізу – полягає в одночасній багатомірній (автоматичній) класифікації об'єктів за кількома ознаками.

Третій етап являє собою розробку профілів отриманих сегментів споживачів.

На четвертому етапі оцінюють сегменти ринку та отримані профілі споживачів.

Оцінювання здійснюється у двох напрямках:

✓ Оцінювання привабливості сегмента;

✓ Оцінювання можливостей підприємства конкурувати в цьому сегменті.

На п'ятому етапі підприємство, на основі наявних даних, обирає цільовий ринок та стратегію маркетингу залежно від рівня сегментування ринку.

Можливі чотири варіанти таких стратегій:

1) стратегія недиференційованого маркетингу – передбачає, що підприємство виходить на ринок з одним товаром і розробляє єдиний комплекс маркетингу, концентруючи увагу на загальних потребах споживачів, залишаючи поза увагою їх відмінності;

2) стратегія диференційованого маркетингу – передбачає освоєння кількох сегментів ринку, для кожного з яких розробляється окремий товар і використовується відповідний комплекс маркетингу;

3) стратегія концентрованого маркетингу – підприємство зосереджує свою діяльність на одному сегменті ринку, розробляючи один маркетинговий комплекс;

4) стратегія індивідуалізованого маркетингу – передбачає розробку окремого комплексу маркетингу для кожного споживача. Такий підхід – явище не нове, і цілком виправданий у тих ситуаціях, коли платоспроможність покупця дозволяє створювати унікальні вироби, надавати послуги на індивідуальній основі.

Шостий етап. Попередні етапи мали на меті вибір цільового ринку. Враховуючи те, що даний сегмент конкуренти також можуть обрати за цільовий ринок, потрібно вирішити чим саме товар буде відрізнитися від аналогічних товарів-конкурентів.

Позиція товару – місце, що цей товар займає у свідомості покупців порівняно з аналогічними конкурентними товарами. Формування певної чітко визначеної позиції товару повинно мати керований підприємством характер. Отже, йдеться про позиціонування товару [2].

Позиціонування – комплекс маркетингових заходів, завдяки яким споживачі ідентифікують цей товар порівняно з товарами-конкурентами. Звичайно мова йде про позитивне ставлення споживачів до товару підприємства, що має стати наслідком реалізації стратегії позиціонування [2].

З урахуванням позицій, які зайняли конкуренти, підприємство має два шляхи:

1) позиціонувати себе поруч з існуючими конкурентами і боротися з ними за частку ринку;

2) розробити товар, якого ще немає на ринку, або товар, який би дуже відрізнявся від товарів конкурента.

Основою для вибору позиції є конкурентні переваги товару або вигоди, які цей товар надає споживачам. Не викликає сумніву той факт, що вибір позиції товару має ґрунтуватися на реальних перевагах товару. Крім того треба враховувати позицію, що займають у цьому сегменті конкуренти, і яка позиція, з огляду на конкурентів та переваги споживачів, є найкращою.

Існують такі стратегії позиціонування: за показником якості, за низькою ціною, за співвідношенням ціна-якість, позиціонування щодо сервісного обслуговування і багато інших.

Якщо позиція товару не відповідає очікуванням підприємства, для зміни позицій товару в свідомості споживачів використовують стратегію репозиціонування товару (модифікація несприятливого позиціонування). Вона може потребувати зміни ціни, назви, упаковки товару.

Процес сегментування ринку завершується на сьомому етапі – розробці плану маркетингових заходів, він повинен містити перелік конкретних заходів щодо кожного з елементів комплексу маркетингу – товару, ціни, розподілу, просування.

Підсумовуючи все вище сказане, можна зробити висновок, що за умови добре організованого сегментування ринку, правильного позиціонування товару чи послуги, стає можливим запобігання матеріальних збитків під час діяльності в межах обраного сегмента.

Список використаних джерел

1. Котлер Ф., Армстронг Г. Основи маркетингу. 5-е європейське видання. Діалектика, 2020. 880 с.

2. Гаркавенко С.С. Маркетинг. Підручник. Вид 7-ме переробл. і допов. Київ: Лібра.. 2010. 720 с.

Агафошина М. П., аспірантка

Науковий керівник: **Старченко Г. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: uprarch2@ukr.net

ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ САМОДОСТАТНІХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Процес активного реформування місцевих громад розпочався на підставі закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1]. Це мало стати запорукою ефективної діяльності на місцевому рівні шляхом передачі ресурсів та повноважень на місця.

Вже було акцентовано, що об'єднання громад – це лише початкова фаза, за якою слідують реальні дії з реалізації потенціалу розвитку та співробітництва громад, формування належної місцевої інфраструктури, створення умов соціально – економічного зростання й забезпечення повноцінного життя на територіях. Для цього потрібно використання як інноваційних, так і вже існуючих та апробованих практикою управлінських механізмів й інструментів [2, с. 65].

Серед них важливе місце посідають стратегічне планування та управління проектами. Викарбовується мислення, що у нових умовах мають бути певним чином модернізовані і підходи до формування стратегій розвитку укрупнених громад, і звісно, певним чином відкриваються додаткові можливості урізноманітнити й поглибити арсенал інструментів і технологій проектного управління.

Усі види діяльності мають між собою цілий ряд загальних ознак, що дозволяють їх називати проектами:

- вони спрямовані на досягнення конкретних цілей;
- вони припускають координоване виконання взаємозалежних дій;
- вони мають обмежену довжину в часі, з певним початком і кінцем;
- усі вони де - якою мірою неповторні й унікальні.

Спираючись на Закон України «Про співробітництво територіальних громад», бачимо актуальні «виклики» проектного підходу в місцевому самоврядуванні серед форм співробітництва – делегування повноважень і ресурсів на місця, спільні проекти, спільне фінансування (або утримання), спільне утворення інфраструктурних об'єктів комунальної власності, створення спільного органу управління [3]. Таким чином, залежно від масштабу завдань, які вирішуються на рівні держави, можуть бути впроваджені проекти різних обсягів. Наприклад, мегапроекти мають макроекономічний характер, а різні інноваційні та інвестиційні проекти можливо реалізувати як монопроекти, що мають чітко визначену мету, ресурси, терміни завершення та інші кількісні та якісні характеристики.

Розглянемо детальніше де - які проектні підходи в публічному управлінні на прикладі міста Чернігів. Відомо, що громадянин є найбільшою цінністю в демократичній державі. Уряди існують для того, щоб слугувати людям, а не для того, щоб люди слугували урядам. Демократична держава завжди покладається на активну громадську участь у процесі державотворення. Стратегічним завданням держави має стати активізація громадської участі, інституалізація суспільних комунікацій, розробка та впровадження державної комунікаційної політики в Україні, що потребує зміни філософської парадигми, покладеної в основу державного управління нинішньою інформаційною сферою.

Залучення громадянського суспільства до взаємодії з органами влади всіх рівнів має розглядатися як одне з основних завдань державної політики з модернізації системи управління в Україні. Новим інструментом підтримки діалогу влади з громадськістю стають міські цільові програми сприяння розвитку громадянського суспільства та співпраці органів влади з громадськістю.

Так, реалізація на місцевому рівні у місті Чернігові міської цільової Програми сприяння розвитку громадянського суспільства «Свідомі громадяни – сильний Чернігів» на 2021–2025 роки дасть змогу забезпечити участь інститутів громадянського суспільства міста у формуванні та реалізації державної та регіональної політики, налагодити ефективну взаємодію громадськості з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Однією із форм співпраці міської ради та мешканців міста є громадські слухання. Предметом громадських слухань можуть бути будь – які питання місцевого або загальноміського значення, що належать до відання місцевого самоврядування. Це дає змогу втілити в життя передові проекти, що є дуже важливими для міста, але з урахуванням конкурентного діалогу між владою та громадськістю.

Іншим прикладом проектного підходу в публічному управлінні може бути затвердження Програми реалізації громадського бюджету. Саме методологія партиципаторного бюджетування як форма прямої демократії, що визначається як відкритий процес дискусії та прийняття рішень, в якому кожен мешканець населеного

пункту має можливість подати власну пропозицію та шляхом голосування вирішити, у який спосіб витратити частину місцевого бюджету є основою реалізації громадського бюджету (бюджету участі) у місті Чернігові відповідно до Положення, затвердженого рішенням Чернігівської міської ради від 28 серпня 2015 року (52 сесія 6 скликання).

Таким чином, затвердження та реалізація Програми реалізації громадського бюджету (бюджету участі) у місті Чернігові сприяє залученню громадян до бюджетного процесу, запровадженню процесу демократичного обговорення та прийняття рішень, у якому звичайні люди вирішуватимуть, як розподілити частину бюджету міста та допоможе зміцнити довіру громадян до місцевої влади.

Метою реалізації Програми є створення та запровадження ефективної системи взаємодії влади та громадськості в бюджетному процесі для задоволення потреб мешканців міста Чернігів.

Вирішення суспільних проблем здійснюється шляхом розроблення механізму взаємодії структурних підрозділів Чернігівської міської ради та громадян в бюджетному процесі залучаючи населення до процесу прийняття рішень на місцевому рівні та розв'язуючи найбільш нагальні проблеми міста.

Таким чином, спостерігаємо тісний взаємозв'язок проектного менеджменту в публічному управлінні:

- розробка та втілення місцевих програм вимагає застосування інструментів проектного менеджменту;
- проектний підхід забезпечує ефективне вирішення проблем контролю термінів, витрат та ефективності;
- досягається підвищення контролю з боку громадськості, щодо оцінки виконаних завдань.

Проектний підхід в публічному управлінні повинен забезпечити формування оптимальної гнучкої організаційної структури органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадськості, максимальну їх взаємодію. Вагомою перевагою є те, що впровадження проектного менеджменту і публічному управлінні сприятиме активізації участі представників громадянського суспільства у врядування, що надасть йому легітимності, багатостороннього обміну досвідом, покращить інформованість та взаєморозуміння.

Таким чином, робимо висновок, що управління проектами на сьогодні є однією з найбільш актуальних та прогресивних управлінських технологій, що продовжує швидко розвиватись. Напрямі застосування концепції проектного менеджменту надзвичайно багато, і вони можуть охоплювати практично всі сфери людського життя, у тому числі й публічне управління. Проте на сьогодні для багатьох органів державного управління проектний метод залишається доволі невідомим напрямом у методиці управління. Більшість з них усе ще віддають перевагу традиційним підходам в управлінні [4]. Та інтеграція потенціалу проектного підходу може підняти на новий рівень роботу з управління розвитком та співробітництвом територіальних громад, сприятиме зростанню ефективності використання їх ресурсів. Широке запровадження технологій проектного підходу ставить на порядок денний аналіз і оцінювання рівня проектної зрілості органів управління самодостатніх територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лют. 2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>. (дата звернення: 20.11.2020).

2. Безуглий Д. Г., Шаров Ю. П. Проектний підхід в управлінні розвитком та співробітництвом укрупнених територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 9 (23). С. 64-70.

3. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 черв. 20014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>. (дата звернення: 20.11.2020).

4. Федорчак О. В. Проектний підхід як інноваційний механізм державного управління. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/TEKNOLOGIYA/02-FEDORCHAK.pdf>. (дата звернення: 20.11.2020).

Бабенко В. О., здобувач вищої освіти 1 курсу, група МЕДп-201
Науковий керівник: **Зосименко Т. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pikkardiumchord@gmail.com

ІНДИКАТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ДЛЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

В умовах постійного ускладнення викликів зовнішнього та внутрішнього середовища все більше компаній приділяють увагу управлінню не лише основною діяльністю, але соціально відповідальними ініціативами. Сукупність останніх відома в бізнес-середовищі під назвою “корпоративна соціальна відповідальність”. Вона передбачає відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем [5]. Однак для дотримання принципу раціонального ведення подібної активності важливо систематично відслідковувати тенденції індикаторів соціальної відповідальності. Особливе значення подібний аналіз має для промислових підприємств, які знаходяться в зоні ризику за всіма векторами соціальної відповідальності, включаючи екологічний.

В якості прикладу розглянемо соціальні індикатори Концерну “Галнафтогаз”. Публічне акціонерне товариство “Концерн Галнафтогаз” з 2007-го року є підписантом Глобального договору ООН і за період 2007-2017-го років представила десять нефінансових звітів [4]. У період 2012-2017 років звіти компанії підготовлено відповідно до стандартів GRI, тобто з 2012-го року компанія приєдналася до глобальних стандартів подання соціальної звітності [7].

Для цілей дослідження всі соціальні індикатори, що доступні в нефінансових звітах підприємства можна поділити на чотири вектори, що включають релевантні показники (таблиця 1).

Оскільки показники відрізняються як за економічним змістом, так і за одиницями виміру для приведення у співставний вигляд доцільно перевести їх у бали. В даному випадку за базові показники було прийнято показники минулого року. Для переведення показників у відносні величини (бали) було використано десяткову шкалу від -1 до 1 з кроком 0,5. При цьому -1 ставиться відповідно з показником, що має значення “набагато гірше базового” (на 50% і менше); -0,5 – “дещо гірше базового” (від 5% до 50%); 0 – “рівень базового” (відхилення 0-5%); 0,5 – “дещо краще базового” (від 5% до 50%), 1 – “набагато краще базового” (на 50% і більше) [2].

Таблиця 1 - Результати оцінювання соціальних інвестицій (CI) «Концерну Галнафтогаз» за 2015 – 2017 роки

Показник	Значення		Бали	Значення		Бали
	2015 р.	2016 р.		2016 р.	2017 р.	
1	2	3	4	5	6	7
Вектор “Турбота”						
<i>Мотивація</i>						
Частка заробітної плати та преміювання працівників у згенерованій економічній вартості, %	0,040	0,039	0	0,039	0,046	+0,5
Вбиральні, пристосовані для людей із особливими потребами, шт.	53	67	+0,5	67	59	-0,5
Середня плинність персоналу по структурах мережі, %	2,73	3,83	-0,5	3,83	1,06	1
Ріст середніх заробітних плат, %	45,16	21,20	-1	21,20	23,40	+0,5
<i>Безпека та охорона здоров'я (Статистична інформація у соціальних звітах відсутня)</i>						
<i>Розвиток</i>						
Навчання на 1-го працівника, год	0,585	0,426	-0,5	0,426	0,577	+0,5
<i>Корпоративний клімат (Статистична інформація у соціальних звітах відсутня)</i>						
Рівень ефективності CI за вектором “Турбота”, %	-0,3		0,4			
Вектор “Сумлінність”						
Кількість звернень до компанії від клієнтів, разів	8974	14517	-1	14517	15008	0
Кількість претензій, судових позовів до компанії, од.	2	4	-1	4	3	+0,5
Частка пального що, пройшло перевірку на якість, %	0,9928	0,9991	0	0,9991	0,9982	0
Кількість перемог та нагород у конкурсах за профільною діяльністю	0	1	+1	1	2	+1
Рівень ефективності CI за вектором “Сумлінність”	-0,250		0,375			
Вектор “Благодійність”						
<i>Матеріальне середовище</i>						
Зарядки для електроавтомобілів, шт.	38	39	0	39	41	+0,5
Витрати на впровадження і реалізацію екологічної політики, млн. грн	15,21	18,42	+0,5	18,42	12,80	-0,5
Споживання природного газу на одному АЗК, тис. м ³	0,469	0,531	-0,5	0,531	0,446	+0,5
Споживання пального на одному АЗК, тис. м ³	0,0133	0,0094	+0,5	0,0094	0,0137	-0,5
Споживання електроенергії на одному АЗК, гВТ/год	0,130	0,135	0	0,135	0,140	0
Споживання води на одному АЗК, тис. м ³	0,881	0,743	+0,5	0,743	0,711	0
Частка витрат на поводження з відходами до згенерованої економічної вартості, %	0,00014	0,00015	+0,5	0,00015	0,00016	+0,5
<i>Соціальний та гуманітарний розвиток</i>						
Частка благодійних виплат до згенерованої економічної вартості, %	8,484 · 10 ⁻⁵	4,363 · 10 ⁻⁵	-0,5	4,363 · 10 ⁻⁵	14,782 · 10 ⁻⁵	+1
Рівень ефективності CI за вектором “Благодійність”, %	0,1250		0,1875			
Вектор “Успіх”						
Співвідношення нафтобаз в експлуатації до загальної кількості АЗК в експлуатації	0,024	0,024	0	0,024	0,025	0

Продовження таблиці 1

Ринкова частка «Концерну Галнафтогаз» по Україні	18,6	18,1	0	18,1	17,4	0
Середньоденна реалізація бензину, дизелю та скрапленого газу на 1 АЗК, тис. л	8,2	8,6	0	8,6	8,9	0
Індексу лояльності клієнтів за методологією лояльності NPS, %	–	86	0	86	89,5	0
Частка жінок на управлінських посадах, % від 100%	52	49	-0,5	49	50	0
Рівень ефективності CI за вектором «Успіх», %	-0,1			0,0		
Загальний рівень ефективності CI, %	-0,13125			0,24000		

*складено і розраховано автором на основі [4]

Загальний рівень ефективності соціальних інвестицій компанії «Концерн Галнафтогаз» становив у 2016 р. (-0,13125) балів із можливих 1. Найбільш ефективними виявились соціальні вкладення за вектором «Благодійність» (0,125), найменша ефективність була за напрямом «Турбота» (-0,3).

Загальний рівень ефективності соціальних інвестицій компанії «Концерн Галнафтогаз» становив у 2017 р. 0,24 балів із можливих 1. Найбільш ефективними виявились соціальні вкладення за вектором «Сумлінність» (0,375) та «Турбота» (0,4), найменша ефективність була за напрямом «Успіх».

Розглянувши та проаналізувавши індикатори соціальної відповідальності, що наявні в соціальній звітності компанії «Концерн Галнафтогаз» можна надати наступні рекомендації:

1) дотримуватися і в подальшому таких умов праці, рівня заробітної плати й інших додаткових привілеїв, щоб заохотити працівників обирати компанію «Концерн Галнафтогаз» як постійне місце роботи, тим самим впливаючи на зниження плинності кадрів;

2) виявити причини збільшення дзвінків на гарячу лінію, що могло бути наслідком невдоволення клієнтів чи партнерів та оперативно реагувати на них;

3) продовжувати інвестувати в охорону довкілля й дотримуватися своєї політики «Go Green», яку компанія започаткувала в 2008 році, а також розкривати детальніше інформацію по векторам щодо коштів, які компанія витратила на реалізацію екологічної політики;

4) здійснювати свою діяльність відповідно чинного законодавства, бо компанія має забагато судових справ, як для такої яка має репутацію прозорості і чесності. Чотири позови у 2016-му році та три у 2017-му, і це тільки ті що можна знайти у відкритому доступі у глобальній мережі Інтернет.

5) продовжувати співпрацю з профспілкою «Співдружність», щоб і надалі профспілка мала змогу організувати більшість робочих і соціальних процесів, відповідно для полегшення умов праці робітників, а також забезпечувати їм додаткові привілеї.

6) подавати більше і детальніше інформацію у своїх соціальних звітах. Зокрема дуже мало показників, які можна включити до вектору «Турбота», по якому взагалі відсутня інформація щодо безпеки та охорони здоров'я працівників і корпоративного клімату.

Дані рекомендації компанія може використовувати як основу для прийняття управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. Екологічна компонента корпоративної соціальної відповідальності: світовий досвід та українські реалії. *Actual problems of economics*. 2016. № 11(185). С. 54–65.
 2. Економіко-корпоративні системи підприємства. Методичні вказівки до виконання розрахункової роботи для студентів галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка, освітньої програми “Економіка довкілля та природних ресурсів” денної форми навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 21 с.
 3. Офіційний веб-сайт компанії “Концерн Галнафтогаз”. URL: <https://www.okko.ua/> (дата звернення: 09.11.2020).
 4. Соціальна звітність компанії “Концерн Галнафтогаз”. URL: <https://www.okko.ua/galnaftogas> (дата звернення: 09.10.2020). (дата звернення: 05.10.2020).
 5. Green paper. Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility. URL: [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com\(2001\)366_en.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com(2001)366_en.pdf) (дата звернення: 24.11.2020).
 6. Our Participants. United Nations Global Compact. URL: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants> (дата звернення: 09.11.2020).
 7. Sustainability Disclosure Database. Global Reporting Initiative. URL: <https://database.globalreporting.org/> (дата звернення: 21.10.2020).
-

Березовська О. Л., здобувачка 2 курсу, група ЗМПУАп-191

Науковий керівник: **Старченко Г. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: g.v.starchenko@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Використання проєктів в публічній сфері дозволяє отримати додаткові ресурси для вирішення актуальних проблем суспільного розвитку.

Як свідчить міжнародний і вітчизняний досвід, використання проєктного підходу сприяє [1, 2]:

- підвищенню результативності публічного управління (орієнтація менеджменту не на процес, а на отримання конкретних результатів);
- формуванню більш гнучкої структури управління, що здатна оперативніше реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, і діяльність якої легше оцінити та проконтролювати;
- запровадженню міжвідомчого співробітництва та розвитку партнерських відносин між органами публічної влади, недержавними організаціями та бізнес-структурами;
- більш раціональному використанню усіх видів ресурсів.

Будь-яка інновація в публічному управлінні може бути впроваджена тільки за допомогою реалізації проєкту. Розглядаючи проєктний підхід як інноваційний механізм державного управління необхідно розкрити сутність двох цілком різних термінів: державне управління інноваціями та інноваційне державне управління. Незважаючи на схожість, ці поняття відносять до різних аспектів управлінської діяльності.

Перша дефініція – державне управління інноваціями - стосується сфери взаємодії органів публічної влади і зовнішніх по відношенню до неї організацій, які діють на території держави. При цьому економіка держави розглядається як сукупність господарюючих суб'єктів, які мають власні стратегії. Завдання органів державного управління полягає у створенні сприятливих умов для інноваційного розвитку цих підприємств.

Друга дефініція – інноваційне державне управління - стосується власне сфери державного управління, а саме - нових підходів, які застосовують органи публічної влади для вирішення покладених на них завдань. У цьому випадку державне управління використовує новітні механізми управління економікою та застосовує провідний зарубіжний досвід у цій сфері.

У державі під назвою «проект» реалізується значна кількість конкретних справ - оригінальних, епізодичних, самодостатніх. Часто вони не сприймаються як фрагменти певної стратегії чи програми, не складають системи. Стосуються різноманітних сфер і напрямів діяльності. Формуються і реалізуються незалежно один від одного, від загальносуспільних інтересів, від перспектив розвитку. Тому роль державного управління повинна зводитись до ефективного управління проектами, з'ясування спільних тенденцій різновекторних проектів; до узагальнення безсистемних та хаотичних проектів; до виявлення реальної потреби суспільства у запровадженні проектів [4].

Управління проектами на сьогодні є однією з найбільш актуальних та прогресивних управлінських технологій, що продовжує швидко розвиватись. Напрямів застосування концепції проектного менеджменту надзвичайно багато, і вони можуть охоплювати практично всі сфери людського життя, у тому числі й державне управління. Проте на сьогодні інструменти проектного менеджменту все ще не знайшли широкого застосування в органах публічної влади.

Для багатьох органів державного управління проектний метод залишається доволі невідомим напрямом у методиці управління. Більшість з них усе ще віддають перевагу традиційним підходам в управлінні. Вони використовують або застарілі командно-адміністративні методи управління, або поодинокі новітні підходи функціонального менеджменту. Щодо перших командно-адміністративних методів управління, то вони припиняють своє існування, проте залишаються домінуючими в управлінні державними органами та організаціями. Щодо других методів функціонального менеджменту, то вони є прерогативою управління новостворених чи реорганізованих підприємств.

Залежно від сфери вживання і змісту терміну «*проект*» виявляються різні рівні його тлумачення. З одного боку, він виступає як продукт інтелектуальної творчості, а з другого - як безпосередній готовий предмет з чітко визначеними параметрами. Ці особливості мають як традиційне, так і новаторське тлумачення.

У традиційному *трактуванні* цього слова *під проектом* розуміється план споруди чи конструкції. Звично також сприймаються словосполучення «проект Конституції», «проект реформи» тощо. Це - традиційне тлумачення, яке означає, по суті, начерк, пропозицію, побажання, ідею та один з можливих варіантів її втілення, ще не існуючу річ, і не відомо, чи буде вона існувати і в якому вигляді.

Новаторське *тлумачення* передбачає *розуміння проекту* як елементу, фрагмента, етапу у виконанні певних програм, самодостатнього управлінського рішення господарського, фінансового характеру. Таке значення терміну «проект» сприймається як нове. Воно передбачає не пропозицію, що допускає зміни, альтернативи, уточнення, а конкретне завдання, обмежене визначеними рамками в просторі і в часі, рівнем фінансування тощо.

Методологія проектного менеджменту передбачає розробку, реалізацію та розвиток проекту як складної системи, що відтворюється та функціонує в динамічному зовнішньому середовищі. Головними елементами проекту є задум, ідея (проблема, завдання), засоби їх

реалізації (вирішення проблеми) та результати, що здобуваються в процесі реалізації проєкту.

Проєктний підхід застосовують тоді, коли чітко визначені: завдання проєкту та кінцевий результат; виділені чи наявні ресурси; часові рамки та обмеження. Крім загальних, можна також сформулювати ще кілька типових часткових випадків, щодо яких методологія управління проєктами є досить вигідною:

- при створенні об'єктів, складність та масштаби яких більші від звичайних;
- при побудові ексклюзивних об'єктів;
- при створенні об'єктів, пов'язаних між собою чітко визначеним кінцевим результатом;
- у разі виконання робіт з жорсткими вимогами щодо строків та витрат;
- при побудові “бездефектних” об'єктів (АЕС) та виконанні робіт з надвисокими технічними характеристиками (космічні проєкти);
- при подоланні кризових явищ;
- коли виключено високі винагороди (у разі успіху) чи втрати (внаслідок провалу) проєкту;
- при розробці та реалізації складних народногосподарських програм, що характеризуються багатоаспектністю та різноспрямованістю компонентів (загальнодержавні та галузеві програми, реформи в різних сферах соціально-економічного життя та ін.).

Проєктне управління активно використовують підприємства-монополісти: НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Укртелеком», ПАТ «Обленерго» та ін. Нафтогаз запровадив проєкт транспортування газу територією України, Укртелеком - проєкт цифровізації телефонних мереж загального користування; Обленерго - проєкт з упровадження енергозберігаючих технологій на мережах електроживлення. Усі ці підприємства зовні виглядають досить інертними, їх продукція нематеріальна, характеризується незавершеним циклом виробництва, який збігається у часі з процесом споживання, у них є підвищені вимоги до якості послуг зв'язку та нерівномірність надходження навантаження в часі тощо. Здавалося б, такі суб'єкти підприємницької діяльності найменш піддаються змінам, проте саме вони усвідомили нагальну потребу у внесенні змін в управлінську вертикаль і зміні підходів до управління підприємством у цілому.

На цих підприємствах були використані проєктно-орієнтовані схеми управління, а саме - для кожного конкретного проєкту була використана матрична структура управління. Тобто, з переліку служб та відділів дирекції було виокремлено по 1-2 особи, які згідно із службовим розпорядженням, а пізніше наказом призначались відповідальними за розробку, реалізацію, упровадження та завершення проєкту. Це дало змогу активізувати інтелектуальні, людські, фінансові ресурси для досягнення визначеної мети в чітко обумовлені терміни з отриманням відповідного фінансового та матеріально-речового результатів. При цьому характерною рисою таких проєктів було те, що жоден проєкт не завершувався остаточно - він трансформувався в інший проєкт. Таким чином, управління проєктами на підприємстві переросло в управління портфелем проєктів.

Портфельний підхід до управління проєктами забезпечує суттєві вигоди. До їх складу можна віднести можливість поглянути на проєкти в глобальному контексті, що відображає стан справ у цілому. У процесі формування портфеля проєктів найчастіше використовують модель, розроблену Ерні Нільсеном, відповідно до якої проєкти розподіляються по портфелях. Нільсен вважає, що доцільно мати кілька портфелів проєктів, тому що за такого підходу схожі проєкти можна поміщати в той самий портфель. Він виділив 4 групи таких портфелів проєктів:

- великі проєкти (вартістю понад 50 тис. дол.);
- невеликі проєкти (вартістю менше 50 тис. дол.);

- проекти у сфері інфраструктури;
- «адміністративний» портфель.

Головне завдання команди, що керує «адміністративним» портфелем, полягає в тому, щоб раціонально розподіляти фонди між проектами трьох інших портфелів. Управління портфелем проектів базується на тих же принципах, що і управління портфелем фінансових інструментів: ризиковані стратегічні проекти врівноважуються більш захищеними. Необхідним є постійний моніторинг усієї групи проектів, щоб мати уявлення про те, які проекти реалізуються успішно, а які потребують допомоги і від них слід відмовитися.

Викладене становить особливий інтерес щодо можливостей та потенціалу застосування технологій управління проектами в публічній сфері. Це пов'язано з цілою низкою аспектів.

Суспільство розвивається революційним або еволюційним шляхом. Абсолютна більшість політиків, учених та практиків на сучасному етапі віддає перевагу еволюційним напрямкам розвитку. Найбільш поширеним його засобом є реформи, що розробляються і поетапно впроваджуються в різні сфери суспільного життя. Проте реформи в загальному вигляді - не що інше, як взаємопов'язана сукупність різноманітних за масштабами та складністю проектів: соціальних, організаційних, технічних, інноваційних та інвестиційних. Управління вказаними проектами в такому розумінні є невід'ємною функцією держави та її органів, а подекуди і головним їх завданням.

Залежно від масштабу завдань, що вирішуються на рівні держави, можуть впроваджуватись мегапроекти, мультипроекти чи монопроекти. Глобальні реформи в державі чи суспільстві найбільш доцільно проводити на базі концепції мегапроекту, який включає програми з багатьма взаємопов'язаними проектами, об'єднані загальними цілями, виділеними ресурсами та часовими рамками. Ці програми мають макроекономічний характер і можуть бути міжнародними, національними, міжгалузевими та галузевими. Менш масштабні проблеми можуть формулюватися як мультипроекти, що являють собою комплексні програми чи проекти. І нарешті, різні інноваційні та інвестиційні проекти можливо реалізовувати як монопроекти, що мають чітко визначену мету (кінцевий стан), ресурси, терміни завершення, інші кількісні та якісні характеристики.

На основі концепції управління проектами можна розробляти проекти щодо будь-яких сфер державного управління. У політичній сфері - це проекти законодавства та правового регулювання, удосконалення інституту влади, доктрини оборони та безпеки тощо. В економічній - проекти приватизації, реформування та створення нових підприємств; проекти розвитку паливно-енергетичних систем; створення екологічних систем регіонів та галузей; проекти демонополізації, розвитку приватного сектора; проекти оздоровлення фінансової системи тощо. У соціальній сфері - проекти страхування та соціального забезпечення, проекти забезпечення житлом, пенсійні проекти. Не менш важливими є освітні проекти, проекти охорони здоров'я та медичного обслуговування, проекти подолання технологічної відсталості та багато інших. Кожний із названих проектів є щонайменше мультипроектом, а то й мегапроектом і потребує застосування інструментів проектного менеджменту.

Доцільність застосування концепції управління проектами для розробки та здійснення програм і проектів у публічній сфері:

- розробка та втілення державних програм незалежно від рівня, враховуючи їх складність та багатоаспектність, вимагає в сучасних умовах застосування інструментів проектного менеджменту;

- управління проектами є універсальною концепцією, що може застосовуватись для здійснення будь-яких проектів в усіх галузях та напрямках, починаючи з освіти, науки та медицини і завершуючи важкою промисловістю, збройними силами та оборонним комплексом;

– методи та інструменти проектного менеджменту у професійному управлінні є на сьогодні одними з найбільш досконалих, апробованих та відпрацьованих у світовій практиці, що створює сприятливі умови для запозичення передового досвіду, швидкої адаптації до національних умов та ефективного застосування;

– на основі управління проєктами можна ефективно вирішити проблему контролю (причому як з боку державних органів, так і з боку громадськості) термінів і особливо витрат;

– результати робіт у контексті управління проєктами мають бути конкретними і бути не просто продуктом, а системою цілей, яких необхідно досягти в процесі виконання проєкту, що значно посилює можливість практичного використання методології та методів управління проєктами;

– при реалізації програм у публічній сфері досить часто задіяні багато структур та органів; неможливість нормальної координації між ними може повністю паралізувати хід робіт; механізми управління проєктами дають змогу вирішити цю проблему;

– існує коло проблем, які або майже неможливо, або вкрай непродуктивно вирішувати в рамках стандартних структур та управлінських технологій; у цих випадках управління проєктами може виявитися незамінним;

– методи управління проєктами є гнучкими, їх можна застосовувати у будь-яких організаціях і при цьому гармонійно коригувати зі стратегічним управлінням та організаційною стратегією;

– на основі управління проєктами можна досить чітко здійснювати контроль та управління ефективністю діяльності, що за інших умов найчастіше є значно утрудненим;

– проєктний підхід дає змогу сформуванню більш гнучку організаційну структуру управління, що здатна своєчасно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища;

– проєктний підхід передбачає чіткий розподіл керівництвом цілей, завдань, функцій та обов'язків щодо реалізації проєкту, що полегшує оцінку та підвищує контроль за виконанням завдань підлеглими;

– на основі проєктного підходу визначають склад завдань проєкту, ієрархічну структуру за принципом «дерева робіт», що дає змогу включити у структуру проєкту необхідні та достатні завдання;

– проєктний підхід надає можливість здійснення інтегральної оцінки соціально-економічної корисності проєкту за єдиним основним критерієм для отримання узагальненої оцінки ефективності діяльності органу державної влади в певній проблемній сфері;

– управління проєктами веде до отримання «готового продукту» – кінцевого результату, за яким визначається ступінь задоволення потреб громадян;

– управління проєктами використовує стратегію цільового раціонального розподілу та використання проєктних ресурсів за критерієм максимізації з метою ефективного управління ними;

– за допомогою проєктного підходу здійснюється зворотний зв'язок з населенням країни, що дає змогу оцінити діяльність органу державного управління безпосередньо громадянами держави [2-7].

Виходячи з викладеного зауважимо, що публічна сфера є однією з пріоритетних щодо використання методів та прийомів проектного менеджменту. На жаль, розуміння цього та потенціалу методології управління проєктами у відповідних колах недостатнє. І це, безперечно, один із головних чинників, що перешкоджає використанню та поширенню технологій управління проєктами в нашій країні. Водночас багато проблем, що стоять перед державою та суспільством, за допомогою таких технологій можна було б швидко та ефективно вирішити вже зараз.

Список використаних джерел

1. Безверхнюк Т.М., Котова Н.О., Попов С.А. Управління проектами в публічній сфері: навч. посібн. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. 295 с.
2. Ітченко Д.М., Кунденко А.В., Дорош М.С. Реалізація стратегії регіонального розвитку на основі проактивного управління проектами : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2016. 220 с.
3. Проактивне управління програмами організаційного розвитку. URL:<http://manualem.com/book/584-proaktivne-upravlinnya-programami-organizacijnogo-rozvitku/10-16-konserciya-proaktivnogo-upravlinnya.html#contents> (дата звернення: 12.12.2020).
4. Старченко Г.В. Організаційне управління інноваційним розвитком проектно-орієнтованих підприємств: монографія. Харків : вид-во «Діса плюс», 2015. 148 с.
5. Старченко Г.В. Проактивний підхід в управлінні програмами та проектами в публічній сфері. Публічне управління соціально-економічними системами в умовах транзитивних змін : колективна монографія за заг. редакцією Сугоняко Д.О. Чернігів : видавець Брагинець О.В., 2017. С. 132-145.
6. Старченко Г.В. Проактивне управління проектами в публічній сфері. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток: електронний науковий журнал*. Чернігів, 2017. № 2 (4). С. 84 - 91.
7. Белявцева В.В., Гнатенко А.І., Зінченко О.С. та ін. Основи грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері : метод. рек. для органів влади та недерж. орг-цій. за заг. ред. О.В Кулініча. Харків : Золоті сторінки, 2017. 148 с.

Беккер М. А., студентка гр. ФІЕМ 18-4 (Маркетинг)

Научный руководитель – **Стеблякова Л. П.**, д.э.н., доцент
Карагандинский технический университет (г. Караганда, Казахстан)

ВЫЯВЛЕНИЕ ЛИДЕРОВ В ОРГАНИЗАЦИИ

Для обеспечения эффективной работы организации, повышения уровня ее конкурентоспособности и большей управляемости необходимо грамотно выстроить бизнес-процессы, сформировать оптимальную организационную структуру, а также собрать команду единомышленников. Для выполнения поставленных задач потребуется лидер-руководитель, готовый взять на себя ответственность и способный повести за собой людей. В связи с этим возникает главная проблема: как выявить лидера в организации или как его подготовить? Грамотно решить комплекс управленческих проблем, связанных с выявлением лидеров, возможно только на основе тщательной диагностики персонала. Для этого потребуется провести анализ профессиональных навыков работников, их психофизиологические характеристики, в том числе коммуникативные навыки и способность работать в команде, а также возможность возглавить то или иное направление деятельности организации, проект, структурное подразделение, т.е. быть настоящим лидером. Существует множество подходов к выявлению лидеров. Рассмотрим некоторые из них.

Прежде всего, интерес представляют традиционные концепции лидерства. Так, теория лидерских качеств является наиболее ранним подходом в изучении и объяснении лидерства. Сторонники данной теории пытались выявить качества, отличающие «великих людей» от масс, научиться измерять эти качества, а также использовать их для выявления лидеров. Как правило, выделялись три группы лидерских качеств: интеллектуальные способности, черты характера личности и

приобретенные умения. К сожалению, данная теория имеет ряд недостатков, связанных с практически бесконечным перечнем потенциально важных лидерских качеств, что обуславливает невозможность создать «единственно верный образ лидера». Кроме того, сложно измерить многие лидерские качества у того или иного претендента, а, следовательно, определить, кто же является лидером.

Среди традиционных концепций также выделяют концепции лидерского поведения, которые базировались на изучении образцов поведения, присущих лидерам. Данные концепции предполагали, что существуют возможности подготовить лидеров на основе специально разработанных программ. К концепциям лидерского поведения можно отнести: «Три стиля руководства» (сравнивались эффекты от использования трех лидерских стилей: авторитарного, демократического и пассивного); «Исследования Университета штата Огайо» (ставилась цель разработать двухфакторную теорию и выделить четыре стиля руководства в зависимости от комбинации двух переменных - структуры отношений и отношений в рамках этой структуры); концепция «вознаграждения и наказания» (рассматривала лидера в качестве человека, управляющего процессом изменения поведения подчиненных в желательном направлении; концепция выделяла четыре типа лидерского поведения в зависимости от применения вознаграждения или наказания).

Сторонники концепций лидерского поведения были уверены, что лидерами становятся, а не рождаются, лидерское поведение можно усовершенствовать посредством обучения и подготовки по специальным программам, развивающим определенные лидерские навыки и умения.

Следующая группа концепций – это концепции ситуационного лидерства, исследующие взаимодействие различных ситуационных переменных в целях обнаружения причинно-следственной связи в отношениях лидерства, которая позволяет предсказать возможное поведение лидера и последствия этого поведения. К концепциям данной группы можно отнести, прежде всего, «Континуум лидерского поведения Танненбаума-Шмидта», согласно которому лидер выбирает один из семи возможных образцов поведения в зависимости от силы воздействия на отношения лидерства трех факторов: самого лидера, его последователей и создавшейся ситуации. Дальнейшее развитие концепции столкнулось с трудностями учета множества взаимодействий при установлении причинно-следственных связей в отношениях лидерства. Еще одна концепция, заслуживающая внимания, – «Модель ситуационного лидерства Харсея и Бланшарда», делающая акцент на ситуационность лидерской эффективности. Важный фактор ситуационности в модели - зрелость последователей, определяемая степенью наличия у людей способностей и желания выполнять поставленную лидером задачу. Данный фактор включает две составляющие - профессиональную зрелость (знания, умения, навыки, опыт, способности и т.д.) и психологическую зрелость (желание выполнять работу, мотивированность работника). В зависимости от уровня зрелости последователей лидер корректирует свои действия, связанные с установлением отношений с подчиненными и структурированием выполняемой работы.

Обобщая традиционные и ситуационные подходы к изучению лидерства, можно сделать вывод о достаточной односторонности этих концепций. Как следствие, разработанные позже концепции лидерства делали попытки соединить два подхода, то есть провести ситуационный анализ эффективного лидерства как совокупности лидерских черт и их проявления в поведении.

К современным лидерским концепциям можно отнести, например, «Концепцию атрибутивного лидерства», опирающуюся на теорию атрибуции и объясняющую причинно-следственные связи между тем, что произошло, и тем, что люди считают

причиной происшедшего. Например, наблюдая за работой своих подчиненных, руководитель получает информацию о ее выполнении. Далее он делает выводы о поведении каждого из работников и выбирает стиль своего поведения таким образом, чтобы адекватно реагировать на поведение своих подчиненных. Таким образом, прослеживается связь между поведением лидера и не только результатами работы подчиненных, но и причинами этих результатов.

Интерес представляет «Концепция харизматического лидерства», построенная на понимании харизмы как источнике власти. Харизма при этом представляется как форма влияния на других посредством личностной привлекательности, вызывающей поддержку и признание лидерства, что обеспечивает обладателю харизмы власть над последователями. Однако следует учесть тот факт, что у харизмы есть негативная и позитивная стороны. В целом же харизматическому лидеру приписывают наличие уверенности в себе, высокой чувствительности к внешнему окружению, видения решения проблемы за пределами статус-кво, умения свести это видение до уровня, понятного последователям и побуждающего их к действиям; неординарного поведения в реализации своего видения.

Наконец, «Концепция преобразующего лидерства или лидерство для изменений» - одна из значимых современных концепций, на которую обращают внимание исследователи. Данная концепция имеет много общего с концепцией харизматического лидерства, однако здесь на передний план выходит лидер-реформатор, мотивирующий последователей путем повышения уровня их сознательности в восприятии важности и ценности поставленной цели, предоставления им возможности совместить свои личные интересы с общей целью, создания атмосферы доверительности и убеждения последователей в необходимости саморазвития. Лидер-реформатор представляется в данной концепции как лидер-преобразователь, проявляющий творчество, ведущий последователей к поставленным целям, меняя мир через развитие.

Таким образом, проблема лидерства остается актуальной и в настоящее время. Исследования в этом направлении продолжают, вызывая все больший интерес.

Список использованных источников

1. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: Учебное пособие. – М.: Инфра-М, 2014. – 656 с.

Болденков Д. О., здобувач 1 курсу, група ММенп-201

Науковий керівник: **Попело О. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: sololineabuse5@gmail.com

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ

З початку 1980-х років глобальна конкуренція стала важливим фактором розвитку світової і національних економік всього світу, вона стала вирішальним чином впливати на стратегічне планування і управління не тільки в найбільших транснаціональних корпораціях, але і в компаніях, які традиційно орієнтувалися на національні ринки. Поступово всі компанії почали прямо чи опосередковано включатись в процеси, які впроваджуються у міжнародному бізнесі.

Міжнародний бізнес має багато спільного з національним бізнесом, однак є характерні відмінності, яким потрібно приділяти належну увагу для досягнення успіху

при реалізації міжнародних стратегій. Основною проблемою є подолання впливу національних культур.

Міжнародний бізнес працює в країнах з різними культурними особливостями. Саме тому одні й ті ж самі бізнес-процеси при реалізації їх в різних середовищах можуть давати абсолютно різні результати. Особливо ця різниця є важливою для бізнесу в Україні та його виходу на міжнародний ринок, оскільки досвід міжнародної діяльності українських компаній обмежений вузькими часовими рамками.

Існує чимало причин, чому підприємство може розробляти варіант міжнародного стратегічного розвитку. Загально відомий теоретик світового маркетингу Ф. Котлер зумів об'єднати два фактори, котрі показують чи буде для певного підприємства вдалим міжнародний розвиток бізнесу чи ні. Він назвав їх: факторами виштовхування та факторами втягування. Ф.Котлер також проводить розмежування між первісними і вторинними мотивами, що викликають інтерес до міжнародної діяльності.

Фактори виштовхування формуються через недолік можливостей розвитку бізнесу на місцевому ринку, що пов'язане з низькими цінами та високою собівартістю компонентів на виробництво товарів чи послуг або обмеженнями з боку влади, ці фактори є основними факторами звернення компаній до вивчення своїх можливостей діяльності на міжнародних ринках. У той же час фактори втягування з'являються, коли закордоном є кращі можливості розвитку бізнесу (табл.1).

Таблиця 1 – Типові труднощі міжнародних стратегій [5]

Типові труднощі міжнародних стратегій
можуть існувати проблеми у вирішенні того, якими і наскільки різними повинні бути продукти (послуги), щоб бути привабливими для різних закордонних ринків
завжди існує значна складність в управлінні переказом валюти та курсами обміну валют
можуть існувати в тій чи іншій мірі проблеми, пов'язані з прогнозом витрат і прибутковості, так як вони повинні ґрунтуватися на прогнозуванні руху курсів валют, а неправильне прогнозування може коштувати дуже дорого
компанія може піддаватися впливу різних культур, що може створити значні управлінські проблеми, особливо у випадках, якщо існує практика переходу керуючих з країни в країну
зазвичай є і структурні проблеми; при виборі міжнародних стратегій часто виникає питання, яку структуру краще взяти організації, що діє в міжнародному економічному середовищі
будуть виникати питання з ціноутворенням при внутрішньому фірмовому обміні напівфабрикатами та іншими продуктами, виробленими в різних країнах
існуватимуть проблеми з податками: компанія шукатиме можливості вирішення питань зменшення податкового навантаження
повинен також враховуватися аспект політичного ризику: політичний ризик пов'язаний з імовірністю того, що зарубіжні вклади підприємства будуть скуті політикою уряду країни-господаря

Первинні мотиви містять в собі інвестиції орієнтовані на іноземні ринки, що ведуть до зниження собівартості. Вторинні мотиви включають в себе ситуацію з можливостями інвестування в своїй компанії, реакцію фірми на зовнішні умови середовища та ін.

На перших етапах міжнародної діяльності при її плануванні потрібно досить ретельно відноситися до ризиків, пов'язаному із зарубіжними вкладеннями, по відношенню до невеликих компаній, то для них дуже важливими буде серйозне стимулювання навіть для того, щоб тільки почати шукати можливість

інтернаціоналізації власного бізнесу. Це стимулювання може бути як внутрішнім, так і зовнішнім і зазвичай зроджують дії, котрі включають в себе заходи зі збору інформації в іншій країні, ретельний облік всіх чинників перед прийняттям чіткого вектору розвитку діяльності.

Тим чином, в період розробки та реалізації міжнародної стратегії компанія повинна бути готова до труднощів і мати достатню кількість адміністративних на фінансових ресурсів для її подолання (рис. 1).

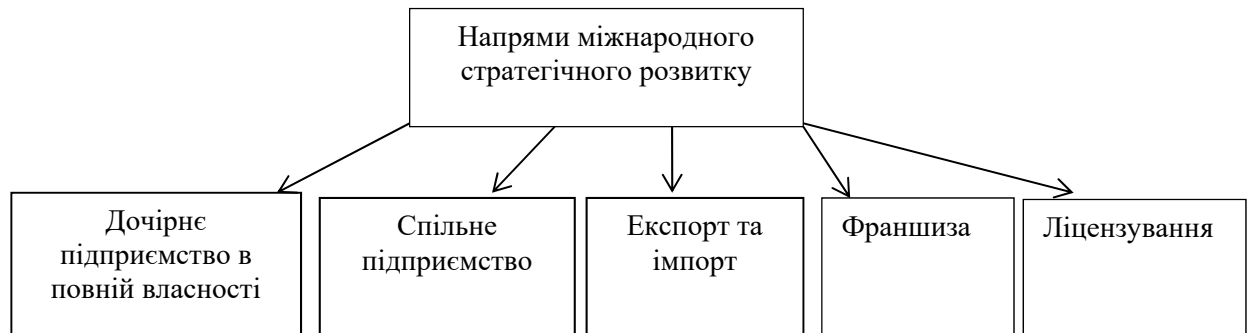

Рисунок 1 – Напрями міжнародного стратегічного розвитку

Дочірнє підприємство в повній власності. Створення іноземного підприємства, котре на сто відсотків належить і контролюється компанією засновником. Як показує іноземна практика тут існують два варіанти розвитку:

- заснування підприємства на порожньому місці - утворення нових підприємств в іноземній державі;
- поглинання активів інших іноземних підприємств частково або повністю.

У кожного варіанту є свої позитивні сторони розвитку іноземного бізнесу. Створення підприємства на порожньому місці: більш дешева форма проникнення в іноземний ринок в зв'язку повним контролем розмірів та більш інтенсивним залученням з включенням в себе найбільш інноваційні часові та технологічні методи. Цей метод не має проблеми зі знаходженням місця і можна знайти ділянку найбільш фінансово вигідну. Також нові підприємства підтримуються місцевою владою, тому можна очікувати певних податкових знижок та субсидій для підприємства. Більш за все цей метод підходить для невеликих підприємств в зв'язку з обмеженими фінансовими можливостями.

Метод поглинання надає змогу провести швидке проникнення на іноземний ринок, на багато більш швидко віддачу на вкладений капітал, дозволяє придбати головні активи управлінських навичок, торгових марок та мережі розподілу не порушуючи існуючої конкурентної ситуації в іншій країні, та тим самим ухилитися від культурних, управлінських та юридичних проблем. Найчастіше такі заходи вживаються великими організаціями.

Спільне підприємство ґрунтується на угоді, згідно з якою два або більше партнерів мають право на власність та управління закордонним підприємством. Таке підприємство найчастіше знаходиться в рідній країні одного з бізнес-партнерів. Компаніям вигідно створювати спільні підприємства у зв'язку з економією фінансових вкладень з обох сторін та зниженням витрат, швидким заволодінням каналами розподілу, що дає змогу знизити витрати в сфері маркетингу та найголовніше зберегти незалежність обох чи більше сторін. Розподіляють два типи структури спільних підприємств, які зображені на рисунку 2.

Рисунок 2 – Структура спільних підприємств

Спільні підприємства надають велику кількість переваг учасникам бізнесу.

Партнери можуть допомагати, доповнювати один одного та завдяки колективній роботі знижувати ризики пов'язані з веденням бізнесу. Прикладом може бути маленька компанія, яка має право на власність технологією, але не має виробничих потужностей. Така компанія найвірогідніше, увійде в угоду з іншою компанією, яка має потрібні потужності в своєму розпорядженні.

Ліцензування – угода між двома сторонами на виготовлення певного продукту, або надання послуг, котрі були винайдені та запатентовані іншою компанією та захищені патентом. У цьому випадку компанія котра використовує патент, сплачує ліцензійні платежі.

Договір про франшизу (франчайзинг) - угода, яка дає можливість покупцю вести діяльність під вже сформованою та відомою торгівельною маркою, логотипом, товарним знаком, продукцією, а також веденням операцій в обмін на фінансову винагороду. Найбільш часто договір використовується у роздрібній торгівлі, роботі ресторанів, готельній справі і найбільш вдало застосовується в міжнародній арені (наприклад, "Макдональдс"). При купівлі договору про франшизу найчастіше за це беруть певну плату за договір, а потім зазначений компанією відсоток від прибутку.

Завдяки договору продавець отримує ряд переваг, зокрема:

- забезпечує франшизу великою кількістю прибутку, а її покупець - товаром (послугою) і повним комплексом маркетингових рішень та дій;
- надає змогу компанії розвивати свій товарний знак у декільком місцях одразу без великих фінансових вкладів у розвиток;
- усуває певну частку потреб пов'язаних з необхідністю розвитку управлінських навичок, необхідних для контролю великої організації;

Експорт та імпорт. Для малої фірми, що прагне вийти на міжнародний ринок торгівлі, зазвичай єдиним правильним вибором є участь у експортно-імпорتنих операціях. Це також є варіантом для великих компаній, що прагнуть вийти на

міжнародний ринок з мінімальними вкладами. Виділяють три найважливіші елементи досягнення успіху в галузі експорту:

- організація потребує наявності в неї спеціалістів з експортних продажів;
- компанії необхідно сконцентруватися на найважливіших іноземних ринках;
- існує потреба ретельно вибирати, готувати і контролювати іноземних посередників та забезпечити наявність ефективного зворотного зв'язку з іноземним ринком.

Висновки. Маркетингову діяльність підприємства можна представити як творчу управлінську діяльність, мета якої – розвиток ринку товарів, послуг і робочої сили, використовуючи різноманітні методи та інструменти щодо оцінки потреб споживачів, а також у практичній реалізації задоволення таких потреб. За допомогою цієї діяльності координуються можливості виробництва і розподіл товарів і послуг, а також визначається, які кроки необхідно зробити, щоб продати товар або послугу кінцевому споживачеві. Маркетинговий процес починається з аналізу покупця і виявлення його потреб і закінчується покупкою товару покупцем, а отже й задоволенням його потреб. Оцінка маркетингової діяльності підприємства дає змогу дослідити ефективність використання підприємством витрачених коштів на збут продукції, віднайти проблеми для майбутньої розробки заходів щодо їх усунення. Ефективна маркетингова стратегія підприємства на сучасному ринку – це запорука успіху підприємства і підвищення його конкурентоспроможності у сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Балабанова Л. В. Маркетинг : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2004. 645 с.
2. Гейміфікація: як бізнесові граючі досягти цілей. Київ : Fund Medi, 2018. URL: <https://kfund-media.com/gejmifikatsiya-yak-biznesovi-dosyagty-tsilej-grayuchy>.
3. Мусієнко Д. О. Сутність маркетингової діяльності на підприємствах. *Молодий учений*. 2013. №2. С. 83.
4. Турченко М. О., Швець М. Д. Маркетинг : підручник. Київ : Знання, 2011. 320 с.
5. Яцковий Д. Сучасні методики оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 4 (51). С. 183-186.

Глухенька К. В., здобувачка вищої освіти 1-го курсу гр. ЗМПМп-201
Науковий керівник – **Косач І. А.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
gluxenka750@gmail.com

МОТИВАЦІЯ І ПРОДУКТИВНІСТЬ

Мотивація – це психологічний процес, який змушує співробітників працювати, допомагає їм працювати і визначає напрямок і силу доданих ними зусиль. По суті, співробітники мотивовані роботою, яку вони виконують і контекстом цієї роботи.

У середині ХХ століття висунулися найважливіші мотиваційні теорії, а саме ієрархія потреб Маслоу (1943), двофакторна теорія Герцберга (1959) та теорія очікуваності Врума (1964). Ці дослідження були зосереджені на мотивації загалом, а особливо на мотивації працівників [3].

Багато факторів, таких як навколишнє середовище, капітал та людські ресурси, впливають на ефективність діяльності будь-якої організації.

Людські ресурси розглядаються як такі, що найбільше впливають на результати діяльності організації. Тож правомірно говорити, що організація повинна мотивувати своїх працівників для досягнення результатів, поставлених цілей та завдань.

Багато співробітників обирають кар'єру. Юрист хоче бути юристом, медсестра хоче бути медсестрою. В цьому випадку їх внутрішні або приховані мотиви відповідають трудовій діяльності. Тому керівнику легше їх мотивувати. Тим, хто влаштовується на роботу через те, що їм потрібні гроші, керівництво повинно прищепити почуття сенсу через хороший дизайн роботи і навчання. В кінцевому підсумку керівництво повинно викликати у всіх співробітників почуття задоволення від роботи.

Продуктивність необхідно оцінювати за посадовими інструкціями; а цілі та очікування повинні бути кількісно визначені.

Якщо співробітник мотивований, продуктивність залежить від особистих характеристик окремого працівника і ситуації або середовища, в якій він працює. Їх особисті характеристики включають особистість і загальні розумові здібності [2].

До особистих характеристик також відносяться навички і знання. Їх можна змінити за допомогою навчання і досвіду. На продуктивність також можуть впливати ситуативні чинники, наприклад політика компанії.

Щоб забезпечити продуктивність, керівництво повинно працювати над характеристиками, які можна змінити.

Виділяють розмежування між менеджментом ефективності 1.0 (PM 1.0) та менеджментом ефективності 2.0 (PM 2.0). PM 1.0 – це традиційне управління продуктивністю. Розроблений головним чином для адміністративних цілей, PM 1.0 передбачає постановку цілей на початку року, оцінку результативності та розподіл винагород наприкінці року. Центром всесвіту для PM 1.0 є оцінка, рейтинги та диференціація [2].

PM 2.0 зосереджений на забезпеченні постійних напрямків, узгодженості, значення та цілей для співробітників. Він зосереджений на досягненні цілей та підключенні роботи до більш широкої мети. Хоча деякі компанії переходять до нової моделі, багато хто продовжує дотримуватися традиційних практик (табл.1).

Таблиця 1 - Порівняння PM 1.0 та PM 2.0

Фактор	PM 1.0	PM 2.0
Планування	Централізоване	Децентралізоване
Затвердження проєкту	Мінімальна участь керівника	Керівник повністю задіяний
Вимоги	Чітко визначені	Гнучкі
Доступ до інформації	Обмежений	Прямий та легкий
Прийняття рішень	Менеджери	Команда проєкту
Відповідальність	Керівник проєкту	Команда
Залучення клієнта	Необов'язково	Обов'язково

На жаль, дослідження показують, що люди не можуть точно, послідовно або справедливо оцінювати продуктивність. Підприємства можуть уникати цих застарілих практик і легко управляти оплатою без рейтингів. Ось як:

1. Потрібно зосередитись більше на базовій заробітній платі, а не на бонусах.
2. Використовуйте ринкові корективи, щоб платити людям за ринковими ставками або навіть вище.
3. Використовуйте командні стимули.

З появою технології PM 2.0 перетворився в майбутнє управління проектами для багатьох компаній, які усвідомлюють, що управління проектами тепер є стратегічним навиком, а також джерелом життєвої сили відповідних організацій. В PM 2.0 відбулося близько 60 змін. Деякі компанії знаходяться в процесі впровадження більшості цих змін, в той час як інші, які все ще задоволені PM 1.0, і можливо, будуть впроваджувати тільки деякі зміни в PM 2.0.

Це дивно, що компанії сьогодні вже живуть в світі PM 2.0, але не можуть визнати це чи просто відмовляються визнати.

Впровадження PM 3.0 також не за горами, що визнано значною конкурентною перевагою для всіх тих компаній, які розглядають всю свою діяльність як «управління нашим бізнесом через проекти».

PM 3.0 - це вікно в нове покоління управління проектами для всіх тих компаній, які в співтоваристві управління проектами хочуть, щоб їх визнавали лідером, а не просто його послідовником. Дійсно, ці компанії вважають, що час для підготовки наступного покоління менеджерів проектів, які використовують концепції 3.0, настає сьогодні, а не завтра.

Список використаних джерел

1. Motivation and performance. URL: <https://timelesstime.co.uk/services/motivation-and-performance> (дата звернення: 14.12.2020).

2. Performance Management 2.0: Improving Your Employee Motivation Strategy URL: <https://www.15five.com/blog/improve-employee-motivation> (дата звернення: 14.12.2020).

3. Колот А.М., Цимбалюк С.О. Мотивація персонал: підручник. Київ : КНЕУ, 2012. 397 с.

Герасімчук М. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група МР-171

Науковий керівник: **Забаштанська Т. В.**, доцент, к.е.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: mashaherasimchuk@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЯ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ

З появою нових технологій сфера маркетингу почала швидко зростати. Цифрова доба не лише спростила багато повсякденних завдань, таких як спілкування, робота чи пошук інформації, але також надала багато можливостей для просування бізнесу. Завдяки зручності, швидкості та популярності цифрових каналів, їх використання у бізнесі для спілкування з цільовою аудиторією переросло в окремий вид маркетингу – цифровий маркетинг. Цифровий маркетинг став інструментом без якого неможливо працювати в сучасному світі. З кожним днем, тижнем, роком з'являється все більше нових технологій та інструментів, що розробляються та використовуються в роботі маркетолога.

На жаль, поняття цифрового маркетингу дуже часто плутають з Інтернет-маркетингом, але вони мають істотну різницю. Інтернет-маркетинг – це просування SEO-сайтів, контекст, вебінари тощо – всі канали, доступні користувачеві лише в Інтернеті. При цьому цифровий маркетинг – це все вище перелічене плюс реклама та просування на будь-яких цифрових носіях в автономному режимі. Тобто це стосується цифрового спілкування, що відбувається як в Інтернеті, так і в режимі офлайн.

Цифровий маркетинг не включає просування за допомогою таких традиційних каналів, як реклама в газетах, листівки, телевізійні рекламні ролики, білборди. Хоча,

якщо на білборді буде вказаний QR-код, за допомогою якого можна зайти на сайт – це вже Digital Marketing.

Цифровий маркетинг – це напрямок у маркетингу, що передбачає просування товарів та послуг за допомогою використання цифрових технологій, що використовуються на всіх етапах взаємодії продавця зі споживачем. Цифровий маркетинг відрізняється від Інтернет-маркетингу тим, що використовує не лише всесвітню павутину, а й офлайн інструменти (розумні гаджети, POS-термінали тощо).

Послуги цифрового маркетингу особливо затребувані в сегментах B2B та B2C. Залучення розширених цифрових можливостей дозволяє охопити максимум цільових споживачів та забезпечити ефективну взаємодію з ними, що забезпечує високу ефективність цього підходу.

Цифровий маркетинг розглядається за такими напрямками роботи [3]:

- Органічне розміщення пошукової системи;
- Перетворення цільової сторінки;
- Електронний кастинг;
- PPC;
- Місцевий маркетинговий пошук;
- CRM (контакти бази даних);
- Відеомаркетинг;
- Google Analytics;
- SEO;
- Інтернет-маркетинг з глобальним охопленням;
- AdWords;
- Побудова посилань;
- Видобуток даних;
- Соціальні медіа.

Інструментів цифрового маркетингу насправді дуже багато, але зупинимося на найпоширеніших.

Контекстна реклама, що складається з розміщення реклами (текстової, графічної та / або у формі посилань) на тематичних сайтах.

Банерна реклама це розміщення графічних банерів, що пропонують товар / послугу на сторонніх тематичних ресурсах.

Нативна реклама – це публікація на ресурсах «природних» матеріалів (оглядів, висновків експертів тощо) як підштовхування споживача до придбання товару чи послуги.

Вірусна реклама передбачає створення контенту (як правило, мультимедійного) провокаційного змісту, завдяки чому користувачі самі поширюють її в Інтернеті (діляться у своїх блогах, з друзями в соціальних мережах тощо).

Мета SEO-просування – підняття сайту рекламодавця у питанні тематичних запитів, для яких виконується оптимізація пошукової системи тощо.

Рекламні вікна – це метод інтернет-реклами, що передбачає відображення спливаючих рекламних вікон на тематичні платформи.

Телереклама значно дорожча за рекламу в Інтернеті, але дозволяє охопити максимальну аудиторію різних вікових груп.

Радіореклама – це також досить дорогий, але ефективний спосіб донести свою пропозицію до широкої аудиторії.

SMS-розсилки – це рекламні повідомлення з пропозицією рекламодавця, що надсилаються абонентам стільникових операторів.

QR-коди в режимі офлайн – цей метод часто практикується для спонукання до встановлення застосунків, використання інших цифрових продуктів або послуг [1].

Інші інструменти, засновані на цифрових технологіях, можуть бути використані в цифровому маркетингу: від рекламних пропозицій при встановленні програм до розсилки електронних листів або мелодій, що використовуються для утримання абонентів на зв'язку. Традиційні інструменти, такі як газети чи листівки, якщо вони містять QR-код в оголошенні (тобто передбачають використання цифрових технологій) – це також цифровий маркетинг .

До основних каналів цифрового маркетингу належать:

1. Інтернет передбачає використання будь-яких пристроїв, що мають доступ до глобальної мережі: ноутбуків, планшетів, ПК, смартфонів тощо. У рамках цифрового маркетингу в Інтернеті розміщуються рекламні оголошення (пошук, контекст, банер, тизер тощо), створюється контент план для пасивного або вірусного просування (відео, текстові статті тощо), товари та послуги рекламуються в соціальних мережах, публікуються експертні висновки, проводиться пошукова оптимізація сайтів.

2. Цифрове телебачення поступово витісняє аналогове телебачення з ринку і все більше інтегрується до глобальної мережі. Найпоширенішим форматом цифрового маркетингу на цифровому телебаченні є створення коротких відеофільмів, що транслюються під час комерційних перерв. У деяких випадках також практикують бігові доріжки та інші функції.

3. Локальні мережі – це різні локальні «асоціації» комп'ютерів. Це можуть бути корпоративні мережі в межах одного офісу, локальні мережі в окремих будинках, міських районах тощо. За допомогою цього каналу зазвичай поширюється реклама товарів та послуг, спрямованих на аудиторію з чітким географічним зв'язком.

4. Мобільні гаджети – стільникові телефони, смартфони. Найпоширенішим способом просування за допомогою мобільних пристроїв є надсилання SMS-повідомлень із рекламною пропозицією. Це може бути виконано як на базі клієнтів (тобто за кількістю людей, які вже користувалися послугами або купували товари у цієї компанії), так і на незалежних зразках телефонів. Через канал мобільних гаджетів можна використовувати інші інструменти, такі як WOW-дзвінки, фірмові пропозиції, рекламу в сторонніх програмах.

5. «Розумні» гаджети – різні смарт-пристрої: годинники, ваги, фітнес-браслети тощо, що мають підключення до Інтернету через Wi-Fi. Можна використовувати фірмові застосунки та інші інструменти для просування.

6. Інтерактивні дисплеї, що можуть бути встановленими в примірочних магазинів, в кав'ярнях та ресторанах, на POS-терміналах, зарядних пристроях тощо. Інтерактивні дисплеї також містять цифрові банери, що встановлюються з рекламною метою. За допомогою цього каналу в основному розповсюджуються відео. Також активно використовуються спливаючі рекламні вікна.

7. Цифрове мистецтво передбачає використання будь-яких творів мистецтва, які можна транслювати або створювати за допомогою сучасних цифрових технологій. Це можуть бути графіка, електронна музика, ігри тощо. Основним способом просування за допомогою Digital-art є брендування творів.

8. Соціальні мережі використовуються для запуску вірусної реклами, «незалежних» думок та публікацій, дискусій, створення та ведення тематичних груп. Контекстну або банерну рекламу також можна транслювати в соціальних мережах [1].

Щоб вибрати інструменти, канали та ресурси для цифрового маркетингу, потрібно проаналізувати наступні показники:

1. Параметри цільової аудиторії: вік, стать, соціальний статус, регіон проживання, інтереси тощо. Параметри цільової аудиторії сильно залежать від того,

якими цифровими технологіями користуються потенційні клієнти. Наприклад, якщо товар для молоді можна просувати майже за будь-яким каналом, то товари та послуги, призначені для старшого покоління, найкраще рекламувати за допомогою телевізора або традиційними методами.

2. Особливості продукту. Наприклад, ігри чи інші програми найчастіше рекламуються за допомогою брендування застосунків, а товари, що цікавлять широке коло людей (наприклад, засоби для схуднення), найчастіше надсилаються електронною поштою.

На основі аналізу вибираються канали та набір інструментів, що дозволять найбільш ефективно донести пропозицію до цільової аудиторії. Під час кампанії слід проводити аналіз, щоб оцінити ефективність певних інструментів, відрегулювати відповідні налаштування.

На сьогоднішній день конкуренція дуже висока і завоювати перспективне місце на ринку стало дуже важко. Маркетологи постійно працюють над новими інструментами просування. Мережа включає мільйони компаній, які пропонують свою продукцію цілодобово. Тому маркетологам потрібно дотримуватися всіх тенденцій цифрового маркетингу та розуміти, які інструменти працюють, а які вже не релевантні [2].

Цифровий маркетинг – це нова тенденція у світовому маркетингу, що активно та швидко відсуває традиційну рекламу на другий план. Чим більше каналів використовуємо для залучення клієнтів, тим сильніший ефект. Варто створювати ділові сторінки в соціальних мережах, знімати відео, привертати увагу «лідерів думок», співпрацювати з популярними блогерами, поєднувати контекстну рекламу з SEO, створювати якісний контент для аудиторії – все це допоможе примножувати прибуток та просувати бренд до вищій рівні.

Список використаних джерел

1. Digital-маркетинг. *Академія цифрового бізнесу Ingate* : веб-сайт. URL: <https://promo.ingate.ru/seo-wikipedia/digital-marketing/>. (дата доступу 15.12.2020).

2. Гусаров А. Digital-маркетинг в бізнесі: повний огляд можливостей. *Маркетингове агенство Gusarov-group* : веб-сайт. URL: <https://gusarov-group.by/digital-marketing-uzhe-ne-tot-razbiraemsa-pochemu/>. (дата доступу 15.12.2020).

3. Феокістова О. Digital-маркетинг – що це? *Блог Ringostat* : веб-сайт. URL: <https://blog.ringostat.com/ru/digital-marketing-chto-eto/#>. (дата доступу 15.12.2020).

Смельянченко А. В., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група Мен-181
Науковий керівник: **Повна С. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: emelyanchenko_alena@ukr.net

РИЗИКИ В ІНВЕСТУВАННІ

В сучасному світі будь-яке підприємство або приватна особа, вкладаючи власні кошти в інвестування будь-якого проекту, може зіштовхнутися з ризиком, який буде впливати на зниження вартості власного капіталу. Керівник, складаючи стратегію або бізнес-план, повинен оцінити всі можливі ризики, небезпеку втратити свій первісний капітал і розрахувати можливий прибуток.

Спочатку необхідно визначити, що ж являє собою поняття ризику. Ризик – можливість виникнення в майбутньому будь-яких несприятливих ситуацій та

негативних наслідків. Поняття «ризик» пов'язане з поняттям «ймовірність» і «невизначеність». Таким чином, категорію ризик можна визначити як небезпеку втрати ресурсів чи недоодержання доходів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів. Для найбільш повної характеристики визначення ризику доцільно виявити поняття «ризикова ситуація», оскільки воно безпосередньо поєднане зі змістом терміну «ризик». Поняття ризикової ситуації можна визначити як поєднання, сукупність різних обставин і умов, що створюють певну обстановку для того чи іншого виду діяльності. Іншими словами, саме сукупність умов і обставин створюють ризикову ситуацію і виступають чинниками ризику [1].

В даному контексті прийнято говорити про «інвестиційний клімат» як сукупність правових, політичних, економічних та соціальних умов, в яких відбувається інвестування. І оскільки під ризиком реального інвестиційного проекту (проектним ризиком) розуміється ймовірність настання несприятливих фінансових наслідків у вигляді втрати очікуваного інвестиційного доходу в ситуації невизначеності в умовах його реалізації, то для зменшення імовірності настання таких наслідків необхідно насамперед створювати передбачуваний простір для реалізації інвестиційних проектів через досконале регуляторне середовище. Адже відомо, що найбільший обсяг інвестицій йде у розвинуті країни, які мають передбачуване інституційне середовище.

В процесі оцінки ризиків реальних інвестицій використовуються методи якісного та кількісного аналізу ризиків. Метою якісного аналізу ризиків є виявлення зони ризику, виявлення ризиків, узагальнення їх наслідків та розробка заходів щодо пом'якшення наслідків.

Види інвестиційного ризику:

1. Систематичний або ринковий ризик – ризик, що пов'язаний із змінами кон'юнктури всього інвестиційного ринку під впливом макроекономічних факторів.

2. Несистематичний або специфічний ризик – ризик, що пов'язаний із дією внутрішніх факторів по конкретному об'єкту інвестування.

На сьогоднішній день більшість інвесторів намагаються себе максимально убезпечити і оформляють страхування інвестиційних ризиків, тоді є можливість застрахувати свої капіталовкладення від всіх стандартних видів ризику (від втрати прибутку; від втрати права власності).

В рамках двох груп можна виділити наступні методи зниження ризиків інвестиційного проекту:

- ухилення від ризику (відмова від неперевірених і ненадійних партнерів, відмова від ризикованих проектів, пошук гарантів і страхування);

- локалізація (створення бізнес-одиниць, підрозділів компанії для реалізації ризикованих інвестиційних проектів);

- дисипація (диверсифікація інвестицій, постачань і збуту, видів діяльності, розподіл ризику в часі, розподіл відповідальності між учасниками інвестиційної діяльності);

- компенсація (стратегічне інвестиційне планування, стратегічний портфельний аналіз, моніторинг соціально-економічного розвитку, створення системи внутрішніх резервів) [4].

Аналіз табл. 1 показує, що з кожним роком інвестиції зростають у всіх видах промисловості, за 2019 р. можна зробити висновок, що найбільші інвестиції припадають на виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів і найменше на текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів.

Таблиця 1. Індекси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності промисловості, %

Види економічної діяльності	2015	2016	2017	2018	2019
Промисловість	80,1	118,7	123,4	122,2	134,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	73,9	115,6	151,4	141,5	138,1
Переробна промисловість	86,3	114,4	129,1	121,1	125,8
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	75,9	124,4	107,4	123,6	148,9
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	135,9	167,7	113,8	90,4	76,9
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	150,0	93,6	180,3	104,5	154,0
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	72,3	83,5	176,9	84,6	99,1
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	91,0	94,3	111,9	124,3	112,5
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	83,1	153,5	150,6	124,7	95,6

Джерело: розраховано автором за [5]

Разом з тим, при аналізі зносу основних засобів можна побачити, що цей показник за 2015-2019 рр. в цілому по економіці коливається на рівні 55,1-60,6 %, а у промисловості 59,1-76,9 % [5], що свідчить про недостатній рівень оновлення основних засобів та величезну потребу в додаткових інвестиціях. Для зміни ситуації, як показує досвід розвинених країн, необхідно удосконалювати інституційне (та зокрема, регуляторне) середовище з метою створення передбачуваного простору реалізації інвестицій.

Сучасна практика підприємницької діяльності свідчить про те, що підприємець для здійснення реального інвестування у формі капітальних вкладень повинен мати чіткі уявлення про майбутній бізнес, його масштаби та форми; найважливіші показники маркетингу, виробничої та фінансової діяльності; сировинне, технічне та кадрове забезпечення проекту; обсяги необхідних інвестицій та терміни їх повернення; ризики, пов'язані з реалізацією проекту та інших характеристиках [2].

Основним завданням, яке стоїть перед інвестором, є вибір об'єктів інвестування галузей, регіонів, підприємств, які мають найкращі перспективи розвитку і можуть забезпечити найвищу ефективність інвестицій. Основою цього вибору є оцінка та прогнозування інвестиційної привабливості.

Щоб визначити оптимальні напрями вкладень капіталу і виявити найбільш ефективні способи його використання протягом досить тривалого періоду зі стабільною віддачею, необхідне розроблення стратегії інвестування й успішна її реалізація. Стратегією (від гр. *strategia* — обраний на період війни керівник сухопутних чи морських сил) фінансового управління називають систему рішень і намічених напрямів діяльності, розрахованих на довгострокову перспективу та встановлення цілей, що передбачають досягнення фінансових завдань із забезпечення оптимальної й стабільної роботи господарської структури виходячи зі сформованої дійсності та запланованих результатів [3].

Таким чином, дослідження інвестиційних ризиків, виявлення чинників, що їх спричиняють, є важливими питаннями, які необхідно розглянути сучасному інвестору при прийнятті рішень щодо інвестування в ту чи іншу сферу виробництва. З точки зору держави, поліпшення інвестиційного клімату є одним із базових заходів, що мають створити передбачуваний, а отже, якомога менш ризиковий простір, з метою активізації інвестиційних процесів.

Список використаних джерел

1. І. М. Посохов, Управління ризиками у підприємстві: Навч посібник. Харків : НТУ «ХП», 2015. 220 с.
2. Інвестиційний менеджмент: курс лекцій / О.І. Гуторов / Харк. нац. аграр. ун-т. Харків, 2014. 203 с.
3. Краус Н.М. Інвестиційний менеджмент: Навч посібник. Полтава: Астроя, 2011. 176 с.
4. Погодина, Т. В. Инвестиционный менеджмент : учебник и практикум для академического бакалавриата / Т. В. Погодина. Москва : Издательство Юрайт, 2018. 311 с.
5. Державна статистика України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf (дата звернення: 12.12.2020).

Охріменко К. В., здобувач вищої освіти 1 курсу, група ЗМПМп-201
Науковий керівник: **Косач І. А.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розвиток нових технологій є джерелом підвищення якості життя людей та добробуту суспільства, а також головним рушійним механізмом сучасної економіки. Стратегія інвестування у розвиток нових технологій вимагає проведення фундаментальних досліджень, впровадження нових рішень в економіці, моніторингу практичних ефектів впровадження та пошуку можливостей для нових застосувань.

Головними проблемами розвитку менеджменту інноваційної діяльності в Україні є [1]:

- слабка інноваційна політика, спрямована на збереження економічної відсталості;
- незацікавленість держави в проведенні заходів по прискоренню науково-технічного розвитку країни, зміцненню її наукового потенціалу.

Всі останні роки економічні реформи були спрямовані на побудову ринкових інститутів, держава зовсім не приділяла увагу розвитку наукової сфери. У той же самий час розвинені країни за минулий період не тільки активно залучали наших фахівців, а й ретельно займалися розвитком свого наукового сектора як головного стратегічного напрямку своєї національної економіки [2].

Для подолання розриву в розвитку економіки в порівнянні з розвиненими країнами необхідно [6]:

- позначення пріоритетів в національній економіці, зокрема щодо розвитку високотехнологічного виробництва;

- забезпечення достатнього рівня фінансування вітчизняної науки, хоча б на рівні 1,7% ВВП; освоєння нових видів техніки і технологій, збільшення частки інноваційно-активних промислових підприємств;

- розвиток венчурного бізнесу.

Найважливішими елементами інноваційної інфраструктури є її інституційна, освітня, фінансова, інформаційна та ін. компоненти [4]. Основними напрямками формування і розширення інституційної інфраструктури в контексті переходу на інноваційний шлях розвитку є [6]:

- розширення територіальної мережі науково-технологічних парків, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів по трансферу технологій, інноваційно-технічних центрів, центрів патентної інформації та ін. з адекватним майновим, технічним і фінансовим забезпеченням;

- надання підтримки процесу інкубації малих інноваційних підприємств, функціонуючих в рамках інноваційних інкубаторів або створених за участю дослідних і університетських організацій;

- підтримка створення науковими установами та університетськими центрами дочірніх підприємств з метою просування на ринок результатів науково-дослідницької діяльності;

- посилення консалтингової інфраструктури в цілому і консалтингової складової технопарків і їх діяльності з підтримки і супроводу;

- інноваційний процес, так як, на думку провідних фахівців, в деяких випадках вони більше концентруються безпосередньо на проблемах інноваційного виробництва, ігноруючи маркетингові, інжинірингові, консалтингові послуги;

- формування експертної складової інфраструктури, попит на яку буде зростати в міру переходу на конкурсне фінансування інноваційної діяльності та залучення приватного капіталу в реалізацію інноваційних проектів;

- посилення комерційної спрямованості функціонування інфраструктури, в тому числі і через механізм державно-приватного партнерства, як загальної умови підвищення його ефективності, поліпшення послуг, що надаються, зниження рівня корумпованості.

Для того, щоб економіка ставала по справжньому інноваційною, необхідно сформулювати відповідні правові, економічні та організаційні засади, які складають основу державного регулювання інноваційної діяльності, що здійснюється [5]:

- через визначення і підтримку пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального та місцевого рівнів;

- формування і реалізацію державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;

- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;

- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;

- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;

- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, які кредитують виконання інноваційних проектів;

- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;

- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Показники результативності науково-технічної діяльності та інноваційної активності більшості українських компаній значною мірою залежать від загального стану інноваційної структури країни та можуть характеризувати ступінь її ефективності. Наукова та науково-технічна діяльність є одними із основних ресурсів, які стимулюють розвиток інновацій у країні та можуть характеризувати рівень її

ефективності. Недостатнє фінансування фундаментальної та прикладної науки сприяє зниженню кількості організацій, які впроваджують технічні розробки.

Список використаних джерел

1. Наукова та інноваційна діяльність України: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 180 с.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Стат. зб. Київ: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2015. 305 с.
3. Методологічні положення зі статистики інноваційної діяльності. Наказ Державної служби статистики України від 10.01.2013, №3. Київ, 2012. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата доступу 15.12.2020).
4. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності. Наказ Державної служби статистики України від 13.01.2014, №10. Київ, 2013. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата доступу 15.12.2020).
5. Т. В. Калінеску, Г. С. Ліхоносова, О. Д. Кирилов, М. О. Наталенко. Соціально-економічні каталізатори інноваційної активності підприємств : моногр. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. 288 с.
6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жиляєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 632 с.

Федяй І. Г., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ЗМПМп-201
Науковий керівник: **Косач І. А.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
irinafedaj99@gmail.com

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ЦІЛІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Одним із головних завдань менеджменту є забезпечення існування підприємства на ринку. Це можливо, якщо будь-яке рішення, що приймається буде сприяти економічній вигоді. Ще одним основним завданням є забезпечення впровадження інновацій. В умовах конкуренції підприємство не існуватиме, якщо не будуть створюватися нові товари чи послуги більш високої якості, на більш вигідних для споживачів та клієнтів умовах, ніж у конкурента.

Не можна забувати, що важливим елементом виробничого процесу в підприємстві є люди. Тому одним із завдань менеджменту є організація роботи колективу, що означає вмiло підбирати кадри, створювати певну систему взаємовідносин між людьми, умови для розвитку персоналу, його зростання: підвищувати ефективність праці працівників. Менеджмент повинен об'єднати капітал та співробітників фірми. Якщо це завдання вирішується на низькому рівні чи недостатньо, працівники не забезпечені роботою та ефективність праці низька, становище підприємства на ринку погіршуватиметься.

«На думку провідного вченого в галузі менеджменту П. Друкера, основне завдання менеджменту – зробити людей здатними до суспільних дій постановкою єдиних цілей, вихованням цінностей, наділення правильною структурою організації, формуванням необхідних трудових навичок і забезпеченням професійного розвитку. Для цього використовуються різні засоби, а саме: повноваження й влада; уміння управляти;

управлінський механізм і структури; процедури, технології управління; людські системи управління, побудовані на відносинах субординації» [1].

Завдання менеджменту – зробити інформацію, знання, досвід, нововведення продуктивною силою, що забезпечить існування й успіх фірми на ринку.

«Важливе значення для реалізації цілей підприємства має використання управлінським апаратом принципів менеджменту. Вони визначають спосіб діяльності, правила поведінки керівників під час виконання своїх управлінських функцій. Принципи управління похідні від загальних законів і відображають відносини, які складаються, і згідно з якими повинна створюватися, функціонувати та розвиватися система управління.

Принципи менеджменту (від лат. "principiūm" – початок, основа) – сукупність основних правил, положень, керівних ідей, орієнтирів, якими повинні керуватися органи й працівники управління у своїй діяльності. Загальні принципи менеджменту повинні відповідати таким вимогам: відображати загальні положення, які притаманні організаціям різних типів і видів; відповідати законам розвитку природи, суспільства й бізнесу.

Визначальний принцип менеджменту – це забезпечення прибутковості, процвітання підприємництва й максимум добробуту трудового персоналу».

Останнім часом набувають все більшої значущості такі принципи управління.

«1. Принцип системності — менеджмент охоплює всю систему з обліком зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків, взаємозалежностей і відкритості власної структури або системи в цілому. З позиції економіки цей принцип можна трактувати так: відображення економіки держави у вигляді цілісної економічної системи, що складається з взаємозалежних і взаємозалежних складових. Функціонування кожної зі складових економічних підсистем так чи інакше відбивається на інших підсистемах і на всій економіці в цілому.

2. Принцип багатофункціональності або єдності цілей — вироблення і взаємозв'язок цілей усіх ланок керування. Єдність цілей повинна спрямовувати діяльність усіх ланок виробництва на становлення держави.

3. Принцип пропорційності полягає в досягненні пропорцій між усіма елементами керованих і керуючих процесів. Пропорційність характерна для розвитку всієї економіки і для кожного підприємства. Пропорція важлива не тільки в економіці в цілому, а й усередині підприємства:

- а) між основним і допоміжним виробництвом;
- б) між виробничими цехами і дільницями (заготівельний цех, складальний і т.д.);
- в) між керуючими і керованою системами;
- г) організація праці (між професіями, кваліфікаціями).

4. Принцип плановості. Суть принципу полягає у встановленні основних напрямів і пропорцій розвитку організації в перспективі. Плануванням пронизані (у вигляді поточних і перспективних планів) усі ланки організації. План розглядається як комплекс економічних і соціальних завдань, які треба буде розв'язати в майбутньому.

5. Принцип демократизації управління — участь працівників у керуванні організацією. Форма такої участі різна: часткова оплата праці; грошові кошти, вкладені в акції; єдине адміністративне керування; колегіальне прийняття управлінських рішень.

6. Принцип поєднання матеріального і морального стимулювання передбачає відповідність форм і розмірів стимулювання працівників за кількістю і якістю виконаних робіт.

7. Принцип поєднання прав, обов'язків і відповідальності припускає створення чіткої організаційної структури, ретельну розробку положень про права й обов'язки керівників, посадових інструкцій для виконавців, установлення точно визначеної матеріальної відповідальності за недогляди в роботі, а також проведення ряду інших організаційних заходів поряд з обов'язковим проявом вимогливості за якісне виконання покладених на кожного працівника обов'язків і завдань у точно встановлений термін.

8. Принцип економічності й ефективності. Суть принципу полягає в раціоналізації процесів керування, що приводить до економічності, але до певної межі, щоб не втратити ефективність.

9. Принцип правильного підбору і розміщення кадрів повинен реалізуватися так, щоб кожний працівник на довірєній йому ділянці міг найбільш ефективно виконувати доручену роботу.

10. Принцип єдиноначальності. Сутність єдиноначальності полягає в тому, що керівник конкретного рівня керування користується правом одноосібного вирішення питань, що входять до його компетенції.

11. Принцип ієрархічності і зворотного зв'язку полягає в створенні багатоступінчастої структури управління, при якій первинні (нижній рівень) ланки керуються своїми ж органами, що знаходяться під контролем органів керівництва наступного рівня. Ті в свою чергу підкоряються і контролюються органами наступного рівня.

12. Принцип стійкості і мобільності системи керування. Стійкість визначається, насамперед, якістю стратегічних планів і оперативністю керування, пристосованістю системи менеджменту, насамперед, до змін у зовнішньому середовищі» [3].

Принципи сучасного управління зосереджують увагу на соціальному аспекті управління: менеджмент націлений на те, щоб зусилля людей зробити більш ефективними.

«Важливим принципом є досягнення високої економічної ефективності будь-якої діяльності, який передбачає результативність, успіх у досягненні мети, а також економічність, або мінімальні витрати для одержання відповідного результату за умов виправданого ризику.

Ефективність менеджменту залежить також від втілення у життя принципу єдиноначальності в поєднанні з колегіальністю. Необхідність єдиноначальності зумовлена, зокрема, потребами великого машинного виробництва, яке передбачає найсуворішу єдність усіх працівників. Єдиноначальність дає змогу усувати знеособлення і безвідповідальність. Кожний працівник відповідає за свою ділянку роботи і підпорядкований певному керівникові, розпорядження останнього є для нього обов'язковими. Принцип єдиноначальності вимагає, щоб виконавець отримував розпорядження тільки від одного начальника.

За будь-яких умов діяльність у сфері менеджменту повинна здійснюватися згідно з вимогами принципу науковості. Він передбачає повне використання найновіших концепцій розвитку науки і техніки, прогресивного досвіду організації менеджменту в кращих підприємствах і організаціях.

Розробка і здійснення кадрової політики повинна здійснюватись у відповідності з принципом правильного добору і розстановки кадрів. Це вимагає чималих організаційних зусиль та інвестицій у здійснення селекційної роботи з кадрами, їх підготовку, перепідготовку і правильне використання» [1].

«Кінцевою ціллю менеджменту є забезпечення прибутковості, або доходності в діяльності фірми шляхом раціональної організації виробничого процесу. Ситуація на ринку, як відомо, постійно змінюється, проходять зміни в становищі на ринку конкурентів, в умовах і формах фінансування. Звідси постійна наявність ризику. Ціллю менеджменту в цих умовах є постійне подолання ризику або ризикових ситуацій не тільки в теперішньому, але й в майбутньому, для чого необхідно мати певні резервні грошові засоби і надання менеджерам певного ступеня свободи і самостійності в господарській діяльності з метою швидкого реагування і адаптації до умов, які змінюються.

Найважливішим завданням менеджменту є організація виробництва товарів і послуг з урахуванням потреб споживачів, забезпечення рентабельності діяльності підприємства і його стабільного становища на ринку. У зв'язку з цим в завдання менеджменту входить:

- забезпечення автоматизації виробництва і перехід до використання робітників, які мають високу кваліфікацію;

- стимулювання роботи працівників фірми шляхом створення для них кращих умов праці і встановлення більш високої заробітної плати;

- постійний контроль за ефективністю діяльності фірми, координація всіх підрозділів фірми;

- постійний пошук і освоєння нових ринків.

До завдань, які вирішуються в менеджменті, також відносять:

- визначення конкретних цілей розвитку фірми;

- виявлення пріоритетності цілей, їх черговості та послідовності вирішення;

- розробка стратегії розвитку фірми, господарських завдань і шляхів їх вирішення;

- розробка системи заходів для вирішення проблем, які намічаються на різні часові періоди;

- визначення необхідних ресурсів і джерел їх покриття;

- встановлення контролю за виконанням поставлених завдань.

Основне в менеджменті вміння сформулювати та поставити такі цілі, які б відповідали інтересам підприємства, забезпечували його успіх. Організація вважається успішною, якщо досягає поставлених перед нею цілей» [0].

Список використаних джерел

1. Рогач С.М., Гуцул Т.А., Ткачук В.А. та ін. Економіка і підприємництво, менеджмент. Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2015. 726 с.

2. Друкер П. Завдання менеджменту в ХХІ столітті. Москва: Вільямс, 2010. 272 с.

3. Менеджмент організацій: Підручник / За заг. ред. Л. І. Федулової. Київ: Либідь, 2004. 448 с.

Кулик О. С., аспірант 2 року навчання

Науковий керівник: **Старченко Г. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

E-mail: sashaculyk2@gmail.com

ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Децентралізація досить тісно пов'язана з підприємницькою діяльністю, особливо з малим та середнім бізнесом. Коли країна входить в режим децентралізації, то реформування проходить на всіх етапах економіки.

Найперше, що потрібно Україні це забезпечення європейських стандартів життя та вихід країни на перші позиції у світі. Звісно ми і так вже Європейська країна, але всі ми розуміємо, що до ідеалу країни, в якій гідний рівень життя нам дуже далеко.

Економіка ж будується на малому та середньому бізнесі, проблема в тому, що влада, ніяк не збагне, що саме звідси потрібно починати, необхідно підтримувати цю сферу діяльності в усіх її проявах. А не притупляти високими ставками по кредиту та відсутністю інвестицій. Та більш прикро за тих хто зміг, щось створити та пандемія знищила все, багато малих підприємців позакривали свій починаючий бізнес тому, що потерпіли збитків, а від держави майже не було допомоги.

Україні необхідний розвиток підприємництва, потрібно створювати сприятливе середовище для ведення бізнесу, спрощувати вимоги для міжнародної торгівлі та підвищувати ефективність ринку праці, адже за значний процент працевлаштованих відповідає саме малий та середній бізнес.

Дамо чітке визначення, що саме означає децентралізація та, як саме вона впливає на громадян та їхнє життя. Децентралізація — процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління [1]. Тобто, центральні органи передають низку компетенцій на нижчі рівні і вже там вирішується, що є кращим для населення та куди більше виділяти грошей. Кожний голова сам розподіляє, що важливіше для свого обласного центру чи району, вони ближче живуть до народу і знають краще. Але чи не гуманніше буде вкладати гроші на перспективу хорошого життя. Всі розуміють, що децентралізація позитивно впливає на повсякденне життя громадян. Державне управління стає більш раціональним, відкритим для суспільства, а зв'язки між державою і суспільством змінюються, поліпшується демократична підзвітність органів влади. А більша прозорість ресурсів зменшує можливість корупції. В ідеальному варіанті все виглядає гарно, але поки ми дійдемо до бажаного результату то від країни вже може нічого не залишитися. Війна в країні, а тепер ще й пандемія вбивають економіку країни, і налагодити її буде досить важко.

Деякі кроки влада робить на зустріч підприємцям, на початку пандемії вони платили менше податків за свої працівників, 26 листопада 2020 року Верховна Рада прийняла законопроект №4429 про одноразову фінансову допомогу для українців, що втратили частину доходів, та бізнесів, які змушені скорочувати видатки на працівників [2]. За законом підприємці отримають одноразову виплату в розмірі восьми тисяч гривень, це крапля в морі для людей, які втратили свій бізнес.

Розглянемо ситуацію на прикладі Японії. Малий бізнес в цій країні забезпечує біля 40% промислового виробництва. Такі результати вдалося досягнути завдяки значній допомозі уряду, зокрема впровадженню спеціального оподаткування для окремих видів діяльності, створенню корпорації страхування суб'єктів малого бізнесу, асоціації гарантування кредитів, наданню пільгових кредитів, гарантій, субсидій підприємствам на модернізацію та удосконалення виробництва, реалізацію спільних проектів з університетами, інститутами щодо нових розробок, розвиток легкої і харчової промисловості, розробку нових продуктів і нових технологій, створення нових підприємств у відсталих регіонах. Крім того, уряд забезпечує фінансування консультаційно-інформаційної підтримки малого бізнесу, підготовки кадрів [3]. Держава активно підтримує малий та середній бізнес і ми бачимо розвинуту країну, яка не потребує сторонньої допомоги.

Україні потрібно перейняти досвід зарубіжних країн і спрямувати децентралізацію в правильному напрямку, щоб реформи діяли на громадян не тільки в даний момент, а паралельно працювали на перспективу розвитку країни, виходу її з економічної кризи та підняття в Європі на провідні місця.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 11.12.2020).

2. Рада прийняла закон Зеленського про 8 тисяч допомоги ФОПам і найманим працівникам. Журнал "Економічна правда". URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/12/4/668825/>. (дата звернення 11.12.2020).

3. Гончарук Т. В. Зарубіжний досвід розвитку підприємницьких структур та можливості його використання в Україні. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5772>. (дата звернення 11.12.2020).

Михайловська О. В., к.е.н., доцент

Юрченко С. В., здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури, гр. МПМп-191
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: m-olena@ukr.net

КОНТРОЛЬ ЗА ЕФЕКТИВНІСТЮ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЇЇ ЕЛЕМЕНТІВ

Сьогодні в умовах нестабільності економіки та жорсткої конкуренції у багатьох підприємствах постала проблема в забезпеченні та удосконаленні системи економічної безпеки. Світова практика демонструє, що кожна організація в більшій чи меншій мірі, в процесі своєї діяльності, зіштовхується з загрозами, які можуть не тільки принести їй певні збитки, але й привести до банкрутства. Тому керівництву необхідно приділяти велику увагу системі безпеки компанії та приймати ефективні, зважені рішення стосовно її забезпечення.

Система економічної безпеки досліджувалась та знайшла своє відображення в наукових працях таких вчених, як: І. Бінько, М. Камлик, В. Духов, А. Пономаренко, Н. Швець та багато інших. Кожен з них по різному тлумачить поняття системи економічної безпеки підприємства та надає свої рекомендації стосовно напрямків її розвитку. Ці дослідження дають змогу зрозуміти, що на даний момент не має єдиного та ефективного механізму щодо забезпечення діяльності фірм у сфері безпеки. Тому актуальність дослідження даної проблеми є пріоритетною сьогодні, для розкриття якої необхідно чітко розуміти з яких елементів складається система економічної безпеки та її взаємозв'язки між собою.

Як відомо, система економічної безпеки – це сукупність стратегічних, тактичних, оперативних дій, спрямованих на захист організації від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також на боротьбу з ними й недопущення їх в майбутньому. Основні завдання досліджуваної системи наведені на рисунку 1.

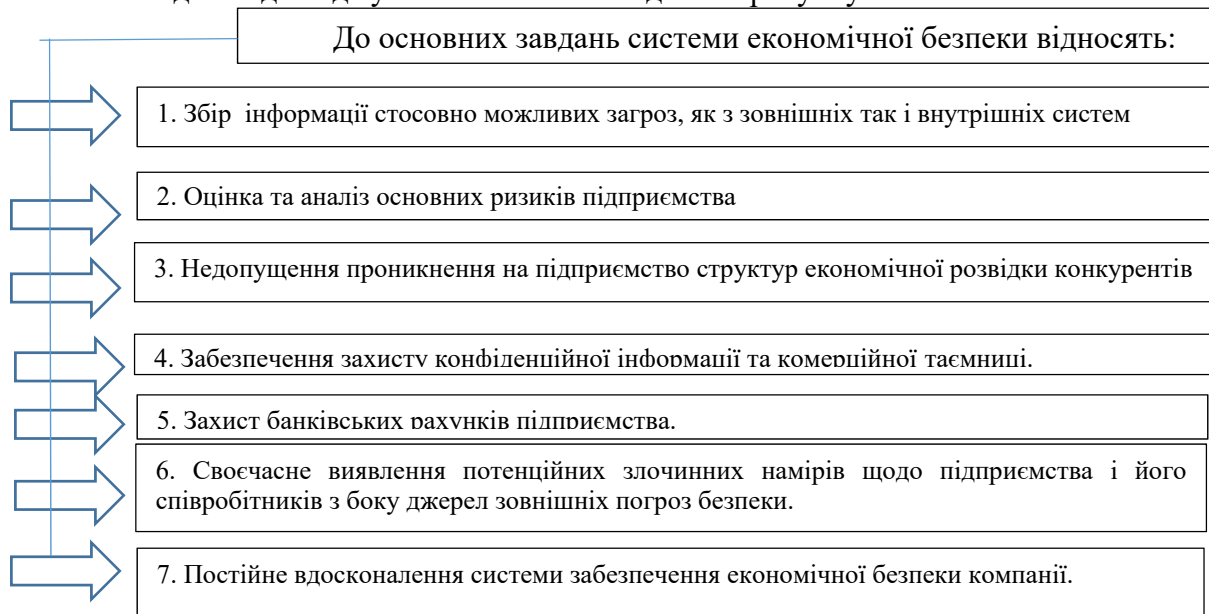

Рисунок 1 - Пріоритетні завдання системи економічної безпеки підприємства

Таким чином, головним завданням служби безпеки підприємства має стати чітка протидія потенційним загрозам, їх раннє виявлення та усунення яких має гарантувати

підприємству вдалий розвиток в умовах мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища.

Потрібно розуміти, що на кожному підприємстві формується своя системна модель безпеки підприємства. Залежить вона від законодавства в державі, фінансових, матеріально-технічних, інформаційних та кадрових ресурсів. Слід мати на увазі, що для того, щоб мінімізувати загрози зовнішнього та внутрішнього середовища необхідно сформувати належну підтримку з боку персоналу, керівництва. Кожен, хто працює на підприємстві повинен розуміти свій вклад в систему економічної безпеки. Основні елементи системи економічної безпеки підприємства наступні:

- 1) захист комерційної таємниці та конфіденційності інформації;
- 2) комп'ютерна безпека;
- 3) внутрішня безпека;
- 4) безпека будинків і споруд;
- 5) фізична безпека;
- 6) технічна безпека;
- 7) безпека зв'язку;
- 8) безпека господарсько-договірної діяльності;
- 9) безпека перевезень вантажів та осіб;
- 10) безпека рекламних, культурних, масових заходів, ділових зустрічей та переговорів;
- 11) протипожежна безпека;
- 12) екологічна безпека;
- 13) радіаційно-хімічна безпека;
- 14) конкурентна розвідка;
- 15) інформаційно-аналітична робота;
- 16) експертна перевірка механізму систем..

Отже, для того, щоб організація змогла ефективно сформувати та забезпечити діяльність економічної безпеки, потрібно використовувати системний підхід. Необхідно систематизувати елементи, дослідити їх взаємозв'язки та визначити вклад кожного елемента. Якщо елементи взаємодіють між собою (обмінюються інформацією, напряду підпорядковуються власнику, мають зрозумілі повноваження) – підприємство буде захищене.

Слід відзначити, що служба безпеки повинна формувати ефективну систему превентивних заходів, а не розв'язувати проблемні питання після їх виникнення. Необхідною також є оцінка можливих ризиків та факторів, що на них впливають у процесі діяльності підприємства.

Отже, можна констатувати, що для підвищення ефективності діяльності системи економічної безпеки на підприємстві, необхідно розширити завдання даної служби на підприємстві. На рисунку 2 відзначені додаткові функції, що мають бути закріплені за службою безпеки.

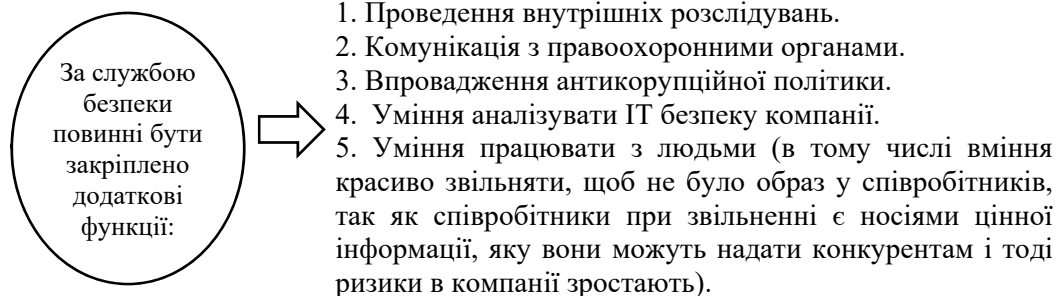

Рисунок 2 - Додаткові функції служби безпеки підприємства

Отже, система економічної безпеки підприємства відіграє важливу роль у його діяльності та розвитку. Системний підхід, за яким структуруються всі служби в організації, дає змогу розглянути економічну безпеку як сукупність взаємопов'язаних елементів, що виконують місію збереження від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Список використаних джерел

1. Економічна безпека підприємства. Електронний ресурс. URL: https://pidruchniki.com/84403/ekonomika/ekonomichna_bezpeka_pidpriyemstva. (дата звернення: 20.11.2020).
2. Хринюк О. С., Корчовна М. Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927> (дата звернення: 20.11.2020).
3. Система економічної безпеки підприємства. Електронний ресурс. URL: https://pidruchniki.com/1337101851278/ekonomika/sistema_ekonomichnoyi_bezpeki_pidpriyemstva. (дата звернення: 20.11.2020).

Мосін А. В., аспірант кафедри політології та філософії
*Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
(м. Харків, Україна)
e-mail: advokatmosin@gmail.com*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Народ України з метою визначення своєї національної самоідентичності, прагнучі створити демократичне суспільство, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, визнаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України 16 липня 1990 року через прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України проголосив державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [3].

Зазначена обставина стала масивним поштовхом до зміни курсу держави і суспільства, орієнтування на інші цінності та побудову демократичної держави, що нерозривно пов'язано з майновими правами окремих громадян, народу та держави, зміни правового режиму власності з монополії держави на власність, появу нових інститутів власності. Наступним кроком до демократизації суспільства стало прийняття на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року Конституції України, яка визначила Україну, як суверенну і незалежну, демократичну, соціальна, правова держава. Основним законом держави закріплено й правовий режим власності, яким визначено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією [6].

Серед основних багатств народу України є ліс, а лісове господарство України нерозривно пов'язано з економікою держави, а остання в свою чергу частково залежить від розумного, невиснажливого використання лісових ресурсів, що є наслідком вдалого

управління лісовим господарством, використання сил та засобів управління, наявності перспективних планів сталого розвитку галузі. Саме тому цілком виправданим є твердження: «добробут місцевих громад у багатолісних районах безпосередньо залежить від сталого розвитку лісового господарства» [10, с. 52] що, у свою чергу, «безпосередньо впливає на розвиток економіки регіону й стан суспільного здоров'я та розвиток рекреаційної індустрії» [4, с. 107].

Діючим законодавством визначено, що ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу, від імені якого права власника на ліси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Ліси можуть перебувати зокрема в державній власності, а суб'єктом права власності на ліси в даному випадку є держава. Право державної власності на ліси набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій відповідно до закону [7], з чого виходить, що Держава є власником і основним лісокористувачем.

Слід зазначити, що наразі ліси України розподілені наступним чином: державні ліси (підприємства Держлісагенства) – 73% (7,6 млн. га), комунальні ліси (органи місцевого самоврядування) – 13% (1,3 млн. га.), інші ліси – 6%, ліси Міністерства оборони – 1%, а також 7% (приблизно 0,8 млн. га) безхазяйні ліси [5]. В свою чергу, з зазначеної класифікації інші ліси включають лінійні лісові насадження вздовж сільськогосподарських земель, автошляхів, залізничних колій, водних об'єктів тощо. Окрім того до зазначеної вище площі не враховано, зокрема, самозалісені території, ліси невеликих площ (від 0,1 до 1 га.) на землях сільськогосподарського призначення, не враховано динаміку саморозширення полезахисних та шляхозахисних лісосмуг. Вказані ліси на даний час фактично є безхазяйні, а догляд за лісами не здійснюється, тому з екологічної точки зору гостро постає питання догляду зазначених лісів, так як ліси відіграють значну роль під час виконання заходів з агро меліорації, накопичення ґрунтових вод, а також очищення атмосферного повітря, яке забруднюється промисловими підприємствами.

Публічне управління лісовим господарством реалізуються через побудову відповідного механізму, під яким М.Б. Бизова розуміє «сукупність практичних заходів, засобів, важелів і стимулів, за допомогою яких суб'єкти державного управління лісовим господарством здійснюють цілеспрямований вплив на сферу лісового господарства з метою досягнення поставлених цілей та узгодження інтересів» [1, с. 6].

Для реалізації функцій власника лісів в Україні створено систему органів управління в сфері лісового господарства. Зокрема для виконання покладених функцій з реалізується права власності на ліси, Кабінетом Міністрів України було утворено центральний орган виконавчої влади – Державне агентство лісових ресурсів, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства. Основними завданнями Держлісагенства є реалізація державної політики у сфері лісового господарства, здійснення державного управління в галузі ведення лісового господарства, державного контролю за дотриманням вимог нормативно-правових актів щодо ведення лісового господарства, здійснення управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду в лісах підприємств, установ і організацій, що належать до сфери його управління, здійснює інші функції з управління лісовим господарством, що перебуває у власності держави. Держлісагентство здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи [9], які також утворено Кабінетом Міністрів України в кожному регіоні України [11]. Зазначена побудова органів

управління на даному етапі розвитку державності є неефективною та застарілою (майже радянською) так як Держлісагенство та його обласні управління фактично виконують роль статистів, які погоджують дозвільні документи та не мають реального впливу на діяльність лісокористувачів, так як останні є суб'єктами господарювання, втручання в діяльність яких заборонено законом [2].

Окрім того у відповідності до вимог діючого законодавства України, для виконання функцій з управління в сфері лісового господарства Держлісагенством, Міністерством оборони України, Мінагрополітики та іншими суб'єктами управління (місцеві державні адміністрації, органами місцевого самоврядування тощо) в розпорядчому порядку на базі відокремлених частин державної або комунальної власності утворено державні і комунальні унітарні підприємства, яким на баланс передані відповідні ліси, а зазначені підприємства є постійними лісокористувачами, які повинні виконувати функції з ведення лісового господарства. Але у зв'язку з тим, що діяльність з лісокористування вказаних суб'єктів, в більшості випадків, не є їх основним видом економічної діяльності, то в штаті зазначених підприємств відсутні фахівці з лісового господарства, а також відсутні матеріали лісовпорядкування і не передбачені кошти на їх виготовлення. Зазначені суб'єкти в зв'язку з відсутністю необхідних сил та засобів, не в змозі в повній мірі виконати покладені обов'язки з догляду, що негативно впливає на розвиток галузі та екологічний стан.

Наразі рівень розвитку лісового господарства України майже стоїть на місці, управління ресурсами у вигляді лісів та насаджень здійснюється не централізовано, а подекуди зовсім не здійснюється, ліси фактично безхазяйні, що приводить до несанкціонованих суцільних рубок та безкарного знищення скарбу народу України. В той же час наявність постійного лісокористувача або балансоутримувача у тому вигляді в якому вони наразі існують, не дає гарантії щодо збереження та примноження лісових ресурсів. Система публічного управління в лісовому господарстві є застарілою, та такою, що не змінювалась багато років, побудова органів управління є неефективною, а будь-який план щодо реформування і сталого розвитку галузі відсутній.

На сучасному етапі становлення та розвитку Української державності, публічне управління в лісовому господарстві має велике практичне значення, так як самі управлінські методи, процесами які на разі відбуваються в галузі, застаріли і не відповідають запиту суспільства і потребам держави, тому потребують негайних і радикальних змін, інакше можливе настання негативних наслідків і народ України втратить одне з найцінніших скарбів нації. Для виправлення ситуації, що склалася в сфері управління лісового господарства необхідно впроваджувати дієві зміни, перш за все провести повну інвентаризацію лісових ресурсів з розподілом по категоріям, про що, до речі, нещодавно було згадано законодавцем та доповнено Лісовий кодекс України нормою про національну інвентаризацію лісів[8]. Але вирішувати виниклу проблему необхідно застосуванням комплексом заходів, зокрема на законодавчому рівні визначити центральний орган виконавчої влади відповідальний за виконання функцій публічного управління в сфері лісового господарства, який би в свою чергу виступав єдиним правомочним представником власника і лісокористувачем в Державі, а також визначити чітку ієрархічну систему підпорядкованих підприємств та установ.

Ліс – це один з основних багатств народу України, а розвиток лісового господарства України залежить від розумного, невиснажливого використання лісових ресурсів, що напряму залежить від вдалого управління лісовим господарством, використання сил та засобів управління, наявності перспективних планів сталого розвитку галузі. Наразі рівень розвитку лісового господарства України майже стоїть на місці, управління лісами та насадженнями здійснюється не централізовано, а значна

частка лісів є безхазяйні, що приводить до знищення скарбу народу України, тому на даному етапі виникає необхідність в проведенні національної інвентаризації лісів держави та в розробці стратегічних планів сталого розвитку галузі з реформуванням системи публічного управління в сфері лісового господарства, та централізації органів управління.

Список використаних джерел

1. Бизова М. Б. Вдосконалення механізму державного управління лісового господарства (на матеріалах півдня України) : автореф. дис. ... к.держ. упр. : спец. 25.00.02. Одеса, 2010. 20 с.
2. Господарський Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Дата звернення: 02.12.2020).
3. Декларація про державний суверенітет України: Закон України від 16 липня 1990 року № 55-XII. Дата оновлення: 16.07.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (Дата звернення: 30.11.2020).
4. Долішній М. І. Регіональні аспекти екологізації економіки / М. І. Долішній // Науковий вісн. НЛТУУ. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 103–111. – (Серія «Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища»).
5. Загальна характеристика лісів України. Державне агентство лісових ресурсів: офіційний сайт. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=62921
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 30.11.2020).
7. Лісовий Кодекс України: Закон України від 21 січня 1994 року № 3852-XII. Дата оновлення: 30.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 05.12.2020).
8. Про внесення змін до Лісового кодексу України щодо проведення національної інвентаризації лісів: Закон України від 2 червня 2020 року № 643-IX. Дата оновлення: 02.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643-20#n25> (Дата звернення: 05.12.2020).
9. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521. Дата оновлення: 01.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.11.2020).
10. Про утворення територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. N 1364. Дата оновлення: 28.12.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.11.2020).
11. Управління розвитком гірських територій: зарубіжний досвід / Кравців В.С., Стадницький Ю.І., Демченко В.В., Дейнека А.М., Самольотов П.В. / НАН України. Інститут регіональних досліджень; Відп. ред. д.е.н., проф. акад. НАН України М.І. Долішній. Львів, 2001. – 69 с.

Рябченко І. С., здобувач вищої освіти 1 курсу, група ММРп-201
Науковий керівник: **Москаленко В. А.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
igar.ryabchenko@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙ, ЯК ОБ'ЄКТУ МАРКЕТИНГУ

Сьогодні, економічне зростання країни та підвищення якості життя її населення нерозривно пов'язані з інноваційною діяльністю. Актуалізація інноваційної діяльності, тобто використання та комерціалізація інновацій, з одного боку, і потреба у підвищенні конкурентоспроможності вітчизняної продукції, з іншого боку, зумовили появу нових нагальних завдань перед підприємствами, а саме ефективне управління такою діяльністю [1, с 615].

Інтенсивний тип економічного розвитку спонукає до більш ефективного розподілу та використання факторів виробництва, що насамперед призводить до необхідності вдосконалення технологій, створення та впровадження інновацій.

Дослідження маркетингу інновацій та інноваційного маркетингу, як правило, призводить до ототожнення даних понять, хоча між ними є відмінна різниця. Більшість теоретиків та практиків, маючи на увазі маркетинг інновацій, часто розуміють саме інноваційні підходи до маркетингової діяльності. Разом з тим незначна кількість науковців розділяє дані поняття. Результатом цього може бути винесення маркетингу інновацій [2], як окремого виду маркетингу.

Питання маркетингу інновацій вивчались вітчизняними та закордонними вченими, серед яких С. М. Ілляшенко, Ю. Я. Вовк, Н. Н. Молчанов, Н. А. Кухарська, Л. В. Новошинська.

Дослідження поняття «Інновація» свідчить про те, що здебільшого йдеться про створення, розробку та впровадження нового продукту, послуги з метою отримання економічної вигоди. У більшості випадків «Інновація» розглядається, як щось нове, як новий погляд на звичайні речі, новий підхід до вирішення існуючих проблем.

Й. Шумпетер, австрійський учений, у своїй праці "Теорія економічного розвитку" (1911) зазначає, що ядром сучасного розвитку економіки є інновації [3].

Слід зазначити, що у роботі [4, с. 160] вказано скорочення економіки України до кінця 2020 до мінус 5,5 відсотка внаслідок COVID-19, а також очікується зростання у 2021, 2022 роках на 1,5 та 3,7 відсотка відповідно. Покращення перспектив складної ситуації у майбутньому та прискорення процесів розвитку технологій пропонується в [5, с. 75] шляхом збільшення інвестицій в науку та інновації. Що, з одного боку, може призвести до стрімкого росту ВВП, а з іншого - створює невідкладну необхідність застосування маркетингу інновацій.

Матеріали досліджень (див. рис. 1) взаємозв'язку між інноваціями та економічним розвитком країн дають підстави зробити висновок, що прослідковується кореляційна залежність між ними, хоча потребує більш детальних розрахунків.

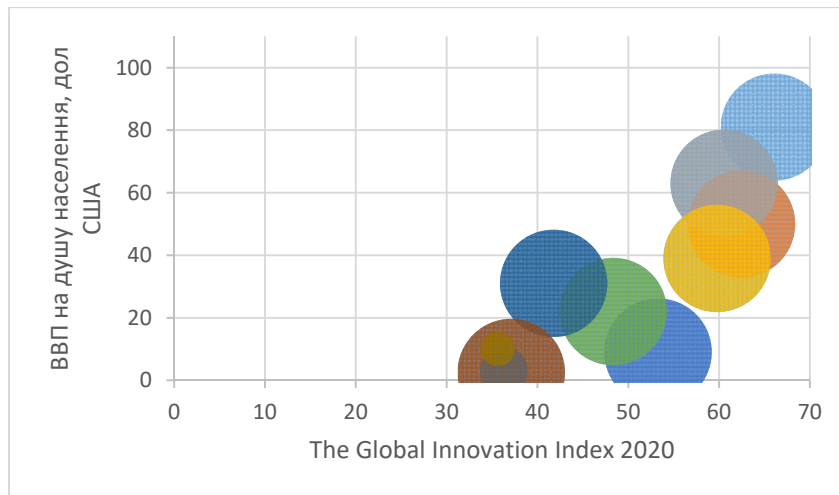

Рисунок 1 - Взаємозв'язок між інноваціями та економічним розвитком, станом на грудень 2020

Джерело: Розроблено авторами на основі даних [6, 7]

Досвід успішних компаній показує, що здатність ефективно просувати інноваційні ідеї - це запорука до зайняття лідируючих позицій на ринку та формування стійких конкурентних переваг. Тому важливе приділення належної уваги маркетингу інновацій під час розробки, впровадження та/або збуту інноваційної ідеї, продукту.

Інноваційний маркетинг дає можливість захоплювати ринок або створювати нову нішу за рахунок зміни пріоритетів продуктів від «функціонального» до «інноваційного», при цьому досягаючи більшого задоволення потреб споживача. Отже, інноваційний маркетинг відіграє ключову роль в інноваційних процесах останнього покоління. Він спрямований на вивчення сформованого соціально-економічного, організаційно-правового та науковотехнічного середовища, що забезпечує або гальмує розвиток інноваційної діяльності підприємства [8].

Будь-яка інноваційна діяльність неодмінно пов'язана з інвестиційною, оскільки будь-яке новаторство вимагає капітальних вкладень. Інвестори, які вкладають свої гроші в інноваційний проект, повинні бути впевнені, що можливі доходи від проекту будуть достатніми для покриття витрат, виплати заборгованості та забезпечення окупності капіталовкладень. Серед проблем управління інвестиційною діяльністю підприємств особлива роль належить маркетинговому аналізу в питаннях обґрунтування інвестиційних рішень, які необхідно формувати в рамках самостійної функціональної підсистеми. Ця підсистема визначена в науковій літературі як інвестиційний маркетинг [9, с. 280].

Маркетингова оцінка інноваційної діяльності підприємства є важливою умовою успіху вжитих заходів. Однією з основних умов впровадження інновацій є наявність ефективної системи маркетингу, яка здійснює зв'язок підприємства з кінцевими споживачами для постійного виявлення нових вимог покупців, що висуваються до якості вироблених товарів і послуг

Сиротинська Н. М. підкреслює, що не бажано робити акцент на очікуванні певних ефектів від реалізації інновацій, оскільки інноваційний процес здійснюється під впливом неоднозначності ринкових умов, і, якщо затягнути даний процес, то у результаті інновація може виявитись неконкурентоспроможною [11, с. 402].

Отже, можна зробити висновок, що маркетинг інновацій - це складний, комбінований процес, який передбачає прогнозування розвитку технологій в цілому та/або певної галузі, для цільового направлення ресурсів підприємства на розроблення

інноваційного виробу та його подальшого маркетингу. Водночас слід зазначити суттєвий вплив нових маркетингових засобів, підходів на діяльність маркетингу інновацій.

Список використаних джерел

1. Москаленко В.А. Особливості організації маркетингу в наукоємних галузях. *Економіка і суспільство*. №13. 2017. С. 615 – 622.
 2. Шкарлет С. М., Ільчук В. П. Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т. 2015. 308 с.
 3. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку : Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу; пер. з англ. В. Старка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2011. 242 с.
 4. “World Bank. 2020. Europe and Central Asia Economic Update, Fall 2020 : COVID-19 and Human Capital. Washington, DC: World Bank. © World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34518/> License: CC BY 3.0 IGO.” (дата звернення 14.12.2020).
 5. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2020 №671 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2021-2023 ро,ки». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=98c3a695-56bb-42ba-b651-60ce1f899654&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2021-2023-Roki> (дата звернення 14.12.2020).
 6. The Global Innovation Index (GII) 2020, URL: <https://www.globalinnovationindex.org/Home> (дата звернення 14.12.2020).
 7. World GDP per capita Ranking 2020, URL: <http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-capita-ranking.php> (дата звернення 14.12.2020).
 8. .Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент : навчальний посібник. Київ: КНЕУ. 2003. 504 с.
 9. Короткова Т.Л. Концепція інноваційного маркетинга високотехнологічної продукції. *Проблеми сучасної економіки*. 2010. № 1 (33). С. 279–282.
 10. Куденко Н.В. Маркетингові стратегії . Київ: КНЕУ, 2010. 300 с.
 11. Сиротинська Н. М. Зародження та розвиток теоретичних основ інновацій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2011. № 714. С. 399–405.
-

Косач І. А., д.е.н., проф.
Мостіпан Н. В., здобувач вищої освіти 3 курсу, група ПУА-181
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: irish_kos@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Одним з найважливіших факторів функціонування і розвитку фірм як управлінської діяльності в сучасних умовах є менеджмент. Менеджмент як мистецтво управління базується на тому, що організації — це складні соціально-технічні системи, на які впливають численні й різноманітні фактори внутрішнього та зовнішнього середовища. Навчитися управляти можна лише шляхом використання теоретичних знань у конкретній ситуації. Менеджери мають учитися модифікувати практику з урахуванням висновків теорії [1].

З поглибленням історичного розподілу праці, виникненням необхідності розчленування його на часткові процеси з'явилася об'єктивна потреба координувати та поєднувати ці часткові процеси в організаційних системах — підприємствах, фірмах, банках, організаціях, галузях і керівництвом ними стало обов'язковою нормою організації групової та колективної діяльності людей. З розвитком продуктивних сил суспільства інтерес до управління зростає. І тому виникнення та розвиток управління треба вважати як об'єктивний, необхідний наслідок перетворення індивідуальних виробничих процесів у колективну суспільну працю.

Як наука менеджмент (від англ. management — управління, адміністрація) виник у США наприкінці XIX ст. [2]. У Оксфордському тлумачному словнику англійської мови, поняття «менеджмент» характеризується так:

- спосіб, манера спілкування з людьми;
- особливого роду вміння й адміністративні навички;
- влада й мистецтво управління;
- орган управління, адміністративна одиниця.

Відповідно до сучасних умов господарювання, менеджмент [2] — це процес управління матеріальними та людськими ресурсами, що забезпечує їх найефективніше використання для досягнення поставленої мети.

Значний внесок у розвиток менеджменту, як науки, зробив американський інженер Г. Емерсон, котрий у 1912 році у своїй праці «Дванадцять принципів продуктивності» сформулював такі принципи: точно поставлені ідеали або цілі; здоровий глузд; компетентна консультація; дисципліна; справедливе ставлення до персоналу; швидкий, надійний, повний, точний і постійний облік; диспетчеризація; норми і розкладки; нормалізація умов; нормування операцій; писані стандартні інструкції; винагорода за продуктивність [3].

Класична теорія менеджменту у державному секторі реалізувалася на практиці через модель публічного адміністрування (англ. — public administration), неокласична теорія менеджменту — через модель публічного управління (англ. — public management), сучасна теорія менеджменту — через модель нового публічного управління (англ. — new public management) [4].

Об'єктом менеджменту саме у державному управлінні є органи державної влади. Це організація, специфічними особливостями якої є те, що:

- 1) особи, які відповідають за її управління, є обраними або призначеними;
- 2) щодо неї держава застосовує систему примусу, якої позбавлені приватні компанії;

3) саме інформація є предметом праці, а рішення, що вона приймає, часто мають інформаційну форму.

Таким чином, сутнісні риси менеджменту в органах державної влади, порівняно з класичним адмініструванням, мають позначатися сукупністю таких обставин:

- націленістю на кінцевий результат;
- поєднанням більшої міри свободи дій з відповідальністю; - значущістю організації та організаційної культури;
- відкритістю для впливів навколишнього середовища;
- зв'язками з користувачами послуг, наявністю зворотного зв'язку.

Системи менеджменту, характерні для державних організацій, називають адміністративними (від лат. *administratio* — управління, керівництво):

– управлінська діяльність державних органів, організаційна діяльність у сфері управління;

- органи виконавчої влади держави; урядовий апарат;
- посадові особи, керівний персонал певної установи;
- розпорядники, відповідальні упорядники чогось.

Основними ознаками менеджменту як типу управління є такі:

– вихідним моментом організації управління і його здійснення є людина, її потреби, інтереси, мотиви, цінності, установки;

– у підходах, принципах і методах управління пріоритет віддається економічним засобам і методам управління;

– професіоналізм управління як одна з головних вимог до менеджера і персоналу;

– менеджмент пред'являє комплекс вимог до особистих якостей менеджера, які забезпечують мистецтво управління (підприємливість, упевненість, комунікабельність).

На відміну від виконавчої роботи, яка властива державним органам, менеджмент є цілеспрямованим управлінням, цілями якого є в першу чергу ефективність і дієвість.

Список використаних джерел

1. Бурцева Т.А., Сизов В.С., Цень О.А. Управління маркетингом: Учбовий посібник. Київ : 2005. 271 с.

2. Войчак А.В. Маркетинговий менеджмент. Київ : КНЕУ, 1998. 268 с.

3. Ліпенцев А. В. Вплив організаційної культури державних органів влади на процеси реформування державного управління: міжнародний досвід. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків. 2007. Вип. 4 (19). С. 208-215

4. Пушкар М. С., Щирба М. Т. Теорія і практика формування облікової політики: монографія. Тернопіль : Видавництво «Карт-Бланш», 2010. 259 с.

Ніколайчук Т. О., магістр правознавства, аспірант
Науковий керівник: **Хумарова Н. І.**, д.е.н., с.н.с.
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
(м.Одеса, Україна)
e-mail: mazzi071988@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНКЛЮЗІЇ У СФЕРІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Реалізація еколого-економічного інклюзивного підходу в усі сфери національного господарства передбачає інтеграційні процеси для всіх верств суспільства, незалежно від наявності особливих потреб, особливостей психофізичних станів, наявності обмежених фізичних можливостей, ступеню інтеграції в економічні відносини, економіко-організаційних ресурсів. Розвиток економіко-суспільного середовища на основі інклюзії має розглядатися в контексті перспектив та умов подальшого розвитку творчих та креативних можливостей всіх членів соціуму, спрямованих на взаємодію з довкіллям.

Абігейл Б. Шнайдер, Деніель П. Джастін стверджують, що формування інклюзивної економіки може стати дієвим інструментом зменшення рівня економіко-соціальної нерівності суб'єктів, надасть можливість активізувати інноваційно-маркетингові інструменти росту ринкових потреб [1].

На думку Влада Тарко капіталістична економіка має хвилеобразний характер, тому під час деструктивних процесів у суспільстві ринок потребує залучення нових інструментів підтримки та розвитку, як наприклад, формування інклюзивної економіки [2].

Лука Сандона зазначає, що одним з головних теоретико-методологічних підходів до розвитку сучасної економіки є «концепція Френсіса», яка ґрунтується на 4-х основних засадах: критика поклонінню грошей, підтримка інклюзивно-економічних інститутів, розвиток «зеленої» економіки, відмова від теорії «грошових втрат» [3].

Дуг Портер визначає інклюзивну економіку, як інструмент неолібералізму ринку та суспільства, механізм розширення прав не тільки громадян, але й власне підприємницької діяльності, як такої. Інклюзивна економіка, на думку вченого, є всесвітнім інструментом активізації потенціалу кожної країни, що забезпечить формування інноваційних партнерських відносин у різних сферах [4].

Інклюзивна модель економічного розвитку передбачає створення максимальних можливостей для розвитку особистості, участі у всіх сферах життєдіяльності країни, працевлаштування та рівний доступ до результатів праці [5, с. 233-234].

Інклюзивний підхід у сфері еколого-економічного благополуччя населення є пріоритетним напрямом державної політики та має довгострокові перспективи, оскільки спрямований на поступову інтеграцію всіх верств населення, взаємодію з природою на постійній основі, одна його успішна реалізація неможлива без якісного суб'єктного складу. Однак, незважаючи на розвиток інклюзивних відносин у всіх царинах національної економіки, інклюзивно-суб'єктний склад досі не має чітко окресленого понятійно-категоріального апарату.

Таким чином, відсутність логічно впорядкованого та цілісного уявлення про забезпечення еколого-економічного благополуччя населення, розвитку трансформаційних процесів у природоохоронній сфері через механізми еколого-економічної інклюзії обумовила актуальність дослідження, його мету, завдання та зміст.

Інклюзія еколого-економічного напрямку має включати в себе усі сторони суспільного життя, оскільки безпосередньо впливає як на динаміку розвитку фінансового добробуту суспільства, так і рівень екологічної безпеки населення, а отже має трактуватися ширше ніж такі дефініції, як «економічна інклюзія», «екологічна інклюзія», «фінансова інклюзія».

Отже, інклюзію еколого-економічного напрямку можна в цілому окреслити, як партнерство державного і приватного секторів, форма співпраці між державними органами влади та світом бізнесу, що має на меті забезпечити фінансування, будівництво, відновлення, управління або утримання інфраструктури чи надання суспільних послуг екологічного спрямування, надання можливостей всім членам соціуму долучитись до проблем економіко-природоохоронного напрямів.

Отже, в основу еколого-економічної інклюзії (далі – ЕЕІ) закладаються концептуальні положення, що забезпечують реальні можливості та рівноправ'я для економічних учасників всіх рівнів (фізичних та юридичних осіб), які мають намір здійснювати еколого-економічну, екологоорієнтовану господарську діяльність, а також приймати участь (безпосередньо або опосередковано) у вирішенні питань природоохоронного характеру, зокрема у відносинах спрямованих на охорону, збереження та відтворення унікальних та цінних територій та об'єктів.

Інклюзування потребують еколого-економічні відносини у сфері заповідного фонду, оскільки чимало суб'єктів господарських відносин наразі не має можливості реалізації своїх еколого-соціальних та еколого-економічних прав; існує штучно створена ізоляція, яка перешкоджає багатьом фізичним особам реалізувати свій професійно-творчий потенціал, а юридичним - отримати новий напрям економічної діяльності, прийняти участь у програмах державно-приватного партнерства [10]. Еколого-економічна інклюзія у сфері природно-заповідного фонду полягає у динаміці скорочення стратифікації між більшістю та меншістю в частині участі в економічному вираженні природних ресурсів, наприклад залучення мікропідприємців, які не мають достатньої кількості фінансово-організаційних ресурсів, до господарської діяльності екоорієнтованих напрямів на підставі франшизи (Таблиця 1).

Таблиця 1 - Фізичні та юридичні особи, як суб'єкти еколого-економічної інклюзії у сфері ПЗФ України (розроблено із використанням джерел 6,7,8,9)

<i>ЕЕІ в сфері природно-заповідного фонду</i>	
Способи залучення фізичних осіб у відносини ЕЕІ	Способи залучення юридичних осіб у відносини ЕЕІ
<i>Еколого-соціальна участь</i>	<i>Еколого-соціальна участь</i>
<p>Розширення кола громадян, які будуть залучені до економіко-екологічних відносин;</p> <p>Реалізація творчих та професійних можливостей для людей з особливими потребами або обмеженими фізичними можливостями;</p> <p>Наявність різних поглядів щодо реалізації інноваційної природоохоронної політики;</p> <p>Формування об'єктів ПЗФ, як осередків еколого-соціального життя місцевих громад;</p> <p>Підвищення рівня природоохоронної культури та формування суспільного феномену «природно-заповідної свідомості»;</p> <p>Залучення різних вікових та соціальних груп до системи розвитку «екологічного девелопменту»</p>	<p>Розширення наукомістких еколого-економічних напрямів господарської діяльності в сфері ПЗФ та природоохоронній царині;</p> <p>Формування нових соціально-інфраструктурних об'єктів на територіях ПЗФ або суміжних;</p> <p>Екологізація системи виробництва, запровадження послуг під брендом «заповідності»;</p> <p>Розвиток рекреаційно-туристичного бізнесу, який матиме історико-культурне навантаження для громадян;</p> <p>Популяризація еколого-економічних послуг вітчизняного характеру, як основи інтеграції суспільства;</p> <p>Активізація ролі місцевих громад, як інструменту методично-консультативної допомоги місцевим бізнес-угрупованням</p>

<i>Економічно-організаційні форми</i>	<i>Економічно-організаційні форми</i>
<p>Можливість участі в еколого – економічних відносинах безпосередньо або дистанційно;</p> <p>Диференціація рівня прибутку в залежності від ступеню ресурсової або безпосередньої участі у відносинах ЕЕІ</p> <p>Створення нових робочих місць в сільській місцевості;</p> <p>Державна підтримка інтелектуальної, творчої або креативної діяльності громадян, спрямованої на розвиток ЕЕІ;</p> <p>Зниження рівня трудової міграції населення та підвищення рівня приросту населення;</p> <p>Формування економіко-трудова конструкцій побудови відносин з персоналом у сфері ПЗФ;</p> <p>Покращення рівня економіко-соціального захисту населення в межах геополітичного розташування (підтримка політики децентралізації);</p> <p>Залучення висококваліфікованих фахівців до роботи у сільській та віддаленій місцевостях</p>	<p>Залучення нових суб'єктів господарської діяльності до розвитку царини заповідної справи;</p> <p>Формування інноваційних економіко-правових конструкцій співпраці між суб'єктами господарювання різних рівнів та напрямів діяльності (договори франчайзингу, концесії);</p> <p>Лібералізація еколого-господарської діяльності інклюзивного характеру у сфері ПЗФ (податкові канікули, квазівідшкодування податків)</p> <p>Формування системи еколого-економічних послуг, які можуть надаватися в рамках співпраці з установами ПЗФ;</p> <p>Розвиток та розширення програм державно-приватного партнерства;</p> <p>Застосування інноваційних методів планування об'єктів ПЗФ, які враховуватимуть перспективні види «локальної» господарської діяльності та найбільш економічно-вигідні організаційні форми суб'єктів підприємницької діяльності</p>

Отже, з метою успішної реалізації еколого-економічних відносин інклюзивного характеру в природоохоронній та природно-заповідній царинах національної економіки необхідне формування прозорих та чітких економіко-нормативних конструкцій, що забезпечать якісну роботу всіх суб'єктів господарської діяльності.

Розвиток еколого-економічної інклюзії, як інструмент реформування еколого-суспільних відносин, потребує розроблення власне усталеної дефініції, яка буде мати на меті чітке визначення подальшого понятійно-категоріального апарату. Суспільний феномен еколого-економічної інклюзії має стати відособленим поняттям, яке включатиме в себе систему категорій, принципів, функцій напрямів діяльності та суб'єктний склад.

Список використаних джерел

1. Abigail B. Schneider & Daniel P. Justin. Educating for an Inclusive Economy: Cultivating Relationality Through International Immersion. *Humanistic Management Journal*.2020.5.133-151/ Url: <https://link.springer.com/article/10.1007/s41463-019-00078-2>. <https://doi.org/10.1007/s41463-019-00078-2>. (дата звернення 15.12.2020).
2. Vlad Tarko Simple Rules for a More Inclusive Economy. *European Journal of Law and Economics*.2020.25. Url: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3541213.<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3541213>. (дата звернення 15.12.2020).
3. Luca Sandonà Francis' Economic Thought: His Case for an Inclusive Economy. *Forum for Social Economics* .2017.1. Url: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07360932.2017.1279557>. <https://doi.org/10.1080/07360932.2017.1279557> . (дата звернення 15.12.2020).

4. Doug Porter. The third way and the third world: poverty reduction and social inclusion in the rise of 'inclusive' liberalism. Review of International Political Economy . 2004. 11(2). Url: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09692290420001672881>. (дата звернення 15.12.2020).

5. Стрельнікова О.О., Єсіна Н.О. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі. *Сучасне суспільство*. 2019, Випуск 1 (17). С.233-241.

6. Указ Президента України від 21.11.2017 № 381/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» Url: <https://zakonodavstvo.com/prezidenta-ukrajini-ukazi/ukaz-prezidenta-ukrajini-pro-dodatkovy-zahodi324615.html>. (дата звернення 15.12.2020).

7. Указ Президента України від 06.12.2018 № 412/2018 Про додаткові заходи щодо забезпечення реформ із децентралізації влади. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/412/2018>. (дата звернення 15.12.2020).

8. Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" від 21.12.2010 2818-VI// Відомості Верховної Ради України. - 2011.- № 26.- Ст.218. Url: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14>. (дата звернення 15.12.2020).

9. Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16.06.1992р. № 34// Відомості Верховної Ради України .- 1992. -№ 34.- Ст. 503. Url: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>. (дата звернення 15.12.2020).

10. Ніколайчук Т., Хумарова Н. Методологічні засади розвитку підприємницької діяльності соціально- природоохоронного напрямку на основі інклюзивного підходу. *Збірник наукових праць «Економічні інновації»*. 2019. Вип. 21. №4 (73). С.125-137.

Вержуцька Я. Ю., здобувачка вищої освіти

1 курсу магістратури, група ММРп-201

Науковий керівник: **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: jankavv@ukr.net

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах господарювання без застосування комплексу маркетингових комунікацій неможливо виготовити та вивести на ринок новий товар. Саме комплекс маркетингових комунікацій забезпечує інформування, переконання та нагадування споживачам про товар, підтримує збут, створює позитивний імідж підприємства, а відповідно дозволяє встановити двосторонній зв'язок між ринковими суб'єктами з використанням потрібних інструментів.

Для ефективного застосування маркетингових комунікацій необхідно визначити їх основні складові, до яких відносять рекламу, паблік рилейшнз, прямий маркетинг та стимулювання збуту. Деякі спеціалісти з маркетингу додають ще такі види комунікації як: виставки та ярмарки, упакування товару, рекламу на місці продажу, поштове розсилання, продаж за каталогами, спонсорювання тощо. Умовно їх можна поділити на основні та синтетичні засоби.

Для кращого розуміння сутності кожної складової розглянемо їх окремо.

Реклама – це популяризація товарів, видовищ, послуг тощо з метою привернення уваги покупців, споживачів, глядачів, замовників, поширення інформації про когось, щось для створення популярності, а також візуальна та інша медіа-продукція – плакати, оголошення, відеокліпи, що використовуються як засіб привернення уваги потенційних споживачів [1]. Тобто, реклама – це будь-яка форма неособистого платного пред’явлення й просування продуктів, послуг та ідей від імені їхнього виробника або власника (посередника тощо).

До основних функцій реклами відносять: маркетингову, комунікативну, політичну, інформаційну, суспільну, культурну, освітню та економічну. Згідно з темою дослідження найважливішими функціями у даному випадку є маркетингова та комунікативна.

Комунікативну функцію реклама реалізує, підтримуючи зворотний зв’язок із ринком споживачів і ринком продавців (конкурентів). Рекламна комунікація має на меті вплинути на свідомість покупця (споживача), змусивши його купити цей товар або хоча б побажати його купити в майбутньому. Ця функція відрізняється деякими особливостями, що пов’язані з «життєвими циклами» реклами. Її завдання полягає не лише в передачі інформації, що опосередковується через рекламоносія, але й в інструментуванні та мотивуванні споживача та моделюванні його поведінки [2].

Маркетингова функція виявляється як засіб формування попиту та стимулювання продажу товарів і реалізується такими способами: надання найменувань товарного ряду; диференціація окремих марок товарів; повідомлення про товар; стимулювання зацікавленості потенційних покупців щодо нових товарів та підтримка повторних покупок; формування постійної клієнтської бази; оптимізація продажу товарів; забезпечення прихильного ставлення до даного товару порівняно з товаром конкурента або принаймні лояльності до нього.

З метою ефективного застосування реклами у процесі маркетингової комунікації визначимо її певні позитивні та негативні особливості (табл. 1).

З таблиці видно, що переваг застосування реклами більше, ніж недоліків. Кожне підприємство має самостійно визначити власні цілі й зрозуміти доцільність використання рекламного інструменту в системі маркетингових комунікацій.

Таблиця 1 – Позитивні та негативні характеристики реклами

Позитивні риси реклами	Негативні риси реклами
територіально велике охоплення ринку	висока вартість подання та виготовлення реклами
швидкий спосіб інформування споживача про товар та виробника	неможливість ведення діалогу з аудиторією
відносно невеликі середні витрати (на один потенційний контакт)	високий відсоток нецільової аудиторії
ефектне та виразне подання інформації	неможливість створення індивідуального підходу до споживача
можливість багаторазового повтору контакту для однієї аудиторії	
існує можливість коригування повідомлення	

Джерело: складено автором на основі [3]

Паблік рилейшнз (PR або Public Relations) – це система зв'язків із громадськістю, що передбачає планомірно здійснювані зовнішні та внутрішні комунікації між організацією та її громадськістю з метою поліпшення взаємин і досягнення між ними взаєморозуміння.

У маркетингу паблік рилейшнз використовується як ефективна технологія по роботі зі споживачами. Це більш тонкий і гнучкий інструмент у маркетингових комунікаціях порівняно з рекламою.

Паблік рилейшнз дає змогу: забезпечувати споживачів і суспільство загалом достовірною, об'єктивною інформацією; формувати у споживача більш правдиве сприйняття інформації, встановлювати довірливі відносини між підприємством і суспільством; охоплювати широке коло споживачів; надовго сформувати позитивний образ підприємства.

Негативними характеристиками паблік рилейшнз є неможливість повного контролю з боку підприємства за інформуванням суспільства, відсутність гарантій позитивного сприйняття інформації споживачами та довготривалий процес формування позитивної громадської думки. Недоліком слід вважати й те, що навіть під час створення позитивного іміджу підприємства будь-яка дрібничка, яка негативно характеризує підприємство, може швидко звести всі досягнуті позитивні результати нанівець.

Прямий маркетинг являє собою прямі комунікації з відібраним визначеним покупцем, найчастіше у вигляді індивідуалізованого діалогу з метою отримання негайного відгуку або здійснення угоди.

Основою прямого маркетингу є база даних про покупців, що являє собою організований масив інформації про постійних (або потенційних) покупців, у тому числі відомості географічного, демографічного, психографічного характеру, а також дані про купівельну поведінку [4].

Перевагами прямого маркетингу є: створення більших зручностей і скорочення часу покупців на пошук і придбання товарів; забезпечення покупцеві можливості вибрати зі значної кількості торговельних підприємств; сприяння підтриманню тривалих взаємовідносин з кожним покупцем; забезпечення конфіденційності запропонованих ідей; сприяння продавцю ефективно зосереджуватися на мікроринках завдяки пропозиціям, які задовольняють конкретні потреби покупців; більша економічність продажу товарів тощо.

Прямий маркетинг дає можливість повністю контролювати витрати на використання окремих його інструментів або на проведення комплексної маркетингової кампанії, а тому є найбільш контрольованим інструментом комунікації підприємства.

Наступним елементом формування маркетингової комунікації є стимулювання збуту. Стимулювання збуту зосереджує увагу споживачів на певному товарі; використовує мотив вигоди і спонукає споживача до здійснення покупки; орієнтує на негайне здійснення покупки; застосовується у стислі терміни, без особливих труднощів і попередньої підготовки.

До недоліків стимулювання збуту маркетингологи відносять: короткостроковість застосування та непостійність основи, великі витрати, перешкодження формуванню прихильності споживачів та зменшення кількості постійних клієнтів, перенесення уваги покупців на чинники ціни та вигоди [5].

Елементи маркетингових комунікацій тісно взаємозалежні між собою й з іншими складовими комплексу маркетингу, тому в маркетинговій практиці їх важко розрізнити.

Для ефективного застосування основних інструментів маркетингових комунікацій підприємства необхідно попередньо визначити: тип товару (широкого вжитку чи промислового призначення), етап життєвого циклу товару, ступінь купівельної готовності потенційного клієнта, дослідити особливості комплексу маркетингових комунікацій конкурентів й оцінити власні фінансові можливості.

Таким чином, при формуванні комунікативного комплексу маркетологи повинні враховувати як переваги кожного з чотирьох основних елементів, так і недоліки, щоб у результаті своєї діяльності досягти ефективного комунікативного впливу на ринок.

Список використаних джерел

1. Реклама. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Реклама> (дата звернення 14.12.2020)
2. Лисица Н. Реклама в современном обществе. Х.: Основа, 1999. 272 с.
3. Древаль О.Ю. Рекламний менеджмент: конспект лекцій. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. 91 с.
4. Балабанова Л.В., Холод В.В., Балабанова І.В. Маркетинг підприємства: навч. посіб. для вищ. навч. закл.; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім.М.Туган.-Барановського, Ін-т економіки і упр. К.: Центр учбової літератури, 2012. 611 с.
5. Ромат Е.В. Реклама в системе маркетинга. К.: Студцентр, 2008. 480 с.

Абдулхаїров Д. А., здобувач вищої освіти
1 курсу магістратури, група ММРп-201
Науковий керівник: **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: dzhelil1999@gmail.com

СИЛЬНИЙ БРЕНД ЯК СТИЙКА КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА ПІДПРИЄМСТВА

Однією зі стійких конкурентних переваг для більшості підприємств у сучасних умовах є бренд, який орієнтує покупця на вибір товарів і послуг, дозволяє швидко їх ідентифікувати і розпізнавати.

Традиційно бренд сприймається як певний образ, що існує в уяві (усвідомленні) людини [1]. Бренд – це абстрактне поняття, яке використовується для позначення товару, послуги або виробника; це комплекс уявлень, думок, асоціацій, які закріпилися в свідомості споживачів. Однак сильне асоціативне сприйняття у споживачів не виникає спонтанно, а цілеспрямовано формується підприємством за допомогою брендингу [4].

Завдяки своїй унікальній зовнішній формі та внутрішньому змісту бренд сприймається цільовою аудиторією цілісно, максимально відповідає очікуванням споживача, привертає його увагу і вселяє довіру, викликаючи бажання придбати товар або послугу.

Бренд формує чіткий образ споживчих властивостей товару (дозволяє його пізнавати, відрізнити серед подібних), його цінову позицію, рівень сервісу. Наявність бренду гарантує певний рівень якості, а відповідно зменшує ризик при купівлі товару, економить час при його виборі. Крім того, бренд формує у споживача відчуття його приналежності до певної соціальної групи, забезпечує йому отримання або підвищення соціального статусу.

Ключовим фактором успіху підприємства сьогодні є вміння утримати свого споживача, забезпечити з ним постійний зв'язок, викликати лояльність до товарів, що виробляються, або послуг, які надаються. Саме наявність відомого бренду формує значущу конкурентну перевагу виробника, яка дозволяє створювати додатковий грошовий потік для свого підприємства як за рахунок цінової політики, так і за рахунок збільшення числа повторних покупок [6]. Зокрема, О. Зозульов та Ю. Несторова пропонують розглядати бренд як «центр синергетичного посилення конкурентних позицій компанії на ринку в сучасних умовах» [2].

Бренд дозволяє встановити преміум-ціну, а значить, отримати додатковий прибуток. Знайомий бренд полегшує залучення нових споживачів. Під тим же брендом можливо розширити перелік продуктів, що легше, ніж створення нових брендів. Бренд знижує невизначеність для дистриб'юторів і отримує у них перевагу при розміщенні у торгових точках, а також підтримку при проведенні маркетингових заходів [6].

Серед основних переваг бренду вчені виділяють: отримання додаткового доходу; полегшення процедури вибору товарів; ідентифікацію компанії-виробника та її товарів; спрощення виходу на нові ринки з новими товарами; полегшення співпраці з партнерами; інвестування в майбутнє; забезпечення емоційного зв'язку з покупцем; розвиток галузей виробництва, в яких працюють бренди; створення історії та репутації [3].

Бренд є одним із важливих інструментів оновлення технічного рівня виробництва, приведення його до сучасного рівня.

Сильний бренд здатний створювати додаткові вигоди для обох суб'єктів ринку (споживача і виробника) і утримувати ці вигоди на стабільно високому рівні [6]. Проте формування та підтримка сильного бренду є складним завданням сучасного бізнесу.

Незважаючи на те, що для становлення бренду потрібен час, до розробки бренду суб'єктів господарювання спонукають можливість захисту від конкурентів, проникнення та закріплення на ринку, підвищення конкурентоспроможності.

Переможці стартують першими та роблять ривок, щоб створити відрив від конкурентів, які намагаються ввійти на ринок. Важливо швидко досягти критичного рівня, щоб посилити відрив від конкурентів. Саме тут важливу роль відіграють комунікація та безпосереднє спілкування [3].

Бренд, як конкурентна перевага, з'єднує між собою окремі комунікаційні події (рекламу, PR, промоушен тощо), гарантуючи впізнаваність і безперервність комунікаційного впливу, забезпечуючи менший розмір інвестицій.

Оскільки брендові продукти приносять не лише задоволення первинних потреб, а й психоемоційне задоволення, споживачі від них не відмовляються навіть у складних фінансових умовах. Тому створення бренду є не тільки обов'язковою умовою успіху, а навіть питанням виживання підприємства [5].

Таким чином, для підтримання стабільної позиції підприємства на ринку, збереження цільової аудиторії прихильників та забезпечення стійких конкурентних переваг важливо цілеспрямовано і скоординовано сформувати сильний бренд.

Список використаних джерел

1. Гомольська Л. Бренд як соціальний та соціально-психологічний феномен. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2016. Вип. 1. С.29-32.

2. Зозульов О., Нестерова Ю. Бренд як нематеріальний актив у постіндустріальному суспільстві. *Економіка України*. 2008. №3. С. 4-11.

3. Зоріна О.І., Нескуба Т.В. Формування бренду як складової конкурентоспроможності підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 23. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/23_2018_ukr/9.pdf (дата звернення 13.12.2020).

4. Какодей А.О. Формування бренду в сучасних умовах товарного ринку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 1 (23), Т.2. С.76-79.

5. Ларіна Я.С., Медведкова І. І. Брендінг як фактор забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 1 (123). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/sepspu_2017_1_7.pdf (дата звернення 13.12.2020).

6. Швець О.О. Аналіз сучасних концепцій бренд-капіталу на підприємстві. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/56919-117502-1-PB.pdf> (дата звернення 13.12.2020).

Голопапа Р. А., здобувач вищої освіти
1 курсу магістратури, група ММРп-201
Науковий керівник: **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: romgol99@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Успіх у конкурентній боротьбі будь-якої компанії в значній мірі залежить від умінь вибудовувати відносини зі споживачами, досягати високого ступеня їх задоволеності і лояльності. Постійне розширення асортименту товарів і послуг, присутність на ринку взаємозамінних продуктів значно ускладнює процес їх вибору споживачами. Щоб утримувати інтерес споживача, відповідати його мінливим запитам і смакам, необхідно стрімко розвивати маркетингові комунікації, постійно збагачуючи їх новими засобами, формами і методами взаємовідносин із цільовими аудиторіями.

Маркетингові комунікації як процес передачі цільовій аудиторії інформації про продукт є одним із видів спілкування між суб'єктами ринкових відносин, завдяки якому встановлюється контакт між виробником продукції і покупцем, віднаходяться оптимальні варіанти задоволення їхніх обопільних інтересів. Маркетингова комунікація – це двосторонній процес, адже, з одного боку, передбачається вплив на цільові й інші аудиторії, з іншого боку, передбачається отримання зустрічної інформації про реакції цих аудиторій на здійснюваний фірмою вплив. Обидва складники однаково важливі; їх єдність дає підстави говорити про маркетингові комунікації як систему [4].

Поряд із традиційними видами маркетингу, а відповідно і маркетингових комунікацій, з'являються нові, а саме: персоналізований маркетинг, інтегрований маркетинг, вірусний маркетинг, партизанський маркетинг, Інтернет-маркетинг тощо.

Серед персоналізованих маркетингових комунікацій варто виділити адресні повідомлення на мобільний телефон про нові пропозиції та акції торговельних підприємств, привітання зі святами, запрошення на покази, виставки, семінари тощо. При цьому забезпечується адресність комунікації, але процес інвестування в споживача досить витратний. Витрати залежать від типу цільової аудиторії, бюджету компанії, очікувань споживача.

Завдяки інтегрованим маркетинговим комунікаціям (взаємному посиленню різних засобів комунікацій) потенційний споживач отримує цілісну і різноманітну інформацію про пропонований продукт.

Завдання партизанського маркетингу – справити незабутнє враження, «змусити» зацікавитися рекламованим товаром та послугою і викликати бажання їх придбати. До партизанського маркетингу відноситься флешмоб – заздалегідь спланована масова акція, в якій велика група людей з'являється в громадському місці, виконує заздалегідь обумовлені дії (відповідно зі сценарієм) і потім розходить [3].

Швидкий перехід бізнесу до мережі Інтернет приводить до необхідності застосування специфічних інструментів та технологій маркетингових комунікацій.

Маркетингові он-лайн комунікації (Інтернет-комунікації) – це комплекс заходів щодо просування товарів за допомогою мережевих технологій Інтернет [1].

Сьогодні комунікативна кампанія не може вважатися успішною, якщо в ній не використовуються ряд нових комунікаційних технологій: RTB (real time bidding) – торги в реальному часі; ретаргетинг (retargeting) – перенацілювання; SMM (social media marketing) – соціальний медіа-маркетинг; SMO (social media optimization) – оптимізація для соціальних мереж; SEO (search engines optimization) – оптимізація сайту в

пошукових системах; SEM (search engine marketing) — маркетинг в пошукових системах [2].

Зазначені системи є різними, але всі вони надають маркетологам наступні можливості: розпізнавання, облік, ранжування, структуризація цільових аудиторій; оцінка ступеня зацікавленості користувачів в товарах за наступними показниками: кількість хітів, хостів, час проведений на сайті та певній сторінці; вивчення побажань, намірів, запитів, рекламаций; персоніфікована пропозиція товарів; прискорена підготовка звітів за результатами маркетингових акцій [1].

До переваг онлайн комунікацій належать: низькі комунікативні витрати, висока швидкість розповсюдження інформації, особиста залученість цільових аудиторій до маркетингової діяльності, максимальний ступінь охоплення цільової аудиторії, полегшений процес формування довіри до інформації, персоналізоване спілкування в процесі впливу на потенційного споживача, можливість оперативного управління процесами маркетингового впливу, висока швидкість оцінки ефективності комунікативного впливу, висока ступінь достовірності оцінки ефективності комунікативного впливу за рахунок постклік-аналізу, наявність зворотного зв'язку і діалогу з представниками цільової аудиторії в інтерактивному режимі [2]. Маркетингові комунікації, які здійснюються на основі Інтернет-технологій, є більш оперативними, динамічними, контрольованими та успішними.

Таким чином, у сучасних умовах маркетингові комунікаційні процеси взаємодії зі споживачами повинні бути засновані на принципово нових ідеях, винахідливості і креативності виробників, максимально індивідуальному, особистісному підході до покупця, а також інтерактивних інформаційних технологіях.

Список використаних джерел

1. Окландер Т.О. Новітні технології маркетингових комунікацій як засіб зниження підприємницьких ризиків. *Економічні інновації*. 2015. Вип. 60. Книга III. С.274-285.
 2. Окландер М.А., Романенко О.О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Збірник наукових праць. 2015 (12). С. 362-371.
 3. Флешмоб. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Флешмоб> (дата звернення 13.12.2020).
 4. Хмарська І.А. Сутність та значення комплексу маркетингових комунікацій підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Т. 2. С.114-118.
-

Мурай А. О., здобувачка вищої освіти

4 курсу, група МР-171

Науковий керівник: **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: alyona.murai@gmail.com

ІННОВАЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

В умовах жорсткої конкурентної боротьби одним із основних факторів успіху бізнесу є інноваційна діяльність. Саме інновації дають можливість компаніям сформувати конкурентні переваги, виявити нові ринки і максимально швидко прогнозувати переваги споживачів. Інновації забезпечують виробленому продукту необхідні для споживачів вигоди, відмінності його від товарів-конкурентів, захист від копіювання конкурентами.

Основною умовою для впровадження будь-яких інновацій у даний час є маркетингові дослідження і технології, за допомогою яких виявляються потреби споживачів. Тому маркетинг є найважливішою складовою процесу управління інноваційною діяльністю підприємства, що прагне запропонувати і реалізувати новий продукт на ринку.

Маркетинг дозволяє досліджувати потреби ринку в інноваціях, сформувати попит на нові технології, проаналізувати можливості компанії, виявити потреби покупців і запропонувати той інноваційний товар, який буде затребуваний ринком.

Класичним визначенням інноваційного маркетингу вважається концепція, згідно з якою організація повинна безперервно вдосконалювати продукти і методи маркетингу [2].

Інноваційний маркетинг – це створення нового товару або зміна технології виробництва вже існуючого до такої міри, щоб результатом став якісно новий продукт. Інноваційний маркетинг – це також пошук нових ніш, ринків і сегментів [3]. Інноваційний маркетинг включає місію, філософію мислення, стиль управління та поведінки [2].

Науковці виділяють наступні риси інноваційного маркетингу: стратегічна орієнтованість на пошук і задоволення нових потреб; здійснення організації та управління інноваційною діяльністю підприємства через призму взаємодії з ринком; предметом дослідження і товаром на ринку виступає не готовий продукт, а ідея, що обумовлює використання методів використання і оцінки інтелектуальної власності [1].

Інноваційний маркетинг складається з двох складових: 1) маркетинг інновацій, починаючи з вивчення попиту, розробки концепції нового товару (інновації), створення дослідного зразка, його тестування і т. д.; 2) маркетингові інновації як такі, тобто нові підходи до використання інструментів маркетинг-міксу, в тому числі інноваційні методи.

Інноваційний маркетинг – це такий метод ведення бізнесу, коли традиційний маркетинг доповнюється новими методами, інструментами та новими можливостями створення інноваційних ідей. Поняття інноваційного маркетингу передбачає інноваційне управління компанією з орієнтацією на споживача, ринок за допомогою нових інструментів маркетингу. Інноваційний маркетинг – це технологія використання комплексу маркетингових заходів протягом всього життєвого циклу товару для адаптації до змін у зовнішньому середовищі з метою отримання довгострокових переваг.

Розрізняють стратегічний та оперативний інноваційний маркетинг [3]. Стратегічний інноваційний маркетинг поєднує в собі стратегічні маркетингові

дослідження для оцінки кон'юнктури ринку, сегментації, формування попиту і складання моделі споживчої поведінки. Дослідження ринку – це оцінка його ємності, структури, динаміки норми прибутку, обсягу продажів і сегментації. Результатом вивчення повинно стати розуміння, яку продукцію і якої якості компанія буде виробляти і реалізовувати. Тому дослідження проводяться масштабні, з залученням соціологічних підрозділів, що займаються безпосередньо опитуванням споживачів.

Оперативний інноваційний маркетинг передбачає варіантну оцінку, збір даних про ринкове середовище, попит, споживачів, конкурентів, формулює цілі реалізації продукції. Ключовими завданнями даного виду інноваційного маркетингу є зростання прибутку і рівня продажів; підтримка репутації компанії; розширення ринкової частки.

Інноваційний маркетинг охоплює такі етапи:

- дослідження макроекономічної ситуації в країні (інфляція, політична стабільність, зміни в законодавстві, платоспроможність населення, його склад і темпи зростання);

- оцінка ринкової привабливості товару/послуги/процесу (вивчення споживчого попиту, проведення усних та письмових опитувань у торгових точках для виявлення виду продукту, його якості і передбачуваної вартості);

- дослідження конкурентоспроможності товару і його позиціонування на ринку серед аналогів;

- портфельний аналіз (дослідження напрямків діяльності організації для визначення прибуткових).

Остання стадія передбачає розробку і реалізацію стратегії на практиці для отримання більшого прибутку і розширення ринкової частки. В рамках цього процесу здійснюється чітке визначення виду реалізованого на ринку продукту, встановлення оптимальної ціни з метою забезпечення достатнього прибутку і привабливості для покупців, вибір місця збуту і стратегії просування.

Таким чином, інноваційний маркетинг – це напрямок у сучасному маркетингу, заснований на застосуванні інноваційних методів і технологій, властивих маркетингу. Інноваційний маркетинг необхідний тим підприємствам, які хочуть отримувати прибуток, більший ніж конкуренти, оскільки він формує переваги конкурентної стратегії, заснованої на нововведеннях.

Список використаних джерел

1. Мокляк М.В. Інноваційний маркетинг – провідна концепція ведення бізнесу в сучасних умовах. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolntNU/117/1/mOKLYAK%20днепр.DOC.pdf> (дата звернення 13.12.2020).

2. Нянько В.М. *Інноваційний маркетинг на підприємствах України. Інноваційна економіка*. 2014. № 6. С. 228-231.

3. Старицька О. П., Старицький Т. М. Інноваційний маркетинг як інструмент підвищення ефективності функціонування підприємств. *Інноваційна економіка*. 2014. № 4. С. 244-250.

Сміловець Д. О., здобувачка вищої освіти
1 курсу магістратури, група ММРп-201
Науковий керівник: **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: dashasmelovets99@gmail.com

ЗБУТОВА ПОЛІТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ

Важливу роль у господарській діяльності підприємства відіграє система збуту товарів, яка безпосередньо впливає на результати та можливості подальшого виробництва.

Збут у широкому розумінні – це процес організації передпродажної підготовки, пакування, транспортування, складування та реалізації товарів з метою задоволення потреб покупців і отримання на цій основі прибутку [1]. У цьому сенсі збутова діяльність починається з того моменту, як тільки виріб покидає виробничий процес, і закінчується передачею товару покупцеві.

Збут у вузькому розумінні (реалізація) – процес безпосереднього спілкування продавця і покупця, спрямований на отримання прибутку, який вимагає знань, навичок і певного рівня торговельної компетенції [1]. У такому сенсі під збутом розуміють тільки безпосереднє спілкування продавця і покупця, а всі інші операції відносять до товаропросування.

Збут – це елемент комплексу маркетингу, що характеризує діяльність підприємства, спрямовану на те, щоб зробити продукт доступним цільовим споживачам.

Збутова політика – це сукупність взаємозв'язаних елементів збутової діяльності, спрямованих на задоволення потреб споживачів шляхом оптимального використання збутового потенціалу підприємства і забезпечення на цій основі ефективності продажу [2].

Суть збутової діяльності, на думку дослідників, в узагальненому розумінні полягає в просуванні готової продукції на ринок та організації товарного обміну з метою отримання підприємницького прибутку [2; 6].

Збутовий потенціал підприємства вчені визначають як «сукупність інформаційних, матеріальних, маркетингових, управлінських та комунікаційних ресурсів та можливостей збуту, що забезпечують готовність і здатність підприємства здійснювати виведення товару на ринок, його реалізацію за постійного вдосконалення технології збуту, інновації продуктового ряду з урахуванням факторів маркетингового середовища» [2; 4].

Збутова політика включає розробку збутових та маркетингових стратегій, комплексу заходів щодо формування асортименту, попиту та цін, а також обслуговування, кредитування, знижок, розподілу товару та інших аспектів збуту [5].

Цілі збутової політики можуть бути наступними: максимальне задоволення попиту споживачів; забезпечення (збільшення) необхідних обсягів продажів; збільшення ринкової частки компанії або окремої торгової марки; забезпечення підприємству прибутку і його збільшення; утримання частки ринку або утримання зайнятої ніші; вихід на новий ринок і завоювання частки цільових сегментів; виведення нового товару на ринок; утримання клієнтури і залучення нових клієнтів.

Основним завданням збутової політики є перетворення потреб потенційного покупця в реальний попит на конкретний товар. Для цього важливо найповніше реалізувати функції збутової політики та обрати ефективні канали розподілу.

До функцій збуту відносяться: вивчення результатів сегментації ринку і планування реклами; укладення договорів зі споживачами або посередниками; облік і

контроль виконання договорів; розробка плану відвантаження товарів клієнтам; визначення каналів збуту; організація прийому, зберігання, пакування, сортування і відвантаження товарів; інформаційне, ресурсне і технічне забезпечення збуту товарів; стимулювання збуту; встановлення зворотного зв'язку зі споживачами [3].

Побудова ефективної структури збутової мережі, яка дозволить налагодити реалізацію продукції, пов'язане з розвитком каналів збуту продукції. Канали збуту можуть бути прямими (самостійний збут продукції без посередників) і непрямими (через посередників). Непрямі канали збуту поділяються на однорівневі (участь одного посередника в процесі реалізації продукції), дворівневі (участь двох посередників) та трирівневі (участь трьох посередників). Конкретний варіант каналу збуту потрібно підбирати в залежності від виду товару. Якщо обирається канал з посередниками, варто визначити їх тип і кількість, що необхідно для забезпечення максимально ефективної реалізації продукції.

Таким чином, збутову політику підприємства варто розглядати як сукупність заходів, спрямованих на організацію руху товарів до кінцевого споживача шляхом виявлення і вивчення його смаків та вподобань, з метою підвищення ефективності продажу продукції та отримання максимального прибутку.

Список використаних джерел

1. Гамалій В.Ф., Романчук С.А., Фабрика І.В. Сучасні проблеми збутової політики українських підприємств *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22. ч.ІІ. С.10-13. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Npkntu_e_2012_22\(2\)_4.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Npkntu_e_2012_22(2)_4.pdf) (дата звернення 13.12.2020).

2. Ключник А.В. *Збутова політика та її значення у розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 4. URL: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/87.pdf> (дата звернення 13.12.2020).

3. Терент'єва Н.В. *Принципи та функції управління збутовою діяльністю. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 1. С.127-138.

4. Трішина А.В., Ляшенко Г.П. *Збутовий потенціал та управління ним у формуванні конкурентоспроможності підприємства. Подільський науковий вісник*. 2020. № 2 (14). С.51-58.

5. Тропов О. В. Збутова політика підприємства: сутність та складові. *Управління розвитком*. 2014. №2 (165). URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Uproz_2014_2_49%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Uproz_2014_2_49%20(1).pdf) (дата звернення 13.12.2020).

6. Шереметинська О.В., Гаврилюк О.І. Управління збутовою діяльністю підприємств-суб'єктів ЗЕД в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4732> (дата звернення 13.12.2020).

Федоренко М. В., здобувачка вищої освіти
1 курсу магістратури, група ММРп-201
Науковий керівник: **Полковниченко С. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: *mariafedorenko92@gmail.com*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧА

Конкуренція на ринку споживчих товарів загострюється, тому першочергове завдання кожної фірми – це активізація попиту на продукцію. Одним із найпоширеніших засобів, що стимулює попит, є реклама, яка стала звичним соціально-психологічним явищем у сучасному суспільстві й відіграє важливу роль у житті кожної людини.

Існує відомий факт, що споживач робить вибір, керуючись не тільки власними вподобаннями. Так, людина піддається під соціальні та психологічні впливи. Багато вчених схиляються до думки, що абсолютно незалежного вибору не існує, соціум так чи інакше впливає на окремого індивіда. Тож проблема психологічних впливів реклами є вкрай актуальною у контексті вивчення методів стимулювання продажів товарів і послуг.

Реклама – будь-яка форма повідомлень, які використовує фірма, для інформування, переконання або нагадування людям про свої товари, послуги, ідеї суспільної діяльності [1].

З одного боку, реклама може використовуватися, щоб проінформувати споживачів про існування і місце перебування товару, який вона рекламує, а з іншого, вона може впливати на смаки та уподобання споживачів, породжуючи потребу.

Дослідники розглядають рекламу як комунікативну систему, що має вплив на чітко визначену цільову аудиторію. Окрім цього, реклама відбиває потреби споживачів. Тому психологічні особливості аудиторії повинні враховуватись при визначенні тематики реклами та розробленні сюжету.

Існують наступні методи психологічного впливу: переконання, навіювання, психоаналітичний метод, еріксонівський гіпноз, нейролінгвістичне програмування, словесне маніпулювання, психологічні установки, стереотипи, ідентифікація та технологія «25-го кадру» [3]. Вони використовуються з однією метою – переконати покупця придбати конкретний товар. Проте переконати споживача в необхідності придбання того чи іншого товару можливо у тому випадку, коли сам споживач потребує його.

Залежно від стратегії та техніки переконання основні типи реклами класифікуються наступним чином:

- інформативна реклама спрямована на свідомість клієнта;
- механістична реклама апелює до певних стереотипів і має на меті вплинути на емоційний стан споживача (техніка плаката, техніка повторення). У результаті її використання в індивідів виникає «потреба» у нових мотиваціях їх споживчої поведінки;

- сугестивна реклама звертається до підсвідомості споживача. Вона полягає у залученні нових відкриттів у галузі психології споживання. Така реклама не створює нові потреби, але її вплив на споживача вважається найбільш ефективним.

В якості моделі психологічного впливу реклами на споживача використовується концепція соціально-психологічної установи. Установка – це відносно стійка організація знань, почуттів та мотивів, яка зумовлює певне відношення індивіда до

явищ оточуючої дійсності [2]. Соціально-психологічна установка є складною багатокомпонентною структурою, яка складається із пізнавального, емоційного, поведінкового, інтелектуального та мотиваційного компонентів.

Розрізняють певні групи установок – ідеологічні (сукупність знань про ідеологію, емоційне ставлення до основних принципів цієї ідеології і практичні дії на її основі), соціальні (знання норм і зразків суспільної діяльності, та поведінка, яка супроводжується відповідними емоціями стосовно цих норм і зразків), політичні (відображають ставлення до основних норм внутрішньої і політичної політики держави та зумовлюють відповідну діяльність на основі цього ставлення).

Аналіз психологічних процесів в рекламі проводять на основі продуктів рекламної діяльності. Психолог може надати інформацію щодо результату використання певних методів психологічних впливів.

Таким чином, через те, що ринок переповнений великою кількістю різноманітних товарів, в умовах такої жорсткої конкуренції виробники вдаються до різних методів психологічного впливу на споживача, що використовуються з метою переконати його придбати певний товар.

Тому з розвитком таких наук, як психолінгвістика, соціологія, психосоціологія з'являються нові методи психологічного впливу на клієнта, такі як: переконання, навіювання, психоаналітичний метод, еріксонівський гіпноз, нейролінгвістичне програмування, словесне маніпулювання, психологічні установки, стереотипи, ідентифікація та технологія «25-го кадру». Усі вони спрямовані або на свідомість або на підсвідомість споживача.

Список використаних джерел

1. Бугайова О. З історії тлумачення терміна реклама. *Культура слова*. 2013. Вип. 79. С.177-183.
2. Психологія реклами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Зазимко, М. С. Корольчук, В. М. Корольчук та ін. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 384 с.
3. Рябчик А. В. Методи психологічного впливу в рекламі. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6695> (дата звернення 13.12.2020).

Пономаренко С.І., к.е.н., доцент,
Тютюнник Ю.Ю., здобувачка вищої освіти 2 курсу, гр. МПМп-191
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pon63serg@gmail.com

ПЛАНУВАННЯ ЗАХОДІВ ПО УДОСКОНАЛЕННЮ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ОСНОВНОГО ФАКТОРУ ЗБІЛЬШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО ВИРОБНИЦТВА

Функціонування всіх без винятку підприємств у сучасних умовах господарювання відбувається під впливом великої кількості різноманітних факторів, більшість з яких належить до факторів зовнішнього середовища. Вміння власників та керівництва вчасно відреагувати на виклики середовища, в якому вони функціонують, дозволяє не лише запобігти ймовірній кризі, а також створити нові можливості для розвитку.

Сьогоднішній світ характеризується стрімким розвитком технологій в усіх сферах діяльності підприємств, що покликано суттєво підвищити ефективність їх господарської діяльності. Жодне підприємство не спроможне забезпечити належний рівень своєї конкурентоспроможності без планування заходів по удосконаленню технологій.

У ринкових умовах підвищення ефективності і якості роботи виробничих підприємств сприяє збільшенню прибутку, підвищенню ринкової вартості підприємства, яка комплексно віддзеркалює не лише наявність у підприємства ресурсів, а і здатність менеджменту ефективно їх використовувати в нестабільних економічних умовах [1].

Необхідність планування заходів з удосконалення технологій, обумовлена тим, що технологічні нововведення, особливо сучасні форми автоматизації й інформаційних технологій, здійснюють значний вплив на рівень і динаміку ефективності виробництва. За принципом ланцюгової реакції вони призводять до істотних змін в технічному рівні й продуктивності технологічного устаткування, методах і формах організації трудових процесів, підготовці й кваліфікації персоналу тощо [1]. Зазначені фактори свідчать про те, що технології виступають головним чинником підвищення ефективності сучасного виробництва.

Планування заходів по удосконаленню технології на підприємствах повинно включати:

- стратегічне планування технологічних нововведень, яке передбачає розробку заходів, програм, проєктів для досягнення поставлених цілей, враховуючи наявний потенціал НДДКР, виробничий потенціал підприємства та можливості їх збільшення в довгостроковій перспективі, врахування зовнішніх і внутрішніх факторів та змін кон'юнктури ринку;

- планування різновидів технологічних нововведень, що вимагає забезпечення необхідного інструментарію, інформаційне забезпечення та налагодження відповідних процесів для досягнення визначених цілей;

- планування підтримки і стимулювання технологічних нововведень на підприємстві;

- планування фінансових ресурсів в необхідних обсягах для реалізації заходів з удосконалення технології виробництва, що включає визначення джерел фінансування, принципи інвестування акумульованих коштів, механізм контролю за цільовим використанням інвестицій та оцінювання ефективності технологічних нововведень;

- планування заходів стратегічного і тактичного інноваційно-інвестиційного маркетингу, спрямованого на підтримку конкурентоспроможності підприємства [4, с. 134].

Механізм планування заходів з удосконалення технологій передбачає прогнозування тенденцій розвитку ринків, технологій та інновацій для формування і впровадження перспективної політики, яка буде орієнтована на майбутні потреби як виробників, так і споживачів. Планування заходів з удосконалення технологій на підприємстві передбачає також встановлення стратегічних науково-технічних та інноваційних напрямків розвитку держави та регіонів, зважений вибір пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності [5, с. 459].

План заходів з удосконалення технологій на підприємствах формується у вигляді координуючого документа, який виступає економічно-обґрунтованою системою пов'язаних між собою і спрямованих на реалізацію комплексної мети соціально-економічних, науково-технічних та організаційно-господарських заходів, узгоджених за термінами і виконавцями та забезпечених необхідними ресурсами. План заходів з удосконалення технологій на підприємстві має складатися з сукупності програмних заходів [3, с. 122].

У загальному сенсі планування заходів з удосконалення технологій на підприємстві передбачає реалізацію сукупності функцій, які можна поділити на основні (відображають сутність планування), специфічні (розкривають зміст планового процесу) та забезпечуючі (сприяють виконанню основних і специфічних). На основі основних функцій планування формуються функціональні підсистеми, у межах яких реалізуються основні функції планування – визначення цілей і пріоритетів, розроблення планів, обґрунтування заходів, проєктів та ін. До підсистем, які забезпечують реалізацію основних та специфічних функцій планування заходів з удосконалення технологій на підприємстві належать функції нормативно-методичного, інформаційного, матеріально-технічного, організаційного, кадрового забезпечення та узгодженості в системі планування заходів з удосконалення технологій [5, с. 460].

Таким чином, планування заходів з удосконалення технологій на підприємстві в сучасних умовах набуває особливого значення, оскільки значно впливає на ефективність сучасного виробництва, забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємств, оптимізації всіх видів ресурсів, що забезпечує ефективну діяльність підприємств в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Гречко А. В., Балагир Б. В. Дослідження шляхів підвищення ефективності управління виробничою діяльністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_2_16. (дата звернення: 20.11.2020).
2. Лавренчук Н. М. Використання сучасних технологічних трендів як фактор розвитку підприємства. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2016. URL: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/92450>. (дата звернення: 20.11.2020).
3. Марченко О. В., Голобородько О. П. Вдосконалення планування інноваційно-інвестиційної діяльності на підприємствах України. *Економіка і регіон*. 2016. № 3. С. 120-126.
4. Попова Н.О. Науково-теоретичні основи управління інноваційним розвитком на підприємстві. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 4 (16). С. 133 – 136.
5. Сковчиляс С.М. Економічні механізми планування інноваційної діяльності підприємств. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. С. 457-463.

Косач І. А., д.е.н., проф.,

Сахно М. Є., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ПУА-181, ННІМХТТ
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
mas.sahno@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ В НЕСТАБІЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Одним з найбільш актуальних завдань сучасного розвитку економіки України є створення умов ефективного і динамічного розвитку економіки в умовах пандемії та карантинних обмежень. При цьому дуже важливою є реорганізація роботи підприємства таким чином, щоб карантинні обмеження не впливали на динамічну роботу компанії. Практичне розв'язання проблем, пов'язаних з необхідністю забезпечення нормальної роботи підприємства, не тільки сьогодні, але й у перспективі, залежить від ступеня освоєння методології і методів стратегічного керування та прогнозування.

Економіка змінюється настільки швидко, що побудувати формальний прогноз потенційних ризиків і можливостей допоможе тільки стратегічне планування на підприємстві. Саме цей спосіб допомагає керівництву або власнику поставити довгострокові цілі, створити план їх виконання, що мінімізує ризики і включає в себе завдання підрозділів компанії [1].

Актуальність використання системи стратегічного планування на підприємстві проявляється в найбільш доцільному і найменш ризикованому використанні всіх видів ресурсів організації, підвищення рівня її конкурентоспроможності та створення сприятливих перспектив постійної і довготривалої присутності на цільовому ринку.

Можна виділити такі переваги стратегічного планування і прогнозування в організації:

- зменшення до мінімуму негативних наслідків змін, що відбуваються, а також факторів "невизначеності майбутнього";
- можливість урахувати об'єктивні (зовнішні та внутрішні) фактори, що формують зміни, зосередитись на вивченні цих факторів;
- можливість отримати необхідну базу для прийняття стратегічних і тактичних рішень;
- полегшити роботу щодо забезпечення довго- та короткострокової ефективності та прибутковості;
- можливість зробити організацію більш керованою, оскільки за наявності системи стратегічних планів є змога порівнювати досягнуті результати з поставленими цілями, конкретизованими у вигляді планових завдань;
- створення середовища, що сприяє активному керівництву і протидіє тенденціям, які можуть призвести лише до пасивного реагування на зміну ситуації;
- можливість встановлення системи стимулювання для розвитку гнучкості та пристосованості організації та окремих її підсистем до змін [2].

У системі стратегічного управління соціально-економічними процесами суспільства, регулюванні підсумків та динаміки його розвитку особливе місце посідає прогнозування. Роль прогнозування зростає в умовах нестабільної економіки. Це зумовлено двома важливими обставинами. По-перше, ринкова економіка, ринкове господарювання характеризуються постійними коливаннями кон'юнктури, що безпосередньо позначається на доходах кожного продавця і споживача товарів або послуг. По-друге, при ринковому господарюванні стратегічне прогнозування є основою для обґрунтування проектів довготермінових програм і планів. Це зумовлено тим, що численні процеси, що охоплюються відповідними програмами та планами, виступають як важливі елементи відтворення і мають надзвичайно високий ступінь невизначеності [3]. Тому можливо лише прогнозувати їх динаміку та вплив на соціально-економічний розвиток.

За допомогою інформаційного підходу завдання прогнозування можна подати як перетворення вихідного масиву вхідної інформації I деяким оператором прогнозування P в інформацію про майбутнє $I_{\text{ПР}}$:

$$P : I, t_{\text{ПР}} \rightarrow I_{\text{ПР}}, \quad (1)$$

де $t_{\text{ПР}}$ - час (період) прогнозування.

З урахуванням сказаного можна вирішити загальну формальну постановку завдання прогнозування. Якщо існує деяка інформація I , яка містить відомості про стратегію функціонування деякої системи або деякого соціально-економічного процесу. То, з відрізком $[t_p, t_0]$ пов'язане поняття періоду підстави прогнозу (ретроспекції) – проміжку часу, на базі якого використовують інформацію для розробки прогнозу. Цей проміжок часу називають також періодом передісторії. Ретроспекція може бути подана деякою траєкторією соціально-економічного процесу. На основі аналізу даної траєкторії формулюється оператор прогнозування P , таким

чином, щоб помилка між прогнозованою на даному відрізку інформацією та ретроспективною була б мінімальною [4].

Таким чином, використовуючи теорії стратегічного планування та прогнозування можливо управляти процесами в умовах нестабільної ситуації в економіці, оцінити прибутки та втрати реорганізації в майбутньому, тим самим підготувати систему до нових умов її функціонування.

Список використаних джерел

1. Жилінська Л. О. Напрями розвитку стратегічного планування в сучасних умовах. *Економіка та держава*. 2007. № 3. С. 32–34.

2. Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія. Київ : НІСД, 2012. 368 с.

3. Черняк О.І. Сучасні проблеми прогнозування соціально-економічних процесів: концепції, моделі, прикладні аспекти: Монографія / за ред. О.І. Черняка, П.В. Захарченка. Бердянськ : Видавництво Ткачук, 2012. 542 с.

4. Циба Т. Є. Особливості і механізми стратегічного планування. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 2. С. 159–172.

Аліксійчук А. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група УП-191

Науковий керівник: **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: galinamy@ukr.net

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах задля реалізації ефективної маркетингової діяльності, жодне підприємство не може обійтися без маркетингових комунікацій. Маркетингові комунікації – це сукупність сигналів, що виходять від підприємства на адресу різноманітних аудиторій: посередників, конкурентів, споживачів, постачальників, акціонерів, органів державного управління, власного персоналу з метою інформування, переконання, нагадування споживачам та ринку в цілому про свої товари та свою діяльність [1]. Саме завдяки рекламі, стимулюванню збуту, зв'язкам з громадськістю та іншим маркетинговим комунікаціям, підприємства та організації мають змогу нагадати споживачам про свої товари, повідомити, переконати та в цілому їх інформувати щодо проведення будь-яких змін у комунікаційній політиці тієї чи іншої компанії. У 2020 році маркетингологам довелося стикнутися з таким викликом зовнішнього середовища, як пандемія COVID-19. Це призвело до глобальних змін при розробці та застосуванні не тільки маркетингових стратегій та маркетингового комплексу в цілому, але, що найголовніше, і у маркетингових комунікаціях.

На думку деяких вітчизняних науковців карантин є чи не найкращою можливістю для того, щоб освоїти онлайн-роботу з наявними та потенційними клієнтами. Цю думку підтверджує статистика змін у комунікації брендів. За останній рік споживачі дуже плідно використовують онлайн-сервіси для того, щоб купувати ті, чи інші товари [2].

Однією з найголовніших проблем, викликаних пандемією, вважається псування онлайн-репутації багатьох українських компаній. На жаль, українські споживачі не раз стикалися з тим, що не мають змоги поставити компанії незручні питання, висловити скарги та проблеми, які у них виникли. Фірми, уникаючи цього негативу, всіляко унеможливають комунікацію зі споживачами, одним із прикладів є порожні обіцянки

розв'язати проблему, ігнорування повідомлень, або іноді й відверте хамство. Тому необхідно пам'ятати про те, що утримати нинішнього клієнта набагато легше та дешевше, аніж знайти нового [2].

Також сучасні вітчизняні дослідники вважають, що пандемія є фільтром, за допомогою якого, на ринку залишаються тільки найсильніші гравці, які здатні швидко та ефективно реагувати на зміни зовнішнього середовища, а також націлені на довгостроковий стратегічний розвиток. Вони припускають, що компанії, які знайшли баланс між маркетинговими інструментами різної терміновості, обійдуть своїх суперників на ринку [3].

Пандемія COVID-19 призвела до глобальної діджиталізації, що сприяло активному розвитку онлайн комунікацій. Найважливіше у цей період для компаній, не втратити спілкування з аудиторією, а також не створювати перепони у комунікаціях між організацією та споживачем. Через кризу споживачі стали більш вразливими, тому компаніям необхідно налагоджувати та провадити з останніми чесну та відкриту комунікацію.

Період пандемії — це дійсно дуже хороша можливість для того, щоб компанії змогли краще організувати онлайн діяльність, або створити таку, якщо її не було. Спочатку підприємствам потрібно провести маркетингові дослідження для того, аби зрозуміти як пандемія вплинула на споживчі тенденції, а вже потім впроваджувати зміни у комунікаційний процес. Маркетингові комунікації повинні бути як ніколи надійними та позитивними, адже це саме те, чого зараз так не вистачає споживачам. Ця тенденція добре реалізована за кордоном, і, наразі, набуває популярності й в Україні.

Основну увагу компаніям слід приділяти онлайн заходам, наприклад таким, як прямі ефіри, де споживачі матимуть змогу поставити питання, які їх цікавлять, ефіри з прямим включенням, а не тільки коментуванням (це можна впровадити за допомогою таких сервісів, як You Tube Live, Instagram Live, Periscope, Zoom, Google Meet тощо). Віртуальні зустрічі, онлайн вебінари та конференції — є найбільш популярними засобами комунікації, з якими зараз має справу майже кожний споживач. Такі способи комунікації мають високу ефективність використання та широкий функціонал. Також одним з інструментів для того, щоб швидко адаптуватися у цифровому світі, може бути створення компанією мобільного додатку. Він може виконувати функцію повноцінної можливості для комунікації з аудиторією, а також для ефективного її залучення [4].

Ще нещодавно велика кількість людей ознайомлювалася з рекламними оголошенням на банерах у магазинах, торгово-розважальних центрах тощо, сьогодні ж люди постійно стикаються з ними в соціальних мережах. Це свідчить про те, що серйозного розвитку потребують саме маркетингові комунікації, які щоденно використовуються для взаємодії зі споживачами через світ соціальних мереж. Наразі, більша частина людства проводить велику кількість часу з різними гаджетами, і це призводить до того, що соціальні мережі починають все більше впливати на їх життя, поведінку, думку та психіку, тому саме в роботу з ними компаніям варто інвестувати свій час та гроші.

Отже, після появи COVID-19 комплекс маркетингових комунікацій опинився у зовсім іншій реальності. Онлайн взаємодія зі споживачами стала його невідокремною частиною. Від правильного застосування та впровадження нових онлайн-тенденцій в функціонування вітчизняних підприємств, буде залежати результати їх роботи, а також залучення великої кількості нових клієнтів та збереження наявних. Для того, щоб впровадження таких заходів було максимально ефективним, потрібно пам'ятати про проблему псування онлайн-репутації, та присікати найменші її прояви. Завдяки чесній та відкритій маркетинговій комунікації, навіть, в умовах пандемії, будь-яка організація зможе досягти успіху.

Список використаних джерел

1. Маркетинові комунікації: навчально-методичний посібник/ Укл. І. В. Король. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 151 с.
2. Які маркетингові стратегії запустила пандемія коронавірусу. URL: <https://lvbs.com.ua/news/yaki-marketyngovi-strategiyi-zapustyla-pandemiya-koronavirusu/> (дата звернення 13.12.2020).
3. Ю. М. Тер-Карапетянц Вплив кризи на маркетингову діяльність підприємств. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2020/64.pdf (дата звернення 13.12.2020).
4. Як впливає коронавірус на індустрію заходів і що із цим робити. URL: <https://sostav.ua/publication/yak-vpliva-koronav-rus-na-ndustr-yu-zakhod-v-shcho-z-tsim-robity-84557.html> (дата звернення 13.12.2020).

Вітер А. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група Мен-171
Науковий керівник: **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alinchiksv46@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ "ПАБЛІК-РИЛЕЙШНЗ"

Наразі публік-релейшнз як теоретичний напрям дослідження та практична діяльність перебуває в Україні на етапі довготривалого становлення. З одного боку, існують численні вітчизняні напрацювання в сфері зв'язків з громадськістю, які беруть свій початок з моменту отримання нашою країною незалежності. З іншого – публік-релейшнз в Україні в економічній сфері знаходиться на стадії зародження та становлення та більшою мірою застосовується наразі в політичному житті країни. Велика кількість глобальних та локальних викликів, з якими сьогодні зіштовхнулася наша країна, на кштал, неоголошеної війни з Росією, яка супроводжується потужною інформаційною атакою з боку противника; пандемії COVID-19 та введенням карантинних заходів тощо, засвідчує гостру потребу в формуванні та розвитку публік-релейшнз як соціального інституту, який спрямований на формування громадської думки. Створення та застосування такого інституту як зв'язки з громадськістю покликаний допомогти дати інформаційну відсіч агресору, зменшити кількість чуток та страхів щодо захворювання, викликаного новим вірусом тощо.

Питанням та проблемам зв'язків з громадськістю присвячені дослідження таких наукових вчених як В. Г. Королько, В. А. Ільганаєва, Є. І. Корнєєва, Е. А. Сідельник, Г. Г. Почепцов, А. Г. Зінченко, М. М. Саппа тощо.

Метою даного дослідження є вивчення сутності поняття "публік-релейшнз", різних підходів до його розуміння та з'ясування особливостей цієї дефініції.

Зв'язки з громадськістю не є недавнім винаходом. Важливість спілкування з громадськістю та підтримка позитивного суспільного іміджу була відома ще в античні часи, але поштовхом для започаткування сучасної PR-діяльності традиційно вважається її поширення в 18 столітті в Лондоні.

Однією з перших активних діячок в сфері PR була Джорджіана Кавендіш, герцогиня Девоширська, яка активно проводила агітацію за Чарльза Джеймса Фокса та його партію вігів. Однак PR у справжньому значенні цього слова датується лише початком 20 століття. Першим справжнім PR-спеціалістом був, на думку деяких дослідників, Айві Лі (1877-1934), тоді як інші – вважають Едварда Бернейса (1891-1995) "батьком зв'язків з громадськістю".

І історики, які вважають першого PR-спеціаліста Айві Лі, і ті, хто вважає Е. Бернейса засновником сучасного PR, мають вагомні аргументи на підтримку своїх поглядів.

Айві Лі став відомішим завдяки наданню своїх послуг компанії Standard Oil та її засновнику Джону Д. Рокфеллеру. Проте ті, хто добре знайомий з історією піару, краще знають Айві Лі як людину, яка ввела термін «зв'язки з громадськістю» та ініціювала сучасний прес-реліз, хоча він в основному використовував його як односторонню пропаганду для своїх клієнтів.

Едвард Бернейс вдосконалив прес-реліз Айві Лі як інструмент піару, але при цьому також багато вніс у розвиток теорії та практики зв'язків з громадськістю. Сьогодні існує думка, що у сформованій Е. Бернейсом концепції PR на нього сильно впливав його дядько – професор Зігмунд Фрейд. Бернейс написав кілька книг з PR, серед яких найбільш відомі "Кристалізація громадської думки", "Пропаганда" та "Розробка згоди". У своїх роботах Бернейс стверджував, що PR – це прикладна соціальна наука, яка управляє та маніпулює громадською думкою за допомогою соціології, масової психології та подібних дисциплін [4].

Сьогодні існує досить багато визначень PR, автори яких перераховують найсуттєвіші види діяльності, які складають основу практики зв'язків з громадськістю. Доктор Рекс Ф. Харлоу, професіонал, взяв на себе завдання збору визначень PR. З його аналізу 472 визначень, він виділив такий термін, який є концептуальним операційним зв'язком з громадськістю: «Паблік релейшнз – це особлива управлінська функція, яка допомагає встановлювати та підтримувати тісну комунікацію, взаєморозуміння та співпрацю між організацією та пов'язаною з нею громадськістю; включає управління проблемами чи питаннями; забезпечує поінформованість керівництва про настрої в громадській думці та допомагає йому більш точно реагувати на ці настрої; визначає та підкреслює обов'язки керівництва слугувати інтересам суспільства; допомагає керівництву рухатись в ногу зі змінами та якнайбільш ефективно використовувати ці зміни, виконуючи роль певної системи раннього попередження, яка допомагає прогнозувати тенденції; а також використовує в якості своїх найважливіших інструментів дослідження розумне та етичне спілкування» [2].

При цьому, О. Чуміков вважає, що: «PR – це система інформаційно-аналітичних і процедурно-технологічних дій, які спрямовані на гармонізацію відносин усередині певного проекту, а також між учасниками проекту та його зовнішнім оточенням з метою успішної реалізації цього проекту».

Досить цікаве визначення дає інший науковець – І. Кужелева-Саган, яка наполягає на наявності філософської складової поняття "зв'язки з громадськістю", вона наводить таку дефініцію паблік-релейшнз: «це багатовимірний, поліонтологічний, амбівалентний та антропо-соціокультурний феномен, що еволюціонує, і "генотип" якого становлять п'ять генералізованих, нерозривно пов'язаних один з одним кодів: "комунікація", "технологія", "управління", "діалог", "суспільна думка» [1].

Зазначені визначення та їх розуміння допомагають окреслити функції практики зв'язків з громадськістю в організації:

1. Зв'язки з громадськістю є найвищою функцією управління і заслуговують стільки уваги, скільки приділяється таким іншим групам, як робоча сила, гроші, матеріал, техніка тощо.

2. Паблік-релейшнз несе відповідальність за встановлення стосунків між організацією та різними входними в неї групами працівників, клієнтів, дилерів, продавців, акціонерів, засоби масової інформації тощо.

3. Зв'язки з громадськістю вважаються очима та вухами компанії, оскільки вони контролюють рівень обізнаності, думки, ставлення, поведінку та відповіді громадськості.

4. Оскільки зв'язки з громадськістю вважаються каталізатором змін, на них покладається обов'язок інженерних змін у поінформованості, думках, відношенні та поведінці громадськості.

5. Вимірювати вплив організаційної політики, процедур та дій на різні сегменти громадськості.

6. Зв'язки з громадськістю також відіграють консалтингову роль у консультуванні керівництва щодо модифікації та коригування політики, процедур та дій, які суперечать суспільним інтересам, задля безперервного функціонування організації.

7. Паблік-релейшнз є сторожем корпоративних інтересів та суспільних очікувань, і радником керівництва щодо формування нової політики, процедур та дій, які є взаємовигідними для організації та громадськості.

8. Оскільки професіонал зв'язків з громадськістю повинен бути спеціалістом із комунікацій, робота передбачає цілеспрямовану відповідальність за підтримку двостороннього спілкування між громадськими організаціями.

9. Паблік-релейшнз стежить за змінами, передбачає кризу і працює як система раннього попередження, щоб підготувати керівництво до можливих ситуацій [5].

Досягненню сучасного визначального стану та провідної ролі PR в світі, передував його стрімкий розвиток у повоєнний період, в якому можна виділити п'ять факторів, що призвели до наступної еволюції сучасних зв'язків з громадськістю:

- ✓ зростання великих установ. PR відіграв значну роль у зміні громадської думки та поверненні довіри до великого бізнесу після Великої депресії 1930-х років. Такі крупні компанії, як Kodak та Ford, створили відділи зв'язків з громадськістю.

- ✓ підвищена обізнаність громадськості. У 70-80-ті роки бізнес почав розглядати відносини з громадою та прийняв політику корпоративної соціальної відповідальності, яка набула розвитку в 90-х роках.

- ✓ соціальні зміни, конфлікти, конфронтація. Суспільство розділилося і створило рухи, засновані на різних групових інтересах, на кшталт, організацій активістів за права жінок, екологів тощо. В подальшому розвиток подібних течій привів до їх організованості, потужності та поширення по всьому світу. Створені громадські організації кидали виклик законності великих установ, змушуючи останніх започатковувати роботу PR відділів та структур в їх діяльності.

- ✓ глобалізація та зростання глобальних ЗМІ, громадської думки та капіталізму. Демократичні революції та виклики владі призвели до поширення глобальних засобів масової інформації та підвищення рівня демократії, що дозволяє розширити сферу застосування зв'язків із громадськістю.

- ✓ домінування Інтернету та зростання соціальних медіа. Вплив Інтернету та соціальних медіа був і залишається значним, оскільки більшість організаційних комунікацій здійснюється через Інтернет. Крім того, Інтернет та соціальні медіа додали фрагментації аудиторії та необхідності спілкування за різними каналами [3].

Отже, на основі проведеного дослідження сутності паблік-релейшнз та розуміння цього терміну, необхідно зазначити, що зв'язки з громадськістю є необхідним елементом і неподільною частиною будь-якої політичної, соціальної та економічної системи. За останні сто років зв'язки з громадськістю тісно увійшли в життя кожної людини. Вони покликані формувати громадську думку та спрямовувати її у потрібний напрям, реалізуючи при цьому консалтингову, захисну та інформаційну функції. В умовах проголошення в нашій країні курсу на євроінтеграцію, задекларованості

проведення реформ, покликаних на демократизацію суспільства, вважаємо, що подальше становлення та розвиток публік-релейшинз в Україні є актуальним та перспективним.

Список використаних джерел

1. Дефініція поняття публік-релейшинз та зв'язки з громадськістю як соціальний інститут. URL: file:///C:/Users/%D0%B4%D0%B4/Downloads/drsk_2015_1_27.pdf (дата звернення 13.12.2020).

2. Еволюційний розвиток розуміння поняття «Публік-релейшинз». URL: <file:///C:/Users/%D0%B4%D0%B4/Downloads/3724-9915-1-SM.pdf> (дата звернення 13.12.2020).

3. Історія та зростання зв'язків з громадськістю. [Електронний ресурс] URL: <https://www.sutori.com/story/the-history-and-growth-of-public-relations--kia4rPZGEkUWedvD8askZt6c> (дата звернення 13.12.2020).

4. Зв'язки з громадськістю через час. URL: <https://www.ipr.org.uk/public-relations-through-time.html> (дата звернення 13.12.2020).

5. Зв'язки з громадськістю. Принципи та практики. URL: <https://india.oup.com/productPage/5591038/7421214/9780195699180> (дата звернення 13.12.2020).

Сокорський А. Ю., здобувач вищої освіти 2 курсу, група МКІ-191

Науковий керівник: **Самійленко Г. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: kvzolota325@gmail.com

ІННОВАЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ У СФЕРІ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Тенденції розвитку ринку завжди було складно прорахувати та спрогнозувати. Сьогодні не можна стовідсотково передбачити, яка ситуація складеться на ринку в майбутньому. Поява нових компаній чи кардинальна зміна стратегій лідерів ринку формують унікальні умови для функціонування фірм та споживачів у системі ринкових відносин. Прогнозування завжди було непростю справою, а з появою та застосуванням інноваційного маркетингу, передбачити розвиток ринку стало ще більш складнішим завданням.

Поява інноваційного маркетингу вплинула на кожну людину, увесь світ був змінений завдяки геніальним ідеям, що вдалось реалізувати на практиці. Наприклад, двоє молодих здобувачів вищої освіти із Сполучених Штатів Америки реалізували свій інтелектуальний потенціал у розробці обчислювальних машин. Через певний час їм вдалось зібрати комп'ютер, який вони продемонстрували на тематичній зустрічі для любителів технологій. Реакція однодумців надихнула С.Возняка і С.Джобса продовжувати свою справу і згодом вони заснували компанію Apple – всевітньо відомий бренд. Ця фірма є яскравим прикладом застосування інноваційного маркетингу. На той час комп'ютери використовувались невеликою кількістю людей, і для керування цими машинами потрібно було не менше декількох осіб. С. Джобс поставив собі за мету створення комп'ютера таким, щоб будь-яка людина могла їм користуватися, не вникаючи в програмування. Ідея на той час була малореалістичною, проте існували невеликі шанси на її реалізацію.

Результати діяльності компанії Apple за час керівництва Стіва Джобса повністю змінили комп'ютерну індустрію. С. Джобс вніс зміни у картину світу багатьох людей,

започаткувавши нову цифрову культуру. Усі сучасні комунікаційні пристрої та гаджети, якими зараз володіє майже кожний житель України, почали випускатись завдяки прототипам продуктів Apple. Яскравим прикладом продуктів компанії Apple, що здійснили революцію у сфері технологій, є macintosh, iPod, і Iphone.

При цьому перехід технологій на новий рівень супроводжувався низкою проблем, пов'язаних з необхідністю розробки та прийняття інноваційних рішень і реалізації творчого потенціалу. Наприклад, при створенні перших версій ПК macintosh був запропонований новий аксесуар для користування персональним комп'ютером – мишка. Згодом вона стала обов'язковим атрибутом для роботи на всіх сучасних персональних комп'ютерах. У випадку iPod інноваційним рішенням став click wheel. А для айфонів використовувалась multi-touch технологія. Таким чином якісні інноваційні рішення стали запорукою появи абсолютно нових продуктів.

Виділимо основні атрибути інноваційного маркетингу. Першим - є унікальність продукту, який є новим на ринку. Його поява може зумовлювати виникнення нових сфер діяльності, які раніше були недоступними та видавались чимось фантастичним. В такій ситуації у компанії при відсутності конкуренції з'являється можливість стати лідером в подібних галузях.

Необхідно зазначити, що інноваційний продукт при певних умовах сам себе рекламує. У цьому відіграє роль психологія людини, адже кожен хоче бути причасним до чогось нового і неповторного, і придбання інноваційного продукту дає людині подібне відчуття. Можна спостерігати наскільки малоефективним є нав'язування покупцю певної продукції. Практика показує, що придбання покупцем товару за допомогою різноманітних нав'язливих та надокучливих пропозицій та постійного впливу на споживача, залишає у нього негативне враження про продукцію та компанію, що в свою чергу негативно вплине на довгострокове функціонування фірми. Інноваційний продукт не потребує такої маркетингової стратегії, при якій йде агресивне просування товару за допомогою рекламних каналів. Він ефективний, тому що базується на інстинкті дослідження, який породжує інтерес всередині людини, який згодом наштовхує на покупку товару.

Другим атрибутом інноваційного маркетингу виступає сама реклама. Формування унікальної пропозиції - важлива справа, яка спрямована на утримання потенційних клієнтів. Реклама, яка формує хорошу думку про товар і лояльне ставлення до бренду є вкрай ефективною. Інноваційні способи у рекламуванні товару будь-якої сфери діяльності мають спільні між собою риси. Основними з яких є актуальність і креативність. Усі вдалі інноваційні рішення враховували наявні умови ринку, і це визначало їх актуальність. Крім того, нестандартний підхід має властивість приносити нестандартний результат. Наприклад, компанія Apple для стимулювання збуту комп'ютерів macintosh застосувала інноваційний підхід не лише у створенні продукту, але й при його рекламуванні. Основним конкурентом у 1984р. для Apple був IBM, який займав перші позиції у продажі комп'ютерів. Ідея реклами була заснована на базі книги Оруела «1984», написаної у жанрі антиутопії. Тривалість реклами була одна хвилина, впродовж якої було змальоване темне майбутнє, при якому людство поневолено машинами IBM. Альтернатива була у звільненні своєї індивідуальності за допомогою компанії Apple. Таким чином, продажі комп'ютерів macintosh вирости завдяки креативній рекламі.

Інноваційні рішення частіше за все базуються на інтуїції, тобто рішення приймається без явних логічних підстав. Приймаючи рішення інтуїтивного характеру, менеджери віддають перевагу відчуттю правильного вибору. Використовується так званий «дар божий», «шосте чуття». Але при цьому важливо не переоцінювати фактор

інтуїції, не зловживати його використанням у практиці прийняття управлінських рішень [7, с. 21].

Інтуїтивні рішення мають властивість відкривати новий горизонт дій для розвитку компанії. Наприклад, компанія Майкрософт, одна з перших увійшла на ринок створення програмного забезпечення. Спочатку вони орієнтувались на розробку програмного забезпечення для інших компаній (b2b), а згодом перейшли на масового споживача. Компанія поставила собі за мету зробити операційну систему такою, щоб її дизайн і функціонал набув використання масового характеру, що дозволить вивести фірму на новий рівень. Білл Гейтс висунув гіпотезу, що чим більше стандартизована буде операційна система Windows, тим більше людей зможе її придбати, що в свою чергу дозволить захопити вагому частину ринку та витіснити конкурентів. Гіпотеза спрацювала і дозволила компанії Microsoft стрімко вирости, а операційна система віндос і зараз посідає перше місце серед найпопулярніших операційних систем світу.

Кожна інновація зароджується двома шляхами – це або поєднання старих звичних інструментів новим способом, або це привнесення дещо нового інструмента до арсеналу вже існуючих, на базі якого розширюється кількість комбінацій цих інструментів між собою. Тобто поява додаткового чинника збільшує простір для маневру. Паровий двигун Джеймсома Ваттома став відправною точкою для створення машин та літаків. Цей двигун відіграв роль чинника у розвитку людства. Так само, як і відкриття колеса поклато початок іншим винаходам, які надзвичайно полегшили людське життя.

Високий ступінь ризику, який постійно супроводжує реалізацію інноваційних підходів, є основним стримуючим фактором їх застосування в повсякденній практиці. Інноваційний маркетинг - це з одного боку, велика частка ризику, а з іншого - більш висока віддача у разі правильно обраного курсу [6]. Стандартні рішення, які традиційно приймаються при управлінні компанією не носять інноваційного та революційного характеру, а отже мають зазвичай більш низьку ефективність.

Інноваційність завжди супроводжується високим ступенем невизначеності, за рахунок відсутності попереднього успішного досвіду. Високий рівень ризику призводить до зниження кількості прихильників інноваційного маркетингу.

З урахуванням індивідуальних особливостей виділяються обережні керівники - песимісти, та ризикові керівники - оптимісти. Перша група дотримується найчастіше правила мінімізації максимальних втрат - мінімаксу (min - max). Друга група досить схильна до вибору рішення з максимальним результатом із усіх кращих, котрий називається максимаком (max - max). Тобто одні керівники орієнтуються на мінімальні втрати, інші - на максимальний виграш. Проведені дослідження свідчать, що в повсякденній практиці керівники віддають перевагу мінімаксімним рішенням, а варіанти високорезультативних рішень ігноруються для уникнення ризику [7, с. 105].

У період захоплення ринку компаніями-піонерами, порівняти рівень конкуренції в їх сферах діяльності вкорай складно. За таких умов відбувається пошук нових шляхів, які на відмінну від стандартних супроводжуються високим рівнем невизначеності та ризику. Іншими словами, сучасні умови стали такими, що без інноваційної діяльності та маркетингу пробитися нагору є надскладною задачею або й зовсім недосяжною у певних галузях.

В інноваційному бізнесі питання організації маркетингової діяльності мають принципове значення. Проте, у невеликих компаніях саме ці питання часто залишаються поза зоною уваги керівників, які основну увагу зосереджує на розробці нового продукту. У результаті багато проектів зазнають невдачі. Тому, приступаючи до підготовки нового проекту, необхідно приділити особливу увагу організації спеціального підрозділу, який буде вирішувати питання маркетингу нових розробок [6].

Креативне мислення та творчий підхід до вирішення проблем є основою інноваційного маркетингу, який виник на базі класичного. А отже, все що виходить за межі традиційного маркетингу можна вважати – інноваційним, який в силу своєї несподіваності, привабливості, непередбаченості, невизначеності та ризикованості дозволяє, як підвищити рівень конкурентоспроможності компаній, так і стати причиною зниження їх результативних показників діяльності, або й, навіть, банкрутства. Тому при застосуванні інноваційного маркетингу передусім потрібно не втрачати здоровий глузд під впливом високих амбіцій та невиправданих очікувань.

Список використаних джерел

1. Бест Р. Маркетинг от потребителя / Р. Бест; пер с англ. под ред. А. Ярмоленко. Издательство: "Манн, Иванов и Фербер", 2011. 700 с.
 2. Голубков Е.П. Инновационный маркетинг как инструмент перевода экономики России на новый путь развития. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2013. № 1. С. 5-15.
 3. Зяйлик М.Ф., Вівчар О.І. Особливості інноваційного маркетингу в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2011. №5/2. С. 185-190.
 4. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підручник. Суми: ВТД Університетська книга, 2010. 334 с.
 5. Васильєва Т.А. Концептуальні основи формування системи управління потенціалом інноваційного розвитку підприємства на засадах маркетингу. 2011. № 4. С. 160-171.
 6. Старицька О., Старицький Т. Інноваційна економіка. 2014 URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення 13.12.2020).
- Юрков О.С. *Теорії прийняття рішень* курс лекцій для студентів денної/заочної форми навчання спеціальності 053 «Психологія», ступінь «Магістр», ОКР «Спеціаліст». Мукачево: МДУ, 2016. 135 с.

Буряк Л. М., Бибик А. О., здобувачки вищої освіти 1 курсу, групи ПУА-201
Науковий керівник: **Шестаковська Т. Л.,** д.держ. упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shestakovska27@gmail.com

СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН В МАРКЕТИНГОВІЙ ТА МЕДІА СФЕРАХ

Ми чули безліч прикладів про застосування технології блокчейн. Безпека, прозорість і швидкість – це переваги, які хвалить будь-яка компанія, що дотримується цієї технології на хвилі її популярності.

Блокчейн – це так звана «децентралізована розподільна книга», яка представляє собою звіт про транзакції, які множаться і розподіляються між мережею користувачів. Ці користувачі можуть бути окремими комп'ютерами або цілими серверами по всьому світу, які підключені до неї і захищені за допомогою шифрування. Кожен блок містить мітку часу і дані транзакції всієї книги. Це означає, що всі дані не зосереджені в руках лише однієї людини. Безпека, швидкість і економічний характер цього стилю обміну даних – ось що приваблює всіх [1].

Способи ефективного застосування методів блокчейну в маркетингу.

1. *Редагування текстів.* Всі використовують Вікіпедію. Онлайн-енциклопедія з відкритим вихідним кодом – це п'ятий за відвідуваністю веб-сайт в світі, що повністю працює від даних наданих користувачами. З технологією блокчейн маркетингологи

можуть працювати спільно над проектами написання, з можливістю бачити, коли було зроблено редагування, хто вніс зміну і де. Крім того, документ буде децентралізовано, що означає, що жоден користувач не має повної власності над конкретним проектом. Документи Google та інші платформи подбали про спільну роботу, але проблема центральності і відстеження в ній все ще залишилася. Такі програми, як CryptPad, почали процес інтеграції технології в програми написання і редагування. Хоча анонімність і шифрування можуть не бути у вас в пріоритеті, потенціал застосування технології блокчейн для спільної роботи над письмовими маркетинговими проектами величезний.

2. *Продуктивність проти часу.* Продуктивність маркетингової кампанії дуже важко відслідковувати. Якщо маркетологу потрібні дані про продуктивність проекту або будь-яких висновках або конверсія, потрібно багато часу на збір даних і співпрацю з посередниками. Філії, рекламні мережі і багато іншого, що з'єднують виробника контенту зі своєю аудиторією.

Відсутність прозорості може навіть зробити вас уразливими для шахрайства та інших проблем. Джеремі Епштейн, генеральний директор NeverStopMarketing і автор нової книги про застосування технології блокчейн в маркетингу, зазначає, що «якщо ми зможемо координувати роботу навколо цієї нової бази даних, якою ніхто не володіє, то блокчейн може вирішити цю проблему».

Якщо у кожного учасника маркетингової кампанії є копія інформації про продуктивність, не може бути ніяких сумнівів щодо того, хто додав свій внесок в роботу. Крім того, якщо ніхто не володіє повною інформацією, немає необхідності турбуватися про її підробку. «Ця технологія змінює весь підхід до даних, – говорить Епштейн, – від того, кому належать дані, хто отримує їх швидше, це більше не має значення». Саме можливість в живу відстежувати дані є важливим оновленням маркетингових стратегій.

3. *Цільова реклама.* Компанії, такі як Google, надають інформацію про ваші пошукові запити, а також формують цільові рекламні кампанії на основі ваших симпатій і антипатій. Нинішній метод збору даних викликав безліч обурень, запустив компанії по забезпеченню конфіденційності в Інтернеті і навіть деякі судові процеси. З технологією блокчейн в маркетингу стане можливо отримувати інформацію легально і прозоро. Ідея полягає в тому, щоб інтернет-користувачі отримували компенсацію за надання своєї інформації і дозволяли рекламодавцям орієнтуватися на ці дані при створенні маркетингових кампаній.

Деніел Ньюман, генеральний директор Broadsuite Media Group, зазначає, що «в минулому рекламодавці отримували інформацію про клієнтів з різних джерел». Однак, «використовуючи блокчейн, – продовжує Ньюмен, – тепер рекламодавці зможуть створювати профіль клієнта безпосередньо від клієнта» [2-3].

4. *Смарт-контракти в маркетингу.* Співробітники контрактів зазвичай наймаються на певний термін або виконують певні завдання, такі як копірайтинг, фотозйомки, створення графіки і т.д. Тут блокчейн застосовуватися для створення смарт-контрактів, які можуть вирішити багато проблем при роботі з підрядниками. За словами Роберта Айткена, що працює з Forbes і Financial Times, смарт-контракти - «код, який може відстежувати умови угод і автоматизувати кроки щодо виконання кожного етапу». Смарт-контракти можуть також використовуватися для придбання або ліцензування прав у творців контенту. Якщо ви коли-небудь користувалися піснею або фотографією в маркетинговій кампанії, ви напевно зіткнулися з деякими проблемами з авторським правом або ліцензуванням. В епоху Google Images і Reddit ця проблема стає набагато більш поширеною. Нещодавно Kodak оголосила про те, що розробляють систему засновану на блокчейн, яка буде оплачувати послуги фотографів кожен раз,

коли їх фотографії використовуються. Таким чином, творці отримують гроші, а відділ маркетингу позбавляється від зайвої бюрократії.

На думку дослідницької компанії Gartner, блокчейн знаходиться недалеко від «западини розчарування» на їхньому фірмовому графіку циклу хайпа технологій. По-перше, є певна складність створення власного блокчейна. Наприклад, adChain вирішує проблему обману, яка турбує багатьох в цій сфері, але при цьому у них існують складності з впровадженням самої технології. А вже блокчейн працює за рахунок підтримки його користувачами, які встановлюють на свої пристрої «вузли» і стають частиною екосистеми. Саме огляду на це забезпечується безпека, децентралізація і надійність. Якщо немає великої кількості вузлів (користувачів), то немає і блокчейна з усіма перерахованими вище перевагами.

По-друге, проекти на блокчейн поки що дуже теоретичні. Comcast-платформа не буде випущена до 2018 року, в той час як NYIAX і Parutus – це, скоріше, тільки стартапи. Очікувати реалізації і повного функціонування цих проектів слід не раніше, ніж через кілька років.

По-третє, у блокчейна існують серйозні недоліки в плані швидкості підтвердження операцій. Для розуміння можна подивитися на криптовалюту і класичні платіжні системи: пропускну здатність біткоїни (BTC) – 3-4 транзакції в секунду, ефіру (ETH) – 20 транзакцій в секунду, PayPal – 193 транзакції в секунду, VISA - 1667. Різниця колосальна, але заради справедливості варто зазначити, що роботи по усуненню цього недоліку ведуться дуже активно.

Отже, можемо сказати, що застосування блокчейну в маркетингу має величезний потенціал. Це зменшить кількість часу витраченого на пошук інформації, отримання звітів щодо різних проектів а також можна буде не сумніватись в її достовірності. Блокчейн забезпечить прямий зв'язок виробника контенту зі своєю цільовою аудиторією.

Список використаних джерел

1. Кандиба О. К. Технологія блокчейн як платформа для оптимізації логістики підприємства. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2019. Вип. 10. С. 113.
2. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. №5. С.77-89.
3. Кузнецова В.П., Бондаренко І.А. Блокчейн як інструмент цифрової економіки в освіті. *Питання регулювання економіки*. 2018. №1. С. 102-109.

Гуцаленко А. Є., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ПУА-201
Науковий керівник: **Шестаковська Т. Л.**, д.держ. упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shestakovska27@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН В ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВ

Міжнародна логістика, на яку припадає 90% світової торгівлі використовує всі види транспорту: залізничний, автомобільний, повітряний і морський. При цьому кожен учасник ланцюжка поставок використовує власну локальну систему обліку. Комунікація між цими системами зазвичай здійснюється на аналоговому (тобто традиційному) методі, пов'язаному з паперовими документами: кур'єри, пошта, факсиміле, особисті зустрічі. Такий підхід створює масу проблем:

1. Значна частина вантажів, контейнерів та транспортних засобів губляться або не використовуються через те, що вони знаходяться «поза полем зору» систем обліку.

2. Коли Walmart впроваджував блокчейн в свою логістику, там провели контроль відстеження манго від полки в магазині до ферми, на якій цей плід виріс. На це пішло 6 днів 18 годин і 26 хвилин (з блокчейном – 2 секунди).

3. Усунення неточностей в обліку вимагає багато часу і грошей [1].

Вирішити ці проблеми при традиційному підході можна, так як складні взаємодії і паперовий документообіг необхідні для підтвердження істинності інформації в системах обліку і на юридичному рівні.

Представлена технологія може бути використана для створення єдиної системи цифрового документообігу в хмарі, яка дозволить учасникам ланцюжків поставок в режимі реального часу відстежувати місце розташування транспортних засобів, вантажів та своєї продукції навіть на мікрорівнях.

За даними Organisation for Economic Co-operation and Development, в 2018 році світовий ринок контрафактної продукції досяг 450 мільярдів доларів, що більше ВВП таких країн, як Австрія або Ізраїль. Інші дослідження показують щорічну втрату 1,6 мільярда тонн продовольства (на суму близько 1,2 трильйона доларів), 40% з яких - псування під час транспортування. При цьому, за оцінками CDC, значна частина цієї продукції потрапляє на стіл споживача, що лише в США призводить до 130 тисячам випадків госпіталізації і 3 тисяч смертельних випадків [2].

Що стосується проблеми з контрафактною продукцією, то технології блокчейна дозволяють відслідковувати походження товарів від прилавка в магазині до конкретного виробника: заводу, ферми, підприємства, людини. І ці дані мають велику ступінь істинності, оскільки кожна партія товару (або кожен окремий товар, якщо це щось велике і / або дороге) оснащується RFID-міткою, яка постійно відстежує місце розташування товару і взаємодії між учасниками ланцюжка поставок.

Крім цього, RFID-датчики також можуть вимірювати швидкість, температуру, вологість і інші показники. Таким чином можна виявити порушення умов транспортування і виявити псування продуктів харчування, а також відстежити процес або учасника, який за це відповідальний. Крім того, якщо якийсь продукт заражений, наприклад, бактерією E.coli, то система на базі блокчейна може за лічені секунди виявити джерело зараження і відстежити всі заражені партії товару.

У типовому сценарії доставки беруть участь близько 30 сторін: вантажовідправники і вантажоодержувачі, перевізники, державні служби, банки, страховики та інші. При цьому під час доставки лише однієї партії товару вони обмінюються понад 200 паперовими повідомленнями. Вартість обслуговування цієї паперової роботи становить 300 доларів або 10-15% від вартості транспортування.

За оцінками IBM, впровадження блокчейна може допомогти заощадити логістичній галузі 38 мільярдів доларів на рік. Це стане можливим завдяки смарт-контрактами, які автоматизують більшу частину документообігу і бізнес-процесів. Крім цього, розподільний реєстр зменшить кількість помилок, скоротить терміни доставки і дозволить виявляти шахрайство [3].

Як було зазначено вище, відправка вантажу з однієї країни в іншу створює ланцюжок поставок, в якій беруть участь близько 30 організацій, що взаємодіють між собою більше 200 разів. Значна частина цих взаємодій - виставлення рахунків і їх оплата. При традиційному підході ці фінансові операції, вимагають багато часу і бюрократичних зусиль, що створює умови для маніпуляцій, шахрайства і генерує масу помилок.

Технологія дозволяє автоматизувати процес виставлення рахунків і їх оплату, прив'язавши ці розрахунки до вчинення певної дії, наприклад, внесення запису про

завершення відвантаження товару або проходження судна, контейнера і / або вантажу через кордон країни або порту. За відстеження дії відповідають IoT-датчики, за автоматизацію процесів - смарт-контракти.

Отже, можна зробити висновок, що використання технології блокчейн у сфері логістики допоможе значною мірою поліпшити:

- 1) запобігти втрати вантажу під час транспортування;
- 2) інвентаризацію та відстеження вантажу;
- 3) зменшення кількості контрафактної чи неякісної продукції;
- 4) контроль за зберіганням чи перевезенням вантажу;
- 5) зменшити вартість доставки та скороти її терміни;
- 6) збільшити прозорість під час перевезень, закупівель та зберігання;
- 7) зменшити розбіжність в документації.

Список використаних джерел

1. Харріс Т. Bitcoin: Mastering Bitcoin & Cryptocurrency for Beginners. Нью-Йорк: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 86 с.
2. Фінансова система зміниться. URL: https://biz.ligazakon.net/news/174668_fnansova-sistema-zmnitsya. (дата звернення 13.12.2020).
3. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. №5. С.77-89.

Єрошенко С. В., здобувач вищої освіти 1 курсу, група ПУА-201
Науковий керівник: **Шестаковська Т. Л.**, д.держ. упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shestakovska27@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙНУ У СФЕРІ БАНКІНГУ

Блокчейн досі вважається однією із найважливіших інноваційних технологій в різних галузях. У банківській сфері блокчейн дасть змогу відстежувати кожну транзакцію й отримувати точну інформацію з будь-якої точки мережі. Прийняття банківськими установами цієї технології дасть можливість швидше і точніше проводити оплати, значно знизивши їх вартість. Сьогодні банківські установи перебувають на ранніх етапах прийняття блокчейну, вони або зосереджуються на розробці своєї власної блокчейн-стратегії, або працюють над доказами ефективності блокчейну в цілому. Вперше випробували технологію блокчейн в банку Аюдджи (Bank of Ayudhya PCL) в Таїланді. Там у 2017 р. провели успішне пілотне випробування міжнародного переказу в режимі реального часу з Таїланду в Сінгапур за допомогою передової технології “Krungsri Blockchain Interledger” спільними зусиллями з MUFG Bank, корпорацією Mitsubishi та Standard Chartered Bank в Сінгапурі. Нововведення допомогло Mitsubishi значно підвищити ефективність управління ліквідністю та зменшити управління витратами [1-2].

До основних переваг використання блокчейну у сфері банкінгу належать:

1. *Економія мільярдів доларів на рік.* Технологія здатна серйозно вплинути на процедури підтвердження угод, реконсиляції, управління готівкою, оптимізації активів і інших бізнес-процесів, які обходяться компаніям в мільярди доларів на рік.

2. *Скорочення часових рамок.* Технологія створює передумови для оптимізації взаєморозрахункових процедур, дозволяючи істотно скоротити або повністю усунути прийняті в індустрії часові інтервали, повністю підтримуючи при цьому діяльність маркет-мейкерів.

3. *Вплив на динаміку витрат.* В кінцевому рахунку Блокчейн може зробити можливим відмову від великої кількості елементів сучасної операційної інфраструктури, якісно покращуючи ключові процеси і надаючи серйозний вплив на динаміку витрат.

Але розглянута технологія має і обмеження. Наприклад, її транзакційні можливості обмежені 9 операціями в секунду, тоді як, банківські процесингові технології обробляють тисячі. На даний момент, поки блокчейн тільки набирає обертів, це не істотні обмеження, але в найближчому майбутньому потребують удосконалення, над якими варто задуматися вже сьогодні. Крім того, в повноцінному та ефективному для економіки країни функціонуванні блокчейна проблемою є не стільки його розробка, скільки інтегрованості, оскільки в кожній країні може бути розроблений свій блокчейн і вони повинні взаємодіяти для можливості здійснення транзакцій між країнами [3].

Отже, ми прийшли до висновку, що блокчейн здатен дуже успішно покращити роботу банкігу, має гідні переваги а саме: дає змогу відстежувати кожен транзакцію не зважаючи на місце перебування, головне мати доступ до інтернету; економія мільярдів доларів на рік; скорочення часових рамок, економія часу, що дуже важливо, адже час – гроші; дає можливість відмовитися від елементів сучасної операційної інфраструктури, покращуючи динаміку витрат. Вражає чи не так? Звичайно є і обмеження такої блискучої технології. Мова йдеться про обмеження у кількості операцій, що не достатньо для певних задач в сьогоднішній, але все це дуже легко виправити при бажанні. Хочу сказати, що, безсумнівно, за блокчейном майбутнє.

Список використаних джерел

1. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. №5. С.77-89.

2. Кандиба О. К. Технологія блокчейн як платформа для оптимізації логістики підприємства. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2019. Вип. 10. С. 113.

3. Кузнецова В.П., Бондаренко І.А. Блокчейн як інструмент цифрової економіки в освіті. *Питання регулювання економіки*. 2018. №1. С. 102-109.

Коробко В. В., здобувачки вищої освіти 1 курсу, групи ПУА-201
Науковий керівник: **Шестаковська Т. Л.**, д.держ. упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shestakovska27@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕНЕРГО-ПРОЕКТІВ НА ЗАСАДАХ БЛОКЧЕЙНУ

Перший випадок передачі енергії за допомогою блокчейну був зафіксований в 2016 році, коли один житель Брукліна продав надлишки відновлюваної енергії свого сусіда за допомогою смарт-контракту на Ethereum. Після цього багато західних енергетичні компанії зацікавилися даною технологією. За період з другого кварталу

2017 року по березень поточного року в енерго-проекти, засновані на блокчейні, було залучено понад \$ 300 мільйонів.

За період з 2016 року по сьогоднішній день у сфері енергетики було створено понад 40 блокчейн-проектів, над стартапами по використанню смарт-контрактів працює 120 енергетичних компаній у багатьох країнах світу.

Моделі транзакцій на блокчейні засновані на тому, що вся електроенергія, що поставляється в електромережі, може бути чітко віднесена на рахунки конкретних споживачів в найкоротший проміжок часу. Це означає, що розрахунок за всю вироблену і спожиту електроенергію може бути дуже точно проведений по змінним цінами. Електрика буде як і раніше надходити до кінцевого споживача безпосередньо від найближчого виробника електроенергії. База даних, що зазнала значного поліпшення, дозволить точно «налаштувати» операції в мережі як на рівні розподілу, так і на рівні передачі електроенергії. Спрощений процес взаєморозрахунків призведе до зниження обсягу балансує енергії, на який учасникам ринку виставляються рахунки [1].

Завдяки блокчейну всі потоки електроенергії забезпечать захист від стороннього втручання. Це дозволить: сертифікувати електрику; перевіряти квоти на допустимі викиди, кількість яких регулюється законом; децентралізована технологія функціонує як база даних про транзакції, побудована на принципі розподіленого реєстру, тому за допомогою блокчейна можна створити універсальний архів для зберігання всіх даних за виставленими рахунками за електроенергію; споживачі отримають розширені можливості контролю щодо своїх договорів на електропостачання, а також даних про фактичне споживання електроенергії. Всі записи будуть зберігатися у відкритому доступі в блокчейн-реєстрі, який відрегулює всі питання прав власності і поточний стан активів - розумних інтернет-речей.

Нову технологічну систему доцільно поєднувати з іншою інноваційною ідеєю. Тому блокчейн-технологію найкраще застосовувати в тих установках, які генерують «зелену», тобто екологічно чисту і невичерпну за людськими мірками енергію сонця, вітру, місяця, води, гейзерів і так далі. Для адаптації ВДЕ в повсякденне життя потрібно автоматизація системи за допомогою спеціального обладнання нового типу [2].

Необхідні компоненти енергосистеми на основі блокчейну:

1. *Розумний будинок* - високотехнологічна система, що дозволяє об'єднати всі комунікації в одну і поставити її під управління штучного інтелекту, програмованого і настроюється під всі потреби і побажання господаря.

2. *Розумний лічильник* - прилад обліку електроенергії з функцією дистанційної передачі даних. Всі свідчення за видатками автоматично знімаються самою системою, потім інформація передається на головний сервер. Після повсюдного впровадження системи розумних лічильників блокчейн стане інструментом зчитування показань лічильників і надання інформації для підготовки рахунків за електроенергію. Ключовим аспектом тут є розширені можливості контролю, які отримають споживачі щодо своїх договорів на електропостачання, а також даних про фактичне споживання електроенергії. В ЄС поставлено завдання - домогтися того, щоб до 2020 року не менше ніж у 80% споживачів були встановлені «розумні лічильники».

3. *Сенсорна технологія* - пристрої, які реагують на дотик. У блокчейн-енергосистемі це необхідно для виконання всіх операцій з регулювання процесів.

4. *Розумні додатки для смартфонів* - програми, за допомогою яких буде здійснюватися контроль і передача енергії. Споживачам потрібні автоматизовані програмні рішення для зручності управління всією системою.

Цього року блокчейн займе своє місце в електроенергетиці. Число проектів впровадження показує динаміку зростання в різних частинах світу. Кількість компаній,

що беруть участь в пілотних впровадженях, перевалило за сотню. А обсяги залучених цими компаніями фінансових коштів обчислюються вже сотнями мільйонів доларів США. Основним способом залучення коштів для реалізації проектів в більшості випадків (75% від загального обсягу інвестицій) є первинне розміщення токенів (так зване ICO) – поряд з менш популярними класичними способами венчурного інвестування і прямих інвестицій. Спостерігається пряма участь в тому числі і мережових компаній в проєктах [3].

Очевидно, що електроенергія як товар має ряд особливостей:

- процеси виробництва і споживання збігаються за часом, причому заздалегідь і з високою точністю обумовити обсяги споживання і генерації неможливо;

- запаси електроенергії в необхідному обсязі і там, де ми цього хочемо, теж неможливо;

- неможливо пов'язати конкретне джерело і споживача електроенергії.

З іншого боку, сучасний електроенергетичний ринок впроваджує технології, які дозволяють нам:

- ефективним чином виробляти електроенергію децентралізовано на базі поновлюваних і традиційних джерел;

- накопичувати вироблену електроенергію там, де необхідно вирівнювати графіки навантажень і підвищувати якість електроенергії;

- видавати надлишки потужності в мережу для інших споживачів, керуючи режимами роботи мережі і здійснюючи моніторинг. Компанія підключає клієнтів системи за допомогою їх реєстрації і установки спеціальних електронних агентів, які підключаються до приладів обліку електроенергії. Цей електронний прилад буде проводити аналіз споживання електроенергії і будувати графіки прогнозів споживання. На підставі прогнозних даних пристрій буде закуповувати електроенергію за день до фактичного споживання. У той же час електронний агент по суті є апаратним гарантом користувача, що зберігає приватний ключ. Розрахунки планується здійснювати за допомогою криптовалюта ETH або BOLT (еквівалент \$ 1) в режимі реального часу з попередньо встановленими інтервалами.

Передбачається, що пристрій буде здатне прогнозувати споживання електроенергії з високою точністю. Відзначаються наступні переваги в порівнянні зі звичайною моделлю споживання: платежі в криптовалюта; низька вартість електроенергії; можливість підключення накопичувачів до мережі; спеціальні тарифи на покупку і продаж електроенергії, засновані на прогнозуванні споживання і попиту; підтримка зарядних пристроїв електромобілів і доступ до них.

Завдяки технології «блокчейн» стане можливим здійснення контролю над роботою електромереж за допомогою смарт-контракти. «Розумні контракти» подаватимуть системі сигнал про те, коли необхідно ініціювати транзакції. Система функціонуватиме відповідно до заздалегідь встановленими правилами, мета яких – забезпечити, щоб контроль всіх потоків електроенергії, призначених для передачі і зберігання, здійснювався в автоматичному режимі таким чином, щоб врівноважити попит і пропозицію.

Підводячи підсумки та аналізуючи опрацьований матеріал, можна сказати, що блокчейн в енергетиці являється доволі перспективним. Завдяки розвитку блокчейну в енергетиці з'являється можливість сертифікувати електрику, перевіряти квоти, можна створити універсальний архів для збереження даних за виставленими рахунками за електроенергію. З'являється можливість отримувати розширені можливості контролю щодо договорів на електропостачання, а всі записи будуть зберігатися у відкритому доступі в блокчейн-реєстрі. Найвигіднішими компонентами енергосистеми на основі

блокчейну є: розумний будинок, розумний лічильник, сенсорна технологія та розумні додатки для смартфонів.

Незважаючи на активний ідейний, швидко розвивається ринок електроенергетичних стартапів, все ж існують деякі проблеми з впровадження блокчейну в життя споживачів. По-перше, відсутність технологічної бази у вигляді сонячних батарей, вітряних млинів та інших приладів генерування енергії не дозволить перетворити природні потоки для потреб обивателів. Коли в кожному будинку з'являться нові технології, тоді люди зможуть використовувати блокчейн для власних цілей.

По-друге, через невизначений юридичний статус всієї крипто-індустрії державні енергетичні компанії не можуть в повній мірі реалізувати проекти, засновані на смарт-контрактах в зв'язку зі зростаючими репутаційними ризиками, збоями в системі, гарантіями роботи й іншими аспектами, які можуть вплинути на функціонування електромереж.

По-третє, блокчейн-проекти поки знаходяться в зародковому стані, тому кінцеве використання технології може відрізнитися від нинішніх експериментів застосування. Ніхто не може гарантувати реалізацію проектів саме в тій формі, в якій вони замислюються. Якщо сфера буде працювати на усунення цих аспектів, то вся енергетична система світу перейде на новий еволюційний рівень свого розвитку.

Список використаних джерел

1. Лапко О. О., Солосіч О. С. Технологія блокчейн: поняття, сфери застосування та вплив на підприємницький сектор. *Бізнес Інформ*. 2019. №6. С. 77-82.
2. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. №5. С.77-89.
3. Кузнецова В.П., Бондаренко І.А. Блокчейн як інструмент цифрової економіки в освіті. *Питання регулювання економіки*. 2018. №1. С. 102-109.

Матюшко А. С., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ПУА-201
Науковий керівник: **Шестаковська Т. Л.**, д.держ. упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shestakovska27@gmail.com

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Поглиблення фінансіалізації економічних систем та перехід до фінансоміки обумовили необхідність розробки нової стратегії економічного поступу світової спільноти з метою забезпечення креативного добробуту останньої в цифровій економіці. Визначальними рисами нової економіки є: продуктивність, яка все більшою мірою залежить від використання досягнень науки і техніки, якості інформації та менеджменту; перехід виробників і споживачів від матеріального виробництва в інформаційну діяльність (у розвинених капіталістичних країнах); глибока трансформація організації виробничого процесу, яка полягає у заміні стандартизованого масового виробництва гнучким і вертикально інтегрованою організації горизонтальними мережними взаєминами між підрозділами; глобалізація, у відповідності з якою усе організовується незалежно від кордонів; революційний

характер технологічних змін, центральне місце в якому посідають інформаційні технології, здатні змінювати матеріальну основу сучасного світу [1].

Щоб удосконалити систему освіти вже сьогодні має бути починати впроваджувати блочне зберігання даних. За допомогою блокчейн реально уникнути маніпуляцій з сертифікатами, дипломами, науковими роботами, статтями. Для вчених, дослідників і навіть рядових студентів - це відмінна можливість зберегти і безпечно поширити авторські роботи, дізнатися про поточні напрацювання навіть у вузькій спеціалізації.

Технологія дозволяє відстежувати зміни і авторів цих змін. Таким чином можна ідентифікувати особу автора та підвищити рівень відповідальності.

З кожним роком тенденції ринку праці стають все більш мінливими. Швидкість розвитку технологій зростає в геометричній прогресії, а разом з нею і вимоги до фахівців у всіх сферах праці. Актуальність освітніх програм, які пропонують класичні освітні системи, знижується часом навіть на початку навчального року і вимагають коректування. Наявність динамічного моніторингу вимог компаній до кандидатів, а також зростання популярності Масових Відкритих Онлайн Курсів і онлайн освіти в цілому, дозволить освітнім організаціям безболісно підлаштуватися під тенденції розвитку в галузі освіти, а також налагодити відносини без посередників між ними (конкретними університетами освітніми організаціями, учнями і підприємствами, працюючи як єдина система завдяки блокчейн реєстру [2].

До числа перших закладів вищої освіти у світі, які почали впроваджувати технологію блокчейн відносяться: Media Lab Массачусетського технологічного інституту; Університет Никозії на Кіпрі та школа інженерного програмування Холбертон в Сан Франциско. Так, Media Lab почала видавати цифрові сертифікати, що підтверджують факт пройденого навчання [3]. Компанія Sony Global Education, Inc. оголосила, про те, що пристосувала можливості технології блокчейн для використання в галузі освіти [4]. На поточний момент технологія дозволяє здійснювати між двома зазначеними сторонами зашифровану передачу даних таких, наприклад, як академічні кваліфікаційні записи. Така технологія має потенціал, який у майбутньому забезпечить можливість реалізації нової мережевої інфраструктури з метою спільного безпечного використання необхідної інформації та її оцінювання.

У результаті дослідження автором визначені напрями та переваги використання технології «блокчейн», які сприяють інноваційному розвитку сфери вищої освіти в умовах інформаційної економіки:

1. Можливість використання електронних носіїв інформації та відмова від паперових. За допомогою такої технології виникає можливість постійно і безпечно зберігати всі записи, видавати сертифікати, нагороди, своєчасно передавати кошти та відслідковувати результати навчання кожної людини протягом усього життя.

2. Спрощення процедури контролю за легітимністю документів у сфері вищої освіти.

3. Економічний ефект: скорочення витрат на управління даними; ефективність використання ваучерів у фінансуванні; спрощення платіжних систем шляхом використання криптовалюти (наприклад для фінансування грантів і проектів);

4. Налагодження механізму управління результатами інтелектуальної діяльності (ефективність функціонування механізму комерціалізації результатів наукових досліджень).

Отже, варто зазначити, що інтерес до технології блокчейн для вищої освіти дуже великий. Дослідження в цьому напрямку, про які відомо до цього часу, орієнтовані на рішення задач аутентифікації, верифікації та управління, Тобто, результатом використання технології «блокчейн» стане автоматизація процесів надання послуг у

сфері вищої освіти, яка орієнтована на епоху цифрових контрактів, безпаперових операцій та значної економії ресурсів. Тому інноваційний розвиток сфери вищої освіти в Україні можливий на основі використання сучасної цифрової інфраструктури, яка створює новий світ з іншою системою соціально-економічних цінностей, норм і законів.

Список використаних джерел

1. Шестаковська Т.Л. Blockchain технологія в системі обліково-аналітичного забезпечення управління розвитком аграрного бізнесу. Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 27 листопада 2018 р.). Чернігів: ЧНТУ, 2018. С.77-78.

2. Belshow D. Avoiding pointless (Open Badges-related) blockchain projects. Discours.es. 2016. March 03. URL: <http://discours.es/2016/avoiding-pointless-open-badges-related-blockchain-projects>. (дата звернення 13.12.2020).

3. Schmidt Ph. Certificates, Reputation, and the Blockchain. MIT MEDIA LAB. 2015. October 27. URL: <https://medium.com/mit-medialab/certificates-reputation-and-the-blockchain-aee03622426f#rkyvjgpxd>. (дата звернення 13.12.2020).

4. Russel J. Sony Plans To Develop An Education And Testing Platform Powered By The Blockchain. February 22. URL: <https://techcrunch.com/2016/02/22/sony-is-building-an-education-and-testing-platform-powered-by-the-blockchain/>. (дата звернення 13.12.2020).

Метла М. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ПУА-201
Науковий керівник: **Шестаковська Т. Л.**, д.держ. упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shestakovska27@gmail.com

ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕНЕДЖМЕНТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В наші дні все більшу популярність набирає розробка нового класу програмного забезпечення, що носить назву «децентралізовані додатки». Його основи були закладені технологіями Bitcoin і BitTorrent, успіх яких викликав інтерес розробників до методів їх реалізації. Останні кілька років весь світ був схвильований різко збільшеною популярністю криптовалюта, завдяки чому в центрі уваги опинилася технологія блокчейн. Як з'ясувалося при більш ретельному аналізі, сфера її застосування не обмежується тільки лише створенням електронних грошових коштів і платформ для обміну ними. Одним з перспективних напрямків впровадження технології блокчейн є її використання в банківському секторі для підвищення рівня безпеки операцій і скорочення витрат. Незважаючи на те, що Блокчейн - розподілена система, і кожен учасник може проводити транзакцію, не всі вони рівноправні. Учасники системи діляться на операторів (майнер / валідатор), які проводять транзакцію, регуляторів мережі, що відповідають за реєстрацію, і звичайних користувачів.

Зниження витрат, підвищення рівня безпеки та більш висока прозорість транзакцій - три сильні сторони блокчейн. Потреба банків і бізнесу в цих аспектах робить блокчейн привабливим для фахівців, що працюють над розробкою програмного забезпечення в даних галузях [1].

Сьогодні звичним для нас стало здійснення платежів через Мережу. Але в цьому процесі часто беруть участь неефективні, застарілі системи на кшталт Automated

Clearing House (ACH), в яких всі операції виконуються централізовано, що негативно позначається на швидкості роботи. Але комп'ютери постійно взаємодіють і не повинні цілодобово чекати, поки пройде платіж, тому наступний рівень еволюції електронних грошей якраз і відкриває для нас блокчейн. Величезним плюсом цієї технології є той факт, що блокчейн не залежить від централізованої комп'ютерної архітектури, що призводить до того, що випадання окремих вузлів не порушить роботу всієї системи.

Серед сучасних фахівців, які аналізують можливості застосування Блокчейн в банківському секторі, існує думка про те, що ця технологія здатна повністю трансформувати структуру банків, і незабаром вона стане кардинально відрізнитися від того, з чим ми звикли мати справу сьогодні. Можливість уникнути посередництва третіх осіб в різного роду угодах здатна зробити марним величезний пласт банківських послуг. Однак реалізація цієї задумки далеко не безперешкодно і має величезну кількість тонкощів, в яких ми детально розберемося далі.

Блокчейн, безумовно, приваблива і дуже перспективна технологія, але підійде не для кожної системи. Існує ряд передумов, які вказують на можливість впровадження блокчейн:

- а) використання бази даних із загальним доступом;
- б) між учасниками відсутня довіра;
- в) необхідність у відсутності посередників;
- г) взаємозалежність операцій, потреба в створенні ланцюжків.

Однак варто враховувати, що навіть для тих систем, де може бути застосована технологія блокчейн, її впровадження має ряд перешкод, що викликаються самою структурою і принципами технології.

Блокчейн системи поділяються на два типи: приватні та публічні. У приватних блокчейнах блоки створюються централізовано, і всі права на проведення операцій належать одній організації. Учасники ззовні можуть тільки стежити за транзакціями, в той час як керують реєстром тільки довірені вузли.

Приватний Блокчейн має ряд переваг:

- а) більш низька вартість транзакції - досягається за рахунок того, що валідність перевіряється кількома високопродуктивними вузлами, а не безліччю призначених для користувача пристроїв, як в публічних блокчейнах;
- б) показник транзакцій в секунду значно вище, ніж у публічних блокчейнів;
- в) більший контроль над системою з боку компанії;
- г) створення блоків в приватному блокчейні часто не вимагає proof-of-work.

Є встановлене число обробників транзакцій, у кожного є відкритий і секретний ключ. Творці блоків відомі і визначаються по цифровій підписці в заголовку [2-3].

При цьому proof-of-work все ж може бути для підвищення довіри до системи з боку зовнішніх учасників (якщо в цьому є необхідність). Без цього перевірного механізму рівень довіри до приватного блокчейну рівносильний рівню довіри до організації, яка його створила. З його впровадженням кінцеві користувачі можуть покладатися вже на об'єктивні математичні закони, які свідчать про високу економічну вартість атаки на систему.

Концепція приватних блокчейнов робить їх далекими від загальної концепції децентралізованих додатків.

У публічних блокчейнах будь-який користувач може створити блок транзакцій - досить пройти відповідний механізм верифікації (proof-of-work або proof-of-stake).

Переваги публічних блокчейнів:

- а) мають важливу властивість мережевих ефектів. Взаємозв'язок між двома системами, що функціонують на блокчейні призводить до того, що користувач одного з високою ймовірністю стане користувачем другого;

б) дозволяється проблема передачі «товарів». У класичній системі продавець-покупець посередник необхідний, щоб гарантувати передачу грошей в одному напрямку і «товарів» – в іншому (за це природно покладається комісія). Однак наявність валюти та системи доменних імен дозволяє виключити цю ланку за рахунок використання смарт-контрактів.

Однак для того, щоб технологія розподілених баз даних набула широкого поширення в банківській сфері, необхідно вирішити питання, що стосуються правової легітимності, регулювання, технічної життєздатності, а також стандартизації та широкого впровадження технології.

Список використаних джерел

1. Фінансова система зміниться. URL: https://biz.ligazakon.net/news/174668_fnansova-sistema-zmnitsya. (дата звернення 13.12.2020).
2. Кандиба О. К. Технологія блокчейн як платформа для оптимізації логістики підприємства. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2019. Вип. 10. С. 113.
3. Лапко О. О., Солосіч О. С. Технологія блокчейн: поняття, сфери застосування та вплив на підприємницький сектор. *Бізнес Інформ*. 2019. №6. С. 77-82.

Шурда Д. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ПУА-201
Науковий керівник: **Шестаковська Т. Л.**, д.держ. упр., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shestakovska27@gmail.com

ЗАПРОВАДЖЕННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЇ У ГАЛУЗІ МЕДИЦИНИ

Розподілена база даних, що зберігає впорядкований ланцюжок записів (так званих блоків), що постійно довшає є технологією блокчейн [1]. Дані захищено від підробки та спотворення. Кожен блок містить часову позначку, хеш попереднього блока та дані транзакцій, подані як хеш-дерево. Чим може бути корисно зберігання даних за технологією блокчейн для медицини? Блокчейн використовується в медичній галузі для вирішення як мінімум двох завдань.

По-перше, технологія дозволяє надійно зафіксувати кожне слово в історії хвороби. А для медицини це грає надзвичайно важливу роль, оскільки будь-яке відхилення або спотворення інформації призводить до іншого тлумачення діагнозу. Наприклад, якщо у пацієнта є алергічна реакція на ті чи інші ліки, інформація про це потрапляє в розподілений реєстр і завжди буде супроводжувати хворого.

По-друге, блокчейн дозволяє істотно знизити кількість фальшивих ліків. Поки ця технологія знаходиться на початковому етапі, проте кілька стартапів вже розробляють проект, згідно з яким в перспективі в блокчейн-реєстр буде заноситися весь ланцюжок постачання ліків. Це дозволить будь-якому відстежити походження ліків і виявити фальсифікат.

Блокчейн – це в першу чергу про безпеку зберігання і передачі даних, автоматизації та верифікації. Саме в медицині ця технологія особливо актуальна, з точки зору даних про пацієнтів. Блокчейн-технологія працює децентралізовано: база даних сконцентрована не в одному місці, а на комп'ютерах сотні різних користувачів в зашифрованому вигляді і збереженій (back-up) версії [2].

Так як блокчейн зберігає тільки хеші баз даних (тобто історію змін бази: яка база актуальна, а яка підмінена і коли вона була зроблена). Медичні дані громіздкі, повністю зберігати їх в блокчейні немає сенсу. Побоювання і противники цієї технології в

медицині просто не розуміють того, що вона приносить в індустрію. За своїм принципом блокчейн чудово підходить для створення єдиного реєстру карт пацієнтів. Лікар отримує єдиний доступ до раніше розміщеної інформації, яка зараз існує у пацієнта в паперовому вигляді і може бути загублена, коли пацієнт видає дозвіл на надання лікарю такої інформації - підтверджуючи своїм приватним ключем доступ до неї.

Другий важливий напрямок розвитку для технології, де її вже почали застосовувати – відстеження поставок медикаментів. Розробляються платформи з доступом для постачальників послуг і контролюючих органів, що забезпечить прозорість партнерських взаємин і виключить шахрайство [3].

Впровадження автоматизації роботи лікарів, електронні картки пацієнта, теле-медицина, доступ до даних пацієнта через блокчейн-технології дозволять значно поліпшити ситуацію зі здоров'ям населення України.

Можна взяти існуючі системи/рішення для медицини, додати до них блокчейн, і застосувати спершу в тестовому режимі в невеликих містах України. Оцінити їх результати і ефективність і принести найкраще в створення своєї платформи. В Україні понад 160 тис. ІТ-фахівців, більш ніж впевнений, що частина з них створювали подібне для інших країн. У нас є кому створювати, необхідна увага та підтримка держави.

Проаналізувавши матеріал, я вважаю, що блокчейн-технологія в медицині це дуже впорядкована та зручна система. Зручність цієї технології полягає в тому, що в системі може зберігатися вся достовірна інформація про пацієнта. Наприклад, на що у пацієнта алергія або непереносимість. Вона дозволить слідкувати за постачанням ліків, їхньої якості. Дає змогу перевірити постачальника, склад та будь-яку іншу інформацію щодо продукту. Забезпечить прозорість партнерських взаємин і виключить шахрайство. Система – це щось цілісне і безперервне. У системі дуже рідко трапляються якісь збої, на відміну, від людини. Систему складно або взагалі неможливо обдурити. Тому запровадження блокчейн-технології у галузі медицини значно покращить ситуацію зі здоров'ям у нашій країні. Ми живемо у столітті інновацій і технологій, тому потрібно по троху переходити на новий рівень.

Список використаних джерел

1. Blockchain Gains Traction in the Food Supply Chain. *Forbes*. 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/stevebank-er/2018/07/25/blockchain-gains-traction-in-the-food-supply-chain/#614e57f81cf9> (дата звернення 13.12.2020).

2. Кузнецова В.П., Бондаренко І.А. Блокчейн як інструмент цифрової економіки в освіті. *Питання регулювання економіки*. 2018. №1. С. 102-109.

3. Шестаковська Т.Л. Соціально-економічна безпека аграрного сектору у контексті використання Blockchain-технології. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №23. С. 27-32.

Барбаш Г. В., здобувачка 1 курсу, група ММенп-201
Науковий керівник: **Попело О. В.**, д.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: annbarbash@ukr.net

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Дослідженням успіху підприємства займається багато вітчизняних та зарубіжних авторів. Їх дослідження показують, що атрибути успішного підприємства - це не лише прибутковість, доходи, економічність, частка ринку тощо, але і підтримка таких цінностей, як командна робота, близькість з клієнтами, людські ресурси як гарантія якості та результативності, значущих ділових цінностей, організаційної розвідки підприємства. Критерії оцінювання підприємств виходять із ознак успішного підприємства. До них відносяться економічна стабільність та прибутковість (фінансові умови), стиль керівництва та система організації праці, корпоративна стратегія, корпоративна культура, впровадження нових технологій та інформаційних систем, посадові інструкції та задоволеність співробітників.

Корпоративна культура - це компонент, що пов'язує відносини та процеси на підприємствах. Спираючись на думки багатьох експертів, корпоративна культура - це сукупність основних припущень, цінностей, поглядів і норм поведінки, які з'являються в організації та виражаються в думках, почуттях та поведінці членів підприємства, також у артефактах матеріальної та нематеріальної природи. З іншого боку, менеджери та власники використовують корпоративну культуру для підтримки діяльності, яка представляє для них особливий інтерес. Регулювання корпоративної культури, яка підтримує розвиток людських ресурсів, є надзвичайно важливою. Розвиток людських ресурсів стає пріоритетним завданням стратегічних рішень підприємства та спрямований на вивчення можливостей співробітників, активне управління освітою і навчанням для виконання довгострокових намірів підприємства [4].

На управління людськими ресурсами впливає розширення кола культурного різноманіття працівників на підприємствах. Співробітники визначаються з точки зору етнічних, релігійних та інших особливостей культури, які стають все більш неоднорідними, і керувати ними неможливо, використовуючи традиційні місцеві єдині підходи та практики [2]. Намагаючись глибше зрозуміти корпоративну культуру, для дотримання бізнес-плану необхідно дотримуватися декількох принципів корпоративної культури. Важливо пам'ятати, що ця культура відображає мислення та поведінку людей, що її неможливо точно виразити чи кількісно оцінити але вона завжди є.

Взаємозв'язок між корпоративною культурою та практикою в управлінні та розвитку людських ресурсів є вагомим, оскільки якщо працівники розуміють і сприймають корпоративну культуру як власну, їм дозволяється обирати стратегію та поведінку, яка описує їх особистість та також відповідає основному напрямку компанії.

Вплив корпоративної культури на розвиток людського потенціалу.

Працівники виконують свою роботу ефективно та результативно лише тоді, коли вони ототожнюються з цінностями та цілями компанії та мають достатній рівень внутрішньої мотивації. Правильне обґрунтування і використання людського потенціалу є необхідною умовою існування успішної компанії в конкурентному середовищі.

Оптимальне використання та розвиток людських ресурсів залежить від трьох умов - знання, мотивації та можливостей [3]. Знання та мотивація відображають

внутрішні характеристики працівника, але третя умова - можливості, які прирівнюються до корпоративної культури, дають йому реальний шанс на успіх.

Основна мета розвитку людських ресурсів - створити соціальне, політичне та економічне середовище, яке дозволяє кожній людині повною мірою розвивати свої знання, вміння та навички та набувати практичного досвіду. Навчання є основою для професійного розвитку працівників на підприємствах. Роль професійної освіти полягає в тому, щоб допомогти керівництву підприємства досягти поставлених цілей шляхом оцінки критичних ресурсів, тобто його працівників. Освіта пов'язана з вкладенням коштів у працівників для досягнення вищої ефективності та використання їх природних навичок та набутого досвіду. Зміст професійної підготовки – це розширення кваліфікації, перекваліфікація та адаптація нового працівника.

Розширення кваліфікації	Перекваліфікація	Адаптація
<ul style="list-style-type: none">• є продовженням навчання, отриманого у вузах та / або коледжах. Це процес адаптації знань та вмінь до мінливих вимог поточної роботи (зміна техніки та технології, нові відкриття у цій галузі, нові вимоги ринку тощо).	<ul style="list-style-type: none">• формування професійних навичок, що призводять до звикання до нової роботи, нових навичок. Це може бути часткова або повна перекваліфікація.	<ul style="list-style-type: none">• орієнтація нового працівника на роботу та робочий колектив. Професійний розвиток допомагає працівникам справлятися не тільки з поточними, але й майбутніми зобов'язаннями незалежно від поточної роботи.

Рисунок 1 - Зміст професійної підготовки працівника

Розвиток людських ресурсів означає кар'єрний напрямок на майбутнє. Він пов'язаний з формуванням трудового потенціалу індивідів, їх професійних навичок, особистісних якостей та розвитком їх кар'єри. Професійний розвиток орієнтований на отримання більш широкого набору знань та вмінь, як цього вимагає нинішня професія.

Основною метою підтримки співробітниками професійного розвитку є досягнення бізнес-цілей і завдань окремих осіб, тобто адекватна робоча адаптація. Розвиток здібностей співробітників, таких як їх продуктивність, поведінка і зміни в їх знаннях, навичках і відносинах, є результатом інвестицій в їх освіту.

Враховуючи швидкість змін у бізнес-середовищі, компаніям слід зосередитись на формулюванні цілей, спрямованих на підвищення якості людських ресурсів. Створення умов для розвитку співробітників належить до числа ключових питань, якими підприємство повинно опікуватися. В іншому випадку потенціал зайнятості, який мають працівники, не використовується, а виконання роботи залишається постійним або зменшується.

Думки щодо визначення концепції розвитку людських ресурсів різняться. Деякі науковці стверджують, що розвиток людських ресурсів є міждисциплінарним інструментом. Його зміст і характер можуть бути з'ясовані на основі бізнес-досліджень та досліджень людських ресурсів. Хетчер підтримує цей аргумент, додаючи, що розвиток людських ресурсів є складною багатопрофільною галуззю, і одновимірний погляд не може всебічно з'ясувати його суть. Свонсон та Холтон вважають, що

основними принципами розвитку людських ресурсів є міцна впевненість у навчанні та професійному розвитку; віра в те, що підприємства підтримають прагнення до розвитку знань та умінь. Деякі автори відмовляються давати визначення розвитку людських ресурсів, оскільки, на їхню думку, будь-яке визначення спотворює справжню сутність розвитку людських ресурсів [1].

М. Армстронг підкреслює важливість навчання і розвитку в цілому для поліпшення навичок особистості, команди і досягнення корпоративної ефективності. Це стратегічний підхід до розвитку бізнесу, орієнтований на людей. За словами І. Сміта, розвиток людських ресурсів - це процес визначення оптимальних методів розвитку і вдосконалення людських ресурсів в компанії та систематичного підвищення ефективності роботи співробітників за допомогою навчання, освіти і розвитку, яке призведе до досягнення як ділових, так і особистих цілей. М. Вернен вказує на низку систематичних і запланованих дій компанії для того, щоб співробітники отримали необхідні навички, які відповідали б поточним та майбутнім вимогам конкретної посади. Р. Кілманн дотримується аналогічної думки, що розвиток людських ресурсів є комплексом систематичних і запланованих дій, які виконуються самою компанією та надають їй працівникам можливості для розвитку необхідних здібностей і навичок для задоволення нинішнього і майбутнього бізнесу. Розвиток людських ресурсів є невід'ємною частиною динамічного і орієнтованого на зростання підприємства. На відміну від інших ресурсів, людські ресурси мають майже необмежений потенціал. Цей потенціал можна повною мірою використовувати лише при створенні сприятливого середовища, яке визначає, розвиває та використовує навички людей [5].

Розвиток людських ресурсів - це не разова діяльність. Це процес, який виконує кілька функцій корпоративного управління. Беручи до уваги функціональний аспект експертизи розвитку людських ресурсів, який підкреслює тривалість сфери особистої діяльності, розвиток людських ресурсів залежить від функцій, пов'язаних головним чином з навчанням, професійним розвитком, розвитком бізнесу і корпоративною культурою. Всі види діяльності, якщо вони призначені для підвищення знань і навичок на всіх рівнях підприємства і інтеграції культури навчання в його бізнес-стратегію, підтримують зусилля підприємства по досягненню високоякісних результатів, сприяють розвитку людських ресурсів. Ці функції узгоджуються з управлінням людськими ресурсами та припущеннями про очікувані результати діяльності компанії.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П., Попело О. В. Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору: монографія / під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2014.
2. Волобуєв В. В. Внутрішньофірмова ідеологія: Соціально-філософський аналіз ідеології формальної організації. Запоріжжя: Вид-во "Павло", 2001. 239 с.
3. Воронкова В. Г. Організаційна культура: концептуальне обґрунтування. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, Випуск №10. 2002. С. 41-54.
4. Воронкова В. Г. Управління як єдиний соціальний організм // Теорія і практика державного управління. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2004. 212 с.
5. Корпоративна культура: Навчальний посібник / Під заг. ред. Г. Л. Хаєта. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. С. 16-24.

Галушка Б. А., здобувач вищої освіти
2 курсу, група ММРп-191

Бабаченко Л. В., к.е.н., доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: babachenko_lv@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Термін «маркетинг» походить з англійської мови, що дослівно перекладається – працюйте на ринку, використовуйте його для вивчення та задоволення всіх потреб споживачів. Маркетинг – це багатогранне поєднання науки та віртуозного мистецтва ефективної роботи на ринку. Адже саме ринок створив новий напрямок у науці управління – маркетинг [2].

Серед причини стрімкого розвитку маркетингу можна назвати наступні: підвищення рівня життя та рівня доходів споживачів; зміна соціальних стандартів, насамперед у галузі освіти та культури; вдосконалення транспортних засобів, що дозволило людям подорожувати та привозити з собою не тільки нові товари, але й новий досвід та потреби; збільшення кількості вільного часу тощо.

Роль маркетингу в суспільстві: маркетинг дозволяє споживачам бути більш інформованими у виборі товару; впливає на погляди і спосіб життя людей; забезпечує формування нових потреб і засобів їх задоволення; формування ефективної виробничо-збутової стратегії підприємства; дозволяє підприємству з меншими труднощами перейти до ринку; бере ефективну участь у міжнародному поділі праці; маркетинг дозволяє забезпечити конкурентну свободу. Основна мета маркетингу – це орієнтація фірми на споживача і задоволення його потреб, смаків, бажань.

Кожна фірма на сьогодні має певні маркетингові цілі, а саме досягнення максимально можливого споживання, досягнення максимальної споживчої задоволеності, представлення максимально широкого вибору товарів і послуг, максимальне підвищення якості життя [2].

Слід виділити, що принципи маркетингу – це основні риси маркетингу, як системи управління торгово-виробничою діяльністю. Існують такі функції маркетингу: аналітична, виробнича, збутова, управлінська та контрольна.

Туризм - це не лише економічне, а й соціальне, культурне, екологічне та політичне явище. Виходячи з цього, туристичний маркетинг слід використовувати з максимальним урахуванням усіх цих факторів.

Туризм – це складна система, так званий симбіоз економіки, політики, екології, культури, для досягнення позитивного маркетингового ефекту потрібна тісна координація маркетингу різних підприємств та організацій. Поняття маркетингу в туризмі є більш ніж де-небудь іншим, цілісним і всебічним [3].

Система туристичного маркетингу включає п'ять основних елементів, а саме: туристичне агентство, ринок, посередники, постачальники та конкуренти.

У туристичному бізнесі відносини зі споживачами є найважливішим ресурсом, яким володіють підприємства. Саме тому, основним фактором успіху на ринку стає не стільки запропонований туристичний продукт, скільки інтелект, здібності, особисті характеристики персоналу, який здійснює комунікацію зі споживачами туристичних послуг [1].

Прихильність споживачів є універсальним фактором конкурентоспроможності будь-якого туристичного підприємства, який відображає його здатність утримувати та залучати клієнтів, пропонуючи їм найкращий сервіс.

В рамках маркетингу взаємин туристичне підприємство має визначити рівень, на якому воно бажало б будувати взаємини з різними сегментами ринку і окремими споживачами (рис.1).

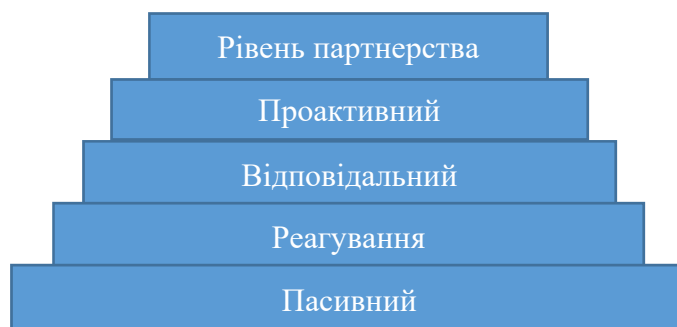

Рисунок 1 - Рівні взаємовідносин туристичних підприємств зі споживачами.

Кожне туристичне агентство має власну бізнес-стратегію, частиною якої є маркетингова стратегія, що відображає маркетингові рішення туристичної фірми відповідно до ситуації на ринку. Ці рішення поділяються на рішення комерційного характеру та рішення психологічного характеру.

Маркетингова стратегія в туризмі повинна враховувати можливості розвитку туристичних агентств. Існує три напрямки такого розвитку: інтенсивний, складний та диверсифікований. Розробка стратегій туристичного маркетингу базується на п'яти стратегічних концепціях, а саме: сегментації ринку, тобто поділу туристичного ринку на сегменти, що включають клієнтів з однаковими потребами, можливостями, уподобаннями та поведінкою; вибору цільових ринків, коли необхідно вибрати один або кілька сегментів, відповідно, це буде односегментна або багатосегментна концентрація; вибору шляху виходу компанії на туристичний ринок; вибору маркетингових інструментів; часу виходу на ринок.

Кожному туристичному агентству рекомендується розробити окремий маркетинговий план. Його розробка включає наступні етапи: постановка завдань з продажу турів кожного менеджера та визначення маркетингового бюджету або суми маркетингових витрат.

З метою зменшення ризику та невизначеності у своїй діяльності туристичне підприємство має формувати базу об'єктивної і своєчасної інформації. Отримання інформації може забезпечуватись проведенням маркетингових досліджень.

Маркетингові дослідження – це процес збору, обробки та аналізу даних з метою зменшення невизначеності при прийнятті маркетингових рішень [4].

Отже, серед головних напрямків маркетингової діяльності туристичного підприємства слід виділити проведення маркетингових досліджень, які включають дослідження внутрішнього потенціалу підприємства, аналіз частки ринку, вивчення характеристик ринку, аналіз продажів, вивчення тенденцій ділової активності, пошук потенційних споживачів, прогнозування довгострокових тенденцій розвитку ринку.

Список використаних джерел

1. Білецька І. М. Особливості маркетингу туристичних послуг в сучасних умовах глобалізації світового туристичного ринку. Економіка Криму. 2012. №4 (41). С. 389-397.

2. Липчук. В. В. Маркетинг : Основи теорії та практики : навч. посібник. Львів: Магнолія плюс, 2003. 288 с.
 3. Мальська М. П., Мандюк Н. Л.. Маркетинг туризму: Підручник. Львів: Український бестселер, 2015. 364 с.
 4. Телетов О. С. Маркетингові дослідження: навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 299 с.
-

Давидяк А. І., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група ММРп-191
Бабаченко Л. В., к.е.н., доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: babachenko_lv@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТІЙКИХ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА

Конкурентне середовище в банківській сфері є одним із складових глобального економічного простору. Це пояснюється тим, що він впливає на вартість надання банківських послуг, доступність фінансових ресурсів, ефективність та швидкість трансформації заощаджень в капітальні вкладення через банківську систему, визначає її надійність та стійкість.

Конкурентні переваги є проявленням переваг над суперниками в економічній, технічній, виробничій, організаційній сферах діяльності компанії, яку можна виміряти економічними даними, тобто такі переваги матимуть порівняльний, а не абсолютний характер. У загальному вигляді ці переваги можна визначити як систематичне здобуття компанією вищого показника прибутку та частки на ринку, порівняно з іншими учасниками. Конкурентні переваги компанії мають підтримувати кращий рівень прибутковості і забезпечувати її регулярність, оскільки їх можна буде оцінити тільки шляхом порівняння основних напрямів діяльності компанії з його конкурентами [2].

Конкурентні переваги за формами виникнення поділяють на зовнішні та внутрішні:

1. зовнішні - характеризують переваги компанії на ринку по задоволенню потреб клієнтів;
2. внутрішні – характеризують функціональні сфери діяльності компанії.

Зовнішні конкурентні переваги це - репутація компанії на ринку, особливості сервісного обслуговування покупців, співзалежність ціни та якості продукції, сприйняття клієнтами новизни компанії.

Внутрішні конкурентні переваги це - особливості організаційно-управлінського потенціалу, виробнича, маркетингова, фінансова, інвестиційна та інноваційна діяльність [4].

Джерелами утворення конкурентних переваг компанії є: кваліфікована робоча сила, гарні умови виробництва, формування нових видів продукції чи інших інновацій, суттєве зменшення собівартості продукції, її висока якість, унікальність та оптимальний асортимент, що відповідає потребам покупців, регулювання цін компанією, високий рівень соціальної відповідальності [1].

На можливості забезпечення конкурентних переваг впливають наступні фактори:

- ключові можливості;
- надзвичайна технологія, що створює унікальну цінність для покупців;
- поява нових технологій;
- невідомі запити покупців чи ті запити, що змінилися;

- поява іншого сегмента галузі за рахунок освоєння нової продукції;
- зміна вартості чи видів складових виробництва;
- зміна державного регулювання в таких напрямках, як стандарти, охорона зовнішнього середовища;
- швидкість створення та реалізації новизни;
- здатність залишити існуючу конкурентну перевагу на користь формування нової, більш ефективної;
- підвищення власного виробництва;
- ефективне керування всіма видами ресурсів та їх оптимальне структурне співвідношення [3].

Виділяють наступні рівні банківської конкуренції:

1. комерційні банки, які здійснюють реалізацію продуктів в межах розробленої стратегії відповідно до вимог законодавства;
2. небанківські фінансові інститути, їх основна діяльність пов'язана з наданням фінансових послуг;
3. нефінансові компанії.

Виходячи з вищевказаного, можемо конкурентну перевагу банківського продукту визначити як його спроможність витримати конкуренцію. Фактори конкурентної переваги можуть бути пов'язані з методами конкуренції, які поділяються на цінові та нецінові.

Відповідно до цієї класифікаційної ознаки, цінова конкуренція передбачає пропозицію продуктів за зниженими цінами або з нижчою вартістю обслуговування чи споживання, що може застосовуватися як засіб проникнення на ринки, як бар'єр проти входу на ринок нових конкурентів, як відповідь на дії конкурентів. Слід пам'ятати, що клієнта цікавлять повні витрати, пов'язані з придбанням банківського продукту.

Використовуючи різні засоби до стимулювання споживачів, зокрема, рекламу, розширення асортименту, комплексне обслуговування в банківській діяльності використовують нецінові методи.

Властивість продукту яка вважається найбільш важливою з боку нецінової політики є якість. Автори визначають якість як те, що відповідає поставленим вимогам та очікуванням, а також те, що не має певних недоліків та вад. Відповідно, до критеріїв якості банківських продуктів входять:

- предметність (оснащеність банку, інтер'єр, зовнішній вигляд та виконання своїх обов'язків працівників, інформаційні матеріали тощо);
- відповідність (зобов'язання підприємства щодо виконання певних умов у певний період часу перед споживачем, строк роботи підприємства на ринку);
- чуйність (прагнення допомогти клієнту, рівень зацікавленості клієнтом, швидкість та зручність обслуговування);
- компетентність (переконливість відповідальність, впевненість та ввічливість обслуговуючого персоналу банку).

Висновок. Таким чином, на сучасному етапі особливостями банківської конкуренції є глобальний характер банківського суперництва; лібералізація державного регулювання банківської системи; переміщення акцентів з цінових на нецінові методи конкуренції; популяризація процесів кооперації та консолідації в банківській сфері; поширення конкуренції як між банківськими установами, так і з боку інших фінансово-кредитних установ; активне впровадження новітніх інформаційних технологій та застосування мережі Інтернет у реалізації банківських послуг.

Список використаних джерел

1. Аранчій В.І., Зоря С.П., Лантух А.О. Теоретичні аспекти формування конкурентних стратегій аграрних компаній. URL : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.3/3.pdf> (дата звернення: 10.12.2020).

2. Іванов Ю.Б. , Іванова О.Ю. Стратегія формування конкурентних переваг компаній в умовах інтенсивної конкурентної боротьби. Проблеми економіки. Харків : Видавничий Дім «ІНЖЕК». 2012. № 4. С. 121–128.

3. Кривенко М. Стратегія формування конкурентних переваг компаній. *Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка* : Економіка. Київ. 2008. № 99–100. С. 44–48.

4. Криворучко Я.Ю., Прийма Л.Р. Формування конкурентних переваг компаній у контексті управління відносинами із бізнес-партнерами. URL: <http://readera.org/article/formuvannja-konkurentnyekh-perevah-pidpryueyemstva-ukonteksti-upravlinnja-10171982.html> (дата звернення: 10.12.2020).

Носенко О. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група ММРп-191

Науковий керівник: **Бабаченко Л. В.**, к.е.н. доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: babachenko_lv@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕРЧАНДАЙЗИНГУ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах торгівля є складним, багаторівневим, динамічним бізнесом. З метою здійснення успішної торгівлі, фахівцям в галузі товарознавства та комерції необхідно визначати хто є споживачами певної продукції, узгоджувати ціни на товари та послуги, а також домовлятися про умови продажу. В такому випадку фахівці з закупівлі формують вдалий асортимент продукції, враховуючи вимоги щодо низької вартості товарів. Проте якщо дані товари не будуть реалізовані споживачам, компанія нажалі не отримає прибутку.

На даний час поняття мерчандайзинг розглядають як прикладну науку, яка втілює в собі знання про методи торгівлі і реклами, логістики, психології і соціології, принципи дизайну і композиції. Це комплекс «маркетингу в стінах магазину», який включає програми зі стимулювання збуту, маркетингові комунікації, управління поведінкою покупців у торговельному залі [2]. Варто зазначити, що на сучасному етапі мерчандайзинг може застосовуватися в магазинах різного типу і для активізації продажу товарів різноманітних груп.

Серед основних завдань мерчандайзингу на сьогодні слід виділити:

1) формування асортиментної політики, що забезпечує задоволення потреб та взаємозв'язок між покупками, що дозволяє точніше визначити роль і статус груп, видів і марок товарів;

2) розміщення обладнання, відділів, секцій, товарів у поєднанні з інформаційним супроводом і формування ситуацій в торговельному залі таким чином, щоб цілеспрямовано концентрувати і раціонально розподіляти ресурси відвідувачів торгового залу;

3) створення атмосфери магазину, адекватно відповідної психологічному стану відвідувачів і забезпечення збалансованого розподілу пізнавальних ресурсів відвідувачів в часі та просторі торгового залу;

4) сприяння продажам товарів та їх марок, надання бажаних позицій в просторі торгового залу магазину чи іншого місця обслуговування покупців;

5) розробка і впровадження раціонального планування торгового залу і розміщення товарів на основі розуміння природної системи людини, психологічних особливостей відвідувачів торгового залу і регулювання їх пізнавальних ресурсів;

6) розробка і застосування засобів та методів мерчандайзингу для просування окремих товарів або їх комплексів, при яких одні товари здатні сприяти продажам інших товарів;

7) модернізація форм і методів організації торгово-технологічного процесу магазину, при якому роль та вплив продавців знижується, а покупців самих товарів зростає за рахунок науково-обґрунтованого управління природною системою людини, правильного розподілу ролей і статусів, груп та марок товарів, що позиціонуються в торговельному залі [2].

Типологія засобів мерчандайзингу виглядає наступним чином:

1) P1- містить інформацію про товарне оточення та про існуючі товари-замінники; взаємодоповнюючі товари; товари інших категорій; товари інших марок; товари цієї ж марки; товари того ж виробника;

2) P2- передбачає інформацію про ціну; знижки; ціни суміжних товарів; ціни товарів-замінників; ціни конкуруючих магазинів; ціни конкуруючих виробників ;

3) P3- інформацію про місце в залі (категорію торгового простору); тип структурування та акцентування (індексації) простору;

4) P4- інформацію про промо-супровід; листівки; плакати; сувеніри; освітлення; запах; музику [5].

За допомогою різних заходів можливо здійснювати вплив на споживачів продукції. Дані заходи допомагають збільшити обсяг реалізованої продукції, а також і прибуток цього магазину. Споживач здійснює свій вибір під впливом певних факторів. Загалом дані фактори розподіляються на дві групи: перша враховує заходи, які використовує виробник при створенні привабливості товару, друга – враховує заходи, коли торгівельний заклад створює сприятливе оформлення магазину, що сприяє здійсненню покупки споживачем. До ключових факторів впливу на споживача можна віднести: кольорову гамму магазину, музику, розміщення товару та наявність його на полицях, оформлення стендів і навіть аромат і освітлення зали.

Визначимо основні інструменти мерчандайзингу та згрупуємо їх, виходячи із його ключових завдань (рис.1.)

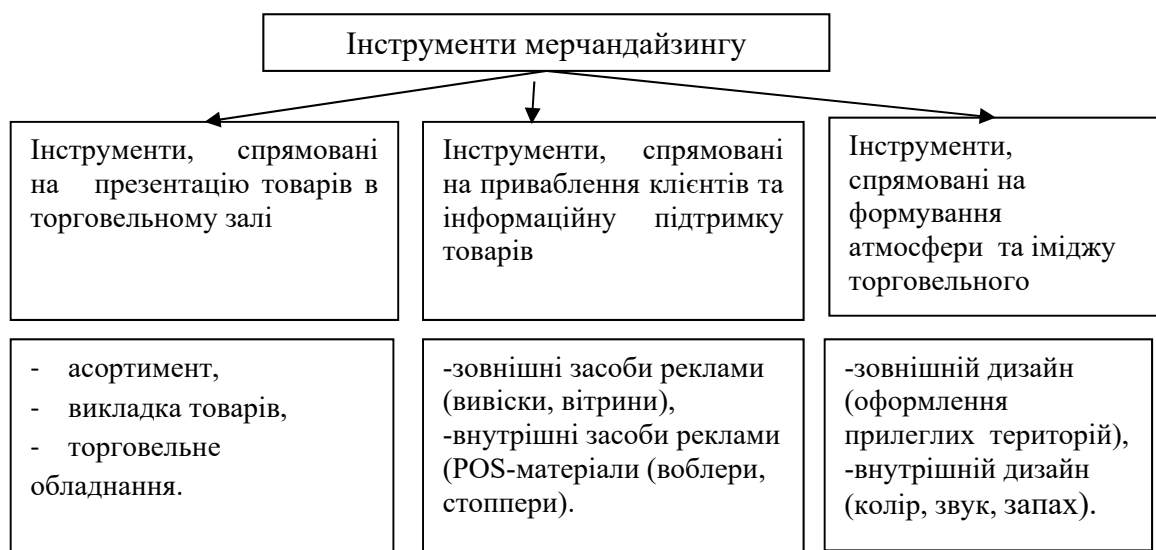

Рисунок 1 – Інструменти мерчандайзингу

Правильне використання інструментів мерчандайзингу надасть можливість підвищити конкурентоспроможність торговельного підприємства. Разом з тим використання заходів для підвищення ефективності мерчандайзингу, які включають використання теплових карт, проведення аналізу поведінки покупців, автоматизацію системи контролю над мерчандайзерами, дистанційну оцінку рівня обслуговування відвідувачів магазину в торговельних точках дасть можливість значно поліпшити рівень оперативності, точності та достовірності отримання результатів.

Список використаних джерел

1. Апопій В.В., Міщук І.П., Ребицький В.М., Рудницький С.І., Хом'як Ю.М. Організація торгівлі: підручник / За ред. В.В. Апопія. Київ: Центр учбової літератури. 2008. 632 с.
2. Волошин І. На шляху до досконалості: Мерчандайзинг: нові можливості збільшення обсягу продажу. *Консалтинг в Україні*. 2008. № 7-8. С. 40-13.
3. Мельник І.М., Хом'як Ю. М. Мерчандайзинг : навч. посіб. Київ: Знання. 2009. 309 с.
4. Червак Р., Бондарчук В., Синило Л. Мерчандайзинг: мистецтво. Київ : И. 2003. 306 с.

Чорна К. О., здобувачка гр. ММенп-201

Науковий керівник: **Попело О. В.**, д.е.н., доцент

Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: chornaya373katya@gmail.com

СВІТОВИЙ ДОСВІД МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ

Створення ефективної системи мотивації є ключовим фактором успіху компанії. Історичний досвід свідчить, що одним з найкращих методів мотивації продавців є гідна заробітна плата та фіксовані тарифні ставки. Зарубіжний досвід стверджує, що односторонній підхід до мотивації не веде до успіху. Саме тому підхід до мотивації працівників повинен бути комплексним. Зарубіжні підходи мотивації ґрунтуються на об'єднанні матеріальних та нематеріальних засобах стимулювання. Виділяють такі зарубіжні моделі мотивації як: Японська, Американська, Французька, Британська та Німецька.

У Японії у більшості випадків спільні інтереси компанії є більш пріоритетними ніж власні потреби. Тому така модель мотивації буде працювати лише в країнах, де громадяни готові власні інтереси ставити на друге місце і бути відданими компанії на 100%. Головна відмінність японської моделі полягає в тому, що понаднормова робота є нормою в країні. Тому кількість пропущених днів є мінімальною.

Таблиця 1 – Зарубіжні моделі мотивації

М одець мотивації	Принципи	Види заохочень
Японська	<ul style="list-style-type: none"> • Відданість працівника компанії; • Понаднормова робота є нормою; • Від кількості стажу залежить посада та розмір заробітної плати; • Система активного спілкування «Три Кита»: офіційне спілкування, корпоративні церемонії, єдине робоче місце; • Згуртування колективу; • Створення комфортної атмосфери; • Зміцнення зв'язку працівників з компанією. 	<ul style="list-style-type: none"> • Премії та бонуси мінімум один раз на півроку; • Транспортні витрати за рахунок компанії; • Медичне страхування працівника та його сім'ю; • Часткова оплата житла; • Надання займу для придбання нерухомості; • Навчання в вузах Японії, Європи та США.
Американська	<ul style="list-style-type: none"> • Заохочення активності персоналу; • Орієнтованість на особистий успіх працівника; • Мотивація на ефективне виконання зобов'язань; • Стимулювання працівників на досягнення високого рівня добробуту. • Нематеріальне, матеріальне та фінансове заохочення. 	<ul style="list-style-type: none"> • Медичне страхування; • Освітні курси; • Безкоштовні обіди; • Корпоративні свята; • «Сімейна мотивація»; • Погодинна оплата • Премії за системою Скенлона та Раккера. • Отримання балів за освоєння нової професії.
Французька	<ul style="list-style-type: none"> • Стратегічне планування; • Вільна конкуренція; • Лояльне оподаткування; • Стандартний робочий тиждень коротший ніж в інших країнах; • Роз'єднання індексації та індивідуалізації заробітної плати; • Саморегуляція заробітної плати. • Поєднання грошової та акціонерної оплати праці; • Оплата праці змінюється пропорційно прибутку компанії; • Дольова участь співробітників в капіталі компанії; • Працівник – це вільна особистість, яка несе персональну відповідальність перед соціумом; • Поєднання корпоративних систем мотивації та державних систем соціальної справедливості. 	<ul style="list-style-type: none"> • Гнучкий графік роботи; • Віддалена робота; • Медичне страхування; • Безкоштовні обіди; • Допомога в погашенні іпотеки; • Начислення заробітної плати за трьома схемами.
Британська	<ul style="list-style-type: none"> • Саморегуляція заробітної плати. • Поєднання грошової та акціонерної оплати праці; • Оплата праці змінюється пропорційно прибутку компанії; • Дольова участь співробітників в капіталі компанії; • Працівник – це вільна особистість, яка несе персональну відповідальність перед соціумом; • Поєднання корпоративних систем мотивації та державних систем соціальної справедливості. 	<ul style="list-style-type: none"> • Змінна заробітна плата; • Виплата долі компанії; • Премії;
Німецька	<ul style="list-style-type: none"> • Працівник – це вільна особистість, яка несе персональну відповідальність перед соціумом; • Поєднання корпоративних систем мотивації та державних систем соціальної справедливості. 	<ul style="list-style-type: none"> • Надання права вільно реалізовувати професійні якості
Голландська	<ul style="list-style-type: none"> • Виплати в повному об'ємі не дивлячись на відлучення в робочий час • При тривалості лікарняного більше трьох місяців, надається додатковий день до відпустки. 	<ul style="list-style-type: none"> • Заробітна плата • Премії • Пільги і компенсації
Шведська	<ul style="list-style-type: none"> • Політика солідарної оплати праці; • Рівність оплати праці аналогічних посад; • Скорочення відриву максимальної заробітної плати від мінімальної; 	<ul style="list-style-type: none"> • Заохочення оновлення обладнання та введення ноу-хау; • Соціальна підтримка незахищених шарів населення; • Підтримка здорової конкуренції;

* власна розробка автора на основі джерела [3]

У Японії дуже цінуються працівники, котрі мають великий стаж роботи. Саме від стажу роботи залежить заробітна плата та можливість просування кар'єрними сходами. Робітники цінують можливість працювати в тій чи іншій компанії протягом багатьох років, адже можливість отримання вищої посади неабияк мотивує. В Японії вертикальне просування за посадами саме прямо пропорційно залежить від стажу роботи.

Головна відмінність французької моделі мотивації від японської та інших полягає в тому, що вони категорично проти понаднормової роботи. Найкраща мотивація для працівників – це вільний робочий графік та можливість працювати вдома. Систему оплати праці у Франції поділяють на індексацію заробітної плати – перерахунок заробітної плати відносно до зростання цін; індивідуалізація заробітної плати – нарахування заробітної плати відповідно до вмінь, кваліфікації та вкладу у розвиток компанії.

США – це країна в якій вперше були розроблені принципи роботи з людськими ресурсами. Характерною особливістю є те, що в США заохочують прагнення працівника до особистого росту, саморозвитку та постійного вдосконалення. Також керівники компаній намагаються створити максимально комфортні умови, як для працівника, так і для його сім'ї. Премії в деяких компаніях начисляються за системою Скенлона та Раккера. Джозен Скенлон вважав, що правильна мотивація співробітників покращить економічні показники компанії. За системою Скенлона частка планової заробітної плати враховується у вартість об'єму виготовленої продукції, у випадку якщо фактична заробітна плата менше, аніж планова, то різниця розподіляють між компанією та працівниками у співвідношенні 25% до 75%. В свою чергу 75% ділиться ще на декілька частин, які йдуть до резервного фонду та залишок розподіляється між працівниками відповідно до їх вкладу.

Суть методу Раккера полягає в тому, що працівники отримують премії за збільшення об'єму продукції в перерахунку на один долар заробітної плати працівника.

У Великобританії застосовують дві системи мотивації персоналу грошову та акціонерну. Суть полягає в тому, що заробітна плата працівників прямопропорційно залежить від прибутку компанії. Працівники мають можливість стати акціонерами компанії та отримувати прибуток у вигляді дивідендів. Працівники, котрі мають акції компанії набагато більше зацікавлені у розвитку організації, створення дружніх відносин між членами колективу, покращенні показників продуктивності та збільшенні доходу компанії, тому що від всіх цих елементів напряму залежить дохід самих працівників.

Для німецької моделі мотивації характерною рисою є оцінювання працівника в першу чергу як особистість. В Німеччині цінується свобода слова та свобода вибору. Створюються максимально комфортні умови для реалізації потенціалу працівників. Поєднання таких елементів як правильне заохочення праці та державна підтримка є ефективним методом мотивації і це може працювати не лише в Німеччині, а й в інших країнах.

Головною особливістю шведської моделі є політика солідарної оплати праці, за якої намагаються скоротити різницю між мінімальною та максимальною заробітною платою та створити рівну заробітну плату на однакових посадах. Працівники, отримують однакову заробітну плату за рівний вклад у розвиток компанії – це є прояв справедливості, який в свою чергу мотивує працівників. У процесі скорочення різниці між мінімальною та максимальною заробітною платою відбувається усереднення оплати праці – це сприяє появі та розвитку висококваліфікаційних спеціалістів.

Мотивація має значний вплив на життя кожної людини та є рушійною силою в будь-якій господарській діяльності. Кожна людина – це особистість, тому мета керівників компанії обирати мотиваційні чинники відповідно до індивідуальних якостей працівників. Для отримання максимального ефекту від праці підлеглих, керівнику необхідно визначити мотиви, які є внутрішньою рушійною силою працівників.

Система мотивації персоналу включає два елементи нематеріальні способи мотивації та матеріальні способи мотивації. На прикладі світового досвіду доведено, що для створення

успішної системи мотивації доречно поєднувати як і матеріальні так і нематеріальні способи мотивації та додавати креатив в кожний з них. Як показує практика, в першу чергу працівники зацікавлені в матеріальній мотивації, а саме в заробітній платі, відсотках від продажів, преміях та бонусах, можливості придбати акції компанії. Але нематеріальні способи мотивації персоналу також відіграють важливу роль у формуванні системи мотивації, адже такі аспекти, як організація робочого місця, доброзичлива атмосфера в колективі, поважне ставлення керівника до підлеглих впливає на продуктивність працівників та в свою чергу на загальний економічний ефект компанії.

Список використаних джерел

1. Види і методи мотивації трудової діяльності URL: <https://pidruchniki.com> (дата звернення 15.12.2020).
2. Види мотивації персоналу URL: <http://bigenergy.com.ua/fnansi/bznes-dlya-pdpri> (дата звернення 15.12.2020).
3. Поняття мотивації. Система стимулювання Японії, Америки, Англії, Франції, Швеції та Німеччини. URL: <https://studfile.net/preview/5010133/page:2/> (дата звернення 15.12.2020).

Язловецька Д. В., здобувачка 3 курсу, група Мен-181

Науковий керівник: **Попело О. В.**, д.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: dianayazlovetskaya3@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

На сучасному етапі розвитку економічних відносин проблеми управління персоналом є надзвичайно актуальними. Ефективність будь-якої управлінської діяльності, включаючи роботу з персоналом, може бути досягнута лише за умови якісного забезпечення управлінської діяльності, практичного впровадження управлінських розробок, а також постійного вдосконалення форм і методів управління. Управління персоналом є невід'ємною частиною соціального управління, яке традиційно відноситься до управління людьми та їх командами.

У сучасних умовах основним завданням управління персоналом є поєднання ефективної підготовки персоналу, підвищення кваліфікації та мотивації праці для розвитку навичок співробітників та стимулювання їх до виконання робіт високого рівня. Тому працівники підприємства повинні постійно намагатися підвищити свій культурно-освітній рівень. Це може виражатися у постійному вдосконаленні їх професіоналізму та розвитку особистих культурних уподобань [1]. Ефективне управління персоналом здійснюється на основі принципів.

Н.І. Ситник виокремлює такі принципи управління персоналом:

1) цілеспрямованість — будь-який процес управління, орієнтований на досягнення конкретних бізнес-цілей організації. Відсутність чітко сформульованих цілей позбавляє роботу з персоналом цілеспрямованості та значно знижує її ефективність;

2) послідовність — усі дії щодо персоналу повинні мати концептуальну єдність. Програми, процедури, практичні інструменти управління персоналом, що використовуються в різних сферах (або на різних рівнях) управління персоналом, повинні утворювати єдину взаємопов'язану систему і не суперечити одна одній;

3) науковий характер — суб'єкти управління повинні використовувати науково обґрунтовані методи в процесі управління персоналом;

4) оптимальність — означає, що в процесі управління персоналом не можна прагнути отримати результати від працівників будь-якою ціною. Необхідно знайти певний баланс між результатом та витратами на його досягнення;

5) послідовність процесу управління — цей принцип означає, що обрані процедури та методи управління, встановлені правила та норми взаємовідносин в організації не повинні суперечити один одному, повинні бути однаковими для всіх членів команди та незмінними, якщо такі є серйозних причин для цього немає. Неузгодженість і непослідовність вжитих заходів, різні стандарти щодо співробітників однієї та тієї ж професійної групи або невиправдані зміни в "правилах гри" в управлінні дезорієнтують людей, вносять розлад в колектив, знижують керованість персоналу як об'єкта управління;

6) баланс повноважень та відповідальності — повинен дотримуватися на всіх рівнях організації, від керівництва до звичайного працівника. Відповідно до цього принципу, кожен працівник повинен нести відповідальність за ті операції або процеси, які будуть в його сфері впливу та контролю;

7) поєднання особистих та колективних інтересів. Потреби та цілі окремих працівників та підрозділів і докладає всіх зусиль, щоб уникнути конфлікту інтересів. Наприклад, збільшення обсягу роботи без відповідної компенсації може сприйматися працівниками як «експлуатація», і реакція на це негативна. Тому використання ненормованого робочого часу в пікові періоди роботи організації слід компенсувати наданням додаткових матеріальних винагород, додаткових соціальних виплат або вільного часу.

8) дотримання морально-етичних норм є обов'язковим у відносинах між організацією та працівниками. Нечесність, брехня, маніпуляції, спонукання до вчинків, що суперечать моральним цінностям і нормам, прийнятним у суспільстві, є неприйнятними й швидко призводять до втрати довіри та поваги до керівництва, без чого управління стає неможливим [2].

Західні експерти виділяють шість основних способів мотивації персоналу:

1. "Зробіть так, щоб ваші співробітники відчували свою причетність до стратегічного курсу компанії". Співзасновник Enhance Films Бен Чейз стверджує, що ентузіазм, лідерство та позитив у компанії завжди повинні передувати. Крім того, для того, щоб персонал був добре мотивований, необхідно підтримувати з ним діалог і заохочувати навіть звичайних працівників висловлювати свої думки щодо важливих рішень в управлінні компанією.

2. "Не мотивує, а робить працівників щасливими". Генеральний директор Zappos Тоні Цей, мотивуючи персонал, перш за все дотримується думки "що може зробити цю людину щасливою?" Такий підхід дає результати, оскільки, окрім того, що персонал із зарплатою нижчою за середню в галузі залишається сильно мотивованим, цей принцип досить ефективний навіть стосовно клієнтів. Отже, щорічний дохід компанії починає стабільно зростати, і все тому, що ключовим словом для керівництва є «щастя».

3. «Співробітники повинні розділяти успіх компанії». Менеджер Сью Холлоуей, керуючись власним досвідом та досвідом багатьох компаній, з якими вона співпрацює, впевнена, що працівники стають більш мотивованими та працюють ефективніше, якщо компанія ділить з ними свої доходи. Отже, якщо на поточний рік, прибуток компанії збільшується на 20%, тоді річний бонус збільшиться на стільки ж, або внески до пенсійного фонду, або виплата в якійсь іншій формі.

4. "Автономна робота також мотивує". Деякі економісти пропонують компаніям використовувати стиль управління, в результаті якого працівник може вибирати, з ким працювати (сформувані власну команду), в якому напрямку та галузі. Завдяки цьому з'являється підвищений інтерес до роботи, і, відповідно, є рівень мотивації, ефективність зростає.

5. «Заохочуйте працівників висловлювати свої скарги на роботі». Зрозуміло, що працівники, які постійно скаржаться, є негативним явищем.

6. «Наймайте керівників та мотивуйте їх». Багато представників великих американських компаній сходяться на думці, що один з найефективніших способів - це мотивувати персонал через "лідерів" [3].

Побудова ефективного механізму мотивації є дуже складним завданням, оскільки існує величезна кількість людських потреб і засобів для їх задоволення. Способи мотивації, які впливають на певні умови стосовно одних людей, можуть бути непридатними для інших. Тому зрозуміло, що універсальної системи мотивації не існує.

Людський фактор є головною продуктивною силою суспільства та основою концепції управління. У сучасних умовах життя знання, вміння, навички роботи, досвід роботи, ініціатива персоналу компанії стають особливо важливими поряд з фінансовим або виробничим капіталом. У науковій літературі велика увага приділяється управлінню людськими ресурсами в цілому: організації системи управління персоналом, вивченню та аналізу відповідних тенденцій в закордонних країнах, розробці загального показника ефективності управління персоналом. В Україні не існує жодної моделі управління персоналом. Головне, що регулює вітчизняні підприємства в управлінні персоналом — це "Трудовий кодекс України" [4].

Управління персоналом — головне правило ефективного менеджменту в будь-якій організації. За результатами аналізу були виявлені основні проблеми в управлінні персоналом.

1. Проблема відмінника. Зазвичай керівником призначається найкращий працівник. Тому багато таких керівників мають знання лише зі своєї галузі і лише поверхнево знають технологію управління. Як правило, вони дізнаються про методи управління, спостерігаючи за своїм начальником, або керуючись прикладами з фільмів. Звичайно, цих знань недостатньо для ефективного практичного застосування. Тому вони допускають помилки в управлінні персоналом.

2. Синдром "твого хлопця". Роль управління персоналом повинна бути насамперед конфронтаційною щодо співробітників. Не всім підлеглим подобається, що вони кидають додаткову роботу і, власне, кидають нові проблеми. Лідеру доводиться мати справу з опором, що виникає. Часто управління відбувається паралельно з тим негативом, який лідер розвиває під час дії прихованого опору.

3. Позитивна проекція. Це бажання приписувати власні риси характеру іншим людям. Звичайно, навіщо вивчати та передбачати будь-які інші варіанти розвитку подій або реакцію на слова, якщо набагато легше уявити, що б ви робили в подібній ситуації. Це неправильна поведінка заздалегідь, ви не повинні розглядати всіх людей як своє відображення.

4. Синдром Елдера. Співробітники часто і уважно спостерігають за керівництвом. Іноді багато начальників навмисно наголошують на відстані між собою та персоналом. В результаті, якщо бос залишається керованим, то на рівні жорстких вимог.

5. Синдром очікування героя. Розглядаючи скарги та претензії, озвучені шефами щодо персоналу, можна припустити, що підсвідомо багато з них чекають героя, який може вирішити всі проблеми за рахунок власної винахідливості. Він здогадується, яку роботу має зробити обличчя боса, і вчасно з'являється перед ним із правильно виконаним завданням.

6. Циркові зірки. Начальник вважає, що якщо працівник отримує високу зарплату, він просто зобов'язаний багато працювати.

7. Велика різниця в зарплаті начальника і працівника. У нашій країні ця різниця досить значна, а на заході ця різниця становить близько 30%.

8. Плинність персоналу. Зазвичай плинність кадрів можна контролювати з ряду причин: укомплектування персоналом та неефективне розподілення заробітної плати. Часто

трапляється так, що компанія забуває про необхідність залучення молодих спеціалістів. Багато хороших професіоналів залишаються непоміченими.

Вищезазначені обставини свідчать про те, що предметом управління персоналом малих організацій з точки зору персоналу є ефективність персоналу.

Друга група проблем, пов'язаних із сприйняттям персоналу як головного ресурсу організації, - це нерозуміння відмінностей між людськими та іншими видами ресурсів. Специфіка людських ресурсів полягає в емоційно значущій реакції людей на зовнішні впливи, що пояснює різну реакцію працівників на застосовувані методи управління. Можливість довготривалої співпраці між організацією та її працівниками та здатність останнього до постійного самовдосконалення - також важливі характеристики людських ресурсів, що призводять до підвищеної уваги до ефективності їх використання. Важливим фактом є те, що люди часто приходять до компанії свідомо, з певними цілями та чекають можливості їх досягти.

Система розвитку персоналу — це організований системою процес безперервного професійного навчання працівників з метою підготовки їх до нових виробничих функцій, підвищення кваліфікації, формування резерву керівників та вдосконалення соціальної структури персоналу [5].

Проблеми управління персоналом в їх системних, організаційних взаємовідносинах ще не отримали належного розуміння. Управління персоналом як наукова галузь та галузь практики в державі лише проходить етап свого становлення. Розвиток персоналу забезпечується заходами для оцінки персоналу з метою проведення виробничої адаптації та сертифікації персоналу, планування кар'єри спеціалістів, стимулювання розвитку персоналу тощо. Персонал є основною ланкою виробничого процесу на підприємстві. Якими б не були новітні технології, інноваційні ідеї, вони ніколи не будуть ефективними і не принесуть максимальну користь без високоефективної роботи, належного навчання та кваліфікації людських ресурсів.

Список використаних джерел

1. Ядворька О. Оцінка персоналу в системі ефективного управління. *Економіка та держава*. 2009. №1.
2. Мескон М. Х., М. Альберт, Ф. Хедоури. Основи менеджменту : переклад з англ. Москва : Справа, 2000. 704 с.
3. Ситник Н.І. Управління персоналом [навчальний посібник для ВНЗ] Київ: Інкос, 2009. 472 с.
4. Лазаренко, Л. Особливості сучасного управління людськими ресурсами. *Персонал*. 2009. № 1. С. 53-57.
5. Журавель П.В. Сучасна парадигма в управлінні персоналом. *Персонал*. 2005. №5. С. 32-36.

Ярмоленко К. М., здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. ПМ-171

Науковий керівник: **Михайловська О. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: katerinayarmolenko31@gmail.com

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ В УПРАВЛІННІ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Сьогодні дослідженням питань підвищення ефективності менеджменту займаються не лише теоретики, а й практики різних країн світу, які приходять до єдиного висновку: для того, щоб управління було ефективним, мати освіту менеджера недостатньо, потрібно розуміти сутність і зміст цього поняття, потрібно знати всі проблеми, слабкі сильні сторони організації тощо. У цьому контексті американський підприємець, засновник і голова корпорації «Oracle» - Л. Еллісон стверджує: «Хороша освіта є перевагою в бізнесі, але не гарантією успіху» [4].

Отже, управління – це менеджмент, а менеджмент – це управління. Ці два поняття є тотожними і доповнюють одне одного. На думку багатьох науковців та практиків менеджер має пройти всі сходинки в організації: від нижчої до найвищої – так буде найефективніше; адже тільки тоді він буде розуміти кожного з працівників організації і зможе управляти на всі 100 %.

Відомо те, що ціллю комерційної організації є отримання прибутку. Чим більший прибуток – тим ефективніше працює компанія. Але для того, щоб отримати прибуток, потрібно правильно все спланувати, потім організувати, все це проконтролювати і в цьому ж процесі змотивувати учасників на результат. Всі ці функції вміщує в себе менеджмент. Формуючи процес менеджменту з урахуванням сучасних підходів та принципів – висока ефективність роботи організації гарантована.

Велику перевагу у даному процесі має компетентність менеджера (керівника). Різниця між компетентними і некомпетентними керівниками полягає в тому, що некомпетентні керівники виявляються нездатними виконувати певні функції [6].

Для того, щоб управління діяльності організації стало ефективним необхідною умовою є скеровування різних ресурсів у напрямі забезпечення такої ефективності. По-перше, слід звернути увагу на бренд. Бренд має народитися виходячи з асоціацій споживачів про послугу чи продукцію, яку вони хочуть отримати. По-друге, справжній управлінець має орієнтуватися в усіх категоріях питань і бути готовим до всього. По-третє, має вміти обирати найголовнішу інформацію з широкого спектру запропонованої.

Для підвищення ефективності діяльності організацій у сучасному світі використовується методика нейролінгвістичного програмування (НЛП). Нейролінгвістичне програмування – це технологія моделювання успішності, тобто спеціальний процес, який допомагає ефективно комунікувати. Деякі дослідники вважають, що нейролінгвістичне програмування використовують задля маніпуляції. Але, як на наш погляд, зазначене вкрай неправдива версія.

Ідея нейролінгвістичного програмування показує, що кожна людина має і ресурси, і вміння, які необхідні на шляху до успіху. Але деякі або ж не помічають їх, або ж не вміють їх використовувати, або ж ще не прийшов час для їх застосування.

Нейролінгвістичне програмування вміщує в себе інструменти, що дозволяють формувати нетрадиційні відповіді на питання. Найбільшим інтересом дана техніка користується у менеджерів, бізнесменів і серед особистостей, думки яких орієнтовані на успіх та саморозвиток. Основні принципи нейролінгвістичного програмування представлені на рис. 1.

Використовуючи методи нейролінгвістичного програмування можна впливати на оточуючих, а не маніпулювати ними. Про маніпуляцію не може йти мова ні в якому разі, оскільки кінцева мета – отримання вигоди для обох сторін.

Зараз нейролінгвістичне програмування широко використовується в рекламній діяльності. Однією з технологій НЛП є комплексні еквіваленти. Наприклад, розглянемо рекламний ролик «Барні»: «Залишаючись вдома, дитина прагне спортивних перемог. Вперед з барні! Реєструйте коди з упаковок та вигравайте настільну гру з фігурками». Одразу після перегляду, може прийти на думку, що даний продукт стимулює розвиток дитини, та ще й є змога отримати подарунок. При створенні цієї реклами були використані елементи комплексних еквівалентів, тобто було об'єднано факти, які поєднують між собою логічний зв'язок. Насправді, деякі з нас мимоволі самі вже використовують техніку НЛП, навіть не помічаючи цього.

Таким чином, можна сказати, що за допомогою техніки нейролінгвістичного програмування керівник в своїй роботі може управляти підлеглими, продуктивно проводити ділові переговори. Нейролінгвістичне програмування має життєво важливе значення в

менеджменті шляхом поліпшення ефективності проведення комунікацій і прийняття раціонального рішення.

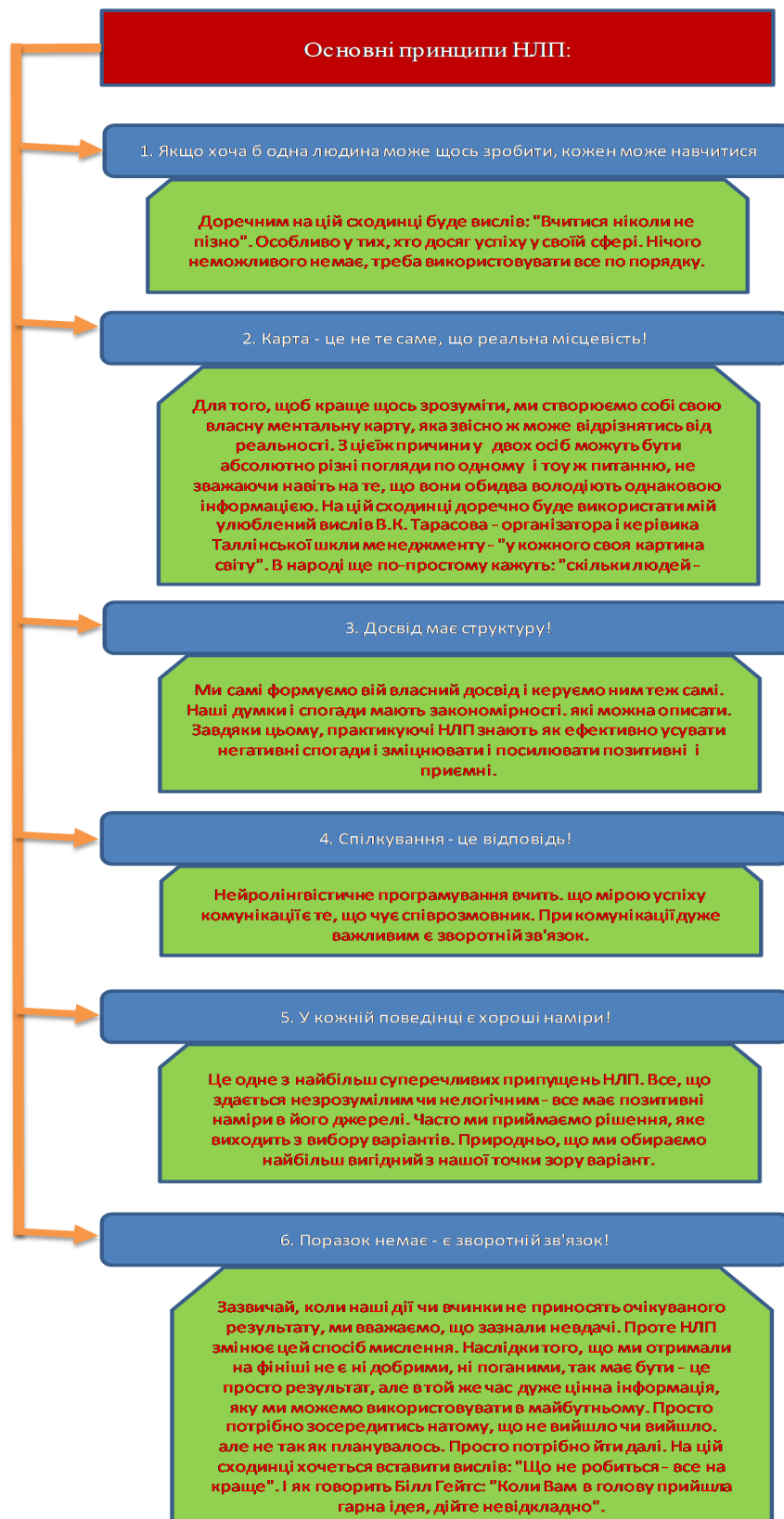

Рисунок 1 - Основні принципи нейролінгвістичного програмування
Джерело: побудовано автором на основі [5]

Отже, можемо констатувати, що ефективність проявляється у вмінні знаходити спільну мову зі своїми підлеглими, правильно їх розуміти і все влучно пояснювати. Провідним в управлінні є взаєморозуміння між керівником і підлеглими, адже увесь шлях організації до успіху тримається на комунікації. Тому значущим є моральний клімат в колективі. Лише тоді, коли це буде досягнуто – з'явиться і ефективність нашої роботи.

Список використаних джерел

1. 8 багатих (навіть дуже багатих) людей, які впевнені, що вища освіта є непотрібною. URL: <https://tutkatamka.com.ua/nathnennya/8-bagatix-navit-duzhe-bagatix-lyudej-yaki-vpevneni-shho-vishha-osvita-ye-nepotribnoyu/> (дата звернення 15.12.2020).
2. Кравченко А.И. История менеджмента. - 5-е изд. Москва: Академ. Проект: Трикста, 2005. 560 с.
3. Нейролінгвістичне програмування (НЛП), або як ефективно впливати на інших? URL: <https://novarobota.ua/ua/articles-jobseeker/neyrolingvisticheskoe-programirovanie-nlp-ili-kak-effektivno-vliyat-na-drugikh-220> (дата звернення 15.12.2020).
4. Тарасов В. К. Искусство управленческой борьбы. Санкт-Петербург: Политехника, 2000. 359 с.
5. Цитаты известных личностей. URL: <https://ru.citaty.net/tsitaty/642931-bill-geits-kogda-vam-v-golovu-prishla-khoroshaia-idea-deistvuite/> (дата звернення 15.12.2020).
6. Як подолати кризу управління / пер. з англ. В. Стельмах. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2019. 272 с.

Мамєєва О.В., аспірантка

Науковий керівник: **Михайловська О.В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: mameevaolyas@gmail.com

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Народне господарство будь-якої країни – це складна економічна система, в якій виділяють різні сфери (наприклад, матеріального та нематеріального виробництва), галузі, підприємства та їх філіали, де працюють мільйони робітників десятків тисяч професій. Первинною ланкою цього складного організму є підприємства, на яких зайнято від 1-2 чоловік до декількох сотень тисяч працівників. Підприємства тісно пов'язані між собою різними видами економічних зв'язків:

- технологічних;
- техніко-економічних;
- фінансових;
- управлінських;
- власницьких та ін.

Серед багатьох чинників соціально-економічного прогресу у більшості країн світу, в тому числі і в Україні, важливу роль у сучасних умовах відіграють підприємництво та суб'єкти, що його здійснюють – підприємці.

В Україні роль підприємництва є винятково актуальною. Розвиток мережі підприємницьких структур і передусім малих і середніх підприємств сприяє вирішенню гострих для економіки України проблем переходу до ринку. Однак

становлення підприємницького сектору натрапляє на серйозні труднощі, пов'язані з формуванням сприятливого макроекономічного середовища.

Розвиток підприємництва потребує створення розвинутої системи інформаційно-консультаційного забезпечення та інфраструктури, що підтримує її діяльність. Основним елементом такої системи стане мережа регіональних інформаційно-аналітичних центрів, які в майбутньому інтегруються в єдину інформаційну систему [1]. Головними завданнями регіональних інформаційно-аналітичних центрів мають бути:

- забезпечення доступу підприємців до інформації (правової, нормативно-довідкової, маркетингової, науково-технологічної, комерційної тощо) у процесі як створення, так і функціонування підприємств;
- надання консультаційних послуг з питань стану ринку, кон'юнктурного аналізу, управління підприємством, участі у виставках, підготовки кадрів;
- інформування органів державної влади про стан справ у сфері підприємництва та тенденції його розвитку.

Зазначена система передбачає диференційоване інформаційне обслуговування суб'єктів малого підприємництва залежно від його технічного забезпечення та платоспроможності.

З метою створення ефективної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності в межах системи державної підтримки бізнесу здійснюється цілий комплекс заходів:

- навчання основ теорії і практики підприємництва у сфері державної освіти, включаючи загальноосвітню, професійну, середню спеціальну та вищу освіту;
- забезпечення перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів через розвинуту мережу центрів перепідготовки;
- сприяння залученню окремих категорій населення до підприємницької діяльності.

Держава сприяє розробленню навчальних планів, програм і методичних посібників для підготовки підприємців залежно від рівня їхньої базової підготовки, термінів навчання, для підвищення кваліфікації вчителів та викладачів, використання державних телерадіоканалів для навчання широких верств населення основ підприємницької діяльності [2].

Система підготовки та перепідготовки кадрів здійснюється з використанням можливостей міжнародних організацій і фондів, а також з урахуванням досвіду іноземних держав.

Сприяння розвитку підприємництва в Україні неможливе без його науково-методичного забезпечення, що передбачає:

- проведення комплексу наукових досліджень, пов'язаних із проблемами розвитку підприємництва, зокрема малого та середнього, визначення найбільш ефективних форм та методів підтримки такого бізнесу;
- розробку та впровадження нових підходів і методів щодо проведення аналізу та прогнозування розвитку цього сектору економіки;
- вивчення світового досвіду з питань формування державної політики сприяння розвитку підприємництва.

Особливу роль має відіграти запровадження постійного моніторингу державної підтримки підприємництва та механізмів регулювання діяльності в цій сфері, що дасть змогу відстежувати зміни та напрями його розвитку як на державному, так і на регіональному рівнях, а також своєчасно застосовувати важелі державного регулювання з метою поліпшення економічного клімату для здійснення господарської діяльності підприємницьких структур [3].

Державна підтримка підприємництва крім нормативно-законодавчого та інституціонального сприяння використовує також і функціональні (цільові) форми та методи, які умовно можна розділити на такі складові:

- матеріально-технічна підтримка;
- науково-технічна (інноваційна) підтримка;
- фінансово-інвестиційна підтримка;
- податкове регулювання та сприяння самофінансуванню бізнесу;
- зовнішньоекономічне регулювання та захист національних підприємств;
- екологічне регулювання бізнесу.

На сучасному етапі розвитку підприємництва через дефіцит достатніх фінансових коштів або за браком таких у малих підприємств гостро постає проблема розвитку та переоснащення виробничої бази цих підприємств, передовсім виробничого устаткування та виробничих площ. Розв'язанню цієї проблеми держава може сприяти через:

- спрямування частини засобів, одержаних від приватизації державного майна на розвиток матеріально-технічної бази підприємництва;
- розробку та впровадження механізму передачі виробничим підприємствам малого бізнесу площ та виробничих потужностей, у тому числі й тих, які звільняються в процесі ліквідації, реорганізації та банкрутства підприємств;
- використання виробничого потенціалу підприємств ВПК на умовах лізингу, що даватиме змогу підприємницьким структурам звести до мінімуму витрати на придбання основних фондів, і можливість внесення частки майна підприємств ВПК в їх установчий капітал або передача його в господарське управління підприємницьких структур підвищить їхню заставну спроможність та стійкість;
- сприяння процесу формування розвинутого ринку нерухомості.

Ситуація в Україні з погляду задоволення потреб та створення умов для розвитку інноваційної складової підприємництва є досить неоднозначною. З одного боку, існує об'єктивна необхідність у створенні, реалізації і масовому поширенні нових технологій, і для цього є певні передумови (науково-технічний потенціал, накопичені розробки, висококваліфікована робоча сила), а з іншого – діють серйозні гальмівні фактори, зокрема:

- брак інноваційного венчурного капіталу;
- низький технологічний рівень виробництва, особливо в галузях переробної, легкої, харчової промисловості та у сфері послуг;
- брак попиту на нові розробки як наслідок неінновативно-орієнтованої і неконкурентно-насиченої економіки.

Зарубіжний досвід свідчить, що найбільш гнучкими та сприятливими для впровадженнь науково-технічних досягнень є малі підприємства. Однак питома вага їх у створенні ВВП в Україні в 8 разів менша, ніж в країнах з розвинутою ринковою економікою, і становить лише близько 8% [4].

На нинішньому етапі розвитку в Україні ринкові чинники ще не набрали сили. Ринок інновацій, що лише зароджується в Україні, характеризується скороченням як пропозиції, так і попиту на всі різновиди інноваційних продуктів: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, технології, “ноу-хау” тощо. У нашій країні досі не створено реальних діючих механізмів державної підтримки, ухвалені нормативно-правові акти не мають послідовного та комплексного характеру, питання механізму передачі інновацій у сферу малого підприємництва залишається практично не врегульованим [5].

Спеціалізованими органами з цих питань є Міністерство освіти і науки України. Державний інноваційний фонд. Державне патентне відомство України, а також Інноваційна палата України, що є громадською структурою. Ці органи мають сприяти

створенню ефективних механізмів передачі інновацій у виробництво та запровадженню їх передовсім у сфері підприємництва, зокрема малого та середнього.

З метою стимулювання технологічного оновлення підприємництва держава може використовувати такі форми:

- надання допомоги в проведенні досліджень та впровадженні інновацій;
- сприяння інтенсифікації процесів передачі технологій;
- залучення суб'єктів малого підприємництва до участі в реалізації науково-технічних програм;
- надання консультативних послуг, зокрема щодо пошуку необхідних технологій або їх розробників, а також проведення науково-технічної експертизи об'єктів інтелектуальної власності на пільгових умовах;
- визначення порядку передачі малому підприємству "ноу-хау" та обладнання, які раніше було розроблено в інтересах силових міністерств;
- створення мережі технопарків та технополісів, бізнес-інкубаторів, виробничо-технологічних центрів тощо;
- стимулювання інноваційної діяльності малих підприємств та забезпечення їх інформацією про нову техніку та технологію;
- стимулювання венчурного бізнесу, франчайзингових відносин між підприємцями та ін. що буде спонукати до зміцнення інноваційного характеру підприємницького сектору взагалі й малого бізнесу зокрема.

Організація повинна визначити входи процесів, які впливають на проектування і розроблення продукції і сприяють ефективному та результативному виконанню процесів для задоволення потреб та очікувань замовників та інших зацікавлених сторін. Ці зовнішні потреби та очікування у поєднанні з тими що є внутрішніми для організації, повинні бути придатними для їхнього перетворення на вхідні вимоги процесів проектування та розроблення.

Прикладами можуть бути:

- а) зовнішні входи, такі, як:
 - потреби та очікування замовників чи ринку;
 - потреби та очікування інших зацікавлених сторін;
 - сприяння з боку постачальників;
 - входи від користувачів для забезпечення якісного проектування та розроблення;
 - зміни відповідних законодавчих та регламентувальних вимог;
 - міжнародні та національні стандарти;
 - промислові кодекси усталеної практики;
- б) внутрішні входи, такі, як:
 - політика та цілі;
 - потреби та очікування працівників організації, включаючи тих, що отримують виходи цього процесу
 - технологічні розробки;
 - вимоги до компетентності працівників, що проектують та розробляють;
 - інформація зворотного зв'язку, отримана з попереднього досвіду;
 - протоколи та дані щодо наявних процесів та продукції;
 - виходи інших процесів;
- в) входи, що визначають ті характеристики процесів чи продукції, які є істотними для надійного та правильного функціонування та технічного обслуговування, а саме:
 - функціонування, монтаж та застосування;
 - збереження, поводження та постачання;

- фізичні параметри і навколишнє середовище;
- вимоги щодо утилізації продукції.

Важливими можуть бути пов'язані з продукцією входи, основані на оцінені потреб та очікувань кінцевих користувачів, а також безпосереднього замовника. Такі входи формулюють так, щоб уможливити ефективні та результативні перевірку та затвердження продукції. Вихід повинен містити інформацію, яка дає змогу перевіряти та затверджувати на відповідність запланованим вимогам. Прикладами виходів проектування та розроблення є:

- дані, що демонструють порівняння входів та виходів процесів;
- технічні умови на продукцію, у тому числі критерії приймання;
- технічні умови на процеси;
- технічні умови на матеріали;
- технічні умови на випробування;
- вимоги до підготовки;
- інформація для користувачів та замовників;
- закупівельні вимоги;
- звіти про атестаційні випробування.

Виходи проектування та розроблення слід аналізувати за входами для отримання об'єктивного доказу того, що виходи ефективно та результативно задовольняють вимоги до процесів та продукції.

Затвердження проекту та розробки слід проводити відповідно до запланованих заходів для забезпечення впевненості в тому, що розроблена продукція здатна задовольняти вимоги щодо встановленого або передбаченого використання, якщо вони відомі. Якщо це практично здійсненне, затвердження повинне передувати постачанню чи впровадженню продукції. Результати затвердження та будь-які необхідні дії слід реєструвати.

Отже, підприємництво – це багатопланове явище, що його можна характеризувати з різних поглядів: економічного, правового, психологічного та ін. У зв'язку з цим Закон України “Про підприємництво” визначає підприємництво як самостійну ініціативу, систематичну, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, а також торгіву діяльність з метою одержання прибутку.

На нинішньому етапі розвитку України, коли трансформаційний спад поступово змінюється структурною перебудовою, паралельно з процесами становлення підприємницького сектору відбувається формування механізму його державного регулювання. Тобто державна підприємницька політика ще перебуває в зародковому стані і є так само недосконалою, як і всі інші інструменти регулювання.

Важливою складовою механізму державного регулювання підприємництва має стати система його державної підтримки, створення якої нині проголошується як запорука поліпшення стану в усіх сферах соціально-економічного життя суспільства.

Економічний зміст державної підтримки полягає в розробці та реалізації системи державних програм науково-технічного, ресурсного, фінансового, консультативного, кадрового та іншого сприяння розвитку підприємництва [6].

Державні програми підтримки можуть виконуватись центральною чи місцевою владою, суспільними (некомерційними) структурами або через приватні організації, яким для цієї мети надаються державні субсидії.

Керівництво підприємства повинне незмінно прагнути підвищувати результативність та ефективність процесів в організації і виявляти можливості поліпшення, попереджуючи виникнення будь-яких проблем. Існують різноманітні шляхи поліпшень – від покрокового поступового постійного поліпшення до

стратегічних проєктів поліпшення “проривного” характеру. Організація повинна мати ефективний метод визначення та управління діяльністю з поліпшення. Ці поліпшення можуть приводити до змін у продукції чи процесах і навіть у системі управління якістю або в організації.

Список використаних джерел

1. Шаповал М.І. Основи стандартизації, управління якістю і сертифікації: Підручник. - К.: ЕУІФІСМБ. 2000.
2. Еліферов В.Г., Рєпін В.В. Процеси, регламентація і управління. ІЕіФ. М: Инфра-М, 2005. – 332 с.
3. Загальна економіка: Підручник / За ред. І.Ф. Радіонової. - К.: Знання. 1995. - 234 с.
4. Варналій З.С. Основи підприємництва: Навч. посіб. - К.: Знання-Прес. 2002. - 239 с.
5. Оришак Я.О Стебло М.І. Основи економіки: Навч. посіб. - Тернопіль: Підручники і посібники. 2000. - 112 с.
6. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / СМ. Чистов. А.С. Никифоров. Т.Ф. Куценко та ін. - К.: КНЕУ. 2000. - 316 с.
7. ДСТУ ISO 9001-2001 Системи управління якістю. Вимоги.

Герасімчук М. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група МР-171

Науковий керівник: **Забаштанська Т.В.**, доцент, к.е.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: mashaherasimchuk@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЯ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ

З появою нових технологій сфера маркетингу почала швидко зростати. Цифрова доба не лише спростила багато повсякденних завдань, таких як спілкування, робота чи пошук інформації, але також надала багато можливостей для просування бізнесу. Завдяки зручності, швидкості та популярності цифрових каналів, їх використання у бізнесі для спілкування з цільовою аудиторією переросло в окремий вид маркетингу – цифровий маркетинг. Цифровий маркетинг став інструментом без якого неможливо працювати в сучасному світі. З кожним днем, тижнем, роком з’являється все більше нових технологій та інструментів, що розробляються та використовуються в роботі маркетолога.

На жаль, поняття цифрового маркетингу дуже часто плутають з Інтернет-маркетингом, але вони мають істотну різницю. Інтернет-маркетинг – це просування SEO-сайтів, контекст, вебінари тощо – всі канали, доступні користувачеві лише в Інтернеті. При цьому цифровий маркетинг – це все вище перелічене плюс реклама та просування на будь-яких цифрових носіях в автономному режимі. Тобто це стосується цифрового спілкування, що відбувається як в Інтернеті, так і в режимі офлайн.

Цифровий маркетинг не включає просування за допомогою таких традиційних каналів, як реклама в газетах, листівки, телевізійні рекламні ролики, білборди. Хоча, якщо на білборді буде вказаний QR-код, за допомогою якого можна зайти на сайт – це вже Digital Marketing.

Цифровий маркетинг – це напрямок у маркетингу, що передбачає просування товарів та послуг за допомогою використання цифрових технологій, що використовуються на всіх етапах взаємодії продавця зі споживачем. Цифровий

маркетинг відрізняється від Інтернет-маркетингу тим, що використовує не лише всевітню павутину, а й офлайн інструменти (розумні гаджети, POS-термінали тощо).

Послуги цифрового маркетингу особливо затребувані в сегментах B2B та B2C. Залучення розширених цифрових можливостей дозволяє охопити максимум цільових споживачів та забезпечити ефективну взаємодію з ними, що забезпечує високу ефективність цього підходу.

Цифровий маркетинг розглядається за такими напрямками роботи [3]:

- Органічне розміщення пошукової системи;
- Перетворення цільової сторінки;
- Електронний кастинг;
- PPC;
- Місцевий маркетинговий пошук;
- CRM (контакти бази даних);
- Відеомаркетинг;
- Google Analytics;
- SEO;
- Інтернет-маркетинг з глобальним охопленням;
- AdWords;
- Побудова посилань;
- Видобуток даних;
- Соціальні медіа.

Інструментів цифрового маркетингу насправді дуже багато, але зупинимося на найпоширеніших.

Контекстна реклама, що складається з розміщення реклами (текстової, графічної та / або у формі посилань) на тематичних сайтах.

Банерна реклама це розміщення графічних банерів, що пропонують товар / послугу на сторонніх тематичних ресурсах.

Нативна реклама – це публікація на ресурсах «природних» матеріалів (оглядів, висновків експертів тощо) як підштовхування споживача до придбання товару чи послуги.

Вірусна реклама передбачає створення контенту (як правило, мультимедійного) провокаційного змісту, завдяки чому користувачі самі поширюють її в Інтернеті (діляться у своїх блогах, з друзями в соціальних мережах тощо).

Мета SEO-просування – підняття сайту рекламодавця у питанні тематичних запитів, для яких виконується оптимізація пошукової системи тощо.

Рекламні вікна – це метод інтернет-реклами, що передбачає відображення спливаючих рекламних вікон на тематичні платформи.

Телереклама значно дорожча за рекламу в Інтернеті, але дозволяє охопити максимальну аудиторію різних вікових груп.

Радіореклама – це також досить дорогий, але ефективний спосіб донести свою пропозицію до широкої аудиторії.

SMS-розсилки – це рекламні повідомлення з пропозицією рекламодавця, що надсилаються абонентам стільникових операторів.

QR-коди в режимі офлайн – цей метод часто практикується для спонукання до встановлення застосунків, використання інших цифрових продуктів або послуг [1].

Інші інструменти, засновані на цифрових технологіях, можуть бути використані в цифровому маркетингу: від рекламних пропозицій при встановленні програм до розсилки електронних листів або мелодій, що використовуються для утримання абонентів на зв'язку. Традиційні інструменти, такі як газети чи листівки, якщо вони

містять QR-код в оголошенні (тобто передбачають використання цифрових технологій) – це також цифровий маркетинг .

До основних каналів цифрового маркетингу належать:

1. Інтернет передбачає використання будь-яких пристроїв, що мають доступ до глобальної мережі: ноутбуків, планшетів, ПК, смартфонів тощо. У рамках цифрового маркетингу в Інтернеті розміщуються рекламні оголошення (пошук, контекст, банер, тизер тощо), створюється контент план для пасивного або вірусного просування (відео, текстові статті тощо), товари та послуги рекламуються в соціальних мережах, публікуються експертні висновки, проводиться пошукова оптимізація сайтів.

2. Цифрове телебачення поступово витісняє аналогове телебачення з ринку і все більше інтегрується до глобальної мережі. Найпоширенішим форматом цифрового маркетингу на цифровому телебаченні є створення коротких відеофільмів, що транслуються під час комерційних перерв. У деяких випадках також практикують бігові доріжки та інші функції.

3. Локальні мережі – це різні локальні «асоціації» комп'ютерів. Це можуть бути корпоративні мережі в межах одного офісу, локальні мережі в окремих будинках, міських районах тощо. За допомогою цього каналу зазвичай поширюється реклама товарів та послуг, спрямованих на аудиторію з чітким географічним зв'язком.

4. Мобільні гаджети – стільникові телефони, смартфони. Найпоширенішим способом просування за допомогою мобільних пристроїв є надсилання SMS-повідомлень із рекламною пропозицією. Це може бути виконано як на базі клієнтів (тобто за кількістю людей, які вже користувалися послугами або купували товари у цієї компанії), так і на незалежних зразках телефонів. Через канал мобільних гаджетів можна використовувати інші інструменти, такі як WOW-дзвінки, фірмові пропозиції, рекламу в сторонніх програмах.

5. «Розумні» гаджети – різні смарт-пристрої: годинники, ваги, фітнес-браслети тощо, що мають підключення до Інтернету через Wi-Fi. Можна використовувати фірмові застосунки та інші інструменти для просування.

6. Інтерактивні дисплеї, що можуть бути встановленими в примірочних магазинах, в кав'ярнях та ресторанах, на POS-терміналах, зарядних пристроях тощо. Інтерактивні дисплеї також містять цифрові банери, що встановлюються з рекламною метою. За допомогою цього каналу в основному розповсюджуються відео. Також активно використовуються спливаючі рекламні вікна.

7. Цифрове мистецтво передбачає використання будь-яких творів мистецтва, які можна транслювати або створювати за допомогою сучасних цифрових технологій. Це можуть бути графіка, електронна музика, ігри тощо. Основним способом просування за допомогою Digital-art є брендування творів.

8. Соціальні мережі використовуються для запуску вірусної реклами, «незалежних» думок та публікацій, дискусій, створення та ведення тематичних груп. Контекстну або банерну рекламу також можна транслювати в соціальних мережах [1].

Щоб вибрати інструменти, канали та ресурси для цифрового маркетингу, потрібно проаналізувати наступні показники:

- Параметри цільової аудиторії: вік, стать, соціальний статус, регіон проживання, інтереси тощо. Параметри цільової аудиторії сильно залежать від того, якими цифровими технологіями користуються потенційні клієнти. Наприклад, якщо товар для молоді можна просувати майже за будь-яким каналом, то товари та послуги, призначені для старшого покоління, найкраще рекламувати за допомогою телевізора або традиційними методами.

- Особливості продукту. Наприклад, ігри чи інші програми найчастіше рекламуються за допомогою брендування застосунків, а товари, що цікавлять широке

коло людей (наприклад, засоби для схуднення), найчастіше надсилаються електронною поштою.

На основі аналізу вибираються канали та набір інструментів, що дозволять найбільш ефективно донести пропозицію до цільової аудиторії. Під час кампанії слід проводити аналіз, щоб оцінити ефективність певних інструментів, відрегулювати відповідні налаштування.

На сьогоднішній день конкуренція дуже висока і завоювати перспективне місце на ринку стало дуже важко. Маркетологи постійно працюють над новими інструментами просування. Мережа включає мільйони компаній, які пропонують свою продукцію цілодобово. Тому маркетологам потрібно дотримуватися всіх тенденцій цифрового маркетингу та розуміти, які інструменти працюють, а які вже не релевантні [2].

Цифровий маркетинг – це нова тенденція у світовому маркетингу, що активно та швидко відсуває традиційну рекламу на другий план. Чим більше каналів використовуємо для залучення клієнтів, тим сильніший ефект. Варто створювати ділові сторінки в соціальних мережах, знімати відео, привертати увагу «лідерів думок», співпрацювати з популярними блогерами, поєднувати контекстну рекламу з SEO, створювати якісний контент для аудиторії – все це допоможе примножувати прибуток та просувати бренд до вищій рівні.

Список використаних джерел

1. Digital-маркетинг. *Академія цифрового бізнесу Ingate* : веб-сайт. URL: <https://promo.ingate.ru/seo-wikipedia/digital-marketing/>. (дата доступу 15.12.2020).

2. Гусаров А. Digital-маркетинг в бізнесі: повний огляд можливостей. *Маркетингове агенство Gusarov-group* : веб-сайт. URL: <https://gusarov-group.by/digital-marketing-uzhe-ne-tot-razbiraemysya-rochemu/>. (дата доступу 15.12.2020).

3. Феокістова О. Digital-маркетинг – що це? *Блог Ringostat* : веб-сайт. URL: <https://blog.ringostat.com/ru/digital-marketing-chto-eto/#>. (дата доступу 15.12.2020).

Халимон В. О., здобувачка вищої освіти

1 курсу, група МРТ-201

Науковий керівник: **Забаштанська Т. В.**, доцент, к.е.н.

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: khalymon2002@gmail.com

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Проблема виявлення причин виникнення конфліктів посідає головне місце в пошуку шляхів їх попередження і конструктивного завершення. Потрібно знати не тільки те, що відбувається під час конфлікту, але і знати відповідь на запитання, чому події розвиваються саме так, а не інакше.

Тому без знань виникнення і розвитку конфлікту важко розраховувати на їх ефективне врегулювання.

Виникнення і розвиток конфліктів обумовлено дією чотирьох груп, факторів і причин (рис.1):

- об'єктивних;
- організаційно-управлінських;
- соціально-психологічних;
- особистісних [1].

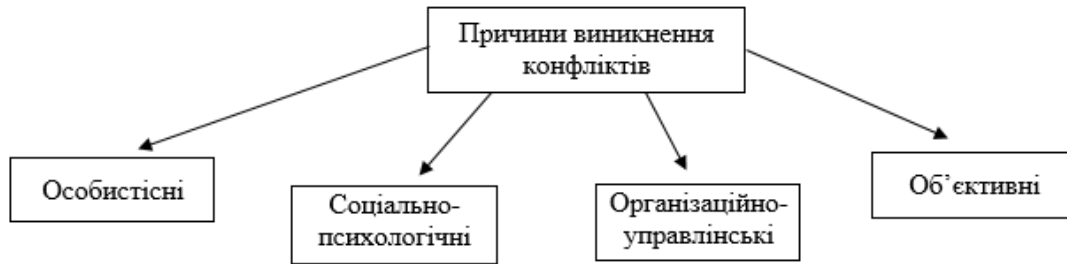

Рисунок 1 - Причини виникнення конфліктів

У будь-якій ситуації є можливість вибору конфліктного або одного з неконфліктних способів її вирішення.

Суб'єктивні причини конфліктів пов'язані з тими індивідуальними психологічними особливостями опонентів, які призводять до вибору саме конфліктного, а не якого-небудь іншого способу вирішення протиріччя [2].

До об'єктивних причин конфліктів можна віднести такі обставини соціальної взаємодії людей, які привели до зіткнення їх інтересів, думок, установок. Такі причини призводять до створення передконфліктної ситуації.

До найбільш розповсюджених таких причин належать:

- природне зіткнення інтересів людей у процесі їхньої життєдіяльності;
- слабка розробленість нормативних процедур, вирішення соціальних протиріч;
- брак і несправедливий розподіл важливих для людей благ;
- стереотипи відносин, що сприяють виникненню конфліктів.

Організаційно-управлінські причини конфліктів – обставини, що пов'язані зі створенням, розвитком і функціонуванням організацій, колективів, груп [2]. Можна виділити чотири типи подібних причин (рис. 2).

Рисунок 2 - Організаційно-управлінські причини конфлікту

1. Структурно-організаційні – невідповідність структури організації вимогам тієї діяльності, якою вона займається. Структура організації повинна визначатися цілями та завданнями, що будуть вирішуватися або вирішуються. Разом з тим досягти ідеальної відповідності структури організації завданням, що постійно вирішуються, практично неможливо.

2. Функціонально-організаційні причини конфліктів викликані не оптимальними функціональними зв'язками організації з зовнішнім середовищем; між різними структурними елементами організації; між окремими працівниками. Ефективна робота організації неможлива без налагоджених зв'язків, їх порушення призводить до конфліктів.

3. Особистісно-функціональні – невідповідність працівника вимогам посади, за його професійними, моральними та іншим якостями. Істотні вимоги до особистісних якостей працівника передбачають діяльність і характер взаємодії з оточуючими. Якщо людина не відповідає цим вимогам, то можливі конфлікти між ним і керівниками, підлеглими, товаришами по службі.

4. Ситуативно-управлінські обумовлені помилками, що допускаються в процесі вирішення управлінських та інших завдань. Прийняття помилкового рішення об'єктивно створює можливість конфліктів між авторами рішення та його виконавцями. Невиконання працівниками завдань, що поставлені керівництвом, також викликає небезпеку конфлікту з цього приводу.

Соціально-психологічні причини конфліктів обумовлені безпосередньою взаємодією людей в соціальних групах.

Особистісні причини конфліктів є найбільш складними. Найчастіше суб'єкти конфлікту не усвідомлюють їх впливу, відносячи до причин конфлікту тільки предметні протиріччя. Найбільш численні конфлікти в основному взагалі безпредметні. Вони виступають як речі в собі, не є засобами досягнення мети, а самоцілями, що полягають у випуску на волю емоцій. Відмінності у походженні, вихованні, освіті, досвіді, уявленнях і цінностях, манері поведінки споруджують часом непереборні перешкоди до порозуміння, виступаючи як конфліктогени [4].

Багато конфліктів виникають із вини керівників, які прагнуть знаходити лазівки й обходити директиви та нормативні акти, продовжуючи непомітно усе робити по-своєму. Не виявляючи належної вимогливості до себе, вони понад усе ставлять особистий інтерес і створюють навколо себе атмосферу вседозволеності. Нестриманість менеджера, нездатність правильно оцінити ситуацію та знайти правильний вихід з неї, невміння розуміти й урахувувати напрям думок і почуття інших людей породжують конфлікт [5].

Описані типи об'єктивних і суб'єктивних причин конфліктів найбільш часто зустрічаються, однак вони не вичерпують усіх можливих варіантів.

Список використаних джерел

1. Менеджмент : навч. посіб. / Г. О. Дорошенко та ін. ; за заг. ред. Г. О. Дорошенко. Харків: ВСВ-Принт, 2015. 299 с

2. Конфліктологія : навч. посіб.: Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с

3. Управління конфліктами : текст лекцій : навч. посіб. / Г. В. Жаворонкова, О. М. Скібіцький, Т. В. Сівашенко, О. І. Туз. Київ : Кондор, 2018. 170 с.

4. Прибутько П.С., Михайленко Р.В., Дубчак Л.М., Роговенко М.М. Конфліктологія : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: КНТ, 2011. 136 с.

Анцупов А. Я. Конфликтология : учебн. пособ. 7-е изд., перераб. СПб. : Питер, 2016. 560 с.

Шаповал М.С., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група МРт-201
Науковий керівник: **Забаштанська Т.В.**, доцент, к.е.н.
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: mashashapoval507@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ

Технологія значно змінила життя споживачів і, ймовірно, сформує майбутнє бізнесу та маркетингу, зокрема. Для прикладу, зміни в технологіях дали маркетологам доступ до споживачів та величезну кількість даних про їх поведінку, які комусь потрібно змінити, перш ніж це може бути корисним для прийняття рішень. Ці швидкі темпи розвитку технологій та їх вплив на зростаючу складність ділового середовища створюють як можливості, так і маркетингові завдання, які заслуговують на увагу.

Тому варто прагнути з'ясувати, як компанії можуть скористатися такими можливостями та вирішити поставлені завдання. Щоб розробити ефективні маркетингові стратегії, необхідно краще розуміти нові тенденції у поведінці споживачів, що дозволяють компаніям адаптуватися та приймати ефективні рішення. Найбільший виклик полягає у зростанні асортименту продукції та зміні потреб споживачів. Це змушує маркетологів проводити масовий процес налаштування, взаємодіючи зі своїми клієнтами індивідуально.

Сьогодні з'являються нові технології та нові джерела інформації про поведінку споживачів, які можуть допомогти маркетологам зрозуміти ситуацію до дрібниць: великі дані, нейромаркетинг, інтерактивне спілкування тощо.

У маркетингу велике значення мають знання особливостей поведінки споживачів та факторів, що визначають їх поведінку. Слід мати на увазі, що метою поведінки споживачів є прагнення оптимізувати задоволення своїх потреб з метою їх диференціації та індивідуалізації.

Кожен тип поведінки споживачів на ринку відповідає певній структурі потреб та ієрархії уподобань. Кожен покупець вирішує, який товар є найбільш корисним з його точки зору. Розуміння різних мотиваційних факторів, що формують поведінку споживачів, значно сприяє підвищенню ефективності бізнесу.

Існує багато теорій про мотивацію. Теорія мотивації З. Фрейда заснована на визнанні дії певних психологічних сил, що формують поведінку людини. Реакції у відповідь на внутрішні та зовнішні подразники можуть бути різними. Так, придбання модного костюма може бути зумовлене почуттям наслідування, переваги, самоствердження, престижу, прагнення виділитися серед інших, бути модним, сучасним.

Люди не усвідомлюють реальних психологічних сил, які формують їх поведінку, постійно пригнічуючи багато потягів, але ці потяги не зникають і не перебувають під постійним контролем.

У психологічній структурі особистості З. Фрейд вказав три позиції: По-перше, існує невідоме «іт» (воно) – сфера потягу, інстинктів; по-друге, це «его» (я), яке сприймає інформацію про навколишній світ та стан організму, а також запобігає імпульсам, регулює дії; по-третє, це «суперего» – сфера соціальних норм та етичних настанов.

Важливою частиною процесу вивчення поведінки споживачів є виявлення та оцінка правильної сили мотивів, що впливають на придбання певних товарів. Крім того, кілька факторів можуть впливати на поведінку споживачів одночасно. Мотиваційну структуру також можна змінити.

Мотиви можуть бути первинними (вродженими, біогенними) та вторинними (набутими, соціогенними). Крім того, існують відносини, вірування, звички, звичаї. Все це слід враховувати при формуванні маркетингової політики.

Розуміння мотивації, що спонукає споживача купувати товар, окрім ціни, є складною проблемою, яка може значно варіюватися від одного продукту до іншого. Для прикладу візьмемо два різні продукти: автомобілі та продукти харчування. Автомобілі характеризуються як практичні та довговічні товари, тоді як гастрономічні продукти є надзвичайно гедонічними та взаємозамінними.

Задоволеність споживачів є складним питанням, оскільки різні аспекти повинні бути проаналізовані, щоб точно пояснити це. З огляду на це, варто досліджувати вплив цих змінних на загальне задоволення. Вони знаходять сильний взаємозв'язок між параметрами та своїм задоволенням, а також між своїм задоволенням та своїм наміром генерувати усну інформацію. Нарешті, вони визначають ключові елементи, якими захоплюються споживачі.

Дослідження поведінки споживачів дозволяє встановити загальні сфери мотивації, що можуть пояснити різні способи прийняття рішень про покупку. Знання мотиваційних факторів дає змогу ефективніше використовувати маркетинг на практиці.

Таким чином, компанії стикаються з усе більш неоднорідними ринками, на яких важко домогтися успіху. Потрапити в свідомість споживачів і зрозуміти їх купівельну поведінку – одне з найскладніших завдань, у вирішенні яких повинні брати участь маркетологи.

Список використаних джерел

1. Arenas-Gaitán, Jorge & Sanz-Altamira, Borja & Ramírez-Correa, Patricio. (2019). Complexity of Understanding Consumer Behavior from the Marketing Perspective. Complexity. 2019. 1-3. 10.1155/2019/2837938. URL: https://www.researchgate.net/publication/330227660_Complexity_of_Understanding_Consumer_Behavior_from_the_Marketing_Perspective. (дата доступу 15.12.2020).
2. Бутенко, Н. В. Маркетинг: підручник. К. : Атіка, 2008. 300 с.
3. Tian, Yi & Ma, Junhai & Lou, Wandong. (2018). Research on Supply Chain Stability Driven by Consumer's Channel Preference Based on Complexity Theory. Complexity. 2018. 1-13. 10.1155/2018/7812784. URL: https://www.researchgate.net/publication/326900523_Research_on_Supply_Chain_Stability_Driven_by_Consumer's_Channel_Preference_Based_on_Complexity_Theory. (дата доступу 15.12.2020).

Гришина Д. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191

Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: darinagrish@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ, ЯК ВАЖЛИВА ЧАСТИНА МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РИНКУ

У загальних рисах, поведінка споживачів – це психологічне дослідження того, як люди приймають рішення про покупку і що саме спонукає їх купити конкретний товар. Існує кілька аспектів споживчої поведінки, наприклад:

- ставлення споживача до певних брендів, товарів або послуг.
- мотиви, що спонукають споживача віддавати перевагу одному продукту.

- чинники повсякденного середовища споживача, які впливають на рішення про покупку.

- процес прийняття рішення про покупку споживачем самостійно та в групі.

Успішні організації будують свої маркетингові стратегії, спираючись на розуміння поведінки споживачів. Вони не створюють продукти і маркетингові плани тільки на основі своїх ідей; вони вносять в групу зовнішню інформацію, щоб дізнатися, чого хочуть клієнти і як вони цього хочуть, а потім відповідним чином взаємодіють з ними [2].

Через зміни моди, технологій, тенденцій, стилю життя, наявного доходу та інших подібних факторів змінюється і поведінка споживачів. Маркетолог повинен розуміти фактори, які змінюються, щоб можна було відповідним чином узгодити маркетингові зусилля.

Сьогодні підприємці, які ведуть свою діяльність в Інтернеті і здійснює продажі через Інтернет, не завжди мешкають поруч зі своїми клієнтами та не можуть особисто познайомитися зі своєю цільовою аудиторією. Але ж, фактично, вони можуть продавати свої товари людям по всьому світу. Тому підприємцям необхідно проводити дослідження по аудиторії користувачів мережі Інтернет.

Розглянемо приклад: створення онлайн-курсу для людей, які хочуть навчитися грати на гітарі. Ймовірно, цей курс досяг би більшого успіху, якби було б більше інформації щодо цільового ринку, а саме:

- Чи купували раніше споживачі будь-які інші освітні продукти, пов'язані з музикою?

- Скільки часу споживачі можуть та повинні приділяти навчанню гри на гітарі?

- Що саме мотивує споживачів вивчати гітару?

- Скільки грошей вони готові сплатити за отримання музичної освіти?

Знайти відповіді на всі ці питання можна, але тільки якщо провести дослідження поведінки споживачів [3].

У чому важливість вивчення купівельної поведінки споживачів?

1. Споживча диференціація. У маркетингу диференціація споживачів – це спосіб відрізнити споживача від декількох інших споживачів. Це допомагає сформувати цільову групу споживачів з такою ж або схожою поведінкою. Кожна група споживачів індивідуальна, а їхні потреби і бажання відрізняються від інших груп. Коли маркетолог знає про диференціацію кожної групи споживачів, він може розробляти окремі маркетингові програми.

2. Утримання споживачів. «Споживча поведінка має найбільше значення для маркетологів в дослідженнях бізнесу, оскільки головна мета – створювати і утримувати клієнтів», – говорить професор Гарвардської школи бізнесу Теодор Левітт.

Поведінка споживачів важлива не тільки для залучення нових клієнтів, але також дуже важлива для утримання існуючих клієнтів. Коли покупець задоволений конкретним продуктом, він повторює покупку. Отже, маркетинг продукту повинен здійснюватися таким чином, щоб переконати клієнтів купувати продукт знову і знову.

3. Прогнозування ринкових тенденцій. Аналіз поведінки споживачів першим вкаже на ринкові зміни та появу нових трендів. Наприклад, останнім часом спостерігається тенденція споживачів до екологічно чистого і здорового харчування. Цю мінливу ринкову тенденцію спостерігали багато брендів, включаючи McDonalds. Грунтуючись на поведінці споживачів, McDonald's ввів до свого меню варіанти здорового харчування (салати, зменшені порції, продукти на рослинній основі).

4. Мінливість споживчої поведінки. Світ змінюється дуже швидко, тому, найбільша проблема, з якою ми всі стикаємося, – залишатися актуальними для нашого

цільового ринку. І основна причина стрімких змін – це постійно мінлива поведінка клієнтів.

Сьогоднішні споживачі мають більший вибір і можливості, а це означає, що вони можуть легко переключитися на компанію, яка пропонує якісні продукти і послуги.

«Головний навик, необхідний для просування вперед у двадцять першому столітті, – це здатність бачити і вловлювати» – це чітке і переконливе керівництво для будь-якого маркетолога дають в своїй книзі «Shift Ahead» автори Аллен Адамсон та Джоель Стеккель.

5. Конкуренція. Одна з найважливіших причин вивчення поведінки споживачів – це пошук відповідей на деякі питання:

- Чи купує клієнт у вашого конкурента?
- Чому споживач купує у вашого конкурента?
- Які особливості приваблюють споживача в продуктах ваших конкурентів?

Вивчення поведінки споживачів допомагає зрозуміти і протидіяти конкуренції. Грунтуючись на очікуваннях споживачів, власник бренду може запропонувати нові конкурентні переваги [1].

Підводячи підсумки, можна сказати, що поведінка споживачів – важливий атрибут маркетингу, котрий потребує довгого вивчення. І завдяки йому, можна домогтися великих висот.

Компанія Coca-Cola вибудовує свою корпоративну стратегію «освіжити всіх, кого стосується наш бізнес», витрачає при цьому мільярди доларів на вивчення поведінки споживачів.

Аналіз поведінки споживачів став важливим інструментом для розуміння клієнтів. Вивчаючи психологію споживачів і сили, що лежать в основі купівельної поведінки клієнтів, підприємства можуть створювати нові продукти, проводити рекламні кампанії та підвищувати свою прибутковість.

Список використаних джерел

1. Что такое потребительское поведение? *Clootrack* : веб-сайт. URL: https://clootrack.com/knowledge_base/what-is-consumer-behavior/ (дата звернення: 10.12.2020).
2. Team DJ. (2020), The Importance of Consumer Behavior in Marketing. *Demand Jump* : веб-сайт. URL: <https://www.demandjump.com/blog/the-importance-of-consumer-behavior-in-marketing> (дата звернення: 9.12.2020).
3. What is Consumer Behavior in Marketing and Why Is it Important? *Kajabi* : веб-сайт. URL: <https://kajabi.com/blog/consumer-behavior> (дата звернення: 11.12.2020).

Гришко І. Г., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191

Науковий керівник – к.е.н., доцент **Рябова Т. А.**

Національний університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: grishkoo882@gmail.com

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГОВОГО КОМПЛЕКСУ

В сучасних умовах жорсткої конкуренції вся діяльність підприємств, як суб'єктів ринкових відносин, стає неможливою без потужних маркетингових стратегій. Саме конкурентне ринкове середовище створює найбільш сприятливі умови для економічного розвитку, як окремого підприємства, так і суспільства в цілому, соціального і економічного прогресу. Але, щоб вижити в таких умовах та отримувати

прибутки від своєї діяльності, підприємці вимушені застосовувати певні маркетингові інструменти впливу.

Комплекс маркетингу часто позначає загальну класифікацію, яка починалася як «4P»: товар, ціна, розміщення та просування.

Ефективний маркетинговий комплекс у всіх галузях економіки, на відміну від окремих його інструментів. Це допомагає охопити широку цільову аудиторію і маркетингологи можуть краще зосередитись на більш важливих речах. Застосування маркетинг-міксу допомагає організаціям приймати стратегічні рішення під час випуску нових продуктів або модифікації вже існуючих.

Мета комплексу маркетингу – створення для споживача збалансованої ринкової і максимально задовольняючої пропозиції.

Спочатку комплекс маркетингу складався з чотирьох елементів («4P»), згодом ускладнювався і в результаті перейшов в комплекс маркетингу «5P» і «7P».

Що входить у комплекс маркетингу «4P»? Таке виокремлення інструментів, елементів і змінних із загального комплексу маркетингу. У комплекс маркетингу включаються чотири елементи, виокремленні інструменти і змінні, назви яких в англійській мові починаються з літери «P»:

- product – товар або послуга, яку купує клієнт;
- price – ціна, яку клієнт платить за товар;
- place – місце, де товар викладається, роздається або купується;
- promotion – як просувається продукт, як клієнта знаходять і переконують його купити товар.

Саме ці елементи беруться до уваги маркетингологами, визнаються ключовими і вимагають постійної пильної уваги. Більш того, всі ці елементи комплексу маркетингу взаємопов'язані між собою, і саме в цьому взаємозв'язку окремих елементів, здійснюють маркетингове планування та розробляють і реалізують маркетингові стратегії [1].

Іноді, в комплекс маркетингу включають і інші елементи, що починаються на букву «P» (концепції «5P», «7P»). Розширення комплексу маркетингу справедливе тільки тоді, коли це відбувається з усвідомленням відповідної ролі інших, визначених показників в структурі маркетингу компанії.

Концепція «5P», як напрямок маркетингової діяльності, з'явилося відносно недавно в якості доповнення до існуючої концепції «4P». Додався ще елемент people – люди, які контактують із клієнтами при доставці товару, виробники і постачальники.

Вдосконалена концепція маркетинг-міксу «7P» найбільшою мірою відповідає нематеріальній сфері діяльності, добре відображає специфіку послуг і може служити основою при формуванні комплексної маркетингової політики, що включає в себе «5P» та ще два основні компоненти, а саме:

- process – системи та процеси, які доставляють продукт замовнику;
- physical evidence (фізичне оточення послуги) - елементи фізичного середовища, яке оточує клієнта [3].

Постає питання: який маркетинговий комплекс доцільніше використовувати, «4P» чи «7P»?

Комплекс «4P» було розроблено в той час, коли підприємства частіше продавали товари, а не послуги, а роль служби обслуговування клієнтів у сприянні розвитку бренду була не такою вагомою. З часом додалися три розширені компоненти «P»: учасники, фізичне оточення послуги та процеси, а пізніше учасники були перейменовані на людей. Сьогодні рекомендується враховувати всі «7P» маркетингового комплексу при перегляді конкурентних стратегій.

Комплекс «7P» допомагає компаніям переглянути та визначити ключові проблеми, що впливають на маркетинг його продукти та послуги, і часто їх зараз називають рамками «7P» для цифрового маркетингового комплексу.

Визначення та впорядкування елементів маркетингового комплексу дозволяє бізнесу приймати обґрунтовані маркетингові рішення на кожному рівні та забезпечити:

- розвиток його сильних сторін та обмеження слабких;
- підвищення конкурентоспроможності та адаптацію на своєму ринку;
- поліпшує співпрацю між всіма учасниками бізнес-процесу.

Щоб забезпечити довгострокові продажі та побудувати клієнтську базу, будь-який бізнес повинен розпочати з визначення свого маркетингового комплексу. Першим кроком у цьому процесі є визначення цільового споживача та зрозуміти його стосунки з вашим бізнесом:

- Які проблеми у вашої цільової аудиторії?
- Що заважає вирішити ці проблеми?
- Як споживачі ставиться до вас та ваших конкурентів?
- Що спонукає споживачів купувати певні товари чи послуги?

Враховуючи вище названі фактори, можна зробити висновок, що використання комплексу маркетингу допоможе розробляти маркетингову стратегію та впроваджувати план її реалізації для розвитку бізнесу. Також, за допомогою маркетинг-міксу можна виявити свої сильні сторони та конкурентні переваги. Так ви зможете збільшити цінність продукту для споживачів, знайти свою цільову аудиторію і отримати довгостроковий стабільний прибуток. Всі моделі комплексного маркетингу створені на основі «4P». У разі необхідності можна додати і інші елементи: process, physical evidence та people. Але, деякі компоненти маркетинг-міксу не завжди можна контролювати, тому головне значення слід надавати не додаванню нових елементів, а зміцненню та вдосконаленню вже існуючих.

Список використаних джерел

1. Складові частини комплексу маркетингу. *Probusinessale* : веб-сайт. URL: <https://probusinessale.ru/uk/sverlenie-otverstijj/sostavlyayushchimi-chastyami-kompleksa-marketinga-yavlyayutsya-kompleks/> (дата звернення: 7.11.2020).

2. Комплекс маркетинга. *Записки маркетолога* : веб-сайт URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_k/marketing_mix/ (дата звернення: 10.11.2020).

3. Тультаев Т. А. 5P, 7P, 4C: основные концепции маркетингового комплекса. *Элитариум* : веб-сайт URL: <http://www.elitarium.ru/koncepciya-marketing-usluga-tovar-potrebitel-proizvoditel-zatraty-izderzhki-rynok-cena-predpochtenie-podhod-model/> (дата звернення: 12.11.2020).

Здор Я. О. здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент
Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: zdoranina@gmail.com

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ЗДІЙСНЕННЯ ПОКУПКИ

Жодне підприємство не може досягти успіху, якщо воно ігнорує запити споживачів, а в сучасній системі ринкових відносин споживач – центральний елемент. Тому більшість організацій орієнтують свою діяльність на конкретні споживчі групи з метою більш ефективного, якісного і повного задоволення їх потреб. Розвиток навколишнього світу, зміна способу і стилю життя людей призводять до того, що споживач стає іншим, а саме розсудливішим при виборі товарів і послуг, більш чутливо реагує на асортимент і якість продукції, уважніше вивчає і оцінює показники екологічності товарів, з'являються нові вимоги, смаки і переваги, внаслідок чого організації змушені коригувати свою діяльність, підлаштовуючи її під сьогоденного покупця. До того ж простежується неоднозначність споживчої думки в різних ситуаціях [1].

Ухвалення рішення споживачем про покупку схильне до впливу ряду зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (психологічних) чинників. Цей процес вирішує проблеми різного масштабу і складності, проте має стійку структуру, включаючи такі стадії [2]:

- усвідомлення проблеми (потреби);
- пошук інформації споживачем;
- оцінка варіантів споживачем (альтернатив);
- рішення про купівлю – стадія, на якій споживач фактично купує товар;
- реакція на покупку (оцінка правильності вибору товару);

Розглянемо значення кожної з стадій в процесі споживчого рішення;

1. Усвідомлення потреби – сприйняття споживачем відмінності між бажаним і дійсним станом. Усвідомлення потреби відбувається в результаті відчуття індивідуумом відмінності між своїм ідеальним і реальним станом. Це сприймається відмінність з'являється в результаті взаємодії індивідуальних цінностей і потреб з навколишнім соціальним середовищем. Так, наприклад, більшість людей хоче виглядати адекватно в урочистих ситуаціях і усвідомлює потребу в парадному одязі в очікуванні такої події. Багато споживачів прагнуть бути здоровими і фізично досконалими. Вони оцінюють своє здоров'я і зовнішність як підлягають досконалості і тому усвідомлюють потребу в спортивному інвентарі.

2. Пошук інформації – пошук інформації, що зберігається в пам'яті (внутрішній пошук), або набуття інформації, пов'язаної з рішенням, у зовнішньому середовищі (зовнішній пошук). Усвідомивши потребу, споживач звертається до своєї пам'яті і визначає – чи достатньо він знає про варіанти вирішення для задоволення своєї потреби. Якщо власних знань недостатньо, споживач робить зовнішній пошук. Схильність до зовнішнього пошуку залежить від типу продукту, індивідуальності споживача та впливу середовища. Прості закупівлі вимагають меншого інформаційного пошуку, ніж складні. Частина споживачів більш обережна і навіть в разі нескладних покупок не схильна діяти без великої і детальної інформації. Інші покупці роблять вибір, не оцінюючи альтернатив.

3. Оцінка альтернатив – оцінка варіантів вибору за критеріями очікуваних вигод і звуження вибору до бажаної альтернативи. На цьому етапі споживачі використовують оціночні критерії – стандарти і норми для порівняння різних продуктів або марок. Ці критерії – бажані результати покупки і споживання і виражаються в формі бажаних

атрибутив. Критерії залежать від індивідуальних особливостей споживачів і впливу середовища.

4. Купівля – набуття бажаної альтернативи або прийняттого замітника. Купівля відбувається в роздрібних точках, при спостережуваному зростанні в розвинених країнах покупок на дому, через системи електронної торгівлі. На цій стадії прийняття рішення особливу роль відіграє досвідчений продавець. Рішення про купівлю приймається необов'язково біля каси; нерідко споживач розмірковує і оцінює остаточний варіант задовго до розрахунку за покупку.

5. Реакція на покупку – оцінка ступеня, до якої досвід споживання приніс задоволення. Дослідження використання покупок споживачами полягає в отриманні відповідей на питання:

Що споживачеві подобається в покупці найбільше?

Які пропозиції мають споживачі з модернізації продукту?

Чому споживачі повертаються?

У торговому залі магазину покупець потрапляє в особливу атмосферу. Він бачить багато продуктів, на які можна подивитися, доторкнутися, іноді спробувати (при дегустації зразків); впливає музика, інтер'єр, інформація про продавця. У цій ситуації покупець може переглянути попередні рішення про закупівлю та прийняти нові. Процес прийняття рішення про покупку в основному пов'язаний з типом товару, що купується. Для різних продуктів стадії цього процесу будуть різними. У маркетингу існує кілька класифікацій споживчих товарів, які базуються на відмінностях у підходах до рішень про закупівлю споживачів.

Для аналізу поведінки споживачів та прийняття рішень про купівлю в торговому залі магазину найбільш підходить класифікація споживчих товарів, яку запропонував Луїс Баклін [3]:

1. Товари повсякденного попиту – товари, щодо яких у споживача ще до виникнення конкретної потреби існує карта переваг. Особливістю цієї групи товарів є те, що покупець готовий придбати будь-який з ряду відомих йому заміників, замість того щоб витратити додаткові зусилля, необхідні для купівлі певного товару. Прикладами подібних товарів можуть служити тютюнові вироби, товари особистої гігієни, хлібобулочні вироби.

2. Товари попереднього вибору – товари, щодо яких у споживача до виникнення конкретної потреби не є повною карти переваг, що означає необхідність доповнення її (тобто здійснення пошуку) перед купівлею. Прикладами подібних товарів можуть служити меблі, одяг, гаджети та побутова техніка.

3. Товари спеціального асортименту – товари, щодо яких у споживача ще до виникнення потреби існує карта переваг. Особливістю цієї групи товарів є те, що покупець відмовляється від придбання найбільш доступного субституту і готовий затратити додаткові зусилля, необхідні для здійснення покупки найбільш бажаного товару, сподіваються їх купити і збирають на них гроші. Прикладами подібних товарів можуть служити машини, жило, велика побутова техніка, екзотичні туристичні поїздки [4].

Споживачі схильні розглядати товари як складний набір вигод, що задовольняє їхні потреби. Тому під час розробки товару маркетологи в першу чергу повинні визначити основні потреби споживача, які задовольнятиме товар (це відображає товар за задумом), потім розробити товар в реальному виконанні, знайти способи його підкріплення, щоб створити той набір вигод, який найкраще задовольнить споживача.

Список використаних джерел

1. Калиева О. М., Тарануха И. А., Шептухин М. В. Моделирование поведения потребителей как инструмент эффективного управления маркетингом в клиентоориентированной организации. *Экономика, социология и право*, Оренбург, 2016. № 11. С. 27-33.
 2. Алешина И.В. Поведение потребителей : учебник. Москва : Экономист, 2006. 525 с.
 3. Баклин, Луис. Стратегия розничной торговли и классификация потребительских товаров. Классика маркетинга / Сост.: Б.М. Энис, К.Т. Кокс, М.П. Москва. СПб.: Питер, 2011. 250 с.
 4. Процес прийняття рішення про купівлю. *Studme* : веб-сайт. URL: https://studme.com.ua/11800408/marketing/protsess_prinyatiya_resheniya_pokupke.htm (дата звернення: 26.11.2020).
-

Лельотко А. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: anastasialu0608@gmail.com

ПСИХОЛОГІЯ КОЛЬОРУ В МАРКЕТИНГУ ТА РЕКЛАМІ

Колір відіграє величезну роль в сприйнятті і впливає на поведінку людини та процес прийняття рішень. Наприклад, різні кольори, використані в символіці бренду, можуть впливати на його репутацію серед аудиторії, і не завжди очевидно, позитивним буде цей вплив. Психологами було досліджено вплив кольорів та світла на людину: привертання уваги, заклик до певних дій, створення певного настрою. Поєднання кольорових елементів повинно сприяти показу товару в більш вигідному світлі, виділитися та запам'ятатися потенційному споживачеві. Тому слід знати про характеристику кольорів в маркетингу та його використанні [1].

Вченими був зроблений висновок, щодо впливу кольорів на сприйняття людиною. Вимірювалися оцінки сприйняття людьми ваги предмета, його температури та відстань до об'єкту. Після експерименту було встановлено, що: блакитний, синій, сірий, фіолетовий та чорний кольори візуально віддаляють об'єкт, зменшують і надають холодного відтінку. В той час як наближають предмет, збільшуючи його обсяг та надають тепла червоний, жовтий та оранжевий кольори. Швейцарський психолог Макс Люшер у 1947 році представив основні положення колірної діагностики (колірний тест Люшера). Їм був зроблений ще один важливий для рекламної індустрії висновок – сприйняття кольору об'єктивно та універсально, але колірні переваги є суб'єктивними, а також колір не тільки викликає відповідну реакцію людини в залежності від його емоційного стану, а й певним чином формує його емоції [2].

Розглянемо вплив кольорів на сприйняття споживачами реклами та товарів.

Білий колір зазвичай використовується як фон, оскільки він має нейтральний підтекст і вигідно відтіняє інші кольори. Також він часто асоціюється з чистотою, відкритістю і невинністю [3]. Даний колір не викликає ніяких неприємних відчуттів, тому досить часто використовується в друкованій рекламі інформацією про товар. До того ж поєднуючи білий колір з сірим можна досягнути витонченого виду товару, злегка футуристичного, таке переплетення відмінно підходить для реклами техніки, яку люди звикли бачити в білому кольорі.

Червоний колір ефективно привертає увагу, але у великому об'ємі може викликати напруження та роздратування. Більш того цей колір налаштовує на рішучість, здатний викликати у людини сильне бажання зробити той чи інший вчинок - купівля рекламованого товару. Червоний добре підходить для оформлення автомобільних салонів, різних харчових закладів, так як викликає апетит [4].

Жовтий колір сприймається як теплий, радісний та жвавий, а також створює ефект наближення, стимулює мозкову діяльність, створює позитивне враження тому часто використовується в акційних оголошеннях. Також асоціюється з багатством і достатком, оскільки наближений до золотого [5]. Кращий вибір жовтого кольору буде для туризму, високих технологій, різного роду маркетингових агенції.

Зелений колір уособлює спокій і розслаблення, створюючи малоактивну атмосферу, тому буде більш ефективний у поєднанні іншими кольорами. Найкраще виконує роль фону і буде доречний і ефективний у рекламі медикаментів, водоочисних систем, стоматологічних клінік і аптек, ветеринарних лікарень, центрів здоров'я та охорони навколишнього середовища [1].

Синій колір означає спокій, надійність, благородство та допомагає сконцентруватися на найнеобхіднішому. Як і червоний привертає увагу, але є більш стриманим і строгим. Ідеально підходить для реклами напоїв, води, туристичних послуг, техніки і електроніки.

Часто фіолетовий сприймають як творчий, урочистий і таємничий колір, через що доцільним буде його використання у рекламі креативних ідей та оригінальних товарів. На даний момент саме фіолетовий колір є найпопулярнішим при створенні логотипу для бренду або ж для реклами. Погано підходить для реклами побутової техніки та в аграрній сфері.

При використанні коричневого кольору слід бути обачним, оскільки для кожного він може асоціюватися різним, наприклад, брудом чи шоколадом. Цей колір є досить міцним та сильним, також викликає відчуття стабільності, комфорту і зрілості. Ідеальний для реклами меблів та товарів, цільовою аудиторією яких є чоловіки [1].

Чорний колір допомагає відгородитися від усього, замкнутися і сконцентруватися на вирішенні того чи іншого завдання. Також його можна трактувати як колір високого статусу, багатства, аристократизму. Є традиційним кольором шрифту. Важливо не перевантажувати рекламу даним кольором, оскільки він приймає негативний характер сприйняття.

Проаналізувавши дану інформацію, можемо зробити такий висновок: вибір кольорів в маркетингу та рекламі посідає одне найважливіших місць та виконує ряд функцій. Наприклад, привертання уваги, сприйняття та запам'ятовування реклами, виділення особливостей товару, а також самого товару чи бренду поміж інших. Тому дуже важливо знати сприйняття людьми того чи іншого кольору для проведення ефективної реклами.

Список використаних джерел

1. Психологія кольору в рекламі. *Marketer* : веб-сайт: URL: <https://marketer.ua/ua/psihologiya-tsveta-v-reklame/> (дата звернення: 12.12.2020).

2. Психологія кольору в рекламі. *Leosvit* : веб-сайт: <https://leosvit.com/art/psihologiya-koloru-v-reklami> (дата звернення: 12.12.2020).

3. Як колір впливає на ефективність реклами. *Fractus* : веб-сайт: URL: <https://fractus.com.ua/uk/blog/korysni-statti/marketyng/jak-kolir-vplivaie-na-efektivnist-reklami/> (дата звернення: 10.12.2020).

4. Які кольори краще використовувати в рекламі. *Muchmoney* : веб-сайт: URL: <https://much-money.pp.ua/marketing/iaki-kolori-krashche-vikoristovuvati-v-reklami> (дата звернення: 10.12.2020).

5. Психологія кольору в рекламі та маркетингу. *Favor* : веб-сайт: URL: <https://favor.com.ua/blogs/29113.html> (дата звернення: 11.12.2020).

Матусевич Е. Р., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група МР-181
Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: nastia.foksha99@gmail.com

ПЛАТФОРМИ ДЛЯ БІЗНЕСУ В 2021 РОЦІ

Спалах коронавірусу COVID-19 на початку 2020 року уже завдав страждань людству і призвів до значного економічного шоку та став причиною серйозних соціально-економічних потрясінь у вигляді найбільшої світової рецесії після Великої депресії. Багато фірм збанкрутували та зупинили своє існування через пандемію, що принесло з собою ізоляцію від реального життя. Шанси залишились тільки у тих фірм, що якимось працювали в мережі Інтернет. Це пов'язано з тим, що люди почали проводити більше часу вдома в телефонах і комп'ютерах. Бізнес повністю переніс свою діяльність до мережі Інтернет, і на даний момент, кожний бізнесмен знаходиться перед вибором, яку платформу обрати, щоб бізнес швидко розвивався і став успішним.

Як показують результати опитування, найпопулярнішими соціальними мережами в Україні є Facebook (58%), YouTube (41%), Instagram (28%) і Telegram (14%), далі зі значним відривом йдуть Вконтакте (7%), Однокласники (6 %) і Twitter (5%), а найменш популярною є LinkedIn (близько 1%). Ще 31% українців не користується соціальними мережами [1]. У лідерах завантажень – безкоштовні месенджери і розважальні мобільні додатки, такі як TikTok [2].

Виходячи з цієї статистики, ми будемо розглядати такі платформи для бізнесу, як Facebook, YouTube, Instagram і TikTok.

Facebook має більше 2,7 мільярдів активних користувачів, тому кожен представник малого бізнесу повинен мати сторінку в ньому, це одразу розширює цільову аудиторію та дає можливість двостороннього зв'язку. При створенні бізнес-сторінки можна отримати ряд переваг, а саме: відкрита інформація про ваш бізнес привертає увагу, нових та традиційних клієнтів та робить сторінку помітною; зменшення маркетингових витрат за рахунок безкоштовної аналітики та активності; покращує рейтинг в пошукових запитах; ви самостійно обираєте суму, яку готові витратити на рекламу. Недоліки: реклама Facebook має погану репутацію, особливо з урахуванням кількості неякісної реклами; користувачі також можуть наповнювати вашу сторінку в Facebook спамом, знижуючи ефективність вашого повідомлення і роблячи ваш бренд менш професійним; Facebook є власником свого домену і може змінити правила в будь-який час, збільшивши вартість реклами, змінивши свою політику конфіденційності або видаливши вашу сторінку без попередження.

В YouTube зареєстровано 2 мільярди людей [3]. Це ефективна відео-платформа для малого бізнесу, адже маркетинг рухається в напрямку відео-контенту. YouTube також має свої переваги: так як YouTube є власністю Google, є можливість покращити результати пошуку, тим самим збільшити свій рейтинг; відео-контент сприймається людьми у декілька разів краще, ніж текстовий і він спонукає споживачів до дії; має надійну рекламну

платформу. Але YouTube розміщує у вашому відео рекламу, яка може нанести шкоду вашому бренду, відштовхуючи потенційних клієнтів від вашого продукту чи послуг. Також аналітика є дуже простою і не доставляє точних даних про аудиторію, з YouTube не можна загрузити логотип вашої компанії на ваше відео, ви не можете отримати особисту підтримку з YouTube, він може закрити ваш обліковий запис в будь-який час з будь-якої причини або видалити ваше відео. І найголовніше, небажана конкуренція – схожі оголошення можуть з'являтися в розділі «пов'язані відео», в рекламі «просуваються відео», а іноді і у вигляді банерів. Ваші шанси привернути увагу клієнтів зменшуються за допомогою цих небажаних оголошень.

В Instagram загальна кількість користувачів становить 1 мільярд [4]. Instagram – це зручний додаток для обміну фотографіями, присвяченим обідам, зустрічам з друзями і тваринам, він переріс у нову платформу для бізнесу, завдяки рекламним угодам з впливовими популярними особами. Instagram профіль повинен бути завжди наповнений контентом, професійними фото, історіями та IGTV-контентом. Повинна бути постійна взаємодія з підписниками завдяки коментарям, прямим ефірам і хештегам. Весь контент повинен змушувати повертатися споживачів знову і знову. Але треба не забувати, що цільова аудиторія Instagram – це молодь, яка може і не бути вашим потенційним клієнтом. Це також більш мобільний додаток, що може обмежувати певні можливості, наприклад відправити людей за посиланням є проблемою.

Також молодією платформою, що розвивається є ТікТок, вона є розважальною, але в останній час користується популярністю у бізнесменів. Хороший маркетолог знає, що стратегія повинна бути інноваційна, тому не треба боятися пробувати себе на нових платформах, а тим паче на таких, що швидко ростуть. Які плюси цієї платформи? 15-секундний відео-контент, що легко сприймається користувачами, тим паче не використовується пряма реклама, тому що користувачі втомились від неї та навіть не звертають увагу. Це новинка в світі соціальних мереж, але дуже швидко заповнює Інтернет простір. Але нажаль не можна зв'язати свій сайт з відео в ТікТок, треба робити такий контент, щоб люди впізнавали, також цільова аудиторія також переважно молодь, що може обмежувати фірму. В ньому немає точної аналітики, але ТікТок вже створює платформу саме для бізнесу [5].

Як висновок, можемо сказати, що старі платформи досягли точки насичення коли стає надзвичайно складно донести повідомлення вашого бренду до цільової аудиторії серед всього шуму. На додаток до цього користувачі можуть збільшити кількість лайків і передплатників на своїй сторінці, витративши кілька доларів. Таким чином, стає важко визначити, на якій сторінці дійсно підписані. Перш за все, постійне оновлення алгоритмів розробниками платформ соціальних мереж призводить до постійного зниження органічного охоплення. Тепер користувачам потрібно або витратити більше, щоб звернутися до своїх клієнтів, або знайти нову платформу в соціальних мережах. Щоб визначитись компанії з якою платформою працювати, треба враховувати свої можливості, цільову аудиторію і постійно бути готовими до змін.

Список використаних джерел

1. Чернишов Д. (2020), Какие соцсети самые популярные в Украине и доверяют ли им: опрос. *Информатор* : веб-сайт. URL: <https://dengi.informator.ua/2020/02/27/kakie-sotsseti-samoe-populyarnye-v-ukraine-i-doverayut-li-im-opros/> (дата звернення: 19.11.2020).
2. Яковлева М. (2020), Топ-10 самых популярных приложений для смартфонов в Украине. *Эксклюзив* : веб-сайт. URL: <https://thepage.ua/exclusive/top-10-samyh-populyarnyh-mobilnyh-prilozhenij-v-ukraine> (дата звернення: 19.11.2020).
3. 12 цифр о YouTube, которые важно знать в 2020 году. *Supa* : веб-сайт. URL: <https://supa.ru/blog/posts/12-tsifr-o-youtube-kotoryie-vazhno-znat-v-2020-ghodu> (дата звернення: 18.11.2020).

4. Статистика Инстаграм на 2020 год: говорящие цифры. Инфографика. *Marketing-ua* : веб-сайт. URL: <https://www.marketing-ua.com/article/statistika-instagram-na-2020-god-govoryashhie-tsifry-infografika/> (дата звернення: 18.11.2020).

5. TikTok запускает TikTok For Business для маркетологов, конкурирует со Snapchat с новой рекламой AR. *TradeMaster*: веб-сайт. URL: <https://trademaster.ua/news/24757> (дата звернення: 17.11.2020).

Рябова Т. А., к.е.н., доцент

Криса А. В., здобувачка вищої освіти 6 курсу, група ММРп-191

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: riabova_tetiana@ukr.net; e-mail: krisa.alina.07@gmail.com

ВИЗНАЧЕННЯ СЕГМЕНТІВ РИНКУ КАНЦЕЛЯРСЬКИХ ТОВАРІВ УКРАЇНИ

Побудова успішної ринкової стратегії будь-якого підприємства буде багато в чому залежати від чіткого визначення цільових ринків підприємства та розуміння їх потреб.

Дослідження цільового ринку може застосовувати різні методи для збору первинних та вторинних даних. Традиційні підходи до визначення методів дослідження, що описані в літературі, включають як правило три основні:

- метод комунікації, передбачає опитування клієнтів (представників цільового ринку);

- метод спостереження – збір даних без встановлення комунікативних зв'язків з представниками цільового ринку;

- метод експерименту – створення певних умов чи обставин і оцінка реакції на них досліджуваних об'єктів [1], [2, с. 37], [4, с.201].

Кожен вид дослідження має певні переваги і недоліки, які дослідники мають враховувати при організації збору даних.

Комунікативні контакти дозволяють швидко отримати інформацію, але є витратними, а також допускають значний ступінь суб'єктивності оцінки.

Метод спостереження передбачає, що необхідна інформація збирається за допомогою фіксації дій цільової аудиторії [3, с. 208].

Методика експерименту дозволяє зрозуміти складні причинно-наслідкові зв'язки в поведінці покупця, оцінювати вплив різних факторів, тестувати гіпотези. В ході експерименту спеціально створюються умови або імітується необхідна ситуація. Правильно проведені експерименти здатні надати цінну і релевантну інформацію про цільовий ринок.

Підприємства, що ведуть діяльність на ринку канцелярських товарів обслуговують різні групи потенційних споживачів, що відрізняються один від одного багатьма параметрами.

Цільові ринки канцелярських товарів диференціюються та сегментуються виробниками за різними ознаками: вікові характеристики, гендерна приналежність, особливостями застосування та іншими специфічними критеріями.

Виділення загальних цільових ринків відбувається перша за все за ознаками поєднання «ціна-якість»: наприклад, це економ-сегменти, середній, преміальний та люкс. Також підприємства орієнтуються на особливості споживання канцелярських товарів, зокрема це:

- особливі потреби клієнтів: наприклад, канцелярські товари з довгим терміном служби, спеціальний газетний папір формату А6;

- статус: канцтовари призначені для керівництва компаній та VIP-клієнтів;

- групи клієнтів: шкільні та дитячі канцтовари;
- мета купівлі: канцтовари-подарунки, канцтовари-іграшки;
- професійне спрямування: канцтовари для художників, дизайнерів, канцтовари-інструменти.

Ключовими драйверами покупки канцелярських товарів є: якість канцелярських виробів, наявність товарної марки, цінові характеристики, властивості конкретного товару (ручки, блокнота, пеналу, паперу), наявність реклами товарної марки, упаковка канцелярських виробів, рівень сервісу, можливість повернення і гарантії, канали збуту та місце розташування.

Загальну схему для оцінки та визначення цільових ринків підприємств, що працюють на ринку канцелярських товарів в корпоративних сегментах представимо на рис. 1.

Рисунок 1 – Загальна схема процесу відбору цільових ринків для підприємств, що працюють на корпоративних сегментах ринку канцелярських товарів

Маркетингові дослідження цільових ринків є необхідною умовою для організації успішного збуту товарів. В окремих випадках підприємствам для цього достатньо визначити домінуючі очікування споживачів, але найчастіше йдеться про прийняття рішень, які враховують складні позасвідомі настанови, іміджеві та інші ознаки. На основі кращого пристосування до потреб цільових ринків підприємство має поліпшити свої фінансові показники та результативність діяльності.

Список використаних джерел

1. Гурчунова Є. Етапи маркетингових досліджень. *Aboutmarketing.info*: веб-сайт. URL: <https://aboutmarketing.info/osnovy-marketynhu/etapy-marketynhovykh-doslidzhen/> (дата доступу 21.10.2020).
2. Котлер Ф., Картаджайя Х., Сетиаван А. Маркетинг 3.0: от продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе. Москва: «Альпина Бизнес Букс», 2012. 198 с.
3. Малхотра Н. Маркетинговые исследования: практ. руководство. 4-е изд.; пер. с англ. М.: ООО «ИД «Вильямс», 2007. 1200 с.
4. Польшкая Г.А. Информационные системы маркетинга: учебник и практикум для академического бакалавриата. М.: Издательство Юрайт, 2018. 370 с.

Пікуль Є. Ю., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191

Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: lizapikul1@gmail.com

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ

Соціально-етичний маркетинг набуває все більшої популярності в економічно розвинених країнах. Вперше поняття соціальний-етичний маркетинг було введено американським професором Філіпом Котлером. Саме він розширив загальноприйнятій в маркетингу коло учасників «постачальник – споживач», включивши в нього третю сторону – «суспільство».

У найбільш поширеному на теренах Радянського Союзу російськомовному підручнику «Основы маркетинга» Ф. Котлер дав визначення «соціально-етичного маркетингу» як концепції, згідно з якою основним завданням організації є визначення потреб та інтересів цільових ринків і забезпечення їхнього задоволення більш ефективними і продуктивними, ніж у конкурентів, засобами із одночасним збереженням та забезпеченням благополуччя споживача й суспільства в цілому. Але, пізніше, у 9-му і подальших виданнях підручника «Маркетинг-менеджмент» він уже називає цю концепцію «соціально-відповідальним маркетингом», хоча дає те ж саме визначення [1].

Спочатку фірми засновували свої ринкові рішення головним чином на міркуваннях отримання прибутку. Потім вони стали усвідомлювати стратегічну значимість задоволення купівельних потреб, в результаті чого і з'явилася концепція маркетингу. Нині при прийнятті рішень вони починають думати і про інтереси суспільства. Концепція соціально-етичного маркетингу вимагає збалансування всіх трьох факторів: прибутків фірми, купівельних потреб і інтересів суспільства. Завдяки прийняттю даної концепції деякі компанії вже домоглися значного зростання продажів і доходів [3].

Схему концепції соціально-етичного маркетингу наглядно представлено на рисунку 1.

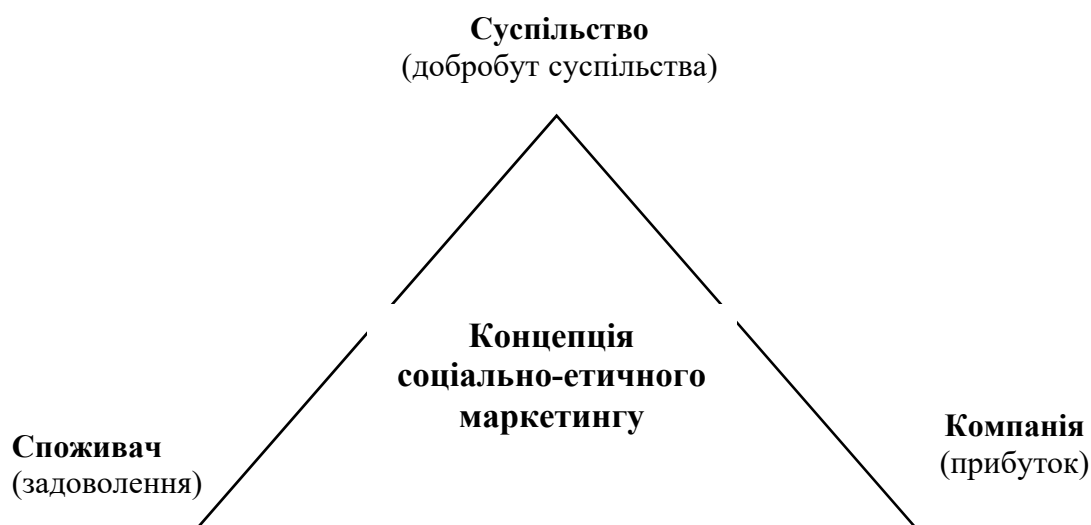

Рисунок 1 – Схема концепції соціально-етичного маркетингу
Джерело: [2].

Концепція соціально-етичного маркетингу породжена сумнівами щодо відповідності концепції чистого маркетингу наших часів з його погіршенням якості навколишнього середовища, нестачею природних ресурсів, стрімким приростом населення, всесвітньої інфляцією і запущеним станом сфери соціальних послуг [3].

Візьмемо для прикладу фірму The Coca-Cola Company, яка займає шосту сходинку в рейтингу найдорожчих брендів світу в 2020 році (згідно Forbes). Компанія хоче зміцнити своє лідерство в п'яти сегментах: Coca-Cola; газовані напої з смаковими добавками; ізотонічні та спортивні напої, кава та чай; дієтичні напої, соки, молоко і напої рослинного походження, а також в нових категоріях. Компанію Coca-Cola вважають високо відповідальною, вона є найбільшим виробником безалкогольних напоїв в світі.

У 1984 році компанія створила Фонд Coca-Cola Foundation – глобальний благодійний підрозділ компанії. З моменту свого створення Фонд виділив понад 1 мільярд доларів у вигляді грантів для підтримки стійких громадських ініціатив у всьому світі.

Однак з початку 2000-х років посилилася критика використання продуктів Coca-Cola, а також самої компанії. Звинувачення були спрямовані на адресу компанії з приводу впливу на здоров'я, екологічних проблем, випробувань на тваринах, економічної практики ведення бізнесу і проблем співробітників. Компанія Coca-Cola зіткнулася з безліччю судових позовів з приводу різних критичних зауважень [3].

Компанія змушена була відреагувати на пред'явлені звинувачення і в якості одного з вжитих заходів було внесено зміни до складу компонентів в напої Coca-Cola.

Даний приклад доводить, що, незважаючи на проведення активної соціальної політики, організація може викликати невдоволення певних цільових аудиторій, тим самим не тільки не зміцнюючи, а навіть погіршуючи свою репутацію.

Різниця соціально-етичного маркетингу від інших концепцій у тому, що будь-яка фірма, задовольняючи будь-які потреби, повинна діяти з урахуванням довгострокового блага суспільства. І саме така спрямованість іміджу фірми повинна залучати покупців як конкурентоспроможності серед безлічі інших організацій [4].

Очевидно, що позиція підприємства в питаннях дотримання соціально-етичних і моральних принципів маркетингу залежить головним чином від позиції його керівників. Кожен керівник повинен виробити для себе і своїх підлеглих основні принципи добропорядного поведіння, тому що, як стверджує Ф. Котлер, «будь-яка система моральності базується на уявленнях про гарне життя і взаємозалежність власного благополуччя з благополуччям інших» [2].

Як вдалу реалізацію на практиці принципів соціально-етичного маркетингу можна привести програму «Нуль відходів на захоронення», розроблену компанією Unilever. Мета програми – показати на власному прикладі, що виробниче підприємство може працювати без вивезення відходів на полігони, шляхом мінімізації відходів за допомогою глибокої переробки сміття, його знешкодження та подальшої утилізації. Важливо відзначити, що в даному проекті успішно поєднуються економічні та соціальні вигоди.

Отже, соціально-етичний маркетинг є відносно новим напрямком. Це сучасна філософія здійснення маркетингової діяльності підприємства та один із засобів інноваційного розвитку організації. Недотримання принципів соціального маркетингу звужує можливості успіху компанії. Головним принципом соціально-етичного маркетингу є баланс всіх трьох факторів: прибутку фірми, купівельної потреби і інтересів суспільства.

Список використаних джерел

1. Решетнікова І. Л. Етичний маркетинг як концепція маркетингової діяльності. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. №4. С. 91-95.
2. Концепція соціально-етичного маркетингу. *Маркетинг соціальних послуг. Pidru4niki* : веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/1280052859270/marketing/kontseptsiya_sotsialno-etichnoo_marketingu (дата звернення: 10.11.2020).
3. Котлер Ф., Вонг В., Сондерс Д., Армстронг Г. Основы маркетинга, Principles of Marketing: European Edition 4th. 4-е европейское издание. Мсква : «Вильямс», 2007. 1200 с.
4. Концепція маркетингу. *Доступний маркетинг* : веб-сайт. URL: <http://marketing-helping.com/konspekti-lekcz/220-konczepczya-marketingu.html> (дата звернення: 10.11.2020).

Середа Я. Я., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент
Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: seredayana2001@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Реклама повністю заповнила наше життя своєю присутністю. Вона є усюди куди тільки не поглянеш: на інтернет-сторінках наших улюблених зірок, на сайтах, які ми часто відвідуємо, кожного ранку ми бачимо безліч реклами на білбордах, стендах, на листівках, які нам дають по дорозі, тощо. Все це має прямий вплив на нашу свідомість, і ми навіть не помічаємо, як ми обираємо, саме те, що рекламують [2]. Рекламу створюють професіонали, які застосовують різні психологічні прийоми, для просування свого бренду або продукту.

В наш час, існує значна кількість різних товарів та послуг, що створює велику конкуренцію і наразі обійтися без реклами неможливо. Тому кожна компанія, має свій

відділ, який робить все можливе, щоб просунути свій продукт в широкі маси. Люди, які працюють в даній сфері, при навчанні вивчають механізми стимулювання людей до сприйняття реклами.

У чому секрет успішної реклами? Відповідь дуже проста – реклама буде ефективною на лише тоді, коли співпадуть всі елементи: товар, потенційний споживач, цінність бренду, ціна, місце і час. Але у кожної успішної рекламної кампанії є свої секрети.

Наведемо ряд простих законів успішної реклами, що стали класикою:

1. Реклама товару або послуг повинна бути такою, щоб її можна було запам'ятати – не занадто строкаті плакати чи ролики, а стильні та лаконічні, з цікавими слоганами, музичним фоном та іншими атрибутами.

2. Успішна реклама повинна бути звернена до потенційного споживача територіально – необхідно вибирати місця для реклами, які знаходяться поблизу до об'єкта рекламування або проживання (новий житловий район, фітнес-центр, магазин, кафе і т.д.).

3. Реклама повинна відображати тільки правду – «маленька» брехня в рекламі призводить до втрати потенційних споживачів. Якщо товар не виправдовує очікування покупців, то його умовно заносять в «чорний список».

4. Бюджет рекламної кампанії повинен бути достатнім для досягнення поставлених цілей. Бюджет на створення і розміщення реклами повинно вистачати для охоплення цільової аудиторії.

5. Аналіз цільової аудиторії, її віку та інтересів необхідний перед проведенням будь-якої рекламної кампанії. Реклама товару або послуг робиться тільки під аудиторію.

Дослідники вважають, що чим більше повторень оголошень, тим краще людина сприймає їх, тим самим віддаючи перевагу рекламній продукції. Це відбувається в результаті впливу їх на нашу підсвідомість, яка є дуже вразливою, але головна ціль компаній – продати якомога більше продукції, навіть якщо це дуже заплутує людей через зміст їх реклами. Тому що, вона звертається до таких актуальних тем соціального життя, які дійсно є хвилюючими. Воно передається в ідеальних образах кохання, краси, сім'ї та інших людських цінностей, що є дуже нереалістично, але все ж змушує суспільство повірити в це. Також часто використовують метод проблемної ситуації, тобто в рекламі створюється деяка проблема, вирішити яку можна тільки за допомогою даного продукту [1].

В останній час, люди почали помічати, що реклама на телефоні напряму залежить, від того, що людина шукає в інтернеті або що обговорює біля своїх гаджетів. Більшість впевнена, що їх розмови прослуховуються для подальшої цільової реклами. Технології досягли такого рівня, що навіть такий психологічний вплив є цілком реальним та дуже широко застосовується на інтернет просторах. Після проведення власних досліджень, цей факт виявився правдою, що навіть для більшості людей це здається дуже небезпечним.

Отже, можна зробити висновок, що реклама досягла таких масштабів, що зустрічає нас на кожному кроці нашої діяльності, впливаючи на нашу підсвідомість. Для цього, використовується низка психологічних прийомів, а саме: яскравий зовнішній вигляд, влучні слогани, постійне повторення цих слоганів, залучення фактів з реального життя звичайних людей, звертання уваги на проблему, яку з легкістю може вирішити рекламний продукт та пропонування тієї продукції, яка потрібна споживачу в даний момент часу.

Список використаних джерел

1.Какой должна быть успешная реклама. *Kompas* : веб-сайт: URL: <http://www.kompas.by/news/kakoy-doljna-byt-uspeshnaya-reklama/> (дата звернення: 10.12.2020).

2. Выводов Д. (2013), Свобода выбора: почему мы ведемся на рекламу? *BroDude* : веб-сайт: URL: <https://brodude.ru/za-kakuyu-svobodu-my-boremsya-dogma-reklamy-i-konsumerizm/> (дата звернення: 10.12.2020).

Сябро А. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191

Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент

Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: anestysha16@gmail.com

ОСНОВНІ ЕТАПИ МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін «маркетингове дослідження» можна описати двома базовими англійськими термінами “market research” та “marketing research”. Дослівний переклад першого з них означає «дослідження ринку», другого – «маркетингове дослідження». Два ці терміни об'єднують одне поняття, що досить часто застосовується в науковій економічній літературі – «дослідження маркетингу». У подальшому викладення матеріалу засновуватиметься саме на цьому широкому трактуванні сутності терміну «маркетингове дослідження» як «дослідження маркетингу». Тобто маркетингове дослідження розглядатимуться, з одного боку, як застосування загальних принципів і методів наукового аналізу, а з іншого – як одна із функцій маркетингу.

З погляду мікроекономіки, маркетинг – це система функціонування конкретного підприємства (компанії), а маркетингове дослідження – один з інструментів, що забезпечують формування й функціонування цієї системи [1, с. 9].

Маркетингове дослідження сприяють заміні диктатури виробника і продавця диктатурою споживача і покупця. Є такі варіанти організації маркетингових досліджень:

Перший варіант передбачає, що відповіді дальність за збір та аналіз інформації несуть всі підрозділи підприємства, в розріз діяльності яких входить маркетинг. Тобто маркетингова служба відсутня.

Другий варіант передбачає існування на підприємстві локалізованої служби маркетингу. Відповідальність за збір та аналіз інформації несе кожен підрозділ в рамках своєї компетенції, а висновки і рекомендації оцінює керівник.

Третій варіант передбачає наявність окремого підрозділу маркетингових досліджень у рамках маркетингової служби. Зумовлено це великим обсягом дослідницької роботи.

Четвертий варіант: дослідження проводяться спеціалізованими консалтинговими фірмами.

П'ятий варіант: комбіновані дослідження, за яких, виходячи зі специфіки проблеми, співробітники досліджують, наприклад, рентабельність системи збуту, стан продаж, форми просування товару, а спеціалізована фірма – ємність ринку, зовнішнє середовище маркетингу та ін. [3, с. 132].

Маркетингове середовище формується на базі мікро- та макросередовища, які схематично зображені на рис.1.

Основними ознаками маркетингового середовища є:

- невизначеність середовища маркетингу (залежить від кількості інформації та точності існуючою інформацією про конкретний фактор зовнішнього середовища);
- динамічність середовища маркетингу (визначають характеристики, за допомогою яких можна оцінити мінливість зовнішнього середовища: частота, величина і регулярність змін його чинників);
- складність середовища маркетингу (кількість та різноманітність характеристик середовища, які повинні враховуватися при прийнятті рішень);
- взаємозв'язок факторів середовища (зміна одного чинника впливає на інші фактори);
- непередбачуваність (стихійність, вплив з боку випадкових ринкових факторів);
- контрольованість (повна для внутрішнього та часткова для зовнішнього середовища).

Рисунок 1 – Фактори макро- і мікросередовища, які впливають на діяльність підприємства [4]

Мікросередовище утворюють сили, які безпосередньо стосуються самого підприємства та його можливостей щодо обслуговування споживачів, тобто постачальники, маркетингові посередники, клієнти, конкуренти та контактні аудиторії.

Маркетингове середовище має дев'ять етапів:

Етап 1. Постановка цілей дослідження. Мета маркетингового дослідження повинна відповідати критеріям SMART:

S (specific) – це означає, що мета повинна бути максимально конкретною і ясною;

M (measurable) – мета повинна бути вимірної, причому критерії вимірювання повинні бути не тільки за кінцевим результатом, а й по проміжному;

A (achievable) – необхідно адекватно оцінювати ситуацію і розуміти, що мета досяжна з погляду зовнішніх і внутрішніх ресурсів, якими володіє організація (підрозділ);

R (realistic) – мета повинна бути реалістичної і доречною в даній ситуації, повинна вписуватися в неї і не порушувати баланс з іншими цілями і пріоритетами;

T (timed-bound) – термін, або точний період виконання, є однією з головних складових мети. Вона може як мати фіксовану дату, так і охоплювати певний період [4].

Етап 2. Розрахунок необхідних ресурсів. Трудові, людські, часові, матеріальні ресурси для досягнення мети.

Етап 3. Вибір методів дослідження. Вибір методів отримання первинної інформації.

Етап 4. Складання плану дослідження. План дослідження являє собою документ із зазначенням алгоритму дослідження (послідовний перелік дій), термінів проведення, відповідальних осіб.

Етап 5. Відбір джерел інформації. Відбір внутрішніх і зовнішніх джерел інформації.

Етап 6. Збір та обробка інформації. Збір та обробка інформації для подання в зручному для аналізу вигляді.

Етап 7. Аналіз інформації. Інформаційний аналіз дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки, отримати якісну і кількісну оцінку тих чи інших процесів, визначити закономірності.

Етап 8. Висновки та рекомендації. Звіт про дослідження повинен бути правдивим. Він повинен містити фактичні дані про проведені дослідження і не містити суб'єктивної оцінки результатів.

Етап 9. Оцінка ефективності дослідження. На заключному етапі необхідно визначити, чи досягнута мета дослідження і порівняти час, який витрачено на дослідження з розрахунковим часом, визначеному на етапі 1.

Маркетингові дослідження мають забезпечити підприємство інформацією, яка необхідна для вирішення функціональних завдань у процесі управління, а саме: аналізу, розробки маркетингових стратегій, планування, контролю та коригування маркетингових заходів. Необхідність маркетингових досліджень ринку зумовлена потребою знизити ризики прийняття неправильних управлінських рішень, потребою кращого розуміння поведінки клієнтів та врахування впливу факторів зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Решетілова Т. Б., Довгань С. М. Маркетингові дослідження: підручник. Дніпропетровськ : НГУ, 2015. 357 с.

2. Туболець К. Г. Маркетингові дослідження як важливий елемент оцінки системи управління маркетинговими послугами підприємств з виробництва та перероблення сільськогосподарської продукції. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 53-56.

3. Голубков Е. П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика : учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Финпресс, 2008. 496 с.

4. Маркетинг. *Етапи маркетингового дослідження*. Stud.com.ua : веб-сайт. URL: https://stud.com.ua/48422/marketing/etapi_marketingovogo_doslidzhennya (дата звернення: 20.11.2020).

Хоменко В. О., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група МР-171
Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент
Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: nitsenko_03@ukr.net

МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ ВИХОДУ НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК

Фундаментом для планування виходу підприємства на зовнішні ринки є вибір найкращого способу проникнення підприємства на ці ринки. Однак для того, щоб як найкраще вийти на зовнішній ринок потрібно вивчити умови діяльності в даній країні, її законодавчі акти. На основі цих досліджень розробляється торгова, цінова, збутова та інші види політики, тобто розробляються заходи маркетингового комплексу.

Для того щоб вирішити проблему виходу підприємства на ринок потрібно відповісти на два основні запитання: це мотиви виходу на зовнішній ринок, та які чинники визначають вибір форми виходу підприємства на зовнішній ринок [1, с.13].

Не зважаючи на те, що мотиви виходу підприємства є важливими, однак набагато більше значення відіграє рух кривої ефективного попиту. Головною відмінністю міжнародного маркетингу від внутрішнього є вибір ринку та можливість виходу з нього.

Можна виділити 3 підходи вибору зарубіжного ринку в залежності від глибини обґрунтування управлінського рішення – це суб'єктивний, дискретний та комплексний підхід.

Для того, щоб приєднати будь – яку компанію з міжнародного ринку використовують таку схему залучення: відсутність експорту – експорт через посередника – відкриття торговельної дочірньої компанії – організація виробництва за рубежом. Більшість підприємств вибирають зарубіжний ринок подібний до внутрішнього ринку виробника, тобто компанії вибирають ринок, який найбільш подібний за культурними та соціальними цінностями. Спочатку підприємство виходить на близькі йому ринки, а потім уже на більш віддалені.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємства, може включати в себе такі маркетингові забезпечення, як дослідження головних характеристик зовнішніх ринків, їхню динаміку, тенденцій розвитку, а також пріоритети ринку; виявлення основних суб'єктів, які працюють на цих ринках, головні відмінності їх поведінки, а також їхні мотиви; характеристику основних параметрів міжнародного маркетингового середовища; розробку стратегії виходу та діяльності на потенційному зарубіжному ринку; визначення проблеми та специфіки зовнішньоекономічної діяльності на конкретних зовнішніх ринках.

Основною ціллю підприємства на зовнішні ринки є максимізація прибутку, для цього досліджують:

- обмеженість та відносно малі можливості розширення внутрішнього ринку;
- рівень розвитку внутрішнього ринку, за якого вигідно розміщувати капітали за кордоном;
- подолання залежності від внутрішнього ринку, сезонних коливань попиту та розсіювання ризиків шляхом завоювання закордонних ринків;
- зменшення витрат виробництва за рахунок збільшення використання виробничих потужностей, зменшення податкових платежів, шляхом виробництва продукції за кордоном;
- продовження життєвого циклу товару;
- використання державних програм сприяння, які діють у своїй країні чи за кордоном;

- покращення ефективності збутової діяльності методом збільшення ринкових позицій на основі створення відділень, філій, дочірніх підприємств, розширення мережі сервісних пунктів тощо;

- відшкодування коливань валютного курсу шляхом організації паралельного виробництва і збуту у відповідних країнах;

- зменшення тарифних та нетарифних бар'єрів шляхом організації закордонного виробництва;

- покращення іміджу підприємства на національному ринку як суб'єкта міжнародних економічних відносин [2, с.153].

Для того щоб розпочати тактику просування підприємства на зовнішні ринки для початку потрібно визначити маркетинговий цикл, завдяки якому на підприємстві повинні виконуватися такі складові, як аналіз становища підприємства; прогноз стану підприємства на зовнішньому ринку при наявному стані на внутрішньому; оцінка цілей з точки зору їх ефективності; висунення можливих стратегій дії тощо.

Наступним етапом виходу є формулювання місії, стратегічних цілей та завдань. На міжнародному ринку до таких цілей відносять:

- географічної області, для якої встановлюється дана мета – регіон, країна або група країн;

- термін досягнення мети;

- кількісної рекомендації бажаного фірмою стану або результату;

- зміст, тобто, яка конкретна ціль повинна бути досягнута в ході міжнародної діяльності;

До третього етапу можна віднести оцінку власних ресурсів підприємства. За допомогою аналізу можна визначити тенденції розвитку; ґрунтовно і системно розробити чинники зміни результатів діяльності, аргументувати плани й адміністративні рішення, контролювати їхню реалізацію; виявляти резерви покращення ефективності виробництва, оцінювати наслідки діяльності підприємства, створювати економічну стратегію розвитку підприємства.

Четвертий етап характеризується визначенням просування продукції на зовнішній ринок. Виділяють такі види просування як: ефект масштабу, сезонні переваги, продовження життєвого циклу товару, нові горизонти для розширення взаємозв'язків, покращення бізнесу.

Одним з основних етапів є п'ятий етап вибору ринку на якому буде просуватися товар. Тут аналізується фактори оцінки міжнародних ринків, стратегічні фактори підприємства. Також використовуються критерії сегментації закордонних країн і їх споживачів, такі як демографічні, природні та географічні, економічні та науково-технічні, політико-правові та соціальні, культурні та поведінкові [3, с. 247].

Шостий етап – це вибір виходу підприємства на зарубіжний ринок. Цей етап залежить від мети підприємства, масштабів діяльності, характеру товару й намірів керівництва контролювати продаж. Також враховується потенційний обсяг продажу, витрати й інвестиції на організацію руху товарів, наявність підготовленого персоналу. На цьому етапі також здійснюється оцінка таких критеріїв як: форма руху капіталу; рівень витрат пов'язаних з виходом на закордонний ринок, ступінь привабливості інвестування, контроль ринку, тощо [4, с. 102].

Сьомим етапом є розробка ринкової маркетингової стратегії підприємства. Для того, щоб розробити цю маркетингову стратегію підприємство повинно здійснювати оцінку позицій компанії на ринках та її присутності, виявляти конкурентні переваги компанії, її сильні та слабкі сторони, оцінювати існуючі і виявлені перспективні сегменти ринку, визначати цілі, щодо просування на ринки та їхню сегментацію,

визначати цілі компанії на ринках, розробляти на основі цих цілей альтернативні рішення щодо комплексу маркетингу.

Останнім, восьмим етапом є відповідність компанії зовнішнім ринкам та формулювання тактики чи механізму дії. На цьому етапі відбувається створення системи міжнародної маркетингової інформації на підприємстві, формування необхідної правової бази для діяльності компанії на зарубіжних ринках, розробка маркетингових програм та планів, розподіл наявних коштів за цілями, часом і підрозділами підприємства, створення економічних стимулів для експортної діяльності підрозділів окремих співробітників, навчання персоналу необхідним знанням і технологіям маркетингової діяльності компанії на зарубіжному ринку, тощо [3, с. 247].

Отже, розробка ефективної маркетингової стратегії залежить від правильних поставлених цілей. Існують дві головні стратегії підвищення прибутковості підприємства це стратегія диференціації та стратегія зменшення витрат. Якщо брати позиції міжнародного маркетингу, то дуже важливим є також вибір базисної стратегії, яка визначає характер продукції, що продається на зовнішньому ринку. В умовах міжнародної конкуренції необхідно чітко знати цілі та класифікувати стратегії виходу підприємства на ринок.

Список використаних джерел

1. Харчук Т. В. Шляхи виходу підприємств на зовнішній ринок. *Актуальні проблеми економіки*. №8(98), 2009. С.12-16
2. Гвоздецька І. В. Спонукальні мотиви виходу підприємства на зовнішній ринок. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011, № 6, Т. 4. С.153-155
3. Шамота Г. М., Коваленко Ю.О. Формування тактики виходу підприємства на зовнішній ринок. *Економічний форум*. №1, 2013. С. 247- 253
4. Годин А. М. Маркетинг : учеб. для студентов вузов, обучающихся по экон. специальностям. изд. 3-е, перераб. и доп. Москва : Дашков и К°, 2006. 759 с.

Гришина Д. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191

Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент

Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: darinagrish@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ МАРКЕТИНГУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Маркетинг щодня проявляє себе в нашому житті: це спілкування, витрати, покупки, заробляння коштів, прийняття рішень, проведення часу. Простими словами, маркетинг – це діяльність, котра задовольняє потреби споживачів.

За 100 років свого існування маркетинг розвивався і еволюціонував, послідовно проходячи через 6 концепцій, в основу кожної з яких лягали свої підходи і методи роботи.

У маркетингу поняття «концепція маркетингу» пояснюється як філософія підприємництва і система уявлень про управління виробничою і збутовою діяльністю організацій в умовах конкуренції та ринкової економіки, орієнтованої на отримання прибутку бізнесом і задоволення потреб клієнтів.

Виділяють шість основних концепцій, які виникали в різні періоди розвитку суспільства і економіки, як відповідь на нові ринкові і соціальні виклики:

1. Виробнича концепція маркетингу. Концепція стверджує, що споживачі надають перевагу недорогим масовим товарам. Наголос робиться на те, що люди більш схильні до вибору на користь «звичайних» товарів, щоб не виділятися серед інших. Товари та послуги, для яких підходить концепція: широкого вжитку, прості з точки зору виробництва і стандартні з точки зору характеристик.

Приклад застосування: У 1908 році Генрі Форд представив Model T, що стала самої прославленої моделлю марки і першим в світі автомобілем, який випускався мільйонними серіями – «споживач може обрати будь-який колір машини, тільки якщо він чорний».

Небезпека: у гонитві за зниженням витрат підприємство може майже повністю втратити якість і потім покупців.

2. Товарна концепція маркетингу. Концепція стверджує, що споживачі роблять свій вибір на користь товарів і послуг, що мають більш високу якість і більш широкий набір характеристик в порівнянні з продукцією конкурентів. Це відповідає прагненню людей підкреслювати свою особливість і індивідуальність за рахунок унікальних продуктів.

Приклад застосування: У січні 2007 року компанія Apple анонсувала перший iPhone: екран з нової технологією (управління легким дотиком), з ідеальним інтерфейсом, розміри всіх екранних елементів оптимізовані для управління пальцем, з дивовижною швидкістю роботи, з вбудованим відмінним додатком для програвання музики. В той час iPhone не мав аналогів і користувався буквально шаленим попитом, не дивлячись на високу ціну.

Небезпека: підприємство може так захопитися вдосконаленням своєї продукції, що її ціна стане недоступною для більшості представників цільової аудиторії або у неї буде багато незрозумілих або не дуже потрібних для споживачів характеристик.

3. Збутова концепція маркетингу. Концепція стверджує, що для успіху підприємства і досягнення великих обсягів продажів потрібні серйозні зусилля по просуванню товарів і послуг. Компанія повинна дотримуватися агресивної політики продажів (збуту) і інтенсивно просувати на ринку свої товари. Провідна ідея концепції – розвиток збутової мережі, каналів збуту. Основний інструментарій – збутова політика.

Приклад застосування: добре спрацьовує у випадку товарів повсякденного попиту, про придбання яких покупець довго не роздумує.

Небезпека: втрата прибутковості (постійні маркетингові акції, великі рекламні бюджети), а також споживач може шкодувати про покупку, здійснену «під тиском», тому повторних покупок буде менше.

4. Концепція традиційного маркетингу. Концепція стверджує, що для досягнення цілей підприємства потрібно виявляти потреби своєї цільової аудиторії і пропонувати товари та послуги, які задовольняють їх краще, ніж продукція конкурентів. В цілях задоволення потреб цільової аудиторії організація повинна використовувати засоби оперативного маркетингу – комплекс (4P). Мета традиційної концепції – формування прибутку за рахунок найкращого задоволення попиту.

Приклад застосування: на основі цієї концепції працюють найбільші зарубіжні компанії (DANONE, Procter & Gamble, AVON, McDonald's та ін.).

Небезпека: втрата прибутковості в спробах максимізації задоволення потреб споживачів, а також: високі витрати на маркетинг, неприйняття ризиків, моноорієнтація на споживача, висока ймовірність надмірної ринкової сегментації, відсутність зворотного зв'язку, обмеженість інструментальної бази.

5. Концепція соціально-етичного маркетингу. З'явилася в результаті розуміння недостатності концепції традиційного маркетингу з точки зору захисту навколишнього

середовища, брак природних ресурсів і обліку інших соціально-етичних проблем. Концепція орієнтована на задоволення потреб споживачів і отримання бізнесом прибутку без заподіяння шкоди суспільству і навколишньому середовищу. При цьому успішна реалізація концепції покращує корпоративний імідж, зміцнює авторитет підприємства та підсилює позиції бренду.

Приклад застосування: Компанія TOMS – пожертвувала більше 100 мільйонів пар взуття дітям по всьому світу; компанія Everlane – етичне виробництво одягу по найсуворішим стандартам якості (продукція та умови праці); Dr. Bronner's – найбільш популярний бренд органічного рідкого мила в США; Conscious Coffees – вдосконалює виробничий процес, щоб збільшити вигоди фермерам і постачальникам з Південної Америки; Farmer Direct Coop – понад 60 приватних ферм в Південній Альберті, Манітобі та Саскачевані, власники яких слідуєть принципам ресурсозберігаючого землеробства і охорони навколишнього середовища.

Небезпека: Не дивлячись на те що, соціальний маркетинг спрямований на соціальні цінності, все таки це метод збуту, і перш за все метою маркетингу є забезпечення необхідного рівня прибутковості (критика та позови до компаній Coca-Cola, McDonald's).

6. Маркетинг взаємовідносин. Концепція орієнтована не тільки на задоволення потреб споживачів, а й на налагодження з ними довгострокових взаємовигідних відносин. Зародилася концепція на базі сфери послуг, в якій процес продажу, просування і роботи з клієнтами істотно відрізняється від роботи на товарних ринках.

Приклад застосування: автомобільні дилери, медичні клініки, мережі фітнес-центрів.

Небезпека: втрата прибутковості в спробах «прив'язати» до себе клієнтів.

Концепції маркетингу дозволяють побудувати ефективну маркетингову стратегію, яка тільки покращить ситуацію компанії. Ефективна маркетингова концепція – це стратегія, яку компанії впроваджують для задоволення потреб покупців, підвищення продажів, максимізації прибутку і перемоги в конкуренції. В наш час, всі організації зможуть знайти для себе і пристосувати під конкретні умови вигідну концепцію серед існуючих.

Список використаних джерел

1. Концепції та види маркетингу. *Pidru4niki.com* : веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/1018040641713/marketing/kontseptsiyi_vidi_marketingu (дата звернення: 15.12.2020).

2. Пономарева Е. 6 основных концепций маркетинга. *T-laboratory* : веб-сайт. URL: <https://t-laboratory.ru/2020/01/27/6-osnovnyh-koncepcij-marketinga/> (дата звернення: 14.12.2020).

3 Сучасні концепції маркетингу: URL: <https://studfile.net/preview/6661660/>

4. Еволюція маркетингу: *Pidru4niki.com* веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/82263/marketing/evolyutsiya_marketingu (дата звернення: 15.12.2020).

Гришко І. Г., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: grishkoo882@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РИНКУ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ

Функціонування економічної системи товарного господарства (виробництва) потребує адекватної форми організації. Нею є ринок. Сьогодні ринок товарів під приватними марками успішно росте та розвивається в усьому світі. Виробникам в Україні як і раніше, і навіть гостріше ніж раніше, потрібні сучасні канали збуту – роздрібні мережі. А кожному ритейлеру необхідні конкурентні переваги, головні серед них – якість, унікальність товару і його ціна.

Ринок – це місце, де можуть зібратися дві сторони для сприяння обміну товарами та послугами. Залученими сторонами, як правило, є покупці та продавці. Ринок може бути фізичним, як торгова точка, де люди зустрічаються віч-на-віч, або віртуальним, як інтернет-ринок, де немає прямого фізичного контакту між покупцями та продавцями [1].

У сучасній економіці при визначенні сутності ринку на передній план виходить система економічних відносин. Також термін «ринок» пов'язують з основними його функціями, а саме: формування попиту і пропозиції, а також цін на товари та послуги.

Ринок повинен вирішувати три основні економічні питання:

1. **Що виробляти?** Які товари та послуги виробляти визначають покупці та продавці. Перші платять гроші за обрані товари, а другі пропонують споживачеві ті товари, які мають кращий попит та приносять прибуток. Якщо на певний товар не буде достатнього попиту, а його виробництво та реалізація матимуть більші затрати ніж прибуток, такий товар доцільно буде зняти з виробництва і зосередитись на тому, який приносить вигоду, а не збитки. Отже, головну роль у вирішенні питання «що виробляти» у ринковому механізмі належить ціні.

2. **Як виробляти?** На це питання може дати відповідь конкуренція між виробниками. Кожна фірма прагне виробляти конкурентоспроможну продукцію за найменшою собівартістю. Для цього необхідно використовувати сучасну техніку, новітні технології та правильно організовувати виробництво. Отже, конкуренція спонукає всіх товаровиробників зменшувати витрати виробництва.

3. **Для кого виробляти?** Це питання визначає попит. Якщо населення отримує високі доходи, то воно може купувати різноманітні товари. У тому разі, коли більшість населення країни має обмежені доходи, вона купуватиме лише предмети першої необхідності. У першому випадку попит стимулюватиме виробництво, а в другому – зумовлюватиме його згорання [3].

Головним споживачем, а отже, стимулятором виробництва є фірми та підприємства. Вони будуть купувати сировину, матеріали, техніку тоді, коли отримуватимуть від цього задовільні прибутки. Саме це сприяє розвитку виробничого споживання. На противагу цьому, при збитковості роботи підприємства, попит на сировину буде зменшуватися.

Різнорізноманітність ринкових структур характеризуватиме економіку. Такі ринкові структури, по суті, стосуються ступені конкуренції на ринку. Існують інші детермінанти ринкових структур, такі як природа товарів і продуктів, кількість продавців, кількість споживачів, природа товару або послуги, економія від масштабу тощо. Чотири основні типи ринкових структур у будь-якій економіці такі:

1. Ідеальна конкуренція. У досконалій структурі ринку конкуренції існує велика кількість покупців і продавців. Всі продавці ринку - це дрібні продавці, які конкурують між собою. Немає жодного великого продавця, який би мав значний вплив на ринок. Тож усі фірми на такому ринку мають однакову роль.

2. Монополістична конкуренція. Це більш реалістичний сценарій, який насправді відбувається в реальному світі. В умовах монополістичної конкуренції все ще існує велика кількість покупців, а також продавців. Але всі вони не продають однорідну продукцію. Товари схожі, але всі продавці продають дещо диференційовану продукцію.

Зараз споживачі мають перевагу вибирати один товар перед іншим. Продавці можуть також стягувати незначно вищу ціну, оскільки вони можуть користуватися деякою ринковою владою. Тож продавці стають певними установниками цін.

3. Олігополія. В умовах олігополії на ринку є лише кілька фірм. Хоча немає чіткості щодо кількості фірм, 3-5 фірм, що домінують, вважаються нормою. Тож у випадку з олігополією покупців набагато більше за продавців.

У цьому випадку фірми або конкурують з іншими, щоб співпрацювати разом. Вони використовують свій ринковий вплив для встановлення цін і, в свою чергу, максимізують свій прибуток. Тож споживачі стають тими, хто приймає ціни. В умовах олігополії існують різні бар'єри для входу на ринок, і новим фірмам важко утвердитися.

4. Монополія. У монополічному типі ринкової структури існує лише один продавець, тому одна фірма буде контролювати весь ринок. Він може встановити ціну, яку бажає, оскільки він має всю ринкову силу. Споживачі не мають жодної альтернативи і повинні заплатити ціну, встановлену продавцем.

Монополії вкрай небажані. Тут споживач втрачає всю свою владу, і ринкові сили стають неактуальними. Однак чиста монополія насправді дуже рідкісна.

Треба пам'ятати, що не всі ці типи ринкових структур насправді існують. Деякі з них - лише теоретичні поняття. Але вони допомагають нам зрозуміти принципи класифікації ринкових структур.

Ринки забезпечують недорогі роздрібні магазини, засновані на дрібномасштабних операціях. Основними функціями ринків є:

- забезпечити можливості для обміну товарами;
- забезпечити можливості для наповнення та експорту товарів та продукції в інші райони;
- забезпечити легкий доступ до широкого асортименту продукції для споживачів;
- забезпечити можливість досягнення покращень в гігієнічних нормах харчових продуктів та зменшення втрат продуктів після збору врожаю [4].

Виходячи з вищесказаного, стає зрозуміло, що ринок є складним економічним утворенням, яке, з одного боку, являє собою сферу обміну, сукупність процесів купівлі-продажу, які здійснюють збалансування за рахунок цін, а з іншого – забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням, безперервність процесу відтворення, його цілісність.

Список використаних джерел

1. Market. *Investopedia* : веб-сайт URL: <https://www.investopedia.com/terms/m/market.asp> (дата звернення: 9.12.2020).

2. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка : навч. посіб. / З. Г. Ватаманюк та інш.; ред.: З. Г. Ватаманюк, С. М. Панчишин. Київ : Вид. дім "Альтернативи", 2001. 606 с.

3. Ринок: поняття, сутність, структура, умови формування та функції. *Освіта.ua* : веб-сайт. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/21737/ (дата звернення: 8.12.2020).

Гришко І. Г., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: grishkoo882@gmail.com

МАРКЕТИНГОВІ ЕЛЕКТРОННІ РОЗСИЛКИ ТА СПАМ

На сучасному етапі розвитку торгівлі та світового ринку маркетинг є невід'ємною складовою будь-якого успішного бізнесу. Його створення – не простий процес, який вимагає не тільки значних капіталовкладень, а й постійного розроблення та тестування нових шляхів розвитку, можливості пристосування до змін, потребує в аналізі та дослідженні тенденцій, які диктує світовий ринок. Щорічно з'являються все більше нових способів маркетингових комунікацій між виробником та споживачем, однією з яких є електронна пошта.

Електронна пошта – це метод обміну повідомленнями («поштою») між людьми, що використовують електронні пристрої. Рей Томлінсон, американський інженер комп'ютерної компанії BBN Technologies, вважається винахідником електронної пошти. Саме в 1971 році він розробив першу систему, здатну надсилати пошту між користувачами на різних хостах через ARPANET, використовуючи знак @, щоб зв'язати ім'я користувача з сервером призначення. До середини 1970-х років ця форма була визнана електронною поштою. Електронна пошта працює в комп'ютерних мережах, в першу чергу в Інтернеті. Сучасні системи електронної пошти базуються на моделі зберігання та пересилання. Сервери електронної пошти приймають, пересилають, доставляють та зберігають повідомлення [1].

Електронний маркетинг - це акт надсилання комерційного повідомлення, як правило, групі людей за допомогою електронної пошти. У найширшому розумінні кожне електронне повідомлення, надіслане потенційному або поточному клієнту, може вважатися маркетингом електронною поштою. Це передбачає використання електронної пошти для надсилання реклами, запитів на бізнес або отримання продажів чи пожертв. Маркетингові стратегії електронної пошти зазвичай спрямовані на досягнення однієї або декількох з трьох основних цілей, формування лояльності, довіри або поінформованості про бренд. Зазвичай цей термін стосується надсилання повідомлень електронної пошти з метою покращення стосунків продавця з постійними клієнтами, заохочення лояльності клієнтів та повторного ведення бізнесу, залучення нових клієнтів або переконання поточних клієнтів придбати щось негайно.

Електронний маркетинг може здійснюватися через різні типи електронних листів:

1. Транзакційні електронні листи. Транзакційні електронні листи зазвичай ініціюються на основі дій клієнта з компанією. Щоб кваліфікуватися як транзакційні повідомлення, основною метою цих комунікацій має бути "сприяння, заповнення або підтвердження комерційної транзакції, яку отримувач раніше погодився укласти з відправником"[2].

2. Прямі електронні листи. Пряма електронна пошта передбачає надсилання електронного листа виключно для передачі рекламного повідомлення (наприклад, спеціальної пропозиції або каталогу товарів). Компанії зазвичай збирають список адрес електронної пошти клієнтів або потенційних клієнтів для прямих рекламних

повідомлень або орендують список адрес електронної пошти у компаній, що надають послуги.

Електронний маркетинг популярний у компаній з кількох причин:

По-перше, він значно дешевший і швидший, ніж традиційний поштовий зв'язок.

По-друге, компанії та організації, які надсилають велику кількість електронних листів, можуть використовувати ESP (постачальник послуг електронної пошти) для збору інформації про поведінку одержувачів. Статистика, надана реакцією споживачів на маркетинг електронною поштою, допомагає компаніям та організаціям зрозуміти та використовувати поведінку споживачів.

По-третє, за допомогою email-маркетингу ми можемо легко визначити: число відправлених електронних листів; частку прочитаних електронних листів; не зареєстрованих адресатів; рейтинг кліків (який включає посилання, яке було ефективним, і повідомляє, хто натиснув на нього)

Але, разом з перевагами, маркетингові розсилки мають і свої недоліки:

1. Станом на середину 2016 року доставка електронної пошти залишається проблемою для законних маркетологів. Згідно з повідомленням, законні сервери електронної пошти в середньому складали 73%.

2. Компанії, які розглядають можливість використання програми маркетингу електронною поштою, повинні переконатися, що їх програма не порушує закони про спам.

3. Відсутність відповіді електронною поштою. Утримати передплатників та активно співпрацювати із ними непросто у довгостроковій перспективі.

Одним з головних недоліків електронних листів є спам – небажані комерційні листи, які використовуються для залучення в процес маркетингу власників адрес електронної пошти. Це масові розсилки, які відправляються одержувачам по електронній пошті і є надзвичайно прибутковими для відправника, оскільки до великої аудиторії можна звернутися з невеликими технічними і фінансовими витратами [4].

Найпоширеніша міра захисту мережі від спаму - це використання методів фільтрації. Деякі поштові програми вже мають вбудовані фільтри спаму. Це рекомендується застосовувати і на ваших ресурсах, наприклад, на сайтах, інтернет-магазинах або блогах.

Мета полягає в тому, щоб фільтр розпізнавав небажану розсилку й поміщав її в спеціальне сховище. Проблема з таким забезпеченням полягає в тому, що воно не обов'язково розпізнає кожне спам-повідомлення або оголошує і сортує листи, які не є спамом. Цієї невірної класифікації можна уникнути лише за допомогою добре налагодженого і налаштованого фільтра.

На жаль, технічно не можна запобігти тому, що адреса електронної пошти використовується не за призначенням. Частково тут може допомогти тільки використання цифрових підписів в електронній пошті.

Отже, стає зрозуміло, що електронна пошта в умілих руках може стати потужним інструментом маркетингових комунікацій, однак не варто нехтувати правилами e-mail розсилок та закидати своїх потенційних клієнтів спам-листами.

Список використаних джерел

1. Electronic mail (email or e-mail). *Wikipedia* : веб-сайт. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Email> (дата звернення: 7.12.2020).

2. Важливість електронної пошти в маркетингу: на що звертати увагу. *Everest* : веб-сайт. URL: <https://www.everest.ua/vazhlyvist-elektronnoyi-poshty-v-marketyngu-na-shho-zvertaty-uvagu/> (дата звернення: 9.12.2020).

3. Зінько К. С., Процишин Ю. Т. Е-mail маркетинг: переваги і недоліки використання. *Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств-надавачів послуг громадського транспорту: актуальні проблеми та європейський досвід їх вирішення* : зб. тез доп. III Всеукраїн. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молодих вчен. з міжнар. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. С. 125-128.

4. Що таке СПАМ і як з ним боротися? *Хостинг «Україна»* : веб-сайт. URL: <https://www.ukraine.com.ua/uk/blog/marketing/что-такое-spam-i-kak-s-nim-borotsya.html> (дата звернення: 7.12.2020).

Здор Я. О., здобувачка вищої освіти

2 курсу, група МР-191

Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: zdoranina@gmail.com

МЕТОДИ ГЕНЕРУВАННЯ БІЗНЕС-ІДЕЙ

Започаткування підприємницької діяльності здійснюється відповідно до певної технології створення бізнесу, що є специфічною для кожного конкретного випадку і залежить від сфери обраної діяльності. Проте, попри особливості економічного та правового середовища, специфіки сфери діяльності існують і загальні проблеми, з якими змушені мати справу підприємці. Однією з перших проблем є пошук підприємницької ідеї. Пошук привабливої ідеї бізнесу – досить важке та відповідальне завдання підприємця, який має віднайти в ідеї можливість реалізувати свої знання і здібності. На цьому важливому етапі започаткування власної справи виникає проблема: де і як шукати нову підприємницьку ідею.

Джерела ідей можуть бути різними, починаючи від спеціальних досліджень і розробок, але найчастіше ідеї надходять від:

- споживачів;
- працівників фірм;
- державних установ.

Споживач є, по суті, вихідним пунктом формування ідеї нового продукту або послуги. Тому потрібно вести пошук формальних і неформальних способів виявлення його думки, що може привести до ініціювання споживачем перспективної ідеї бізнесу [1, с. 106].

Методи – це організація прийомів і способів діяльності, що дозволяє людині чи організації досягти певних цілей. Класифікація методів обґрунтування, прийняття й реалізації рішень охоплює всі сфери діяльності осіб, що приймають рішення, і персоналу управління, дозволяючи обирати кращий метод для виконання різних завдань і проводити їхнє подальше дослідження.

Вибір методів залежить від характеру та змісту проблеми, термінів і ресурсів, виділених для її вивчення, кількості та якості доступної інформації. З цього погляду методи прийняття управлінських рішень можна поділити на дві групи – формальні та неформальні. Формальні методи ґрунтуються на логічних судженнях, доказах, виборі кращого рішення за допомогою математично-статистичного апарату. Неформальні рішення базуються на аналітичних здібностях менеджера, його досвіді та інтуїції [2, с. 37].

Для пошуку підприємницької ідеї можуть використовуватися різні методи. Найбільш популярними методами генерування бізнес-ідей являються такі.

Першим популярним методом генерування ідей є метод «мозкового» штурму. Цей метод припускає просто записувати усі варіанти видів бізнесу, які приходять в голову, навіть найбільш неймовірні й нездійсненні на перший погляд. На цьому етапі не можна

критикувати або ставити під сумнів ту або іншу ідею. Після складання великого списку можна приступити до їхнього оцінювання за важливістю.

Метод «мозкового» штурму належить до методів колективного пошуку бізнес-ідей. Він передбачає творчу співпрацю групи фахівців заради вирішення проблеми шляхом проведення дискусії по конкретному кругу питань. Особливістю є те, що, як правило, не допускається критика й негативні відгуки при обговоренні цього питання, звертається увага на нову ідею з точки зору складності й можливості її практичної реалізації в сучасних умовах.

Другий метод ґрунтується на використанні наявних навичок або знань. Використання цього методу припускає аналіз своїх позитивних сторін, навичок, досвіду. Цей метод припускає:

- 1) складання списку своїх сильних сторін;
- 2) характеристики навичок, які здобуті упродовж декількох років;
- 3) опис того, чим ви любите займатися.

Третій метод генерування ділових ідей пов'язаний з виявленням ринкових можливостей. Для використання ринкових можливостей необхідно знайти ринок з наступними характеристиками: великий або такий, що розвивається; забезпечується нині великими підприємствами або підприємствами, що використовують застарілі технології; має нішу, яку можна зайняти [3, с. 138-139].

Логіко-формалізовані методи прийняття рішень, які використовують для виконання формалізованих завдань, а саме: прийняття оптимальних рішень у сфері виробництва, логістики, інвестиційній та фінансовій сферах, оптимального ціноутворення і планування, оптимального функціонування організації тощо.

Метод побудови «дерева рішень» ефективний для типових управлінських завдань, коли відомі умови реалізації та прогнозні результати. Дає змогу охопити всі можливі варіанти розв'язання проблеми. Рекомендується поєднувати його з експертними методами, оскільки деякі його етапи потребують оцінювання фахівцями відповідних галузей. В основі методу – модель процесу, що може розгалужуватися залежно від умов реалізації.

Аналіз чутливості. Це техніка аналізу проектного ризику, що показує, як зміниться значення чистого дисконтованого доходу (або чистої теперішньої вартості – ЧТВ) із заданою зміною входної змінної за інших умов. Використовується, коли рішення приймають в умовах невизначеності й ризику.

Метод Монте-Карло. Це метод імітаційного моделювання. Сутність його полягає в поєднанні аналізу чутливості та ймовірності розподілу факторів моделі. Комп'ютер генерує множину можливих комбінацій факторів з урахуванням їх імовірного розподілу. Кожна комбінація приймається як значення ЧТВ, і в сукупності управлінець отримує ймовірний розподіл результатів проекту [2, с.40-41].

Якщо ви бажаєте досягти успіху та залишатися на вершині ринку, якщо ви хочете зробити кар'єру з підприємництва, вам потрібно генерувати нові ідеї як факт життя. Генеруванню ідей немає кінця, це спосіб життя, який постійно задається питанням, як можна покращити світ та вирішити проблеми. Подумайте про бізнес у кожному місці, куди б ви не пішли - ідеї прийдуть до вас автоматично.

Список використаних джерел

1. Гаєвська Л. М., Марченко О. І. Підприємницька діяльність : підручник. Ірпінь : Ун-т ДФС Україна, 2019. 499 с.
2. Ю. Є. Петруня, Б. В. Літовченко, Т. О. Пасічник Прийняття управлінських рішень: навч. посібник. Дніпропетровськ, 2015. 209 с.
- 3.Доброва Н. В., Осипова М. М. Основи бізнесу: навчальний посібник. Одеса , 2018. 305 с.

Крючков І. В., здобувач вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: konlos2@ukr.net

РОЛЬ В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ ПОЗ, ЖЕСТІВ ТА МІМІКИ

Поза, жести, міміка – це головні ознаки кожного оратора. Від них залежить достовірність, якість сприйняття та засвоєння інформації. Жестикуляція допомагає сприймати інформацію не тільки на слух, а ще й на зір. Згідно з останніми дослідженнями, психологи вважають, що приблизно 75% мови сприймається завдяки зоровому каналу. Але, бувають випадки коли непрофесійний оратор не може правильно подати інформацію та супроводити її необхідними жестами. В такому разі публіка не сприймає почуту інформацію та навряд чи зможе її застосувати. Для того, щоб запобігти цьому оратору необхідно домогтися відчуття стійкості, рівноваги та природності перед аудиторією. Не можна стояти непорушно – це стомлює слухача. Під час тривалої відповіді необхідно час від часу змінювати позу, головне робити це максимально плавно та природньо. Також не варто ходити у різні боки під час виступу – це розсіює увагу слухача. Набагато краще буде робити виступи вперед для того, щоб підсилити значимість сказаного, або назад, для того, щоб дати слухачу відпочити.

Також не можна забувати про жестикуляцію та міміку. Вона також може прикрашати промову або навпаки псувати її. Наприклад, якщо постійно використовувати один і той самий жест при будь якому зручному та незручному моменті та не змінювати вираз свого обличчя під час кульмінаційних моментів промови, слухач в більшості буде звертати увагу на вашу скутість та безглуздість ніж на промову. Для того, щоб не виглядати дурнем в очах публіки потрібно в першу чергу вивчити жести, їх значення та призначення.

Жест – це будь-який виразний рух людини. До жестів відносяться будь-які рухи людини: руками, ногами, головою, тілом тощо. Багато психологів вважають, що мова без жестів насторожує слухачів, та залишає в них враження упередженості та недовіри.

Жестикуляція повинна бути:

- природньою;
- різноманітною;
- відкритою;
- плавною;
- перервною;
- повинна проводитися обома руками.

В ораторському мистецтві розрізняють ритмічні, емоційні, вказівні, образотворчі та символічні жести. Ритмічні підкреслюють наголос та паузи, емоційні передають відтінки почуттів, вказівні використовуються лише тоді, коли є можливість вказати на щось, образотворчі жести показують предмет коли його немає поруч, символічні жести можуть доносити інформацію в якості категоричності, протиставлення або узагальнення. Потім необхідно привчити себе до застосування цих жестів в необхідні моменти, тобто тактовності. А потім вже перед виходом на сцену необхідно розслабитися, позбутися від стресу, та дати волю своїм жестам. Найкращий жест – непомітний жест. Непомітним він повинен бути і для оратора, і для публіки. Також, як вже було вище сказано, не можна забувати про міміку, тому що, основним показником почуттів мовця є вираз обличчя. Міміка оратора безпосередньо впливає на настрій промови та допомагає передати слухачу безмежну кількість почуттів таких як радість, скорботу, сумнів, іронію тощо. Досліджуючи психологію людей вчені виявили, що при

слуханні аудиторія краще сприймає інформацію від людей які виражають доброзичливе і дружнє відношення, а вираз обличчя якраз і показує відношення людини до будь чого. Вираз обличчя у кожної людини різний, а отже і різна реакція на приємні та неприємні речі. Оратору необхідно притримуватися встановлених емоційних стандартів, тобто будувати свою міміку так, щоб вона була зрозуміла для кожного. Для цього необхідно провести не одну годину перед дзеркалом або перед окремою публікою (друзі, родичі). Таким чином у оратора з'явиться краще розуміння про те, як йому поводитись на сцені.

Застосування хоча б половини з цих порад може покращити в людині впевненість, координацію, та відчуття публіки. Крім того, знання невербальних засобів спілкування дозволить не тільки краще розуміти співрозмовника, але і передбачити його наміри. Тому будь-кому необхідно не тільки вміти контролювати свої рухи і міміку, а й володіти невербальною мовою спілкування.

Список використаних джерел

1. Стец В. А., Стец І. І., Костючик М. Ю. Основи ораторського мистецтва : навч. посіб., Тернопіль : Економічна думка, 1998. 60 с. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/oratorske-must/42-stets.html> (дата звернення: 10.12. 2017).

2. Мельникова С.В. Поза, жесты, мимика оратора. *Деловая риторика (речевая культура делового общения): учебное пособие*. Ульяновск: УлГТУ, 1999. 106 с. URL: https://www.psyoffice.ru/8/psychology/book_ob39_page_27.html (дата звернення: 11.12. 2017).

3. Ораторське мистецтво : підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін.; за ред. М. П. Требіна і Г. П. Клімової. 2-ге вид. Харків : Право, 2015. 208 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1962_13028465.pdf (дата звернення: 10.12. 2017).

Рябов І. Б., к.е.н., доцент,

Воскобойник Ю. І., здобувач вищої освіти 6 курсу, група ММРп-191
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: riaboff@ukr.net; e-mail: voskoboinik_u@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ В СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

Маркетинг страховика має перш за все, формувати імідж підприємства, оскільки це основна характеристика, яка враховується клієнтами при виборі компанії. Це обумовлено тим, що різниця в тарифах страхових компаній сьогодні не дуже суттєва, набір страхових продуктів однаковий, інформаційний вплив на клієнтів теж здійснюють схожими методами [2, с. 210].

У сфері страхування категорія «імідж» є цінною тим, що формувати його можна тривалий період, а зіпсувати досить легко. Імідж страхової компанії формується в свідомості клієнтів не тільки за допомогою комунікаційної політики, яку проводить підприємство, тобто реклами, соціальних проєктів і інших PR-заходів. Головний аспект – це стиль ділових відносин з клієнтами, тому імідж страхової компанії досить багатогранний [3].

Такий критерій, як довіра більше стосується безпосередніх відносин компанії з клієнтами, і залежить від якості обслуговування клієнтів та задоволеності цим обслуговуванням на різних етапах співпраці. Критерії надійності і стабільності більше характеризують саму компанію. Для формування стійкого іміджу різні його складові повинні доповнювати один одного, тобто ті цінності, які компанія декларує при побудові своїх відносин з клієнтами, повинні збігатися з тим рівнем обслуговування,

які компанія забезпечує. При цьому значення досвіду, отриманого клієнтом при отриманні страхових послуг, можна поставити на перше місце, оскільки найважливішим джерелом інформації при виборі страхової компанії для споживачів є відгуки і думка колег, друзів, знайомих [6, с.78].

На імідж страхової компанії також впливають зовнішні фактори. Наприклад, банкрутство одного страховика негативно може відбиватися на іміджі всіх страховиків, в т.ч. надійних і стабільних. Імідж «компанії, що виплачує» є однією з кращих позицій, яку важко перебити будь-якими іншими характеристиками. Компанію, яка своєчасно робить виплати, задоволені клієнти завжди порекомендують іншим.

Маркетинг страхової компанії повинен брати до уваги те, що клієнти, обираючи страховий продукт керуються змішаними мотивами, а саме раціональними чи емоційними.

Під основними раціональними мотивами розуміють можливість отримання гарантії та матеріальної компенсації в складних життєвих ситуаціях. Але відчуття захищеності, безпеки, спокою клієнта та інші і емоційні мотиви є не менш важливими.

Формування іміджу надійної страхової компанії передбачає відкритість до спілкування з різними групами громадськості [1]. Важливою частиною цього процесу є розміщення на регулярній основі публікації в ЗМІ. При цьому спрямованість публікацій може бути найрізноманітнішою: від аналітичних довідок до коротких інформаційних заміток. Головне, щоб назва страхової компанії (бренд нейм) була постійно на слуху і сприймалася клієнтами, як експерт сфери страхування. Таким чином, у потенційних клієнтів складається уявлення про напрямки та масштаби діяльності компанії. Очевидно, що споживачі відчують більше довіри до тієї страхової компанії, яка не тільки надає якісні послуги, а постійно підвищує їх якість.

Склад і структура пропозиції страхових послуг сьогодні дуже різноманітні. Умови договорів страхування не завжди відразу ж зрозумілі пересічному страхувальнику, також як і страхові терміни і поняття. Це обумовлено недостатньою інформованістю потенційних споживачів про існуючі можливості системи страхування.

Відповідно, важливим моментом мотивації клієнтів до вибору страхової компанії є «прозорість» послуги, тобто максимально доступне доведення до споживача всіх її характеристик і умов договору, що може забезпечити персонал страхової компанії. В такому випадку головним пріоритетом діяльності маркетингової служби страхової компанії стає налагодження системи інформування та каналів зворотного зв'язку зі споживачам. Персонал страхової компанії має вести роз'яснювальну роботу, як на постійній основі, наприклад за допомогою телефонної «гарячої лінії», так і шляхом проведення спеціальних комунікаційних заходів серед цільових груп клієнтів [4].

Маркетингове просування послуг страхової компанії має особливість в тому, що найбільше вони можуть залежати саме від персоналу, його професіоналізму, розуміння цілей і цінностей страхового бізнесу. Пересічний клієнт в основному отримує інформацію від співробітників страхової компанії, і від них набагато залежить враження, отримані клієнтом під час контактів та ймовірність залучення до покупки страхової послуги. Тому важливо, щоб кожен працівник страхової компанії усвідомлював свою відповідальність за репутацію бренду.

Метою керівництва страхової компанії є створення ефективної команди, яка має відповідні навички поведінки і роботи з клієнтами, а також створення системи мотивації її співробітників для активного просування бренду компанії на страховому ринку. Отже, підготовка кваліфікованого персоналу є одним з ключових елементів створення успішного іміджу страхової компанії. Тому, робота з управління персоналом

в страхових компаніях набуває вирішального значення, так як саме від неї залежить донесення інформації про цінності торгової марки компанії до споживачів.

Сприйняття бренду страхової компанії може бути засноване на особистій думці клієнта про персонал фірми, а ще, крім того, і на досвіді інших споживачів таких послуг, яким вони поділилися з іншими. Адже незадоволений споживач стає набагато більш потужним джерелом негативної інформації про компанії, ніж задоволений – позитивної [5].

Отже, імідж страхового бренду виникає в результаті вдосконалення стратегій страхового маркетингу і спирається на розуміння закономірностей масової свідомості. На думку Говорушко Т.А. [2, с. 89], для клієнтів страхової компанії крім економічних функцій, бренд має ще й ряд соціальних характеристик, тобто він працює як знак належності до певних соціальних груп суспільства. Тому споживачі страхових послуг, які мають певний рівень доходів, вже не просто обирають страхову компанію, а роблять вибір з урахуванням престижності страхового бренду. До того ж, бренд страхової компанії може нести в собі елементи стилю, способу життя, так як відомий бренд загалом асоціюється з використання послуг кращої якості.

Будівництво свого бренду та іміджу страхова компанія здійснює в кожному моменті спілкування з клієнтом. Сучасна ринкова ситуація, що постійно змінюється та розвивається, вимагає ретельного планування маркетингових заходів, спрямованих на підвищення інформованості клієнтів та формування довіри до страхових послуг в цілому.

Таким чином, на імідж страхової компанії впливає значна кількість чинників. Тому, формування власного іміджу страхової компанії є одним з найважливіших маркетингових завдань. Маркетингова діяльність має сконцентрувати стратегічні спрямування на активній побудові своєї позиції та наданню послуг у страховій сфері на якісно новому рівні.

Список використаних джерел

1. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. 5-те вид., доповн. Київ: Лібра, 2007. 717 с.
 2. Говорушко Т.А. Страхові послуги: навчальний посібник. Київ: Знання, 2005. 400 с.
 3. Котлер Ф., Келлер К. Маркетинг менеджмент. 12-е изд. СПб.: Питер, 2008. 816 с.
 4. Смирнова Е. А. Планирование маркетинговой деятельности в страховой компании. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012, № 4. С. 130-135.
 5. Страхування життя. *Ліга страхових організацій*: веб-сайт. URL: <http://uainsur.com/stats/life/> (дата звернення: 15.11.2020).
 6. Циба Т. Є., Сокур М. І., Баюра В. І. Маркетингове планування: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2007. 128 с.
-

Скляр І. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент
Національний Університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: sklyar.inna40@gmail.com

МЕТОДИ ПОШУКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ІДЕЙ

Головною особливістю діяльності підприємців є безперервний пошук ідей. Джерела формуються від досліджень інтересів споживача, інших фірм, уряду, законів. Головним елементом при пошуку ідеї, створенні нового товару та послуг є споживач. Тому найбільш ефективним джерелом нових ідей є дослідження, проведенні власноруч.

Технічний прогрес вимагає нових рішень, інженери-винахідники розробили чимало методів конструювання ідей, а підприємці їх перейняли.

Підприємницька ідея – конкретне цілісне знання про доцільність і можливість здійснювати певний вид підприємницької діяльності, а також чітке усвідомлення мети такої діяльності, шляхів і засобів її досягнення [1].

Існує декілька методів пошуку підприємницьких ідей, розглянемо їх більш детально:

Метод аналогії передбачає використання чогось подібного до вже відомого рішення, «підказаного», наприклад, технічною, економічною або ж іншою літературою чи «підглянутого» в природі.

Метод інверсії – своєрідний метод, що передбачає такі підходи до розв'язання нової проблеми:

- перевернути «догори ногами»;
- «вивернути» на протилежний бік;
- змінити місцями тощо [2].

Метод ідеалізації направлений на отримання уявлень про найкращий варіант вирішення проблеми. Розглядаючи ідеальні варіанти, навіть якщо вони неможливі у втіленні, можна дійти до нових ідей.

Метод «мозкового штурму» — це добре відомий метод, який люди у всьому світі використовують вже десятки років. Річ у тім, що над дурною ідеєю ніхто не сміється. Тут не має ні правильного, ні неправильного – потрібно просто сказати перше, що приходить на думку, і все. Після швидкого мозкового штурму просто потрібно відфільтрувати всі пропозиції та знайти ті, що мають найбільший потенціал для досягнення успіху.

Метод конференції ідей відрізняється від методу «мозкового штурму», оскільки дозволяє лояльну критику у вигляді коментарів. Вважається, що така критика може збільшити цінність пропонуваніх ідей.

Метод колективного блокнота поєднує індивідуальні пропозиції ідеї із колективними оцінками. У цьому випадку кожен учасник має блокнот, де вказана суть проблеми, яку необхідно вирішити. Деякий час кожен учасник обговорення записує свої ідеї для вирішення певної проблеми в блокнот. Потім блокноти передаються керівнику групи учасників щоб підсумовувати отриману інформацію. Тільки після завершення цього процесу відбуваються творчі дискусії, а увага буде зосереджена на прийнятті рішень щодо нових бізнес-ідей.

Метод контрольних запитань. Його головною метою є ініціювати вирішення проблем, що обговорюються, через певні з запитання, що повинно стимулювати роздуми про висунуті нові ідеї.

Метод фокальних об'єктів. Зводиться до передачі характеристик випадково вибраних об'єктів на об'єкт, які потребують доопрацювання. Останній є фокусною точкою передачі тому його названо фокальним.

Метод зворотного «мозкового штурму» ґрунтується на тому, щоб думати не про те, як досягти своєї мети, а навпаки про те, як її не досягти. Наприклад, можна скласти план, як зменшити кількість підписників Instagram, замість того, щоб збільшити її. Так зване негативне мислення часто приводить людей до неймовірних висновків, що своєю чергою приносить купу нових ідей.

Метод морфологічного аналізу полягає у використанні комбінаторних прийомів, тобто вивченні всіх можливих варіантів відповідно до структурних законів об'єкта, що підлягає аналізу та вивченню. Багато рішень можна отримати, комбінуючи варіанти.

Метод мислення капелюхів – інакше відомий як техніка «Шість капелюхів мислення», цей метод був винайдений Едвардом де Боно, включаючи рольову гру. У групі з шести людей кожна людина відіграє різну роль і вирішує проблему в цій якості; кожен капелюх має власний колір (білий, червоний, чорний, жовтий, зелений або синій) та відповідає певному типу мислення. Один учасник використовує логіку для роздумів над проблемою, інший – оптимізм, третій – критичне судження. Інші беруть на себе роль емоцій, творчості та управління. Коли кожна людина бере свою роль, вона дуже чітко замислюється над проблемою в цій якості. Цей метод може дати набагато більше точок зору, ніж будь-яка інша техніка.

Тож загалом, якщо є ідея створення власного бізнесу та його фактичного здійснення, потрібно ретельно проаналізувати всі можливості бізнесу, перш ніж робити активні дії, враховуючи всі перешкоди і ризики нової справи.

Список використаних джерел

1. Коваленко О.В. Підприємницька ідея та механізм її втілення. *Підприємництво та його організаційно-правові засади : навч. посібник*. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. URL: http://e-pidruchniki.com/content/525_14_Pidpriemnicka_ideya_ta_mehanizm_ii_vtilenn (дата звернення: 7.12.2020).

2. Підприємницька ідея, її джерела і методи пошуку. *Agroua* : веб-сайт. URL: <http://agroua.net/economics/documents/category-62/doc-4/> (дата звернення: 8.12.2020).

3. 6 Idea Generation Methods That May Be Better Than Brainstorming. *ASBN. Atlanta small business network* : веб-сайт. URL: <https://www.myasbn.com/small-business/leadership/6-idea-generation-methods-that-may-be-better-than-brainstorming/> (дата звернення: 8.12.2020).

4. Justin Osborne. (2019), 7 Creative Idea Generation Methods. *StartUs* : веб-сайт. URL: <https://magazine.startus.cc/7-creative-idea-generation-methods/> (дата звернення: 10.12.2020).

МОТИВИ ТА ФУНКЦІЇ БІЗНЕСУ

Бізнес – це будь-який вид діяльності в сфері суспільного виробництва, справа чи ділова активність, що здійснює на ринку обмін між економічними суб'єктами ринку, та в кінцевому рахунку приносить дохід шляхом надання послуг або продаж.

Вся історія людського суспільства так чи інакше пов'язана з діяльністю людини, її справою чи бізнесом. Межі впливу бізнесу на процес економічного розвитку визначають об'єктивні умови. Ці умови залежать від економічної системи, у якій функціонує бізнес. Тому вічні проблеми, що як, скільки виробляти та як розподіляти, передаються від покоління до покоління, від однієї економічної формації до іншої. Тож, можна вважати, що бізнес є категорією ринку, а саме економічною категорією, а потреба його виникнення - закономірним історичним процесом. З розвитком суспільства розвивається і бізнес, який «всмоктує» в себе економічні відносини суспільства і проявляє їх в господарській практиці.

Рушійною силою розвитку бізнесу є потреби і особистий економічний інтерес, який лежить в основі потреб [1].

На думку економіста Мілтона Фрідмана, основною метою бізнесу є максимізація прибутку для його власників. Інші стверджують, що основною метою бізнесу є обслуговування інтересів більшої групи зацікавлених сторін, включаючи працівників, клієнтів і навіть суспільство в цілому. Філософи часто стверджують, що бізнес повинен дотримуватися деяких правових та соціальних норм. Проте, колишній голова Thermax Limited, одного разу сказав: «Ми виживаємо, дихаючи, але не можемо сказати, що живемо, щоб дихати. Так само заробіток грошей дуже важливий для виживання бізнесу, але гроші самі по собі не можуть бути причиною існування бізнесу». Такої думки дотримується і Рохіт Кішор. Він переконує, що бізнес також можна розглядати як такий, що має на меті творчу експансію. Успішним фірмам, як Google, вдається узгодити свою діяльність з метою творчого розширення з точки зору всіх зацікавлених сторін, особливо працівників. Це також підтверджує зростаючу важливість інновацій як основного принципу виживання та успіху корпорації [2].

Під функціями бізнесу слід розуміти діяльність, пов'язану з виробництвом і обмінними операціями між підприємцем та іншими елементами господарського середовища.

Бізнес передбачає такі основні функції:

- ведення фінансів і обліку – мобілізація капіталу за рахунок засобів інвесторів і кредиторів; нагромадження доходу від продажу; управління використанням капіталу та доходів у межах бізнесу і поза ним;

- матеріально-технічне забезпечення – придбання сировини, машин, обладнання та інші поставки, необхідні для господарської діяльності;

- виробничу – перетворення сировини та інших поставок на такий вид продукції, який цілком придатний для продажу клієнтам фірми;

- маркетинг – визначення потреб споживачів і управління процесом обміну між підприємцем і його контрагентами [3].

Спонукальним мотивом бізнесу можна вважати, що це комерційний успіх, і звичайно задоволення інтересів ділових людей. Бажання отримати прибуток спонукає учасників господарського процесу до розширення виробництва, зниження витрат і цін на товари та послуги.

Ринок є стимулом розвитку бізнесу, а дефіцит ресурсів його межею. На ринку суб'єкти господарської діяльності взаємодіють то в якості виробника, то – споживача. Ринок встановлює ціни і визначає обсяг виробництва і вирішується проблема: що, як і скільки треба виробляти [4].

Бізнесу як нового типу антибюрократичного економічного господарювання властива творчо-пошукова, інноваційна функція, пов'язана не тільки з використанням нових ідей в процесі підприємницької діяльності, але і з виробленням нових засобів і чинників для досягнення поставлених цілей. Творча функція підприємництва тісно пов'язана з усіма іншими функціями і обумовлена рівнем економічної свободи суб'єктів підприємницької діяльності, умовами прийняття управлінських рішень.

Найважливішою функцією підприємництва є організаторська, яка проявляється в прийнятті підприємцями самостійного рішення про організацію власної справи, його диверсифікації, у формуванні підприємницького управління, у створенні складних підприємницьких структур, в зміні стратегії діяльності підприємницької фірми і т.д. Організаторська функція особливо чітко проявляється в швидкому розвитку малого і середнього підприємництва, а також в «колективному (мережному) підприємстві», у створенні народних підприємств.

Сутність підприємництва найбільш комплексно проявляється в поєднанні всіх притаманних йому функцій, які об'єктивно властиві цивілізованому підприємству, але багато в чому залежать від самих суб'єктів підприємницької діяльності, від системи державної підтримки та регулювання підприємництва.

Тож, щоб досягти успіху в бізнесі сьогодні, вам потрібно бути гнучкими та мати хороші навички планування та організаційних здібностей. Багато людей починають бізнес, думаючи, що ввімкнуть комп'ютер чи відкриють двері і почнуть заробляти гроші, але виявляють, що заробляти гроші в бізнесі набагато складніше, ніж вони думали.

Ви можна уникнути цього у своїх бізнесах, не поспішаючи і спланувавши всі необхідні кроки, необхідні для досягнення успіху. Незалежно від типу бізнесу, який ви хочете розпочати, використання наступних дев'яти порад може допомогти вам досягти успіху у своєму підприємстві.

Отже, можна зробити висновок, що бізнес це ділова діяльність, основним мотивом, якої є заробіток. Проте, задля успішної справи не потрібно забувати й про споживачів, які і є основним «прибутком» бізнесу. Головним мотивом бізнесу є комерційний успіх і задоволення інтересів ділових людей. Бажання отримати прибуток спонукає учасників господарського процесу до розширення виробництва, зниження витрат і цін на товари та послуги.

Список використаних джерел

1. Поняття бізнесу. Його ознаки та види. *Referat-ok* : веб-сайт. URL: <http://referat-ok.com.ua/ekonomichna-teoriya/ponyattya-biznesu-iogo-oznaki-ta-vidi> (дата звернення 9.12.2020).
2. What a Business? *Lumen* : веб-сайт. URL: [https:// courses. Lumenlearning .com/boundless-business/chapter/what-is-a-business/](https://courses.lumenlearning.com/boundless-business/chapter/what-is-a-business/) (дата звернення 9.12.2020).
3. Лаврова Ю.В. Маркетинг. Класичні положення і особливості застосування на транспорті: конспект лекцій. Харків: ХНАДУ, 2012. 227 с.
4. Сутність бізнесу. *Referat-ok* : веб-сайт. URL: <http://referat-ok.com.ua/dokumentoznavstvo-dilovodstvo/upravlinnya-biznesom> (дата звернення 9.12.2020).

Скляр І. С., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент
Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: sklyar.inna40@gmail.com

ІНТЕРНЕТ-АУКЦІОНИ: ОСНОВНІ ТИПИ

Інтернет-аукціон (англ. online auction, electronic auction, e-auction, eAuction) – аукціон, який проводиться за допомогою Інтернету дистанційно. В інтернет-аукціонах можна брати участь, не перебуваючи в певному місці проведення, роблячи ставки через сайт або спеціальну комп'ютерну програму аукціону. На продаж можуть бути виставлені будь-які товари та послуги. На онлайн-аукціонах, окрім звичних товарів може продаватись високотехнологічна і цифрова продукція, товари «зниженого» попиту або залишки колекцій попередніх сезонів, авіаквитки тощо. Перевагою такого аукціону є легкий доступ до участі у ньому всіх користувачів. Одним з найпопулярніших інтернет-аукціонів у світі є eBay, який було засновано 1995 року [1].

Онлайн-аукціони фактично створили гігантський віртуальний ринок, де люди можуть продавати, купувати, знаходити найбільш рейтингові пропозиції. Це є дуже популярним місцем з великим трафіком, де можна почати продавати майже одразу без вкладень та авансів, без посередників та торгового персоналу, та без потреби в створенні власного сайту.

На цьому масштабному ринку найбільшою платформою є eBay, що входить до десятки найбільш популярних веб-сайтів і Інтернеті. eBay очолює галузь онлайн-аукціонів з більш ніж 60-відсотковою часткою ринку, а його найбільшим конкурентом є Yahoo [2].

Кількість трафіку, який залучають ці сайти, робить аукціони в Інтернеті ідеальним широкодоступним місцем для купівлі та продажу товарів. Однак існує жорстока конкуренція в розділах з популярними товарами, тому вони можуть легко загубитися серед сотень або і тисяч списків [2].

Найбільш популярними видами аукціонів у 2019 році були зворотні аукціони, аукціон за копійки, англійський, голландський аукціони та з закритою заявкою за першою ціною.

Зворотний аукціон, як впливає з назви, протилежний традиційному аукціону. Замість того, щоб покупці торгували за один товар, продавці змагаються за надання товарів та послуг покупцеві. Замість того, щоб підвищувати ціни з кожною заявкою, зворотні аукціони знижують ціни, поки покупцеві не запропонують ціну, яку вони готові заплатити. Однак не завжди перемагає той бізнес, який пропонує найнижчу ціну.

Аукціони за копійки, також відомі як аукціони з участю в торгів, є виключно онлайн-аукціонами, де покупець купує право участі в аукціоні до його початку. Назва походить від того, що ставки зростають на копійку. Суть полягає в тому, що покупці платять за кінцеву кількість заявок до того, як вони беруть участь в аукціоні. Аукціони також мають термін, тож, як тільки проміжок часу закінчиться, переможець отримує найбільшу ставку.

Аукціони англійською мовою є найбільш традиційною та найпоширенішою формою онлайн-аукціонів та аукціонів. Окремий предмет виставляється на аукціон із доданою стартовою заявкою, і приватні особи роблять вищі пропозиції, поки ніхто не бажає перевершити остаточного учасника. Переможцем є учасник, який отримав найбільшу ставку.

Голландські аукціони функціонують так само як і англійські, але у зворотному порядку. Ціна відкриття починається високо і знижується, доки покупець не вирішить

прийняти її. Хоча цей формат аукціону набагато менш популярний, ніж англійський аукціон, він також добре перекладається в Інтернеті. Це схоже на зворотний аукціон, але є лише один продавець, який поступово знижує ціну товару, а не кілька продавців, які пропонують різні ціни на одну і ту ж послугу.

Аукціони із закритою заявкою за першою ціною схожі на аукціони в Англії, оскільки виграє найвища ставка, але всі учасники подають засновнику даного аукціону одну, герметичну заявку. Потім аукціоніст зчитує всі заявки, і найвища ставка є переможцем. На відміну від більшості аукціонів, конкуренція не визначає остаточної ціни, оскільки ніхто не знає, скільки інші учасники готові заплатити за товар [3].

Аукціон з фіксованою ціною. Коли аукціоніст встановлює фіксовану ціну на будь-який товар, виставлений на аукціоні, він підпадає під формат аукціону з фіксованою ціною. Таким чином, покупці не будуть брати участь у торгах на такі товари. Але можна надати покупцям функцію «Купити зараз», за допомогою якої вони можуть безпосередньо придбати товар на власний вибір [4].

Отже підсумовуючи, можна сказати, що аукціони – це ефективний спосіб залучення коштів шляхом продажу предметів за найкращою ціною. Ціна продажу товару визначається шляхом конкурсних торгів. Поширенішим типом аукціонів є аукціони через Інтернет. Їх можна провести різними способами, що робить такий варіант найбільш вигідним видом продажу.

Список використаних джерел

1. Інтернет-аукціон. *Wikipedia* : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтернет-аукціон> (дата звернення: 11.12.2020).
2. Online Auctions. *Entrepreneur* : веб-сайт. URL: <https://ww.entrepreneur.com/encyclopedia/online-auctions> (дата звернення: 10.12.2020).
3. Lauren Fram. (2020), The Most Common Types of Online Auctions in 2019. *G2* : веб-сайт. URL: <https://learn.g2.com/types-of-auctions> (дата звернення: 10.12.2020).
4. Supriya Srivastava. (2019), eAuction Types: Supported Features in Auction App for Shopify. *Webkul* : веб-сайт. URL: <https://webkul.com/blog/eauction-type-supported-features-in-shopify-auction-app/> (дата звернення: 11.12.2020).

Лабуга А. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191

Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент

Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНУ

Ще зовсім нещодавно з'явилися в нашому житті «віртуальні магазини», а саме інтернет-магазини, і вже на сьогоднішній час вони набули велику популярність серед користувачів Інтернету. Багато людей вважають, що краще здійснювати покупки саме в них, особливо ті, хто не один день знайомі з Інтернетом. Популярність інтернет-магазинів, досягається тим, що їх використання дуже зручно і не вимагає особливих зусиль, а також у зв'язку з тим, що купити онлайн-магазин або створити його самому не становить жодних проблем.

Інтернет-магазин являє собою спеціалізований web-сайт, який належить торговій фірмі та призначений для просування споживчих товарів на ринку, збільшення обсягів продажу, залучення нових покупців.

Характерними рисами інтернет-магазинів є те, що вони можуть пропонувати

значно більшу кількість товарів та послуг, ніж реальні магазини і забезпечувати споживачів значно більшим обсягом інформації, необхідної для прийняття рішення про покупку. Також завдяки використанню інтернет-технологій є можливою персоналізація підходу до споживачів з врахуванням попередніх відвідувань магазину та зроблених в ньому покупок та використання інтернет-магазину як ефективного способу маркетингових досліджень (анкетування, конференції покупців і т.п.).

Інтернет-магазини потребують значно менших витрат на утримання та організацію роботи, оскільки у ньому значно обмеженіша матеріально-технічна база (будівлі, споруди, приміщення) та кількість обслуговуючого персоналу [1]. Також, великим плюсом такого «шопінгу» є те, що покупцям не потрібно виходити з дому, включаючи власників інтернет-магазинів, яким не потрібно мати офлайн-магазин або робити покупки фізично, що досить для запуску інтернет-магазину на дому, що означає цей бізнес ідеально підходить для студентів, тому що не пов'язані з робочим часом. Просто потрібно запустити інтернет-магазин на дому. Інтерес покупця може бути викликаний дружелюбністю поведінки власника бізнесу, службою підтримки, яка буде завжди рада допомогти покупцям, і звичайно зручністю здійснення покупок [2]. До переваг можна також віднести і доставку товарів. Кожен інтернет-магазин має службу доставки, що дає можливість клієнту отримати товар прямо на дому. Не треба тягнути важкі ящики або пакети, витратити додаткові гроші на транспорт.

Поява інтернет-магазинів дуже корисно для людей, щоб задовольнити їхні потреби, інтернет-магазин представляє різні товари і послуги. Запуск інтернет-магазину може побудувати відносини між власниками бізнесу і покупцями, щоб вони були пов'язані один з одним [3]. Довіра покупця дуже важлива для існування інтернет-магазину, якщо продавець дав йому довіру, покупець буде лояльним до інтернет-магазину [4]. Соціальні мережі є дуже хорошим сполучною ланкою між власниками бізнесу і покупцями. Маркетингова стратегія повинна користуватися інтернет-магазинами, щоб зробити товари швидко популярними, для того щоб покупці могли отримати до них доступ через Інтернет. Клемес пояснив, що Інтернет став засобом комунікації в усьому світі, тому що число користувачів Інтернету зростає з кожним днем.

Проте Internet-магазини мають і недоліки. Основними є невизначеність реального існування товару та відповідність його основним параметрам якості, шахрайства при проведенні грошових транзакцій, проблеми з доставкою [1].

Першим інтерактивним елементом інтерфейсу, з яким стикається користувач на сайті магазину, є каталог товарів, що відображає товарний асортимент інтернет-магазину. Каталог видається зазвичай у вигляді ієрархічної деревоподібної структури, базові елементи якої - типові групи товарів і конкретні товари. При бажанні покупець може подивитися зображення товару і його докладні характеристики. Повнота розміщеної в каталозі інформації, зручна структура уявлення і можливості швидкого пошуку багато в чому визначають успіх інтернет-магазину. Саме в каталозі розташовується вся доступна потенційному клієнту інформація про товар, яка повинна в певній мірі компенсувати відсутність реальних зразків і продавця-консультанта.

Основними вимогами, які ставляться користувачами до Internet-магазину є:

- зрозумілий інтерфейс та зручна система навігації по магазину;
- зручна система посилань, що дозволяє оптимальним засобом
- одержати необхідну користувачеві інформацію;
- мінімальна кількість дій користувача для здійснення покупки.

Характерною рисою Internet-магазину є повна автоматизація системи обробки замовлень, завдяки чому можна працювати індивідуально з кожним зареєстрованим клієнтом. Загалом типова схема взаємодії покупця з Internet-магазином здійснюється

наступним чином:

1. Покупець за допомогою браузера заходить на сайт Internet-магазину, який містить електронну вітрину, де представлений каталог товарів та необхідні елементи інтерфейсу для виконання операцій відбору та купівлі товарів;
2. Перегляд товарного каталогу та вибір товарів (формування кошика покупця);
3. Реєстрація покупця;
4. Вибір форми оплати та доставки товару;
5. Підтвердження замовлення;
6. Оплата товару;
7. Доставка придбаного товару покупцеві [1].

Отже, можна зробити висновок, що саме через брак часу у споживачів, здійснювати покупки через мережу Інтернет стало дуже популярним. Інтернет-магазин – це неначе одне з підприємств, яке дуже просте в управлінні та не обмежене в часі. Успіх інтернет-магазину визначається за рахунок повноти інформації, розміщеної в каталозі на сайті, зручною структури представлення і можливості швидкого пошуку. Бо вся інформація про товар, яку покупець зазвичай отримує від продавця-консультанта або безпосередньо від перегляду реальних зразків товару, розташовується саме в каталозі.

Список використаних джерел

1. Поняття Internet-магазину. ecomm : веб-сайт. URL: http://ecomm.kbuapa.com.ua/data/uploads/3_2.pdf (дата звернення 9.12.2020).
2. Pappas, I. O., Kourouthanassis, P. E., Giannakos, M. N., Chrissikopoulos, V. (2016). Explaining online shopping behavior with fsQCA: The role of cognitive and affective perceptions. *Journal of Business Research*, № 69(2), 794-803 pp.
3. Román, S. (2010). Relational consequences of perceived deception in online shopping: the moderating roles of type of product, consumer's attitude toward the internet and consumer's demographics. *Journal of Business Ethics*. № 95(3), 373-391 pp.
4. Lian, J. W., & Yen, D. C. (2014). Online shopping drivers and barriers for older adults: Age and gender differences. *Computers in Human Behavior*. № 37, 133-143 pp.

Халимон В. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група МРт-201

Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент

Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: khalymon2002@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ

Стрімкий розвиток ринкових відносин в Україні зумовлює зміни як у системі управління підприємствами, так і в споживчих настроях, це змушує підприємства займатися питаннями формування ринкового попиту та ефективного управління споживчою поведінкою.

Дуже складно передбачити вибір людини між придбанням того чи іншого товару (послуги).

Поведінка споживча не підлягає простим закономірностям максимізації корисності, раціональних оцінок, розрахунків і виборів. Вона є своєрідною, специфічною діяльністю людини, спрямованою безпосередньо на отримання,

споживання продуктів та послуг і розпорядження ними, включаючи процеси прийняття рішень, які передують діям і слідує за ними [1].

З низки економічних дій складається економічна поведінка індивіда. Дії людей в якості споживача повинні бути раціональними та підкорятися законам попиту. Їх суть полягає в тому, що при зниженні вартості товару спостерігається збільшення кількості покупок, а, відповідно, при підвищенні ціни – скорочується. Зазвичай, такий механізм в торгівлі працює в період розпродажі. При виборі товару люди приймають економічні рішення виходячи зі співвідношення якості та ціни. Однак, демонстративне споживання є антагоністом класичної економічної моделі споживання, тому що об'єктами демонстративного споживання є дорогі товари (незалежно від їх якості).

В сучасних умовах в основному суб'єкти господарювання орієнтують діяльність на конкретні споживчі групи, та мають за мету більш ефективне, якісне та повне задоволення їх потреб. Розвиток навколишнього світу, зміна способу і стилю життя людини призводить до того, що споживачі стають іншими, змінюється його поведінка, з'являються нові вимоги, смаки та переваги, внаслідок чого організаціям потрібно коригувати свою діяльність та підлаштовувати її під сьогоденного покупця.

Вивчення споживчої поведінки є постійним процесом, без якого підприємство не може успішно функціонувати. При аналізі, необхідно, спочатку, звернути увагу на основні аспекти: виконання бажань та задоволення потреб. Для проведення початкового дослідження досить дізнатися, що, де і коли купував покупець, чому він віддав перевагу конкретному товару. Ці дані можливо отримати шляхом вивчення глибших аспектів мотивації.

Ключова мета продавця – продати товар або послугу. Він прагне зрозуміти мотиви поведінки, визначити важелі тиску на покупців. Маркетингові комунікації впливають на поведінку, тому необхідно мати інформацію про природу поведінки споживачів. В управлінському процесі підприємцям потрібно чітко знати:

- 1) від чого залежить поведінка на ринку;
- 2) хто впливає на прийняття рішень про купівлю;
- 3) на підставі чого споживачі приймають рішення.

Після задоволення первинних потреб, споживачеві необхідно перейти до задоволення потреб другорядного значення. Основними чинниками поведінки споживача є ціни на товари, доходи покупців і їхні уподобання. Але при цьому існує також низка додаткових чинників [5]:

1. Культурні – набір цінностей і стереотипів, що впливають на вибір;
2. Соціальні – людина живе в суспільстві, а члени суспільства впливають на вибір, це може бути сім'я, колеги, друзі;
3. Особистісні – вік, спосіб життя, самооцінка;
4. Психологічні – мотивація, переконання, сприйняття, засвоєння.

Сучасна наука, яка вивчає поведінку споживачів, просунулася достатньо далеко уперед, але вона не може дати однозначних відповідей, які не дають змогу пояснити і передбачити всі варіанти дій. Особливу увагу останнім часом все більше приділяється моделюванню купівельної поведінки на основі задоволеності і, внаслідок, споживчої лояльності, орієнтуючись не стільки на максимізацію доходу, скільки на покращення процесів взаємодії компанії і споживача, що виявляються в комплексному управлінні споживачами.

Моделювання купівельної поведінки дає змогу зрозуміти як споживачі реагують на спонукальні чинники маркетингу та що є значущою конкурентною перевагою для підприємства. Також, важливо визначити умови, в яких буде перебувати покупець, обрати тип моделі, на базі якої буде побудована маркетингова політика підприємства. Моделювання дозволяє підвищити ефективність рекламної кампанії і прихильність до

тієї чи іншої торгової марки. Це процес формування попиту покупців, які здійснюють вибір товарів з урахуванням цін, особистих уподобань.

Моделювання поведінки кінцевого споживача відбувається в кілька етапів:

- усвідомлення потреби;
- пошук і оцінка інформації;
- прийняття рішення про покупку;
- оцінка правильності вибору.

В науковій літературі описано значну кількість моделей поведінки споживача, таких як AIDA, ACCA, DIBABA, DAGMAR, прийняття рішення, комунікаційних ефектів. Кожна модель описує проходження покупцем деяких етапів, які частково збігаються в різних моделях.

Існує два принципових недоліків існуючих моделей. Перший недолік полягає в розгляді логічної (раціональної) і психологічної (емоційної) сторін поведінки людини у відриві одна від одної. Другим недоліком є те що процеси купівельної поведінки пояснюються тільки частково. У жодній моделі не пояснюється необхідність переходу споживача від одного етапу до іншого. Так, якщо споживач усвідомив потребу, це не означає, що він відразу почне шукати інформацію про способи її задоволення [4]

Важливим кроком у моделюванні на ринку є етап прийняття рішення про покупку. Саме своєчасне стимулювання споживача може створити у нього той вирішальний мотив, який зможе прискорити прийняття рішення про купівлю. Хоч і зрозуміло, що в процесі покупки покупець керується, насамперед, мотивами, які сформовані у нього раніше під впливом різних чинників.

Пропонується новий підхід до побудови моделі купівельної поведінки споживачів, який поєднує в рамках однієї моделі дві сторони купівельної поведінки: раціональну та емоційно-психологічну, і дає змогу краще зрозуміти дію психологічної компоненти такої форми поведінки. Виділення раціональної та емоційної сторін при дослідженні моделей зустрічається, проте вони відносяться до з'ясування приналежності вже наявних моделей до певного типу.

Модель поведінки споживачів є спрощеним уявленням реальності і повинна включати в себе тільки ті її аспекти, які видаються важливими для творця моделі. Ступінь відповідності може бути різним і проблема полягає в тому, щоб обираючи рівень спрощення реальної ситуації і підхід до створення моделі, зберегти основні чинники, що мають вплив і одночасно, співвідношення між ними.[4]

Щоб побудувати модель поведінки споживачів необхідно знати та виконувати три правила:

- визначити загальні аспекти поведінки та виявити головні чинники впливу на нього;
- враховувати в моделі ті характеристики, які видаються важливими з точки зору мети моделювання;
- знехтувати характеристиками поведінки, які є неважливими для конкретної мети моделювання.

В цілому модель процесу прийняття рішення про покупку повинна складатися з таких етапів:

1. Формування.
2. Мотивація.
3. Вибір варіанту.
4. Перевірка.
5. Переконавання.
6. Обрання варіанту споживання.
7. Споживання.

Отже, чинники маркетингової моделі мають найбільший вплив на етапі рішення про купівлю і етапі пошуку інформації, бо зазвичай інформують потенційних покупців і стимулюють їх до здійснення купівлі. Всі моделі купівельної поведінки відображають чинники вибору тих чи інших товарів і відіграють значну роль в управлінні процесом прийняття рішення про покупку. Важливо, що маркетингова модель є реально адаптованою до споживчого ринку, бо орієнтується на споживача і більш повно описує його потреби та поведінку, що веде до стійкого формування лояльності.

Таким чином, на основі моделювання поведінки споживача підприємство отримує можливість: знати, задоволенню яких потреб служить його товар, і при необхідності вдосконалювати його характеристики; бачити, куди і як споживач звертається за інформацією про товар, і допомогти йому швидше і повніше отримати дані; допомогти споживачеві прийняти рішення про покупку на основі знання тих мотивів і стимулів, особистісних особливостей, якими він керується; знати оцінку свого товару споживачем.

Список використаних джерел

1. Василькевич Л.О Структура поведінки споживачів і характеристика її основних компонентів у системі економічних відносин. *Економіка і регіон*. 2011. № 4. С. 187-191
2. Ларіна Я.В. , Рябчик А.О. Поведінка споживача: навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 224 с
3. Жовковська Т. Формування моделі поведінки споживача. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 2. С. 9-16.
4. Євдоченко О. О. Моделі поведінки споживачів на світових товарних. *Вчені записки* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол.: А. Ф. Павленко (відп. ред.) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2009. Вип. 11. С. 239-245.
5. Воронкова О. В. Поведение потребителей : учебное пособие. Тамбов : Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2012. 84 с.

Лабута А. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МР-191

Науковий керівник: **Рябова Т. А.**, к.е.н., доцент

Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: assyia.laa@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ВПЛИВИ В РЕКЛАМІ

Реклама на сьогодні – це автопортрет суспільства, що відображає людські настрої, їх взаємовідносини, вподобання та фобії, на які вона реагує швидше, чим більшість соціальних інститутів. Також, рекламу можна назвати монологом між продавцем та споживачем, де перший формулює свої наміри через рекламні засоби, в які вкладені інформація та переконання, а другий – зацікавленістю в даному продукті.

Сучасна реклама спрямована на зміну поведінки споживачів з метою здійснення ними покупки товарів, що пропонуються, і таким чином отримання прибутку, забезпечення конкурентних переваг і стійких позицій на ринку. Реклама прямо впливає на споживача, його свідомість і підсвідомість, його думки, погляди, ставлення і, таким чином, формує певну його поведінку [1]. Вона допомагає дізнатися про нові товари і послуги, зорієнтуватися в безмежному середовищі виробництва і споживання. Фахівці стверджують, що така реклама – могутній засіб впливу і маніпуляції людиною [2].

Для посилення рекламного впливу і, підвищення ефективності самої реклами

використовують найчастіше такі методи психологічного впливу: гіпноз та маніпулятивні дії.

Тема гіпнозу дуже тісно пов'язана з темою маніпуляції. З рекламою, особливо комерційної, все зрозуміло – вона існує для того, щоб активізувати споживчий попит. Іншими словами, мета реклами – щоб люди, які зазнали її впливу, щось купили: товар або послугу. Або вже хоча б задумалися про покупку. А оскільки людство рекламою вже «перегодоване», у багатьох проти неї утворилося щось схоже на імунітет. Розуміючи це, маркетологи не дрімають і вдосконалюють свої методи [3].

Слово «маніпулювання» – означає "управляти" ; це вид психологічного впливу, який використовується для досягнення одностороннього, вирашного та прихованого спонукування до здійснення певних дій. Цей метод впливу в рекламі на споживача один із найцікавіших способів управління людською поведінкою та процесами комунікації в цілому, що виник тоді, коли перші люди розпочали спілкуватися між собою, і розкинувся із примітивного обману до справжнього мистецтва – мистецтва бути непомітним для об'єкта і, водночас, засобом досягнення поставленої мети.

Насамперед, маніпуляції в рекламі спираються на такий психічний процес, як прийняття рішення. Особливість цього процесу полягає в тому, що завжди порівнюється щось представлене свідомості, а не те, що знаходиться за його межами. Розробники реклами досить часто користуються прийомами лінгвістичного маніпулювання, інколи інтуїтивного.

Маніпуляції в рекламі спираються на психічний процес прийняття рішення. Вплив на цей процес здійснюється за допомогою різних сугестивних методик. Це можуть бути: психоаналітичні орієнтовані підходи, гіпнотичний підхід, техніки гіпнотерапії Еріксона, підхід NLP (нейролінгвістичного програмування) тощо. Якщо вже казати про маніпуляції і вплив, то у рекламі певною мірою ці поняття можуть бути тотожними.

Сьогодні часто згадують про застосування різних форм гіпнозу в комерційній рекламі. Гіпноз – це форма навчання. Ідеї, вірування, фантазії та інше можуть бути «викликані», якщо вони сприйняті і повторені кілька разів. У цьому сенсі вони можуть стати умовно-рефлекторною частиною поведінки людини. До того ж у певних обставинах умовна реакція може встановитися з однієї спроби, без повторень і «практики».

На думку багатьох сучасних дослідників, застосування гіпнозу в рекламі теоретично можливе, проте ефективність цих впливів залежить вже від значної кількості чинників, які важко контролювати і управління якими перевищує матеріальні витрати на звичайну рекламу, що дає, по суті, очікуваний ефект. Усе залежить від того, що має намір рекламувати той чи інший рекламодавець і які засоби він для цього застосовує. Мета гіпнозу полягає у тому, що в ньому практично не віддають прямих наказів, а просто щось коментують, ставлять якісь запитання, міркують. Тож, основні техніки гіпнозу такі: ілюзія вибору, припущення, прихована у запитанні, використання протилежностей, повний вибір тощо.

Сила рекламного впливу залежить від такого чинника, як повторюваність інформації. Для досягнення ефекту навіювання недостатньо повідомити інформацію тільки один раз. Варто прагнути, щоб повідомлення, яке навіюється, повторювалося кілька разів, причому щораз у нього вносилося щось нове, змінювалися способи і форми подання змісту.

У рекламній практиці використовуються такі основні прийоми навіювання :

- 1) конкретність та образність ключових слів;
- 2) конкретність та образність якостей;
- 3) уникнення негативних часток «не» та «ні»;

- 4) мовленнєва динаміка;
- 5) вплив звукосполучень та ін.

Сьогодні більшість рекламних роликів на телебаченні використовують один з найбільш ефективних методів гіпнозу - логічний гіпноз. Основою цього методу є створення помилкових логічних ланцюгів здатних зруйнувати або ввести в оману внутрішню цензуру споживача.

Наприклад, в рекламі соняшникової олії може використовуватися слоган, що масло не містить холестерину, тому що воно рафінована. Ця конструкція несе в собі неправдиву інформацію, яка створює у людини оманливе уявлення про продукт. Рослинна олія взагалі не може містити в собі холестерину, рафіновано воно чи ні. Не може просто в силу того, що холестерин є продукт тваринного походження. Його немає в рослинах. Рекламні оголошення про те, що рослинна олія не містить холестерину - це відверта дурість, але дурість яка зрозуміла далеко не всім, бо знання біології і хімії у більшості споживачів залишають бажати багато кращого.

Загалом психологічно людина позитивно налаштована на сприйняття трансльованої інформації, окрім тих окремих випадків, коли ЗМІ набули негативної репутації. Саме таку позитивну налаштованість і намагаються використати творці реклами, маніпулювати нашими емоціями, стереотипами, настановами тощо. Занурення у транс можливе також через перевантаження свідомості, що досягається такими способами:

- а) у телерекламі одночасно розмовляють двоє або більше персонажів;
- б) швидке та хаотичне чергування картинок у кадрі у сполученні зі швидким мовленням;
- в) велика кількість реклами в одному рекламному блоці, де найчастотнішим способом є останній.

Гіпнотична техніка – розрив шаблону, використовується в рекламі через показ ситуацій, у яких персонажа несподівано відривають від його справ і пояснюють йому переваги рекламованого товару або демонстрування напружених ситуацій, що несподівано приємно вирішуються за допомогою рекламованого товару тощо. Техніка повної невизначеності та непередбачуваності полягає в тому, що реципієнт до останнього моменту не здогадується й не може передбачити, що рекламується.

З іншого боку, в рекламі дуже популярний метод асоціативного впливу на підсвідомість покупця. Коли звичні і відомі негативні відомості про товар стають банальними і не сприймаються належним чином. Так, наприклад антиреклама цигарок або реклама шкідливої дії нікотину на пачках з сигаретами вже не справляє шокуючого впливу, тому що споживач це знає, в цьому немає нової викриває інформації.

Інтерес до гіпнозу в сфері реклами виник в США після Другої світової війни. У цей час у американських фахівців проявляється гострий інтерес до методів маніпуляції свідомості.

В наші дні психологія в рекламі є вже добре вивченою областю знання, якої активно користуються рекламні агентства. В результаті досліджень психології покупця були зроблені висновки про те, що найдорожчі і численні відбуваються споживачами під тиском імпульсу. На такого роду імпульсивних покупок припадає близько 90% всіх придбань.

Таким чином, можна зробити висновок, що в процесі створення сучасної реклами використовуються і тісно переплітаються різні методи психологічного впливу, характер яких може бути як позитивним, так і негативним. Психологічно грамотна позитивна реклама не розрушає психіку і навіть сприяє формуванню позитивного мислення у споживача. Сьогодні гіпноз та маніпулятивні методи активно використовуються у створенні реклами з метою ефективного впливу на цільову

аудиторію. Коректність використання вищезгаданих прийомів, потребує ґрунтовних знань та взаємозалежність від рівня професіоналізму фахівця з рекламної діяльності.

Список використаних джерел

1. Рябчик А. В. Методи психологічного впливу в рекламі. *Ефективна економіка*. № 11, 2018. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/94.pdf (дата звернення: 10.12.2020).
2. Зовнішні та внутрішні фактори впливу на поведінку споживачів. *Studfile.net* : веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/5456630/page:4/> (дата звернення: 10.12.2020).
3. Закаблущая Е. Разговорный гипноз в рекламе: манипуляция? (2016). *Gipnoz-life* : веб-сайт. URL: <http://gipnoz-life.ru/2016/02/15/razgovornyj-gipnoz-v-reklame-manipulyaciya/> (дата звернення: 10.12.2020).

Ярош В. М., здобувач вищої освіти 2 курсу, група МР-191
Науковий керівник: **Рябов І. Б.**, к.е.н., доцент
Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: yarosh1706@icloud.com

КОМЕРЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ

Роздрібна торговельна мережа – це сукупність підприємств і торгових одиниць (магазинів, палаток, ларків тощо), що розміщені діють на визначеній території. Роздрібний продаж товарів здійснюється через роздрібну торговельну мережу, що становить основу матеріально-технічної бази роздрібної.

Як уже зазначалось, процес товарного обігу, що має на меті доведення товарів до безпосередніх споживачів, завершується в роздрібній торгівлі. У процесі торговельної продажу товари зі сфери обігу переходять у сферу особистого споживання, відшкодовуються витрати на їх виробництво й обіг, а створений доданий продукт набуває грошової форми. Кошти, що надходять у сферу виробництва, використовуються для відтворення предметів споживання, фінансування подальшого; розвитку підприємства, економіки країни.

Перехід від планової до ринкової економіки об'єктивно усунув зі споживчого (роздрібною) ринку значну кількість зайвих у цих умовах суб'єктів роздрібної торгівлі з характерними ознаками організації: об'єднань, торгів, трестів, управлінь районного і обласного рівнів. Процеси роздержавлення, приватизації, корпоратизації та інші чинники, що мали місце в галузі торгівлі, спричинили переміщення центру комерційної роботи до роздрібних та дрібнороздрібних торговельних підприємств і одиниць. Зі зникненням розподілу економічних, організаційних і комерційних функцій та вертикальної ієрархії між учасниками роздрібної торгівлі уніфікуються зміст та функції торговельної діяльності всіх суб'єктів системи роздрібної торгівлі. Унаслідок цього на споживчому ринку формується поняття роздрібною торговця – основного елементу сфери роздрібною торгівлі.

Функції роздрібною торгівлі:

- задоволення потреб населення в товарах;
- доведення товарів до покупців шляхом організації просторового їх переміщення і подачі до місць продажів;
- підтримка балансу між пропозицією та попитом;
- вплив на виробництво з метою розширення асортименту і збільшення обсягу товарів;

- удосконалювання технології торгівлі і поліпшення обслуговування покупців.

Торговельне підприємство, виходячи на споживчий ринок, де в конкурентній боротьбі здійснюється продаж товарів, повинне дотримуватися визначених правил, основне з яких говорить: чим краще будуть враховуватися можливості про побажання покупців, тим більше можна продати товарів і прискорити їх оборотність.

Відповідно до законодавчих актів України основною ознакою торговельно підприємства є статус юридичної особи: наявність самостійного балансу, основних і обігових коштів, здійснення закінченого циклу торгового процесу, починаючи від закупівлі й закінчуючи продажем товарів з метою одержання прибутку. До торговельних підприємств належать фірми, комерційні структури, засновані на приватній або колективній власності, великі універсальні й спеціалізовані магазини, що перебувають на повному господарському розрахунку, а також споживчі товариства, роздрібні торговельні об'єднання, дирекції, оптові бази, ринки і т. ін.

Завданнями роздрібно торговельного підприємства в ринкових умовах є:

- вивчення запитів і потреб у товарах з орієнтацією на купівельну спроможність;
- визначення асортиментної політики;
- формування і регулювання процесів постачання, збереження, підготовки до продажів і реалізації товарів у зв'язку з цілями діяльності підприємства;
- забезпечення заданого товарообігу матеріальними і трудовими ресурсами.

Особлива увага приділяється взаємодії роздрібно торговельного підприємства з виробниками товарів і оптових підприємств. Усі ці складові в сукупності утворюють технологічний ланцюжок у процесі доведення продукції до кінцевого покупця.

Керування комерційною діяльністю включає такі елементи:

- завдання;
- види функцій (робіт) в окремих ланках відповідно до завдань;
- побудова організаційної структури, що забезпечує здатність адаптуватися до зміни умов виробництва і комерції;
- розподіл відповідальності за комерційну діяльність;
- створення системи передачі інформації, що забезпечує ефективність прийняття рішень, контролю і координації.

Структура – конструкція організації, на основі якої відбуваються керування комерційною діяльністю, а також стійкі зв'язки між ланками організації. Комерціалізація і наступна приватизація роздрібних підприємств державної торгівлі, відкриття великої кількості колективних і приватних торговельних закладів, що мають права юридичної особи і виконують увесь цикл комерційної роботи, призвели до різкого збільшення кількості самостійних торговельних підприємств. При цьому торговельні організації, що існували до комерціалізації в державній торгівлі, об'єднували самостійні торговельні підприємства і здійснювали керівництво ними, були ліквідовані. Їх функції передані торговельним підприємствам, які в умовах ринкової економіки можуть об'єднуватися в асоціації, спілки, корпорації та відрізняються один від одного функціями регулювання господарської діяльності.

Поряд з підприємствами продовжують функціонувати пункти продажу (торгові одиниці) – магазини, палатки, павільйони, кіоски, які входять до складу торговельного підприємства і виконують тільки частину торговельного процесу – продаж товарів. Таким чином, не всі магазини є торговельними підприємствами, а об'єднання, споживчі товариства – організаціями.

Розвиток торговельної мережі тісно пов'язаний з обсягом товарообороту, змінами його структури, житловим будівництвом, зростанням або скороченням чисельності населення, рівнем його матеріального достатку, Забезпечення раціональної структури торговельної мережі потребує оптимального поєднання різноманітних типорозмірів

магазинів для використання можливостей всіх видів роздрібної торговельної мережі, проведення їх раціональної спеціалізації.

Список використаних джерел

1. Комерційна діяльність : навч. посіб. / Криковцева Н.О. та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 296 с. URL: http://p-for.com/book_108_glava_15_ROZDIL%C2%A0III_KOMERCL.html (дата звернення: 09.12.2020).

2. Комерційна діяльність : підручник / В. В. Апопій [та ін.] ; ред. В. В. Апопій. Вид. 2-ге, переробл. і доп. Київ : Знання, 2008. 558 с. URL: <https://studfile.net/preview/4267295/page:54/> (дата звернення: 09.12.2020).

Minicheva A., 2nd year student,
group MIA-61, Faculty of Engineering Economics and Management
Scientific supervisor: **A. A. Minisheva**, senior lecturer
Karaganda Technical University (Karaganda, Kazakhstan)
e-mail: kabkesh@mail.ru

DEVELOPMENT AND SUPPORT OF SMALL BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The development of small and medium-sized businesses is the basis of the economy of any country. Without a developed small and medium-sized business, it is difficult to talk about the stability of the macroeconomic situation of states. As a result, even at the dawn of independence, small and medium-sized businesses were identified in Kazakhstan as the most important sector of the economy. Comprehensive support for small and medium-sized businesses has always been a priority of state policy.

To date, almost 840 thousand small and medium-sized businesses have been registered in the country. The share of this sector in the country's GDP is about 30%.

The spheres in which small and medium-sized entrepreneurs are involved in the republic today are very diverse: some citizens have found their niche in trade, others have actively engaged in providing various services to the population, and others have focused on the production of consumer goods.

The number of citizens who have decided to run their own business, no doubt, directly depends on the conditions that the state creates for the development of small and medium-sized businesses. According to the survey results, for the successful development of small and medium-sized businesses, it is necessary to:

- change the rules of registration, licensing, certification, etc. (75.0% of respondents);
- improvement of the taxation system of entrepreneurs (62.5%);
- improvement of financial and credit regulation (56.3%);
- simplification of reporting and accounting (25.0%)
- ensuring business security (25.0%)
- improving information support for citizens working in this field (25%);
- improvement of leasing services of the company (6.3%).

According to experts, it is quite possible to expect major success in the development of Kazakhstan's small and medium-sized businesses in the coming years (68.8% of respondents noted). One of the main reasons for the slow progress of reforms in the field of small and medium-sized businesses in previous years was people's disbelief in small businesses as a

permanent job that provides a stable and long-term income. Now there is more stability, and people's beliefs are changing, so right now state support can give significant results," the interviewed experts noted.

World practice convincingly shows that in countries with developed market economies, small and medium-sized enterprises have a serious impact on the development of the national economy, the solution of social problems, and the increase in the number of employed workers. In terms of the number of employees, the volume of goods produced and sold, works and services performed, small and medium-sized businesses in certain areas play a leading role. Therefore, the problem of state support for small and medium-sized enterprises is currently the most urgent.

At the same time, credit support for small and medium-sized businesses plays a very important role. It is no secret that almost everyone who has decided to engage in entrepreneurial activity has to face financial problems. Banks give loans only on the security of property. And what can a novice entrepreneur lay if he has neither fixed nor working capital yet? This problem should be addressed at the federal level. But part of it could be removed by creating mutual lending societies for small businesses, where deductions from the income of all participants will be accumulated.

In many foreign countries, small businesses receive serious financial and credit support from the state through special structures and funds, for example, through the Small Business Administration (USA), the Small Business Insurance Credit Corporation (Japan), and Credit for Medium and Small Firms (France).

Special attention should be paid to the American experience of state support for small and medium-sized businesses. The United States is a country of not only giant corporations, but also small businesses, which employ more than 50% of private sector employees. It turns out that the main employer is not large, but small and medium-sized businesses. About one in every three American families is involved in small businesses. That is, small and medium-sized businesses in the United States are not just a type of entrepreneurship, but, in fact, a way of life.

About 600 thousand small enterprises are registered in the country annually and about 500 thousand are liquidated. However, no one is horrified. The fact is that the owners of small businesses are very sensitive and flexible in responding to the dynamics of demand. When they realize that they will do better in another area or place, they wind down their old business and open a new one. Americans in this sense are very adaptive and are able to quickly adapt. Even if their business simply failed, they do not lose enthusiasm and consider the end of the old business the beginning of a new one. 90% of US residents positively assess the role of small businesses. Small and medium-sized enterprises operate in trade, manufacturing, the financial sector, consulting, innovation, and social services. The most important task of the federal government is to preserve and develop a competitive environment that encourages manufacturers to use more efficient technologies through the mechanism of reducing production costs. Small business development centers provide many types of services related to specific projects in various fields (from home-based business to shipping and international trade), as well as technical assistance, management assistance and loan applications. Women-owned businesses employ more than 9 million people in the United States. Their contribution to the economy reaches \$ 1.15 trillion. The growth rates of such enterprises today exceed the national ones. SBA has established more than 90 centers for women entrepreneurs.

In modern conditions, the mechanism for ensuring the effective functioning of small and medium-sized businesses should be reduced, first of all, to strengthening state support for small and medium-sized businesses. To do this, first of all, it is necessary:

- formation of the concept, selection of priorities and justification of the role of small business in the economy;

- development of a state policy to support and develop small and medium-sized businesses in the economy;
- improving regulatory support and development of small and medium-sized businesses;
- improving investment legislation and creating a favorable investment climate in the country;
- improving the taxation of small and medium-sized enterprises;
- development of credit and financial mechanisms and introduction of new financial technologies aimed at the development of small and medium-sized businesses;
- increasing direct and indirect state participation in financing the development of small and medium-sized businesses.

Summing up we can conclude: if you create the conditions for ensuring a comprehensive support to small and medium businesses at the national and regional levels, and the possibilities for its relative risk-free financing (loan), extract the normal rate of profit, then the investors' funds will inevitably flock to small and medium businesses, thereby promoting not only development but to improve the efficiency of the economy as a whole.

List of sources used

1. Kotler f. basics of marketing. 5th ed. / F. Kotler, A. Gary. - M.: Williams, 2016. –752 p.
2. Sinyaeva I. M., Zemlyak S. V., Sinyaev V. V. Marketing in the sphere of small business.

Касылкасова Л. Т., студентка гр. ФИЭМ 18-4 (Маркетинг)
 Научный руководитель – **Кузнецова С. Э.**, м.э.н., старший преподаватель
Карагандинский технический университет (г.Караганда, Казахстан)

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ПУТИ ФИНАНСИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РК

В современном мире тема социального предпринимательства (СП) становится более актуальной и представляет собой весьма перспективную область. Причины популярности СП заключаются в том, что социальная система не в состоянии самостоятельно решать все проблемы населения. Достаточно сложно реализовать себя людям с недостаточными ресурсами и ограниченными возможностями. Зачастую общество не уделяет внимание созданию условий для их нормального существования. [1]

Социальное предпринимательство находится на стыке коммерческого и некоммерческого секторов, т.е. бизнеса и благотворительности. Социальное предпринимательство занимает промежуточное положение между традиционным предпринимательством и благотворительностью. От предпринимательства оно отличается своими целями, ориентацией на социальные изменения и систематическое разрешение социальных проблем общества; от благотворительности – предпринимательским характером деятельности.

По мнению П. Друкера, «предприниматель всегда ищет изменений, реагирует на них и использует их как возможность» [2]. То есть, социальному предпринимателю необходимо осознавать, что его дело должно содержать в себе три пункта — финансовая стабильность, решение социальных вопросов и инновационность — в этом и заключается кардинальное отличие такого предпринимательства от других похожих сфер деятельности.

Признаками социального предпринимательства являются:

- социальное воздействие – целевая направленность на решение/смягчение существующих социальных проблем;
- инновационность – применение новых, уникальных подходов, позволяющих увеличить социальное воздействие;
- самокупаемость и финансовая устойчивость – способность решать соц. Проблемы за счет доходов, получаемых от собственной деятельности;
- масштабируемость и тиражируемость – увеличение масштаба деятельности, распространение опыта;
- предпринимательский подход – способность видеть ниши рынка, аккумулировать ресурсы, оказывающие позитивное влияние на общество в целом.

Одной из характерных черт социального предпринимательства является активное привлечение целевых групп, способствующее улучшению их положения и повышения социального статуса.

Целевыми группами социального предпринимательства являются:

- пенсионеры,
- люди с ограниченными возможностями здоровья,
- малообеспеченные граждане,
- многодетные семьи,
- социально не адаптированные в обществе люди,
- дети и молодежь

Таким образом, поддержка деятельности организации, направленной на достижение «социального эффекта», т.е. на улучшение качества жизни целевой группы.

Во многих странах развитие социального предпринимательства уже набирает обороты, а в нашей стране эта сфера деятельности только начинает внедряться. На сегодняшний день, можно сказать, данный вид предпринимательства слабо развит в Республике Казахстан, в связи с этим ведутся активные попытки модернизировать эту область и приспособить её к особенностям государства.

Основной формой социального предпринимательства в Казахстане остаются некоммерческие организации (НКО), финансирование которых, как правило, осуществляется за счет государства или иностранных грантов. И подчас этих средств не хватает. Поэтому многие НКО начали поиск путей организации своей деятельности с учетом того, что они смогут получать прибыль. И здесь важным вопросом встает возможность найти свою рыночную нишу, которая могла бы удовлетворять как потребности социально незащищенных членов нашего общества, так и самих социально ориентированных организаций [3].

Развитие социальных учреждений в Казахстане зависит от того, какая заинтересованность будет в привлечении новых, перспективных, социальных предпринимателей. Рост числа бизнесменов, ориентированных на социальную деятельность, дает шанс на то, что в скором будущем основные социальные проблемы будут решены.

Сегодня в Республике Казахстан реализуется достаточно большое количество проектов в рамках социального предпринимательства. Но основным ограничивающим фактором реализации социальных проектов является недостаточность финансовых ресурсов.

Монетизация деятельности организаций социальных предпринимателей может стать важным фактором развития социального предпринимательства в Казахстане. И одним из перспективных направлений поиска альтернативных путей финансирования является краудфандинг. Краудфандинг – это возможность сбора

необходимых средств для реализации проекта на основе заинтересованности целевой аудитории.

В Республике Казахстан уже есть успешные примеры краудфандинга. Например, в г. Темиртау ОО «Темиртауский молодежный клуб» реализует проекты в рамках СП по ряду направлений: работа с молодежью (в том числе с детьми), волонтерство, эко-логия, проекты по укреплению семьи, команда КВН и т.д. [4].

Другим примером успешной реализации краудфандинга могут стать проекты на платформенных решениях «Start-time.kz» и «Baribirge.kz». Эти интернет-площадки осуществляют поиск источников финансирования коммерческих и некоммерческих проектов в Республике Казахстан [5].

В настоящее время во всем мире краудфандинг является одним из эффективных инструментов сбора необходимых средств для осуществления проектов.

Список использованных источников

1. Интернет-ресурс: <https://rel.kz/pervye-shagi-sotsialnogo-predprinimatelstva-v-respublike-kazahstan/>
2. Друкер, Питер, Ф. Энциклопедия менеджмента. : Пер. с англ. – М.: издательский дом «Вильямс», 2004.- 432с. .
3. Journal of Creative Economy, том 13, №2, февраль 2019г.
4. Информационный сайт Темиртауский молодежный клуб. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.tmk-mk.com> (дата обращения: 14.01.2019).
5. Информационный сайт платформы для размещения проектов «Start-time.kz». [Электронный ресурс]. URL: <https://www.Start-time.kz> (дата обращения: 14.01.2019).

Гришай А. В., студентка 4 курса,
группа 1771-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Сенько И. В.**, старший преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: igorsenko@mail.ru

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКУПОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Логистика – часть экономической науки и область деятельности, предмет которой заключается в организации рационального процесса продвижения товарно-материальных ценностей (услуг) от поставщиков (производителей) к потребителям, функционирования сферы обращения товаров (работ услуг), управления товарными запасами, создания инфраструктуры товародвижения.

Деятельность любой организации, вне зависимости от формы собственности и организационно-правовой формы, зависит от наличия сырья, материалов, товаров и услуг. В этой связи целесообразно использовать закупочную логистику.

Закупочная логистика – это управление материальными потоками в процессе обеспечения производственных организаций необходимыми материальными ресурсами, а торговых организаций – товарами.

Данная сфера определяет:

– что, сколько, у кого и на каких условиях закупить;

– как реализовать принцип системности, то есть синхронизировать закупки с производством и сбытом, а деятельность производственных организаций и торговых организаций – с поставщиками.

Служба закупок организации начинает решать задачи обеспечения организации материальными ресурсами уже на стадии разработки новой продукции.

В логистически организованных системах, программа разработки новой продукции может реализовываться с участием поставщиков.

Служба закупок, являясь элементом организации, должна органически вписываться в микрологистическую систему, обеспечивающую прохождение материального потока в цепи «снабжение – производство – сбыт».

Обеспечение высокой степени согласованности действий по управлению материальными потоками между службой закупок и службами производства и сбыта, является задачей микрологистической системы в целом.

Современные системы организации производства и материально-технического обеспечения (например, система планирования потребности в материальных ресурсах) обеспечивают возможность согласования и оперативной корректировки планов и действий снабженческих, производственных и сбытовых звеньев в масштабе предприятия с учетом постоянных изменений в реальном масштабе времени.

При осуществлении закупки главное внимание должно быть уделено сокращению общих затрат, связанных с данным видом деятельности.

Наибольший удельный вес в затратах ОАО «Речицкий метизный завод» связанных с закупкой занимают:

- собственно цена сырья и товара;
- затраты на транспортировку сырья, товаров и ресурсов;
- затраты на управление запасами (складирование, хранение, грузопереработка).

Для сокращения этих затрат ОАО «Речицкий метизный завод» могут быть использованы следующие мероприятия:

- совершенствование планирования потребности и нормирования расхода ресурсов и сырья для производственных подразделений предприятия;
- устранение потерь от брака в производстве и потерь сырья и ресурсов при их доставке от поставщиков;
- максимальное сокращение отходов производства и эффективное использование вторичных ресурсов и сырья;
- исключение по возможности промежуточного складирования ресурсов при их доставке от поставщика;
- доставка ресурсов от поставщиков крупными партиями с максимальным использованием грузоподъемности и грузоместимости транспортных средств и минимальными тарифами;
- минимизация уровней запасов при концентрации ресурсов и сырья.

Качество снабжения предприятия определяется эффективностью производственных и коммерческих операций, осуществляемых как самим рассматриваемым предприятием, так и его поставщиком [2, с. 58].

Целью анализа качества снабжения ОАО «Речицкий метизный завод» ресурсами и сырьем является поиск резервов улучшения закупочной деятельности за счет:

- снижения затрат на приобретение и доставку ресурсов;
- повышение равномерности и ритмичности снабжения ресурсами сырьем;
- устранения случаев простоя предприятия в связи с недопоставкой необходимых ему ресурсов;
- установление хозяйственных отношений с наиболее надежными поставщиками ресурсов;

- своевременного реагирования на изменение потребностей рынка и другое.

Снижение затрат ОАО «Речицкий метизный завод» на приобретение ресурсов и сырья можно достичь за счет совокупности мероприятий, осуществляемых как поставщиком, так и ОАО «Речицкий метизный завод».

Предприятие - поставщик имеет возможность:

- достичь снижения затрат на масштабах производства посредством параметрического ряда выпускаемой продукции и более четкого планирования работ по созданию ее новых видов;

- получить экономию средств и времени от эффекта кривой обучения и опыта, которая может быть обеспечена за счет улучшения координации деятельности подразделений предприятия, повышения эффективности труда персонала, внедрения новейших технологий, создания модификации продукции и другое.

ОАО «Речицкий метизный завод» может:

- производить оптовые закупки ресурсов и сырья, пользуясь системой скидок, установленной предприятием - поставщиком;

- организовать конкурсные торги;

- установить хозяйственные связи с близлежащими поставщиками ресурсов и другое.

Совместными усилиями поставщиков и ОАО «Речицкий метизный завод» можно обеспечить:

- улучшение взаимодействия звеньев логистической системы;

- эффективное внедрение современных технологий в области концентрации и распределения ресурсов;

- совершенствование интеграционных процессов за счет вынесения за пределы предприятий определенных видов деятельности, поскольку специализированные предприятия могут выполнить часть логистических функций и операций более эффективно в силу своего опыта и знаний и др.

Эффективность закупочной деятельности в первую очередь зависит от эффективности материально - технического обеспечения [1, с.30].

Последняя представляет собой комплексную экономическую категорию, которая отражает качество функционирования действующей на предприятии закупочной системы и ее составляющих.

Эффективность закупки на этапе материально - технического обеспечения характеризуется рядом взаимосвязанных показателей, которые численно выражают результаты деятельности всех подразделений закупочной системы по отношению к затратам или ресурсам их производственного потенциала.

Проанализируем закупочную деятельность ОАО «Речицкий метизный завод» по статьям «доходы» и «расходы» и приняв за отчетный период один месяц работы предприятия. Воспользуемся при этом следующими статистическими данными по закупкам:

1. За месяц компания закупает товара на 1197 тыс. руб.

2. За месяц прибыль предприятия составляет 952 тыс. руб.

3. Из-за отсутствия должных условий хранения предприятие теряет примерно 0,1 % товара на сумму 119,7 тыс. руб. в месяц.

4. Из-за отсутствия единой политики закупок компания переплачивает от 1 до 3 % за покупку товаров, средняя сума переплаты составляет 35,9 тыс. руб. в месяц.

5. Из-за отсутствия четкого налаженного складского учета недобросовестными сотрудниками похищается 0,1 % товара (119,7 тыс. руб. в месяц).

7. Из-за отсутствия единой политики закупки сырья и товаров срок поставки в среднем увеличивается на 1-2 дня.

Таким образом, проанализировав закупочную деятельность ОАО «Речицкий метизный завод», можно сделать вывод, что из-за проблем в снабжении предприятия, недостаточно эффективно налаженных производственных и коммерческих операций по закупке в среднем расходы компании при осуществлении закупочной деятельности увеличиваются на 275,3 тыс. руб. в месяц.

Поэтому для более эффективной закупочной деятельности ОАО «Речицкий метизный завод», можно рекомендовать организовать работу по логистике закупок на предприятии.

Себестоимость произведенной продукции в 2020 году составит 165 235 тыс. руб., в том числе:

- материальные затраты – 129 633 тыс. руб.;
- фонд оплаты труда – 19 378 тыс. руб.;
- отчисления на социальное страхование – 6 588 тыс. руб.;
- амортизация основных средств – 7 528 тыс. руб.;
- прочие расходы – 2 107 тыс. руб.

При расчете прогноза себестоимости промышленной продукции на 2021 год для определения объема материальных затрат использовались расчетные данные «Прогнозирование материально-технического обеспечения». Потребность в сырье рассчитывалась исходя из существующих в настоящее время нормативов, экономии по энергосбережению – «минус» 9,3 и запланированного объема производства.

При расчете материальных затрат цены на сырье и материалы принимались с учетом прогноза конъюнктуры рыночных цен 2021 года.

В 2021 году основное сырье – будет закупаться на ОАО «БМЗ». Расчет стоимости сырья произведен по ценам, действующим на 1 января 2020 года. Повышение цен на сырье не предусмотрено. Горячекатаные рулоны для производства труб будут закупаться на Украине.

Закупка цинка и химии будет производиться в Российской Федерации. Инструмента технологического – в Тайвань.

Доля материальных затрат в структуре себестоимости составит 78 %.

Доля затрат на оплату труда в себестоимости продукции в 2021 году составит 11,7% и сохранится на уровне 2019 года.

Амортизация основных средств и нематериальных активов в 2021 году прогнозируется в размере 7528 тыс. руб. Удельный вес амортизационных отчислений в структуре себестоимости в 2021 году составит 4,5 %.

В соответствии с решением комиссии по амортизационной политике и на основании Инструкции о порядке начисления амортизации основных средств и нематериальных активов №37/18/6 по основным средствам, введенным в рамках реализации инвестиционных проектов, амортизация будет начисляться с применением понижающих коэффициентов, что позволит в 2021 году снизить себестоимость продукции.

Затраты на рубль произведенной промышленной продукции в 2021 году составят 0,883 руб. Увеличение затрат в течение года планируется за счет начисления амортизации основных средств и роста цен на импортные материалы, ввиду увеличения курса доллара США и российского рубля. В 2020 году амортизация основных средств не начислялась.

Материалоемкость товарной продукции в 2021 году составит - 8,5.

Снижение уровня затрат - 3,0 %, но достижение такого уровня снижения затрат возможно только при условии сохранения действующего уровня цен на продукцию.

Расчет затрат на производство продукции производился, исходя из запланированных объемов на 2021 год, с учетом основных параметров развития предприятия.

Список использованных источников

1. Аникин, Б. А. Коммерческая логистика / Б. А. Аникин. – М.: Проспект, 2005. – 248 с.
2. Гаджинский, А. М. Логистика. Учебник / А. М. Гаджинский. – М.: ИТК «Дашков и К», 2004. – 368 с.

Грамузова Д. В., студентка 3 курса,
группа 1871-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Богущ В. В.**, к.э.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: gramuzova@mail.com*

ВНЕДРЕНИЕ WMS-СИСТЕМЫ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ЛОГИСТИКИ СКЛАДИРОВАНИЯ ООО «ТЕТРА-СТИЛЬ»

Возможность предоставления широкого ассортимента товаров потребителям в сочетании с высокой скоростью и точностью обработки заказов во многом обусловлена технологическими возможностями IT-индустрии в сфере логистики. Увеличение предложения неизбежно приводит к обострению конкуренции в данном секторе рынка и, как следствие, к необходимости повышения эффективности функционирования складов и расширения спектра складских услуг с целью получить конкурентное преимущество.

Наиболее типичным с точки зрения мировой практики решением этих задач является оснащение складского хозяйства современной системой управления складом – WMS (Warehouse Management System), под которой понимается эффективный учет разных стадий работы на складе, а также планирование и оптимизация этих этапов, реализуемых с помощью автоматического выполнения определенных процедур, составляющих рабочий процесс сотрудников склада [2].

WMS-система должна обеспечивать оптимизацию маршрутов движения погрузочно-транспортного оборудования, а также формировать задания для персонала с учетом его оптимальной загрузки.

Практика внедрения и эксплуатации WMS в Беларуси показывает, что срок окупаемости подобных вложений не превышает 2,5 - 3 года. Практический анализ результатов успешных внедрений WMS указывает на достижение следующих количественных показателей:

- сокращение времени, затрачиваемого на приемку/комплектовку/отгрузку заказов, в 1,5 - 2 раза;
- увеличение точности выполнения заказов до 99 %;
- сокращение численности персонала в 2 - 2,5 раза;
- значительное снижение потерь, связанных со сроком годности или условиями хранения;
- увеличение ассортимента товара за счет повышения точности работы;
- значительное сокращение издержек, связанных с простоями;
- сокращение времени на подготовку складского персонала [2].

Анализ деятельности предприятия ООО «Тетра-Стиль» показал, что предприятие не полностью использует заложенный потенциал. Так же в ходе анализа были выявлены основные проблемы, непосредственно касающиеся работы склада в целом. Это такие проблемы как:

- 1) большая загруженность склада;
- 2) низкая производительность зоны комплектации из-за низкой производительности труда рабочих и большой текучести кадров.

Основой дальнейшей успешной деятельности должен стать акцент на внедрение систем автоматизации складских операций и повышение профессиональных навыков работников предприятия. Исходя из этого, в целях повышения эффективности деятельности ООО «Тетра-Стиль» предлагается внедрить WMS-систему для автоматизации складских процессов и работы склада.

В таблице 1.1 приведены основные этапы внедрения WMS-системы и их характеристика.

Таблица 1.1 – Этапы внедрения WMS-системы

№	Этап	Характеристика	Сроки
1	Обследование	Обследование складского комплекса. Анализ бизнес-процессов. Радиочастотное обследование.	1 месяц
2	Согласование технического задания	Подбор оборудования. Составление схемы размещения оборудования на складе. Утверждение технического задания на основании проведенного обследования.	3-5 дней
3	Разработка индивидуального решения	Доработка системы в соответствии с техническим заданием. Тестирование доработок. Отладка системы и устранение ошибок. Настройка интерфейса.	До 1 месяца
4	Подготовка системы к запуску в промышленную эксплуатацию	Монтаж оборудования. Установка системы на сервер. Добавление данных сотрудников и организаций. Создание топологии склада. Сбор штрих-кодов товаров.	10-15 дней
5	Обучение сотрудников работе в системе	Обучение специалистов обслуживанию системы. Обучение диспетчеров и рабочих на складе работе с системой и оборудованием.	3-5 дней
6	Запуск системы в промышленную эксплуатацию	Тестовый запуск, выявление сбоев. Отладка системы, запуск системы в работу.	3-7 дней
7	Техническая поддержка	Оперативная помощь, устранение неполадок.	1 месяц

Примечание. Источник: собственная разработка на основании [3].

Из таблицы 1.1 видно, что в среднем срок внедрения системы составляет от 2-х до 4-х месяцев. Но зачастую на практике возникают непредвиденные ситуации, и срок внедрения может затягиваться до 1 года.

Рынок программных продуктов предлагает различные варианты решения задач по автоматизации управления процессами склада и работы складского комплекса в

целом. В таблице 1.2 приведена сравнительная характеристика потенциальных возможностей систем автоматизации складских процессов.

Таблица 1.2 – Сравнительный анализ потенциальных возможностей систем автоматизации

Операции	1С: WMS Логистика, управление складом 4, балл	Кортекс, балл	Buhta: WMS, балл
Оформление и расчет первичных документов	0,2	0,1	0,3
Учет дополнительных затрат	0,1	0,1	0,1
Адресное хранение	3	4	3
Управление персоналом	3	3	3
Моделирование схемы передвижения товаров	0	0	0
Инвентаризация	3	4	4
Оптимизация размещения	4	3	2
Итого	13,3	14,2	12,4

Примечание. Источник: собственная разработка на основании [1].

Из данных таблицы 1.2 видно, что наивысший балл по выделенным критериям получила WMS-система «Кортекс». Но для нас не менее важной является и экономическая сторона данных систем автоматизации. Ведь для окончательного принятия решения очень важно обладать всей необходимой информацией, которая каким-либо образом может повлиять на выбор руководителя предприятия.

В таблице 1.3 приведены данные о затратах, которые предприятие понесет при внедрение WMS-системы.

Таблица 1.3 – Сравнение экономических затрат по каждой системе

Составляющие системы	1С: WMS Логистика, управление складом 4, руб.	Кортекс, руб.	Buhta: WMS, руб.
Лицензия	1320	1400	997
Терминалы	6478	6478	6478
Принтер этикеток	366	366	369
Обучение персонала	2000	1800	2360
Wi-fi роутеры	400	400	400
Сервера	1500	1500	1550
Итого	12064	11944	12154

Примечание. Источник: собственная разработка на основании [1].

Учитывая данные таблицы 1.3 можно сделать вывод, что наилучшим вариантом внедрения WMS-системы является ПО «Кортекс».

По экспертным оценкам WMS-система по заявленным характеристикам дает следующие преимущества, которые отражены в таблице 1.4.

Таблица 1.4 – Преимущества от внедрения WMS-системы «Кортекс»

Показатель	Значение, %
Общий рост эффективности использования трудовых ресурсов	15-20
Рост производительности оборота товара	20-30
Сокращение складского персонала	20-25
Повышение точности данных на складе	99,9
Повышение оборачиваемости склада	15-20

Примечание. Источник: собственная разработка на основании данных предприятия.

Следуя данным таблицы 1.4, мы можем произвести расчет показателей эффективности работы склада на 2021 год и отразить в таблице 1.5, предполагая, что в 2020 году система будет успешно внедрена и запущена в эксплуатацию.

Таблица 1.5 – Показатели эффективности работы склада ООО «Тетра-Стиль» в 2021 году

Показатель	Рост, %	Значение на 2019 г.	Значение на 2020 г.	Значение на 2021 г.	Изменение
Точность отбора товаров, %	30-70	85	85	99	14
Точность данных на складе, %	30-70	78	78	99	21
Сокращение складского персонала, чел.	20-25	12	12	9	-3

Примечание. Источник: собственная разработка на основании данных предприятия.

Таким образом, можно сделать вывод, что внедрение WMS-системы «Кортекс» повысит точность отбора товаров и точность данных на складе на 30-70 %, что положительно повлияет на эффективность работы склада. За счет этого появится возможность высвободить 3 человек складского персонала, что приведет к снижению расходов на содержание персонала. С учетом отчислений в фонд социальной защиты населения они сократятся в месяц на 2826,2 руб., а в год – 33919,2 руб. Для ООО «Тетра-Стиль» это является положительным моментом, поскольку внедрение WMS-системы будет способствовать снижению затрат на содержание склада.

Список использованных источников

1. Рейтинг_вендоров_WMS. [Электронный ресурс] / Портал выбора технологий и поставщиков. Режим доступа: <http://www.tadviser.ru/index.php>. – Дата доступа 12.12.2020
2. Проскураков, В. В. Совершенствование складской логистики на основе семи основных инструментов контроля качества // Логистика сегодня. – 2017. - № 9. – С. 10-26.
3. WMS-системы [Электронный ресурс] /Myfin. – Режим доступа: <https://myfin.by/wiki/term/wms-systems>. – Дата доступа: 11.12.2020.

Жадыко Н. М., студент 3 курса,
группа 1871-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ковалев М. Н.**, к.э.н., доцент
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: samuray18@list.ru*

СУЩНОСТЬ, ПРИНЦИПЫ И ЗАДАЧИ ЛОГИСТИЧЕСКОГО СЕРВИСА

В современных условиях возрастает значение сервиса как важного функционала логистики. Понятие логистического сервиса, его сущность, содержание и задачи раскрыты пока недостаточно.

Так, например, существуют следующие взгляды на понимание сущности логистического сервиса:

– логистический сервис – процесс предоставления логистических услуг при выполнении соответствующих операций (функций) внутренним или внешним потребителем;

– логистический сервис – совокупность нематериальных логистических операций, обеспечивающих максимальное удовлетворение спроса потребителей в процессе управления материальными и информационными потоками, наиболее оптимальным способом;

– логистический сервис – это управление совокупностью логистических услуг, обеспечивающих бесперебойное движение логистических потоков (материальных, информационных, финансовых и др.) и повышающих уровень потребительской удовлетворенности посредством оптимизации затрат;

– логистический сервис – комплекс услуг, оказываемых производителем или сторонней фирмой в процессе доставки ресурсов потребителю.

В результате их анализа можно выделить два характерных для всех определений аспекта. Первый состоит в том, что логистический сервис непременно связан с управлением цепью поставок продукции. Второй состоит в том, что само управление поставками осуществляется по принципу оптимизации совокупности логистических затрат [1]. Следовательно, логистический сервис представляет собой управление цепью поставок товарной продукции по критерию минимума совокупных логистических издержек, связанных с обеспечением требуемого уровня ее продвижения на рынки сбыта, а также предпродажного и послепродажного обслуживания. При этом предполагаются услуги не только производственного назначения, но и информационного и финансово-кредитного обслуживания.

Из всего выше сказанного, можно сделать вывод, что логистический сервис представляет собой определенную совокупность услуг, оказываемых в процессе непосредственной поставки товаров потребителям, который является завершающим этапом продвижения материального потока по логистическим цепям [2].

Основными принципами логистического сервиса являются: максимальное соответствие требованиям потребителей характера потребляемых изделий; неразрывная связь сервиса с маркетингом; гибкость сервиса, его направленность на учет меняющихся требований рынка.

Последовательность действий по формированию системы логистического сервиса в организации можно осуществлять по следующей схеме: сегментация потребительского рынка; определение перечня наиболее значимых для покупателей услуг; ранжирование (упорядочение) услуг, входящих в составленный перечень по значимости для покупателей; определение стандартов услуг для отдельных сегментов

рынка; оценка оказываемых услуг, определение уровня сервиса, необходимого для обеспечения конкурентоспособности компании; установление обратной связи с покупателями для обеспечения соответствия услуг потребностям покупателей [3].

Полнота логистического сервиса – это показатель, который отражает объем оказываемых логистических услуг к потенциально возможным логистическим услугам, где количество оказываемых логистических услуг, количество теоретически возможного объема логистического сервиса

В условиях «рынка покупателя» продавец вынужден строить свою деятельность, исходя из покупательского спроса. При этом спрос не ограничивается спросом на товар. Покупатель диктует свои условия также и в области состава и качества услуг, оказываемых ему услуг в процессе поставки этого товара.

Услуга, в общем понимании этого термина, означает чье-либо действие, приносящее пользу, помощь другому. Работа по оказанию услуг, т.е. по удовлетворению чьих-нибудь нужд, называется сервисом. Под логистическим сервисом понимается совокупность нематериальных логистических операций, обеспечивающих максимальное удовлетворение спроса потребителей в процессе управления материальными и информационными потоками, наиболее оптимальным, с точки зрения затрат, способом. Другими словами, логистический сервис представляет собой управление потоками услуг.

Природа логистической деятельности предполагает возможность оказания потребителю материального потока разнообразных логистических услуг. Логистический сервис неразрывно связан с процессом распределения и представляет собой комплекс услуг, оказываемых в процессе поставки товаров. Объектом логистического сервиса являются различные потребители материального потока: производственные предприятия, различные распределительные центры и конечные потребители.

Осуществляется логистический сервис либо самим предприятием-производителем, либо некоторым отдельным самостоятельным предприятием, которое участвует в производственно-сбытовом процессе и специализируется в области сервисного обслуживания материальных потоков.

Поэтому в качестве объектов деятельности предприятий выделяются: продукция как совокупность продуктов промышленного и непромышленного назначения, услуг различных предприятий и прочей экономической деятельности (ремонтных работ, строительства, транспорта, связи и т.д.), оцениваемая в стоимостном или натуральном измерении; сервисное обслуживание продукции (или материальных потоков).

Сервисное обслуживание продукции представляет собой совокупность функций и видов деятельности всех подсистем предприятия, обеспечивающих связь «предприятие-потребитель» в разрезе каждого материального и информационного потока по показателям номенклатуры, качества, количества, цены, места и времени поставляемой продукции в соответствии с требованиями рынка.

В качестве видов сервисного обслуживания выделяются:

– сервис удовлетворения потребительского спроса, представляющий собой комплексную характеристику уровня обслуживания потребителей, определяется следующими показателями: время, частота, готовность, безотказность и качество поставок, готовность обеспечения комплектности и проведения погрузочно-разгрузочных работ, метод заказа. В отличие от всех нижеперечисленных показателей является общим для всех подсистем предприятия.

– сервис оказания услуг производственного назначения охватывает совокупность предлагаемых видов сервисного обслуживания выпускаемой продукции,

т.е. набор услуг, предоставляемых потребителю с момента заключения договора на покупку до момента поставок продукции.

– сервис послепродажного обслуживания включает совокупность предоставляемых услуг, необходимых для обеспечения эффективного функционирования продукции в существующих экономических условиях в течение всего предусмотренного жизненного цикла продукции. Сервис послепродажного обслуживания осуществляется как до, так и после продажи продукции и включает следующие основные мероприятия: определение требований к послепродажному обслуживанию продукции на стадии его разработки совместно с потребителем; определение услуг, предоставляемых потребителю после продажи продукции; установление порядка послепродажного обслуживания продукции в процессе обсуждения условий ее поставки; подготовка кадрового состава для проведения эксплуатационных и ремонтных работ, подготовка и выпуск необходимой технической документации; организация обеспечения запасными частями и инструментами, необходимыми для осуществления послепродажного обслуживания; управление послепродажным обслуживанием продукции; подготовка необходимой инфраструктуры для обеспечения послепродажного обслуживания; разработка системы замены продукции на ее современные модификации и утилизации старой продукции.

– сервис информационного обслуживания характеризуется совокупностью информации, предоставляемой потребителю о продукции и ее обслуживании, методов и принципов, а также технических средств, используемых для обработки и передачи информации.

– сервис финансово-кредитного обслуживания представляет собой совокупность всевозможных вариантов оплаты продукции, систему скидок и льгот, предоставляемую потребителям. Здесь необходимо рассматривать различные формы кредита: а) в зависимости от ссуженной стоимости (товарная, денежная и смешенная), б) в зависимости от того, кто является кредитором: банковская, коммерческая, государственная, международная, гражданская, производственная, потребительская структура, в) в отдельных случаях необходимо рассматривать следующие формы кредита (прямая, косвенная, явная, скрытая, старая, новая, основная, дополнительная, развития и др.).

Потребитель при выборе поставщика принимает во внимание возможности последнего в области логистического сервиса, т.е. на конкурентоспособность поставщика влияет ассортимент и качество предлагаемых им услуг. С другой стороны, расширение сферы услуг сопряжено с дополнительными затратами.

Широкая номенклатура логистических услуг и значительный диапазон, в котором может меняться их качество, влияние услуг на конкурентоспособность фирмы и величину издержек, а также ряд других факторов подчеркивают необходимость для фирмы иметь точно определенную стратегию в области логистического обслуживания потребителей.

Одной из главных задач логистической службы является поиск оптимальной величины уровня обслуживания. Для этого необходимо анализировать параметры качества сервиса, определяя расхождения между ожидаемым и фактическим результатами:

– расхождение между ожиданиями покупателя в качестве сервиса и восприятием предприятия этих ожиданий. Это расхождение возникает, т.к. представители предприятия не всегда понимают, что покупатель подразумевает под высоким качеством услуг. Причины возникновения подобной ситуации: недостаточность маркетинговых исследований, неадекватность используемых оценочных параметров

измерения качества сервиса, неточность информации, содержащей факты о спросе на услуги и оценки их качества, большое количество уровней логистического менеджмента.

– расхождение между восприятиями ожиданий потребителей и действительным качеством услуг. Возможные причины разрыва: несоответствие требований к качеству предприятия и потребителей, недостаточный уровень исполнительской и технологической дисциплины на предприятии, низкий уровень стандартизации качества, слабая система контроля качества.

– расхождение между рекламируемым и реальным сервисом. Причины расхождения: неадекватные горизонтальные коммуникации среди оперативного персонала и персонала отдела маркетинга логистической системы, предрасположенность к преувеличению достоинств сервиса в рекламе.

Формирование потребительских ожиданий строится на использовании следующих ключевых факторов:

– речевых коммуникаций, т.е. той информации, которую покупатели узнают от других клиентов;

– личных потребностей. Данный фактор относится к личности покупателя, его запросам, представлению о качестве сервиса, политическим, религиозным и др. убеждениям;

– прошлого опыта, т.е. использование такого же или подобного сервиса;

– внешних сообщений, т.е. рекламы в СМИ.

Покупательские ожидания являются стартовой и ориентировочной линией развития предприятия. Приоритетным окажется то предприятие, которое сумеет определить латентные покупательские ожидания.

К наиболее важным параметрам сервиса можно отнести:

– надёжность физического распределения (нужный доставленный товар в необходимые время и место), информационных и финансовых процедур;

– доступность (простота установления контактов с поставщиками сервиса, удобное для покупателя время оказания услуг, наличие у поставщика запасов материальных ресурсов для бесперебойного обеспечения клиентов);

– безопасность (сохранение груза, предотвращение возможного ущерба самому клиенту);

– гибкость поставки (способность поставляющей системы учитывать пожелания или положения клиентов), т.е. возможность: изменения формы заказа, изменения способа передачи заказа; изменения вида тары и упаковки; отзыва заявка на поставку; получения клиентом информации о состоянии его заказа;

– взаимопонимание с покупателем (искренний интерес к покупателю, возможность войти в его роль и знать его нужды).

К задачам логистического сервиса при поставке сложных товаров также относятся:

– консультирование потенциальных покупателей перед приобретением ими изделий, позволяющее сделать правильный выбор;

– подготовка покупателя к наиболее эффективной и безопасной эксплуатации приобретаемой техники;

– передача необходимой технической документации, позволяющей соответствующим специалистам должным образом выполнять обслуживающие функции;

– предпродажная подготовка изделия во избежание отказа в работе во время демонстрации потенциальному покупателю;

- приведение изделия в рабочее состояние и демонстрация потребителю его в действии;
- обеспечение полной готовности изделия к эксплуатации в течении всего срока нахождения его у потребителя;
- оперативная поставка запасных частей.

В связи с тем, что логистические принципы устанавливают приоритет потребителя, содержание и уровень сервиса признаются в логистике ведущими критериями. При этом сокращение времени выполнения заказа до минимума в распределительной логистике становится основной целью.

Список использованных источников

1. Учебный центр координационного совета по логистике [Электронный ресурс]// Логистика сервиса. – Режим доступа: https://www.ec-logistics.ru/articles/servis_v_logistike_vozmozhnosti_i_20/. – Дата доступа: 06.12.2020.
2. Логистика [Электронный ресурс] // Логистический сервис: понятие и основные критерии. – Режим доступа: <https://logists.by/library/distribution-sales-exports/logisticheskij-servis>. – Дата доступа: 06.12.2020.
3. Ельдештейн Ю.М. Логистика: электронный учебно-методический комплекс [Электронный ресурс] // Логистика сервисного обслуживания. – Режим доступа: http://www.kgau.ru/distance/fub_03/eldeshtein/logistika/02_07.html. – Дата доступа: 06.12.2020.

Кобрусева Е. А., студентка 4 курса,
группа 1771-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Устименко О. В.**, старший преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail:y292013@mail.ru

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Транспортное хозяйство ОАО «Речицкий метизный завод» – это комплекс средств, предназначенных для перевозки сырья, материалов, готовой продукции, отходов и других грузов на территории предприятия и за его пределами.

По назначению транспорт ОАО «Речицкий метизный завод» классифицируется на внешний, межцеховой, внутрицеховой и внутрискладской.

По способу действия – на прерывный (автомобили, электрокары, автотягачи и др.) и непрерывный (конвейеры и т. д.).

По направлению движения на предприятии транспортные средства группируются для горизонтального, вертикального (лифты, элеваторы и т. п.) и смешанного перемещения грузов (краны и т. п.).

Транспортные средства классифицируются также и по уровню механизации и автоматизации (автоматические, механизированные, ручные).

С помощью межцехового транспорта производится транспортировка сырья, материалов и других грузов с общезаводских складов в заготовительные цехи предприятия; готовой продукции – из сборочных цехов в цехи готовой продукции, а также деталей и сборочных единиц между цехами предприятия.

Внутрицеховой транспорт перемещает заготовки, детали, узлы в процессе изготовления между рабочими местами и участками внутри цеха. Внутрицеховые

транспортные операции на предприятии являются составной частью производственного процесса.

При организации транспортного хозяйства на предприятии решаются следующие задачи: расчет грузооборота и грузовых потоков; организация перевозок грузов, выбор типа транспорта и расчет потребности транспортных средств; организация погрузочно-разгрузочных работ.

В настоящее время доставка товаров в Италию, Францию, Германию осуществляется на условиях СРТ. В несколько этапов запланирован дальнейший переход к заключению остальных экспортных контрактов на условиях «доставлено до потребителя». Выбор конкретных условий доставки зависит от уровня взаимоотношений с контрагентом, стоимости и сроков доставки товара перевозчиком, регулярности заказов.

Осуществление поставок готовой продукции осуществляется посредством заключения договоров с независимыми специализированными предприятиями по оказанию транспортных услуг.

Рекомендуется в целях оптимизации расходов на транспортировку продукции ОАО «Речицкий метизный завод» заключить комплексный договор с одной компанией, осуществляющей перевозку грузов различными видами транспорта, а не сотрудничать одновременно с несколькими транспортными компаниями.

Эффект от заключения комплексного договора будет заключаться в следующем. ОАО «Речицкий метизный завод» будет осуществлять ежемесячный разовый платеж в течение года, независимо от сроков и объемов востребованных транспортных услуг. При этом сумма ежемесячного платежа будет зафиксирована в транспортной договоре и не меняться в течение срока действия. При этом ОАО «Речицкий метизный завод» снимает с себя риски повышения транспортных тарифов в течение года, инфляционные и валютные изменения на рынке и т.п.

Для комплексного обслуживания ОАО «Речицкий метизный завод» в транспортных услугах рекомендуется заключить договор с транспортно-экспедиционной компанией «РБ Транс», которая специализируется на перевозке любых грузов посредством железнодорожного и автомобильного транспорта по территории РБ, России, СНГ, Европы.

Большой опыт в сфере логистики позволил компании наладить оптимальную схему движения груза по международным железным дорогам и обеспечить клиентам железнодорожные грузовые перевозки различной спецификации.

Для удобства клиентов компания комбинирует железнодорожные перевозки с автомобильными. Предприятие практикует гибкую ценовую политику и систему скидок с учетом регулярности и объема грузовых перевозок, обеспечивает индивидуальный подход к каждому клиенту.

В частности, в нашем случае, наилучшая экономия на транспорте достигается, если одна из сторон берет на себя ответственность за транспортировку в целом.

Таким образом, может быть достигнута не только экономия на стоимости грузоперевозки, но также и экономия времени, так что капитал, инвестированный в товар, не будет задействован дольше необходимого времени.

Как правило, эффективнее договариваться с перевозчиками, которые могут взять на себя ответственность за перевозку товара от двери до двери, чем заключать целый ряд отдельных соглашений с несколькими операторами, экспедиторами, грузовыми терминалами и другими предприятиями, задействованными в обработке грузов.

Если предполагается, что товар будет перемещаться заранее определенным маршрутом, также возможно заключить соглашения с транспортными компаниями,

охватывающими более длительные периоды времени и, таким образом, достичь большей определенности и экономии.

Расчет эффективности мероприятия по заключению комплексного договора на транспортное обслуживание между ОАО «Речицкий метизный завод» и «РБ Транс» приведен в таблице 1.

Таблица 1 – Расчет эффективности мероприятия по заключению комплексного договора на транспортное обслуживание между ОАО «Речицкий метизный завод» и «РБ Транс»

Показатель	Расчет
Объем сторонних транспортных услуг за 2019 год, тыс. руб.	3712
Сумма скидки «РБ транс» при заключении комплексного договора транспортного обслуживания, тыс. руб.	$3712 \times 0,18 = 668,16$
Сумма комплексного договора на оказание транспортных услуг, тыс. руб.	$3712 - 668,16 = 3043,84$
Экономия затрат на производство продукции (снижение себестоимости реализованной продукции), тыс. руб.	412,5

Таким образом, предложенный механизм транспортного обслуживания для ОАО «Речицкий метизный завод» позволит сэкономить как минимум 412,5 тыс. руб. и тем самым снизить себестоимость производства и реализации продукции на перспективу.

Также нами рекомендуется ОАО «Речицкий метизный завод» перейти к заключению экспортных контрактов по поставке продукции потребителям по отраслевым каналам холдинга "Белорусская металлургическая компания" на условиях DAT «доставлено до терминала». Выбор данного режима позволит ОАО «Речицкий метизный завод» повысить статус на международном рынке как ответственного производителя и, следовательно, цену контракта.

Условия поставки СРТ Инкотермс 2010 – «Carriage Paid To» («Фрахт/перевозка оплачены до» указанное название места назначения) означает, что продавец передаст товар, выпущенный в таможенном режиме экспорта, названному им перевозчику. Кроме этого, продавец обязан оплатить расходы, связанные с перевозкой товара до указанного места назначения. Это означает, что покупатель берет на себя все риски потери или повреждения товара, как и другие расходы после передачи товара продавцом перевозчику, а не когда товар достигнет места назначения. Термин СРТ содержит два критических пункта, поскольку риск и расходы переходят в двух различных местах.

Условия поставки DAT Инкотермс 2010 – «Delivered At Terminal» («Поставка на терминале» указанное название места назначения) означает, что продавец считается выполнившим свои обязательства тогда, когда товар, выпущенный в таможенном режиме экспорта, разгружен с прибывшего транспортного средства и предоставлен в распоряжение покупателя в согласованном терминале указанного места назначения. Под термином «терминал» в базисе поставки DAT понимается любое место, в т.ч. авиа/авто/железнодорожный карго терминал, причал, склад и т.д.

Поскольку условия поставки DAT возлагают на продавца обязанности нести все расходы и риски, связанные с транспортировкой товара и его разгрузкой на терминале, включая (где это потребуется) любые сборы для экспорта из страны назначения, ОАО «Речицкий метизный завод» понесет дополнительно расходы на международное страхование груза в размере 1 % от стоимости контракта.

Расчет эффективности изменения таможенного режима поставки продукции ОАО «Речицкий метизный завод» представлен в таблице 2.

Таблица 2 – Экономический эффект от изменения таможенного режима поставки продукции ОАО «Речицкий метизный завод»

Показатель	Алгоритм расчета
Объем экспорта за 2019 год, млн. долл.	9,5
Удельный вес экспорта через отраслевые поставки, млн. долл.	$9,5 \times 0,6 = 5,7$
Сумма страхового платежа по режиму DAT в размере 1 % от суммы контракта, млн долл.	$5,7 \times 0,01 = 0,057$
Прирост выручки от реализации при увеличении цены контракта на 2 %	$5,7 \times 1,02 - 5,7 = 0,114$
Эффект от реализации продукции по режиму DAT, тыс. долл.	$0,114 - 0,057 = 0,057$ ($0,057 \times 1000000 = 57000 = 57$)
Эффект от реализации продукции по режиму DAT, тыс. руб. (курс доллара по НБ РБ на 01.12.2020г.)	$57 \times 2,5 = 142,5$
Рентабельность продаж за 2019 год, %	15
Прибыль от реализации, тыс. руб.	21,4

Таким образом, переход с базисных условий поставки СРТ на DAT ОАО «Речицкий метизный завод» позволит получить 21,4 тыс.руб. дополнительной прибыли от реализации на перспективу.

Список использованных источников

1. Миротина, Л.Б. Транспортная логистика / под. ред. Л. Б. Миротина. – Москва : «Экзамен», 2012. – 345 с.
2. Сток, Д. Р., Стратегическое управление логистикой / Д. Р. Сток, Д. М. Ламбер, – Москва : ИНФРА-М, 2015. – 263 с.

Раковчук С. О., студент 4 курса,
группа 1771-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Сенько И. В.**, старший преподаватель
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: igorsenko@mail.ru

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ЗАПАСАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Управление запасами – это оптимизация запасов произведенных товаров, незавершенного производства, сырья и других объектов деятельности предприятиями с целью уменьшения затрат хранения при обеспечении уровня обслуживания и бесперебойной работы предприятия. Управление запасами в логистике – оптимизация операций, непосредственно связанных с переработкой и оформлением грузов и координацией со службами закупок и продаж, расчет оптимального количества складов и места их расположения [1, с. 128].

Под управлением запасами понимают контроль за движением запасов и принятие решений, нацеленных на экономию времени и средств за счет минимизации затрат по содержанию запасов, необходимых для обеспечения бесперебойного процесса операционной деятельности компании.

Управление запасами в логистике включает достижение следующих основных целей:

- 1) рационального размещения запасов в сфере производства и потребления;
- 2) формирования оптимального объема, структуры и уровня запасов; Оперативного учета и контроля над состоянием запасов;

Достижение указанных целей предполагает решение следующих задач:

1. Совершенствования нормирования расхода материальных ресурсов и запасов в сфере производства и обращения.
2. Ускорения продвижения ресурсов от места производства до места потребления.
3. Ускорения оборачиваемости запасов во всех звеньях товародвижения.
4. Доведения уровня запасов до необходимого минимума и ограничения времени их нахождения на складах минимальными сроками.
5. Минимизации запасов сырья, материалов и готовой продукции.
6. Вовлечения в хозяйственный оборот и максимального использования сверхнормативных, неликвидных материальных ресурсов.
7. Разработки и внедрения автоматизированных логистических систем управления запасами [2, с. 73].

Функции логистического управления запасами укрупненно образуют две группы:

- оперативные функции;
- координационные функции.

Оперативные функции логистического управления запасами связаны с непосредственным управлением движением материальных потоков в сфере снабжения, производства и распределения и включают в себя:

- управление движением сырья и материалов;
- управление движением отдельных частей;
- управление движением комплектующих;
- управление движением готовой продукции от поставщика или пункта их приобретения к производственным предприятиям, складам или торговым хранилищам.

Функции логистической координации включают в себя:

– выявление и анализ потребности в материальных ресурсах для осуществления хозяйственной деятельности предприятия.

– анализ рынков поставок и сбыта товаров, на которых действует предприятие, прогнозирование поведения участников этих рынков.

- обработку данных, касающихся заказов и потребностей клиентов.

Все вышеперечисленные функции координации невозможны без оптимизации величины материальных и товарных запасов, что, в свою очередь, подразумевает планирование их величины, анализ и оценку их фактического состояния, контроль и только затем приведение фактического состояния к желаемому, то есть координацию.

Управление запасами – одна из наиболее важных логистических функций, предусматривающая решение следующих задач:

– определение оптимального уровня общего запаса материальных ценностей и его основных составляющих – текущего, страхового и др.;

– определение оптимального размера заказа для пополнения запасов и соответствующей периодичности заказов;

– организация системы контроля за уровнем запасов и своевременного их пополнения.

Логистическая система управления запасами проектируется с целью непрерывного обеспечения потребителя каким-либо видом материального ресурса.

Реализация этой цели достигается выполнением таких задач, как:

- учет текущего уровня запаса на складах различных уровней;
- определение размера гарантийного (страхового) запаса;
- расчет размера заказа;
- определение интервала времени между заказами.

Для решения проблем, связанных с запасами, предназначены модели управления запасами:

1. Модель с фиксированным уровнем запаса, работающая следующим образом: на складе есть максимальный желательный запас продукции (МЖЗ), потребность в этой продукции уменьшает ее количество на складе и как только количество достигнет порогового уровня, размещается новый заказ.

2. Модель с фиксированным интервалом времени между заказами, работающая следующим образом: с заданной периодичностью размещается заказ, размер которого должен пополнить уровень запаса до МЖЗ.

3. Модель с установленной периодичностью пополнения запасов до установленного уровня, работающая по следующей схеме: заказы делаются периодически (как во второй модели), но одновременно проверяется уровень запасов. Если уровень запасов достигает порогового значения, то делается дополнительный заказ.

4. Модель «минимум – максимум», работающая следующим образом: контроль за уровнем запасов осуществляется периодически и если при проверке оказалось, что уровень запасов меньше или равен пороговому уровню, то делается заказ [3, с. 209].

Открытое акционерное общество «Беларускабель» создано решением учредительной конференции от 21 марта 1997 года № 1 путем преобразования государственного предприятия Мозырского кабельного завода «Беларускабель» с участием иного учредителя – предприятия «Белэлектротелеком».

ОАО «Беларускабель» специализируется на выпуске кабельно-проводниковой продукции по международным и отечественным стандартам и непродовольственных товаров народного потребления.

Можно отметить положительную динамику роста основных финансово-экономических показателей работы исследуемого предприятия за анализируемый период. Так, выручка от реализации продукции увеличилась на 10,4 % за 2019 год. Объем производства промышленной продукции в фактических ценах по организации увеличился на 6,9 %. Себестоимость реализованной продукции увеличилась на 14 %. Однако прибыль от реализации продукции снизилась на 33,2 %, а чистая прибыль снизилась на 30,5 %.

Рентабельность реализованной продукции и продаж отрицательная и снизилась в 2019 году на 5,6 п.п. и 4,2 п.п. соответственно.

Приведем данные для анализа состояния и динамики запасов на ОАО «Беларускабель» в таблицах 1-2.

Таблица 1 – Состояние и динамика запасов за 2017-2019 гг. на ОАО «Беларускабель»

Показатель	2017 г.	2018 г.	2019 г.	Отклонения (+,-)		Темп роста, %	
				2018/2017	2019/2018	2018/2017	2019/2018
Запасы	43469	70570	8663	27101	-61907	162,3	12,3
Материалы	19976	28726	3792	8750	-24934	143,8	13,2
Незавершенное производство	10955	24349	2387	13349	-21962	222,3	9,8
Готовая продукция и товары	12530	17487	2483	4957	-15004	139,6	14,2
Товары отгруженные	8	8	1	0	-7	100	12,5
Прочие запасы	-	-	-	-	-	-	-

Анализ данных таблицы 1 свидетельствует о том, что запасы ОАО «Беларускабель» увеличиваются в динамике, так как темп роста 2018 года увеличился

по отношению к 2017 году на 62,3 %, а 2019 года по отношению к 2018 году уменьшилось на 87,7 %.

Таблица 2 – Динамика состава и структуры запасов за 2017-2019 г. на ОАО «Беларускабель»

Показатель	2017 г.	2018 г.	2019 г.	Удельный вес, %			Изменения структуры	
				2017	2018	2019	2018/2017	2019/2018
Запасы	43469	70570	8663	100	100	100	0	0
Материалы	19976	28726	3792	45,9	40,7	43,7	-5,2	3
Незавершенное производство	10955	24349	2387	25,2	34,5	27,6	9,3	-6,9
Готовая продукция и товары	12530	17487	2483	28,88	24,79	28,69	-4,09	3,9
Товары отгруженные	8	8	1	0,02	0,01	0,01	-0,01	0
Прочие запасы	-	-	-	-	-	-	-	-

Примечание – Источник: собственная разработка на основании данных таблицы 2

Анализ данных таблицы 2 указывает на то, что среди запасов наибольший удельный вес составляют материалы, которые с 2017 по 2019 года занимали от 40,7 % до 45,9 %, а наименьший удельный вес приходится на отгруженные товары, которые составляют в период с 2017 по 2019 года от 0,01 % до 0,02.

Для оптимального управления запасами предприятию необходимо:

- оценить общую потребность в материалах на планируемый период;
- периодически уточнять оптимальную партию заказа и момент заказа сырья;
- периодически уточнять и сопоставлять затраты по заказу сырья и затраты по хранению.
- регулярно контролировать условия хранения запасов;
- иметь хорошую систему учета.

Список использованных источников

1. Аникин, Б. А., Коммерческая логистика / Б.А. Аникин – Москва : Проспект, 2015. – 248 с.
2. Виноградова, С. Н., Транспортное обслуживание : учебное пособие./ С.Н. Виноградова – Минск : Выш. школа, 2013. – 198 с.
3. Гаджинский, А.М. Логистика. Учебник./ А.М. Гаджинский – Москва : ИТК «Дашков и К», 2014. – 368 с.

Чернышев А. С., магистрант,
группа 2071мдЛ, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ковалев М. Н.**, к.э.н., доцент
Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: sandrxxx26@gmail.com

ПУТИ СНИЖЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ЗАТРАТ ПРЕДПРИЯТИЯ

Логистика – это менеджмент всех видов деятельности, которые способствуют движению и координации спроса и предложения на товары в определенном месте и в заданное время. Оптимизация логистики, логистических процессов всегда актуальны, так как экономическое состояние организации в значительной степени зависит от их оценки.

На данный момент можно выделить два более распространенных способа оптимизации затрат. Математический способ (интегрирование логистики, где применяются расчеты по формулам) и практический, когда организация на практике использует программы контроля за деятельностью (ведет мониторинг).

Управление звеньями интегрированной логистической системы должно строится на принципе максимум самостоятельности при жестком контроле деятельности данных звеньев, в связи с чем существенно возрастает роль экономических методов управления.

Рассмотрим ряд основных аспектов управления интегрированной логистической системой:

- 1) определение эффективности хозяйственной деятельности звеньев данной системы;
- 2) определение эффективности функционирования звена в составе интегрированной логистической системы;
- 3) выявление узкого места в интегрированной логистической системе.

Эффективность хозяйственной деятельности звеньев интегрированной логистической системы определяется по следующему алгоритму:

- проводятся вычисления по формулам;
- вычисляется доля затрат каждого звена ($D_{зл_i}$) в затратах логистической системы;
- вычисляется доля каждого звена ($D_{пл_i}$) в совокупной части прибыли логистической системы;
- звенья логистической системы ранжируются по значению коэффициента эффективности хозяйственной деятельности.

По данному алгоритму мы провели расчеты и сделали выводы.

Внедрение программы в организации осуществляется постепенно, без математического метода не обойтись, однако практический способ оптимизации затрат более точен и эффективен, так как он учитывает все факторы, которые влияют на работу того или иного работника, станка, погрузчика. В то же время математический метод не имеет 100% точности. Его эффективность и точность зависят от многих ситуаций, назначений, многоуровневости предприятия. Но практический способ постепенен. Затраты минимизируются, прибыль максимизируется спустя какое-то время. Из этого следует сделать вывод о том, что практический метод на сегодняшний день более актуален, более эффективен и надежен. Так как такой метод связывает в себе экономические и технические показатели, выдавая точные данные, мониторинг за

деятельностью предприятия идет постоянно, а из этого следует, что производительность труда повышается, а затраты снижаются.

Одним из важнейших показателей, характеризующих работу промышленных предприятий, является себестоимость продукции (услуг). Себестоимость – это денежное выражение затрат производственных факторов, необходимых для осуществления предприятием производственной и коммерческой деятельности, связанной с выпуском продукции и оказанием услуг. Роль себестоимости в экономике предприятия трудно переоценить. От ее уровня зависят финансовые результаты деятельности предприятия, темпы расширенного воспроизводства, финансовое состояние хозяйственного субъекта. Являясь важным показателем финансовой деятельности, она отражает изменения производительности труда и эффективности использования ресурсов предприятия.

Однако себестоимость – понятие комплексное, обобщающее. Причем затраты формирующие себестоимость могут значительно отличаться друг от друга условиями возникновения, закономерностями поведения. Поэтому «понимать» себестоимость, эффективно управлять ею и контролировать ее мы можем только и постольку, если мы «понимаем» и эффективно управляем формулирующими ее текущими затратами. (Текущие затраты – это постоянные, обычные затраты и затраты, периодичность которых меньше месяца). Иными словами, управление себестоимостью – это управление текущими затратами.

Текущие затраты связаны с производством и реализацией продукции. Они занимают наибольший удельный вес во всех затратах предприятия и содержат затраты по использованию в процессе производства продукции сырья и материалов, основных производственных фондов, комплектующих изделий, топлива и энергии, оплате труда и т.д. [1].

Текущие затраты возвращаются предприятию по завершении цикла производства и реализации продукции в составе выручки от реализации продукции [2, с. 15].

Показатели динамики затрат служат аналитикам и аудиторам основой для выводов и рекомендаций, менеджерам – для принятия управленческих решений по снижению и экономному расходованию средств.

При изучении динамики затрат необходимо сравнивать темпы изменения затрат, чистой выручки и общей суммы доходов. Превышение темпа роста доходов над расходами указывает на увеличение прибыли и рентабельности, т. е. эффективности работы предприятия.

Руководители предприятий, аналитики и аудиторы при изучении и анализе затрат должны уметь рассчитать влияние всех факторов, проанализировать каждый фактор в отдельности и на их основе выявить резервы снижения и экономного расходования средств, разработать конкретные рекомендации по принятию управленческих решений по эффективности затрат.

Анализируя финансово-хозяйственную деятельность «Гомельского мотороремонтного завода» были предложены пути снижения логистических затрат предприятия за счет оптимизации численности персонала и за счет сокращения топливно-энергетических ресурсов.

Так, при изучении выполнения структурными подразделениями и отдельными работниками своих должностных обязанностей, выявлено дублирование функций у трех экономистов. Было принято решение, убрать из обязанностей этих работников функции, которые выполняет экономист финансово-экономической службы и посчитать экономию трудозатрат. Затем сократить экономиста отдела материально-технического снабжения, его месячную норму времени распределить между двумя оставшимися работниками таким образом, чтобы у каждого выходило по 204 часа с

увеличением им заработной платы на 20 % каждому. Так как объем в 204 часа будет соответствовать 1,2 ставки.

Экономия в 0,6 ставки с налоговыми отчислениями в ФСЗН и Белгосстрах (34,6 %) даст нам годовую экономию фонда заработной платы равную 9289 белорусских рублей. В результате внедрения проекта затраты на 1 рубль продукции в ОАО «Гомельский МРЗ» снизятся на 0,001 руб., прибыль от реализации продукции увеличится на 9 тыс. руб.

Для того чтобы более эффективно и менее затратно использовать кузнечно-прессовое оборудование, предлагается внедрить систему управления прессом «Соло3».

«Соло3» это электронный микропроцессорный шкаф, потребляющий незначительное количество электроэнергии. Система, которая полностью автоматизирует управление и диагностику листовыми ножницами и механическими прессами. Сама обнаруживает и выдает на монитор оператора 71 вид неисправностей оборудования, затем указывает прессовщику на последовательность действий, что позволяет специалисту даже с низкой квалификацией легко устранять неполадки в работе кузнечно-прессового оборудования. Это сократит затраты на ремонт и обслуживание данного оборудования, а также даст возможность сократить количество прессовщиков на 2 человека.

Исходя из штатного расписания рабочих цеха, количество прессовщиков изделий – 6 человек. Сокращение штатного расписания на 2 единицы, даст нам годовую экономию заработной платы в 31 тыс. рублей.

И так как планируется вложить всего 13 тыс. рублей, срок окупаемости составит чуть более 5 месяцев. В результате внедрения системы управления «Соло3» затраты на 1 рубль продукции в ОАО «Гомельский МРЗ» снизятся на 0,006 руб., прибыль от реализации продукции увеличится на 31 тыс. руб.

Третье мероприятие заключается во внедрении современного оборудования, позволяющего получить экономию топливно-энергетических ресурсов.

В настоящее время на предприятии трудятся два фрезерных станка, которые потребляют много электроэнергии. Предлагается продать данные станки и взамен приобрести два новых фрезерных станка работа которых потребует в 3 раза меньше затрат на электроэнергию. Срок окупаемости проекта с учетом дисконтирования денежных потоков составит 2,1 года. В результате замены оборудования затраты на 1 рубль продукции в ОАО «Гомельский МРЗ» снизятся на 0,001 руб., прибыль от реализации продукции увеличится на 8 тыс. руб.

Сократить топливно-энергетические ресурсы позволит также замена люминесцентных ламп. В свое время лампам накаливания пришли на смену люминесцентные лампы как более энергосберегающие, но время не стоит на месте, и пришло время подумать о замене и этих ламп, на еще более энергосберегающие – светодиодные трубки.

Потребляемая мощность одной светодиодной трубки при одинаковой освещенности более чем в два раза меньше люминесцентной лампы. Срок эксплуатации светодиодных ламп составляет почти 15 лет. Светодиоды не боятся перепадов напряжения и короткого замыкания, им не нужны дроссели и стартеры, в то время как срок жизни люминесцентных ламп с учетом перепада напряжения и качества трансформаторов и стартеров может уменьшаться до 2-5 лет.

С учетом их постоянного ремонта, утилизации и хранения сторевших ламп – затраты на эксплуатацию люминесцентных ламп составляют более 800 рублей на каждые 100 шт.

Годовой экономический эффект от внедрения проекта будет равен 1345,3 руб. Срок окупаемости составит 7,1 мес. В результате замены люминесцентных ламп

затраты на 1 рубль продукции в ОАО «Гомельский МРЗ» снизятся на 0,001 руб., прибыль от реализации продукции увеличится на 1,3 тыс. руб.

Таким образом, в результате всех предложенных мероприятий затраты на 1 рубль продукции в ОАО «Гомельский МРЗ» снизятся на 0,008 руб., а прибыль от реализации продукции увеличится на 49 тыс. руб.

Подводя итоги данной работы, можно заключить, что в условиях рыночной экономики себестоимость продукции является важнейшим показателем производственно-хозяйственной деятельности предприятий. И сокращение затрат, в том числе логистических издержек, необходимо для того, чтобы более эффективно и рационально достигать главных целей бизнеса, которые сводятся к максимизации прибыли.

Список использованных источников

1. О бухгалтерском учете и отчетности : Закон Республики Беларусь от 26 декабря 2007 г. № 302-З // КонсультантПлюс: версия Проф. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информации. – Минск, 2020.

2. Инструкции по бухгалтерскому учету доходов и расходов / Постановление Министерства финансов Республики Беларусь от 30.09.2011 № 102 // КонсультантПлюс: версия Проф. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информации. – Минск, 2020.

Чиркова К. Н., студентка 3 курса, группа 1871-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Емельяненко Я. В.**, магистр экон. наук
*Гомельский филиал Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: chirkova.k86@gmail.com*

ОРГАНИЗАЦИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КСУП «ТЕПЛИЧНОЕ» (ГОМЕЛЬСКАЯ ОБЛАСТЬ, РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ)

Одной из актуальных тенденций современной экономики является расширение сферы применения логистики. В настоящее время логистический менеджмент реализуется в управлении транспортировкой и складированием, в управлении материальными и нематериальными операциями, совершаемыми в процессе перемещения продукции от производителя до конечного потребителя в согласовании с его требованиями и интересами.

Увеличение роли логистики обусловлено, прежде всего, финансовыми основаниями. Рост объемов промышленного производства и расширение хозяйственных связей требуют максимального внимания к вопросу уменьшения расходов в сфере рыночной деятельности. Высокая значимость внедрения логистики связана с интенсификацией и расширением товарно-денежных отношений, расширением хозяйственных связей, между предприятиями, развитием производственной инфраструктуры и усилением хозяйственной самостоятельности предприятий и организаций.

Коммунальное сельскохозяйственное унитарное предприятие «Тепличное» (далее КСУП «Тепличное») – современное, многопрофильное, динамично развивающееся предприятие, которое специализируется на выращивании тепличных овощей, цветов, производстве картофеля, овощей, яблок, производстве молока и мяса.

За логистическую деятельность на КСУП «Тепличное» отвечает коммерческий отдел, которому подчинены: отдел снабжения, отдел сбыта, а также склады. Управление системой снабжения осуществляется централизованно. Управленческая ответственность сосредоточена у одного управляющего распределением. При организационной структуре КСУП «Тепличное» коммерческий отдел вместе с юридическим отделом несет ответственность за обеспечение ресурсами процесса производства в необходимое время и в подходящем количестве. Управление системой снабжения включает в себя совещательные функции в отношении планирования и контроля производства в производственных подразделениях. При подобной организации управления материальными ресурсами функции логистики подчинены главному управляющему.

Для организационная структуры КСУП «Тепличное» характерна централизованная форма управления логистикой без организационной группировки. Данная форма используется на предприятиях, выпускающих различные виды продукции, а также в компаниях с высокоцентрализованным управленческим контролем.

Работа предприятия начинается с анализа конъюнктуры рынка. Коммерческий отдел производит оценку потребительского спроса, и на основе полученных итогов формирует ориентировочный план продаж на заданный период. Следующим шагом итоги деятельности коммерческого отдела поступают в отдел продаж, где сотрудники корректируют полученную информацию на базе имеющихся у них данных. Полученные и уже отредактированные и одобренные отделом продаж данные посылаются на подпись директору.

Далее составляется план производства, устанавливаются сроки, количество, а также качество продукции, необходимой для реализации требуемого числа обозначенных позиций готовой продукции.

Имеющийся план производства переходит в следующее звено – отдел входящей логистики или же отдел снабжения. На данном этапе сотрудникам отдела снабжения следует проанализировать полученные удобрения, семена, либо другие товары, заказанные предприятием. Когда заказанный товар поступает на склад, представители отдела входящей логистики должны произвести приёмку товара по количеству и качеству.

Вместе с товаром приходит товарно-транспортная накладная. В ней указываются вид транспорта, заказчик, грузоотправитель, грузополучатель, пункт погрузки, разгрузки. Не считая этого, в документе имеется таблица, где содержится следующая информация: наименование товара, страна ввоза, цена за единицу, стоимость, вид тары, масса брутто. Организация, отправившая товар, ставит штамп и подписывает документ. Далее поступившие материалы отгружают в сырьевую секцию склада. Выгрузка материалов на склад осуществляется с помощью погрузчиков. Поступив на склад, материалы подлежат обработке и размещению на складе.

Прием материалов на склад осуществляет заведующий складом. Параллельно с приемом он занимается заполнением документации. Поступление материалов на склад оформляется приходным ордером, который подписывается заведующим складом и экспедитором, доставившим груз. При отсутствии каких-либо расхождений между документами и доставленными ценностями приходный ордер можно не выписывать, а оформлять приход проставлением штампа на сопроводительных документах поставщика (грузоотправителя), в форме которого содержатся основные данные приходного ордера. Здесь же материально ответственное лицо учиняет подпись об оприходовании груза.

После того, как требуемый товар был произведен, его нужно реализовать в нужных отделах КСУП «Тепличное». Здесь за дело берутся сотрудники, чья специализация ориентирована на исходящую (сбытовую) логистику. Согласно заказу они оформляют заявку на склад готовой продукции с требованием консолидировать нужные товары, определяют требуемый размер грузового отделения транспорта, а затем сформированный заказ отсылают заданному конечному потребителю.

Непосредственно перед отправкой сотрудники отдела исходящей логистики произведут контроль по качеству и количеству, соблюдая все гигиенические нормы и правила стандартизации. Так же в перечень основных задач в работе специалистов коммерческого отдела входит контроль полноты и стоимости доставки в положенный срок.

КСУП «Тепличное» имеет собственный транспортный парк. Готовую продукцию отвозят в магазины, либо на рынки на автомобилях, подходящих для перевозки товара.

КСУП «Тепличное» поставляет продукцию в пределах 50 % рынка в Гомеле и Гомельской области. Основными клиентами являются как обычные предприятия (ООО «Мустанг», ОАО «Арта» и другие), индивидуальные предприниматели (ИП Славин, ИП Сивуха), так и крупные торговые объединения («Торговый дом «ЗУБР», НПК «Алеся», и так далее). Предприятие завоевывает собственную долю на рынке. Следует заметить, что среди постоянных клиентов есть и российские покупатели (ДООТ «Культура», ООО «Мобиден», ООО «Медсервис») [1], то есть предприятие успешно работает и на экспорт.

В таблице 1 представлено географическое размещение потребителей продукции КСУП «Тепличное» в 2019 году.

Таблица 1 – География потребителей продукции КСУП «Тепличное» за 2019 год

Размещение потребителей	Объем поставок	
	Сумма, тыс. руб.	Удельный вес, %
1. Республиканские	110,48	2,9
2. Областные	189,76	26,4
3. Местные	256,31	42,9
4. Зарубежные	201,14	27,8
Итого	757,69	100,0

Примечание. Источник: собственная разработка на основании бизнес-плана КСУП «Тепличное» за 2019 г.

Как видно из таблицы наибольший удельный вес занимают районные покупатели, то есть те, которые размещены на территории Гомеля и Гомельской области. Однако довольно высокий процент (27,8 %) составляет зарубежье, то есть Российская Федерация.

Анализ состояния логистических процессов на КСУП «Тепличное» осуществляется несколькими методами:

1) предварительный (изучение и сравнение) структурный и динамический анализ явлений;

2) причинно-следственный анализ, дающий возможность определить степень и характер влияния конкретных факторов на возникающие отклонения;

3) управленческий, оценивающий эффективность будущих мероприятий в сфере логистики.

Следует заметить, что логистические затраты значительно воздействуют на эффективность управления производственным процессом, качество продукции и

снижение объемов реализации. Так, экономия на транспортных расходах способна послужить причиной внушительного повышению затрат, стимулированных увеличением складских запасов, а экономия на упаковке грузов – к вспомогательным издержкам, сопутствующим дефекту грузов при доставке [2, с. 58].

С целью результативного управления логистическими расходами следует гарантировать получение сведений о издержках, систематизацию потерь, создание концепции контроля и оценки расходов и гарантировать их составление плана.

Проанализировав материальные затраты КСУП «Тепличное» за последние годы, приходим к следующим выводам. Затраты на удобрения в 2019 году уменьшились на 0,5 % по сравнению с 2018 годом, затраты на средства защиты растений уменьшились на 0,1 %, также на 0,6 % уменьшились затраты на семена и посадочный материал, уменьшились расходы на сырье и материалы на 0,5 %. В связи с этим у работников КСУП «Тепличное» заработные платы повысились на 5,2 %.

Предприятие содержит собственный склад готовой продукции на своей территории. Анализируя показатели эффективности можно сказать, что процент грузооборота склада в 2019 увеличился на 15 % по сравнению с 2018 годом.

КСУП «Тепличное» является производителем овощей и роз в городе Гомеле. Реализация товаров осуществляется как внутри страны, так и в странах ближнего зарубежья. Продукция распространяется при помощи торговых сетей и дистрибьютеров, соблюдая регионы продаж между ними.

В организации присутствует налаженная система обратной связи с потребителями, что положительно влияет на логистический сервис предприятия.

Подводя итог, отметим, что организация логистической деятельности КСУП «Тепличное» достаточно эффективна. Управление логистикой на предприятии при существующих объемах грузооборота и ассортимента продукции ведется весьма уверенно. Однако, вполне возможно, что рано или поздно при расширении производства компании придется усовершенствовать систему организации логистики на предприятии, внедрив использование различных программных систем.

Список использованных источников

1. КСУП «Тепличное» [Электронный ресурс] / Официальный сайт КСУП «Тепличное». – Режим доступа: <http://teplitca.m5.by/>. – Дата доступа: 25.11.2020.
2. Хуго, М. Логистика. Руководство для профессионалов / М. Хуго. – 3-е изд. – М.: Бомбора, 2020. – 265 с.

7 СЕКЦІЯ / 7 SECTION

Сучасні проблеми розвитку туристичної індустрії

Современные проблемы развития туристической индустрии

Modern problems of development of the tourism industry

Бундак Я. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група Т-191
Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: y.bundak@ukr.net

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Одним із перспективних напрямків розвитку туристичної індустрії є подієвий туризм – вид туризму, пов’язаний зі святкуванням певної події та залученням до неї місцевого населення і туристів. Сучасних туристів мало чим можна здивувати, їм цікава незвичність й унікальність туристичних послуг. Вони відвідують фестивалі, карнавали, концерти, ярмарки, виставки, спортивні заходи та інші види подієвого туризму, які дозволяють бути не тільки спостерігачем подій, а й активно брати участь у них.

Перевагою подієвого туризму є те, що завдяки своєму необмеженому ресурсному потенціалу він зацікавлює широке коло споживачів абсолютно різної вікової категорії.

Чернігівщина – чудове місце для людей, які захоплюються архітектурно-історичними об’єктами. Проте слід зауважити, що більшість туристів обирають нашу область для вікенд-турів або туру одного дня. Тож доцільно буде знайти нові або ж удосконалити вже існуючі перспективні напрямки розвитку туристичної індустрії. Гарні шанси для розвитку туризму має подієвий туризм, який зміг би залучити більшу кількість туристів та затримати їх у нашому регіоні на довший термін. Виділимо найбільш перспективні напрями для Чернігівської області.

1. Гастрономічні фестивалі. На Чернігівщині гастрономічні фестивалі не мають такої популярності, як у західних областях України, тому у нас їх не так вже й багато. Серед таких заходів нашої місцевості відомим є Фестиваль молока, який проходить у Чернігові ще з 2015 року. На фестивалі представляють свій товар більше 30 провідних виробників молочної продукції, хлібозаводів, медоварів та майстрів декоративно-прикладного мистецтва. Завдяки цьому відвідувачі заходу мають змогу не тільки купити свою улюблену продукцію, а й продегустувати її та більше дізнатися про самого виробника. Також для гостей готується насичена розважальна програма з різноманітними майстер-класами, вікторинами, конкурсами, естафетами тощо. Організатори даного фестивалю впевнені, що подібні заходи не лише підтримують місцевих товаровиробників, а й пропагують серед населення здорове харчування і здоровий спосіб життя [1].

Ніжинські огірки є вже сформованим гастрономічним брендом, відомим на весь світ. У Ніжині проходить міжнародний фестиваль-конкурс «Його величність Ніжинський огірок». Програма фестивалю включає традиційні виставки консервації та соління огірків, презентації різноманітних страв із огірків, дегустації, конкурси та іншу цікаву концертну програму [2].

Ще на території Чернігівської області планують проводити й розвивати такі нові фестивалі, як «Сиро-Винна Козелеччина», «Гартаначка» (м. Носівка), «Деруха Фест» (сmt. Холми) [3].

2. *Музичні фестивалі.* На щастя, на Чернігівщині проводиться чимала кількість музичних заходів, де люди можуть насолодитися якісною музикою та мають можливість завести нові знайомства. Широкої популярності набув фестиваль рок-музики та світла «ЛюМена», що проводиться влітку у м. Мена. Для відвідувачів заходу виступають українські рок-гурти та проводяться лазерні й світлові шоу.

Крім того, в Олешні Ріпкинського району проходить міжнародний фестиваль бардівської пісні, а в Чернігові – міжнародний фестиваль духових оркестрів, етно-рок фестиваль «Сморниці», музичний фестиваль Music Beach на території міського пляжу «Золотий берег», фестиваль танцю Salsa Fest, «Сіверські музичні вечори», «Зелена сцена» та багато інших [3]. Останній, до речі, є унікальним проектом, що дозволяє молодим українським акторам, музикантам, художникам, поетам та іншим талановитим майстрам представляти свою творчість великій кількості глядачів.

3. *Фестивалі історико-культурної тематики.* Чернігівщина посідає одне із перших місць рейтингу серед областей України за кількістю архітектурно-історичних пам'яток, то чому б це не використати для подієвого туризму. Серед традиційних заходів варто відзначити щорічний міжнародний фестиваль «Поліське коло», що проходить у Чернігові. Захід покликаний сприяти відродженню та збереженню традицій і обрядів, що побутували в Поліському регіоні, народної творчості та культури національних меншин, що мешкають на території нашої області. Програма фестивалю включає виступи творчих колективів понад 20 національних меншин Чернігівщини, виставки робіт народної творчості, дегустації національних страв і різні майстер-класи.

Фестиваль «Шабля» у Батурині також полюбився багатьом жителям нашої місцевості. Протягом двох днів фестивалю гості мають змогу побачити показові виступи єдиноборств «сучасних козаків», виступи народних аматорських колективів, відвідати екскурсії в Національному заповіднику «Гетьманська столиця», послухати виступи рок-гуртів та побачити виставку-ярмарку майстрів народного декоративно-прикладного мистецтва [3].

Ще одним молодим фестивалем, який може приваблювати багатьох туристів, є фестиваль історичної реконструкції «Вовча гора» [3], що проходить на території парку природи «Беремицьке». Відвідувачі можуть побачити виступи й майстер-класи про давні ремесла та середньовічні бої, а також брати участь у різних історичних іграх: перетягування канату, стрибки в мішках тощо.

Цікавою є ідея запровадити «Археологічний Fest» у Новгороді-Сіверському, де гості матимуть змогу побачити виставки археологічних знахідок та самим взяти участь у справжніх розкопках й історичних квестах.

Незважаючи на те, що в Чернігівській області проходить доволі велика кількість різних фестивалів, більшість відомих з них, на жаль, припинили свою діяльність або взагалі довгий час вже не проводяться. До таких фестивалів відносяться фестиваль активних та екстремальних видів відпочинку «Energy Fest», Chernihiv Jazz Open, мистецький фестиваль «Сорок ух», фестиваль «Ульотний Чернігів» та міжнародний фестиваль живої історії слов'яно-скандинавської культури «Княжа брама» [4]. Для того, щоб існуюча фестивальна діяльність не втратила свою актуальність потрібно вживати заходи: зробити якісну організацію, регулярність проведення, збільшити масштабність, запустити активну рекламу та виділити додаткові кошти.

Наразі найголовнішою проблемою, яка гальмує розвиток туристичної галузі, є пандемія Covid-19. Через карантинні заходи більшість фестивальної діяльності

опинилася під заборною. Однак деякі культурні й мистецькі заходи все ж не припиняли свою діяльність. Сподіваємося, що нинішня ситуація якнайшвидше покращиться, і масові заходи надалі будуть проводитися.

Проаналізувавши стан й проблеми, які гальмують розвиток туристичної індустрії, можемо стверджувати, що розвиток подієвого туризму на Чернігівщині є перспективним напрямком, який суттєво збільшить кількість туристичних потоків та, в цілому, покращить туристський потенціал регіону.

Список використаних джерел

1. Фестиваль молока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cg.gov.ua/index.php?id=356475&tp=page> (дата звернення 07.12.20).

2. Традиційний фестиваль «Його величність Ніжинський огірок» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nizhyn.city/read/misto/43659/ogirkovij-smuzi-ta-inshidelikatesi-z-ogirka-proponuvali-na-festivali-v-nizhini>

3. Чернігівщина туристична [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chernihivregion.travel/kalendar-podii>

4. Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dkult.cg.gov.ua/>

Бусел В. М., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група Т-171

Науковий керівник: **Безуглий І. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: viktoria1450@gmail.com

ПРАПВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Стандартизація в сфері туризму – це діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості туристичних послуг та інших процесів туристичного обслуговування. Стандартизація становить основний метод державного контролю якості та вагомий інструмент правового регулювання. Його сутність полягає в встановленні чітких норм і правил, які сформульовані у вигляді нормативних документів з юридичною чинністю, затверджених органом стандартизації. Основним законодавчим актом, що регулює відносини, пов'язані з діяльністю у сфері стандартизації та застосуванням її результатів, є Закон України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р. № 1315-VII. Іншим нормативно-правовим актом, який визначає спеціальні завдання стандартизації у сфері туризму, є Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР.

Стандарт являє собою нормативний документ, в якому встановлено правила для багаторазового застосування, а також загальні принципи, методи, вимоги, характеристики, що відносять до об'єктів стандартизації, спрямовані на досягнення оптимального ступеня упорядкування в певній галузі. З ініціативи Мінекономрозвитку та за пропозицією технічного комітету зі стандартизації ТК-118 Національний орган стандартизації ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» встановив дію 37 стандартів з різних аспектів регулювання туристичної діяльності. (табл. 1). Національні стандарти, які були прийняті з 2013 року повністю узгоджені із європейським законодавством. Перелік стандартів можливо розділи на такі, що стосуються туроператорської діяльності, вимог

до окремих послуг, засобів розміщення, туристично-інформаційних центрів, закладів ресторанного господарства, туристсько-екскурсійного обслуговування та туристичного спорядження. Сертифікація послуг туристичних агентів, туристичних операторів, екскурсоводів проводиться на відповідність вимогам, детермінованим в зазначених стандартах. Україна поступово наближається до прийняття та імплементації міжнародних стандартів в туризмі, але успіх туристичних дестинацій залежить від ефективної системи управління.

У світовій практиці стандартизація повністю охоплює діяльність суб'єктів туристичного ринку, зокрема готельне господарство, пасажирські перевезення, зв'язок, освіту тощо. Україна є діючим членом Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), Світової організації туризму (UNWTO), Світової організації торгівлі (WTO), а отже, зобов'язана виконувати умови Генеральної угоди про торгівлю послугами (GATS). Передусім це стосується стандартизації послуг і гармонізації національних стандартів, щоб нормативні документи не стали перешкодою для підвищення якості послуг і не перетворились у технічні бар'єри. До основних стандартів ISO з туризму належать:

До складу Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) входить технічний комітет ISO TC 228 (ISO Technical Committee 228 on Tourism and Related Services), який у співпраці зі Світовою організацією туризму (UNWTO) займається розробкою міжнародних стандартів у сфері туризму та пов'язаних з ним послугами. Департамент технічного регулювання Міністерства економічного розвитку та торгівлі представляє Україну в складі робочої групи ISO TC 228 та бере участь у розробці стандартів туристичних послуг, зокрема: дайвінг (WG 01: Diving services); послуги оздоровчого туризму (WG 02: Health tourism services); послуги інформування туристів в туристичних інформаційних офісах (WG 03: Tourist information and reception services at Tourist information Offices); послуги з гольфу (WG 04: Golf services); обслуговування пляжів (WG 05: Beaches); природоохоронні території (WG 06: Natural Protected Areas); пригодницький туризм (WG 07: Adventure Tourism); яхти (WG 08: Yacht); виробничий туризм (WG 09: Industrial Tourism); екологічно дружні заклади розміщення (WG 10: Environmentally friendly accommodation establishments); чартерні послуги без екіпажу (WG-11: Bare Boat Charter Services – new); медичний туризм (WG-xx: Medical tourism – to be created). Таким чином, Україна має інструмент впливу на формування як національної, так і міжнародної системи стандартизації. Гармонізація стандартів в туризмі є обов'язковою умовою відповідно до підписаної Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Правове регулювання у сфері туристсько-екскурсійного обслуговування регулюється міждержавними стандартами, які прийняті у 1994 році. А саме: ГОСТ 28681.3-95 – Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов; ГОСТ 28681.2-95 – Туристско-экскурсионное обслуживание. Туристские услуги. Общие требования; ГОСТ 28681.1-95 – Туристско-экскурсионное обслуживание. Проектирование туристских услуг; ГОСТ 28681.0-90 – Стандартизация в сфере туристско-экскурсионного обслуживания.

Вимоги до професійної підготовки кадрів у сфері туризму та кваліфікаційних програм для гідів викладено у національному стандарті ДСТУ EN 15565:2016 (EN 15565:2008, IDT) – Туристичні послуги. Вимоги до професійної підготовки та кваліфікаційних програм для гідів. Мінімальні вимоги до якості послуг, що надаються туристичними інформаційними офісами будь-якого типу і розміру, державної чи приватної форм власності, висвітлено у стандарті ДСТУ ISO 14785:2016 (ISO 14785:2014, IDT) – Офіси туристичні інформаційні. Туристична інформація щодо послуг з приймання туристів.

Підвищення якості у сфері готельного та ресторанного обслуговування пов'язують із сертифікацією. Під сертифікацією розуміють сукупність дій і процедур з метою підтвердження того, що продукт або послуга відповідають вимогам і має відповідну якість. В Україні існує обов'язкова та добровільна сертифікація. Сертифікація готельних послуг до 2012 року проводилася у відповідності з «Правилами обов'язкової сертифікації готельних послуг», затверджених наказом Державного комітету по стандартизації, метрології та сертифікації України від 27.01.1999 р. № 37. Втрата чинності цього нормативного акту обумовлена вимогами до лібералізації економічної діяльності в сфері послуг. Проходження сертифікації готелями в Україні не становить обов'язкову процедуру. Її пов'язують виключно із маркетинговою політикою готельних брендів. Готельні оператори представляють на ринку декілька брендів, які різняться за своїми категоріями. Так оператор «Premier Hotels and Resorts» («Прем'єр Готелі») позиціонує три бренди: Premier Palace Hotels, Premier Hotels, Premier Compass Hotels та налічує 16 готелів категорії 3-5 зірок.

Концепція позиціонування першого бренду об'єднує бізнес-можливості та вишуканість у кожній деталі. Для отримання франчайзи необхідна наявність будівлі з видатною історією, унікальним центральним розташуванням та неповторною атмосферою. Обов'язковою складовою є облаштування тематичних номерів, наявність ресторанів сучасної кухні та найкращих локацій для ділових заходів. Єдиний готель бренду – Premier Palas Hotel (Київ).

До другого бренду включено 13 готельних закладів: Premier Geneva Hotel (Одеса, 4 зірки), Premier Hotel Abri (Дніпро, 4 зірки), Premier Hotel Aurora (Харків, 4 зірки), Premier Hotel Cosmopolit (Харків, 4 зірки), Premier Hotel Dnister (Львів, 4 зірки), Premier Hotel Lybid (Київ, 3 зірки), Premier Hotel Miskolc (Угорщина, 4 зірки), Premier Hotel Odessa (Одеса, 5 зірок), Premier Hotel Palazzo (Полтава, 4 зірки), Premier Hotel Pochaiv (Почаїв, 4 зірки), Premier Hotel Rus (Київ, 3 зірки), Premier Hotel Stafran (Суми, 4 зірки), Premier Resort Hole (с. Поляниця, Буковель, 4 зірки). Третій бренд об'єднує два готелі з 3 зірками: Premier Compass Hotel Oleksandriyaq Premier (Олександрія) Compass Hotel Kherson (Херсон). Представлене позиціонування готельних підприємств за брендами базується на добровільній сертифікації.

Таблиця 1 - Перелік національних стандартів у сфері туризму

№	Назва
Туроператорська діяльність	
1	ДСТУ EN 13809:2018 (EN 13809:2003, IDT) Послуги туристичні. Туристичні агенції та туристичні оператори. Терміни та визначення.
Вимоги до окремих туристичних послуг	
2	ДСТУ ISO 21426:2019 (ISO 21426:2018, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Курорти. Вимоги до послуг
3	ДСТУ ISO 25639-1:2019 (ISO 25639-1:2008, IDT) Виставки, шоу, ярмарки та конференції. Частина 1. Словник термінів
4	ДСТУ ISO 25639-2:2019 (ISO 25639-2:2008, IDT) Виставки, шоу, ярмарки та конференції. Частина 2. Методика вимірювання для використання в статистичних цілях
5	ДСТУ ISO 13687-1:2018 (ISO 13687-1:2017, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Яхтові гавані. Частина 1. Мінімальні вимоги до гаваней з базовим рівнем обслуговування
6	ДСТУ ISO 13687-2:2018 (ISO 13687-2:2017, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Яхтові гавані. Частина 2. Мінімальні вимоги до гаваней із середнім рівнем обслуговування

7	ДСТУ ISO 13687-3:2018 (ISO 13687-3:2017, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Яхтові гавані. Частина 1. Мінімальні вимоги до гаваней з високим рівнем обслуговування
8	ДСТУ ISO 13810:2016 (ISO 13810:2015, IDT) Туристичні послуги. Промисловий туризм. Надання послуг
9	ДСТУ ISO 21101: (ISO 21101:2014, IDT) Туризм пригодницький. Системи менеджменту безпеки. Вимоги
10	ДСТУ ISO/TR 21102:2016 (ISO/TR 21102:2013, IDT) Туризм пригодницький. Лідери. Особиста компетентність
11	ДСТУ ISO 21103:2016 (ISO 21103:2014, IDT) Туризм пригодницький. Інформація для учасників
12	ДСТУ 7450:2013 Туристичні послуги. Знаки туристичні активного туризму. Класифікація, опис і правила застосування
13	ДСТУ ISO 18065:2016 (ISO 18065:2015, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Туристичні послуги, що надають на природоохоронних територіях. Вимоги
14	ДСТУ ISO 17679:2017 (ISO 17679:2016, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Велнес та СПА. Вимоги до послуг
15	ДСТУ ISO 17680:2016 (ISO 17680:2015, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Таласотерапія. Вимоги до послуг
16	ДСТУ ISO 13009:2016 (ISO 13009:2015, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Вимоги та рекомендації з експлуатації пляжу
17	ДСТУ ISO 13687:2016 (ISO 13687:2014, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Яхт-гавані. Мінімальні вимоги
Вимоги до засобів розміщення	
18	ДСТУ ISO 18513:2019 Туристичні послуги. Готелі та інші засоби тимчасового розміщення туристів. Словник термінів (ISO 18513:2003, IDT)
19	ДСТУ 4527:2006 Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення
20	ДСТУ 4268:2003 Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги
21	ДСТУ 4269:2003 Послуги туристичні. Класифікація готелів
22	ДБН В.2.2-20:2008 Будинки і споруди. Готелі (укр)
23	ДСТУ ISO/TS 13811:2016 (ISO/TS 13811:2015, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Інструкція з розроблення екологічних специфікацій щодо розміщення закладів
Вимоги до туристично-інформаційних центрів	
24	ДСТУ ISO 14785:2016 (ISO 14785:2014, IDT) Офіси туристичні інформаційні. Туристична інформація щодо послуг з приймання туристів. Вимоги
Вимоги до закладів ресторанного господарства	
25	ДСТУ 4281:2004 Заклади ресторанного господарства. Класифікація
26	ДСТУ 3862-99 Ресторанне господарство. Терміни та визначення
Вимоги до професійної підготовки кадрів	
27	ДСТУ EN 15565:2016 (EN 15565:2008, IDT) Туристичні послуги. Вимоги до професійної підготовки та кваліфікаційних програм для гідів
Вимоги щодо туристсько-екскурсійного обслуговування	
28	ДСТУ EN 15700:2014 Безпечність стрічкових конвеєрів для зимових видів спорту чи туризму
29	ГОСТ 28681.3-95 Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов

30	ГОСТ 28681.2-95 Туристско-экскурсионное обслуживание. Туристские услуги. Общие требования
31	ГОСТ 28681.1-95 Туристско-экскурсионное обслуживание. Проектирование туристских услуг
32	ГОСТ 28681.0-90 Стандартизация в сфере туристско-экскурсионного обслуживания
Технічні умови щодо туристського спорядження	
33	ДСТУ ISO 5912:2015 (ISO5912:2011, IDT) Палатки туристичні
34	ДСТУ ISO 5912:2008 Палатки туристичні
35	ГОСТ 28917-91 (ИСО 5912-85) Палатки туристские. Общие технические условия
36	РСТ УССР 1280-83 Палатки туристські. Загальні технічні умови
37	ДСТУ 2584-94 (ГОСТ 30154-94) Плити газові побутові туристські. Загальні технічні умови

Вітчизняна готельна мережа «Reikarts Holes Group» представлена в усіх регіонах України та активно розвиває 5 брендів: Reikartz Collection Hotel, Reikartz, Optima, Vita park, Raziotel [3, с. 139]. В Україні спостерігається більша диференціація населення за доходами ніж в європейських країнах. Така ситуація призводить до об'єднанню в одній готельній мережі підприємств різних категорій і спеціалізацій, які охоплюють різні сегменти споживачів. Бренд готельної мережі Reikartz Collection Hotel задовольняє потреби споживачів на рівні 4 – 5 зірок, бренд Reikartz об'єднує готелі рівня 3 і 4 зірки, розташовані у великих містах і привабливих курортах, бренд Optima пропонує відпочинок з різним бюджетом, бренд Vita park спеціалізується на велнес-курортах, бренд Raziotel – мережа економ-готелів «3 зірки» для бізнес-аудиторії. Готельна мережа Royal Hotels and SPA Resorts» об'єднує 4 курортних готелі в м. Трускавці, які спеціалізуються на санаторно-курортному лікуванні, 5 міських готелів в м. Києві, 1 готель на гірськолижному та спа-курорті Буковель та 1 готель на морському

Крім представленої у таблиці 1 системи стандартів, підприємства, які діють у сфері туризму, можуть створювати власні стандарти, правила, регламенти. Наприклад, у готельному бізнесі отримали розповсюдження такі правові документи: стандарт створення першого враження; стандарт телефонного етикету; стандарт розв'язування проблем туриста; стандарт відповіді на прохання або питання клієнта; стандарт роботи зі скаргами споживачів; стандарт поводження у випадку похвали; стандарт поводження з «важким клієнтом»; стандарт безпеки клієнта; стандарт продажу послуг; стандарт зовнішнього вигляду; стандарт поводження в колективі та багато інших [2].

Перед готельними підприємствами постає завдання щодо підвищення рівня обслуговування, впровадження механізму своєчасного усунення недоліків у наданні послуг, розробки стратегії поліпшення обслуговування. Виконання роботи в сфері технічного регулювання туризму забезпечить дотримання Україною взятих зобов'язань перед країнами ЄС, забезпечить вітчизняним турпродуктами європейський рівень якості та підвищить імідж країни на міжнародній арені.

Світовий досвід свідчить, що стандартизація надає туристичному бізнесу додаткові можливості щодо поширення інноваційних технологій, підвищення конкурентоспроможності туристичних послуг для інтеграції у світову економіку. Але в Україні відсутні такі вкрай важливі міжнародні стандарти, як: «Автобусні маршрутні перевезення», «Туризм. Обслуговування клієнтів. Круїзні судна й пором», «Умови організації подорожей», «Офіси туристичної інформації. Туристична інформація та послуги рецепції. Вимоги». Актуальним є врахування потреб осіб з обмеженими

фізичними можливостями та цілий ряд інших вимог, які доцільно висвітлити у стандартах [1, с. 173].

Вирішення проблем якості туристичних послуг залишається поза увагою розроблених стратегій розвитку туристичної сфери та курортів. Серед кращих практик управління якістю туристичними DESTИНАЦІЯМИ РЕКОМЕНДУЮТЬСЯ впровадження та постійне удосконалення робочих процедур та стандартів для забезпечення однакового та постійного рівня якості продуктів та послуг [5, с. 15]. Закріплення досвіду сучасних практик має бути закріплено в оновленому правовому регулюванні стандартизації у сфері туризму.

Список використаних джерел

1. Міленчук О. В., Кириєнко Ю. О. Стандартизація вітчизняних туристичних послуг в контексті європейської інтеграції. Вісник ЖДТУ. 2015. № 2. (72). С. 160-174. <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/49314/46140>
2. Барібіна Я. О. Якість як визначальна характеристика в управлінні туристичною DESTИНАЦІЄЮ. Європейський вектор економічного розвитку. 2019. № 1(26). С. 7-18. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
3. Безуглий І.В. Інноваційна основа формування національних готельних мереж України. Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2018. Випуск № 22. С. 136-141. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/27.pdf>
4. Лютак О. М. Особливості нормативно-правового регулювання міжнародних туристичних зав'язків України. Причорноморські економічні студії. 2016. Випуск 12-1. С. 27-30. URL: http://bses.in.ua/journals/2016/12-1_2016/8.pdf
5. Барібіна Я. О. Якість як визначальна характеристика управління туристичною DESTИНАЦІЄЮ. Європейський вектор економічного розвитку. 2019. № 1 (26). С. 7-16. URL: <http://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/1997/1/2.pdf>

Касьянова Є. Р., здобувачка вищої освіти 1 курсу, групи Т-201

Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: yelizavetakasyanova@gmail.com

СУСПІЛЬНА ДУМКА ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

Сьогодні світова інформаційна індустрія стає причиною глобальних модифікацій у світі. Посилюється вплив засобів масової інформації на всі сфери життя суспільства, в тому числі на сферу міжнародного туризму.

Туризм має надзвичайно стрімкі темпи зростання, що робить його однією із найбільш сталих складових світової економіки. Розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні економічних та соціальних проблем країн, впливає на збереження і розвиток культурного потенціалу. Саме тому популяризація і розвиток туристичної діяльності являється пріоритетним напрямком сьогодення. Чому і як суспільна думка впливає на просування туристичних DESTИНАЦІЙ, спробуємо прослідкувати на історичних прикладах.

Нині дуже відомим є сучасний курорт Канни, що розташований в західній частині Французької Рив'єри, на березі Напульської бухти. Своє існування він почав в 42 році

до нашої ери . Протягом багатьох століть він залишався невеликим риболовецьким селом, що входило до складу Провансу. Слава не торкалася цього місця аж до ХІХ-го століття. Все змінилося в 1834 році, коли прямуючи до Італії, колишній британський канцлер лорд Генрі Пітер Брум був змушений зупинитися в Каннах, в зв'язку з епідемією холери. Лорда Брума настільки вразила краса тодішнього рибальського містечка, його небо і м'який клімат, що він вирішив побудувати в Каннах будинок, після чого багато англійських аристократів наслідували його приклад і звели там свої маєтки [1].

Чинником, що впливає на популяризацію дестинації, є її новизна. Історія розвитку туризму доводить, що все нове і незвичайне приваблює споживача. Тим паче, якщо авторитетна особа (в даному випадку лорд Брум) визнає, що це місце варте уваги, це сприяє активізації туристичних потоків.

Коли британський канцлер лорд Брум відвідав Канни і довів, що це місце варте уваги, аристократична знать спрямувалась саме туди. Цей візит став своєрідною рекламою і звичайне риболовецьке місто перетворилось на прибутковий курорт. Незабаром Канни відкрила для себе і російська імператорська еліта. У 1879 році з візитом до міста прибула російська цариця Марія Олександрівна (дружина Олександра ІІ) в супроводі своїх синів Сергія та Павла. У 1888 році Гі де Мопассан писав про Канни: «Принци, принци, всюди принци» [1]. Нині це один з найважливіших туристичних напрямків Франції. У місті найкращим чином розвинена сфера обслуговування та торгівля . Особливо відомими є Каннські кінофестивалі. Саме завдяки Генрі Бруму Канни з забутого рибальського села перетворилися в елегантний курорт світового рівня.

Англійський письменник Алан де Боттон писав: «Людям властиво бувати лише в тих місцях та куточках світу, які колись вже були зображені або словесно описані художниками або письменниками». І дійсно, вагоме значення в процесі вибору туристичних дестинацій має думка відомих людей, які є прикладами для наслідування. Власники готелів, ресторанів завжди радо вітали знаменитостей у своїх закладах, намагаючись їм у всьому догодити. І причина не у снобізмі. Факт присутності знаменитості вже говорить про статус закладу, і приваблює інших відвідувачів. А їх позитивний відгук «працює» довгі роки.

Ці механізми працюють і нині. В умовах широкого доступу до каналів передачі і швидкого поширення інформації, якими є соціальні мережі та відео-хостинги з'явилися тревел-блогери, що спеціалізуються на описі власних подорожей. Число їх підписників значне. Їх думка, позитивна чи негативна, відображається на коливанні туристичного попиту. Тревел-блогери є експертами, які користуються довір'ям, як незалежні експерти. Разом з тим, вони часто є піонерами у освоєнні нових напрямів та дестинацій, чим популяризують їх. Тож позитивний відгук тревел-блогера є ефективнішим, ніж реклама. А значить, запрошення тревел-блогерів є перспективним напрямом у справі популяризації туристичних центрів та закладів туристичної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Курортне місто Канни. URL: <https://www.vparis.net/plyazhnye-kurorty-frantsii/kurortnyj-gorod-kanny.html> (дата звернення 01.12.20)
2. Боттон А. Искусство путешествовать. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=18666&p=1

Гижа М. І., здобувачка вищої освіти 1 курсу групи Т-201
Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: gzhulya2002@gmail.com

ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ І СТАЛИЙ РОЗВИТОК: КОНФЛІКТ ЧИ СИНЕРГІЯ?

Туризм - це індустрія, яка використовує велику кількість різних видів ресурсів. Саме тому, характеризуючи успішний розвиток туризму, слід пам'ятати не тільки про показники збільшення споживчих ресурсів, а й про відходи, які мають негативний вплив.

В наш час туристична індустрія відіграє значну роль в економічній сфері. Міжнародний туризм генерує щороку приблизно трильйон доларів та приваблює більше мільярда мандрівників [1]. Туризм, через масштабне охоплення різних сфер діяльності, має змогу створювати нові робочі місця, внаслідок чого, більш ніж мільйони людей можуть підвищити рівень власного добробуту.

Але є і зворотна сторона цієї індустрії. Туризм завдає значної шкоди довкіллю. На цьому не часто акцентувалася увага, бо ресторанний та готельний бізнес, різні види перевезення частіше сприймаються як окремі сектори сфери послуг. Готельне господарство, наприклад, споживає найбільшу кількість води та енергії. Мало того, що цей бізнес поглинає значні запаси ресурсів, він ще створює відходи та спричиняє забруднення довкілля. Також є проблеми в конкретних екосистемах. Будівництво котеджів, автомобільних доріг шкодить рослинному покриву, спотворює пейзажі. Діяльність курортів, таборів призводить до забруднення річок та створення стихійних звалищ. Загальний обсяг сміття, що залишається туристами в австрійських Альпах щорічно, становить 4,5 тис. тон. З 2002 року зі схилів Монблану вивозять більше 40 т сміття щорічно. Задля збереження довкілля місцева влада ще у 1990-х роках підвищила оплату за дозвіл на сходження на Еверест з 1 200 до 10 000 дол. США [1]. Туризм може негативно впливати на взаємовідносини між людьми, тому що деякі туристи нехтують традиціями та звичаями певного народу.

Тож туризм може становити загрозу власному існуванню. З іншого боку, завдяки дослідженням стало зрозуміло, що попитом користуються ті туристичні центри, де піклуються станом довкілля та відновлюють ресурси, бо через погіршення навколишнього середовища з'являється ризик падіння рівня обслуговування та спад в обсягах туризму [1].

Всі ці факти поступово стали причиною до необхідності адаптації принципів сталого розвитку стосовно туристичної діяльності. Всесвітня Туристична Організація, Світова рада з подорожей і туризму та Рада планети Земля розробили власний «Порядок денний на XXI століття у сфері подорожей та індустрії туризму». У 1995 році появилася «Хартія зі сталого туризму», у 1999 року ухвалена «Міжнародна програма зі сталого розвитку туризму» та «Глобальний етичний кодекс туризму». Програмними вимогами цих документів щодо сучасного туризму стали: екологічна прийнятність туризму, його економічна життєздатність, етична та соціальна справедливість і рівноправність щодо місцевих громад. Проблема сталого розвитку знайшла своє відображення у виборі девізів, під якими святкується День туризму. Так, наприклад, у 2002 р - це був девіз «Екотуризм - ключ до сталого розвитку», в 2003 році - «Туризм - потужний фактор боротьби з бідністю, створення робочих місць і забезпечення соціальної гармонії», в 2006 р - «туризм збагачує», в 2009 р - «туризм - торжество різноманітності». Ці програми прямо і побічно сприяли становленню системи

правового регулювання міжнародного співробітництва як держав, так і міжнародних організацій в галузі туризму [2] на засадах сталості.

Екологічність полягає у раціональному використанні ресурсів, економному використанні енергії, утилізації відходів, сортуванні сміття, очищенні та повторному використанні води тощо. Саме ці дії позитивно впливають на стан довкілля. Туристичні суб'єкти співпрацюють з місцевими громадами. Організації, які надають туристичні послуги, забезпечують місцеве населення соціально-культурними і економічними вигодами, наполягають на повазі до їх цінностей та традицій. Вони піклуються, щоб їх діяльність не завдавала дискомфорт оточуючим.

По всьому світі знаходиться значна кількість природоохоронних територій. Надання заповідного статусу цим місцевостям заважає розвитку туризму. З іншого боку, наслідком організованого туризму на цих територіях може стати руйнація або, навіть, повне знищення того, що зараз знаходиться під охороною. Отже, захист природоохоронних територій відіграє значну роль, бо якщо вони зникнуть, це відобразиться на генофонді рослинного і тваринного світу, типових і рідкісних ландшафтах, підтриманні сприятливих екологічних умов.

Прибуток, який надходить від сфери туризму, забезпечує його сталий розвиток у повному обсязі. Наприклад курортні та рекреаційні території нашої держави становлять близько 9,1 млн. га, тобто 15% території. Щороку Україну відвідує приблизно 17 млн. іноземців, більшість яких є громадянами країн СНД, а третина – з ЄС. За даними Всесвітньої туристської організації, частка України в турпотоках Європи становить близько 4%, а також приблизно 0,9% в загальноєвропейських надходженнях від туристичної діяльності [3].

Таким чином, економічна та соціальна значущість туризму визначається тим, що ця сфера стала складовою частиною концепції розвитку. Туризм створює робочі місця, впливає на розвиток економіки інших галузей, які пов'язані з ним. Нині це перспективна галузь світового бізнесу. Тож можна зробити висновок, що сталий туризм є складним для досягнення мети, але водночас він є ідеалом, орієнтиром, до якого слід прагнути. У цьому привабливість і життєздатність концепції сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. В. Смаль, І. Смаль Туризм і сталий розвиток. URL: [http:// old. geography. lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/32/15_small.pdf](http://old.geography.lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/32/15_small.pdf)
2. Хартія туризму. Кодекс туриста. Людські ресурси розвитку міжнародного туризму. URL: <https://footyclub.ru/uk/zdorove/hartiya-turizma-kodeks-turista-lyudskie-resursy-razvitiya-mezhdunarodnogo/>
3. Головні теми сталого розвитку. URL: <http://www.sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/turizm/>

Качан А. Д., здобувачка вищої освіти
2 курсу магістратури, група МТп-191
Науковий керівник: **Безуглий І. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: bricknzt@gmail.com

АСПЕКТИ БІЗНЕС ПЛАНУВАННЯ В ТУРИЗМІ

Бізнес-план туристського підприємства або, іншими словами, проект розвитку тур фірми - це план початку підприємницької діяльності, концепція бізнесу. Він відображає вихідну стратегічну ситуацію і перспективи розвитку справи. У бізнес-плані передбачений взаємозв'язок таких термінів, як: бізнес-ідея, філософія туристського підприємства, специфіка положення фірми на ринку туристичних послуг, стратегічна мета підприємства і розроблений на її основі план його розвитку. Бізнес-план - це важливий інструмент, за допомогою якого можна переконати майбутніх ділових партнерів або інвесторів у рентабельності і перспективності проекту. Бізнес-план потрібен для: створення підприємства (start-up); пошуку інвесторів і/або венчурного капіталу; об'єднання підприємств; придбання і продажу підприємства; санації, реорганізації і раціоналізації підприємства, а також зміни позиціонування для завоювання нових ринків; кредитного, лізингового, інвестиційного і проектного фінансування; залучення нових клієнтів; залучення висококваліфікованих кадрів; інформування акціонерів; орієнтування діяльності адміністрації. Бізнес-план туристського підприємства повинен враховувати специфіку туристичного продукту. У сфері послуг туризму для потреб планування і прогнозування діяльності туристичних фірм доцільно використовувати такі поняття, як основний продукт, спеціальний продукт, супутний продукт, додатковий продукт, комплексний туристичний продукт. На міжнародному ринку туристичних послуг існує достатньо серйозна конкуренція відносно рівня обслуговування, а також його змісту. Важливо знайти свою нішу на ринку, яка точно відповідає можливостям туристичного підприємства і крім того, частково заповнена конкурентами. Бізнес-планування дає уяву про зміст, організацію, фінансовий стан підприємства. Лише після одержання позитивного результату можна приступити до створення туристичної фірми. Якщо справа починається з одержання кредиту або залучення інвестицій, то інвесторам і партнерам необхідно представити картину майбутнього підприємства: охарактеризувати туристичний продукт, ринки збуту і майбутню прибутковість. Лише за допомогою бізнес-плану вирішуються питання фінансування. Бізнес-планування вже давно стало аксіомою успішного функціонування підприємства.

Відомо, що обов'язкових вимог щодо змісту бізнес-плану законодавством не встановлено. Орієнтиром для підготовки бізнес-плану можна вказати "Методичні рекомендації з розроблення бізнес-плану підприємств", затверджені Наказом Державного агентства України з інвестицій та розвитку.

Незалежно від обраного способу розробки і оформлення бізнес-плану необхідно мати на увазі, що він повинен бути представлений у формі, яка дозволить зацікавленій особі отримати чітке уявлення про зміст пропозиції і економічні перспективи її реалізації.

Як правило, готовий бізнес-план містить в собі розділи, в яких розгортається концепція та мета бізнесу, описується специфіка продукту підприємства і задоволення потреб ринку ним; ємність ринку оцінюється і встановлюється стратегія поведінки господарства на визначених ринкових сегментах, визначається виробнича і організаційна структура, формується фінансовий проект, який включає в себе

стратегію фінансування та інвестиційні пропозиції, описуються перспективи зростання господарства. [3, с. 486]

Між підприємцем і фінансистом-інвестором бізнес-план являється основою контракту. План бізнесу - це загальновідомий прийом менеджменту, яким успішно користуються корпорації та установами всіх розмірів для того, щоб сформулювати мету і пропрацювати шляхи до її досягнення. Вдалий план це одна з головних умов успіху будь-якого підприємства. Увійти на ринок з продукцією без чітко продуманого плану дій, гарантія провалу фірми, само тому важливо спочатку продумати всі можливі нюанси плану, пропрацювати помилки, проаналізувати всі можливі проблеми та їх наслідки, продумати стратегію виходу з кризи або невдач, мати запасний план на ті чи інші життєві обставини (наприклад, робота під час карантину тощо).

Обсяг і зміст бізнес-плану залежать від:

– цілей розробки плану (залучення інвестицій, моделювання управління бізнесом, розвиток управлінських якостей підприємця, контакти з партнерами в бізнесі) і аудиторії, якій він адресований (потенційні інвестори: банки, індивідуальні інвестори, фонди підтримки підприємництва; сам підприємець, партнери в бізнесі, майбутні наймані працівники);

– сфери діяльності, до якої належить бізнес (виробництво, надання послуг, роздрібна чи оптова торгівля, будівництво, посередницька діяльність);

– розміру бізнесу (великий, середній, малий) і суми коштів, необхідні для його організації;

– конкретних характеристик майбутнього продукту (простий чи складний, принципово новий чи традиційний, призначений для споживання чи для виробництва) і стадії його життєвого циклу [1, с. 201].

Резюме – це добре сконструйована система даних про комерційні перспективи підприємницького проекту, про виробниче, організаційне і фінансове забезпечення програми його реалізації. Основна мета цього розділу бізнес-плану – представити у максимально вигідній формі найціннішу інформацію для потенційних партнерів і осіб, на фінансову підтримку яких розраховує підприємство.

У резюме подається наступна інформація:

1) опис суті запропонованого проекту (наприклад, стати лідером у забезпеченні якості, або стати лідером по ціні тощо);

2) опис можливостей і стратегії (аналізується якими можливостями володіє підприємство, як вони впливають на бізнес, продумується стратегія для того, як скористатись сприятливою ситуацією);

3) короткий опис ринку (опис ринкових можливостей, які буде використовувати проект, і опис головного аргументу – чому проект буде успішним, незважаючи на те, що існують товари і послуги, які вже задовольняють потреби обраного сегменту ринку);

4) визначення цільового ринку, обсягу продаж (в грошовому та кількісному виразі);

5) команда (опис знань, досвіду, уміння менеджерів підприємства);

6) прогнозовані фінансові результати (опис загальної вартості проекту, очікуваних результатів проекту і термінів погашення позик) [2, 486 с.].

У розділі "Галузь, підприємство і продукція" слід відобразити основні види та характер діяльності: галузеву належність та вид діяльності, географію майбутнього бізнесу та ін. Цей розділ має містити коротку інформацію про підприємство, включаючи його назву, юридичний статус і форму власності, дату реєстрації, адресу, короткий аналіз основних показників господарської діяльності (для діючого

підприємства). У розділі доцільно навести попередній аналіз привабливості обраної сфери бізнесу.

Опис продукту повинен включати такі основні показники:

- характеристику продукції (асортимент, споживчі характеристики, призначення, унікальність, конкурентоспроможність), в тому числі характеристику принципово нового продукту (послуги);

- тривалість життєвого циклу продукції;

- технологічні особливості випуску продукції (надання послуг);

- визначення продукції (послуг), призначеної для продажу на зовнішньому ринку.

Мета розділу "Дослідження ринку і маркетинг-план" – спланувати вплив і реакцію фірми на ринок за тих чи інших обставин, щоб забезпечити збут товару. Тому в бізнес-плані мають бути розкриті наступні питання:

- загальна характеристика регіонального ринку продукції (послуг);

- сегментація ринку продукції (послуг), що випускає підприємство в регіоні;

- визначення розміру і складу продукції (послуг), що випускатиме підприємство у прогнозованому періоді;

- організація збуту продукції (послуг) підприємства в умовах конкуренції.

Визначення обсягу збуту продукції необхідно тісно ув'язати з дослідженням попиту і виробничих можливостей підприємства. На заключному етапі ринкових досліджень необхідно з'ясувати і відобразити у бізнес-плані:

- перелік конкурентів на вибраному ринку;

- організацію, яка надаватиме потрібну підприємству інформацію з маркетингових питань;

- наявність спеціальних агентів і дистриб'юторів на вибраному ринку, сферу їх діяльності та фінансові відносини з ними;

- перелік клієнтів, з якими співпрацюватиме підприємство.

Розділ "План виробництва" повинен розкривати такі питання:

- обсяг виробництва продукції (послуг) та обсяг її реалізації (у кількісних показниках);

- характеристика виробничих цехів;

- виробнича програма цехів;

- загальна характеристика технологічних ліній та обладнання робочих місць у цехах;

- розрахунок устаткування;

- розрахунок площі цехів;

- характеристика джерел постачання сировини, напівфабрикатів тощо;

- розрахунок чисельності робітників виробництва;

- прогноз сумарних витрат на виробництво, а також їх розподіл на постійні та змінні [2, 486 с.].

В бізнес-плані потрібно розглянути процес виробництва продукції: описати обладнання та будівлі, потреби в трудових ресурсах та сировині, технологічні процеси, використання виробничої потужності та програми контролю якості, загальні можливості бізнесу, також показати, як витрати залежать від обсягу виробництва і діяльності господарства і як вони змінюватимуться за певний проміжок часу.

В кінці виробничого плану характеризуються фактори, що знаходяться поза межами контролю господарства, мають вплив на характер його діяльності (наприклад, вимоги до охорони навколишнього середовища), а також засоби правового захисту нової продукції чи послуг (патенти, ліцензії, товарні знаки або авторські права, які будуть одержані підприємством).

Основна мета розділу "Організаційний план" – представити інформацію про забезпеченість випуску продукції і розвитку виробництва.

Цей розділ бізнес-плану розглядається як організаційна структура та юридична форма підприємства. Розглядаючи юридичні нюанси створення підприємства, необхідно визначити організаційно-правовий статус і форму власності. Не менш важливим є також зазначити, якого саме роду фінансові ресурси необхідні підприємству задля успішного розвитку з самого старту його діяльності, визначити способи фінансової участі його учасників та змоделювати вимоги до капіталу.

Розділ "Фінансовий план" узагальнює матеріали попередніх розділів, він обґрунтовує суму фінансів для реалізації проекту та виділяються джерела отримання цих коштів. Під час розробки даного розділу мають бути враховані умови бізнес-середовища та його характеристики, а саме:

- тенденції зміни існуючих податків;
- валютний курс, за змінами якого ведуться обчислення (інвестиційний проект);
- інфляційна характеристика середовища;
- горизонт розрахунків.

До цього розділу мають бути підготовлені такі основні документи:

- прогноз обсягу продажу;
- план грошових надходжень і витрат;
- зведений баланс активів і пасивів;
- графік досягнення беззбитковості;
- баланс прибутку та його розподіл.

За переліком даних документів можливо не лише спрогнозувати майбутній фінансовий стан господарства, а ще й оцінити його за допомогою очікуваних фінансових коефіцієнтів: рентабельності, платоспроможності та ліквідності.

За розділом "План інвестицій": для фінансового обґрунтування інвестиційного проекту у бізнес-плані розраховуються дві групи показників: показники ефективності інвестицій та показники фінансового стану, розраховані за обраною ставкою дисконтування за загальновідомими методиками.

У розділі "Оцінка ризику і програма управління ним" необхідно визначити склад ризиків реалізації проекту та їх характер впливу. Доречно провести аналіз чутливості проекту – який представляє собою розрахунок фінансових результатів для визначення песимістичного та оптимістичного сценаріїв.

Якщо сценарій песимістичний, то реалізація проекту має бути забезпечена прибутковістю, яка буде гарантувати виконання зобов'язань перед кредиторами чи партнерами. Аналіз чутливості проекту може бути замінений ризик-аналізом. Цей розділ бізнес-плану потребує надати рекомендації по запобіганню ризиків, а також навести програму страхування від ризику.

В Додатках до бізнес-плану вміщують необхідну і всю важливу інформацію, яка не увійшла до основної частини: повне резюме менеджменту компанії; копії балансів і звітів про фінансову діяльність підприємства (як правило, за 3 попередні роки); детальні розрахунки економічної ефективності інвестиційних проектів; аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства та ін. [1, 486 с.].

«Планування є основним інструментом управління в ресторанному бізнесі. Динамічний процес планування об'єднує всі управлінські функції цієї сфери діяльності. Воно допомагає визначити систему дій та рішень, які ведуть до досягнення підприємством поставлених цілей. Будучи провідною функціональною підсистемою в системі управління підприємством, планування спирається на результати функціонування інших підсистем і водночас активно впливає на них, (насамперед на підсистему здійснення заходів щодо підвищення ефективності господарювання).

Планування означає насамперед уміння думати й працювати з випередженням, передбаченням щодо виникнення неординарних ситуацій. Планування є далеким від імпровізації, воно вимагає аналітичного міркування, проведення науково-дослідної роботи, всебічного аналізу досягнутих показників, високого фахового рівня як розробників планів, так і їх виконавців-менеджерів. Саме завдяки досконалому плануванню діяльності підприємства готельно-ресторанного бізнесу можуть уникнути помилок і ефективно використовувати свої потенційні можливості. Планування надає таких переваг:

- усуває невизначеність щодо майбутньої діяльності підприємства;
- уточнює цілі підприємства та дії щодо їх досягнення;
- допомагає уникнути помилок у майбутній діяльності;
- надає можливість передбачити виникнення нестандартних ситуацій і діяти з випередженням подій;
- сприяє усвідомленню важливості функціонування підприємства.» [3].

Бізнес-план має враховувати технологічні особливості турфірми. Найважливішим його розділом є фінансові обґрунтування діяльності туристичного підприємства. На ефективність функціонування туристичного підприємства впливає багато чинників, до яких належать структура доходів та витрати, ефективне управління процесом створення туристичної послуги, раціональне ціноутворення. Під час визначення оптимальної ціни на туристичний продукт слід враховувати те, що, з одного боку, ціна повинна покривати всі витрати турфірми, пов'язані з наданням туристичних послуг, а з іншого – ціна повинна бути конкурентоспроможною. Водночас у більшості випадків, окрім витрат, необхідно брати до уваги і конкуренцію. Маркетологи, визначаючи ціну турпродукту, починають з цін для кінцевих споживачів (визначаючи попит, вивчаючи ринок і конкуруючі підприємства), а потім рухаються назад, щоб визначити можливі виробничі витрати. Отже, при формуванні ціни на туристичний продукт враховують еластичність попиту. Зазначимо, що фахівці, досліджуючи цінову політику на ринку туристичних послуг, дійшли деяких висновків: туристичний ринок зазвичай не володіє еластичністю попиту і для цього є об'єктивні причини (віддаленість споживача від виробника послуг, а, отже, орієнтація на середньоринкові ціни, бажання сплатити навіть більше, але вже відомій фірмі та ін.; ціна за туристичні послуги є одним із найважливіших орієнтирів щодо їхнього придбання). Саме за ціною споживач заочно намагається визначити рівень і якість обслуговування. Отож і завищення, і зниження цін може спричинити серйозні прорахунки. Вважають, що чим вищий рівень обслуговування, тим менше важлива для споживача ціна турпродукту.

Політику цін турфірми необхідно будувати на одному сегменті. Групи товарів або послуг з різними цінами залучають різні сегменти ринку. Це важливо і тому, що на сегмент працюють не тільки ціна, а й реклама, імідж, додаткові послуги – все, що повинно відповідати рівню і категорії споживача. Знижки займають важливе місце в ціновій та економічній політиці турфірми. Наприклад, сезонні знижки сприяють швидкому розпродажу, завантаженню туристичних підприємств у «низький» сезон. У туризмі характерні знижки на попередню оплату, на групове придбання турів, «сімейні» знижки, знижки для постійних клієнтів. Причому відповідні знижки зумовлюються і встановлюються не тільки для споживачів, а й каналами просування турпродукту: готелями і перевізниками для туроператорів, туроператорами для турагентів. Це дає змогу покрити витрати всіх фірм, які беруть участь у виробничо-здобутковому процесі, і гарантує одержання прибутку.

Список використаних джерел

1. Барроу К. Бізнес-план : практичний посібник / Барроу К., Барроу П., Браун Р.; пер. з 4-го англ. вид. – К. : Знання, 2005.
2. Бізнес-планування в туризмі: тенденції в сучасних умовах. [Електронний ресурс]. – URL: https://tourlib.net/statti_ukr/tofanjuk.htm (Дата звернення 17.11.2020).
3. Наказ «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Медичні вимоги до якості та безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини». [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0088-13#Text> (Дата звернення 20.10.2020)
4. Безуглий І.В. Інноваційна основа формування національних готельних мереж України. Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2018. Випуск № 22. С. 136-141. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/27.pdf>
5. Забаштанський М. М., Забаштанська Т. В., Роговий А. В. Економічна безпека держави в умовах трансформаційних змін туристичної галузі України. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Випуск 3(72). С. 50-55.

Леоненко А. В., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група Т-181
Науковий керівник: **Гонта О. І.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: annaleonenko65@gmail.com

МАТЕРІАЛЬНІ ВИТРАТИ ТУРИСТИЧНОЇ ФІРМИ, ЇХ СТРУКТУРА ТА МОЖЛИВОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ

«Не треба боятися великих витрат, треба боятися маленьких доходів» - Джон Рокфеллер. Перш ніж займатися підприємницькою діяльністю, треба прийняти той факт, що будь-який бізнес – це коло обіг доходів і витрат. Сфера туризму не є виключенням, а навпаки: працюючи у цій сфері, є великий шанс зазнати невдач, адже попит – не постійне і дуже вибагливе поняття.

Обсяг діяльності туристичного підприємства істотно впливає на обсяг витрат. Це зумовлює їх поділ на постійні та змінні. Такий метод називають «директ-костингом». Цей метод обліку витрат був введений американським економістом Д. Харрісом в 1936 році. У зв'язку з ефективністю методу більшість підприємств його дотримуються.

До постійних витрат відносять такі витрати, вартісне вираження яких не залежить від обсягу та структури діяльності. Діяльність туристичної фірми пов'язана з такими статтями постійних витрат:

- заробітна плата управлінського персоналу, в тому числі обов'язкові відрахування. Туристичні підприємства мають велике конкурентне коло, саме тому не тільки туристичні агенти і менеджери, а і управлінський персонал шукає для себе найкращі робочі умови. Питання заробітної плати – одне з основних від працівників;
- оренда приміщень – незалежно від кола діяльності туристичне підприємство потребує обладнане, комфортне та сучасне приміщення. Саме тут відбувається зустріч із потенційними клієнтами;
- оплата комунальних послуг – щомісячно і без затримки;
- канцелярські витрати - вироби та приладдя, що використовуються для листування та оформлення документації, яке складає окрему статтю у витратах будь-якого підприємства;
- витрати на послуги зв'язку (телефон, факс і т. п.);

- витрати на ліцензування і сертифікацію;
- амортизація;
- інші управлінські витрати[1].

Сталий обсяг діяльності туристичної фірми має незмінний обсяг постійних витрат. Проте під час збільшення потенціалу підприємства (наприклад, розширення штату співробітників, створення окремих підрозділів, створення нових «точок продажу», збільшення приміщення тощо) спричинить за собою зріст постійних затрат.

Змінні витрати прямо пропорційно і безпосередньо залежать від обсягу діяльності туристичного підприємства, обсягу реалізацій туристичних товарів та послуг. До змінних витрат фірми належать:

- оплата послуг, що входять у турпродукт (послуги готелю, транспорту, візового обслуговування й ін.);
- заробітна плата тих категорій співробітників, чия винагорода залежить від обсягу реалізації послуг (наприклад, турагентів);
- виплата комісійної винагороди тур агентам - юридичним особам;
- витрати на маркетинг, у тому числі на рекламу[1].

У туристичних підприємствах велика частка витрат припадає на замовлення реклами та її розповсюдження, що дає змогу вижити в умовах високої інтенсивної конкуренції на ринку туристичних послуг на сучасному етапі економічного розвитку в Україні[2].

Підприємцям необхідно проводити розподіл витрат для того, щоб проаналізувати та виявити шляхи підвищення економічної ефективності діяльності своєї фірми. Треба взяти до уваги і те, що частка змінних витрат (у загальній частці витрат) зростає при зменшенні максимального завантаження матеріально-технічної бази, що негативно позначається на кінцевому комерційному результаті.

Кожне підприємство націлене на отримання прибутку, саме тому раціональним рішенням буде оптимізувати витрати, що значно підвищить економічну ефективність.

Оптимізація витрат – це безперервний процес планування, обліку, аналізу, контролю витрат та прийняття рішень щодо подальшої економічної політики підприємства з використанням інструментів мотивації працівників на всіх рівнях сформованої організаційної структури. Планування здійснюється з метою визначення необхідного рівня витрат для забезпечення ефективної роботи підприємства, а також обчислення прибутку, який буде отримано за певного рівня та структури витрат[3].

Одним з головних правил проведення оптимізації витрат є проведення тих заходів та прийняття тих дій, які потенційний клієнт фактично не може відчувати. В умовах жорсткої конкуренції кожен турист повинен бути цінним та важливим. Нехтування побажаннями та індивідуальним підходом до клієнтів може призвести до незворотних наслідків.

Варіантів заощадити та оптимізувати витрати чимало, однак кожне підприємство – унікальне. Немає конкретного алгоритму дій, що підійшов би кожній фірмі. Для уникнення погіршення матеріального становища потрібно провести ретельний аналіз щодо наслідків введення тих чи інших методів у оптимізацію витратної діяльності.

Полегшеними методами оптимізації витрат може бути купівля дешевшої канцелярії або відмова від послуг прибиральниці. Такі зміни залишаться для туристів непомітними.

Туристичні підприємства, які раніше активно використовували рекламу, сьогодні все частіше відмовляються від неї, таким чином оптимізуючи витрати. Але такий підхід неоднозначний: без залучення нових туристів продажі будуть забезпечені тільки постійними клієнтами. У інформаційну сучасну епоху відмовлятися від просування своїх продуктів дуже ризиковано. Не варто покладатися на уже існуючу базу клієнтів.

Найкращий варіант – це скоротити рекламний бюджет і активніше використовувати некомерційні або мало витратні канали, наприклад, соціальні мережі.

Гнучким методом оптимізації, який настільки універсальний, що підійде будь-якому підприємству, є переведення бухгалтерії чи інших відділів роботи на аутсорсинг. Аутсорсинг – це передача організацією, на підставі договору, певних видів або функцій виробничої підприємницької діяльності іншій компанії, що діє в потрібній області. Це не зменшить ефективність роботи відділу, але зменшить витрати на нього.

Оренда приміщення теж може стати частиною оптимізації: можна орендувати приміщення менше за площею або скористатися спільною орендою з компанією, що займається іншим видом діяльності. Деякі підприємці мають змогу спробувати «коворкінг». Коворкінг у широкому сенсі — це модель організації роботи людей з різним типом зайнятості у єдиному робочому просторі. У зв'язку з цим сплачувати оренду потрібно почастино.

До жорстких методів оптимізації звертаються у випадку складного економічного становища. Проте такі дії, як зменшення заробітної платні співробітникам, скорочення штату через низький обіг клієнтів, урізання премій, переведення менеджерів на фріланс можуть мати негативні майбутні наслідки. Дуже важко повернути довіру своїх колег, а ще важче – наймати на роботу нових працівників, яким потрібне детальне навчання та випробувальний термін.

Таким чином, кожне підприємство має колообіг витрат та доходів. Для підвищення економічної ефективності доречно оптимізувати деякі складові. Головними умовами у цих процесах є пластичність та гнучкість. Чим активніша діяльність підприємства, тим більші затрати та прибутки. У підприємницькій туристичній діяльності балансу можна досягнути лише шляхом аналізу, спроб та помилок.

Список використаних джерел

1. Доходи і витрати в туристичній діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo75.htm (дата звернення 09.12.2020р.)

2. Особливості формування операційних витрат туристичних підприємств в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/gavryljuk2.htm (дата звернення 09.12.2020р.)

3. Напрями оптимізації в системі управління [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4901> (дата звернення 09.12.2020 р.).

Лук'яненко Ю. І., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група Т-201

Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: l.ulia190403@gmail.com

РОЗВИТОК АКТИВНОГО ВИДУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Активний туризм – це сукупність видів туристських подорожей, як правило, в природному середовищі, з використанням активних способів пересування [1]. До активного туризму належить більшість видів самодіяльних туристських подорожей, таких як: пішохідний, гірський, водний, велосипедний, гірськолижний, скелелазіння, спелеотуризм, дайвінг, кінний, повітроплавання, вітрильний, роупджемпінг, мультигонки, каньйонінг, подієвий.

На сьогоднішній день активний туризм в Україні поступається за популярністю іншим видам, але він є невід'ємною складовою туристичної сфери. Свого часу розвитку активного туризму приділялося чимало уваги з боку держави та громадських діячів з огляду на його виняткове значення для населення. Адже саме активний туризм сприяє на зміцнення здоров'я, розвитку фізичних здібностей та залучає до участі у мандрівних туристичних подорожах активного характеру, а також змагань з різними рівнями складності, в наслідку чого, є частиною рекреаційної, пізнавальної та економічної функції. Впродовж останніх років спостерігаються позитивні зрушення у напрямку зростання зацікавленості даним видом туризму як з боку самих туристів, так і з боку організаторів відпочинку: відкриваються нові об'єкти активного відпочинку, починають з'являтися спеціалізовані туроператори з активного туризму. Переважно, активний туризм в Україні має індивідуальний характер, розвиваючись в межах туристичних клубів або гуртків.

Розвиток нових видів активного туризму сприяє процесу розвитку туристичної сфери як високоприбуткового сектору економіки України та її входженню до світового туристичного ринку, а також має стимулюючий вплив на розвиток міжнародного туризму.

Україна має достатньо потужний потенціал для розвитку активного туризму. Інтенсивний та стрімкий процес розвитку як в національному, так і світовому масштабі має пішохідний та велосипедний туризм в Карпатах («Bukovel Bike Park», Pylypets Gravity Race), на Поділлі ("Подільські Товтри"), водний на річках та озерах України (р.Дністер, р.Південний Буг, р.Прип'ять), спелеотуризм на Поділлі (гіпсові печери), гірськолижний туризм в Карпатах (Буковель, Славське, Пилипець та ін.). [2].

Якщо не брати до уваги усіх наявних потенційних можливостей, свою соціальну і економічну значущість, активний туризм в Україні, все ж, розвинений недостатньо і його розвиток сповільнюється внаслідок існування невирішеної низки питань:

- відсутності розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі;
- недостатньої кількості інвестицій в розвиток активного туризму в Україні;
- недостатньої кількості пропозицій продукції сфери матеріально-технічного забезпечення [3].

Їх розв'язання потребує підтримки виконавчих органів влади та місцевого самоврядування.

Перспективними напрямками розвитку активного туризму є залучення іноземних туристів, підвищення рівня вітчизняного сервісу з надання послуг у цій сфері, розвитку інфраструктури, розроблення доступних для населення послуг.

Отже, Україна має більш ніж достатній потенціал для розвитку активного туризму, тому першочергову увагу слід звернути на популяризацію та стимулювання розвитку активного туризму. Оздоровче, виховне, соціальне значення активного туризму свідчить про те, що він на сьогодні має бути одним з пріоритетних напрямків розвитку внутрішнього та іноземного туризму в Україні.

Список використаних джерел

1. Михайліченко Г.І. Організація туристичних подорожей: навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2011. 391 с.
2. Деревчинська А.В. Розвиток активного туризму в Україні. *Сучасні тенденції розвитку туризму*. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина II. Миколаїв: ВП «МФ КНУКІМ», 2015. 145 с. С.27-30. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/derebchynska.htm (дата звернення 30.11.20)

3. Приварникова Ю. Туризм як рушійна сила розвитку ринку обладнання для активного відпочинку в Україні URL: https://www.researchgate.net/profile/Irina_Privarnikova/publication/322653751 (дата звернення 30.11.20)

Марцева І. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група МТп-201
Науковий керівник: **Безуглий І. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: martsevaya23@gmail.com

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Туризм як і будь-яка інша сфера не стоїть на місці та продовжують все більше розвиватись, з'являються нові види туризму, нові дестинації для відвідування, нові види туристичних послуг. Туристична сфера на сьогодні посідає важливе місце у міжнародній економіці та в економіці окремих держав, у деяких країнах навіть посідає перше місце. Тому подальший розвиток туризму є досить вигідним та затребуваним.

Одним з головних факторів розвитку туризму у наш час є глобалізація. "Глобалізація — це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є розподіл праці, міграція у масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства [1]."

Головними причинами формування глобалізаційних процесів вважаються науково-технічний прогрес, інтернаціоналізація та загострення загальнолюдських проблем. Завдяки глобалізації країни співпрацюють між собою і таким чином відбувається значне збільшення туристичних потоків.

Але необхідно зазначити, що глобалізаційні процеси не завжди мають позитивні наслідки. Основними негативними наслідками глобалізації вважають розвиток тероризму та занепад культурної спадщини деяких країн.

ЮНВТО виділяє основних туристичних регіонів світу: Європейський, Азійсько-Тихоокеанський, Близькосхідний, Американський, Африканський та Південно-Азійський. Основним районом, в якому сконцентровані міжнародні туристичні потоки є Європейський туристичний регіон, оскільки саме тут зародився організований туризм. Європейський туристичний регіон не втрачає свої лідерські позиції через такі основні фактори:

- 1) Наявність потужного та різноманітного туристичного потенціалу:
 - Різноманітність ландшафту
 - Наявність значних водних ресурсів та вмале їх використання
 - Освоєні гірські системи
 - Значна кількість різноманітних культурно-історичних, архітектурних та археологічних пам'яток
 - Чисельні фестивалі та події, що також приваблюють туристів та ін.
- 2) Сприятливе географічне положення та соціально-економічні чинники:
 - Високий рівень розвитку економіки
 - Гарна транспортна система

- Високий рівень життя
 - Гарний рівень розвитку інфраструктури
 - Високий рівень безпеки життя та ін.
- 3) Сприятливе політичне становище:
- Спрощена процедура в'їзду
 - Стабільна політична ситуація у більшості країн Європи
 - Функціонування Євросоюзу та ін.

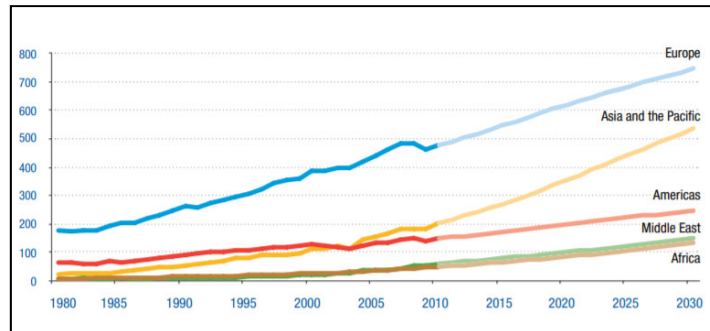

Рисунок 1 - Міжнародні туристичні прибуття за регіонами світу

З рис. 1 чітко видно, що Європейський туристичний регіон від початку займав лідерські позиції та число прибуттів у цей район збільшується щорічно, проте за останні роки його частка дещо зменшилась. Це відбувається перш за все через значне зростання частки Азійсько-Тихоокеанського регіону. В майбутньому також прогнозується тенденція до зростання частки Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Також слід зазначити, що тенденція до зростання туристичних прибуттів відстежується у країнах, що розвиваються. 10 найкращих за рейтингом середньорічних темпів приросту туризму.

1. Намібія (9,1)
2. Чорногорія (8,6)
3. Замбія (7,3)
4. Ангола (7,3)
5. Китай (7,3)
6. Габон (7,3)
7. Бірма (6,9)
8. Камбоджа (6,9)
9. Таїланд (6,7)
10. Кабо-Верде (6,5)

Через науково-технічний прогрес та швидкий розвиток мережі Інтернет в майбутньому в туристичній сфері будуть відстежуватись тенденції до такого явища як віртуальний туризм. З'являється все більша кількість готелів та ресторанів, що пропонують онлайн-тур по закладу, для того щоб турист міг заздалегідь побачити інтер'єр закладу. Також набирають популярності віртуальні екскурсії по визначним пам'яткам та музеям.

Ще однією тенденцією в сучасній туристичній сфері є значний розвиток екотуризму. Він вважається відносно новим видом туризму, проте вже набирає значних обертів. Він яскраво відображає зростаючу стурбованість серед сучасних туристів щодо екологічного стану планети.

Один з основних туристичних підприємств, що обслуговують туристів є туроператори та туристичні агенти. Перша туристична агенція була створена Томасом Куком. Отже, після 1941 року починається історія організованого туризму та

туристичних агенцій. За приблизними даними в 2018 році кількість туристичних операторів становила 130 000 підприємств у всьому світі.

Щорічно туристичні оператори отримують значну суму доходів. Проаналізуємо лідерів серед туроператорів за продажами за допомогою таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що туристичні компанії отримують значні доходи, деякі з них отримують більше 90 млрд дол. США, деякі компанії отримують більше 20 млрд дол. США, це свідчить про те, що туризм є провідною галуззю економіки та приносить значний внесок до бюджету щорічно.

Окрім туристичних операторів та туристичних агентств туристичними підприємствами, що обслуговують туристів є заклади розміщення, харчування, транспорту та екскурсійного обслуговування. Щодо транспортного забезпечення, то завдяки глобалізаційним процесам транспортне сполучення між багатьма країнами стало набагато краще.

Таблиця 1 - Основні (найбільші) світові туроператори

Ранг	Компанія	Штаб-квартира	Продажі 2018 року, млрд	Кількість працівників
1	Expedia Group	Bellevue, Washington	\$99	24,000
2	Booking Holdings	Norwalk, Connecticut	\$92.7	24,500
3	American Express Global Business Travel	Jersey City, New Jersey	\$33.7	17,400
4	BCD Travel	Utrecht, Netherlands	\$27.1	13,800
5	CWT	Minneapolis, Minnesota	\$25	18,000
6	Flight Centre	Brisbane, Australia	\$16	20,600
7	Travel Leaders Group	New York City, New York	\$7.12	4,000
8	American Express Travel	New York City, New York	\$6.27	5,000
9	Direct Travel	Centennial, Colorado	\$5.4	2,000
10	Corporate Travel Management North America	Denver, Colorado	\$5	725
11	Fareportal	New York City, New York	\$4.95	3,899
12	American Automobile Association	Heathrow, Florida	\$4.13	4,655
13	Travel and Transport	New York City, New York	\$3.53	1,737
14	Frosch	New York City, New York	\$2.25	1,180
15	Omega World Travel	Fairfax, Virginia	\$1.47	530
16	Ovation Travel Group	New York City, New York	\$1.4	660
17	World Travel Holdings	Wilmington, Massachusetts	\$1.34	1,335
18	World Travel	Exton, Pennsylvania	\$1.32	528
19	JTB Americas Group	Torrance, California	\$1.26	2,120
20	International Cruise & Excursions	Scottsdale, Arizona	\$931 млн	2,882
21	ATG	New Albany, Ohio	\$837 млн	-
22	Christopherson Business Travel	Salt Lake City, Utah	\$682 млн	480
23	Adelman Travel	Milwaukee, Wisconsin	\$650 млн	300
24	Travel Edge	Toronto, Ontario	\$620 млн	1,070
25	Cruise Planners, an American Express Travel Representative	Coral Springs, Florida	\$615 млн	120

Примітка. Складено за джерелом Travel Weekly

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації бізнесу та зовнішніх ринків України, сучасні тренди розвитку рекреаційно-туристичної сфери створюють передумови для розвитку мережових форм організації готельного господарства. Мережеві готелі мають безумовні переваги над окремими засобами розміщення. Такі переваги складаються з: збільшенні цінової та нецінової конкурентоздатності за рахунок зниження витрат та впровадження жорстких стандартів, які підсилюють якість послуг; концепції ресурсів для впровадження інновацій та використанні нових технологій; забезпеченість ресурсами для присутності в глобальних системах бронювання; використання відомого бренда та поєднані з цим маркетингові переваги; можливість впровадження комплексних програм навчання персоналу; більш ефективне вирішення проблем трудової міграції; збільшення можливостей задоволення попиту в розміщенні в періоди збільшення попиту.

Фахова література розділяє готельні господарства за характером взаємовідносин між власником та структурою управління готелем. Виділяють незалежні готелі, мережеві структури та асоціації підприємств. Мета такого структурування - виявити можливі моделі управління готельним господарством.

Незалежні готелі можуть керуватися власником чи за допомогою найманих фахівців-менеджерів або управляючою компанією. Наявність власного торгового знаку чи брендів управляючою компанією не означає втрату готелем незалежного статусу. Готелі, які входять до готельних мереж різняться в залежності від умов входження в ці об'єднання. Виділяють чотири групи умов входження готелів до готельних мереж: готелі, як є повноправними членами мережі, асоційовані готелі на умовах франчайзингових відносин, об'єднання готелів на умовах контрактного управління професійною готельною компанією та комбіновані умови обрання засобів розміщення.

Перша група умов об'єднання готелів характеризується спільним власником, який здійснює колективний бізнес чи спільним керівництвом мережі від представників власників. Керівництво мережі несе повну відповідальність за результати господарської діяльності та має право на отримання прибутку. Друга група умов спрямована на об'єднання готелів на основі франчайзингових відносин. Такі готелі можуть управлятися безпосередньо власником без контролю адміністрації готельної мережі. Договір франчайзингу передбачає надання готелю права на використання торгівельної марки, інновацій та структурних елементів готельної мережі для здійснення операційної діяльності, навчання персоналу, постачання та інше. Оплата за надання права містить початковий платіж (вартість первинної франшизи) та періодичних платежів (винагороди за франчайзинг). Третя група умов об'єднує готелі з контрактним управлінням професійною готельною компанією (готельним оператором), який отримує «операційну» винагороду. До четвертої групи входять готелі з комбінованими умовами управління, зокрема контрактного управління готелем з боку франчайзера.

Крім готельних мереж готелі можуть об'єднуватися в асоціації з метою збільшення прибутку чи отримання певних преференцій на ринку послуг. Прикладом асоціації готелів для збільшення прибутку може бути об'єднання «взаємного інформування». Збільшення прибутку досягається завдяки перерозподілу тимчасовому надлишку туристів (клієнтів) між членами асоціації. При цьому збільшується коефіцієнт завантаження готелів. Готельні асоціації можуть мати спільний товарний знак і платять внески (вступний, за товарний знак, щомісячні платежі за рекламу та систему бронювання – інформування). Для отримання певних преференцій на ринку послуг готельні підприємства утворюють асоціації, головною метою є допомога членам асоціації у вирішенні правових, кадрових проблем, навчання персоналу,

удосконалення бухгалтерського обліку, розповсюдження інноваційного досвіду в управлінні та інформаційному обслуговуванні.

Для розробки типологій засобів розміщення пропонуються критерії інтегрованості, охопту сегментів ринку, структури управління закладами. В межах першого критерію виділяють інкорпоровані готелі та відкриті. Характерною особливістю перших є формування єдиної мережі та чітка відповідність встановленим стандартам якості обслуговування та комфортності. У більшості випадків фінансування таких мереж відбувається холдинговими підприємствами. Прикладами таких мереж є «Inter Continental Hotel Group» (Великобританія), «Ассог» (Франція), «Hilton Worldwide» (США). В Україні активно розвивається національна готельна мережа «Reikarts Hotel Group» з управляючою компанією «Reikarts Hotel Management». Основні напрями діяльності управляючої компанії: будівництво, операційне управління, продаж та бронювання, PR та реклама, бари і ресторани (F&B), служба прийому та розміщення, хаускіпінг, кадровий менеджмент, IT служба, фінанси та бухгалтерія, безпека (безпека об'єктів та інформаційна безпека), контрольно-ревізійне управління. На відміну від готельних мереж даного типу відкриті готелі поєднують засоби розміщення, які тільки спільно організують інформаційно-маркетингову діяльність. Пропонується відкриті мережі розділяти на консорціуми та афілійовані мережі. Готельні консорціуми – це організаційна форма управління готельними закладами на основі правової угоди та з метою координації, підвищення ефективності, збільшення конкурентоздатності окремих засобів розміщення. Афілійовані готельні мережі мають спільну назву, юридично є філіалами чи печерними компаніями.

Існує розділення міжнародних готельних мереж на «вертикальні» та «горизонтальні». Перші представлені у всіх сегментах ринку готельних послуг. Так мережа готелів «Premier Hotel and Resorts», яка представлена в Україні 17 готелями розвиває три бренди, які спрямовані на різні сегменти ринку: «Premier Palas Hotel», «Premier Hotel», «Premier Compass Hotel». Готельна мережа «Reikarts Hotel Group» на ринку послуг представлена п'ятьма брендами: Reikarts Collection Hotel, Reikarts, Optima, Vita park, Raziotel, які охоплюють різні сегменти.

Таким чином можна зробити висновок, що глобалізація та глобалізаційні процеси мають значний вплив на туристичну сферу та в майбутньому цей вплив лише буде збільшуватись. Основними тенденціями у туристичній сфері в майбутньому будуть збільшення частки Азійсько-Тихоокеанського регіону в туристичних прибуттях, а також зростання туристичних прибуттів до країн, що розвиваються. На додаток до цього будуть поширюватись нові види туризму, наприклад такі як віртуальний туризм чи екотуризм.

Список використаних джерел

1. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). [3-е вид., перероб. та доп.]. К.: «Альтельпрес», 2005. 436 с.
2. Global tourism industry - statistics & facts URL: <https://www.statista.com/topics/962/global-tourism/>
3. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/ru>

Піпкун А. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури, група МТп-191
Науковий керівник: **Безуглий І. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
e-mail: alisa.alias.2626@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИННОГО ТУРИЗМУ

Винний туризм як багатогранний напрямок туристичного ринку вимагає науково обґрунтованих підходів до його класифікації (табл. 1). Винний туризм можна класифікувати за різними критеріями: за спрямуванням туристичних потоків і масштабами територіального охоплення; способом пересування та використання транспортних засобів; терміном поїздки, сезонністю; демографічним і соціальним складом учасників подорожі; ступенем організованості, принципами організації продажу туру та формою організації обслуговування; нарешті – за метою подорожі. Останній критерій поділу туризму на види має вирішальне значення, бо саме мета подорожі найбільше впливає на формування туру, вибір маршруту й організацію туристичного обслуговування.

За спрямованістю туристичних потоків вирізняють туризм: внутрішній (подорожі громадян у межах своєї країни); виїзний за кордон - тобто виїзд громадян за межі своєї країни, відвідання інших країн; в'їзний (іноземний) - поїздки, прийом та обслуговування в країні іноземців.

Перші два види здійснюються вітчизняними туристами й можуть бути об'єднані терміном національний туризм; внутрішній та іноземний туризм позначаються як туризм у межах країни. У масштабах світу та його регіонів туристичні поїздки й обміни об'єднуються терміном міжнародний туризм.

За масштабами охоплення території розрізняють туризм всередині регіонів, міжрегіональний та кругосвітній. Важливе значення має класифікація туризму за видами залежно від засобу пересування туристів. Тут виділяють дві великі групи: туризм транспортний - авто, авіа, залізничний, морський та річковий; подорожі з активними засобами пересування - пішохідний, лижний, кінний, велосипедний та мототуризм, водний (гребний, сплавний та вітрильний), підводний, гірський й гірськолижний, спелеотуризм, а також їх комбіновані види.

Крім короткострокових і тривалих подорожей за критерієм терміну поїздки вирізняють також подорожі вихідного дня, що останнім часом набувають все більшої популярності.

Сезонність туризму визначається інтенсивністю туристичного потоку, спрямованого до того чи іншого району або центру у певний період часу. Сезоном називають такий період року, коли у центрі (районі) концентрується найбільше туристів.

Винний туризм не піддається сезонності, так як винороби можуть проводити екскурсії та дегустації цілий рік, що є незаперечною перевагою даного туристичного напрямку в порівнянні з відпочинком на березі моря.

За характером організації виділяють туризм плановий (організований) та самодіяльний. Плановий туризм передбачає здійснення туристичних подорожей за певними маршрутами й графіками, встановленими туристичними організаціями, що оформлюються туристичними путівками (ваучерами). Як правило, туристи вибирають собі відповідний тур із тих, що пропонуються фірмою в плановому порядку. Але фірми можуть створювати окремі непланові тури на замовлення клієнта або організації.

Самодіяльний туризм - це подорожі, що розробляються й організуються самими туристами, об'єднаними у туристські гуртки та клуби. Цей вид туризму теж є

організованим на відміну від неорганізованого туризму або «дикого» відпочинку, де всі елементи його організації - розробку та узгодження маршруту, забезпечення й реалізацію здійснюють самі туристи

Таблиця 1 - Класифікація винного туризму

Класифікаційна ознака	Види винного туризму
Спрямованість туристичних потоків	- внутрішній (подорожі громадян у межах своєї країни); - виїзний за кордон - тобто виїзд громадян за межі своєї країни, відвідання інших країн; - в'їзний - поїздки, прийом та обслуговування іноземців.
Масштаб територіального охоплення	- внутрішньорегіональний; - міжрегіональний; - кругосвітній
Спосіб пересування та використанням транспортних засобів	- транспортний (авто, авіа, залізничний, морський); - подорожі з активними засобами пересування (пішохідний, лижний, кінний, велосипедний та мототуризм, водний тощо); - комбінований
Термін поїздки	- короткостроковий; - тривалий; - тур вихідного дня
Сезонність	- односезонний; - двосезонний; - постійний (цілорічний)
Ступень організованості	- плановий (організований); - самодіяльний
Демографічний і соціальний склад учасників подорожі	- молодіжний; - сімейний; - «третього віку»; - «одиноких сердець»; - для інвалідів тощо
Форма організації турів	- індивідуальний тур; - груповий тур; - приєднання до групи
Мета подорожі	- культурно-пізнавальний; - рекреаційно-оздоровчий; - розважальний; - освітній та науково-діловий; - винний сільський зелений туризм

Джерело: складено автором на основі: [1,3]

Дуже важливою, особливо з точки зору організації обслуговування туристів, є класифікація туризму за демографічним і соціальним складом учасників подорожі. При цьому враховують вік, соціальний і громадянський стан, рід занять туристів тощо. Винний туризм належить до такого виду туризму, який не передбачає дитячий та шкільний туризм. Таким чином виділяють винний туризм: молодіжний, сімейний,

туризм «третього віку», інвалідів тощо. Відповідно до кожного виду підбираються місце розміщення, тип харчування, склад програми перебування тощо.

В залежності від способів організації винних турів їх поділяють на: індивідуальний тур, який може організувати туристична компанія (зазвичай найдорожчий варіант), або сам турист (є ризик отримати не те, що очікуєш). Такі види винних турів притаманні для справжніх гурманів і тих, хто не хоче залежати від решти групи людей і бути вільними у своїх рішеннях і переміщеннях; груповий тур, що організовується туристичною компанією для певної групи людей конкретно, або є вже шаблоном маршрутом для всіх бажаючих. Групові тури зазвичай добре організовані й не допускають внесення змін у затверджену й відпрацьовану програму; приєднання до групи – це такий тур коли, хтось хоче відпочити індивідуально й частину часу поєднати з мандрівною групою з винним маршрутом. У такому випадку туристи самі вирішують, де вони будуть приєднуватися до групи й якими сумісними послугами вони будуть користуватися [4].

Залежно від мети подорожі винні тури бувають: культурно-пізнавальні, рекреаційно-оздоровчі, розважальні, освітні та науково-ділові, а також винний сільський зелений туризм.

Винні тури культурно-пізнавального змісту передбачають ознайомлення з традиціями виноградарства, оригінальною технологією виноробства, асортиментом вин місцевого виробництва та їх дегустацією, вивчення історії винного промислу, пам'яток життя і діяльності видатних виноробів. Найчастіше це пізнавальні екскурсії на виноградники та виноробні підприємства з дегустацією вина. Туристам пропонують ознайомитись з технологічним процесом виробництва, спуститися в підвали з величезними бутами і бочками, познайомитися з таємством дозрівання вина, дізнатися про унікальні традиції та рецептури конкретного господарства.

Цілющі властивості вина стали основою для винотерапії та пропозиції послуг лікувального, лікувально-профілактичного та косметологічного призначення на основі винотерапії. Лікувальний вплив вина відзначали відомі лікарі Гіппократ, Авіценна та ін. Тому використання вина та винограду в лікувальних цілях (винотерапія, енотерапія, ампелотерапія) знайшло застосування в багатьох оздоровчих та лікувальних закладах.

Цікавим для досвідчених виноробів, сомельє, рестораторів та колекціонерів, які займаються створенням власних енотек, є освітньо- діловий винний туризм. Відвідуючи наукові конференції, майстер-класи, дегустації, аукціони фахівці отримують багато різноманітної інформації для удосконалення виробництва, поповнення винних карт спеціалізованих закладів харчування, розширення колекцій, вирішують питання спеціальних поставок тощо.

Найбільш вдалою формою є поєднання винного та сільського туризму. Проживання в оселі сільського зеленого туризму дає змогу туристам долучитись до процесу вирощування та збору винограду, виробництва вина, культури його вживання [1].

Винний туризм як комплексний туристичний продукт включає набір основних, додаткових і супутніх послуг. З огляду на особливості кожного виду туризму, вони можуть бути традиційними і специфічними.

Підсумовуючи, можна зазначити, що винний туризм - це тематичний вид туризму, що має на меті дегустацію та купівлю вина безпосередньо у виробника, він передбачає ознайомлення з технологією вирощування винограду та виробництва вина, а також відвідування спеціалізованих установ і заходів, як дегустаційні зали, винні підвали, винні виставки, конкурси, фестивалі, аукціони і т.д.

Сучасний винний туризм передбачає досить широкий спектр видів туристичної діяльності: відвідування плантацій виноградників, дегустація місцевих сортів винограду; ознайомлення з технологією виготовлення різних видів алкогольних напоїв

безпосередньо на виробництві; відвідування дегустаційних залів та підвалів; ознайомлення з історією виноробства, відвідування спеціалізованих музеїв та виставок; відвідування ресторанів, що пропонують послуги дегустації вина та майстер-класи від сомельє; участь у винних фестивалях та тематичних святах; відвідування та участь у спеціалізованих виставках, форумах, конференціях, конкурсах, винних аукціонах тощо.

Формування національного винного туризму значною мірою визначається розвитком мережі регіональних винних шляхів – спеціально прокладених туристичних маршрутів, що передбачають відвідування виноградників, виноробних підприємств, винних фестивалів у поєднанні з відпочинком та розвагами.

Розвиток винного туризму сприяє диверсифікації туристичної сфери та зменшує негативні наслідки від нестабільності економічних процесів. Активізація винного туризму суттєво впливає на формування механізму державного регулювання економічної безпеки. У таких умовах управління економічними процесами держави, спрямованими на підтримку належного рівня економічної безпеки національної економіки, повинно відбуватися з урахуванням прогнозованого часу до настання кризи [3, с. 53-54].

В Європі багато винних шляхів та маршрутів розвиваються за підтримки Європейської ради винних доріг, офіс якої розташований у Бордо. Ця рада об'єднує більше 60-ти винних областей і регіонів та співпрацює з Асамблеєю винних регіонів Європи. Європейська рада винних доріг зосередила свою діяльність у таких ключових напрямках:

- інвентаризація й опис винних шляхів у різних країнах Європейського континенту;
- формування стандартизованої системи піктографічної інформації на винних маршрутах та окремих об'єктах винного туризму;
- консалтингова підтримка створення нових винних шляхів, їх подальшого розвитку й функціонування;
- маркетинг винного туризму, поширення інформації про винні тури, фестивалі, відкриття нових об'єктів;
- інформаційна підтримка винного туризму через мережу Інтернет, налагодження взаємобмінів між країнами та регіонами, наукові дослідження, видання фахової літератури, співпраця з ЗМІ.

Успішний розвиток винного шляху як туристичного продукту, значною мірою залежить від ефективного управління й координації. Європейською радою винних шляхів та Асамблеєю винних регіонів Європи розроблено операційні інструменти, які допомагають об'єднати роботу всіх зацікавлених підприємств і систему управління винними шляхами, а саме:

- 1) маркетингові дослідження ринку та ґрунтовне вивчення різних сегментів потенційних винних туристів, їх вимог і потреб для розроблення багатоступеневого диференційованого продукту;
- 2) ознайомлення з успішним досвідом уже існуючих винних шляхів, основними досягненнями і проблемами в їх функціонуванні, на цій основі розроблення регіональних маршрутів з урахуванням не тільки розташування об'єктів винного туризму, але й місцевої транспортної та готельної інфраструктури, привабливих туристичних цікавинок тощо;
- 3) розроблення і реалізація заходів підтримки винного шляху, що передбачає прийняття програмних та нормативних документів, які б сприяли діяльності суб'єктів винного туризму, а також передбачали вимоги якісного туристично-екскурсійного

обслуговування, екологічної безпеки, якості й безпеки винної та гастрономічної продукції.

Цей напрям також передбачає підтримку в галузі підготовки кадрів, бізнес-консультування, ведення бухгалтерського обліку, маркетингу, застосування інформаційних технологій, доступ до кредитних ресурсів тощо;

4) пошук зацікавлених учасників винного шляху та координація їх діяльності з метою максимального забезпечення інтересів. Як правило, до організації винного шляху можуть бути залучені:

- винні заводи й виноградно-виноробні підприємства;
- органи державної влади та місцевого самоврядування;
- готелі й інші засоби розміщення;
- туристичні оператори та турагенції;
- ресторани, бари, кафе, дегустаційні зали, винні підвали;
- дистриб'ютори винної й гастрономічної продукції;
- заклади культури і дозвілля, музейні установи, екскурсбюро;
- оселі сільського зеленого туризму;
- освітні заклади;
- лікувально – профілактичні заклади (санаторії, профілакторії);
- підприємства, що надають додаткові та супутні туристичні послуги;
- професійні асоціації виноробів, сомельє, кулінарів;
- організації інноваційної інфраструктури: бізнес- центри, інноваційні фонди, бізнес-інкубатори, фонди підтримки підприємництва, ресурсні центри й центри регіонального розвитку.

Важливим питанням є налагодження комунікацій між зацікавленими учасниками винного шляху та спосіб формування взаємозв'язків між ними. У світовій і вітчизняній практиці такими формами об'єднання виступають або професійні асоціації та союзи, або регіональні кластерні моделі;

5) просування і маркетинг туристичного продукту винного шляху, створення і підтримка відповідного бранда, формування комунікаційної політики в рамках загальної маркетингової стратегії регіону й у взаємодії з інформаційною політикою окремих виробників. У комплексі маркетингових комунікацій винного шляху та продуктів винного туризму фундаментом є формування громадської думки.

Обов'язковими елементами винного шляху є дегустаційні зали та винні підвали, які фокусують інтерес туристів до вина й повною мірою забезпечують можливість продегустувати винні напої і придбати його у виробників. Для невеликих виноробних підприємств дегустаційний зал / винний підвал – це важливий пункт продажу власної продукції з огляду на складність виходу на мережі роздрібної торгівлі та зовнішні ринки. В умовах гострої конкуренції на ринку алкогольної продукції висока якість запропонованих вин і професійне обслуговування є запорукою не тільки успішних продажів, але й тривалого інтересу та прихильності до виробників.

Оскільки саме у винному підвалі відбувається контакт туриста і вина так би мовити «віч-на-віч», важливо врахувати фактори, які визначають позитивні або негативні враження людей і їх подальшу споживчу поведінку.

Серед вагомих факторів слід відзначити: розташування та інтер'єр дегустаційного залу/винного підвалу; високі якісні характеристики вина; асортимент; ціну; культуру обслуговування; атракції, можливість для набуття нового досвіду і знань.

Два останніх фактори особливо важливі, оскільки гарне проведення часу, насолода від якісної їжі та вина, гостинність персоналу, манера спілкування й увага до

кожного гостя формують позитивні емоції та враження, які визначають мотивацію як для покупки, так і до повернення в цю місцевість.

Отже, організація винних турів вимагає координації діяльності багатьох учасників – це і виробники вина, і власники ресторанів, і самі туроператори.

Європейською радою винних шляхів та Асамблеєю винних регіонів Європи розроблено операційні інструменти, які допомагають об'єднати роботу всіх зацікавлених підприємств і систему управління винними шляхами, а саме: 1) маркетингові дослідження ринку та ґрунтовне вивчення різних сегментів потенційних винних туристів; 2) ознайомлення з успішним досвідом уже існуючих винних шляхів; 3) розроблення і реалізація заходів підтримки винного шляху, що передбачає прийняття програмних та нормативних документів; 4) пошук зацікавлених учасників винного шляху та координація їх діяльності з метою максимального забезпечення інтересів; 5) просування і маркетинг туристичного продукту винного шляху.

Список використаних джерел

1. Басюк Д.І. Науково-теоретичні основи розвитку винного туризму. Географія та туризм. 2012. Вип. 19. С. 28-37.

2. Божук Т.І., Прокопчук Л. А. Сучасний стан і перспективи розвитку винного туризму (на прикладі Закарпатської області). Туристична індустрія: сучасний стан і перспективи розвитку: VI міжнар. наук.-практ. конф. (28–29 квітня 2011 р.). Луганськ - 2011. № 6. Т.2. С. 171–177.

3. Забаштанський М. М., Забаштанська Т. В., Роговий А. В. Економічна безпека держави в умовах трансформаційних змін туристичної галузі України. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Випуск 3(72). С. 50-55.

4. Нездоймінов С. Г. Регіональні контури кластерного розвитку винного туризму. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2014. Вип. 8(1). С. 136-141.

Панчошна Я. В., здобувачка вищої освіти

2 курсу магістратури, група МТп-191

Науковий керівник: **Безуглий І. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: panchoshnaya98@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ТУРИЗМІ

Ключовим моментом в управлінні виступає та життєва сила для успішного функціонування управління персоналом, оскільки без цієї політики не може бути тривалого поліпшення відносин з управління роботою.

Успіх управління кадрової політики значною мірою визначається трьома напрямками діяльності: успіх вищого керівництва у розумному визначенні трудової політики, успіх менеджера з персоналу в правильній інтерпретації цієї кадрової політики, у досягненні належного їх виконання через лінійних керівників та у забезпеченні надання персоналом департаменту персоналу якнайбільш досконалого обслуговування лінійними керівниками, успіх самих лінійних керівників, особливо керівників першої лінії, у виконанні своїх зобов'язань перед керівництвом та працівниками шляхом розумного та зацікавленого тлумачення політики та сприяння підвищенню ефективності своїх робітників шляхом динамічного керівництва.

Однак незважаючи на вище перераховані напрямки діяльності управління персоналом, головною метою управління людськими ресурсами (кінцевий бажаний результат) є забезпечення що кількісні та якісні характеристики персоналу відповідали цілям організації. Весь набір цілей підприємства можна розділити на 4 типи:

- економічні: зростання прибутку;
- науково-технічні: впровадження технологічних досягнень, зростання продуктивності праці;
- виробничо-кількісні: ефективне виробництво та реалізація;
- соціальний: задоволення соціальних потреб.

Залежно від цілей організації, цілей людського ресурсу управління змінюються та коригуються. Щоб досягнути високих показників діяльності організація повинна:

- сформулювати місію та стратегію організації та донести їх зміст до кожного працівника;
- спроектувати проектувати організаційну структуру відповідно до цілей організації;
- запровадити найбільш прогресивні методи управління людськими ресурсами.

Ефективність організації багато в чому залежить від людських ресурсів. професійні рішення, прийняті працівниками на будь-якому робочому місці, визначають ефективність реалізації виробничих цілей та визначення загального успіху та ефективності. З цього випливає важливість контролю та мотивації працівників створювати такі умови дозволити їм повністю реалізувати свій професійний багаж, з одного боку, а з іншого боку формувати бажання працювати якісно та ефективно.

Основною одиницею в аналізі персоналу є окремий працівник, врахований у сукупності їх якісні характеристики, що впливають на їх економічну поведінку.

Етапи на яких аналізується діяльність персоналу діляться на :

1. Аналіз планування персоналу. Основною задачею планування персоналу є виділення потреб в кількості робочих місць для вирішення поставлених задач. Визначити яку кількість грошових видатків(заробітна платня) потрібна на кожного працюючого, в сферу туризму загалом розрахунок йде мінімальна ставка все інше це відсоток від проданих турів.

В процесі розробки плану щодо роботи персоналу та його управління вирішуються задачі : як пришвидшити темп росту туристичної фірми, підсилення матеріальної ази кожного робітника (два напрямлення підвищення прибутку та вдосконалення матеріально технічної бази за якою працює робітник).

2. Аналіз та підбір самого персоналу для роботи в туристичній компанії. Підбір персоналу – це процес роботи з потенційними кадрами, який включає в себе професійний відбір кадрів.

Задачі які перед собою ставить цей етап це : знайти потрібного цінного кадра, в класитися в мінімальний бюджет, тобто н ату заробітною платню що про пропонує саме дана туристична фірма, забезпечити якість працюючого.

В таблиці 1. представлені показники підбору персоналу.

Таблиця 1 - Показники підбору персоналу

Показник	Вираз	Для чого
Коефіцієнт закритості	Співвідношення відкритих та закритих вакансій	Відображає своєчасність підбору персоналу та сам факт затребуваних працівників
Вартість підбору	Віддалені затрати	Показує вхідну ціну кожного кандидата
	Загальний бюджет	Загальний образ підбору персоналу з точки зору аналізу структури витрат
Якість підбору	Рівень спів відношення заявки	Основа для підвищення персоналу
	Частка пройдених випробувальний термін	Основа для аналізу можливих проблем

3. Аналіз підсистеми підбору персоналу. Відбір персоналу – це завершальний етап в процесі підбору працівників згідно до потреб туристичної компанії. В процес підбору персоналу входить співбесіда по найму, заповнення бланку заяви, тестування, перевірка рекомендацій, перевірка документів та прийняття рішення.

4. Мотивація оплати праці. Тут задіяно комплекс інструментів які будуть мотивувати працівника досягати поставлених задач. З боку матеріальної частини роботи входять (своєчасна зарплата, надбавки та премії) , з нематеріальної частини (нагороди та визнання).

5. Адаптація персоналу Так як туристичний бізнес є роботою не тільки з документальною частиною що не мало важливо, а й з людьми, тому адаптувати персонал під роботу потребує часу та зусиль. До ключових показників адаптації персоналу відносять:

- 1) Вартість адаптаційного співробітника.
- 2) Вартість підготовки одного наставника (розмір інвестицій)
- 3) Відсоток співробітників які виконують роль наставників
- 4) Відсоток тих хто пройшов випробувальний термін
- 5) Плинність персоналу.

6. Навчання персоналу. Навчання персоналу в туристичній галузі потребує багато знань, окрім географії та мов, потрібно вміти розбиратися в договорах, документах, враховувати побажання клієнтів, своєрідна психологія. Головною метою туристичних фірм має бути на меті навчати нового співробітника володіти тими знаннями та якостями які вони бажають бачити в успішному турагенті.

Сфера туризму є специфічною, продукт який виробляється на туристичному підприємстві є не відчутний, його не можливо потримати у руках, дак можливо відчутти. Ефект відчуття мав позитивні моменти сервіс обслуговування має бути на найвищому рівні, а цей високий рівень повинні робити працівники. Для прикладу такий ефект залежить від великої кількості факторів, серед яких такі суб'єктивні характеристики туриста, як: особливості виховання, вік, культурні традиції народу, представником якого є гість, поняття про комфорт, звички, самопочуття та психологічний стан на момент отримання послуг, фізіологічні особливості організму та ін. Через таку специфіку послуг і має значення ефективність управління персоналу, бо від цього залежить існування туристичного бізнесу в цілому. Однією із основних цілей управління людськими ресурсами є виявлення у працівників найкращих рис. Особливості управління персоналом в туристичній діяльності має ряд важливих пунктів:

- самореалізація. (працівник без самореалізації на робочому місці швидко втрачає бажання працювати та швидко нивелюється, повинна бути постійна можливість в набуванні нових знань та навичок);

- мотивація персоналу;
- компетентність працівників;
- нагородження та заохочення працівників до роботи;
- формування здорових відносин в колективі, тобто формування культури самої організації.

Виходячи з принципу «кадри вирішують все», йдеться мова про найкращих, звертається увага не лише на їхню кваліфікацію у туристичній галузі, а також їхні особисті якості, здатність працювати у колективі, самостійність та креативність.

Управління персоналом направлено на досягнення ефективної діяльності організації та справедливості взаємин між працівниками. Гнучка організація праці, самоорганізація працівника і груп трудящих, їх свідоме взаємодія стає відправною точкою створення систем управління людськими ресурсами.

Методи управління персоналом - способи впливу на колективи і окремих працівників з метою здійснення координації їх діяльності в процесі функціонування організації. Наука і практика виробили три групи МУП: адміністративні, економічні та соціально-психологічні. Найбільший ефект і якість системи управління персоналом досягається у тому випадку, коли застосовується система методів у комплексі.

Потреба в кадрах організація задовольняє в процесі їх набору і створення резерву працівників для заняття вакантних посад. З них згодом можна відібрати найбільш підходящих кандидатів.

Адміністративні методи базуються на владі, дисципліні та стягнення і відомі в історії як «методи батога». Економічні методи ґрунтуються на правильному використанні економічних законів і за способами дії відомі як «методи пряника». Соціально-психологічні методи виходять з мотивації та морального впливу на людей і відомі як "методи переконання". Адміністративні методи орієнтовані на такі мотиви поведінки, як усвідомлена необхідність дисципліни праці, почуття обов'язку, прагнення людини трудитися в певній організації, на культуру трудової діяльності.

Економічні методи - це елементи економічного механізму, за допомогою якого забезпечується прогресивний розвиток організації. Найважливішим економічним методом управління персоналом є техніко-економічне планування, яке об'єднує і синтезує в собі всі економічні методи управління. За допомогою планування визначається програма діяльності організації. Після затвердження плани надходять лінійним керівникам для керівництва роботою по їх виконанню. Кожен підрозділ отримує перспективні і поточні плани по певному колу показників.

Соціально-психологічні методи управління засновані на використанні соціального механізму управління (система взаємовідносин у колективі, соціальні потреби і т.п.). Специфіка цих методів полягає в значній частці використання неформальних факторів, інтересів особистості, групи, колективу в процесі управління персоналом. Соціально-психологічні методи базуються на використанні закономірностей соціології і психології. Об'єктом їх впливу є групи людей і окремі особи.

У літературі існує багато уявлень про зміст елементів персоналу та систему управління ним. У своїх напрацюваннях посилається на наступні складові:

Об'єктом управління є персонал організації, тобто всі працівники організація, включена до її реєстру;

Предметом управління є топ-менеджмент, лінійні менеджери, функціональні спеціалісти.

Виходячи з цього, систему управління людськими ресурсами можна охарактеризувати як сукупність пов'язаних та взаємодіючих елементів та підсистем, що складають єдине ціле та виконують функції управління людськими ресурсами.

Слід зауважити що існує декілька елементів управління персоналом з іншої точки зору ніж у наукових напрацюваннях а саме:

1. Організація - Організація, як кажуть, є основою багатьох видів діяльності, що відбуваються з огляду на цілі, наявні у концерні. Організацію можна назвати фізичним каркасом різних взаємопов'язаних видів діяльності. Починаючи від планування робочої сили та утримання працівників, усі заходи проводяться в цих рамках. Характер організації залежить від її мети. Метою бізнес-концерну є отримання прибутку. Клуби, лікарні, школи тощо. їх метою є обслуговування. Метою консультування є надання слухних порад. Отже, саме від організаційної структури залежить досягнення цілей підприємства. Отже, в управлінні персоналом менеджер повинен розуміти важливість організаційної структури.

2. Робота - Другий елемент, тобто робота, говорить нам про діяльність, яку слід виконувати в організації. Кажуть, що цілей підприємства можна досягти лише завдяки функціональному відділу в ньому. Тому розмір організації, характер діяльності змінюється. На додаток до трьох основних відділів, персоналом та науковим відділом є нові доповнення. Доступні різні типи робочих місць:

- Фізичні роботи
- Творчі робочі місця
- Робочі місця
- Інтелектуальна робота
- Консультативні роботи
- Технічні робочі місця

3. Люди - Останній і найголовніший елемент управління персоналом - це люди. В організаційній структурі, де основною метою є досягнення цілей, наявність трудових ресурсів стає важливим. Тому для досягнення відомчих цілей призначаються різні типи людей з різними навичками. Люди утворюють найважливіший елемент, оскільки:

- Організаційна структура без неї безглузда.
 - Це допомагає досягти цілей підприємства.
 - Це допомагає укомплектувати функціональні зони.
 - Це допомагає у досягненні функціональних цілей відомства.
 - Вони роблять концерн оперативним.
 - Вони дають життя фізичній організації.
- Різні типи людей, які, як правило, потрібні для того чи іншого концерну:
- Фізично підготовлені люди
 - Творчі люди
 - Інтелектуали
 - Технічні люди
 - Досвідчені та кваліфіковані люди.

В управлінні персоналом менеджер з персоналу повинен розуміти взаємозв'язок трьох елементів та їх значення в організації. Він повинен розуміти в основному три відносини:

- Взаємозв'язок між організацією та роботою
- Відносини між роботою та людьми
- Відносини між людьми та організацією.

Зв'язок між організацією та роботою допомагає зробити роботу ефективною та значущою. Відносини між роботою та людьми роблять саму роботу важливою. Відносини між людьми та організацією надають належного значення організаційній структурі та ролі людей у ній.

До методів управління персоналом слід віднести метод постійного навчання та підвищення кваліфікації у робітників. Чим краще та більше нової якісної інформацією володіє працівник тим від кваліфікованій, тим він більше росте як професіонал. Навчання працівників переважно проводиться позаробочим часом, у вигляді різних методів як ігрових, так лекційних заходів, розв'язування певних кейсів.

Список використаних джерел

1. Безуглий І.В. Інноваційна основа формування національних готельних мереж України. Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2018. Випуск № 22. С. 136-141. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/27.pdf>

2. Забаштанський М. М., Забаштанська Т. В., Роговий А. В. Економічна безпека держави в умовах трансформаційних змін туристичної галузі України. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Випуск 3(72). С. 50-55.

Петрова А. С., здобувачка вищої освіти ЕП17-36 групи

Науковий керівник: **Богданович О. А.**, к.е.н.

*Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка*

alena.petrova2903@gmail.com; olgsunny902@gmail.com

ТУРИСТИЧНА ГАЛУЗЬ В УКРАЇНІ

На сучасній стадії формування інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності країни важливу роль відіграє туристична сфера. Для багатьох країн вона стає могутнім важелем формування та розширеного відтворення. В Україні аналіз даних цього питання показує, що туристична індустрія поступово розвивається, хоча характеризується не зовсім стабільним зростанням. Наприклад, згідно з відомостями прикордонників, жителі інших країн 14,2 млн разів перетинали кордон України за минулий рік, у списку з 140 держав Україна посіла 78-е місце, піднявшись в порівнянні з минулим роком одразу на десять позицій [1]. Однак число туристів може стрімко коливатися і це залежить від ряду проблем, які позначаються на сповільненому розвитку туризму в Україні та взагалі гальмують позитивні результати туристичної індустрії.

В першу чергу, це можна побачити у засобах масової інформації населення, реклама міжнародного туризму досить розповсюджена і майже відсутня реклама внутрішнього, за винятком загальновідомих зон нашої країни. По-друге, відсутні фінансові ресурси на реконструкцію різних історичних пам'яток країни, в той час як Україна володіє багатою історико-культурною спадщиною.

Як ми вже раніше відмічали, досить важливим питанням є вирішення результативного формування туристичної сфери України. За статистичними даними, кожен рік туристичний потік зростає. Індустрія подорожей вважається однією з найбільш рентабельних сфер міжнародної економіки, і також прибутковою згідно власної фінансової ефективності: на неї припадає близько 10% виробленого у світі

валового продукту та близько 30% світової торгівлі послугами [2]. Нині українське населення вважається значним інвестором іноземних держав, що є одним з вразливих питань вітчизняної туристичної галузі. Український туризм, згідно з обчислень фахівців, лише тільки під варіантом податків міг би щороку приносити національній економіці 4 млрд дол.

Дослідивши ситуацію, що склалася в туристичній сфері, можна виділити найголовніше – є велика потреба стрімкого пошуку засобів подолання небезпечних факторів. Наприклад, маршрути з метою вирішення цих проблем можуть бути такими:

- оновити науково-технічну базу;

- задіяти новітні туристичні технологічні процеси, які в розвинутих державах вже стали більш щоденними, це – електронні інформаційні довідники стосовно готелів, автотранспортних маршрутів і туристичних компаній зі списком ціни за послуги (за кордоном практично всі, без винятку, довідники згідно туризму випускаються в електронному, а більшість у Internet-форматах), це те, що надає користувачам можливість зарезервувати номери у готелях і транспорт у режимі реального часу "online".

Список використаних джерел

1. Останній Профільний Звіт Всесвітнього Економічного Форуму (Веф).-Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/biz/markets/inozemniy-turizm-ukrajina-pidnyalasya-v-reytingu-turistichnoji-privablivosti-novini-ukrajini-50047420.html>

2.Н.М. Сажнева, І.А. Арсененко АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РИНКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ/ Український географічний журнал - 2012, № 1- с 40

Чепка Т. А., здобувачка вищої освіти 2 курсу, групи ТУ-2-4м

Науковий керівник: **Мельник І. Л.**, к.е.н., доцент

Національний університет харчових технологій (м. Київ, Україна)

e-mail: chepka.tat@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ У РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

Туристичну дестинацію формують ключові туристичні атракції, які виступають основою туристичної пропозиції, факторами мотивації подорожі та, відповідно, концепції розвитку туризму регіону. Досить часто такими атракціями є історико-культурні об'єкти, оскільки саме вони мають унікальну історичну, архітектурну, мистецьку цінність, слугують засобами збереження культурної спадщини території.

Популярність історико-культурного туризму підтверджується оцінками попиту і пропозиції на туристичні поїздки з культурними цілями. Дестинації, обираючи даний вид туризму як основну для промоції території, орієнтуються на туристів, які мають загальний інтерес до культури, та туристів, для яких культура є основною причиною подорожі до пункту призначення.

Крім того, ключові чинники розвитку глобального туризму позитивно впливають на зростання популярності підвидів саме культурного туризму, серед яких і історико-культурний, а саме: падіння попиту на пакетні тури і великий тиск індивідуальних турів; старіння суспільства, нові сімейні структури, зменшення кількості промислових робітників, що актуалізує форми культурно-пізнавальних поїздок та «повільний

туризм»; конкуренція нових і старих цінностей, що змінює попит на дешеві і розкішні пропозиції; скорочення дозвілля, але вдосконалення транспортного сполучення; зростання продуктивності інформаційних технологій та нових пошукових й картографічних послуг; потужні зрушення туристичних потоків в результаті кліматичних змін та відкриття нових туристичних напрямків; зменшення куточків незайманої природи та посилення ролі культурних маршрутів; поширення міжкультурних конфліктів, але й підтримка на державному рівні туризму й культури, як джерел доходу. Ці та інші тенденції, виявлені Європейською туристичною комісією та Всесвітньою туристичною організацією ООН, мають ряд важливих наслідків для розвитку виробництва і споживання туризму. Туристичний бізнес змушений слідувати за модою на нові цінності клієнтського досвіду: емоції і враження, які змінюються залежно від конкретної пропозиції. Не зважаючи на те, що туристичне дозвілля все ще є масовим ринком, однак надалі це буде менш організованою та індивідуальною формою масового споживання. Подорожі під час відпусток будуть все частіше здійснюватися з метою пошуку спільноти, соціального та громадського простору в умовах вільного часу, як противага хаотичного і швидкоплинного повсякденного життя. Відчуття стабільності і спокою під час відвідування руїн древніх міст, музеїв та історичних реконструкцій нівелює враження «бігу» під час короткотермінової відпустки [1]. Цілеспрямоване використання місцевих культурних особливостей в інтересах туризму, виконуючи захисну функцію, формує передумови для подальшого використання народної культури, елементів побуту, фактів історичного минулого, різних місцевих подій в створенні різноманітного історико-культурного продукту.

Головною складовою історично-культурних регіонів є колишня земля, що з часом набувала значення історичної області. Вона окреслює зональний тип регіональної культури, котрий вирізняється своєрідністю, зберігаючись у пам'яті людей як символ етнічної історії. Часто історична зона фіксує етапи розселення давнього населення або стадії освоєння нових земель, нарешті, вона є пам'яттю про ті землі, що були виокремлені з материнського українського етнічного масиву. Серед найдавніших земель відомі Надбужжя, Холмщина, Перемишльщина, Галицька земля, Наддністрянщина, Попруття, Подесняння, Надросся, Надтясминщина, Переяславщина, Надпоріжжя, Буджак, Надслуччя, Подоння; серед земель, освоєних українським людом, найвідоміші «задніпровські місця»: Українська лінія, Нова Слобода, Нова Сербія, Слов'яно-Сербія, Новоросія, а серед земель, що колись становили єдиний етнічний масив України, — Кубанщина, Мармарощина, Берестейщина, Сновська земля. На українському етнічному ґрунті нині збереглося також п'ять етнографічних груп: гуцули, бойки, лемки, поліщуки та литвини [2].

Особливості розвитку регіонів дозволяють вивчати історико-культурний потенціал через об'єкти історико-культурної спадщини (історичні об'єкти, комплекси тощо) та об'єкти історико-культурного середовища (історичні малі поселення, об'єкти етнокультури, об'єкти природно ландшафтного середовища тощо). Класифікація об'єктів та їх кількість характеризує можливості для розвитку регіону як історико-культурного центру або реалізації стратегії фокусування на інтеграції пам'яток для розвитку інших видів туризму в регіоні. Також є досвід перенесення історико-культурних об'єктів у інші регіони для посилення їх потенціалу. Отже, об'єкти виступають вихідними ресурсами туристичними дестинації та основою визначення напрямів, перспективних для розвитку у довгостроковій перспективі.

Інтеграція історико-культурних пам'яток в структуру туризму проходить по декількох напрямках:

- використання об'єктів екскурсійного значення у розробці туристичних маршрутів;

- пристосування історико-культурних пам'яток в якості музеїв, культурних центрів, зон відпочинку;
- переобладнання історичних будинків у готелі з урахуванням сучасних вимог до благоустрою, або створення кемпінгів поблизу стародавніх маєтків;
- організація на базі історико-культурних об'єктів різноманітних перформансів, шоу-програм, фестивалів [3, с.18].

Також, формування туристичного продукту та туристичної дестинації на основі використання культурної спадщини та іміджу території може відбуватися у вигляді реконструкції історичних подій, в основі яких знаходиться знайомство з провідними архітектурними пам'ятками минулого і зразками сучасності [1, с.90]. Таким чином, історико-культурний туризм в межах дестинації дозволяє інтегрувати історико-культурні об'єкти задіяні у подієвих, етнографічних, пригродницьких та інших туристичних маршрутах дестинації, підсилюючи її туристичну привабливість та забезпечуючи ефективне використання туристичного потенціалу.

Сьогодні, у період нових викликів, діджиталізації суспільства, підвищеного інтересу до вивчення подій історії та об'єктів історико-культурної спадщини формуються всі умови для промоції історико-культурного туризму українськими дестинаціями. Вибір саме такої стратегії підтримується державною політикою та у перспективі має забезпечити основу для економічного, соціального і культурного зростання регіонів країни.

Список використаних джерел

1. Дичковський С. Культурний туризм як сфера реалізації дозвіллевих технологій та віртуального досвіду / С. Дичковський // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2019. - №3. – С. 89-95.
2. Божко Л. Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України // Культура України : зб. наук. праць / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2010. – Вип. 32. – С. 169-179.
3. Катаргіна Т. Використання пам'яток в системі індустрії туризму за кордоном / Т. Катаргіна // Історико-культурний туризм: український та світовий досвід. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 5 квітня 2019 р.) / Редкол.: О. П. Реєнт (голова), В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. – К.: «Фоліант», 2019. – 331 с.

Симченко В. Є., здобувачка вищої освіти ЕП17-36 групи
Науковий керівник: **Богданович О.А.**, к. е. н.

*Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка
valeriasimcenko49@gmail.com; olgsunny902@gmail.com*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

Ефективне функціонування туристичної сфери є важливим фактором соціально-економічного розвитку будь-якої країни і в контексті тенденції глобалізації світової економіки визначає об'єктивні закономірності розвитку людського суспільства. Згідно з дослідженнями UNWTO, у 2019 році в світі було здійснено 1,5 млрд міжнародних туристичних поїздок. Це на 4% більше, ніж у 2018 році.

Індустрія туризму в Україні – досить молода галузь бізнесу. Дивлячись на стрімкий розвиток світового туризму, постає питання про значення України на світовому ринку туристичних послуг. Слід зазначити, що українці найбільш люблять закордонні поїздки і на сьогодні вони є своєрідними інвесторами країн, які відвідують. За розрахунками експертів, індустрія туризму може приносити в національну скарбницю понад 4 млрд дол. США щорічно.

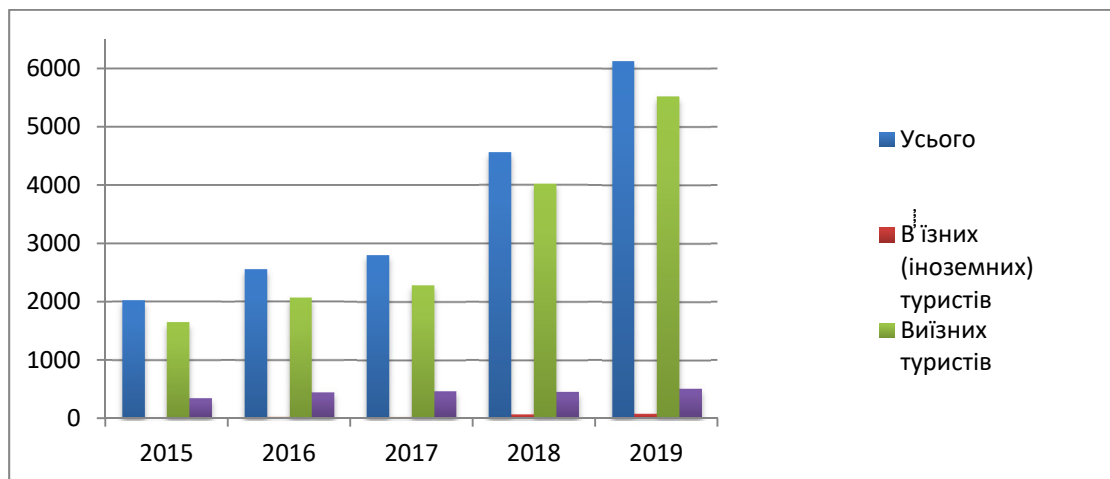

Рисунок 1 - Кількість туристів, які обслуговувалися туроператорами та турагентами, в Україні за період 2015–2019 рр.

Аналізуючи дані за кількістю туристів, які обслуговувалися туроператорами, за останні п'ять років (рис.1), можемо зробити висновок, що в Україну приїжджає досить мала частка іноземних туристів. Протягом багатьох років подібні коливання кількості туристів були типовою рисою туристичної індустрії. Однак в нашій країні для розвитку туризму є всі передумови. На момент здобуття Україною незалежності туристична галузь переживала кризу. Як зазначено в «Законі про туризм України», держава оголосила туризм одним з пріоритетних напрямків економічного і культурного розвитку, створивши умови для туристичної діяльності [2]. Сьогодні туризм вважається перспективною, але нестабільною галуззю української економіки.

Існує безліч причин нестабільності, які заважають розвитку туризму в Україні:

1. Відсутня активна реклама міжнародного туризму у ЗМІ, насправді реклами туризму немає, тільки відомі туристичні та розважальні райони (Карпати, Одеса).

2. Немає коштів на реконструкцію пам'яток історії та архітектури, яка б привертала увагу більшості іноземних туристів, а також українців.

3. Не достатньо розвинута індустрія туризму. Не досить поширені безкоштовні брошури, путівники з історії міст і пам'ятників культури. Крім того, не у всіх містах є такі путівники, що пов'язані з тонким тлумаченням туризму і недостатньою обізнаністю в розмаїтті туристичних послуг.

4. Різні туристичні послуги представлені в основному великими, визнаними розважальними та туристичними містами (Київ, Одеса, Львів), деякими історичними та культурними центрами.

5. Брак інформації про Україну – одна з основних причин низьких темпів розвитку туризму.

6. Ситуація, пов'язана з пандемією у 2020 року, показала, що Україна була не готова до настільки бурхливого внутрішнього туризму.

Резюмуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що в сьогоденній сфері туризму України проблема полягає в неефективному і необґрунтованому використанні відповідних ресурсів, а поточний рівень розвитку індустрії туризму не може задовольнити існуючий потенціал. Ця проблема включає багато інших більш конкретних питань, які потрібно вирішувати. До останніх відносять відсутність розвиненої інфраструктури, низьку якість обслуговування, відсутність якісної реклами та її короткий зміст про готелі, будинки для людей похилого віку, подорожі по країні і послуги, які не надаються в глобальному масштабі.

Список використаних джерел

1. Гайдук А. Інтегрований туристичний концерн – сучасна форма туристичного підприємства в умовах глобалізації // Регіональна економіка. 2006–№2.– С.204–212.
 2. Статистичний щорічник України за 2019 рік. – Київ, 2019. – С.159
-

Лямзіна О. Г., здобувачка вищої освіти I курсу, група Мт-1
Науковий керівник: **Гонта О. І.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: leamzinalena@gmail.com

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Сьогодні туризм виступає однією з високодохідних галузей економіки, яка в сучасних умовах глобалізації безперервно та динамічно розвивається, сприяючи вирішенню цілого комплексу життєво важливих соціально-економічних проблем. Туризм стимулює розвиток майже всіх галузей економіки, а саме: промисловості, торгівлі, будівництва, транспорту, сільського господарства, побутового обслуговування, виступаючи каталізатором соціально-економічного розвитку країни. Нажаль, розвиток туризму в Україні нині обтяжений комплексом систематичних складних проблем соціально-економічного, суспільно-політичного, інфраструктурного характеру тощо. Комплексність і складність зазначених проблем актуалізують посилення ролі держави в забезпеченні розвитку туризму [1].

Розширення участі в європейському регіональному співробітництві та розвиток двосторонніх міждержавних відносин є одним із головних напрямів зовнішньої політики України [2]. Важливим завданням є розкриття потенціалу транскордонного співробітництва і підвищення ефективності функціонування єврорегіонів [3]. Транскордонне співробітництво – спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [4]. Згідно з "Законом України Про транскордонне співробітництво", одним із головних принципів транскордонної співпраці є узгоджене усунення політичних, економічних, правових, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці. Головним інструментом для реалізації цих принципів є створення єврорегіонів, які є організаційною формою співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво [5]. Особливу увагу слід приділити розвитку транскордонного співробітництва у західній

та південнозахідній частинах України, оскільки саме Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області безпосередньо межують з країнами-членами Європейського Союзу. Важливе місце у транскордонному співробітництві займає українсько-польське партнерство. Республіка Польща є стратегічним союзником нашої держави. Одним із пріоритетних напрямів співпраці України і Польщі є туризм, що обумовлено цілою низкою факторів, а саме: тенденцією до зміни функції кордону із бар'єрної на інтеграційну; наявністю потужного потенціалу природних та історико-культурних туристично-рекреаційних ресурсів, які є привабливими для громадян обох країн; спільним історичним минулим; близькістю мови та культури наших народів, релігійною спорідненістю.

Українсько-польське транскордонне співробітництво в галузі туризму не дивлячись на динамічний розвиток, інтенсивність двостороннього діалогу, наявність успішно реалізованих проектів має цілий ряд проблем, які гальмують подальший поступ у даній сфері. До таких проблем варто віднести: недосконалість нормативно-правової бази, недостатню підтримку суб'єктів туристичної діяльності з боку держави, дефіцит інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму, недостатнє наукове обґрунтування розвитку туризму в прикордонних регіонах.

На території сучасної України збереглося багато пам'яток польської культури та архітектури. Зокрема, на Поділлі збереглося багато палаців і садиб, власниками яких були поляки. Десятки тисяч польських туристів приваблюють замки та фортеці, що фігурують в історичних романах, тому щороку відвідують м. Львів і замки Львівщини, наприклад Олеський та Підгорецький, в Тернопільській області популярними є музей Ю. Словацького в Кременці і міста Бережани, Бучач та Збараж, у Рівненській – міста Дубно, Корець, Острог, у Волинській – міста Луцьк, Берестечко. Щороку на прикордонних територіях громадсько-політичні організації України і Польщі проводять спільні культурно-освітні, розважальні та релігійні заходи, спрямовані на розвиток співробітництва між нашими народами і державами.

Сьогодні цікавість до розвитку співпраці в галузі туризму підкріплюється можливістю залучення коштів зі структурних фондів Європейського Союзу у рамках Програми Добросусідства Польща-Білорусь-Україна для реалізації спільних транскордонних проектів у сфері туризму та рекреації. Накопичено досвід успішної реалізації спільних проектів транскордонної співпраці у сфері туризму (міжнародні туристичні маршрути "Карпатський єврорегіон", "Зелене коло", "Підземне місто" та інші).

Українсько-польські відносини в галузі туризму у прикордонних територіях мають сприятливі перспективи для подальшого розвитку, а за умови аналізу та вирішення поточних проблем транскордонного співробітництва можуть стати чинником для посилення і поглиблення добросусідських відносин між нашими народами, територіальними громадами, органами державної влади, сприятимуть розвитку транспортної інфраструктури, співпраці в галузі науки і культури, охорони навколишнього середовища, пошуків інвестиційної діяльності в прикордонних територіях.

Список використаних джерел

1. Туризм в Україні: куди їдуть найбільше і які напрями потрібно розвивати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://expres.ua/news/2017/10/05/265404-turyzm-ukrayini-kudy-yidut-nauybilshe-napryamy-potribno-rozvyva tu](http://expres.ua/news/2017/10/05/265404-turyzm-ukrayini-kudy-yidut-nauybilshe-napryamy-potribno-rozvyva-tu). – Заголовок з екрану.

2. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

3.http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?mzs_padinnya_rivnya_yevrointegratsiyi_ukrayini_neostatochne&objectId=1656 16

4. Закон України «Про транскордонне співробітництво» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15>

5.http://rda.mp.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=326&Itemid.

Павленко М. М., здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: д.е.н., професор **Гонга О. І.**

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail:Marinotchka.pavlenko@gmail.com

ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СВІТОВІЙ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

Анотація. Проаналізовано теоретико-методичні засади розвитку світової індустрії туризму в умовах глобалізації. Визначено теоретичні підходи, особливості та специфіку розвитку ринку міжнародних туристичних послуг. Досліджено перспективи розвитку туристичного бізнесу України в умовах глобалізації світового господарства.

Ключові слова: туризм, глобалізація, туристична галузь, туристичний ринок, туристичний бізнес.

Вступ та постановка проблеми. За останні десятиліття відбувся прискорений розвиток туризму, який набув більш глобального значення за масовістю, технологіями і формами організації відпочинку. Варто відмітити, що саме сфера туризму є важливою складовою економіки та життєдіяльності суспільства, яка інтегрує практично в усі галузі (політичну, економічну та соціальну). Вплив глобалізаційних процесів на міжнародний туристичний ринок буде неухильно зростати, що пов'язано з низкою факторів, зокрема розширенням внесків міжнародного туризму в платіжний баланс країни. Необхідно наголосити, що практично відсутні дослідження шляхів ефективної інтеграції України у міжнародний туристичний ринок.

Аналіз основних досліджень публікації.

Грунтовно досліджувати глобалізацію як явище почали відносно недавно. Аналіз сутності глобалізації, її причин, наслідків відображено у дослідженнях вчених Дж. Стігліца, Дж. Сакса, А. Філіпенка, В. Гейце, Ю. Шишкова та ін. [1]

Питання впливу процесів глобалізації на розвиток туризму присвячені роботи О. Білоруса, С. Боринця, І. Бураковського, А. Гальчинського, Д. Лукяненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Сіденка та ін.[3]

Аналіз та дослідження розвитку туристичного потенціалу України та її регіонів відображено в працях Л. Агафонової, І. Антоненко, О. Бейдика, М. Бойко, І. Волошина, В. Данильчука.[2]

Результати дослідження. Туризм відносять до складної соціально-економічної системи невиробничої сфери, котра:

- інтегрує в себе діяльність установ (фінансово-кредитних, медичних, рекреаційних, лікувально-оздоровчих, митних, освітніх, транспортних, торговельних, культурно-розважальних, інформаційних, рекламних, об'єктів розміщування і харчування);

- сприяє в'їзду, виїзду, проживанню, пересуванню осіб та задоволенню різних туристичних потреб (спортивних, культурно-розважальних, освітніх, професійно-ділових та ін.).

Варто зазначити, що в умовах сучасних тенденцій глобалізації світового виробництва лідируючі позиції займають багатонаціональні компанії, міжнародні не тільки за розмахом діяльності, але і за складом капіталу – Транснаціональні корпорації (ТНК).

Транснаціональна корпорація характеризується як мережа виробничих одиниць, які мають єдину країну походження (материнську структуру) і розташовані в різних країнах.

Транснаціональні туристичні компанії виходять на світовий ринок туристичних послуг в декілька етапів. Перший етап – експорт туристичних послуг. Другий етап – ліцензування і франчайзинг.

Більшість ТНК у туризмі є центрами фокусування міжнародних фінансів і базуються у країнах так званої тріади: США – Західна Європа (Німеччина, Франція, Великобританія) – Японія, а з недавніх часів і у Гонконгу.

Процеси транснаціоналізації та глобалізації у міжнародному туристичному бізнесі найбільш яскраво виявляються в індустрії гостинності, у якій вони набувають форми готельних ланцюгів і мереж, а також великі ТНК у формі міжнародних туроператорів і авіакомпаній.[2]

Через механізм транснаціоналізації, внаслідок концентрації виробництва у сфері міжнародного туризму, до глобального ринку туристичних послуг залучено практично всі країни.

Крім ТНК, ефективним важелем розвитку туристичного бізнесу є франчайзинг. Доцільно наголосити, що «франчайзингова мережа туристичних підприємств» («франчайзингова туристична мережа») це сукупність туристичних підприємств одного відомого бренду, діяльність яких спрямована на збільшення території збуту туристичних товарів та послуг, отримання додаткових фінансових надходжень, розширення географії присутності (популяризація та впізнаваність бренду серед споживачів), зміцнення конкурентоспроможних позицій на вже існуючих ринках та завоювання нових на умовах, визначених договором франчайзингу.[1]

Франчайзингова туристична мережа особливо актуальна в умовах високого рівня конкуренції для ринку туристичних послуг. У туристичній індустрії маємо справу переважно з ліцензійним франчайзингом, адже метою франчайзера є саме розвиток свого товарного знаку, який здійснюється за допомогою створення мережі агенцій, тобто франчайзингової мережі, що являє собою сукупність офісів, які надають визначені франчайзером послуги в галузі туризму клієнтам і використовують однаковий знак для товарів і послуг, а також систему ведення бізнесу франчайзера.

За даними Федерації розвитку франчайзингу в Україні, світовими лідерами розвитку підприємницької діяльності в системі франчайзингу у 2016 р., були: США, Канада, Франція, Іспанія, Австралія, Німеччина, Японія, Швеція, Англія.[1]

До туристичних компаній-лідерів світового масштабу, які функціонують у системі франчайзингу, належать такі: *Carlson Wagonlit Travel, Cruise Planners, Cruise One Dream Vacations, Travel Leaders (США), Thomas Cook (Великобританія), TIL Reise Center, Der Touristic, FTI Group, Alltours Reisecenter (Німеччина), Expedia Cruise Ship-Centers (Канада), Selectour AFAT, Havat Voyages Nouvelles Frontieres (Франція)*.

На українському ринку переваги мають вітчизняні франшизи (66% ринку), решту (34%) контролюють закордонні франшизи – переважно компанії із Західної та Східної Європи, Китаю та США.

Розвиток франчайзингу в Україні є перспективним напрямом, але стримується рядом чинників: недосконалістю законодавчої бази, відсутністю у вітчизняних підприємців досвіду роботи в рамках франчайзингу, несумлінне ставлення до виконання договірних зобов'язань і чужої інтелектуальної власності, низьким рівнем

розвитку банківського кредитування, відносно високою вартістю франшизи поряд з низькою купівельною спроможністю покупців.[1]

Загалом світова індустрія туризму розвивається достатньо стабільно. При цьому закономірно спостерігається територіальна нерівномірність світового туристичного ринку, що пояснюється різними рівнями соціально-економічного розвитку країн і регіонів.

Так, на Європейський регіон припадає 51% світового туристичного ринку, 25% - на Азійсько-Тихоокеанський, 15% - на Американський, 5% - Африканський та 4% - на Близькосхідний.

Прямий внесок подорожей та туризму у світовий ВВП у 2018 році становив \$ 2750,7 млрд. (3,2%) Вклад міжнародного туризму станом на 2019 р. оцінюється в \$8,9 трильйони і становить майже 10,3%, забезпечуючи зайнятість більше 20 % робочої сили та 11% інвестицій і майже стільки ж податкових надходжень, що свідчить про здатність галузі стимулювати економічне зростання і створення великої кількості робочих місць. [4]

У таких країнах, як Австрія, Швейцарія, Чехія, Угорщина, Італія, Франція, Іспанія, туризм належить до пріоритетних галузей, внесок яких у валовий національний дохід становить 15–35%. Загалом Західна Європа отримує близько 70 % доходів світового туристичного ринку, Америка –20 %, Австралія – 10 % . У більшості країн, що розвиваються, на іноземний туризм припадає 10–15 % доходів від експорту товарів і послуг.[4]

Розвиток міжнародного туристичного ринку відбувається під впливом системи економічних і соціальних чинників, зокрема:

- зростання доходів населення;
- збільшення тривалості відпусток;
- зведення до мінімуму туристичних формальностей (складність оформлення закордонних паспортів, віз, митних правил, валютний контроль, обмін валюти, санітарні правила, питання в'їзду-виїзду, перебування і переміщення);
- підвищення рівня транспортного обслуговування;

В умовах глобалізації та стрімкого зростання світового ринку туристичних послуг особливої актуальності набуває проблема конкурентоспроможності на ринку окремих країн. Адже із його зростанням розширюються можливості країн щодо реалізації наявного туристичного потенціалу, просування туристичного продукту і збільшення своєї частки на міжнародній арені.

Індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму формується приблизно на 90 показниках, які згруповано в 14 складових. Ці складові, у свою чергу, утворюють 3 субіндекси: регуляторне середовище в туристичному секторі; середовище та інфраструктура для бізнесу; людські, культурні і природні ресурси в секторі подорожей і туризму.[5]

До десятки країн-лідерів у 2019 році належить: Іспанія – зведений індекс туристичної конкурентоспроможності склав 5,4 бала, Франція– 5,4; Німеччина– 5,4; Японія– 5,4; США– 5,3; Великобританія– 5,2; Австралія– 5,1; Італія – 5,1; Канада – 5,1 і Швейцарія – 5,0.

Серед сусідніх держав і країн СНД ситуація така: Росія – 39 місце (4,3), Польща – 42 місце (4,2), Естонія – 46 місце (4,2), Латвія –53 місце (4,0), Румунія – 56 місце (4,0), Литва – 59 місце (4,0), Грузія – 68 місце (3,9), Азербайджан – 71 місце (3,8), Україна – 78 місце (3,7), Вірменія – 79-те місце (3,7), Казахстан – 80 місце (3,7), Молдова – 103 місце (3,3), Таджикистан – 104-те місце (3,3) і Киргизстан – 110 - місце (3,2). Білорусь не представлена в поточному туристичному рейтингу.[5]

Таблиця 1 - Показники індексу конкурентоспроможності України

Показники	2017 рік Рейтингове місце	Середній бал	2019 рік Рейтингове місце	Середній бал
Загальне місце в рейтингу	81	4,1	78	3,7
<i>I. Сприятливість середовища</i>	78	4,6	65	5,0
– Бізнес середовище	124	3,7	103	4,1
– Рівень безпеки	127	3,5	107	4,8
– Охорона здоров'я та гігієна	8	6,6	11	6,5
– Людські ресурси та ринок праці	41	4,9	48	4,8
– Інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій	81	4,2	78	4,5
<i>II. Державна політика та створення сприятливих умов у сфері подорожей та туризму</i>	85	4,1	70	4,5
– Пріоритизація сфери подорожей та туризму	90	4,3	92	4,3
– Міжнародна відкритість	78	2,9	55	3,7
– Цінова конкурентоспроможність туристичної індустрії	45	5,2	19	5,9
– Екологічна стійкість	97	3,9	114	3,9
<i>III. Інфраструктура</i>	79	3,1	73	3,4
– Інфраструктура повітряного транспорту	79	2,4	71	2,7
– Інфраструктура наземного та водного транспорту	81	3	77	3,1
– Туристична інфраструктура	71	4	65	4,3
<i>IV. Природні та культурні ресурси</i>	88	2,2	89	2,1
– Природні ресурси	115	2,3	116	2,2
– Культурні ресурси та ділові поїздки	51	2,1	55	1,9

Внесок туристичної індустрії України експертами оцінюється у 1,4 млн. долларів або 1,4 % ВВП, в українській сфері туризму зайнято 206,2 тис. осіб або 1,3 % від загального числа зайнятих.[4]

Згідно з показниками індексу конкурентоспроможності України у сфері подорожей та туризму та проведеного дослідження можна виділити основні перешкоди, які стають на заваді розвитку туризму:

- незадовільний стан екологічної стійкості – рейтингова позиція 114 у 2019 р.;
- недосконалість пріоритизації сфери подорожей та туризму – рейтингова позиція 92 – у 2019 р.;
- низька якість дорожньої інфраструктури – 123 рейтингова позиція у 2019 р.;
- нераціональне використання, занедбаність природних ресурсів – рейтингова позиція 116 – у 2019 р.;
- несформованість інтересів споживачів до культурних ресурсів – рейтингова позиція 55 – у 2019 р..[5]

Висновки. Для розвитку туристичного ринку Україна здійснює міжнародне туристичне співробітництво у межах ВТО, Центрально-Європейської ініціативи (ЦЄІ),

співпрацює з Європейським Союзом, Радою Європи, Радою держав Балтійського моря, ГУАМ тощо.

Отже, задля поліпшення стану туристичної галузі України необхідна реалізація системних комплексних та інтегрованих заходів щодо розвитку туристичної галузі, подолання наявних негативних тенденцій, створення ефективних умов для роботи туристичних підприємств, установ та організацій,

- удосконалення нормативно-правового регулювання туристичної галузі;
- використання інструментів для формування сприятливих умов для
- залучення інвестицій у туристичну галузь та модернізації туристичної інфраструктури;
- підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини;
- впровадження ефективної інноваційної діяльності, розроблення та впровадження прогресивних методів і стандартів туристичного обслуговування, пошуку інноваційних форм і методів створення туристичного продукту на основі ефективного використання наявних туристичних ресурсів;
- модернізація та розбудова інфраструктури туристичної галузі;
- розвиток транспортного сполучення, яке є одним із головних факторів сприяння в'їзному туризму;
- підвищення рівня сервісу і захисту прав туристів.

Список використаних джерел

1. Зайцева В.М, Корнієнко О.М. Міжнародний туризм та глобалізація в сучасному світі. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 2(8). С. 55–65.
2. Кліменко О.В., Захарченко С.І. Формування ринку туристичних послуг в умовах глобалізації. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28052/1/Hlobalizatsiia.pdf>
3. Квартальнов В.А. Иностранний туризм. Москва : Финансы и статистика, 2003. 228 с.
4. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: <http://www.weforum.org>.
5. UNWTO Tourism Highlights 2019 Edition. URL: <http://www.unwto.org>.

Федоряка В. В., здобувач вищої освіти 3 курсу, група Т-181

Науковий керівник: **Гонга О. І.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: f.vladyslav2000@gmail.com

СЕДНІВ - СИМВОЛ УКРАЇНСТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ

Одним із мальовничих та загадкових містечок історичної Чернігівщини є **Седнів**, яке знаходиться у двадцяти кілометрах на захід від Чернігова. Седнів колись звався Сновськ. Це від річки Снов (російською звучить особливо романтично і містично) – річка Снов.

Вперше містечко згадується у 1068 р. у «Повісті минулих літ»: «половцем воюющим около Чернигова, Святослав... изыде на нь ко Сновеску...одоле и тако бьемы, друзии потопоша въ Снови», тобто всього через 100 років після заснування Чернігова. Тому датою його виникнення вважається 1068 рік.[1]

Як історичні джерела зазначають, у ранньому середньовіччі місто було одним з центрів племені сіверян, а з 9 століття увійшло до складу Київської Русі, ставши найважливішим і найбагатшим містом держави поряд з Києвом, Черніговом і Новгородом. У місті в цей час був княжий палац, фундамент якого знайшли при розкопках. З часом, Сновськ увійшов до складу Чернігівського князівства (XII-XIII ст.) У 1149 р. у літописі згадувалось про сновську тисячу удільного сновського князя Ізяслава Давидовича. Згодом, у 1239 р. Сновськ був знищений татарами. У 1648-1781 роках Седнів був сотенним містечком Чернігівського полку, а в кінці XVII ст. Седнів став маєтністю козацько-старшинської родини *Лизогубів*, які і збудували історичні пам'ятки нинішнього Седнева. І саме з XVII ст. місто має сучасну назву – Седнів.

Сьогодні багато туристів їдуть до Седнева, щоб відпочити на просторах мальовничої природи, зробити намети на березі річки Снов. Попри природній потенціал у місті є й визначні всеукраїнські історичні пам'ятки, які роблять Седнів важливим культурним ядром Чернігова.

Серед культових історичних пам'яток виділяють кам'яницю Лизогубів. Вона вважається найстарішою мурованою будівлею на Лівобережжі, яка за своєю формою схожа на невелику фортецю, яку збудували у 1690 році. Дана міні-фортеця, зі сторони головного входу, відкриває краєвид на Снов, але дерева не дають повноцінно все роздивитися. Як відомо, у 1846 році кам'яницю зобразив на картині Тарас Шевченко, який відпочивав у Седневі у свого друга Андрія Лизогуба.

Наступною відомою пам'яткою є так звана альтанка Глібова. Свою назву отримала від імені відомого українського поета Л. І. Глібова, який гостював у Лизогубів і любив відпочивати у цій альтанці. Саме тут, за місцевими переказами народився вірш Глібова, що сприймається вже як народна пісня: «Стоїть гора високая, попід горою – гай, зелений гай, густесенький, неначе й справді рай...»[2]

За архітектурною будовою вона нагадує восьмиколонну ротонду, що знаходиться у селищі Седнів на схилі високого пагорбу над річкою Снов. Побудована альтанка у першій половині XIX століття та є складовою частиною парку садиби Лизогубів.

Наступною візитівкою туристичного Седнева є садиба Лизогубів. Першим її власником був Яків Лизогуб і на його замовлення було зведено низку житлових, культових і господарських споруд, розпочато облаштування парку. І завдяки йому у середині XIX століття садиба перетворюється на мальовничий архітектурно-парковий ансамбль, що носить даний статус на сьогоднішній день. Важливим фактом є те, що у садибі Лизогубів у різні роки бували Тарас Шевченко (навесні 1846 і 1847 років), Лев Жемчужников, Леонід Глібов, Борис Грінченко, Опанас Сластіон та інші. Як відомо, після підписання указу колишнім президентом України Віктором Ющенко 19 листопада 2009 року було створено державний історико-культурний заповідник «Садиба Лизогубів».

Однією з найцікавіших пам'яток стародавнього козацького містечка Седнів є дерев'яна Георгіївська церква (або церква Святого Юра), яка була побудована без жодного цвяха. Храм зведено у першій половині XVIII ст. в рідкісному для дерев'яних споруд стилі монументального українського бароко. У цій церкві, вирушаючи у похід, освячували свою зброю козаки седнівської сотні.

Однією з найвідоміших сторінок історії церкви стали зйомки тут радянського фільму "Вій", та декількох інших кінострічок. Саме по цій церкві літала відьма (Наталія Варлей) у труні, а бурсак, якого грав молодий Леонід Куравльов, малював на підлозі навколо себе крейдяне біле коло, аби захиститися від нечисті.

Седнів відомий не тільки своїм багатющим історичним минулим, пам'ятками й унікальним природним ландшафтом, а й переказами та легендами. Одна з оповідок стосується відомої історичної постаті саме Григорія Седнівського, місцевого

неканонізованого святого, юродивого пророка, який жив у XIX ст. У народній пам'яті він залишився як Золотий Гриць або «Золотюсінський».[4] У давнину, кажуть, зображення Гриця було в кожній седнівській хаті поряд з іконами та портретом Тараса Шевченка, і пам'ять про нього й досі трепетно бережуть місцеві жителі. Місце поховання цього чоловіка можна бачити в центрі селища біля Воскресенської церкви. І зараз до нього йдуть і їдуть віруючі різних релігійних конфесій і патріархатів, так як його могила стала священним місцем, особливо для місцевих жителів.

Наостанок варто згадати, що однією з візитівок мальовничого міста Седнева є фестиваль «*Седнівська осінь*», куди приїзять не тільки представники всього великого Чернігівського району (більше 100 сіл), а й представники різних регіонів України, які представляють вироби, створені народними майстрами. Таким чином, традиційно на фестивалі діє так зване "містечко майстрів". Тут в численних наметах можна буде побачити і придбати вироби народних майстрів, а також покуштувати седнівський мед та інші українські ласощі. Також продають картини місцевих художників, гончарські вироби та різноманітні сувеніри і влаштовуються невеликі вистави, присвячені українському фестивалю. Окрім цього, "*Седнівська осінь*" — це традиційне Всеукраїнське літературно-мистецьке свято, яке з 2004 року об'єднує видатних діячів культури і мистецтва, майстрів народної творчості, представників творчої інтелігенції України.

Шановні друзі, поїхали до Седнева!!!

Список використаної літератури

1. Цікаві факти про мальовничий Седнів. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://chernihivregion.travel/novyny/item/654-tsikavi-fakty-pro-malovnychy-sedniv> (дата звернення: 17.12.2020).

2. Вікіпедія. Седнів. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Седнів> (дата звернення: 17.12.2020).

3. Вікімандри. Седнів. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikivoyage.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B2> (дата звернення: 17.12.2020).

4. Мандруємо Україною. Седнів. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ukrmandry.com.ua/index.php?id=844> (дата звернення: 17.12.2020).

5. Загадковий Седнів: дві могили Гриця Золотюсінського. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2668153-zagadkovij-sedniv-dvi-mogili-grica-zolotusinskogo-i-mumia-lizoguba.html> (дата звернення: 17.12.2020).

6. Цікаві місця України. Седнів. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.interestingukraine.kiev.ua/chernihivska-oblast/chernihivskij-rajon/sedniv/> (дата звернення: 17.12.2020).

7. Цікаві місця України. Юродивий Григорій Седнівський. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.interestingukraine.kiev.ua/chernihivska-oblast/chernihivskij-rajon/sedniv/yurodyvuj-hryhorij-sednivskij/> (дата звернення: 17.12.2020).

8. Є. Руденко, Э. Сарахман. "Украинский Иерусалим". Перевернутый Иисус, "Вий" и подземелья в Седневе. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2019/10/18/7228601/> (дата звернення: 17.12.2020).

9. Youtube. Седнев - Забытая туристическая жемчужина Черниговщины. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=gZzenv7qi8&t=1s> (дата звернення: 17.12.2020).

10. Youtube. Екскурсія із Седнева від Володимира Пилипенка. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=vKJx-qDoXRc> (дата звернення: 17.12.2020).

Удовиченко І. Д., здобувач вищої освіти 1 курсу, групи Т-202
Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: ankoivud@gmail.com

РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Етнокультурний туризм – це відносно новий вид туризму під час якого туристи знайомляться з культурою, побутом та іншими особливостями життя людей, які проживають на певній місцевості. Закарпаття можна по праву вважати найкраще забезпеченим етнокультурними ресурсами, що зумовлено тим, що в умовах гірської місцевості, яка сприяла відносній ізольованості та захищеності від зовнішніх впливів, етнографічні групи зберегли власну ідентичність. Саме про ці етнічні групи й буде йти мова у даних тезах.

Мабуть, найвідомішою етнічною групою Західної України є гуцули. Гуцули мешкають на території сучасної Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Цей етнос вирізняється серед інших своєю яскравістю та вишуканістю в самих різних сферах життя: гуцульський одяг мальовничий та різнобарвний, будівлі вироблені тільки з дерева та оброблені до найдрібніших деталей, традиції красиві та цікаві, унікальні музичні інструменти та багато іншого. Щорічні гуцульські фестивалі проводяться почергово в містах та селищах Гуцульщини в кінці серпня чи початку вересня. Основною метою таких фестивалів є збереження та популяризація гуцульської мистецтва та культури. Для туристів гуцули можуть запропонувати унікальний досвід - відчуті їхню особливу атмосферу та настрій.

В минулому лемки мешкали в Польщі, Словаччині та Україні, але через репресивну політику СРСР були змушені перебратися з Карпат у її передгір'я. На територію України вони почали жити на теренах сучасної Львівської та Закарпатської областей.. Лемки, зазвичай, об'єднували все під один дах, тому їхні будинки можна охарактеризувати як довгі будівлі з архаїчними елементами. Говірка лемків особлива. Мова насичена архаїзмами та словами й виразами, запозиченими зі словацької, польської, угорської, німецької мов.[1] Одяг охайний та красивий, відповідний до традицій певної території. Лемки можуть зацікавити туристів не лише своєю культурою, але й фестивалями, найвідоміший з яких - «Дзвони Лемківщини», який проводиться біля міста Монастирська, Тернопільська область, та триває два дні – першу суботу та неділю серпня.

Етнічна група бойків може здатись менш цікавою ніж інші, але це лише на перший погляд. Чимало видатних українців бойки: Іван Франко, Степан Бандера, Михайло Вербицький та багато інших. Головною гордістю бойків є архітектура. Архітектура Бойківщини краще за все продемонстрована в церквах, які виділяються своєю оригінальністю, простотою та виразністю. Дерев'яний храм в селі Матків, Львівська область, можна по праву вважати найвеличнішою бойківською церквою. Храм входить до реєстру пам'яток архітектури національного значення, а нещодавно його унікальність була визнана і на світовому рівні – у 2013 році церкву Собору

Пресвятої Богородиці було включено до списку світової спадщини ЮНЕСКО [2]. Бойки, як і представники інших етнічних груп, що бажають зберегти власну ідентичність, проводять фестивалі. В Україні вони проходять раз в п'ять років в місті Турка, Львівська область. Такі великі перерви між фестивалями обумовлюються тим, що вони проходять не тільки в Україні, а й в інших країнах, що пов'язано з їх розселенням не лише на території нашої держави. Бойки зберегли стародавні звичаї та обряди, що дає можливість побачити, як жили їх предки.

Закарпатська область окремо та Україна в цілому має дуже багаті ресурси для розвитку етнокультурного туризму. Цей вид відпочинку гнучкий, що дає змогу поєднувати його з іншими видами туризму, такими як спортивний, гастрономічний, релігійний та інші.

Список використаних джерел

1. Кучерява К. Лемківський музичний фольклор – розвиток чи занепад? URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43226/12-Kucheryava.pdf?sequence=1>
2. Найвеличніша з бойківських церков. Дерев'яний храм у Маткові. URL: <http://www.kray.org.ua/14446/mandrivky/nayvelichnisha-z-boykivskih-tserkov-derev-yaniy-hram-u-matkovi/>.

Фенна М. М., аспірант 1 курсу
Науковий керівник: **Роговий А. В.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: rogovoy1976@ukr.net

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

В сучасних умовах функціонування світової економіки, з урахуванням наявних обмежень спричинених світовою пандемією, питання зміни підходів до організації фінансових ресурсів, державного регулювання та функціонування туристичної сфери набувають особливої необхідності та значення. Необхідність підтримки туристичної галузі та розвитку туризму в Україні та світі обумовлено її істотним впливом на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку і є одним із найбільш перспективних напрямів структурної перебудови економіки. У свою чергу, важливими факторами розвитку туристичної галузі є природний та історико-культурний потенціал нашої держави. Туристична галузь завдяки багатим природним, історико-культурним, трудовим ресурсам цілком може претендувати на чільні позиції в економіці держав, навіть з урахуванням втрачених її позицій спричинених пандемією. Втрата купівельної спроможності значною частиною населення спричинений низьким рівнем доходів загострює питання можливості використання туристичних послуг значною частиною суспільства, а також формує передумови подальшого розвитку соціального туризму.

В іноземних джерелах вперше визначення соціального туризму зустрічається у 1957 році і належить В. Ханзікеру. На його думку, соціальний туризм слід розуміти як «групу взаємин і феноменів у туризмі, що призводять до участі в процесах подорожей бідних чи ущемлених елементів суспільства» [1]. Інший підхід до трактування даної дефініції має Артур Оло, який є засновником міжнародної організації розвитку соціального туризму. На його думку «соціальний туризм обумовлений тим, що його індивідуальні та колективні цілі корелюються з концепцією сучасного суспільства, а

саме - заходами, які спрямовані на забезпечення більшої справедливості, толерантності і задоволеності життям всіх людей» [2]. Відсутність єдиного підходу до трактування дефініції «соціальний туризм» обумовлює доцільність поглибленого дослідження даної категорії, узагальнення сформованих наявних підходів, таблиця 1.1.

Прийнята у 1996 році Генеральною асамблеєю IBST Монреальська декларація, зазначає, що соціальний туризм повинен забезпечувати доступність споживання туристичних послуг всіма верствами населення [3, с.70].

Таблиця 1.1 – Узагальнення існуючих підходів до трактування дефініції соціальний туризм

Автор підходу	Трактування дефініції «соціальний туризм»
Монреальська декларація, (1996)	забезпечення доступності туристичного відпочинку для всіх, включаючи сім'ї, молодь та літніх людей
Економічний і соціальний комітет Євросоюзу	вид соціальної діяльності, організований асоціаціями, кооперативами та профспілками, який призначений сприяти та допомагати здійснювати подорожі широкому загалу, особливо з вразливих верств населення
Л. Міннаерт, Р. Майтланд, Г. Міллер	вид туристичної діяльності з доданою моральною цінністю для обох сторін туристського обміну
В.І. Азар	різновид туризму, який субсидуються з коштів, що виділяються на соціальні потреби, з метою створення умов для подорожей школярам, молоді, пенсіонерам, ветеранам війни та праці, і іншим громадянам, яким держава, державні та недержавні фонди, і інші благодійні організації надають соціальну підтримку»
І.О. Сердобольська	різновид туризму, що охоплює всі соціальні прошарки і вікові групи населення, поїздки яких субсидуються з різних бюджетів, виходячи з соціальної категорії громадянина.
М. Альмейда	вид туризму, який соціально-політично просувається державою з метою психофізичної реабілітації та соціокультурного розвитку індивідуума відповідно до принципів сталого розвитку, які слід розширювати на місцях візиту, тобто в туристичних та рекреаційних регіонах

Джерело: узагальнено автором на основі [6, 11,16, 24]

Аналогічна думка прослідковується і у роботі Дж. Хокленда: «Концепція «соціального туризму» який вважає, що всі громадяни, незалежно від економічного стану або соціального статусу, повинні мати можливість поїхати у відпустку. З такої точки зору канікулярні подорожі повинні розглядатися як будь-які інші права людини, соціальна втрата яких повинна бути компенсована державою для загального добробуту» [4].

Заслуговують на увагу наявні сформовані підходи Л. Міннаерта, Р.Майтланда, Г. Міллера. За їх версією, соціальний туризм - це вид туристичної діяльності з доданою моральною цінністю для обох сторін туристського обміну. Це визначення подає соціальний туризм з морального боку [5]. Такий підхід до трактування та дослідження даної категорії, виокремлення мети і цілей соціального туризму актуалізує моральні і етичні якості як сфери туризму, так і гуманітарну політику держави. Оскільки туристичний ринок сам по собі не в змозі створити продукт доступний для всіх, він

потребує втручання ззовні як з боку держави, так і з боку різноманітних соціальних, гуманітарних організацій.

Є також інші бачення природи соціального туризму, започатковані на «праві подорожі» та соціальній політиці. Згідно з висновками Декларації всесвітньої конференції по туризму в Манілі (1990), «Соціальний туризм - це мета, до якої суспільство повинне прагнути в інтересах менш забезпечених громадян при використанні їхніх прав на відпочинок» [6].

Економічний і соціальний комітет Євросоюзу вважає, що соціальний туризм є видом соціальної діяльності, організований асоціаціями, кооперативами та профспілками, який призначений сприяти та допомагати здійснювати подорожі широкому загалу, особливо з вразливих верств населення: «Кожна людина має право на відпочинок на щоденно, щотижнево і річній основі, і право на вільний час, який дозволяє їм розвивати кожен аспект їх особистості та їх соціальної інтеграції. Право на туризм є конкретним виразом цього загального права, а соціальний туризм - це інструмент для досягнення універсального доступу для реалізації цього права» [7].

На думку В.І. Азара «соціальний туризм - це різновид туризму, який субсидуються з коштів, що виділяються на соціальні потреби, з метою створення умов для подорожей школярам, молоді, пенсіонерам, ветеранам війни та праці, і іншим громадянам, яким держава, державні та недержавні фонди, і інші благодійні організації надають соціальну підтримку» [8].

Варто зазначити, що надана В.І. Азаром дефініція носить деяку неточність, а саме в умовах соціалізму ринку туристичних послуг не існувало, а отже будь-який тип організованого туризму був соціальним.

На жаль, варто констатувати, що в Україні ані розвитку, ані правового статусу як окремії категорії соціальному туризму не дано. Проте, з урахуванням наявного рівня доходів населення, а також значної тривалості світової пандемії, належне функціонування туристичної сфери, в тому числі і розвиток соціального туризму залишаються під загрозою. Саме тому, в зазначених умовах особливо актуалізується роль держави, як ключової інституції її результативного функціонування.

Список використаних джерел

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма. Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. 252 с.
2. Бадин А.А. Формы организации маркетинга на рынке социального туризма: автореф. дис... к.э.н.: 08.00.05 А.А. Бадин. Волгоград, 2008. 26 с.
3. Бак Г. Впровадження інновацій у сфері туризму. Наукові записки. 2010.
4. Бакало Н. В. Стан туристичного та рекреаційного бізнесу під впливом світової економічної ситуації. Экономика Крыма. Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, 2010. №2(31). С. 235-238.
5. Балабанов І.Т. Курс інноваційного менеджменту: підручник. К., 2000. 301 с.
6. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування К.: Київський університет, 2002. 395 с.
7. Білоусова, Н.В. Інклюзивний туризм в системі реабілітаційної географії: від теорії до практики: монографія. К. Вид-во Талк, 2018. 344 с.
8. Білоусова, Н. В. Теоретичні аспекти розвитку інклюзивної реабілітаційносоціального туризму в Україні. Науковий журнал «Наукові записки Сумського державного педагогічного університету. Географічні науки». Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка. 2018. Випуск 9. С.205-213.
9. Зікєєва С. Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект. Економіка і менеджмент культури. 2013. №1. С.74-82.

10. Кальченко О.М. Проблеми інноваційного розвитку туристичної галузі України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/kalchenko2.htm.

Юрченко Ю. Г., здобувачка вищої освіти 1 курсу, групи Т-202,
Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: jurchenkojuli@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

Соціальний туризм – це подорож, відпочинок чи оздоровлення соціально вразливих верств населення, тобто тих, хто має не високий рівень достатку, з метою відновлення сил та повернення до звичного ритму життя [1].

В Україні у наш час відбувається занепад соціального туризму у порівнянні з 70-80 рр. ХХ ст. Це можна пояснити тим, що держава вже не так активно виділяє кошти для подорожей та оздоровлення.

Суспільно важливим та пріоритетним в Україні є дитячий туризм. У нашій країні є відповідні рекреаційні ресурси, які можна використати для оздоровлення підростаючого покоління. Такі як гори Карпати з чистим повітрям, соснові ліси, моря та озера. Наприклад «Артек Буковель» - комплекс для оздоровлення та вивчення англійської мови на схилі гори Буковель. Саме в цей табір держава виділяє кошти та відправляє дітей на відпочинок. Цей комплекс підтримує тільки розвиток дитячого чи оздоровчого туризму, а і соціального.

Дитячі оздоровчі табори мають на меті виховання та освіти шляхом туристично-краєзнавчої діяльності. Розвиток соціального туризму може дати відчутний поштовх у побудові сучасного суспільства та спільного світогляду в країні. Соціальний туризм не є способом подолання суспільних криз, проте він - незамінний інструмент розвитку свідомості та відповідальності [2].

Спортивно-оздоровчий туризм також стрімко розвивається. Для цього виду туризму не потрібні великі затрати. До того ж він дуже демократичний та доступний. Спортивно-оздоровчим туризмом може вважатися піша прогулянка з рюкзаками та наметами, подорож у сусіднє місто на велосипедах, роликах чи скейті. Молоді люди України зараз активним чином підтримають цей вид туризму задля зміцнення свого здоров'я та підтримки активного способу життя. В історії туризму відомий період, коли держава визнавала розвиток спортивно-оздоровчого туризму важливим у справі виховання загартованого, витривалого та фізично розвиненого покоління – потенційних воїнів. Спортивний туризм і нині використовується у військовій підготовці. Нині держава визнає і всебічно підтримує діяльність всеукраїнських спортивно-оздоровчих товариств, національних спортивних федерацій, інших громадських організацій спортивно-оздоровчої спрямованості [3].

Щодо туризму людей похилого віку, на жаль, він слабо розвинений в Україні. Натомість за кордоном є дуже популярним організовувати тури тільки для пенсіонерів. За кордоном держави піклуються про літніх людей, надають пільги, щоб вони мали можливість подорожувати світом. Також вони полюбують подорожувати у фургонях (так званий кемпінг) оснащених усім необхідним для життя.

На сьогодні є низка причин, через які діяльність соціального туризму сповільнюється:

- Карантин (через пандемію, кількість туристів значно знизилася, закриваються цілі області, міста та кордони)

- Недостатнє фінансування державою туристичної галузі не сприятливо відображується на фінансуванні соціальних проектів туристичної діяльності для мало забезпечених верств населення

- Низький рівень життя відіграє свою роль у занепаді соціального туризму (бідні люди думають більше про медичну допомогу чи їжу, а ніяк не про відпочинок на морі)

Соціальний туризм в Україні має певні завдання, які необхідно вирішувати. Такі як:

- забезпечення систем і механізмів підтримки малозабезпечених верств населення
- фінансова допомога для організації соціального туризму сім'ї та молоді
- звільнення від податку або податкові пільги
- індивідуальні доплати, що зменшують кошти на відпочинок дітей, молоді чи сімей [4]

Підсумовуючи вищесказане, слід додати, що соціальний туризм є необхідним видом туризму в кожній країні. Соціальний туризм в Україні як напрям соціокультурної та гуманітарної політики потребує не тільки законодавчого визнання з боку держави, а й беззаперечного сприяння та підтримки в організації і сталому розвитку в сучасній Україні [5]. І тільки тоді ми зможемо назвати себе гуманними людьми, які проявляють милосердя до інших.

Список використаних джерел

1. Колотуха О.В. Соціальний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kolotuha2.htm (дата звернення 05.12.2020)

2. Задорожна К.І. Соціальний туризм у системі туристичної галузі: концептуалізація та інтеграція. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/zadorozhna.htm (дата звернення 05.12.2020)

3. Закон України Про фізичну культуру і спорт. Стаття 3. Державне регулювання фізичної культури і спорту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12/ed20010727#Text> (дата звернення 05.12.2020)

4. Теодорович Л. В., Хомин О. Й. Вирішення проблем соціального туризму України. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Npchducc_2010_145_132_11.pdf (дата звернення 05.12.2020)

5. Голос України. Соціальний туризм в Україні. URL: <http://www.golos.com.ua/article/170947> (дата звернення 05.12.2020)

Ярошенко А. Ю., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група Т-202

Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: anastasiia2053@gmail.com

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

Інклюзивний туризм - це сучасний вид рекреаційного туризму, розрахований на людей із обмеженими фізичними можливостями та забезпечує доступність до об'єктів туристичної інфраструктури [1]. Можливість вільного пересування, створення середовища, в якому б людина-інвалід комфортно почувалася - одні з головних вимог цього туризму, на який попит збільшиться вже найближчим часом. Перспективними напрямками інклюзивного туризму можна вважати: культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, сімейно-молодіжний, фізично-спортивний.

Поки що Україна тільки починає освоювати цей напрям туризму. Згідно закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», в статті 12 йдеться про: «усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб таких осіб, у тому числі стосовно доступу їх нарівні з іншими громадянами до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів»[2]. У 2016 році була створена Асоціація «Інклюзивного Реабілітаційно - Соціального Туризму», засновниками якої стали Шевченківський національний заповідник (Канів), центр медико-соціальної експертизи, національний історико-культурний заповідник «Чигирин», національний дендропарк «Софіївка», благодійний фонд «Підтримки програм соціального захисту осіб, постраждалих від аварії на ЧАЕС, та осіб з інвалідністю» [3]. Лідерами заходів для інклюзивного туризму та маршруту є Запорізька, Рівненська, Одеська, Полтавська області. Найбільш перспективними областями є Чернігівська, Чернівецька, Херсонська, Житомирська, Закарпатська [4]. А також Львівська область, де була заснована організація «Зелений хрест»[5]. Головною метою якої є надання туристичних послуг для людей з обмеженими можливостями на високому рівні, вони є засновниками таких проектів, як «Забезпечення права на активний відпочинок та туризм для неповноправних України», до якого було залучено до участі близько 20 неповносправних на візках, 40 глухих та 30 незрячих осіб, близько 100 туристичних фірм та готелів, близько 30 громадських організацій неповносправних та до 30 представників влади з міських та обласних рад та адміністрацій Західної України, «Село для всіх». Також «Зелений хрест» організував два літні інтеграційні табори для неповносправних [6]. Значну увагу інклюзивному туризму приділяють на Миколаївщині, тут була створена туристична спартакіада «Бузькі пороги», метою якої є реабілітація шляхом спілкування, популяризація інклюзивного туризму серед людей з обмеженими можливостями і їх залучення до спорту, сплаву на катамарані [7].

Україна може відзначитися великим потенціалом розвитку в сфері інклюзивного туризму. Проте, потрібно вирішити такі проблеми, як:

- недостатній піар областей як територій туризму для інвалідів;
- повільне удосконалення транспорту та житла для людей з особливими потребами;
- нестача кваліфікованого персоналу та брак підтримки з боку уряду;
- відсутність розвитку інфраструктури в туристичних місцях для інвалідів.

Варто:

- врахувати інтереси туристів з обмеженими можливостями;
- забезпечити різноманітними видами послуг (включаючи з оздоровчу та спортивну мету);
- віддати перевагу регіонам з сприятливим кліматом та природними умовами, уникаючи небезпечні природні райони для цих груп туристів.

Незважаючи на те, що в Україні інклюзивний туризм тільки починає розвиватися, все більша кількість людей докладає зусиль щодо його розвитку. Під час інклюзивного туризму людина з певними обмеженнями повинна відчувати себе на рівні з іншими, в безпеці та, звісно ж, отримувати задоволення від подорожі. Кожна людина має право на такий рівень життя, який необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку, а отже, слід більше приділяти йому уваги та займатися пошуком рішень існуючих проблем в цій сфері.

Список використаних джерел

1.Інклюзивний туризм. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Інклюзивний_туризм (дата звернення: 04.12.2020)

2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 04.12.2020)
 3. Лебеденко-Титаренко Л. Мандрівки, що повертають радощі буття. URL: <http://www.golos.com.ua/article/277551> (дата звернення: 04.12.2020)
 4. Бейдик О. О. Організація адаптивного туризму в Україні. *Українська географія: сучасні виклики*: Зб. наук. праць у 3-х т. Київ: Принт-Сервіс, 2016. Т. II. С. 25–27.
 5. Волошинський О. Зелений Хрест. URL: <http://www.gcs.org.ua/ukr/articles> (дата звернення 04.12.2020)
 6. Гопко Г. Хто організує відпочинок неповносправним громадянам України. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/tilki-dlya-zdorovih> (дата звернення: 04.12.2020)
 7. Шемчук О. Туристична міжнародна спартакіада «Бузькі пороги» серед людей з особливими потребами: URL: <https://biggggidea.com/project/turistichna-mizhnarodna-spartakiada-buzki-porogi/> (дата звернення: 04.12.2020)
-

8 СЕКЦІЯ / 8 SECTION

Актуальні проблеми управління персоналом та економіки праці

Actual problems of human resources management and labor economics

Актуальные проблемы управления персоналом и экономики труда

Аліксі́йчук А. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група УП-191
Науковий керівник: Ремньова Л. М., к.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: remneva1962@ukr.net

ОСНОВНІ КОМУНІКАЦІЙНІ БАР'ЄРИ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У сучасному світі для здійснення ефективної ділової комунікації бізнес-організації та державні установи повинні вміти на практиці використовувати основні принципи та концепції комунікаційного менеджменту. У науковому дискурсі комунікативний менеджмент, як правило, трактується як професійна діяльність, направлена на забезпечення ефективного ділового спілкування між різного рівня групами та індивідами всередині організації, а також між організацією та її зовнішнім середовищем. Водночас, необхідність використання наявного інструментарію комунікативного менеджменту обумовлена необхідністю вчасного виявлення та вирішення комунікаційних проблем з метою забезпечення ефективної комунікаційної діяльності суб'єктів господарювання [1]. Комунікативний менеджмент базується на загальних функціях менеджменту, але з особливим фокусом на сферу комунікацій. Відповідно, ці функції можна сформулювати наступним чином: планування комунікацій; організація комунікаційного процесу; мотивування працівників системи комунікацій; постійний моніторинг, контроль та регулювання процесу комунікацій [4].

Система комунікацій є досить складною, так як включає різні типи, форми, види та канали комунікації, а також передбачає наявність розвинутих комунікативних навичок у учасників комунікаційного процесу, а саме вміння говорити, слухати, володіти невербальними засобами комунікації, використовувати сучасні цифрові комунікаційні інструменти. Крім того, для здійснення ефективних комунікацій потрібно вміти вибудовувати комунікаційний процес з урахуванням тісного взаємозв'язку усіх його елементів, а саме: 1) відправника повідомлення; 2) повідомлення, що передається; 3) каналу передачі інформації; 4) отримувача інформації; 5) зворотного зв'язку; 6) так званих комунікаційних шумів або бар'єрів комунікації [3].

При цьому потрібно враховувати, що наявні бар'єри комунікації постійно заважають гармонійній взаємодії елементів комунікації. Бар'єри комунікації - це перешкоди, які знижують ефективність комунікаційного процесу. Їх можна поділити на перешкоди в комунікаціях між особами та в організаційних комунікаціях. Бар'єрами міжособистісних комунікацій можуть виступати: помилки у побудові повідомлення; нерозуміння важливості повідомлення; низька переконливість; перешкоди, що

зумовлені сприйняттям; семантичні бар'єри; невербальні перешкоди; поганий зворотній зв'язок; невміння слухати. Бар'єрами в організаційних комунікаціях є: незадовільна структура організації, інформаційні перевантаження та викривлення повідомлень [2].

Слід зазначити, що причини виникнення бар'єрів бувають абсолютно різноманітними, наприклад, індивідуальні особливості тих, хто спілкується, різне розуміння ситуації спілкування, використання професійної лексики, неоднакове знання предмета розмови, соціальні та психологічні особливості учасників спілкування, релігійні, професійні, політичні та інші відмінності.

Одним із дуже актуальних прикладів дії комунікаційних бар'єрів на сферу управління персоналом є ситуація, яка склалась через глобальну пандемію COVID-19 у 2020 році. Карантинні обмеження призвели до масового переходу до онлайн спілкування, а в багатьох випадках – і до виконання професійної діяльності у віддаленому режимі. У цих умовах, коли майже всі комунікації відбуваються онлайн, починають виникати комунікаційні бар'єри, з якими раніше працівники стикалася набагато рідше. Так, зокрема, комунікація ускладнюється тим, що люди по різному сприймають інформацію. У реальному житті, висловлюючи свою думку, є можливість підживлювати її емоціями, інтонацією або жестами. Звичайно, швидкий прогрес у розвитку цифрових технологій та існування різноманітних сервісів для спілкування онлайн (Zoom, Google Meet, Instagram Live, You Tube Live та інші) дозволяють за допомогою включеної камери емоційно забарвлювати свої слова, активно жестикулювати та змінювати інтонацію, не обов'язково користуватись текстовими повідомленнями для передачі інформації, але коли немає можливості використовувати ці програми, у різних сторін комунікації можуть виникати проблеми з правильним сприйняттям повідомлень.

Але комунікаційні бар'єри завжди існували, та будуть існувати через те, що всі люди різні. Проте існують шляхи подолання цієї проблеми, користуючись якими, ефективно спілкування буде здійснюватися без труднощів сприйняття. Для цього, потрібно правильно враховувати всі індивідуальні якості, сильні та слабкі сторони одержувача. Існує три основні способи подолання бар'єрів комунікації, які є особливо важливими в сучасних непростих умовах: 1) на стадії формування повідомлення максимально сфокусувати свою увагу на одержувачі повідомлення та скласти його контент таким чином, щоб він був максимально легким для сприйняття цією людиною; 2) не потрібно обмежуватися лише одним каналом або засобом для відправлення повідомлення, якщо є ймовірність, що воно може не дійти до отримувача; 3) велику увагу потрібно приділяти налагодженню вчасного та ефективного зворотного зв'язку та відстеженню реакції. Якщо ж вона є негативною, не варто використовувати особистісну критику[5], а навпаки, слід максимально зосередитись на причині виникнення комунікаційного бар'єру та його усуненні.

Отже, існування комунікаційних бар'єрів у сфері управління персоналом призводить до непорозуміння між учасниками комунікації та заважає правильному сприйняттю інформації. Але на щастя існують прості правила, дотримуючись яких, можна подолати бар'єри та досягти ефективної комунікації.

Список використаних джерел

1. Зверинцев А. Б. Комунікаційний менеджмент. Робоча книга менеджера PR. Санкт-Петербург: Видання Буковського, 1995. 267 с.
2. Комунікативний менеджмент : конспект лекцій (для студентів бакалавріату всіх форм навчання спеціальності 073 – Менеджмент) / Т. М. Бурмака, К. О. Великих ;

Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 69 с.

3. Комуникативний менеджмент. Методичні рекомендації для студентів усіх форм навчання освітнього рівня (ОР) «Бакалавр» за спеціальностями 073 «Менеджмент», 281 «Публічне управління та адміністрування». Біла Церква, 2019. 73 с.

4. Шпак Н.О. Комунікаційний менеджмент: сутність та розвиток. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2010/10.pdf.

5. Комуникативний менеджмент: навч. посібник / Наталія Жигайло. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 365 с.

Бондаренко А. Ю., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група УП-191

Науковий керівник: **Холодницька А.В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail : A.l.i.n.a.Bondarenko2818@gmail.com

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

У сучасних умовах економічного розвитку важливо ефективно та успішно використовувати комунікаційний потенціал. Гарно сформовані комунікаційні процеси приносять підприємству досить можливостей для досягнення поставлених цілей. Головною проблемою управління персоналом в умовах сьогодення є невміння чути та розуміти всю суть завдання, яку нам подають.

Комунікація розуміють як обмін інформацією, а ефективна комунікація - це не тільки процес обміну інформацією, але і розуміння емоцій та намірів людей, що спілкуються. Потрібно не тільки чітко передати повідомлення, але і вміти слухати так, щоб розуміти повний зміст того, про що йде мова і змусити іншу людину відчувати, що його слухають і розуміють [1].

Як же можна віднести ефективну комунікацію до управління персоналом? В наш час дуже часто зустрічаються ситуації, коли керівник намагається поставити завдання чітко і забуває про те, що ціль має бути не тільки чіткою, але й доступною для розуміння.

Один мудрець колись сказав : «Одна здійснена ідея коштує 100 добрих намірів». Тобто для того, щоб реалізувати будь-яку ідею в життя, потрібно доступно ознайомити з нею працівників.

Тому головним завданням керівника є досягнення поставленої цілі разом з підлеглими, а для цього він повинен ефективно спілкуватися з ними.

Зважаючи на це, комунікація є важливим інструментом керівництва. Вона охоплює всі сторони людської поведінки. За типом своїх службових обов'язків керівники вступають у взаємодію зі співробітниками не тільки за допомогою спілкування, але й через особливе ставлення до людей. Якість і уміння керівника полягає у здатності розуміти людей.

Цілями комунікації є забезпечення ефективного обміну інформацією між суб'єктами і об'єктами управління, удосконалення міжособистісних взаємин в процесі обміну інформацією, створення ефективних інформаційних каналів між окремими працівниками і групами з метою координації їх завдань та дій, регулювання і раціоналізації потоків інформації підприємства тощо. Згідно з опитуванням, приблизно 250 тис. працівників 2000 різних компаній вважають обмін інформацією однією з найскладніших проблем [2].

Для того, щоб зрозуміти основні рушійні сили, що сприяють зниженню ефективності комунікації, варто врахувати кожний етап комунікаційного процесу. Спочатку потрібно систематизувати основні елементи комунікаційного процесу:

- відправник, особа, яка розробляє ідеї або здійснює пошук інформації та передає її;
- повідомлення, що являє собою власне інформацію, що закодована за допомогою символів;
- канал, тобто засіб передачі інформації;
- одержувач, особа, що отримує відправлену інформацію та інтерпретує її;
- шуми, різні фактори, що порушують якість сигналу.

При обміні інформацією завдання відправника й одержувача полягає у тому, щоб скласти повідомлення й використати канал зв'язку для його передачі так, щоб обидві сторони зрозуміли і сприйняли вихідну ідею. Одразу цього досягнути важко, бо кожний етап є одночасно місцем, де її зміст може бути неправильно розтлумаченим або повністю втраченим.

Найважливіша роль у комунікаціях надається зворотному зв'язку. За наявності зворотного зв'язку відправник і одержувач обмінюються комунікаційними ролями. Зворотний зв'язок необхідний для того, щоб зрозуміти, якою мірою повідомлення було сприйняте і зрозуміле. Менеджер не повинен виходити з того, що все, написане або сказане ним, зрозуміють так, як він продумав. Якщо не налагодити зворотний зв'язок для одержання інформації, рано чи пізно ефективність його управлінських дій буде різко знижуватися [2].

Зворотний зв'язок дає змогу долати так звані шуми – усе те, що спотворює зміст, створює перешкоди на шляху обміну інформацією. Шум – це будь-який додатковий сигнал, непередбачений джерелом інформації, який спотворює інформацію або спричиняє помилки в її передачі.

Розрізняють три проблеми в комунікації:

- технічна проблема, що пов'язана з точністю передачі комунікаційних символів;
- семантична проблема, обумовлена вибором таких символів, які б найбільш точно виражали бажаний зміст;
- проблема ефективності – ступінь впливу одержаного повідомлення на поведінку об'єкта [2].

Для того, щоб комунікація здійснювалася ефективно, слід дотримуватися деяких основних положень:

1) Прагніть з'ясувати свої ідеї до того, як вони стануть предметом комунікації, за необхідності проконсультуйтеся із фахівцями.

2) Поставте собі запитання, чого ви хочете досягти внаслідок передачі ідеї, проясніть істинне призначення кожного її обговорення.

3) Постійно пам'ятайте про оточення, у якому проходить передача вашого повідомлення, оскільки комунікації сприяють також фізичні і гуманітарні фактори.

4) Комунікація призначена вирішувати проблеми сьогодення, але вона повинна бути спланована з урахуванням минулого досвіду і майбутніх очікувань..

5) Під час передачі комунікації пам'ятайте про деякі додаткові моменти (тон голосу, вираз обличчя, погляд, реакцію учасників на повідомлення).

6) Необхідно забезпечити зворотній зв'язок комунікації — бути впевненим, що підлеглі вас зрозуміли. Це досягається за допомогою певних запитань, звернених до присутніх.

7) Працівники краще розуміють того керівника, комунікація якого враховує їхні інтереси.

8) Пам'ятайте, що ті колеги, які вам допомагають в підготовці комунікації, будуть забезпечувати її активну підтримку.

9) Більш успішним видом комунікації є не те, що ви говорите, а те, що ви робите. Відомо, коли дії або відношення керівника суперечать його словам, тоді співрозмовники не сприймають всерйоз зроблених ним заяв.

10) Не тільки прагніть бути зрозумілим, але і вмійте зрозуміти те, що вам говорять [3].

Люди можуть трактувати одну і ту ж інформацію по-різному, залежно від власного досвіду. Зокрема, досвідчений робітник знає, як вирішувати проблеми, що виникають у виробничому процесі, розуміє свого керівника з півслова. Новачку ж доведеться докласти значно більше зусиль і часу для осмислення ситуації і прийняття правильного рішення. Менеджер мусить пам'ятати, що невідповідність кодування і розпізнавання інформації залежить від досвіду, внаслідок чого і передавання, і сприйняття інформації будуть суб'єктивними. Це означає, що:

- інформація, яка не пов'язана з досвідом її отримувача, буде сприйматися повільніше, ніж та, яка для нього є типовою;

- у нестандартній ситуації працівник майже автоматично включає ту частину свого досвіду, яка пов'язана з цією ситуацією;

- інформація, що суперечить досвіду, або цілком не сприймається, або деформується відповідно до нього;

- комунікації сприймаються й оцінюються через потреби людини і її досвід.

Індивід зацікавиться передусім тією інформацією, яка може бути йому потрібною, стосується кола його інтересів. Тому відправник інформації мусить ввести мотиваційні елементи у своє повідомлення, які б привернули увагу адресата, зацікавили його і змусили зосередитись [3].

Отже однією з проблем, що гостро постає перед процесом управління персоналом є відсутність ефективної комунікації. Для того щоб, даний вид комунікацій існував, як керівнику так і підлеглим потрібно прикласти достатню кількість зусиль, щоб створити успішний та явний канал спілкування, що сприятиме досягненню поставлених цілей організації.

Список використаних джерел

1. Дрешпак В. М. Комунікації в публічному управлінні : навч. посіб. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2015. 168 с.

2. Петькун С.М.. Комунікація у процесі управління підприємством. «Економіка. Менеджмент. Бізнес» №3 (17), 2016 С. 6-7. URL: [esmebi_2016_3_6.pdf](#)

3. Соснін О. В. Комунікативна парадигма суспільного розвитку : навч. посіб. / О. В. Соснін, А. М. Михненко, Л. В. Литвинова. К.: НАДУ, 2011. 220 с.

Бондаренко А. Ю., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група УП-191

Науковий керівник: **Кичко І. І.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: A.l.i.n.a.Bondarenko2818@gmail.com

ТИПИ ТА ПРИЧИНИ КОНФЛІКТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

В умовах сучасного розвитку процесу управління персоналом важливим є вміння керівника завчасно виявляти причини виникнення конфліктів та створювати ефективні умови для їх вирішення.

Конфлікти можуть проявляються в усіх без винятку організаціях. Вони визначаються тим, що в процесі організаційної взаємодії виникають суперечності через

різноманітність інтересів, цілей, мотивів, цінностей, спрямованості, рівня розвитку людей, задіяних у процесі практичної діяльності. Ділові конфлікти мають свою специфіку, зумовлену, в першу чергу, регламентованістю системи службових відносин, наявністю організаційної ієрархії та необхідністю виконання певних професійних ролей. Унаслідок цього в межах організації можуть виникати такі взаємопов'язані конфлікти: внутрішньоособистісні, міжособистісні, між особистістю та групою, а також міжгрупові. Разом з тим, усі ділові конфлікти можна поділити на дві великі групи – горизонтальні та вертикальні – з погляду дотримання субординації та системи зав'язків [3].

Найкращим способом уникнення конфліктів та їх негативних наслідків – це виявити причини можливого виникнення управлінських конфліктів. Конфлікти, що знаходяться на стадіях розвитку важче зупинити та вжити профілактичних заходів для мінімізації негативних наслідків. Тобто, витрати на врегулювання конфлікту з кожною стадією його розвитку зростають, оскільки сторони витратили певні ресурси і хочуть їх окупити. Виключенням можуть бути окремі види управлінських конфліктів із функціональними наслідками [2].

Від ефективності управління конфліктом залежить стабільність у діяльності організації, а в кінцевому результаті – ефективність її розвитку. Ігнорування конфліктної ситуації в організації може стати найбільшою помилкою керівника.

Конфлікти можуть стимулювати обидві його сторони до удосконалення, а у разі поглиблення або нехтування – призводити до розпаду коаліції. Попередженню конфліктів, а також успішному їх врегулюванню буде сприяти налаштування діалогу між всіма зацікавленими особами, підвищення ефективності в боротьбі з корупцією у центрі та на містах [2].

Одна з принципових можливостей зменшення частоти виникнення ділових конфліктів полягає в усуненні об'єктивних передумов їхнього виникнення. Проте об'єктивні умови створюють лише потенційну можливість виникнення міжособистісних конфліктів, яка переходить у реальність тільки в поєднанні із суб'єктивними умовами. Тому велика увага приділяється останнім. Суб'єктивні умови формують ступінь конфліктності позиції людини за необхідності розв'язання чергової організаційної суперечності. Вони в більшій мірі проявлені на рівні організаційної культури, яка є «душею» організації та пронизує, як нервові волокна організм людини, всі її структурні елементи, процеси, рівні тощо [3].

Тому важливим аспектом недопущення або вирішення управлінського конфлікту є вміння керівника "бачити" та аналізувати ознаки наближення конфлікту. Але головне в управлінні конфліктом – вміння його не допустити. Конфлікту, як і хворобі, легше запобігти, аніж потім лікувати [4, 5].

Кожен керівник має дотримуватися головного правила управління, що полягає в передбаченні конфлікту, аніж вирішення його по мірі надходження. Вдало передбачена критична ситуація, дозволяє уникнути як психологічного навантаження колективу так і наслідків після нього.

Хоча конфлікту не уникнути, ним можна керувати. Оскільки конфлікт має велику вірогідність бути присутнім, важливо розвивати навички належного управління складною розмовою чи взаємодією. Більшість дослідників, що працюють на цю тему, сходяться на думці, що необхідні навички можна набути; вони вважають, що конфліктну компетентність можна визначити та навчитися. Одним із визначень конфліктної компетентності є вміння розвивати та використовувати когнітивні, емоційні та поведінкові навички, що покращують продуктивні результати конфлікту, одночасно зменшуючи ймовірність шкоди.

Список використаних джерел

1. Диба М. І., Подольчак Н. Ю., Ковальчук Г. Р. Розвиток інструментів запобігання та зниження негативних наслідків управлінських конфліктів. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/8.pdf.
2. Косенюк Ю. І. Врегулювання конфліктів інтересів в партнерстві бізнесу і держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 8, 2016. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=992>.
3. Копитова І. Управлінський потенціал організаційної культури у розв'язанні ділових конфліктів. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. Vol. 4, № 1, 2018. С. 77-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2018_4_1_7.
4. Кичко І. І. Формування та реалізація трудового потенціалу АПК в умовах трансформації ринку праці України. *Вісник Херсонського державного університету*. Серія економічні науки. 2018. Випуск 31. С. 31-36.
5. Kychko I., Kholodnytska A. Methodical approaches to evaluation of the creative potential of Ukraine. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Економіка)*. 2019. №1(202). С. 28-34.

Вихор Д. Д., здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури,
група МУПп-201

Науковий керівник: **Холодницька А. В.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: dianavikhor1999@gmail.com

ЕФЕКТИВНА МОТИВАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

На сьогодні однією з найважливіших проблем менеджменту є вдосконалення управління персоналом, головним завданням якого є підвищення ефективності діяльності шляхом всебічного розвитку і розумного застосування творчих сил працівників, підвищення рівня кваліфікації, компетентності, відповідальності, ініціативи.

Віднайти найефективніший спосіб управління персоналом для підприємства готельного бізнесу – це запорука успішного існування. Люди можуть вдосконалюватися та розвиватися постійно, а тому людські ресурси є найціннішим ресурсом підприємця. Якщо уміло застосовувати на практиці технології менеджменту персоналу, то можна постійно удосконалювати організацію виробництва, а також збільшувати прибуток.

Мотивація — це основа для професійної поведінки будь-якої людини та зусиль, спрямованих на підвищення результативності діяльності, це внутрішній процес, який змушує, або не змушує її працювати добре, визначає напрямок думок відносно виконання завдань та відношення до роботи, поведінку людини в тій чи іншій ситуації.

Мотивація — це не тільки уміле використання в управлінні мотивів, які спонукають персонал до підвищення продуктивності праці, а також стимулюють їх до активної позиції, формування мотивів у процесі діяльності, закріплення їх у якості постійної домінанти [1].

Склад потреб людини є сталим і не змінюється у процесі мотивації, але структура потреб, а також їх взаємодія прямо залежать від характеру управління, а також

впливають на ефективність виконання поставлених завдань. Професійний менеджер повинен думати не тільки про те, які мотиви він зараз може використати, а ще й про те, які мотиви потрібно розвивати. При цьому він має врахувати не тільки цілі управління, а також добре оцінити, до яких наслідків може призвести використання тієї чи іншої мотивації.

Для того, щоб підприємство готельного бізнесу було успішним, потрібно отримувати високу віддачу від персоналу, а це можливо тільки тоді, коли люди самостійно зацікавлені в кінцевому результаті й готові добре виконувати свою роботу, а також позитивно відноситися до неї [2].

Це можливо тільки тоді, коли винагорода за кінцеві результати роботи дозволяє працівнику реалізовувати найважливіші потреби. Для цього потрібно встановити високий рівень мотивації до праці. Якщо керівник бажає мати високий вплив на мотивацію своїх підлеглих, то він має виконати 5 основних кроків, що допоможе отримати бажаний результат:

1. Правильно оцінити потреби своїх підлеглих, а також визначити фактори, що впливають на трудову поведінку, ставлення до роботи та завдань.

2. Визначити основні фактори, що впливають на мотивацію персоналу до праці, визначаючи їх ставлення до роботи, ступінь зацікавленості в кінцевих результатах і готовність працювати з повною віддачею.

3. Виявляти та використовувати такі заходи впливу, що мотивують до праці. Виявлення мотивів, що сприяють високій зацікавленості в кінцевих результатах, позитивному та активному ставленню до виконуваної роботи та, загалом, до організації.

4. Враховувати індивідуальні особливості працівника з метою ефективного впливу на трудову мотивацію,

5. Оцінювати, наскільки ефективно вибрані заходи впливу та найшвидше коригування їх у разі необхідності [3].

Зазвичай поєднують матеріальну і нематеріальну мотивацію.

Матеріальна мотивація – це найбільш очевидний спосіб винагороди працівників, що представляє систему матеріальних стимулів праці. Ціль такої мотивації – забезпечити гідне співвідношення оплати, що надається кожному працівнику до якості та кількості виконання завдань.

Найбільша роль у матеріальній мотивації працівників готельного бізнесу належить заробітній платі через те, що саме вона – основна форма їх доходу.

Чим вищий буде рівень заробітної плати, тим менше буде плинність кадрів на підприємстві, а отже, це можливість для формування стабільного трудового колективу. У випадку зниження плинності персоналу роботодавець має можливість значно зменшити витрати на його пошук і навчання, а зекономлені кошти вкласти в подальший розвиток власного бізнесу і як результат – це підвищить його конкурентоспроможність.

Політика високої заробітної плати веде до того, що багато найбільш підготовлених, досвідчених, ініціативних, орієнтованих на успіх працівників, продуктивність праці яких потенційно вища середнього рівня захочуть працювати у такому готелі, а його власник матиме значні переваги на ринку праці [4].

Окрім матеріальної мотивації обов'язково потрібно звернути увагу і на нематеріальну, оскільки вона не менш важлива та спрямована на підвищення лояльності співробітників до підприємства готельного бізнесу, а також зниження затрат на компенсацію співробітникам їх трудових витрат: можливість розвитку і навчання; планування кар'єри; оздоровлення; пільгове харчування; знижки на відпочинок в готелях мережі.

Таким чином, для того, щоб персонал підприємства готельного бізнесу мав бажання добре працювати, потрібно сформувавши у нього активне і позитивне відношення до праці, бажання розвиватися, самовдосконалюватися, професійно зростати, будувати кар'єру, а також свідоме прагнення до усвідомлення особистого внеску в розвиток готелю, у якому він працює, потрібно створити належну систему мотивації. Таку систему, яка б не просто мотивувала до виконання своїх професійних обов'язків, а ще й розвивала почуття належності працівника до справ підприємства готельного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник. Київ: КНЕУ, 2012. 397 с.
2. Польова М.В. Менеджмент і управління персоналом в готельному сервісі: підручник. М.: Academia, 2015. 272 с.
3. Кардашов В.В. Мотивація персоналу: теорія і практика. *Людина і праця*. 2019. № 10. С. 47-48
4. Смірнова М.Є. Критерії ефективності системи стимулювання праці персоналу. *Управлінські науки в сучасному світі*. 2016. №2. С. 230-233.

Волкова А. М., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група УП-171

Науковий керівник: **Холодницька А.В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

На даний час особливої уваги отримало управління розвитком персоналу, що передбачає навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації, а також новий підхід до управління соціальним розвитком, що забезпечує охорону здоров'я, соціальне страхування, правове забезпечення, інформаційне забезпечення. Реалізація цих процесів суспільного життя населення є актуальною та важливою вимогою в діяльності кожної організації.

Управління персоналом - є надзвичайно важливою складовою комплексного механізму управління підприємством. Завдяки ефективному управлінню персоналом стає можливим перетворення ресурсів та отримання підприємством прибутку. Поняття «менеджмент персоналу» охоплює підбір, підготовку, оцінку і розміщення керівних кадрів, розроблення системи заробітної плати, підвищення кваліфікації кадрів тощо.

Наука й практика регулювання соціально-трудова відносин має сучасні наукові методи і моделі, які прийнято використовувати в економіці праці й зокрема – в управлінні персоналом. Розвиток персоналу є фундаментальною складовою загального процесу управління ним, пов'язаною із розвитком організації і формуванням професійних кар'єр працівників. Ґрунтується він на положеннях теорії людського капіталу, згідно з якою люди генетично мають певний набір властивостей і якостей, які можуть бути розвиненими. Тому необхідне інвестування в їхній розвиток.

Проблеми оптимізації планування і прогнозування використання людських ресурсів викликають необхідність зміни відносин до кадрової складової інформаційного обґрунтування рішень, прийнятих на усіх функціональних рівнях управління підприємством. Закордонними дослідниками звертається увага на труднощі взаєморозуміння між вищим керівництвом і фахівцями з управління персоналом, що

змушені обмежуватися пасивною позицією у підготовці найважливіших стратегічних рішень, а їхній успіх багато в чому визначається даними про персонал підприємства.

Успіх управління персоналом можна визначити двома основними чинниками: здатністю підприємства чітко визначити, яка поведінка працівників потрібна для досягнення його стратегії, і можливістю застосовувати ефективні управлінські важелі для спрямування працівників на бажану поведінку. Обидва завдання однаково важливі і складні, особливо в умовах ринкової трансформації економіки.

В Україні з різних засобів стимулювання трудової поведінки працівників застосовують окремі елементи. Ця обставина підкреслює важливе значення для створення цілісної системи стимулювання праці персоналу, орієнтованої на розвиток та оптимальне використання трудового потенціалу працівників і високу результативність діяльності підприємства в цілому. Стимулювання повинне здійснюватися за послідовною схемою; від задоволення людських потреб нижчого рівня (фізіологічних) до вищих (психологічних). Упроваджуючи цю схему, слід ураховувати той факт, що тільки задоволення первинних потреб спонукає до подальшого задоволення вторинних [1].

Трудову діяльність розуміють як своєрідний "функціональний алгоритм" виробництва або будь-якої іншої діяльності, що за певних організаційно - технологічних і соціально-економічних умов приводить до одержання конкретного результату. Природно, що реалізація відповідних операцій і функцій може проходити по-різному, залежно від суб'єктів трудової діяльності, комплексу належних їм якостей (кваліфікація, активність, мотивація до праці та ін.). Специфіка реалізації трудової діяльності визначається трудовою поведінкою.

З'ясовано, що під мотиваційним профілем фахівці розуміють сукупність таких складових, як матеріальна, кар'єрна, професійна і моральна мотивація.

Список використаних джерел

1. Гнибіденко І.В. Вплив світової фінансово-економічної кризи на соціальну сферу України. *Економіка України*. 2015. № 7. С. 64-74.
2. Єсінова Н.І. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч.-метод. Посібник. Х. : ХДУХТ, 2017. 189 с.
3. Холодницька А.В. Сучасні технології підбору персоналу та можливості їхнього практичного використання. *Науковий вісник Полісся*. 2015. Вип. 1. С. 61-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2015_1_11.

Гавриш Е.О., здобувачка вищої освіти
2 курсу магістратури, група МУПп-191
Науковий керівник: **Ремньова Л. М.**, к.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: remneva1962@ukr.net

ПОРІВНЯННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Під впливом сучасних викликів та мегатрендів руйнуються традиційні уявлення та стереотипи, відбуваються кардинальні зрушення у сфері розвитку людських ресурсів, скорочується життєвий цикл HR-технологій, що обумовлює перехід від старих, традиційних підходів, які вже більше не працюють, до пошуку нових інноваційних рішень, які більш адекватно відповідають викликам часу.

Інновативний характер управлінської праці здебільшого проявляється в застосуванні керівництвом організації комплексу інноваційних технологій в управлінні людськими ресурсами або так званих HR-інновацій [1, с. 76]. При цьому ефективність впровадження HR-інновацій значною мірою обумовлюється особливостями розвитку потенціалу організації, системи управління людськими ресурсами, станом їх використання та розвитку, структурою керівного персоналу, освітнім рівнем управлінців, їх досвідом, стажем роботи та ін. Водночас, слід погодитися, що традиційні управлінські стратегії, методи та інструменти не працюють в умовах швидко змінюваного середовища, а тому саме нестабільність зовнішнього середовища в умовах VUCA-світу обумовлює потребу у швидкій адаптивності персоналу до нової реальності [2].

У науковому дискурсі останнім часом почало використовуватися таке нове поняття як «персонал-технології». Зокрема, О.П. Третяк вважає за необхідне відокремлювати поняття "кадрові технології" та "персонал-технології" як різні за своїми сутнісними характеристиками. На думку дослідника, кадрові технології представляють собою професійні прийоми щодо роботи з персоналом, які забезпечують виконання цільових завдань кадрової діяльності, тоді як персонал-технології представляють собою сукупність методів управління персоналом, які орієнтовані на оцінку і удосконалення «людського ресурсу» підприємства [4, с.390]. Щодо різниці у сфері використання, слід зазначити, що кадрові технології використовуються постійно під час підготовки та прийняття управлінських рішень стосовно персоналу підприємства, а персонал-технології застосовуються переважно у конкретних ситуаціях і реалізуються переважно через консалтинговий процес. Крім того, варто зазначити, що кадрові технології розробляються на підприємстві і мають здебільшого традиційні форми, на відміну від персонал-технологій, які розробляються поза підприємством й адаптуються до його культури й відповідно до вимог практичної результативності.

У контексті вищезазначеного доцільно зробити висновок, що більше можливостей для впровадження передових рішень об'єктивно знаходиться у площині персонал-технологій, що базуються на новітніх дослідженнях, високому рівні компетентності та експертності розробників, а тому за своєю природою є інноваційними. Отже, сучасний вектор розвитку персонал-технологій повинен бути спрямованим на пошук та застосування більш ефективних методів управління персоналом, що в кінцевому результаті сприятиме раціоналізації процесу управління, в тому числі, завдяки виключенню тих видів діяльності, операцій та управлінських

процесів, які вже не відповідають вимогам часу та новим задачам розвитку бізнес-організацій у світі, що почав змінюватися занадто швидко.

В залежності від форми та напрямку впливу усі персонал-технології класифікуються на [4]: персонал-технології позикової праці, навчальні персонал-технології; персонал-технології підбору та найму персоналу; персонал-технології підвищення ефективності роботи персоналу; персонал-технології контролю праці персоналу; інформаційні персонал-технології. І практично в усіх перелічених групах персонал-технологій останнім часом активізувалися трансформаційні процеси під впливом цифровізації та глобальної пандемії, яка кардинально змінила формат звичних комунікацій, а також внесла суттєві зміни у архітектуру виробничих та управлінських відносин. Так, зокрема, у сучасній практиці управління персоналом значний поштовх для подальшого розвитку отримали такі персонал-технології як: лізинг персоналу, рекрутинг, аудит персоналу, аутсорсинг (outsourcing), краудсорсинг (crowdsourcing), аутстафінг (outstaffing), краудстафінг, аутплейсмент (outplacement), дауншифтинг, рекрутинг, кадровий консалтинг, реінжиніринг тощо. При цьому на сучасному етапі особливо поширеними є аут-технології в управлінні персоналом, які у вітчизняному науковому дискурсі визначаються як форма позикової праці. Основний функціонал аут-технології будується навколо двох основних різнонаправлених процесів: 1) аутсорсингу або передачі окремих функцій спеціалізованим компаніям; 2) аутстафінгу та лізингу персоналу, тобто передачі спеціалізованій компанії окремих працівників підприємства. Водночас, на оптимальність та гнучкість таких форм позикової праці, існуюча правова колізія щодо законодавчої неврегульованості окремих назв персонал-технологій ускладнює їх використання у вітчизняній практиці.

Слід відмітити, що останнім часом провідні компанії та корпорації світу все більше уваги приділяють відходу від традиційних застарілих форм та методів роботи з персоналом та впровадженню сучасних технологій в систему менеджменту персоналу для збереження та посилення своїх конкурентних позицій на ринку. При цьому, у цифрову добу мова йде про нові вимоги до пошуку, підготовки та розвитку персоналу у площині оптимального поєднання soft skills та hard skills, швидкого прийняття рішень, вміння прогнозувати альтернативні сценарії розвитку подій, розробляти запасні варіанти бізнес-рішень, діяти в умовах неповної або недостатньої інформації, розпізнавати слабкі сигнали розвитку ситуації [3], а також вчитися протягом усього життя, враховуючи шалений темп технологічних змін та соціально-економічних трансформацій. Узагальнення висновків вчених та дослідження практики управління персоналом провідних компаній України та світу (на прикладі компаній “Apple”, “Samsung”, «Київстар») дає змогу констатувати, що впровадження інноваційних методів на етапах підбору персоналу, оцінки результативності його діяльності, навчання та стажування, застосування системи винагород та управління кар’єрою є основними пріоритетами у розвитку людського капіталу, який би відповідав характеру нових змін на ринку праці в умовах цифрової трансформації. При цьому, при визначенні майбутнього контуру впровадження сучасних HR-технологій потрібно враховувати [3] сучасні трансформаційні тренди у сфері праці, які намітилися декілька років назад і особливо посилюються під впливом діджитал-трансформації в умовах коронакризи світового масштабу.

Список використаних джерел

1. Жавела К. А., Жавела А. К. Сучасні концепції та інноваційні технології в системі управління персоналом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 22. С. 73–78.

2. Ремньова Л.М. Основні виклики та детермінанти нової моделі управління персоналом у VUCA-світі. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. Чернівці: ЧНТУ. 2019. № 3 (19). С. 99-105. URL: <https://ppeu.stu.cn.ua/articles>.

3. Ремньова Л.М. Сучасні глобальні тренди та інноваційні підходи до управління персоналом в умовах турбулентного бізнес-середовища. *Реалізація економічного потенціалу України: теоретичні та практичні аспекти*: монографія /за заг. ред. М.М. Забаштанського. Чернівці: ЧНТУ, 2020. С. 91-103.

4. Третьяк О.П. сучасні персонал-технології у системі управління персоналом підприємства. *Науковий вісник ЛНТУ України*. 2014. Вип. 24.4. С. 389-397.

Гайова Д. В., здобувачка вищої освіти
1 курсу магістратури, група МУПп-201
Науковий керівник: **Кичко І. І.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернівці, Україна)

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ

Розвиток будь-якого бізнесу неможливий без правильного управління людьми, плануванні і організації їх діяльності. Оцінювання показників діяльності співробітників вважається елементом контролю, вона є основою для організації ефективної діяльності на підприємстві.

Оцінювання персоналу - це цільова процедура визначення відповідності кваліфікації персоналу (навичок, умінь, мотивації) вимогам посади чи роботи [3]; характеризується певними характеристиками людини, такими як рівень професійної кваліфікації, бізнес-характеристики, результати роботи та їх порівняння з встановленими параметрами, вимогами, стандартами [1, с. 192]:

Оцінювання працівників розглядається як елемент управління, що використовується в компанії з тими чи іншими змінами та призначене для досягнення трьох цілей:

- адміністративної, яку можна досягнути завдяки прийняттю рішень на основі оцінювання роботи персоналу (розміщення персоналу, переміщення (оплата праці).
- інформаційної - надання необхідної інформації щодо кількісного та якісного складу персоналу керівникам;
- мотиваційної - орієнтація працівників на вдосконалення роботи, необхідної для компанії [9, с. 124].

Можна зробити висновок, що основною метою оцінювання персоналу є підвищення ефективності роботи компанії за рахунок вдосконалення системи управління.

Оцінювання персоналу має враховувати інформацію щодо:

- працездатності працівників, можливості їх зростання.
- причини неефективної роботи окремих працівників.
- потреби та пріоритети професійного розвитку.
- сподівань працівників.
- шляхів вдосконалення організації роботи.

Провідна функція оцінювання полягає в тому, що всі люди, що мають самооцінку, усвідомлюють себе, свій стан, поведінку, отримують можливість визначати напрямки та шляхи подальшої діяльності.

Мотивуюча функція оцінювання полягає в тому, що провокуючи спробу досягти успіху чи невдачі в людині, підтверджуючи правильність чи некоректність обраної поведінки, вона спонукає людину діяти в певному напрямку [7, с. 224].

Головною метою суб'єктів господарювання є забезпечення стійких людських ресурсів, які відповідають вимогам професійної кваліфікації, мають потенціал для подальшого внутрішнього професійного розвитку. Для цього необхідно використовувати інноваційні методи підбору та оцінки персоналу. Ефективність будь-якої організації залежить від ступеня відповідності персоналу на певній роботі. Ефективна зайнятість є формою попереднього контролю якості людських ресурсів.

На ринку праці інтереси роботодавців та працівників тісно переплітаються, формується попит на робочу силу, ефективний баланс якого забезпечується чотирма регуляторами - національними нормативними актами, а також конвенціями та рекомендаціями Міжнародної організації праці (МОП), національними особливостями ментальності нації; економічні закони, зокрема законодавство про конкуренцію, цінове право; рівень розвитку профспілкового руху, ЗМІ [5].

Оцінювання персоналу може повністю виконувати свої типові функції, беручи до уваги наступні принципи:

- об'єктивності - використання надійної бази даних;
- повної ідентифікації характеристик працівника, його діяльності, поведінки з урахуванням робочого періоду та динаміки результатів.
- всебічного ознайомлення громадськості - працівників із методами оцінки, що приносять результати всім зацікавленим сторонам через пресу, комісії та керівні принципи.
- ефективності - часом і швидкістю оцінки, її точності реалізації;
- демократії (участі членів команди в оцінці колег та підлеглих) та єдиними вимогами до оцінки для всіх осіб, які перебувають в однорідному становищі.
- простоти, наочності і доступності процесу оцінки.

Ніщо не знищує систему оцінювання так, як те, що вона не застосовувалася на практиці. Процедура організації підготовки оцінювання включає здійснення таких обов'язкових заходів:

- розробка методології оцінки (за необхідності може бути отримана) з урахуванням конкретних умов діяльності компанії.
- створення комісії з оцінки із залученням оцінюваного персоналу, експертів найвищого рівня ієрархії, експертів відділу кадрів.
- встановлення часу та вибір місця, де будуть проводити оцінювання.
- створення підсумкової процедури оцінки.
- вивчення питань раціонального забезпечення інформацією процесу оцінювання.
- поради щодо методичних досягнень членів оціночної комісії [10].

При складанні періодичної оцінки сумуються: думки колег та службовців афілійованих відділів, підлеглих, експертів з оцінки бізнесу, а також те, як працівники самі себе оцінюють [9].

Основним завданням ефективною оцінки є встановлення чітких показників і орієнтирів, які залежать від цілей компанії. За великою кількістю показників їх умовно класифікують на три групи: ефективність роботи; професійна поведінка; особисті якості [8].

При встановленні критеріїв оцінки слід враховувати дві цілі.

Перше - з'ясувати, наскільки це добре, або навпаки, погано, що змушує працівників виконувати свої функції та робочі обов'язки. Ми ставимо цю мету, коли діяльність компанії стабільна, обов'язки працівників вже чітко поставлені та стабільні.

Друге - це визначення навичок працівників в другорядних сферах діяльності у відповідності до цілей компанії та її перспектив. Це виражається, коли діяльність компанії динамічна, а функції працівників чітко не визначені [6].

Однією з головних проблем оцінки персоналу є проблема збору інформації. Загалом використовуються такі першочергові групи способів збору інформації: вивчення письмових джерел або необхідної документації; співбесіди та опитування; спостереження.

Вивчення документів, а також різних окремих письмових джерел вміщує в собі отримання інформації про об'єктивні дані про працівників (вік, освіта, досвід роботи, результати) та результати їх роботи. Інформацію про працівника можна отримати за допомогою ознайомлення з первинними кадровими справами, наказами, інструкціями, матеріалами зі зборів та конвенцій. Інформація про результати роботи - у звітних матеріалах про виконання виробничими завданнями працівниками, особисті творчі плани, роботу підрозділів і всієї компанії.

Інтерв'ю та опитування також є важливими джерелами інформації. Співбесіда не отримує словесної інформації від самого працівника, але ставить під сумнів інформацію про працівника від інших людей.

Метод спостереження є одним з найповніших джерел інформації, отриманої під час ділових ігор, навчальних курсів, стажування та доручень [4].

Порівняння та аналіз інформації з різних джерел є важливою передумовою підвищення її об'єктивності.

Список використаних джерел

1. Вучкович-Стадник А.А. Оцінка персоналу: чіткий алгоритм дій і якісні практичні рішення А.А. Вучкович-Стадник. М.: Эксмо, 2017. С. 192.
2. Грішнова О.А. Оцінювання персоналу: сучасні підходи до забезпечення ефективності. *Управління людськими ресурсами: проблеми, теорії та практики*. 2015. № 7, С. 42-50.
3. Закон України «Про професійний розвиток працівників», 2014, № 39, ст. 462 Розділ І. Загальні положення. Стаття 1. Визначення основних термінів.
4. Іванова-Швець Л.Н., Корсакова А.А., Тарасова С.Л. Управління персоналом: навчально-методичний комплекс. М.: центр ЕАОИ, 2017, С. 200.
5. Кичко І. І., Мекшун Л. М. Особливості скандинавської моделі регулювання ринку праці. *Науовий вісник Полісся*. №1 (17), 2019. С. 7-13.
6. Клочков А.К. КРІ і мотивація персоналу. Повний збірник практичних інструментів. М: Эксмо. 2015, С. 105.
7. Корнюшин В.Ю. Оценка и аттестация персонала. М: «МИЭМП», 2014, С. 120.
8. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2015, С. 351.
9. Сівашенко Т. Сучасні підходи до оцінки персоналу. URL: www.nbu.gov.ua.
10. Сорока В.А. Оценка персонала. URL: <http://www.hrm.ru/ocenka-personala> .

Галушка А. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ПМ-201
Науковий курівник: **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: nstsgaluska@gmail.com

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

В умовах розвитку ринкової економіки в нашій країні особливого значення набувають питання управління підприємством. Відомо, що для ефективного управління організацією необхідно враховувати існуючі та можливі проблеми в менеджменті. Реальний стан українського менеджменту та його організаційної культури є ще недосконалим, про що свідчить низький рівень продуктивності та якості праці на більшості вітчизняних підприємств і їх низька конкурентоспроможність. Виникає необхідність осмислення існуючих проблем і формування більш адекватної сучасним умовам господарювання моделі вітчизняного менеджменту та його організаційної культури. Тому дослідження в даному напрямку є досить актуальними [1].

Суть менеджменту як науки, полягає в двоїстому характері її трактування. З однієї сторони менеджмент опирається на конкретні правила, підпадає під дію суто об'єктивних законів та закономірностей, а з іншої стикається з людськими спільнотами, які мають кардинальні відмінності, котрі полягають у існуванні різних соціальних інститутів, відмінних традицій, неоднаковій шкалі життєвих цінностей [2, с. 8].

Так історично склалося, що Україна відстала у своєму економічному розвитку від розвинених країн світу. Наші невдачі в проведенні економічних реформ пов'язані з невизначеністю стратегії кардинальної перебудови суспільства (включаючи політичне, соціальне й моральне середовище). У стратегічному менеджменті виникає об'єктивна необхідність. Щоб не допускати грубих помилок надалі, нам необхідно навчитися знаходити оптимальні рішення в умовах недостатньої стабільності й невизначеності соціально-економічного життя, характерного для сьогоденної України.

На сьогодні, менеджмент, що домінує на підприємствах України, можна умовно поділити на три основні напрями:

1. Система менеджменту, що залишилася у спадок від радянських часів. Основними її ознаками є: жорстка централізація, слабка мотивація персоналу, активне використання адміністративних методів управління. Характерними рисами таких підприємств є низька продуктивність праці та конкурентоспроможність, нездатність підприємства вийти на зовнішні ринки через якість продукції тощо.

2. Система менеджменту, що сформувалася в малих та середніх підприємствах. Основні ознаки – максимально спрощена організаційна структура підприємства (як правило, лінійна), відсутність стратегії розвитку.

3. Система менеджменту, що була впроваджена іноземними компаніями або на основі досвіду іноземних компаній. Характерною рисою менеджменту даного виду є часткове впровадження іноземних підходів до управління.

Найактуальніші проблеми менеджменту, з якими стикаються українські підприємства:

- недостатність забезпечення управлінців якісною інформацією для прийняття управлінського рішення;
- залученість працівників до управління підприємством;
- недостатність матеріальної та нематеріальної мотивації працівників на підприємствах [3].

Одними з основних проблем сучасного менеджменту підприємств України є: низька якість управлінських кадрів; відсутність стратегічного управління в діяльності

підприємств; неврахування соціально-психологічних аспектів менеджменту; слабкість організаційної культури. У власника компанії або генерального директора не завжди є чіткі цілі й плани розвитку компанії. Стратегія постійно міняється, що виключає можливість загального планування, відсутнє прозоре планування фінансових потоків підприємства й вони пов'язані з тіньовим риком. Через це неможливо досягти результатів, яких вимагає власник. Нерідко менеджер має високий ступінь відповідальності, але не має ключових повноважень, серйозно залежить від рішень помічника з поточних питань оперативного управління.

Ще однією причиною є відсутність взаєморозуміння серед членів управлінської команди, коли, наприклад, до складу входять наглядачі, які виконують функцію додаткового контролю бізнесу, при цьому конкретних управлінських рішень не виконують. Для сталого розвитку необхідний стратегічний погляд, тобто планування менеджменту на глибокий часовий зріз. Для підтримки інноваційного підприємництва доцільно стимулювати створення приватних і змішаних (державно-приватних) фондів, необхідно розробити програму допомоги по оснащенню науково-дослідних центрів сучасними засобами телекомунікацій і формуванню банків даних. Одним із чинників, що може вплинути на швидкий розвиток управління та подолання несприйнятливої економічної ситуації в Україні, є безкомпромісна відмова від старих звичок і умовностей та запровадження нової техніки і методів управління.

Особливої уваги заслуговує проблема критеріїв ефективності підрозділів, окремих працівників. Більшість керівників компаній, які останнім часом досягли значного зростання, опинилися у стані інформаційного шоку. Крім перелічених факторів, це зумовлено також тим, що вони не можуть визначити ефективність роботи підрозділів компанії та її окремих працівників. Ця проблема тісно пов'язана з проблемою добору кадрів, розробкою посадових інструкцій [4].

Вагомим недоліком і пережитком минулого в реаліях українського менеджменту є недосконалість організаційних структур, відсутність чіткої структури управління компанією, низька гнучкість організаційних структур, формалізованої ієрархії, відсутність чітких посадових зобов'язань, формалізації функціональних та інформаційних зв'язків на підприємстві, занадто глибокі вертикальні зв'язки (багато рівнів підпорядкування без встановлення горизонтальних інформаційних зв'язків між нижніми рівнями різних гілок). Наслідком цього є необґрунтована бюрократизації компанії, коли всі рішення приймаються на верхньому рівні; відсутність чітких посадових зобов'язань, формалізації функціональних та інформаційних зв'язків на підприємстві, недостатність та несвоєчасність забезпечення управлінців якісною інформацією для прийняття управлінського рішення.

Ще однією важливою проблемою є конкуренція. Ми можемо спостерігати, як у цілих галузях бізнесу виникають складнощі через те, що люди знищують один одного і не вміють співпрацювати. Особливо, якщо галузь висококонкурентна. Поняття конкуренції саме по собі жорстке і передбачає виграш за рахунок програшу іншого, але ж у конкуренції також можливий варіант «виграю я – виграє інший». Це явище продиктоване зосередженістю на власній особі, самозакоханістю. Більшість керівників впевнені, що тільки вони знають, як чинити правильно, і абсолютно не погоджуються з чужою думкою. Такі бізнесмени не будуть думати про людей, які розвивають його бізнес, вони прагнуть контролювати максимум процесів на підприємстві. Для них характерна позиція: якщо в компанії трапляються невдачі – винні співробітники, але якщо стався успіх, то він став можливий завдяки особистим зусиллям керівника. Ця проблема свідчить про невміння розділяти успіх зі своїми співробітниками. Через недостатню кількість досвідчених менеджерів на ринку праці та недовіру до найманих менеджерів з боку власників підприємств ускладнюється делегування повноважень.

Оскільки «кадри вирішують все», то в першу чергу потрібно приділити увагу стимулам персоналу до продуктивної роботи (нематеріальній мотивації), а саме просуванню по кар'єрі, подякам, підвищенню кваліфікації, безкоштовному харчуванню, наданню путівок (курорти, санаторії), наданню автомобіля, мобільного телефону та ін. [1].

Таким чином, з огляду на наявність певних проблем розвитку менеджменту в Україні, можна зробити висновок про те, що існує необхідність використання внутрішніх і зовнішніх чинників поліпшення процесу управління організацією. В останні роки відношення до менеджменту в Україні значно змінилося. Опубліковані праці відомих теоретиків і практиків менеджменту, почалася активна підготовка кваліфікованих менеджерів з використанням міжнародного досвіду управління, більше уваги приділяється мотивації персоналу, стають більш різноманітними методи підвищення кваліфікації управлінців.

Список використаних джерел

1. Алієв Г., Миронов Ю. Перспективи розвитку менеджменту в Україні. URL: <https://kerivnyk.info/2012/03/aliev.html>
2. Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку: збірник тез Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції присвяченої 66 річниці від дня народження д.е.н., професора Петра Степановича Березівського. Дубляни, 2017. 279 с.
3. Боднарчук Х.Ю. Сучасний розвиток менеджменту в Україні. 30.06.2012 р. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1986/>
4. Сучасний менеджмент: моделі, стратегії, технології: матеріали XXI Всеукр. щоріч. студент. наук.-практ. конф. за міжнарод. участю. 23 квіт. 2020 р. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2020. 642 с.

Глушенко А. Г., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група УП-201
Науковий керівник Мекщун Л. М., к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: alina1611200214@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

На даному етапі економіка дуже стрімко розвивається і викликає інтерес серед науковців. Вони усвідомлюють, що основним ресурсом є персонал і від нього залежить розвиток країни. Тому це зумовлює пошук нових методів, шляхів і управлінських підходів, щоб віднайти кваліфікованих людей та надати гарні умови для виконання робіт. Тому соціальний менеджмент займається створенням сприятливого для людини соціального середовища, формує критерії і показники соціального розвитку об'єкта, розробляє методи розв'язання проблем, які виникають.

Соціальне управління здійснюється за допомогою регулювання відносин між окремими спільнотами людей, згідно з головною метою розвитку суспільства. Частиною системи соціального управління є його структура, що відображає склад і підпорядкованість різних елементів, ланок, рівнів управління функціонуючої системи для досягнення мети. Функція і структура управління є двома сторонами єдиного цілого – організації системи соціального менеджменту і відповідно змістом і формою процесу управління.

Системи поділяються на організаційні і організовані. Організована система – це система між елементами якої встановлені зв'язки, що забезпечують взаємодію її елементів, спрямовану на досягнення певних цілей. Організаційна система – це система, в якій структура відображає склад і підпорядкованість різних елементів, ланок і рівнів управління, що функціонують для досягнення визначеної мети. Кожна організація не може нормально діяти і розвиватись без наявності організаційної структури. Без неї неможлива реалізація функцій менеджменту.

Процес формування організаційної структури являє собою організаційне утвердження тих або інших підрозділів апарату управління. Функції управління визначають завдання органів управління. Одним з ключових понять соціального менеджменту є соціальна організація, для якої характерні мета, ієрархія, управління, синергія. Це – соціальна система. Соціальна система являє собою належним чином упорядковану безліч частин соціального буття (соціальну групу, спільність, окреме суспільство, світову спільноту). Однією з різновидів соціальних систем виступає персонал організації, який пов'язаний спільної трудовою діяльністю.

Основним елементом соціальних систем будь-якого ступеня складності й масштабу є людина з її потребами й інтересами, своїм баченням світу, ціннісними орієнтаціями. Ось чому разом із загальними умовами утворення та існування системи соціального менеджменту додається ще одна обов'язкова умова – наявність загальних цілей або інтересів, що відіграють вирішальне значення для спільної діяльності людей [1, с. 125].

Особливістю соціальних систем є їх складність. Це виражається в тому, що основним елементом є людина, яка може вибирати різну поведінку, змінювати хід своїх дій та мислити не стандартно. Немає стабільності в діях на довготривалий час, тому для системи характерна невизначеність функціонування.

Так як основним поняттям соціального менеджменту є соціальна організація, то термін «організація» може змінюватись стосовно до соціальних об'єктів:

1. Штучне об'єднання інституціонального характеру (організація виступає як соціальний інститут з певним статусом і розглядається як автономний об'єкт, наприклад підприємство, і має явно окреслену функцію, що потрібно виконувати).

2. Певна діяльність (поняття «організація» збігається з поняттям «управління»). Тому має значення розподілу функцій, налагодження стійких зв'язків, та тримання всіх дій під контролем. Організація виступає як процес, пов'язаний з цілеспрямованим впливом на об'єкт та його контроль).

3. Ступінь впорядкованості об'єкта (у цьому випадку організація розглядається з точки зору певної структури, будова і тип зв'язків як спосіб з'єднання частин в ціле, специфічний для кожного роду об'єктів) [2].

Найбільш часто під поняттям «організація» мають на увазі об'єднання людей задля досягнення спільної мети. Тому визначальною ознакою соціальної організації є все таки мета. Без поставленої мети втрачається зміст організації та управління. Не буде сенсу працювати, створювати та досліджувати.

Структура управління в соціальних організаціях може бути дволанковою і багатоланковою. Якщо ланки перебувають на одному рівні, то їхній зв'язок має виключно координаційний характер. Якщо на декількох – то він стає ієрархічним.

Структура управління в системі соціального менеджменту має такі складові: загальна структура управління, конкретна система органів управління, кадри управління, технічні засоби управління. Вона формується на основі комбінацій базових управлінських структур – лінійної і функціональної. Процес формування організаційної структури являє собою організаційне утвердження тих або інших підрозділів апарату управління

Організаційні структури соціальної сфери розподіляються по галузях: освіта, культура і мистецтво, охорона здоров'я, туризм, відпочинок, фізична культура і спорт, наука та інновації, житловий фонд і комунальне господарство.

Організації соціальної сфери можуть створюватись державними органами України або органами місцевого самоврядування. Організації соціальної сфери здійснюють різні функції: управлінські, соціальні, соціально-культурні. Вони створюються для досягнення багатьох цілей: соціальних, благодійних, культурних, освітніх. Також вони можуть здійснювати підприємницьку діяльність. Нинішня життєдіяльність будь-якої соціальної організації потребує вдосконалення системи управління, позбавлення її бюрократизму.

Організаційні структури соціального менеджменту можуть створюватись у формі споживчих кооперативів, громадських і релігійних об'єднань, некомерційних партнерств, установ, автономних некомерційних організацій і установ, благодійних фондів [3].

Таким чином можна зробити висновок, що соціальний менеджмент є особливим видом управління, являє собою вплив одних суб'єктів на інших з метою упорядкування соціально важливих процесів, забезпечення стійкого розвитку соціальних систем. Кожна організація не може нормально діяти і розвиватись без наявності організаційної структури. Під поняттям «організаційна структура» мають на увазі систему, яка досягає визначеної мети. Без поставленої мети зникає необхідність управління та неможлива реалізація функцій менеджменту.

Список використаних джерел

1. Гончарук Н. Т. Управління керівним персоналом у сфері державної служби України: дис. доктора з держ. управління: 25.00.03. К., 2007. 440 с.
2. Федорова О. В. Система соціального менеджменту підприємства. *Гуманізація соціального управління*: Всеукр. наук.-практ. конф. 29 квіт. 2008 р.: тези доповід. Х.: ІНЖЕК, 2008. 344 с.
3. Ильенкова С.Д., Кузнецова В.И. Социальный менеджмент. Учебно-методический комплекс. 2008. 116 с.

Гуляницька А. А., здобувачка вищої освіти 2 курсу
магістратури, група МУПп-191
Науковий керівник: **Хмелевський С. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: dahnoasia@gmail.com

ПЕРЕБУДОВА МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНО РОБОТИ

Міжособистісні стосунки формуються в усіх сферах життєдіяльності людини, але найбільш стійкими вважаються ті, які формуються в результаті спільної праці. Іншими словами, міжособистісні стосунки - це відображення стану відносин і спілкування між окремими членами і структурними підрозділами підприємства у вигляді відповідного психоемоційного стану та настрою, що здійснюють вплив на результативність праці, дисципліну та інші необхідні у трудовій діяльності показники. Міжособистісні відносини в трудових колективах, окрім регламентації посадовими інструкціями, положеннями та іншими організаційними та розпорядчими документами, формуються

під впливом як зовнішніх обставин, так і з урахуванням внутрішніх факторів (потреб, можливостей, переконань як складових соціально-психологічного клімату трудового колективу) [4].

Як засвідчує практика, саме міцність і адекватність міжособистісних відносин та зв'язків між членами трудового колективу, а також прояв взаємоповаги, є ключовими елементами підвищення ефективності та продуктивності праці, адже кожний співробітник усвідомлює своє значення в колективі, свою роль та стає лояльним до підприємства, забезпечуючи максимальну віддачу, яка виражається у підвищенні продуктивності праці. Чим краще розкриваються індивідуальні особливості кожного співробітника підприємства, тим успішнішим, ефективнішим і стабільнішим буде колектив, а значить і більш конкурентоспроможним підприємство [4].

Джерелами формування культури міжособистісних відносин в трудовому колективі підприємства є система особистісних цінностей її працівників, застосування індивідуальних засобів реалізації цих цінностей у повсякденному житті, уявлення членів трудового колективу про припустимі та оптимальні моделі поведінки в колективі, особливості організаційної структури управління компанією, способи та форми організаційної діяльності. Особливості міжособистісних відносин в трудовому колективі підприємства в більшості випадків визначають сфера та характер діяльності, форма власності, положення підприємства на ринку й у соціумі взагалі, встановлені пріоритети, уявлення про місію та ключові цілі. Так було. Було до пандемії коронавірусу.

COVID-19, як безпрецедентна за темпами поширення і масштабом гуманітарна і соціальна криза, несе в собі як одномоментні, так і довгострокові наслідки для професійного та суспільного життя людини [4]. Головним пріоритетом стає захист здоров'я і забезпечення безпеки людей, в тому числі на робочих місцях. Саме поширення COVID-19 сприяло появі дистанційних робочих місць й перебудові міжособистісних стосунків у трудовому колективі.

30 березня 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)», яким регламентовано гнучкі форми організації праці та дистанційну роботу. Такі форми створюють додаткові можливості для зайнятості, сприяють оптимізації процесу праці та належному поєднанню працівниками сімейних та трудових обов'язків.

У період карантину та застосування жорстких обмежувальних заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) (обмеження руху громадського транспорту, міжміського сполучення, пересування містом та комунікацій тощо), коли працівники не можуть дістатися місця роботи, а роботодавці забезпечити належний рівень їх захисту, запровадження таких режимів є особливо актуальним. Неявка працівників на роботу у період карантину, встановлення якого не залежить від сторін трудового договору, спричинена проведенням обмежувальних заходів, не може ставати підставою для притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, зокрема, звільнення.

Впровадження дистанційного режиму роботи є запобіжником для масового звільнення працівників, сприяє належній та більш ефективній організації роботи, збереженню кадрового потенціалу підприємства та налагоджених технологічних і виробничих процесів.

Дистанційна (надомна) робота – це форма організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця [2].

Стаття 24 КЗпП містить вимогу щодо письмової форми укладення договору про дистанційну (надомну) роботу. Виключенням з цього правила є запровадження такого режиму роботи у період загрози поширенню епідемії, пандемії та (або) на час загрози військового, техногенного, природного чи іншого характеру, коли умову про таку роботу достатньо зазначити у наказі (розпорядженні) керівника.

Законодавство дає право працівнику самостійно обирати місце для виконання роботи та не містить особливих вимог до нього. В той же час, при запровадженні дистанційної роботи мають бути обумовлені умови, що визначають взаємні обов'язки сторін. Сторони трудового договору мають самостійно домовитися про систему оплати праці (почасову чи відрядну), строки виконання робіт, способи контролю за її виконанням, питання охорони праці, відповідальності сторін тощо. Статтею 125 КЗпП передбачено, що працівники, які використовують свої інструменти для потреб підприємства, установи, організації, мають право на одержання компенсації за їх зношування (амортизацію). Розмір і порядок виплати цієї компенсації визначаються роботодавцем за погодженням із працівником. Також можна домовитись про компенсацію витрат за використання електроенергії та води, зв'язку та обслуговування обладнання тощо [1].

При дистанційній роботі працівники розподіляють робочий час на свій розсуд, правила внутрішнього трудового розпорядку на них не поширюються і оплата праці здійснюється за фактично виконану роботу. Але роботодавцю необхідно забезпечити облік виконаної роботи з використанням будь-яких методів обліку, щодо яких сторони дійшли згоди.

При проведенні оплати за виконану роботу мають бути дотримані норми статті 115 КЗпП щодо виплати заробітної плати не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата.

Тривалість робочого часу «дистанційників» не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 КЗпП (40 або менше годин на тиждень) [2].

Окремі умови застосування дистанційного режиму роботи можуть бути узагальнені у колективному договорі. Наприклад, у колективному договорі можна передбачити переважне право окремих категорій працівників на встановлення такого режиму роботи (неповнолітні, працівники з сімейними обов'язками, похилого віку, особи з інвалідністю тощо) [1].

Таким чином, на «дистанційників» в повній мірі поширюється законодавство про працю з урахуванням специфіки та особливостей застосування дистанційного режиму роботи, які обумовлюються у трудовому договорі. Виконання дистанційної (надомної) роботи не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників.

Список використаних джерел

1. Дистанційна робота та гнучкий графік. Організовуємо роботу по-новому. *Державна служба України з питань праці*. URL: <https://dsp.gov.ua/dystantsiina-robota-ta-hnuchkui-hrafik-orhanizovuiemo-robotu-po-novomu/>.

2. Лисенко Г. Дистанційна та надомна робота: які зміни очікують роботодавців. *Бухгалтер 911*. URL: <https://buhgalter911.com/uk/blogs/post-1052999.html>.

3. Дистанционное рабочее место URL: <https://otot.ru/blog/distancionnaya-i-nadomnaya-rabota/>

4. Сейдж-Гевин Е. COVID-19: влияние коронавируса на человека и бизнес. URL: <https://www.accenture.com/ru-ru/about/company/coronavirus-business-economic-impact>.

Гусар О. Г., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група УП-191
Науковий керівник: **Кичко І. І.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

HR МЕНЕДЖМЕНТ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Нині менеджер з персоналу є однією з найбільш оплачуваних, популярних та що не менш важливе – затребуваних професій. HR спеціалісти, або ж керівники-управлінці завжди були і будуть потрібними для ефективного функціонування тих чи інших підприємств та установ усіх форм власності .

HR менеджери володіють такими навичками та вміннями як: широкий кругозір, вміння спілкуватися з людьми, ораторські здібності, уміння зберігати спокій та розсудливість в екстремальних ситуаціях. Саме тому у період автоматизації їх не зможуть замінити машини в майбутньому. Професія HR менеджера є дуже важливою, адже саме від працівників і в першу чергу – керівників залежить успішна діяльність компаній .

Варто також додати, що саме менеджер з управління персоналом повинен визначати та реалізувати напрям кадрової політики, визначатися з соціальними програмами організації, організовувати підбір висококваліфікованих спеціалістів для певних видів робіт, проводити для них навчання та атестацію, стимулювати кадри до плідної праці шляхом впровадження різноманітних мотиваційних заходів, зокрема визначення найкращих працівників і нагород для них.

Оскільки в Україні швидкими темпами розвивається середній та малий бізнес, а це, в свою чергу викликає створення нових робочих місць та робочих колективів, тому ті хто бажає працювати в сфері менеджменту з управління персоналом, зможуть себе реалізувати. Висококваліфіковані керівники можуть відкривати свої агентства, фірми, підприємства. Ринок праці України, попит та пропозиція на ньому змінюється відповідно до темпів економічного зростання. При підвищенні темпів економічного розвитку, збільшенні обсягів реалізації підприємств попит на робочу силу зростає [1].

Український ринок праці функціонує у тісній взаємодії з європейським ринком, де рівень оплати праці значно вищий. Якщо до цього додати нестабільність політичної, економічної ситуації, структурну та інституційні кризи в країні, то можна спрогнозувати, що незбалансованість попиту та пропозиції на ринку праці в Україні може суттєво збільшитись. Команда, яка наділена творчим потенціалом, сприяє формуванню унікальної організації, здатної легко долати перешкоди, реалізуючи конкурентну стратегію, швидко адаптуватися до останніх економічних вимог. У нинішніх економічних умовах творчість повинна стати ключовою особливістю лідерів та організацій, дозволяє не тільки швидко адаптуватися до змін, але активно створювати нові ідеї, товари, бренди, виходити на нові ринки. На сьогодні вітчизняні вчені не включають креативність до переліку кількісних та якісних показників оцінки трудового потенціалу. Питання теоретичного та методологічного підходів до оцінки цього показника залишається невирішеним [2].

Таким чином, ми бачимо наскільки складна і поважна професія менеджера з персоналу. Менеджеру не загрожує неповага, адже без нього в суспільстві не обійтися і саме тому імовірність безробіття для цих спеціалістів невелика. Особливо якщо вони володіють суміжними професіями та іноземною мовою.

Список використаних джерел

1. Кичко І. І. Формування та реалізація трудового потенціалу АПК в умовах трансформації ринку праці України. *Вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки*. 2018. Випуск 31. С. 31-36.

2. Kychko I., Kholodnytska A. Methodical approaches to evaluation of the creative potential of Ukraine. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Економіка)*. 2019. №1(202). С. 28-34.

Журавель В. В., курсант 4-го курсу

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Науковий керівник: **Ярошенко А.С.**, к.ю.н., доцент

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ВІРУСУ COVID-19 НА ПРИКЛАДІ ІТАЛІЇ

Теоретико-правовий аналіз положень Кодексу законів про працю України, інших актів трудового законодавства дає змогу констатувати таке: немає єдиних законодавчих засад, принципів та стандартів щодо регламентації робочого часу; немає належної законодавчої регламентації ненормованого робочого часу; немає належних законодавчих механізмів запровадження окремих режимів робочого часу (наприклад, відрядження, гнучкі, дистанційні режими робочого часу, робота вдома тощо); немає належних механізмів обліку та контролю робочого часу тощо. На сьогоднішній день тема організації праці актуальна як ніколи, адже в умовах карантину багато людей втратили роботу, а отже і дохід.

Важливим напрямом забезпечення соціальної направленості ринкової економіки є доцільно побудована організація праці на всіх рівнях управління. На сьогоднішній день керівники підприємств відзначають, що організована на науковій основі праця є ключовим чинником зростання її продуктивності і зниження витрат виробництва, що в подальшому становить підґрунтя для конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів ринкової економіки. Але не всі керівники наважуються змінити прийняті принципи організації праці.

На думку М. Виноградського, причиною цього часто є недостатньо глибоке знання змісту категорії "організації праці", зазвичай керівники не володіють цілісною інформацією про історію розвитку організації праці, про специфічні особливості організації праці на підприємствах різних країн і про сучасні напрями вдосконалення організації праці. У результаті вони стикаються з проблемою вибору: яка модель організації праці краще і наскільки ймовірний успіх від її впровадження. Керівники багатьох підприємств прагнуть перейняти ефективні японські та американські методи організації праці, але при цьому не звертають уваги на відмінності в соціально-економічних, культурних та правових умовах, в яких функціонує іноземне та вітчизняне підприємство, що в підсумку перешкоджає досягненню бажаного результату [2 с. 58].

Завдяки розвитку науково-технічного прогресу вдосконалюються засоби виробництва, а також методи управління персоналом. Тому організація праці повинна постійно вдосконалюватися, використовуючи набутий досвід і сучасні технології.

Система організації виробництва є важливим фактором. Вона включає в себе оптимізацію та координацію всіх матеріальних і трудових ресурсів у просторі і часі.

Тобто система організації виробництва – це засіб організації праці на підприємстві. Збереження в процесі праці здоров'я людини, підвищення культури та естетики праці – це психофізіологічні фактори, які позитивно впливають на покращення організації праці на підприємстві.

Умови зовнішнього та внутрішнього середовищ є вагомими факторами впливу на організацію праці. До внутрішніх умов відносять освітленість, виробничий шум, вібрації, забруднення повітря та інші чинники, нормування яких призводить до покращення організації праці на підприємстві. До зовнішніх умов середовища належить нестабільність економіки, зміни у законодавчій базі, від яких залежать теоретичні основи організації праці [3].

В умовах ринкових трансформацій можна виокремити такі напрями покращення організації праці: впровадження прогресивних робочих прийомів і трудових операцій; раціоналізація трудових процесів; організація та обслуговування робочих місць, рівномірне й безперервне забезпечення їх інструментами і матеріалами; зміцнення дисципліни праці, підвищення творчої активності працівників; створення належних умов для роботи та життєдіяльності людини.

Таким чином, удосконалення управлінського механізму діяльності підприємств та його подальше впровадження підвищать конкурентоспроможність персоналу не тільки на виробничих підприємствах, але й загалом по Україні.

Таким чином, було розглянуто основні елементи та зміст поняття «організація праці». Та варто зазначити також країну, де відбувся найбільший спалах хвороби COVID-19 – Італію.

З початком карантину суттєво змінилося життя в Італії. По всій країні вже з березня місяця діяв жорсткий карантин. Лише протягом двох тижнів карантину закрилося немало закладів обслуговування. А від кінця березня більшість підприємств припинили свою роботу. Таким чином, багато людей залишилося без роботи. Зрозуміло ж, що економіка Італії через запровадження надзвичайних заходів також перебувала під загрозою. Але незважаючи на те, що всі в Італії перебували у нетиповій ситуації, не все населення постраждало однаково. Однією з перших груп ризику в Італії були українські емігранти, більша частина яких мала роботу саме в сфері обслуговування.

На нашу думку, обов'язкового зазначення потребує те, що з України їдуть працювати до Італії здебільшого жінки. Для підтвердження цього факту слід розглянути статистику. На кінець 2018 року на проживання в Італії мали дозвіл 234 тисячі українців, серед яких 80% становили саме жінки. При цьому 27% з цих 80% жінок – це жінки старші за 60 років, а це кожна четверта українська мігрантка. Необхідно також зазначити те, що це лише офіційні статистичні дані, але є також ті українські мігранти, які проживають без врегульованого дозволом статусу.

Найчастіше українки, які приїхали в Італію, працюють там домашніми робітницями, доглядають за літніми людьми та дітьми, або ж займаються веденням домашнього господарства та прибиранням.

З початку карантину, який був спричинений поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, суттєво змінилося життя людей майже в кожній державі. Кожна країна прагнула захистити населення від зараження коронавірусом та при цьому не можна було забувати про падіння рівня економіки у результаті переведення працівників на інший режим роботи задля їхньої безпеки, життя та здоров'я. Менше людей працюють – менше товарів виробляється, а отже, менше експорту в країні, що має значний вплив на економіку держави.

Та немало важливим фактором було забезпечення гідного рівня життя людей, адже багато хто залишився без роботи та доходу. Таким чином, тема організації праці

в умовах карантину є надзвичайно актуальною сьогодні, адже держави майже вперше стикнулися з проблемами пандемії.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: за редакцією від 25.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 17.12.2020).
2. Виноградський М. Д. Організація праці менеджера: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2002. 518 с.
3. Білоконенко В. І. Організація праці: конспект лекцій. Харків: Вид. ХНЕУ, 2004. 136 с.

Затишна К. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група УП-201
Науковий керівник **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: k.zatyshnaya366@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СТАНОВЛЕННЯ ПРАКТИКИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

Ефективність та результативність праці людини безпосередньо залежить від закладених цінностей, традицій, віри та моралі – тобто чинників культури. Для багатьох керівників питання закладених цінностей не відіграє вагомій ролі. Прийнято вважати, що це лише привабливі для суспільства слова, їх вигідно чути, але це не гарантує успіху у справі.

Сучасні умови, зокрема жорстка конкуренція, постійна зміна попиту і пропозиції на ринку, поява новітніх технологій та методів, збільшення обсягів інформації викликають безперервні зміни та необхідність підлаштовуватись під новостворені умови. Відносно стійкою залишається лише організаційна культура [1].

На думку дослідників, **організаційна культура** – це сукупність найважливіших припущень, що приймаються членами організації та виражаються в цінностях, які заявляються організацією та визначають людям орієнтири їх поведінки та дій. Тобто це сформована впродовж всієї історії організації сукупність прийомів та правил адаптації організації до вимог зовнішнього середовища і формування внутрішніх відносин між групами працівників. Організаційна культура концентрує політику та ідеологію життєдіяльності організації, систему її пріоритетів, критерії мотивації та розподілу влади, характеристику соціальних цінностей та норм поведінки. Елементи організаційної культури є орієнтиром в ухваленні керівництвом організації управлінських рішень, налагодженні контролю за поведінкою та взаєминами співробітників у процесі оцінювання виробничих, господарських та соціальних ситуацій [2].

Матеріальна мотивація не завжди є ефективною. Успішна реалізація стратегічних планів не може існувати без моралі, високих життєвих цінностей всіх працівників підприємства: від робітників до менеджерів та управлінців. Важливим є усвідомлення цінностей, не тільки виробничої культури, а й культури взагалі.

На сьогодні, поняття «організаційної культури» є не тільки складовою будь-якого підприємства. Насамперед, це система духовних та матеріальних цінностей, які полягають в самопізнанні та самоусвідомленні в професійній сфері, потужний мотиваційний поштовх, постановка спільних цілей та їх досягнення.

Прийнято вважати, що цільовою аудиторією організаційної культури є лише саме підприємство. Але це зовсім не так. Насправді, вона охоплює ще й потенційних клієнтів, партнерів, акціонерів та навіть місцевих представників влади. Тому організаційна культура має бути різнобічною, щоб задовольнити потреби та інтереси всіх сторін.

Формування організаційної культури відбувається поступово, протягом всього періоду існування підприємства. Вона складається з досвіду працівників, методів роботи, внутрішніх відносин в колективі, поставлених цілей та запропонованих ідей. Головною метою організаційної культури є створення робочого духу, об'єднання працівників в єдине ціле.

Процес формування та розвитку організаційної культури можна розглянути на основі системного підходу. У ньому будь-які об'єкти розглядаються як система, що складається з окремих складових елементів.

Системний підхід містить три взаємопов'язані аспекти, за якими відбувається побудова самої системи. Функціональний аспект – це визначення основних функцій та складу цих функцій – тобто завдань, які має виконувати система. Також формується послідовна низка дій системи. Другим аспектом системного підходу є елементний. Він передбачає дослідження об'єкта системи і встановлення його елементного складу. Третім та останнім є організаційний, він створює структуру системи, займається розробкою механізму реалізації її функцій та встановлює внутрішні зв'язки. Всі аспекти системного підходу до процесу управління формуванням та розвитком організаційної культури мають сприяти досягненню головної мети організаційної культури [3].

Організаційна культура є передовим чинником конкурентоспроможності підприємства, адже вона забезпечує самоорганізацію, налагоджує колективні відносини, впливає на організаційні процеси. Організаційна культура надає підприємству певні переваги над конкурентами. Наприклад, згуртованість персоналу допомагає діяти узгоджено, впорядковано та послідовно, спільні цілі та мета заохочують працівників до ефективної роботи, яка принесе користь всьому підприємству. Залучення всього колективу до роботи формує почуття відповідальності та самовідданості, що підвищує продуктивність праці.

Вплив організаційної культури на конкурентоспроможність підприємства є суттєвим. Підприємство розвивається з усіх сторін, це додає йому позитивного іміджу. Команда працює злагоджено, використовуючи свої можливості на максимум. Така стратегія обов'язково приведе до успіху [4].

Одним з підходів вивчення організаційної культури є виділення трьох рівнів:

- перший рівень – поверхневий. Він спостерігається безпосередньо при взаємодії з організацією. На цьому рівні важливі технології, поведінка, архітектура, манера спілкування, які пов'язані безпосередньо з відчуттями людини.

- другий рівень – підповерхневий передбачає вивчення цінностей, уявлень та вірувань членів організації. Це сприяє усвідомленню командою цих цінностей, регулює поведінку та відносини всередині колективу.

- третій рівень – глибинний включає базові припущення, які важко усвідомити навіть членам організації. Щоб їх зрозуміти, варто зосередитись та зануритись саме у це питання [2].

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що формування організаційної культури дозволяє: діяти максимально ефективно, щоб досягти найкращих результатів, при цьому контролюючи рівень небезпеки, сильні та слабкі сторони; визначити мету та цілі організації, колективні цінності та ідеали; позбутися стереотипів та обмежень; усвідомлювати свою значимість та причетність до колективної роботи; досягти успіху

організації, сформувавши високий імідж; розробити ефективну систему мотивації працівників; зрозуміти поведінку кожного працівника окремо та в колективі, усвідомити стиль керівництва та питання лідерства.

Таким чином, організаційна культура, що формується на підприємствах України має орієнтувати персонал на постійне навчання, ротацию, внесення певних пропозицій, підвищення кваліфікації, що обумовлюється високою швидкістю науково-технічного прогресу, змін ринкових умов. Це вимагає від системи управління персоналом організації проведення відповідних курсів, заходів, навчальних тренінгів. Крім того, необхідна відповідна робота з персоналом для його адаптації до змін.

Список використаних джерел:

1. Фурсик К. Формування організаційної культури сучасного підприємства. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/4175/1/Фурсик.pdf>.
2. Свидрук І.І. Миронов Ю.Б, Кундицький О.О. Теорія організацій. URL: <https://kerivnyk.info/teoriya-organizacii9>.
3. Сова А.В. Роль керівника в формуванні організаційної культури. *Ефективна економіка*. 2015. №6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4471>.
4. Періг О. Організаційна культура сучасного підприємства як чинник підвищення його конкурентоспроможності. URL: <https://kerivnyk.info/2012/03/perig.html>.

Зуб І. М., аспірантка 1 курсу

Науковий керівник: **Забаштанський М. М.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: mazani@ukr.net

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

В умовах подальшого загострення ситуації пов'язаної з перебування людства в умовах світової пандемії відбувається суттєва зміна пріоритетів та векторів функціонування як економік окремих країн так і світової економіки в цілому. Це обумовлено посиленою увагою до спроможності сфери охорони здоров'я кожної країни світу вчасно реагувати на сформовані світовою пандемією виклики та загрози. Окремої уваги в даних умовах заслуговує необхідність формування нової державної політики у сфері охорони здоров'я, результати функціонування якої визначатимуть тривалість та якість життя населення, впливатимуть на динаміку соціально-економічного розвитку країни.

Основою сучасної соціальної парадигми має бути розуміння того, що охорона здоров'я є не тільки зобов'язанням держави перед суспільством щодо забезпечення доступності медичних послуг, а й перспективним видом економічної діяльності. Саме тому виникає потреба трансформувати таку діяльність із соціально-витратної на соціально-інвестиційну, адже інвестиції в людину, в її потенціал мають стратегічно важливе значення, будучи соціальним капіталом та фундаментом економічного й політичного розвитку держави. Необхідність здійснення інноваційних трансформацій у сфері охорони здоров'я України обумовлені не лише новітніми викликами, але і досить давно сформованими реальними суспільно-політичними та економічними процесами, а саме: погіршенням демографічної ситуації, що супроводжується погіршенням здоров'я населення внаслідок звуження доступу до медичних послуг; структурними

диспропорціями сфери охорони здоров'я; дефіцит коштів для поточного та інноваційного фінансування, що в свою чергу спричинило технічну та технологічну відсталість даної сфери економіки.

Виникнення світової пандемії посилило провідну роль держави в регулюванні інноваційних процесів у сфері охорони здоров'я та обумовило подальшу необхідність запровадження відповідних механізмів державного регулювання з метою здійснення якісних змін, спрямованих на створення власної ефективної сфери охорони здоров'я та медичного забезпечення громадян. При цьому інноваційний розвиток сфери охорони здоров'я передбачає динамічний процес структурного вдосконалення шляхом імплементації новітніх знань для покращення якості медичних послуг, підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я, орієнтованих на інноваційні трансформації та залежить від дієвості інструментів державного регулювання, які змінюються в контексті регламентації функцій, методів, форм, важелів тощо.

Здійснення інноваційних процесів у сфері охорони здоров'я повинно відбуватись з урахуванням наявних сформованих науковцями принципів інноваційного розвитку: безперервного прогнозування інноваційної ситуації; динамічного попередження технологічного відставання; системного впровадження інновацій у взаємопов'язаних сферах діяльності; поєднання інвестицій з інноваціями; поєднання фінансового та інженерного аналізу результативності нововведень [1].

На сьогодні в Україні спостерігається глибока криза сфери охорони здоров'я, яка ускладнюється проблемою низького рівня доходів переважної частини населення. Саме тому, подолання світової пандемії необхідні сформувати якісно нові підходи до процесу фінансування та організації функціонування всієї сфери охорони здоров'я. Водночас зростання обсягів фінансування галузі, повинно в першу чергу передбачати їх цільове використання з метою отримання максимального поточного результату.

Якісна складова реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я передбачає низку інноваційних перетворень, які повинні стосуватися не тільки модернізації матеріально-технічної бази галузі, впровадження нових прогресивних засобів та методів лікування, а й бути спрямованими на вдосконалення нормативно-правової бази, встановлення гарантованого державою обсягу безоплатної медичної допомоги, перехід до страхової форми організації сфери охорони здоров'я.

Перспективним шляхом вдосконалення інфраструктурного забезпечення сфери охорони здоров'я є використання механізму державно-приватного партнерства, що дозволить розподілити повноваження на право власності на засоби виробництва та сприятиме активізації інноваційно-інвестиційної діяльності у сфері охорони здоров'я України [2].

Державні заходи повинні забезпечувати досягнення цілей охорони здоров'я, що передбачає забезпечення гарантованого доступу до ефективних і безпечних лікарських засобів, поліпшення їхньої якості. Тому головними завданнями при цьому повинно бути досягнення такої доступності та якості, що поліпшить використання обмежених ресурсів на шляху до забезпечення потреб громадян в охороні здоров'я.

Список використаних джерел

1. Заколюдажна М.О. Механізми фінансування сфери охорони здоров'я України. Держава та регіони. Серія: Державне державне регулювання. 2010. № 4. С. 158-162.
2. Ридзель Ю.М. Стратегічні напрями удосконалення державного регулювання інноваційного розвитку сфери охорони здоров'я України. Соціально-економічний інноваційний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. №31 (20). С. 65-69.

3. Шевченко М.В. Фінансування сфери охорони здоров'я: зарубіжний та вітчизняний досвід. Україна. Здоров'я нації. 2012.№2 (22). с. 97-100.

Іваненко В. В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група УП-171
Науковий керівник: **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: vita.ivanenko0408@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА УПРАВЛІНСЬКІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Глобалізація виступає головним процесом у розвитку сучасного світу, що не тільки суттєво впливає на економічне життя, але і спричиняє політичні, соціальні і навіть культурно-цивілізаційні наслідки. Ці наслідки все більше відчувають на собі практично всі країни світу. Серед них, зокрема, Україна, яка цілком усвідомлено, активно і цілеспрямовано просувається на шляху інтеграції в світову спільноту.

Зростаюча роль глобалізації в сучасному світі зумовила необхідність вирішувати проблеми управління вже в масштабах не підприємства, а мереж взаємозв'язаних організацій, часто розташованих у різних частинах світу. Це вимагає інших підходів до менеджменту, іншої культури і філософії менеджменту, що визначає актуальність теми дослідження.

Глобалізація виявляється, перш за все, у формуванні єдиного соціально-економічного, політичного, культурного і інформаційного простору. Цей процес соціальних змін останніх десятиліть полягає у формуванні єдиного всесвітнього ринку (поширення принципів лібералізму в загальносвітовому масштабі), всесвітній інформаційній відкритості (мережа «Інтернет»), появі нових інформаційних технологій, а також у збільшенні глобального культурного зв'язку між людьми і народами. Глобалізація дозволяє країнам обмінюватися досвідом і вчитися одна у одної, використовуючи при цьому досягнуті успіхи і враховуючи труднощі, з якими вони стикаються.

На нинішньому етапі розвитку глобалізації цілком виправдано домінує соціально-культурологічний підхід до визначення природи, суті і характеру процесів глобалізації, який представляє їх у найбільш широкому цивілізаційному контексті. К. Робертсон (США) і Ф. Джеймсон, провідні західні теоретики глобалізації, розглядають її як перетворення світу в «єдину всезагальну систему». Ф. Джеймсон вважає, що є третій, після приватного і монополістичного капіталізму (імперіалізму), стан розвитку – стадія «багатонаціонального капіталізму» [1].

Сьогодні стає усе очевиднішим, що глобалізація, залишаючись стимулом до економічного зростання і процвітання, закріплює глобальну соціально-економічну нерівність між країнами і народами, внаслідок чого виявляються «хронічні хвороби» світової спільноти: тероризм, сепаратизм, екстремізм. У результаті зростаючої транспарентності міждержавних кордонів і ослабленні традиційних функцій держави відбувається ослаблення національно-державного суверенітету, розмивання меж між внутрішніми і зовнішніми політичними, економічними, інформаційними і іншими процесами [2].

Ч. Морісон у своїй концепції глобалізації особливу роль відводить мікрорівню. На його погляд, економічна глобалізація – це особлива довгострокова стратегія корпорацій, що спрямована на подолання обмежень, пов'язаних із національними кордонами і національними економіками. Вона відбувається головним чином шляхом

переносу виробництва в інші країни, розширення ринків збуту і швидкого електронного обігу фінансових ресурсів. Очевидно, що завдяки реалізації цієї стратегії корпорації досягають таких результатів:

- перетворюються в глобальні структури;
- виходять з-під контролю національних держав;
- починають контролювати економіку країн перебування;
- використовують силу своїх держав для подальшої експансії;
- взаємодіючи між собою, створюють автономну «нову глобальну економіку» [1].

Американський соціолог М. Кастельс підкреслює, що глобальний капіталізм, вибираючи країни, держави і галузі індустрії, керується лише інтересами отримання монопольного прибутку та надприбутку корпорацій. При цьому він об'єднують можливості міжнародної економічної інтеграції з одного боку, і локальні (національні) фактори - з другого [1].

Транснаціональним (ТНК) та багатонаціональним (БНК) компаніям економічно вигідно використовувати менеджерів з країни, де розташовується їх дочірня компанія. В Україні це пов'язано з тим, що наші менеджери знають особливості вітчизняного ринку та умови ведення бізнесу, вподобання та можливості українських споживачів.

Глобалізація висуває національним керівникам нові вимоги до управління, зокрема, акцентування уваги не на повноваженнях, а на відповідальності, бажання стати справжнім лідером для працівників та нести відповідальність за свої дії. Також вона допомагає зрозуміти, що переконання і цінності в різних країнах відрізняються. Норми поведінки на робочому місці і роль, яку відіграє робота в житті людини, можуть впливати на ставлення до роботи та продуктивність праці.

Чітким проявом становлення процесу глобалізації в Україні є наявність на її території ТНК та БНК. Аналізуючи керівний склад цих корпорацій з'ясовується, що майже всі їх генеральні директори – іноземці. Це можна пояснити тим, що топ-менеджер повинен активно захищати інтереси материнської компанії, ознайомлювати з її філософією працівників дочірньої компанії.

В умовах глобалізації українському менеджменту слід поєднувати особливості української культури та специфіку ведення бізнесу із застосуванням передових західних систем управління. Необхідно враховувати проблеми, які існують у менеджменті різних країн та намагатися уникнути їх виникнення у власній організації. На думку І.А. Шеховцової та К.О. Данильченко, для України формула ефективного менеджменту є такою: сучасне програмно – технічне підґрунтя, апробовані у світовій практиці формати управління та українська адаптація [3].

Таким чином, бізнес стає інтернаціональним, а проявом глобалізації щодо процесів управління в Україні на нинішньому етапі розвитку виступає посилення тенденції до управління різноманітністю.

Список використаних джерел

1. Білорус О. Глобалізація та глобальний менеджмент: аналіз і реальність сучасних концепцій. URL: <http://soskin.info/ea/2003/9/20030901.html>.
2. Астаф'єва О.Н. Глобалізація як соціокультурний процес. URL: <http://spkurdyumov.narod.ru/D45Ostapheva>.
3. Шеховцова І.А., Данильченко К.О. Проблеми менеджменту та вплив глобалізації на управлінські процеси в Україні. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/36541>.

Кириченко Я. О., здобувач вищої освіти 1 курсу, група УБ-201
Науковий керівник **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: tanki20166@icloud.com

САМОРОЗВИТОК ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ УСПІХУ МЕНЕДЖЕРІВ

У сучасному складному світі проблема управління є надзвичайно актуальною. Бажання стати кваліфікованим менеджером вимагає багато часу і зусиль. Самореалізація здійснюється через саморозуміння та самопізнання з проєкцією своїх здібностей і можливостей на професійну діяльність.

У структурно-функціональній моделі самореалізації особистості дослідники виділяють чотири рівні: 1) рівень «хочу», включає інтереси, бажання, потяги, автентичність особистості; 2) рівень «можу» – самопізнання, самостановлення, самооцінка; 3) рівень «потрібно» включає саморегуляцію, смислоутворення, соціальне замовлення; 4) рівень сенсожиттєвої та ціннісної реалізації означає «прийняття рішення» і включає ціннісні орієнтації та мотивації [1, с.8].

Не секрет, що в будь-якій сфері діяльності головною метою є успішність. Постає питання: як стати успішним менеджером та самореалізувати себе? На нашу думку, слід почати з саморозвитку. Необхідно визначити мету та розставити пріоритети в своєму житті: що для нас важливіше, якій сфері саморозвитку приділити більше часу, на що ми готові заради свого становлення як кваліфікованого менеджера? Наступним кроком буде розуміння факторів, що відволікають нас від досягнення даної мети. Це можуть бути як зовнішні фактори, так і внутрішні: навколишнє оточення, марнотратство, поганий розподіл своєї енергії тощо. Важливу роль відіграють спонукання і підштовхування себе до виконання призначеної мети, внутрішній запуск процесів та енергії в обраному напрямку [2].

Наведемо приклад розподілу часу некваліфікованого менеджера: відсутність планування комфортного та сприятливого робочого дня, погана організація виробничого процесу, відсутність чіткого розподілу прав та обов'язків працівників. Менеджери повинні не боятися змінюватися, ставати кращими, адже життя – великий шлях, в якому головний опонент сама людина.

Наступним кроком буде набуття теоретичних знань та практичних навичок. Менеджери повинні вивчати інформацію, яка потрібна для продуктивної роботи та слідкувати за новими змінами в сфері управління, щоб завжди бути в курсі подій в країні та світі. Також значну увагу слід приділити й психоаналізу. Ефективний менеджер мусить добре знати поведінку людей, швидко та вміло знайти підхід до кожного заради вигідної угоди для себе або своєї компанії. Саме кваліфікований менеджер знає, як обрати найбільш вигідні інформаційні засоби або канали комунікацій. Він розуміє, що форма комунікації впливає на характер повідомлення, яке має бути донесене. Наприклад, який вибирати вигляд повідомлення: письмовий чи усний, в якому середовищі й місці його організувати. Менеджери мусять мати здатність мислити масштабно – бачити організацію в цілому і розуміти взаємодію між її чинниками [3].

Аналітичні навички менеджери застосовують у процесі опрацювання й аналізу інформації, визначення основних принципів, встановлення взаємозв'язків, виявлення складностей і сприятливих можливостей, формулювання висновків, прийняття рішень і організацію планів. Люди, які обрали менеджмент, мусять мати певні знання і здатність використовувати їх у повсякденній роботі з керування організацією. Здібність

до керівництва зумовлена наявністю таких особистих цінностей і чіткої особистої мети: здатність керувати самим собою, вміння навчати й розвивати підлеглих, визначати ефективність роботи [1].

Однак на практиці буває, що менеджери, які не мають відповідних кваліфікаційних навичок, контролюють роботу таких кваліфікованих працівників, як програмісти, інженери, бухгалтери та ін., незалежно від того, чи володіють вони технічними навичками для виконання даної роботи. На нашу думку, всі менеджери повинні мати технічні управлінські знання та адміністративні навички. До останніх відносяться: здатність скласти розклад роботи, аналізувати бухгалтерські звіти, комп'ютерні розробки та ін. Якщо багато технічних здібностей не мають широкого використання в різних сферах, то масштаби застосування адміністративних можливостей досить широкі. Наприклад, якщо ви вмієте працювати на швейній машинці, то малоймовірно, що ви зможете використати ці свої навички в готельному бізнесі. Однак якщо ви керували швейною фабрикою, то зможете використовувати свої управлінські навички і в швейному виробництві.

Узагальнення рис кваліфікованого та малокваліфікованого менеджера наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Основні характеристики кваліфікованого та малокваліфікованого менеджера

Кваліфікований менеджер	Мало кваліфікований менеджер
Функціональний розподіл праці	Не сприятливий розподіл праці та власного часу
Вміння добиватись результатів і прагнення працювати для їх досягнення	Нехтування поліпшенням своїх результатів
Прагнення до різного роду соціальних взаємовідносин	Не готовність менеджера йти на контакт
Творчий підхід до власної роботи	Шаблонний підхід до власної роботи
Вміння приймати швидкі рішення	Довге прийняття рішень, яке пов'язане з невеликим досвідом, поганим аналізом ситуації
Постійне самовдосконалення	«Саморуїнування» в обраній сфері
Вміння працювати з командою	Погані комунікативні навички у роботі з командою

Джерело: узагальнено автором.

Як видно з таблиці 1 кваліфікований менеджер повинен бути професійно компетентним, мати необхідні знання по управлінню колективом, у сфері психології та інтуїції, вміти відрізнити вагоме від невагомого і постійно займатися саморозвитком.

Таким чином, кожна людина може стати менеджером, але успішними стають тільки одиниці. Цінність самореалізації та саморозвитку полягає в набутті теоретичних, практичних, технічних, комунікаційних навичок. В особистих інтересах кожен потенційний менеджер сьогодні просто мусить вкласти певний час і енергію для формування, підтримки та підвищення своїх кваліфікаційних показників і характеристик, які необхідні для підвищення особистого потенціалу.

Список використаних джерел

1. Герух Л.І. Психологічні особливості професійної самореалізації менеджерів. Випускна кваліфікаційна робота. НУ «Києво-могилянська академія» 2020. URL:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18487/Herukh_Psykholohichni_osoblyvosti_profesiinoi_samorealizatsii_menedzheriv.pdf.

2. Конспект лекцій дисципліни «Самоменеджмент». URL: <http://ostriy.vk.vntu.edu.ua/file/192a9c16b1698b6fbd75f638e1453c5b.pdf>.

3. Загороднюк О.В. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Самоменеджмент». 2016. URL: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/4436>.

Ковальчук Г. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група УП-191

Науковий керівник: **Кичко І. І.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Поведінка окремого працівника залежить не тільки від його особистих характеристик, але і від соціальних умов роботи, особливостей функціонування організації (групи людей, організованих для досягнення загальних цілей). Кожен співробітник, який бере участь в реалізації стратегічних цілей організації, для ефективної роботи працівник повинен мати відчуття приналежності, тобто відчувати себе членом команди.

Діяльність працівників в організації характеризується трьома рівнями комунікації: соціальна взаємодія (заснована на офіційних відносинах відповідно до правових, економічних та соціальних нормами); соціально-психологічна взаємодія (взаємодія між людьми, які працюють разом); психологічні відносини засновані в основному на емоційних і емоційних відносинах.

Соціально-психологічні та психологічні відносини між співробітниками найбільш ефективні в професійному середовищі у (невеликих) робочих групах, тобто спільноті людей, які поділяють цілі та потреби, спільні цілі, спільні обов'язки, партнерські відносини і взаємну підтримку. Професійне середовище включає відносини при здійсненні професійної діяльності. Це відносини між лідером і його підлеглими, а також координація групової діяльності, які корелюються з особистими і груповими цінностями, а також з відносинами членів команди.

Подібність групових дій також визначає схожість їх психологічних характеристик. Психологічні характеристики групи включають групові форми, інтереси, цілі, інтереси, правила, цінності, групові відносини. Різні групи розрізняються за цими характеристиками. Поінформованість про участь співробітників в групі може бути простежено до прийняття цих характеристик і того факту, що вони поділяються з іншими членами соціальної групи як психологічного спільноти. Основна психологічна характеристика групи полягає в тому, що, на відміну від інших соціальних норм, існує почуття «ми» - «вони».

У процесі колективних дій людей, тобто при усвідомленні соціальної ролі кожного працівника, відносини між ними стають особистими і емоційними, що є основою для створення міжособистісних відносин. Вони описані в комунікативній і комунікативної діяльності і є факторами, що впливають на соціально-психологічний клімат групи. На цьому етапі соціальні і психологічні дослідження та поліпшення клімату стануть важливою частиною управління людськими ресурсами в повсякденній діяльності боса.

Соціально-психологічний клімат, колективна діяльність кожного працівника визначається конкретним чином і заснована на загальній ситуації оточуючих їх людей.

Соціально-психологічний клімат у діяльності організації характеризується тим, що:

- є найважливішим елементом в загальній системі організації спільних дій людей, оскільки зумовлює його безпосередні детермінанти, характеризує внутрішні психологічні аспекти мікросередовища і оцінює результати роботи;

- забезпечує механізм особистої зворотного зв'язку з соціальним середовищем і сприяє її розвитку;

- визначає рівень участі кожного співробітника в акції, а також характер їх спрямованості та ефективності.

Особливість соціально-психологічного клімату полягає в тому, що він являє собою цілісне утворення, яке виникає в результаті накопичення різних характеристик групового стану і тому має двоїстий характер. З одного боку, соціально-психологічний клімат - це відображення в колективній свідомості елементів виробництва і соціального середовища. З іншого боку, соціально-психологічний клімат передбачає відносну самостійність, стає об'єктивною характеристикою спільноти і, навпаки, впливає на активність групи і особистості. Вплив соціально-психологічного клімату на творчу активність і ініціативу співробітників може бути як стимулюючим, так і переважною. У цьому контексті розрізняють сприятливий і несприятливий соціально-психологічний клімат.

Тому кожен керівник повинен свідомо підходити до нематеріальних мотивів своїх підлеглих і чітко визначати мотиватори для кожного співробітника з урахуванням його типу темпераменту. З метою створення і поліпшення соціально-психологічного клімату в дошкільному колективі рекомендується організувати навчальні курси, за допомогою яких психологи спілкуються з членами колективу і керівниками з високою культурою взаємодії і спілкування. Найбільш ефективні форми навчання – це тренування поведінки, тренування чутливості, рольове навчання, відео-тренінг і тощо.

Костюк І. С., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група УП-181

Науковий керівник: **Холодницька А. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: iinnakostiuk@gmail.com

РОБОТИЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РИНОК ПРАЦІ

В умовах безперервного росту наукового потенціалу, перелік операцій, котрі раніше здійснювали люди, зараз виконують машини, повністю або з незначною участю працівників. Тобто, вже сьогодні на глобальному рівні роботизація є вагомим важелем економічного зростання. Впровадження промислових роботів у виробництво покликане значною мірою підвищити продуктивність та ефективність діяльності, покращити якість і точність виконання роботи, дати великий обсяг економії та, чи не найголовніше, звільнити людину від рутинної, важкої праці.

Автоматизована робота – це прикладна технологія, де програмне забезпечення з можливостями штучного інтелекту та машинного навчання використовується для обробки великих обсягів повторюваних завдань. Згідно оцінкам глобальної компанії Market Research Future, обсяг ринку автоматизованих роботехнічних процесів зросте до 30% на рік та до 2023 року становитиме 2,7 млн. доларів США [1].

Провідними гравцями у автоматизації виробництв є такі країни – Південна Корея, Великобританія, США, Німеччина, Японія, Швеція та інші.

Якщо за кордоном роботизація виробництв є досить розвинутою, то в Україні цей напрям поки не досить популярний та лише деінде впроваджується на виробництвах. Причиною цього є ряд факторів:

1. Фінансові бар'єри. Роботизація виробництв вимагає значних затрат та інвестицій. Іноді через брак фінансових ресурсів, задля модернізації оснащення, компанії вимушені брати кредити. Проте, в сучасних умовах складно знайти доступний кредит на нове обладнання.

2. Технологічні бар'єри. На багатьох підприємствах технологія виробництва продукції не включає можливість застосування роботів, оскільки процес виробництва спрямований на використання ручної праці. Також залучення робота в виробничий процес вимагає перегляду всього технологічного циклу.

3. Соціальні бар'єри. Вони яскраво виражені в опорі з боку персоналу, страхом перед скороченням робочих місць та кадровим голодом. Зазвичай наслідком роботизації на виробництві є страйки, саботаж та паніка. Люди на психологічному рівні не готові до таких змін [2].

За даними аналітичної компанії Oxford Economics, вже до 2030 року за прогнозами близько 20 мільйонів робітників у світі замінять машини. Ці вражаючі цифри свідчать про те, що найбільше постраждають низько кваліфіковані сектори виробництва через роботів. Робітники які втратять роботу, зможуть знайти нові робочі місця у сфері транспорту, будівництва, технічного обслуговування, офісних та адміністративних робіт. Проте, слід зазначити, що ці сфери теж вразливі перед роботизацією. Експерти Oxford Economics зазначають, чим більш монотонною є робота, тим більший ризик її зникнення [3].

Варто підкреслити те, що роботизація сприяє зростанню економіки, що, в свою чергу, стимулює утворення нових робочих місць. Тобто на глобальному рівні на заміну знищеним робочим місцям будуть створювати нові.

Хотілось би нам того чи ні, але беззаперечним є те, що світ великими кроками йде до роботизації виробництв. Це неминучий процес розвитку нашого суспільства, тому дана ситуація не повинна викликати розпач та паніку, а навпаки, стимулювати кожного з нас до розвитку та адаптації.

Список використаних джерел

1. Robotic Process Automation Market, By Process (Automated Solution, Decision Support and Management Solution), By Operations (Rule Based), By Type (Tools), By Industry (IT & Telecommunication, Manufacturing & Logistics) - Global Forecast 2023. URL.; <https://www.marketresearchfuture.com/reports/robotic-process-automation-market-2209>.

2. Роботизація виробництв: драйвери та бар'єри. URL.: fostylen.com/bloggery/terzi-bogdan-bloggery/robotizacija-virobnictv-drajveri-ta-barieri/.

3. Роботи замінять 20 мільйонів заводських робітників до 2030 року. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news>.

Костюк І. С., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група УП-181
Науковий керівник: **Ремньова Л. М.**, к.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РИНОК УКРАЇНИ: ОСНОВНІ НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Впродовж останніх років Україна поступово інтегрується в європейський простір та світову економічну структуру. Але ці процеси протікають без значних успіхів для вітчизняного інвестиційного ринку. Фондовий ринок країни перебуває в підвищеному стані, суттєво зменшилась кількість цінних паперів в обігу та активність інвесторів на біржових торгах, а індекс інвестиційної привабливості країни почав падати. Водночас, відповідно до програми реформ нового уряду в 2019-2020рр. було здійснено ряд кроків, що мали вирішальне значення для розблокування фінансування МВФ та тимчасової стабілізації економіки. Мова йде про прийняті законодавчі акти стосовно реформування банківської діяльності та впровадження земельної реформи.

Проте на тлі глобальних проблем, пов'язаних зі світовою пандемією, численні спроби Уряду покращити інвестиційну ситуацію не дають очікуваних результатів. Так, зокрема, введення карантинних заходів, обмеження пересування та соціальне дистанціювання суттєво вплинули на поточний економічний та інвестиційний цикл, а також призвели до необхідності закриття окремих видів бізнесу та необхідності зміни традиційних способів його ведення. Водночас, на думку деяких експертів, COVID матиме довгостроковий позитивний ефект для двох ключових галузей України - сільського господарства та ІТ-технологій. Адже саме ці галузі є найбільш привабливими для інвесторів у зв'язку з тим, що матимуть переваги у зв'язку із посиленням світових трендів до посилення продовольчої безпеки та масштабного розвитку інтернет-бізнесу в умовах прискорення цифрової трансформації. Окрім того, пандемія призвела до виключення китайських фірм із світових ланцюгів поставок, що надає унікальні можливості українським компаніям диверсифікувати ланцюги поставок у таких галузях виробництва як фармацевтична, автомобільна та промислова [1].

Україна відкрита до діалогу з інвесторами щодо покращення ділового середовища та готова підтримувати компанії, які прагнуть зайняти або вже зайняли позиції в структурі вітчизняного інвестиційного ринку, шляхом створення пропозицій, котрі зробиють бізнес-клімат кращим. Однак існує низка проблем, що перешкоджають розвитку вітчизняного інвестиційного ринку в умовах швидких глобальних зрушень та значної волатильності. До традиційних проблем, які негативно впливають на бізнес-клімат, відноситься слабка судова система, відсутність зрушень у боротьбі з корупцією та значний вплив тіньової економіки. Також, слід відзначити, що додалися нові негативні чинники, як впровадження обмежувальних заходів через пандемію, постійні кадрові зміни в Уряді, в свою чергу, наслідки цього – політична та економічна нестабільність, підвищення податкового тиску та зміни податкового законодавства, уповільнення реформ. Крім того, індекс інвестиційної привабливості в Україні в першій половині 2020 року впав та складає **2,51 балів** з 5-ти. Прогнози щодо другого півріччя не несуть оптимістичний характер [2].

За даними авторитетного видання BBC News Україна, Верховна Рада не схвалила президентський законопроект «про інвестнянь». Як наслідок цього, режим сприяння великим інвесторам, який повинен був допомагати вирішувати перепони, не утверджений та відправлений на друге читання [3]. Велика можливість приваблення іноземних інвесторів втрачена.

На фоні всіх негативних чинників є і позитивні зрушення. Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку проводиться активна робота щодо впровадження етичних принципів у фінансово-інвестиційній галузі України на рівні світових стандартів. Так, зокрема, було представлено дослідження 12 кодексів етики, що пропагують та включають в себе *добросовісність, професіоналізм, незалежність та об'єктивність, пріоритет інтересів клієнта*. Дане дослідження допоможе впровадити низку етичних стандартів на українських фінансових ринках [4]. Також, формується проєкт, який спрямований на побудову нових засад розрахунків за правочинами з цінними паперами. Нова система розрахунків надасть змогу ефективного розвитку [5]. Великим кроком до позитивних змін є підтримка ініціативи з боку Уряду щодо створення інфраструктури для розбудови фондового ринку в Україні [6]. Якщо проєкт буде успішним та дасть позитивний результат, то це змусить інвесторів дивитись на Україну зовсім інакше.

Беззаперечним є те, що інвестиційний ринок України має перспективи розвитку. Проте, без подальших революційних рішень, направлених на боротьбу з корупцією, реформування судової системи та правоохоронних органів, збільшення економічної свободи, стабілізації законодавства, ці перспективи меркнуть.

Список використаних джерел

1. Телюк П. Український ринок інвестицій: тенденції та перспективи на 2020 рік. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ukrayinskiy-rinok-investiciy-tendenciyi-ta-perspektivi-na-2020-rik-ta-maybutne.html>.

2. Інвестори погіршили оцінку бізнес-клімату в Україні до рівня 2015 року. URL: <https://eba.com.ua/investory-pogirshyly-otsinku-biznes-klimatu-ukrayiny-do-rivnya-2015-roku>.

3. Рада провалила проєкт закону про "інвестняні Зеленського". URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55145246>.

4. Україна крокує до впровадження етичних стандартів на фінансових ринках. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/ukraina-krokuie-do-vprovadzhennia-etychnykh-standartiv-na-finansovykh-rynkakh>.

5. Комісія працює над проєктом Концепції нової моделі розрахунків за правочинами з цінними паперами в Україні. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/komisiiapratsiuie-nad-proiektom-kontseptsii-novoi-modeli-rozrakhunkiv-za-pravochynamy-z-tsinnymu-paperamu-v-ukraini>.

6. Денис Шмигаль підтримав підписання меморандуму про розбудову фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/denys-shmyhal-pidtrymav-pidpysanniamemorandumu-pro-rozbudovu-fondovoho-rynku>.

Кутня В. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група УП-201
Науковий керівник **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: kutnaavitalinka@gmail.com

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Вирішення проблеми ефективного мотивування персоналу є актуальним, адже саме якісний підхід до унікальності робочого персоналу та важливості його потенціалу на сьогодні стає фактором підвищення продуктивності праці і зростання прибутків підприємства. В сучасних умовах ринкової економіки активно зростає значення створення особливого підходу до управління персоналом. В наш час, коли ми спостерігаємо процес переосмислення багатьох аспектів організації управління підприємством, можемо сказати, що персонал є найважливішим ресурсом. Він забезпечує ефективність виробництва та його стабільність і конкурентоспроможність на ринку. Але для того, щоб ефективність роботи персоналу була найвищою, керівництво підприємства повинно використовувати сучасні методи мотивації праці.

Ми погоджуємося з точкою зору Річарда Л. Дафта, який мотивацію розглядає як сили, що існують усередині людини або поза нею і викликають у ній ентузіазм і завзятість для виконання певних дій. Зокрема він вказує: «Мотивація працівників впливає на їхню продуктивність і частина роботи менеджера саме і полягає в тому, щоб спрямувати мотивацію на досягнення цілей організації» [1].

Основним чином метою мотиваційного процесу є досягнення максимального прибутку від наявних ресурсів, що дозволяє підвищити прибутковість та ефективність підприємства.

Для людини, яка не має спеціальних знань, процес втрати працівником інтересу до роботи є цілком непомітним. Але його незацікавленість приносить відчутні негативні результати і згодом керівник компанії розуміє, що він має самостійно розглядати всі деталі справи, адже його працівник не проявляє ніякої ініціативи у роботі. Остаточним результатом виступає істотне зниження ефективності роботи компанії, що дуже негативно впливає на роботу всієї компанії в цілому.

Для того щоб компанія не втратила потенційний прибуток, керівник компанії має дуже детально продумати роботу кожного співробітника, звернути увагу на роботу, яку він доручає підлеглим, та усунути в неї ті параметри, які можуть демотивувати працівників. Детально розроблена робота має їх мотивувати та давати відчуття особистого внеску в розвиток підприємства, що збільшує продуктивність праці.

Людський капітал це один із найвагоміших аспектів успішного бізнесу, що ефективно використовує фактори виробництва та забезпечує їх найбільшу прибутковість. Керівник компанії, підприємець або менеджер має чітко розуміти, що саме ретельно підібраний ним персонал, що пройшов певний кваліфікаційний розвиток, зможе найкраще виконувати виробничі завдання, створювати творчі продуктивні колективи та найкраще використовувати капітал та обладнання, в тому числі матеріальні та інформаційні ресурси.

Сьогодні в Україні існують такі проблеми мотивації працівників:

- індивідуальність кожної людини не враховується, результатом чого є те, що керівник не здатний виявити фактори, що мають вплив на вдосконалення праці працівників;
- часто керівники не звертають уваги на соціально-психологічний клімат в колективі;
- існує відсутність залежності розміру грошових заохочень (премій) від наявних результатів роботи працівників. Результатом цього стає те, що премія перестає бути стимулом

для працівників, і перетворюється на просту надбавку до заробітної плати [2].

Варто зазначити, що останнім часом українські компанії намагаються заохочувати персонал оригінально. Наприклад, у компанії «ВВН Україна» у першому півріччі найпродуктивніші працівники отримують винагороди. Наприклад, грошову виплату, швейцарський годинник або двотижневу поїздку за кордон. Крім того, протягом наступного півріччя ці працівники можуть не відповідати на дзвінки керівництва після 18:00 та не дотримуватися дрес-коду. У наш час для роботодавців такий захід є вимушеним, адже утримання працівників лише матеріальним заохоченням стає досить неефективним [3].

У таблиці 1 наведені приклади міжнародних компаній, які використовують різні методи мотивації персоналу.

Таблиця 1 – Досвід міжнародних компаній у використанні різних засобів мотивації персоналу

Засоби мотивації	Компанії, що їх використовують
Одноразова винагорода готівкою за виконане завдання, відсутність запізнь	IBM, Макдональдс, Лінкольн, Таппарварс
Нагородження подарунками, медалями, знаками відзнаки, почесними званнями.	IBM, Макдональдс
Система внутрішніх тренінгів, програми індивідуального розвитку, додаткова освіта за рахунок роботодавця.	Johnson&Johnson, Renault, Peugeot
Створення дружної, сімейної атмосфери, пільгове медобслуговування.	Johnson&Johnson
Публікація у власному друкарському органі	General Motors, Westinghouse Electric, Polaroid, Bell Telephone Lab., Radio Corporation of America
Виділення вільного часу, можливості відвідування наукових заходів для підтримки творчої, винахідницької діяльності, членство у наукових товариствах компаній.	Toshiba, IBM, Polaroid
Безкоштовне чи пільгове харчування працівників	Google, Яндекс, Вконтакте

Джерело: [4].

Як бачимо із даних таблиці 1 якісно розроблені системи стимулювання, в основному матеріального, ґрунтуються на моніторингу інтересів працівників та урахуванні різних умов, таких як: їх економічні інтереси; сімейний стан та умови праці. Такі системи є гарним механізмом, що поєднують в собі матеріальну зацікавленість персоналу та продуктивність праці.

Ефективні мотиваційні засоби містять різноманітну кількість складових. Наприклад, на підприємствах створюються медичні центри для обслуговування працівників або спеціальні виплати та допомогу сім'ям з дітьми-інвалідами. Також прикладом може слугувати те, що на деяких підприємствах інженерам дозволяють використовувати запасні частини механізмів, що стимулює розвиток творчого мислення. Існують також такі форми стимулювання, як премії до ювілеїв чи свят, безоплатна правова допомога, знижки в магазинах, пропонування вихідного всередині тижня або фінансова допомога дітям службовців для подальшого навчання [5].

Отже, мотивація персоналу надзвичайно важливий фактор, що відіграє велику роль в управлінні компанією. Адже кожен працівник має свої потреби та хоче щоб вони були задоволені. Говорячи про національний бізнес, можна сказати, що в цілому він

використовує не найефективніші методи мотивації. У більшості таких систем відсутні гнучкість та поділ мотиваційних процесів в залежності від колективу, що деяким чином викликає демотивацію у процесі виконання обов'язків та почуття незадоволення у працівників. Таким чином, підвищення ефективності управління посідає чільне місце в загальній системі управління та залежить від багатьох важелів впливу, зокрема від впровадження гнучкої та об'єктивної системи мотивації праці.

Список використаних джерел

1. Дафт Р. Менеджмент / пер. с англ. 6-е изд. СПб: Питер, 2008. 864 с.
2. Буянова І. А., Рандіна А. М. Мотивація працівників у сучасних умовах господарювання підприємств та організацій. URL: http://www.rusnauka.com /13_NPN_2010/Economics/ 65318.doc.htm.
3. Труш Ю. Л., Гриценко А. О. Мотивація персоналу на підприємствах в сучасних умовах господарювання. URL : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/23596>.
4. Кладченко А.О. Сучасні методи мотивації персоналу. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16383/1/Кладченко%20АО_тези_2017.pdf.
5. Мельник А. О. Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика. *Аналіз сучасних підходів до мотивації персоналу*: матеріали міжнародної наук.-практ. конференції (м. Харків, 18-19 березня 2016 р.) Харків, 2016. С. 1-5.

Лисенко К. В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, групи УП-171

Науковий керівник: **Кичко І. І.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розвиток персоналу як основного ресурсу, від рівня кваліфікації якого залежить ефективний розвиток компанії та її конкурентоспроможність, розкривається в розробленій та затвердженій на відповідному рівні стратегії.

Розробка основних засад стратегічного планування на кожному діючому сьогодні підприємстві є дуже важливим завданням. Розвиток персоналу здійснюється безпосередньо службою управління людськими ресурсами у процесі навчання, підвищення кваліфікації персоналу шляхом впровадження заходів організаційно-економічного характеру.

Розглянемо заходи фірми з управління персоналом, що має інноваційний характер. Насамперед це навчання, накопичення досвіду, розвиток креативності, різні види досліджень і аналіз одержаних результатів. Всі зазначені заходи впливають на створення інтелектуального капіталу. Результатом такої діяльності є забезпечення успішної діяльності підприємства. Отже, одним із важливих стратегічних завдань на рівні підприємства проведення інноваційної діяльності, розвиток інтелектуального капіталу [1].

Знання та вміння кожного працівника безпосередньо впливають на економічну систему фірми та національної економіки в цілому та є явищем, яке неможливо пояснити, якщо ми дотримуємося існуючої класичної економічної теорії та використовуємо тільки непрямі, якісні критерії для оцінювання уявної ресурсної складової. Цього неможливо досягти навіть за допомогою відносних та суб'єктивних експертних оцінок, інтегрованих показників інноваційної діяльності, а також

інноваційного потенціалу особистості, галузі, підприємства, країни і світової економічної системи. Необхідно дотримуватись стратегічного бачення місця і ролі людського капіталу у економічній системі.

Дивлячись на управління працівниками зі стратегічної точки зору, треба забезпечити компанію необхідними ресурсами, ефективно розподілити обов'язки та розробити ефективну мотиваційну систему.

Вибір стратегії розвитку співробітників безпосередньо залежить від вибору компанією стратегії розвитку, яка передбачає вихід компанії на нові ринки, впровадження новітніх технологій та диверсифікацію видів діяльності. При цьому важливим є набір перспективних працівників з високою кваліфікацією та ефективними ідеями.

Стратегія помірною зростання частіше зустрічаються в компаніях, які мають вигідне становище на ринку. Підприємства, які орієнтовані на стратегією помірною зростання задовольняють свої потреби в людському капіталі майже завжди за рахунок власних працівників: перепідготовка, зміна посад, тобто внутрішні переміщення працівників, їх постійне удосконалення [2].

Для підприємств властивою є не тільки стратегія розвитку. Також можна виділити стратегію скорочення. Ця стратегія використовується, коли існує потреба в скороченні або навіть ліквідації збиткових підрозділів. Наслідки для працівників досить негативні, вони зумовлені масовими звільненнями. Тільки ті, хто здатний виконати роботу, передбачену в майбутній діяльності компанії, продовжуватимуть працювати.

Для реалізації стратегії розвитку, необхідно забезпечити ефективний потік процесів в компанії, керівництво повинно звертати увагу на методи мотивації робітників, як матеріальні (премії, соціальний пакет) та нематеріальні (грамоти за хорошу роботу, забезпечення житлом).

Вибір ефективної стратегії розвитку співробітників як одного з найважливіших ресурсів для компанії та постійних інвестицій у навчання своїх працівників є запорукою підвищення конкурентоспроможності на ринку. Для того, щоб отримати ефективні результати від діяльності системи розвитку робочої сили, яка працює відповідно до обраної стратегії, вона повинна бути пов'язана з мотиваційною системою підприємства.

Список використаних джерел

1. Кичко І.І., Горбаченко М.А. Інновації в управлінні персоналом та сучасний ринок праці: аспекти взаємодії. *Проблеми і перспективи економіки і управління*. 2017. № 1.
2. Кичко І.І. Інвестиційна стратегія розвитку Чернігівщини: фактори впливу. *Розумовські зустрічі: збірник наукових праць* / Інститут законодавства Верховної ради України; Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; Сіверський центр післядипломної освіти; Сіверський інститут регіональних досліджень. Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2020. Вип. 7. С. 72–79.

Мекшун Л. М., к.е.н., доцент,
Болуто А. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МУПп-191
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: ludmila.mek1966@gmail.com, aliona.yes98@gmail.com

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ HR-МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

HRM (human resources management) – це система управління персоналом в компанії (а у більш широкому значенні область знань з управління персоналом), що спрямована на розвиток та безперебійне, продуктивне функціонування людських ресурсів. Сучасний HR-менеджмент зосереджений на шести головних функціях:

1) Рекрутинг. Відбір кандидатів та адаптація персоналу завжди залишалась функцією управління персоналом. Існує безліч методик відбору персоналу, його первинного та вторинного тестування. Іноді на підприємствах існує окрема посада – рекрутер, головною метою якого є забезпечення підприємства кваліфікаційними кандидатами на відкриті вакансії, швидке введення нових працівників в роботу та формування резерву кадрів.

2) Оцінка персоналу. Кваліфікований спеціаліст повинен вміти оцінювати персонал при першому інтерв'ю з кандидатом та вміти вести аналіз його подальшої роботи. Так, в оцінюванні персоналу важливі дві складові: фактичні результати та компетенції. Результати оцінюються згідно досягнутих ключових показників – KPI (Key Performance Indicators). Компетенції в більшій мірі проявляються під час безпосередньо роботи в компанії та соціалізації в колективі.

3) Навчання і розвиток персоналу. Сучасна функція менеджера полягає не лише в навчанні спеціалізації компанії і т.д, а і в тренерській майстерності. В такому випадку будується система, в ході якої відбувається ступінчасте навчання – HR-менеджер навчає топ-менеджерів, а вони в свою чергу своїх підлеглих. Така система буде дієвою при внутрішньому навчанні та формуванні корпоративної культури фірми. Звісно, компанія може орієнтуватись і на зовнішнє навчання та тренінги, проте організація такого навчання і засвоєння навичок персоналом потребує не менше зусиль в роботі HR-спеціаліста.

4) Система фінансового стимулювання персоналу. Щоб розумітись на стимулюванні персоналу, кваліфікований спеціаліст з управління кадрами повинен добре знати нішу в якій функціонує компанія. HR-менеджер повинен на постійній основі проводити моніторинг оплати праці у конкурентів. Проте необхідно не лише пропонувати конкурентну заробітну плату, але і враховувати бізнес-модель організації в цілому, навколо якої будувати такі KPI, які реальні для досягнення працівниками і в той же час мають досить високі показники, що не несуть значного фінансового тягаря для бюджету фонду оплати праці. Отже головна задача менеджера – знаходження саме того балансу, при якому працівники отримують задовільний рівень заробітної плати, а власники компанії економлять фінансові ресурси.

5) Корпоративна культура. Кожна компанія працює з метою збільшення прибутку. Проте якщо організація планує надовго залишитись на ринку, вона повинна нести якусь цінність в суспільство. Формуванням корпоративної культури не обов'язково займається саме HR-спеціаліст, проте його головною місією стає донесення інформації про важливість цієї складової як до самого персоналу, так і до керівників. Корпоративна культура дає змогу утримати працівників, стимулювати їх до роботи, показати внутрішнім та зовнішнім стейкхолдерам корпоративну соціальну відповідальність.

б) Взаємодія з топ-менеджерами. HR-менеджер в своїй роботі досить часто стикається з реальними проблемами, що існують в компанії. Це відображається в роботі персоналу, його навчанні, адаптації тощо. Тому HR-менеджер повинен стати бізнес-партнером для генерального директора і направляти рішення керівника в правильну сторону.

Професія HR-менеджера вже давно вийшла за рамки звичайного менеджера з кадрів або менеджера з найму. Наразі такий спеціаліст komponує в своїй діяльності аналітика, smm-спеціаліста, бренд-менеджера, психолога і тренера. В великих компаніях повинен існувати цілий відділ HR-спеціалістів, головною метою яких постає навіть не набір нового кваліфікованого персоналу, а в більшій мірі розвиток існуючого. Дуже часто для компанії набагато дорожче задіяти ресурси для пошуку нового спеціаліста, ніж навчання працівника всередині компанії.

Лише 5% компаній в Україні використовують автоматизовану HR систему. Лідерами серед них виступають: Zoho People, BambooHR, Workable, Hurma System [1]. Такі системи дають змогу позбавити менеджерів рутинної роботи та звільнити час для виконання роботи, що потребує інтелектуальної складової.

Сучасні тренди вказують на те, що молодь стає ключем до успіху. Їх називають «цифровими агентами», адже саме покоління Z найбільш обізнане в діджиталізації і може внести значний вклад в розвиток компанії.

Ми можемо спостерігати, як все частіше керівниками відділів стають працівники до 30-ти років. І це правильний напрямок, проте необхідно розуміти, що такий персонал потребує максимальних інвестицій у свій розвиток. Дуже часто такі працівники не тримаються за одне робоче місце і швидко можуть не лише адаптуватись до нового робочого місця, але і трансформуються в нові професії. Це робить HR управління хоч і складним, але і більш цікавим.

Таке поняття як дистанційна робота вже давно не є чимось новим, проте більшість компаній ще й досі не готова йти на поступки працівникам, змушуючи на постійній основі ходити в офіс. На нашу думку, сучасна компанія повинна надавати вибір працівникам, що займаються інтелектуальною роботою – це гарний інструмент утримання персоналу. Звісно, є професії, що потребують постійної присутності, але з розвитком технологій таких професій все менше, а тому можливо з часом необхідно переводити працівників хоча б частково на дистанційну роботу.

В європейських країнах та Америці HR менеджмент вже виступає не лише в ролі HR спеціалістів, а в більшій мірі як бізнес партнер компанії. Такий управлінець оцінює результат для бізнесу. Бути HR бізнес-партнером означає:

1) результат від прийнятого рішення більш важливий, ніж процес його досягнення. Необхідно вміти інтегрувати всі процеси HR для певної цілі.

2) будувати свою HR роботу як з клієнтом – знаходити баланс між ефективністю рішень та витрачанням ресурсів.

В Україні така практика не поширена, проте кожна компанія повинна прагнути до концепції HR як бізнес-партнера. Тому зараз принцип роботи спеціалістів з управління персоналом повинен будуватись на системі АКДВ (аудит, концепція, деталізація, впровадження).

У сучасних умовах HR-менеджер повинен доносити до співробітників корпоративні цінності, сприяти формуванню високих внутрішніх етичних стандартів, створенні умов для ефективної співпраці та спільного прийняття рішень, бути обізнаним з новими вимогами ринку праці: робототехніка, штучний інтелект, різноманітність форм зайнятості та форм фінансування підприємництва, глобальний менеджмент, зростання трудової мобільності та міграції населення.

Як вважає О.І.Ляш, завдання для HR вже сьогодні – в умінні розуміти, шукати і мотивувати персонал, а також вчити керівників управляти командами, які будуть складати основну складову персоналу. Управління талантами буде будуватися на нових досягненнях науки про управління людськими ресурсами та управлінні розумом, створенні культури (community) та управління поведінкою. У той же час, мотивація праці стане складовою процесу організаційної взаємодії, знімаючи протиріччя між суспільними й індивідуальними потребами працівників [2].

Досить великі зміни внесла пандемія 2020 року в HR сферу. З цією проблемою зустрівся весь світ. Компанії змушені були шукати нові підходи та стратегії, миттєво змінювати бізнес-плани. Україна не стала виключенням. За опитуванням порталу grc.ua 71% організацій України не мають в планах скорочувати штат працівників. Компанії почали швидко шукати можливості до переведення своїх працівників на віддалену роботу.

Проте ми також спостерігаємо, що в Україні велика кількість компаній не змогла швидко зреагувати на зміни і дотримуються стратегії «перечекати до кращих часів». Але очевидна ситуація, коли пандемія захопила світ на досить тривалий час, тому просто перечекати не є найкращим виходом з ситуації і компанії значно втрачають фінансові та людські ресурси.

Список використаних джерел

1. Чупріна М.О., Жалдак Г.П. Особливості HR-менеджменту в умовах діджиталізації бізнесу. *Збірник наукових праць «Сучасні підходи до управління підприємством»*. 2020. №5. URL: <http://spu.fmm.kpi.ua/article/view/204745>.

2. Ляш О.І. Майбутнє HR менеджменту: тенденції, ризики, мотивація. *Ефективна економіка*. 2018. №10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/5.pdf.

Мироненко А. Г., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група УП-171
Науковий керівник: **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: g176417@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Поняття державно-приватного партнерства (ДПП) в Україні з'явилося відносно недавно – 27 квітня 2010 р. створено Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства, головна мета діяльності якого полягає в «сприянні розвитку публічно-приватного партнерства для реалізації суспільно значущих інфраструктурних проектів; активізації використання науково-технічного потенціалу та інноваційних технологій для розв'язання завдань модернізації систем життєзабезпечення; сприяння підвищенню інвестиційної привабливості української економіки та її регіонів» [1]. На сьогодні використання даного поняття найчастіше обмежується лише взаємодією держави та бізнесу, хоча накопичений світовий та вітчизняний досвід свідчить, що ДПП є одним із найкращих інструментів збільшення ресурсної бази та залучення резервів для соціально-економічного розвитку країни.

Юридичною основою регулювання державно-приватного партнерства є Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI, який набрав чинності 31.10.2010 р. і визначив організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів із

приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі. Також регулювання державно-приватного партнерства визначено в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 2013 року «Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки».

Соціальна сфера включає в себе сукупність галузей і видів діяльності, підприємств, компаній, закладів та установ, які забезпечують потреби населення у матеріальних благах, послугах, відтворенні роду, створенні умов для співіснування і співпраці людей у суспільстві. До соціальної сфери належать галузі соціальної інфраструктури та такі види діяльності: діяльність з формування доходів членів суспільства; діяльність із забезпечення ефективної зайнятості населення; діяльність із соціального забезпечення і соціального захисту; діяльність, що забезпечує споживання людей та задоволення їх потреб; охорона здоров'я; освіта; культура і мистецтво; спорт; торгівля та громадське харчування; житлове та комунальне господарство; екологічна безпека громадян [2].

Значення ДПП для соціальної сфери полягає в тому, що:

– ДПП дозволяє додатково залучати ресурси приватного сектора в процеси відтворення у тих галузях економіки, які знаходяться у власності держави та місцевих органів самоврядування, використовувати ініціативу бізнесу для підвищення ефективності використання бюджетних коштів;

– об'єднання зусиль держави та бізнесу для здійснення соціальних проєктів створює умови для їх конкурентних переваг підвищує їх конкурентоспроможність;

– бізнес є більш мобільним, швидко реагує на зміни, а держава забезпечує стабільну нормативну базу, проведення організаційних заходів та надає певні види підтримки й захисту [3].

Розвиток ДПП дає можливість активізувати інвестиційну діяльність та залучити приватні інвестиції у соціальну сферу. Але це можливо лише за умови забезпечення балансу інтересів держави і приватного інвестора. Правова форма здійснення ДПП повинна забезпечити для інвестора привабливість та безпеку вкладення коштів в державну власність. Для цього держава повинна сприймати приватного інвестора як рівноправного партнера, не тільки вимагаючи від нього виконання передбачених угодою зобов'язань, але й гарантувати виконання власних.

За даними Департаменту інвестицій та інновацій станом на 1 січня 2020 р. в Україні на засадах ДПП укладено 187 договорів, з яких реалізується 52 договори (34 – договорів концесії, 16 – договорів про спільну діяльність, 2 – інші договори), 135 договорів не реалізується (4 договори – закінчено термін дії, 18 договорів – розірвано, 113 договорів – не виконуються). Угоди реалізувалися станом на 1 січня 2020 р. лише у 16 областях України. Так, найбільше таких угод укладено в Миколаївській (15), Київській (10), Донецькій (5), Одеській (5), Закарпатській (4), Запорізькій (4) та Львівській (4) областях [4].

Динаміка кількості угод ДПП в Україні за 2012 -2019 роки представлена у таблиці 1.

Таблиця 1 – Кількість угод державно-приватного партнерства в Україні у 2012-2019 рр.

Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість угод ДПП	111	159	171	177	186	187	189	187

Джерело: [1]

Проведений аналіз показав, що найбільше договорів ДПП в соціальній сфері укладено в галузях: оброблення відходів; очищення та розподілення води;

будівництва та експлуатації автострад, доріг, мостів, шляхових естакад, тунелів, морських та річкових портів та їх інфраструктури; виробництва, транспортування і постачання тепла. В сфері туризму, відпочинку, культури та спорту – лише один договір.

Найбільш відомою та поширеною формою ДПП в інших країнах світу є концесійні договори. За останні 10-15 років реалізовані тисячі проєктів. Концесійне законодавство існує у понад 120 країнах світу з різним суспільним і державним устроєм. Вітчизняний досвід також показує, що найбільш перспективною схемою побудови партнерських відносин в Україні в соціальній сфері є концесійна форма ДПП, оскільки вона передбачає довгострокове партнерство, яке дозволяє сторонам здійснювати стратегічне планування своєї діяльності [3].

Таким чином, впровадження ДПП в соціальній сфері відбувається дуже повільно, але може стати основою для її покращення в Україні. Основні проблеми, що виникають в сфері ДПП, пов'язані із нестачею довіри та непрозорістю відносин між бізнесом і державою.

Список використаних джерел:

1. Комарницька Г.О. Вітчизняний досвід державно-приватного партнерства в умовах розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 44. С.43-48. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/44_2019/10.pdf.
2. Склад та призначення соціальної сфери. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/17900/Склад.
3. Александрова А.А., Довгалюк В.В. Державно-приватне партнерство в соціальній сфері. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2019/25.pdf.
4. Стан здійснення ДПП в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>.

Мокєєва О. А., здобувачка вищої освіти

1 курсу магістратури, група ЗМУПп-201

Науковий керівник: **Хмелевський С. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: elena2095@ukr.net

ПЕРЕШКОДИ В РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОЇ СТРАТЕГІЇ ВНАСЛІДОК ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

До березня 2020 року стратегічне управління персоналом було найважливішою передумовою формування успішного менеджменту, спрямованого на забезпечення розвитку підприємств. Стратегія управління персоналом віддзеркалювала довгострокові інтереси підприємств. Ефективне функціонування підприємства до пандемії визначалось адекватною стратегією ефективного використання та розвитку персоналу, як одного з найважливіших інструментів реалізації основних функцій системного управління.

Головне призначення кадрової стратегії – задовольнити кадрову потребу підприємства для досягнення її стратегічних цілей. Під кадровою потребою у даному контексті слід розуміти кількісний та якісний склад персоналу, тип його трудової поведінки, визначений відповідно до стратегії розвитку підприємства [2].

Пандемія коронавірусу завдала серйозної шкоди вітчизняній економіці. Карантин і коронавірус викликали масштабний спад в економіці, змусивши цілі бізнеси пристосуватися до нових, більш складних реалій [4].

Виявилось також, що більше 60% вітчизняних підприємств ще й до коронавірусу не зуміли реалізувати свої добре розроблені і сформульовані кадрові стратегії [1].

В умовах пандемії кадрові питання загострилися дуже сильно. Почали шукати винуватців. І тут з'ясувалось, що причина неуспішних реалізацій стратегій – хибний алгоритм їх реалізації.

У більшості неуспішних випадків виконання кадрової стратегії сприймалось повністю або майже як те ж, що і «звичайна» діяльність по реалізації плану. Здавалось, що раз стратегія підприємства визначена, то далі повинна починатися рутинна робота по її виконанню, яка дуже далека від стратегічного менеджменту. І, отже, на стадії виконання кадрової стратегії немає місця чомусь особливому, що можна охарактеризувати як складову стратегічного менеджменту. Насправді в такому міркуванні міститься велика помилка. Стратегічному управлінню відводиться дуже важливе місце в процесі функціонування підприємства при здійсненні обраної ним кадрової стратегії, так як саме на цій стадії формуються умови для здійснення стратегії. Саме це в першу чергу є змістом того, що прийнято називати в стратегічному управлінні стадією виконання стратегії [3].

Плата за помилки – невтішна статистика:

- 60% підприємств не пов'язують власні кадрові стратегії з бюджетом;
- 67% структурних підрозділів підприємств не пов'язують власні пріоритети зі стратегією управління персоналом підприємства;
- 75% менеджерів середньої ланки не мають мотивації, пов'язаної з реалізацією кадрової стратегії;
- 95% працівників не розуміють, що таке кадрова стратегія [1].

Пандемія коронавірусу примусила вдосконалювати процеси реалізації кадрової стратегії.

Розглянемо кожен з шести процесів і спробуємо зрозуміти причини їх впливу на успішну реалізацію кадрової стратегії.

1. Ясне формулювання і вимір кадрової стратегії.

Найбільш суттєвою перешкодою на шляху успішної реалізації стратегії є нездатність її опису в умовах пандемії. Неможливо управляти тим, що не можна виміряти. Вихід -регулярні зустрічі (можна й online) команди по реалізації кадрової стратегії, обговорення розвитку і перетворення розрізнених поглядів на кадрову стратегію. Під час таких зустрічей команда досягає спільного рішення з багатьох питань. В кінцевому підсумку, стратегічні цілі перетворюються на вимірні взаємопов'язані показники, а також описані шляхи їх досягнення.

2. Управління обмеженою кількістю стратегічних ініціатив.

Підприємство повинне щодня виконувати сотні процесів. Вихід - ідентифікувати ключові кадрові процеси і приділити їм особливу увагу,. Це значно підвищить шанси для успішної реалізації кадрової стратегії. Ці ключові процеси включають такі поняття, як інновації, утримання ключових кадрів і розвиток трудового потенціалу.

3. Проведення регулярних зустрічей для моніторингу та управління стратегією.

Кадрова стратегія - це гіпотеза, це припущення про те, як підприємство буде досягати поставлених цілей. У частозмінюваних умовах пандемії важлива практика. Вихід - перевірка за допомогою зворотного зв'язку з реальним світом. Наявність чіткої стратегії - це важливий початковий пункт, але сучасна кадрова стратегія повинна постійно адаптуватися відповідно до постійно мінливих зовнішніх і внутрішніх умов.

4. Переведення кадрової стратегії на всі рівні підприємства.

Стратегія створюється "зверху", а виконується вона рядовими співробітниками. Вихід - заохочення (бажано нематеріальне) співробітників для кращого розуміння стратегії і дотримання правил корпоративної стратегії. Знання і розуміння стратегії виконавчим персоналом забезпечує підприємству досягнення поставлених цілей.

5. Координація реалізації стратегії структурними підрозділами.

Реалізація стратегії вимагає координації і інтеграції всіх частин підприємства. Вихід - навчальні корпоративні програми, система мотивації підприємства повинні бути сфокусовані на стратегічних кадрових пріоритетах.

6. Зв'язок стратегічних кадрових ініціатив і бюджету підприємства

Кадрова стратегія має справу з довгостроковими цілями і програмами, в той час як бюджет пов'язаний з короткостроковими операційними заходами. Виникає бар'єр через структурну несумісність планування і бюджетування. Вихід - для встановлення зв'язку дані процеси повинні бути синхронізовані [1].

На нашу думку, реалізація кадрової стратегії у відповідності з окресленими вище процесами має здатність компенсації негативних наслідків, які можуть виникати при здійсненні стратегії по причині наявних у неї недоліків або ж в силу появи в середовищі непередбачених змін, як то пандемія коронавірусу.

Список використаних джерел

1. Левицкий М.А. Реализация стратегии. Компетенции, которые создают конкурентные преимущества URL: <http://www.management.com.ua/strategy/str216.html>.

2. Петрова, И. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами : навч. посіб. К.: КНЕУ, 2013. 466 с.

3. Реализация стратегии URL: <http://topknowledge.ru/strategicheskij-menedzhment/1662-realizatsiya-strategii.html>.

4. Сейдж-Гевин Е. COVID-19: влияние коронавируса на человека и бизнес. URL: <https://www.accenture.com/ru-ru/about/company/coronavirus-business-economic-impact>.

Мотуз В. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група УП-201

Науковий керівник: **Холодницька А. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: letka10072003@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІННЯ АНРІ ФАЙОЛЯ В УПРАВЛІННІ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Анрі Файоля називають «батьком наукового менеджменту». Об'єктом його інтересів стала організація в цілому, крім того, він вивчав і описував управлінську діяльність, найвідомішим доробком якої є формування принципів управління.

Для обґрунтування класичного напрямку у Анрі Файоля існували певні передумови у вигляді осмислення величезного особистого досвіду. З 1888 року і впродовж 40 років він був керівником великої гірничовидобувної компанії «Колombo», яку очолив, коли та була близькою до фінансового краху, а покинув процвітаючою, та звивів її на провідні позиції у світовому рейтингу.

Глибоко проаналізувавши закономірності функціонування організації, Анрі Файоль сформулював знамениті 14 принципів адміністративного управління, які не втратили свого значення та актуальності і до сьогодні. Тож далі розглянемо їх в інтерпретації автора:

– Розподіл праці. Спеціалізація є природним станом справ. Метою розподілу праці є виконання роботи: у більших об'ємах і кращої якості, за умови докладання тих же зусиль. Це досягається за рахунок скорочення кількості цілей на які повинні бути спрямовані увага і зусилля.

– Повноваження і відповідальність. Повноваження - це право давати накази, а відповідальність є його протилежністю. Разом з повноваженнями делегується і відповідальність.

– Дисципліна. Дисципліна передбачає послухання і повагу до досягнутих угод між підприємством та робітниками. Одним із основних завдань керівників є встановлення угод, які пов'язують фірму і робітників, виходячи з яких виникають дисциплінарні формальності. Дисципліна також передбачає справедливе використання санкцій.

– Єдиновладдя. Робітник повинен одержувати накази тільки від одного керівника.

– Єдність напрямку. Кожна група, яка діє в межах однієї мети, має бути об'єднана єдиним планом і мати одного керівника.

– Приведення особистих інтересів у відповідності до загальних. Інтереси одного робітника або групи не повинні превалювати над інтересами компанії.

– Винагорода персоналу. З метою забезпечення вірності і підтримки працівниками політики організації, вони повинні одержувати справедливую заробітну плату за виконану роботу.

– Централізація, як і розподіл праці, є природним станом справ. Однак, відповідний ступінь централізації буде варіювати залежно від конкретних умов. Тому виникає питання про встановлення оптимальної пропорції між централізацією і децентралізацією.

– Ієрархія управління. Це особи, які займають керівні посади, починаючи від керівника підприємства. Було б помилкою відмовлятися від ієрархічної системи без певної необхідності в цьому, але ще більшою помилкою було б підтримувати цю ієрархію, якщо вона наносить шкоду бізнесу.

– Порядок. Має бути місцедля всього, і все на знаходиться на своєму місці.

– Справедливість. Вона повинна органічно поєднувати доброту та правосуддя.

– Стабільність робочого місця для персоналу. Висока плинність кадрів знижує ефективність організації. Керівник, який тримається за місце, безумовно має перевагу над видатним, талановитим менеджером, який не тримається за своє місце і швидко залишить організацію.

– Ініціатива. Ініціатива означає розробку плану і забезпечення його успішної реалізації. Це додає організації сили і енергії.

– Корпоративний дух. Об'єднання працівників навколо спільної мети додає сили організації [1, 2].

Із вище сказаного можна зробити висновки, що, дійсно принципи управління Файоля допомагають краще управляти організацією, вирішувати якісь складні конфлікти та проблеми. До цього всього можна додати що, Анрі Файоль був ключовою фігурою в історії менеджменту. Файоль вперше серйозно проаналізував не тільки роботу інших, а свої власні обов'язки і зони на яких треба нести відповідальність. Він розглянув свої адміністраторські обов'язки з неупередженістю настільки ж цінною, як і рідкісною.

Список використаних джерел

1. Батько менеджменту Анрі Файоль та його принципи адміністративного. URL: <http://www.pidpryemec.com/useful/management/father-of-management-henri-faiol/>.
2. Принципи управління Анрі Файоля. URL: https://pidruchniki.com/20080215/menedzhment/printsipi_upravlinnya_anri_fayolya.

Нагорний П. В., здобувач вищої освіти 3 курсу, група ПІ-181
Науковий керівник: **Ремньова Л. М.**, к.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

SWOT-АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ КОРПОРАТИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Сучасний світ характеризується стрімкими процесами глобалізації та діджиталізації. В таких умовах трансформуються всі сфери людського життя. Змінюються підходи щодо розробки методів досягнення ефективної конкурентної діяльності суб'єкта господарювання. Головний фокус уваги зміщується з основних засобів виробництва на людський капітал, економіку знань. Відповідно до цього стрімкого розвитку набули техніки корпоративного навчання.

А.С. Минзов та Е.Н. Чемерисіна під корпоративною освітою розуміють "систему нагромадження й трансляції (передачі) різного роду знань: економічних, технологічних, виробничих, організаційних, знань в області корпоративної культури, професійно-етичних, управлінських та інших знань для ефективного досягнення поставлених перед корпорацією цілей" [1]. Погоджуємося з цим визначенням, додамо, що поняття корпоративної освіти, окрім набуття та вдосконалення професійних навичок, включає також особистісний розвиток працівника (особливо для творчих професій).

Традиційні підходи щодо корпоративного навчання були закладені досить давно. До традиційних інструментів можемо віднести конференції, семінари, тренінги [2]. В останні 40-50 років (особливо в ХХІ сторіччі) з'явилося безліч інноваційних інструментів корпоративного навчання, до найбільш популярних серед яких можна віднести менторство, сторітелінг, шедоуінг, секондмент, баддінг, кінотренінг, віртуальний тренажер, геймінг, навчання в робочих групах, баскет-метод, Р2Р-метод [3]. Після поверхового аналізу цих інструментів можемо стверджувати, що інноваційні інструменти, безумовно, є ефективними. Але для більш комплексної оцінки побудуємо SWOT-матрицю інноваційних інструментів корпоративного навчання. Зазначимо, що перелічені нами в таблиці 1 компоненти SWOT-аналізу стосуються *більшості* інноваційних інструментів, проте не виключає той факт, що для окремих інструментів певні висновки можуть не виконуватися в повній мірі.

Як вже було зазначено під час наведення результатів проведеного SWOT-аналізу інноваційних інструментів, однією зі слабких сторін інноваційних інструментів є відсутність чітких рекомендацій щодо вибору тих чи інших інструментів корпоративного навчання в залежності від бізнес-ситуації фірми. Кожен інноваційний інструмент може бути застосований зі значною ефективністю в одній галузі, але з меншою – в іншій. Тому актуальним питанням сучасної економіки праці та управління персоналом є оцінка окремих інструментів корпоративного навчання, визначення їх слабких та сильних сторін.

Проведений SWOT-аналіз для кожного окремого інноваційного інструмента навчання на підставі систематизації існуючих досліджень з цієї проблематики [5-6] дозволяє нам зробити наступні висновки:

1) *Менторство*. Надзвичайно ефективний інструмент. Передбачає повну відповідність конкретним бізнес-вимогам підприємства, стовідсоткову адаптованість під конкретного працівника. Водночас, можлива наявність необ'єктивної, недостовірної інформації.

2) *Коучинг*. Спрямований на особистісний розвиток. Легкий та ефективний. Можлива недостатня продуктивність саме професійного навчання, невдоволеність працівника інструментом у зв'язку із необхідністю виходу із так званої «зони комфорту».

Таблиця 1 - SWOT-аналіз інноваційних інструментів корпоративного навчання

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - Вагома частка практичних занять (часто безпосередньо на робочому місці); - використання найбільш ефективних засобів передачі інформації; - поступовий перехід від формального спілкування до неформального, відмова від традиційної субординації у ділових стосунках; - постійне оновлення, актуалізація матеріалу. 	<ul style="list-style-type: none"> - Фокус занять на конкретну бізнес-ситуацію фірми, а не на галузь в цілому; - менший контроль за якістю наданого матеріалу, за його об'єктивністю та достовірністю; - вищі вимоги стосовно зацікавленості, особистих якостей працівника; - відсутні чіткі рекомендації стосовно вибору конкретного інноваційного інструмента навчання.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - Консолідація колективу, посилення професійного та міжособистісного спілкування працівників; - адаптація матеріалу під конкретні потреби підприємства; - посилення мотивації працівників; - особистісний розвиток працівників. 	<ul style="list-style-type: none"> - Недовіра, негативне сприйняття нових інструментів навчання працівниками; - перевантаження матеріалу непотрібною інформацією; - ефективне застосування лише на деяких професіях/посадах; - надмірне переважання практики, несистематизованість матеріалу.

Джерело: сформовано автором на основі [3-4].

3) *Сторітелінг*. Цей сучасний інструмент часто застосовується не тільки в навчанні, а й у маркетингу. Інформація легко сприймається, але може бути недостатньої якості, перевантажена непотрібним матеріалом.

4) *Шедоуінг*. Найпростіше організувати, тому часто застосовний. Практична спрямованість навчання, безпосередньо на робочому місці. Відсутні контакт з фахівцем та будь-який контроль знань.

5) *Секондмент*. Складно організувати, тому не дуже поширений. Партнерство та обмін досвідом між підприємствами. Набуття нових, незвичних навичок. Існує ризик розголошення елементів комерційної таємниці.

6) *Баддінг*. Схожий на менторство, але передбачає неформальне спілкування. Має всі переваги та недоліки менторства, але також передбачає появу нових друзів.

7) *Кінотренінг*. Поєднання тренінгу та сторітелінгу з використанням кінозасобів. Складність зйомки відповідного кіноматеріалу. Більша ефективність засвоєння інформації.

8) *Віртуальний тренажер*. Найбільшим чином використовує діджитал-засоби. Інтерактивний. Передбачає контроль знань. Має як теоретичну так і практичну частини (практична у формі моделі). Велика вартість створення відповідного програмного забезпечення.

9) *Геймінг*. Адаптація формату гри під вимоги корпоративного навчання. Підходить не всім працівникам, значне перевантаження непотрібною інформацією, нечіткість матеріалу.

10) *Навчання в робочих групах*. Професійний та особистісний розвиток працівників різних професій/посад. Можливий не тільки навчальний, а й креативний результат. Відсутній контакт з фахівцем.

11) *Баскет-метод*. Імітує напружену роботу управління. Максимально підходить тільки працівникам сфери менеджменту. Можливе стресове перевантаження.

12) *P2P-метод*. Схожий на традиційний освітній процес в навчальних закладах, але передбачає оцінку не тільки фахівця, а й інших працівників. Мала практична частка.

Таким чином, кожен інноваційний інструмент має свої переваги та недоліки. В той самий час, вказані орієнтири не дозволяють в повній мірі обґрунтувати вибір конкретного інструмента, тому актуальним питанням залишається проблема розробки чисельної системи рейтингового оцінювання інструментів корпоративного навчання.

Список використаних джерел

1. Минзов А.С., Черемісіна Е.Н. Корпоративні університети: проблеми створення й тенденції розвитку. *Вісник російської академії природних наук*. 2008. №1. С. 63-69.

2. Маркова С.В., Олійник О.М. Управління персоналом: навчально-методичний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Запоріжжя: ЗНУ, 2013. 80 с.

3. Мартиненко І.О. Місце професійного навчання у процесі розвитку персоналу. *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 418–422. URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/businessinform-2013-4_0-pages-418_422.pdf.

4. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.

5. Лисак В.Ю. Інновації в управлінні персоналом: зарубіжна та вітчизняна практика. *Агросвіт*. 2013. № 9. С. 54–60.

6. Грузіна І.А., Дериховська В.І. Проблеми розвитку персоналу в системі стратегічного управління підприємством : монографія. Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2014. 252 с.

Ніколаєва В. Ю., Дегтяр В. А., курсанти 4 курсу, група ФЕБ-743
факультету для підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань
Науковий керівник: **Ярошенко А. С.,** к.ю.н., доцент
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Сучасний стан української економіки – стає прямим свідченням необхідності докорінних змін у правовому полі трудових відносин. Головними проблемами на сьогодні є безробіття, низька заробітна плата, трудова міграція, тіньова економіка, відсутність механізму працевлаштування молодих спеціалістів, прогалини у освітньому процесі з підготовки майбутніх фахівців широкого спектру спеціальностей та ін. Політичні потрясіння, економічна криза 2014 р. стало поштовхом до значних змін міграційних тенденцій, так, аналітичні дані Німецької консультативної групи в Україні «Українського обстеження робочої сили» (LFS) дають змогу у цьому пересвідчитися: обсяг міграції робочої сили з України у 2012 рік склав щонайменше 1,6 млн осіб, а вже у 2017 рік — щонайменше 2 млн осіб [4].

Державна політика у сфері зайнятості населення повинна гарантувати вирішення питань та проблем у трудовому полі ринку праці, сприяти соціальному захисту трудового населення та створенню гідних умов праці з високооплачуваними робочими місцями. Безпосереднім інструментом у цьому є нормативно-правова база, з її основними законними та підзаконними нормативними актами. Аналіз існуючої нормативно-правової бази, надання деяких роз'яснень та доповнень з її удосконалення – задача вітчизняного наукового кола, тому вважаємо актуальним дане питання у розрізі нашого дослідження.

Перші кроки та дослідження беруть свій початок від початку 2000-х років, зокрема, прямим свідченням цьому слугує наукові доробки: П. Пилипенко, С. Бандура, С.Пазюка, О.Іванісова, О.Доровського, Л.Ясинчука, Т. Маркіної, В. Безусова, О. Ярошенка, Н. Болотіної та ін., які здійснювали характеристику систему нормативно-правової бази та її особливостей.

Так, за словами О.Іванісова та О. Доровського, основна проблема у сфері зайнятості - недосконалість нормативно-правової бази. Слід відмити, що більшість існуючих нормативно-правових акти у сфері регулювання зайнятості населення, мають декларативний характер, а також відсутні положення, які б визначали шляхи забезпечення ефективної зайнятості населення [1, с. 5-6].

Основні принципи, щодо взаємовідносин суб'єктів у сфері зайнятості населення закріплені, перш за все, у Основному законі України – Конституції, по-друге, у Міжнародних актах ратифікованих Україною, зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права. Важливим є той факт, що відповідно до ч. 2. ст. 2 Закону України «Про зайнятість населення», якщо міжнародним договором встановлено інші правила відмінні від вітчизняного законодавства про зайнятість населення, то застосовуються правила міжнародного договору [2, с. 82].

Інститут зайнятості населення регулюється як внутрішньодержавними, так й міжнародними актами з огляду на це нами було здійснено аналіз таких за виключними регламентованими положеннями (табл.1):

Таблиця 1 – Аналіз актів

№ з/п	Назва нормативно-правового акту	Основні положення
Внутрішньодержавні акти		
1.	Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2020)	ст. 43 - право на працю ст. 44 – соціальний та економічний захист працюючих ст. 45 – право на відпочинок
2.	Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (Редакція станом на 25.10.2020)	Регулює трудові відносини всіх працівників, а також регламентує продуктивність праці, удосконалення суспільного виробництва, піднесення матеріального і культурного рівня життя трудящих, трудову дисципліну та основоположні елементи, щодо здійснення процесу трудової діяльності в Україні ст. 2 – право на працю
3.	Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI (Редакція станом на 18.07.2020)	Регулює основні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення: правові, економічні, організаційні. Встановлює основні права, їх реалізацію працюючих та державні гарантії соціального захисту від безробіття
4.	Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000р. (Редакція від 03.07.2020)	
5.	Господарський кодекс України (Редакція станом на 16.10.2020)	
6.	Цивільний кодекс України (Редакція від 16.10.2020)	

Також регулюється дана галузь спеціальними законами України: Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991р., Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р., Закон України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р., Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. та ін. Слід виділити серед міжнародних актів, ратифікованих Верховною Радою України, щодо зайнятості населення: Конвенція МОП №2 про безробіття 1919 р. (ратифікована Законом України від 04.02.1994 р.), Конвенція МОП №3 про зайнятість до і після пологів 1919 р., Конвенція МОП №168 про сприяння зайнятості та захисту від безробіття 1988 р., Конвенція МОП №181 про приватні агенції зайнятості 1997 р., Конвенція МОП №102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 р. та ін., деякі положення Європейської соціальної хартії – присвячені питанням зайнятості та працевлаштуванню [3, с. 47-49].

Забезпечення реалізації державної політики у сфері зайнятості населення у правовому аспекті гарантується вимогами, які закріплені у ст. 5-1 КЗпП України. Вказані гарантії за своїм змістом сприяють і забезпечують появу, і закріплення трудових відносин, як відзначає Шкіндюк І.Ю. [5, с. 9-10]. Проблемним питанням трудових відносин залишається прийняття Трудового кодексу, оскільки урядовий законопроект не регулює всі аспекти трудових відносин і не замінює Кодекс законів про працю України, що є першим кроком реформи ринку праці, але без ухвалення інших законопроектів, зокрема:

- про стабілізацію функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (№2275)

- про страйки та локаути (№2682)

- про окремі питання діяльності професійних спілок (№2681).

Вважаємо, що пріоритетними напрямками у стійкому економічному зростанні України, мають стати регулювання зайнятості населення щодо створення, збереження робочих місць, здійснення підтримки і захисту безробітних, що буде спрямована на вирішення їх щодо окремих регіонів країни з урахуванням збалансованості регіональної політики.

Отже, з аналізу нормативно-правової бази регулювання правовідносин у сфері зайнятості населення, можна пересвідчитися в існуванні норм, що на практиці залишаються нереалізованими, тобто по суті існують на папері, це слугує прямим свідченням необхідності поступової трансформації курсу економічного розвитку України на соціальні орієнтири, адже економіка має функціонувати для громадянина, тому реформування потребують всі сфери економічного, політичного і соціального життя суспільства.

Список використаних джерел

1. Дяченко М.І., Василенко О.П. Державне управління зайнятості населення регіону. «Державне управління: удосконалення та розвиток»: електронне нук.фах.в-ня. Дніпро, 2018. с.1-6.
2. Закерничний П.І. Правове регулювання відносин у сфері зайнятості населення. Вісник Одеського університету: наук.-теорет. журн.(Том 24, № 2(35). Одеса, 2019. с. 80-87.
3. Отапенко Л.О. Про джерела правового регулювання зайнятості і працевлаштування населення. Інтернаука: міжнар.наук.журнал. Серія: «Юридичні науки» (№4(9). Київ, 2018. с. 46-51.
4. Трудова міграція стала важливим фактором для України. Економічна правда: офіційний сайт. Агентство «Інтерфакс-Україна». URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/11/656895/> (дата звернення 15.11.2020) .
5. Шкіндюк І.Ю. Шляхи удосконалення державного управління зайнятістю населення України. Державне будівництво: електр. наук.фах.видання(№ 1). Харків,

Олійник В. П., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група УП-181

Науковий керівник: **Ремньова Л. М.**, к.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

У сучасних умовах, коли роль людського капіталу суттєво зростає, особливої актуальності набуває проблема забезпечення ефективних стимулів до розвитку необхідних компетенцій працівників, високого рівня залучення персоналу у бізнес-процеси та підвищення їх відповідальності за результати роботи. При цьому швидко змінюваний світ вимагає ефективної адаптації до нових професійних завдань та постійного розвитку трудових ресурсів відповідно до нових викликів часу.

У контексті вищезазначеного одним із важливих елементів системи розвитку персоналу підприємства є стимулювання професійного розвитку працівників. Воно дозволяє значно підвищити кінцеві результати трудової діяльності та досягти головної мети підприємства – максимізації прибутку. Мотивація персоналу підприємства з метою продуктивної роботи є запорукою швидкого розвитку успішної організації, незалежно від сфери її діяльності

Домогтися високих результатів у будь-якому виді праці неможливо, якщо людина не має особистої зацікавленості. Адже неможливо будувати взаємодію виключно на

принципах примусу: ефект буде дуже провальним. Викликати бажання працювати можна двома способами – мотивацією і стимулюванням. Незважаючи на гадану ідентичність, ці поняття мають цілий ряд відмінностей між собою. Розуміння різниці допоможе керівникам і лідерам ефективніше справлятися з поставленими завданнями, навіть не маючи в своєму арсеналі велику кількість ресурсів. А тому нижче спробуємо виокремити змістовне наповнення цих двох понять.

Як на наш погляд, основним аспектом для правильного тлумачення поняття «мотивація» є розуміння його внутрішньої природи стосовно конкретного індивіда. Так, зокрема, *мотивація* – це усвідомлене людиною спонукання до активності, цілеспрямованої дії, вирішення поставлених завдань. При чому це прагнення є внутрішнім і виявляється тільки тоді, коли сам суб'єкт його до кінця для себе зрозумів. Крім того того, важливо зазначити, що в основі мотивації лежить певна потреба (фізіологічна, духовна, ціннісна), після задоволення якої імпульс до дії істотно знижується [1].

І навпаки, *стимулювання* є мірою зовнішньої підтримки, завдяки якій здійснюється вплив на активність людини [1]. Головне завдання такого процесу полягає у прискоренні управлінських процесів, схиланні суб'єкта до здійснення очікуваної дії або зміни поведінкових патернів. При цьому варто відмітити, що стимулювання може бути як позитивним (передбачити певну винагороду за досягнутий результат), так і негативним (загроза застосування окремих санкцій при неякісному виконанні професійних завдань, порушеннях і т.і.).

Важливо акцентувати увагу на тому, що стимулювання праці є, перш за все, зовнішнім спонуканням, елементом трудової ситуації, що впливає на поведінку людини в сфері праці [2]. При цьому, з одного боку, стимулювання є матеріальною оболонкою мотивації персоналу, а з іншого - несе в собі додаткове нематеріальне навантаження, що дозволяє працівникові одночасно реалізувати свої особистісні та професійні якості в процесі трудової діяльності.

Відповідно, стимули до праці можуть бути матеріальними і нематеріальними. До першої групи належать грошові (заробітна плата, премії і т.д.) і не грошові (путівки, безкоштовне лікування, транспортні витрати та ін.). До другої групи стимулів можна віднести: соціальні (престижність праці, можливість професійного і службового зростання), моральні (повага з боку оточуючих, нагороди) і творчі (можливість самовдосконалення і самореалізації).

На наш погляд, роботи мрії не існує, і мабуть що ніхто не зможе завжди перебувати в ейфорії від своїх посадових обов'язків. Але якщо сформувати систему стимулювання та мотивації правильно, можна ходити на роботу із задоволенням, інтересом і бажанням. При цьому важливо застосовувати системний підхід, а також розглядати окремі стимули через призму цінностей та інтересів працівників різних вікових груп.

Так, зокрема, для стимулювання ефективної роботи більш молодшої групи працездатного населення віком 18-25 років важливо поєднувати як внутрішні стимули до праці (участь у прийнятті рішень; самостійність у роботі; більша відповідальність; цікавіша робота; можливості професійного зростання; різноманітність діяльності), так і зовнішні (гідна заробітна плата; дивіденди з акцій; премії; участь у прибутку; оплата за понаднормову роботу; оплата за роботу у вихідні дні). І навпаки, для працівників вікової категорії 30-45 років більш важливими стимулами можуть слугувати непрямі виплати: програми соціального захисту; оплачене фірмою харчування; безкоштовний дитячий садок; послуги та випадкові доходи візитні картки; індивідуальний режим роботи; особистий секретар; перевага під час розподілу роботи; престижний кабінет; визначене місце для паркування автомобіля; можливості навчання [4].

Для якнайкращих результатів підприємства необхідно створювати свою систему мотивації і розробляти стимули як для кожного працівника, так і підприємства в цілому. На жаль, для великих підприємств не раціонально використовувати саме таку систему мотивування, але все ж таки можна знайти такі підходи, що здатні задовольнити інтереси більшості.

Таким чином, стимул може стати мотивом, а може їм і не стати. Зовнішній стимул перетворюється у внутрішній мотив, тільки коли зустрічається з потребою людини. Перед кожним керівником у світлі стимулювання праці персоналу, стоїть завдання - виявити потреби кожної конкретної людини, з'єднати їх із зовнішнім стимулом, який найбільш повно задовольнить виявлені потреби людини за умови, що він виконає потрібну для фірми роботу.

Список використаних джерел:

1. Чим відрізняється мотивація від стимулювання. URL: <http://moyaosvita.com.ua/biznes/chim-vidriznuayetsya-motivaciya-vid-stimulyuvannya>.

2. Медік А. О. Удосконалення організації та стимулювання праці на підприємстві. *Технології та дизайн*. 2014. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2014_2_18.

3. Мотивація персонала на підприємстві. URL: <https://timetracker.yaware.com.ua/blog/motivatsiya-personala-na-predpriyatii/>.

4. Способи мотивування різних категорій працівників організації. URL: <https://thelib.info/psihologiya/3045040-sposobi-motivuvannya-riznih-kategorij-pracivnikiv-organizacii/>.

Охріменко М. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу
магістратури, група МУПп-191

Науковий керівник: **Забаштанський М. М.** д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: marina.revenok@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Економіка праці вивчає економічні закономірності в галузі трудових відносин, включає детальний аналіз ринку праці, трудових ресурсів та зайнятості, займається довгостроковим аналізом трудових відносин, досліджує доходи працівників і оплату праці, вивчає проблеми продуктивності та ефективності праці, розробляє методи обґрунтування чисельності працівників, розбирає поняття людського капіталу. Поняття праця є ключовим при вивченні даного предмета [1]. Сучасна економіка праці зростає з мікроекономіки, але на відміну від неї вивчає ринок праці з урахуванням правових, соціальних, демографічних та інших факторів. Вибір трудової діяльності включає в себе багато аспектів: вибір професії, майбутньої роботи, підвищення кваліфікації, додаткова освіта та багато іншого. На ринку праці існують дві абсолютно різні ролі - працівники і роботодавці. Роботодавці мають право приймати на роботу і звільняти, оцінювати і оплачувати роботу, звідси і виникають конфлікти. Продуктивність праці - на неї впливають всі фактори виробництва. Кваліфікація працівників, витрати праці за одиницю робочого часу, чисельність працівників і тривалість робочого дня, все це риси трудових ресурсів.

Для того щоб досягти позитивних результатів, потрібно врахувати два моменти: перше-здатність оцінити і порівняти продуктивність працівників та розвиток економіки, а друге - оцінити доходи працівників і вирішення соціальних проблем. На ефективність праці впливають умови праці. Робочі місця, санітарні норми, стан безпеки, на все це теж впливають з точки зору економіки, коли варто вибір, або покращувати умови праці, завдяки додатковим вкладенням, або залишати все, як раніше, але тільки в тому випадку, якщо це відповідає соціально-гігієнічним нормам. Також для позитивної продуктивності праці має місце бути зовнішня мотивація. Адміністративна вона в тому випадку, коли керівництво передбачає заходи впливу на працівників в разі порушення дисципліни. Економічна мотивація може виявлятися, як заохочення як в грошовому еквіваленті, так і не в грошовому. Управління персоналом має три аспекти: перший - формування персоналу, потреба в персоналі, залучення та укладення трудових угод, друга - забезпечення комфортних робочих місць, створення колективу і управління кар'єрним зростанням співробітників і третя - стабілізація персоналу [2].

В управлінні персоналом існує кілька проблем:

- керівником зазвичай призначають найкращого працівника, проблема в тому, що цей керівник у такому випадку може мати прекрасні знання тільки в своїй області.

- багато керівників порівнюють себе з іншими і вважають, що працівники повинні виконувати роботу точно так же, як і він, то якщо керівники приписують працівникам свої риси.

- іноді начальники ставлять чітку межу між працівником і роботодавцем, показуючи, що вони вище їх за статусом, а значить, розумніші.

- часом начальник вважає, що якщо працівник отримує таку зарплату, то він і повинен її відпрацьовувати, не покладаючи рук.

- велика різниця в заробітній платі керівника і працівника.

Для того, щоб вирішити ці проблеми варто узгоджувати принципи розвитку стратегії організації разом з підлеглими, мати корпоративну культуру в організації, необхідно розробити діагностику і механізм щодо розвитку і використання навичок, знань і вмінь персоналу.

На сьогоднішній день будь-який фахівець у галузі повинен мати достатні знання і навички, мати високу культуру, ерудицією. Необхідно проводити заходи, спрямовані на розкриття і розвиток потенціалу кожного фахівця, для спільного процвітання організації.

Список використаних джерел

1. Дубакова І. Б. Управління персоналом. Підручник. М.: ИНФРА 2018. URL: <https://habr.com>.

2. Долгова Н.Г., Оганьян О.Г. Сутність мотивації в системі управління організацією. Інноваційні технології в науці та освіті. 2015. № 3. С. 294-296.

3. Базика Є. Ф. Система мотивації персоналу на підприємстві як важіль управління. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження: історичний досвід та інновації». Відповідальний редактор І. А. Харитонов. м. Краснодар, 2015. С. 41-43.

Охріменко Н. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ПМ-202
Науковий керівник **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: ohrimenkon87@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Соціалізація бізнесу пов'язана із лібералізацією економічних відносин, процесами формування систем соціального захисту. На думку науковців, великі компанії стають новим центром виконання соціальних функцій для суспільства. Коли йдеться про соціальну відповідальність, то справа стосується трьох речей – людей, грошей і природи. Компанії перетворюють корпоративну соціальну відповідальність на корпоративну соціальну вигоду. Репутація соціальної підприємливості спроможна допомогти навіть великим підприємствам у визначенні нових ринків, нових послуг на існуючих ринках, розширенні існуючих ринків і т.д. [1].

Соціальна відповідальність бізнесу передбачає відповідальне ставлення компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем. Вона є системою цінностей, заходів і процесів, мета яких полягає у поширенні позитивного впливу діяльності компанії в економічній, соціальній та екологічній сферах як усередині організації, так і в довкіллі, сприяє підвищенню конкурентоспроможності окремих компаній і національної економіки в цілому. В «Зеленій книзі з корпоративної соціальної відповідальності», 2001 р. корпоративна соціальна відповідальність визначається як «концепція, згідно з якою компанії інтегрують соціальні та екологічні питання у свою комерційну діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі» [2].

Існують програми зовнішньої та внутрішньої соціальної відповідальності бізнесу. Зовнішні пов'язані із відповідальністю бізнесу перед суспільством, внутрішні – перед своїми працівниками. Ці програми спрямовані на:

- поліпшення ефективності процесів виробництва;
- підвищення мотивації та продуктивності праці працівників;
- психологічні фактори мотивації;
- турботу про працівників та покращення їх соціального захисту;
- мінімізацію шкідливого впливу на довкілля;
- створення довірливих взаємовідносин між бізнесом, суспільством і державою;
- покращання результативності бізнесу та показників прибутковості у довгостроковому періоді;
- підвищення ділової репутації компанії та ін.

На думку К.В. Комарової та Н.В. Ковальчук зовнішня соціальна відповідальність бізнесу поширюється на такі основні напрями: дотримання прав людини; дотримання вимог законодавства; ділова та корпоративна етика; захист навколишнього природного середовища; співпраця із зацікавленими сторонами; дотримання міжнародних норм поведінки; прозорість та підзвітність. Відповідно до розробленої «Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року» необхідність розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні зумовлена наступними чинниками: низький рівень корпоративної культури; правовий нігілізм і деформація правової свідомості; низький рівень усвідомлення суспільством ролі

бізнесу; термінологічна (нормативна) невизначеність; закритість українських компаній для широкої громадськості; нерівномірне врахування інтересів зацікавлених сторін [3].

Зовнішня соціальна відповідальність підприємств в Україні насамперед спрямована на максимально повну сплату податків, дотримання законодавства про працю та охорону навколишнього середовища, створення робочих місць, добродійні заходи, співпрацю бізнесу з місцевими громадами.

В нинішніх умовах пандемії та запровадження локдаунів виникає потреба допомоги бізнесу у подоланні проблем, пов'язаних з коронавірусом. За даними досліджень ООН, криза, що розгортається по всьому світу, забрала вже 6,7% робочого часу в II кварталі 2020 р., що дорівнює 195 млн працівників. Крім того налічується уже близько 40 млн безробітних з початку року. Серед секторів, що постраждали найсильніше, готельно-туристична та ресторанна галузі, роздрібна торгівля, промисловість, ділова та адміністративна діяльність.

Щоб звести до мінімуму соціальні та економічні наслідки пандемії, підприємства всіх форм власності мають швидко втілювати інноваційні рішення для продовження власної діяльності, захисту своїх працівників та підготовки до відновлення. Серед ключових заборук усунення критичних наслідків кризи світові лідери називають тристоронні угоди між урядами, організаціями роботодавців та працівників про пакети підтримки та соціальний діалог. Особливу увагу необхідно приділити середнім та малим підприємствам. А самі пакети допомоги розробити на основі принципу справедливості [4].

У сучасному світі соціальна відповідальність визнається необхідною умовою безперервності бізнесу та проходить перевірку на чесність. Так, бізнес по всьому світу надає матеріальну допомогу, закуповує обладнання для лікарень, стає волонтером, переорієнтовує виробництво, відмовляється від премій і доплат на користь інших, продовжує сплачувати податки та заробітну плату, розвивати виробничі потужності, освоювати нові ринкові ніші, переналаштовувати бізнес-процеси та ін. [4].

Таким чином, COVID-19 суттєво вплинув на основи світового виробництва. Бізнес вже вимушений переглядати стратегії, скорочувати ланцюги постачальників, оптимізувати персонал. На сьогодні фокус соціальної відповідальності зміщений на протистояння пандемії.

Список використаних джерел

1. Комарницький І.Ф., Галушка З.І. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління сучасним підприємством. URL: https://journal.bukuniver.edu.ua/media/issue_articles/7_1.pdf.
 2. Соціальна відповідальність бізнесу. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_відповідальність_бізнесу.
 3. Комарова К.В., Ковальчук Н.В. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України. *Інноваційна економіка*. 2016. №5-6. С. 25-30.
 4. Соціальна відповідальність бізнесу в нових умовах: зміна трендів. URL: <https://business.ua/uk/poednani-odnieyu-metoyu>.
-

Панченко М. М., аспірантка
Науковий керівник: **Кичко І. І.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: marinichk@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Насьогодні аналітики в фінансовій сфері прогнозують імовірну світову кризу, а інвестори, які мають великий досвід - не мають впевненості в отриманні доходів, обговорюючи зниження фінансових потоків, зумовлений захворюванням COVID-19 в усьому світі. Тому пріоритетним також в Україні є питання не тільки вкладення інвестиції, але і їх захист. Зберігання активів у найбільш ліквідній формі більш надійний варіант перечекаати кризу. Ризики при зберіганні готівки, це те, що або вкрадуть, або не буде прибутку при простому її зберіганні. Фіксований дохід з незначним ризиком можна отримати від державних облігацій або комерційних банків з високим кредитним рейтингом. На сьогодні розглядають інвестори варіант зберігання вкладення інвестицій в нерухомість, ІТ, енергетику. Інвестори для зменшення ризиків розглядають одночасно декілька варіантів. Внаслідок світової пандемії інвестиції в туризм та авіакомпанії не розглядаються. При знижені ціни на нафту в найближчий час, теж імовірно, інвестиції в нафтогазові компанії не розглядатимуться як прибуткові. Крім того, насьогодні згідно законодавству, маючи доступ до певної інформації, можливо оцінити перспективи галузі та компаній, порівнюючи і досліджуючи їх дані, наприклад, за фінансовим або статистичним звітом, який викладається на офіційний сайт щоквартально. В звіті відображаються доходи, борги, зобов'язання, витрати на виробництво, ринки збуту, показники виручки, чистий прибуток, ліквідність та інше. Ліквідність буває низькою, середньою та високою. Вище-краще, за низької ліквідності акції оцінюються недорого і є можливість втрати коштів. У невеликих компаніях в основному низьколіквідні акції і низький обсяг товарів. Зростання акцій характеризується зростанням бізнесу. З допомогою аналітиків оцінюються на скільки може зрости ціна акцій. Target price (або цільова ціна) — вартість паперу в майбутньому, до якої виросте ціна за певний проміжок часу, частіше вимірюється у відсотках. Запорука зростання успіху компанії - це прогнозування на початок року і оцінка якою вона стане в кінці року.

На сьогодні знову стали використовуватись банківські картки з підвищеними відсотками. А вкладення в медичне обладнання, засоби гігієни, розглядається як одним з пріоритетних. В будь-яких випадках вкладення інвестицій очікує дохід, але водночас, необхідний контроль за правильною оцінкою товару, своєчасним переорієнтуванням компанії на необхідну продукцію для продажу і отримання прибутку, тобто, диверсифікацію (отримувати не одне джерело прибутку).

По всьому світу фіскальні органи намагаються боротись з наслідками для урегулювання та недопущення у фінансовій сфері кризи ліквідності. Україна вперше за останні 15 років випустила цінні папери на 1 мільярд євро. Деякі інвестори почали купувати золото. Вони використовують його в різних видах промисловості й одночасно воно виконує монетарну функцію в разі створення національних резервів. В квітні 2020 року через нестабільність економічних наслідків із-за поширення коронавірусу внаслідок падіння цін нафти ф'ючерси на золото під час торгів на біржі Comex вирости в ціні на 6%, що складало близько \$93 — до \$1,6 тис. за унцію. В доларовому

еквіваленті це найбільше зростання ціни починаючи з 1984 року. Під час економічної кризи інвестори можуть використовувати й ринок золота, але він має мінімальну прибутковість. Дорогоцінні метали продаються та купуються більшість на товарних біржах таких як: Comex у Нью-Йорку, Nymex у Нью-Йорку, Simex у Сінгапурі, Toscom у Токіо. Крім того, Лондонської асоціації ринку дорогоцінних металів (London Bullion Market Association. LBMA налічує 150 компаній по світу та визначає щодня ціну на золото.

Для збільшення внутрішнього інвестиційного ринку в економічній сфері стало історичним підписання закону в 2020 році про ринок землі. Але через COVID-19 існує можливість інвестувати тільки для незначної чисельності фермерів. Земельна реформа розрахована на два етапи. Перший на 2021-2023 роки, другий почнеться з 2024 року. Коли юридичні особи матимуть право на покупку до 10 тис. га в одні руки. Але, юридичні особи, не маючи права купувати землю на першому етапі, можуть використовувати її як заставу. З початком дії закону про ринок землі, власники зможуть використовувати її як заставу, що принесе у аграрний сектор понад 16-20 млрд грн. Крім того, в Україні близько 7 мільйонів пайовиків, які теж зможуть розпоряджатися своїми землями, мільйони гектарів під особисте селянське господарство можливо буде вивести із державної власності. Крім того, щоб запрацювали прибутки інвестицій в аграрному секторі необхідно ще удосконалити законодавчу базу та підвищити інвестиційну привабливість. Немаловажною потребою є роль концесії у сфері агробізнесу тому, що інвестори мають на сьогодні проблеми з інфраструктурою та транспортом. Це теж впливає на ефективність експорту товарів та надасть змогу Україні експортувати не сировину, а товар. У минулому році Міжнародний валютний фонд визначив питання ринку землі на Україні як одне з пріоритетних. З цього можна зробити висновок про велику зацікавленість та можливості зміцнення позицій на світових агросировинних та агропромислових ринках. Однак багато важливих питань залишаються невирішеними. Закон про землю став початком приватизації землі та підписання концесійних угод, які вдосконалюють інвестиційний клімат, щоб конкурувати на світовому рівні, створювати можливості для бізнесу та збільшувати прямі іноземні інвестиції.

Крім того, в ІТ запущено цифрову нову платформу для бізнесу «Дія», що надало змогу Україні стати поряд з провідними країнами з онлайн-послугами та цифровими технологіями. Крім того, на сьогодні це надало можливість для більше ста міжнародних компаній вкласти свої інвестиції в Україну. Українська влада співробітничала на сьогодні з компанією Microsoft, яка "інвестуватиме понад 500 мільйонів доларів в розвиток сервісів в Україні", продовжується співпраця з МВФ, його мета - найближчим часом, щоб Україна могла потрапити до 30 рейтингу Doing Business. Насьогодні це 64 місце. Одним з основних завдань сучасної інвестиційної політики і цілей структурної перебудови економіки є виконання програм, пов'язаних із безпосереднім задоволенням потреб, а отже закон про землю для українців, який визрівав роками.

Список використаних джерел

1. Кичко І.І., Холодницька А.В. Перспективи використання інвестиційної політики держави як інструменту структурної перебудови економіки. Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. 2017. № 192. С. 18-24.
2. Швердіна О. Інвестиційна політика України як об'єкт державної економічної політики. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012>.

Потапенко Я. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ОА-181
Науковий керівник: **Самко О. О.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ КЕРІВНИКІВ

Процес контролю та планування, визначення кількості часу, необхідного для здійснення певної діяльності, - це управління часом. Будь то планування щоденних завдань чи управління бізнес-проектом, управління часом відіграє важливу роль у досягненні цілей.

Що стосується управління проектами, то управління часом відіграє вирішальну роль, допомагаючи командам досягти більшого результату за короткий проміжок часу.

Ефективне управління часом призводить до підвищення продуктивності праці та зменшення напруги при виконанні будь-яких завдань. Коли людина вдало керує своїм робочим днем, вона досягає значного успіху за найменших витрат своєї енергії.

Дану тему розглядали та досліджували такі науковці як: Р. Кіосакі, С. Кові, Б. Трейсі, А. Горбачов, Г. Захаренко, Н. Бондаренко та інші.

Тайм-менеджмент – одна з найбільш вигідних інвестицій. Години, вкладені у вивчення цієї корисної, можуть заощадити роки. Тут будуть доречними слова Роберта Кіосакі: «У нас достатньо часу, щоб зробити все, що ми по-справжньому хочемо» [4].

Виділяють два основних напрямки тайм-менеджменту: корпоративний і особистий.

Корпоративний тайм-менеджмент є дуже важливим на великих підприємствах, і головне, є актуальним для керівників, які планують графік для конкретного структурного підрозділу або для всього підприємства. При такому напрямі керівник визначає пріоритет поточного завдання та розподіляє час на його виконання, а потім і кількість завдань, які потрібно поставити перед кожним підлеглим протягом певного періоду часу, та контролює їх виконання [1].

Особистий тайм-менеджмент пов'язаний з окремою особою і може вплинути на її професійну діяльність, та сфери особистого, приватного часу, розвитку, стосунки. Коли людина "не встигає нічого зробити" (будь то робота чи особисті справи), особисте управління часом є дуже важливим. Якщо співробітники часто відчують втому, щодня важко працюють і не бачать «просвіту», це означає, що їм потрібно лише звернути увагу на розподіл часу. В такому разі можна допомогти йому розумно використовувати свій час, але для цього потрібно, щоб працівник висловив своє бажання, а по-друге, він чітко знав, для чого йому це потрібно [1].

Тайм-менеджмент спрямований не на те, аби працювати інтенсивніше — це ефективний спосіб зменшити споживання фізичних та розумових резервів та підвищити продуктивність праці не за рахунок збільшення зусиль, а за допомогою розумного розподілу часу і видів робіт.

Умови використання керівниками такого інструменту, як тайм-менеджмент, залежать від особливостей організації праці, в тому числі організації робочого часу, які встановлені на підприємстві. Існують різні підходи до організації робочого часу, кожен з яких має як свої переваги, так і недоліки (табл. 1).

Таблиця 1 - Переваги та недоліки різних типів організації робочого часу [3]

Підходи до організації робочого часу	Переваги	Недоліки
Ненормована організація робочого часу	<ul style="list-style-type: none"> - синхронізація робочих годин з виробництвом - можливість швидко відреагувати на збільшення попиту збільшенням виробництва - розширена експлуатація обладнання 	<ul style="list-style-type: none"> - додаткові витрати на оплату понаднормової праці - потенційне зменшення граничної продуктивності - підвищений ризик нещасних випадків на робочому місці - потенційно негативний вплив на здоров'я працюючих
Позмінна робота	<ul style="list-style-type: none"> - більш інтенсивне використання обладнання - безперервне виробництво - ефективне використання робочої сили - баланс між роботою та сімейним життям 	<ul style="list-style-type: none"> - вищі витрати на оплату праці - більша складність організації роботи на підприємстві - потенційно негативний вплив на здоров'я особливо у нічну зміну - інші труднощі, (наприклад, відсутність транспортування)
За сумісництвом	<ul style="list-style-type: none"> - швидке реагування на зміну попиту - гнучкий графік - кращий баланс між роботою і особисте життя завдяки меншій кількості часу роботи - відкритий ринок праці для молоді 	<ul style="list-style-type: none"> - потенційно вищі адміністративні витрати - нижча якість роботи - вищий ризик бідності для працівників
Гнучкий графік роботи	<ul style="list-style-type: none"> - краще пристосування до зміни навантаження - підвищення продуктивності та мотивації працівників - більш інтенсивне використання обладнання - зменшення кількості прогулів - більш збалансований розподіл часу між роботою та сімейним життям 	<ul style="list-style-type: none"> - адміністративні труднощі щодо моніторингу документації - підвищена складність графіків роботи - потенційний ризик перевантаження для того, щоб заощадити майбутній час - неможливість контролювати фактично відпрацьований час
Стиснута робота	<ul style="list-style-type: none"> - знижена експлуатація ресурсів (енергія, вода, тощо) - менша кількість робочих днів - зменшення часу переміщення на робоче місце - баланс між роботою та особистим життям 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищена стомлюваність і ризик нещасних випадків - менша продуктивність - довший робочий день - інтенсифікація праці, особливо в певні періоди

Згідно з тайм-менеджментом є такі етапи виконання планів [2]:

1. Формування цілей. Цей етап є найважливішим, оскільки він визначає достовірність кінцевого результату. Напрямок подальшої роботи залежить від правильної мети, яка повинна бути чітко поставлена.

2. Планування. Системне планування є запорукою ефективного розподілу часу. Написання плану може дати уявлення про обсяг роботи, яку потрібно виконати. Використання списку справ може направити особу в правильному напрямку та збільшити продуктивність праці на 25%. Плануючи, слід враховувати важливість і терміновість справи. 3. Прийняття необхідних рішень для виконання майбутніх справ. Перед початком роботи можуть виникнути суперечливі питання, і для того, щоб максимально зосередитись на реалізації плану, спочатку слід прийняти певні рішення, щоб можна було працювати ефективніше.

4. Виконання запланованих справ. Процес управління здійснюється саме з метою реалізації задуманого.

5. Контроль і підбиття підсумків. На цьому етапі буде виконана оцінка виконаної роботи та за необхідності будуть внесені певні корективи.

Практика стратегій управління часом дає певні переваги [5]:

1. Визначення та досягнення цілей. Керівники проектів та працівники, які добре управляють часом, можуть краще досягати цілей.

2. Більше можливостей. Менше витрачається часу на дріб'язкову діяльність, а добре розпорядження часом призводить до більших можливостей. Ефективні навички управління часом допомагають командам визначати пріоритети та планувати завдання, щоб виконати більше роботи за менший час.

3. Більше часу. Як підлеглі, так і керівники проектів можуть скористатися тим, що будуть мати змогу витратити більше часу на особисті заняття чи хобі, коли навчаться закривати проекти протягом визначених періодів часу.

4. Зняття стресу. Дотримання завдань і графіків зменшує тривожність. Коли досягається відчутний прогрес, можна уникнути стресу та подолати всі виклики, що попереду.

Тайм-менеджмент - дуже актуальна тема на сьогодні, тому що роль керівників в організації діяльності підприємства дуже важлива. Крім того, управління часом корисне і для інших працівників, тому може забезпечити підвищення ефективності роботи всієї команди.

Однак управління часом не є простим, як на перший погляд. Слід розуміти, що ефективність управління часом полягає не в тому, щоб завершити все якомога швидше, а в тому, щоб правильно розподілити свою силу та можливості. Іншими словами, спочатку потрібно добре обдумати і спланувати.

В організації управління часом роль керівника, як координатора процесу, дуже важлива. Він може розпочати процес і контролювати його виконання. У цьому випадку, розподіливши ролі в організації, визначивши основні функції, відповідальний персонал та терміни, продуктивність праці може бути значно збільшена.

Загалом для підвищення продуктивності праці лише одного тайм-менеджменту недостатньо. Необхідно піклуватися про стан свого здоров'я, про раціональність режимів праці та відпочинку.

Отже, процес управління часом передбачає чітку послідовність дій, яка включає не тільки планування, але й подальші організаційні дії та постійний аналіз виконання планів.

Список використаних джерел

1. Журавльова Х. К. Підвищення ефективності використання робочого часу керівника за допомогою тайм-менеджменту. *Управління розвитком*. 2013. № 20. С. 96–98.

2. Калініченко Л. Л., Гаврилова А.О. Особливості впровадження тайм-менеджменту на підприємстві. *Молодий вчений*. 2017. № 4.4 (44.4). С. 60–63.

3. Небава М. І. Теорія корпоративного управління: вузлові питання. Навч. посіб. К. 2004. 295 с.

4. Роберт Кіосакі, Шерон Лечтер. Багатий тато, бідний тато. Пер. з англ. Н. Шевченко-Гербіш. К. 2007. 256 с.

5. Тайм-менеджмент, або мистецтво управління часом. URL: <https://vseosvita.ua/library/tajm-menedzment-abo-mistectvo-upravlinna-casom-42519.html> (дата звернення: 01.12.2020).

Сенченко С. В., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ОА-181

Науковий керівник: **Самко О. О.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

За сучасних умов розвитку економіки України постає необхідність впровадження на підприємствах дієвої системи оплати праці. Основним напрямом удосконалення організації оплати праці є створення на підприємстві ефективної системи оплати праці як з позицій працівників, так і з позиції роботодавця (підприємства). З'являється необхідність використання інноваційних форм оплати праці, що дозволить більш ефективно розвиватися підприємству та досягати високих економічних результатів.

Багато праць вітчизняних та закордонних фахівців-економістів присвячено проблемі оплати праці, оцінки її ефективності і продуктивності. Серед таких авторів варто виділити: О. Дубовська, О. Жук, О. Іляш, Н. Болотіна, О. Валецька, О. Грішнова, Г. Завіновська, А. Колот, М. Крупка, Т. Костишина, О. Кочеміровська, О. Кузьмін, С. Покропивний, О. Поліщук, В. Приймак, О. Стефанишин, Г. Куліков, В. Лагутін, Е. Лібанова, Г. Міщук, В. Онищенко, В. Онікієнко, І. Петрова, В. Петюх, О. Стецуріна, А. Череп, Л. Шульгінова та ін. Значний внесок зробили такі класики економічної думки, як: Дж. Кейнс, Ф. Кене, К. Маркс, М. Туган-Барановський, У. Петі, Д. Рікардо, А. Сміта та ін.

На сьогоднішній день в Україні переважною формою оплати праці залишається відрядна, а почасова форма заробітної праці – застосовується для оплати праці керівників, службовців та спеціалістів.

Розглянемо декілька іноземних моделей сучасних систем оплати праці та виявимо, які з них могли б бути використані українськими підприємствами.

В країнах із тривалою історією та розвиненою ринковою економікою нагромаджено великий досвід застосування великої низки різних систем оплати праці. Вони відзначаються різними характерними особливостями, зокрема: Японія – оплата за стаж; Швеція – солідарна заробітна плата; Великобританія – оплата за індивідуальними контрактами; Німеччина – стимулювання зростання продуктивності; США – оплата за кваліфікацію; Франція – індивідуалізація зарплати; Італія – виплата колективних та індивідуальних надбавок до галузевої тарифної ставки і надбавки у зв'язку зі зростанням вартості життя. Одночасно ми спостерігаємо, що система оплати праці, як правило, зосереджена на підвищенні ефективності виробництва [1].

Можна прослідкувати, що країни Європейського Союзу відмовилися від адміністративних і централізованих планових механізмів і методів установаження заробітної плати, відкривши широку дорогу соціальному діалогу. Питання заробітної плати переважно вирішують індивідуально або за допомогою колективних переговорів, на рівні підприємства.

Наразі 70-80% працівників у розвинутих країнах переведені на погодинну заробітну плату, що у свою чергу, зменшує кількість трудових суперечок та покращує психологічну атмосферу в колективі, запобігає можливості страйків. Більшість сучасних систем оплати праці включають дві частини: основну (постійну) та додаткову (змінну) [2].

Найпоширенішими в розвинутих країнах є такі системи оплати праці:

- Система Тейлора з диференційованою відрядною ставкою (при невиконанні норм ставка складає 0,8; у разі виконання чи перевиконання – 1,1–1,3).

- Система Хелсі - заробіток складається з двох частин: перша визначається фіксованою погодинною ставкою і фактично визначеним часом; друга – відрядним підробітком або премією за те, що фактичні затрати праці були меншими за нормативні. Її розмір визначається тарифною ставкою з економічним часом, що і є коефіцієнтом (від 0,3 до 0,7), котрий встановлює, яка частка зекономленого часу оплачується. Як результат – знижуються витрати на робочу силу.

- Система оплати з урахуванням підвищення кваліфікації, основу якої складає кількість набраних умовних «одиниць кваліфікації» (до 90). При освоєнні нової спеціальності працівник одержує надбавки. Стає популярною система заробітної плати за знання, принцип якої - винагорода за оволодіння додатковими знаннями та вміннями, а не внесок у досягнення цілей організації [4].

- Система контролю денного виробітку, при перегляді раз на квартал або раз на півроку годинної тарифної ставки, підвищуючи чи знижуючи її залежно від виконання норм, сумісництва, рівня використання робочого часу, дотримання трудової дисципліни.

- Система Мерики передбачає, що в разі виконання завдань менше, ніж на 60% від норми, працівнику загрожує звільнення; у разі виконання завдання на 61–83% - він одержує ставку; 81–100% – 1,1 ставки, понад 100% – 1,2 ставки.

- Пряма відрядна заробітна плата з гарантованою погодинною ставкою (коли продуктивність праці нижча від встановленого рівня – застосовують оплату за тарифом і за відпрацьований час). Відповідно за умов зростання продуктивності праці зростає і зарплата. Це аналог відрядно-прогресивної системи оплати праці в Україні [4].

- Диференційні системи заробітної плати передбачають застосування декількох її ставок залежно від рівня виконання норм.

Беручи до уваги досвід розвинутих країн у регулюванні оплати праці та різних її складових, а також рекомендації вітчизняних дослідників, в Україні слід звернути увагу на такі напрями удосконалення її організації: розширення меж застосування преміальної частини заробітної плати як одного з найбільш ефективних мотиваційних інструментів; враховуючи специфіку діяльності підприємств, використовувати системи оплати праці, побудовані на врахуванні не лише кількісних показників виробітку або відпрацьованого робочого часу, а й професійних та особистих якостей працівників, використання яких сприяє отриманню підприємством більшого результату.

Список використаних джерел

1. Колот А.М. Зарубіжний досвід матеріального стимулювання персоналу. *Україна: аспекти праці*. 2011. №1. 28 с.

2. Системи оплати праці, режими роботи, робочий час, оплата — предмет перевірки Держпраці. URL: https://interbuh.com.ua/uploads/webinar/materialsua15125_08869.pdf.

3. Tybinka G. Analysis of system of Organization of Adjusting of Payment of Labor in Ukraine. *Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach*. USA, San Francisco, California. 2014. pp. 117–124.

4.Тибінка Г., Сікора О., Мартинюк Н. Іноземний досвід застосування різних систем оплати праці та можливості їх використання в Україні. *Аграрна економіка*. 2017. Т. 10. №

Сичук В. М., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ЕП 01-17
Науковий керівник: **Кербікова А. С.**, старший викладач
кафедри економіки та підприємництва ім. Т.Г. Беня
Національна металургійна академія України (м. Дніпро, Україна)
e-mail: allak.ak70@gmail.com

ДІАГНОСТИКА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

В сучасних умовах основним виробничим ресурсом країни є її економічно активне населення. Якість і кількість робочої сили виступають вагомим чинником зростання економіки. Все помітніший вплив на склад трудових ресурсів нині справляє міграція. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження трудової міграції населення як визначального чинника формування трудового потенціалу регіону чи країни. В умовах відновлення незалежності України характер, обсяги, склад та спрямованість внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків зазнали суттєвих змін. Ці зміни спричинені трансформацією соціально-економічних відносин, демократизацією суспільного життя, спрощеністю процедури виїзду за кордон та зміни місця проживання, трансформаційним спадом і падінням життєвого рівня населення. Своє відображення вони знайшли передовсім у зменшенні інтенсивності міграцій в середині регіонів та на міжрегіональному рівні, значному відпливу населення за межі країни, формуванні потужних потоків зовнішньої трудової міграції, що зумовлює необхідність вдосконалення управління цими процесами [3].

Упродовж 2019р. чисельність населення зменшилася на 250,8 тис. осіб. Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих – 53 живонароджені. Природний приріст склав – 272,3 тис. осіб [4].

Дані рисунку 1 свідчать про те, що чисельність населення України щорічно зменшувалась, досягнувши на 1 січня 2020 року 41, 9 млн осіб. Приріст міграції досяг максимального рівня у 2019 році склавши 21,5 тис. осіб.

За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України, до 2031 року населення України скоротиться до 39,5 мільйонів осіб. І справа не лише у високій смертності – українці продовжують залишати країну в пошуках кращого життя.

За останні роки міграційні процеси в Україні набули принципово нового характеру та якості, змінилися пріоритети. Внаслідок відпливу сільських мешканців до міст сформувалися системи з високою концентрацією міського населення.

Дані про міграційний та природний приріст представлено на рисунку 2.

Водночас у сільській місцевості в багатьох регіонах розширюються межі слабо заселених територій, виводяться з господарського обігу значні площі земель.

Багаторічний відплив сільської молоді до міст України та за її межі визначив деформацію всіх демографічних структур і процесів у сільській місцевості, що супроводжувалося збільшенням частки осіб пенсійного віку, зростанням смертності, скороченням народжуваності, зниженням природного приросту сільського населення.

Проаналізуємо на прикладі періоду 2019 року як на міграційний рух по областях України вплинула політична криза (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). (рис.3).

Процес міграції в межах України в 2019 році характеризувався скороченням населення в більшості регіонів і переселенням в такі області, як Харківська, Київська, Одеська і місто Київ.

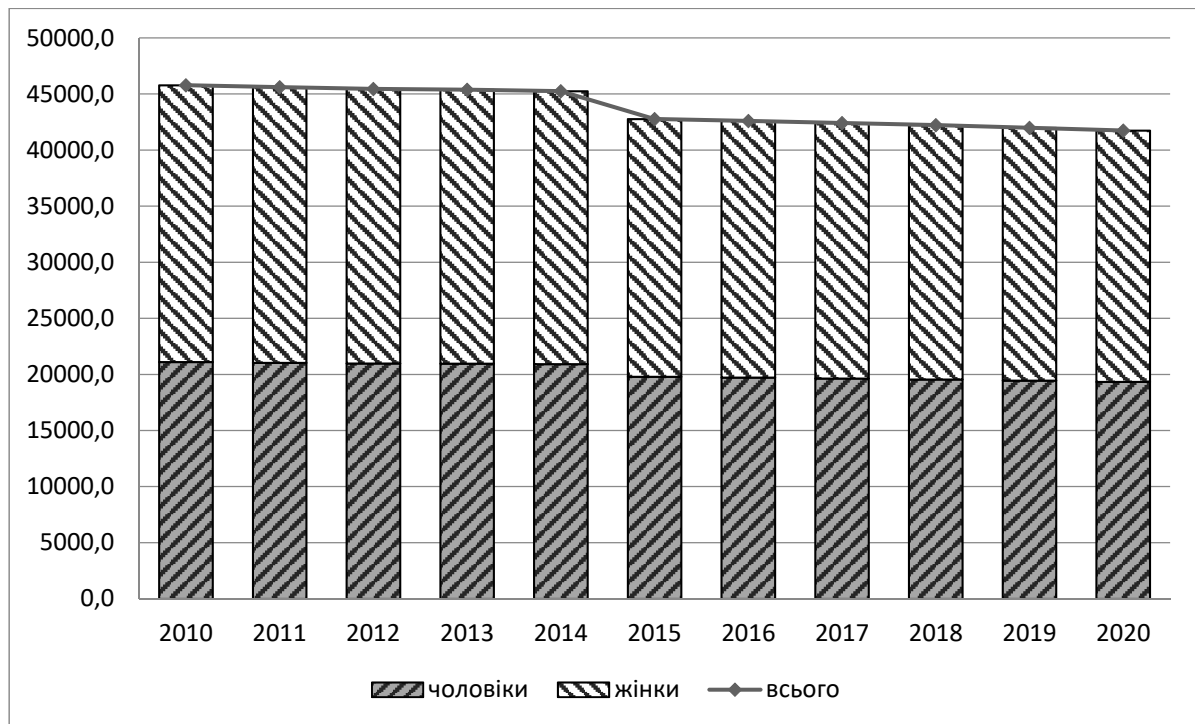

Рисунок 1 – Динаміка загальної чисельності населення в Україні за статтю за 2010-2020 рр. (тисяч осіб) [1].

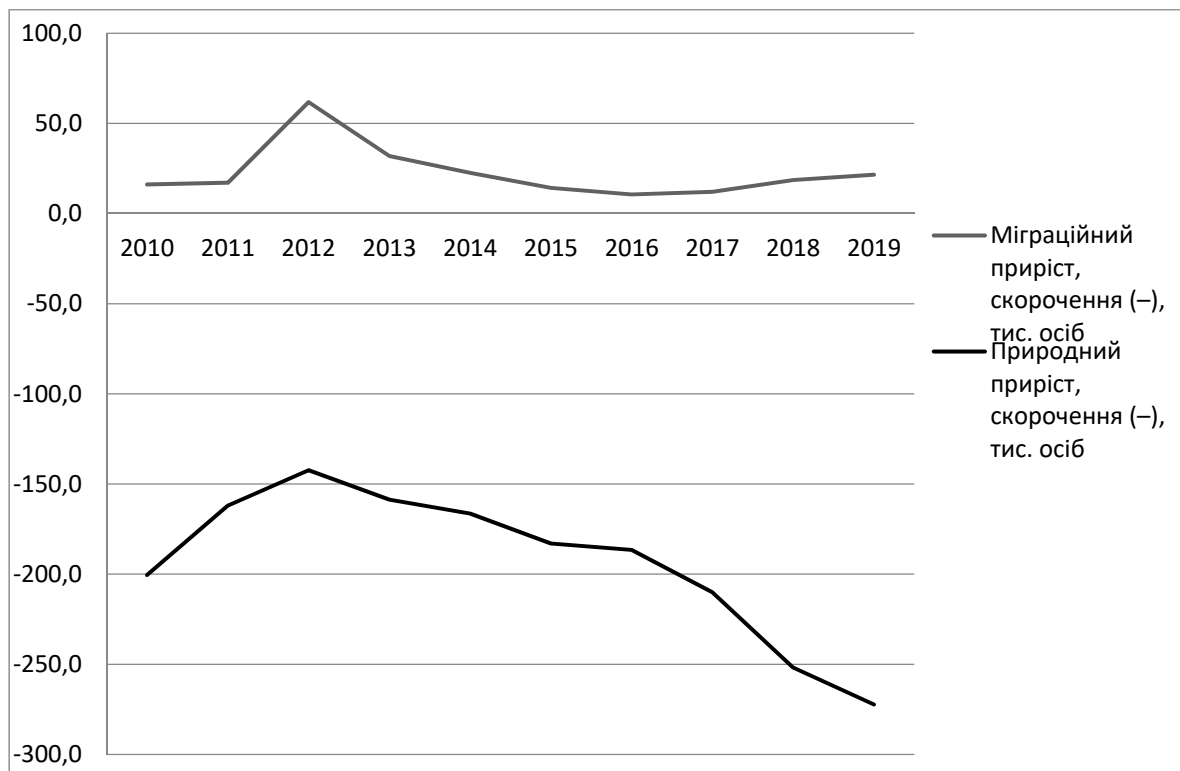

Рисунок 2 – Міграційний та природний приріст населення [1].

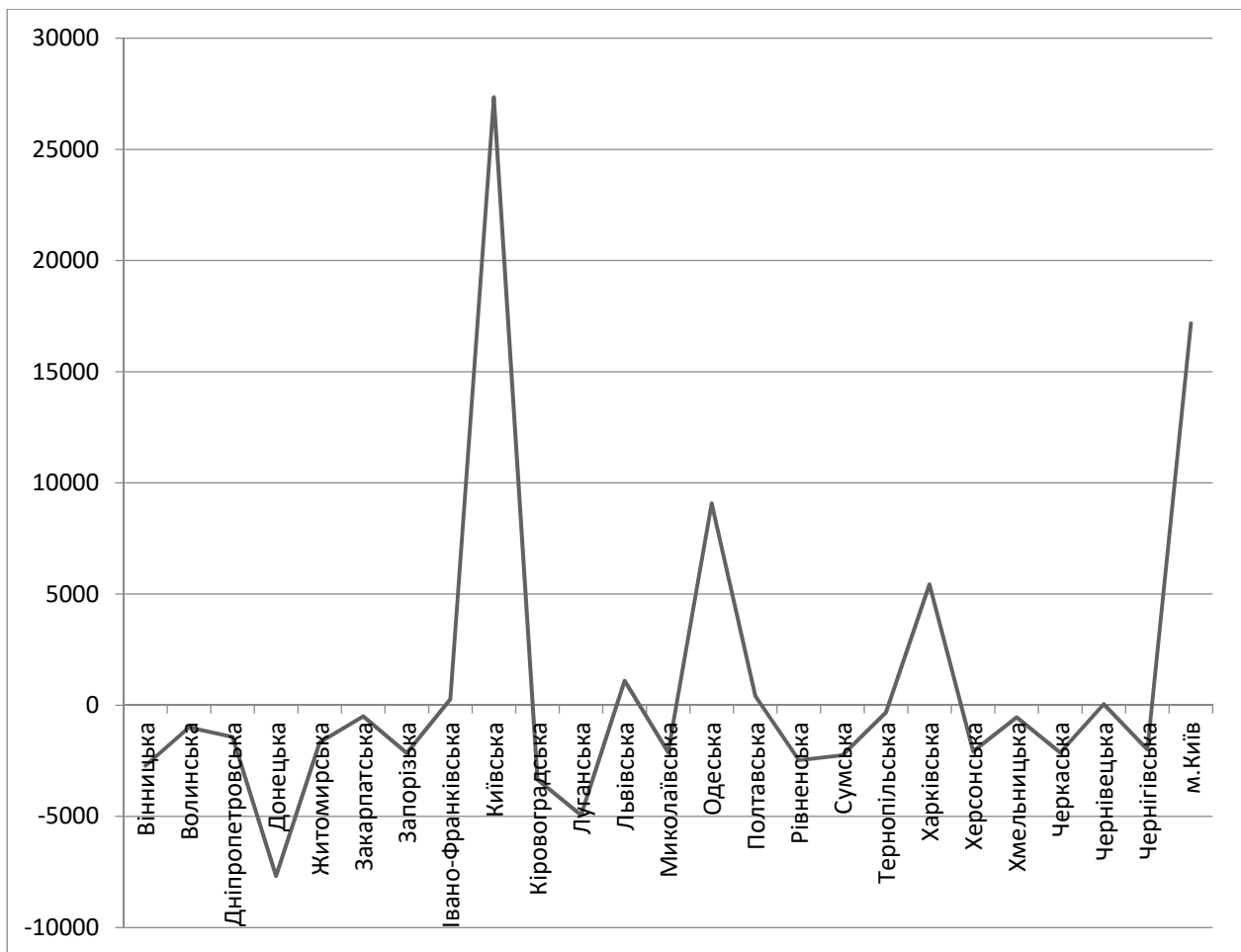

Рисунок 3 - Міграційний приріст, скорочення (-) населення регіонів України за 2019 рік, осіб [1].

Україна нині посідає не найкращі місця у міжнародних рейтингах найбезпечніших для життя країн (Index The Global Peace Index), економічної свободи (Index of Economic Freedom), щастя (Index of Happiness), легкості ведення бізнесу (Doing Business/ease of doing business), глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index).

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Демографія: Навчальний посібник / С.Б. Довбня, Т.В. Гулик, А.С. Кербікова. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2016. 201 с.
3. Кербікова А.С., Хитько М.М. Analysis of demographic potential of regions of Ukraine. Сьвременни проблеми на региональному розвитку: Сьбрани статии. Т. 2. Академічно издателство на Аграрния університет Пловдив, Бългрия, 2014. С. 317-322.
4. Кербікова А.С., Письменна О.О., Ткаченко Н.І. Аналіз природного відтворення населення України [Електронний ресурс] /А.С. Кербікова, О.О. Письменна, Н.І. Ткаченко // Інфраструктура ринку. 2019. №37. С. 515-522.
5. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2020 року. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Відп за випуск Олена Вишневська. К. 2020. 344с.

Струговець П. О., здобувач вищої освіти 4 курсу, група УП-171
Науковий керівник: **Ремньова Л. М.**, к.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: remneva1962@ukr.net

ОСНОВНІ ТРЕНДИ ТА ВИКЛИКИ У СФЕРІ ПРАЦІ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Очевидно, що ХХІ століття формує нові реалії і нові погляди на сутність розвитку соціально-економічних систем під впливом мегатрендів, що ламають існуючі стереотипи та обумовлюють кардинальні зрушення у сфері управління та розвитку людських ресурсів [4]. Поточний 2020 рік ознаменувався неймовірною швидкістю змін у глобальному масштабі, значними корективами у звичний хід процесів у сфері праці та ритм життя, новими суспільними викликами, з якими людство раніше не стикалося. Водночас, під впливом світової пандемії коронавірусу ще більше проявилися ті мегатренди інформаційного суспільства, які закладалися ще в попередні роки.

Підвищена турбулентність та невизначеність зовнішнього середовища призводить до руйнації звичних стереотипів та кардинальних зрушень у сфері розвитку людських ресурсів. При цьому відбувається тотальна трансформація соціально-економічних відносин, основними ознаками якої є зміна ціннісних орієнтирів, поведінкових аспектів, очікувань клієнтів, цільових настанов персоналу, скорочення життєвого циклу інновацій, в тому числі і у сфері праці, широкомасштабне впровадження та розвиток цифрових комунікаційних технологій, технологій корпоративного навчання, що суттєво впливають на перебіг бізнес-процесів та, відповідно, підвищують рівень вимог до компетенцій сучасних фахівців.

Для характеристики тих стрімких процесів, що зараз відбуваються, усе частіше у медіа-ресурсах почали з'являтися вирази «нова реальність», «непередбачуваний розвиток ситуації», «VUCA-світ» тощо. При цьому готовність бізнес-організацій до успішного функціонування у VUCA-світі вимірюється їх здатністю до адаптивної трансформації та вміння топ-менеджменту і команди в цілому скористатися адаптивними перевагами для створення нової доданої вартості [3,4].

Водночас, світові тренди 2020 року характеризуються глибинними зрушеннями поведінкових аспектів та настроїв населення, видозміною бізнес-процесів багатьох компаній, глобального та локального бізнес-середовища, а також змінами векторів у сфері управління персоналом. При цьому, перебіг цих змін знаходиться під впливом, з одного боку, шоківих подій у зв'язку із глобальною пандемією коронавірусу, а з іншого, – явної неспроможності державних органів та владних структур вчасно реагувати на виклики часу.

З метою вчасного виявлення нових глобальних трендів у сфері людського капіталу Міжнародна компанія Deloitte щорічно проводить власні дослідження. За результатами такого дослідження у 2019 році до трійки основних трендів можна віднести: безперервне навчання, управління досвідом співробітників, новий тип лідерства для 21-го століття [5].

З урахуванням вищезазначених подій 2020 рік приніс з собою нові тенденції у сфері людського капіталу. За результатами проведеного дослідження Deloitte, у відповідь на пандемію COVID-19 організації були змушені вживати такі невідкладні заходи як впровадження режиму віддаленої та віртуальної роботи, розробка нових способів роботи та переспрямування персоналу на виконання критично важливих процесів [2]. Водночас, серед найважливіших викликів у сфері людського капіталу, які турбують управлінців в Україні, є виклики, що пов'язані з формуванням і збереженням

відчуття приналежності у працівників, питанням збереження добробуту персоналу, проблемами етичності і врахуванням цінності кожного окремого працівника при визначенні принципів винагороди у компанії, навчанням та розвитком персоналу як важливими аспектами збереження стійкості бізнесу. Водночас, у зв'язку з активним впровадженням технологій штучного інтелекту, на порядок денний виходить питання подолання нових викликів, пов'язаних з необхідністю формуванням нової моделі взаємодії людини та технологій з метою досягнення найкращих результатів. У контексті вищезазначеного важливою є концепція суперкоманд, що поєднує людей і машини, використовуючи їхні комплементарні можливості для вирішення задач, отримання аналітичних даних і створення цінності задля максимальної реалізації потенціалу й створення нових можливостей на майбутнє [2].

В інших дослідженнях до числа ТОП-7 світових трендів 2020 року віднесені наступні [1]: 1) віддалена робота та нові можливості; 2) штучний інтелект та вимоги діджитальної трансформації; 3) компанія як університет; 4) розвиток компетенції Learning Agility; 5) мережа створення цінності як вимога часу (Value Network organization); 6) soft skills стають рушійною силою команд; 7) зміна традиційної ролі HR.

Характеризуючи змістовне наповнення вищезгаданих трендів, слід відмітити, що вони в тій чи іншій мірі сформувалися під впливом прискорення процесів діджиталізації у всіх сферах життя. Це пов'язано з тим, що цифрові технології впевнено входять в усі бізнес-процеси, поступово унеможливають здійснення HR-процесів за традиційними алгоритмами, а також створюють зовсім інші передумови для виконання професійних задач з будь-якого куточку світу завдяки розвитку сучасних інформаційних технологій та нових каналів комунікацій. У ситуації з коронавірусом саме такий підхід є відповіддю на нові обставини, а також дозволяє працювати навіть людям з обмеженими можливостями. Водночас, використання нових технологій штучного інтелекту та залучення Data Scientists до роботи з інформацією, допомагають HR-командам більш ефективно працювати над програмами адаптації та утримання персоналу, залученості, wellbeing, розвитку лідерських навичок. Крім того, потрібно усвідомлювати, що для того щоб компанії були готови до змін і завчасно приймали рішення, потрібно створювати сильну команду аналітиків, яка відповідатиме новому рівню професійних компетенцій.

Список використаних джерел

1. Дробович В. 7 головних HR-трендів, які вже змінюють бізнес-середовище. URL: <http://www.management.com.ua/tend/tend1225.html>.
2. Міжнародне дослідження Deloitte 2020 Human Capital Trends. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2020-global-human-capital-trends-report.html>.
3. Ремньова Л.М. Основні виклики та детермінанти нової моделі управління персоналом у VUCA-світі. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. Чернігів: ЧНТУ. 2019. № 3 (19). С. 99-105. URL: <https://ppeu.stu.cn.ua/articles>.
4. Ремньова Л.М. Сучасні глобальні тренди та інноваційні підходи до управління персоналом в умовах турбулентного бізнес-середовища. *Реалізація економічного потенціалу України: теоретичні та практичні аспекти*: монографія /за заг. ред. М.М. Забаштанського. Чернігів: ЧНТУ, 2020. С. 91-103.
5. Deloitte Global Human Capital Trends (2019). URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/5136_HC-Trends-2019/DI_HC-Trends-2019.pdf.

Тігаренко К. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу, групи УП-191
Науковий керівник: **Кичко І. І.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРСОНАЛОМ

Нині проблема міграції (переміщення груп людей між країнами для зміни умов життя на тривалий час) є дуже актуальною, адже кожен третій українець виїжджає за кордон в пошуках кращого життя та високого стабільного заробітку.

Основними причинами, що породжують прагнення українців до міграції є економічні. На першому місці - це низька заробітна плата. На другому місці у рейтингу факторів, що спонукають населення на виїзд за кордон, є високий рівень безробіття в Україні. Відомо, що за одне робоче місце відбувається масштабне суперництво, зокрема гостро ця складність виникає стосовно роботи, яка не має належного попиту на нашому ринку праці. У такому положенні виїзд за кордон залишається цілісно-єдиним варіантом для того, щоб працювати за фахом. Також одним з важливих факторів є економічна нестабільність. У цьому дусі можна додати погані умови праці, відсутність соціального пакету, низький рівень системи освіти [1].

Міграційні процеси породили трудові прогалини на ринку праці України. У зв'язку з цим відчувається кадрове голодання на підприємствах. Кожний громадянин прагне до актуальної заробітної плати, яка буде задовольняти потреби людини. Дуже сильно відчувається відсутність працівників в таких галузях, як будівництво, машинобудування, недостатньо слюсарів, електриків і тощо. Склалась така ситуація, що підприємства не можуть знайти фахових працівників, не можуть утримувати їх на належному рівні. Наслідком такого становища є високий рівень плинності кадрів. Кожний громадянин прагне до актуальної заробітної плати, яка буде задовольняти його потреби. Найважливіша офіційна статистика не дозволяє повною мірою уявити масштаби трудової міграції. За офіційною статистикою, кількість працюючих українців за кордоном щонайменше може бути від 2 – х млн. до 4 млн. осіб. Українці є головною групою трудових мігрантів в таких країнах ЄС, як: Польща, Чехія, Румунія, Угорщина, Словаччина, Литва і т.д.[2]

Реалії сьогодення свідчать, що трудова міграція, або заробітчанство з метою працевлаштування в країнах ЄС на певний термін з намірами заробітку, буде продовжуватись. Точної інформації щодо того, наскільки великими є втрати національного ринку праці через трудову міграцію не має. Надаючи певні переваги приймаючим країнам і країнам походження мігрантів, міграція створює надзвичайно достатньо проблем, які мають потребу знаходження нових підходів до їх вирішення або пом'якшення негативного соціально-економічного впливу на внутрішній ринок праці.[3]

Правила під час карантину, введені багатьма країнами світу, надзвичайно обмежили можливості міжнародної міграції. Економічна криза матиме ще дужче підштовхне на міграційні процеси. Наразі складно аналізувати всю проблему закриття кордонів. Водночас, очікувано, що повернення трудових мігрантів в Україну, незмога виїзду на сезонні роботи за кордон українських громадян, що регулярно користувались цією можливістю, зменшення закордонних заробітків, болісно влучить по добробуту багатьох українських родин, господарств, загострить конкуренцію на національному ринку праці, зумовить зменшення обсягу валютних надходжень в країну.[4]

Отже, підбиваючи підсумок можна зауважити, що трудова міграція негативно впливає на стан економіки та підприємств України.

Список використаних джерел

1. Вплив трудової міграції українських працівників на ринки праці України і ЄС (на прикладі будівельників) / упоряд. В. Андреев, О. Борисов. Київ: Профспілка працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів України, 2018 р. 32 с.
 2. Акімов Д. Інтелектуальна трудова міграція: наскільки страждає Україна від «відтоку мізків». *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 11 (113). С. 296–299.
 3. Кичко, І. І., Горбаченко М. А. Інновації в управлінні персоналом та сучасний ринок праці: аспекти взаємодії. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 1 (9). С. 7-14.
 4. Кичко, І. І., Мекшун Л. М. Особливості скандинавської моделі регулювання ринку праці. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 1 (17). С. 7-13.
-

Ткаченко Ю. О., здобувачка вищої освіти 4, спеціальність «Облік і оподаткування», ОО 4 – 1
Науковий керівник: **Горковенко І. В.**, к. е. н., доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сьогодні всі сучасні українські підприємства знаходяться в умовах жорсткої конкуренції, яка швидко змінюється, тому вони повинні акцентувати свою увагу не лише на сфері виробництва, але й розробляти оптимальну кадрову систему управління, оскільки саме персонал є ключовим чинником, який визначає успіх діяльності будь-якого підприємства

Управління персоналом – стратегічна функція, що передбачає розроблення кадрової стратегії, підбір персоналу виходячи з філософії підприємства, заохочення колективних зусиль, спрямованих на його розвиток, стимулювання з урахуванням якості індивідуальної діяльності, мінімізацію трудових затрат і створення позитивного соціально-психологічного клімату на робочих місцях [1]. Основним базисом даної концепції стає вимога такого використання трудового потенціалу, який би відповідав зовнішнім та внутрішнім оточуючим вимогам підприємства, для досягнення в довгостроковій перспективі економічних благ та комерційного успіху.

Дослідження, проведені на вітчизняних підприємствах різних форм власності та структури господарювання, дали змогу сформулювати низку проблемних аспектів з управління персоналом, актуальних на сьогоднішній день. Таким проблемами є:

- незадоволеність працівниками рівнем своєї заробітної плати;
- низький рівень кваліфікації працівників через так звані «пільгові» умови прийому на роботу (знайомство, родинні зв'язки та інші фактори);
- гендерна неспівставність та нерівність, що викликає дисбаланси в трудовому колективі;
- сезонність праці, що призводить до збільшення рівня бідності та ускладнює процес кар'єрного планування;
- високий рівень плинності персоналу тощо [2].

Ураховуючи узагальнені проблемні аспекти з управління персоналом сучасних суб'єктів господарювання, а також індивідуальні, властиві конкретній організації, слід зазначити, що ефективна система управління персоналом на підприємстві повинна включати: періодичні інноваційні та капітальні вкладення в розвиток трудового

потенціалу працівників для максимізації їх продуктивності праці та особистої інтелектуальної реалізації.

Крім того, непрогнозована мінливість зовнішнього оточення потребує необхідності моніторингу наявних методичних підходів до управління персоналом та коригування їх стосовно власних умов господарювання.

Окремі фахівці з кадрового забезпечення до системи управління персоналом відносять такі підсистеми: персонал-маркетингу; HR-орієнтирів і планування; розвитку та активізації трудового потенціалу; соціального розвитку та соціального партнерства; атестації та ротації кадрів; формування та використання персоналу та ін. [6, с. 305].

Таким чином, можна відзначити, що до системи управління персоналом підприємства можуть належати багато підсистем, кожна з яких спрямована на оптимізацію управління визначеного елемента. Саме тому підприємствам потрібно формувати та використовувати комплексну систему управління персоналом для дієвості її підсистем. На основі проведених досліджень визначимо ключові її складники, якими є:

- система правового забезпечення процесу управління персоналом;
- система інформаційного забезпечення процесу управління персоналом;
- система комунікаційного забезпечення процесу управління персоналом;
- система реалізації процесу управління персоналом.

Таким чином, система реалізації процесу управління персоналом представлена декількома підсистемами, ключовими із яких є:

1) підсистема планування роботи з персоналом із відповідними функціями: розроблення кадрової політики; розроблення стратегії управління персоналом; аналіз трудового потенціалу підприємства; аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на працю; аналіз ситуації на ринку праці; здійснення прогнозів щодо характеристик персоналу;

2) підсистема організації роботи з персоналом із відповідними функціями: пошук, залучення, відбір, адаптація, розподіл, розвиток та звільнення персоналу; нормування трудового процесу; оптимізація зайнятості персоналу; управління трудовими відносинами на підприємстві; забезпечення оптимальних умов праці; тарифікація трудового процесу;

3) підсистема мотивації результатів праці та поведінковий аналіз персоналу з відповідними функціями: здійснення матеріального й нематеріального стимулювання персоналу;

4) підсистема контролю якості виконання управлінських заходів із відповідними функціями: якісна оцінка ефективності діяльності персоналу; якісне та кількісне оцінювання ефективності функціонування системи управління персоналом; атестація персоналу

Управління персоналом ефективно настільки, наскільки успішно цей персонал використовує свій потенціал для реалізації окреслених йому цілей. При цьому до уваги потрібно взяти здатність реалізовувати потенціал зусиллями не тільки управлінського персоналу, а й трудового колективу в цілому. Оцінювання ефективності системи управління персоналом підприємства потребує від керівництва підприємства здійснення таких кроків:

1. Формування єдиного органу (підрозділу, відділу), відповідального за управління персоналом на підприємстві.

2. Визначення загальної мети і завдань роботи органу з управління персоналом у контексті стратегічних цілей та завдань підприємства за відповідних умов ринку.

3. Розроблення програми заходів щодо вдосконалення системи управління персоналом за структурними одиницями органу з управління персоналом.

4. Розроблення внутрішніх корпоративних стандартів на основі складання професійних вимог за всіма управлінськими посадами, у т. ч. працівників підрозділу з управління персоналом.

5. Упровадження методики досліджень, пов'язаних з різними аспектами роботи персоналу, зокрема оцінювання ступеня задоволеності працівників різних категорій роботою на підприємстві.

6. Визначення бюджету витрат, необхідних для формування та підтримання роботи органу з управління персоналом та його структурних одиниць, а також реалізації програми заходів у сфері управління персоналом.

7. Встановлення ключових критеріїв ефективності функціонування органу управління персоналом та його структурних одиниць [3].

Головним завданням управління персоналом у сучасних умовах є поєднання ефективного навчання персоналу, підвищення кваліфікації та трудової мотивації для розвитку навиків працівників та стимулювання їх до виконання робіт більш високого рівня.

Досягти бажаного результату можна за допомогою використання консультантів, які мають потрібний досвід, а в умовах євроінтеграційних процесів, то і співробітників закордонних організацій.

З метою підвищення кваліфікаційного рівня працівників підприємства необхідно створити конкретний довгостроковий план навчання персоналу з урахуванням потреб підприємства [4].

Отже, зміни, які відбуваються на підприємстві вимагають планування та реалізацію заходів, які сприяють навчанню персоналу (залучення персоналу у спільну діяльність на успіх підприємства, зміцнення стабільності системи соціальних відносин на підприємстві, зміцнення корпоративної родини (вітання персоналу зі святами) делегування відповідальності від керівництва та менеджерів безпосередньо персоналу, заохочення індивідуальної ініціативи працівників на даному підприємстві, надання допомоги персоналу в досягненні особистого успіху, створення атмосфери єдності менеджерів і персоналу підприємства).

Список використаних джерел

1. Козьмук Н. І. Значення управління персоналом у системі організаційного управління. *Вісник університету банківської справи*. 2019. № 2.
 2. Голящев М. О. Управління персоналом підприємства як фактор підвищення його ділової активності. *Інтелект XXI*. 2017. № 3.
 3. Павленко О. О. Аналіз ефективності роботи персоналу як елемент бізнес-процесу підприємства. *Вісник СумДУ*. 2019. № 1.
 4. Козинець А. О. Проблеми та перспективи управління персоналом в сучасному підприємстві. *Економіка і управління*. 2014. № 3.
-

Труніна А.П., здобувачка вищої освіти
4 курсу, група УП-171
Науковий керівник: **Кичко І.І.**, д.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ОПЛАТУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

У 2020 році світ вразила пандемія COVID-19, вона є певною кризою від якої страждають люди, які вже перебували у вразливому становищі. У зв'язку з пандемією в країнах запровадили карантинні обмеження, які в свою чергу призводять до втрати заробітної плати – це спричинить зростання рівня відносної бідності [1].

Від початку запровадження карантинних обмежень влада почала закликати людей за можливості залишатися вдома. Багато працівників не змогли собі це дозволити. У зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби багато підприємств почали перелаштовуватися на віддалену роботу, але далеко не всім це вдалося. Деякі підприємства почали працювати змішано, тобто працівник сам вирішує де йому краще працювати, в офісі чи вдома. Є підприємства, установи та організації, які призупинили свою роботу – це простій.

У разі простою робітників можуть перевести, за їх згодою з урахуванням кваліфікації та спеціальності, на іншу роботу на тому ж підприємстві, на термін простою, або ж на інше підприємство, але в тій місцевості строком на один місяць [2]. Якщо робітники не можуть здійснювати свої обов'язки, які передбачені у трудовому договорі, в тому числі дистанційно, частиною 1 ст.113КЗпП встановлено порядок оплати простою. Працівникам виплачується заробітна плата з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові окладу, без додаткової ставки [3].

Карантинні обмеження та віддалена робота не вплине на заробітну плату, якщо працівник, який перебуває на дистанційній формі роботи, виконує всю роботу, яка передбачена його посадовими обов'язками, оплата праці здійснюється повністю. При надомній роботі працівник сам розподіляє свій час, адже на нього не поширюються правила внутрішнього розпорядку, якщо інше не передбачено у трудовому договорі. При цьому тривалість робочого часу не повинна перевищувати норми, які вказані у ст.50 і 51 КЗпП. При нарахуванні заробітної плати мають бути дотримані норми, які наведені у ст.115КЗпП щодо виплати заробітної плати не рідше двох разів на місяць відрізок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата [3].

До пандемії лише незначна частина людей працювала дистанційно, але в 2020 році ця частка значно збільшилася. До того ж, більшість працюючих вдома навряд чи захоче повертатися до попередніх умов праці, адже багато працівників в Україні відчули переваги (табл.1) дистанційної форми праці і не хотіли б від них відмовлятися.

Таблиця 1.1 – Переваги та недоліки дистанційної форми праці [1]

№	Назва	Переваги дистанційної форми праці	Недоліки дистанційної форми праці
1	Можливість проводити більше часу з родиною	віддалена робота дозволяє більше часу проводити з родиною цим самим покращується самопочуття працівника	поєднання найманої праці із роботою по дому може бути перешкодою для працівника, особливо для жінок
2	Збереження часу	на дистанційній формі працівник витрачає менше часу на збори, та не витрачає час аби добратися до роботи та з роботи, тим самим покращується ситуація на дорогах	придбання та обслуговування техніки, оплата за електроенергію та інші витрати, пов'язані з оформленням робочого місця вдома, більш всього лягають на працівника
3	Збільшення продуктивності праці	за даними багато працівників почувають себе більш продуктивними вдома, ніж в офісі	складно працювати продуктивно вдома, якщо немає належних умов. Також робота вдома може призвести до перепрацювання або ж до вигорання робітника

Отже, дистанційна форма трудових відносин на оплату праці в Україні впливає порізно. Для деяких працівників віддалена робота нічого не змінила, це не вплинуло ні на заробітну плату, ні на роботу працівника, а для когось навпаки. Хтось залишився без роботи та грошей, комусь виплачують мінімальну суму грошей, якої не вистачає на проживання.

Список використаних джерел

1. Дистанційна робота. URL: <https://www.cedos.org.ua/uk/articles/koronavirus-i-dystantsiina-robota-shcho-zrobyla-derzhava>.
2. Коронавірус і дистанційна робота. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/distancijna-robota-ne-vplivaye-na-oplatu-praci>.
3. Кодекс законів про працю. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

Хмелевський С. М., к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: SergeyV3x@gmail.com

ТАКТИКА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Сучасний слоган "Персонал – основа побудови успішного бізнесу" можна почути доволі часто. Однак успішний бізнес залежить не лише від висококваліфікованих працівників, а й від того, як їх робота організована. Щоб домогтися максимальної ефективності та максимальної віддачі вкладених ресурсів необхідно зробити правильний вибір стратегії управління персоналом. Це дозволить бізнесу розвиватися

в потрібному напрямку, досягати поставлених цілей і залишатися конкурентоспроможним [5].

Однак, в умовах пандемії COVID-19, що супроводжується суцільною невизначеністю, говорити про стратегію управління персоналом або кадрову чи HR стратегію стало якось не актуально. Довгострокові плани, як кажуть представники бізнесу, зараз не на часі.

Тож, на нашу думку, слід сконцентруватись на тактиці управління персоналом. І не дарма, бо за Пітером Ф. Друкером успіх стратегії визначається тактикою управління, яка являє собою вибір шляхів та етапів руху до мети в рамках стратегічного напрямку або напряму, що встановлюється стратегією. Стратегія не може бути реалізована без тактики [3].

Тактика – це теж одна з характеристик менеджменту, яка пов'язана зі стратегією і є її необхідним доповненням. Тож, без певної тактики неможлива реалізація стратегії управління персоналом. Тактика передбачає врахування тих обставин, які неможливо врахувати при розробці стратегії. Це обставини, пов'язані з конкретними умовами управління, раптовими випадковостями, якими багате життя в умовах пандемії COVID-19, несподіваними протиріччями [1]. У тактиці знаходять своє вираження реальна траєкторія руху до мети, зигзаги удачі і неминучі втрати.

COVID-19 підштовхує компанії до швидкої зміни підходів у роботі й піддає серйозній перевірці стійкість різних систем. Бізнесу доводиться стикатися з цілою низкою нових системних пріоритетів і викликів – ризиками порушення безперервності бізнесу, раптовими кількісними змінами, прийняттям рішень в реальному часі, показниками продуктивності праці, загрозами безпеці – і керівники повинні діяти дуже оперативно, вирішуючи нагальні проблеми стійкості систем і закладаючи одночасно основу майбутнього своїх організацій [5].

Може виникнути хибне питання "А до чого ж тут персонал ?" Відповідь полягає в тому, що COVID-19 – це безпрецедентна за темпами поширення і масштабом гуманітарна і соціальна криза. А не лише якісь тимчасові складності для ведення бізнесу. Він несе в собі як одномоментні, так і довгострокові наслідки для професійного та суспільного життя людини. Головним пріоритетом стає захист здоров'я і забезпечення безпеки людей, в тому числі на робочих місцях. Керівникам необхідно оперативно приймати обґрунтовані рішення і здійснювати заходи щодо захисту і підтримки своїх підлеглих, а також щодо забезпечення безперервності ключових бізнес-процесів [2].

В умовах COVID-19 діяти треба тут і зараз. Відкладені рішення і відстрочені дії надають як негайний так і довгостроковий вплив на безперервність бізнес-процесів. Для мінімізації збоїв в роботі і захисту співробітників тактика управління персоналом (за умови запровадження жорсткого "локдауну") повинна включати певні чіткі кроки:

1) протягом наступних 24 годин створити гнучкі цифрові робочі місця. Вони являють собою форму організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця.

Особливості гнучких цифрових робочих місць (дистанційної роботи): а) працівник самостійно обирає власне робоче місце та персонально відповідає за забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці на ньому; б) працівник розподіляє робочий час на свій розсуд, на них не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не передбачено у трудовому договорі; в) за погодженням між працівником і роботодавцем дистанційна робота може поєднуватися з роботою на робочих місцях, якщо про це вказано в трудовому договорі; г) роботодавець повинен забезпечити працівника обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами

захисту інформації або виплачувати грошову компенсацію; д) роботодавець зобов'язаний систематично проводити інструктажі (навчання) працівників з питань охорони праці і протипожежної охорони. Можуть проводити дистанційно із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема шляхом відео зв'язку; е) ознайомлення працівників з наказами (розпорядженнями) та іншими документами допускається із використанням визначених у трудовому договорі засобів електронного зв'язку. В такому випадку підтвердження про ознайомлення допускається шляхом обміну електронними документами; ж) період відключення – гарантований період вільного часу для відпочинку працівника, при якому працівник може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з роботодавцем [2].

Проте є й інший аспект, про який не слід забувати. Дистанційна робота – це зайнятість, яка має цілий ряд недоліків, а саме: а) занурення людини в обстановку де домашня і робоча обстановка зіллються воедино і в підсумку виражаться в падінні реальної ефективності співробітника; б) ослаблення невербальної комунікації між дистанційними співробітниками, що з часом стане посилювати непорозуміння; в) погіршення самопочуття і здоров'я співробітника через його суб'єктивний підхід до організації робочого простору і відсутність можливості керівництва організувати роботу співробітника відповідно до норм БЖД;

2) протягом 24 годин оцінити свій поточний стан – проаналізувати свої поточні технологічні можливості і здатність до внутрішнього горизонтальному масштабування, включаючи існуючий план комунікацій і структуру підтримки;

3) протягом 72 годин визначити, як можна підвищити ефективність використання існуючих технологій;

4) протягом 5 днів розробити план комунікацій і змін в системі управління та корпоративної культури – розробити план управління змінами, включаючи систему комунікацій з керівництвом, спрямовану на стимулювання співробітників до прийняття і використання ключових технологій для встановлення зв'язків з членами команди і керівниками в створюваному новому середовищі, а також для проведення внутрішньокорпоративних нарад і навіть великомасштабних зовнішніх заходів;

5) протягом 2 тижнів швидко модернізувати та масштабувати можливості для спільної роботи, а також плани по мотивації персоналу – визначити, яким чином можна поширити модель гнучких робочих місць і на периферійних напрямках, зосередившись на домашніх мережах, розширенні мереж, безпеки, оновлення інших інструментів і можливостей, допомагаючи своїм співробітникам вчитися і використовувати нові методи взаємодії один з одним.

Список використаних джерел

1. Винокуров Я. Как карантин и коронавирус изменили малый и средний бизнес. URL: <https://hromadske.ua/ru/amp/posts/kak-karantin-i-koronavirus-izmenili-malyj-i-srednij-biznes>.

2. Гольдштейн Дж. Эффективность в условиях неопределенности: гибкое цифровое рабочее место. URL: <https://www.accenture.com/ru-ru/about/company/coronavirus-solution-elastic-digital-workplace>.

3. Друкер П.Ф. Вызовы для менеджмента XXI столетия. Вид-во: КМ Букс, 2020. 240 с.

4. Коронавирус и бизнес: кто выиграл и кто проиграл в условиях карантина. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-52647490>

5. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами : навч. посіб. К.: КНЕУ, 2013. 466 с.

Чорна К. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу
магістратури, група МУПп-201
Науковий керівник: **Ремньова Л. М.**, к.е.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: remneva1962@ukr.net

ПІДВИЩЕННЯ СТИМУЛІВ ДО ПРАЦІ В РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

На сьогоднішній день індустрія гостинності є галуззю народного господарства України, що активно розвивається. З кожним днем чисельність закладів громадського харчування збільшувалася, допоки карантинні обмеження через вірус Covid-19 не почали завдавати шкоди та збитків, що підвищило складність ведення ресторанного бізнесу [1]. Новоспечені та досвідчені бізнесмени заманюють гостей оригінальною кухнею, шедеврами інтер'єру, спеціальними пропозиціями. Однак лише деякі усвідомлюють, що для підтримки відвідуваності важливий рівень сервісу. Більшість спеціальностей ресторанного бізнесу розглядаються в нашій країні як проміжні. Офіціанти, бармени, бариста, адміністратори - це лише спосіб швидко і непогано заробити. Так, у зв'язку з подібним масовим сприйняттям цих професій і постійною плінністю кадрів втрачається сама суть культури обслуговування, а кафе і ресторани змінюють один одного. У зв'язку з цими проблемами в сучасному управлінні персоналом все більшого значення набувають мотиваційні аспекти професійної діяльності. В цьому контексті актуальним є виявлення найбільш ефективних методів стимулювання до праці персоналу ресторанного бізнесу (офіціантів, барменів, менеджерів), а також пошук відповідей на питання, яким чином зробити так, щоб співробітник любив свою роботу, гостей, колег та приносив виручку організації.

Керівник кожного закладу громадського харчування повинен розуміти важливість і необхідність побудови ефективної системи мотивації персоналу. Важливо не просто реалізувати стандартну систему «батіг і пряник», а сформувати у співробітників прагнення виконувати роботу якісно, тому що саме ефективна праця буде оціненою і принесе додатковий дохід і повагу.

Мотивація - це процес спонукання себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей або цілей організації [2]. Це створення таких умов, в рамках яких у працівника з'являється потреба якісно працювати. Кілька років тому основним і практично єдиним способом мотивації персоналу слугували гроші. Наразі питання стимулювання все частіше пов'язується з програмами лояльності персоналу, що обумовлено двома основними чинниками. По-перше, конкурентоспроможність компаній стала визначатися якістю не тільки продукції, але і сервісу. По-друге, керівники усвідомили, що втрачати співробітників не вигідно: після звільнення досвідченого і кваліфікованого працівника йде чимало часу і витрат на навчання нової людини. Тому основними заходами стимулювання є вміле поєднання матеріальних та нематеріальних методів.

Нами було проведено власне дослідження актуальних стимулів до праці в ресторанному бізнесі на матеріалах ресторану «Сушия», що знаходиться в місті Київ в ТРЦ «OCEAN PLAZA». Штат організації становить 29 осіб і включає в себе керівний, виробничий, обслуговуючий і технічний персонал. На ринку послуг ресторан

знаходиться вже 7 років і займає лідируючі позиції. Проаналізувавши систему мотивації праці колективу ресторану «Сушия», ми зробили висновок стосовно стимулюючого впливу окремих чинників. Для вибору тактики вдосконалення системи стимулів до праці ми проаналізували ефективність впливу вже існуючих в ресторані як матеріальних, так і нематеріальних методів стимулювання. Так, зокрема, співробітники вищих ланок щомісяця отримують премії в залежності від виконання плану. Також одним з найголовніших стимулів праці для співробітників ресторану є можливість кар'єрного зростання. Система штрафів передбачає невеликі стягнення за недбале ставлення до роботи і порушення трудової дисципліни. Головним мінусом матеріальної системи мотивації, на наш погляд, є слабка диференційованість матеріального стимулювання, тобто щомісячні премії отримують тільки працівники керуючих посад. Варто також відзначити, що в організації розвивається система нематеріального стимулювання, а саме регулярне проведення корпоративних заходів, колективне привітання з днем народження кожного співробітника, організація навчання, сприятлива атмосфера в колективі.

Проаналізувавши результати досліджень, було сформовано основні вектори щодо вдосконалення системи стимулювання праці як для ресторану «Сушия», так і для ресторанного бізнесу в цілому .

Матеріальне стимулювання. Успішність бізнесу – це сукупність ентузіазму, мотивації та заохочення серед співробітників закладу. Коли співробітники мотивовані для роботи в команді, вони відчувають себе незалежними та стають більш продуктивними [3]. Перше, що варто використовувати – це розподіл прибутку. Це дієвий стимул, який дозволяє персоналу свідомо приймати участь в діяльності організації. Кожен співробітник розуміє, що чим більше отримає заклад, тим більшою буде його заробітна плата на кінець місяця. Таким чином, ресторатор мотивує кожного члена команди та додає почуття відповідальності за досягнення спільних цілей.

Система заохочень має бути індивідуальною, наприклад премія найшвидшому офіціанту, або премія за підсумками зміни, винагорода кухарю за нову страву, преміювання офіціанта за продаж певних позицій в меню.

Не менш важливими є умови праці для персоналу ресторану. Будь-який досвідчений ресторатор знає, що продуктивний співробітник – це ситий співробітник. Тому мотивуючим фактором є обіди для персоналу за рахунок закладу. Можна використовувати страви з меню ресторану або ж розробити окреме меню для харчування співробітників зі швидким приготуванням та спрощеною подачею – це дозволить менше уповільнювати робочий процес всього закладу, особливо кухні. До комфортних умов також відносяться окрема кімната для відпочинку, роздягальня, вбиральня.

Водночас, працівникам важливо відчувати себе захищеним від несправедливих рішень. Якщо офіціант, бармен чи кухар думатиме тільки про те, як не отримати догану чи штраф, він не зможе принести дохід закладу. Необхідно встановити правила роботи та критерії оцінки персоналу. Співробітники мають точно знати за що їх штрафуватимуть, а за що винагородять. При прийомі на роботу ці правила мають бути чітко обговорені в доступній та зрозумілій формі - у вигляді прозорої бонусної системи та чітко прописаних штрафів за неякісно виконану роботу, в тому числі за побиття посуду, псування уніформи та інше [4].

Нематеріальна мотивація. Для підвищення стимулів до праці рестораторам варто регулярно організовувати тренінги, курси підвищення кваліфікації, майстер-класи для своїх співробітників, тобто проводити навчання. Для виявлення необхідності в навчанні слід провести спостереження за роботою персоналу та виділити помилки, яких вони допускають. Також корисно поцікавитись у співробітників, яких знань чи

навичок їм не вистачає. Для цього можна розробити програму стажування для нових співробітників, запрошувати спеціалістів успішних компаній, відправляти співробітників на семінари, конференції та курси для кухарів, барменів, менеджерів та офіціантів, де вони зможуть отримати нові знання та перейняти досвід у світових експертів.

Не варто зводити всі заохочення до матеріальних методів, тому що можна отримати колектив, в якому працівники без цього стимулу не захочуть виконувати навіть мінімальні обов'язки. Тому варто почати з простого – це повага до всіх співробітників, гнучкий графік, розвиток командного духу, можливість кар'єрного зростання, якщо це все поєднати з вище переліченими матеріальними методами, це тільки посилить ефект стимулювання [5].

Розвитку командного духу поза роботою сприяє організація корпоративних заходів для співробітників. Також можна додати спортивні заходи, відвідування квест-румів, спільні екскурсії.

Власники ресторанів впевнені, що запобігти постійній зміні кадрів практично неможливо, при цьому показники такої плинності дійсно високі. У великих містах в ресторані може змінитися до 70% персоналу протягом року. В першу чергу, це свідчить про недостатнє стимулювання працівників.

Отже, завершуючи тему стимулювання персоналу в ресторанному бізнесі, варто зазначити, що в процесі роботи мотивація працівників може змінюватися. Наприклад, офіціант влаштувався до ресторану підзаробити, але згодом втягнувся до процесу та всерйоз замислився про кар'єрне зростання. Або ж звільнилась посада менеджера і досвідчений офіціант вирішив спробувати. Ці моменти варто відстежувати та вчасно підтримувати таких співробітників. Чим більше працівників ресторану будуть працювати заради кар'єри, тим успішнішим заклад буде в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Meghashyam M. Restaurant industry reeling under coronavirus. The Hill. URL: <https://thehill.com/business-a-lobbying/business-a-lobbying/488110-restaurant-industry-reeling-under-coronavirus>.

2. Майкл Мескон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури. Основы менеджмента (Management). Издательство: Дело, 1997 г. 704 стр.

3. Крайнюк Л. М., Полчанінова І.Л., Шишлакова О.В. Особливості мотивації праці на ресторанних підприємствах м. Харкова. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». № 2(10). 2018.

4. Watson, A.W.; Taheri, B.; Glasgow, S.; с соавторами. Branded restaurants employees' personal motivation, flow and commitment. The role of age, gender and length of service. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2018. Том 30, Вип. 3. С.: 1845-1862.

5. De Jong, J.P.; Wilkin, Ch.L.; Rubino, C. The association between perceived personal power, team commitment and intrinsic motivation for permanent and temporary workers. *Economic and Industrial Democracy*. 2019, Том 40, Вип. 2, Спеціальний випуск: SI. С.: 257-279.

Шило А. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група УП-201
Науковий керівник **Мекшун Л. М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shnastyaaa@gmail.com

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАЛУЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОЦЕСУ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІН НА ПІДПРИЄМСТВАХ

На сьогоднішній день саме персонал є ключовим елементом функціонування будь-якої компанії. Від працівників залежить прибутковість підприємства. Тому головним завданням керуючого є правильна мотивація та залучення робітників до управління та впровадження нових змін на підприємствах.

В нинішніх умовах керівники та HR-менеджери повинні враховувати той факт, що ринок праці в Україні змінюється і стає все більше ринком «кандидата», а не «роботодавця». Залученість кожного працівника не тільки у виробничий процес, але й в управління, визнання його внеску у досягненнях підприємства є джерелом зростання продуктивності та ефективності праці і зниження плинності кадрів.

Залученість – це емоційний та інтелектуальний стан прихильності до компанії, який надихає співробітників виконувати роботу якнайкраще та сприймати бізнес компанії як свій. Численні дослідження свідчать, що в компаніях з високим рівнем залученості співробітників, рівень операційного прибутку в три рази вище [1].

Залучення персоналу необхідно починати із проведення опитування працівників, визначення рівня залученості, проведення активної роботи з тими, хто орієнтований на розвиток та кар'єрне зростання. Необхідно відстежувати рівень задоволеності співробітників та визначати фактори, які на нього впливають. Важливо створювати «команди», основним завданням яких буде генерування ідей з розвитку бізнесу та вдосконалення бізнес-процесів [1].

При створенні чіткого плану роботи потрібно враховувати не тільки питання, які пов'язані з розвитком організації чи підприємства, а ще й не забувати про працівників та їх залучення до процесу управління. Як відомо, керівники часто основну увагу приділяють фінансовим, виробничим питанням, проблемам матеріально-технічного характеру, і тим самим не приділяють уваги людям, які забезпечують роботу підприємства в усіх цих напрямках.

А що ж потрібно для ефективної роботи працівників? Можна виділити декілька пунктів:

- надання можливості участі в інноваційній діяльності всім групам персоналу;
- кожна людина повинна мати можливість висловити свою думку або запропонувати цікаву ідею;
- забезпечення розвитку трудового потенціалу працівників, коли кожен зможе отримати нові знання та підвищити рівень своєї кваліфікації;
- створення необхідних умов для роботи і мотивації розвитку працівників;
- налагодження командної роботи;
- збереження працівника на підприємстві при різних модернізаціях і форс-мажорних ситуаціях [2].

Саме стратегія й принципи стимулювання праці робітників визначають ефективність роботи на підприємстві. Принципи включають у себе як елементи матеріальної винагороди, так і складові нематеріального стимулювання. Тобто іншими словами: «Чим кращі умови, тим краща робота». Для того, щоб управляти персоналом потрібно знати й вміти використовувати методи управління. Вони допомагають

сформувати систему правил, підходів і способів впливу на керований об'єкт для досягнення поставлених цілей.

Важливим фактором залучення працівників є те, щоб керівництво було доступним та відкритим. Також, щоб були побудовані чесні стосунки, коли відверто говорять навіть про неприємні речі, тому що саме з непорозумінь та брехні починаються серйозні проблеми. Дуже важливо, щоб робітники мали зворотній зв'язок, щоб вони розуміли стратегії та цілі компанії. Адже залучені працівники, які беруть участь у житті підприємства, більш відповідально ставляться до процесу виготовлення продукції. Вони сприймають цілі компанії, як частинку своїх, а тому й роботу виконують більш ефективно.

Управлінська діяльність пов'язана з подоланням найрізноманітніших труднощів на шляху досягнення різних цілей. Під час подолання цих труднощів проявляється воля колективу й керівника. І для того, щоб не падати духом у таких ситуаціях часто використовують мотивацію.

Саме мотивація являє собою одну з найважливіших функцій управління. Полягає вона в активізації, стимулюванні, керуванні й реалізації цілеспрямованого поведіння людей по досягненню власних цілей і цілей підприємства. А базується вона на сукупності внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які змушують людину діяти та створювати.

З цього випливає питання: «А для чого потрібно залучати працівників до роботи? Вони ж самі пішли працювати й повинні виконувати свої обов'язки».

Звісно, усе це вірно, але ж для ефективності роботи підприємства потрібно ще й мати бажання. Коли людина зацікавлена у своїй роботі, то вона показує найкращі результати й має бажання більше розвивати свої ідеї й покращувати свою працю.

Підвищення залученості працівників залежить, в першу чергу, від бажання керівництва бачити своїх співробітників залученими. По-друге, мають бути дотримані ключові фактори: компанія працює стабільно, вчасно виплачується заробітна плата, бонуси, є хороший соціальний пакет, люди відчувають себе захищеними, немає ризиків втратити роботу, в колективі хороші стосунки. Для підвищення рівня залученості співробітників важливо, щоб керівництво було доступним, відкритим, щоб були побудовані чесні стосунки, коли відверто говорять навіть про неприємні речі, а також, щоб працівник завжди мав зворотний зв'язок, розуміння стратегії компанії, поділяв її цінності. Менш залученими є працівники, які не розуміють своєї ролі в компанії. Це буває з різних причин та залежить як від компанії так і від самого працівника [1].

Для розрахунку показників ефективності роботи працівника аналізується обсяг виконаної роботи, особливості функціональних обов'язків, складність поставлених завдань та отримані результати [3]. Якщо керівник компанії чи HR-менеджери фіксують дані про дії співробітників, вони отримують інформацію стосовно того, хто пропонує більше ідей, а хто рішень, хто наполегливо навчається та розвивається, а хто ділиться своїми знаннями з колегами.

Таким чином, можна зробити висновок, що для гарних перспектив та гарної роботи організації, потрібно вміти будувати чіткий план та правильно залучати працівників. Саме від їх зацікавленості та інтересу буде залежати розвиток та подальші перспективи діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Хвостенко Т. Залучення персоналу як інструмент бізнесу для покращення фінансових показників. URL: <http://iqholding.com.ua/articles/zaluchennya-personalu-yak-instrument-biznesu-dlya-pokrashchennya-finansovikh-pokaznikiv-0>.

2. Мотивація і стимулювання трудової діяльності : підручник: для студ. вищ. навч. закладів, що навчаються за спец. «Менеджмент організації», «Управління персоналом» / А.Я. Кібанов та ін.; під ред. А.Я. Кібанова. К.: Знання, 2012. 523 с.

3. Як підвищити ефективність роботи персоналу. URL: <https://mtp-global.com/uk/kak-povyisit-effektivnost-raboty-personala-2/>.

Шкалаберда В. М., здобувач вищої освіти 2 курсу, гр. УП-191

Науковий керівник: **Кичко І. І.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІНИ ПОТРЕБ У ПЕРСОНАЛІ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Потреба у персоналі є дуже актуальною нині, особливо в умовах євроінтеграції, активізації міграційних процесів, зміни структури реального сектору економіки. Дуже важливо підібрати кваліфікований персонал, який буде працювати як єдиний організм і зміцнювати конкурентоспроможність компаній.

Проблему забезпечення організації кваліфікованим персоналом задовольнити набагато складніше, ніж потребу в матеріальних та фінансових ресурсах. Проте навіть підібравши більш-менш якісний персонал, потрібно постійно підтримувати умови для подальшого розвитку кожного працівника. Підприємства у цьому контексті мають орієнтуватися на країни з розвинутою економікою, використовувати інноваційні методи підбору та подальшого навчання персоналу [1].

У ХХІ столітті стрімких обертів набувають автоматизація та діджиталізація. Саме тому багато професій стають не потрібними, адже ту ж роботу може виконувати машина. У зв'язку з цим керівники українських підприємств мають вживати заходів, щоб потреба в послугах їх працівників залишалась актуальною в умовах євроінтеграції.

З часом з'явиться безліч нових професій, але і зникне багато професій, які є зараз. Україна в умовах євроінтеграції повинна буде іти в ногу з Європою, тому керівники підприємств повинні будуть приймати рішення по задоволенню нових вакантних посад. Також виникне проблема із працівниками професії яких стануть непотрібні. Найоптимальнішим варіантом при цьому буде заздалегідь почати перекваліфікацію працівників під умови євроінтеграції. Таким чином вдасться зберегти налагоджену роботу персоналу і керівникам не доведеться шукати нових працівників [2].

У майбутньому також доведеться удосконалити програму навчання та мотивації працівників, що є невід'ємним у діяльності підприємства, адже саме люди найцінніший ресурс організації.

Можна зробити висновки, потреба у персоналі дуже актуальна проблема у наш час і буде актуальна в майбутньому. Звісно потреби у персоналі будуть змінюватися особливо в умовах євроінтеграції, тому українські підприємства, щоб іти в ногу з Європою, мають швидко реагувати на зміни і заздалегідь розробляти стратегію вирішення проблеми формування висококваліфікованого трудового потенціалу.

Список використаних джерел

1. Кичко І. І., Горбачова О.Ю. Інноваційні методи підбору та оцінки персоналу. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2017. № 2. С.7-14.

2. Кичко І. І. Тимошенко О.П., Кліщ В.О. Перспективи збереження трудового потенціалу в умовах євроінтеграції. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 11 (Випуск 210). С. 99-109.

Шулак А. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ПМ-202
Науковий керівник: **Мекшун Л.М.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: Alinkasulak9@gmail.com

РОЛЬ SWOT-АНАЛІЗУ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ

SWOT – початкові літери слів Strengths (Сильні сторони), Weaknesses (Слабкі сторони), Opportunities (Можливості), Threats (Загрози). В 1963 році в Гарварді на конференції з проблем бізнес-політики професор К. Ендрюс вперше публічно озвучив акронім SWOT. Цей акронім був представлений візуально у вигляді матриці SWOT. Спочатку SWOT-аналіз був заснований на озвучуванні і структуризації знань про поточну ситуацію і тенденції, пізніше – став використовуватися в ширшому значенні – для конструювання стратегій. Тобто, з появою SWOT-моделі аналітики отримали інструмент для своєї інтелектуальної праці [1].

SWOT-аналіз допомагає вирішувати труднощі з якими стикаються компанії на ринку. Проводимо детальне дослідження зовнішнього та внутрішнього середовищ і саму компанію, потім ділимо події з кожних цих частин на сприятливі і несприятливі. Проаналізувавши кожну з чотирьох матриць, можна спланувати подальші наші дії, а також уникнути тих проблем, які можуть виникнути в майбутньому.

В бізнесі застосування SWOT-аналізу найчастіше використовують при:

- запуску стартапів, нових напрямків бізнесу;
- перегляду внутрішньої політики компанії;
- розгляді варіантів та можливостей перебудови бізнесу;
- перевірці правильності заданого курсу розвитку;
- покращенні бізнес-процесів;
- необхідності загального розуміння ситуації, що склалася на ринку [1].

Аналізуючи поточний період, виявляються існуючі сильні і слабкі сторони компанії та поточна ринкова ситуація. При цьому проводиться прогностична оцінка розвитку ринкової ситуації. Методику SWOT-аналізу умовно можна розділити на наступні етапи:

1. Підбір експертів та створення експертних груп для SWOT-аналізу;
2. Експертне формулювання сильних і слабких сторін, можливостей і загроз
3. Оцінка експертами;
4. Обробка (інформація) отриманих оцінок;
5. Аналіз отриманих результатів і постановка стратегій [2].

Методологія SWOT-аналізу передбачає визначення пріоритетів сильних і слабких сторін, які можуть бути використані для формулювання стратегії організації, та надає менеджерам структуроване інформаційне поле, в якому вони можуть стратегічно орієнтуватися і приймати управлінські рішення. Його проведення має певну послідовність.

Перш за все необхідно встановити градацію впливу на компанію, виявлену в процесі попереднього аналізу, можливостей і загроз, а також сильних і слабких сторін. Можна використовувати метод екологічного профілювання. Цей метод дає експертну

оцінку відносної важливості для бізнесу кожного окремого фактори навколишнього середовища. Оцінка проводиться в спеціальній таблиці.

Аналіз середовища не закінчується вибором можливостей, загроз, сильних і слабких сторін, найбільш важливих для компанії. Оскільки середовище – це система, наступним кроком буде визначення зв'язків між можливостями, загрозами, сильними і слабкими сторонами. Щоб встановити такі зв'язки, вони створюють SWOT-матрицю і проводять SWOT-аналіз, який є елементом стратегічного аналізу. У кожному з чотирьох полів SWOT-матриці враховують всі можливі комбінації пар сильних і слабких сторін компанії, її можливостей і загроз [3].

В цілому SWOT-аналіз – надійний, швидкий та ефективний метод для оцінки зовнішнього та внутрішнього середовища компанії. Він дозволяє визначити її поточний стан та розумно витратити час в ринковій ситуації. Однак при використанні SWOT-аналізу в практиці, менеджерам приходиться часто боротися з недоліками цього методу.

Перш за все, менеджер не можеш бути впевнений в тому, що він не недооцінив або не переоцінив при проведенні SWOT-аналізу. В свою чергу, певні недоліки можуть викликати труднощі в реалізації плану щодо своєї компанії. При аналізі внутрішнього середовища суб'єктивізм створює особливо високий ризик в компанії. Прорахунки при аналізі або недооцінка може вплинути на виконання стратегічного плану.

Дослідники також вказують на вузькі місця цього методу при застосуванні на вітчизняних підприємствах, а саме:

- проблеми з первинною інформацією, характеристиками компанії і зовнішнього середовища;

- проблеми з експертною оцінкою [3].

Найпоширеніша помилка менеджерів полягає в тому, що кожен хоче одразу виписати усі переваги та недоліки, загрози і можливості. Із-за цього стає складніше сформулювати чіткий стратегічний план. Ця методика є ефективною тільки в тому випадку, коли у квадратах в таблиці розміщено приблизно п'ять - шість позицій. Потрібно виділити лише найважливіше (з погляду сучасних ринкових умов та споживача).

Для того щоб уникнути цих проблем Л. Симкин та С. Дібб пропонують деякі правила:

- 1.Обсяг кожного SWOT-аналізу повинен бути ретельно визначено.

- 2.Потрібно знайти чіткі відмінності між силами, слабкостями, можливостями і загрозами .

- 3.Сильні та слабкі сторони, вважаються такими лише в тому випадку, коли так вважають покупці.

SWOT- аналіз має певні недоліки:

- він не завжди може дати чіткі результати;

- відображає поточний стан транзакції і залишається незмінним при зміні обставин;

- це досить суб'єктивний аналіз, знаходиться в залежності від того, хто його робить;

- буває досить витратним, адже для якісного розбору потрібен значний обсяг інформації з усіх сфер (логістична, комерційна, маркетингова, економічна і т.).

Отже, SWOT-аналіз допомагає вирішувати труднощі з якими стикаються компанії на ринку. Проведення SWOT-аналізу важливо для реалізації стратегічного планування, тому що, метод є ефективним та недорогим при оцінці стану проблеми та ситуації. SWOT-аналіз – це проста і всеосяжна стратегія, яка не тільки допомагає визначити слабкі сторони і загрози, але й визначити сильні сторони і можливості. Він

допомагає вирішити велику кількість проблем. Однак проводити його, не знаючи заздалегідь своїх цілей, показників і змін стратегії, неправильно.

Список використаних джерел

1. SWOT-аналіз: кому, коли і навіщо потрібен. URL: [https:// bakertilly.ua/news/id44448](https://bakertilly.ua/news/id44448).

2. Гольдштейн Г.Я. Стратегический менеджмент: Учебное пособие, Изд. 2-е, доп. Таганрог: ТРТУ, 2003. 94 с.

3. Перфілова О.С. Проблеми та особливості впровадження SWOT-аналізу в практику стратегічного управління вітчизняних підприємств. URL: [http:// vlp.com.ua/f iles/13_27.pdf](http://vlp.com.ua/files/13_27.pdf).

9 СЕКЦІЯ / 9 SECTION

Оптимізація та раціональне використання агроресурсного потенціалу

Оптимизация и рациональное использование агроресурсного потенциала

Optimization and rational use of agresource potential

Шевченко Л. А., к.с.-г.н., доцент

Слюсар В. В., Гарасименко Т. А., Авсеєнко В. І.,

здобувачі вищої освіти 1 курсу, група АГ-201

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: shevchenkolyubov@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ МІКРОБНИХ ПРЕПАРАТІВ – СТИМУЛЯТОРІВ РОСТУ РОСЛИН У ЗЕМЛЕРОБСТВІ

Мікроорганізми є перспективним джерелом великої кількості натуральних продуктів, які зробили значний внесок практично у кожен сферу людського, тваринного і рослинного життя. Крім того, мікроорганізми та їх метаболіти неминуче відіграють вирішальну роль у сталому розвитку сільського господарства [35; 40].

Сьогодні зустрічається значна кількість літературних джерел, в яких повідомляється, що одним із сучасних і важливих агротехнологічних заходів для підвищення продуктивності сільськогосподарських культур є застосування мікробних препаратів створених на основі корисних ґрунтових мікроорганізмів, що стимулюють ріст і розвиток рослин (PGPR) та відіграють важливу роль в екосистемах ґрунтів [6; 26; 28]. Ці препарати екологічно безпечні, сприяють інтенсифікації фізіолого-біохімічних процесів у рослин, підвищують їхню стійкість до захворювань, стимулюють активність ґрунтових мікроорганізмів [25; 31], та дозволяють найбільш повно реалізовувати потенційні можливості сорту або гібриду, які закладені в геномі природою та селекцією [13].

Використання мікробних препаратів в рослинництві, які можуть бути фітостимуляторами (Biostimulants), біодобривами (Biofertilizers) або мікробними біоконтролюючими агентами (Bioprotectants) перспективно, у зв'язку із спрощенням їх отримання, дешевизною, високими детоксикаційними властивостями у рослинному організмі, а також здатністю легко зв'язуватися у клітині і катаболізуватися [26].

Мікробні препарати містять азотфіксувальні, фосфат-, калій- та сіркомобілізувальні мікроорганізми тощо, які забезпечують рослини різними поживними речовинами [38]. Основою для створення мікробних препаратів, слугують представники родів: *Rhizobium*, *Azotobacter*, *Bacillus*, *Pseudomonas*, *Agrobacterium*, *Azospirillum*, *Enterobacter*, *Arthrobacter*, *Flavobacterium*, *Achromobacter* [17], які продукують різні вторинні метаболіти та володіють колонізуючою здатністю по відношенню до кореневої системи рослин.

Найбільш широке впровадження в сільськогосподарське виробництво мають препарати на основі азотфіксувальних бактерій, створення яких було розпочато ще в 70-80-ті роки ХХ ст. [30]. У 1896 році в Німеччині було вперше розроблено препарат Нітрагін для покращення азотного живлення рослин. В останній час все більшу цікавість викликають бактерії, які здійснюють несимбіотичну азотфіксацію та препарати створені на їх основі – Ризоентерин (біоагент *Enterobacter aerogenes* 30),

Флавобактерін (*Flavobacterium* sp.) [21], Агорофіл (*Agrobacterium* sp.), Ризоагрин (*Agrobacterium radiobacter* 204), Азотобактерин (*Azotobacter chroococcum*) [5], Мікрогумін (*Azospirillum brasilense* 410), Біогран (*Azospirillum brasilense*) [3], Біомаг (*Azotobacter chroococcum*) [19], Азолек (*Azotobacter chroococcum* Т79) [15], Нітрагін (*Bradyrhizobium japonicum* 71т) [11], AzogreenMR (*Azospirillum lipoferum*).

Особливого значення набувають наукові розробки зі створення та ефективного застосування біопрепаратів для поліпшення фосфорного живлення рослин [14]. Встановлено позитивну дію передпосівної обробки насіння біопрепаратами: Фітостімофос (*Agrobacterium radiobacter* 2258 СМФ) [2], Поліміксобактерин (*P. polymuxa* KB) та Альбобактерин (*Achromobacter album* 1122) [14].

Одним із прийомів, які використовуються для підвищення реалізації біологічного потенціалу рослин і мікроорганізмів агрофітоценозів, є комплексна бактеризація насіння [1; 8]. Ще в 1945 році Н.А. Красильник запропонував виробляти комплексні мікробні препарати на основі суміші мікроорганізмів з різними властивостями, дія яких, на його думку, пов'язана з загальним активуючим впливом мікробної асоціації [9]. А у 1982 році, після багаторічних досліджень, японський вчений Теруо Хіга віднайшов у оточуючому природному середовищі цілу групу лідерів мікробного світу і назвав їх „ефективні мікроорганізми”. На їх основі він створив препарат ЕМ-1, який нині використовується у більшості країн світу [12; 20].

В Інституті фізіології рослин і генетики НАН України створено комплексний біологічний препарат полівалентної дії Разостим (*Rhizobium leguminosarum bvviceae* 2636, *Bradyrhizobium japonicum* PC-08(Apro), *Bradyrhizobium japonicum* T 21-2) [16]. В інституті молекулярної біології і генетики НАН України створено вітчизняний комплексний препарат КЛЕПС (*Klebsiella oxytoca*, *Bacillus mucslaginosus*) [18]. У США розроблено препарат Mammoth РТМ, який являє собою консорціум з чотирьох бактеріальних таксонів (*Enterobacter cloacae*, *Citrobacter freundii*, *Pseudomonas putida* та *Comamonas testosteroni*) [26]. Комплексний біопрепарат Агат-25 в своєму складі містить живі мікроорганізми роду *Pseudomonas* і *Rhizobium*. Агростим містить консорціум штамів *Pseudomonas fluorescens* і *Azotobacter* spp. [7]. На основі взаємодії високоактивних штамів фосфатмобілізувальних бактерій *Bacillus subtilis* ІМВ В-7023 та азотфіксувальних бактерій *Azotobacter vinelandii* ІМВ В-7076 розроблена біотехнологія отримання комплексного бактеріального препарату Азогран [10].

Мікробні інокулянти здатні здійснювати не лише стимулювання росту рослин, а й боротьбу з шкідниками та хворобами рослин, що стало основою розробки цілої низки біофунгіцидів [27; 36]. До їх переліку входять: Фітоспорин (*Bacillus subtilis*), Псевдобактерин-2 (*Pseudomonas aureofaciens*), Фітолавин (*Streptomyces lavendulae*, *S. griseus*), Триходермін (*Trichoderma lignorum*), Вермикулен (*Penicillium vermiculatum*) [5]. В Інституті агроєкології та природокористування створено препарат Біополіцид (біоагент *P. polymuxa* П) [23], Псевдобактерин-2 (*Pseudomonas* sp. BS 1393) [21]. У Всеросійському науково-дослідному інституті захисту рослин РАСГН розроблено препарат Триходермін (*Trichoderma viride* (*lignorum*)). В Інститут генетики і цитології АН Республіки Білорусь створено бактеріальний препарат - Планриз» (*Pseudomonas fluorescens*) [21]. Науковцями США розроблено препарат BioYield (*Paenibacillus macerans* і *Bacillus amyloliquefaciens*). У багатьох країнах світу, для боротьби з шкідниками сільськогосподарських рослин розроблено і випускають біоінсектициди - препарати на основі *Bacillus thuringiensis*, *B. sphaericus* [27; 36] проти шкочочинних комах, які є кращими за звичайні пестициди завдяки біорозкладаному характеру, високій ефективності, цільовій специфіці та меншому екологічному ризику [18].

Загалом, в аграрному виробництві широко використовуються мікробні препарати, основу яких складають мікроорганізми з різними господарсько-цінними

властивостями та функціональною дією: біологічна азотфіксація та фосфатмобілізація, біосинтез ферментів антипатогенної дії [29] продукування антибіотиків і фітотоксинів [33], продукування фітогормонів [4; 43] і вітамінів і т. д. Серед різних позитивних впливів мікробних препаратів на ріст і розвиток рослин також слід виділити їхню здатність підвищувати засвоюваність інокульованими рослинами поживних речовин, у тому числі й мінеральних добрив [14; 24], що дозволяє зменшити об'єми їх внесення [37].

Ряд мікроорганізмів використовуються для отримання фітогормонів [41], серед яких найбільшу частку ринку становлять гібереліни, цитокиніни та ауксини [22; 42]. Провідними виробниками рослинних гормонів є країни США, Швейцарія, Німеччина, Австралія [34]. Їх перевагою перед більш дорогими синтетичними фітогормонами є те, що вони більш економічні і поліфункціональні в застосуванні і, крім того, найчастіше містять оптимальну кількість фітогормонів для нормального розвитку рослин. Стрептоміцети (*Streptomyces*) несуть відповідальність за виробництво найбільшої частки (75%) антибіотиків [32].

Мікробні препарати доступні в даний час як комерційні продукти для сільськогосподарського виробництва, садівництві та розвиваються сфери використання біопрепаратів в регенерації лісів та фітореMediaції забруднених ґрунтів [39]. Найпоширенішим способом використання яких є обробка посівного матеріалу (бактеризація насіння). Та на сьогоднішній день почали застосовувати і обприскування посівів зернових, зернобобових і круп'яних культур по вегетації та невелика кількість наукових праць свідчить про маловиченість даного питання.

Отже результати робіт, проведених науковцями протягом останніх десятиліть, свідчать про актуальність напрямків досліджень з отримання високоякісної продукції землеробства важлива роль у яких відводиться мікробним препаратам. Але питання підвищення урожайності вирощуваних культур залишається відкритим, вирішення якого є можливим завдяки розробки нових і удосконалення існуючих ефективних прийомів застосування мікробних препаратів різного спектру дії.

Список використаних джерел

1. Андреюк Е.И., Антипчук В.Н., Танцюренко Е.В. БТУ – новое бактериальное удобрение. *Микробиологический журнал*. 1999. № 2. С. 45–53.
2. Босак В.Н., Сафронова Г.В., Алещенкова З.М., Минюк О.Н. Способ оптимизации фосфатного режима почвы при возделывании сельскохозяйственных культур. *Микробные биотехнологии : фундаментальные и прикладные аспекты : сборник научных трудов*. Минск : Беларуская навука, 2016. Т. 8. С. 148–162.
3. Дімова С.Б., Волкогон В.В., Луценко Н.В. Технологічні особливості виготовлення та застосування нового біологічного препарату біографу. *Сільськогосподарська мікробіологія*. 2006. Вип. 4. С. 104–116.
4. Драгозов І.В., Леонова Н.О., Білявська Л.О. Продукування фітогормонів деякими вільноіснуючими та симбіотичними ґрунтовими мікроорганізмами. *Доповіді Національної академії наук України*. 2010. № 12. С. 154–159.
5. Дятлова К.Д. Микробные препараты в растениеводстве. *Соросовский образовательный журнал*. 2001. №5. с. 17–22.
6. Завалин А. А. Биопрепараты, удобрения и урожай. М.: Изд-во ВНИИА, 2005. 302 с
7. Кирсанова Е.В. Изучение эффективности использования биопрепаратов на зерновых, зернобобовых и круп'яных культурах. *Вестник Орел ГАУ*. 2011. № 5 (32). С. 111–116.
8. Козар С.Ф., Надкерничий С.П., Шерстобоев М.К., Патица В.П. Виробництво біопрепаратів комплексної дії: проблеми становлення. *Бюл. Ін.-ту с.-г. мікробіології*. 1998. № 2. С. 30–33.

9. Красильников Н.А. Микроорганизмы почвы и высшие растения. М.: Изд. АН СССР, 1958. 462 с.
10. Курдиш І.К. Взаємодія бактерій з твердими матеріалами та наноматеріалами як основа нових біотехнологій. *Мікробіологічний журнал*. 2018. № 80(3). С. 15–28.
11. Леонова Н.О., Титова Л.В., Танцоренко О.В., Антипчук А.Ф., Іутинська Г.О. Ефективність застосування нітрагіну і регуляторів росту рослин при вирощуванні сої. *Сільськогосподарська мікробіологія*. 2007. № 5. С. 74–85.
12. Манохіна-Тимошенко О.В. Вплив препарату ЕМ-1 на ріст і розвиток рослин кукурудзи в умовах Полтавської області. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2009. № 2. С. 101–104.
13. Методологія і практика використання мікробних препаратів у технологіях вирощування сільськогосподарських культур / за наук. ред. Волкогон В.В. К. : Аграр. наука, 2011. С. 9-28.
14. Мікробні препарати у землеробстві. Теорія і практика : монографія / за ред. В. В. Волкогона. К. : Вид-во «Аграрна наука», 2006. 312 с.
15. Моргун В. В., Яворська В. К., Драгозов І. В. Проблема регуляторів росту у світі та її вирішення в Україні. *Фізіологія і біохімія культ. рослин*. 2002. Т. 34, № 5. С. 371–376.
16. Моргун В.В., Коць С.Я., Кириченко Е.В. Ростстимулирующие ризобактерии и их практическое применение. *Физиология и биохимия культурных растений*. 2009. Т. 41. № 3. С. 187–207.
17. Муродова С.С., Давранов К.Д. Комплексные микробные препараты. Применение в сельскохозяйственной практике. *Biotechnologia Acta*. 2014. V. 7, No 6. С. 92-101.
18. Остапчук М.О., Поліщук І. С., Мазур О. В., Максимов А. М. Використання біопрепаратів – перспективний напрямок вдосконалення агротехнологій. *Сільське господарство та лісівництво*. 2015. № 2. С. 5–17.
19. Паламарчук В. Д. Вплив застосування бактеріального добрива «Біомаг» на продуктивність гібридів кукурудзи. *Зб. наук. пр. Вінн. нац. аграрного університету*. 2012. Вип.4 (63). С. 14–22.
20. Парамарчук І.П. Паламарчук І.І. Драчишин В.І. Деревенько І.А. Дослідження впливу ЕМ-технологій на процеси вирощування зернових культур. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2011. №8. С. 17–25.
21. Фатина П.Н. Применение микробиологических препаратов в сельском хозяйстве. *Вестник АГТУ*. 2007. №4 (39). С. 133–136.
22. Цавкелова Е.А., Климova Ю.С., Чердынцева Т.А. Микроорганизмы – продуценты стимуляторов роста растений и их практическое применение (обзор). *Прикл.биохим.и микробиол.* 2006.–Т.42, №2. С. 133-143.
23. Чайковская Л.А., Клименко Н.Н. Размножение бактерии *Raenibacillus polytuxa* П в ризосфере винограда. *Аграрный вестник Урала*. 2016. № 03 (145). С. 72–76.
24. Чайковська Л. О. Ефективність поєданого використання біопрепаратів на основі фосфатмобілізувальних бактерій та мінеральних добрив при вирощуванні зернових на півдні України. *Сільськогосподарська мікробіологія*. 2011. Вип.13. С. 52–58.
25. Шевчук М.Й., Дідковська Т.П. Ефективність застосування бактеріальних препаратів. *Сільськогосподарська мікробіологія*, 2007. Вип. 5. С. 129-135.
26. Alori E.T., Babalola O.O. Microbial Inoculants for Improving Crop Quality and Human Health in Africa. *Front. Microbiol.* 2018. Vol. 9. P. 13–23.
27. Argolo-Filho R.C., Loguercio L.L. *Bacillus thuringiensis* is an environmental pathogen and host-specificity has developed as an adaptation to human-generated ecological niches. *Insects*. 2014. Vol.5(1). P. 62–91.
28. Calvo P., Nelson L., Kloepper J.W. Agricultural uses of plant biostimulants. *Plant and Soil*. 2014. Vol.383(1-2). P.56–68.

29. Choi J.M., Han S.S., Kim H.S. Industrial applications of enzyme biocatalysis: current status and future aspect. *Biotechnol Adv.* 2015. Vol.33. P.1443–1454.
30. Day J.M., Dobereiner J. Physiological aspects of N₂ – fixation by *Spirillum* from *Digitaria* roots. *Soil Biol. Biochem.* 1976. Vol. 8, № 1. P. 45–50.
31. Kundan, R., Pant, G., Jadon, N., and Agrawal, P. K. Plant growth promoting rhizobacteria: mechanism and current prospective. *J. Fert. Pestic.* 2015. Vol.6. P. 9–15.
32. Lazzarini A., Cavaletti L., Toppo G., Marinelli F. Rare genera of actinomycetes as potential producers of new antibiotics. *Antonie Van Leeuwenhoek.* 2000. Vol.78 (3–4). P. 399–405.
33. Leifert C., Li H., Chidburee S. Antibiotic production and biocontrol activity by *Bacillus subtilis* CL27 and *Bacillus pumilus* CL45. *J. Appl. Bacteriol.* 1995. Vol. 78. P. 97–108.
34. Mac Millan J. Occurrence of gibberellins in vascular plants, fungi, and bacteria. *J Plant Growth Regul.* 2001. Vol. 20. P. 387–442.
35. Marulanda A., Barea J.-M., Azcon R. Stimulation of Plant Growth and Drought Tolerance by Native Microorganisms (AMFungi and Bacteria) from Dry Environments: Mechanisms Related to Bacterial Effectiveness. *J. Plant Growth Regul.* 2009. V. 28. P. 115–124.
36. Nawaz M., Mabubu J.I., Hua H. Current status and advancement of biopesticides: microbial and botanical pesticides. *J Entomol Zool Stud.* 2016. Vol.4(2). P. 241–246.
37. Oluwaseyi S.O., Glick B.R., Babalola O.O. Mechanisms of action of plant growth promoting bacteria. *World J Microbiol Biotechnol.* 2017. Vol. 33. P.197–204.
38. Pathak, D., Kumar, M. «*Microbial inoculants as biofertilizers and biopesticides*» in *Microbial Inoculants in Sustainable Agricultural Productivity*. Berlin: Springer, 2007. P. 197–209.
39. Reed M., Glick B.R. Applications of plant growth-promoting bacteria for plant and soil systems. *Appl Microb Eng.* 2013. P.181–229.
40. Singh R., Kumar M., li Mittal A., Kumar P. Microbial metabolites in nutrition, healthcare and agriculture. *Biotech.* 2017. Vol. 7. P. 15–36.
41. Spence C., Bais H. Role of plant growth regulators as chemical signals in plant–microbe interactions: a double edged sword. *Curr Opin Plant Biol.* 2015. Vol.27. P. 52–58.
42. Swain M.R., Naskar S.K., Ray R.C. Indole–3–acetic acid production and effect on sprouting of yam (*Dioscorea rotundata* L.) minisets by *Bacillus subtilis* isolated from culturable cowdung microflora. *Pol. J. Microbiol.* 2007. No.56. P.103–110.
43. Timmusk S., Nicander B., Granhall U., Tillberg E. Cytokinin production by *Paenibacillus polymyxa*. *Soil. Biol. Biochem.* 1999. Vol. 31. P. 847–1852.

Чмель О. П., ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: lena.trizna510@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ АГРОТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ ДЛЯ ЗБІЛЬШЕННЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ВИКОРИСТАННЯ ВОЛОГИ, ПОЖИВНИХ РЕЧОВИН, ҐРУНТУ ТА ДОБРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ КУЛЬТУРАМИ

Науково обґрунтоване чергування культур у часі і просторі, а також оптимальна структура їх дозволяє в системі «ґрунт – рослина» максимально ефективно використовувати вологу й біогенні елементи. Одночасно сівозміна успішно виконує фітосанітарну роль і природним шляхом забезпечує мінімальну засміченість посівів.

При недотриманні сівозмін або порушення науково обґрунтованого чергування культур для підтримки заданого врожаю виникає необхідність додаткового внесення добрив і хімічних засобів захисту, що, у свою чергу, викликає екологічні проблеми

грунтів і якості продукції. Останніми роками кон'юнктура ринку вимагає виробництва «прибуткових» культур за будь-яких умов. Якщо цей процес не обмежити рамками закону, то він може набрати стихійний характер і призвести до повного хаосу в землеробстві.

Професор П. І. Бойко наводить у цьому плані досвід Нідерландів – країни з найвищим рівнем землеробства в Європі, де на законодавчому рівні забороняються порушення сівозмін, а періодичність вирощування культур, наприклад, картоплі, – один раз на три роки, регулюється нормативами [1]. Таким чином, фітосанітарний стан ґрунту охороняється законом.

Додамо при цьому, що сівозмінна визначає рівень врожайності, систему удобрення та захисту, рівень біологізації і систему обробки ґрунтів, ефективність хімічної меліорації, тобто є фундаментом будь-якої системи землеробства: традиційної, альтернативної, органічної, мінеральної.

Сівозміни на Поліссі, у класичному землеробстві, були десяти - семирічними з відносно широким набором культур, призначених для покриття потреб як промислового зерна і картоплі, так і кормів для тваринництва; останні, у свою чергу, забезпечували сівозмінну органічним добривом – гноєм у кількості 10-12 т/га, що гарантувало стійке землеробство й розширене відтворення родючості ґрунтів, найбільш поширених у Поліссі – дерново-підзолистих. Нині у зв'язку з різким скороченням поголів'я великої рогатої худоби, у зоні Полісся вноситься 1-3 т/га органічних добрив, що вимагає пошуку альтернативи гною.

На основі багаторічних досліджень М. А. Бобрицька [2] свого часу прийшла до висновку, що 13 млн га дерново-підзолистих супіщаних ґрунтів країн СНД потребують захисту від внутрішньогрунтового стоку, і на таких ґрунтах необхідно враховувати втрати біогенних елементів через інфільтрацію атмосферних опадів. Таких ґрунтів у зоні Полісся України понад 3,3 млн га.

Академік М. З. Мілащенко підкреслює, що в сучасному землеробстві регулювання і контроль внутрішньогрунтового стоку – важливе питання сучасної агроекології [3]. До аналогічного висновку прийшов і академік НААН Г. А. Мазур [4].

Важливо також мати науково обґрунтоване уявлення в зональному аспекті до процесів кругообігу й балансу поживних речовин у системі ґрунт – рослина з метою розробки агротехнічних прийомів, спрямованих на підвищення коефіцієнтів використання вологи, поживних речовин, ґрунту і добрив. Це питання дуже актуальне як для традиційного, так і для альтернативного й органічного землеробства.

Оптимальні моделі зональних технологій повинні звести до мінімуму невикористані втрати біогенних елементів, а коефіцієнти використання поживних речовин ґрунту і добрив культурними рослинами повинні бути максимальними.

Контроль і методи вирішення міграції вологи й біогенних елементів здійснювались на стаціонарній лізиметричній станції, що побудована в 1970 році на Чернігівській обласній с.-г. дослідній станції і функціонує дотепер.

На підставі багаторічних досліджень у лізиметрах встановлено: на дерново-підзолистих ґрунтах Полісся складається промивний тип водного режиму. Втрати біогенних елементів за межі кореневого шару ґрунту визначаються кількістю профільтрувалася вологи й концентрацією елемента в розчині.

Нами встановлено: при вирощуванні культур беззмінно втрачалася різна кількість вологи, яка визначалася типом рослинності й системою добрива.

Так, під озимою пшеницею при беззмінному її вирощуванні в середньому за дві ротації сівозміни (8 років) втрати вологи становили 61 мм, або 11% від середньобагаторічної норми опадів, що випали. Під яровими культурами кількість втраченої вологи було вище щодо пшениці озимої в 1,2-1,3%, а під багаторічними

травами цей показник зменшувався до 46 мм у рік (8 % від суми опадів, що випали), що нижче щодо пшениці на 25 %, що стосується просапних культур - кукурудзи і картоплі, то щодо пшениці озимої втрати вологи були вище в 1,6-1,7 раза (102-95 мм і 17-19 % від усїєї кількості опадів, 550 мм у рік). Під чистим паром інфільтрація становила 28 % до річної кількості опадів. Під перелогом втрачалось 38 мм, або 7 % від суми опадів, що випали за рік.

Таким чином, для ефективного витрачання вологи в сівозмінах слід дотримуватися такого положення: питома вага просапних культур повинна бути еквівалентна питомій вазі трав; площі під чистим паром доцільно зменшити до мінімуму; при вирощуванні зернових колосових перевагу слід віддати озимим культурам.

Рослини мали різний розвиток кореневої системи на різних агрохімічних фонах, що й визначило втрати вологи, які були найменшими по фоні без добрив і при альтернативній системі добрива і найбільш високі - з органічної та органо-мінеральної.

Втрати біогенних елементів визначалися не тільки кількістю профільтрованої вологи, але і концентрацією їх в ґрунтовому розчині. Здебільшого найбільш висока концентрація біогенних елементів була за умови незайнятості ґрунту рослинністю – під чистим паром, найнижча – під багаторічними травами.

При внесенні різних видів добрив та їх поєднань концентрація у ґрунтовому розчині NO_3 , CaO , MgO істотно зростала і досягала максимальних величин при односторонньому внесенню гною.

У результаті досліджень встановлено: втрати найбільш лабільних елементів (азоту, кальцію, магнію) у розрахунку на їх оксиди можуть змінюватися залежно від типу рослинності в кілька разів. Так, на контролі під озимою пшеницею втрати азоту склали 25 кг/га, під кукурудзою – 77,5 кг/га; з органічної системи добрива втрати кальцію під озимою пшеницею були в межах 44 кг/га, під кукурудзою – 101.

Що стосується системи удобрення, то найменші втрати біогенних елементів спостерігаються за варіантами без добрив, найбільш високі при органічній системі добрива, потім у міру зниження втрат йдуть традиційна і альтернативна системи удобрення.

Отже, при побудові раціональних сівозмін доцільно органічну й органо-мінеральну систему удобрення поєднувати з проміжною сидерацією.

Список використаних джерел

1. Сайко В. Ф., Бойко П. І. Сівозміни у землеробстві України. Київ : Аграрна наука, 2002. 146 с.
2. Бобрицька М. А. Потери азота и других элементов при выщелачивании из слабокультуренной дерново-подзолистой почвы. Баланс азота в дерново-подзолистых почвах. Москва, 1966. С. 18-22.
3. Фатєєв А. І., Мартиненко В. М., Собко М. Г. Продуктивність культур сівозміни і винос елементів живлення за різних систем удобрення та обробітку ґрунту. *Вісник аграрної науки*. 2016. № 3. С. 11–14.
4. Мазур Г. А. Відтворення и регулювання родючості легких ґрунтів : монографія. Київ : Аграрна наука, 2008. 308 с.
5. Аринушкина Е. Н. Руководство по химическому анализу почв. 2-е изд. Москва : Изд-во МГУ, 1970. 487 с.

Богуля О. О., Вербицький В. Д., Скоблик А. П.,
здобувачі вищої освіти 1 курсу, група АГ-201
Науковий керівник: **Шевченко Л. А.,** к.с.-г.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shevchenkolyubov@ukr.net

СІВОЗМІНИ – ОСНОВА РАЦІОНАЛЬНОГО ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

За останні роки людство значно підвищило свій науково-технічний рівень і завдяки цьому зросли масштаби виробництва продовольчої та непродовольчої продукції у всьому світі. Кількість населення нашої планети невпинно збільшується, що призводить до необхідності збільшувати виробництво продуктів харчування для задоволення зростаючих потреб. Однак при наступному використанні земельних ресурсів, постає питання: як отримати вдвічі більше врожаю забезпечивши при цьому більш тривале використання земельної ділянки, з її поступовим відновленням. Одним з найкращих способів є впровадження сівозмін в господарстві [2].

Сівозміни є основою стабільності землеробства, оскільки вони позитивно впливають на всі важливі ґрунтові режими, насамперед, поживний і водний, а також повітряний і тепловий, сприяють активній детоксикації шкідливих речовин, визначаючи, таким чином, весь комплекс умов розвитку складного агробіоценозу, найважливішою складовою якого є зелені рослини [3].

До порушень встановлених вимог чергування сільськогосподарських культур у сівозмінах або навіть беззмінних посівів спонукає кон'юнктура ринку сільськогосподарської продукції, яка диктує виробництво, у першу чергу, "прибуткових" культур. Проте розвиток землеробства в нашій країні загалом повинен базуватися на впровадженні раціональної системи сівозмін – польових, кормових і інших [1].

Результати досліджень зарубіжних та вітчизняних учених свідчать про зростання ролі сівозмін як організуючої і функціональної моделі системи землеробства у вирішенні основних проблем його розвитку – високої, сталої продуктивності сівозмін при забезпеченні відтворення родючості ґрунтів і охорони навколишнього середовища. За умов повного освоєння зональних науково обґрунтованих сівозмін у комплексі з іншими технологічними заходами можна підвищити продуктивність землі на 40–50%, забезпечивши при цьому відтворення родючості ґрунтів і збереженість навколишнього середовища [8].

У зв'язку з вище викладеним на значну увагу заслуговує організація сівозмін у різних господарських формуваннях, яким необхідна вузька спеціалізація виробництва на різних за величиною площах землекористування з короткими ротаціями. Тривалість ротації сівозмін зумовлює культура, яка має найдовший період повернення культур на попереднє місце в сівозміні [4]. Наприклад, для цукрових буряків цей період становить 3-4 роки і їх можна вирощувати на одному полі чотиріпільної сівозмін з насиченням іншими культурами і з меншим періодом. У сівозмінах з короткою ротацією соняшнику слід відводити половину одного поля, щоб забезпечити необхідний період поетапного повернення цієї культури. Або ж необхідно розміщувати цю культуру спочатку в одній сівозміні, потім в іншій [5].

Монокультура створює постійне одноманітне навантаження на ґрунти, через що вони однобічно виснажуються, наприклад, тривалий обробіток зернових на одній і тій же площі обідняє ґрунт переважно фосфором, буряка, картоплі — калієм, бобів — фосфором і кальцієм. Також монокультура призводить до зменшення вмісту гумусу,

сприяє ерозії тощо. Наслідком монокультури є зменшення врожайності. Покращення обробітку землі та внесення добрив не можуть повністю компенсувати негативний вплив монокультури. Окрім того стало існування на одній і тій самій ділянці посіви певної рослини сприяю розмноженню та укоріненню в цій місцевості характерних для даної культури хвороб, паразитів, комах-шкідників, гризунів тощо. Монокультура є ознакою примітивної агротехніки та недорозвинутого сільського господарства [6]. У зв'язку з інтенсифікацією землеробства від монокультури нормальні господарі відмовилися – ввели сівозміну.

На жаль, порекомендувати якусь конкретну сівозміну для різних ситуацій неможливо. Кожне господарство має своє унікальне поєднання ґрунтів та клімату, людських, машинних і тваринних ресурсів. Економічні умови і потреби також різні у кожного виробника. Можна отримати якісь ідеї, розглянувши ряд прикладів сівозміни, побудованих відповідно до історичної стратегії або поточної потреби [7].

У першій половині 20-го століття у змішаних тваринницьких господарствах Північно-середнього Заходу і Північного Сходу часто зустрічалася сівозміна, що тривала від п'яти до семи років (табл. 1).

Таблиця 1 – Семирічна сівозміна

<i>Рік 1</i>	Кукурудза
<i>Рік 2</i>	Овес (змішане бобово-трав'яний сінаж)
<i>Рік 3</i>	Змішані трави і бобові
<i>Рік 4</i>	
<i>Рік 5</i>	
<i>Рік 6</i>	Пасовища
<i>Рік 7</i>	

Найбільш азот-вимоглива культура, кукурудза, була у сівозміні наступною після пасовища, а урожай зерна збирався лише двічі з кожних п'яти-семи років. Менш азот-вимоглива культура – овес, була посіяна на другий рік в якості «підтримки урожаю», коли посіяли трави і бобові. Урожай вівса збирали як корм для тварин, а вівсяну соломку використовували в якості підстилки для худоби. В кінцевому результаті і те, і інше – повернулося у ґрунт у вигляді органіки. Цей варіант сівозміни підтримав рівень органічної речовини у ґрунті або, принаймні, не призвів до того, що цей рівень зменшився. На пасовищах, з їх дуже високим початковим вмістом органічної речовини, її рівень все одно може зменшитися [5; 9].

Для полів, які більш підходять для випасу ВРХ розроблена восьмирічна сівозміна Томпсона (табл. 2).

Таблиця 2 – Восьмирічна сівозміна

<i>Рік 1</i>	Кукурудза
<i>Рік 2</i>	Овес (підсів суміші трав)
<i>Рік 3</i>	Пасовища
<i>Рік 4</i>	
<i>Рік 5</i>	
<i>Рік 6</i>	
<i>Рік 7</i>	
<i>Рік 8</i>	

Органічна речовина підтримується за допомогою комбінацій, які включають внесення перегною та осад стічних міських вод, культур на зелені добрива (овес і жито після соєвих бобів, вика волохата між кукурудзою та соєю), рослинні рештки та різнотрав'я. Такі методи сприяли утворенню високого рівня пористості ґрунту, що має значно нижчий ризик появи ерозії, вищий показник органічної речовини і велику кількість дощових черв'яків, в порівнянні з полями сусідів.

У чотирирічній сівозміні, яка досліджувалася у Вірджинії, використовувалися переважно методи посіву по системі NoTill (табл. 3).

Ця сівозміна була розроблена дослідниками і фахівцями з розширення сівозміни, а також фермерами практиками і подібна до сівозміни, описаної раніше. Між ними є кілька відмінностей: ця сівозміна коротша; люцерна використовується замість конюшини або сумішей трав; також зменшується використання пестицидів завдяки технології No-Till.

Таблиця 3 – Восьмирічна сівозміна [5; 9]

Рік 1	Кукурудза – озима пшениця посіяна по No-Till по кукурудзяним решткам
Рік 2	Падалиця озимої пшениці, в якості випасу для ВРХ, посів проса по No-Till, в стерню пшениці після випасу, та восени посів люцерни по No-Till
Рік 3	Люцерна збирається на фураж або випасається
Рік 4	Люцерна збирається або випасається до пізньої осені, з метою притоптування тваринами та її пригнічення, щоб можна було посіяти кукурудзу навесні

При переході від люцерни (четвертий рік) назад до кукурудзи, траплялися проблеми з контролем бур'янів. Це призвело до застосування осіннього обробітку ґрунту, за якою слідувала суміш покривних культур з озимого жита і вики. Весною покривні культури були пригнічені коткуванням, після чого по системі No-Till було посіяно кукурудзу модифікованою сівалкою. Щільні рештки покривних культур на поверхні забезпечили відмінну боротьбу з бур'янами у посіві кукурудзи [5; 9].

Отже, науково-обґрунтоване чергування сільськогосподарських культур є важливою частиною землеробства, та потужним інструментом, який забезпечує вирішення ряду питань – як агрономічних, так і економічних. Аналізуючи сучасні тенденції розвитку землеробства можемо зробити висновок, що все ж пріоритети, організація і системи функціонування сільськогосподарської галузі змінилися. Структура сівозмін суттєво трансформувалася надаючи перевагу «лідерам» – кукурудза, соняшник тощо, що в першу чергу зумовлене попитом на ринку та ціною на продукцію. Але у будь-якому разі сівозміна суттєво впливає на успішність вирощування культури – урожайність і якість кінцевої продукції, а також виконує не менш важливу функцію – збереження та відтворення родючості ґрунтів.

Список використаних джерел

1. Бойко П.І., Коваленко Н.П. Методика сучасних і перспективних досліджень у землеробстві. Вісник аграрної науки. 2008. №2. С. 11–17.
2. Бойко П.І., Літвінов Д. В., Цимбал Я.С., Кудря С. О., Принципи розроблення систем різноротаційних сівозмін в Україні. Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства НААН». 2018. Вип. 1. С. 3–14.

3. Камінський В.Ф., Бойко П.І. Роль сівозмін у сучасному землеробстві. *Вісник аграрної науки*. 2013. №6. С. 5–9.
 4. Посівні площі основних сільськогосподарських культур за 2010-2019 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://superagronom.com/blog/657-posivni-ploschi-osnovnih-silskogospodarskih-kultur-za-2010-2019-roki>
 5. Приклади сівозмін [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.soilteq.eu/uk/blog-uk/prikladi-sivozmini/>
 6. Примак І.Д., Лотаненко І.І., Манько Ю.П. Наукові основи землеробства. К.: КВІЦ, 2008. 236 с.
 7. Сівозміни у землеробстві України / За ред. В.Ф. Сайка, П.І. Бойка. К.: Аграрна наука, 2002. 148 с.
 8. Balll B.C., Bingham I., Rees R.M., Watson C.A., Litterick A. The role of crop rotations in determining soil structure and crop growth conditions *Canadian Journal of Soil Science*. 2005. Vol. 85(5). P. 557–578.
 9. Magdoff F., Harold van Es. *Building soils for better crops : sustainable soil management*. 3rd ed. USDA's National Institute of Food and Agriculture, University of Maryland and University of Vermont : Sustainable Agriculture Research and Education (SARE). 2009. 310 p.
-

Бутурлим Д. А., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група АГ-171
Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: dianabuturlym@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ЯРОГО ЯЧМЕНЮ ПИВОВАРНОГО НАПРЯМКУ В ЗОНІ ЛІСОСТЕПУ

Ячмінь в Україні, незважаючи на суттєве скорочення площ посіву з 4,3 млн. га у 2010 році до 2,6 млн. га у 2019, упродовж останніх років демонструє досить стійку тенденцію стабільності виробництва, з можливостями до зростання за рахунок підвищення урожайності. У 2019-2020 його валовий збір склав 9,1 млн. т, що майже на 0,7 млн. т більше середньорічного за останні десять років і на 1,6 млн. т або на 21% більше проти минулорічного [1]. Це четвертий показник у світі, більше виробляють тільки ЄС (61,6 млн тон), Росія (20,0 млн. т) та Канада (9,9 млн. т). За нами — Австралія, Туреччина, Аргентина, Казахстан, США та Іран. Внаслідок цих позитивних змін, Україна має стійкий експортний потенціал зерна ячменю і посідає почесне третє місце на світовому ринку.

Більшою популярністю серед виробників ячменю користується саме ярий ячмінь, площі якого в Україні значно перевищують площі озимого. Зумовлено це найкоротшим терміном вегетації серед зернових культур, більш простим доглядом та відсутністю ризику втрати врожаю через перезимівлю культури.

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, в Україні за 2020 рік посівні площі ярого ячменю становили 1,5 млн. га. Достовірна інформація щодо площ посівів саме пивоварного ячменю, на жаль, відсутня. Але, опираючись на внутрішні спостереження солодових підприємств та закупівель насіння ячменю пивоварних сортів, його посівні площі в 2020 році займали приблизно 200-300 тис. га [2]. За думкою експертів, цей показник в найближчі роки має тенденцію до збільшення. Зумовлено це насамперед вищою рентабельністю виробництва зерна пивоварного ячменю, ніж фуражного, так як закупівельні ціни на нього також ростуть.

У зв'язку з цим перед аграріями постає завдання удосконалення технологій вирощування зерна пивоварного ячменю, яке відповідало б сучасним вимогам солодових виробників для виготовлення якісного вітчизняного пива на рівні світових аналогів, адже зерно пивоварних сортів ячменю має суворо відповідати показникам якості, які наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники якості зерна пивоварного ячменю [3].

№	Показник	Норма
1.	Екстрактивність,% абсолютно сухих речовин	79-82
2.	Вміст крохмалю,%	не нижче 62-68
3.	Вміст білку, %	не більше - 9,0-11,0
4.	Вологість зерна,%	не вище 14-15
5.	Проростання зерна,%	не нижче 95
6.	Тривалість досягання після збирання, тижнів	не менше 4-6
7.	Наявність смітцевої і зернової домішок,%	не більше 1-2
8.	Вага 1000 зерен, г	45-50
9.	Натура, г/л	650-730
10.	Зараженість комірними шкідниками, хворобами%	не допустима

Щоб отримати зерно відповідної пивоварної якості, сільгоспвиробникам необхідно знати всі тонкощі агротехнологічних процесів вирощування ячменю та дотримуватися правильності основних трьох чинників: пивоварний сорт, відповідні ґрунтово-кліматичні умови і технологія вирощування.

Кліматичні умови лісостепової зони України є найбільш придатними для поширення ярого ячменю пивоварного. Достатня кількість опадів і тепла забезпечують краще засвоєння поживних елементів з ґрунту, сприяють нормальній вегетації та отриманню зерна відповідної якості.

Найкращими ґрунтами для забезпечення високої врожайності та пивоварної якості зерна ячменю є чорноземи типові та опідзолені значної частини Лісостепу України. Так, як тепловий режим чорноземів, сприятливий гранулометричний склад, достатній вміст гумусу забезпечує швидке поглинання води і елементів мінерального живлення ячменем із самого початку розвитку. Завдяки темному кольору та високому вмісту гумусу вони найкраще поглинають енергію сонця, довго зберігають тепло, що є важливим для забезпечення ранньої сівби пивоварного ячменю.

Щодо хімічної характеристики ґрунтів, то у науковій літературі переважна більшість відомостей про одержання кондиційного зерна пивоварного ячменю відноситься до ґрунтів, що мають вміст гумусу менше 3 %, азоту, що легко гідролізується – до 50 мг/кг, рухомого фосфору – понад 50 мг/кг, рухомого калію – понад 90 мг/кг, рН сольовий – від 5,1 до 6,9, рН водний – від 5,6 до 7,2. Але важливо звертати увагу на те, що через слаборозвинену кореневу систему ярого ячменю, необхідно створювати такі умови, щоб поживні елементи були доступні культурі як на початку її розвитку, так і на подальших фазах вегетації [4, с. 9].

У комплексі агротехнічних заходів, які забезпечують сприятливі умови для нормального розвитку ячменю, особливо при інтенсивній технології його вирощування, важливим є розміщення його в сівозміні з достатньою родючістю і чистих від бур'янів полях. Тому кращі його попередники — просапні культури, міжрядний обробіток яких сприяє очищенню поля від бур'янів та нагромадженню в ґрунті легкозасвоюваних поживних елементів [5, с. 239].

В зоні Лісостепу одним із найкращих попередників є кукурудза на зерно. Однак, в господарствах часто практикують посів ячменю після соняшнику. Та через велику кількість його падалиці, що підвищує ризик наявності в пивоварному зерні недопустимої домішки насіння соняшнику, а також вимагає додаткових витрат на гербіцидний захист, такий попередник, на мою думку, є недоцільним.

Важливо зазначити, що для пивоварного ячменю бобові та зернобобові культури є поганими попередниками, так як можуть підвищити вміст білку у зерні ячменю.

Для вирощування ярого ячменю пивоварного дуже важливо обрати правильний сорт, від особливостей якого значною мірою залежать рентабельність переробки зерна ячменю в солод та якість пива. Кращими для пивоваріння вважаються дворядні плівчасті ячмені. Вони дають крупне, вирівняне зерно, що дружно проростає, а плівки при фільтруванні сприяють освітленню пива. Такими сортами, створеними українськими та зарубіжними селекціонерами, районованими в лісостеповій зоні та внесеними в Держреєстру сортів України є: Октавіа, Фантекс, Амадора, Овертюр, Саломі, Лаудіс, Піонер, Скарбл, Дорідний, Статок, Парнас, Виклик, Еней, Етикет, Гермес, Одісей тощо [6].

Пивоварний ячмінь виявляє підвищені вимоги до обробітку ґрунту [5, с. 240]. Ґрунт має бути пухким, чистим від бур'янів і забезпечувати рівномірну схожість культури. Передпосівний обробіток ґрунту виконується на глибину загортання насіння. Оскільки ячмінь ярий вкрай негативно реагує на переущільнення і перезволоження ґрунту та нестачу в ньому кисню, тому для покращення аерації, прискорення прогрівання та активізації мікробіологічних процесів ефективним є глибоке розпушування на 8-12 см з наступним доведенням ґрунту до посівного стану [7, с. 116].

Наступним важливими нюансами, які необхідно враховувати при вирощуванні пивоварного ячменю це норма його висіву та глибина загортання. Від першого показника залежить густина стояння рослини, що в свою чергу має великий вплив на крупність отриманого зерна. Оптимальною нормою висіву пивоварного ячменю в Лісостепу вважається близько 4,5 млн шт./га. Щодо глибини загортання – найкращий врожай на чорноземних ґрунтах отримують при глибині 3 см так, як дана глибина дозволяє швидше отримати сходи культури, при достатній вологості ґрунту забезпечити їх важкодоступними елементами та стимулює вегетативний розвиток рослини.

Добрива – першочерговий і найбільш ефективний засіб як збільшення врожайності зерна ячменю, так і управління його якістю. Особливістю удобрення пивоварного ячменю – майже вдвічі зменшена доза азотних добрив. Також, їх строки необхідно регулювати так, щоб засвоєння рослинами азоту закінчувалося до колосіння. Після кукурудзи на зерно, дозу азотних добрив необхідно розділити на два внесення: восени – для поліпшення нітрифікації решток, та навесні перед сівбою – для швидкого старту розвитку рослини.

Узагальнення великої кількості наукових даних та досвід передового виробництва призвело до обґрунтованої думки, що застосовуючи оптимальні норми висіву за помірного удобрення N₃₀₋₆₀ P₄₀₋₉₀ K₄₀₋₉₀ на чорноземних та темно-сірих опідзолених ґрунтах Лісостепу, яке не викликає надмірного кущення рослин, можна отримати вирівняне зерно з добрими пивоварними властивостями [4, с. 28с, с. 30].

Недопустимим в зерні пивоварного ячменю є його зараженість хворобами. Оскільки продукти метаболізму мікроорганізмів спричинюють загнивання зародка, підвищують склоподібність, знижують урожайність, енергію проростання, знижують якість солоду. Для підтримання фітосанітарного стану посівів, необхідний регулярний їх моніторинг і застосування фунгіцидного захисту при перших та мінімальних ознаках появи хвороби.

Важливим чинником збереження якості вирощеного врожаю пивоварного ячменю є його збір за максимально короткі терміни та при оптимальній вологості зерна,

яка становить не 14-15% [3]. Після збирання, зерно ячменю обов'язково потрібно прокалібрувати і максимально якісно очистити його від сміттєвих та зернових домішок. І саме те зерно, яке відповідає необхідній крупності, можна назвати пивоварним.

Отже, щоб отримати якісний урожай пивоварного ячменю в умовах Лісостепу України, кожному аграрію необхідно знати та практикувати всі особливості вирощування даної культури. Такими особливостями є: дворядний районований сорт ячменю, розташування в сівозміні після просапних культур, вирівняний та пухкий ґрунт, норма висіву, що відповідає правильній густоті стояння рослин та загортання насіння на 3 см, вдвічі зменшена доза азотних добрив та збільшена – калійних і фосфорних, попередження поширення хвороб і шкідників, а також – своєчасне збирання врожаю при відповідній вологості та з мінімальними втратами.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 16.12.2020)
2. Посівна 2020 на завершальній стадії. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України : веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f7d6feb5-0716-454a-8f85-abce77eb49d8&title=Posivna2020-NaZavershalniiStadii> (дата звернення: 16.11.2020)
3. Захарчук О.В., Загинайло М.І. Вирощування пивоварного ячменю нових сортів – запорука отримання високих прибутків. Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. 2007. № 5. С. 43 – 50.
4. Фатєєв А. І, Шедей Л., О Маклюк О. І, Залізовський В. С, Ключко М. К. Управління якістю зерна ячменю. Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва. Харків, 2010. 49 с.
5. Зінченко О. І, Салатенко В. Н., Білоножко М. А. Рослинництво: підручник. К.: Аграрна освіта, 2001. 591 с.
6. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2020 рік: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: веб-сайт. URL: <https://sops.gov.ua/reestr-sortiv-goslin> (дата звернення 16.12. 2020)
7. Камінська В.В., Дудка О.Ф., Мушик Б.В. Продуктивність ячменю ярого за різних технологій вирощування. Збірник наукових праць Національного наукового центру «Інститут землеробства НААН». Київ: ВП «Едельвейс», 2016. № 3-4. С. 240.

Бутурлим Д. А., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група АГ-171

Науковий керівник: **Тимошенко О. П.**, к.с.-г.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: dianabuturlym@ukr.net

СОРТИ ПИВОВАРНОГО ЯЧМЕНЮ ЯК ЧИННИК УПРАВЛІННЯ ЯКОСТІ ЗЕРНА

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, в Україні за 2020 рік посівні площі ярого ячменю становили 1,5 млн га. Достовірна інформація щодо площ посівів саме пивоварного ячменю, на жаль, відсутня. Але, опираючись на внутрішні спостереження солодових підприємств та закупівель насіння ячменю пивоварних сортів, його посівні площі в 2020 році займали приблизно 200-300 тис. га [1]. За думкою експертів, цей показник в найближчі роки має тенденцію до

збільшення. Зумовлено це насамперед вищою рентабельністю виробництва зерна пивоварного ячменю, ніж фуражного, так як закупівельні ціни на нього також ростуть.

Одним з найефективніших інструментів впливу на інтенсифікацію зернової галузі є сорти та насіння. За впливовістю на урожайність і якість сорт займає друге місце, після гідротермічного чинника, а підпорядкована йому технологія покликана розкрити максимально його генетичний потенціал продуктивності закладений селекціонером при виведенні.

Найбільш цінними у виробництві пива є сорти дворядного ячменю з добре виповненим і вирівняним зерном (маса 1000 зерен 40 – 45 г), яке має понижену плівчастість (8 – 10 %), підвищений вміст крохмалю (за стандартом не нижче 63 – 65 %) і понижений — білка (не більше 9 – 10 %). Важливе значення має не так кількість, як якість білка – при малому вмісті сірки в зерновому білку (7 – 8 %) пиво погано піниться, що знижує його споживчу якість [2].

За останні роки, ситуація із забезпеченням українських аграріїв сортами пивоварного ячменю покращилася. Так, у Державному реєстрі сортів рослин, придатних до поширення в Україні, у 2000 р. налічувалось 59 сортів ячменю ярого, у 2005 р. — 76, а на 2019 р. до Реєстру занесені вже 177 сортів. В 2020 році придатних до поширення в Україні налічується 181 сорт ярого ячменю української та зарубіжної селекції, 65 з яких мають пивоварні якості. Такими сортами є Октавіа, Фантекс, Амадора, Овертюр, Саломі, Лаудіс, Піонер, Скарб, Дорідний, Статок, Парнас, Виклик, Еней, Етикет, Гермес, Одіссей тощо. Багато з цих сортів мають універсальну районуваність і придатні для вирощування на всій території України: 110 сортів можна поширювати в зоні Полісся, 137 придатні для Лісостепу, 80 – для степової зони [3].

Визнаними вітчизняними лідерами з селекції та ринку розмноження є Одеський СГІ та Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва. Однак сорти ярого ячменю вітчизняної селекції, як правило, не відповідають вимогам солодових компаній – в основному використовуються на фуражні цілі і вирощуються частіше в Південно-Східній частині України [4].

Особливо помітні зростання зернової продуктивності в регіонах вирощування пивоварного ячменю, де сільгоспвиробник віддає перевагу сортам іноземної селекції перевіреному у виробничих умовах на адаптованість до місцевих умов та зі стійкими генетично обумовленими ознаками пивоварної якості.

Аналізуючи дослідження сортової продуктивності та пивоварної якості ячменю, які проводилися у 2015 – 2019 рр. науково-дослідними установами України на замовлення корпорації з виробництва солоду Malteurop, слід звернути увагу, що до десятки кращих, з середньою урожайністю від 6,3 т/га до 5,6 т/га, ввійшли сорти європейських селекційних центрів: Breun Saatzeit, Secobra, Nordsaat Saatzeit, Sejet, RAGT, Saaten Union. В другу десятку рейтингу з врожайністю від 5,5 до 5,2 т/га — сорти селекції KWS, Limagrain, Syngenta та інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва (сорт Пан — 5,3 т/га), а сорти Командор, Всесвіт та Святогор Селекційно-генетичного інституту зайняли відповідно 31—34 місця (врожайність – 4,9 – 4,7 т/га з 37-ми досліджуваних).

За сприятливих умов 2014 року, коли потенціал сортів у дослідженнях досягнув планки 7,6 т/га в перерахунку на вологість 14%, українські сорти, на превеликий жаль, уступали європейським на 7 – 12%, займаючи місця у третьому десятку рейтингу: Перл – Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва — 23-те, Святогор — Селекційно-генетичного інституту – 26-те та Гося – Носівської селекційно-дослідної станції — 28-ме з 34-х досліджуваних. Прибавка врожаю за рахунок сорту становила в середньому за 5 років — 25%, максимально у 2019 році — 39%. Щодо якості зерна у сортодослідженнях слід відзначити, що при середньому значенні за п'ять років вмісту

білка — 11,4%, українські сорти мали його вміст: Велес, Святогор — 11,5—11,7%, Командор — 11,6%, Пан — 11,7— 12,1%, Інклюзив — 11,8—12,1%; Гося — 11,2— 12,2% [4].

Для ячменю дуже важливою ознакою, яка визначає як урожай, так і якість зерна, є стійкість проти вилягання. Особливо неприпустиме вилягання для пивоварного ячменю, тому саме цей показник користується особливою увагою у селекціонерів. В результаті досліджень було виявлено, що дуже високою стійкістю проти вилягання характеризуються сорти Інклюзив (8,1 бал), Доказ (8,8 балів), Виклик, Звершення, Ефект (8,6 балів), Парнас, Лад (8,5 балів). Навіть найнижча у досліді стійкість проти вилягання (7,7 – 7,9 балів у Галактик, Козван) є достатньою, щоб зберегти урожайність на рівні 6,10 – 5,20 т/га [5].

За масою 1000 зерен більшість пивоварних сортів мають зерно середньої крупності в межах 45,5 – 48,8 г. Найкрупніше зерно у сортів Галактик (54,3 г), Етикет (51,3 г), Парнас (49,8 г), Ефект (49,4 г), Аспект (49,2 г). Зерно вказаної крупності – від 45,5 до 55,0 г є оптимальним для пивоварного ячменю [5].

За результатами мікросолодування на солодовні EUC «Malteurop» LLC серед нових сортів придатними для пивоваріння є сорти Пан і Велес. Було визначено, що Пан має екстрактивність 83,1 % (у контрольного сорту Xanadu 81,7 %), індекс Кольбаха 46,6, діастатичну силу 324 WK, швидкість оцукрювання 12 хв., низький вміст β-глюканів (120 ppm). При цьому індекс якості солоду за міжнародною шкалою у сорту Пан складає 8,5 (відмінна якість), тоді як у контрольного сорту Xanadu – 8,4. У сорту Велес екстрактивність досягає 81,8 %, індекс Кольбаха 39,9, діастатичну силу 296 WK, швидкість оцукрювання 12 хв., дещо підвищений вміст β-глюканів (240 ppm). При цьому індекс якості солоду за міжнародною шкалою у сорту Велес складає 7,3 (дуже хороша якість) [6].

Проаналізувавши результати досліджень характеристик вітчизняних сортів пивоварного ячменю ми бачимо, що, всупереч недостатньому фінансуванню вітчизняна селекція щорічно поповнює генофонд ячменю новітніми розробками, наближеними за критеріями якістю до еталону. Проте місцеві сортовиробники, на жаль, не в змозі задовольнити потреби виробничих площ ячменю пивоварного призначення в насінні цих сортів.

Ось чому, за існуючого різноманіття асортименту на національних ринках переважають сорти найбільш ефективних селекційних програм, які поєднують у собі високу врожайність і стійкість до захворювань: Експлоер, КВС Аста, КВС Ірина, Ксанаду, Одиссей, Себастьян, Фандага, Фатіма [4].

Отже, в умовах значної диференціації товаровиробників насінневого матеріалу, визначення сорту відіграє досить значну роль у підвищенні ефективності виробництва, а для отримання ячменю пивоварної якості має визначальний характер.

Результати тестування агрономічної і пивоварної цінностей сортів ячменю, які щорічно проводяться світовими солодовими корпораціями Malteurop, Soufflet та вітчизняною "Оболонь" підтверджують актуальність впроваджених ними агропрограм та доцільність виористання, на даному етапі взаємовідносин, рекомендованих ними сортів кращих селекційних центрів Європи, які мають гарантований попит та завчасно обумовлену ціну. При цьому, українська селекція потребує невідкладної державної підтримки та дієвого захисту інтелектуальних прав селекціонерів, адже роєлті щорічно можуть забезпечити значні надходження в бюджети селекційних установ.

Список використаних джерел

1. Посівна 2020 на завершальній стадії. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: веб-сайт. URL:

<https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f7d6feb5-0716-454a-8f85-abce77eb49d8&title=Posivna2020-NaZavershalniiStadii> (дата звернення: 15.12.2020)

2. Зінченко О. І, Салатенко В. Н., Білоножко М. А. Рослинництво: підручник. К.: Аграрна освіта, 2001. 591 с.

3. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2020 рік: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: веб-сайт. URL: <https://sops.gov.ua/reestr-sortiv-roslin> (дата звернення 15.12. 2020)

4 Кузіна В. Ю. Сорт – найрезультативніший засіб підвищення ефективності виробництва пивоварного ячменю: Агросвіт. 2020. №15. С. 60 – 66.

5. Козаченко М.Р., Васько Н.І., Наумов О.Г., Важеніна О.Є., Маркова Т.Ю. , Садовой О.О., Анциферова О.В. Селекція ячменю ярого на пивоварну якість: Селекція і насінництво. 2010. № 98. С. 68 – 77.

6. Козаченко М. Р., Васько Н. І., Наумов О. Г., Солонечний П. М., Важеніна О. Є., Солонечна О. В., Шевченко А. С., Зимогляд О. В. Сортовипробування нових сортів ячменю ярого селекції Інституту Рослинництво ім. В.Я. Юрева НААН: Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. 2016. № 20. С. 130 – 140.

Голуб Н. А., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ЛС-201

Науковий керівник: **Кудряшова К. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: nataliia.holub.3@gmail.com

АНАЛІЗ ЛІСОЗАГОТІВЛІ ЗА ВИДАМИ ПРОДУКЦІЇ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Лісові ресурси посідають одне з чільних місць в ресурсній базі економіки України. Вони відіграють вагомую роль як у формуванні вуглецевого балансу атмосфери, так і у збереженні біорізноманіття. І факт важливості лісів та лісового господарства на сьогодні є загально визнаним і не викликає жодних сумнівів.

Лісистість України становить 15,9%. Але, незважаючи на досить невелику лісистість території, Україна займає 9-те місце у Європі за площею лісів та 6-те місце за запасами деревини. Умови для лісовирощування в Україні украй неоднорідні, тому ліси поширені територією держави нерівномірно [1, с.3].

Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна (33%), дуб (24%), ялина (8%), бук (7%), вільха (6%) та інші (див. рисунок 1).

*Рисунок 1- Природна структура лісів України**

**За даними Державного агентства лісових ресурсів України*

Деревообробна промисловість є важливою галуззю лісового комплексу. Її підприємства виготовляють головним чином товари народного споживання. Однак значна частина продукції деревообробної промисловості споживається в народному

господарстві як предмети та знаряддя праці. Продукцію деревообробної промисловості використовують будівельна індустрія, транспорт, сільське господарство, майже всі галузі промисловості.

На виконання Указу Президента України № 511/2019 від 09.07.2019 «Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів» прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1142 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених» [2]. Зазначеним актом Уряду запроваджено обов'язкове ведення електронного обліку деревини всіма лісокористувачами України з метою неперевищення обсягу внутрішнього споживання необроблених лісоматеріалів, адже діє мораторій на експорт даної продукції.

За результатами виконання доручень Уряду складено перелік лісокористувачів, який охоплює 805 суб'єктів різних форм власності. Станом на 17.02.2020 до системи електронного обліку деревини підключено 503 постійних лісокористувача, з яких 338 – державних підприємств організацій та установ, 136 – комунальних підприємств та 29 лісокористувачів, що належить до інших організаційно-правових форм господарювання [1, с. 23].

Чернігівська область – один із найбільших за територією регіонів України. Площа області становить 31,9 тис. км². Площа земель лісового фонду області – 739,5 тис. га, в тому числі вкриті лісом землі – 659,9 тис. га, та нараховує 56 лісокористувачів.

Чернігівщина – лісовий край, середня лісистість території області складає 20,9 % і за останні 20 років зростає на 0,6 %. Однак лісистість нерівномірна й коливається від 37-41 % (Семенівський, Ріпкинський, Корюківський райони), до 8-11 % (Бахмацький, Варвинський, Куликівський, Менський райони). Площа земель, вкрита лісом, – 659,9 тис. га [3].

Потенційні запаси та можливості лісів Чернігівської області не використовуються повністю, адже щорічне використання приросту за останні шість років становить 55-65 % – це значно менше, ніж у країнах Європи.

Лісозаготівельний асортимент представлений такою продукцією: діловий круглий ліс, пиловник та фанерний кряж, балансова деревина, інші сортименти ділового круглого лісу, паливна деревина. Динаміка кількості виробленої продукції в Чернігівській області наведена на рис. 2.

Рисунок 2 - Динаміка кількості виробленої продукції по всім видам лісу в Чернігівській області

Проаналізувавши дані, можна сказати, що кількість лісозаготівельної продукції у період з 2010 р. по 2016 р. зростала та досягла найвищого показника в 2016 році. Надалі 2017-2019 рр. спостерігалась тенденція до зменшення вироблення продукції. У 2019 році було вироблено 1474131 м³ продукції, що на 73558 м³ менше, ніж у 2018 році. Однією з причин зменшення кількості виробленої продукції є введення мораторію на експорт необробленої деревини.

З усіх видів лісозаготівельної продукції протягом 10 років переважав діловий круглий ліс, представлений хвойними та листяними породами. У меншій кількості було вироблено пиловнику та фанерного кряжу.

Таким чином, безперервне, невиснажливе і раціональне використання лісових ресурсів передбачає планомірне задоволення потреб виробництва і населення в деревині та іншій лісовій продукції, розширене відтворення, поліпшення породного складу і якості лісів, підвищення їх продуктивності. Діловий круглий ліс, як головний продукт виробництва лісогосподарських підприємств, повинен перероблюватись на території України і тільки потім експортуватись, адже така продукція з більшим вмістом доданої вартості.

Чернігівщина – це лісовий край і слід примножувати її потенціал для майбутніх поколінь, підвищувати продуктивність деревостанів, розвивати побічне лісокористування, необхідно також проводити активні заходи щодо захисту і відновлення лісових насаджень з тим, щоб поступово переходити на забезпечення потреб країни переважно за рахунок власних ресурсів із збереженням основних екологічних функцій лісу.

Список використаних джерел

1. Публічний звіт державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік [Електронний ресурс] / Державне агентство лісових ресурсів України. — Режим доступу:

https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/26022020/ПУБЛІЧНИЙ%20ЗВІТ%20ДАЛР%203А%202019%20РІК.pdf.

2. Про затвердження Порядку проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених: Постанова КМ від 4 грудня 2019 р. №1142. [Електронний ресурс] / Законодавство України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2019-п#Text>.

3. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2019 рік [Електронний ресурс] / Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації. — Режим доступу: <http://eco.cg.gov.ua/index.php?id=15801&tp=1&pg=>.

4. Головне управління статистики в Чернігівській області. URL: <https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/>

Гуцул Т. В., к.т.н., асистент¹

Проданюк Д. М., аспірант²

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)¹

e-mail: targut@meta.ua

Інститут географії Національної академії наук України (м. Київ, Україна)²

e-mail: prodanyukgeo29@ukr.net

ОПЕРАТИВНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ НА ТЕРИТОРІЯХ ГРОМАД ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Останнє десятиліття спостерігається тенденція зростання попиту на просторову інформацію. За період з 2014 по 2018 рр. світовий ринок просторових даних зріс з 215 до 339 млрд. дол. Управлінці розуміють цінність її залучення для підвищення ефективності рішень. Фахівцями ГС УкрГео на заході «Geodigital Ukraine 2019» прогнозовано зростання ринку геоданих в Україні в 2-5 разів протягом найближчих 5 років [1]. Заступник Міністра аграрної політики Олена Ковальова констатувала, що впровадження і використання геоінформаційних технологій посилять розвиток АПК [2]. Помітно збільшується кількість та складність настільних геоінформаційних систем (ГІС), розробляються та функціонують численні геопортали. Одночасно, зростають обсяги джерел інформації для ГІС. На законодавчому рівні такий стрімкий розвиток супроводжується відповідними ІТ-рішеннями.

Так, зокрема Закон України «Про землеустрій» [3] передбачає створення й впровадження спеціальних програмних засобів з метою відображення в них стану земель та їх використання, даних зонування і природно-сільськогосподарського районування, визначення заходів із землеустрою щодо організації та раціонального використання та охорони земель, а закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних», який вступає в дію з 1 січня 2021 р. передбачає створення та ведення наборів (видів) геопросторових даних дотичних до зацікавлених осіб з аграрної сфери (зокрема земельні ділянки та кадастрове зонування, рельєф, земний покрив, ґрунти, типи землекористувань, споруди сільського господарства та аквакультури і т. ін.) [4].

В масштабах загальнодержавного рівня, такий процес може стати доволі затяжним. Тому, наразі основним джерелом просторової інформації стають або топографічні карти і плани або вільнодоступні геопросторові дані.

Слід зауважити, що близько 68% українських топографічних карт усіх масштабів створені або оновлені в 1981-90 рр., 28% – в 1991-05 рр., 1% – з 1995 р. [5]. Така ситуація суперечить нормативно передбаченим строкам оновлення топографічних матеріалів та потребує пошуку альтернативних рішень. Географічна інформація в сучасних умовах набуває властивостей як стратегічного ресурсу управління, так і загальнодоступного продукту споживання. Помітні тенденції активного розвитку Національної інфраструктури геопросторових даних.

З 1 лютого 2018 р. Державна служба геодезії, картографії та кадастру розпочала передачу сільськогосподарських земель у власність об'єднаних територіальних громад. Очевидно, що один із шляхів забезпечення спроможності громад – передача земельних ділянок сільськогосподарського призначення (які у структурі землекористування займають ключову частку) у користування зацікавленим особам. Повнота та актуальність ключових показників – типу угіддя, ґрунтового покриття, крутизни та

експозиції схилу, об'єктів гідрографії, забудови, рослинності, обмежень у користуванні та ін. є запорукою підвищення інтересу потенційних інвесторів.

Крутизна та експозиція схилів – похідна геоморфологічна характеристика аналізу поверхні першого порядку. В свою чергу, висотні дані можуть бути одержані різними наземними та дистанційними методами. Одним із таких є дослідження Землі за допомогою радіолокаторів – сучасний високопродуктивний метод дистанційного зондування (SRTM), що дозволяє вивчати структуру рельєфу. Наразі у вільному доступі є дані у вигляді регулярної решітки з розміром комірок менше 30 м. Проведене для території Чернівецької області дослідження [6] для різних умов рельєфу засвідчує наявність діапазонів відхилень для рівнинного рельєфу [-5; +5 м], горбкуватого [-12, +12 м] та гірського [-14; +14 м]. Таким чином, для рівних територій можна створювати висотну основу для масштабу 1:25000; горбкуватих – практично 1:50000, гірських – 1:100000.

Забудовані території можна вилучати як межі населених пунктів з геопорталу «Адміністративно-територіального устрою України» одержуючи відгук від WMS-серверу ресурсу у вигляді *.json файлу. Подальша правка структури інформації в текстовому редакторі дозволяє одержати характеристики та географічні координати об'єкту. За потреби підвищення деталізації до рівня окремої будівлі/споруди за прямими дешифрувальними ознаками (формою, розміром) можна камерально дешифрувати дані платформи Land Viewer, а саме – Sentinel 2A з роздільною здатністю 10 м/піксель, що задовільно для створення топографічних карт масштабів 1:25000-1:50000. Актуальність даних – від грудня 2016 р.

Рослинність та багаторічні насадження наразі вільнодоступні у вигляді методології CORINE, яка представляє особливості земельного покриття, і містить території вкриті природною лісовою та чагарниковою рослинністю, сільськогосподарські угіддя під штучно створеною деревною, кущовою чи травною рослинністю. База даних доступна в операційному режимі для всієї України та більшості регіонів Європи за періоди 1990, 2000, 2006, 2012 р. Поріг виявлення змін земного покриття встановлено у розмірі 5 га. Лісам та напівприродним територіям і багаторічним культурам відповідають вибірки ієрархічних рівнів – 3 та 2.2 відповідно.

Об'єкти гідрографії вільнодоступні у вигляді анонсованого на початку 2018 р. геопорталу «Водні ресурси України». Наразі, на ньому розміщено малі, середні та великі річки. Триває процес наповнення шару водойм, котрий передбачає безстічні або із сповільненим стоком поверхневі водні об'єкти, зокрема озера та водосховища. Принцип одержання просторових даних аналогічний – у вигляді *.json файлу.

Ґрунтовий покрив. Досі основним картографічним джерелом інформації про ґрунтовий покрив України є матеріали великомасштабного обстеження ґрунтів, що проводилися ще в 1957-1961 рр. Карта ґрунтів України масштабом 1:25000000 стала основою для створення шару «Ґрунти» на геопорталі «Публічна кадастрова карта України». Однак, слід зауважити, що дані там містяться у вигляді мозаїки растрових тайлів, що унеможлиблює їх повноцінне використання для картометричних операцій, і потребує додаткових зусиль пов'язаних з реєстрацією. Результати проведення агрохімічної паспортизації – не суцільні, проводяться в різні часові періоди, і часто для службового користування. Вільнодоступні джерела переважно глобального охоплення. Зокрема, – European digital archive on soil maps (EuDASM); Harmonized World Soil Database масштабами 1:1000000-1:5000000. Використання багатозональних космічних знімків середнього та детального просторового розрізнення показує доволі успішні результати використання для різних процесів на землях сільськогосподарського призначення, що призводять до зміни родючості. Це зокрема, розвиток площинної та

лінійної ерозії, зменшення показника гумусності, вихід на поверхню карбонатних та інших порід, заболочення, підтоплення та ін. Дані космічних супутників Landsat-5 та Landsat-7 доступні на платформах – Land Viewer та Earth Explorer.

Обмеження у користуванні (місця розташування обмежень щодо використання земель) є похідним від об'єктів, і потребує його створення (внаслідок векторизації, дешифрування) або вилучення із іншого шару (запит, оверлейна операція). Перелік всіх обмежень щодо використання земельних ділянок міститься у додатку 6 до Порядку ведення Державного земельного кадастру. Технічна реалізація здійснюється шляхом побудови буферів (навколо точкових, лінійних та полігональних об'єктів) встановлених на підставі кодексів, законів, ДБН розмірів. Корисним джерелом інформації деяких об'єктів, що містять обмеження можуть стати зареєстровані растрові зображення сервісу OpenTopoMap.org, котрі одержуються шляхом завантаження із додатку SASPlanet. Зокрема, там наявні ЛЕП, території кладовищ та господарських дворів, об'єктів природно-заповідного фонду та культурної спадщини.

Зведення сукупності атрибутивних характеристик різних джерел геопросторової інформації для зручності подальшої обробки доцільно переводити до єдиного векторного банку геоданих. Найоптимальнішою формою поверхні на сьогодні є поділ на комірки гексагональної форми. Такий підхід забезпечує переваги проектування, зокрема всі сторони виявляються рівновіддаленими, гексагони вкривають площу без розривів та накладень. Розмір гексагональної комірки, слід приймати виходячи з площі комірки SRTM поверхні шляхом визначення основи (α) та радіусу (r).

Прийняття рішень здійснювати на основі структурованих SQL-запитів, виходячи з наступних умов:

- ділянки під заліснення – значення родючості (бонітету) – до 21 балу, наявність обмежень, висока крутизна схилів;
- ділянки під пасовища – території з крутизною від 7° до 20°, родючістю від 40 до 60 балів та відсутністю обмежень;
- ділянки під рілля – землі з крутизною схилів до 8°, родючістю понад 40 балів та відсутністю будь-яких обмежень на використання;
- ділянки під багаторічні насадження – ділянки з крутизною до 20° (понад 10° - можливе терасування схилів) з родючістю понад 40 балів, південною або західною експозицією схилів;
- ділянки під сіножаті – родючість від 20 до 40 балів, крутизна схилів в діапазоні 7°-15°, можливим водоохоронним обмеженням.

Висновок. Запропоновано перелік вільнодоступних джерел, а також умов, які можуть використовуватися при пошуку угідь на земельних ділянках сільськогосподарського призначення, як приклад однієї із задач управління земельними ресурсами. Вочевидь, зазначений перелік далеко не вичерпний, і може доповнюватися з огляду на покращення якості та видів вхідних геопросторових даних. Крім того, кореляційний аналіз існуючого використання земельних ділянок з показниками економічної ефективності дозволить в перспективі встановити чіткі межі критеріїв умов.

Список використаних джерел

1. Прогноз: Ринок геоданих в Україні може зрости вп'ятеро [Електронний ресурс] // Agravery. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://agravery.com/uk/posts/show/prognoz-rinok-geodanih-v-ukraini-moze-zrosti-vpatero>.
2. Впровадження і використання геоінформаційних технологій посилюють розвиток АПК [Електронний ресурс] // Agro Review. – 2019. – Режим доступу до

ресурсу: <https://agrorreview.com/news/vprovadzhennya-i-vykorystannya-heoinformacijnyh-tehnologij-posylyuyut-rozvytok-apk>.

3. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 25. – С. 122.

4. Про національну інфраструктуру геопросторових даних від 13 квітня 2020 року № 554-IX // Офіційний вісник України – 2020 – № 38. – С. 7.

5. Зацерковний В.І. Актуалізація топографічних та кадастрових карт за допомогою GPS-приймачів / В.І. Зацерковний, С.В. Кривобець, М.Г. Левченко. // Чернігівський науковий часопис. Серія 2, Техніка і природа. – 2011. – С. 28-39.

6. Hutsul T. Comparative accuracy assessment of global DTM and DTM generated from Soviet topographic maps for the purposes of road planning / T. Hutsul, Y. Smirnov. // Geodesy and Cartography. – 2017. – № 43. – p. 173–181.

Дегтярєва А. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МАГп-191
Науковий керівник: **Рябуха Г. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: pochta@gmail.com

ВПЛИВ СИСТЕМИ УДОБРЕННЯ ТА ПОПЕРЕДНИКА НА УРОЖАЙНІСТЬ КУКУРУДЗИ ТА ЯКІСТЬ ОТРИМАНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Кукурудза – одна з найпоширеніших сільськогосподарських культур в Україні і за площами посівів та за рентабельністю її вирощування. Для аграріїв зберегти врожай культури завжди в пріоритеті. Тому саме питання збереження потенціалу врожайності за допомогою різних систем удобрення та попередників є важливим.

Вирощуючи кукурудзу, ми заздалегідь плануємо певну врожайність. Вона формується за впливу цілого комплексу абіотичних і біотичних чинників [2]. Знаючи цей показник, можна розрахувати яку кількість добрив потрібно внести, враховуючи наявність елементів живлення у ґрунті та їх винесення. Відсутність збалансованої системи, особливо в умовах Полісся, де переважають дерново-підзолисті ґрунти, дає лише змогу реалізувати потенціал гібриду на 45–65% [2].

Один з найважливіших факторів, що впливає на ріст і розвиток кукурудзи - це мінеральне живлення. Разом з фотосинтезом вони об'єднують процес обміну речовин між рослиною та середовищем.

Порівняно з іншими зерновими культурами, кукурудза потребує посиленого мінерального живлення і, як культура довготривалого вегетаційного періоду, здатна засвоювати поживні речовини з ґрунту протягом всього життєвого циклу.

На формування 1 т зерна за скоростиглістю гібриди кукурудзи споживають з ґрунту і добрив в середньому 24-30 кг азоту, 10-12 - фосфору, 25-30 - калію, 6-10 - магнію і кальцію, 3-4 кг сірки; 11 г бору, 14 - міді, 110 - марганцю, 0,9 - молібдену, 85 - цинку і 200 г заліза [3].

Кукурудза відноситься до культур, які добре реагують на внесення добрив. Зрозуміло, що реалізація потенціалу продуктивності кукурудзи без сумніву залежить від ґрунтово-кліматичних умов, але і не менш важливе значення в сучасні технології мають попередники в сівозміні та збалансована система живлення, яка включає в себе передпосівний обробіток насіння мікроелементами, ґрунтове внесення комплексних мінеральних добрив та позакореневе підживлення.

В зоні Полісся кукурудзу розміщують після люпину, багаторічних трав, зернобобових, озимих, картоплі. Кукурудза не дуже вимоглива до попередників. Також

її можна вирощувати як монокультуру. На чорноземах беззмінне вирощування, за умови щорічного внесення добрив, можливе упродовж 6-10 років, а на менш родючих ґрунтах – 3-5 років [4].

За даними таких науковців, як М. Г. Цехмейструк, Н. М. Музафаров, К. М. Манько, серед поширених попередників кукурудзи найбільше висушують кореневмісний шар ґрунту рослини цукрових буряків, тому й запаси ґрунтової вологи переважно залишаються після цього попередника на час сівби кукурудзи найменшими. Крім цього, кращі умови вологозабезпечення мають повторні посіви кукурудзи. Останнє підтверджується і дослідженнями Уманського державного аграрного університету, згідно з якими на час сівби кукурудзи запаси доступної вологи в шарі ґрунту 0–100 см при повторному вирощуванні її в середньому за 10 років були на 14 мм більшими порівняно з ланкою, де кукурудза розміщувалась після одного з найкращих попередників – пшениці озимої [5]. Не варто сіяти кукурудзу після проса, щоб запобігти поширенню спільного шкідника – кукурудзяного метелика. Кукурудза у сівозміні є добрим попередником для ярих зернових культур, а при своєчасному збиранні – для озимих [4].

Метою дослідження було вивчення впливу рівня мінерального живлення на продуктивність гібриду кукурудзи Р8567 після різних попередників в умовах Полісся.

Дослід проводили за схемою: попередники (Фактор А) кукурудза, соя, озима пшениця; дози добрив (Фактор Б) контроль (без добрив), $N_{18}P_{46}K_0$, $N_0P_{52}K_{34}$. Мінеральні добрива вносили при посіві кукурудзи. Збирання кукурудзи на зерно проводили у фазі повної стиглості при вологості 24%. Польові досліді проводили відповідно до методичних рекомендацій [1].

У досліді було відмічено позитивний вплив мінеральних добрив на інтенсивність формування зеленої маси рослин кукурудзи. Так як кукурудза залишає після себе багато органічних решток, то вона збагачує ґрунт азотом, структурує його, а також, підвищує біологічну активність [6]. Після цієї культури на площі значно зменшується засміченість бур'янами, що дає кращий розвиток для озимої пшениці.

З самого початку сходів на полі було помітно різницю між впливом мінеральних добрив на розвиток кукурудзи. Спостерігаючи за ростом рослин до фази повної стиглості, у досліді було відмічено кращий вплив діамонійфосфату на висоту, розвиток коренів, фази дозрівання та урожайність у кукурудзи ніж монокалійфосфату.

У варіанті без застосування добрив висота кукурудзи нижча ніж на полях з внесеним добривом після різних попередників.

Найбільшу урожайність гібриду Р8567 ми отримали на ділянках з добривом $N_{18}P_{46}K_0$, попередник соя – 10,5 т/га, озима пшениця – 10,0 т/га, кукурудза по кукурудзі – 9,9 т/га. Це дуже добрий показник урожайності і дивлячись на цінову політику ця культура з цим добривом досить вигідна для вирощування. Далі за результатами досліді було добриво $N_0P_{52}K_{34}$, попередник соя – 9,5 т/га, озима пшениця – 9,2 т/га, кукурудза – 9,0 т/га.

Отже, можна зробити висновок, що одним з найкращих попередників кукурудзи є соя, адже бобові накопичують азот в ґрунті, збагачують ґрунт органікою, захищають від інфекційного навантаження. Застосування мінеральних добрив $N_{18}P_{46}K_0$ забезпечує отримання урожайності кукурудзи у гібриду кукурудзи на рівні 9,9-10,5 т/га, що вище ніж на варіанті без їх внесення на 7,9–8,5 т/га, тобто на 19 %.

Список використаних джерел

1. Основи наукових досліджень в агрономії / під ред. В.О. Єщенка. Київ: Дія, 2005. 288 с.
2. Мілютенко Т. Б. Дослідження різних систем удобрення кукурудзи на зерно. URL: <https://www.agronom.com.ua/doslidzhennya-riznyh-system-udobrennya-kukurudzy-na-zerno>
3. Ямковий В. Як побудувати ефективну систему мінерального живлення кукурудзи? URL: <https://propozitsiya.com/kak-postroit-effektivnyu-sistemu-mineralnogo-pitaniya-kukuruzu>
4. Бокач О. Технологія вирощування кукурудзи. URL: <https://www.syngenta.ua/news/kukurudza/tehnologiya-viroshchuvannya-kukurudzi>
5. Ковальчук І. Важливі аспекти підвищення прибутковості вирощування кукурудзи. URL: <https://www.agronom.com.ua/vazhlyvi-aspekty-pidvyshhennya-prybutkovosti-vyroshhuvannya-kukurudzy>
6. Юрченко В. Кукурудза як попередник під озими культури. URL: <https://kurkul.com/blog/110-kukurudza-yak-poperednik-pid-ozimi-kulturi>

Дзуг М. С., здобувачка вищої освіти 1 курсу (маг.), група БТБ2001М
Науковий керівник: **Боголюбов В. М.**, д.пед.н., професор
Національний університет біоресурсів і природокористування України
(м. Київ, Україна)
e-mail: marina.dzug@gmail.com

МІСЦЕ ГМО У СТАЛОМУ РОЗВИТКУ

Генна інженерія (ГІ) має великий потенціал для вирішення деяких основних проблем сучасності, включаючи продовольчу безпеку, адаптацію до кліматичних змін та екологічну стійкість. Вона надає нові інструменти та можливості для підвищення продуктивності сільського господарства, зменшення впливу на навколишнє середовище, годування зростаючого населення в країнах, що розвиваються, та розширення можливостей неблагополучних груп.

Генетично модифіковані (ГМ) культури мають значний потенціал у сільському господарстві для сталого розвитку, що визначається як „розвиток, який відповідає потребам сьогодення без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовольняти власні потреби” [4]. Література з економіки сталого розвитку свідчить про те, що ГІ може відігравати важливу роль у стратегіях досягнення цієї мети в сільському господарстві, головним чином шляхом збільшення врожайності на одиницю продукції, зменшення використання пестицидів та інших хімічних речовин, більш ефективного використання землі та скорочення парникових викиди газів у процесі вирощування їжі. Технології ГІ, що сприяють вдосконаленню ферментів та більш ефективному бродінню, є важливим фактором біоекономіки та переробки сільськогосподарських залишків. Застосування ГІ, як правило, поділяється на три “покоління” [1]. Характеристики першого покоління в основному використовуються для боротьби зі шкідниками або через стійкість до шкідників (членистоногих або грибків), або через толерантність до гербіцидів. Друге покоління включає ознаки, що покращують властивості сільськогосподарських культур (наприклад, більший термін зберігання, підвищена харчова цінність) або покращують їх здатність протистояти абіотичним стресам (наприклад, стійкість до посухи або повені). Риси третього покоління забезпечують біосинтез корисних хімічних речовин рослинами.

Дві підгрупи цих продуктів - фармацевтичні препарати рослинного походження, такі як білки, реагенти та антитіла; і промислові продукти рослинного походження, такі як протеїн шовку, еластин та колаген, біологічно розкладаються попередники пластику та альтернативи викопному паливу [3]. В даний час дуже мала частка перевірених лабораторією ознак використовується в комерційних цілях, оскільки потреба у високих інвестиціях для сільськогосподарської біотехнології заважає вченим вводити у польові випробування багатьох сортів з бажаними ознаками.

Технології ГІ є важливим кроком у розвитку сільськогосподарських культур. У світі з швидко зростаючим поголів'ям для годівлі, який стикається зі зростаючими викликами, спричиненими зміною клімату, і з бажанням зменшити слід сільського господарства, сорти сільськогосподарських культур повинні постійно змінюватися, щоб відповідати новим реаліям та обмеженням. Технології ГІ є способом досягнення цього, розширюючи можливості сільського господарства, одночасно потенційно знижуючи його грошові та екологічні витрати [2]. Однією з головних переваг ГІ є те, що вона скорочує час, необхідний для вироблення бажаної ознаки або різновиду. Це особливо важливо в умовах зміни клімату, де швидкість розведення рослин може зменшити витрати на адаптацію. Значна частина критики генної інженерії є необґрунтованою як з точки зору біології, так і з боку соціальних науки. За допомогою правильного регулювання ми можемо подолати більшість занепокоєнь щодо ГМ у сільському господарстві, щоб забезпечити стійке та справедливе використання біотехнологій. Науковий консенсус полягає в тому, що їх споживання є принаймні настільки ж безпечним, як і звичайне споживання сільськогосподарських культур, і жодних доказів того, що сільськогосподарська біотехнологія створює унікальні або нові ризики, на сьогодні не виявлено. Проте біотехнології насправді можуть підвищити продуктивність та покращити добробут бідних, одночасно зменшуючи екологічний слід сільського господарства. Застосування сільськогосподарських біотехнологій як на фермах, так і на сукупному рівні, показують, що вони можуть покращити біорізноманіття сільськогосподарських культур, зменшити викиди парникових газів у сільському господарстві та зменшити інші побічні ефекти навколишнього середовища, що існують в даний час. Застосування ГМО має важливі політичні та економічні ефекти, оскільки прибутки від сільськогосподарської біотехнології розподіляються між фермерами, споживачами та компаніями. Однак доступ до переваг технології ГМ може бути надмірно обмежений міркуваннями інтелектуальної власності.

Таким чином, майбутні проблеми щодо подолання продовольчої проблеми та забезпечення енергії, що не ґрунтується на викопних матеріалах, доведеться вирішити за допомогою революційних технологій сільськогосподарського виробництва, які відповідають різним критеріям, зокрема критеріям сталого розвитку. Однією з таких технологій, яка продовжує набирати сили та дозволить вирішити ці питання, є генетична інженерія.

Список використаних джерел

1. Bennett, A.B.; Chi-Ham, C.; Barrows, G.; Sexton, S.; Zilberman, D. *Agricultural biotechnology: Economics, environment, ethics, and the future*. *Annu. Rev. Environ. Resour.* 2013, 38, 249–279.

2. Mahaffey, H.; Taheripour, F.; Tyner, W. *Evaluating the Economic and Environmental Impacts of a Global GMO Ban*. In *Proceedings of the Agricultural & Applied Economics Association Annual Meeting*, Boston, MA, USA, 31 July–2 August 2016.

3. Moschini, G. *Pharmaceutical and industrial traits in genetically modified crops: Coexistence with conventional agriculture*. *Am. J. Agric. Econ.* 2006, 88, 1184–1192.

4. WCED. *Our Common Future*; Oxford University Press: Oxford, UK, 1987.

Єременко Н. О., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МАГп-191
Науковий керівник: **Рябуха Г. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: eremenkon098@gmail.com

ВПЛИВ ПЕРЕДПОСІВНОЇ ОБРОБКИ БАКТЕРІАЛЬНИМИ ПРЕПАРАТАМИ ТА ХІМІЧНИМИ ПРОТРУЙНИКАМИ НА РОЗВИТОК РОСЛИН СОЇ

На сучасному етапі серед зернобобових культур соя є основною складовою в структурі посівних площ та визначає рівень виробництва рослинного білка в Україні. Рослина належить до стратегічних культур і задовольняє потреби людини в рослинному білку та олії [1]. Соя має велике значення як для сільськогосподарської діяльності, так і для харчової промисловості: з твердого зерна сої виготовляють крупу, борошно та молоко, а з соєвого молока під пресом одержують окару, виготовляють соєвий сир, тофу.

Останні роки попит на сою незмінно високий. Ця культура коштує набагато дорожче пшениці. Потреба в сої і продуктах її переробки збільшується з кожним роком. Сою вирощують на всій території України. Але найбільші врожаї припадають на Хмельницьку, Київську, Кіровоградську, Полтавську та Чернігівські області [6]. Соя є однією з найбільш рентабельних культур, що дає змогу значно поліпшити економічний стан господарств. В Україні є великі можливості збільшити виробництво насіння цієї культури та отримувати більші прибутки від її реалізації [2]. Дослідження впливу передпосівної обробки на розвиток рослин сої складається з таких етапів.

Перед протруєнням насіння сої хімічними препаратами, підготовляють насіннєвий матеріал для протруєння. Використовують якісне, відкаліброване й очищене насіння, що не має механічних пошкоджень. Зерновий пил, сміття, інші сторонні домішки призводять до кінцевої втрати ефективності дії препарату та появи відповідних ризиків.

Спочатку сою обробляють хімічними препаратами (фунгіцидами та інсектицидами), в досліді використовуються протруєвачі Систіва та Гаучо Плюс 466 FS.

Гаучо® Плюс 466 FS — двокомпонентний протруєник системної дії, для передпосівної обробки насіння зернових культур проти широкого спектру шкідників. Об'єкт: Личинки коваликів (дротяники), личинки хрущів і хлібних жуків, бульбочкові довгоносики [34].

Систіва® – фунгіцид, для застосування якого не потрібен обприскувач. Якісне нанесення препарату на насіння забезпечує ефективний захист від хвороб листя, джерелом інфекцій яких є насіннєвий матеріал, ґрунт і рослинні рештки: септоріозу (*Septoria tritici*), фузаріозної (*Fusarium spp.*) та пероноспороз (*Peronospora manshurica*) [35]. Після висихання насіння починають інокулювати. В таблиці 1 представлені характеристики бактеріальних протруєників.

Таблиця 1 - Протруєння насіння сої перед посівом бактеріальними протруєниками

Інокулянти	Норма, л/т	Вага, т
Ризолік Топ+ протектор Премакс	3+1	1000
Оптімайз	1,8	1000
Хай Кот Супер+ Хай Кот Супер Extender	1,42	1000

Інокуляція — це процес нанесення на його поверхню біопрепарату, що містить ризобактерії, які сприяють утворенню азотофіксуючих бульбочок на корінні рослин Інокулянт Ризолік Топ в основі якого є бактерії (*Bradyrhizobium japonicum*) які загартовуються в процесі виробництва шляхом підвищення та пониження температур та кислотності під час розмноження. Тим самим стінки бактерій потовщуються, що сприяє їх кращому виживанню та покращує їх захист.

Обробляти насіння сої потрібно інокулянтом Ризолік Топ з біологічним протектором Премакс, який утримує бактерію на насінні, підживлює бактерію для збереження її метаболізму в період від інокуляції до проростання. Премакс підтримує необхідну кількість бактерій на кожній насінині при її контакті з ґрунтом під час сівби та забезпечує належний захист інокульованого насіння. Інокулянт не втрачає ефективності при зберіганні обробленого насіння в темному місці при температурі 25°C на протязі 50 днів, а при температурі до 15°C протягом 90 днів [36].

Оптимайз - біостимулятор та багатофункціональний інокулянт для обробки насіння бобових на основі бульбочкових бактерій *Rhizobium* у поєднанні з технологією ЛХО (ліпохітоолігосахариду). Температура застосування препарату від +8 °C до +15 °C. Період зберігання препарату на поверхні насінини 120 днів [37].

Інокулянт Хай Кот Супер - двокомпонентна рідка формуляція: ХайКот Супер Соя та Екстендер: живлення та захист (бактерії роду *Bradyrhizobium japonicum* (штам 532 С), титр не менше 1x10¹⁰ живих КУО на 1 мл препарату). Обробляти можна розпочинати за 90 діб до висіву насіння. Але при одночасній обробці Хай Кот Супер та протруйником насіння треба висіяти у ґрунт протягом 45 днів після нанесення препаратів [38].

Результати, наведені таблиці 1.7 свідчать, що різні інокулянти реагують та дають приріст врожаю по-різному. В контролі соя Кофу дає врожай – 2,15 т/га, кількість активних бульбочок лише 5 шт на рослину, висота рослин – 83 см. Інокулянт Ризолік Топ з протектором Премакс має 31шт на рослину активних бульбочок, висота 91,5 см, а все тому що протектор покращує життєдіяльність бактерій на насінні, який дає приріст до врожаю 0,83 ц, інокулянт ХайКот Супер+ ХайКот Супер Extender дає приріст врожайності на 0,70 ц, висота рослин – 84,5 см, а кількість активних бульбочок – 21 шт на рослину, найменшу кількість активних бульбочок показав інокулянт Оптимайз 400 всього 10 шт на рослину, тим самим висота рослин – 87 см, приріст до врожаю – 0,40 ц.

На відміну від контролю, в дослідних варіантах відзначали формування більшої кількості бульб на головному корені, які завдяки розвиненій провідній системі мають високу активність. Дані візуального спостереження підтверджують результати визначення кількості бульбочок протягом вегетаційного періоду (табл. 2).

Таблиця 2 - Аналіз утворення бульбочок при використанні різних інокулянтів на сорті Кофу

Назва інокулянта	Кількість рослин, шт/1 м погонний	Середня висота рослин, см	Кількість активних бульбочок, шт./рослину	Маса активних бульбочок г/рослину	Врожайність
1. Ризолік Топ+ протектор Премакс	19	91,5	31	0,66	3,15
2. ХайКот Супер+ ХайКот Супер Extender	21	84,5	21	0,31	2,95
3. Оптимайз 400	22	87	10	0,23	2,75
4. Контроль	20	83	5	0,12	2,15

У варіанті з передпосівної обробкою насіння інокулянтном Ризолік Топ з протектором Премакс спостерігали збільшення кількості маси бульб в 5,5 рази протягом усього періоду вегетації в порівнянні з контролем. У варіанті з передпосівної обробкою насіння інокулянтном Оптімайз 400 спостерігали збільшення кількості маси бульб в 1,91 рази протягом усього періоду вегетації в порівнянні з контролем, а у варіанті з передпосівної обробкою насіння інокулянтном ХайКот Супер+ ХайКот Супер Extender спостерігали збільшення кількості маси бульб в 2,6 рази протягом усього періоду вегетації в порівнянні з контролем. Так, активність азотфіксації при передпосівній обробці насіння інокулянтами зростала в порівнянні з активністю бульбочок в контрольному варіанті.

Під час функціонування бульбочкових бактерій в ґрунті за впливу несприятливих факторів (рН, низький вміст органічної речовини, екстремальні температури) спостерігається зниження їх активності. В проведеному дослідженні на контрольному варіанті, в якому бульби формувалися за рахунок місцевої раси бульбочкових бактерій, спостерігали менш інтенсивне забарвлення бульб на розрізі порівнянні з бульбами, сформованими при дії інокулянтів. Це свідчить про меншу їх активності.

Отже, вивчення дії та взаємодії факторів інокуляції та використання хімічних препаратів на сорті сої Кофу засвідчили ефективність забезпечення рослин додатковим азотом та доцільність використання інокулянтів, що позитивно вплинуло на продуктивність рослин.

Список використаних джерел

1. Три кроки до успішного вирощування сої. Пропозиція: вебсайт. URL: <https://propozitsiya.com/ua/tri-kroki-do-uspishnogo-viroshchuvannya-soyi> (дата звернення: 31.09.2020).
2. Мікробні препарати у землеробстві. Теорія і практика : [монографія] / за ред. В. В. Волкогона. Київ : Аграрна наука, 2006. 312 с.
3. Теплякова Т. Е. Соя. Теоретические основы селекции. Том. III. Генофонд и селекция зерновых бобовых культур (люпин, вика, соя, фасоль) / под ред.: Б. С. Курловича и С. И. Репьева. Санкт-Петербург : ВИР, 1995. С. 196–217.
4. Протруйники. URL: <https://www.cropscience.bayer.ua/uk-UA/Products/Seed-Treatment/GaichoPlus.aspx> (дата звернення: 15.10.2020).
5. Протруйники. URL: <https://www.agro.basf.ua/uk/Products/Product-search/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%B0%C2%AE.html> (дата звернення 14.10.2020).
6. Інокулянт Ризолік Топ. URL: https://www.agroswit.com.ua/catalog/inokulyanti/rizolik_top_3l/ (дата звернення: 15.10.2020).
7. Інокулянт Оптімайз. URL: <https://www.eridon.ua/optimajz-400> (дата звернення: 15.10.2020).
8. Інокулянт Хай Кот Супер. URL: <https://www.agro.basf.ua/uk/Products/Product-search/%D0%A5%D0%B0%D0%B9%D0%9A%D0%BE%D1%82-%D0%A1%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80-%D0%A1%D0%BE%D1%8F.html> (дата звернення: 15.10.2020).

Круглік Л. В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група АГ-171
Науковий керівник: **Бондар І. М.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: *ilidka.kruglik@gmail.com*

ПРИНЦИПИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В ОРГАНІЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ

Важливою проблемою людства у XXI столітті, яка вимагає гармонізації аграрного виробництва з навколишнім природним середовищем, забезпечення одержання екологічно чистої сільськогосподарської продукції для безпечного і здорового харчування людей, є розвиток органічного аграрного виробництва.

Органічне землеробство – це метод ведення сільського господарства, який виключає застосування пестицидів, гербіцидів, хімічних добрив, регуляторів росту рослин, а також геномодифікованого посівного матеріалу. Органічне землеробство відрізняється від традиційного тим, що землю не копають і не орють, а лише поверхнево розпушують на глибину 5-10 см.

Органічне землеробство ніяк не можливо назвати новим напрямком, так як і в XIX, так і в XX столітті цією методикою вже всерйоз займалися хлібороби, що жили на території сучасної України.

Поняття «органічний» уперше було використано в 1940 році В. Нортборном, який вважається засновником наукового органічного сільського господарства.

Органічне виробництво є одним з пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства у світі, оскільки серед широкого спектра методів господарювання є чи не єдиним, що не завдає негативного впливу навколишньому природному середовищу та здоров'ю людини.

Виробництво органічної продукції допомагає розв'язувати одразу три екологічні і соціальні проблеми :

- 1). Охорона довкілля від забруднення хімічними речовинами, які застосовуються у процесі сільськогосподарської діяльності людини;
- 2). Попередження деградаційних процесів у ґрунтах;
- 3). Поліпшення стану здоров'я населення в результаті вживання органічної продукції.

В Україні, як і в усьому світі, зростає попит на якісні та безпечні продукти харчування, а особливої популярності останнім часом набуває термін «органічні продукти» та «органічне виробництво». Україна в найближчому майбутньому повинна вийти на один рівень з європейськими лідерами у виробництві екологічно чистого продовольства, оскільки має значну за масштабами Європи площу високопродуктивних земель [1].

Причиною популярності органічних продуктів є зростаюча різниця між якістю та рівнем безпеки продуктів, що виробляються сьогодні і сертифікованими органічними продуктами. Адже, органічними можуть бути лише ті продукти, які вироблені відповідно до затверджених правил (стандартів), та пройшли процедуру сертифікації в установленому порядку [2].

Вимоги до органічного рослинництва:

- застосування для захисту рослин переважно агротехнічних, біологічних, механічних і фізичних методів з урахуванням відповідних сівозмін, а також шляхом вибору відповідних видів та сортів, стійких до шкідників і хвороб;

- використання під час вирощування та обробки рослин методів, що оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин рослинам, у тому числі використання живих мікроорганізмів;

- використання ґрунтозахисних технологій вирощування рослин, що запобігають виникненню у ґрунті ерозійних чи інших деградаційних процесів;

- використання добрив, меліорантів, матеріалів мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження та інших речовин, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів та урожайності сільськогосподарських культур, для поліпшення якості рослинницької продукції, які розщеплюються біологічно, за умови, що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

- заборона використання мінеральних азотних добрив;

- регулярне очищення та дезінфекція приміщень та споруд, речовинами, що дозволяється використовувати у гранично допустимих кількостях;

- використання для сівби органічного насіння та використання для посадки органічного садивного матеріалу;

- здійснення біологічного контролю за шкідниками та хворобами рослин [3].

При такому виробництві використання іонізуючого випромінювання, хімічно синтезованих речовин (консервантів, синтезованих барвників, гормонів, антибіотиків, ароматизаторів, стабілізаторів, підсилювачів смаку, стимуляторів росту), ГМО, а також гідропонного виробництва забороняється. Продукція виробляється виключно з органічної сировини [2].

Фізичні або юридичні особи, яким надано право на виробництво органічної продукції, зобов'язані дотримуватися таких загальних правил виробництва: використовувати лише методи виробництва органічної продукції; забезпечувати відокремлювання виробництва органічної продукції від виробництва неорганічної продукції, продукції перехідного періоду; використовувати технології виробництва, які запобігають забрудненню або мінімізують будь-яке збільшення забруднення навколишнього природного середовища; враховувати місцевий та регіональний екологічний стан територій під час вибору продукції для виробництва; мінімізувати використання невідновлюваних ресурсів та зовнішніх ресурсів; забезпечувати збереження та відтворення родючості ґрунтів.

Також при виробництві органічних харчових продуктів зобов'язані дотримуватися ще таких вимог: виробляти продукцію переважно з інгредієнтів сільськогосподарського походження (крім води та кухонної солі), не використовувати органічний інгредієнт разом з таким самим інгредієнтом у неорганічній формі або інгредієнтом у стадії перехідного періоду. не використовувати речовини і технології, що відновлюють характеристики, втрачені при переробці та зберіганні органічних харчових продуктів, та виправляють результати халатності при переробці таких продуктів або іншим чином вводять в оману щодо справжньої природи продукту.

Оцінка відповідності виробництва продукції (сировини) проводиться належним органом згідно з правилами процедури підтвердження відповідності та з технічними регламентами. Для проведення оцінювання особа подає заяву про перехід на виробництво органічної продукції до органу з оцінки відповідності виробництва органічної продукції.

Органічна сільськогосподарська продукція підлягає обов'язковому маркуванню шляхом використання відповідного державного логотипа. Дозволяється також використання недержавних логотипів, запроваджених безпосередньо суб'єктами господарювання, які здійснюють виробництво, реалізацію органічної продукції.

Державний логотип складається з напису «органічний продукт» у власних назвах продуктів та торгівельних марках при рекламуванні, а також у випадку маркування продукції, яка перебуває на стадії перехідного періоду до органічного виробництва.

Використання державного логотипа встановленого зразка та маркування органічної продукції здійснюється за наявності відповідного сертифіката [2].

В Україні існує 19 організацій, які можуть сертифікувати господарства відповідно до законодавства Європейського Союзу (ЄС), що дає право вітчизняним виробникам експортувати органічну продукцію до ЄС за спрощеною процедурою (без отримання додаткового імпортного дозволу). Але, по суті, такі господарства в Україні не можуть бути визнані офіційно органічними, оскільки наша законодавча база не наведена до європейських вимог, не розроблені нормативно-правові документи, які б визначали процедуру господарської діяльності.

У ЄС державне регулювання у сфері органічної продукції здійснюється за допомогою Директиви ЄС № 834/2007, яка, зокрема, визначає загальні рамки та принципи органічного сільського господарства, вимоги до процесу виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та виготовлення, маркування органічної продукції; систему інспекції/контролю органічної продукції, в тому числі при її імпорті в країни ЄС.

Існуючі відмінності в державному регулюванні органічного сільського господарства різних країн, а також у приватних стандартах, стримують зростання світових ринків органічної продукції і створюють перешкоди в торгівлі нею. Програма акредитації сертифікаційних установ, яку здійснює IFOAM, дозволяє досягти міжнародної гармонізації базових вимог до органічної продукції. Разом з тим, лише покупці і споживачі органічної продукції можуть визначати, яким конкретним стандартам вони віддають перевагу, і тільки вони можуть приймати рішення, якому саме сертифікату вони довіряють.

Процес переходу на органічне господарства в Україні сьогодні супроводжується певними ризиками і необхідністю вирішення низки проблем. Це і досить часто низька технологічна культура агровиробництва всіх рівнів, починаючи від особистого селянського господарства до великих аграрних об'єднань; часткові втрати врожаю на перехідному періоді у зв'язку зі зменшенням обсягів виробництва продукції (особливо це актуально для господарств, які застосовують інтенсивні технології), хоча ці втрати дещо компенсуються високою ціною на органічну продукцію; все ще низький рівень обізнаності населення і виробників щодо переваг органічного землеробства і самих органічних продуктів.

Поки в країні відбуваються лише перші спроби налагодження виробництва і збуту готової продукції. Передусім це круп 'яні та макаронні вироби, деякі олії, соки, повидло, сиропи, мед, незначна кількість овочів і фруктів, м'ясних виробів. Але є надія, що вітчизняна сертифікована органічна, в т. ч. плодовоовочева, молочна продукція почне з'являтися на прилавках магазинів вже найближчим часом.

Однак є в Україні ентузіасти, які вкладають чимало зусиль для популяризації органічного напрямку господарювання, здійснюють всі можливі заходи для розробки і "просування" необхідних законодавчих актів [4].

Так, наприклад, Федерація органічного руху України, до складу якої входить понад 200 членів юридичних та фізичних осіб, громадських, державних наукових організацій, зокрема: Асоціація «Українська асоціація виробників і переробників сої», ДП «Голланд Планта Україна», ПП НПП «Еко-Інформ-Сервіс», ТОВ «Украгрофін» та багато інших. Займається поширенням інформації та пропагандою переваг органічного, біодинамічного виробництва.

Допомогає в розробці систем органічного та біодинамічного сільського господарства для виробників сільськогосподарської продукції з використанням кращого вітчизняного та іноземного наукового і виробничого досвіду. Сприяє формуванню в усіх регіонах України мережі виробників і переробників органічної

продукції та розвитку не тільки її експорту, а й, особливо, створенню ринку такої продукції в Україні[5].

Отже органічне виробництво є пріоритетним напрямом розвитку сільського господарства, дозволяє реалізувати концепцію збалансованого розвитку агросфери за рахунок соціально-економічної і природно-ресурсної збалансованості і має на меті забезпечення суспільства безпечними та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану навколишнього природного середовища.

Таким чином, органічне виробництво забезпечує вихід екологічно безпечної продукції, яка є результатом органічного виробництва – процесу, що забезпечує вирощування сільськогосподарської продукції, використовуючи лише біологічні ресурси та не завдаючи шкоду навколишньому середовищу. Переваги органічної продукції в тому, що вона корисна для здоров'я та екологічно безпечна [6].

Підводячи підсумок доцільним є використання зарубіжного досвіду підтримки виробників органічної продукції, а саме: сприяння популяризації органічного виробництва, підтримка розвитку науки і дорадництва, фінансова допомога виробникам органічної продукції при переході на органічне виробництво, держані замовлення органічної продукції в дошкільні заклади, лікарні, санаторії, надання пільгових кредитів агровиробникам.

Список використаних джерел

1. Органічне землеробство – запорука продовольчої безпеки: бібліогр. покажч. / Упр. культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одес. облдержадмін. ; Одес. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Грушевського ; від. техн. та с.-г. літ. : [підгот. М. В. Чайковська ; комп'ют. набір М. В. Чайковська ; верстка, худож. оформ. та редактив. О. М. Ласкевич ; відп. за вип. О. А. Булгакова]. – Одеса, 2016. – 44 с. ; 15×21. – 40 прим. : б. ц.
2. Вимоги до виробництва органічної продукції в Україні: веб-сайт. URL: <https://www.vetif.gov.ua/451-вимоги-до-виробництва-органічної-продукції-в-україні.html#.X2cuiDrVLIU> (дата звернення: 04.12.2020).
3. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 06.06.2019. № 2740-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (дата звернення: 01.12.2020).
4. Органическая продукция: веб-сайт. URL: <http://tms-ua.com/articles-food/organic-products/> (дата звернення: 01.12.2020).
5. Члени федерації органічного руху України: веб-сайт. URL: <http://organic.com.ua/ru/o-federaczii/chleny-federaczii/> (дата звернення: 02.12.2020).
6. Довгань О.М., Мандибуря Я.В. Органічне виробництво: сутність, оєктивна необхідність, ефективність. Всеукраїнський науково-виробничий журнал: Сталий розвиток економіки. 2013. №1. С.200-206.
7. Бойко Є.О. Органічне виробництво – шлях до євроінтеграції України / Є.О. Бойко // Регуляторні механізми у сфері виробництва та споживання продовольчих товарів в умовах інтеграційних процесів: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., 25 черв. 2010 р., Миколаїв./ Миколаїв: Миколаївська філія Європейського університету, 2010. – С. 36–38.

Круглік Л. В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група АГ-171
Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: ilidka.kruglik@gmail.com

ГЕТЕРОЗИС - АЛЬТЕРНАТИВА ВИВЕДЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ СОРТІВ ТА ГІБРИДІВ СОЇ

Соя - стратегічна зернобобова культура світового землеробства ХХІ століття. За останні 50 років її посіви в світі збільшилися з 23,8 до 102,4 млн га, урожайність - з 16,8 до 25,5 ц/га, виробництво - з 26,9 до 263 млн т, або в 9,8 разів, при зростанні чисельності населення Землі в 2,2 рази.

Її вирощують у 91 країні. За обсягами виробництва вона займає четверте місце в світі після кукурудзи, пшениці та рису [1].

Основним методом створення сортів сої є гібридизація. Комбінування таким шляхом генів підвищеної продуктивності та адаптивності дає можливість створити новий вихідний матеріал, що поєднує обидві ознаки. Особливість селекції подібних генотипів полягає в необхідності оцінки їх господарсько-цінних ознак у різних екологічних умовах, у тому числі й стресових.

Однак міжсортна гібридизація звужує генетичну основу селекції, що ускладнює створення сортів нового покоління, які окрім високої врожайності і якості продукції повинні характеризуватися стабільністю, стійкістю до екстремальних умов вирощування, мають бути придатними для органічного землеробства та нульових технологій обробки ґрунту. Тому актуальним у селекції сої є розширення генетичного різноманіття, що неможливо без залучення зразків різного географічного походження [2].

Гетерозис, "гібридна сила" – це явище, за якого перше покоління гібридів, одержаних у результаті неспорідненого схрещування, має підвищену життєздатність і продуктивність порівняно з вихідними батьківськими формами.

Розрізняють репродуктивний гетерозис (кращий розвиток органів розмноження, підвищення фертильності, більша урожайність плодів і насіння), соматичний гетерозис (більший розвиток вегетативних частин) і адаптивний гетерозис (підвищення життєвої стійкості гібридів). Ефект гетерозису не завжди корисний біологічно для самого організму.

Основними причинами гетерозису є такі: а) пригнічення шкідливої дії рецесивних генів у гетерозигот; б) поєднання в генотипі сприятливих алельних домінантних генів обох батьків.

Для успішного створення сортів і порід потрібно враховувати і вивчати: 1) вихідну сортову і видову різноманітність рослин і тварин; 2) мутації; 3) роль середовища в розвитку і прояві ознак; 4) закони успадкування; 5) форми штучного добору [3].

Селекційна робота завжди починається з формування і всебічного вивчення вихідного матеріалу. Сорт сої повинен бути стійкою самостійною репродуктивною системою, надійність якої визначають генетичні і фізіологічні чинники, які залежать від батьківських форм. У зв'язку з цим до процесу гібридизації необхідно включати сорти різних екологічних груп, щоб підвищити імовірність найбільш сприятливих комбінацій [4].

Найчастіше використовують внутрішньовидову гібридизацію еколого-географічно віддалених форм. При доборі батьківських пар враховують, чим сильніше вони відрізняються географічно, філогенетично і екологічно, за елементами продуктивності та іншими ознаками, тим більша імовірність виділення в гібридних популяціях трансгресивних форм [5].

Вивчення гетерозису для гібридів F1 сої на нинішньому етапі необхідне для наукових цілей. Результати багатьох досліджень свідчать про те, що із гібридних комбінацій, які мали значний ступінь гетерозису у першому поколінні, згодом можуть виділитися високопродуктивні форми, а з них - сорти з покращеними властивостями [4].

Одним з важливих завдань селекції сої є поєднання в одному генотипі комплексу господарсько-цінних ознак, які забезпечують високу продуктивність культури. Проте виконати його можливо за умови знання генетичного контролю господарсько-цінних ознак, свідомо застосовуючи при цьому сучасні методи оцінки і добору селекційних зразків.

Створення гібридів F₁, як вихідних форм гібридних популяцій для наступного добору в них трансгресивних форм має бути цілеспрямованим, оскільки високий ефект гетерозису у гібридів сої 1-го покоління за продуктивністю і визначальними її елементами структури врожаю корелює з високим ступенем і частотою трансгресій в наступних поколіннях. Правильну орієнтацію селекційного процесу на пошук гетерозисних форм значною мірою зумовлює знання генетичної детермінації селекційно-значущих ознак і визначення їх генотипової структури мінливості [6].

Важливим завданням селекції рослин є розробка прийомів закріплення гетерозису у другому і наступних поколіннях. Для самоzapильних рослин сої використання ефекту гетерозису обмежується низьким відсотком зав'язування зерен, слабким коефіцієнтом розмноження насіння.

Вирішення у рослин питання щодо збереження гетерозису в ряді поколінь дало б можливість спростити та здешевити практичне його використання у рослинництві.

Повторити гетерозис у самоzapильних рослин у подальших поколіннях, не вдаючись до складного насінництва та системи зворотних, ступінчастих схрещувань, можливо за допомогою аналізуючого схрещування при схрещуванні домінантної гомозиготи з рецесивною гомозиготою гібридів F₂ (AABB × aabb → AaBb). Через те, що материнська форма була домінантною гомозиготою, розщеплення за фенотипом не відбувається. У цьому випадку у самоzapильних рослин можливе закріплення гетерозису в наступних поколіннях при відборі таких генотипів у F₂ з крайнім ступенем вираження ознаки.

Для виявлення даних генотипів у рослин F₂ можна, використовуючи метод половинок, проводити аналізуюче схрещування з рецесивною гомозиготою за ознакою, що викликає гетерозис. Застосування аналізуючих схрещувань та методу половинок при одноразовому індивідуальному відборі у самоzapильних рослин дозволяє прискорити селекційний процес шляхом скорочення часу на проведення багаторазової перевірки по потомству відібраних окремих рослин, пов'язану з явищем розщеплення в поколіннях відбираємих елітних форм [7].

Однією з найважливіших господарських ознак, що визначає ступінь адаптивності рослин до умов вирощування залежно від їх виду є тривалість вегетаційного періоду. У сортів сої тривалість періоду вегетації є відрізняльною ознакою, яка контролюється генетично.

Згідно з науковими дослідженнями вона на 70% визначається спадковими особливостями сорту і лише 30% – іншими факторами [8].

Веgetаційний період у сої може змінюватися від погодних умов: у вологі роки він суттєво (на 8–15 діб) подовжується, у посушливі – скорочується [9].

Як свідчать результати попередніх наукових досліджень Н. І. Вавилова, Н. Я. Ковальчук, у гібридів встановлена позитивна і суттєва залежність тривалості періоду вегетації з продуктивністю і іншими ознаками, що її обумовлюють.

Зарубіжні вчені: С. К. Woodworth, Е. V. Owen довели, що ознаки пізньостиглості домінують над скоростиглістю, при цьому у гібридів спостерігається розщеплення у співвідношеннях близьких як 3 : 1 [10].

Відносно особливостей успадкування періоду вегетації єдиної думки у багатьох вітчизняних дослідників немає.

В дослідях М. І. Корсакова, Ю. П. М'якушко, А. К. Лещенко, М. Г. Міку, В. М. Колота, В. Г. Михайлова у гібридів сої першого покоління від схрещування різних за скоростиглістю культурних сортів в більшості комбінацій спостерігався проміжний прояв тривалості

вегетаційного періоду. У ряду гібридів домінувала пізньостиглість, у інших – скоростиглість.

М. І. Корсаков і П. П. Булах пояснюють такий характер прояву ознаки тривалості періоду вегетації з філогенетичної точки зору. За їх уявленням, алелям «дикого типу» властива скоростиглість. Тому в усіх комбінаціях з участю скоростиглих форм домінує скоростиглість. За їх уявленням: якщо материнська форма скоростигла, а батьківська середньостигла, то у гібридів домінує скоростиглість [8].

Отже, гетерозис є складним і дуже важливим для еволюції і селекції явищем збільшення потужності, життєздатності і продуктивності гібридів першого покоління (F₁) в порівнянні з батьківськими формами.

Важливим завданням селекції є розробка прийомів закріплення гетерозису в другому і подальших поколіннях. Так як, врожайність зерна у гетерозисних гібридів в середньому знижується в F₂ на 35%, а в F₃ на 50% в порівнянні з врожайністю гібридів F₁ (Гуляєв, 1984). Також у самоzapильних рослин, таких як соя, використання ефекту гетерозису обмежується низьким відсотком зав'язання зерен і слабким коефіцієнтом розмноження насіння.

Рішення у рослин питання по збереженню гетерозису у ряді поколінь дало б можливість спростити і здешевити практичне його використання в рослинництві.

А вирощування сортів, які здатні до самозахисту, значно підвищило б ефективність хімічних і агротехнічних заходів, спрямованих на обмеження інфекції.

Список використаних джерел

1. Бабич А. О. Сучасне виробництво і використання сої. К.: Урожай, 1993. 429 с.
2. Кренців Я.І. Мінливість елементів продуктивності у рослин сої гібридів F₁, F₂. Інститут сільського господарства Степу НААН Вісник аграрної науки 2019, №3 (792) с.82-88
3. Дзюбенко Н.И., Сеферова И.В. Коллекция сои ВИР в начале 21-го века: состав и потенциал селекционного использования. Корми і кормовиробництво. 2011. Вип. 69. С. 20–25.
4. Лещенко А.К Соя (генетика, селекція, семеноводство). Киев: Наук. думка, 1987. 256 с.
5. Кобизева Л. Н. Формування бази родоводів сортів сої в нщгру та її практичне значення. Селекція і насінництво. 2014. Випуск 105. с.32-38
6. Мазур О. В. Гетерозис, ступінь домінування ознак зернової продуктивності сортів сої. Сільське господарство та лісівництво. 2017. № 5. С. 91-98.
7. Хаблак С. Г., Абдуллаева Я. А.. Закріплення гетерозису серед нащадків у *Arabidopsis Thaliana*(L.) Heunh. та інших самоzapильних рослин . Наукові доповіді НУБіП України. 2018. №5 (75). С 56-60.
8. Григорчук Н. Ф., Якубенко О. В. Вихідний матеріал сої для створення ранньостиглих сортів. Корми і кормовиробництво, 2012. № 73. С. 72-77.
9. Спеціальна селекція і насінництво польових культур: навчальний посібник. / За ред. Кириченка В. В. Ін-т рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, НААН. Х., 2010. С. 346–362.
10. Медведєва Л. Р., Кренців Я. І., Мостіпан Т. В. Створення вихідного матеріалу для селекції сортів сої в Північному Степу України. Селекція і насінництво : міжвід. тем. наук. зб. Харків, 2012. Вип. 102. С. 66–72

Куролес А. В., здобувачка вищої освіти, група МАГп-201
Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: kuroles23@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ ВИСОКОПРОДУКТИВНИХ ГІБРИДІВ ЖИТА ОЗИМОГО В ЗОНІ ПОЛІССЯ

Основні складові технологій вирощування насіння полягають у вирощуванні 4–5 високопродуктивних сортів, які мають генетичні відмінності та різні групи стиглості. У насінницьких технологіях сівба проводиться лише якісним насіннєвим матеріалом високих репродукцій в оптимальні для конкретної ґрунтово-кліматичної зони строки.

За даними дослідників вплив сорту на урожайність зернових культур становить від 25 до 50 %, однак частка погодних умов, як факторів зовнішнього середовища, що не регулюються людиною, є різною і досі не визначена [1].

Сьогодні виробництву потрібні сорти не тільки з високим потенціалом продуктивності, а й зі стабільною урожайністю за різних умов вирощування. Тому ведеться інтенсивний пошук нових високопродуктивних сортів жита озимого, адаптованих до конкретних умов вирощування, стресових факторів природного середовища, дія яких спостерігається дедалі частіше і відчувається більш гостро. Залежно від напрямку використання та передбачуваного регіону вирощування сортів у процесі селекції відбирається вихідний матеріал із відповідними ознаками.

Із селекцією нерозривно пов'язане насінництво, яке у своїй організаційній структурі відображає рівень її розвитку. Встановлено, що всі сільськогосподарські культури протягом певного часу змінюються в окремих своїх властивостях, ознаках і особливо інтенсивно проходять такі зміни в озимого жита як перехреснозапильної культури. Ось чому після того, як сорт внесений до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, розпочинається насінницька робота. Вирощування насіння вимагає дотримання певних вимог: високої чистоти, відсутності уражень хворобами і шкідниками, відсутності домішок інших культур, сортів, бур'янів мати високу масу 1000 зерен, енергію проростання та лабораторну схожість. Можливості як культури жита озимого останніми роками значно зросли завдяки виведенню та впровадженню стійких проти вилягання короткостеблових сортів і гібридів, що суттєво зменшують труднощі у збиранні врожаю [2].

Головним напрямком селекції жита озимого є створення сортів зернового напрямку використання інтенсивного типу які характеризуються врожайністю зерна 8–9 т/га, висотою рослин 70–100 см, кількістю зерен у колосі 70–80 шт., масою 1000 зерен 35–45 г, вмістом білка в зерні до 14 % та комплексною стійкістю проти хвороб. Порівняно з сортами гібриди жита характеризуються вищою стабільністю, продуктивністю, стійкістю проти вилягання та хвороб, високою масою 1000 насінин, адаптивністю до стресових явищ. Гібриди мають більш розвинену кореневу систему, що сприяє кращій посухостійкості, більший коефіцієнт кушіння (до 9 пагонів), що зменшує норму висіву (65–75 кг/га, або 3 млн шт./га).

Характерна особливість гібридів – їх висока здатність до пагоноутворення. Вони низькорослі та здебільшого стійкі до вилягання. Через це урожайність гібридів при дотриманні всіх норм агротехніки дещо вища за диплоїдні та тетраплоїдні сорти. Кращі із сортів озимого жита, що пропонуються сільгоспвиробнику під урожай 2019 року: Боротьба, Інтенсивне 99, Харківське 98, Хасто, Сіверське, Клич, Пам'ять Худоєрко, перші вітчизняні гібриди Первісток F1, Юр'ївець F1, Слобожанець F1, Харлей F1,

Синтетик 38, Хлібне, Дозор, Забава. Високу урожайність мають іноземні сорти Пікассо, Аскарі [3].

Гібридне жито характеризується найвищою надійністю за врожайністю на легких і середніх ґрунтах. До того ж гібриди є ще стійкішими до стресових умов навколишнього середовища й особливо до посухи. Через ще нижчий ступінь транспірації гібридному житу необхідно всього 350 літрів води для утворення 1 кг сухої речовини (для порівняння, пшениця потребує 450-500 літрів). Крім того, гібридне жито більш ефективно використовує азот на легких і середніх ґрунтах, отже, його можна вносити в менших обсягах, не обтяжуючи навколишнє середовище. Це дає змогу ефективно вирощувати жито на оптимізованому за показником рН ґрунті з мінімальним середнім вмістом фосфору, магнію та калію. Гібридне жито також має найвищу морозостійкість серед зернових, що робить цю культуру дуже цікавою для вирощування в регіонах з можливими значними заморозками взимку й нестабільним потеплінням навесні.

Щодо особливостей вирощування гібридного жита, існують деякі підказки, які бажано брати до уваги на практиці. Так, розпочинати сівбу гібридного жита необхідно в оптимальний час. Зважаючи на те, що рослинам потрібно близько 45 днів осінньої вегетації, цей час вираховують від першого дня сівби до настання зимової паузи у відповідній місцевості. Також дуже важливо здійснювати сівбу на глибину точно у 2-3 см.

При роботі з гібридним житом необхідно бути дуже обережним із використанням регуляторів росту. Перший обробіток рослин є найбільш важливим. Так, оптимальним часом для проведення першого укорочування жита є початок фази першого вузла.

Основне удобрення та мікроелементи відіграють для гібридного жита велику роль. Так, якщо забезпечення основними поживними речовинами не гарантоване або спостерігаються проблеми з показником рН, не варто сподіватися отримати максимальний урожай гібридного жита. У такому випадку, особливо на дуже слабких ґрунтах, доцільно вирощувати популяційне жито. У середньому для отримання врожайності на рівні 70 ц/га для жита необхідно внести близько 100 кг азоту. На важких ґрунтах ще восени вноситься близько 50 кг фосфору і 120 кг калію. На легких ґрунтах калій можна вносити навесні. Разом із калієм за потреби вноситься по 20 кг магнію і сірки. Підживлення мікроелементами часто здійснюють у посушливих умовах разом із обробітком засобами захисту рослин.

Гібридне жито успішно використовується як компонент корму для корів і свиней. Застосування жита у годівлі худоби є дуже популярним у Німеччині й Данії. Так, у годівлі молодняка ВРХ та молочних корів частка жита може становити до 40 % у концентратах – максимумно 4,0 кг жита на добу. При цьому в дослідях прирости на відгодівлі з використанням кормових сумішей, які містять жито, є значно вищими порівняно з ячменем. Витрати на відгодівлю свиней з використанням жита є трохи вищими порівняно з ячменем при використанні сухого корму і трохи нижчими при відгодівлі на сухому кормі. Натомість якість забійної туші при згодовуванні жита і ячменю мало відрізняється. Велика перевага гібридного жита також полягає у найменшому ураженні токсинами грибів фузарій, що робить його зерно більш якісним і безпечним, а також попереджає можливі втрати. Так, жито може використовуватися при сухій годівлі свиней практично досхочу і обмежено при пропозиції рідкого корму. Загалом жито – це добрий кормовий засіб, який можна поставити на один рівень (або навіть вище) з ячменем. Загальна частка жита у комбікормі для свиней може досягати 70 %. Загалом, за оцінками європейських спеціалістів, очікується зростання використання гібридного жита в годівлі тварин з 5 до 15 млн тонн впродовж наступних 10 років [4; 5].

Тому правильний вибір сорту в поєднанні з технологією є визначальним чинником зростання врожайності. Вітчизняна наука має достатньо виведених високоврожайних сортів для різних природно-кліматичних зон.

Великим попитом у зоні Полісся користуються гібриди жита від компанії KWS. Популярними є такі високопродуктивні гібриди, як Бразетто, Вінетто, Етерно, Гуттіно (на зерно), Прогас, Магніфіко (на силос).

Список використаних джерел

1. Опис та характеристика рослини. Жито посівне: *Agrarii-razom.com.ua*. URL: <https://agrarii-razom.com.ua/plants/jito-posivne> (дата звернення 11.11.2020).

2. Адаменко Т. І. Зміна агрокліматичних умов і їх вплив на зернове господарство України. *Погода і зернове господарство України*. Дніпропетровськ, 2004. С. 15-23.

3. Каленська С. М. Виробництво зерна озимого жита. *Збірник наукових праць*. Київ : Ін-т землеробства УААН, 2004. С. 38-49.

4. Вирощування гібридного жита: *Agronom.com.ua*. URL: <https://www.agronom.com.ua/vyroshtuvannya-gibrydnogo-zhyta> (дата звернення 13.10.2020).

5. Щоб вродило жито: *Agro-business.com.ua*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/12241-shchob-vrodylo-zhyto.html> (дата звернення 22.11.2020).

Кухаренко В. С., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група АГ-171

Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: kukharenko13@ukr.net

СЕЛЕКЦІЯ ГЕТЕРОЗИСНИХ ГІБРИДІВ СОНЯШНИКУ

Соняшник – одна з найбільш поширених олійних культур світу й широковідомих сільськогосподарських рослин України. Висока цінність соняшnikової олії полягає в тому, що вона містить близько 90 % ненасичених жирних кислот, особливо лінолевої і олеїнової, які профілактично впливають на зниження захворювань судин, печінки та онкологічних хвороб [1].

Створення інтенсивних високопродуктивних високоолійних гібридів соняшнику зі збалансованим вмістом жирних кислот і токоферолів, стійких проти біо- та абіотичних факторів, толерантних до загущення, технологічних, із високою урожайністю материнських форм – основне завдання сучасної селекції [2].

Проблеми селекції соняшнику обумовлювалися, з одного боку, високою економічною ефективністю його виробництва, а з іншого – надзвичайною сприйнятливістю культури до ураження різними хворобами та шкідниками. Саме названі суперечності протягом усієї роботи з цією культурою стимулювали розробку ефективних програм, що передбачали насамперед селекцію на групову стійкість до основних захворювань та шкідників, а також на підвищення урожайності та олійності насіння [1].

Методи створення батьківських самозапильних ліній

Формування самозапильних ліній (СЗЛ) для гетерозисної селекції було засновано на використанні кращих сортів вітчизняної та іноземної селекції, а також гібридів, які були на той час (60–70-і роки ХХ ст.) виведені в Угорщині, Югославії, США. Джерела ЦЧС створювали на базі „стерильної” цитоплазми дикорослого однорічного підвиду соняшника *H. Petiolaris* [3].

У селекції СЗЛ перевагу віддавали тим рослинам, які під ізоляторами без штучного дозапилення зав'язували максимальну кількість насіння. Паралельно одержували їх стерильні аналоги шляхом схрещування зі стерильними формами кращих за комбінаційною здатністю ліній. У процесі інбридингу проводили жорстке вибракуння за стійкістю до вовчка, олійністю насіння і його лузжистістю [3].

Ведуться інтенсивні дослідження по підвищенню стійкості соняшника до вовчка, несправжньої борошнистої роси, білої та сірої гнилі, фомопсису, фомозу та ін. шляхом включення в гібридизацію дикорослих видів: *H. tuberosus*, *H. lenticularis*, *H. nuttali* та ін., особливо першого з них. У міжвидових гібридів (МВГ) у F₁ спостерігається домінуючий тип успадкування за ознаками багаторічності, стійкості до білої гнилі і вовчка. Решта ознак успадковувалася проміжно. Для отримання якісного селекційного матеріалу проводили 3-4 бекроси і подальші парні схрещування з багаторазовим індивідуальним доборою на жорсткому інфекційному полі рослин із високими показниками господарсько корисних ознак (ГКО). За олійністю, зборам олії і врожайністю виділилися ранньостиглі популяції МВГ 5/3, МВГ 551/4, МВГ 39/1, які перевершили стандарт ВНПМК 6540 за врожайністю на 0,22-0,40 т/га, олійністю на 0-2,4 %, зборам олії на 144-190 кг/га. Добір стійких до хвороб елітних рослин із цих МВГ і подальшого десятиразового самозапилення дозволили створити абсолютно вирівняні лінії, відносно стійкі до комплексу місцевих рас вовчка і толерантні до сірої гнилі. Гібриди першого покоління, одержані за участю генетично віддалених ліній, проявляють високий ступінь гетерозису. Найбільш відповідними для отримання простих гібридів виявилися лінії Х1002Б, Х1006Б, Х1010Б, Х2111Б, Х2122Б, створені за участю кращих по стійкості до хвороб МВГ і з оптимальним для Лісостепу України вегетаційним періодом [3].

Джерелом створення самозапильних ліній-відновлювачів фертильності пилку, стійких до вовчка і несправжньої борошнистої роси, були багатолінійні гібриди, одержані за участю ЦЧС-аналогів, ліній із МВГ, а також ліній-відновлювачів фертильності *Rw 637*, *X704В* тощо. За стійкістю до вовчка у багатолінійних гібридів у поколінні I₂ спостерігалася наступна картина розщеплення на стійкі і сприйнятливі рослини: у трилінійних гібридів - 1:1; чотирьохлінійних - 3:1 і 4:1; п'ятилінійних – 5:1. Використання в гібридних комбінаціях ліній *X4021* і *Rw 637*, стійких до несправжньої борошнистої роси дозволило одержувати нові самозапильні лінії, стійкі до вовчка і несправжньої борошнистої роси [3].

Загальна (ЗКЗ) і специфічна (СКЗ) комбінаційна здатність

ЗКЗ здебільшого обумовлюється дією адитивних генних ефектів, а СКЗ – домінуванням, епістазом і взаємодією генетичної системи з навколишнім середовищем: тому ЗКЗ стійкіша, ніж СКЗ, але потрібні багаторічні випробування гібридних комбінацій в різних пунктах. Оцінка ліній на ЗКЗ полягає у виявленні ліній, при схрещуванні яких виявляється перевага гібридних комбінацій над батьківськими формами та кращими гібридами. Оцінка на СКЗ проводиться з метою виділення конкретних пар ліній, що дають високогетерозисне потомство при схрещуванні. Висока ЗКЗ повинна поєднуватися з високою СКЗ [3].

ЗКЗ можна оцінити за різних систем схрещування, з яких найчастіше застосовуються вільне запилення, полікрос, топкрос, діалельні схрещування. СКЗ оцінюється тільки в топкросах і діалельних схрещуваннях, причому як тестери використовують інбредні лінії або прості гібриди з точно відомою генетичною основою [3].

Для визначення ЗКЗ використовують тестери (2-3) з широкою генетичною основою (вільнозапильний сорт або подвійний міжлінійний гібрид). Оцінку по комбінаційній здатності проводять як за раннього тестування в інбредних поколіннях I₁–I₃, так і за пізнього (I₆–I₉). Комбінаційну здатність сортів і самозапильних ліній найкращим чином характеризують гібриди, одержані шляхом діалельних схрещувань (кожна лінія з

кожною), за яких утворюється максимум комбінацій. Цей метод дає повну оцінку ліній за ЗКЗ і СКЗ [3].

Ефекти гетерозису за різними господарсько корисними ознаками

Для отримання 17–20 ц/га олії в умовах посушливого Степу України основні компоненти урожайності насіння соняшнику повинні мати такі характеристики: кількість рослин на гектар (залежно від тривалості вегетаційного періоду гібрида) – 50-65 тис., кількість насінин у кошику – понад 1200, натура насіння – 400-500 г/літр, висота рослин – 140-170 см, маса 1000 насінин – 70-80 г, низький процент лузгі – 20-25 %, вміст олії в насінні – не менше 48-50 % [3].

В основу методу створення гетерозисних гібридів покладено використання ЦЧС з повним відновленням фертильності пилку. Цей метод забезпечує інтенсифікацію селекційного процесу завдяки: ретельному добору та штучному створенню різноякісного в генетичному відношенні вихідного матеріалу, що гарантує синтез на рівні генотипу по можливості всіх бажаних ознак, суміщення робіт, пов'язаних із самозапиленням та отриманням беккросних нащадків при створенні стерильних аналогів; виключення всіх операцій, пов'язаних з отриманням аналогів-відновлювачів через виявлення фенотипного ефекту гена Rf, що відновлює фертильність “стерильної” цитоплазми гібридів та спеціальних синтетиків, які використовуються як вихідний матеріал [3].

Реалізація селекційної програми протягом відносно короткого часу (1997–2001) дозволила створити для умов Степу України більш ніж 25 гібридів. Найвідоміші з них – Од 149, Од 122, Од 249, Од 123, Од 504, Згода, Злива, ультраранній гібрид Сяйво та ін. Широко відомі в Європі гібриди соняшнику, створені за спільною селекційною програмою з фірмою “Рустика Прогрейн” Урсус та Медальйон через генетично обумовлену стійкість до найвірулентнішої 5-ї раси вовчка, вирощуються в Туреччині, Іспанії, Італії та Франції [4].

Покращення жирно-кислотного складу

У соняшника зафіксовано велике генетичне різноманіття як за вмістом жиру, так і за жирнокислотним складом. У ході реалізації програми по хімічному мутагенезу (НЕМ й ін.) було одержане більше 97 форм мутантів із підвищеним вмістом жиру в насінні щодо початкової форми, з яких одержані самозапильні лінії із вмістом жиру 52 %, або на 2,4 % більше вихідного зразка W 501 [3].

Робота щодо поліпшення високоолійного мутанта М3-85-4214 дозволила відселектувати такі ознаки як врожайність, оптимальний вегетаційний період, стійкість до вовчка перевести його на основу ЦЧС. Лінія Х503Б одержала статус материнської лінії гібрида Харківський 58, який нині є стандартом 3-ї групи гібридів у Державній мережі сортовипробування. Харчова цінність насіння і олії залежить від жирнокислотного складу. Жирні кислоти, що входять до складу жирів насіння соняшника, належать до групи насичених (пальмітинова, стеаринова) і ненасичених (олеїнова, ліолева, ліолонова). Особливу увагу приділено підвищенню стійкості олії до окислення під час тривалого зберігання шляхом зниження вмісту ненасичених жирних кислот, головним чином ліолевої, а також збільшення кількості антиоксидантів. Цінність насіння і олії залежить також від вмісту вітамінів [3].

Таблиця 1 – Розмах генетичної мінливості вмісту жирних кислот у ліній соняшника

Жирна кислота	Вміст жирних кислот, %	
	мінімум	максимум
Пальмітинова	0,9	41,2
Пальміто-олеїнова	0,0	8,7
Стеаринова	0,5	11,0
Олеїнова	6,0	96,3
Лінолева	0,7	87,7
Ліноленова	0,0	2,6

Джерело: складено за даними [3].

За допомогою хімічного мутагенезу Л. К. Воськобійник і К. І. Солдатов (1975) у ВНПМК виділили мутанти соняшника з підвищеним вмістом найбільш цінної олеїнової кислоти (до 90 %) [5]. В інституті рослинництва ім. В. Я. Юр'єва створені батьківські лінії із вмістом олеїнової кислоти 84,4–93,8 %. За участю цих ліній були створені високоолеїнові гібриди Еней, Ант і Дарій, що поєднують високу врожайність, високий вміст олеїнової кислоти з комплексною стійкістю до основних патогенів і паразитів [3].

Збільшення щільності посіву (ЩП)

Збільшення густоти посіву (щільності продуктивних рослин) – один з основних шляхів у селекції на продуктивність в умовах інтенсивної технології вирощування соняшника. На взаємозалежність густоти посіву, з одного боку, і господарсько корисними ознаками (ГКО) – з іншого, впливають генетичні особливості батьківських ліній і гібридів, включаючи морфологію вегетативних і генеративних органів рослини та кліматичні умови року й місця. При вивченні цих взаємозв'язків в ІР ім. В. Я. Юр'єва в сприятливому 1999 і посушливому в 2000 р. за щільністю посіву від 35-40 до 70 тис. рослин/га були отримані такі результати:

- врожайність зростала зі збільшенням ЩП у комфортних умовах і знижувалася за посухи;
- олійність насіння різко знижувалася із збільшенням ЩП в комфортних умовах і залишалася на одному рівні за посухи;
- збір жиру трохи знижувався в комфортних умовах і залишався на одному рівні за посухи;
- маса 1000 насінин різко знижувалася зі збільшенням ЩП у будь-яких умовах;
- продуктивна здатність (насінин/м²) різко збільшувалася із збільшенням ЩП у комфортних умовах і трохи — за посухи;
- площа кошика різко знижувалася із збільшенням ЩП за будь-яких умов.

Таким чином, у порівняно комфортній екологічній ситуації спостерігається позитивна реакція за ознаками продуктивності на збільшення ЩП, а в посушливі роки – зворотна. Простий міжлінійний гібрид Візит (ІР, Нові Сад) разом з ультраранньостиглістю (95-100 днів), стійкістю до вовчку і іржі, несправжньої борошністої роси, володіє толерантністю до ЩП [3].

Висновок

Проблеми селекції соняшнику обумовлювалися, з одного боку, високою економічною ефективністю його виробництва, а з іншого – надзвичайною сприйнятливістю культури до ураження різними хворобами та шкідниками. Саме названі суперечності протягом усієї роботи з цією культурою стимулювали розробку ефективних програм, що передбачали, перш за все, селекцію на групову стійкість до основних захворювань та шкідників, а також на підвищення урожайності та олійності

насіння. У селекції СЗЛ перевагу віддавали тим рослинам, які під ізоляторами без штучного дозапилення зав'язували максимальну кількість насіння. Паралельно одержували їх стерильні аналоги шляхом схрещування зі стерильними формами кращих за комбінаційною здатністю ліній.

Список використаних джерел

1. Селекция и генетика подсолнечника: Селекция подсолнечника. URL: https://agromage.com/stat_id.php?id=491.
2. «Селекция і насінництво гетерозисних гібридів». URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u150/sel_i_nas_geterozisnih_gibridiv_2018_m.pdf.
3. Чекалін М. М., Тищенко В. М., Баташова М. Є. Селекція і генетика окремих культур : навчальний посібник. Полтава : ФОП Говоров С.В., 2008. 368 с.
4. Поляков, О. Агрорійоми вирощування високоолеїнового соняшнику. *Пропозиція*. 2013. № 11. С. 74-75.
5. Кириченко В. В. Індукований мутагенез в селекції соняшнику : навчальний посібник. Харків, 2017. 157 с.

Мамєєва О. В., аспірантка

Науковий керівник: **Михайловська О. В.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: mameevaolyas@gmail.com

ПІДВИЩЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Сучасна економічна система складається з багатьох галузей, але земельні ресурси займають визначне місце в умовах ринкової моделі господарювання. Важливу роль у цьому процесі відіграє землеустрій, який дає змогу за допомогою системи економічних і юридичних заходів організувати економічно доцільне використання земель, забезпечити ефективну організацію території та розміщення виробництва.

Перед суспільством стоїть складне завдання, а саме організувати використання земель так, щоб, забезпечити підвищення ефективності виробництва шляхом організації раціонального землеволодіння і землекористування. В Україні відбулося порушення науково обґрунтованого чергування культур в результаті, як нового межування території, так і недотримання біологічних вимог до розміщення сільськогосподарських культур до попередників, що замість очікуваного суттєвого збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції спричинило різке зниження родючості ґрунтів і продуктивності земель в цілому [1, с. 32].

Правовстановлюючі документи на користування, володіння та розпорядження земельними ділянками для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, передбачають правові та соціально-економічні аспекти земельних відносин, але не в повній мірі регулюють використання земель, що нерідко, особливо за короткострокового терміну оренди, породжує нераціональне використання земель, в тому числі і деградованих, а також вирощування кон'юнктурних сільськогосподарських культур майже монокультурою.

Складне сполучення економічних і природних умов, що діють у протилежних напрямках, вимагає ретельного обґрунтування проєктних рішень, а в ряді випадків – складання і аналізування різних варіантів проєкту. Наприклад, економічні інтереси землекористувачів нерідко вимагають збільшення площі ріллі, тоді як екологічні

умови, навпаки, перешкоджають широкому залученню земель у сільськогосподарський оборот. У процесі землевпорядкування із усіх об'єктів, придатних за своїми природними властивостями до трансформації і поліпшення, необхідно вибрати такі, які принесуть господарству найбільший ефект за суворого дотримання природоохоронних вимог [2, с. 178].

Одним з важливих показників ефективності використання землі є збільшення площі більш цінних угідь за рахунок менш цінних, залучення в сільськогосподарський оборот земель, що не використовуються.

Важливою умовою проведення об'єктивної оцінки родючості ґрунтів є ретельний облік природних і економічних чинників. Вплив природних умов на врожайність сільськогосподарських культур можна визначити на порівняно невеликих територіях з приблизно однаковими кліматичними, ґрунтовими, економічними й організаційно-господарськими умовами. Порівняльна характеристика якості земель України досить складна, з чим пов'язані територіальні відмінності тепло- і вологозабезпеченості, типів рельєфу, ґрунтового покриву, ступеня освоєння земель і їх використання. Тому, для обліку різних природних та економічних умов проведено районування території з врахуванням закономірних змін природних умов, а також особливостей використання земель у народному господарстві.

Рельєф має суттєве значення за складання проекту землеустрою, що забезпечує еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. Він виступає як фактор перерозподілу сонячної радіації і опадів залежно від експозиції і крутизни схилів, має вплив на водний і тепловий режими, зумовлюючи величини поверхневого стоку і ступінь ерозійних процесів. Рельєф господарства дозволяє проводити на всіх масивах необхідний комплекс польових робіт для вирощування всіх районованих культур.

Гранулометричний склад є однією з економічних характеристик ґрунту. Будучи тісно пов'язаним з особливостями ґрунтоутворення, гранулометричний склад відображає їхню трансформацію в процесі ґрунтоутворення, є одним із індикаторів змін, які відбуваються у ґрунті внаслідок антропогенного впливу та різних умов сільськогосподарського виробництва.

Лучні та дернові ґрунти характеризуються кращим забезпеченням поживними речовинами і мають відносно вищу родючість, ніж інші ґрунти. Разом з тим в процесі виробництва для оптимізації їхнього агрофізичного та агрохімічного стану слід впроваджувати певні агротехнічні, меліоративні та організаційно-господарські заходи. В першу чергу, це стосується внесення органічних добрив, які є не тільки джерелом поживних речовин для рослин, а й засобом поліпшення водного, теплового і повітряного режимів ґрунтів. За відсутності тваринництва на полях доцільно використовувати післяжнивні рештки сільськогосподарських культур (солону, стебла кукурудзи тощо), які при заробці в ґрунт одночасно з азотними добривами сприятимуть накопиченню в ґрунті гумусових речовин [3, с. 18].

Одним із шляхів збагачення ґрунту органічною масою повинен стати посів сидеральних культур, зокрема люпину.

Слід також відмітити, що посів бобового сидерату після загорання у ґрунті побічної продукції підвищує в подальшому її мінералізацію, при такому поєднанні наступна культура формує урожайність на рівні дії підстилкового гною.

Крім внесення органічних добрив велике значення має застосування мінеральних добрив. Найефективніше використання фізіологічно та хімічно лужних добрив на тих робочих ділянках, де ґрунтовий розчин має кислу або ж слабокислу реакцію.

Для вирощування високих і сталих врожаїв сільськогосподарських культур поряд з мікроелементами (С, Н, О, N, P, K, Ca, Mg, S) важливе значення в житті рослин мають мікроелементи та бактеріальні добрива (азото-бактерин і фосфоробактерин). Більшість

мікроелементів потрібні для нормального росту і розвитку рослин, оскільки, вони беруть участь у таких важливих процесах, як фотосинтез (Mn, Fe, Cu), дихання (Mn, Fe, Cu, Zn, Co), вуглеводний, жировий та білковий обміни, утворення органічних кислот і ферментів (Mn, V, Cu, Ni, Mo, Zn), процеси зв'язування вільного азоту (Mo, B, Mn, Fe) та інше.

Ефективне поліпшення ґрунтів можливе тільки при комплексному застосуванні агротехнологічних заходів та проведенні хімічної меліорації, а саме – внесення вапнякових матеріалів. Меліорант краще вносити під оранку під просапні культури, що сприятиме кращому його перемішуванню з ґрунтом. Необхідно застосовувати нові ґрунтозберігаючі (структурозберігаючі) технології обробітку ґрунту, у тому числі – мінімальні. Обробіток ґрунту і посів культур слід проводити при досягненні ними агрономічної стиглості [4, с. 210-213].

Сільськогосподарські угіддя, тобто ґрунтовий покрив – є об'єктом виробництва продукції рослинності. Серед усіх властивостей ґрунту передусім необхідно виділити групу фундаментальних показників, яка може бути розділена на декілька підгруп:

- перша підгрупа показників характеризує речовий склад ґрунту. До них відноситься гумусний стан ґрунтів, основна характеристика якого добре корелює з агрохімічними і фізико-хімічними показниками;

- друга підгрупа показників робить стійкий і довготривалий вплив на екологічну рівновагу порівняно з показниками гумусового стану ґрунтів. До них відноситься гранулометричний склад ґрунтів, визначальний водно-фізичний та інші властивості;

- третя підгрупа властивостей – це мінералогічний склад ґрунтів, включаючи набір первинних і вторинних мінералів, що визначають резерви поживних елементів, які зумовлюють утримання найважливіших біофілів в ґрунтовому поглинаючому комплексі, а також рівень поглинання і, можливо, інактивацію забруднюючих агентів, що надходять в процесі сільськогосподарського використання земель різних категорій [5, с. 94-97].

Рекомендований порядок чергування культур разом із системою удобрення, яка вимагає застосування органічних, мінеральних макро- і мікродобрих, хімічних меліорантів, біопрепаратів, здатні забезпечити оптимальний режим живлення рослин на різних за рівнем родючості ґрунтах і сприяти формуванню запланованих урожаїв високої якості.

Отже, на підвищення показників ефективності землекористування, як невід'ємної частини економічних характеристик ґрунту впливають:

- недотримання біологічних вимог до розміщення сільськогосподарських культур, що спричиняє різке зниження родючості ґрунтів і продуктивності земель в цілому;

- не в повній мірі використання земель, що породжує нераціональне використання земель, в тому числі і деградованих;

- складне сполучення економічних і природних умов, що як результат діють у протилежних напрямках;

- збільшення площі більш цінних угідь за рахунок менш цінних, залучення в сільськогосподарський оборот земель, що не використовуються;

- вплив природних умов на врожайність сільськогосподарських культур;

- рельєф господарства;

- гранулометричний склад ґрунту;

- впровадження агротехнічних, меліоративних та організаційно-господарських заходів, тощо.

Список використаних джерел

1. Анікіна О.П. Нова система землеробства І.Є. Овсінського: наукові ідеї в історичному вимірі. Питання історії науки і техніки. 2010. №3. с. 32.
 2. Горбенко І.Я. Надбаня науки – виробництву. 50 років діяльності Тернопільської державної сільськогосподарської дослідної станції. Тернопіль: Тернопіль. 1996. 178 с.
 3. Вергунов В.А. Нариси історії вітчизняної аграрної науки, освіти та техніки. УААН, ДНСГБ. в 4 ч. Київ: Аграрна наука, 2006. ч. 1. 337 с.
 4. Богіра М. С. Деякі особливості проведення землевпорядних робіт в умовах приватної власності на землі сільськогосподарського призначення / М. С. Богіра // Шляхи підвищення ефективності використання агроресурсного потенціалу : Міжнар. наук.-практ. форум, 23 – 25 вер. 2009 р.: тези доп. – Львів : Львів. нац. аграр. ун-т, 2009. – Т. 1. – с. 210-213.
 5. Цвик Т.І., к.б.н. Зміна параметрів фосфатного стану структурних фракцій чорнозему опідзоленого під впливом різного використання: Міжнар. наук.-практ. конференція: тези доп. – Київ 2014: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2014. – В. 1. с. 94-97.
-

Микаїлова Н. Ф., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група МАГп-191
Науковий керівник: **Рябуха Г. І.**, к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: nargizrasulova97@mail.ru

ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОЩУВАННЯ ЧАСНИКУ ОЗИМОГО

Часник – одна з найбільших цінних продовольчих культур, оскільки він є джерелом вітамінів, кислот, солей, фітонцидів та інших речовин. На сьогоднішній день інтерес до цієї культури значно виріс, відповідно з цим – і попит. Протягом останніх років часник займає 19–20 тис./га посівних площ в Україні. Основні обсяги виробництва зосереджено в господарствах населення. Промислове виробництво часнику займає незначні площі – в межах 1,0–1,2 тис./га та вимагає змін у технології вирощування. Виникає необхідність в освоєнні технологій із застосуванням механізації основних найбільш трудомістких процесів, створення сортів, адаптованих до вирощування за інтенсивними та енергоощадними технологіями, розробці ефективних прийомів насінництва. Домашні господарства мають великий досвід вирощування часнику, але його можна тільки частково застосовувати в промисловому виробництві. Значна трудомісткість ускладнює адаптацію до промислових масштабів [1].

Першим етапом вирощування часнику озимого є обробіток ґрунту. Одразу після збирання попередника проводять дворазове лушення: спочатку — на глибину 6–8 см, а після відростання бур'янів — на 10–12 см, у двох напрямках. Після того, як бур'яни відросли, площі заорюють на глибину орного шару з одночасним боронуванням. Підготовку поля проводять за 1–1,5 місяця до садіння. Якщо оранку проводити пізніше, то при осіданні ґрунту обриваються корінці, що спричиняє зниження врожаю на 15–20%. Безпосередньо перед садінням проводять культивування на глибину 8–10 см з боронуванням і коткуванням для вирівнювання і легкого ущільнення ґрунту [4].

Перед посадкою відбирають найкращі, добре розвинені головки часнику, добре визрілі і просушені з чітко визначеними зубками. Добуті зубки калібрують за розміром

на 2-3 фракції. Вирівняність посадкового матеріалу забезпечує одночасність появи сходів, дружність дозрівання і однорідність продукції.

Особливе значення має глибина загортання для озимого часнику: шар ґрунту над зубком повинен становити не менш ніж 3 см. Глибину садіння визначають часом посадки і величиною зубків. Вона відраховується від основи зубка-денця і коливається в межах 6–10 см для озимого часнику. Норма висадки часнику складає в середньому 450 г на 1 м², а схема посадки рядкова з міжряддям 45 - 6-8 см [4].

Догляд за озимим часником раціонально розпочинати з осіннього мульчування, використовуючи подрібнений торф, формуючи 2–4 см покриття. Осіннє мульчування затримує сніг, поліпшує перезимівлю, регулює поживний і водний режими та запобігає утворенню кірки.

При появі сходів проводять перший міжрядний обробіток на глибину 5-6 см, а надалі – розпушують тільки верхній шар ґрунту на глибину 2–3 см, не допускаючи утворення кірки, знищуючи молоді сходи бур'янів.

Часник відносять до культур, які досить вимогливі до вмісту вологи в ґрунті, особливо в першій половині вегетаційного періоду (під час появи сходів), а також в період інтенсивного росту цибулин. Дотримання необхідного водного режиму дозволяє в 2-3 біохімічний склад і середню масу цибулин, а в результаті збільшити врожайність [3]. Необхідно враховувати також невелику силу всмоктування кореневої системи, яка розміщується у верхніх шарах ґрунту (до 0,4 м). Саме для цього шару ґрунту найбільш характерне висушування.

Слід зазначити, що полив не проводять, якщо середньодобова температура повітря нижче 15°C. Температура води повинна бути не нижче 15 – 18°C. На сьогоднішній день найбільш ефективним способом поливу є крапельне зрошення, при якому досягається найбільш рівномірний розподіл вологи для культурних рослин [2]. Вода доставляється безпосередньо до кореневої системи. Разом з поливом є можливість проводити підживлення рослин мінеральними добривами, регулюючи необхідні дози споживання. Оптимальні дози органічних і мінеральних добрив визначають, враховуючи забезпеченість ґрунтів елементами живлення та запланований обсяг врожаю. Згідно узагальнених наукових даних, високі врожаї часнику можливо отримати тільки при комплексному внесні 40-50 т/га органічних добрив (гній або компост) і мінеральних добрив з розрахунку N₆₀P₈₀K₈₀. Приріст врожаю при такій системі у порівнянні з контролем, який проводиться без добрив, становить 5,5-6,0 т/га. Навесні доцільно провести першу підгодівлю аміачною селітрою (10-15% від розрахункової дози). Частину мінеральних добрив (NPK) вносять з поливною водою у вигляді підгодівлі (фертигація). Норми добрив для фертигації поділяють по фазах розвитку в залежності від потреби рослин і розраховують в кг/га/день по днях вегетації. Основну частину фосфорно-калійних добрив необхідно вносити з середини червня – в цей період рослини особливо потребують цих елементів для формування цибулин, накопичення поживних речовин, цукрів і підвищення лежкості. Для фертигації використовують тільки повністю водорозчинні комплексні добрива [5].

Ознаками готовності озимого часнику до збирання є підсихання нижніх листків, пожовтіння кінчиків верхніх листків, початок утворення сухих лусок на цибулинах, а також розтріскування чохлаків суцвіть. Після збирання проводять сортування, відокремлюючи стиглі, здорові, вкриті цілими неушкодженими лусками цибулини. З них найкращі, середнього і більше розміру, без ознак деформацій, вирівняні за формою і кольором відкладають для посадки, а решту - для довготривалого зберігання.

Отже, можна зробити висновок, що дотримання технології вирощування часнику озимого із врахуванням усіх перерахованих вимог сприятиме досягненню запланованої

врожайності, а також високої якості продукції. Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на більш детальне дослідження особливостей фертигації, як перспективного напрямку вітчизняного рослинництва.

Список використаних джерел

1. Вирощування озимого часнику на крапельному зрошенні: досвід ТОВ «Цареводарівське»: *Agro-business.com.ua*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/18041-vyroshchuvannia-ozymoho-chasnyku-na-krapelnomu-zroshenni-dosvid-tov-tsarevodarivske.html> (дата звернення 15.11.2020).
2. Крапельне зрошення: Агро Патріот. URL: <https://chesnok.in.ua/uk/krapelne-zroshennya/>(дата звернення 10.12.2020)
3. Полив часнику: *Ukrup.com.ua*. URL: <https://ukrup.com.ua/category/chasnyk/vyroshchuvannya-chasnyku/poliv-chasnyku/> (дата звернення 15.11.2020).
4. Фермерові про часник: *Propozitsiya.com.ua*. URL: <https://propozitsiya.com.ua/fermerovi-pro-chasnik/> (дата звернення 22.11.2020).
5. Фертигація – інноваційний підхід до удобрення культур: *Agronom.com.ua*. URL: <https://www.agronom.com.ua/fertygatsiya-innovatsijnyj-pidhid-do-udobrennya-kultur/>(дата звернення 27.11.2020).

Петрова Є. М., здобувачка вищої освіти 5 курсу, група МАГ-201п
Науковий керівник : **Чмель О. П.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: ptrv408@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ СТЕРНЬОВИХ СІВАЛОК В ОРГАНІЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ

При використанні в технологіях органічного виробництва безплужного та плоскорізального обробітку ґрунту, а також розкидання по поверхні поля подрібнених рослинних решток (мульчі), виникає необхідність у використанні стерньових сівалок [1].

Стерньова сівалка – це широкозахватна сівалка, вона одночасно виконує кілька операцій, характерних для декількох сільськогосподарських машин. За кордоном стерньові сівалки досить поширені. Посівний комплекс дозволяє заощадити на ПММ і трудових ресурсах.

Крім того, значно зменшується кількість необхідної для посіву техніки, оскільки сівалки виконують одразу кілька операцій: обробіток ґрунту, внесення добрив, висівання зерна й коткування засіяних смуг. Стерньова різнорівнева сівалка відрізняється від традиційної способом подачі насіння в сошник, там він механічний – посів насіння відбувається за рахунок їхньої власної ваги [2].

Сучасна стерньова сівалка висіває насіння з допомогою пневматики, що дозволяє виконувати кілька операцій. Стерньові сівалки практично не мають недоліків, крім відсутності можливості працювати при традиційній системі землеробства. Перед висіванням насіння і розкиданням добрива є попередній прохід агрегату.

Однак вони мають такі переваги:

- забезпечення захисту навколишнього середовища, оскільки немає потреби в переорюванні ґрунту з оборотом пласта;
- економія на витраті палива;

- зниження трудовитрат;
- істотне зниження витрат на техніку.

Стерньові сівалки набагато вигідніше купувати для роботи у великих господарствах, припускаючи, що працювати вони будуть не більше ніж пів місяця в рік. Сівалка шириною захвату 18 м може засівати 350 га/добу. Велика перевага цієї сівалки для господарства полягає в тому, що можна здійснювати посів без попередньої підготовки ґрунту. Застосування комбінованих сівалок для реалізації технології стерньового різнорівневого посіву дозволяє, у порівнянні зі звичайною (плужною) технологією, досягти таких переваг: врожайність збільшується в середньому в 1,5 раза; собівартість зерна зменшується в середньому в 1,7 раза; витрата ПММ зменшається в 2,5 раза; затрати праці зменшаються втричі. При посіві 150 гектарів термін окупності одного посівного агрегату з двох сівалок становить один польовий сезон [3].

Прикладом такої стерньової сівалки точного висіву є машини серії Deere/Bauer (Р Б), вони мають найвищу продуктивність у галузі. Ці надпродуктивні сівалки складаються з трьох або п'яти секцій, які здатні копіювати контур поверхні ґрунту, при цьому вони складаються до відносно компактних транспортних розмірів. Сівалки DB використовуються при посіві кукурудзи, соняшнику, сої, сорго та інших культур із подібним міжряддям. Посів можна здійснювати, як за класичною, мінімальною, так і за нульовою технологіями обробітку ґрунту. На всіх сівалках серії DB встановлені висіваючі секції MaxEmergePlus з дозаторами VacuMeter[4].

Переваги стерньових сівалок досягаються за рахунок таких факторів:

- обробіток ґрунту і посів проводяться одночасно, що дозволяє зберігати вологу в ґрунті від випаровування;
- посів зернових культур може проводитися як за попередньо обробленого ґрунту, так і по стерні; витрати на внесення добрив і їх зароблення в ґрунт комбінованими посівними агрегатами скорочуються багаторазово;
- поліпшуються хімічні, фізико-хімічні та інші показники родючості ґрунтів; прикочування ґрунту лише засіяними смугами сприяє кращому контакту насіння з ґрунтом і капілярного підйому води до насіння з нижніх шарів ґрунту;
- зерно пшениці, отримане при посіві комбінованими агрегатами, має більш високий вміст білка та сирієї клейковини порівняно зі звичайною технологією.

Застосування різнорівневого внесення добрив і насіння позитивно впливає на поліпшення екологічних обставин. Аргументи на користь цієї думки: з'являється додатковий захисний шар ґрунту, оскільки, як добрива вносяться на велику глибину щодо висіву насіння (до 8-10 см). При цій технології ґрунт краще захищений від вимивання, вітрової ерозії; знаходження добрив у відносно вологому ґрунті, безпосередньо під насінням, сприяє його активному розвитку, формуванню потужної кореневої системи.

Список використаних джерел

1. Беляєва Н. В., Прутська О. О. Сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні та світі. *Інноваційна економіка*. 2013. Вип. 1(39). С. 151–155.
2. Бегей С. В., Шувар І. В. Екологічне землеробство. Львів : Новий Світ-2000, 2007. 429 с.
3. Ємець Б. В. Оптимальна витрата палива двигунами внутрішнього згорання в умов овах органічного виробництва. *Органічне виробництво і продовольча безпека : [зб. доп. V Міжнар. наук.-практ. конф.]*. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 250–256.
4. Бойко П. І., Коваленко Н. П. Органічна сівозміна. *Agroexpert*. 2015. № 6 (83). С. 26–29.

Пономарчук А. П., здобувачка вищої освіти
3 курсу, група АГ-181
Науковий керівник: **Тимошенко О. П.**, к.с.-г.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: Popomarchuk.7895123@gmail.com

ГРИБКОВІ ХВОРОБИ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ ТА БОРОТЬБА З НИМИ

Захворювання сільськогосподарських рослин призводить до катастрофічних наслідків для більшості землеробів. Хвороби призводять до порушення нормальної життєдіяльності та функціонування органів рослини, а іноді й до її загибелі, а отже, спричиняє зниження врожайності та якості вирощуваної продукції.

Хвороби цукрових буряків умовно поділяють на дві групи: хвороби коренеплодів та хвороби листового апарату (рис. 1). До хвороб коренеплодів належать передусім ті, які викликають гриби певного виду: коренеїд, афаноміцетна гниль, трахеомікоз, фузаріоз, ризоктоніоз, фомоз, види парші [1].

Рисунок 1 - Хвороби цукрового буряку та ступінь їх ураження різними патогенами [1]

Від появи перших листочків і аж до збирання цукрові буряки потенційно можуть бути атаковані чотирма основними хворобами листя, збудниками яких є різні гриби.

Церкоспороз – найбільш шкочинний патоген листової поверхні цукрових буряків. Ця хвороба поширена майже в усіх бурякосійних регіонах і, якщо не контролюється належним чином, спричиняє найбільші втрати врожаю. Переважно церкоспороз уражує листя з початком вегетації, особливо у вологу та теплу пору (рис. 2).

Рисунок 2 - Лист буряку, уражений церкоспорозом [2]

Географічно найбільш поширеною хворобою листя цукрових буряків є борошниста роса. Збудник хвороби – гриб *Erysiphe betae*. Зазвичай цю хворобу виявляють першою. Раніше вважалось, що втрати врожаю від борошнистої роси були невеликими й економічно незначними. Однак починаючи з 1970-х років багато досліджень засвідчили значний рівень шкодочинності, яким не варто нехтувати (рис. 3).

Рисунок 3 - Лист буряку, уражений борошнистою росою [2]

Збудником іржі є гриб *Uromyces betae*. Незважаючи на широке географічне поширення цієї хвороби, економічні збитки від неї набагато менші від тих, що викликаються церкоспорозом чи борошнистою росою. Це зумовлено проявом хвороби в більш пізні періоди вегетації цукрових буряків. Тільки в деяких регіонах (наприклад, у Франції це прибережні райони) іржа листя спричиняє серйозну шкоду (рис. 4).

Рисунок 4 - Лист буряку, уражений іржею [2]

Рамулярія за багатьма ознаками (цикл і симптоми хвороби) нагадує церкоспороз. Однак ця хвороба проявляється у вологу, але прохолодну погоду й вже наприкінці вегетації буряків. За винятком північних районів, рамулярія вважається хворобою невеликої шкодочинності (рис. 5).

Рисунок 5 - Лист буряку, уражений рамуляріозом [2]

Захист цукрових буряків від хвороб листя став актуальним в останнє десятиріччя. Нині використання фунгіцидів у багатьох регіонах стало звичною практикою і вагомим чинником отримання високих врожаїв. А в регіонах із високим рівнем церкоспори додатковою умовою є використання гібридів із середньою та високою стійкістю до цього збудника. Водночас такі гібриди мають і слабе місце: нижчу врожайність порівняно з уразливими гібридами.

Церкоспороз. На ранніх стадіях: на листі з'являються маленькі округлі сірі плями з добре помітними червонувато-бурими межами. Через збільшувальне скло можна помітити сірий міцелій із маленькими чорними цятками. На пізніх стадіях: помітно більші уражені ділянки коричневого кольору на листі, що нагадують тютюнове листя. Помилково можна прийняти за рамулярію.

Рамулярія. На ранніх стадіях: неправильної форми світло-бурі плями з темними нечіткими межами. Усередині міститься сірий міцелій із маленькими білими цятками (можна побачити через збільшувальне скло). На пізніх стадіях: великі бурі ділянки, що надають листкам подібності до сухого листя тютюну. Помилково можна прийняти за церкоспороз.

Іржа. На ранніх стадіях: маленькі округлі утворення від червонувато-помаранчевого до бурого кольору, досить часто з жовтим ореолом на обох сторонах та продукуванням пилоподібної помаранчевої маси. На пізніх стадіях: листя висихає.

Борошниста роса. На ранніх стадіях: маленькі білі зіркоподібні цятки. На пізніх стадіях: поширюється на листі, воно спочатку набуває білого кольору, потім – сіруватого (нагадує пудру) та пурпурового з чорними вкрапленнями. Потім листя відмирає [2].

Боротьба з грибковими хворобами цукрових буряків.

Для того щоб більш-менш ефективно боротися або контролювати розвиток грибкових захворювань, необхідно насамперед дотримуватись правильної сівозміни, проводити глибокий обробіток ґрунту, зважено підходити до мінерального живлення, оптимальних термінів сівби. Також частково ефективною проти розвитку таких хвороб може бути селекція на стійкість та виведення спеціальних гібридів. Проти листових хвороб цукрових буряків, таких як церкоспороз, борошниста роса, іржа, рамуляріоз, альтернаріоз доцільно використовувати фунгіциди. Рекомендовано поєднувати фунгіциди з різними діючими речовинами. Також для боротьби з грибами краще уникати надмірних доз азотних добрив. Інфіковані залишки необхідно прибирати з поля і місць розміщення кагатів, адже хвороби на довгий період залишаються в ґрунті.

Цукрові буряки дуже вимогливі до попередників, тому запровадження правильної сівозміни – основа багатого врожаю. Найоптимальніше розташування у сівозміні для цієї культури – після озимої пшениці в ланці з багаторічними бобовими травами одного року використання для зони достатнього зволоження. Для районів із нестійким зволоженням застосовують ланку зайнятий пар – озима пшениця – цукрові буряки. У районах з недостатнім зволоженням культуру розміщують після озимої пшениці у ланці з чорним паром. Удобрюють гноєм. У сівозміні буряки вирощують з періодичністю в 4 роки, а на полях заражених нематодами – через 5-7 років, залежно від ступеня зараження ділянки. У жодному разі не можна проводити посів буряків 2 роки поспіль [3].

Значною проблемою при вирощуванні буряків є знищення бур'янів. Висока забур'яненість полів призводить не лише до поганого розвитку коренеплодів, але і сприяє активному розмноженню грибкових хвороб, адже для їхнього розвитку та поширення створюються оптимальні умови: висока вологість, затінення, підвищена температура, неможливість провітрення рослин, близьке розташування рослин. Навіть за незначної забур'яненості врожайність зменшується на 15-50 %. Знищення бур'янів

у посівах коренеплодів повинно відбуватися з найперших днів вегетації. Особливо важливо захистити буряки від сходів до утворення 4 справжніх листків. Для боротьби з бур'янами застосовують сівозміни, мульчування, правильна підготовка ґрунту до посівної, механічний контроль бур'янів, застосування гербіцидів [4].

Важливу роль при боротьбі із захворюваннями рослин відіграє застосування нових сортів та стійких до хвороб гібридів. Нові сорти є носіями найкращої генетики, а отже, більш стійкі до хвороб, продукують дружні, рівномірні та здорові сходи.

У сучасному землеробстві поширення набуває застосування біопрепаратів мікроорганізмів, яке покращує кореневе живлення рослин, стимулює їх ріст, захищає від хвороб і шкідників. Бактеризація біопрепаратами насіння цукрових буряків збільшує урожайність коренеплодів і підвищує їхню цукристість. Стійкість до інсектицидів і фунгіцидів, життєздатність на насінні протягом кількох місяців дає можливість поєднувати бактеризацію з протруєнням насіння та інокулювати його заздалегідь на насінневих заводах. Слід зазначити, що бактеріальні препарати не виключають застосування помірних доз мінеральних добрив, оскільки низька концентрація мінеральних елементів живлення на початку росту рослин може спричинити зниження інтенсивності метаболічних процесів, у тому числі фотосинтезу [5, с. 122].

Грибкові хвороби завдають великої шкоди сільськогосподарським культурам, особливо цукровим бурякам. Вони здатні довго зберігатися в ґрунті, одразу їх виявити дуже складно, а через деяку зовнішню подібність їх дещо проблематично розрізняти. З часом хвороби звикають до внесення фунгіцидів, тож фермерам необхідно знаходити нові шляхи боротьби з цими надзвичайно шкодочинними мікроорганізмами. Сучасні аграрії для боротьби з грибковими хворобами радять застосовувати науково обґрунтовані сівозміни, проводити глибокий обробіток ґрунту, зважено підходити до мінерального живлення, оптимальних термінів сівби, проводити селекцію на стійкість та виведення спеціальних гібридів, поєднувати фунгіциди з різними діючими речовинами, уникати надмірних доз азотних добрив, обов'язково прибирати з поля інфіковані залишки та застосовувати біологічні мікропрепарати. Ці невеликі кроки обов'язково сприятимуть утворенню високих врожаїв та якісної продукції рослинництва.

Список використаних джерел

1. Загальна характеристика хвороб цукрових буряків. *Syngenta Україна* : вебсайт. URL: <https://www.syngenta.ua/zagalna-harakteristika-hvorob-cukrovih-buryakiv> (дата звернення 09.12.2020).

2. Хвороби листя цукрових буряків та їх контроль. *Журнал «Агроном». Все про передове вирощування сільгоспкультур* : вебсайт. URL: <https://www.agronom.com.ua/hvoroby-lysty-tsukrovih-buryakiv-ta-yih-kontrol/> (дата звернення 09.12.2020).

3. Технологічні аспекти вирощування та захисту цукрових буряків компанії «Сингента». *Syngenta Україна* : вебсайт. URL: <https://www.syngenta.ua/news/cukroviy-buryak/tehnologichni-aspekti-viroshchuvannya-ta-zahistu-cukrovih-buryakiv-kompaniyi> (дата звернення 09.12.2020).

4. Боротьба з бур'янами в посівах цукрових буряків. *УКРЦУКОР. Національна асоціація цукровиків України* : вебсайт. URL: <http://ukrsugar.com/uk/post/borotba-z-buranami-v-posivah-cukrovih-burakiv> (дата звернення 09.12.2020).

5. Заришняк А. С., Коваль Т. В. Підвищення продуктивності цукрових буряків шляхом застосування мікробіологічних препаратів при передпосівній обробці насіння. *Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків*. 2013. Вип. 17(1).

Пушкар С. А., здобувач вищої освіти 3 курсу, група ЛС-181
Науковий керівник: **Тимошенко О. П.**, к.с.-г.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: stanislav.puskar20010620@gmail.com

ЗБІР ЖИВИЦІ. ПРАВИЛА ЗАГОТІВЛІ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПІДСОЧКИ СОСНИ ЗВИЧАЙНОЇ

Живиця (терпентин) – смолиста речовина, яка виділяється при пошкодженні хвойних дерев. Вона міститься у смоляних ходах деревини сосни, ялиці, кедра, ялини, модрина, а також у спеціальних вмістилищах. Застигла на поверхні стовбура живиця запобігає проникненню в деревину короїдів, грибів тощо, загоює рани – звідси й назва «живиця».

Для добування живиці на стовбурах дерев закладають кару (франц. *carre* – квадратний виріз) рис. 1. Зі стовбура знімають кору на ділянці 20–50 см завширшки і 30–50 см завдовжки, у деревині на глибину кількох річних кілець, але не глибше 1 см, роблять поздовжні жолобки з відгалуженням у вигляді «ялинки» (так зване підсочування). У нижньому кінці жолобка прикріплюють лійкоподібний збірник для живиці. Залежно від товщини дерева з різних боків стовбура в тому самому ярусі закладають 1–3 карі; а коли наближається час вирубки, додатково закладають ще 1–2 яруси кар вище на стовбурі. Найбільш придатна для підсочення сосна звичайна (*Pinus silvestris* L.). Одне дерево дає 0,9-2,0 кг живиці на рік, що залежить від породи або виду дерева і кліматичних умов. Зібрану живицю плавлять, декантують і фільтрують, звільняючи від води та сторонніх забруднень. Соснова живиця спочатку безбарвна, в'язка, прозора, з приємним хвойним запахом, зовсім рідка маса, але протягом кількох днів гусне, стає каламутною і набуває консистенції зернистого меду. Якщо тривалий час залишається на дереві, то висихає і твердне. Живиця в такому вигляді називається сіркою [1].

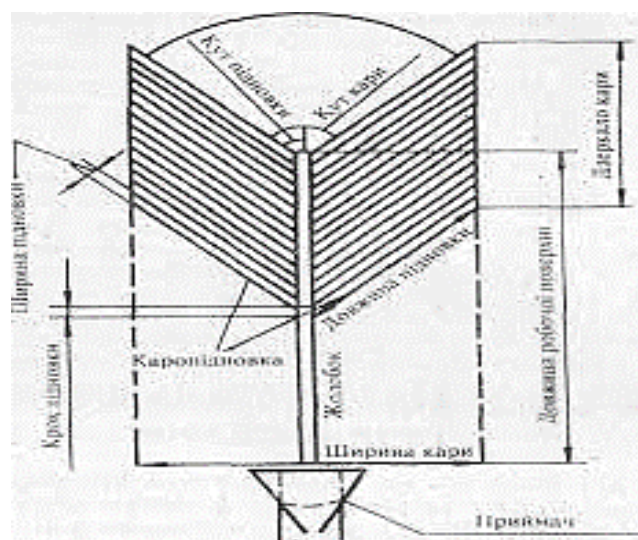

Рисунок 1 - Схема вуглової двосторонньої карі

Очищену живицю, або терпентин (*Therebintina communis*), застосовують для виготовлення лаків та медичних пластирів. Живиця є сировиною для отримання каніфолі, скипидару, бальзамів, репелентів, які мають важливе значення для фармації й особливо для техніки. Поборником розвитку живичного промислу, започаткованого в Росії ще у XVIII ст., був видатний хімік Д. І. Менделєєв [1].

Правила заготівлі живиці в лісах України:

Загальні положення:

1. Ці Правила визначають порядок заготівлі живиці у хвойних насадженнях і обов'язкові для виконання всіма постійними й тимчасовими лісокористувачами, які проводять заготівлю живиці в лісах України.

2. Ділянки для заготівлі живиці визначаються відповідно до матеріалів лісовпорядкування та планів рубок головного користування.

3. Право на заготівлю і вивезення живиці лісокористувачеві надає лісорубний квиток, який видається на весь термін експлуатації ділянки, призначеної для підсочки.

4. Роботи, пов'язані з проведенням підсочки, повинні бути завершені не пізніше 1 листопада року закінчення підсочки.

Сировинна база підсочки.

5. Основу сировинної бази підсочки становлять стиглі та пристигаючі насадження I - IV класів бонітету, в складі яких налічується 40 і більше відсотків придатних для підсочки дерев хвойних порід, що після закінчення терміну підсочки будуть призначені до суцільної або останнього прийому поступової рубки головного користування.

6. Придатними для підсочки вважаються здорові екземпляри дерев діаметром 20 сантиметрів і більше, що не мають значних пошкоджень. Здорові дерева діаметром до 20 сантиметрів, а також дерева, що мають значні механічні пошкодження, ослаблені та пошкоджені раком-сірянкою більше ніж на 50 відсотків окружності стовбура, призначаються для підсочки тільки за 2 роки до рубки.

7. Для підсочки передаються стиглі насадження: сосни не раніше ніж за 10 років, ялини – за 3 роки, модрина – 5 років до призначення їх до суцільної рубки або останнього прийому поступової рубки. Підсочка пристигаючих насаджень сосни допускається за браком стиглих соснових деревостанів.

8. Для підсочки також можуть призначатись: смолопродуктивні насадження V класу бонітету залежно від місцевих умов; рідколісся; селекційно-насінневі ділянки, плюсові дерева, насінники, насінневі куртини і смуги, які виконали свої функції і призначені до рубки; насадження, в складі яких налічується менше 40 відсотків придатних для підсочки дерев; насадження на земельних ділянках лісового фонду, що в установленому порядку призначені для розчищення.

Термін підсочки для цих насаджень встановлюється залежно від терміну призначення їх до рубки і не повинен перевищувати наведеного в пункті 7.

9. Для підсочки не призначаються: насадження в осередках розмноження шкідників до їх ліквідації; насадження в лісах, де згідно з законодавством не допускається проведення рубок головного користування; насадження, послаблені внаслідок пожеж, пошкоджені шкідниками, хворобами та іншими несприятливими факторами; насадження, в яких передбачається проведення вибіркової рубки головного користування [2].

Технологія підсочки – це сукупність видів, різновидів, способів підсочки, операцій і прийомів, їх послідовність при отриманні живиці, пов'язана з біологічними, кліматичними та технічними факторами.

Кара – спеціально підготовлена ділянка поверхні стовбура, на якій встановлюють карообладнання та наносять підновки вздовж одного сезону підсочки.

Підновка – зріз на корі, який наносять для добування із дерева живиці.

Виявлено, що зі збільшенням товщини зрізаного шару деревини зростає кількість річних шарів і смоляних ходів, що перетинаються при нанесенні підновок. Тому глибокі підновки (20-40 мм) різко порушують водний потік у стовбурах дерев. При нанесенні підновок глибиною навіть 8-10 мм з кожним наступним роком вихід живиці, як правило, зменшується. Крім того, підновки такої глибини значно порушують водопостачання та поживний режим дерев, ускладнюють доступ води та поживних речовин до вистильних клітин у зоні зрізу, в результаті чого сповільнюється утворення та витікання живиці.

Водночас при глибині підновок 5 мм вихід живиці на 9 % вищий, ніж при глибині 10 мм. Очевидно, мілкі підновки менше порушують висхідний потік, що зумовлює краще постачання водою ділянки стовбура.

Таким чином, слід зробити загальний висновок, що для скорочення втрат деревини, збереження нормальної життєдіяльності насаджень при довготривалій експлуатації і зменшення зусиль при їх нанесенні доцільно робити мілкі підновки.

Існує також спосіб підсочки сосни закритими пораненнями. Для отримання живиці нами запропонований закритий спосіб підсочки. Для цього просвердлюють отвори діаметром 25-40 мм і глибиною 8-20 мм по периметру. У пораненнях закріплюють герметичні пристосування для збирання живиці. Закритий спосіб добування живиці дає змогу перейти до напівавтоматичного способу її заготівлі. Крім того, закритий спосіб підсочки дає лише 16-28 % щорічного навантаження замість 60-80 %; строк підсочки збільшується з 20 до 40-60 років і більше [3].

Чернігівщина залишалась єдиним регіоном України, де видобувалася соснова смола – живиця. Але в 2009 році її заготівля в області повністю припинилась.

Із соснової смоли, як відомо, виготовляється каніфоль, яку використовують для проклейки паперу і картону, як емульгатор у виробництві синтетичного каучуку, гуми, пластмаси, штучної шкіри, лінолеуму, мила, лаків, фарб. Також каніфоль застосовується як флюс при лудінні та паянні. Крім того, нею натирають смички струнних музичних інструментів і взуття балерин [4].

Однак поступово, з напливом штучної китайської каніфолі на ринок України, потреба в натуральній сировині відпала.

Список використаних джерел

1. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1626/zhivicya> (дата звернення 16.12.2020).
2. Про затвердження Правил заготівлі живиці в лісах України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.1996 № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-96-%D0%BF#Text> (дата звернення 16.12.2020).
3. Сировинна база підсочки. Теоретичний курс лекцій. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/3705.pdf> (дата звернення 16.12.2020).
4. Лісівники Чернігівщини припинили заготівлю живиці. *SVOBODA.FM*. URL: <http://svoboda.fm/economic/ukraine/197340.html> (дата звернення 17.12.2020).

Пушкар В. А., здобувач вищої освіти 4 курсу, група АГ-171
Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: valerijpuskar@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ СЕЛЕКЦІЇ КАРТОПЛІ В УКРАЇНІ

Картопля в Україні є однією з основних продовольчих культур. Її вирощують у всіх ґрунтово-кліматичних зонах країни. На сьогоднішній день 98 % всіх площ

зайнятих культурою знаходиться в приватних присадибних ділянках. Споживається населенням переважно у свіжому вигляді. Переробка на картоплепродукти починає розвиватись тільки в останні роки. Велику роль для картопле виробництва мають сорти [1].

Оновним завданням селекції картоплі є і надалі залишається виведення високоврожайних сортів, які відзначаються широкою адаптивною спроможністю до конкретних ґрунтово-кліматичних умов вирощування і поєднують її з хорошим товарним виглядом урожаю, його високою товарністю, стійкістю до фітофторозу, вірусних захворювань, раку, картопляної нематоди, бактеріальних хвороб, з високими смаковими якістьми бульб та високою їх лежкістю у період зберігання [2].

Основою будь-якого селекційного процесу є наявність вихідного матеріалу з широкою мінливістю за основними господарськими ознаками. Підбираючи батьківські форми для схрещування, необхідно знати найбільш повну генетичну інформацію про них. Слід мати на увазі, що вони повинні бути ефективними як можна в більшій кількості комбінацій. У зв'язку з цим мобілізація генетичної різноманітності вихідних форм є першим і дуже важливим етапом на шляху створення сортів [3].

Велике значення для використання як вихідного матеріалу мають місцеві сорти, а також сорти, створені на багатовидовій основі, які відзначаються витривалістю до несприятливих умов вирощування та високою адаптивністю до 2 вирощування в різних ґрунтово-кліматичних зонах. Із культурних видів широко використані види *S. tuberosum* і *S. andigenum*, *S. ruginii* і *S. phureja*. *S. tuberosum* ($2n = 48$), які відзначається високою урожайністю, добрими смаковими якістьми, гарною формою бульб, відносною стійкістю проти вірусних хвороб, підвищеним вмістом крохмалю і білка [4].

На сьогоднішній день на ринку картоплі дуже популярні ранньостиглі сорти. Тому селекція на ранньостиглість дуже актуальна, і важливо підібрати батьківські форми ранньої групи стиглості, які є найбільш перспективними в цьому напрямку. Вивчення інтродукованих і залучених форм картоплі в умовах вирощування в зоні Полісся України дозволило виділити джерела скоростиглості. Серед сортів української селекції інститутом картоплярства НААН України виділені: Княгиня, Вигода, Слаута, Росава, Гурман. Серед іноземних кращі показники мали сорти Лабадія, Бонус, Алладін [5].

Важливою господарсько цінною ознакою є врожайність створеного сорту та висока маса бульби як однієї з найзатребуваніших характеристик на ринку картоплі.

Але при цьому цілеспрямований відбір високоврожайних, крупнобульбових рослин, з високими смаковими якістьми форм сприяє втраті стійкості сортів, створених на основі виду *S. tuberosum*, до окремих збудників хвороб [6]. Їм також властиво відсутність ефективного контролю стійкості до екстремальних факторів, в тому числі проти хвороб і шкідників.

Тому успішне вирішення багатьох проблем сучасної селекції картоплі пов'язано із залученням до схрещування різних диких видів. Зразки диких видів використовуються в якості джерел стійкості до найбільш шкідливим хвороб і шкідників (фітофторозу, сухої фузаріозної гнилі, альтернarioзу, цистоутворюючої нематоди, бактеріозів і т. д.), стресових факторів [5].

Подальший розвиток та інтенсифікація картоплярства в Україні залежить від характеристик сортів і тому створення сортів з високими показниками господарсько цінних ознак, стійкістю до хвороб і шкідників, адаптивністю до умов довкілля, та змін навколишнього середовища, є важливим завданням в селекції картоплі.

Список використаних джерел

1. Кучко А.А., Власенко М.Ю., Мицько В.М. Фізіологія та біохімія картоплі. Київ: Довіра, 1998. 335 с.
2. Осипчук А.А. Генетичний потенціал картоплі. Картопля. Т. 1. 2002. С. 203–204.

3. Бондус Р.О., Подгаєцький А.А., Токмань В.С. Оцінка середньоранніх сортів картоплі – складових колекції Устимівської дослідної станції. Генетичні ресурси рослин. 2009. № 7. С. 164–173.

4. Подгаєцький А.А., Коваленко В.М., Києнко З.Б. Оцінка сортів селекції Інституту картоплярства НААН за середньою масою бульб у різних умовах. Картоплярство України. 2014. №3-4 (36-37). С. 25–31.

5. Методичні рекомендації щодо проведення досліджень з картоплею. Немішаєве, 2002. 183 с.

6. Коваленко В.М. Адаптивний потенціал сортів картоплі різних селекційних установ: дис. к.с.-г. н: 06.01.05. Сумський НАУ. Суми, 2013. 193 с.

Рассказов О. І., аспірант

Науковий керівник: **Бутко М. П.**, д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: stu_management@ukr.net

ВПЛИВ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА КОМПЛЕКСНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Україна володіє унікальним потенціалом розвитку агропромислового виробництва, що пов'язано із сприятливими природно-кліматичними умовами, передусім наявністю родючих ґрунтів, сформованої протягом тривалого часу культури землеробства та виробництва продукції рослинництва і тваринництва, достатньо широкою мережею сільських населених пунктів, в межах яких сконцентровано основну частину трудового потенціалу сільської місцевості. Відповідно, агропромисловий сектор став одним із найбільш масштабних видів економічної діяльності, котрий забезпечує задоволення внутрішніх потреб у сільськогосподарській сировині і продуктах її переробки, формує значні обсяги експортних ресурсів. Однак такі, на перший погляд, значні результати його функціонування не отримали адекватного прояву у підтримці середовища свого існування – сільських територіях.

Зростання попиту на сільськогосподарську продукцію, глобалізація агропромислових ринків, лібералізація торгівлі, технологічні зміни у способах виробництва та зберігання продуктів харчування обумовлюють потребу поглиблення наукових досліджень у напрямі взаємозв'язку розвитку агропромислових підприємств на територіальних громадах, де вони базуються [1]. Поглиблення такого стану розвитку сільських територій буде посилювати вже існуючі та формувати нові потужні бар'єри розвитку агропромислового виробництва. До таких бар'єрів можна віднести:

- структурно-пропорційні, вплив яких буде зумовлений успадковостями та пропорціями видів економічної діяльності в межах громад, що консервуватиме сировинну спрямованість агропромислового виробництва;

- поселенські, вплив яких відбувається внаслідок низької щільності населення сільських територій, наслідком чого буде зростання витрат на будівництво інфраструктурних об'єктів та низьку економічну ефективність їх діяльності, що знизить доступ населення та виробничих формувань до необхідних джерел інфраструктурних ресурсів;

- виробничо-збутові, що зумовлені незадовільним рівнем розвитку ринкової інфраструктури сільського господарства та переробної промисловості, наслідком чого може стати втрата їх частки на внутрішньому ринку, зниження рівня рентабельності агропромислового виробництва через зростання кількості ланцюгів між виробниками та кінцевими споживачами продукції;

- трудоворесурсні, які формуються внаслідок постійного знелюднення сільських громад, передусім у працездатному віці, активізації територіальної та трудової мобільності молоді, що уже зараз формує значний дефіцит кваліфікованих кадрів, котрий у перспективі буде зростати;

- інфраструктурні, що проявляються через низький рівень забезпечення сільських громад об'єктами виробничої (транспортної, логістичної, енергетичної) та соціальної (медичної, освітньої, культурної) інфраструктури наслідком чого стане обмеження доступності до виробничих та соціальних послуг;

- інформаційні, причиною яких є інформаційна асиметрія щодо технічних можливостей, інструментів та механізмів підвищення ефективності сільськогосподарського та переробного виробництва, а також формування та розвитку альтернативних несільськогосподарських видів економічної діяльності в межах територіальних громад;

- адміністративно-регулюючі, що виникають внаслідок неефективної системи управління, в першу чергу на рівні громад, проявах корупції та здійснення необґрунтованого тиску на суб'єкти господарювання, наслідком чого є типізація та поширення незадекларованих методів діяльності населення;

- суспільний, що зумовлений неготовністю більшості населення сільських територіальних громад приймати активну участь у розвитку власних територій та нерозуміння їх особистої ролі в цих процесах, що обмежує можливості розвитку ефективних виробничо-територіальних формувань агропромислового спрямування;

- інституціональні, котрі вимагають удосконалення нормативно-правового поля функціонування територіальних громад в умовах децентралізації владних повноважень та удосконалення їх відносин із господарюючими суб'єктами усіх форм власності.

Слід також врахувати, що спільна аграрна політика ЄС у третьому тисячолітті передбачає господарювання на землі, набагато більше ніж продовольче забезпечення та експорт, оскільки це неможливо здійснити без одночасного сталого розвитку сільських громад продукування суспільних благ, збереження етнокультурного середовища і біологічного розмаїття, раціонального використання природних ресурсів.

Євросоюз орієнтує своїх товаровиробників на всеохоплюючу систему аграрних інновацій, запобігання обезлюдненню сільських територій, омолодженню фермерського бізнес-середовища, локалізація продовольчого ринку, стимулювання зростання зайнятості, в тому числі, за рахунок запровадження інфраструктурних та несільськогосподарських стандартів.

При цьому наголошується, що базова підтримка доходів фермерських господарств буде залежати виключно від кількості створених робочих місць. Рухаючись інтеграційним курсом Україна повинна сформувати адаптивну з ЄС стратегію сільського розвитку, інакше сучасна монокультуризація українських чорноземів назавжди закріпить нашу країну як сировинний придаток глобального аграрного ринку, а децентралізація сільських територіальних громад завершиться сумним задумом попередньої системи стерти грані між містом і селом [3].

Така ситуація надзвичайно актуалізує необхідність довготривалого, взаємоузгодженого та взаємовигідного розвитку агропромислових формувань та територіальних громад в Україні. Базуючись на генезі наукових підходів в цій сфері слід врахувати такі закономірності, які засвідчують що:

- агропромислове виробництво, через використання методів дедукції та синтезу, слід розглядати як структуру яка об'єднує значну кількість агровиробничих формувань, ефективна діяльність яких матиме загальний кумулятивний ефект на інтенсивний та раціональний розвиток всієї сфери на секторальному і просторовому рівнях;

- ефективність розвитку окремих виробничих структур сільського господарства та переробної промисловості залежить від інтенсивності та результативності впровадження інституціонального базису, основними елементами якого є встановлення чітких та беззаперечних прав власності і їхній захист;

- формування та розвиток сільськогосподарських та переробних підприємств має здійснюватися з урахуванням наявних ресурсів або ж їхньої доступності з метою зниження витрат на виробництво шляхом раціоналізації їх використання, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності кінцевої продукції;

- спеціалізація та локалізація агропромислових підприємств має здійснюватися з урахуванням масштабів наявних ринків збуту їхньої продукції та можливостей нарощування присутності на них шляхом поглиблення маркетингових досліджень та врахування у своїй діяльності загальних споживчих потреб, їх структури та векторів змін, що у свою чергу забезпечить зростання загальної економічної ефективності їх функціонування;

- ефективність функціонування виробничих агроформувань в значній мірі залежить від налагодженої системи виробничо-технологічних, постачальницьких та збутових зв'язків, з метою інтенсифікації обігу та збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції;

- заходи державного регулювання розвитку агропромислового виробництва мають ґрунтуватись на мотиваційних механізмах нарощування обсягів виробництва конкурентоздатної продукції для потреб внутрішнього та зовнішнього ринків.

Список використаних джерел

1. Бистряков І. К. Просторові аспекти сталого розвитку: постнеокласичний дискурс. *Економічна теорія*. 2013. №2 С. 5-15.

2. Бородіна О. М. САП ЄС як динамічне сполучення галузевих потреб і суспільних інтересів. *Економіка України*. 2016. №11. С. 58-70.

3. Бутко М. П. Біфуркаційний стан державотворчого ядра України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу. *Економіка України*. 2017. №10. С. 60-61.

Романець О. А., здобувач вищої освіти 1 курсу, група МАГп-201
Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: olexa.romanets@gmail.com

ІННОВАЦІЇ В ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННІ КУКУРУДЗИ

Основою сучасної селекції кукурудзи є міжлінійна гібридизація. Гібриди, отримані від схрещування спеціально підібраних самоzapильних ліній, дозволили підвищити врожайність кукурудзи на 20—30% і більш. Розроблено багато різних методів виведення нових, поліпшення старих самоzapильних ліній, оцінки їх по основних господарсько-біологічних ознаках і використання в гібридних комбінаціях [3].

Головними методами отримання ранньостиглих ліній були і поки залишаються різні методи інбридингу в чистому вигляді або у поєднанні з іншими, у тому числі і новітніми (експериментальний мутагенез, генетична трансформація і ін.) [3].

Головними методами отримання ранньостиглих ліній були і поки залишаються різні методи інбридингу в чистому вигляді або у поєднанні з іншими, у тому числі і новітніми (експериментальний мутагенез, генетична трансформація і ін.).

Стандартний метод виведення нових самозапильних ліній найпоширеніший в селекції кукурудзи.

Він включає наступні етапи:

- багатократне повторення схрещувань до отримання потомства, що вирівнюється;
- самозапилення (інбридинг);
- відбір в поколіннях інбридингу продуктивних, стійких до вилягання і хвороб, рослин;
- проведення топкросних схрещувань за участю відібраних рослин (сімей, константних ліній) і випробування гібридів;
- відбір за наслідками випробування гібридів константних ліній з високою КЗ [3].

Одними із найперших і найпростіших методів селекції кукурудзи були масовий та індивідуальний добори (добір кращих качанів).

Шляхом масового добору створені сорти кукурудзи, які характеризуються рядом господарсько-цінних ознак. Так, сорт Дніпропетровська академік Б. П. Соколов одержав при доборі качанів з гладенькими подовженими зернівками із сорту Браун Коунті Дент, в якого були шорсткі верхівки зернівок і розміщувалися вони щільно в рядках качанів. Сорт Зубоподібна 3135 професор В. О. Козубенко також вивів методом масового добору із сорту Мінесота 13 екстра американського походження [3].

Добір проводили на дво-качанність, тобто виділяли і розмножували насіння тільки з тих рослин, на яких утворювалося два качани. Цей сорт відзначається високою посухостійкістю. Його використовували і як батьківську форму гібриду Буковинський 1, а також як вихідний матеріал для створення нових самозапильних ліній (Чернівецька 21, УК21 та ін.).

Масовий добір, при якому зернівки із кращих качанів змішують і висівають у наступному році, має два основних недоліки. Перший із них у тому, що при цьому методі залишається невідомим батьківський компонент, який при запиленні може суттєво впливати на майбутні потомки. Другий недолік — невідомо про потомків окремих рослин, а значить, неможливо встановити і властивості материнської форми.

Без об'єктивної оцінки вихідного матеріалу результативна селекція неможлива. Тому протягом вегетаційного періоду і після збирання врожаю оцінюють лінії, сорти і гібриди, які використовують для створення нових форм [3].

Суб'єктивне визначення ранньостиглості селекційного матеріалу при досягненні повної стиглості качанів і зерна ненадійне. Не можна визначити ранньостиглість по засиханню листків, бо нині зустрічаються такі серед ліній, які при повній стиглості зерна мають зелену і соковиту листо-стеблу масу. Більш точно можна встановити повну стиглість за вологістю зерна або за масою врожаю на один день вегетації [3].

Групи стиглості кукурудзи визначають також за кількістю листків на рослинах, за сумою середньодобових температур за період від, сівби до певної фази розвитку рослин.

Для порівняння окремих гібридів, які вирощують у різних місцях, розроблено шкалу для групування їх за вегетацією. Кожен клас шкали позначений числом. Найбільш ранньостиглі гібриди віднесені до класу від 100 до 199, найбільш пізньостиглі — до класу від 900 до 999. Для кожного класу за стандарт беруть один і той же гібрид. Ця шкала і відповідні стандартні гібриди рекомендовані для країн — членів ФАО [3].

Органічні добрива є практично незамінною складовою екологічного та органічного виробництва, до яких все частіше схиляються агрономи. До того ж невпинне зростання вартості мінеральних добрив та дедалі гостріша їх нестача в Україні змушують виробників шукати інших шляхів забезпечення рослин поживними речовинами. І тут постає головне питання — де взяти необхідну кількість органічних добрив?

Вже довгий час об'єми виробництва та застосування гною невпинно падають. Це пояснюється тим, що за 25 років поголів'я великої рогатої худоби скоротилося в 5 разів. Як наслідок, рівень удобрення земель на сьогодні становить лише 0,5 т гною на гектар.

Через нестачу органіки почалась дегуміфікація ґрунтів та погіршення їх агрономічних властивостей. Тому за останні 20 років вміст гумусу в ґрунтах в середньому по Україні зменшився на 0,22 % в абсолютних величинах [2].

Вносити більше гною господарства на мають можливості навіть при великому бажанні — для цього потрібна широкомасштабна програма з відновлення тваринництва. Проте існують програми удобрення із використанням альтернативних видів добрив, які можуть збільшити надходження органіки в кілька разів [2].

Ось які є альтернативні види добрив: сидерати, гумати, деструкція поживних решток.

Сидерація — могутній чинник підтримання балансу біогенних елементів у кореневмісному шарі ґрунту. Сидеральні культури накопичують у ньому стільки корневих решток, як і надземної маси залежно від культури сидерації — від 15 до 45 т/га.

Кореневі системи, пронизуючи товщу ґрунту, забезпечують рівномірний розподіл органічної речовини, яка є поживним матеріалом для розвитку корисної ґрунтової біоти, а також супроводжується в процесі мінералізації бурхливим виділенням CO₂, що є джерелом вуглецевого живлення рослин [4].

За правильного ведення сидеральної культури та поєднання її дії з побічною продукцією рослинництва відбувається розширене відтворення родючості ґрунтів із позитивним балансом гумусу, а залучення із нижніх шарів ґрунту до кругообігу біогенних елементів - фосфору, калію, кальцію, магнію та мікроелементів є майже безкоштовним подарунком землеробу. Завдяки зеленій масі сидератів залучається для мінерального живлення рослин до 20-40 кг/га азоту, до 10-20 - фосфору і 30-40 - калію, і додатково з корневими рештками фосфору – 10-17, калію 44-70 кг/га [4].

Переважна форма сидерації – проміжні посіви. Звернемо увагу, що для них найважливішого значення набуває насамперед сума активних температур (вищих за 15 °С) найсприятливіша за 800–1000 °С (30-40% агрокліматичного ресурсу всього теплого часу року), що вміщається у 60-80 днів вегетаційного періоду.

Для формування врожайності 20-25 т/га (3-4 т/га сухої речовини) потрібно 120 мм атмосферних опадів. Висновок: за температурним режимом усі ґрунтово-кліматичні зони відповідають оптимальним вимогам, а за кількістю опадів є зони достатнього, ризикованого і недостатнього зволоження. Проте немає зони, де сидерація недоцільна або ризикована. Все залежить від форми сидерації, яку вибирає землероб залежно від місця свого проживання. Знання тонкощів цієї справи зменшує ризик невдачі. Ось чому сидерація — це культура землеробства, де знання визначає успіх [4].

Гумусові речовини мають пряму всебічну дію на процеси росту рослин, тобто здійснюють їх регуляцію. Вплив гумінових добрив на рослини має складний багатоступеневий характер та охоплює увесь період вегетації рослин. Кожна функціональна група фрагменту молекули гумінової кислоти виконує свою безпосередню роль, а таких груп дуже багато, тому дія гуматів на воду, ґрунт і всі стадії росту рослин багатогранна [1].

Крім того, за рахунок гуматів покращується надходження у рослину із ґрунту цукрів, амінокислот, вітамінів, гормонів. Прискорюється потрапляння води та поглинання кисню рослинами, що у підсумку інтенсифікує їхнє дихання. Внаслідок посиленого дихання прискорюється поділ клітин, фотосинтез, синтез білків, посилення росту кореневої системи, надземної маси, збільшується вихід сухої речовини, що призводить до покращення загальної життєдіяльності рослин [1].

Найкраще дія гумінових речовин проявляється, коли обробка рослин розпочинається із ранніх фаз розвитку, причому коренева система відрізняється

більшою чутливістю до препарату. Встановлено, що однорічні рослини краще реагують на гумати на початку свого розвитку і в період утворення репродуктивних органів.

Ці речовини здатні підвищувати стійкість рослин до різних несприятливих факторів (заморозків, засухи, дії пестицидів), відновлювати родючість ґрунту, підвищувати врожайність культур, покращувати харчову цінність продукції та її екологічну чистоту, знижувати витрати на отримання врожаю, підвищуючи рентабельність сільськогосподарського виробництва. Вони використовуються для обробки насіння перед посівом, обприскування рослин у період вегетації, внесення у ґрунт у разі крапельного поливу. Застосовують гумати практично на всіх сільськогосподарських культурах [1].

Останнім часом все більшого розповсюдження набувають препарати для швидкого розкладання поживних решток. В умовах нестабільного зволоження кращим варіантом за даними науковців Інституту зрошуваного землеробства НААН є оранка (ступінь деструкції складає 26,9 %). При цьому післяживні рештки розподіляються в різних шарах ґрунту та попадають у більш вологі нижні шари, де їх розкладання проходить інтенсивніше. Дещо нижча ступінь деструкції спостерігається за глибокого безполицевого обробітку - 24,6 %, найнижча за мілкого безполицевого обробітку - 21 % [6].

За даними науковців Інституту зрошуваного землеробства НААН інтенсивність деструкції соломи пшениці озимої зростає за використання Екостерну в 2,5-2,3 рази до контролю, залежно від способу обробітку ґрунту. За оранки за використання деструктору, ступінь деструкції складає 66,2 % проти 26,9 % на контролі, глибокого безполицевого обробітку ґрунту відповідно 55,7 % та 24,6 %, мілкого безполицевого обробітку - 47,4 та 21 % [6].

Для досягнення найбільшої ефективності деструкції поживних решток завдяки використанню біодеструктору Екостерн® потрібно:

- провести ретельне подрібнення рослинних решток. Чим краще подрібнити рештки, тим інтенсивніше буде проходити деструкція
- рівномірно розподілити рослинні рештки на полі
- внести на незароблені рослинні рештки біодеструктор Екостерн® з розрахунку 1,5–2 л/га залежно від виду поживних решток
- для кращого розкладання рослинних решток до робочого розчину препарату додати водорозчинні азотовмісні добрива 10–40 кг/га у фізичній вазі залежно від їх кількості та виду
- провести заробку рослинних решток в день внесення шляхом оранки (сприяє кращій деструкції), глибокого або мілкого безполицевого обробітку ґрунту [6].

Хімічною меліорацією ґрунту називають комплекс заходів, спрямованих на докорінне поліпшення його властивостей з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських культур. Це заміна небажаних у складі ґрунтового вбирного комплексу катіонів (водню, алюмінію, заліза, мангану в кислих ґрунтах і натрію – в лужних ґрунтах на кальцій). Надмірну кислотність ґрунту усувають вапнуванням, а надмірну лужність – гіпсуванням. Хімічну меліорацію проводять до внесення добрив з метою створення оптимальної реакції ґрунтового розчину, ліпшого засвоєння елементів живлення з ґрунту і внесених добрив [5].

Основне цільове завдання – створити високу буферну ємність ґрунтів, що забезпечуватиме їх стійке функціонування за різних умов зовнішніх впливів і навантажень. Хімічну меліорацію ґрунтів не слід розуміти надто спрощено – тільки як спосіб нейтралізації зайвої кислотності чи лужності.

Хімічні меліоранти – речовини або суміші речовин природного чи техногенного походження, які вносять у ґрунти з метою їх хімічної меліорації (гіпс, фосфогіпс, крейда, дефекат, породи, що містять більш як 10 % сполук кальцію – леей, червоно-бурі глини, кальцієво-залізовмісні шлами металургійних та інших підприємств тощо) [5].

Ґрунти з підвищеною кислотністю найбільш поширені на Поліссі, в західних регіонах Лісостепу та Карпатській буроземно-лісовій області. Солонцеві комплекси і повторно осолонцьовані ґрунти трапляються майже в усіх регіонах Лівобережної України, але найбільші їх площі в Південному Степу.

Кислотно-основна буферна здатність ґрунту – це його здатність протидіяти явищам підкислення або підлуження і нейтралізувати добавлення кислоти чи луги, що надійшли в нього.

Природна кислотність ґрунтів формується під час трансформування органічної частини ґрунту. За низького вмісту в рослинних рештках лужноземельних металів і білкових сполук, насамперед в анаеробному середовищі, процес бродіння завершується утворенням різноманітних органічних кислот. Вони сильно підкислюють ґрунт, особливо за відсутності їх нейтралізаторів [5].

Зважаючи на вищесказане, ми переконалися, що наявність низки різноманітних гібридів і препаратів є невід’ємною частиною технології вирощування кукурудзи. Залежно від умов вирощування та біологічного потенціалу поля можна підібрати окремий набір гібридів та препаратів, який дасть змогу одержати прогнозований урожай, захистити культуру, не зашкодивши самій рослині, використати максимально потенціал її урожайності та оптимізувати свої витрати, а головне – отримати гарний прибуток.

Задля отримання високого врожаю кукурудзи необхідно звертати увагу на всі інноваційні агротехнічні процеси у технології вирощування.

Список використаних джерел

1. Гумати корисні, якщо застосовувати їх правильно – фахівець : веб-сайт. URL: <https://superagronom.com/news/8911-gumati-korisni-yakscho-zastosovuvati-yih-pravilno--fahivets>
2. «Задобрюємо» землю: органічні добрива для відтворення ґрунтів і підвищення родючості : веб-сайт. URL: <https://superagronom.com/articles/40-zadobryuyemo-zemlyu-organichni-dobryva-dlya-vidtvorennya-gruntiv-i-pidvischennya-rodyuchosti>
3. Методи селекції кукурудзи: схеми селекційного процесу, його методика та техніка : веб-сайт. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/biolog/26263/>
4. Сидерація – це культура землеробства : веб-сайт. URL: <https://agrotimes.ua/article/sideraciya-ce-kultura-zemlerobstva/>
5. Хімічна меліорація ґрунтів : веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/76162/agropromislovist/himichna_melioratsiya_gruntiv
6. Як працювати з рослинними рештками в посушливих регіонах? : веб-сайт. URL: <https://propozitsiya.com/ua/yak-pracyuvaty-z-roslynnymy-reshtkamy-v-posushlyvyh-regionah>

Слюсар В. В., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група АГ-201
Науковий керівник: **Пархоменко М. М.**, викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: miroslav.parkhomenko@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ БІОГУМУСУ ДЛЯ ПІДТРИМАННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТУ

Ґрунти України через нераціональний підхід до експлуатації земель та інтенсивну хімізацію втратили значну частину гумусу, піддаються ерозії, і – як наслідок – втрачають родючий шар. Непродуманий обробіток ґрунту також згубно впливає на мікробоценози. Все це призводить до значного погіршення якості рослинницької і тваринницької продукції, негативно впливає на стан довкілля та здоров'я людей. Для подолання зазначених впливів останніми роками в Україні все більшого поширення набуває органічне землеробство, при якому вирощена продукція практично не містить нітратів, нітритів, важких металів, хлоридів, що особливо важливо при виробництві дитячого, дієтичного та екологічно чистого харчування. Але впровадження таких підходів гальмується незадовільним станом земель, особливо в нечорноземних регіонах.

На Поліссі Чернігівщини середній показник умісту природного гумусу в ґрунтах не перевищує 2,5%. Для ведення органічного землеробства такий показник виявляється недостатнім. Для створення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунтах необхідно періодично вносити досить високі дози тваринного гною (не менше ніж 10-12 т/га сівозмінної площі) [1], але середня кількість внесеного гною в межах області не перевищує 2-4 т/га. При цьому в господарствах усіх форм власності обсяги використання органічних добрив могли би бути набагато вищими за рахунок переробки таких відходів, як гnilі сіно та солома, трава, бадилля, гичка, гnilі овочі й фрукти, обрізані гілки дерев, опале листя, вижимки овочів і фруктів та багато іншого. Крім того, середньостатистична сім'я із 3-4 осіб, яка мешкає в місті, викидає на сміттєзвалища й полігони щороку 400-450 кг першокласних органічних відходів, що сприяють поширенню гризунів та інших шкідливих для людини груп організмів.

Одним із найпростіших, найменш енерго- і капіталозатратних методів переробки органічних відходів на високоякісне і високоефективне добриво є біоконверсія органічних речовин. Це важливий напрямок забезпечення аграрного виробництва високоякісним органічним добривом та поживними субстратами. Вермикомпостування – технологія виробництва біогумусу або вермикомпосту – повністю готового органічного добрива, що є продуктом життєдіяльності дощових черв'яків і мікроорганізмів. Найефективніше переробка відходів здійснюється червоними дощовими каліфорнійськими черв'яками. Адже кожен черв'як представляє собою міні-фабрику з виробництва гумусу біологічним методом, унікальність якого полягає у збагаченні перетравленої органіки високопоживними шлунковими соками [2].

Біогумус містить повний набір поживних речовин (макро- і мікроелементів), корисної мікрофлори, що необхідні для повноцінного росту і розвитку рослин. Це добриво не токсичне, не містить шкідливих домішок, дозволяє отримувати сільськогосподарську продукцію високої харчової якості без негативного впливу на довкілля. Більш того, черв'яки можуть знищувати патогенні бактерії та гриби з їхніми спорами, колонії найпростіших організмів і нематод, тобто знешкоджуються збудники хвороб культурних рослин, а також насіння бур'янів. Таким чином встановлюється баланс мікрофлори у ґрунті, необхідний для належної врожайності рослин, особливо при впровадженні органічного землеробства [3].

Біогумус перевершує за своїми поживними характеристиками компости і гній в 4-6 разів. При цьому біогумус збагачений ферментами, ґрунтовими антибіотиками, вітамінами, гормонами росту. Тривалість його дії більше ніж 5 років. На відміну від того

ж гною, це добриво не інертне – рослини реагують на його компоненти відразу, і вегетаційний період у садових культур скорочується на 1-2 тижні. Вартість такого добрива становить від \$0,2-0,25 за л [3].

На основі біогумусу виготовляється низка похідних біопрепаратів, що можуть застосовуватися комплексно і сертифіковані для органічного землеробства [4, 5].

Наприклад, біодеструктор стерні препарат «Біопрогрес-Д» виготовлений на основі високоякісного свіжого вермикомпосту та містить в розчиненому та фізіологічно активному стані гумінові та фульвокислоти, амінокислоти, вітаміни, природні фітогормони, макро- і мікроелементи, спори ґрунтових мікроорганізмів [4].

Вермісол – приготована за особливою технологією рідка витяжка з біогумусу. Містить розчинні природні гумати, комплекс макро- і мікроелементів, корисних мікроорганізмів, амінокислоти, вітаміни, фунгіциди, хітиназу – природний фермент, що відлякує шкідливих комах. Застосовується для кореневої і некореневої підгодівлі рослин. Застосування рідкої підгодівлі стимулює біологічні процеси в рослинах, покращує їх дихання, формування вітамінів, моно- і полісахаридів, несе захисну функцію від комах-шкідників, грибків, патогенної мікрофлори. На різних стадіях розвитку рослин активізує їхню вегетацію і плодоносіння [5].

Методики застосування біогумусу не мають чітких норм та строгих рекомендацій і дозволяють робити будь-які відхилення. Це дає можливість кожному підприємству чи окремому фермерові діяти за власним розумінням і продовжувати подальше вивчення та розвиток методів вермикомпостування. Важливо пам'ятати, що гумусом перегодувати рослини не можна, і вони самостійно будуть засвоювати необхідні поживні речовини в достатній кількості.

Отже, використання біогумусу – перевірений метод для підтримання родючості ґрунтів, який може застосовуватися при органічному землеробстві. Також біогумус – це основа для створення нових високоефективних біологічних препаратів зі значним продуктивним потенціалом.

Список використаних джерел

1. Колообіг і баланс біогенних елементів та гумусовий стан дерново-підзолистих ґрунтів в аспекті біологізації землеробства (науково-методичні рекомендації) / за ред. Берднікова О.М., Волкогона В.В. Чернігів : ІСМАВ НААН, 2015. 36 с.
2. Сенчук М.М. Обґрунтування енергоефективної технології виробництва біогумусу. Агробіологія. 2018. № 1. С. 150-158.
3. Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва UHBDP. URL: <https://enviro.uhbdp.org/ua/catalog/28-pidvyshchennia-rodichosti-hruntu/41-biohumus-ua> (дата звернення: 16.12.2020 р.).
4. Пат. 134088 U Україна, МПК (2006) А01С 21/00 А01В 79/00 С09К 17/00. Спосіб підвищення родючості ґрунту / М.Д. Гуйван, І.С. Брошак, А.О. Вітровий, С.Б. Згурська, М.В. Буряк (UA); заявник та патентовласник М.Д. Гуйван, І.С. Брошак, А.О. Вітровий, С.Б. Згурська, М.В. Буряк. – №u201812905; заявл. 26.12.2018; опубл. 25.04.2019, бюл. №8.
5. Демченко О.А. Екологія рабдовирусу гречки за умов змішаної інфекції в агроценозах України: автореф. дис. канд. с.-г. наук: 03.00.16 / Демченко Олександр Анатолійович; Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир, 2016. 22 с.

Скляренко Я. Д., здобувач вищої освіти 1 курсу, група ЛС-201
Науковий керівник: Кудряшова К. М., к.е.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: mandarin2343@gmail.com

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ДЕРЕВОСТАНІВ СОСНИ ЗВИЧАЙНОЇ

Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна (*Pinus silvestris*) – 33%, дуб (*Quercus robur*) – 24 %, бук (*Fagussilvatica*), ялина (*Picea abies*) – 8 %, бук (*Fagus*) – 7 %, вільха (*Alnus glutinosa*) – 6 % та інші – 22 %[1]. Головною лісотворною породою є сосна звичайна, яка поширена насамперед на Поліссі.

Основними причинами патологічного відпаду дерев є хвороби – в 94-100% випадках це кореневі гнилі, що викликаються грибом *Heterobasidion annosum* (Fr.) Bref. Динаміка площі загибелі лісових насаджень від хвороб наведено на рис. 1.

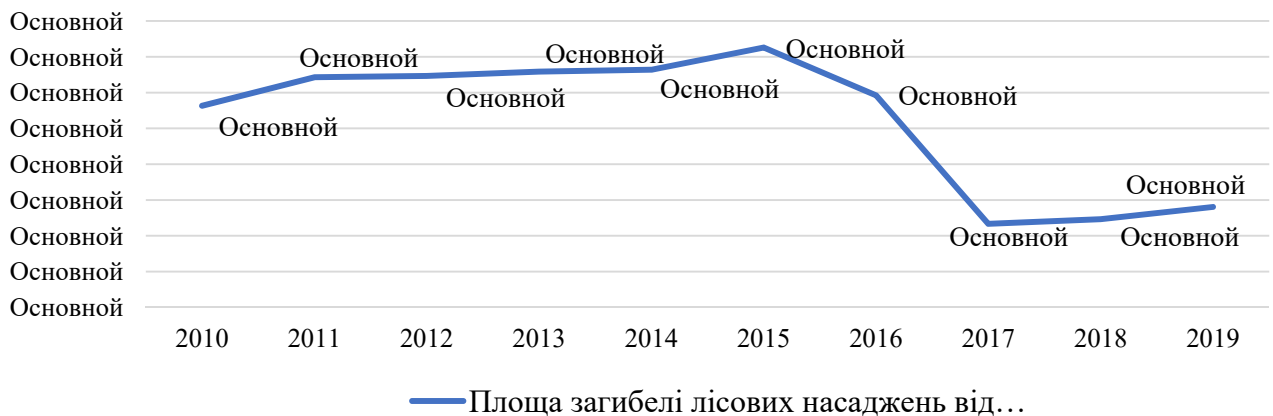

Рисунок 1 - Динаміка площі загибелі лісових насаджень від хвороб за 2010-2019 роки
* Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [1]

Ефективність вибіркового санітарного рубки, які є основним заходом боротьби з патологічними явищами, низька. Всихання припиняється лише на 9-20% площ насаджень, охоплених цими рубками. Рубки догляду різної інтенсивності, проведені в середньовікових насадженнях з метою профілактики кореневої губки, на стан деревостанів практично не впливають. Осередки кореневої губки у соснових культурах виникають, в основному, у біогрупах, які зростають на ґрунтах з наявністю ущільнених шарів на глибині 10-25 см та 50-75 см, вони сприяють накопиченню вологи у верхніх шарах ґрунту. Причому ґрунти ділянок, на яких спостерігається хронічний відпад соснових культур, відрізняються суттєво більшим вмістом смолистих речовин (терпеноїдів, смол, смоляних та жирних кислот тощо), а також підвищеним вмістом водорозчинних фенолів. Останні виявляють найбільш токсичний вплив на насіння сосни і подавляють його проростання та негативно впливають на розвиток кореневих систем сіянців і саджанців, знижуючи їх захисні функції та сприяючи розвитку патологічних процесів [3]. Основний шлях вирішення цієї проблеми – це швидке її виявлення та термінове проведення санітарних рубок. Та також буде доцільно створити змішане насадження на цьому місці.

Актуальною стає така проблема, як верхівковий короїд, який стрімкими темпами знищує насадження сосни звичайної (динаміка площі загибелі лісових насаджень від пошкоджень шкідливими комахами наведена на рис. 2). Тому було би доцільно

проводити ретельні огляди насаджень і скоріше знищувати вогнища цієї проблеми. Зменшивши втрати від життєвої діяльності верхівкового короїда, ми зможемо зберегти велику кількість дерев, чим підвищимо продуктивність деревостанів. Протистояти поширенню верхівкового короїда можна завдяки своєчасному очищенню лісосік, проведенню рубок головного користування, спрямованих на відтворення деревостанів природного походження та формування рубок догляду деревостанів мішаного складу. Не зайвим буде, на думку науковців, своєчасно та терміново вилучати свіжозаселені стовбуровими шкідниками дерева.

Рисунок 2 - Динаміка площі загибелі лісових насаджень від пошкоджень шкідливими комахами за 2010-2019 роки

*Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [1]

Пріоритетним напрямком лісгосподарської діяльності в регіоні має бути орієнтація на вирощування хвойних порід, в першу чергу, сосни звичайної, площа насаджень якої може досягти двох третин вкритих лісовою рослинністю земель. У той же час недопустимим є послаблення уваги до цінних твердолистяних порід (дуба, ясена), частка яких у вкритих лісовою рослинністю земель досить висока (19,1%) [3]. Доцільно створювати змішанні насадження, які більш стійкі до хвороб.

Більшість лісгоспів використовує на посадках сосни звичайної некваліфікованих робітників. Це інколи може сприяти тому, що дерева висаджені неправильно й тоді більшість із них не може нормально розвиватися й дати якісну ділову деревину. Тому контроль якості зробленої роботи – це дуже важливий процес, який відіграє велику роль у подальшому розвитку деревостанів.

Кожного року деревостани сосни звичайної страждають від лісових пожеж. Це призводить до значних втрат (див. рис. 3). У державному лісовому фонді кількість пожеж збільшилася більше ніж у 4 рази, а площа – у 42 рази (2020 рік – 1 тис. 537 пожеж, 44 тис. 679 га, 2019 рік – 372 пожежі, 1 тис. 58 га). Найбільша їх кількість виникла у Житомирській – 440 пожеж (43 тис. 152 га) та Київській – 152 пожежі (131 га) областях [1].

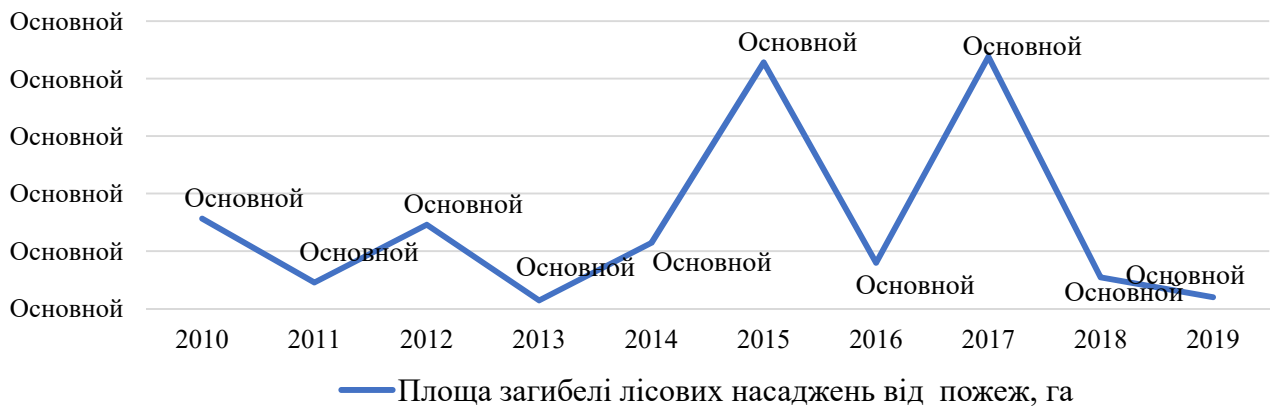

Рис. 3. Динаміка площі загибелі лісових насаджень від пожеж за 2010-2019 роки

**Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [1]*

Майже всі лісові пожежі трапляються через людський фактор. Більшість людей влітку бажають відпочивати саме в лісі і розпалюють багаття. Іноді ліси страждають від підпалу трави весною або восени. Люди, які байдуже відносяться до лісу, можуть завдати йому досить таки великої шкоди. Було би доцільно збільшити кількість знаків на дорозі про доречність того, що полум'я в лісі \neq це небезпечно. Люди, під постійним впливом цих об'яв, розуміли би на скільки небезпечно полум'я в лісі й не використовували його так часто, як це відбувається зараз. Також не потрібно забувати про протипожежні заходи, вони постійно повинні бути в боездатному стані.

Інколи лісгоспи недотримуються термінів рубок догляду; пропускають рубки, які приносять малий дохід, або які завдають збитки. Тому потрібно пристально контролювати цей процес. Інколи рубки догляду просто ігнорують, а цього робити зовсім не можна, адже вони зберігають та підвищують продуктивність деревостанів.

Інколи лісівники стикаються з такою проблемою, як дикі тварини, які можуть знищувати велику кількість молодих дерев. Лосі полюбляють скуштувати молодою верхівкою сосни та молодою корою, а це завдає досить великих збитків. Тому буде доцільно гарно доглядати за фауною яка знаходиться на території ділянки або поблизу ділянки. Для цього доцільно створювати кормові поля або залишати або спеціально валити деякі дерева, щоб тварини не знищували ще більшої кількості дерев. Створення годівниць та солонців та їх підтримання зменшить поїдання дерев дикими тварини та збільшить продуктивність насадження. Але інколи потрібно звертатися до радикальних мер, наприклад коли бобри підтопили ділянки, що через певний час може призвести до того, що ділянка буде знищена. Тому інколи приходиться ламати їхні будиночки.

Одним із ефективних заходів, що сприяють підвищенню інтенсивності лісгосподарського виробництва, є використання при лісовідновленні та лісорозведенні насінного і вегетативного садівного матеріалу, отриманого з відібраних і перевічених на елітність плюсових дерев, або з господарсько цінних форм, отриманих іншими методами лісової селекції. При цьому використання саджанців вегетативного походження забезпечує повну передачу потомству всіх цінних ознак, що дає змогу отримати високий лісівничий ефект. Так, за даними І.В. Шутова використання під час створення лісосировинних плантацій хвойних порід щеплених саджанців з плюсових дерев здатне підвищити продуктивність деревостанів на 20-50%. Серед методів, які використовують у лісовій селекції, значні можливості для отримання швидкорослих, декоративних та інших цінних форм деревних порід відкриваються завдяки застосуванню індукованого мутагенезу [2].

В європейських країнах уже давно використовують такий метод. Це досить таки доцільно. Але плюсові дерева обмежені й було би доцільно закупувати саджанці, бо створення своєї ділянки з плюсовими деревами має великі затрати.

Отже, для підвищення продуктивності деревостанів сосни звичайної необхідно:

– використовувати при лісовідновленні та лісорозведенні насінного і вегетативного садівного матеріалу, отриманого з відібраних і перевірених на елітність плюсових дерев, або з господарсько цінних форм, отриманих іншими методами лісової селекції;

– систематично перевіряти стан лісів;

– проводити заходи щодо захисту лісів від пожеж, хвороб та шкідників;

– здійснювати своєчасні санітарні та рубки догляду.

Список використаних джерел

1. Державний служба статистики України [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Держстат України, 1998-2020. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Підвищення продуктивності насаджень сосни звичайної методами хімічного мутагенезу / Я.Д. Фучило, М.В. Сбитна, О.С. Мажула, Ю.В. Бенгус // Наукові праці Лісівничої академії наук України. Лісознавство та лісівництво : зб. наук. пр. / Нац. лісотехн. ун-т України, Лісівн. акад. наук України.– Львів : РВВ НЛТУ України.– 2012.– Вип. 10.– С. 76–81.

3. Ткачук В.І. Наукові основи підвищення продуктивності та стійкості соснових насаджень у Правобережному Поліссі України: Автореф. дис. д-ра с.-г. наук: 06.03.03 / В.І. Ткачук ; Укр. держ. лісотехн. ун-т. — Л., 2005. — 37 с. — укр.

Тарасенко Н. А., здобувач вищої освіти 4 курсу, група ЛС-171

Науковий керівник: **Кудряшова К. М.**, к.е.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: nazar.tarasenko2015@gmail.com

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ НЕДЕРЕВНИХ РЕСУРСІВ ЛІСУ

Лісові екосистеми відіграють неоціненну роль у житті суспільства. Вони є потужним накопичувачем біологічної маси, одним із основних джерел кисню на Землі, регулятором стоку води, захисником ґрунтів від ерозії, місцем відпочинку та дозвілля людей.

Недеревні продукти лісу, як складова лісових ресурсів, є одним із резервів поповнення необхідних для населення продуктів харчування, а також цінною сировиною для харчової, фармацевтичної та інших галузей народного господарства. Ще в прадавній період люди постійно їх вживали. Зокрема гриби і ягоди в одних випадках лише доповнювали харчовий раціон людини, в інших – виступали основними продуктами харчування поряд із хлібом, м'ясом, овочами тощо. Використання недеревних продуктів лісу для задоволення потреб народного господарства називають побічним лісокористуванням.

Важливою особливістю лісових екосистем є відновлюваність більшості його ресурсів через певний проміжок часу, тривалість якого для ресурсів деревного походження може становити понад сто років, а для ресурсів недеревного – не перевищує одного року.

Згідно статті 73 Лісового кодексу України [2] до побічних лісових користувань належать: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету.

Більшість продуктів недеревного походження, зокрема харчових, можна заготовляти лише в літньо-осінній період, у зв'язку з цим цей вид діяльності має сезонний характер. Обсяги заготівель грибів, дикорослих ягід, плодів, лікарських трав, сіна та інших недеревних лісових продуктів залежать не стільки від кількості і якості людської праці, а скільки від метеокліматичних факторів.

Збирання грибів і ягід у природних умовах та вирощування цих продуктів на плантаціях – це два види діяльності, які мають співіснувати і розвиватися у кожному лісовому підприємстві одночасно, доповнюючи один одного. Результати проведеного дослідження свідчать, що побічні лісові користування мають здебільшого стихійний характер. Тому такий підхід є основою природокористування [5]

Згідно Лісового кодексу України використання недеревних ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання. Загальне використання лісових ресурсів: громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо. У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів: заготівля деревини; заготівля другорядних лісових матеріалів; побічні лісові користування; використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449 визначені правила заготівлі недеревних ресурсів лісу з метою невиснажливого і раціонального використання.

Є обмеження щодо заготівлі недеревних лісових ресурсів, а саме:

- заборонено збір рослин та грибів, занесених до Червоної книги України;
- збір в обсягах, які перевищують встановлені ліміти;
- використовувати техніку, яка негативно впливає на відновлення ресурсів або завдає шкоди лісу;
- заборонено збір недеревних ресурсів лісу у природних заповідниках.

У національних природних парках використання недеревних ресурсів лісу заборонено в заповідній зоні, проте це дозволено у зонах регульованої, стаціонарної рекреації та господарській зоні.

Лісові екосистеми, а також використання деревних і недеревних ресурсів, особливо в сільських районах на Півночі і Заході України мають важливе еколого-економічне та соціально-культурне значення. Останніми роками недеревні ресурси лісу привернули великий інтерес як компоненти різних проектів розвитку у зв'язку з їх потенціалом для підтримки життя в сільських районах.

Сьогодні посилюється тенденція до інтенсивного використання лісових ресурсів, що обумовлено прагненнями підприємств лісової промисловості до отримання високих прибутків, що диктуються ринком. З іншого боку, значний термін відтворення лісових ресурсів обмежує можливості їх використання. Це вимагає відповідних змін у веденні лісового господарства, у вдосконаленні системи управління лісами, створенні ринкової інфраструктури цільового фінансування лісового сектора і розвитку фінансово-економічної системи [1].

Незважаючи на існуючі законодавчі можливості використання недеревних лісових ресурсів у рамках комплексного лісокористування, перспективи цього виду

діяльності не достатньо враховуються підприємствами лісового господарства з огляду на низку фінансовоекономічних, організаційних, технічних та інших факторів. Зокрема, стримують використання недеревних лісових ресурсів в Україні:

1. Відсутність стратегії використання недеревних лісових ресурсів, а також механізму її реалізації, як складової загальнонаціональної стратегії сталого розвитку лісового господарства. Комплексне використання як деревних, так і недеревних лісових ресурсів має бути складовою досягнення стратегічних цілей щодо забезпечення ефективного лісового господарства з урахування екологічних, економічних та соціальних функцій лісів. Формування стратегії використання недеревних лісових ресурсів вимагає глибокого вивчення відповідного ресурсного потенціалу, здійснення їх економічної оцінки, а також проведення ґрунтовних маркетингових досліджень ринку недеревних лісових ресурсів.

2. Недосконалий фінансово-економічний механізм у сфері комплексного лісокористування, у т.ч. відсутність економічного стимулювання розвитку використання недеревних лісових ресурсів в Україні на державному рівні.

3. Неконтрольований збір дикорослих рослин, грибів і ягід та інших недеревних лісових ресурсів, здійснюваний у порядку їх загального використання, часто відсутність затверджених максимальних норм безоплатного збору недеревних лісових ресурсів, що загалом створює можливості виснаження сировинної бази та нераціонального використання недеревних лісових ресурсів.

4. Необхідність поліпшення правозастосування законодавчих вимог у сфері забезпечення ефективного контролю в рамках спеціального використання другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань, використання корисних властивостей лісів з метою дотримання лісовласниками і лісокористувачами своїх обов'язків щодо забезпечення невиснажливого і раціонального використання недеревних лісових ресурсів без шкоди довкіллю.

5. Необхідність поліпшення інфраструктурного забезпечення перероблення продукції побічного користування і другорядних лісових матеріалів, а саме, модернізація відповідних переробних потужностей підприємств лісового господарства та розвиток сучасних переробних підприємств задля забезпечення виробництва продукції з високою часткою доданої вартості.

6. Необхідність підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у розвитку використання недеревних ресурсів лісу, зокрема, шляхом поліпшення їх обізнаності у цій сфері, у т.ч. щодо потенційних ефектів та перспектив такої діяльності.

З метою активізації використання недеревних лісових ресурсів підприємствами лісового господарства необхідним є удосконалення управлінських підходів у цій сфері, що сприятиме поліпшенню правозастосування законодавчих вимог, збільшенню потенційних ефектів від цього виду діяльності [4].

Досвід окремих підприємств лісового господарства свідчить про можливості ефективного використання недеревних лісових ресурсів та отримання при цьому як прямих економічних, так і другорядних соціальних та екологічних ефектів. Наприклад, державне підприємство «Маневицьке лісове господарство» Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства на науково-обґрунтованій основі здійснює використання другорядних лісових матеріалів та побічне лісове користування, а саме: заготівлю ресурсів для виробництва харчових продуктів (ягід, грибів, березового соку); розвиток пасічництва з метою отримання лісового меду, прополісу, воску; збір лікарської сировини; продукування ефірної олії і екстракту хвойного натурального тощо. Наявність відповідних виробничих потужностей дозволяє забезпечити перероблення заготовлених недеревних лісових ресурсів та виробництво широкого асортименту

продукції, яка реалізується як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При цьому на внутрішньому ринку реалізуються переважно консервовані ягоди, гриби, мед. На зовнішньому ринку (ринку країн Європейського Союзу) суттєво зростає реалізація березового соку як у натуральних, так і у вартісних одиницях. Наприклад, обсяги реалізації березового соку на зовнішньому ринку зростають з близько 600 тис. грн у 2011 р. до більше, ніж 1,7 млн грн у 2015 р. [4].

ДП «Крижопільський лісгосп» створили плантацію малини високоякісного сорту «Джоан Джи» – таку смакоту вирощують на трьох гектарах у Заболотненському лісництві. Потенційна врожайність ягоди у 2019 році сорту склала 20 тон з 1 га площі. Даний сорт малини, до того ж, відрізняється високими смаковими якостями та великими темно-червоними ягодами [3].

Досвід ДП «Берегометське лісомисливське господарство» Чернівецького обласного управління лісового та мисливського господарства свідчить про перспективи використання корисних властивостей лісів. Такий вид використання лісових ресурсів здійснюється підприємством на основі розвитку рекреації та туризму в гірській лісовій місцевості Буковини. В рамках постійного користування лісами підприємством облаштовано низку рекреаційних та туристичних об'єктів, що дозволяє організувати надання підприємством населенню відповідних послуг (проживання у облаштованих місцях відпочинку, організація факультативних екскурсій за визначеним маршрутом), завдяки чому підприємство отримує прямий економічний ефект [4].

На Черкащині активно створюються екостежки, призначення яких полягає в тому, щоб забезпечити усім бажаючим можливість спостерігати природні об'єкти і явища, вивчати тваринний та рослинний світ, знайомитися з особливостями довкілля рідного краю, роботою лісівників, технологіями вирощування лісових насаджень.

Відтак, подорожуючи будь-якою з екостежок, лісові туристи оглянуть різні породи дерев, які зростають у місцевих лісах, різновікові лісові культури, пам'ятні, цікаві насадження. Дізнаються про флору та фауну, зокрема, й червонокнижну, про лікарські трави й гриби, які можна збирати в лісах. Є зупинки, які присвячені біологічним методам боротьби з шкідниками лісу – мурашники, шпаківні, синичники. Також у ході подорожі буде інформація про основні хвороби дерев – найнебезпечніших шкідників деревних і чагарникових порід. Траплятимуться на маршрутах лісові розсадники, зразки біотехнічних споруд для підгодовлі диких тварин [6].

Таким чином, аналіз вітчизняного досвіду використання недеревних ресурсів лісу на лісгосподарських підприємствах свідчить про можливість отримання низки ефектів:

- економічних ефектів внаслідок диверсифікації джерел доходу підприємств;
- соціальних ефектів, пов'язаних із можливостями залучення місцевого населення до заготівлі недеревних лісових ресурсів та відповідно підвищення рівня зайнятості у регіоні;
- екологічних ефектів, пов'язаних із можливостями виховання грамотної поведінки людини в лісі, усвідомлення цінності природи, формування екоорієнтованих природничих умінь та навичок.

Отже, активно залучаючи у господарський оборот ресурси недеревинного походження, лісокористувачі мають реальні можливості отримання стабільного додаткового доходу при порівняно незначних витратах на їх відновлення.

Список використаних джерел

1. Долішній М.І. Регіональні аспекти екологізації економіки / М. І. Долішній // Науковий вісник НЛТУУ. Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища. – Львів : НЛТУУ. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 103-111.
2. Лісовий кодекс України [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
3. Крижопільське лісове господарство [Електронний ресурс] : [Веб-сайт] / Побічне лісокористування. – Режим доступу: https://kryzhopillis.org.ua/no_cache/pres-sluzhba/novina/article/pobichne-koristuvannja-u-nashikh-derzhlisgospakh-v-kryzhopilskomu-lisgospi-zbirajut-vrozhai-malini-dzhoan.html.
4. Павліщук О.П., Кравець П.В. Диверсифікація діяльності підприємств лісового господарства України в контексті забезпечення комплексного лісокористування., Економічний простір №125., 2017 р. – 104 с.
5. Сахарнацька Л.І. Соціально-економічне значення ресурсів грибів і ягід Карпат. Л.І. Сахарнацька // Наук вісті вищ навч закл «Галицька академія». – 2011. – Спец. вип. – С. 8-12.
6. Черкаське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс] : [Веб-сайт] / Ліси Черкащини. – Режим доступу: https://lisck.gov.ua/?page_id=19592.

Шавлак М. А., здобувачка вищої освіти
ступеня доктора філософії

*Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України
(м. Харків, Україна)
e-mail: shavlakmaryna@gmail.com*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Земельні ресурси України є важливою складовою забезпечення продовольчої безпеки нашої держави, яка вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає не тільки використання державної підтримки вітчизняних сільськогосподарських виробників, але й слідкування за якістю земель. Тому перед нашою державою постають актуальні питання раціонального та ефективного використання земельних ресурсів, їх збереження та відтворення. Слід зазначити, що рівень використання земельного фонду України надзвичайно критичний: 22 % території України – це вже непридатні до повного використання, сильні та дуже сильно уражені землі, які майже втратили свою продуктивність [1]. Подальша деградація ґрунтів матиме катастрофічну загрозу для продовольчої безпеки країни та здоров'я нації. Тому актуального значення набувають питання аналізу ефективності використання земельних ресурсів в Україні з врахуванням регіональних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем, що пов'язані з ефективним використанням земельних ресурсів, внесли свій вклад такі вчені як О. Будзяк, В. Голян, Л. Гунько, О. Крохтяк, П. Музика, Ю. Самойлик та ін. Водночас, незважаючи на набутий досвід, потребують більш глибокого вивчення регіональні особливості ефективності та раціональності землекористування в Україні.

Метою даної роботи є аналіз ефективності використання сільськогосподарських земельних ресурсів регіонами України.

Виклад основного матеріалу. Дані Держгеокадастру України 2018 року свідчать про переважання землі сільськогосподарського призначення - 68,74 % в структурі земельно фонду [1]. Природно-економічні та екологічні особливості областей України, їх розташування у різних природних зонах обумовлюють наявність відмінностей у показниках ефективності використання земельних ресурсів. Площі сільськогосподарських угідь коливаються за регіонами України від 450,7 тис. га у Закарпатській області до 2588,2 тис. га у Одеській, а рідлі від 199,9 тис. га у Закарпатській до 2126,8 тис. га у Дніпропетровській (рис. 1.)

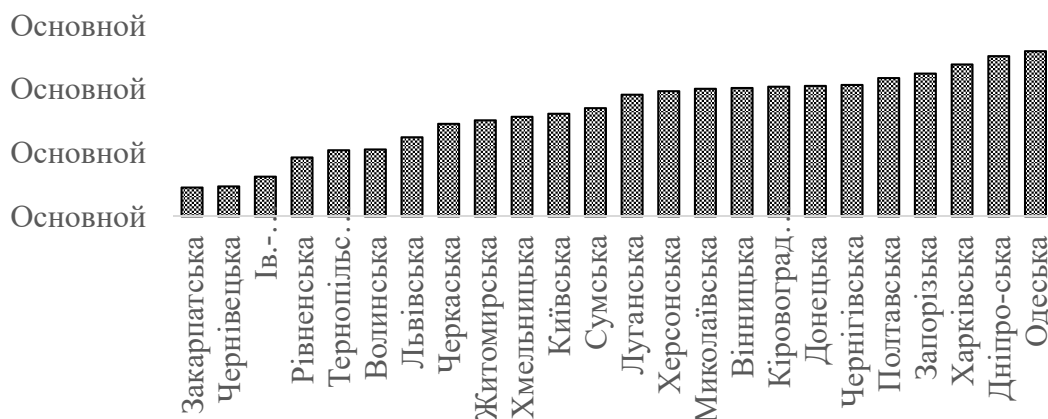

Рисунок 1 - Розподіл площ сільськогосподарських земель за областями України, тис. га

Джерело: розраховано та складено автором на основі [2]

Варто також звернути увагу на надзвичайно високу сільськогосподарську освоєність території України. Перевантаженість земельних ресурсів характерна для України в цілому (71,3 % при максимально допустимому 60-65 %) та майже для більшості областей [3, с. 47]. Але рівень освоєності сільськогосподарських земель в різних природних зонах України неоднаковий та коливається в межах від 87,9% (Запорізька область) до 35,9% (Закарпатська область), тобто у зоні мішаних лісів та Карпат освоєність менша, ніж у лісостеповій та степовій зонах (рис. 2.).

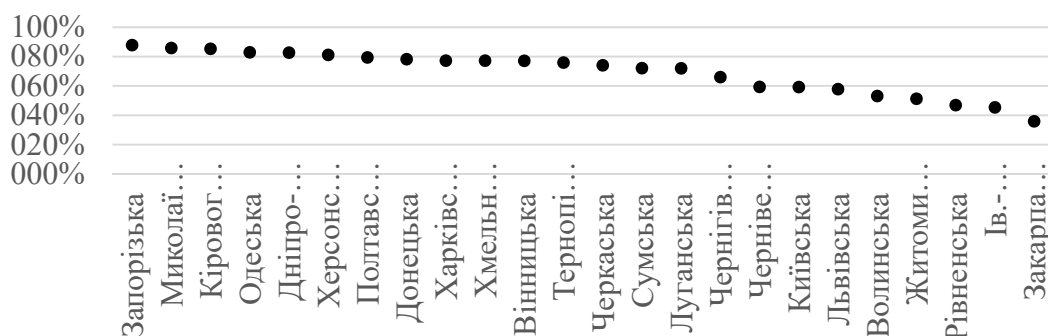

Рисунок 2 - Рівень сільськогосподарської освоєності території областей України, %

Джерело: розраховано та складено автором на основі [1, 2]

Підвищення рівня освоєності території призводить до зрушень у структурі землекористування, негативно відзначається на раціональному використанні земель та свідчить про загрозу екологічній та продовольчій безпеці країни.

Важливим критерієм оцінки земельного потенціалу країни та розрахунку ефективності використання земель є показник землезабезпеченості населення сільськогосподарськими угіддями та орними землями зокрема [4, с. 59]. Рівень землезабезпеченості сільськогосподарськими угіддями (1,571 га/особу) та орними землями (0,733 га/особу) в Україні є одним з найвищих у світі навіть попри те, що обсяги земель сільськогосподарського призначення в Україні щороку зменшуються. Аналіз землезабезпеченості адміністративних областей України допоміг виявити територіальні відмінності щодо величини показників забезпеченості земельними ресурсами (рис. 3).

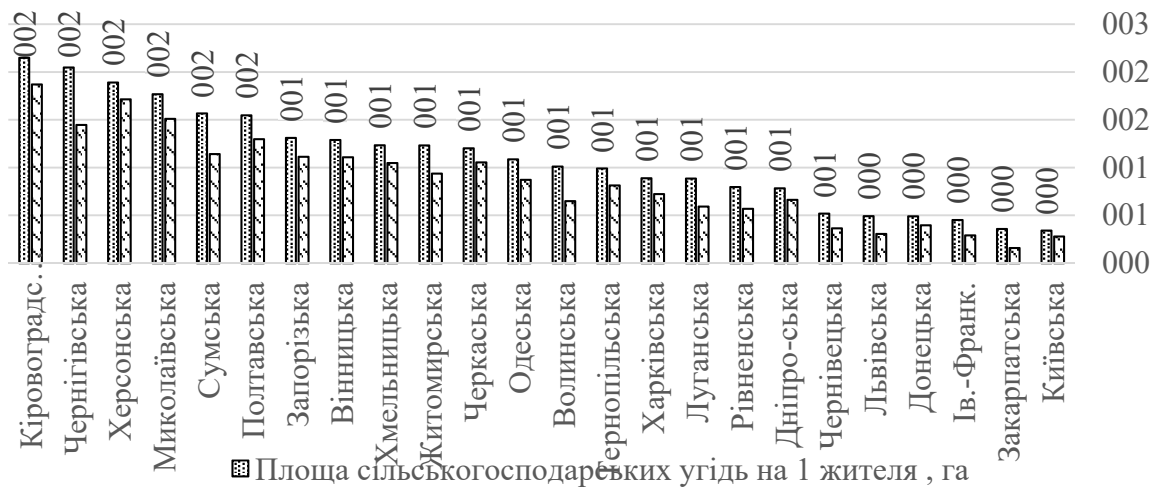

Рисунок 3 - Рейтинг областей України за показником землезабезпеченості сільськогосподарськими угіддями та орними землями у 2018 р.

Джерело: розраховано та складено автором на основі [2, 5]

Так, за площею сільськогосподарських угідь та ріллі на одного жителя лідером серед областей України у 2018 році стала Кіровоградська область (2,15 га та 1,87 га відповідно), а найнижчі показники характерні для Закарпатської (0,36 га та 0,16 га відповідно) у зв'язку з її розміщенням у гірській частині держави та Київської областей (0,34 га та 0,28 га відповідно), що пов'язано із вилученням сільськогосподарських земель під промислове будівництво і індивідуальні забудови [6, с. 72].

Оцінюючи ефективність використання сільськогосподарських земель, необхідно звернути увагу на те, що земельний фонд України характеризується одним з найвищих у світі рівнем розораності території (56,28%) та сільськогосподарських земель (79,1%), тобто ґрунтовий покрив надмірно навантажений і максимально залучений до господарського обороту. Питома вага розораних земель в розрізі адміністративно-територіальних утворень України характеризується значною нерівномірністю і коливається в різних регіонах від 44,35% до 90,72%. Найбільшими областями за площею сільськогосподарських угідь станом на 2018 рік є Одеська (6,27% загальної площі сільськогосподарських земель України), Дніпропетровська (6,08%), Харківська (5,77%), Запорізька (5,42%) та Полтавська (5,25%) області. Однак рівень розораності сільськогосподарських угідь для цих областей не найвищий в Україні.

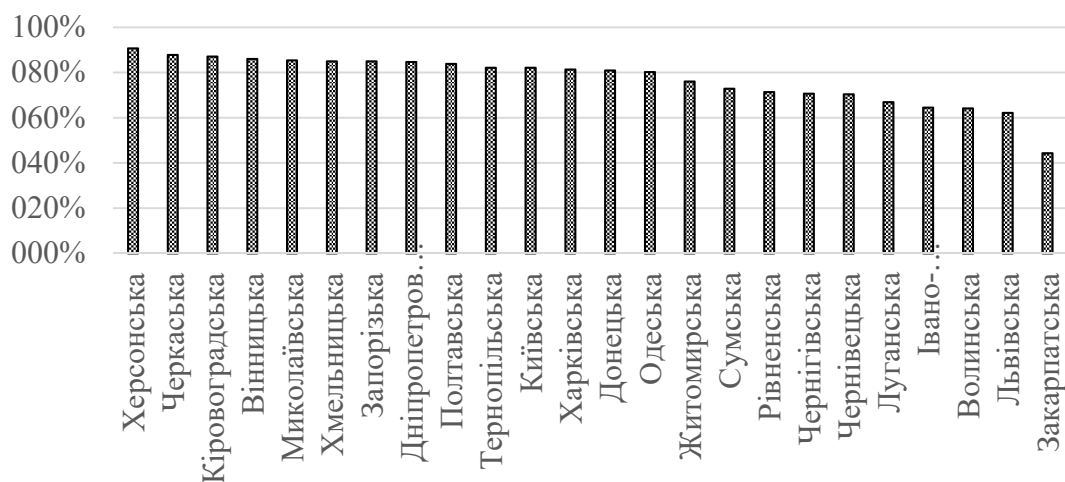

Рисунок 4 - Рівень розораності сільськогосподарських угідь областей України
Джерело: розраховано та складено автором на основі [3, 6]

Найбільш розореними виявились Херсонська (90,72%), Черкаська (87,77%) та Кіровоградська (87,06%) області, які характеризуються порушенням балансу між площами пасовищ і сіножатей та об'ємами земель під вирощування агрокультур. Внаслідок нераціонального сільськогосподарського виробництва зростає антропогенне навантаження на ландшафти областей України, порушується екологічна рівновага територій, що посилює деградацію земель, продуктивний потенціал яких з кожним роком виснажується [7, с. 548].

Проведений статистичний аналіз стану земельно-ресурсного потенціалу областей України свідчить про наявність дуже небезпечних тенденцій, які призводять до зниження ефективності та раціональності використання земельно-ресурсного потенціалу у сільському господарстві. Важливо сформувати оптимальну структуру сільськогосподарських земель, дотримуючись збалансованого науково обґрунтованого співвідношення між орними землями як найпродуктивнішими у складі та таких екологічно стабілізуючими угіддями як ліса, пасовища, луки, сіножаті та багаторічні насадження, враховуючи регіональні особливості екосистем та областей України.

Висновки. З кожним роком проблеми ефективного використання земель сільськогосподарського призначення тільки загострюються. В ході дослідження було виявлено суттєві територіальні відмінності у структурі та ефективності використання земельного фонду регіонів України, що пов'язано із природно-кліматичними та географічними умовами, адже кожний регіон унікальний за хімічним складом своїх земель. Регіони України відрізняються за площею сільськогосподарських земель, структурою земельного фонду, рівнем землезабезпеченості, освоєності та розораності. У зв'язку з цим доцільно сформувати диференціальний підхід до управління використанням сільськогосподарських земельних ресурсів для кожної області.

Подолання негативних явищ у сучасних земельних відносинах та підвищення ефективності землекористування можливе за умови таких заходів: зменшення розораності території переведенням орних земель у інші категорії угідь з метою покращення екологічного балансу; збільшення продуктивності ріллі, пасовищ і сінокосів; оптимізація структури посівних площ; рекультивація деградованих земель; використання ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій виробництва сільськогосподарської продукції по повний перехід на інтенсивно-екстенсивний спосіб використання земель сільськогосподарського призначення.

Позитивна динаміка соціально-економічного розвитку регіонів України та національної економіки в цілому значною мірою залежить від створення та

функціонування регульованого ринку земель сільськогосподарського призначення, який зможе вирішити проблеми ефективного використання сільськогосподарських земельних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.land.gov.ua
2. Статистичний збірник «Регіони України» / відп. за вип. М.Б. Тімоніна – К.: Державна служба статистики України. – 2019. – 309 с.
3. Музика М.П. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні / М.П. Музика, С.І. Урба, Л.В. Гончаренко // Економіка та управління національним господарством. – 2019. – №30(69). – С.45–53.
4. Куранда Л. Аналіз ефективності використання земельних ресурсів України / Л. Куранда // Актуальні проблеми державного управління. – 2019. – №2 (78). – С.58–61.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Гунько Л.А. Територіальні ресурси України та їх місце в європейському та глобальному вимірах / Л.А. Гунько, Н.В. Мединська, І.Г. Колганова // Приазовський економічний вісник. – 2017. – №4 (04). – С.67–74.
7. Масленнікова В.В. Підвищення ефективності використання земельних угідь у сільському господарстві / В. Масленнікова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – №17. – С.544–549.

Шамшур О. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група МАГп-201
Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська Політехніка» (м. Чернігів, Україна)
e-mail: shamshur.ok@ukr.net

ВПЛИВ ЗАСТОСУВАННЯ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ НА ПОСІВАХ ОЗИМОГО ЖИТА

Регулятори росту рослин - це природні або синтетичні низькомолекулярні речовини, які при виключно малих концентраціях у рослинах суттєво змінюють процеси їх життєдіяльності. Вони містять збалансований комплекс фіторегуляторів, біологічно активних речовин, мікроелементів.

Регулятори росту підвищують стійкість рослин до несприятливих факторів природного або антропогенного походження: критичних перепадів температур, дефіциту вологи, токсичної дії пестицидів, ураженню хворобами і пошкодженню шкідниками [1].

Кожна сільськогосподарська культура має свій потенціал врожайності та фізіологічні показники, що закладені природою і, якщо говорити про сучасний світ, селекціонерами. Розкриє вона цей потенціал чи ні залежить від ряду чинників, таких як погодні умови, або ж елементи технології вирощування.

Озиме жито в Україні займає друге місце після пшениці, серед основних хлібних злаків. Зерно озимого жита є цінною продовольчою сировиною, визначається значним вмістом повноцінних білків та вуглеводів, важливих вітамінів. Завдяки швидкому росту та значній кустистості, озиме жито придушє ріст і розвиток багатьох бур'янів.

Та останнім часом в Україні спостерігається зниження зернового виробництва озимого жита. Причиною такого розвитку подій є не лише погодні умови, але й вирощування озимого жита без чіткого дотримання науково обґрунтованих технологічних рекомендацій, насамперед це несвоєчасні сортооновлення і сівозміна,

незбалансоване мінеральне живлення, ненормоване використання засобів захисту рослин і у меншій мірі несприятливі погодні умови протягом вегетаційного періоду [2, 3]. На нашу думку, вищепераховані фактори є причиною великого розриву між потенційною та фактичною врожайністю озимого жита.

Тобто, ми вважаємо, що наявні технології вирощування не можуть повноцінно розкрити потенціал врожайності озимого жита. Фермерам необхідно переглянути свої технологічні карти та звернутися по допомогу до більш інноваційних технологій.

Так, наприклад, щоб покращити вирощування озимого жита агрономам слід використовувати регулятори росту [4]. Виникає логічне питання, чи є сенс у використанні регуляторів росту, якщо озимина входить у зиму, скоріш за все у недорозвиненому стані. Тобто, чи є сенс ще більше стримувати ріст і розвиток?

Нам відомо, що в життєвому циклі зернових є кілька критичних періодів, фаз, коли стресові чинники найбільше впливають на врожайність. Один з таких періодів – фаза кушіння-виходу в трубку, саме тоді відбувається закладання продуктивних пагонів.

Важливо використовувати в цій фазі регулятори росту, їх внесення викликає перерозподіл поживних речовин так, що на момент формування колосу рослина отримує все необхідне для реалізації біологічного потенціалу врожайності. Регулятор росту вирівнює стеблостій, тож всі пагони розвиваються рівномірно та зберігається коефіцієнт кущення.

Механізм дії ріст регуляторних препаратів такий: гормони рослин, які відповідають за інтеркалярний ріст стебла рослини, за відстань між міжвузлями – гібереліни. Препарати зупиняють синтез гормону на початкових етапах, завдяки цьому в озимого жита значно потовщуються стінки соломини, скорочується відстань між міжвузлями, і це все сприяє розвитку кореневої системи, збільшуються шанси виживання після несприятливих умов взимку, бо збільшується кількість цукрів у кореневій системі [1].

Обробіток озимого жита регуляторами росту двічі за сезон – одне внесення восени, друге навесні, сприятиме швидкому засвоєнню поживних речовин із ґрунту, таких як азотні добрива, що забезпечують додатковий ріст рослини після зимівлі [4,5].

Багато фахівців стверджують, що в роки коли відновлення вегетації починається раніше за середні багаторічні дані, озимі зернові будуть схильні до вилягання. Та досліді показують, що на момент збирання врожаю озимого жита на площах, де не застосовувалися регулятори росту, рослини вилягли, і агрономи зафіксували значну втрату врожайності [3, 4].

Регулятори росту не викликають додаткового кущення, вони допомагають збереженню вже сформованих пагонів за рахунок розвиненої кореневої системи.

Також позитивний вплив помічено після обробітку посівів перед колосінням. Це сприяє збереженню кількості колосків, збільшує наповненість колоса, зменшує ламкість міжвузля, що знижує втрати при збиранні врожаю.

Практика показує, що використання регуляторів росту має ряд переваг: вкорочення стебла, що перешкоджає виляганням посівів озимого жита; збільшення об'єму і довжини кореневої системи, а отже покращується вегетація у стресових умовах; економія споживання вологи в період посухи; збільшення врожайності; можливість використання з іншими ЗЗР, а отже, кількість проходів по полю залишається незмінною.

Список використаних джерел

1. Моргун В.В., Яворська В.К., Драгвоз І.В. Проблема регуляторів росту у світі та її вирішення в Україні. Физиология и биохимия культурных растений. 2002. Т. 34, № 5. С. 371–375.
2. Жито озиме: технологія вирощування, обробіток ґрунту, добрива, насіння, захист та збирання URL: <https://superagronom.com> (дата звернення 13.12.20)
3. Уліч О.Л. Вплив строків сівби і сортів на ріст і розвиток та врожайність озимої пшениці. Науковий вісник НАУ. Київ, 2002. №58. С. 81-86.
4. Каленська С.М., Єрмакова Л.М., Паламарчук В.Д., Поліщук І.С. Системи сучасних інтенсивних технологій у рослинництві: підручник .Вінниця, 2015. 448с.
5. Технологія вирощування озимого жита URL: <https://www.kws.com> (дата звернення 13.12.20)

Шумейко А. Г., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група МАГп-201

Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

e-mail: anzhelika.shumeiko28@gmail.com

ІННОВАЦІЇ В ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ КАРТОПЛІ

Картопля належить до найважливіших сільськогосподарських культур. В світовому землеробстві посідає одне з перших місць поряд з рисом, пшеницею і кукурудзою. Це культура універсального використання [1].

Нині в Україні, за даними ФАО, вирощується 5% світового обсягу картоплі, а наша країна впевнено входить до п'ятірки найбільших світових виробників бульб. Натомість лише 5% отриманого вітчизняного врожаю вирощується картоплярами-професіоналами, решта – на присадибних ділянках. Утім, фахівці прогнозують, що невдовзі це співвідношення зміниться на користь професійних сільгоспвиробників, адже більш жорсткі вимоги споживчого ринку до якості картоплі та розвиток переробної галузі істотно обмежать аматорам доступ до нього. Відтак займатись картопляним бізнесом зможе той, хто забезпечить високу товарність картоплі і її відповідальність технологічним параметрам якості споживача відповідало до напрямку використання, належні умови зберігання та надійні канали збуту. І якщо виконання двох останніх умов залежать від можливостей конкретного виробника, то виростити якісну картоплю без якісного посадкового матеріалу неможливо, так як і без впроваджень інновацій в технологію вирощування [2].

До інноваційних технологій вирощування картоплі, які можуть збільшити врожайність, відносяться зрошення картоплі, використання нових сортів, зміна технологій вирощування.

Зрошення картоплі. За вимогою до вологозабезпечення картоплі відносять до першої групи (найбільш вимогливі сільгоспкультури), куди входять також салат, капуста, огірки, редиска тощо. Підвищена вимогливість цих культур до вологості ґрунту обумовлена двома причинами: по-перше, великоклітинною будовою тканин, що призводить до значних затрат вологи; по-друге, на відміну від інших сільськогосподарських культур, їхня коренева система має слабку силу всмоктування, тому вони можуть забезпечити себе вологою лише за достатніх її запасів в ґрунті.

Серед впроваджених у широку практику способів зрошення картоплі розглянемо і порівняємо два – крапельне зрошення і дощування. Кожен із цих способів поливу має свої переваги і недоліки. Переваги крапельного зрошення полягають:

1. У потенційному підвищенні рівня врожайності бульб на 10-20% завдяки:

- оптимізації поживного режиму (фертигації);
 - оптимізації водного режиму (без різких коливань рівня вологості);
 - формування більш оптимального повітряного режиму ґрунту;
 - зниження захворюваності рослин, зокрема фітофторозом;
2. Економії (за рахунок локальної дії та фертигації):
- поливної води (400-600 м³/га);
 - мінеральних добрив (до 20%);
 - засобів захисту рослин (до 20%);
3. Поліпшення фітосанітарного стану насаджень (істотно зменшує засміченість бур'янами (міжряддя залишається сухим) і ураження рослин грибними і бактеріальними хворобами);
4. Виключенні впливу вітру на рівномірність зрошення (у вітряну погоду дощування є неефективним через низьку рівномірність водоподачі);
5. Відсутність поверхневого стоку, який включає ерозію ґрунтів і підняття ґрунтових вод, не утворюється ґрунтова кірка, що в свою чергу, зменшує кількість культиваций міжрядь (економія ПММ);
6. Можливості освоєння земель схилів зі складними рельєфом (з ухилом до 30°), а також малопридатних (малопотужних, піщаних, супіщаних, рекультивованих) земель;
7. Можливості зрошення полів зі складною конфігурацією (геометрією);
8. Можливості внесення з поливною водою інсектицидів;
9. Можливості використовувати слабомінералізованих вод, які не придатні для поливу дощуванням;
10. Вищий контрольованості екологічних навантажень на довкілля.
- Недоліки крапельного поливу порівняно з дощуванням:
- нижча технологічність – крапельне зрошення потребує помтійного моніторингу за станом поливних трубопроводів, а також ремонтних робіт із ліквідації пошкоджень;
 - питомі капіталовкладення в 1 га системи крапельного зрошення вищі;
 - потребує заміни (щороку чи раз на 2-3 роки залежно від вибору товщини стінки) крапельної стрічки, вартість якої становить 50% від вартості всієї системи;
 - підвищує вимоги до поливної води, що передбачає обов'язкове застосування дорожчих систем фільтрації;
 - збільшення витрат праці на проведення поливів, підживлення та обслуговування системи [3].

Настільки нетипові сезони, що варто коригувати технологію вирощування картоплі відповідно до змін клімату. І встановлення картоплярами зрошуваної систему наразі є одним з найкращих варіантів збільшення врожайності, якості матеріалу, а з цим і прибутку.

Виведення сортів. Сорт є одним з найважливіших факторів зростання виробництва сільськогосподарської продукції. Науковими дослідженнями встановлено, що за рахунок селекційних досягнень, тобто створення і впровадження у виробництво нових сортів і гібридів, урожайність окремих польових культур підвищується більш ніж на 50% [4].

На ринку України продемонстровані сорти картоплі вітчизняної, голландської та німецької селекції.

Сорти українських селекціонерів продемонстровані - Інституту картоплярства НААН України, ПАТ НВО «Чернігівеліткартопля».

Сортове різноманіття високоврожайної та стійкої до хвороб картоплі пропонують українським виробникам і закордонні селекціонери – ТОВ «Аґріко Україна», «Рекорд Аґро», «Солана Україна» та інші.

Виведення сорту займає мінімум 12 років, і за такий довгий період проблеми картоплярства змінюються. Посухостійкість, жаростійкість — сьогодні вектор селекції спрямовано на ці явища. Хвороби, звісно, ніхто не відміняв, та й вони змінюються разом з кліматом. Сорти Інституту картоплярства НААН України більш менш всі посухостійкі. Робота ведеться в умовах, коли вологи не вистачає, піщані ґрунти, отже умови створення нових сортів дуже жорсткі. Смак картоплі важливий для дрібніших фермерів, хобі-ринку. Промисловим виробникам потрібні ще гарна форма та розмір. Перевага української селекції - смакові якості картоплі, ми на це завжди орієнтуємося. Потім вже йде стійкість до хвороб, ми працюємо саме над тими хворобами, які розповсюджені в нас - фітофтора, парша, тощо. Виведення і впровадження урожайних сортів картоплі — економічно найвигідніший спосіб підвищення продуктивності галузі [5].

Зміна технології вирощування. Висаджування картоплі під солом. Цей спосіб останнім часом стає все популярнішим. В принципі, цьому є розумні причини: зусиль при такому методі вирощування картоплі витрачається менше, ніж при використанні традиційних методів. Є і свої недоліки, зрозуміло – але тут треба пам'ятати те ж, що і при виборі одного зі звичних способів: в різних умовах один і той же варіант може дати різні результати.

Якщо коротко, суть методу зводиться до того, що картоплю замість ґрунту закривають товстим шаром соломи, і додають її в міру росту пагонів. За відгуками, картопля виходить велика, чиста, і прибирати її дуже зручно.

Скептики відзначають, що солома воду тримає гірше, ніж земля, а значить, в посуху поливати доведеться частіше і рясніше, а ще – в соломі можуть оселитися миші. Але, вважаю, тут дискусії нерозумні – треба спробувати, щоб переконатися, чи підходить цей метод вам чи ні.

Посадку під солому добре використовувати на цілині: копати в цьому випадку нічого не доведеться, зате жоден бур'ян через солому не проб'ється, і в наступному році ви отримаєте ділянку, вже цілком придатну до подальшої обробки.

Застосовують цей метод і на важких ґрунтах – по-перше, знову-таки, позбавляє від перекопування під посадку, а по-друге, якщо після збирання врожаю залишити солому в ґрунті, можна відчутно поліпшити її структуру, розпушити.

Як варіант, картоплю можна розкладати не на рівну поверхню, а в невеликі лунки, що допоможе зберегти вологу [6].

Два врожаї картоплі. Правильно розрахована технологія вирощування ранніх сортів картоплі дає змогу зібрати два врожаї бульб, отримуючи хорошу рентабельність.

Два врожаї картоплі за один сезон — це давня мрія українського селянина, яка завдяки погоді та розвитку технологій елементарно втілилася в провідних картоплярських господарствах. До того ж головними причинами такого підходу є не так бажання зібрати більше бульби, як можливість отримати ранній урожай картоплі, реалізувавши його за вищою ціною, й отримати восени якісний садивний матеріал [7].

Висока оздоровча дія методу двоврожайної культури пов'язується з рядом причин:

- у двоврожайній культурі після першого та другого садіння картоплю збирають рано, невдовзі після цвітіння, тому інфекція не встигає проникнути зі стебл у бульби;
- найбільш інтенсивний літ попелиць, які є основними з основних переносників вірусної інфекції спостерігається наприкінці червня – у липні, коли середньодобова температура за декаду перевищує 18-20°C. у цей час картоплю збирають і висаджують повторно, тому інфікування практично не відбувається;
- бульби, уражені вірусними хворобами за весняного садіння, за повторного висаджування після обробки стимуляторами для переривання періоду спокою знижують схожість внаслідок порушення балансу рістрегулюючих речовин.

Двоврожайна культура – це метод вирощування картоплі, який складається з таких технологічних процесів: підготовка та садіння бульб навесні; догляд за рослинами; одержання урожаю наприкінці червня; підготовка та стимулювання свіжозібраних бульб для переривання періоду спокою; садіння свіжозібраних бульб у кінці червня – на початку липня; догляд за рослинами літньої посадки; одержання урожаю в жовтні [8].

Існує низка чітких вимог до технології отримання двох урожаїв картоплі. Насамперед це стосується вимог до сортів. Слід використовувати тільки районовані сорти картоплі й, звісно, вони мають бути ранніми чи ультраранніми, вегетаційний період дозрівання яких не перевищує 75 днів.

Також використовувати для посадки потрібно пророщений і озеленений насінневий матеріал із використанням ефективних протруйників. Окрім того, треба розуміти, що без зрошення не просто виростити навіть один урожай картоплі, не кажучи вже про два.

Посадкові бульби готуються приблизно за місяць до посадки — їх пророщують й озеленюють. До бакових сумішей разом із протруйниками бажано додати стимулятори росту й мікродобрива.

Починати садити картоплю під перший урожай можна, коли ґрунт прогрівається до +8 °С, незважаючи на ймовірні весняні заморозки. Також слід урахувати, що за такої температури ґрунту утруднено споживання деяких елементів живлення, насамперед фосфору, тому обов'язковою умовою є позакоренева обробка фосфоромісними добривами відразу після появи сходів рослин.

Улітку посадку картоплі потрібно починати не пізніше як у середині липня, інакше врожайність та якість бульб будуть істотно нижчими. До цього потрібно встигнути зібрати врожай і підготувати ґрунт для другої посадки. Для літнього садіння використовують насіння минулого року і того самого сорту, що й перший раз, щоб не перемішати сорти першого та другого садіння, адже неможливо на 100% зібрати всі бульби з поля. За 30 днів до посадки з бульбами картоплі треба провести ті самі операції, що й навесні: проростити, озеленити та протравити. Другий урожай можна використовувати в майбутньому як насінневий матеріал. Його збирання починається в середині вересня — наприкінці жовтня [7].

Інноваційні аспекти в вирощуванні картоплі не тільки дозволяють вирощувати найякіснішу картоплю, а й робити це за найсучаснішою методикою, водночас зберігати родючість земель і підвищувати рівень професійності сучасного агронома, що є запорукою розвитку українського картоплярства.

Список використаних джерел

1. Каленська С.М., Кнап Н.В., Федосій І.О. Картопля: біологія та технологія вирощування : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017.
2. Морозова Л. Картопля: польові випробування. *Плантатор-журнал/двомісячник*. №3(45)/2019. С.16-19
3. Шатковський А., Коваленко І., Черевичний Ю., Овчатов І. Зрошення картоплі. *Плантатор-журнал/двомісячник*. №3(39)/2018. С.20-23
4. Інституту зрошеного землеробства НААН. Реєстр сортів. 2019: веб-сайт. URL: <http://izpr.org.ua/index.php/reestr-sortiv.html>
5. Гордієнко В. Посухостійкість стає головним викликом і у селекції картоплі — вчені. *SuperAgronom.com*. 2020.URL: <https://superagronom.com/news/11421-posuhostiykist-staye-golovnim-viklikom-i-u-selektsiyi-kartopli--vcheni>.
6. Гарбуз В. Незвичайні способи посадки картоплі. *Гарбуз.інфо*. 2020.URL: <https://www.harbus.info/nezvichajni-sposobi-posadki-kartopli>.

7. Коваленко І. Два врожаї картоплі. *Агробізнес сьогодні. Інформаційно-аналітична газета*. 2020. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/17530-dva-vrozhai-kartopli.html>

8. Балашова Г. Два врожаї картоплі. *Плантатор-журнал/двомісячник*. №4(40)/2018. С. 17-19

Щерба А. Ю., здобувач вищої освіти 1 курсу, група МАГп-201
Науковий керівник: **Чмель О. П.**, ст. викладач
Національний університет “Чернігівська політехніка” (м. Чернігів, Україна)
e-mail: archivolleyballmen099@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В ТЕХНОЛОГІЮ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ

За останній рік фітосанітарний стан у посівах зернових культур, особливо в пшениці озимої, суттєво погіршився. Це пов'язано з тим, що все більшого поширення набувають небезпечні хвороби, які завдають велику шкоду посівам озимої пшениці.

Використання мікробних препаратів для поліпшення живлення і захисту рослин набуває все більшого значення. Використання біопрепаратів повинно здійснюватися з урахуванням екологічних факторів, також певних ґрунтово-кліматичних характеристик регіону.

Згідно даних деяких досліджень, за рахунок сумісного застосування добрив з бактеризацією насіння мікробним препаратом Поліміксобактерином, спостерігалось зниження захворюваності рослин пшениці кореневими гнилями.

За N₆₀P₆₀K₆₀ сумісно з Поліміксобактерином спостерігалось зниження поширення хвороби від 26,5% до 22,2% (на 4,3%), від 48,7% до 42,5% (на 6,2%) та від 76,6% до 70,9% (на 5,7%) відповідно до фаз розвитку озимої пшениці [4].

Також мікробний препарат значно впливає на зниження поширення розвитку інших небезпечних хвороб озимої пшениці. Наприклад, дія препарату на захворювання рослин борошнистою россою. Дослідження показали, що за сумісного використання добрив з Поліміксобактерином ступінь розвитку борошнистої роси знижувався. Показники коливалися в межах від 61,4% до 48,9% (на 12,5%) у варіанті з післядією гною та до 42,1% (на 19,3%) по органо-мінеральній системі.

Використання мікробного препарату Поліміксобактерину забезпечувало покращення фітопатологічного стану рослин. Цей препарат на основі фосфатмобілізуючих мікроорганізмів. Позитивною дією цього біопрепарату є те, що бактерії впливають на доступність важкорозчинних фосфатів ґрунту. Бактерія цього препарату активно продукує фітогормони, тому його можна вважати рістстимулювальним. Також він має в своєму складі бактеріальні спори, завдяки яким препарат стійкий до зовнішніх факторів. Тому при обробці насіння його можна поєднувати з пестицидами [4].

Позитивний вплив мікробного препарату на фітопатологічний стан уражених кореневими гнилями рослин. Особливо це проявляється за поєданого використання з органічними та мінеральними добривами. Відповідно, значне поліпшення живлення рослин та активація захисної системи рослин проти збудників хвороб.

Таблиця 1 – Урожайність пшениці озимої під впливом Поліміксобактерину

Варіанти досліду	Урожайність зерна, т/га	Приріст	
		т/га	%
Без бактеризації (контроль)	3,96	-	-
Поліміксобактерин	4,84	0,88	22,2

Зниження ураження рослин спостерігається завдяки підвищенню імунітету рослин до збудників хвороб. Це відбувається за рахунок покращення кореневого живлення та коренеутворення, росту і розвитку рослин за дії мікробного препарату Поліміксобактерину.

Також значне підвищення врожаю спостерігається від застосування штаму бактерії – антагоніста *Bacillus subtilis* 23. Ці бактерії є достатньо ефективними для біологічної боротьби проти багатьох хвороб, що викликаються ґрунтовими патогенами. Після обробки насіння біопрепарат проникає у проростки пшениці, а потім у саму рослину [6].

Також використання біопрепаратів зумовлює покращення посівних якостей та формування врожайності культури. Внаслідок обробки насіння препаратами відбувається суттєве нарощування кореневої системи. Це дозволяє більш активно розвиватися корисним мікроорганізмам. В результаті значно активізуються фізіолого-біохімічні процеси, а саме дихання, фотосинтез. А також покращується водообмін та мінеральне живлення. Все це позитивно впливає на врожайність посівів.

Взагалі, в Україні зареєстровано більше 100 різних видів сортів озимої пшениці. Важливою умовою є адаптація сортів, які б вирощувалися в конкретній ґрунтово-кліматичній зоні. Використання сортового потенціалу дасть змогу ефективно використовувати матеріально-технічні та економічні ресурси. Результатом цього є отримання високої урожайності та прибутковості [5].

Ця проблема стосується, насамперед, цієї ґрунтово-кліматичної зони господарства, зокрема, підвищена кислотність ґрунту та зниження родючості. Тому високі врожаї потребують додаткові витрати енергоресурсів, що, в свою чергу, підвищує вартість насіннєвого матеріалу.

Вимоги до посівних якостей насіння повинні бути високі. Для різних генерацій вимоги до насіннєвого матеріалу прописані в ДСТУ 2240-93.

Таблиця 2 – Вимоги до посівних якостей насіння озимої пшениці

Показник	Кількість
Чистота, не менше	98%
Схожість, мінімум	92%
Вологість, максимум	14%
Життєздатність, не менше	95%
Вміст насіння основної культури	98-99%
Вміст насіння бур'янів на 1 кг максимум	20 шт.
в тому числі важковідокремлюваних, не більше	5 шт.

Всі біологічні особливості сорту потрібно підтримувати на високому рівні. Для цього потрібно впроваджувати в технологію вирощування посів гібридів, елітного насіння та насіння першої репродукції провідних компаній. Також потрібно дотримуватися оптимальних агротехнічних умов, які формують високоврожайне насіння. Більшість сортів та гібридів повинні бути інтенсивного типу, мати високі стійкості до більшості хвороб, а також зимостійкі та посухостійкі.

Впроваджуючи нові сорти у виробництво необхідно вивчати їх у конкретних умовах вирощування та поступово розширювати посіви. Тому що запізно буде виявляти їхні недоліки, коли сорт уже займає значні площі.

Господарству потрібно провести сортооновлення. Його потрібно проводити, тому що використання високоякісного сортового насіння впродовж багатьох років погіршує його сортові та насіннєві якості. Погіршуються ці якості внаслідок ураження хворобами і шкідниками; механічного та біологічного засмічення, а також порушенням

агротехніки та умов зберігання. Господарству потрібно проводити посів озимих культур насінням не нижче 2-ої репродукції.

Взагалі, строки сортооновлення не однакові і залежать від рівня організації насінництва у господарстві. За умов високого рівня насінництва врожайні властивості можуть зберігатися впродовж багатьох років. При низькому рівні організації насінництва вони втрачаються вже в перших репродукціях [7].

Врожайність залежить не тільки від кліматичних умов, але і за рахунок використаного сільгоспвиробником насінневого матеріалу. Що стосується кліматичних факторів, то на формування врожайних властивостей насіння впливає температура. Погіршують ці властивості як підвищена, так і знижена температура. В результаті пониженої температури відбувається зменшення польової схожості, а при підвищеній – різке зниження виживаності рослин.

Таблиця 3 – Ефективність сортооновлення

Культура	Урожайність, ц/га	
	на площі з традиційними сортами	на площі з новими сортами
Озима пшениця	48,2	60,3

Варто враховувати групу стиглості сортів: ранні, середньоранні, середньостиглі та середньопізні. Перевагу слід віддавати тим сортам, які менше уражуються хворобами, мають високий потенціал адаптивності до стресових умов, стійкі до вилягання, обсипання зерна під час дозрівання та проростання зерна в колосі.

Головною причиною низької природної родючості ґрунтів є їхня підвищена кислотність. Так як в ґрунтовому покриві господарства переважають дерново-підзолисті та сірі опідзолені ґрунти, то вони можуть легко піддаватися процесу підкислення. Вони мають погані фізико-хімічні властивості. Це, зокрема, низьку вбирну здатність, високу концентрацію рухомих форм марганцю, заліза й алюмінію, а також малу гумусованість. Все це зумовлює значне зниження продуктивності орних земель [2].

Основним заходом щодо поліпшення родючості ґрунтів та усунення підвищеної кислотності є вапнування. Взагалі, озима пшениця – це та рослина, яка добре реагує на внесення вапна. Його можна вносити як на сильно-, середньо-, так і на слабкокислих ґрунтах.

Неможливо створити сприятливе азотне і фосфорне живлення. Для покращення родючості ґрунту потрібно вапнування застосовувати в поєднанні із органічними та мінеральними добривами. Це ефективна система удобрення ґрунтів в боротьбі з підвищеною кислотністю. Вапно, знижуючи кислотність, покращує повітряний режим ґрунту, сприяє розкладанню органічних речовин у ґрунті. Один із найкращих заходів у підвищенні ефективності мінеральних добрив є саме вапнування кислих ґрунтів. Це пов'язано з фізико-хімічними властивостями ґрунтів [2,3].

Найбільш поширеними формами вапнякових добрив є крейда мелена, вапнякове та доломітове борошно, дефекат, крейдомергельні породи, відходи цементної та металургійної промисловості.

Завдяки цим меліорантам, які знижують кислотність ґрунту, можна:

- покращувати фізичний стан ґрунту;
- підвищувати насиченість ґрунтів основами, а саме кальцієм, марганцем;
- прискорювати діяльність корисних мікроорганізмів;
- збагачувати рослини кальцієм, магнієм та деякими мікроелементами;

- контролювати реакцію ґрунтового розчину, а також зменшувати токсичну дію іонів алюмінію, заліза;

- активувати поживні речовини ґрунту.

При вапнуванні знижується доступність рослинами деяких мікроелементів (бора, марганцю). Тому в цьому випадку внесення бор- і марганець – містких добрив при вапнуванні буде доцільно, що може призвести до підвищення його ефективності [1].

Вапнування кислих ґрунтів на тривалий час знижує кислотність і поліпшує комплекс властивостей, які впливають на рівень родючості. Внесення меліоранту дає помітну (на дерновопідзолистому ґрунту) або значну (на чорноземі) прибавку урожаю. Застосування мінеральних добрив на провапнованих ґрунтах має суттєво більший ефект, особливо на чорноземі.

Список використаних джерел

1. Лихочвор В.В. Про революційні зміни у технологіях в рослинництві / В.В. Лихочвор, В.Ф. Петриченко // *Зерно*.2010. № 7. С. 42–48.

2. Вапнування та відтворення родючості ґрунтів в сучасних господарсько-економічних умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. 25 липня 2012 р. – Рівне, 2012.

3. Загальне землеробство: Підручник / За ред. В. О. Єщенка. К.: Вища освіта, 2004.

4. Л.М. Токмакова, О.П. Тимошенко, А.О. Трепач, П.В. Ковпак, І.В. Ларченко. Фітосанітарний стан посівів пшениці озимої за дії поліміксобактерину та різних систем удобрення. Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН. УДК: 633.11: 632+631.461.73+631.82.

5. Молоцький М.Я., Васильківський С.П., Князюк В.І., Власенко В.А. Селекція і насінництво сільськогосподарських рослин: Підручник. — К.: Вища освіта, 2006.

6. Напрямки екологізації землеробства / Ящук В.У., Корецький А.П., Ковбасенко Р.В., Дмитрієв О.П., Ковбасенко В.М., – К.: , 2016.

7. Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості. Державний стандарт (ДСТУ 4128-2002). – К.: Держспоживстандарт України, 2003.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**IX Міжнародна науково-практична
конференція студентів та молодих учених**

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУСПІЛЬСТВА:
ЕКОНОМІКО-УПРАВЛІНСЬКІ, ПРАВОВІ
ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

22 грудня 2020 року

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

**IX International Research and Practice Conference
of Students and Young Scientists**

**INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY:
ECONOMIC AND MANAGERIAL, LEGAL AND
SOCIOCULTURAL ASPECTS
December 22, 2020**

CONFERENCE PROCEEDINGS

**IX Международная научно-практическая
конференция студентов и молодых ученых**

**ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО
ОБЩЕСТВА:
ЭКОНОМИКО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ, ПРАВОВЫЕ И
СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ
22 декабря 2020 года**

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ КОНФЕРЕНЦИИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Національний університет
«Чернігівська політехніка»

Формат 60x84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman.

Редакційно-видавничий відділ Національного
університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від
18.08.2020 р.